ฯ นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสฯ

ขุทฺทกนิกาเย

ธมฺมปท-อฏฺฐกถา

(ปฐโม ภาโค)

คนฺถารมฺภกถา

๑. มหาโมหตโมนทฺเธ , โลเก โลกนฺตทสฺสินา;
เยน สทฺธมฺมปโชฺชโต, ชาลิโต ชลิติทฺธินาฯ

๒. ตสฺส ปาเท นมสฺสิตฺวา, สมฺพุทฺธสฺส สิรีมโต;
สทฺธมฺมญฺจสฺส ปูเชตฺวา, กตฺวา สงฺฆสฺส จญฺชลิํฯ

๓. ตํ ตํ การณมาคมฺม, ธมฺมาธเมฺมสุ โกวิโท;
สมฺปตฺตสทฺธมฺมปโท, สตฺถา **ธมฺมปทํ** สุภํฯ

๔. เทเสสิ กรุณาเวค-สมุสฺสาหิตมานโส;
ยํ เว เทวมนุสฺสานํ, ปีติปาโมชฺชวฑฺฒนํฯ

๕. ปรมฺปราภตา ตสฺส, นิปุณา **อตฺถวณฺณนา**;
ยา ตมฺพปณฺณิทีปมฺหิ, ทีปภาสาย สณฺฐิตาฯ

๖. น สาธยติ เสสานํ, สตฺตานํ หิตสมฺปทํ;
อเปฺปว นาม สาเธยฺย, สพฺพโลกสฺส สา หิตํฯ

๗. อิติ อาสีสมาเนน, ทเนฺตน สมจารินา;
กุมารกสฺสเปนาหํ, เถเรน ถิรเจตสาฯ

๘ . สทฺธมฺมฏฺฐิติกาเมน , สกฺกจฺจํ อภิยาจิโต;
ตํ ภาสํ อติวิตฺถาร-คตญฺจ วจนกฺกมํฯ

๙ . ปหายาโรปยิตฺวาน , ตนฺติภาสํ มโนรมํ;
คาถานํ พฺยญฺชนปทํ, ยํ ตตฺถ น วิภาวิตํฯ

๑๐. เกวลํ ตํ วิภาเวตฺวา, เสสํ ตเมว อตฺถโต;
ภาสนฺตเรน ภาสิสฺสํ, อาวหนฺโต วิภาวินํ;
มนโส ปีติปาโมชฺชํ, อตฺถธมฺมูปนิสฺสิตนฺติฯ

๑. ยมกวโคฺค

๑. จกฺขุปาลตฺเถรวตฺถุ

๑. “มโนปุพฺพงฺคมา ธมฺมา, มโนเสฏฺฐา มโนมยา;
มนสา เจ ปทุฏฺเฐน, ภาสติ วา กโรติ วา;
ตโต นํ ทุกฺขมเนฺวติ, จกฺกํว วหโต ปท”นฺติฯ –

อยํ ธมฺมเทสนา กตฺถ ภาสิตาติ? สาวตฺถิยํฯ กํ อารพฺภาติ? จกฺขุปาลตฺเถรํฯ

สาวตฺถิยํ กิร มหาสุวณฺโณ นาม กุฏุมฺพิโก อโหสิ อฑฺฒฺโฒ มหทฺธโน มหาโภโค อปุตฺตโกฯ โส เอกทิวสํ นฺหานติตฺถํ นฺหตฺวา นตฺวา อาคจฺฉนฺโต อนฺตรามคฺเค สมฺปนฺนปตฺตสาขํ เอกํ วนปฺปตึ ทิสฺวา ‘‘อยํ มเหสกฺขาย เทวตาย ปริคฺคหิโต ภวิสฺสตี’’ติ ตสฺส เหฏฺฐาภาคํ โสธาเปตฺวา ปาการปริกฺเขปํ การาเปตฺวา วาลุกํ โอกิราเปตฺวา ธชปฏากํ อุสฺสาเปตฺวา วนปฺปตึ อลงฺกริตฺวา อญฺชลึ กริตฺวา ‘‘สเจ ปุตฺตํ วา ธีตรํ วา ลเภยฺยํ, ตุมฺหากํ มหาสกฺการํ กริสฺสามี’’ติ ปตฺถนํ กตฺวา ปกฺกามิฯ

อถสฺส น จิรสฺเสว ภริยาย กุจฺฉิยํ คพฺโภ ปติฏฺฐาสิฯ สา คพฺภสฺส ปติฏฺฐิตภาวํ ญตฺวา ตสฺส อาโรเจสิฯ โส ตสฺสา คพฺภสฺส ปริหารมทาสิฯ สา ทสมาสจฺจเยน ปุตฺตํ วิชายิฯ ตํ นามคฺคหณทิวเส เสฏฺฐิ อตฺตนา ปาลิตํ วนปฺปตึ นิสฺสาย ลทฺธตฺตา ตสฺส **ปาโล**ติ นามํ อกาสิฯ สา อปรภาเค อญฺญมฺปิ ปุตฺตํ ลภิฯ ตสฺส **จูฬปาโล**ติ นามํ กตฺวา อิตรสฺส **มหาปาโล**ติ นามํ อกาสิฯ เต วยปฺปตฺเต ฆรพนฺธเนน พนฺธึสุฯ อปรภาเค มาตาปิตโร กาลมกํสุฯ สพฺพมฺปิ วิภวํ อิตเรเยว วิจารึสุฯ

ตสฺมึ สมเย สตฺถา ปวตฺติตวรธมฺมจกฺโก อนุปุพฺเพนาคนฺตฺวา อนาถปิณฺฑิเกน มหาเสฏฺฐินา จตุปณฺณาสโกฏิธนํ วิสฺสเชฺชตฺวา การิเต เชตวนมหาวิหาเร วิหรติ มหาชนํ สคฺคมคฺเค จ โมกฺขมคฺเค จ ปติฏฺฐาปยมาโนฯ ตถาคโต หิ มาติปกฺขโต อสีติยา, ปิติปกฺขโต อสีติยาติ เทฺวอสีติญาติกุลสหเสฺสหิ การิเต นิโคฺรธมหาวิหาเร เอกเมว วสฺสาวาสํ วสิ, อนาถปิณฺฑิเกน การิเต เชตวนมหาวิหาเร เอกูนวีสติวสฺสานิ, วิสาขาย สตฺตวีสติโกฏิธนปริจฺจาเคน การิเต ปุพฺพาราเม ฉพฺพสฺสานีติ ทฺวินฺนํ กุลานํ คุณมหตฺตตํ ปฏิจฺจ สาวตฺถึ นิสฺสาย ปญฺจวีสติวสฺสานิ วสฺสาวาสํ วสิฯ อนาถปิณฺฑิโกปิ วิสาขาปิ มหาอุปาสิกา นิพทฺธํ ทิวสสฺส เทฺว วาเร ตถาคตสฺส อุปฏฺฐานํ คจฺฉนฺติ, คจฺฉนฺตา จ ‘‘ทหรสามเณรา โน หตฺเถ โอโลเกสฺสนฺตี’’ติ ตุจฺฉหตฺถา น คตปุพฺพาฯ ปุเรภตฺตํ คจฺฉนฺตา ขาทนียโภชนียาทีนิ คเหตฺวาว คจฺฉนฺติ, ปจฺฉาภตฺตํ คจฺฉนฺตา ปญฺจ เภสชฺชานิ อฏฺฐ จ ปานานิฯ นิเวสเนสุ ปน เตสํ ทฺวินฺนํ ทฺวินฺนํ ภิกฺขุสหสฺสานํ นิจฺจํ ปญฺญตฺตาสนาเนว โหนฺติฯ อนฺนปานเภสเชฺชสุ โย ยํ อิจฺฉติ, ตสฺส ตํ ยถิจฺฉิตเมว สมฺปชฺชติฯ เตสุ อนาถปิณฺฑิเกน เอกทิวสมฺปิ สตฺถา ปญฺหํ น ปุจฺฉิตปุพฺโพฯ โส กิร ‘‘ตถาคโต พุทฺธสุขุมาโล ขตฺติยสุขุมาโล, ‘พหูปกาโร เม, คหปตี’ติ มยฺหํ ธมฺมํ เทเสนฺโต กิลเมยฺยา’’ติ สตฺถริ อธิมตฺตสิเนเหน ปญฺหํ น ปุจฺฉติฯ สตฺถา ปน ตสฺมึ นิสินฺนมตฺเตเยว ‘‘อยํ เสฏฺฐิ มํ อรกฺขิตพฺพฏฺฐาเน รกฺขติฯ อหญฺหิ กปฺปสตสหสฺสาธิกานิ จตฺตาริ อสเงฺขฺยยฺยานิ อลงฺกตปฏิยตฺตํ อตฺตโน สีสํ ฉินฺทิตฺวา อกฺขีนิ อุปฺปาเฏตฺวา หทยมํสํ อุปฺปาเฏตฺวา ปาณสมํ ปุตฺตทารํ ปริจฺจชิตฺวา ปารมิโย ปูเรนฺโต ปเรสํ ธมฺมเทสนตฺถเมว ปูเรสึฯ เอส มํ อรกฺขิตพฺพฏฺฐาเน รกฺขตี’’ติ เอกํ ธมฺมเทสนํ กเถติเยวฯ

ตทา สาวตฺถิยํ สตฺต มนุสฺสโกฏิโย วสนฺติฯ เตสุ สตฺถุ ธมฺมกถํ สุตฺวา ปญฺจโกฏิมตฺตา มนุสฺสา อริยสาวกา ชาตา, เทฺวโกฏิมตฺตา มนุสฺสา ปุถุชฺชนาฯ เตสุ อริยสาวกานํ เทฺวเยว กิจฺจานิ อเหสุํ – ปุเรภตฺตํ ทานํ เทนฺติ, ปจฺฉาภตฺตํ คนฺธมาลาทิหตฺถา วตฺถเภสชฺชปานกาทีนิ คาหาเปตฺวา ธมฺมสฺสวนตฺถาย คจฺฉนฺติฯ อเถกทิวสํ มหาปาโล อริยสาวเก คนฺธมาลาทิหตฺเถ วิหารํ คจฺฉนฺเต ทิสฺวา ''อยํ มหาชโน กุหึ คจฺฉตี''ติ ปุจฺฉิตฺวา ''ธมฺมสฺสวนายา''ติ สุตฺวา ''อหมฺปิ คมิสฺสามี''ติ คนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา ปริสปริยนฺเต นิสีทิฯ

พุทฺธา จ นาม ธมฺมํ เทเสนฺตา สรณสีลปพฺพชฺชาทีนํ อุปนิสฺสยํ โอโลเกตฺวา อชฺฌาสยวเสน ธมฺมํ เทเสนฺติ, ตสฺมา ตํ ทิวสํ สตฺถา ตสฺส อุปนิสฺสยํ โอโลเกตฺวา ธมฺมํ เทเสนฺโต อนุปุพฺพิกถํ กเถสิฯ เสยฺยถิทํ – ทานกถํ, สีลกถํ, สคฺคกถํ, กามานํ อาทีนวํ, โอการํ สํกิเลสํ, เนกฺขมฺเม อานิสํสํ ปกาเสสิฯ ตํ สุตฺวา มหาปาโล กุฏุมฺพิโก จินฺเตสิ – ''ปรโลกํ คจฺฉนฺตํ ปุตฺตธีตโร วา ภาตโร วา โภคา วา นานุคจฺฉนฺติ, สรีรมฺปิ อตฺตนา สทฺธึ น คจฺฉติ, กึ เม ฆราวาเสน ปพฺพชิสฺสามี''ติฯ โส เทสนาปริโยสาเน สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา ปพฺพชฺชํ ยาจิฯ อถ นํ สตฺถา – ''อตฺถิ เต โกจิ อาปุจฺฉิตพฺพยุตฺตโก ญาตี''ติ อาหฯ ''กนิฏฺฐภาตา เม อตฺถิ, ภนฺเต''ติฯ ''เตน หิ ตํ อาปุจฺฉาหี''ติฯ โส ''สาธู''ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา เคหํ คนฺตฺวา กนิฏฺฐํ ปโกฺกสาเปตฺวา – ''ตาต, ยํ มยฺหํ อิมสฺมึ เคเห สวิญฺญาณกมฺปิ อวิญฺญาณกมฺปิ ธนํ กิญฺจิ อตฺถิ, สพฺพํ ตํ ตว ภาโร, ปฏิปชฺชาหิ น''นฺติฯ ''ตุเมฺห ปน กึ กริสฺสถา''ติ อาหฯ ''อหํ สตฺถุ สนฺติเก ปพฺพชิสฺสามี''ติฯ ''กึ กเถสิ ภาติก, ตฺวํ เม มาตริ มตาย มาตา วิย, ปิตริ มเต ปิตา วิย ลโทฺธ, เคเห เต มหาวิภโว, สกฺกา เคหํ อชฺฌาวสเนฺตเหว ปุญฺญานิ กาตุํ , มา เอวํ กริตฺถา''ติฯ ''ตาต, อหํ สตฺถุ ธมฺมเทสนํ สุตฺวา ฆราวาเส วสิตุํ น สโกฺกมิฯ สตฺถารา หิ อติสณฺหสุขุมํ ติลกฺขณํ อาโรเปตฺวา อาทิมชฺฌปริโยสานกลฺยาโณ ธโมฺม เทสิโต, น สกฺกา โส อคารมเชฺฌ วสเนฺตน ปูเรตุํ , ปพฺพชิสฺสามิ, ตาตา''ติฯ ''ภาติก, ตรุณาเยว ตาวตฺถ, มหลฺลกกาเล ปพฺพชิสฺสถา''ติฯ ''ตาต, มหลฺลกสฺส หิ อตฺตโน หตฺถปาทาปิ อนสฺสวา โหนฺติ, น อตฺตโน วเส วตฺตนฺติ, กิมงฺคํ ปน ญาตกา, สฺวาหํ ตว กถํ น กโรมิ, สมณปฏิปตฺตึเยว ปูเรสฺสามิ''ฯ

> ''ชราชชฺชริตา โหนฺติ, หตฺถปาทา อนสฺสวา;
> ยสฺส โส วิหตตฺถาโม, กถํ ธมฺมํ จริสฺสติ''ฯ –

ปพฺพชิสฺสาเมวาหํ, ตาตาติ ตสฺส วิรวนฺตเสฺสว สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ปพฺพชฺชํ ยาจิตฺวา ลทฺธปพฺพชฺชูปสมฺปโท อาจริยุปชฺฌายานํ สนฺติเก ปญฺจ วสฺสานิ วสิตฺวา วุฏฺฐวโสฺส ปวาเรตฺวา สตฺถารมุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา ปุจฺฉิ – ''ภนฺเต, อิมสฺมึ สาสเน กติ ธุรานี''ติ? ''คนฺถธุรํ, วิปสฺสนาธุรนฺติ เทฺวเยว ธุรานิ ภิกฺขู''ติฯ ''กตมํ ปน, ภนฺเต, คนฺถธุรํ, กตมํ วิปสฺสนาธุร''นฺติ? ''อตฺตโน ปญฺญานุรูเปน เอกํ วา เทฺว วา นิกาเย สกลํ วา ปน เตปิฏกํ พุทฺธวจนํ อุคฺคณฺหิตฺวา ตสฺส ธารณํ, กถนํ, วาจนนฺติ อิทํ **คนฺถธุรํ** นาม, สลฺลหุกวุตฺติโน ปน ปนฺตเสนาสนาภิรตสฺส อตฺตภาเว ขยวยํ ปฏฺฐเปตฺวา สาตจฺจกิริยวเสน วิปสฺสนํ วเฑฺฒตฺวา อรหตฺตคฺคหณนฺติ อิทํ **วิปสฺสนาธุรํ** นามา''ติฯ ''ภนฺเต, อหํ มหลฺลกกาเล ปพฺพชิโต คนฺถธุรํ ปูเรตุํ น สกฺขิสฺสามิ, วิปสฺสนาธุรํ ปน ปูเรสฺสามิ, กมฺมฏฺฐานํ เม กเถถา''ติฯ อถสฺส สตฺถา ยาว อรหตฺตํ กมฺมฏฺฐานํ กเถสิฯ

โส สตฺถารํ วนฺทิตฺวา อตฺตนา สหคามิโน ภิกฺขู ปริเยสโนฺต สฏฺฐิ ภิกฺขู ลภิตฺวา เตหิ สทฺธึ นิกฺขมิตฺวา วีสโยชนสตมคฺคํ คนฺตฺวา เอกํ มหนฺตํ ปจฺจนฺตคามํ ปตฺวา ตตฺถ สปริวาโร

ปิณฺฑาย ปาวิสิฯ มนุสฺสา วตฺตสมฺปเนฺน ภิกฺขู ทิสฺวาว ปสนฺนจิตฺตา อาสนานิ ปญฺญาเปตฺวา นิสีทาเปตฺวา ปณีเตนาหาเรน ปริวิสิตฺวา, ''ภเนฺต, กุหึ อยฺยา คจฺฉนฺตี''ติ ปุจฺฉิตฺวา ''ยถาผาสุกฏฺฐานํ อุปาสกา''ติ วุเตฺต ปณฺฑิตา มนุสฺสา ''วสฺสาวาสํ เสนาสนํ ปริเยสนฺติ ภทนฺตา''ติ ญตฺวา, ''ภเนฺต, สเจ อยฺยา อิมํ เตมาสํ อิธ วเสยฺยุํ, มยํ สรเณสุ ปติฏฺฐาย สีลานิ คเณฺหยฺยามา''ติ อาหํสุฯ เตปิ ''มยํ อิมานิ กุลานิ นิสฺสาย ภวนิสฺสรณํ กริสฺสามา''ติ อธิวาเสสุํฯ

มนุสฺสา เตสํ ปฏิญฺญํ คเหตฺวา วิหารํ ปฏิชคฺคิตฺวา รตฺติฏฺฐานทิวาฏฺฐานานิ สมฺปาเทตฺวา อทํสุฯ เต นิพทฺธํ ตเมว คามํ ปิณฺฑาย ปวิสนฺติฯ อถ เน เอโก เวโชฺช อุปสงฺกมิตฺวา, ''ภเนฺต, พหูนํ วสนฏฺฐาเน อผาสุกมฺปิ นาม โหติ, ตสฺมิํ อุปฺปเนฺน มยฺหํ กเถยฺยาถ, เภสชฺชํ กริสฺสามี''ติ ปวาเรสิฯ เถโร วสฺสูปนายิกทิวเส เต ภิกฺขู อามเนฺตตฺวา ปุจฺฉิ, ''อาวุโส , อิมํ เตมาสํ กติหิ อิริยาปเถหิ วีตินาเมสฺสถา''ติ? ''จตูหิ, ภเนฺต''ติฯ ''กิํ ปเนตํ, อาวุโส, ปติรูปํ, นนุ อปฺปมเตฺตหิ ภวิตพฺพํ''? ''มยญฺหิ ธรมานกสฺส พุทฺธสฺส สนฺติกา กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา อาคตา, พุทฺธา จ นาม น สกฺกา ปมาเทน อาราเธตุํ, กลฺยาณชฺฌาสเยน เต โว อาราเธตพฺพาฯ ปมตฺตสฺส จ นาม จตฺตาโร อปายา สกเคหสทิสา, อปฺปมตฺตา โหถาวุโส''ติฯ ''กิํ ตุเมฺห ปน, ภเนฺต''ติ? ''อหํ ตีหิ อิริยาปเถหิ วีตินาเมสฺสามิ, ปิฏฺฐิํ น ปสาเรสฺสามิ, อาวุโส''ติฯ ''สาธุ, ภเนฺต, อปฺปมตฺตา โหถา''ติฯ

อถ เถรสฺส นิทฺทํ อโนกฺกมนฺตสฺส ปฐมมาเส อติกฺกเนฺต มชฺฌิมมาเส สมฺปเตฺต อกฺขิโรโค อุปฺปชฺชิฯ ฉิทฺทฆฏโต อุทกธารา วิย อกฺขีหิ อสฺสุธารา ปคฺฆรนฺติฯ โส สพฺพรตฺติํ สมณธมฺมํ กตฺวา อรุณุคฺคมเน คพฺภํ ปวิสิตฺวา นิสีทิฯ ภิกฺขู ภิกฺขาจารเวลาย เถรสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา, ''ภิกฺขาจารเวลา, ภเนฺต''ติ อาหํสุฯ ''เตน หิ, อาวุโส, คณฺหถ ปตฺตจีวร''นฺติฯ อตฺตโน ปตฺตจีวรํ คาหาเปตฺวา นิกฺขมิฯ ภิกฺขู ตสฺส อกฺขีหิ อสฺสูนิ ปคฺฆรเนฺต ทิสฺวา, ''กิเมตํ, ภเนฺต''ติ ปุจฺฉิํสุฯ ''อกฺขีนิ เม, อาวุโส, วาตา วิชฺฌนฺตี''ติฯ ''นนุ, ภเนฺต, เวเชฺชน ปวาริตมฺหา, ตสฺส กเถมา''ติฯ ''สาธาวุโส''ติ เต เวชฺชสฺส กถยิํสุฯ โส เตลํ ปจิตฺวา เปเสสิฯ เถโร นาสาย เตลํ อาสิญฺจโนฺต นิสินฺนโกว อาสิญฺจิตฺวา อโนฺตคามํ ปาวิสิฯ เวโชฺช ตํ ทิสฺวา อาห – ''ภเนฺต, อยฺยสฺส กิร อกฺขีนิ วาโต วิชฺฌตี''ติ? ''อาม, อุปาสกา''ติฯ ''ภเนฺต, มยา เตลํ ปจิตฺวา เปสิตํ, นาสาย โว เตลํ อาสิตฺต''นฺติ? ''อาม, อุปาสกา''ติฯ ''อิทานิ กีทิส''นฺติ? ''รุชฺชเตว อุปาสกา''ติฯ เวโชฺช ''มยา เอกวาเรเนว วูปสมนสมตฺถํ เตลํ ปหิตํ, กิํ นุ โข โรโค น วูปสโนฺต''ติ จิเนฺตตฺวา, ''ภเนฺต, นิสีทิตฺวา โว เตลํ อาสิตฺตํ, นิปชฺชิตฺวา''ติ ปุจฺฉิฯ เถโร ตุณฺหี อโหสิ, ปุนปฺปุนํ ปุจฺฉิยมาโนปิ น กเถสิฯ โส ''วิหารํ คนฺตฺวา เถรสฺส วสนฏฺฐานํ โอโลเกสฺสามี''ติ จิเนฺตตฺวา – ''เตน หิ, ภเนฺต, คจฺฉถา''ติ เถรํ วิสฺสเชฺชตฺวา วิหารํ คนฺตฺวา เถรสฺส วสนฏฺฐานํ โอโลเกโนฺต จงฺกมนนิสีทนฏฺฐานเมว ทิสฺวา สยนฏฺฐานํ อทิสฺวา, ''ภเนฺต, นิสิเนฺนหิ โว อาสิตฺตํ, นิปเนฺนหี''ติ ปุจฺฉิฯ เถโร ตุณฺหี อโหสิฯ ''มา, ภเนฺต, เอวํ กริตฺถ, สมณธโมฺม นาม สรีรํ ยาเปเนฺตน สกฺกา กาตุํ, นิปชฺชิตฺวา อาสิญฺจถา''ติ ปุนปฺปุนํ ยาจิฯ ''คจฺฉ ตฺวํ ตาวาวุโส, มเนฺตตฺวา ชานิสฺสามี''ติ เวชฺชํ อุโยฺยเชสิฯ เถรสฺส จ ตตฺถ เนว ญาตี, น สาโลหิตา อตฺถิ, เตน สทฺธิํ มเนฺตยฺย? กรชกาเยน ปน สทฺธิํ มเนฺตโนฺต ''วเทหิ ตาว, อาวุโส ปาลิต, ตฺวํ กิํ อกฺขีนิ โอโลเกสฺสสิ, อุทาหุ พุทฺธสาสนํ? อนมตคฺคสฺมิญฺหิ สํสารวเฏฺฏ ตว อกฺขิกาณสฺส คณนา นาม นตฺถิ, อเนกานิ ปน พุทฺธสตานิ พุทฺธสหสฺสานิ อตีตานิฯ เตสุ เต เอกพุโทฺธปิ น ปริจิโณฺณ, อิทานิ อิมํ อโนฺตวสฺสํ ตโย มาเส น นิปชฺชิสฺสามีติ เตมาสํ นิพทฺธวีริยํ กริสฺสามิฯ ตสฺมา เต จกฺขูนิ นสฺสนฺตุ วา ภิชฺชนฺตุ วา, พุทฺธสาสนเมว ธาเรหิ, มา จกฺขูนี''ติ ภูตกายํ โอวทโนฺต อิมา คาถาโย อภาสิ –

‘‘จกฺขูนิ หายนฺตุ มมายิตานิ,
โสตานิ หายนฺตุ ตเถว กาโย;
สพฺพมฺปิทํ หายตุ เทหนิสฺสิตํ,
กึ การณา ปาลิต ตฺวํ ปมชฺชสิฯ

‘‘จกฺขูนิ ชีรนฺตุ มมายิตานิ,
โสตานิ ชีรนฺตุ ตเถว กาโย;
สพฺพมฺปิทํ ชีรตุ เทหนิสฺสิตํ,
กึ การณา ปาลิต ตฺวํ ปมชฺชสิฯ

‘‘จกฺขูนิ ภิชฺชนฺตุ มมายิตานิ,
โสตานิ ภิชฺชนฺตุ ตเถว กาโย;
สพฺพมฺปิทํ ภิชฺชตุ เทหนิสฺสิตํ,
กึ การณา ปาลิต ตฺวํ ปมชฺชสี’’ติฯ

เอวํ ตีหิ คาถาหิ อตฺตโน โอวาทํ ทตฺวา นิสินฺนโกว นตฺถุกมฺมํ กตฺวา คามํ ปิณฺฑาย ปาวิสิฯ เวโชฺช ตํ ทิสฺวา ‘‘กึ, ภนฺเต, นตฺถุกมฺมํ กต’’นฺติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อาม, อุปาสกา’’ติฯ ‘‘กีทิสํ, ภนฺเต’’ติ? ‘‘รุชฺชเตว อุปาสกา’’ติฯ ‘‘นิสีทิตฺวา โว, ภนฺเต, นตฺถุกมฺมํ กตํ, นิปชฺชิตฺวา’’ติฯ เถโร ตุณฺหี อโหสิ, ปุนปฺปุนํ ปุจฺฉิยมาโนปิ น กิญฺจิ กเถสิฯ อถ นํ เวโชฺช, ‘‘ภนฺเต, ตุเมฺห สปฺปายํ น กโรถ, อชฺชโต ปฏฺฐาย ‘อสุเกน เม เตลํ ปกฺก’นฺติ มา วทิตฺถ, อหมฺปิ ‘มยา โว เตลํ ปกฺก’นฺติ น วกฺขามี’’ติ อาหฯ โส เวเชฺชน ปจฺจกฺขาโต วิหารํ คนฺตฺวา ตฺวํ เวเชฺชนาปิ ปจฺจกฺขาโตสิ, อิริยาปถํ มา วิสฺสชฺชิ สมณาติฯ

‘‘ปฏิกฺขิโตฺต ติกิจฺฉาย, เวเชฺชนาปิ วิวชฺชิโต;
นิยโต มจฺจุราชสฺส, กึ ปาลิต ปมชฺชสี’’ติฯ –

อิมาย คาถาย อตฺตานํ โอวทิตฺวา สมณธมฺมํ อกาสิฯ อถสฺส มชฺฌิมยาเม อติกฺกเนฺต อปฺุพฺพํ อจริมํ อกฺขีนิ เจว กิเลสา จ ภิชฺชิํสุฯ โส สุกฺขวิปสฺสโก อรหา หุตฺวา คพฺภํ ปวิสิตฺวา นิสีทิฯ

ภิกฺขู ภิกฺขาจารเวลาย อาคนฺตฺวา ‘‘ภิกฺขาจารกาโล, ภนฺเต’’ติ อาหํสุฯ ‘‘กาโล, อาวุโส’’ติ? ‘‘อาม, ภนฺเต’’ติฯ ‘‘เตน หิ คจฺฉถา’’ติฯ ‘‘กึ ตุเมฺห ปน, ภนฺเต’’ติ? ‘‘อกฺขีนิ เม, อาวุโส, ปริหีนานี’’ติฯ เต ตสฺส อกฺขีนิ โอโลเกตฺวา อสฺสุปุณฺณเนตฺตา หุตฺวา, ‘‘ภนฺเต, มา จินฺตยิตฺถ, มยํ โว ปฏิชคฺคิสฺสามา’’ติ เถรํ สมสฺสาเสตฺวา กตฺตพฺพยุตฺตกํ วตฺตปฏิวตฺตํ กตฺวา คามํ ปิณฺฑาย ปวิสิํสุฯ มนุสฺสา เถรํ อทิสฺวา, ‘‘ภนฺเต, อมฺหากํ อโยฺย กุหิ’’นฺติ ปุจฺฉิตฺวา ตํ ปวตฺติํ สุตฺวา ยาคุํ เปเสตฺวา สยํ ปิณฺฑปาตมาทาย คนฺตฺวา เถรํ วนฺทิตฺวา ปาทมูเล ปริวตฺตมานา โรทิตฺวา, ‘‘ภนฺเต, มยํ โว ปฏิชคฺคิสฺสาม, ตุเมฺห มา จินฺตยิตฺถา’’ติ สมสฺสาเสตฺวา ปกฺกมิํสุฯ

ตโต ปฏฺฐาย นิพทฺธํ ยาคุภตฺตํ วิหารเมว เปเสนฺติฯ เถโรปิ อิตเร สฏฺฐิ ภิกฺขู นิรนฺตรํ โอวทติฯ เต ตโสฺสวาเท ฐตฺวา อุปกฏฺฐาย ปวารณาย สเพฺพว สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณิํสุ ฯ เต วุฏฺฐวสฺสา จ ปน สตฺถารํ ทฏฺฐุกามา หุตฺวา เถรมาหํสุ, ‘‘ภนฺเต, สตฺถารํ ทฏฺฐุกามมฺหา’’ติ ฯ เถโร เตสํ วจนํ สุตฺวา จินฺเตสิ – ‘‘อหํ ทุพฺพโล, อนฺตรามเคฺค จ อมนุสฺสปริคฺคหิตา อฏวี อตฺถิ, มยิ เอเตหิ สทฺธิํ คจฺฉเนฺต สเพฺพ กิลมิสฺสนฺติ, ภิกฺขมฺปิ ลภิตุํ น สกฺขิสฺสนฺติ, อิเม ปุ

เรตรเมว เปเสสฺสามี’’ติฯ อถ เน อาห – ‘‘อาวุโส, ตุเมฺห ปุรโต คจฺฉถา’’ติฯ ‘‘ตุเมฺห ปน ภนฺเต’’ติ? ‘‘อหํ ทุพฺพโล, อนฺตรามคฺเค จ อมนุสฺสปริคฺคหิตา อฏวี อตฺถิ, มยิ ตุเมฺหหิ สทฺธิํ คจฺฉนฺเต สเพฺพ กิลมิสฺสถ, ตุเมฺห ปุรโต คจฺฉถา’’ติฯ ‘‘มา, ภนฺเต, เอวํ กริตฺถ, มยํ ตุเมฺหหิ สทฺธิํเยว คมิสฺสามา’’ติฯ ‘‘มา โว, อาวุโส, เอวํ รุจฺจิตฺถ, เอวํ สนฺเต มยฺหํ อผาสุกํ ภวิสฺสติ, มยฺหํ กนิฏฺฐ ปน ตุเมฺห ทิสฺวา ปุจฺฉิสฺสติ, อถสฺส มม จกฺขูนํ ปริหีนภาวํ อาโรเจยฺยาถ, โส มยฺหํ สนฺติกํ กญฺจิเทว ปหิณิสฺสติ, เตน สทฺธิํ อาคจฺฉิสฺสามิ, ตุเมฺห มม วจเนน ทสพลญฺจ อสีติมหาเถเร จ วนฺทถา’’ติ เต อุโยฺยเชสิฯ

เต เถรํ ขมาเปตฺวา อโนฺตคามํ ปวิสิํสุฯ มนุสฺสา เต ทิสฺวา นิสีทาเปตฺวา ภิกฺขํ ทตฺวา ‘‘กิํ, ภนฺเต, อยฺยานํ คมนากาโร ปญฺญายตี’’ติ? ‘‘อาม, อุปาสกา, สตฺถารํ ทฎฺฐุกามมฺหา’’ติฯ เต ปุนปฺปุนํ ยาจิตฺวา เตสํ คมนฉนฺทเมว ญตฺวา อนุคนฺตฺวา ปริเทวิตฺวา นิวตฺติํสุฯ เตปิ อนุปุเพฺพน เชตวนํ คนฺตฺวา สตฺถารญฺจ อสีติมหาเถเร จ เถรสฺส วจเนน วนฺทิตฺวา ปุนทิวเส ยตฺถ เถรสฺส กนิฏฺฐ วสติ, ตํ วีถิํ ปิณฺฑาย ปวิสิํสุฯ กุฎุมฺพิโก เต สญฺชานิตฺวา นิสีทาเปตฺวา กตปฏิสนฺถาโร ‘‘ภาติกเตฺถโร เม, ภนฺเต, กุหิ’’นฺติ ปุจฺฉิฯ อถสฺส เต ตํ ปวตฺติํ อาโรเจสุํฯ โส ตํ สุตฺวาว เตสํ ปาทมูเล ปริวเตฺตโนฺต โรทิตฺวา ปุจฺฉิ – ‘‘อิทานิ, ภนฺเต, กิํ กาตพฺพ’’นฺติ? ‘‘เถโร อิโต กสฺสจิ อาคมนํ ปจฺจาสีสติ, ตสฺส คตกาเล เตน สทฺธิํ อาคมิสฺสตี’’ติฯ ‘‘อยํ เม, ภนฺเต, ภาคิเนโยฺย ปาลิโต นาม, เอตํ เปเสถา’’ติฯ ‘‘เอวํ เปเสตุํ น สกฺกา, มคฺเค ปริปโนฺถ อตฺถิ, ตํ ปพฺพาเชตฺวา เปเสตุํ วฎฺฎตี’’ติฯ ‘‘เอวํ กตฺวา เปเสถ, ภเนฺต’’ติฯ อถ นํ ปพฺพาเชตฺวา อฑฺฒมาสมตฺตํ ปตฺตจีวรคฺคหณาทีนิ สิกฺขาเปตฺวา มคฺคํ อาจิกฺขิตฺวา ปหิณิํสุฯ

โส อนุปุเพฺพน ตํ คามํ ปตฺวา คามทฺวาเร เอกํ มหลฺลกํ ทิสฺวา, ‘‘อิมํ คามํ นิสฺสาย โกจิ อารญฺญโก วิหาโร อตฺถี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อตฺถิ, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘โก นาม ตตฺถ วสตี’’ติ? ‘‘ปาลิตเตฺถโร นาม, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘มคฺคํ เม อาจิกฺขถา’’ติฯ ‘‘โกสิ ตฺวํ, ภเนฺต’’ติ? ‘‘เถรสฺส ภาคิเนโยฺยมฺหี’’ติฯ อถ นํ คเหตฺวา วิหารํ เนสิฯ โส เถรํ วนฺทิตฺวา อฑฺฒมาสมตฺตํ วตฺตปฏิวตฺตํ กตฺวา เถรํ สมฺมา ปฏิชคฺคิตฺวา, ‘‘ภเนฺต, มาตุลกุฎุมฺพิโก เม ตุมฺหากํ อาคมนํ ปจฺจาสีสติ, เอถ, คจฺฉามา’’ติ อาหฯ ‘‘เตน หิ อิมํ เม ยฎฺฐิโกฏิํ คณฺหาหี’’ติฯ โส ยฎฺฐิโกฏิํ คเหตฺวา เถเรน สทฺธิํ อโนฺตคามํ ปาวิสิฯ มนุสฺสา เถรํ นิสีทาเปตฺวา ‘‘กิํ, ภเนฺต, คมนากาโร โว ปญฺญายตี’’ติ ปุจฺฉิํสุฯ ‘‘อาม, อุปาสกา, คนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิสฺสามี’’ติฯ เต นานปฺปกาเรน ยาจิตฺวา อลภนฺตา เถรํ อุโยฺยเชตฺวา อุปฑฺฒปถํ คนฺตฺวา โรทิตฺวา นิวตฺติํสุฯ สามเณโร เถรํ ยฎฺฐิโกฏิยา อาทาย คจฺฉโนฺต อนฺตรามคฺเค อฏวิยํ กฎฺฐนครํ นาม เถเรน อุปนิสฺสาย วุฎฺฐปุพฺพํ คามํ สมฺปาปุณิ, โส คามโต นิกฺขมิตฺวา อรเญฺญ คีตํ คายิตฺวา ทารูนิ อุทฺธรนฺติยา เอกิสฺสา อิตฺถิยา คีตสทฺทํ สุตฺวา สเร นิมิตฺตํ คณฺหิฯ อิตฺถิสโทฺท วิย หิ อเญฺญ สโทฺท ปุริสานํ สกลสรีรํ ผริตฺวา ฐาตุํ สมโตฺถ นาม นตฺถิฯ เตนาห ภควา –

> ‘‘นาหํ, ภิกฺขเว, อญฺญํ เอกสทฺทมฺปิ สมนุปสฺสามิ, ยํ เอวํ ปุริสสฺส จิตฺตํ ปริยาทาย ติฎฺฐติ, ยถยิทํ, ภิกฺขเว, อิตฺถิสโทฺท’’ติ (อ. นิ. ๑.๒)ฯ

สามเณโร ตตฺถ นิมิตฺตํ คเหตฺวา ยฎฺฐิโกฏิํ วิสฺสเชฺชตฺวา ‘‘ติฎฺฐถ ตาว, ภเนฺต, กิจฺจํ เม อตฺถี’’ติ ตสฺสา สนฺติกํ คโตฯ สา ตํ ทิสฺวา ตุณฺหี อโหสิฯ โส ตาย สทฺธิํ สีลวิปตฺติํ ปาปุณิฯ เถโร จิเนฺตสิ – ‘‘อิทาเนว เอโก คีตสโทฺท สุยฺยิตฺถฯ โส จ โข อิตฺถิยา สโทฺท ฉิชฺชิ, สามเณโรปิ จิรายติ, โส ตาย สทฺธิํ สีลวิปตฺติํ ปโตฺต ภวิสฺสตี’’ติฯ โสปิ อตฺตโน กิจฺจํ นิฎฺฐาเปตฺวา อาคนฺตฺวา ‘‘คจฺฉาม, ภเนฺต’’ติ อาหฯ อถ นํ เถโร ปุจฺฉิ – ‘‘ปาโปชาโตสิ สามเณรา’’ติฯ โส ตุณฺ

หี หุตฺวา เถเรน ปุนปฺปุนํ ปุฏฺโฐปิ น กิญฺจิ กเถสิฯ อถ นํ เถโร อาห – ‘‘ตาทิเสน ปาเปน มม ยฏฺฐิโกฏิคฺคหณกิจฺจํ นตฺถี’’ติฯ โส สํเวคปฺปตฺโต กาสายานิ อปเนตฺวา คิหินิยาเมน ปริทหิตฺวา, ‘‘ภนฺเต, อหํ ปุพฺเพ สามเณโร, อิทานิ ปนมฺหิ คิหี ชาโต, ปพฺพชนฺโตปิ จ สฺวาหํ น สทฺธาย ปพฺพชิโต, มคฺคปริปนฺถภเยน ปพฺพชิโต, เอถ คจฺฉามา’’ติ อาหฯ ‘‘อาวุโส, คิหิปาโปปิ สมณปาโปปิ ปาโปเยว, ตฺวํ สมณภาเว ฐตฺวาปิ สีลมตฺตํ ปูเรตุํ นาสกฺขิ, คิหี หุตฺวา กิํ นาม กลฺยาณํ กริสฺสสิ, ตาทิเสน ปาเปน มม ยฏฺฐิโกฏิคฺคหณกิจฺจํ นตฺถี’’ติ อาหฯ ‘‘ภนฺเต, อมนุสฺสุปทฺทโว มโคฺค, ตุเมฺห จ อนฺธา อปริณายกา, กถํ อิธ วสิสฺสถา’’ติ? อถ นํ เถโร, ‘‘อาวุโส, ตฺวํ มา เอวํ จินฺตยิ, อิเธว เม นิปชฺชิตฺวา มรนฺตสฺสาปิ อปราปรํ ปริวตฺตนฺตสฺสาปิ ตยา สทฺธิํ คมนํ นาม นตฺถี’’ติ วตฺวา อิมา คาถา อภาสิ –

‘‘หนฺทาหํ หตจกฺขุสฺมิ, กนฺตารทฺธานมาคโต;
เสยฺยมาโน น คจฺฉามิ, นตฺถิ พาเล สหายตาฯ

‘‘หนฺทาหํ หตจกฺขุสฺมิ, กนฺตารทฺธานมาคโต;
มริสฺสามิ โน คมิสฺสามิ, นตฺถิ พาเล สหายตา’’ติฯ

ตํ สุตฺวา อิตโร สํเวคชาโต ‘‘ภาริยํ วต เม สาหสิกํ อนนุจฺฉวิกํ กมฺมํ กต’’นฺติ พาหา ปคฺคยฺห กนฺทนฺโต วนสณฺฑํ ปกฺขนฺทิตฺวา ตถา ปกฺกนฺโตว อโหสิฯ เถรสฺสาปิ สีลเตเชน สฏฺฐิโยชนายามํ ปณฺณาสโยชนวิตฺถตํ ปนฺนรสโยชนพหลํ ชยสุมนปุปฺผวณฺณํ นิสีทนุฏฺฐหนกาเลสุ โอนมนุนฺนมนปกติกํ สกฺกสฺส เทวรโญฺญ ปณฺฑุกมฺพลสิลาสนํ อุณฺหาการํ ทเสฺสสิฯ สโกฺก ‘‘โก นุ โข มํ ฐานา จาเวตุกาโม’’ติ โอโลเกนฺโต ทิเพฺพน จกฺขุนา เถรํ อทฺทสฯ เตนาหุ โปราณา –

‘‘สหสฺสเนตฺโต เทวินฺโท, ทิพฺพจกฺขุํ วิโสธยิ;
ปาปครหี อยํ ปาโล, อาชีวํ ปริโสธยิฯ

‘‘สหสฺสเนตฺโต เทวินฺโท, ทิพฺพจกฺขุํ วิโสธยิ;
ธมฺมครุโก อยํ ปาโล, นิสิโนฺน สาสเน รโต’’ติฯ

อถสฺส เอตทโหสิ – ‘‘สจาหํ เอวรูปสฺส ปาปครหิโน ธมฺมครุกสฺส อยฺยสฺส สนฺติกํ น คมิสฺสามิ, มุทฺธา เม สตฺตธา ผเลยฺย, คมิสฺสามิ ตสฺส สนฺติก’’นฺติฯ ตโต –

‘‘สหสฺสเนตฺโต เทวินฺโท, เทวรชฺชสิรินฺธโร;
ตงฺขเณน อาคนฺตฺวาน, จกฺขุปาลมุปาคมิ’’ฯ –

อุปคนฺตฺวา จ ปน เถรสฺส อวิทูเร ปทสทฺทมกาสิฯ อถ นํ เถโร ปุจฺฉิ – ‘‘โก เอโส’’ติ? ‘‘อหํ, ภนฺเต, อทฺธิโก’’ติฯ ‘‘กุหิํ ยาสิ อุปาสกา’’ติ ? ‘‘สาวตฺถิยํ, ภนฺเต’’ติฯ ‘‘ยาหิ, อาวุโส’’ติฯ ‘‘อโยฺย ปน, ภนฺเต, กุหิํ คมิสฺสตี’’ติ? ‘‘อหมฺปิ ตเตฺถว คมิสฺสามี’’ติฯ ‘‘เตน หิ เอกโตว คจฺฉาม, ภนฺเต’’ติฯ ‘‘อหํ, อาวุโส, ทุพฺพโล, มยา สทฺธิํ คจฺฉนฺตสฺส ตว ปปโญฺจ ภวิสฺสตี’’ติฯ ‘‘มยฺหํ อจฺจายิกํ นตฺถิ, อหมฺปิ อเยฺยน สทฺธิํ คจฺฉโนฺต ทสสุ ปุญฺญกิริยวตฺถูสุ เอกํ ลภิสฺสามิ, เอกโตว คจฺฉาม, ภนฺเต’’ติฯ เถโร ‘‘เอโส สปฺปุริโส ภวิสฺสตี’’ติ จิเนฺตตฺวา – ‘‘เตน หิ สทฺธิํ คมิสฺสามิ, ยฏฺฐิโกฏิํ คณฺห อุปาสกา’’ติ อาหฯ สโกฺก ตถา กตฺวา ปถวิํ สงฺขิปโนฺต สายนฺหสมเย เชตวนํ สมฺปาเปสิฯ เถโร สงฺขปณวาทิสทฺทํ สุตฺวา ‘‘กเตฺถโส สโทฺท’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘สาวตฺถิยํ,

ภนฺเต’’ติ? ‘‘ปุเพฺพ มยํ คมนกาเล จิเรน คมิมฺหา’’ติฯ ‘‘อหํ อุชุมคฺคํ ชานามิ, ภนฺเต’’ติฯ ตสฺมิํ ขเณ เถโร ‘‘นายํ มนุสฺโส, เทวตา ภวิสฺสตี’’ติ สลฺลเกฺขสิฯ

> ‘‘สหสฺสเนโตฺต เทวินฺโท, เทวรชฺชสิรินฺธโร;
> สงฺขิปิตฺวาน ตํ มคฺคํ, ขิปฺปํ สาวตฺถิมาคมี’’ติฯ

โส เถรํ เนตฺวา เถรเสฺสวตฺถาย กนิฎฺฐกุฎุมฺพิเกน การิตํ ปณฺณสาลํ เนตฺวา ผลเก นิสีทาเปตฺวา ปิยสหายกวเณฺณน ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา, ‘‘สมฺม, จูฬปาลา’’ติ ปโกฺกสิฯ ‘‘กิํ, สมฺมา’’ติ? ‘‘เถรสฺสาคตภาวํ ชานาสี’’ติ? ‘‘น ชานามิ, กิํ ปน เถโร อาคโต’’ติ? ‘‘อาม, สมฺม, อิทานิ อหํ วิหารํ คนฺตฺวา เถรํ ตยา การิตปณฺณสาลาย นิสินฺนกํ ทิสฺวา อาคโตมฺหี’’ติ วตฺวา ปกฺกามิฯ กุฎุมฺพิโกปิ วิหารํ คนฺตฺวา เถรํ ทิสฺวา ปาทมูเล ปริวตฺตโนฺต โรทิตฺวา ‘‘อิทํ ทิสฺวา อหํ, ภนฺเต, ตุมฺหากํ ปพฺพชิตุํ นาทาสิ’’นฺติอาทีนิ วตฺวา เทฺว ทาสทารเก ภุชิเสฺส กตฺวา เถรสฺส สนฺติเก ปพฺพาเชตฺวา ‘‘อโนฺตคามโต ยาคุภตฺตาทีนิ อาหริตฺวา เถรํ อุปฎฺฐหถา’’ติ ปฎิยาเทสิฯ สามเณรา วตฺตปฎิวตฺตํ กตฺวา เถรํ อุปฎฺฐหิํสุฯ

อเถกทิวสํ ทิสาวาสิโน ภิกฺขู ‘‘สตฺถารํ ปสฺสิสฺสามา’’ติ เชตวนํ อาคนฺตฺวา ตถาคตํ วนฺทิตฺวา อสีติมหาเถเร จ, วนฺทิตฺวา วิหารจาริกํ จรนฺตา จกฺขุปาลเตฺถรสฺส วสนฎฺฐานํ ปตฺวา ‘‘อิทมฺปิ ปสฺสิสฺสามา’’ติ สายํ ตทภิมุขา อเหสุํฯ ตสฺมิํ ขเณ มหาเมโฆ อุฎฺฐหิฯ เต ‘‘อิทานิ อติสายโนฺห, เมโฆ จ อุฎฺฐิโต, ปาโตว คนฺตฺวา ปสฺสิสฺสามา’’ติ นิวตฺติํสุฯ เทโว ปฐมยามํ วสฺสิตฺวา มชฺฌิมยาเม วิคโตฯ เถโร อารทฺธวีริโย อาจิณฺณจงฺกมโน, ตสฺมา ปจฺฉิมยาเม จงฺกมนํ โอตริฯ ตทา จ ปน นววุฎฺฐาย ภูมิยา พหู อินฺทโคปกา อุฎฺฐหิํสุฯ เต เถเร จงฺกมเนฺต เยภุเยฺยน วิปชฺชิํสุฯ อเนฺตวาสิกา เถรสฺส จงฺกมนฎฺฐานํ กาลเสฺสว น สมฺมชฺชิํสุฯ อิตเร ภิกฺขู ‘‘เถรสฺส วสนฎฺฐานํ ปสฺสิสฺสามา’’ติ อาคนฺตฺวา จงฺกมเน มตปาณเก ทิสฺวา ‘‘โก อิมสฺมิํ จงฺกมตี’’ติ ปุจฺฉิํสุฯ ‘‘อมฺหากํ อุปชฺฌาโย, ภนฺเต’’ติฯ เต อุชฺฌายิํสุ ‘‘ปสฺสถาวุโส, สมณสฺส กมฺมํ, สจกฺขุกกาเล นิปชฺชิตฺวา นิทฺทายโนฺต กิญฺจิ อกตฺวา อิทานิ จกฺขุวิกลกาเล ‘จงฺกมามี’ติ เอตฺตเก ปาณเก มาเรสิ ‘อตฺถํ กริสฺสามี’ติ อนตฺถํ กโรตี’’ติฯ

อถ โข เต คนฺตฺวา ตถาคตสฺส อาโรเจสุํ, ‘‘ภเนฺต, จกฺขุปาลเตฺถโร ‘จงฺกมามี’ติ พหู ปาณเก มาเรสี’’ติฯ ‘‘กิํ ปน โส ตุเมฺหหิ มาเรโนฺต ทิโฎฺฐ’’ติ? ‘‘น ทิโฎฺฐ, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘ยเถว ตุเมฺห ตํ น ปสฺสถ, ตเถว โสปิ เต ปาเณ น ปสฺสติฯ ขีณาสวานํ มรณเจตนา นาม นตฺถิ, ภิกฺขเว’’ติฯ ‘‘ภเนฺต, อรหตฺตสฺส อุปนิสฺสเย สติ กสฺมา อโนฺธ ชาโต’’ติ? ‘‘อตฺตโน กตกมฺมวเสน, ภิกฺขเว’’ติฯ ‘‘กิํ ปน, ภเนฺต, เตน กต’’นฺติ? เตน หิ, ภิกฺขเว, สุณาถ –

อตีเต พาราณสิยํ กาสิรเญฺญ รชฺชํ กาเรเนฺต เอโก เวโชฺช คามนิคเมสุ จริตฺวา เวชฺชกมฺมํ กโรโนฺต เอกํ จกฺขุทุพฺพลํ อิตฺถิํ ทิสฺวา ปุจฺฉิ – ‘‘กิํ เต อผาสุก’’นฺติ? ‘‘อกฺขีหิ น ปสฺสามี’’ติฯ ‘‘เภสชฺชํ เต กริสฺสามี’’ติ? ‘‘กโรหิ, สามี’’ติฯ ‘‘กิํ เม ทสฺสสี’’ติ? ‘‘สเจ เม อกฺขีนิ ปากติกานิ กาตุํ สกฺขิสฺสสิ, อหํ เต สทฺธิํ ปุตฺตธีตาหิ ทาสี ภวิสฺสามี’’ติฯ โส ‘‘สาธู’’ติ เภสชฺชํ สํวิทหิ, เอกเภสเชฺชเนว อกฺขีนิ ปากติกานิ อเหสุํฯ สา จิเนฺตสิ – ‘‘อหเมตสฺส สปุตฺตธีตา ทาสี ภวิสฺสามี’’ติ ปฎิชานิํ, ‘‘น โข ปน มํ สเณฺหน สมฺมาจาเรน สมุทาจริสฺสติ, วเญฺจสฺสามิ น’’นฺติฯ สา เวเชฺชนาคนฺตฺวา ‘‘กีทิสํ, ภเทฺท’’ติ ปุฎฺฐา ‘‘ปุเพฺพ เม อกฺขีนิ โถกํ รุชฺชิํสุ, อิทานิ ปน อติเรกตรํ รุชฺชนฺตี’’ติ อาหฯ เวโชฺช ‘‘อยํ มํ วเญฺจตฺวา กิญฺจิ อทาตุกามา, น เม เอตาย ทินฺนาย ภติยา อโตฺถ, อิทาเนว นํ อนฺธํ กริสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา เคหํ คนฺตฺวา ภริยาย เอตมตฺถํ อาจิกฺขิฯ สา ตุณฺหี อโหสิฯ โส เอกํ เภสชฺชํ โยเชตฺวา ตสฺสา สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘ภเทฺท, อิมํ

เภสชฺชํ อเณฺชหี’’ติ อณฺชาเปสิฯ อถสฺสา เทฺว อกฺขีนิ ทีปสิขา วิย วิชฺฌายึสุฯ โส เวโชฺช จกฺขุปาโล อโหสิฯ

ภิกฺขเว, ตทา มม ปุเตฺตน กตกมฺมํ ปจฺฉโต ปจฺฉโต อนุพนฺธิฯ ปาปกมฺมญฺหิ นาเมตํ ธุรํ วหโต พลิพทฺทสฺส ปทํ จกฺกํ วิย อนุคจฺฉตีติ อิทํ วตฺถุํ กเถตฺวา อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา ปติฎฺฐาปิตมตฺติกํ สาสนํ ราชมุทฺทาย ลญฺฉนฺโต วิย ธมฺมราชา อิมํ คาถมาห –

๑. ‘‘มโนปุพฺพงฺคมา ธมฺมา, มโนเสฎฺฐา มโนมยา;
มนสา เจ ปทุเฎฺฐน, ภาสติ วา กโรติ วา;
ตโต นํ ทุกฺขมเนฺวติ, จกฺกํว วหโต ปท’’นฺติฯ

ตตฺถ **มโน**ติ กามาวจรกุสลาทิเภทํ สพฺพมฺปิ จตุภูมิกจิตฺตํฯ อิมสฺมึ ปน ปเท ตทา ตสฺส เวชฺชสฺส อุปฺปนฺนจิตฺตวเสน นิยมิยมานํ ววตฺถาปิยมานํ ปริจฺฉิชฺชิยมานํ โทมนสฺสสหคตํ ปฎิฆสมฺปยุตฺตจิตฺตเมว ลพฺภติฯ **ปุพฺพงฺคมา**ติ เตน ปฐมคามินา หุตฺวา สมนฺนาคตาฯ **ธมฺมา**ติ คุณเทสนาปริยตฺตินิสฺสตฺตนิชฺชีววเสน จตฺตาโร ธมฺมา นามฯ เตสุ –

‘‘น หิ ธโมฺม อธโมฺม จ, อุโภ สมวิปากิโน;
อธโมฺม นิรยํ เนติ, ธโมฺม ปาเปติ สุคฺคติ’’นฺติฯ (เถรคา. ๓๐๔; ชา. ๑.๑๕.๓๘๖) –

อยํ คุณธโมฺม นามฯ ‘‘ธมฺมํ โว, ภิกฺขเว, เทเสสฺสามิ อาทิกลฺยาณ’’นฺติ (ม. นิ. ๓.๔๒๐) อยํ เทสนาธโมฺม นามฯ ‘‘อิธ ปน, ภิกฺขเว, เอกเจฺจ กุลปุตฺตา ธมฺมํ ปริยาปุณนฺติ สุตฺตํ เคยฺย’’นฺติ (ม. นิ. ๑.๒๓๙) อยํ ปริยตฺติธโมฺม นามฯ ‘‘ตสฺมึ โข ปน สมเย ธมฺมา โหนฺติ, ขนฺธา โหนฺตี’’ติ (ธ. ส. ๑๒๑) อยํ นิสฺสตฺตธโมฺม นาม, นิชฺชีวธโมฺมติปิ เอโส เอวฯ เตสุ อิมสฺมึ ฐาเน นิสฺสตฺตนิชฺชีวธโมฺม อธิเปฺปโตฯ โส อตฺถโต ตโย อรูปิโน ขนฺธา เวทนากฺขโนฺธ สญฺญากฺขโนฺธ สงฺขารกฺขโนฺธติฯ เอเต หิ มโน ปุพฺพงฺคโม เอเตสนฺติ **มโนปุพฺพงฺคมา** นามฯ

กถํ ปเนเตหิ สทฺธึ เอกวตฺถุโก เอการมฺมโณ อปุพฺพํ อจริมํ เอกกฺขเณ อุปฺปชฺชมาโน มโน ปุพฺพงฺคโม นาม โหตีติ? อุปฺปาทปจฺจยเฎฺฐนฯ ยถา หิ พหูสุ เอกโต คามฆาตาทีนิ กมฺมานิ กโรเนฺตสุ ‘‘โก เอเตสํ ปุพฺพงฺคโม’’ติ วุเตฺต โย เนสํ ปจฺจโย โหติ, ยํ นิสฺสาย เต ตํ กมฺมํ กโรนฺติ, โส ทโตฺต วา มิโตฺต วา เตสํ ปุพฺพงฺคโมติ วุจฺจติ, เอวํสมฺปทมิทํ เวทิตพฺพํฯ อิติ อุปฺปาทปจฺจยเฎฺฐน มโน ปุพฺพงฺคโม เอเตสนฺติ มโนปุพฺพงฺคมาฯ น หิ เต มเน อนุปฺปชฺชเนฺต อุปฺปชฺชิตุํ สโกฺกนฺติ, มโน ปน เอกเจฺจสุ เจตสิเกสุ อนุปชฺชเนฺตสุปิ อุปฺปชฺชติเยวฯ อธิปติวเสน ปน มโน เสโฎฺฐ เอเตสนฺติ **มโนเสโฎฺฐ**ฯ ยถา หิ โจราทีนํ โจรเชฎฺฐกาทโย อธิปติโน เสฎฺฐาฯ ตถา เตสมฺปิ มโน อธิปติ มโนว เสฎฺฐาฯ ยถา ปน ทารุอาทีหิ นิปฺผนฺนานิ ตานิ ตานิ ภณฺฑานิ ทารุมยาทีนิ นาม โหนฺติ, ตถา เตปิ มนโต นิปฺผนฺนตฺตา **มโนมยา** นามฯ

ปทุเฎฺฐนาติ อาคนฺตุเกหิ อภิชฺฌาทีหิ โทเสหิ ปทุเฎฺฐนฯ ปกติมโน หิ ภวงฺคจิตฺตํ, ตํ อปทุฎฺฐํฯ ยถา หิ ปสนฺนํ อุทกํ อาคนฺตุเกหิ นีลาทีหิ อุปกฺกิลิฎฺฐํ นีโลทกาทิเภทํ โหติ, น จ นวํ อุทกํ, นาปิ ปุริมํ ปสนฺนอุทกเมว, ตถา ตมฺปิ อาคนฺตุเกหิ อภิชฺฌาทีหิ โทเสหิ ปทุฎฺฐํ โหติ, น จ นวํ จิตฺตํ, นาปิ ปุริมํ ภวงฺคจิตฺตเมว, เตนาห ภควา – ‘‘ปภสฺสรมิทํ, ภิกฺขเว, จิตฺตํ, ตญฺจ โข อาคนฺตุเกหิ อุปกฺกิเลเสหิ อุปกฺกิลิฎฺฐ’’นฺติ (อ. นิ. ๑.๔๙)ฯ เอวํ **มนสา เจ ปทุเฎฺฐน, ภาสติ วา กโรติ วา** โส ภาสมาโน จตุพฺพิธํ วจีทุจฺจริตเมว ภาสติ, กโรโนฺต ติวิธํ

กายทุจฺจริตเมว กโรติ, อภาสโนฺต อกโรโนฺต ตาย อภิชฺฌาทีหิ ปทุฏฺฐมานสตาย ติวิธํ มโน ทุจฺจริตํ ปูเรติฯ เอวมสฺส ทส อกุสลกมฺมปถา ปาริปูรึ คจฺฉนฺติฯ

ตโต นํ ทุกฺขมเนฺวตีติ ตโต ติวิธทุจฺจริตโต ตํ ปุคฺคลํ ทุกฺขํ อเนฺวติ, ทุจฺจริตานุภาเวน จตูสุ อปาเยสุ, มนุเสฺสสุ วา ตมตฺตภาวํ คจฺฉนฺตํ กายวตฺถุกมฺปิ อิตรมฺปีติ อิมินา ปริยาเยน กายิกเจตสิกํ วิปากทุกฺขํ อนุคจฺฉติฯ ยถา กึ? **จกฺกํว วหโต ปทน**ฺติ ธุเร ยุตฺตสฺส ธุรํ วหโต พลิพทฺทสฺส ปทํ จกฺกํ วิยฯ ยถา หิ โส เอกมฺปิ ทิวสํ เทฺวปิ ปญฺจปิ ทสปิ อฑฺฒมาสมฺปิ มาสมฺปิ วหโนฺต จกฺกํ นิวเตฺตตุํ ชหิตุํ น สโกฺกติ , อถ ขฺวสฺส ปุรโต อภิกฺกมนฺตสฺส ยุคํ คีวํ พาธติ, ปจฺฉโต ปฏิกฺกมนฺตสฺส จกฺกํ อูรุมํสํ ปฏิหนติฯ อิเมหิ ทฺวีหิ อากาเรหิ พาธนฺตํ จกฺกํ ตสฺส ปทานุปทิกํ โหติ; ตเถว มนสา ปทุเฏฺฐน ตีณิ ทุจฺจริตานิ ปูเรตฺวา ฐิตํ ปุคฺคลํ นิรยาทีสุ ตตฺถ ตตฺถ คตคตฏฺฐาเน ทุจฺจริตมูลกํ กายิกมฺปิ เจตสิกมฺปิ ทุกฺขมนุพนฺธตีติฯ

คาถาปริโยสาเน ตึสสหสฺสา ภิกฺขู สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณึสุฯ สมฺปตฺตปริสายปิ เทสนา สาตฺถิกา สผลา อโหสีติฯ

จกฺขุปาลเตฺถรวตฺถุ ปฐมํ

๒. มฏฺฐกุณฺฑลีวตฺถุ

๒. มโนปุพฺพงฺคมา ธมฺมาติ ทุติยคาถาปิ สาวตฺถิยํเยว มฏฺฐกุณฺฑลึ อารพฺภ ภาสิตาฯ

สาวตฺถิยํ กิร อทินฺนปุพฺพโก นาม พฺราหฺมโณ อโหสิฯ เตน กสฺสจิ กิญฺจิ น ทินฺนปุพฺพํ, เตน ตํ ‘‘อทินฺนปุพฺพโก’’เตฺวว สญฺชานึสุฯ ตสฺส เอกปุตฺตโก อโหสิ ปิโย มนาโปฯ อถสฺส ปิลนฺธนํ กาเรตุกาโม ‘‘สเจ สุวณฺณการสฺส กาเรสฺสามิ, ภตฺตเวตนํ ทาตพฺพํ ภวิสฺสตี’’ติ สยเมว สุวณฺณํ โกเฏฺฏตฺวา มฏฺฐานิ กุณฺฑลานิ กตฺวา อทาสิฯ เตนสฺส ปุโตฺต **มฏฺฐกุณฺฑลี**เตฺวว ปญฺญายิตฺถฯ ตสฺส โสฬสวสฺสิกกาเล ปณฺฑุโรโค อุทปาทิฯ ตสฺส มาตา ปุตฺตํ โอโลเกตฺวา, ‘‘พฺราหฺมณ, ปุตฺตสฺส เต โรโค อุปฺปโนฺน, ติกิจฺฉาเปหิ น’’นฺติ อาหฯ ‘‘โภติ สเจ เวชฺชํ อาเนสฺสามิ, ภตฺตเวตนํ ทาตพฺพํ ภวิสฺสติ; กึ ตฺวํ มม ธนเจฺฉทํ น โอโลเกสฺสสี’’ติ? ‘‘อถ นํ กึ กริสฺสสิ, พฺราหฺมณา’’ติ? ‘‘ยถา เม ธนเจฺฉโท น โหติ, ตถา กริสฺสามี’’ติฯ โส เวชฺชานํ สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘อสุกโรคสฺส นาม ตุเมฺห กึ เภสชฺชํ กโรถา’’ติ ปุจฺฉิฯ อถสฺส เต ยํ วา ตํ วา รุกฺขตจาทึ อาจิกฺขนฺติฯ โส ตมาหริตฺวา ปุตฺตสฺส เภสชฺชํ กโรติฯ ตํ กโรนฺตเสฺสวสฺส โรโค พลวา อโหสิ, อเตกิจฺฉภาวํ อุปาคมิฯ พฺราหฺมโณ ตสฺส ทุพฺพลภาวํ ญตฺวา เอกํ เวชฺชํ ปโกฺกสิฯ โส ตํ โอโลเกตฺวาว ‘‘อมฺหากํ เอกํ กิจฺจํ อตฺถิ, อญฺญํ เวชฺชํ ปโกฺกสิตฺวา ติกิจฺฉาเปหี’’ติ ตํ ปหาย นิกฺขมิฯ พฺราหฺมโณ ตสฺส มรณสมยํ ญตฺวา ‘‘อิมสฺส ทสฺสนตฺถาย อาคตา อโนฺตเคเห สาปเตยฺยํ ปสฺสิสฺสนฺติ, พหิ นํ กริสฺสามี’’ติ ปุตฺตํ นีหริตฺวา พหิอาฬิเนฺท นิปชฺชาเปสิฯ

ตํ ทิวสํ ภควา พลวปจฺจูสสมเย มหากรุณาสมาปตฺติโต วุฏฺฐาย ปุพฺพพุเทฺธสุ กตาธิการานํ อุสฺสนฺนกุสลมูลานํ เวเนยฺยพนฺธวานํ ทสฺสนตฺถํ พุทฺธจกฺขุนา โลกํ โวโลเกโนฺต ทสสหสฺสจกฺกวาเฬสุ ญาณชาลํ ปตฺถริฯ มฏฺฐกุณฺฑลี พหิอาฬิเนฺท นิปนฺนาการเรเนว ตสฺส อโนฺต ปญฺญายิฯ สตฺถา ตํ ทิสฺวา ตสฺส อโนฺตเคหา นีหริตฺวา ตตฺถ นิปชฺชาปิตภาวํ ญตฺวา ‘‘อตฺถิ นุ โข มยฺหํ เอตฺถ คตปจฺจเยน อโตฺถ’’ติ อุปธาเรโนฺต อิทํ อทฺทส – อยํ มาณโว มยิ จิตฺตํ ปสาเทตฺวา กาลํ กตฺวา ตาวตึสเทวโลเก ตึสโยชนิเก กนกวิมาเน นิพฺพตฺติสฺสติ, อจฺฉราสหสฺสปริวาโร ภวิสฺสติ, พฺราหฺมโณปิ ตํ ฌาเปตฺวา โรทโนฺต อาฬาหเน วิจริสฺสติฯ เทวปุ

โตฺต ติคาวุตปฺปมาณํ สฏฺฐิสกฏภาราลงฺการปฏิมณฺฑิตํ อจฺฉราสหสฺสปริวารํ อตฺตภาวํ โอโลเกตฺวา ‘‘เกน นุ โข กมฺเมน มยา อยํ สิริสมฺปตฺติ ลทฺธา’’ติ โอโลเกตฺวา มยิ จิตฺตปฺปสาเทน ลทฺธภาวํ ญตฺวา ‘‘อยํ พฺราหฺมโณ ธนเจฺฉทภเยน มม เภสชฺชมกตฺวา อิทานิ อาฬาหนํ คนฺตฺวา โรทติ, วิปฺปการปฺปตฺตํ นํ กริสฺสามี’’ติ ปิตริ โรทเนฺต มฏฺฐกุณฺฑลิวเณฺณน อาคนฺตฺวา อาฬาหนสฺสาวิทูเร นิปชฺชิตฺวา โรทิสฺสติฯ อถ นํ พฺราหฺมโณ ‘‘โกสิ ตฺว’’นฺติ ปุจฺฉิสฺสติฯ ‘‘อหํ เต ปุโตฺต มฏฺฐกุณฺฑลี’’ติ อาจิกฺขิสฺสติฯ ‘‘กุหิํ นิพฺพโตฺตสี’’ติ? ‘‘ตาวติํสภวเน’’ติฯ ‘‘กิํ กมฺมํ กตฺวา’’ติ วุเตฺต มยิ จิตฺตปฺปสาเทน นิพฺพตฺตภาวํ อาจิกฺขิสฺสติฯ พฺราหฺมโณ ‘‘ตุเมฺหสุ จิตฺตํ ปสาเทตฺวา สเคฺค นิพฺพโตฺต นาม อตฺถี’’ติ มํ ปุจฺฉิสฺสติฯ อถสฺสาหํ ‘‘เอตฺตกานิ สตานิ วา สหสฺสานิ วา สตสหสฺสานิ วาติ น สกฺกา คณนา ปริจฺฉินฺทิตุ’’นฺติ วตฺวา ธมฺมปเท คาถํ ภาสิสฺสามิฯ คาถาปริโยสาเน จตุราสีติยา ปาณสหสฺสานํ ธมฺมาภิสมโย ภวิสฺสติ, มฏฺฐ กุณฺฑลี โสตาปโนฺน ภวิสฺสติฯ ตถา อทินฺนปุพฺพโก พฺราหฺมโณฯ อิติ อิมํ กุลปุตฺตํ นิสฺสาย มหาธมฺมาภิสมโย ภวิสฺสตีติ ทิสฺวา ปุนทิวเส กตสรีรปฏิชคฺคโน มหาภิกฺขุสงฺฆปริวุโต สาวตฺถิํ ปิณฺฑาย ปวิสิตฺวา อนุปุเพฺพน พฺราหฺมณสฺส เคหทฺวารํ คโตฯ

ตสฺมิํ ขเณ มฏฺฐกุณฺฑลี อโนฺตเคหาภิมุโข นิปโนฺน โหติฯ อถสฺส สตฺถา อตฺตโน อปสฺสนภาวํ ญตฺวา เอกํ รสฺมิํ วิสฺสเชฺชสิฯ มาณโว ‘‘กิํ โอภาโส นาเมโส’’ติ ปริวเตฺตตฺวา นิปโนฺนว สตฺถารํ ทิสฺวา, ‘‘อนฺธพาลปิตรํ นิสฺสาย เอวรูปํ พุทฺธํ อุปสงฺกมิตฺวา กายเวยฺยาวฏิกํ วา กาตุํ ทานํ วา ทาตุํ ธมฺมํ วา โสตุํ นาลตฺถํ, อิทานิ เม หตฺถาปิ อนธิปเตยฺยา, อญฺญํ กตฺตพฺพํ นตฺถี’’ติ มนเมว ปสาเทสิฯ สตฺถา ‘‘อลํ เอตฺตเกน จิตฺตปฺปสาเทน อิมสฺสา’’ติ ปกฺกามิฯ โส ตถาคเต จกฺขุปถํ วิชหเนฺตเยว ปสนฺนมโน กาลํ กตฺวา สุตฺตปฺปพุโทฺธ วิย เทวโลเก ติํสโยชนิเก กนกวิมาเน นิพฺพตฺติฯ

พฺราหฺมโณปิสฺส สรีรํ ฌาเปตฺวา อาฬาหเน โรทนปรายโณ อโหสิ, เทวสิกํ อาฬาหนํ คนฺตฺวา โรทติ – ‘‘กหํ เอกปุตฺตก, กหํ เอกปุตฺตกา’’ติฯ เทวปุโตฺตปิ อตฺตโน สมฺปตฺติํ โอโลเกตฺวา, ‘‘เกน เม กมฺเมน ลทฺธา’’ติ อุปธาเรโนฺต ‘‘สตฺถริ มโนปสาเทนา’’ติ ญตฺวา ‘‘อยํ พฺราหฺมโณ มม อผาสุกกาเล เภสชฺชมกาเรตฺวา อิทานิ อาฬาหนํ คนฺตฺวา โรทติ, วิปฺปการปฺปตฺตเมว นํ กาตุํ วฏฺฏตี’’ติ มฏฺฐกุณฺฑลิวเณฺณน อาคนฺตฺวา อาฬาหนสฺสาวิทูเร พาหา ปคฺคยฺห โรทโนฺต อฏฺฐาสิฯ พฺราหฺมโณ ตํ ทิสฺวา ‘‘อหํ ตาว ปุตฺตโสเกน โรทามิ, เอส กิมตฺถํ โรทติ, ปุจฺฉิสฺสามิ น’’นฺติ ปุจฺฉโนฺต อิมํ คาถมาห –

‘‘อลงฺกโต มฏฺฐกุณฺฑลี,
มาลธารี หริจนฺทนุสฺสโท;
พาหา ปคฺคยฺห กนฺทสิ,
วนมเชฺฌ กิํ ทุกฺขิโต ตุว’’นฺติฯ (วิ. ว. ๑๒๐๗; เป. ว. ๑๘๖);

โส มาณโว อาห –

‘‘โสวณฺณมโย ปภสฺสโร,
อุปฺปโนฺน รถปญฺชโร มม;
ตสฺส จกฺกยุคํ น วินฺทามิ,
เตน ทุเกฺขน ชหามิ ชีวิต’’นฺติฯ (วิ. ว. ๑๒๐๘; เป. ว. ๑๘๗);

อถ นํ พฺราหฺมโณ อาห –

‘‘โสวณฺณมยํ มณิมยํ,
โลหิตกมยํ อถ รูปิยมยํ;
อาจิกฺข เม ภทฺท มาณว,
จกฺกยุคํ ปฏิปาทยามิ เต’’ติฯ (วิ. ว. ๑๒๐๙; เป. ว. ๑๘๘);

ตํ สุตฺวา มาณโว ‘‘อยํ พฺราหฺมโณ ปุตฺตสฺส เภสชฺชมกตฺวา ปุตฺตปติรูปกํ มํ ทิสฺวา โรทนฺโต ‘สุวณฺณาทิมยํ รถจกฺกํ กโรมี’ติ วทติ, โหตุ นิคฺคณฺหิสฺสามิ น’’นฺติ จินฺเตตฺวา ‘‘กีว มหนฺตํ เม จกฺกยุคํ กริสฺสสี’’ติ วตฺวา ‘‘ยาว มหนฺตํ อากงฺขสิ, ตาว มหนฺตํ กริสฺสามี’’ติ วุตฺเต ‘‘จนฺทิมสูริเยหิ เม อโตฺถ, เต เม เทหี’’ติ ยาจโนฺต อาห –

‘‘โส มาณโว ตสฺส ปาวทิ,
จนฺทสูริยา อุภเยตฺถ ทิสฺสเร;
โสวณฺณมโย รโถ มม,
เตน จกฺกยุเคน โสภตี’’ติฯ (วิ. ว. ๑๒๑๐; เป. ว. ๑๘๙);

อถ นํ พฺราหฺมโณ อาห –

‘‘พาโล โข ตฺวํ อสิ มาณว,
โย ตฺวํ ปตฺถยเส อปตฺถิยํ;
มญฺญามิ ตุวํ มริสฺสสิ,
น หิ ตฺวํ ลจฺฉสิ จนฺทสูริเย’’ติฯ (วิ. ว. ๑๒๑๑; เป. ว. ๑๙๐);

อถ นํ มาณโว อาห –

‘‘กึ ปน ปญฺญายมานสฺสตฺถาย โรทโนฺต พาโล โหติ, อุทาหุ อปญฺญายมานสฺสตฺถายา’’ติ วตฺวา –

‘‘คมนาคมนมฺปิ ทิสฺสติ,
วณฺณธาตุ อุภยตฺถ วีถิยา;
เปโต กาลกโต น ทิสฺสติ,
โก นิธ กนฺทตํ พาลฺยตโร’’ติฯ (วิ. ว. ๑๒๑๒; เป. ว. ๑๙๑);

ตํ สุตฺวา พฺราหฺมโณ ‘‘ยุตฺตํ เอส วทตี’’ติ สลฺลเกฺขตฺวา –

‘‘สจฺจํ โข วเทสิ มาณว,
อหเมว กนฺทตํ พาลฺยตโร;
จนฺทํ วิย ทารโก รุทํ,
เปตํ กาลกตาภิปตฺถยิ’’นฺติฯ (วิ. ว. ๑๒๑๓; เป. ว. ๑๙๒) –

วตฺวา ตสฺส กถาย นิโสฺสโก หุตฺวา มาณวสฺส ถุติํ กโรโนฺต อิมา คาถา อภาสิ –

‘‘อาทิตฺตํ วต มํ สนฺตํ, ฆตสิตฺตํว ปาวกํ;
วารินา วิย โอสิญฺจํ, สพฺพํ นิพฺพาปเย ทรํฯ

‘‘อพฺพหี วต เม สลฺลํ, โสกํ หทยนิสฺสิตํ;
โย เม โสกปเรตสฺส, ปุตฺตโสกํ อปานุทิฯ

‘‘สฺวาหํ อพฺพูฬฺหสโลฺลสฺมิ, สีติภูโตสฺมิ นิพฺพุโต;
น โสจามิ น โรทามิ, ตว สุตฺวาน มาณวา’’ติฯ (วิ. ว. ๑๒๑๔-๑๒๑๖; เป. ว. ๑๙๓-๑๙๕);

อถ นํ ‘‘โก นาม ตฺวํ’’นฺติ ปุจฺฉนฺโต –

‘‘เทวตานุสิ คนฺธโพฺพ, อทุ สโกฺก ปุรินฺทโท;
โก วา ตฺวํ กสฺส วา ปุโตฺต, กถํ ชาเนมุ ตํ มย’’นฺติฯ (วิ. ว. ๑๒๑๗; เป. ว. ๑๙๖) –

อาหฯ อถสฺส มาณโว –

‘‘ยญฺจ กนฺทสิ ยญฺจ โรทสิ,
ปุตฺตํ อาฬาหเน สยํ ทหิตฺวา;
สฺวาหํ กุสลํ กริตฺวา กมฺมํ,
ติทสานํ สหพฺยตํ คโต’’ติฯ (วิ. ว. ๑๒๑๘; เป. ว. ๑๙๗) –

อาจิกฺขิ ฯ อถ นํ พฺราหฺมโณ อาห –

‘‘อปฺปํ วา พหุํ วา นาทฺทสาม,
ทานํ ททนฺตสฺส สเก อคาเร;
อุโปสถกมฺมํ วา ตาทิสํ,
เกน กเมฺมน คโตสิ เทวโลก’’นฺติฯ (วิ. ว. ๑๒๑๙; เป. ว. ๑๙๘);

มาณโว อาห –

‘‘อาพาธิโกหํ ทุกฺขิโต คิลาโน,
อาตูรรูโปมฺหิ สเก นิเวสเน;
พุทฺธํ วิคตรชํ วิติณฺณกงฺขํ,
อทฺทกฺขิํ สุคตํ อโนมปญฺญํฯ

‘‘สฺวาหํ มุทิตธโน ปสนฺนจิโตฺต,
อญฺชลิํ อกริํ ตถาคตสฺส;
ตาหํ กุสลํ กริตฺวาน กมฺมํ,
ติทสานํ สหพฺยตํ คโต’’ติฯ (วิ. ว. ๑๒๒๐-๑๒๒๑; เป. ว. ๑๙๙-๒๐๐);

ตสฺมิํ กเถเนฺตเยว พฺราหฺมณสฺส สกลสรีรํ ปีติยา ปริปูริฯ โส ตํ ปีติํ ปเวเทโนฺต –

‘‘อจฺฉริยํ วต อพฺภุตํ วต,
อญฺชลิกมฺมสฺส อยมีทิโส วิปาโก;
อหมฺปิ ปมุทิตมโน ปสนฺนจิโตฺต,
อเชฺชว พุทฺธํ สรณํ วชามี’’ติฯ (วิ. ว. ๑๒๒๒; เป. ว. ๒๐๑) –

อาหฯ อถ นํ มาณโว –

> ‘‘อเชฺชว พุทฺธํ สรณํ วชาหิ,
> ธมฺมญฺจ สงฺฆญฺจ ปสนฺนจิตฺโต;
> ตเถว สิกฺขาปทานิ ปญฺจ,
> อขณฺฑผุลฺลานิ สมาทิยสฺสุฯ
>
> ปาณาติปาตา วิรมสฺสุ ขิปฺปํ,
> โลเก อทินฺนํ ปริวชฺชยสฺสุ;
> อมชฺชโป มา จ มุสา ภณาหิ,
> สเกน ทาเรน จ โหหิ ตุฏฺโฐ’’ติฯ (วิ. ว. ๑๒๒๓-๑๒๒๔; เป. ว. ๒๐๒-๒๐๓) –

อาห ฯ โส ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา อิมา คาถา อภาสิ –

> ‘‘อตฺถกาโมสิ เม ยกฺข, หิตกาโมสิ เทวเต;
> กโรมิ ตุยฺหํ วจนํ, ตฺวํสิ อาจริโย มมฯ
>
> ‘‘อุเปมิ สรณํ พุทฺธํ, ธมฺมญฺจาปิ อนุตฺตรํ;
> สงฺฆญฺจ นรเทวสฺส, คจฺฉามิ สรณํ อหํฯ
>
> ‘‘ปาณาติปาตา วิรมามิ ขิปฺปํ,
> โลเก อทินฺนํ ปริวชฺชยามิ;
> อมชฺชโป โน จ มุสา ภณามิ,
> สเกน ทาเรน จ โหมิ ตุฏฺโฐ’’ติฯ (วิ. ว. ๑๒๒๕-๑๒๒๗; เป. ว. ๒๐๔-๒๐๖);

อถ นํ เทวปุตฺโต, ‘‘พฺราหฺมณ, เต เคเห พหุํ ธนํ อตฺถิ, สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา ทานํ เทหิ, ธมฺมํ สุณาหิ, ปญฺหํ ปุจฺฉาหี’’ติ วตฺวา ตเตฺถว อนฺตรธายิฯ

พฺราหฺมโณปิ เคหํ คนฺตฺวา พฺราหฺมณึ อามเนฺตตฺวา, ‘‘ภเทฺท, อหํ อชฺช สมณํ โคตมํ นิมเนฺตตฺวา ปญฺหํ ปุจฺฉิสฺสามิ, สกฺการํ กโรหี’’ติ วตฺวา วิหารํ คนฺตฺวา สตฺถารํ เนว อภิวาเทตฺวา น ปฏิสนฺถารํ กตฺวา เอกมนฺตํ ฐิโต, ‘‘โภ โคตม, อธิวาเสหิ อชฺชตนาย ภตฺตํ สทฺธึ ภิกฺขุสเงฺฆนา’’ติ อาหฯ สตฺถา อธิวาเสสิฯ โส สตฺถุ อธิวาสนํ วิทิตฺวา เวเคนาคนฺตฺวา สเก นิเวสเน ปณีตํ ขาทนียํ โภชนียญฺจ ปฏิยาทาเปสิฯ สตฺถา ภิกฺขุสงฺฆปริวุโต ตสฺส เคหํ คนฺตฺวา ปญฺญตฺตาสเน นิสีทิฯ พฺราหฺมโณ สกฺกจฺจํ ปริวิสิ, มหาชโน สนฺนิปติฯ มิจฺฉาทิฏฺฐิเกน กิร ตถาคเต นิมนฺติเต เทฺว ชนกายา สนฺนิปตนฺติ มิจฺฉาทิฏฺฐิกา ‘‘อชฺช สมณํ โคตมํ ปญฺหํ ปุจฺฉนาย วิเหฐิยมานํ ปสฺสิสฺสามา’’ติ สนฺนิปตนฺติ, สมฺมาทิฏฺฐิกา ‘‘อชฺช พุทฺธวิสยํ พุทฺธลีฬฺหํ ปสฺสิสฺสามา’’ติ สนฺนิปตนฺติฯ อถ โข พฺราหฺมโณ กตภตฺตกิจฺจํ ตถาคตมุปสงฺกมิตฺวา นีจาสเน นิสิโนฺน ปญฺหํ ปุจฺฉิ – ‘‘โภ โคตม, ตุมฺหากํ ทานํ อทตฺวา ปูชํ อกตฺวา ธมฺมํ อสุตฺวา อุโปสถวาสํ อวสิตฺวา เกวลํ มโนปสาทมเตฺตเนว สเคฺค นิพฺพตฺตา นาม โหนฺตี’’ติ? ‘‘พฺราหฺมณ, กสฺมา มํ ปุจฺฉสิ, นนุ เต ปุเตฺตน มฏฺฐกุณฺฑลินา มยิ มนํ ปสาเทตฺวา อตฺตโน สเคฺค นิพฺพตฺตภาโว กถิโต’’ติ? ‘‘กทา, โภ โคตมา’’ติ? นนุ ตฺวํ อชฺช สุสานํ คนฺตฺวา กนฺทโนฺต อวิทูเร พาหา ปคฺคยฺห กนฺทนฺตํ เอกํ มาณวํ ทิสฺวา ‘‘อลงฺกโต มฏฺฐกุณฺฑลี, มาลธารี หริจนฺทนุสฺสโท’’ติ ทฺวีหิ ชเนหิ กถิตกถํ ปกาเสโนฺต สพฺพํ มฏฺฐกุณฺฑลิวตฺถุํ กเถสิฯ เตเนวตํ พุทฺธภาสิตํ นาม ชาตํฯ

ตํ กเถตฺวา จ ปน ‘‘น โข, พฺราหฺมณ, เอกสตํ วา น เทฺวสตํ, อถ โข มยิ มนํ ปสาเทตฺวา สเคฺค นิพฺพตฺตานํ คณนา นาม นตฺถี’’ติ อาหฯ อถ มหาชโน น นิเพฺพมติโก โหติ, อถสฺส อนิเพฺพมติกภาวํ วิทิตฺวา สตฺถา ‘‘มฎฺฐกุณฺฑลิเทวปุโตฺต วิมาเนเนว สทฺธิํ อาคจฺฉตู’’ติ อธิฎฺฐาสิฯ โส ติคาวุตปฺปมาเณเนว ทิพฺพาภรณปฎิมณฺฑิเตน อตฺตภาเวน อาคนฺตฺวา วิมานโต โอรุยฺห สตฺถารํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ อฎฺฐาสิฯ อถ นํ สตฺถา ‘‘ตฺวํ อิมํ สมฺปตฺติํ กิํ กมฺมํ กตฺวา ปฎิลภี’’ติ ปุจฺฉโนฺต –

‘‘อภิกฺกเนฺตน วเณฺณน, ยา ตฺวํ ติฎฺฐสิ เทวเต;
โอภาเสนฺตี ทิสา สพฺพา, โอสธี วิย ตารกา;
ปุจฺฉามิ ตํ เทว มหานุภาว, มนุสฺสภูโต กิมกาสิ ปุญฺญ’’นฺติฯ –

คาถมาหฯ ‘‘เทวปุโตฺต อยํ เม, ภเนฺต, สมฺปตฺติ ตุเมฺหสุ จิตฺตํ ปสาเทตฺวา ลทฺธา’’ติฯ ‘‘มยิ จิตฺตํ ปสาเทตฺวา ลทฺธา เต’’ติ? ‘‘อาม, ภเนฺต’’ติฯ มหาชโน เทวปุตฺตํ โอโลเกตฺวา ‘‘อจฺฉริยาวต, โภ, พุทฺธคุณา, อทินฺนปุพฺพกพฺราหฺมณสฺส นาม ปุโตฺต อญฺญํ กิญฺจิ ปุญฺญํ อกตฺวา สตฺถริ จิตฺตํ ปสาเทตฺวา เอวรูปํ สมฺปตฺติํ ปฎิลภี’’ติ ตุฎฺฐิํ ปเวเทสิฯ

อถ เนสํ กุสลากุสลกมฺมกรเณ มโนว ปุพฺพงฺคโม, มโนว เสโฎฺฐฯ ปสเนฺนน หิ มเนน กตํ กมฺมํ เทวโลกํ มนุสฺสโลกํ คจฺฉนฺตํ ปุคฺคลํ ฉายาว น วิชหตีติ อิทํ วตฺถุํ กเถตฺวา อนุสนฺธิํ ฆเฎตฺวา ปติฎฺฐาปิตมตฺติกํ สาสนํ ราชมุทฺทาย ลญฺฉโนฺต วิย ธมฺมราชา อิมํ คาถมาห –

๒. ‘‘มโนปุพฺพงฺคมา ธมฺมา, มโนเสฎฺฐา มโนมยาฯ

มนสา เจ ปสเนฺนน, ภาสติ วา กโรติ วา;
ตโต นํ สุขมเนฺวติ, ฉายาว อนปายินี’’ติฯ

ตตฺถ กิญฺจาปิ **มโน**ติ อวิเสเสน สพฺพมฺปิ จตุภูมิกจิตฺตํ วุจฺจติ, อิมสฺมิํ ปน ปเท นิยมิยมานํ ววตฺถาปิยมานํ ปริจฺฉิชฺชิยมานํ อฎฺฐวิธํ กามาวจรกุสลจิตฺตํ ลพฺภติฯ วตฺถุวเสน ปนาหริยมานํ ตโตปิ โสมนสฺสสหคตํ ญาณสมฺปยุตฺตจิตฺตเมว ลพฺภติฯ **ปุพฺพงฺคมา**ติ เตน ปฐมคามินา หุตฺวา สมนฺนาคตาฯ **ธมฺมา**ติ เวทนาทโย ตโย ขนฺธาฯ เอเต หิ อุปฺปาทปจฺจยเฎฺฐน โสมนสฺสสมฺปยุตฺตมโน ปุพฺพงฺคโม เอเตสนฺติ **มโนปุพฺพงฺคมา** นามฯ ยถา หิ พหูสุ เอกโต หุตฺวา มหาภิกฺขุสงฺฆสฺส จีวรทานาทีนิ วา อุฬารปูชาธมฺมสฺสวนาทีนิ วา มาลาคนฺธสกฺการกรณาทีนิ วา ปุญฺญานิ กโรเนฺตสุ ‘‘โก เอเตสํ ปุพฺพงฺคโม’’ติ วุเตฺต โย เตสํ ปจฺจโย โหติ, ยํ นิสฺสาย เต ตานิ ปุญฺญานิ กโรนฺติ, โส ติโสฺส วา ผุโสฺส วา เตสํ ปุพฺพงฺคโมติ วุจฺจติ, เอวํสมฺปทมิทํ เวทิตพฺพํฯ อิติ อุปฺปาทปจฺจยเฎฺฐน มโน ปุพฺพงฺคโม เอเตสนฺติ มโนปุพฺพงฺคมาฯ น หิ เต มเน อนุปฺปชฺชเนฺต อุปฺปชฺชิตุํ สโกฺกนฺติ, มโน ปน เอกเจฺจสุ เจตสิเกสุ อนุปฺปชฺชเนฺตสุปิ อุปฺปชฺชติเยวฯ เอวํ อธิปติวเสน ปน มโน เสโฎฺฐ เอเตสนฺติ **มโนเสฎฺฐา**ฯ ยถา หิ คณาทีนํ อธิปติ ปุริโส คณเสโฎฺฐ เสณิเสโฎฺฐติ วุจฺจติ, ตถา เตสมฺปิ มโนว เสโฎฺฐฯ ยถา ปน สุวณฺณาทีหิ นิปฺผาทิตานิ ภณฺฑานิ สุวณฺณมยาทีนิ นาม โหนฺติ, ตถา เอเตปิ มนโต นิปฺผนฺนตฺตา **มโนมยา** นามฯ

ปสเนฺนนาติ อนภิชฺฌาทีหิ คุเณหิ ปสเนฺนนฯ **ภาสติ วา กโรติ วา**ติ เอวรูเปน มเนน ภาสโนฺต จตุพฺพิธํ วจีสุจริตเมว ภาสติ, กโรโนฺต ติวิธํ กายสุจริตเมว กโรติ, อภาสโนฺต อกโร

โนฺต ตาย อนภิชฺฌาทีหิ ปสนฺนมานสตาย ติวิธํ มโนสุจริตํ ปูเรติฯ เอวมสฺส ทส กุสลกมฺมป ถา ปาริปูรึ คจฺฉนฺติฯ

ตโต นํ สุขมเนฺวตีติ ตโต ติวิธสุจริตโต นํ ปุคฺคลํ สุข มเนฺวติฯ อิธ เตภูมิกมฺปิ กุสลํ อธิ เปฺปตํ, ตสฺมา เตภูมิกสุจริตานุภาเวน สุคติภเว นิพฺพตฺตํ ปุคฺคลํ, ทุคฺคติยํ วา สุขานุภ วนฏฺฐาเน ฐิตํ กายวตฺถุกมฺปิ อิตรวตฺถุกมฺปิ อวตฺถุกมฺปีติ กายิกเจตสิกํ วิปากสุขํ อนุคจฺฉติ, น วิชหตีติ อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ ยถา กึ? **ฉายาว อนปายินี**ติ ยถา หิ ฉายา นาม สรีรปฺปฏิพทฺธา สรีเร คจฺฉเนฺต คจฺฉติ, ติฏฺฐเนฺต ติฏฺฐติ , นิสีทเนฺต นิสีทติ, น สโกฺกติ, ‘‘สเณฺหน วา ผรุเสน วา นิวตฺตาหี’’ติ วตฺวา วา โปเถตฺวา วา นิวตฺตาเปตุํฯ กสฺมา? สรีรปฺปฏิพทฺธตฺตาฯ เอวเมว อิ เมสํ ทสนฺนํ กุสลกมฺมปถานํ อาจิณฺณสมาจิณฺณกุสลมูลิกํ กามาวจราทิเภทํ กายิกเจตสิกสุขํ คตคตฏฺฐาเน อนปายินี ฉายา วิย หุตฺวา น วิชหตีติฯ

คาถาปริโยสาเน จตุราสีติยา ปาณสหสฺสานํ ธมฺมาภิสมโย อโหสิ, มฏฺฐกุณฺฑลิเทวปุ โตฺต โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ, ตถา อทินฺนปุพฺพโก พฺราหฺมโณฯ โส ตาวมหนฺตํ วิภวํ พุทฺธสา สเน วิปฺปกิรีติฯ

มฏฺฐกุณฺฑลีวตฺถุ ทุติยํฯ

๓. ติสฺสเตฺถรวตฺถุ

อโกฺกจฺฉิ มนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ติสฺสเตฺถรํ อารพฺภ กเถสิฯ

โส กิรายสฺมา ติสฺสเตฺถโร ภควโต ปิตุจฺฉาปุโตฺต อโหสิ, มหลฺลกกาเล ปพฺพชิตฺวา พุทฺธานํ อุปฺปนฺนลาภสกฺการํ ปริภุญฺชโนฺต ถูลสรีโร อาโกฏิตปจฺจาโกฏิเตหิ จีวเรหิ นิวาเสตฺ วา เยภุเยฺยน วิหารมเชฺฌ อุปฏฺฐานสาลายํ นิสีทติฯ ตถาคตํ ทสฺสนตฺถาย อาคตา อาคนฺ ตุกภิกฺขู ตํ ทิสฺวา ‘‘เอโก มหาเถโร ภวิสฺสตี’’ติ สญฺญาย ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา วตฺตํ อาปุจฺฉนฺ ติ, ปาทสมฺพาหนาทีนิ อาปุจฺฉนฺติฯ โส ตุณฺหี อโหสิฯ อถ นํ เอโก ทหรภิกฺขุ ‘‘กติวสฺสา ตุ เมฺห’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘วสฺสํ นตฺถิ, มหลฺลกกาเล ปพฺพชิตา มย’’นฺติ วุเตฺต, ‘‘อาวุโส, ทุพฺพินีต, ม หลฺลก , อตฺตโน ปมาณํ น ชานาสิ, เอตฺตเก มหาเถเร ทิสฺวา สามีจิกมฺมมตฺตมฺปิ น กโรสิ, ว เตฺต อาปุจฺฉิยมาเน ตุณฺหี โหสิ, กุกฺกุจฺจมตฺตมฺปิ เต นตฺถี’’ติ อจฺฉรํ ปหริฯ โส ขตฺติยมานํ ช เนตฺวา ‘‘ตุเมฺห กสฺส สนฺติกํ อาคตา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สตฺถุ สนฺติก’’นฺติ วุเตฺต ‘‘มํ ปน ‘โก เอโส’ติ สลฺลเกฺขถ, มูลเมว โว ฉินฺทิสฺสามี’’ติ วตฺวา รุทโนฺต ทุกฺขี ทุมฺมโน สตฺถุ สนฺติกํ อ คมาสิ ฯ อถ นํ สตฺถา ‘‘กึ นุ ตฺวํ ติสฺส ทุกฺขี ทุมฺมโน อสฺสุมุโข โรทมาโน อาคโตสี’’ติ ปุจฺฉิฯ เตปิ ภิกฺขู ‘‘เอส คนฺตฺวา กิญฺจิ อาโลฬํ กเรยฺยา’’ติ เตเนว สทฺธึ คนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา เอ กมนฺตํ นิสีทึสุฯ โส สตฺถารา ปุจฺฉิโต ‘‘อิเม มํ, ภเนฺต, ภิกฺขู อโกฺกสนฺตี’’ติ อาหฯ ‘‘กหํ ปน ตฺวํ นิสิโนฺนสี’’ติ? ‘‘วิหารมเชฺฌ อุปฏฺฐานสาลายํ, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘อิเม เต ภิกฺขู อาคจฺฉนฺตา ทิฏฺฐา’’ติ? ‘‘อาม, ทิฏฺฐา, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘กึ อุฏฺฐาย เต ปจฺจุคฺคมนํ กต’’นฺติ? ‘‘น กตํ, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘ปริกฺขารคฺคหณํ อาปุจฺฉิต’’นฺติ? ‘‘นาปุจฺฉิตํ, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘วตฺตํ วา ปานียํ วา อาปุจฺฉิต’’นฺติฯ ‘‘นาปุจฺฉิตํ ภเนฺต’’ติ? ‘‘อาสนํ นีหริตฺวา อภิวาเทตฺวา ปาทสมฺพาหนํ กต’’นฺติ? ‘‘น กตํ, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘ติสฺส มหลฺลกภิกฺขูนํ สพฺพํ เอตํ วตฺตํ กาตพฺพํ, เอตํ วตฺตํ อกโรเนฺตน วิหารมเชฺฌ นิสีทิตุํ น วฏฺฏติ, ตเวว โทโส, เอเต ภิกฺขู ขมาเปหี’’ติ? ‘‘เอเต มํ, ภเนฺต, อโกฺกสึสุ , นาหํ เอเต ขมาเปมี’’ติฯ ‘‘ติสฺส มา เอวํ กริ, ตเวว โทโส, ขมาเปหิ เน’’ติ? ‘‘น ขมาเปมิ, ภเนฺต’’ติฯ อถ สตฺถา ‘‘ทุพฺพโจ เอส, ภเนฺต’’ติ ภิกฺขูหิ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว ทุพฺพโจ

เอส, ปุเพฺพปิ เอส ทุพฺพโจเยวา''ติ วตฺวา ''อิทานิ ตาวสฺส, ภเนฺต, ทุพฺพจภาโว อเมฺหหิ ญาโต, อตีเต เอส กึ อกาสี''ติ วุเตฺต ''เตน หิ, ภิกฺขเว, สุณาถา''ติ วตฺวา อตีตมาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พาราณสิรเญฺญ รชฺชํ กาเรเนฺต เทวิโล นาม ตาปโส อฎฺฐ มาเส หิมวเนฺต วสิตฺวา โลณมฺพิลเสวนตฺถาย จตฺตาโร มาเส นครมุปนิสฺสาย วสิตุกาโม หิมวนฺตโต อาคนฺตฺวา นครทฺวาเร ทารเก ทิสฺวา ปุจฺฉิ – ''อิมํ นครํ สมฺปตฺตปพฺพชิตา กตฺถ วสนฺตี''ติ? ''กุมฺภการสาลายํ, ภเนฺต''ติฯ ตาปโส กุมฺภการสาลํ คนฺตฺวา ทฺวาเร ฐตฺวา ''สเจ เต ภคฺคว อครุ, วเสยฺยาม เอกรตฺตึ สาลายา''นฺติ อาหฯ กุมฺภกาโร ''มยฺหํ รตฺตึ สาลายํ กิจฺจํ นตฺถิ, มหตี สาลา, ยถาสุขํ วสถ, ภเนฺต''ติ สาลํ นิยฺยาเทสิฯ ตสฺมึ ปวิสิตฺวา นิสิเนฺน อปโรปิ นารโท นาม ตาปโส หิมวนฺตโต อาคนฺตฺวา กุมฺภการํ เอกรตฺติวาสํ ยาจิฯ กุมฺภกาโร ''ปฐมํ อาคโต อิมินา สทฺธึ เอกโต วสิตุกาโม ภเวยฺย วา โน วา, อตฺตานํ ปริโมเจสฺสามี''ติ จิเนฺตตฺวา ''สเจ, ภเนฺต, ปฐมํ อุปคโต โรเจสฺสติ, ตสฺส รุจิยา วสถา''ติ อาหฯ โส ตมุปสงฺกมิตฺวา ''สเจ เต, อาจริย อครุ, มยเญฺจตฺถ เอกรตฺตึ วเสยฺยามา''ติ ยาจิฯ ''มหตี สาลา, ปวิสิตฺวา เอกมเนฺต วสาหี''ติ วุเตฺต ปวิสิตฺวา ปุเรตรํ ปวิฎฺฐสฺส เทวิลสฺส อปรภาเค นิสีทิฯ อุโภปิ สารณียกถํ กเถตฺวา นิปชฺชึสุฯ

สยนกาเล นารโท เทวิลสฺส นิปชฺชนฎฺฐานญฺจ ทฺวารญฺจ สลฺลเกฺขตฺวา นิปชฺชิฯ โส ปน เทวิโล นิปชฺชมาโน อตฺตโน นิปชฺชนฎฺฐาเน อนิปชฺชิตฺวา ทฺวารมเชฺฌ ติริยํ นิปชฺชิฯ นารโท รตฺตึ นิกฺขมโนฺต ตสฺส ชฎาสุ อกฺกมิฯ ''โก มํ อกฺกมี''ติ จ วุเตฺต, ''อาจริย, อห''นฺติ อาหฯ ''กูฎชฎิล, อรญฺญโต อาคนฺตฺวา มม ชฎาสุ อกฺกมสี''ติฯ ''อาจริย, ตุมฺหากํ อิธ นิปนฺนภาวํ น ชานามิ, ขมถ เม''ติ วตฺวา ตสฺส กนฺทนฺตเสฺสว พหิ นิกฺขมิฯ อิตโร ''อยํ ปวิสโนฺตปิ มํ อกฺกเมยฺยา''ติ ปริวเตฺตตฺวา ปาทฎฺฐาเน สีสํ กตฺวา นิปชฺชิฯ นารโทปิ ปวิสโนฺต ''ปฐมํปาหํ อาจริเย อปรชฺฌึ, อิทานิสฺส ปาทปเสฺสน ปวิสิสฺสามี''ติ จิเนฺตตฺวา อาคจฺฉโนฺต คีวาย อกฺกมิฯ ''โก เอโส''ติ จ วุเตฺต ''อหํ, อาจริยา''ติ วตฺวา ''กูฎชฎิล, ปฐมํ มม ชฎาสุ อกฺกมิตฺวา อิทานิ คีวาย อกฺกมสิ, อภิสปิสฺสามิ ต''นฺติ วุเตฺต, ''อาจริย, มยฺหํ โทโส นตฺถิ, อหํ ตุมฺหากํ เอวํ นิปนฺนภาวํ น ชานามิ, 'ปฐมมฺปิ เม อปรทฺธํ, อิทานิ ปาทปเสฺสน ปวิสิสฺสามี'ติ ปวิโฎฺฐมฺหิ, ขมถ เม''ติ อาหฯ ''กูฎชฎิล, อภิสปิสฺสามิ ต''นฺติฯ ''มา เอวํ กริตฺถ อาจริยา''ติฯ โส ตสฺส วจนํ อนาทิยิตฺวา –

''สหสฺสรํสี สตเตโช, สูริโย ตมวิโนทโน;
ปาโตทยเนฺต สูริเย, มุทฺธา เต ผลตุ สตฺตธา''ติฯ –

ตํ อภิสปิ เอวฯ นารโท, ''อาจริย, มยฺหํ โทโส นตฺถีติ มม วทนฺตเสฺสว ตุเมฺห อภิสปถ, ยสฺส โทโส อตฺถิ, ตสฺส มุทฺธา ผลตุ, มา นิโทฺทสสฺสา''ติ วตฺวา –

''สหสฺสรํสี สตเตโช, สูริโย ตมวิโนทโน;
ปาโตทยเนฺต สูริเย, มุทฺธา เต ผลตุ สตฺตธา''ติฯ –

อภิสปิฯ โส ปน มหานุภาโว อตีเต จตฺตาลีส, อนาคเต จตฺตาลีสาติ อสีติกเปฺป อนุสฺสรติฯ ตสฺมา ''กสฺส นุ โข อุปริ อภิสโป ปติสฺสตี''ติ อุปธาเรโนฺต ''อาจริยสฺสา''ติ ญตฺวา ตสฺมึ อนุกมฺปํ ปฎิจฺจ อิทฺธิพเลน อรุณุคฺคมนํ นิวาเรติฯ

นาครา อรุเณ อนุคฺคจฺฉเนฺต ราชทฺวารํ คนฺตฺวา, ''เทว, ตยิ รชฺชํ กาเรเนฺต อรุโณ น อุฎฺฐหติ, อรุณํ โน อุฎฺฐาเปหี''ติ กนฺทึสุฯ ราชา อตฺตโน กายกมฺมาทีนิ โอโลเกโนฺต กิญฺจิ อ

ยุตฺตํ อทิสฺวา ‘‘กึ นุ โข การณ’’นฺติ จินฺเตตฺวา ‘‘ปพฺพชิตานํ วิวาเทน ภวิตพฺพ’’นฺติ ปริสงฺกมาโน ‘‘กจฺจิ อิมสฺมึ นคเร ปพฺพชิตา อตฺถี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘หิโยฺย สายํ กุมฺภการสาลายํ อาคตา อตฺถิ เทวา’’ติ วุตฺเต ตํขณเญฺญว ราชา อุกฺกาหิ ธาริยมานาหิ ตตฺถ คนฺตฺวา นารทํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสิโนฺน อาห –

‘‘กมฺมนฺตา นปฺปวตฺตนฺติ, ชมฺพุทีปสฺส นารท;
เกน โลโก ตโมภูโต, ตํ เม อกฺขาหิ ปุจฺฉิโต’’ติฯ

นารโท สพฺพํ ตํ ปวตฺตึ อาจิกฺขิตฺวา อิมินา การเณน อหํ อิมินา อภิสปิโต, อถาหํ ‘‘มยฺหํ โทโส นตฺถิ, ยสฺส โทโส อตฺถิ, ตเสฺสว อุปริ อภิสโป ปตตู’’ติ วตฺวา อภิสปึฯ อภิสปิตฺวา จ ปน ‘‘กสฺส นุ โข อุปริ อภิสโป ปติสฺสตี’’ติ อุปธาเรโนฺต ‘‘สูริยุคฺคมนเวลาย อาจริยสฺส มุทฺธา สตฺตธา ผลิสฺสตี’’ติ ทิสฺวา เอตสฺมึ อนุกมฺปํ ปฏิจฺจ อรุณสฺส อุคฺคมนํ น เทมีติฯ ‘‘กถํ ปน อสฺส, ภเนฺต, อนฺตราโย น ภเวยฺยา’’ติฯ ‘‘สเจ มํ ขมาเปยฺย, น ภเวยฺยา’’ติฯ ‘‘เตน หิ ขมาเปหี’’ติ วุเตฺต ‘‘เอโส, มหาราช, มํ ชฎาสุ จ คีวาย จ อกฺกมิ, นาหํ เอตํ กูฏชฏิลํ ขมาเปมี’’ติฯ ‘‘ขมาเปหิ, ภเนฺต, มา เอวํ กริตฺถา’’ติฯ ‘‘น ขมาเปมี’’ติฯ ‘‘มุทฺธา เต สตฺตธา ผลิสฺสตี’’ติ วุเตฺตปิ น ขมาเปติเยวฯ อถ นํ ราชา ‘‘น ตฺวํ อตฺตโน รุจิยา ขมาเปสฺสสี’’ติ หตฺถปาทกุจฺฉิคีวาสุ คาหาเปตฺวา นารทสฺส ปาทมูเล โอนมาเปสิฯ นารโทปิ ‘‘อุเฎฺฐหิ, อาจริย, ขมามิ เต’’ติ วตฺวา, ‘‘มหาราช, นายํ ยถามเนน ขมาเปติ, นครสฺส อวิทูเร เอโก สโร อตฺถิ, ตตฺถ นํ สีเส มตฺติกาปิณฺฑํ กตฺวา คลปฺปมาเณ อุทเก ฐปาเปหี’’ติ อาหฯ ราชา ตถา กาเรสิฯ นารโท เทวิลํ อามเนฺตตฺวา, ‘‘อาจริย, มยา อิทฺธิยา วิสฺสเฎฺฐาย สูริยสนฺตาเป อุเฎฺฐหเนฺต อุทเก นิมุชฺชิตฺวา อเญฺญน ฐาเนน อุตฺตริตฺวา คเจฺฉยฺยาสี’’ติ อาหฯ ‘‘ตสฺส สูริยรํสีหิ สํผุฎฺฐมโตฺตว มตฺติกาปิโณฺฑ สตฺตธา ผลิ, โส นิมุชฺชิตฺวา อเญฺญน ฐาเนน ปลายี’’ติฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘ตทา, ภิกฺขเว, ราชา อานโนฺท อโหสิ, เทวิโล ติโสฺส, นารโท อหเมวาติ เอวํ ตทาเปส ทุพฺพโจเยวา’’ติ วตฺวา ติสฺสเตฺถรํ อามเนฺตตฺวา, ‘‘ติสฺส, ภิกฺขุโน นาม ‘อสฺเกนาหํ อกฺกุโฎฺฐ, อสฺเกน ปหโฎ, อสฺเกน ชิโต, อสฺโก โข เม ภณฺฑํ อหาสี’ติ จินฺตยนฺตสฺส เวรํ นาม น วูปสมฺมติ, เอวํ ปน อนุปนยฺหนฺตเสฺสว อุปสมฺมตี’’ติ วตฺวา อิมา คาถา อภาสิ –

๓. ‘‘อโกฺกจฺฉิ มํ อวธิ มํ, อชินิ มํ อหาสิ เม;
เย จ ตํ อุปนยฺหนฺติ, เวรํ เตสํ น สมฺมติฯ

๔. ‘‘อโกฺกจฺฉิ มํ อวธิ มํ, อชินิ มํ อหาสิ เม;
เย จ ตํ นุปนยฺหนฺติ, เวรํ เตสูปสมฺมตี’’ติฯ

ตตฺถ **อโกฺกจฺฉี**ติ อโกฺกสิฯ **อวธี**ติ ปหริฯ **อชินี**ติ กูฏสกฺขิโอตารเณน วา วาทปฏิวาเทน วา กรณุตฺตริยกรเณน วา อเชสิฯ **อหาสิ เม**ติ มม สนฺตกํ ปตฺตาทีสุ กิญฺจิเทว อวหริฯ **เย จ ต**นฺติ เย เกจิ เทวตา วา มนุสฺสา วา คหฏฺฐา วา ปพฺพชิตา วา ตํ ‘‘อโกฺกจฺฉิ ม’’นฺติอาทิวตฺถุกํ โกธํ สกฏธุรํ วิย นทฺธินา ปูติมจฺฉาทีนิ วิย จ กุสาทีหิ ปุนปฺปุนํ เวเฐตฺวา อุปนยฺหนฺติ, เตสํ สกึ อุปฺปนฺนํ เวรํ **น สมฺมตี**ติ วูปสมฺมติฯ **เย จ ตํ นุปนยฺหนฺตี**ติ อสติยา อมนสิการวเสน วา กมฺมปจฺจเวกฺขณาทิวเสน วา เย ตํ อโกฺกสาทิวตฺถุกํ โกธํ ตยาปิ โกจิ นิโทฺทโส ปุริมภเว อกฺกุโฎฺฐ ภวิสฺสติ, ปหโฎ ภวิสฺสติ, กูฏสกฺขึ โอตาเรตฺวา ชิโต ภวิสฺสติ, กสฺสจิ เต ปสยฺห กิญฺจิ

อจฺฉินฺนํ ภวิสฺสติ, ตสฺมา นิโทฺทโส หุตฺวาปิ อโกฺกสาทีนิ ปาปุณาสีติ เอวํ น อุปนยฺหนฺติฯ เตสุ ปมาเทน อุปฺปนฺนมฺปิ เวรํ อิมินา อนุปนยฺหเนน นิรินฺธโน วิย ชาตเวโท วูปสมฺมตีติฯ

เทสนาปริโยสาเน สตสหสฺสภิกฺขู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสุฯ ธมฺมเทสนา มหาชนสฺส สาตฺถิกา อโหสิฯ ทุพฺพโจปิ สุพฺพโจเยว ชาโตติฯ

ติสฺสเตฺถรวตฺถุ ตติยํฯ

๔. กาฬยกฺขินีวตฺถุ

น หิ เวเรนาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อญฺญตรํ วญฺฌิตฺถิํ อารพฺภ กเถสิฯ

เอโก กิร กุฏุมฺพิกปุโตฺต ปิตริ กาลกเต เขเตฺต จ ฆเร จ สพฺพกมฺมานิ อตฺตนาว กโรโนฺต มาตรํ ปฏิชคฺคิฯ อถสฺส มาตา ‘‘กุมาริกํ เต, ตาต, อาเนสฺสามี’’ติ อาหฯ ‘‘อมฺม , มา เอวํ วเทถ, อหํ ยาวชีวํ ตุเมฺห ปฏิชคฺคิสฺสามี’’ติฯ ‘‘ตาต, เขเตฺต จ ฆเร จ กิจฺจํ ตฺวเมว กโรสิ, เตน มยฺหํ จิตฺตสุขํ นาม น โหติ, อาเนสฺสามี’’ติฯ โส ปุนปฺปุนํ ปฏิกฺขิปิตฺวา ตุณฺหี อโหสิฯ สา เอกํ กุลํ คนฺตุกามา เคหา นิกฺขมิฯ อถ นํ ปุโตฺต ‘‘กตรํ กุลํ คจฺฉถา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อสุกกุลํ นามา’’ติ วุเตฺต ตตฺถ คมนํ ปฏิเสเธตฺวา อตฺตโน อภิรุจิตํ กุลํ อาจิกฺขิฯ สา ตตฺถ คนฺตฺวา กุมาริกํ วาเรตฺวา ทิวสํ ววตฺถเปตฺวา ตํ อาเนตฺวา ตสฺส ฆเร อกาสิฯ สา วญฺฌา อโหสิฯ อถ นํ มาตา, ปุตฺต, ตฺวํ อตฺตโน รุจิยา กุมาริกํ อาณาเปสิ, สา อิทานิ วญฺฌา ชาตา, อปุตฺตกญฺจ นาม กุลํ วินสฺสติ , ปเวณี น ฆฏียติ, เตน อญฺญํ เต กุมาริกํ อาเนมีติฯ เตน ‘‘อลํ, อมฺมา’’ติ วุจฺจมานาปิ ปุนปฺปุนํ กเถสิฯ วญฺฌิตฺถี ตํ กถํ สุตฺวา ‘‘ปุตฺตา นาม มาตาปิตูนํ วจนํ อติกฺกมิตุํ น สโกฺกนฺติ, อิทานิ อญฺญํ วิชายินิํ อิตฺถิํ อาเนตฺวา มํ ทาสิโภเคน ภุญฺชิสฺสติฯ ยํนูนาหํ สยเมว เอกํ กุมาริกํ อาเนยฺย’’นฺติ จิเนฺตตฺวา เอกํ กุลํ คนฺตฺวา ตสฺสตฺถาย กุมาริกํ วาเรตฺวา ‘‘กิํ นาเมตํ, อมฺม, วเทสี’’ติ เตหิ ปฏิกฺขิตฺตา ‘‘อหํ วญฺฌา, อปุตฺตกํ นาม กุลํ วินสฺสติ, ตุมฺหากํ ปน ธีตา ปุตฺตํ วา ธีตรํ วา ลภิตฺวา กุฏุมฺพิกสฺส สามินี ภวิสฺสติ, มยฺหํ สามิกสฺส นํ เทถา’’ติ ยาจิตฺวา สมฺปฏิจฺฉาเปตฺวา อาเนตฺวา สามิกสฺส ฆเร อกาสิฯ

อถสฺสา เอตทโหสิ – ‘‘สจายํ ปุตฺตํ วา ธีตรํ วา ลภิสฺสติ, อยเมว กุฏุมฺพสฺส สามินี ภวิสฺสติฯ ยถา ทารกํ น ลภติ, ตเถว นํ กาตุํ วฏฺฏตี’’ติฯ อถ นํ สา อาห – ‘‘อมฺม, ยทา เต กุจฺฉิยํ คโพฺภ ปติฏฺฐาติ, อถ เม อาโรเจยฺยาสี’’ติฯ สา ‘‘สาธู’’ติ ปฏิสฺสุณิตฺวา คเพฺภ ปติฏฺฐิเต ตสฺสา อาโรเจสิฯ อิตริสฺสา ปน สา สยเมว นิจฺจํ ยาคุภตฺตํ เทติ, อถสฺสา อาหาเรเนว สทฺธิํ คพฺภปาตนเภสชฺชมทาสิ, คโพฺภ ปติฯ ทุติยมฺปิ คเพฺภ ปติฏฺฐิเต อาโรเจสิ , อิตรา ทุติยมฺปิ ตเถว ปาเตสิฯ อถ นํ ปฏิวิสฺสกิตฺถิโย ปุจฺฉิํสุ – ‘‘กจฺจิ เต สปตฺติ อนฺตรายํ กโรตี’’ติ? สา ตมตฺถํ อาโรเจตฺวา ‘‘อนฺธพาเล, กสฺมา เอวมกาสิ, อยํ ตว อิสฺสริยภเยน คพฺภสฺส ปาตนเภสชฺชํ โยเชตฺวา เทติ, เตน เต คโพฺภ ปตติ, มา ปุน เอวมกตฺถา’’ติ วุตฺตา ตติยวาเร น กเถสิฯ อถ สา อิตริสฺสา อุทรํ ทิสฺวา ‘‘กสฺมา มยฺหํ คพฺภสฺส ปติฏฺฐิตภาวํ น กเถสี’’ติ วตฺวา ‘‘ตฺวํ มํ อาเนตฺวา วเญฺจตฺวา เทฺว วาเร คพฺภํ ปาเตสิ, กิมตฺถํ ตุยฺหํ กเถมี’’ติ วุเตฺต ‘‘นฏฺฐา ทานิมฺหี’’ติ จิเนฺตตฺวา ตสฺสา ปมาทํ โอโลเกนฺตี ปริณเต คเพฺภ โอกาสํ ลภิตฺวา เภสชฺชํ โยเชตฺวา อทาสิฯ คโพฺภ ปริณตตฺตา ปติตุํ อสโกฺกโนฺต ติริยํ นิปติ, ขรา เวทนา อุปฺปชฺชิ, ชีวิตสํสยํ ปาปุณิฯ สา ‘‘นาสิตมฺหิ ตยา, ตฺวเมว มํ อาเนตฺวา ตฺวเมว ตโยปิ วาเร ทารเก นาเสสิ, อิทานิ อหมฺปิ นสฺสามิ, อิโต ทานิ จุตา ยกฺขินี หุตฺวา ตว ทารเก ขาทิตุํ สมตฺถา หุตฺวา นิพฺพเตฺตยฺย’’นฺติ ปตฺถนํ ปฏฺฐเปตฺ

วา กาลํ กตฺวา ตสฺมิํเยว เคเห มชฺชารี หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ อิตรมฺปิ สามิโก คเหตฺวา ‘‘ตยา เม กุลูปเจฺฉโท กโต’’ติ กปฺปรชณฺณุกาทีหิ สุโปถิตํ โปเถสิฯ สา เตเนวาพาเธน กาลํ กตฺวา ตเตฺถว กุกฺกุฏี หุตฺวา นิพฺพตฺตาฯ

กุกฺกุฏี น จิรเสฺสว อณฺฑานิ วิชายิ, มชฺชารี อาคนฺตฺวา ตานิ อณฺฑานิ ขาทิฯ ทุติยมฺปิ ตติยมฺปิ ขาทิเยวฯ กุกฺกุฏี จิเนฺตสิ – ‘‘ตโย วาเร มม อณฺฑานิ ขาทิตฺวา อิทานิ มมฺปิ ขาทิตุกามาสี’’ติฯ ‘‘อิโต จุตา สปุตฺตกํ ตํ ขาทิตุํ ลเภยฺย’’นฺติ ปตฺถนํ กตฺวา ตโต จุตา อรเญฺญ ทีปินี หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ อิตรา มิคี หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ ตสฺสา วิชาตกาเล ทีปินี อาคนฺตฺวา ตโย วาเร ปุตฺตเก ขาทิฯ มิคี มรณกาเล ‘‘อยํ เม ติกฺขตฺตุํ ปุตฺตเก ขาทิตฺวา อิทานิ มมฺปิ ขาทิสฺสติ, อิโต ทานิ จุตา เอตํ สปุตฺตกํ ขาทิตุํ ลเภยฺย’’นฺติ ปตฺถนํ กตฺวา อิโต จุตา ยกฺขินี หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ ทีปินีปิ ตเถว ตโต จุตา สาวตฺถิยํ กุลธีตา หุตฺวา นิพฺพตฺติ, สา วุฑฺฒิปฺปตฺตา ทฺวารคามเก ปติกุลํ อคมาสิ, อปรภาเค จ ปุตฺตํ วิชายิฯ ยกฺขินีปิ ตสฺสา ปิยสหายิกาวเณฺณน อาคนฺตฺวา ‘‘กุหิํ เม สหายิกา’’ติ ‘‘อโนฺตคเพฺภ วิชาตา’’ติ วุเตฺต ‘‘ปุตฺตํ นุ โข วิชาตา, อุทาหุ ธีตรนฺติ ปสฺสิสฺสามิ น’’นฺติ คพฺภํ ปวิสิตฺวา ปสฺสนฺตี วิย ทารกํ คเหตฺวา ขาทิตฺวา คตาฯ ปุน ทุติยวาเรปิ ตเถว ขาทิฯ ตติยวาเร อิตรา ครุภารา หุตฺวา สามิกํ อามเนฺตตฺวา, ‘‘สามิ, อิมสฺมิํ ฐาเน เอกา ยกฺขินี มม เทฺว ปุเตฺต ขาทิตฺวา คตา, อิทานิ มม กุลเคหํ คนฺตฺวา วิชายิสฺสามี’’ติ กุลเคหํ คนฺตฺวา วิชายิฯ

ตทา สา ยกฺขินี อุทกวารํ คตา โหติฯ เวสฺสวณสฺส หิ ยกฺขินิโย วาเรน อโนตตฺตทหโต สีสปรมฺปราย อุทกมาหรนฺติฯ ตา จตุมาสจฺจเยนปิ ปญฺจมาสจฺจเยนปิ มุจฺจนฺติฯ อปรา ยกฺขินิโย กิลนฺตกายา ชีวิตกฺขยมฺปิ ปาปุณนฺติฯ สา ปน อุทกวารโต มุตฺตมตฺตาว เวเคน ตํ ฆรํ คนฺตฺวา ‘‘กุหิํ เม สหายิกา’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘กุหิํ นํ ปสฺสิสฺสสิ, ตสฺสา อิมสฺมิํ ฐาเน ชาตชาตทารเก ยกฺขินี อาคนฺตฺวา ขาทติ, ตสฺมา กุลเคหํ คตา’’ติฯ สา ‘‘ยตฺถ วา ตตฺถ วา คจฺฉตุ, น เม มุจฺจิสฺสตี’’ติ เวรเวคสมุสฺสาหิตมานสา นคราภิมุขี ปกฺขนฺทิฯ อิตราปิ นามคฺคหณทิวเส นํ ทารกํ นฺหาเปตฺวา นามํ กตฺวา, ‘‘สามิ, อิทานิ สกฆรํ คจฺฉามา’’ติ ปุตฺตมาทาย สามิเกน สทฺธิํ วิหารมเชฺฌน คตมเคฺคน คจฺฉนฺตี ปุตฺตํ สามิกสฺส ทตฺวา วิหารโปกฺขรณิยา นฺหาตฺวา สามิเก นฺหายเนฺต อุตฺตริตฺวา ปุตฺตสฺส ถญฺญํ ปายมานา ฐิตา ยกฺขินิํ อาคจฺฉนฺติํ ทิสฺวา สญฺชานิตฺวา, ‘‘สามิ, เวเคน เอหิ, อยํ สา ยกฺขินี, เวเคน เอหิ, อยํ สา ยกฺขินี’’ติ อุจฺจาสทฺทํ กตฺวา ยาว ตสฺส อาคมนํ สณฺฐาตุํ อสโกฺกนฺตี นิวเตฺตตฺวา อโนฺตวิหาราภิมุขี ปกฺขนฺทิฯ

ตสฺมิํ สมเย สตฺถา ปริสมเชฺฌ ธมฺมํ เทเสสิฯ สา ปุตฺตํ ตถาคตสฺส ปาทปิเฏฺฐ นิปชฺชาเปตฺวา ‘‘ตุมฺหากํ มยา เอส ทิโนฺน, ปุตฺตสฺส เม ชีวิตํ เทถา’’ติ อาหฯ ทฺวารโกฏฺฐเก อธิวโตฺถ สุมนเทโว นาม ยกฺขินิยา อโนฺต ปวิสิตุํ นาทาสิฯ สตฺถา อานนฺทเตฺถรํ อามเนฺตตฺวา ‘‘คจฺฉ, อานนฺท, ตํ ยกฺขินิํ ปโกฺกสาหี’’ติ อาหฯ เถโร ปโกฺกสิฯ อิตรา ‘‘อยํ, ภเนฺต, อาคจฺฉตี’’ติ อาหฯ สตฺถา ‘‘เอตุ, มา สทฺทมกาสี’’ติ วตฺวา ตํ อาคนฺตฺวา ฐิตํ ‘‘กสฺมา เอวํ กโรสิ, สเจ ตุเมฺห มาทิสสฺส พุทฺธสฺส สมฺมุขีภาวํ นาคมิสฺสถ, อหินกุลานํ วิย อจฺฉผนฺทนานํ วิย กาโกลูกานํ วิย จ กปฺปฏฺฐิติกํ โว เวรํ อภวิสฺส , กสฺมา เวรํ ปฏิเวรํ กโรถฯ เวรญฺหิ อเวเรน อุปสมฺมติ, โน เวเรนา’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๕. ‘‘น หิ เวเรน เวรานิ, สมฺมนฺตีธ กุทาจนํ;
อเวเรน จ สมฺมนฺติ, เอส ธโมฺม สนนฺตโน’’ติฯ

ตตฺถ **น หิ เวเรนา**ติ ยถา หิ เขฬสิงฺฆาณิกาทีหิ อสุจีหิ มกฺขิตํ ฐานํ เตเหว อสุจีหิ โธวนฺตา สุทฺธํ นิคฺคนฺธํ กาตุํ น สกฺโกนฺติ, อถ โข ตํ ฐานํ ภิโยฺยโสมตฺตาย อสุทฺธตรเญฺจว ทุคฺคนฺธตรเญฺจ โหติ; เอวเมว อกฺโกสนฺตํ ปจฺจกฺโกสโนฺต ปหรนฺตํ ปฏิปหรโนฺต เวเรน เวรํ วูปสเมตุํ น สกฺโกติ, อถ โข ภิโยฺย ภิโยฺย เวรเมว กโรติฯ อิติ เวรานิ นาม เวเรน กิสฺมิญฺจิ กาเล น สมฺมนฺติ, อถ โข วฑฺฒนฺติเยวฯ **อเวเรน จ สมฺมนฺตี**ติ ยถา ปน ตานิ เขฬาทีนิ อสุจีนิ วิปฺปสเนฺนน อุทเกน โธวิยมานานิ นสฺสนฺติ, ตํ ฐานํ สุทฺธํ โหติ สุคนฺธํ; เอวเมว อเวเรน ขนฺติเมตฺตูทเกน โยนิโส มนสิกาเรน ปจฺจเวกฺขเณน เวรานิ วูปสมฺมนฺติ ปฏิปฺปสฺสมฺภนฺติ อภาวํ คจฺฉนฺติฯ **เอส ธโมฺม สนนฺตโน**ติ เอส อเวเรน เวรูปสมนสงฺขาโต โปราณโก ธโมฺม; สเพฺพสํ พุทฺธปเจฺจกพุทฺธขีณาสวานํ คตมโคฺคติฯ

คาถาปริโยสาเน ยกฺขินี โสตาปตฺติผเล ปติฎฺฐหิฯ สมฺปตฺตปริสายปิ ธมฺมเทสนา สาตฺถิกา อโหสิฯ

สตฺถา ตํ อิตฺถึ อาห – ‘‘เอติสฺสา ตว ปุตฺตํ เทหี’’ติฯ ‘‘ภายามิ, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘มา ภายิ, นตฺถิ เต เอตํ นิสฺสาย ปริปโนฺถ’’ติ อาหฯ สา ตสฺสา ปุตฺตมทาสิฯ สา ตํ จุมฺพิตฺวา อาลิเงฺคตฺวา ปุน มาตุเยว ทตฺวา โรทิตุํ อารภิฯ อถ นํ สตฺถา ‘‘กิเมต’’นฺติ ปุจฺฉิฯ ‘‘ภเนฺต, อหํ ปุเพฺพ ยถา วา ตถา วา ชีวิกํ กเปฺปนฺตีปิ กุจฺฉิปูรํ นาลตฺถํ, อิทานิ กถํ ชีวิสฺสามี’’ติฯ อถ นํ สตฺถา ‘‘มา จินฺตยี’’ติ สมสฺสาเสตฺวา ตํ อิตฺถิมาห – ‘‘อิมํ เนตฺวา อตฺตโน เคเห นิวาสาเปตฺวา อคฺคยาคุภเตฺตหิ ปฏิชคฺคาหี’’ติฯ สา ตํ เนตฺวา ปิฎฺฐิวํเส ปติฎฺฐาเปตฺวา อคฺคยาคุภเตฺตหิ ปฏิชคฺคิ, ตสฺสา วีหิปหรณกาเล มุสลเคฺคน มุทฺธํ ปหรนฺตํ วิย อุปฎฺฐาสิฯ สา สหายิกํ อามเนฺตตฺวา ‘‘อิมสฺมิํ ฐาเน วสิตุํ น สกฺโกมิ, อญฺญตฺถ มํ ปติฎฺฐาเปหี’’ติ วตฺวา มุสลสาลาย อุทกจาฎิยํ อุทฺธเน นิพฺพโกเส สงฺการกูเฏ คามทฺวาเร จาติ เอเตสุ ฐาเนสุ ปติฎฺฐาปิตาปิ อิธ เม มุสเลน สีสํ ภินฺทนฺตํ วิย อุปฎฺฐาติ, อิธ ทารกา อุจฺฉิโฎฺฐทกํ โอตาเรนฺติ, อิธ สุนขา นิปชฺชนฺติ, อิธ ทารกา อสุจิํ กโรนฺติ, อิธ กจวรํ ฉเฑฺฑนฺติ, อิธ คามทารกา ลกฺขโยคฺคํ กโรนฺตีติ สพฺพานิ ตานิ ปฏิกฺขิปิฯ อถ นํ พหิคาเม วิวิโตฺตกาเส ปติฎฺฐาเปตฺวา ตตฺถ ตสฺสา อคฺคยาคุภตฺตาทีนิ หริตฺวา ปฏิชคฺคิฯ สา ยกฺขินี เอวํ จิเนฺตสิ – ‘‘อยํ เม สหายิกา อิทานิ พหูปการา, หนฺทาหํ กิญฺจิ ปฏิคุณํ กโรมี’’ติฯ สา ‘‘อิมสฺมิํ สํวจฺฉเร สุพฺพุฎฺฐิกา ภวิสฺสติ, ถลฎฺฐาเน สสฺสํ กโรหิ, อิมสฺมิํ สํวจฺฉเร ทุพฺพุฎฺฐิกา ภวิสฺสติ, นินฺนฎฺฐาเนเยว สสฺสํ กโรหี’’ติ สหายิกาย อาโรเจติฯ เสสชเนหิ กตสสฺสํ อติอุทเกน วา อโนทเกน วา นสฺสติ, ตสฺสา อติวิย สมฺปชฺชติฯ อถ นํ เสสชนา, ‘‘อมฺม, ตยา กตสสฺสํ เนว อโจฺจทเกน, น อนุทเกน นสฺสติ, สุพฺพุฎฺฐิทุพฺพุฎฺฐิภาวํ ญตฺวา กมฺมํ กโรสิ, กิํ นุ โข เอต’’นฺติ ปุจฺฉิํสุฯ ‘‘อมฺหากํ สหายิกา ยกฺขินี สุพฺพุฎฺฐิทุพฺพุฎฺฐิภาวํ อาจิกฺขติ, มยํ ตสฺสา วจเนน ถเลสุ นิเนฺนสุ สสฺสานิ กโรม, เตน โน สมฺปชฺชติฯ กิํ น ปสฺสถ? นิพทฺธํ อมฺหากํ เคหโต ยาคุภตฺตาทีนิ หริยมานานิ, ตานิ เอติสฺสา หรียนฺติ, ตุเมฺหปิ เอติสฺสา อคฺคยาคุภตฺตาทีนิ หรถ, ตุมฺหากมฺปิ กมฺมเนฺต โอโลเกสฺสตี’’ติฯ อถสฺสา สกลนควาสิโน สกฺการํ กริํสุฯ สาปิ ตโต ปฎฺฐาย สเพฺพสํ กมฺมเนฺต โอโลเกนฺตี ลาภคฺคปฺปตฺตา อโหสิ มหาปริวาราฯ สา อปรภาเค อฎฺฐ สลากภตฺตานิ ปฎฺฐเปสิฯ ตานิ ยาวชฺชกาลา ทียนฺติเยวาติฯ

กาฬียกฺขินีวตฺถุ จตุตฺถํฯ

๕. โกสมฺพกวตฺถุ

ปเร จ น วิชานนฺตีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต โกสมฺพเก ภิกฺขู อารพฺภ กเถสิฯ

โกสมฺพิยญฺหิ โฆสิตาราเม ปญฺจสตปญฺจสตปริวารา เทฺว ภิกฺขู วิหรึสุ วินยธโร จ ธมฺมกถิโก จฯ เตสุ ธมฺมกถิโก เอกทิวสํ สรีรวลญฺชํ กตฺวา อุทกโกฏฺเก อาจมนอุทกาวเสสํ ภาชเน ฐเปตฺวาว นิกฺขมิฯ ปจฺฉา วินยธโร ตตฺถ ปวิฏฺโฐ ตํ อุทกํ ทิสฺวา นิกฺขมิตฺวา อิตรํ ปุจฺฉิ, ‘‘อาวุโส, ตยา อุทกํ ฐปิต’’นฺติ? ‘‘อาม, อาวุโส’’ติฯ ‘‘กึ ปเนตฺถ อาปตฺติภาวํ น ชานาสี’’ติ? ‘‘อาม, น ชานามี’’ติฯ ‘‘โหติ, อาวุโส, เอตฺถ อาปตฺตี’’ติฯ ‘‘เตน หิ ปฏิกริสฺสามิ น’’นฺติฯ ‘‘สเจ ปน เต, อาวุโส, อสญฺจิจฺจ อสฺสติยา กตํ, นตฺถิ อาปตฺตี’’ติฯ โส ตสฺสา อาปตฺติยา อนาปตฺติทิฏฺฐิ อโหสิฯ วินยธโรปิ อตฺตโน นิสฺสิตกานํ ‘‘อยํ ธมฺมกถิโก อาปตฺตึ อาปชฺชมาโนปิ น ชานาตี’’ติ อาโรเจสิฯ เต ตสฺส นิสฺสิตเก ทิสฺวา ‘‘ตุมฺหากํ อุปชฺฌาโย อาปตฺตึ อาปชฺชิตฺวาปิ อาปตฺติภาวํ น ชานาตี’’ติ อาหํสุฯ เต คนฺตฺวา อตฺตโน อุปชฺฌายสฺส อาโรเจสุํฯ โส เอวมาห – ‘‘อยํ วินยธโร ปุพฺเพ อนาปตฺตีติ วตฺวา อิทานิ อาปตฺตีติ วทติ, มุสาวาที เอโส’’ติฯ เต คนฺตฺวา ‘‘ตุมฺหากํ อุปชฺฌาโย มุสาวาที’’ติ อาหํสุฯ เต เอวํ อญฺญมญฺญํ กลหํ วฑฺฒยึสุฯ ตโต วินยธโร โอกาสํ ลภิตฺวา ธมฺมกถิกสฺส อาปตฺติยา อทสฺสเน อุกฺเขปนียกมฺมมกาสิฯ ตโต ปฏฺฐาย เตสํ ปจฺจยทายกา อุปฏฺฐากาปิ เทฺว โกฏฺฐาสา อเหสุํ, โอวาทปฏิคฺคาหกา ภิกฺขุนิโยปิ อารกฺขเทวตาปิ ตาสํ สนฺทิฏฺฐสมฺภตฺตา อากาสฏฺฐเทวตาปีติ ยาว พฺรหฺมโลกา สพฺเพปิ ปุถุชฺชนา เทฺว ปกฺขา อเหสุํฯ จาตุมหาราชิกํ อาทึ กตฺวา ยาว อกนิฏฺฐภาวนา ปน เอกนินฺนาทํ โกลาหลํ อคมาสิฯ

อเถโก อญฺญตโร ภิกฺขุ ตถาคตมุปสงฺกมิตฺวา อุกฺเขปกานํ วินยธรอเนฺตวาสิกานํ ‘‘ธมฺมิเกเนวายํ วินยกมฺเมน อุกฺขิตฺโต’’ติ ลทฺธิญฺจ, อุกฺขิตฺตานุวตฺตกานํ ธมฺมกถิกอเนฺตวาสิกานํ ปน ‘‘อธมฺมิเกเนว กมฺเมน อุกฺขิตฺโต’’ติ ลทฺธิญฺจ, อุกฺเขปเกหิ วาริยมานานมฺปิ จ เตสํ ตํ อนุปริวาเรตฺวา วิจรณภาวญฺจ อาโรเจสิ ภควา ‘‘สมคฺคา กิร โหนฺตู’’ติ เทฺว วาเร เปเสตฺวา ‘‘น อิจฺฉนฺติ, ภนฺเต, สมคฺคา ภวิตุ’’นฺติ สุตฺวา ตติยวาเร ‘‘ภินฺโน ภิกฺขุสงฺโฆ, ภินฺโน ภิกฺขุสงฺโฆ’’ติ เตสํ สนฺติกํ คนฺตฺวา อุกฺเขปกานํ อุกฺเขปเน, อิตเรสญฺจ อาปตฺติยา อทสฺสเน อาทีนวํ กเถตฺวา ปุน เตสํ ตเตฺถว เอกสีมายํ อุโปสถาทีนิ อนุชานิตฺวา ภตฺตคฺคาทีสุ ภณฺฑนชาตานํ ‘‘อาสนนฺตริกาย นิสีทิตพฺพ’’นฺติ (มหาว. ๔๕๖) ภตฺตเคฺค วตฺตํ ปญฺญาเปตฺวา ‘‘อิทานิปิ ภณฺฑนชาตาว วิหรนฺตี’’ติ สุตฺวา ตตฺถ คนฺตฺวา ‘‘อลํ, ภิกฺขเว, มา ภณฺฑน’’นฺติอาทีนิ วตฺวา, ‘‘ภิกฺขเว, ภณฺฑนกลหวิคฺคหวิวาทา นาเมเต อนตฺถการกาฯ กลหํ นิสฺสาย หิ ลฏุกิกาปิ สกุณิกา หตฺถินาคํ ชีวิตกฺขยํ ปาเปสี’’ติ **ลฏุกิกชาตกํ** (ชา. ๑.๕.๓๙ อาทโย) กเถตฺวา, ‘‘ภิกฺขเว, สมคฺคา โหถ, มา วิวทถฯ วิวาทํ นิสฺสาย หิ อเนกสตสหสฺสา วฏฺฏกาปิ ชีวิตกฺขยํ ปตฺตา’’ติ **วฏฺฏกชาตกํ** (ชา. ๑.๑.๑๑๘) กเถสิฯ เอวมฺปิ เตสุ ภควโต วจนํ อนาทิยเนฺตสุ อญฺญตเรน ธมฺมวาทินา ตถาคตสฺส วิเหสํ อนิจฺฉเนฺตน ‘‘อาคเมตุ, ภเนฺต ภควา, ธมฺมสามิ, อปฺโปสฺสุกฺโก, ภเนฺต ภควา, ทิฏฺฐธมฺมสุขวิหารมนุยุตฺโต วิหรตุ, มยเมว เตน ภณฺฑเนน กลเหน วิคฺคเหน วิวาเทน ปญฺญายิสฺสามา’’ติ (มหาว. ๔๕๗; ม. นิ. ๓.๒๓๖) วุเตฺต อตีตํ อาหริ –

ภูตปุพฺพํ, ภิกฺขเว, พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺโต นาม กาสิราชา อโหสิฯ พฺรหฺมทเตฺตน ทีฆีติสฺส โกสลรโญฺญ รชฺชํ อจฺฉินฺทิตฺวา อญฺญาตกเวเสน วสนฺตสฺส ปิตุโน มาริตภาวเญฺจว ทีฆาวุกุมาเรน อตฺตโน ชีวิเต ทิเนฺน ตโต ปฏฺฐาย เตสํ สมคฺคภาวญฺจ กเถตฺวา ‘‘เตสญฺหิ นาม, ภิกฺขเว, ราชูนํ อาทินฺนทณฺฑานํ อาทินฺนสตฺถานํ เอวรูปํ ขนฺติโสรจฺจํ ภวิสฺสติฯ อิธ โข ตํ, ภิกฺขเว, โสเภถ, ยํ ตุเมฺห เอวํ สฺวากฺขาเต ธมฺมวินเย ปพฺพชิตา สมานา ขมา จ ภเวยฺยาถ โสรตา จา’’ติ โอวทิตฺวาปิ เนว เต สมเคฺค กาตุํ อสกฺขิฯ โส ตาย อากิณฺณวิหารตาย อุกฺกณฺฐิโต ‘‘อหํ โข อิทานิ อากิโณฺณ ทุกฺขํ วิหรามิ, อิเม จ ภิกฺขู มม วจนํ น กโรนฺติฯ ยํนูนาหํ เอกโกว คณมฺหา วูปกฏฺโฐ วิหเรยฺย’’นฺติ จิเนฺตตฺวา โกสมฺพิยํ ปิณฺฑาย จริตฺวา อนปโลเกตฺวา ภิกฺขุ

สงฺฆํ เอกโกว อตฺตโน ปตฺตจีวรมาทาย พาลกโลณกคามํ คนฺตฺวา ตตฺถ ภคุตฺเถรสฺส เอกจาริกวตฺตํ กเถตฺวา ปาจีนวํสมิคทาเย ติณฺณํ กุลปุตฺตานํ สามคฺคิยานิสํสํ กเถตฺวา เยน ปาลิเลยฺยกํ อตฺถิ, ตทวสริฯ ตตฺร สุทํ ภควา ปาลิเลยฺยกํ อุปนิสฺสาย รกฺขิตวนสณฺฑ ภทฺทสาลมูเล ปาลิเลยฺยเกน หตฺถินา อุปฏฺฐิยมาโน ผาสุกํ วสฺสาวาสํ วสิฯ

โกสมฺพิวาสิโนปิ โข อุปาสกา วิหารํ คนฺตฺวา สตฺถารํ อปสฺสนฺตา ''กุหึ, ภนฺเต, สตฺถา''ติ ปุจฺฉิตฺวา ''ปาลิเลยฺยกวนสณฺฑํ คโต''ติฯ ''กึ การณา''ติ? ''อเมฺห สมคฺค กาตุํ วายมิ, มยํ ปน น สมคฺคา อหุมฺหา''ติฯ ''กึ, ภนฺเต, ตุเมฺห สตฺถุ สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา ตสฺมึ สามคฺคึ กโรนฺเต สมคฺคา นาหุวตฺถา''ติ? ''เอวมาวุโส''ติฯ ''มนุสฺสา อิเม สตฺถุ สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา ตสฺมึ สามคฺคึ กโรนฺเตปิ สมคฺคา น ชาตา, มยํ อิเม นิสฺสาย สตฺถารํ ทฏฺฐุํ น ลภิมฺหา, อิเมสํ เนว อาสนํ ทสฺสาม, น อภิวาทนาทีนิ กริสฺสามา''ติ ตโต ปฏฺฐาย เตสํ สามีจิมตฺตมฺปิ น กรึสุฯ เต อปฺปาหารตาย สุสฺสมานา กติปาเหเนว อุชุกา หุตฺวา อญฺญมญฺญํ อจฺจยํ เทเสตฺวา ขมาเปตฺวา ''อุปาสกา มยํ สมคฺคา ชาตา, ตุเมฺหปิ โน ปุริมสทิสา โหถา''ติ อาหํสุฯ ''ขมาปิโต ปน โว, ภนฺเต, สตฺถา''ติฯ ''น ขมาปิโต, อาวุโส''ติฯ ''เตน หิ สตฺถารํ ขมาเปถ, สตฺถุ ขมาปิตกาเล มยมฺปิ ตุมฺหากํ ปุริมสทิสา ภวิสฺสามา''ติฯ เต อนฺโตวสฺสภาเวน สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตุํ อวิสหนฺตา ทุเกฺขน ตํ อนฺโตวสฺสํ วีตินาเมสุํฯ สตฺถา ปน เตน หตฺถินา อุปฏฺฐิยมาโน สุขํ วสิฯ โสปิ หิ หตฺถินาโค คณํ ปหาย ผาสุวิหารตฺถาเยว ตํ วนสณฺฑํ ปาวิสิฯ

ยถาห – ''อหํ โข อากิโณฺณ วิหรามิ หตฺถีหิ หตฺถีนีหิ หตฺถิกลเภหิ หตฺถิจฺฉาเปหิ, ฉินฺนคฺคานิ เจว ติณานิ ขาทามิ, โอภโคฺคภคฺคญฺจ เม สาขาภงฺคํ ขาทนฺติ, อาวิลานิ จ ปานียานิ ปิวามิ, โอคาหา จสฺส เม อุตฺติณฺณสฺส หตฺถินิโย กายํ อุปนิฆํสนฺติโย คจฺฉนฺติ, ยํนูนาหํ เอโกว คณมฺหา วูปกโฏฺฐ วิหเรยฺย''นฺติ (มหาว. ๔๖๗; อุทา. ๓๕)ฯ อถ โข โส หตฺถินาโค ยูถา อปกฺกมฺม เยน ปาลิเลยฺยกํ รกฺขิตวนสณฺฑํ ภทฺทสาลมูลํ, เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ, อุปสงฺกมิตฺวา ปน ภควนฺตํ วนฺทิตฺวา โอโลเกนฺโต อญฺญํ กิญฺจิ อทิสฺวา ภทฺทสาลมูลํ ปาเทเนว ปหรโนฺต ตเจฺฉตฺวา โสณฺฑาย สาขํ คเหตฺวา สมฺมชฺชิฯ ตโต ปฏฺฐาย โสณฺฑาย ฆฏํ คเหตฺวา ปานียํ ปริโภชนียํ อุปฏฺฐาเปติ, อุโณฺหทเกน อเตฺถ สติ อุโณฺหทกํ ปฏิยาเทติฯ กถํ? หเตฺถน กฏฺฐานิ ฆํสิตฺวา อคฺคึ สมฺปาเทติ, ตตฺถ ทารูนิ ปกฺขิปโนฺต อคฺคึ ชาเลตฺวา ตตฺถ ปาสาเณ ปกฺขิปิตฺวา ปจิตฺวา ทารุทณฺฑเกน ปวเฏฺฏตฺวา ปริจฺฉินฺนาย ขุทฺทกโสณฺฑิกาย ขิปติ, ตโต หตฺถํ โอตาเรตฺวา อุทกสฺส ตตฺตภาวํ ชานิตฺวา คนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทติฯ สตฺถา ''อุทกํ เต ตาปิตํ ปาลิเลยฺยกา''ติ วตฺวา ตตฺถ คนฺตฺวา นฺหายติ ฯ อถสฺส นานาวิธานิ ผลานิ อาหริตฺวา เทติฯ ยทา ปน สตฺถา คามํ ปิณฺฑาย ปวิสติ, ตทา สตฺถุ ปตฺตจีวรมาทาย กุมฺเภ ปติฏฺฐเปตฺวา สตฺถารา สทฺธึเยว คจฺฉติฯ สตฺถา คามูปจารํ ปตฺวา ''ปาลิเลยฺยก อิโต ปฏฺฐาย ตยา คนฺตุํ น สกฺกา, อาหาร เม ปตฺตจีวร''นฺติ อาหราเปตฺวา คามํ ปิณฺฑาย ปาวิสิฯ โสปิ ยาว สตฺถุ นิกฺขมนา ตเตฺถว ฐตฺวา อาคมนกาเล ปจฺจุคฺคมนํ กตฺวา ปุริมนเยเนว ปตฺตจีวรํ คเหตฺวา วสนฏฺฐาเน โอตาเรตฺวา วตฺตํ ทเสฺสตฺวา สาขาย พีชติ, รตฺตึ วาฬมิคปริปนฺถนิวารณตฺถํ มหนฺตํ ทณฺฑํ โสณฺฑาย คเหตฺวา ''สตฺถารํ รกฺขิสฺสามี''ติ ยาว อรุณุคฺคมนา วนสณฺฑสฺส อนฺตรนฺตเรน วิจรติ, ตโต ปฏฺฐายเยว กิร โส วนสโณฺฑ ปาลิเลยฺยกรกฺขิตวนสโณฺฑ นาม ชาโตฯ อรุเณ อุคฺคเต มุโขทกทานํ อาทึ กตฺวา เตเนวูปาเยน สพฺพวตฺตานิ กโรติฯ

อเถโก มกฺกโฏ ตํ หตฺถึ อุฏฺฐาย สมุฏฺฐาย ทิวเส ทิวเส ตถาคตสฺส อาภิสมาจาริกํ กโรนฺตํ ทิสฺวา ''อหมฺปิ กิญฺจิเทว กริสฺสามี''ติ วิจรโนฺต เอกทิวสํ นิมฺมกฺขิกํ ทณฺฑกมธุํ ทิสฺวา ทณฺฑกํ ภญฺชิตฺวา ทณฺฑเกเนว สทฺธึ มธุปฏลํ สตฺถุ สนฺติกํ อาหริตฺวา กทลิปตฺตํ ฉินฺทิตฺวา

ตตฺถ ฐเปตฺวา อทาสิ ฯ สตฺถา คณฺหิฯ มกฺกโฏ ‘‘กริสฺสติ นุ โข ปริโภคํ น กริสฺสตี’’ติ โอโลเกนฺโต คเหตฺวา นิสินฺนํ ทิสฺวา ‘‘กึ นุ โข’’ติ จินฺเตตฺวา ทณฺฑโกฏิยํ คเหตฺวา ปริวเตฺตตฺวา อุปธาเรนฺโต อณฺฑกานิ ทิสฺวา ตานิ สณิกํ อปเนตฺวา ปุน อทาสิฯ สตฺถา ปริโภคมกาสิฯ โส ตุฏฺฐมานโส ตํ ตํ สาขํ คเหตฺวา นจฺจนฺโตว อฏฺฐาสิฯ อถสฺส คหิตสาขาปิ อกฺกนฺตสาขาปิ ภิชฺชิํสุฯ โส เอกสฺมิํ ขาณุมตฺถเก ปติตฺวา นิวิฏฺฐคโตฺต สตฺถริ ปสเนฺนเนว จิเตฺตน กาลํ กตฺวา ตาวติํสภวเน ติํสโยชนิเก กนกวิมาเน นิพฺพตฺติ, อจฺฉราสหสฺสปริวาโร มกฺกฏเทวปุโตฺต นาม อโหสิฯ

ตถาคตสฺส ตตฺถ หตฺถินาเคน อุปฏฺฐิยมานสฺส วสนภาโว สกลชมฺพุทีเป ปากโฏ อโหสิฯ สาวตฺถินครโต ‘‘อนาถปิณฺฑิโก วิสาขา จ มหาอุปาสิกา’’ติเอวมาทีนิ มหากุลานิ อานนฺทเตฺถรสฺส สาสนํ ปหิณิํสุ ‘‘สตฺถารํ โน, ภเนฺต, ทเสฺสถา’’ติฯ ทิสาวาสิโนปิ ปญฺจสตา ภิกฺขู วุฏฺฐวสฺสา อานนฺทเตฺถรํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘จิรสฺสุตา โน, อาวุโส อานนฺท, ภควโต สมฺมุขา ธมฺมี กถา, สาธุ มยํ, อาวุโส อานนฺท, ลเภยฺยาม ภควโต สมฺมุขา ธมฺมิํ กถํ สวนายา’’ติ ยาจิํสุฯ เถโร เต ภิกฺขู อาทาย ตตฺถ คนฺตฺวา ‘‘เตมาสํ เอกวิหาริโน ตถาคตสฺส สนฺติกํ เอตฺตเกหิ ภิกฺขูหิ สทฺธิํ อุปสงฺกมิตุํ อยุตฺต’’นฺติ จินฺตตฺวา เต ภิกฺขู พหิ ฐเปตฺวา เอกโกว สตฺถารํ อุปสงฺกมิฯ ปาลิเลยฺยโก ตํ ทิสฺวา ทณฺฑมาทาย ปกฺขนฺทิฯ สตฺถา โอโลเกตฺวา อเปหิ ‘‘อเปหิ ปาลิเลยฺยก, มา นิวารยิ, พุทฺธุปฏฺฐาโก เอโส’’ติ อาหฯ โส ตเตฺถว ทณฺฑํ ฉเฑฺฑตฺวา ปตฺตจีวรปฏิคฺคหณํ อาปุจฺฉิฯ เถโร นาทาสิฯ นาโค ‘‘สเจ อุคฺคหิตวโตฺต ภวิสฺสติ, สตฺถุ นิสีทนปาสาณผลเก อตฺตโน ปริกฺขารํ น ฐเปสฺสตี’’ติ จินฺเตสิฯ เถโร ปตฺตจีวรํ ภูมิยํ ฐเปสิฯ วตฺตสมฺปนฺนา หิ ครูนํ อาสเน วา สยเน วา อตฺตโน ปริกฺขารํ น ฐเปนฺติฯ

เถโร สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ สตฺถา ‘‘อานนฺท, เอโกว อาคโตสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ปญฺจสเตหิ ภิกฺขูหิ สทฺธิํ อาคตภาวํ สุตฺวา ‘‘กหํ ปเนเต’’ติ วตฺวา ‘‘ตุมฺหากํ จิตฺตํ อชานโนฺต พหิ ฐเปตฺวา อาคโตมฺหี’’ติ วุเตฺต ‘‘ปโกฺกสาหิ เน’’ติ อาหฯ เถโร ตถา อกาสิฯ เต ภิกฺขู อาคนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิํสุฯ สตฺถา เตหิ สทฺธิํ ปฏิสนฺถารํ กตฺวา เตหิ ภิกฺขูหิ, ‘‘ภเนฺต ภควา, หิ พุทฺธสุขุมาโล เจว ขตฺติยสุขุมาโล จ, ตุเมฺหหิ เตมาสํ เอกเกหิ ติฏฺฐเนฺตหิ นิสีทเนฺตหิ จ ทุกฺกรํ กตํ, วตฺตปฏิวตฺตการโกปิ มุโขทกาทิทายโกปิ นาโหสิ มเญฺญ’’ติ วุเตฺต, ‘‘ภิกฺขเว, ปาลิเลยฺยกหตฺถินา มม สพฺพกิจฺจานิ กตานิฯ เอวรูปญฺหิ สหายํ ลภเนฺตน เอกโตว วสิตุํ ยุตฺตํ, อลภนฺตสฺส เอกจาริกภาโวว เสโยฺย’’ติ วตฺวา อิมา นาควเคฺคติโสฺส คาถา อภาสิ –

‘‘สเจ ลเภถ นิปกํ สหายํ,
สทฺธิํจรํ สาธุวิหาริ ธีรํ;
อภิภุยฺย สพฺพานิ ปริสฺสยานิ,
จเรยฺย เตนตฺตมโน สตีมาฯ

‘‘โน เจ ลเภถ นิปกํ สหายํ,
สทฺธิํจรํ สาธุวิหาริ ธีรํ;
ราชาว รฏฺฐํ วิชิตํ ปหาย,
เอโก จเร มาตงฺครเญฺญว นาโคฯ

‘‘เอกสฺส จริตํ เสโยฺย,
นตฺถิ พาเล สหายตา;

เอโก จเร น จ ปาปานิ กยิรา,
อโปฺปสฺสุโกฺก มาตงฺครเญฺญว นาโค’’ติฯ (มหาว. ๔๖๔; ม. นิ. ๓.๒๓๗; ธ. ป. ๓๒๘-๓๓๐; สุ. นิ. ๔๕-๔๖);

คาถาปริโยสาเน ปญฺจสตาปิ เต ภิกฺขู อรหเตฺต ปติฏฺฐหิํสุฯ อานนฺทเตฺถโรปิ อนาถปิณฺฑิกาทีหิ เปสิตสาสนํ อาโรเจตฺวา, ‘‘ภเนฺต, อนาถปิณฺฑิกปฺปมุขา เต ปญฺจ อริยสาวกโกฏิโย ตุมฺหากํ อาคมนํ ปจฺจาสีสนฺตี’’ติ อาหฯ สตฺถา ‘‘เตน หิ คณฺหาหิ ปตฺตจีวร’’นฺติ ปตฺตจีวรํ คาหาเปตฺวา นิกฺขมิฯ นาโค คนฺตฺวา คตมเคฺค ติริยํ อฏฺฐาสิฯ ‘‘กิํ กโรติ, ภเนฺต, นาโค’’ติ? ‘‘ตุมฺหากํ, ภิกฺขเว, ภิกฺขํ ทาตุํ ปจฺจาสีสติ, ทีฆรตฺตํ โข ปนายํ มยฺหํ อุปการโก, นาสฺส จิตฺตํ โกเปตุํ วฏฺฏติ, นิวตฺตถ, ภิกฺขเว’’ติ สตฺถา ภิกฺขู คเหตฺวา นิวตฺติฯ หตฺถีปิ วนสณฺฑํ ปวิสิตฺวา ปนสกทลิผลาทีนิ นานาผลานิ สํหริตฺวา ราสิํ กตฺวา ปุนทิวเส ภิกฺขูนํ อทาสิฯ ปญฺจสตา ภิกฺขู สพฺพานิ เขเปตุํ นาสกฺขิํสุฯ ภตฺตกิจฺจปริโยสาเน สตฺถา ปตฺตจีวรํ คาเหตฺวา นิกฺขมิฯ นาโค ภิกฺขูนํ อนฺตรนฺตเรน คนฺตฺวา สตฺถุ ปุรโต ติริยํ อฏฺฐาสิฯ ‘‘กิํ กโรติ, ภเนฺต, นาโค’’ติ? ‘‘อยณฺหิ ภิกฺขเว, ตุเมฺห เปเสตฺวา มํ นิวเตฺตตุกาโม’’ติฯ อถ นํ สตฺถา ‘‘ปาลิเลยฺยก, อิทํ ปน มม อนิวตฺตคมนํ, ตว อิมินา อตฺตภาเวน ฌานํ วา วิปสฺสนํ วา มคฺคผลํ วา นตฺถิ, ติฏฺฐ ตฺว’’นฺติ อาหฯ ตํ สุตฺวา นาโค มุเข โสณฺฑํ ปกฺขิปิตฺวา โรทโนฺต ปจฺฉโต ปจฺฉโต อคมาสิฯ โส หิ สตฺถารํ นิวเตฺตตุํ ลภโนฺต เตเนว นิยาเมน ยาวชีวํ ปฏิชเคฺคยฺย, สตฺถา ปน ตํ คามูปจารํ ปตฺวา ‘‘ปาลิเลยฺยก อิโต ปฏฺฐาย ตว อภูมิ, มนุสฺสาวาโส สปริปโนฺถ, ติฏฺฐ ตฺว’’นฺติ อาหฯ โส โรทมาโน ตเตฺถว ฐตฺวา สตฺถริ จกฺขุปถํ วิชหเนฺต หทเยน ผลิเตน กาลํ กตฺวา สตฺถริ ปสาเทน ตาวติํสภวเน ติํสโยชนิเก กนกวิมาเน อจฺฉราสหสฺสมเชฺฌ นิพฺพตฺติ, ปาลิเลยฺยกเทวปุเตฺตเยวสฺส นามํ อโหสิฯ

สตฺถาปิ อนุปุเพฺพน เชตวนํ อคมาสิฯ โกสมฺพกา ภิกฺขู ‘‘สตฺถา กิร สาวตฺถิํ อาคโต’’ติ สุตฺวา สตฺถารํ ขมาเปตุํ ตตฺถ อคมํสุฯ โกสลราชา ‘‘เต กิร โกสมฺพกา ภณฺฑนการกา ภิกฺขู อาคจฺฉนฺตี’’ติ สุตฺวา สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘อหํ, ภเนฺต, เตสํ มม วิชิตํ ปวิสิตุํ น ทสฺสามี’’ติ อาหฯ ‘‘มหาราช, สีลวนฺตา เอเต ภิกฺขู, เกวลํ อญฺญมญฺญํ วิวาเทน มม วจนํ น คณฺหิํสุ, อิทานิ มํ ขมาเปตุํ อาคจฺฉนฺติ, อาคจฺฉนฺตุ มหาราชา’’ติฯ อนาถปิณฺฑิโกปิ ‘‘อหํ, ภเนฺต, เตสํ วิหารํ ปวิสิตุํ น ทสฺสามี’’ติ วตฺวา ตเถว ภควตา ปฏิกฺขิโตฺต ตุณฺหี อโหสิฯ สาวตฺถิยํ อนุปฺปตฺตานํ ปน เตสํ ภควา เอกมเนฺต วิวิตฺตํ การาเปตฺวา เสนาสนํ ทาเปสิฯ อเญฺญ ภิกฺขู เตหิ สทฺธิํ เนว เอกโต นิสีทนฺติ, น ติฏฺฐนฺติ, อาคตาคตา สตฺถารํ ปุจฺฉนฺติ – ‘‘กตเมเต, ภเนฺต, ภณฺฑนการกา โกสมฺพกา ภิกฺขู’’ติ? สตฺถา ‘‘เอเต’’ติ ทเสฺสติฯ ‘‘เอเต กิร เต, เอเต กิร เต’’ติ อาคตาคเตหิ องฺคุลิกา ทสฺสิยมานา ลชฺชาย สีสํ อุกฺขิปิตุํ อสโกฺกนฺตา ภควโต ปาทมูเล นิปชฺชิตฺวา ภควนฺตํ ขมาเปสุํฯ สตฺถา ‘‘ภาริยํ โว, ภิกฺขเว, กตํ, ตุเมฺห หิ นาม มาทิสสฺส พุทฺธสฺส สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา มยิ สามคฺคิํ กโรเนฺต มม วจนํ น กริตฺถ, โปราณกปณฺฑิตาปิ วชฺฌปฺปตฺตานํ มาตาปิตูนํ โอวาทํ สุตฺวา เตสุ ชีวิตา โวโรปิยมาเนสุปิ ตํ อนติกฺกมิตฺวา ปจฺฉา ทฺวีสุ รเฏฺฐสุ รชฺชํ การยิํสู’’ติ วตฺวา ปุนเทว **โกสมฺพิกชาตกํ** (ชา. ๑.๙.๑๐ อาทโย) กเถตฺวา ‘‘เอวํ, ภิกฺขเว, ทีฆาวุกุมาโร มาตาปิตูสุ ชีวิตา โวโรปิยมาเนสุปิ เตสํ โอวาทํ อนติกฺกมิตฺวา ปจฺฉา พฺรหฺมทตฺตสฺส ธีตรํ ลภิตฺวา ทฺวีสุ กาสิโกสลรเฏฺฐสุ รชฺชํ กาเรสิ, ตุเมฺหหิ ปน มม วจนํ อกโรเนฺตหิ ภาริยํ กต’’นฺติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๖. ‘‘ปเร จ น วิชานนฺติ, มยเมตฺถ ยมามเส;
เย จ ตตฺถ วิชานนฺติ, ตโต สมฺมนฺติ เมธคา’’ติฯ

ตตฺถ **ปเร**ติ ปณฺฑิเต ฐเปตฺวา ตโต อเญฺญ ภณฺฑนการกา ปเร นามฯ เต ตตฺถ สงฺฆมเชฺฌ โกลาหลํ กโรนฺตา “มยํ ยมามเส อุปรมาม วินสฺสาม สตตํ สมิตํ มจฺจุสนฺติกํ คจฺฉามา”ติ น วิชานนฺติฯ **เย จ ตตฺถ วิชานนฺตี**ติ เย ตตฺถ ปณฺฑิตา “มยํ มจฺจุสนฺติกํ คจฺฉามา”ติ วิชานนฺติฯ **ตโต สมฺมนฺติ เมธคา**ติ เอวญฺหิ เต ชานนฺตา โยนิโสมนสิการํ อุปฺปาเทตฺวา เมธคานํ กลหานํ วูปสมาย ปฏิปชฺชนฺติฯ อถ เนสํ ตาย ปฏิปตฺติยา เต เมธคา สมฺมนฺตีติฯ อถ วา **ปเร จา**ติ ปุพฺเพ มยา “มา, ภิกฺขเว, ภณฺฑน”นฺติอาทีนิ วตฺวา โอวทิยมานาปิ มม โอวาทสฺส อปฏิคฺคหเณน อติกฺกมเนน อมามกา ปเร นามฯ “มยํ ฉนฺทาทิวเสน มิจฺฉาคาหํ คเหตฺวา เอตฺถ สงฺฆมเชฺฌ ยมามเส ภณฺฑนาทีนํ วุฑฺฒิยา วายมามา”ติ น วิชานนฺติฯ อิทานิ ปน โยนิโส ปจฺจเวกฺขมานา ตตฺถ ตุมฺหากํ อนฺตเร เย จ ปณฺฑิตปุริสา “ปุพฺเพ มยํ ฉนฺทาทิวเสน วายมนฺตา อโยนิโส ปฏิปนฺนา”ติ วิชานนฺติ, ตโต เตสํ สนฺติกา เต ปณฺฑิตปุริเส นิสฺสาย อิเม ทานิ กลหสงฺขาตา เมธคา สมฺมนฺตีติ อยเมตฺถ อโตฺถติฯ

คาถาปริโยสาเน สมฺปตฺตภิกฺขู โสตาปตฺติผลาทีสุ ปติฏฺฐหิํสูติฯ

โกสมฺพกวตฺถุ ปฐมํฯ

๖. มหากาฬเตฺถรวตฺถุ

สุภานุปสฺสินฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เสตพฺยนครํ อุปนิสฺสาย สิํสปาวเน วิหรโนฺต จูฬกาฬมหากาเฬ อารพฺภ กเถสิฯ

เสตพฺยนครวาสิโน หิ จูฬกาโฬ, มชฺฌิมกาโฬ, มหากาโฬติ ตโย ภาตโร กุฎุมฺพิกา ฯ เตสุ เชฏฺฐกนิฏฺฐา ทิสาสุ วิจริตฺวา ปญฺจหิ สกฏสเตหิ ภณฺฑํ อาหรนฺติ, มชฺฌิมกาโฬ อาภตํ วิกฺกิณาติฯ อเถกสฺมิํ สมเย เต อุโภปิ ภาตโร ปญฺจหิ สกฏสเตหิ นานาภณฺฑํ คเหตฺวา สาวตฺถิํ คนฺตฺวา สาวตฺถิยา จ เชตวนสฺส จ อนฺตเร สกฏานิ โมจยิํสุฯ เตสุ มหากาโฬ สายนฺหสมเย มาลาคนฺธาทิหเตฺถ สาวตฺถิวาสิโน อริยสาวเก ธมฺมสฺสวนาย คจฺฉเนฺต ทิสฺวา “กุหิํ อิเม คจฺฉนฺตี”ติ ปุจฺฉิตฺวา ตมตฺถํ สุตฺวา “อหมฺปิ คมิสฺสามี”ติ จิเนฺตตฺวา กนิฏฺฐํ อามเนฺตตฺวา, “ตาต, เตสุ สกเฏสุ อปฺปมโตฺต โหหิ, อหํ ธมฺมํ โสตุํ คจฺฉามี”ติ วตฺวา คนฺตฺวา ตถาคตํ วนฺทิตฺวา ปริสปริยเนฺต นิสีทิฯ สตฺถา ตํ ทิสฺวา ตสฺส อชฺฌาสยวเสน อนุปุพฺพิํ กถํ กเถโนฺต **ทุกฺขกฺขนฺธสุตฺตา**ทิวเสน (ม. นิ. ๑.๑๖๓ อาทโย) อเนกปริยาเยน กามานํ อาทีนวํ โอการํ สํกิเลสญฺจ กเถสิฯ ตํ สุตฺวา มหากาโฬ “สพฺพํ กิร ปหาย คนฺตพฺพํ, ปรโลกํ คจฺฉนฺตํ เนว โภคา, น ญาตกา จ อนุคจฺฉนฺติ, กิํ เม ฆราวาเสน ปพฺพชิสฺสามี”ติ จิเนฺตตฺวา มหาชเน สตฺถารํ วนฺทิตฺวา ปกฺกเนฺต สตฺถารํ ปพฺพชฺชํ ยาจิตฺวา สตฺถารา “นตฺถิ เต โกจิ อปโลเกตโพฺพ”ติ วุเตฺต, “กนิโฏฺฐ เม, ภเนฺต, อตฺถี”ติ วตฺวา เตน หิ “อปโลเกหิ น”นฺติ วุเตฺต, “สาธุ, ภเนฺต”ติ วตฺวา คนฺตฺวา กนิฏฺฐํ ปโกฺกสาเปตฺวา, “ตาต, อิมํ สพฺพํ สาปเตยฺยํ ปฏิปชฺชาหี”ติ อาหฯ “ตุเมฺห ปน กิํ กริสฺสถ ภาติกา”ติ? “อหํ สตฺถุ สนฺติเก ปพฺพชิสฺสามี”ติฯ โส ตํ นานปฺปกาเรหิ ยาจิตฺวา นิวเตฺตตุํ อสโกฺกโนฺต “สาธุ, สามิ, ยถา อชฺฌาสยํ กโรถา”ติ อาหฯ มหากาโฬ คนฺตฺวา สตฺถุ สนฺติเก ปพฺพชิฯ “อหํ ภาติกํ คเหตฺวาว อุปฺปพฺพชิสฺสามี”ติ จูฬกาโฬปิ ปพฺพชิฯ อปรภาเค มหากาโฬ อุปสมฺปทํ ลภิตฺวา สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา สาสเน ธุรานิ ปุจฺฉิตฺวา สตฺถารา ทฺวีสุ ธุเรสุ กถิเตสุ “อหํ, ภเนฺต, มหลฺลกกาเล ปพฺพชิตตฺตา คนฺถธุรํ ปูเรตุํ น สกฺขิสฺสามิ, วิปสฺสนาธุรํ ปน ปูเรสฺสามี”ติ ยาว อรหตฺตา กมฺมฏฺฐานํ กถาเปตฺวา โสสานิกธุตงฺคํ สมาทาย ปฐมยามาติกฺกเนฺต สเพฺพสุ นิทฺทํ โอกฺกเนฺตสุ สุสานํ คนฺตฺวา ปจฺจูสกาเล สเพฺพสุ อนุฎฺฐิเตสุเยว วิหารํ อาคจฺฉติฯ

อเถกา สุสานโคปิกา กาลี นาม ฉวฑาหิกา เถรสฺส ฐิตฏฺฐานํ นิสินฺนฏฺฐานํ จงฺกมิตฏฺฐานญฺจ ทิสฺวา ‘‘โก นุ โข อิธาคจฺฉติ, ปริคฺคณฺหิสฺสามิ น’’นฺติ ปริคฺคณฺหิตุํ อสกฺโกนฺตี เอกทิวสํ สุสานกุฏิกายเมว ทีปํ ชาเลตฺวา ปุตฺตธีตโร อาทาย คนฺตฺวา เอกมนฺเต นิลียมานา มชฺฌิมยาเม เถรํ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา, ‘‘อโยฺย, โน, ภนฺเต, อิมสฺมิํ ฐาเน วิหรตี’’ติ อาหฯ ‘‘อาม, อุปาสิเก’’ติฯ ‘‘ภนฺเต, สุสาเน วิหรนฺเตหิ นาม วตฺตํ อุคฺคณฺหิตุํ วฏฺฏตี’’ติฯ เถโร ‘‘กิํ ปน มยํ ตยา กถิตวเตฺต วตฺติสฺสามา’’ติ อวตฺวา ‘‘กิํ กาตุํ วฏฺฏติ อุปาสิเก’’ติ อาหฯ ‘‘ภนฺเต, โสสานิเกหิ นาม สุสาเน วสนภาโว สุสานโคปกานญฺจ วิหาเร มหาเถรสฺส จ คามโภชกสฺส จ กเถตุํ วฏฺฏตี’’ติฯ ‘‘เถโร กิํ การณา’’ติ? ‘‘กตกมฺมา โจรา ธนสามิเกหิ ปทานุปทํ อนุพทฺธา สุสาเน ภณฺฑกํ ฉเฑฺฑตฺวา ปลายนฺติ, อถ มนุสฺสา โสสานิกานํ ปริปนฺถํ กโรนฺติ, เอเตสํ ปน กถิเต ‘มยํ อิมสฺส ภทฺทนฺตสฺส เอตฺตกํ นาม กาลํ เอตฺถ วสนภาวํ ชานาม, อโจโร เอโส’ติ อุปทฺทวํ นิวาเรนฺติฯ ตสฺมา เอเตสํ กเถตุํ วฏฺฏตี’’ติฯ

‘‘เถโร อญฺญํ กิํ กาตพฺพ’’นฺติ? ‘‘ภนฺเต, สุสาเน วสเนฺตน นาม อเยฺยน มจฺฉมํสติลปิฏฺฐเตลคุฬาทีนิ วเชฺชตพฺพานิ, ทิวา น นิทฺทายิตพฺพํ, กุสีเตน น ภวิตพฺพํ, อารทฺธวีริเยน ภวิตพฺพํ, อสเฐน อมายาวินา หุตฺวา กลฺยาณชฺฌาสเยน ภวิตพฺพํ, สายํ สเพฺพสุ สุเตฺตสุ วิหารโต อาคนฺตพฺพํ, ปจฺจูสกาเล สเพฺพสุ อนุฏฺฐิเตสุเยว วิหารํ คนฺตพฺพํฯ สเจ, ภนฺเต, อโยฺย อิมสฺมิํ ฐาเน เอวํ วิหรโนฺต ปพฺพชิตกิจฺจํ มตฺถกํ ปาเปตุํ สกฺขิสฺสติ, สเจ มตสรีรํ อาเนตฺวา ฉเฑฺฑนฺติ, อหํ กมฺพลกูฏาคารํ อาโรเปตฺวา คนฺธมาลาทีหิ สกฺการํ กตฺวา สรีรกิจฺจํ กริสฺสามิฯ โน เจ สกฺขิสฺสติ, จิตกํ อาโรเปตฺวา อคฺคิํ ชาเลตฺวา สงฺกุนา อากฑฺฒิตฺวา พหิ ขิปิตฺวา ผรสุนา โกเฏฺฏตฺวา ขณฺฑาขณฺฑิกํ ฉินฺทิตฺวา อคฺคิมฺหิ ปกฺขิปิตฺวา ฌาเปสฺสามี’’ติ อาหฯ อถ นํ เถโร ‘‘สาธุ ภเทฺท, เอกํ ปน รูปารมฺมณํ ทิสฺวา มยฺหํ กเถยฺยาสี’’ติ อาหฯ สา ‘‘สาธู’’ติ ปจฺจโสฺสสิฯ เถโร ยถาชฺฌาสเยน สุสาเน สมณธมฺมํ กโรติฯ จูฬกาฬเตฺถโร ปน อุฏฺฐาย สมุฏฺฐาย ฆราวาสํ จิเนฺตติ, ปุตฺตทารํ อนุสฺสรติฯ ‘‘ภาติโก เม อติภาริยํ กมฺมํ กโรตี’’ติ จิเนฺตติฯ

อเถกา กุลธีตา ตํมุหุตฺตสมุฏฺฐิเตน พฺยาธินา สายนฺหสมเย อมิลาตา อกิลนฺตา กาลมกาสิฯ ตเมนํ ญาตกาทโย ทารุเตลาทีหิ สทฺธิํ สายํ สุสานํ เนตฺวา สุสานโคปิกาย ‘‘อิมํ ฌาเปหี’’ติ ภติํ ทตฺวา นิยฺยาเทตฺวา ปกฺกมิํสุฯ สา ตสฺสา ปารุตวตฺถํ อปเนตฺวา ตํมุหุตฺตมตํ ปีณิตปีณิตํ สุวณฺณวณฺณํ สรีรํ ทิสฺวา, ‘‘อิมํ อยฺยสฺส ทเสฺสตุํ ปติรูปํ อารมฺมณ’’นฺติ จิเนฺตตฺวา คนฺตฺวา เถรํ วนฺทิตฺวา, ‘‘ภนฺเต, เอวรูปํ นาม อารมฺมณํ อตฺถิ, โอโลเกถ อยฺยา’’ติ อาหฯ เถโร ‘‘สาธู’’ติ วตฺวา ปารุปนํ นีหราเปตฺวา ปาทตลโต ยาว เกสคฺคา โอโลเกตฺวา ‘‘อติปีณิตเมตํ รูปํ สุวณฺณวณฺณํ อคฺคิมฺหิ นํ ปกฺขิปิตฺวา มหาชาลาหิ คหิตมตฺตกาเล มยฺหํ อาโรเจยฺยาสี’’ติ วตฺวา สกฏฺฐานเมว คนฺตฺวา นิสีทิฯ สา ตถา กตฺวา เถรสฺส อาโรเจสิฯ เถโร คนฺตฺวา โอโลเกสิฯ ชาลาย ปหฏปหฏฏฺฐานํ กพรคาวิยา วิย สรีรวณฺณํ อโหสิ, ปาทา นมิตฺวา โอลมฺพิํสุ, หตฺถา ปฏิกุฏิํสุ, อูรุนลาฏํ นิจฺจมฺมํ อโหสิ ฯ เถโร ‘‘อิทํ สรีรํ อิทาเนว โอโลเกนฺตานํ อปริยนฺตกรํ หุตฺวา อิทาเนว ขยํ ปตฺตํ วยํ ปตฺต’’นฺติ รตฺติฏฺฐานํ คนฺตฺวา นิสีทิตฺวา ขยวยํ สมฺปสฺสมาโน –

> ‘‘อนิจฺจา วต สงฺขารา, อุปฺปาทวยธมฺมิโน;
> อุปฺปชฺชิตฺวา นิรุชฺฌนฺติ, เตสํ วูปสโม สุโข’’ติฯ (ที. นิ. ๒.๒๒๑, ๒๗๒; สํ. นิ. ๑.๑๘๖; ๒.๑๔๓; ชา. ๑.๑.๙๕) –

คาถํ วตฺวา วิปสฺสนํ วเฑฺฒตฺวา สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณิฯ

ตสฺมึ อรหตฺตํ ปเตฺต สตฺถา ภิกฺขุสงฺฆปริวุโต จาริกํ จรมาโน เสตพฺยํ คนฺตฺวา สึสปาวนํ ปาวิสิฯ จูฬกาฬสฺส ภริยาโย ‘‘สตฺถา กิร อนุปฺปโตฺต สึสปาวน’’นฺติ สุตฺวา ‘‘อมฺหากํ สามิกํ คณฺหิสฺสามา’’ติ เปเสตฺวา สตฺถารํ นิมนฺตาเปสุํฯ พุทฺธานํ ปน อปริจิณฺณฏฺฐาเน อาสนปญฺญตฺติํ อาจิกฺขเนฺตน เอเกน ภิกฺขุนา ปฐมตรํ คนฺตุํ วฏฺฏติฯ พุทฺธานญฺหิ มชฺฌิมฏฺฐาเน อาสนํ ปญฺญาเปตฺวา ตสฺส ทกฺขิณโต สาริปุตฺตเตฺถรสฺส, วามโต มหาโมคฺคลฺลานเตฺถรสฺส, ตโต ปฏฺฐาย อุโภสุ ปเสฺสสุ ภิกฺขุสงฺฆสฺส อาสนํ ปญฺญาเปตพฺพํ โหติฯ ตสฺมา มหากาฬเตฺถโร จีวรปารุปนฏฺฐาเน ฐตฺวา, ‘‘จูฬกาฬ, ตฺวํ ปุรโต คนฺตฺวา อาสนปญฺญตฺติํ อาจิกฺขา’’ติ จูฬกาฬํ เปเสสิฯ ตสฺส ทิฏฺฐกาลโต ปฏฺฐาย เคหชนา เตน สทฺธิํ ปริหาสํ กโรนฺตา นีจาสนานิ สงฺฆเตฺถรสฺส โกฏฺฐิยํ อตฺถรนฺติ, อุจฺจาสนานิ สงฺฆนวกสฺส โกฏฺฐิยํฯ อิตโร ‘‘มา เอวํ กโรถ, นีจาสนานิ อุปริ มา ปญฺญาเปถ, อุจฺจาสนานิ อุปริ ปญฺญาเปถ, นีจาสนานิ เหฏฺฐา’’ติ อาหฯ อิตฺถิโย ตสฺส วจนํ อสุณนฺติโย วิย ‘‘ตฺวํ กิํ กโรโนฺต วิจรสิ, กิํ ตว อาสนานิ ปญฺญาเปตุํ น วฏฺฏติ, ตฺวํ กํ อาปุจฺฉิตฺวา ปพฺพชิโต, เกน ปพฺพชิโตสิ, กสฺมา อิธาคโตสี’’ติ วตฺวา นิวาสนปารุปนํ อจฺฉินฺทิตฺวา เสตกานิ นิวาเสตฺวา สีเส จ มาลาจุมฺพุฏกํ ฐเปตฺวา, ‘‘คจฺฉ สตฺถารํ อาเนหิ, มยํ อาสนานิ ปญฺญาเปสฺสามา’’ติ ปหิณิํสุฯ น จิรํ ภิกฺขุภาเว ฐตฺวา อวสฺสิโกว อุปฺปพฺพชิตตฺตา ลชฺชิตุํ น ชานาติ, ตสฺมา โส เตน อากเปฺปน นิราสโงฺกว คนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ อาทาย อาคโตฯ ภิกฺขุสงฺฆสฺส ปน ภตฺตกิจฺจาวสาเน มหากาฬสฺส ภริยาโย ‘‘อิมาหิ อตฺตโน สามิโก คหิโต, มยมฺปิ อมฺหากํ สามิกํ คณฺหิสฺสามา’’ติ จิเนฺตตฺวา ปุนทิวเส สตฺถารํ นิมนฺตยิํสุฯ ตทา ปน อาสนปญฺญาปนตฺถํ อโญฺญ ภิกฺขุ อคมาสิฯ ตา ตสฺมิํ ขเณ โอกาสํ อลภิตฺวา พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ นิสีทาเปตฺวา ภิกฺขํ อทํสุฯ จูฬกาฬสฺส ปน เทฺว ภริยาโย, มชฺฌิมกาฬสฺส จตโสฺส, มหากาฬสฺส ปน อฏฺฐฯ ภิกฺขูปิ ภตฺตกิจฺจํ กาตุกามา นิสีทิตฺวา ภตฺตกิจฺจมกํสุ, พหิ คนฺตุกามา อุฏฺฐาย อคมํสุฯ สตฺถา ปน นิสีทิตฺวา ภตฺตกิจฺจํ กริฯ ตสฺส ภตฺตกิจฺจปริโยสาเน ตา อิตฺถิโย, ‘‘ภเนฺต, มหากาโฬ อมฺหากํ อนุโมทนํ กตฺวา อาคจฺฉิสฺสติ, ตุเมฺห ปุรโต คจฺฉถา’’ติ วทิํสุฯ สตฺถา ‘‘สาธู’’ติ วตฺวา ปุรโต อคมาสิฯ คามทฺวารํ ปตฺวา ภิกฺขู อุชฺฌายิํสุ ‘‘กิํ นาเมตํ สตฺถารา กตํ, ญตฺวา นุ โข กตํ, อุทาหุ อชานิตฺวาฯ หิโยฺย จูฬกาฬสฺส ปุรโต คตตฺตา ปพฺพชฺชนฺตราโย ชาโต, อชฺช อญฺญสฺส ปุรโต คตตฺตา อนฺตราโย นาโหสิฯ อิทานิ มหากาฬํ ฐเปตฺวา อาคโต, สีลวา โข ปน ภิกฺขุ อาจารสมฺปโนฺน, กริสฺสติ นุ โข ตสฺส ปพฺพชฺชนฺตราย’’นฺติฯ สตฺถา เตสํ วจนํ สุตฺวา นิวตฺติตฺวา ฐิโต ‘‘กิํ กเถถ, ภิกฺขเว’’ติ ปุจฺฉิ ฯ เต ตมตฺถํ อาโรเจสุํฯ ‘‘กิํ ปน ตุเมฺห, ภิกฺขเว, จูฬกาฬํ วิย มหากาฬํ สลฺลเกฺขถา’’ติ? ‘‘อาม, ภเนฺต’’ฯ ตสฺส หิ เทฺว ปชาปติโย, อิมสฺส อฏฺฐฯ ‘‘อฏฺฐหิ ปริกฺขิปิตฺวา คหิโต กิํ กริสฺสติ, ภเนฺต’’ติ? สตฺถา ‘‘มา, ภิกฺขเว, เอวํ อวจุตฺถ, จูฬกาโฬ อุฏฺฐาย สมุฏฺฐาย สุภารมฺมณพหุโล วิหรติ, ปปาเต ฐิโต ทุพฺพลรุกฺขสทิโสฯ มยฺหํ ปน ปุโตฺต มหากาโฬ อสุภานุปสฺสี วิหรติ, ฆนเสลปพฺพโต วิย อจโล’’ติ วตฺวา อิมา คาถา อภาสิ –

๗. ‘‘สุภานุปสฺสิํ วิหรนฺตํ, อินฺทฺริเยสุ อสํวุตํ;
โภชนมฺหิ จามตฺตญฺญุํ, กุสีตํ หีนวีริยํ;
ตํ เว ปสหติ มาโร, วาโต รุกฺขํว ทุพฺพลํฯ

๘. ‘‘อสุภานุปสฺสิํ วิหรนฺตํ, อินฺทฺริเยสุ สุสํวุตํ;
โภชนมฺหิ จ มตฺตญฺญุํ, สทฺธํ อารทฺธวีริยํ;
ตํ เว นปฺปสหตี มาโร, วาโต เสลํว ปพฺพต’’นฺติฯ

ตตฺถ **สุภานุปสฺสึ วิหรนฺต**นฺติ สุตํ อนุปสฺสนฺตํ, อิฏฺฐารมฺมเณ มานสํ วิสฺสเชฺชตฺวา วิหรนฺตนฺติ อโตฺถฯ โย หิ ปุคฺคโล นิมิตฺตคฺคาหํ อนุพฺยญฺชนคฺคาหํ คณฺหโนฺต ‘‘นขา โสภนา’’ติ คณฺหาติ, ‘‘องฺคุลิโย โสภนา’’ติ คณฺหาติ, ‘‘หตฺถปาทา, ชงฺฆา, อูรุ, กฏิ, อุทรํ, ถนา, คีวา, โอฏฺฐา, ทนฺตา, มุขํ, นาสา, อกฺขีนิ, กณฺณา, ภมุกา, นลาฏํ, เกสา, โสภนา’’ติ คณฺหาติ, ‘‘เกสา, โลมา, นขา, ทนฺตา, ตโจ, โสภนา’’ติ คณฺหาติ, วโณฺณ สุโภ, สณฺฐานํ สุภนฺติ, อยํ สุภานุปสฺสี นามฯ เอวํ ตํ สุภานุปสฺสึ วิหรนฺตํฯ **อินฺทฺริเยสู**ติ จกฺขาทีสุ ฉสุ อินฺทฺริเยสุฯ **อสํวุต**นฺติ จกฺขุทฺวาราทีนิ อรกฺขนฺตํฯ ปริเยสนมตฺตา ปฏิคฺคหณมตฺตา ปริโภคมตฺตาติ อิมิสฺสา มตฺตาย อชานนโต **โภชนมฺหิ จามตฺตญฺญุํ**ฯ อปิจ ปจฺจเวกฺขณมตฺตา วิสฺสชฺชนมตฺตาติ อิมิสฺสาปิ มตฺตาย อชานนโต อมตฺตญฺญุํ, อิทํ โภชนํ ธมฺมิกํ, อิทํ อธมฺมิกนฺติปิ อชานนฺตํฯ กามจฺฉนฺทพฺยาปาทวิหิํสาวิตกฺกวสิตาย **กุสีตํฯ หีนวีริย**นฺติ นิพฺพีริยํ จตูสุ อิริยาปเถสุ วีริยกรณรหิตํฯ **ปสหตี**ติ อภิภวติ อโชฺฌตฺถรติฯ **วาโต รุกฺขํว ทุพฺพล**นฺติ พลววาโต ฉินฺนปปาเต ชาตํ ทุพฺพลรุกฺขํ วิยฯ ยถา หิ โส วาโต ตสฺส ทุพฺพลรุกฺขสฺส ปุปฺผผลปลฺลวาทีนิปิ ปาเตติ, ขุทฺทกสาขาปิ ภญฺชติ, มหาสาขาปิ ภญฺชติ, สมูลกมฺปิ ตํ รุกฺขํ อุปฺปาเฏตฺวา อุทฺธํมูลํ อโธสาขํ กตฺวา คจฺฉติ, เอวเมว เอวรูปํ ปุคฺคลํ อโนฺต อุปฺปโนฺน กิเลสมาโร ปสหติ, พลววาโต ทุพฺพลรุกฺขสฺส ปุปฺผผลปลฺลวาทิปาตนํ วิย ขุทฺทานุขุทฺทกาปตฺติอาปชฺชนมฺปิ กโรติ, ขุทฺทกสาขาภญฺชนํ วิย นิสฺสคฺคิยาทิอาปตฺติอาปชฺชนมฺปิ กโรติ, มหาสาขาภญฺชนํ วิย เตรสสงฺฆาทิเสสาปตฺติอาปชฺชนมฺปิ กโรติ, อุปฺปาเฏตฺวา อุทฺธํ, มูลกํ เหฏฺฐาสาขํ กตฺวา ปาตนํ วิย ปาราชิกาปตฺติอาปชฺชนมฺปิ กโรติ, สฺวากฺขาตสาสนา นีหริตฺวา กติปาเหเนว คิหิภาวํ ปาเปตีติ เอวํ เอวรูปํ ปุคฺคลํ กิเลสมาโร อตฺตโน วเส วเตฺตตีติ อโตฺถฯ

อสุภานุปสฺสินฺติ ทสสุ อสุเภสุ อญฺญตรํ อสุภํ ปสฺสนฺตํ ปฏิกูลมนสิกาเร ยุตฺตํ เกเส อสุภโต ปสฺสนฺตํ โลเม นเข ทเนฺต ตจํ วณฺณํ สณฺฐานํ อสุภโต ปสฺสนฺตํฯ **อินฺทฺริเยสู**ติ ฉสุ อินฺทฺริเยสุฯ **สุสํวุต**นฺติ นิมิตฺตาทิคฺคาหรหิตํ ปิหิตทฺวารํฯ อมตฺตญฺญุตาปฏิเกฺขเปน **โภชนมฺหิ จ มตฺตญฺญุํฯ สทฺธ**นฺติ กมฺมสฺส เจว ผลสฺส จ สทฺทหนลกฺขณาย โลกิกาย สทฺธาย เจว ตีสุ วตฺถูสุ อเวจฺจปฺปสาทสงฺขาตาย โลกุตฺตรสทฺธาย จ สมนฺนาคตํฯ **อารทฺธวีริย**นฺติ ปคฺคหิตวีริยํ ปริปุณฺณวีริยํฯ **ตํ เว**ติ เอวรูปํ ตํ ปุคฺคลํ ยถา ทุพฺพลวาโต สณิกํ ปหรโนฺต เอกคฺฆนํ เสลํ จาเลตุํ น สโกฺกติ, ตถา อพฺภนฺตเร อุปฺปชฺชมาโนปิ ทุพฺพลกิเลสมาโร นปฺปสหติ, โขเภตุํ วา จาเลตุํ วา น สโกฺกตีติ อโตฺถฯ

ตาปิ โข ตสฺส ปุราณทุติยิกาโย เถรํ ปริวาเรตฺวา ‘‘ตฺวํ กํ อาปุจฺฉิตฺวา ปพฺพชิโต, อิทานิ คิหี ภวิสฺสสิ น ภวิสฺสสี’’ติอาทีนิ วตฺวา กาสาวํ นีหริตุกามา อเหสุํฯ เถโร ตาสํ อาการํ สลฺลเกฺขตฺวา นิสินฺนาสนา วุฏฺฐาย อิทฺธิยา อุปฺปติตฺวา กูฏาคารกณฺณิกํ ทฺวิธา ภินฺทิตฺวา อากาเสนาคนฺตฺวา สตฺถริ คาถา ปริโยสาเปเนฺตเยว สตฺถุ สุวณฺณวณฺณํ สรีรํ อภิตฺถวโนฺต อากาสโต โอตริตฺวา ตถาคตสฺส ปาเท วนฺทิฯ

คาถาปริโยสาเน สมฺปตฺตภิกฺขู โสตาปตฺติผลาทีสุ ปติฏฺฐหิํสูติฯ

มหากาฬเตฺถรวตฺถุ ฉฏฺฐํฯ

๗. เทวทตฺตวตฺถุ

อนิกฺกสาโวติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ราชคเห เทวทตฺตสฺส กาสาวลาภํ อารพฺภ กเถสิฯ

เอกสฺมิญฺหิ สมเย เทฺว อคฺคสาวกา ปญฺจสเต ปญฺจสเต อตฺตโน อตฺตโน ปริวาเร อาทาย สตฺถารํ อาปุจฺฉิตฺวา วนฺทิตฺวา เชตวนโต ราชคหํ อคมํสุฯ ราชคหวาสิโน เทฺวปิ ตโยปิ พหูปิ เอกโต หุตฺวา อาคนฺตุกทานํ อทํสุฯ อเถกทิวสํ อายสฺมา สาริปุตฺโต อนุโมทนํ กโรนฺโต ‘‘อุปาสกา เอโก สยํ ทานํ เทติ, ปรํ น สมาทเปติ, โส นิพฺพตฺตนิพฺพตฺตฏฺฐาเน โภคสมฺปทํ ลภติ, โน ปริวารสมฺปทํฯ เอโก สยํ น เทติ, ปรํ สมาทเปติ, โส นิพฺพตฺตนิพฺพตฺตฏฺฐาเน ปริวารสมฺปทํ ลภติ, โน โภคสมฺปทํฯ เอโก สยมฺปิ น เทติ, ปรมฺปิ น สมาทเปติ, โส นิพฺพตฺตนิพฺพตฺตฏฺฐาเน กญฺชิกมตฺตมฺปิ กุจฺฉิปูรํ น ลภติ, อนาโถ โหติ นิปฺปจฺจโยฯ เอโก สยมฺปิ เทติ, ปรมฺปิ สมาทเปติ, โส นิพฺพตฺตนิพฺพตฺตฏฺฐาเน อตฺตภาวสเตปิ อตฺตภาวสหเสฺสปิ อตฺตภาวสตสหเสฺสปิ โภคสมฺปทญฺเจว ปริวารสมฺปทญฺจ ลภตี’’ติ เอวํ ธมฺมํ เทเสสิฯ

ตเมโก ปณฺฑิตปุริโส ธมฺมํ สุตฺวา ‘‘อจฺฉริยา วต โภ, อพฺภุตา วต โภ ธมฺมเทสนา, สุการณํ กถิตํ, มยา อิมาสํ ทฺวินฺนํ สมฺปตฺตีนํ นิปฺผาทกํ กมฺมํ กาตุํ วฏฺฏตี’’ติ จินฺเตตฺวา – ‘‘ภนฺเต, เสฺว มยฺหํ ภิกฺขํ คณฺหถา’’ติ เถรํ นิมนฺเตสิฯ ‘‘กิตฺตเกหิ เต ภิกฺขูหิ อโตฺถ อุปาสกา’’ติฯ ‘‘กิตฺตกา ปน โว, ภนฺเต, ปริวารา’’ติ? ‘‘สหสฺสมตฺตา อุปาสกา’’ติฯ ‘‘สเพฺพหิ สทฺธิํเยว เสฺว ภิกฺขํ คณฺหถ, ภนฺเต’’ติฯ ‘‘เถโร อธิวาเสสิ’’ฯ อุปาสโก นครวีถิยํ จรโนฺต – ‘‘อมฺมา, ตาตา, มยา ภิกฺขุสหสฺสํ นิมนฺติตํ, ตุเมฺห กิตฺตกานํ ภิกฺขูนํ ภิกฺขํ ทาตุํ สกฺขิสฺสถ, ตุเมฺห กิตฺตกาน’’นฺติ สมาทเปสิฯ มนุสฺสา อตฺตโน อตฺตโน ปโหนกนิยาเมน – ‘‘มยํ ทสนฺนํ ทสฺสาม, มยํ วีสติยา, มยํ สตสฺสา’’ติ อาหํสุฯ อุปาสโก – ‘‘เตน หิ เอกสฺมิํ ฐาเน สมาคมํ กตฺวา เอกโตว ปริวิสิสฺสาม , สเพฺพ ติลตณฺฑุลสปฺปิมธุผาณิตาทีนิ สมาหรถา’’ติ เอกสฺมิํ ฐาเน สมาหราเปสิฯ

อถสฺส เอโก กุฏุมฺพิโก สตสหสฺสคฺฆนิกํ คนฺธกาสาววตฺถํ ทตฺวา – ‘‘สเจ เต ทานวตฺตํ นปฺปโหติ, อิทํ วิสฺสเชฺชตฺวา ยํ อูนํ, ตํ ปูเรยฺยาสิฯ สเจ ปโหติ, ยสฺสิจฺฉสิ, ตสฺส ภิกฺขุโน ทเทยฺยาสี’’ติ อาหฯ ตทา ตสฺส สพฺพํ ทานวตฺตํ ปโหสิ, กิญฺจิ อูนํ นาม นาโหสิฯ โส มนุเสฺส ปุจฺฉิ – ‘‘อิทํ, อยฺยา, กาสาวํ เอเกน กุฏุมฺพิเกน เอวํ นาม วตฺวา ทินฺนํ อติเรกํ ชาตํ, กสฺส นํ เทมา’’ติฯ เอกเจฺจ ‘‘สาริปุตฺตเตฺถรสฺสา’’ติ อาหํสุฯ เอกเจฺจ ‘‘เถโร สสฺสปากสมเย อาคนฺตฺวา คมนสีโล, เทวทโตฺต อมฺหากํ มงฺคลามงฺคเลสุ สหาโย อุทกมณิโก วิย นิจฺจํ ปติฏฺฐิโต, ตสฺส ตํ เทมา’’ติ อาหํสุฯ สมฺพหุลิกาย กถายปิ ‘‘เทวทตฺตสฺส ทาตพฺพ’’นฺติ วตฺตาโร พหุตรา อเหสุํ, อถ นํ เทวทตฺตสฺส อทํสุฯ โส ตํ ฉินฺทิตฺวา สิพฺพิตฺวา รชิตฺวา นิวาเสตฺวา ปารุปิตฺวา วิจรติฯ ตํ ทิสฺวา มนุสฺสา ‘‘นยิทํ เทวทตฺตสฺส อนุจฺฉวิกํ, สาริปุตฺตเตฺถรสฺส อนุจฺฉวิกํฯ เทวทโตฺต อตฺตโน อนนุจฺฉวิกํ นิวาเสตฺวา ปารุปิตฺวา วิจรตี’’ติ วทิํสุฯ อเถโก ทิสาวาสิโก ภิกฺขุ ราชคหา สาวตฺถิํ คนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา กตปฏิสนฺถาโร สตฺถารา ทฺวินฺนํ อคฺคสาวกานํ ผาสุวิหารํ ปุจฺฉิโต อาทิโต ปฏฺฐาย สพฺพํ ตํ ปวตฺติํ อาโรเจสิฯ สตฺถา ‘‘น โข ภิกฺขุ อิทาเนเวโส อตฺตโน อนนุจฺฉวิกํ วตฺถํ ธาเรติ, ปุเพฺพปิ ธาเรสิเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริ –

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต พาราณสิวาสี เอโก หตฺถิมารโก หตฺถิํ มาเรตฺวา มาเรตฺวา ทเนฺต จ นเข จ อนฺตานิ จ ฆนมํสญฺจ อาหริตฺวา วิกฺกิณโนฺต ชีวิตํ กเปฺปติฯ อเถกสฺมิํ อรเญฺญ อเนกสหสฺสา หตฺถิโน โคจรํ คเหตฺวา คจฺฉนฺตา ปเจฺจกพุเทฺธ ทิสฺวา ตโต ปฏฺฐาย คจฺฉมานา คมนาคมนกาเล ชณฺณุเกหิ นิปติตฺวา วนฺทิตฺวา ปกฺกมนฺติฯ เอกทิวสญฺหิ หตฺถิมารโก ตํ กิริยํ ทิสฺวา – ‘‘อหํ อิเม กิเจฺฉน มาเรมิ, อิเม จ คมนาคมนกาเล ปเจฺจกพุเทฺธ วนฺทนฺติ, กิํ นุ โข ทิสฺวา วนฺทนฺตี’’ติ จินฺเตโนฺต – ‘‘กาสาว’’นฺติ สลฺลเกฺขตฺวา, ‘‘มยาปิ อิทานิ กาสาวํ ลทฺธุํ วฏฺฏตี’’ติ จินฺเตตฺวา เอกสฺส ปเจฺจกพุทฺธสฺส ชาตสฺสรํ โอรุยฺห นฺหายนฺตสฺส ตีเร ฐปิเตสุ กาสาเวสุ จีวรํ เถเนตฺวา เตสํ หตฺถีนํ คมนาคมนมเคฺค สตฺติํ คเหตฺวา สสีสํ ปารุปิตฺวา

นิสีทติฯ หตฺถิโน ตํ ทิสฺวา – ‘‘ปจฺเจกพุทฺโธ’’ติ สญฺญาย วนฺทิตฺวา ปกฺกมนฺติฯ โส เตสํ สพฺพปจฺฉโต คจฺฉนฺตํ สตฺติยา ปหริตฺวา มาเรตฺวา ทนฺตาทีนิ คเหตฺวา เสสํ ภูมิยํ นิขณิตฺวา คจฺฉติฯ อปรภาเค โพธิสตฺโต หตฺถิโยนิยํ ปฏิสนฺธึ คเหตฺวา หตฺถิเชฏฺฐโก ยูถปติ อโหสิฯ ตทาปิ โส ตเถว กโรติฯ มหาปุริโส อตฺตโน ปริสาย ปริหานึ ญตฺวา, ‘‘กุหึ อิเม หตฺถี คตา, มนฺทา ชาตา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา, ‘‘น ชานาม, สามี’’ติ วุตฺเต, ‘‘กุหิญฺจิ คจฺฉนฺตา มํ อนาปุจฺฉิตฺวา น คมิสฺสนฺติ, ปริปนฺเถน ภวิตพฺพ’’นฺติ วตฺวา, ‘‘เอกสฺมึ ฐาเน กาสาวํ ปารุปิตฺวา นิสินฺนสฺส สนฺติกา ปริปนฺเถน ภวิตพฺพ’’นฺติ ปริสงฺกิตฺวา, ‘‘ตํ ปริคฺคณฺหิตุํ วฏฺฏตี’’ติ สเพฺพ หตฺถี ปุรโต เปเสตฺวา สยํ ปจฺฉโต วิลมฺพมาโน อาคจฺฉติฯ โส เสสหตฺถีสุ วนฺทิตฺวา คเตสุ มหาปุริสํ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา จีวรํ สํหริตฺวา สตฺตึ วิสฺสชฺชิฯ มหาปุริโส สตึ อุปฺปฏฺฐเปตฺวา อาคจฺฉโนฺต ปจฺฉโต ปฏิกฺกมิตฺวา สตฺตึ วิวเชฺชสิฯ อถ นํ ‘‘อิมินา อิเม หตฺถี นาสิตา’’ติ คณฺหิตุํ ปกฺขนฺทิฯ อิตโร เอกํ รุกฺขํ ปุรโต กตฺวา นิลียิฯ อถ ‘‘นํ รุเกฺขน สทฺธึ โสณฺฑาย ปริกฺขิปิตฺวา คเหตฺวา ภูมิยํ โปเถสฺสามี’’ติ เตน นีหริตฺวา ทสฺสิตํ กาสาวํ ทิสฺวา – ‘‘สจาหํ อิมสฺมึ ทุพฺภิสฺสามิ, อเนกสหเสฺสสุ เม พุทฺธปเจฺจกพุทฺธขีณาสเวสุ ลชฺชา นาม ภินฺนา ภวิสฺสตี’’ติ อธิวาเสตฺวา – ‘‘ตยา เม เอตฺตกา ญาตกา นาสิตา’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อาม, สามี’’ติฯ ‘‘กสฺมา เอวํ ภาริยกมฺมมกาสิ, อตฺตโน อนนุจฺฉวิกํ วีตราคานํ อนุจฺฉวิกํ วตฺถํ ปริทหิตฺวา เอวรูปํ กมฺมํ กโรเนฺตน ภาริยํ ตยา กต’’นฺติฯ เอวญฺจ ปน วตฺวา อุตฺตริปิ นํ นิคฺคณฺหโนฺต ‘‘อนิกฺกสาโว กาสาวํ…เป.… ส เว กาสาวมรหตี’’ติ คาถํ วตฺวา – ‘‘อยุตฺตํ เต กต’’นฺติ วตฺวา ตํ วิสฺสเชฺชสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา, ‘‘ตทา หตฺถิมารโก เทวทโตฺต อโหสิ, ตสฺส นิคฺคาหโก หตฺถินาโค อหเมวา’’ติ ชาตกํ สโมธาเนตฺวา, ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปิ เทวทโตฺต อตฺตโน อนนุจฺฉวิกํ วตฺถํ ธาเรสิเยวา’’ติ วตฺวา อิมา คาถา อภาสิ –

๙. ‘‘อนิกฺกสาโว กาสาวํ, โย วตฺถํ ปริทหิสฺสติ;
อเปโต ทมสเจฺจน, น โส กาสาวมรหติฯ

๑๐. ‘‘โย จ วนฺตกสาวสฺส, สีเลสุ สุสมาหิโต;
อุเปโต ทมสเจฺจน, ส เว กาสาวมรหตี’’ติฯ

ฉทฺทนฺตชาตเกนาปิ (ชา. ๑.๑๖.๑๒๒-๑๒๓) จ อยมโตฺถ ทีเปตโพฺพฯ

ตตฺถ **อนิกฺกสาโว**ติ ราคาทีหิ กสาเวหิ สกสาโวฯ **ปริทหิสฺสตี**ติ นิวาสนปารุปนอตฺถรณวเสน ปริภุญฺชิสฺสติฯ ปริธสฺสตีติปิ ปาโฐฯ **อเปโต ทมสเจฺจนา**ติ อินฺทฺริยทเมน เจว ปรมตฺถสจฺจปกฺขิเกน วจีสเจฺจน จ อเปโต, วิยุโตฺต ปริจฺจโตฺตติ อโตฺถฯ **น โส**ติ โส เอวรูโป ปุคฺคโล กาสาวํ ปริทหิตุํ นารหติฯ **วนฺตกสาวสฺสา**ติ จตูหิ มเคฺคหิ วนฺตกสาโว ฉฑฺฑิตกสาโว ปหีนกสาโว อสฺสฯ **สีเลสู**ติ จตุปาริสุทฺธิสีเลสุฯ **สุสมาหิโต**ติ สุฏฺฐุ สมาหิโต สุฏฺฐิโตฯ **อุเปโต**ติ อินฺทฺริยทเมน เจว วุตฺตปฺปกาเรน จ สเจฺจน อุปคโตฯ **ส เว**ติ โส เอวรูโป ปุคฺคโล ตํ คนฺธกาสาววตฺถํ อรหตีติฯ

คาถาปริโยสาเน โส ทิสาวาสิโก ภิกฺขุ โสตาปโนฺน อโหสิ, อเญฺญปิ พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสุฯ เทสนา มหาชนสฺส สาตฺถิกา อโหสีติฯ

เทวทตฺตวตฺถุ สตฺตมํฯ

๘. สาริปุตฺตเตฺถรวตฺถุ

อสาเร สารมติโนติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรนฺโต อคฺคสาวเกหิ นิเวทิตํ สญฺจยสฺส อนาคมนํ อารพฺภ กเถสิฯ

ตตฺรายํ อนุปุพฺพิกถา – อมฺหากญฺหิ สตฺถา อิโต กปฺปสตสหสฺสาธิกานํ จตุนฺนํ อสงฺขฺเยยฺยานํ มตฺถเก อมรวติยา นาม นคเร สุเมโธ นาม พฺราหฺมณกุมาโร หุตฺวา สพฺพสิปฺปสุ นิปฺผตฺตึ ปตฺวา มาตาปิตูนํ อจฺจเยน อเนกโกฏิสงฺขฺยํ ธนํ ปริจฺจชิตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา หิมวนฺเต วสนฺโต ฌานาภิญฺญา นิพฺพเตฺตตฺวา อากาเสน คจฺฉนฺโต ทีปงฺกรทสพลสฺส สุทสฺสนวิหารโต รมฺมวตีนครํ ปวิสนฺตสฺส มคฺคํ โสธยมานํ ชนํ ทิสฺวา สยมฺปิ เอกํ ปเทสํ คเหตฺวา มคฺคํ โสเธติฯ ตสฺมึ อโสธิเตเยว อาคตสฺส สตฺถุโน อตฺตานํ เสตุํ กตฺวา กลเล อชินจมฺมํ อตฺถริตฺวา ‘‘สตฺถา สสาวกสโงฺฆ กลลํ อนกฺกมิตฺวา มํ อกฺกมนฺโต คจฺฉตู’’ติ นิปนฺโนฯ สตฺถารา ตํ ทิสฺวาว ‘‘พุทฺธงฺกุโร เอส, อนาคเต กปฺปสตสหสฺสาธิกานํ จตุนฺนํ อสงฺขฺเยยฺยานํ ปริโยสาเน โคตโม นาม พุโทฺธ ภวิสฺสตี’’ติ พฺยากโตฯ ตสฺส สตฺถุโน อปรภาเค ‘‘โกณฺฑโญฺญ มงฺคโล สุมโน เรวโต โสภิโต อโนมทสฺสี ปทุโม นารโท ปทุมุตฺตโร สุเมโธ สุชาโต ปิยทสฺสี อตฺถทสฺสี ธมฺมทสฺสี สิทฺธโตฺถ ติโสฺส ผุโสฺส วิปสฺสี สิขี เวสฺสภู กกุสนฺโธ โกณาคมโน กสฺสโป’’ติ โลกํ โอภาเสตฺวา อุปฺปนฺนานํ อิเมสมฺปิ เตวีสติยา พุทฺธานํ สนฺติเก ลทฺธพฺยากรโณ, ‘‘ทส ปารมิโย, ทส อุปปารมิโย, ทส ปรมตฺถปารมิโย’’ติ สมตฺตึส ปารมิโย ปูเรตฺวา เวสฺสนฺตรตฺตภาเว ฐิโต ปถวิกมฺปนานิ มหาทานานิ ทตฺวา ปุตฺตทารํ ปริจฺจชิตฺวา อายุปริโยสาเน ตุสิตปุเร นิพฺพตฺติตฺวา ตตฺถ ยาวตายุกํ ฐตฺวา ทส สหสฺสจกฺกวาฬเทวตาหิ สนฺนิปติตฺวา –

> ‘‘กาโล เทว มหาวีร, อุปฺปชฺช มาตุกุจฺฉิยํ;
> สเทวกํ ตารยนฺโต, พุชฺฌสฺสุ อมตํ ปท’’นฺติฯ (พุ. วํ. ๑.๖๗) –

วุเตฺต –

> ‘‘กาลํ เทสญฺจ ทีปญฺจ, กุลํ มาตรเมว จ;
> อิเม ปญฺจ วิโลเกตฺวา, อุปฺปชฺชติ มหายโส’’ติฯ –

ปญฺจ มหาวิโลกนานิ วิโลเกตฺวา ตโต จุโต สกฺยราชกุเล ปฏิสนฺธึ คเหตฺวา ทสมาสจฺจเยน มาตุกุจฺฉิโต วิชายิฯ โสฬสวสฺสกาเล ตตฺถ มหาสมฺปตฺติยา ปริหริยมาโน อนุกฺกเมน ภทฺรโยพฺพนํ ปตฺวา ติณฺณํ อุตูนํ อนุจฺฉวิเกสุ ตีสุ ปาสาเทสุ เทวโลกสิรึ วิย รชฺชสิรึ อนุภวนฺโต อุยฺยานกีฬาย คมนสมเย อนุกฺกเมน ชิณฺณพฺยาธิมตสงฺขาเต ตโย เทวทูเต ทิสฺวา สญฺชาตสํเวโค นิวตฺติตฺวา จตุตฺถวาเร ปพฺพชิตํ ทิสฺวา, ‘‘สาธุ ปพฺพชฺชา’’ติ ปพฺพชฺชาย รุจึ อุปฺปาเทตฺวา อุยฺยานํ คนฺตฺวา ตตฺถ ทิวสํ เขเปตฺวา มงฺคลโปกฺขรณีตีเร นิสิโนฺน กปฺปกเวสํ คเหตฺวา อาคเตน วิสฺสกเมฺมน เทวปุเตฺตน อลงฺกตปฏิยโตฺต ราหุลกุมารสฺส ชาตสาสนํ สุตฺวา ปุตฺตสิเนหสฺส พลวภาวํ ญตฺวา, ‘‘ยาว อิทํ พนฺธนํ น วฑฺฒติ, ตาวเทว นํ ฉินฺทิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา สายํ นครํ ปวิสโนฺต –

> ‘‘นิพฺพุตา นูน สา มาตา, นิพฺพุโต นูน โส ปิตา;
> นิพฺพุตา นูน สา นารี, ยสฺสายํ อีทิโส ปตี’’ติฯ –

กิสาโคตมิยา นาม ปิตุจฺฉาธีตาย ภาสิตํ อิมํ คาถํ สุตฺวา, ‘‘อหํ อิมาย นิพฺพุตปทํ สาวิโต’’ติ มุตฺตาหารํ โอมุญฺจิตฺวา ตสฺสา เปเสตฺวา อตฺตโน ภวนํ ปวิสิตฺวา สิริสยเน นิสิโนฺน นิโทฺทปค

ตานํ นาฏกิตฺถีนํ วิปฺปการํ ทิสฺวา นิพฺพินฺนหทโย ฉนฺนํ อุฏฺฐาเปตฺวา กณฺฑกํ อาหราเปตฺวา ตํ อารุยฺห ฉนฺนสหาโย ทสสหสฺสจกฺกวาฬเทวตาหิ ปริวุโต มหาภินิกฺขมนํ นิกฺขมิตฺวา อโนมานทีตีเร ปพฺพชิตฺวา อนุกฺกเมน ราชคหํ คนฺตฺวา ตตฺถ ปิณฺฑาย จริตฺวา ปณฺฑวปพฺพตปพฺภาเร นิสิโนฺน มคธรญฺญา รเชฺชน นิมนฺติยมาโน ตํ ปฏิกฺขิปิตฺวา สพฺพญฺญุตํ ปตฺวา อตฺตโน วิชิตํ อาคมนตฺถาย เตน คหิตปฏิโญฺญ อาฬารญฺจ อุทกญฺจ อุปสงฺกมิตฺวา เตสํ สนฺติเก อธิคตวิเสสํ อนลงฺกริตฺวา ฉพฺพสฺสานิ มหาปธานํ ปทหิตฺวา วิสาขปุณฺณมทิวเส ปาโตว สุชาตาย ทินฺนปายสํ ปริภุญฺชิตฺวา เนรญฺชราย นทิยา สุวณฺณปาตึ ปวาเหตฺวา เนรญฺชราย นทิยา ตีเร มหาวนสเณฺฑ นานาสมาปตฺตีหิ ทิวสภาคํ วีตินาเมตฺวา สายนฺหสมเย โสตฺถิเยน ทินฺนํ ติณํ คเหตฺวา กาเฬน นาคราเชน อภิตฺถุตคุโณ โพธิมณฺฑํ อารุยฺห ติณานิ สนฺถริตฺวา ‘‘น ตาวิมํ ปลฺลงฺกํ ภินฺทิสฺสามิ, ยาว เม อนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตํ น มุจฺจิสฺสตี’’ติ ปฏิญฺญํ กตฺวา ปุรตฺถาภิมุโข นิสีทิตฺวา สูริเย อนตฺถงฺคมิเตเยว มารพลํ วิธมิตฺวา ปฐมยาเม ปุเพฺพนิวาสญาณํ, มชฺฌิมยาเม จุตูปปาตญาณํ ปตฺวา ปจฺฉิมยามาวสาเน ปจฺจยากาเร ญาณํ โอตาเรตฺวา อรุณุคฺคมเน ทสพลจตุเวสารชฺชาทิสพฺพคุณปฏิมณฺฑิตํ สพฺพญฺญุตญฺญาณํ ปฏิวิชฺฌิตฺวา สตฺตสตฺตาหํ โพธิมเณฺฑ วีตินาเมตฺวา อฏฺฐเม สตฺตาเห อชปาลนิโคฺรธมูเล นิสิโนฺน ธมฺมคมฺภีรตาปจฺจเวกฺขเณน อโปฺปสฺสุกฺกตํ อาปชฺชมาโน ทสสหสฺสจกฺกวาฬมหาพฺรหฺมปริวาเรน สหมฺปติพฺรหฺมุนา อายาจิตธมฺมเทสโน พุทฺธจกฺขุนา โลกํ โวโลเกตฺวา พฺรหฺมุโน อเชฺฌสนํ อธิวาเสตฺวา, ‘‘กสฺส นุ โข อหํ ปฐมํ ธมฺมํ เทเสยฺย’’นฺติ โอโลเกโนฺต อาฬารุทกานํ กาลกตภาวํ ญตฺวา ปญฺจวคฺคิยานํ ภิกฺขูนํ พหูปการตํ อนุสฺสริตฺวา อุฏฺฐายาสนา กาสิปุรํ คจฺฉโนฺต อนฺตรามเคฺค อุปเกน สทฺธิํ มเนฺตตฺวา อาสาฬฺหิปุณฺณมทิวเส อิสิปตเน มิคทาเย ปญฺจวคฺคิยานํ วสนฏฺฐานํ ปตฺวา เต อนนุจฺฉวิเกน สมุทาจาเรน สมุทาจรเนฺต สญฺญาเปตฺวา อญฺญาตโกณฺฑญฺญปฺปมุเข อฏฺฐารส พฺรหฺมโกฏิโย อมตปานํ ปาเยโนฺต ธมฺมจกฺกํ ปวเตฺตตฺวา ปวตฺติตวรธมฺมจโกฺก ปญฺจมิยํ ปกฺขสฺส สเพฺพปิ เต ภิกฺขู อรหเตฺต ปติฏฺฐาเปตฺวา ตํ ทิวสเมว ยสกุลปุตฺตสฺส อุปนิสฺสยสมฺปตฺติํ ทิสฺวา ตํ รตฺติภาเค นิพฺพินฺทิตฺวา เคหํ ปหาย นิกฺขนฺตํ ทิสฺวา, ‘‘เอหิ ยสา’’ติ ปโกฺกสิตฺวา ตสฺมิํเยว รตฺติภาเค โสตาปตฺติผลํ ปาเปตฺวา ปุนทิวเส อรหตฺตํ ปาเปตฺวา อปเรปิ ตสฺส สหายเก จตุปณฺณาส ชเน เอหิภิกฺขุปพฺพชฺชาย ปพฺพาเชตฺวา อรหตฺตํ ปาเปสิฯ

เอวํ โลเก เอกสฏฺฐิยา อรหเนฺตสุ ชาเตสุ วุฏฺฐวโสฺส ปวาเรตฺวา, ‘‘จรถ, ภิกฺขเว, จาริก’’นฺติ สฏฺฐิ ภิกฺขู ทิสาสุ เปเสตฺวา สยํ อุรุเวลํ คจฺฉโนฺต อนฺตรามเคฺค กปฺปาสิกวนสเณฺฑ ติํส ชเน ภทฺทวคฺคิยกุมาเร วิเนสิฯ เตสุ สพฺพปจฺฉิมโก โสตาปโนฺน สพฺพุตฺตโม อนาคามี อโหสิฯ เต สเพฺพปิ เอหิภิกฺขุภาเวเนว ปพฺพาเชตฺวา ทิสาสุ เปเสตฺวา สยํ อุรุเวลํ คนฺตฺวา อฑฺฒุฑฺฒานิ ปาฏิหาริยสหสฺสานิ ทเสฺสตฺวา อุรุเวลกสฺสปาทโย สหสฺสชฏิลปริวาเร เตภาติกชฏิเล วิเนตฺวา เอหิภิกฺขุภาเวเนว ปพฺพาเชตฺวา คยาสีเส นิสีทาเปตฺวา **อาทิตฺตปริยายเทสนาย** (มหาว. ๕๔; สํ. นิ. ๔.๒๘) อรหเตฺต ปติฏฺฐาเปตฺวา เตน อรหนฺตสหเสฺสน ปริวุโต ‘‘พิมฺพิสารรโญฺญ ทินฺนํ ปฏิญฺญํ โมเจสฺสามี’’ติ ราชคหนครูปจาเร ลฏฺฐิวนุยฺยานํ คนฺตฺวา, ‘‘สตฺถา กิร อาคโต’’ติ สุตฺวา ทฺวาทสนหุเตหิ พฺราหฺมณคหปติเกหิ สทฺธิํ อาคตสฺส รโญฺญ มธุรธมฺมกถํ กเถโนฺต ราชานํ เอกาทสหิ นหุเตหิ สทฺธิํ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐาเปตฺวา เอกนหุตํ สรเณสุ ปติฏฺฐาเปตฺวา ปุนทิวเส สเกฺกน เทวราเชน มาณวกวณฺณํ คเหตฺวา อภิตฺถุตคุโณ ราชคหนครํ ปวิสิตฺวา ราชนิเวสเน กตภตฺตกิโจฺจ เวฬุวนารามํ ปฏิคฺคเหตฺวา ตเตฺถว วาสํ กเปฺปสิฯ ตตฺถ นํ สาริปุตฺตโมคฺคลฺลานา อุปสงฺกมิํสุฯ

ตตฺรายํ อนุปุพฺพิกถา – อนุปฺปเนฺนเยว หิ พุเทฺธ ราชคหโต อวิทูเร อุปติสฺสคาโม โกลิตคาโมติ เทฺว พฺราหฺมณคามา อเหสุํฯ เตสุ อุปติสฺสคาเม สาริยา นาม พฺราหฺมณิยา คพฺภสฺส ปติฏฺฐิตทิวเสเยว โกลิตคาเม โมคฺคลิยา นาม พฺราหฺมณิยาปิ คโพฺภ ปติฏฺฐาสิฯ ตานิ กิร เทฺวปิ กุลานิ ยาว สตฺตมา กุลปริวฏฺฏา อาพทฺธปฏิพทฺธสหายกาเนว อเหสุํ, ตาสํ ทฺวินฺนมฺปิ เอกทิวสเมว คพฺภปริหารํ อทํสุฯ ตา อุโภปิ ทสมาสเจฺจเยน ปุเตฺต วิชายึสุฯ นามคฺคหณทิวเส สาริยา พฺราหฺมณิยา ปุตฺตสฺส อุปติสฺสคามเก เชฏฺฐกุลสฺส ปุตฺตตฺตา **อุปติโสฺส**ติ นามํ กรึสุ , อิตรสฺส โกลิตคาเม เชฏฺฐกุลสฺส ปุตฺตตฺตา **โกลิโต**ติ นามํ กรึสุฯ เต อุโภปิ วุฑฺฒิมนฺวาย สพฺพสิปฺปานํ ปารํ อคมํสุฯ อุปติสฺสมาณวสฺส กีฬนตฺถาย นทึ วา อุยฺยานํ วา คมนกาเล ปญฺจ สุวณฺณสิวิกสตานิ ปริวารานิ โหนฺติ, โกลิตมาณวสฺส ปญฺจ อาชญฺญยุตฺตรถสตานิฯ เทฺวปิ ชนา ปญฺจปญฺจมาณวกสตปริวารา โหนฺติฯ ราชคเห จ อนุสํวจฺฉรํ คิรคฺคสมชฺชํ นาม อโหสิฯ เตสํ ทฺวินฺนมฺปิ เอกฏฺฐาเนเยว มญฺจํ พนฺธนฺติฯ เทฺวปิ เอกโต นิสีทิตฺวา สมชฺชํ ปสฺสนฺตา หสิตพฺพฏฺฐาเน หสนฺติ, สํเวคฏฺฐาเน สํเวเชนฺติ, ทายํ ทาตุํ ยุตฺตฏฺฐาเน ทายํ เทนฺติฯ เตสํ อิมินาว นิยาเมน เอกทิวสํ สมชฺชํ ปสฺสนฺตานํ ปริปากคตตฺตา ญาณสฺส ปุริมทิวเสสุ วิย หสิตพฺพฏฺฐาเน หาโส วา สํเวคฏฺฐาเน สํเวโค วา ทาตุํ ยุตฺตฏฺฐาเน ทานํ วา นาโหสิ ฯ เทฺวปิ ปน ชนา เอวํ จินฺตยึสุ – ‘‘กิเมตฺถ โอโลเกตพฺพํ อตฺถิ, สเพฺพปิเม อปฺปเตฺต วสฺสสเต อปฺปณฺณตฺติกภาวํ คมิสฺสนฺติ, อเมฺหหิ ปน เอกํ โมกฺขธมฺมํ ปริเยสิตุํ วฏฺฏตี’’ติ อารมฺมณํ คเหตฺวา นิสีทึสุฯ ตโต โกลิโต อุปติสฺสํ อาห – ‘‘สมฺม อุปติสฺส, น ตฺวํ อเญฺญสุ ทิวเสสุ วิย หฏฺฐปหโฏฺฐ, อิทานิ อนตฺตมนธาตุโกสิ, กึ เต สลฺลกฺขิต’’นฺติ? ‘‘สมฺม โกลิต, เอเตสํ โวโลกเน สาโร นตฺถิ , นิรตฺถกเมตํ, อตฺตโน โมกฺขธมฺมํ คเวสิตุํ วฏฺฏตี’’ติ อิทํ จินฺตยโนฺต นิสิโนฺนมฺหิฯ ตฺวํ ปน กสฺมา อนตฺตมโนสีติ? โสปิ ตเถว อาหฯ อถสฺส อตฺตนา สทฺธึ เอกชฺฌาสยตํ ญตฺวา อุปติโสฺส อาห – ‘‘อมฺหากํ อุภินฺนมฺปิ สุจินฺติกํ, โมกฺขธมฺมํ ปน คเวสเนฺตหิ เอกา ปพฺพชฺชา ลทฺธุํ วฏฺฏติฯ กสฺส สนฺติเก ปพฺพชามา’’ติ?

เตน โข ปน สมเยน สญฺจโย นาม ปริพฺพาชโก ราชคเห ปฏิวสติ มหติยา ปริพฺพาชกปริสาย สทฺธึฯ เต ‘‘ตสฺส สนฺติเก ปพฺพชิสฺสามา’’ติ ปญฺจมาณวกสตานิ ‘‘สิวิกาโย จ รเถ จ คเหตฺวา คจฺฉถา’’ติ อุโยฺยเชตฺวา เอกาย สิวิกาย เอเกน รเถน คนฺตฺวา สญฺจยสฺส สนฺติเก ปพฺพชึสุฯ เตสํ ปพฺพชิตกาลโต ปฏฺฐาย สญฺจโย อติเรกลาภคฺคยสคฺคปฺปโตฺต อโหสิฯ เต กติปาเหเนว สพฺพํ สญฺจยสฺส สมยํ ปริมทฺทิตฺวา, ‘‘อาจริย, ตุมฺหากํ ชานนสมโย เอตฺตโกว, อุทาหุ อุตฺตริมฺปิ อตฺถี’’ติ ปุจฺฉึสุฯ ‘‘เอตฺตโกว สพฺพํ ตุเมฺหหิ ญาต’’นฺติ วุเตฺต จินฺตยึสุ – ‘‘เอวํ สติ อิมสฺส สนฺติเก พฺรหฺมจริยวาโส นิรตฺถโก, มยํ ยํ โมกฺขธมฺมํ คเวสิตุํ นิกฺขนฺตา, โส อิมสฺส สนฺติเก อุปฺปาเทตุํ น สกฺกา, มหา โข ปน ชมฺพุทีโป, คามนิคมราชธานิโย จรนฺตา อทฺธา โมกฺขธมฺมเทสกํ กญฺจิ อาจริยํ ลภิสฺสามา’’ติฯ ตโต ปฏฺฐาย, ‘‘ยตฺถ ยตฺถ ปณฺฑิตา สมณพฺราหฺมณา อตฺถี’’ติ วทนฺติ, ตตฺถ ตตฺถ คนฺตฺวา สากจฺฉํ กโรนฺติฯ เตหิ ปุฏฺฐํ ปญฺหํ อเญฺญ กเถตุํ น สโกฺกนฺติ, เต ปน เตสํ ปญฺหํ วิสฺสเชฺชนฺติฯ เอวํ สกลชมฺพุทีปํ ปริคฺคณฺหิตฺวา นิวตฺติตฺวา สกฏฺฐานเมว อาคนฺตฺวา, ‘‘สมฺม โกลิต, อเมฺหสุ โย ปฐมํ อมตํ อธิคจฺฉติ, โส อิตรสฺส อาโรเจตู’’ติ กติกํ อกํสุฯ

เอวํ เตสุ กติกํ กตฺวา วิหรเนฺตสุ สตฺถา วุตฺตานุกฺกเมน ราชคหํ ปตฺวา เวฬุวนํ ปฏิคฺคเหตฺวา เวฬุวเน วิหรติฯ ตทา ‘‘จรถ, ภิกฺขเว, จาริกํ พหุชนหิตายา’’ติ รตนตฺตยคุณปกาสนตฺถํ อุโยฺยชิตานํ เอกสฏฺฐิยา อรหนฺตานํ อนฺตเร ปญฺจวคฺคิยานํ อพฺภนฺตโร อสฺสชิเตฺถโร ปฏินิวตฺติตฺวา ราชคหํ อาคโต, ปุนทิวเส ปาโตว ปตฺตจีวรมาทาย ราชคหํ ปิณฺฑาย ปาวิสิฯ ตสฺมึ สมเย อุปติสฺสปริพฺพาชโกปิ ปาโตว ภตฺตกิจฺจํ กตฺวา ปริพฺพาชการามํ คจฺฉโนฺต เถรํ ทิสฺวา

จิเนฺตสิ – ‘‘มยา เอวรูโป ปพฺพชิโต นาม น ทิฏฺฐปุพฺโพเยว, เย โลเก อรหนฺต วา อรหตฺตมคฺคํ วา สมาปนฺนา, อยํ เตสํ ภิกฺขูนํ อญฺญตโร, ยํนูนาหํ อิมํ ภิกฺขุํ อุปสงฺกมิตฺวา ปุเจฺฉยฺยํ – ‘กํสิ ตฺวํ, อาวุโส, อุทฺทิสฺส ปพฺพชิโต, โก วา เต สตฺถา, กสฺส วา ตฺวํ ธมฺมํ โรเจสี’’’ติ? อถสฺส เอตทโหสิ – ‘‘อกาโล โข อิมํ ภิกฺขุํ ปญฺหํ ปุจฺฉิตุํ, อนฺตรฆรํ ปวิโฏฺฐ ปิณฺฑาย จรติ, ยํนูนาหํ อิมํ ภิกฺขุํ ปิฏฺฐิโต ปิฏฺฐิโต อนุพเนฺธยฺยํ, อตฺถิเกหิ อุปญฺญาตํ มคฺค’’นฺติฯ โส เถรํ ลทฺธปิณฺฑปาตํ อญฺญตรํ โอกาสํ คจฺฉนฺตํ ทิสฺวา นิสีทิตุกามตญฺจสฺส ญตฺวา อตฺตโน ปริพฺพาชกปีฐกํ ปญฺญาเปตฺวา อทาสิ, โส ภตฺตกิจฺจปริโยสาเนปิสฺส อตฺตโน กุณฺฑิกาย อุทกํ อทาสิฯ

เอวํ อาจริยวตฺตํ กตฺวา กตภตฺตกิเจฺจน เถเรน สทฺธิํ มธุรปฏิสนฺถารํ กตฺวา เอวมาห – ‘‘วิปฺปสนฺนานิ โข ปน เต, อาวุโส, อินฺทฺริยานิ, ปริสุโทฺธ ฉวิวโณฺณ ปริโยทาโต, กํสิ ตฺวํ, อาวุโส, อุทฺทิสฺส ปพฺพชิโต, โก วา เต สตฺถา, กสฺส วา ตฺวํ ธมฺมํ โรเจสี’’ติ ปุจฺฉิฯ เถโร จิเนฺตสิ – ‘‘อิเม ปริพฺพาชกา นาม สาสนสฺส ปฏิปกฺขภูตา, อิมสฺส สาสนสฺส คมฺภีรตํ ทเสฺสสฺสามี’’ติฯ อตฺตโน นวกภาวํ ทเสฺสโนฺต อาห – ‘‘อหํ โข, อาวุโส, นโว อจิรปพฺพชิโต, อธุนาคโต อิมํ ธมฺมวินยํ, น ตาวาหํ สกฺขิสฺสามิ วิตฺถาเรน ธมฺมํ เทเสตุ’’นฺติฯ ปริพฺพาชโก – ‘‘อหํ อุปติโสฺส นาม, ตฺวํ ยถาสตฺติยา อปฺปํ วา พหุํ วา วท, เอตํ นยสเตน นยสหเสฺสน ปฏิวิชฺฌิตุํ มยฺหํ ภาโร’’ติ จิเนฺตตฺวา อาห –

> ‘‘อปฺปํ วา พหุํ วา ภาสสฺสุ, อตฺถํเยว เม พฺรูหิ;
> อเตฺถเนว เม อโตฺถ, กิํ กาหสิ พฺยญฺชนํ พหุ’’นฺติฯ (มหาว. ๖๐);

เอวํ วุเตฺต เถโร – ‘‘เย ธมฺมา เหตุปฺปภวา’’ติ (มหาว. ๖๐; อป. เถร ๑.๑.๒๘๖) คาถมาหฯ ปริพฺพาชโก ปฐมปททฺวยเมว สุตฺวา สหสฺสนยปฏิมณฺฑิเต โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ, อิตรํ ปททฺวยํ โสตาปนฺนกาเล นิฏฺฐาเปสิฯ โส โสตาปโนฺน หุตฺวา อุปริวิเสเส อปฺปวตฺตเนฺต ‘‘ภวิสฺสติ เอตฺถ การณ’’นฺติ สลฺลเกฺขตฺวา เถรํ อาห – ‘‘ภเนฺต, มา อุปริ ธมฺมเทสนํ วฑฺฒยิตฺถ, เอตฺตกเมว โหตุ, กุหิํ อมฺหากํ สตฺถา วสตี’’ติ? ‘‘เวฬุวเน, อาวุโส’’ติฯ ‘‘เตน หิ, ภเนฺต, ตุเมฺห ปุรโต ยาถ, มยฺหํ เอโก สหายโก อตฺถิ, อเมฺหหิ จ อญฺญมญฺญํ กติกา กตา ‘อเมฺหสุ โย อมตํ ปฐมํ อธิคจฺฉติ, โส อิตรสฺส อาโรเจตู’ติฯ อหํ ตํ ปฏิญฺญํ โมเจตฺวา สหายกํ คเหตฺวา ตุมฺหากํ คตมเคฺคเนว สตฺถุ สนฺติกํ อาคมิสฺสามีติ ปญฺจปติฏฺฐิเตน เถรสฺส ปาเทสุ นิปติตฺวา ติกฺขตฺตุํ ปทกฺขิณํ กตฺวา เถรํ อุโยฺยเชตฺวา ปริพฺพาชการามาภิมุโข อคมาสิ’’ฯ

อถ โข โกลิตปริพฺพาชโก ตํ ทูรโตว อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา, ‘‘อชฺช มยฺหํ สหายกสฺส มุขวโณฺณ น อญฺญทิวเสสุ วิย, อทฺธา เตน อมตํ อธิคตํ ภวิสฺสตี’’ติ อมตาธิคมํ ปุจฺฉิฯ โสปิสฺส ‘‘อามาวุโส, อมตํ อธิคต’’นฺติ ปฏิชานิตฺวา ตเมว คาถํ อภาสิฯ คาถาปริโยสาเน โกลิโต โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิตฺวา อาห – ‘‘กุหิํ กิร, สมฺม, อมฺหากํ สตฺถา วสตี’’ติ? ‘‘เวฬุวเน กิร, สมฺม, เอวํ โน อาจริเยน อสฺสชิเตฺถเรน กถิต’’นฺติฯ ‘‘เตน หิ, สมฺม, อายาม, สตฺถารํ ปสฺสิสฺสามา’’ติฯ สาริปุตฺตเตฺถโร จ นาเมส สทาปิ อาจริยปูชโกว, ตสฺมา สหายํ เอวมาห – ‘‘สมฺม, อเมฺหหิ อธิคตํ อมตํ อมฺหากํ อาจริยสฺส สญฺจยปริพฺพาชกสฺสาปิ กเถสฺสาม, พุชฺฌมาโน ปฏิวิชฺฌิสฺสติ, อปฺปฏิวิชฺฌโนฺต อมฺหากํ สทฺทหิตฺวา สตฺถุ, สนฺติกํ คมิสฺสติ, พุทฺธานํ เทสนํ สุตฺวา มคฺคผลปฏิเวธํ กริสฺสตี’’ติฯ ตโต เทฺวปิ ชนา สญฺจยสฺส สนฺติกํ อคมํสุฯ

สญฺจโย เต ทิสฺวาว – ‘‘กิํ, ตาตา, โกจิ โว อมตมคฺคเทสโก ลโทฺธ’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อาม, อาจริย, ลโทฺธ, พุโทฺธ โลเก อุปฺปโนฺน, ธโมฺม โลเก อุปฺปโนฺน, สโงฺฆ โลเก อุปฺปโนฺน, ตุเมฺห ตุเจฺฉ อสาเร วิจรถ, ตสฺมา เอถ, สตฺถุ สนฺติกํ คมิสฺสามา’’ติฯ ‘‘คจฺฉถ ตุเมฺห, นาหํ สกฺขิสฺ

สามี’’ติ ฯ ‘‘กึ การณาหิ’’? ‘‘อหํ มหาชนสฺส อาจริโย หุตฺวา วิจรึ, วิจรนฺตสฺส เม อเนฺตวาสิกวาโส จาฏิยา อุทญฺจนภาวปฺปตฺติ วิย โหติ, น สกฺขิสฺสามหํ อเนฺตวาสิกวาสํ วสิตุ’’นฺติฯ ‘‘มา เอวํ กริตฺถ, อาจริยา’’ติฯ ‘‘โหตุ, ตาตา, คจฺฉถ ตุเมฺห, นาหํ สกฺขิสฺสามี’’ติฯ อาจริย, โลเก พุทฺธสฺส อุปฺปนฺนกาลโต ปฏฺฐาย มหาชโน คนฺธมาลาทิหโตฺถ คนฺตฺวา ตเมว ปูเชสฺสติ, มยมฺปิ ตเตฺถว คมิสฺสามฯ ‘‘ตุเมฺห กึ กริสฺสถา’’ติ? ‘‘ตาตา, กึ นุ โข อิมสฺมึ โลเก ทนฺธา พหู, อุทาหุ ปณฺฑิตา’’ติฯ ‘‘ทนฺธา, อาจริย, พหู, ปณฺฑิตา จ นาม กติปยา เอว โหนฺตี’’ติฯ ‘‘เตน หิ, ตาตา, ปณฺฑิตา ปณฺฑิตสฺส สมณสฺส โคตมสฺส สนฺติกํ คมิสฺสนฺติ, ทนฺธา ทนฺธสฺส มม สนฺติกํ อาคมิสฺสนฺติ , คจฺฉถ ตุเมฺห, นาหํ คมิสฺสามี’’ติฯ เต ‘‘ปญฺญายิสฺสถ ตุเมฺห, อาจริยา’’ติ ปกฺกมึสุฯ เตสุ คจฺฉเนฺตสุ สญฺจยสฺส ปริสา ภิชฺชิ, ตสฺมึ ขเณ อาราโม ตุโจฺฉ อโหสิฯ โส ตุจฺฉํ อารามํ ทิสฺวา อุณฺหํ โลหิตํ ฉเฑฺฑสิฯ เตหิปิ สทฺธึ คจฺฉเนฺตสุ ปญฺจสุ ปริพฺพาชกสเตสุ สญฺจยสฺส อฑฺฒเตยฺยสตานิ นิวตฺตึสุ, อถ โข เต อตฺตโน อเนฺตวาสิเกหิ อฑฺฒเตเยฺยหิ ปริพฺพาชกสเตหิ สทฺธึ เวฬุวนํ อคมํสุฯ

สตฺถา จตุปริสมเชฺฌ นิสิโนฺน ธมฺมํ เทเสโนฺต เต ทูรโตว ทิสฺวา ภิกฺขู อามเนฺตสิ – ‘‘เอเต, ภิกฺขเว, เทฺว สหายกา อาคจฺฉนฺติ โกลิโต จ อุปติโสฺส จ, เอตํ เม สาวกยุคํ ภวิสฺสติ อคฺคํ ภทฺทยุค’’นฺติฯ เต สตฺถารํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึสุ, นิสีทิตฺวา จ ปน ภควนฺตํ เอตทโวจุํ – ‘‘ลเภยฺยาม มยํ, ภเนฺต, ภควโต สนฺติเก ปพฺพชฺชํ, ลเภยฺยาม อุปสมฺปท’’นฺติฯ ‘‘เอถ, ภิกฺขโว’’ติ ภควา อโวจ – ‘‘สฺวากฺขาโต ธโมฺม, จรถ พฺรหฺมจริยํ สมฺมา ทุกฺขสฺส อนฺตกิริยายา’’ติฯ สเพฺพปิ อิทฺธิมยปตฺตจีวรธรา สฏฺฐิวสฺสิกเตฺถรา วิย อเหสุํฯ

อถ เนสํ ปริสาย จริตวเสน สตฺถา ธมฺมเทสนํ วเฑฺฒสิฯ ฐเปตฺวา เทฺว อคฺคสาวเก อวเสสา อรหตฺตํ ปาปุณึสุ, อคฺคสาวกานํ ปน อุปริมคฺคตฺตยกิจฺจํ น นิฏฺฐาสิฯ กึ การณา? สาวกปารมิญาณสฺส มหนฺตตายฯ อถายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน ปพฺพชิตทิวสโต สตฺตเม ทิวเส มคธรเฏฺฐ กลฺลวาลคามกํ อุปนิสฺสาย วิหรโนฺต ถินมิเทฺธ โอกฺกมเนฺต สตฺถารา สํเวชิโต ถินมิทฺธํ วิโนเทตฺวา ตถาคเตน ทินฺนํ ธาตุกมฺมฏฺฐานํ สุณโนฺตว อุปริมคฺคตฺตยกิจฺจํ นิฏฺฐาเปตฺวา สาวกปารมิญาณสฺส มตฺถกํ ปโตฺตฯ สาริปุตฺตเตฺถโรปิ ปพฺพชิตทิวสโต อฑฺฒมาสํ อติกฺกมิตฺวา สตฺถารา สทฺธึ ตเมว ราชคหํ อุปนิสฺสาย สูกรขตเลเณ วิหรโนฺต อตฺตโน ภาคิเนยฺยสฺส ทีฆนขปริพฺพาชกสฺส เวทนาปริคฺคหสุตฺตเนฺต เทสิยมาเน สุตฺตานุสาเรน ญาณํ เปเสตฺวา ปรสฺส วฑฺฒิตภตฺตํ ปริภุญฺชโนฺต วิย สาวกปารมิญาณสฺส มตฺถกํ ปโตฺตฯ นนุ จายสฺมา มหาปโญฺญ, อถ กสฺมา มหาโมคฺคลฺลานโต จิรตเรน สาวกปารมิญาณํ ปาปุณีติ? ปริกมฺมมหนฺตตายฯ ยถา หิ ทุคฺคตมนุสฺสา ยตฺถ กตฺถจิ คนฺตุกามา ขิปฺปเมว นิกฺขมนฺติ, ราชูนํ ปน หตฺถิวาหนกปฺปนาทิมหนฺตํ ปริกมฺมํ ลทฺธุํ วฏฺฏติ, เอวํสมฺปทมิทํ เวทิตพฺพํฯ

ตํ ทิวสเญฺญว ปน สตฺถา วฑฺฒมานกจฺฉายาย เวฬุวเน สาวกสนฺนิปาตํ กตฺวา ทฺวินฺนํ เถรานํ อคฺคสาวกฏฺฐานํ ทตฺวา ปาติโมกฺขํ อุทฺทิสิฯ ภิกฺขู อุชฺฌายึสุ – ‘‘สตฺถา มุโขโลกเนน ภิกฺขํ เทติ, อคฺคสาวกฏฺฐานํ ททเนฺตน นาม ปฐมํ ปพฺพชิตานํ ปญฺจวคฺคิยานํ ทาตุํ วฏฺฏติ, เอเต อโนโลเกเนฺตน ยสเถรปฺปมุขานํ ปญฺจปณฺณาสภิกฺขูนํ ทาตุํ วฏฺฏติ, เอเต อโนโลเกเนฺตน ภทฺทวคฺคิยานํ ตึสชนานํ, เอเต อโนโลเกเนฺตน อุรุเวลกสฺสปาทีนํ เตภาติกานํ, เอเต ปน เอตฺตเก มหาเถเร ปหาย สพฺพปจฺฉา ปพฺพชิตานํ อคฺคสาวกฏฺฐานํ ททเนฺตน มุขํ โอโลเกตฺวา ทินฺน’’นฺติฯ สตฺถา, ‘‘กึ กเถถ, ภิกฺขเว’’ติ ปุจฺฉิตฺวา, ‘‘อิทํ นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘นาหํ, ภิกฺขเว, มุขํ โอโลเกตฺวา ภิกฺขํ เทมิ, เอเตสํ ปน อตฺตนา อตฺตนา ปตฺถิตปตฺถิตเมว เทมิฯ อญฺญาตโกณฺฑโญฺญ หิ เอกสฺมึ สเสฺส นว วาเร อคฺคสสฺสทานํ ทโทนฺต อคฺคสาวกฏฺฐานํ ปเตฺถตฺวา

นาทาสิ, อคฺคธมฺมํ ปน อรหตฺตํ สพฺพปฐมํ ปฏิวิชฺฌิตุํ ปเตฺถตฺวา อทาสี’’ติฯ ‘‘กทา ปน ภควา’’ติ? ‘‘สุณิสฺสถ, ภิกฺขเว’’ติฯ ‘‘อาม, ภเนฺต’’ติ, ภควา อตีตํ อาหริ –

ภิกฺขเว , อิโต เอกนวุติกปฺเป วิปสฺสี นาม ภควา โลเก อุทปาทิฯ ตทา มหากาโฬ จูฬกาโฬติ เทฺวภาติกา กุฎุมฺพิกา มหนฺตํ สาลิเกฺขตฺตํ วปาเปสุํฯ อเถกทิวสํ จูฬกาโฬ สาลิเกฺขตฺตํ คนฺตฺวา เอกํ สาลิคพฺภํ ผาเลตฺวา ขาทิ, ตํ อติมธุรํ อโหสิฯ โส พุทฺธปฺปมุขสฺส สงฺฆสฺส สาลิคพฺภทานํ ทาตุกาโม หุตฺวา เชฎฺฐภาติกํ อุปสงฺกมิตฺวา, ‘‘ภาติก, สาลิคพฺภํ ผาเลตฺวา พุทฺธานํ อนุจฺฉวิกํ กตฺวา ปจาเปตฺวา ทานํ เทมา’’ติ อาหฯ ‘‘กึ วเทสิ, ตาต, สาลิคพฺภํ ผาเลตฺวา ทานํ นาม เนว อตีเต ภูตปุพฺพํ, น อนาคเตปิ ภวิสฺสติ, มา สสฺสํ นาสยี’’ติ; วุโตฺตปิ โส ปุนปฺปุนํ ยาจิเยว ฯ อถ นํ ภาตา, ‘‘เตน หิ สาลิเกฺขตฺตํ เทฺว โกฎฺฐาเส กตฺวา มม โกฎฺฐาสํ อนามสิตฺวา อตฺตโน โกฎฺฐาเส เขเตฺต ยํ อิจฺฉสิ, ตํ กโรหี’’ติ อาหฯ โส ‘‘สาธู’’ติ เขตฺตํ วิภชิตฺวา พหู มนุเสฺส หตฺถกมฺมํ ยาจิตฺวา สาลิคพฺภํ ผาเลตฺวา นิรุทเกน ขีเรน ปจาเปตฺวา สปฺปิมธุสกฺขราทีหิ โยเชตฺวา พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส ทานํ ทตฺวา ภตฺตกิจฺจปริโยสาเน – ‘‘อิทํ, ภเนฺต, มม อคฺคทานํ อคฺคธมฺมสฺส สพฺพปฐมํ ปฏิเวธาย สํวตฺตตู’’ติ อาหฯ สตฺถา ‘‘เอวํ โหตู’’ติ อนุโมทนมกาสิฯ

โส เขตฺตํ คนฺตฺวา โอโลเกโนฺต สกลเกฺขตฺตํ กณฺณิกพเทฺธหิ วิย สาลิสีเสหิ สญฺฉนฺนํ ทิสฺวา ปญฺจวิธปีตึ ปฎิลภิตฺวา, ‘‘ลาภา วต เม’’ติ จิเนฺตตฺวา ปุถุกกาเล ปุถุกคฺคํ นาม อทาสิ, คามวาสีหิ สทฺธึ อคฺคสสฺสทานํ นาม อทาสิ, ลายเน ลายนคฺคํ, เวณิกรเณ เวณคฺคํ, กลาปาทีสุ กลาปคฺคํ, ขลคฺคํ, ขลภณฺฑคฺคํ, โกฎฺฐคฺคนฺติฯ เอวํ เอกสเสฺส นว วาเร อคฺคทานํ อทาสิฯ ตสฺส สพฺพวาเรสุ คหิตคหิตฎฺฐานํ ปริปูริ, สสฺสํ อติเรกํ อุฎฺฐานสมฺปนฺนํ อโหสิฯ ธโมฺม หิ นาเมส อตฺตานํ รกฺขนฺตํ รกฺขติฯ เตนาห ภควา –

> ‘‘ธโมฺม หเว รกฺขติ ธมฺมจารึ,
> ธโมฺม สุจิโณฺณ สุขมาวหาติ;
> เอสานิสํโส ธเมฺม สุจิเณฺณ,
> น ทุคฺคตึ คจฺฉติ ธมฺมจารี’’ติฯ (เถรคา. ๓๐๓; ชา. ๑.๑๐.๑๐๒) –

‘‘เอวเมส วิปสฺสีสมฺมาสมฺพุทฺธกาเล อคฺคธมฺมํ ปฐมํ ปฏิวิชฺฌิตุํ ปเตฺถโนฺต นว วาเร อคฺคทานานิ อทาสิฯ อิโต สตสหสฺสกปฺปมตฺถเก ปน หํสวตีนคเร ปทุมุตฺตรสมฺพุทฺธกาเลปิ สตฺตาหํ มหาทานํ ทตฺวา ตสฺส ภควโต ปาทมูเล นิปชฺชิตฺวา อคฺคธมฺมสฺส ปฐมํ ปฏิวิชฺฌนตฺถเมว ปตฺถนํ ฐเปสิฯ อิติ อิมินา ปตฺถิตเมว มยา ทินฺนํ, นาหํ, ภิกฺขเว, มุขํ โอโลเกตฺวา เทมี’’ติฯ

‘‘ยสกุลปุตฺตปฺปมุขา ปญฺจปญฺญาส ชนา กึ กมฺมํ กรึสุ, ภเนฺต’’ติ? ‘‘เอเตปิ เอกสฺส พุทฺธสฺส สนฺติเก อรหตฺตํ ปเตฺถนฺตา พหุํ ปุญฺญกมฺมํ กตฺวา อปรภาเค อนุปฺปเนฺน พุเทฺธ สหายกา หุตฺวา วคฺคพนฺธเนน ปุญฺญานิ กโรนฺตา อนาถมตสรีรานิ ปฎิชคฺคนฺตา วิจรึสุฯ เต เอกทิวสํ สคพฺภํ อิตฺถึ กาลกตํ ทิสฺวา, ‘ฌาเปสฺสามา’ติ สุสานํ หรึสุฯ เตสุ ปญฺจ ชเน ‘ตุเมฺห ฌาเปถา’ติ สุสาเน ฐเปตฺวา เสสา คามํ ปวิฎฺฐาฯ ยสทารโก ตํ มตสรีรํ สูเลหิ วิชฺฌิตฺวา ปริวเตฺตตฺวา ปริวเตฺตตฺวา ฌาเปโนฺต อสุภสญฺญํ ปฎิลภิ, อิตเรสมฺปิ จตุนฺนํ ชนานํ – ‘ปสฺสถ, โภ, อิมํ สรีรํ ตตฺถ ตตฺถ วิทฺธํสิตจมฺมํ, กพรโครูปํ วิย อสุจึ ทุคฺคนฺธํ ปฎิกูล’นฺติ ทเสฺสสิฯ เตปิ ตตฺถ อสุภสญฺญํ ปฎิลภึสุฯ เต ปญฺจปิ ชนา คามํ คนฺตฺวา เสสสหายกานํ กถยึสุฯ ยโส ปน ทารโก เคหํ คนฺตฺวา มาตาปิตูนญฺจ ภริยาย จ กเถสิฯ เต สเพฺพปิ อสุภํ ภาวยึสุฯ อิทเมเตสํ ปุพฺพกมฺมํฯ เตเนว ยสสฺส อิตฺถาคาเร สุสานสญฺญา อุปฺปชฺชิ, ตาย จ อุปนิสฺสยสมฺปตฺติยา สเพฺพ

สมฺปิ วิเสสาธิคโม นิพฺพตฺติฯ เอวํ อิเมปิ อตฺตนา ปตฺถิตเมว ลภึสุฯ นาหํ มุขํ โอโลเกตฺวา ทมฺมี’’ติฯ

‘‘ภทฺทวคฺคิยสหายกา ปน กึ กมฺมํ กรึสุ, ภนฺเต’’ติ? ‘‘เอเตปิ ปุพฺพพุทฺธานํ สนฺติเก อรหตฺตํ ปตฺเถตฺวา ปุญฺญานิ กตฺวา อปรภาเค อนุปฺปนฺเน พุทฺเธ ตึส ธุตฺตา หุตฺวา ตุณฺฑิลโอวาทํ สุตฺวา สฏฺฐิวสฺสสหสฺสานิ ปญฺจ สีลานิ รกฺขึสุฯ เอวํ อิเมปิ อตฺตนา ปตฺถิตเมว ลภึสุฯ นาหํ มุขํ โอโลเกตฺวา ทมฺมี’’ติฯ

‘‘อุรุเวลกสฺสปาทโย ปน กึ กมฺมํ กรึสุ, ภนฺเต’’ติ? ‘‘เตปิ อรหตฺตเมว ปตฺเถตฺวา ปุญฺญานิ กรึสุฯ อิโต หิ เทฺวนวุติกปฺเป ติโสฺส ผุโสฺสติ เทฺว พุทฺธา อุปฺปชฺชึสุฯ ผุสฺสพุทฺธสฺส มหินฺโท นาม ราชา ปิตา อโหสิฯ ตสฺมึ ปน สโมฺพธึ ปตฺเต รโญฺญ กนิฏฺฐปุโตฺต ปฐมอคฺคสาวโก ปุโรหิตปุโตฺต ทุติยอคฺคสาวโก อโหสิฯ ราชา สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา – ‘เชฏฺฐปุโตฺต เม พุโทฺธ, กนิฏฺฐปุโตฺต ปฐมอคฺคสาวโก, ปุโรหิตปุโตฺต ทุติยอคฺคสาวโก’ติ เต โอโลเกตฺวา, ‘มเมว พุโทฺธ, มเมว ธโมฺม, มเมว สโงฺฆ, นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสา’ติ ติกฺขตฺตุํ อุทานํ อุทาเนตฺวา สตฺถุ ปาทมูเล นิปชฺชิตฺวา , ‘ภเนฺต, อิทานิ เม นวุติวสฺสสหสฺสปริมาณสฺส อายุโน โกฏิยํ นิสีทิตฺวา นิทฺทายนกาโล วิย อเญฺญสํ เคหทฺวารํ อคนฺตฺวา ยาวาหํ ชีวามิ, ตาว เม จตฺตาโร ปจฺจเย อธิวาเสถา’ติ ปฏิญฺญํ คเหตฺวา นิพทฺธํ พุทฺธุปฏฺฐานํ กโรติฯ รโญฺญ ปน อปเรปิ ตโต ปุตฺตา อเหสุํฯ เตสุ เชฏฺฐสฺส ปญฺจ โยธสตานิ ปริวารานิ, มชฺฌิมสฺส ตีณิ, กนิฏฺฐสฺส เทฺวฯ เต ‘มยมฺปิ ภาติกํ โภเชสฺสามา’ติ ปิตรํ โอกาสํ ยาจิตฺวา อลภมานา ปุนปฺปุนํ ยาจนฺตาปิ อลภิตฺวา ปจฺจเนฺต กุปิเต ตสฺส วูปสมนตฺถาย เปสิตา ปจฺจนฺตํ วูปสเมตฺวา ปิตุ สนฺติกํ อาคมึสุฯ อถ เน ปิตา อาลิงฺคิตฺวา สีเส จุมฺพิตฺวา, ‘วรํ โว, ตาตา, ทมฺมี’ติ อาหฯ

‘‘เต ‘สาธุ เทวา’ติ วรํ คหิตกํ กตฺวา ปุน กติปาหจฺจเยน ปิตรา ‘คณฺหถ, ตาตา, วร’นฺติ วุตฺตา, ‘‘เทว, อมฺหากํ อเญฺญน เกนจิ อโตฺถ นตฺถิ, อิโต ปฏฺฐาย มยํ ภาติกํ โภเชสฺสาม, อิมํ โน วรํ เทหี’’ติ อาหํสุฯ ‘น เทมิ, ตาตา’ติฯ ‘นิจฺจกาลํ อเทโนฺต สตฺต สํวจฺฉรานิ เทถ, เทวา’ติฯ ‘น เทมิ, ตาตา’ติฯ ‘เตน หิ ฉ ปญฺจ จตฺตาริ ตีณิ เทฺว เอกํ สํวจฺฉรํ เทถ, เทวา’ติฯ ‘น เทมิ, ตาตา’ติฯ ‘เตน หิ, เทว, สตฺต มาเส เทถา’ติฯ ‘ฉ มาเส ปญฺจ มาเส จตฺตาโร มาเส ตโย มาเส เทถ, เทวา’ติฯ ‘น เทมิ, ตาตา’ติฯ ‘โหตุ, เทว, เอเกกสฺส โน เอเกกํ มาสํ กตฺวา ตโย มาเส เทถา’ติฯ ‘สาธุ, ตาตา, เตน หิ ตโย มาเส โภเชถา’ติ อาหฯ เต ตุฏฺฐา ราชานํ วนฺทิตฺวา สกฏฺฐานเมว คตาฯ เตสํ ปน ติณฺณมฺปิ เอโกว โกฏฺฐาคาริโก, เอโกว อายุตฺตโก, ตสฺส ทฺวาทสนหุตา ปุริสปริวาราฯ เต เต ปโกฺกสาเปตฺวา , ‘มยํ อิมํ เตมาสํ ทส สีลานิ คเหตฺวา เทฺว กาสาวานิ นิวาเสตฺวา สตฺถารา สหวาสํ วสิสฺสาม, ตุเมฺห เอตฺตกํ นาม ทานวตฺตํ คเหตฺวา เทวสิกํ นวุติสหสฺสานํ ภิกฺขูนํ โยธสหสฺสสฺส จ สพฺพํ ขาทนียโภชนียํ ปวเตฺตยฺยาถฯ มยญฺหิ อิโต ปฏฺฐาย น กิญฺจิ วกฺขามา’ติ วทึสุฯ

‘‘เต ตโยปิ ชนา ปริวารสหสฺสํ คเหตฺวา ทส สีลานิ สมาทาย กาสายวตฺถานิ นิวาเสตฺวา วิหาเรเยว วสึสุฯ โกฏฺฐาคาริโก จ อายุตฺตโก จ เอกโต หุตฺวา ติณฺณํ ภาติกานํ โกฏฺฐาคาเรหิ วาเรน วาเรน ทานวตฺตํ คเหตฺวา ทานํ เทนฺติ, กมฺมการานํ ปน ปุตฺตา ยาคุภตฺตาทีนํ อตฺถาย โรทนฺติฯ เต เตสํ ภิกฺขุสเงฺฆ อนาคเตเยว ยาคุภตฺตาทีนิ เทนฺติฯ ภิกฺขุสงฺฆสฺส ภตฺตกิจฺจาวสาเน กิญฺจิ อติเรกํ น ภูตปุพฺพํฯ เต ‘อปรภาเค ทารกานํ เทมา’ติ อตฺตนาปิ คเหตฺวา ขาทึสุฯ มนุญฺญํ อาหารํ ทิสฺวา อธิวาเสตุํ นาสกฺขึสุฯ เต ปน จตุราสีติสหสฺสา อเหสุํฯ เต สงฺฆสฺส ทินฺนทานวตฺตํ ขาทิตฺวา กายสฺส เภทา ปรํ มรณา เปตฺติวิสเย นิพฺพตฺตึสุฯ เตภาติกา ปน ปุริ

สสหเสฺสน สทฺธึ กาลํ กตฺวา เทวโลเก นิพฺพตฺติตฺวา เทวโลกา มนุสฺสโลกํ, มนุสฺสโลกา เทวโลกํ สํสรนฺตา เทฺวนวุติกปฺเป เขเปสุํฯ ‘เอวํ เต ตโย ภาตโร อรหตฺตํ ปเตฺถนฺตา ตทา กลฺยาณกมฺมํ กริํสุฯ เต อตฺตนา ปตฺถิตเมว ลภิํสุฯ นาหํ มุขํ โอโลเกตฺวา ทมฺมี’’’ติฯ

ตทา ปน เตสํ อายุตฺตโก พิมฺพิสาโร ราชา อโหสิ, โกฏฺฐาคาริโก วิสาโข อุปาสโกฯ ตโย ราชกุมารา ตโย ชฏิลา อเหสุํฯ เตสํ กมฺมการา ตทา เปเตสุ นิพฺพตฺติตฺวา สุคติทุคฺคติวเสน สํสรนฺตา อิมสฺมิํ กเปฺป จตฺตาริ พุทฺธนฺตรานิ เปตโลเกเยว นิพฺพตฺติํสุฯ เต อิมสฺมิํ กเปฺป สพฺพปฐมํ อุปฺปนฺนํ จตฺตาลีสวสฺสสหสฺสายุกํ กกุสนฺธํ ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา, ‘‘อมฺหากํ อาหารํ ลภนกาลํ อาจิกฺขถา’’ติ ปุจฺฉิํสุฯ โส ‘‘มม ตาว กาเล น ลภิสฺสถ, มม ปจฺฉโต มหาปถวิยา โยชนมตฺตํ อภิรุฬฺหาย โกณาคมโน นาม พุโทฺธ อุปฺปชฺชิสฺสติ, ตํ ปุเจฺฉยฺยาถา’’ติ อาหฯ เต ตตฺตกํ กาลํ เขเปตฺวา ตสฺมิํ อุปฺปเนฺน ตํ ปุจฺฉิํสุฯ โสปิ ‘‘มม กาเล น ลภิสฺสถ, มม ปจฺฉโต มหาปถวิยา โยชนมตฺตํ อภิรุฬฺหาย กสฺสโป นาม พุโทฺธ อุปฺปชฺชิสฺสติ, ตํ ปุเจฺฉยฺยาถา’’ติ อาหฯ เต ตตฺตกํ กาลํ เขเปตฺวา ตสฺมิํ อุปฺปเนฺน ตํ ปุจฺฉิํสุฯ โสปิ ‘‘มม กาเล น ลภิสฺสถ, มม ปน ปจฺฉโต มหาปถวิยา โยชนมตฺตํ อภิรุฬฺหาย โคตโม นาม พุโทฺธ อุปฺปชฺชิสฺสติ, ตทา ตุมฺหากํ ญาตโก พิมฺพิสาโร นาม ราชา ภวิสฺสติ, โส สตฺถุ ทานํ ทตฺวา ตุมฺหากํ ปตฺติํ ปาเปสฺสติ, ตทา ลภิสฺสถา’’ติ อาหฯ เตสํ เอกํ พุทฺธนฺตรํ เสฺวทิวสสทิสํ อโหสิฯ เต ตถาคเต อุปฺปเนฺน พิมฺพิสารรญฺญา ปฐมทิวสํ ทาเน ทิเนฺน ปตฺติํ อลภิตฺวา รตฺติภาเค เภรวสทฺทํ กตฺวา รโญฺญ อตฺตานํ ทสฺสยิํสุฯ โส ปุนทิวเส เวฬุวนํ คนฺตฺวา ตถาคตสฺส ตํ ปวตฺติํ อาโรเจสิฯ

สตฺถา, ‘‘มหาราช, อิโต เทฺวนวุติกปฺปมตฺถเก ผุสฺสพุทฺธกาเล เอเต ตว ญาตกา, ภิกฺขุสงฺฆสฺส ทินฺนทานวตฺตํ ขาทิตฺวา เปตโลเก นิพฺพตฺติตฺวา สํสรนฺตา กกุสนฺธาทโย พุเทฺธ ปุจฺฉิตฺวา เตหิ อิทญฺจิทญฺจ วุตฺตา เอตฺตกํ กาลํ ตว ทานํ ปจฺจาสีสมานา หิโยฺย ตยา ทาเน ทิเนฺน ปตฺติํ อลภมานา เอวมกํสู’’ติ อาหฯ ‘‘กิํ ปน, ภเนฺต, อิทานิปิ ทิเนฺน ลภิสฺสนฺตี’’ติ? ‘‘อาม, มหาราชา’’ติฯ ราชา พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ นิมเนฺตตฺวา ปุนทิวเส มหาทานํ ทตฺวา, ‘‘ภเนฺต, อิโต เตสํ เปตานํ ทิพฺพอนฺนปานํ สมฺปชฺชตู’’ติ ปตฺติํ อทาสิ, เตสํ ตเถว นิพฺพตฺติฯ ปุนทิวเส นคฺคา หุตฺวา อตฺตานํ ทเสฺสสุํฯ ราชา ‘‘อชฺช, ภเนฺต, นคฺคา หุตฺวา อตฺตานํ ทเสฺสสุ’’นฺติ อาโรเจสิฯ ‘‘วตฺถานิ เต น ทินฺนานิ, มหาราชา’’ติฯ ราชาปิ ปุนทิวเส พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส จีวรทานํ ทตฺวา, ‘‘อิโต เตสํ เปตานํ ทิพฺพวตฺถานิ โหนฺตู’’ติ ปาเปสิฯ ตงฺขณเญฺญว เตสํ ทิพฺพวตฺถานิ อุปฺปชฺชิํสุฯ เต เปตตฺตภาวํ วิชหิตฺวา ทิพฺพตฺตภาเว สณฺฐหิํสุฯ สตฺถา อนุโมทนํ กโรเนฺต ‘‘ติโรกุเฑฺฑสุ ติฏฺฐนฺตี’’ติอาทินา (ขุ. ปา. ๗.๑; เป. ว. ๑๔) ติโรกุฑฺฑานุโมทนํ อกาสิฯ อนุโมทนาวสาเน จตุราสีติยา ปาณสหสฺสานํ ธมฺมาภิสมโย อโหสิฯ อิติ สตฺถา เตภาติกชฏิลานํ วตฺถุํ กเถตฺวา อิมมฺปิ ธมฺมเทสนํ อาหริฯ

อคฺคสาวกา ปน, ‘‘ภเนฺต, กิํ กริํสู’’ติ? ‘‘อคฺคสาวกภาวาย ปตฺถนํ กริํสุ’’ฯ อิโต กปฺปสตสหสฺสาธิกสฺส หิ กปฺปานํ อสเงฺขฺยยฺยสฺส มตฺถเก สาริปุโตฺต พฺราหฺมณมหาสาลกุเล นิพฺพตฺติ, นาเมน สรทมาณโว นาม อโหสิฯ โมคฺคลฺลาโน คหปติมหาสาลกุเล นิพฺพตฺติ, นาเมน สิริวฑฺฒนกุฏุมฺพิโก นาม อโหสิฯ เต อุโภปิ สหปํสุกีฬิกา สหายกา อเหสุํฯ เตสุ สรทมาณโว ปิตุ อจฺจเยน กุสลนฺตกํ มหาธนํ ปฏิปชฺชิตฺวา เอกทิวสํ รโหคโต จิเนฺตสิ – ‘‘อหํ อิธโลกตฺตภาวเมว ชานามิ, โน ปรโลกตฺตภาวํฯ ชาตสตฺตานญฺจ มรณํ นาม ธุวํ, มยา เอกํ ปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา โมกฺขธมฺมคเวสนํ กาตุํ วฏฺฏตี’’ติฯ โส สหายกํ อุปสงฺกมิตฺวา อาห – ‘‘สมฺม สิริวฑฺฒน, อหํ ปพฺพชิตฺวา โมกฺขธมฺมํ คเวสิสฺสามิ, ตฺวํ มยา สทฺธิํ ปพฺพชิตุํ สกฺขิสฺสสิ, น สกฺขิสฺสสี’’ติ? ‘‘น สกฺขิสฺสามิ, สมฺม, ตฺวํเยว ปพฺพชาหี’’ติฯ โส จิเนฺตสิ – ‘‘ปรโลกํ คจฺฉโนฺต

สหาเย วา ญาติมิเตฺต วา คเหตฺวา คโต นาม นตฺถิ, อตฺตนา กตํ อตฺตโนว โหตี’’ติฯ ตโต รตนโกฏฺฐาคารํ วิวราเปตฺวา กปณทฺธิกวณิพฺพกยาจกานํ มหาทานํ ทตฺวา ปพฺพตปาทํ ปวิสิตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิฯ ตสฺส เอโก เทฺว ตโยติ เอวํ อนุปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตา จตุสตฺตติสหสฺสมตฺตา ชฏิลา อเหสุํฯ โส ปญฺจ อภิญฺญา, อฏฺฐ จ สมาปตฺติโย นิพฺพเตฺตตฺวา เตสํ ชฏิลานํ กสิณปริกมฺมํ อาจิกฺขิฯ เตปิ สเพฺพ ปญฺจ อภิญฺญา อฏฺฐ จ สมาปตฺติโย นิพฺพเตฺตสุํฯ

เตน สมเยน อโนมทสฺสี นาม สมฺมาสมฺพุโทฺธ โลเก อุทปาทิฯ นครํ จนฺทวตี นาม อโหสิ, ปิตา ยสวา นาม ขตฺติโย, มาตา ยโสธรา นาม เทวี, โพธิ อชฺชุนรุกฺโข, นิสโภ จ อโนโม จ เทฺว อคฺคสาวกา, วรุโณ นาม อุปฏฺฐาโก, สุนฺทรา จ สุมนา จ เทฺว อคฺคสาวิกา อเหสุํฯ อายุ วสฺสสตสหสฺสํ อโหสิ, สรีรํ อฏฺฐปญฺญาสหตฺถุเพฺพธํ , สรีรปฺปภา ทฺวาทสโยชนํ ผริ, ภิกฺขุสตสหสฺสปริวาโร อโหสิฯ โส เอกทิวสํ ปจฺจูสกาเล มหากรุณาสมาปตฺติโต วุฏฺฐาย โลกํ โวโลเกเนฺต สรทตาปสํ ทิสฺวา, ‘‘อชฺช มยฺหํ สรทตาปสสฺส สนฺติกํ คตปจฺจเยน ธมฺมเทสนา จ มหตี ภวิสฺสติ, โส จ อคฺคสาวกฏฺฐานํ ปเตฺถสฺสติ, ตสฺส สหายโก สิริวฑฺฒนกุฎุมฺพิโก ทุติยสาวกฏฺฐานํ, เทสนาปริโยสาเน จสฺส ปริวารา จตุสตฺตติสหสฺสมตฺตา ชฏิลา อรหตฺตํ ปาปุณิสฺสนฺติ, มยา ตตฺถ คนฺตุํ วฏฺฏตี’’ติ อตฺตโน ปตฺตจีวรมาทาย อญฺญํ กญฺจิ อนามเนฺตตฺวา สีโห วิย เอกจโร หุตฺวา สรทตาปสสฺส อเนฺตวาสิเกสุ ผลาผลตฺถาย คเตสุ ‘‘พุทฺธภาวํ เม ชานาตู’’ติ อธิฏฺฐหิตฺวา ปสฺสนฺตเสฺสว สรทตาปสสฺส อากาสโต โอตริตฺวา ปถวิยํ ปติฏฺฐาสิฯ สรทตาปโส พุทฺธานุภาวเญฺจว สรีรนิปฺผตฺติญฺจสฺส ทิสฺวา ลกฺขณมเนฺต สมฺมสิตฺวา ‘‘อิเมหิ ลกฺขเณหิ สมนฺนาคโต นาม อคารมเชฺฌ วสโนฺต ราชา โหติ จกฺกวตฺตี, ปพฺพชโนฺต โลเก วิวฏฺฏจฺฉโท สพฺพญฺญุพุโทฺธ โหติฯ อยํ ปุริโส นิสฺสํสยํ พุโทฺธ’’ติ ชานิตฺวา ปจฺจุคฺคมนํ กตฺวา ปญฺจปติฏฺฐิเตน วนฺทิตฺวา อคฺคาสนํ ปญฺญาเปตฺวา อทาสิฯ นิสีทิ ภควา ปญฺญเตฺต อคฺคาสเนฯ สรทตาปโสปิ อตฺตโน อนุจฺฉวิกํ อาสนํ คเหตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ

ตสฺมิํ สมเย จตุสตฺตติสหสฺสชฏิลา ปณีตปณีตานิ โอชวนฺตานิ ผลาผลานิ คเหตฺวา อาจริยสฺส สนฺติกํ สมฺปตฺตา พุทฺธานเญฺจว อาจริยสฺส จ นิสินฺนาสนํ โอโลเกตฺวา อาหํสุ – ‘‘อาจริย , มยํ ‘อิมสฺมิํ โลเก ตุเมฺหหิ มหนฺตตโร นตฺถี’ติ วิจราม, อยํ ปน ปุริโส ตุเมฺหหิ มหนฺตตโร มเญฺญ’’ติ? ‘‘ตาตา, กิํ วเทถ, สาสเปน สทฺธิํ อฏฺฐสฏฺฐิโยชนสตสหสฺสุเพฺพธํ สิเนรุํ สมํ กาตุํ อิจฺฉถ, สพฺพญฺญุพุเทฺธน สทฺธิํ มมํ อุปมํ มา กริตฺถ ปุตฺตกา’’ติฯ อถ เต ตาปสา, ‘‘สจายํ อิตฺตรสโตฺต อภวิสฺส, อมฺหากํ อาจริโย น เอวรูปํ อุปมํ อาหริสฺส, ยาว มหา วตายํ ปุริโส’’ติ สเพฺพว ปาเทสุ นิปติตฺวา สิรสา วนฺทิํสุฯ อถ เน อาจริโย อาห – ‘‘ตาตา, อมฺหากํ พุทฺธานํ อนุจฺฉวิโก เทยฺยธโมฺม นตฺถิ, สตฺถา จ ภิกฺขาจารเวลายํ อิธาคโต, มยํ ยถาสตฺติ ยถาพลํ เทยฺยธมฺมํ ทสฺสาม, ตุเมฺห ยํ ยํ ปณีตํ ผลาผลํ, ตํ ตํ อาหรถา’’ติ อาหราเปตฺวา หเตฺถ โธวิตฺวา สยํ ตถาคตสฺส ปเตฺต ปติฏฺฐาเปสิฯ สตฺถารา ผลาผเล ปฏิคฺคหิตมเตฺต เทวตา ทิพฺโพชํ ปกฺขิปิํสุฯ โส ตาปโส อุทกมฺปิ สยเมว ปริสฺสาเวตฺวา อทาสิฯ ตโต ภตฺตกิจฺจํ กตฺวา นิสิเนฺน สตฺถริ สเพฺพ อเนฺตวาสิเก ปโกฺกสิตฺวา สตฺถุ สนฺติเก สารณียกถํ กเถเนฺต นิสีทิฯ สตฺถา ‘‘เทฺว อคฺคสาวกา ภิกฺขุสเงฺฆน สทฺธิํ อาคจฺฉนฺตู’’ติ จิเนฺตสิฯ เต สตฺถุ จิตฺตํ ญตฺวา สตสหสฺสขีณาสวปริวารา อาคนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐํสุฯ

ตโต สรทตาปโส อเนฺตวาสิเก อามเนฺตสิ – ‘‘ตาตา, พุทฺธานํ นิสินฺนาสนมฺปิ นีจํ, สมณสตสหสฺสานมฺปิ อาสนํ นตฺถิ, อชฺช ตุเมฺหหิ อุฬารํ พุทฺธสกฺการํ กาตุํ วฏฺฏติ, ปพฺพตปาทโต วณฺณคนฺธสมฺปนฺนานิ ปุปฺผานิ อาหรถา’’ติฯ กถนกาโล ปปโญฺจ วิย โหติ, อิทฺธิมโต ปน อิทฺธิวิสโย อจิเนฺตโยฺยติ มุหุตฺตมเตฺตเนว เต ตาปสา วณฺณคนฺธสมฺปนฺนานิ ปุปฺผานิ อาหริตฺ

วา พุทฺธานํ โยชนปฺปมาณํ ปุปฺผาสนํ ปญฺญาเปสุํฯ อุภินฺนํ อคฺคสาวกานํ ติคาวุตํ, เสสภิกฺขูนํ อฑฺฒโยชนิกาทิเภทํ, สงฺฆนวกสฺส อุสภมตฺตํ อโหสิฯ ‘‘กถํ เอกสฺมึ อสฺสมปเท ตาว มหนฺตานิ อาสนานิ ปญฺญตฺตานี’’ติ น จินฺเตตพฺพํฯ อิทฺธิวิสโย เหสฯ เอวํ ปญฺญตฺเตสุ อาสเนสุ สรทตาปโส ตถาคตสฺส ปุรโต อญฺชลึ ปคฺคยฺห ฐิโต, ‘‘ภนฺเต, มยฺหํ ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขาย อิมํ ปุปฺผาสนํ อภิรุหถา’’ติ อาหฯ เตน วุตฺตํ –

> ‘‘นานาปุปฺผญฺจ คนฺธญฺจ, สมฺปาเทตฺวาน เอกโต;
> ปุปฺผาสนํ ปญฺญาเปตฺวา, อิทํ วจนมพฺรวิฯ
>
> ‘‘อิทํ เม อาสนํ วีร, ปญฺญตฺตํ ตวนุจฺฉวึ;
> มม จิตฺตํ ปสาเทนฺโต, นิสีท ปุปฺผมาสเนฯ
>
> ‘‘สตฺตรตฺตินฺทิวํ พุทฺโธ, นิสีทิ ปุปฺผมาสเน;
> มม จิตฺตํ ปสาเทตฺวา, หาสยิตฺวา สเทวเก’’ติฯ

เอวํ นิสินฺเน สตฺถริ เทฺว อคฺคสาวกา เสสภิกฺขู จ อตฺตโน อตฺตโน ปตฺตาสเน นิสีทึสุฯ สรทตาปโส มหนฺตํ ปุปฺผจฺฉตฺตํ คเหตฺวา ตถาคตสฺส มตฺถเก ธาเรนฺโต อฏฺฐาสิฯ สตฺถา ‘‘ชฏิลานํ อยํ สกฺกาโร มหปฺผโล โหตู’’ติ นิโรธสมาปตฺตึ สมาปชฺชิฯ สตฺถุ สมาปตฺตึ สมาปนฺนภาวํ ญตฺวา เทฺว อคฺคสาวกาปิ เสสภิกฺขูปิ สมาปตฺตึ สมาปชฺชึสุฯ ตถาคเต สตฺตาหํ นิโรธสมาปตฺตึ สมาปชฺชิตฺวา นิสินฺเน อนฺเตวาสิกา ภิกฺขาจารกาเล สมฺปตฺเต วนมูลผลาผลํ ปริภุญฺชิตฺวา เสสกาเล พุทฺธานํ อญฺชลึ ปคฺคยฺห ติฏฺฐนฺติฯ สรทตาปโส ปน ภิกฺขาจารมฺปิ อคนฺตฺวา ปุปฺผจฺฉตฺตํ ธารยมาโนว สตฺตาหํ ปีติสุเขน วีตินาเมสิฯ สตฺถา นิโรธโต วุฏฺฐาย ทกฺขิณปเสฺส นิสินฺนํ ปฐมอคฺคสาวกํ นิสภเตฺถรํ อามเนฺตสิ – ‘‘นิสภ, สกฺการการกานํ ตาปสานํ ปุปฺผาสนานุโมทนํ กโรหี’’ติฯ เถโร จกฺกวตฺติรโญฺญ สนฺติกา ปฏิลทฺธมหาลาโภ มหาโยโธ วิย ตุฏฺฐมานโส สาวกปารมิญาเณ ฐตฺวา ปุปฺผาสนานุโมทนํ อารภิฯ ตสฺส เทสนาวสาเน ทุติยสาวกํ อามเนฺตสิ – ‘‘ตฺวมฺปิ ภิกฺขุ ธมฺมํ เทเสหี’’ติฯ อโนมเตฺถโร เตปิฏกํ พุทฺธวจนํ สมฺมสิตฺวา ธมฺมํ กเถสิฯ ทฺวินฺนํ อคฺคสาวกานํ เทสนาย เอกสฺสาปิ อภิสมโย นาโหสิฯ อถ สตฺถา อปริมาเณ พุทฺธวิสเย ฐตฺวา ธมฺมเทสนํ อารภิฯ เทสนาปริโยสาเน ฐเปตฺวา สรทตาปสํ สเพฺพปิ จตุสตฺตติสหสฺสชฏิลา อรหตฺตํ ปาปุณึสุ , สตฺถา ‘‘เอถ, ภิกฺขโว’’ติ หตฺถํ ปสาเรสิฯ เตสํ ตาวเทว เกสมสฺสูนิ อนฺตรธายึสุ, อฏฺฐปริกฺขารา กาเย ปฏิมุกฺกาว อเหสุํฯ

สรทตาปโส ‘‘กสฺมา อรหตฺตํ น ปโตฺต’’ติ? วิกฺขิตฺตจิตฺตตฺตาฯ โส กิร พุทฺธานํ ทุติยาสเน นิสีทิตฺวา สาวกปารมิญาเณ ฐตฺวา ธมฺมํ เทสยโต อคฺคสาวกสฺส ธมฺมเทสนํ โสตุํ อารทฺธกาลโต ปฏฺฐาย, ‘‘อโห วตาหมฺปิ อนาคเต อุปฺปชฺชนกพุทฺธสฺส สาสเน อิมินา สาวเกน ปฏิลทฺธธุรํ ลเภยฺย’’นฺติ จิตฺตํ อุปฺปาเทสิฯ โส เตน ปริวิตเกฺกน มคฺคผลปฏิเวธํ กาตุํ นาสกฺขิฯ ตถาคตํ ปน วนฺทิตฺวา สมฺมุเข ฐตฺวา อาห – ‘‘ภนฺเต, ตุมฺหากํ อนนฺตราสเน นิสิโนฺน ภิกฺขุ ตุมฺหากํ สาสเน โก นาม โหตี’’ติ? ‘‘มยา ปวตฺติตํ ธมฺมจกฺกํ อนุปวเตฺตโนฺต สาวกปารมิญาณสฺส โกฏิปฺปโตฺต โสฬส ปญฺญา ปฏิวิชฺฌิตฺวา ฐิโต มยฺหํ สาสเน อคฺคสาวโก นิสโภ นาม เอโส’’ติฯ ‘‘ภนฺเต, ยฺวายํ มยา สตฺตาหํ ปุปฺผจฺฉตฺตํ ธาเรเนฺตน สกฺกาโร กโต, อหํ อิมสฺส ผเลน อญฺญํ สกฺกตฺตํ วา พฺรหฺมตฺตํ วา น ปเตฺถมิ, อนาคเต ปน อยํ นิสภเตฺถโร วิย เอกสฺส พุทฺธสฺส อคฺคสาวโก ภเวยฺย’’นฺติ ปตฺถนํ อกาสินฺติฯ สตฺถา ‘‘สมชฺฌิสฺสติ นุ โข อิมสฺส ปุริสสฺส ปตฺถนา’’ติ อนาคตํสญาณํ เปเสตฺวา โอโลเกโนฺต กปฺปสตสหสฺสาธิกํ เอกํ อสเงฺขฺยยฺยํ อติกฺกมิตฺวา สมิชฺฌนภาวํ อทฺทสฯ ทิสฺวาน สรทตาปสํ อาห – ‘‘น เต อยํ ปตฺถ

นา โมฆา ภวิสฺสติ, อนาคเต ปน กปฺปสตสหสฺสาธิกํ เอกํ อสงฺขฺยยฺยํ อติกฺกมิตฺวา โคตโม นาม พุโทฺธ อุปฺปชฺชิสฺสติ, ตสฺส มาตา มหามายา นาม เทวี ภวิสฺสติ, ปิตา สุโทฺธทโน นาม มหาราชา, ปุโตฺต ราหุโล นาม, อุปฏฺฐาโก อานโนฺท นาม, ทุติยอคฺคสาวโก โมคฺคลฺลาโน นาม, ตฺวํ ปนสฺส ปฐมอคฺคสาวโก ธมฺมเสนาปติ สาริปุโตฺต นาม ภวิสฺสสี''ติ ฯ เอวํ ตาปสํ พฺยากริตฺวา ธมฺมกถํ กเถตฺวา ภิกฺขุสงฺฆปริวุโต อากาสํ ปกฺขนฺทิฯ

สรทตาปโสปิ อเนฺตวาสิกเตฺถรานํ สนฺติกํ คนฺตฺวา สหายกสฺส สิริวฑฺฒนกุฏุมฺพิกสฺส สาสนํ เปเสสิ, ''ภเนฺต, มม สหายกสฺส วเทถ, สหายเกน เต สรทตาปเสน อโนมทสฺสีพุทฺธสฺส ปาทมูเล อนาคเต อุปฺปชฺชนกสฺส โคตมพุทฺธสฺส สาสเน ปฐมอคฺคสาวกฏฺฐานํ ปตฺถิตํ, ตฺวํ ทุติยอคฺคสาวกฏฺฐานํ ปเตฺถหี''ติฯ เอวญฺจ ปน วตฺวา เถเรหิ ปุเรตรเมว เอกปเสฺสน คนฺตฺวา สิริวฑฺฒนสฺส นิเวสนทฺวาเร อฏฺฐาสิฯ สิริวฑฺฒโน ''จิรสฺสํ วต เม อโยฺย อาคโต''ติ อาสเน นิสีทาเปตฺวา อตฺตนา นีจาสเน นิสิโนฺน, ''อเนฺตวาสิกปริสา ปน โว, ภเนฺต, น ปญฺญายตี''ติ ปุจฺฉิฯ ''อาม, สมฺม, อมฺหากํ อสฺสมํ อโนมทสฺสี พุโทฺธ อาคโต, มยํ ตสฺส อตฺตโน พเลน สกฺการํ อกริมฺหา, สตฺถา สเพฺพสํ ธมฺมํ เทเสสิ, เทสนาปริโยสาเน ฐเปตฺวา มํ เสสา อรหตฺตํ ปตฺวา ปพฺพชิํสุฯ อหํ สตฺถุ ปฐมอคฺคสาวกํ นิสภเตฺถรํ ทิสฺวา อนาคเต อุปฺปชฺชนกสฺส โคตมพุทฺธสฺส นาม สาสเน ปฐมอคฺคสาวกฏฺฐานํ ปเตฺถสิํ, ตฺวมฺปิ ตสฺส สาสเน ทุติยอคฺคสาวกฏฺฐานํ ปเตฺถหี''ติฯ ''มยฺหํ พุเทฺธหิ สทฺธิํ ปริจโย นตฺถิ, ภเนฺต''ติฯ ''พุเทฺธหิ สทฺธิํ กถนํ มยฺหํ ภาโร โหตุ, ตฺวํ มหนฺตํ สกฺการํ สเชฺชหี''ติฯ

สิริวฑฺฒโน ตสฺส วจนํ สุตฺวา อตฺตโน นิเวสนทฺวาเร ราชมาเนน อฏฺฐกรีสมตฺตํ ฐานํ สมตลํ กาเรตฺวา วาลุกํ โอกิราเปตฺวา ลาชปญฺจมานิปุปฺผานิ วิกิราเปตฺวา นีลุปฺปลจฺฉทนํ มณฺฑปํ กาเรตฺวา พุทฺธาสนํ ปญฺญาเปตฺวา เสสภิกฺขูนมฺปิ อาสนานิ ปฏิยาเทตฺวา มหนฺตํ สกฺการสมฺมานํ สเชฺชตฺวา พุทฺธานํ นิมนฺตนตฺถาย สรทตาปสสฺส สญฺญํ อทาสิฯ ตาปโส พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ คเหตฺวา ตสฺส นิเวสนํ อคมาสิฯ สิริวฑฺฒโนปิ ปจฺจุคฺคมนํ กตฺวา ตถาคตสฺส หตฺถโต ปตฺตํ คเหตฺวา มณฺฑปํ ปเวเสตฺวา ปญฺญตฺตาสเนสุ นิสินฺนสฺส พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส ทกฺขิโณทกํ ทตฺวา ปณีเตน โภชเนน ปริวิสิตฺวา ภตฺตกิจฺจปริโยสาเน พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ มหารเหหิ วเตฺถหิ อจฺฉาเทตฺวา, ''ภเนฺต, นายํ อารโมฺภ อปฺปมตฺตกฏฺฐานตฺถาย, อิมินาว นิยาเมน สตฺตาหํ อนุกมฺปํ กโรถา''ติ อาหฯ สตฺถา อธิวาเสสิฯ โส เตเนว นิยาเมน สตฺตาหํ มหาทานํ ปวเตฺตตฺวา ภควนฺตํ วนฺทิตฺวา อญฺชลิํ ปคฺคยฺห ฐิโต อาห – ''ภเนฺต, มม สหาโย สรทตาปโส ยสฺส สตฺถุสฺส ปฐมอคฺคสาวโก ภเวยฺย''นฺติ ปเตฺถสิ, อหมฺปิ ''ตเสฺสว ทุติยอคฺคสาวโก ภเวยฺย''นฺติ ปเตฺถมีติฯ

สตฺถา อนาคตํ โอโลเกตฺวา ตสฺส ปตฺถนาย สมิชฺฌนภาวํ ทิสฺวา พฺยากาสิ – ''ตฺวํ อิโต กปฺปสตสหสฺสาธิกํ อสงฺขฺยยฺยํ อติกฺกมิตฺวา โคตมพุทฺธสฺส ทุติยอคฺคสาวโก ภวิสฺสสี''ติฯ พุทฺธานํ พฺยากรณํ สุตฺวา สิริวฑฺฒโน หฏฺฐปหโฏฺฐ อโหสิฯ สตฺถาปิ ภตฺตานุโมทนํ กตฺวา สปริวาโร วิหารเมว คโตฯ ''อยํ, ภิกฺขเว, มม ปุเตฺตหิ ตทา ปตฺถิตปตฺถนาฯ เต ยถาปตฺถิตเมว ลภิํสุฯ นาหํ มุขํ โอโลเกตฺวา เทมี''ติฯ

เอวํ วุเตฺต เทฺว อคฺคสาวกา ภควนฺตํ วนฺทิตฺวา, ''ภเนฺต, มยํ อคาริยภูตา สมานา คิรคฺคสมชฺชํ ทสฺสนาย คตา''ติ ยาว อสฺสชิเตฺถรสฺส สนฺติกา โสตาปตฺติผลปฏิเวธา สพฺพํ ปวตฺตินฺนวตฺถุํ กเถตฺวา, ''เต มยํ, ภเนฺต, อาจริยสฺส สญฺจยสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ตํ ตุมฺหากํ ปาทมูเล อาเนตุกามา ตสฺส ลทฺธิยา นิสฺสารภาวํ กเถตฺวา อิธาคมเน อานิสํสํ กถยิมฺหาฯ โส อิทานิ

มยฺหํ อเนฺตวาสิกวาโส นาม จาฏิยา อุทญฺจนภาวปฺปตฺติสทิโส, น สกฺขิสฺสามิ อเนฺตวาสิวาสํ วสิตุ’’นฺติ วตฺวา, ‘‘อาจริย, อิทานิ มหาชโน คนฺธมาลาทิหโตฺถ คนฺตฺวา สตฺถารเมว ปูเชสฺสติ, ตุเมฺห กถํ ภวิสฺสถา’’ติ วุเตฺต ‘‘กึ ปน อิมสฺมึ โลเก ปณฺฑิตา พหู, อุทาหุ ทนฺธา’’ติ? ‘‘ทนฺธา’’ติ กถิเต ‘‘เตน หิ ปณฺฑิตา ปณฺฑิตสฺส สมณสฺส โคตมสฺส สนฺติกํ คมิสฺสนฺติ, ทนฺธา ทนฺธสฺส มม สนฺติกํ อาคมิสฺสนฺติ, คจฺฉถ ตุเมฺห’’ติ วตฺวา ‘‘อาคนฺตุํ น อิจฺฉิ, ภเนฺต’’ติฯ ตํ สุตฺวา สตฺถา, ‘‘ภิกฺขเว, สญฺจโย อตฺตโน มิจฺฉาทิฏฺฐิตาย อสารํ สาโรติ, สารญฺจ อสาโรติ คณฺหิฯ ตุเมฺห ปน อตฺตโน ปณฺฑิตตาย สารญฺจ สารโต, อสารญฺจ อสารโต ญตฺวา อสารํ ปหาย สารเมว คณฺหิตฺถา’’ติ วตฺวา อิมา คาถา อภาสิ –

๑๑. ‘‘อสาเร สารมติโน, สาเร จาสารทสฺสิโน;
เต สารํ นาธิคจฺฉนฺติ, มิจฺฉาสงฺกปฺปโคจราฯ

๑๒. ‘‘สารญฺจ สารโต ญตฺวา, อสารญฺจ อสารโต;
เต สารํ อธิคจฺฉนฺติ, สมฺมาสงฺกปฺปโคจรา’’ติฯ

ตตฺถ **อสาเร สารมติโน**ติ จตฺตาโร ปจฺจยา, ทสวตฺถุกา มิจฺฉาทิฏฺฐิ, ตสฺสา อุปนิสฺสยภูตา ธมฺมเทสนาติ อยํ อสาโร นาม, ตสฺมึ สารทิฏฺฐิโนติ อโตฺถฯ **สาเร จาสารทสฺสิโน**ติ ทสวตฺถุกา สมฺมาทิฏฺฐิ, ตสฺสา อุปนิสฺสยภูตา ธมฺมเทสนาติ อยํ สาโร นาม, ตสฺมึ ‘‘นายํ สาโร’’ติ อสารทสฺสิโนฯ **เต สาร**นฺติ เต ปน ตํ มิจฺฉาทิฏฺฐิคฺคหณํ คเหตฺวา ฐิตา กามวิตกฺกาทีนํ วเสน มิจฺฉาสงฺกปฺปโคจรา หุตฺวา สีลสารํ, สมาธิสารํ, ปญฺญาสารํ, วิมุตฺติสารํ, วิมุตฺติญาณทสฺสนสารํ, ‘‘ปรมตฺถสารํ, นิพฺพานญฺจ นาธิคจฺฉ’’นฺติฯ **สารญฺจา**ติ ตเมว สีลสาราทิสารํ ‘‘สาโร นามาย’’นฺติ, วุตฺตปฺปการญฺจ อสารํ ‘‘อสาโร อย’’นฺติ ญตฺวาฯ **เต สาร**นฺติ เต ปณฺฑิตา เอวํ สมฺมาทสฺสนํ คเหตฺวา ฐิตา เนกฺขมฺมสงฺกปฺปาทีนํ วเสน สมฺมาสงฺกปฺปโคจรา หุตฺวา ตํ วุตฺตปฺปการํ สารํ อธิคจฺฉนฺตีติฯ

คาถาปริโยสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสุฯ สนฺนิปติตานํ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติฯ

สาริปุตฺตเตฺถรวตฺถุ อฏฺฐมํฯ

๙. นนฺทเตฺถรวตฺถุ

ยถา อคารนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อายสฺมนฺตํ นนฺทํ อารพฺภ กเถสิฯ

สตฺถา หิ ปวตฺติตวรธมฺมจโกฺก ราชคหํ คนฺตฺวา เวฬุวเน วิหรโนฺต – ‘‘ปุตฺตํ เม อาเนตฺวา ทเสฺสถา’’ติ สุโทฺธทนมหาราเชน เปสิตานํ สหสฺสสหสฺสปริวารานํ ทสนฺนํ ทูตานํ สพฺพปจฺฉโต คนฺตฺวา อรหตฺตปฺปเตฺตน กาฬุทายิเตฺถเรน คมนกาลํ ญตฺวา มคฺควณฺณํ วเณฺณตฺวา วีสติสหสฺสขีณาสวปริวุโต กปิลปุรํ นีโต ญาติสมาคเม โปกฺขรวสฺสํ อตฺถุปฺปตฺติํ กตฺวา **เวสฺสนฺตรชาตกํ** (ชา. ๒.๒๒.๑๖๕๕ อาทโย) กเถตฺวา ปุนทิวเส ปิณฺฑาย ปวิโฏฺฐ, ‘‘อุตฺติเฏฺฐ นปฺปมเชฺชยฺยา’’ติ (ธ. ป. ๑๖๘) คาถาย ปิตรํ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐาเปตฺวา, ‘‘ธมฺมญฺจเร’’ติ (ธ. ป. ๑๖๙) คาถาย มหาปชาปติํ โสตาปตฺติผเล, ราชานญฺจ สกทาคามิผเล ปติฏฺฐาเปสิฯ ภตฺตกิจฺจาวสาเน ปน ราหุลมาตุคุณกถํ นิสฺสาย **จนฺทกินฺนรีชาตกํ** (ชา. ๑.๑๔.๑๘ อาทโย) กเถตฺวา ตโต ตติยทิวเส นนฺทกุมารสฺส อภิเสกเคหปฺปเวสนวิวาหมงฺคเลสุ ปวตฺตมาเนสุ

ปิณฺฑาย ปวิสิตฺวา นนฺทกุมารสฺส หตฺเถ ปตฺตํ ทตฺวา มงฺคลํ วตฺวา อุฏฺฐายาสนา ปกฺกมนฺโต นนฺทกุมารสฺส หตฺถโต ปตฺตํ น คณฺหิฯ โสปิ ตถาคตคารเวน ''ปตฺตํ โว, ภนฺเต, คณฺหถา''ติ วตฺตุํ นาสกฺขิฯ เอวํ ปน จินฺเตสิ – ''โสปานสีเส ปตฺตํ คณฺหิสฺสตี''ติฯ สตฺถา ตสฺมิมฺปิ ฐาเน น คณฺหิฯ อิตโร ''โสปานปาทมูเล คณฺหิสฺสตี''ติ จินฺเตสิฯ สตฺถา ตตฺถาปิ น คณฺหิฯ อิตโร ''ราชงฺคเณ คณฺหิสฺสตี''ติ จินฺเตสิฯ สตฺถา ตตฺถาปิ น คณฺหิฯ กุมาโร นิวตฺติตุกาโม อรุจิยา คจฺฉนฺโต สตฺถุคารเวน ''ปตฺตํ คณฺหถา''ติ วตฺตุํ น สโกฺกติฯ ''อิธ คณฺหิสฺสติ, เอตฺถ คณฺหิสฺสตี''ติ จินฺเตนฺโต คจฺฉติฯ

ตสฺมึ ขเณ อญฺญา อิตฺถิโย ตํ ทิสฺวา ชนปทกลฺยาณิยา อาจิกฺขึสุ – ''อยฺย, ภควา นนฺทกุมารํ คเหตฺวา คโต, ตุเมฺหหิ ตํ วินา กริสฺสตี''ติฯ สา อุทกพินฺทูหิ ปคฺฆรเนฺตเหว อฑฺฒุลฺลิขิเตหิ เกเสหิ เวเคน คนฺตฺวา, ''ตุวฏํ โข, อยฺยปุตฺต, อาคเจฺฉยฺยาสี''ติ อาหฯ ตํ ตสฺสา วจนํ ตสฺส หทเย ติริยํ ปติตฺวา วิย ฐิตํฯ สตฺถาปิสฺส หตฺถโต ปตฺตํ อคฺคณฺหิตฺวาว ตํ วิหารํ เนตฺวา, ''ปพฺพชิสฺสสิ นนฺทา''ติอาหฯ โส พุทฺธคารเวน ''น ปพฺพชิสฺสามี''ติ อวตฺวา, ''อาม, ปพฺพชิสฺสามี''ติ อาหฯ สตฺถา ''เตน หิ นนฺทํ ปพฺพาเชถา''ติ อาหฯ สตฺถา กปิลปุรํ คนฺตฺวา ตติยทิวเส นนฺทํ ปพฺพาเชสิฯ

สตฺตเม ทิวเส ราหุลมาตา กุมารํ อลงฺกริตฺวา ภควโต สนฺติกํ เปเสสิ – ''ปสฺส, ตาต, เอตํ วีสติสหสฺสสมณปริวุตํ สุวณฺณวณฺณํ พฺรหฺมรูปิวณฺณํ สมณํ, อยํ เต ปิตา, เอตสฺส มหนฺตา นิธิกุมฺภิโย อเหสุํฯ ตฺยาสฺส นิกฺขมนโต ปฏฺฐาย น ปสฺสาม, คจฺฉ นํ ทายชฺชํ ยาจสฺสุ – 'อหํ , ตาต, กุมาโร, อภิเสกํ ปตฺวา จกฺกวตฺตี ภวิสฺสามิ, ธเนน เม อโตฺถ, ธนํ เม เทหิฯ สามิโก หิ ปุโตฺต ปิตุสนฺตกสฺสา'''ติฯ กุมาโร ภควโต สนฺติกํ คนฺตฺวาว ปิตุสิเนหํ ปฏิลภิตฺวา หฏฺฐจิโตฺต ''สุขา เต, สมณ, ฉายา''ติ วตฺวา อญฺญมฺปิ พหุํ อตฺตโน อนุรูปํ วทนฺโต อฏฺฐาสิฯ ภควา กตภตฺตกิโจฺจ อนุโมทนํ กตฺวา อุฏฺฐายาสนา ปกฺกามิฯ กุมาโรปิ ''ทายชฺชํ เม, สมณ, เทหิ, ทายชฺชํ เม, สมณ, เทหี''ติ ภควนฺตํ อนุพนฺธิฯ ภควาปิ กุมารํ น นิวตฺตาเปสิฯ ปริชโนปิ ภควตา สทฺธึ คจฺฉนฺตํ นิวเตฺตตุํ นาสกฺขิฯ อิติ โส ภควตา สทฺธึ อารามเมว อคมาสิฯ

ตโต ภควา จินฺเตสิ – ''ยํ อยํ ปิตุสนฺตกํ ธนํ อิจฺฉติ, ตํ วฏฺฏานุคตํ สวิฆาตํ, หนฺทสฺส โพธิตเล ปฏิลทฺธํ สตฺตวิธํ อริยธนํ เทมิ, โลกุตฺตรทายชฺชสฺส นํ สามิกํ กโรมี''ติฯ อถ โข ภควา อายสฺมนฺตํ สาริปุตฺตํ อามเนฺตสิ – ''เตน หิ ตฺวํ, สาริปุตฺต, ราหุลกุมารํ ปพฺพาเชหี''ติฯ เถโร กุมารํ ปพฺพาเชสิฯ ปพฺพชิเต จ ปน กุมาเร รโญฺญ อธิมตฺตํ ทุกฺขํ อุปฺปชฺชิฯ ตํ อธิวาเสตุํ อสโกฺกโนฺต ภควโต นิเวเทตฺวา, ''สาธุ, ภนฺเต, อยฺยา, มาตาปิตูหิ อนนุญฺญาตํ ปุตฺตํ น ปพฺพาเชยฺยุ''นฺติ วรํ ยาจิฯ ภควา ตสฺส ตํ วรํ ทตฺวา ปุเนกทิวสํ ราชนิเวสเน กตปาตราโส เอกมนฺตํ นิสินฺนเนน รญฺญา, ''ภนฺเต, ตุมฺหากํ ทุกฺกรการิกกาเล เอกา เทวตา มํ อุปสงฺกมิตฺวา, 'ปุโตฺต เต กาลกโต'ติ อาหฯ อหํ ตสฺสา วจนํ อสทฺทหโนฺต 'น มยฺหํ ปุโตฺต โพธึ อปฺปตฺวา กาลํ กโรตี'ติ ปฏิกฺขิปิ''นฺติ วุเตฺต – ''อิทานิ กึ สทฺทหิสฺสถ, ปุเพฺพปิ อฏฺฐิกานิ ทเสฺสตฺวา, 'ปุโตฺต เต มโต'ติ วุเตฺต น สทฺทหิตฺวา''ติ อิมิสฺสา อตฺถุปฺปตฺติยา **มหาธมฺมปาลชาตกํ** (ชา. ๑.๑๐.๙๒ อาทโย) กเถสิฯ คาถาปริโยสาเน ราชา อนาคามิผเล ปติฏฺฐหิฯ อิติ ภควา ปิตรํ ตีสุ ผเลสุ ปติฏฺฐาเปตฺวา ภิกฺขุสงฺฆปริวุโต ปุนเทว ราชคหํ คนฺตฺวา ตโต อนาถปิณฺฑิเกน สาวตฺถึ อาคมนตฺถาย คหิตปฏิโญฺญ นิฏฺฐิเต เชตวเน วิหาเร ตตฺถ คนฺตฺวา วาสํ กเปฺปสิฯ

เอวํ สตฺถริ เชตวเน วิหรเนฺต อายสฺมา นโนฺท อุกฺกณฺฐิตฺวา ภิกฺขูนํ เอตมตฺถํ อาโรเจสิ – ''อนภิรโต อหํ, อาวุโส, พฺรหฺมจริยํ จรามิ, น สโกฺกมิ พฺรหฺมจริยํ สนฺธาเรตุํ, สิกฺขํ ปจฺจกฺ

ขาย หีนายาวตฺติสฺสามี’’ติฯ ภควา ตํ ปวตฺตึ สุตฺวา อายสฺมนฺตํ นนฺทํ ปโกฺกสาเปตฺวา เอตท โวจ – ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ, นนฺท, สมฺพหุลานํ ภิกฺขูนํ เอวํ อาโรเจสิ – ‘อนภิรโต, อาวุโส, พฺรหฺม จริยํ จรามิ, น สโกฺกมิ พฺรหฺมจริยํ สนฺธาเรตุํ, สิกฺขํ ปจฺจกฺขาย หีนายาวตฺติสฺสามี’’’ติ? ‘‘เอวํ, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘กิสฺส ปน ตฺวํ, นนฺท, อนภิรโต พฺรหฺมจริยํ จรสิ, น สโกฺกสิ พฺรหฺมจริยํ สนฺธาเรตุํ, สิกฺขํ ปจฺจกฺขาย หีนายาวตฺติสฺสสี’’ติ? ‘‘สากิยานี มํ, ภเนฺต, ชนปทกลฺยาณี ฆรา นิกฺ ขมนฺตสฺส อฑฺฒุลฺลิขิเตหิ เกเสหิ อปโลเกตฺวา มํ เอตทโวจ – ‘ตุวฏํ โข, อยฺยปุตฺต, อาค เจฺฉยฺยาสี’ติ, โส โข อหํ, ภเนฺต, ตํ อนุสฺสรมาโน อนภิรโต พฺรหฺมจริยํ จรามิ, น สโกฺกมิ พฺรหฺมจริยํ สนฺธาเรตุํ, สิกฺขํ ปจฺจกฺขาย หีนายาวตฺติสฺสามี’’ติฯ

อถ โข ภควา อายสฺมนฺตํ นนฺทํ พาหายํ คเหตฺวา อิทฺธิพเลน ตาวตึสเทวโลกํ อาเนโนฺต อนฺตรามเคฺค เอกสฺมึ ฌามเกฺขเตฺต ฌามขาณุเก นิสินฺนํ ฉินฺนกณฺณนาสนงฺคุฎฺฐํ เอกํ ปลุฎฺฐ มกฺกฎึ ทเสฺสตฺวา ตาวตึสภวเน สกฺกสฺส เทวรโญฺญ อุปฎฺฐานํ อาคตานิ กกุฎปาทานิ ปญฺจ อจฺฉราสตานิ ทเสฺสสิฯ **กกุฎปาทานี**ติ รตฺตวณฺณตาย ปาเรวตปาทสทิสปาทานิฯ ทเสฺสตฺ วา จ ปนาห – ‘‘ตํ กึ มญฺญสิ, นนฺท, กตมา นุ โข อภิรูปตรา วา ทสฺสนียตรา วา ปาสาทิกตรา วา สากิยานี วา ชนปทกลฺยาณี, อิมานิ วา ปญฺจ อจฺฉราสตานิ กกุฎปาทานี’’ติ? ตํ สุตฺวา อาห – ‘‘เสยฺยถาปิ สา, ภเนฺต, ฉินฺนกณฺณนาสนงฺคุฎฺฐา ปลุฎฺฐมกฺกฎี, เอวเมว โข, ภเนฺต, สากิยานี ชนปทกลฺยาณี, อิเมสํ ปญฺจนฺนํ อจฺฉราสตานํ อุปนิธาย สงฺขฺยมฺปิ น อุเปติ, กลมฺปิ น อุเปติ, กลภาคมฺปิ น อุเปติฯ อถ โข อิมาเนว ปญฺจ อจฺฉราสตานิ อภิรูปตรานิ เจว ทสฺสนีย ตรานิ จ ปาสาทิกตรานิ จา’’ติฯ ‘‘อภิรม, นนฺท, อภิรม, นนฺท, อหํ เต ปาฎิโภโค ปญฺจนฺนํ อจฺฉราสตานํ ปฎิลาภาย กกุฎปาทาน’’นฺติฯ ‘‘สเจ เม, ภเนฺต ภควา, ปาฎิโภโค ปญฺจนฺนํ อจฺฉราสตานํ ปฎิลาภาย กกุฎปาทานํ, อภิรมิสฺสามหํ, ภเนฺต, ภควติ พฺรหฺมจริเย’’ติฯ

อถ โข ภควา อายสฺมนฺตํ นนฺทํ คเหตฺวา ตตฺถ อนฺตรหิโต เชตวเนเยว ปาตุรโหสิฯ อโสฺสสุํ โข ภิกฺขู, ‘‘อายสฺมา กิร นโนฺท ภควโต ภาตา มาตุจฺฉาปุโตฺต อจฺฉรานํ เหตุ พฺรหฺม จริยํ จรติฯ ภควา กิรสฺส ปาฎิโภโค ปญฺจนฺนํ อจฺฉราสตานํ ปฎิลาภาย กกุฎปาทาน’’นฺติฯ อถ โข อายสฺมโต นนฺทสฺส สหายกา ภิกฺขู อายสฺมนฺตํ นนฺทํ ภตกวาเทน จ อุปกฺกิตกวาเทน จ สมุทาจรนฺติ, ‘‘ภตโก กิรายสฺมา นโนฺท, อุปกฺกิตโก กิรายสฺมา นโนฺท, อจฺฉรานํ เหตุ พฺรหฺม จริยํ จรติฯ ภควา กิรสฺส ปาฎิโภโค ปญฺจนฺนํ อจฺฉราสตานํ ปฎิลาภาย กกุฎปาทาน’’นฺติฯ อถ โข อายสฺมา นโนฺท สหายกานํ ภิกฺขูนํ ภตกวาเทน จ อุปกฺกิตกวาเทน จ อฎฺฎียมาโน หรา ยมาโน ชิคุจฺฉมาโน เอโก วูปกโฎฺฐ อปฺปมโตฺต อาตาปี ปหิตโตฺต วิหรโนฺต น จิรเสฺสว ยสฺสตฺถาย กุลปุตฺตา สมฺมเทว อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชนฺติ, ตทนุตฺตรํ พฺรหฺมจริยปริโย สานํ ทิเฎฺฐว ธเมฺม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหาสิ, ‘‘ขีณา ชาติ, วุสิตํ พฺรหฺมจริยํ, กตํ กรณียํ, นาปรํ อิตฺถตฺตายา’’ติ อพฺภญฺญาสิฯ อญฺญตโร จ โข ปนายสฺมา นโนฺท อรหตํ อโหสิฯ

อเถกา เทวตา รตฺติภาเค สกลํ เชตวนํ โอภาเสตฺวา สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา อา โรเจสิ – ‘‘อายสฺมา, ภเนฺต, นโนฺท ภควโต ภาตา มาตุจฺฉาปุโตฺต อาสวานํ ขยา อนาสวํ เจ โตวิมุตฺตึ ปญฺญาวิมุตฺตึ ทิเฎฺฐว ธเมฺม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรตี’’ติฯ ภคว โตปิ โข ญาณํ อุทปาทิ ‘‘นโนฺท อาสวานํ ขยา อนาสวํ เจโตวิมุตฺตึ ปญฺญาวิมุตฺตึ ทิเฎฺฐว ธ เมฺม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรตี’’ติฯ โสปายสฺมา นโนฺท ตสฺสา รตฺติยา อจฺจ เยน ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา เอตทโวจ – ‘‘ยํ เม, ภเนฺต, ภควา ปาฎิโภโค ปญฺจนฺนํ อจฺฉราสตานํ ปฎิลาภาย กกุฎปาทานํ, มุญฺจามหํ, ภเนฺต, ภควนฺตํ เอตสฺมา ปฎิสฺสวา’’ติฯ ‘‘ม

ยาปิ โข เต, นนฺท, เจตสา เจโต ปริจฺจ วิทิโต ‘นโนฺท อาสวานํ ขยา อนาสวํ เจโตวิมุตฺตึ ปญฺญาวิมุตฺตึ ทิเฏฺฐว ธมฺเม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรตี’ติฯ เทวตาปิ เม เอตมตฺถํ อาโรเจสิ – ‘อายสฺมา, ภเนฺต, นโนฺท อาสวานํ ขยา อนาสวํ เจโตวิมุตฺตึ ปญฺญาวิมุตฺตึ ทิเฏฺฐว ธมฺเม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรตี’ติฯ ยเทว โข เต, นนฺท, อนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตํ วิมุตฺตํ, อถาหํ มุโตฺต เอตสฺมา ปฎิสฺสวา’’ติฯ อถ โข ภควา เอตมตฺถํ วิทิตฺวา ตายํ เวลายํ อิมํ อุทานํ อุทาเนสิ –

> ‘‘ยสฺส นิตฺติโณฺณ ปโงฺก, มทฺทิโต กามกณฺฎโก;
> โมหกฺขยํ อนุปฺปโตฺต, สุขทุเกฺขสุ น เวธตี ส ภิกฺขู’’ติฯ (อุทา. ๒๒);

อเถกทิวสํ ภิกฺขู ตํ อายสฺมนฺตํ นนฺทํ ปุจฺฉิํสุ – ‘‘อาวุโส นนฺท, ปุเพฺพ ตฺวํ ‘อุกฺกณฺฐิโต มี’ติ วเทสิ, อิทานิ เต กถ’’นฺติ? ‘‘นตฺถิ เม, อาวุโส, คิหิภาวาย อาลโย’’ติฯ ตํ สุตฺวา ภิกฺขู – ‘‘อภูตํ อายสฺมา นโนฺท กเถติ, อญฺญํ พฺยากโรติ, อตีตทิวเสสุ ‘อุกฺกณฺฐิโตมฺหี’ติ วตฺวา อิทานิ ‘นตฺถิ เม คิหิภาวาย อาลโย’ติ กเถตี’’ติ คนฺตฺวา ภควโต เอตมตฺถํ อาโรเจสุํฯ ภควา ‘‘ภิกฺขเว, อตีตทิวเสสุ นนฺทสฺส อตฺตภาโว ทุจฺฉนฺนเคหสทิโส อโหสิ, อิทานิ สุจฺฉนฺนเคหสทิโส ชาโตฯ อยญฺหิ ทิพฺพจฺฉรานํ ทิฎฺฐกาลโต ปฎฺฐาย ปพฺพชิตกิจฺจสฺส มตฺถกํ ปาเปตุํ วายมโนฺต ตํ กิจฺจํ ปโตฺต’’ติ วตฺวา อิมา คาถา อภาสิ –

> **๑๓**. ‘‘ยถา อคารํ ทุจฺฉนฺนํ, วุฎฺฐี สมติวิชฺฌติ;
> เอวํ อภาวิตํ จิตฺตํ, ราโค สมติวิชฺฌติฯ
>
> **๑๔**. ‘‘ยถา อคารํ สุจฺฉนฺนํ, วุฎฺฐี น สมติวิชฺฌติ;
> เอวํ สุภาวิตํ จิตฺตํ, ราโค น สมติวิชฺฌตี’’ติฯ

ตตฺถ **อคาร**นฺติ ยํกิญฺจิ เคหํฯ **ทุจฺฉนฺน**นฺติ วิรฬจฺฉนฺนํ ฉิทฺทาวฉิทฺทํฯ **สมติวิชฺฌตี**ติ วสฺสวุฎฺฐิ วินิวิชฺฌติฯ **อภาวิต**นฺติ ตํ อคารํ วุฎฺฐิ วิย ภาวนาย รหิตตฺตา อภาวิตํ จิตฺตํ ราโค สมติ วิชฺฌติฯ น เกวลํ ราโคว, โทสโมหมานาทโย สพฺพกิเลสา ตถารูปํ จิตฺตํ อติวิย วิชฺฌนฺติเยวฯ **สุภาวิต**นฺติ สมถวิปสฺสนาภาวนาหิ สุภาวิตํฯ เอวรูปํ จิตฺตํ สุจฺฉนฺนํ เคหํ วุฎฺฐิ วิย ราคาทโย กิเลสา อติวิชฺฌิตุํ น สโกฺกนฺตีติฯ

คาถาปริโยสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสุฯ มหาชนสฺส เทสนา สาตฺถิกา อโหสิฯ

อถ โข ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฎฺฐาเปสุํ, ‘‘อาวุโส, พุทฺธา นาม อจฺฉริยา, ชนปทกลฺยาณิํ นิสฺสาย อุกฺกณฺฐิโต นามายสฺมา นโนฺท สตฺถารา เทวจฺฉรา อามิสํ กตฺวา วินีโต’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา – ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา, ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต, ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว , ปุเพฺพเปส มยา มาตุคาเมน ปโลเภตฺวา วินีโตเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริ –

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต พาราณสิวาสี กปฺปโก นาม วาณิโช อโหสิฯ ตเสฺสโก คทฺรโภ กุมฺภภารํ วหติ, เอกทิวเสน สตฺต โยชนานิ คจฺฉติฯ โส เอกสฺมิํ สมเย คทฺรภภารเกหิ สทฺธิํ ตกฺกสิลํ คนฺตฺวา ยาว ภณฺฑสฺส วิสฺสชฺชนํ, ตาว คทฺรภํ จริตุํ วิสฺสเชฺชสิฯ อถสฺส โส คทฺรโภ ปริขาปิเฎฺฐ จรมาโน เอกํ คทฺรภิํ ทิสฺวา อุปสงฺกมิฯ สา เตน สทฺธิํ ปฎิสนฺถารํ กโรนฺตี อาห – ‘‘กุโต อาคโตสี’’ติ? ‘‘พาราณสิโต’’ติฯ ‘‘เกน กเมฺมนา’’ติ?

‘‘วาณิชฺชกเมฺมนา’’ติฯ ‘‘กิตฺตกํ ภารํ วหสี’’ติ ? ‘‘กุมฺภภาร’’นฺติ? ‘‘เอตฺตกํ ภารํ วหนฺโต กติ โยชนานิ คจฺฉสี’’ติ? ‘‘สตฺต โยชนานี’’ติฯ ‘‘คตคตฏฺฐาเน เต กาจิ ปาทปริกมฺมปิฏฺฐิปริกมฺมการา อตฺถี’’ติ? ‘‘นตฺถี’’ติฯ ‘‘เอวํ สเนฺต มหาทุกฺขํ นาม อนุโภสี’’ติ? ‘‘กิญฺจาปิ หิ ติรจฺฉานคตานํ ปาทปริกมฺมาทิการกา นาม นตฺถิ, กามสํโยชนฆฏฺฏนตฺถาย ปน เอวรูปํ กถํ กเถสิ’’? โส ตสฺสา กถาย อุกฺกณฺฐิฯ กปฺปโกฺปิ ภณฺฑํ วิสฺสเชฺชตฺวา ตสฺส สนฺติกํ อาคนฺตฺวา – ‘‘เอหิ, ตาต, คมิสฺสามา’’ติ อาหฯ ‘‘คจฺฉถ ตุเมฺห, นาหํ คมิสฺสามี’’ติฯ อถ นํ ปุนปฺปุนํ ยาจิตฺวา, ‘‘อนิจฺฉนฺตํ ปริภาเสตฺวา นํ เนสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา คาถมาห –

> ‘‘ปโตทํ เต กริสฺสามิ, สาฬสงฺคุลิกณฺฏกํ;
> สญฺฉินฺทิสฺสามิ เต กายํ, เอวํ ชานาหิ คทฺรภา’’ติฯ

ตํ สุตฺวา คทฺรโภ ‘‘เอวํ สเนฺต อหมฺปิ เต กตฺตพฺพํ ชานิสฺสามี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

> ‘‘ปโตทํ เม กริสฺสสิ, โสฬสงฺคุลิกณฺฏกํ;
> ปุรโต ปติฏฺฐหิตฺวาน, อุทฺธริตฺวาน ปจฺฉโต;
> ทนฺตํ เต ปาตยิสฺสามิ, เอวํ ชานาหิ กปฺปฏา’’ติฯ

ตํ สุตฺวา วาณิโช – ‘‘เกน นุ โข การเณน เอส เอวํ วทตี’’ติ จิเนฺตตฺวา, อิโต จิโต จ โอโลเกเนฺโต ตํ คทฺรภิํ ทิสฺวา, ‘‘อิมาเยส เอวํ สิกฺขาปิโต ภวิสฺสติ, ‘เอวรูปิํ นาม เต คทฺรภิํ อาเนสฺสามี’ติ มาตุคาเมน นํ ปโลเภตฺวา เนสฺสามี’’ติ อิมํ คาถมาห –

> ‘‘จตุปฺปทิํ สงฺขมุขิํ, นาริํ สพฺพงฺคโสภินิํ;
> ภริยํ เต อานยิสฺสามิ, เอวํ ชานาหิ คทฺรภา’’ติฯ

ตํ สุตฺวา ตุฏฺฐจิโตฺต คทฺรโภ อิมํ คาถมาห –

> ‘‘จตุปฺปทิํ สงฺขมุขิํ, นาริํ สพฺพงฺคโสภินิํ;
> ภริยํ เม อานยิสฺสสิ, เอวํ ชานาหิ กปฺปฏ;
> กปฺปฏ ภิโยฺย คมิสฺสามิ, โยชนานิ จตุทฺทสา’’ติฯ

อถ นํ กปฺปโกฺ, ‘‘เตน หิ เอหี’’ติ คเหตฺวา สกฏฺฐานํ อคมาสิฯ โส กติปาหจฺจเยน นํ อาห – ‘‘นนุ มํ ตุเมฺห ‘ภริยํ เต อานยิสฺสามี’ติ อโวจุตฺถา’’ติ? ‘‘อาม, วุตฺตํ, นาหํ อตฺตโน กถํ ภินฺทิสฺสามิ, ภริยํ เต อาเนสฺสามิ, เวตนํ ปน ตุยฺหํ เอกกเสฺสว ทสฺสามิ, ตุยฺหํ เวตนํ ทุติยสฺส ปโหตุ วา มา วา, ตฺวเมว ชาเนยฺยาสิฯ อุภินฺนํ ปน โว สํวาสมนฺวาย ปุตฺตา วิชายิสฺสนฺติ, เตหิปิ พหูหิ สทฺธิํ ตุยฺหํ ตํ ปโหตุ วา มา วา, ตฺวเมว ชาเนยฺยาสี’’ติฯ คทฺรโภ ตสฺมิํ กเถเนฺตเยว อนเปโกฺข อโหสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา, ‘‘ตทา, ภิกฺขเว, คทฺรภี ชนปทกลฺยาณี อโหสิ, คทฺรโภ นโนฺท, วาณิโช อหเมวฯ เอวํ ปุเพฺพเปส มยา มาตุคาเมน ปโลเภตฺวา วินีโต’’ติ ชาตกํ นิฏฺฐาเปสีติฯ

นนฺทเตฺถรวตฺถุ นวมํฯ

๑๐. จุนฺทสูกริกวตฺถุ

อิธ โสเจตีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรนฺโต จุนฺทสูกริกํ นาม ปุริสํ อารพฺภ กเถสิฯ

โส กิร ปญฺจปณฺณาส วสฺสานิ สูกเร วธิตฺวา ขาทนฺโต จ วิกฺกิณนฺโต จ ชีวิกํ กปฺเปสิฯ ฉาตกาเล สกเฏน วีหึ อาทาย ชนปทํ คนฺตฺวา เอกนาฬิเทฺวนาฬิมตฺเตน คามสูกรโปตเก กิณิตฺวา สกฏํ ปูเรตฺวา อาคนฺตฺวา ปจฺฉานิเวสเน วชํ วิย เอกํ ฐานํ ปริกฺขิปิตฺวา ตตฺถว เตสํ นิวาปํ โรเปตฺวา, เตสุ นานาคจฺเฉ จ สรีรมลญฺจ ขาทิตฺวา วฑฺฒิเตสุ ยํ ยํ มาเรตุกาโม โหติ, ตํ ตํ อาฬาเน นิจฺจลํ พนฺธิตฺวา สรีรมํสสฺส อุทฺธุมายิตฺวา พหลภาวตฺถํ จตุรสฺสมุคฺคเรน โปเถตฺวา, ‘‘พหลมํโส ชาโต’’ติ ญตฺวา มุขํ วิวริตฺวา อนฺตเร ทณฺฑกํ ทตฺวา โลหถาลิยา ปกฺกุถิตํ อุโณฺหทกํ มุเข อาสิญฺจติฯ ตํ กุจฺฉึ ปวิสิตฺวา ปกฺกุถิตํ กรีสํ อาทาย อโธภาเคน นิกฺขมติ, ยาว โถกมฺปิ กรีสํ อตฺถิ, ตาว อาวิลํ หุตฺวา นิกฺขมติ, สุทฺเธ อุทเร อจฺฉํ อนาวิลํ หุตฺวา นิกฺขมติฯ อถสฺส อวเสสํ อุทกํ ปิฏฺฐิยํ อาสิญฺจติฯ ตํ กาฬจมฺมํ อุปฺปาเฏตฺวา คจฺฉติฯ ตโต ติณุกฺกาย โลมานิ ฌาเปตฺวา ติขิเณน อสินา สีสํ ฉินฺทติฯ ปคฺฆรณฺตํ โลหิตํ ภาชเนน ปฏิคฺคเหตฺวา มํสํ โลหิเตน มทฺทิตฺวา ปจิตฺวา ปุตฺตทารมชฺฌ นิสีทิตฺวา ขาทิตฺวา เสสํ วิกฺกิณาติฯ ตสฺส อิมินาว นิยาเมน ชีวิกํ กปฺเปนฺตสฺส ปญฺจปณฺณาส วสฺสานิ อติกฺกนฺตานิ ฯ ตถาคเต ธุรวิหาเร วสนฺเต เอกทิวสมฺปิ ปุปฺผมุฏฺฐิมตฺเตน ปูชา วา กฏจฺฉุมตฺตํ ภิกฺขาทานํ วา อญฺญํ วา กิญฺจิ ปุญฺญํ นาม นาโหสิฯ อถสฺส สรีเร โรโค อุปฺปชฺชิ, ชีวนฺตสฺสว อวีจิมหานิรยสนฺตาโป อุปฏฺฐหิฯ อวีจิสนฺตาโป นาม โยชนสเต ฐตฺวา โอโลเกนฺตสฺส อกฺขีนํ ภิชฺชนสมตฺโถ ปริฬาโห โหติฯ วุตฺตมฺปิ เจตํ –

> ‘‘ตสฺส อโยมยา ภูมิ, ชลิตา เตชสายุตา;
> สมนฺตา โยชนสตํ, ผริตฺวา ติฏฺฐติ สพฺพทา’’ติฯ (ม. นิ. ๓.๒๖๗; อ. นิ. ๓.๓๖);

นาคเสนตฺเถเรน ปนสฺส ปากติกคฺคิสนฺตาปโต อธิมตฺตตาย อยํ อุปมา วุตฺตา – ‘‘ยถา, มหาราช, กูฏาคารมตฺโต ปาสาโณปิ เนรยิกคฺคิมฺหิ ปกฺขิตฺโต ขเณน วิลยํ คจฺฉติ, นิพฺพตฺตสตฺตา ปเนตฺถ กมฺมพเลน มาตุกุจฺฉิคตา วิย น วิลียนฺตี’’ติ (มิ. ป. ๒.๔.๖)ฯ ตสฺส ตสฺมึ สนฺตาเป อุปฏฺฐิเต กมฺมสริกฺขโก อากาโร อุปฺปชฺชิฯ เคหมชฺเฌเยว สูกรรวํ รวิตฺวา ชณฺณุเกหิ วิจรนฺโต ปุรตฺถิมวตฺถุมฺปิ ปจฺฉิมวตฺถุมฺปิ คจฺฉติฯ อถสฺส เคหมานุสกา ตํ ทฬฺหํ คเหตฺวา มุขํ ปิทหนฺติฯ กมฺมวิปาโก นาม น สกฺกา เกนจิ ปฏิพาหิตุํฯ โส วิรวนฺโตว อิโต จิโต จ วิจรติฯ สมนฺตา สตฺตสุ ฆเรสุ มนุสฺสา นิทฺทํ น ลภนฺติฯ มรณภเยน ตชฺชิตสฺส ปน พหินิกฺขมนํ นิวาเรตุํ อสโกฺกนฺโต สโพฺพ เคหชโน ยถา อโนฺตฐิโต พหิ วิจริตุํ น สโกฺกติ, ตถา เคหทฺวารานิ ถเกตฺวา พหิเคหํ ปริวาเรตฺวา รกฺขนฺโต อจฺฉติฯ อิตโร อโนฺตเคเหเยว นิรยสนฺตาเปน วิรวนฺโต อิโต จิโต จ วิจรติฯ เอวํ สตฺตทิวสานิ วิจริตฺวา อฏฺฐเม ทิวเส กาลํ กตฺวา อวีจิมหานิรเย นิพฺพตฺติฯ อวีจิมหานิรโย **เทวทูตสุตฺเตน** (ม. นิ. ๓.๒๖๑ อาทโย; อ. นิ. ๓.๓๖) วเณฺณตโพฺพติฯ

ภิกฺขู ตสฺส ฆรทฺวาเรน คจฺฉนฺตา ตํ สทฺทํ สุตฺวา, ‘‘สูกรสโทฺท’’ติ สญฺญิโน หุตฺวา วิหารํ คนฺตฺวา สตฺถุ สนฺติเก นิสินฺนา เอวมาหํสุ – ‘‘ภเนฺต, จุนฺทสูกริตสฺส เคหทฺวารํ ปิทหิตฺวา สูกรานํ มาริยมานานํ อชฺช สตฺตโม ทิวโส, เคเห กาจิ มงฺคลกิริยา ภวิสฺสติ มเญฺญฯ เอตฺตเก นาม, ภเนฺต, สูกเร มาเรนฺตสฺส เอกมฺปิ เมตฺตจิตฺตํ วา การุญฺญํ วา นตฺถิ, น วต โน เอวรูโป กกฺขโฬ ผรุโส สโตฺต ทิฏฺฐปุโพฺพ’’ติฯ สตฺถา – ‘‘น, ภิกฺขเว, โส อิเม สตฺตทิวเส สูกเร มาเรติ, กมฺมสริกฺขกํ ปนสฺส วิปากํ อุทปาทิ, ชีวนฺตสฺสว อวีจิมหานิรยสนฺตาโป อุปฏฺฐาสิฯ โส เตน สนฺตาเปน สตฺต ทิวสานิ สูกรรวํ รวนฺโต อโนฺตนิเวสเน วิจริตฺวา อชฺช กาลํ กตฺวา อวีจิ

มฺหิ นิพฺพโตฺต’’ติ วตฺวา, ‘‘ภเนฺต, อิธ โลเก เอวํ โสจิตฺวา ปุน คนฺตฺวา โสจนฎฺฐาเนเยว นิพฺพโตฺต’’ติ วุเตฺต, ‘‘อาม, ภิกฺขเว, ปมตฺตา นาม คหฎฺฐา วา โหนฺตุ ปพฺพชิตา วา, อุภยตฺถ โสจนฺติเยวา’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๑๕. ‘‘อิธ โสจติ เปจฺจ โสจติ,
ปาปการี อุภยตฺถ โสจติ;
โส โสจติ โส วิหญฺญติ;
ทิสฺวา กมฺมกิลิฎฺฐมตฺตโน’’ติฯ

ตตฺถ **ปาปการี**ติ นานปฺปการสฺส ปาปกมฺมสฺส การโก ปุคฺคโล ‘‘อกตํ วต เม กลฺยาณํ, กตํ ปาป’’นฺติ เอกํเสเนว มรณสมเย อิธ **โสจติ,** อิทมสฺส กมฺมโสจนํฯ วิปากํ อนุภวโนฺต ปน **เปจฺจ โสจติ**ฯ อิทมสฺส ปรโลเก วิปากโสจนํฯ เอวํ โส **อุภยตฺถ โสจติ**เยวฯ เตเนว การเณน ชีวมาโนเยว **โส** จุนฺทสูกริโกปิ **โสจติฯ ทิสฺวา กมฺมกิลิฎฺฐ**นฺติ อตฺตโน กิลิฎฺฐกมฺมํ ปสฺสิตฺวา นานปฺปการกํ วิลปโนฺต วิหญฺญตีติฯ

คาถาปริโยสาเน พหู โสตาปนฺนาทโย อเหสุํฯ มหาชนสฺส สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา ชาตาติฯ

จุนฺทสูกริกวตฺถุ ทสมํฯ

๑๑. ธมฺมิกอุปาสกวตฺถุ

อิธ โมทตีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ธมฺมิกอุปาสกํ อารพฺภ กเถสิฯ

สาวตฺถิยํ กิร ปญฺจสตา ธมฺมิกอุปาสกา นาม อเหสุํฯ เตสุ เอเกกสฺส ปญฺจ ปญฺจ อุปาสกสตานิ ปริวาราฯ โย เตสํ เชฎฺฐโก, ตสฺส สตฺต ปุตฺตา สตฺต ธีตโรฯ เตสุ เอเกกสฺส เอเกกา สลากยาคุ สลากภตฺตํ ปกฺขิกภตฺตํ นิมนฺตนภตฺตํ อุโปสถิกภตฺตํ อาคนฺตุกภตฺตํ สงฺฆภตฺตํ วสฺสาวาสิกํ อโหสิฯ เตปิ สเพฺพว อนุชาตปุตฺตา นาม อเหสุํฯ อิติ จุทฺทสนฺนํ ปุตฺตานํ ภริยาย อุปาสกสฺสาติ โสฬส สลากยาคุอาทีนิ ปวตฺตนฺติฯ อิติ โส สปุตฺตทาโร สีลวา กลฺยาณธโมฺม ทานสํวิภาครโต อโหสิฯ อถสฺส อปรภาเค โรโค อุปฺปชฺชิ, อายุสงฺขาโร ปริหายิฯ โส ธมฺมํ โสตุกาโม ‘‘อฎฺฐ วา เม โสฬส วา ภิกฺขู เปเสถา’’ติ สตฺถุ สนฺติกํ ปหิณิฯ สตฺถา เปเสสิฯ เต คนฺตฺวา ตสฺส มญฺจํ ปริวาเรตฺวา ปญฺญเตฺตสุ อาสเนสุ นิสินฺนาฯ ‘‘ภเนฺต, อยฺยานํ เม ทสฺสนํ ทุลฺลภํ ภวิสฺสติ, ทุพฺพโลมฺหิ, เอกํ เม สุตฺตํ สชฺฌายถา’’ติ วุเตฺต ‘‘กตรํ สุตฺตํ โสตุกาโม อุปาสกา’’ติ? ‘‘สพฺพพุทฺธานํ อวิชหิตํ สติปฎฺฐานสุตฺต’’นฺติ วุเตฺต – ‘‘เอกายโน อยํ, ภิกฺขเว, มโคฺค สตฺตานํ วิสุทฺธิยา’’ติ (ที. นิ. ๒.๓๗๓; ม. นิ. ๑.๑๐๖) สุตฺตนฺตํ ปฎฺฐเปสุํฯ ตสฺมิํ ขเณ ฉหิ เทวโลเกหิ สพฺพาลงฺการปฎิมณฺฑิตา สหสฺสสินฺธวยุตฺตา ทิยฑฺฒโยชนสติกา ฉ รถา อาคมิํสุฯ เตสุ ฐิตา เทวตา ‘‘อมฺหากํ เทวโลกํ เนสฺสาม, อมฺหากํ เทวโลกํ เนสฺสาม, อโมฺภ มตฺติกภาชนํ ภินฺทิตฺวา สุวณฺณภาชนํ คณฺหโนฺต วิย อมฺหากํ เทวโลเก อภิรมิตุํ อิธ นิพฺพตฺตาหิ, อมฺหากํ เทวโลเก อภิรมิตุํ อิธ นิพฺพตฺตาหี’’ติ วทิํสุฯ อุปาสโก ธมฺมสฺสวนนฺตรายํ อนิจฺฉโนฺต – ‘‘อาคเมถ อาคเมถา’’ติ อาหฯ ภิกฺขู ‘‘อเมฺห วาเรตี’’ติ สญฺญาย ตุณฺหี อเหสุํฯ

อถสฺส ปุตฺตธีตโร ‘‘อมฺหากํ ปิตา ปุเพฺพ ธมฺมสฺสวเนน อติโตฺต อโหสิ, อิทานิ ปน ภิกฺขู ปโกฺกสาเปตฺวา สชฺฌายํ กาเรตฺวา สยเมว วาเรติ, มรณสฺส อภายนกสโตฺต นาม นตฺถี’’ติ วิรวิํ

สุฯ ภิกฺขู ‘‘อิทานิ อโนกาโส’’ติ อุฏฺฐายาสนา ปกฺกมึสุฯ อุปาสโก โถกํ วีตินาเมตฺวา สตึ ปฏิลภิตฺวา ปุตฺเต ปุจฺฉิ – ‘‘กสฺมา กนฺทถา’’ติ? ‘‘ตาต, ตุมฺเห ภิกฺขู ปโกฺกสาเปตฺวา ธมฺมํ สุณนฺตา สยเมว วารยิตฺถ, อถ มยํ ‘มรณสฺส อภายนกสโตฺต นาม นตฺถี’ติ กนฺทิมฺหา’’ติ ฯ ‘‘อยฺยา ปน กุหิ’’นฺติ? ‘‘‘อโนกาโส’ติ อุฏฺฐายาสนา ปกฺกนฺตา, ตาตา’’ติฯ ‘‘นาหํ, อเยฺยหิ สทฺธึ กเถมี’’ติ วุเตฺต ‘‘อถ เกน สทฺธึ กเถถา’’ติฯ ‘‘ฉหิ เทวโลเกหิ เทวตา ฉ รเถ อลงฺกริตฺวา อาทาย อากาเส ฐตฺวา ‘อมฺหาหิ เทวโลเก อภิรม, อมฺหากํ เทวโลเก อภิรมา’ติ สทฺทํ กโรนฺติ, ตาหิ สทฺธึ กเถมี’’ติฯ ‘‘กุหึ, ตาต, รถา, น มยํ ปสฺสามา’’ติ? ‘‘อตฺถิ ปน มยฺหํ คนฺถิตานิ ปุปฺผานี’’ติ? ‘‘อตฺถิ, ตาตา’’ติฯ ‘‘กตโร เทวโลโก รมณีโย’’ติ? ‘‘สพฺพโพธิสตฺตานํ พุทฺธมาตาปิตูนญฺจ วสิตฏฺฐานํ ตุสิตภวนํ รมณียํ, ตาตา’’ติฯ ‘‘เตน หิ ‘ตุสิตภวนโต อาคตรเถ ลคฺคตู’ติ ปุปฺผทามํ ขิปถา’’ติฯ เต ขิปึสุฯ ตํ รถธุเร ลคฺคิตฺวา อากาเส โอลมฺพิฯ มหาชโน ตเทว ปสฺสติ, รถํ น ปสฺสติฯ อุปาสโก ‘‘ปสฺสเถตํ ปุปฺผทาม’’นฺติ วตฺวา, ‘‘อาม, ปสฺสามา’’ติ วุเตฺต – ‘‘เอตํ ตุสิตภวนโต อาคตรเถ โอลมฺพติ, อหํ ตุสิตภวนํ คจฺฉามิ , ตุเมฺห มา จินฺตยิตฺถ, มม สนฺติเก นิพฺพตฺติตุกามา หุตฺวา มยา กตนิยาเมเนว ปุญฺญานิ กโรถา’’ติ วตฺวา กาลํ กตฺวา รเถ ปติฏฺฐาสิฯ

ตาวเทวสฺส ติคาวุตปฺปมาโณ สฏฺฐิสกฏภาราลงฺการปฏิมณฺฑิโต อตฺตภาโว นิพฺพตฺติ, อจฺฉราสหสฺสํ ปริวาเรสิ, ปญฺจวีสติโยชนิกํ กนกวิมานํ ปาตุรโหสิฯ เตปิ ภิกฺขู วิหารํ อนุปฺปเตฺต สตฺถา ปุจฺฉิ – ‘‘สุตา, ภิกฺขเว, อุปาสเกน ธมฺมเทสนา’’ติ? ‘‘อาม, ภเนฺต, อนฺตราเยว ปน ‘อาคเมถา’ติ วาเรสิฯ อถสฺส ปุตฺตธีตโร กนฺทึสุ ฯ มยํ ‘อิทานิ อโนกาโส’ติ อุฏฺฐายาสนา นิกฺขนฺตา’’ติฯ ‘‘น โส, ภิกฺขเว, ตุเมฺหหิ สทฺธึ กเถสิ, ฉหิ เทวโลเกหิ เทวตา ฉ รเถ อลงฺกริตฺวา อาหริตฺวา ตํ อุปาสกํ ปโกฺกสึสุฯ โส ธมฺมเทสนาย อนฺตรายํ อนิจฺฉโนฺต ตาหิ สทฺธึ กเถสี’’ติฯ ‘‘เอวํ, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘เอวํ, ภิกฺขเว’’ติฯ ‘‘อิทานิ กุหึ นิพฺพโตฺต’’ติ? ‘‘ตุสิตภวเน, ภิกฺขเว’’ติฯ ‘‘ภเนฺต, อิทานิ อิธ ญาติมเชฺฌ โมทมาโน วิจริตฺวา อิทาเนว คนฺตฺวา ปุน โมทนฏฺฐาเนเยว นิพฺพโตฺต’’ติฯ ‘‘อาม, ภิกฺขเว, อปฺปมตฺตา หิ คหฏฺฐา วา ปพฺพชิตา วา สพฺพตฺถ โมทนฺติเยวา’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๑๖. ‘‘อิธ โมทติ เปจฺจ โมทติ,
กตปุโญฺญ อุภยตฺถ โมทติ;
โส โมทติ โส ปโมทติ,
ทิสฺวา กมฺมวิสุทฺธิมตฺตโน’’ติฯ

ตตฺถ **กตปุโญฺญ**ติ นานปฺปการสฺส กุสลสฺส การโก ปุคฺคโล ‘‘อกตํ วต เม ปาปํ, กตํ เม กลฺยาณ’’นฺติ อิธ กมฺมโมทเนน, เปจฺจ วิปากโมทเนน โมทติฯ เอวํ **อุภยตฺถ โมทติ** นามฯ **กมฺมวิสุทฺธิ**นฺติ ธมฺมิกอุปาสโกปิ อตฺตโน กมฺมวิสุทฺธึ ปุญฺญกมฺมสมฺปตฺตึ ทิสฺวา กาลกิริยโต ปุเพฺพ อิธโลเกปิ โมทติ, กาลํ กตฺวา อิทานิ ปรโลเกปิ อติโมทติเยวาติฯ

คาถาปริโยสาเน พหู โสตาปนฺนาทโย อเหสุํ มหาชนสฺส สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา ชาตาติฯ

ธมฺมิกอุปาสกวตฺถุ เอกาทสมํฯ

๑๒. เทวทตฺตวตฺถุ

อิธ ตปฺปตีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เทวทตฺตํ อารพฺภ กเถสิฯ

เทวทตฺตสฺส วตฺถุ ปพฺพชิตกาลโต ปฏฺฐาย ยาว ปถวิปฺปเวสนา เทวทตฺตํ อารพฺภ ภาสิตานิ สพฺพานิ ชาตกานิ วิตฺถาเรตฺวา กถิตํฯ อยํ ปเนตฺถ สเงฺขโป – สตฺถริ อนุปิยํ นาม มลฺลานํ นิคโม อตฺถิฯ ตํ นิสฺสาย อนุปิยมฺพวเน วิหรเนฺตเยว ตถาคตสฺส ลกฺขณปฏิคฺคหณทิวเสเยว อสีติสหเสฺสหิ ญาติกุเลหิ ''ราชา วา โหตุ, พุทฺโธ วา, ขตฺติยปริวาโรว วิจริสฺสตี''ติ อสีติสหสฺสปุตฺตา ปฏิญฺญาตาฯ เตสุ เยภุเยฺยน ปพฺพชิเตสุ ภทฺทิยํ นาม ราชานํ, อนุรุทฺธํ, อานนฺทํ, ภคุํ, กิมิลํ, เทวทตฺตนฺติ อิเม ฉ สเกฺย อปพฺพชเนฺต ทิสฺวา, ''มยํ อตฺตโน ปุเตฺต ปพฺพาเชม, อิเม ฉ สกฺยา น ญาตกา มเญฺญ, กสฺมา น ปพฺพชนฺตี''ติ? กถํ สมุฏฺฐาเปสุํฯ อถ โข มหานาโม สโกฺย อนุรุทฺธํ อุปสงฺกมิตฺวา, ''ตาต, อมฺหากํ กุลา ปพฺพชิโต นตฺถิ, ตฺวํ วา ปพฺพช, อหํ วา ปพฺพชิสฺสามี''ติ อาหฯ โส ปน สุขุมาโล โหติ สมฺปนฺนโภโค, ''นตฺถี''ติ วจนมฺปิ เตน น สุตปุพฺพํฯ เอกทิวสญฺหิ เตสุ ฉสุ ขตฺติเยสุ คุฬกีฬํ กีฬเนฺตสุ อนุรุโทฺธ ปูเวน ปราชิโต ปูวตฺถาย ปหิณิ, อถสฺส มาตา ปูเว สเชฺชตฺวา ปหิณิ ฯ เต ขาทิตฺวา ปุน กีฬิํสุฯ ปุนปฺปุนํ ตเสฺสว ปราชโย โหติฯ มาตา ปนสฺส ปหิเต ปหิเต ติกฺขตฺตุํ ปูเว ปหิณิตฺวา จตุตฺถวาเร ''ปูวา นตฺถี''ติ ปหิณิฯ โส ''นตฺถี''ติ วจนสฺส อสุตปุพฺพตฺตา ''เอสาเปกา ปูววิกติ ภวิสฺสตี''ติ มญฺญมาโน ''นตฺถิปูวํ เม อาหรถา''ติ เปเสสิฯ มาตา ปนสฺส ''นตฺถิปูวํ กิร, อเยฺย, เทถา''ติ วุเตฺต, ''มม ปุเตฺตน 'นตฺถี'ติ ปทํ น สุตปุพฺพํ, อิมินา ปน อุปาเยน นํ เอตมตฺถํ ชานาเปสฺสามี''ติ ตุจฺฉํ สุวณฺณปาติํ อญฺญาย สุวณฺณปาติยา ปฏิกุชฺชิตฺวา เปเสสิฯ นครปริคฺคาหิกา เทวตา จิเนฺตสุํ – ''อนุรุทฺธสเกฺยน อนฺนภารกาเล อตฺตโน ภาคภตฺตํ อุปริฏฺฐปเจฺจกพุทฺธสฺส ทตฺวา '''นตฺถี'ติ เม วจนสฺส สวนํ มา โหตุ, โภชนุปฺปตฺติฏฺฐานชานนํ มา 'โหตู'ติ ปตฺถนา กตา, สจายํ ตุจฺฉปาติํ ปสฺสิสฺสติ, เทวสมาคมํ ปวิสิตุํ น ลภิสฺสาม, สีสมฺปิ โน สตฺตธา ผเลยฺยา''ติฯ อถ นํ ปาติํ ทิพฺพปูเวหิ ปุณฺณํ อกํสุฯ กสฺสา คุฬมณฺฑเล ฐเปตฺวา อุคฺฆาฏิตมตฺตาย ปูวคโนฺธ สกลนคเร ฉาเทตฺวา ฐิโตฯ ปูวขณฺฑํ มุเข ฐปิตมตฺตเมว สตฺตรสหรณีสหสฺสานิ อนุผริฯ

โส จิเนฺตสิ – ''นาหํ มาตุ ปิโย, เอตฺตกํ เม กาลํ อิมํ นตฺถิปูวํ นาม น ปจิ, อิโต ปฏฺฐาย อญฺญํ ปูวํ นาม น ขาทิสฺสามี''ติ, โส เคหํ คนฺตฺวาว มาตรํ ปุจฺฉิ – ''อมฺม , ตุมฺหากํ อหํ ปิโย, อปฺปิโย''ติ? ''ตาต, เอกกฺขิโน อกฺขิ วิย จ หทยํ วิย จ อติวิย ปิโย เม อโหสี''ติฯ ''อถ กสฺมา เอตฺตกํ กาลํ มยฺหํ นตฺถิ ปูวํ น ปจิตฺถ, อมฺมา''ติ? สา จูฬุปฏฺฐากํ ปุจฺฉิ – ''อตฺถิ กิญฺจิ ปาติยํ, ตาตา''ติ? ''ปริปุณฺณา, อเยฺย, ปาติ ปูเวหิ, เอวรูปา ปูวา นาม เม น ทิฏฺฐปุพฺพา''ติ อาโรเจสิฯ สา จิเนฺตสิ – ''มยฺหํ ปุโตฺต ปุญฺญวา กตาภินีหาโร ภวิสฺสติ, เทวตาหิ ปาติํ ปูเรตฺวา ปูวา ปหิตา ภวิสฺสนฺตี''ติฯ ''อถ นํ ปุโตฺต, อมฺม, อิโต ปฏฺฐายาหํ อญฺญํ ปูวํ นาม น ขาทิสฺสามิ, นตฺถิปูวเมว ปเจยฺยาสี''ติฯ สาปิสฺส ตโต ปฏฺฐาย ''ปูวํ ขาทิตุกาโมมฺหี''ติ วุเตฺต ตุจฺฉปาติเมว อญฺญาย ปาติยา ปฏิกุจฺฉิตฺวา เปเสสิฯ ยาว อคารมเชฺฌ วสิ, ตาวสฺส เทวตาว ปูเว ปหิณิํสุฯ

โส เอตฺตกมฺปิ อชานโนฺต ปพฺพชฺชํ นาม กิํ ชานิสฺสติ? ตสฺมา ''กา เอสา ปพฺพชฺชา นามา''ติ ภาตรํ ปุจฺฉิตฺวา ''โอหาริตเกสมสฺสุนา กาสายนิวเตฺถน กฏฺฐตฺถรเก วา พิทลมญฺจเก วา นิปชฺชิตฺวา ปิณฺฑาย จรเนฺตน วิหริตพฺพํฯ เอสา ปพฺพชฺชา นามา''ติ วุเตฺต, ''ภาติก, อหํ สุขุมาโลฯ นาหํ สกฺขิสฺสามิ ปพฺพชิตุ''นฺติ อาหฯ ''เตน หิ, ตาต, กมฺมนฺตํ อุคฺคเหตฺวา ฆราวาสํ วสฯ น หิ สกฺกา อเมฺหสุ เอเกน อปพฺพชิตุ''นฺติฯ อถ นํ ''โก เอส กมฺมโนฺต นามา''ติ ปุจฺฉิฯ ''ภตฺตุฏฺฐานฏฺฐานมฺปิ อชานโนฺต กุลปุโตฺต กมฺมนฺตํ นาม กิํ ชานิสฺสตี''ติ? เอกทิวสญฺหิ ติณฺณํ ขตฺติยานํ กถา อุทปาทิ – ''ภตฺตํ นาม กุหิํ อุฏฺฐหตี''ติ? กิมิโล อาห – ''โกเฏฺฐ อุฏฺฐหตี''ติฯ อถ นํ ภทฺทิโย ''ตฺวํ ภตฺตสฺส อุฏฺฐานฏฺฐานํ น ชานาสิ, ภตฺตํ นาม อุกฺขลิยํ

อุฎฺฐหตี’’ติ อาหฯ อนุรุทฺโธ ‘‘ตุเมฺห เทฺวปิ น ชานาถ, ภตฺตํ นาม รตนมกุฬาย สุวณฺณปาติยํ อุฎฺฐหตี’’ติ อาหฯ

เตสุ กิร เอกทิวสํ กิมิโล โกฎฺฐโต วีหี โอตาริยมาเน ทิสฺวา, ‘‘เอเต โกเฎฺฐเยว ชาตา’’ติ สญฺญี อโหสิฯ ภทฺทิโย เอกทิวสํ อุกฺขลิโต ภตฺตํ วฑฺฒิยมานํ ทิสฺวา ‘‘อุกฺขลิยเญฺญว อุปฺปนฺน’’นฺติ สญฺญี อโหสิฯ อนุรุทฺเธน ปน เนว วีหี โกเฎฺฎนฺตา, น ภตฺตํ ปจนฺตา, น วเฑฺฒนฺตา ทิฎฺฐปุพฺพา, วเฑฺฒตฺวา ปน ปุรโต ฐปิตเมว ปสฺสติฯ โส ภุญฺชิตุกามกาเล ‘‘ภตฺตํ ปาติยํ อุฎฺฐหตี’’ติ สญฺญมกาสิฯ เอวํ ตโยปิ เต ภตฺตุฎฺฐานฎฺฐานํ น ชานนฺติฯ เตนายํ ‘‘โก เอส กมฺมโนฺต นามา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา, ‘‘ปฐมํ เขตฺตํ กสาเปตพฺพ’’นฺติอาทิกํ สํวจฺฉเร สํวจฺฉเร กตฺตพฺพํ กิจฺจํ สุตฺวา, ‘‘กทา กมฺมนฺตานํ อโนฺต ปญฺญายิสฺสติ, กทา มยํ อโปฺปสฺสุกฺกา โภเค ภุญฺชิสฺสามา’’ติ วตฺวา กมฺมนฺตานํ อปริยนฺตตาย อกฺขาตาย ‘‘เตน หิ ตฺวเญฺญว ฆราวาสํ วส, น มยฺหํ เอเตนโตฺถ’’ติ มาตรํ อุปสงฺกมิตฺวา , ‘‘อนุชานาหิ มํ, อมฺม, ปพฺพชิสฺสามี’’ติ วตฺวา ตาย นานปฺปการเรหิ ติกฺขตฺตุํ ปฎิกฺขิปิตฺวา, ‘‘สเจ เต สหายโก ภทฺทิยราชา ปพฺพชิสฺสติ, เตน สทฺธิํ ปพฺพชาหี’’ติ วุเตฺต ตํ อุปสงฺกมิตฺวา, ‘‘มม โข, สมฺม, ปพฺพชฺชา ตว ปฎิพทฺธา’’ติ วตฺวา ตํ นานปฺปการเรหิ สญฺญาเปตฺวา สตฺตเม ทิวเส อตฺตนา สทฺธิํ ปพฺพชนตฺถาย ปฎิญฺญํ คณฺหิฯ

ตโต ภทฺทิโย สกฺยราชา อนุรุทฺโธ อานโนฺท ภคุ กิมิโล เทวทโตฺตติ อิเม ฉ ขตฺติยา อุปาลิกปฺปกสตฺตมา เทวา วิย ทิพฺพสมฺปตฺติํ สตฺตาหํ สมฺปตฺติํ อนุภวิตฺวา อุยฺยานํ คจฺฉนฺตา วิย จตุรงฺคินิยา เสนาย นิกฺขมิตฺวา ปรวิสยํ ปตฺวา ราชาณาย เสนํ นิวตฺตาเปตฺวา ปรวิสยํ โอกฺกมิํสุฯ ตตฺถ ฉ ขตฺติยา อตฺตโน อตฺตโน อาภรณานิ โอมุญฺจิตฺวา ภณฺฑิกํ กตฺวา, ‘‘หนฺท ภเณ, อุปาลิ, นิวตฺตสฺสุ, อลํ เต เอตฺตกํ ชีวิกายา’’ติ ตสฺส อทํสุฯ โส เตสํ ปาทมูเล ปริวตฺติตฺวา ปริเทวิตฺวา เตสํ อาณํ อติกฺกมิตุํ อสโกฺกโนฺต อุฎฺฐาย ตํ คเหตฺวา นิวตฺติฯ เตสํ ทฺวิธา ชาตกาเล, วนํ อาโรทนปฺปตฺตํ วิย ปถวีกมฺปมานาการปฺปตฺตา วิย อโหสิฯ อุปาลิ กปฺปโกปิ โถกํ คนฺตฺวา นิวตฺติตฺวา ‘‘จณฺฑา โข สากิยา, ‘อิมินา กุมารา นิปฺปาติตา’ติ ฆาเตยฺยุมฺปิ มํฯ อิเม หิ นาม สกฺยกุมารา เอวรูปํ สมฺปตฺติํ ปหาย อิมานิ อนคฺฆานิ อาภรณานิ เขฬปิณฺฑํ วิย ฉเฑฺฑตฺวา ปพฺพชิสฺสนฺติ, กิมงฺคํ ปนาห’’นฺติ ภณฺฑิกํ โอมุญฺจิตฺวา ตานิ อาภรณานิ รุเกฺข ลเคตฺวา ‘‘อตฺถิกา คณฺหนฺตู’’ติ วตฺวา เตสํ สนฺติกํ คนฺตฺวา เตหิ ‘‘กสฺมา นิวโตฺตสี’’ติ ปุโฎฺฐ ตมตฺถํ อาโรเจสิฯ อถ นํ เต อาทาย สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา, ‘‘มยํ, ภเนฺต, สากิยา นาม มานนิสฺสิตา, อยํ อมฺหากํ ทีฆรตฺตํ ปริจารโก, อิมํ ปฐมตรํ ปพฺพาเชถ, มยมสฺส อภิวาทนาทีนิ กริสฺสาม, เอวํ โน มาโน นิมฺมานายิสฺสตี’’ติ วตฺวา ตํ ปฐมตรํ ปพฺพาเชตฺวา ปจฺฉา สยํ ปพฺพชิํสุฯ เตสุ อายสฺมา ภทฺทิโย เตเนว อนฺตรวเสฺสน เตวิโชฺช อโหสิฯ อายสฺมา อนุรุทฺโธ ทิพฺพจกฺขุโก หุตฺวา ปจฺฉา **มหาวิตกฺกสุตฺตํ** (อ. นิ. ๘.๓๐) สุตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิฯ อายสฺมา อานโนฺท โสตาปตฺติผเล ปติฎฺฐหิฯ ภคุเตฺถโร จ กิมิลเตฺถโร จ อปรภาเค วิปสฺสนํ วเฑฺฒตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิํสุฯ เทวทโตฺต โปถุชฺชนิกํ อิทฺธิํ ปโตฺตฯ

อปรภาเค สตฺถริ โกสมฺพิยํ วิหรเนฺต สสาวกสงฺฆสฺส ตถาคตสฺส มหโนฺต ลาภสกฺกาโร นิพฺพตฺติฯ วตฺถเภสชฺชาทิหตฺถา มนุสฺสา วิหารํ ปวิสิตฺวา ‘‘กุหิํ สตฺถา, กุหิํ สาริปุตฺตเตฺถโร, กุหิํ มหาโมคฺคลฺลานเตฺถโร, กุหิํ มหากสฺสปเตฺถโร, กุหิํ ภทฺทิยเตฺถโร, กุหิํ อนุรุทฺธเตฺถโร, กุหิํ อานนฺทเตฺถโร, กุหิํ ภคุเตฺถโร, กุหิํ กิมิลเตฺถโร’’ติ อสีติมหาสาวกานํ นิสินฺนฎฺฐานํ โอโลเกนฺตา วิจรนฺติฯ ‘‘เทวทตฺตเตฺถโร กุหิํ นิสิโนฺน วา, ฐิโต วา’’ติ ปุจฺฉโนฺต นาม นตฺถิฯ โส จิเนฺตสิ – ‘‘อหมฺปิ เอเตหิ สทฺธิเญฺญว ปพฺพชิโต, เอเตปิ ขตฺติยปพฺพชิตา, อหมฺปิ ขตฺติยปพฺพชิโต, ลาภสกฺการหตฺถา มนุสฺสา เอเตเยว ปริเยสนฺติ, มม นามํ คเหตาปิ นตฺถิฯ เกน นุ โข สทฺธิํ

เอกโต หุตฺวา กํ ปสาเทตฺวา มม ลาภสกฺการํ นิพฺพเตฺตยฺย’’นฺติฯ อถสฺส เอตทโหสิ – ‘‘อยํ โข ราชา พิมฺพิสาโร ปฐมทสฺสเนเนว เอกาทสหิ นหุเตหิ สทฺธิํ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐิโต, น สกฺกา เอเตน สทฺธิํ เอกโต ภวิตุํ, โกสลรญฺญาปิ สทฺธิํ น สกฺกา ภวิตุํฯ อยํ โข ปน รโญฺญ ปุโตฺต อชาตสตฺตุ กุมาโร กสฺสจิ คุณโทเส น ชานาติ, เอเตน สทฺธิํ เอกโต ภวิสฺสามี’’ติฯ โส โกสมฺพิโต ราชคหํ คนฺตฺวา กุมารกวณฺณํ อภินิมฺมินิตฺวา จตฺตาโร อาสีวิเส จตูสุ หตฺถปาเทสุ เอกํ คีวาย ปิลนฺธิตฺวา เอกํ สีเส จุมฺพฏกํ กตฺวา เอกํ เอกํสํ กริตฺวา อิมาย อหิเมขลาย อากาสโต โอรุยฺห อชาตสตฺตุสฺส อุจฺฉเงฺค นิสีทิตฺวา เตน ภีเตน ‘‘โกสิ ตฺว’’นฺติ วุเตฺต ‘‘อหํ เทวทโตฺต’’ติ วตฺวา ตสฺส ภยวิโนทนตฺถํ ตํ อตฺตภาวํ ปฏิสํหริตฺวา สงฺฆาฏิปตฺตจีวรธโร ปุรโต ฐตฺวา ตํ ปสาเทตฺวา ลาภสกฺการํ นิพฺพเตฺตสิฯ โส ลาภสกฺการาภิภูโต ‘‘อหํ ภิกฺขุสงฺฆํ ปริหริสฺสามี’’ติ ปาปกํ จิตฺตํ อุปฺปาเทตฺวา สห จิตฺตุปฺปาเทน อิทฺธิโต ปริหายิตฺวา สตฺถารํ เวฬุวนวิหาเร สราชิกาย ปริสาย ธมฺมํ เทเสนฺตํ วนฺทิตฺวา อุฏฺฐายาสนา อญฺชลิํ ปคฺคยฺห – ‘‘ภควา, ภเนฺต, เอตรหิ ชิโณฺณ วุโฑฺฒ มหลฺลโก, อโปฺปสฺสุโกฺก ทิฏฺฐธมฺมสุขวิหารํ อนุยุญฺชตุ, อหํ ภิกฺขุสงฺฆํ ปริหริสฺสามิ, นิยฺยาเทถ เม ภิกฺขุสงฺฆ’’นฺติ วตฺวา สตฺถารา เขฬาสกวาเทน อปสาเทตฺวา ปฏิกฺขิโตฺต อนตฺตมโน อิมํ ปฐมํ ตถาคเต อาฆาตํ พนฺธิตฺวา ปกฺกามิฯ

อถสฺส ภควา ราชคเห ปกาสนียกมฺมํ กาเรสิฯ โส ‘‘ปริจฺจโตฺต ทานิ อหํ สมเณน โคตเมน, อิทานิสฺส อนตฺถํ กริสฺสามี’’ติ อชาตสตฺตุํ อุปสงฺกมิตฺวา, ‘‘ปุเพฺพ โข, กุมาร, มนุสฺสา ทีฆายุกา, เอตรหิ อปฺปายุกาฯ ฐานํ โข ปเนตํ วิชฺชติ, ยํ ตฺวํ กุมาโรว สมาโน กาลํ กเรยฺยาสิ, เตน หิ ตฺวํ, กุมาร, ปิตรํ หนฺตฺวา ราชา โหหิ, อหํ ภควนฺตํ หนฺตฺวา พุโทฺธ ภวิสฺสามี’’ติ วตฺวา ตสฺมิํ รเชฺช ปติฏฺฐิเต ตถาคตสฺส วธาย ปุริเส ปโยเชตฺวา เตสุ โสตาปตฺติผลํ ปตฺวา นิวเตฺตสุ สยํ คิชฺฌกูฏปพฺพตํ อภิรุหิตฺวา, ‘‘อหเมว สมณํ โคตมํ ชีวิตา โวโรเปสฺสามี’’ติ สิลํ ปวิชฺฌิตฺวา รุหิรุปฺปาทกกมฺมํ กตฺวา อิมินาปิ อุปาเยน มาเรตุํ อสโกฺกโนฺต ปุน นาฬาคิริํ วิสฺสชฺชาเปสิฯ ตสฺมิํ อาคจฺฉเนฺต อานนฺทเตฺถโร อตฺตโน ชีวิตํ สตฺถุ ปริจฺจชิตฺวา ปุรโต อฏฺฐาสิฯ สตฺถา นาคํ ทเมตฺวา นครา นิกฺขมิตฺวา วิหารํ คนฺตฺวา อเนกสหเสฺสหิ อุปาสเกหิ อภิหฎํ มหาทานํ ปริภุญฺชิตฺวา ตสฺมิํ ทิวเส สนฺนิปติตานํ อฏฺฐารสโกฏิสงฺขาตานํ ราชคหวาสีนํ อนุปุพฺพิํ กถํ กเถตฺวา จตุราสีติยา ปาณสหสฺสานํ ธมฺมาภิสมเย ชาเต ‘‘อโห อายสฺมา อานโนฺท มหาคุโณ, ตถารูเป นาม หตฺถินาเค อาคจฺฉเนฺต อตฺตโน ชีวิตํ ปริจฺจชิตฺวา สตฺถุ ปุรโตว อฏฺฐาสี’’ติ เถรสฺส คุณกถํ สุตฺวา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปิ มมตฺถาย ชีวิตํ ปริจฺจชิเยวา’’ติ วตฺวา ภิกฺขูหิ ยาจิโต **จูฬหํส** (ชา. ๑.๑๕.๑๓๓ อาทโย; ๒.๒๑.๑ อาทโย) – **มหาหํส** (ชา. ๒.๒๑.๘๙ อาทโย) – **กกฺกฏกชาตกานิ** (ชา. ๑.๓.๔๙ อาทโย) กเถสิฯ เทวทตฺตสฺสาปิ กมฺมํ เนว ปากฏํ, ตถา รโญฺญ มาราปิตตฺตา, น วธกานํ ปโยชิตตฺตา น สิลาย ปวิทฺธตฺตา ปากฏํ อโหสิ, ยถา นาฬาคิริหตฺถิโน วิสฺสชฺชิตตฺตาฯ ตทา หิ มหาชโน ‘‘ราชาปิ เทวทเตฺตเนว มาราปิโต, วธโกปิ ปโยชิโต, สิลาปิ อปวิทฺธาฯ อิทานิ ปน เตน นาฬาคิริ วิสฺสชฺชาปิโต, เอวรูปํ นาม ปาปกํ คเหตฺวา ราชา วิจรตี’’ติ โกลาหลมกาสิฯ

ราชา มหาชนสฺส กถํ สุตฺวา ปญฺจ ถาลิปากสตานิ นีหราเปตฺวา น ปุน ตสฺสูปฏฺฐานํ อคมาสิ, นาคราปิสฺส กุลํ อุปคตสฺส ภิกฺขามตฺตมฺปิ น อทํสุฯ โส ปริหีนลาภสกฺกาโร โกหเญฺญน ชีวิตุกาโม สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺจ วตฺถูนิ ยาจิตฺวา ภควโต ‘‘อลํ, เทวทตฺต, โย อิจฺฉติ, โส อารญฺญโก โหตู’’ติ ปฏิกฺขิโตฺต กสฺสาวุโส, วจนํ โสภนํ, กิํ ตถาคตสฺส อุทาหุ มม, อหญฺหิ อุกฺกฏฺฐวเสน เอวํ วทามิ, ‘‘สาธุ, ภเนฺต, ภิกฺขู ยาวชีวํ อารญฺญกา อสฺสุ, ปิณฺฑปาติกา, ปํสุกูลิกา, รุกฺขมูลิกา, มจฺฉมํสํ น ขาเทยฺยุ’’นฺติฯ ‘‘โย ทุกฺขา มุจฺจิตุกาโม, โส มยา สทฺธิํ อาคจฺฉตู’’ติ วตฺวา ปกฺกามิฯ ตสฺส วจนํ สุตฺวา เอกเจฺจ นวกปพฺพชิตา มนฺทพุทฺธิโน

‘‘กลฺยาณํ เทวทโตฺต อาห, เอเตน สทฺธึ วิจริสฺสามา’’ติ เตน สทฺธึ เอกโต อเหสุํฯ อิติ โส ปญฺจสเตหิ ภิกฺขูหิ สทฺธึ เตหิ ปญฺจหิ วตฺถูหิ ลูขปฺปสนฺนํ ชนํ สญฺญาเปโนฺต กุเลสุ วิญฺญาเปตฺวา วิญฺญาเปตฺวา ภุญฺชโนฺต สงฺฆเภทาย ปรกฺกมิฯ โส ภควตา, ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ, เทวทตฺต, สงฺฆเภทาย ปรกฺกมสิ จกฺกเภทายา’’ติ ปุโฎฺฐ ‘‘สจฺจํ ภควา’’ติ วตฺวา, ‘‘ครุโก โข, เทวทตฺต, สงฺฆเภโท’’ติอาทีหิ โอวทิโตปิ สตฺถุ วจนํ อนาทิยิตฺวา ปกฺกโนฺต อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ ราชคเห ปิณฺฑาย จรนฺตํ ทิสฺวา, ‘‘อชฺชตเคฺค ทานาหํ, อาวุโส อานนฺท, อญฺญเตฺรว ภควตา, อญฺญตฺร, ภิกฺขุสงฺฆา อุโปสถํ กริสฺสามิ, สงฺฆกมฺมํ กริสฺสามี’’ติ อาหฯ เถโร ตมตฺถํ ภควโต อาโรเจสิฯ ตํ วิทิตฺวา สตฺถา อุปฺปนฺนธมฺมสํเวโค หุตฺวา, ‘‘เทวทโตฺต สเทวกสฺส โลกสฺส อนตฺถนิสฺสิตํ อตฺตโน อวีจิมฺหิ ปจฺจนกกมฺมํ กโรตี’’ติ วิตเกฺกตฺวา –

> ‘‘สุกรานิ อสาธูนิ, อตฺตโน อหิตานิ จ;
> ยํ เว หิตญฺจ สาธุญฺจ, ตํ เว ปรมทุกฺกร’’นฺติฯ (ธ. ป. ๑๖๓) –

อิมํ คาถํ วตฺวา ปุน อิมํ อุทานํ อุทาเนสิ –

> ‘‘สุกรํ สาธุนา สาธุ, สาธุ ปาเปน ทุกฺกรํ;
> ปาปํ ปาเปน สุกรํ, ปาปมริเยหิ ทุกฺกร’’นฺติฯ (อุทา. ๔๘; จูฬว. ๓๔๓);

อถ โข เทวทโตฺต อุโปสถทิวเส อตฺตโน ปริสาย สทฺธึ เอกมนฺตํ นิสีทิตฺวา, ‘‘ยสฺสิมานิ ปญฺจ วตฺถูนิ ขมนฺติ , โส สลากํ คณฺหตู’’ติ วตฺวา ปญฺจสเตหิ วชฺชิปุตฺตเกหิ นวเกหิ อปฺปกตญฺญูหิ สลากาย คหิตาย สงฺฆํ ภินฺทิตฺวา เต ภิกฺขู อาทาย คยาสีสํ อคมาสิฯ ตสฺส ตตฺถ คตภาวํ สุตฺวา สตฺถา เตสํ ภิกฺขูนํ อานยนตฺถาย เทฺว อคฺคสาวเก เปเสสิฯ เต ตตฺถ คนฺตฺวา อาเทสนาปาฎิหาริยานุสาสนิยา เจว อิทฺธิปาฎิหาริยานุสาสนิยา จ อนุสาสนฺตา เต อมตํ ปาเยตฺวา อาทาย อากาเสน อาคมิํสุฯ โกกาลิโกปิ โข ‘‘อุเฎฺฐหิ, อาวุโส เทวทตฺต, นีตา เต ภิกฺขู สาริปุตฺตโมคฺคลฺลาเนหิ, นนุ ตฺวํ มยา วุโตฺต ‘มา, อาวุโส, สาริปุตฺตโมคฺคลฺลาเน วิสฺสาสี’ติฯ ปาปิจฺฉา สาริปุตฺตโมคฺคลฺลานา, ปาปิกานํ อิจฺฉานํ วสํ คตา’’ติ วตฺวา ชณฺณุเกน หทยมเชฺฌ ปหริ, ตสฺส ตเตฺถว อุณฺหํ โลหิตํ มุขโต อุคฺคญฺฉิฯ อายสฺมนฺตํ ปน สาริปุตฺตํ ภิกฺขุสงฺฆปริวุตํ อากาเสน อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ภิกฺขู อาหํสุ – ‘‘ภเนฺต, อายสฺมา สาริปุโตฺต คมนกาเล อตฺตทุติโย คโต, อิทานิ มหาปริวาโร อาคจฺฉโนฺต โสภตี’’ติฯ สตฺถา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว สาริปุโตฺต โสภติ, ปุเพฺพ ติรจฺฉานโยนิยํ นิพฺพตฺตกาเลปิ มยฺหํ ปุโตฺต มม สนฺติกํ อาคจฺฉโนฺต โสภิเยวา’’ติ วตฺวา –

> ‘‘โหติ สีลวตํ อโตฺถ, ปฎิสนฺถารวุตฺตินํ;
> ลกฺขณํ ปสฺส อายนฺตํ, ญาติสงฺฆปุรกฺขตํ;
> อถ ปสฺสสิมํ กาฬํ, สุวิหีนํว ญาติภี’’ติฯ (ชา. ๑.๑.๑๑) –

อิทํ ชาตกํ กเถสิฯ ปุน ภิกฺขูหิ, ‘‘ภเนฺต, เทวทโตฺต กิร เทฺว อคฺคสาวเก อุโภสุ ปเสฺสสุ นิสีทาเปตฺวา ‘พุทฺธลีฬาย ธมฺมํ เทเสสฺสามี’ติ ตุมฺหากํ อนุกิริยํ กโรตี’’ติ วุเตฺต, ‘‘น , ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพเปส มม อนุกิริยํ กาตุํ วายมิ, น ปน สกฺขี’’ติ วตฺวา –

> ‘‘อปิ วีรก ปเสฺสสิ, สกุณํ มญฺชุภาณกํ;
> มยูรคีวสงฺกาสํ, ปติํ มยฺหํ สวิฎฺฐกํฯ

‘‘อุทกถลจรสฺส ปกฺขิโน,
นิจฺจํ อามกมจฺฉโภชิโน;
ตสฺสานุกรํ สวิฏฺฐโก,
เสวาเล ปลิคุณฺฐิโต มโต’’ติฯ (ชา. ๑.๒.๑๐๗-๑๐๘) –

อาทินา ชาตกํ วตฺวา อปราปเรสุปิ ทิวเสสุ ตถานุรูปเมว กถํ อารพฺภ –

‘‘อจาริ วตายํ วิตุทํ วนานิ,
กฏฺฐงฺครุเกฺขสุ อสารเกสุ;
อถาสทา ขทิรํ ชาตสารํ,
ยตฺถพฺภิทา ครุโฬ อุตฺตมงฺค’’นฺติฯ (ชา. ๑.๒.๑๒๐);

‘‘ลสี จ เต นิปฺผลิกา, มตฺถโก จ ปทาลิโต;
สพฺพา เต ผาสุกา ภคฺคา, อชฺช โข ตฺวํ วิโรจสี’’ติฯ (ชา. ๑.๑.๑๔๓) –

เอวมาทีนิ ชาตกานิ กเถสิฯ ปุน ‘‘อกตญฺญู เทวทตฺโต’’ติ กถํ อารพฺภ –

‘‘อกรมฺหส เต กิจฺจํ, ยํ พลํ อหุวมฺหเส;
มิคราช นโม ตฺยตฺถุ, อปิ กิญฺจิ ลภามเสฯ

‘‘มม โลหิตภกฺขสฺส, นิจฺจํ ลุทฺทานิ กุพฺพโต;
ทนฺตนฺตรคโต สนฺโต, ตํ พหุํ ยมฺปิ ชีวสี’’ติฯ (ชา. ๑.๔.๒๙-๓๐) –

อาทีนิ ชาตกานิ กเถสิฯ ปุน วธาย ปริสกฺกนมสฺส อารพฺภ –

‘‘ญาตเมตํ กุรุงฺคสฺส, ยํ ตฺวํ เสปณฺณิ สิยฺยสิ;
อญฺญํ เสปณฺณิ คจฺฉามิ, น เม เต รุจฺจเต ผล’’นฺติฯ (ชา. ๑.๑.๒๑) –

อาทีนิ ชาตกานิ กเถสิฯ ปุนทิวเส ‘‘อุภโต ปริหีโน เทวทตฺโต ลาภสกฺการโต จ สามญฺญโต จา’’ติ กถาสุ ปวตฺตมานาสุ ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว เทวทตฺโต ปริหีโน, ปุพฺเพปิ ปริหีโนเยวา’’ติ วตฺวา –

‘‘อกฺขี ภินฺนา ปโฏ นฏฺโฐ, สขิเคเห จ ภณฺฑนํ;
อุภโต ปทุฏฺฐา กมฺมนฺตา, อุทกมฺหิ ถลมฺหิ จา’’ติฯ (ชา. ๑.๑.๑๓๙) –

อาทีนิ ชาตกานิ กเถสิฯ เอวํ ราชคเห วิหรนฺโต เทวทตฺตํ อารพฺภ พหูนิ ชาตกานิ กเถตฺวา ราชคหโต สาวตฺถึ คนฺตฺวา เชตวเน วิหาเร วาสํ กเปฺปสิฯ เทวทตฺโตปิ โข นว มาเส คิลาโน ปจฺฉิเม กาเล สตฺถารํ ทฏฺฐุกาโม หุตฺวา อตฺตโน สาวเก อาห – ‘‘อหํ สตฺถารํ ทฏฺฐุกาโม, ตํ เม ทเสฺสถา’’ติฯ ‘‘ตฺวํ สมตฺถกาเล สตฺถารา สทฺธึ เวรี หุตฺวา อจริ, น มยํ ตตฺถ เนสฺสามา’’ติ วุเตฺต, ‘‘มา มํ นาเสถ, มยา สตฺถริ อาฆาโต กโต, สตฺถุ ปน มยิ เกสคฺคมตฺตมฺปิ อาฆาโต นตฺถี’’ติฯ โส หิ ภควา –

‘‘วธเก เทวทตฺตมฺหิ, โจเร องฺคุลิมาลเก;
ธนปาเล ราหุเล จ, สพฺพตฺถ สมมานโส’’ติฯ (อป. เถร ๑.๑.๕๘๕; มิ. ป. ๖.๖.๕) –

‘‘ทเสฺสถ เม ภควนฺต’’นฺติ ปุนปฺปุนํ ยาจิฯ อถ นํ เต มญฺจเกนาทาย นิกฺขมึสุฯ ตสฺส อาคมนํ สุตฺวา ภิกฺขู สตฺถุ อาโรเจสุํ – ‘‘ภนฺเต, เทวทตฺโต กิร ตุมฺหากํ ทสฺสนตฺถาย อาคจฺฉตี’’ติฯ ‘‘น, ภิกฺขเว, โส เตนตฺตภาเวน มํ ปสฺสิตุํ ลภิสฺสตี’’ติฯ เทวทตฺโต กิร ปญฺจนฺนํ วตฺถูนํ อายาจิตกาลโต ปฏฺฐาย ปุน พุทฺธํ ทฏฺฐุํ น ลภติ, อยํ ธมฺมตาฯ ‘‘อสุกฏฺฐานญฺจ อสุกฏฺฐานญฺจ อาคโต, ภนฺเต’’ติฯ ‘‘ยํ อิจฺฉติ, ตํ กโรตุ, น โส มํ ปสฺสิตุํ ลภิสฺสตี’’ติฯ ‘‘ภนฺเต, อิโต โยชนมตฺตํ อาคโต, อฑฺฒโยชนํ, คาวุตํ, เชตวนโปกฺขรณีสมีปํ อาคโต, ภนฺเต’’ติฯ ‘‘สเจปิ อโนฺตเชตวนํ ปวิสติ, เนว มํ ปสฺสิตุํ ลภิสฺสตี’’ติฯ เทวทตฺตํ คเหตฺวา อาคตา เชตวนโปกฺขรณีตีเร มญฺจํ โอตาเรตฺวา โปกฺขรณึ นฺหายิตุํ โอตรึสุฯ เทวทตฺโตปิ โข มญฺจโต วุฏฺฐาย อุโภ ปาเท ภูมิยํ ฐเปตฺวา นิสีทิฯ ปาทา ปถวึ ปวิสึสุ ฯ โส อนุกฺกเมน ยาว โคปฺผกา, ยาว ชณฺณุกา, ยาว กฏิโต, ยาว ถนโต, ยาว คีวโต ปวิสิตฺวา หนุกฏฺฐิกสฺส ภูมิยํ ปวิฏฺฐกาเล –

> ‘‘อิเมหิ อฏฺฐีหิ ตมคฺคปุคฺคลํ,
> เทวาติเทวํ นรทมฺมสารถึ;
> สมนฺตจกฺขุํ สตปุญฺญลกฺขณํ,
> ปาเณหิ พุทฺธํ สรณํ อุเปมี’’ติฯ (มิ. ป. ๔.๑.๓) –

อิมํ คาถมาหฯ อิทํ กิร ฐานํ ทิสฺวา ตถาคโต เทวทตฺตํ ปพฺพาเชสิฯ สเจ หิ น โส ปพฺพชิสฺส, คิหี หุตฺวา กมฺมญฺจ ภาริยํ อกริสฺส, อายตึ ภวนิสฺสรณปจฺจยํ กาตุํ น สกฺขิสฺส, ปพฺพชิตฺวา จ ปน กิญฺจาปิ กมฺมํ ภาริยํ กริสฺสติ, อายตึ ภวนิสฺสรณปจฺจยํ กาตุํ สกฺขิสฺสตีติ ตํ สตฺถา ปพฺพาเชสิฯ โส หิ อิโต สตสหสฺสกปฺปมตฺถเก อฏฺฐิสฺสโร นาม ปเจฺจกพุโทฺธ ภวิสฺสติ, โส ปถวึ ปวิสิตฺวา อวีจิมฺหิ นิพฺพตฺติฯ นิจฺจเล พุเทฺธ อปรชฺฌภาเวน ปน นิจฺจโลว หุตฺวา ปจฺจตูติ โยชนสติเก อโนฺต อวีจิมฺหิ โยชนสตุเพฺพธเมวสฺส สรีรํ นิพฺพตฺติฯ สีสํ ยาว กณฺณสกฺขลิโต อุปริ อยกปลฺลํ ปาวิสิ, ปาทา ยาว โคปฺผกา เหฏฺฐา อยปถวิยํ ปวิฏฺฐา, มหาตาลกฺขนฺธปริมาณํ อยสูลํ ปจฺฉิมภิตฺติโต นิกฺขมิตฺวา ปิฏฺฐิมชฺฌํ ภินฺทิตฺวา อุเรน นิกฺขมิตฺวา ปุริมภิตฺตึ ปาวิสิ, อปรํ ทกฺขิณภิตฺติโต นิกฺขมิตฺวา ทกฺขิณปสฺสํ ภินฺทิตฺวา วามปเสฺสน นิกฺขมิตฺวา อุตฺตรภิตฺตึ ปาวิสิ, อปรํ อุปริ กปลฺลโต นิกฺขมิตฺวา มตฺถกํ ภินฺทิตฺวา อโธภาเคน นิกฺขมิตฺวา อยปถวึ ปาวิสิฯ เอวํ โส ตตฺถ นิจฺจโลว ปจฺจิฯ

ภิกฺขู ‘‘เอตฺตกํ ฐานํ เทวทโตฺต อาคจฺฉโนฺต สตฺถารํ ทฏฺฐุํ อลภิตฺวาว ปถวึ ปวิโฏฺฐ’’ติ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํฯ สตฺถา ‘‘น, ภิกฺขเว, เทวทโตฺต อิทาเนว มยิ อปรชฺฌิตฺวา ปถวึ ปาวิสิ, ปุเพฺพปิ ปวิโฏฺฐเยวา’’ติ วตฺวา หตฺถิราชกาเล มคฺคมูฬฺหํ ปุริสํ สมสฺสาเสตฺวา อตฺตโน ปิฏฺฐึ อาโรเปตฺวา เขมนฺตํ ปาปิตสฺส ปุน ติกฺขตฺตุํ อาคนฺตฺวา อคฺคฏฺฐาเน มชฺฌิมฏฺฐาเน มูเลหิ เอวํ ทเนฺต ฉินฺทิตฺวา ตติยวาเร มหาปุริสสฺส จกฺขุปถํ อติกฺกมนฺตสฺส ตสฺส ปถวึ ปวิฏฺฐภาวํ ทีเปตุํ –

> ‘‘อกตญฺญุสฺส โปสสฺส, นิจฺจํ วิวรทสฺสิโน;
> สพฺพํ เจ ปถวึ ทชฺชา, เนว นํ อภิราธเย’’ติฯ (ชา. ๑.๑.๗๒; ๑.๙.๑๐๗) –

อิทํ ชาตกํ กเถตฺวา ปุนปิ ตเถว กถาย สมุฏฺฐิตาย ขนฺติวาทิภูเต อตฺตนิ อปรชฺฌิตฺวา กลาพุราชภูตสฺส ตสฺส ปถวึ ปวิฏฺฐภาวํ ทีเปตุํ **ขนฺติวาทิชาตกญฺจ** (ชา. ๑.๔.๔๙ อาทโย), จูฬธมฺมปาลภูเต อตฺตนิ อปรชฺฌิตฺวา มหาปตาปราชภูตสฺส ตสฺส ปถวึ ปวิฏฺฐภาวํ ทีเปตุํ **จูฬธมฺมปาลชาตกญฺจ** (ชา. ๑.๕.๔๔ อาทโย) กเถสิฯ

ปถวึ ปวิเฏฺฐ ปน เทวทตฺเต มหาชโน หฏฺฐตุฏฺโฐ ธชปฏากกทลิโย อุสฺสาเปตฺวา ปุณฺณฆเฏ ฐเปตฺวา ‘‘ลาภา วต โน’’ติ มหนฺตํ ฉณํ อนุโภติฯ ตมตฺถํ ภควโต อาโรเจสุํฯ ภควา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว เทวทตฺเต มเต มหาชโน ตุสฺสติ, ปุพฺเพปิ ตุสฺสิเยวา’’ติ วตฺวา สพฺพชนสฺส อปฺปิเย จเณฺฑ ผรุเส พาราณสิยํ ปิงฺคลรเญฺญ นาม มเต มหาชนสฺส ตุฏฺฐภาวํ ทีเปตุํ –

> ‘‘สโพฺพ ชโน หึสิโต ปิงฺคเลน,
> ตสฺมึ มเต ปจฺจยา เวทยนฺติ;
> ปิโย นุ เต อาสิ อกณฺหเนโตฺต,
> กสฺมา ตุวํ โรทสิ ทฺวารปาลฯ
>
> ‘‘น เม ปิโย อาสิ อกณฺหเนโตฺต,
> ภายามิ ปจฺจาคมนาย ตสฺส;
> อิโต คโต หึเสยฺย มจฺจุราชํ,
> โส หึสิโต อาเนยฺย ปุน อิธา’’ติฯ (ชา. ๑.๒.๑๗๙-๑๘๐) –

อิทํ **ปิงฺคลชาตกํ** กเถสิฯ ภิกฺขู สตฺถารํ ปุจฺฉิํสุ – ‘‘อิทานิ, ภเนฺต, เทวทโตฺต กุหิํ นิพฺพโตฺต’’ติ? ‘‘อวีจิมหานิรเย, ภิกฺขเว’’ติฯ ‘‘ภเนฺต, อิธ ตปฺปโนฺต วิจริตฺวา ปุน คนฺตฺวา ตปฺปนฏฺฐาเนเยว นิพฺพโตฺต’’ติฯ ‘‘อาม, ภิกฺขเว, ปพฺพชิตา วา โหนฺตุ คหฏฺฐา วา, ปมาทวิหาริโน อุภยตฺถ ตปฺปนฺติเยวา’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

> **๑๗.** ‘‘อิธ ตปฺปติ เปจฺจ ตปฺปติ, ปาปการี อุภยตฺถ ตปฺปติ;
> ปาปํ เม กตนฺติ ตปฺปติ, ภิโยฺย ตปฺปติ ทุคฺคติํ คโต’’ติฯ

ตตฺถ **อิธ ตปฺปตี**ติ อิธ กมฺมตปฺปเนน โทมนสฺสมเตฺตน ตปฺปติฯ **เปจฺจา**ติ ปรโลเก ปน วิปากตปฺปเนน อติทารุเณน อปายทุเกฺขน ตปฺปติฯ **ปาปการี**ติ นานปฺปการสฺส ปาปสฺส กตฺตาฯ **อุภยตฺถา**ติ อิมินา วุตฺตปฺปกาเรน ตปฺปเนน อุภยตฺถ ตปฺปติ นามฯ **ปาปํ เม**ติ โส หิ กมฺมตปฺปเนน กปฺปโนฺต ‘‘ปาปํ เม กต’’นฺติ ตปฺปติฯ ตํ อปฺปมตฺตกํ ตปฺปนํ, วิปากตปฺปเนน ปน ตปฺปโนฺต **ภิโยฺย ตปฺปติ ทุคฺคติํ คโต** อติผรุเสน ตปฺปเนน อติวิย ตปฺปตีติฯ

คาถาปริโยสาเน พหู โสตาปนฺนาทโย อเหสุํฯ เทสนา มหาชนสฺส สาตฺถิกา ชาตาติฯ

เทวทตฺตวตฺถุ ทฺวาทสมํฯ

๑๓. สุมนาเทวีวตฺถุ

อิธ นนฺทตีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต สุมนาเทวิํ อารพฺภ กเถสิฯ

สาวตฺถิยญฺหิ เทวสิกํ อนาถปิณฺฑิกสฺส เคเห เทฺว ภิกฺขูสหสฺสานิ ภุญฺชนฺติ, ตถา วิสาขาย มหาอุปาสิกายฯ สาวตฺถิยํ โย โย ทานํ ทาตุกาโม โหติ, โส โส เตสํ อุภินฺนํ โอกาสํ ลภิตฺวาว กโรติฯ กิํ การณา? ‘‘ตุมฺหากํ ทานคฺคํ อนาถปิณฺฑิโก วา วิสาขา วา อาคตา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา, ‘‘นาคตา’’ติ วุเตฺต สตสหสฺสํ วิสฺสเชฺชตฺวา กตทานมฺปิ ‘‘กิํ ทานํ นาเมต’’นฺติ ครหนฺติฯ อุโภปิ หิ เต ภิกฺขุสงฺฆสฺส รุจิญฺจ อนุจฺฉวิกกิจฺจานิ จ อติวิย ชานนฺติ, เตสุ วิจาเรเนฺตสุ ภิกฺขู จิตฺตรูปํ ภุญฺชนฺติฯ ตสฺมา สเพฺพ ทานํ ทาตุกามา เต คเหตฺวาว คจฺฉนฺติฯ อิติ เต อตฺต

โน อตฺตโน ฆเร ภิกฺขู ปริวิสิตุํ น ลภนฺติฯ ตโต วิสาขา, ‘‘โก นุ โข มม ฐาเน ฐตฺวา ภิกฺขุสงฺฆํ ปริวิสิสฺสตี’’ติ อุปธาเรนฺตี ปุตฺตสฺส ธีตรํ ทิสฺวา ตํ อตฺตโน ฐาเน ฐเปสิฯ สา ตสฺสา นิเวสเน ภิกฺขุสงฺฆํ ปริวิสติฯ อนาถปิณฺฑิโกปิ มหาสุภทฺทํ นาม เชฏฺฐธีตรํ ฐเปสิฯ สา ภิกฺขูนํ เวยฺยาวจฺจํ กโรนฺตี ธมฺมํ สุณนฺตี โสตาปนฺนา หุตฺวา ปติกุลํ อคมาสิฯ ตโต จูฬสุภทฺทํ ฐเปสิฯ สาปิ ตเถว กโรนฺตี โสตาปนฺนา หุตฺวา ปติกุลํ คตาฯ อถ สุมนเทวิํ นาม กนิฏฺฐธีตรํ ฐเปสิฯ สา ปน ธมฺมํ สุตฺวา สกทาคามิผลํ ปตฺวา กุมาริกาว หุตฺวา ตถารูเปน อผาสุเกน อาตุรา อาหารุปจฺเฉทํ กตฺวา ปิตรํ ทฏฺฐุกามา หุตฺวา ปโกฺกสาเปสิฯ โส เอกสฺมิํ ทานเคเห ตสฺสา สาสนํ สุตฺวาว อาคนฺตฺวา, ‘‘กิํ, อมฺม สุมเน’’ติ อาหฯ สาปิ นํ อาห – ‘‘กิํ, ตาต กนิฏฺฐภาติกา’’ติ? ‘‘วิลปสิ อมฺมา’’ติ? ‘‘น วิลปามิ, กนิฏฺฐภาติกา’’ติฯ ‘‘ภายสิ, อมฺมา’’ติ? ‘‘น ภายามิ, กนิฏฺฐภาติกา’’ติฯ เอตฺตกํ วตฺวาเยว ปน สา กาลมกาสิฯ โส โสตาปโนฺนปิ สมาโน เสฏฺฐิธีตริ อุปฺปนฺนโสกํ อธิวาเสตุํ อสโกฺกโนฺต ธีตุ สรีรกิจฺจํ กาเรตฺวา โรทโนฺต สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา, ‘‘กิํ, คหปติ, ทุกฺขี ทุมฺมโน อสฺสุมุโข โรทมาโน อาคโตสี’’ติ วุเตฺต, ‘‘ธีตา เม, ภเนฺต, สุมนเทวี กาลกตา’’ติ อาหฯ ‘‘อถ กสฺมา โสจสิ, นนุ สเพฺพสํ เอกํสิกํ มรณ’’นฺติ? ‘‘ชานาเมตํ, ภเนฺต, เอวรูปา นาม เม หิริโอตฺตปฺปสมฺปนฺนา ธีตา, สา มรณกาเล สติํ ปจฺจุปฏฺฐาเปตุํ อสโกฺกนฺตี วิลปมานา มตา, เตน เม อนปฺปกํ โทมนสฺสํ อุปฺปชฺชตี’’ติฯ ‘‘กิํ ปน ตาย กถิตํ มหาเสฏฺฐี’’ติ? ‘‘อหํ ตํ, ภเนฺต, ‘อมฺม, สุมเน’ติ อามเนฺตสิํฯ อถ มํ อาห – ‘กิํ, ตาต, กนิฏฺฐภาติกา’ติ? ‘วิลปสิ, อมฺมา’ติ? ‘น วิลปามิ, กนิฏฺฐภาติกา’ติฯ ‘ภายสิ, อมฺมา’ติ? ‘น ภายามิ กนิฏฺฐภาติกา’ติฯ เอตฺตกํ วตฺวา กาลมกาสี’’ติฯ อถ นํ ภควา อาห – ‘‘น เต มหาเสฏฺฐิ ธีตา วิลปตี’’ติฯ ‘‘อถ กสฺมา ภเนฺต เอวมาหา’’ติ? ‘‘กนิฏฺฐตฺตาเยว ฯ ธีตา หิ เต, คหปติ, มคฺคผเลหิ ตยา มหลฺลิกาฯ ตฺวญฺหิ โสตาปโนฺน, ธีตา ปน เต สกทาคามินีฯ สา มคฺคผเลหิ ตยา มหลฺลิกตฺตา ตํ เอวมาหา’’ติฯ ‘‘เอวํ, ภเนฺต’’ติ? ‘‘เอวํ, คหปตี’’ติฯ ‘‘อิทานิ กุหิํ นิพฺพตฺตา, ภเนฺต’’ติ? ‘‘ตุสิตภวเน, คหปตี’’ติฯ ‘‘ภเนฺต, มม ธีตา อิธ ญาตกานํ อนฺตเร นนฺทมานา วิจริตฺวา อิโต คนฺตฺวาปิ นนฺทนฏฺฐาเนเยว นิพฺพตฺตา’’ติฯ อถ นํ สตฺถา ‘‘อาม, คหปติ, อปฺปมตฺตา นาม คหฏฺฐา วา ปพฺพชิตา วา อิธ โลเก จ ปรโลเก จ นนฺทนฺติเยวา’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๑๘. ‘‘อิธ นนฺทติ เปจฺจ นนฺทติ, กตปุโญฺญ อุภยตฺถ นนฺทติ;
ปุญฺญํ เม กตนฺติ นนฺทติ, ภิโยฺย นนฺทติ สุคฺคติํ คโต’’ติฯ

ตตฺถ **อิธา**ติ อิธ โลเก กมฺมนนฺทเนน นนฺทติฯ **เปจฺจา**ติ ปรโลเก วิปากนนฺทเนน นนฺทติฯ **กตปุโญฺญ**ติ นานปฺปการสฺส ปุญฺญสฺส กตฺตาฯ **อุภยตฺถา**ติ อิธ ‘‘กตํ เม กุสลํ, อกตํ เม ปาป’’นฺติ นนฺทติ, ปรตฺถ วิปากํ อนุภวโนฺต นนฺทติฯ **ปุญฺญํ เม**ติ อิธ นนฺทโนฺต ปน ‘‘ปุญฺญํ เม กต’’นฺติ โสมนสฺสมเตฺตเนว กมฺมนนฺทนํ อุปาทาย นนฺทติฯ **ภิโยฺย**ติ วิปากนนฺทเนน ปน สุคติํ คโต สตฺตปญฺญาสวสฺสโกฏิโย สฏฺฐิวสฺสสตสหสฺสานิ ทิพฺพสมฺปตฺติํ อนุภวโนฺต ตุสิตปุเร อติวิย นนฺทตีติฯ

คาถาปริโยสาเน พหู โสตาปนฺนาทโย อเหสุํฯ มหาชนสฺส สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา ชาตาติฯ

สุมนาเทวีวตฺถุ เตรสมํฯ

๑๔. เทฺวสหายกภิกฺขุวตฺถุ

พหุมฺปิ เจติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เทฺว สหายเก อารพฺภ กเถสิฯ

สาวตฺถิวาสิโน หิ เทฺว กุลปุตฺตา สหายกา วิหารํ คนฺตฺวา สตฺถุ ธมฺมเทสนํ สุตฺวา กาเม ปหาย สาสเน อุรํ ทตฺวา ปพฺพชิตฺวา ปญฺจ วสฺสานิ อาจริยุปชฺฌายานํ สนฺติเก วสิตฺวา สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา สาสเน ธุรํ ปุจฺฉิตฺวา วิปสฺสนาธุรญฺจ คนฺถธุรญฺจ วิตฺถารโต สุตฺวา เอโก ตาว ‘‘อหํ, ภนฺเต, มหลฺลกกาเล ปพฺพชิโต น สกฺขิสฺสามิ คนฺถธุรํ ปูเรตุํ, วิปสฺสนาธุรํ ปน ปูเรสฺสามี’’ติ ยาว อรหตฺตา วิปสฺสนาธุรํ กถาเปตฺวา ฆเฏนฺโต วายมนฺโต สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณิฯ อิตโร ปน ‘‘อหํ คนฺถธุรํ ปูเรสฺสามี’’ติ อนุกฺกเมน เตปิฏกํ พุทฺธวจนํ อุคฺคณฺหิตฺวา คตคตฏฺฐาเน ธมฺมํ กเถติ, สรภญฺญํ ภณติ, ปญฺจนฺนํ ภิกฺขุสตานํ ธมฺมํ วาเจนฺโต วิจรติฯ อฏฺฐารสนฺนํ มหาคณานํ อาจริโย อโหสิฯ ภิกฺขู สตฺถุ สนฺติเก กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา อิตรสฺส เถรสฺส วสนฏฺฐานํ คนฺตฺวา ตสฺส โอวาเท ฐตฺวา อรหตฺตํ ปตฺวา เถรํ วนฺทิตฺวา, ‘‘สตฺถารํ ทฏฺฐุกามมฺหา’’ติ วทนฺติฯ เถโร ‘‘คจฺฉถ, อาวุโส, มม วจเนน สตฺถารํ วนฺทิตฺวา อสีติ มหาเถเร วนฺทถ, สหายกเตฺถรมฺปิ เม ‘อมฺหากํ อาจริโย ตุเมฺห วนฺทตี’ติ วทถา’’ติ เปเสติฯ เต ภิกฺขู วิหารํ คนฺตฺวา สตฺถารเญฺจว อสีติ มหาเถเร จ วนฺทิตฺวา คนฺถิกเตฺถรสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา, ‘‘ภนฺเต, อมฺหากํ อาจริโย ตุเมฺห วนฺทตี’’ติ วทนฺติฯ อิตเรน จ ‘‘โก นาม โส’’ติ วุเตฺต, ‘‘ตุมฺหากํ สหายกภิกฺขุ, ภนฺเต’’ติ วทนฺติฯ เอวํ เถเร ปุนปฺปุนํ สาสนํ ปหิณเนฺต โส ภิกฺขุ โถกํ กาลํ สหิตฺวา อปรภาเค สหิตุํ อสโกฺกโนฺต ‘‘อมฺหากํ อาจริโย ตุเมฺห วนฺทตี’’ติ วุเตฺต, ‘‘โก เอโส’’ติ วตฺวา ‘‘ตุมฺหากํ สหายกภิกฺขู’’ติ วุเตฺต, ‘‘กึ ปน ตุเมฺหหิ ตสฺส สนฺติเก อุคฺคหิตํ, กึ ทีฆนิกายาทีสุ อญฺญตโร นิกาโย, กึ ตีสุ ปิฏเกสุ เอกํ ปิฏก’’นฺติ วตฺวา ‘‘จตุปฺปทิกมฺปิ คาถํ น ชานาติ, ปํสุกูลํ คเหตฺวา ปพฺพชิตกาเลเยว อรญฺญํ ปวิโฏฺฐ, พหู วต อเนฺตวาสิเก ลภิ, ตสฺส อาคตกาเล มยา ปญฺหํ ปุจฺฉิตุํ วฏฺฏตี’’ติ จิเนฺตสิฯ

อถ อปรภาเค เถโร สตฺถารํ ทฏฺฐุํ อาคโตฯ สหายกสฺส เถรสฺส สนฺติเก ปตฺตจีวรํ ฐเปตฺวา คนฺตฺวา สตฺถารเญฺจว อสีติ มหาเถเร จ วนฺทิตฺวา สหายกสฺส วสนฏฺฐานํ ปจฺจาคมิฯ อถสฺส โส วตฺตํ กาเรตฺวา สมปฺปมาณํ อาสนํ คเหตฺวา, ‘‘ปญฺหํ ปุจฺฉิสฺสามี’’ติ นิสีทิฯ ตสฺมึ ขเณ สตฺถา ‘‘เอส เอวรูปํ มม ปุตฺตํ วิเหเฐตฺวา นิรเย นิพฺพเตฺตยฺยา’’ติ ตสฺมึ อนุกมฺปาย วิหารจาริกํ จรโนฺต วิย เตสํ นิสินฺนฏฺฐานํ คนฺตฺวา ปญฺญตฺตวรพุทฺธาสเน นิสีทิฯ ตตฺถ ตตฺถ นิสีทนฺตา หิ ภิกฺขู พุทฺธาสนํ ปญฺญาเปตฺวาว นิสีทนฺติฯ เตน สตฺถา ปกติปญฺญเตฺตเยว อาสเน นิสีทิฯ นิสชฺช โข ปน คนฺถิกภิกฺขุํ ปฐมชฺฌาเน ปญฺหํ ปุจฺฉิตฺวา ตสฺมึ อกถิเต ทุติยชฺฌานํ อาทึ กตฺวา อฏฺฐสุปิ สมาปตฺตีสุ รูปารูเปสุ จ ปญฺหํ ปุจฺฉิฯ คนฺถิกเตฺถโร เอกมฺปิ กเถตุํ นาสกฺขิฯ อิตโร ตํ สพฺพํ กเถสิฯ อถ นํ โสตาปตฺติมเคฺค ปญฺหํ ปุจฺฉิฯ คนฺถิกเตฺถโร กเถตุํ นาสกฺขิฯ ตโต ขีณาสวเตฺถรํ ปุจฺฉิฯ เถโร กเถสิฯ สตฺถา ‘‘สาธุ สาธุ, ภิกฺขู’’ติ อภินนฺทิตฺวา เสสมเคฺคสุปิ ปฏิปาฏิยา ปญฺหํ ปุจฺฉิฯ คนฺถิโก เอกมฺปิ กเถตุํ นาสกฺขิ, ขีณาสโว ปุจฺฉิตํ ปุจฺฉิตํ กเถสิฯ สตฺถา จตูสุปิ ฐาเนสุ ตสฺส สาธุการํ อทาสิฯ ตํ สุตฺวา ภุมฺมเทเว อาทึ กตฺวา ยาว พฺรหฺมโลกา สพฺพา เทวตา เจว นาคสุปณฺณา จ สาธุการํ อทํสุฯ ตํ สาธุการํ สุตฺวา ตสฺส อเนฺตวาสิกา เจว สทฺธิวิหาริโน จ สตฺถารํ อุชฺฌายึสุ – ‘‘กึ นาเมตํ สตฺถารา กตํ, กิญฺจิ อชานนฺตสฺส มหลฺลกเตฺถรสฺส จตูสุ ฐาเนสุ สาธุการํ อทาสิ, อมฺหากํ ปนาจริยสฺส สพฺพปริยตฺติธรสฺส ปญฺจนฺนํ ภิกฺขุสตานํ ปาโมกฺขสฺส ปสํสามตฺตมฺปิ น กรี’’ติฯ อถ เน สตฺถา ‘‘กึ นาเมตํ, ภิกฺขเว, กเถถา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ตสฺมึ อเตฺถ อาโรจิเต, ‘‘ภิกฺขเว, ตุมฺหากํ อาจริโย มม สาสเน ภติยา คาโว รกฺขณสทิโส, มยฺหํ ปน ปุโตฺต ยถารุจิยา ปญฺจ โครเส ปริภุญฺชนกสามิสทิโส’’ติ วตฺวา อิมา คาถา อภาสิ –

๑๙. ‘‘พหุมฺปิ เจ สํหิต ภาสมาโน,
น ตกฺกโร โหติ นโร ปมโตฺต;
โคโปว คาโว คณยํ ปเรสํ,

น ภาควา สามญฺญสฺส โหติฯ

๒๐. ‘‘อปฺปมฺปิ เจ สํหิต ภาสมาโน,
ธมฺมสฺส โหติ อนุธมฺมจารี;
ราคญฺจ โทสญฺจ ปหาย โมหํ,
สมฺมปฺปชาโน สุวิมุตฺตจิโตฺตฯ
‘‘อนุปาทิยาโน อิธ วา หุรํ วา,
ส ภาควา สามญฺญสฺส โหตี’’ติฯ

ตตฺถ **สํหิต**นฺติ เตปิฏกสฺส พุทฺธวจนเสฺสตํ นามํฯ ตํ อาจริเย อุปสงฺกมิตฺวา อุคฺคณฺหิตฺวา พหุมฺปิ ปเรสํ **ภาสมาโน** วาเจโนฺต ตํ ธมฺมํ สุตฺวา ยํ การเกน ปุคฺคเลน กตฺตพฺพํ, ตกฺกโร น โหติฯ กุกฺกุฏสฺส ปกฺขปหรณมตฺตมฺปิ อนิจฺจาทิวเสน โยนิโสมนสิการํ นปฺปวเตฺตติฯ เอโส ยถา นาม ทิวสํ ภติยา คาโว รกฺขโนฺต โคโป ปาโตว นิรวเสสํ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา สายํ คเหตฺวา สามิกานํ นิยฺยาเทตฺวา ทิวสภติมตฺตํ คณฺหาติ, ยถารุจิยา ปน ปญฺจ โครเส ปริภุญฺชิตุํ น ลภติ, เอวเมว เกวลํ อเนฺตวาสิกานํ สนฺติกา วตฺตปฏิวตฺตกรณมตฺตสฺส ภาคี โหติ, สามญฺญสฺส ปน ภาคี น โหติฯ ยถา ปน โคปาลเกน นิยฺยาทิตานํ คุนฺนํ โครสํ สามิกาว ปริภุญฺชนฺติ, ตถา เตน กถิตํ ธมฺมํ สุตฺวา การกปุคฺคลา ยถานุสิฏฺฐํ ปฏิปชฺชิตฺวา เกจิ ปฐมชฺฌานาทีนิ ปาปุณนฺติ, เกจิ วิปสฺสนํ วเฑฺฒตฺวา มคฺคผลานิ ปาปุณนฺติ, โคณสามิกา โครสเสฺสว สามญฺญสฺส ภาคิโน โหนฺติฯ

อิติ สตฺถา สีลสมฺปนฺนสฺส พหุสฺสุตสฺส ปมาทวิหาริโน อนิจฺจาทิวเสน โยนิโสมนสิกาเร ปมตฺตสฺส ภิกฺขุโน วเสน ปฐมํ คาถํ กเถสิ, น ทุสฺสีลสฺสฯ ทุติยคาถา ปน อปฺปสฺสุตสฺสปิ โยนิโสมนสิกาเร กมฺมํ กโรนฺตสฺส การกปุคฺคลสฺส วเสน กถิตาฯ

ตตฺถ **อปฺปมฺปิ เจ**ติ โถกํ เอกวคฺคทฺวิวคฺคมตฺตมฺปิฯ **ธมฺมสฺส โหติ อนุธมฺมจารี**ติ อตฺถมญฺญาย ธมฺมมญฺญาย นวโลกุตฺตรธมฺมสฺส อนุรูปํ ธมฺมํ ปุพฺพภาคปฏิปทาสงฺขาตํ จตุปาริสุทฺธิสีลธุตงฺคอสุภกมฺมฏฺฐานาทิเภทํ จรโนฺต อนุธมฺมจารี โหติฯ โส ‘‘อชฺช อเชฺชวา’’ติ ปฏิเวธํ อากงฺขโนฺต วิจรติฯ โส อิมาย สมฺมาปฏิปตฺติยา ราคญฺจ โทสญฺจ ปหาย โมหํ สมฺมา เหตุนา นเยน ปริชานิตเพฺพ ธเมฺม ปริชานโนฺต ตทงฺควิกฺขมฺภนสมุเจฺฉทปฏิปฺปสฺสทฺธินิสฺสรณวิมุตฺตีนํ วเสน สุวิมุตฺตจิโตฺต, **อนุปาทิยาโน อิธ วา หุรํ วา**ติ อิธโลกปรโลกปริยาปนฺนา วา อชฺฌตฺติกพาหิรา วา ขนฺธายตนธาตุโย จตูหิ อุปาทาเนหิ อนุปาทิยโนฺต มหาขีณาสโว มคฺคสงฺขาตสฺส สามญฺญสฺส วเสน อาคตสฺส ผลสามญฺญสฺส เจว ปญฺจอเสกฺขธมฺมกฺขนฺธสฺส จ ภาควา โหตีติ รตนกูเฏน วิย อคารสฺส อรหเตฺตน เทสนาย กูฏํ คณฺหีติฯ

คาถาปริโยสาเน พหู โสตาปนฺนาทโย อเหสุํฯ เทสนา มหาชนสฺส สาตฺถิกา ชาตาติฯ

เทฺวสหายกภิกฺขุวตฺถุ จุทฺทสมํฯ

ยมกวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ปฐโม วโคฺคฯ

๒. อปฺปมาทวคฺค

๑. สามาวตีวตฺถุ

อปฺปมาโท อมตปทนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา โกสมฺพึ อุปนิสฺสาย โฆสิตาราเม วิหรนฺโต สามาวติปฺปมุขานํ ปญฺจนฺนํ อิตฺถิสตานํ, มาคณฺฑิยปฺปมุขานญฺจ เอติสฺสา ปญฺจนฺนํ ญาติสตานํ มรณพฺยสนํ อารพฺภ กเถสิฯ

ตตฺรายํ อนุปุพฺพิกถา – อตีเต อลฺลกปฺปรฏฺเฐ อลฺลกปฺปราชา นาม, เวฐทีปกรฏฺเฐ เวฐทีปกราชา นามาติ อิเม เทฺว ทหรกาลโต ปฏฺฐาย สหายกา หุตฺวา เอกาจริยกุเล สิปฺปํ อุคฺคณฺหิตฺวา อตฺตโน อตฺตโน ปิตูนํ อจฺจเยน ฉตฺตํ อุสฺสาเปตฺวา อายาเมน ทสทสโยชนิเก รฏฺเฐ ราชาโน อเหสุํฯ เต กาเลน กาลํ สมาคนฺตฺวา เอกโต ติฏฺฐนฺตา นิสีทนฺตา นิปชฺชนฺตา มหาชนํ ชายมานญฺจ ชียมานญฺจ มียมานญฺจ ทิสฺวา ‘‘ปรโลกํ คจฺฉนฺตํ อนุคจฺฉโนฺต นาม นตฺถิ, อนฺตมโส อตฺตโน สรีรมฺปิ นานุคจฺฉติ, สพฺพํ ปหาย คนฺตพฺพํ, กึ โน ฆราวาเสน, ปพฺพชิสฺสามา’’ติ มเนฺตตฺวา รชฺชานิ ปุตฺตทารานํ นิยฺยาเทตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา หิมวนฺตปฺปเทเส วสนฺตา มนฺตยึสุ – ‘‘มยํ รชฺชํ ปหาย ปพฺพชิตา, น ชีวิตุํ อสโกฺกนฺตาฯ เต มยํ เอกฏฺฐาเน วสนฺตา อปพฺพชิตสทิสาเยว โหม, ตสฺมา วิสุํ วสิสฺสามฯ ตฺวํ เอตสฺมึ ปพฺพเต วส, อหํ อิมสฺมึ ปพฺพเต วสิสฺสามิฯ อนฺวฑฺฒมาสํ ปน อุโปสถทิวเส เอกโต ภวิสฺสามา’’ติฯ อถ โข เนสํ เอตทโหสิ – ‘‘เอวมฺปิ โน คณสงฺคณิกาว ภวิสฺสติ, ตฺวํ ปน ตว ปพฺพเต อคฺคึ ชาเลยฺยาสิ, อหํ มม ปพฺพเต อคฺคึ ชาเลสฺสามิ, ตาย สญฺญาย อตฺถิภาวํ ชานิสฺสามา’’ติฯ เต ตถา กรึสุฯ

อถ อปรภาเค เวฐทีปกตาปโส กาลํ กตฺวา มเหสโกฺข เทวราชา หุตฺวา นิพฺพโตฺตฯ ตโต อฑฺฒมาเส สมฺปเตฺต อคฺคึ อทิสฺวาว อิตโร ‘‘สหายโก เม กาลกโต’’ติ อญฺญาสิฯ อิตโรปิ นิพฺพตฺตกฺขเณเยว อตฺตโน เทวสิรึ โอโลเกตฺวา กมฺมํ อุปธาเรโนฺต นิกฺขมนโต ปฏฺฐาย อตฺตโน ตปจริยํ ทิสฺวา ‘‘คนฺตฺวา มม สหายกํ ปสฺสิสฺสามี’’ติ ตํ อตฺตภาวํ วิชหิตฺวา มคฺคิกปุริโส วิย ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิฯ อถ นํ โส อาห – ‘‘กุโต อาคโตสี’’ติ? ‘‘มคฺคิกปุริโส อหํ, ภเนฺต, ทูรโตว อาคโตมฺหิฯ กึ ปน, ภเนฺต, อโยฺย อิมสฺมึ ฐาเน เอกโกว วสติ, อโญฺญปิ โกจิ อตฺถี’’ติ? ‘‘อตฺถิ เม เอโก สหายโก’’ติฯ ‘‘กุหึ โส’’ติ? ‘‘เอตสฺมึ ปพฺพเต วสติ, อุโปสถทิวเส ปน อคฺคึ น ชาเลติ, มโต นูน ภวิสฺสตี’’ติฯ ‘‘เอวํ, ภเนฺต’’ติ? ‘‘เอวมาวุโส’’ติฯ ‘‘อหํ โส, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘กุหึ นิพฺพโตฺตสี’’ติ? ‘‘เทวโลเก มเหสโกฺข เทวราชา หุตฺวา นิพฺพโตฺตสฺมิ, ภเนฺต, ‘อยฺยํ ปสฺสิสฺสามี’ติ ปุน อาคโตมฺหิฯ อปิ นุ โข อยฺยานํ อิมสฺมึ ฐาเน วสนฺตานํ โกจิ อุปทฺทโว อตฺถี’’ติ? ‘‘อาม, อาวุโส, หตฺถี นิสฺสาย กิลมามี’’ติฯ ‘‘กึ โว, ภเนฺต, หตฺถี กโรนฺตี’’ติ? ‘‘สมฺมชฺชนฏฺฐาเน ลณฺฑํ ปาเตนฺติ, ปาเทหิ ภูมิยํ ปหริตฺวา ปํสุํ อุทฺธรนฺติ, สฺวาหํ ลณฺฑํ ฉเฑฺฑโนฺต ปํสุํ สมํ กโรโนฺต กิลมามี’’ติฯ ‘‘กึ ปน เตสํ อนาคมนํ อิจฺฉถา’’ติ? ‘‘อามาวุโส’’ติฯ ‘‘เตน หิ เตสํ อนาคมนํ กริสฺสามี’’ติ ตาปสสฺส หตฺถิกนฺตวีณเญฺจว หตฺถิกนฺตมนฺตญฺจ อทาสิฯ ททโนฺต จ ปน วีณาย ติโสฺส ตนฺติโย ทเสฺสตฺวา ตโย มเนฺต อุคฺคณฺหาเปตฺวา ‘‘อิมํ ตนฺตึ ปหริตฺวา อิมสฺมึ มเนฺต วุเตฺต นิวตฺติตฺวา โอโลเกตุมฺปิ อสโกฺกนฺตา หตฺถี ปลายนฺติ, อิมํ ตนฺตึ ปหริตฺวา อิมสฺมึ มเนฺต วุเตฺต นิวตฺติตฺวา ปจฺฉโต โอโลเกนฺตา โอโลเกนฺตา ปลายนฺติ, อิมํ ตนฺตึ ปหริตฺวา อิมสฺมึ มเนฺต วุเตฺต หตฺถิยูถปติ ปิฏฺฐึ อุปนาเมโนฺต อาคจฺฉตี’’ติ อาจิกฺขิตฺวา, ‘‘ยํ โว รุจฺจติ, ตํ กเรยฺยาถา’’ติ วตฺวา ตาปสํ วนฺทิตฺวา ปกฺกามิฯ ตาปโส ปลายนมนฺตํ วตฺวา ปลายนตนฺตึ ปหริตฺวา หตฺถี ปลาเปตฺวา วสิฯ

ตสฺมึ สมเย โกสมฺพิยํ ปูรนฺตโปฺป นาม ราชา โหติฯ โส เอกทิวสํ คพฺภินิยา เทวิยา สทฺธึ พาลสูริยตปํ ตปฺปมาโน อโพฺภกาสตเล นิสีทิฯ เทวี รโญฺญ ปารุปนํ สตสหสฺสคฺฆนิกํ รตฺตกมฺพลํ ปารุปิตฺวา นิสินฺนา รญฺญา สทฺธึ สมฺลฺลปมานา รโญฺญ องฺคุลิโต สตสหสฺสคฺฆนิกํ ราชมุทฺทิกํ นีหริตฺวา อตฺตโน องฺคุลิยํ ปิลนฺธิฯ ตสฺมึ สมเย หตฺถิลิงฺคสกุโณ อากาเสน คจฺฉโนฺต ทูรโต รตฺตกมฺพลปารุปนํ เทวึ ทิสฺวา ‘‘มํสเปสี’’ติ สญฺญาย ปเกฺข วิสฺสเชฺชตฺวา โอตริฯ ราชา ตสฺส โอตรณสเทฺทน ภีโต อุฎฺฐาย อโนฺตนิเวสนํ ปาวิสิฯ เทวี ครุคพฺภตาย เจว ภีรุกชาติกตาย จ เวเคน คนฺตุํ นาสกฺขิฯ อถ นํ โส สกุโณ อชฺฌปฺปโตฺต นขปญฺชเร นิสีทาเปตฺวา อากาสํ ปกฺขนฺทิฯ เต กิร สกุณา ปญฺจนฺนํ หตฺถีนํ พลํ ธาเรนฺติฯ ตสฺมา อากาเสน เนตฺวา ยถารุจิตฎฺฐาเน นิสีทิตฺวา มํสํ ขาทนฺติฯ สาปิ เตน นียมานา มรณภยภีตา จิเนฺตสิ – ‘‘สจาหํ วิรวิสฺสามิ, มนุสฺสสโทฺท นาม ติรจฺฉานคตานํ อุเพฺพชนีโย, ตํ สุตฺวา มํ ฉเฑฺฑสฺสติฯ เอวํ สเนฺต สห คเพฺภน ชีวิตกฺขยํ ปาปุณิสฺสามิ, ยสฺมึ ปน ฐาเน นิสีทิตฺวา มํ ขาทิตุํ อารภิสฺสติ, ตตฺร นํ สทฺทํ กตฺวา ปลาเปสฺสามี’’ติฯ สา อตฺตโน ปณฺฑิตตาย อธิวาเสสิฯ

ตทา จ หิมวนฺตปเทเส โถกํ วฑฺฒิตฺวา มณฺฑปากาเรน ฐิโต เอโก มหานิโคฺรโธ โหติฯ โส สกุโณ มิครูปาทีนิ ตตฺถ เนตฺวา ขาทติ, ตสฺมา ตมฺปิ ตเตฺถว เนตฺวา วิฎปพฺภนฺตเร ฐเปตฺวา อาคตมคฺคํ โอโลเกสิฯ อาคตมโคฺคโลกนํ กิร เตสํ ธมฺมตาฯ ตสฺมึ ขเณ เทวี, ‘‘อิทานิ อิมํ ปลาเปตุํ วฎฺฎตี’’ติ จิเนฺตตฺวา อุโภ หเตฺถ อุกฺขิปิตฺวา ปาณิสทฺทเญฺจว มุขสทฺทญฺจ กตฺวา ตํ ปลาเปสิฯ อถสฺสา สูริยตฺถงฺคมนกาเล คเพฺภ กมฺมชวาตา จลึสุฯ สพฺพทิสาสุ คชฺชโนฺต มหาเมโฆ อุฎฺฐหิฯ สุเขธิตาย ราชมเหสิยา ‘‘มา ภายิ, อเยฺย’’ติ วจนมตฺตมฺปิ อลภมานาย ทุกฺขปเรตาย สพฺพรตฺตึ นิทฺทา นาม นาโหสิฯ วิภาตาย ปน รตฺติยา วลาหกวิคโม จ อรุณุคฺคมนญฺจ ตสฺสา คพฺภวุฎฺฐานญฺจ เอกกฺขเณเยว อโหสิฯ สา เมฆอุตุญฺจ ปพฺพตอุตุญฺจ อรุณอุตุญฺจ คเหตฺวา ชาตตฺตา ปุตฺตสฺส อุเตโนติ นามํ อกาสิฯ

อลฺลกปฺปตาปสสฺสปิ โข ตโต อวิทูเร วสนฎฺฐานํ โหติฯ โส ปกติยาว วสฺสทิวเส สีตภเยน ผลาผลตฺถาย วนํ น ปวิสติ, ตํ รุกฺขมูลํ คนฺตฺวา สกุเณหิ ขาทิตมํสานํ อฎฺฐึ อาหริตฺวา โกเฎฺฎตฺวา รสํ กตฺวา ปิวติฯ ตสฺมา ตํ ทิวสํ ‘‘อฎฺฐึ อาหริสฺสามี’’ติ ตตฺถ คนฺตฺวา รุกฺขมูเล อฎฺฐึ ปริเยเสโนฺต อุปริ ทารกสทฺทํ สุตฺวา อุโลฺลเกโนฺต เทวึ ทิสฺวา ‘‘กาสิ ตฺว’’นฺติ วตฺวา ‘‘มานุสิตฺถิมฺหี’’ติฯ ‘‘กถํ อาคตาสี’’ติ? ‘‘หตฺถิลิงฺคสกุเณนานีตามฺหี’’ติ วุเตฺต ‘‘โอตราหี’’ติ อาหฯ ‘‘ชาติสเมฺภทโต ภายามิ, อยฺยา’’ติฯ ‘‘กาสิ ตฺว’’นฺติ? ‘‘ขตฺติยามฺหี’’ติฯ ‘‘อหมฺปิ ขตฺติโยเยวา’’ติฯ ‘‘เตน หิ ขตฺติยมายํ กเถหี’’ติฯ โส ขตฺติยมายํ กเถสิฯ ‘‘เตน หิ อารุยฺห ปุตฺตํ เม โอตาเรหี’’ติฯ โส เอเกน ปเสฺสน อภิรุหนมคฺคํ กตฺวา อภิรุหิตฺวา ทารกํ คณฺหิฯ ‘‘มา มํ หเตฺถน ฉุปี’’ติ จ วุเตฺต ตํ อฉุปิตฺวาว ทารกํ โอตาเรสิฯ เทวีปิ โอตริฯ อถ นํ อสฺสมปทํ เนตฺวา สีลเภทํ อกตฺวาว อนุกมฺปาย ปฎิชคฺคิ, นิมฺมกฺขิกมธุํ อาหริตฺวา สยํชาตสาลึ อาหริตฺวา ยาคุํ ปจิตฺวา อทาสิฯ เอวํ ตสฺมึ ปฎิชคฺคเนฺต สา อปรภาเค จิเนฺตสิ – ‘‘อหํ เนว อาคตมคฺคํ ชานามิ, น คมนมคฺคํ ชานามิ, อิมินาปิ เม สทฺธึ วิสฺสาสมตฺตมฺปิ นตฺถิฯ สเจ ปนายํ อเมฺห ปหาย กตฺถจิ คมิสฺสติ, อุโภปิ อิเธว มรณํ ปาปุณิสฺสาม, ยํกิญฺจิ กตฺวา อิมสฺส สีลํ ภินฺทิตฺวา ยถา มํ น มุญฺจติ, ตถา ตํ กาตุํ วฎฺฎตี’’ติฯ อถ นํ ทุนฺนิวตฺถทุปฺปารุตทสฺสเนน ปโลเภตฺวา สีลวินาสํ ปาเปสิฯ ตโต ปฎฺฐาย เทฺวปิ สมคฺควาสํ วสึสุฯ

อเถกทิวสํ ตาปโส นกฺขตฺตโยคํ อุโลฺลเกโนฺต ปูรนฺตปฺปสฺส นกฺขตฺตมิลายนํ ทิสฺวา ‘‘ภเทฺท โกสมฺพิยํ ปูรนฺตปฺปราชา มโต’’ติ อาหฯ ‘‘กสฺมา, อยฺย, เอวํ วเทสิ? กึ เต เตน สทฺธึ อาฆาโต อตฺถี’’ติ? ‘‘นตฺถิ, ภเทฺท, นกฺขตฺตมิลายนมสฺส ทิสฺวา เอวํ วทามี’’ติ, สา ปโรทิฯ อถ นํ

‘‘กสฺมา โรทสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ตาย ตสฺส อตฺตโน สามิกภาเว อกฺขาเต อาห – ‘‘มา, ภทฺเท, โรทิ, ชาตสฺส นาม นิยโต มจฺจู’’ติฯ ‘‘ชานามิ, อยฺยา’’ติ วุตฺเต ‘‘อถ กสฺมา โรทสี’’ติ? ‘‘ปุตฺโต เม กุลสนฺตกสฺส รชฺชสฺส อนุจฺฉวิโก, ‘สเจ ตตฺร อภวิสฺส, เสตจฺฉตฺตํ อุสฺสาปยิสฺสฯ อิทานิ มหาชานิโก วต ชาโต’ติ โสเกน โรทามิ, อยฺยา’’ติฯ ‘‘โหตุ, ภทฺเท, มา จินฺตยิ, สจสฺส รชฺชํ ปตฺเถสิ, อหมสฺส รชฺชลภนาการํ กริสฺสามี’’ติฯ อถสฺส หตฺถิกนฺตวีณญฺจฺจว หตฺถิกนฺตมนฺตญฺจ อทาสิฯ ตทา อเนกานิ หตฺถิสหสฺสานิ อาคนฺตฺวา วฏรุกฺขมูเล นิสีทนฺติฯ อถ นํ อาห – ‘‘หตฺถีสุ อนาคเตสุเยว รุกฺขํ อภิรุหิตฺวา เตสุ อาคเตสุ อิมํ มนฺตํ วตฺวา อิมํ ตนฺตึ ปหร, สเพฺพ นิวตฺติตฺวา โอโลเกตุมฺปิ อสโกฺกนฺตา ปลายิสฺสนฺติ, อถ โอตริตฺวา อาคเจฺฉยฺยาสี’’ติฯ โส ตถา กตฺวา อาคนฺตฺวา ตํ ปวตฺตึ อาโรเจสิฯ อถ นํ ทุติยทิวเส อาห – ‘‘อชฺช อิมํ มนฺตํ วตฺวา อิมํ ตนฺตึ ปหเรยฺยาสิ , สเพฺพ นิวตฺติตฺวา โอโลเกนฺตา ปลายิสฺสนฺตี’’ติฯ ตทาปิ ตถา กตฺวา อาคนฺตฺวา อาโรเจสิ ฯ อถ นํ ตติยทิวเส อาห – ‘‘อชฺช อิมํ มนฺตํ วตฺวา อิมํ ตนฺตึ ปหเรยฺยาสิ, ยูถปติ ปิฏฺฐึ อุปนาเมโนฺต อาคมิสฺสตี’’ติฯ ตทาปิ ตถา กตฺวา อาโรเจสิฯ

อถสฺส มาตรํ อามเนฺตตฺวา, ‘‘ภทฺเท, ปุตฺตสฺส เต สาสนํ วเทหิ, เอโตฺตว คนฺตฺวา ราชา ภวิสฺสตี’’ติ อาหฯ สา ปุตฺตํ อามเนฺตตฺวา, ‘‘ตาต, ตฺวํ โกสมฺพิยํ ปูรนฺตปฺปรโญฺญ ปุโตฺต, มํ สคพฺภํ หตฺถิลิงฺคสกุโณ อาเนสี’’ติ วตฺวา เสนาปติอาทีนํ นามานิ อาจิกฺขิตฺวา ‘‘อสทฺทหนฺตานํ อิมํ ปิตุ ปารุปนกมฺพลญฺจฺจว ปิลนฺธนมุทฺทิกญฺจ ทเสฺสยฺยาสี’’ติ วตฺวา อุโยฺยเชสิฯ กุมาโร ตาปสํ ‘‘อิทานิ กึ กโรมี’’ติ อาหฯ ‘‘รุกฺขสฺส เหฏฺฐิมสาขาย นิสีทิตฺวา อิมํ มนฺตํ วตฺวา อิมํ ตนฺตึ ปหร, เชฏฺฐกหตฺถี เต ปิฏฺฐึ อุปนาเมตฺวา อุปสงฺกมิสฺสติ, ตสฺส ปิฏฺฐิยํ นิสิโนฺนว รฏฺฐํ คนฺตฺวา รชฺชํ คณฺหาหี’’ติฯ โส มาตาปิตโร วนฺทิตฺวา ตถา กตฺวา อาคตสฺส หตฺถิโน ปิฏฺฐิยํ นิสีทิตฺวา กเณฺณ มนฺตยิ – ‘‘อหํ โกสมฺพิยํ ปูรนฺตปฺปรโญฺญ ปุโตฺต, เปตฺติกํ เม รชฺชํ คณฺหิตฺวา เทหิ สามี’’ติฯ โส ตํ สุตฺวา ‘‘อเนกานิ หตฺถิสหสฺสานิ สนฺนิปตนฺตู’’ติ หตฺถิรวํ รวิ, อเนกานิ หตฺถิสหสฺสานิ สนฺนิปตึสุฯ ปุน ‘‘ชิณฺณา หตฺถี ปฏิกฺกมนฺตู’’ติ หตฺถิรวํ รวิ, ชิณฺณา หตฺถี ปฏิกฺกมึสุฯ ปุน ‘‘อติตรุณา หตฺถี นิวตฺตนฺตู’’ติ หตฺถิรวํ รวิ, เตปิ นิวตฺตึสุฯ โส อเนเกหิ ยูถหตฺถิสหเสฺสเหว ปริวุโต ปจฺจนฺตคามํ ปตฺวา ‘‘อหํ รโญฺญ ปุโตฺต, สมฺปตฺตึ ปตฺถยมานา มยา สทฺธึ อาคจฺฉนฺตู’’ติ อาหฯ ‘‘ตโต ปฏฺฐาย มนุสฺสานํ สงฺคหํ กโรโนฺต คนฺตฺวา นครํ ปริวาเรตฺวา ‘ยุทฺธํ วา เม เทตุ, รชฺชํ วา’’’ติ สาสนํ เปเสสิฯ นาครา อาหํสุ – ‘‘มยํ เทฺวปิ น ทสฺสามฯ อมฺหากญฺหิ เทวี ครุคพฺภา หตฺถิลิงฺคสกุเณน นีตา, ตสฺสา อตฺถิภาวํ วา นตฺถิภาวํ วา มยํ น ชานามฯ ยาว ตสฺสา ปวตฺตึ น สุณามฯ ตาว เนว ยุทฺธํ ทสฺสาม, น รชฺช’’นฺติฯ ตทา กิร ตํ ปเวณิรชฺชํ อโหสิฯ ตโต กุมาโร ‘‘อหํ ตสฺสา ปุโตฺต’’ติ วตฺวา เสนาปติอาทีนํ นามานิ กเถตฺวา ตถาปิ อสทฺทหนฺตานํ กมฺพลญฺจ มุทฺทิกญฺจ ทเสฺสสิฯ เต กมฺพลญฺจ มุทฺทิกญฺจ สญฺชานิตฺวา นิกฺกงฺขา หุตฺวา ทฺวารํ วิวริตฺวา ตํ รเชฺช อภิสิญฺจึสุฯ อยํ ตาว อุเทนสฺส อุปฺปตฺติฯ

อลฺลกปฺปรเฏฺฐ ปน ทุพฺภิเกฺข ชีวิตุํ อสโกฺกโนฺต เอโก โกตุหลิโก นาม มนุโสฺส กาปึ นาม ตรุณปุตฺตญฺจ กาฬึ นาม ภริยญฺจ อาทาย ‘‘โกสมฺพึ คนฺตฺวา ชีวิสฺสามี’’ติ ปาเถยฺยํ คเหตฺวา นิกฺขมิฯ ‘‘อหิวาตโรเคน มหาชเน มรเนฺต ทิสฺวา นิกฺขมี’’ติปิ วทนฺติเยวฯ เต คจฺฉนฺตา ปาเถเยฺย ปริกฺขีเณ ขุทาภิภูตา ทารกํ วหิตุํ นาสกฺขึสุฯ อถ สามิโก ปชาปตึ อาห – ‘‘ภทฺเท, มยํ ชีวนฺตา ปุน ปุตฺตํ ลภิสฺสาม, ฉเฑฺฑตฺวา นํ คจฺฉามา’’ติฯ มาตุ หทยํ นาม มุทุกํ โหติฯ ตสฺมา สา อาห – ‘‘นาหํ ชีวนฺตเมว ปุตฺตํ ฉเฑฺฑตุํ สกฺขิสฺสามี’’ติฯ ‘‘อถ กึ กโรมา’’ติ? ‘‘วาเรน นํ วหามา’’ติฯ มาตา อตฺตโน วาเร ปุปฺผทามํ วิย นํ อุกฺขิปิตฺวา อุเร นิปชฺชาเปตฺวา องฺเกน วหิตฺวา ปิตุโน เทติฯ ตสฺส ตํ คเหตฺวา คมนกาเล ฉาตกโตปิ พลวตรา เวทนา อุปฺปชฺชิฯ โส ปุนปฺปุนํ อาห – ‘‘ภทฺเท, มยํ ชีวนฺตา ปุตฺตํ ลภิสฺสาม, ฉเฑฺฑม น’’นฺติฯ สาปิ ปุนปฺปุนํ ปฏิกฺขิปิตฺวา

ปฏิวจนํ นาทาสิฯ ทารโก วาเรน ปริวตฺติยมาโน กิลโนฺต ปิตุ หเตฺถ นิทฺทายิฯ โส ตสฺส นิทฺทายนภาวํ ญตฺวา มาตรํ ปุรโต กตฺวา เอกสฺส คจฺฉสฺส เหฏฺฐา ปณฺณสนฺถเร ตํ นิปชฺชาเปตฺวา ปายาสิฯ มาตา นิวตฺติตฺวา โอโลเกนฺตี ปุตฺตํ อทิสฺวา, ‘‘สามิ, กุหึ เม ปุโตฺต’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘เอกสฺส เม คจฺฉสฺส เหฏฺฐา นิปชฺชาปิโต’’ติฯ ‘‘สามิ, มา มํ นาสยิ, ปุตฺตํ วินา ชีวิตุํ น สกฺขิสฺสามิ, อาเนหิ เม ปุตฺต’’นฺติ อุรํ ปหริตฺวา ปริเทวิฯ อถ นํ นิวตฺติตฺวา อาเนสิฯ ปุโตฺตปิ อนฺตรามเคฺคมโต โหติฯ อิติ โส เอตฺตเก ฐาเน ปุตฺตํ ฉเฑฺฑตฺวา ตสฺส นิสฺสเนฺทน ภวนฺตเร สตฺต วาเร ฉฑฺฑิโตฯ ‘‘ปาปกมฺมํ นาเมตํ อปฺปก’’นฺติ น อวมญฺญิตพฺพํฯ

เต คจฺฉนฺตา เอกํ โคปาลกุลํ ปาปุณิํสุฯ ตํ ทิวสญฺจ โคปาลกสฺส เธนุมงฺคลํ โหติฯ โคปาลกสฺส เคเห นิพทฺธํ เอโก ปเจฺจกพุโทฺธ ภุญฺชติฯ โส ตํ โภเชตฺวา มงฺคลมกาสิฯ พหุ ปายาโส ปฏิยโตฺต โหติฯ โคปาลโก เต อาคเต ทิสฺวา, ‘‘กุโต อาคตตฺถา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา สพฺพํ ปวตฺติํ สุตฺวา มุทุชาติโก กุลปุโตฺต เตสุ อนุกมฺปํ กตฺวา พหุเกน สปฺปินา ปายาสํ ทาเปสิฯ ภริยา ‘‘สามิ, ตยิ ชีวเนฺต อหมฺปิ ชีวามิ นาม, ทีฆรตฺตํ อูโนทโรสิ, ยาวทตฺถํ ภุญฺชาหี’’ติ สปฺปิญฺจ ทธิญฺจ ตทภิมุขเญฺญว กตฺวา อตฺตนา มนฺทสปฺปินา โถกเมว ภุญฺชิฯ อิตโร พหุํ ภุญฺชิตฺวา สตฺตฏฺฐทิวเส ฉาตตาย อาหารตณฺหํ ฉินฺทิตุํ นาสกฺขิฯ โคปาลโก เตสํ ปายาสํ ทาเปตฺวา สยํ ภุญฺชิตุํ อารภิฯ โกตฺหลิโก ตํ โอโลเกโนฺต นิสีทิตฺวา เหฏฺฐาปีเฐ นิปนฺนาย สุนขิยา โคปาลเกน วเฑฺฒตฺวา ทิยฺยมานํ ปายาสปิณฺฑํ ทิสฺวา ‘‘ปุญฺญา วตายํ สุนขี, นิพทฺธํ เอวรูปํ โภชนํ ลภตี’’ติ จิเนฺตสิฯ โส รตฺติภาเค ตํ ปายาสํ ชีราเปตุํ อสโกฺกโนฺต กาลํ กตฺวา ตสฺสา สุนขิยา กุจฺฉิมฺหิ นิพฺพตฺติฯ

อถสฺส ภริยา สรีรกิจฺจํ กตฺวา ตสฺมิํเยว เคเห ภติํ กตฺวา ตณฺฑุลนาฬิํ ลภิตฺวา ปจิตฺวา ปเจฺจกพุทฺธสฺส ปเตฺต ปติฏฺฐาเปตฺวา, ‘‘ทาสสฺส โว ปาปุณาตู’’ติ วตฺวา จิเนฺตสิ – ‘‘มยา อิเธว วสิตุํ วฏฺฏติ, นิพทฺธํ, อโยฺย, อิธาคจฺฉติ, เทยฺยธโมฺม โหตุ วา, มา วา, เทวสิกํ วนฺทนฺตี เวยฺยาวจฺจํ กโรนฺตี จิตฺตํ ปสาเทนฺตี พหุํ ปุญฺญํ ปสวิสฺสามี’’ติฯ สา ตเตฺถว ภติํ กโรนฺตี วสิฯ สาปิ สุนขี ฉเฏฺฐ วา สตฺตเม วา มาเส เอกเมว กุกฺกุรํ วิชายิฯ โคปาลโก ตสฺส เอกเธนุยา ขีรํ ทาเปสิฯ โส น จิรเสฺสว วฑฺฒิฯ อถสฺส ปเจฺจกพุโทฺธ ภุญฺชโนฺต นิพทฺธํ เอกํ ภตฺตปิณฺฑํ เทติฯ โส ภตฺตปิณฺฑํ นิสฺสาย ปเจฺจกพุเทฺธ สิเนหมกาสิฯ โคปาลโกปิ นิพทฺธํ เทฺว วาเร ปเจฺจกพุทฺธสฺส อุปฏฺฐานํ ยาติฯ คจฺฉโนฺตปิ อนฺตรามเคฺค วาฬมิคฏฺฐาเน ทเณฺฑน คเจฺฉ จ ภูมิญฺจ ปหริตฺวา ‘‘สุสู’’ติ ติกฺขตฺตุํ สทฺทํ กตฺวา วาฬมิเค ปลาเปติฯ สุนโขปิ เตน สทฺธิํ คจฺฉติฯ

โส เอกทิวสํ ปเจฺจกพุทฺธํ อาห – ‘‘ภเนฺต, ยทา เม โอกาโส น ภวิสฺสติ, ตทา อิมํ สุนขํ เปเสสฺสามิ, เตน สญฺญาเณน อาคเจฺฉยฺยาถา’’ติฯ ตโต ปฏฺฐาย อโนกาสทิวเส, ‘‘คจฺฉ, ตาต, อยฺยํ อาเนหี’’ติ สุนขํ เปเสสิฯ โส เอกวจเนเนว ปกฺขนฺทิตฺวา สามิกสฺส คจฺฉโปถนภูมิโปถนฏฺฐาเน ติกฺขตฺตุํ ภุสฺสิตฺวา เตน สเทฺทน วาฬมิคานํ ปลาตภาวํ ญตฺวา ปาโตว สรีรปฏิชคฺคนํ กตฺวา ปณฺณสาลํ ปวิสิตฺวา นิสินฺนสฺส ปเจฺจกพุทฺธสฺส วสนฏฺฐานํ คนฺตฺวา ปณฺณสาลทฺวาเร ติกฺขตฺตุํ ภุสฺสิตฺวา อตฺตโน อาคตภาวํ ชานาเปตฺวา เอกมเนฺต นิปชฺชติ, ปเจฺจกพุเทฺธ เวลํ สลฺลเกฺขตฺวา นิกฺขเนฺต ภุสฺสโนฺต ปุรโต คจฺฉติฯ อนฺตรนฺตรา ปเจฺจกพุโทฺธ ตํ วีมํสโนฺต อญฺญํ มคฺคํ ปฏิปชฺชติฯ อถสฺส ปุรโต ติริยํ ฐตฺวา ภุสฺสิตฺวา อิตรมคฺคเมว นํ อาโรเปติฯ อเถกทิวสํ อญฺญํ มคฺคํ ปฏิปชฺชิตฺวา เตน ปุรโต ติริยํ ฐตฺวา วาริยมาโนปิ อนิวตฺติตฺวา สุนขํ ปาเทน ปหริตฺวา ปายาสิฯ สุนโข ตสฺส อนิวตฺตนภาวํ ญตฺวา นิวาสนกเณฺณ ฑํสิตฺวา อากฑฺฒโนฺต อิตรมคฺคเมว นํ อาโรเปสิฯ เอวํ โส ตสฺมิํ พลวสิเนหํ อุปฺปาเทสิฯ

ตโต อปรภาเค ปเจฺจกพุทฺธสฺส จีวรํ ชีริฯ อถสฺส โคปาลโก จีวรวตฺถานิ อทาสิฯ ตเมนํ ปเจฺจกพุโทฺธ อาห – ''อาวุโส, จีวรํ นาม เอกเกน กาตุํ ทุกฺกรํ, ผาสุกฏฺฐานํ คนฺตฺวา กาเรสฺสามี''ติฯ ''อิเธว, ภเนฺต, กโรถา''ติฯ ''น สกฺกา, อาวุโส''ติฯ ''เตน หิ, ภเนฺต, มา จิรํ พหิ วสิตฺถา''ติฯ สุนโข เตสํ กถํ สุณโนฺตว อฏฺฐาสิ, ปเจฺจกพุโทฺธปิ ''ติฏฺฐ, อุปาสกา''ติ โคปาลกํ นิวตฺตาเปตฺวา เวหาสํ อพฺภุคฺคนฺตฺวา คนฺธมาทนาภิมุโข ปายาสิฯ สุนขสฺส ตํ อากาเสน คจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ภุกฺกริตฺวา ฐิตสฺส ตสฺมิํ จกฺขุปถํ วิชหเนฺต หทยํ ผลิตฺวา มโตฯ ติรจฺฉานา กิร นาเมเต อุชุชาติกา โหนฺติ อกุฏิลาฯ มนุสฺสา ปน อญฺญํ หทเยน จิเนฺตนฺติ, อญฺญํ มุเขน กเถนฺติฯ เตเนวาห – ''คหนเญฺหตํ, ภเนฺต, ยทิทํ มนุสฺสา, อุตฺตานกเญฺหตํ, ภเนฺต, ยทิทํ ปสโว''ติ (ม. นิ. ๒.๓)ฯ

อิติ โส ตาย อุชุจิตฺตตาย อกุฏิลตาย กาลํ กตฺวา ตาวติํสภวเน นิพฺพโตฺต อจฺฉราสหสฺสปริวุโต มหาสมฺปตฺติํ อนุโภสิฯ ตสฺส กณฺณมูเล มนฺตยนฺตสฺส สโทฺท โสฬสโยชนฏฺฐานํ ผรติ, ปกติกถาสโทฺท ปน สกลํ ทสโยชนสหสฺสํ เทวนครํ ฉาเทติฯ เตเนวสฺส ''โฆสกเทวปุโตฺต''ติ นามํ อโหสิฯ ''กิสฺส ปเนส นิสฺสโนฺท''ติฯ ปเจฺจกพุเทฺธ เปเมน ภุกฺกรณสฺส นิสฺสโนฺทฯ โส ตตฺถ น จิรํ ฐตฺวา จวิฯ เทวโลกโต หิ เทวปุตฺตา อายุกฺขเยน ปุญฺญกฺขเยน อาหารกฺขเยน โกเปนาติ จตูหิ การเณหิ จวนฺติฯ

ตตฺถ เยน พหุํ ปุญฺญกมฺมํ กตํ โหติ, โส เทวโลเก อุปฺปชฺชิตฺวา ยาวตายุกํ ฐตฺวา อุปรูปริ นิพฺพตฺตติฯ เอวํ **อายุกฺขเยน** จวติ นามฯ เยน ปริตฺตํ ปุญฺญํ กตํ โหติ, ตสฺส ราชโกฏฺฐาคาเร ปกฺขิตฺตํ ติจตุนาฬิมตฺตํ ธญฺญํ วิย อนฺตราว ตํ ปุญฺญํ ขียติ, อนฺตราว กาลํ กโรติ ฯ เอวํ **ปุญฺญกฺขเยน** จวติ นามฯ อปโรปิ กามคุเณ ปริภุญฺชมาโน สติสโมฺมเสน อาหารํ อปริภุญฺชิตฺวา กิลนฺตกาโย กาลํ กโรติฯ เอวํ **อาหารกฺขเยน** จวติ นามฯ อปโรปิ ปรสฺส สมฺปตฺติํ อสหโนฺต กุชฺฌิตฺวา กาลํ กโรติฯ เอวํ **โกเปน** จวติ นามฯ

อยํ ปน กามคุเณ ปริภุญฺชโนฺต มุฏฺฐสฺสติ หุตฺวา อาหารกฺขเยน จวิ, จวิตฺวา จ ปน โกสมฺพิยํ นครโสภินิยา กุจฺฉิมฺหิ ปฏิสนฺธิํ คณฺหิฯ สาปิ ชาตทิวเส ''กิํ เอต''นฺติ ทาสิํ ปุจฺฉิตฺวา, ''ปุโตฺต, อเยฺย''ติ วุเตฺต – ''หนฺท, เช, อิมํ ทารกํ กตฺตรสุเปฺป อาโรเปตฺวา สงฺการกูเฏ ฉเฑฺฑหี''ติ ฉฑฺฑาเปสิฯ นครโสภินิโย หิ ธีตรํ ปฏิชคฺคนฺติ, น ปุตฺตํฯ ธีตรา หิ ตาสํ ปเวณี ฆฏียติฯ ทารกํ กากาปิ สุนขาปิ ปริวาเรตฺวา นิสีทิํสุฯ ปเจฺจกพุเทฺธ สิเนหปฺปภวสฺส ภุกฺกรณสฺส นิสฺสเนฺทน เอโกปิ อุปคนฺตุํ น วิสหิฯ ตสฺมิํ ขเณ เอโก มนุโสฺส พหิ นิกฺขโนฺต ตํ กากสุนขสนฺนิปาตํ ทิสฺวา, ''กิํ นุ โข เอต''นฺติ คนฺตฺวา ทารกํ ทิสฺวา ปุตฺตสิเนหํ ปฏิลภิตฺวา ''ปุโตฺต เม ลโทฺธ''ติ เคหํ เนสิฯ ตทา โกสมฺพกเสฏฺฐิ ราชกุลํ คจฺฉโนฺต ราชนิเวสนโต อาคจฺฉนฺตํ ปุโรหิตํ ทิสฺวา, ''กิํ, อาจริย, อชฺช เต ติถิกรณนกฺขตฺตโยโค โอโลกิโต''ติ ปุจฺฉิฯ ''อาม, มหาเสฏฺฐิ, อมฺหากํ กิํ อญฺญํ กิจฺจนฺติ? ชนปทสฺส กิํ ภวิสฺสตี''ติ? ''อญฺญํ นตฺถิ, อิมสฺมิํ ปน นคเร อชฺช ชาตทารโก เชฏฺฐกเสฏฺฐิ ภวิสฺสตี''ติฯ ตทา เสฏฺฐิโน ภริยา ครุคพฺภา โหติฯ ตสฺมา โส สีฆํ เคหํ ปุริสํ เปเสสิ – ''คจฺฉ ภเณ, ชานาหิ นํ วิชาตา วา, โน วา''ติฯ ''น วิชายตี''ติ สุตฺวา ราชานํ ทิสฺวาว เวเคน เคหํ คนฺตฺวา กาฬิํ นาม ทาสิํ ปโกฺกสิตฺวา สหสฺสํ ทตฺวา, ''คจฺฉ เช, อิมสฺมิํ นคเร อุปธาเรตฺวา สหสฺสํ ทตฺวา อชฺช ชาตทารกํ คณฺหิตฺวา เอหี''ติฯ สา อุปธาเรนฺตี ตํ เคหํ คนฺตฺวา ทารกํ ทิสฺวา, ''อยํ ทารโก กทา ชาโต''ติ คหปตานิํ ปุจฺฉิตฺวา ''อชฺช ชาโต''ติ วุเตฺต, ''อิมํ มยฺหํ เทหี''ติ เอกกหาปณํ อาทิํ กตฺวา มูลํ วเฑฺฒนฺตี สหสฺสํ ทตฺวา ตํ อาเนตฺวา เสฏฺฐิโน ทเสฺสสิฯ เสฏฺฐิ ''สเจ เม ธีตา วิชายิสฺสติ, ตาย นํ สทฺธิํ นิเวเสตฺวา เสฏฺฐิฏฺฐานสฺส สามิกํ กริสฺสามิฯ สเจ เม ปุโตฺต วิชายิสฺสติ, มาเรสฺสามิ น''นฺติ จิเนฺตตฺวา ตํ เคเห กาเรสิฯ

อถสฺส ภริยา กติปาหจฺจเยน ปุตฺตํ วิชายิฯ เสฏฺฐิ “อิมสฺมึ อสติ มม ปุโตฺตว เสฏฺฐิฏฺฐานํ ลภิสฺสติ, อิทาเนว ตํ มาเรตุํ วฏฺฏตี”ติ จินฺเตตฺวา กาฬึ อามนฺเตตฺวา, “คจฺฉ, เช, วชโต คุนฺนํ นิกฺขมนเวลาย วชทฺวารมชฺเฌ อิมํ ติริยํ นิปชฺชาเปหิ, คาวิโย นํ มทฺทิตฺวา มาเรสฺสนฺติ, มทฺทิตามทฺทิตภาวํ ปนสฺส ญตฺวา เอหี”ติ อาหฯ สา คนฺตฺวา โคปาลเกน วชทฺวาเร วิวฏมตฺตเยว ตํ ตถา นิปชฺชาเปสิฯ โคคณเชฏฺฐโก อุสโภ อญฺญสฺมึ กาเล สพฺพปจฺฉา นิกฺขมนฺโตปิ ตํ ทิวสํ สพฺพปฐมํ นิกฺขมิตฺวา ทารกํ จตุนฺนํ ปาทานํ อนฺตเร กตฺวา อฏฺฐาสิฯ อเนกสตคาวิโย อุสภสฺส เทฺว ปสฺสานิ ฆํสนฺติโย นิกฺขมึสุฯ โคปาลโกปิ “อยํ อุสโภ ปุพฺเพ สพฺพปจฺฉา นิกฺขมติ, อชฺช ปน สพฺพปฐมํ นิกฺขมิตฺวา วชทฺวารมชฺเฌ นิจฺจโลว ฐิโต, กึ นุ โข เอต”นฺติ จินฺเตตฺวา คนฺตฺวา ตสฺส เหฏฺฐา นิปนฺนํ ทารกํ ทิสฺวา ปุตฺตสิเนหํ ปฏิลภิตฺวา, “ปุโตฺต เม ลทฺโธ”ติ เคหํ เนสิฯ

กาฬี คนฺตฺวา เสฏฺฐินา ปุจฺฉิตา ตมตฺถํ อาโรเจตฺวา, “คจฺฉ, นํ ปุน สหสฺสํ ทตฺวา อาเนหี”ติ วุตฺตา สหสฺสํ ทตฺวา ปุน อาเนตฺวา อทาสิฯ อถ นํ อาห – “อมฺม, กาฬิ อิมสฺมึ นคเร ปญฺจ สกฏสตานิ ปจฺจูสกาเล อุฏฺฐาย วาณิชฺชาย คจฺฉนฺติ, ตฺวํ อิมํ เนตฺวา จกฺกมเคฺค นิปชฺชาเปหิ, โคณา วา นํ มทฺทิสฺสนฺติ, จกฺกา วา ฉินฺทิสฺสนฺติ, ปวตฺตึ จสฺส ญตฺวาว อาคเจฺฉยฺยาสี”ติฯ สา ตํ เนตฺวา จกฺกมเคฺค นิปชฺชาเปสิฯ ตทา สากฏิกเชฏฺฐโก ปุรโต อโหสิฯ อถสฺส โคณา ตํ ฐานํ ปตฺวา ธุรํ ฉเฑฺฑสุํ, ปุนปฺปุนํ อาโรเปตฺวา ปาชิยมานาปิ ปุรโต น คจฺฉึสุฯ เอวํ ตสฺส เตหิ สทฺธึ วายมนฺตเสฺสว อรุณํ อุฏฺฐหิฯ โส “กึ นาเมตํ โคณา กรึสู”ติ มคฺคํ โอโลเกโนฺต ทารกํ ทิสฺวา, “ภาริยํ วต เม กมฺม”นฺติ จินฺเตตฺวา, “ปุโตฺต เม ลทฺโธ”ติ ตุฏฺฐมานโส ตํ เคหํ เนสิฯ

กาฬี คนฺตฺวา เสฏฺฐินา ปุจฺฉิตา ตํ ปวตฺตึ อาจิกฺขิตฺวา, “คจฺฉ, นํ ปุน สหสฺสํ ทตฺวา อาเนหี”ติ วุตฺตา ตถา อกาสิฯ อถ นํ โส อาห – “อิทานิ นํ อามกสุสานํ เนตฺวา คจฺฉนฺตเร นิปชฺชาเปหิ, ตตฺถ สุนขาทีหิ วา ขาทิโต, อมนุเสฺสหิ วา ปหโฏ มริสฺสติ, มาตามตภาวญฺจสฺส ชานิตฺวาว อาคเจฺฉยฺยาสี”ติฯ สา ตํ เนตฺวา ตตฺถ นิปชฺชาเปตฺวา เอกมนฺต อฏฺฐาสิฯ ตํ สุนโข วา กาโก วา อมนุโสฺส วา อุปสงฺกมิตุํ นาสกฺขิฯ “นนุ จสฺส เนว มาตา น ปิตา น ภาติกาทีสุ โกจิ รกฺขิตา นาม อตฺถิ, โก ตํ รกฺขตี”ติ? สุนขกาเล ปเจฺจกพุเทฺธ สิเนเหน ปวตฺติตภุกฺกรณมตฺตเมว ตํ รกฺขติฯ อเถโก อชปาลโก อเนกสหสฺสา อชา โคจรํ เนโนฺต สุสานปเสฺสน คจฺฉติฯ เอกา อชา ปณฺณานิ ขาทมานา คจฺฉนฺตรํ ปวิฏฺฐา ทารกํ ทิสฺวา ชณฺณุเกหิ ฐตฺวา ทารกสฺส ถนํ อทาสิ, อชปาลเกน “เห เห”ติ สเทฺท กเตปิ น นิกฺขมิฯ โส “ยฏฺฐิยา นํ ปหริตฺวา นีหริสฺสามี”ติ คจฺฉนฺตรํ ปวิโฏฺฐ ชณฺณุเกหิ ฐตฺวา ทารกํ ขีรํ ปายนฺตึ อชึ ทิสฺวา ทารเก ปุตฺตสิเนหํ ปฏิลภิตฺวา, “ปุโตฺต เม ลทฺโธ”ติ อาทาย ปกฺกามิฯ

กาฬี คนฺตฺวา เสฏฺฐินา ปุจฺฉิตา ตํ ปวตฺตึ อาจิกฺขิตฺวา, “คจฺฉ, ตํ ปุน สหสฺสํ ทตฺวา อาเนหี”ติ วุตฺตา ตถา อกาสิฯ อถ นํ อาห – “อมฺม กาฬิ, อิมํ อาทาย โจรปปาตปพฺพตํ อภิรุหิตฺวา ปปาเต ขิป, ปพฺพตกุจฺฉิยํ ปฏิหญฺญมาโน ขณฺฑาขณฺฑิโก หุตฺวา ภูมิยํ ปติสฺสติ, มตามตภาวญฺจสฺส ญตฺวาว อาคเจฺฉยฺยาสี”ติฯ สา ตํ ตตฺถ เนตฺวา ปพฺพตมตฺถเก ฐตฺวา ขิปิฯ ตํ โข ปน ปพฺพตกุจฺฉึ นิสฺสาย มหาเวฬุคุมฺโพ ปพฺพตานุสาเรเนว วฑฺฒิ, ตสฺส มตฺถกํ ฆนชาโต ชิญฺชุกคุมฺโพ อวตฺถริฯ ทารโก ปตโนฺต โกชวเก วิย ตสฺมึ ปติฯ ตํ ทิวสญฺจ นฬการเชฏฺฐกสฺส เวฬุพลิ ปโตฺต โหติฯ โส ปุเตฺตน สทฺธึ คนฺตฺวา ตํ เวฬุคุมฺพํ ฉินฺทิตุํ อารภิฯ ตสฺมึ จลเนฺต ทารโก สทฺทมกาสิฯ โส “ทารกสโทฺท วิยา”ติ เอเกน ปเสฺสน อภิรุหิตฺวา ตํ ทิสฺวา, “ปุโตฺต เม ลโทฺธ”ติ ตุฏฺฐจิโตฺต อาทาย คโตฯ

กาฬี เสฏฺฐิสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา เตน ปุจฺฉิตา ตํ ปวตฺตึ อาจิกฺขิตฺวา, ‘‘คจฺฉ, นํ ปุน สหสฺสํ ทตฺวา อาเนหี’’ติ วุตฺตา ตถา อกาสิฯ เสฏฺฐิโน อิทญฺจิทญฺจ กโรนฺตเสฺสว ทารโก วฑฺฒิโต ‘‘โฆสโก’’เตฺววสฺส นามํ อโหสิฯ โส เสฏฺฐิโน อกฺขิมฺหิ กณฺฏโก วิย ขายิ, อุชุกํ ตํ โอโลเกตุมฺปิ น วิสหิฯ อถสฺส มารณูปายํ จิเนฺตโนฺต อตฺตโน สหายกสฺส กุมฺภการสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา, ‘‘กทา ตฺวํ อาวาปํ อาลิเมฺปสฺสสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา – ‘‘เสฺว’’ติ วุเตฺต, ‘‘เตน หิ อิทํ สหสฺสํ คเหตฺวา มม เอกํ กมฺมํ กโรหี’’ติ อาหฯ ‘‘กึ, สามี’’ติ? ‘‘เอโก เม อวชาตปุโตฺต อตฺถิ, ตํ ตว สนฺติกํ เปเสสฺสามิ, อถ นํ คเหตฺวา คพฺภํ ปเวเสตฺวา ติขิณาย วาสิยา ขณฺฑาขณฺฑิกํ ฉินฺทิตฺวา จาฏิยํ ปกฺขิปิตฺวา อาวาเป ปเจยฺยาสิ, อิทํ เต สหสฺสํ สจฺจการสทิสํฯ อุตฺตรึ ปน เต กตฺตพฺพยุตฺตกํ ปจฺฉา กริสฺสามี’’ติฯ กุมฺภกาโร ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิฯ เสฏฺฐิ ปุนทิวเส โฆสกํ ปโกฺกสิตฺวา, ‘‘หิโยฺย มยา กุมฺภกาโร เอกํ กมฺมํ อาณโตฺต, เอหิ, ตฺวํ ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา เอวํ วเทหิ – ‘หิโยฺย กิร เม ปิตรา อาณตฺตํ กมฺมํ นิปฺผาเทหี’’’ติ ปหิณิฯ โส ‘‘สาธู’’ติ อคมาสิฯ ตํ ตตฺถ คจฺฉนฺตํ อิตโร เสฏฺฐิโน ปุโตฺต ทารเกหิ สทฺธึ คุฬํ กีฬโนฺต ทิสฺวา ตํ ปโกฺกสิตฺวา, ‘‘กุหึ คจฺฉสิ ภาติกา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘ปิตุ สาสนํ คเหตฺวา กุมฺภการสฺส สนฺติก’’นฺติ วุเตฺต ‘‘อหํ ตตฺถ คมิสฺสามิฯ อิเม มํ ทารกา พหุํ ลกฺขํ ชินิํสุ, ตํ เม ปฏิชินิตฺวา เทหี’’ติ อาหฯ ‘‘อหํ ปิตุ ภายามี’’ติฯ ‘‘มา ภายิ, ภาติก, อหํ ตํ สาสนํ หริสฺสามิฯ พหูหิ ชิโต, ยาวาหํ อาคจฺฉามิ, ตาว เม ลกฺขํ ปฏิชินา’’ติฯ

โฆสโก กิร คุฬกีฬาย เฉโก, เตน นํ เอวํ นิพนฺธิฯ โสปิ ตํ ‘‘เตน หิ คนฺตฺวา กุมฺภการํ วเทหิ – ‘ปิตรา กิร เม หิโยฺย เอกํ กมฺมํ อาณตฺตํ, ตํ นิปฺผาเทหี’’’ติ วตฺวา อุโยฺยเชสิฯ โส ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ตถา อวจฯ อถ นํ กุมฺภกาโร เสฏฺฐินา วุตฺตนิยาเมเนว มาเรตฺวา อาวาเป ขิปิฯ โฆสโกปิ ทิวสภาคํ กีฬิตฺวา สายนฺหสมเย เคหํ คนฺตฺวา ‘‘กึ, ตาต, น คโตสี’’ติ วุเตฺต อตฺตโน อคตการณญฺจ กนิฏฺฐสฺส คตการณญฺจ อาโรเจสิฯ ตํ สุตฺวา เสฏฺฐิ ‘‘อหํ ธี’’ติ มหาวิรวํ วิรวิตฺวา สกลสรีเร ปกฺกุถิตโลหิโต วิย หุตฺวา, ‘‘อโมฺภ, กุมฺภการ, มา มํ นาสยิ, มา มํ นาสยี’’ติ พาหา ปคฺคยฺห กนฺทโนฺต ตสฺส สนฺติกํ อคมาสิฯ กุมฺภกาโร ตํ ตถา อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา, ‘‘สามิ, มา สทฺทํ กริ, กมฺมํ เต นิปฺผนฺน’’นฺติ อาหฯ โส ปพฺพเตน วิย มหเนฺตน โสเกน อวตฺถโฏ หุตฺวา อนปฺปกํ โทมนสฺสํ ปฏิสํเวเทสิฯ ยถา ตํ อปฺปทุฏฺฐสฺส ปทุสฺสมาโนฯ เตนาห ภควา –

> ‘‘โย ทเณฺฑน อทเณฺฑสุ, อปฺปทุเฏฺฐสุ ทุสฺสติ;
> ทสนฺนมญฺญตรํ ฐานํ, ขิปฺปเมว นิคจฺฉติฯ
>
> ‘‘เวทนํ ผรุสํ ชานิํ, สรีรสฺส จ เภทนํ;
> ครุกํ วาปิ อาพาธํ, จิตฺตเกฺขปญฺจ ปาปุเณฯ
>
> ‘‘ราชโต วา อุปสคฺคํ, อพฺภกฺขานญฺจ ทารุณํ;
> ปริกฺขยญฺจ ญาตีนํ, โภคานญฺจ ปภงฺคุรํฯ
>
> ‘‘อถ วาสฺส อคารานิ, อคฺคิ ฑหติ ปาวโก;
> กายสฺส เภทา ทุปฺปโญฺญ, นิรยํ โสปปชฺชตี’’ติฯ (ธ. ป. ๑๓๗-๑๔๐);

เอวํ สเนฺตปิ ปุน นํ เสฏฺฐิ อุชุกํ โอโลเกตุํ น สโกฺกติฯ ‘‘กินฺติ นํ มาเรยฺย’’นฺติ จิเนฺตโนฺต, ‘‘มม คามสเต อายุตฺตกสฺส สนฺติกํ เปเสตฺวา มาเรสฺสามี’’ติ อุปายํ ทิสฺวา, ‘‘อยํ เม อวชาตปุโตฺต, อิมํ มาเรตฺวา วจฺจกูเป ขิปตุ, เอวํ กเต อหํ มาตุลสฺส กตฺตพฺพยุตฺตกํ ปจฺฉา ชานิสฺสามี’’ติ ตสฺส ปณฺณํ ลิขิตฺวา, ‘‘ตาต โฆสก, อมฺหากํ คามสเต อายุตฺตโก อตฺถิ, อิมํ ปณฺณํ

หริตฺวา ตสฺส เทหี’’ติ วตฺวา ปณฺณํ ตสฺส ทุสฺสเนฺต พนฺธิฯ โส ปน อกฺขรสมยํ น ชานาติฯ ทหรกาลโต ปฏฺฐาย หิ นํ มาราเปโนฺตว เสฏฺฐิ มาเรตุํ นาสกฺขิ, กึ อกฺขรสมยํ สิกฺขาเปสฺสติ? อิติ โส อตฺตโน มาราปนปณฺณเมว ทุสฺสเนฺต พนฺธิตฺวา นิกฺขมโนฺต อาห – ‘‘ปาเถยฺยํ เม, ตาต, นตฺถี’’ติฯ ‘‘ปาเถยฺเยน เต กมฺมํ นตฺถิ, อนฺตรามเคฺค ‘อสุกคาเม นาม มมสหายโก เสฏฺฐิ อตฺถิ, ตสฺส ฆเร ปาตราสํ กตฺวา ปุรโต คจฺฉาหี’’’ติฯ โส ‘‘สาธู’’ติ ปิตรํ วนฺทิตฺวา นิกฺขโนฺต ตํ คามํ ปตฺวา เสฏฺฐิสฺส ฆรํ ปุจฺฉิตฺวา คนฺตฺวา เสฏฺฐิชายํ ปสฺสิฯ ‘‘ตฺวํ กุโต อาคโตสี’’ติ จ วุเตฺต, ‘‘อโนฺตนครโต’’ติ อาหฯ ‘‘กสฺส ปุโตฺตสี’’ติ? ‘‘ตุมฺหากํ สหายกเสฏฺฐิโน, อมฺมา’’ติฯ ‘‘ตฺวํสิ โฆสโก นามา’’ติ? ‘‘อาม, อมฺมา’’ติฯ ตสฺสา สห ทสฺสเนเนว ตสฺมิํ ปุตฺตสิเนโห อุปฺปชฺชิฯ เสฏฺฐิโน ปเนกา ธีตา อตฺถิ ปนฺนรสโสฬสวสฺสุเทฺทสิกา อภิรูปา ปาสาทิกา, ตํ รกฺขิตุํ เอกเมว เปสนการิกํ ทาสิํ ทตฺวา สตฺตภูมิกสฺส ปาสาทสฺส อุปริมตเล สิริคเพฺภ วสาเปนฺติฯ เสฏฺฐิธีตา ตสฺมิํ ขเณ ตํ ทาสิํ อนฺตราปณํ เปเสสิฯ อถ นํ เสฏฺฐิชายา ทิสฺวา, ‘‘กุหิํ คจฺฉสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา, ‘‘อยฺยธีตาย เปสเนนา’’ติ วุเตฺต ‘‘อิโต ตาว เอหิ, ติฏฺฐตุ เปสนํ, ปุตฺตสฺส เม ปีฐกํ อตฺถริตฺวา ปาเท โธวิตฺวา เตลํ มกฺขิตฺวา สยนํ อตฺถริตฺวา เทหิ, ปจฺฉา เปสนํ กริสฺสสี’’ติ อาหฯ สา ตถา อกาสิฯ

อถ นํ จิเรนาคตํ เสฏฺฐิธีตา สนฺตเชฺชสิฯ อถ นํ สา อาห – ‘‘มา เม กุชฺฌิ, เสฏฺฐิปุโตฺต โฆสโก อาคโต, ตสฺส อิทญฺจิทญฺจ กตฺวา ตตฺถ คนฺตฺวา อาคตามฺหี’’ติฯ เสฏฺฐิธีตาย ‘‘เสฏฺฐิปุโตฺต โฆสโก’’ติ นามํ สุตฺวาว เปมํ ฉวิยาทีนิ ฉินฺทิตฺวา อฏฺฐิมิญฺชํ อาหจฺจ ฐิตํฯ โกตุหลกาลสฺมิญฺหิ สา ตสฺส ปชาปตี หุตฺวา นาฬิโกทนํ ปเจฺจกพุทฺธสฺส อทาสิ, ตสฺสานุภาเวนาคนฺตฺวา อิมสฺมิํ เสฏฺฐิกุเล นิพฺพตฺตาฯ อิติ ตํ โส ปุพฺพสิเนโห อวตฺถริตฺวา คณฺหิฯ เตนาห ภควา –

> ‘‘ปุเพฺพว สนฺนิวาเสน, ปจฺจุปฺปนฺนหิเตน วา;
> เอวํ ตํ ชายเต เปมํ, อุปฺปลํว ยโถทเก’’ติฯ (ชา. ๑.๒.๑๗๔);

อถ นํ ปุจฺฉิ – ‘‘กุหิํ โส, อมฺมา’’ติ? ‘‘สยเน นิปโนฺน นิทฺทายตี’’ติฯ ‘‘อตฺถิ ปนสฺส หเตฺถ กิญฺจี’’ติ? ‘‘ทุสฺสเนฺต ปณฺณํ อตฺถี’’ติฯ สา ‘‘กึ ปณฺณํ นุ โข เอต’’นฺติ ตสฺมิํ นิทฺทายเนฺต มาตาปิตูนํ อญฺญวิหิตตาย อปสฺสนฺตานํ โอตริตฺวา สมีปํ คนฺตฺวา ตํ ปณฺณํ โมเจตฺวา อาทาย อตฺตโน คพฺภํ ปวิสิตฺวา ทฺวารํ ปิธาย วาตปานํ วิวริตฺวา อกฺขรสมเย กุสลตาย ปณฺณํ วาเจตฺวา, ‘‘อโห วต พาโล, อตฺตโน มรณปณฺณํ ทุสฺสเนฺต พนฺธิตฺวา วิจรติ, สเจ มยา น ทิฏฺฐํ อสฺส, นตฺถิสฺส ชีวิต’’นฺติ ตํ ปณฺณํ ผาเลตฺวา เสฏฺฐิสฺส วจเนน อปรํ ปณฺณํ ลิขิ – ‘‘อยํ มม ปุโตฺต โฆสโก นาม, คามสตโต ปณฺณาการํ อาหราเปตฺวา อิมสฺส ชนปทเสฏฺฐิโน ธีตรา สทฺธิํ มงฺคลํ กตฺวา อตฺตโน วสนคามสฺส มเชฺฌ ทฺวิภูมกํ เคหํ กาเรตฺวา ปาการปริเกฺขเปน เจว ปุริสคุตฺติยา จ สุสํวิหิตารกฺขํ กโรตุ, มยฺหญฺจ ‘อิทญฺจิทญฺจ มยา กต’นฺติ สาสนํ เปเสตุ, เอวํ กเต อหํ มาตุลสฺส กตฺตพฺพยุตฺตกํ ปจฺฉา ชานิสฺสามี’’ติ, ลิขิตฺวา จ ปน สงฺฆริตฺวา โอตริตฺวา ทุสฺสเนฺตเยวสฺส พนฺธิฯ

โส ทิวสภาคํ นิทฺทายิตฺวา อุฏฺฐาย ภุญฺชิตฺวา ปกฺกามิฯ ปุนทิวเส ปาโตว ตํ คามํ คนฺตฺวา อายุตฺตกํ คามกิจฺจํ กโรนฺตํเยว ปสฺสิฯ โส ตํ ทิสฺวา, ‘‘กึ, ตาตา’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘ปิตรา เม ตุมฺหากํ ปณฺณํ เปสิต’’นฺติฯ ‘‘กึ ปณฺณํ, ตาต, อาหรา’’ติ ปณฺณํ คเหตฺวา วาเจตฺวา ตุฏฺฐมานโส ‘‘ปสฺสถ, โภ, มม สามิโน มยิ สิเนหํ กตฺวา เชฏฺฐปุตฺตสฺส เม มงฺคลํ กโรตู’’ติ มม สนฺติกํ ปหิณิฯ ‘‘สีฆํ ทารุอาทีนิ อาหรถา’’ติ คหปติเก วตฺวา คามมเชฺฌ วุตฺตปการํ เคหํ การาเปตฺวา

คามสตโต ปณฺณาการํ อาหราเปตฺวา ชนปทเสฏฺฐิโน สนฺติกา ธีตรํ อาเนตฺวา มงฺคลํ กตฺวา เสฏฺฐิสฺส สาสนํ ปหิณิ ‘‘อิทญฺจิทญฺจ มยา กต’’นฺติฯ

ตํ สุตฺวา เสฏฺฐิโน ‘‘ยํ กาเรมิ, ตํ น โหติ; ยํ น กาเรมิ, ตเทว โหตี’’ติ มหนฺตํ โทมนสฺสํ อุปฺปชฺชิฯ ปุตฺตโสเกน สทฺธิํ โส โสโก เอกโต หุตฺวา กุจฺฉิฑาหํ อุปฺปาเทตฺวา อติสารํ ชเนสิฯ เสฏฺฐิธีตาปิ ‘‘สเจ โกจิ เสฏฺฐิโน สนฺติกา อาคจฺฉติ, มม อกเถตฺวา เสฏฺฐิปุตฺตสฺส ปฐมตรํ มา กถยิตฺถา’’ติ ชเน อาณาเปสิฯ เสฏฺฐิปิ โข ‘‘ทานิ ตํ ทุฏฺฐปุตฺตํ มม สาปเตยฺยสฺส สามิกํ น กริสฺสามี’’ติ จินฺเตตฺวา เอกํ อายุตฺตกํ อาห – ‘‘มาตุล, ปุตฺตํ เม ทฏฺฐุกาโมมฺหิ, เอกํ ปาทมูลิกํ เปเสตฺวา มม ปุตฺตํ ปโกฺกสาเปหี’’ติฯ โส ‘‘สาธู’’ติ วตฺวา ปณฺณํ ทตฺวา เอกํ ปุริสํ เปเสสิฯ เสฏฺฐิธีตาปิ ตสฺส อาคนฺตฺวา ทฺวาเร ฐิตภาวํ สุตฺวา ตํ ปโกฺกสาเปตฺวา, ‘‘กิํ, ตาตา’’ติ ปุจฺฉิฯ โส อาห – ‘‘เสฏฺฐิ คิลาโน, ปุตฺตํ ปสฺสิตุํ ปโกฺกสาเปสิ, อเยฺย’’ติฯ ‘‘กิํ, ตาต, พลวา, ทุพฺพโล’’ติ? ‘‘พลวา ตาว, อาหารํ ภุญฺชติเยว, อเยฺย’’ติฯ สา เสฏฺฐิปุตฺตํ อชานาเปตฺวาว ตสฺส นิเวสนญฺจ ปริพฺพยญฺจ ทาเปตฺวา ‘‘มยา เปสิตกาเล คมิสฺสสิ, อจฺฉสฺสุ ตาวา’’ติ อาหฯ เสฏฺฐิ ปุน อายุตฺตกํ อวจ, ‘‘กิํ, มาตุล, น เต มม ปุตฺตสฺส สนฺติกํ ปหิต’’นฺติ? ‘‘ปหิตํ, สามิ, คตปุริโส น ตาว เอตี’’ติฯ ‘‘เตน หิ ปุน อปรํ เปเสหี’’ติฯ โส เปเสสิฯ เสฏฺฐิธีตา ตสฺมิมฺปิ ตเถว ปฏิปชฺชิฯ อถ เสฏฺฐิโน โรโค พลวา ชาโต, เอกํ ภาชนํ ปวิสติ, เอกํ นิกฺขมติฯ ปุน เสฏฺฐิ อายุตฺตกํ ปุจฺฉิ – ‘‘กิํ, มาตุล, น เต มม ปุตฺตสฺส สนฺติกํ ปหิต’’นฺติ? ‘‘ปหิตํ, สามิ, คตปุริโส น ตาว เอตี’’ติฯ ‘‘เตน หิ ปุน อปรํ เปเสหี’’ติฯ โส เปเสสิฯ เสฏฺฐิธีตา ตติยวาเร อาคตมฺปิ ตํ ปวตฺติํ ปุจฺฉิฯ โส ‘‘พาฬฺหคิลาโน, อเยฺย, เสฏฺฐิ อาหารํ ปจฺฉินฺทิตฺวา มจฺจุปรายโณ ชาโต, เอกํ ภาชนํ นิกฺขมติ , เอกํ ปวิสตี’’ติ อาหฯ เสฏฺฐิธีตา ‘‘อิทานิ คนฺตุํ กาโล’’ติ เสฏฺฐิปุตฺตสฺส ‘‘ปิตา เต กิร คิลาโน’’ติ อาโรเจตฺวา ‘‘กิํ วเทสิ ภเทฺท’’ติ วุเตฺต ‘‘อผาสุกมสฺส, สามี’’ติ อาหฯ ‘‘อิทานิ กิํ กาตพฺพ’’นฺติฯ สามิ? ‘‘คามสตโต วุฏฺฐานกปณฺณาการํ อาทาย คนฺตฺวา ปสฺสิสฺสาม น’’นฺติฯ โส ‘‘สาธู’’ติ ปณฺณาการํ อาหราเปตฺวา สกเฏหิ อาทาย ปกฺกามิฯ

อถ นํ สา ‘‘ปิตา เต ทุพฺพโล, เอตฺตกํ ปณฺณาการํ คเหตฺวา คจฺฉนฺตานํ ปปโญฺจ ภวิสฺสติ, เอตํ นิวตฺตาเปหี’’ติ วตฺวา ตํ สพฺพํ อตฺตโน กุลเคหํ เปเสตฺวา ปุน ตํ อาห – ‘‘สามิ, ตฺวํ อตฺตโน ปิตุ ปาทปเสฺส ติเฏฺฐยฺยาสิ, อหํ อุสฺสีสกปเสฺส ฐสฺสามี’’ติฯ เคหํ ปวิสมานาเยว จ ‘‘เคหสฺส ปุรโต จ ปจฺฉโต จ อารกฺขํ คณฺหถา’’ติ อตฺตโน ปุริเส อาณาเปสิฯ ปวิฏฺฐกาเล ปน เสฏฺฐิปุโตฺต ปิตุ ปาทปเสฺส อฏฺฐาสิ, อิตรา อุสฺสีสกปเสฺสฯ

ตสฺมิํ ขเณ เสฏฺฐิ อุตฺตานโก นิปโนฺน โหติฯ อายุตฺตโก ปน ตสฺส ปาเท ปริมชฺชโนฺต ‘‘ปุโตฺต เต, สามิ, อาคโต’’ติ อาหฯ ‘‘กุหิํ โส’’ติ? ‘‘เอส ปาทมูเล ฐิโต’’ติฯ อถ นํ ทิสฺวา อายกมฺมิกํ ปโกฺกสาเปตฺวา, ‘‘มม เคเห กิตฺตกํ ธน’’นฺติ ปุจฺฉิฯ ‘‘สามิ, ธนเสฺสว จตฺตาลีสโกฏิโย, อุปโภคปริโภคภณฺฑานํ ปน วนคามเกฺขตฺตทฺวิปทจตุปฺปทยานวาหนานญฺจ อยญฺจ อยญฺจ ปริเจฺฉโท’’ติ วุเตฺต, ‘‘อหํ เอตฺตกํ ธนํ มม ปุตฺตสฺส โฆสกสฺส น เทมี’’ติ วตฺตุกาโม ‘‘เทมี’’ติ อาหฯ ตํ สุตฺวา เสฏฺฐิธีตา ‘‘อยํ ปุน กเถโนฺต อญฺญํ กิญฺจิ กเถยฺยา’’ติ จินฺเตตฺวา โสกาตุรา วิย เกเส วิกิริตฺวา โรทมานา ‘‘กิํ นาเมตํ, ตาต, วเทถ, อิทมฺปิ นาม โว วจนํ สุโณม, อลกฺขิกา วตมฺหา’’ติ วตฺวา มตฺถเกน นํ อุรมเชฺฌ ปหรนฺตี ปติตฺวา ยถา ปุน วตฺตุํ น สโกฺกติ, ตถาสฺส อุรมเชฺฌ มตฺถเกน ฆํเสนฺตี อาโรทนํ ทเสฺสสิฯ เสฏฺฐิ ตํขณเญฺญว กาลมกาสิฯ ‘‘เสฏฺฐิ มโต’’ติ คนฺตฺวา อุเตนสฺส รโญฺญ อาโรจยิํสุฯ ราชา ตสฺส สรีรกิจฺจํ การาเปตฺวา, ‘‘อตฺถิ ปนสฺส ปุโตฺต วา ธีตา วา’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อตฺถิ, เทว, โฆสโก นาม ตสฺส ปุโตฺต, สพฺพํ สาปเตยฺยํ ตสฺส นิยฺยาเทตฺวาว มโต, เทวา’’ติฯ

ราชา อปรภาเค เสฏฺฐิปุตฺตํ ปโกฺกสาเปสิฯ ตสฺมิญฺจ ทิวเส เทโว วสฺสิฯ ราชงฺคเณ ตตฺถ ตตฺถ อุทกํ สณฺฐาติฯ เสฏฺฐิปุโตฺต ''ราชานํ ปสฺสิสฺสามี''ติ ปายาสิฯ ราชา วาตปานํ วิวริตฺวา ตํ อาคจฺฉนฺตํ โอโลเกโนฺต ราชงฺคเณ อุทกํ ลงฺฆิตฺวา อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา อาคนฺตฺวา วนฺทิตฺวา ฐิตํ ''ตฺวํ โฆสโก นาม, ตาตา''ติ ปุจฺฉิตฺวา ''อาม, เทวา''ติ วุเตฺต ''ปิตา เม มโตติ มา โสจิ, ตว เปตฺติกํ เสฏฺฐิฏฺฐานํ ตุยฺหเมว ทสฺสามี''ติ ตํ สมสฺสาเสตฺวา ''คจฺฉ, ตาตา''ติ อุโยฺยเชสิฯ ราชา คจฺฉนฺตญฺจ นํ โอโลเกนฺโตว อฏฺฐาสิฯ โส อาคมนกาเล ลงฺฆิตํ อุทกํ คมนกาเล โอตริตฺวา สณิกํ อคมาสิฯ อถ นํ ราชา ตโตว ปโกฺกสาเปตฺวา, ''กึ นุ โข, ตาต, ตฺวํ มม สนฺติกํ อาคจฺฉโนฺต อุทกํ ลงฺฆิตฺวา อาคมฺม คจฺฉโนฺต โอตริตฺวา สณิกํ คจฺฉสี''ติ ปุจฺฉิฯ ''อาม, เทว, อหํ ตสฺมึ ขเณ กุมารโก, กีฬนกาโล นาม, โส อิทานิ ปน เม เทเวน ฐานนฺตรํ ปฏิสฺสุตํฯ ตสฺมา ยถา ปุเร อจริตฺวา อิทานิ สนฺนิสิเนฺนน หุตฺวา จริตุํ วฏฺฏตี''ติฯ ตํ สุตฺวา ราชา ''ธิติมายํ ปุริโส, อิทาเนวสฺส ฐานนฺตรํ ทสฺสามี''ติ ปิตรา ภุตฺตํ โภคํ ทตฺวา สพฺพสเตน เสฏฺฐิฏฺฐานํ อทาสิฯ

โส รเถ ฐตฺวา นครํ ปทกฺขิณํ อกาสิฯ โอโลกิโตโลกิตฏฺฐานํ กมฺปติฯ เสฏฺฐิธีตา กาฬิทาสิยา สทฺธึ มนฺตยมานา นิสินฺนา ''อมฺม กาฬิ, ปุตฺตสฺส เต เอตฺติกา สมฺปตฺติ มํ นิสฺสาย อุปฺปนฺนา''ติ อาหฯ ''กึ การณา, อมฺมา''ติ? ''อยญฺหิ อตฺตโน มรณปณฺณํ ทุสฺสเนฺต พนฺธิตฺวา อมฺหากํ ฆรํ อาคโต, อถสฺส มยา ตํ ปณฺณํ ผาเลตฺวา มยา สทฺธึ มงฺคลกรณตฺถาย อญฺญํ ปณฺณํ ลิขิตฺวา เอตฺตกํ กาลํ ตตฺถ อารโกฺข กโต''ติฯ ''อมฺม, ตฺวํ เอตฺตกํ ปสฺสสิ, อิมํ ปน เสฏฺฐิ ทหรกาลโต ปฏฺฐาย มาเรตุกาโม มาเรตุํ นาสกฺขิ, เกวลํ อิมํ นิสฺสาย พหุํ ธนํ ขียี''ติฯ ''อมฺม, อติภาริยํ วต เสฏฺฐินา กต''นฺติฯ นครํ ปทกฺขิณํ กตฺวา เคหํ ปวิสนฺตํ ปน นํ ทิสฺวา, ''อยํ เอตฺติกา สมฺปตฺติ มํ นิสฺสาย อุปฺปนฺนา''ติ หสิตํ อกาสิฯ อถ นํ เสฏฺฐิปุโตฺต ทิสฺวา, ''กึ การณา หสี''ติ ปุจฺฉิฯ ''เอกํ การณํ นิสฺสายา''ติฯ ''กเถหิ น''นฺติ? ''สา น กเถสิ''ฯ โส ''สเจ น กเถสฺสสิ, ทฺวิธา ตํ ฉินฺทิสฺสามี''ติ ตเชฺชตฺวา อสึ นิกฺกฑฺฒิฯ สา ''อยํ เอตฺติกา สมฺปตฺติ ตยา มํ นิสฺสาย ลทฺธาติ จิเนฺตตฺวา หสิต''นฺติ อาหฯ ''ยทิ มม ปิตรา อตฺตโน สนฺตกํ มยฺหํ นิยฺยาทิตํ, ตฺวํ เอตฺถ กึ โหสี''ติ? โส กิร เอตฺตกํ กาลํ กิญฺจิ น ชานาติ, เตนสฺสา วจนํ น สทฺทหิฯ อถสฺส สา ''ตุมฺหากํ ปิตรา มรณปณฺณํ ทตฺวา เปสิตา, ตุเมฺห มยา อิทญฺจิทญฺจ กตฺวา รกฺขิตา''ติ สพฺพํ กเถสิฯ ''ตฺวํ อภูตํ กเถสี''ติ อสทฺทหโนฺต ''มาตรํ กาฬึ ปุจฺฉิสฺสามี''ติ จิเนฺตตฺวา ''เอวํ กิร, อมฺมา''ติฯ ''อาม, ตาต, ทหรกาลโต ปฏฺฐาย ตํ มาเรตุกาโม มาเรตุํ อสโกฺกโนฺต ตํ นิสฺสาย พหุํ ธนํ ขียิ, สตฺตสุ ฐาเนสุ ตฺวํ มรณโต มุโตฺต, อิทานิ โภคคามโต อาคมฺม สพฺพสเตน สทฺธึ เสฏฺฐิฏฺฐานํ ปโตฺต''ติฯ โส ตํ สุตฺวา ''ภาริยํ วต กมฺมํ, เอวรูปา โข ปน มรณา มุตฺตสฺส มม ปมาทชีวิตํ ชีวิตุํ อยุตฺตํ, อปฺปมโตฺต ภวิสฺสามี''ติ จิเนฺตตฺวา เทวสิกํ สหสฺสํ วิสฺสเชฺชตฺวา อทฺธิกกปณาทีนํ ทานํ ปฏฺฐเปสิฯ มิโตฺต นามสฺส กุฏุมฺพิโก ทานพฺยาวโฏ อโหสิฯ อยํ โฆสกเสฏฺฐิโน อุปฺปตฺติฯ

ตสฺมึ ปน กาเล ภทฺทวตีนคเร ภทฺทวติยเสฏฺฐิ นาม โฆสกเสฏฺฐิโน อทิฏฺฐปุพฺพสหายโก อโหสิฯ ภทฺทวตีนครโต อาคตานํ วาณิชานํ สนฺติเก โฆสกเสฏฺฐิ ภทฺทวติยเสฏฺฐิโน สมฺปตฺติญฺจ วยปฺปเทสญฺจ สุตฺวา เตน สทฺธึ สหายกภาวํ อิจฺฉโนฺต ปณฺณาการํ เปเสสิฯ ภทฺทวติยเสฏฺฐิปิ โกสมฺพิโต อาคตานํ วาณิชานํ สนฺติเก โฆสกเสฏฺฐิโน สมฺปตฺติญฺจ วยปฺปเทสญฺจ สุตฺวา เตน สทฺธึ สหายกภาวํ อิจฺฉโนฺต ปณฺณาการํ เปเสสิฯ เอวํ เต อญฺญมญฺญํ อทิฏฺฐปุพฺพสหายกา หุตฺวา วสึสุฯ อปรภาเค ภทฺทวติยเสฏฺฐิโน เคเห อหิวาตโรโค ปติโตฯ ตสฺมึ ปติเต ปฐมํ มกฺขิกา มรนฺติ, ตโต อนุกฺกเมเนว กีฏา มูสิกา กุกฺกุฏา สูกรา คาโว ทาสี ทาสา สพฺพปจฺฉา ฆรมานุสกาปิ มรนฺติฯ เตสุ เย ภิตฺตึ ภินฺทิตฺวา ปลายนฺติ, เต ชีวิตํ ลภนฺติ, ตทา ปน เสฏฺฐิ จ ภริยา จ ธีตา จสฺส ตถา ปลายิตฺวา โฆสกเสฏฺฐึ ปสฺสิตุํ ปเตฺถนฺตา โก

สมฺพิมคฺคํ ปฏิปชฺชึสุฯ เต อนฺตรามคฺคเยว ขีณปาเถยฺยา วาตาตเปน เจว ขุปฺปิปาสาหิ จ กิลนฺตสรีรา กิเจฺฉน โกสมฺพึ ปตฺวา อุทกผาสุกฏฺฐาเน ฐตฺวา นฺหตฺวา นครทฺวาเร เอกํ สาลํ ปวิสึสุฯ

ตโต เสฏฺฐิ ภริยํ อาห – ‘‘ภเทฺท, อิมินา นีหาเรน คจฺฉนฺตา วิชาตมาตุยาปิ อมนาปา โหนฺติ, สหายโก กิร เม อทฺธิกกปณาทีนํ เทวสิกํ สหสฺสํ วิสฺสเชฺชตฺวา ทานํ ทาเปสิฯ ตตฺถ ธีตรํ เปเสตฺวา อาหารํ อาหราเปตฺวา เอกาหํ ทฺวีหํ อิเธว สรีรํ สนฺตเปฺปตฺวา สหายกํ ปสฺสิสฺสามา’’ติฯ สา ‘‘สาธุ, สามี’’ติฯ เต สาลายเมว วสึสุฯ ปุนทิวเส กาเล อาโรจิเต กปณทฺธิกาทีสุ อาหารตฺถาย คจฺฉเนฺตสุ มาตาปิตโร, ‘‘อมฺม, คนฺตฺวา อมฺหากํ อาหารํ อาหรา’’ติ ธีตรํ เปสยึสุฯ มหาโภคกุลสฺส ธีตา วิปตฺติยา อจฺฉินฺนลชฺชิตาย อลชฺชมานา ปาตึ คเหตฺวา กปณชเนน สทฺธึ อาหารตฺถาย คนฺตฺวา ‘‘กติ ปฏิวีเส คณฺหิสฺสสิ, อมฺมา’’ติ ปุฏฺฐา จ ปน ‘‘ตโย’’ติ อาหฯ อถสฺสา ตโย ปฏิวีเส อทาสิฯ ตาย ภเตฺต อาหเฏ ตโยปิ เอกโต ภุญฺชิตุํ นิสีทึสุฯ

อถ มาตาธีตโร เสฏฺฐึ อาหํสุ – ‘‘สามิ, วิปตฺติ นาม มหากุลานมฺปิ อุปฺปชฺชติ, มา อเมฺห โอโลเกตฺวา ภุญฺช, มา จินฺตยี’’ติฯ อิติ นํ นานปฺปกาเรหิ ยาจิตฺวา โภเชสุํฯ โส ภุญฺชิตฺวา อาหารํ ชีราเปตุํ อสโกฺกโนฺต อรุเณ อุคฺคจฺฉเนฺต กาลมกาสิฯ มาตาธีตโร นานปฺปกาเรหิ ปริเทวิตฺวา โรทึสุฯ กุมาริกา ปุนทิวเส โรทมานา อาหารตฺถาย คนฺตฺวา, ‘‘กติ ปฏิวีเส คณฺหิสฺสสี’’ติ วุตฺตา, ‘‘เทฺว’’ติ วตฺวา อาหารํ อาหริตฺวา มาตรํ ยาจิตฺวา โภเชสิฯ สาปิ ตาย ยาจิยมานา ภุญฺชิตฺวา อาหารํ ชีราเปตุํ อสโกฺกนฺตี ตํ ทิวสเมว กาลมกาสิฯ กุมาริกา เอกิกาว โรทิตฺวา ปริเทวิตฺวา ตาย ทุกฺขุปฺปตฺติยา อติวิย สญฺชาตฉาตกทุกฺขา ปุนทิวเส ยาจเกหิ สทฺธึ โรทนฺตี อาหารตฺถาย คนฺตฺวา, ‘‘กติ ปฏิวีเส คณฺหิสฺสสิ, อมฺมา’’ติ วุตฺตา ‘‘เอก’’นฺติ อาหฯ มิตฺตกุฏุมฺพิโก ตํ ตโย ทิวเส ภตฺตํ คณฺหนฺตึ สญฺชานาติ, เตน ตํ ‘‘อเปหิ นสฺส, วสลิ, อชฺช ตว กุจฺฉิปฺปมาณํ อญฺญาสี’’ติ อาหฯ หิโรตฺตปฺปสมฺปนฺนา กุลธีตา ปโตฺจรสฺมึ สตฺติปหารํ วิย วเณ ขาโรทกเสจนกํ วิย จ ปตฺวา ‘‘กึ, สามี’’ติ อาหฯ ‘‘ตยา ปุเร ตโย โกฏฺฐาสา คหิตา, หิโยฺย เทฺว, อชฺช เอกํ คณฺหาสิฯ อชฺช เต อตฺตโน กุจฺฉิปฺปมาณํ ญาต’’นฺติฯ ‘‘มา มํ, สามิ, ‘อตฺตโนว อตฺถาย คณฺหี’ติ มญฺญิตฺถา’’ติฯ ‘‘อถ กสฺมา เอวํ คณฺหี’’ติ? ‘‘ปุเร ตโย ชนา อหุมฺห, สามิ, หิโยฺย เทฺว, อชฺช เอกิกาว ชาตามฺหี’’ติฯ โส ‘‘เกน การเณนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา อาทิโต ปฏฺฐาย ตาย กถิตํ สพฺพํ ปวตฺตึ สุตฺวา อสฺสูนิ สนฺธาเรตุํ อสโกฺกโนฺต สญฺชาตพลวโทมนโสฺส หุตฺวา, ‘‘อมฺม, เอวํ สเนฺต มา จินฺตยิ, ตฺวํ ภทฺทวติยเสฏฺฐิโน ธีตา อชฺชกาลโต ปฏฺฐาย มม ธีตาเยว นามา’’ติ วตฺวา สีเส จุมฺพิตฺวา ฆรํ เนตฺวา อตฺตโน เชฏฺฐธีตุฏฺฐาเน ฐเปสิฯ

สา ทานเคฺค อุจฺจาสทฺทํ มหาสทฺทํ สุตฺวา, ‘‘ตาต, กสฺมา เอตํ ชนํ นิสฺสทฺทํ กตฺวา ทานํ น เทถา’’ติ อาหฯ ‘‘น สกฺกา กาตุํ, อมฺมา’’ติฯ ‘‘สกฺกา, ตาตา’’ติฯ ‘‘กถํ สกฺกา, อมฺมา’’ติ? ‘‘ตาต ทานคฺคํ ปริกฺขิปิตฺวา เอเกกเสฺสว ปเวสนปฺปมาเณน เทฺว ทฺวารานิ โยเชตฺวา, ‘เอเกน ทฺวาเรน ปวิสิตฺวา เอเกน นิกฺขมถา’ติ วเทถ, เอวํ นิสฺสทฺทา หุตฺวาว คณฺหิสฺสนฺตี’’ติฯ โส ตํ สุตฺวา, ‘‘ภทฺทโกว, อมฺม, อุปาโย’’ติ ตถา กาเรสิฯ สาปิ ปุเพฺพ สามา นามฯ วติยา ปน การิตตฺตา **สามาวตี** นาม ชาตาฯ ตโต ปฏฺฐาย ทานเคฺค โกลาหลํ ปจฺฉินฺทิฯ โฆสกเสฏฺฐิ ปุเพฺพ ตํ สทฺทํ สุณโนฺต ‘‘มยฺหํ ทานเคฺค สโทฺท’’ติ ตุสฺสติฯ ทฺวีหตีหํ ปน สทฺทํ อสุณโนฺต มิตฺตกุฏุมฺพิกํ อตฺตโน อุปฏฺฐานํ อาคตํ ปุจฺฉิ – ‘‘ทิยฺยติ กปณทฺธิกาทีนํ ทาน’’นฺติ? ‘‘อาม, สามี’’ติฯ ‘‘อถ กึ ทฺวีหตีหํ สโทฺท น สุยฺยตี’’ติ? ‘‘ยถา นิสฺสทฺทา หุตฺวา คณฺหนฺติ, ตถา เม อุปาโย กโต’’ติฯ ‘‘อถ ปุเพฺพว กสฺมา นากาสี’’ติ? ‘‘อชานนตาย, สามี’’ติฯ ‘‘อิทานิ กถํ เต ญาโต’’ติ? ‘‘ธีตรา เม อกฺขาโต, สามี’’ติฯ มยฺหํ อวิทิตา ‘‘ตว ธีตา นาม อตฺถี’’ติฯ โส อหิวาต

โรคุปฺปตฺติโต ปฏฺฐาย สพฺพํ ภทฺทวติยเสฏฺฐิโน ปวตฺตึ อาจิกฺขิตฺวา ตสฺสา อตฺตโน เชฏฺฐธีตุฏฺฐาเน ฐปิตภาวํ อาโรเจสิฯ อถ นํ เสฏฺฐิ ''เอวํ สเนฺต มม กสฺมา น กเถสิ, มม สหายกสฺส ธีตา มม ธีตา นามา''ติ ตํ ปโกฺกสาเปตฺวา ปุจฺฉิ – ''อมฺม, เสฏฺฐิโน ธีตาสี''ติ? ''อาม, ตาตา''ติฯ ''เตน หิ มา จินฺตยิ, ตฺวํ มม ธีตาสี''ติ ตํ สีเส จุมฺพิตฺวา ปริวารตฺถาย ตสฺสา ปญฺจ อิตฺถิสตานิ ทตฺวา ตํ อตฺตโน เชฏฺฐธีตุฏฺฐาเน ฐเปสิฯ

อเถกทิวสํ ตสฺมึ นคเร นกฺขตฺตํ สงฺฆุฏฺฐํ โหติฯ ตสฺมึ ปน นกฺขเตฺต พหิ อนิกฺขมนกา กุลธีตโรปิ อตฺตโน ปริวาเรน สทฺธึ ปทสาว นทึ คนฺตฺวา นฺหายนฺติฯ ตสฺมา ตํ ทิวสํ สามาวตีปิ ปญฺจหิ อิตฺถิสเตหิ ปริวาริตา ราชงฺคเณเนว นฺหายิตุํ อคมาสิฯ อุเตโน สีหปญฺชเร ฐิโต ตํ ทิสฺวา ''กสฺสิมา นาฏกิตฺถิโย''ติ ปุจฺฉิฯ ''น กสฺสจิ นาฏกิตฺถิโย, เทวา''ติฯ ''อถ กสฺส ธีตโร''ติ? ''โฆสกเสฏฺฐิโน ธีตา เทว, สามาวตี นาเมสา''ติฯ โส ทิสฺวาว อุปฺปนฺนสิเนโห เสฏฺฐิโน สาสนํ ปาเหสิ – ''ธีตรํ กิร เม เปเสตู''ติฯ ''น เปเสมิ, เทวา''ติฯ ''มา กิร เอวํ กโรตุ, เปเสตุเยวา''ติฯ ''มยํ คหปติกา นาม กุมาริกานํ โปเถตฺวา วิเหเฐตฺวา กฑฺฒนภเยน น เทม, เทวา''ติฯ ราชา กุชฺฌิตฺวา เคหํ ลญฺฉาเปตฺวา เสฏฺฐิญฺจ ภริยญฺจ หเตฺถ คเหตฺวา พหิ การาเปสิฯ สามาวตี, นฺหายิตฺวา อาคนฺตฺวา เคหํ ปวิสิตุํ โอกาสํ อลภนฺตี, ''กึ เอตํ, ตาตา''ติ ปุจฺฉิฯ ''อมฺม, ราชา ตว การณา ปหิณิฯ อถ 'น มยํ ทสฺสามา'ติ วุเตฺต ฆรํ ลญฺฉาเปตฺวา อเมฺห พหิ การาเปสี''ติฯ ''ตาต, ภาริยํ โว กมฺมํ กตํ, รญฺญา นาม ปหิเต 'น, เทมา'ติ อวตฺวา 'สเจ เม ธีตรํ สปริวารํ คณฺหถ, เทมา'ติ วตฺตพฺพํ ภเวยฺย, ตาตา''ติฯ ''สาธุ, อมฺม, ตว รุจิยา สติ เอวํ กริสฺสามี''ติ รโญฺญ ตถา สาสนํ ปาเหสิฯ ราชา ''สาธู''ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ตํ สปริวารํ อาเนตฺวา อภิสิญฺจิตฺวา อคฺคมเหสิฏฺฐาเน ฐเปสิฯ เสสา ตสฺสาเยว ปริวาริตฺถิโย อเหสุํฯ อยํ สามาวติยา อุปฺปตฺติฯ

อุเตนสฺส ปน อปราปิ วาสุลทตฺตา นาม เทวี อโหสิ จณฺฑปโชฺชตสฺส ธีตาฯ อุเชฺชนิยญฺหิ จณฺฑปโชฺชโต นาม ราชา อโหสิฯ โส เอกทิวสํ อุยฺยานโต อาคจฺฉโนฺต อตฺตโน สมฺปตฺตึ โอโลเกตฺวา, ''อตฺถิ นุ โข อญฺญสฺสปิ กสฺสจิ เอวรูปา สมฺปตฺตี''ติ วตฺวา ตํ สุตฺวา มนุเสฺสหิ ''กึ สมฺปตฺติ นาเมสา, โกสมฺพิยํ อุเตนสฺส รโญฺญ อติมหตี สมฺปตฺตี''ติ วุเตฺต ราชา อาห – ''เตน หิ คณฺหิสฺสาม น''นฺติ? ''น สกฺกา โส คเหตุ''นฺติฯ ''กิญฺจิ กตฺวา คณฺหิสฺสามเยวา''ติ? ''น สกฺกา เทวา''ติฯ ''กึ การณา''ติ? ''โส หตฺถิกนฺตํ นาม สิปฺปํ ชานาติ, มนฺตํ ปริวเตฺตตฺวา หตฺถิกนฺตวีณํ วาเทโนฺต นาเค ปลาเปติปิ คณฺหาติปิฯ หตฺถิวาหนสมฺปโนฺน เตน สทิโส นาม นตฺถี''ติฯ ''น สกฺกา มยา โส คเหตุ''นฺติฯ ''สเจ เต, เทว, เอกเนฺตน อยํ นิจฺฉโย, เตน หิ ทารุหตฺถึ กาเรตฺวา ตสฺสาสนฺนฏฺฐานํ เปเสหิฯ โส หตฺถิวาหนํ วา อสฺสวาหนํ วา สุตฺวา ทูรมฺปิ คจฺฉติฯ ตตฺถ นํ อาคตํ คเหตุํ สกฺกา ภวิสฺสตี''ติฯ

ราชา ''อเตฺถโส อุปาโย''ติ ทารุมยํ ยนฺตหตฺถึ การาเปตฺวา พหิ ปิโลติกาหิ เวเฐตฺวา กตจิตฺตกมฺมํ กตฺวา ตสฺส วิชิเต อาสนฺนฏฺฐาเน เอกสฺมึ สรตีเร วิสฺสชฺชาเปสิฯ หตฺถิโน อโนฺตกุจฺฉิยํ สฏฺฐิ ปุริสา อปราปรํ จงฺกมนฺติ, หตฺถิลณฺฑํ อาหริตฺวา ตตฺถ ตตฺถ ฉเฑฺฑสุํฯ เอโก วนจรโก หตฺถึ ทิสฺวา, ''อมฺหากํ รโญฺญ อนุจฺฉวิโก''ติ จิเนฺตตฺวา, คนฺตฺวา รโญฺญ อาโรเจสิ – ''เทว, มยา สพฺพเสโต เกลาสกูฏปฏิภาโค ตุมฺหากเญฺญว อนุจฺฉวิโก วรวารโณ ทิโฏฺฐ''ติฯ อุเตโน ตเมว มคฺคเทสกํ กตฺวา หตฺถึ อภิรุยฺห สปริวาโร นิกฺขมิฯ ตสฺส อาคมนํ ญตฺวา จรปุริสา คนฺตฺวา จณฺฑปโชฺชตสฺส อาโรเจสุํฯ โส อาคนฺตฺวา มเชฺฌ ตุจฺฉํ กตฺวา อุโภสุ ปเสฺสสุ พลกายํ ปโยเชสิฯ อุเตโน ตสฺสาคมนํ อชานโนฺต หตฺถึ อนุพนฺธิฯ อโนฺต ฐิตมนุสฺสา เวเคน ปลาเปสุํฯ กฏฺฐหตฺถี รโญฺญ มนฺตํ ปริวเตฺตตฺวา วีณํ วาเทนฺตสฺส ตนฺติสทฺทํ อสฺสุณโนฺต วิย ปลายติ

เยวฯ ราชา หตฺถินาคํ ปาปุณิตุํ อสโกฺกโนฺต อสฺสํ อารุยฺห อนุพนฺธิฯ ตสฺมิํ เวเคน อนุพนฺธเนฺต พลกาโย โอหียิฯ ราชา เอกโกว อโหสิฯ อถ นํ อุโภสุ ปเสฺสสุ ปยุตฺตา จณฺฑปโชฺชตสฺส ปุริสา คณฺหิตฺวา อตฺตโน รโญฺญ อทํสุฯ อถสฺส พลกาโย อมิตฺตวสํ คตภาวํ ญตฺวา พหินคเรว ขนฺธาวารํ นิเวเสตฺวา อจฺฉิฯ

จณฺฑปโชฺชโตปิ อุเตนํ ชีวคฺคาหเมว คาหาเปตฺวา เอกสฺมิํ โจรเคเห ปกฺขิปิตฺวา ทฺวารํ ปิทหาเปตฺวา ตโย ทิวเส ชยปานํ ปิวิฯ อุเตโน ตติยทิวเส อารกฺขเก ปุจฺฉิ – ‘‘กหํ โว, ตาต, ราชา’’ติ? ‘‘‘ปจฺจามิโตฺต เม คหิโต’ติ ชยปานํ ปิวตี’’ติฯ ‘‘กา นาเมสา มาตุคามสฺส วิย ตุมฺหากํ รโญฺญ กิริยา, นนุ ปฏิราชูนํ คเหตฺวา วิสฺสเชฺชตุํ วา มาเรตุํ วา วฏฺฏติ, อเมฺห ทุกฺขํ นิสีทาเปตฺวา ชยปานํ กิร ปิวตี’’ติฯ เต คนฺตฺวา ตมตฺถํ รโญฺญ อาโรเจสุํฯ โส อาคนฺตฺวา ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ เอวํ วทสี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อาม, มหาราชา’’ติฯ ‘‘สาธุ ตํ วิสฺสเชฺชสฺสามิ, เอวรูโป กิร เต มโนฺต อตฺถิ, ตํ มยฺหํ ทสฺสสี’’ติฯ ‘‘สาธุ ทสฺสามิ, คหณสมเย มํ วนฺทิตฺวา ตํ คณฺหาหิฯ กิํ ปน ตฺวํ วนฺทิสฺสสี’’ติ? ‘‘กฺยาหํ ตํ วนฺทิสฺสามิ, น วนฺทิสฺสามี’’ติ? ‘‘อหมฺปิ เต น ทสฺสามี’’ติ ฯ ‘‘เอวํ สเนฺต ราชาณํ เต กริสฺสามี’’ติฯ ‘‘กโรหิ, สรีรสฺส เม อิสฺสโร, น ปน จิตฺตสฺสา’’ติฯ ราชา ตสฺส สูรคชฺชิตํ สุตฺวา, ‘‘กถํ นุ โข อิมํ มนฺตํ คณฺหิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา, ‘‘อิมํ มนฺตํ อญฺญํ ชานาเปตุํ น สกฺกา, มม ธีตรํ เอตสฺส สนฺติเก อุคฺคณฺหาเปตฺวา อหํ ตสฺสา สนฺติเก คณฺหิสฺสามี’’ติฯ อถ นํ อาห – ‘‘อญฺญสฺส วนฺทิตฺวา คณฺหนฺตสฺส ทสฺสสี’’ติฯ ‘‘อาม, มหาราชา’’ติฯ ‘‘เตน หิ อมฺหากํ ฆเร เอกา ขุชฺชา อตฺถิ ตสฺสา อโนฺตสาณิยํ วนฺทิตฺวา นิสินฺนาย ตฺวํ พหิสาณิยํ ฐิโตว มนฺตํ วาเจหี’’ติฯ ‘‘สาธุ, มหาราช, ขุชฺชา วา โหตุ ปีฐสปฺปิ วา, วนฺทนฺติยา ทสฺสามี’’ติฯ ตโต ราชา คนฺตฺวา ธีตรํ วาสุลทตฺตํ อาห – ‘‘อมฺม, เอโก สงฺขกุฏฺฐี อนคฺฆมนฺตํ ชานาติ, ตํ อญฺญํ ชานาเปตุํ น สกฺกาฯ ตฺวํ อโนฺตสาณิยํ นิสีทิตฺวา ตํ วนฺทิตฺวา มนฺตํ คณฺห, โส พหิสาณิยํ ฐตฺวา ตุยฺหํ วาเจสฺสติฯ ตว สนฺติกา อหํ ตํ คณฺหิสฺสามี’’ติฯ

เอวํ โส เตสํ อญฺญมญฺญํ สนฺถวกรณภเยน ธีตรํ ขุชฺชํ, อิตรํ สงฺขกุฏฺฐิํ กตฺวา กเถสิฯ โส ตสฺสา อโนฺตสาณิยํ วนฺทิตฺวา นิสินฺนาย พหิ ฐิโต มนฺตํ วาเจสิฯ อถ นํ เอกทิวสํ ปุนปฺปุนํ วุจฺจมานมฺปิ มนฺตปทํ วตฺตุํ อสโกฺกนฺติํ ‘‘อเร ขุเชฺช อติพหโลฏฺฐกโปลํ เต มุขํ, เอวํ นาม วเทหี’’ติ อาหฯ ‘‘สา กุชฺฌิตฺวา อเร ทุฏฺฐสงฺขกุฏฺฐิ กิํ วเทสิ, กิํ มาทิสา ขุชฺชา นาม โหตี’’ติ? สาณิกณฺณํ อุกฺขิปิตฺวา ‘‘กาสิ ตฺว’’นฺติ วุเตฺต, ‘‘รโญฺญ ธีตา วาสุลทตฺตา นามาห’’นฺติ อาหฯ ‘‘ปิตา เต ตํ มยฺหํ กเถโนฺต ‘ขุชฺชา’ติ กเถสี’’ติฯ ‘‘มยฺหมฺปิ กเถโนฺต ตํ สงฺขกุฏฺฐิํ กตฺวา กเถสี’’ติฯ เต อุโภปิ ‘‘เตน หิ อมฺหากํ สนฺถวกรณภเยน กถิตํ ภวิสฺสตี’’ติ อโนฺตสาณิยเญฺญว สนฺถวํ กริํสุฯ

ตโต ปฏฺฐาย มนฺตคฺคหณํ วา สิปฺปคฺคหณํ วา นตฺถิฯ ราชาปิ ธีตรํ นิจฺจํ ปุจฺฉติ – ‘‘สิปฺปํ คณฺหสิ, อมฺมา’’ติ? ‘‘คณฺหามิ, ตาตา’’ติฯ อถ นํ เอกทิวสํ อุเตโน อาห – ‘‘ภเทฺท, สามิเกน กตฺตพฺพํ นาม เนว มาตาปิตโร น ภาตุภคินิโย กาตุํ สโกฺกนฺติ, สเจ มยฺหํ ชีวิตํ ทสฺสสิ, ปญฺจ เต อิตฺถิสตานิ ปริวารํ ทตฺวา อคฺคมเหสิฏฺฐานํ ทสฺสามี’’ติฯ ‘‘สเจ อิมสฺมิํ วจเน ปติฏฺฐาตุํ สกฺขิสฺสถ, ทสฺสามิ โว ชีวิต’’นฺติฯ ‘‘สกฺขิสฺสามิ, ภเทฺท’’ติฯ สา ‘‘สาธุ, สามี’’ติ ปิตุ สนฺติกํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิฯ อถ นํ โส ปุจฺฉิ – ‘‘อมฺม, นิฏฺฐิตํ สิปฺป’’นฺติ? ‘‘น ตาว นิฏฺฐิตํ, ตาต, สิปฺป’’นฺติฯ อถ นํ โส ปุจฺฉิ – ‘‘กิํ, อมฺมา’’ติ? ‘‘อมฺหากํ เอกํ ทฺวารญฺจ เอกํ วาหนญฺจ ลทฺธุํ วฏฺฏติ, ตาตา’’ติฯ ‘‘อิทํ กิํ, อมฺมา’’ติ? ‘‘ตาต, รตฺติํ กิร ตารกสญฺญาย มนฺตสฺส อุปจารตฺถาย เอกํ โอสธํ คเหตพฺพํ อตฺถิฯ ตสฺมา อมฺหากํ เวลาย วา อเวลาย วา นิกฺขมนกาเล เอกํ ทฺวารเญฺจว เอกํ วาหนญฺจ ลทฺธุํ วฏฺฏตี’’ติฯ ราชา ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิฯ เต อตฺต

โน อภิรุจิตํ เอกํ ทฺวารํ หตฺถคตํ กริํสุฯ รโญฺญ ปน ปญฺจ วาหนานิ อเหสุํฯ ภทฺทวตี นาม กเรณุกา เอกทิวสํ ปญฺญาส โยชนานิ คจฺฉติ, กาโก นาม ทาโส สฏฺฐิ โยชนานิ คจฺฉติ, เจล กฏฺฐิ จ มุญฺจเกสี จาติ เทฺว อสฺสา โยชนสตํ คจฺฉนฺติ, นาฬาคิริ หตฺถี วีสติ โยชนสตนฺติฯ

โส กิร ราชา อนุปฺปเนฺน พุเทฺธ เอกสฺส อิสฺสรสฺส อุปฏฺฐาโก อโหสิฯ อเถกทิวสํ อิสฺสเร พหินครํ คนฺตฺวา นฺหตฺวา อาคจฺฉเนฺต เอโก ปเจฺจกพุโทฺธ นครํ ปิณฺฑาย ปวิสิตฺวา สกลนคร วาสีนํ มาเรน อาวฏฺฏิตตฺตา เอกํ ภิกฺขามฺปิ อลภิตฺวา ยถาโธเตน ปเตฺตน นิกฺขมิฯ อถ นํ นคร ทฺวารํ ปตฺตกาเล มาโร อญฺญาตกเวเสน อุปสงฺกมิตฺวา, ‘‘อปิ, ภเนฺต, โว กิญฺจิ ลทฺธ’’นฺติ ปุจฺฉิฯ ‘‘กิํ ปน เม ตฺวํ อลภนาการํ กรี’’ติ? ‘‘เตน หิ นิวตฺติตฺวา ปุน ปวิสถ, อิทานิ น กริสฺ สามี’’ติฯ ‘‘นาหํ ปุน นิวตฺติสฺสามี’’ติฯ สเจ หิ นิวเตฺตยฺย, ปุน โส สกลนครวาสีนํ สรีเร อธิมุญฺ จิตฺวา ปาณิํ ปหริตฺวา หสนเกฬิํ กเรยฺยฯ ปเจฺจกพุเทฺธ อนิวตฺติตฺวา คเต มาโร ตเตฺถว อนฺตรธายิฯ อถ โส อิสฺสโร ยถาโธเตเนว ปเตฺตน อาคจฺฉนฺตํ ปเจฺจกพุทฺธํ ทิสฺวา วนฺทิตฺวา, ‘‘อปิ, ภเนฺต, กิญฺจิ ลทฺธ’’นฺติ ปุจฺฉิฯ ‘‘จริตฺวา นิกฺขนฺตมฺหาวุโส’’ติฯ โส จิเนฺตสิ – ‘‘อโยฺย, มยา ปุจฺฉิตํ อกเถตฺวา อญฺญํ วทติ, น กิญฺจิ ลทฺธํ ภวิสฺสตี’’ติฯ อถสฺส ปตฺตํ โอโลเกเนฺต ตุจฺฉํ ทิสฺวา เคเห ภตฺตสฺส นิฏฺฐิตานิฏฺฐิตภาวํ อชานนตาย สูโร หุตฺวา ปตฺตํ คเหตุํ อวิสหเนฺต ‘‘โถกํ, ภเนฺต, อธิวาเสถา’’ติ วตฺวา เวเคน ฆรํ คนฺตฺวา ‘‘อมฺหากํ ภตฺตํ นิฏฺฐิต’’นฺติ ปุจฺฉิตฺวา, ‘‘นิฏฺฐิต’’นฺติ วุเตฺต ตํ อุปฏฺฐากํ อาห – ‘‘ตาต, อโญฺญ ตยา สมฺปนฺนเวคตโร นาม นตฺถิ, สีฆ เชน ชเวน ภทนฺตํ ปตฺวา ‘ปตฺตํ เม, ภเนฺต, เทถา’ติ วตฺวา ปตฺตํ คเหตฺวา เวเคน เอหี’’ติฯ โส เอกวจเนเนว ปกฺขนฺทิตฺวา ปตฺตํ คเหตฺวา อาหริฯ อิสฺสโรปิ อตฺตโน โภชนสฺส ปตฺตํ ปูเรตฺวา ‘‘อิมํ สีฆํ คนฺตฺวา อยฺยสฺส สมฺปาเทหิ, อหํ เต อิโต ปตฺติํ ทมฺมี’’ติ อาหฯ

โสปิ ตํ คเหตฺวา ชเวน คนฺตฺวา ปเจฺจกพุทฺธสฺส ปตฺตํ ทตฺวา ปญฺจปติฏฺฐิเตน วนฺทิตฺวา, ‘‘ภเนฺต, ‘เวลา อุปกฏฺฐา’ติ อหํ อติสีเฆน ชเวน อาคโต จ คโต จ, เอตสฺส เม ชวสฺส ผเลน โยชนานํ ปญฺญาสสฏฺฐิสตวีสสตคมนสมตฺถานิ ปญฺจ วาหนานิ นิพฺพตฺตนฺตุ, อาคจฺฉนฺตสฺส จ เม คจฺฉนฺตสฺส จ สรีรํ สูริยเตเชน ตตฺถํ, ตสฺส เม ผเลน นิพฺพตฺตนิพฺพตฺตฏฺฐาเน อาณา สูริย เตชสทิสา โหตุ, อิมสฺมิํ เม ปิณฺฑปาเต สามินา ปตฺติ ทินฺนา, ตสฺสา เม นิสฺสเนฺทน ตุเมฺหหิ ทิฏฺฐธมฺมสฺส ภาคี โหมี’’ติ อาหฯ ปเจฺจกพุโทฺธ ‘‘เอวํ โหตู’’ติ วตฺวา –

‘‘อิจฺฉิตํ ปตฺถิตํ ตุยฺหํ, สพฺพเมว สมิชฺฌตุ;
สเพฺพ ปูเรนฺตุ สงฺกปฺปา, จโนฺท ปนฺนรโส ยถาฯ (ที. นิ. อฏฺฐ. ๒.๙๕ ปุพฺพูปนิสฺสย สมฺปตฺติกถา; อ. นิ. อฏฺฐ. ๑.๑. ๑๙๒);

‘‘อิจฺฉิตํ ปตฺถิตํ ตุยฺหํ, ขิปฺปเมว สมิชฺฌตุ;
สเพฺพ ปูเรนฺตุ สงฺกปฺปา, มณิโชติรโส ยถา’’ติฯ –

อนุโมทนํ อกาสิฯ ปเจฺจกพุทฺธานํ กิร อิธาว เทฺว คาถา อนุโมทนคาถา นาม โหนฺติฯ ตตฺถ **โชติรโส**ติ สพฺพกามททํ มณิรตนํ วุจฺจติฯ อิทํ ตสฺส ปุพฺพจริตํฯ โส เอตรหิ จณฺฑปโชฺชโต อโหสิฯ ตสฺส จ กมฺมสฺส นิสฺสเนฺทน อิมานิ ปญฺจ วาหนานิ นิพฺพตฺติํสุฯ อเถกทิวสํ ราชา อุยฺ ยานกีฬาย นิกฺขมิฯ อุเตโน ‘‘อชฺช ปลายิตพฺพ’’นฺติ มหนฺตามหเนฺต จมฺมปสิพฺพเก หิรญฺญสุว ณฺณสฺส ปูเรตฺวา กเรณุกาปิฏฺเฐ ฐเปตฺวา วาสุลทตฺตํ อาทาย ปลายิฯ อเนฺตปุรปาลกา ปลาย นฺตํ ตํ ทิสฺวา คนฺตฺวา รโญฺญ อาโรเจสุํฯ ราชา ‘‘สีฆํ คจฺฉถา’’ติ พลํ ปหิณิฯ อุเตโน พลสฺส ปกฺขนฺทภาวํ ญตฺวา กหาปณปสิพฺพกํ โมเจตฺวา ปาเตสิ, มนุสฺสา กหาปเณ อุจฺจินิตฺวา ปุน ปกฺขนฺทิํสุฯ อิตโร สุวณฺณปสิพฺพกํ โมเจตฺวา ปาเตตฺวา เนสํ สุวณฺณโลเภน ปปเญฺจนฺตาน

เณฺณว พหิ นิวฺฏฺฐํ อตฺตโน ขนฺธาวารํ ปาปุณิฯ อถ นํ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวาว อตฺตโน พลกาโย ปริวาเรตฺวา นครํ ปเวเสสิฯ โส ปตฺวาว วาสุลทตฺตํ อภิสิญฺจิตฺวา อคฺคมเหสิฏฺฐาเน ฐเปสีติฯ อยํ วาสุลทตฺตาย อุปฺปตฺติฯ

อปรา ปน มาคณฺฑิยา นาม รโญฺญ สนฺติกา อคฺคมเหสิฏฺฐานํ ลภิฯ สา กิร กุรุรฏฺฐ มาคณฺฑิยพฺราหฺมณสฺส ธีตาฯ มาตาปิสฺสา มาคณฺฑิยาเยว นามํฯ จูฬปิตาปิสฺสา มาคณฺฑิโยว, สา อภิรูปา อโหสิ เทวจฺฉรปฏิภาคาฯ ปิตา ปนสฺสา อนุจฺฉวิกํ สามิกํ อลภโนฺต มหเนฺตหิ มหเนฺตหิ กุเลหิ ยาจิโตปิ ‘‘น มยฺหํ ธีตุ ตุเมฺห อนุจฺฉวิกา’’ติ ตเชฺชตฺวา อุโยฺยเชสิฯ อเถก ทิวสํ สตฺถา ปจฺจูสสมเย โลกํ โวโลเกโนฺต มาคณฺฑิยพฺราหฺมณสฺส สปชาปติกสฺส อนาคามิผลูปนิสฺสยํ ทิสฺวา อตฺตโน ปตฺตจีวรมาทาย ตสฺส พหินิคเม อคฺคิปริจรณฏฺฐานํ อคมาสิฯ โส ตถาคตสฺส รูปโสภคฺคปฺปตฺตํ อตฺตภาวํ โอโลเกตฺวา, ‘‘อิมสฺมิํ โลเก อิมินา ปุริเสน สทิโส อโญฺญ ปุริโส นาม นตฺถิ, อยํ มยฺหํ ธีตุ อนุจฺฉวิโก, อิมสฺส โปสาปนตฺถาย ธีตรํ ทสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา, ‘‘สมณ, เอกา เม ธีตา อตฺถิ, อหํ เอตฺตกํ กาลํ ตสฺสา อนุจฺฉวิกํ ปุริสํ น ปสฺสามิ, ตุเมฺห ตสฺสา อนุจฺฉวิกา, สา จ ตุมฺหากเญฺญว อนุจฺฉวิกาฯ ตุมฺหากญฺหิ ปาทปริจาริกา, ตสฺสา จ ภตฺตา ลทฺธุํ วฏฺฏติ, ตํ โว อหํ ทสฺสามิ, ยาว มมาคมนา อิเธว ติฏฺฐถา’’ติ อาหฯ สตฺถา กิญฺจิ อวตฺวา ตุณฺหี อโหสิฯ พฺราหฺมโณ เวเคน ฆรํ คนฺตฺวา, ‘‘โภติ, โภติ ธีตุ เม อนุจฺฉวิโก ปุริโส ทิโฏฺฐ, สีฆํ สีฆํ นํ อลงฺกโรหี’’ติ ตํ อลงฺการาเปตฺวา สทฺธิํ พฺราหฺมณิยา อาทาย สตฺถุ สนฺติกํ ปายาสิฯ สกลนครํ สงฺขุภิฯ อยํ ‘‘เอตฺตกํ กาลํ มยฺหํ ธีตุ อนุจฺฉวิโก นตฺถี’’ติ กสฺสจิ อทตฺวา ‘‘อชฺช เม ธีตุ อนุจฺฉวิโก ทิโฏฺฐ’’ติ กิร วเทติ, ‘‘กีทิโส นุ โข โส ปุริโส, ปสฺสิสฺสาม น’’นฺติ มหาชโน เตเนว สทฺธิํ นิกฺขมิฯ

ตสฺมิํ ธีตรํ คเหตฺวา อาคจฺฉเนฺต สตฺถา เตน วุตฺตฏฺฐาเน อฏฺฐตฺวา ตตฺถ ปทเจติยํ ทเสฺสตฺวา คนฺตฺวา อญฺญสฺมิํ ฐาเน อฏฺฐาสิฯ พุทฺธานญฺหิ ปทเจติยํ อธิฏฺฐหิตฺวา อกฺกนฺตฏฺฐาเนเยว ปญฺญายติ, น อญฺญตฺถฯ เยสญฺจตฺถาย อธิฏฺฐิตํ โหติ, เตเยว นํ ปสฺสนฺติฯ เตสํ ปน อทสฺสนกรณตฺถํ หตฺถิอาทโย วา อกฺกมนฺตุ, มหาเมโฆ วา ปวสฺสตุ, เวรมฺภวาตา วา ปหรนฺตุ, น ตํ โกจิ มเกฺขตุํ สโกฺกติฯ อถ พฺราหฺมณี พฺราหฺมณํ อาห – ‘‘กุหิํ โส ปุริโส’’ติฯ ‘‘‘อิมสฺมิํ ฐาเน ติฏฺฐาหี’ติ นํ อวจํ, กุหิํ นุ โข โส คโต’’ติ อิโต จิโต โอโลเกโนฺต ปทเจติยํ ทิสฺวา ‘‘อยมสฺส ปทวลโญฺช’’ติ อาหฯ พฺราหฺมณี สลกฺขณมนฺตานํ ติณฺณํ เวทานํ ปคุณตาย ลกฺขณมเนฺต ปริวเตฺตตฺวา ปทลกฺขณํ อุปธาเรตฺวา, ‘‘นยิทํ, พฺราหฺมณ, ปญฺจกามคุณเสวิโน ปท’’นฺติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

‘‘รตฺตสฺส หิ อุกฺกุฏิกํ ปทํ ภเว,
ทุฏฺฐสฺส โหติ สหสานุปีฬิตํ;
มูฬฺหสฺส โหติ อวกฑฺฒิตํ ปทํ,
วิวฏฺฏจฺฉทสฺส อิทมีทิสํ ปท’’นฺติฯ (อ. นิ. อฏฺฐ. ๑.๑.๒๖๐-๒๖๑; วิสุทฺธิ. ๑.๔๕);

อถ นํ พฺราหฺมโณ เอวมาห – ‘‘โภติ ตฺวํ อุทกปาติยํ กุมฺภีลํ, เคหมเชฺฌ จ ปน โจรํ วิย มเนฺต ปสฺสนสีลา, ตุณฺหี โหหี’’ติฯ พฺราหฺมณ, ยํ อิจฺฉสิ, ตํ วเทหิ, นยิทํ ปญฺจกามคุณเสวิโน ปทนฺติฯ ตโต อิโต จิโต จ โอโลเกโนฺต สตฺถารํ ทิสฺวา, ‘‘อยํ โส ปุริโส’’ติ วตฺวา พฺราหฺมโณ คนฺตฺวา, ‘‘สมณ, ธีตรํ เม ตว โปสาปนตฺถาย เทมี’’ติ อาหฯ สตฺถา ‘‘ธีตรา เต มยฺหํ อโตฺถ อตฺถิ วา นตฺถิ วา’’ติ อวตฺวาว, ‘‘พฺราหฺมณ, เอกํ เต การณํ กเถมี’’ติ วตฺวา, ‘‘กเถหิ สมณา’’ติ วุเตฺต มหาภินิกฺขมนโต ปฏฺฐาย ยาว อชปาลนิโคฺรธมูลา มาเรน อนุพทฺธภาวํ อชปาลนิโคฺร

ธมฺเล จ ปน “อตีโต ทานิ เม เอส วิสย”นฺติ ตสฺส โสกาตุรสฺส โสกวูปสมนตฺถํ อาคตาหิ มารธีตาหิ กุมาริกวณฺณาทิวเสน ปโยชิตํ ปโลภนํ อาจิกฺขิตฺวา, “ตทาปิ มยฺหํ ฉนฺโท นาโหสี”ติ วตฺวา –

> “ทิสฺวาน ตณฺหํ อรตึ รคญฺจ,
> นาโหสิ ฉนฺโท อปิ เมถุนสฺมึ;
> กิเมวิทํ มุตฺตกรีสปุณฺณํ,
> ปาทาปิ นํ สมฺผุสิตุํ น อิจฺฉ”ติฯ (อ. นิ. อฏฺฐ. ๑.๑.๒๖๐-๒๖๑; สุ. นิ. ๘๔๑) –

อิมํ คาถมาหฯ คาถาปริโยสาเน พฺราหฺมโณ จ พฺราหฺมณี จ อนาคามิผเล ปติฏฺฐหึสุฯ มาคณฺฑิยาปิ โข “สจสฺส มยา อตฺโถ นตฺถิ, อนตฺถิกภาโวว วตฺตพฺโพ, อยํ ปน มํ มุตฺตกรีสปุณฺณํ กโรติ, ปาทาปิ นํ สมฺผุสิตุํ น อิจฺฉติ, โหตุ, อตฺตโน ชาติกุลปเทสโภคยสวยสมฺปตฺตึ อาคมฺม ตถารูปํ ภตฺตารํ ลภิตฺวา สมณสฺส โคตมสฺส กตฺตพฺพยุตฺตกํ ชานิสฺสามี”ติ สตฺถริ อาฆาตํ พนฺธิฯ “กึ ปน สตฺถา ตาย อตฺตนิ อาฆาตุปฺปตฺตึ ชานาติ, โน”ติ? “ชานาติเยวฯ ชานนฺโต กสฺมา คาถมาหา”ติ? อิตเรสํ ทฺวินฺนํ วเสนฯ พุทฺธา หิ อาฆาตํ อคเณตฺวา มคฺคผลาธิคมารหานํ วเสน ธมฺมํ เทเสนฺติเยวฯ มาตาปิตโร ตํ เนตฺวา จูฬมาคณฺฑิยํ กนิฏฺฐํ ปฏิจฺฉาเปตฺวา ปพฺพชิตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณึสุฯ จูฬมาคณฺฑิโยปิ จินฺเตสิ – “มม ธีตา โอมกสตฺตสฺส น อนุจฺฉวิกา, เอกสฺส รโญฺญว อนุจฺฉวิกา”ติฯ ตํ อาทาย โกสมฺพึ คนฺตฺวา สพฺพาลงฺกาเรหิ อลงฺกริตฺวา, “อิมํ อิตฺถิรตนํ เทวสฺส อนุจฺฉวิก”นฺติ อุเตนสฺส รโญฺญ อทาสิฯ โส ตํ ทิสฺวาว อุปฺปนฺนพลวสิเนโห อภิเสกํ กตฺวา ปญฺจสตมาตุคามปริวารํ ทตฺวา อคฺคมเหสิฏฺฐาเน ฐเปสิฯ อยํ มาคณฺฑิยาย อุปฺปตฺติฯ

เอวมสฺส ทิยฑฺฒสหสฺสนาฏกิตฺถิปริวารา ติสฺโส อคฺคมเหสิโย อเหสุํฯ ตสฺมึ โข ปน สมเย โฆสกเสฏฺฐิ กุกฺกุฏเสฏฺฐิ ปาวาริกเสฏฺฐีติ โกสมฺพิยํ ตโย เสฏฺฐิโน โหนฺติฯ เต อุปกฏฺฐาย วสฺสูปนายิกาย ปญฺจสตตาปเส หิมวนฺตโต อาคนฺตฺวา นคเร ภิกฺขาย จรนฺเต ทิสฺวา ปสีทิตฺวา นิสีทาเปตฺวา โภเชตฺวา ปฏิญฺญํ คเหตฺวา จตฺตาโร มาเส อตฺตโน สนฺติเก วสาเปตฺวา ปุน วสฺสารตฺเต อาคมนตฺถาย ปฏิชานาเปตฺวา อุยฺโยเชสุํฯ ตาปสาปิ ตโต ปฏฺฐาย อฏฺฐ มาเส หิมวนฺเต วสิตฺวา จตฺตาโร มาเส เตสํ สนฺติเก วสึสุฯ เต อปรภาเค หิมวนฺตโต อาคจฺฉนฺตา อรญฺญายตเน เอกํ มหานิโคฺรธํ ทิสฺวา ตสฺส มูเล นิสีทึสุฯ เตสุ เชฏฺฐกตาปโส จินฺเตสิ – “อิมสฺมึ รุกฺเข อธิวตฺถา เทวตา โอรมตฺติกา น ภวิสฺสติ, มเหสกฺขเนเวตฺถ เทวราเชน ภวิตพฺพํ , สาธุ วต สจายํ อิสิคณสฺส ปานียํ ทเทยฺยา”ติฯ โสปิ ปานียํ อทาสิฯ ตาปโส นฺหาโนทกํ จินฺเตสิ, ตมฺปิ อทาสิฯ ตโต โภชนํ จินฺเตสิ, ตมฺปิ อทาสิฯ อถสฺส เอตทโหสิ – “อยํ เทวราชา อเมฺหหิ จินฺติตํ จินฺติตํ สพฺพํ เทติ, อโห วต นํ ปเสฺสยฺยามา”ติฯ โส รุกฺขกฺขนฺธํ ปทาเลตฺวา อตฺตานํ ทเสฺสสิฯ อถ นํ ตาปสา, “เทวราช, มหตี เต สมฺปตฺติ, กึ นุ โข กตฺวา อยํ เต ลทฺธา”ติ ปุจฺฉึสุฯ “มา ปุจฺฉถ, อยฺยา”ติฯ “อาจิกฺข, เทวราชา”ติฯ โส อตฺตนา กตกมฺมสฺส ปริตฺตกตฺตา ลชฺชมาโน กเถตุํ น วิสหิฯ เตหิ ปุนปฺปุนํ นิปฺปีฬิยมาโน ปน “เตน หิ สุณาถา”ติ วตฺวา กเถสิฯ

โส กิเรโก ทุคฺคตมนุโสฺส หุตฺวา ภตึ ปริเยสนฺโต อนาถปิณฺฑิกสฺส สนฺติเก ภติกมฺมํ ลภิตฺวา ตํ นิสฺสาย ชีวิกํ กเปฺปสิฯ อเถกสฺมึ อุโปสถทิวเส สมฺปตฺเต อนาถปิณฺฑิโก วิหารโต อาคนฺตฺวา ปุจฺฉิ – “ตสฺส ภติกสฺส อชฺชุโปสถทิวสภาโว เกนจิ กถิโต”ติ? “น กถิโต, สามี”ติฯ “เตน หิสฺส สายมาสํ ปจถา”ติฯ อถสฺส ปโตฺตทนํ ปจึสุฯ โส ทิวสํ อรเญฺญ กมฺมํ

กตฺวา สายํ อาคนฺตฺวา ภตฺตํ วเฑฺฒตฺวา ทินฺน ‘‘ฉาโตมฺหี’’ติ สหสา อภุญฺชิตฺวาว ‘‘อเญฺญสุ ทิวเสสุ อิมสฺมึ เคเห ‘ภตฺตํ เทถ, สูปํ เทถ, พฺยญฺชนํ เทถา’ติ มหาโกลาหลํ อโหสิ, อชฺช เต สเพฺพ นิสฺสทฺทา นิปชฺชึสุ, มยฺหเมว เอกสฺสาหารํ วฑฺฒยึสุ, กึ นุ โข เอต’’นฺติ จินฺเตตฺวา ปุจฺฉิ – ‘‘อวเสสา ภุญฺชึสุ, น ภุญฺชึสู’’ติ? ‘‘น ภุญฺชึสุ, ตาตา’’ติฯ ‘‘กึ การณา’’ติ? อิมสฺมึ เคเห อุโปสถทิวเสสุ สายมาสํ น ภุญฺชนฺติ, สเพฺพว อุโปสถิกา โหนฺติฯ อนฺตมโส ถนปายิโนปิ ทารเก มุขํ วิกฺขาลาเปตฺวา จตุมธุรํ มุเข ปกฺขิปาเปตฺวา มหาเสฏฺฐิ อุโปสถิเก กาเรติฯ คนฺธเตลปฺปทีเป ชาลเนฺต ขุทฺทกมหลฺลกทารกา สยนคตา ทฺวตฺตึสาการํ สชฺฌายนฺติฯ ตุยฺหํ ปน อุโปสถทิวสภาวํ กเถตุํ สตึ น กริมฺหาฯ ตสฺมา ตเวว ภตฺตํ ปกฺกํ, นํ ภุญฺชสฺสูติฯ สเจ อิทานิ อุโปสถิเกน ภวิตุํ วฏฺฏติ, อหมฺปิ ภเวยฺยนฺติฯ ‘‘อิทํ เสฏฺฐิ ชานาตี’’ติฯ ‘‘เตน หิ นํ ปุจฺฉถา’’ติฯ เต คนฺตฺวา เสฏฺฐึ ปุจฺฉึสุฯ โส เอวมาห – ‘‘อิทานิ ปน อภุญฺชิตฺวา มุขํ วิกฺขาเลตฺวา อุโปสถงฺคานิ อธิฏฺฐหโนฺต อุปฑฺฒํ อุโปสถกมฺมํ ลภิสฺสตี’’ติฯ อิตโร ตํ สุตฺวา ตถา อกาสิฯ

ตสฺส สกลทิวสํ กมฺมํ กตฺวา ฉาตสฺส สรีเร วาตา กุปฺปึสุฯ โส โยเตฺตน อุรํ พนฺธิตฺวา โยตฺตโกฏิยํ คเหตฺวา ปริวตฺตติฯ เสฏฺฐิ ตํ ปวตฺตึ สุตฺวา อุกฺกาหิ ธาริยมานาหิ จตุมธุรํ คาหาเปตฺวา ตสฺส สนฺติกํ อาคนฺตฺวา, ‘‘กึ, ตาตา’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘สามิ, วาตา เม กุปฺปิตา’’ติฯ ‘‘เตน หิ อุฏฺฐาย อิทํ เภสชฺชํ ขาทาหี’’ติฯ ‘‘ตุเมฺหปิ ขาทถ, สามี’’ติฯ ‘‘อมฺหากํ อผาสุกํ นตฺถิ, ตฺวํ ขาทาหี’’ติฯ ‘‘สามิ, อหํ อุโปสถกมฺมํ กโรโนฺต สกลํ กาตุํ นาสกฺขึ, อุปฑฺฒกมฺมมฺปิ เม วิกลํ มา อโหสี’’ติ น อิจฺฉิฯ ‘‘มา เอวํ กริ, ตาตา’’ติ วุจฺจมาโนปิ อนิจฺฉิตฺวา อรุเณ อุฏฺฐหเนฺต มิลาตมาลา วิย กาลํ กตฺวา ตสฺมึ นิโคฺรธรุเกฺข เทวตา หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ ตสฺมา อิมมตฺถํ กเถตฺวา ‘‘โส เสฏฺฐิ พุทฺธมามโก, ธมฺมมามโก, สงฺฆมามโก, ตํ นิสฺสาย กตสฺส อุปฑฺฒุโปสถกมฺมสฺส นิสฺสเนฺทเนสา สมฺปตฺติ มยา ลทฺธา’’ติ อาหฯ

‘‘พุโทฺธ’’ติ วจนํ สุตฺวาว ปญฺจสตา ตาปสา อุฏฺฐาย เทวตาย อญฺชลึ ปคฺคยฺห ‘‘พุโทฺธติ วเทสิ, พุโทฺธติ วเทสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา, ‘‘พุโทฺธติ วทามิ, พุโทฺธติ วทามี’’ติ ติกฺขตฺตุํ ปฏิชานาเปตฺวา ‘‘โฆโสปิ โข เอโส ทุลฺลโภ โลกสฺมิ’’นฺติ อุทานํ อุทาเนตฺวา ‘‘เทวเต อเนเกสุ กปฺปสตสหเสฺสสุ อสุตปุพฺพํ สทฺทํ ตยา สุณาปิตมฺหา’’ติ อาหํสุฯ อถ อเนฺตวาสิโน อาจริยํ เอตทโวจุํ – ‘‘เตน หิ สตฺถุ สนฺติกํ คจฺฉามา’’ติฯ ‘‘ตาตา, ตโย เสฏฺฐิโน อมฺหากํ พหูปการา, เสฺว เตสํ นิเวสเน ภิกฺขํ คณฺหิตฺวา เตสมฺปิ อาจิกฺขิตฺวา คมิสฺสาม, อธิวาเสถ, ตาตา’’ติฯ เต อธิวาสยึสุฯ ปุนทิวเส เสฏฺฐิโน ยาคุภตฺตํ สมฺปาเทตฺวา อาสนานิ ปญฺญาเปตฺวา ‘‘อชฺช โน อยฺยานํ อาคมนทิวโส’’ติ ญตฺวา ปจฺจุคฺคมนํ กตฺวา เต อาทาย นิเวสนํ คนฺตฺวา นิสีทาเปตฺวา ภิกฺขํ อทํสุฯ เต กตภตฺตกิจฺจา มหาเสฏฺฐิโน ‘‘มยํ คมิสฺสามา’’ติ วทึสุฯ ‘‘นนุ, ภเนฺต, ตุเมฺหหิ จตฺตาโร วสฺสิเก มาเส อมฺหากํ คหิตาว ปฏิญฺญา, อิทานิ กุหึ คจฺฉถา’’ติ? ‘‘โลเก กิร พุโทฺธ อุปฺปโนฺน, ธโมฺม อุปฺปโนฺน, สโงฺฆ อุปฺปโนฺน, ตสฺมา สตฺถุ สนฺติกํ คมิสฺสามา’’ติฯ ‘‘กึ ปน ตสฺส สตฺถุโน สนฺติกํ ตุมฺหากเญฺญว คนฺตุํ วฏฺฏตี’’ติ? ‘‘อเญฺญสมฺปิ อวาริตํ, อาวุโส’’ติฯ ‘‘เตน หิ, ภเนฺต, อาคเมถ, มยมฺปิ คมนปริวจฺฉํ กตฺวา คจฺฉามา’’ติฯ ‘‘ตุเมฺหสุ ปริวจฺฉํ กโรเนฺตสุ อมฺหากํ ปปโญฺจ โหติ, มยํ ปุรโต คจฺฉาม, ตุเมฺห ปจฺฉา อาคเจฺฉยฺยาถา’’ติ วตฺวา เต ปุเรตรํ คนฺตฺวา สมฺมาสมฺพุทฺธํ ทิสฺวา อภิตฺถวิตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึสุฯ อถ เนสํ สตฺถา อนุปุพฺพึ กถํ กเถตฺวา ธมฺมํ เทเสสิฯ เทสนาปริโยสาเน สเพฺพปิ สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปตฺวา ปพฺพชฺชํ ยาจิตฺวา ‘‘เอถ, ภิกฺขโว’’ติ วจนสมนนฺตรํเยว อิทฺธิมยปตฺตจีวรธรา เอหิภิกฺขู อเหสุํฯ

เตปิ โข ตโย เสฏฺฐิโน ปญฺจหิ ปญฺจหิ สกฏสเตหิ ภตฺตจฺฉาทนสปฺปิมธุผาณิตาทีนิ ทานูปกรณานิ อาทาย สาวตฺถึ ปตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา ธมฺมกถํ สุตฺวา กถาปริโยสาเน โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐาย อทฺธมาสมตฺตมฺปิ ทานํ ททมานา สตฺถุ สนฺติเก วสิตฺวา โกสมฺพึ อาคมนตฺถาย สตฺถารํ ยาจิตฺวา สตฺถารา ปฏิญฺญํ ททเนฺตน "สุญฺญาคาเร โข คหปตโย ตถาคตา อภิรมนฺตี"ติ วุเตฺต, "อญฺญาตํ, ภเนฺต, อเมฺหหิ ปหิตสาสเนน อาคนฺตุํ วฏฺฏตี"ติ วตฺวา โกสมฺพึ คนฺตฺวา โฆสกเสฏฺฐิ โฆสิตารามํ, กุกฺกุฏเสฏฺฐิ กุกฺกุฏารามํ, ปาวาริกเสฏฺฐิ ปาวาริการามนฺติ ตโย มหาวิหาเร กาเรตฺวา สตฺถุ อาคมนตฺถาย สาสนํ ปหิณึสุฯ สตฺถา เตสํ สาสนํ สุตฺวา ตตฺถ อคมาสิฯ เต ปจฺจุคฺคนฺตฺวา สตฺถารํ วิหารํ ปเวเสตฺวา วาเรน วาเรน ปฏิชคฺคนฺติฯ สตฺถา เทวสิกํ เอเกกสฺมึ วิหาเร วสติฯ ยสฺส วิหาเร วุโฏฺฐ โหติ, ตเสฺสว ฆรทฺวาเร ปิณฺฑาย จรติฯ เตสํ ปน ติณฺณํ เสฏฺฐีนํ อุปฏฺฐาโก สุมโน นาม มาลาการโร อโหสิฯ โส เต เสฏฺฐิโน เอวมาห – "อหํ ตุมฺหากํ ทีฆรตฺตํ อุปการโก, สตฺถารํ โภเชตุกาโมมฺหิ, มยฺหมฺปิ เอกทิวสํ สตฺถารํ เทถา"ติฯ "เตน หิ ภเณ เสฺว โภเชหี"ติฯ "สาธุ, สามี"ติ โส สตฺถารํ นิมเนฺตตฺวา สกฺการํ ปฏิยาเทสิฯ

ตทา ราชา สามาวติยา เทวสิกํ ปุปฺผมูเล อฏฺฐ กหาปเณ เทติฯ ตสฺสา ขุชฺชุตฺตรา นาม ทาสี สุมนมาลาการสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา นิพทฺธํ ปุปฺผานิ คณฺหาติฯ อถ นํ ตสฺมึ ทิวเส อาคตํ มาลาการโร อาห – "มยา สตฺถา นิมนฺติโต, อชฺช ปุเปฺผหิ สตฺถารํ ปูเชสฺสามิ, ติฏฺฐ ตาว, ตฺวํ ปริเวสนาย สหายิกา หุตฺวา ธมฺมํ สุตฺวา อวเสสานิ ปุปฺผานิ คเหตฺวา คมิสฺสสี"ติ ฯ สา "สาธู"ติ อธิวาเสสิฯ สุมโน พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ ปริวิสิตฺวา อนุโมทนกรณตฺถาย ปตฺตํ อคฺคเหสิฯ สตฺถา อนุโมทนธมฺมเทสนํ อารภิฯ ขุชฺชุตฺตราปิ สตฺถุ ธมฺมกถํ สุณนฺตีเยว โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ สา อเญฺญสุ ทิวเสสุ จตฺตาโร กหาปเณ อตฺตโน คเหตฺวา จตูหิ ปุปฺผานิ คเหตฺวา คจฺฉติ, ตํ ทิวสํ อฏฺฐหิปิ ปุปฺผานิ คเหตฺวา คตาฯ อถ นํ สามาวตี อาห – "กึ นุ โข, อมฺม, อชฺช อมฺหากํ รญฺญา ทฺวิคุณํ ปุปฺผมูลํ ทินฺน"นฺติ? "โน, อเยฺย"ติฯ "อถ กสฺมา พหูนิ ปุปฺผานี"ติ? "อเญฺญสุ ทิวเสสุ อหํ จตฺตาโร กหาปเณ อตฺตโน คเหตฺวา จตูหิ ปุปฺผานิ อาหรามี"ติฯ "อชฺช กสฺมา น คณฺหี"ติ? "สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ธมฺมกถํ สุตฺวา ธมฺมสฺส อธิคตตฺตา"ติฯ อถ นํ "อเร, ทุฏฺฐทาสิ เอตฺตกํ กาลํ ตยา คหิตกหาปเณ เม เทหี"ติ อตเชฺชตฺวา, "อมฺม, ตยา ปิวิตํ อมตํ อเมฺหปิ ปาเยหี"ติ วตฺวา "เตน หิ มํ นฺหาเปหี"ติ วุเตฺต โสฬสหิ คโนฺธทกฆเฏหิ นฺหาเปตฺวา เทฺว มฏฺฐสาฏเก ทาเปสิฯ สา เอกํ นิวาเสตฺวา เอกํ เอกํสํ ปารุปิตฺวา อาสนํ ปญฺญาเปตฺวา เอกํ พีชนึ อาหราเปตฺวา อาสเน นิสีทิตฺวา จิตฺรพีชนึ อาทาย ปญฺจ มาตุคามสตานิ อามเนฺตตฺวา ตาสํ สตฺถารา เทสิตนิยาเมเนว ธมฺมํ เทเสสิฯ ตสฺสา ธมฺมกถํ สุตฺวา ตา สพฺพาปิ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหึสุฯ

ตา สพฺพาปิ ขุชฺชุตฺตรํ วนฺทิตฺวา, "อมฺม , อชฺชโต ปฏฺฐาย ตฺวํ กิลิฏฺฐกมฺมํ มา กริ, อมฺหากํ มาตุฏฺฐาเน จ อาจริยฏฺฐาเน จ ฐตฺวา สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา สตฺถารา เทสิตํ ธมฺมํ สุตฺวา อมฺหากํ กเถหี"ติ วทึสุฯ สา ตถา กโรนฺตี อปรภาเค ติปิฏกธรา ชาตาฯ อถ นํ สตฺถา "เอตทคฺคํ, ภิกฺขเว, มม สาวิกานํ อุปาสิกานํ พหุสฺสุตานํ ธมฺมกถิกานํ ยทิทํ ขุชฺชุตฺตรา"ติ เอตทเคฺค ฐเปสิฯ ตาปิ โข ปญฺจสตา อิตฺถิโย ตํ เอวมาหํสุ – "อมฺม, สตฺถารํ ทฏฺฐุกามามฺหา, ตํ โน ทเสฺสหิ, คนฺธมาลาทีหิ ตํ ปูเชสฺสามา"ติฯ "อเยฺย, ราชกุลํ นาม ภาริยํ, ตุเมฺห คเหตฺวา พหิ คนฺตุํ น สกฺกา"ติฯ "อมฺม, โน มา นาเสหิ, ทเสฺสเหว อมฺหากํ สตฺถาร"นฺติฯ "เตน หิ ตุมฺหากํ วสนคพฺภานํ ภิตฺตีสุ ยตฺตเกน โอโลเกตุํ สกฺกา โหติ, ตตฺตกํ ฉิทฺทํ กตฺวา คนฺธมาลาทีนิ อาหราเปตฺวา สตฺถารํ ติณฺณํ เสฏฺฐีนํ ฆรทฺวารํ คจฺฉนฺตํ ตุเมฺห เตสุ เตสุ ฐาเนสุ ฐตฺวา โอโล

เกถ เจว, หเตฺถ จ ปสาเรตฺวา วนฺทถ, ปูเชถ จา’’ติฯ ตา ตถา กตฺวา สตฺถารํ คจฺฉนฺตญฺจ อาคจฺฉนฺตญฺจ โอโลเกตฺวา วนฺทึสุ เจว ปูเชสุญฺจฯ

อเถกทิวสํ มาคณฺฑิยา อตฺตโน ปาสาทตลโต นิกฺขมิตฺวา จงฺกมมานา ตาสํ วสนฏฺฐานํ คนฺตฺวา คเพฺภสุ ฉิทฺทํ ทิสฺวา, ‘‘อิทํ กิ’’นฺติ ปุจฺฉิตฺวา, ตาหิ ตสฺสา สตฺถริ อาฆาตพทฺธภาวํ อชานนฺตีหิ ‘‘สตฺถา อิมํ นครํ อาคโต, มยํ เอตฺถ ฐตฺวา สตฺถารํ วนฺทาม เจว ปูเชม จา’’ติ วุเตฺต, ‘‘อาคโต นาม อิมํ นครํ สมโณ โคตโม, อิทานิสฺส กตฺตพฺพํ ชานิสฺสามิ, อิมาปิ ตสฺส อุปฏฺฐายิกา, อิมาสมฺปิ กตฺตพฺพํ ชานิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา คนฺตฺวา รโญฺญ อาโรเจสิ – ‘‘มหาราช, สามาวติมิสฺสิกานํ พหิทฺธา ปตฺถนา อตฺถิ, กติปาเหเนว เต ชีวิตํ มาเรสฺสนฺตี’’ติฯ ราชา ‘‘น ตา เอวรูปํ กริสฺสนฺตี’’ติ น สทฺทหิฯ ปุนปฺปุนํ วุเตฺตปิ น สทฺทหิ เอวฯ อถ นํ เอวํ ติกฺขตฺตุํ วุเตฺตปิ อสทฺทหนฺตํ ‘‘สเจ เม น สทฺทหสิ, ตาสํ วสนฏฺฐานํ คนฺตฺวา อุปธาเรหิ, มหาราชา’’ติ อาหฯ ราชา คนฺตฺวา คเพฺภสุ ฉิทฺทํ ทิสฺวา, ‘‘อิทํ กิ’’นฺติ ปุจฺฉิตฺวา, ตสฺมิํ อเตฺถ อาโรจิเต ตาสํ อกุชฺฌิตฺวา, กิญฺจิ อวตฺวาว ฉิทฺทานิ ปิทหาเปตฺวา สพฺพคเพฺภสุ อุทฺธจฺฉิทฺทกวาตปานานิ กาเรสิฯ อุทฺธจฺฉิทฺทกวาตปานานิ กิร ตสฺมิํ กาเล อุปฺปนฺนานิฯ มาคณฺฑิยา ตาสํ กิญฺจิ กาตุํ อสกฺกุณิตฺวา, ‘‘สมณสฺส โคตมเสฺสว กตฺตพฺพํ กริสฺสามี’’ติ นาครานํ ลญฺชํ ทตฺวา, ‘‘สมณํ โคตมํ อโนฺตนครํ ปวิสิตฺวา วิจรนฺตํ ทาสกมฺมกรโปริเสหิ อโกฺกเสตฺวา ปริภาเสตฺวา ปลาเปถา’’ติ อาณาเปสิฯ มิจฺฉาทิฏฺฐิกา ตีสุ รตเนสุ อปฺปสนฺนา อโนฺตนครํ ปวิฏฺฐํ สตฺถารํ อนุพนฺธิตฺวา , ‘‘โจโรสิ , พาโลสิ, มูโฬ่หสิ, โอโฏฺฐสิ, โคโณสิ, คทฺรโภสิ, เนรยิโกสิ, ติรจฺฉานคโตสิ, นตฺถิ ตุยฺหํ สุคติ, ทุคฺคติเยว ตุยฺหํ ปาฏิกงฺขา’’ติ ทสหิ อโกฺกสวตฺถูหิ อโกฺกสนฺติ ปริภาสนฺติฯ

ตํ สุตฺวา อายสฺมา อานโนฺท สตฺถารํ เอตทโวจ – ‘‘ภเนฺต, อิเม นาครา อเมฺห อโกฺกสนฺติ ปริภาสนฺติ, อิโต อญฺญตฺถ คจฺฉามา’’ติฯ ‘‘กุหิํ, อานโนฺทติ’’? ‘‘อญฺญํ นครํ, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘ตตฺถ มนุเสฺสสุ อโกฺกสเนฺตสุ ปุน กตฺถ คมิสฺสาม, อานโนฺท’’ติ? ‘‘ตโตปิ อญฺญํ นครํ, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘ตตฺถาปิ มนุเสฺสสุ อโกฺกสเนฺตสุ กุหิํ คมิสฺสามา’’ติ? ‘‘ตโตปิ อญฺญํ นครํ, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘อานนฺท, เอวํ กาตุํ น วฏฺฏติฯ ยตฺถ อธิกรณํ อุปฺปนฺนํ, ตเตฺถว ตสฺมิํ วูปสเนฺต อญฺญตฺถ คนฺตุํ วฏฺฏติฯ เก ปน เต, อานนฺท, อโกฺกสนฺตี’’ติ? ‘‘ภเนฺต, ทาสกมฺมกเร อุปาทาย สเพฺพ อโกฺกสนฺตี’’ติฯ ‘‘อหํ, อานนฺท, สงฺคามํ โอติณฺณหตฺถิสทิโส, สงฺคามํ โอติณฺณหตฺถิโน หิ จตูหิ ทิสาหิ อาคเต สเร สหิตุํ ภาโร, ตเถว พหูหิ ทุสฺสีเลหิ กถิตกถานํ สหนํ นาม มยฺหํ ภาโร’’ติ วตฺวา อตฺตานํ อารพฺภ ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมา นาควเคฺค ติโสฺส คาถา อภาสิ –

> ‘‘อหํ นาโคว สงฺคาเม, จาปโต ปติตํ สรํ;
> อติวากฺยํ ติติกฺขิสฺสํ, ทุสฺสีโล หิ พหุชฺชโนฯ
>
> ‘‘ทนฺตํ นยนฺติ สมิติํ, ทนฺตํ ราชาภิรูหติ;
> ทโนฺต เสโฏฺฐ มนุเสฺสสุ, โยติวากฺยํ ติติกฺขติฯ
>
> ‘‘วรมสฺสตรา ทนฺตา, อาชานียา จ สินฺธวา;
> กุญฺชรา จ มหานาคา, อตฺตทโนฺต ตโต วร’’นฺติฯ (ธ. ป. ๓๒๐-๓๒๒);

ธมฺมกถา สมฺปตฺตมหาชนสฺส สาตฺถิกา อโหสิฯ เอวํ ธมฺมํ เทเสตฺวา มา จินฺตยิ, อานนฺท, เอเต สตฺตาหมตฺตเมว อโกฺกสิสฺสนฺติ, อฏฺฐเม ทิวเส ตุณฺหี ภวิสฺสนฺติ, พุทฺธานญฺหิ อุปฺปนฺนํ อธิกรณํ สตฺตาหโต อุตฺตริ น คจฺฉติฯ มาคณฺฑิยา สตฺถารํ อโกฺกสาเปตฺวา ปลาเปตุํ อสโกฺกนฺตี, ‘‘กิํ นุ โข กริสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา, ‘‘อิมา เอตสฺส อุปตฺถมฺภภูตา, เอตาสมฺปิ พฺยสนํ กริสฺ

สามี’’ติ เอกทิวสํ รโญฺญ สุราปานฏฺฐาเน อุปฏฺฐานํ กโรนฺตี จูฬปิตุ สาสนํ ปหิณิ ‘‘อโตฺถ เม กิร กุกฺกุเฏหิ , อฏฺฐ มตกุกฺกุเฏ, อฏฺฐ สชีวกุกฺกุเฏ จ คเหตฺวา อาคจฺฉตุ, อาคนฺตฺวา จ โสปานมตฺถเก ฐตฺวา อาคตภาวํ นิเวเทตฺวา ‘ปวิสตู’ติ วุเตฺตปิ อปวิสิตฺวา ปฐมํ อฏฺฐ สชีวกุกฺกุเฏ ปหิณตุ, ‘ปจฺฉา อิตเร’’’ติฯ จูฬาปฏฺฐากสฺส จ ‘‘มม วจนํ กเรยฺยาสี’’ติ ลญฺชํ อทาสิฯ มาคณฺฑิโย อาคนฺตฺวา, รโญฺญ นิเวทาเปตฺวา, ‘‘ปวิสตู’’ติ วุเตฺต, ‘‘รโญฺญ อาปานภูมิํ น ปวิสิสฺสามี’’ติ อาหฯ อิตรา จูฬุปฏฺฐากํ ปหิณิ – ‘‘คจฺฉ, ตาต, มม จูฬปิตุ สนฺติก’’นฺติฯ โส คนฺตฺวา เตน ทิเนฺน อฏฺฐ สชีวกุกฺกุเฏ อาเนตฺวา, ‘‘เทว, ปุโรหิเตน ปณฺณาการ ปหิโต’’ติ อาหฯ ราชา ‘‘ภทฺทโก วต โน อุตฺตริภโงฺค อุปฺปโนฺน, โก นุ โข ปเจยฺยา’’ติ อาหฯ มาคณฺฑิยา, ‘‘มหาราช, สามาวติปฺปมุขา ปญฺจสตา อิตฺถิโย นิกฺกมฺมิกา วิจรนฺติ, ตาสํ เปเสหิ, ตา ปจิตฺวา อาหริสฺสนฺตี’’ติ อาหฯ ราชา ‘‘คจฺฉ, ตาสํ ทตฺวา อญฺญสฺส กิร หเตฺถ อทตฺวา สยเมว มาเรตฺวา ปจนฺตู’’ติ เปเสสิฯ จูฬุปฏฺฐาโก ‘‘สาธุ เทวา’’ติ คนฺตฺวา ตถา วตฺวา ตาหิ ‘‘มยํ ปาณาติปาตํ น กโรมา’’ติ ปฏิกฺขิโตฺต อาคนฺตฺวา ตมตฺถํ รโญฺญ อาโรเจสิฯ มาคณฺฑิยา ‘‘ทิฏฺฐํ เต, มหาราช, อิทานิ ตาสํ ปาณาติปาตสฺส กรณํ วา อกรณํ วา ชานิสฺสสิ, ‘สมณสฺส โคตมสฺส ปจิตฺวา เปเสนฺตู’ติ วเทหิ เทวา’’ติ อาหฯ ราชา ตถา วตฺวา เปเสสิฯ อิตโร เต คเหตฺวา คจฺฉโนฺต วิย หุตฺวา คนฺตฺวา เต กุกฺกุเฏ ปุโรหิตสฺส ทตฺวา มตกุกฺกุเฏ ตาสํ สนฺติกํ เนตฺวา, ‘‘อิเม กิร กุกฺกุเฏ ปจิตฺวา สตฺถุ สนฺติกํ ปหิณถา’’ติ อาหฯ ตา, ‘‘สามิ, อาหร, อิทํ นาม อมฺหากํ กิจฺจ’’นฺติ ปจฺจุคฺคนฺตฺวา คณฺหิํสุฯ โส รโญฺญ สนฺติกํ คนฺตฺวา, ‘‘กิํ, ตาตา’’ติ ปุโฏฺฐ, ‘‘สมณสฺส โคตมสฺส ปจิตฺวา เปเสถาติ วุตฺตมเตฺตเยว ปฏิมคฺคํ อาคนฺตฺวา คณฺหิํสู’’ติ อาจิกฺขิฯ มาคณฺฑิยา ‘‘ปสฺส, มหาราช, น ตา ตุมฺหาทิสานํ กโรนฺติ, พหิทฺธา ปตฺถนา ตาสํ อตฺถีติ วุเตฺต น สทฺทหสี’’ติ อาหฯ ราชา ตํ สุตฺวาปิ อธิวาเสตฺวา ตุณฺหีเยว อโหสิฯ มาคณฺฑิยา ‘‘กิํ นุ โข กริสฺสามี’’ติ จิเนฺตสิฯ

ตทา ปน ราชา ‘‘สามาวติยา วาสุลทตฺตาย มาคณฺฑิยาย จา’’ติ ติสฺสนฺนมฺปิ เอตาสํ ปาสาทตเล วาเรน วาเรน สตฺตาหํ สตฺตาหํ วีตินาเมติ ฯ อถ นํ ‘‘เสฺว วา ปรสฺุเว วา สามาวติยา ปาสาทตลํ คมิสฺสตี’’ติ ญตฺวา มาคณฺฑิยา จูฬปิตุ สาสนํ ปหิณิ – ‘‘อคเทน กิร ทาฐา โธวิตฺวา เอกํ สปฺปํ เปเสตู’’ติฯ โส ตถา กตฺวา เปเสสิฯ ราชา อตฺตโน คมนฏฺฐานํ หตฺถิกนฺตวีณํ อาทายเยว คจฺฉติ, ตสฺสา โปกฺขเร เอกํ ฉิทฺทํ อตฺถิฯ มาคณฺฑิยา เตน ฉิเทฺทน สปฺปํ ปเวเสตฺวา ฉิทฺทํ มาลาคุเฬน ถเกสิฯ สโปฺป ทฺวีหตีหํ อโนฺตวีณายเมว อโหสิฯ มาคณฺฑิยา รโญฺญ คมนทิวเส ‘‘อชฺช กตริสฺสิตฺถิยา ปาสาทํ คมิสฺสสิ เทวา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สามาวติยา’’ติ วุเตฺต, ‘‘อชฺช มยา, มหาราช, อมนาโป สุปิโน ทิโฏฺฐฯ น สกฺกา ตตฺถ คนฺตุํ, เทวา’’ติ? ‘‘คจฺฉาเมวา’’ติฯ สา ยาว ตติยํ วาเรตฺวา, ‘‘เอวํ สเนฺต อหมฺปิ ตุเมฺหหิ สทฺธิํ คมิสฺสามิ, เทวา’’ติ วตฺวา นิวตฺติยมานาปิ อนิวตฺติตฺวา, ‘‘น ชานามิ, กิํ ภวิสฺสติ เทวา’’ติ รญฺญา สทฺธิํเยว อคมาสิฯ

ราชา สามาวติมิสฺสิกาหิ ทินฺนานิ วตฺถปุปฺผคนฺธาภรณานิ ธาเรตฺวา สุโภชนํ ภุญฺชิตฺวา วีณํ อุสฺสีสเก ฐเปตฺวา สยเน นิปชฺชิฯ มาคณฺฑิยา อปราปรํ วิจรนฺตี วิย หุตฺวา วีณาฉิทฺทโต ปุปฺผคุฬํ อปเนสิฯ สโปฺป ทฺวีหตีหํ นิราหาโร เตน ฉิเทฺทน นิกฺขมิตฺวา ปสฺสสโนฺต ผณํ กตฺวา สยนปิเฏฺฐ นิปชฺชิ ฯ มาคณฺฑิยา ตํ ทิสฺวา, ‘‘ธี ธี, เทว, สโปฺป’’ติ มหาสทฺทํ กตฺวา ราชานญฺจ ตา จ อโกฺกสนฺตี, ‘‘อยํ อนฺธพาลราชา อลกฺขิโก มยฺหํ วจนํ น สุณาติ, อิมาปิ นิสฺสิรีกา ทุพฺพินีตา, กิํ นาม รโญฺญ สนฺติกา น ลภนฺติ, กิํ นุ ตุเมฺห อิมสฺมิํ มเตเยว สุขํ ชีวิสฺสถ, ชีวเนฺต ทุกฺขํ ชีวถ, ‘อชฺช มยา ปาปสุปิโน ทิโฏฺฐ, สามาวติยา ปาสาทํ คนฺตุํ น วฏฺฏตี’ติ วาเรนฺติยาปิ เม วจนํ น สุณสิ, เทวา’’ติ อาหฯ ราชา สปฺปํ ทิสฺวา มรณภยตชฺชิโต ‘‘เอวรูปมฺปิ นาม อิมา กริสฺสนฺติ, อโห ปาปา, อหํ อิมาสํ ปาปภาวํ อาจิกฺขนฺติยาปิ อิมิสฺสา วจนํ น สทฺทหิํ, ปฐมํ อตฺตโน

คเพฺภสฺ ฉิทฺทานิ กตฺวา นิสินฺนา, ปุน มยา เปสิเต กุกฺกุเฏ ปฏิปหิณึสุ, อชฺช สยเน สปฺปํ วิสฺสชฺชึสู’’ติ โกเธน สมฺปชฺชลิโต วิย อโหสิฯ

สามาวตีปิ ปญฺจนฺนํ อิตฺถิสตานํ โอวาทํ อทาสิ – ‘‘อมฺมา, อมฺหากํ อญฺญํ ปฏิสรณํ นตฺถิ, นรินฺเท จ เทวิยา จ อตฺตนิ จ สมเมว เมตฺตจิตฺตํ ปวตฺเตถ, มา กสฺสจิ โกปํ กริตฺถา’’ติฯ ราชา สหสฺสถามํ สิงฺคธนุํ อาทาย ชิยํ โปเถตฺวา วิสปีตํ สรํ สนฺนยฺหิตฺวา สามาวตึ ธุเร กตฺวา สพฺพา ตา ปฏิปาฏิยา ฐปาเปตฺวา สามาวติยา อุเร สรํ วิสฺสเชฺชสิฯ โส ตสฺสา เมตฺตานุภาเวน ปฏินิวตฺติตฺวา อาคตมคฺคาภิมุโขว หุตฺวา รโญฺญ หทยํ ปวิสนฺโต วิย อฏฺฐาสิฯ ราชา จินฺเตสิ – ‘‘มยา ขิโตฺต สโร สิลมฺปิ วินิวิชฺฌิตฺวา คจฺฉติ, อากาเส ปฏิหนนกฏฺฐานํ นตฺถิ, อถ จ ปเนส นิวตฺติตฺวา มม หทยาภิมุโข ชาโต, อยญฺหิ นาม นิสฺสโตฺต นิชฺชีโว สโรปิ เอติสฺสา คุณํ ชานาติ, อหํ มนุสฺสภูโตปิ น ชานามี’’ติ, โส ธนุํ ฉเฑฺฑตฺวา อญฺชลึ ปคฺคยฺห สามาวติยา ปาทมูเล อุกฺกุฏิกํ นิสีทิตฺวา อิมํ คาถมาห –

‘‘สมฺมุยฺหามิ ปมุยฺหามิ, สพฺพา มุยฺหนฺติ เม ทิสา;
สามาวติ มํ ตายสฺสุ, ตฺวญฺจ เม สรณํ ภวา’’ติฯ

สา ตสฺส วจนํ สุตฺวา, ‘‘สาธุ, เทว, มํ สรณํ คจฺฉา’’ติ อวตฺวา, ‘‘ยมหํ, มหาราช, สรณํ คตา, ตเมว ตฺวมฺปิ สรณํ คจฺฉาหี’’ติ อิทํ วตฺวา สามาวตี สมฺมาสมฺพุทฺธสาวิกา –

‘‘มา มํ ตฺวํ สรณํ คจฺฉ, ยมหํ สรณํ คตา;
เอส พุโทฺธ มหาราช, เอส พุโทฺธ อนุตฺตโร;
สรณํ คจฺฉ ตํ พุทฺธํ, ตฺวญฺจ เม สรณํ ภวา’’ติฯ –

อาห ฯ ราชา ตสฺส วจนํ สุตฺวา, ‘‘อิทานาหํ อติเรกตรํ ภายามี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

‘‘เอส ภิโยฺย ปมุยฺหามิ, สพฺพา มุยฺหนฺติ เม ทิสา;
สามาวติ มํ ตายสฺสุ, ตฺวญฺจ เม สรณํ ภวา’’ติฯ

อถ นํ สา ปุริมนเยเนว ปุน ปฏิกฺขิปิตฺวา, ‘‘เตน หิ ตฺวญฺจ สรณํ คจฺฉามิ, สตฺถารญฺจ สรณํ คจฺฉามิ, วรญฺจ เต ทมฺมี’’ติ วุเตฺต, ‘‘วโร คหิโต โหตุ, มหาราชา’’ติ อาหฯ โส สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา สรณํ คนฺตฺวา นิมเนฺตตฺวา พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส สตฺตาหํ มหาทานํ ทตฺวา สามาวตึ อามเนฺตตฺวา, ‘‘อุเฏฺฐหิ, วรํ คณฺหา’’ติ อาหฯ ‘‘มหาราช, มยฺหํ หิรญฺญาทีหิ อโตฺถ นตฺถิ, อิมํ ปน เม วรํ เทหิ, ตถา กโรหิ, ยถา สตฺถา นิพทฺธํ ปญฺจหิ ภิกฺขุสเตหิ สทฺธึ อิธาคจฺฉติ, ธมฺมํ สุณิสฺสามี’’ติฯ ราชา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา, ‘‘ภเนฺต, ปญฺจหิ ภิกฺขุสเตหิ สทฺธึ นิพทฺธํ อิธาคจฺฉถ, สามาวติมิสฺสิกา ‘ธมฺมํ สุณิสฺสามา’ติ วทนฺตี’’ติ อาหฯ ‘‘มหาราช, พุทฺธานํ นาม เอกสฺมึ ฐาเน นิพทฺธํ คนฺตุํ น วฏฺฏติ, มหาชโน สตฺถารํ อาคมนตฺถาย ปจฺจาสีสตี’’ติฯ ‘‘เตน หิ, ภเนฺต, เอกํ ภิกฺขุํ อาณาเปถา’’ติฯ สตฺถา อานนฺทเตฺถรํ อาณาเปสิฯ โส ตโต ปฏฺฐาย ปญฺจ ภิกฺขุสตานิ อาทาย นิพทฺธํ ราชกุลํ คจฺฉติฯ ตาปิ เทวิโย นิพทฺธํ เถรํ สปริวารํ โภเชนฺติ, ธมฺมํ สุณนฺติฯ ตา เอกทิวสํ เถรสฺส ธมฺมกถํ สุตฺวา ปสีทิตฺวา, ปญฺจหิ อุตฺตราสงฺคสเตหิ ธมฺมปูชํ อกํสุ ฯ เอเกโก อุตฺตราสโงฺค ปญฺจ สตานิ ปญฺจ สตานิ อคฺฆติฯ

ตา เอกวตฺถา ทิสฺวา ราชา ปุจฺฉิ – ‘‘กุหึ โว อุตฺตราสโงฺค’’ติฯ ‘‘อยฺยสฺส โน ทินฺนา’’ติฯ ‘‘เตน สเพฺพ คหิตา’’ติ? ‘‘อาม, คหิตา’’ติฯ ราชา เถรํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา ตาหิ อุตฺตรา

สงฺฆานํ ทินฺนภาวํ ปุจฺฉิตฺวา ตาหิ ทินฺนภาวญฺจ เถเรน คหิตภาวญฺจ สุตฺวา, ‘‘นนุ, ภนฺเต, อติพหูนิ วตฺถานิ, เอตฺตเกหิ กึ กริสฺสถา’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อมฺหากํ ปโหนกานิ วตฺถานิ คณฺหิตฺวา เสสานิ ชิณฺณจีวริกานํ ภิกฺขูนํ ทสฺสามิ, มหาราชา’’ติฯ ‘‘เต อตฺตโน ชิณฺณจีวรานิ กึ กริสฺสนฺตี’’ติ? ‘‘ชิณฺณตรจีวริกานํ ทสฺสนฺตี’’ติฯ ‘‘เต อตฺตโน ชิณฺณตรจีวรานิ กึ กริสฺสนฺตี’’ติ? ‘‘ปจฺจตฺถรณานิ กริสฺสนฺตี’’ติฯ ‘‘ปุราณปจฺจตฺถรณานิ กึ กริสฺสนฺตี’’ติ? ‘‘ภูมตฺถรณานิ กริสฺสนฺตี’’ติฯ ‘‘ปุราณภูมตฺถรณานิ กึ กริสฺสนฺตี’’ติ? ‘‘ปาทปุญฺฉนานิ กริสฺสนฺติ, มหาราชา’’ติฯ ‘‘ปุราณปาทปุญฺฉนานิ กึ กริสฺสนฺตี’’ติ? ‘‘ขณฺฑาขณฺฑิกํ โกฏฺเฏตฺวา มตฺติกาย มทฺทิตฺวา ภิตฺตึ ลิมฺปิสฺสนฺตี’’ติฯ ‘‘ภนฺเต, เอตฺตกานิ กตฺวาปิ อยฺยานํ ทินฺนานิ น นสฺสนฺตี’’ติ? ‘‘อาม, มหาราชา’’ติฯ ราชา ปสนฺโน อปรานิปิ ปญฺจ วตฺถสตานิ อาหราเปตฺวา เถรสฺส ปาทมูเล ฐปาเปสิฯ เถโร กิร ปญฺจสตคฺฆนกาเนว วตฺถานิ ปญฺจสตภาเคน ปาทมูเล ฐเปตฺวา ทินฺนานิ ปญฺจสตกฺขตฺตุํ ลภิ, สหสฺสคฺฆนกานิ สหสฺสภาเคน ปาทมูเล ฐเปตฺวา ทินฺนานิ สหสฺสกฺขตฺตุํ ลภิ, สตสหสฺสคฺฆนกานิ สตสหสฺสภาเคน ปาทมูเล ฐเปตฺวา ทินฺนานิ สตสหสฺสกฺขตฺตุํ ลภิฯ เอกํ เทฺว ตีณิ จตฺตาริ ปญฺจ ทสาติอาทินา นเยน ลทฺธานํ ปน คณนา นาม นตฺถิฯ ตถาคเต กิร ปรินิพฺพุเต เถโร สกลชมฺพุทีปํ วิจริตฺวา สพฺพวิหาเรสุ ภิกฺขูนํ อตฺตโน สนฺตกาเนว ปตฺตจีวรานิ อทาสิฯ

ตทา มาคณฺฑิยาปิ ‘‘ยมหํ กโรมิฯ ตํ ตถา อหุตฺวา อญฺญถาว โหติ, อิทานิ กึ นุ โข กริสฺสามี’’ติ จินฺเตตฺวา, ‘‘อเตฺถโส อุปาโย’’ติ รเญฺญ อุยฺยานกีฬํ คจฺฉนฺเต จูฬปิตุ สาสนํ ปหิณิ – ‘‘สามาวติยา ปาสาทํ คนฺตฺวา, ทุสฺสโกฏฺฐาคารานิ จ เตลโกฏฺฐาคารานิ จ วิวราเปตฺวา, ทุสฺสานิ เตลจาฏีสุ เตเมตฺวา เตเมตฺวา ถเมฺภ เวเฐตฺวา ตา สพฺพาปิ เอกโต กตฺวา ทฺวารํ ปิทหิตฺวา พหิ ยนฺตกํ ทตฺวา ทณฺฑทีปิกาหิ เคเห อคฺคึ ททมาโน โอตริตฺวา คจฺฉตู’’ติฯ โส ปาสาทํ อภิรุยฺห โกฏฺฐาคารานิ วิวริตฺวา วตฺถานิ เตลจาฏีสุ เตเมตฺวา เตเมตฺวา ถเมฺภ เวเฐตุํ อารภิฯ อถ นํ สามาวติปฺปมุขา อิตฺถิโย ‘‘กึ เอตํ จูฬปิตา’’ติ วทนฺติโย อุปสงฺกมึสุฯ ‘‘อมฺมา, ราชา ทฬฺหิกมฺมตฺถาย อิเม ถเมฺภ เตลปิโลติกาหิ เวฐาเปติ, ราชเคเห นาม สุยุตฺตํ ทุยุตฺตํ ทุชฺชานํ, มา เม สนฺติเก โหถ, อมฺมา’’ติ เอวํ วตฺวา ตา อาคตา คเพฺภ ปเวเสตฺวา ทฺวารานิ ปิทหิตฺวา พหิ ยนฺตกํ ทตฺวา อาทิโต ปฏฺฐาย อคฺคึ เทโนฺต โอตริฯ สามาวตี ตาสํ โอวาทํ อทาสิ – ‘‘อมฺหากํ อนมตเคฺค สํสาเร วิจรนฺตีนํ เอวเมว อคฺคินา ฌายมานานํ อตฺตภาวานํ ปริเจฺฉโท พุทฺธญาเณนปิ น สุกโร, อปฺปมตฺตา โหถา’’ติฯ ตา เคเห ฌายเนฺต เวทนาปริคฺคหกมฺมฏฺฐานํ มนสิกโรนฺติโย กาจิ ทุติยผลํ, กาจิ ตติยผลํ ปาปุณึสุฯ เตน วุตฺตํ – ‘‘อถ โข สมฺพหุลา ภิกฺขู ปจฺฉาภตฺตํ ปิณฺฑปาตปฏิกฺกนฺตา เยน ภควา เตนุปสงฺกมึสุ, อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึสุ, เอกมนฺตํ นิสินฺนา โข เต ภิกฺขู ภควนฺตํ เอตทโวจุํ – ‘อิธ, ภนฺเต, รโญฺญ อุเตนสฺส อุยฺยานคตสฺส อเนฺตปุรํ ทฑฺฒํ, ปญฺจ จ อิตฺถิสตานิ กาลกตานิ สามาวติปฺปมุขานิฯ ตาสํ, ภนฺเต, อุปาสิกานํ กา คติ, โก อภิสมฺปราโย’ติ? สเนฺตตฺถ, ภิกฺขเว, อุปาสิกาโย โสตาปนฺนา , สนฺติ สกทาคามิโย, สนฺติ อนาคามิโย, สพฺพา ตา, ภิกฺขเว , อุปาสิกาโย อนิปฺผลา กาลกตา’’ติฯ อถ โข ภควา เอตมตฺถํ วิทิตฺวา ตายํ เวลายํ อิมํ อุทานํ อุทาเนสิ –

‘‘โมหสมฺพนฺธโน โลโก, ภพฺพรูโปว ทิสฺสติ;
อุปธีพนฺธโน พาโล, ตมสา ปริวาริโต;
สสฺสโตริว ขายติ, ปสฺสโต นตฺถิ กิญฺจน’’นฺติฯ (อุทา. ๗๐);

เอวญฺจ ปน วตฺวา, ‘‘ภิกฺขเว, สตฺตา นาม วฏฺเฏ วิจรนฺตา นิจฺจกาลํ อปฺปมตฺตา หุตฺวา ปุญฺญกมฺมเมว น กโรนฺติ, ปมาทิโน หุตฺวา ปาปกมฺมมฺปิ กโรนฺติฯ ตสฺมา วเฏฺฏ วิจรนฺตา สุ

ขมฺปิ ทุกฺขมฺปิ อนุภวนฺตี’’ติ ธมฺมํ เทเสสิฯ

ราชา ‘‘สามาวติยา เคหํ กิร ฌายตี’’ติ สุตฺวา เวเคนาคจฺฉนฺโตปิ อทเฑฺฒ สมฺปาปุณิตุํ นาสกฺขิฯ อาคนฺตฺวา ปน เคหํ นิพฺพาเปนฺโต อุปฺปนฺนพลวโทมนสฺโส อมจฺจคณปริวุโต นิสีทิตฺวา สามาวติยา คุเณ อนุสฺสรนฺโต, ‘‘กสฺส นุ โข อิทํ กมฺม’’นฺติ จินฺเตตฺวา – ‘‘มาคณฺฑิยาย การิตํ ภวิสฺสตี’’ติ ญตฺวา, ‘‘ตาเสตฺวา ปุจฺฉิยมานา น กเถสฺสติ, สณิกํ อุปาเยน ปุจฺฉิสฺสามี’’ติ จินฺเตตฺวา อมจฺเจ อาห – ‘‘อโมฺภ, อหํ อิโต ปุเพฺพ อุฎฺฐาย สมุฎฺฐาย อาสงฺกิตปริสงฺกิโตว โหมิ, สามาวตี เม นิจฺจํ โอตารเมว คเวสติ, อิทานิ ปน เม จิตฺตํ นิพฺพุตํ ภวิสฺสติ, สุเขน จ วสิตุํ ลภิสฺสามี’’ติ, เต ‘‘เกน นุ โข, เทว, อิทํ กต’’นฺติ อาหํสุฯ ‘‘มยิ สิเนเหน เกนจิ กตํ ภวิสฺสตี’’ติฯ มาคณฺฑิยาปิ สมีเป ฐิตา ตํ สุตฺวา, ‘‘นาโญฺญ โกจิ กาตุํ สกฺขิสฺสติ, มยา กตํ, เทว, อหํ จูฬปิตรํ อาณาเปตฺวา กาเรสิ’’นฺติ อาหฯ ‘‘ตํ ฐเปตฺวา อโญฺญ มยิ สิเนโห สตฺโต นาม นตฺถิ, ปสโนฺนสฺมิ, วรํ เต ทมฺมิ, อตฺตโน ญาติคณํ ปโกฺกสาเปหี’’ติฯ สา ญาตกานํ สาสนํ ปหิณิ – ‘‘ราชา เม ปสโนฺน วรํ เทติ, สีฆํ อาคจฺฉนฺตู’’ติฯ ราชา อาคตาคตานํ มหนฺตํ สกฺการํ กาเรสิฯ ตํ ทิสฺวา ตสฺสา อญฺญาตกาปิ ลญฺชํ ทตฺวา ‘‘มยํ มาคณฺฑิยาย ญาตกา’’ติ อาคจฺฉิํสุฯ ราชา เต สเพฺพ คาหาเปตฺวา ราชงฺคเณ นาภิปฺปมาเณ อาวาเฎ ขณาเปตฺวา เต ตตฺถ นิสีทาเปตฺวา ปํสูหิ ปูเรตฺวา อุปริ ปลาเล วิกิราเปตฺวา อคฺคิํ ทาเปสิฯ จมฺมสฺส ทฑฺฒกาเล อย นงฺคเลน กสาเปตฺวา ขณฺฑาขณฺฑํ หีราหีรํ กาเรสิฯ มาคณฺฑิยาย สรีรโตปิ ติขิเณน สเตฺถน ฆนฆนฎฺฐาเนสุ มํสํ อุปฺปาเฎตฺวา เตลกปาลํ อุทฺธนํ อาโรเปตฺวา ปูเว วิย ปจาเปตฺวา ตเมว ขาทาเปสิฯ

ธมฺมสภายมฺปิ ภิกฺขู กถํ สมุฎฺฐาเปสุํ, ‘‘อนนุจฺฉวิกํ วต, อาวุโส, เอวรูปาย สทฺธาย ปสนฺนาย อุปาสิกาย เอวรูปํ มรณ’’นฺติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา, ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา, ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘ภิกฺขเว, อิมสฺมิํ อตฺตภาเว สามาวติปฺปมุขานํ อิตฺถีนํ เอตํ อยุตฺตํ สมฺปตฺตํฯ ปุเพฺพ กตกมฺมสฺส ปน ยุตฺตเมว เอตาหิ ลทฺธ’’นฺติ วตฺวา, ‘‘กิํ, ภเนฺต, เอตาหิ ปุเพฺพ กตํ, ตํ อาจิกฺขถา’’ติ เตหิ ยาจิโต อตีตํ อาหริ –

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต ราชเคเห นิพทฺธํ อฎฺฐ ปเจฺจกพุทฺธา ภุญฺชนฺติฯ ปญฺจสตา อิตฺถิโย เต อุปฎฺฐหนฺติฯ เตสุ สตฺต ปเจฺจกพุทฺธา หิมวนฺตํ คจฺฉนฺติ, เอโก นทีตีเร เอกํ ติณคหนํ อตฺถิ, ตตฺถ ฌานํ สมาปชฺชิตฺวา นิสีทิฯ อเถกทิวสํ ราชา ปเจฺจกพุเทฺธสุ คเตสุ ตา อิตฺถิโย อาทาย นทิยํ อุทกกีฬํ กีฬิตุํ คโตฯ ตตฺถ ตา อิตฺถิโย ทิวสภาคํ อุทเก กีฬิตฺวา อุตฺตริตฺวา สีตปีฬิตา อคฺคิํ วิสิเพฺพตุกามา ‘‘อมฺหากํ อคฺคิกรณฎฺฐานํ โอโลเกถา’’ติ อปราปรํ วิจรนฺติโย ตํ ติณคหนํ ทิสฺวา, ‘‘ติณราสี’’ติ สญฺญาย ตํ ปริวาเรตฺวา ฐิตา อคฺคิํ อทํสุฯ ติเณสุ ฌายิตฺวา ปตเนฺตสุ ปเจฺจกพุทฺธํ ทิสฺวา, ‘‘นฎฺฐามฺหา, อมฺหากํ รโญฺญ ปเจฺจกพุโทฺธ ฌายติ, ราชา ญตฺวา อเมฺห นาเสสฺสติ, สุทฑฺฒํ นํ กริสฺสามา’’ติ สพฺพา ตา อิตฺถิโย อิโต จิโต จ ทารูนิ อาหริตฺวา ตสฺส อุปริ ทารุราสิํ กริํสุฯ มหาทารุราสิ อโหสิฯ อถ นํ อาลิเมฺปตฺวา, ‘‘อิทานิ ฌายิสฺสตี’’ติ ปกฺกมิํสุฯ ตา ปฐมํ อสเญฺจตนิกา หุตฺวา กมฺมุนา น พชฺฌิํสุ, อิทานิ ปจฺฉา สเญฺจตนาย กมฺมุนา พชฺฌิํสุฯ ปเจฺจกพุทฺธํ ปน อโนฺตสมาปตฺติยํ สกฎสหเสฺสหิ ทารูนิ อาหริตฺวา อาลิเมฺปนฺตาปิ อุสฺมาการมตฺตมฺปิ คเหตุํ น สโกฺกนฺติฯ ตสฺมา โส สตฺตเม ทิวเส อุฎฺฐาย ยถาสุขํ อคมาสิฯ ตา ตสฺส กมฺมสฺส กตตฺตา พหูนิ วสฺสสตสหสฺสานิ นิรเย ปจฺจิตฺวา ตเสฺสว กมฺมสฺส วิปากาวเสเสน อตฺตภาวสเต อิมินาว นิยาเมน เคเห ฌายมาเน ฌายิํสุฯ อิทํ เอตาสํ ปุพฺพกมฺมนฺติฯ

เอวํ วุตฺเต ภิกฺขู สตฺถารํ ปฏิปุจฺฉึสุ – ‘‘ขุชฺชุตฺตรา ปน, ภนฺเต, เกน กมฺมุนา ขุชฺชา ชาตา, เกน กมฺมุนา มหาปญฺญา, เกน กมฺมุนา โสตาปตฺติผลํ อธิคตา, เกน กมฺมุนา ปเรสํ เปสนการิตา ชาตา’’ติ? ภิกฺขเว, ตเสฺสว รญฺโญ พาราณสิยํ รชฺชํ กรณกาเล เสฺวว ปเจฺจกพุโทฺธ โถกํ ขุชฺชธาตุโก อโหสิฯ อเถกา อุปฏฺฐายิกา อิตฺถี กมฺพลํ ปารุปิตฺวา สุวณฺณสรกํ คเหตฺวา, ‘‘อมฺหากํ ปเจฺจกพุโทฺธ เอวญฺจ เอวญฺจ วิจรตี’’ติ ขุชฺชา หุตฺวา ตสฺส วิจรณาการํ ทเสฺสสิฯ ตสฺส นิสฺสเนฺทน ขุชฺชา ชาตาฯ เต ปน ปเจฺจกพุเทฺธ ปฐมทิวเส ราชเคเห นิสีทาเปตฺวา ปเตฺต คาหาเปตฺวา ปายาสสฺส ปูเรตฺวา ทาเปสิฯ อุณฺหปายาสสฺส ปูเร ปเตฺต ปเจฺจกพุทฺธา ปริวเตฺตตฺวา ปริวเตฺตตฺวา คณฺหนฺติฯ สา อิตฺถี เต ตถา กโรเนฺต ทิสฺวา อตฺตโน สนฺตกานิ อฏฺฐ ทนฺตวลยานิ ทตฺวา, ‘‘อิธ ฐเปตฺวา คณฺหถา’’ติ อาหฯ เตสุ ตถา กตฺวา ตํ โอโลเกตฺวา ฐิเตสุ เตสํ อธิปฺปายํ ญตฺวา, ‘‘นตฺถิ, ภเนฺต, อมฺหากํ เอเตหิ อโตฺถฯ ตุมฺหากเญฺญว เอตานิ ปริจฺจตฺตานิ, คเหตฺวา คจฺฉถา’’ติ อาหฯ เต คเหตฺวา นนฺทมูลกปพฺภารํ อคมํสุฯ อชฺชตนาปิ ตานิ วลยานิ อโรคาเนวฯ สา ตสฺส กมฺมสฺส นิสฺสเนฺทน อิทานิ ติปิฏกธรา มหาปญฺญา ชาตาฯ ปเจฺจกพุทฺธานํ กตอุปฏฺฐานสฺส นิสฺสเนฺทน ปน โสตาปตฺติผลํ ปตฺตาฯ อิทมสฺสา พุทฺธนฺตเร ปุพฺพกมฺมํฯ

กสฺสปสมฺมาสมฺพุทฺธกาเล ปน เอกา พาราณสิเสฏฺฐิโน ธีตา วฑฺฒมานกจฺฉายาย อาทาสํ คเหตฺวา อตฺตานํ อลงฺกโรนฺตี นิสีทิฯ อถสฺสา วิสฺสาสิกา เอกา ขีณาสวา ภิกฺขุนี ตํ ทฏฺฐุํ อคมาสิฯ ภิกฺขุนิโย หิ ขีณาสวาปิ สายนฺหสมเย อุปฏฺฐากกุลานิ ทฏฺฐุกามา โหนฺติฯ ตสฺมึ ปน ขเณ เสฏฺฐิธีตาย สนฺติเก กาจิ เปสนการิกา นตฺถิ, สา ‘‘วนฺทามิ, อเยฺย, เอตํ ตาว เม ปสาธนเปฬิกํ คเหตฺวา เทถา’’ติ อาหฯ เถรี จิเนฺตสิ – ‘‘สจสฺสา อิมํ คณฺหิตฺวา น ทสฺสามิ, มยิ อาฆาตํ กตฺวา นิรเย นิพฺพตฺติสฺสติฯ สเจ ปน ทสฺสามิ, ปรสฺส เปสนการิกา หุตฺวา นิพฺพตฺติสฺสติฯ นิรยสนฺตาปโต โข ปน ปรสฺส เปสนภาโวว เสโยฺย’’ติฯ ‘‘สา อนุทยํ ปฏิจฺจ ตํ คเหตฺวา ตสฺสา อทาสิฯ ตสฺส กมฺมสฺส นิสฺสเนฺทน ปเรสํ เปสนการิกา ชาตา’’ติฯ

อถ ปุเนกทิวสํ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ ‘‘สามาวติปฺปมุขา ปญฺจสตา อิตฺถิโย เคเห อคฺคินา ฌายึสุ, มาคณฺฑิยาย ญาตกา อุปริ ปลาลคฺคึ ทตฺวา อยนงฺคเลหิ ภินฺนา, มาคณฺฑิยา ปกฺกุถิตเตเล ปกฺกา, เก นุ โข เอตฺถ ชีวนฺติ นาม, เก มตา นามา’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา, ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา, ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต, ‘‘ภิกฺขเว, เย เกจิ ปมตฺตา, เต วสฺสสตํ ชีวนฺตาปิ มตาเยว นามฯ เย อปฺปมตฺตา, เต มตาปิ ชีวนฺติเยวฯ ตสฺมา มาคณฺฑิยา ชีวนฺตีปิ มตาเยว นาม, สามาวติปฺปมุขา ปญฺจสตา อิตฺถิโย มตาปิ ชีวนฺติเยว นามฯ น หิ, ภิกฺขเว, อปฺปมตฺตา มรนฺติ นามา’’ติ วตฺวา อิมา คาถา อภาสิ –

๒๑. ‘‘อปฺปมาโท อมตปทํ, ปมาโท มจฺจุโน ปทํ;
อปฺปมตฺตา น มียนฺติ, เย ปมตฺตา ยถา มตาฯ

๒๒. ‘‘เอวํ วิเสสโต ญตฺวา, อปฺปมาทมฺหิ ปณฺฑิตา;
อปฺปมาเท ปโมทนฺติ, อริยานํ โคจเร รตาฯ

๒๓. ‘‘เต ฌายิโน สาตติกา, นิจฺจํ ทฬฺหปรกฺกมา;
ผุสนฺติ ธีรา นิพฺพานํ, โยคเกฺขมํ อนุตฺตร’’นฺติฯ

ตตฺถ **อปฺปมาโท**ติ ปทํ มหนฺตํ อตฺถํ ทีเปติ, มหนฺตํ อตฺถํ คเหตฺวา ติฏฺฐติฯ สกลมฺปิ หิ เตปิฏกํ พุทฺธวจนํ อาหริตฺวา กถิยมานํ อปฺปมาทปทเมว โอตรติฯ เตน วุตฺตํ –

‘‘เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, ยานิ กานิจิ ชงฺคลานํ ปาณานํ ปทชาตานิ, สพฺพานิ ตานิ หตฺถิปเท สโมธานํ คจฺฉนฺติ, หตฺถิปทํ เตสํ อคฺคมกฺขายติ ยทิทํ มหนฺตตฺเตนฯ เอวเมว โข, ภิกฺขเว, เย เกจิ กุสลา ธมฺมา, สเพฺพเต อปฺปมาทมูลกา อปฺปมาทสโมสรณา, อปฺปมาโท เตสํ ธมฺมานํ อคฺคมกฺขายตี’’ติ (สํ. นิ. ๕.๑๔๐)ฯ

โส ปเนส อตฺถโต สติยา อวิปฺปวาโส นามฯ นิจฺจํ อุปฏฺฐิตาย สติยา เจตํ นามํฯ **อมตปท**นฺติ อมตํ วุจฺจติ นิพฺพานํฯ ตญฺหิ อชาตตฺตา นฺ ชียติ น มียติ, ตสฺมา อมตนฺติ วุจฺจติฯ ปชฺชนฺติ อิมินาติ ปทํ, อมตํ ปาปุณนฺตีติ อโตฺถฯ อมตสฺส ปทํ อมตปทํ, อมตสฺส อธิคมูปาโยติ วุตฺตํ โหติ, **ปมาโท**ติ ปมชฺชนภาโว, มุฏฺฐสฺสติสงฺขาตสฺส สติยา โวสคฺคเสฺสตํ นามํฯ **มจฺจุโน**ติ มรณสฺสฯ **ปท**นฺติ อุปาโย มโคฺคฯ ปมโตฺต หิ ชาติํ นาติวตฺตติ, ชาโต ชียติ เจว มียติ จาติ ปมาโท มจฺจุโน ปทํ นาม โหติ, มรณํ อุเปติฯ **อปฺปมตฺตา น มียนฺตี**ติ สติยา สมนฺนาคตา หิ อปฺปมตฺตา น มรนฺติฯ อชรา อมรา โหนฺตีติ น สลฺลเกฺขตพฺพํฯ น หิ โกจิ สโตฺต อชโร อมโร นาม อตฺถิ, ปมตฺตสฺส ปน วฏฺฏํ นาม อปริจฺฉินฺนํ, อปฺปมตฺตสฺส ปริจฺฉินฺนํฯ ตสฺมา ปมตฺตา ชาติอาทีหิ อปริมุตฺตตฺตา ชีวนฺตาปิ มตาเยว นามฯ อปฺปมตฺตา ปน อปฺปมาทลกฺขณํ วเឌฺฒตฺวา ขิปฺปํ มคฺคผลานิ สจฺฉิกตฺวา ทุติยตติยอตฺตภาเวสุ น นิพฺพตฺตนฺติฯ ตสฺมา เต ชีวนฺตาปิ มตาปิ น มียนฺติเยว นามฯ **เย ปมตฺตา ยถา มตา**ติ เย ปน สตฺตา ปมตฺตา, เต ปมาทมรเณน มตตฺตา, ยถา หิ ชีวิตินฺทฺริยุปเจฺฉเทน มตา ทารุกฺขนฺธสทิสา อปคตวิญฺญาณา , ตเถว โหนฺติฯ เตสมฺปิ หิ มตานํ วิย คหฏฺฐานํ ตาว ‘‘ทานํ ทสฺสาม, สีลํ รกฺขิสฺสาม, อุโปสถกมฺมํ กริสฺสามา’’ติ เอกจิตฺตมฺปิ น อุปฺปชฺชติ, ปพฺพชิตานมฺปิ ‘‘อาจริยุปชฺฌายวตฺตาทีนิ ปูเรสฺสาม, ธุตงฺคานิ สมาทิยิสฺสาม, ภาวนํ วเឌฺฒสฺสามา’’ติ น อุปฺปชฺชตีติ มเตน เต กิํ นานากรณาว โหนฺติฯ เตน วุตฺตํ – ‘‘เย ปมตฺตา ยถา มตา’’ติฯ

เอวํ วิเสสโต ญตฺวาติ ปมตฺตสฺส วฏฺฏโต นิสฺสรณํ นตฺถิ, อปฺปมตฺตสฺส อตฺถีติ เอวํ วิเสสโตว ชานิตฺวาฯ เก ปเนตํ วิเสสํ ชานนฺตีติ? **อปฺปมาทมฺหิ ปณฺฑิตา**ติ เย ปณฺฑิตา เมธาวิโน สปฺปญฺญา อตฺตโน อปฺปมาเท ฐตฺวา อปฺปมาทํ วเឌฺฒนฺติ, เต เอวํ วิเสสการณํ ชานนฺติฯ **อปฺปมาเท ปโมทนฺตี**ติ เต เอวํ ญตฺวา ตสฺมิํ อตฺตโน อปฺปมาเท ปโมทนฺติ, ปหํสิตมุขา ตุฏฺฐปหฏฺฐา โหนฺติฯ **อริยานํ โคจเร รตา**ติ เต เอวํ อปฺปมาเท ปโมทนฺตา ตํ อปฺปมาทํ วเឌฺฒตฺวา อริยานํ พุทฺธปเจฺจกพุทฺธพุทฺธสาวกานํ โคจรสงฺขาเต จตุสติปฏฺฐานาทิเภเท สตฺตติํส โพธิปกฺขิยธเมฺม นววิธโลกุตฺตรธเมฺม จ รตา นิรตา, อภิรตา โหนฺตีติ อโตฺถฯ

เต ฌายิโนติ เต อปฺปมตฺตา ปณฺฑิตา อฏฺฐสมาปตฺติสงฺขาเตน อารมฺมณูปนิชฺฌาเนน วิปสฺสนามคฺคผลสงฺขาเตน ลกฺขณูปนิชฺฌาเนน จาติ ทุวิเธนปิ ฌาเนน ฌายิโนฯ **สาตติกา**ติ อภินิกฺขมนกาลโต ปฏฺฐาย ยาว อรหตฺตมคฺคา สตตํ ปวตฺตกายิกเจตสิกวีริยาฯ **นิจฺจํ ทฬฺหปรกฺกมา**ติ ยํ ตํ ปุริสถาเมน ปุริสวีริเยน ปุริสปรกฺกเมน ปตฺตพฺพํ, น ตํ อปาปุณิตฺวา วีริยสฺส สณฺฐานํ ภวิสฺสตีติ เอวรูเปน วีริเยน อนฺตรา อโนสกฺกิตฺวา นิจฺจปฺปวตฺเตน ทฬฺหปรกฺกเมน สมนฺนาคตาฯ **ผุสนฺตี**ติ เอตฺถ เทฺว ผุสนา ญาณผุสนา จ, วิปากผุสนา จฯ ตตฺถ จตฺตาโร มคฺคา ญาณผุสนา นาม, จตฺตาริ ผลานิ วิปากผุสนา นามฯ เตสุ อิธ วิปากผุสนา อธิเปฺปตาฯ อริยผเลน นิพฺพานํ สจฺฉิกโรโนฺต ธีรา ปณฺฑิตา ตาย วิปากผุสนาย ผุสนฺติ, นิพฺพานํ สจฺฉิกโรนฺติฯ **โยคเกฺขมํ อนุตฺตร**นฺติ เย จตฺตาโร โยคา มหาชนํ วฏฺเฏ โอสีทาเปนฺติ, เตหิ เขมํ นิพฺภยํ สเพฺพหิ โลกิยโลกุตฺตรธเมฺมหิ เสฏฺฐตฺตา อนุตฺตรนฺติฯ

เทสนาปริโยสาเน พหู โสตาปนฺนาทโย อเหสุํฯ เทสนา มหาชนสฺส สาตฺถิกา ชาตาติฯ

๒. กุมฺภโฆสกเสฏฺฐิวตฺถุ

อุฏฺฐานวโตติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรนฺโต กุมฺภโฆสกํ อารพฺภ กเถสิฯ ราชคหนครสฺมิญฺหิ ราชคหเสฏฺฐิโน เคเห อหิวาตโรโค อุปฺปชฺชิ, ตสฺมิํ อุปฺปนฺเน มกฺขิกา อาทิํ กตฺวา ยาว คาวา ปฐมํ ติรจฺฉานคตา มรนฺติ, ตโต ทาสกมฺมกโร, สพฺพปจฺฉา เคหสามิกา, ตสฺมา โส โรโค สพฺพปจฺฉา เสฏฺฐิญฺจ ชายญฺจ คณฺหิฯ เต โรเคน ผุฏฺฐา ปุตฺตํ สนฺติเก ฐิตํ โอโลเกตฺวา อสฺสุปุณฺเณหิ เนตฺเตหิ ตํ อาหํสุ – ‘‘ตาต, อิมสฺมิํ กิร โรเค อุปฺปนฺเน ภิตฺติํ ภินฺทิตฺวา ปลายนฺตาว ชีวิตํ ลภนฺติ, ตฺวํ อเมฺห อโนโลเกตฺวา ปลายิตฺวา ชีวโนฺต ปุนาคนฺตฺวา อมฺหากํ อสุกฏฺฐาเน นาม จตฺตาลีส ธนโกฏิโย นิทหิตฺวา ฐปิตา, ตา อุทฺธริตฺวา ชีวิกํ กเปฺปยฺยาสี’’ติฯ โส เตสํ วจนํ สุตฺวา รุทมาโน มาตาปิตโร วนฺทิตฺวา มรณภยภีโต ภิตฺติํ ภินฺทิตฺวา ปลายิตฺวา ปพฺพตคหนํ คนฺตฺวา ทฺวาทส วสฺสานิ ตตฺถ วสิตฺวา มาตาปิตุวสนฏฺฐานํ ปจฺจาคญฺฉิฯ

อถ นํ ทหรกาเล คนฺตฺวา ปรูฬฺหเกสมสฺสุกาเล อาคตตฺตา น โกจิ สญฺชานิฯ โส มาตาปิตูหิ ทินฺนสญฺญาวเสน ธนฏฺฐานํ คนฺตฺวา ธนสฺส อโรคภาวํ ญตฺวา จิเนฺตสิ – ‘‘มํ น โกจิ สญฺชานาติ, สจาหํ ธนํ อุทฺธริตฺวา วลญฺชิสฺสามิ, ‘เอเกน ทุคฺคเตน นิธิ อุทฺธโฏ’ติ มํ คเหตฺวา วิเหเฐยฺยุํ, ยํนูนาหํ ภติํ กตฺวา ชีเวยฺย’’นฺติฯ อเถกํ ปิโลติกํ นิวาเสตฺวา, ‘‘อตฺถิ โกจิ ภตเกน อตฺถิโก’’ติ ปุจฺฉโนฺต ภตกวีถิํ ปาปุณิฯ อถ นํ ภตกา ทิสฺวา, ‘‘สเจ อมฺหากํ เอกํ กมฺมํ กริสฺสสิ, ภตฺตเวตนํ เต ทสฺสามา’’ติ อาหํสุฯ ‘‘กิํ กมฺมํ นามา’’ติ? ‘‘ปโพธนโจทนกมฺมํฯ สเจ อุสฺสหสิ, ปาโตว อุฏฺฐาย ‘ตาตา, อุฏฺฐหถ, สกฏานิ สนฺนยฺหถ, โคเณ โยเชถ, หตฺถิอสฺสานํ ติณตฺถาย คมนเวลา; อมฺมา, ตุเมฺหปิ อุฏฺฐหถ, ยาคุํ ปจถ, ภตฺตํ ปจถา’ติ วิจริตฺวา อาโรเจหี’’ติฯ โส ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิฯ อถสฺส วสนตฺถาย เอกํ ฆรํ อทํสุฯ โส เทวสิกํ ตํ กมฺมํ อกาสิฯ

อถสฺส เอกทิวสํ ราชา พิมฺพิสาโร สทฺทมโสฺสสิฯ โส ปน สพฺพรวญฺญู อโหสิฯ ตสฺมา ‘‘มหาธนสฺส ปุริสเสฺสส สโทฺท’’ติ อาหฯ อถสฺส สนฺติเก ฐิตา เอกา ปริจาริกา ‘‘ราชา ยํ วา ตํ วา น กเถสฺสติ, อิทํ มยา ญาตุํ วฏฺฏตี’’ติ จิเนฺตตฺวา – ‘‘คจฺฉ, ตาต, เอตํ ชานาหี’’ติ เอกํ ปุริสํ ปหิณิฯ โส เวเคน คนฺตฺวา ตํ ทิสฺวา อาคนฺตฺวา, ‘‘เอโก ภตกานํ ภติการโก กปณมนุโสฺส เอโส’’ติ อาโรเจสิฯ ราชา ตสฺส วจนํ สุตฺวา ตุณฺหี หุตฺวา ทุติยทิวเสปิ ตติยทิวเสปิ ตํ ตสฺส สทฺทํ สุตฺวา ตเถว อาหฯ สาปิ ปริจาริกา ตเถว จิเนฺตตฺวา ปุนปฺปุนํ เปเสตฺวา, ‘‘กปณมนุโสฺส เอโส’’ติ วุเตฺต จิเนฺตสิ – ‘‘ราชา ‘กปณมนุโสฺส เอโส’ติ วจนํ สุตฺวาปิ น สทฺทหติ, ปุนปฺปุนํ ‘มหาธนสฺส ปุริสเสฺสส สโทฺท’ติ วทติ, ภวิตพฺพเมตฺถ การเณน, ยถาสภาวโต เอตํ ญาตุํ วฏฺฏตี’’ติฯ สา ราชานํ อาห, ‘‘เทว , อหํ สหสฺสํ ลภมานา ธีตรํ อาทาย คนฺตฺวา เอตํ ธนํ ราชกุลํ ปเวเสสฺสามี’’ติฯ ราชา ตสฺสา สหสฺสํ ทาเปสิฯ

สา ตํ คเหตฺวา ธีตรํ เอกํ มลินธาตุกํ วตฺถํ นิวาสาเปตฺวา ตาย สทฺธิํ ราชเคหโต นิกฺขมิตฺวา มคฺคปฏิปนฺนา วิย ภตกวีถิํ คนฺตฺวา เอกํ ฆรํ ปวิสิตฺวา, ‘‘อมฺม, มยํ มคฺคปฏิปนฺนา, เอกาหทฺวีหํ อิธ วิสฺสมิตฺวา คมิสฺสามา’’ติ อาหฯ ‘‘อมฺม, พหูนิ ฆรมานุสกานิ, น สกฺกา อิธ วสิตุํ, เอตํ กุมฺภโฆสกสฺส เคหํ ตุจฺฉํ, ตตฺถ คจฺฉถา’’ติฯ สา ตตฺถ คนฺตฺวา, ‘‘สามิ, มยํ มคฺคปฏิปนฺนกา, เอกาหทฺวีหํ อิธ วสิสฺสามา’’ติ วตฺวา เตน ปุนปฺปุนํ ปฏิกฺขิตฺตาปิ, ‘‘สามิ, อเชฺชกทิวสมตฺตํ วสิตฺวา ปาโตว คมิสฺสามา’’ติ นิกฺขมิตุํ น อิจฺฉิฯ สา ตเตฺถว วสิตฺวา ปุนทิวเส ตสฺส อรญฺญคมนเวลาย, ‘‘สามิ, ตว นิวาปํ ทตฺวา ยาหิ , อาหารํ เต ปจิสฺสามี’’ติ วตฺวา, ‘‘อลํ, อมฺม, อหเมว ปจิตฺวา ภุญฺชิสฺสามี’’ติ วุเตฺต ปุนปฺปุนํ นิพนฺธิตฺวา เตน ทินฺนํ คหิตมตฺตเกเยว กตฺวา อนฺตรา

ปณฺโต ภาชนานิ เจว ปริสุทฺธตณฺฑุลาทีนิ จ อาหราเปตฺวา ราชกุเล ปจนนิยาเมน สุปริสุทฺธํ โอทนํ, สาธุรสานิ จ เทฺว ตีณิ สูปพฺยญฺชนานิ ปจิตฺวา ตสฺส อรญฺญโต อาคตสฺส อทาสิฯ อถ นํ ภุญฺชิตฺวา มุทุจิตฺตตํ อาปนฺนํ ญตฺวา, ‘‘สามิ, กิลนฺตมฺห, เอกาหทฺวีหํ อิเธว โหมา’’ติ อาหฯ โส ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิฯ

อถสฺส สายมฺปิ ปุนทิวเสปิ มธุรภตฺตํ ปจิตฺวา อทาสิฯ อถ มุทุจิตฺตตํ ตสฺส ญตฺวา ‘‘สามิ, กติปาหํ อิเธว วสิสฺสามา’’ติฯ ตตฺถ วสมานา ติขิเณน สเตฺถน ตสฺส มญฺจวาณํ เหฏฺฐาอฏนิยํ ตหํ ตหํ ฉินฺทิฯ มโญฺจ ตสฺมึ อาคนฺตฺวา นิสินฺนมเตฺตเยว เหฏฺฐา โอลมฺพิฯ โส ‘‘กสฺมา อยํ มโญฺจ เอวํ ฉิชฺชิตฺวา คโต’’ติ อาหฯ ‘‘สามิ, ทหรทารเก วาเรตุํ น สโกฺกมิ, เอเตฺถว สนฺนิปตนฺตี’’ติฯ ‘‘อมฺม, อิทํ เม ทุกฺขํ ตุเมฺห นิสฺสาย ชาตํฯ อหญฺหิ ปุเพฺพ กตฺถจิ คจฺฉโนฺต ทฺวารํ ปิทหิตฺวา คจฺฉามี’’ติฯ ‘‘กึ กโรมิ, ตาต, วาเรตุํ น สโกฺกมี’’ติฯ สา อิมินาว นิยาเมน เทฺว ตโย ทิวเส ฉินฺทิตฺวา เตน อุชฺฌายิตฺวา ขียิตฺวา วุจฺจมานาปิ ตเถว วตฺวา ปุน เอกํ เทฺว รชฺชุเก ฐเปตฺวา เสเส ฉินฺทิฯ ตํ ทิวสํ ตสฺมึ นิสินฺนมเตฺตเยว สพฺพํ วาณํ ภูมิยํ ปติ, สีสํ ชณฺณุเกหิ สทฺธึ เอกโต อโหสิ, โส อุฏฺฐาย, ‘‘กึ กโรมิ, อิทานิ กุหึ คมิสฺสามิ , นิปชฺชนมญฺจสฺสปิ ตุเมฺหหิ อสามิโก วิย กโตมฺหี’’ติ อาหฯ ‘‘ตาต, กึ กโรมิ, ปฏิวิสฺสกทารเก วาเรตุํ น สโกฺกมิ, โหตุ, มา จินฺตยิ, อิมาย นาม เวลาย กุหึ คมิสฺสสี’’ติ ธีตรํ อามเนฺตตฺวา, ‘‘อมฺม, ตว ภาติกสฺส นิปชฺชโนกาสํ กโรหี’’ติ อาหฯ สา เอกปเสฺส สยิตฺวา ‘‘อิธาคจฺฉ, สามี’’ติ อาหฯ อิตโรปิ นํ ‘‘คจฺฉ, ตาต, ภคินิยา สทฺธึ นิปชฺชา’’ติ วเทสิฯ โส ตาย สทฺธึ เอกมเญฺจ นิปชฺชิตฺวา ตํ ทิวสเญฺญว สนฺถวํ อกาสิ, กุมาริกา ปโรทิฯ อถ นํ มาตา ปุจฺฉิ – ‘‘กึ, อมฺม, โรทสี’’ติ? ‘‘อมฺม, อิทํ นาม ชาต’’นฺติฯ ‘‘โหตุ, อมฺม, กึ สกฺกา กาตุํ, ตยาปิ เอกํ ภตฺตารํ อิมินาเปกํ ปาทปริจาริกํ ลทฺธุํ วฏฺฏตี’’ติ ตํ ชามาตรํ อกาสิฯ เต สมคฺควาสํ วสึสุฯ

สา กติปาหจฺจเยน รโญฺญ สาสนํ เปเสสิ – ‘‘ภตกวีถิยํ ฉณํ กโรนฺตุฯ ยสฺส ปน ฆเร ฉโณ น กรียติ, ตสฺส เอตฺตโก นาม ทโณฺฑติ โฆสนํ กาเรตู’’ติฯ ราชา ตถา กาเรสิฯ อถ นํ สสฺสุ อาห – ‘‘ตาต, ภตกวีถิยํ ราชาณาย ฉโณ กตฺตโพฺพ ชาโต, กึ กโรมา’’ติ? ‘‘อมฺม, อหํ ภตึ กโรโนฺตปิ ชีวิตุํ น สโกฺกมิ, กึ กริสฺสามี’’ติ? ‘‘ตาต, ฆราวาสํ วสนฺตา นาม อิณมฺปิ คณฺหนฺติ, รโญฺญ อาณา อกาตุํ น ลพฺภาฯ อิณโต นาม เยน เกนจิ อุปาเยน มุจฺจิตุํ สกฺกา, คจฺฉ, กุโตจิ เอกํ วา เทฺว วา กหาปเณ อาหรา’’ติ อาหฯ โส อุชฺฌายโนฺต ขียโนฺต คนฺตฺวา จตฺตาลีสโกฏิธนฏฺฐานโต เอกเมว กหาปณํ อาหริฯ สา ตํ กหาปณํ รโญฺญ เปเสตฺวา อตฺตโน กหาปเณน ฉณํ กตฺวา ปุน กติปาหจฺจเยน ตเถว สาสนํ ปหิณิฯ ปุน ราชา ตเถว ‘‘ฉณํ กโรนฺตุ, อกโรนฺตานํ เอตฺตโก ทโณฺฑ’’ติ อาณาเปสิฯ ปุนปิ โส ตาย ตเถว วตฺวา นิปฺปีฬิยมาโน คนฺตฺวา ตโย กหาปเณ อาหริฯ สา เตปิ กหาปเณ รโญฺญ เปเสตฺวา ปุน กติปาหจฺจเยน ตเถว สาสนํ ปหิณิ – ‘‘อิทานิ ปุริเส เปเสตฺวา อิมํ ปโกฺกสาเปตู’’ติฯ ราชา เปเสสิฯ ปุริสา คนฺตฺวา, ‘‘กุมฺภโฆสโก นาม กตโร’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ปริเยสนฺตา ตํ ทิสฺวา ‘‘เอหิ, โภ ราชา, ตํ ปโกฺกสตี’’ติ อาหํสุฯ โส ภีโต ‘‘น มํ ราชา ชานาตี’’ติอาทีนิ วตฺวา คนฺตุํ น อิจฺฉิฯ อถ นํ พลกฺกาเรน หตฺถาทีสุ คเหตฺวา อากฑฺฒึสุฯ สา อิตฺถี เต ทิสฺวา, ‘‘อเร, ทุพฺพินีตา, ตุเมฺห มม ชามาตรํ หตฺถาทีสุ คเหตุํ อนนุจฺฉวิกา’’ติ ตเชฺชตฺวา, ‘‘เอหิ, ตาต, มา ภายิ, ราชานํ ทิสฺวา ตว หตฺถาทิคาหกานํ หเตฺถเยว ฉินฺทาเปสฺสามี’’ติ ธีตรํ อาทาย ปุรโต หุตฺวา ราชเคหํ ปตฺวา เวสํ ปริวเตฺตตฺวา สพฺพาลงฺการปฏิมณฺฑิตา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิฯ อิตรมฺปิ ปริกฑฺฒิตฺวา อานยึสุเยวฯ

อถ นํ วนฺทิตฺวา ฐิตํ ราชา อาห – ‘‘ตฺวํ กุมฺภโฆสโก นามา’’ติ? ‘‘อาม, เทวา’’ติ ฯ ‘‘กึ การณา มหาธนํ วเญฺจตฺวา ขาทสี’’ติ ? ‘‘กุโต เม, เทว, ธนํ ภตึ กตฺวา ชีวนฺตสฺสา’’ติ? ‘‘มา เอวํ

กริ, กึ อเมฺห วเญฺจสี’’ติ? ‘‘น วเญฺจมิ, เทว, นตฺถิ เม ธน’’นฺติฯ อถสฺส ราชา เต กหาปเณ ทเสฺสตฺวา, ‘‘อิเม กสฺส กหาปณา’’ติ อาหฯ โส สญฺชานิตฺวา, ‘‘อโห พาโลมฺหิ, กถํ นุ โข อิเม รโญฺญ หตฺถํ ปตฺตา’’ติ อิโต จิโต จ โอโลเกโนฺต ตา เทฺวปิ ปฏิมณฺฑิตปสาธนา คพฺภทฺวารมูเล ฐิตา ทิสฺวา, ‘‘ภาริยํ วติทํ กมฺมํ, อิมาหิ รญฺญา ปโยชิตาหิ ภวิตพฺพ’’นฺติ จิเนฺตสิฯ อถ นํ ราชา ‘‘วเทหิ, โภ, กสฺมา เอวํ กโรสี’’ติ อาหฯ ‘‘นิสฺสโย เม นตฺถิ, เทวา’’ติฯ ‘‘มาทิโส นิสฺสโย ภวิตุํ น วฏฺฏตี’’ติฯ ‘‘กลฺยาณํ, เทว, สเจ เม เทโว อวสฺสโย โหตี’’ติฯ ‘‘โหมิ, โภ, กิตฺตกํ เต ธน’’นฺติ? ‘‘จตฺตาลีสโกฏิโย, เทวา’’ติฯ ‘‘กึ ลทฺธุํ วฏฺฏตี’’ติ? ‘‘สกฏานิ เทวา’’ติ? ราชา อเนกสตานิ สกฏานิ โยชาเปตฺวา ปหิณิตฺวา ตํ ธนํ อาหราเปตฺวา ราชงฺคเณ ราสึ การาเปตฺวา ราชคหวาสิโน สนฺนิปาตาเปตฺวา, ‘‘อตฺถิ กสฺสจิ อิมสฺมึ นคเร ‘‘เอตฺตกํ ธน’’นฺติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘นตฺถิ, เทวา’’ติฯ ‘‘กึ ปนสฺส กาตุํ วฏฺฏตี’’ติ? ‘‘สกฺการํ, เทวา’’ติ วุเตฺต มหเนฺตน สกฺกาเรน ตํ เสฏฺฐิฏฺฐาเน ฐเปตฺวา ธีตรํ ตเสฺสว ทตฺวา เตน สทฺธึ สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา ‘‘ภเนฺต, ปสฺสถิมํ ปุริสํ, เอวรูโป ธิติมา นาม นตฺถิ, จตฺตาลีสโกฏิวิภโว โหโนฺตปิ อุปฺปิลาวิตาการํ วา อสฺมิมานมตฺตํ วา น กโรติ, กปโณ วิย ปิโลติกํ นิวาเสตฺวา ภตกวีถิยํ ภตึ กตฺวา ชีวโนฺต มยา อิมินา นาม อุปาเยน ญาโตฯ ชานิตฺวา จ ปน ปโกฺกสาเปตฺวา สธนภาวํ สมฺปฏิจฺฉาเปตฺวา ตํ ธนํ อาหราเปตฺวา เสฏฺฐิฏฺฐาเน ฐปิโต, ธีตา จสฺส มยา ทินฺนาฯ ภเนฺต, มยา จ เอวรูโป ธิติมา น ทิฏฺฐปุโพฺพ’’ติ อาหฯ

ตํ สุตฺวา สตฺถา ‘‘เอวํ ชีวนฺตสฺส ชีวิกํ ธมฺมิกชีวิกํ นาม, มหาราช, โจริกาทิกมฺมํ ปน อิธโลเก เจว ปีเฬติ หึเสติ, ปรโลเก จ, ตโตนิทานํ สุขํ นาม นตฺถิฯ ปุริสสฺส หิ ธนปาริชุญฺญกาเล กสึ วา ภตึ วา กตฺวา ชีวิกเมว ธมฺมิกชีวิกํ นามฯ เอวรูปสฺส หิ วีริยสมฺปนฺนสฺส สติสมฺปนฺนสฺส กายวาจาหิ ปริสุทฺธกมฺมสฺส ปญฺญาย นิสมฺมการิโน กายาทีหิ สญฺญตสฺส ธมฺมชีวิกํ ชีวนฺตสฺส สติอวิปฺปวาเส ฐิตสฺส อิสฺสริยํ วฑฺฒติเยวา’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๒๔. ‘‘อุฏฺฐานวโต สตีมโต,
สุจิกมฺมสฺส นิสมฺมการิโน;
สญฺญตสฺส ธมฺมชีวิโน,
อปฺปมตฺตสฺส ยโสภิวฑฺฒตี’’ติฯ

ตตฺถ **อุฏฺฐานวโต**ติ อุฏฺฐานวีริยวนฺตสฺสฯ **สติมโต**ติ สติสมฺปนฺนสฺสฯ **สุจิกมฺมสฺสา**ติ นิโทฺทเสหิ นิรปราเธหิ กายกมฺมาทีหิ สมนฺนาคตสฺสฯ **นิสมฺมการิโน**ติ เอวเญฺจ ภวิสฺสติ, เอวํ กริสฺสามีติ วา, อิมสฺมึ กเมฺม เอวํ กเต อิทํ นาม ภวิสฺสตีติ วา เอวํ นิทานํ สลฺลเกฺขตฺวา โรคติกิจฺฉนํ วิย สพฺพกมฺมานิ นิสาเมตฺวา อุปธาเรตฺวา กโรนฺตสฺสฯ **สญฺญตสฺสา**ติ กายาทีหิ สญฺญตสฺส นิจฺฉิทฺทสฺสฯ **ธมฺมชีวิโน**ติ อคาริกสฺส ตุลากูฏาทีนิ วเชฺชตฺวา กสิโครกฺขาทีหิ, อนคาริกสฺส เวชฺชกมฺมทูตกมฺมาทีนิ วเชฺชตฺวา ธเมฺมน สเมน ภิกฺขาจริยาย ชีวิกํ กเปฺปนฺตสฺสฯ **อปฺปมตฺตสฺสา**ติ อวิปฺปวุตฺถสติโนฯ **ยโสภิวฑฺฒตี**ติ อิสฺสริยโภคสมฺปนฺนสงฺขาโต เจว กิตฺติวณฺณภณนสงฺขาโต จ ยโส อภิวฑฺฒตีติฯ

คาถาปริโยสาเน กุมฺภโฆสโก โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ อเญฺญปิ พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสุฯ เอวํ มหาชนสฺส สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา ชาตาติฯ

กุมฺภโฆสกเสฏฺฐิวตฺถุ ทุติยํฯ

๓. จูฬปนฺถกเตฺถรวตฺถุ

อุฏฺฐาเนนปฺปมาเทนาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรนฺโต จูฬปนฺถกตฺเถรํ อารพฺภ กเถสิฯ

ราชคเห กิร ธนเสฏฺฐิกุลสฺส ธีตา วยปฺปตฺตกาเล มาตาปิตูหิ สตฺตภูมิกสฺส ปาสาทสฺส อุปริมตเล อติวิย รกฺขิยมานา โยพฺพนมทมตฺตตาย ปุริสโลลา หุตฺวา อตฺตโน ทาเสเนว สทฺธึ สนฺถวํ กตฺวา, ''อเญฺญปิ เม อิทํ กมฺมํ ชาเนยฺยุ''นฺติ ภีตา เอวมาห – ''อเมฺหหิ อิมสฺมึ ฐาเน น สกฺกา วสิตุํฯ สเจ เม มาตาปิตโร อิมํ โทสํ ชานิสฺสนฺติ, ขณฺฑาขณฺฑิกํ มํ กริสฺสนฺติฯ วิเทสํ คนฺตฺวา วสิสฺสามา''ติฯ เต หตฺถสารํ คเหตฺวา อคฺคทฺวาเรน นิกฺขมิตฺวา, ''ยตฺถ วา ตตฺถ วา อเญฺญหิ อชานนฏฺฐานํ คนฺตฺวา วสิสฺสามา''ติ อุโภปิ อคมํสุฯ เตสํ เอกสฺมึ ฐาเน วสนฺตานํ สํวาสมนฺวาย ตสฺสา กุจฺฉิสฺมึ คโพฺภ ปติฏฺฐาสิฯ สา คพฺภปริปากํ อาคมฺม เตน สทฺธึ มเนฺตสิ, ''คโพฺภ เม ปริปากํ คโต, ญาติพนฺธุวิรหิเต ฐาเน คพฺภวุฏฺฐานํ นาม อุภินฺนมฺปิ อมฺหากํ ทุกฺขาวหํ, กุลเคหเมว คจฺฉามา''ติฯ โส ''สจาหํ ตตฺถ คมิสฺสามิ, ชีวิตํ เม นตฺถี''ติ ภเยน ''อชฺช คจฺฉาม, เสฺว คจฺฉามา''ติ ทิวเส อติกฺกาเมสิฯ สา จิเนฺตสิ – ''อยํ พาโล อตฺตโน โทสมหนฺตตาย คนฺตุํ น อุสฺสหติ, มาตาปิตโร นาม เอกนฺตหิตาว, อยํ คจฺฉตุ วา, มา วา, อหํ คมิสฺสามี''ติฯ สา ตสฺมึ เคหา นิกฺขเนฺต เคหปริกฺขารํ ปฏิสาเมตฺวา อตฺตโน กุลฆรํ คตภาวํ อนนฺตรเคหวาสีนํ อาโรเจตฺวา มคฺคํ ปฏิปชฺชิฯ

โสปิ ฆรํ อาคนฺตฺวา ตํ อทิสฺวา ปฏิวิสฺสเก ปุจฺฉิตฺวา, ''สา กุลฆรํ คตา''ติ สุตฺวา เวเคน อนุพนฺธิตฺวา อนฺตรามเคฺค สมฺปาปุณิฯ ตสฺสาปิ ตเตฺถว คพฺภวุฏฺฐานํ อโหสิฯ โส ''กึ อิทํ, ภเทฺท''ติ ปุจฺฉิฯ ''สามิ, เม เอโก ปุโตฺต ชาโต''ติฯ ''อิทานิ กึ กริสฺสามา''ติ? ''ยสฺสตฺถาย มยํ กุลฆรํ คเจฺฉยฺยาม, ตํ กมฺมํ อนฺตรามเคฺคว นิปฺผนฺนํ, ตตฺถ คนฺตฺวา กึ กริสฺสาม, นิวตฺติสฺสามา''ติ เทฺวปิ เอกจิตฺตา หุตฺวา นิวตฺตึสุฯ ตสฺส จ ทารกสฺส ปเนฺถ ชาตตฺตา **ปนฺถโก**ติ นามํ กรึสุฯ ตสฺสา นจิรเสฺสว อปโรปิ คโพฺภ ปติฏฺฐหิฯ สพฺพํ ปุริมนเยเนว วิตฺถาเรตพฺพํฯ ตสฺสปิ ทารกสฺส ปเนฺถ ชาตตฺตา ปฐมชาตสฺส **มหาปนฺถโก**ติ นามํ กตฺวา อิตรสฺส **จูฬปนฺถโก**ติ นามํ กรึสุฯ เต เทฺวปิ ทารเก คเหตฺวา อตฺตโน วสนฏฺฐานเมว คตาฯ เตสํ ตตฺถ วสนฺตานํ มหาปนฺถกทารโก อเญฺญ ทารเก ''จูฬปิตา มหาปิตาติ, อยฺยโก อยฺยิกา''ติ จ วทเนฺต สุตฺวา มาตรํ ปุจฺฉิ – ''อมฺม, อเญฺญ ทารกา 'อยฺยโก อยฺยิกา'ติปิ, 'มหาปิตา จูฬปิตา'ติปิ วทนฺติ, กจฺจิ อมฺหากเญฺญว ญาตกา นตฺถี''ติ? ''อาม, ตาต, อมฺหากํ เอตฺถ ญาตกา นตฺถิฯ ราชคหนคเร ปน โว ธนเสฏฺฐิ นาม อยฺยโก, ตตฺถ อมฺหากํ พหู ญาตกา''ติฯ ''กสฺมา ตตฺถ น คจฺฉถ, อมฺมา''ติ? สา อตฺตโน อคมนการณํ ปุตฺตสฺส อกเถตฺวา ปุเตฺตสุ ปุนปฺปุนํ กเถเนฺตสุ สามิกํ อาห – ''อิเม ทารกา มํ อติวิย กิลเมนฺติ, กึ โน มาตาปิตโร ทิสฺวา มํสํ ขาทิสฺสนฺติ, เอหิ, ทารกานํ อยฺยกกุลํ ทเสฺสสฺสามา''ติ? ''อหํ สมฺมุขา ภวิตุํ น สกฺขิสฺสามิ, เต ปน นยิสฺสามี''ติฯ ''สาธุ เยน เกนจิ อุปาเยน ทารกานํ อยฺยกกุลเมว ทฏฺฐุํ วฏฺฏตี''ติฯ เทฺวปิ ชนา ทารเก อาทาย อนุปุเพฺพน ราชคหํ ปตฺวา นครทฺวาเร เอกิสฺสา สาลาย ปวิสิตฺวา ทารกมาตา เทฺว ทารเก คเหตฺวา อตฺตโน อาคตภาวํ มาตาปิตูนํ อาโรจาเปสิฯ เต ตํ สาสนํ สุตฺวา, ''สํสาเร วิจรนฺตานํ น ปุโตฺต น ธีตา ภูตปุพฺพา นาม นตฺถิ, เต อมฺหากํ มหาปราธิกา, น สกฺกา เตหิ อมฺหากํ จกฺขุปเถ ฐาตุํ, เอตฺตกํ นาม ธนํ คเหตฺวา เทฺวปิ ชนา ผาสุกฏฺฐานํ คนฺตฺวา ชีวนฺตุ, ทารเก ปน อิธ เปเสนฺตู''ติ ธนํ ทตฺวา ทูตํ ปาเหสุํฯ

เตหิ เปสิตํ ธนํ คเหตฺวา ทารเก อาคตทูตานเญฺญว หเตฺถ ทตฺวา ปหิณึสุฯ ทารกา อยฺยกกุเล วฑฺฒนฺติฯ เตสุ จูฬปนฺถโก อติทหโร, มหาปนฺถโก ปน อยฺยเกน สทฺธึ ทสพลสฺส ธมฺมกถํ โสตุํ คจฺฉติฯ ตสฺส นิจฺจํ สตฺถุ สนฺติกํ คจฺฉนฺตสฺส ปพฺพชฺชาย จิตฺตํ นมิฯ โส อยฺยกํ อาห

– ‘‘สเจ มํ อนุชาเนยฺยาถ, อหํ ปพฺพเชยฺย’’นฺติ ฯ ‘‘กึ วเทสิ, ตาต, สกลสฺส โลกสฺสปิ เม ปพฺพชฺชาโต ตว ปพฺพชฺชา ภทฺทิกาฯ สเจ สโกฺกสิ ปพฺพชาหี’’ติฯ ตํ สตฺถุ สนฺติกํ เนตฺวา, ‘‘กึ, คหปติ, ทารโก เต ลโทฺธ’’ติ วุเตฺต, ‘‘อาม, ภเนฺต, อยํ เม นตฺตา ตุมฺหากํ สนฺติเก ปพฺพชิตุกาโม’’ติ อาหฯ สตฺถา อญฺญตรํ ปิณฺฑปาตจาริกํ ภิกฺขุํ ‘‘อิมํ ทารกํ ปพฺพาเชหี’’ติ อาณาเปสิฯ เถโร ตสฺส ตจปญฺจกกมฺมฎฺฐานํ อาจิกฺขิตฺวา ปพฺพาเชสิฯ โส พหุํ พุทฺธวจนํ อุคฺคณฺหิตฺวา ปริปุณฺณวโสฺส อุปสมฺปทํ ลภิตฺวา โยนิโสมนสิกาเรน กมฺมฎฺฐานํ กโรเนฺต อรหตฺตํ ปาปุณิฯ โส ฌานสุเขน ผลสุเขน วีตินาเมเนฺต จิเนฺตสิ – ‘‘สกฺกา นุ โข อิทํ สุขํ จูฬปนฺถกสฺส ทาตุ’’นฺติ! ตโต อยฺยกเสฎฺฐิสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา เอวมาห – ‘‘มหาเสฎฺฐิ, สเจ อนุชาเนยฺยาถ, อหํ จูฬปนฺถกํ ปพฺพาเชยฺย’’นฺติฯ ‘‘ปพฺพาเชถ, ภเนฺต’’ติฯ เสฎฺฐิ กิร สาสเน จ สุปฺปสโนฺน, ‘‘กตรธีตาย โว เอเต ปุตฺตา’’ติ ปุจฺฉิยมาโน จ ‘‘ปลาตธีตายา’’ติ วตฺตุํ ลชฺชติ, ตสฺมา สุเขเนว เตสํ ปพฺพชฺชํ อนุชานิฯ เถโร จูฬปนฺถกํ ปพฺพาเชตฺวา สีเลสุ ปติฎฺฐาเปสิฯ โส ปพฺพชิตฺวาว ทโนฺธ อโหสิฯ

> ‘‘ปทุมํ ยถา โกกนทํ สุคนฺธํ,
> ปาโต สิยา ผุลฺลมวีตคนฺธํ;
> องฺคีรสํ ปสฺส วิโรจมานํ,
> ตปนฺตมาทิจฺจมิวนฺตลิเกฺข’’ติฯ (สํ. นิ. ๑.๑๒๓; อ. นิ. ๕.๑๙๕) –

อิมํ เอกํ คาถํ จตูหิ มาเสหิ อุคฺคณฺหิตุํ นาสกฺขิฯ โส กิร กสฺสปสมฺมาสมฺพุทฺธกาเล ปพฺพชิตฺวา ปญฺญวา หุตฺวา อญฺญตรสฺส ทนฺธภิกฺขุโน อุเทฺทสคฺคหณกาเล ปริหาสเกฬึ อกาสิฯ โส ภิกฺขุ เตน ปริหาเสน ลชฺชิโต เนว อุเทฺทสํ คณฺหิ, น สชฺฌายมกาสิฯ เตน กเมฺมน อยํ ปพฺพชิตฺวาว ทโนฺธ ชาโต, คหิตคหิตํ ปทํ อุปรูปริปทํ คณฺหนฺตสฺส นสฺสติฯ ตสฺส อิมเมว คาถํ อุคฺคเหตุํ วายมนฺตสฺส จตฺตาโร มาสา อติกฺกนฺตาฯ อถ นํ มหาปนฺถโก, ‘‘จูฬปนฺถก, ตฺวํ อิมสฺมึ สาสเน อภโพฺพ, จตูหิ มาเสหิ เอกํ คาถมฺปิ คณฺหิตุํ น สโกฺกสิ, ปพฺพชิตกิจฺจํ ปน กถํ มตฺถกํ ปาเปสฺสสิ, นิกฺขม อิโต’’ติ วิหารา นิกฺกฑฺฒิฯ จูฬปนฺถโก พุทฺธสาสเน สิเนเหน คิหิภาวํ น ปเตฺถติฯ

ตสฺมิญฺจ กาเล มหาปนฺถโก ภตฺตุเทฺทสโก อโหสิฯ ชีวโก โกมารภโจฺจ พหุํ มาลาคนฺธวิเลปนํ อาทาย อตฺตโน อมฺพวนํ คนฺตฺวา สตฺถารํ ปูเชตฺวา ธมฺมํ สุตฺวา อุฎฺฐายาสนา ทสพลํ วนฺทิตฺวา มหาปนฺถกํ อุปสงฺกมิตฺวา, ‘‘กิตฺตกา , ภเนฺต, สตฺถุ สนฺติเก ภิกฺขู’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘ปญฺจมตฺตานิ ภิกฺขุสตานี’’ติฯ ‘‘เสฺว, ภเนฺต, พุทฺธปฺปมุขานิ ปญฺจ ภิกฺขุสตานิ อาทาย อมฺหากํ นิเวสเน ภิกฺขํ คณฺหถา’’ติฯ ‘‘อุปาสก, จูฬปนฺถโก นาม ภิกฺขุ ทโนฺธ อวิรุฬฺหิธโมฺม, ตํ ฐเปตฺวา เสสานํ นิมนฺตนํ สมฺปฎิจฺฉามี’’ติ เถโร อาหฯ ตํ สุตฺวา จูฬปนฺถโก จิเนฺตสิ – ‘‘เถโร เอตฺตกานํ ภิกฺขูนํ นิมนฺตนํ สมฺปฎิจฺฉเนฺต มํ พาหิรํ กตฺวา สมฺปฎิจฺฉติ, นิสฺสํสยํ มยฺหํ ภาติกสฺส มยิ จิตฺตํ ภินฺนํ ภวิสฺสติ, กึ ทานิ มยฺหํ อิมินา สาสเนน, คิหี หุตฺวา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กโรเนฺต ชีวิสฺสามี’’ติ? โส ปุนทิวเส ปาโตว วิพฺภมิตุํ ปายาสิฯ

สตฺถา ปจฺจูสกาเลเยว โลกํ โวโลเกเนฺต อิมํ การณํ ทิสฺวา ปฐมตรํ คนฺตฺวา จูฬปนฺถกสฺส คมนมเคฺค ทฺวารโกฎฺฐเก จงฺกมเนฺต อฎฺฐาสิฯ จูฬปนฺถโก คจฺฉเนฺต สตฺถารํ ทิสฺวา อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา อฎฺฐาสิฯ อถ นํ สตฺถา ‘‘กุหึ ปน ตฺวํ, จูฬปนฺถก, อิมาย เวลาย คจฺฉสี’’ติ อาหฯ ‘‘ภาตา มํ, ภเนฺต, นิกฺกฑฺฒติ, เตนาหํ วิพฺภมิตุํ คจฺฉามี’’ติฯ ‘‘จูฬปนฺถก, ตว ปพฺพชฺชา นาม มม สนฺตกา, ภาตรา นิกฺกฑฺฒิโต กสฺมา มม สนฺติกํ นาคญฺฉิ, เอหิ, กึ เต คิหิ

ภาเวน, มม สนฺติเก ภวิสฺสสี’’ติ จกฺกงฺกิตตเลน ปาณินา ตํ สิรสิ ปรามสิตฺวา อาทาย คนฺตฺวา คนฺธกุฏิปฺปมุเข นิสีทาเปตฺวา, ‘‘จูฬปนฺถก, ปุรตฺถาภิมุโข หุตฺวา อิมํ ปิโลติกํ ‘รโชหรณํ รโชหรณ’นฺติ ปริมชฺชนฺโต อิเธว โหหี’’ติ อิทฺธิยา อภิสงฺขตํ ปริสุทฺธํ ปิโลติกํ ทตฺวา กาเล อาโรจิเต ภิกฺขุสงฺฆปริวุโต ชีวกสฺส เคหํ คนฺตฺวา ปญฺญตฺตาสเน นิสีทิฯ จูฬปนฺถโกปิ สูริยํ โอโลเกนฺโต ตํ ปิโลติกํ ‘‘รโชหรณํ รโชหรณ’’นฺติ ปริมชฺชนฺโต นิสีทิฯ ตสฺส ตํ ปิโลติกขณฺฑํ ปริมชฺชนฺตสฺส กิลิฏฺฐํ อโหสิฯ ตโต จินฺเตสิ – ‘‘อิทํ ปิโลติกขณฺฑํ อติวิย ปริสุทฺธํ, อิมํ ปน อตฺตภาวํ นิสฺสาย ปุริมปกตึ วิชหิตฺวา เอวํ กิลิฏฺฐํ ชาตํ, อนิจฺจา วต สงฺขารา’’ติ ขยวยํ ปฏฺฐเปนฺโต วิปสฺสนํ วเฑฺฒสิฯ สตฺถา ‘‘จูฬปนฺถกสฺส จิตฺตํ วิปสฺสนํ อารุฬฺห’’นฺติ ญตฺวา, ‘‘จูฬปนฺถก, ตฺวํ ปิโลติกขณฺฑเมว สํกิลิฏฺฐํ ‘รชํ รช’นฺติ มา สญฺญํ กริ, อพฺภนฺตเร ปน เต ราครชาทโย อตฺถิ, เต หราหี’’ติ วตฺวา โอภาสํ วิสฺสชฺเชตฺวา ปุรโต นิสินฺโน วิย ปญฺญายมานรูโป หุตฺวา อิมา คาถา อภาสิ –

> ‘‘ราโค รโช น จ ปน เรณุ วุจฺจติ,
> ราคเสฺสตํ อธิวจนํ รโชติ;
> เอตํ รชฺชํ วิปฺปชหิตฺว ภิกฺขโว,
> วิหรนฺติ เต วิคตรชสฺส สาสเนฯ
>
> ‘‘โทโส รโช น จ ปน เรณุ วุจฺจติ,
> โทสเสฺสตํ อธิวจนํ รโชติ;
> เอตํ รชํ วิปฺปชหิตฺว ภิกฺขโว,
> วิหรนฺติ เต วิคตรชสฺส สาสเนฯ
>
> ‘‘โมโห รโช น จ ปน เรณุ วุจฺจติ,
> โมหเสฺสตํ อธิวจนํ รโชติ;
> เอตํ รชํ วิปฺปชหิตฺว ภิกฺขโว,
> วิหรนฺติ เต วิคตรชสฺส สาสเน’’ติฯ (มหานิ. ๒๐๙);

คาถาปริโยสาเน จูฬปนฺถโก สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณิฯ สห ปฏิสมฺภิทาหิเยวสฺส ตีณิ ปิฏกานิ อาคมึสุฯ

โส กิร ปุเพฺพ ราชา หุตฺวา นครํ ปทกฺขิณํ กโรนฺโต นลาฏโต เสเท มุจฺจเนฺต ปริสุเทฺธน สาฏเกน นลาฏนฺตํ ปุญฺฉิ, สาฏโก กิลิโฏฺฐ อโหสิฯ โส ‘‘อิมํ สรีรํ นิสฺสาย เอวรูโป ปริสุโทฺธ สาฏโก ปกตึ ชหิตฺวา กิลิโฏฺฐ ชาโต, อนิจฺจา วต สงฺขารา’’ติ อนิจฺจสญฺญํ ปฏิลภิฯ เต การเณนสฺส รโชหรณเมว ปจฺจโย ชาโตฯ

ชีวโกปิ โข โกมารภโจฺจ ทสพลสฺส ทกฺขิโณทกํ อุปนาเมสิฯ สตฺถา ‘‘นนุ, ชีวก, วิหาเร ภิกฺขู อตฺถี’’ติ หเตฺถน ปตฺตํ ปิทหิฯ มหาปนฺถโก ‘‘นนุ, ภเนฺต, วิหาเร ภิกฺขู นตฺถี’’ติ อาหฯ สตฺถา ‘‘อตฺถิ, ชีวกา’’ติ อาหฯ ชีวโก ‘‘เตน หิ ภเณ คจฺฉ, วิหาเร ภิกฺขูนํ อตฺถิภาวํ วา นตฺถิภาวํ วา ตฺวเญฺญว ชานาหี’’ติ ปุริสํ เปเสสิฯ ตสฺมึ ขเณ จูฬปนฺถโก ‘‘มยฺหํ ภาติโก ‘วิหาเร ภิกฺขู นตฺถี’ติ ภณติ , วิหาเร ภิกฺขูนํ อตฺถิภาวมสฺส ปกาเสสฺสามี’’ติ สกลํ อมฺพวนํ ภิกฺขูนเญฺญว ปูเรสิฯ เอกเจฺจ ภิกฺขู จีวรกมฺมํ กโรนฺติ, เอกเจฺจ รชนกมฺมํ กโรนฺติ, เอกเจฺจ สชฺฌายํ กโรนฺติฯ เอวํ อญฺญมญฺญอสทิสํ ภิกฺขุสหสฺสํ มาเปสิฯ โส ปุริโส วิหาเร พหู ภิกฺขู ทิสฺวา นิวตฺติตฺวา, ‘‘อยฺย, สกลํ อมฺพวนํ ภิกฺขูหิ ปริปุณฺณ’’นฺติ ชีวกสฺส อาโรเจสิฯ เถโรปิ โข ตเตฺถว –

‘‘สหสฺสกฺขตฺตุมตฺตานํ , นิมฺมินิตฺวาน ปนฺถโก;
นิสีทมฺพวเน รเมฺม, ยาว กาลปฺปเวทนา’’ติฯ

อถ สตฺถา ตํ ปุริสํ อาห – ‘‘วิหารํ คนฺตฺวา ‘สตฺถา จูฬปนฺถกํ นาม ปโกฺกสตี’ติ วเทหี’’ติฯ เตน คนฺตฺวา ตถา วุเตฺต, ‘‘อหํ จูฬปนฺถโก, อหํ จูฬปนฺถโก’’ติ มุขสหสฺสํ อุฎฺฐหิฯ โส ปุริโส ปุน คนฺตฺวา, ‘‘สเพฺพปิ กิร, ภเนฺต, จูฬปนฺถกาเยว นามา’’ติ อาหฯ ‘‘เตน หิ คนฺตฺวา โย ‘อหํ จูฬปนฺถโก’ติ ปฐมํ วทติ, ตํ หเตฺถ คณฺห, อวเสสา อนฺตรธายิสฺสนฺตี’’ติฯ โส ตถา อกาสิฯ ตาวเทว สหสฺสมตฺตา ภิกฺขู อนฺตรธายิํสุฯ เถโรปิ เตน ปุริเสน สทฺธิํ อคมาสิฯ สตฺถา ภตฺตกิจฺจปริโยสาเน ชีวกํ อามเนฺตสิ – ‘‘ชีวก, จูฬปนฺถกสฺส ปตฺตํ คณฺหาหิ, อยํ เต อนุโมทนํ กริสฺสตี’’ติฯ ชีวโก ตถา อกาสิฯ เถโร สีหนาทํ นทโนฺต ตรุณสีโห วิย ตีหิ ปิฎเกหิ สโงฺขเภตฺวา อนุโมทนมกาสิฯ สตฺถา อุฎฺฐายาสนา ภิกฺขุสงฺฆปริวุโต วิหารํ คนฺตฺวา ภิกฺขูหิ วเตฺต ทสฺสิเต คนฺธกุฎิปฺปมุเข ฐตฺวา ภิกฺขุสงฺฆสฺส สุคโตวาทํ ทตฺวา กมฺมฎฺฐานํ กเถตฺวา ภิกฺขุสงฺฆํ อุโยฺยเชตฺวา สุรภิคนฺธวาสิตํ คนฺธกุฎิํ ปวิสิตฺวา ทกฺขิเณน ปเสฺสน สีหเสยฺยํ อุปคโตฯ อถ สายนฺหสมเย ภิกฺขู อิโต จิโต จ สโมสริตฺวา รตฺตกมฺพลสาณิยา ปริกฺขิตฺตา วิย นิสีทิตฺวา สตฺถุคุณกถํ อารภิํสุ, ‘‘อาวุโส, มหาปนฺถโก จูฬปนฺถกสฺส อชฺฌาสยํ อชานโนฺต จตูหิ มาเสหิ เอกํ คาถํ อุคฺคณฺหาเปตุํ น สโกฺกติ, ‘ทโนฺธ อย’นฺติ วิหารา นิกฺกฑฺฒิ, สมฺมาสมฺพุโทฺธ ปน อตฺตโน อนุตฺตรธมฺมราชตาย เอกสฺมิํเยวสฺส อนฺตรภเตฺต สห ปฎิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ อทาสิ, ตีณิ ปิฎกานิ สห ปฎิสมฺภิทาหิเยว อาคตานิ, อโห พุทฺธานํ พลํ นาม มหนฺต’’นฺติฯ

อถ ภควา ธมฺมสภายํ อิมํ กถาปวตฺติํ ญตฺวา, ‘‘อชฺช มยา คนฺตุํ วฎฺฎตี’’ติ พุทฺธเสยฺยาย อุฎฺฐาย สุรตฺตทุปฎฺฎํ นิวาเสตฺวา วิชฺชุลตํ วิย กายพนฺธนํ พนฺธิตฺวา รตฺตกมฺพลสทิสํ สุคตมหาจีวรํ ปารุปิตฺวา สุรภิคนฺธกุฎิโต นิกฺขมฺม มตฺตวรวารณสีหวิชมฺภิตวิลาเสน อนนฺตายพุทฺธลีฬาย ธมฺมสภํ คนฺตฺวา อลงฺกตมณฺฑลมาฬมชฺฌ สุปญฺญตฺตวรพุทฺธาสนํ อภิรุยฺห ฉพฺพณฺณพุทฺธรํสิโย วิสฺสเชฺชโนฺต อณฺณวกุจฺฉิํ โขภยมาโน ยุคนฺธรมตฺถเก พาลสูริโย วิย อาสนมชฺฌ นิสีทิฯ สมฺมาสมฺพุเทฺธ ปน อาคตมเตฺต ภิกฺขุสโงฺฆ กถํ ปจฺฉินฺทิตฺวา ตุณฺหี อโหสิฯ สตฺถา มุทุเกน เมตฺตจิเตฺตน ปริสํ โอโลเกตฺวา, ‘‘อยํ ปริสา อติวิย โสภติ, เอกสฺสปิ หตฺถกุกฺกุจฺจํ วา ปาทกุกฺกุจฺจํ วา อุกฺกาสิตสโทฺท วา ขิปิตสโทฺท วา นตฺถิ, สเพฺพปิ อิเม พุทฺธคารเวน สคารวา, พุทฺธเตเชน ตชฺชิตาฯ มยิ อายุกปฺปมฺปิ อกเถตฺวา นิสิเนฺน ปฐมํ กถํ สมุฎฺฐาเปตฺวา น กเถสฺสนฺติฯ กถาสมุฎฺฐาปนวตฺตํ นาม มยาว ชานิตพฺพํ, อหเมว ปฐมํ กเถสฺสามี’’ติ มธุเรน พฺรหฺมสฺสเรน ภิกฺขู อามเนฺตตฺวา, ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา, กา จ ปน โว อนฺตรากถา วิปฺปกตา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา, ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต, ‘‘น, ภิกฺขเว, จูฬปนฺถโก อิทาเนว ทโนฺธ, ปุเพฺพปิ ทโนฺธเยวฯ น เกวลญฺจสฺสาหํ อิทาเนว อวสฺสโย ชาโต, ปุเพฺพปิ อวสฺสโย อโหสิเมวฯ ปุเพฺพ ปนาหํ อิมํ โลกิยกุฎุมฺพสฺส สามิกํ อกาสิํ, อิทานิ โลกุตฺตรกุฎุมฺพสฺสา’’ติ วตฺวา ตมตฺถํ วิตฺถารโต โสตุกาเมหิ ภิกฺขูหิ อายาจิโต อตีตํ อาหริ –

‘‘อตีเต, ภิกฺขเว, พาราณสินครวาสี เอโก มาณโว ตกฺกสิลํ คนฺตฺวา สิปฺปุคฺคหณตฺถาย ทิสาปาโมกฺขสฺส อาจริยสฺส ธมฺมเนฺตวาสิโก หุตฺวา ปญฺจนฺนํ มาณวกสตานํ อนฺตเร อติวิย อาจริยสฺส อุปการโก อโหสิ, ปาทปริกมฺมาทีนิ สพฺพกิจฺจานิ กโรติฯ ทนฺธตาย ปน กิญฺจิ อุคฺคณฺหิตุํ น สโกฺก’’ติฯ อาจริโย ‘‘อยํ มม พหูปกาโร, สิกฺขาเปสฺสามิ น’’นฺติ วายมโนฺตปิ กิญฺจิ สิกฺขาเปตุํ น สโกฺกติฯ โส จิรํ วสิตฺวา เอกคาถมฺปิ อุคฺคณฺหิตุํ อสโกฺกโนฺต อุกฺกณฺฐิตฺวา ‘‘คมิสฺสามี’’ติ อาจริยํ อาปุจฺฉิฯ อาจริโย จิเนฺตสิ – ‘‘อยํ มยฺหํ อุปการโก, ปณฺฑิตภาวมสฺส ปจฺจาสีสามิ, น นํ กาตุํ สโกฺกมิ , อวสฺสํ มยา อิมสฺส ปจฺจุปกาโร กาตโพฺพ, เอกมสฺส มนฺตํ พนฺธิตฺ

วา ทสฺสามี’’ติ โส ตํ อรญฺญํ เนตฺวา ‘‘ฆเฏฺฏสิ ฆเฏฺฏสิ, กึ การณา ฆเฏฺฏสิ? อหมฺปิ ตํ ชานามิ ชานามี’’ติ อิมํ มนฺตํ พนฺธิตฺวา อุคฺคณฺหาเปนฺโต อเนกสตกฺขตฺตุํ ปริวตฺตาเปตฺวา, ‘‘ปญฺญายติ เต’’ติ ปุจฺฉิตฺวา, ‘‘อาม, ปญฺญายตี’’ติ วุเตฺต ‘‘ทเนฺธน นาม วายามํ กตฺวา ปคุณํ กตํ สิปฺปํ น ปลายตี’’ติ จิเนฺตตฺวา มคฺคปริพฺพยํ ทตฺวา, ‘‘คจฺฉ, อิมํ มนฺตํ นิสฺสาย ชีวิสฺสสิ, อปลายนตฺถาย ปนสฺส นิจฺจํ สชฺฌายํ กเรยฺยาสี’’ติ วตฺวา ตํ อุโยฺยเชสิฯ อถสฺส มาตา พาราณสิยํ สมฺปตฺตกาเล ‘‘ปุโตฺต เม สิปฺปํ สิกฺขิตฺวา อาคโต’’ติ มหาสกฺการสมฺมานํ อกาสิฯ

ตทา พาราณสิราชา ‘‘อตฺถิ นุ โข เม กายกมฺมาทีสุ โกจิ โทโส’’ติ ปจฺจเวกฺขโนฺต อตฺตโน อรุจฺจนกํ กิญฺจิ กมฺมํ อทิสฺวา ‘‘อตฺตโน วชฺชํ นาม อตฺตโน น ปญฺญายติ, ปเรสํ ปญฺญายติ, นาคราน ปริคฺคณฺหิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา สายํ อญฺญาตกเวเสน นิกฺขมิตฺวา, ‘‘สายมาสํ ภุญฺชิตฺวา นิสินฺนมนุสฺสานํ กถาสลฺลาโป นาม นานปฺปการโก โหติ, ‘สจาหํ อธเมฺมน รชฺชํ กาเรมิ, ปาเปน อธมฺมิเกน รญฺญา ทณฺฑพลิอาทีหิ หตมฺหา’ติ วกฺขนฺติฯ ‘สเจ ธเมฺมน รชฺชํ กาเรมิ, ทีฆายุโก โหตุ โน ราชา’ติอาทีนิ วตฺวา มม คุณํ กเถสฺสนฺตี’’ติ เตสํ เตสํ เคหานํ ภิตฺติอนุสาเรเนว วิจรติฯ

ตสฺมึ ขเณ อุมงฺคโจรา ทฺวินฺนํ เคหานํ อนฺตเร อุมงฺคํ ภินฺทนฺติ เอกอุมเงฺคเนว เทฺว เคหานิ ปวิสนตฺถายฯ ราชา เต ทิสฺวา เคหจฺฉายาย อฎฺฐาสิฯ เตสํ อุมงฺคํ ภินฺทิตฺวา เคหํ ปวิสิตฺวา ภณฺฑกํ โอโลกิตกาเล มาณโว ปพุชฺฌิตฺวา ตํ มนฺตํ สชฺฌายโนฺต ‘‘ฆเฏฺฏสิ ฆเฏฺฏสิ, กึ การณา ฆเฏฺฏสิ? อหมฺปิ ตํ ชานามิ ชานามี’’ติ อาหฯ เต ตํ สุตฺวา, ‘‘อิมินา กิรมฺหา ญาตา, อิทานิ โน นาเสสฺสตี’’ติ นิวตฺถวตฺถานิปิ ฉเฑฺฑตฺวา ภีตา สมฺมุขสมฺมุขฎฺฐาเนเนว ปลายึสุฯ ราชา เต ปลายเนฺต ทิสฺวา อิตรสฺส จ มนฺตสชฺฌายนสทฺทํ สุตฺวา เคหเญฺญว ววตฺถเปตฺวา นาคราน ปริคฺคณฺหิตฺวา นิเวสนํ ปาวิสิฯ โส วิภาตาย ปน รตฺติยา ปาโตวเกํ ปุริสํ ปโกฺกสิตฺวา อาห – ‘‘คจฺฉ ภเณ, อสุกวีถิยํ นาม ยสฺมึ เคเห อุมโงฺค ภิโนฺน, ตตฺถ ตกฺกสิลโต สิปฺปํ อุคฺคณฺหิตฺวา อาคตมาณโว อตฺถิ, ตํ อาเนหี’’ติฯ โส คนฺตฺวา ‘‘ราชา ตํ ปโกฺกสตี’’ติ วตฺวา มาณวํ อาเนสิฯ อถ นํ ราชา อาห – ‘‘ตฺวํ, ตาต, ตกฺกสิลโต สิปฺปํ อุคฺคณฺหิตฺวา อาคตมาณโว’’ติ? ‘‘อาม, เทวา’’ติฯ ‘‘อมฺหากมฺปิ ตํ สิปฺปํ เทหี’’ติฯ ‘‘สาธุ, เทว, สมานาสเน นิสีทิตฺวา คณฺหาหี’’ติฯ ราชาปิ ตถา กตฺวา มนฺตํ คเหตฺวา ‘‘อยํ เต อาจริยภาโค’’ติ สหสฺสํ อทาสิฯ

ตทา เสนาปติ รโญฺญ กปฺปกํ อาห – ‘‘กทา รโญฺญ มสฺสุํ กริสฺสสี’’ติ? ‘‘เสฺว วา ปรสฺเว วา’’ติฯ โส ตสฺส สหสฺสํ ทตฺวา ‘‘กิจฺจํ เม อตฺถี’’ติ วตฺวา, ‘‘กึ, สามี’’ติ วุเตฺต ‘‘รโญฺญ มสฺสุกมฺมํ กโรโนฺต วิย หุตฺวา ขุรํ อติวิย ปหํสิตฺวา คลนาฬึ ฉินฺท, ตฺวํ เสนาปติ ภวิสฺสสิ, อหํ ราชา’’ติฯ โส ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฎิจฺฉิตฺวา รโญฺญ มสฺสุกมฺมกรณทิวเส คโนฺธทเกน มสฺสุํ เตเมตฺวา ขุรํ ปหํสิตฺวา นลาฎเนฺต คเหตฺวา, ‘‘ขุโร โถกํ กุณฺฐธาโร, เอกปฺปหาเรเนว คลนาฬึ ฉินฺทิตุํ วฎฺฎตี’’ติ ปุน เอกมนฺตํ ฐตฺวา ขุรํ ปหํสิฯ ตสฺมึ ขเณ ราชา อตฺตโน มนฺตํ สริตฺวา สชฺฌายํ กโรโนฺต ‘‘ฆเฏฺฏสิ ฆเฏฺฏสิ, กึ การณา ฆเฏฺฏสิ? อหมฺปิ ตํ ชานามิ ชานามี’’ติ อาหฯ นฺหาปิตสฺส นลาฎโต เสทา มุจฺจึสุฯ โส ‘‘ชานาติ มม การณํ ราชา’’ติ ภีโต ขุรํ ภูมิยํ ขิปิตฺวา ปาทมูเล อุเรน นิปชฺชิฯ ราชาโน นาม เฉกา โหนฺติ, เตน ตํ เอวมาห – ‘‘อเร, ทุฎฺฐ, นฺหาปิต, ‘น มํ ราชา ชานาตี’ติ สญฺญํ กโรสี’’ติฯ ‘‘อภยํ เม เทหิ, เทวา’’ติฯ ‘‘โหตุ, มา ภายิ, กเถหี’’ติฯ เสนาปติ เม, เทว, สหสฺสํ ทตฺวา, ‘‘รโญฺญ มสฺสุํ กโรโนฺต วิย คลนาฬึ ฉินฺท, อหํ ราชา หุตฺวา ตํ เสนาปตึ กริสฺสามี’’ติ อาหาติฯ ราชา ตํ สุตฺวา ‘‘อาจริยํ เม นิสฺสาย ชีวิตํ ลทฺธ’’นฺติ จิเนฺตตฺวา เสนาปตึ ปโกฺกสาเปตฺวา, ‘‘อโมฺภ, เสนาปติ, กึ นาม ตยา มม สนฺติกา น ลทฺธํ, อิทานิ ตํ ทฎฺฐุํ น สโกฺกมิ, มม รฎฺฐา นิกฺขมาหี’’ติ ตํ รฎฺฐา ปพฺพาเชตฺวา อาจริยํ ปโกฺกสาเปตฺวา,

‘‘อาจริย, ตํ นิสฺสาย มยา ชีวิตํ ลทฺธ’’นฺติ วตฺวา มหนฺตํ สกฺการํ กริตฺวา ตสฺส เสนาปติฏฺฐานํ อทาสิฯ ‘‘โส ตทา จูฬปนฺถโก อโหสิ, สตฺถา ทิสาปาโมกฺข อาจริโย’’ติฯ

สตฺถา อิมํ อตีตํ อาหริตฺวา, ‘‘เอวํ, ภิกฺขเว, ปุพฺเพปิ จูฬปนฺถโก ทนฺธเยว อโหสิ, ตทาปิสฺสาหํ อวสฺสโย หุตฺวา ตํ โลกิยกุฏุมฺเพ ปติฏฺฐาเปสิ’’นฺติ วตฺวา ปุน เอกทิวสํ ‘‘อโห สตฺถา จูฬปนฺถกสฺส อวสฺสโย ชาโต’’ติ กถาย สมุฏฺฐิตาย **จูฬเสฏฺฐิชาตเก** อตีตวตฺถุํ กเถตฺวา –

‘‘อปฺปเกนาปิ เมธาวี, ปาภเตน วิจกฺขโณ;
สมุฏฺฐาเปติ อตฺตานํ, อณุํ อคฺคิํว สนฺธม’’นฺติฯ (ชา. ๑.๑.๔) –

คาถํ วตฺวา, ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนวาหํ อิมสฺส อวสฺสโย ชาโต, ปุพฺเพปิ อวสฺสโย อโหสิเมวฯ ปุพฺเพ ปนาหํ อิมํ โลกิยกุฏุมฺพสฺส สามิกํ อกาสิํ, อิทานิ โลกุตฺตรกุฏุมฺพสฺสฯ ตทา หิ จูฬเนฺตวาสิโก จูฬปนฺถโก อโหสิ, จูฬเสฏฺฐิ ปน ปณฺฑิโต พฺยโตฺต นกฺขตฺตโกวิโท อหเมวา’’ติ ชาตกํ สโมธาเนสิฯ

ปุเนกทิวสํ ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ, ‘‘อาวุโส, จูฬปนฺถโก จตูหิ มาเสหิ จตุปฺปทํ คาถํ คเหตุํ อสโกฺกโนฺตปิ วีริยํ อโนสฺสชฺชิตฺวาว อรหเตฺต ปติฏฺฐิโต , อิทานิ โลกุตฺตรธมฺมกุฏุมฺพสฺส สามิโก ชาโต’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา, ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา, ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต, ‘‘ภิกฺขเว, มม สาสเน อารทฺธวีริโย ภิกฺขุ โลกุตฺตรธมฺมสฺส สามิโก โหติเยวา’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๒๕. ‘‘อุฏฺฐาเนนปฺปมาเทน , สํยเมน ทเมน จ;
ทีปํ กยิราถ เมธาวี, ยํ โอโฆ นาภิกีรตี’’ติฯ

ตตฺถ **ทีปํ กยิราถา**ติ วีริยสงฺขาเตน อุฏฺฐาเนน, สติยา อวิปฺปวาสาการสงฺขาเตน อปฺปมาเทน, จตุปาริสุทฺธิสีลสงฺขาเตน สํยเมน, อินฺทฺริยทเมน จาติ อิเมหิ การณภูเตหิ จตูหิ ธเมฺมหิ ธโมฺมชปญฺญาย สมนฺนาคโต เมธาวี อิมสฺมิํ อติวิย ทุลฺลภปติฏฺฐตาย อติคมฺภีเร สํสารสาคเร อตฺตโน ปติฏฺฐานภูตํ อรหตฺตผลํ ทีปํ กยิราถ กเรยฺย, กาตุํ สกฺกุเณยฺยาติ อโตฺถฯ กีทิสํ? **ยํ โอโฆ นาภิกีรตี**ติ ยํ จตุพฺพิโธปิ กิเลโสโฆ อภิกิริตุํ วิทฺธํเสตุํ น สโกฺกติฯ น หิ สกฺกา อรหตฺตํ โอเฆน อภิกิริตุนฺติฯ

คาถาปริโยสาเน พหู โสตาปนฺนาทโย อเหสุํฯ เอวํ เทสนา สมฺปตฺตปริสาย สาตฺถิกา ชาตาติฯ

จูฬปนฺถกเตฺถรวตฺถุ ตติยํฯ

๔. พาลนกฺขตฺตสงฺฆุฏฺฐวตฺถุ

ปมาทมนุยุญฺชนฺตีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต พาลนกฺขตฺตํ อารพฺภ กเถสิฯ

เอกสฺมิญฺหิ สมเย สาวตฺถิยํ พาลนกฺขตฺตํ นาม สงฺฆุฏฺฐํฯ ตสฺมิํ นกฺขเตฺต พาลา ทุเมฺมธิโน ชนา ฉาริกาย เจว โคมเยน จ สรีรํ มเกฺขตฺวา สตฺตาหํ อสพฺภํ ภณนฺตา วิจรนฺติฯ กิญฺจิ ญาติ สุหชฺชํ วา ปพฺพชิตํ วา ทิสฺวา ลชฺชนฺตา นาม นตฺถิฯ ทฺวาเร ทฺวาเร ฐตฺวา อสพฺภํ ภณนฺ

ติฯ มนุสฺสา เตสํ อสพฺภํ โสตุํ อสโกฺกนฺตา ยถาพลํ อฑฺฒํ วา ปาทํ วา กหาปณํ วา เปเสนฺติฯ เต เตสํ ทฺวาเร ลทฺธํ ลทฺธํ คเหตฺวา ปกฺกมนฺติฯ ตทา ปน สาวตฺถิยํ ปญฺจ โกฏิมตฺตา อริยสาวกา วสนฺติ, เต สตฺถุ สนฺติกํ สาสนํ เปสยึสุ – ‘‘ภควา, ภเนฺต, สตฺตาหํ ภิกฺขุสเงฺฆน สทฺธึ นครํ อปฺปวิสิตฺวา วิหาเรเยว โหตู’’ติฯ ตญฺจ ปน สตฺตาหํ ภิกฺขุสงฺฆสฺส วิหาเรเยว ยาคุภตฺตาทีนิ สมฺปาเทตฺวา ปหิณึสุ, สยมฺปิ เคหา น นิกฺขมึสุฯ เต นกฺขเตฺต ปน ปริโยสิเต อฏฺฐเม ทิวเส พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ นิมเนฺตตฺวา นครํ ปเวเสตฺวา มหาทานํ ทตฺวา เอกมนฺตํ นิสินฺนา, ‘‘ภเนฺต, อติทุเกฺขน โน สตฺต ทิวสานิ อติกฺกนฺตานิ, พาลานํ อสพฺภานิ สุณนฺตานํ กณฺณา ภิชฺชนาการปฺปตฺตา โหนฺติ, โกจิ กสฺสจิ น ลชฺชติ, เตน มยํ ตุมฺหากํ อโนฺตนครํ ปวิสิตุํ นาทมฺห, มยมฺปิ เคหโต น นิกฺขมิมฺหา’’ติ อาหํสุฯ สตฺถา เตสํ กถํ สุตฺวา, ‘‘พาลานํ ทุเมฺมธานํ กิริยา นาม เอวรูปา โหติ, เมธาวิโน ปน ธนสารํ วิย อปฺปมาทํ รกฺขิตฺวา อมตมหานิพฺพานสมฺปตฺตึ ปาปุณนฺตี’’ติ วตฺวา อิมา คาถา อภาสิ –

๒๖. ‘‘ปมาทมนุยุญฺชนฺติ, พาลา ทุเมฺมธิโน ชนา;
อปฺปมาทญฺจ เมธาวี, ธนํ เสฏฺฐํว รกฺขติฯ

๒๗. ‘‘มา ปมาทมนุยุเญฺชถ, มา กามรติสนฺถวํ;
อปฺปมโตฺต หิ ฌายโนฺต, ปโปฺปติ วิปุลํ สุข’’นฺติฯ

ตตฺถ **พาลา**ติ พาเลฺยน สมนฺนาคตา อิธโลกปรโลกตฺถํ อชานนฺตาฯ **ทุเมฺมธิโน**ติ นิปฺปญฺญาฯ เต ปมาเท อาทีนวํ อปสฺสนฺตา ปมาทํ อนุยุญฺชนฺติ ปวเตฺตนฺติ, ปมาเทน กาลํ วีตินาเมนฺติฯ **เมธาวี**ติ ธเมฺมชปญฺญาย สมนฺนาคโต ปน ปณฺฑิโต กุลวํสาคตํ เสฏฺฐํ อุตฺตมํ สตฺตรตนธนํ วิย อปฺปมาทํ รกฺขติฯ ยถา หิ อุตฺตมํ ธนํ นิสฺสาย ‘‘กามคุณสมฺปตฺตึ ปาปุณิสฺสาม, ปุตฺตทารํ โปเสสฺสาม, ปรโลกคมนมคฺคํ โสเธสฺสามา’’ติ ธเน อานิสํสํ ปสฺสนฺตา ตํ รกฺขนฺติ, เอวํ ปณฺฑิโตปิ อปฺปมโตฺต ‘‘ปฐมชฺฌานาทีนิ ปฏิลภิสฺสามิ, มคฺคผลาทีนิ ปาปุณิสฺสามิ, ติโสฺส วิชฺชา, ฉ อภิญฺญา สมฺปาเทสฺสามี’’ติ อปฺปมาเท อานิสํสํ ปสฺสโนฺต ธนํ เสฏฺฐํว อปฺปมาทํ รกฺขตีติ อโตฺถฯ **มา ปมาท**นฺติ ตสฺมา ตุเมฺห มา ปมาทมนุยุเญฺชถ มา ปมาเทน กาลํ วีตินามยิตฺถฯ **มา กามรติสนฺถว**นฺติ วตฺถุกามกิเลสกาเมสุ รติสงฺขาตํ ตณฺหาสนฺถวมฺปิ มา อนุยุเญฺชถ มา จินฺตยิตฺถ มา ปฏิลภิตฺถฯ **อปฺปมโตฺต หี**ติ อุปฏฺฐิตสฺสติตาย หิ อปฺปมโตฺต ฌายโนฺต ปุคฺคโล วิปุลํ อุฬารํ นิพฺพานสุขํ ปาปุณาตีติฯ

คาถาปริโยสาเน พหู โสตาปนฺนาทโย อเหสุํฯ มหาชนสฺส สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา ชาตาติฯ

พาลนกฺขตฺตสงฺฆุฏฺฐวตฺถุ จตุตฺถํฯ

๕. มหากสฺสปเตฺถรวตฺถุ

ปมาทํ อปฺปมาเทนาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต มหากสฺสปเตฺถรํ อารพฺภ กเถสิฯ

เอกสฺมิญฺหิ ทิวเส เถโร ปิปฺผลิคุหายํ วิหรโนฺต ราชคเห ปิณฺฑาย จริตฺวา ปจฺฉาภตฺตํ ปิณฺฑปาตปฏิกฺกโนฺต อาโลกํ วเฑฺฒตฺวา ปมเตฺต จ อปฺปมเตฺต จ อุทกปถวีปพฺพตาทีสุ จวนเก อุปฺปชฺชนเก จ สเตฺต ทิเพฺพน จกฺขุนา โอโลเกโนฺต นิสีทิฯ สตฺถา เชตวเน นิสินฺนโกว ‘‘เกน นุ โข วิหาเรน อชฺช มม ปุโตฺต กสฺสโป วิหรตี’’ติ ทิเพฺพน จกฺขุนา อุปธาเรโนฺต ‘‘สตฺ

ตานํ จุตูปปาตํ โอโลเกนฺโต วิหรตี’’ติ ญตฺวา ‘‘สตฺตานํ จุตูปปาโต นาม พุทฺธญาเณนปิ อปริจฺฉินฺโน, มาตุกุจฺฉิยํ ปฏิสนฺธึ คเหตฺวา มาตาปิตโร อชานาเปตฺวา จวนสตฺตานํ ปริเจฺฉโท กาตุํ น สกฺกา, เต ชานิตุํ ตว อวิสโย, กสฺสป, อปฺปมตฺตโก ตว วิสโย, สพฺพโส ปน จวเนฺต จ อุปปชฺชเนฺต จ ชานิตุํ ปสฺสิตุํ พุทฺธานเมว วิสโย’’ติ วตฺวา โอภาสํ ผริตฺวา สมฺมุเข นิสิโนฺน วิย หุตฺวา อิมํ คาถมาห –

๒๘. ‘‘ปมาทํ อปฺปมาเทน, ยทา นุทติ ปณฺฑิโต;
ปญฺญาปาสาทมารุยฺห, อโสโก โสกินึ ปชํ;
ปพฺพตโฎฺฐว ภูมเฎฺฐ, ธีโร พาเล อเวกฺขตี’’ติฯ

ตตฺถ **นุทตี**ติ ยถา นาม โปกฺขรณึ ปวิสนฺตํ นโวทกํ ปุราโณทกํ โขเภตฺวา ตโสฺสกาสํ อทตฺวา ตํ อตฺตโน มตฺถกมตฺถเกน ปลายนฺตํ นุทติ นีหรติ, เอวเมว ปณฺฑิโต อปฺปมาทลกฺขณํ พฺรูเหโนฺต ปมาทโสฺสกาสํ อทตฺวา ยทา อปฺปมาทเวเคน ตํ นุทติ นีหรติ, อถ โส ปนุนฺนปมาโท อจฺจุคฺคตเฎฺฐน ปริสุทฺธํ ทิพฺพจกฺขุสงฺขาตํ ปญฺญาปาสาทํ ตสฺส อนุจฺฉวิกํ ปฏิปทํ ปูเรโนฺต ตาย ปฏิปทาย นิเสฺสณิยา ปาสาทํ วิย อารุยฺห ปหีนโสกสลฺลตาย **อโสโก,** อปฺปหีนโสกสลฺลตาย **โสกินึ ปชํ** สตฺตนิกายํ จวมานเญฺจว อุปปชฺชมานญฺจ ทิพฺพจกฺขุนา **อเวกฺขติ** ปสฺสติฯ ยถา กึ? **ปพฺพตโฎฺฐว ภูมเฎฺฐ**ติ ปพฺพตมุทฺธนิ ฐิโต ภูมิยํ ฐิเต, อุปริปาสาเท วา ปน ฐิโต ปาสาทปริเวเณ ฐิเต อกิเจฺฉน อเวกฺขติ, ตถา โสปิ ธีโร ปณฺฑิโต มหาขีณาสโว อสมุจฺฉินฺนวฎฺฎพีเช พาเล จวเนฺต จ อุปปชฺชเนฺต จ อกิเจฺฉน อเวกฺขตีติฯ

คาถาปริโยสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ สจฺฉิกรึสูติฯ

มหากสฺสปเตฺถรวตฺถุ ปญฺจมํฯ

๖. ปมตฺตาปมตฺตเทฺวสหายกวตฺถุ

อปฺปมโตฺต ปมเตฺตสูติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เทฺว สหายเก ภิกฺขู อารพฺภ กเถสิฯ

เต กิร สตฺถุ สนฺติเก กมฺมฎฺฐานํ คเหตฺวา อารญฺญกวิหารํ ปวิสึสุฯ เตสุ เอโก กิร กาลเสฺสว ทารูนิ อาหริตฺวา องฺคารกปลฺลํ สเชฺชตฺวา ทหรสามเณเรหิ สทฺธึ สลฺลปโนฺต ปฐมยามํ วิสิพฺพมาโน นิสีทติฯ เอโก อปฺปมโตฺต สมณธมฺมํ กโรโนฺต อิตรํ โอวทติ, ‘‘อาวุโส, มา เอวํ กริ, ปมตฺตสฺส หิ จตฺตาโร อปายา สกฆรสทิสาฯ พุทฺธา นาม สาเเฐยฺยน อาราเธตุํ น สกฺกา’’ติ โส ตโสฺสวาทํ น สุณาติฯ อิตโร ‘‘นายํ วจนกฺขโม’’ติ ตํ อวตฺวา อปฺปมโตฺตว สมณธมฺมมกาสิฯ อลสเตฺถโรปิ ปฐมยาเม วิสิเพฺพตฺวา อิตรสฺส จงฺกมิตฺวา คพฺภํ ปวิฎฺฐกาเล ปวิสิตฺวา, ‘‘มหากุสีต, ตฺวํ นิปชฺชิตฺวา สยนตฺถาย อรญฺญํ ปวิโฎฺฐสิ, กึ พุทฺธานํ สนฺติเก กมฺมฎฺฐานํ คเหตฺวา อุฎฺฐาย สมณธมฺมํ กาตุํ วฎฺฎตี’’ติ วตฺวา อตฺตโน วสนฎฺฐานํ ปวิสิตฺวา นิปชฺชิตฺวา สุปติฯ อิตโรปิ มชฺฌิมยาเม วิสฺสมิตฺวา ปจฺฉิมยาเม ปจฺจุฎฺฐาย สมณธมฺมํ กโรติฯ โส เอวํ อปฺปมโตฺต วิหรโนฺต น จิรเสฺสว สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณิฯ อิตโร ปมาเทเนว กาลํ วีตินาเมสิฯ เต วุฎฺฐวสฺสา สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึสุฯ สตฺถา เตหิ สทฺธึ ปฏิสนฺถารํ กตฺวา, ‘‘กจฺจิ, ภิกฺขเว, อปฺปมตฺตา สมณธมฺมํ กริตฺถ, กจฺจิ โว ปพฺพชิตกิจฺจํ มตฺถกํ ปตฺต’’นฺติ ปุจฺฉิฯ ปฐมํ ปมโตฺต ภิกฺขุ อาห – ‘‘กุโต, ภเนฺต, เอตสฺส อปฺปมาโท, คตกาลโต ปฎฺฐาย นิปชฺชิตฺวา นิทฺทายโนฺต กาลํ วีตินาเมสี’’ติฯ ‘‘ตฺวํ ปน ภิกฺขู’’ติฯ ‘‘อหํ,

ภเนฺต, กาลเสฺสว ทารูนิ อาหริตฺวา องฺคารกปลฺลํ สเชฺชตฺวา ปฐมยาเม วิสิเพฺพเนฺต นิสีทิตฺวา อนิทฺทายโนฺตว กาลํ วีตินาเมสิ''นฺติฯ อถ นํ สตฺถา ''ตฺวํ ปมโตฺต กาลํ วีตินาเมตฺวา 'อปฺปมโตฺตมฺหี'ติ วทสิ, อปฺปมตฺตํ ปน ปมตฺตํ กโรสี''ติ อาหฯ ปุน ปมาเท โทเส, อปฺปมาเท อานิสํเส ปกาเสตุํ, ''ตฺวํ มม ปุตฺตสฺส สนฺติเก ชวจฺฉิโนฺน ทุพฺพลโสฺส วิย, เอส ปน ตว สนฺติเก สีฆชวโสฺส วิยา''ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๒๙. ''อปฺปมโตฺต ปมเตฺตสุ, สุเตฺตสุ พหุชาคโร;
อพลสฺสํว สีฆโสฺส, หิตฺวา ยาติ สุเมธโส''ติฯ

ตตฺถ **อปฺปมโตฺต**ติ สติเวปุลฺลปฺปตฺตตาย อปฺปมาทสมฺปเนฺน ขีณาสโวฯ **ปมเตฺตสู**ติ สติโวสเคฺค ฐิเตสุ สเตฺตสุฯ **สุเตฺตสู**ติ สติชาคริยาภาเวน สพฺพิริยาปเถสุ นิทฺทายเนฺตสุฯ **พหุชาคโร**ติ มหเนฺต สติเวปุเลฺล ชาคริเย ฐิโตฯ **อพลสฺสํวา**ติ กุณฺฐปาทํ ฉินฺนชวํ ทุพฺพลสฺสํ สีฆชโว สินฺธวาชานีโย วิยฯ **สุเมธโส**ติ อุตฺตมปโญฺญฯ ตถารูปํ ปุคฺคลํ อาคเมนปิ อธิคเมนปิ **หิตฺวา ยาติ**ฯ มนฺทปญฺญสฺมิญฺหิ เอกํ สุตฺตํ คเหตุํ วายมเนฺตเยว สุเมธโส เอกํ วคฺคํ คณฺหาติ, เอวํ ตาว อาคเมน หิตฺวา ยาติฯ มนฺทปเญฺญ ปน รตฺติฏฺฐานทิวาฏฺฐานานิ กาตุํ วายมเนฺตเยว กมฺมฏฺฐานํ อุคฺคเหตฺวา สชฺฌายเนฺตเยว จ สุเมธโส ปุพฺพภาเคปิ ปเรน กตํ รตฺติฏฺฐานํ วา ทิวาฏฺฐานํ วา ปวิสิตฺวา กมฺมฏฺฐานํ สมฺมสเนฺต สพฺพกิเลเส เขเปตฺวา เนว โลกุตฺตรธเมฺม หตฺถคเต กโรติ, เอวํ อธิคเมนปิ หิตฺวา ยาติฯ วเฏฺฏ ปน นํ หิตฺวา ฉเฑฺฑตฺวา วฏฺฏโต นิสฺสรเนฺต ยาติเยวาติฯ

คาถาปริโยสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสูติฯ

ปมตฺตาปมตฺตเทฺวสหายกวตฺถุ ฉฏฺฐํฯ

๗. มฆวตฺถุ

อปฺปมาเทน มฆวาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เวสาลิยํ อุปนิสฺสาย กูฏาคารสาลายํ วิหรโนฺต สกฺกํ เทวราชานํ อารพฺภ กเถสิฯ

เวสาลิยญฺหิ มหาลิ นาม ลิจฺฉวี วสติ, โส ตถาคตสฺส **สกฺกปญฺหสุตฺตนฺตเทสนํ** (ที. นิ. ๒.๓๔๔ อาทโย) สุตฺวา ''สมฺมาสมฺพุโทฺธ สกฺกสมฺปตฺติํ มหติํ กตฺวา กเถสิ, 'ทิสฺวา นุ โข กเถสิ, อุทาหุ อทิสฺวาฯ ชานาติ นุ โข สกฺกํ, อุทาหุ โน'ติ ปุจฺฉิสฺสามิ น''นฺติ จิเนฺตสิฯ อถ โข, มหาลิ, ลิจฺฉวี เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ, อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ, เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข, มหาลิ, ลิจฺฉวี ภควนฺตํ เอตทโวจ – ''ทิโฎฺฐ โข, ภเนฺต, ภควตา สโกฺก เทวานมิโนฺท''ติ? ''ทิโฎฺฐ โข เม , มหาลิ, สโกฺก เทวานมิโนฺท''ติฯ ''โส หิ นูน, ภเนฺต, สกฺกปติรูปโก ภวิสฺสติ ฯ ทุทฺทโส หิ, ภเนฺต, สโกฺก เทวานมิโนฺท''ติฯ ''สกฺกญฺจ ขฺวาหํ, มหาลิ, ปชานามิ สกฺกกรเณ จ ธเมฺม, เยสํ ธมฺมานํ สมาทินฺนตฺตา สโกฺก สกฺกตฺตํ อชฺฌคา, ตญฺจ ปชานามิ''ฯ

สโกฺก, มหาลิ, เทวานมิโนฺท ปุเพฺพ มนุสฺสภูโต สมาโน มโฆ นาม มาณโว อโหสิ, ตสฺมา ''มฆวา''ติ วุจฺจติฯ

สโกฺก, มหาลิ, เทวานมิโนฺท ปุเพฺพ มนุสฺสภูโต สมาโน ปุเร ทานํ อทาสิ, ตสฺมา ''ปุรินฺทโท''ติ วุจฺจติฯ

สโกฺก, มหาลิ, เทวานมิโนฺท ปุเพฺพ มนุสฺสภูโต สมาโน สกฺกจฺจํ ทานํ อทาสิ, ตสฺมา ‘‘สโกฺก’’ติ วุจฺจติฯ

สโกฺก, มหาลิ, เทวานมิโนฺท ปุเพฺพ มนุสฺสภูโต สมาโน อาวสถํ อทาสิ, ตสฺมา ‘‘วาสโว’’ติ วุจฺจติฯ

สโกฺก, มหาลิ, เทวานมิโนฺท สหสฺสมฺปิ อตฺถํ มุหุเตฺตน จิเนฺตติ, ตสฺมา ‘‘สหสฺสโกฺข’’ติ วุจฺจติฯ

สกฺกสฺส, มหาลิ, เทวานมินฺทสฺส สุชา นาม อสุรกญฺญา, ปชาปติ, ตสฺมา ‘‘สุชมฺปตี’’ติ วุจฺจติฯ

สโกฺก, มหาลิ, เทวานมิโนฺท เทวานํ ตาวตึสานํ อิสฺสริยาธิปจฺจํ รชฺชํ กาเรติ, ตสฺมา ‘‘เทวานมิโนฺท’’ติ วุจฺจติฯ

สกฺกสฺส, มหาลิ, เทวานมินฺทสฺส ปุเพฺพ มนุสฺสภูตสฺส สตฺต วตปทานิ สมตฺตานิ สมาทินฺนานิ อเหสุํ, เยสํ สมาทินฺนตฺตา สโกฺก สกฺกตฺตํ อชฺฌคาฯ กตมานิ สตฺต วตปทานิ? ยาวชีวํ มาตาเปตฺติภโร อสฺสํ, ยาวชีวํ กุเล เชฎฺฐาปจายี อสฺสํ, ยาวชีวํ สณฺหวาโจ อสฺสํ, ยาวชีวํ อปิสุณวาโจ อสฺสํ, ยาวชีวํ วิคตมลมเจฺฉเรน เจตสา อคารํ อชฺฌาวเสยฺยํ, มุตฺตจาโค ปยตปาณิ โวสคฺครโต ยาจโยโค ทานสํวิภาครโต อสฺสํฯ ยาวชีวํ สจฺจวาโจ อสฺสํ, ยาวชีวํ อโกฺกธโน อสฺสํ, ‘‘สเจปิ เม โกโธ อุปฺปเชฺชยฺย, ขิปฺปเมว น ปฎิวิเนยฺย’’นฺติฯ สกฺกสฺส, มหาลิ, เทวานมินฺทสฺส ปุเพฺพ มนุสฺสภูตสฺส อิมานิ สตฺต วตปทานิ สมตฺตานิ สมาทินฺนานิ อเหสุํ, เยสํ สมาทินฺนตฺตา สโกฺก สกฺกตฺตํ อชฺฌคาติฯ

> ‘‘มาตาเปตฺติภรํ ชนฺตุํ, กุเล เชฎฺฐาปจายินํ;
> สณฺหํ สขิลสมฺภาสํ, เปสุเณยฺยปฺปหายินํฯ
>
> ‘‘มเจฺฉรวินเย ยุตฺตํ, สจฺจํ โกธาภิภุํ นรํ;
> ตํ เว เทวา ตาวตึสา, อาหุ สปฺปุริโส อิตี’’ติฯ (สํ. นิ. ๑.๒๕๗) –

อิทํ, มหาลิ, สเกฺกน มฆมาณวกาเล กตกมฺมนฺติ วตฺวา ปุน เตน ‘‘กถํ, ภเนฺต, มฆมาณโว ปฎิปชฺชี’’ติ? ตสฺส ปฎิปตฺตึ วิตฺถารโต โสตุกาเมน ปุโฎฺฐ ‘‘เตน หิ, มหาลิ, สุณาหี’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริ –

อตีเต มคธรเฎฺฐ มจลคาเม มโฆ นาม มาณโว คามกมฺมกรณฎฺฐานํ คนฺตฺวา อตฺตโน ฐิตฎฺฐานํ ปาทเนฺตน ปํสุํ วิยูหิตฺวา รมณียํ กตฺวา อฎฺฐาสิฯ อปโร ตํ พาหุนา ปหริตฺวา ตโต อปเนตฺวา สยํ ตตฺถ อฎฺฐาสิฯ โส ตสฺส อกุชฺฌิตฺวาว อญฺญํ ฐานํ รมณียํ กตฺวา ฐิโตฯ ตโตปิ นํ อโญฺญ อาคนฺตฺวา พาหุนา ปหริตฺวา อปเนตฺวา สยํ อฎฺฐาสิฯ โส ตสฺสปิ อกุชฺฌิตฺวาว อญฺญํ ฐานํ รมณียํ กตฺวา ฐิโต, อิติ ตํ เคหโต นิกฺขนฺตา นิกฺขนฺตา ปุริสา พาหุนา ปหริตฺวา ฐิตฐิตฎฺฐานโต อปเนสุํฯ โส ‘‘สเพฺพเปเต มํ นิสฺสาย สุขิตา ชาตา, อิมินา กเมฺมน มยฺหํ สุขทายเกน ปุญฺญกเมฺมน ภวิตพฺพ’’นฺติ จิเนฺตตฺวา, ปุนทิวเส กุทาลํ อาทาย ขลมณฺฑลมตฺตํ ฐานํ รมณียํ อกาสิฯ สเพฺพ คนฺตฺวา ตเตฺถว อฎฺฐํสุฯ อถ เนสํ สีตสมเย อคฺคึ กตฺวา อทาสิ, คิมฺหกาเล อุทกํฯ ตโต ‘‘รมณียํ ฐานํ นาม สเพฺพสํ ปิยํ, กสฺสจิ อปฺปิยํ นาม นตฺถิ, อิโต ปฎฺฐาย มยา มคฺคํ สมํ กโรเนฺตน วิจริตุํ วฎฺฎตี’’ติ จิเนฺตตฺวา, ปาโตว นิกฺขมิตฺวา, มคฺคํ สมํ กโรโนฺต ฉินฺทิตฺวา,

หริตพฺพยุตฺตกา รุกฺขสาขา หรนฺโต วิจรติฯ อถ นํ อปโร ทิสฺวา อาห – ‘‘สมฺม, กึ กโรสี’’ติ? ‘‘มยฺหํ สคฺคคามินํ มคฺคํ กโรมิ, สมฺมา’’ติฯ ‘‘เตน หิ อหมฺปิ เต สหาโย โหมี’’ติฯ ‘‘โหหิ, สมฺม, สโคฺค นาม พหูนมฺปิ มนาโป สุขพหุโล’’ติฯ ตโต ปฏฺฐาย เทฺว ชนา อเหสุํฯ เต ทิสฺวา ตเถว ปุจฺฉิตฺวา จ สุตฺวา จ อปโรปิ เตสํ สหาโย ชาโต, เอวํ อปโรปิ อปโรปีติ สเพฺพปิ เตตฺตึส ชนา ชาตาฯ เต สเพฺพปิ กุทาลาทิหตฺถา มคฺคํ สมํ กโรนฺตา เอกโยชนทฺวิโยชนมตฺตฏฺฐานํ คจฺฉนฺติฯ

เต ทิสฺวา คามโภชโก จิเนฺตสิ – ‘‘อิเม มนุสฺสา อโยเค ยุตฺตา, สเจ อิเม อรญฺญโต มจฺฉมํสาทีนิ วา อาหเรยฺยุํฯ สุรํ วา กตฺวา ปิเวยฺยุํ, อญฺญํ วา ตาทิสํ กมฺมํ กเรยฺยุํ, อหมฺปิ กิญฺจิ กิญฺจิ ลเภยฺย’’นฺติฯ อถ เน ปโกฺกสาเปตฺวา ปุจฺฉิ – ‘‘กึ กโรนฺตา วิจรถา’’ติ? ‘‘สคฺคมคฺคํ, สามี’’ติฯ ‘‘ฆราวาสํ วสเนฺตหิ นาม เอวํ กาตุํ น วฏฺฏติ, อรญฺญโต มจฺฉมํสาทีนิ อาหริตุํ, สุรํ กตฺวา ปาตุํ, นานปฺปกาเร จ กมฺมเนฺต กาตุํ วฏฺฏตี’’ติฯ เต ตสฺส วจนํ ปฏิกฺขิปึสุ, เอวํ ปุนปฺปุนํ วุจฺจมานาปิ ปฏิกฺขิปึสุเยวฯ โส กุชฺฌิตฺวา ‘‘นาเสสฺสามิ เน’’ติ รโญฺญ สนฺติกํ คนฺตฺวา, ‘‘โจเร เต, เทว, วคฺคพนฺธเนน วิจรเนฺต ปสฺสามี’’ติ วตฺวา, ‘‘คจฺฉ, เต คเหตฺวา อาเนหี’’ติ วุเตฺต ตถา กตฺวา สเพฺพ เต พนฺธิตฺวา อาเนตฺวา รโญฺญ ทเสฺสสิฯ ราชา อวีมํสิตฺวาว ‘‘หตฺถินา มทฺทาเปถา’’ติ อาณาเปสิฯ มโฆ เสสานํ โอวาทมทาสิ – ‘‘สมฺมา, ฐเปตฺวา เมตฺตํ อโญฺญ อมฺหากํ อวสฺสโย นตฺถิ, ตุเมฺห กตฺถจิ โกปํ อกตฺวา รเญฺญ จ คามโภชเก จ มทฺทนหตฺถิมฺหิ จ อตฺตนิ จ เมตฺตจิเตฺตน สมจิตฺตาว โหถา’’ติฯ เต ตถา กรึสุฯ อถ เนสํ เมตฺตานุภาเวน หตฺถี อุปฺปสงฺกมิตุมฺปิ น วิสหิฯ ราชา ตมตฺถํ สุตฺวา พหู มนุเสฺส ทิสฺวา มทฺทิตุํ น วิสหิสฺสติ? ‘‘คจฺฉถ, เน กิลญฺชเชน ปฏิจฺฉาเทตฺวา มทฺทาเปถา’’ติ อาหฯ เต กิลญฺชเชน ปฏิจฺฉาเทตฺวา มทฺทิตุํ เปสิยมาโนปิ หตฺถี ทูรโตว ปฏิกฺกมิฯ

ราชา ตํ ปวตฺตึ สุตฺวา ‘‘การเณเนตฺถ ภวิตพฺพ’’นฺติ เต ปโกฺกสาเปตฺวา ปุจฺฉิ – ‘‘ตาตา, มํ นิสฺสาย ตุเมฺห กึ น ลภถา’’ติ? ‘‘กึ นาเมตํ, เทวา’’ติ? ‘‘ตุเมฺห กิร วคฺคพนฺธเนน โจรา หุตฺวา อรเญฺญ วิจรถา’’ติ? ‘‘โก เอวมาห, เทวา’’ติ? ‘‘คามโภชโก, ตาตา’’ติฯ ‘‘น มยํ, เทว, โจรา, มยํ ปน อตฺตโน สคฺคมคฺคํ โสเธนฺตา อิทญฺจิทญฺจ กโรม, คามโภชโก อเมฺห อกุสลกิริยาย นิโยเชตฺวา อตฺตโน วจนํ อกโรเนฺต นาเสตุกาโม กุชฺฌิตฺวา เอวมาหา’’ติฯ อถ ราชา เตสํ กถํ สุตฺวา โสมนสฺสปฺปโตฺต หุตฺวา, ‘‘ตาตา, อยํ ติรจฺฉาโน ตุมฺหากํ คุเณ ชานาติ, อหํ มนุสฺสภูโต ชานิตุํ นาสกฺขึ, ขมถ เม’’ติฯ เอวญฺจ ปน วตฺวา สปุตฺตทารํ คามโภชกํ เตสํ ทาสํ, หตฺถึ อาโรหนิยํ, ตญฺจ คามํ ยถาสุขํ ปริโภคํ กตฺวา อทาสิฯ เต ‘‘อิเธว โน กตปุญฺญสฺสานิสํโส ทิโฏฺฐ’’ติ ภิโยฺยโสมตฺตาย ปสนฺนมานสา หุตฺวา ตํ หตฺถึ วาเรน วาเรน อภิรุยฺห คจฺฉนฺตา มนฺตยึสุ ‘‘อิทานิ อเมฺหหิ อติเรกตรํ ปุญฺญํ กาตพฺพํ, กึ กโรม? จตุมหาปเถ ถาวรํ กตฺวา มหาชนสฺส วิสฺสมนสาลํ กริสฺสามา’’ติฯ เต วฑฺฒกึ ปโกฺกสาเปตฺวา สาลํ ปฏฺฐเปสุํฯ มาตุคาเมสุ ปน วิคตจฺฉนฺทตาย ตสฺสา สาลาย มาตุคามานํ ปตฺตึ นาทํสุฯ

มฆสฺส ปน เคเห นนฺทา, จิตฺตา, สุธมฺมา, สุชาติ จตโสฺส อิตฺถิโย โหนฺติฯ ตาสุ **สุธมฺมา** วฑฺฒกินา สทฺธึ เอกโต หุตฺวา, ‘‘ภาติก, อิมิสฺสา สาลาย มํ เชฏฺฐิกํ กโรหี’’ติ วตฺวา ลญฺชํ อทาสิฯ โส ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ปฐมเมว กณฺณิกตฺถาย รุกฺขํ สุกฺขาเปตฺวา ตเจฺฉตฺวา วิชฺฌิตฺวา กณฺณิกํ นิฏฺฐาเปตฺวา, ‘‘สุธมฺมา นาม อยํ สาลา’’ติ อกฺขรานิ ฉินฺทิตฺวา วเตฺถน ปลิเวเฐตฺวา ฐเปสิฯ อถ เน วฑฺฒกี สาลํ นิฏฺฐาเปตฺวา กณฺณิการโปนทิวเส ‘‘อโห, อยฺยา, เอกํ กรณียํ น สริมฺหา’’ติ อาหฯ ‘‘กึ นาม, โภ’’ติ? ‘‘กณฺณิก’’นฺติฯ ‘‘โหตุ ตํ อาหริสฺสามา’’ติฯ ‘‘อิทานิ ฉินฺนรุเกฺขน กาตุํ น สกฺกา, ปุเพฺพเยว ตํ ฉินฺทิตฺวา ตเจฺฉตฺวา วิชฺฌิตฺวา ฐปิตกณฺณิกา

ลทฺธุํ วฏฺฏตี’’ติฯ ‘‘อิทานิ กึ กาตพฺพ’’นฺติ? ‘‘สเจ กสฺสจิ เคเห นิฏฺฐาเปตฺวา ฐปิตา วิกฺกายิก กณฺณิกา อตฺถิ, สา ปริเยสิตพฺพา’’ติฯ เต ปริเยสนฺตา สุธมฺมาย เคเห ทิสฺวา สหสฺสํ ทตฺวาปิ มูเลน น ลภึสุฯ ‘‘สเจ มํ สาลาย ปตฺตึ กโรถ, ทสฺสามี’’ติ วุเตฺต ปน ‘‘มยํ มาตุคามานํ ปตฺตึ น ทมฺมา’’ติ อาหํสุฯ

อถ เน วฑฺฒกี อาห – ‘‘อยฺยา, ตุเมฺห กึ กเถถ, ฐเปตฺวา พฺรหฺมโลกํ อญฺญํ มาตุคามรหิต ฏฺฐานํ นาม นตฺถิ, คณฺหถ กณฺณิกํฯ เอวํ สเนฺต อมฺหากํ กมฺมํ นิฏฺฐํ คมิสฺสตี’’ติฯ เต ‘‘สาธู’’ติ กณฺณิกํ คเหตฺวา สาลํ นิฏฺฐาเปตฺวา ติธา วิภชึสุฯ เอกสฺมึ โกฏฺฐาเส อิสฺสรานํ วสนฏฺฐานํ กรึสุ, เอกสฺมึ ทุคฺคตานํ, เอกสฺมึ คิลานานํฯ เตตฺตึส ชนา เตตฺตึส ผลกานิ ปญฺญเปตฺวา หตฺถิสฺส สญฺญํ อทํสุ – ‘‘อาคนฺตุโก อาคนฺตฺวา ยสฺส อตฺถตผลเก นิสีทติ, ตํ คเหตฺวา ผลกสามิกเสฺสว เคเห ปติฏฺฐเปหิ, ตสฺส ปาทปริกมฺมปิฏฺฐิปริกมฺมปานียขาทนียโภชนียสยนานิ สพฺพานิ ผลกสามิกเสฺสว ภาโร ภวิสฺสตี’’ติฯ หตฺถี อาคตาคตํ คเหตฺวา ผลกสามิกเสฺสว ฆรํ เนติฯ โส ตสฺส ตํ ทิวสํ กตฺตพฺพํ กโรติฯ มโฆ สาลาย อวิทูเร โกวิฬารรุกฺขํ โรเปตฺวา ตสฺส มูเล ปาสาณผลกํ อตฺถริฯ สาลํ ปวิฏฺฐปวิฏฺฐา ชนา กณฺณิกํ โอโลเกตฺวา อกฺขรานิ วาเจตฺวา, ‘‘สุธมฺมา นาเมสา สาลา’’ติ วทนฺติฯ เตตฺตึสชนานํ นามํ น ปญฺญายติฯ **นนฺทา** จิเนฺตสิ – ‘‘อิเม สาลํ กโรนฺตา อ เมฺห อปตฺติกา กรึสุ, สุธมฺมา ปน อตฺตโน พฺยตฺตตาย กณฺณิกํ กตฺวา ปตฺติกา ชาตา, มยาปิ กิญฺจิ กาตุํ วฏฺฏติ, กึ นุ โข กริสฺสามี’’ติ? อถสฺสา เอตทโหสิ – ‘‘สาลํ อาคตาคตานํ ปานียเญฺจว นฺหาโนทกญฺจ ลทฺธุํ วฏฺฏติ, โปกฺขรณึ ขณาเปสฺสามี’’ติฯ สา โปกฺขรณึ กาเรสิฯ **จิตฺตา** จิเนฺตสิ – ‘‘สุธมฺมาย กณฺณิกา ทินฺนา, นนฺทาย โปกฺขรณี การิตา, มยาปิ กิญฺจิ กาตุํ วฏฺฏติ, กึ นุ โข กริสฺสามี’’ติ? อถสฺสา เอตทโหสิ – ‘‘สาลํ อาคตาคเตหิ ปานียํ ปิวิตฺวา นฺหตฺวา คมนกาเลปิ มาลํ ปิลนฺธิตฺวา คนฺตุํ วฏฺฏติ, ปุปฺผารามํ การาเปสฺสามี’’ติฯ สา รมณียํ ปุปฺผารามํ กาเรสิฯ เยภุเยฺยน ตสฺมึ อาราเม ‘‘อสุโก นาม ปุปฺผูปคผลูปครุกฺโข นตฺถี’’ติ นาโหสิฯ

สุชา ปน ‘‘อหํ มฆสฺส มาตุลธีตา เจว ปาทปริจาริกา จ, เอเตน กตํ กมฺมํ มยฺหเมว, มยา กตํ เอตเสฺสวา’’ติ จิเนฺตตฺวา, กิญฺจิ อกตฺวา อตฺตภาวเมว มณฺฑยมานา กาลํ วีตินาเมสิฯ มโฆปิ มาตาปิตุอุปฏฺฐานํ กุเล เชฏฺฐาปจายนกมฺมํ สจฺจวาจํ อผรุสวาจํ อปิ, สุณวาจํ มเจฺฉรวินยํ อโกฺกธนนฺติ อิมานิ สตฺต วตปทานิ ปูเรตฺวา –

> ‘‘มาตาเปตฺติภรํ ชนฺตุํ, กุเล เชฏฺฐาปจายินํ;
> สณฺหํ สขิลสมฺภาสํ, เปสุเณยฺยปฺปหายินํฯ
>
> ‘‘มเจฺฉรวินเย ยุตฺตํ, สจฺจํ โกธาภิภุํ นรํ;
> ตํ เว เทวา ตาวตึสา, อาหุ ‘สปฺปุริโส’อิตี’’ติฯ (สํ. นิ. ๑.๒๕๗) –

เอวํ ปสํสิยภาวํ อาปชฺชิตฺวา ชีวิตปริโยสาเน ตาวตึสภวเน สโกฺก เทวราชา หุตฺวา นิพฺพตฺติ, เตปิสฺส สหายกา ตเตฺถว นิพฺพตฺตึสุ, วฑฺฒกี วิสฺสกมฺมเทวปุโตฺต หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ ตทา ตาวตึสภวเน อสุรา วสนฺติฯ เต ‘‘อภินวา เทวปุตฺตา นิพฺพตฺตา’’ติ ทิพฺพปานํ สชฺชยึสุฯ สโกฺก อตฺตโน ปริสาย กสฺสจิ อปิวนตฺถาย สญฺญมทาสิฯ อสุรา ทิพฺพปานํ ปิวิตฺวา มชฺชึสุฯ สโกฺก ‘‘กึ เม อิเมหิ สาธารเณน รเชฺชนา’’ติ อตฺตโน ปริสาย สญฺญํ ทตฺวา เต ปาเทสุ คาหาเปตฺวา มหาสมุเทฺท ขิปาเปสิฯ เต อวํสิรา สมุเทฺท ปตึสุฯ อถ เนสํ ปุญฺญานุภาเวน สิเนรุโน เหฏฺฐิมตเล อสุรวิมานํ นาม นิพฺพตฺติ, จิตฺตปาฏลิ นาม นิพฺพตฺติฯ

เทวาสุรสงฺคาเม ปน อสุเรสุ ปราชิเตสุ ทสโยชนสหสฺสํ ตาวตึสเทวนครํ นาม นิพฺพตฺติฯ ตสฺส ปน นครสฺส ปาจีนปจฺฉิมทฺวารานํ อนฺตรา ทสโยชนสหสฺสํ โหติ, ตถา ทกฺขิณุตฺตรทฺวารานํฯ ตํ โข ปน นครํ ทฺวารสหสฺสยุตฺตํ อโหสิ อารามโปกฺขรณิปฏิมณฺฑิตํฯ ตสฺส มชฺเฌ สาลาย นิสฺสนฺเทน ติโยชนสตุเพฺพเธหิ ธเชหิ ปฏิมณฺฑิโต สตฺตรตนมโย สตฺตโยชนสตุเพฺพโธ เวชยนฺโต นาม ปาสาโท อุคฺคญฺฉิฯ สุวณฺณยฏฺฐีสุ มณิธชา อเหสุํ, มณิยฏฺฐีสุ สุวณฺณธชา; ปวาฬยฏฺฐีสุ มุตฺตธชา, มุตฺตยฏฺฐีสุ ปวาฬธชา; สตฺตรตนมยาสุ ยฏฺฐีสุ สตฺตรตนธชา, มชฺเฌ ฐิโต ธโช ติโยชนสตุเพฺพโธ อโหสิฯ อิติ สาลาย นิสฺสนฺเทน โยชนสหสฺสุเพฺพโธ ปาสาโท สตฺตรตนมโยว หุตฺวา นิพฺพตฺติ, โกวิฬารรุกฺขสฺส นิสฺสนฺเทน สมนฺตา ติโยชนสตปริมณฺฑโล ปาริจฺฉตฺตโก นิพฺพตฺติ, ปาสาณผลกสฺส นิสฺสนฺเทน ปาริจฺฉตฺตกมูเล ทีฆโต สฏฺฐิโยชนา ปุถุลโต ปณฺณาสโยชนา พหลโต ปญฺจทสโยชนา ชยสุมนรตฺตกมฺพลวณฺณา ปณฺฑุกมฺพลสิลา นิพฺพตฺติฯ ตตฺถ นิสินฺนกาเล อุปฑฺฒกาโย ปวิสติ, อุฏฺฐิตกาเล อูนํ ปริปูรติฯ

หตฺถี ปน เอราวโณ นาม เทวปุโตฺต หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ เทวโลกสฺมิญฺหิ ติรจฺฉานคตา น โหนฺติฯ ตสฺมา โส อุยฺยานกีฬาย นิกฺขมนกาเล อตฺตภาวํ วิชหิตฺวา ทิยฑฺฒโยชนสติโก เอราวโณ นาม หตฺถี อโหสิฯ โส เตตฺตึสชนานํ อตฺถาย เตตฺตึส กุเมฺภ มาเปสิ อาวเฏฺฏน ติคาวุตอฑฺฒโยชนปฺปมาเณ, สเพฺพสํ มชฺเฌ สกฺกสฺส อตฺถาย สุทสฺสนํ นาม ตึสโยชนิกํ กุมฺภํ มาเปสิฯ ตสฺส อุปริ ทฺวาทสโยชนิโก รตนมณฺฑโป โหติฯ ตตฺถ อนฺตรนฺตรา สตฺตรตนมยา โยชนุเพฺพธา ธชา อุฏฺฐหนฺติฯ ปริยเนฺต กิงฺกิณิกชาลํ โอลมฺพติฯ ยสฺส มนฺทวาเตริตสฺส ปญฺจงฺคิกตูริยสทฺทสํมิโสฺส ทิพฺพคีตสโทฺท วิย รโว นิจฺฉรติฯ มณฺฑปมชฺเฌ สกฺกสฺสตฺถาย โยชนิโก มณิปลฺลโงฺก ปญฺญโตฺต โหติ, ตตฺถ สโกฺก นิสีทิฯ เตตฺตึส เทวปุตฺตา อตฺตโน กุเมฺภ รตนปลฺลเงฺก นิสีทึสุฯ เตตฺตึสาย กุมฺภานํ เอเกกสฺมึ กุเมฺภ สตฺต สตฺต ทเนฺต มาเปสิฯ เตสุ เอเกโก ปณฺณาสโยชนายาโม, เอเกกสฺมิเญฺจตฺถ ทเนฺต สตฺต สตฺต โปกฺขรณิโย โหนฺติ, เอเกกาย โปกฺขรณิยา สตฺต สตฺต ปทุมินีคจฺฉานิ, เอเกกสฺมึ คเจฺฉ สตฺต สตฺต ปุปฺผานิ โหนฺติ, เอเกกสฺมึ ปุเปฺผ สตฺต สตฺต ปตฺตานิ, เอเกกสฺมึ ปเตฺต สตฺต สตฺต เทวธีตโร นจฺจนฺติฯ เอวํ สมนฺตา ปณฺณาสโยชนฐาเนสุ หตฺถิทเนฺตสุเยว นฏสมชฺชา โหนฺติฯ เอวํ มหนฺตํ ยสํ อนุภวโนฺต สโกฺก เทวราชา วิจรติฯ

สุธมฺมาปิ กาลํ กตฺวา คนฺตฺวา ตเตฺถว นิพฺพตฺติฯ ตสฺสา สุธมฺมา นาม นว โยชนสติกา เทวสภา นิพฺพตฺติฯ ตโต รมณียตรํ กิร อญฺญํ ฐานํ นาม นตฺถิ , มาสสฺส อฏฺฐ ทิวเส ธมฺมสฺสวนํ ตเตฺถว โหติฯ ยาวชฺชตนา อญฺญตรํ รมณียํ ฐานํ ทิสฺวา, ‘‘สุธมฺมา เทวสภา วิยา’’ติ วทนฺติฯ นนฺทาปิ กาลํ กตฺวา คนฺตฺวา ตเตฺถว นิพฺพตฺติ, ตสฺสา ปญฺจโยชนสติกา นนฺทา นาม โปกฺขรณี นิพฺพตฺติฯ จิตฺตาปิ กาลํ กตฺวา คนฺตฺวา ตเตฺถว นิพฺพตฺติ , ตสฺสาปิ ปญฺจโยชนสติกํ จิตฺตลตาวนํ นาม นิพฺพตฺติ, ตตฺถ อุปฺปนฺนปุพฺพนิมิเตฺต เทวปุเตฺต เนตฺวา โมหยมานา วิจรนฺติฯ สุชา ปน กาลํ กตฺวา เอกิสฺสา คิริกนฺทราย เอกา พกสกุณิกา หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ สโกฺก อตฺตโน ปริจาริกา โอโลเกโนฺต ‘‘สุธมฺมา อิเธว นิพฺพตฺตา, ตถา นนฺทา จ จิตฺตา จ, สุชา นุ โข กุหึ นิพฺพตฺตา’’ติ จิเนฺตโนฺต ตํ ตตฺถ นิพฺพตฺตํ ทิสฺวา, ‘‘พาลา กิญฺจิ ปุญฺญํ อกตฺวา อิทานิ ติรจฺฉานโยนิยํ นิพฺพตฺตา, อิทานิ ปน ตํ ปุญฺญํ กาเรตฺวา อิธาเนตุํ วฏฺฏตี’’ติ อตฺตภาวํ วิชหิตฺวา อญฺญาตกเวเสน ตสฺสา สนฺติกํ คนฺตฺวา, ‘‘กึ กโรนฺตี อิธ วิจรสี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘โก ปน ตฺวํ, สามี’’ติ? ‘‘อหํ เต สามิโก มโฆ’’ติฯ ‘‘กุหึ นิพฺพโตฺตสิ, สามี’’ติ? ‘‘อหํ ตาวตึสเทวโลเก นิพฺพโตฺต’’ฯ ‘‘ตว สหายิกานํ ปน นิพฺพตฺตฏฺฐานํ ชานาสี’’ติ? ‘‘น ชานามิ, สามี’’ติฯ ‘‘ตาปิ มเมว สนฺติเก นิพฺพตฺตา, ปสฺสิสฺสสิ ตา สหายิกา’’ติฯ ‘‘กถาหํ ตตฺถ คมิสฺสามี’’ติ? สโกฺก ‘‘อหํ ตํ ตตฺถ เนสฺสามี’’ติ วตฺวา หตฺถตเล ฐเปตฺวา เทวโลกํ เนตฺวา นนฺทาย โปกฺขรณิยา ตีเร

วิสฺสเชฺชตฺวา อิตราสํ ติสฺสนฺนํ อาโรเจสิ – ‘‘ตุมฺหากํ สหายิกํ สุขํ ปสฺสิสฺสถา’’ติฯ ‘‘กุหึ สา, เทวา’’ติ ? ‘‘นนฺทาย โปกฺขรณิยา ตีเร ฐิตา’’ติ อาหฯ ตา ติโสฺสปิ คนฺตฺวา, ‘‘อโห อยฺยาย เอวรูปํ อตฺตภาวมณฺฑนสฺส ผลํ, อิทานิสฺสา ตุณฺฑํ ปสฺสถ, ปาเท ปสฺสถ, ชงฺฆา ปสฺสถ, โสภติ วตสฺสา อตฺตภาโว’’ติ เกฬึ กตฺวา ปกฺกมิํสุฯ

ปุน สโกฺก ตสฺสา สนฺติกํ คนฺตฺวา, ‘‘ทิฏฺฐา เต สหายิกา’’ติ วตฺวา ‘‘ทิฏฺฐา มํ อุปฺปเณฺฑตฺวา คตา, ตเตฺถว มํ เนหี’’ติ วุเตฺต ตํ ตเตฺถว เนตฺวา อุทเก วิสฺสเชฺชตฺวา, ‘‘ทิฏฺฐา เต ตาสํ สมฺปตฺตี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘ทิฏฺฐา, เทวา’’ติ? ‘‘ตยาปิ ตตฺถ นิพฺพตฺตนูปายํ กาตุํ วฏฺฏตี’’ติฯ ‘‘กิํ กโรมิ, เทวา’’ติ? ‘‘มยา ทินฺนํ โอวาทํ รกฺขิสฺสสี’’ติฯ ‘‘รกฺขิสฺสามิ, เทวา’’ติฯ อถสฺสา ปญฺจ สีลานิ ทตฺวา, ‘‘อปฺปมตฺตา รกฺขาหี’’ติ วตฺวา ปกฺกามิฯ สา ตโต ปฏฺฐาย สยํมตมจฺฉเกเยว ปริเยสิตฺวา ขาทติฯ สโกฺก กติปาหจฺจเยน ตสฺสา วีมํสนตฺถาย คนฺตฺวา, วาลุกาปิเฏฺฐ มตมจฺฉโก วิย หุตฺวา อุตฺตาโน นิปชฺชิฯ สา ตํ ทิสฺวา ‘‘มตมจฺฉโก’’ติ สญฺญาย อคฺคเหสิฯ มโจฺฉ คิลนกาเล นงฺคุฏฺฐํ จาเลสิฯ สา ‘‘สชีวมจฺฉโก’’ติ อุทเก วิสฺสเชฺชสิฯ โส โถกํ วีตินาเมตฺวา ปุน ตสฺสา ปุรโต อุตฺตาโน หุตฺวา นิปชฺชิฯ ปุน สา ‘‘มตมจฺฉโก’’ติ สญฺญาย คเหตฺวา คิลนกาเล อคฺคนงฺคุฏฺฐํ จาเลสิฯ ตํ ทิสฺวา ‘‘สชีวมโจฺฉ’’ติ วิสฺสเชฺชสิฯ เอวํ ติกฺขตฺตุํ วีมํสิตฺวา ‘‘สาธุกํ สีลํ รกฺขตี’’ติ อตฺตานํ ชานาเปตฺวา ‘‘อหํ ตว วีมํสนตฺถาย อาคโต, สาธุกํ สีลํ รกฺขสิ, เอวํ รกฺขมานา น จิรเสฺสว มม สนฺติเก นิพฺพตฺติสฺสสิ, อปฺปมตฺตา โหหี’’ติ วตฺวา ปกฺกามิฯ

สา ตโต ปฏฺฐาย ปน สยํมตมจฺฉํ ลภติ วา, น วาฯ อลภมานา กติปาหจฺจเยเนว สุสฺสิตฺวา กาลํ กตฺวา ตสฺส สีลสฺส ผเลน พาราณสิยํ กุมฺภการสฺส ธีตา หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ อถสฺสา ปนฺนรสโสฬสวสฺสุเทฺทสิกกาเล สโกฺก ‘‘กุหิํ นุ โข สา นิพฺพตฺตา’’ติ อาวเชฺชโนฺต ทิสฺวา, ‘‘อิทานิ มยา ตตฺถ คนฺตุํ วฏฺฏตี’’ติ เอฬาลุกวเณฺณน ปญฺญายมาเนหิ สตฺตหิ รตเนหิ ยานกํ ปูเรตฺวา ตํ ปาเชโนฺต พาราณสิํ ปวิสิตฺวา, ‘‘อมฺมตาตา, เอฬาลุกานิ คณฺหถ คณฺหถา’’ติ อุโคฺฆเสโนฺต วีถิํ ปฏิปชฺชิฯ มุคฺคมาสาทีนิ คเหตฺวา อาคเต ปน ‘‘มูเลน น เทมี’’ติ วตฺวา, ‘‘กถํ เทสี’’ติ วุเตฺต, ‘‘สีลรกฺขิกาย อิตฺถิยา ทมฺมี’’ติ อาหฯ ‘‘สีลํ นาม, สามิ, กีทิสํ, กิํ กาฬํ, อุทาหุ นีลาทิวณฺณ’’นฺติ? ‘‘ตุเมฺห ‘สีลํ กีทิส’นฺติปิ น ชานาถ, กิเมว นํ รกฺขิสฺสถ, สีลรกฺขิกาย ปน ทสฺสามี’’ติฯ ‘‘สามิ, เอสา กุมฺภการสฺส ธีตา ‘สีลํ รกฺขามี’ติ วิจรติ, เอติสฺสา เทหี’’ติฯ สาปิ นํ ‘‘เตน หิ มยฺหํ เทหิ, สามี’’ติ อาหฯ ‘‘กาสิ ตฺว’’นฺติ? ‘‘อหํ อวิชหิตปญฺจสีลา’’ติฯ ‘‘ตุยฺหเมเวตานิ มยา อานีตานี’’ติ ยานกํ ปาเชโนฺต ตสฺสา ฆรํ คนฺตฺวา อเญฺญหิ อนาหริยํ กตฺวา เอฬาลุกวเณฺณน เทวทตฺติยํ ธนํ ทตฺวา อตฺตานํ ชานาเปตฺวา, ‘‘อิทํ เต ชีวิตวุตฺติยา ธนํ, ปญฺจสีลานิ อขณฺฑาทีนิ กตฺวา รกฺขาหี’’ติ วตฺวา ปกฺกามิฯ

สาปิ ตโต จวิตฺวา อสุรภวเน อสุรเชฏฺฐกสฺส ธีตา หุตฺวา สกฺกสฺส เวริฆเร นิพฺพตฺติฯ ทฺวีสุ ปน อตฺตภาเวสุ สีลสฺส สุรกฺขิตตฺตา อภิรูปา อโหสิ สุวณฺณวณฺณา อสาธารณาย รูปสิริยา สมนฺนาคตาฯ เวปจิตฺติอสุริโนฺท อาคตาคตานํ อสุรานํ ‘‘ตุเมฺห มม ธีตุ อนุจฺฉวิกา น โหถา’’ติ ตํ กสฺสจิ อทตฺวา, ‘‘มม ธีตา อตฺตนาว อตฺตโน อนุจฺฉวิกํ สามิกํ คเหสฺสตี’’ติ อสุรพลํ สนฺนิปาตาเปตฺวา, ‘‘ตุยฺหํ อนุจฺฉวิกํ สามิกํ คณฺหา’’ติ ตสฺสา, หเตฺถ ปุปฺผทามํ อทาสิฯ ตสฺมิํ ขเณ สโกฺก ตสฺสา นิพฺพตฺตฏฺฐานํ โอโลเกโนฺต ตํ ปวตฺติํ ญตฺวา, ‘‘อิทานิ มยา คนฺตฺวา ตํ อาเนตุํ วฏฺฏตี’’ติ มหลฺลกอสุรวณฺณํ นิมฺมินิตฺวา คนฺตฺวา ปริสปริยเนฺต อฏฺฐาสิฯ สาปิ อิโต จิโต จ โอโลเกนฺตี ตํ ทิสฺวา ปุพฺพสนฺนิวาสวเสน อุปฺปเนฺนน เปเมน มโหเฆเนว อโชฺถฏหทยา หุตฺวา, ‘‘เอโส เม สามิโก’’ติ ตสฺส อุปริ ปุปฺผทามํ ขิปิ ฯ อสุรา ‘‘อมฺหากํ ราชา เอตฺตกํ กาลํ ธีตุ อนุจฺฉวิกํ อลภิตฺวา อิทานิ ลภิ, อยเมวสฺส ธีตุ ปิตามหโต มหลฺลโก

อนุจฺฉวิโก''ติ ลชฺชมานา อปกฺกมึสุฯ สกฺโกปิ ตํ หเตฺถ คเหตฺวา ''สกฺกหมสฺมี''ติ นทิตฺวา อากาเส ปกฺขนฺทิฯ อสุรา ''วณฺจิตมฺหา ชรสเกฺกนา''ติ ตํ อนุพนฺธึสุฯ มาตลิ, สงฺคาหโก เวช ยนฺตรถํ อาหริตฺวา อนฺตรามเคฺค อฏฺฐาสิฯ สกฺโก ตํ ตตฺถ อาโรเปตฺวา เทวนคราภิมุโข ปายาสิฯ อถสฺส สิปฺปลิวนํ สมฺปตฺตกาเล รถสทฺทํ สุตฺวา ภีตา ครุฬโปตกา วิรวึสุฯ เตสํ สทฺทํ สุตฺวา สโกฺก มาตลึ ปุจฺฉิ – ''เก เอเต วิรวนฺตี''ติ? ''ครุฬโปตกา, เทวา''ติฯ ''กึ การณา''ติ? ''รถสทฺทํ สุตฺวา มรณภเยนา''ติฯ ''มํ เอกํ นิสฺสาย เอตฺตโก ทิโช รถเวเคน วิจุณฺณิโต มา นสฺสิ, นิวเตฺตหิ รถ''นฺติฯ โสปิ สินฺธวสหสฺสสฺส ทณฺฑกสญฺญํ ทตฺวา รถํ นิวเตฺตสิฯ ตํ ทิสฺวา อสุรา ''ชรสโกฺก อสุรปุรโต ปฏฺฐาย ปลายโนฺต อิทานิ รถํ นิวเตฺตสิ, อทฺธา เตน อุปตฺถมฺโภ ลทฺโธ ภวิสฺสตี''ติ นิวเตฺตตฺวา อาคมนมเคฺคเนว อสุรปุรํ ปวิสิตฺวา ปุน สีสํ น อุกฺขิปึสุฯ

สโกฺกปิ สุชํ อสุรกญฺญํ เทวนครํ เนตฺวา อฑฺฒเตยฺยานํ อจฺฉราโกฏีนํ เชฏฺฐิกฏฺฐาเน ฐเปสิฯ สา สกฺกํ วรํ ยาจิ – ''มหาราช, มม อิมสฺมึ เทวโลเก มาตาปิตโร วา ภาติกภคินิโย วา นตฺถิ, ยตฺถ ยตฺถ คจฺฉสิ, ตตฺถ ตตฺถ มํ คเหตฺวาว คเจฺฉยฺยาสี''ติฯ โส ''สาธู''ติ ตสฺสา ปฏิญฺญํ อทาสิฯ ตโต ปฏฺฐาย จิตฺตปาฏลิยา ปุปฺผิตาย อสุรา ''อมฺหากํ นิพฺพตฺตฏฺฐาเน ทิพฺพปาริจฺฉตฺตกสฺส ปุปฺผนกาโล''ติ ยุทฺธตฺถาย สคฺคํ อภิรุหนฺติฯ สโกฺก เหฏฺฐาสมุเทฺท นาคานํ อารกฺขํ อทาสิ, ตโต สุปณฺณานํ, ตโต กุมฺภณฺฑานํ, ตโต ยกฺขานํฯ ตโต จตุนฺนํ มหาราชานํฯ สพฺพูปริ ปน อุปทฺทวนิวตฺตนตฺถาย เทวนครทฺวาเรสุ วชิรหตฺถา อินฺทปฏิมา ฐเปสิฯ อสุรา นาคาทโย ชินิตฺวา อาคตาปิ อินฺทปฏิมา ทูรโต ทิสฺวา ''สโกฺก นิกฺขโนฺต''ติ ปลายนฺติฯ เอวํ, มหาลิ, มโฆ มาณโว อปฺปมาทปฏิปทํ ปฏิปชฺชิฯ เอวํ อปฺปมโตฺต ปเนส เอวรูปํ อิสฺสริยํ ปตฺวา ทฺวีสุ เทวโลเกสุ รชฺชํ กาเรสิฯ อปฺปมาโท นาเมส พุทฺธาทีหิ ปสโตฺถฯ อปฺปมาทญฺหิ นิสฺสาย สเพฺพสมฺปิ โลกิยโลกุตฺตรานํ วิเสสานํ อธิคโม โหตีติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๓๐. ''อปฺปมาเทน มฆวา, เทวานํ เสฏฺฐตํ คโต;
อปฺปมาทํ ปสํสนฺติ, ปมาโท ครหิโต สทา''ติฯ

ตตฺถ **อปฺปมาเทนา**ติ มจลคาเม ภูมิปฺปเทสโสธนํ อาทึ กตฺวา กเตน อปฺปมาเทนฯ **มฆวา**ติ อิทานิ ''มฆวา''ติปญฺญาโต มโฆ มาณโว ทฺวินฺนํ เทวโลกานํ ราชภาเวน **เทวานํ เสฏฺฐตํ คโตฯ ปสํสนฺตี**ติ พุทฺธาทโย ปณฺฑิตา อปฺปมาทเมว โถเมนฺติ วณฺณยนฺติฯ กึ การณา? สเพฺพสํ โลกิยโลกุตฺตรานํ วิเสสานํ ปฏิลาภการณตฺตาฯ **ปมาโท ครหิโต สทา**ติ ปมาโท ปน เตหิ อริเยหิ นิจฺจํ ครหิโต นินฺทิโตฯ กึ การณา? สพฺพวิปตฺตีนํ มูลภาวโตฯ มนุสฺสโทภคฺคํ วา หิ อปายุปฺปตฺติ วา สพฺพา ปมาทมูลิกาเยวาติฯ

คาถาปริโยสาเน มหาลิ ลิจฺฉวี โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ, สมฺปตฺตปริสายปิ พหู โสตาปนฺนาทโย ชาตาติฯ

มฆวตฺถุ สตฺตมํฯ

๘. อญฺญตรภิกฺขุวตฺถุ

อปฺปมาทรโต ภิกฺขูติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อญฺญตรํ ภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ

โส กิร สตฺถุ สนฺติเก ยาว อรหตฺตา กมฺมฏฺฐานํ กถาเปตฺวา อรญฺญํ ปวิสิตฺวา ฆเฏนฺต วา ยมนฺต อรหตฺตํ ปตฺตุํ นาสกฺขิฯ โส ‘‘วิเสเสตฺวา กมฺมฏฺฐานํ กถาเปสฺสามี’’ติ ตโต นิกฺขมิตฺวา สตฺถุ สนฺติกํ อาคจฺฉนฺโต อนฺตรามคฺเค มหนฺตํ ทาวคฺคิํ อุฏฺฐิตํ ทิสฺวา เวเคน เอกํ มุณฺฑปพฺพตมตฺถกํ อภิรุยฺห นิสีทิตฺวา อรญฺญํ ฑยฺหมานํ อคฺคิํ ทิสฺวา อารมฺมณํ คณฺหิ – ‘‘ยถา อยํ อคฺคิ มหนฺตานิ จ ขุทฺทกานิ จ อุปาทานานิ ฑหนฺโต คจฺฉติ, เอวํ อริยมคฺคญาณคฺคินาปิ มหนฺตานิ จ ขุทฺทกานิ จ สํโยชนานิ ฑหเนฺตน คนฺตพฺพํ ภวิสฺสตี’’ติฯ สตฺถา คนฺธกุฏิยํ นิสินฺโนว ตสฺส จิตฺตาจารํ ญตฺวา, ‘‘เอวเมว, ภิกฺขุ, มหนฺตานิปิ ขุทฺทกานิปิ อุปาทานานิ วิย อิเมสํ สตฺตานํ อพฺภนฺตเร อุปฺปชฺชมานานิ อณุํถูลานิ สํโยชนานิ, ตานิ ญาณคฺคินา ฌาเปตฺวา อภพฺพุปฺปตฺติกานิ กาตุํ วฏฺฏตี’’ติ วตฺวา โอภาสํ วิสฺสเชฺชตฺวา ตสฺส ภิกฺขุโน อภิมุเข นิสินฺโน วิย ปญฺญายมาโน อิมํ โอภาสคาถมาห –

๓๑. ‘‘อปฺปมาทรโต ภิกฺขุ, ปมาเท ภยทสฺสิ วา;
สํโยชนํ อณุํ ถูลํ, ฑหํ อคฺคีว คจฺฉตี’’ติฯ

ตตฺถ **อปฺปมาทรโต**ติ อปฺปมาเท รโต อภิรโต, อปฺปมาเทน วีตินาเมนฺตติ อตฺโถฯ **ปมาเท ภยทสฺสิ วา**ติ นิรยุปฺปตฺติอาทิกํ ปมาเท ภยํ ภยโต ปสฺสนฺโต, ตาสํ วา อุปฺปตฺตีนํ มูลตฺตา ปมาทํ ภยโต ปสฺสนฺโตฯ **สํโยชน**นฺติ วฏฺฏทุกฺเขน สทฺธิํ โยชนํ พนฺธนํ ปชานํ วเฏฺฏ โอสีทาปนสมตฺถํ ทสวิธํ สํโยชนํฯ **อณุํ ถูล**นฺติ มหนฺตญฺจ ขุทฺทกญฺจฯ **ฑหํ อคฺคีว คจฺฉตี**ติ ยถา อยํ อคฺคิ เอตํ มหนฺตญฺจ ขุทฺทกญฺจ อุปาทานํ ฑหนฺโตว คจฺฉติฯ เอวเมโส อปฺปมาทรโต ภิกฺขุ อปฺปมาทาธิคเตน ญาณคฺคินา เอตํ สํโยชนํ ฑหนฺโต อภพฺพุปฺปตฺติกํ กโรนฺโต คจฺฉตีติ อตฺโถฯ

คาถาปริโยสาเน โส ภิกฺขุ ยถานิสินฺโนว สพฺพสํโยชนานิ ฌาเปตฺวา สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปตฺวา อากาเสนาคนฺตฺวา ตถาคตสฺส สุวณฺณวณฺณํ สรีรํ โถเมตฺวา วเณฺณตฺวา วนฺทมาโนว ปกฺกามีติฯ

อญฺญตรภิกฺขุวตฺถุ อฏฺฐมํฯ

๙. นิคมวาสิติสฺสเตฺถรวตฺถุ

อปฺปมาทรโตติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต นิคมวาสิติสฺสเตฺถรํ นาม อารพฺภ กเถสิฯ

เอกสฺมิญฺหิ สาวตฺถิโต อวิทูเร นิคมคาเม ชาตสํวทฺโฒ เอโก กุลปุโตฺต สตฺถุ สาสเน ปพฺพชิตฺวา ลทฺธูปสมฺปโท ‘‘นิคมวาสิติสฺสเตฺถโร นาม อปฺปิโจฺฉ สนฺตุโฏฺฐ ปวิวิโตฺต อารทฺธวีริโย’’ติ ปญฺญายิฯ โส นิพทฺธํ ญาติคาเมเยว ปิณฺฑาย วิจรติฯ อนาถปิณฺฑิกาทีสุ มหาทานานิ กโรเนฺตสุ, ปเสนทิโกสเล อสทิสทานํ กโรเนฺตปิ สาวตฺถิํ นาคจฺฉติฯ ภิกฺขู ‘‘อยํ นิคมวาสิติสฺสเตฺถโร อุฏฺฐาย สมุฏฺฐาย ญาติสํสโฏฺฐ วิหรติ, อนาถปิณฺฑิกาทีสุ มหาทานาทีนิ กโรเนฺตสุ, ปเสนทิโกสเล อสทิสทานํ กโรเนฺตปิ เนว อาคจฺฉตี’’ติ กถํ สมุฏฺฐาเปตฺวา สตฺถุ อาโรจยิํสุฯ สตฺถา ตํ ปโกฺกสาเปตฺวา, ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ, ภิกฺขุ, เอวํ กโรสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา, ‘‘นตฺถิ, ภเนฺต, มยฺหํ ญาติสํสโคฺค, อหํ เอเต มนุเสฺส นิสฺสาย อโชฺฌหรณียมตฺตํ อาหารํ ลภามิ ลูเข วา ปณีเต วาฯ ยาปนมเตฺต ลเทฺธ ปุน กิํ อาหารปริเยสเนนาติ น คจฺฉามิ, ญาตีหิ ปน เม สํสโคฺค นาม นตฺถิ, ภเนฺต’’ติ วุเตฺต สตฺถา ปกติยาปิ ตสฺส อชฺฌาสยํ วิชานนฺโต – ‘‘สาธุ สาธุ,

ภิกฺขู’’ติ ตสฺส สาธุการํ ทตฺวา, ‘‘อนจฺฉริยํ โข ปเนตํ ภิกฺขุ, ยํ ตฺวํ มาทิสํ อาจริยํ ลภิตฺวา อปฺปิโจฺฉ อโหสิฯ อยญฺหิ อปฺปิจฺฉตา นาม มม ตนฺติ, มม ปเวณี’’ติ วตฺวา ภิกฺขูหิ ยาจิโต อตีตํ อาหริ –

อตีเต หิมวเนฺต คงฺคาตีเร เอกสฺมิํ อุทุมฺพรวเน อเนกสหสฺสา สุวา วสิํสุฯ ตเตฺรโก สุวราชา อตฺตโน นิวาสรุกฺขสฺส ผเลสุ ขีเณสุ ยํ ยเทว อวสิฎฺฐํ โหติ องฺกุโร วา ปตฺตํ วา ตโจ วา, ตํ ตํ ขาทิตฺวา คงฺคายํ ปานียํ ปิวิตฺวา ปรมปฺปิโจฺฉ สนฺตุโฎฺฐ หุตฺวา อญฺญตฺถ น คจฺฉติฯ ตสฺส อปฺปิจฺฉสนฺตุฎฺฐภาวคุเณน สกฺกสฺส ภวนํ กมฺปิฯ สโกฺก อาวชฺชมาโน ตํ ทิสฺวา ตสฺส วีมํสนตฺถํ อตฺตโน อานุภาเวน ตํ รุกฺขํ สุกฺขาเปสิฯ รุโกฺข โอภโคฺค ขาณุมโตฺต ฉิทฺทาวฉิโทฺทว หุตฺวา วาเต ปหรเนฺต อาโกฎิโต วิย สทฺทํ นิจฺฉาเรเนฺต อฎฺฐาสิฯ ตสฺส ฉิเทฺทหิ จุณฺณานิ นิกฺขมนฺติฯ สุวราชา ตานิ ขาทิตฺวา คงฺคายํ ปานียํ ปิวิตฺวา อญฺญตฺถ อคนฺตฺวา วาตาตปํ อคเณตฺวา อุทุมฺพรขาณุมตฺถเก นิสีทติฯ สโกฺก ตสฺส ปรมปฺปิจฺฉภาวํ ญตฺวา, ‘‘มิตฺตธมฺมคุณํ กถาเปตฺวา วรมสฺส ทตฺวา อุทุมฺพรํ อมตผลํ กตฺวา อาคมิสฺสามี’’ติ เอโก หํสราชา หุตฺวา สุชํ อสุรกญฺญํ ปุรโต กตฺวา อุทุมฺพรวนํ คนฺตฺวา อวิทูเร เอกสฺส รุกฺขสฺส สาขาย นิสีทิตฺวา เตน สทฺธิํ กเถโนฺต อิมํ คาถมาห –

> ‘‘สนฺติ รุกฺขา หริปตฺตา, ทุมาเนกผลา พหู;
> กสฺมา นุ สุเกฺข โกฬาเป, สุวสฺส นิรโต มโน’’ติฯ (ชา. ๑.๙.๓๐);

สพฺพํ สุวชาตกํ นวกนิปาเต อาคตนเยเนว วิตฺถาเรตพฺพํฯ อฎฺฐุปฺปตฺติเยว หิ ตตฺถ จ อิธ จ นานา, เสสํ ตาทิสเมวฯ สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา, ‘‘ตทา สโกฺก อานโนฺท อโหสิ, สุวราชา อหเมวา’’ติ วตฺวา, ‘‘เอวํ, ภิกฺขเว, อปฺปิจฺฉตา นาเมสา มม ตนฺติ, มม ปเวณี, อนจฺฉริยา มม ปุตฺตสฺส นิคมวาสิติสฺสสฺส มาทิสํ อาจริยํ ลภิตฺวา อปฺปิจฺฉตา, ภิกฺขุนา นาม นิคมวาสิติเสฺสน วิย อปฺปิเจฺฉเนว ภวิตพฺพํฯ เอวรูโป หิ ภิกฺขุ อภโพฺพ สมถวิปสฺสนาธเมฺมหิ วา มคฺคผเลหิ วา ปริหานาย, อญฺญทตฺถุ นิพฺพานเสฺสว สนฺติเก โหตี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๓๒. ‘‘อปฺปมาทรโต ภิกฺขุ, ปมาเท ภยทสฺสิ วา;
อภโพฺพ ปริหานาย, นิพฺพานเสฺสว สนฺติเก’’ติฯ

ตตฺถ **อภโพฺพ ปริหานายา**ติ โส เอวรูโป ภิกฺขุ สมถวิปสฺสนาธเมฺมหิ วา มคฺคผเลหิ วา ปริหานาย อภโพฺพ, นาปิ ปเตฺตหิ ปริหายติ, น อปฺปตฺตานิ น ปาปุณาติฯ **นิพฺพานเสฺสว สนฺติเก**ติ กิเลสปรินิพฺพานสฺสปิ อนุปาทาปรินิพฺพานสฺสาปิ สนฺติเกเยวาติฯ

คาถาปริโยสาเน นิคมวาสิติสฺสเตฺถโร สห ปฎิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณิฯ อเญฺญปิ พหู โสตาปนฺนาทโย อเหสุํฯ มหาชนสฺส สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา ชาตาติฯ

นิคมวาสิติสฺสเตฺถรวตฺถุ นวมํฯ

อปฺปมาทวคฺควณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ ทุติโย วโคฺคฯ

๓. จิตฺตวโคฺค

๑. เมฆิยเตฺถรวตฺถุ

ผนฺทนํ จปลํ จิตฺตนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา จาลิกาย ปพฺพเต วิหรโนฺต อายสฺมนฺตํ เมฆิยํ อารพฺภ กเถสิฯ

ตสฺส วตฺถุํ วิภาวนตฺถํ สพฺพํ **เมฆิยสุตฺตนฺตํ** (อุทา. ๓๑) วิตฺถาเรตพฺพํฯ สตฺถา ปน ตีหิ วิตเกฺกหิ อนฺวาสตฺตตาย ตสฺมิํ อมฺพวเน ปธานํ อนุยุญฺชิตุํ อสกฺกุณิตฺวา อาคตํ เมฆิยเตฺถรํ อามเนฺตตฺวา, ‘‘อติภาริยํ เต, เมฆิย, กตํ ‘อาคเมหิ ตาว, เมฆิย, เอกโกมฺหิ ยาว อโญฺญปิ โกจิ ภิกฺขุ อาคจฺฉตี’ติ มํ ยาจนฺตํ เอกกํ ปหาย คจฺฉเนฺตน ภิกฺขุนา นาม เอวํ จิตฺตวสิเกน ภวิตุํ น วฎฺฎติ, จิตฺตํ นาเมตํ ลหุกํ, ตํ อตฺตโน วเส วเตฺตตุํ วฎฺฎตี’’ติ วตฺวา อิมา เทฺว คาถา อภาสิ –

๓๓. ‘‘ผนฺทนํ จปลํ จิตฺตํ, ทูรกฺขํ ทุนฺนิวารยํ;
อุชุํ กโรติ เมธาวี, อุสุกาโรว เตชนํฯ

๓๔. ‘‘วาริโชว ถเล ขิโตฺต, โอกโมกตอุพฺภโต;
ปริปฺผนฺทติทํ จิตฺตํ, มารเธยฺยํ ปหาตเว’’ติฯ

ตตฺถ **ผนฺทน**นฺติ รูปาทีสุ อารมฺมเณสุ วิปฺผนฺทมานํฯ **จปล**นฺติ เอกอิริยาปเถน อสณฺฐหโนฺต คามทารโก วิย เอกสฺมิํ อารมฺมเณ อสณฺฐหนโต จปลํฯ **จิตฺต**นฺติ วิญฺญาณํ, ภูมิวตฺถุอารมฺมณกิริยาทิวิจิตฺตตาย ปเนตํ ‘‘จิตฺต’’นฺติ วุตฺตํฯ **ทูรกฺข**นฺติ กิฎฺฐสมฺพาเธ ฐาเน กิฎฺฐขาทกโคณํ วิย เอเกกสฺมิํ สปฺปายารมฺมเณเยว ทุฎฺฐปนโต ทูรกฺขํฯ **ทุนฺนิวารย**นฺติ วิสภาคารมฺมณํ คจฺฉนฺตํ ปฎิเสเธตุํ ทุกฺขตฺตา ทุนฺนิวารยํฯ **อุสุกาโรว เตชน**นฺติ ยถา นาม อุสุกาโร อรญฺญโต เอกํ วงฺกทณฺฑกํ อาหริตฺวา นิตฺตจํ กตฺวา กญฺชิยเตเลน มเกฺขตฺวา องฺคารกปเลฺล ตาเปตฺวา รุกฺขาลเก อุปฺปีเฬตฺวา นิวงฺกํ อุชุํ วาลวิชฺฌนโยคฺคํ กโรติ, กตฺวา จ ปน ราชราชมหามตฺตานํ สิปฺปํ ทเสฺสตฺวา มหนฺตํ สกฺการสมฺมานํ ลภติ, เอวเมว เมธาวี ปณฺฑิโต วิญฺญู ปุริโส ผนฺทนาทิสภาวเมตํ จิตฺตํ ธุตงฺคารญฺญาวาสวเสน, นิตฺตจํ อปคตโอฬาริกกิเลสํ กตฺวา สทฺธาสิเนเหน เตเมตฺวา กายิกเจตสิกวีริเยน ตาเปตฺวา สมถวิปสฺสนาลเก อุปฺปีเฬตฺวา อุชุํ อกุฎิลํ นิพฺพิเสวนํ กโรติ, กตฺวา จ ปน สงฺขาเร สมฺมสิตฺวา มหนฺตํ อวิชฺชกฺขนฺธํ ปทาเลตฺวา, ‘‘ติโสฺส วิชฺชา, ฉ อภิญฺญา, นว โลกุตฺตรธเมฺม’’ติ อิมํ วิเสสํ หตฺถคตเมว กตฺวา อคฺคทกฺขิเณยฺยภาวํ ลภติฯ

วาริโชวาติ มโจฺฉ วิย, **ถเล ขิโตฺต**ติ หเตฺถน วา ปาเทน วา ชาลาทีนํ วา อญฺญตเรน ถเล ฉฑฺฑิโตฯ **โอกโมกตอุพฺภโต**ติ ‘‘โอกปุเณฺณหิ จีวเรหี’’ติ เอตฺถ (มหาว. ๓๐๖) อุทกํ โอกํ, ‘‘โอกํ ปหาย อนิเกตสารี’’ติ เอตฺถ (สุ. นิ. ๘๕๐) อาลโย, เอตฺถ อุภยมฺปิ ลพฺภติฯ ‘‘โอกโมกตอุพฺภโต’’ติ หิ เอตฺถ **โอกโมกโต**ติ อุทกสงฺขาตา อาลยาติ อยมโตฺถฯ **อุพฺภโต**ติ อุทฺธโฎฯ **ปริปฺผนฺทติทํ จิตฺต**นฺติ ยถา โส อุทกาลยโต อุพฺภโต ถเล ขิโตฺต มโจฺฉ อุทกํ อลภโนฺต ปริปฺผนฺทติ, เอวมิทํ ปญฺจกามคุณาลยาภิรตํ จิตฺตํ ตโต อุทฺธริตฺวา มารเธยฺยสงฺขาตํ วฎฺฎํ ปหาตุํ วิปสฺสนากมฺมฎฺฐาเน ขิตฺตํ กายิกเจตสิกวีริเยน สนฺตาปิยมานํ ปริปฺผนฺทติ, สณฺฐาตุํ น สโกฺกติฯ เอวํ สเนฺตปิ ธุรํ อนิกฺขิปิตฺวา เมธาวี ปุคฺคโล ตํ วุตฺตนเยเนว อุชุํ กมฺมนิยํ กโรตีติ อโตฺถฯ อปโร นโย – อิทํ มารเธยฺยํ กิเลสวฎฺฎํ อวิชหิตฺวา ฐิตํ จิตฺตํ โส วาริโช

วิย ปริปฺผนฺทติ, ตสฺมา **มารเธยฺยํ ปหาตเว,** เยน กิเลสวฏฺฏสงฺขาเตน มารเธเยฺยเนว ปริปฺผนฺทติ, ตํ ปหาตพฺพนฺติฯ

คาถาปริโยสาเน เมฆิยเตฺถโร โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐิโต, อเญฺญปิ พหู โสตาปนฺนาทโย ชาตาติฯ

เมฆิยเตฺถรวตฺถุ ปฐมํฯ

๒. อญฺญตรภิกฺขุวตฺถุ

ทุนฺนิคฺคหสฺส ลหุโนติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา สาวตฺถิยํ เชตวเน วิหรโนฺต อญฺญตรํ ภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ

โกสลรโญฺญ กิร วิชิเต ปพฺพตปาเท มาติกคาโม นาม เอโก ฆนวาโส คาโม อโหสิฯ อเถกทิวสํ สฏฺฐิมตฺตา ภิกฺขู สตฺถุ สนฺติเก ยาว อรหตฺตา กมฺมฏฺฐานํ กถาเปตฺวา ตํ คามํ คนฺตฺวา ปิณฺฑาย ปวิสึสุฯ อถ เน โย ตสฺส คามสฺส สามิโก มาติโก นาม, ตสฺส มาตา ทิสฺวา เคเห นิสีทาเปตฺวา นานคฺครเสน ยาคุภเตฺตน ปริวิสิตฺวา, ‘‘ภเนฺต, กตฺถ คนฺตุกามา’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘ยถาผาสุกฏฺฐานํ มหาอุปาสิเก’’ติฯ สา ‘‘วสฺสาวาสฏฺฐานํ, อยฺยา, ปริเยสนฺติ มเญฺญ’’ติ ญตฺวา ปาทมูเล นิปชฺชิตฺวา, ‘‘สเจ, อยฺยา, อิมํ เตมาสํ อิธ วสิสฺสนฺติ, อหํ ตีณิ สรณานิ, ปญฺจ สีลานิ คเหตฺวา อุโปสถกมฺมํ กริสฺสามี’’ติ อาหฯ ภิกฺขู ‘‘มยํ อิมํ นิสฺสาย ภิกฺขาย อกิลมนฺตา ภวนิสฺสรณํ กาตุํ สกฺขิสฺสามา’’ติ อธิวาสยึสุฯ สา เตสํ วสนฏฺฐานํ วิหารํ ปฏิชคฺคิตฺวา อทาสิฯ

เต ตเตฺถว วสนฺตา เอกทิวสํ สนฺนิปติตฺวา อญฺญมญฺญํ โอวทึสุ, ‘‘อาวุโส, อเมฺหหิ ปมาทจารํ จริตุํ น วฏฺฏติฯ อมฺหากญฺหิ สกเคหํ วิย อฏฺฐ มหานิรยา วิวฏทฺวาราเยว, ธรมานกพุทฺธสฺส โข ปน สนฺติเก กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา มยํ อาคตา, พุทฺธา จ นาม ปทานุปทิกํ วิจรเนฺตนาปิ สเฐน อาราเธตุํ น สกฺกา, ยถาชฺฌาสเยเนว อาราเธตุํ สกฺกา, อปฺปมตฺตา โหถ, ทฺวีหิ เอกฏฺฐาเน น ฐาตพฺพํ, น นิสีทิตพฺพํ, สายํ โข ปน เถรูปฏฺฐานกาเล ปาโตว ภิกฺขาจารกาเล เอกโต ภวิสฺสาม, เสสกาเล เทฺว เอกโต น ภวิสฺสาม, อปิจ โข ปน อผาสุเกน ภิกฺขุนา อาคนฺตฺวา วิหารมเชฺฌ ฆณฺฑิยา ปหตาย ฆณฺฑิสญฺญาย อาคนฺตฺวา ตสฺส เภสชฺชํ กริสฺสามา’’ติฯ

เตสุ เอวํ กติกํ กตฺวา วิหรเนฺตสุ เอกทิวสํ สา อุปาสิกา สปฺปิเตลผาณิตาทีนิ คาหาเปตฺวา ทาสทาสิกมฺมกราทีหิ ปริวุตา สายนฺหสมเย ตํ วิหารํ คนฺตฺวา วิหารมเชฺฌ ภิกฺขู อทิสฺวา, ‘‘กหํ นุ โข, อยฺยา, คตา’’ติ ปุริเส ปุจฺฉิตฺวา, ‘‘อตฺตโน อตฺตโน รตฺติฏฺฐานทิวาฏฺฐาเนสุ นิสินฺนา ภวิสฺสนฺติ, อเยฺย’’ติ วุเตฺต, ‘‘กึ นุ โข กตฺวา ทฏฺฐุํ สกฺขิสฺสามี’’ติ อาหฯ อถ นํ ภิกฺขุสงฺฆสฺส กติกวตฺตํ ชานนมนุสฺสา อาหํสุ – ‘‘ฆณฺฑิยา ปหตาย สนฺนิปติสฺสนฺติ, อเยฺย’’ติฯ สา จ ฆณฺฑึ ปหราเปสิฯ ภิกฺขู ฆณฺฑิสทฺทํ สุตฺวา, ‘‘กสฺสจิ อผาสุกํ ภวิสฺสตี’’ติ สกสกฏฺฐาเนหิ นิกฺขมิตฺวา วิหารมเชฺฌ สนฺนิปตึสุฯ เทฺวปิ ชนา เอกมเคฺคนาคตา นาม นตฺถิฯ อุปาสิกา เอเกกฏฺฐานโต เอเกกเมว อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา, ‘‘มม ปุเตฺตหิ อญฺญมญฺญํ กลโห กโต ภวิสฺสตี’’ติ จิเนฺตตฺวา ภิกฺขุสงฺฆํ วนฺทิตฺวา ปุจฺฉิ – ‘‘กลหํ นุ โข, ภเนฺต, กริตฺถา’’ติ? ‘‘น กโรม, มหาอุปาสิเก’’ติฯ ‘‘สเจ โว, ภเนฺต, กลโห นตฺถิ, อถ กสฺมา ยถา อมฺหากํ เคหํ อาคจฺฉนฺตา สเพฺพ เอกโตว อาคจฺฉถ, เอวํ อนาคนฺตฺวา เอเกกฏฺฐานโต เอเกกาว อาคตา’’ติ? ‘‘มหาอุปาสิเก, เอเกกสฺมึ ฐาเน นิสีทิตฺวา สมณธมฺมํ กริมฺหา’’ติฯ ‘‘โก เอส , ภเนฺต, สมณธโมฺม นามา’’ติ? ‘‘ทฺวตฺตึสา

กาเร สชฺฌายํ กโรม, อตฺตภาเว จ ขยวยํ ปฏฺฐเปม, มหาอุปาสิเก’’ติฯ ‘‘กึ ปน, ภนฺต, ทฺวตฺตึสากาเร สชฺฌายํ กาตุํ, อตฺตภาเว จ ขยวยํ ปฏฺฐเปตุํ ตุมฺหากเมว วฏฺฏติ, อุทาหุ อมฺหากมฺปีติ, กสฺสจิปิ อวาริโต เอส ธมฺโม, มหาอุปาสิเก’’ติฯ ‘‘เตน หิ, ภนฺต, มยฺหมฺปิ ทฺวตฺตึสาการํ เทถ, อตฺตภาเว จ ขยวยปฏฺฐปนํ อาจิกฺขถา’’ติฯ ‘‘เตน หิ อุคฺคณฺห, มหาอุปาสิเก’’ติ สพฺพํ อุคฺคณฺหาเปสุํฯ

สา ตโต ปฏฺฐาย ทฺวตฺตึสากาเร สชฺฌายํ กตฺวา อตฺตนิ ขยวยํ ปฏฺฐเปตฺวา เตหิ ภิกฺขูหิ ปุเรตรเมว ตโย มคฺค, ตีณิ จ ผลานิ ปาปุณิฯ มคฺเคเนว จสฺสา จตโสฺส ปฏิสมฺภิทา โลกิยอภิญฺญา จ อาคมึสุฯ สา มคฺคผลสุขโต วุฏฺฐาย ทิพฺพจกฺขุนา โอโลเกตฺวา, ‘‘กทา นุ โข มม ปุตฺเตหิ อยํ ธมฺโม อธิคโต’’ติ อุปธาเรนฺตี สเพฺพปิเม สราคา สโทสา สโมหา ฌานวิปสฺสนามตฺตมฺปิ เตสํ นตฺถิ, ‘‘กึ นุ โข มยฺหํ ปุตฺตานํ อรหตฺตสฺส อุปนิสฺสโย อตฺถิ, นตฺถี’’ติ อาวเชฺชตฺวา, ‘‘อตฺถี’’ติ ทิสฺวา, ‘‘เสนาสนสปฺปายํ นุ โข อตฺถิ, นตฺถี’’ติ อาวเชฺชตฺวา ตมฺปิ ทิสฺวา, ‘‘ปุคฺคลสปฺปายํ นุ โข ลภนฺติ, น ลภนฺตี’’ติ อาวเชฺชสิ, ปุคฺคลสปฺปายมฺปิ ทิสฺวา, ‘‘อาหารสปฺปายํ นุ โข ลภนฺติ, น ลภนฺตี’’ติ อุปธาเรนฺตี ‘‘อาหารสปฺปายํ เนสํ นตฺถี’’ติ ทิสฺวา ตโต ปฏฺฐาย นานาวิธํ ยาคุํ, อเนกปฺปการํ ขชฺชกํ, นานคฺครสญฺจ โภชนํ สมฺปาเทตฺวา เคเห ภิกฺขู นิสีทาเปตฺวา ทกฺขิโณทกํ ทตฺวา, ‘‘ภนฺต , ตุมฺหากํ ยํ ยํ รุจฺจติ, ตํ ตํ คเหตฺวา ปริภุญฺชถา’’ติ นิยฺยาเทสิฯ เต ยถารุจิ ยาคุอาทีนิ คเหตฺวา ปริภุญฺชนฺติฯ เตสํ สปฺปายาหารํ ลภนฺตานํ จิตฺตํ เอกคฺคํ อโหสิฯ

เต เอกเคฺคน จิเตฺตน วิปสฺสนํ วเฑฺฒตฺวา น จิรเสฺสว สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปตฺวา จินฺตยึสุ – ‘‘อโห มหาอุปาสิกา อมฺหากํ ปติฏฺฐา ชาตา, สเจ มยํ สปฺปายาหารํ น ลภิมฺห, น โน มคฺคผลปฏิเวโธ อภวิสฺส, อิทานิ วุฏฺฐวสฺสา ปวาเรตฺวา สตฺถุ สนฺติกํ คมิสฺสามา’’ติฯ เต ‘‘สตฺถารํ ทฏฺฐุกามมฺหา’’ติ มหาอุปาสิกํ อาปุจฺฉึสุฯ ‘‘มหาอุปาสิกา สาธุ, อยฺยา’’ติฯ เต อนุคนฺตฺวา ปุนปิ, ‘‘ภนฺต, อเมฺห โอโลเกยฺยาถา’’ติ พหูนิ ปิยวจนานิ วตฺวา ปฏินิวตฺติฯ เตปิ โข ภิกฺขู สาวตฺถึ คนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสินฺนา ‘‘กจฺจิ, ภิกฺขเว, ขมนียํ, กจฺจิ ยาปนียํ, น จ ปิณฺฑเกน กิลมิตฺถา’’ติ วุเตฺต ‘‘ขมนียํ, ภนฺต, ยาปนียํ, ภนฺต, ปิณฺฑเกน ปน เนว กิลมิมฺหฯ อมฺหากญฺหิ มาติกมาตา นาเมกา อุปาสิกา จิตฺตาจารํ ญตฺวา, ‘อโห วต โน เอวรูปํ นาม อาหารํ ปฏิยาเทยฺยา’ติ จินฺติเต ยถาจินฺติตํ อาหารํ ปฏิยาเทตฺวา อทาสี’’ติ ตสฺสา คุณกถํ กถยึสุฯ

อญฺญตโร ภิกฺขุ ตสฺสา คุณกถํ สุตฺวา ตตฺถ คนฺตุกาโม หุตฺวา สตฺถุ สนฺติเก กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา, ‘‘ภนฺต, ตํ คามํ คมิสฺสามี’’ติ สตฺถารํ อาปุจฺฉิตฺวา เชตวนโต นิกฺขมิตฺวา อนุปุเพฺพน ตํ คามํ ปตฺวา วิหารํ ปวิสนทิวเสเยว จิเนฺตสิ – ‘‘อยํ กิร อุปาสิกา จินฺติตจินฺติตํ ชานาติ, อหญฺจ มคฺคกิลนฺโต วิหารํ ปฏิชคฺคิตุํ น สกฺขิสฺสามิ, อโห วต เม วิหารปฏิชคฺคกํ มนุสฺสํ เปเสยฺยา’’ติฯ อุปาสิกา เคเห นิสินฺนาว อาวเชฺชนฺตี ตมตฺถํ ญตฺวา, ‘‘คจฺฉ, วิหารํ ปฏิชคฺคิตฺวา เอหี’’ติ มนุสฺสํ เปเสสิฯ อิตโรปิ ปานียํ ปิวิตุกาโม ‘‘อโห วต เม สกฺขรปานกํ กตฺวา เปเสยฺยา’’ติ จิเนฺตสิฯ อุปาสิกา ตมฺปิ เปเสสิฯ โส ปุนทิวเส ‘‘ปาโตว สินิทฺธยาคุํ เม สอุตฺตริภงฺคํ เปเสตู’’ติ จิเนฺตสิฯ อุปาสิกา ตถา อกาสิ ฯ โส ยาคุํ ปิวิตฺวา, ‘‘อโห วต เม เอวรูปํ ขชฺชกํ เปเสยฺยา’’ติ จิเนฺตสิฯ อุปาสิกา ตมฺปิ เปเสสิฯ โส จิเนฺตสิ – ‘‘อยํ อุปาสิกา มยา สพฺพํ จินฺติตจินฺติตํ เปเสสิ, อหํ เอตํ ทฏฺฐุกาโม, อโห วต เม นานคฺครสโภชนํ คาหาเปตฺวา สยเมว อาคเจฺฉยฺยา’’ติฯ อุปาสิกา ‘‘มม ปุโตฺต มํ ทฏฺฐุกาโม, อาคมนํ เม ปจฺจาสีสตี’’ติ โภชนํ คาหาเปตฺวา วิหารํ คนฺตฺวา ตสฺส อทาสิฯ โส กตภตฺตกิโจฺจ ‘‘มาติกมาตา นาม ตฺวํ, มหาอุปาสิเก’’ติ ปุจฺฉิฯ

‘‘อาม, ตาตา’’ติฯ ‘‘ตฺวํ ปรจิตฺตํ ชานาสี’’ติ? ‘‘กึ มํ ปุจฺฉสิ, ตาตา’’ติ? ‘‘มยา จินฺติตจินฺติตํ สพฺพมกาสิ, เตน ตํ ปุจฺฉามี’’ติฯ ‘‘ปรจิตฺตชานนกภิกฺขู พหู, ตาตา’’ติ? ‘‘นาหํ อเญฺญ ปุจฺฉามิ, ตฺวํ ปุจฺฉามิ, อุปาสิเก’’ติฯ เอวํ สเนฺตปิ อุปาสิกา ‘‘ปรจิตฺตํ ชานามี’’ติ อวตฺวา ‘‘ปรจิตฺตํ ชานนฺตา นาม เอวํ กโรนฺติ ปุตฺตา’’ติ อาหฯ โส ‘‘ภาริยํ วติทํ กมฺมํ, ปุถุชฺชนา นาม โสภนมฺปิ อโสภนมฺปิ จิเนฺตนฺติ, สจาหํ กิญฺจิ อยุตฺตํ จินฺตยิสฺสามิ, สห ภณฺฑเกน โจรํ จูฬาย คณฺหนฺตี วิย มํ วิปฺปการํ ปาเปยฺย, มยา อิโต ปลายิตุํ วฏฺฏตี’’ติ จิเนฺตตฺวา, ‘‘อุปาสิเก, อหํ คมิสฺสามี’’ติ อาหฯ ‘‘กหํ, อยฺยา’’ติ? ‘‘สตฺถุ สนฺติกํ, อุปาสิเก’’ติฯ ‘‘วสถ ตาว, ภเนฺต, อิธา’’ติฯ ‘‘น วสิสฺสามิ, อุปาสิเก, คมิสฺสาเมวา’’ติ นิกฺขมิตฺวา สตฺถุ สนฺติกํ อคมาสิฯ อถ นํ สตฺถา ‘‘กึ ภิกฺขุ น ตฺวํ ตตฺถ วสสี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อาม, ภเนฺต, น สกฺกา ตตฺถ วสิตุ’’นฺติฯ ‘‘กึ การณา ภิกฺขู’’ติ? ‘‘ภเนฺต, สา อุปาสิกา จินฺติตจินฺติตํ สพฺพํ ชานาติ, ปุถุชฺชนา จ นาม โสภนมฺปิ อโสภนมฺปิ จิเนฺตนฺติ, สจาหํ กิญฺจิ อยุตฺตํ จิเนฺตสฺสามิ, สห ภณฺฑเกน โจรํ จูฬาย คณฺหนฺตี วิย มํ วิปฺปการํ ปาเปสฺสตี’’ติ จิเนฺตตฺวา อาคโตมฺหีติฯ ‘‘ภิกฺขุ, ตเตฺถว ตยา วสิตุํ วฏฺฏตี’’ติ , ‘‘น สโกฺกมิ, ภเนฺต, นาหํ ตตฺถ วสิสฺสามี’’ติฯ ‘‘เตน หิ ตฺวํ, ภิกฺขุ, เอกเมว รกฺขิตุํ สกฺขิสฺสสี’’ติฯ ‘‘กึ, ภเนฺต’’ติ? ‘‘ตว จิตฺตเมว รกฺข, จิตฺตํ นาเมตํ ทุรกฺขํ, ตฺวํ อตฺตโน จิตฺตเมว นิคฺคณฺห, มา อญฺญํ กิญฺจิ จินฺตยิ, จิตฺตํ นาเมตํ ทุนฺนิคฺคห’’นฺติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๓๕. ‘‘ทุนฺนิคฺคหสฺส ลหุโน, ยตฺถกามนิปาติโน;
จิตฺตสฺส ทมโถ สาธุ, จิตฺตํ ทนฺตํ สุขาวห’’นฺติฯ

ตตฺถ จิตฺตํ นาเมตํ ทุเกฺขน นิคฺคยฺหตีติ ทุนฺนิคฺคหํฯ ลหุํ อุปฺปชฺชติ จ นิรุชฺฌติ จาติ ลหุฯ ตสฺส **ทุนฺนิคฺคหสฺส ลหุโนฯ ยตฺถกามนิปาติโน**ติ ยตฺถ กตฺถจิเทว นิปตนสีลสฺสฯ เอตญฺหิ ลภิตพฺพฏฺฐานํ วา อลภิตพฺพฏฺฐานํ วา ยุตฺตฏฺฐานํ วา อยุตฺตฏฺฐานํ วา น ชานาติ, เนว ชาตึ โอโลเกติ, น โคตฺตํ, น วยํฯ ยตฺถ ยตฺถ อิจฺฉติ, ตตฺถ ตเตฺถว นิปตตีติ ‘‘ยตฺถกามนิปาตี’’ติ วุจฺจติฯ ตสฺส เอวรูปสฺส **จิตฺตสฺส ทมโถ สาธุ** จตูหิ อริยมเคฺคหิ ทนฺตภาโว ยถา นิพฺพิเสวนํ โหติ, ตถา กตภาโว สาธุฯ กึ การณา? อิทญฺหิ **จิตฺตํ ทนฺตํ สุขาวหํ** นิพฺพิเสวนํ กตํ มคฺคผล สุขํ ปรมตฺถนิพฺพานสุขญฺจ อาวหตีติฯ

เทสนาปริโยสาเน สมฺปตฺตปริสาย พหู โสตาปนฺนาทโย อเหสุํ, มหาชนสฺส สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา ชาตาติฯ

สตฺถา ตสฺส ภิกฺขุโน อิมํ โอวาทํ ทตฺวา, ‘‘คจฺฉ, ภิกฺขุ, อญฺญํ กิญฺจิ อจินฺตยิตฺวา ตเตฺถว วสาหี’’ติ ปหิณิฯ โส ภิกฺขุ สตฺถุ สนฺติกา โอวาทํ ลภิตฺวา ตตฺถ อคมาสิฯ กิญฺจิ พหิทฺธา จินฺตนํ นาม น จิเนฺตสิฯ มหาอุปาสิกาปิ ทิเพฺพน จกฺขุนา โอโลเกนฺตี เถรํ ทิสฺวา, ‘‘อิทานิ โอวาททายกํ อาจริยํ ลภิตฺวา ปุนาคโต มม ปุโตฺต’’ติ อตฺตโน ญาเณเนว ปริจฺฉินฺทิตฺวา ตสฺส สปฺปายาหารํ ปฏิยาเทตฺวา อทาสิฯ โส สปฺปายโภชนํ เสวิตฺวา กติปาเหเนว อรหตฺตํ ปตฺวา มคฺคผลสุเขน วีตินาเมโนฺต ‘‘อโห มหาอุปาสิกา มยฺหํ ปติฏฺฐา ชาตา, อหํ อิมํ นิสฺสาย ภวนิสฺสรณํ ปโตฺตมฺหี’’ติ จิเนฺตตฺวา, ‘‘อิมสฺมึ ตาว เม อตฺตภาเว ปติฏฺฐา ชาตา, สํสาเร ปน เม สํสรนฺตสฺส อเญฺญสุปิ อตฺตภาเวสุ อยํ ปติฏฺฐา ภูตปุพฺพา, โน’’ติ อุปธาเรโนฺต เอกูนอตฺตภาวสตํ อนุสฺสริฯ สาปิ เอกูนอตฺตภาวสเต ตสฺส ปาทปริจาริกา อเญฺญสุ ปฏิพทฺธจิตฺตา หุตฺวา ตํ ชีวิตา โวโรเปสิฯ เถโร ตสฺสา เอตฺตกํ อคุณํ ทิสฺวา, ‘‘อโห มยํ มหาอุปาสิกา ภาริยํ กมฺมํ อกาสี’’ติ จิเนฺตสิฯ

มหาอุปาสิกาปิ เคเห นิสินฺนาว ‘‘กึ นุ โข มยฺหํ ปุตฺตสฺส ปพฺพชิตกิจฺจํ มตฺตกํ ปตฺตํ, โน’’ติ อุปธารยมานา ตสฺส อรหตฺตปตฺตึ ญตฺวา อุตฺตริ อุปธาริยมานา, ‘‘มม ปุตฺโต อรหตฺตํ ปตฺวา อโห วต เม อยํ อุปาสิกา มหตี ปติฏฺฐา ชาตา’’ติ จินฺเตตฺวา, ‘‘อตีเตปิ นุ โข เม อยํ ปติฏฺฐา ภูตปุพฺพา, โน’’ติ อุปธาเรนฺต เอกูนอตฺตภาวสตํ อนุสฺสริ, ‘‘อหํ โข ปน เอกูนอตฺตภาวสเต อเญฺญหิ สทฺธึ เอกโต หุตฺวา เอตํ ชีวิตา โวโรเปสึ, อยํ เม เอตฺตกํ อคุณํ ทิสฺวา ‘อโห ภาริยํ กมฺมํ กตํ อุปาสิกายา’’ติ จินฺเตสิฯ ‘‘อตฺถิ นุ โข เอวํ สํสาเร สํสรนฺติยา มม ปุตฺตสฺส อุปกาโร กตปุโพฺพ’’ติ อุปธารยมานา ตโต อุตฺตรึ สตมํ อตฺตภาวํ อนุสฺสริตฺวา สตเม อตฺตภาเว มยา เอตสฺส ปาทปริจาริกาย หุตฺวา เอตสฺมึ ชีวิตา โวโรปนฏฺฐาเน ชีวิตทานํ ทินฺนํ, อโห มยา มม ปุตฺตสฺส มหาอุปกาโร กตปุโพฺพ’’ติ เคเห นิสินฺนาว อุตฺตรึ วิเสเสตฺวา ‘‘อุปธาเรถา’’ติ อาหฯ โส ทิพฺพาย โสตธาตุยา สทฺทํ สุตฺวา วิเสเสตฺวา สตมํ อตฺตภาวํ อนุสฺสริตฺวา ตตฺถ ตาย อตฺตโน ชีวิตสฺส ทินฺนภาวํ ทิสฺวา, ‘‘อโห มม อิมาย มหาอุปาสิกาย อุปกาโร กตปุโพฺพ’’ติ อตฺตมโน หุตฺวา ตสฺสา ตเตฺถว จตูสุ มคฺคผเลสุ ปญฺหํ กเถตฺวา อนุปาทิเสสาย นิพฺพานธาตุยา ปรินิพฺพายีติฯ

อญฺญตรภิกฺขุวตฺถุ ทุติยํฯ

๓. อญฺญตรอุกฺกณฺฐิตภิกฺขุวตฺถุ

สุทุทฺทสนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา สาวตฺถิยํ วิหรโนฺต อญฺญตรํ อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ

สตฺถริ กิร สาวตฺถิยํ วิหรเนฺต เอโก เสฏฺฐิปุโตฺต อตฺตโน กุลูปคเตฺถรํ อุปสงฺกมิตฺวา, ‘‘ภเนฺต, อหํ ทุกฺขา มุจฺจิตุกาโม, เอกํ เม ทุกฺขโต มุจฺจนการณํ กเถถา’’ติ อาหฯ ‘‘สาธาวุโส, สเจสิ ทุกฺขา มุจฺจิตุกาโม, สลากภตฺตํ เทหิ, ปกฺขิกภตฺตํ เทหิ, วสฺสาวาสิกํ เทหิ, จีวราทโย ปจฺจเย เทหิ, อตฺตโน สาปเตยฺยํ ตโย โกฏฺฐาเส กตฺวา เอเกน กมฺมนฺตํ ปโยเชหิ, เอเกน ปุตฺตทารํ โปเสหิ, เอกํ พุทฺธสาสเน เทหี’’ติ อาหฯ โส ‘‘สาธุ, ภเนฺต’’ติ วุตฺตปฏิปาฏิยา สพฺพํ กตฺวา ปุน เถรํ ปุจฺฉิ – ‘‘ตโต อุตฺตรึ อญฺญํ กึ กโรมิ, ภเนฺต’’ติ? ‘‘อาวุโส, ตีณิ สรณานิ คณฺห, ปญฺจ สีลานิ คณฺหาหี’’ติฯ ตานิปิ ปฏิคฺคเหตฺวา ตโต อุตฺตรึ ปุจฺฉิฯ ‘‘เตน หิ ทส สีลานิ คณฺหาหี’’ติฯ ‘‘สาธุ, ภเนฺต’’ติ คณฺหิฯ โส เอวํ อนุปุเพฺพน ปุญฺญกมฺมสฺส กตตฺตา อนุปุพฺพเสฏฺฐิปุโตฺต นาม ชาโตฯ ตโต ‘‘อุตฺตริมฺปิ กตฺตพฺพํ อตฺถิ, ภเนฺต’’ติ ปุน ปุจฺฉิตฺวา, ‘‘เตน หิ ปพฺพชาหี’’ติ วุโตฺต นิกฺขมิตฺวา ปพฺพชิฯ ตเสฺสโก อาภิธมฺมิกภิกฺขุ อาจริโย อโหสิฯ เอโก วินยธโร อุปชฺฌาโยฯ ตสฺส ลทฺธูปสมฺปทสฺส อาจริโย อตฺตโน สนฺติกํ อาคตกาเล อภิธเมฺม ปญฺหํ กเถสิ – ‘‘พุทฺธสาสเน นาม อิทํ กาตุํ วฏฺฏติ, อิทํ น วฏฺฏตี’’ติฯ อุปชฺฌาโยปิสฺส อตฺตโน สนฺติกํ อาคตกาเล วินเย ปญฺหํ กเถสิ – ‘‘พุทฺธสาสเน นาม อิทํ กาตุํ วฏฺฏติ, อิทํ น วฏฺฏติ, อิทํ กปฺปติ, อิทํ น กปฺปตี’’ติฯ โส จินฺเตสิ – ‘‘อโห ภาริยํ อิทํ กมฺมํ, อหํ ทุกฺขา มุจฺจิตุกาโม ปพฺพชิโต, อิธ จ มม หตฺถปสารณฏฺฐานมฺปิ น ปญฺญายติ, เคเห ฐตฺวาว ทุกฺขา มุจฺจิตุํ สกฺกา, มยา คิหินา ภวิตุํ วฏฺฏตี’’ติฯ โส ตโต ปฏฺฐาย อุกฺกณฺฐิโต อนภิรโต ทฺวตฺตึสาการเร สชฺฌายํ น กโรติ, อุเทฺทสํ น คณฺหาติ, กิโส ลูโข ธมนิสนฺถตคโตฺต อาลสฺสิยาภิภูโต กจฺฉุปริกิโณฺณ อโหสิฯ

อถ นํ ทหรสามเณรา, ‘‘อาวุโส, กึ ตฺวํ ฐิตฏฺฐาเน ฐิโตว นิสินฺนฏฺฐาเน นิสิโนฺนว อโหสิ, ปณฺฑุโรคาภิภูโต กิโส ลูโข ธมนิสนฺถตคโตฺต อาลสฺสิยาภิภูโต กจฺฉุปริกิโณฺณ, กึ เต กต’’นฺติ ปุจฺฉึสุฯ ‘‘อุกฺกณฺฐิโตมฺหิ, อาวุโส’’ติฯ ‘‘กึ การณา’’ติ? โส ตํ ปวตฺตึ อาโรเจสิฯ เต

ตสฺส อาจริยุปชฺฌายานํ อาจิกฺขึสุฯ อาจริยุปชฺฌายา ตํ อาทาย สตฺถุ สนฺติกํ อคมํสุฯ สตฺถา ‘‘กึ, ภิกฺขเว, อาคตตฺถา’’ติ อาหฯ ‘‘ภนฺเต, อยํ ภิกฺขุ ตุมฺหากํ สาสเน อุกฺกณฺฐิโต’’ติฯ ‘‘เอวํ กิร ภิกฺขู’’ติฯ ‘‘อาม, ภนฺเต’’ติฯ ‘‘กึ การณา’’ติ? ‘‘อหํ, ภนฺเต, ทุกฺขา มุจฺจิตุกาโมว ปพฺพชิโต, ตสฺส เม อาจริโย อภิธมฺมกถํ กเถสิ, อุปชฺฌาโย วินยกถํ กเถสิ, สฺวาหํ ‘อิธ เม หตฺถปสารณฏฺฐานมฺปิ นตฺถิ, คิหินา หุตฺวา สกฺกา ทุกฺขา มุจฺจิตุํ, คิหิ ภวิสฺสามี’ติ สนฺนิฏฺฐานมกาสึ, ภนฺเต’’ติฯ ‘‘สเจ ตฺวํ, ภิกฺขุ, เอกเมว รกฺขิตุํ สกฺขิสฺสสิ, อวเสสานํ รกฺขนกิจฺจํ นตฺถี’’ติฯ ‘‘กึ, ภนฺเต’’ติ? ‘‘ตว จิตฺตเมว รกฺขิตุํ สกฺขิสฺสสี’’ติฯ ‘‘สกฺขิสฺสามิ, ภนฺเต’’ติฯ ‘‘เตน หิ อตฺตโน จิตฺตเมว รกฺขาหิ, สกฺกา ทุกฺขา มุจฺจิตุ’’นฺติ อิมํ โอวาทํ ทตฺวา อิมํ คาถมาห –

๓๖. ‘‘สุทุทฺทสํ สุนิปุณํ, ยตฺถกามนิปาตินํ;
จิตฺตํ รเกฺขถ เมธาวี, จิตฺตํ คุตฺตํ สุขาวห’’นฺติฯ

ตตฺถ **สุทุทฺทส**นฺติ สุฏฺฐุ ทุทฺทสํฯ **สุนิปุณ**นฺติ สุฏฺฐุ นิปุณํ ปรมสณฺหํฯ **ยตฺถกามนิปาติน**นฺติ ชาติอาทีนิ อโนโลเกตฺวา ลภิตพฺพาลภิตพฺพยุตฺตายุตฺตฏฺฐาเนสุ ยตฺถ กตฺถจิ นิปตนสีลํฯ **จิตฺตํ รเกฺขถ เมธาวี**ติ อนฺธพาโล ทุมฺเมโธ อตฺตโน จิตฺตํ รกฺขิตุํ สมตฺโถ นาม นตฺถิ, จิตฺตวสิโก หุตฺวา อนยพฺยสนํ ปาปุณาติฯ เมธาวี ปน ปณฺฑิโตว จิตฺตํ รกฺขิตุํ สโกฺกติ, ตสฺมา ตฺวมฺปิ จิตฺตเมว โคเปหิฯ อิทญฺหิ **จิตฺตํ คุตฺตํ สุขาวหํ** มคฺคผลนิพฺพานสุขานิ อาวหตีติฯ

เทสนาปริโยสาเน โส ภิกฺขุ โสตาปตฺติผลํ ปาปุณิ, อเญฺญปิ พหู โสตาปนฺนาทโย อเหสุํ, เทสนา มหาชนสฺส สาตฺถิกา อโหสีติฯ

อญฺญตรอุกฺกณฺฐิตภิกฺขุวตฺถุ ตติยํฯ

๔. สงฺฆรกฺขิตภาคิเนยฺยเตฺถรวตฺถุ

ทูรงฺคมนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา สาวตฺถิยํ วิหรโนฺต สงฺฆรกฺขิตํ นาม ภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ

สาวตฺถิยํ กิเรโก กุลปุโตฺต สตฺถุ ธมฺมเทสนํ สุตฺวา นิกฺขมิตฺวา ปพฺพชิโต ลทฺธูปสมฺปโท สงฺฆรกฺขิตเตฺถโร นาม หุตฺวา กติปาเหเนว อรหตฺตํ ปาปุณิฯ ตสฺส กนิฏฺฐภคินี ปุตฺตํ ลภิตฺวา เถรสฺส นามํ อกาสิฯ โส ภาคิเนยฺยสงฺฆรกฺขิโต นาม หุตฺวา วยปฺปโตฺต เถรเสฺสว สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา ลทฺธูปสมฺปโท อญฺญตรสฺมึ คามการาเม วสฺสํ อุปคนฺตฺวา, ‘‘เอกํ สตฺตหตฺถํ, เอกํ อฏฺฐหตฺถ’’นฺติ เทฺว วสฺสาวาสิกสาฏเก ลภิตฺวา อฏฺฐหตฺถํ ‘‘อุปชฺฌายสฺส เม ภวิสฺสตี’’ติ สลฺลเกฺขตฺวา ‘‘สตฺตหตฺถํ มยฺหํ ภวิสฺสตี’’ติ จิเนฺตตฺวา วุฏฺฐวโสฺส ‘‘อุปชฺฌายํ ปสฺสิสฺสามี’’ติ อาคจฺฉโนฺต อนฺตรามเคฺค ปิณฺฑาย จรโนฺต อาคนฺตฺวา เถเร วิหารํ อนาคเตเยว วิหารํ ปวิสิตฺวา เถรสฺส ทิวาฏฺฐานํ สมฺมชฺชิตฺวา ปาโททกํ อุปฏฺฐเปตฺวา อาสนํ ปญฺญเปตฺวา อาคมนมคฺคํ โอโลเกโนฺต นิสีทิฯ อถสฺสาคมนภาวํ ทิสฺวา ปจฺจุคฺคมนํ กตฺวา ปตฺตจีวรํ ปฏิคฺคเหตฺวา, ‘‘นิสีทถ, ภเนฺต’’ติ เถรํ นิสีทาเปตฺวา ตาลวณฺฏํ อาทาย พีชิตฺวา ปานียํ ทตฺวา ปาเท โธวิตฺวา ตํ สาฏกํ อาเนตฺวา ปาทมูเล ฐเปตฺวา, ‘‘ภเนฺต, อิมํ ปริภุญฺชถา’’ติ วตฺวา พีชยมาโน อฏฺฐาสิฯ

อถ นํ เถโร อาห – ‘‘สงฺฆรกฺขิต, มยฺหํ จีวรํ ปริปุณฺณํ, ตฺวเมว ปริภุญฺชา’’ติฯ ‘‘ภเนฺต, มยา ลทฺธกาลโต ปฏฺฐาย อยํ ตุมฺหากเมว สลฺลกฺขิโต, ปริโภคํ กโรถา’’ติฯ ‘‘โหตุ, สงฺฆ

รกฺขิต, ปริปุณฺณํ เม จีวรํ, ตฺวเมว ปริภุญฺชา’’ติฯ ‘‘ภเนฺต, มา เอวํ กโรถ, ตุเมฺหหิ ปริภุเตฺต มยฺหํ มหปฺผลํ ภวิสฺสตี’’ติฯ อถ นํ ตสฺส ปุนปฺปุนํ กเถนฺตสฺสปิ เถโร น อิจฺฉิเยวฯ

เอวํ โส พีชยมาโน ฐิโตว จิเนฺตสิ – ‘‘อหํ เถรสฺส คิหิกาเล ภาคิเนโยฺย, ปพฺพชิตกาเล สทฺธิวิหาริโก, เอวมฺปิ มยา สทฺธิํ อุปชฺฌาโย ปริโภคํ น กตฺตุกาโมฯ อิมสฺมิํ มยา สทฺธิํ ปริโภคํ อกโรเนฺต กิํ เม สมณภาเวน, คิหิ ภวิสฺสามี’’ติฯ อถสฺส เอตทโหสิ – ‘‘ทุสฺสณฺฐาปิโต ฆราวาโส, กิํ นุ โข กตฺวา คิหิภูโต ชีวิสฺสามี’’ติฯ ตโต จิเนฺตสิ – ‘‘อฎฺฐหตฺถสาฎกํ วิกฺกิณิตฺวา เอกํ เอฬิกํ คณฺหิสฺสามิ, เอฬิกา นาม ขิปฺปํ วิชายติ, สฺวาหํ วิชาตํ วิชาตํ วิกฺกิณิตฺวา มูลํ กริสฺสามิ, มูเล พหู กตฺวา เอกํ ปชาปติํ อาเนสฺสามิ, สา เอกํ ปุตฺตํ วิชายิสฺสติฯ อถสฺส มม มาตุลสฺส นามํ กตฺวา จูฬยานเก นิสีทาเปตฺวา มม ปุตฺตญฺจ ภริยญฺจ อาทาย มาตุลํ วนฺทิตุํ อาคมิสฺสามิ, อาคจฺฉเนฺต อนฺตรามเคฺค มม ภริยํ เอวํ วกฺขามิ – ‘อาเนหิ ตาว เม ปุตฺตํ วหิสฺสามิน’นฺติฯ สา ‘กิํ เต ปุเตฺตน, เอหิ, อิมํ ยานกํ ปาเชหี’ติ วตฺวา ปุตฺตํ คเหตฺวา, ‘อหํ เนสฺสามิ น’นฺติ เนตฺวา สนฺธาเรตุํ อสโกฺกนฺตี จกฺกปเถ ฉเฑฺฑสฺสติฯ อถสฺส สรีรํ อภิรุหิตฺวา จกฺกํ คมิสฺสติ, อถ นํ ‘ตฺวํ มม ปุตฺตํ เนว มยฺหํ อทาสิ, นํ สนฺธาเรตุํ นาสกฺขิ นาสิโตสฺมิ ตยา’ติ วตฺวา ปโตทยฎฺฐิยา ปิฎฺฐิยํ ปหริสฺสามี’’ติฯ

โส เอวํ จินฺตโนฺตว ฐตฺวา พีชยมาโน เถรสฺส สีเส ตาลวเณฺฎน ปหริฯ เถโร ‘‘กิํ นุ โข อหํ สงฺฆรกฺขิเตน สีเส ปหโต’’ติ อุปธาเรโนฺต เตน จินฺติตจินฺติตํ สพฺพํ ญตฺวา, ‘‘สงฺฆรกฺขิต, มาตุคามสฺส ปหารํ ทาตุํ นาสกฺขิ, โก เอตฺถ มหลฺลกเตฺถรสฺส โทโส’’ติ อาหฯ โส ‘‘อโห นโฎฺฐมฺหิ, ญาตํ กิร เม อุปชฺฌาเยน จินฺติตจินฺติตํ, กิํ เม สมณภาเวนา’’ติ ตาลวณฺฎํ ฉเฑฺฑตฺวา ปลายิตุํ อารโทฺธฯ

อถ นํ ทหรา จ สามเณรา จ อนุพนฺธิตฺวา อาทาย สตฺถุ สนฺติกํ อคมํสุฯ สตฺถา เต ภิกฺขู ทิสฺวาว ‘‘กิํ, ภิกฺขเว, อาคตตฺถ, เอโก โว ภิกฺขุ ลโทฺธ’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อาม, ภเนฺต, อิมํ ทหรํ อุกฺกณฺฐิตฺวา ปลายนฺตํ คเหตฺวา ตุมฺหากํ สนฺติกํ อาคตมฺหา’’ติฯ ‘‘เอวํ กิร ภิกฺขู’’ติ? ‘‘อาม, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘กิมตฺถํ เต ภิกฺขุ เอวํ ภาริยํ กมฺมํ กตํ, นนุ ตฺวํ อารทฺธวีริยสฺส เอกสฺส พุทฺธสฺส ปุโตฺต, มาทิสสฺส นาม พุทฺธสฺส สาสเน ปพฺพชิตฺวา อตฺตานํ ทเมตฺวา โสตาปโนฺนติ วา สกทาคามีติ วา อนาคามีติ วา อรหาติ วา วทาเปตุํ นาสกฺขิ, กิมตฺถํ เอวํ ภาริยํ กมฺมมกาสี’’ติ? ‘‘อุกฺกณฺฐิโตสฺมิ, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘กิํ การณา อุกฺกณฺฐิโตสี’’ติ? โส เอวํ วสฺสาวาสิกสาฎกานํ ลทฺธทิวสโต ปฎฺฐาย ยาว เถรสฺส ตาลวเณฺฎน ปหารา สพฺพํ ตํ ปวตฺติํ อาโรเจตฺวา, ‘‘อิมินา การเณน ปลาโตสฺมิ, ภเนฺต’’ติ อาหฯ อถ นํ สตฺถา ‘‘เอหิ ภิกฺขุ, มา จินฺตยิ จิตฺตํ นาเมตํ ทูเร โหนฺตมฺปิ อารมฺมณํ สมฺปฎิจฺฉนกชาติกํ, ราคโทสโมหพนฺธนา มุจฺจนตฺถาย วายมิตุํ วฎฺฎตี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๓๗. ‘‘ทูรงฺคมํ เอกจรํ, อสรีรํ คุหาสยํ;
เย จิตฺตํ สํยเมสฺสนฺติ, โมกฺขนฺติ มารพนฺธนา’’ติฯ

ตตฺถ **ทูรงฺคม**นฺติ จิตฺตสฺส หิ มกฺกฎสุตฺตมตฺตกมฺปิ ปุรตฺถิมาทิทิสาภาเคน คมนาคมนํ นาม นตฺถิ, ทูเร สนฺตมฺปิ ปน อารมฺมณํ สมฺปฎิจฺฉตีติ ทูรงฺคมํ นาม ชาตํฯ สตฺตฎฺฐจิตฺตานิ ปน เอกโต กณฺณิกพทฺธานิ เอกกฺขเณ อุปฺปชฺชิตุํ สมตฺถานิ นาม นตฺถิฯ อุปฺปตฺติกาเล เอเกกเมว จิตฺตํ อุปฺปชฺชติ, ตสฺมิํ นิรุเทฺธ ปุน เอเกกเมว อุปฺปชฺชตีติ **เอกจรํ** นาม ชาตํฯ จิตฺตสฺส สรีรสณฺฐานํ วา นีลาทิปฺปกาโร วณฺณเภโท วา นตฺถีติ **อสรีรํ** นาม ชาตํฯ คุหา นาม จตุมหาภูตคุหา, อิทญฺจ หทยรูปํ นิสฺสาย ปวตฺตตีติ **คุหาสยํ** นาม ชาตํฯ **เย จิตฺต**นฺติ เย เกจิ ปุริสา วา

อิตฺถิโย วา คหฏฺฐา วา ปพฺพชิตา วา อนุปฺปชฺชนกกิเลสสฺส อุปฺปชฺชิตุํ อเทนฺตา สติสโมฺม เสน อุปฺปนฺนกิเลสํ ปชหนฺตา **จิตฺตํ สํยเมสฺสนฺติ** สํยตํ อวิกฺขิตฺตํ กริสฺสนฺติฯ **โมกฺขนฺติ มารพนฺธนา**ติ สเพฺพเต กิเลสพนฺธนาภาเวน มารพนฺธนสงฺขาตา เตภูมกวฏฺฏา มุจฺจิสฺสนฺตีติฯ

เทสนาปริโยสาเน ภาคิเนยฺยสงฺฆรกฺขิตเตฺถโร โสตาปตฺติผลํ ปาปุณิ, อเญฺญปิ พหู โสตาปนฺนาทโย ชาตา, มหาชนสฺส สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติฯ

สงฺฆรกฺขิตภาคิเนยฺยเตฺถรวตฺถุ จตุตฺถํฯ

๕. จิตฺตหตฺถเตฺถรวตฺถุ

อนวฏฺฐิตจิตฺตสฺสาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา สาวตฺถิยํ วิหรโนฺต จิตฺตหตฺถเตฺถรํ อารพฺภ กเถสิฯ

เอโก กิร สาวตฺถิวาสี กุลปุโตฺต นฏฺฐโคณํ ปริเยสโนฺต อรญฺญํ ปวิสิตฺวา มชฺฌนฺหิเก กาเล โคณํ ทิสฺวา โคยูเถ วิสฺสเชฺชตฺวา, ‘‘อวสฺสํ อยฺยานํ สนฺติเก อาหารมตฺตํ ลภิสฺสามี’’ติ ขุปฺปิปาสาปีฬิโต วิหารํ ปวิสิตฺวา ภิกฺขูนํ สนฺติกํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ ตสฺมิํ โข ปน สมเย ภิกฺขูนํ อวกฺการปาติยํ ภุตฺตาวเสสกํ ภตฺตํ โหติ, เต ตํ ฉาตกปีฬิตํ ทิสฺวา, ‘‘อิโต ภตฺตํ คเหตฺวา ภุญฺชาหี’’ติ วทิํสุฯ พุทฺธกาเล จ ปน อเนกสูปพฺยญฺชนํ ภตฺตํ อุปฺปชฺชติ, โส ตโต ยาปนมตฺตํ คเหตฺวา ภุญฺชิตฺวา ปานียํ ปิวิตฺวา หเตฺถ โธวิตฺวา ภิกฺขู วนฺทิตฺวา, ‘‘กิํ, ภเนฺต, อชฺช, อยฺยา, นิมนฺตนฏฺฐานํ อคมํสู’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘นตฺถิ, อุปาสก, ภิกฺขู อิมินาว นีหาเรน นิพทฺธํ ลภนฺตี’’ติฯ โส ‘‘มยํ อุฏฺฐาย สมุฏฺฐาย รตฺตินฺทิวํ นิพทฺธํ กมฺมํ กโรนฺตาปิ เอวํ มธุรพฺยญฺชนํ ภตฺตํ น ลภาม, อิเม กิร นิพทฺธํ ภุญฺชนฺติ, กิํ เม คิหิภาเวน, ภิกฺขุ ภวิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา ภิกฺขู อุปสงฺกมิตฺวา ปพฺพชฺชํ ยาจิฯ อถ นํ ภิกฺขู ‘‘สาธุ อุปาสกา’’ติ ปพฺพาเชสุํฯ

โส ลทฺธูปสมฺปโท สพฺพปฺปการํ วตฺตปฏิวตฺตํ อกาสิฯ โส พุทฺธานํ อุปฺปเนฺนน ลาภสกฺกาเรน กติปาหจฺจเยน ถูลสรีโร อโหสิฯ ตโต จิเนฺตสิ – ‘‘กิํ เม ภิกฺขาย จริตฺวา ชีวิเตน, คิหี ภวิสฺสามี’’ติฯ โส วิพฺภมิตฺวา เคหํ ปาวิสิฯ ตสฺส เคเห กมฺมํ กโรนฺตสฺส กติปาเหเนว สรีรํ มิลายิฯ ตโต ‘‘กิํ เม อิมินา ทุเกฺขน, สมโณ ภวิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา ปุน คนฺตฺวา ปพฺพชิฯ โส กติปาหํ วีตินาเมตฺวา ปุน อุกฺกณฺฐิตฺวา วิพฺภมิ, ปพฺพชิตกาเล ปน ภิกฺขูนํ อุปการโก โหติฯ โส กติปาเหเนว ปุนปิ อุกฺกณฺฐิตฺวา, ‘‘กิํ เม คิหิภาเวน, ปพฺพชิสฺสามี’’ติ คนฺตฺวา ภิกฺขู วนฺทิตฺวา ปพฺพชฺชํ ยาจิฯ อถ นํ ภิกฺขู อุปการวเสน ปุน ปพฺพาชยิํสุฯ เอวํ โส อิมินา นิยาเมเนว ฉกฺขตฺตุํ ปพฺพชิตฺวา อุปฺปพฺพชิโตฯ ตสฺส ภิกฺขู ‘‘เอส จิตฺตวสิโก หุตฺวา วิจรตี’’ติ **จิตฺตหตฺถเตฺถโร**ติ นามํ กริํสุฯ

ตเสฺสวํ อปราปรํ วิจรนฺตเสฺสว ภริยา คพฺภินี อโหสิฯ โส สตฺตเม วาเร อรญฺญโต กสิภณฺฑมาทาย เคหํ คนฺตฺวา ภณฺฑกํ ฐเปตฺวา ‘‘อตฺตโน กาสาวํ คณฺหิสฺสามี’’ติ คพฺภํ ปาวิสิ ฯ ตสฺมิํ ขเณ ตสฺส ภริยา นิปชฺชิตฺวา นิทฺทายติฯ ตสฺสา นิวตฺถสาฏโก อปคโต โหติ, มุขโต จ ลาลา ปคฺฆรติ, นาสา ฆุรฆุรายติ, มุขํ วิวฏํ, ทนฺเต ฆํสติ, สา ตสฺส อุทฺธุมาตกสรีรํ วิย อุปฏฺฐาสิฯ โส ‘‘อนิจฺจํ ทุกฺขํ อิท’’นฺติ สญฺญํ ลภิตฺวา, ‘‘อหํ เอตฺตกํ กาลํ ปพฺพชิตฺวา อิมํ นิสฺสาย ภิกฺขุภาเว สณฺฐาตุํ นาสกฺขิ’’นฺติ กาสายโกฏิยํ คเหตฺวา อุทเร พนฺธิตฺวา เคหา นิกฺขมิฯ

อถสฺส อนฺนฺตรเคเห ฐิตา สสฺสุ ตํ ตถา คจฺฉนฺตํ ทิสฺวา, ‘‘อยํ ปฏิอุกฺกณฺฐิโต ภวิสฺสติ, อิทาเนว อรญฺญโต อาคนฺตฺวา กาสาวํ อุทเร พนฺธิตฺวาว เคหา นิกฺขโนฺต วิหาราภิมุโข คจฺฉติ, กึ นุ โข’’ติ เคหํ ปวิสิตฺวา นิทฺทายมานํ ธีตรํ ปสฺสิตฺวา ‘‘อิมํ ทิสฺวา โส วิปฺปฏิสารี หุตฺวา คโต’’ติ ญตฺวา ธีตรํ ปหริตฺวา ‘‘อุเฏฺฐหิ กาฬกณฺณิ, สามิโก เต ตํ นิทฺทายมานํ ทิสฺวา วิปฺปฏิสารี หุตฺวา คโต, นตฺถิ โส อิโต ปฏฺฐาย ตุยฺห’’นฺติ อาหฯ ‘‘อเปหิ อเปหิ, อมฺม, กุโต ตสฺส คมนํ อตฺถิ, กติปาเหเนว ปุนาคมิสฺสตี’’ติ อาหฯ โสปิ ‘‘อนิจฺจํ ทุกฺข’’นฺติ วตฺวา คจฺฉโนฺต คจฺฉโนฺตว โสตาปตฺติผลํ ปาปุณิฯ โส คนฺตฺวา ภิกฺขู วนฺทิตฺวา ปพฺพชฺชํ ยาจิฯ ‘‘น สกฺขิสฺสาม มยํ ตํ ปพฺพาเชตุํ, กุโต ตุยฺหํ สมณภาโว, สตฺตกนิสานปาสาณสทิสํ ตว สีส’’นฺติฯ ‘‘ภเนฺต, อิทานิ มํ อนุกมฺปาย เอกวารํ ปพฺพาเชถา’’ติฯ เต ตํ อุปการวเสน ปพฺพาชยิํสุฯ โส กติปาเหเนว สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณิฯ

เตปิ นํ อาหํสุ – ‘‘อาวุโส จิตฺตหตฺถ, ตว คมนสมยํ ตฺวเมว ชาเนยฺยาสิ, อิมสฺมิํ วาเร เต จิรายิต’’นฺติฯ ‘‘ภเนฺต, สํสคฺคสฺส อตฺถิภาวกาเล คตมฺหา, โส โน สํสโคฺค ฉิโนฺน, อิทานิ อคมนธมฺมา ชาตมฺหา’’ติฯ ภิกฺขู สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา, ‘‘ภเนฺต, อยํ ภิกฺขุ อเมฺหหิ เอวํ วุโตฺต เอวํ นาม กเถสิ, อญฺญํ พฺยากโรติ, อภูตํ วทตี’’ติ อาหํสุฯ สตฺถา ‘‘อาม, ภิกฺขเว, มม ปุโตฺต อตฺตโน อนวฏฺฐิตจิตฺตกาเล สทฺธมฺมํ อชานนกาเล คมนาคมนํ อกาสิ, อิทานิสฺส ปุญฺญญฺจ ปาปญฺจ ปหีน’’นฺติ วตฺวา อิมา เทฺว คาถา อาห –

๓๘. ‘‘อนวฏฺฐิตจิตฺตสฺส, สทฺธมฺมํ อวิชานโต;
ปริปฺลวปสาทสฺส, ปญฺญา น ปริปูรติฯ

๓๙. ‘‘อนวสฺสุตจิตฺตสฺส, อนนฺวาหตเจตโส;
ปุญฺญปาปปหีนสฺส, นตฺถิ ชาครโต ภย’’นฺติฯ

ตตฺถ **อนวฏฺฐิตจิตฺตสฺสา**ติ จิตฺตํ นาเมตํ กสฺสจิ นิพทฺธํ วา ถาวรํ วา นตฺถิฯ โย ปน ปุคฺคโล อสฺสปิเฎฺฐ ฐปิตกุมฺภณฺฑํ วิย จ ถุสราสิมฺหิ โกฏฺฏิตขาณุโก วิย จ ขลฺลาฏสีเส ฐปิตกทมฺพปุปฺผํ วิย จ น กตฺถจิ สณฺฐาติ, กทาจิ พุทฺธสาวโก โหติ, กทาจิ อาชีวโก, กทาจิ นิคโณฺฐ, กทาจิ ตาปโสฯ เอวรูโป ปุคฺคโล อนวฏฺฐิตจิโตฺต นามฯ ตสฺส อนวฏฺฐิตจิตฺตสฺสฯ **สทฺธมฺมํ อวิชานโต**ติ สตฺตติํสโพธิปกฺขิยธมฺมเภทํ อิมํ สทฺธมฺมํ อวิชานนฺตสฺส ปริตฺตสทฺธตาย วา อุปฺลวสทฺธตาย วา **ปริปฺลวปสาทสฺส** กามาวจรรูปาวจราทิเภทา **ปญฺญา น ปริปูรติ**ฯ กามาวจรายปิ อปริปูรยมานาย กุโตว รูปาวจรารูปาวจรโลกุตฺตรปญฺญา ปริปูริสฺสตีติ ทีเปติฯ **อนวสฺสุตจิตฺตสฺสา**ติ ราเคน อตินฺตจิตฺตสฺสฯ **อนนฺวาหตเจตโส**ติ ‘‘อาหตจิโตฺต ขิลชาโต’’ติ (ที. นิ. ๓.๓๑๙; วิภ. ๙๔๑; ม. นิ. ๑.๑๘๕) อาคตฏฺฐาเน โทเสน จิตฺตสฺส ปหตภาโว วุโตฺต, อิธ ปน โทเสน อปฺปฏิหตจิตฺตสฺสาติ อโตฺถฯ **ปุญฺญปาปปหีนสฺสา**ติ จตุตฺถมเคฺคน ปหีนปุญฺญสฺส เจว ปหีนปาปสฺส จ ขีณาสวสฺสฯ **นตฺถิ ชาครโต ภย**นฺติ ขีณาสวสฺส ชาครนฺตเสฺสว อภยภาโว กถิโต วิยฯ โส ปน สทฺธาทีหิ ปญฺจหิ ชาครธเมฺมหิ สมนฺนาคตตฺตา ชาคโร นามฯ ตสฺมา ตสฺส ชาครนฺตสฺสาปิ อชาครนฺตสฺสาปิ กิเลสภยํ นตฺถิ กิเลสานํ อปจฺฉาวตฺตนโตฯ น หิ ตํ กิเลสา อนุพนฺธนฺติ เตน เตน มเคฺคน ปหีนานํ กิเลสานํ ปุน อนุปคมนโตฯ เตนวาห – ‘‘โสตาปตฺติมเคฺคน เย กิเลสา ปหีนา, เต กิเลเส น ปุเนติ น ปเจฺจติ น ปจฺจาคจฺฉติ, สกทาคามิอนาคามิอรหตฺตมเคฺคน เย กิเลสา ปหีนา, เต กิเลเส น ปุเนติ น ปเจฺจติ น ปจฺจาคจฺฉตี’’ติ (จูฬนิ. เมตฺตคูมาณวปุจฺฉานิเทฺทส ๒๗)ฯ

เทสนา มหาชนสฺส สาตฺถิกา สผลา อโหสิฯ

อเถกทิวสํ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ ‘‘ภาริยา วติเม, อาวุโส, กิเลสา นาม, เอวรูปสฺส อรหตฺตสฺส อุปนิสฺสายสมฺปนฺนํ กุลปุตฺต กิเลเสหิ อาโลฬิโต สตฺตวาเร คิหี หุตฺวา สตฺตวาเร ปพฺพชิโต’’ติฯ สตฺถา เตสํ ตํ กถาปวตฺติํ สุตฺวา ตงฺขณานุรูเปน คมเนน ธมฺมสภํ คนฺตฺวา พุทฺธาสเน นิสิโนฺน ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา, ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต เอวเมว, ภิกฺขเว, กิเลสา นาม ภาริยา, สเจ เอเต รูปิโน หุตฺวา กตฺถจิ ปกฺขิปิตุํ สกฺกา ภเวยฺยุํ, จกฺกวาฬํ อติสมฺพาธํ, พฺรหฺมโลโก อตินีจโกติ โอกาโส เนสํ น ภเวยฺย, มาทิสมฺปิ นาเมเต ปญฺญาสมฺปนฺนํ ปุริสาชาเนยฺยํ อาโลเฬนฺติ, อวเสเสสุ กา กถา? ‘‘อหญฺหิ อฑฺฒนาฬิมตฺตํ วรกโจรกํ กุณฺฐกุทาลญฺจ นิสฺสาย ฉ วาเร ปพฺพชิตฺวา อุปฺปพฺพชิตปุโพฺพ’’ติฯ ‘‘กทา, ภเนฺต, กทา สุคตา’’ติ? ‘‘สุณิสฺสถ, ภิกฺขเว’’ติฯ ‘‘อาม, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘เตน หิ สุณาถา’’ติ อตีตํ อาหริ –

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต กุทาลปณฺฑิโต นาม พาหิรกปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา อฏฺฐ มาเส หิมวเนฺต วสิตฺวา วสฺสารตฺตสมเย ภูมิยา ตินฺตาย ‘‘เคเห เม อฑฺฒนาฬิมโตฺต วรกโจรโก จ กุณฺฐกุทาลโก จ อตฺถิ, วรกโจรกพีชํ มา นสฺสี’’ติ อุปฺปพฺพชิตฺวา เอกํ ฐานํ กุทาเลน กสิตฺวา ตํ พีชํ วปิตฺวา วติํ กตฺวา ปกฺกกาเล อุทฺธริตฺวา นาฬิมตฺตพีชํ ฐเปตฺวา เสสํ ขาทิฯ โส ‘‘กิํ เม ทานิ เคเหน, ปุน อฏฺฐ มาเส ปพฺพชิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา นิกฺขมิตฺวา ปพฺพชิฯ อิมินาว นีหาเรน นาฬิมตฺตํ วรกโจรกญฺจ กุณฺฐกุทาลญฺจ นิสฺสาย สตฺตวาเร คิหี หุตฺวา สตฺตวาเร ปพฺพชิตฺวา สตฺตเม ปน วาเร จิเนฺตสิ – ‘‘อหํ ฉ วาเร อิมํ กุณฺฐกุทาลํ นิสฺสาย คิหี หุตฺวา ปพฺพชิโต, กตฺถจิเทว นํ ฉเฑฺฑสฺสามี’’ติฯ โส คงฺคาย ตีรํ คนฺตฺวา, ‘‘ปติตฏฺฐานํ ปสฺสโนฺต โอตริตฺวา คเณฺหยฺยํ, ยถาสฺส ปติตฏฺฐานํ น ปสฺสามิ, ตถา นํ ฉเฑฺฑสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา นาฬิมตฺตํ พีชํ ปิโลติกาย พนฺธิตฺวา ปิโลติกํ กุทาลผลเก พนฺธิตฺวา กุทาลํ อคฺคทณฺฑเก คเหตฺวา คงฺคาย ตีเร ฐิโต อกฺขีนิ นิมีเลตฺวา อุปริสีเส ติกฺขตฺตุํ อาวิชฺฌิตฺวา คงฺคายํ ขิปิตฺวา นิวตฺติตฺวา โอโลเกโนฺต ปติตฏฺฐานํ อทิสฺวา ‘‘ชิตํ เม, ชิตํ เม’’ติ ติกฺขตฺตุํ สทฺทมกาสิฯ

ตสฺมิํ ขเณ พาราณสิราชา ปจฺจนฺตํ วูปสเมตฺวา อาคนฺตฺวา นทีตีเร ขนฺธาวารํ นิวาเสตฺวา นฺหานตฺถาย นทิํ โอติโณฺณ ตํ สทฺทํ อโสฺสสิฯ ราชูนญฺจ นาม ‘‘ชิตํ เม’’ติ สโทฺท อมนาโป โหติ, โส ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา, ‘‘อหํ อิทานิ อมิตฺตมทฺทนํ กตฺวา ‘ชิตํ เม’ติ อาคโต, ตฺวํ ปน ‘ชิตํ เม, ชิตํ เม’ติ วิรวสิ, กิํ นาเมต’’นฺติ ปุจฺฉิฯ กุทาลปณฺฑิโต ‘‘ตฺวํ พาหิรกโจเร ชินิ, ตยา ชิตํ ปุน อวชิตเมว โหติ, มยา ปน อชฺฌตฺติโก โลภโจโร ชิโต, โส ปุน มํ น ชินิสฺสติ, ตเสฺสว ชโย สาธู’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

> ‘‘น ตํ ชิตํ สาธุ ชิตํ, ยํ ชิตํ อวชียติ;
> ตํ โข ชิตํ สาธุ ชิตํ, ยํ ชิตํ นาวชียตี’’ติฯ (ชา. ๑.๑.๗๐);

ตํ ขณํเยว จ คงฺคํ โอโลเกโนฺต อาโปกสิณํ นิพฺพเตฺตตฺวา อธิคตวิเสโส อากาเส ปลฺลงฺกน นิสีทิฯ ราชา มหาปุริสสฺส ธมฺมกถํ สุตฺวา วนฺทิตฺวา ปพฺพชฺชํ ยาจิตฺวา สทฺธิํ พลกาเยน ปพฺพชิฯ โยชนมตฺตา ปริสา อโหสิฯ อปโรปิ สามนฺตราชา ตสฺส ปพฺพชิตภาวํ สุตฺวา, ‘‘ตสฺส รชฺชํ คณฺหิสฺสามี’’ติ อาคนฺตฺวา ตถา สมิทฺธํ นครํ สุญฺญํ ทิสฺวา, ‘‘เอวรูปํ นครํ ฉเฑฺฑตฺวา ปพฺพชิโต ราชา โอรเก ฐาเนน ปพฺพชิสฺสติ, มยาปิ ปพฺพชิตุํ วฏฺฏตี’’ติ จิเนฺตตฺวา ตตฺถ คนฺตฺวา มหาปุริสํ อุปสงฺกมิตฺวา ปพฺพชฺชํ ยาจิตฺวา สปริวาโร ปพฺพชิฯ เอเตเนว นีหาเรน สตฺต

ราชาโน ปพฺพชึสุฯ สตฺตโยชนิโก อสฺสโม อโหสิฯ สตฺต ราชาโน โภเค ฉฑฺฑตฺวา เอตฺตกํ ชนํ คเหตฺวา ปพฺพชึสุฯ มหาปุริโส พฺรหฺมจริยวาสํ วสิตฺวา พฺรหฺมโลกูปโค อโหสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา, ‘‘อหํ, ภิกฺขเว, ตทา กุทาลปณฺฑิโต อโหสึ, กิเลสา นาเมเต เอวํ ภาริยา’’ติ อาหฯ

จิตฺตหตฺถเตฺถรวตฺถุ ปญฺจมํฯ

๖. ปญฺจสตภิกฺขุวตฺถุ

กุมฺภูปมนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา สาวตฺถิยํ วิหรนฺโต อารทฺธวิปสฺสเก ภิกฺขู อารพฺภ กเถสิฯ

สาวตฺถิยํ กิร ปญฺจสตา ภิกฺขู สตฺถุ สนฺติเก ยาว อรหตฺตา กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา, ‘‘สมณธมฺมํ กริสฺสามา’’ติ โยชนสตมคฺคํ คนฺตฺวา เอกํ มหาวาสคามํ อคมํสุฯ อถ เต มนุสฺสา ทิสฺวา ปญฺญตฺตาสเน นิสีทาเปตฺวา ปณีเตหิ ยาคุภตฺตาทีหิ ปริวิสิตฺวา, ‘‘กหํ, ภนฺเต, คจฺฉถา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา, ‘‘ยถาผาสุกฏฺฐาน’’นฺติ วุตฺเต, ‘‘ภนฺเต, อิมํ เตมาสํ อิเธว วสถ, มยมฺปิ ตุมฺหากํ สนฺติเก สรเณสุ ปติฏฺฐาย ปญฺจ สีลานิ รกฺขิสฺสามา’’ติ ยาจิตฺวา เตสํ อธิวาสนํ วิทิตฺวา, ‘‘อวิทูเร ฐาเน มหนฺโต วนสโณฺฑ อตฺถิ, เอตฺถ วสถ, ภนฺเต’’ติ วตฺวา อุโยฺยเชสุํฯ ภิกฺขู ตํ วนสณฺฑํ ปวิสึสุฯ ตสฺมึ วนสเณฺฑ อธิวตฺถา เทวตา ‘‘สีลวนฺโต, อยฺยา, อิมํ วนสณฺฑํ อนุปฺปตฺตา, อยุตฺตํ โข ปน อสฺมากํ อเยฺยสุ อิธ วสเนฺตสุ ปุตฺตทาเร คเหตฺวา รุเกฺข อภิรุยฺห วสิตุ’’นฺติ รุกฺขโต โอตริตฺวา ภูมิยํ นิสีทิตฺวา จินฺตยึสุ, ‘‘อยฺยา, อิมสฺมึ ฐาเน อเชฺชกรตฺตึ วสิตฺวา อทฺธา เสฺว คมิสฺสนฺตี’’ติฯ ภิกฺขูปิ ปุนทิวเส อโนฺตคาเม ปิณฺฑาย จริตฺวา ปุน ตเมว วนสณฺฑํ อาคมึสุฯ เทวตา ‘‘ภิกฺขุสโงฺฆ สฺวาตนาย เกนจิ นิมนฺติโต ภวิสฺสติ, ตสฺมา ปุนาคจฺฉติ , อชฺช คมนํ น ภวิสฺสติ, เสฺว คมิสฺสติ มเญฺญ’’ติ อิมินา อุปาเยน อฑฺฒมาสมตฺตํ ภูมิยเมว อจฺฉึสุฯ

ตโต จินฺตยึสุ – ‘‘ภทนฺตา อิมํ เตมาสํ อิเธว มเญฺญ วสิสฺสนฺติ, อิเธว โข ปน อิเมสุ วสเนฺตสุ อมฺหากํ รุเกฺข อภิรุหิตฺวา นิสีทิตุมฺปิ น ยุตฺตํ, เตมาสํ ปุตฺตทาเร คเหตฺวา ภูมิยํ นิสีทนฏฺฐานานิปิ ทุกฺขานิ, กิญฺจิ กตฺวา อิเม ภิกฺขู ปลาเปตุํ วฏฺฏตี’’ติฯ ตา เตสุ เตสุ รตฺติฏฺฐานทิวาฏฺฐาเนสุ เจว จงฺกมนโกฏีสุ จ ฉินฺนสีสานิ กพนฺธานิ ทเสฺสตุํ อมนุสฺสสทฺทญฺจ ภาเวตุํ อารภึสุฯ ภิกฺขูนํ ขิปิตกาสาทโย โรคา ปวตฺตึสุฯ เต อญฺญมญฺญํ ‘‘ตุยฺหํ, อาวุโส, กึ รุชฺชตี’’ติ ปุจฺฉนฺตา, ‘‘มยฺหํ ขิปิตโรโค, มยฺหํ กาโส’’ติ วตฺวา, ‘‘อาวุโส, อหํ อชฺช จงฺกมนโกฏิยํ ฉินฺนสีสํ อทฺทสํ, อหํ รตฺติฏฺฐาเน กพนฺธํ อทฺทสํ , อหํ ทิวาฏฺฐาเน อมนุสฺสสทฺทํ อโสฺสสึ, ปริวเชฺชตพฺพยุตฺตกมิทํ ฐานํ, อมฺหากํ อิธ อผาสุกํ อโหสิ, สตฺถุ สนฺติกํ คมิสฺสามา’’ติ นิกฺขมิตฺวา อนุปุเพฺพน สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึสุฯ

อถ เน สตฺถา อาห – ‘‘กึ, ภิกฺขเว, ตสฺมึ ฐาเน วสิตุํ น สกฺขิสฺสถา’’ติ? ‘‘อาม, ภนฺเต, อมฺหากํ ตสฺมึ ฐาเน วสนฺตานํ เอวรูปานิ เภรวารมฺมณานิ อุปฏฺฐหนฺติ, เอวรูปํ อผาสุกํ โหติ, เตน มยํ ‘วเชฺชตพฺพยุตฺตกมิทํ ฐาน’นฺติ ตํ ฉเฑฺฑตฺวา ตุมฺหากํ สนฺติกํ อาคตา’’ติฯ ‘‘ภิกฺขเว, ตเตฺถว ตุมฺหากํ คนฺตุํ วฏฺฏตี’’ติฯ ‘‘น สกฺกา, ภนฺเต’’ติฯ ‘‘ภิกฺขเว, ตุเมฺห อาวุธํ อคฺคเหตฺวา คตา, อิทานิ อาวุธํ คเหตฺวา คจฺฉถา’’ติฯ ‘‘กตราวุธํ, ภนฺเต’’ติ? สตฺถา ‘‘อหํ อาวุธํ โว ทสฺสามิ, มยา ทินฺนํ อาวุธํ คเหตฺวา คจฺฉถา’’ติ วตฺวา –

‘‘กรณียมตฺถกุสเลน, ยนฺต สนฺตํ ปทํ อภิสเมจฺจ;
สโกฺก อุชู จ สุหุชู จ, สุวโจ จสฺส มุทุ อนติมานี’’ติฯ (ขุ. ปา. ๙.๑; สุ. นิ. ๑๔๓) –

สกลํ **เมตฺตสุตฺตํ** กเถตฺวา, ‘‘ภิกฺขเว, อิมํ ตุเมฺห พหิ วิหารสฺส วนสณฺฑโต ปฏฺฐาย สชฺฌายนฺตา อโนฺตวิหารํ ปวิเสยฺยาถา’’ติ อุโยฺยเชสิฯ เต สตฺถารํ วนฺทิตฺวา นิกฺขมิตฺวา อนุปุเพฺพน ตํ ฐานํ ปตฺวา พหิวิหาเร คณสชฺฌายํ กตฺวา สชฺฌายมานา วนสณฺฑํ ปวิสิํสุฯ สกลวนสเณฺฑ เทวตา เมตฺตจิตฺตํ ปฏิลภิตฺวา เตสํ ปจฺจุคฺคมนํ กตฺวา ปตฺตจีวรปฏิคฺคหณํ อาปุจฺฉิํสุ, หตฺถปาทสมฺพาหนํ อาปุจฺฉิํสุ, เตสํ ตตฺถ ตตฺถ อารกฺขํ สํวิทหิํสุ, ปกฺกธูปนเตลํ วิย สนฺนิสินฺนา อเหสุํฯ กตฺถจิ อมนุสฺสสโทฺท นาม นาโหสิฯ เตสํ ภิกฺขูนํ จิตฺตํ เอกคฺคํ อโหสิฯ เต รตฺติฏฺฐานทิวาฏฺฐาเนสุ นิสินฺนา วิปสฺสนาย จิตฺตํ โอตาเรตฺวา อตฺตนิ ขยวยํ ปฏฺฐเปตฺวา, ‘‘อยํ อตฺตภาโว นาม ภิชฺชนกเฏฺฐน อถาวรเฏฺฐน กุลาลภาชนสทิโส’’ติ วิปสฺสนํ วฑฺฒยิํสุฯ สมฺมาสมฺพุโทฺธ คนฺธกุฏิยา นิสิโนฺนว เตสํ วิปสฺสนาย อารทฺธภาวํ ญตฺวา เต ภิกฺขู อามเนฺตตฺวา, ‘‘เอวเมว, ภิกฺขเว, อยํ อตฺตภาโว นาม ภิชฺชนกเฏฺฐน อถาวรเฏฺฐน กุลาลภาชนสทิโส เอวา’’ติ วตฺวา โอภาสํ ผริตฺวา โยชนสเต ฐิโตปิ อภิมุเข นิสิโนฺน วิย ฉพฺพณฺณรํสิโย วิสฺสเชฺชตฺวา ทิสฺสมาเนน รูเปน อิมํ คาถมาห –

๔๐. ‘‘กุมฺภูปมํ กายมิมํ วิทิตฺวา, นครูปมํ จิตฺตมิทํ ฐเปตฺวา;
โยเธถ มารํ ปญฺญาวุเธน, ชิตญฺจ รเกฺข อนิเวสโน สิยา’’ติฯ

ตตฺถ **กุมฺภูปม**นฺติ อพลทุพฺพลเฏฺฐน อนทฺธนิยตาวกาลิกเฏฺฐน อิมํ เกสาทิสมูหสงฺขาตํ กายํ กุมฺภูปมํ กุลาลภาชนสทิสํ วิทิตฺวาฯ **นครูปมํ จิตฺตมิทํ ฐเปตฺวา**ติ นครํ นาม พหิทฺธา ถิรํ โหติ, คมฺภีรปริขํ ปาการปริกฺขิตฺตํ ทฺวารฏฺฏาลกยุตฺตํ, อโนฺตสุวิภตฺตวีถิจตุกฺกสิงฺฆาฏกสมฺปนฺนํ อนฺตราปณํ, ตํ ‘‘วิลุมฺปิสฺสามา’’ติ พหิทฺธา โจรา อาคนฺตฺวา ปวิสิตุํ อสโกฺกนฺตา ปพฺพตํ อาสชฺช ปฏิหตา วิย คจฺฉนฺติ, เอวเมว ปณฺฑิโต กุลปุโตฺต อตฺตโน วิปสฺสนาจิตฺตํ ถิรํ นครสทิสํ กตฺวา ฐเปตฺวา นคเร ฐิโต เอกโตธาราทินานปฺปการาวุเธน โจรคณํ วิย วิปสฺสนามเยน จ อริยมคฺคมเยน จ ปญฺญาวุเธน ตํตํมคฺควชฺฌํ กิเลสมารํ ปฏิพาหโนฺต ตํ ตํ กิเลสมารํ โยเธถ, ปหเรยฺยาถาติ อโตฺถฯ **ชิตญฺจ รเกฺข**ติ ชิตญฺจ อุปฺปาทิตํ ตรุณวิปสฺสนํ อาวาสสปฺปายอุตุสปฺปายโภชนสปฺปายปุคฺคลสปฺปายธมฺมสฺสวนสปฺปายาทีนิ อาเสวโนฺต อนฺตรนฺตรา สมาปตฺติํ สมาปชฺชิตฺวา ตโต วุฏฺฐาย สุทฺธจิเตฺตน สงฺขาเร สมฺมสโนฺต รเกฺขยฺยฯ

อนิเวสโน สิยาติ อนาลโย ภเวยฺยฯ ยถา นาม โยโธ สงฺคามสีเส พลโกฏฺฐกํ กตฺวา อมิเตฺตหิ สทฺธิํ ยุชฺฌโนฺต ฉาโต วา ปิปาสิโต วา หุตฺวา สนฺนาเห วา สิถิเล อาวุเธ วา ปติเต พลโกฏฺฐกํ ปวิสิตฺวา วิสฺสมิตฺวา ภุญฺชิตฺวา ปิวิตฺวา สนฺนหิตฺวา อาวุธํ คเหตฺวา ปุน นิกฺขมิตฺวา ยุชฺฌโนฺต ปรเสนํ มทฺทติ, อชิตํ ชินาติ, ชิตํ รกฺขติฯ โส หิ สเจ พลโกฏฺฐเก ฐิโต เอวํ วิสฺสมโนฺต ตํ อสฺสาเทโนฺต อเจฺฉยฺย, รชฺชํ ปรหตฺถคตํ กเรยฺย, เอวเมว, ภิกฺขุ, ปฏิลทฺธํ ตรุณวิปสฺสนํ ปุนปฺปุนํ สมาปตฺติํ สมาปชฺชิตฺวา ตโต วุฏฺฐาย สุทฺธจิเตฺตน สงฺขาเร สมฺมสโนฺต รกฺขิตุํ สโกฺกติ, อุตฺตริมคฺคผลปฏิลาเภน กิเลสมารํ ชินาติฯ สเจ ปน โส สมาปตฺติเมว อสฺสาเทติ, สุทฺธจิเตฺตน ปุนปฺปุนํ สงฺขาเร น สมฺมสติ, มคฺคผลปฏิเวธํ กาตุํ น สโกฺกติฯ ตสฺมา รกฺขิตพฺพยุตฺตกํ รกฺขโนฺต อนิเวสโน สิยา, สมาปตฺติํ นิเวสนํ กตฺวา ตตฺถ น นิเวเสยฺย, อาลยํ น กเรยฺยาติ อโตฺถฯ ‘‘อทฺธา ตุเมฺหปิ เอวํ กโรถา’’ติ เอวํ สตฺถา เตสํ ภิกฺขูนํ ธมฺมํ เทเสสิฯ

เทสนาวสาเน ปญฺจสตา ภิกฺขู นิสินฺนฏฺฐาเน นิสินฺนาเยว สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปตฺวา ตถาคตสฺส สุวณฺณวณฺณํ สรีรํ วณฺณยนฺตา โถเมนฺตา วนฺทนฺตาว อาคจฺฉิํสูติฯ

๗. ปูติคตฺตติสฺสเตฺถรวตฺถุ

อจิรํ วตยํ กาโยติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา สาวตฺถิยํ วิหรนฺโต ปูติคตฺตติสฺสเตฺถรํ อารพฺภ กเถสิฯ

เอโก กิร สาวตฺถิวาสี กุลปุตฺโต สตฺถุ สนฺติเก ธมฺมํ สุตฺวา สาสเน อุรํ ทตฺวา ปพฺพชิโต, โส ลทฺธูปสมฺปโท ติสฺสเตฺถโร นาม อโหสิฯ คจฺฉนฺเต คจฺฉนฺเต กาเล ตสฺส สรีเร โรโค อุทปาทิฯ สาสปมตฺติโย ปีฬกา อุฏฺฐหึสุฯ ตา อนุปุพฺเพน มุคฺคมตฺตา กลายมตฺตา โกลฏฺฐิมตฺตา อามลกมตฺตา เพฬุวสลาฏุมตฺตา เพฬุวมตฺตา หุตฺวา ปภิชฺชึสุ, สกลสรีรํ ฉิทฺทาวฉิทฺทํ อโหสิฯ **ปูติคตฺตติสฺสเตฺถโร**เตฺววสฺส นามํ อุทปาทิฯ อถสฺส อปรภาเค อฏฺฐีนิ ภิชฺชึสุฯ โส อปฺปฏิชคฺคิโย อโหสิฯ นิวาสนปารุปนํ ปุพฺพโลหิตมกฺขิตํ ชาลปูวสทิสํ อโหสิฯ สทฺธิวิหาริกาทโย ปฏิชคฺคิตุํ อสโกฺกนฺตา ฉฑฺฑยึสุฯ โส อนาโถ หุตฺวา นิปชฺชิฯ

พุทฺธานญฺจ นาม เทฺว วาเร โลกโวโลกนํ อวิชหิตํ โหติฯ ปจฺจูสกาเล โลกํ โวโลเกนฺตา จกฺกวาฬมุขวฏฺฏิโต ปฏฺฐาย คนฺธกุฏิอภิมุขํ ญาณํ กตฺวา โอโลเกนฺติ, สายํ โอโลเกนฺตา คนฺธกุฏิโต ปฏฺฐาย พาหิราภิมุขํ ญาณํ กตฺวา โอโลเกนฺติฯ ตสฺมิํ ปน สมเย ภควโต ญาณชาลสฺส อโนฺต ปูติคตฺตติสฺสเตฺถโร ปญฺญายิฯ สตฺถา ตสฺส ภิกฺขุโน อรหตฺตสฺส อุปนิสฺสยํ ทิสฺวา, ''อยํ สทฺธิวิหาริกาทีหิ ฉฑฺฑิโต, อิทานิสฺส มํ ฐเปตฺวา อญฺญํ ปฏิสรณํ นตฺถี''ติ คนฺธกุฏิโต นิกฺขมิตฺวา วิหารจาริกํ จรมาโน วิย อคฺคิสาลํ คนฺตฺวา อุกฺขลิํ โธวิตฺวา อุทกํ ทตฺวา อุทฺธนํ อาโรเปตฺวา อุทกสฺส ตตฺตภาวํ อาคมยมาโน อคฺคิสาลายเมว อฏฺฐาสิฯ ตตฺตภาวํ ชานิตฺวา คนฺตฺวา ตสฺส ภิกฺขุโน นิปนฺนมญฺจโกฏิยํ คณฺหิ, ตทา ภิกฺขู ''อเปถ, ภเนฺต, มยํ คณฺหิสฺสามา''ติ มญฺจกํ คเหตฺวา อคฺคิสาลํ อานยึสุฯ สตฺถา อมฺพณํ อาหราเปตฺวา อุโณฺหทกํ อาสิญฺจิตฺวา เตหิ ภิกฺขูหิ ตสฺส ปารุปนํ คาหาเปตฺวา อุโณฺหทเก มทฺทาเปตฺวา มนฺทาตเป วิสฺสชฺชาเปสิฯ อถสฺส สนฺติเก ฐตฺวา สรีรํ อุโณฺหทเกน เตเมตฺวา ฆํสิตฺวา นฺหาเปสิ, ตสฺส นหานปริโยสาเน ปารุปนํ สุกฺขิฯ อถ นํ ตํ นิวาสาเปตฺวา นิวตฺถกาสาวํ อุทเก มทฺทาเปตฺวา อาตเป วิสฺสชฺชาเปสิฯ อถสฺส คเตฺต อุทเก ฉินฺนมเตฺต ตมฺปิ สุกฺขิฯ โส เอกํ กาสาวํ นิวาเสตฺวา เอกํ ปารุปิตฺวา สลฺลหุกสรีโร เอกคฺคจิโตฺต มญฺจเก นิปชฺชิฯ สตฺถา ตสฺส อุสฺสีสเก ฐตฺวา, ''ภิกฺขุ อยํ ตว กาโย อเปตวิญฺญาโณ นิรุปกาโร หุตฺวา กลิงฺครํ วิย ปถวิยํ เสสฺสตี''ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๔๑. ''อจิรํ วตยํ กาโย, ปถวิํ อธิเสสฺสติ;
ฉุโทฺธ อเปตวิญฺญาโณ, นิรตฺถํว กลิงฺคร''นฺติฯ

ตตฺถ **อจิรํ วตา**ติ ภิกฺขุ น จิรเสฺสว **อยํ กาโย ปถวิํ อธิเสสฺสติ,** อิมิสฺสา ปกติสยเนน สยิตาย ปถวิยา อุปริ สยิสฺสติ ฯ **ฉุโทฺธ**ติ อปวิโทฺธ, อปคตวิญฺญาณตาย ตุจฺโฉ หุตฺวา เสสฺสตีติ ทเสฺสติฯ ยถา กิํ? **นิรตฺถํว กลิงฺครํ** นิรุปการํ นิรตฺถกํ กฏฺฐขณฺฑํ วิยฯ ทพฺพสมฺภารตฺถิกา หิ มนุสฺสา อรญฺญํ ปวิสิตฺวา อุชุกํ อุชุกสณฺฐาเนน วงฺกํ วงฺกสณฺฐาเนน ฉินฺทิตฺวา ทพฺพสมฺภารํ คณฺหนฺติ, อวเสสํ ปน สุสิรญฺจ ปูติกญฺจ อสารกญฺจ คณฺฐิชาตญฺจ ฉินฺทิตฺวา ตเตฺถว ฉเฑฺฑนฺติฯ อเญฺญ ทพฺพสมฺภารตฺถิกา อาคนฺตฺวา ตํ คเหตาโร นาม นตฺถิ, โอโลเกตฺวา อตฺตโน อุปการกเมว คณฺหนฺติ, อิตรํ ปถวีคตเมว โหติฯ ตํ ปน เตน เตน อุปาเยน มญฺจปฏิปาทกํ วา ปาทกถลิกํ วา ผลกปีฐํ วา กาตุํ สกฺกาปิ ภเวยฺยฯ อิมสฺมิํ ปน อตฺตภาเว ทฺวตฺติํสาย

โกฏฺฐาเสสุ เอกโกฏฺฐาโสปิ มณฺฑปฏิปาทกาทิวเสน อเญฺญน วา อุปการมุเขน คยฺหูปโค นาม นตฺถิ, เกวลํ นิรตฺถํว กลิงฺครํ อยํ กาโย อปคตวิญฺญาโณ กติปาเหเนว ปถวิยํ เสสฺสตีติฯ

เทสนาวสาเน ปูติคตฺตติสฺสตฺเถโร สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณิ, อเญฺญปิ พหู โสต าปนฺนาทโย อเหสุํฯ เถโรปิ อรหตฺตํ ปตฺวาว ปรินิพฺพายิฯ สตฺถา ตสฺส สรีรกิจฺจํ การาเปตฺวา ธาตุโย คเหตฺวา เจติยํ การาเปสิฯ ภิกฺขู สตฺถารํ ปุจฺฉึสุ – ‘‘ภนฺเต, ปูติคตฺตติสฺสตฺเถโร กุหึ นิพฺพตฺโต’’ติฯ ‘‘ปรินิพฺพุโต, ภิกฺขเว’’ติฯ ‘‘ภนฺเต, เอวรูปสฺส ปน อรหตฺตูปนิสฺสยสมฺปนฺนสฺส ภิกฺขุโน กึ การณา คตฺตํ ปูติกํ ชาตํ, กึ การณา อฏฺฐีนิ ภินฺนานิ, กิมสฺส การณํ อรหตฺตสฺส อุปนิสฺสยภาวํ ปตฺต’’นฺติ? ‘‘ภิกฺขเว, สพฺพเมตํ เอตสฺส อตฺตนา กตกมฺมเนว นิพฺพตฺต’’นฺติฯ ‘‘กึ ปน เตน, ภนฺเต, กต’’นฺติ? ‘‘เตน หิ, ภิกฺขเว, สุณาถา’’ติ อตีตํ อาหริ –

อยํ กสฺสปสมฺมาสมฺพุทฺธกาเล สากุณิโก หุตฺวา พหู สกุเณ วธิตฺวา อิสฺสรชนํ อุปฏฺฐหิฯ เตสํ ทินฺนาวเสเส วิกฺกิณาติ, ‘‘วิกฺกิตาวเสสา มาเรตฺวา ฐปิตา ปูติกา ภวิสฺสนฺตี’’ติ ยถา อุปฺปติตุํ น สกฺโกนฺติ, ตถา เตสํ ชงฺฆฏฺฐีนิ จ ปกฺขฏฺฐีนิ จ ภินฺทิตฺวา ราสึ กตฺวา ฐเปติ, เต ปุนทิวเส วิกฺกิณาติฯ อติพหูนํ ปน ลทฺธกาเล อตฺตโนปิ อตฺถาย ปจาเปติฯ ตเสฺสกทิวสํ รสโภชเน ปเกฺก เอโก ขีณาสโว ปิณฺฑาย จรโนฺต เคหทฺวาเร อฏฺฐาสิฯ โส เถรํ ทิสฺวา จิตฺตํ ปสาเทตฺวา, ‘‘มยา พหู ปาณา มาเรตฺวา ขาทิตา, อโยฺย จ เม เคหทฺวาเร ฐิโต, อโนฺตเคเห จ รสโภชนํ สํวิชฺชติ, ปิณฺฑปาตมสฺส ทสฺสามี’’ติ ตสฺส ปตฺตํ อาทาย ปูเรตฺวา รสปิณฺฑปาตํ ทตฺวา เถรํ ปญฺจปติฏฺฐิเตน วนฺทิตฺวา, ‘‘ภนฺเต, ตุเมฺหหิ ทิฏฺฐธมฺมสฺส มตฺถกํ ปาปุเณยฺย’’นฺติ อาหฯ เถโร ‘‘เอวํ โหตู’’ติ อนุโมทนํ อกาสิฯ ‘‘ภิกฺขเว, ตทา กตกมฺมวเสเนตํ ติสฺสสฺส นิปฺผนฺนํ, สกุณานํ อฏฺฐิเภทนนิสฺสเนฺทน ติสฺสสฺส คตฺตญฺจ ปูติกํ ชาตํ, อฏฺฐีนิ จ ภินฺนานิ, ขีณาสวสฺส รสปิณฺฑปาตทานนิสฺสเนฺทน อรหตฺตํ ปโตฺต’’ติฯ

ปูติคตฺตติสฺสตฺเถรวตฺถุ สตฺตมํฯ

๘. นนฺทโคปาลกวตฺถุ

ทิโส ทิสนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา โกสลชนปเท นนฺทโคปาลกํ อารพฺภ กเถสิฯ

สาวตฺถิยํ กิร อนาถปิณฺฑิกสฺส คหปติโน นโนฺท นาม โคปาลโก โคยูถํ รกฺขติ อโฑฺฒ มหทฺธโน มหาโภโคฯ โส กิร ยถา เกณิโย ชฏิโล ปพฺพชฺชาวเสน, เอวํ โคปาลกเตฺตน ราชพลึ ปริหรโนฺต อตฺตโน กุฏุมฺพํ รกฺขติฯ โส กาเลน กาลํ ปญฺจ โครเส อาทาย อนาถปิณฺฑิกสฺส สนฺติกํ อาคนฺตฺวา สตฺถารํ ปสฺสติ, ธมฺมํ สุณาติ, อตฺตโน วสนฏฺฐานํ อาคมนตฺถาย สตฺถารํ ยาจติฯ สตฺถา ตสฺส ญาณปริปากํ อาคมยมาโน อาคนฺตฺวา ปริปกฺกภาวํ ญตฺวา เอกทิวสํ มหาภิกฺขุสงฺฆปริวุโต จาริกํ จรโนฺต มคฺคา โอกฺกมฺม ตสฺส วสนฏฺฐานาสเนฺน อญฺญตรสฺมึ รุกฺขมูเล นิสีทิฯ นโนฺท สตฺถุ สนฺติกํ อคนฺตฺวา วนฺทิตฺวา ปฏิสนฺถารํ กตฺวา สตฺถารํ นิมเนฺตตฺวา สตฺถาหํ พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส ปณีตํ ปญฺจโครสทานํ อทาสิฯ สตฺตเม ทิวเส สตฺถา อนุโมทนํ กตฺวา ทานกถาทิเภทํ อนุปุพฺพึ กถํ กเถสิฯ กถาปริโยสาเน นนฺทโคปาลโก โสต าปตฺติผเล ปติฏฺฐาย สตฺถุ ปตฺตํ คเหตฺวา สตฺถารํ อนุคจฺฉโนฺต ทูรํ คนฺตฺวา, ‘‘ติฏฺฐ, อุปาสกา’’ติ นิวตฺติยมาโน วนฺทิตฺวา นิวตฺติฯ อถ นํ เอโก ลุทฺทโก วิชฺฌิตฺวา มาเรสิฯ ปจฺฉโต อาคจฺฉนฺตา ภิกฺขู นํ ทิสฺวา คนฺตฺวา สตฺถารํ อาหํสุ – ‘‘นโนฺท, ภนฺเต, โคปาลโก ตุมฺหากํ อิธาคตตฺตา มหาทานํ ทตฺวา อนุคนฺตฺวา นิวเตฺตโนฺต มาริโต, สเจ ตุเมฺห นาคจฺฉิสฺสถ, นาสฺส มรณํ อภวิสฺสา’’ติฯ สตฺถา , ‘‘ภิกฺขเว, มยิ อาคเตปิ อนาคเตปิ ตสฺส จตโสฺส ทิสา จตโสฺส อนุ

ทิสา จ คจฺฉนฺตสฺสาปิ มรณโต มุจฺจนูปาโย นาม นตฺถิฯ ยญฺหิ เนว โจรา, น เวริโน กโรนฺติ, ตํ อิเมสํ สตฺตานํ อโนฺตปทุฏฺฐํ มิจฺฉาปณิหิตํ จิตฺตเมว กโรตี''ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๔๒. ''ทิโส ทิสํ ยํ ตํ กยิรา, เวรี วา ปน เวรินํ;
มิจฺฉาปณิหิตํ จิตฺตํ, ปาปิโย นํ ตโต กเร''ติฯ

ตตฺถ **ทิโส ทิส**นฺติ โจโร โจรํฯ ''ทิสฺวา''ติ ปาฐเสโสฯ **ยํ ตํ กยิรา**ติ ยํ ตํ ตสฺส อนยพฺยสนํ กเรยฺยฯ ทุติยปเทปิ เอเสว นโยฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – เอโก เอกสฺส มิตฺตทุพฺภี โจโร ปุตฺตทารเขตฺตวตฺถุ โคมหึสาทีสุ อปรชฺฌโนฺต ยสฺส อปรชฺฌติ, ตมฺปิ ตเถว อตฺตนิ อปรชฺฌนฺตํ โจรํ ทิสฺวา, **เวริ วา ปน** เกนจิเทว การเณน พทฺธเวรํ เวรึ ทิสฺวา อตฺตโน กกฺขฬตาย ทารุณตาย ยํ ตํ ตสฺส อนยพฺยสนํ กเรยฺย, ปุตฺตทารํ วา ปีเฬยฺย, เขตฺตาทีนิ วา นาเสยฺย, ชีวิตา วา ปน นํ โวโรเปยฺย, ทสสุ อกุสลกมฺมปเถสุ มิจฺฉาฐปิตตฺตา **มิจฺฉาปหิณิตํ จิตฺตํ ปาปิโย นํ ตโต กเร** ตํ ปุริสํ ตโต ปาปตรํ กเรยฺยฯ วุตฺตปฺปกาเรหิ, ทิโส ทิสสฺส วา เวรี เวริโน วา อิมสฺมึเยว อตฺตภาเว ทุกฺขํ วา อุปฺปาเทยฺย, ชีวิตกฺขยํ วา กเรยฺยฯ อิทํ ปน อกุสลกมฺมปเถสุ มิจฺฉาฐปิตํ จิตฺตํ ทิเฏฺฐว ธเมฺม อนยพฺยสนํ ปาเปติ, อตฺตภาวสตสหเสฺสสุปิ จตูสุ อปาเยสุ ขิปิตฺวา สีสํ อุกฺขิปิตุํ น เทตีติฯ

เทสนาปริโยสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปตฺตาฯ มหาชนสฺส สาตฺถิกา เทสนา ชาตาฯ อุปาสเกน ปน ภวนฺตเร กตกมฺมํ ภิกฺขูหิ น ปุจฺฉิตํ, ตสฺมา สตฺถารา น กถิตนฺติฯ

นนฺทโคปาลกวตฺถุ อฏฺฐมํฯ

๙. โสเรยฺยเตฺถรวตฺถุ

น ตํ มาตา ปิตา กยิราติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา สาวตฺถิยํ เชตวเน วิหรโนฺต โสเรยฺยเตฺถรํ อารพฺภ กเถสิฯ

วตฺถุ โสเรยฺยนคเร สมุฏฺฐิตํ, สาวตฺถิยํ นิฏฺฐาเปสิฯ สมฺมาสมฺพุเทฺธ สาวตฺถิยํ วิหรเนฺต โสเรยฺยนคเร โสเรยฺยเสฏฺฐิปุโตฺต เอเกน สหายเกน สทฺธึ สุขยานเก นิสีทิตฺวา มหเนฺตน ปริวาเรน นฺหานตฺถาย นครา นิกฺขมิฯ ตสฺมึ ขเณ มหากจฺจายนเตฺถโร โสเรยฺยนครํ ปิณฺฑาย ปวิสิตุกาโม หุตฺวา พหินคเร สงฺฆาฏึ ปารุปติฯ เถรสฺส จ สุวณฺณวณฺณํ สรีรํฯ โสเรยฺยเสฏฺฐิปุโตฺต ตํ ทิสฺวา จิเนฺตสิ – ''อโห วต อยํ วา เถโร มม ภริยา ภเวยฺย, มม วา ภริยาย สรีรวโณฺณ เอตสฺส สรีรวโณฺณ วิย ภเวยฺยา''ติฯ ตสฺส จินฺติตมเตฺตเยว ปุริสลิงฺคํ อนฺตรธายิ, อิตฺถิลิงฺคํ ปาตุรโหสิฯ โส ลชฺชมาโน ยานกา โอรุยฺห ปลายิฯ ปริชโน ตํ อสญฺชานโนฺต ''กิเมต''นฺติ อาหฯ สาปิ ตกฺกสิลมคฺคํ ปฏิปชฺชิฯ สหายโกปิสฺสา อิโต จิโต จ วิจริตฺวาปิ นาทฺทสฯ สเพฺพ นฺหายิตฺวา เคหํ อคมํสุฯ ''กหํ เสฏฺฐิปุโตฺต''ติ จ วุเตฺต, ''นฺหตฺวา อาคโต ภวิสฺสตีติ มญฺญิมฺหา''ติ วทึสุฯ อถสฺส มาตาปิตโร ตตฺถ ตตฺถ ปริเยสิตฺวา อปสฺสนฺตา โรทิตฺวา ปริเทวิตฺวา, ''มโต ภวิสฺสตี''ติ มตกภตฺตํ อทํสุฯ สา เอกํ ตกฺกสิลคามึ สตฺถวาหํ ทิสฺวา ยานกสฺส ปจฺฉโต ปจฺฉโต อนุพนฺธิฯ

อถ นํ มนุสฺสา ทิสฺวา, ''อมฺหากํ ยานกสฺส ปจฺฉโต ปจฺฉโต อนุคจฺฉติ, มยํ 'กเสฺสสา ทาริกา'ติ ตํ น ชานามา''ติ วทึสุฯ สาปิ ''ตุเมฺห อตฺตโน ยานกํ ปาเชถ, อหํ ปทสา คมิสฺสามี''ติ คจฺฉนฺตี องฺคุลิมุทฺทิกํ ทตฺวา เอกสฺมึ ยานเก โอกาสํ กาเรสิฯ มนุสฺสา จินฺตยึสุ –

‘‘ตกฺกสิลนคเร อมฺหากํ เสฏฺฐิปุตฺตสฺส ภริยา นตฺถิ, ตสฺส อาจิกฺขิสฺสาม, มหาปณฺณาการโร โน ภวิสฺสตี’’ติฯ เต เคหํ คนฺตฺวา, ‘‘สามิ, อเมฺหหิ ตุมฺหากํ เอกํ อิตฺถิรตนํ อานีต’’นฺติ อาหํสุฯ โส ตํ สุตฺวา ตํ ปโกฺกสาเปตฺวา อตฺตโน วยานุรูปํ อภิรูปํ ปาสาทิกํ ทิสฺวา อุปฺปนฺนสิเนโห เคเห อกาสิฯ ปุริสา หิ อิตฺถิโย, อิตฺถิโย วา ปุริสา อภูตปุพฺพา นาม นตฺถิฯ ปุริสา หิ ปรสฺส ทาเรสุ อติจริตฺวา กาลํ กตฺวา พหูนิ วสฺสสตสหสฺสานิ นิรเย ปจฺจิตฺวา มนุสฺสชาติํ อาคจฺฉนฺตา อตฺตภาวสเต อิตฺถิภาวํ อาปชฺชนฺติฯ

อานนฺทเตฺถโรปิ กปฺปสตสหสฺสํ ปูริตปารมี อริยสาวโก สํสาเร สํสรโนฺต เอกสฺมิํ อตฺตภาเว กมฺมารกุเล นิพฺพโตฺตฯ ปรทารกมฺมํ กตฺวา นิรเย ปจฺจิตฺวา ปกฺกาวเสเสน จุทฺทสสุ อตฺตภาเวสุ ปุริสสฺส ปาทปริจาริกา อิตฺถี อโหสิ, สตฺตสุ อตฺตภาเวสุ พีชุทฺธรณํ ปาปุณิฯ อิตฺถิโย ปน ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา อิตฺถิภาเว ฉนฺทํ วิราเชตฺวา, ‘‘อิทํ โน ปุญฺญํ ปุริสตฺตภาวปฏิลาภาย สํวตฺตตู’’ติ จิตฺตํ อธิฏฺฐหิตฺวา กาลํ กตฺวา ปุริสตฺตภาวํ ปฏิลภนฺติ, ปติเทวตา หุตฺวา สามิเก สมฺมาปฏิปตฺติวเสนาปิ ปุริสตฺตภาวํ ปฏิลภเนฺตวฯ

อยํ ปน เสฏฺฐิปุโตฺต เถเร อโยนิโส จิตฺตํ อุปฺปาเทตฺวา อิมสฺมิํเยว อตฺตภาเว อิตฺถิภาวํ ปฏิลภิฯ ตกฺกสิลายํ เสฏฺฐิปุเตฺตน สทฺธิํ สํวาสมนฺวาย ปน ตสฺสา กุจฺฉิยํ คโพฺภ ปติฏฺฐาสิฯ สา ทสมาสจฺจเยน ปุตฺตํ ลภิตฺวา ตสฺส ปทสา คมนกาเล อปรมฺปิ ปุตฺตํ ปฏิลภิฯ เอวมสฺสา กุจฺฉิยํ วุตฺถา เทฺว, โสเรยฺยนคเร ตํ ปฏิจฺจ นิพฺพตฺตา เทฺวติ จตฺตาโร ปุตฺตา อเหสุํฯ ตสฺมิํ กาเล โสเรยฺยนครโต ตสฺสา สหายโก เสฏฺฐิปุโตฺต ปญฺจหิ สกฏสเตหิ ตกฺกสิลํ คนฺตฺวา สุขยานเก นิสิโนฺน นครํ ปาวิสิฯ อถ นํ สา อุปริปาสาทตเล วาตปานํ วิวริตฺวา อนฺตรวีถิํ โอโลกยมานา ฐิตา ทิสฺวา สญฺชานิตฺวา ทาสิํ เปเสตฺวา ปโกฺกสาเปตฺวา มหาตเล นิสีทาเปตฺวา มหนฺตํ สกฺการสมฺมานํ อกาสิฯ อถ นํ โส อาห – ‘‘ภเทฺท, ตฺวํ อิโต ปุเพฺพ อเมฺหหิ น ทิฏฺฐปุพฺพา, อถ จ ปน โน มหนฺตํ สกฺการํ กโรสิ, ชานาสิ ตฺวํ อเมฺห’’ติฯ ‘‘อาม, สามิ, ชานามิ, นนุ ตุเมฺห โสเรยฺยนครวาสิโน’’ติ? ‘‘อาม, ภเทฺท’’ติฯ สา มาตาปิตูนญฺจ ภริยาย จ ปุตฺตานญฺจ อโรคภาวํ ปุจฺฉิฯ อิตโร ‘‘อาม, ภเทฺท, อโรคา’’ติ วตฺวา ‘‘ชานาสิ ตฺวํ เอเต’’ติ อาหฯ ‘‘อาม สามิ, ชานามิฯ เตสํ เอโก ปุโตฺต อตฺถิ, โส กหํ, สามี’’ติ? ‘‘ภเทฺท, มา เอตํ กเถหิ, มยํ เตน สทฺธิํ เอกทิวสํ สุขยานเก นิสีทิตฺวา นฺหายิตุํ นิกฺขนฺตา เนวสฺส คติํ ชานาม, อิโต จิโต จ วิจริตฺวา ตํ อทิสฺวา มาตาปิตูนํ อาโรจยิมฺหา, เตปิสฺส โรทิตฺวา กนฺทิตฺวา เปตกิจฺจํ กริํสู’’ติฯ ‘‘อหํ โส, สามี’’ติฯ ‘‘อเปหิ, ภเทฺท, กิํ กเถสิ มยฺหํ สหาโย เทวกุมาโร วิย เอโก ปุริโส’’ติ? ‘‘โหตุ, สามิ, อหํ โส’’ติฯ ‘‘อถ อิทํ กิํ นามา’’ติ? ‘‘ตํ ทิวสํ เต อโยฺย มหากจฺจายนเตฺถโร ทิโฏฺฐ’’ติ? ‘‘อาม, ทิโฏฺฐ’’ติฯ อหํ อยฺยํ มหากจฺจายนเตฺถรํ โอโลเกตฺวา, ‘‘อโห วต อยํ วา เถโร มม ภริยา ภเวยฺย , เอตสฺส วา สรีรวโณฺณ วิย มม ภริยาย สรีรวโณฺณ ภเวยฺยา’’ติ จิเนฺตสิํฯ จินฺติตกฺขเณเยว เม ปุริสลิงฺคํ อนฺตรธายิ, อิตฺถิลิงฺคํ ปาตุภวิฯ อถาหํ ลชฺชมานา กสฺสจิ กิญฺจิ วตฺตุํ อสกฺกุณิตฺวา ตโต ปลายิตฺวา อิธาคตา, สามีติฯ

‘‘อโห วต เต ภาริยํ กมฺมํ กตํ, กสฺมา มยฺหํ นาจิกฺขิ, อปิจ ปน เต เถโร ขมาปิโต’’ติ? ‘‘น ขมาปิโต, สามิฯ ชานาสิ ปน ตฺวํ กหํ เถโร’’ติ? ‘‘อิมเมว นครํ อุปนิสฺสาย วิหรตี’’ติฯ ‘‘สเจ ปิณฺฑาย จรโนฺต อิธาคเจฺฉยฺย, อหํ มม อยฺยสฺส ภิกฺขาหารํ ทเทยฺยํ, สามี’’ติฯ ‘‘เตน หิ สีฆํ สกฺการํ กโรหิ, อมฺหากํ อยฺยํ ขมาเปสฺสามา’’ติ โส เถรสฺส วสนฏฺฐานํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสิโนฺน, ‘‘ภเนฺต, เสฺว มยฺหํ ภิกฺขํ คณฺหถา’’ติ อาหฯ ‘‘นนุ ตฺวํ, เสฏฺฐิปุตฺต, อาคนฺตุโก สี’’ติฯ ‘‘ภเนฺต, มา อมฺหากํ อาคนฺตุกภาวํ ปุจฺฉถ, เสฺว เม ภิกฺขํ คณฺหถา’’ติฯ เถโร อธิวาเสสิ, เคเหปิ เถรสฺส มหาสกฺกาโร ปฏิยโตฺตฯ เถโร ปุนทิวเส ตํ เคหทฺวารํ อคมาสิฯ อถ นํ นิสีทา

เปตฺวา ปณีเตนาหาเรน ปริวิสิตฺวา เสฏฺฐิปุตฺโต ตํ อิตฺถึ คเหตฺวา เถรสฺส ปาทมูเล นิปชฺชาเปตฺวา, ‘‘ภนฺเต, มยฺหํ สหายิกาย ขมถา’’ติ อาหฯ ‘‘กิเมต’’นฺติ? ‘‘อยํ, ภนฺเต, ปุพฺเพ มยฺหํ ปิยสหายโก หุตฺวา ตุมฺเห โอโลเกตฺวา เอวํ นาม จินฺเตสิ, อถสฺส ปุริสลิงฺคํ อนฺตรธายิ, อิตฺถิลิงฺคํ ปาตุภวิ, ขมถ, ภนฺเต’’ติฯ ‘‘เตน หิ อุฏฺฐหถ, ขมามิ โว อห’’นฺติฯ เถเรน ‘‘ขมามี’’ติ วุตฺตมเตฺตเยว อิตฺถิลิงฺคํ อนฺตรธายิ, ปุริสลิงฺคํ ปาตุภวิฯ

ปุริสลิเงฺค ปาตุภูตมเตฺตเยว ตํ ตกฺกสิลาย เสฏฺฐิปุตฺโต อาห – ‘‘สมฺม สหายก, อิเม เทฺว ทารกา ตว กุจฺฉิยํ วุตฺถตฺตา มํ ปฏิจฺจ นิพฺพตฺตตฺตา อุภินฺนมฺปิโน ปุตฺตา เอว, อิเธว วสิสฺสาม, มา อุกฺกณฺฐี’’ติฯ ‘‘สมฺม, อหํ เอเกนตฺตภาเวน ปฐมํ ปุริโส หุตฺวา อิตฺถิภาวํ ปตฺวา ปุน ปุริโส ชาโตติ วิปฺปการปฺปโตฺต, ปฐมํ มํ ปฏิจฺจ เทฺว ปุตฺตา นิพฺพตฺตา, อิทานิ เม กุจฺฉิโต เทฺว ปุตฺตา นิกฺขนฺตา, สฺวาหํ เอเกนตฺตภาเวน วิปฺปการปฺปโตฺต, ปุน ‘เคเห วสิสฺสตี’ติ สญฺญํ มา กริ, อหํ มม อยฺยสฺส สนฺติเก ปพฺพชิสฺสามิฯ อิเม เทฺว ทารกา ตว ภาราติ, อิเมสุ มา ปมชฺชี’’ติ วตฺวา ปุเตฺต สีเส ปริจุมฺพิตฺวา ปริมชฺชิตฺวา อุเร นิปชฺชาเปตฺวา ปิตุ นิยฺยาเทตฺวา นิกฺขมิตฺวา เถรสฺส สนฺติเก ปพฺพชฺชํ ยาจิฯ เถโรปิ นํ ปพฺพาเชตฺวา อุปสมฺปาเทตฺวา คณฺหิตฺวาว จาริกํ จรมาโน อนุปุเพฺพน สาวตฺถึ อคมาสิฯ ตสฺส **โสเรยฺยเตฺถโร**ติ นามํ อโหสิฯ ชนปทวาสิโน ตํ ปวตฺตึ ญตฺวา สงฺขุภิตฺวา โกตูหลชาตา ตํ อุปสงฺกมิตฺวา ปุจฺฉึสุ – ‘‘เอวํ กิร, ภนฺเต’’ติ? ‘‘อาม, อาวุโส’’ติฯ ‘‘ภนฺเต, เอวรูปมฺปิ การณํ นาม โหติ’’? ‘‘ตุมฺหากํ กุจฺฉิยํ กิร เทฺว ปุตฺตา นิพฺพตฺตา, ตุมฺเห ปฏิจฺจ เทฺว ชาตา, เตสํ โว กตเรสุ พลวสิเนโห โหตี’’ติ? ‘‘กุจฺฉิยํ วุตฺถเกสุ, อาวุโส’’ติฯ อาคตาคตา นิพทฺธํ ตเถว ปุจฺฉึสุฯ

เถโร ‘‘กุจฺฉิยํ วุตฺตเกสุ เอว สิเนโห พลวา’’ติ ปุนปฺปุนํ กเถโนฺต หรายมาโน เอโกว นิสีทติ, เอโกว ติฏฺฐติฯ โส เอวํ เอกตฺตูปคโต อตฺตภาเว ขยวยํ สมฺฏฺฐาเปตฺวา สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณิฯ อถ นํ อาคตาคตา ปุจฺฉนฺติ – ‘‘ภนฺเต, เอวํ กิร นาม อโหสี’’ติ? ‘‘อามาวุโส’’ติฯ ‘‘กตเรสุ สิเนโห พลวา’’ติ? ‘‘มยฺหํ กตฺถจิ สิเนโห นาม นตฺถี’’ติฯ ภิกฺขู ‘‘อยํ อภูตํ กเถสิ, ปุริมทิวเสสุ ‘กุจฺฉิยํ วุตฺถปุเตฺตสุ สิเนโห พลวา’ติ วตฺวา อิทานิ ‘มยฺหํ กตฺถจิ สิเนโห นตฺถี’ติ วทติ, อญฺญํ พฺยากโรติ, ภนฺเต’’ติ อาหํสุฯ สตฺถา ‘‘น, ภิกฺขเว, มม ปุโตฺต อญฺญํ พฺยากโรติ, มม ปุตฺตสฺส สมฺมาปณิหิเตน จิเตฺตน มคฺคสฺส ทิฏฺฐกาลโต ปฏฺฐาย น กตฺถจิ สิเนโห ชาโต, ยํ สมฺปตฺตึ เนว มาตา, น ปิตา กาตุํ สโกฺกติ, ตํ อิเมสํ สตฺตานํ อพฺภนฺตเร ปวตฺตํ สมฺมาปณิหิตํ จิตฺตเมว เทตี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๔๓. ‘‘น ตํ มาตา ปิตา กยิรา, อเญฺญ วาปิ จ ญาตกา;
สมฺมาปณิหิตํ จิตฺตํ, เสยฺยโส นํ ตโต กเร’’ติฯ

ตตฺถ**น ตนฺ**ติ ตํ การณํ เนว มาตา กเรยฺย, น ปิตา, น อเญฺญ ญาตกาฯ **สมฺมาปณิหิต**นฺติ ทสสุ กุสลกมฺมปเถสุ สมฺมา ฐปิตํฯ **เสยฺยโส นํ ตโต กเร**ติ ตโต การณโต เสยฺยโส นํ วรตรํ อุตฺตริตรํ กเรยฺย, กโรตีติ อโตฺถฯ มาตาปิตโร หิ ปุตฺตานํ ธนํ ททมานา เอกสฺมิํเยว อตฺตภาเว กมฺมํ อกตฺวา สุเขน ชีวิกกปฺปนํ ธนํ ทาตุํ สโกฺกนฺติฯ วิสาขาย มาตาปิตโรปิ ตาว มหทฺธนา มหาโภคา, ตสฺสา เอกสฺมิํเยว อตฺตภาเว สุเขน ชีวิกกปฺปนํ ธนํ อทํสุฯ จตูสุ ปน ทีเปสุ จกฺกวตฺติสิริํ ทาตุํ สมตฺถา มาตาปิตโรปิ นาม ปุตฺตานํ นตฺถิ, ปเคว ทิพฺพสมฺปตฺตึ วา ปฐมชฺฌานาทิสมฺปตฺตึ วา, โลกุตฺตรสมฺปตฺติทาเน กถาว นตฺถิ, สมฺมาปณิหิตํ ปน จิตฺตํ สพฺพเมฺปตํ สมฺปตฺตึ ทาตุํ สโกฺกติฯ เตน วุตฺตํ ‘‘เสยฺยโส นํ ตโต กเร’’ติฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปตฺตาฯ เทสนา มหาชนสฺส สาตฺถิกา ชาตาติฯ

โสเรยฺยเตฺถรวตฺถุ นวมํฯ

จิตฺตวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ตติโย วโคฺคฯ

๔. ปุปฺผวคฺค

๑. ปถวิกถาปสุตปญฺจสตภิกฺขุวตฺถุ

โก อิมํ ปถวึ วิเจสฺสตีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา สาวตฺถิยํ วิหรนฺโต ปถวิกถาปสุเต ปญฺจสเต ภิกฺขู อารพฺภ กเถสิฯ

เต กิร ภควตา สทฺธึ ชนปทจาริกํ จริตฺวา เชตวนํ อาคนฺตฺวา สายนฺหสมเย อุปฏฺฐานสาลายํ สนฺนิสินฺนา อตฺตนา คตคตฏฺฐาเนสุ ‘‘อสุกคามโต อสุกคามคมนฏฺฐาเน สมํ วิสมํ กทฺทมพหุลํ สกฺขรพหุลํ กาฬมตฺติกํ ตมฺพมตฺติก’’นฺติ ปถวิกถํ กเถสุํฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา, ‘‘กายนุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา, ‘‘ภนฺเต, อเมฺหหิ วิจริตฏฺฐาเน ปถวิกถายา’’ติ วุตฺเต, ‘‘ภิกฺขเว, เอสา พาหิรปถวี นาม, ตุเมฺหหิ อชฺฌตฺติกปถวิยํ ปริกมฺมํ กาตุํ วฏฺฏตี’’ติ วตฺวา อิมา เทฺว คาถา อภาสิ –

๔๔. ‘‘โก อิมํ ปถวึ วิเจสฺสติ,
ยมโลกญฺจ อิมํ สเทวกํ;
โก ธมฺมปทํ สุเทสิตํ,
กุสโล ปุปฺผมิว ปเจสฺสติฯ

๔๕. ‘‘เสโข ปถวึ วิเจสฺสติ,
ยมโลกญฺจ อิมํ สเทวกํ;
เสโข ธมฺมปทํ สุเทสิตํ,
กุสโล ปุปฺผมิว ปเจสฺสตี’’ติฯ

ตตฺถ **โก อิม**นฺติ โก อิมํ อตฺตภาวสงฺขาตํ ปถวึฯ **วิเจสฺสตี**ติ อตฺตโน ญาเณน วิจินิสฺสติ วิชานิสฺสติ, ปฏิวิชฺฌิสฺสติ, สจฺฉิกริสฺสตีติ อโตฺถฯ **ยมโลกญฺจา**ติ จตุพฺพิธํ อปายโลกญฺจฯ **อิมํ สเทวก**นฺติ อิมํ มนุสฺสโลกญฺจ เทวโลเกน สทฺธึ โก วิเจสฺสติ วิจินิสฺสติ วิชานิสฺสติ ปฏิวิชฺฌิสฺสติ สจฺฉิกริสฺสตีติ ปุจฺฉิฯ **โก ธมฺมปทํ สุเทสิต**นฺติ ยถาสภาวโต กถิตตฺตา สุเทสิตํ สตฺตตึสโพธิปกฺขิยธมฺมสงฺขาตํ ธมฺมปทํ **กุสโล** มาลาการโร **ปุปฺผํ** วิจินนฺโต วิย **โก ปเจสฺสติ** วิจินิสฺสติ วิชานิสฺสติ อุปปริกฺขิสฺสติ ปฏิวิชฺฌิสฺสติ, สจฺฉิกริสฺสตีติ อโตฺถฯ **เสโข**ติ อธิสีลสิกฺขา, อธิจิตฺตสิกฺขา, อธิปญฺญาสิกฺขาติ อิมา ติโสฺส สิกฺขา สิกฺขนโต โสตาปตฺติมคฺคฏฺฐํ อาทึ กตฺวา ยาว อรหตฺตมคฺคฏฺฐา สตฺตวิโธ เสโข อิมํ อตฺตภาวสงฺขาตํ ปถวึ อรหตฺตมเคฺคน ตโต ฉนฺทราคํ อปกฑฺฒนฺโต วิเจสฺสติ วิจินิสฺสติ วิชานิสฺสติ ปฏิวิชฺฌิสฺสติ สจฺฉิกริสฺสติฯ **ยมโลกญฺจา**ติ ตํ ยถาวุตฺตปการํ ยมโลกญฺจ อิมํ มนุสฺสโลกญฺจ สห เทเวหิ สเทวกํ เสฺวว วิเจสฺสติ วิจินิสฺสติ วิชานิสฺสติ ปฏิวิชฺฌิสฺสติ สจฺฉิกริสฺสติฯ **เสโข**ติ เสฺวว สตฺตวิโธ เสโข, ยถา นาม กุสโล มาลาการโร ปุปฺผารามํ ปวิสิตฺวา ตรุณมกุฬานิ จ ปาณกวิทฺธานิ จ มิลาตานิ จ คณฺฐิกชาตานิ จ ปุปฺผานิ วเชฺชตฺวา โสภนานิ สุชาตสุชาตาเนว ปุปฺผานิ วิจินาติ, เอวเมว อิมํ สุกถิตํ สุนิทฺทิฏฺฐํ โพธิปกฺขิยธมฺมปทมฺปิ ปญฺญาย ปเจสฺสติ วิจินิสฺสติ อุปปริกฺขิสฺสติ ปฏิวิชฺฌิสฺสติ สจฺฉิกริสฺสตีติ สตฺถา สยเมว ปญฺหํ วิสฺสเชฺชสิฯ

เทสนาวสาเน ปญฺจสตาปิ ภิกฺขู สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณิํสุฯ สมฺปตฺตปริสายปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติฯ

ปถวิกถาปสุตปญฺจสตภิกฺขุวตฺถุ ปฐมํฯ

๒. มรีจิกมฺมฏฺฐานิกเตฺถรวตฺถุ

เผณูปมนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา สาวตฺถิยํ วิหรนฺโต อญฺญตรํ มรีจิกมฺมฏฺฐานิกํ ภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ

โส กิร ภิกฺขุ สตฺถุ สนฺติเก กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา, ‘‘สมณธมฺมํ กริสฺสามี’’ติ อรญฺญํ ปวิสิตฺวา ฆเฏตฺวา วายมิตฺวา อรหตฺตํ ปตฺตุํ อสโกฺกนฺโต ‘‘วิเสเสตฺวา กมฺมฏฺฐานํ กถาเปสฺสามี’’ติ สตฺถุ สนฺติกํ อาคจฺฉนฺโต อนฺตรามเคฺค มรีจิํ ทิสฺวา, ‘‘ยถา อยํ คิมฺหสมเย อุฏฺฐิตา มรีจิ ทูเร ฐิตานํ รูปคตา วิย ปญฺญายติ, สนฺติกํ อาคจฺฉนฺตานํ เนว ปญฺญายติ, อยํ อตฺตภาโวปิ อุปฺปาทวยเฏฺฐน เอวรูโป’’ติ มรีจิกมฺมฏฺฐานํ ภาเวนฺโต อาคนฺตฺวา มคฺคกิลนฺโต อจิรวติยํ นฺหายิตฺวา เอกสฺมิํ จณฺฑโสตตีเร รุกฺขฉายาย นิสิโนฺน อุทกเวคาภิฆาเตน อุฏฺฐหิตฺวา มหเนฺต มหเนฺต เผณปิเณฺฑ ภิชฺชมาเน ทิสฺวา, ‘‘อยํ อตฺตภาโวปิ อุปฺปชฺชิตฺวา ภิชฺชนเฏฺฐน เอวรูโปเยวา’’ติ อารมฺมณํ อคฺคเหสิฯ สตฺถา คนฺธกุฏิยํ ฐิโตว ตํ เถรํ ทิสฺวา, ‘‘เอวเมว, ภิกฺขุ, เอวรูโปวายํ อตฺตภาโว เผณปิโณฺฑ วิย มรีจิ วิย อุปฺปชฺชนภิชฺชนสภาโวเยวา’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๔๖. ‘‘เผณูปมํ กายมิมํ วิทิตฺวา,
มรีจิธมฺมํ อภิสมฺพุธาโน;
เฉตฺวาน มารสฺส ปปุปฺผกานิ,
อทสฺสนํ มจฺจุราชสฺส คเจฺฉ’’ติฯ

ตตฺถ **เผณูปม**นฺติ อิมํ เกสาทิสมูหสงฺขาตํ กายํ อพลทุพฺพลเฏฺฐน อนทฺธนิยตาวกาลิกเฏฺฐน เผณปิณฺฑสริกฺขโกติ วิทิตฺวาฯ **มรีจิธมฺม**นฺติ ยถา มรีจิ ทูเร ฐิตานํ รูปคตา วิย คยฺหูปคา วิย โหติ, สนฺติเก อุปคจฺฉนฺตานํ ริตฺตา ตุจฺฉา อคยฺหูปคา สมฺปชฺชติ, เอวเมว ขณิกอิตฺตรปจฺจุปฏฺฐานเฏฺฐน อยํ กาโยปิ มรีจิธโมฺมติ **อภิสมฺพุธาโน** พุชฺฌโนฺต, ชานโนฺตติ อโตฺถฯ **มารสฺส ปปุปฺผกานี**ติ มารสฺส ปปุปฺผกสงฺขาตานิ เตภูมกานิ วฏฺฏานิ อริยมเคฺคน ฉินฺทิตฺวา ขีณาสโว ภิกฺขุ มจฺจุราชสฺส อทสฺสนํ อวิสยํ อมตมหานิพฺพานํ คเจฺฉยฺยาติฯ

คาถาปริโยสาเน เถโร สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปตฺวา สตฺถุ สุวณฺณวณฺณํ สรีรํ โถเมโนฺต วเณฺณโนฺต วนฺทโนฺตว อาคโตติฯ

มรีจิกมฺมฏฺฐานิกเตฺถรวตฺถุ ทุติยํฯ

๓. วิฑูฑภวตฺถุ

ปุปฺผานิเหว ปจินนฺตนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา สาวตฺถิยํ วิหรนฺโต สปริสํ มโหเฆน อโชฺฌตฺถริตฺวา มาริตํ วิฑูฑภํ อารพฺภ กเถสิฯ

ตตฺรายํ อนุปุพฺพิกถา – สาวตฺถิยญฺหิ มหาโกสลรโญฺญ ปุโตฺต ปเสนทิกุมาโร นามฯ เวสาลิยํ ลิจฺฉวิรโญฺญ ปุโตฺต ลิจฺฉวิกุมาโร มหาลิ นาม, กุสินารายํ มลฺลราชปุโตฺต พนฺธุโล นามาติ อิเม ตโย ทิสาปาโมกฺขสฺสาจริยสฺส สนฺติเก สิปฺปุคฺคหณตฺถํ ตกฺกสิลํ คนฺตฺวา พหินคเร สาลาย สมาคตา อญฺญมญฺญสฺส อาคตการณญฺจ กุลญฺจ นามญฺจ ปุจฺฉิตฺวา สหายกา หุตฺวา เอกโตว อาจริยํ อุปสงฺกมิตฺวา สิปฺปํ สิกฺขนฺตา น จิรสฺเสว อุคฺคหิตสิปฺปา อาจริยํ อาปุจฺฉิตฺวา

เอกโตว นิกฺขมิตฺวา สกสกฏฺฐานานิ อคมํสุฯ เตสุ **ปเสนทิกุมาโร** ปิตุ สิปฺปํ ทเสฺสตฺวา ปสนฺเนน ปิตรา รเชฺช อภิสิโตฺตฯ **มหาลิกุมาโร** ลิจฺฉวีนํ สิปฺปํ ทเสฺสโนฺต มหเนฺตน อุสฺสาเหน ทเสฺสสิ, ตสฺส อกฺขีนิ ภิชฺชิตฺวา อคมํสุฯ ลิจฺฉวิราชาโน ‘‘อโห วต อมฺหากํ อาจริโย อกฺขิวินาสํ ปโตฺต, น นํ ปริจฺจชิสฺสาม, อุปฏฺฐหิสฺสาม น’’นฺติ ตสฺส สตสหสฺสุฏฺฐานกํ เอกํ ทฺวารํ อทํสุฯ โส ตํ นิสฺสาย ปญฺจสเต ลิจฺฉวิราชปุเตฺต สิปฺปํ สิกฺขาเปโนฺต วสิฯ **พนฺธุลกุมาโร** สฏฺฐึ สฏฺฐึ เวฬู คเหตฺวา มเชฺฌ อยสลากํ ปกฺขิปิตฺวา สฏฺฐิกลาเป อุสฺสาเปตฺวา ฐปิเต มลฺลราชกุเลหิ ‘‘อิเม กเปฺปตู’’ติ วุโตฺต อสีติหตฺถํ อากาสํ อุลฺลงฺฆิตฺวา อสินา กเปฺปโนฺต อคมาสิฯ โส โอสานกลาเป อยสลากาย ‘‘กิรี’’ติ สทฺทํ สุตฺวา, ‘‘กึ เอต’’นฺติ ปุจฺฉิตฺวา สพฺพกลาเปสุ อยสลากานํ ฐปิตภาวํ ญตฺวา อสึ ฉเฑฺฑตฺวา โรทมาโน ‘‘มยฺหํ เอตฺตเกสุ ญาติสุหเชฺชสุ เอโกปิ สสิเนโห หุตฺวา อิมํ การณํ นาจิกฺขิฯ สเจ หิ อหํ ชาเนยฺยํ, อยสลากาย สทฺทํ อนุฏฺฐาเปโนฺตว ฉิเนฺทยฺย’’นฺติ วตฺวา, ‘‘สเพฺพปิเม มาเรตฺวา รชฺชํ กเรยฺย’’นฺติ มาตาปิตูนํ กเถสิฯ เตหิ ‘‘ปเวณิรชฺชํ นาม, ตาต, อิทํ น ลพฺภา เอวํ กาตุ’’นฺติ นานปฺปกาเรน วาริโต ‘‘เตน หิ มม สหายกสฺส สนฺติกํ คมิสฺสามี’’ติ สาวตฺถึ อคมาสิฯ

ปเสนทิ โกสโล ราชา ตสฺสาคมนํ สุตฺวา ปจฺจุคฺคนฺตฺวา มหเนฺตน สกฺกาเรน ตํ นครํ ปเวเสตฺวา เสนาปติฏฺฐาเน ฐเปสิฯ โส มาตาปิตโร ปโกฺกสาเปตฺวา ตเตฺถว วาสํ กเปฺปสิฯ อเถกทิวสํ ราชา อุปริปาสาเท ฐิโต อนฺตรวีถึ โอโลกยมาโน ‘‘อนาถปิณฺฑิกสฺส จูฬอนาถปิณฺฑิกสฺส วิสาขาย สุปฺปวาสายา’’ติ เอเตสํ เคเห นิจฺจํ ภตฺตกิจฺจตฺถาย คจฺฉเนฺต อเนกสหเสฺส ภิกฺขู ทิสฺวา, ‘‘กหํ, อยฺยา, คจฺฉนฺตี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา, ‘‘เทว, อนาถปิณฺฑิกสฺส เคเห นิจฺจภตฺตสลากภตฺตคิลานภตฺตาทีนํ อตฺถาย เทวสิกํ เทฺว ภิกฺขุสหสฺสานิ คจฺฉนฺติ, จูฬอนาถปิณฺฑิกสฺส เคเห ปญฺจสตานิ, ตถา วิสาขาย ตถา สุปฺปวาสายา’’ติ วุเตฺต สยมฺปิ ภิกฺขุสงฺฆํ อุปฏฺฐหิตุกาโม วิหารํ คนฺตฺวา ภิกฺขุสหเสฺสน สทฺธึ สตฺตาหํ นิมเนฺตตฺวา สตฺตาหํ สหตฺถา ทานํ ทตฺวา สตฺตเม ทิวเส สตฺถารํ วนฺทิตฺวา, ‘‘ภเนฺต, ปญฺจหิ เม ภิกฺขุสเตหิ สทฺธึ นิพทฺธํ ภิกฺขํ คณฺหถา’’ติ อาหฯ ‘‘มหาราช พุทฺธา นาม เอกฏฺฐาเน นิพทฺธํ ภิกฺขํ น คณฺหนฺติ, พหู ชนา พุทฺธานํ อาคมนํ ปจฺจาสีสนฺตี’’ติฯ ‘‘เตน หิ เอกํ ภิกฺขุํ นิพทฺธํ เปเสถา’’ติ อาหฯ สตฺถา อานนฺทเตฺถรสฺส ภารํ อกาสิฯ ราชา ภิกฺขุสเงฺฆ อาคเต ปตฺตํ คเหตฺวา, ‘‘อิเม นาม ปริวิสนฺตู’’ติ อวิจาเรตฺวาว สตฺตาหํ สยเมว ปริวิสิตฺวา อฏฺฐเม ทิวเส วิกฺขิตฺตจิโตฺต ปมชฺชมกาสิฯ ราชกุเล นาม อนาณตฺตา อาสนานิ ปญฺญาเปตฺวา ภิกฺขู นิสีทาเปตฺวา ปริวิสิตุํ น ลภนฺติ ‘‘น มยํ อิธ ฐาตุํ สกฺขิสฺสามา’’ติ พหู ภิกฺขู ปกฺกมิํสุฯ ราชา ทุติยทิวเสปิ ปมชฺชิ, ทุติยทิวเสปิ พหู ภิกฺขู ปกฺกมิํสุฯ ตติยทิวเสปิ ปมชฺชิ, ตทา อานนฺทเตฺถรํ เอกกเมว ฐเปตฺวา อวเสสา ปกฺกมิํสุฯ ปุญฺญวนฺตา นาม การณวสิกา โหนฺติ, กุลานํ ปสาทํ รกฺขนฺติฯ ตถาคตสฺส จ สาริปุตฺตเตฺถโร มหาโมคฺคลฺลานเตฺถโรติ เทฺว อคฺคสาวกา, เขมา อุปฺปลวณฺณาติ เทฺว อคฺคสาวิกา, อุปาสเกสุ จิโตฺต, คหปติ, หตฺถโก อาฬวโกติ เทฺว อคฺคอุปาสกา, อุปาสิกาสุ เวฬุกณฺฏกี นนฺทมาตา, ขุชฺชุตฺตราติ เทฺว อคฺคอุปาสิกา, อิติ อิเม อฏฺฐ ชเน อาทิํ กตฺวา ฐานนฺตรปตฺตา สเพฺพปิ สาวกา เอกเทเสน ทสนฺนํ ปารมีนํ ปูริตตฺตา มหาปุญฺญา อภินีหารสมฺปนฺนาฯ อานนฺทเตฺถโรปิ กปฺปสตสหสฺสํ ปูริตปารมี อภินีหารสมฺปโนฺน มหาปุโญฺญ อตฺตโน การณวสิกตาย กุลสฺส ปสาทํ รกฺขโนฺต อฏฺฐาสิฯ ตํ เอกกเมว นิสีทาเปตฺวา ปริวิสิํสุฯ

ราชา ภิกฺขูนํ คตกาเล อาคนฺตฺวา ขาทนียโภชนียานิ ตเถว ฐิตานิ ทิสฺวา, ‘‘กึ, อยฺยา, นาคมิํสู’’ติ ปุจฺฉิตฺวา, ‘‘อานนฺทเตฺถโร เอกโกว อาคโต เทวา’’ติ สุตฺวา, ‘‘อทฺธา เอตฺตกํ เม ภตฺตเจฺฉทนมกํสู’’ติ ภิกฺขูนํ กุโทฺธ สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา, ‘‘ภเนฺต, มยา ปญฺจนฺนํ ภิกฺขุสตานํ ภิกฺขา ปฏิยตฺตา, อานนฺทเตฺถโร กิร เอกโกวาคโต, ปฏิยตฺตา ภิกฺขา ตเถว ฐิตา, ปญฺจสตา

ภิกฺขู มม เคเห สญฺญํ น กริํสุ, กึ นุ โข การณ''นฺติ อาหฯ สตฺถา ภิกฺขูนํ โทสํ อวตฺวา, ''มหาราช, มม สาวกานํตุเมฺหหิ สทฺธึ วิสฺสาโส นตฺถิ, เตน น คตา ภวิสฺสนฺตี''ติ วตฺวา กุลานํ อนุปคมนการณญฺจ อุปคมนการณญฺจ ปกาเสนฺโต ภิกฺขู อามนฺเตตฺวา อิมํ สุตฺตมาห –

> ''นวหิ, ภิกฺขเว, องฺเคหิ สมนฺนาคตํ กุลํ อนุปคนฺตฺวา วา นาลํ อุปคนฺตุํ, อุปคนฺตฺวา วา นาลํ อุปนิสีทิตุํฯ กตเมหิ นวหิ? น มนาเปน ปจฺจุฏฺเฐนฺติ, น มนาเปน อภิวาเทนฺติ, น มนาเปน อาสนํ เทนฺติ, สนฺตมสฺส ปริคุหนฺติ, พหุกมฺปิ โถกํ เทนฺติ, ปณีตมฺปิ ลูขํ เทนฺติ, อสกฺกจฺจํ เทนฺติ โน สกฺกจฺจํ, น อุปนิสีทนฺติ ธมฺมสฺสวนาย, ภาสิตมสฺส น สุสฺสูสนฺติ ฯ อิเมหิ โข, ภิกฺขเว, นวหงฺเคหิ สมนฺนาคตํ กุลํ อนุปคนฺตฺวา วา นาลํ อุปคนฺตุํ, อุปคนฺตฺวา วา นาลํ อุปนิสีทิตุํฯ
>
> ''นวหิ, ภิกฺขเว, องฺเคหิ สมนฺนาคตํ กุลํ อนุปคนฺตฺวา วา อลํ อุปคนฺตุํ, อุปคนฺตฺวา วา อลํ อุปนิสีทิตุํฯ กตเมหิ นวหิ? มนาเปน ปจฺจุฏฺเฐนฺติ, มนาเปน อภิวาเทนฺติ, มนาเปน อาสนํ เทนฺติ, สนฺตมสฺส น ปริคุหนฺติ, พหุกมฺปิ พหุกํ เทนฺติ, ปณีตมฺปิ ปณีตํ เทนฺติ, สกฺกจฺจํ เทนฺติ โน อสกฺกจฺจํ, อุปนิสีทนฺติ ธมฺมสฺสวนาย, ภาสิตมสฺส สุสฺสูสนฺติฯ อิเมหิ โข, ภิกฺขเว, นวหงฺเคหิ สมนฺนาคตํ กุลํ อนุปคนฺตฺวา วา อลํ อุปคนฺตุํ, อุปคนฺตฺวา วา อลํ อุปนิสีทิตุ''นฺติ (อ. นิ. ๙.๑๗)ฯ

อิติ โข, มหาราช, มม สาวกา ตุมฺหากํ สนฺติกา วิสฺสาสํ อลภนฺตา น คตา ภวิสฺสนฺตีติฯ โปราณกปณฺฑิตาปิ หิ อวิสฺสาสิกฏฺฐาเน สกฺกจฺจํ อุปฏฺฐิยมานาปิ มารณนฺติกํ เวทนํ ปตฺวา วิสฺสาสิกฏฺฐานเมว อคมํสูติฯ ''กทา, ภนฺเต''ติ รญฺญา ปุฏฺโฐ อตีตํ อาหริ –

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต เกสโว นาม ราชา รชฺชํ ปหาย อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิฯ ตํ ปญฺจ ปุริสสตานิ อนุปพฺพชึสุฯ โส เกสวตาปโส นาม อโหสิฯ ปสาธนกปฺปโก ปนสฺส อนุปพฺพชิตฺวา กปฺปโก นาม อเนฺตวาสิโก อโหสิฯ เกสวตาปโส ปริสาย สทฺธึ อฏฺฐ มาเส หิมวเนฺต วสิตฺวา วสฺสารตฺตสมเย โลณมฺพิลเสวนตฺถาย พาราณสึ ปตฺวา ภิกฺขาย ปาวิสิฯ อถ นํ ราชา ทิสฺวา ปสีทิตฺวา จตุมาสํ อตฺตโน สนฺติเก วสนตฺถาย ปฏิญฺญํ คเหตฺวา อุยฺยาเนว วสาเปนฺโต สยํ สายํปาตํ อสฺส อุปฏฺฐานํ คจฺฉติฯ อวเสสา ตาปสา กติปาหํ วสิตฺวา หตฺถิสทฺทาทีหิ อุพฺพาฬฺหา หุตฺวา อุกฺกณฺฐิตฺวา, ''อาจริย, อุกฺกณฺฐิตมฺหา, คจฺฉามา''ติ อาหํสุฯ ''กหํ, ตาตา''ติ? ''หิมวนฺตํ, อาจริยา''ติฯ ราชา อมฺหากํ อาคตทิวเสเยว จตุมาสํ อิธ วสนตฺถาย ปฏิญฺญํ คณฺหิฯ ''กถํ คมิสฺสถ, ตาตา''ติ? ''ตุเมฺหหิ อมฺหากํ อนาจิกฺขิตฺวาว ปฏิญฺญา ทินฺนา, มยํ อิธ น สโกฺกม วสิตุํ, อิโต อวิทูเร ตุมฺหากํ ปวตฺติสฺสวนฏฺฐาเน วสิสฺสามา''ติ วนฺทิตฺวา ปกฺกมึสุฯ กปฺปเนฺตวาสิเกน สทฺธึ อาจริโย โอหียิฯ

ราชา อุปฏฺฐานํ อาคโต, ''กหํ, อยฺยา''ติ ปุจฺฉิฯ ''สเพฺพ อุกฺกณฺฐิตมฺหาติ วตฺวา หิมวนฺตํ คตา, มหาราชา''ติ อาหฯ กปฺปโกปิ น จิรเสฺสว อุกฺกณฺฐิตฺวา อาจริเยน ปุนปฺปุนํ วาริยมาโนปิ ''น สโกฺกมี''ติ วตฺวา ปกฺกามิฯ อิตเรสํ ปน สนฺติกํ อคนฺตฺวา อาจริยสฺส ปวตฺตึ สุณโนฺต อวิทูเร ฐาเน วสิฯ อปรภาเค อาจริยสฺส อเนฺตวาสิเก อนุสฺสรนฺตสฺส กุจฺฉิโรโค อุปฺปชฺชิฯ ราชา เวเชฺชหิ ติกิจฺฉาเปสิ, โรโค น วูปสมฺมติฯ ตาปโส อาห – ''กึ, มหาราช, อิจฺฉสิ เม โรควูปสม''นฺติ? ''ภนฺเต, สจาหํ สกฺกุเณยฺยํ, อิทาเนว โว ผาสุกํ กเรยฺย''นฺติฯ ''มหาราช, สเจ เม ผาสุกํ อิจฺฉสิ, มํ อเนฺตวาสิกานํ สนฺติกํ เปเสหี''ติฯ ราชา ''สาธุ , ภนฺเต''ติ ตํ มญฺจเก นิปชฺชาเปตฺวา นารทอมจฺจปฺปมุเข จตฺตาโร อมเจฺจ ''มม อยฺยสฺส ปวตฺตึ ญตฺวา, มยฺหํ สาสนํ ปหิเณยฺยาถา''ติ อุโยฺยเชสิฯ กปฺปเนฺตวาสิโก อาจริยสฺส อาคมนํ สุตฺวา ปจฺจุคฺคมนํ กตฺวา

อิตเร ‘‘กห’’นฺติ วุตฺต, ‘‘อสุกฏฺฐาเน กิร วสนฺตี’’ติ อาหฯ เตปิ อาจริยสฺสาคมนภาวํ สุตฺวา ต เตฺถว สโมสริตฺวา อาจริยสฺส อุโณฺหทกํ ทตฺวา ผลาผลํ อทํสุฯ ตํ ขณเญฺญว โรโค วูปสมฺมติฯ โส กติปาเหเนว สุวณฺณวโณฺณ อโหสิฯ อถ นํ นารโท ปุจฺฉิ –

‘‘มนุสฺสินฺทํ ชหิตฺวาน, สพฺพกามสมิทฺธินํ;
กถํ นุ ภควา เกสี, กปฺปสฺส รมติ อสฺสเมฯ

‘‘สาทูนิ รมณียานิ, สนฺติ วกฺขา มโนรมา;
สุภาสิตานิ กปฺปสฺส, นารท รมยนฺติ มํฯ

‘‘สาลีนํ โอทนํ ภุเญฺชิ, สุจิํ มํสูปเสจนํ;
กถํ สามากนีวารํ, อโลณํ ฉาทยนฺติ ตํฯ

‘‘สาทุํ วา ยทิ วาสาทุํ, อปฺปํ วา ยทิ วา พหุํ;
วิสฺสโตฺถ ยตฺถ ภุเญฺชยฺย, วิสฺสาสปรมา รสา’’ติฯ (ชา. ๑.๔.๑๘๑-๑๘๔);

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนโนฺต ‘‘ตทา ราชา โมคฺคลฺลาโน อโหสิ, นารโท สาริปุโตฺต, กปฺปเนฺตวาสิโก อานโนฺท, เกสวตาปโส อหเมวา’’ติ วตฺวา, ‘‘เอวํ, มหาราช, ปุเพฺพปิ ปณฺฑิตา มารณนฺติกํ เวทนํ ปตฺวา วิสฺสาสิกฏฺฐานํ คมิํสุ, มม สาวกา ตุมฺหากํ สนฺติเก วิสฺสาสํ น ลภนฺติ มเญฺญ’’ติ อาหฯ ราชา ‘‘ภิกฺขุสเงฺฆน สทฺธิํ มยา วิสฺสาสํ กาตุํ วฎฺฎติ, กถํ นุ โข กริสฺสามีติ สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ญาติธีตรํ มม เคเห กาตุํ วฎฺฎติ, เอวํ สเนฺต ‘ทหรา จ สามเณรา จ สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ญาติราชา’ติ มม สนฺติกํ วิสฺสตฺถา นิพทฺธํ อาคมิสฺสนฺตี’’ติ จิเนฺตตฺวา – ‘‘เอกํ เม ธีตรํ เทนฺตู’’ติ สากิยานํ สนฺติกํ สาสนํ เปเสสิฯ ‘‘กตรสฺส สกฺยสฺส ธีตา’’ติ จ ปุจฺฉิตฺวา, ‘‘ญตฺวา อาคเจฺฉยฺยาถา’’ติ วตฺวา ทูเต อาณาเปสิฯ ทูตา คนฺตฺวา สากิเย ทาริกํ ยาจิํสุฯ เต สนฺนิปติตฺวา, ‘‘ปกฺขนฺตริโก ราชา, สเจ น ทสฺสาม, วินาเสสฺสติ โน, น โข ปน อเมฺหหิ กุเลน สทิโส, กิํ นุ โข กาตพฺพ’’นฺติ มนฺตยิํสุฯ มหานาโม ‘‘มม ทาสิยา กุจฺฉิมฺหิ ชาตา วาสภขตฺติยา นาม ธีตา รูปโสภคฺคปฺปตฺตา อตฺถิ, ตํ ทสฺสามา’’ติ วตฺวา ทูเต อาห – ‘‘สาธุ, รโญฺญ ทาริกํ ทสฺสามา’’ติฯ ‘‘สา กสฺส, ธีตา’’ติ? ‘‘สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส จูฬปิตุปุตฺตสฺส มหานามสฺส สกฺกสฺส ธีตา วาสภขตฺติยา นามา’’ติฯ

เต คนฺตฺวา รโญฺญ อาโรจยิํสุฯ ราชา ‘‘ยทิ เอวํ, สาธุ, สีฆํ อาเนถ, ขตฺติยา จ นาม พหุมายา, ทาสิธีตรมฺปิ ปหิเณยฺยุํ, ปิตรา สทฺธิํ เอกภาชเน ภุญฺชนฺติํ อาเนยฺยาถา’’ติ เปเสสิฯ เต คนฺตฺวา, ‘‘เทว, ตุเมฺหหิ สทฺธิํ เอกโต ภุญฺชนฺติํ ราชา อิจฺฉตี’’ติ อาหํสุฯ มหานาโม ‘‘สาธุ, ตาตา’’ติ ตํ อลงฺการาเปตฺวา อตฺตโน โภชนกาเล ปโกฺกสาเปตฺวา ตาย สทฺธิํ เอกโต ภุญฺชนาการํ ทเสฺสตฺวา ทูตานํ นิยฺยาเทสิฯ เต ตํ อาทาย สาวตฺถิํ คนฺตฺวา ตํ ปวตฺติํ รโญฺญ อาโรเจสุํฯ ราชา ตุฎฺฐมานโส ตํ ปญฺจนฺนํ อิตฺถิสตานํ เชฎฺฐิกํ กตฺวา อคฺคมเหสิฎฺฐาเน อภิสิญฺจิฯ สา น จิรเสฺสว สุวณฺณวณฺณํ ปุตฺตํ วิชายิฯ

อถสฺส นามคฺคหณทิวเส ราชา ทารกสฺส อยฺยกสฺส สนฺติกํ เปเสสิ ‘‘สกฺยราชธีตา วาสภขตฺติยา ปุตฺตํ วิชาตา, กิมสฺส นามํ กโรมา’’ติ? ตํ ปน สาสนํ คเหตฺวา คโต อมโจฺจ โถกํ พธิรธาตุโก, โส คนฺตฺวา รโญฺญ อยฺยกสฺส อาโรเจสิ, โส ตํ สุตฺวา ‘‘วาสภขตฺติยา ปุตฺตํ อวิชายิตฺวาปิ สพฺพชนํ อภิภวิ, อิทานิ ปน รโญฺญ อติวิย วลฺลภา ภวิสฺสตี’’ติ อาหฯ พธิโร อมโจฺจ ‘‘วลฺลภา’’ติ วจนํ ทุสฺสุตํ สุตฺวา ‘‘วิฎฎูโภ’’ติ สลฺลเกฺขตฺวา ราชานํ อุปคนฺตฺวา, ‘‘เทว, กุ

มารสฺส กิร ‘วิฑูฑโภ’ติ นามํ กโรถา’’ติ อาหฯ ราชา ‘‘โปราณกํ โน กุลสนฺตกํ นามํ ภวิสฺสตี’’ติ จินฺเตตฺวา ตํ นามํ อกาสิฯ อถสฺส ทหรกาเลเยว ราชา ‘‘สตฺถุ ปิยํ กโรมี’’ติ เสนาปติฏฺฐานํ อทาสิฯ

โส กุมารปริหาเรน วฑฺฒมโนฺต สตฺตวสฺสิกกาเล อเญฺญสํ กุมารานํ มาตามหกุลโต หตฺถิรูปกอสฺสรูปกาทีนิ อาหริยมานานิ ทิสฺวา มาตรํ ปุจฺฉิ – ‘‘อมฺม, อเญฺญสํ มาตามหกุลโต ปณฺณาการโร อาหรียติ, มยฺหํ โกจิ กิญฺจิ น เปเสสิ, กึ ตฺวํ นิมาตา นิปิตา’’ติ? อถ นํ สา, ‘‘ตาต, ตว สกฺยราชาโน มาตามหา ทูเร ปน วสนฺติ, เตน เต กิญฺจิ น เปเสนฺตี’’ติ วเญฺจสิฯ โสฬสวสฺสิกกาเล, ‘‘อมฺม, ตว มาตามหกุลํ ปสฺสิตุกาโมมฺหี’’ติ วตฺวา, ‘‘อลํ, ตาต, กึ ตตฺถ คนฺตฺวา กริสฺสตี’’ติ วาริยมาโนปิ ปุนปฺปุนํ ยาจิฯ อถสฺส มาตา ‘‘เตน หิ คจฺฉา’’ติ สมฺปฏิจฺฉิฯ โส ปิตุ อาโรเจตฺวา มหเนฺตน ปริวาเรน นิกฺขมิฯ วาสภขตฺติยา ปุเรตรํ ปณฺณํ เปเสสิ – ‘‘อหํ อิธ สุขํ วสามิ, มาสฺส กิญฺจิ สามิโน อนฺตรํ ทสฺสยึสู’’ติฯ สากิยา วิฑูฑภสฺส อาคมนํ ญตฺวา, ‘‘วนฺทิตุํ น สโกฺกมา’’ติ ตสฺส ทหรทหเร กุมาเร ชนปทํ ปหิณิตฺวา ตสฺมึ กปิลปุรํ สมฺปเตฺต สนฺถาคาเร สนฺนิปตึสุฯ กุมาโร ตตฺถ คนฺตฺวา อฏฺฐาสิฯ

อถ นํ ‘‘อยํ เต, ตาต, มาตามโห, อยํ มาตุโล’’ติ วตฺวา วนฺทาเปสุํฯ โส สเพฺพ วนฺทมาโน วิจริตฺวา เอกมฺปิ อตฺตานํ วนฺทนฺตํ อทิสฺวา ‘‘กึ นุ โข มํ วนฺทนฺตา นตฺถี’’ติ ปุจฺฉิฯ สากิยา, ‘‘ตาต, เต กนิฏฺฐกุมารา ชนปทํ คตา’’ติ วตฺวา ตสฺส มหนฺตํ สกฺการํ กรึสุฯ โส กติปาหํ วสิตฺวา มหเนฺตน ปริวาเรน นิกฺขมิฯ อเถกา ทาสี สนฺถาคาเร เตน นิสินฺนผลกํ ‘‘อิทํ วาสภขตฺติยาย ทาสิยา ปุตฺตสฺส นิสินฺนผลก’’นฺติ อโกฺกสิตฺวา ปริภาสิตฺวา ขีโรทเกน โธวิฯ เอโก ปุริโส อตฺตโน อาวุธํ ปมุสฺสิตฺวา นิวโตฺต ตํ คณฺหโนฺต วิฑูฑภกุมารสฺส อโกฺกสนสทฺทํ สุตฺวา ตํ การณํ ปุจฺฉิตฺวา, ‘‘วาสภขตฺติยา ทาสิยา กุจฺฉิมฺหิ มหานามสกฺกํ ปฏิจฺจ ชาตา’’ติ ญตฺวา พลกายสฺส กเถสิฯ ‘‘วาสภขตฺติยา กิร ทาสิธีตา’’ติ มหาโกลาหลํ อโหสิฯ ตํ สุตฺวา วิฑูฑโภ ‘‘เอเต ตาว มม นิสินฺนผลกํ ขีโรทเกน โธวนฺตุ, อหํ ปน รเชฺช ปติฏฺฐิตกาเล เอเตสํ คลโลหิตํ คเหตฺวา มม นิสินฺนผลกํ โธวิสฺสามี’’ติ จิตฺตํ ปฏฺฐเปสิฯ ตสฺมึ สาวตฺถึ คเต อมจฺจา ตํ ปวตฺตึ รโญฺญ อาโรจยึสุฯ ราชา ‘‘มยฺหํ ทาสิธีตรํ อทํสู’’ติ สากิยานํ กุชฺฌิตฺวา วาสภขตฺติยาย จ ปุตฺตสฺส จ ทินฺนปริหารํ อจฺฉินฺทิตฺวา ทาสทาสีหิ ลทฺธพฺพมตฺตเมว ทาเปสิฯ

ตโต กติปาหจฺจเยน สตฺถา ราชนิเวสนํ คนฺตฺวา ปญฺญตฺตาสเน นิสีทิฯ ราชา อาคนฺตฺวา วนฺทิตฺวา, ‘‘ภเนฺต, ตุมฺหากํ กิร ญาตเกหิ ทาสิธีตา มยฺหํ ทินฺนา, เตนสฺสา อหํ สปุตฺตาย ปริหารํ อจฺฉินฺทิตฺวา ทาสทาสีหิ ลทฺธพฺพมตฺตเมว ทาเปสิ’’นฺติ อาหฯ สตฺถา ‘‘อยุตฺตํ, มหาราช, สากิเยหิ กตํ, ททเนฺตหิ นาม สมานชาติกา ทาตพฺพา อสฺส, ตํ ปน , มหาราช, วทามิ, วาสภขตฺติยา ขตฺติยราชธีตา ขตฺติยรโญฺญ เคเห อภิเสกํ ลภิฯ วิฑูฑโภปิ ขตฺติยราชานเมว ปฏิจฺจ ชาโต, มาตุโคตฺตํ นาม กึ กริสฺสติ, ปิตุโคตฺตเมว ปมาณนฺติฯ โปราณกปณฺฑิตา ทลิทฺทิตฺถิยา กฏฺฐหาริกาย อคฺคมเหสิฏฺฐานํ อทํสุ, ตสฺสา จ กุจฺฉิมฺหิ ชาตกุมาโร ทฺวาทสโยชนิกาย พาราณสิยา รชฺชํ ปตฺวา กฏฺฐวาหนราชา นาม ชาโต’’ติ **กฏฺฐหาริชาตกํ** (ชา. ๑.๑.๗) กเถสิฯ ราชา ธมฺมกถํ สุตฺวา ‘‘ปิตุโคตฺตเมว กิร ปมาณ’’นฺติ ตุสฺสิตฺวา วาสภขตฺติยาย จ ปุตฺตสฺส จ ปกติปริหารเมว ทาเปสิฯ

พนฺธุลเสนาปติสฺสปิ โข กุสินาราย มลฺลราชธีตา มลฺลิกา นาม ภริยา ทีฆรตฺตํ ปุตฺตํ น วิชายิฯ อถ นํ พนฺธุโล ‘‘อตฺตโน กุลฆรเมว คจฺฉา’’ติ อุโยฺยเชสิฯ สา ‘‘สตฺถารํ ทิสฺวาว คมิสฺสามี’’ติ เชตวนํ ปวิสิตฺวา ตถาคตํ วนฺทิตฺวา ฐิตา, ‘‘กหํ คจฺฉสี’’ติ วุตฺตา ‘‘สามิโก มํ ภเนฺต,

กุลฆรํ เปเสตี’’ อาหฯ ‘‘กึ การณา’’ติ? ‘‘วณฺณา กิรสฺมิ อปุตฺติกา’’ติฯ ‘‘ยทิ เอวํ, คมนกิจฺจํ นตฺถิ, นิวตฺตสฺสู’’ติฯ สา ตุฏฺฐมานสา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา นิเวสนํ คนฺตฺวา ‘‘กสฺมา นิวตฺตาสี’’ติ วุตฺตา ‘‘ทสพเลน นิวตฺติตามฺหี’’ติ อาห พนฺธุโล ‘‘ทิฏฺฐํ ภวิสฺสติ ทีฆทสฺสินา การณ’’นฺติ สมฺปฏิจฺฉิฯ สา น จิรเสฺสว คพฺภํ ปฏิลภิตฺวา อุปฺปนฺนทาหฬา ‘‘โทหโฬ เม อุปฺปนฺโน’’ติ อาโรเจสิฯ ‘‘กึ โทหโฬ’’ติ? ‘‘เวสาลินคเร คณราชกุลานํ อภิเสกมงฺคลโปกฺขรณิยํ โอตริตฺวา นฺหตฺวา ปานียํ ปาตุกามามฺหิ, สามี’’ติฯ พนฺธุโล ‘‘สาธู’’ติ วตฺวา สหสฺสถามธนุํ คเหตฺวา ตํ รถํ อาโรเปตฺวา สาวตฺถิโต นิกฺขมิตฺวา รถํ ปาเชนฺโต มหาลิลิจฺฉวิโน ทินฺนทฺวาเรน เวสาลึ ปาวิสิฯ มหาลิลิจฺฉวิโน จ ทฺวารสมีเป เอว นิเวสนํ โหติฯ โส รถสฺส อุมฺมาเร ปนิฆาตสทฺทํ สุตฺวาว ‘‘พนฺธุลสฺส รถสโทฺท เอโส, อชฺช ลิจฺฉวีนํ ภยํ อุปฺปชฺชิสฺสตี’’ติ อาหฯ

โปกฺขรณิยา อโนฺต จ พหิ จ อารกฺขา พลวตี, อุปริ โลหชาลํ ปตฺถฏํ, สกุณานมฺปิ โอกาโส นตฺถิฯ พนฺธุลเสนาปติ ปน รถา โอตริตฺวา อารกฺขเก มนุเสฺส เวเตฺตน ปหรโนฺต ปลาเปตฺวา โลหชาลํ ฉินฺทิตฺวา อโนฺตโปกฺขรณิยํ ภริยํ นฺหาเปตฺวา สยมฺปิ นฺหตฺวา ปุน ตํ รถํ อาโรเปตฺวา นครา นิกฺขมิตฺวา อาคตมเคฺคเนว ปายาสิฯ เต อารกฺขมนุสฺสา ลิจฺฉวิราชูนํ อาโรเจสุํฯ ลิจฺฉวิราชาโน กุชฺฌิตฺวา ปญฺจ รถสตานิ อารุยฺห ‘‘พนฺธุลมลฺลํ คณฺหิสฺสามา’’ติ นิกฺขมึสุฯ ตํ ปวตฺตึ มหาลิสฺส อาโรเจสุํฯ มหาลิ, ‘‘มา คมิตฺถ, โส หิ โว สเพฺพ โฆเตสฺสตี’’ติ อาหฯ เตปิ ‘‘มยํ คมิสฺสาม เอวา’’ติ วทึสุฯ ‘‘เตน หิ ตสฺส รถจกฺกสฺส ยาว นาภิโต ปถวึ ปวิฏฺฐฏฺฐานํ ทิสฺวา นิวเตฺตยฺยาถ, ตโต อนิวตฺตนฺตา ปุรโต อสนิสทฺทํ วิย สุณิสฺสถ, ตมฺหา ฐานา นิวเตฺตยฺยาถฯ ตโต อนิวตฺตนฺตา ตุมฺหากํ รถธุเรสุ ฉิทฺทํ ปสฺสิสฺสถ, ตมฺหา ฐานา นิวเตฺตยฺยาถ, ปุรโต มา คมิตฺถา’’ติฯ เต ตสฺส วจเนน อนิวตฺติตฺวา ตํ อนุพนฺธึสุ เอวฯ มลฺลิกา ทิสฺวา, ‘‘รถา, สามิ, ปญฺญายนฺตี’’ติ อาหฯ ‘‘เตน หิ เอกเสฺสว รถสฺส ปญฺญายนกาเล มํ อาโรเจยฺยาสี’’ติฯ สา ยทา สเพฺพ รถา เอโก วิย หุตฺวา ปญฺญายึสุ, ตทา ‘‘เอกเมว, สามิ, รถสีสํ ปญฺญายตี’’ติ อาหฯ พนฺธุโล ‘‘เตน หิ อิมา รสฺมิโย คณฺหาหี’’ติ ตสฺสา รสฺมิโย ทตฺวา รเถ ฐิโตว ธนุํ อาโรเปสิ, รถจกฺกํ ยาว นาภิโต ปถวึ ปาวิสิฯ

ลิจฺฉวิโน ตํ ฐานํ ทิสฺวาปิ น นิวตฺตึสุฯ อิตโร โถกํ คนฺตฺวา ชิยํ โปเถสิ, อสนิสโทฺท วิย อโหสิฯ เต ตโตปิ น นิวตฺตึสุ, อนุพนฺธนฺตา คจฺฉเนฺตวฯ พนฺธุโล รเถ ฐิตโกว เอกสรํ ขิปิ, โส ปญฺจนฺนํ รถสตานํ รถสีเส ฉิทฺทํ กตฺวา ปญฺจ ราชสตานิ ปริกรพนฺธนฏฺฐาเน วินิวิชฺฌิตฺวา ปถวึ ปาวิสิฯ เต อตฺตโน ปวิทฺธภาวํ อชานิตฺวา, ‘‘ติฏฺฐ, เร, ติฏฺฐ, เร’’ติ วทนฺตา อนุพนฺธึสุ เอวฯ พนฺธุโล รถํ ฐเปตฺวา ‘‘ตุเมฺห มตกา, มตเกหิ สทฺธึ มยฺหํ ยุทฺธํ นาม นตฺถี’’ติ อาหฯ ‘‘มตกา นาม อมฺหาทิสา น โหนฺตี’’ติฯ ‘‘เตน หิ สพฺพปจฺฉิมสฺส ปริกรํ โมเจถา’’ติฯ เต โมจยึสุฯ โส มุตฺตมเตฺต เอว มริตฺวา ปติโตฯ อถ เต สเพฺพปิ ‘‘ตุเมฺห เอวรูปา, อตฺตโน ฆรานิ คนฺตฺวา สํวิธาตพฺพํ สํวิทหิตฺวา ปุตฺตทารํ อนุสาสิตฺวา สนฺนาหํ โมเจถา’’ติ อาหฯ เต ตถา กตฺวา สเพฺพปิ ชีวิตกฺขยํ ปตฺตาฯ พนฺธุโลปิ มลฺลิกํ สาวตฺถึ อาเนสิฯ สา โสฬสกฺขตฺตุํ ยมเก ยมเก ปุเตฺต วิชายิฯ สเพฺพปิ สูรา ถามสมฺปนฺนา อเหสุํ, สพฺพสิปฺปานํ นิปฺผตฺตึ ปาปุณึสุฯ เอเกกสฺส ปุริสสหสฺสํ ปริวาโร อโหสิฯ ปิตรา สทฺธึ ราชนิเวสนํ คจฺฉเนฺตหิ เตเหว ราชงฺคณํ ปริปูริฯ

อเถกทิวสํ วินิจฺฉเย กูฏฏฺฏปราชิตา มนุสฺสา พนฺธุลํ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา มหาวิรวํ วิรวนฺตา วินิจฺฉยอมจฺจานํ กูฏฏฺฏกรณํ ตสฺส อาโรเจสุํฯ โส วินิจฺฉยํ คนฺตฺวา ตํ อฏฺฏํ วิจาเรตฺวา สามิกเมว สามิกํ อกาสิฯ มหาชโน มหาสเทฺทน สาธุการํ ปวเตฺตติฯ ราชา ‘‘กึ อิท’’นฺติ ปุจฺฉิตฺวา ตมตฺถํ สุตฺวา ตุสฺสิตฺวา สเพฺพปิ เต อมเจฺจ หาเรตฺวา พนฺธุลเสฺสว วินิจฺฉยํ นิยฺยาเทสิฯ โส ตโต ปฏฺฐาย สมฺมา วินิจฺฉยิฯ ตโต เต โปราณกวินิจฺฉยิกา อมจฺจา กิญฺจิ ลญฺชํ อลภนฺตา อปฺ

ปลาภา หุตฺวา ‘‘พนฺธุโล รชฺชํ ปเตฺถตี’’ติ ราชกุเล ปริภินฺทึสุฯ ราชา เตสํ กถํ สทฺทหิตฺวา จิตฺตํ นิคฺคเหตุํ นาสกฺขิฯ ‘‘อิมสฺมึ อิเธว ฆาติยมาเน ครหา เม อุปฺปชฺชิสฺสตี’’ติ ปุน จิเนฺตตฺวา ปยุตฺตปุริเสหิ ปจฺจนฺตํ ปหาราเปตฺวา พนฺธุลํ ปโกฺกสาเปตฺวา, ‘‘ปจฺจโนฺต กิร กุปิโต, ตว ปุเตฺตหิ สทฺธึ คนฺตฺวา , โจเร คณฺหาหี’’ติ ปหิณิตฺวา, ‘‘เอเตฺถวสฺส ทฺวตฺตึสาย ปุเตฺตหิ สทฺธึ สีสํ ฉินฺทิตฺวา อาหรถา’’ติ เตหิ สทฺธึ อเญฺญปิ สมเตฺถ มหาโยเธ เปเสสิฯ ตสฺมึ ปจฺจนฺตํ คจฺฉเนฺตเยว ‘‘เสนาปติ กิร อาคจฺฉตี’’ติ ปยุตฺตโจรา ปลายึสุฯ โส ตํ ปเทสํ อาวาสาเปตฺวา สณฺฐาเปตฺวา นิวตฺติฯ

อถสฺส นครโต อวิทูเร ฐาเน เต โยธา ปุเตฺตหิ สทฺธึ สีสํ ฉินฺทึสุฯ ตํ ทิวสํ มลฺลิกาย ปญฺจหิ ภิกฺขุสเตหิ สทฺธึ เทฺว อคฺคสาวกา นิมนฺติตา โหนฺติฯ อถสฺสา ปุพฺพเณฺห เอว ‘‘สามิกสฺส เต สทฺธึ ปุเตฺตหิ สีสํ ฉินฺน’’นฺติ ปณฺณํ อาหริตฺวา อทํสุฯ สา ตํ ปวตฺตึ ญตฺวา กสฺสจิ กิญฺจิ อวตฺวา ปณฺณํ อุจฺฉเงฺค ฐเปตฺวา ภิกฺขุสงฺฆเมว ปริวิสิฯ อถสฺสา ปริจาริกาโย ภิกฺขูนํ ภตฺตํ ทตฺวา สปฺปิจาฏึ อาหรนฺติโย เถรานํ ปุรโต สปฺปิจาฏึ ภินฺทึสุฯ ธมฺมเสนาปติ ‘‘เภทนธมฺมํ ภินฺนํ, น จินฺติตพฺพ’’นฺติ อาหฯ สา อุจฺฉงฺคโต ปณฺณํ นีหริตฺวา ‘‘ทฺวตฺตึสาย ปุเตฺตหิ สทฺธึ ปิตุสีสํ ฉินฺนนฺติ เม อิมํ ปณฺณํ อาหรึสุ, อหํ อิทํ สุตฺวาปิ น จิเนฺตมิ, สปฺปิจาฏิยา ภินฺนาย กึ จิเนฺตยิสฺสามิ, ภเนฺต’’ติ อาหฯ ธมฺมเสนาปติ ‘‘อนิมิตฺตมนญฺญาตํ , มจฺจานํ อิธ ชีวิต’’นฺติอาทีนิ (สุ. นิ. ๕๗๙) วตฺวา ธมฺมํ เทเสตฺวา อุฎฺฐายาสนา วิหารํ อคมาสิฯ สาปิ ทฺวตฺตึส สุณิสาโย ปโกฺกสาเปตฺวา, ‘‘ตุมฺหากํ สามิกา นิรปราธา อตฺตโน ปุริมกมฺมผลํ ลภึสุ , ตุเมฺห มา โสจยิตฺถ, มา ปริเทวิตฺถ, รโญฺญ อุปริ มโนปโทสํ มา กริตฺถา’’ติ โอวทิฯ

รโญฺญ จรปุริสา ตํ กถํ สุตฺวา คนฺตฺวา เตสํ นิโทฺทสภาวํ รโญฺญ กถยึสุฯ ราชา สํเวคปฺปโตฺต ตสฺสา นิเวสนํ คนฺตฺวา มลฺลิกญฺจ สุณิสาโย จสฺสา ขมาเปตฺวา มลฺลิกาย วรํ อทาสิฯ สา ‘‘วโร คหิโต เม โหตู’’ติ วตฺวา ตสฺมึ คเต มตกภตฺตํ ทตฺวา นฺหตฺวา ราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา, ‘‘เทว, ตุเมฺหหิ มยฺหํ วโร ทิโนฺน, มยฺหญฺจ อเญฺญน อโตฺถ นตฺถิ, ทฺวตฺตึสาย เม สุณิสานํ มมญฺจ กุลฆรคมนํ อนุชานาถา’’ติ อาหฯ ราชา สมฺปฏิจฺฉิฯ สา ทฺวตฺตึส สุณิสาโย ยถาสกานิ กุลานิ เปเสสิ, สยมฺปิ กุสินารานคเร อตฺตโน กุลฆรํ อคมาสิฯ

ราชาปิ พนฺธุลเสนาปติโน ภาคิเนยฺยสฺส ทีฆการายนสฺส นาม เสนาปติฎฺฐานํ อทาสิฯ โส ปน ‘‘มาตุโล เม อิมินา มาริโต’’ติ รโญฺญ โอตารํ คเวสโนฺต วิจรติฯ ราชาปิ นิรปราธสฺส พนฺธุลสฺส มาริตกาลโต ปฏฺฐาย วิปฺปฏิสารี หุตฺวา จิตฺตสฺสาทํ น ลภติ, รชฺชสุขํ นานุโภติฯ ตทา สตฺถา สกฺยานํ เมทาฬุปํ นาม นิคมํ อุปนิสฺสาย วิหรติฯ ราชา ตตฺถ คนฺตฺวา อารามโต อวิทูเร ขนฺธาวารํ นิวาเสตฺวา, ‘‘มเนฺทน ปริวาเรน สตฺถารํ วนฺทิสฺสามี’’ติ วิหารํ คนฺตฺวา ปญฺจราชากกุธภณฺฑานิ ทีฆการายนสฺส ทตฺวา เอกโกว คนฺธกุฎึ ปาวิสิฯ สพฺพํ **ธมฺมเจติยสุตฺต**นิยาเมน (ม. นิ. ๒.๓๖๔ อาทโย) ทีเปตพฺพํฯ ตสฺมึ คนฺธกุฎึ ปวิเฏฺฐ ทีฆการายโน ตานิ ปญฺจ ราชกกุธภณฺฑานิ คเหตฺวา วิฎูฎภํ ราชานํ กตฺวา รโญฺญ เอกํ อสฺสํ เอกญฺจ อุปฎฺฐานการิกํ มาตุคามํ ฐเปตฺวา นิวเตฺตตฺวา สาวตฺถึ อคมาสิฯ

ราชา สตฺถารา สทฺธึ ปิยกถํ กเถตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา นิกฺขโนฺต เสนํ อทิสฺวา ตํ มาตุคามํ ปุจฺฉิตฺวา ตํ ปวตฺตึ สุตฺวา, ‘‘อหํ ภาคิเนยฺยํ อาทาย คนฺตฺวา, วิฎูฎภํ คเหสฺสามี’’ติ ราชคหนครํ คจฺฉโนฺต วิกาเล ทฺวาเรสุ ปิทหิเตสุ นครํ ปตฺวา เอกิสฺสา สาลาย นิปชฺชิตฺวา วาตาตเปหิ กิลโนฺต รตฺติภาเค ตเตฺถว กาลมกาสิฯ วิภาตาย รตฺติยา, ‘‘เทว, โกสลนรินฺท อนา

โถ ชาโตสี’’ติ วิปฺปลปนฺติยา ตสฺสา อิตฺถิยา สทฺทํ สุตฺวา รโญฺญ อาโรเจสุํฯ โส มาตุลสฺส มหเนฺตน สกฺกาเรน สรีรกิจฺจํ กาเรสิฯ

วิฏฏูโภปิ รชฺชํ ลภิตฺวา ตํ เวรํ สริตฺวา ‘‘สเพฺพปิ สากิเย มาเรสฺสามี’’ติ มหติยา เสนาย นิกฺขมิฯ ตํ ทิวสํ สตฺถา ปจฺจูสกาเล โลกํ โวโลเกโนฺต ญาติสงฺฆสฺส วินาสํ ทิสฺวา, ‘‘ญาติสงฺคหํ กาตุํ วฎฺฎตี’’ติ จิเนฺตตฺวา ปุพฺพณฺหสมเย ปิณฺฑาย จริตฺวา, ปิณฺฑปาตปฎิกฺกโนฺต คนฺธกุฎิยํ สีหเสยฺยํ กเปฺปตฺวา, สายนฺหสมเย อากาเสน คนฺตฺวา, กปิลวตฺถุสามเนฺต เอกสฺมิํ กพรจฺฉาเย รุกฺขมูเล นิสีทิฯ ตโต วิฏฏูภสฺส รชฺชสีมาย มหโนฺต สนฺทจฺฉาโย นิโคฺรโธ อตฺถิฯ วิฏฏูโภ สตฺถารํ ทิสฺวา อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา, ‘‘ภเนฺต, กิํ การณา เอวรูปาย อุณฺหเวลาย อิมสฺมิํ กพรจฺฉาเย รุกฺขมูเล นิสีทถ, เอตสฺมิํ สนฺทจฺฉาเย นิโคฺรธมูเล นิสีทถ, ภเนฺต’’ติ วตฺวา, ‘‘โหตุ, มหาราช, ญาตกานํ ฉายา นาม สีตลา’’ติ วุเตฺต, ‘‘ญาตกานฺรกฺขนตฺถาย สตฺถา อาคโต ภวิสฺสตี’’ติ จิเนฺตตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา นิวตฺติตฺวา สาวตฺถิํเยว ปจฺจาคมิฯ สตฺถาปิ อุปฺปติตฺวา เชตวนเมว คโตฯ

ราชา สากิยานํ โทสํ สริตฺวา ทุติยมฺปิ นิกฺขมิตฺวา ตเถว สตฺถารํ ปสฺสิตฺวา ปุน นิวตฺติฯ ตติยวาเรปิ นิกฺขมิตฺวา ตเถว สตฺถารํ ปสฺสิตฺวา ปุน นิวตฺติฯ จตุตฺถวาเร ปน ตสฺมิํ นิกฺขเนฺต สตฺถา สากิยานํ ปุพฺพกมฺมํ โอโลเกตฺวา เตสํ เอกทิวสํ นทิยํ วิสปกฺขิปนปาปกมฺมสฺส อปฺปฎิพาหิยภาวํ ญตฺวา จตุตฺถวาเร นาคมาสิฯ วิฏฏูโภ ‘‘สากิเย ฆาเตสฺสามี’’ติ มหเนฺตน พลกาเยน นิกฺขมิฯ สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ปน ญาตกา อสตฺตฆาตกา นาม, อตฺตนา มรนฺตาปิ ปเรสํ ชีวิตํ น โวโรเปนฺติฯ เต จินฺตยิํสุ – ‘‘มยํ สุสิกฺขิตา กตหตฺถา กตูปาสนา มหิสฺสาสา, น โข ปน สกฺกา อเมฺหหิ ปรํ ชีวิตา โวโรเปตุํ, อตฺตโน กมฺมํ ทเสฺสตฺวา ปลาเปสฺสามา’’ติ เต กตสนฺนาหา นิกฺขมิตฺวา ยุทฺธํ อารภิํสุฯ เตหิ ขิตฺตา สรา วิฏฏูภสฺส ปุริสานํ อนฺตรนฺตเรน คจฺฉนฺติ, ผลกนฺตรกณฺณฉิทฺทนฺตราทีหิ นิกฺขมนฺติฯ วิฏฏูโภ ทิสฺวา นนุ ภเณ ‘‘สากิยา อสตฺตฆาตกามฺหา’’ติ วทนฺติ, อถ จ ปน เม ปุริเส นาเสนฺตีติฯ

อถ นํ เอโก ปุริโส อาห – ‘‘กิํ สามิ, นิวตฺติตฺวา โอโลเกสี’’ติ? ‘‘สากิยา เม ปุริเส นาเสนฺตี’’ติฯ ‘‘ตุมฺหากํ โกจิ ปุริโส มโต นาม นตฺถิฯ อิงฺฆ เต คณาเปถา’’ติฯ คณาเปโนฺต เอกสฺสปิ ขยํ น ปสฺสิฯ โส ตโต นิวตฺติตฺวา ‘‘เย เย ปน ภเณ ‘สากิยมฺหา’ติ ภณนฺติ, สเพฺพ มาเรถ, มาตามหสฺส ปน มหานามสกฺกสฺส สนฺติเก ฐิตานํ ชีวิตํ เทถา’’ติ อาหฯ สากิยา คเหตพฺพคหณํ อปสฺสนฺตา เอกเจฺจ ติณํ ฑํสิตฺวา, เอกเจฺจ นฬํ คเหตฺวา อฎฺฐํสุฯ ‘‘ตุเมฺห สากิยา, โน’’ติ ปุจฺฉิตา ยสฺมา เต มรนฺตาปิ มุสาวาทํ น ภณนฺติ, ตสฺมา ติณํ ฑํสิตฺวา ฐิตา ‘‘โน สาโก, ติณ’’นฺติ วทนฺติฯ นฬํ คเหตฺวา ฐิตา ‘‘โน สาโก, นโฬ’’ติ วทนฺติฯ เย จ มหานามสฺส สนฺติเก ฐิตา, เต จ ชีวิตํ ลภิํสุฯ เตสุ ติณํ ฑํสิตฺวา ฐิตา **ติณสากิยา** นาม, นฬํ คเหตฺวา ฐิตา **นฬสากิยา** นาม ชาตาติ, วิฏฏูโภ อวเสเส ขีรปเกปิ ทารเก อวิเสฺสเชฺชตฺวา ฆาตาเปโนฺต โลหิตนทิํ ปวเตฺตตฺวา เตสํ คลโลหิเตน ผลกํ โธวาเปสิฯ เอวํ สากิยวํโส วิฏฏูเภน อุปจฺฉิโนฺนฯ

โส มหานามสกฺกํ คาหาเปตฺวา นิวโตฺต ‘‘ปาตราสเวลาย ปาตราสํ กริสฺสามี’’ติ เอกสฺมิํ ฐาเน โอตริตฺวา โภชเน อุปนีเต ‘‘เอกโตว ภุญฺชิสฺสามา’’ติ อยฺยกํ ปโกฺกสาเปสิฯ ขตฺติยา ปน ชีวิตํ จชนฺตาปิ ทาสิปุเตฺตหิ สทฺธิํ น ภุญฺชนฺติฯ ตสฺมา มหานาโม เอกํ สรํ โอโลเกตฺวา ‘‘กิลิฎฺฐคโตฺตมฺหิ, นฺหายิสฺสามิ, ตาตา’’ติ อาหฯ ‘‘สาธุ, อยฺยก, นฺหายถา’’ติฯ โส ‘‘อยํ มํ เอกโต อภุญฺชนฺตํ ฆาเตสฺสติ, สยเมว เม มตํ เสโยฺย’’ติ เกเส มุญฺจิตฺวา อเคฺค คณฺฐิํ กตฺวา เกเสสุ ปาทงฺคุฎฺฐเก ปเวเสตฺวา อุทเก นิมุชฺชิฯ ตสฺส คุณเตเชน นาคภวนํ อุณฺหาการํ ทเสฺสสิฯ

นาคราชา ‘‘กิํ นุ โข’’ติ อุปธาเรโนฺต ตํ ญตฺวา ตสฺส สนฺติกํ อาคนฺตฺวา ตํ อตฺตโน ผเณ นิสีทาเปตฺวา นาคภวนํ ปเวเสสิฯ โส ทฺวาทสฺส วสฺสานิ ตเตฺถว วสิฯ วิฎฎูโภปิ ‘‘มยฺหํ อยฺยโก อิทานิ อาคมิสฺสติ, อิทานิ อาคมิสฺสตี’’ติ อาคมยมาโนว นิสีทิฯ ตสฺมิํ อติจิรายเนฺต สรํ วิจินาเปตฺวา ทีปาโลเกน ปุริสพฺภนฺตรานิปิ โอโลเกตฺวา อทิสฺวา ‘‘คโต ภวิสฺสตี’’ติ ปกฺกามิฯ โส รตฺติภาเค อจิรวติํ ปตฺวา ขนฺธาวารํ นิวาเสสิฯ เอกเจฺจ อโนฺตนทิยํ วาลุกาปุลิเน นิปชฺชิํสุ , เอกเจฺจ พหิถเล, อโนฺตนิปเนฺนสุปิ ปุเพฺพ อกตปาปกมฺมา อตฺถิ, พหินิปเนฺนสุปิ ปุเพฺพ กตปาปกมฺมา อตฺถิ, เตสํ นิปนฺนฎฺฐาเนสุ กิปิลฺลิกา อุฎฺฐหิํสุฯ เต ‘‘มยฺหํ นิปนฺนฎฺฐาเน กิปิลฺลิกา, มยฺหํ นิปนฺนฎฺฐาเน กิปิลฺลิกา’’ติ อุฎฺฐหิตฺวา อกตปาปกมฺมา อุตฺตริตฺวา ถเล นิปชฺชิํสุ, กตปาปกมฺมา โอตริตฺวา วาลุกาปุลิเน นิปชฺชิํสุฯ ตสฺมิํ ขเณ มหาเมโฆ อุฎฺฐหิตฺวา ฆนวสฺสํ วสฺสิฯ นทิยา โอโฆ อาคนฺตฺวา วิฎฎูภํ สทฺธิํ ปริสาย สมุทฺทเมว ปาเปสิฯ สเพฺพ ตตฺถ มจฺฉกจฺฉปภกฺขา อเหสุํฯ

มหาชโน กถํ สมุฎฺฐาเปสิ ‘‘สากิยานํ มรณํ อยุตฺตํ, ‘เอวํ นาม โกเฎฺฎตฺวา โกเฎฺฎตฺวา สากิยา มาเรตพฺพา’ติ อนนุจฺฉวิกเมต’’นฺติฯ สตฺถา ตํ กถํ สุตฺวา, ‘‘ภิกฺขเว, อิมสฺมิํ อตฺตภาเว กิญฺจาปิ สากิยานํ เอวํ มรณํ อยุตฺตํ, ปุเพฺพ กตปาปกมฺมวเสน ปน ยุตฺตเมเวเตหิ ลทฺธ’’นฺติ อาหฯ ‘‘กิํ ปน, ภเนฺต, เอเต ปุเพฺพ อกํสู’’ติ? สเพฺพ เอกโต หุตฺวา นทิยํ วิสํ ปกฺขิปิํสูติฯ ปุเนกทิวสํ ธมฺมสภายํ ภิกฺขู กถํ สมุฎฺฐาเปสุํ – ‘‘วิฎฎูโภ เอตฺตเก สากิเย มาเรตฺวา อาคจฺฉโนฺต อตฺตโน มโนรเถ มตฺถกํ อปฺปเตฺตเยว เอตฺตกํ ชนํ อาทาย มหาสมุเทฺท มจฺฉกจฺฉปภโกฺขชาโต’’ติ ฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต, ‘‘อิเมสํ สตฺตานํ มโนรเถ มตฺถกํ อปฺปเตฺตเยว มจฺจุราชา สุตฺตํ คามํ อโชฺฌตฺถรโนฺต มโหโฆ วิย ชีวิตินฺทฺริยํ ฉินฺทิตฺวา จตูสุ อปายสมุเทฺทสุ นิมุชฺชาเปตี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๔๗. ‘‘ปุปฺผานิ เหว ปจินนฺตํ, พฺยาสตฺตมนสํ นรํ;
สุตฺตํ คามํ มโหโฆว, มจฺจุ อาทาย คจฺฉตี’’ติฯ

ตตฺถ **พฺยาสตฺตมนสํ นร**นฺติ สมฺปเตฺต วา อสมฺปเตฺต วา ลคฺคมานสํฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ยถา มาลาการโร ปุปฺผารามํ ปวิสิตฺวา ‘‘ปุปฺผานิ ปจินิสฺสามี’’ติ ตโต ปุปฺผานิ คเหตฺวา อญฺญมญฺญํ วา คจฺฉํ ปเตฺถโนฺต สกเล ปุปฺผาราเม มนํ เปเสติ, ‘‘อิโต จิโต จ ปุปฺผานิ ปจินิสฺสามี’’ติ ตโต ปุปฺผานิ อคฺคเหตฺวา อญฺญตฺถ มนํ เปเสสิ, ตเมว คจฺฉํ ปจินโนฺต ปมาทมาปชฺชติ, เอวเมว เอกโจฺจ ปุปฺผารามสทิสํ ปญฺจกามคุณมชฺฌํ โอตริตฺวา มโนรมํ รูปํ ลภิตฺวา มโนรมานํ สทฺทคนฺธรสโผฎฺฐพฺพานํ อญฺญตรํ ปเตฺถติฯ อโญฺญ เตสุ วา อญฺญตรํ ลภิตฺวา อญฺญตรํ ปเตฺถติ , รูปเมว วา ลภิตฺวา อญฺญํ อปเตฺถโนฺต ตเมว อสฺสาเทติ, สทฺทาทีสุ วา อญฺญตรํฯ เอเสว นโย โคมหิํสทาสิทาสเขตฺตวตฺถุคามนิคมชนปทาทีสุ, ปพฺพชิตานมฺปิ ปริเวณวิหารปตฺตจีวราทีสูติ เอวํ ปญฺจกามคุณสงฺขาตานิ ปุปฺผานิ เอว ปจินนฺตํ สมฺปเตฺต วา อสมฺปเตฺต วา กามคุเณ พฺยาสตฺตมนสํ นรํฯ **สุตฺตํ คาม**นฺติ คามสฺส เคหภิตฺติอาทีนํ ปน สุปนวเสน สุปนํ นาม นตฺถิ, สตฺตานํ ปน สุตฺตปมตฺตตํ อุปาทาย สุโตฺต นาม โหติฯ เอวํ สุตฺตํ คามํ เทฺว ตีณิ โยชนานิ อายตคมฺภีโร มโหโฆว มจฺจุ อาทาย คจฺฉติฯ ยถา โส มโหโฆ อิตฺถิปุริสโคมหิํสกุกฺกุฎาทีสุ กิญฺจิ อนวเสเสตฺวา สพฺพํ ตํ คามํ สมุทฺทํ ปาเปตฺวา มจฺฉกจฺฉปภกฺขํ กโรติ, เอวเมว พฺยาสตฺตมนสํ นรํ มจฺจุ อาทาย ชีวิตินฺทฺริยมสฺส ฉินฺทิตฺวา จตูสุ อปายสมุเทฺทสุ นิมุชฺชาเปตีติฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปตฺตาฯ มหาชนสฺส สาตฺถิกา เทสนา ชาตาติฯ

วิฑูฑภวตฺถุ ตติยํฯ

๔. ปติปูชิกกุมาริวตฺถุ

ปุปฺผานิ เหวาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา สาวตฺถิยํ วิหรนฺโต ปติปูชิกํ นาม กุมาริกํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ ตาวตึสเทวโลเก สมุฏฺฐิตํฯ

ตตฺถ กิร มาลภารี นาม เทวปุตฺโต อจฺฉราสหสฺสปริวุโต อุยฺยานํ ปาวิสิฯ ปญฺจสตา เทวธีตโร รุกฺขํ อารุยฺห ปุปฺผานิ ปาเตนฺติ, ปญฺจสตา ปติตานิ ปุปฺผานิ คเหตฺวา เทวปุตฺตํ อลงฺกโรนฺติฯ ตาสุ เอกา เทวธีตา รุกฺขสาขายเมว จุตา, สรีรํ ทีปสิขา วิย นิพฺพายิฯ สา สาวตฺถิยํ เอกสฺมึ กุลเคเห ปฏิสนฺธึ คเหตฺวา ชาตกาเล ชาติสฺสรา หุตฺวา ‘‘มาลภารีเทวปุตฺตสฺส ภริยา มฺหี’’ติ อนุสฺสรนฺตี วุฑฺฒิมนฺวาย คนฺธมาลาทีหิ ปูชํ กตฺวา สามิกสฺส สนฺติเก อภินิพฺพตฺตึ ปตฺเถสิฯ สา โสฬสวสฺสกาเล ปรกุลํ คตาปิ สลากภตฺตปกฺขิกภตฺตวสฺสาวาสิกาทีนิ ทตฺวา, ‘‘อยํ เม สามิกสฺส สนฺติเก นิพฺพตฺตนตฺถาย ปจฺจโย โหตู’’ติ วทติฯ อถสฺสา ภิกฺขู ‘‘อยํ กุมาริกา อุฏฺฐาย สมุฏฺฐาย ปติเมว ปตฺเถตีติ ปติปูชิกา’’ติ นามํ กรึสุฯ สาปิ นิพทฺธํ อาสนสาลํ ปฏิชคฺคติ, ปานียํ อุปฏฺฐเปติ, อาสนานิ ปญฺญเปติฯ อเญฺญปิ มนุสฺสา สลากภตฺตาทีนิ ทาตุกามา, ‘‘อมฺม, อิมานิปิ ภิกฺขุสงฺฆสฺส ปฏิปาเทยฺยาสี’’ติ วตฺวา อาหริตฺวา เทนฺติฯ สาปิ เอเตน นิยาเมน อาคจฺฉนฺตี คจฺฉนฺตี เอกปทวาเร ฉปญฺญาส กุสลธมฺเม (ธ. ส. ๑; ธ. ส. อฏฺฐ. ๑ เยวาปนกวณฺณนา) ปฏิลภติฯ ตสฺสา กุจฺฉิยํ คพฺโภ ปติฏฺฐหิฯ สา ทสมาสจฺจเยน ปุตฺตํ วิชายิฯ ตสฺส ปทสา คมนกาเล อญฺญมฺปิ อญฺญมฺปีติ จตฺตาโร ปุตฺเต ปฏิลภิฯ

สา เอกทิวสํ ทานํ ทตฺวา ปูชํ กตฺวา ธมฺมํ สุตฺวา สิกฺขาปทานิ รกฺขิตฺวา ทิวสปริโยสาเน ตํ ขณํ นิพฺพเตฺตน เกนจิ โรเคน กาลํ กตฺวา อตฺตโน สามิกเสฺสว สนฺติเก นิพฺพตฺติฯ อิตราปิ เอตฺตกํ กาลํ เทวปุตฺตํ อลงฺกโรนฺติ เอวฯ เทวปุตฺโต ตํ ทิสฺวา ‘‘ตวํ ปาโตว ปฏฺฐาย น ทิสฺสสิ, กุหึ คตาสี’’ติ อาหฯ ‘‘จุตามฺหิ สามี’’ติฯ ‘‘กึ วเทสี’’ติ? ‘‘เอวเมตํ, สามี’’ติฯ ‘‘กุหึ นิพฺพตฺตาสี’’ติ? ‘‘สาวตฺถิยํ กุลเคเห’’ติฯ ‘‘กิตฺตกํ กาลํ ตตฺถ ฐิตาสี’’ติ? ‘‘ทสมาสจฺจเยน มาตุ กุจฺฉิโต นิกฺขมิตฺวา โสฬสวสฺสกาเล ปรกุลํ คนฺตฺวา จตฺตาโร ปุเตฺต วิชายิตฺวา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา ตุเมฺห ปเตฺถตฺวา อาคนฺตฺวา ตุมฺหากเมว สนฺติเก นิพฺพตฺตามฺหิ, สามี’’ติฯ ‘‘มนุสฺสานํ กิตฺตกํ อายู’’ติ? ‘‘วสฺสสตมตฺต’’นฺติฯ ‘‘เอตฺตกเมวา’’ติ? ‘‘อาม, สามี’’ติฯ ‘‘เอตฺตกํ อายุํ คเหตฺวา นิพฺพตฺตมนุสฺสา กึ นุ โข สุตฺตปมตฺตา กาลํ อติกฺกาเมนฺติ, อุทาหุ ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กโรนฺตี’’ติฯ ‘‘กึ วเทถ, สามิ’’? ‘‘อสเงฺขฺยยฺยํ อายุํ คเหตฺวา นิพฺพตฺตา วิย อชรามรา วิย จ นิจฺจํ ปมตฺตา, มนุสฺสา’’ติฯ มาลภารีเทวปุตฺตสฺส มหาสํเวโค อุทปาทิ ‘‘วสฺสสตมตฺตมายุํ คเหตฺวา นิพฺพตฺตมนุสฺสา กิร ปมตฺตา นิปชฺชิตฺวา นิทฺทายนฺติ, กทา นุ โข ทุกฺขา มุจฺจิสฺสนฺตี’’ติ? มนุสฺสานํ ปน วสฺสสตํ ตาวตึสานํ เทวานํ เอโก รตฺตินฺทิโว, ตาย รตฺติยา ตึสรตฺติโย มาโส, เตน มาเสน ทฺวาทสมาสิโก สํวจฺฉโร, เตน สํวจฺฉเรน ทิพฺพวสฺสสหสฺสํ อายุปฺปมาณํ , ตํ มนุสฺสคณนาย ติโสฺส วสฺสโกฏิโย, สฏฺฐิ จ วสฺสสตสหสฺสานิ โหนฺติฯ ตสฺมา ตสฺส เทวปุตฺตสฺส เอกทิวโสปิ นาติกฺกโนฺต มุหุตฺตสทิโสว กาโล อโหสิฯ เอวํ อปฺปายุกมนุสฺสานํ ปมาโท นาม อติวิย อยุโตฺตติฯ

ปุนทิวเส ภิกฺขู คามํ ปวิฏฺฐา อาสนสาลํ อปฏิชคฺคิตํ, อาสนานิ อปญฺญตฺตานิ, ปานียํ อนุฏฺฐปิตํ ทิสฺวา, ‘‘กหํ ปติปูชิกา’’ติ อาหํสุฯ ‘‘ภเนฺต, กหํ ตุเมฺห ตํ ทกฺขิสฺสถ, หิโยฺย อเยฺยสุ

ภุญฺชิตฺวา คเตสุ สายนฺหสมเย มตา’’ติฯ ตํ สุตฺวา ปุถุชฺชนา ภิกฺขู ตสฺสา อุปการํ สรนฺตา อสฺสูนิ สนฺธาเรตุํ นาสกฺขิํสุฯ ขีณาสวานํ ธมฺมสํเวโค อุทปาทิฯ เต ภตฺตกิจฺจํ กตฺวา วิหารํ คนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา ปุจฺฉิํสุ – ‘‘ภนฺเต, ปติปูชิกา นาม อุปาสิกา อุฏฺฐาย สมุฏฺฐาย นานปฺปการานิ ปุญฺญานิ กตฺวา สามิกเมว ปเตฺถสิ, สา อิทานิ มตา, กหํ นุ โข นิพฺพตฺตา’’ติ? ‘‘อตฺตโน สามิกเสฺสว สนฺติเก, ภิกฺขเว’’ติฯ ‘‘นตฺถิ, ภนฺเต, สามิกสฺส สนฺติเก’’ติฯ ‘‘น สา, ภิกฺขเว, เอตํ สามิกํ ปเตฺถติ, ตาวติํสภวเน ตสฺสา มาลภารีเทวปุโตฺต นาม สามิโก, สา ตสฺส ปุปฺผปิลนฺธนฏฺฐานโต จวิตฺวา ปุน คนฺตฺวา ตเสฺสว สนฺติเก นิพฺพตฺตา’’ติฯ ‘‘เอวํ กิร, ภนฺเต’’ติฯ ‘‘อาม, ภิกฺขเว’’ติฯ ‘‘อโห ปริตฺตํ, ภนฺเต, สตฺตานํ ชีวิตํ, ปาโตว อเมฺห ปริวิสิตฺวา สายํ อุปฺปนฺนพฺยาธินา มตา’’ติฯ สตฺถา ‘‘อาม, ภิกฺขเว, ปริตฺตํ สตฺตานํ ชีวิตํ นาม, เตเนว อิเม สเตฺต วตฺถุกาเมหิ เจว กิเลสกาเมหิ จ อติเตฺต เอว อนฺตโก อตฺตโน วเส วเตฺตตฺวา กนฺทเนฺต ปริเทวเนฺต คเหตฺวา คจฺฉตี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๔๘. ‘‘ปุปฺผานิ เหว ปจินนฺตํ, พฺยาสตฺตมนสํ นรํ;
อติตฺตํเยว กาเมสุ, อนฺตโก กุรุเต วส’’นฺติฯ

ตตฺถ **ปุปฺผานิ เหว ปจินนฺต**นฺติ ปุปฺผาราเม มาลากาโร นานาปุปฺผานิ วิย อตฺตภาวปฏิพทฺธานิ เจว อุปกรณปฏิพทฺธานิ จ กามคุณปุปฺผานิ โอจินนฺตเมว ฯ **พฺยาสตฺตมนสํ นร**นฺติ อสมฺปเตฺตสุ ปตฺถนาวเสน, สมฺปเตฺตสุ เคธวเสน วิวิเธนากาเรน อาสตฺตจิตฺตํฯ **อติตฺตํเยว กาเมสู**ติ วตฺถุกามกิเลสกาเมสุ ปริเยสเนนปิ ปฏิลาเภนปิ ปริโภเคนปิ นิธาเนนปิ อติตฺตํ เอว สมานํฯ **อนฺตโก กุรุเต วส**นฺติ มรณสงฺขาโต อนฺตโก กนฺทนฺตํ ปริเทวนฺตํ คเหตฺวา คจฺฉโนฺต อตฺตโน วสํ ปาเปตีติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปตฺตา, เทสนา มหาชนสฺส สาตฺถิกา ชาตาติฯ

ปติปูชิกกุมาริวตฺถุ จตุตฺถํฯ

๕. มจฺฉริยโกสิยเสฏฺฐิวตฺถุ

ยถาปิ ภมโร ปุปฺผนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา สาวตฺถิยํ วิหรโนฺต มจฺฉริยโกสิยเสฏฺฐิํ อารพฺภ กเถสิฯ ตสฺส วตฺถุ ราชคเห สมุฏฺฐิตํฯ

ราชคหนครสฺส กิร อวิทูเร สกฺการํ นาม นิคโม อโหสิฯ ตเตฺถโก มจฺฉริยโกสิโย นาม เสฏฺฐิ อสีติโกฏิวิภโว ปฏิวสติฯ โส ติณเคฺคน เตลพินฺทุมฺปิ ปเรสํ น เทติ, น อตฺตนา ปริภุญฺชติฯ อิติสฺส ตํ วิภวชาตํ เนว ปุตฺตทาราทีนํ, น สมณพฺราหฺมณานํ อตฺถํ อนุโภติ, รกฺขสปริคฺคหิตา โปกฺขรณี วิย อปริโภคํ ติฏฺฐติฯ สตฺถา เอกทิวสํ ปจฺจูสสมเย มหากรุณาสมาปตฺติโต วุฏฺฐาย สกลโลกธาตุยํ โพธเนยฺยพนฺธเว โอโลเกโนฺต ปญฺจจตฺตาลีสโยชนมตฺถเก วสนฺตสฺส เสฏฺฐิโน สปชาปติกสฺส โสตาปตฺติผลสฺส อุปนิสฺสยํ อทฺทสฯ ตโต ปุริมทิวเส ปน โส ราชานํ อุปฏฺฐาตุํ ราชเคหํ คนฺตฺวา ราชูปฏฺฐานํ กตฺวา อาคจฺฉโนฺต เอกํ ฉาตชฺฌตฺตํ ชนปทมนุสฺสํ กุมฺมาสปูรํ กปลฺลกปูวํ ขาทนฺตํ ทิสฺวา ตตฺถ ปิปาสํ อุปฺปาเทตฺวา อตฺตโน ฆรํ คนฺตฺวา จิเนฺตสิ – ‘‘สจาหํ กปลฺลกปูวํ ขาทิตุกาโมมฺหีติ วกฺขามิ, พหู มนุสฺสา มยา สทฺธิํ ขาทิตุกามา ภวิสฺสนฺติ, เอวํ เม พหูนิ ติลตณฺฑุลสปฺปิผาณิตาทีนิ ปริกฺขยํ คมิสฺสนฺติ, น กสฺสจิ กเถสฺสามี’’ติ ตณฺหํ อธิวาเสโนฺต จรติฯ โส คจฺฉเนฺต คจฺฉเนฺต กาเล อุปฺปณฺฑุปฺปณฺฑุกชาโต ธมนิ

สนฺตตคโตฺต ชาโตฯ ตโต ตณฺหํ อธิวาเสตุํ อสโกฺกนฺโต คพฺภํ ปวิสิตฺวา มญฺจเก อุปคูหิตฺวา นิปชฺชิฯ เอวํ คโตปิ ธนหานิภเยน น กสฺสจิ กิญฺจิ กเถสิฯ

อถ นํ ภริยา อุปสงฺกมิตฺวา ปิฏฺฐึ ปริมชฺชิตฺวา, ''กึ เต, สามิ, อผาสุกํ ชาต''นฺติ ปุจฺฉิฯ ''น เม กิญฺจิ อผาสุกํ อตฺถี''ติฯ ''กึ นุ โข เต ราชา กุปิโต''ติ? ''ราชาปิ เม น กุปฺปตี''ติฯ ''อถ กึ เต ปุตฺตธีตาหิ วา ทาสกมฺมกราทีหิ วา กิญฺจิ อมนาปํ กตํ อตฺถี''ติ? ''เอวรูปมฺปิ นตฺถี''ติฯ ''กิสฺมิญฺจิ ปน เต ตณฺหา อตฺถี''ติ? เอวํ วุเตฺตปิ ธนหานิภเยน กิญฺจิ อวตฺวา นิสฺสโทฺทว นิปชฺชิ, อถ นํ ภริยา ''กเถหิ, สามิ กิสฺมิญฺจิ เต ตณฺหา อตฺถี''ติ อาหฯ โส วจนํ ปริคิลนฺโต วิย ''อตฺถิ เม ตณฺหา''ติ อาหฯ ''กึ ตณฺหา, สามี''ติ? ''กปลฺลกปูวํ ขาทิตุกาโมมฺหี''ติฯ ''อถ กิมตฺถํ เม น กเถสิ, กึ ตฺวํ ทลิโทฺทสิ, อิทานิ สกลนิคมวาสีนํ ปโหนเก กปลฺลกปูเว ปจิสฺสามี''ติฯ ''กึ เต เอเตหิ, อตฺตโน กมฺมํ กตฺวา ขาทิสฺสนฺตี''ติ? ''เตน หิ เอกรจฺฉวาสีนํ ปโหนเก ปจิสฺสามี''ติฯ ''ชานามหํ ตว มหทฺธนภาว''นฺติฯ ''อิมสฺมึ เคหสามเนฺต สเพฺพสํ ปโหนกํ กตฺวา ปจามี''ติฯ ''ชานามหํ ตว มหชฺฌาสยภาว''นฺติฯ ''เตน หิ เต ปุตฺตทารมตฺตเสฺสว ปโหนกํ กตฺวา ปจามี''ติฯ ''กึ เต เอเตหี''ติ? ''กึ ปน ตุยฺหญฺจ มยฺหญฺจ ปโหนกํ กตฺวา ปจามี''ติ? ''ตฺวํ กึ กริสฺสสี''ติ ? ''เตน หิ เอกกเสฺสว เต ปโหนกํ กตฺวา ปจามี''ติฯ ''อิมสฺมึ ฐาเน ปจมาเน พหู ปจฺจาสีสนฺติฯ สกลตณฺฑุเล ฐเปตฺวา ภินฺนตณฺฑุเล จ อุทฺธนกปลฺลานิ จ อาทาย โถกํ ขีรสปฺปิมธุผาณิตญฺจ คเหตฺวา สตฺตภูมิกสฺส ปาสาทสฺส อุปริมตลํ อารุยฺห ปจ, ตตฺถาหํ เอกโกว นิสีทิตฺวา ขาทิสฺสามี''ติฯ สา ''สาธู''ติ ปฏิสฺสุณิตฺวา คเหตพฺพํ คาหาเปตฺวา ปาสาทํ อภิรุยฺห ทาสิโย วิสฺสเชฺชตฺวา เสฏฺฐึ ปโกฺกสาเปสิ, โส อาทิโต ปฏฺฐาย ทฺวารานิ ปิทหนฺโต สพฺพทฺวาเรสุ สูจิฆฏิกํ ทตฺวา สตฺตมตลํ อภิรุหิตฺวา ตตฺถปิ ทฺวารํ ปิทหิตฺวา นิสีทิฯ ภริยาปิสฺส อุทฺธเน อคฺคึ ชาเลตฺวา กปลฺลํ อาโรเปตฺวา ปูเว ปจิตุํ อารภิฯ

อถ สตฺถา ปาโตว มหาโมคฺคลฺลานเตฺถรํ อามเนฺตสิ – ''เอโส, โมคฺคลฺลาน, ราชคหสฺส อวิทูเร สกฺการนิคเม มจฺฉริยเสฏฺฐิ 'กปลฺลกปูเว ขาทิสฺสามี'ติ อเญฺญสํ ทสฺสนภเยน สตฺตภูมิเก ปาสาเท กปลฺลกปูเว ปจาเปติ, ตฺวํ ตตฺถ คนฺตฺวา เสฏฺฐึ ทเมตฺวา นิพฺพิเสวนํ กตฺวา อุโภปิ ชายมฺปติเก ปูเว จ ขีรสปฺปิมธุผาณิตานิ จ คาหาเปตฺวา อตฺตโน พเลน เชตวนํ อาเนหิ, อชฺชาหํ ปญฺจหิ ภิกฺขุสเตหิ สทฺธึ วิหาเร เอว นิสีทิสฺสามิ, ปูเวเหว ภตฺตกิจฺจํ กริสฺสามี''ติฯ

เถโร ''สาธุ, ภเนฺต''ติ สตฺถุ วจนํ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ตาวเทว อิทฺธิพเลน ตํ นิคมํ คนฺตฺวา ตสฺส ปาสาทสฺส สีหปญฺชรทฺวาเร สุนิวโตฺถ สุปารุโต อากาเส เอว มณิรูปกํ วิย อฏฺฐาสิฯ มหาเสฏฺฐิโน เถรํ ทิสฺวาว หทยมํสํ กมฺปิฯ โส อหํ เอวรูปานํเยว ทสฺสนภเยน อิมํ ฐานมาคโต, อยญฺจ ภิกฺขุ อากาเสนาคนฺตฺวา วาตปานทฺวาเร ฐิโตติฯ โส คเหตพฺพคหณํ อปสฺสโนฺต อคฺคิมฺหิ ปกฺขิตฺตโลณสกฺขรา วิย โทเสน ตฏตฏายโนฺต เอวมาห – ''สมณ, อากาเส ฐตฺวาปิ กึ ลภิสฺสสิ, อากาเส อปเท ปทํ ทเสฺสตฺวา จงฺกมโนฺตปิ เนว ลภิสฺสสี''ติฯ เถโร ตสฺมึ เอว ฐาเน อปราปรํ จงฺกมิฯ เสฏฺฐิ ''จงฺกมโนฺต กึ ลภิสฺสสิ, อากาเส ปลฺลเงฺกน นิสีทโนฺตปิ น ลภิสฺสสิเยวา''ติ อาหฯ เถโร ปลฺลงฺกํ อาภุชิตฺวา นิสีทิฯ อถ นํ ''อากาเส นิสิโนฺน กึ ลภิสฺสสิ, อาคนฺตฺวา วาตปานสฺส อุมฺมาเร ฐิโตปิ น ลภิสฺสสี''ติ อาหฯ เถโร อุมฺมาเร ฐิโตฯ ''อุมฺมาเร ฐิโตปิ กึ ลภิสฺสสิ, ธูมายโนฺตปิ น ลภิสฺสสิ เอวา''ติ อาหฯ เถโรปิ ธูมายิฯ สกลปาสาโท เอกธูโม อโหสิฯ เสฏฺฐิโน อกฺขีนํ สูจิยา วิชฺฌนกาโล วิย อโหสิ, เคหชฺฌายนภเยน ปน ''ตฺวํ ปชฺชลโนฺตปิ น ลภิสฺสสี''ติ อวตฺวา ''อยํ สมโณ สุฏฺฐุ ลโคฺค, อลทฺธา น คมิสฺสติ , เอกมสฺส ปูวํ ทาเปสฺสามี''ติ ภริยํ อาห – ''ภเทฺท เอกํ ขุทฺทกปูวํ ปจิตฺวา สมณสฺส ทตฺวา อุโยฺยเชหิ น''นฺ

ติฯ สา โถกํ เอว ปิฏฺฐํ กปลฺลปาติยํ ปกฺขิปิ, มหาปูโว หุตฺวา สกลปาตึ ปูเรตฺวา อุทฺธุมาโต หุตฺวา อฏฺฐาสิฯ

เสฏฺฐิ ตํ ทิสฺวา ''พหุํ ตยา ปิฏฺฐํ คหิตํ ภวิสฺสตี''ติ สยเมว ทพฺพิกเณฺณน โถกํ ปิฏฺฐํ คเหตฺวา ปกฺขิปิ, ปูโว ปุริมปูวโต มหนฺตตโร ชาโต ฯ เอวํ ยํ ยํ ปจติ, โส โส มหนฺตมหโนฺตว โหติฯ โส นิพฺพิโนฺน ภริยํ อาห – ''ภเทฺท, อิมสฺส เอกํ ปูวํ เทหี''ติฯ ตสฺสา ปจฺฉิโต เอกํ ปูวํ คณฺหนฺติยา สเพฺพ เอกาพทฺธา อลฺลียึสุฯ สา เสฏฺฐึ อาห – ''สามิ, สเพฺพ ปูวา เอกโต ลคฺคา, วิสุํ กาตุํ น สโกฺกมี''ติฯ ''อหํ กริสฺสามี''ติ โสปิ กาตุํ นาสกฺขิฯ อุโภปิ ชนา โกฏิยํ คเหตฺวา กฑฺฒนฺตาปิ วิโยเชตุํ นาสกฺขึสุ เอว ฯ อถสฺส ปูเวหิ สทฺธึ วายมนฺตเสฺสว สรีรโต เสทา มุจฺจึสุ, ปิปาสา อุปจฺฉิชฺชิฯ ตโต ภริยํ อาห – ''ภเทฺท, น เม ปูเวหิ อโตฺถ, ปจฺฉิยา สทฺธิํเยว อิมสฺส เทหี''ติฯ สา ปจฺฉิํ อาทาย เถรํ อุปสงฺกมิตฺวา อทาสิฯ เถโร อุภินฺนมฺปิ ธมฺมํ เทเสสิ, ติณฺณํ รตนานํ คุณํ กเถสิ, ''อตฺถิ ทินฺนํ, อตฺถิ ยิฏฺฐ''นฺติ ทินฺนทานาทีนํ ผลํ คคนตเล ปุณฺณจนฺทํ วิย ทเสฺสสิฯ

ตํ สุตฺวา ปสนฺนจิโตฺต หุตฺวา เสฏฺฐิ ''ภเนฺต, อาคนฺตฺวา อิมสฺมิํ ปลฺลเงฺก นิสีทิตฺวา ปริภุญฺชถา''ติ อาหฯ เถโร, ''มหาเสฏฺฐิ, สมฺมาสมฺพุโทฺธ 'ปูเว ขาทิสฺสามี'ติ ปญฺจหิ ภิกฺขุสเตหิ สทฺธิํ วิหาเร นิสิโนฺน, ตุมฺหากํ รุจิยา สติ อหํ โว เนสฺสามิ, เสฏฺฐิภริยํ ปูเว จ ขีราทีนิ จ คณฺหาเปถ, สตฺถุ สนฺติกํ คมิสฺสามา''ติ อาหฯ ''กหํ ปน, ภเนฺต, เอตรหิ สตฺถา''ติ? ''อิโต ปญฺจจตฺตาลีสโยชนมตฺถเก เชตวนวิหาเร, มหาเสฏฺฐี''ติฯ ''ภเนฺต, กาลํ อนติกฺกมิตฺวา เอตฺตกํ อทฺธานํ กถํ คมิสฺสามา''ติฯ ''มหาเสฏฺฐิ, ตุมฺหากํ รุจิยา สติ อหํ โว อตฺตโน อิทฺธิพเลน เนสฺสามิ, ตุมฺหากํ ปาสาเท โสปานสีสํ อตฺตโน ฐาเน เอว ภวิสฺสติ, โสปานปริโยสานํ ปน โว เชตวนทฺวารโกฏฺฐเก ภวิสฺสติ, อุปริปาสาทา เหฏฺฐาปาสาทํ โอตรณกาลมเตฺตเนว เชตวนํ เนสฺสามี''ติฯ โส ''สาธุ, ภเนฺต''ติ สมฺปฏิจฺฉิฯ

เถโร โสปานสีสํ ตเตฺถว กตฺวา ''โสปานปาทมูลํ เชตวนทฺวารโกฏฺฐเก โหตู''ติ อธิฏฺฐาสิฯ ตเถว อโหสิฯ อิติ เถโร เสฏฺฐิญฺจ เสฏฺฐิภริยญฺจ อุปริปาสาทา เหฏฺฐาปาสาทํ โอตรณกาลโต ขิปฺปตรํ เชตวนํ สมฺปาเปสิฯ เต อุโภปิ สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา กาลํ อาโรเจสุํฯ สตฺถา ภตฺตคฺคํ ปวิสิตฺวา ปญฺญตฺตวรพุทฺธาสเน นิสีทิ สทฺธิํ ภิกฺขุสเงฺฆนฯ มหาเสฏฺฐิ พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส ทกฺขิโณทกํ อทาสิฯ ภริยาปิสฺส ตถาคตสฺส ปเตฺต ปูวํ ปติฏฺฐาเปสิฯ สตฺถา อตฺตโน ยาปนมตฺตํ คณฺหิ, ปญฺจสตา ภิกฺขูปิ ยาปนมตฺตํ คณฺหึสุฯ เสฏฺฐิ ขีรสปฺปิมธุสกฺขราทีนิ ททมาโน น ขยํ อคมาสิฯ สตฺถา ปญฺจหิ ภิกฺขุสเตหิ สทฺธิํ ภตฺตกิจฺจํ นิฏฺฐาเปสิฯ มหาเสฏฺฐิปิ สทฺธิํ ภริยาย ยาวทตฺถํ ขาทิฯ ปูวานํ ปริโยสานเมว น ปญฺญายติฯ สกลวิหาเร ภิกฺขูนญฺจ วิฆาสาทานญฺจ ทิเนฺนสุปิ ปริยโนฺต น ปญฺญายเตวฯ ''ภเนฺต, ปูวา ปริกฺขยํ น คจฺฉนฺตี''ติ ภควโต อาโรเจสุํฯ ''เตน หิ เชตวนทฺวารโกฏฺฐเก ฉเฑฺฑถา''ติฯ อถ เน ทฺวารโกฏฺฐกสฺส อวิทูเร ปพฺภารฏฺฐาเน ฉฑฺฑยิํสุฯ ยาวชฺชตนาปิ ตํ ฐานํ **กปลฺลกปูวปพฺภาร**เนฺตว ปญฺญายติฯ มหาเสฏฺฐิ สห ภริยาย ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิฯ ภควา อนุโมทนมกาสิฯ อนุโมทนาวสาเน อุโภปิ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐาย สตฺถารํ วนฺทิตฺวา ทฺวารโกฏฺฐเก โสปานํ อารุยฺห อตฺตโน ปาสาเทเยว ปติฏฺฐหิํสุฯ

ตโต ปฏฺฐาย เสฏฺฐิ อสีติโกฏิธนํ พุทฺธสาสเนเยว วิกิกิริฯ ปุนทิวเส สายนฺหสมเย ธมฺมสภายํ สนฺนิสินฺนา ภิกฺขู ''ปสฺสถาวุโส, มหาโมคฺคลฺลานเตฺถรสฺส อานุภาวํ, อนุปหจฺจ นาม สทฺธํ, อนุปหจฺจ โภเค มจฺฉริยเสฏฺฐึ มุหุเตฺตเนว ทเมตฺวา นิพฺพิเสวนํ กตฺวา ปูเว คาหาเปตฺวา

เชตวนํ อาเนตฺวา สตฺถุ สมฺมุขํ กตฺวา โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐาเปสิ, อโห มหานุภาโว เถโร’’ติ เถรสฺส คุณํ กเถนฺตา นิสีทึสุฯ สตฺถา ทิพฺพาย โสตธาตุยา กถํ สุตฺวา อาคนฺตฺวา, ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา, ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุตฺเต, ‘‘ภิกฺขเว, กุลทมเกน นาม ภิกฺขุนา อนุปหจฺจ สทฺธํ, อนุปหจฺจ โภเค, กุลํ อกิลเมตฺวา อวิเหเฐตฺวา ปุปฺผโต เรณุํ คณฺหเนฺตน ภมเรน วิย อุปสงฺกมิตฺวา พุทฺธคุณํ ชานาเปตพฺพํ, ตาทิโส มม ปุตฺโต โมคฺคลฺลาโน’’ติ เถรํ ปสํสิตฺวา อิมํ คาถมาห –

๔๙. ‘‘ยถาปิ ภมโร ปุปฺผํ, วณฺณคนฺธมเหฐยํ;
ปเลติ รสมาทาย, เอวํ คาเม มุนี จเร’’ติฯ

ตตฺถ **ภมโร**ติ ยา กาจิ มธุกรชาติฯ **ปุปฺผ**นฺติ ปุปฺผาราเม จรนฺโต ปุปฺผญฺจ วณฺณญฺจ คนฺธญฺจ อเหฐยนฺโต อวินาเสนฺโต วิจรตีติ อตฺโถฯ **ปเลตี**ติ เอวํ จริตฺวา ยาวทตฺถํ รสํ ปิวิตฺวา อปรมฺปิ มธุกรณตฺถาย อาทาย ปเลติ, โส เอวํ วนคหนํ อโชฺฌคาเหตฺวา เอกสฺมึ รุกฺขสุสิเร ตํ รชมิสฺสกํ รสํ ฐเปตฺวา อนุปุเพฺพน มธุรรสํ มธุํ กโรติ, น ตสฺส ปุปฺผาราเม วิจริตปจฺจยา ปุปฺผํ วา วณฺณคนฺธํ วาสฺส วิคจฺฉติ, อถ โข สพฺพํ ปากติกเมว โหติฯ **เอวํ คาเม มุนี จเร**ติ เอวํ เสขาเสขเภโท อนาคาริยมุนิ กุลปฏิปาฏิยา คาเม ภิกฺขํ คณฺหนฺโต วิจรตีติ อตฺโถฯ น หิ ตสฺส คาเม จรณปจฺจยา กุลานํ สทฺธาหานิ วา โภคหานิ วา โหนฺติฯ สทฺธาปิ โภคาปิ ปากติกาว โหนฺติฯ เอวํ จริตฺวา จ ปน นิกฺขมิตฺวา เสขมุนิ ตาว พหิคาเม อุทกผาสุกฏฺฐาเน สงฺฆาฏึ ปญฺญาเปตฺวา นิสิโนฺน อกฺขพฺภญฺชนวณปฏิจฺฉาทนปุตฺตมํสูปมาทิวเสน ปจฺจเวกฺขโนฺต ปิณฺฑปาตํ ปริภุญฺชิตฺวา ตถารูปํ วนสณฺฑํ อนุปวิสิตฺวา อชฺฌตฺติกกมฺมฏฺฐานํ สมฺมสโนฺต จตฺตาโร มเคฺค, จตฺตาริ จ สามญฺญผลานิ หตฺถคตาเนว กโรติฯ อเสขมุนิ ปน ทิฏฺฐธมฺมสุขวิหารมนุยุญฺชติ ฯ อยมสฺส ภมเรน สทฺธึ มธุกรณสริกฺขตา เวทิตพฺพาฯ อิธ ปน ขีณาสโวว อธิเปฺปโตฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ วตฺวา อุตฺตริปิ เถรสฺส คุณํ ปกาเสตุํ ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว โมคฺคลฺลาเนน มจฺฉริยเสฏฺฐิ ทมิโต, ปุเพฺพปิ นํ ทเมตฺวา กมฺมผลสมฺพนฺธํ ชานาเปสิ เอวา’’ติ วตฺวา อิมมตฺถํ ปกาเสนฺโต อตีตํ อาหริตฺวา –

‘‘อุโภ ขญฺชา อุโภ กุณี, อุโภ วิสมจกฺขุกา;
อุภินฺนํ ปิฬกา ชาตา, นาหํ ปสฺสามิ อิลฺลิส’’นฺติฯ (ชา. ๑.๑.๗๘) –

อิมํ **อิลฺลิสชาตกํ** กเถสีติฯ

มจฺฉริยโกสิยเสฏฺฐิวตฺถุ ปญฺจมํฯ

๖. ปาเวยฺยกาชีวกวตฺถุ

น ปเรสํ วิโลมานีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา สาวตฺถิยํ วิหรโนฺต ปาเวยฺยํ นาม อาชีวกํ อารพฺภ กเถสิฯ

สาวตฺถิยํ กิเรกา คหปตานี ปุตฺตฏฺฐาเน ฐเปตฺวา ปาเวยฺยํ นาม อาชีวกํ ปฏิชคฺคิฯ ตสฺสานนฺตรฆเรสุ มนุสฺสา สตฺถุ ธมฺมเทสนํ สุตฺวา อาคนฺตฺวา, ‘‘อโห อจฺฉริยา พุทฺธานํ ธมฺมเทสนา’’ติ นานปฺปกาเรหิ พุทฺธคุเณ วเณฺณนฺติฯ สา พุทฺธานํ คุณกถํ สุตฺวา วิหารํ คนฺตฺวา ธมฺมํ

โสตุกามา อาชีวกสฺส เอตมตฺถํ กเถตฺวา, ‘‘คจฺฉิสฺสามิ อหํ พุทฺธสนฺติกํ, อยฺยา’’ติ อาหฯ โส ‘‘มา คจฺฉาหี’’ติ นิวาเรตฺวา ตํ ปุนปฺปุนํ ยาจมานมฺปิ นิวาเรสิ เอวฯ สา ‘‘อยํ มม วิหารํ คนฺตฺวา ธมฺมํ โสตุํ น เทติ, สตฺถารํ นิมเนฺตตฺวา อิเธว ธมฺมํ สุณิสฺสามี’’ติ สายนฺหสมเย ปุตฺตํ ปโกฺกสิตฺวา, ‘‘คจฺฉ, ตาต, สฺวาตนาย สตฺถารํ นิมเนฺตหี’’ติ เปเสสิฯ โส คจฺฉโนฺต ปฐมตรํ อาชีวกสฺส วสนฏฺฐานํ คนฺตฺวา ตํ วนฺทิตฺวา นิสีทิฯ อถ นํ โส ‘‘กหํ คจฺฉสี’’ติ อาหฯ ‘‘มาตุ วจเนน สตฺถารํ นิมเนฺตตุํ คจฺฉามี’’ติ อาหฯ ‘‘มา ตสฺส สนฺติกํ คจฺฉาหี’’ติฯ ‘‘อลํ, อยฺย, มม มาตุ ภายามิ, คจฺฉิสฺสามห’’นฺติฯ ‘‘เอตสฺส กตสกฺการํ อุโภปิ ขาทิสฺสาม, มา คจฺฉาหี’’ติฯ ‘‘อลํ, อยฺย, มาตา เม ตเชฺชสฺสตี’’ติฯ เตน หิ คจฺฉ, คนฺตฺวา ปน นิมเนฺตตฺวา, ‘‘อมุหากํ เคหํ อสุกฏฺฐาเน วา อสุกวีถิยํ วา อสุกมเคฺคน วา คนฺตพฺพ’’นฺติ มา อาจิกฺขิฯ ‘‘สนฺติเก ฐิโต วิย อเญฺญน มเคฺคน คจฺฉโนฺต วิย ปลายิตฺวา เอหี’’ติฯ โส อาชีวกสฺส วจนํ สุตฺวา สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา นิมเนฺตตฺวา อาชีวเกน วุตฺตนิยาเมเนว สพฺพํ กตฺวา ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา, ‘‘กิํ เต กต’’นฺติ ปุโฏฺฐ, ‘‘สพฺพํ กตํ, อยฺยา’’ติ อาหฯ ‘‘ภทฺทกํ เต กตํ, ตสฺส สกฺการํ อุโภปิ ขาทิสฺสามา’’ติ วตฺวา ปุนทิวเส อาชีวโก ปาโตว ตํ เคหํ อคมาสิฯ ตํ คเหตฺวา ปจฺฉาคเพฺภ นิสีทาเปสุํฯ

ปฏิวิสฺสกมนุสฺสา ตํ เคหํ อลฺลโคมเยน อุปลิมฺปิตฺวา ลาชปญฺจมานิ ปุปฺผานิ วิกิริตฺวา สตฺถุ นิสีทนตฺถาย มหารหํ อาสนํ ปญฺญาเปสุํฯ พุเทฺธหิ สทฺธิํ อปริจิตมนุสฺสา หิ อาสนปญฺญตฺติํ น ชานนฺติ, พุทฺธานญฺจ มคฺคเทสเกน กิจฺจํ นาม นตฺถิ, โพธิมูเล ทสสหสฺสิโสกธาตุํ กเมฺปตฺวา สโมฺพธิํ ปตฺตทิวเสเยว หิ เนสํ ‘‘อยํ มโคฺค นิรยํ คจฺฉติ, อยํ ติรจฺฉานโยนิํ, อยํ เปตฺติวิสยํ, อยํ มนุสฺสโลกํ, อยํ เทวโลกํ, อยํ อมตมหานิพฺพาน’’นฺติ สเพฺพ มคฺคา อาวิภูตาฯ คามนิคมาทีนํ ปน มเคฺค วตฺตพฺพเมว นตฺถิฯ ตสฺมา สตฺถา ปาโตว ปตฺตจีวรมาทาย มหาอุปาสิกาย เคหทฺวารํ คโตฯ สา เคหา นิกฺขมิตฺวา สตฺถารํ ปญฺจปติฏฺฐิเตน วนฺทิตฺวา อโนฺตนิเวสนํ ปเวเสตฺวา อาสเน นิสีทาเปตฺวา ทกฺขิโณทกํ ทตฺวา ปณีเตน ขาทนีเยน โภชนีเยน ปริวิสิฯ อุปาสิกา กตภตฺตกิจฺจสฺส สตฺถุโน อนุโมทนํ กาเรตุกามา ปตฺตํ คณฺหิฯ สตฺถา มธุรสฺสเรน อนุโมทนธมฺมกถํ อารภิฯ อุปาสิกา ‘‘สาธุ, สาธู’’ติ สาธุการํ ททมานา ธมฺมํ สุณิฯ อาชีวโกปิ ปจฺฉาคเพฺภ นิสิโนฺนว ตสฺสา สาธุการํ ทตฺวา ธมฺมํ สุณนฺติยา สทฺทํ สุตฺวา สนฺธาเรตุํ นาสกฺขิฯ ‘‘น อิทาเนสา มยฺห’’นฺติ นิกฺขมิตฺวา ‘‘นฏฺฐาสิ กาฬกณฺณิ, เอตสฺส เอวํ สกฺการํ กโรตี’’ติ นานปฺปกาเรน อุปาสิกญฺจ สตฺถารญฺจ อโกฺกสโนฺต ปลายิฯ อุปาสิกา ตสฺส กถาย ลชฺชิตา อญฺญถตฺตํ คตํ จิตฺตํ เทสนานุสาเรน ญาณํ เปเสตุํ นาสกฺขิฯ อถ นํ สตฺถา ‘‘กิํ อุปาสิเก จิตฺตํ เทสนานุคตํ กาตุํ น สโกฺกสี’’ติ? ‘‘ภเนฺต, เอตสฺส เม กถาย จิตฺตํ อญฺญถตฺตํ อุปคต’’นฺติ ฯ สตฺถา ‘‘เอวรูปสฺส วิสภาคชนสฺส กถิตํ กถํ นาม อาวชฺชิตุํ น วฏฺฏติ, เอวรูปํ อสมนฺนาหริตฺวา อตฺตโน กตากตเมว โอโลเกตุํ วฏฺฏตี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๕๐. ‘‘น ปเรสํ วิโลมานิ, น ปเรสํ กตากตํ;
อตฺตโนว อเวเกฺขยฺย, กตานิ อกตานิ จา’’ติฯ

ตตฺถ **น ปเรสํ วิโลมานี**ติ ปเรสํ วิโลมานิ ผรุสานิ มมฺมเจฺฉทกวจนานิ น มนสิกาตพฺพานิฯ **น ปเรสํ กตากต**นฺติ ‘‘อสฺโก อุปาสโก อสฺสโทฺธ อปฺปสโนฺน, นาปิสฺส เคเห กฐิจฺฉภิกฺขาทีนิ ทิยฺยนฺติ, น สลากภตฺตาทีนิ, น จีวราทิปจฺจยทานํ เอตสฺส อตฺถิ, ตถา อสฺกา อุปาสิกา อสฺสทฺธา อปฺปสนฺนา, นาปิสฺสา เคเห กฐิจฺฉภิกฺขาทีนิ ทิยฺยนฺติ, น สลากภตฺตาทีนิ, น จีวราทิปจฺจยทานํ เอติสฺสา อตฺถิ, ตถา อสฺโก ภิกฺขุ อสฺสโทฺธ อปฺปสโนฺน, นาปิ อุปชฺฌายวตฺตํ กโรติ, น อาจริยวตฺตํ, น อาคนฺตุกวตฺตํ, น คมิกวตฺตํ, น เจติยงฺคณวตฺตํ, น อุโปสถาคารวตฺตํ, น โภชนสาลาวตฺตํ, น ชนฺตาฆรวตฺตาทีนิ, นาปิสฺส กิญฺจิ ธุตงฺคํ อตฺถิ, น ภาวนารามตาย อุสฺสา

หมตฺตมฺปี’’ติ เอวํ ปเรสํ กตากตํ นาม น โอโลเกตพฺพํฯ **อตฺตโนว อเวกฺขยฺยา**ติ ‘‘กถํ ภูตสฺส เม รตฺตินฺทิวา วีติวตฺตนฺตีติ ปพฺพชิเตน อภิณฺหํ ปจฺจเวกฺขิตพฺพ’’นฺติ (อ. นิ. ๑๐.๔๘) อิมํ โอวาทํ อนุสฺสรนฺต สทฺธาปพฺพชิโต กุลปุตฺต ‘‘กึ นุ โข อหํ ‘อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา’ติ ติลกฺขณํ อาโรเปตฺวา โยเค กมฺมํ กาตุํ สกฺขิํ , นาสกฺขิ’’นฺติ เอวํ อตฺตโน กตากตานิ โอโลเกยฺยาติฯ

เทสนาวสาเน สา อุปาสิกา โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐิตา, เทสนา มหาชนสฺส สาตฺถิกา ชาตาติฯ

ปาเวยฺยกาชีวกวตฺถุ ฉฏฺฐํฯ

๗. ฉตฺตปาณิอุปาสกวตฺถุ

ยถาปิ รุจิรํ ปุปฺผนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา สาวตฺถิยํ วิหรนฺต ฉตฺตปาณิอุปาสกํ อารพฺภ กเถสิฯ

สาวตฺถิยญฺหิ ฉตฺตปาณิ นาม อุปาสโก ติปิฏกธโร อนาคามีฯ โส ปาโตว อุโปสถิโก หุตฺวา สตฺถุ อุปฏฺฐานํ อคมาสิฯ อนาคามิอริยสาวกานญฺหิ สมาทานวเสน อุโปสถกมฺมํ นาม นตฺถิ, มคฺเคเนว เตสํ พฺรหฺมจริยญฺจ เอกภตฺติกญฺจ อาคตํฯ เตเนวาห – ‘‘ฆฏิกาโร โข, มหาราช, กุมฺภกาโร เอกภตฺติโก พฺรหฺมจารี สีลวา กลฺยาณธมฺโม’’ติ (ม. นิ. ๒.๒๘๘)ฯ เอวํ อนาคามิโน ปกติยาว เอกภตฺติกา จ พฺรหฺมจาริโน จ โหนฺติฯ โสปิ ตเถว อุโปสถิโก หุตฺวา สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา ธมฺมกถํ สุณนฺต นิสีทิฯ ตสฺมิํ สมเย ราชา ปเสนทิ โกสโล สตฺถุ อุปฏฺฐานํ อคมาสิฯ ฉตฺตปาณิ อุปาสโก ตํ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ‘‘อุฏฺฐาตพฺพํ นุ โข, โน’’ติ จินฺเตตฺวา – ‘‘อหํ อคฺคราชสฺส สนฺติเก นิสิโนฺน, ตสฺส เม ปเทสราชานํ ทิสฺวา อุฏฺฐาตุํ น ยุตฺตํ, ราชา โข ปน เม อนุฏฺฐหนฺตสฺส กุชฺฌิสฺสติ, เอตสฺมิํ กุชฺฌเนฺตปิ เนว อุฏฺฐหิสฺสามิ ฯ ราชานํ ทิสฺวา อุฏฺฐหเนฺตน หิ ราชา ครุกโต โหติ, โน สตฺถา, ตสฺมา เนว อุฏฺฐหิสฺสามี’’ติ น อุฏฺฐหิฯ ปณฺฑิตปุริสา นาม ครุตรานํ สนฺติเก นิสีทิตฺวา อนุฏฺฐหนฺตํ ทิสฺวา น กุชฺฌนฺติฯ ราชา ปน ตํ อนุฏฺฐหนฺตํ ทิสฺวา กุปิตมานโส สตฺถารํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ สตฺถา กุปิตภาวํ ญตฺวา, ‘‘มหาราช, อยํ ฉตฺตปาณิ อุปาสโก ปณฺฑิโต ทิฏฺฐธโมฺม ติปิฏกธโร อตฺถานตฺถกุสโล’’ติ อุปาสกสฺส คุณํ กเถสิฯ รโญฺญ ตสฺส คุณกถํ สุณนฺตเสฺสว จิตฺตํ มุทุกํ ชาตํฯ

อเถกทิวสํ ราชา อุปริปาสาเท ฐิโต ฉตฺตปาณิํ อุปาสกํ กตภตฺตกิจฺจํ ฉตฺตมาทาย อุปาหนมารุยฺห ราชงฺคเณน คจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ปโกฺกสาเปสิฯ โส ฉตฺตุปาหนํ อปเนตฺวา ราชานมุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิฯ อถ นํ ราชา อาห – ‘‘โภ อุปาสก, กิเนฺต ฉตฺตุปาหนํ อปนีต’’นฺติฯ ‘‘‘ราชา ปโกฺกสตี’ติ สุตฺวา อปเนตฺวา อาคโตมฺหี’’ติฯ ‘‘อชฺช อมฺหากํ ราชภาโว ตุเมฺหหิ ญาโต ภวิสฺสตี’’ติฯ ‘‘สทาปิ มยํ, เทว, ตุมฺหากํ ราชภาวํ ชานามา’’ติฯ ‘‘ยทิ เอวํ กสฺมา ปุริมทิวเส สตฺถุ สนฺติเก นิสิโนฺน มํ ทิสฺวา น อุฏฺฐหี’’ติ? ‘‘มหาราช, อหํ อคฺคราชสฺส สนฺติเก นิสิโนฺน, ปเทสราชานํ ทิสฺวา อุฏฺฐหโนฺต สตฺถริ อคารวํ ปเวเทยฺยํ, ตสฺมา น อุฏฺฐหิ’’นฺติฯ ‘‘โหตุ, โภ, ติฏฺฐเตตํ’’ฯ ‘‘ตุเมฺห กิร ทิฏฺฐธมฺมิกสมฺปรายิกานํ อตฺถานตฺถานํ กุสลา ติปิฏกธรา อมฺหากํ อเนฺตปุเร ธมฺมํ วาเจถา’’ติฯ ‘‘น สโกฺกมิ, เทวา’’ติฯ ‘‘กึ การณา’’ติ? ‘‘ราชเคหํ นาม มหาสาวชฺชํ, ทุยุตฺตสุยุตฺตกานิ ครุกาเนตฺถ, เทวา’’ติฯ ‘‘มา เอวํ วเทถ, ‘ปุริมทิวเส มํ ทิสฺวา น อุฏฺฐิโตมฺหี’ติ มา กุกฺกุจฺจํ กโรถา’’ติฯ ‘‘เทว, คิหีนํ วิจรณฏฺฐานํ นาม มหาสาวชฺชํ, เอกํ ปพฺพชิตํ ปโกฺกสาเปตฺวา ธมฺมํ วาจาเปถา’’ติฯ ราชา ‘‘สาธุ, โภ, คจฺฉถ ตุเมฺห’’ติ ตํ อุ

โยฺเชตฺวา สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา สตฺถารํ ยาจิ, ‘‘ภนฺเต, มลฺลิกา จ เทวี วาสภขตฺติยา จ ธมฺมํ ปริยาปุณิสฺสามาติ วทนฺติ, ปญฺจหิ ภิกฺขุสเตหิ สทฺธึ นิพทฺธํ มม เคหํ คนฺตฺวา ตาสํ ธมฺมํ อุทฺทิสถา’’ติฯ ‘‘พุทฺธานํ นิพทฺธํ เอกฏฺฐานคมนํ นาม นตฺถิ, มหาราชา’’ติฯ ‘‘เตน หิ, ภนฺเต, อญฺญํ เอกํ ภิกฺขุํ เทถา’’ติฯ สตฺถา อานนฺทตฺเถรสฺส ภารมกาสิฯ เถโร นิพทฺธํ คนฺตฺวา ตาสํ อุทฺเทสํ อุทฺทิสติฯ ตาสุ มลฺลิกา สกฺกจฺจํ คเหตฺวา สชฺฌายิตฺวา อุทฺเทสํ ปฏิจฺฉาเปสิฯ วาสภขตฺติยา ปน เนว สกฺกจฺจํ คณฺหาติ, น สชฺฌายติ, น อุทฺเทสํ ปฏิจฺฉาเปตุํ สโกฺกติฯ

อเถกทิวสํ สตฺถา เถรํ ปุจฺฉิ – ‘‘กิมานนฺท, อุปาสิกา ธมฺมํ ปริยาปุณนฺตี’’ติ? ‘‘อาม, ภนฺเต’’ติฯ ‘‘กา สกฺกจฺจํ คณฺหาตี’’ติ? ‘‘มลฺลิกา, ภนฺเต, สกฺกจฺจํ คณฺหาติ, สกฺกจฺจํ สชฺฌายติ, สกฺกจฺจํ อุทฺเทสํ ปฏิจฺฉาเปตุํ สโกฺกติฯ ตุมฺหากํ ปน ญาติธีตา เนว สกฺกจฺจํ คณฺหาติ, น สชฺฌายติ, น อุทฺเทสํ ปฏิจฺฉาเปตุํ สโกฺกตี’’ติฯ สตฺถา เถรสฺส วจนํ สุตฺวา, ‘‘อานนฺท, มยา กถิตธโมฺม นาม สกฺกจฺจมสฺุณนฺตสฺส อคฺคณฺหนฺตสฺส อสชฺฌายนฺตสฺส อเทเสนฺตสฺส วณฺณสมฺปนฺนํ อคนฺธกปุปฺผํ วิย อผโล โหติ, สกฺกจฺจํ ปน สวนาทีนิ กโรนฺตสฺส มหปฺผโล โหติ มหานิสํโส’’ติ วตฺวา อิมา เทฺว คาถา อภาสิ –

๕๑. ‘‘ยถาปิ รุจิรํ ปุปฺผํ, วณฺณวนฺตํ อคนฺธกํ;
เอวํ สุภาสิตา วาจา, อผลา โหติ อกุพฺพโตฯ

๕๒. ‘‘ยถาปิ รุจิรํ ปุปฺผํ, วณฺณวนฺตํ สคนฺธกํ;
เอวํ สุภาสิตา วาจา, สผลา โหติ กุพฺพโต’’ติฯ

ตตฺถ **รุจิร**นฺติ โสภนํฯ **วณฺณวนฺต**นฺติ วณฺณสณฺฐานสมฺปนฺนํ, **อคนฺธก**นฺติ คนฺธวิรหิตํ ปาลิภทฺทกคิริกณฺณิกชยสุมนาทิเภทํฯ **เอวํ สุภาสิตา วาจา**ติ สุภาสิตา วาจา นาม เตปิฏกํ พุทฺธวจนํฯ ตํ วณฺณสณฺฐานสมฺปนฺนํ อคนฺธกปุปฺผสทิสํฯ ยถา ปน อคนฺธกปุปฺผํ โย นํ ธาเรติ, ตสฺส สรีเร คนฺธํ น ผรติ, เอวํ เอตมฺปิ โย นํ สกฺกจฺจํ สวนาทีหิ น สมาจรติ, ตสฺส สกฺกจฺจํ อสมาจรนฺตสฺส ยํ ตตฺถ กตฺตพฺพํ, ตํ อกุพฺพโต สุตคนฺธญฺจ วาจาคนฺธญฺจ ปฏิปตฺติคนฺธญฺจ น อาวหติ อผลา โหติฯ เตน วุตฺตํ – ‘‘เอวํ สุภาสิตา วาจา, อผลา โหติ อกุพฺพโต’’ติฯ **สคนฺธก**นฺติ จมฺปกนีลุปฺปลาทิเภทํฯ **เอว**นฺติ ยถา ตํ ปุปฺผํ ธาเรนฺตสฺส สรีเร คโนฺธ ผรติ, เอวํ เตปิฏกพุทฺธวจนสงฺขาตา สุภาสิตา วาจาปิฯ **กุพฺพโต**ติ โย สกฺกจฺจํ สวนาทีหิ ตตฺถ กตฺตพฺพํ กโรติ, สา อสฺส ปุคฺคลสฺส สผลา โหติ, สุตคนฺธวาจาคนฺธปฏิปตฺติคนฺธานํ อาวหนโต มหปฺผลา โหติ, มหานิสํสาติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปตฺตาฯ เทสนา มหาชนสฺส สาตฺถิกา ชาตาติฯ

ฉตฺตปาณิอุปาสกวตฺถุ สตฺตมํฯ

๘. วิสาขาวตฺถุ

ยถาปิ ปุปฺผราสิมฺหาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา สาวตฺถิยํ อุปนิสฺสาย ปุพฺพาราเม วิหรโนฺต วิสาขํ อุปาสิกํ อารพฺภ กเถสิฯ

สา กิร องฺครเฏฺฐ ภทฺทิยนคเร เมณฺฑกเสฏฺฐิปุตฺตสฺส ธนญฺจยเสฏฺฐิโน อคฺคมเหสิยา สุมนเทวิยา กุจฺฉิสฺมึ นิพฺพตฺติฯ ตสฺสา สตฺตวสฺสิกกาเล สตฺถา เสลพฺราหฺมณาทีนํ โพธเนยฺยพนฺธวานํ อุปนิสฺสยสมฺปทํ ทิสฺวา มหาภิกฺขุสงฺฆปริวาโร จาริกํ จรมาโน ตํ นครํ ปาปุณิฯ

ตสฺมิญฺจ สมเย เมณฺฑโก, คหปติ, ตสฺมึ นคเร ปญฺจนฺนํ มหาปุญฺญานํ เชฏฺฐโก หุตฺวา เสฏฺฐิฏฺฐานํ กโรติฯ **ปญฺจ มหาปุญฺญา** นาม เมณฺฑโก เสฏฺฐิ, จนฺทปทุมา นาม ตเสฺสว เชฏฺฐกภริยา, ตเสฺสว เชฏฺฐกปุโตฺต ธนญฺจโย นาม, ตสฺส ภริยา สุมนเทวี นาม, เมณฺฑก เสฏฺฐิโน ทาโส ปุโณฺณ นามาติฯ น เกวลญฺจ เมณฺฑกเสฏฺฐิเยว, พิมฺพิสารรโญฺญ ปน วิชิเต **ปญฺจ อมิตโภคา** นาม อเหสุํ – โชติโก, ชฏิโล, เมณฺฑโก, ปุณฺณโก, กากวลิโยติฯ เตสุ อยํ เมณฺฑกเสฏฺฐิ ทสพลสฺส อตฺตโน นครํ สมฺปตฺตภาวํ ญตฺวา ปุตฺตสฺส ธนญฺจยเสฏฺฐิโน ธีตรํ วิสาขํ ทาริกํ ปโกฺกสาเปตฺวา อาห – ‘‘อมฺม, ตุยฺหมฺปิ มงฺคลํ, อมฺหากมฺปิ มงฺคลํ, ตว ปริวาเรหิ ปญฺจหิ ทาริกาสเตหิ สทฺธึ ปญฺจ รถสตานิ อารุยฺห ปญฺจหิ ทาสิสเตหิ ปริวุตา ทสพลสฺส ปจฺจุคฺคมนํ กโรหี’’ติฯ สา ‘‘สาธู’’ติ ปฏิสฺสุณิตฺวา ตถา อกาสิฯ การณาการเณสุ ปน กุสลตฺตา ยาวติกา ยานสฺส ภูมิ, ยาเนน คนฺตฺวา ยานา ปโจฺจโรหิตฺวา ปตฺติกาว สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ อฎฺฐาสิฯ อถสฺสา จริยาวเสน สตฺถา ธมฺมํ เทเสสิฯ สา เทสนาวสาเน ปญฺจหิ ทาริกาสเตหิ สทฺธึ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ เมณฺฑกเสฏฺฐิปิ โข สตฺถารมุปสงฺกมิตฺวา ธมฺมกถํ สุตฺวา โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐาย สฺวาตนาย นิมเนฺตตฺวา ปุนทิวเส อตฺตโน นิเวสเน ปณีเตน ขาทนีเยน โภชนีเยน พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ ปริวิสิตฺวา เอเตเนว อุปาเยน อฑฺฒมาสํ มหาทานมทาสิฯ สตฺถา ภทฺทิยนคเร ยถาภิรนฺตํ วิหริตฺวา ปกฺกามิฯ

เตน โข ปน สมเยน พิมฺพิสาโร จ ปเสนทิ โกสโล จ อญฺญมญฺญํ ภคินิปติกา โหนฺติฯ อเถกทิวสํ โกสลราชา จิเนฺตสิ – ‘‘พิมฺพิสารสฺส วิชิเต ปญฺจ อมิตโภคา มหาปุญฺญา วสนฺติ, มยฺหํ วิชิเต เอโกปิ ตาทิโส นตฺถิ, ยํนูนาหํ พิมฺพิสารสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา เอกํ มหาปุญฺญํ ยาเจยฺย’’นฺติฯ โส ตตฺถ คนฺตฺวา รญฺญา กตปฏิสนฺถาโร ‘‘กึ การณา อาคโตสี’’ติ ปุโฏฺฐ ‘‘‘ตุมฺหากํ วิชิเต ปญฺจ อมิตโภคา มหาปุญฺญา วสนฺติ, ตโต เอกํ คเหตฺวา คมิสฺสามี’ติ อาคโตมฺหิ, เตสุ เม เอกํ เทถา’’ติ อาหฯ ‘‘มหากุลานิ อเมฺหหิ จาเลตุํ น สกฺกา’’ติ อาหฯ ‘‘อหํ อลทฺธา น คมิสฺสามี’’ติ อาหฯ ราชา อมเจฺจหิ สทฺธึ มเนฺตตฺวา ‘‘โชติกาทีนํ มหากุลานํ จาลนํ นาม มหาปถวิยา จาลนสทิสํ, เมณฺฑกมหาเสฏฺฐิสฺส ปุโตฺต ธนญฺจยเสฏฺฐิ นาม อตฺถิ, เตน สทฺธึ มเนฺตตฺวา ปฏิวจนํ เต ทสฺสามี’’ติ วตฺวา ตํ ปโกฺกสาเปตฺวา, ตาต, โกสลราชา ‘‘‘เอกํ ธนเสฏฺฐึ คเหตฺวา คมิสฺสามี’ติ วทติ, ตฺวํ เตน สทฺธึ คจฺฉาหี’’ติฯ ‘‘ตุเมฺหสุ ปหิณเนฺตสุ คมิสฺสามิ, เทวา’’ติฯ ‘‘เตน หิ ปริวจฺฉํ กตฺวา คจฺฉ, ตาตา’’ติฯ โส อตฺตโน กตฺตพฺพยุตฺตกมกาสิฯ ราชาปิสฺส มหนฺตํ สกฺการํ กตฺวา, ‘‘อิมํ อาทาย คจฺฉถา’’ติ ปเสนทิราชานํ อุโยฺยเชสิฯ โส ตํ อาทาย สพฺพตฺถ เอกรตฺติวาเสน คจฺฉโนฺต เอกํ ผาสุกฎฺฐานํ ปตฺวา นิวาสํ คณฺหิ, อถ นํ ธนญฺจยเสฏฺฐิ ปุจฺฉิ – ‘‘อิทํ กสฺส วิชิต’’นฺติ? ‘‘มยฺหํ, เสฏฺฐี’’ติฯ ‘‘กีว ทูโร อิโต สาวตฺถี’’ติ ? ‘‘สตฺตโยชนมตฺถเก’’ติฯ ‘‘อโนฺตนครํ สมฺพาธํ, อมฺหากํ ปริชโน มหโนฺต, สเจ โรเจถ, อิเธว วเสยฺยาม, เทวา’’ติฯ ราชา ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ตสฺมึ ฐาเน นครํ มาเปตฺวา ตสฺส ทตฺวา อคมาสิฯ ตสฺมึ ปเทเส สยํ วสนฏฺฐานสฺส คหิตตฺตา นครสฺส สาเกตเนฺตฺวว นามํ อโหสิฯ

สาวตฺถิยมฺปิ โข มิคารเสฏฺฐิโน ปุโตฺต ปุณฺณวฑฺฒนกุมาโร นาม วยปฺปโตฺต อโหสิฯ อถ นํ มาตาปิตโร วทึสุ – ‘‘ตาต, ตว รุจฺจนฎฺฐาเน เอกํ ทาริกํ อุปธาเรหี’’ติฯ ‘‘‘มยฺหํ เอวรูปาย ภริยาย กิจฺจํ นตฺถี’ติ, ปุตฺต, มา เอวํ กริ, กุลํ นาม อปุตฺตกํ น ติฏฺฐตี’’ติฯ โส ปุนปฺปุนํ วุจฺจมาโน ‘‘เตน หิ ปญฺจกลฺยาณสมนฺนาคตํ ทาริกํ ลภมาโน ตุมฺหากํ วจนํ กริสฺสามี’’ติ อาหฯ ‘‘กานิ ปเนตานิ **ปญฺจ กลฺยาณานิ** นาม, ตาตา’’ติฯ เกสกลฺยาณํ, มํสกลฺยาณํ, อฎฺฐิกลฺยาณํ, ฉวิกลฺยาณํ, วยกลฺยาณนฺติฯ มหาปุญฺญาย หิ อิตฺถิยา เกสา โมรกลาปสทิสา หุตฺวา มุญฺจิตฺวา วิสฺสฎฺฐา นิวาสนนฺตํ ปหริตฺวา นิวตฺติตฺวา อุทฺธคฺคา ติฏฺฐนฺติ, อิทํ **เกสกลฺยาณํ** นาม, ทนฺตาวรณํ พิมฺพผลสทิสํ วณฺณสมฺปนฺนํ สมํ สุผุสิตํ โหติ , อิทํ **มํสกลฺยาณํ** นาม, ทนฺ

ตา สุกฺกา สมา อวิรฬา อุสฺสาเปตฺวา ฐปิตวชิรปนฺติ วิย สมจฺฉินฺนสงฺขปนฺติ วิย จ โสภนฺติ, อิทํ **อฏฺฐิกลฺยาณํ** นาม, กาฬิยา จุณฺณกาทีหิ อวิลิโตฺต เอว ฉวิวโณฺณ สินิโทฺธ นีลุปฺปลทามสทิโส โหติ, โอทาตาย จ กณิการปุปฺผทามสทิโส โหติ, อิทํ **ฉวิกลฺยาณํ** นาม, ทสกฺขตฺตุํ วิชาตาปิ โข ปน สกึ วิชาตา วิย อวิคตโยพฺพนาเยว โหติ, อิทํ **วยกลฺยาณํ** นาม โหติฯ อถสฺส มาตาปิตโร อฏฺฐุตฺตรสตพฺราหฺมเณ นิมเนฺตตฺวา โภเชตฺวา ‘‘ปญฺจกลฺยาณสมนฺนาคตา อิตฺถิโย นาม โหนฺตี’’ติ ปุจฺฉิํสุฯ ‘‘อาม, โหนฺตี’’ติฯ ‘‘เตน หิ เอวรูปํ ทาริกํ ปริเยสิตุํ อฏฺฐ ชนา คจฺฉนฺตู’’ติ พหุํ ธนํ ทตฺวา ‘‘อาคตกาเล โว กตฺตพฺพํ ชานิสฺสาม, คจฺฉถ, เอวรูปํ ทาริกํ ปริเยสถ, ทิฏฺฐกาเล จ อิมํ ปิลนฺธนํ ทเทยฺยาถา’’ติ สตสหสฺสคฺฆนิกํ สุวณฺณมาลํ ทตฺวา อุโยฺยเชสุํฯ

เต มหนฺตมหนฺตานิ นครานิ คนฺตฺวา ปริเยสมานา ปญฺจกลฺยาณสมนฺนาคตํ ทาริกํ อทิสฺวา นิวตฺติตฺวา อาคจฺฉนฺตา วิวฏฺฏนกฺขตฺตทิวเส สาเกตํ อนุปฺปตฺตา – ‘‘อชฺช อมฺหากํ กมฺมํ นิปฺผชฺชิสฺสตี’’ติ จินฺตยิํสุฯ ตสฺมิํ ปน นคเร อนุสํวจฺฉรํ วิวฏฺฏนกฺขตฺตํ นาม โหติฯ ตทา พหิ อนิกฺขมนกุลานิปิ ปริวาเรน สทฺธิํ เคหา นิกฺขมิตฺวา อปฺปฏิจฺฉเนฺนน สรีเรน ปทสาว นทีตีรํ คจฺฉนฺติฯ ตสฺมิํ ทิวเส ขตฺติยมหาสาลาทีนํ ปุตฺตาปิ ‘‘อตฺตโน สมานชาติกํ มนาปํ กุลทาริกํ ทิสฺวา มาลาคุเฬน ปริกฺขิปิสฺสามา’’ติ ตํ ตํ มคฺคํ นิสฺสาย ติฏฺฐนฺติฯ เตปิ โข พฺราหฺมณา นทีตีเร เอกํ สาลํ ปวิสิตฺวา อฏฺฐํสุฯ ‘‘ตสฺมิํ ขเณ วิสาขา ปนฺนรสโสฬสวสฺสุเทฺทสิกา หุตฺวา สพฺพาภรณปฏิมณฺฑิตา ปญฺจหิ กุมาริกาสเตหิ ปริวุตา นทิํ คนฺตฺวา นฺหายิสฺสามี’’ติ ตํ ปเทสํ ปตฺตา, อถ โข เมโฆ อุฏฺฐหิตฺวา ปาวสฺสิฯ ปญฺจสตา กุมาริกาโย เวเคน คนฺตฺวา สาลํ ปวิสิํสุฯ พฺราหฺมณา โอโลเกนฺตา ตาสุ เอกมฺปิ ปญฺจกลฺยาณสมนฺนาคตํ น ปสฺสิํสุฯ อถ วิสาขา ปกติคมเนเนว สาลํ ปาวิสิ, วตฺถาภรณานิ เตมิํสุฯ พฺราหฺมณา ตสฺสา จตฺตาริ กลฺยาณานิ ทิสฺวา ทเนฺต ปสฺสิตุกามา ‘‘อลสชาติกา อมฺหากํ ธีตา, เอติสฺสา สามิโก กญฺชิกมตฺตมฺปิ น ลภิสฺสติ มเญฺญ’’ติ อญฺญมญฺญํ กถยิํสุฯ อถ เน วิสาขา อาห – ‘‘กํ วเทถ ตุเมฺห’’ติ? ‘‘ตํ กเถม, อมฺมา’’ติฯ มธุโรหิ ตสฺสา สโทฺท กํสตาฬสโร วิย นิจฺฉรติฯ อถ เน ปุน มธุรสเทฺทน ‘‘กิํ การณา ภณถา’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘ตว ปริวาริตฺถิโย วตฺถาลงฺกาเร อเตเมตฺวา เวเคน สาลํ ปวิฏฺฐา, ตุยฺหํ เอตฺตกํ ฐานํ เวเคน อาคมนมตฺตมฺปิ นตฺถิ, วตฺถาภรณานิ เตเมตฺวา อาคตาสิฯ ตสฺมา กเถม, อมฺมา’’ติฯ

‘‘ตาตา, เอวํ มา วเทถ, อหํ เอตาหิ พลวตรา, การณํ ปน สลฺลเกฺขตฺวา ชเวน นาคตามฺหี’’ติฯ ‘‘กิํ, อมฺมา’’ติ? ‘‘ตาตา, จตฺตาโร ชนา ชวมานา น โสภนฺติ, อปรมฺปิ การณํ อตฺถี’’ติฯ ‘‘กตเม จตฺตาโร ชนา ชวมานา น โสภนฺติ, อมฺมา’’ติ? ตาตา, **อภิสิตฺตราชา** ตาว สพฺพาภรณปฏิมณฺฑิโต กจฺฉํ พนฺธิตฺวา ราชงฺคเณ ชวมาโน น โสภติ, ‘‘กิํ อยํ ราชา คหปติโก วิย ธาวตี’’ติ อญฺญทตฺถุ ครหํ ลภติ, สณิกํ คจฺฉโนฺตว โสภติฯ รโญฺญ **มงฺคลหตฺถี**ปิ อลงฺกโต ชวมาโน น โสภติ, วารณลีฬาย คจฺฉโนฺตว โสภติฯ **ปพฺพชิโต** ชวมาโน น โสภติ, ‘‘กิํ อยํ สมโณ คิหี วิย ธาวตี’’ติ เกวลํ ครหเมว ลภติ, สมิตคมเนน ปน โสภติฯ **อิตฺถี** ชวมานา น โสภติ, ‘‘กิํ เอสา อิตฺถี ปุริโส วิย ธาวตี’’ติ ครหิตพฺพาว โหติ, ‘‘อิเม จตฺตาโร ชนา ชวมานา น โสภนฺติ, ตาตา’’ติฯ ‘‘กตมํ ปน อปรํ การณํ, อมฺมา’’ติ? ‘‘ตาตา, มาตาปิตโร นาม ธีตรํ องฺคปจฺจงฺคานิ สณฺฐาเปตฺวา โปเสนฺติฯ มยญฺหิ วิกฺกิเณยฺยภณฺฑํ นาม, อเมฺห ปรกุลเปสนตฺถาย โปเสนฺติฯ สเจ ชวมานานํ นิวตฺถทุสฺสกเณฺณ วา อกฺกมิตฺวา ภูมิยํ วา ปกฺขลิตฺวา ปติตกาเล หโตฺถ วา ปาโท วา ภิเชฺชยฺย, กุลเสฺสว ภาโร ภเวยฺย, ปสาธนภณฺฑํ ปน เม เตเมตฺวา สุสฺสิสฺสติฯ อิมํ การณํ สลฺลเกฺขตฺวา น ธาวิตามฺหิ, ตาตา’’ติฯ

พฺราหฺมณา ตสฺสา กถนกาเล ทนฺตสมฺปตฺตึ ทิสฺวา ‘‘เอวรูปา โน ทนฺตสมฺปตฺติ ทิฏฺฐปุพฺพา’’ติ ตสฺสา สาธุการํ ทตฺวา, ‘‘อมฺม, ตุยฺหเมเวสา อนุจฺฉวิกา’’ติ วตฺวา ตํ สุวณฺณมาลํ ปิลนฺธยึสุฯ อถ เน ปุจฺฉิ – ‘‘กตรนครโต อาคตาตฺถ, ตาตา’’ติ? ‘‘สาวตฺถิโต, อมฺมา’’ติฯ ‘‘เสฏฺฐิกุลํ กตรํ นามา’’ติ? ‘‘มิคารเสฏฺฐิ นาม, อมฺมา’’ติฯ ‘‘อยฺยปุตฺโต โก นามา’’ติ? ‘‘ปุณฺณวฑฺฒนกุมาโร นาม, อมฺมา’’ติฯ สา ‘‘สมานชาติกํ โน กุล’’นฺติ อธิวาเสตฺวา ปิตุ สาสนํ ปหิณิ ‘‘อมฺหากํ รถํ เปเสตู’’ติ ฯ กิญฺจาปิ หิ สา อาคมนกาเล ปทสา อาคตา, สุวณฺณมาลาย ปน ปิลนฺธนกาลโต ปฏฺฐาย ตถา คนฺตุํ น ลภติ, อิสฺสรทาริกา รถาทีหิ คจฺฉนฺติ, อิตรา ปกติยานกํ วา อภิรุหนฺติ, ฉตฺตํ วา ตาลปณฺณํ วา อุปริ กโรนฺติ, ตสฺมิมฺปิ อสติ นิวตฺถสาฏกสฺส ทสนฺตํ อุกฺขิปิตฺวา อํเส ขิปนฺตา คจฺฉนฺติ เอวฯ ตสฺสา ปน ปิตา ปญฺจ รถสตานิ เปเสสิฯ สา สปริวารา รถํ อารุยฺห คตาฯ พฺราหฺมณาปิ เอกโตว อคมํสุฯ อถ เน เสฏฺฐิ ปุจฺฉิ – ‘‘กุโต อาคตาตฺถา’’ติ? ‘‘สาวตฺถิโต มหาเสฏฺฐี’’ติฯ ‘‘เสฏฺฐิ กตโร นามา’’ติ? ‘‘มิคารเสฏฺฐิ นามา’’ติฯ ‘‘ปุตฺโต โก นามา’’ติ? ‘‘ปุณฺณวฑฺฒนกุมาโร นาม มหาเสฏฺฐี’’ติฯ ‘‘ธนํ กิตฺตก’’นฺติ? ‘‘จตฺตาลีสโกฏิโย มหาเสฏฺฐี’’ติฯ ‘‘ธนํ ตาว อมฺหากํ ธนํ อุปาทาย กากณิกมตฺตํ, ทาริกาย ปน อารกฺขมตฺตาย ลทฺธกาลโต ปฏฺฐาย กึ อเญฺญน การเณนา’’ติ อธิวาเสสิฯ โส เตสํ สกฺการํ กตฺวา เอกาหทฺวีหํ วสาเปตฺวา อุโยฺยเชสิฯ

เต สาวตฺถึ คนฺตฺวา มิคารเสฏฺฐิสฺส ‘‘ลทฺธา โน ทาริกา’’ติ อาโรจยึสุฯ ‘‘กสฺส ธีตา’’ติ? ‘‘ธนญฺจยเสฏฺฐิโน’’ติฯ โส ‘‘มหากุลสฺส เม ทาริกา ลทฺธา, ขิปฺปเมว นํ อาเนตุํ วฏฺฏตี’’ติ ตตฺถ คมนตฺถํ รโญฺญ อาโรเจสิฯ ราชา ‘‘‘มหากุลํ เอตํ มยา พิมฺพิสารสฺส สนฺติกา อาเนตฺวา สาเกเต นิเวสิตํ, ตสฺส สมฺมานํ กาตุํ วฏฺฏตี’ติ อหมฺปิ อาคมิสฺสามี’’ติ อาห, โส ‘‘สาธุ, เทวา’’ติ วตฺวา ธนญฺจยเสฏฺฐิโน สาสนํ เปเสสิ – ‘‘มยิ อาคจฺฉเนฺต ราชาปิ อาคมิสฺสติ, มหนฺตํ ราชพลํ เอตฺตกสฺส ชนสฺส กตฺตพฺพยุตฺตกํ กาตุํ สกฺขิสฺสสิ, น สกฺขิสฺสสี’’ติ? อิตโรปิ ‘‘สเจปิ ทส ราชาโน อาคจฺฉนฺติ, อาคจฺฉนฺตู’’ติ ปฏิสาสนํ เปเสสิฯ มิคารเสฏฺฐิ ตาว มหเนฺต นคเร เคหโคปกมตฺตํ ฐเปตฺวา เสสชนํ อาทาย คนฺตฺวา อฑฺฒโยชนมเตฺต ฐาเน ฐตฺวา ‘‘อาคตามฺหา’’ติ สาสนํ ปหิณิฯ ธนญฺจยเสฏฺฐิ พหุปณฺณาการํ เปเสตฺวา ธีตรา สทฺธึ มเนฺตสิ, ‘‘อมฺม, สสุโร กิร เต โกสลรญฺญา สทฺธึ อาคโต, ตสฺส กตรํ เคหํ ปฏิชคฺคิตพฺพํ, รโญฺญ กตรํ , อุปราชาทีนํ กตรานี’’ติ? ปณฺฑิตา เสฏฺฐิธีตา วชิรคฺคติขิณญาณา กปฺปสตสหสฺสํ ปตฺถิตปตฺถนา อภินีหารสมฺปนฺนา ‘‘สสุรสฺส เม อสุกเคหํ ปฏิชคฺคถ, รโญฺญ อสุกเคหํ, อุปราชาทีนํ อสุกานี’’ติ สํวิทหิตฺวา ทาสกมฺมกเร ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘เอตฺตกา รโญฺญ กตฺตพฺพกิจฺจํ กโรถ, เอตฺตกา อุปราชาทีนํ, หตฺถิอสฺสาทโยปิ ตุเมฺหเยว ปฏิชคฺคถ, อสฺสพนฺธาทโยปิ อาคนฺตฺวา มงฺคลฉณํ อนุภวิสฺสนฺตี’’ติ สํวิทหิฯ ‘‘กึ การณา’’? ‘‘‘มยํ วิสาขาย มงฺคลฏฺฐานํ คนฺตฺวา น กิญฺจิ ลภิมฺห, อสฺสรกฺขณาทีนิ กโรนฺตา สุขํ น วิจริมฺหา’ติ เกจิ วตฺตุํ มา ลภึสู’’ติฯ

ตํ ทิวสเมว วิสาขาย ปิตา ปญฺจสเต สุวณฺณกาเร ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘ธีตุ เม **มหาลตาปสาธนํ** นาม กโรถา’’ติ รตฺตสุวณฺณสฺส นิกฺขสหสฺสํ, ตทนุรูปานิ จ รชตมณิมุตฺตาปวาฬวชิราทีนิ ทาเปสิฯ ราชา กติปาหํ วสิตฺวาว ธนญฺจยเสฏฺฐิสฺส สาสนํ ปหิณิ ‘‘น สกฺกา เสฏฺฐินา อมฺหากํ จิรํ โปสนํ นาม กาตุํ, ทานิ ทาริกาย คมนกาลํ ชานาตู’’ติฯ โสปิ รโญฺญ สาสนํ เปเสสิ – ‘‘อิทานิ วสฺสกาโล อาคโต, น สกฺกา จตุมาสํ วิจริตุํ, ตุมฺหากํ พลกายสฺส ยํ ยํ ลทฺธุํ วฏฺฏติ, สพฺพํ ตํ มม ภาโร, มยา เปสิตกาเล เทโว คมิสฺสตี’’ติฯ ตโต ปฏฺฐาย สาเกตนครํ นิจฺจนกฺขตฺตํ วิย อโหสิฯ ราชานํ อาทึ กตฺวา สเพฺพสํ มาลาคนฺธวตฺถาทีนิ ปฏิยตฺตาเนว โหนฺติฯ ตโต เต ชนา จินฺตยึสุ – ‘‘เสฏฺฐิ อมฺหากเมว สกฺการํ กโรตี’’ติ, เอวํ ตโย มาสา อติกฺกนฺตา, ปสาธนํ ปน ตาว น นิฏฺฐาติฯ กมฺมนฺตาธิฏฺฐายกา อาคนฺตฺวา เสฏฺฐิโน อาโรเจสุํ – ‘‘อญฺญํ อ

สนฺตํ นาม นตฺถิ, พลกายสฺส ปน ภตฺตปจนทารูนิ นปฺปโหนฺตี’’ติฯ ‘‘คจฺฉถ, ตาตา, อิมสฺมึ นคเร ปริชิณฺณา หตฺถิสาลาทโย เจว ปริชิณฺณกานิ จ เคหานิ คเหตฺวา ปจถา’’ติฯ เอวํ ปจนฺตานมฺปิ อฑฺฒมาโส อติกฺกโนฺตฯ ตโต ปุนปิ ‘‘ทารูนิ นตฺถี’’ติ อาโรจยึสุ ฯ ‘‘อิมสฺมิ กาเล น สกฺกา ทารูนิ ลทฺธุํ, ทุสฺสโกฏฺฐาคารานิ วิวริตฺวา ถูลสาฏเกหิ วฏฺฏิโย กตฺวา เตลจาฏีสุ เตเมตฺวา ภตฺตํ ปจถา’’ติฯ เต อฑฺฒมาสํ ตถา อกํสุฯ เอวํ จตฺตาโร มาสา อติกฺกนฺตา, ปสาธนมฺปิ นิฏฺฐิตํฯ

ตสฺมึ ปสาธเน จตโสฺส วชิรนาฬิโย อุปโยคํ อคมํสุ, มุตฺตานํ เอกาทส นาฬิโย, ปวาฬสฺส พาวีสติ นาฬิโย, มณีนํ เตตฺตึส นาฬิโยฯ อิติ เอเตหิ จ อเญฺญหิ จ รตเนหิ นิฏฺฐานํ อคมาสิฯ อสุตฺตมยํ ปสาธนํ รชเตน สุตฺตกิจฺจํ กรึสุฯ ตํ สีเส ปฏิมุกฺกํ ปาทปิฏฺฐึ คจฺฉติฯ ตสฺมึ ตสฺมึ ฐาเน มุทฺทิกา โยเชตฺวา กตา สุวณฺณมยา คณฺฐิกา โหนฺติ, รชตมยา ปาสกา, มตฺถกมเชฺฌ เอกา มุทฺทิกา, ทฺวีสุ กณฺณปิฏฺฐีสุ เทฺว, คลวาฏเก เอกา, ทฺวีสุ ชตฺตูสุ เทฺว, ทฺวีสุ กปฺปเรสุ เทฺว, ทฺวีสุ กฏิปเสฺสสุ เทฺวติฯ ตสฺมึ โข ปน ปสาธเน เอกํ โมรํ กรึสุ, ตสฺส ทกฺขิณปเกฺข รตฺตสุวณฺณมยานิ ปญฺจ ปตฺตสตานิ อเหสุํ, วามปเกฺข ปญฺจ ปตฺตสตานิ, ตุณฺฑํ ปวาฬมยํ, อกฺขีนิ มณิมยานิ, ตถา คีวา จ ปิญฺฉานิ จ, ปตฺตนาฬิโย รชตมยา, ตถา ชงฺฆาโยฯ โส วิสาขาย มตฺถกมเชฺฌ ปพฺพตกูเฏ ฐตฺวา นจฺจนมยูโร วิย ขายติฯ ปตฺตนาฬิสหสฺสสฺส สโทฺท ทิพฺพสงฺคีตํ วิย ปญฺจงฺคิกตูริยโฆโส วิย จ ปวตฺตติฯ สนฺติกํ อุปคตาเยว ตสฺสา อโมรภาวํ ชานนฺติฯ ปสาธนํ นวโกฏิอคฺฆนกํ อโหสิ, สตสหสฺสํ หตฺถกมฺมมูลํ ทียิตฺถฯ

‘‘กิสฺส ปน นิสฺสเนฺทน ตาเยตํ ปสาธนํ ลทฺธ’’นฺติ? สา กิร กสฺสปสมฺมาสมฺพุทฺธกาเล วีสติยา ภิกฺขุสหสฺสานํ จีวรสาฏกํ ทตฺวา สุตฺตมฺปิ สูจิโยปิ รชนมฺปิ อตฺตโน สนฺตกเมว อทาสิฯ ตสฺส จีวรทานสฺส นิสฺสเนฺทน อิมํ มหาลตาปสาธนํ ลภิฯ อิตฺถีนญฺหิ จีวรทานํ มหาลตาปสาธนภเณฺฑน มตฺถกํ ปโปฺปติ, ปุริสานํ อิทฺธิมยปตฺตจีวเรนาติฯ เอวํ มหาเสฏฺฐิ จตูหิ มาเสหิ ธีตุ ปริวจฺฉํ กตฺวา ตสฺสา เทยฺยธมฺมํ ททมาโน กหาปณปูรานิ ปญฺจ สกฏสตานิ อทาสิ, สุวณฺณภาชนปูรานิ ปญฺจ, รชตภาชนปูรานิ ปญฺจ, ตมฺพภาชนปูรานิ ปญฺจ, ปตฺตุณฺณวตฺถโกเสยฺยวตฺถปูรานิ ปญฺจ, สปฺปิปูรานิ ปญฺจ, เตลปูรานิ ปญฺจ, สาลิตณฺฑุลปูรานิ ปญฺจ, นงฺคลผาลาทิอุปกรณปูรานิ ปญฺจสกฏสตานิ อทาสิฯ เอวํ กิรสฺส อโหสิ – ‘‘มม ธีตุ คตฏฺฐาเน ‘อสุเกน นาม เม อโตฺถ’ติ มา ปรสฺส เคหทฺวารํ ปหิณี’’ติฯ ตสฺมา สพฺพูปกรณานิ ทาเปสิฯ เอเกกสฺมึ รเถ สพฺพาลงฺการปฏิมณฺฑิตา ติโสฺส ติโสฺส วณฺณทาสิโย ฐเปตฺวา ปญฺจ รถสตานิ อทาสิฯ ‘‘เอตํ นฺหาเปนฺติโย โภเชนฺติโย อลงฺกโรนฺติโย วิจรถา’’ติ ทิยฑฺฒสหสฺสปริจาริกาโย อทาสิฯ อถสฺส เอตทโหสิ – ‘‘มม ธีตุ คาโว ทสฺสามี’’ติฯ โส ปุริเส อาณาเปสิ – ‘‘คจฺฉถ ภเณ จูฬวชสฺส ทฺวารํ วิวริตฺวา ตีสุ คาวุเตสุ ติโสฺส เภริโย คเหตฺวา ติฏฺฐถ, ปุถุลโต อุสภมเตฺต ฐาเน อุโภสุ ปเสฺสสุ ติฏฺฐถฯ คาวีนํ ตโต ปรํ คนฺตุํ มา อทตฺถฯ เอวํ ฐิตกาเล เภริสญฺญํ กเรยฺยาถา’’ติฯ เต ตถา อกํสุฯ เต คาวีนํ วชโต นิกฺขมิตฺวา คาวุตํ คตกาเล เภริสญฺญํ อกํสุ, ปุน อฑฺฒโยชนํ คตกาเล อกํสุฯ ปุนปิ ติคาวุตํ คตกาเล เภริสญฺญํ อกํสุ, ปุถุลโต คมนญฺจ นิวาเรสุํฯ เอวํ ทีฆโต ติคาวุเต, ปุถุลโต อุสภมเตฺต ฐาเน คาวิโย อญฺญมญฺญํ นิฆํสนฺติโย อฏฺฐํสุฯ

มหาเสฏฺฐิ ‘‘มม ธีตุ เอตฺตกา คาโว อลํ, ทฺวารํ ปิทหถา’’ติ วชทฺวารํ ปิทหาเปสิฯ ทฺวารสฺมึ ปิทหิเต วิสาขาย ปุญฺญพเลน พลวคาโว จ เธนุโย จ อุปฺปติตฺวา อุปฺปติตฺวา นิกฺขมึสุฯ มนุสฺสานํ วาเรนฺตานํ วาเรนฺตานเมว สฏฺฐิสหสฺสา พลวคาโว จ สฏฺฐิสหสฺสา เธนุโย จ นิกฺขนฺตา, ตตฺตกา พลววจฺฉา ตาสํ เธนูนํ อุสภา อุปฺปติตฺวา อนุพนฺธา อเหสุํฯ ‘‘กิสฺส ปน นิสฺสเนฺทน เอวํ คาโว คตา’’ติ? นิวาเรนฺตานํ นิวาเรนฺตานํ ทินฺนทานสฺสฯ สา กิร กสฺสปสมฺมาสมฺพุทฺธ

กาเล กิกิสฺส รญฺโญ สตฺตนฺนํ ธีตานํ กนิฏฺฐา สงฺฆทาสี นาม หุตฺวา วีสติยา ภิกฺขุสหสฺสานํ ปญฺจโครสทานํ ททมานา เถรานญฺจ ทหรานญฺจ สามเณรานญฺจ ปตฺตํ ปิทหิตฺวา, ‘‘อลํ, อล’’นฺติ นิวาเรนฺตานมฺปิ ‘‘อิทํ มธุรํ, อิทํ มนาป’’นฺติ อทาสิฯ เอวํ ตสฺส นิสฺสนฺเทน วาริยมานาปิ คาโว นิกฺขมิํสุฯ เสฏฺฐินา เอตฺตกสฺส ธนสฺส ทินฺนกาเล เสฏฺฐิภริยา อาห – ‘‘ตุเมฺหหิ มยฺหํ ธีตุ สพฺพํ สํวิทหิตํ, เวยฺยาวจฺจกรา ปน ทาสทาสิโย น สํวิทหิตา, กิํ การณา’’ติ? ‘‘มม ธีตริ สสิเนหนิสฺสิเนหานํ ชานนตฺถํฯ อหญฺหิ ตาย สทฺธิํ อาคจฺฉมานเก คีวาย คเหตฺวา น ปหิณามิ, ยานํ อารุยฺห คมนกาเลเยว เอตาย สทฺธิํ คนฺตุกามา คจฺฉนฺตุ, มา อคนฺตุกามาติ วกฺขามี’’ติ อาหฯ

อถ ‘‘เสฺว มม ธีตา คมิสฺสตี’’ติ คเพฺภ นิสิโนฺน ธีตรํ สมีเป นิสีทาเปตฺวา, ‘‘อมฺม, ปติกุเล วสนฺติยา นาม อิมญฺจ อิมญฺจ อาจารํ รกฺขิตุํ วฏฺฏตี’’ติ โอวาทมทาสิฯ อยมฺปิ มิคารเสฏฺฐิ อนนฺตรคเพฺภ นิสิโนฺน ธนญฺจยเสฏฺฐิโน โอวาทํ อโสฺสสิฯ โสปิ เสฏฺฐิ ธีตรํ เอวํ โอวทิ –

> ‘‘อมฺม, สสุรกุเล วสนฺติยา นาม อโนฺตอคฺคิ พหิ น นีหริตโพฺพ, พหิอคฺคิ อโนฺต น ปเวเสตโพฺพ, ททนฺตเสฺสว ทาตพฺพํ, อททนฺตสฺส น ทาตพฺพํ, ททนฺตสฺสาปิ อททนฺตสฺสาปิ ทาตพฺพํ, สุขํ นิสีทิตพฺพํ, สุขํ ภุญฺชิตพฺพํ, สุขํ นิปชฺชิตพฺพํ, อคฺคิ ปริจริตโพฺพ, อโนฺตเทวตา นมสฺสิตพฺพา’’ติฯ

อิมํ ทสวิธํ โอวาทํ ทตฺวา ปุนทิวเส สพฺพา เสนิโย สนฺนิปาเตตฺวา ราชเสนาย มเชฺฌ อฏฺฐ กุฏุมฺพิเก ปาฏิโภเค คเหตฺวา, ‘‘สเจ เม คตฏฺฐาเน ธีตุ โทโส อุปฺปชฺชติ, ตุเมฺหหิ โสเธตโพฺพ’’ติ วตฺวา นวโกฏิอคฺฆนเกน มหาลตาปสาธเนน ธีตรํ ปสาเธตฺวา นฺหานจุณฺณมูลกํ จตุปณฺณาสโกฏิธนํ ทตฺวา ยานํ อาโรเปตฺวา สาเกตสฺส สามนฺตา อตฺตโน สนฺตเกสุ อนุราธปุรมเตฺตสุ จุทฺทสสุ ภตฺตคาเมสุ เภริํ จราเปสิ – ‘‘มม ธีตรา สทฺธิํ คนฺตุกามา คจฺฉนฺตู’’ติฯ เต สทฺทํ สุตฺวาว – ‘‘อมฺหากํ อยฺยาย คมนกาเล กิํ อมฺหากํ อิธา’’ติ จุทฺทส คามกา กิญฺจิ อเสเสตฺวา นิกฺขมิํสุ? ธนญฺจยเสฏฺฐิปิ รญฺโญ จ มิคารเสฏฺฐิโน จ สกฺการํ กตฺวา โถกํ อนุคนฺตฺวา เตหิ สทฺธิํ ธีตรํ อุโยฺยเชสิฯ

มิคารเสฏฺฐิปิ สพฺพปจฺฉโต ยานเก นิสีทิตฺวา คจฺฉโนฺต พลกายํ ทิสฺวา, ‘‘เก นาเมเต’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘สุณิสาย โว เวยฺยาวจฺจกรา ทาสิทาสา’’ติฯ ‘‘เอตฺตเก โก โปเสสฺส’’ติ? ‘‘โปเถตฺวา เต ปลาเปถ, อปลายเนฺต อิโต ทณฺฑํ กโรถา’’ติฯ วิสาขา ปน ‘‘อเปถ, มา วาเรถ, พลเมว พลสฺส ภตฺตํ ทสฺสตี’’ติ อาหฯ เสฏฺฐิ เอวํ วุเตฺตปิ, ‘‘อมฺม, นตฺถิ อมฺหากํ เอเตหิ อโตฺถ, โก เอเต โปเสสฺสตี’’ติ เลฑฺฑุทณฺฑาทีหิ โปเถตฺวา ปลาเปตฺวา เสสเก ‘‘อลํ อมฺหากํ เอตฺตเกหี’’ติ คเหตฺวา ปายาสิฯ อถ วิสาขา สาวตฺถินครทฺวารํ สมฺปตฺตกาเล จิเนฺตสิ – ‘‘ปฏิจฺฉนฺนยานสฺมิํ นุ โข นิสีทิตฺวา ปวิสิสฺสามิ, อุทาหุ รเถ ฐตฺวา’’ติฯ อถสฺสา เอตทโหสิ – ‘‘ปฏิจฺฉนฺนยาเนน เม ปวิสนฺติยา มหาลตาปสาธนสฺส วิเสโส น ปญฺญายิสฺสตี’’ติฯ สา สกลนครสฺส อตฺตานํ ทเสฺสนฺตี รเถ ฐตฺวา นครํ ปาวิสิฯ สาวตฺถิวาสิโน วิสาขาย สมฺปตฺติํ ทิสฺวา, ‘‘เอสา กิร วิสาขา นาม, เอวรูปา อยํ สมฺปตฺติ เอติสฺสาว อนุจฺฉวิกา’’ติ อาหํสุฯ อิติ สา มหาสมฺปตฺติยา เสฏฺฐิโน เคหํ ปาวิสิฯ คตทิวเส จสฺสา สกลนครวาสิโน ‘‘อมฺหากํ ธนญฺจยเสฏฺฐิ อตฺตโน นครํ สมฺปตฺตานํ มหาสกฺการํ อกาสี’’ติ ยถาสตฺติ ยถาพลํ ปณฺณาการํ ปหิณิํสุฯ วิสาขา ปหิตปหิตํ ปณฺณาการํ ตสฺมิํเยว นคเร อญฺญมเญฺญสุ กุเลสุ สพฺพตฺถกเมว ทาเปสิฯ อิติ สา ‘‘อิทํ มยฺหํ มาตุ เทถ, อิทํ มยฺหํ ปิตุ เทถ, อิทํ มยฺหํ ภาตุ เทถ, อิทํ มยฺหํ ภคินิยา เทถา’’ติ เตสํ เตสํ วยานุรูปํ ปิยวจนํ วตฺวา ปณฺณาการํ เปเสนฺตี สกลนครวาสิโน ญาตเก วิย อกาสิฯ อถสฺสา รตฺติ

ภาคสมนนฺตเร อาชญฺญวฬวาย คพฺภวุฏฺฐานํ อโหสิฯ สา ทาสีหิ ทณฺฑทีปิกา คาหาเปตฺวา ตตฺถ คนฺตฺวา วฬวํ อุโณฺหทเกน นฺหาเปตฺวา เตเลน มกฺขาเปตฺวา อตฺตโน วสนฏฺฐานเมว อ คมาสิฯ

มิคารเสฏฺฐิปิ ปุตฺตสฺส อาวาหมงฺคลํ กโรโนฺต ธุรวิหาเร วสนฺตมฺปิ ตถาคตํ อมนสิกริตฺวา ทีฆรตฺตํ นคฺคสมณเกสุ ปติฏฺฐิเตน เปเมน โจทิยมาโน ‘‘มยฺหํ อยฺยานมฺปิ สกฺการํ กริสฺ สามี’’ติ เอกทิวสํ อเนกสเตสุ นวภาชเนสุ นิรุทกปายาสํ ปจาเปตฺวา ปญฺจสเต อเจลเก นิมนฺ ตาเปตฺวา อโนฺตเคหํ ปเวเสตฺวา, ‘‘อาคจฺฉตุ เม สุณิสา, อรหเนฺต วนฺทตู’’ติ วิสาขาย สาสนํ ปหิณิฯ สา ‘‘อรหโนฺต’’ติ วจนํ สุตฺวา โสตาปนฺนา อริยสาวิกา หฏฺฐตุฏฺฐา หุตฺวา เตสํ โภชนฏฺ ฐานํ อาคนฺตฺวา เต โอโลเกตฺวา, ‘‘เอวรูปา หิโรตฺตปฺปวิรหิตา อรหนฺตา นาม น โหนฺติ, กสฺมา มํ สสุโร ปโกฺกสาเปสี’’ติ, ‘‘ธี, ธี’’ติ เสฏฺฐิํ ครหิตฺวา อตฺตโน วสนฏฺฐานเมว คตาฯ อเจลกา ตํ ทิสฺวา สเพฺพ เอกปฺปหาเรเนว เสฏฺฐิํ ครหิํสุ – ‘‘กิํ ตฺวํ, คหปติ, อญฺญํ นาลตฺถ, สมณสฺส โค ตมสฺส สาวิกํ มหากาฬกณฺณิํ อิธ ปเวเสสิ, เวเคน นํ อิมสฺมา เคหา นิกฺกฑฺฒาเปหี’’ติฯ โส ‘‘น สกฺกา มยา อิเมสํ วจนมเตฺตเนว นิกฺกฑฺฒาเปตุํ, มหากุลสฺส สา ธีตา’’ติ จิเนฺตตฺวา, ‘‘อยฺ ยา, ทหรา นาม ชานิตฺวา วา อชานิตฺวา วา กเรยฺยุํ, ตุเมฺห ตุณฺหี โหถา’’ติ เต อุโยฺยเชตฺวา สยํ มหารเห อาสเน นิสีทิตฺวา สุวณฺณปาติยํ นิรุทกํ มธุปายาสํ ปริภุญฺชิฯ

ตสฺมิํ สมเย เอโก ปิณฺฑปาติกเตฺถโร ปิณฺฑาย จรโนฺต ตํ นิเวสนํ ปาวิสิฯ วิสาขา สสุรํ พี ชยมานา ฐิตา ตํ ทิสฺวา ‘‘สสุรสฺส อาจิกฺขิตุํ อยุตฺต’’นฺติ ยถา โส เถรํ ปสฺสติ, เอวํ อปคนฺตฺวา อฏฺฐาสิฯ โส ปน พาโล เถรํ ทิสฺวาปิ อปสฺสโนฺต วิย หุตฺวา อโธมุโข ภุญฺชเตวฯ วิสาขา ‘‘เถรํ ทิสฺวาปิ เม สสุโร สญฺญํ น กโรตี’’ติ ญตฺวา, ‘‘อติจฺฉถ, ภเนฺต, มยฺหํ สสุโร ปุราณํ ขาทตี’’ติ อาหฯ โส นิคเณฺฐหิ กถิตกาเล อธิวาเสตฺวาปิ ‘‘ปุราณํ ขาทตี’’ติ วุตฺตกฺขเณเยว หตฺถํ อป เนตฺวา, ‘‘อิมํ ปายาสํ อิโต นีหรถ, เอตํ อิมสฺมา เคหา นิกฺกฑฺฒถ, อยํ มํ เอวรูเป มงฺคลกาเล อสุจิขาทกํ นาม กโรตี’’ติ อาหฯ ตสฺมิํ โข ปน นิเวสเน สเพฺพปิ ทาสกมฺมกรา วิสาขาย สนฺ ตกาว, โก นํ หเตฺถ วา ปาเท วา คณฺหิสฺสติ, มุเขน กเถตุํ สมโตฺถปิ นตฺถิฯ วิสาขา สสุรสฺส กถํ สุตฺวา อาห – ‘‘ตาต, น เอตฺตเกเนว มยํ นิกฺขมาม, นาหํ ตุเมฺหหิ อุทกติตฺถโต กุมฺภทาสี วิย อานีตา, ธรมานกมาตาปิตูนํ ธีตโร นาม น เอตฺตเกเนว นิกฺขมนฺติ, เอเตเนว เม การเณน ปิตา อิธาคมนกาเล อฏฺฐ กุฏุมฺพิเก ปโกฺกสาเปตฺวา ‘สเจ เม ธีตุ โทโส อุปฺปชฺชติ, โสเธยฺยาถา’ติ วตฺวา มํ เตสํ หเตฺถ ฐเปสิ, เต ปโกฺกสาเปตฺวา มยฺหํ โทสาโทสํ โสธาเปถา’’ติฯ

เสฏฺฐิ ‘‘กลฺยาณํ เอสา กเถตี’’ติ อฏฺฐ กุฏุมฺพิเก ปโกฺกสาเปตฺวา, ‘‘อยํ ทาริกา มงฺคล กาเล นิสีทิตฺวา สุวณฺณปาติยํ นิรุทกปายาสํ ปริภุญฺชนฺตํ มํ ‘อสุจิขาทโก’ติ วทตี’’ติ อาห, ‘‘อิมิสฺสา โทสํ อาโรเปตฺวา อิมํ เคหโต นิกฺกฑฺฒถา’’ติฯ ‘‘เอวํ กิร, อมฺมา’’ติฯ นาหํ เอวํ วทา มิ, เอกสฺมิํ ปน ปิณฺฑปาติกเตฺถเร ฆรทฺวาเร ฐิเต สสุโร เม อโปฺปทกํ มธุปายาสํ ปริภุญฺชโนฺต ตํ น มนสิกโรติ, อหํ ‘‘มยฺหํ สสุโร อิมสฺมิํ อตฺตภาเว ปุญฺญํ น กโรติ, ปุราณปุญฺญเมว ขาท ตี’’ติ จิเนฺตตฺวา, ‘‘อติจฺฉถ, ภเนฺต, มยฺหํ สสุโร ปุราณํ ขาทตี’’ติ อวจํ, ‘‘เอตฺถ เม โก โทโส’’ติ? ‘‘อยฺย, อิธ โทโส นตฺถิ, อมฺหากํ ธีตา ยุตฺตํ กเถติ, ตฺวํ กสฺมา กุชฺฌสี’’ติ? ‘‘อยฺยา, เอส ตาว โทโส มา โหตุ, อยํ ปน เอกทิวสํ มชฺฌิมยาเม ทาสีปริวุตา ปจฺฉาเคหํ อคมาสี’’ติฯ ‘‘เอวํ กิร, อมฺมา’’ติฯ ‘‘ตาตา, นาหํ อเญฺญน การเณน คตา, อิมสฺมิํ ปน เคเห อาชาเนยฺยวฬ วาย วิชาตาย สญฺญมฺปิ อกตฺวา นิสีทิตุํ นาม อยุตฺต’’นฺติ ทณฺฑทีปิกา คาหาเปตฺวา อุโณฺห ทกาทีนิปิ คาหาเปตฺวา ทาสีหิ สทฺธิํ คนฺตฺวา วฬวาย วิชาตปริหารํ การาเปสิํ, ‘‘เอตฺถ เม โก

โทโส’’ติ? ‘‘อยฺย, อิธ โทโส นตฺถิ, อมฺหากํ ธีตา ตว เคเห ทาสีหิปิ อกตฺตพฺพยุตฺตกํ กมฺมํ กโรติ, ตฺวํ กึ เอตฺถ โทสํ ปสฺสสี’’ติ?

อยฺยา, อิธาปิ ตาว โทโส มา โหตุ, อิมิสฺสา ปน ปิตา อิธาคมนกาเล อิมํ โอวทนฺโต คุเยฺห ปฏิจฺฉเนฺน ทส โอวาเท อทาสิ, เตสํ อตฺถํ น ชานามิ, เตสํ เม อตฺถํ กเถตุฯ อิมิสฺสา ปน ปิตา **‘‘อโนฺตอคฺคิ พหิ น นีหริตโพฺพ’’**ติ อาห, ‘‘สกฺกา นุ โข อเมฺหหิ อุภโต ปฏิวิสฺสกเคหานํ อคฺคึ อทตฺวา วสิตุ’’นฺติ? ‘‘เอวํ กิร, อมฺมา’’ติฯ ‘‘ตาตา, มยฺหํ ปิตา น เอตํ สนฺธาย กเถสิฯ อิทํ ปน สนฺธาย กเถสิ – ‘อมฺม, ตว สสฺสุสสุรสามิกานํ อคุณํ ทิสฺวา พหิ ตสฺมึ ตสฺมึ เคเห ฐตฺวา มา กเถสิฯ เอวรูโป หิ อคฺคิสทิโส อคฺคิ นาม นตฺถี’’’ติฯ

อยฺยา, เอตํ ตาว เอวํ โหตุ, อิมิสฺสา ปน ปิตา **‘‘พาหิรโต อคฺคิ น อโนฺต ปเวเสตโพฺพ’’**ติ อาห, ‘‘กึ สกฺกา อเมฺหหิ อโนฺต อคฺคิมฺหิ นิพฺพุเต พาหิรโต อคฺคึ อนาหริตุ’’นฺติ? ‘‘เอวํ กิร, อมฺมา’’ติฯ ตาตา, มยฺหํ ปิตา น เอตํ สนฺธาย กเถสิ, อิทํ ปน สนฺธาย กเถสิ – สเจ ปฏิวิสฺสกเคเหสุ อิตฺถิโย วา ปุริสา วา สสฺสุสสุรสามิกานํ อคุณํ กเถนฺติ, เตหิ กถิตํ อาหริตฺวา ‘‘อสุโก นาม ตุมฺหากํ เอวญฺจ เอวญฺจ อคุณํ กเถตี’’ติ ปุน มา กเถยฺยาสิฯ ‘‘เอเตน หิ อคฺคินา สทิโส อคฺคิ นาม นตฺถี’’ติฯ เอวํ อิมสฺมิมฺปิ การเณ สา นิโทฺทสาว อโหสิฯ ยถา จ เอตฺถ, เอวํ เสเสสุปิฯ

เตสุ ปน อยมธิปฺปาโย – ยมฺปิ หิ ตสฺสา ปิตรา **‘‘เย ททนฺติ, เตสํเยว ทาตพฺพ’’**นฺติ วุตฺตํฯ ตํ ‘‘ยาจิตกํ อุปกรณํ คเหตฺวา เย ปฏิเทนฺติ, เตสเญฺญว ทาตพฺพ’’นฺติ สนฺธาย วุตฺตํฯ

‘‘เย น เทนฺติ, เตสํ น ทาตพฺพ’’นฺติ อิทมฺปิ เย ยาจิตกํ คเหตฺวา น ปฏิเทนฺติ, เตสํ น ทาตพฺพนฺติ สนฺธาย วุตฺตํฯ

‘‘ททนฺตสฺสาปิ อททนฺตสฺสาปิ ทาตพฺพ’’นฺติ อิทํ ปน ทลิเทฺทสุ ญาติมิเตฺตสุ สมฺปเตฺตสุ เต ปฏิทาตุํ สโกฺกนฺตุ วา มา วา, เตสํ ทาตุเมว วฏฺฏตีติ สนฺธาย วุตฺตํฯ

‘‘สุขํ นิสีทิตพฺพ’’นฺติ อิทมฺปิ สสฺสุสสุรสามิเก ทิสฺวา วุฏฺฐาตพฺพฏฺฐาเน นิสีทิตุํ น วฏฺฏตีติ สนฺธาย วุตฺตํฯ

‘‘สุขํ ภุญฺชิตพฺพ’’นฺติ อิทํ ปน สสฺสุสสุรสามิเกหิ ปุเรตรํ อภุญฺชิตฺวา เต ปริวิสิตฺวา สเพฺพหิ ลทฺธาลทฺธํ ญตฺวา ปจฺฉา สยํ ภุญฺชิตุํ วฏฺฏตีติ สนฺธาย วุตฺตํฯ

‘‘สุขํ นิปชฺชิตพฺพ’’นฺติ อิทมฺปิ สสฺสุสสุรสามิเกหิ ปุเรตรํ สยนํ อารุยฺห น นิปชฺชิตพฺพํ, เตสํ กตฺตพฺพยุตฺตกํ วตฺตปฏิวตฺตํ กตฺวา ปจฺฉา สยํ นิปชฺชิตุํ ยุตฺตนฺติ สนฺธาย วุตฺตํฯ

‘‘อคฺคิ ปริจริตโพฺพ’’ติ อิทํ ปน สสฺสุมฺปิ สสุรมฺปิ สามิกมฺปิ อคฺคิกฺขนฺธํ วิย อุรคราชานํ วิย จ กตฺวา ปสฺสิตุํ วฏฺฏตีติ สนฺธาย วุตฺตํฯ

‘‘อโนฺตเทวตา นมสฺสิตพฺพา’’ติ อิทมฺปิ สสฺสุญฺจ สสุรญฺจ สามิกญฺจ เทวตา วิย กตฺวา ทฏฺฐุํ วฏฺฏตีติ สนฺธาย วุตฺตํฯ เอวํ เสฏฺฐิ อิเมสํ ทสโอวาทานํ อตฺถํ สุตฺวา ปฏิวจนํ อปสฺสโนฺต อโธมุโข นิสีทิฯ

อถ นํ กุฏุมฺพิกา ‘‘กึ เสฏฺฐิ อโญฺญปิ อมฺหากํ ธีตุ โทโส อตฺถี’’ติ ปุจฺฉึสุฯ ‘‘นตฺถิ, อยฺยา’’ติฯ ‘‘อถ กสฺมา นํ นิโทฺทสํ อการเณน เคหา นิกฺกฑฺฒาเปสี’’ติ เอวํ วุเตฺต วิสาขา อาห – ‘‘ตาตา, กิญฺจาปิ มยฺหํ สสุรสฺส วจเนน ปฐมเมว คมนํ น ยุตฺตํ, ปิตา ปน เม อาคมนกาเล มม โทสโสธนตฺถาย มํ ตุมฺหากํ หเตฺถ ฐเปสิ, ตุเมฺหหิ จ เม นิโทฺทสภาโว ญาโต, อิทานิ จ มยฺหํ คนฺตุํ ยุตฺต’’นฺติ ทาสิทาเส ‘‘ยานาทีหิ สชฺชาเปถา’’ติ อาณาเปสิฯ อถ นํ เสฏฺฐิ กุฏุมฺพิเก คเหตฺวา ‘‘อมฺม, มยา อชานิตฺวาว กถิตํ, ขมาหิ เม’’ติ อาหฯ ‘‘ตาต, ตุมฺหากํ ขมิตพฺพํ ตาว ขมามิ, อหํ ปน พุทฺธสาสเน อเวจฺจปฺปสนฺนสฺส กุลสฺส ธีตา, น มยํ วินา ภิกฺขุสเงฺฆน วตฺตาม, สเจ มม รุจิยา ภิกฺขุสงฺฆํ ปฏิชคฺคิตุํ ลภามิ, วสิสฺสามี’’ติฯ ‘‘อมฺม, ตฺวํ ยถารุจิยา ตว สมเณ ปฏิชคฺคา’’ติ อาหฯ

วิสาขา ทสพลํ นิมนฺตาเปตฺวา ปุนทิวเส นิเวสนํ ปเวเสสิฯ นคฺคสมณาปิ สตฺถุ มิคารเสฏฺฐิโน เคหํ คมนภาวํ สุตฺวา คนฺตฺวา เคหํ ปริวาเรตฺวา นิสีทึสุฯ วิสาขา ทกฺขิโณทกํ ทตฺวา ‘‘สโพฺพ สกฺกาโร ปฏิยาทิโต, สสุโร เม อาคนฺตฺวา ทสพลํ ปริวิสตู’’ติ สาสนํ เปเสสิฯ อถ นํ คนฺตุกามํ อาชีวกา ‘‘มา โข ตฺวํ, คหปติ, สมณสฺส โคตมสฺส สนฺติกํ คจฺฉา’’ติ นิวาเรสุํฯ โส ‘‘สุณฺหา เม สยเมว ปริวิสตู’’ติ สาสนํ ปหิณิฯ สา พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ ปริวิสิตฺวา นิฏฺฐิเต ภตฺตกิเจฺจ ปุน สาสนํ เปเสสิ – ‘‘สสุโร เม อาคนฺตฺวา ธมฺมกถํ สุณาตู’’ติฯ อถ นํ ‘‘อิทานิ อคมนํ นาม อติวิย อยุตฺต’’นฺติ ธมฺมํ โสตุกามตาย คจฺฉนฺตํ ปุน เต อาหํสุ – ‘‘เตน หิ สมณสฺส โคตมสฺส ธมฺมํ สุณโนฺต พหิสาณิยา นิสีทิตฺวา สุณาหี’’ติฯ ปุเรตรเมวสฺส คนฺตฺวา สาณึ ปริกฺขิปึสุฯ โส คนฺตฺวา พหิสาณิยํ นิสีทิฯ สตฺถา ‘‘ตฺวํ พหิสาณิยํ วา นิสีท, ปรกุเฏฺฏ วา ปรเสเล วา ปรจกฺกวาเฬ วา ปน นิสีท, อหํ พุโทฺธ นาม สโกฺกมิ ตํ มม สทฺทํ สาเวตุ’’นฺติ มหาชมฺพุํ ขเนฺธ คเหตฺวา จาเลโนฺต วิย อมตวสฺสํ วเสฺสโนฺต วิย จ ธมฺมํ เทเสตุํ อนุปุพฺพึ กถํ อารภิฯ

สมฺมาสมฺพุเทฺธ จ ปน ธมฺมํ เทเสเนฺต ปุรโต ฐิตาปิ ปจฺฉโต ฐิตาปิ จกฺกวาฬสตํ จกฺกวาฬสหสฺสํ อติกฺกมิตฺวา ฐิตาปิ อกนิฏฺฐภวเน ฐิตาปิ ‘‘สตฺถา มมเญฺญว โอโลเกติ, มยฺหเมว ธมฺมํ เทเสตี’’ติ วทนฺติฯ สตฺถา หิ ตํ ตํ โอโลเกโนฺต วิย เตน เตน สทฺธึ สลฺลปโนฺต วิย จ อโหสิฯ จนฺทสมา กิร พุทฺธาฯ ยถา จโนฺท คคนมเชฺฌ ฐิโต ‘‘มยฺหํ อุปริ จโนฺท, มยฺหํ อุปริ จโนฺท’’ติ สพฺพสตฺตานํ ขายติ, เอวเมว ยตฺถ กตฺถจิ ฐิตานํ อภิมุเข ฐิตา วิย ขายนฺติฯ อิทํ กิร เตสํ อลงฺกตสีสํ ฉินฺทิตฺวา อญฺชิตอกฺขีนิ อุปฺปาเฏตฺวา หทยมํสํ อุปฺปาเฏตฺวา ปรสฺส ทาสตฺถาย ชาลิสทิเส ปุเตฺต กณฺหาชินาสทิสา ธีตโร มทฺทิสทิสา ปชาปติโย ปริจฺจชิตฺวา ทินฺนทานสฺส ผลํฯ มิคารเสฏฺฐิปิ โข ตถาคเต ธมฺมเทสนํ วินิวเตฺตเนฺต พหิสาณิยํ นิสิโนฺนว สหสฺส นยปฏิมณฺฑิเต โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐาย อจลาย สทฺธาย สมนฺนาคโต ตีสุ รตเนสุ นิกฺกโงฺข หุตฺวา สาณิกณฺณํ อุกฺขิปิตฺวา อาคนฺตฺวา สุณฺหาย ถนํ มุเขน คเหตฺวา, ‘‘ตฺวํ เม อชฺช โต ปฏฺฐาย มาตา’’ติ ตํ มาตุฏฺฐาเน ฐเปสิฯ ตโต ปฏฺฐาย **มิคารมาตา** นาม ชาตาฯ ปจฺฉาภาเค ปุตฺตํ ลภิตฺวาปิ มิคาโรติสฺส นามมกาสิฯ

มหาเสฏฺฐิ สุณฺหาย ถนํ วิสฺสเชฺชตฺวา คนฺตฺวา ภควโต ทฺวีสุ ปาเทสุ สิรสา นิปติตฺวา ปาเท ปาณีหิ จ ปริสมฺพาหโนฺต มุเขน จ ปริจุมฺพโนฺต ‘‘มิคาโร อหํ, ภเนฺต, มิคาโร อหํ, ภเนฺต’’ติ ติกฺขตฺตุํ นามํ สาเวตฺวา, ‘‘อหํ, ภเนฺต, เอตฺตกํ กาลํ ยตฺถ นาม ทฺวินฺนํ มหปฺผลนฺติ น ชานามิ, อิทานิ จ เม สุณิสํ นิสฺสาย ญาตํ, สพฺพา อปายทุกฺขา มุโตฺตมฺหิ, สุณิสา เม อิมํ เคหํ อาคจฺฉนฺตี มม อตฺถาย หิตาย สุขาย อาคตา’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

‘‘โสหํ อชฺช ปชานามิ, ยตฺถ ทินฺนํ มหปฺผลํ;

อตฺถาย วต เม ภทฺทา, สุณิสา ฆรมาคตา’’ติฯ

วิสาขา ปุนทิวสตฺถายปิ สตฺถารํ นิมเนฺตสิฯ อถสฺสา ปุนทิวเสปิ สสฺสุ โสตาปตฺติผลํ ปตฺตาฯ ตโต ปฏฺฐาย ตํ เคหํ สาสนสฺส วิวฏทฺวารํ อโหสิฯ ตโต เสฏฺฐิ จิเนฺตสิ – ‘‘พหูปการา เม สุณิสา ปสนฺนาการมสฺสา กริสฺสามิ, เอติสฺสา ภาริยํ ปสาธนํ นิจฺจกาลํ ปสาเธตุํ น สกฺกา, สลฺลหุกมสฺสา ทิวา จ รโตฺต จ สพฺพอิริยาปเถสุ ปสาธนโยคฺคํ ปสาธนํ กาเรสฺสามี’’ติ สตสหสฺสคฺฆนกํ ฆนมฏฺฐกํ นาม ปสาธนํ กาเรตฺวา ตสฺมิํ นิฏฺฐิเต พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ นิมเนฺตตฺวา สกฺกจฺจํ โภเชตฺวา วิสาขํ โสฬสหิ คโนฺธทกฆเฏหิ นฺหาเปตฺวา สตฺถุ สมฺมุเข ฐเปตฺวา ปสาเธตฺวา สตฺถารํ วนฺทาเปสิฯ สตฺถา อนุโมทนํ กตฺวา วิหารเมว คโตฯ วิสาขาปิ ตโต ปฏฺฐาย ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กโรนฺตี สตฺถุ สนฺติกา **อฏฺฐ วเร** (มหาว. ๓๕๐) ลภิตฺวา คคนตเล จนฺทเลขา วิย ปญฺญายมานา ปุตฺตธีตาหิ วุฑฺฒิํ ปาปุณิฯ ตสฺสา กิร ทส ปุตฺตา ทส ธีตโร จ อเหสุํฯ เตสุ เอเกกสฺส ทส ทส ปุตฺตา ทส ทส ธีตโร อเหสุํฯ เตสุ เตสุปิ เอเกกสฺส ทส ทส ปุตฺตา ทส ทส ธีตโร จาติ เอวมสฺสา ปุตฺตนตฺตปนตฺตสนฺตานวเสน ปวตฺตานิ วีสาธิกานิ จตฺตาริ สตานิ อฏฺฐ จ ปาณสหสฺสานิ อเหสุํฯ เตนาหุ โปราณา –

‘‘วิสาขา วีสติ ปุตฺตา, นตฺตา จ จตฺุร สตา;
ปนตฺตา อฏฺฐสหสฺสา, ชมฺพุทีเป สุปากฏา’’ติฯ

อายุ วีสวสฺสสตํ อโหสิ, สีเส เอกมฺปิ ปลิตํ นาม นาโหสิ, นิจฺจํ โสฬสวสฺสุเทฺทสิกา วิย อโหสิฯ ตํ ปุตฺตนตฺตปนตฺตปริวารํ วิหารํ คจฺฉนฺติํ ทิสฺวา, ‘‘กตมา เอตฺถ วิสาขา’’ติ ปริปุจฺฉิตาโร โหนฺติ? เย นํ คจฺฉนฺติํ ปสฺสนฺติ, ‘‘อิทานิ โถกํ คจฺฉตุ, คจฺฉมานาว โน, อยฺยา โสภตี’’ติ, จิเนฺตนฺติฯ เย นํ ฐิตํ นิสินฺนํ นิปนฺนํ ปสฺสนฺติ, ‘‘อิทานิ โถกํ นิปชฺชตุ, นิปนฺนาว โน, อยฺยา, โสภตี’’ติ จิเนฺตนฺติฯ อิติ สา ‘‘จตูสุ อิริยาปเถสุ อสุกอิริยาปเถน นาม น โสภตี’’ติ วตฺตพฺพา น โหติฯ ปญฺจนฺนํ โข ปน หตฺถีนํ พลํ ธาเรติฯ ราชา ‘‘วิสาขา กิร ปญฺจนฺนํ หตฺถีนํ พลํ ธาเรตี’’ติ สุตฺวา ตสฺสา วิหารํ คนฺตฺวา ธมฺมํ สุตฺวา อาคมนเวลาย ถามํ วีมํสิตุกาโม หตฺถิํ วิสฺสชฺชาเปสิ, โส โสณฺฑํ อุกฺขิปิตฺวา วิสาขาภิมุโข อคมาสิฯ ตสฺสา ปริวาริตฺถิโย ปญฺจสตา เอกจฺจา ปลายิํสุ, เอกจฺจา น ปริสฺสชฺชิตฺวา ‘‘กิํ อิท’’นฺติ วุเตฺต – ‘‘ราชา กิร เต, อเยฺย, พลํ วีมํสิตุกาโม หตฺถิํ วิสฺสชฺชาเปสี’’ติ วทิํสุฯ วิสาขา อิมํ ทิสฺวา, ‘‘กิํ ปลายิเตน, กถํ นุ โข ตํ คณฺหิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา, ‘‘สเจ ตํ ทฬฺหํ คณฺหิสฺสามิ, วินเสฺสยฺยา’’ติ ทฺวีหิ องฺคุลีหิ โสณฺฑาย คเหตฺวา ปฏิปณาเมสิฯ หตฺถี อตฺตานํ สนฺธาเรตฺวา ฐาตุํ นาสกฺขิ, ราชงฺคเณ อุกฺกุฏิโก หุตฺวา ปติโตฯ มหาชโน สาธุการํ อทาสิฯ สาปิ สปริวารา โสตฺถินา เคหํ อคมาสิฯ

เตน โข ปน สมเยน สาวตฺถิยํ วิสาขา มิคารมาตา พหุปุตฺตา โหติ พหุนตฺตา อโรคปุตฺตา อโรคนตฺตา อภิมงฺคลสมฺมตา, ตาวตเกสุ ปุตฺตนเตฺตสุ เอโกปิ อนฺตรา มรณํ ปโตฺต นาม นาโหสิฯ สาวตฺถิวาสิโน มงฺคเลสุ ฉเณสุ วิสาขํ ปฐมํ นิมเนฺตตฺวา โภเชนฺติฯ อเถกสฺมิํ อุสฺสวทิวเส มหาชเน มณฺฑิตปสาธิเต ธมฺมสฺสวนาย วิหารํ คจฺฉเนฺต วิสาขาปิ นิมนฺติตฏฺฐาเน ภุญฺชิตฺวา มหาลตาปสาธนํ ปสาเธตฺวา มหาชเนน สทฺธิํ วิหารํ คนฺตฺวา อาภรณานิ โอมุญฺจิตฺวา อุตฺตราสงฺเคน ภณฺฑิกํ พนฺธิตฺวา ทาสิยา อทาสิฯ ยํ สนฺธาย วุตฺตํ –

‘‘เตน โข ปน สมเยน สาวตฺถิยํ อุสฺสโว โหติ, มนุสฺสา อลงฺกตปฏิยตฺตา อารามํ คจฺฉนฺติ, วิสาขาปิ มิคารมาตา อลงฺกตปฏิยตฺตา วิหารํ คจฺฉติฯ อถ โข วิสาขา มิคารมาตา อาภรณานิ โอมุญฺจิตฺวา อุตฺตราสงฺเคน ภณฺฑิกํ พนฺธิตฺวา ทาสิยา อทาสิ ‘หนฺท เช อิมํ ภณฺฑิกํ คณฺหาหี’’’ติ (ปาจิ. ๕๐๓)ฯ

สา กิร วิหารํ คจฺฉนฺตี จินฺเตสิ – ‘‘เอวรูปํ มหคฺฆํ ปสาธนํ สีเส ปฏิมุกฺกํ ยาว ปาทปิฏฺฐึ อลงฺการํ อลงฺกริตฺวา วิหารํ ปวิสิตุํ อยุตฺต’’นฺติ นํ โอมุญฺจิตฺวา ภณฺฑิกํ กตฺวา อตฺตโน ปุเญฺญเนว นิพฺพตฺตาย ปญฺจหตฺถิถามธราย ทาสิยา หเตฺถ อทาสิฯ สา เอว กิร ตํ คณฺหิตุํ สโกฺกติฯ เตน นํ อาห – ‘‘อมฺม, อิมํ ปสาธนํ คณฺห, สตฺถุสนฺติกา นิวตฺตนกาเล ปสาเธสฺสามิ น’’นฺติฯ ตํ ปน ทตฺวา ฆนมฏฺฐกํ ปสาธนํ ปสาเธตฺวา สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา ธมฺมํ อโสฺสสิ, ธมฺมสฺสวนาวสาเน ภควนฺตํ วนฺทิตฺวา อุฎฺฐาย ปกฺกามิฯ สาปิสฺสา ทาสี ตํ ปสาธนํ ปมุฏฺฐาฯ ธมฺมํ สุตฺวา ปน ปกฺกนฺตาย ปริสาย สเจ กิญฺจิ ปมุฏฺฐํ โหติ, ตํ อานนฺทเตฺถโร ปฏิสาเมติฯ อิติ โส ตํ ทิวสํ มหาลตาปสาธนํ ทิสฺวา สตฺถุ อาโรเจสิ – ‘‘ภเนฺต, วิสาขา ปสาธนํ ปมุสฺสิตฺวา คตา’’ติฯ ‘‘เอกมนฺตํ ฐเปหิ, อานนฺทา’’ติฯ เถโร ตํ อุกฺขิปิตฺวา โสปานปเสฺส ลเคฺคตฺวา ฐเปสิฯ

วิสาขาปิ สุปฺปิยาย สทฺธึ ‘‘อาคนฺตุกคมิกคิลานาทีนํ กตฺตพฺพยุตฺตกํ ชานิสฺสามี’’ติ อโนฺตวิหาเร วิจริฯ ตา ปน อุปาสิกาโย อโนฺตวิหาเร ทิสฺวา สปฺปิมธุเตลาทีหิ อตฺถิกา ปกติยาว ทหรา จ สามเณรา จ ถาลกาทีนิ คเหตฺวา อุปสงฺกมนฺติฯ ตสฺมิมฺปิ ทิวเส ตเถว กริํสุฯ อเถกํ คิลานํ ภิกฺขุํ ทิสฺวา สุปฺปิยา (มหาว. ๒๘๐) ‘‘เกนโตฺถ อยฺยสฺสา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘ปฏิจฺฉาทนีเยนา’’ติ วุเตฺต โหตุ, อยฺย, เปเสสฺสามีติ ทุติยทิวเส กปฺปิยมํสํ อลภนฺตี อตฺตโน อูรุมํเสน กตฺตพฺพกิจฺจํ กตฺวา ปุน สตฺถริ ปสาเทน ปากติกสรีราว อโหสิฯ วิสาขาปิ คิลาเน จ ทหเร จ สามเณเร จ โอโลเกตฺวา อเญฺญน ทฺวาเรน นิกฺขมิตฺวา วิหารูปจาเร ฐิตา, ‘‘อมฺม, ปสาธนํ อาหร ปสาเธสฺสามี’’ติ อาหฯ ตสฺมิํ ขเณ สา ทาสี ปมุสฺสิตฺวา นิกฺขนฺตภาวํ ญตฺวา, ‘‘อเยฺย, ปมุฏฺฐามฺหี’’ติ อาหฯ ‘‘เตน หิ คนฺตฺวา คณฺหิตฺวา เอหิ, สเจ ปน มยฺหํ อเยฺยน อานนฺทเตฺถเรน อุกฺขิปิตฺวา อญฺญสฺมิํ ฐาเน ฐปิตํ โหติ, มา อาหเรยฺยาสิ, อยฺยเสฺสว ตํ มยา ปริจฺจตฺต’’นฺติฯ ชานาติ กิร สา ‘‘กุลมนุสฺสานํ ปมุฏฺฐภณฺฑกํ เถโร ปฏิสาเมตี’’ติ; ตสฺมา เอวมาหฯ เถโรปิ ตํ ทาสิํ ทิสฺวาว ‘‘กิมตฺถํ อาคตาสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา, ‘‘อยฺยาย เม ปสาธนํ ปมุสฺสิตฺวา อาคตามฺหี’’ติ วุเตฺต, ‘‘เอตสฺมิํ เม โสปานปเสฺส ฐปิตํ, คจฺฉ นํ คณฺหาหี’’ติ อาหฯ สา, ‘‘อยฺย, ตุมฺหากํ หเตฺถน อามฏฺฐภณฺฑกํ มยฺหํ อยฺยาย อนาหาริยํ กต’’นฺติ วตฺวา ตุจฺฉหตฺถาว คนฺตฺวา, ‘‘กิํ, อมฺมา’’ติ วิสาขาย ปุฏฺฐา ตมตฺถํ อาโรเจสิฯ ‘‘อมฺม , นาหํ มม อเยฺยน อามฏฺฐภณฺฑํ ปิลนฺธิสฺสามิ, ปริจฺจตฺตํ มยาฯ อยฺยานํ ปน ปฏิชคฺคิตุํ ทุกฺขํ, ตํ วิสฺสเชฺชตฺวา กปฺปิยภณฺฑํ อุปเนสฺสามิ, คจฺฉ, ตํ อาหราหี’’ติฯ สา คนฺตฺวา อาหริฯ วิสาขา ตํ อปิลนฺธิตฺวาว กมฺมาเร ปโกฺกสาเปตฺวา อคฺฆาเปสิฯ เตหิ ‘‘นว โกฏิโย อคฺฆติ, หตฺถการาปณิยํ ปนสฺส สตสหสฺส’’นฺติ วุเตฺต ปสาธนํ ยาเน ฐปาเปตฺวา ‘‘เตน หิ ตํ วิกฺกิณถา’’ติ อาหฯ ภตฺตกํ ธนํ ทตฺวา คณฺหิตุํ น โกจิ สกฺขิสฺสติฯ ตณฺหิ ปสาธนํ ปสาเธตุํ อนุจฺฉวิกา อิตฺถิโย นาม ทุลฺลภาฯ ปถวิมณฺฑลสฺมิญฺหิ ติโสฺสว อิตฺถิโย มหาลตาปสาธนํ ลภิํสุ วิสาขา มหาอุปาสิกา, พนฺธุลมลฺลเสนาปติสฺส ภริยา, มลฺลิกา, พาราณสีเสฏฺฐิโน ธีตาติฯ

ตสฺมา วิสาขา สยเมว ตสฺส มูลํ ทตฺวา สตสหสฺสาธิกา นว โกฏิโย สกเฏ อาโรเปตฺวา วิหารํ เนตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา, ‘‘ภเนฺต, มยฺหํ อเยฺยน อานนฺทเตฺถเรน มม ปสาธนํ หเตฺถน อามฏฺฐํ, เตน อามฏฺฐกาลโต ปฏฺฐาย น สกฺกา ตํ มยา ปิลนฺธิตุํฯ ตํ ปน วิสฺสเชฺชตฺวา กปฺปิยํ อุปเนสฺสามีติ วิกฺกิณาเปนฺตี อญฺญํ ตํ คณฺหิตุํ สมตฺถํ อทิสฺวา อหเมว ตสฺส มูลํ คาหาเปตฺวา อาคตา, จตูสุ ปจฺจเยสุ กตรปจฺจเยน อุปเนสฺสามิ, ภเนฺต’’ติฯ ปาจีนทฺวาเร สงฺฆสฺส วสนฏฺฐานํ กาตุํ เต ยุตฺตํ วิสาเขติ ‘‘ยุตฺตํ, ภเนฺต’’ติ วิสาขา ตุฏฺฐมานสา นวโกฏีหิ ภูมิเมว คณฺหิฯ อปราหิ นวโกฏีหิ วิหารํ กาตุํ อารภิฯ

อเถกทิวสํ สตฺถา ปจฺจูสสมเย โลกํ โวโลเกนฺโต เทวโลกา จวิตฺวา ภทฺทิยนคเร เสฏฺฐิกุเล นิพฺพตฺตสฺส ภทฺทิยสฺส นาม เสฏฺฐิปุตฺตสฺส อุปนิสฺสยสมฺปตฺตึ ทิสฺวา อนาถปิณฺฑิกสฺส เคเห ภตฺตกิจฺจํ กตฺวา อุตฺตรทฺวาราภิมุโข อโหสิฯ ปกติยา หิ สตฺถา วิสาขาย เคเห ภิกฺขํ คณฺหิตฺวา ทกฺขิณทฺวาเรน นิกฺขมิตฺวา เชตวเน วสติฯ อนาถปิณฺฑิกสฺส เคเห ภิกฺขํ คเหตฺวา ปาจีนทฺวาเรน นิกฺขมิตฺวา ปุพฺพาราเม วสติฯ อุตฺตรทฺวารํ สนฺธาย คจฺฉนฺตํเยว ภควนฺตํ ทิสฺวา, ‘‘จาริกํ ปกฺกมิสฺสตี’’ติ ชานนฺติฯ วิสาขาปิ ตํ ทิวสํ ‘‘สตฺถา อุตฺตรทฺวาราภิมุโข คโต’’ติ สุตฺวา เวเคน คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา อาห – ‘‘จาริกํ คนฺตุกามตฺถ, ภนฺเต’’ติ? ‘‘อาม, วิสาเข’’ติฯ ‘‘ภนฺเต, เอตฺตกํ ธนํ ปริจฺจชิตฺวา ตุมฺหากํ วิหารํ กาเรมิ, นิวตฺตถ, ภนฺเต’’ติฯ ‘‘อนิวตฺตคมนํ อิทํ วิสาเข’’ติฯ สา ‘‘อทฺธา เหตุสมฺปนฺนํ กญฺจิ ปสฺสิสฺสติ ภควา’’ติ จินฺเตตฺวา, ‘‘เตน หิ, ภนฺเต, มยฺหํ กตากตวิชานนกํ เอกํ ภิกฺขุํ นิวเตฺตตฺวา คจฺฉถา’’ติ อาหฯ ‘‘ยํ รุจฺจสิ, ตสฺส ปตฺตํ คณฺห วิสาเข’’ติ อาหฯ สา กิญฺจาปิ อานนฺทเตฺถรํ ปิยายติ, ‘‘มหาโมคฺคลฺลานเตฺถโร อิทฺธิมา, เอตํ เมนิสฺสาย กมฺมํ ลหุํ นิปฺผชฺชิสฺสตี’’ติ ปน จินฺเตตฺวา เถรสฺส ปตฺตํ คณฺหิฯ เถโร สตฺถารํ โอโลเกสิฯ สตฺถา ‘‘ตว ปริวาเร ปญฺจสเต ภิกฺขู คเหตฺวา นิวตฺต โมคฺคลฺลานา’’ติ อาหฯ โส ตถา อกาสิฯ ตสฺสานุภาเวน ปณฺณาสสฏฺฐิโยชนานิปิ รุกฺขตฺถาย จ ปาสาณตฺถาย จ คตา มนุสฺสา มหเนฺต มหเนฺต รุเกฺข จ ปาสาเณ จ คเหตฺวา ตํ ทิวสเมว อาคจฺฉนฺติ, เนว สกเฏ รุกฺขปาสาเณ อาโรเปนฺตา กิลมนฺติ, น อเกฺข ภิชฺชติฯ น จิรเสฺสว เทฺวภูมิกํ ปาสาทํ กรึสุฯ เหฏฺฐาภูมิยํ ปญฺจ คพฺภสตานิ, อุปริภูมิยํ ปญฺจ คพฺภสตานีติ คพฺภสหสฺสปฏิมณฺฑิโต ปาสาโท อโหสิฯ อฏฺฐกรีเส ปริสุเทฺธ ภูมิภาเค ปาสาทํ การาเปสิ, ‘‘สุทฺธปาสาโท ปน น โสภตี’’ติ ตํ ปริวาเรตฺวา ปญฺจ ปธานเวตฺตเคหสตานิ, ปญฺจ จูฬปาสาทสตานิ, ปญฺจ ทีฆมาฬกสตานิ การาเปสิฯ

อถ สตฺถา นวหิ มาเสหิ จาริกํ จริตฺวา ปุน สาวตฺถึ อคมาสิฯ วิสาขายปิ ปาสาเท กมฺมํ นวหิ มาเสหิ นิฏฺฐิตํฯ ปาสาทกูฏํ ฆนโกฏฺฏิตรตฺตสุวเณฺณเนว สฏฺฐิอุทกฆฏคณฺหนกํ การาเปสิฯ ‘‘สตฺถา เชตวนวิหารํ คจฺฉตี’’ติ จ สุตฺวา ปจฺจุคฺคมนํ กตฺวา สตฺถารํ อตฺตโน วิหารํ เนตฺวา ปฏิญฺญํ คณฺหิ, ‘‘ภนฺเต, อิมํ จตุมาสํ ภิกฺขุสงฺฆํ คเหตฺวา อิเธว วสถ, ปาสาทมหํ กริสฺสามี’’ติฯ สตฺถา อธิวาเสสิฯ สา ตโต ปฏฺฐาย พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส วิหาเร เอว ทานํ เทติฯ อถสฺสา เอกา สหายิกา สตสหสฺสคฺฆนกํ เอกํ วตฺถํ อาทาย อาคนฺตฺวา, ‘‘สหายิเก อหํ อิมํ วตฺถํ ตว ปาสาเท ภูมตฺถรณสเงฺขเปน อตฺถริตุกามา, อตฺถรณฏฺฐานํ เม อาจิกฺขถา’’ติ อาหฯ ‘‘สาธุ สหายิเก, สเจ ตฺยาหํ ‘โอกาโส นตฺถี’ติ วกฺขามิ, ตฺวํ ‘เม โอกาสํ อทาตุกามา’ติ มญฺญิสฺสสิ, สยเมว ปาสาทสฺส เทฺว ภูมิโย คพฺภสหสฺสญฺจ โอโลเกตฺวา อตฺถรณฏฺฐานํ ชานาหี’’ติ อาหฯ สา สตสหสฺสคฺฆนกํ วตฺถํ คเหตฺวา ตตฺถ ตตฺถ วิจรนฺตี ตโต อปฺปตรมูลํ วตฺถํ อทิสฺวา ‘‘นาหํ อิมสฺมึ ปาสาเท ปุญฺญภาคํ ลภามี’’ติ โทมนสฺสปฺปตฺตา เอกสฺมึ ฐาเน โรทนฺตี อฏฺฐาสิฯ อถ นํ อานนฺทเตฺถโร ทิสฺวา, ‘‘กสฺมา โรทสี’’ติ ปุจฺฉิฯ สา ตมตฺถํ อาโรเจสิฯ เถโร ‘‘มา จินฺตยิ, อหํ เต อตฺถรณฏฺฐานํ อาจิกฺขิสฺสามี’’ติ วตฺวา, ‘‘โสปานปาทมูเล ปาทโธวนฏฺฐาเน อิมํ ปาทปุญฺฉนกํ กตฺวา อตฺถราหิ, ภิกฺขู ปาเท โธวิตฺวา ปฐมํ เอตฺถ ปาทํ ปุญฺฉิตฺวา อนฺโต ปวิสิสฺสนฺติ, เอวํ เต มหปฺผลํ ภวิสฺสตี’’ติ อาหฯ วิสาขาย กิเรตํ อสลฺลกฺขิตฏฺฐานํฯ

วิสาขา จตฺตาโร มาเส อโนฺตวิหาเร พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส ทานํ อทาสิ, อวสานทิวเส ภิกฺขุสงฺฆสฺส จีวรสาฏเก อทาสิฯ สงฺฆนวเกน ลทฺธจีวรสาฏกา สหสฺสคฺฆนกา โหนฺติฯ สเพฺพสํ ปตฺตานิ ปูเรตฺวา เภสชฺชํ อทาสิฯ ทานปริจฺจาเค นว โกฏิโย อคมํสุฯ อิติ วิหารสฺส ภูมิคฺคหเณ นว โกฏิโย, วิหารสฺส การาปเน นว, วิหารมเห นวาติ สพฺพาปิ สตฺตวีสติ โกฏิโย สา พุทฺธสาสเน ปริจฺจชิฯ อิตฺถิภาเว ฐตฺวา มิจฺฉาทิฏฺฐิกสฺส เคเห วสมานาย เอวรูโป มหาปริ

จฺจาโค นาม อญฺญิสฺสา นตฺถิฯ สา วิหารมหสฺส นิฏฺฐิตทิวเส วฑฺฒมานกจฺฉายาย ปุตฺตนตฺตปนตฺตปริวุตา ‘‘ยํ ยํ มยา ปุเพฺพ ปตฺถิตํ, สพฺพเมว มตฺถกํ ปตฺต’’นฺติ ปาสาทํ อนุปริยายนฺตี ปญฺจหิ คาถาหิ มธุรสเทฺทน อิมํ อุทานํ อุทาเนสิ –

> ‘‘กทาหํ ปาสาทํ รมฺมํ, สุธามตฺติกเลปนํ;
> วิหารทานํ ทสฺสามิ, สงฺกปฺโป มยฺห ปูริโตฯ
>
> ‘‘กทาหํ มญฺจปีฐญฺจ, ภิสิพิโมฺพหนานิ จ;
> เสนาสนภณฺฑํ ทสฺสามิ, สงฺกปฺโป มยฺห ปูริโตฯ
>
> ‘‘กทาหํ สลากภตฺตํ, สุจิํ มํสูปเสจนํ;
> โภชนทานํ ทสฺสามิ, สงฺกปฺโป มยฺห ปูริโตฯ
>
> ‘‘กทาหํ กาสิกํ วตฺถํ, โขมกปฺปาสิกานิ จ;
> จีวรทานํ ทสฺสามิ, สงฺกปฺโป มยฺห ปูริโตฯ
>
> ‘‘กทาหํ สปฺปินวนีตํ, มธุเตลญฺจ ผาณิตํ;
> เภสชฺชทานํ ทสฺสามิ, สงฺกปฺโป มยฺห ปูริโต’’ติฯ

ภิกฺขู ตสฺสา สทฺทํ สุตฺวา สตฺถุ อาโรจยิํสุ – ‘‘ภเนฺต, อเมฺหหิ เอตฺตเก อทฺธาเน วิสาขาย คายนํ นาม น ทิฏฺฐปุพฺพํ, สา อชฺช ปุตฺตนตฺตปนตฺตปริวุตา คายมานา ปาสาทํ อนุปริยายติ, กิํ นุ ขฺวสฺสา ปิตฺตํ วา กุปิตํ, อุทาหุ อุมฺมตฺติกา ชาตา’’ติ? สตฺถา ‘‘น, ภิกฺขเว, มยฺหํ ธีตา คายติ, อตฺตโน ปนสฺสา อชฺฌาสโย ปริปุโณฺณ, สา ‘ปตฺถิตปตฺถนา เม มตฺถกํ ปตฺตา’ติ ตุฎฺฐมานสา อุทานํ อุทาเนนฺตี วิจรตี’’ติ วตฺวา ‘‘กทา ปน, ภเนฺต, ตาย ปตฺถนา ปตฺถิตา’’ติ? ‘‘สุณิสฺสถ, ภิกฺขเว’’ติฯ ‘‘สุณิสฺสาม, ภเนฺต’’ติ วุเตฺต อตีตํ อาหริ –

‘‘อตีเต , ภิกฺขเว, อิโต กปฺปสตสหสฺสมตฺถเก ปทุมุตฺตโร นาม พุโทฺธ โลเก นิพฺพตฺติฯ ตสฺส วสฺสสตสหสฺสํ อายุ อโหสิ, ขีณาสวานํ สตสหสฺสปริวาโร, นครํ หํสวตี นาม, ปิตา สุนโนฺท นาม ราชา, มาตา สุชาตา นาม เทวี, ตสฺส อคฺคอุปฏฺฐายิกา เอกา อุปาสิกา อฎฺฐ วเร ยาจิตฺวา มาตุฏฺฐาเน ฐตฺวา สตฺถารํ จตูหิ ปจฺจเยหิ ปฏิชคฺคนฺตี สายํปาตํ อุปฏฺฐานํ คจฺฉติฯ ตสฺสา เอกา สหายิกา ตาย สทฺธิํ วิหารํ นิพทฺธํ คจฺฉติฯ สา ตสฺสา สตฺถารา สทฺธิํ วิสฺสาเสน กถนญฺจ วลฺลภภาวญฺจ ทิสฺวา, ‘กิํ นุ โข กตฺวา เอวํ พุทฺธานํ วลฺลตา โหตี’ติ จิเนฺตตฺวา สตฺถารํ ปุจฺฉิ – ‘ภเนฺต, เอสา อิตฺถี ตุมฺหากํ กิํ โหตี’’’ติ? ‘‘อุปฏฺฐายิกานํ อคฺคา’’ติฯ ‘‘ภเนฺต, กิํ กตฺวา อุปฏฺฐายิกานํ อคฺคา โหตี’’ติ? ‘‘กปฺปสตสหสฺสํ ปตฺถนํ ปเตฺถตฺวา’’ติฯ ‘‘อิทานิ ปเตฺถตฺวา ลทฺธุํ สกฺกา, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘อาม, สกฺกา’’ติฯ ‘‘เตน หิ, ภเนฺต, ภิกฺขุสตสหเสฺสน สทฺธิํ สตฺตาหํ มยฺหํ ภิกฺขํ คณฺหถา’’ติ อาหฯ สตฺถา อธิวาเสสิฯ สา สตฺตาหํ ทานํ ทตฺวา โอสานทิวเส จีวรสาฎเก ทตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา ปาทมูเล นิปชฺชิตฺวา, ‘‘ภเนฺต, นาหํ อิมสฺส ทานสฺส ผเลน เทวิสฺสริยาทีนํ อญฺญตรํ ปเตฺถมิ, ตุมฺหาทิสสฺส ปเนกสฺส พุทฺธสฺส สนฺติเก อฎฺฐ วเร ลภิตฺวา มาตุฏฺฐาเน ฐตฺวา จตูหิ ปจฺจเยหิ ปฏิชคฺคิตุํ สมตฺถานํ อคฺคา ภเวยฺย’’นฺติ ปตฺถนํ ปฏฺฐเปสิฯ สตฺถา ‘‘สมิชฺฌิสฺสติ นุ โข อิมิสฺสา ปตฺถนา’’ติ อนาคตํ อาวเชฺชโนฺต กปฺปสตสหสฺสํ โอโลเกตฺวา ‘‘กปฺปสตสหสฺสปริโยสาเน โคตโม นาม พุโทฺธ อุปฺปชฺชิสฺสติ, ตทา ตฺวํ วิสาขา นาม อุปาสิกา หุตฺวา ตสฺส สนฺติเก อฎฺฐ วเร ลภิตฺวา มาตุฏฺฐาเน ฐตฺวา จตูหิ

ปจฺจเยหิ ปฏิชคฺคนฺตีนํ อุปฏฺฐายิกานํ อคฺคา ภวิสฺสสี''ติ อาหฯ ตสฺสา สา สมฺปตฺติ เสฺวว ลทฺธพฺพา วิย อโหสิฯ

สา ยาวตายุกํ ปุญฺญํ กตฺวา ตโต จุตา เทวโลเก นิพฺพตฺติตฺวา เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺตี กสฺสปสมฺมาสมฺพุทฺธกาเล กิกิสฺส กาสิรโญฺญ สตฺตนฺนํ ธีตานํ กนิฏฺฐา สงฺฆทาสี นาม หุตฺวา ปรกุลํ อคนฺตฺวา ตาหิ เชฏฺฐภคินีหิ สทฺธึ ทีฆรตฺตํ ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา กสฺสปสมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ปาทมูเลปิ ''อนาคเต ตุมฺหาทิสสฺส พุทฺธสฺส มาตุฏฺฐาเน ฐตฺวา จตุปจฺจยทายิกานํ อคฺคา ภเวยฺย''นฺติ ปตฺถนํ อกาสิฯ สา ตโต ปฏฺฐาย ปน เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺตี อิมสฺมึ อตฺตภาเว เมณฺฑกเสฏฺฐิปุตฺตสฺส ธนญฺจยเสฏฺฐิโน ธีตา หุตฺวา นิพฺพตฺตาฯ มยฺหํ สาสเน พหูนิ ปุญฺญานิ อกาสิฯ อิติ โข, ภิกฺขเว, ''น มยฺหํ ธีตา คายติ, ปตฺถิตปตฺถนาย ปน นิปฺผตฺตึ ทิสฺวา อุทานํ อุทาเนตี''ติ วตฺวา สตฺถา ธมฺมํ เทเสนฺโต, ''ภิกฺขเว, ยถา นาม เฉโก มาลาการโร นานาปุปฺผานํ มหนฺตํ ราสึ กตฺวา นานปฺปกาเร มาลาคุเณ กโรติ, เอวเมว วิสาขาย นานปฺปการานิ ปุญฺญานิ กาตุํ จิตฺตํ นมตี''ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๕๓. ''ยถาปิ ปุปฺผราสิมฺหา, กยิรา มาลาคุเณ พหู;
เอวํ ชาเตน มจฺเจน, กตฺตพฺพํ กุสลํ พหุ''นฺติฯ

ตตฺถ **ปุปฺผราสิมฺหา**ติ นานปฺปการานํ ปุปฺผานํ ราสิมฺหาฯ **กยิรา**ติ กเรยฺยฯ **มาลาคุเณ พหู**ติ เอกโต วณฺฏิกมาลาทิเภทา นานปฺปการา มาลาวิกติโยฯ **มจฺจนา**ติ มริตพฺพสภาวตาย ''มจฺจ''ติ ลทฺธนาเมน สตฺเตน จีวรทานาทิเภทํ **พหุํ กุสลํ กตฺตพฺพํ**ฯ ตตฺถ ปุปฺผราสิคฺคหณํ พหุปุปฺผทสฺสนตฺถํฯ สเจ หิ อปฺปานิ ปุปฺผานิ โหนฺติ, มาลาการโร จ เฉโก เนว พหู มาลาคุเณ กาตุํ สกฺโกติ, อเฉโก ปน อเปฺปสุ พหูสุปิ ปุเปฺผสุ น สกฺโกติเยวฯ พหูสุ ปน ปุเปฺผสุ สติ เฉโก มาลาการโร ทกฺโข กุสโล พหู มาลาคุเณ กโรติ, เอวเมว สเจ เอกจฺจสฺส สทฺธา มนฺทา โหติ, โภคา จ พหู สํวิชฺชนฺติ, เนว สกฺโกติ พหูนิ กุสลานิ กาตุํ, มนฺทาย จ ปน สทฺธาย มเนฺทสุ จ ปน โภเคสุ น สกฺโกติฯ อุฬาราย จ ปน สทฺธาย มเนฺทสุ จ โภเคสุ น สกฺโกติเยวฯ อุฬาราย จ ปน สทฺธาย อุฬาเรสุ จ โภเคสุ สติ สกฺโกติฯ ตถารูปา จ วิสาขา อุปาสิกาฯ ตํ สนฺธาเยตํ วุตฺตํ – ''ยถาปิ…เป.… กตฺตพฺพํ กุสลํ พหุ''นฺติฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปนฺนาทโย อเหสุํฯ มหาชนสฺส สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา ชาตาติฯ

วิสาขาวตฺถุ อฏฺฐมํ

๙. อานนฺทเตฺถรปญฺหาวตฺถุ

น ปุปฺผคนฺโธ ปฏิวาตเมตีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา สาวตฺถิยํ วิหรนฺโต อานนฺทเตฺถรสฺส ปญฺหํ วิสฺสเชฺชนฺโต กเถสิฯ

เถโร กิร สายนฺหสมเย ปฏิสลฺลีโน จิเนฺตสิ – ''ภควตา มูลคนฺโธ, สารคนฺโธ, ปุปฺผคนฺโธติ ตโย อุตฺตมคนฺธา วุตฺตา, เตสํ อนุวาตเมว คนฺโธ คจฺฉติ, โน ปฏิวาตํฯ อตฺถิ นุ โข ตํ คนฺธชาตํ, ยสฺส ปฏิวาตมฺปิ คนฺโธ คจฺฉตี''ติฯ อถสฺส เอตทโหสิ – ''กึ มยฺหํ อตฺตนา วินิจฺฉิเตน, สตฺถารํเยว ปุจฺฉิสฺสามี''ติฯ โส สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา ปุจฺฉิฯ เตน วุตฺตํ –

''อถ โข อายสฺมา อานโนฺท สายนฺหสมเย ปฏิสลฺลานา วุฏฺฐิโต เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ , อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ, เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข

อายสฺมา อานนฺโท ภควนฺตํ เอตทโวจ –

‘‘ตีณิมานิ, ภนฺเต, คนฺธชาตานิ, เยสํ อนุวาตเมว คนฺโธ คจฺฉติ, โน ปฏิวาตํฯ กตมานิ ตีณิ? มูลคนฺโธ, สารคนฺโธ, ปุปฺผคนฺโธ , อิมานิ โข, ภนฺเต, ตีณิ คนฺธชาตานิฯ เยสํ อนุวาตเมว คนฺโธ คจฺฉติ, โน ปฏิวาตํฯ อตฺถิ นุ โข, ภนฺเต, กิญฺจิ คนฺธชาตํ ยสฺส อนุวาตมฺปิ คนฺโธ คจฺฉติ, ปฏิวาตมฺปิ คนฺโธ คจฺฉติ, อนุวาตปฏิวาตมฺปิ คนฺโธ คจฺฉตี’’ติ? (อ. นิ. ๓.๘๐)

อถสฺส ภควา ปญฺหํ วิสฺสเชฺชนฺโต –

‘‘อตฺถานนฺท, กิญฺจิ คนฺธชาตํ, ยสฺส อนุวาตมฺปิ คนฺโธ คจฺฉติ, ปฏิวาตมฺปิ คนฺโธ คจฺฉติ, อนุวาตปฏิวาตมฺปิ คนฺโธ คจฺฉตี’’ติฯ ‘‘กตมํ ปน ตํ, ภนฺเต, คนฺธชาตํ’’? ‘‘ยสฺส อนุวาตมฺปิ คนฺโธ คจฺฉติ, ปฏิวาตมฺปิ คนฺโธ คจฺฉติ, อนุวาตปฏิวาตมฺปิ คนฺโธ คจฺฉตี’’ติ?

‘‘อิธานนฺท, ยสฺมึ คาเม วา นิคเม วา อิตฺถี วา ปุริโส วา พุทฺธํ สรณํ คโต โหติ, ธมฺมํ สรณํ คโต โหติ, สงฺฆํ สรณํ คโต โหติ, ปาณาติปาตา ปฏิวิรโต โหติ, อทินฺนาทานา ปฏิวิรโต โหติ, กาเมสุมิจฺฉาจารา ปฏิวิรโต โหติ, มุสาวาทา ปฏิวิรโต โหติ, สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา ปฏิวิรโต โหติ, สีลวา โหติ กลฺยาณธมฺโม, วิคตมลมเจฺฉเรน เจตสา อคารํ อชฺฌาวสติ มุตฺตจาโค ปยตปาณิ โวสฺสคฺครโต ยาจโยโค ทานสํวิภาครโตฯ

‘‘ตสฺส ทิสาสุ สมณพฺราหฺมณา วณฺณํ ภาสนฺติ, ‘อมุกสฺมึ นาม คาเม วา นิคเม วา อิตฺถี วา ปุริโส วา พุทฺธํ สรณํ คโต โหติ, ธมฺมํ สรณํ คโต โหติ, สงฺฆํ สรณํ คโต โหติ…เป.… ทานสํวิภาครโต’’’ติฯ

‘‘เทวตาปิสฺส วณฺณํ ภาสนฺติ, ‘อมุกสฺมึ นาม คาเม วา นิคเม วา อิตฺถี วา ปุริโส วา พุทฺธํ สรณํ คโต โหติ, ธมฺมํ สรณํ คโต โหติ, สงฺฆํ สรณํ คโต โหติ…เป.… ทานสํวิภาครโต’’’ติฯ ‘‘อิทํ โข ตํ, อานนฺท, คนฺธชาตํ, ยสฺส อนุวาตมฺปิ คนฺโธ คจฺฉติ, ปฏิวาตมฺปิ คนฺโธ คจฺฉติ , อนุวาตปฏิวาตมฺปิ คนฺโธ คจฺฉตี’’ติ (อ. นิ. ๓.๘๐) วตฺวา อิมา คาถา อภาสิ –

๕๔. ‘‘น ปุปฺผคนฺโธ ปฏิวาตเมติ,
น จนฺทนํ ตครมลฺลิกา วา;
สตญฺจ คนฺโธ ปฏิวาตเมติ,
สพฺพา ทิสา สปฺปุริโส ปวายติฯ (อ. นิ. ๓.๘๐);

๕๕. ‘‘จนฺทนํ ตครํ วาปิ, อุปฺปลํ อถ วสฺสิกี;
เอเตสํ คนฺธชาตานํ, สีลคนฺโธ อนุตฺตโร’’ติฯ

ตตฺถ **น ปุปฺผคนฺโธ**ติ ตาวตึสภวเน ปริจฺฉตฺตกรุกฺโข อายามโต จ วิตฺถารโต จ โยชนสติโก, ตสฺส ปุปฺผานํ อาภา ปญฺญาส โยชนานิ คจฺฉติ, คนฺโธ โยชนสตํ, โสปิ อนุวาตเมว คจฺฉติ, ปฏิวาตํ ปน อฑฺฒงฺคุลมตฺตมฺปิ คนฺตุํ น สกฺกติ, เอวรูโปปิ น ปุปฺผคนฺโธ ปฏิวาตเมติฯ **จนฺทน**นฺติ จนฺทนคนฺโธฯ **ตครมลฺลิกา วา**ติ อิเมสมฺปิ คนฺโธ เอว อธิเปฺปโตฯ สารคนฺธานํ

อคฺคสฺส หิ โลหิตจนฺทนสฺสาปิ ตครสฺสปิ มลฺลิกายปิ อนุวาตเมว วายติ, โน ปฏิวาตํฯ **สตญฺจ คนฺโธ**ติ สปฺปุริสานํ ปน พุทฺธปจฺเจกพุทฺธสาวกานํ สีลคนฺโธ ปฏิวาตเมติฯ กึ การณา? **สพฺพา ทิสา สปฺปุริโส ปวายติ** ยสฺมา ปน สปฺปุริโส สีลคเนฺธน สพฺพาปิ ทิสา อโชฺฌตฺถริตฺวาว คจฺฉติ, ตสฺมา ''ตสฺส คนฺโธ น ปฏิวาตเมตี''ติ น วตฺตพฺโพ ฯ เตน วุตฺตํ ''ปฏิวาตเมตี''ติฯ **วสฺสิกี**ติ ชาติสุมนาฯ **เอเตส**นฺติ อิเมสํ จนฺทนาทีนํ คนฺธชาตานํ คนฺธโต สีลวนฺตานํ สปฺปุริสานํ สีลคนฺธว อนุตฺตโร อสทิโส อปฺปฏิภาโคติฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปตฺตาฯ เทสนา มหาชนสฺส สาตฺถิกา ชาตาติฯ

อานนฺทเตฺถรปญฺหาวตฺถุ นวมํฯ

๑๐. มหากสฺสปเตฺถรปิณฺฑปาตทินฺนวตฺถุ

อปฺปมโตฺต อยํ คนฺโธติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรโนฺต มหากสฺสปเตฺถรสฺส ปิณฺฑปาตทานํ อารพฺภ กเถสิฯ

เอกสฺมิญฺหิ ทิวเส เถโร สตฺตาหจฺจเยน นิโรธา วุฏฺฐาย ''ราชคเห สปทานํ ปิณฺฑาย จริสฺสามี''ติ นิกฺขมิฯ ตสฺมึ ปน สมเย สกฺกสฺส เทวรโญฺญ ปริจาริกา กกุฏปาทินิโย ปญฺจสตา อจฺฉราโย ''เถรสฺส ปิณฺฑปาตํ ทสฺสามา''ติ อุสฺสาหชาตา ปญฺจ ปิณฺฑปาตสตานิ สเชฺชตฺวา อาทาย อนฺตรามเคฺค ฐตฺวา, ''ภเนฺต, อิมํ ปิณฺฑปาตํ คณฺหถ, สงฺคหํ โน กโรถา''ติ วทึสุฯ ''คจฺฉถ ตุเมฺห, อหํ ทุคฺคตานํ สงฺคหํ กริสฺสามี''ติฯ ''ภเนฺต, มา โน นาเสถ, สงฺคหํ โน กโรถา''ติฯ เถโร ญตฺวา ปุน ปฏิกฺขิปิตฺวา ปุนปิ อปคนฺตุํ อนิจฺฉมานา ยาจนฺติโย ''อตฺตโน ปมาณํ น ชานาถ, อปคจฺฉถา''ติ อจฺฉรํ ปหริฯ ตา เถรสฺส อจฺฉรสทฺทํ สุตฺวา สนฺถมฺภิตฺวา สมฺมุขา ฐาตุํ อสโกฺกนฺติโย ปลายิตฺวา เทวโลกเมว คนฺตฺวา, สเกฺกน ''กหํ คตาตฺถา''ติ ปุฏฺฐา, '''สมาปตฺติโต วุฏฺฐิตสฺส เถรสฺส ปิณฺฑปาตํ ทสฺสามา'ติ คตามฺหา, เทวา''ติฯ ''ทิโนฺน ปน วา''ติ? ''คณฺหิตุํ น อิจฺฉตี''ติฯ ''กึ กเถสี''ติ? '''ทุคฺคตานํ สงฺคหํ กริสฺสามี'ติ อาห, เทวา''ติฯ ''ตุเมฺห เกนากาเรน คตา''ติฯ ''อิมินาว, เทวา''ติฯ สโกฺก ''ตุมฺหาทิสีโย เถรสฺส ปิณฺฑปาตํ กึ ทสฺสนฺตี''ติ สยํ ทาตุกาโม หุตฺวา, ชราชิโณฺณ มหลฺลโก ขณฺฑทโนฺต ปลิตเกโส โอภคฺคสรีโร มหลฺลกตนฺต วาโย หุตฺวา สุชมฺปิ เทวธีตรํ ตถารูปเมว มหลฺลิกํ กตฺวา เอกํ เปสการวีถึ มาเปตฺวา ตนฺตํ ปสาเรโนฺต อจฺฉิฯ

เถโรปิ ''ทุคฺคตานํ สงฺคหํ กริสฺสามี''ติ นคราภิมุโข คจฺฉโนฺต พหินคเร เอว ตํ วีถึ ทิสฺวา โอโลเกโนฺต เทฺว ชเน อทฺทสฯ ตสฺมึ ขเณ สโกฺก ตนฺตํ ปสาเรติ, สุชา ตสรํ วเฏฺฏติฯ เถโร จิเนฺตสิ – ''อิเม มหลฺลกกาเลปิ กมฺมํ กโรนฺติเยว อิมสฺมึ นคเร อิเมหิ ทุคฺคตตรา นตฺถิ มเญฺญ, อิเมหิ ทินฺนํ อุฬุงฺกมตฺตมฺปิ สากมตฺตมฺปิ คเหตฺวา อิเมสํ สงฺคหํ กริสฺสามี''ติฯ โส เตสํ เคหาภิมุโข อโหสิฯ สโกฺก ตํ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา สุชํ อาห – ''ภเทฺท, มยฺหํ อโยฺย อิโต อาคจฺฉติ, ตฺวํ อปสฺสนฺตี วิย ตุณฺหี หุตฺวา นิสีท, ขเณน เถรํ วเญฺจตฺวา ปิณฺฑปาตํ ทสฺสามา''ติฯ เถโร อาคนฺตฺวา เคหทฺวาเร อฏฺฐาสิฯ เตปิ อปสฺสนฺตา วิย อตฺตโน กมฺมเมว กโรนฺตา โถกํ อาคมึสุฯ

อถ สโกฺก ''เคหทฺวาเร เอโก เถโร วิย ฐิโต, อุปธาเรหิ ตาวา''ติ อาหฯ ''คนฺตฺวา อุปธาเรถ, สามี''ติฯ โส เคหา นิกฺขมิตฺวา เถรํ ปญฺจปติฏฺฐิเตน วนฺทิตฺวา อุโภหิ หเตฺถหิ ชณฺณุกานิ โอลมฺพิตฺวา นิตฺถุนโนฺต อุฏฺฐาย ''กตโร เถโร นุ โข อโยฺย''ติ โถกํ โอสกฺกิตฺวา ''อกฺขีนิ เม ธูมายนฺตี''ติ วตฺวา นลาเฏ หตฺถํ ฐเปตฺวา อุทฺธํ โอโลเกตฺวา ''อโห ทุกฺขํ, อโยฺย โน มหา

กสฺสปเตฺถโร จิรสฺสํ เม กุฏิทฺวารํ อาคโต, อตฺถิ นุ โข กิญฺจิ เคเห’’ติ อาหฯ สุชา โถกํ อากุลํ วิย หุตฺวา ‘‘อตฺถิ, สามี’’ติ ปฏิวจนํ อทาสิฯ สกฺโก, ‘‘ภเนฺต, ลูขํ วา ปณีตํ วาติ อจิเนฺตตฺวา สงฺคหํ โน กโรถา’’ติ ปตฺตํ คณฺหิฯ เถโร ‘‘เอเตหิ ทินฺนํ สากํ วา โหตุ กุณฺฑกมุฏฺฐิ วา, สงฺคหํ เนสํ กริสฺสามี’’ติ ปตฺตํ อทาสิฯ โส อโนฺตฆรํ ปวิสิตฺวา ฆฏิโอทนํ นาม ฆฏิยา อุทฺธริตฺวา ปตฺตํ ปูเรตฺวา เถรสฺส หเตฺถ ฐเปสิฯ โส อโหสิ ปิณฺฑปาโต อเนกสูปพฺยญฺชโน, สกลํ ราชคหนครํ คเนฺธน อโชฺฌตฺถริฯ

ตทา เถโร จิเนฺตสิ – ‘‘อยํ ปุริโส อเปฺปสกฺโข, ปิณฺฑปาโต มเหสกฺโข, สกฺกสฺส โภชนสทิโส, โก นุ โข เอโส’’ติฯ อถ นํ ‘‘สกฺโก’’ติ ญตฺวา อาห – ‘‘ภาริยํ เต กมฺมํ กตํ ทุคฺคตานํ สมฺปตฺติํ วิลุมฺปเนฺตน, อชฺช มยฺหํ ทานํ ทตฺวา โกจิเทว ทุคฺคโต เสนาปติฏฺฐานํ วา เสฏฺฐิฏฺฐานํ วา ลเภยฺยา’’ติฯ ‘‘มยา ทุคฺคตตโร นตฺถิ, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘กิํ การณา ตฺวํ ทุคฺคโต เทวโลเก รชฺชสิริํ อนุภวโนฺต’’ติ? ‘‘ภเนฺต, เอวํ นาเมตํ, มยา ปน อนุปฺปเนฺน พุเทฺธ กลฺยาณกมฺมํ กตํ, พุทฺธุปฺปาเท วตฺตมาเน กลฺยาณกมฺมํ กตฺวา จูฬรถเทวปุโตฺต มหารถเทวปุโตฺต อเนกวณฺณเทวปุโตฺตติ อิเม ตโย สมานเทวปุตฺตา มม อาสนฺนฏฺฐาเน นิพฺพตฺตา, มยา เตชวนฺตตราฯ อหญฺหิ เตสุ เทวปุเตฺตสุ ‘นกฺขตฺตํ กีฬิสฺสามา’ติ ปริจาริกาโย คเหตฺวา อนฺตรวีถิํ โอติเณฺณสุ ปลายิตฺวา เคหํ ปวิสามิฯ เตสญฺหิ สรีรโต เตโช มม สรีรํ โอตฺถรติ, มม สรีรโต เตโช เตสํ สรีรํ น โอตฺถรติ, ‘โก มยา ทุคฺคตตโร, ภเนฺต’ติฯ ‘เอวํ สเนฺตปิ อิโต ปฏฺฐาย มยฺหํ มา เอวํ วเญฺจตฺวา ทานมทาสี’’’ติฯ ‘‘วเญฺจตฺวา ตุมฺหากํ ทาเน ทิเนฺน มยฺหํ กุสลํ อตฺถิ, น อตฺถี’’ติ? ‘‘อตฺถาวุโส’’ติฯ ‘‘เอวํ สเนฺต กุสลกมฺมกรณํ นาม มยฺหํ ภาโร, ภเนฺต’’ติฯ โส เอวํ วตฺวา เถรํ วนฺทิตฺวา สุชํ คเหตฺวา เถรํ ปทกฺขิณํ กตฺวา เวหาสํ อพฺภุคฺคนฺตฺวา ‘‘อโห ทานํ ปรมทานํ กสฺสเป สุปฺปติฏฺฐิต’’นฺติ อุทานํ อุทาเนสิฯ เตน วุตฺตํ –

‘‘เอกํ สมยํ ภควา ราชคเห วิหรติ เวฬุวเน กลนฺทกนิวาเปฯ เตน โข ปน สมเยน อายสฺมา มหากสฺสโป ปิปฺปลิคุหายํ วิหรติ, สตฺตาหํ เอกปลฺลเงฺกน นิสิโนฺน โหติ อญฺญตรํ สมาธิํ สมาปชฺชิตฺวาฯ อถ โข อายสฺมา มหากสฺสโป ตสฺส สตฺตาหสฺส อจฺจเยน ตมฺหา สมาธิมฺหา วุฏฺฐาสิฯ อถ โข อายสฺมโต มหากสฺสปสฺส ตมฺหา สมาธิมฺหา วุฏฺฐิตสฺส เอตทโหสิ – ‘‘ยํนูนาหํ ราชคหํ ปิณฺฑาย ปวิเสยฺย’’นฺติฯ

‘‘เตน โข ปน สมเยน ปญฺจมตฺตานิ เทวตาสตานิ อุสฺสุกฺกํ อาปนฺนานิ โหนฺติ อายสฺมโต มหากสฺสปสฺส ปิณฺฑปาตปฏิลาภายฯ อถ โข อายสฺมา มหากสฺสโป ตานิ ปญฺจมตฺตานิ เทวตาสตานิ ปฏิกฺขิปิตฺวา ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย ราชคหํ ปิณฺฑาย ปาวิสิฯ

‘‘เตน โข ปน สมเยน สกฺโก เทวานมิโนฺท อายสฺมโต มหากสฺสปสฺส ปิณฺฑปาตํ ทาตุกาโม โหติฯ เปสการวณฺณํ อภินิมฺมินิตฺวา ตนฺตํ วินาติ, สุชา อสุรกญฺญา ตสรํ ปูเรติฯ อถ โข อายสฺมา มหากสฺสโป ราชคเห สปทานํ ปิณฺฑาย จรมาโน เยน สกฺกสฺส เทวานมินฺทสฺส นิเวสนํ เตนุปสงฺกมิ, อทฺทสา โข สกฺโก เทวานมิโนฺท อายสฺมนฺตํ มหากสฺสปํ ทูรโตว อาคจฺฉนฺตํ, ทิสฺวา ฆรา นิกฺขมิตฺวา ปจฺจุคฺคนฺตฺวา หตฺถโต ปตฺตํ คเหตฺวา ฆรํ ปวิสิตฺวา ฆฏิยา โอทนํ อุทฺธริตฺวา ปตฺตํ ปูเรตฺวา อายสฺมโต มหากสฺสปสฺส อทาสิฯ โส อโหสิ ปิณฺฑปาโต อเนกสูโป อเนกพฺยญฺชโน อเนกรสพฺยญฺชโนฯ อถ โข อายสฺมโต มหากสฺสปสฺส เอตทโหสิ – ‘โก นุ โข อยํ สโตฺต, ยสฺสายํ เอวรูโป อิทฺธานุภาโว’ติฯ อถ โข อายสฺมโต มหากสฺสปสฺส เอตทโหสิ – ‘ส

โกฺก โข อยํ เทวานมิโนฺท’ติ วิทิตฺวา สกฺกํ เทวานมินฺทํ เอตทโวจ – ‘กตํ โข เต อิทํ, โกสิย, มา ปุนปิ เอวรูปมกาสี’’’ติฯ ‘‘อมฺหากมฺปิ, ภเนฺต กสฺสป, ปุเญฺญน อโตฺถ, อมฺหากมฺปิ ปุเญฺญน กรณีย’’นฺติฯ

‘‘อถ โข สโกฺก เทวานมิโนฺท อายสฺมนฺตํ มหากสฺสปํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา เวหาสํ อพฺภุคฺคนฺตฺวา อากาเส อนฺตลิเกฺข ติกฺขตฺตุํ อุทานํ อุทาเนสิ – ‘อโห ทานํ ปรมทานํ กสฺสเป สุปฺปติฎฺฐิตํ, อโห ทานํ ปรมทานํ กสฺสเป สุปฺปติฎฺฐิตํ, อโห ทานํ ปรมทานํ กสฺสเป สุปฺปติฎฺฐิต’’’นฺติ (อุทา. ๒๗)ฯ

อถ โข ภควา วิหาเร ฐิโต เอว ตสฺส ตํ สทฺทํ สุตฺวา ภิกฺขู อามเนฺตตฺวา – ‘‘ปสฺสถ , ภิกฺขเว, สกฺกํ เทวานมินฺทํ อุทานํ อุทาเนตฺวา อากาเสน คจฺฉนฺต’’นฺติ อาหฯ ‘‘กิํ ปน เตน กตํ, ภเนฺต’’ติ? ‘‘วเญฺจตฺวา เตน มยฺหํ ปุตฺตสฺส กสฺสปสฺส ปิณฺฑปาโต ทิโนฺน, ตํ ทตฺวา ตุฎฺฐมานโส อุทานํ อุทาเนโนฺต คจฺฉตี’’ติฯ ‘‘เถรสฺส ปิณฺฑปาตํ ทาตุํ วฎฺฎตี’’ติ กถํ, ภเนฺต, เตน ญาตนฺติฯ ‘‘ภิกฺขเว, มม ปุเตฺตน สทิสํ นาม ปิณฺฑปาติกํ เทวาปิ มนุสฺสาปิ ปิหยนฺตีติ วตฺวา สยมฺปิ อุทานํ อุทาเน’’สิฯ สุเตฺต ปน เอตฺถกเมว อาคตํ –

‘‘อโสฺสสิ โข ภควา ทิพฺพาย โสตธาตุยา วิสุทฺธาย อติกฺกนฺตมานุสิกาย สกฺกสฺส เทวานมินฺทสฺส เวหาสํ อพฺภุคฺคนฺตฺวา อากาเส อนฺตลิเกฺข ติกฺขตฺตุํ อุทานํ อุทาเนนฺตสฺส ‘‘อโห ทานํ ปรมทานํ กสฺสเป สุปฺปติฎฺฐิตํ, อโห ทานํ ปรมทานํ กสฺสเป สุปฺปติฎฺฐิตํ, อโห ทานํ ปรมทานํ กสฺสเป สุปฺปติฎฺฐิต’’นฺติ (อุทา. ๒๗)ฯ

อถ โข ภควา เอตมตฺถํ วิทิตฺวา ตายํ เวลายํ อิมํ อุทานํ อุทาเนสิ –

‘‘ปิณฺฑปาติกสฺส ภิกฺขุโน,
อตฺตภรสฺส อนญฺญโปสิโน;
เทวา ปิหยนฺติ ตาทิโน,
อุปสนฺตสฺส สทา สตีมโต’’ติฯ (อุทา. ๒๗);

อิมญฺจ ปน อุทานํ อุทาเนตฺวา, ‘‘ภิกฺขเว, สโกฺก เทวานมิโนฺท มม ปุตฺตสฺส สีลคเนฺธน อาคนฺตฺวา ปิณฺฑปาตํ อทาสี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๕๖. ‘‘อปฺปมโตฺต อยํ คโนฺธ, ยฺวายํ ตครจนฺทนํ;
โย จ สีลวตํ คโนฺธ, วาติ เทเวสุ อุตฺตโม’’ติฯ

ตตฺถ **อปฺปมโตฺต**ติ ปริตฺตปฺปมาโณฯ **โย จ สีลวต**นฺติ โย ปน สีลวนฺตานํ สีลคโนฺธ, โส ตครํ วิย โลหิตจนฺทนํ วิย จ ปริตฺตโก น โหติ, อติวิย อุฬาโร วิปฺผาริโตฯ เตเนว การเณน **วาติ เทเวสุ อุตฺตโม**ติ ปวโร เสโฎฺฐ หุตฺวา เทเวสุ จ มนุเสฺสสุ จ สพฺพตฺถเมว วายติ, โอตฺถรโนฺต คจฺฉตีติฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปตฺตาฯ เทสนา มหาชนสฺส สาตฺถิกา ชาตาติฯ

มหากสฺสปเตฺถรปิณฺฑปาตทินฺนวตฺถุ ทสมํฯ

๑๑. โคธิกเตฺถรปรินิพฺพานวตฺถุ

เตสํ สมฺปนฺนสีลานนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา ราชคหํ อุปนิสฺสาย เวฬุวเน วิหรนฺโต โคธิกตฺเถรสฺส ปรินิพฺพานํ อารพฺภ กเถสิฯ

โส หิ อายสฺมา อิสิคิลิปสฺเส กาฬสิลายํ วิหรนฺโต อปฺปมตฺโต อาตาปี ปหิตตฺโต สามายิกํ เจโตวิมุตฺตึ ผุสิตฺวา เอกสฺส อนุสฺสายิกสฺส โรคสฺส วเสน ตโต ปริหายิฯ โส ทุติยมฺปิ ตติยมฺปิ ฉกฺขตฺตุํ ฌานํ นิพฺพตฺเตตฺวา ปริหีโน, สตฺตเม วาเร อุปฺปาเทตฺวา จินฺเตสิ – ‘‘อหํ ฉกฺขตฺตุํ ฌานา ปริหีโน, ปริหีนชฺฌานสฺส โข ปน อนิยตา คติ, อิทาเนว สตฺถํ อาหริสฺสามี’’ติ เกโสโรปนสตฺถกํ คเหตฺวา คลนาฬึ ฉินฺทิตุํ ปญฺจเก นิปชฺชิฯ มาโร ตสฺส จิตฺตํ ญตฺวา ‘‘อยํ ภิกฺขุ สตฺถํ อาหริตุกาโม, สตฺถํ อาหรนฺตา โข ปน ชีวิเต นิรเปกฺขา โหนฺติ, เต วิปสฺสนํ ปฏฺฐเปตฺวา อรหตฺตมฺปิ ปาปุณนฺติ, สจาหํ เอตํ วาเรสฺสามิ, น เม วจนํ กริสฺสติ, สตฺถารํ วาราเปสฺสามี’’ติ อญฺญาตกเวเสน สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวมาห –

‘‘มหาวีร มหาปญฺญ, อิทฺธิยา ยสสา ชลํ;
สพฺพเวรภยาตีต, ปาเท วนฺทามิ จกฺขุมฯ

‘‘สาวโก เต มหาวีร, มรณํ มรณาภิภู;
อากงฺขติ เจตยติ, ตํ นิเสธ ชุตินฺธรฯ

‘‘กถญฺหิ ภควา ตุยฺหํ, สาวโก สาสเน รโต;
อปฺปตฺตมานโส เสโกฺข, กาลํ กยิรา ชเน สุตา’’ติฯ (สํ. นิ. ๑.๑๕๙);

ตสฺมึ ขเณ เถเรน สตฺถํ อาหริตํ โหติฯ สตฺถา ‘‘มาโร อย’’นฺติ วิทิตฺวา อิมํ คาถมาห –

‘‘เอวญฺหิ ธีรา กุพฺพนฺติ, นาวกงฺขนฺติ ชีวิตํ;
สมูลํ ตณฺหมพฺพุยฺห, โคธิโก ปรินิพฺพุโต’’ติฯ (สํ. นิ. ๑.๑๕๙);

อถ โข ภควา สมฺพหุเลหิ ภิกฺขูหิ สทฺธึ เถรสฺส สตฺถํ อาหริตฺวา นิปนฺนฏฺฐานํ อคมาสิฯ ตสฺมึ ขเณ มาโร ปาปิมา ‘‘กตฺถ นุ โข อิมสฺส ปฏิสนฺธิวิญฺญาณํ ปติฏฺฐิต’’นฺติ ธูมราสิ วิย ติมิรปุโญฺช วิย จ หุตฺวา สพฺพทิสาสุ เถรสฺส วิญฺญาณํ สมเนฺวสติฯ ภควา ตํ ธูมติมิรภาวํ ภิกฺขูนํ ทเสฺสตฺวา ‘‘เอโส โข, ภิกฺขเว, มาโร ปาปิมา โคธิกสฺส กุลปุตฺตสฺส วิญฺญาณํ สมเนฺวสติ ‘กตฺถ โคธิกสฺส กุลปุตฺตสฺส วิญฺญาณํ ปติฏฺฐิต’นฺติฯ อปฺปติฏฺฐิเตน จ, ภิกฺขเว, วิญฺญาเณน โคธิโก กุลปุโตฺต ปรินิพฺพุโต’’ติ อาหฯ มาโรปิ ตสฺส วิญฺญาณฏฺฐานํ ทฏฺฐุํ อสโกฺกโนฺต กุมารกวโณฺณ หุตฺวา เพลุวปณฺฑุวีณํ อาทาย สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา ปุจฺฉิ –

‘‘อุทฺธํ อโธ จ ติริยํ, ทิสา อนุทิสา สฺวหํ;
อเนฺวสํ นาธิคจฺฉามิ, โคธิโก โส กุหึ คโต’’ติฯ (สํ. นิ. ๑.๑๕๙);

อถ นํ สตฺถา อาห –

‘‘โย ธีโร ธิติสมฺปโนฺน, ฌายี ฌานรโต สทา;
อโหรตฺตํ อนุยุญฺชํ, ชีวิตํ อนิกามยํฯ

‘‘เชตฺวาน มจฺจุโน เสนํ, อนาคนฺตฺวา ปุนพฺภวํ;
สมูลํ ตณฺหมพฺพุยฺห, โคธิโก ปรินิพฺพุโต’’ติฯ (สํ. นิ. ๑.๑๕๙);

เอวํ วุตฺต มาโร ปาปิมา ภควนฺตํ คาถาย อชฺฌภาสิ –

“ตสฺส โสกปเรตสฺส, วีณา กจฺฉา อภสฺสถ;
ตโต โส ทุมฺมโน ยกฺโข, ตตฺเถวนฺตรธายถา”ติฯ (สํ. นิ. ๑.๑๕๙);

สตฺถาปิ “กึ เต, ปาปิม, โคธิกสฺส กุลปุตฺตสฺส นิพฺพตฺตฏฺฐาเนน? ตสฺส หิ นิพฺพตฺตฏฺฐานํ ตุมฺหาทิสานํ สตมฺปิ สหสฺสมฺปิ ทฏฺฐุํ น สกฺกตี”ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๕๗. “เตสํ สมฺปนฺนสีลานํ, อปฺปมาทวิหารินํ;
สมฺมทญฺญา วิมุตฺตานํ, มาโร มคฺคํ น วินฺทตี”ติฯ

ตตฺถ **เตส**นฺติ ยถา อปฺปติฏฺฐิเตน วิญฺญาเณน โคธิโก กุลปุตฺโต ปรินิพฺพุโต, เย จ เอวํ ปรินิพฺพายนฺติ, เตสํ **สมฺปนฺนสีลาน**นฺติ ปริปุณฺณสีลานํฯ **อปฺปมาทวิหาริน**นฺติ สติอวิปฺปวาส สงฺขาเตน อปฺปมาเทน วิหรนฺตานํฯ **สมฺมทญฺญา วิมุตฺตาน**นฺติ เหตุนา ญาเยน การเณน ชานิตฺวา “ตทงฺควิมุตฺติยา, วิกฺขมฺภนวิมุตฺติยา, สมุจฺเฉทวิมุตฺติยา, ปฏิปฺปสฺสทฺธิวิมุตฺติยา, นิสฺสรณวิมุตฺติยา”ติ อิมาหิ ปญฺจหิ วิมุตฺตีหิ วิมุตฺตานํฯ **มาโร มคฺคํ น วินฺทตี**ติ เอวรูปานํ มหาขีณาสวานํ สพฺพถาเมน มคฺคนฺโตปิ มาโร คตมคฺคํ น วินฺทติ น ลภติ น ปสฺสตีติฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปตฺตาฯ เทสนา มหาชนสฺส สาตฺถิกา ชาตาติฯ

โคธิกตฺเถรปรินิพฺพานวตฺถุ เอกาทสมํฯ

๑๒. ครหทินฺนวตฺถุ

ยถา สงฺการฏฺฐานสฺมินฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ครหทินฺนํ นาม นิคณฺฐสาวกํ อารพฺภ กเถสิฯ

สาวตฺถิยญฺหิ สิริคุตฺโต จ ครหทินฺโน จาติ เทฺว สหายกา อเหสุํฯ เตสุ สิริคุตฺโต อุปาสโก พุทฺธสาวโก, ครหทินฺโน นิคณฺฐสาวโก ฯ ตํ นิคณฺฐา อภิกฺขณํ เอวํ วทนฺติ – “ตว สหายกํ สิริคุตฺตํ ‘กึ ตฺวํ สมณํ โคตมํ อุปสงฺกมสิ, ตสฺส สนฺติเก กึ ลภิสฺสสี’ติ วตฺวา ยถา อเมฺห อุปสงฺกมิตฺวา อมฺหากญฺจ เทยฺยธมฺมํ ทสฺสติ, กึ เอวํ โอวทิตุํ น วฏฺฏตี”ติฯ ครหทินฺโน เตสํ วจนํ สุตฺวา อภิกฺขณํ คนฺตฺวา ฐิตนิสินฺนฏฺฐานาทีสุ สิริคุตฺตํ เอวํ โอวทติ – “สมฺม, กึ เต สมเณน โคตเมน, ตํ อุปสงฺกมิตฺวา กึ ลภิสฺสสิ, กึ เต มม, อเยฺย, อุปสงฺกมิตฺวา เตสํ ทานํ ทาตุํ น วฏฺฏตี”ติ? สิริคุตฺโต ตสฺส กถํ สุตฺวาปิ พหู ทิวเส ตุณฺหี หุตฺวา นิพฺพิชฺชิตฺวา เอกทิวสํ, “สมฺม, ตฺวํ อภิกฺขณํ อาคนฺตฺวา มํ ฐิตฏฺฐานาทีสุ เอวํ วเทสิ, ‘สมณํ โคตมํ อุปสงฺกมิตฺวา กึ ลภิสฺสสิ, มม, อเยฺย, อุปสงฺกมิตฺวา เตสํ ทานํ เทหี’ติ, กเถหิ ตาว เม, ตว, อยฺยา, กึ ชานนฺตี”ติ? “‘อโห, สามิ, มา เอวํ วท, มม อยฺยานํ อญฺญาตํ นาม นตฺถิ, สพฺพํ อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ สพฺพํ กายวจีมโนกมฺมํ อิทํ ภวิสฺสติ, อิทํ น ภวิสฺสตี’ติ สพฺพํ ภพฺพาภพฺพํ ชานนฺตี”ติ? “เอวํ วเทสี”ติฯ “อาม, วเทมี”ติฯ “ยทิ เอวํ, อติภาริยํ เต กตํ, เอตฺตกํ กาลํ มยฺหํ เอตมตฺถํ อนาจิกฺขนฺเตน, อชฺช มยา อยฺยานํ ญาณานุภาโว ญาโต, คจฺฉ, สมฺม, อเยฺย, มม วจเนน นิมนฺเตหี”ติฯ โส นิคณฺฐานํ สนฺติกํ คนฺตฺวา เต วนฺทิตฺวา “มยฺหํ สหายโก สิริคุตฺโต สฺวาตนาย ตุเมฺห นิมนฺเตตี”ติ อาหฯ “สิริคุตฺเตน สามํ ตฺวํ วุตฺโต”ติ? “อาม, อยฺยา”ติฯ เต หฏฺฐตุฏฺฐา หุตฺวา “นิปฺผนฺนํ โน กิจฺจํ, สิริคุตฺตสฺส อเมฺหสุ ปสนฺนกาลโต ปฏฺฐาย กา นาม สมฺปตฺติ อมฺหากํ น ภวิสฺสตี”ติ วทึสุฯ

สิริคุตฺตสฺสาปิ มหนฺตํ นิเวสนํฯ โส ตสฺมึ ทฺวินฺนํ เคหานํ อนฺตเร อุภโต ทีฆํ อาวาฏํ ขณาเปตฺวา คูถกลลสฺส ปูราเปสิฯ พหิอาวาเฏ ทฺวีสุ ปริยเนฺตสุ ขาณุเก โกฏฺฏาเปตฺวา เตสุ รชฺชุโย พนฺธาเปตฺวา อาสนานํ ปุริมปาเท อาวาฏสฺส ปุริมปเสฺส ฐปาเปตฺวา ปจฺฉิมปาเท รชฺชุเกสุ ฐปาเปสิฯ ‘‘เอวํ นิสินฺนกาเล เอวํ อวํสิรา ปติสฺสนฺตี’’ติ มญฺญมาโน ยถา อาวาโฏ น ปญฺญายติ, เอวํ อาสนานํ อุปริ ปจฺจตฺถรณานิ ทาเปสิฯ มหนฺตา มหนฺตา จาฏิโย ฐปาเปตฺวา กทลิปเณฺณหิ จ เสตปิโลติกาหิ จ มุขานิ พนฺธาเปตฺวา ตา ตุจฺฉา เอว เคหสฺส ปจฺฉิมภาเค พหิยาคุภตฺตสิตฺถสปฺปิเตลมธุผาณิตปูวจุณฺณมกฺขิตา กตฺวา ฐปาเปสิฯ ครหทิโนฺน ปาโตว ตสฺส ฆรํ เวเคน คนฺตฺวา, ‘‘อยฺยานํ สกฺกาโร สชฺชิโต’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อาม, สมฺม, สชฺชิโต’’ติฯ ‘‘กหํ ปน เอโส’’ติฯ ‘‘เอตาสุ เอตฺติกาสุ จาฏีสุ ยาคุ, เอตฺติกาสุ ภตฺตํ, เอตฺติกาสุ สปฺปิผาณิตปูวาทีนิ ปูริตานิ, อาสนานิ ปญฺญตฺตานี’’ติฯ โส ‘‘สาธู’’ติ วตฺวา คโต ตสฺส คตกาเล ปญฺจสตา นิคณฺฐา อาคมิํสุฯ สิริคุโตฺต เคหา นิกฺขมิตฺวา ปญฺจปติฏฺฐิเตน นิคเณฺฐ วนฺทิตฺวา เตสํ ปุรโต อญฺชลิํ ปคฺคยฺห ฐิโต เอวํ จิเนฺตสิ – ‘‘ตุเมฺห กิร อตีตาทิเภทํ สพฺพํ ชานาถ, เอวํ ตุมฺหากํ อุปฏฺฐาเกน มยฺหํ กถิตํฯ สเจ สพฺพํ ตุเมฺห ชานาถ, มยฺหํ เคหํ มา ปวิสิตฺถฯ มม เคหํ ปวิฏฺฐานญฺหิ โว เนว ยาคุ อตฺถิ, น ภตฺตาทีนิฯ สเจ อชานิตฺวา ปวิสิสฺสถ, คูถอาวาเฏ โว ปาเตตฺวา โปเถสฺสามี’’ติ เอวํ จิเนฺตตฺวา ปุริสานํ สญฺญํ อทาสิฯ เอวํ เตสํ นิสีทนภาวํ ญตฺวา ปจฺฉิมปเสฺส ฐตฺวา อาสนานํ อุปริ ปจฺจตฺถรณานิ อปเนยฺยาถ, มา ตานิ อสุจินา มกฺขยิํสูติฯ

อถ นิคเณฺฐ ‘‘อิโต เอถ, ภเนฺต’’ติ อาหฯ นิคณฺฐา ปวิสิตฺวา ปญฺญตฺตาสเนสุ นิสีทิตุํ อารภิํสุฯ อถ เน มนุสฺสา วทิํสุ – ‘‘อาคเมถ, ภเนฺต, มา ตาว นิสีทถา’’ติฯ ‘‘กิํ การณา’’ติ? ‘‘อมฺหากํ เคหํ ปวิฏฺฐานํ อยฺยานํ วตฺตํ ญตฺวา นิสีทิตุํ วฏฺฏตี’’ติฯ ‘‘กิํ กาตุํ วฏฺฏติ, อาวุโส’’ติ? ‘‘อตฺตโน อตฺตโน ปตฺตาสนมูเลสุ ฐตฺวา สเพฺพปิ เอกปฺปหาเรเนว นิสีทิตุํ วฏฺฏตี’’ติฯ อิทํ กิรสฺส อธิปฺปาโย – ‘‘เอกสฺมิํ อาวาเฏ ปติเต ‘มา, อาวุโส, อวเสสา อาสเน นิสีทนฺตู’ติ วตฺตุํ มา ลภนฺตู’’ติฯ เต ‘‘สาธู’’ติ วตฺวา ‘‘อิเมหิ กถิตกถํ อเมฺหหิ กาตุํ วฏฺฏตี’’ติ จินฺตยิํสุฯ อถ สเพฺพ อตฺตโน อตฺตโน ปตฺตาสนมูเล ปฏิปาฏิยา อฏฺฐํสุฯ อถ เน, ‘‘ภเนฺต, ขิปฺปํ เอกปฺปหาเรเนว นิสีทถา’’ติ วตฺวา เตสํ นิสินฺนภาวํ ญตฺวา อาสนานํ อุปริ ปจฺจตฺถรณานิ นีหริํสุฯ นิคณฺฐา เอกปฺปหาเรเนว นิสินฺนา, รชฺชูนํ อุปริ ฐปิตา อาสนปาทา ภฏฺฐา, นิคณฺฐา อวํสิรา อาวาเฏ ปติํสุฯ สิริคุโตฺต เตสุ ปติเตสุ ทฺวารํ ปิทหิตฺวา เต อุตฺติณฺณุตฺติเณฺณ ‘‘อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ กสฺมา น ชานาถา’’ติ ทเณฺฑหิ ปาเถตฺวา ‘‘เอตฺตกํ เอเตสํ วฏฺฏิสฺสตี’’ติ ทฺวารํ วิวราเปสิฯ เต นิกฺขมิตฺวา ปลายิตุํ อารภิํสุฯ คมนมเคฺค ปน เตสํ สุธาปริกมฺมกตํ ภูมิํ ปิจฺฉิลํ การาเปสิฯ เต ตตฺถ อสณฺฐหิตฺวา ปติเต ปติเต ปุน โปถาเปตฺวา ‘‘อลํ เอตฺตกํ ตุมฺหาก’’นฺติ อุโยฺยเชสิฯ เต ‘‘นาสิตมฺหา ตยา, นาสิตมฺหา ตยา’’ติ กนฺทนฺตา อุปฏฺฐากสฺส เคหทฺวารํ อคมํสุฯ

ครหทิโนฺน ตํ วิปฺปการํ ทิสฺวา กุโทฺธ ‘‘นาสิตมฺหิ สิริคุเตฺตน, หตฺถํ ปสาเรตฺวา วนฺทนฺตานํ สเทวเก โลเก ยถารุจิยา ทาตุํ สมเตฺถ นาม ปุญฺญเกฺขตฺตภูเต มม, อเยฺย , โปถาเปตฺวา พฺยสนํ ปาเปสี’’ติ ราชกุลํ คนฺตฺวา ตสฺส กหาปณสหสฺสํ ทณฺฑํ กาเรสิฯ อถสฺส ราชา สาสนํ เปเสสิฯ โส คนฺตฺวา ราชานํ วนฺทิตฺวา, ‘‘เทว, อุปปริกฺขิตฺวา ทณฺฑํ คณฺหถ, มา อนุปปริกฺขิตฺวา’’ติ อาหฯ ‘‘อุปปริกฺขิตฺวา คณฺหิสฺสามี’’ติฯ ‘‘สาธุ, เทวา’’ติฯ ‘‘เตน หิ คณฺหาหี’’ติฯ เทว, มยฺหํ สหายโก นิคณฺฐสาวโก มํ อุปสงฺกมิตฺวา ฐิตนิสินฺนฏฺฐานาทีสุ อภิณฺหํ เอวํ วเทสิ – ‘‘สมฺม, กิํ เต สมเณน โคตเมน, ตํ อุปสงฺกมิตฺวา กิํ ลภิสฺสสี’’ติ อิทํ อาทิํ กตฺวา สิริคุโตฺต สพฺพํ ตํ ปวตฺติํ อาโรเจตฺวา ‘‘เทว, สเจ อิมสฺมิํ การเณ ทณฺฑํ คเหตุํ ยุตฺตํ, คณฺหถา’’ติฯ ราชา ครหทินฺนํ โอโลเกตฺวา ‘‘สจฺจํ กิร เต เอวํ วุตฺต’’นฺติ อาหฯ ‘‘สจฺจํ, เทวา’’ติฯ ตฺวํ เอตฺตกมฺปิ อชานเนฺต สตฺถาโรติ คเหตฺวา วิจรโนฺต ‘‘สพฺพํ ชานนฺตี’’ติ กิํ การณา ตถาคตสา

วกสฺส กเถสิฯ ‘‘ตยา อาโรปิตทโณฺฑ ตุยฺหเมว โหตู’’ติ เอวํ เสฺวว ทณฺฑํ ปาปิโต, ตเสฺสว กุลูปกา โปเถตฺวา นีหฏาฯ

โส ตํ กุชฺฌิตฺวา ตโต ปฏฺฐาย อฑฺฒมาสมตฺตมฺปิ สิริคุเตฺตน สทฺธึ อกเถตฺวา จินฺเตสิ – ‘‘เอวํ วิจริตุํ มยฺหํ อยุตฺตํ, เอตสฺส กุลูปกานมฺปิ มยา พฺยสนํ กาตุํ วฏฺฏตี’’ติ สิริคุตฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา อาห – ‘‘สหาย สิริคุตฺตา’’ติฯ ‘‘กึ, สมฺมา’’ติ? ‘‘ญาติสุหชฺชานํ นาม กลโหปิ โหติ วิวาโทปิ, กึ ตฺวํ กิญฺจิ น กเถสิ, กสฺมา เอวํ กโรสี’’ติ? ‘‘สมฺม, ตว มยา สทฺธึ อกถนโต น กเถมี’’ติฯ ‘‘ยํ, สมฺม, กตํ, กตเมว ตํ น มยํ เมตฺตึ ภินฺทิสฺสามา’’ติฯ ตโต ปฏฺฐาย อุโภปิ เอกฏฺฐาเน ติฏฺฐนฺติ นิสีทนฺติ ฯ อเถกทิวสํ สิริคุโตฺต ครหทินฺนํ อาห – ‘‘กึ เต นิคเณฺฐหิ, เต อุปสงฺกมิตฺวา กึ ลภิสฺสสิ, มม สตฺถารํ อุปสงฺกมิตุํ วา อยฺยานํ ทานํ ทาตุํ วา กึ เต น วฏฺฏตี’’ติ? โสปิ เอตเมว ปจฺจาสีสติ, เตนสฺส กณฺฑุวนฏฺฐาเน นเขน วิเลขิตํ วิย อโหสิฯ โส, ‘‘สิริคุตฺต, ตว สตฺถา กึ ชานาตี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อโมฺภ, มา เอวํ วท, สตฺถุ เม อชานิตพฺพํ นาม นตฺถิ, อตีตาทิเภทํ สพฺพํ ชานาติ, โสฬสหากาเรหิ สตฺตานํ จิตฺตํ ปริจฺฉินฺทตี’’ติฯ ‘‘อหํ เอวํ น ชานามิ, กสฺมา มยฺหํ เอตฺตกํ กาลํ น กเถสิ, เตน หิ ตฺวํ คจฺฉ, ตว สตฺถารํ สฺวาตนาย นิมเนฺตหิ, โภเชสฺสามิ, ปญฺจหิ ภิกฺขุสเตหิ สทฺธึ มม ภิกฺขํ คณฺหิตุํ วเทหี’’ติฯ

สิริคุโตฺต สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา เอวมาห – ‘‘ภเนฺต, มม สหายโก ครหทิโนฺน ตุเมฺห นิมนฺตาเปติ, ปญฺจหิ กิร ภิกฺขุสเตหิ สทฺธึ เสฺว ตสฺส ภิกฺขํ คณฺหถ, ปุริมทิวเส โข ปน ตสฺส กุลูปกานํ มยา อิทํ นาม กตํ, มยา กตสฺส ปฏิกรณมฺปิ น ชานามิ, ตุมฺหากํ สุทฺธจิเตฺตน ภิกฺขํ ทาตุกามตมฺปิ น ชานามิ, อาวชฺชิตฺวา ยุตฺตํ เจ, อธิวาเสถฯ โน เจ, มา อธิวาสยิตฺถา’’ติฯ สตฺถา ‘‘กึ นุ โข โส อมฺหากํ กาตุ กาโม’’ติ อาวชฺชิตฺวา อทฺทส ‘‘ทฺวินฺนํ เคหานํ อนฺตเร มหนฺตํ อาวาฏํ ขณาเปตฺวา อสีติสกฏมตฺตานิ ขทิรทารูนิ อาหราเปตฺวา ปูราเปตฺวา อคฺคึ ทตฺวา อเมฺห องฺคารอาวาเฏ ปาเตตฺวา นิคฺคณฺหิตุกาโม’’ติฯ ปุน อาวชฺชสิ – ‘‘กึ นุ โข ตตฺถ คตปจฺจยา อโตฺถ อตฺถิ, นตฺถี’’ติฯ ตโต อิทํ อทฺทส – ‘‘อหํ องฺคารอาวาเฏ ปาทํ ปสาเรสฺสามิ, ตํ ปฏิจฺฉาเทตฺวา ฐปิตกิลญฺชํ อนฺตรธายิสฺสติ, องฺคารกาสุํ ภินฺทิตฺวา จกฺกมตฺตํ มหาปทุมํ อุฏฺฐหิสฺสติ, อถาหํ ปทุมกณฺณิกา อกฺกมโนฺต อาสเน นิสีทิสฺสามิ, ปญฺจสตา ภิกฺขูปิ ตเถว คนฺตฺวา นิสีทิสฺสนฺติ, มหาชโน สนฺนิปติสฺสติ, อหํ ตสฺมึ สมาคเม ทฺวีหิ คาถาหิ อนุโมทนํ กริสฺสามิ, อนุโมทนปริโยสาเน จตุราสีติยา ปาณสหสฺสานํ ธมฺมาภิสมโย ภวิสฺสติ, สิริคุโตฺต จ ครหทิโนฺน จ โสตาปนฺนา ภวิสฺสนฺติ, อตฺตโน จ ธนราสึ สาสเน วิกิริสฺสนฺติ, อิมํ กุลปุตฺตํ นิสฺสาย มยา คนฺตุํ วฏฺฏตี’’ติ ภิกฺขํ อธิวาเสสิฯ

สิริคุโตฺต คนฺตฺวา สตฺถุ อธิวาสนํ ครหทินฺนสฺส อาโรเจตฺวา ‘‘โลกเชฏฺฐสฺส สกฺการํ กโรหี’’ติ อาหฯ ครหทิโนฺน ‘‘อิทานิสฺส กตฺตพฺพยุตฺตกํ ชานิสฺสามี’’ติ ทฺวินฺนํ เคหานํ อนฺตเร มหนฺตํ อาวาฏํ ขณาเปตฺวา อสีติสกฏมตฺตานิ ขทิรทารูนิ อาหราเปตฺวา ปูราเปตฺวา อคฺคึ ทตฺวา ขทิรงฺคารราสีนํ โยชาเปตฺวา สพฺพรตฺตึ ธมาเปตฺวา ขทิรงฺคารราสึ การาเปตฺวา อาวาฏมตฺถเก รุกฺขปทรานิ ฐปาเปตฺวา กิลเญฺชน ปฏิจฺฉาเทตฺวา โคมเยน ลิมฺปาเปตฺวา เอเกน ปเสฺสน ทุพฺพลทณฺฑเก อตฺถริตฺวา คมนมคฺคํ กาเรสิ, ‘‘เอวํ อกฺกนฺตอกฺกนฺตกาเล ทณฺฑเกสุ ภคฺเคสุ ปริวเฏฺฏตฺวา องฺคารกาสุยํ ปติสฺสนฺตี’’ติ มญฺญมาโน เคหปจฺฉาภาเค สิริคุเตฺตน ฐปิตนิยาเมเนว จาฏิโย ฐปาเปสิ, อาสนานิปิ ตเถว ปญฺญาเปสิฯ สิริคุโตฺต ปาโตว ตสฺส เคหํ คนฺตฺวา ‘‘กโต เต, สมฺม, สกฺกาโร’’ติ อาหฯ ‘‘อาม, สมฺมา’’ติฯ ‘‘กหํ ปน โส’’ติ? ‘‘เอหิ, ปสฺสามา’’ติ สพฺพํ สิริคุเตฺตน ทสฺสิตนเยเนว ทเสฺสสิฯ สิริคุโตฺต ‘‘สาธุ, สมฺมา’’ติ อาหฯ มหาชโน สนฺนิปติฯ มิจฺฉาทิฏฺฐิเกน หิ นิมนฺติเต มหโนฺต สนฺนิปาโต อโหสิฯ มิจฺฉาทิฏฺฐิกาปิ

‘‘สมณสฺส โคตมสฺส วิปฺปการํ ปสฺสิสฺสามา’’ติ สนฺนิปตนฺติ, สมฺมาทิฏฺฐิกาปิ ‘‘อชฺช สตฺถา มหาธมฺมเทสนํ เทเสสฺสติ, พุทฺธวิสยํ พุทฺธลีลํ อุปธาเรสฺสามา’’ติ สนฺนิปตนฺติฯ

ปุนทิวเส สตฺถา ปญฺจหิ ภิกฺขุสเตหิ สทฺธึ ครหทินฺนสฺส เคหทฺวารํ อคมาสิฯ โส เคหา นิกฺขมิตฺวา ปญฺจปติฏฺฐิเตน วนฺทิตฺวา ปุรโต อญฺชลึ ปคฺคยฺห ฐิโต จินฺเตสิ – ‘‘ภนฺเต, ‘ตุเมฺห กิร อตีตาทิเภทํ สพฺพํ ชานาถ, สตฺตานํ โสฬสหากาเรหิ จิตฺตํ ปริจฺฉินฺทถา’ติ เอวํ ตุมฺหากํ อุปฏฺฐากา มยฺหํ กถิตํฯ สเจ ชานาถ, มยฺหํ เคหํ มา ปวิสิตฺถฯ ปวิฏฺฐานญฺหิ โว เนว ยาคุ อตฺถิ, น ภตฺตาทีนิ, สเพฺพ โข ปน ตุเมฺห องฺคารกาสุยํ ปาเตตฺวา นิคฺคณฺหิสฺสามี’’ติฯ เอวํ จินฺเตตฺวา สตฺถุ ปตฺตํ คเหตฺวา ‘‘อิโต เอถ ภควา’’ติ วตฺวา, ‘‘ภนฺเต, อมฺหากํ เคหํ อาคตานํ วตฺตํ ญตฺวา อาคนฺตุํ วฏฺฏตี’’ติ อาหฯ ‘‘กึ กาตุํ วฏฺฏติ, อาวุโส’’ติ? ‘‘เอเกกสฺส ปวิสิตฺวา ปุรโต คนฺตฺวา นิสินฺนกาเล ปจฺฉา อเญฺญน อาคนฺตุํ วฏฺฏตี’’ติฯ เอวํ กิรสฺส อโหสิ – ‘‘ปุรโต คจฺฉนฺตํ องฺคารกาสุยํ ปติตํ ทิสฺวา อวเสสา น อาคจฺฉิสฺสนฺติ, เอเกกเมว ปาเตตฺวา นิคฺคณฺหิสฺสามี’’ติฯ สตฺถา ‘‘สาธู’’ติ วตฺวา เอกโกว ปายาสิฯ ครหทิโนฺน องฺคารกาสุํ ปตฺวา อปสกฺกิตฺวา ฐิโต ‘‘ปุรโต ยาถ, ภนฺเต’’ติ อาหฯ อถ สตฺถา องฺคารกาสุมตฺถเก ปาทํ ปสาเรสิ, กิลญฺชํ อนฺตรธายิ, องฺคารกาสุํ ภินฺทิตฺวา จกฺกมตฺตานิ ปทุมานิ อุฏฺฐหึสุ ฯ สตฺถา ปทุมกณฺณิกา อกฺกมโนฺต คนฺตฺวา ปญฺญเตฺต พุทฺธาสเน นิสีทิ, ภิกฺขูปิ ตเถว คนฺตฺวา นิสีทึสุฯ ครหทินฺนสฺส กายโต ฑาโห อุฏฺฐหิฯ

โส เวเคน คนฺตฺวา สิริคุตฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา, ‘‘สามิ, เม ตาณํ โหหี’’ติ อาหฯ ‘‘กึ เอต’’นฺติ? ‘‘ปญฺจนฺนํ ภิกฺขุสตานํ เคเห ยาคุ วา ภตฺตาทีนิ วา นตฺถิ, กึ นุ โข กโรมี’’ติ? ‘‘กึ ปน ตยา กต’’นฺติ อาหฯ อหํ ทฺวินฺนํ เคหานํ อนฺตเร มหนฺตํ อาวาฏํ องฺคารสฺส ปูรํ กาเรสึ – ‘‘ตตฺถ ปาเตตฺวา นิคฺคณฺหิสฺสามี’’ติฯ ‘‘อถ นํ ภินฺทิตฺวา มหาปทุมานิ อุฏฺฐหึสุฯ สเพฺพ ปทุมกณฺณิกา อกฺกมิตฺวา คนฺตฺวา ปญฺญตฺตาสเนสุ นิสินฺนา, อิทานิ กึ กโรมิ, สามี’’ติ? นนุ ตฺวํ อิทาเนว มยฺหํ ‘‘‘เอตฺติกา จาฏิโย, เอตฺติกา ยาคุ, เอตฺตกานิ สตฺตาทีนี’ติ ทเสฺสสี’’ติฯ ‘‘มุสา ตํ, สามิ, ตุจฺฉาว จาฏิโย’’ติฯ โหตุ, ‘‘คจฺฉ, ตาสุ จาฏีสุ ยาคุอาทีนิ โอโลเกหี’’ติฯ ตํ ขณเญฺญว เตน ยาสุ จาฏีสุ ‘‘ยาคู’’ติ วุตฺตํ, ตา ยาคุยา ปูรยึสุ, ยาสุ ‘‘ภตฺตาทีนี’’ติ วุตฺตํ, ตา ภตฺตาทีนํ ปริปุณฺณาว อเหสุํฯ ตํ สมฺปตฺตึ ทิสฺวาว ครหทินฺนสฺส สรีรํ ปีติปาโมเชฺชน ปริปูริตํ, จิตฺตํ ปสนฺนํฯ โส สกฺกจฺจํ พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ ปริวิสิตฺวา กตภตฺตกิจฺจสฺส สตฺถุโน อนุโมทนํ กาเรตุกาโม ปตฺตํ คณฺหิฯ สตฺถา อนุโมทนํ กโรโนฺต ‘‘อิเม สตฺตา ปญฺญาจกฺขุโน อภาเวเนว มม สาวกานํ พุทฺธสาสนสฺส คุณํ น ชานนฺติฯ ปญฺญาจกฺขุวิรหิตา หิ อนฺธา นาม, ปญฺญวโนฺต สจกฺขุกา นามา’’ติ วตฺวา อิมา คาถา อภาสิ –

๕๘. ‘‘ยถา สงฺการธานสฺมึ, อุชฺฌิตสฺมึ มหาปเถ;
ปทุมํ ตตฺถ ชาเยถ, สุจิคนฺธํ มโนรมํฯ

๕๙. ‘‘เอวํ สงฺการภูเตสุ, อนฺธภูเต ปุถุชฺชเน;
อติโรจติ ปญฺญาย, สมฺมาสมฺพุทฺธสาวโก’’ติฯ

ตตฺถ **สงฺการธานสฺมิ**นฺติ สงฺการฐานสฺมึ, กจวรราสิมฺหีติ อโตฺถฯ **อุชฺฌิตสฺมึ มหาปเถ**ติ มหามเคฺค ฉฑฺฑิตสฺมึฯ **สุจิคนฺธ**นฺติ สุรภิคนฺธํฯ มโน เอตฺถ รมตีติ **มโนรมํฯ สงฺการภูเตสู**ติ สงฺการมิว ภูเตสุฯ **ปุถุชฺชเน**ติ ปุถูนํ กิเลสานํ ชนนโต เอวํลทฺธนาเม โลกิยมหาชเนฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ยถา นาม มหาปเถ ฉฑฺฑิเต สงฺการราสิมฺหิ อสุจิเชคุจฺฉิยปฏิกูเลปิ สุจิคนฺธํ ปทุมํ ชาเยถ, ตํ ราชราชมหามตฺตาทีนํ มโนรมํ ปิยํ มนาปํ อุปริมตฺถเก ปติฏฺฐานารหเมว

ภเวยฺย, เอวเมว สงฺการภูเตสุปิ ปุถุชฺชเนสุ ชาโต นิปฺปญฺญสฺส มหาชนสฺส อจกฺขุกสฺส อนฺตเร นิพฺพโตฺตปิ อตฺตโน ปญฺญาพเลน กาเมสุ อาทีนวํ, เนกฺขมฺเม จ อานิสํสํ ทิสฺวา นิกฺขมิตฺวา ปพฺพชิโต ปพฺพชฺชามตฺเตนปิ, กโต อุตฺตรึ สีลสมาธิปญฺญาวิมุตฺติวิมุตฺติญาณทสฺสนานิ อาราเธตฺวาปิ อติโรจติฯ สมฺมาสมฺพุทฺธสาวโก หิ ขีณาสโว ภิกฺขุ อนฺธภูเต ปุถุชฺชเน อติกฺกมิตฺวา โรจติ วิโรจติ โสภตีติฯ

เทสนาวสาเน จตุราสีติยา ปาณสหสฺสานํ ธมฺมาภิสมโย อโหสิฯ ครหทินฺโน จ สิริคุโตฺต จ โสตาปตฺติผลํ ปาปุณึสุฯ เต สพฺพํ อตฺตโน ธนํ พุทฺธสาสเน วิปฺปกิรึสุฯ สตฺถา อุฏฺฐายาสนา วิหารมคมาสิฯ ภิกฺขู สายนฺหสมเย ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ – ‘‘อโห อจฺฉริยา พุทฺธคุณา นาม, ตถารูปํ นาม ขทิรงฺคารราสึ ภินฺทิตฺวา ปทุมานิ อุฏฺฐหึสู’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กายนุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา, ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุตฺเต – ‘‘อนจฺฉริยํ, ภิกฺขเว, ยํ มม เอตรหิ พุทฺธภูตสฺส องฺคารราสิมฺหา ปทุมานิ อุฏฺฐิตานิ, อปริปกฺเก ญาเณ วตฺตมานสฺส โพธิสตฺตภูตสฺสปิ เม อุฏฺฐหึสู’’ติ วตฺวา, ‘‘กทา, ภนฺเต, อาจิกฺขถ โน’’ติ ยาจิโต อตีตํ อาหริตฺวา –

> ‘‘กามํ ปตามิ นิรยํ, อุทฺธํปาโท อวํสิโร;
> นานริยํ กริสฺสามิ, หนฺท ปิณฺฑํ ปฏิคฺคหา’’ติฯ (ชา. ๑.๑.๔๐) –

อิทํ **ขทิรงฺคารชาตกํ** วิตฺถาเรตฺวา กเถสีติฯ

ครหทินฺนวตฺถุ ทฺวาทสมํฯ

ปุปฺผวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

จตุโตฺถ วโคฺคฯ

๕. พาลวคฺค

๑. อญฺญตรปุริสวตฺถุ

ทีฆา ชาครโต รตฺตีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ปเสนทิโกสลญฺจ อญฺญตรญฺจ ปุริสํ อารพฺภ กเถสิฯ

ราชา กิร ปเสนทิ โกสโล เอกสฺมิํ ฉณทิวเส อลงฺกตปฏิยตฺตํ สพฺพเสตํ เอกํ ปุณฺฑรีกํ นาม หตฺถิํ อภิรุยฺห มหนฺเตน ราชานุภาเวน นครํ ปทกฺขิณํ กโรติฯ อุสฺสารณาย วตฺตมานาย เลฑฺฑุทณฺฑาทีหิ โปถิยมาโน มหาชโน ปลายนฺโต คีวํ ปริวฏฺเฏตฺวาปิ โอโลเกติเยวฯ ราชูนํ กิร สุทินฺนทานเสฺสตํ ผลํฯ อญฺญตรสฺสาปิ ทุคฺคตปุริสสฺส ภริยา สตฺตภูมิกสฺส ปาสาทสฺส อุปริตเล ฐิตา เอกํ วาตปานกวาฏํ วิวริตฺวา ราชานํ โอโลเกตฺวาว อปคจฺฉิฯ รโญฺญ ปุณฺณจนฺโท วลาหกนฺตรํ ปวิโฏฺฐ วิย อุปฏฺฐาสิฯ โส ตสฺสา ปฏิพทฺธจิตฺโต หตฺถิกฺขนฺธโต ปตนาการปฺปตฺโต วิย หุตฺวา ขิปฺปํ นครํ ปทกฺขิณํ กตฺวา อเนฺตปุรํ ปวิสิตฺวา เอกํ วิสฺสาสกํ อมจฺจํ อาห – ‘‘อสุกฏฺฐาเน เต มยา โอโลกิตปาสาโท ทิโฏฺฐ’’ติ? ‘‘อาม, เทวา’’ติฯ ‘‘ตเตฺถกํ อิตฺถิํ อทฺทสา’’ติ? ‘‘อทฺทสํ, เทวา’’ติฯ ‘‘คจฺฉ, ตสฺสา สสามิกอสามิกภาวํ ชานาหี’’ติฯ โส คนฺตฺวา ตสฺสา สสามิกภาวํ ญตฺวา อาคนฺตฺวา รโญฺญ ‘‘สสามิกา’’ติ อาโรเจสิฯ อถ รญฺญา ‘‘เตน หิ ตสฺสา สามิกํ ปโกฺกสาหี’’ติ วุเตฺต โส คนฺตฺวา, ‘‘เอหิ, โภ, ราชา ตํ ปโกฺกสตี’’ติ อาหฯ โส ‘‘ภริยํ เม นิสฺสาย ภเยน อุปฺปเนฺนน ภวิตพฺพ’’นฺติ จิเนฺตตฺวา รโญฺญ อาณํ ปฏิพาหิตุํ อสโกฺกโนฺต คนฺตฺวา ราชานํ วนฺทิตฺวา อฏฺฐาสิฯ อถ นํ ราชา ‘‘มํ อิโต ปฏฺฐาย อุปฏฺฐาหี’’ติ อาหฯ ‘‘อลํ, เทว, อหํ อตฺตโน กมฺมํ กตฺวา ตุมฺหากํ สุงฺกํ ททามิ, ฆเรเยว เม ชีวิกา โหตู’’ติฯ ‘‘ตว สุเงฺกน มยฺหํ อโตฺถ นตฺถิ, อชฺชโต ปฏฺฐาย มํ อุปฏฺฐาหี’’ติ ตสฺส ผลกญฺจ อาวุธญฺจ ทาเปสิฯ เอวํ กิรสฺส อโหสิ – ‘‘กญฺจิเทวสฺส โทสํ อาโรเปตฺวา ฆาเตตฺวา ภริยํ คณฺหิสฺสามี’’ติฯ อถ นํ โส มรณภยภีโต อปฺปมโตฺต หุตฺวา อุปฏฺฐาสิฯ

ราชา ตสฺส โทสํ อปสฺสโนฺต กามปริฬาเห วฑฺฒเนฺต ‘‘เอกมสฺส โทสํ อาโรเปตฺวา ราชาณํ กริสฺสามี’’ติ ปโกฺกสาเปตฺวา เอวมาห – ‘‘อโมฺภ อิโต โยชนมตฺถเก นทิยา อสุกฏฺฐานํ นาม คนฺตฺวา สายํ มม นฺหานเวลาย กุมุทุปฺปลานิ เจว อรุณวตีมตฺติกญฺจ อาหรฯ สเจ ตสฺมิํ ขเณ นาคจฺฉสิ, อาณํ เต กริสฺสามี’’ติฯ เสวโก กิร จตูหิปิ ทาเสหิ ปติกิฏฺฐตโรฯ ธนกฺกีตาทโย หิ ทาสา ‘‘สีสํ เม รุชฺชติ, ปิฏฺฐิ เม รุชฺชตี’’ติ วตฺวา อจฺฉิตุํ ลภนฺติเยวฯ เสวกเสฺสตํ นตฺถิ, อาณตฺตกมฺมํ กาตุเมว วฏฺฏติฯ ตสฺมา โส ‘‘อวสฺสํ มยา คนฺตพฺพํ, กุมุทุปฺปเลหิ สทฺธิํ อรุณวตีมตฺติกา นาม นาคภวเน อุปฺปชฺชติ, อหํ กุหิํ ลภิสฺสามี’’ติ จิเนฺตโนฺต มรณภยภีโต เวเคน เคหํ คนฺตฺวา, ‘‘ภเทฺท, นิฏฺฐิตํ เม ภตฺต’’นฺติ อาหฯ ‘‘อุทฺธนมตฺถเก, สามี’’ติฯ โส ยาว ภตฺตํ โอตรติ, ตาว สนฺธาเรตุํ อสโกฺกโนฺต อุฬุเงฺกน กญฺชิกํ หราเปตฺวา ยถาลเทฺธน พฺยญฺชเนน สทฺธิํ อลฺลเมว ภตฺตํ ปจฺฉิยํ โอปีเฬตฺวา อาทาย โยชนิกํ มคฺคํ ปกฺขโนฺท, ตสฺส คจฺฉนฺตเสฺสว ภตฺตํ ปกฺกํ อโหสิฯ โส อนุจฺฉิฏฺฐํ กตฺวาว โถกํ ภตฺตํ อปเนตฺวา ภุญฺชโนฺต เอกํ อทฺธิกํ ทิสฺวา มยา อปเนตฺวา ฐปิตํ โถกํ อนุจฺฉิฏฺฐํ ภตฺตเมว อตฺถิ คเหตฺวา ภุญฺช สามีติฯ โส คณฺหิตฺวา ภุญฺชิฯ อิตโรปิ ภุญฺชิตฺวา เอกํ ภตฺตมุฏฺฐิํ อุทเก ขิปิตฺวา มุขํ วิกฺขาเลตฺวา มหเนฺตน สเทฺทน ‘‘อิมสฺมิํ นทีปเทเส อธิวตฺถา นาคา สุปณฺณา เทวตา จ วจนํ เม สุณนฺตุ, ราชา มยฺหํ อาณํ กาตุกาโม ‘กุมุทุปฺปเลหิ สทฺธิํ อรุณวตีมตฺติกํ อาหรา’ติ มํ อาณาเปสิ, อทฺธิกมนุสฺสสฺส จ เม ภตฺตํ ทินฺนํ, ตํ สหสฺสานิสํสํ, อุทเก มจฺฉานํ ทินฺนํ, ตํ สตานิสํสํฯ เอตฺตกํ ปุญฺญผลํ ตุมฺหากํ ปตฺติํ กตฺวา ทมฺมิ, มยฺหํ กุมุทุปฺปเลหิ สทฺธิํ อรุณวตีมตฺติกํ อาหรถา’’ติ ติกฺขตฺตุํ อนุสฺสาเวสิฯ ตตฺถ อธิว

โตฺถ นาคราชา ตํ สทฺทํ สุตฺวา มหลฺลกเวเสน ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘กึ วเทสี’’ติ อาหฯ โส ปุนปิ ตเถว วตฺวา ‘‘มยฺหํ ตํ ปตฺตึ เทหี’’ติ วุตฺเต, ‘‘เทมี’’ติ อาหฯ ปุนปิ ‘‘เทหี’’ติ วุตฺเต, ‘‘เทมิ, สามี’’ติ อาหฯ เอวํ โส เทฺว ตโย วาเร ปตฺตึ อาหราเปตฺวา กุมฺทุปฺปเลหิ สทฺธึ อรุณวตีมตฺติกํ อทาสิฯ

ราชา ปน จินฺเตสิ – ‘‘มนุสฺสา นาม พหุมายา, สเจ โส เกนจิ อุปาเยน ลเภยฺย, กิจฺจํ เม น นิปฺผชฺเชยฺยา’’ติฯ โส กาลสฺเสว ทฺวารํ ปิทหาเปตฺวา มุทฺทิกํ อตฺตโน สนฺติกํ อาหราเปสิฯ อิตโรปิ ปุริโส รโญฺญ นฺหานเวลายเมวาคนฺตฺวา ทฺวารํ อลภโนฺต ทฺวารปาลํ ปโกฺกเสตฺวา ‘‘ทฺวารํ วิวรา’’ติ อาหฯ ‘‘น สกฺกา วิวริตุํ, ราชา กาลสฺสว มุทฺทิกํ ทตฺวา ราชเคหํ อาหราเปสี’’ติฯ โส ‘‘ราชทูโต อหํ, ทฺวารํ วิวรา’’ติ วตฺวาปิ ‘‘ทฺวารํ อลภโนฺต นตฺถิ เม อิทานิ ชีวิตํฯ กึ นุ โข กริสฺสามี’’ติ จินฺเตตฺวา ทฺวารสฺส อุปริอุมฺมาเร มตฺติกาปิณฺฑํ ขิปิตฺวา ตสฺสูปริ ปุปฺผานิ ลเคฺคตฺวา มหาสทฺทํ กโรโนฺต, ‘‘อโมฺภ, นครวาสิโน รโญฺญ มยา อาณตฺติยา คตภาวํ ชานาถ, ราชา มํ อการเณน วินาเสตุกาโม’’ติ ติกฺขตฺตุํ วิรวิตฺวา ‘‘กตฺถ นุ โข คจฺฉิสฺสามี’’ติ จินฺเตตฺวา ‘‘ภิกฺขู นาม มุทุหทยา, วิหารํ คนฺตฺวา นิปชฺชิสฺสามี’’ติ สนฺนิฏฺฐานมกาสิฯ อิเม หิ นาม สตฺตา สุขิตกาเล ภิกฺขูนํ อตฺถิภาวมฺปิ อชานิตฺวา ทุกฺขาภิภูตกาเล วิหารํ คนฺตุกามา โหนฺติ, ตสฺมา โสปิ ‘‘เม อโญฺญ ตาณํ นตฺถี’’ติ วิหารํ คนฺตฺวา เอกสฺมึ ผาสุกฏฺฐาเน นิปชฺชิฯ อถ รโญฺญปิ ตํ รตฺตึ นิทฺทํ อลภนฺตสฺส ตํ อิตฺถึ อนุสฺสรนฺตสฺส กามปริฬาโห อุปฺปชฺชิฯ โส จินฺเตสิ – ‘‘วิภาตกฺขเณเยว ตํ ปุริสํ ฆาตาเปตฺวา ตํ อิตฺถึ อาเนสฺสามี’’ติฯ

ตสฺมึ ขเณเยว สฏฺฐิโยชนิกาย โลหกุมฺภิยา นิพฺพตฺตา จตฺตาโร ปุริสา ปกฺกุถิตาย อุกฺขลิยา ตณฺฑุลา วิย สมฺปริวตฺตกํ ปจฺจมานา ตึสาย วสฺสสหเสฺสหิ เหฏฺฐิมตลํ ปตฺวา อปเรหิ ตึสาย วสฺสสหเสฺสหิ ปุน มุขวฏฺฏึ ปาปุณึสุฯ เต สีสํ อุกฺขิปิตฺวา อญฺญมญฺญํ โอโลเกตฺวา เอเกกํ คาถํ วตฺตุกามา วตฺตุํ อสโกฺกนฺตา เอเกกํ อกฺขรํ วตฺวา ปริวตฺติตฺวา โลหกุมฺภิเมว ปวิฏฺฐาฯ ราชา นิทฺทํ อลภโนฺต มชฺฌิมยามสมนนฺตเร ตํ สทฺทํ สุตฺวา ภีโต อุตฺรสฺตมานโส ‘‘กึ นุ โข มยฺหํ ชีวิตนฺตราโย ภวิสฺสติ, อุทาหุ เม อคฺคมเหสิยา, อุทาหุ เม รชฺชํ วินสฺสิสฺสตี’’ติ จินฺเตโนฺต สกลรตฺตึ อกฺขีนิ นิมีเลตุํ นาสกฺขิฯ โส อรุณุคฺคมนเวลาย เอว ปุโรหิตํ ปโกฺกสาเปตฺวา, ‘‘อาจริย, มยา มชฺฌิมยามสมนนฺตเร มหนฺตา เภรวสทฺทา สุตา, ‘รชฺชสฺส วา อคฺคมเหสิยา วา มยฺหํ วา กสฺส อนฺตราโย ภวิสฺสตี’ติ น ชานามิ, เตน เม ตฺวํ ปโกฺกสาปิโต’’ติ อาหฯ มหาราช, กึ เต สทฺทา สุตาติ? ‘‘อาจริย, **ทุ**-อิติ **ส**-อิติ **น**-อิติ **โส**-อิตีติ อิเม สเทฺท อโสฺสสึ, อิเมสํ นิปฺผตฺตึ อุปธาเรหี’’ติฯ พฺราหฺมณสฺส มหาอนฺธการํ ปวิฏฺฐสฺส วิย น กิญฺจิ ปญฺญายติ, ‘‘น ชานามี’’ติ วุตฺเต ‘‘ปน ลาภสกฺกาโร เม ปริหายิสฺสตี’’ติ ภายิตฺวา ‘‘ภาริยํ, มหาราชา’’ติ อาหฯ ‘‘กึ, อาจริยา’’ติ? ‘‘ชีวิตนฺตราโย เต ปญฺญายตี’’ติฯ โส ทฺวิคุณํ ภีโต, ‘‘อาจริย, อตฺถิ กิญฺจิ ปน ปฏิฆาตการณ’’นฺติ อาหฯ ‘‘อตฺถิ, มหาราช, มา ภายิ, อหํ ตโย เวเท ชานามี’’ติฯ ‘‘กึ ปน ลทฺธุํ วฏฺฏตี’’ติ? ‘‘สพฺพสตยญฺญํ ยชิตฺวา ชีวิตํ ลภิสฺสสิ, เทวา’’ติฯ ‘‘กึ ลทฺธุํ วฏฺฏตี’’ติ? หตฺถิสตํ อสฺสสตํ อุสภสตํ เธนุสตํ อชสตํ อุรพฺภสตํ กุกฺกุฏสตํ สูกรสตํ ทารกสตํ ทาริกาสตนฺติ เอวํ เอเกกํ ปาณชาตึ สตํ สตํ กตฺวา คณฺหาเปโนฺต ‘‘สเจ มิคชาติเมว คณฺหาเปสฺสามิ, ‘อตฺตโน ขาทนียเมว คณฺหาเปตี’ติ วกฺขนฺตี’’ติ หตฺถิอสฺสมนุเสฺสปิ คณฺหาเปติฯ ราชา ‘‘มม ชีวิตเมว มยฺหํ ลาโภ’’ติ จินฺเตตฺวา ‘‘สพฺพปาเณ สีฆํ คณฺหถา’’ติ อาหฯ อาณตฺตมนุสฺสา อธิกตรํ คณฺหึสุฯ วุตฺตมฺปิ เจตํ โกสลสํยุเตฺต –

‘‘เตน โข ปน สมเยน รโญฺญ ปเสนทิสฺส โกสลสฺส มหายโญฺญ ปจฺจุปฏฺฐิโต โหติ, ปญฺจ จ อุสภสตานิ ปญฺจ จ วจฺฉตรสตานิ ปญฺจ จ วจฺฉตริสตานิ ปญฺจ จ อชส

ตานิ ปญฺจ จ อุรพฺภสตานิ ถูณูปนีตานิ โหนฺติ ยญฺญตฺถายฯ เยปิสฺส เต โหนฺติ ทาสาติ วา เปสฺสาติ วา กมฺมกราติ วา, เตปิ ทณฺฑตชฺชิตา ภยตชฺชิตา อสฺสุมุขา รุทมานา ปริกมฺมานิ กโรนฺตี''ติ (สํ. นิ. ๑.๑๒๐)ฯ

มหาชโน อตฺตโน อตฺตโน ปุตฺตธีตุญาตีนํ อตฺถาย ปริเทวมาโน มหาสทฺทมกาสิ, มหาปถวีอุนฺทฺริยนสโทฺท วิย อโหสิฯ อถ มลฺลิกา เทวี ตํ สทฺทํ สุตฺวา รโญฺญ สนฺติกํ คนฺตฺวา ''กึ นุ โข เต, มหาราช, อินฺทฺริยานิ อปากติกานิ, กิลนฺตรูปานิ วิย ปญฺญายนฺตี''ติ ปุจฺฉิฯ ''กึ ตุยฺหํ, มลฺลิเก, ตฺวํ มม กณฺณมูเลน อาสิวิสมฺปิ คจฺฉนฺตํ น ชานาสี''ติ? ''กึ ปเนตํ, เทวา''ติ? ''รตฺติภาเค เม เอวรูโป นาม สโทฺท สุโต , สฺวาหํ ปุโรหิตํ ปุจฺฉิตฺวา ชีวิตนฺตราโย เต ปญฺญายติ, สพฺพสตยญฺญํ ยชิตฺวา ชีวิตํ ลภิสฺสสี''ติ สุตฺวา ''มม ชีวิตเมว มยฺหํ ลาโภ''ติ อิเม ปาเณ คณฺหาเปสินฺติฯ มลฺลิกา เทวี, ''อนฺธพาโลสิ, มหาราช, กิญฺจาปิ มหาภกฺขสิ, อเนกสูปพฺยญฺชนวิกติกํ โทณปากํ โภชนํ ภุญฺชสิ, ทฺวีสุ รเฏฺฐสุ รชฺชํ กาเรสิ, ปญฺญา ปน เต มนฺทา''ติ อาหฯ ''กสฺมา เอวํ วเทสิ, เทวี''ติ? ''กหํ ตยา อญฺญสฺส มรเณน อญฺญสฺส ชีวิตลาโภ ทิฏฺฐปุโพฺพ, อนฺธพาลสฺส พฺราหฺมณสฺส กถํ คเหตฺวา กสฺมา มหาชนสฺส อุปริ ทุกฺขํ ขิปสิ, ธุรวิหาเร สเทวกสฺส โลกสฺส อคฺคปุคฺคโล อตีตาทีสุ อปฺปฏิหตญาโณ สตฺถา วสติ, ตํ ปุจฺฉิตฺวา ตโสฺสวาทํ กโรหี''ติ วุเตฺต ราชา สลฺลหุเกหิ ยาเนหิ มลฺลิกาย สทฺธึ วิหารํ คนฺตฺวา มรณภยตชฺชิโต กิญฺจิ วตฺตุํ อสโกฺกโนฺต สตฺถารํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ

อถ นํ สตฺถา ''หนฺท กุโต นุ ตฺวํ, มหาราช, อาคจฺฉสิ ทิวา ทิวสฺสา''ติ ปฐมตรํ อาลปิฯ โส ตุณฺหีเยว นิสีทิฯ ตโต มลฺลิกา ภควโต อาโรเจสิ – ''ภเนฺต, รญฺญา กิร มชฺฌิมยามสมนนฺตเร สโทฺท สุโตฯ อถ นํ ปุโรหิตสฺส อาโรเจสิฯ ปุโรหิโต 'ชีวิตนฺตราโย เต ภวิสฺสติ, ตสฺส ปฏิฆาตตฺถาย สพฺพสเต ปาเณ คเหตฺวา เตสํ คลโลหิเตน ยเญฺญ ยชิเต ชีวิตํ ลภิสฺสสี'ติ อาหฯ ราชา ปาเณ คณฺหาเปสิ, เตนายํ มยา อิธานีโต''ติฯ ''เอวํ กิร, มหาราชา''ติ? ''เอวํ, ภเนฺต''ติฯ ''กินฺติ เต สโทฺท สุโต''ติ? โส อตฺตนา สุตนิยาเมเนว อาจิกฺขิฯ ตถาคตสฺส ตํ สุตฺวาว เอโกภาโส อโหสิฯ อถ นํ สตฺตา อาห – ''มา ภายิ, มหาราช, ตว อนฺตราโย นตฺถิ, ปาปกมฺมิโน สตฺถา อตฺตโน ทุกฺขํ อาวีกโรนฺตา เอวมาหํสู''ติฯ ''กึ ปน, ภเนฺต, เตหิ กต''นฺติ? อถ โข ภควา เตสํ กมฺมํ อาจิกฺขิตุํ ''เตน หิ, มหาราช, สุณาหี''ติ วตฺวา อตีตํ อาหริ –

อตีเต วีสติวสฺสสหสฺสายุเกสุ มนุเสฺสสุ กสฺสโป ภควา โลเก อุปฺปชฺชิตฺวา วีสติยา ขีณาสวสหเสฺสหิ สทฺธึ จาริกํ จรมาโน พาราณสิมคมาสิฯ พาราณสิวาสิโน เทฺวปิ ตโยปิ พหุตราปิ เอกโต หุตฺวา อาคนฺตุกทานํ ปวตฺตยึสุฯ ตทา พาราณสิยํ จตฺตาลีสโกฏิวิภวา จตฺตาโร เสฏฺฐิปุตฺตา สหายกา อเหสุํฯ เต มนฺตยึสุ – ''อมฺหากํ เคเห พหุธนํ, เตน กึ กโรมา''ติ? ''เอวรูเป พุเทฺธ จาริกํ จรมาเน ทานํ ทสฺสาม, สีลํ รกฺขิสฺสาม, ปูชํ กริสฺสามา''ติ เอโกปิ อวตฺวา เตสุ เอโก ตาว เอวมาห – ''ติขิณสุรํ ปิวนฺตา มธุรมํสํ ขาทนฺตา วิจริสฺสาม, อิทํ อมฺหากํ ชีวิตผล''นฺติฯ อปโรปิ เอวมาห – ''เทวสิกํ ติวสฺสิกคนฺธสาลิภตฺตํ นานคฺครเสหิ ภุญฺชนฺตา วิจริสฺสามา''ติฯ อปโรปิ เอวมาห – ''นานปฺปการํ ปูวขชฺชกวิกตึ ปจาเปตฺวา ขาทนฺตา วิจริสฺสามา''ติฯ อปโรปิ เอวมาห – ''สมฺมา มยํ อญฺญํ กิญฺจิ น กริสฺสาม, 'ธนํ ทสฺสามา'ติ วุเตฺต อนิจฺฉมานา อิตฺถี นาม นตฺถิ, ตสฺมา ธเนน ปโลเภตฺวา ปารทาริกกมฺมํ กริสฺสามา''ติฯ ''สาธุ, สาธู''ติ สเพฺพว ตสฺส กถาย อฏฺฐํสุฯ

เต ตโต ปฏฺฐาย อภิรูปานํ อิตฺถีนํ ธนํ เปเสตฺวา วีสติวสฺสสหสฺสานิ ปารทาริกกมฺมํ กตฺวา กาลํ กตฺวา อวีจินิรเย นิพฺพตฺตาฯ เต เอกํ พุทฺธนฺตรํ นิรเย ปจฺจิตฺวา ตตฺถ กาลํ กตฺวา ปกฺกาว

เสเสน สฏฺฐิโยชนิกาย โลหกุมฺภิยา นิพฺพตฺติตฺวา ตึสาย วสฺสสหเสฺสหิ เหฏฺฐิมตลํ ปตฺวา ปุนปิ ตึสาย วสฺสสหเสฺสหิ โลหกุมฺภิมุขํ ปตฺวา เอเกกํ คาถํ วตฺตุกามา หุตฺวา วตฺตุํ อสโกฺกนฺตา เอเกกํ อกฺขรํ วตฺวา ปุน ปริวตฺติตฺวา, โลหกุมฺภิเมว ปวิฏฺฐาฯ ‘‘วเทหิ, มหาราช, ปฐมํ เต กึ สโทฺท นาม สุโต’’ติ? ‘‘ทุ-อิติ, ภเนฺต’’ติฯ สตฺถา เตน อปริปุณฺณํ กตฺวา วุตฺตํ คาถํ ปริปุณฺณํ กตฺวา ทเสฺสโนฺต เอวมาห –

‘‘ทุชฺชีวิตมชีวิมฺห , เย สเนฺต น ททมฺหเส;
วิชฺชมาเนสุ โภเคสุ, ทีปํ นากมฺห อตฺตโน’’ติฯ (ชา. ๑.๔.๕๓; เป. ว. ๘๐๔);

อถ รโญฺญ อิมิสฺสา คาถาย อตฺถํ ปกาเสตฺวา, ‘‘กึ เต, มหาราช, ทุติยสโทฺท ตติยสโทฺท จตุตฺถสโทฺท สุโต’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘เอวํ นามา’’ติ วุเตฺต อวเสสํ ปริปูเรโนฺต –

‘‘สฏฺฐิวสฺสสหสฺสานิ, ปริปุณฺณานิ สพฺพโส;
นิรเย ปจฺจมานานํ, กทา อโนฺต ภวิสฺสติฯ

‘‘นตฺถิ อโนฺต กุโต อโนฺต, น อโนฺต ปฏิทิสฺสติ;
ตทา หิ ปกตํ ปาปํ, มม ตุยฺหญฺจ มาริสาฯ

‘‘โสหํ นูน อิโต คนฺตฺวา, โยนึ ลทฺธาน มานุสึ;
วทญฺญู สีลสมฺปโนฺน, กาหามิ กุสลํ พหุ’’นฺติฯ (ชา. ๑.๔.๕๔-๕๖; เป. ว. ๘๐๒, ๘๐๓, ๘๐๕) –

ปฏิปาฏิยา อิมา คาถา วตฺวา ตาสํ อตฺถํ ปกาเสตฺวา ‘‘อิติ โข, มหาราช, เต จตฺตาโร ชนา เอเกกํ คาถํ วตฺตุกามาปิ วตฺตุํ อสโกฺกนฺตา เอกกเมว อกฺขรํ วตฺวา ปุน โลหกุมฺภิเมว ปวิฏฺฐา’’ติ อาหฯ

รญฺญา กิร ปเสนทิโกสเลน ตสฺส สทฺทสฺส สุตกาลโต ปฏฺฐาย เต เหฏฺฐา ภสฺสนฺติ เอว, อชฺชาปิ เอกํ วสฺสสหสฺสํ นาติกฺกมนฺติฯ รโญฺญ ตํ เทสนํ สุตฺวา มหาสํเวโค อุปฺปชฺชิฯ โส ‘‘ภาริยํ วติทํ ปารทาริกกมฺมํ นาม, เอกํ กิร พุทฺธนฺตรํ นิรเย ปจฺจิตฺวา ตโต จุตา สฏฺฐิโยชนิกาย โลหกุมฺภิยา นิพฺพตฺติตฺวา ตตฺถ สฏฺฐิวสฺสสหสฺสานิ ปจฺจิตฺวา เอวมฺปิ เนสํ ทุกฺขา มุจฺจนกาโล น ปญฺญายติ, อหมฺปิ ปรทาเร สิเนหํ กตฺวา สพฺพรตฺตึ นิทฺทํ น ลภึ, อิทานิ อิโต ปฏฺฐาย ปรทาเร มานสํ น พนฺธิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา ตถาคตํ อาห – ‘‘ภเนฺต, อชฺช เม รตฺติยา ทีฆภาโว ญาโต’’ติฯ โสปิ ปุริโส ตเตฺถว นิสิโนฺน ตํ กถํ สุตฺวา ‘‘ลโทฺธ เม พลวปฺปจฺจโย’’ติ สตฺถารํ อาห – ‘‘ภเนฺต, รญฺญา ตาว อชฺช รตฺติยา ทีฆภาโว ญาโต, อหํ ปน หิโยฺย สยเมว โยชนสฺส ทีฆภาวํ อญฺญาสิ’’นฺติฯ สตฺถา ทฺวินฺนมฺปิ กถํ สํสนฺทิตฺวา ‘‘เอกจฺจสฺส รตฺติ ทีฆา โหติ, เอกจฺจสฺส โยชนํ ทีฆํ โหติ, พาลสฺส ปน สํสาโร ทีโฆ โหตี’’ติ วตฺวา ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมํ คาถมาห –

๖๐. ‘‘ทีฆา ชาครโต รตฺติ, ทีฆํ สนฺตสฺส โยชนํ;
ทีโฆ พาลาน สํสาโร, สทฺธมฺมํ อวิชานต’’นฺติฯ

ตตฺถ **ทีฆา**ติ รตฺติ นาเมสา ติยามมตฺตาว, ชาครนฺตสฺส ปน ทีฆา โหติ, ทฺวิคุณติคุณา วิย หุตฺวา ขายติฯ ตสฺสา ทีฆภาวํ อตฺตานํ มงฺกุณสงฺฆสฺส ภตฺตํ กตฺวา ยาว สูริยุคฺคมนา สมฺปริวตฺตกํ เสมาโน มหากุสีโตปิ, สุโภชนํ ภุญฺชิตฺวา สิริสยเน สยมาโน กามโภคีปิ น ชานาติ,

สพฺพรตฺตึ ปน ปธานํ ปทหนฺต โยคาวจโร จ, ธมฺมกถํ กเถนฺต ธมฺมกถิโก จ, อาสนสมีเป ฐตฺวา ธมฺมํ สุณนฺต จ, สีสโรคาทิผุฏฺโฐ วา หตฺถปาทเจฺฉทนาทึ ปตฺโต วา เวทนาภิภูโต จ, รตฺตึ มคฺคปฏิปนฺโน อทฺธิโก จ ชานาติฯ **โยชน**นฺติ โยชนมฺปิ จตุคาวุตมตฺตเมว, **สนฺตสฺส** ปน กิลนฺตสฺส **ทีฆํ** โหติ, ทฺวิคุณติคุณํ วิย ขายติฯ สกลทิวสญฺหิ มคฺคํ คนฺตฺวา กิลนฺโต ปฏิปถํ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ''ปุรโต คาโม กีวทูโร''ติ ปุจฺฉิตฺวา ''โยชน''นฺติ วุตฺเต โถกํ คนฺตฺวา อปรมฺปิ ปุจฺฉิตฺวา เตนาปิ ''โยชน''นฺติ วุตฺเต ปุน โถกํ คนฺตฺวา อปรมฺปิ ปุจฺฉติฯ โสปิ ''โยชน''นฺติ วทติฯ โส ปุจฺฉิตปุจฺฉิตา โยชนเนฺตว วทนฺติ, ทีฆํ วติทํ โยชนํ, เอกโยชนํ เทฺว ตีณิ โยชนานิ วิย มเญฺญติฯ **พาลาน**นฺติ อิธโลกปรโลกตฺถํ ปน อชานนฺตานํ พาลานํ สํสารวฏฺฏสฺส ปริยนฺตํ กาตุํ อสโกฺกนฺตานํ ยํ สตฺตตึสโพธิปกฺขิยเภทํ สทฺธมฺมํ ญตฺวา สํสารสฺส อนฺตํ กโรนฺติ, ตํ **สทฺธมฺมํ อวิชานตํ สํสาโร ทีโฆ** นาม โหติฯ โส หิ อตฺตโน ธมฺมตาย เอว ทีโฆ นามฯ วุตฺตมฺปิ เจตํ – ''อนมตโคฺคยํ, ภิกฺขเว, สํสาโร, ปุพฺพา โกฏิ น ปญฺญายตี''ติ (สํ. นิ. ๒.๑๒๔)ฯ พาลานํ ปน ปริยนฺตํ กาตุํ อสโกฺกนฺตานํ อติทีโฆเยวาติฯ

เทสนาวสาเน โส ปุริโส โสตาปตฺติผลํ ปตฺโต, อเญฺญปิ พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปตฺตาฯ มหาชนสฺส สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา ชาตาติฯ

ราชา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา คจฺฉนฺโตเยว เต สเตฺต พนฺธนา โมเจสิฯ ตตฺถ อิตฺถิปุริสา พนฺธนา มุตฺตา สีสํ นฺหตฺวา สกานิ เคหานิ คจฺฉนฺตา ''จิรํ ชีวตุ โน, อยฺยา, มลฺลิกา เทวี, ตํ นิสฺสาย ชีวิตํ ลภิมฺหา''ติ มลฺลิกาย คุณกถํ กถยึสุฯ สายนฺหสมเย ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฎฺฐาเปสุํ – ''อโห ปณฺฑิตา วตายํ, มลฺลิกา, อตฺตโน ปญฺญํ นิสฺสาย เอตฺตกสฺส ชนสฺส ชีวิตทานํ อทาสี''ติฯ สตฺถา คนฺธกุฏิยํ นิสิโนฺนว เตสํ ภิกฺขูนํ กถํ สุตฺวา คนฺธกุฏิโต นิกฺขมิตฺวา ธมฺมสภํ ปวิสิตฺวา ปญฺญเตฺต อาสเน นิสีทิตฺวา ''กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา''ติ ปุจฺฉิตฺวา ''อิมาย นามา''ติ วุเตฺต, ''น, ภิกฺขเว, มลฺลิกา, อิทาเนว อตฺตโน ปญฺญํ นิสฺสาย มหาชนสฺส ชีวิตทานํ เทติ, ปุเพฺพปิ อทาสิเยวา''ติ วตฺวา ตมตฺถํ ปกาสเนฺต อตีตํ อาหริ –

อตีเต พาราณสิยํ รโญฺญ ปุโตฺต เอกํ นิโคฺรธรุกฺขํ อุปสงฺกมิตฺวา ตตฺถ นิพฺพตฺตาย เทวตาย อายาจิ – ''สามิ เทวราช, อิมสฺมึ ชมฺพุทีเป เอกสตราชาโน เอกสตอคฺคมเหสิโย, สจาหํ ปิตุ อจฺจเยน รชฺชํ ลภิสฺสามิ, เอเตสํ คลโลหิเตน พลึ กริสฺสามี''ติฯ โส ปิตริ กาลกเต รชฺชํ ปตฺวา ''เทวตาย เม อานุภาเวน รชฺชํ ปตฺตํ, พลิมสฺสา กริสฺสามี''ติ มหติยา เสนาย นิกฺขมิตฺวา เอกํ ราชานํ อตฺตโน วเส วเตฺตตฺวา เตน สทฺธึ อปรมฺปิ อปรมฺปีติ สเพฺพ ราชาโน อตฺตโน วเส กตฺวา สทฺธึ อคฺคมเหสีหิ อาทาย คจฺฉนฺโต อุคฺคเสนสฺส นาม สพฺพกนิฏฺฐสฺส รโญฺญ ธมฺมทินฺนา นาม อคฺคมเหสี ครุคพฺภา, ตํ โอหาย อาคนฺตฺวา ''เอตฺตกชนํ วิสปานกํ ปาเยตฺวา มาเรสฺสามี''ติ รุกฺขมูลํ โสธาเปสิฯ เทวตา จิเนฺตสิ – ''อยํ ราชา เอตฺตเก ราชาโน คณฺหเนฺต 'มํ นิสฺสาย คหิตา อิเม'ติ จิเนฺตตฺวา เตสํ คลโลหิเตน มยฺหํ พลึ กาตุกาโม, สเจ ปนายํ เอเต ฆาเตสฺสติ, ชมฺพุทีเป ราชวํโส อุปจฺฉิชฺชิสฺสติ, รุกฺขมูเลปิ, เม อสุจิ ภวิสฺสติ, สกฺขิสฺสามิ นุ โข เอตํ นิวาเรตุ''นฺติฯ สา อุปธาเรนฺตี ''นาหํ สกฺขิสฺสามี''ติ ญตฺวา อญฺญมฺปิ เทวตํ อุปสงฺกมิตฺวา เอตมตฺถํ อาโรเจตฺวา ''ตฺวํ สกฺขิสฺสสี''ติ อาหฯ ตายปิ ปฏิกฺขิตฺตา อญฺญมฺปิ อญฺญมฺปีติ เอวํ สกลจกฺกวาฬเทวตาโย อุปสงฺกมิตฺวา ตาหิปิ ปฏิกฺขิตฺตา จตุนฺนํ มหาราชูนํ สนฺติกํ คนฺตฺวา ''มยํ น สโกฺกม, อมฺหากํ ปน ราชา อเมฺหหิ ปุเญฺญน จ ปญฺญาย จ วิสิโฏฺฐ, ตํ ปุจฺฉา''ติ เตหิปิ ปฏิกฺขิตฺตกาเล สกฺกํ อุปสงฺกมิตฺวา ตมตฺถํ อาโรเจตฺวา, ''เทว, ตุเมฺหสุ อโปฺปสฺสุกฺกตํ อาปเนฺนสุ ขตฺติยวํโส อุปจฺฉิชฺชิสฺสติ, ตสฺส ปฏิสรณํ โหถา''ติ อาหฯ สโกฺก ''อหมฺปิ นํ ปฏิ

พาหิตุํ น สกฺขิสฺสามิ, อุปายํ ปน เต วกฺขามี’’ติ วตฺวา อุปายํ อาจิกฺขิ – ‘‘คจฺฉ, ตฺวํ รโญฺญ ปสฺสนฺตเสฺสว รตฺตวตฺถํ นิวาเสตฺวา อตฺตโน รุกฺขโต นิกฺขมิตฺวา คมนาการํ ทเสฺสหิฯ อถ ตํ ราชา ‘เทวตา คจฺฉติ, นิวตฺตาเปสฺสามิ น’นฺติ นานปฺปกาเรน ยาจิสฺสติฯ อถ นํ วเทยฺยาสิ ‘ตฺวํ เอกสตราชาโน สทฺธึ อคฺคมเหสีหิ อาเนตฺวา เตสํ คลโลหิเตน พลึ กริสฺสามี’ติ มยฺหํ อายาจิตฺวา อุคฺคเสนสฺส รโญฺญ เทวิํ โอหาย อาคโต, นาหํ ตาทิสสฺส มุสาวาทสฺส พลึ สมฺปฏิจฺฉามี’’ติ, ‘‘เอวํ กิร วุเตฺต ราชา ตํ อาณาเปสฺสติ, สา รโญฺญ ธมฺมํ เทเสตฺวา เอตฺตกสฺส ชนสฺส ชีวิตทานํ ทสฺสตี’’ติฯ อิมินา การเณน สโกฺก เทวตาย อิมํ อุปายํ อาจิกฺขิฯ เทวตา ตถา อกาสิฯ

ราชาปิ ตํ อาณาเปสิฯ สา อาคนฺตฺวา เตสํ ราชูนํ ปริยเนฺต นิสินฺนมฺปิ อตฺตโน ราชานเมว วนฺทิฯ ราชา ‘‘มยิ สพฺพราชเชฏฺฐเก ฐิเต สพฺพกนิฏฺฐํ อตฺตโน สามิกํ วนฺทตี’’ติ ตสฺสา กุชฺฌิฯ อถ นํ สา อาห – ‘‘กึ มยฺหํ ตยิ ปฏิพทฺธํ, อยํ ปน เม สามิโก อิสฺสริยสฺส ทายโก, อิมํ อวนฺทิตฺวา กสฺมา ตํ วนฺทิสฺสามี’’ติ? รุกฺขเทวตา ปสฺสนฺตเสฺสว มหาชนสฺส ‘‘เอวํ, ภเทฺท, เอวํ, ภเทฺท’’ติ วตฺวา ตํ ปุปฺผมุฏฺฐินา ปูเชสิ ฯ ปุน ราชา อาห – ‘‘สเจ มํ น วนฺทสิ, มยฺหํ รชฺชสิริทายิกํ เอวํ มหานุภาวํ เทวตํ กสฺมา น วนฺทสี’’ติ? ‘‘มหาราช, ตยา อตฺตโน ปุเญฺญ ฐตฺวา ราชาโน คหิตา, น เทวตาย คเหตฺวา ทินฺนา’’ติฯ ปุนปิ ตํ เทวตา ‘‘เอวํ, ภเทฺท, เอวํ, ภเทฺท’’ติ วตฺวา ตเถว ปูเชสิฯ ปุน สา ราชานํ อาห – ‘‘ตฺวํ ‘เทวตาย เม เอตฺตกา ราชาโน คเหตฺวา ทินฺนา’ติ วเทสิ, อิทานิ เต เทวตาย อุปริ วามปเสฺส รุโกฺข อคฺคินา ทโฑฺฒ, สา ตํ อคฺคิํ นิพฺพาเปตุํ กสฺมา นาสกฺขิ, ยทิ เอวํ มหานุภาวา’’ติฯ ปุนปิ ตํ เทวตา ‘‘เอวํ, ภเทฺท, เอวํ, ภเทฺท’’ติ วตฺวา ตเถว ปูเชสิฯ

สา กถยมานา ฐิตา โรทิ เจว หสิ จฯ อถ นํ ราชา ‘‘กึ อุมฺมตฺติกาสี’’ติ อาหฯ ‘‘กสฺมา เทว เอวํ วเทสิ’’? ‘‘น มาทิสิโย อุมฺมตฺติกา โหนฺตี’’ติฯ อถ ‘‘นํ กึ การณา โรทสิ เจว หสสิ จา’’ติ? ‘‘สุณาหิ, มหาราช, อหญฺหิ อตีเต กุลธีตา หุตฺวา ปติกุเล วสนฺตี สามิกสฺส สหายกํ ปาหุนกํ อาคตํ ทิสฺวา ตสฺส ภตฺตํ ปจิตุกามา ‘มํสํ อาหรา’ติ ทาสิยา กหาปณํ ทตฺวา ตาย มํสํ อลภิตฺวา อาคตาย ‘นตฺถิ มํส’นฺติ วุเตฺต เคหสฺส ปจฺฉิมภาเค สยิตาย เอฬิกาย สีสํ ฉินฺทิตฺวา ภตฺตํ สมฺปาเทสิํฯ สาหํ เอกิสฺสาย เอฬิกาย สีสํ ฉินฺทิตฺวา นิรเย ปจฺจิตฺวา ปกฺกาวเสเสน ตสฺสา โลมคณนาย สีสเจฺฉทํ ปาปุณิํ, ‘ตฺวํ เอตฺตกํ ชนํ วธิตฺวา กทา ทุกฺขา มุจฺจิสฺสสี’ติ เอวมหํ ตว ทุกฺขํ อนุสฺสรนฺตี โรทิ’’นฺติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

‘‘เอกิสฺสา กณฺฐํ เฉตฺวาน, โลมคณนาย ปจฺจิสํ;
พหูนํ กเณฺฐ เฉตฺวาน, กถํ กาหสิ ขตฺติยา’’ติฯ

อถ ‘‘กสฺมา ตฺวํ หสสี’’ติ? ‘‘‘เอตสฺมา ทุกฺขา มุตฺตามฺหี’ติ ตุสฺสิตฺวา, มหาราชา’’ติ ฯ ปุนปิ ตํ เทวตา ‘‘เอวํ, ภเทฺท, เอวํ, ภเทฺท’’ติ วตฺวา ปุปฺผมุฏฺฐินา ปูเชสิฯ ราชา ‘‘อโห เม ภาริยํ กตํ กมฺมํ, อยํ กิร เอกํ เอฬิกํ วธิตฺวา นิรเย ปกฺกาวเสเสน ตสฺสา โลมคณนาย สีสเจฺฉทํ ปาปุณิ, อหํ เอตฺตกํ ชนํ วธิตฺวา กทา โสตฺถิํ ปาปุณิสฺสามี’’ติ สเพฺพ ราชาโน โมเจตฺวา อตฺตโน มหลฺลกตเร วนฺทิตฺวา ทหรทหรานํ อญฺชลิํ ปคฺคยฺห สเพฺพ ขมาเปตฺวา สกสกฏฺฐานเมว ปหิณิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘เอวํ, ภิกฺขเว, น อิทาเนว, มลฺลิกา เทวี, อตฺตโน ปญฺญํ นิสฺสาย มหาชนสฺส ชีวิตทานํ เทติ, ปุเพฺพปิ อทาสิเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา พาราณสิราชา ปเสนทิ โกสโล อโหสิ, ธมฺมทินฺนา, เทวี มลฺลิกา, รุกฺขเทวตา อหเม

วา’’ติฯ เอวํ อตีตํ สโมธาเนตฺวา ปุน ธมฺมํ เทเสนฺโต, ‘‘ภิกฺขเว, ปาณาติปาโต นาม น กตฺตพฺพยุตฺตโกฯ ปาณาติปาติโน หิ ทีฆรตฺตํ โสจนฺตี’’ติ วตฺวา อิมา คาถา อาห –

‘‘อิธ โสจติ เปจฺจ โสจติ,
ปาปการี อุภยตฺถ โสจติ;
โส โสจติ โส วิหญฺญติ,
ทิสฺวา กมฺมกิลิฏฺฐมตฺตโน’’ติฯ (ธ. ป. ๑๕);

‘‘เอวํ เจ สตฺตา ชาเนยฺยุํ, ทุกฺขายํ ชาติสมฺภโว;
น ปาโณ ปาณินํ หเญฺญ, ปาณฆาตี หิ โสจตี’’ติฯ (ชา. ๑.๑.๑๘);

อญฺญตรปุริสวตฺถุ ปฐมํฯ

๒. มหากสฺสปเตฺถรสทฺธิวิหาริกวตฺถุ

จรเญฺจ นาธิคเจฺฉยฺยาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา สาวตฺถิยํ เชตวเน วิหรนฺโต มหากสฺสปเตฺถรสฺส สทฺธิวิหาริกํ อารพฺภ กเถสิฯ เทสนา ราชคเห สมุฏฺฐิตาฯ

เถรํ กิร ราชคหํ นิสฺสาย ปิปฺปลิคุหายํ วสนฺตํ เทฺว สทฺธิวิหาริกา อุปฏฺฐหึสุฯ เตสุ เอโก สกฺกจฺจํ วตฺตํ กโรติ, เอโก เตน กตํ กตํ อตฺตนา กตํ วิย ทเสฺสนฺโต มุโขทกทนฺตกฏฺฐานํ ปฏิยาทิตภาวํ ญตฺวา, ‘‘ภเนฺต, มุโขทกทนฺตกฏฺฐานิ เม ปฏิยาทิตานิ, มุขํ โธวถา’’ติ วทติ, ปาทโธวนนฺหานาทิกาเลปิ เอวเมว วทติฯ อิตโร จิเนฺตสิ – ‘‘อยํ นิจฺจกาลํ มยา กตํ กตํ อตฺตนา กตํ วิย กตฺวา ทเสฺสติ, โหตุ, กตฺตพฺพยุตฺตกมสฺส กริสฺสามี’’ติฯ ตสฺส ภุญฺชิตฺวา สุปนฺตเสฺสว นฺหาโนทกํ ตาเปตฺวา เอกสฺมึ ฆเฏ กตฺวา ปิฏฺฐิโกฏฺฐเก ฐเปสิ, อุทกตาปนภาชเน ปน นาฬิมตฺตํ อุทกํ เสเสตฺวา อุสฺมํ มุญฺจนฺตํ ฐเปสิฯ ตํ อิตโร สายนฺหสมเย ปพุชฺฌิตฺวา อุสฺมํ นิกฺขนฺตํ ทิสฺวา ‘‘อุทกํ ตาเปตฺวา โกฏฺฐเก ฐปิตํ ภวิสฺสตี’’ติ เวเคน คนฺตฺวา เถรํ วนฺทิตฺวา, ‘‘ภเนฺต, โกฏฺฐเก อุทกํ ฐปิตํ, นฺหายถา’’ติ วตฺวา เถเรน สทฺธึเยว โกฏฺฐกํ ปาวิสิฯ เถโร อุทกํ อปสฺสโนฺต ‘‘กหํ อุทกํ, อาวุโส’’ติ อาหฯ ทหโร อคฺคิสาลํ คนฺตฺวา ภาชเน อุฬุงฺกํ โอตาเรตฺวา ตุจฺฉภาวํ ญตฺวา ‘‘ปสฺสถ ทุฏฺฐสฺส กมฺมํ ตุจฺฉภาชนํ อุทฺธเน อาโรเปตฺวา กุหึ คโต, อหํ ‘โกฏฺฐเก อุทก’นฺติ สญฺญาย อาโรเจสี’’นฺติ อุชฺฌายโนฺต ฆฏํ อาทาย ติตฺถํ อคมาสิฯ อิตโรปิ ปิฏฺฐิโกฏฺฐกโต อุทกํ อาหริตฺวา โกฏฺฐเก ฐเปสิฯ

เถโร จิเนฺตสิ – ‘‘อยํ ทหโร ‘อุทกํ เม ตาเปตฺวา โกฏฺฐเก ฐปิตํ, เอถ, ภเนฺต, นฺหายถา’ติ วตฺวา อิทานิ อุชฺฌายโนฺต ฆฏํ อาทาย ติตฺถํ คจฺฉติ, กึ นุ โข เอต’’นฺติ อุปธาเรโนฺต ‘‘เอตฺตกํ กาลํ เอส ทหโร อิมินา กตํ วตฺตํ อตฺตนาว กตํ วิย ปกาเสตี’’ติ ญตฺวา สายํ อาคนฺตฺวา นิสินฺนสฺส โอวาทมทาสิ, ‘‘อาวุโส, ภิกฺขุนา นาม ‘อตฺตนา กตเมว กต’นฺติ วตฺตุํ วฏฺฏติ, โน อกตํ, ตฺวํ อิทาเนว ‘โกฏฺฐเก อุทกํ ฐปิตํ, นฺหายถ, ภเนฺต’ติ วตฺวา มยิ ปวิสิตฺวา ฐิเต ฆฏํ อาทาย อุชฺฌายโนฺต คจฺฉสิ, ปพฺพชิตสฺส นาม เอวํ กาตุํ น วฏฺฏตี’’ติฯ โส ‘‘ปสฺสถ เถรสฺส กมฺมํ, อุทกมตฺตกํ นาม นิสฺสาย มํ เอวํ วเทสี’’ติ กุชฺฌิตฺวา ปุนทิวเส เถเรน สทฺธึ ปิณฺฑาย น ปาวิสิฯ เถโร อิตเรน สทฺธึ เอกํ ปเทสํ อคมาสิฯ โส ตสฺมึ คเต เถรสฺส อุปฏฺฐากกุลํ คนฺตฺวา ‘‘เถโร กหํ, ภเนฺต’’ติ ปุฏฺโฐ ‘‘เถรสฺส อผาสุกํ ชาตํ, วิหาเรเยว นิสิโนฺน’’ติ อาหฯ ‘‘กึ ปน, ภเนฺต, ลทฺธุํ วฏฺฏตี’’ติ? ‘‘เอวรูปํ กิร นาม อาหารํ เทถา’’ติ วุเตฺต เตน วุตฺตนิยาเมเนว สมฺปาเทตฺวา

อทํสุฯ โส อนฺตรามเคคว ตํ ภตฺตํ ภุญฺชิตฺวา วิหารํ คโตฯ เถโรปิ คตฏฺฐาเน มหนฺตํ สุขุมวตฺถํ ลภิตฺวา อตฺตนา สทฺธิํ คตทหรสฺส อทาสิฯ โส ตํ รชิตฺวา อตฺตโน นิวาสนปารุปนํ อกาสิฯ

เถโร ปุนทิวเส ตํ อุปฏฺฐากกุลํ คนฺตฺวา, ‘‘ภนฺเต, ‘ตุมฺหากํ กิร อผาสุกํ ชาต’นฺติ อเมฺหหิ ทหเรน วุตฺตนิยาเมเนว ปฏิยาเทตฺวา อาหาโร เปสิโต, ปริภุญฺชิตฺวา โว ผาสุกํ ชาต’’นฺติ วุเตฺต ตุณฺหี อโหสิฯ วิหารํ ปน คนฺตฺวา ตํ ทหรํ วนฺทิตฺวา นิสินฺนํ เอวมาห – ‘‘อาวุโส, ตยา กิร หิโยฺย, อิทํ นาม กตํ, อิทํ ปพฺพชิตานํ น อนุจฺฉวิกํ, วิญฺญตฺติํ กตฺวา ภุญฺชิตุํ น วฏฺฏตี’’ติฯ โส กุชฺฌิตฺวา เถเร อาฆาตํ พนฺธิตฺวา ‘‘ปุริมทิวเส อุทกมตฺตํ นิสฺสาย มํ มุสาวาทิํ กตฺวา อชฺช อตฺตโน อุปฏฺฐากกุเล ภตฺตมุฏฺฐิยา ภุตฺตการณา มํ ‘วิญฺญตฺติํ กตฺวา ภุญฺชิตุํ น วฏฺฏตี’ติ วทติ, วตฺถมฺปิ เตน อตฺตโน อุปฏฺฐากเสฺสว ทินฺนํ, อโห เถรสฺส ภาริยํ กมฺมํ, ชานิสฺสามิสฺส กตฺตพฺพยุตฺตก’’นฺติ ปุนทิวเส เถเร คามํ ปวิสเนฺต สยํ วิหาเร โอหียิตฺวา ทณฺฑํ คเหตฺวา ปริโภคภาชนานิ ภินฺทิตฺวา เถรสฺส ปณฺณสาลาย อคฺคิํ ทตฺวา ยํ น ฌายติ, ตํ มุคฺคเรน ปหรเนฺต ภินฺทิตฺวา นิกฺขมิตฺวา ปลาโตฯ โส กาลํ กตฺวา อวีจิมหานิรเย นิพฺพตฺติฯ

มหาชโน กถํ สมุฏฺฐาเปสิ – ‘‘เถรสฺส กิร สทฺธิวิหาริโก โอวาทมตฺตํ อสหเนฺต กุชฺฌิตฺวา ปณฺณสาลํ ฌาเปตฺวา ปลาโต’’ติฯ อเถโก ภิกฺขุ อปรภาเค ราชคหา นิกฺขมิตฺวา สตฺถารํ ทฏฺฐุกาโม เชตวนํ คนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา สตฺถารา ปฏิสนฺถารํ กตฺวา ‘‘กุโต อาคโตสี’’ติ ปุโฏฺฐ ‘‘ราชคหโต, ภเนฺต’’ติ อาหฯ ‘‘มม ปุตฺตสฺส มหากสฺสปสฺส ขมนีย’’นฺติ? ‘‘ขมนียํ, ภเนฺต, เอโก ปน สทฺธิวิหาริโก โอวาทมเตฺตน กุชฺฌิตฺวา ปณฺณสาลํ ฌาเปตฺวา ปลาโต’’ติฯ สตฺถา ‘‘น โส อิทาเนว โอวาทํ สุตฺวา กุชฺฌติ, ปุเพฺพปิ กุชฺฌิเยวฯ น อิทาเนว กุฏิํ ทูเสติ, ปุเพฺพปิ ทูเสสิเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริ –

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต หิมวนฺตปเทเส เอโก สิงฺคิลสกุโณ กุลาวกํ กตฺวา วสิฯ อเถกทิวสํ เทเว วสฺสเนฺต เอโก มกฺกโฏ สีเตน กมฺปมาโน ตํ ปเทสํ อคมาสิฯ สิงฺคิโล ตํ ทิสฺวา คาถมาห –

‘‘มนุสฺสเสฺสว เต สีสํ, หตฺถปาทา จ วานร;
อถ เกน นุ วเณฺณน, อคารํ เต น วิชฺชตี’’ติฯ (ชา. ๑.๔.๘๑);

มกฺกโฏ ‘‘กิญฺจาปิ เม หตฺถปาทา อตฺถิ, ยาย ปน ปญฺญาย วิจาเรตฺวา อคารํ กเรยฺยํ, สา เม ปญฺญา นตฺถี’’ติ จิเนฺตตฺวา ตมตฺถํ วิญฺญาเปตุกาโม อิมํ คาถมาห –

‘‘มนุสฺสเสฺสว เม สีสํ, หตฺถปาทา จ สิงฺคิล;
ยาหุ เสฏฺฐา มนุเสฺสสุ, สา เม ปญฺญา น วิชฺชตี’’ติฯ (ชา. ๑.๔.๘๒);

อถ นํ ‘‘เอวรูปสฺส ตว กถํ ฆราวาโส อิชฺฌิสฺสตี’’ติ ครหเนฺต สิงฺคิโล อิมํ คาถาทฺวยมาห –

‘‘อนวฏฺฐิตจิตฺตสฺส , ลหุจิตฺตสฺส ทุพฺภิโน;
นิจฺจํ อทฺธุวสีลสฺส, สุขภาโว น วิชฺชติฯ

‘‘โส กรสฺสุ อานุภาวํ, วีติวตฺตสฺสุ สีลิยํ;
สีตวาตปริตฺตาณํ, กรสฺสุ กุฏวํ กปี’’ติฯ (ชา. ๑.๔.๘๓-๘๔);

มกฺกโฏ ‘‘อยํ มํ อนวฏฺฐิตจิตฺตํ ลหุจิตฺตํ มิตฺตทุพฺภึ อทฺธุวสีลํ กโรติ, อิทานิสฺส มิตฺตทุพฺภิภาวํ ทเสฺสสฺสามี’’ติ กุลาวกํ วิทฺธํเสตฺวา วิปฺปกิริฯ สกุโณ ตสฺมึ กุลาวกํ คณฺหเนฺต เอว เอเกน ปเสฺสน นิกฺขมิตฺวา ปลายิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา มกฺกโฏ กุฏิทูสกภิกฺขุ อโหสิ, สิงฺคิลสกุโณ กสฺสโป อโหสี’’ติ ฯ ชาตกํ สโมธาเนตฺวา ‘‘เอวํ, ภิกฺขเว, น อิทาเนว, ปุเพฺพปิ โส โอวาทกฺขเณ กุชฺฌิตฺวา กุฏึ ทูเสสิ, มม ปุตฺตสฺส กสฺสปสฺส เอวรูเปน พาเลน สทฺธึ วสนโต เอกกเสฺสว นิวาโส เสโยฺย’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๖๑. ‘‘จรเญฺจ นาธิคเจฺฉยฺย, เสยฺยํ สทิสมตฺตโน;
เอกจริยํ ทฬฺหํ กยิรา, นตฺถิ พาเล สหายตา’’ติฯ

ตตฺถ **จร**นฺติ อิริยาปถจารํ อคฺคเหตฺวา มนสาจาโร เวทิตโพฺพ, กลฺยาณมิตฺตํ ปริเยสโนฺตติ อโตฺถฯ **เสยฺยํ สทิสมตฺตโน**ติ อตฺตโน สีลสมาธิปญฺญาคุเณหิ อธิกตรํ วา สทิสํ วา น ลเภยฺย เจฯ **เอกจริย**นฺติ เอเตสุ หิ เสยฺยํ ลภมาโน สีลาทีหิ วฑฺฒติ, สทิสํ ลภมาโน น ปริหายติ, หีเนน ปน สทฺธึ เอกโต วสโนฺต เอกโต สํโภคปริโภคํ กโรโนฺต สีลาทีหิ ปริหายติฯ เตน วุตฺตํ – ‘‘เอวรูโป ปุคฺคโล น เสวิตโพฺพ น ภชิตโพฺพ น ปยิรุปาสิตโพฺพ อญฺญตฺร อนุทฺทยา อญฺญตฺร อนุกมฺปา’’ติ (ปุ. ป. ๑๒๑; อ. นิ. ๓.๒๖)ฯ ตสฺมา สเจ การุญฺญํ ปฏิจฺจ ‘‘อยํ มํ นิสฺสาย สีลาทีหิ วฑฺฒิสฺสตี’’ติ ตมฺหา ปุคฺคลา กิญฺจิ อปจฺจาสีสโนฺต ตํ สงฺคณฺหิตุํ สโกฺกติ, อิเจฺจตํ กุสลํ ฯ โน เจ สโกฺกติ, **เอกจริยํ ทฬฺหํ กยิรา** เอกีภาวเมว ถิรํ กตฺวา สพฺพอิริยาปเถสุ เอกโกว วิหเรยฺยฯ กึ การณา? **นตฺถิ พาเล สหายตา**ติ สหายตา นาม จูฬสีลํ มชฺฌิมสีลํ มหาสีลํ ทส กถาวตฺถูนิ เตรส ธุตงฺคคุณา วิปสฺสนาคุณา จตฺตาโร มคฺคา จตฺตาริ ผลานิ ติโสฺส วิชฺชา ฉ อภิญฺญาฯ อยํ สหายตาคุโณ พาลํ นิสฺสาย นตฺถีติฯ

เทสนาวสาเน อาคนฺตุโก ภิกฺขุ โสตาปตฺติผลํ ปโตฺต, อเญฺญปิ พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสุ, เทสนา มหาชนสฺส สาตฺถิกา อโหสีติฯ

มหากสฺสปเตฺถรสทฺธิวิหาริกวตฺถุ ทุติยํฯ

๓. อานนฺทเสฏฺฐิวตฺถุ

ปุตฺตา มตฺถีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา สาวตฺถิยํ วิหรโนฺต อานนฺทเสฏฺฐึ อารพฺภ กเถสิฯ

สาวตฺถิยํ กิร อานนฺทเสฏฺฐิ นาม จตฺตาลีสโกฏิวิภโว มหามจฺฉรี อโหสิฯ โส อนฺวฑฺฒมาสํ ญาตเก สนฺนิปาเตตฺวา ปุตฺตํ มูลสิริํ นาม ตีสุ เวลาสุ เอวํ โอวทติ – ‘‘อิทํ จตฺตาลีสโกฏิธนํ ‘พหู’’’ติ มา สญฺญํ กริ, วิชฺชมานํ ธนํ น ทาตพฺพํ, นวํ ธนํ อุปฺปาเทตพฺพํฯ เอเกกมฺปิ หิ กหาปณํ วยํ กโรนฺตสฺส ปน ขียเตวฯ ตสฺมา –

‘‘อญฺชนานํ ขยํ ทิสฺวา, อุปจิกานญฺจ อาจยํ;
มธูนญฺจ สมาหารํ, ปณฺฑิโต ฆรมาวเส’’ติฯ

โส อปเรน สมเยน อตฺตโน ปญฺจ มหานิธิโย ปุตฺตสฺส อนาจิกฺขิตฺวา ธนนิสฺสิโต มเจฺฉรมลมลิโน กาลํ กตฺวา ตเสฺสว นครสฺส เอกสฺมึ ทฺวารคามเก จณฺฑาลานํ กุลสหสฺสํ ปฏิวสติฯ ตเตฺถกิสฺสา จณฺฑาลิยา กุจฺฉิสฺมึ ปฏิสนฺธึ คณฺหิฯ ราชา ตสฺส กาลกิริยํ สุตฺวา ปุตฺตมสฺส มูลสิริํ

ปโกฺกสาเปตฺวา เสฏฺฐิฏฺฐาเน ฐเปสิฯ ตมฺปิ จณฺฑาลกุลสหสฺสํ เอกโตว ภติยา กมฺมํ กตฺวา ชีวมานํ ตสฺส ปฏิสนฺธิคฺคหณโต ปฏฺฐาย เนว ภตึ ลภติ, น ยาปนมตฺตโต ปรํ ภตฺตปิณฺฑมฺปิฯ เต ‘‘มยํ เอตรหิ กมฺมํ กโรนฺตาปิ ปิณฺฑภตฺตมฺปิ น ลภาม, อมฺหากํ อนฺตเร กาฬกณฺณิยา ภวิตพฺพ’’นฺติ เทฺว โกฏฺฐาสา หุตฺวา ยาว ตสฺส มาตาปิตโร วิสุํ โหนฺติ, ตาว วิภชิตฺวา ‘‘อิมสฺมึ กุเล กาฬกณฺณี อุปฺปนฺนา’’ติ ตสฺส มาตรํ นีหรึสุฯ

สาปิ ยาวสฺสา โส กุจฺฉิคโต, ตาว ยาปนมตฺตมฺปิ กิเจฺฉน ลภิตฺวา ปุตฺตํ วิชายิฯ ตสฺส หตฺถา จ ปาทา จ อกฺขีนิ จ กณฺณา จ นาสา จ มุขญฺจ ยถาฐาเน น อเหสุํฯ โส เอวรูเปน องฺคเวกเลฺลน สมนฺนาคโต ปํสุปิสาจโก วิย อติวิรูโป อโหสิฯ เอวํ สเนฺตปิ ตํ มาตา น ปริจฺจชิฯ กุจฺฉิยํ วสิตปุตฺตสฺมิญฺหิ สิเนโห พลวา โหติฯ สา ตํ กิเจฺฉน โปสยมานา ตํ อาทาย คตทิวเส กิญฺจิ อลภิตฺวา เคเห กตฺวา สยเมว คตทิวเส ภตึ ลภติฯ อถ นํ ปิณฺฑาย จริตฺวา ชีวิตุํ สมตฺถกาเล สา กปาลกํ หเตฺถ ฐเปตฺวา, ‘‘ตาต , มยํ ตํ นิสฺสาย มหาทุกฺขํ ปตฺตา, อิทานิ น สโกฺกมิ ตํ โปเสตุํ, อิมสฺมึ นคเร กปณทฺธิกาทีนํ ปฏิยตฺตภตฺตานิ อตฺถิ, ตตฺถ ภิกฺขาย จริตฺวา ชีวาหี’’ติ ตํ วิสฺสเชฺชสิฯ โส ฆรปฏิปาฏิยา จรโนฺต อานนฺทเสฏฺฐิกาเล นิวุตฺถฏฺฐานํ คนฺตฺวา ชาติสฺสโร หุตฺวา อตฺตโน เคหํ ปาวิสิฯ ตีสุ ปน ทฺวารโกฏฺฐเกสุ น โกจิ สลฺลเกฺขสิฯ จตุเตฺถ ทฺวารโกฏฺฐเก มูลสิริเสฏฺฐิโน ปุตฺตกา ทิสฺวา อุพฺพิคฺคหทยา ปโรทึสุฯ อถ นํ เสฏฺฐิปุริสา ‘‘นิกฺขม กาฬกณฺณี’’ติ โปเถตฺวา นีหริตฺวา สงฺการฏฺฐาเน ขิปึสุฯ สตฺถา อานนฺทเตฺถเรน ปจฺฉาสมเณน ปิณฺฑาย จรโนฺต ตํ ฐานํ ปโตฺต เถรํ โอโลเกตฺวา เตน ปุฏฺโฐ ตํ ปวตฺตึ อาจิกฺขิฯ เถโร มูลสิรึ ปโกฺกสาเปสิฯ อถ มหาชนกาโย สนฺนิปติฯ สตฺถา มูลสิรึ อามเนฺตตฺวา ‘‘ชานาสิ เอต’’นฺติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘น ชานามี’’ติ วุเตฺต, ‘‘ปิตา เต อานนฺทเสฏฺฐี’’ติ วตฺวา อสทฺทหนฺตํ ‘‘อานนฺทเสฏฺฐิ ปุตฺตสฺส เต ปญฺจ มหานิธิโย อาจิกฺขาหี’’ติ อาจิกฺขาเปตฺวา สทฺทหาเปสิฯ โส สตฺถารํ สรณํ อคมาสิฯ ตสฺส ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมํ คาถมาห –

๖๒. ‘‘ปุตฺตา มตฺถิ ธนมฺมตฺถิ, อิติ พาโล วิหญฺญติ;
อตฺตา หิ อตฺตโน นตฺถิ, กุโต ปุตฺตา กุโต ธน’’นฺติฯ

ตสฺสโตฺถ – **ปุตฺตา เม อตฺถิ, ธนํ เม อตฺถิ, อิติ พาโล** ปุตฺตตณฺหาย เจว ธนตณฺหาย จ หญฺญติ **วิหญฺญติ** ทุกฺขยติ, ‘‘ปุตฺตา เม นสฺสึสู’’ติ วิหญฺญติ, ‘‘นสฺสนฺตี’’ติ วิหญฺญติ, ‘‘นสฺสิสฺสนฺตี’’ติ วิหญฺญติฯ ธเนปิ เอเสว นโยฯ อิติ ฉหากาเรหิ วิหญฺญติฯ ‘‘ปุเตฺต โปเสสฺสามี’’ติ รตฺติญฺจ ทิวา จ ถลชลปถาทีสุ นานปฺปการโต วายมโนฺตปิ วิหญฺญติ, ‘‘ธนํ อุปฺปาเทสฺสามี’’ติ กสิวาณิชฺชาทีนิ กโรโนฺตปิ วิหญฺญเตวฯ เอวํ วิหญฺญสฺส จ **อตฺตา หิ อตฺตโน นตฺถิ** เตน วิฆาเตน ทุกฺขิตํ อตฺตานํ สุขิตํ กาตุํ อสโกฺกนฺตสฺส ปวตฺติยมฺปิสฺส อตฺตา หิ อตฺตโน นตฺถิ, มรณมเญฺจ นิปนฺนสฺส มารณนฺติกาหิ เวทนาหิ อคฺคิชาลาหิ วิย ปริฑยฺหมานสฺส ฉิชฺชมาเนสุ สนฺธิพนฺธเนสุ, ภิชฺชมาเนสุ อฏฺฐิสงฺฆาเฏสุ นิมีเลตฺวา ปรโลกํ อุมฺมีเลตฺวา อิธโลกํ ปสฺสนฺตสฺสาปิ ทิวเส ทิวเส ทฺวิกฺขตฺตุํ นฺหาเปตฺวา ติกฺขตฺตุํ โภเชตฺวา คนฺธมาลาทีหิ อลงฺกริตฺวา ยาวชีวํ โปสิโตปิ สหายภาเวน ทุกฺขปริตฺตาณํ กาตุํ อสมตฺถตาย อตฺตา หิ อตฺตโน นตฺถิฯ **กุโต ปุตฺตา กุโต ธนํ** ปุตฺตา วา ธนํ วา ตสฺมึ สมเย กิเมว กริสฺสนฺติ, อานนฺทเสฏฺฐิโนปิ กสฺสจิ กิญฺจิ อทตฺวา ปุตฺตสฺสตฺถาย ธนํ สณฺฐเปตฺวา ปุเพฺพ วา มรณมเญฺจ นิปนฺนสฺส, อิทานิ วา อิมํ ทุกฺขํ ปตฺตสฺส กุโต ปุตฺตา กุโต ธนํฯ ปุตฺตา วา ธนํ วา ตสฺมึ สมเย กึ ทุกฺขํ หรึสุ, กึ วา สุขํ อุปฺปาทยึสูติฯ

เทสนาวสาเน จตุราสีติยา ปาณสหสฺสานํ ธมฺมาภิสมโย อโหสิฯ เทสนา มหาชนสฺส สาตฺถิกา อโหสีติฯ

อานนฺทเสฏฺฐิวตฺถุ ตติยํฯ

๔. คณฺฐิเภทกโจรวตฺถุ

โย พาโลติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต คณฺฐิเภทกโจเร อารพฺภ กเถสิฯ

เต กิร เทฺว สหายกา ธมฺมสฺสวนตฺถาย คจฺฉนฺเตน มหาชเนน สทฺธึ เชตวนํ คนฺตฺวา เอโก ธมฺมกถํ อโสฺสสิ, เอโก อตฺตโน คยฺหูปคํ โอโลเกสิฯ เตสุ เอโก ธมฺมํ สุณมาโน โสตาปตฺติผลํ ปาปุณิ, อิตโร เอกสฺส ทุสฺสเนฺต พทฺธํ ปญฺจมาสกมตฺตํ ลภิฯ ตสฺส ตํ เคเห ปากภตฺตํ ชาตํ, อิตรสฺส เคเห น ปจฺจติฯ อถ นํ สหายกโจโร อตฺตโน ภริยาย สทฺธึ อุปฺปณฺฑยมาโน ‘‘ตฺวํ อติปณฺฑิตตาย อตฺตโน เคเห ปากภตฺตมูลมฺปิ น นิปฺผาเทสี’’ติ อาหฯ อิตโร ปน ‘‘พาลภาเวเนว วตายํ อตฺตโน ปณฺฑิตภาวํ มญฺญตี’’ติ ตํ ปวตฺตึ สตฺถุ อาโรเจตุํ ญาตีหิ สทฺธึ เชตวนํ คนฺตฺวา อาโรเจสิฯ สตฺถา ตสฺส ธมฺมํ เทเสนฺโต อิมํ คาถมาห –

๖๓. ‘‘โย พาโล มญฺญติ พาลฺยํ, ปณฺฑิโต วาปิ เตน โส;
พาโล จ ปณฺฑิตมานี, ส เว ‘พาโล’ติ วุจฺจตี’’ติฯ

ตตฺถ **โย พาโล**ติ โย อนฺธพาโล อปณฺฑิโต สมาโน ‘‘พาโล อห’’นฺติ อตฺตโน พาลฺยํ พาลภาวํ มญฺญติ ชานาติฯ **เตน โส**ติ เตน การเณน โส ปุคฺคโล **ปณฺฑิโต วาปิ** โหติ ปณฺฑิตสทิโส วาฯ โส หิ ‘‘พาโล อห’’นฺติ ชานมาโน อญฺญํ ปณฺฑิตํ อุปสงฺกมนฺโต ปยิรุปาสนฺโต เตน ปณฺฑิตภาวตฺถาย โอวทิยมาโน อนุสาสิยมาโน ตํ โอวาทํ คณฺหิตฺวา ปณฺฑิโต วา โหติ ปณฺฑิตตโร วาฯ **ส เว พาโล**ติ โย จ พาโล สมาโน ‘‘โก อโญฺญ มยา สทิโส พหุสฺสุโต วา ธมฺมกถิโก วา วินยธโร วา ธุตงฺคธโร วา อตฺถี’’ติ เอวํ ปณฺฑิตมานี โหติฯ โส อญฺญํ ปณฺฑิตํ อนุปสงฺกมนฺโต อปยิรุปาสนฺโต เนว ปริยตฺตึ อุคฺคณฺหาติ, น ปฏิปตฺตึ ปูเรติ, เอกนฺตพาลภาวเมว ปาปุณาติฯ โส คณฺฐิเภทกโจโร วิยฯ เตน วุตฺตํ ‘‘ส เว ‘พาโล’ติ วุจฺจตี’’ติฯ

เทสนาปริโยสาเน อิตรสฺส ญาตเกหิ สทฺธึ มหาชโน โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณีติฯ

คณฺฐิเภทกโจรวตฺถุ จตุตฺถํฯ

๕. อุทายิเตฺถรวตฺถุ

ยาวชีวมฺปิ เจ พาโลติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อุทายิเตฺถรํ อารพฺภ กเถสิฯ

โส กิร มหาเถเรสุ ปฏิกฺกเนฺตสุ ธมฺมสภํ คนฺตฺวา ธมฺมาสเน นิสีทิฯ อถ นํ เอกทิวสํ อาคนฺตุกา ภิกฺขู ทิสฺวา ‘‘อยํ พหุสฺสุโต มหาเถโร ภวิสฺสตี’’ติ มญฺญมานา ขนฺธาทิปฏิสํยุตฺตํ ปญฺหํ ปุจฺฉิตฺวา กิญฺจิ อชานมานํ ‘‘โก เอโส, พุทฺเธหิ สทฺธึ เอกวิหาเร วสมาโน ขนฺธธาตุอายตนมตฺตมฺปิ น ชานาตี’’ติ ครหิตฺวา ตํ ปวตฺตึ ตถาคตสฺส อาโรเจสุํฯ สตฺถา เตสํ ธมฺมํ เทเสนฺโต อิมํ คาถมาห –

๖๔. ‘‘ยาวชีวมฺปิ เจ พาโล, ปณฺฑิตํ ปยิรุปาสติ;
น โส ธมฺมํ วิชานาติ, ทพฺพี สูปรสํ ยถา’’ติฯ

ตสฺสตฺโถ – **พาโล** นาเมส ยาวชีวมฺปิ ปณฺฑิตํ อุปสงฺกมนฺโต ปยิรุปาสนฺโต ‘‘อิทํ พุทฺธวจนํ, เอตฺตกํ พุทฺธวจน’’นฺติ เอวํ ปริยตฺติธมฺมํ วา ‘‘อยํ จาโร, อยํ วิหาโร, อยํ อาจาโร, อยํ โคจโร, อิทํ สาวชฺชํ, อิทํ อนวชฺชํ, อิทํ เสวิตพฺพํ, อิทํ น เสวิตพฺพํ, อิทํ ปฏิวิชฺฌิตพฺพํ, อิทํ สจฺฉิกาตพฺพ’’นฺติ เอวํ ปฏิปตฺติปฏิเวธธมฺมํ วา น ชานาติฯ ยถา กึ? **ทพฺพี สูปรสํ ยถา**ติฯ ยถา หิ ทพฺพี ยาว ปริกฺขยา นานปฺปการาย สูปวิกติยา สมฺปริวตฺตมานาปิ ‘‘อิทํ โลณิกํ, อิทํ อโลณิกํ, อิทํ ติตฺตกํ, อิทํ ขาริกํ, อิทํ กฏุกํ, อิทํ อมฺพิลํ, อิทํ อนมฺพิลํ, อิทํ กสาว’’นฺติ สูปรสํ น ชานาติ, เอวเมว พาโล ยาวชีวมฺปิ ปณฺฑิตํ ปยิรุปาสมาโน วุตฺตปฺปการํ ธมฺมํ น ชานาตีติฯ

เทสนาวสาเน อาคนฺตุกา ภิกฺขู อาสเวหิ จิตฺตานิ วิมุจฺจึสูติฯ

อุทายิเตฺถรวตฺถุ ปญฺจมํฯ

๖. ตึสมตฺตปาเวยฺยกภิกฺขุวตฺถุ

มุหุตฺตมปิ เจ วิญฺญูติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ตึสมตฺเต ปาเวยฺยเก ภิกฺขู อารพฺภ กเถสิฯ

เตสญฺหิ ภควา อิตฺถึ ปริเยสนฺตานํ กปฺปาสิกวนสณฺเฑ ปฐมํ ธมฺมํ เทเสสิฯ ตทา เต สเพฺพว เอหิภิกฺขุภาวํ ปตฺวา อิทฺธิมยปตฺตจีวรธรา หุตฺวา เตรส ธุตงฺคานิ สมาทาย วตฺตมานา ปุนปิ ทีฆสฺส อทฺธุโน อจฺจเยน สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา **อนมตคฺคธมฺมเทสนํ** สุตฺวา ตสฺมึเยว อาสเน อรหตฺตํ ปาปุณิํสุฯ ภิกฺขู ‘‘อโห วติเมหิ ภิกฺขูหิ ขิปฺปเมว ธโมฺม วิญฺญาโต’’ติ ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํฯ สตฺถา ตํ สุตฺวา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปิ อิเม ตึสมตฺตา สหายกา ธุตฺตา หุตฺวา **ตุณฺฑิลชาตเก** (ชา. ๑.๖.๘๘ อาทโย) มหาตุณฺฑิลสฺส ธมฺมเทสนํ สุตฺวาปิ ขิปฺปเมว ธมฺมํ วิญฺญาย ปญฺจ สีลานิ สมาทิยิํสุ, เต เตเนว อุปนิสฺสเยน เอตรหิ นิสินฺนาสเนเยว อรหตฺตํ ปตฺตา’’ติ วตฺวา ธมฺมํ เทเสนฺโต อิมํ คาถมาห –

๖๕. ‘‘มุหุตฺตมปิ เจ วิญฺญู, ปณฺฑิตํ ปยิรุปาสติ;
ขิปฺปํ ธมฺมํ วิชานาติ, ชิวฺหา สูปรสํ ยถา’’ติฯ

ตสฺสตฺโถ – **วิญฺญู** ปณฺฑิตปุริโส **มุหุตฺตมปิ เจ** อญฺญํ **ปณฺฑิตํ ปยิรุปาสติ,** โส ตสฺส สนฺติเก อุคฺคณฺหนฺโต ปริปุจฺฉนฺโต **ขิปฺป**เมว ปริยตฺติธมฺมํ **วิชานาติ**ฯ ตโต กมฺมฏฺฐานํ กถาเปตฺวา ปฏิปตฺติยํ ฆเฏนฺโต วายมนฺโต ยถา นาม อนุปหตชิวฺหาปสาโท ปุริโส รสวิชานนตฺถํ ชิวฺหเคฺค ฐเปตฺวา เอว โลณิกาทิเภทํ รสํ วิชานาติ, เอวํ ปณฺฑิโต ขิปฺปเมว โลกุตฺตรธมฺมมฺปิ วิชานาตีติฯ

เทสนาวสาเน พหู ภิกฺขู อรหตฺตํ ปาปุณิํสูติฯ

ตึสมตฺตปาเวยฺยกภิกฺขุวตฺถุ ฉฏฺฐํฯ

๗. สุปฺปพุทฺธกุฏฺฐิวตฺถุ

จรนฺติ พาลา ทุเมฺมธาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรนฺโต สุปฺปพุทฺธกุฏฺฐึ อารพฺภ กเถสิฯ สุปฺปพุทฺธกุฏฺฐิวตฺถุ **อุทาเน** (อุทา. ๔๓) อาคตเมวฯ

ตทา หิ สุปฺปพุทฺธกุฏฺฐิ ปริสปริยนฺเต นิสิโนฺน ภควโต ธมฺมเทสนํ สุตฺวา โสตาปตฺติผลํ ปตฺวา อตฺตนา ปฏิลทฺธคุณํ สตฺถุ อาโรเจตุกาโม ปริสมชฺฌํ โอคาหิตุํ อวิสหโนฺต มหาชนสฺส สตฺถารํ วนฺทิตฺวา อนุคนฺตฺวา นิวตฺตนกาเล วิหารํ อคมาสิฯ ตสฺมึ ขเณ สโกฺก เทวราชา ‘‘อยํ สุปฺปพุทฺธกุฏฺฐิ อตฺตโน สตฺถุ สาสเน ปฏิลทฺธคุณํ ปากฏํ กาตุกาโม’’ติ ญตฺวา ‘‘วีมํสิสฺสามิ น’’นฺติ คนฺตฺวา อากาเส ฐิโตว เอตทโวจ – ‘‘สุปฺปพุทฺธ, ตฺวํ มนุสฺสทลิทฺโท มนุสฺสวราโก, อหํ เต อปริยนฺตํ ธนํ ทสฺสามิ, ‘พุโทฺธ น พุโทฺธ, ธโมฺม น ธโมฺม, สโงฺฆ น สโงฺฆ, อลํ เม พุเทฺธน, อลํ เม ธเมฺมน, อลํ เม สเงฺฆนา’ติ วเทหี’’ติฯ อถ นํ โส อาห – ‘‘โกสิ ตฺว’’นฺติ? ‘‘อหํ สโกฺก’’ติฯ อนฺธพาล, อหิริก ตฺวํ มยา สทฺธึ กเถตุํ น ยุตฺตรูโป, ตฺวํ มํ ‘‘ทุคฺคโต ทลิทฺโท กปโณ’’ติ วเทสิ, เนวาหํ ทุคฺคโต, น ทลิทฺโท, สุขปฺปโตฺต อหมสฺมิ มหทฺธโน –

> ‘‘สทฺธาธนํ สีลธนํ, หิรี โอตฺตปฺปิยํ ธนํ;
> สุตธนญฺจ จาโค จ, ปญฺญา เว สตฺตมํ ธนํฯ
>
> ‘‘ยสฺส เอเต ธนา อตฺถิ, อิตฺถิยา ปุริสสฺส วา;
> ‘อทลิทฺโท’ติ ตํ อาหุ, อโมฆํ ตสฺส ชีวิต’’นฺติฯ (อ. นิ. ๗.๕-๖) –

อิมานิ เม สตฺตวิธอริยธนานิ สนฺติ, เยสญฺหิ อิมานิ สตฺต ธนานิ สนฺติ, น เต พุเทฺธหิ วา ปเจฺจกพุเทฺธหิ วา ‘‘ทลิทฺทา’’ติ วุจฺจนฺตีติฯ สโกฺก ตสฺส กถํ สุตฺวา ตํ อนฺตรามเคฺค โอหาย สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา สพฺพํ ตํ วจนปฏิวจนํ อาโรเจสิฯ อถ นํ ภควา อาห – ‘‘น โข, สกฺก, สกฺกา ตาทิสานํ สเตนปิ สหเสฺสนปิ สุปฺปพุทฺธกุฏฺฐึ ‘พุโทฺธ น พุโทฺธ’ติ วา, ‘ธโมฺม น ธโมฺม’ติ วา, ‘สโงฺฆ น สโงฺฆ’ติ วา กถาเปตุ’’นฺติฯ สุปฺปพุโทฺธปิ โข กุฏฺฐิ สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา สตฺถารา กตปฏิสนฺถาโร สโมฺมทมาโน อตฺตนา ปฏิลทฺธคุณํ อาโรเจตฺวา วุฏฺฐายาสนา ปกฺกามิฯ อถ นํ อจิรปกฺกนฺตํ คาวี ตรุณวจฺฉา ชีวิตา โวโรเปสิฯ

สา กิร เอกา ยกฺขินี ปุกฺกุสาติกุลปุตฺตํ, พาหิยํ ทารุจีริยํ, ตมฺพทาฐิกโจรฆาตกํ, สุปฺปพุทฺธกุฏฺฐินฺติ อิเมสํ จตุนฺนํ ชนานํ อเนกสเต อตฺตภาเว คาวี หุตฺวา ชีวิตา โวโรเปสิฯ เต กิร อตีเต จตฺตาโร เสฏฺฐิปุตฺตา หุตฺวา เอกํ นครโสภินึ คณิกํ อุยฺยานํ เนตฺวา ทิวสํ สมฺปตฺตึ อนุภวิตฺวา สายนฺหสมเย เอวํ สมฺมนฺตยึสุ – ‘‘อิมสฺมึ ฐาเน อโญฺญ นตฺถิ, อิมิสฺสา อเมฺหหิ ทินฺนํ กหาปณสหสฺสญฺจ สพฺพญฺจ ปสาธนภณฺฑํ คเหตฺวา อิมํ มาเรตฺวา คจฺฉามา’’ติฯ สา เตสํ กถํ สุตฺวา ‘‘อิเม นิลฺลชฺชา, มยา สทฺธึ อภิรมิตฺวา อิทานิ มํ มาเรตุกามา, ชานิสฺสามิ เนสํ กตฺตพฺพยุตฺตก’’นฺติ เตหิ มาริยมานา ‘‘อหํ ยกฺขินี หุตฺวา ยถา มํ เอเต มาเรนฺติ, เอวเมว เต มาเรตุํ สมตฺถา ภเวยฺย’’นฺติ ปตฺถนํ อกาสิฯ ตสฺส นิสฺสเนฺทน อิเม มาเรสิฯ สมฺพหุลา ภิกฺขู ตสฺส กาลกิริยํ ภควโต อาโรเจตฺวา ‘‘ตสฺส กา คติ, เกน จ การเณน กุฏฺฐิภาวํ ปโตฺต’’ติ ปุจฺฉึสุฯ สตฺถา โสตาปตฺติผลํ ปตฺวา ตสฺส ตาวตึสภวเน อุปฺปนฺนภาวญฺจ ตครสิขิปเจฺจกพุทฺธํ ทิสฺวา นิฏฺฐุภิตฺวา อปสพฺยํ กตฺวา ทีฆรตฺตํ นิรเย ปจฺจิตฺวา วิปากาวเสเสน อิทานิ กุฏฺฐิภาวปฺปตฺติญฺจ พฺยากริตฺวา, ‘‘ภิกฺขเว, อิเม สตฺตา อตฺตนาว อตฺตโน กฏุกวิปากกมฺมํ กโรนฺตา วิจรนฺตี’’ติ วตฺวา อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา อุตฺตริ ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมํ คาถมาห –

> **๖๖.** ‘‘จรนฺติ พาลา ทุเมฺมธา, อมิเตฺตเนว อตฺตนา;
> กโรนฺตา ปาปกํ กมฺมํ, ยํ โหติ กฏุกปฺผล’’นฺติฯ

ตตฺถ **จรนฺตี**ติ จตูหิ อิริยาปเถหิ อกุสลเมว กโรนฺตา วิจรนฺติฯ **พาลา**ติ อิธโลกตฺถญฺจ ปรโลกตฺถญฺจ อชานนฺตา อิธ พาลา นามฯ **ทุเมฺมธา**ติ ทุปฺปญฺญาฯ **อมิเตฺตเนว อตฺตนา**ติ อตฺตนา อมิตฺตภูเตน วิย เวรินา หุตฺวาฯ **กฏุกปฺผล**นฺติ ติขิณผลํ ทุกฺขผลนฺติฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสูติฯ

สุปฺปพุทฺธกุฏฺฐิวตฺถุ สตฺตมํฯ

๘. กสฺสกวตฺถุ

น ตํ กมฺมํ กตํ สาธูติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ กสฺสกํ อารพฺภ กเถสิฯ

โส กิร สาวตฺถิโต อวิทูเร เอกํ เขตฺตํ กสติฯ โจรา อุทกนิทฺธมเนน นครํ ปวิสิตฺวา เอกสฺมิํ อฑฺฒกุเล อุมงฺคํ ภินฺทิตฺวา พหุํ หิรญฺญสุวณฺณํ คเหตฺวา อุทกนิทฺธมเนเนว นิกฺขมิํสุฯ เอโก โจโร เต วเญฺจตฺวา เอกํ สหสฺสตฺถวิกํ โอวฏฺฏิกาย กตฺวา ตํ เขตฺตํ คนฺตฺวา เตหิ สทฺธิํ ภณฺฑํ ภาเชตฺวา อาทาย คจฺฉโนฺต โอวฏฺฏิกโต ปตมานํ สหสฺสตฺถวิกํ น สลฺลเกฺขสิฯ ตํ ทิวสํ สตฺถา ปจฺจูสสมเย โลกํ โวโลเกโนฺต ตํ กสฺสกํ อตฺตโน ญาณชาลสฺส อโนฺตปวิฏฺฐํ ทิสฺวา ‘‘กิํ นุ โข ภวิสฺสตี’’ติ อุปธารยมาโน อิทํ อทฺทส – ‘‘อยํ กสฺสโก ปาโตว กสิตุํ คมิสฺสติ, ภณฺฑสามิกา โจรานํ อนุปทํ คนฺตฺวา โอวฏฺฏิกโต ปตมานํ สหสฺสตฺถวิกํ ทิสฺวา เอตํ คณฺหิสฺสนฺติ, มํ ฐเปตฺวา ตสฺส อโญฺญ สกฺขี นาม น ภวิสฺสติ, โสตาปตฺติมคฺคสฺส อุปนิสฺสโยปิสฺส อตฺถิ, ตตฺถ มยา คนฺตุํ วฏฺฏตี’’ติฯ โสปิ กสฺสโก ปาโตว กสิตุํ คโตฯ สตฺถา อานนฺทเตฺถเรน ปจฺฉาสมเณน ตตฺถ อคมาสิฯ กสฺสโก สตฺถารํ ทิสฺวา คนฺตฺวา ภควนฺตํ วนฺทิตฺวา ปุน กสิตุํ อารภิฯ สตฺถา เตน สทฺธิํ กิญฺจิ อวตฺวาว สหสฺสตฺถวิกาย ปติตฏฺฐานํ คนฺตฺวา ตํ ทิสฺวา อานนฺทเตฺถรํ อาห – ‘‘ปสฺส, อานนฺท, อาสีวิโส’’ติฯ ‘‘ปสฺสามิ, ภเนฺต, โฆรวิโส’’ติฯ

กสฺสโก ตํ กถํ สุตฺวา ‘‘มม เวลาย วา อเวลาย วา วิจรณฏฺฐานเมตํ, อาสีวิโส กิเรตฺถ อตฺถี’’ติ จิเนฺตตฺวา สตฺถริ เอตฺตกํ วตฺวา ปกฺกเนฺต ‘‘มาเรสฺสามิ น’’นฺติ ปโตทลฏฺฐิํ อาทาย คโต สหสฺสภณฺฑิกํ ทิสฺวา ‘‘อิมํ สนฺธาย สตฺถารา กถิตํ ภวิสฺสตี’’ติ ตํ อาทาย นิวโตฺต, อพฺยตฺตตาย เอกมเนฺต ฐเปตฺวา ปํสุนา ปฏิจฺฉาเทตฺวา ปุน กสิตุํ อารภิฯ มนุสฺสา จ วิภาตาย รตฺติยา เคเห โจเรหิ กตกมฺมํ ทิสฺวา ปทานุปทํ คจฺฉนฺตา ตํ เขตฺตํ คนฺตฺวา ตตฺถ โจเรหิ ภณฺฑสฺส ภาชิตฏฺฐานํ ทิสฺวา กสฺสกสฺส ปทวลญฺชํ อทฺทสํสุฯ เต ตสฺส ปทานุสาเรน คนฺตฺวา ถวิกาย ฐปิตฏฺฐานํ ทิสฺวา ปํสุํ วิยูหิตฺวา ถวิกํ อาทาย ‘‘ตฺวํ เคหํ วิลุมฺปิตฺวา เขตฺตํ กสมาโน วิย วิจรสี’’ติ ตเชฺชตฺวา โปเถตฺวา เนตฺวา รโญฺญ ทสฺสยิํสุฯ ราชา ตํ ปวตฺติํ สุตฺวา ตสฺส วธํ อาณาเปสิฯ ราชปุริสา ตํ ปจฺฉาพาหํ พนฺธิตฺวา กสาหิ ตาเฬนฺตา อาฆาตนํ นยิํสุฯ โส กสาหิ ตาฬิยมาโน อญฺญํ กิญฺจิ อวตฺวา ‘‘ปสฺสานนฺท, อาสีวิโสติ, ปสฺสามิ ภควา โฆรวิโส’’ติ วทโนฺต คจฺฉติฯ อถ นํ ราชปุริสา ‘‘ตฺวํ สตฺถุ เจว อานนฺทเตฺถรสฺส จ กถํ กเถสิ, กิํ นาเมต’’นฺติ ปุจฺฉิตฺวา – ‘‘ราชานํ ทฏฺฐุํ ลภมาโน กเถสฺสามี’’ติ วุเตฺต รโญฺญ สนฺติกํ เนตฺวา รโญฺญ ตํ ปวตฺติํ กถยิํสุฯ อถ นํ ราชา ‘‘กสฺมา เอวํ กเถสี’’ติ ปุจฺฉิฯ โส ‘‘นาหํ, เทว, โจโร’’ติ วตฺวา กสนตฺถาย นิกฺขนฺตกาลโต ปฏฺฐาย สพฺพํ ตํ ปวตฺติํ รโญฺญ อาจิกฺขิฯ ราชา ตสฺส กถํ สุตฺวา ‘‘อยํ ภเณ โลเก อคฺคปุคฺคลํ สตฺถารํ สกฺขิํ อปทิสติ, น ยุตฺตํ เอตสฺส โทสํ อาโรเปตุํ, อหเมตฺถ กตฺตพฺพํ ชานิสฺสามี’’ติ ตํ อาทาย สายนฺหสมเย สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา สตฺถารํ ปุจฺฉิ – ‘‘ภควา กจฺจิ ตุเมฺห อานนฺทเตฺถเรน สทฺธิํ เอตสฺส กสฺสกสฺส กสนฏฺฐานํ คตา’’ติ? ‘‘อาม, มหาราชา’’ติฯ ‘‘กิํ

โว ตตฺถ ทิฏฺฐ''นฺติ? ''สหสฺสตฺถวิกา, มหาราชา''ติฯ ''ทิสฺวา กึ อโวจุตฺถา''ติ? ''อิทํ นาม, มหาราชา''ติฯ ''ภเนฺต, สจายํ ปุริโส ตุมฺหาทิสํ อปทิสํ นากริสฺส, น ชีวิตํ อลภิสฺส, ตุเมฺหหิ ปน กถิตกถํ กเถตฺวา เตน ชีวิตํ ลทฺธ''นฺติฯ ตํ สุตฺวา สตฺถา ''อาม, มหาราช, อหมฺปิ เอตฺตก เมว วตฺวา คโต, ปณฺฑิเตน นาม ยํ กมฺมํ กตฺวา ปจฺฉานุตปฺปํ โหติ, ตํ น กตฺตพฺพ''นฺติ วตฺวา อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมํ คาถมาห –

๖๗. ''น ตํ กมฺมํ กตํ สาธุ, ยํ กตฺวา อนุตปฺปติ;
ยสฺส อสฺสุมุโข โรทํ, วิปากํ ปฏิเสวตี''ติฯ

ตตฺถ **น ตํ กมฺม**นฺติ ยํ นิรยาทีสุ นิพฺพตฺตนสมตฺถํ ทุกฺขุทฺรยํ กมฺมํ กตฺวา อนุสฺสรโนฺต อนุสฺสริตานุสฺสริตกฺขเณ อนุตปฺปติ อนุโสจติ, ตํ กตํ **น สาธุ** น สุนฺทรํ นิรตฺถกํฯ **ยสฺส อสฺสุมุโข**ติ ยสฺส อสฺสูหิ ตินฺตมุโข โรทโนฺต วิปากํ อนุโภตีติฯ

เทสนาวสาเน กสฺสโก อุปาสโก โสตาปตฺติผลํ ปโตฺต, สมฺปตฺตภิกฺขูปิ โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสูติฯ

กสฺสกวตฺถุ อฏฺฐมํฯ

๙. สุมนมาลาการวตฺถุ

ตญฺจ กมฺมํ กตํ สาธูติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรโนฺต สุมนํ นาม มาลาการํ อารพฺภ กเถสิฯ

โส กิร เทวสิกํ พิมฺพิสารราชานํ ปาโตว อฏฺฐหิ สุมนปุปฺผนาฬีหิ อุปฏฺฐหโนฺต อฏฺฐ กหาปเณ ลภติฯ อเถกทิวสํ ตสฺมิํ ปุปฺผานิ คเหตฺวา นครํ ปวิฏฺฐมเตฺต ภควา มหาภิกฺขุสงฺฆปริวุโต ฉพฺพณฺณรํสิโย วิสฺสเชฺชตฺวา มหตา พุทฺธานุภาเวน มหติยา พุทฺธลีฬาย นครํ ปิณฺฑาย ปาวิสิฯ ภควา หิ เอกทา ฉพฺพณฺณรํสิโย จีวเรน ปฏิจฺฉาเทตฺวา อญฺญตโร ปิณฺฑปาติโก วิย จรติ ติํสโยชนมคฺคํ องฺคุลิมาลสฺส ปจฺจุคฺคมนํ คจฺฉโนฺต วิย, เอกทา ฉพฺพณฺณรํสิโย วิสฺสเชฺชตฺวา กปิลวตฺถุปฺปเวสนาทีสุ วิยฯ ตสฺมิมฺปิ ทิวเส สรีรโต ฉพฺพณฺณรํสิโย วิสฺสเชฺชโนฺต มหเนฺตน พุทฺธานุภาเวน มหติยา พุทฺธลีฬาย ราชคหํ ปาวิสิฯ มาลากาโร ภควโต รตนคฺฆิยสทิสํ อตฺตภาวํ ทิสฺวา ทฺวตฺติํสมหาปุริสลกฺขณอสีตานุพฺยญฺชนสรีรโสภคฺคํ โอโลเกตฺวา ปสนฺนจิโตฺต ''กึ นุ โข สตฺถุ อธิการํ กโรมี''ติ จิเนฺตตฺวา อญฺญํ อปสฺสโนฺต ''อิเมหิ ปุเปฺผหิ ภควนฺตํ ปูเชสฺสามี''ติ จิเนฺตตฺวา ปุน จิเนฺตสิ – ''อิมานิ รโญฺญ นิพทฺธํ อุปฏฺฐานปุปฺผานิ, ราชา อิมานิ อลภโนฺต มํ พนฺธาเปยฺย วา ฆาตาเปยฺย วา รฏฺฐโต วา ปพฺพาเชยฺย, กึ นุ โข กโรมี''ติ? อถสฺส เอตทโหสิ ''ราชา มํ ฆาเตตุ วา พนฺธาเปตุ วา รฏฺฐโต ปพฺพาเชตุ วา, โส หิ มยฺหํ ททมาโนปิ อิมสฺมิํ อตฺตภาเว ชีวิตมตฺตํ ธนํ ทเทยฺย, สตฺถุปูชา ปน เม อเนกาสุ กปฺปโกฏีสุ อลํ หิตาย เจว สุขาย จา''ติ อตฺตโน ชีวิตํ ตถาคตสฺส ปริจฺจชิฯ

โส ''ยาว เม ปสนฺนํ จิตฺตํ น ปติกุฏติ, ตํ ตาวเทว ปูชํ กริสฺสามี''ติ หฏฺฐตุโฏฺฐ อุทคฺคุทโคฺค สตฺถารํ ปูเชสิฯ กถํ? ปฐมํ ตาว เทฺวว ปุปฺผมุฏฺฐิโย ตถาคตสฺส อุปริ ขิปิ, ตา อุปริมตฺถเก วิตานํ หุตฺวา อฏฺฐํสุฯ อปรา เทฺว มุฏฺฐิโย ขิปิ, ตา ทกฺขิณหตฺถปเสฺสน มาลาปฏจฺฉเนฺนน โอตริตฺวา อฏฺฐํสุฯ อปรา เทฺว มุฏฺฐิโย ขิปิ, ตา ปิฏฺฐิปเสฺสน โอตริตฺวา ตเถว อฏฺฐํสุฯ อปรา เทฺว มุฏฺฐิโย ขิปิ, ตา วามหตฺถปเสฺสน โอตริตฺวา ตเถว อฏฺฐํสุฯ เอวํ อฏฺฐ นาฬิโย อฏฺฐ มุฏฺฐิโย

หุตฺวา จตูสุ ฐาเนสุ ตถาคตํ ปริกฺขิปึสุฯ ปุรโต คมนทฺวารมตฺตเมว อโหสิฯ ปุปฺผานํ วณฺฏานิ อ โนฺต อเหสุํ, ปตฺตานิ พหิมุขานิฯ ภควา รชตปตฺตปริกฺขิโตฺต วิย หุตฺวา ปายาสิฯ ปุปฺผานิ อจิตฺ ตกานิปิ สจิตฺตกํ นิสฺสาย สจิตฺตกานิ วิย อภิชฺชิตฺวา อปติตฺวา สตฺถารา สทฺธิํเยว คจฺฉนฺติ, ฐิต ฐิตฏฺฐาเน ติฏฺฐนฺติฯ สตฺถุ สรีรโต สตสหสฺสวิชฺชุลตา วิย รํสิโย นิกฺขมิํสุฯ ปุรโต จ ปจฺฉโต จ ทกฺขิณโต จ วามโต จ สีสมตฺถกโต จ นิรนฺตรํ นิกฺขนฺตรํสีสุ เอกาปิ สมฺมุขสมฺมุขฏฺฐาเนเนว อ ปลายิตฺวา สพฺพาปิ สตฺถารํ ติกฺขตฺตุํ ปทกฺขิณํ กตฺวา ตรุณตาลกฺขนฺธปฺปมาณา หุตฺวา ปุรโต เอว ธาวนฺติฯ สกลนครํ สงฺขุภิฯ อโนฺตนคเร นว โกฏิโย, พหินคเร นว โกฏิโยติ อฏฺฐารสสุ โก ฏีสุ เอโกปิ ปุริโส วา อิตฺถี วา ภิกฺขํ คเหตฺวา อนิกฺขโนฺต นาม นตฺถิฯ มหาชโน สีหนาทํ นท โนฺต เจลุเกฺขปสหสฺสานิ กโรโนฺต สตฺถุ ปุรโตว คจฺฉติฯ สตฺถาปิ มาลาการสฺส คุณํ ปากฏํ กา ตุํ ติคาวุตปฺปมาเณ นคเร เภริจรณมเคฺคเนว อจริฯ มาลาการสฺส สกลสรีรํ ปญฺจวณฺณาย ปีติ ยา ปริปูริฯ

โส โถกเญฺญว ตถาคเตน สทฺธิํ จริตฺวา มโนสิลารเส นิมฺโคฺค วิย พุทฺธรสฺมีนํ อโนฺต ป วิโฏฺฐ สตฺถารํ โถเมตฺวา วนฺทิตฺวา ตุจฺฉปจฺฉิเมว คเหตฺวา เคหํ อคมาสิฯ อถ นํ ภริยา ปุจฺฉิ ‘‘กหํ ปุปฺผานี’’ติ? ‘‘สตฺถา เม ปูชิโต’’ติฯ ‘‘รโญฺญ ทานิ กิํ กริสฺสสี’’ติ? ‘‘ราชา มํ ฆาเตตุ วา รฏฺฐโต วา นีหรตุ, อหํ ชีวิตํ ปริจฺจชิตฺวา สตฺถารํ ปูเชสิํ, สพฺพปุปฺผานิ อฏฺฐ มุฏฺฐิโยว อเหสุํ, เอวรูปา นาม ปูชา ชาตาฯ มหาชโน อุกฺกุฏฺฐิสหสฺสานิ กโรโนฺต สตฺถารา สทฺธิํ จรติ, โย เอส มหาชนสฺส อุกฺกุฏฺฐิสโทฺท, ตสฺมิํ ฐาเน เอโส’’ติฯ อถสฺส ภริยา อนฺธพาลตาย เอวรูเป ปาฏิ หาริเย ปสาทํ นาม อชเนตฺวา ตํ อโกฺกสิตฺวา ปริภาสิตฺวา ‘‘ราชาโน นาม จณฺฑา, สกิํ กุทฺธา หตฺถปาทาทิเจฺฉทเนน พหุมฺปิ อนตฺถํ กโรนฺติ, ตยา กตกเมฺมน มยฺหมฺปิ อนโตฺถ สิยา’’ติ ปุ เตฺต อาทาย ราชกุลํ คนฺตฺวา รญฺญา ปโกฺกสิตฺวา ‘‘กิํ เอต’’นฺติ ปุจฺฉิตา อาห – ‘‘มม สามิโก ตุมฺหากํ อุปฏฺฐานปุเปฺผหิ สตฺถารํ ปูเชตฺวา ตุจฺฉหโตฺถ ฆรํ อาคนฺตฺวา ‘กหํ ปุปฺผานี’ติ มยา ปุโฏฺฐ อิทํ นาม วเทสิ, อหํ ตํ ปริภาสิตฺวา ‘ราชาโน นาม จณฺฑา, สกิํ กุทฺธา หตฺถปาทาทิ เจฺฉทเนน พหุมฺปิ อนตฺถํ กโรนฺติ, ตยา กตกเมฺมน มยฺหมฺปิ อนโตฺถ สิยา’ติ ตํ ฉเฑฺฑตฺวา อิธาคตา, เตน กตํ กมฺมํ สุกตํ วา โหตุ, ทุกฺกฏํ วา, ตเสฺสเวตํ, มยา ตสฺส ฉฑฺฑิตภาวํ ชานาหิ, เทวา’’ติฯ ราชา ปฐมทสฺสเนเนว โสตาปตฺติผลํ ปโตฺต สโทฺธ ปสโนฺน อริยสาวโก จิเนฺตสิ – ‘‘อโห อยํ อิตฺถี อนฺธพาลา, เอวรูเป คุเณ ปสาทํ น อุปฺปาเทสี’’ติฯ โส กุโทฺธ วิย หุตฺวา, ‘‘อมฺม, กิํ วเทสิ, มยฺหํ อุปฏฺฐานปุเปฺผหิ เตน ปูชา กตา’’ติ? ‘‘อาม, เทวา’’ติฯ ‘‘ภทฺทกํ เต กตํ ตํ ฉเฑฺฑนฺติยา, มม ปุเปฺผหิ ปูชาการสฺส อหํ กตฺตพฺพยุตฺตกํ ชานิสฺสามี’’ติ ตํ อุโยฺยเชตฺวา เวเคน สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา สตฺถารา สทฺธิํเยว วิจริฯ

สตฺถา รโญฺญ จิตฺตปฺปสาทํ ญตฺวา เภริจรณวีถิยา นครํ จริตฺวา รโญฺญ ฆรทฺวารํ อคมา สิฯ ราชา ปตฺตํ คเหตฺวา สตฺถารํ เคหํ ปเวเสตุกาโม อโหสิฯ สตฺถา ปน ราชงฺคเณเยว นิสี ทนาการํ ทเสฺสสิ ฯ ราชา ตํ ญตฺวา ‘‘สีฆํ มณฺฑปํ กโรถา’’ติ ตงฺขณเญฺญว มณฺฑปํ การาเป สิฯ นิสีทิ สตฺถา สทฺธิํ ภิกฺขุสเงฺฆนฯ กสฺมา ปน สตฺถา ราชเคหํ น ปาวิสิ?

เอวํ กิรสฺส อโหสิ – ‘‘สจาหํ อโนฺต ปวิสิตฺวา นิสีเทยฺยํ, มหาชโน มํ ทฏฺฐุํ น ลเภยฺย, มาลาการสฺส คุโณ ปากโฏ น ภเวยฺย, ราชงฺคเณ ปน มํ นิสินฺนํ มหาชโน ทฏฺฐุํ ลภิสฺสติ, มาลาการสฺส คุโณ ปากโฏ ภวิสฺสตี’’ติฯ คุณวนฺตานญฺหิ คุณํ พุทฺธา เอว ปากฏํ กาตุํ สโกฺกนฺ ติ, อวเสสชโน คุณวนฺตานํ คุณํ กเถโนฺต มจฺฉรายติฯ จตฺตาโร ปุปฺผปฏา จตุทฺทิสํ อฏฺฐํสุฯ มหาชโน สตฺถารํ ปริวาเรสิฯ ราชา พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ ปณีเตนาหาเรน ปริวิสิฯ สตฺถา ภตฺ ตกิจฺจาวสาเน อนุโมทนํ กตฺวา ปุริมนเยเนว จตูหิ ปุปฺผปเฏหิ ปริกฺขิโตฺต สีหนาทํ นทโนฺต

มหาชเนน ปริวุโต วิหารํ อคมาสิฯ ราชา สตฺถารํ อนุคนฺตฺวา นิวตฺโต มาลาการํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘มม อาหริตปุปฺผหิ กินฺติ กตฺวา สตฺถารํ ปูเชสี’’ติ ปุจฺฉิฯ มาลากาโร ‘‘ราชา มํ ฆาเตตุ วา รฏฺฐโต วา ปพฺพาเชตูติ ชีวิตํ ปริจฺจชิตฺวา ปูเชสึ เทวา’’ติ อาหฯ ราชา ‘‘ตฺวํ มหาปุริโส นามา’’ติ วตฺวา อฏฺฐ หตฺถี จ อเสฺส จ ทาเส จ ทาสิโย จ มหาปสาธนานิ จ อฏฺฐ กหาปณสหสฺสานิ จ ราชกุลโต นีหริตฺวา สพฺพาลงฺการปฺปฏิมณฺฑิตา อฏฺฐ นาริโย จ อฏฺฐ คามวเร จาติ อิทํ สพฺพฏฺฐกํ นาม ทานํ อทาสิฯ

อานนฺทเตฺถโร จิเนฺตสิ – ‘‘อชฺช ปาโตว ปฏฺฐาย สีหนาทสหสฺสานิ เจว เจลุเกฺขปสหสฺสานิ จ ปวตฺตนฺติ, โก นุ โข มาลาการสฺส วิปาโก’’ติ? โส สตฺถารํ ปุจฺฉิฯ อถ นํ สตฺถา อาห – ‘‘อานนฺท, อิมินา มาลากาเรน อปฺปมตฺตกํ กมฺมํ กต’’นฺติ มา สลฺลเกฺขสิ, อยญฺหิ มยฺหํ ชีวิตํ ปริจฺจชิตฺวา ปูชํ อกาสิฯ โส เอวํ มยิ จิตฺตํ ปสาเทตฺวา –

‘‘กปฺปานํ สตสหสฺสํ, ทุคฺคตึ น คมิสฺสติ;
ฐตฺวา เทวมนุเสฺสสุ, ผลํ เอตสฺส กมฺมุโน;
ปจฺฉา ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ, สุมโน นาม ภวิสฺสตี’’ติฯ –

อาหฯ สตฺถุ ปน วิหารํ คนฺตฺวา คนฺธกุฏิปวิสนกาเล ตานิ ปุปฺผานิ ทฺวารโกฏฺฐเก ปตึสุฯ สายนฺหสมเย ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ – ‘‘อโห อจฺฉริยํ มาลาการสฺส กมฺมํ, ธรมานกพุทฺธสฺส ชีวิตํ ปริจฺจชิตฺวา ปุปฺผปูชํ กตฺวา ตงฺขณเญฺญว สพฺพฏฺฐกํ นาม ลภตี’’ติฯ สตฺถา คนฺธกุฏิโต นิกฺขมิตฺวา ติณฺณํ คมนานํ อญฺญตเรน คมเนน ธมฺมสภํ คนฺตฺวา พุทฺธาสเน นิสีทิตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต, ‘‘อาม, ภิกฺขเว, ยสฺส กมฺมสฺส กตตฺตา ปจฺฉานุตปฺปํ น โหติ, อนุสฺสริตานุสฺสริตกฺขเณ โสมนสฺสเมว อุปฺปชฺชติ, เอวรูปํ กมฺมํ กตฺตพฺพเมวา’’ติ อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมํ คาถมาห –

๖๘. ‘‘ตญฺจ กมฺมํ กตํ สาธุ, ยํ กตฺวา นานุตปฺปติ;
ยสฺส ปตีโต สุมโน, วิปากํ ปฏิเสวตี’’ติฯ

ตตฺถ **ยํ กตฺวา**ติ ยํ เทวมนุสฺสสมฺปตฺตีนเญฺจว นิพฺพานสมฺปตฺติยา จ นิพฺพตฺตนสมตฺถํ สุขุทฺรยํ กมฺมํ กตฺวา นานุตปฺปติ, อถ โข ทิฏฺฐธเมฺมเยว อนุสฺสริตานุสฺสริตกฺขเณเยว ปีติเวเคน ปตีโต โสมนสฺสเวเคน จ สุมโน หุตฺวา อายตึ ปีติโสมนสฺสชาโต หุตฺวา วิปากํ ปฏิเสวติ, **ตํ กมฺมํ กตํ สาธุ** ภทฺทกนฺติฯ

เทสนาวสาเน จตุราสีติยา ปาณสหสฺสานํ ธมฺมาภิสมโย อโหสีติฯ

สุมนมาลาการวตฺถุ นวมํฯ

๑๐. อุปฺปลวณฺณเตฺถรีวตฺถุ

มธุวา มญฺญตีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อุปฺปลวณฺณเตฺถรึ อารพฺภ กเถสิฯ

สา กิร ปทุมุตฺตรพุทฺธสฺส ปาทมูเล ปตฺถนํ ปฏฺฐเปตฺวา กปฺปสตสหสฺสํ ปุญฺญานิ กุรุมานา เทเวสุ จ มนุเสฺสสุ จ สํสรนฺตี อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท เทวโลกโต จวิตฺวา สาวตฺถิยํ เสฏฺฐิกุเล

ปฏิสนฺธึ คณฺหิฯ นีลุปฺปลคพฺภสมานวณฺณตาย จสฺสา **อุปฺปลวณฺณา**เตฺวว นามํ อกํสุฯ อถสฺสา วยปฺปตฺตกาเล สกลชมฺพุทีเป ราชาโน จ เสฏฺฐิโน จ เสฏฺฐิสฺส สนฺติกํ สาสนํ ปหิณึสุ – ‘‘ธีตรํ อมฺหากํ เทตู’’ติ ฯ อปหิณนฺโต นาม นาโหสิฯ ตโต เสฏฺฐิ จินฺเตสิ – ‘‘อหํ สเพฺพสํ มนํ คเหตุํ น สกฺขิสฺสามิ, อุปายํ ปเนกํ กริสฺสามี’’ติ ธีตรํ ปโกฺกสาเปตฺวา, ‘‘อมฺม, ปพฺพชิตุํ สกฺขิสฺสสี’’ติ อาหฯ ตสฺสา ปจฺฉิมภวิกตฺตา ตํ วจนํ สีเส อาสิตฺตํ สตปากเตลํ วิย อโหสิฯ ตสฺมา ปิตรํ ‘‘ปพฺพชิสฺสามิ, ตาตา’’ติ อาหฯ โส ตสฺสา มหนฺตํ สกฺการํ กตฺวา ภิกฺขุนีอุปสฺสยํ เนตฺวา ปพฺพาเชสิ ฯ ตสฺสา อจิรปพฺพชิตาย เอว อุโปสถาคาเร กาลวาโร ปาปุณิฯ สา ทีปํ ชาเลตฺวา อุโปสถาคารํ สมฺมชฺชิตฺวา ทีปสิขาย นิมิตฺตํ คณฺหิตฺวา ฐิตาว ปุนปฺปุนํ โอโลกยมานา เตโชกสิณารมฺมณํ ฌานํ นิพฺพเตฺตตฺวา ตเมว ปาทกํ กตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิ สทฺธึ ปฏิสมฺภิทาหิ เจว อภิญฺญาหิ จฯ

สา อปเรน สมเยน ชนปทจาริกํ จริตฺวา ปจฺจาคนฺตฺวา อนฺธวนํ ปาวิสิฯ ตทา ภิกฺขุนีนํ อรญฺญวาโส อปฺปฏิกฺขิโตฺต โหติฯ อถสฺสา ตตฺถ กุฏิกํ กตฺวา มญฺจกํ ปญฺญาเปตฺวา สาณิยา ปริกฺขิปึสุฯ สา สาวตฺถิยํ ปิณฺฑาย ปวิสิตฺวา นิกฺขมิฯ มาตุลปุโตฺต ปนสฺสา นนฺทมาณโว นาม คิหิกาลโต ปฏฺฐาย ปฏิพทฺธจิโตฺตฯ โส ตสฺสา อาคตภาวํ สุตฺวา เถริยา อาคมนโต ปุเรตรเมว อนฺธวนํ คนฺตฺวา ตํ กุฏิกํ ปวิสิตฺวา เหฏฺฐามญฺจเก นิลีโน เถริยา อาคนฺตฺวา กุฏิกํ ปวิสิตฺวา ทฺวารํ ปิธาย มญฺจเก นิสินฺนมตฺตาย พหิ อาตปโต อาคตตฺตา จกฺขุปเถ อนฺธกาเร อวิคเตเยว เหฏฺฐามญฺจกโต นิกฺขมิตฺวา มญฺจกํ อภิรุยฺห ‘‘มา นสฺสิ พาล, มา นสฺสิ พาลา’’ติ เถริยา วาริยมาโนเยว อภิภวิตฺวา อตฺตนา ปตฺถิตกมฺมํ กตฺวา ปายาสิฯ อถสฺส อคุณํ ธาเรตุํ อสโกฺกนฺตี วิย มหาปถวี เทฺวธา ภิชฺชิฯ โส ปถวึ ปวิโฏฺฐ คนฺตฺวา มหาอวีจิมฺหิ เอว นิพฺพตฺติฯ เถรีปิ ตมตฺถํ ภิกฺขุนีนํ อาโรเจสิฯ ภิกฺขุนิโย ภิกฺขูนํ เอตมตฺถํ อาโรเจสุํฯ ภิกฺขู ภควโต อาโรจยึสุฯ ตํ สุตฺวา สตฺถา ภิกฺขู อามเนฺตตฺวา, ‘‘ภิกฺขเว, ภิกฺขุภิกฺขูนี อุปาสกอุปาสิกาสุ โย โกจิ พาโล ปาปกมฺมํ กโรโนฺต มธุสกฺขราทีสุ กิญฺจิ เทว มธุรรสํ ขาทมาโน ปุริโส วิย ตุฎฺฐหโฎฺฐ อุทคฺคุทโคฺค วิย กโรตี’’ติ อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมํ คาถมาห –

๖๙. ‘‘มธุวา มญฺญติ พาโล, ยาว ปาปํ น ปจฺจติ;
ยทา จ ปจฺจติ ปาปํ, พาโล ทุกฺขํ นิคจฺฉตี’’ติฯ

ตตฺถ **มธุวา**ติ พาลสฺส หิ ปาปํ อกุสลกมฺมํ กโรนฺตสฺส ตํ กมฺมํ มธุ วิย มธุรรสํ วิย อิฏฺฐํ กนฺตํ มนาปํ วิย อุปฏฺฐาติฯ อิติ นํ โส มธุํว มญฺญติฯ **ยาวา**ติ ยตฺตกํ กาลํฯ **ปาปํ น ปจฺจตี**ติ ทิฏฺฐธเมฺม วา สมฺปราเย วา วิปากํ น เทติ, ตาว นํ เอวํ มญฺญติฯ **ยทา จา**ติ ยทา ปนสฺส ทิฏฺฐธเมฺม วา วิวิธา กมฺมการณา กยิรมานสฺส, สมฺปราเย วา นิรยาทีสุ มหาทุกฺขํ อนุภวนฺตสฺส ตํ ปาปํ ปจฺจติ, อถ โส พาโล ทุกฺขํ นิคจฺฉติ วินฺทติ ปฏิลภตีติฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสุฯ

อปเรน ปน สมเยน ธมฺมสภายํ มหาชโน กถํ สมุฏฺฐาเปสิ ‘‘ขีณาสวาปิ มเญฺญ กามสุขํ สาทิยนฺติ, กามํ เสวนฺติ, กึ น เสวิสฺสนฺติ, น หิ เอเต โกฬาปรุกฺขา, น จ วมฺมิกา อลฺลมํสสรีราว, ตสฺมา เอเตปิ กามสุขํ สาทิยนฺติ, กามํ เสวนฺตี’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต, ‘‘น, ภิกฺขเว, ขีณาสวา กามสุขํ สาทิยนฺติ, น กามํ เสวนฺติฯ ยถา หิ ปทุมปเตฺต ปติตํ อุทกพินฺทุ, น วิลิมฺปติ, น สณฺฐาติ, วินิวเตฺตตฺวา ปตเตว, ยถา จ อารเคฺค สาสโป น วิลิมฺปติ, น สณฺฐาติ, วินิวเตฺตตฺวา ปตเตว,

เอวํ ขีณาสวสฺส จิตฺต ทุวิโธปิ กาโม น วิลิมฺปติ, น สณฺฐาตี’’ติ อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา ธมฺมํ เทเส
โนฺต อิมํ พฺราหฺมณวเคฺค คาถมาห –

> ‘‘วาริ โปกฺขรปเตฺตว, อารเคฺคริว สาสโป;
> โย น ลิมฺปติ กาเมสุ, ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณ’’นฺติฯ (ธ. ป. ๔๐๑);

อิมิสฺสา อโตฺถ พฺราหฺมณวเคฺคเยว อาวิ ภวิสฺสติฯ สตฺถา ปน ราชานํ ปเสนทิโกสลํ ป
โกฺกสาเปตฺวา, ‘‘มหาราช, อิมสฺมึ สาสเน ยเถว กุลปุตฺตา, เอวํ กุลธีตโรปิ มหนฺตํ ญาติ
คณญฺจ โภคกฺขนฺธญฺจ ปหาย ปพฺพชิตฺวา อรเญฺญ วิหรนฺติฯ ตา เอวํ วิหรมานา ราครตฺตา
ปาปปุคฺคลา โอมานาติมานวเสน วิเหเฐนฺติปิ, พฺรหฺมจริยนฺตรายมฺปิ ปาเปนฺติ, ตสฺมา ภิกฺขุนิ
สงฺฆสฺส อโนฺตนคเร วสนฎฺฐานํ กาตุํ วฎฺฎตี’’ติฯ ราชา ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฎิจฺฉิตฺวา นครสฺส เอกป
เสฺส ภิกฺขุนิสงฺฆสฺส วสนฎฺฐานํ การาเปสิฯ ตโต ปฎฺฐาย ภิกฺขุนิโย อโนฺตคาเมเยว วสนฺตีติฯ

อุปฺปลวณฺณเตฺถรีวตฺถุ ทสมํฯ

๑๑. ชมฺพุกเตฺถรวตฺถุ

มาเส มาเสติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรโนฺต ชมฺพุกํ อาชีวกํ อารพฺภ กเถสิฯ

อตีเต กิร กสฺสปสมฺมาสมฺพุทฺธกาเล คามวาสี เอโก กุฎุมฺพิโก เอกสฺส เถรสฺส วิหารํ กตฺ
วา ตํ ตตฺถ วิหรนฺตํ จตูหิ ปจฺจเยหิ อุปฎฺฐหิฯ เถโร ตสฺส เคเห นิพทฺธํ ภุญฺชติฯ อเถโก ขีณาส
โว ภิกฺขุ ทิวา ปิณฺฑาย จรโนฺต ตสฺส เคหทฺวารํ ปาปุณิฯ กุฎุมฺพิโก ตํ ทิสฺวา ตสฺส อิริยาปเถ
ปสโนฺน เคหํ ปเวเสตฺวา สกฺกจฺจํ ปณีเตน โภชเนน ปริวิสิตฺวา, ‘‘ภเนฺต, อิมํ สาฎกํ รชิตฺวา นิ
วาเสยฺยาถา’’ติ มหนฺตํ สาฎกํ ทตฺวา, ‘‘ภเนฺต, เกสา โว ทีฆา, ตุมฺหากํ เกโสโรปนตฺถาย นฺหา
ปิตํ อาเนสฺสามิ, สยนตฺถาย จ โว มญฺจกํ คาหาเปตฺวา อาคมิสฺสามี’’ติ อาหฯ นิพทฺธํ เคเห
ภุญฺชโนฺต กุลูปโก ภิกฺขุ ตํ ตสฺส สกฺการํ ทิสฺวา จิตฺตํ ปสาเทตุํ นาสกฺขิ, ‘‘อยํ ตํ มุหุตฺตํ
ทิฎฺฐกสฺส เอวรูปํ สกฺการํ กโรติ, นิพทฺธํ เคเห ภุญฺชนฺตสฺส ปน มยฺหํ น กโรตี’’ติ จิเนฺตตฺวา วิ
หารํ อคมาสิฯ อิตโรปิ เตเนว สทฺธึ คนฺตฺวา กุฎุมฺพิเกน ทินฺนสาฎกํ รชิตฺวา นิวาเสสิฯ กุฎุมฺพิ
โกปิ นฺหาปิตํ อาทาย คนฺตฺวา เถรสฺส เกเส โอหาราเปตฺวา มญฺจกํ อตฺถราเปตฺวา, ‘‘ภเนฺต,
อิมสฺมึเยว มญฺจเก สยถา’’ติ วตฺวา เทฺวปิ เถเร สฺวาตนาย นิมเนฺตตฺวา ปกฺกามิฯ

เนวาสิโก ตสฺส ตํ สกฺการํ กยิรมานํ อธิวาเสตุํ นาสกฺขิฯ อถสฺส โส สายํ เถรสฺส นิปนฺนฎฺ
ฐานํ คนฺตฺวา จตูหาการเรหิ เถรํ อโกฺกสิ, ‘‘อาวุโส, อาคนฺตุก กุฎุมฺพิกสฺส เต เคเห ภตฺตํ ภุญฺ
ชนโต วรตรํ มีฬฺหํ ขาทิตุํ, กุฎุมฺพิเกน อานีตนฺหาปิเตน เกโสหาราปนโต วรตรํ ตาลฎฺฐิเกน
เกเส ลุญฺจาเปตุํฯ กุฎุมฺพิเกน ทินฺนสาฎกนิวาสนโต วรตรํ นเคฺคน วิจริตุํ, กุฎุมฺพิเกน อาภ
ตมญฺจเก นิปชฺชนโต วรตรํ ภูมิยํ นิปชฺชิตุ’’นฺติฯ เถโรปิ ‘‘มา เอส พาโล มํ นิสฺสาย นสฺสี’’ติ
นิมนฺตนํ อนาทิยิตฺวา ปาโตว อุฎฺฐาย ยถาสุขํ อคมาสิ ฯ เนวาสิโกปิ ปาโตว วิหาเร
กตฺตพฺพวตฺตํ กตฺวา ภิกฺขาจารเวลาย ‘‘อิทานิปิ อาคนฺตุโก นิทฺทายติ, ฆณฺฑิกสเทฺทน ปพุ
เชฺฌยฺยา’’ติ สญฺญาย นขปิเฎฺฐเนว ฆณฺฑึ ปหริตฺวา คามํ ปิณฺฑาย ปาวิสิฯ กุฎุมฺพิโกปิ สกฺ
การํ กตฺวา เถรานํ อาคมนมคฺคํ โอโลเกโนฺต เนวาสิกํ ทิสฺวา, ‘‘ภเนฺต, เถโร กุหิ’’นฺติ ปุจฺฉิฯ
อถ นํ เนวาสิโก ‘‘มา, อาวุโส, กิญฺจิ อวจ, ตุยฺหํ กุลูปโก หิโยฺย, ตว นิกฺขนฺตเวลาย โอวรกํ ป
วิสิตฺวา นิทฺทํ โอกฺกโนฺต ปาโตว อุฎฺฐาย มม วิหารสมฺมชฺชนสทฺทมฺปิ ปานียฆฎปริโภชนี
ยฆเฎสุ อุทกสิญฺจนสทฺทมฺปิ ฆณฺฑิกสทฺทมฺปิ กโรนฺตสฺส น ชานาตี’’ติ อาหฯ กุฎุมฺพิโก จิ

เนฺตสิ – ‘‘ตาทิสาย อิริยาปถสมฺปตฺติยา สมนฺนาคตสฺส เม อยฺยสฺส ยาว อิมมฺหา กาลา นิทฺทายนํ นาม นตฺถิ, มํ ปน ตสฺส สกฺการํ กโรนฺตํ ทิสฺวา อทฺธา อิมินา ภทฺทเนฺตน กิญฺจิ วุตฺตํ ภวิสฺสตี’’ติฯ โส อตฺตโน ปณฺฑิตภาเวน ตํ สกฺกจฺจํ โภเชตฺวา ตสฺส ปตฺตํ สาธุกํ โธวิตฺวา นานคฺครสโภชนสฺส ปูเรตฺวา, ‘‘ภเนฺต, สเจ เม อยฺยํ ปเสฺสยฺยาถ, อิมมสฺส ปิณฺฑปาตํ ทเทยฺยาถา’’ติ อาหฯ

อิตโร ตํ คเหตฺวาว จิเนฺตสิ – ‘‘สเจ โส เอวรูปํ ปิณฺฑปาตํ ภุญฺชิสฺสติ, อิมสฺมิํเยว ฐาเน ปลุทฺโธ ภวิสฺสตี’’ติ อนฺตรามเคฺค ตํ ปิณฺฑปาตํ ฉเฑฺฑตฺวา เถรสฺส วสนฏฺฐานํ คนฺตฺวา ตํ ตตฺถ โอโลเกโนฺต น อทฺทสฯ อถ นํ เอตฺตกสฺส กมฺมสฺส กตตฺตา วีสติวสฺสสหสฺสานิ กโตปิ สมณธมฺโม รกฺขิตุํ นาสกฺขิฯ อายุปริโยสาเน ปน กาลํ กตฺวา อวีจิมฺหิ นิพฺพตฺติตฺวา เอกํ พุทฺธนฺตรํ มหาทุกฺขํ อนุภวิตฺวา อิมสฺมิํ พุทฺธุปฺปาเท ราชคหนคเร เอกสฺมิํ พหฺวนฺนปาเน กุลฆเร นิพฺพตฺติฯ โส ปทสา คมนกาลโต ปฏฺฐาย เนว สยเน สยิตุํ, น ภตฺตํ ภุญฺชิตุํ อิจฺฉติ, อตฺตโน สรีรวลญฺชเมว ขาทติฯ ‘‘พาลตาย อชานโนฺต กโรตี’’ติ ตํ โปสยิํสุฯ มหลฺลกกาเลปิ วตฺถํ นิวาเสตุํ น อิจฺฉติ, นโคฺคว วิจรติ, ภูมิยํ สยติ, อตฺตโน สรีรวลญฺชเมว ขาทติฯ อถสฺส มาตาปิตโร ‘‘นายํ กุลฆรสฺส อนุจฺฉวิโก, เกวลํ อลชฺชนโก อาชีวกานํ เอส อนุจฺฉวิโก’’ติ เตสํ สนฺติกํ เนตฺวา ‘‘อิมํ ทารกํ ปพฺพาเชถา’’ติ อทํสุฯ อถ นํ เต ปพฺพาเชสุํฯ ปพฺพาเชนฺตา จ ปน คลปฺปมาเณ อาวาเฏ ฐเปตฺวา ทฺวินฺนํ อํสกูฏานํ อุปริํ ปทรานิ ทตฺวา เตสํ อุปริ นิสีทิตฺวา ตาลฏฺฐิขเณฺฑน เกเส ลุญฺจิํสุฯ อถ เน ตสฺส มาตาปิตโร สฺวาตนาย นิมเนฺตตฺวา ปกฺกมิํสุฯ

ปุนทิวเส อาชีวกา ‘‘เอหิ, คามํ ปวิสิสฺสามา’’ติ ตํ วทิํสุฯ โส ‘‘คจฺฉถ ตุเมฺห, อหํ อิเธว ภวิสฺสามี’’ติ น อิจฺฉิฯ อถ นํ ปุนปฺปุนํ วตฺวา อนิจฺฉมานํ โอหาย อคมํสุฯ โสปิ เตสํ คตภาวํ ญตฺวา วจฺจกุฏิยา ปทรํ วิวริตฺวา โอรุยฺห อุโภหิ หเตฺถหิ อาโลปํ อาโลปํ กตฺวา คูถํ ขาทิ ฯ อาชีวกา ตสฺส อโนฺตคามโต อาหารํ ปหิณิํสุฯ ตมฺปิ น อิจฺฉิฯ ปุนปฺปุนํ วุจฺจมาโนปิ ‘‘น เม อิมินา อโตฺถฯ ลทฺโธ เม อาหาโร’’ติ อาหฯ ‘‘กหํ ลทฺโธ’’ติ? ‘‘อิเธว ลทฺโธ’’ติฯ เอวํ ทุติเย ตติเย จตุเตฺถปิ ทิวเส เตหิ พหุมฺปิ วุจฺจมาโน ‘‘อหํ อิเธว ภวิสฺสามี’’ติ คามํ คนฺตุํ น อิจฺฉิฯ อาชีวกา ‘‘อยํ ทิวเส ทิวเส เนว คามํ ปวิสิตุํ อิจฺฉติ, น อเมฺหหิ ปหิตาหารํ อาหริตุํ อิจฺฉติ, ‘อิเธว เม ลทฺโธ’ติ วทติ, กิํ นุ โข กโรติ, ปริคฺคณฺหิสฺสาม น’’นฺติ คามํ ปวิสนฺตา เอกํ เทฺว ชเน ตสฺส ปริคฺคณฺหนตฺถํ โอหาย คมิํสุฯ เต ปจฺฉโต คจฺฉนฺตา วิย หุตฺวา นิลียิํสุฯ โสปิ เตสํ คตภาวํ ญตฺวา ปุริมนเยเนว วจฺจกุฏิํ โอรุยฺห คูถํ ขาทิฯ

อิตเร ตสฺส กิริยํ ทิสฺวา อาชีวกานํ อาโรจยิํสุฯ ตํ สุตฺวา อาชีวกา ‘‘อโห ภาริยํ กมฺมํ, สเจ สมณสฺส โคตมสฺส สาวกา ชาเนยฺยุํ, ‘อาชีวกา คูถํ ขาทมานา วิจรนฺตี’ติ อมฺหากํ อกิตฺติํ ปกาเสยฺยุํ, นายํ อมฺหากํ อนุจฺฉวิโก’’ติ ตํ อตฺตโน สนฺติกา นีหริํสุฯ โส เตหิ นีหริโต มหาชนสฺส อุจฺจารกรณฏฺฐาเน ปตฺถริโต เอโก ปิฏฺฐิปาสาโณ อตฺถิฯ ตสฺมิํ มหนฺตํ โสณฺฑิ, ปิฏฺฐิปาสาณํ นิสฺสาย มหาชนสฺส อุจฺจารกรณฏฺฐานํฯ โส ตตฺถ คนฺตฺวา รตฺติํ คูถํ ขาทิตฺวา มหาชนสฺส สรีรวลญฺชนตฺถาย อาคมนกาเล เอเกน หเตฺถน ปาสาณสฺส เอกํ อนฺตํ โอลุพฺภ เอกํ ปาทํ อุกฺขิปิตฺวา ชณฺณุเก ฐเปตฺวา อุทฺธํวาตาภิมุโข มุขํ วิวริตฺวา ติฏฺฐติฯ มหาชโน ตํ ทิสฺวา อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา, ‘‘ภเนฺต, กสฺมา อโยฺย มุขํ วิวริตฺวา ฐิโต’’ติ ปุจฺฉติฯ ‘‘อหํ วาตภโกฺข, อโญฺญ เม อาหาโร นตฺถี’’ติฯ อถ ‘‘กสฺมา เอกํ ปาทํ ชณฺณุเก กตฺวา ฐิโตสิ, ภเนฺต’’ติ? ‘‘อหํ อุคฺคตโป โฆรตโป, มยา ทฺวีหิ ปาเทหิ อกฺกนฺตา ปถวี กมฺปติ, ตสฺมา เอกํ ปาทํ อุกฺขิปิตฺวา ชณฺณุเก ฐเปตฺวา ฐิโตมฺหิฯ อหญฺหิ รตฺตินฺทิวํ ฐิตโกว วีตินาเมมิ, น นิสีทามิ, น นิปชฺชามี’’ติฯ มนุสฺสา นาม เยภุเยฺยน วจนมตฺตเมว สทฺทหนฺติ, ตสฺมา ‘‘อโห อจฺฉริยํ, เอวรูปาปิ

นาม ตปสฺสิโน โหนฺติ, น โน เอวรูปา ทิฏฺฐปุพฺพา’’ติ เยภุเยฺยน องฺคมคธวาสิโน สงฺขุภิตฺวา อุปสงฺกมิตฺวา มาเส มาเส มหนฺตํ สกฺการํ อภิหรนฺติฯ โส ‘‘อหํ วาตเมว ภกฺขามิ, น อญฺญํ อาหารํฯ อญฺญญฺหิ เม ขาทนฺตสฺส ตโป นสฺสตี’’ติ เตหิ อภิหฏํ น กิญฺจิ อิจฺฉติฯ มนุสฺสา ‘‘มา โน, ภนฺเต, นาเสถ, ตุมฺหาทิเสน โฆรตเปน ปริโภเค กเต อมฺหากํ ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขาย สํวตฺตตี’’ติ ปุนปฺปุนํ ยาจนฺติฯ ตสฺส อโภญฺญ อาหาโร น รุจฺจติฯ มหาชนสฺส ปน ยาจนาย ปีฬิโต เตหิ อาภตานิ สปฺปิผาณิตาทีนิ กุสเคฺคน ชิวฺหเคฺค ฐเปตฺวา ‘‘คจฺฉถ, อลํ โว เอตฺตกํ หิตาย สุขาย จา’’ติ อุยฺโยเชสิฯ เอวํ โส ปญฺจปญฺญาส วสฺสานิ นโคฺค คูถํ ขาทโนฺต เกเส ลุญฺจโนฺต ภูมิยํ สยมาโน วีตินาเมสิฯ

พุทฺธานมฺปิ โข ปจฺจูสกาเล โลกโวโลกนํ อวิชหิตเมว โหติฯ ตสฺมา เอกทิวสํ ภควโต ปจฺจูสสมเย โลกํ โวโลเกนฺตสฺส อยํ ชมฺพุกาชีวโก ญาณชาลสฺส อโนฺต ปญฺญายิฯ สตฺถา ‘‘กิํ นุ โข ภวิสฺสตี’’ติ อาวเชฺชตฺวา ตสฺส สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตสฺสูปนิสฺสยํ ทิสฺวา ‘‘อหํ เอตํ อาทิํ กตฺวา เอกํ คาถํ ภาสิสฺสามิ, คาถาวสาเน จตุราสีติยา ปาณสหสฺสานํ ธมฺมาภิสมโย ภวิสฺสติฯ อิมํ กุลปุตฺตํ นิสฺสาย มหาชโน โสตฺถิภาวํ ปาปุณิสฺสตี’’ติ ญตฺวา ปุนทิวเส ราชคเห ปิณฺฑาย จริตฺวา ปิณฺฑปาตปฏิกฺกโนฺต อานนฺทเตฺถรํ อามเนฺตสิ – ‘‘อานนฺท, ชมฺพุกาชีวกสฺส สนฺติกํ คมิสฺสามี’’ติฯ ‘‘ภเนฺต, กิํ ตุเมฺหเยว คมิสฺสถา’’ติ? ‘‘อาม, อหเมวา’’ติ เอวํ วตฺวา สตฺถา วฑฺฒมานกจฺฉายาย ตสฺส สนฺติกํ ปายาสิฯ

เทวตา จินฺตยิํสุ – ‘‘สตฺถา สายํ ชมฺพุกาชีวกสฺส สนฺติกํ คจฺฉติ, โส จ เชคุเจฺฉ อุจฺจารปสฺสาวทนฺตกฏฺฐกิลิเฏฺฐ ปิฏฺฐิปาสาเณ วสติ, เทวํ วสฺสาเปตุํ วฏฺฏตี’’ติ อตฺตโน อานุภาเวน ตํ มุหุตฺตํเยว เทวํ วสฺสาเปสุํฯ ปิฏฺฐิปาสาโณ สุจิ นิมฺมโล อโหสิฯ อถสฺส อุปริ ปญฺจวณฺณํ ปุปฺผวสฺสํ วสฺสาเปสุํฯ สตฺถา สายํ ชมฺพุกาชีวกสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘ชมฺพุกา’’ติ สทฺทมกาสิฯ ชมฺพุโก ‘‘โก นุ โข เอส, ทุชฺชโน มํ ชมฺพุกวาเทน วทตี’’ติ จิเนฺตตฺวา ‘‘โก เอโส’’ติ อาหฯ ‘‘อหํ สมโณ’’ติฯ ‘‘กิํ มหาสมณา’’ติ? ‘‘อชฺช เม เอกรตฺติํ อิธ วสนฏฺฐานํ เทหี’’ติฯ ‘‘นตฺถิ, มหาสมณ, อิมสฺมิํ ฐาเน วสนฏฺฐาน’’นฺติ ฯ ‘‘ชมฺพุก, มา เอวํ กริ, เอกรตฺติํ เม วสนฏฺฐานํ เทหิ, ปพฺพชิตา นาม ปพฺพชิตํ ปเตฺถนฺติ, มนุสฺสา มนุสฺสํ, ปสโว ปสว’’นฺติฯ ‘‘กิํ ปน ตฺวํ ปพฺพชิโต’’ติ? ‘‘อาม, ปพฺพชิโตมฺหี’’ติฯ ‘‘สเจ ตฺวํ ปพฺพชิโต, กหํ เต ลาพุกํ, กหํ ธูมกฏจฺฉุโก, กหํ ยญฺญสุตฺตก’’นฺติ? ‘‘‘อเตฺถตํ มยฺหํ, วิสุํ วิสุํ ปน คเหตฺวา วิจรณํ ทุกฺข’นฺติ อพฺภนฺตเรเนว คเหตฺวา จรามี’’ติฯ โส ‘‘จริสฺสสิ ตฺวํ เอตํ อคฺคณฺหิตฺวา’’ติ กุชฺฌิฯ อถ นํ สตฺถา อาห – ‘‘โหตุ, ชมฺพุก, มา กุชฺฌ, วสนฏฺฐานํ เม อาจิกฺขา’’ติฯ ‘‘นตฺถิ, มหาสมณ, เอตฺถ วสนฏฺฐาน’’นฺติฯ

สตฺถา ตสฺส วสนฏฺฐานโต อวิทูเร เอกํ ปพฺภารํ อตฺถิ, ตํ นิทฺทิสโนฺต ‘‘เอตสฺมิํ ปพฺภาเร โก วสตี’’ติ อาหฯ ‘‘นตฺถิ โกจิ, มหาสมณา’’ติฯ ‘‘เตน หิ เอตํ มยฺหํ เทหี’’ติ ฯ ‘‘ตฺวเญฺญว ชาน, มหาสมณา’’ติฯ สตฺถา ปพฺภาเร นิสีทนํ ปญฺญาเปตฺวา นิสีทิฯ ปฐมยาเม จตฺตาโร มหาราชาโน จตุทฺทิสํ เอโกภาสํ กโรนฺตา สตฺถุ อุปฏฺฐานํ อาคมิํสุฯ ชมฺพุโก โอภาสํ ทิสฺวา ‘‘โก โอภาโส นาเมโส’’ติ จิเนฺตสิฯ มชฺฌิมยาเม สโกฺก เทวราชา อาคมิฯ ชมฺพุโก ตมฺปิ ทิสฺวา ‘‘โก นาเมโส’’ติ จิเนฺตสิฯ ปจฺฉิมยาเม เอกาย องฺคุลิยา เอกํ, ทฺวีหิ เทฺว, ทสหิ ทส จกฺกวาฬานิ โอภาเสตุํ สมโตฺถ มหาพฺรหฺมา สกลํ อรญฺญํ เอโกภาสํ กโรโนฺต อาคมิฯ ชมฺพุโก ตมฺปิ ทิสฺวา ‘‘โก นุ โข เอโส’’ติ จิเนฺตตฺวา ปาโตว สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ปฏิสนฺถารํ กตฺวา เอกมนฺตํ ฐิโต สตฺถารํ ปุจฺฉิ – ‘‘มหาสมณ, ตุมฺหากํ สนฺติกํ จตโสฺส ทิสา โอภาเสโนฺต เก อาคตา’’ติ? ‘‘จตฺตาโร มหาราชาโน’’ติฯ ‘‘กิํ การณา’’ติ? ‘‘มํ อุปฏฺฐาตุ’’นฺติฯ ‘‘กิํ ปน ตฺวํ จตูหิ มหาราเชหิ อุตฺตริตโร’’ติ? ‘‘อาม, ชมฺพุก, มหาราชูนมฺปิ อติราชา’’ติฯ ‘‘มชฺฌิมยาเม ปน โก อาค

โต’’ติ? ‘‘สโกก เทวราชา, ชมฺพุกา’’ติ ฯ ‘‘กึ การณา’’ติ? ‘‘มํ อุปฏฺฐาตุเมวา’’ติฯ ‘‘กึ ปน ตุวํ สกฺกเทวราชโตปิ อุตฺตริตโร’’ติ? ‘‘อาม, ชมฺพุก, สกฺกโตปิ อุตฺตริตโรมฺหิ, เอโส ปน มยฺหํ คิลานุปฏฺฐาโก กปฺปิยการกสามเณรสทิโส’’ติฯ ‘‘ปจฺฉิมยาเม สกลํ อรญฺญํ โอภาเสตฺวา โก อาคโต’’ติ? ‘‘ยํ โลเก พฺราหฺมณาทโย ขิปิตฺวา ปกฺขลิตฺวา ‘นโม มหาพฺรหฺมุโน’ติ วทนฺติ, โส เอว มหาพฺรหฺมา’’ติฯ ‘‘กึ ปน ตุวํ มหาพฺรหฺมโตปิ อุตฺตริตโร’’ติ? ‘‘อาม, ชมฺพุก, อหญฺหิ พฺรหฺมุนาปิ อติพฺรหฺมา’’ติฯ ‘‘อจฺฉริโยสิ ตุวํ, มหาสมณ, มยฺหํ ปน ปญฺจ ปญฺญาส วสฺสานิ อิธ วสนฺตสฺส เอเตสุ เอโกปิ มํ อุปฏฺฐาตุํ นาคตปุโพฺพฯ อหญฺหิ เอตฺตกํ อทฺธานํ วาตภกฺโข หุตฺวา ฐิตโกว วีตินาเมสึ, น ตาว เต มยฺหํ อุปฏฺฐานํ อาคตปุพฺพา’’ติฯ

อถ นํ สตฺถา อาห – ชมฺพุก, ตฺวํ โลกสฺมึ อนฺธพาลํ มหาชนํ วญฺจยมาโน มมฺปิ วเญฺจตุกาโม ชาโต, นนุ ตฺวํ ปญฺจปญฺญาส วสฺสานิ คูถเมว ขาทิ, ภูมิยํเยว นิปชฺชิ, นโคฺค หุตฺวา วิจริ, ตาลฏฺฐิขเณฺฑน เกเส ลุญฺจิฯ อถ จ ปน โลกํ วเญฺจโนฺต ‘‘อหํ วาตภกฺโข, เอกปาเทน ติฏฺฐามิ, น นิสีทามิ, น นิปชฺชามี’’ติ วเทสิ, ‘‘มมมฺปิ วเญฺจตุกาโมสิ ปุเพฺพปิ ตฺวํ ปาปิกํ ลามิกํ ทิฏฺฐึ นิสฺสาย เอตฺตกํ กาลํ คูถภกฺโข ภูมิสโย นโคฺค วิจรโนฺต ตาลฏฺฐิขเณฺฑน เกสลุญฺจนํ ปโตฺต, อิทานิปิ ปาปิกํ ลามิกํ ทิฏฺฐิเมว คณฺหาสี’’ติฯ ‘‘กึ ปน มยา กตํ, มหาสมณา’’ติ? อถสฺส สตฺถา ปุเพฺพ กตกมฺมํ อาจิกฺขิฯ ตสฺส สตฺถริ กเถเนฺตเยว สํเวโค อุปฺปชฺชิ, หิโรตฺตปฺปํ อุปฏฺฐิตํ, โส อุกฺกุฏิโก นิสีทิฯ อถสฺส สตฺถา อุทกสาฏิกํ ขิปิตฺวา อทาสิฯ โส ตํ นิวาเสตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ สตฺถาปิสฺส อนุปุพฺพิํ กถํ กเถตฺวา ธมฺมํ เทเสสิฯ โส เทสนาวสาเน สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา อุฏฺฐายาสนา ปพฺพชฺชญฺจ อุปสมฺปทญฺจ ยาจิฯ เอตฺตาวตา ตสฺส ปุริมกมฺมํ ปริกฺขีณํฯ อยญฺหิ ขีณาสวมหาเถรํ จตูหิ อโกฺกเสหิ อโกฺกสิตฺวา ยาวายํ มหาปถวี ติคาวุตาธิกํ โยชนํ อุสฺสนฺนา, ตาว อวีจิมฺหิ ปจฺจิตฺวา ตตฺถ ปกฺกาวเสเสน ปญฺจปญฺญาส วสฺสานิ อิมํ วิปฺปการํ ปโตฺตฯ เตนสฺส ตํ กมฺมํ ขีณํฯ วีสติ ปน วสฺสสหสฺสานิ อิมินา กตสฺส สมณธมฺมสฺส ผลํ นาเสตุํ น สกฺกาฯ ตสฺมา สตฺถา ทกฺขิณหตฺถํ ปสาเรตฺวา ‘‘เอหิ, ภิกฺขุ, จร พฺรหฺมจริยํ สมฺมา ทุกฺขสฺส อนฺตกิริยายา’’ติ อาหฯ ตาวเทวสฺส คิหิลิงฺคํ อนฺตรธายิ อฏฺฐปริกฺขารธโร สฏฺฐิวสฺสิกมหาเถโร วิย อโหสิฯ

องฺคมคธวาสีนํ ตสฺส สกฺการํ คเหตฺวา อาคตทิวโส กิเรส, ตสฺมา อุภยรฏฺฐวาสิโน สกฺการํ คเหตฺวา อาคตา ตถาคตํ ทิสฺวา ‘‘กึ นุ โข อมฺหากํ อโยฺย ชมฺพุโก มหา, อุทาหุ สมโณ โคตโม’’ติ จิเนฺตตฺวา ‘‘สเจ สมโณ โคตโม มหา ภเวยฺย, อยํ สมณสฺส โคตมสฺส สนฺติกํ คเจฺฉยฺย, ชมฺพุกาชีวกสฺส ปน มหนฺตตาย สมโณ โคตโม อิมสฺส สนฺติกํ อาคโต’’ติ จินฺตยึสุฯ สตฺถา มหาชนสฺส ปริวิตกฺกํ ญตฺวา, ‘‘ชมฺพุก, ตว อุปฏฺฐากานํ กงฺขํ ฉินฺทาหี’’ติ อาห, โส ‘‘อหมฺปิ, ภเนฺต, เอตฺตกเมว ปจฺจาสีสามี’’ติ วตฺวา จตุตฺถชฺฌานํ สมาปชฺชิตฺวา อุฏฺฐาย ตาลปฺปมาณํ เวหาสํ อพฺภุคฺคนฺตฺวา ‘‘สตฺถา เม, ภเนฺต ภควา, สาวโกหมสฺมี’’ติ วตฺวา โอรุยฺห วนฺทิตฺวา ปุน ทฺวิตาลมตฺตํ ติตาลมตฺตนฺติ เอวํ สตฺตตาลมตฺตํ เวหาสํ อพฺภุคฺคนฺตฺวา โอรุยฺห อตฺตโน สาวกภาวํ ชานาเปสิฯ ตํ ทิสฺวา มหาชโน ‘‘อโห พุทฺธา นาม อจฺฉริยา อโนปมคุณา’’ติ จิเนฺตสิฯ สตฺถา มหาชเนน สทฺธึ กเถโนฺต เอวมาห – ‘‘อยํ เอตฺตกํ กาลํ ตุเมฺหหิ อาภตํ สกฺการํ กุสเคฺคน ชิวฺหเคฺค ฐเปตฺวา ‘ตปจรณํ ปูเรมี’ติ อิธ นิวุโฏฺฐ, สเจปิ อิมินา อุปาเยน วสฺสสตํ ตปจรณํ ปูเรยฺย, ยา จสฺส อิทานิ กาลํ วา ภตฺตํ วา กุกฺกุจฺจายิตฺวา อภุญฺชนฺตสฺส ภตฺตเจฺฉทนกุสลเจตนา, ตสฺสา ตํ ตปจรณํ โสฬสึ กลมฺปิ น อคฺฆตี’’ติ อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมํ คาถมาห –

๗๐. ‘‘มาเส มาเส กุสเคฺคน, พาโล ภุเญฺชยฺย โภชนํ;

น โส สงฺขาตธมฺมานํ, กลํ อคฺฆติ โสฬสิ’’นฺติฯ

ตสฺสโตฺถ – สเจ **พาโล** อปริญฺญาตธโมฺม สีลาทิคุณา ปริพาหิโร ติตฺถายตเน ปพฺพชิโต ‘‘ตปจรณํ ปูเรสฺสามี’’ติ มาเส มาเส ปเตฺต กุสเคฺคน โภชนํ ภุญฺชโนฺต วสฺสสตํ ภุเญฺชยฺย โภชนํฯ **น โส สงฺขาตธมฺมานํ, กลํ อคฺฆติ โสฬสิ**นฺติ สงฺขาตธมฺมา วุจฺจนฺติ ญาตธมฺมา ตุลิตธมฺมาฯ เตสุ เหฎฺฐิมโกฎิยา โสตาปโนฺน สงฺขาตธโมฺม, อุปริมโกฎิยา ขีณาสโวฯ อิเมสํ สงฺขาตธมฺมานํ โส พาโล กลํ น อคฺฆติ โสฬสินฺติ ปุคฺคลาธิฎฺฐานา เทสนาฯ อยํ ปเนตฺถ อโตฺถ – ยา จสฺส ตถา ตปจรณํ ปูเรนฺตสฺส วสฺสสตํ เจตนา ยา จ สงฺขาตธมฺมานํ กาลํ วา ภตฺตํ วา กุกฺกุจฺจายิตฺวา อภุญฺชนฺตานํ เอกา ภตฺตเจฺฉทนกุสลเจตนา, ตสฺสา เจตนาย สา ตาว ทีฆรตฺตํ ปวตฺตเจตนา โสฬสึ กลํ น อคฺฆติฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ยํ ตสฺสา สงฺขาตธมฺมานํ เจตนาย ผลํ, ตํ โสฬส โกฎฺฐาเส กตฺวา ตโต เอเกกํ ปุน โสฬส โสฬส โกฎฺฐาเส กตฺวา ตโต เอกสฺส โกฎฺฐาสสฺส ยํ ผลํ, ตเทว ตสฺส พาลสฺส ตปจรณโต มหปฺผลตรนฺติฯ

เทสนาวสาเน จตุราสีติยา ปาณสหสฺสานํ ธมฺมาภิสมโย อโหสีติฯ

ชมฺพุกเตฺถรวตฺถุ เอกาทสมํฯ

๑๒. อหิเปตวตฺถุ

น หิ ปาปํ กตํ กมฺมนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรโนฺต อญฺญตรํ อหิเปตํ อารพฺภ กเถสิฯ

เอกสฺมิญฺหิ ทิวเส ชฎิลสหสฺสสฺส อพฺภนฺตโร อายสฺมา ลกฺขณเตฺถโร จ มหาโมคฺคลฺลานเตฺถโร จ ‘‘ราชคเห ปิณฺฑาย จริสฺสามา’’ติ คิชฺฌกูฎโต โอตรนฺติฯ เตสุ อายสฺมา มหาโมคฺคลฺลานเตฺถโร เอกํ อหิเปตํ ทิสฺวา สิตํ ปาตฺวากาสิฯ อถ นํ ลกฺขณเตฺถโร ‘‘กสฺมา, อาวุโส, สิตํ ปาตุกโรสี’’ติ สิตการณํ ปุจฺฉิฯ ‘‘อกาโล, อาวุโส ลกฺขณ, อิมสฺส ปญฺหสฺส, ภควโต สนฺติเก มํ ปุเจฺฉยฺยาสี’’ติ เถโร อาหฯ เตสุ ราชคเห ปิณฺฑาย จริตฺวา ภควโต สนฺติกํ คนฺตฺวา นิสิเนฺนสุ ลกฺขณเตฺถโร ปุจฺฉิ, ‘‘อาวุโส, โมคฺคลฺลานํ ตฺวํ คิชฺฌกูฎา โอตรโนฺต สิตํ ปาตุกริตฺวา มยา สิตการณํ ปุโฎฺฐ ‘ภควโต สนฺติเก มํ ปุเจฺฉยฺยาสี’ติ อวจ, กเถหิ อิทานิ ตํ การณ’’นฺติฯ เถโร อาห – ‘‘อหํ, อาวุโส, เอกํ เปตํ ทิสฺวา สิตํ ปาตฺวากาสึฯ ตสฺส เอวรูโป อตฺตภาโว – มนุสฺสสีสํ วิย อสฺส สีสํ, อหิสฺส วิย เสโส อตฺตภาโว, อหิเปโต นาเมส ปมาณโต ปญฺจวีสติโยชนิโก, ตสฺส สีสโต อุฎฺฐิตา อคฺคิชาลา ยาว นงฺคุฎฺฐา คจฺฉนฺติ, นงฺคุฎฺฐโต อุฎฺฐิตา อคฺคิชาลา ยาว สีสา, มเชฺฌสีสโต อุฎฺฐิตา เทฺว ปสฺสานิ คจฺฉนฺติ, ทฺวีหิ ปเสฺสหิ อุฎฺฐิตา มเชฺฌ โอตรนฺตี’’ติ ฯ ทฺวินฺนํเยว กิร เปตานํ อตฺตภาโว ปญฺจวีสติโยชนิโก, อวเสสานํ ติคาวุตปฺปมาโณฯ อิมสฺส เจว อหิเปตสฺส กากเปตสฺส จ ปญฺจวีสติโยชนิโกฯ เตสุ อยํ ตาว อหิเปโตฯ กากเปตมฺปิ มหาโมคฺคลฺลาโน คิชฺฌกูฎมตฺถเก ปจฺจมานํ ทิสฺวา ตสฺส ปุพฺพกมฺมํ ปุจฺฉโนฺต อิมํ คาถมาห –

‘‘ปญฺจโยชนิกา ชิวฺหา, สีสํ เต นวโยชนํ;
กาโย อจฺจุคฺคโต ตุยฺหํ, ปญฺจวีสติโยชนํ;
กึ นุ กมฺมํ กริตฺวาน, ปโตฺตสิ ทุกฺขมีทิส’’นฺติฯ

อถสฺส เปโต อาจิกฺขโนฺต –

“อหํ ภเนฺต โมคฺคลฺลาน, กสฺสปสฺส มเหสิโน;
สงฺฆสฺส อาภตํ ภตฺตํ, อาหาเรสึ ยทิจฺฉก”นฺติฯ –

คาถํ วตฺวา อาห – “ภเนฺต, กสฺสปพุทฺธกาเล สมฺพหุลา ภิกฺขู คามํ ปิณฺฑาย ปวิสึสุ,ฯ มนุสฺสา เถเร ทิสฺวา สมฺปิยายมานา อาสนสาลายํ นิสีทาเปตฺวา ปาเท โธวิตฺวา เตลํ มเกฺขตฺวา ยาคุํ ปาเยตฺวา ขชฺชกํ ทตฺวา ปิณฺฑปาตกาลํ อาคมยมานา ธมฺมํ สุณนฺตา นิสีทึสุฯ ธมฺมกถาวสาเน เถรานํ ปเตฺต อาทาย อตฺตโน อตฺตโน เคหา นานคฺครสโภชนสฺส ปูเรตฺวา อาหรึสุฯ ตทา อหํ กาโก หุตฺวา อาสนสาลาย ฉทนปิเฏฺฐ นิลีโน ตํ ทิสฺวา เอเกน คหิตปตฺตโต ติกฺขตฺตุํ มุขํ ปูเรนฺโต ตโย กพเฬ อคฺคเหสึฯ ตํ ปน ภตฺตํ เนว สงฺฆสฺส สนฺตกํ, น สงฺฆสฺส นิยเมตฺวา ทินฺนํ, น ภิกฺขูหิ คหิตาวเสสกํฯ อตฺตโน อตฺตโน เคหํ เนตฺวา มนุเสฺสหิ ภุญฺชิตพฺพกํ, เกวลํ สงฺฆํ อุทฺทิสฺส อภิหฎมตฺตเมวฯ ตโต มยา ตโย กพฬา คหิตา, เอตฺตกํ เม ปุพฺพกมฺมํฯ สฺวาหํ กาลํ กตฺวา ตสฺส กมฺมสฺส วิปาเกน อวีจิมฺหิ ปจฺจิตฺวา ตตฺถ ปกฺกาวเสเสน อิทานิ คิชฺฌกูเฏ กากเปโต หุตฺวา นิพฺพโตฺต อิมํ ทุกฺขํ ปจฺจานุโภมี”ติฯ อิทํ กากเปตสฺส วตฺถุฯ

อิธ ปน เถโร “อหิเปตํ ทิสฺวา สิตํ ปาตฺวากาสี”นฺติ อาหฯ อถสฺส สตฺถา สกฺขี หุตฺวาปิ อุฎฺฐาย “สจฺจํ, ภิกฺขเว, โมคฺคลฺลาโน อาหฯ มยาเปส สโมฺพธิปตฺตทิวเสเยว ทิโฎฺฐ, อปิจาหํ ‘เย เม วจนํ น สทฺทเหยฺยุํ, เตสํ อหิตาย ภเวยฺยา’ติ ปรานุทฺทยาย น กเถสี”นฺติ อาหฯ **ลกฺขณสํยุเตฺตปิ** (สํ. นิ. ๒.๒๐๒ อาทโย) หิ มหาโมคฺคลฺลาเนน ทิฎฺฐกาเลเยว สตฺถา ตสฺส สกฺขี หุตฺวา วินีตวตฺถูนิ กเถสิ, อิทมฺปิ เตน ตเถว กถิตํฯ ตํ สุตฺวา ภิกฺขู ตสฺส ปุพฺพกมฺมํ ปุจฺฉึสุฯ สตฺถาปิ เตสํ กเถสิ –

อตีเต กิร พาราณสึ นิสฺสาย นทีตีเร ปเจฺจกพุทฺธสฺส ปณฺณสาลํ กรึสุฯ โส ตตฺถ วิหรโนฺต นิพทฺธํ นคเร ปิณฺฑาย จรติฯ นาคราปิ สายํปาตํ คนฺธปุปฺผาทิหตฺถา ปเจฺจกพุทฺธสฺสูปฎฺฐานํ คจฺฉนฺติฯ เอโก พาราณสิวาสี ปุริโส ตํ มคฺคํ นิสฺสาย เขตฺตํ กสิฯ มหาชโน สายํปาตํ ปเจฺจกพุทฺธสฺสูปฎฺฐานํ คจฺฉโนฺต ตํ เขตฺตํ มทฺทโนฺต คจฺฉติฯ กสฺสโก จ “มา เม เขตฺตํ มทฺทถา”ติ วาเรโนฺตปิ วาเรตุํ นาสกฺขิฯ อถสฺส เอตทโหสิ – “สเจ อิมสฺมึ ฐาเน ปเจฺจกพุทฺธสฺส ปณฺณสาลา น ภเวยฺย, น เม เขตฺตํ มเทฺทยฺยุ”นฺติฯ โส ปเจฺจกพุทฺธสฺส ปิณฺฑาย ปวิฎฺฐกาเล ปริโภคภาชนานิ ภินฺทิตฺวา ปณฺณสาลํ ฌาเปสิฯ ปเจฺจกพุโทฺธ ตํ ฌามํ ทิสฺวา ยถาสุขํ ปกฺกามิฯ มหาชโน คนฺธมาลํ อาทาย อาคโต ฌามปณฺณสาลํ ทิสฺวา “กหํ นุ โข โน อโยฺย คโต”ติ อาหฯ โสปิ มหาชเนเนว สทฺธึ คโต มหาชนมเชฺฌ ฐิตโกว เอวมาห – “มยา ตสฺส ปณฺณสาลา ฌาปิตา”ติฯ อถ นํ “คณฺหถ, อิมํ ปาปิมํ นิสฺสาย มยํ ปเจฺจกพุทฺธํ ทฎฺฐุํ น ลภิมฺหา”ติ ทณฺฑาทีหิ โปเถตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาเปสุํฯ โส อวีจิมฺหิ นิพฺพตฺติตฺวา ยาวายํ มหาปถวี โยชนมตฺตํ อุสฺสนฺนา, ตาว นิรเย ปจฺจิตฺวา ปกฺกาวเสเสน คิชฺฌกูเฏ อหิเปโต หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ สตฺถา อิทํ ตสฺส ปุพฺพกมฺมํ กเถตฺวา, “ภิกฺขเว, ปาปกมฺมํ นาเมตํ ขีรสทิสํ, ยถา ขีรํ ทุยฺหมานเมว น ปริณมติฯ ตถา กมฺมํ กยิรมานเมว น วิปจฺจติฯ ยทา ปน วิปจฺจติ, ตทา เอวรูเปน ทุเกฺขน โสจตี”ติ อนุสนฺธึ ฆเฎตฺวา ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมํ คาถมาห –

๗๑. “น หิ ปาปํ กตํ กมฺมํ, สชฺชุขีรํว มุจฺจติ;
ฑหนฺตํ พาลมเนฺวติ, ภสฺมจฺฉโนฺนว ปาวโก”ติฯ

ตตฺถ **สชฺชุขีรํ วา**ติ ตํ ขณํเยว เธนุยา ถเนหิ นิกฺขนฺตํ อพฺภุณฺหํ ขีรํ น มุจฺจติ น ปริณมติฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ยถา อิทํ สชฺชุขีรํ ตํ ขณเญฺญว น มุจฺจติ น ปริณมติ น ปกตึ วิชหติฯ ยสฺมึ ปน ภาชเน ทุหิตฺวา คหิตํ ยาว ตตฺถ ตกฺกาทิอมฺพิลํ น ปกฺขิปติ, ยาว ทธิภาชนาทิกํ อมฺพิล

ภาชนํ น ปาปุณาติ, ตาว ปกติํ อวิชหิตฺวา ปจฺฉา ชหติ, เอวเมว ปาปกมฺมมฺปิ กริยมานเมว น วิปจฺจติฯ ยทิ วิปเจฺจยฺย, น โกจิ ปาปกมฺมํ กาตุํ วิสเหยฺยฯ ยาว ปน กุสลาภินิพฺพตฺตา ขนฺธา ธรนฺติ, ตาว นํ เต รกฺขนฺติฯ เตสํ เภทา อปาเย นิพฺพตฺตกฺขเนฺธสุ วิปจฺจติ, วิปจฺจมานญฺจ **ฑหนฺตํ พาลมเนฺวติฯ**''กิํ วิยา''ติ? **''ภสฺมจฺฉโนฺนว ปาวโก''**ติฯ ยถา หิ ฉาริกาย ปฏิจฺฉโนฺน วีตจฺจิตงฺคาโร อกฺกโนฺตปิ ฉาริกาย ปฏิจฺฉนฺนตฺตา น ตาว ฑหติ, ฉาริกํ ปน ตาเปตฺวา จมฺมาทีนํ ฑหนวเสน ยาว มตฺถลุงฺคา ฑหโนฺต คจฺฉติ, เอวเมว ปาปกมฺมมฺปิ เยน กตํ โหติ, ตํ พาลํ ทุติเย วา ตติเย วา อตฺตภาเว นิรยาทีสุ นิพฺพตฺตํ ฑหนฺตํ อนุคจฺฉตีติฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปนฺนาทโย อเหสุนฺติฯ

อหิเปตวตฺถุ ทฺวาทสมํฯ

๑๓. สฏฺฐิกูฏเปตวตฺถุ

ยาวเทว อนตฺถายาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรโนฺต สฏฺฐิกูฏเปตํ อารพฺภ กเถสิฯ

ปุริมนเยเนว หิ มหาโมคฺคลฺลานเตฺถโร ลกฺขณเตฺถเรน สทฺธิํ คิชฺฌกูฏา โอโรหโนฺต อญฺญตรสฺมิํ ปเทเส สิตํ ปาตฺวากาสิฯ เถเรน สิตการณํ ปุโฏฺฐ ''ภควโต สนฺติเก มํ ปุจฺฉฯยา สี''ติ วตฺวา ปิณฺฑาย จริตฺวา สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา นิสินฺนกาเล ปุน ปุโฏฺฐ อาห – ''อหํ, อาวุโส, เอกํ เปตํ อทฺทสํ ติคาวุตปฺปมาเณน อตฺตภาเวน, ตสฺส สฏฺฐิ อยกูฏสหสฺสานิ อาทิตฺตานิ สมฺปชฺชลิตานิ อุปริมตฺถเก ปติตฺวา ปติตฺวา อุฏฺฐหนฺติ สีสํ ภินฺทนฺติ, ภินฺนํ ภินฺนํ ปุน สมุฏฺฐหติ , อิมินา อตฺตภาเวน มยา เอวรูโป อตฺตภาโว น ทิฏฺฐปุโพฺพ, อหํ ตํ ทิสฺวา สิตํ ปาตฺวากาสิ''นฺติฯ เปตวตฺถุสฺมิญฺหิ –

> ''สฏฺฐิ กูฏสหสฺสานิ, ปริปุณฺณานิ สพฺพโส;
> สีเส ตุยฺหํ นิปตนฺติ, โวภินฺทเนฺตว มตฺถก''นฺติฯ (เป. ว. ๘๐๘, ๘๑๐, ๘๑๓) อาทิ –

อิมเมว เปตํ สนฺธาย วุตฺตํฯ สตฺถา เถรสฺส กถํ สุตฺวาว, ''ภิกฺขเว, มยาเปส สโตฺต โพธิมเณฺฑ นิสิเนฺนเนว ทิโฏฺฐ 'เย จ ปน เม วจนํ น สทฺทเหยฺยุํ, เตสํ อหิตาย ภเวยฺยา'ติ ปเรสํ อนุกมฺปาย น กเถสิํ, อิทานิ ปน โมคฺคลฺลานสฺส สกฺขี หุตฺวา กเถมี''ติ อาหฯ ตํ สุตฺวา ภิกฺขู ตสฺส ปุพฺพกมฺมํ ปุจฺฉิํสุฯ สตฺถาปิ เนสํ กเถสิ –

อตีเต กิร พาราณสิยํ สาฬิตฺตกสิเปฺป นิปฺผตฺติํ ปโตฺต เอโก ปีฐสปฺปิ อโหสิฯ โส นครทฺวาเร เอกสฺส วฏรุกฺขสฺส เหฏฺฐา นิสิโนฺน สกฺขรานิ ขิปิตฺวา ตสฺส ปณฺณานิ ฉินฺทโนฺต ''หตฺถิรูปกํ โน ทเสฺสหิ, อสฺสรูปกํ โน ทเสฺสหี''ติ คามทารเกหิ วุจฺจมาโน อิจฺฉิติจฺฉิตานิ รูปานิ ทเสฺสตฺวา เตสํ สนฺติกา ขาทนียาทีนิ ลภติฯ อเถกทิวสํ ราชา อุยฺยานํ คจฺฉโนฺต ตํ ปเทสํ ปาปุณิฯ ทารกา ปีฐสปฺปิํ ปาโรหนฺตเร กตฺวา ปลายิํสุฯ รโญฺญ ฐิตมชฺฌนฺหิเก รุกฺขมูลํ ปวิฏฺฐสฺส ฉิทฺทาวฉิทฺทจฺฉายา สรีรํ ผริฯ โส ''กิํ นุ โข เอต''นฺติ อุทฺธํ โอโลเกโนฺต รุกฺขปเณฺณสุ หตฺถิรูปกาทีนิ ทิสฺวา ''กเสฺสตํ กมฺม''นฺติ ปุจฺฉิตฺวา ''ปีฐสปฺปิโน''ติ สุตฺวา ตํ ปโกฺกสาเปตฺวา อาห – ''มยฺหํ ปุโรหิโต อติมุขโร อปฺปมตฺตเกปิ วุเตฺต พหุํ ภณโนฺต มํ อุปทฺทเวติ, สกฺขิสฺสสิ ตสฺส มุเข นาฬิมตฺตา อชลณฺฑิกา ขิปิตุ''นฺติ? ''สกฺขิสฺสามิ, เทวฯ อชลณฺฑิกา อาหราเปตฺวา ปุโรหิเตน สทฺธิํ ตุเมฺห อโนฺตสาณิยํ นิสีทถ, อหเมตฺถ กตฺตพฺพํ ชานิสฺสามี''ติฯ อถ ราชา ตถา กา

เรสิฯ อิตโร กตฺตริยเคฺคน สาณิยา ฉิทฺทํ กตฺวา ปุโรหิตสฺส รญฺญา สทฺธึ กเถนฺตสฺส มุเข วิวฏมตฺเต เอเกกํ อชลณฺฑิกํ ขิปิฯ ปุโรหิโต มุขํ ปวิฏฺฐํ ปวิฏฺฐํ คิลิฯ ปีฐสปฺปี ขีณาสุ อชลณฺฑิกาสุ สาณึ จาเลสิฯ ราชา ตาย สญฺญาย อชลณฺฑิกานํ ขีณภาวํ ญตฺวา อาห – ‘‘อาจริย, อหํ ตุมฺเหหิ สทฺธึ กเถนฺโต กถํ นิตฺถริตุํ น สกฺขิสฺสามิ, ตุเมฺห อติมุขรตาย นาฬิมตฺตา อชลณฺฑิกา คิลนฺตาปิ ตุณฺหีภาวํ นาปชฺชถา’’ติฯ พฺราหฺมโณ มงฺคุภาวํ อาปชฺชิตฺวา ตโต ปฏฺฐาย มุขํ วิวริตฺวา รญฺญา สทฺธึ สลฺลปิตุํ นสกฺขิฯ ราชา ปีฐสปฺปิคุณํ อนุสฺสริตฺวา ตํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘ตํ นิสฺสาย เม สุขํ ลทฺธ’’นฺติ ตุฏฺโฐ ตสฺส สพฺพฏฺฐกํ นาม ธนํ ทตฺวา นครสฺส จตูสุ ทิสาสุ จตฺตาโร วรคาเม อทาสิฯ ตมตฺถํ วิทิตฺวา รโญฺญ อตฺถธมฺมานุสาสโก อมโจฺจ อิมํ คาถมาห –

> ‘‘สาธุ โข สิปฺปกํ นาม, อปิ ยาทิส กีทิสํ;
> ปสฺส ขญฺชปฺปหาเรน, ลทฺธา คามา จตุทฺทิสา’’ติฯ (ชา. ๑.๑.๑๐๗);

โส ปน อมโจฺจ เตน สมเยน อยเมว ภควา อโหสิฯ อเถโก ปุริโส ปีฐสปฺปินา ลทฺธสมฺปตฺตึ ทิสฺวา จิเนฺตสิ – ‘‘อยํ นาม ปีฐสปฺปี หุตฺวา อิมํ สิปฺปํ นิสฺสาย มหาสมฺปตฺตึ ปโตฺต, มยาเปตํ สิกฺขิตุํ วฏฺฏตี’’ติฯ โส ตํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา ‘‘อิทํ เม , อาจริย, สิปฺปํ เทถา’’ติ อาหฯ ‘‘น สกฺกา, ตาต, ทาตุ’’นฺติฯ โส เตน ปฏิกฺขิโตฺต ‘‘โหตุ, อาราเธสฺสามิ น’’นฺติ ตสฺส หตฺถปาทปริกมฺมาทีนิ กโรเนฺต จิรสฺสํ ตํ อาราเธตฺวา ปุนปฺปุนํ ยาจิ, ปีฐสปฺปี ‘‘อยํ เม อติวิย อุปกาโร’’ติ ตํ ปฏิพาหิตุํ อสโกฺกเนฺต สิปฺปํ สิกฺขาเปตฺวา ‘‘นิปฺผนฺนํ เต, ตาต, สิปฺปํ, อิทานิ กึ กริสฺสสี’’ติ อาหฯ ‘‘พหิ คนฺตฺวา สิปฺปํ วีมํสิสฺสามี’’ติฯ ‘‘กึ กริสฺสสี’’ติ? ‘‘คาวึ วา มนุสฺสํ วา ปหริตฺวา มาเรสฺสามี’’ติฯ ‘‘ตาตา, คาวึ มาเรนฺตสฺส สตํ ทโณฺฑ โหติ มนุสฺสํ มาเรนฺตสฺส สหสฺสํ, ตฺวํ สปุตฺตทาโรปิ ตํ นิตฺถริตุํ น สกฺขิสฺสสิ, มา วินสฺส, ยมฺหิ ปหเฏ ทโณฺฑ นตฺถิ, ตาทิสํ นิมาตาปิติกํ กญฺจิ อุปธาเรหี’’ติฯ โส ‘‘สาธู’’ติ สกฺขรา อุจฺฉเงฺค กตฺวา ตาทิสํ อุปธารยมาโน วิจรโนฺต คาวึ ทิสฺวา ‘‘อยํ สสามิกา’’ติ ปหริตุํ น วิสหิ, มนุสฺสํ ทิสฺวา ‘‘อยํ สมาตาปิติโก’’ติ ปหริตุํ น วิสติฯ

เตน สมเยน สุเนโตฺต นาม ปเจฺจกพุโทฺธ ตํ นครํ นิสฺสาย ปณฺณสาลาย วิหรติฯ โส ตํ ปิณฺฑาย ปวิสนฺตํ นครทฺวารนฺตเร ทิสฺวา ‘‘อยํ นิมาตาปิติโก, อิมสฺมึ ปหเฏ ทโณฺฑ นตฺถิ, อิมํ ปหริตฺวา สิปฺปํ วีมํสิสฺสามี’’ติ ปเจฺจกพุทฺธสฺส ทกฺขิณกณฺณโสตํ สนฺธาย สกฺขรํ ขิปิฯ สา ทกฺขิณกณฺณโสเตน ปวิสิตฺวา วาเมน นิกฺขมิ, ทุกฺขา เวทนา อุปฺปชฺชิฯ ปเจฺจกพุโทฺธ ภิกฺขาย จริตุํ นาสกฺขิ, อากาเสน ปณฺณสาลํ คนฺตฺวา ปรินิพฺพายิฯ มนุสฺสา ปเจฺจกพุเทฺธ อนาคจฺฉเนฺต ‘‘กิญฺจิ อผาสุกํ ภวิสฺสตี’’ติ จิเนฺตตฺวา ตตฺถ คนฺตฺวา ตํ ปรินิพฺพุตํ ทิสฺวา โรทึสุ ปริเทวึสุฯ โสปิ มหาชนํ คจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ตตฺถ คนฺตฺวา ปเจฺจกพุทฺธํ สญฺชานิตฺวา ‘‘อยํ ปิณฺฑาย ปวิสโนฺต ทฺวารนฺตเร มม สมฺมุขีภูโต, อหํ อตฺตโน สิปฺปํ วีมํสโนฺต อิมํ ปหริ’’นฺติ อาหฯ มนุสฺสา ‘‘อิมินา กิร ปาปเกน ปเจฺจกพุโทฺธ ปหโฏ, คณฺหถ คณฺหถา’’ติ โปเถตฺวา ตเตฺถว นํ ชีวิตกฺขยํ ปาเปสุํฯ โส อวีจิมฺหิ นิพฺพตฺติตฺวา ยาวายํ มหาปถวี โยชนมตฺตํ อุสฺสนฺนา, ตาว ปจฺจิตฺวา วิปากาวเสเสน คิชฺฌกูฏมตฺถเก สฏฺฐิกูฏเปโต หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ สตฺถา ตสฺส อิมํ ปุพฺพกมฺมํ กเถตฺวา, ‘‘ภิกฺขเว, พาลสฺส นาม สิปฺปํ วา อิสฺสริยํ วา อุปฺปชฺชมานํ อนตฺถาย อุปฺปชฺชติฯ พาโล หิ สิปฺปํ วา อิสฺสริยํ วา ลภิตฺวา อตฺตโน อนตฺถเมว กโรตี’’ติ อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมํ คาถมาหฯ

> ๗๒. ‘‘ยาวเทว อนตฺถาย, ญตฺตํ พาลสฺส ชายติ;
> หนฺติ พาลสฺส สุกฺกํสํ, มุทฺธมสฺส วิปาตย’’นฺติฯ

ตตฺถ **ยาวเทวา**ติ อวธิปริเจฺฉทนเตฺถ นิปาโตฯ **ญตฺต**นฺติ ชานนสภาโวฯ ยํ สิปฺปํ ชานาติ , ยมฺหิ วา อิสฺสริเย ยเส สมฺปตฺติยญฺจ ฐิโต ชเนน ญายติ, ปากโฏ ปญฺญาโต โหติ, ตเสฺสตํ นามํฯ สิปฺปํ วา หิ อิสฺสริยาทิภาโว วา พาลสฺส อนตฺถาเยว ชายติฯ ตํ นิสฺสาย โส อตฺตโน อนตฺถเมว กโรติฯ **หนฺตี**ติ วินาเสติฯ **สุกฺกํส**นฺติ กุสลโกฏฺฐาสํ, พาลสฺส หิ สิปฺปํ วา อิสฺสริยํ วา อุปฺปชฺชมานํ กุสลโกฏฺฐาสํ ฆาเตนฺตเมว อุปฺปชฺชติฯ **มุทฺธ**นฺติ ปญฺญาเยตํ นามํฯ **วิปาตย**นฺติ วิทฺธํสยมานํฯ ตสฺส หิ ตํ สุกฺกํสํ หนนฺตํ ปญฺญาสงฺขาตํ มุทฺธํ วิปาเตนฺตํ วิทฺธํเสนฺตเมว หนฺตีติฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสุฯ

สฏฺฐิกูฏเปตวตฺถุ เตรสมํฯ

๑๔. จิตฺตคหปติวตฺถุ

อสนฺตํ ภาวนมิเจฺฉยฺยาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต สุธมฺมเตฺถรํ อารพฺภ กเถสิฯ เทสนา มจฺฉิกาสเณฺฑ สมุฎฺฐาย สาวตฺถิยํ นิฏฺฐิตาฯ

มจฺฉิกาสณฺฑนครสฺมิญฺหิ จิโตฺต นาม คหปติ ปญฺจวคฺคิยานํ อพฺภนฺตรํ มหานามเตฺถรํ นาม ปิณฺฑาย จรมานํ ทิสฺวา ตสฺส อิริยาปเถ ปสีทิตฺวา ปตฺตํ อาทาย เคหํ ปเวเสตฺวา โภเชตฺวา ภตฺตกิจฺจาวสาเน ธมฺมกถํ สุณโนฺต โสตาปตฺติผลํ ปตฺวา อจลสทฺโธ หุตฺวา อมฺพาฏกวนํ นาม อตฺตโน อุยฺยานํ สงฺฆารามํ กตฺตุกาโม เถรสฺส หเตฺถ อุทกํ ปาเตตฺวา นิยฺยาเทสิฯ ตสฺมิํ ขเณ ‘‘ปติฏฺฐิตํ พุทฺธสาสน’’นฺติ อุทกปริยนฺตํ กตฺวา มหาปถวี กมฺปิฯ มหาเสฏฺฐิ อุยฺยาเน มหาวิหารํ กาเรตฺวา สพฺพทิสาหิ อาคตานํ ภิกฺขูนํ วิวฏทฺวาโร อโหสิฯ มจฺฉิกาสเณฺฑ สุธมฺมเตฺถโร นาม เนวาสิโก อโหสิฯ

อปเรน สมเยน จิตฺตสฺส คุณกถํ สุตฺวา เทฺว อคฺคสาวกา ตสฺส สงฺคหํ กตฺตุกามา มจฺฉิกาสณฺฑํ อคมํสุฯ จิโตฺต คหปติ เตสํ อาคมนํ สุตฺวา อฑฺฒโยชนมคฺคํ ปจฺจุคฺคนฺตฺวา เต อาทาย อตฺตโน วิหารํ ปเวเสตฺวา อาคนฺตุกวตฺตํ กตฺวา, ‘‘ภเนฺต, โถกํ ธมฺมกถํ โสตุกาโมมฺหี’’ติ ธมฺมเสนาปติํ ยาจิฯ อถ นํ เถโร, ‘‘อุปาสก, อทฺธาเนน อาคตามฺหา กิลนฺตรูปาฯ อปิจ โถกํ สุณาหี’’ติ ตสฺส ธมฺมํ กเถสิฯ โส เถรสฺส ธมฺมํ สุณโนฺตว อนาคามิผลํ ปาปุณิฯ โส เทฺว อคฺคสาวเก วนฺทิตฺวา, ‘‘ภเนฺต, เสฺว ภิกฺขุสหเสฺสน สทฺธิํ มม เคเห ภิกฺขํ คณฺหถา’’ติ นิมเนฺตตฺวา ปจฺฉา เนวาสิกํ สุธมฺมเตฺถรํ ‘‘ตุเมฺหปิ, ภเนฺต, เสฺว เถเรหิ สทฺธิํ อาคเจฺฉยฺยาถา’’ติ นิมเนฺตสิฯ โส ‘‘อยํ มํ ปจฺฉา นิมเนฺตตี’’ติ กุโทฺธ ปฏิกฺขิปิตฺวา ปุนปฺปุนํ ยาจิยมาโนปิ ปฏิกฺขิปิ เอวฯ อุปาสโก ‘‘ปญฺญายิสฺสถ, ภเนฺต’’ติ ปกฺกมิตฺวา ปุนทิวเส อตฺตโน นิเวสเน มหาทานํ สเชฺชสิฯ สุธมฺมเตฺถโรปิ ปจฺจูสกาเลเยว ‘‘กีทิโส นุ โข คหปตินา อคฺคสาวกานํ สกฺกาโร สชฺชิโต, เสฺว คนฺตฺวา ปสฺสิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา ปาโตว ปตฺตจีวรํ อาทาย ตสฺส เคหํ อคมาสิฯ

โส คหปตินา ‘‘นิสีทถ, ภเนฺต’’ติ วุจฺจมาโนปิ ‘‘นาหํ นิสีทามิ, ปิณฺฑาย จริสฺสามี’’ติ วตฺวา อคฺคสาวกานํ ปฏิยาทิตํ สกฺการํ โอโลเกตฺวา คหปติํ ชาติยา ฆเฏฺฏตุกาโม ‘‘อุฬาโร เต, คหปติ, สกฺกาโร, อปิเจตฺถ เอกเญฺญว นตฺถี’’ติ อาหฯ ‘‘กิํ, ภเนฺต’’ติ? ‘‘ติลสํคุฬิกา, คหปตี’’ติ วตฺวา คหปตินา กาโกปมาย อปสาทิโต กุชฺฌิตฺวา ‘‘เอโส เต, คหปติ, อาวาโส, ปกฺกมิสฺสามห’’นฺติ วตฺวา ยาวตติยํ วาริยมาโนปิ ปกฺกมิตฺวา สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา จิเตฺตน จ อตฺตนา จ วุตฺตวจนํ อาโรเจสิฯ สตฺถา ‘‘ตยา อุปาสโก สทฺโธ ปสโนฺน หีเนน ขุํสิโต’’ติ ตเสฺสว

โทสํ อาโรเปตฺวา ปฏิสารณียกมฺมํ การาเปตฺวา ‘‘คจฺฉ, จิตฺตคหปตึ ขมาเปหี’’ติ เปเสสิฯ โส ตตฺถ คนฺตฺวา, ‘‘คหปติ, มยฺหเมว โส โทโส, ขมาหิ เม’’ติ วตฺวาปิ ‘‘นาหํ ขมามี’’ติ เตน ปฏิกฺขิโตฺต มงฺกุภูโต ตํ ขมาเปตุํ นาสกฺขิฯ ปุนเทว สตฺถุ สนฺติกํ ปจฺจาคมาสิฯ สตฺถา ‘‘นาสฺส อุปาสโก ขมิสฺสตี’’ติ ชานโนฺตปิ ‘‘มานถทฺโธ เอส, ตึสโยชนํ ตาว มคฺคํ คนฺตฺวา ปจฺจาคจฺฉตู’’ติ ขมนูปายํ อนาจิกฺขิตฺวาว อุโยฺยเชสิฯ อถสฺส ปุนาคตกาเล นิหตมานสฺส อนุทูตํ ทตฺวา ‘‘คจฺฉ, อิมินา สทฺธึ คนฺตฺวา อุปาสกํ ขมาเปหี’’ติ วตฺวา ‘‘สมเณน นาม ‘มยฺหํ วิหาโร, มยฺหํ นิวาสฏฺฐานํ, มยฺหํ อุปาสโก, มยฺหํ อุปาสิกา’ติ มานํ วา อิสฺสํ วา กาตุํ น วฏฺฏติฯ เอวํ กโรนฺตสฺส หิ อิจฺฉามานาทโย กิเลสา วฑฺฒนฺตี’’ติ อนุสนฺธึ ฆเฏฺฏตฺวา ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมา คาถา อภาสิ –

๗๓. ‘‘อสนฺตํ ภาวนมิเจฺฉยฺย, ปุเรกฺขารญฺจ ภิกฺขุสุ;
อาวาเสสุ อิสฺสริยํ, ปูชา ปรกุเลสุ จฯ

๗๔. ‘‘มเมว กต มญฺญนฺตุ, คิหี ปพฺพชิตา อุโภฯ

มเมวาติวสา อสฺสุ, กิจฺจากิเจฺจสุ กิสฺมิจิ;
อิติ พาลสฺส สงฺกโปฺป, อิจฺฉา มาโน จ วฑฺฒตี’’ติฯ

ตตฺถ **อสนฺต**นฺติ โย พาโล ภิกฺขุ อวิชฺชมานํ สมฺภาวนํ อิเจฺฉยฺย, ‘‘อสฺสทฺโธว สมาโน ‘สทฺโธติ มํ ชโน ชานาตู’ติ อิจฺฉตี’’ติฯ **ปาปิจฺฉตา**นิเทฺทเส (วิภ. ๘๕๑) วุตฺตนเยเนว พาโล ‘‘อสทฺโธ ทุสฺสีโล อปฺปสฺสุโต อปฺปวิวิโตฺต กุสีโต อนุปฏฺฐิตสฺสติ อสมาหิโต ทุปฺปโญฺญ อขีณาสโวว สมาโน ‘อโห วต มํ ชโน อยํ สทฺโธ, สีลวา, พหุสฺสุโต, ปวิวิโตฺต, อารทฺธวีริโย, อุปฏฺฐิตสฺสติ, สมาหิโต, ปญฺญวา , ขีณาสโว’ติ ชาเนยฺยา’’ติ อิทํ อสนฺตสมฺภาวนํ อิจฺฉติฯ **ปุเรกฺขาร**นฺติ ปริวารํฯ ‘‘อโห วต มํ สกลวิหาเร ภิกฺขู ปริวาเรตฺวา ปญฺหํ ปุจฺฉนฺตา วิหเรยฺยุ’’นฺติ เอวํ อิจฺฉาจาเร ฐตฺวา ปุเรกฺขารญฺจ ภิกฺขูสุ อิจฺฉติฯ **อาวาเสสู**ติ สงฺฆิเกสุ จ อาวาเสสุ ยานิ วิหารมเชฺฌ ปณีตเสนาสนานิ, ตานิ อตฺตโน สนฺทิฏฺฐสมฺภตฺตาทีนํ ภิกฺขูนํ ‘‘ตุเมฺห อิธ วสถา’’ติ วิจาเรโนฺต สยมฺปิ วรตรํ เสนาสนํ ปลิโพเธโนฺต, เสสานํ อาคนฺตุกภิกฺขูนํ ปจฺจนฺติมานิ ลามกเสนาสนานิ เจว อมนุสฺสปริคฺคหิตานิ จ ‘‘ตุเมฺห อิธ วสถา’’ติ วิจาเรโนฺต อาวาเสสุ อิสฺสริยํ อิจฺฉติฯ **ปูชา ปรกุเลสุ จา**ติ เนว มาตาปิตูนํ น ญาตกานํ ปเรสฺเยว กุเลสุ ‘‘อโห วติ เม มยฺหเมว ทเทยฺยุํ, น อเญฺญส’’นฺติ เอวํ จตุปฺปจฺจเยหิ ปูชํ อิจฺฉติฯ

มเมว กต มญฺญนฺตูติ ยสฺส จ พาลสฺส ‘‘ยํกิญฺจิ วิหาเร อุโปสถาคาราทิกรณวเสน กตํ นวกมฺมํ, ตํ สพฺพํ อมฺหากํ เถเรน กตนฺติ เอวํ คิหี จ ปพฺพชิตา จ อุโภปิ มเมว นิสฺสาย กตํ ปริกมฺมํ นิฏฺฐิตํ มญฺญนฺตู’’ติ สงฺกโปฺป อุปฺปชฺชติฯ **มเมวาติวสา** อสฺสูติ ‘‘คิหี จ ปพฺพชิตา จ สเพฺพปิ มเมว วเส วตฺตนฺตุ, สกฏโคณวาสิผรสุอาทีนิ วา ลทฺธพฺพานิ โหนฺตุ, อนฺตมโส ยาคุมตฺตมฺปิ ตาเปตฺวา ปิวนาทีนิ วา, เอวรูเปสุ กิจฺจากิเจฺจสุ ขุทฺทกมหเนฺตสุ กรณีเยสุ กิสฺมิญฺจิ เอกกิเจฺจปิ มเมว วเส วตฺตนฺตุ, มเมว อาปุจฺฉิตฺวา กโรนฺตู’’ติ สงฺกโปฺป อุปฺปชฺชติฯ **อิติ พาลสฺสา**ติ ยสฺส พาลสฺส สา จ อิจฺฉา อยญฺจ เอวรูโป สงฺกโปฺป อุปฺปชฺชติ, ตสฺส เนว วิปสฺสนา, น มคฺคผลานิ วฑฺฒนฺติฯ เกวลํ ปนสฺส จนฺททเย สมุทฺทสฺส อุทกํ วิย ฉสุ ทฺวาเรสุ อุปฺปชฺชมานา ตณฺหา เจว นววิธมาโน จ วฑฺฒตีติฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติฯ

สุธมฺมเตฺถโรปิ อิมํ โอวาทํ สุตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา อุฏฺฐายาสนา ปทกฺขิณํ กตฺวา เตน อนุทูเตน ภิกฺขุนา สทฺธึ คนฺตฺวา อุปาสกสฺส จกฺขุปเถ อาปตฺตึ ปฏิกริตฺวา อุปาสกํ ขมาเปสิฯ โส อุปาสเกน ‘‘ขมามหํ, ภนฺเต, สเจ มยฺหํ โทโส อตฺถิ, ขมถ เม’’ติ ปฏิขมาปิโต สตฺถารา ทินฺนฺน โอวาเท ฐตฺวา กติปาเหเนว สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณิฯ อุปาสโกปิ จินฺเตสิ – ‘‘มยา สตฺถารํ อทิสฺวาว โสตาปตฺติผลํ ปตฺตํ, อทิสฺวา เอว อนาคามิผเล ปติฏฺฐิโต, สตฺถารํ เม ทฏฺฐุํ วฏฺฏตี’’ติฯ โส ติลตณฺฑุลสปฺปิผาณิตวตฺถจฺฉาทนาทีหิ ปริปูรานิ ปญฺจ สกฏสตานิ โย ชาเปตฺวา ‘‘สตฺถารํ ทฏฺฐุกามา อาคจฺฉนฺตุ, ปิณฺฑปาตาทีหิ น กิลมิสฺสนฺตี’’ติ ภิกฺขุสงฺฆสฺส อาโรจาเปตฺวา ภิกฺขุนีสงฺฆสฺสาปิ อุปาสกานมฺปิ อุปาสิกานมฺปิ อาโรจาเปสิฯ เตน สทฺธึ ปญฺจสตา ปญฺจสตา ภิกฺขู จ ภิกฺขุนิโย จ อุปาสกา จ อุปาสิกาโย จ นิกฺขมึสุฯ โส เตสเญฺจว อตฺตโน ปริสาย จาติ ติณฺณํ ชนสหสฺสานํ ยถา ตึสโยชเน มเคฺค ยาคุภตฺตาทีหิ กิญฺจิ เวกลฺลํ น โหติ, ตถา สํวิทหิฯ ตสฺส ปน นิกฺขนฺตภาวํ ญตฺวา โยชเน โยชเน เทวตา ขนฺธาวารํ พนฺธิตฺวา ทิเพฺพหิ ยาคุขชฺชกภตฺตปานกาทีหิ ตํ มหาชนํ อุปฏฺฐหึสุ, กสฺสจิ เกนจิ เวกลฺลํ น โหติฯ เอวํ เทวตาหิ อุปฏฺฐิยมาโน เทวสิกํ โยชนํ คจฺฉโนฺต มาเสน สาวตฺถึ ปาปุณิ, ปญฺจ สกฏสตานิ ยถาปูริตาเนว อเหสุํฯ เทวตาหิ เจว มนุเสฺสหิ จ อภิหฏํ ปณฺณาการํ วิสฺสเชฺชโนฺตว อคมาสิฯ

สตฺถา อานนฺทเตฺถรํ อาห – ‘‘อานนฺท, อชฺช วฑฺฒมานกจฺฉายาย จิโตฺต คหปติ ปญฺจหิ อุปาสกสเตหิ ปริวุโต อาคนฺตฺวา มํ วนฺทิสฺสตี’’ติฯ ‘‘กึ ปน, ภเนฺต, ตสฺส ตุมฺหากํ วนฺทนกาเล กิญฺจิ ปาฏิหาริยํ ภวิสฺสตี’’ติ? ‘‘ภวิสฺสติ, อานนฺทา’’ติฯ ‘‘กึ, ภเนฺต’’ติ? ตสฺส อาคนฺตฺวา ‘‘มํ วนฺทนกาเล ราชมาเนน อฏฺฐกรีสมเตฺต ปเทเส ชณฺณุกมเตฺตน โอธินา ปญฺจวณฺณานํ ทิพฺพปุปฺผานํ ฆนวสฺสํ วสฺสิสฺสตี’’ติฯ ตํ กถํ สุตฺวา นครวาสิโน ‘‘เอวํ มหาปุโญฺญ กิร จิโตฺต นาม คหปติ อาคนฺตฺวา อชฺช สตฺถารํ วนฺทิสฺสติ, เอวรูปํ กิร ปาฏิหาริยํ ภวิสฺสติ, มยมฺปิ ตํ มหาปุญฺญํ ทฏฺฐุํ ลภิสฺสามา’’ติ ปณฺณาการํ อาทาย มคฺคสฺส อุโภสุ ปเสฺสสุ อฏฺฐํสุฯ วิหารสมีเป อาคตกาเล ปญฺจ ภิกฺขุสตานิ ปฐมํ อาคมึสุฯ จิโตฺต คหปติ, ‘‘อมฺมา, ตุเมฺห ปจฺฉโต อาคจฺฉถา’’ติ มหาอุปาสิกาโย ฐเปตฺวา ปญฺจหิ อุปาสกสเตหิ ปริวุโต สตฺถุ สนฺติกํ อคมาสิฯ พุทฺธานํ สมฺมุขฏฺฐาเน ปน ฐิตา วา นิสินฺนา วา อิโต วา เอโตฺต วา น โหนฺติ, พุทฺธวีถิยา ทฺวีสุ ปเสฺสสุ นิจฺจลาว ติฏฺฐนฺติฯ จิโตฺต คหปติ มหนฺตํ พุทฺธวีถึ โอกฺกมิฯ ตีณิ ผลานิ ปเตฺตน อริยสาวเกน โอโลกิโตโลกิตฏฺฐานํ กมฺปิฯ ‘‘เอโส กิร จิโตฺต คหปตี’’ติ มหาชโน โอโลเกสิ ฯ โส สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา ฉพฺพณฺณานํ พุทฺธรสฺมีนํ อโนฺต ปวิสิตฺวา ทฺวีสุ โคปฺผเกสุ สตฺถุ ปาเท คเหตฺวา วนฺทิฯ ตํ ขณเญฺญว วุตฺตปฺปการํ ปุปฺผวสฺสํ วสฺสิ, สาธุการสหสฺสานิ ปวตฺตยึสุฯ โส เอกมาสํ สตฺถุ สนฺติเก วสิ, วสมาโน จ สกลํ พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ วิหาเรเยว นิสีทาเปตฺวา มหาทานํ อทาสิ, อตฺตนา สทฺธึ อาคเตปิ อโนฺตวิหาเรเยว กตฺวา ปฏิชคฺคิฯ เอกทิวสมฺปิ อตฺตโน สกเฏสุ กิญฺจิ คเหตพฺพํ นาโหสิ, เทวมนุเสฺสหิ อาภตปณฺณาการเรเนว ทานํ อทาสิ, สพฺพกิจฺจานิ อกาสิฯ โส สตฺถารํ วนฺทิตฺวา อาห – ‘‘ภเนฺต, อหํ ‘ตุมฺหากํ ทานํ ทสฺสามี’ติ อาคจฺฉโนฺต มาสํ อนฺตรามเคฺค อโหสึฯ อิเธว เม มาโส วีติวโตฺต, มยา อาภตํ ปณฺณาการํ กิญฺจิ คเหตุํ น ลภามิ, เอตฺตกํ กาลํ เทวมนุเสฺสหิ อาภตปณฺณาการเรเนว ทานํ อทาสึ, โสหํ สเจปิ อิธ สํวจฺฉรํ วสิสฺสามิ, เนว มม เทยฺยธมฺมํ ทาตุํ ลภิสฺสามิฯ อหํ สกฏานิ โอตาเรตฺวา คนฺตุํ อิจฺฉามิ, ปฏิสามนฏฺฐานํ เม อาโรจาเปถา’’ติฯ

สตฺถา อานนฺทเตฺถรํ อาห – ‘‘อานนฺท, อุปาสกสฺส เอกํ ปเทสํ ตุจฺฉํ กาเรตฺวา เทหี’’ติฯ เถโร ตถา อกาสิฯ กปฺปิยภูมิ (มหาว. ๒๙๕) กิร จิตฺตสฺส คหปติโน อนุญฺญาตาฯ อุปาสโกปิ อตฺตนา สทฺธึ อาคเตหิ ตีหิ ชนสหเสฺสหิ สทฺธึ ตุจฺฉสกเฏหิ ปุน มคฺคํ ปฏิปชฺชิฯ เทวมนุสฺสา

อุฏฺฐาย, ‘‘อยฺย, ตยา ตุจฺฉสกเฏหิ คมนกมฺมํ กต’’นฺติ สตฺตหิ รตเนหิ สกฏานิ ปูรยึสุฯ โส อตฺตโน อาภตปณฺณาการเนว มหาชนํ ปฏิชคฺคโนฺต อคมาสิฯ อานนฺทเตฺถโร สตฺถารํ วนฺทิตฺวา อาห – ‘‘ภเนฺต, ตุมฺหากํ สนฺติกํ อาคจฺฉโนฺตปิ มาเสน อาคโต, อิธาปิ มาสเมว วุโฏฺฐ, เอตฺตกํ กาลํ เทวมนุเสฺสหิ อภิหฏปณฺณาการเนว มหาวทานํ อทาสิ, อิทานิ ปญฺจ สกฏสตานิ ตุจฺฉานิ กตฺวา มาเสเนว กิร คมิสฺสติ, เทวมนุสฺสา ปนสฺส อุฎฺฐาย, ‘อยฺย , ตยา ตุจฺฉสกเฏหิ คมนกมฺมํ กต’นฺติ ปญฺจ สกฏสตานิ สตฺตรตเนหิ ปูรยึสุฯ โส ปุน อตฺตโน อาภตปณฺณาการเนว กิร มหาชนํ ปฏิชคฺคโนฺต คมิสฺสตี’’ติฯ ‘‘กึ ปน, ภเนฺต, เอตสฺส ตุมฺหากํ สนฺติกํ อาคจฺฉนฺตเสฺสวายํ สกฺกาโร อุปฺปชฺชติ, อุทาหุ อญฺญตฺถ คจฺฉนฺตสฺสาปิ อุปฺปชฺชตี’’ติ? ‘‘อานนฺท, มม สนฺติกํ อาคจฺฉนฺตสฺสาปิ อญฺญตฺถ คจฺฉนฺตสฺสาปิ เอตสฺส อุปฺปชฺชเตวฯ อยญฺหิ อุปาสโก สโทฺธ ปสโนฺน สมฺปนฺนสีโล, เอวรูโป ปุคฺคโล ยํ ยํ ปเทสํ ภชติ, ตตฺถ ตเตฺถวสฺส ลาภสกฺกาโร นิพฺพตฺตตี’’ติ วตฺวา สตฺถา อิมํ ปกิณฺณกวเคฺค คาถมาห –

‘‘สโทฺธ สีเลน สมฺปโนฺน, ยโส โภคสมปฺปิโต;
ยํ ยํ ปเทสํ ภชติ, ตตฺถ ตเตฺถว ปูชิโต’’ติฯ (ธ. ป. ๓๐๓);

อโตฺถ ปนสฺสา ตเตฺถว อาวิภวิสฺสติฯ

เอวํ วุเตฺต อานนฺทเตฺถโร จิตฺตสฺส ปุพฺพกมฺมํ ปุจฺฉิฯ อถสฺส สตฺถา อาจิกฺขโนฺต อาห –

อานนฺท, อยํ ปทุมุตฺตรสฺส ภควโต ปาทมูเล กตาภินีหาโร กปฺปสตสหสฺสํ เทวมนุเสฺสสุ สํสริตฺวา กสฺสปพุทฺธกาเล มิคลุทฺทกกุเล นิพฺพโตฺต วุทฺธิมนฺวาย เอกทิวสํ เทเว วสฺสเนฺต มิคานํ มารณตฺถาย สตฺตึ อาทาย อรญฺญํ คนฺตฺวา มิเค โอโลเกโนฺต เอกสฺมึ อกฏปพฺภาเร สสีสํ ปารุปิตฺวา เอกํ ภิกฺขุํ นิสินฺนํ ทิสฺวา ‘‘เอโก, อโยฺย, สมณธมฺมํ กโรโนฺต นิสิโนฺน ภวิสฺสติ, ภตฺตมสฺส อาหริสฺสามี’’ติ เวเคน เคหํ คนฺตฺวา เอกสฺมึ อุทฺธเน หิโยฺย, อาภตมํสํ, เอกสฺมึ ภตฺตํ ปจาเปตฺวา อเญฺญ ปิณฺฑปาตจาริเก ภิกฺขู ทิสฺวา เตสมฺปิ ปเตฺต อาทาย ปญฺญตฺตาสเน นิสีทาเปตฺวา ภิกฺขํ สมฺปาเทตฺวา, ‘‘อเยฺย, ปริวิสถา’’ติ อญฺญํ อาณาเปตฺวา ตํ ภตฺตํ ปุฏเก ปกฺขิปิตฺวา อาทาย คจฺฉโนฺต อนฺตรามเคฺค นานาปุปฺผานิ โอจินิตฺวา ปตฺตปุเฏ กตฺวา เถรสฺส นิสินฺนฎฺฐานํ คนฺตฺวา ‘‘มยฺหํ, ภเนฺต, สงฺคหํ กโรถา’’ติ วตฺวา ปตฺตํ อาทาย ปูเรตฺวา เถรสฺส หเตฺถ ฐเปตฺวา เตหิ ปุเปฺผหิ ปูชํ กตฺวา ‘‘ยถา เม อยํ รสปิณฺฑปาโต ปุปฺผปูชาย สทฺธึ จิตฺตํ โตเสสิ, เอวํ นิพฺพตฺตนิพฺพตฺตฎฺฐาเน ปณฺณาการสหสฺสานิ อาทาย อาคนฺตฺวา มยฺหํ จิตฺตํ โตเสนฺตุ, ปญฺจวณฺณกุสุมวสฺสญฺจ วสฺสตู’’ติ ปตฺถนํ ปฎฺฐเปสิฯ โส ยาวชีวํ กุสลํ กตฺวา เทวโลเก นิพฺพตฺติ, นิพฺพตฺตฎฺฐาเน ชณฺณุกมเตฺตน โอธินา ทิพฺพปุปฺผวสฺสํ วสฺสิฯ อิทานิปิสฺส ชาตทิวเส เจว อิธ จ อาคตสฺส ปุปฺผวสฺสวสฺสนญฺจ ปณฺณาการาภิหาโร จ สตฺตหิ รตเนหิ สกฏปูรณญฺจ ตเสฺสว กมฺมสฺส นิสฺสโนฺทติฯ

จิตฺตคหปติวตฺถุ จุทฺทสมํฯ

๑๕. วนวาสีติสฺสสามเณรวตฺถุ

อญฺญา หิ ลาภูปนิสาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต วนวาสิกติสฺสเตฺถรํ อารพฺภ กเถสิฯ เทสนา ราชคเห สมุฎฺฐิตาฯ

สาริปุตฺตเตฺถรสฺส กิร ปิตุ วงฺคนฺตพฺราหฺมณสฺส สหายโก มหาเสนพฺราหฺมโณ นาม ราชคเห วสติฯ สาริปุตฺตเตฺถโร เอกทิวสํ ปิณฺฑาย จรโนฺต ตสฺมึ อนุกมฺปาย ตสฺส เคหทฺวารํ อคมาสิฯ โส ปน ปริกฺขีณวิภโว ทลิโทฺทฯ โส ‘‘มม ปุโตฺต มยฺหํ เคหทฺวารํ ปิณฺฑาย จริตุํ อาคโต ภวิสฺสติ, อหญฺจมฺหิ ทุคฺคโต, มยฺหํ ทุคฺคตภาวํ น ชานาติ มเญฺญ, นตฺถิ เม โกจิ เทยฺยธโมฺม’’ติ เถรสฺส สมฺมุขา ภวิตุํ อสโกฺกโนฺต นิลียิฯ เถโร อปรมฺปิ ทิวสํ อคมาสิ, พฺราหฺมโณ ตเถว นิลียิฯ ‘‘กิญฺจิเทว ลภิตฺวา ทสฺสามี’’ติ จิเนฺตโนฺตปิ นาลภิฯ อเถกทิวสํ เอกสฺมึ พฺราหฺมณวาจเก ถูลสาฏเกน สทฺธึ ปายสปาตึ ลภิตฺวา อาทาย เคหํ คนฺตฺวาว เถรํ อนุสฺสริ, ‘‘อิมํ ปิณฺฑปาตํ มยา เถรสฺส ทาตุํ วฎฺฎตี’’ติฯ เถโรปิ ตํ ขณํ ฌานํ สมาปชฺชิตฺวา สมาปตฺติโต วุฎฺฐาย ตํ พฺราหฺมณํ ทิสฺวา ‘‘พฺราหฺมโณ เทยฺยธมฺมํ ลภิตฺวา มม อาคมนํ ปจฺจาสีสติ, มยา ตตฺถ คนฺตุํ วฎฺฎตี’’ติ สงฺฆาฎึ ปารุปิตฺวา ปตฺตํ อาทาย ตสฺส เคหทฺวาเร ฐิตเมว อตฺตานํ ทเสฺสสิฯ

พฺราหฺมโณ เถรํ ทิสฺวาว จิตฺตํ ปสีทิฯ อถ นํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา ปฎิสนฺถารํ กตฺวา อโนฺตเคเห นิสีทาเปตฺวา ปายสปาตึ คเหตฺวา เถรสฺส ปเตฺต อากิริ ฯ เถโร อุปฑฺฒํ สมฺปฎิจฺฉิตฺวา หเตฺถน ปตฺตํ ปิทหิฯ อถ นํ พฺราหฺมโณ อาห – ‘‘ภเนฺต, เอกปฎิวีสมโตฺตว อยํ ปายโส, ปรโลกสงฺคหํ เม กโรถ, มา อิธโลกสงฺคหํ, นิรวเสสเมว ทาตุกาโมมฺหี’’ติ สพฺพํ อากิริฯ เถโร ตเตฺถว ปริภุญฺชิฯ อถสฺส ภตฺตกิจฺจปริโยสาเน ตมฺปิ สาฎกํ ทตฺวา วนฺทิตฺวา เอวมาห – ‘‘ภเนฺต, อหมฺปิ ตุเมฺหหิ ทิฎฺฐธมฺมเมว ปาปุเณยฺย’’นฺติฯ เถโร ‘‘เอวํ โหตุ พฺราหฺมณา’’ติ ตสฺส อนุโมทนํ กตฺวา อุฎฺฐายาสนา ปกฺกมโนฺต อนุปุเพฺพน จาริกํ จรโนฺต เชตวนํ อคมาสิฯ ‘‘ทุคฺคตกาเล ทินฺนทานํ ปน อติวิย โตเสตี’’ติ พฺราหฺมโณปิ ตํ ทานํ ทตฺวา ปสนฺนจิโตฺต โสมนสฺสชาโต เถเร อธิมตฺตํ สิเนหมกาสิฯ โส เถเร สิเนเหเนว กาลํ กตฺวา สาวตฺถิยํ เถรสฺสูปฎฺฐากกุเล ปฎิสนฺธึ คณฺหิ ฯ ตํขเณเยว ปนสฺส มาตา ‘‘กุจฺฉิยํ เม คโพฺภ ปติฎฺฐิโต’’ติ ญตฺวา สามิกสฺส อาโรเจสิฯ โส ตสฺสา คพฺภปริหารํ อทาสิฯ

ตสฺสา อจฺจุณฺหอติสีตอติอมฺพิลาทิปริโภคํ วเชฺชตฺวา สุเขน คพฺภํ ปริหริยมานาย เอวรูโป โทหโฬ อุปฺปเชฺชิ ‘‘อโห วตาหํ สาริปุตฺตเตฺถรปฺปมุขานิ ปญฺจ ภิกฺขุสตานิ นิมเนฺตตฺวา เคเห นิสีทาเปตฺวา อสมฺภินฺนขีรปายสํ ทตฺวา สยมฺปิ กาสายวตฺถานิ ปริทหิตฺวา สุวณฺณสรกํ อาทาย อาสนปริยเนฺต นิสีทิตฺวา เอเตฺตกานํ ภิกฺขูนํ อุจฺฉิฎฺฐปายสํ ปริภุเญฺชยฺย’’นฺติฯ ตสฺสา กิร โส กาสายวตฺถปริทหเน โทหโฬ กุจฺฉิยํ ปุตฺตสฺส พุทฺธสาสเน ปพฺพชฺชาย ปุพฺพนิมิตฺตํ อโหสิฯ อถสฺสา ญาตกา ‘‘ธมฺมิโก โน ธีตาย โทหโฬ’’ติ สาริปุตฺตเตฺถรํ สงฺฆเตฺถรํ กตฺวา ปญฺจนฺนํ ภิกฺขุสตานํ อสมฺภินฺนขีรปายสํ อทํสุฯ สาปิ เอกํ กาสาวํ นิวาเสตฺวา เอกํ ปารุปิตฺวา สุวณฺณสรกํ คเหตฺวา อาสนปริยเนฺต นิสินฺนา อุจฺฉิฎฺฐปายสํ ปริภุญฺชิ, โทหโฬ ปฎิปฺปสฺสมฺภิฯ ตสฺสา ยาว คพฺภวุฎฺฐานา อนฺตรนฺตรา กตมงฺคเลสุปิ, ทสมาสจฺจเยน ปุตฺตํ วิชาตาย กตมงฺคเลสุปิ สาริปุตฺตเตฺถรปฺปมุขานํ ปญฺจนฺนํ ภิกฺขุสตานํ อโปฺปทกมธุปายสเมว อทํสุฯ ปุเพฺพ กิเรส ทารเกน พฺราหฺมณกาเล ทินฺนปายสสฺส นิสฺสโนฺทฯ

ชาตมงฺคลทิวเส ปน ตํ ทารกํ ปาโตว นฺหาเปตฺวา มเณฺฑตฺวา สิริสยเน สตสหสฺสคฺฆนิกสฺส กมฺพลสฺส อุปริ นิปชฺชาเปสุํฯ โส ตตฺถ นิปนฺนโกว เถรํ โอโลเกตฺวา ‘‘อยํ เม ปุพฺพาจริโย, มยา เถรํ นิสฺสาย อยํ สมฺปตฺติ ลทฺธา, มยา อิมสฺส เอกํ ปริจฺจาคํ กาตุํ วฎฺฎตี’’ติ สิกฺขาปทคฺคหณตฺถาย อานียมาโน ตํ กมฺพลํ จูฬงฺคุลิยา เวเฐตฺวา อคฺคเหสิฯ อถสฺส ‘‘องฺคุลิยํ กมฺพโล ลโคฺค’’ติ เต ตํ หริตุํ อารภึสุฯ โส ปโรทิฯ ญาตกา ‘‘อเปถ, มา ทารกํ โรทาเปถา’’ติ กมฺพเลเนว สทฺธึ อานยึสุฯ โส เถรํ วนฺทนกาเล กมฺพลโต องฺคุลึ อปกฑฺฒิตฺวา กมฺพลํ เถรสฺส ปาทมูเล ปาเตสิฯ ญาตกา ‘‘ทหรกุมาเรน อชานิตฺวา กต’’นฺติ อวตฺวา ‘‘ปุเตฺตน โน ทินฺนํ,

ปริจฺจตฺตเมว โหตุ, ภนฺเต’’ติ วตฺวา, ‘‘ภนฺเต, สตสหสฺสคฺฆนิเกน กมฺพเลน ปูชาการกสฺส ตุมฺหากํ ทาสสฺส สิกฺขาปทานิ เทถา’’ติ อาหํสุฯ ‘‘โก นาโม อยํ ทารโก’’ติ? ‘‘ภนฺเต, อเยฺยน สมานนามโก , ติโสฺส นาเมส ภวิสฺสตี’’ติฯ เถโร กิร คิหิกาเล อุปติสฺสมาณโว นาม อโหสิฯ มาตาปิสฺส จินฺเตสิ – ‘‘น มยา ปุตฺตสฺส อชฺฌาสโย ภินฺทิตโพฺพ’’ติฯ เอวํ ทารกสฺส นามกรณมงฺคลํ กตฺวา ปุน ตสฺส อาหารปริโภคมงฺคเลปิ ปุน ตสฺส กณฺณวิชฺฌนมงฺคเลปิ ทุสฺสคหณมงฺคเลปิ จูฬากปฺปนมงฺคเลปิ สาริปุตฺตเตฺถรปฺปมุขานํ ปญฺจนฺนํ ภิกฺขุสตานํ อโปฺปทกมธุปายสเมว อทํสุฯ

ทารโก วุฑฺฒิมนฺวาย สตฺตวสฺสิกกาเล มาตรํ อาห – ‘‘อมฺม, เถรสฺส สนฺติเก ปพฺพชิสฺสามี’’ติฯ ‘‘สาธุ, ตาต, ปุเพฺพวาหํ ‘น มยา ปุตฺตสฺส อชฺฌาสโย ภินฺทิตโพฺพ’ติ มนํ อกาสิํ, ปพฺพช, ปุตฺตา’’ติ เถรํ นิมนฺตาเปตฺวา ตสฺส อาคตสฺส ภิกฺขญฺจ ทตฺวา, ‘‘ภนฺเต, ตุมฺหากํ ทาโส ‘ปพฺพชิสฺสามี’ติ วทติ, อิมํ อาทาย สายํ วิหารํ อาคมิสฺสามา’’ติ เถรํ อุโยฺยเชตฺวา สายนฺหสมเย มหเนฺตน สกฺการสมฺมาเนน ปุตฺตํ อาทาย วิหารํ คนฺตฺวา เถรสฺส นิยฺยาเทสิฯ เถโร เตน สทฺธิํ กเถสิ – ‘‘ติสฺส, ปพฺพชฺชา นาม ทุกฺกรา, อุเณฺหน อเตฺถ สติ สีตํ ลภติ, สีเตน อเตฺถ สติ อุณฺหํ ลภติ, ปพฺพชิตา กิเจฺฉน ชีวนฺติ, ตฺวญฺจ สุเขธิโต’’ติฯ ‘‘ภนฺเต, อหํ ตุเมฺหหิ วุตฺตนิยาเมเนว สพฺพํ กาตุํ สกฺขิสฺสามี’’ติฯ เถโร ‘‘สาธู’’ติ วตฺวา ตสฺส ปฏิกูลมนสิการวเสน ตจปญฺจกกมฺมฏฺฐานํ อาจิกฺขิตฺวา ตํ ปพฺพาเชสิฯ สกลมฺปิ หิ ทฺวตฺติํสาการํ กเถตุํ วฏฺฏติเยวฯ สพฺพํ กเถตุํ อสโกฺกเนฺตน ปน ตจปญฺจกกมฺมฏฺฐานํ กเถตพฺพเมวฯ อิทญฺหิ กมฺมฏฺฐานํ สพฺพพุทฺธานํ อวิชหิตเมวฯ เกสาทีสุ เอเกกโกฏฺฐาเสสุ อรหตฺตํ ปตฺตานํ ภิกฺขูนมฺปิ ภิกฺขุนีนมฺปิ อุปาสกานมฺปิ อุปาสิกานมฺปิ ปริเจฺฉโท นตฺถิฯ อพฺยตฺตา ภิกฺขู ปน ปพฺพเชนฺตา อรหตฺตสฺสูปนิสฺสยํ นาเสนฺติฯ ตสฺมา เถโร กมฺมฏฺฐานํ อาจิกฺขิตฺวา ปพฺพาเชตฺวา ทสสุ สีเลสุ ปติฏฺฐาเปสิฯ

มาตาปิตโร ปุตฺตสฺส ปพฺพชิตสกฺการํ กโรนฺตา สตฺตาหํ วิหาเรเยว พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส อโปฺปทกมธุปายสเมว อทํสุฯ ภิกฺขูปิ ‘‘นิพทฺธํ อโปฺปทกมธุปายสํ ปริภุญฺชิตุํ น สกฺกมา’’ติ อุชฺฌายิํสุฯ ตสฺสปิ มาตาปิตโร สตฺตเม ทิวเส สายํ เคหํ อคมํสุฯ สามเณโร อฏฺฐเม ทิวเส ภิกฺขูหิ สทฺธิํ ปิณฺฑาย ปาวิสิฯ สาวตฺถิวาสิโน ‘‘สามเณโร กิร อชฺช ปิณฺฑาย ปวิสิสฺสติ, สกฺการมสฺส กริสฺสามา’’ติ ปญฺจหิ สาฏกสเตหิ จุมฺพฏกานิ กตฺวา ปญฺจ ปิณฺฑปาตสตานิ สเชฺชตฺวา อาทาย ปฏิปเถ ฐตฺวา อทํสุ, ปุนทิวเส วิหารสฺส อุปวนํ อาคนฺตฺวา อทํสุฯ เอวํ สามเณโร ทฺวีเหว ทิวเสหิ สาฏกสหเสฺสหิ สทฺธิํ ปิณฺฑปาตสหสฺสํ ลภิตฺวา ภิกฺขุสงฺฆสฺส ทาเปสิฯ พฺราหฺมณกาเล ทินฺนถูลสาฏกสฺส กิเรส นิสฺสโนฺทฯ อถสฺส ภิกฺขู ‘‘ปิณฺฑปาตทายกติโสฺส’’ติ นามํ กริํสุฯ

ปุเนกทิวสํ สามเณโร สีตกาเล วิหารจาริกํ จรเนฺต ภิกฺขู ตตฺถ ตตฺถ อคฺคิสาลาทีสุ วิสิเพฺพเนฺต ทิสฺวา อาห – ‘‘กิํ, ภนฺเต, วิสิเพฺพนฺตา นิสินฺนาตฺถา’’ติ? ‘‘สีตํ โน ปีเฬติ สามเณรา’’ติฯ ‘‘ภนฺเต, สีตกาเล นาม กมฺพลํ ปารุปิตุํ วฏฺฏติฯ โส หิ สีตํ ปฏิพาหิตุํ สมโตฺถ’’ติฯ สามเณร ‘‘ตฺวํ มหาปุโญฺญ กมฺพลํ ลเภยฺยาสิ, อมฺหากํ กุโต กมฺพโล’’ติฯ ‘‘เตน หิ, ภนฺเต, กมฺพลตฺถิกา มยา สทฺธิํ อาคจฺฉนฺตู’’ติ สกลวิหาเร อาโรจาเปสิฯ อถ ภิกฺขู ‘‘สามเณเรน สทฺธิํ คนฺตฺวา กมฺพลํ อาหริสฺสามา’’ติ สตฺตวสฺสิกสามเณรํ นิสฺสาย สหสฺสมตฺตา ภิกฺขู นิกฺขมิํสุฯ โส ‘‘เอตฺตกานํ ภิกฺขูนํ กุโต กมฺพลํ ลภิสฺสามี’’ติ จิตฺตมฺปิ อนุปฺปาเทตฺวา เต อาทาย นคราภิมุโข ปายาสิฯ สุทินฺนสฺส หิ ทานสฺส เอวรูโป อานุภาโว โหติฯ โส พหินคเรเยว ฆรปฏิปาฏิยา

จรนฺต ปญฺจ กมฺพลสตานิ ลภิตฺวา อนฺตนครํ ปาวิสิฯ มนุสฺสา อิโต จิโต จ กมฺพเล อาหรนฺติฯ

เอโก ปน ปุริโส อาปณทฺวาเรน อาคจฺฉนฺโต ปญฺจ กมฺพลสตานิ ปสาเรตฺวา นิสินฺนํ เอกํ อาปณิกํ ทิสฺวา อาห – ‘‘อโมฺภ, เอโก สามเณโร กมฺพเล สํหรนฺโต อาคจฺฉติ, ตว กมฺพเล ปฏิจฺฉาเทหี’’ติ? ‘‘กึ ปน โส ทินฺนเก คณฺหาติ, อุทาหุ อทินฺนเก’’ติ? ‘‘ทินฺนเก คณฺหาตี’’ติ ฯ ‘‘เอวํ สเนฺต สเจ อิจฺฉามิ, ทสฺสามิ, โน เจ, น ทสฺสามิ, คจฺฉ ตฺว’’นฺติ อุโยฺยเชสิฯ มจฺฉริโน หิ อนฺธพาลา เอวรูเปสุ ทานํ ททมาเนสุ มจฺฉรายิตฺวา อสทิสทานํ ทิสฺวา มจฺฉรายนฺต กาโฬ (ธ. ป. ๑๗๗) วิย นิรเย นิพฺพตฺตนฺติฯ อาปณิโก จินฺตสิ – ‘‘อยํ ปุริโส อตฺตโน ธมฺมตาย อาคจฺฉมาโน ‘ตว กมฺพเล ปฏิจฺฉาเทหี’ติ มํ อาหฯ ‘สเจปิ โส ทินฺนกํ คณฺหา’ติ, อหํ ปน ‘มม สนฺตกํ สเจ อิจฺฉามิ, ทสฺสามิ, โน เจ, น ทสฺสามี’ติ อวจํ, ทิฏฺฐกํ ปน อเทนฺตสฺส ลชฺชา อุปฺปชฺชติ, อตฺตโน สนฺตกํ ปฏิจฺฉาเทนฺตสฺส โทโส นตฺถิ, อิเมสุ ปญฺจกมฺพลสเตสุ เทฺว กมฺพลานิ สตสหสฺสคฺฆนิกานิ, อิมาเนว ปฏิจฺฉาเทตุํ วฏฺฏตี’’ติฯ เทฺวปิ กมฺพเล ทสาย ทสํ สมฺพนฺธิตฺวา เตสํ อนฺตเร ปกฺขิปิตฺวา ปฏิจฺฉาเทสิฯ สามเณโรปิ ภิกฺขุสหเสฺสน สทฺธิํ ตํ ปเทสํ ปาปุณิฯ อาปณิกสฺส สามเณรํ ทิสฺวาว ปุตฺตสิเนโห อุปฺปชฺชิ, สกลสรีรํ สิเนเหน ปริปุณฺณํ อโหสิฯ โส จินฺตสิ – ‘‘ติฏฺฐตุ กมฺพลานิ, อิมํ ทิสฺวา หทยมํสมฺปิ ทาตุํ ยุตฺต’’นฺติฯ เต เทฺวปิ กมฺพเล นีหริตฺวา สามเณรสฺส ปาทมูเล ฐเปตฺวา วนฺทิตฺวา, ‘‘ภเนฺต, ตยา ทิฏฺฐธมฺมสฺส ภาคี อสฺส’’นฺติ อวจฯ โสปิสฺส ‘‘เอวํ โหตู’’ติ อนุโมทนํ อกาสิฯ

สามเณโร อนฺตนคเรปิ ปญฺจ กมฺพลสตานิ ลภิฯ เอวํ เอกทิวสํเยว กมฺพลสหสฺสํ ลภิตฺวา ภิกฺขุสหสฺสสฺส อทาสิฯ อถสฺส กมฺพลทายกติสฺสเตฺถโรติ นามํ กริํสุฯ เอวํ นามกรณทิวเส ทินฺนกมฺพโล สตฺตวสฺสิกกาเล กมฺพลสหสฺสภาวํ ปาปุณิฯ พุทฺธสาสนญฺหิ ฐเปตฺวา นตฺถญฺญํ ตํ ฐานํ, ยตฺถ อปฺปํ ทินฺนํ พหุํ โหติ, พหุํ ทินฺนํ พหุตรํฯ เตนาห ภควา –

> ‘‘ตถารูโปยํ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุสโงฺฆ, ยถารูเป ภิกฺขุสเงฺฆ อปฺปํ ทินฺนํ พหุํ โหติ, พหุํ ทินฺนํ พหุตร’’นฺติ (ม. นิ. ๓.๑๔๖) –

เอวํ สามเณโร เอกกมฺพลสฺส นิสฺสเนฺทน สตฺตวสฺสิโกว กมฺพลสหสฺสํ ลภิฯ ตสฺส เชตวเน วิหรนฺตสฺส อภิกฺขณํ ญาติทายกา สนฺติกํ อาคนฺตฺวา กถาสลฺลาปํ กโรนฺติฯ โส จินฺตสิ – ‘‘มยา อิธ วสเนฺตน ญาติทายเกสุ อาคนฺตฺวา กเถเนฺตสุ อกเถตุมฺปิ น สกฺกา, เอเตหิ สทฺธิํ กถาปปเญฺจน อตฺตโน ปติฏฺฐํ กาตุํ น สกฺกา, ยํนูนาหํ สตฺถุ สนฺติเก กมฺมฏฺฐานํ อุคฺคณฺหิตฺวา อรญฺญํ ปวิเสยฺย’’นฺติฯ โส สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา ยาว อรหตฺตา กมฺมฏฺฐานํ กถาเปตฺวา อุปชฺฌายํ วนฺทิตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย วิหารา นิกฺขมิตฺวา ‘‘สเจ อาสนฺนฏฺฐาเน วสิสฺสามิ, ญาตกา มํ ปโกฺกสิสฺสนฺตี’’ติ วีสติ โยชนสตํ มคฺคํ อคมาสิฯ อเถเกน คามทฺวาเรน คจฺฉนฺโต เอกํ มหลฺลกปุริสํ ทิสฺวา ปุจฺฉิ – ‘‘กึ นุ โข, มหาอุปาสก , อิมสฺมิํ ปเทเส วสนฺตานํ อารญฺญกวิหาโร อตฺถี’’ติ? ‘‘อตฺถิ, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘เตน หิ เม มคฺคํ อาจิกฺขาหี’’ติฯ มหลฺลกอุปาสกสฺส ปน ตํ ทิสฺวาว ปุตฺตสิเนโห อุทปาทิฯ อถสฺส ตเตฺถว ฐิโต อนาจิกฺขิตฺวา ‘‘เอหิ, ภเนฺต, อาจิกฺขิสฺสามิ เต’’ติ คเหตฺวา อคมาสิฯ สามเณโร เตน สทฺธิํ คจฺฉนฺโต อนฺตรามเคฺค นานาปุปฺผผลปฏิมณฺฑิเต รุกฺขปพฺพตปเทเส ทิสฺวา ‘‘อยํ, อุปาสก, กึ ปเทโส นาม, อยํ อุปาสก กึ ปเทโส นามา’’ติ ปุจฺฉิฯ โสปิสฺส เตสํ นามานิ อาจิกฺขนฺโต อารญฺญกวิหารํ ปตฺวา ‘‘อิทํ, ภเนฺต, ผาสุกฏฺฐานํ, อิเธว วสาหี’’ติ วตฺวา, ‘‘ภเนฺต, โก นาโม ตฺว’’นฺติ นามํ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อหํ วนวาสีติโสฺส นาม อุปาสกา’’ติ วุเตฺต, ‘‘เสฺว อมฺหากํ คาเม ภิกฺขาย จริตุํ วฏฺฏตี’’ติ วตฺวา นิ

วตฺติตฺวา อโนฺตคามเมว คโตฯ ‘‘วนวาสีติโสฺส นาม วิหารํ อาคโต, ตสฺส ยาคุภตฺตาทีนิ ปฏิยาเทถา’’ติ มนุสฺสานํ อาโรเจสิฯ

สามเณโร ปฐมเมว ติโสฺส นาม หุตฺวา ตโต ปิณฺฑปาตทายกติโสฺส กมฺพลทายกติโสฺส วนวาสีติโสฺสติ ตีณิ นามานิ ลภิตฺวา สตฺตวสฺสพฺภนฺตเร จตฺตาริ นามานิ ลภิฯ โส ปุนทิวเส ปาโตว ตํ คามํ ปิณฺฑาย ปาวิสิฯ มนุสฺสา ภิกฺขํ ทตฺวา วนฺทิํสุฯ สามเณโร ‘‘สุขิตา โหถ, ทุกฺขา มุจฺจถา’’ติ อาหฯ เอกมนุโสฺสปิ ตสฺส ภิกฺขํ ทตฺวา ปุน เคหํ คนฺตุํ นาสกฺขิ, สเพฺพว โอโลเกนฺตา อฏฺฐํสุฯ โสปิ อตฺตโน ยาปนมตฺตเมว คณฺหิฯ สกลคามวาสิโน ตสฺส ปาทมูเล อุเรน นิปชฺชิตฺวา, ‘‘ภเนฺต, ตุเมฺหสุ อิมํ เตมาสํ อิธ วสเนฺตสุ มยํ ตีณิ สรณานิ คเหตฺวา ปญฺจสุ สีเลสุ ปติฏฺฐาย มาสสฺส อฏฺฐ อุโปสถกมฺมานิ อุปวสิสฺสาม, อิธ วสนตฺถาย โน ปฏิญฺญํ เทถา’’ติฯ โส อุปการํ สลฺลเกฺขตฺวา เตสํ ปฏิญฺญํ ทตฺวา นิพทฺธํ ตเตฺถว ปิณฺฑปาตจารํ จริฯ วนฺทิตวนฺทิตกฺขเณ จ ‘‘สุขิตา โหถ, ทุกฺขา มุจฺจถา’’ติ ปททฺวยเมว กเถตฺวา ปกฺกามิฯ โส ตเตฺถวปฐมมาสญฺจ ทุติยมาสญฺจ วีตินาเมตฺวา ตติยมาเส คจฺฉเนฺต สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณิฯ

อถสฺส ปวาเรตฺวา วุฏฺฐวสฺสกาเล อุปชฺฌาโย สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา อาห – ‘‘อหํ, ภเนฺต, ติสฺสสามเณรสฺส สนฺติกํ คจฺฉามี’’ติฯ ‘‘คจฺฉ, สาริปุตฺตา’’ติฯ โส อตฺตโน ปริวาเร ปญฺจสเต ภิกฺขู อาทาย ปกฺกโนฺต, ‘‘อาวุโส โมคฺคลฺลาน, อหํ ติสฺสสามเณรสฺส สนฺติกํ คจฺฉามี’’ติ อาหฯ มหาโมคฺคลฺลานเตฺถโร ‘‘อหมฺปิ, อาวุโส, คจฺฉามี’’ติ ปญฺจหิ ภิกฺขุสเตหิ สทฺธิํ นิกฺขมิฯ เอเตนุปาเยน มหากสฺสปเตฺถโร อนุรุทฺธเตฺถโร อุปาลิเตฺถโร ปุณฺณเตฺถโรติ สเพฺพ มหาสาวกา ปญฺจหิ ปญฺจหิ ภิกฺขุสเตหิ สทฺธิํ นิกฺขมิํสุฯ สเพฺพปิ มหาสาวกานํ ปริวารา จตฺตาลีส ภิกฺขุสหสฺสานิ อเหสุํฯ เต วีสติโยชนสตํ มคฺคํ คนฺตฺวา โคจรคามํ สมฺปตฺตาฯ สามเณรสฺส นิพทฺธูปฏฺฐาโก อุปาสโก ทฺวาเรเยว ทิสฺวา ปจฺจุคฺคนฺตฺวา วนฺทิฯ

อถ นํ สาริปุตฺตเตฺถโร ปุจฺฉิ – ‘‘อตฺถิ นุ โข, อุปาสก, อิมสฺมิํ ปเทเส อารญฺญกวิหาโร’’ติ? ‘‘อตฺถิ, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘สภิกฺขุโก, อภิกฺขุโก’’ติ? ‘‘สภิกฺขุโก, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘โก นาโม ตตฺถ วสตี’’ติ? ‘‘วนวาสีติโสฺส, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘เตน หิ มคฺคํ โน อาจิกฺขา’’ติฯ ‘‘เก ตุเมฺห, ภเนฺต’’ติ? ‘‘มยํ สามเณรสฺส สนฺติกํ อาคตา’’ติฯ อุปาสโก โอโลเกตฺวา ธมฺมเสนาปติํ อาทิํ กตฺวา สเพฺพปิ มหาสาวเก สญฺชานิตฺวา นิรนฺตรํ ปีติยา ผุฏฺฐสรีโร หุตฺวา ‘‘ติฏฺฐถ ตาว, ภเนฺต’’ติ เวเคน คามํ ปวิสิตฺวา ‘‘เอเต, อยฺยา, สาริปุตฺตเตฺถรํ อาทิํ กตฺวา อสีติ มหาสาวกา อตฺตโน อตฺตโน ปริวาเรหิ สทฺธิํ สามเณรสฺส สนฺติกํ อาคตา, มญฺจปีฐปจฺจตฺถรณทีปเตลาทีนิ คเหตฺวา เวเคน นิกฺขมถา’’ติ อุโคฺฆเสสิฯ มนุสฺสา ‘‘ตาวเทว มญฺจาทีนิ คเหตฺวา เถรานํ ปทานุปทิกา หุตฺวา เถเรหิ สทฺธิํเยว วิหารํ ปวิสิํสุฯ สามเณโร ภิกฺขุสงฺฆํ สญฺชานิตฺวา กติปยานํ มหาเถรานํ ปตฺตจีวรานิ ปฏิคฺคเหตฺวา วตฺตมกาสิฯ ตสฺส เถรานํ วสนฏฺฐานํ สํวิทหนฺตสฺส ปตฺตจีวรํ ปฏิสาเมนฺตเสฺสว อนฺธกาโร ชาตา’’ติฯ สาริปุตฺตเตฺถโร อุปาสเก อาห – ‘‘คจฺฉถ, อุปาสกา, ตุมฺหากํ อนฺธกาโร ชาโต’’ติฯ ‘‘ภเนฺต, อชฺช ธมฺมสฺสวนทิวโส, น มยํ คมิสฺสาม, ธมฺมํ สุณิสฺสาม, อิโต ปุเพฺพ ธมฺมสฺสวนมฺปิ นตฺถี’’ติฯ ‘‘เตน หิ, สามเณร, ทีปํ ชาเลตฺวา ธมฺมสฺสวนสฺส กาลํ โฆเสหี’’ติฯ โส ตถา อกาสิฯ อถ นํ เถโร อาห – ‘‘ติสฺส ตว อุปฏฺฐากา ‘ธมฺมํ โสตุกามามฺหา’ติ วทนฺติ , กเถหิ เตสํ ธมฺม’’นฺติฯ อุปาสกา เอกปฺปหาเรเนว อุฏฺฐาย, ‘‘ภเนฺต, อมฺหากํ อโยฺย ‘สุขิตา โหถ, ทุกฺขา มุจฺจถา’ติ อิมานิ เทฺว ปทานิ ฐเปตฺวา อญฺญํ ธมฺมกถํ น ชานาติ , อมฺหากํ อญฺญํ ธมฺมกถิกํ เทถา’’ติ วทิํสุฯ ‘‘สามเณโร ปน อรหตฺตํ ปตฺวาปิ เนว เตสํ ธมฺมกถํ กเถสี’’ติฯ

ตทา ปน นํ อุปชฺฌาโย, ‘‘สามเณร, กถํ ปน สุขิตา โหนฺติ, ‘กถํ ปน ทุกฺขา มุจฺจนฺตี’ติ อิเมสํ โน ทฺวินฺนํ ปทานํ อตฺถํ กเถหี’’ติ อาหฯ โส ‘‘สาธุ, ภนฺเต’’ติ จิตฺตพีชนิํ คเหตฺวา ธมฺมาสนํ อารุยฺห ปญฺจหิ นิกาเยหิ อตฺถญฺจ การณญฺจ อากฑฺฒิตฺวา ฆนวสฺสํ วสฺสโนฺต จาตุทฺทีปกมหาเมโฆ วิย ขนฺธธาตุอายตนโพธิปกฺขิยธเมฺม วิภชโนฺต อรหตฺตกูเฏน ธมฺมกถํ กเถตฺวา, ‘‘ภนฺเต, เอวํ อรหตฺตปฺปตฺตสฺส สุขํ โหติ, อรหตฺตํ ปโตฺตเยว ทุกฺขา มุจฺจติ, เสสชนา ชาติทุกฺขาทีหิ เจว นิรยทุกฺขาทีหิ จ น ปริมุจฺจนฺตี’’ติ อาหฯ ‘‘สาธุ, สามเณร, สุกถิโต เต ปญฺหาโห, อิทานิ สรภญฺญํ ภณาหี’’ติฯ โส สรภญฺญมฺปิ ภณิฯ อรุเณ อุคฺคจฺฉเนฺต สามเณรสฺส อุปฏฺฐากมนุสฺสา เทฺว ภาคา อเหสุํฯ เอกเจฺจ ‘‘น วต โน อิโต ปุเพฺพ เอวรูโป กกฺขโฬ ทิฏฺฐปุโพฺพฯ กถญฺหิ นาม เอวรูปํ ธมฺมกถํ ชานโนฺต เอตฺตกํ กาลํ มาตาปิตุฏฺฐาเน ฐตฺวา อุปฏฺฐหนฺตานํ มนุสฺสานํ เอกมฺปิ ธมฺมปทํ น กเถสี’’ติ กุชฺฌิํสุฯ เอกเจฺจ ‘‘ลาภา วต โน, เย มยํ เอวรูปํ ภทนฺตํ คุณํ วา อคุณํ วา อชานนฺตาปิ อุปฏฺฐหิมฺห , อิทานิ จ ปนสฺส สนฺติเก ธมฺมํ โสตุํ ลภิมฺหา’’ติ ตุสฺสิํสุฯ

สมฺมาสมฺพุโทฺธปิ ตํ ทิวสํ ปจฺจูสสมเย โลกํ โวโลเกโนฺต วนวาสีติสฺสสฺส อุปฏฺฐาเก อตฺตโน ญาณชาลสฺส อโนฺต ปวิเฏฺฐ ทิสฺวา ‘‘กิํ นุ โข ภวิสฺสตี’’ติ อาวเชฺชโนฺต อิมมตฺถํ อุปธาเรสิ ‘‘วนวาสีติสฺสสามเณรสฺส อุปฏฺฐากา เอกเจฺจ ตุฏฺฐา, เอกเจฺจ กุทฺธา, มยฺหํ ปุตฺตสฺส ปน สามเณรสฺส กุทฺธา นิรยภาคิโน ภวิสฺสนฺติ, คนฺตพฺพเมว ตตฺถ มยา, มยิ คเต สเพฺพปิ เต สามเณเร เมตฺตจิตฺตํ กตฺวา ทุกฺขา มุจฺจิสฺสนฺตี’’ติฯ เตปิ มนุสฺสา ภิกฺขุสงฺฆํ นิมเนฺตตฺวา คามํ คนฺตฺวา มณฺฑปํ กาเรตฺวา ยาคุภตฺตาทีนิ สมฺปาเทตฺวา อาสนานิ ปญฺญาเปตฺวา สงฺฆสฺส อาคมนมคฺคํ โอโลเกนฺตา นิสีทิํสุฯ ภิกฺขูปิ สรีรปฏิชคฺคนํ กตฺวา ภิกฺขาจารเวลาย คามํ ปิณฺฑาย ปวิสนฺตา สามเณรํ ปุจฺฉิํสุ – ‘‘กิํ, ติสฺส, ตฺวํ อเมฺหหิ สทฺธิํ คมิสฺสสิ, อุทาหุ ปจฺฉา’’ติ? ‘‘มม คมนเวลายเมว คมิสฺสามิ, คจฺฉถ ตุเมฺห, ภนฺเต’’ติฯ ภิกฺขู ปตฺตจีวรมาทาย ปวิสิํสุฯ

สตฺถา เชตวนสฺมิํเยว จีวรํ ปารุปิตฺวา ปตฺตมาทาย เอกจิตฺตกฺขเณเนว คนฺตฺวา ภิกฺขูนํ ปุรโต ฐิตเมว อตฺตานํ ทเสฺสสิฯ ‘‘สมฺมาสมฺพุโทฺธ อาคโต’’ติ สกลคาโม สงฺขุภิตฺวา เอกโกลาหโล อโหสิฯ มนุสฺสา อุทคฺคจิตฺตา พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ นิสีทาเปตฺวา ยาคุํ ทตฺวา ขชฺชกํ อทํสุฯ สามเณโร ภเตฺต อนิฎฺฐิเตเยว อโนฺตคามํ ปาวิสิฯ คามวาสิโน นีหริตฺวา ตสฺส สกฺกจฺจํ ภิกฺขํ อทํสุฯ โส ยาปนมตฺตํ คเหตฺวา สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ปตฺตํ อุปนาเมสิฯ สตฺถา ‘‘อาหร, ติสฺสา’’ติ หตฺถํ ปสาเรตฺวา ปตฺตํ คเหตฺวา ‘‘ปสฺส, สาริปุตฺต, ตว สามเณรสฺส ปตฺต’’นฺติ เถรสฺส ทเสฺสสิฯ เถโร สตฺถุ หตฺถโต ปตฺตํ คเหตฺวา สามเณรสฺส ทตฺวา ‘‘คจฺฉ, อตฺตโน ปตฺตฏฺฐาเน นิสีทิตฺวา ภตฺตกิจฺจํ กโรหี’’ติ อาหฯ

คามวาสิโน พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ ปริวิสิตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา อนุโมทนํ ยาจิํสุฯ สตฺถา อนุโมทนํ กโรโนฺต เอวมาห – ‘‘ลาภา วต โว อุปาสกา, เย ตุเมฺห อตฺตโน กุลูปกํ สามเณรํ นิสฺสาย สาริปุตฺตํ โมคฺคลฺลานํ กสฺสปํ อนุรุทฺธนฺติ อสีติมหาสาวเก ทสฺสนาย ลภถ, อหมฺปิ ตุมฺหากํ กุลูปกเมว นิสฺสาย อาคโต, พุทฺธทสฺสนมฺปิ โว อิมํ นิสฺสาเยว ลทฺธํ, ลาภา โว, สุลทฺธํ โว’’ติฯ มนุสฺสา จินฺตยิํสุ – ‘‘อโห อมฺหากํ ลาภา, พุทฺธานเญฺจว ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ อาราธนสมตฺถํ อมฺหากํ อยฺยํ ทสฺสนาย ลภาม, เทยฺยธมฺมญฺจสฺส ทาตุํ ลภามา’’ติ สามเณรสฺส กุทฺธา มนุสฺสา ตุสฺสิํสุฯ ตุฏฺฐา มนุสฺสา ภิโยฺยโสมตฺตาย ปสีทิํสุฯ อนุโมทนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสุฯ สตฺถา อุฎฺฐายาสนา ปกฺกามิฯ มนุสฺสา สตฺถารํ อนุคนฺตฺวา วนฺทิตฺวา นิวตฺติํสุฯ สตฺถา สามเณเรน สทฺธิํ สมธุเรน คจฺฉโนฺต , ‘‘สามเณร, อยํ ปเทโส โกนาโม, อยํ ปเทโส โกนาโม’’ติ ปุเพฺพ ตสฺส อุปาสเกน ทสฺสิตปเทเส ปุจฺฉโนฺต อคมาสิฯ สามเณโรปิ,

‘‘ภเนฺต, อยํ อิตฺถนฺนาโม, อยํ อิตฺถนฺนาโม’’ติ อาจิกฺขมาโนว อคมาสิฯ สตฺถา ตสฺส วสนฏฺฐานํ คนฺตฺวา ปพฺพตมตฺถกํ อภิรุหิฯ ตตฺถ ฐิตานํ ปน มหาสมุโทฺท ปญฺญายติฯ สตฺถา สามเณรํ ปุจฺฉิ – ‘‘ติสฺส, ปพฺพตมตฺถเก ฐิโต อิโต จิโต จ โอโลเกตฺวา กึ ปสฺสสี’’ติ? ‘‘มหาสมุทฺทํ, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘มหาสมุทฺทํ ทิสฺวา กึ จิเนฺตสี’’ติ? ‘‘มม ทุกฺขิตกาเล โรทนฺตสฺส จตูหิ มหาสมุเทฺทหิ อติเรกตเรน อสฺสุนา ภวิตพฺพนฺติ อิทํ, ภเนฺต, จิเนฺตสิ’’นฺติฯ ‘‘สาธุ สาธุ, ติสฺส, เอวเมตํฯ เอเกกสฺส หิ สตฺตสฺส ทุกฺขิตกาเล ปคฺฆริตอสฺสูนิ จตูหิ มหาสมุเทฺทหิ อติเรกตราเนวา’’ติฯ อิทญฺจ ปน วตฺวา อิมํ คาถมาห –

‘‘จตูสุ สมุเทฺทสุ ชลํ ปริตฺตกํ,
ตโต พหุํ อสฺสุชลํ อนปฺปกํ;
ทุเกฺขน ผุฏฺฐสฺส นรสฺส โสจนา,
กึการณา สมฺม ตุวํ ปมชฺชสี’’ติฯ

อถ นํ ปุน ปุจฺฉิ – ‘‘ติสฺส, กหํ วสสี’’ติ? ‘‘อิมสฺมึ ปพฺภาเร, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘ตตฺถ ปน วสโนฺต กึ จิเนฺตสี’’ติ? ‘‘มยา มรเนฺตน อิมสฺมึ ฐาเน กตสฺส สรีรนิเกฺขปสฺส ปริเจฺฉโท ‘นตฺถี’ติ จิเนฺตสึ, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘สาธุ สาธุ, ติสฺส, เอวเมตํฯ อิเมสญฺหิ สตฺตานํ ปถวิยํ นิปชฺชิตฺวา อมตฏฺฐานํ นาม นตฺถี’’ติ วตฺวา –

‘‘อุปสาฬฺหกนามานิ, สหสฺสานิ จตุทฺทส;
อสฺมึ ปเทเส ทฑฺฒานิ, นตฺถิ โลเก อนามตํฯ

‘‘ยมฺหิ สจฺจญฺจ ธโมฺม จ, อหึสา สํยโม ทโม;
เอตํ อริยา เสวนฺติ, เอตํ โลเก อนามต’’นฺติฯ (ชา.๑.๒.๓๑-๓๒) –

อิมํ ทุกนิปาเต **อุปสาฬฺหกชาตกํ** กเถสิฯ อิติ ปถวิยํ สรีรนิเกฺขปํ กตฺวา มรเนฺตสุ สเตฺตสุ อมตปฺปเทเส มรนฺตา นาม นตฺถิ, อานนฺทเตฺถรสทิสา ปน อมตปุพฺพปเทเส ปรินิพฺพายนฺติฯ

อานนฺทเตฺถโร กิร วีสวสฺสสติกกาเล อายุสงฺขารํ โอโลเกโนฺต ปริกฺขีณภาวํ ญตฺวา ‘‘อิโต สตฺตเม ทิวเส ปรินิพฺพายิสฺสามี’’ติ อาโรเจสิฯ ตํ ปวตฺตึ สุตฺวา โรหิณีนทิยา อุภยตีรวาสิเกสุ มนุเสฺสสุ โอริมตีรวาสิกา ‘‘มยํ เถรสฺส พหูปการา, อมฺหากํ สนฺติเก ปรินิพฺพายิสฺสตี’’ติ วทึสุฯ ปรตีรวาสิกาปิ ‘‘มยํ เถรสฺส พหูปการา, อมฺหากํ สนฺติเก ปรินิพฺพายิสฺสตี’’ติ วทึสุฯ เถโร เตสํ วจนํ สุตฺวา ‘‘อุภยตีรวาสิโน มยฺหํ อุปการา, อิเม นาม อนุปการาติ น สกฺกา วตฺตุํ, สจาหํ โอริมตีเร ปรินิพฺพายิสฺสามิ, ปรตีรวาสิโน ธาตุคฺคหณตฺถํ เตหิ สทฺธึ กลหํ กริสฺสนฺติฯ สเจ ปรตีเร ปรินิพฺพายิสฺสามิ, โอริมตีรวาสิโนปิ ตถา กริสฺสนฺติ, กลโห อุปฺปชฺชมาโนปิ มํ นิสฺสาเยว อุปฺปชฺชิสฺสติ, วูปสมมาโนปิ มํ นิสฺสาเยว วูปสมิสฺสตี’’ติ จิเนฺตตฺวา ‘‘โอริมตีรวาสิโนปิ มยฺหํ อุปการา, ปรตีรวาสิโนปิ มยฺหํ อุปการา, อนุปการาปิ นาม นตฺถิ, โอริมตีรวาสิโน โอริมตีเรเยว สนฺนิปตนฺตุ, ปรตีรวาสิโนปิ ปรตีเรเยวา’’ติ อาหฯ ตโต สตฺตเม ทิวเส มเชฺฌนทิยา สตฺตตาลปฺปมาเณ อากาเส ปลฺลเงฺกน นิสีทิตฺวา มหาชนสฺส ธมฺมํ กเถตฺวา ‘‘มม สรีรํ มเชฺฌ ภิชฺชิตฺวา เอโก ภาโค โอริมตีเร ปตตุ, เอโก ภาโค ปรตีเร’’ติ อธิฏฺฐาย ยถานิสิโนฺนว เตโชธาตุํ สมาปชฺชิ, ชาลา อุฏฺฐหึสุฯ สรีรํ มเชฺฌ ภิชฺชิตฺวา เอโก ภาโค โอริมตีเร ปติ, เอโก ภาโค ปรตีเรฯ ตโต มหาชโน ปริเทวิ, ปถวิอุนฺทฺริยนสโทฺท วิย อาโรทนสโทฺท อโหสิฯ สตฺถุ ปรินิพฺพาเน อาโรทนสทฺทโตปิ การุญฺญตโร อโหสิฯ มนุสฺสา จตฺตาโร มาเส โรทนฺตา ปริเท

วนฺตา ‘‘สตฺถุ ปตฺตจีวรคฺคาหเก ติฏฺฐเนฺต สตฺถุ ฐิตกาโล วิย โน อโหสิ, อิทานิ โน สตฺถา ปรินิพฺพุโต’’ติ วิปฺปลปนฺตา วิรวนฺตา วิจรึสูติฯ

ปุน สตฺถา สามเณรํ ปุจฺฉิ – ‘‘ติสฺส, อิมสฺมึ วนสเณฺฑ ทีปิอาทีนํ สเทฺทน ภายสิ, น ภายสี’’ติ? ‘‘น ภายามิ ภควา, อปิจ โข ปน เม เอเตสํ สทฺทํ สุตฺวา วนรติ นาม อุปฺปชฺชตี’’ติ วตฺวา สฏฺฐิมตฺตาหิ คาถาหิ วนวณฺณนํ นาม กเถสิฯ อถ นํ สตฺถา ‘‘ติสฺสา’’ติ อามเนฺตสิฯ ‘‘กึ, ภเนฺต’’ติ? ‘‘มยํ คจฺฉาม, ตฺวํ คมิสฺสสิ, นิวตฺติสฺสสี’’ติฯ ‘‘มยฺหํ อุปชฺฌาเย มํ อาทาย คจฺฉเนฺต คมิสฺสามิ, นิวเตฺตเนฺต นิวตฺติสฺสามิ , ภเนฺต’’ติ ฯ สตฺถา ภิกฺขุสเงฺฆน สทฺธึ ปกฺกามิฯ สามเณรสฺส ปน นิวตฺติตุเมว อชฺฌาสโย, เถโร ตํ ญตฺวา ‘‘ติสฺส, สเจ นิวตฺติตุกาโม, นิวตฺตา’’ติ อาหฯ โส สตฺถารญฺจ ภิกฺขุสงฺฆญฺจ วนฺทิตฺวา นิวตฺติฯ สตฺถา เชตวนเมว อคมาสิฯ

ภิกฺขูนํ ธมฺมสภายํ กถา อุทปาทิ – ‘‘อโห วต วนวาสีติสฺสสามเณโร ทุกฺกรํ กโรติ, ปฏิสนฺธิคฺคหณโต ปฏฺฐายสฺส ญาตกา สตฺตสุ มงฺคเลสุ ปญฺจนฺนํ ภิกฺขุสตานํ อโปฺปทกมธุปายสเมว อทํสุ, ปพฺพชิตกาเล อเนฺตวิหาเร พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส สตฺต ทิวสานิ อโปฺปทกมธุปายสเมว อทํสุฯ ปพฺพชิตฺวา อฏฺฐเม ทิวเส อเนฺตคามํ ปวิสเนฺต ทฺวีเหว ทิวเสหิ สาฏฺกสหเสฺสน สทฺธึ ปิณฺฑปาตสหสฺสํ ลภิ, ปุเนกทิวสํ กมฺพลสหสฺสํ ลภิฯ อิติสฺส อิธ วสนกาเล มหาลาภสกฺกาโร อุปฺปชฺชิ, อิทานิ เอวรูปํ ลาภสกฺการํ ฉเฑฺฑตฺวา อรญฺญํ ปวิสิตฺวา มิสฺสกาหาเรน ยาเปติ, ทุกฺกรการโก วต ติสฺสสามเณโร’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา, ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘อาม, ภิกฺขเว, ลาภูปนิสา นาเมสา อญฺญา, นิพฺพานคามินี ปฏิปทา อญฺญาฯ ‘เอวํ ลาภํ ลภิสฺสามี’ติ หิ อารญฺญิกาทิธุตงฺคสมาทานวเสน ลาภูปนิสํ รกฺขนฺตสฺส ภิกฺขุโน จตฺตาโร อปายา วิวฏทฺวารา เอว ติฏฺฐนฺติ, นิพฺพานคามินิยา ปน ปฏิปทาย อุปฺปนฺนํ ลาภสกฺการํ ปหาย อรญฺญํ ปวิสิตฺวา ฆเฏนฺโต วายมโนฺต อรหตฺตํ คณฺหาตี’’ติ อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมํ คาถมาห –

๗๕. ‘‘อญฺญา หิ ลาภูปนิสา, อญฺญา นิพฺพานคามินี;
เอวเมตํ อภิญฺญาย, ภิกฺขุ พุทฺธสฺส สาวโก;
สกฺการํ นาภินเนฺทยฺย, วิเวกมนุพฺรูหเย’’ติฯ

ตตฺถ **อญฺญา หิ ลาภูปนิสา, อญฺญา นิพฺพานคามินี**ติ ลาภูปนิสา นาเมสา อญฺญา เอว, อญฺญา นิพฺพานคามินี ปฏิปทาฯ ลาภุปฺปาทเกน หิ ภิกฺขุนา โถกํ อกุสลกมฺมํ กาตุํ วฏฺฏติ, กายวงฺกาทีนิ กาตพฺพานิ โหนฺติฯ ยสฺมิญฺหิ กาเล กายวงฺกาทีสุ กิญฺจิ กโรติ, ตทา ลาโภ อุปฺปชฺชติฯ ปายสปาติยญฺหิ วงฺกํ อกตฺวา อุชุกเมว หตฺถํ โอตาเรตฺวา อุกฺขิปนฺตสฺส หโตฺถ มกฺขิตมตฺตโกว โหติ, วงฺกํ กตฺวา โอตาเรตฺวา อุกฺขิปนฺตสฺส ปน ปายสปิณฺฑํ อุทฺธรโนฺตว นิกฺขมติ, เอวํ กายวงฺกาทีนิ กรณกาเลเยว ลาโภ อุปฺปชฺชติฯ อยํ อธมฺมิกา ลาภูปนิสฺสา นามฯ อุปธิสมฺปทา จีวรธารณํ พาหุสจฺจํ ปริวาโร อรญฺญวาโสติ เอวรูเปหิ ปน การเณหิ อุปฺปโนฺน ลาโภ ธมฺมิโก นาม โหติฯ นิพฺพานคามินึ ปฏิปทํ ปูเรเนฺตน ปน ภิกฺขุนา กายวงฺกาทีนิ ปหาตพฺพานิฯ อนเนฺธเนว อเนฺธน วิย, อมูเคเนว มูเคน วิย, อพธิเรเนว พธิเรน วิย ภวิตุํ วฏฺฏติฯ อสเฐน อมาเยน ภวิตุํ วฏฺฏติฯ **เอวเมต**นฺติ เอตํ ลาภุปฺปาทนํ ปฏิปทญฺจ นิพฺพานคามินึ ปฏิปทญฺจ เอวํ ญตฺวา สเพฺพสํ สงฺขตาสงฺขตธมฺมานํ พุชฺฌนเฏฺฐน **พุทฺธสฺส** สวนเนฺต ชาตเฏฺฐน โอวาทานุสาสนึ วา สวนเฏฺฐน ***สาวโก ภิกฺขุ*** อธมฺมิกํ จตุปจฺจยสกฺการํ นาภินเนฺทยฺย, น เจว ธมฺมิกํ ปฏิโกฺกเสยฺย, กายวิเวกาทิกํ **วิเวกํ อนุพฺรูหเย**ฯ ตตฺถ **กายวิเวโก**ติ กายสฺส เอกีภาโวฯ **จิตฺตวิเวโก**ติ อฏฺฐ สมาปตฺติโยฯ **อุปธิวิเวโก**ติ นิพฺพานํฯ เตสุ กายวิเวโก คณ

สงฺคณิกํ วิโนเทติ, จิตฺตวิเวโก กิเลสสงฺคณิกํ วิโนเทติ, อุปธิวิเวโก สงฺขารสงฺคณิกํ วิโนเทติฯ กายวิเวโก จิตฺตวิเวกสฺส ปจฺจโย โหติ, จิตฺตวิเวโก อุปธิวิเวกสฺส ปจฺจโย โหติฯ วุตฺตมฺปิ เหตํ –

> ‘‘กายวิเวโก จ วิเวกฏฺฐกายานํ เนกฺขมฺมาภิรตานํ, จิตฺตวิเวโก จ ปริสุทฺธจิตฺตานํ ปรมโวทานปฺปตฺตานํ, อุปธิวิเวโก จ นิรุปธีนํ ปุคฺคลานํ วิสงฺขารคตาน’’นฺติ (มหานิ. ๑๕๐)ฯ –

อิมํ ติวิธมฺปิ วิเวกํ พฺรูเหยฺย วฑฺฒเยฺย, อุปสมฺปชฺช วิหเรยฺยาติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสูติฯ

วนวาสีติสฺสสามเณรวตฺถุ ปนฺนรสมํฯ

พาลวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ปญฺจโม วโคฺคฯ

๖. ปณฺฑิตวโคฺค

๑. ราธเตฺถรวตฺถุ

นิธีนํว ปวตฺตารนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อายสฺมนฺตํ ราธเตฺถรํ อารพฺภ กเถสิฯ

โส กิร คิหิกาเล สาวตฺถิยํ ทุคฺคตพฺราหฺมโณ อโหสิฯ โส ‘‘ภิกฺขูนํ สนฺติเก ชีวิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา วิหารํ คนฺตฺวา อปฺปหริตกํ กโรโนฺต ปริเวณํ สมฺมชฺชโนฺต มุขโธวนาทีนิ ททโนฺต อโนฺตวิหาเรเยว วสิฯ ภิกฺขูปิ นํ สงฺคณฺหึสุ, ปพฺพาเชตุํ ปน น อิจฺฉนฺติฯ โส ปพฺพชฺชํ อลภมาโน กิโส อโหสิฯ อเถกทิวสํ สตฺถา ปจฺจูสกาเล โลกํ โวโลเกโนฺต ตํ พฺราหฺมณํ ทิสฺวา ‘‘กิํ นุ โข’’ติ อุปธาเรโนฺต ‘‘อรหา ภวิสฺสตี’’ติ ญตฺวา สายนฺหสมเย วิหารจาริกํ จรโนฺต วิย พฺราหฺมณสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา, ‘‘พฺราหฺมณ, กิํ กโรโนฺต วิจรสี’’ติ อาหฯ ‘‘ภิกฺขูนํ วตฺตปฏิวตฺตํ กโรโนฺต, ภเนฺต’’ติ ฯ ‘‘ลภสิ เนสํ สนฺติกา สงฺคห’’นฺติ? ‘‘อาม, ภเนฺต, อาหารมตฺตํ ลภามิ, น ปน มํ ปพฺพาเชนฺตี’’ติฯ สตฺถา เอตสฺมิํ นิทาเน ภิกฺขุสงฺฆํ สนฺนิปาตาเปตฺวา ตมตฺถํ ปุจฺฉิตฺวา, ‘‘ภิกฺขเว, อตฺถิ โกจิ อิมสฺส พฺราหฺมณสฺส อธิการํ สรตี’’ติ ปุจฺฉิฯ สาริปุตฺตเตฺถโร ‘‘อหํ, ภเนฺต, สรามิ, อยํ เม ราชคเห ปิณฺฑาย จรนฺตสฺส อตฺตโน อภิหฏํ กฎจฺฉุภิกฺขํ ทาเปสิ, อิมมสฺสาหํ อธิการํ สรามี’’ติ อาหฯ โส สตฺถารา ‘‘กิํ ปน เต, สาริปุตฺต, เอวํ กตูปการํ ทุกฺขโต โมเจตุํ น วฎฺฎตี’’ติ วุเตฺต, ‘‘สาธุ, ภเนฺต, ปพฺพาเชสฺสามี’’ติ ตํ พฺราหฺมณํ ปพฺพาเชสิฯ ตสฺส ภตฺตเคฺค อาสนปริยเนฺต อาสนํ ปาปุณาติ, ยาคุภตฺตาทีหิปิ กิลมติฯ เถโร ตํ อาทาย จาริกํ ปกฺกามิ, อภิกฺขณญฺจ นํ ‘‘อิทํ เต กตฺตพฺพํ, อิทํ เต น กตฺตพฺพ’’นฺติ โอวทิ อนุสาสิฯ โส สุวโจ อโหสิ ปทกฺขิณคฺคาหีฯ ตสฺมา ยถานุสิฎฺฐํ ปฏิปชฺชมาโน กติปาเหเนว อรหตฺตํ ปาปุณิฯ

เถโร ตํ อาทาย สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา นิสีทิฯ อถ นํ สตฺถา ปฏิสนฺถารํ กตฺวา อาห – ‘‘สุวโจ นุ โข, สาริปุตฺต, เต อเนฺตวาสิโก’’ติ ฯ ‘‘อาม, ภเนฺต, อติวิย สุวโจ, กิสฺมิญฺจิ โทเส วุจฺจมาเน น กุทฺธปุโพฺพ’’ติฯ ‘‘สาริปุตฺต , เอวรูเป สทฺธิวิหาริเก ลภโนฺต กิตฺตเก คเณฺหยฺยาสี’’ติ? ‘‘ภเนฺต, พหุเกปิ คเณฺหยฺยเมวา’’ติฯ อเถกทิวสํ ธมฺมสภาย กถํ สมุฎฺฐาเปสุํ – ‘‘สาริปุตฺตเตฺถโร กิร กตญฺญู กตเวที, กฎจฺฉุภิกฺขามตฺตํ อุปการํ สริตฺวา ทุคฺคตพฺราหฺมณํ ปพฺพาเชสิฯ เถโรปิ โอวาทกฺขโม โอวาทกฺขมเมว ลภี’’ติฯ สตฺถา เตสํ กถํ สุตฺวา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปิ สาริปุโตฺต กตญฺญู กตเวทีเยวา’’ติ วตฺวา ตมตฺถํ ปกาเสตุํ –

> ‘‘อลีนจิตฺตํ นิสฺสาย, ปหฎฺฐา มหตี จมู;
> โกสลํ เสนาสนฺตุฎฺฐํ, ชีวคฺคาหํ อคาหยิฯ
>
> ‘‘เอวํ นิสฺสยสมฺปโนฺน, ภิกฺขุ อารทฺธวีริโย;
> ภาวยํ กุสลํ ธมฺมํ, โยคเกฺขมสฺส ปตฺติยา;
> ปาปุเณ อนุปุเพฺพน, สพฺพสํโยชนกฺขย’’นฺติฯ (ชา. ๑.๒.๑๑-๑๒) –

อิมํ ทุกนิปาเต **อลีนจิตฺตชาตกํ** วิตฺถาเรตฺวา กเถสิฯ ตทา กิร วฑฺฒกีหิ ปาทสฺส อโรคกรณภาเวน กหํ อตฺตโน อุปการํ ญตฺวา สพฺพเสตสฺส หตฺถิโปตกสฺส ทายโก เอกจาริโก หตฺถี สาริปุตฺตเตฺถโร อโหสีติ เอวํ เถรํ อารพฺภ ชาตกํ กเถตฺวา ราธเตฺถรํ อารพฺภ, ‘‘ภิกฺขเว, ภิกฺขุนา นาม ราเธน วิย สุวเจน ภวิตพฺพํ, โทสํ ทเสฺสตฺวา โอวทิยมาเนนปิ น กุชฺฌิตพฺพํ, โอวาททาย

โก ปน นิธิอาจิกฺขณโก วิย ทฏฺฐโพฺพ’’ติ วตฺวา อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา ธมฺมํ เทเสนฺโต อิมํ คาถมาห –

๗๖. ‘‘นิธีนํว ปวตฺตารํ, ยํ ปเสฺส วชฺชทสฺสินํ;
นิคฺคยฺหวาทึ เมธาวึ, ตาทิสํ ปณฺฑิตํ ภเช;
ตาทิสํ ภชมานสฺส, เสโยฺย โหติ น ปาปิโย’’ติฯ

ตตฺถ **นิธีน**นฺติ ตตฺถ ตตฺถ นิทหิตฺวา ฐปิตานํ หิรญฺญสุวณฺณาทิปูรานํ นิธิกุมฺภีนํฯ **ปวตฺตาร**นฺติ กิจฺฉชีวิเก ทุคฺคตมนุเสฺส อนุกมฺปํ กตฺวา ‘‘เอหิ, สุเขน ชีวนูปายํ ทเสฺสสฺสามี’’ติ นิธิฏฺฐานํ เนตฺวา หตฺถํ ปสาเรตฺวา ‘‘อิมํ คเหตฺวา สุเขน ชีวา’’ติ อาจิกฺขิตารํ วิยฯ **วชฺชทสฺสิน**นฺติ เทฺว วชฺชทสฺสิโน ‘‘อิมินา นํ อสารุเปฺปน วา ขลิเตน วา สงฺฆมเชฺฌ นิคฺคณฺหิสฺสามี’’ติ รนฺธคเวสโก จ, อญฺญาตํ ญาปนตฺถาย ญาตํ อนุคฺคหณตฺถาย สีลาทีนมสฺส วุฑฺฒิกามตาย ตํ ตํ วชฺชํ โอโลกเนน อุลฺลุมฺปนสภาวสณฺฐิโต จฯ อยํ อิธ อธิเปฺปโตฯ ยถา หิ ทุคฺคตมนุโสฺส ‘‘อิมํ คณฺหาหี’’ติ ตเชฺชตฺวาปิ โปเถตฺวาปิ นิธึ ทเสฺสนฺเต โกปํ น กโรติ, ปมุทิโต เอว โหติ, เอวเมว เอวรูเป ปุคฺคเล อสารุปฺปํ วา ขลิตํ วา ทิสฺวา อาจิกฺขเนฺต โกโป น กาตโพฺพ, ตุเฎฺฐเนว ภวิตพฺพํ, ‘‘ภเนฺต, มหนฺตํ โว กมฺมํ กตํ , มยฺหํ อาจริยุปชฺฌายฏฺฐาเน ฐตฺวา โอวทเนฺตหิ ปุนปิ มํ วเทยฺยาถา’’ติ ปวาเรตพฺพเมวฯ **นิคฺคยฺหวาทิ**นฺติ เอกโจฺจ หิ สทฺธิวิหาริกาทีนํ อสารุปฺปํ วา ขลิตํ วา ทิสฺวา ‘‘อยํ เม มุโขทกทานาทีหิ สกฺกจฺจํ อุปฏฺฐหติ, สเจ นํ วกฺขามิ, น มํ อุปฏฺฐหิสฺสติ, เอวํ เม ปริหานิ ภวิสฺสตี’’ติ วตฺตุํ อวิสหโนฺต น นิคฺคยฺหวาที นาม โหติฯ โส อิมสฺมึ สาสเน กจวรํ อากิรติฯ โย ปน ตถารูปํ วชฺชํ ทิสฺวา วชฺชานุรูปํ ตเชฺชโนฺต ปณาเมโนฺต ทณฺฑกมฺมํ กโรโนฺต วิหารา ตํ นีหรโนฺต สิกฺขาเปติ, อยํ นิคฺคยฺหวาที นาม เสยฺยถาปิ สมฺมาสมฺพุโทฺธฯ วุตฺตเญฺหตํ – ‘‘นิคฺคยฺห นิคฺคยฺหาหํ, อานนฺท, วกฺขามิ, ปวยฺห ปวยฺห, อานนฺท, วกฺขามิ, โย สาโร โส ฐสฺสตี’’ติ (ม. นิ. ๓.๑๙๖)ฯ **เมธาวิ**นฺติ ธโมฺมชปญฺญาย สมนฺนาคตํฯ **ตาทิส**นฺติ เอวรูปํ **ปณฺฑิตํ** ภเชยฺย ปยิรุปาเสยฺยฯ ตาทิสญฺหิ อาจริยํ **ภชมานสฺส** อเนฺตวาสิกสฺส **เสโยฺย โหติ, น ปาปิโย** วฑฺฒิเยว โหติ, โน ปริหานีติฯ

เทสนาปริโยสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสูติฯ

ราธเตฺถรวตฺถุ ปฐมํฯ

๒. อสฺสชิปุนพฺพสุกวตฺถุ

โอวเทยฺยานุสาเสยฺยาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อสฺสชิปุนพฺพสุกภิกฺขู อารพฺภ กเถสิฯ เทสนา ปน กีฏาคิริสฺมึ สมุฏฺฐิตาฯ

เต กิร เทฺว ภิกฺขู กิญฺจาปิ อคฺคสาวกานํ สทฺธิวิหาริกา, อลชฺชิโน ปน อเหสุํ ปาปภิกฺขูฯ เต ปาปเกหิ อตฺตโน ปริวาเรหิ ปญฺจหิ ภิกฺขุสเตหิ สทฺธึ กีฏาคิริสฺมึ วิหรนฺตา ‘‘มาลาวจฺฉํ โรเปนฺติปิ โรปาเปนฺติปี’’ติอาทิกํ (ปารา. ๔๓๑; จูฬว. ๒๑) นานปฺปการํ อนาจารํ กโรนฺตา กุลทูสกกมฺมํ กตฺวา ตโต อุปฺปเนฺนหิ ปจฺจเยหิ ชีวิกํ กเปฺปนฺตา ตํ อาวาสํ เปสลานํ ภิกฺขูนํ อนาวาสํ อกํสุฯ สตฺถา ตํ ปวตฺตึ สุตฺวา เตสํ ปพฺพาชนียกมฺมกรณตฺถาย สปริวาเร เทฺว อคฺคสาวเก อามเนฺตตฺวา ‘‘คจฺฉถ, สาริปุตฺตา, เตสุ เย ตุมฺหากํ วจนํ น กโรนฺติ, เตสํ ปพฺพาชนียกมฺมํ กโรถ, เย ปน กโรนฺติ, เต โอวทถ อนุสาสถฯ โอวทโนฺต หิ อนุสาสโนฺต อปณฺฑิตานํเยว

อปฺปิโย โหติ อมนาโป, ปณฺฑิตานํ ปน ปิโย โหติ มนาโป’’ติ อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา ธมฺมํ เทเสนฺโต อิมํ คาถมาห –

๗๗.‘‘โอวเทยฺยานุสาเสยฺย, อสพฺภา จ นิวารเย;
สตญฺหิ โส ปิโย โหติ, อสตํ โหติ อปฺปิโย’’ติฯ

ตตฺถ **โอวเทยฺยา**ติ อุปฺปนฺเน วตฺถุสฺมึ วทนฺโต โอวทติ นาม, อนุปฺปนฺเน วตฺถุสฺมึ ‘‘อยโสปิ เต สิยา’’ติอาทิวเสน อนาคตํ ทเสฺสนฺโต อนุสาสติ นามฯ สมฺมุขา วทนฺโต โอวทติ นาม, ปรมฺมุขา ทูตํ วา สาสนํ วา เปเสนฺโต อนุสาสติ นามฯ สกึ วทนฺโต โอวทติ นาม, ปุนปฺปุนํ วทนฺโต อนุสาสติ นามฯ โอวทนฺโต เอว วา อนุสาสติ นามาติ เอวํ โอวเทยฺย อนุสาเสยฺยฯ **อสพฺภา จา**ติ อกุสลธมฺมา จ นิวาเรยฺย, กุสลธมฺเม ปติฏฺฐาเปยฺยาติ อโตฺถฯ **สตญฺหิ โส ปิโย โหตี**ติ โส เอวรูโป ปุคฺคโล พุทฺธาทีนํ สปฺปุริสานํ ปิโย โหติฯ เย ปน อทิฏฺฐธมฺมา อวิติณฺณปรโลกา อามิสจกฺขุกา ชีวิกตฺถาย ปพฺพชิตา, เตสํ **อสตํ** โส โอวาทโก อนุสาสโก, ‘‘‘น ตฺวํ อมฺหากํ อุปชฺฌาโย, น อาจริโย, กสฺมา อเมฺห โอวทสี’ติ เอวํ มุขสตฺตีหิ วิชฺฌนฺตานํ อปฺปิโย โหตี’’ติฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสูติฯ สาริปุตฺตโมคฺคลฺลานาปิ ตตฺถ คนฺตฺวา เต ภิกฺขู โอวทิํสุ อนุสาสิํสุฯ เตสุ เอกเจฺจ โอวาทํ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา สมฺมา วตฺติํสุ, เอกเจฺจ วิพฺภมิํสุ, เอกเจฺจ ปพฺพาชนียกมฺมํ ปาปุณิํสูติฯ

อสฺสชิปุนพฺพสุกวตฺถุ ทุติยํฯ

๓. ฉนฺนเตฺถรวตฺถุ

น ภเช ปาปเก มิเตฺตติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ฉนฺนเตฺถรํ อารพฺภ กเถสิฯ

โส กิร อายสฺมา ‘‘อหํ อมฺหากํ อยฺยปุเตฺตน สทฺธึ มหาภินิกฺขมนํ นิกฺขนฺโต ตทา อญฺญํ เอกมฺปิ น ปสฺสามิ, อิทานิ ปน ‘อหํ สาริปุโตฺต นาม, อหํ โมคฺคลฺลาโน นาม, มยํ อคฺคสาวกมฺหา’ติ วตฺวา อิเม วิจรนฺตี’’ติ เทฺว อคฺคสาวเก อโกฺกสติฯ สตฺถา ภิกฺขูนํ สนฺติกา ตํ ปวตฺติํ สุตฺวา ฉนฺนเตฺถรํ ปโกฺกสาเปตฺวา โอวทติฯ โส ตงฺขเณเยว ตุณฺหี หุตฺวา ปุน คนฺตฺวา เถเร อโกฺกสติเยวฯ เอวํ ยาวตติยํ อโกฺกสนฺตํ ปโกฺกสาเปตฺวา สตฺถา โอวทิตฺวา ‘‘ฉนฺน, เทฺว อคฺคสาวกา นาม ตุยฺหํ กลฺยาณมิตฺตา อุตฺตมปุริสา, เอวรูเป กลฺยาณมิเตฺต เสวสฺสุ ภชสฺสู’’ติ วตฺวา ธมฺมํ เทเสนฺโต อิมํ คาถมาห –

๗๘.‘‘น ภเช ปาปเก มิเตฺต, น ภเช ปุริสาธเม;
ภเชถ มิเตฺต กลฺยาเณ, ภเชถ ปุริสุตฺตเม’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – กายทุจฺจริตาทิอกุสลกมฺมาภิรตา **ปาปมิตฺตา** นามฯ สนฺธิเจฺฉทนาทิเก วา เอกวีสติอเนสนาทิเภเท วา อฏฺฐาเน นิโยชกา **ปุริสาธมา** นามฯ อุโภปิ วา เอเต ปาปมิตฺตา เจว ปุริสาธมา จ, เต น ภเชยฺย น ปยิรุปาเสยฺย, วิปรีตา ปน กลฺยาณมิตฺตา เจว สปฺปุริสา จ, เต ภเชถ ปยิรุปาเสถาติฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสูติฯ

ฉนฺนเตฺถโร ปน ตํ โอวาทํ สุตฺวาปิ ปุริมนเยเนว ภิกฺขู อโกฺกสติ ปริภาสติฯ ปุนปิ สตฺถุ อาโรเจสุํ ฯ สตฺถา, ‘‘ภิกฺขเว, มยิ ธรเนฺต ฉนฺนํ สิกฺขาเปตุํ น สกฺขิสฺสถ, มยิ ปน ปรินิพฺพุเต สกฺขิสฺสถา’’ติ วตฺวา ปรินิพฺพานกาเล อายสฺมตา อานเนฺทน, ‘‘ภเนฺต, กถํ ฉนฺนเตฺถเร อเมฺหหิ ปฏิปชฺชิตพฺพ’’นฺติ วุเตฺต, ‘‘อานนฺท, ฉนฺนสฺส ภิกฺขุโน พฺรหฺมทโณฺฑ ทาตโพฺพ’’ติ อาณาเปสิฯ โส สตฺถริ ปรินิพฺพุเต อานนฺทเตฺถเรน อาโรจิตํ พฺรหฺมทณฺฑํ สุตฺวา ทุกฺขี ทุมฺมโน ติกฺขตฺตุํ มุจฺฉิโต ปติตฺวา ‘‘มา มํ, ภเนฺต, นาสยิตฺถา’’ติ ยาจิตฺวา สมฺมา วตฺตํ ปูเรเนฺต น จิรเสฺสว สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณีติฯ

ฉนฺนเตฺถรวตฺถุ ตติยํฯ

๔. มหากปฺปินเตฺถรวตฺถุ

ธมฺมปีติ สุขํ เสตีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรเนฺต มหากปฺปินเตฺถรํ อารพฺภ กเถสิฯ

ตตฺรายํ อนุปุพฺพี กถา – อตีเต กิร อายสฺมา มหากปฺปิโน ปทุมุตฺตรพุทฺธสฺส ปาทมูเล กตาภินีหาโร สํสาเร สํสรเนฺต พาราณสิโต อวิทูเร เอกสฺมิํ เปสการคาเม เชฎฺฐกเปสกาโร หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ ตทา สหสฺสมตฺตา ปเจฺจกพุทฺธา อฎฺฐ มาเส หิมวเนฺต วสิตฺวา วสฺสิเก จตฺตาโร มาเส ชนปเท วสนฺติฯ เต เอกวารํ พาราณสิยา อวิทูเร โอตริตฺวา ‘‘เสนาสนกรณตฺถาย หตฺถกมฺมํ ยาจถา’’ติ รโญฺญ สนฺติกํ อฎฺฐ ปเจฺจกพุเทฺธ ปหิณิํสุฯ ตทา ปน รโญฺญ วปฺปมงฺคลกาโล โหติฯ โส ‘‘ปเจฺจกพุทฺธา กิร อาคตา’’ติ สุตฺวา ตสฺมิํ ขเณ นิกฺขมิตฺวา อาคตการณํ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อชฺช, ภเนฺต, โอกาโส นตฺถิ, เสฺว อมฺหากํ วปฺปมงฺคลํ, ตติยทิวเส กริสฺสามี’’ติ วตฺวา ปเจฺจกพุเทฺธ อนิมเนฺตตฺวาว ปาวิสิฯ ปเจฺจกพุทฺธา ‘‘อญฺญตฺถ คมิสฺสามา’’ติ ปกฺกมิํสุฯ ตสฺมิํ ขเณ เชฎฺฐเปสการสฺส ภริยา เกนจิเทว กรณีเยน พาราณสิํ คจฺฉนฺตี เต ปเจฺจกพุเทฺธ ทิสฺวา วนฺทิตฺวา ‘‘กิํ, ภเนฺต, อเวลาย, อยฺยา, อาคตา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา อาทิโต ปฏฺฐาย กเถสุํฯ ตํ ปวตฺติํ สุตฺวา สทฺธาสมฺปนฺนา ญาณสมฺปนฺนา อิตฺถี ‘‘เสฺว, ภเนฺต, อมฺหากํ ภิกฺขํ คณฺหถา’’ติ นิมเนฺตสิฯ ‘‘พหุกา มยํ ภคินี’’ติฯ ‘‘กิตฺตกา, ภเนฺต’’ติ? ‘‘สหสฺสมตฺตา’’ติฯ ‘‘ภเนฺต, อิมสฺมิํ คาเม สหสฺสเปสการา วสิมฺหฯ เอเกโก เอเกกสฺส ภิกฺขํ ทสฺสติ, ภิกฺขํ อธิวาเสถ, อหเมว โว วสนฎฺฐานมฺปิ กาเรสฺสามี’’ติ อาหฯ ปเจฺจกพุทฺธา อธิวาสยิํสุฯ

สา คามํ ปวิสิตฺวา อุโคฺฆเสสิ – ‘‘อหํ สหสฺสมเตฺต ปเจฺจกพุเทฺธ ทิสฺวา นิมนฺตยิํ, อยฺยานํ นิสีทนฎฺฐานํ สํวิทหถ , ยาคุภตฺตาทีนิ สมฺปาเทถา’’ติ ฯ คามมเชฺฌ มณฺฑปํ กาเรตฺวา อาสนานิ ปญฺญาเปตฺวา ปุนทิวเส ปเจฺจกพุเทฺธ นิสีทาเปตฺวา ปณีเตน ขาทนีเยน โภชนีเยน ปริวิสิตฺวา ภตฺตกิจฺจาวสาเน ตสฺมิํ คาเม สพฺพา อิตฺถิโย อาทาย ตาหิ สทฺธิํ ปเจฺจกพุเทฺธ วนฺทิตฺวา, ‘‘ภเนฺต, เตมาสํ วสนตฺถาย ปฎิญฺญํ เทถา’’ติ เตสํ ปฏิญฺญํ คเหตฺวา ปุน คาเม อุโคฺฆเสสิ – ‘‘อมฺมตาตา, เอเกกกุลโต เอเกโก ปุริโส ผรสุวาสิอาทีนิ คเหตฺวา อรญฺญํ ปวิสิตฺวา ทพฺพสมฺภาเร อาหริตฺวา อยฺยานํ วสนฎฺฐานํ กโรตู’’ติฯ คามวาสิโน ตสฺสาเยว วจนํ สุตฺวา เอเกโก เอเกกํ กตฺวา สทฺธิํ รตฺติฎฺฐานทิวาฎฺฐาเนหิ ปณฺณสาลสหสฺสํ กาเรตฺวา อตฺตโน อตฺตโน ปณฺณสาลายํ วสฺสูปคเต ปเจฺจกพุเทฺธ ‘‘อหํ สกฺกจฺจํ อุปฎฺฐหิสฺสามิ, อหํ สกฺกจฺจํ อุปฎฺฐหิสฺสามี’’ติ อุปฎฺฐหิํสุฯ วสฺสํวุฎฺฐกาเล ‘‘อตฺตโน อตฺตโน ปณฺณสาลาย วสฺสํวุฎฺฐานํ ปเจฺจกพุทฺธานํ จีวรสาฎเก สเชฺชถา’’ติ สมาทเปตฺวา เอเกกสฺส สหสฺสสหสฺสมูลํ จีวรํ ทาเปสิฯ ปเจฺจกพุทฺธา วุฎฺฐวสฺสา อนุโมทนํ กตฺวา ปกฺกมิํสุฯ

คามวาสิโนปิ อิทํ ปุญฺญกมฺมํ กตฺวา อิโต จุตา ตาวตึสภวเน นิพฺพตฺติตฺวา คณเทวปุตฺตา นาม อเหสุํฯ เต ตตฺถ ทิพฺพสมฺปตฺตึ อนุภวิตฺวา กสฺสปสมฺมาสมฺพุทฺธกาเล พาราณสิยํ กุฎุมฺพิกเคเหสุ นิพฺพตฺตึสุฯ เชฎฺฐกเปสกาโร เชฎฺฐกกุฎุมฺพิกสฺส ปุโตฺต อโหสิฯ ภริยาปิสฺส เชฎฺฐกกุฎุมฺพิกเสฺสว ธีตา อโหสิฯ ตา สพฺพาปิ วยปฺปตฺตา ปรกุลํ คจฺฉนฺติโย เตสํ เตสํเยว เคหานิ อคมึสุฯ อเถกทิวสํ วิหาเร ธมฺมสฺสวนํ สงฺฆุฎฺฐํฯ ''สตฺถา ธมฺมํ เทเสสฺสตี''ติ สุตฺวา สเพฺพปิ เต กุฎุมฺพิกา ''ธมฺมํ โสสฺสามา''ติ ภริยาหิ สทฺธึ วิหารํ อคมึสุฯ เตสํ วิหารมชฺฌํ ปวิฏฺฐกฺขเณ วสฺสํ อุฎฺฐหิฯ เยสํ กุลูปกา วา ญาติสามเณราทโย วา อตฺถิ, เต เตสํ ปริเวณานิ ปวิสึสุฯ เต ปน ตถารูปานํ นตฺถิตาย กตฺถจิ, ปวิสิตุํ อวิสหนฺตา วิหารมเชฺฌเยว อฎฺฐํสุฯ อถ เน เชฎฺฐกกุฎุมฺพิโก อาห – ''ปสฺสถ อมฺหากํ วิปฺปการํ, กุลปุเตฺตหิ นาม เอตฺตเกน ลชฺชิตุํ ยุตฺต''นฺติฯ ''อยฺย, กึ ปน กโรมา''ติ? ''มยํ วิสฺสาสิกฏฺฐานสฺส อภาเวน อิมํ วิปฺปการํ ปตฺตา, สเพฺพ ธนํ สํหริตฺวา ปริเวณํ กโรมา''ติฯ ''สาธุ, อยฺยา''ติ เชฎฺฐโก สหสฺสํ อทาสิ, เสสา ปญฺจ ปญฺจ สตานิฯ อิตฺถิโย อฑฺฒเตยฺยานิ อฑฺฒเตยฺยานิ สตานิฯ เต ตํ ธนํ สํหริตฺวา สหสฺสกูฎาคารปริวารํ สตฺถุ วสนตฺถาย มหาปริเวณํ นาม อารภึสุฯ นวกมฺมสฺส มหนฺตตาย ธเน อปฺปโหเนฺต ปุเพฺพ ทินฺนธนโต ปุน อุปฑฺฒุปฑฺฒํ อทํสุฯ นิฎฺฐิเต ปริเวเณ วิหารมหํ กโรนฺตา พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส สตฺตาหํ มหาทานํ ทตฺวา วีสติยา ภิกฺขุสหสฺสานํ จีวรานิ สชฺชึสุฯ

เชฎฺฐกกุฎุมฺพิกสฺส ปน ภริยา สเพฺพหิ สมานํ อกตฺวา อตฺตโน ปญฺญาย ฐิตา ''อติเรกตรํ กตฺวา สตฺถารํ ปูเชสฺสามี''ติ อโนชปุปฺผวเณฺณน สหสฺสมูเลน สาฎเกน สทฺธึ อโนชปุปฺผจงฺกฎกํ คเหตฺวา อนุโมทนกาเล สตฺถารํ อโนชปุเปฺผหิ ปูเชตฺวา ตํ สาฎกํ สตฺถุ ปาทมูเล ฐเปตฺวา, ''ภเนฺต, นิพฺพตฺตนิพฺพตฺตฎฺฐาเน อโนชปุปฺผวณฺณํเยว เม สรีรํ โหตุ, อโนชา เอว จ เม นามํ โหตู''ติ ปตฺถนํ ปฎฺฐเปสิฯ สตฺถา ''เอวํ โหตู''ติ อนุโมทนํ อกาสิฯ เต สเพฺพปิ ยาวตายุกํ ฐตฺวา ตโต จุตา เทวโลเก นิพฺพตฺติตฺวา อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท เทวโลกา จวิตฺวา เชฎฺฐกกุฎุมฺพิโก กุกฺกุฎวตีนคเร ราชกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต มหากปฺปินราชา นาม อโหสิ, เสสา อมจฺจกุเล นิพฺพตฺตึสุฯ เชฎฺฐกกุฎุมฺพิกสฺส ภริยา มทฺทรเฎฺฐ สาคลนคเร ราชกุเล นิพฺพตฺติ, อโนชปุปฺผวณฺณเมวสฺสา สรีรํ อโหสิ, **อโนชา**เตฺววสฺสา นามํ กรึสุฯ สา วยปฺปตฺตา มหากปฺปินรโญฺญ เคหํ คนฺตฺวา อโนชาเทวี นาม อโหสิฯ เสสิตฺถิโยปิ อมจฺจกุเลสุ นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปตฺตา เตสํเยว อมจฺจปุตฺตานํ เคหานิ อคมํสุฯ เต สเพฺพ รโญฺญ สมฺปตฺติสทิสํ สมฺปตฺตึ อนุภวึสุฯ ยทา ราชา สพฺพาลงฺการปฎิมณฺฑิโต หตฺถึ อภิรุหิตฺวา วิจริ, ตทา เตปิ ตเถว วิจรนฺติฯ ตสฺมึ อเสฺสน วา รเถน วา วิจรเนฺต เตปิ ตเถว วิจรนฺติ? เอวํ เต เอกโต หุตฺวา กตานํ ปุญฺญานํ อานุภาเวน เอกโตว สมฺปตฺตึ อนุภวึสุฯ รโญฺญ ปน พโล, พลวาหโน, ปุโปฺผ, ปุปฺผวาหโน, สุปโตฺตติ ปญฺจ อสฺสา โหนฺติฯ ราชา เตสุ สุปตฺตํ อสฺสํ สยํ อาโรหติ, อิตเร จตฺตาโร อสฺสาโรหานํ สาสนาหรณตฺถาย อทาสิฯ ราชา เต ปาโตว โภเชตฺวา ''คจฺฉถ เทฺว วา ตีณิ วา โยชนานิ อาหิณฺฑิตฺวา พุทฺธสฺส วา ธมฺมสฺส วา สงฺฆสฺส วา อุปฺปนฺนภาวํ ญตฺวา มยฺหํ สุขสาสนํ อาหรถา''ติ เปเสสิฯ เต จตูหิ ทฺวาเรหิ นิกฺขมิตฺวา ตีณิ โยชนานิ อาหิณฺฑิตฺวา สาสนํ อลภิตฺวา ปจฺจาคจฺฉนฺติฯ

อเถกทิวสํ ราชา สุปตฺตํ อสฺสํ อารุยฺห อมจฺจสหสฺสปริวุโต อุยฺยานํ คจฺฉโนฺต กิลนฺตรูเป ปญฺจสตวาณิชเก นครํ ปวิสเนฺต ทิสฺวา ''อิเม อทฺธานกิลนฺตา, อทฺธา อิเมสํ สนฺติกา เอกํ ภทฺทกํ สาสนํ โสสฺสามี''ติ เต ปโกฺกสาเปตฺวา ''กุโต อาคจฺฉถา''ติ ปุจฺฉิฯ ''อตฺถิ, เทว, อิโต วีสติโยชนสตมตฺถเก สาวตฺถิ นาม นครํ, ตโต อาคจฺฉามา''ติฯ ''อตฺถิ ปน โว ปเทเส กิญฺจิ สาสนํ อุปฺปนฺน''นฺติฯ ''เทว, อญฺญํ กิญฺจิ นตฺถิ, สมฺมาสมฺพุโทฺธ ปน อุปฺปโนฺน''ติฯ ราชา ตาว

เทว ปญฺจวณฺณาย ปีติยา ผุฏฺฐสรีโร กิญฺจิ สลฺลกฺเขตุํ อสกฺโกนฺโต มุหุตฺตํ วีตินาเมตฺวา, ‘‘ตาตา, กึ วเทถา’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘พุทฺโธ, เทว, อุปฺปนฺโน’’ติฯ ราชา ทุติยมฺปิ ตติยมฺปิ ตเถว วีตินาเมตฺวา จตุตฺเถ วาเร ‘‘กึ วเทถ, ตาตา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘พุทฺโธ, เทว, อุปฺปนฺโน’’ติ วุตฺเต, ‘‘ตาตา, โว สตสหสฺสํ ททามี’’ติ วตฺวา ‘‘อญฺญมฺปิ กิญฺจิ สาสนํ อตฺถี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อตฺถิ, เทว, ธมฺโม อุปฺปนฺโน’’ติฯ ราชา ตมฺปิ สุตฺวา ปุริมนเยเนว ตโย วาเร วีตินาเมตฺวา จตุตฺเถ วาเร ‘‘ธมฺโม อุปฺปนฺโน’’ติ วุตฺเต ‘‘อิธาปิ โว สตสหสฺสํ ทมฺมี’’ติ วตฺวา ‘‘อปรมฺปิ สาสนํ อตฺถิ, ตาตา’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อตฺถิ, เทว, สงฺฆรตนํ อุปฺปนฺน’’นฺติฯ ราชา ตมฺปิ สุตฺวา ตโย วาเร วีตินาเมตฺวา จตุตฺเถ วาเร ‘‘สงฺโฆ’’ติ ปเท วุตฺเต ‘‘อิธาปิ โว สตสหสฺสํ ทมฺมี’’ติ วตฺวา อมจฺจสหสฺสํ โอโลเกตฺวา, ‘‘ตาตา, กึ กริสฺสถา’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘เทว, ตุเมฺห กึ กริสฺสถา’’ติ? ‘‘อหํ, ตาตา, ‘พุทฺโธ อุปฺปนฺโน, ธมฺโม อุปฺปนฺโน, สงฺโฆ อุปฺปนฺโน’ติ สุตฺวา น ปุน นิวตฺติสฺสามิ, สตฺถารํ อุทฺทิสฺส คนฺตฺวา ตสฺส สนฺติเก ปพฺพชิสฺสามี’’ติฯ ‘‘มยมฺปิ, เทว , ตุเมฺหหิ สทฺธิํ ปพฺพชิสฺสามา’’ติฯ ราชา สุวณฺณปเฏฺฏ อกฺขรานิ ลิขาเปตฺวา วาณิชเก อาห – ‘‘อโนชา นาม เทวี ตุมฺหากํ ตีณิ สตสหสฺสานิ ทสฺสติ, เอวญฺจ ปน นํ วเทยฺยาถ ‘รโญฺญ กิร เต อิสฺสริยํ วิสฺสฏฺฐํ, ยถาสุขํ สมฺปตฺติํ ปริภุญฺชาหี’ติ, สเจ ปน โว ‘ราชา กห’นฺติ ปุจฺฉติ, ‘สตฺถารํ อุทฺทิสฺส ปพฺพชิสฺสามีติ วตฺวา คโต’ติ อาโรเจยฺยาถา’’ติฯ อมจฺจาปิ อตฺตโน อตฺตโน ภริยานํ ตเถว สาสนํ ปหิณิํสุ ฯ ราชา วาณิชเก อุยฺโยเชตฺวา อสฺสํ อภิรุยฺห อมจฺจสหสฺสปริวุโต ตํ ขณํเยว นิกฺขมิฯ

สตฺถาปิ ตํ ทิวสํ ปจฺจูสกาเล โลกํ โวโลเกนฺโต มหากปฺปินราชานํ สปริวารํ ทิสฺวา ‘‘อยํ มหากปฺปิโน วาณิชกานํ สนฺติกา ติณฺณํ รตนานํ อุปฺปนฺนภาวํ สุตฺวา เตสํ วจนํ ตีหิ สตสหเสฺสหิ ปูเชตฺวา รชฺชํ ปหาย อมจฺจสหเสฺสหิ ปริวุโต มํ อุทฺทิสฺส ปพฺพชิตุกาโม เสฺว นิกฺขมิสฺสติฯ โส สปริวาโร สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณิสฺสติ, ปจฺจุคฺคมนมสฺส กริสฺสามี’’ติ ปุนทิวเส จกฺกวตฺตี วิย ขุทฺทกคามโภชกํ ปจฺจุคฺคจฺฉนฺโต สยเมว ปตฺตจีวรํ คเหตฺวา วีสโยชนสตํ มคฺคํ ปจฺจุคฺคนฺตฺวา จนฺทภาคาย นทิยา ตีเร นิโคฺรธรุกฺขมูเล ฉพฺพณฺณรสฺมิโย วิสฺสเชฺชนฺโต นิสีทิฯ ‘‘ราชาปิ อาคจฺฉนฺโต เอกํ นทิํ ปตฺวา ‘‘กา นาเมสา’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อปรจฺฉา นาม, เทวา’’ติฯ ‘‘กิมสฺสา ปริมาณํ, ตาตา’’ติ? ‘‘คมฺภีรโต คาวุตํ, ปุถุลโต เทฺว คาวุตานิ, เทวา’’ติฯ ‘‘อตฺถิ ปเนตฺถ นาวา วา อุฬุมฺโป วา’’ติ? ‘‘นตฺถิ, เทวา’’ติฯ ‘‘นาวาทีนิ โอโลเกเนฺต อเมฺห ชาติ ชรํ อุปเนติ, ชรา มรณํฯ อหํ นิเพฺพมติโก หุตฺวา ตีณิ รตนานิ อุทฺทิสฺส นิกฺขนฺโต, เตสํ เม อานุภาเวน อิมํ อุทกํ อุทกํ วิย มา อโหสี’’ติ ติณฺณํ รตนานํ คุณํ อาวเชฺชตฺวา ‘‘อิติปิ โส ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ’’ติ พุทฺธานุสฺสติํ อนุสฺสรนฺโต สปริวาโร อสฺสสหเสฺสน อุทกปิฏฺฐิํ ปกฺขนฺทิฯ สินฺธวา ปิฏฺฐิปาสาเณ วิย ปกฺขนฺทิํสุฯ ขุรานํ อคฺคา เนว เตมิํสุฯ

โส ตํ อุตฺตริตฺวา ปุรโต คจฺฉนฺโต อปรมฺปิ นทิํ ทิสฺวา ‘‘อยํ กา นามา’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘นีลวาหินี นาม, เทวา’’ติฯ ‘‘กิมสฺสา ปริมาณ’’นฺติ? ‘‘คมฺภีรโตปิ ปุถุลโตปิ อฑฺฒโยชนํ, เทวา’’ติฯ เสสํ ปุริมสทิสเมวฯ ตํ ปน นทิํ ทิสฺวา ‘‘สฺวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม’’ติ ธมฺมานุสฺสติํ อนุสฺสรนฺโต ปกฺขนฺทิฯ ตมฺปิ อติกฺกมิตฺวา คจฺฉนฺโต อปรมฺปิ นทิํ ทิสฺวา ‘‘อยํ กา นามา’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘จนฺทภาคา นาม, เทวา’’ติฯ ‘‘กิมสฺสา ปริมาณ’’นฺติ? ‘‘คมฺภีรโตปิ ปุถุลโตปิ โยชนํ, เทวา’’ติฯ เสสํ ปุริมสทิสเมวฯ อิมํ ปน นทิํ ทิสฺวา ‘‘สุปฺปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสโงฺฆ’’ติ สงฺฆานุสฺสติํ อนุสฺสรนฺโต ปกฺขนฺทิฯ ตํ ปน นทิํ อติกฺกมิตฺวา คจฺฉนฺโต สตฺถุ สรีรโต นิกฺขนฺตา ฉพฺพณฺณรสฺมิโย อทฺทสฯ นิโคฺรธรุกฺขสฺส สาขาวิฏปปลาสานิ โสวณฺณมยานิ วิย อเหสุํฯ ราชา จิเนฺตสิ – ‘‘อยํ ปน โอภาโส เนว จนฺทสฺส, น สูริยสฺส, น เทวมารพฺรหฺมนาคสุปณฺณาทีนํ อญฺญตรสฺส, อทฺธา อหํ สตฺถารํ อุทฺทิสฺส อาคจฺฉนฺโต มหาโคตมพุเทฺธน ทิโฏฺฐ ภวิสฺสามี’’ติฯ โส ตาวเทว อสฺสปิฏฺฐิโต โอตริตฺวา โอนตสรีโร รสฺมิอนุสาเรน สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺ

วา มโนสิลารเส นิมุชฺชโนฺต วิย พุทฺธรสฺมีนํ อโนฺต ปวิสิตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ สทฺธึ อมจฺจสหเสฺสน, สตฺถา ตสฺส อนุปุพฺพิํ กถํ กเถสิฯ เทสนาวสาเน ราชา สปริวาโร โสต าปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ อถ สเพฺพว อุฏฺฐหิตฺวา ปพฺพชฺชํ ยาจิํสุฯ สตฺถา ‘‘อาคมิสฺสติ นุ โข อิ เมสํ กุลปุตฺตานํ อิทฺธิมยปตฺตจีวร’’นฺติ อุปธาเรโนฺต ‘‘อิเม กุลปุตฺตา ปเจฺจกพุทฺธสหสฺสสฺส จีวรสหสฺสํ อทํสุ, กสฺสปสมฺมาสมฺพุทฺธกาเล วีสติยา ภิกฺขุสหสฺสานมฺปิ วีสติจีวรสหสฺสานิปิ อทํสุฯ อนจฺฉริยํ อิเมสํ อิทฺธิมยปตฺตจีวราคมน’’นฺติ ญตฺวา ทกฺขิณหตฺถํ ปสาเรตฺวา ‘‘เอถ, ภิกฺขโว, จรถ พฺรหฺมจริยํ สมฺมา ทุกฺขสฺส อนฺตกิริยายา’’ติ อาหฯ เต ตาวเทว อฏฺฐปริกฺขาร ธรา วสฺสสฏฺฐิกเตฺถรา วิย หุตฺวา เวหาสํ อพฺภุคฺคนฺตฺวา ปโจฺจโรหิตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา นิสีทิํ สุฯ

เตปิ วาณิชกา ราชกุลํ คนฺตฺวา รญฺญา ปหิตภาวํ อาโรจาเปตฺวา เทวิยา ‘‘อาคจฺฉนฺตู’’ติ วุเตฺต ปวิสิตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐํสุฯ อถ เน เทวี ปุจฺฉิ – ‘‘ตาตา, กิํ การณา อาคตาตฺ ถา’’ติ? ‘‘มยํ รญฺญา ตุมฺหากํ สนฺติกํ ปหิตา, ตีณิ กิร โน สตสหสฺสานิ เทถา’’ติฯ ‘‘ตาตา, อติ พหุํ ภณถ, กิํ ตุเมฺหหิ รโญฺญ กตํ, กิสฺมิํ โว ราชา ปสโนฺน เอตฺตกํ ธนํ ทาเปสี’’ติ? ‘‘เทวิ, น อญฺญํ กิญฺจิ กตํ, รโญฺญ ปน เอกํ สาสนํ อาโรจยิมฺหา’’ติ? ‘‘สกฺกา ปน, ตาตา, มยฺหํ อาโรเจ ตฺ’’นฺติฯ ‘‘สกฺกา, เทวี’’ติฯ ‘‘เตน หิ, ตาตา, วเทถา’’ติฯ ‘‘เทวิ พุโทฺธ โลเก อุปฺปโนฺน’’ติฯ สาปิ ‘‘ตํ สุตฺวา ปุริมนเยเนว ปีติยา ผุฏฺฐสรีรา ติกฺขตฺตุํ กิญฺจิ อสลฺลเกฺขตฺวา จตุเตฺถ วาเร ‘พุ โทฺธ’ติ ปทํ สุตฺวา, ตาตา, อิมสฺมิํ ปเท รญฺญา กิํ ทินฺน’’นฺติ? ‘‘สตสหสฺสํ, เทวี’’ติฯ ‘‘ตาตา , อนนุจฺฉวิกํ รญฺญา กตํ เอวรูปํ สาสนํ สุตฺวา ตุมฺหากํ สตสหสฺสํ ททมาเนนฯ อหญฺหิ โว มม ทุคฺคตปณฺณาการเร ตีณิ สตสหสฺสานิ ทมฺมิ, อปรมฺปิ ตุเมฺหหิ รโญฺญ กิํ อาโรจิต’’นฺติ? เต อิทญฺจิทญฺจาติ อิตรานิปิ เทฺว สาสนานิ อาโรจยิํสุฯ เทวี ปุริมนเยเนว ปีติยา ผุฏฺฐสรีรา ติกฺ ขตฺตุํ กิญฺจิ อสลฺลเกฺขตฺวา จตุเตฺถ วาเร ตเถว สุตฺวา ตีณิ ตีณิ สตสหสฺสานิ ทาเปสิ, เอวํ เต สพฺพานิปิ ทฺวาทส สตสหสฺสานิ ลภิํสุฯ

อถ เน เทวี ปุจฺฉิ – ‘‘ราชา กหํ, ตาตา’’ติ? เทวิ, ‘‘สตฺถารํ อุทฺทิสฺส ‘ปพฺพชิสฺสามี’ติ คโต’’ติฯ ‘‘มยฺหํ เตน กิํ สาสนํ ทินฺน’’นฺติ? ‘‘สพฺพํ กิร เตน ตุมฺหากํ อิสฺสริยํ วิสฺสฏฺฐํ, ตุเมฺห กิร ยถารุจิยา สมฺปตฺติํ อนุภวถา’’ติฯ ‘‘อมจฺจา ปน กหํ, ตาตา’’ติ? เตปิ ‘‘‘รญฺญา สทฺธิํเยว ปพฺพชิสฺสามา’ติ คตา, เทวี’’ติฯ สา เตสํ ภริยาโย ปโกฺกสาเปตฺวา, อมฺมา, ตุมฺหากํ สามิกา ‘‘รญฺญา สทฺธิํ ปพฺพชิสฺสามา’’ติ คตา, ‘‘ตุเมฺห กิํ กริสฺสถา’’ติ? ‘‘กิํ ปน เตหิ อมฺหากํ สาสนํ ป หิตํ, เทวี’’ติ? ‘‘เตหิ กิร อตฺตโน สมฺปตฺติ ตุมฺหากํ วิสฺสฏฺฐา, ตุเมฺห กิร ตํ สมฺปตฺติํ ยถารุจิ ปริ ภุญฺชถา’’ติฯ ‘‘ตุเมฺห ปน, เทวิ, กิํ กริสฺสถา’’ติ? ‘‘อมฺมา, โส ตาว ราชา สาสนํ สุตฺวา มเคฺค ฐิตโกว ตีหิ สตสหเสฺสหิ ตีณิ รตนานิ ปูเชตฺวา เขฬปิณฺฑํ วิย สมฺปตฺติํ ปหาย ‘ปพฺพชิสฺ สามี’ติ นิกฺขโนฺต, มยา ปน ติณฺณํ รตนานํ สาสนํ สุตฺวา ตีณิ รตนานิ นวหิ สตสหเสฺสหิ ปูชิตา นิ, น โข ปเนสา สมฺปตฺติ นาม รโญฺญเยว ทุกฺขา, มยฺหมฺปิ ทุกฺขาเยวฯ โก รญฺญา ฉฑฺฑิต เขฬปิณฺฑํ ชาณุเกหิ ปติฏฺฐหิตฺวา มุเขน คณฺหิสฺสติ, น มยฺหํ สมฺปตฺติยา อโตฺถ, อหมฺปิ สตฺ ถารํ อุทฺทิสฺส คนฺตฺวา ปพฺพชิสฺสามี’’ติฯ ‘‘เทวิ, มยมฺปิ ตุเมฺหเหว สทฺธิํ ปพฺพชิสฺสามา’’ติฯ ‘‘สเจ สโกฺกถ, สาธุ, อมฺมา’’ติ? ‘‘สโกฺกม, เทวี’’ติฯ ‘‘สาธุ, อมฺมา, เตน หิ เอถา’’ติ รถสหสฺสํ โยชาเปตฺวา รถํ อารุยฺห ตาหิ สทฺธิํ นิกฺขมิตฺวา อนฺตรามเคฺค ปฐมํ นทิํ ทิสฺวา ยถา รญฺญา ปุฏฺฐํ, ตเถว ปุจฺฉิตฺวา สพฺพปวตฺติํ สุตฺวา ‘‘รโญฺญ คตมคฺคํ โอโลเกถา’’ติ วตฺวา ‘‘สินฺธวานํ ปทวลญฺชํ น ปสฺสาม, เทวี’’ติ วุเตฺต ‘‘ราชา ตีณิ รตนานิ อุทฺทิสฺส นิกฺขโนฺต สจฺจกิริยํ กตฺวา คโต ภวิสฺสติฯ อหมฺปิ ตีณิ รตนานิ อุทฺทิสฺส นิกฺขนฺตา, เตสเมว อนุภาเวน อิทํ อุทกํ วิย มา

อโหสี’’ติ ติณฺณํ รตนานํ คุณํ อนุสฺสริตฺวา รถสหสฺสํ เปเสสิฯ อุทกํ ปิฏฺฐิปาสาณสทิสํ อโหสิฯ จกฺกานํ อคฺคคฺคเนมิวฏฺฏิโย เนว เตมึสุฯ เอเตเนว อุปาเยน อิตรา เทฺว นทิโย อุตฺตริฯ

อถ สตฺถา ตสฺสาคมนภาวํ ญตฺวา ยถา อตฺตโน สนฺติเก นิสินฺนา ภิกฺขู น ปญฺญายนฺติ, เอวมกาสิฯ สาปิ คจฺฉนฺตี คจฺฉนฺตี สตฺถุ สรีรโต นิกฺขนฺตา ฉพฺพณฺณรสฺมิโย ทิสฺวา ตเถว จิ เนฺตตฺวา สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ ฐิตา ปุจฺฉิ – ‘‘ภเนฺต, มหากปฺปิโน ตุมฺหากํ อุทฺทิสฺส นิกฺขโนฺต อาคเตตฺถ มเญฺญ, กหํ โส, อมฺหากมฺปิ นํ ทเสฺสถา’’ติ? ‘‘นิสีทถ ตาว, อิเธว นํ ปสฺสิสฺสถา’’ติ ฯ ตา สพฺพาปิ ตุฏฺฐจิตฺตา ‘‘อิเธว กิร นิสินฺนา สามิเก ปสฺสิสฺสามา’’ติ นิสีทึสุฯ สตฺถา ตาสํ อนุปุพฺพึ กถํ กเถสิ, อโนชาเทวี เทสนาวสาเน สปริวารา โสตาปตฺติผลํ ปาปุณิฯ มหากปฺปินเตฺถโร ตาสํ วฑฺฒิตธมฺมเทสนํ สุณโนฺต สปริวาโร สห ปฏิสมฺภิทาหิ อร หตฺตํ ปาปุณิฯ ตสฺมึ ขเณ สตฺถา ตาสํ เต ภิกฺขู อรหตฺตปฺปเตฺต ทเสฺสสิฯ ตาสํ กิร อาค ตกฺขเณเยว อตฺตโน สามิเก กาสาวธเร มุณฺฑกสีเส ทิสฺวา จิตฺตํ เอกคฺคํ น ภเวยฺย, เตน มคฺค ผลานิ ปตฺตุํ น สกฺกุเณยฺยุํฯ ตสฺมา อจลสทฺธาย ปติฏฺฐิตกาเล ตาสํ เต ภิกฺขู อรหตฺตปฺป เตฺตเยว ทเสฺสสิฯ

ตาปิ เต ทิสฺวา ปญฺจปติฏฺฐิเตน วนฺทิตฺวา, ‘‘ภเนฺต, ตุมฺหากํ ตาว ปพฺพชิตกิจฺจํ มตฺถกํ ปตฺต’’นฺติ วตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ ฐิตา ปพฺพชฺชํ ยาจึสุฯ เอวํ กิร วุเตฺต ‘‘สตฺถา อุปฺ ปลวณฺณาย อาคมนํ จิเนฺตสี’’ติ เอกเจฺจ วทนฺติฯ สตฺถา ปน ตา อุปาสิกาโย อาห – ‘‘สาวตฺถึ คนฺตฺวา ภิกฺขุนีอุปสฺสเย ปพฺพเชถา’’ติฯ ตา อนุปุเพฺพน ชนปทจาริกํ จรมานา อนฺตรามเคฺค มหาชเนน อภิหฎสกฺการสมฺมานา ปทสาว วีสโยชนสติกํ คนฺตฺวา ภิกฺขุนีอุปสฺสเย ปพฺพชิตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณึสุฯ สตฺถาปิ ภิกฺขุสหสฺสํ อาทาย อากาเสเนว เชตวนํ อคมาสิฯ ตตฺร สุทํ อาย สฺมา มหากปฺปิโน รตฺติฏฺฐานทิวาฏฺฐานาทีสุ ‘‘อโห สุขํ , อโห สุข’’นฺติ อุทานํ อุทาเนโนฺต วิ จรติฯ ภิกฺขู ภควโต อาโรเจสุํ – ‘‘ภเนฺต, มหากปฺปิโน ‘อโห สุขํ, อโห สุข’นฺติ อุทานํ อุทาเน โนฺต วิจรติ, อตฺตโน กามสุขํ รชฺชสุขํ อารพฺภ กเถสิ มเญฺญ’’ติฯ สตฺถา ตํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ, กปฺปิน, กามสุขํ รชฺชสุขํ อารพฺภ อุทานํ อุทาเนสี’’ติฯ ‘‘ภควา เม, ภเนฺต, ตํ อา รพฺภ อุทานภาวํ วา อนุทานภาวํ วา ชานาตี’’ติ? สตฺถา ‘‘น, ภิกฺขเว, มม ปุโตฺต กามสุขํ รชฺช สุขํ อารพฺภ อุทานํ อุทาเนติ, ปุตฺตสฺส ปน เม ธมฺมปีติ นาม ธมฺมรติ นาม อุปฺปชฺชติ, โส อมต มหานิพฺพานํ อารพฺภ เอว อุทานํ อุทาเนสี’’ติ อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมํ คาถมาห –

๗๙. ‘‘ธมฺมปีติ สุขํ เสติ, วิปฺปสเนฺนน เจตสา;
อริยปฺปเวทิเต ธเมฺม, สทา รมติ ปณฺฑิโต’’ติฯ

ตตฺถ **ธมฺมปีตี**ติ ธมฺมปายโก, ธมฺมํ ปิวโนฺตติ อโตฺถฯ ธโมฺม จ นาเมส น สกฺกา ภาชเนน ยาคุอาทีนิ วิย ปาตุํ? นววิธํ ปน โลกุตฺตรธมฺมํ นามกาเยน ผุสโนฺต อารมฺมณโต สจฺฉิกโรโนฺต ปริญฺญาภิสมยาทีหิ ทุกฺขาทีนิ อริยสจฺจานิ ปฏิวิชฺฌโนฺต ธมฺมํ ปิวติ นามฯ **สุขํ เสตี**ติ เท สนามตฺตเมเวตํ, จตูหิปิ อิริยาปเถหิ สุขํ วิหรตีติ อโตฺถฯ **วิปฺปสเนฺนนา**ติ อนาวิเลน นิรุ ปกฺกิเลเสนฯ **อริยปฺปเวทิเต**ติ พุทฺธาทีหิ อริเยหิ ปเวทิเต สติปฏฺฐานาทิเภเท โพธิปกฺขิยธ เมฺมฯ **สทา รมตี**ติ เอวรูโป ธมฺมปีติ วิปฺปสเนฺนน เจตสา วิหรโนฺต ปณฺฑิเจฺจน สมนฺนาคโต สทา รมติ อภิรมตีติฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปนฺนาทโย อเหสุนฺติฯ

๕. ปณฺฑิตสามเณรวตฺถุ

อุทกญฺหิ นยนฺตีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ปณฺฑิตสามเณรํ อารพฺภ กเถสิฯ

อตีเต กิร กสฺสปสมฺมาสมฺพุโทฺธ วีสติขีณาสวสหสฺสปริวาโร พาราณสึ อคมาสิฯ มนุสฺสา อตฺตโน พลํ สลฺลกฺเขตฺวา อฏฺฐปิ ทสปิ เอกโต หุตฺวา อาคนฺตุกทานาทีนิ อทํสุฯ อเถก ทิวสํ สตฺถา ภตฺตกิจฺจปริโยสาเน เอวํ อนุโมทนมกาสิ –

> ‘‘อุปาสกา อิธ เอกโจฺจ ‘อตฺตโน สนฺตกเมว ทาตุํ วฏฺฏติ, กึ ปเรน สมาทปิเตนา’ติ อตฺตนาว ทานํ เทติ, ปรํ น สมาทเปติ ฯ โส นิพฺพตฺตนิพฺพตฺตฏฺฐาเน โภคสมฺปทํ ลภติ, โน ปริวารสมฺปทํฯ เอกโจฺจ ปรํ สมาทเปติ, อตฺตนา น เทติฯ โส นิพฺพตฺตนิพฺพตฺตฏฺฐาเน ปริวารสมฺปทํ ลภติ, โน โภคสมฺปทํ เอกโจฺจ อตฺตนาปิ น เทติ, ปรมฺปิ น สมาทเปติฯ โส นิพฺพตฺตนิพฺพตฺตฏฺฐาเน เนว โภคสมฺปทํ ลภติ, น ปริวารสมฺปทํ, วิฆาสาโทว หุตฺวา ชีวติฯ เอกโจฺจ อตฺตนา จ เทติ, ปรญฺจ สมาทเปติฯ โส นิพฺพตฺตนิพฺพตฺตฏฺฐาเน โภคสมฺปทมฺปิ ลภติ ปริวารสมฺปทมฺปี’’ติฯ

ตํ สุตฺวา สมีเป ฐิโต เอโก ปณฺฑิตปุริโส จิเนฺตสิ – ‘‘อหํ ทานิ ตถา กริสฺสามิ, ยถา เม เทฺวปิ สมฺปตฺติโย ภวิสฺสนฺตี’’ติฯ โส สตฺถารํ วนฺทิตฺวา อาห – ‘‘ภเนฺต, สฺวาตนาย มยฺหํ ภิกฺขํ คณฺหถา’’ติฯ ‘‘กิตฺตเกหิ เต ภิกฺขูหิ อโตฺถ’’ติ? ‘‘กิตฺตโก ปน โว, ภเนฺต, ปริวาโร’’ติ? ‘‘วีสติภิกฺขุสหสฺสานี’’ติฯ ‘‘ภเนฺต, สเพฺพหิ สทฺธึ สฺวาตนาย มยฺหํ ภิกฺขํ คณฺหถา’’ติฯ สตฺถา อธิวาเสสิฯ โส คามํ ปวิสิตฺวา, ‘‘อมฺมตาตา, สฺวาตนาย มยา พุทฺธปฺปมุโข ภิกฺขุสโงฺฆ นิมนฺติโต, ตุเมฺห ยตฺตกานํ ภิกฺขูนํ ทาตุํ สกฺขิสฺสถ, ตตฺตกานํ ทานํ เทถา’’ติ อาโรเจตฺวา วิจรโนฺต อตฺตโน อตฺตโน พลํ สลฺลกฺเขตฺวา ‘‘มยํ ทสนฺนํ ทสฺสาม, มยํ วีสติยา, มยํ สตสฺส, มยํ ปญฺจสตาน’’นฺติ วุเตฺต สเพฺพสํ วจนํ อาทิโต ปฏฺฐาย ปเณฺณ อาโรเปสิฯ

เตน จ สมเยน ตสฺมึ นคเร อติทุคฺคตภาเวเนว ‘‘มหาทุคฺคโต’’ติ ปญฺญาโต เอโก ปุริโส อตฺถิฯ โส ตมฺปิ สมฺมุขาคตํ ทิสฺวา, สมฺม มหาทุคฺคต, มยา สฺวาตนาย พุทฺธปฺปมุโข ภิกฺขุสโงฺฆ นิมนฺติโต, เสฺว นครวาสิโน ทานํ ทสฺสนฺติ, ‘‘ตฺวํ กติ ภิกฺขู โภเชสฺสสี’’ติ? ‘‘สามิ, มยฺหํ กึ ภิกฺขูหิ, ภิกฺขูหิ นาม สธนานํ อโตฺถ, มยฺหํ ปน เสฺว ยาคุอตฺถาย ตณฺฑุลนาฬิมตฺตมฺปิ นตฺถิ, อหํ ภตึ กตฺวา ชีวามิ, กึ เม ภิกฺขูหี’’ติ? สมาทปเกน นาม พฺยเตฺตน ภวิตพฺพํฯ ตสฺมา โส เตน ‘‘นตฺถี’’ติ วุเตฺตปิ ตุณฺหีภูโต อหุตฺวา เอวมาห – ‘‘สมฺม มหาทุคฺคต, อิมสฺมึ นคเร สุโภชนํ ภุญฺชิตฺวา สุขุมวตฺถํ นิวาเสตฺวา นานาภรณปฏิมณฺฑิตา สิริสยเน สยมานา พหู ชนา สมฺปตฺตึ อนุภวนฺติ, ตฺวํ ปน ทิวสํ ภตึ กตฺวา กุจฺฉิปูรณมตฺตมฺปิ น ลภสิ, เอวํ สเนฺตปิ ‘อหํ ปุเพฺพ ปุญฺญํ อกตตฺตา กิญฺจิ น ลภามี’ติ น ชานาสี’’ติ? ‘‘ชานามิ, สามี’’ติฯ ‘‘อถ กสฺมา อิทานิ ปุญฺญํ น กโรสิ, ตฺวํ ยุวา พลสมฺปโนฺน, กึ ตยา ภตึ กตฺวาปิ ยถาพลํ ทานํ ทาตุํ น วฏฺฏตี’’ติ? โส ตสฺมึ กเถเนฺตเยว สํเวคปฺปโตฺต หุตฺวา ‘‘มยฺหมฺปิ เอกํ ภิกฺขุํ ปเณฺณ อาโรเปหิ, กิญฺจิเทว ภตึ กตฺวา เอกสฺส ภิกฺขํ ทสฺสามี’’ติ อาหฯ อิตโร ‘‘กึ เอเกน ภิกฺขุนา ปเณฺณ อาโรปิเตนา’’ติ น อาโรเปสิ? มหาทุคฺคโตปิ เคหํ คนฺตฺวา ภริยํ อาห – ‘‘ภเทฺท, นครวาสิโน เสฺว สงฺฆภตฺตํ กริสฺสนฺติ, อหมฺปิ สมาทปเกน ‘เอกสฺส ภิกฺขํ เทหี’ติ วุโตฺต, มยมฺปิ เสฺว เอกสฺส ภิกฺขํ ทสฺสามา’’ติฯ อถสฺส ภริยา ‘‘มยํ ทลิทฺทา, กสฺมา ตยา สมฺปฏิจฺฉิต’’นฺติ อวตฺวาว, ‘‘สามิ, ภทฺทกํ เต กตํ, มยํ

ปุเพฺพปิ กิญฺจิ อทตฺวา อิทานิ ทุคฺคตา ชาตา, มยํ อุโภปิ ภตึ กตฺวา เอกสฺส ภิกฺขํ ทสฺสาม, สามี''ติ วตฺวา อุโภปิ เคหา นิกฺขมิตฺวา ภติฏฺฐานํ อคมํสุฯ

มหาเสฏฺฐิ ตํ ทิสฺวา ''กึ, สมฺม มหาทุคฺคต, ภตึ กริสฺสสี''ติ ปุจฺฉิฯ ''อาม, อยฺยา''ติฯ ''กึ กริสฺสสี''ติ? ''ยํ ตุเมฺห กาเรสฺสถ, ตํ กริสฺสามี''ติฯ ''เตน หิ มยํ เสฺว เทฺว ตีณิ ภิกฺขุสตานิ โภเชสฺสาม, เอหิ, ทารูนิ ผาเลหี''ติ วาสิผรสุํ นีหริตฺวา ทาเปสิฯ มหาทุคฺคโต ทฬฺหํ กจฺฉํ พนฺธิตฺวา มหุสฺสาหปฺปตฺโต วาสึ ปหาย ผรสุํ คณฺหนฺโต, ผรสุํ ปหาย วาสึ คณฺหนฺโต ทารูนิ ผาเลติฯ อถ นํ เสฏฺฐิ อาห – ''สมฺม, ตฺวํ อชฺช อติวิย อุสฺสาหปฺปตฺโต กมฺมํ กโรสิ, กึ นุ โข การณ''นฺติ? ''สามิ, อหํ เสฺว เอกํ ภิกฺขุํ โภเชสฺสามี''ติฯ ตํ สุตฺวา เสฏฺฐิ ปสนฺนมานโส จินฺเตสิ – ''อโห อิมินา ทุกฺกรํ กตํ, 'อหํ ทุคฺคโต'ติ ตุณฺหีภาวํ อนาปชฺชิตฺวา 'ภตึ กตฺวา เอกํ ภิกฺขุํ โภเชสฺสามี'ติ วทตี''ติฯ เสฏฺฐิภริยาปิ ตสฺส ภริยํ ทิสฺวา, ''อมฺม, กึ กมฺมํ กริสฺสสี''ติ ปุจฺฉิตฺวา ''ยํ ตุเมฺห กาเรสฺสถ, ตํ กโรมี''ติ วุเตฺต อุทุกฺขลสาลํ ปเวเสตฺวา สุปฺปมุสลาทีนิ ทาเปสิฯ สา นจฺจนฺตี วิย ตุฏฺฐปหฏฺฐา วีหึ โกเฏฺฏติ เจว โอผุณาติ จฯ อถ นํ เสฏฺฐิภริยา ปุจฺฉิ – ''อมฺม, ตฺวํ อติวิย ตุฏฺฐปหฏฺฐา กมฺมํ กโรสิ, กึ นุ โข การณ''นฺติ? ''อเยฺย, อิมํ ภตึ กตฺวา มยมฺปิ เอกํ ภิกฺขุํ โภเชสฺสามา''ติฯ ตํ สุตฺวา เสฏฺฐิภริยาปิ ตสฺสํ ''อโห วตายํ ทุกฺกรการิกา''ติ ปสีทิฯ เสฏฺฐิ มหาทุคฺคตสฺส ทารูนํ ผาลิตกาเล ''อยํ เต ภตี''ติ สาลีนํ จตโสฺส นาฬิโย ทาเปตฺวา ''อยํ เต ตุฏฺฐิทาโย''ติ อปราปิ จตโสฺส นาฬิโย ทาเปสิฯ

โส เคหํ คนฺตฺวา ภริยํ อาห – ''มยา ภตึ กตฺวา สาลิ ลทฺธ, อยํ นิวาโป ภวิสฺสติ, ตยา ลทฺธาย ภติยา ทธิเตลกฏุกภณฺฑานิ คณฺหาหี''ติฯ เสฏฺฐิภริยาปิ ปุน ตสฺสา เอกํ สปฺปิก โรฏฺฐิกเญฺจว ทธิภาชนญฺจ กฏุกภณฺฑญฺจ สุทฺธตณฺฑุลนาฬิญฺจ ทาเปสิฯ อิติ จ อุภินฺนมฺปิ นว ตณฺฑุลนาฬิโย อเหสุํฯ เต ''เทยฺยธโมฺม โน ลทฺธ''ติ ตุฏฺฐหฏฺฐา ปาโตว อุฏฺฐหึสุฯ ภริยา มหาทุคฺคตํ อาห – ''คจฺฉ, สามิ, ปณฺณํ ปริเยสิตฺวา อาหรา''ติฯ โส อนฺตราปเณ ปณฺณํ อทิสฺวา นทีตีรํ คนฺตฺวา ''อชฺช อยฺยานํ โภชนํ ทาตุํ ลภิสฺสามี''ติ ปหฏฺฐมานโส คายนฺโต ปณฺณํ อุจฺจินติฯ มหาชาลํ ขิปิตฺวา ฐิโต เกวโฏฺฏ ''มหาทุคฺคตสฺส สเทฺทน ภวิตพฺพ''นฺติ ตํ ปโกฺกสิตฺวา ปุจฺฉิ – ''อติวิย ตุฏฺฐจิโตฺต คายสิ, กึ นุ โข การณ''นฺติ? ''ปณฺณํ อุจฺจินามิ, สมฺมา''ติฯ ''กึ กริสฺสสี''ติ? ''เอกํ ภิกฺขุํ โภเชสฺสามี''ติฯ ''อโห สุขิโต, ภิกฺขุ, โส ตว กึ ปณฺณํ ขาทิสฺสตี''ติ? ''กึ กโรมิ, สมฺม, อตฺตนา ลทฺธปเณฺณน โภเชสฺสามี''ติ? ''เตน หิ เอหี''ติฯ ''กึ กโรมิ, สมฺมา''ติ? ''อิเม มเจฺฉ คเหตฺวา ปาทคฺฆนกานิ อฑฺฒคฺฆนกานิ กหาปณคฺฆนกานิ จ อุทฺทานานิ กโรหี''ติฯ โส ตถา อกาสิฯ พทฺธพเทฺธ มเจฺฉ นครวาสิโน นิมนฺติตนิมนฺติตานํ ภิกฺขูนํ อตฺถาย หรึสุฯ ตสฺส มจฺฉุทฺทานานิ กโรนฺตเสฺสว ภิกฺขาจารเวลา ปาปุณิฯ โส เวลํ สลฺลเกฺขตฺวา ''คมิสฺสามหํ, สมฺม, อยํ ภิกฺขูนํ อาคมนเวลา''ติ อาหฯ ''อตฺถิ ปน กิญฺจิ มจฺฉุทฺทาน''นฺติ? ''นตฺถิ, สมฺม, สพฺพานิ ขีณานี''ติฯ ''เตน หิ มยา อตฺตโน อตฺถาย วาลุกาย นิขณิตฺวา จตฺตาโร โรหิตมจฺฉา ฐปิตา, สเจ ภิกฺขุํ โภเชตุกาโมสิ, อิเม คเหตฺวา คจฺฉา''ติ เต มเจฺฉ ตสฺส อทาสิฯ

ตํ ทิวสํ ปน สตฺถา ปจฺจูสกาเล โลกํ โวโลเกนฺโต มหาทุคฺคตํ อตฺตโน ญาณชาลสฺส อโนฺต ปวิฏฺฐํ ทิสฺวา ''กึ นุ โข ภวิสฺสตี''ติ อาวเชฺชโนฺต ''มหาทุคฺคโต 'เอกํ ภิกฺขุํ โภเชสฺสามี'ติ ภริยาย สทฺธึ หิโยฺย ภตึ อกาสิ, กตรํ นุ โข ภิกฺขุํ ลภิสฺสตี''ติ จินฺเตตฺวา ''มนุสฺสา ปเณฺณ อาโรปิตสญฺญาย ภิกฺขู คเหตฺวา อตฺตโน อตฺตโน เคเหสุ นิสีทาเปสฺสนฺติ, มหาทุคฺคโต มํ ฐเปตฺวา อญฺญํ ภิกฺขุํ น ลภิสฺสตี''ติ อุปธาเรสิฯ พุทฺธา กิร ทุคฺคเตสุ อนุกมฺปํ กโรนฺติฯ ตสฺมา สตฺถา ปาโตว สรีรปฏิชคฺคนํ กตฺวา ''มหาทุคฺคตํ สงฺคณฺหิสฺสามี''ติ คนฺธกุฏึ ปวิสิตฺวา

นิสีทิฯ มหาทุคฺคเตปิ มเจฺฉ คเหตฺวา เคหํ ปวิสเนฺต สกฺกสฺส ปณฺฑุกมฺพลสิลาสนํ อุณฺหาการํ ทเสฺสสิฯ โส ‘‘กึ นุ โข การณ’’นฺติ โอโลเกโนฺต ‘‘หิโยฺย, มหาทุคฺคโต ‘เอกสฺส ภิกฺขุโน ภิกฺขํ ทสฺสามี’ติ อตฺตโน ภริยาย สทฺธึ ภตึ อกาสิ, กตรํ นุ โข ภิกฺขุํ ลภิสฺสตี’’ติ จิเนฺตตฺวา ‘‘น เตฺถตสฺส อโญฺญ ภิกฺขุ, สตฺถา ปน มหาทุคฺคตสฺส สงฺคหํ กริสฺสามี’’ติ คนฺธกุฏิยํ นิสิโนฺนฯ มหาทุคฺคโต อตฺตโน อุปกปฺปนกํ ยาคุภตฺตํ ปณฺณสูเปยฺยมฺปิ ตถาคตสฺส ทเทยฺย, ‘‘ยํนูนาหํ มหาทุคฺคตสฺส เคหํ คนฺตฺวา ภตฺตการกกมฺมํ กเรยฺย’’นฺติ อญฺญาตกเวเสน ตสฺส เคหสมีปํ คนฺตฺวา ‘‘อตฺถิ นุ โข กสฺสจิ กิญฺจิ ภติยา กาตพฺพ’’นฺติ ปุจฺฉิฯ มหาทุคฺคโต ตํ ทิสฺวา อาห – ‘‘สมฺม, กึ กมฺมํ กริสฺสสี’’ติ? ‘‘อหํ, สามิ, สพฺพสิปฺปิโก, มยฺหํ อชานนสิปฺปํ นาม นตฺถิ, ยาคุภตฺตาทีนิปิ สมฺปาเทตุํ ชานามี’’ติฯ ‘‘สมฺม, มยํ ตว กเมฺมน อตฺถิกา, ตุยฺหํ ปน กิญฺจิ ทาตพฺพํ ภตึ น ปสฺสามา’’ติฯ ‘‘กึ ปน เต กตฺตพฺพ’’นฺติ? ‘‘เอกสฺส ภิกฺขุสฺส ภิกฺขํ ทาตุกาโมมฺหิ, ตสฺส ยาคุภตฺตสํวิธานํ อิจฺฉามี’’ติฯ ‘‘สเจ ภิกฺขุสฺส ภิกฺขํ ทสฺสสิ, น เม ภติยา อโตฺถ, กึ มม ปุญฺญํ น วฏฺฏตี’’ติ? ‘‘เอวํ สเนฺต สาธุ, สมฺม, ปวิสา’’ติฯ โส ตสฺส เคหํ ปวิสิตฺวา เตลตณฺฑุลาทีนิ อาหราเปตฺวา ‘‘คจฺฉ, อตฺตโน ปตฺตภิกฺขุํ อาเนหี’’ติ ตํ อุโยฺยเชสิฯ ทานเวยฺยาวฏิโกปิ ปเณฺณ อาโรปิตนิยาเมเนว เตสํ เตสํ เคหานิ ภิกฺขู ปหิณิฯ

มหาทุคฺคโต ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘มยฺหํ ปตฺตภิกฺขุํ เทหี’’ติ อาหฯ โส ตสฺมึ ขเณ สตึ ลภิตฺวา ‘‘อหํ ตว ภิกฺขุํ ปมุโฏฺฐ’’ติ อาหฯ มหาทุคฺคโต ติขิณาย สตฺติยา กุจฺฉิยํ ปหโฏ วิย, ‘‘สามิ, กสฺมา มํ นาเสสิ, อหํ ตยา หิโยฺย สมาทปิโต ภริยาย สทฺธึ ทิวสํ ภตึ กตฺวา อชฺช ปาโตว ปณฺณตฺถาย นทีตีเร อาหิณฺฑิตฺวา อาคโต, เทหิ เม เอกํ ภิกฺขุ’’นฺติ พาหา ปคฺคยฺห ปริเทวิฯ มนุสฺสา สนฺนิปติตฺวา ‘‘กิเมตํ, มหาทุคฺคตา’’ติ ปุจฺฉิํสุฯ โส ตมตฺถํ อาโรเจสิฯ เต เวยฺยาวฏิกํ ปุจฺฉิํสุ – ‘‘สจฺจํ กิร, สมฺม, ตยา เอส ‘ภตึ กตฺวา เอกสฺส ภิกฺขุสฺส ภิกฺขํ เทหี’ติ สมาทปิโต’’ติ? ‘‘อาม , อยฺยา’’ติฯ ‘‘ภาริยํ เต กมฺมํ กตํ, โย ตฺวํ เอตฺตเก ภิกฺขู สํวิทหโนฺต เอตสฺส เอกํ ภิกฺขุํ นาทาสี’’ติฯ โส เตสํ วจเนน มงฺกุภูโต ตํ อาห – ‘‘สมฺม มหาทุคฺคต, มา มํ นาสยิ, อหํ ตว การณา มหาวิเหสํ ปโตฺต, มนุสฺสา ปเณฺณ อาโรปิตนิยาเมน อตฺตโน อตฺตโน ปตฺตภิกฺขู นยิํสุ, อตฺตโน เคเห นิสินฺนภิกฺขุํ นีหริตฺวา เทโนฺต นาม นตฺถิ, สตฺถา ปน มุขํ โธวิตฺวา คนฺธกุฏิยเมว นิสิโนฺน, ราชยุวราชเสนาปติอาทโย สตฺถุ คนฺธกุฏิโต นิกฺขมนํ โอโลเกนฺตา นิสินฺนา สตฺถุ ปตฺตํ คเหตฺวา ‘คมิสฺสามา’ติฯ พุทฺธา นาม ทุคฺคเต อนุกมฺปํ กโรนฺติ, ตฺวํ วิหารํ คนฺตฺวา ‘ทุคฺคโตมฺหิ, ภเนฺต, มม สงฺคหํ กโรถา’ติ สตฺถารํ วนฺท, สเจ เต ปุญฺญํ อตฺถิ, อทฺธา ลจฺฉสี’’ติฯ

โส วิหารํ อคมาสิฯ อถ นํ อเญฺญสุ ทิวเสสุ วิหาเร วิฆาสาทภาเวน ทิฏฺฐตฺตา ราชยุวราชาทโย, ‘‘มหาทุคฺคต, น ตาว ภตฺตกาโล, กสฺมา ตฺวํ อาคจฺฉสี’’ติ อาหํสุฯ โส ‘‘ชานามิ, สามิ, ‘น ตาว ภตฺตกาโล’ติฯ สตฺถารํ ปน วนฺทิตุํ อาคจฺฉามี’’ติ วทโนฺต คนฺตฺวา คนฺธกุฏิยา อุมฺมาเร สีสํ ฐเปตฺวา ปญฺจปติฏฺฐิเตน วนฺทิตฺวา, ‘‘ภเนฺต, อิมสฺมึ นคเร มยา ทุคฺคตตโร นตฺถิ, อวสฺสโย เม โหถ, กโรถ เม สงฺคห’’นฺติ อาหฯ สตฺถา คนฺธกุฏิทฺวารํ วิวริตฺวา ปตฺตํ นีหริตฺวา ตสฺส หเตฺถ ฐเปสิฯ โส จกฺกวตฺติสิริํ ปโตฺต วิย อโหสิ, ราชยุวราชาทโย อญฺญมญฺญสฺส มุขานิ โอโลกยิํสุฯ สตฺถารา ทินฺนปตฺตญฺหิ โกจิ อิสฺสริยวเสน คเหตุํ สมโตฺถ นาม นตฺถิฯ เอวํ ปน วทิํสุ, ‘‘สมฺม มหาทุคฺคต, สตฺถุ ปตฺตํ อมฺหากํ เทหิ เอตฺตกํ นาม เต ธนํ ทสฺสาม, ตฺวํ ทุคฺคโต ธนํ คณฺหาหิ, กึ เต ปเตฺตนา’’ติ? มหาทุคฺคโต ‘‘น กสฺสจิ ทสฺสามิ, น เม ธเนน อโตฺถ, สตฺถารํเยว โภเชสฺสามี’’ติ อาหฯ อวเสสา ตํ ยาจิตฺวา ปตฺตํ อลภิตฺวา นิวตฺติํสุฯ ราชา ปน ‘‘มหาทุคฺคโต ธเนน ปโลภิยมาโนปิ สตฺถุ ปตฺตํ น เทติ, สตฺถารา จ สยํ ทินฺนปตฺตํ โกจิ คเหตุํ น สโกฺกติ, อิมสฺส เทยฺยธโมฺม นาม กิตฺตโก ภวิสฺสติ, อิมินา เทยฺยธมฺมสฺส ทินฺนกาเล สตฺถารํ อา

ทาย เคหํ เนตฺวา มยฺหํ สมฺปาทิตํ อาหารํ ทสฺสามี’’ติ จินฺเตตฺวา สตฺถารา สทฺธึเยว อคมาสิฯ สโกฺกปิ เทวราชา ยาคุขชฺชกภตฺตสูเปยฺยปณฺณาทีนิ สมฺปาเทตฺวา สตฺถุ นิสีทนารหํ อาสนํ ปญฺญเปตฺวา นิสีทิฯ

มหาทุคฺคโต สตฺถารํ เนตฺวา ‘‘ปวิสถ, ภนฺเต’’ติ อาหฯ วสนเคหญฺจสฺส นีจํ โหติ, อโนนเตน ปวิสิตุํ น สกฺกาฯ พุทฺธา จ นาม เคหํ ปวิสนฺตา น โอนมิตฺวา ปวิสนฺติฯ เคหญฺหิ ปวิสนกาเล มหาปถวี วา เหฏฺฐา โอคจฺฉติ, เคหํ วา อุทฺธํ คจฺฉติฯ อิทํ เตสํ สุทินฺนทานสฺส ผลํฯ ปุนนิกฺขมิตฺวา คตกาเล สพฺพํ ปากติกเมว โหติฯ ตสฺมา สตฺถา ฐิตโกว เคหํ ปวิสิตฺวา สเกฺกนปญฺญตฺตาสเน นิสีทิฯ สตฺถริ นิสินฺเน ราชา อาห – ‘‘สมฺม มหาทุคฺคต, ตยา อมฺหากํ ยาจนฺตานมฺปิ สตฺถุ ปโตฺต น ทินฺโน, ปสฺสาม ตาว, กีทิโส เต สตฺถุ สกฺกาโร กโต’’ติ? อถสฺส สโกฺก ยาคุขชฺชกาทีนิ วิวริตฺวา ทเสฺสสิฯ เตสํ วาสคโนฺธ สกลนครํ ฉาเทตฺวา อฏฺฐาสิฯ ราชา ยาคุอาทีนิ โอโลเกตฺวา ภควนฺตํ อาห – ‘‘ภเนฺต, ‘อหํ มหาทุคฺคตสฺส เทยฺยธโมฺม กิตฺตโก ภวิสฺสติ, อิมินา เทยฺยธเมฺม ทินฺเน สตฺถารํ เคหํ เนตฺวา อตฺตโน สมฺปาทิตํ อาหารํ ทสฺสามี’ติ จินฺเตตฺวา อาคโต, มยา เอวรูโป อาหาโร น ทิฏฺฐปุโพฺพ, มยิ อิธ ฐิเต มหาทุคฺคโต กิลเมยฺย, คจฺฉามห’’นฺติ สตฺถารํ วนฺทิตฺวา ปกฺกามิฯ สโกฺกปิ สตฺถารํ ยาคุอาทีนิ ทตฺวา สกฺกจฺจํ ปริวิสิฯ สตฺถาปิ กตภตฺตกิโจฺจ อนุโมทนํ กตฺวา อุฏฺฐายาสนา ปกฺกามิฯ

สโกฺก มหาทุคฺคตสฺส สญฺญํ อทาสิฯ โส ปตฺตํ คเหตฺวา สตฺถารํ อนุคจฺฉิฯ สโกฺก นิวตฺติตฺวา มหาทุคฺคตสฺส เคหทฺวาเร ฐิโต อากาสํ โอโลเกสิฯ ตาวเทว อากาสโต สตฺตรตนวสฺสํ วสฺสิตฺวา ตสฺส เคเห สพฺพภาชนานิ ปูเรตฺวา สกลํ เคหํ ปูเรสิฯ ตสฺส เคเห โอกาโส นาโหสิฯ ตสฺส ภริยา ทารเก หเตฺถสุ คเหตฺวา นีหริตฺวา พหิ อฏฺฐาสิฯ โส สตฺถารํ อนุคนฺตฺวา นิวโตฺต ทารเก พหิ ทิสฺวา ‘‘กึ อิท’’นฺติ ปุจฺฉิฯ ‘‘สามิ, สกลํ โน เคหํ สตฺตหิ รตเนหิ ปุณฺณํ, ปวิสิตุํ โอกาโส นตฺถี’’ติฯ โส ‘‘อเชฺชว เม ทาเนน วิปาโก ทินฺโน’’ติ จินฺเตตฺวา รโญฺญ สนฺติกํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา, ‘‘กสฺมา อาคโตสี’’ติ วุเตฺต อาห –‘‘เทว, เคหํ เม สตฺตหิ รตเนหิ ปุณฺณํ, ตํ ธนํ คณฺหถา’’ติฯ ราชา ‘‘อโห พุทฺธานํ ทินฺนทานํ, อเชฺชว มตฺถกํ ปตฺต’’นฺติ จินฺเตตฺวา ตํ อาห – ‘‘กึ เต ลทฺธุํ วฏฺฏตี’’ติ? ‘‘ธนหรณตฺถาย สกฏสหสฺสํ, เทวา’’ติฯ ราชา สกฏสหสฺสํ เปเสตฺวา ธนํ อาหราเปตฺวา ราชงฺคเณ โอกิราเปสิฯ ตาลปฺปมาโณ ราสิ อโหสิฯ ราชา นคเร สนฺนิปาตาเปตฺวา ‘‘อิมสฺมึ นคเร อตฺถิ กสฺสจิ เอตฺตกํ ธน’’นฺติ ปุจฺฉิฯ ‘‘นตฺถิ, เทวา’’ติฯ ‘‘เอวํ มหาธนสฺส กึ กาตุํ วฏฺฏตี’’ติ? ‘‘เสฏฺฐิฏฺฐานํ ทาตุํ วฏฺฏติ, เทวา’’ติฯ ราชา ตสฺส มหาสกฺการํ กตฺวา เสฏฺฐิฏฺฐานํ ทาเปสิฯ

อถสฺส ปุเพฺพ เอกสฺส เสฏฺฐิโน เคหฏฺฐานํ อาจิกฺขิตฺวา ‘‘เอตฺถ ชาเต คเจฺฉ หราเปตฺวา เคหํ อุฏฺฐาเปตฺวา วสาหี’’ติ อาหฯ ตสฺส ตํ ฐานํ โสเธตฺวา สมํ กตฺวา ภูมิยา ขณฺญมานาย อณฺญมณฺญํ อาหจฺจ นิธิกุมฺภิโย อุฏฺฐหึสุฯ เตน รโญฺญ อาโรจิเต ‘‘ตว ปุเญฺญน นิพฺพตฺตา, ตฺวเมว คณฺหาหี’’ติ อาหฯ โส เคหํ กาเรตฺวา สตฺตาหํ พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส มหาทานํ อทาสิฯ ตโต ปรมฺปิ ยาวตายุกํ ติฏฺฐโนฺต ปุญฺญานิ กริตฺวา อายุปริโยสาเน เทวโลเก นิพฺพโตฺตฯ

เอกํ พุทฺธนฺตรํ ทิพฺพสมฺปตฺตึ อนุภวิตฺวา อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท ตโต จุโต สาวตฺถิยํ สาริปุตฺตเตฺถรสฺสูปฏฺฐากกุเล เสฏฺฐิธีตุ กุจฺฉิยํ ปฏิสนฺธึ คณฺหิฯ อถสฺสา มาตาปิตโร คพฺภสฺส ปติฏฺฐิตภาวํ ญตฺวา คพฺภปริหารํ อทํสุฯ ตสฺสา อปเรน สมเยน เอวรูโป โทหโฬ อุปฺปชฺชิ – ‘‘อโห วตาหํ ธมฺมเทสนาปตึ อาทึ กตฺวา ปญฺจนฺนํ ภิกฺขุสตานํ โรหิตมจฺฉรเสน ทานํ ทตฺวา กาสายา

นิ วตฺถานิ นิวาเสตฺวา อาสนปริยนฺต นิสินฺนา เตสํ ภิกฺขูนํ อุจฺฉิฏฺฐภตฺตํ ปริภุญฺชยฺย''นฺติฯ สา มาตาปิตูนํ อาโรเจตฺวา ตถา อกาสิ, โทหโฬ ปฏิปสฺสมฺภิฯ อถสฺสา ตโต อปเรสุปิ สตฺตสุ มงฺคเลสุ โรหิตมจฺฉรเสเนว ธมฺมเสนาปติเตฺถรปฺปมุขานิ ปญฺจ ภิกฺขุสตานิ โภเชสุํฯ สพฺพํ ติสฺสกุมารสฺส วตฺถุมฺหิ วุตฺตนิยาเมเนว เวทิตพฺพํฯ อยมสฺส ปน มหาทุคฺคตกาเล ทินฺนสฺส โรหิตมจฺฉรสทานเสฺสว นิสฺสโนฺทฯ นามคฺคหณทิวเส ปนสฺส, ''ภเนฺต, ทาสสฺส โว สิกฺขาปทานิ เทถา''ติ มาตรา วุเตฺต เถโร อาห – ''โกนาโม อยํ ทารโก''ติ? ''ภเนฺต, อิมสฺส ทารกสฺส กุจฺฉิยํ ปฏิสนฺธิคฺคหณโต ปฏฺฐาย อิมสฺมิํ เคเห ชฬา เอฬมูคาปิ ปณฺฑิตา ชาตา, ตสฺมา เม ปุตฺตสฺส **ปณฺฑิโต**เตฺวว นามํ ภวิสฺสตี''ติฯ เถโร สิกฺขาปทานิ อทาสิฯ ชาตทิวสโต ปฏฺฐาย ปนสฺส ''นาหํ มม ปุตฺตสฺส อชฺฌาสยํ ภินฺทิสฺสามี''ติ มาตุ จิตฺตํ อุปฺปชฺชิฯ โส สตฺตวสฺสิกกาเล มาตรํ อาห – ''อมฺม, เถรสฺส สนฺติเก ปพฺพชิสฺสามี''ติฯ ''สาธุ, ตาต, 'อหํ ตว อชฺฌาสยํ น ภินฺทิสฺสามิเจฺจว มนํ อุปฺปาเทสิ'''นฺติ วตฺวา เถรํ นิมเนฺตตฺวา โภเชตฺวา, ''ภเนฺต, ทาโส โว ปพฺพชิตุกาโม, อหํ อิมํ สายนฺหสมเย วิหารํ อาเนสฺสามี''ติ เถรํ อุโยฺยเชตฺวา ญาตเก สนฺนิปาตาเปตฺวา ''มม ปุตฺตสฺส คิหิกาเล กตฺตพฺพสกฺการํ อเชฺชว กริสฺสามา''ติ มหนฺตํ สกฺการํ กาเรตฺวา ตํ อาทาย วิหารํ คนฺตฺวา ''อิมํ, ภเนฺต, ปพฺพาเชถา''ติ เถรสฺส อทาสิฯ

เถโร ปพฺพชฺชาย ทุกฺกรภาวํ อาจิกฺขิตฺวา ''กริสฺสามหํ, ภเนฺต, ตุมฺหากํ โอวาท''นฺติ วุเตฺต ''เตน หิ เอหี''ติ เกเส เตเมตฺวา ตจปญฺจกกมฺมฏฺฐานํ อาจิกฺขิตฺวา ปพฺพาเชสิฯ มาตาปิตโรปิสฺส สตฺตาหํ วิหาเรเยว วสนฺตา พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส โรหิตมจฺฉรเสเนว ทานํ ทตฺวา สตฺตเม ทิวเส สายํ เคหํ อคมํสุฯ เถโร อฏฺฐเม ทิวเส อเนฺตคามํ คจฺฉเนฺต ตํ อาทาย คจฺฉติ, ภิกฺขุสเงฺฆน สทฺธิํ นาคมาสิฯ กิํ การณา? น ตาวสฺส ปตฺตจีวรคฺคหณานิ วา อิริยาปโถ วา ปาสาทิโก โหติ, อปิจ วิหาเร เถรสฺส กตฺตพฺพวตฺตํ อตฺถิฯ เถโร หิ ภิกฺขุสเงฺฆ อเนฺตคามํ ปวิเฏฺฐ สกลวิหารํ วิจรเนฺต อสมฺมชฺชนฏฺฐานํ สมฺมชฺชิตฺวา ตุจฺฉภาชเนสุ ปานียปริโภชนียานิ อุปฏฺฐเปตฺวา ทุนฺนิกฺขิตฺตานิ มญฺจปีฐาทีนิ ปฏิสาเมตฺวา ปจฺฉา คามํ ปวิสติฯ อปิจ ''อญฺญติตฺถิยา ตุจฺฉวิหารํ ปวิสิตฺวา 'ปสฺสถ สมณสฺส โคตมสฺส สาวกานํ นิสินฺนฏฺฐานานี'ติ วตฺตุํ มา ลภิํสู''ติ สกลวิหารํ ปฏิชคฺคิตฺวา ปจฺฉา คามํ ปวิสติฯ ตสฺมา ตํ ทิวสมฺปิ สามเณเรน ปตฺตจีวรํ คาหาเปตฺวา ทิวาตรํ ปิณฺฑาย ปาวิสิฯ

สามเณโร อุปชฺฌาเยน สทฺธิํ คจฺฉโนฺต อนฺตรามเคฺค มาติกํ ทิสฺวา, ''ภเนฺต, อิทํ กิํ นามา''ติ ปุจฺฉิฯ ''มาติกา นาม, สามเณรา''ติฯ ''อิมาย กิํ กโรนฺตี''ติ? ''อิโต จิโต จ อุทกํ อาหริตฺวา อตฺตโน สสฺสกมฺมํ สมฺปาเทนฺตี''ติฯ ''กิํ ปน, ภเนฺต, อุทกสฺส จิตฺตํ อตฺถี''ติ ? ''นตฺถาวุโส''ติฯ ''เอวรูปํ อจิตฺตกํ อตฺตโน อิจฺฉิตฏฺฐานํ หรนฺติ, ภเนฺต''ติ? ''อามาวุโส''ติฯ โส จิเนฺตสิ – ''สเจ เอวรูปมฺปิ อจิตฺตกํ อตฺตโน อิจฺฉิติจฺฉิตฏฺฐานํ หริตฺวา กมฺมํ กโรนฺติ, กสฺมา สจิตฺตกาปิ จิตฺตํ อตฺตโน วเส วเตฺตตฺวา สมณธมฺมํ กาตุํ น สกฺขิสฺสนฺตี''ติฯ อเถโส ปุรโต คจฺฉโนฺต อุสุกาเร สรทณฺฑกํ องฺคิมฺหิ ตาเปตฺวา อกฺขิโกฏิยา โอโลเกตฺวา อุชุํ กโรเนฺต ทิสฺวา, ''อิเม, ภเนฺต, เก นามา''ติ ปุจฺฉิฯ ''อุสุการา นามาวุโส''ติฯ ''กิํ ปเนเต กโรนฺตี''ติ? ''องฺคิมฺหิ ตาเปตฺวา สรทณฺฑกํ อุชุํ กโรนฺตี''ติฯ ''สจิตฺตโก, ภเนฺต, เอโส''ติ? ''อจิตฺตโก, อาวุโส''ติ ฯ โส จิเนฺตสิ – ''สเจ อจิตฺตกํ คเหตฺวา องฺคิมฺหิ ตาเปตฺวา อุชุํ กโรนฺติ, กสฺมา สจิตฺตกาปิ อตฺตโน จิตฺตํ วเส วเตฺตตฺวา สมณธมฺมํ กาตุํ น สกฺขิสฺสนฺตี''ติฯ อเถโส ปุรโต คจฺฉโนฺต ทารูนิ อรเนมินาภิอาทีนิ ตจฺฉเนฺต ทิสฺวา, ''ภเนฺต, อิเม เก นามา''ติ ปุจฺฉิฯ ''ตจฺฉกา นามาวุโส''ติฯ ''กิํ ปเนเต กโรนฺตี''ติ? ''ทารูนิ คเหตฺวา ยานกาทีนํ จกฺกาทีนิ กโรนฺติ, อาวุโส''ติฯ ''เอตานิ ปน สจิตฺตกานิ, ภเนฺต''ติ? ''อจิตฺตกานิ, อาวุโส''ติฯ อถสฺส เอตทโหสิ – ''สเจ อจิตฺตกานิ กฏฺฐกลิงฺครานิ คเหตฺวา จกฺกาทีนิ กโรนฺติ, กสฺมา สจิตฺตกา อตฺตโน จิตฺตํ วเส วเตฺตตฺวา

สมณธมฺมํ กาตุํ น สกฺขิสฺสนฺตี’’ติฯ โส อิมานิ การณานิ ทิสฺวา, ‘‘ภนฺเต, สเจ ตุมฺหากํ ปตฺตจีวเร ตุเมฺห คเณฺหยฺยาถ, อหํ นิวเตฺตยฺย’’นฺติฯ เถโร ‘‘อยํ อธุนา ปพฺพชิโต ทหรสามเณโร มํ อนุพนฺธมาโน เอวํ วเทตี’’ติ จิตฺตํ อนุปฺปาเทตฺวาว ‘‘อาหร, สามเณรา’’ติ วตฺวา อตฺตโน ปตฺตจีวรํ อคฺคเหสิฯ

สามเณโรปิ อุปชฺฌายํ วนฺทิตฺวา นิวตฺตโนฺต, ‘‘ภนฺเต, มยฺหํ อาหารํ อาหรโนฺต โรหิตมจฺฉรเสเนว อาหเรยฺยาถา’’ติ อาหฯ ‘‘กถํ ลภิสฺสามาวุโส’’ติ? ‘‘ภนฺเต, อตฺตโน ปุเญฺญน อลภนฺตา มม ปุเญฺญน ลภิสฺสถา’’ติ อาหฯ เถโร ‘‘ทหรสามเณรสฺส พหิ นิสินฺนกสฺส ปริปโนฺถปิ ภเวยฺยา’’ติ กุญฺชิกํ ทตฺวา ‘‘มยฺหํ วสนคพฺภสฺส ทฺวารํ วิวริตฺวา อโนฺต ปวิสิตฺวา นิสีเทยฺยาสี’’ติ อาหฯ โส ตถา กตฺวา อตฺตโน กรชกาเย ญาณํ โอตาเรตฺวา อตฺตภาวํ สมฺมสโนฺต นิสีทิฯ อถสฺส คุณเตเชน สกฺกสฺส อาสนํ อุณฺหาการํ ทเสฺสสิฯ โส ‘‘กิํ นุ โข การณ’’นฺติ อุปธาเรโนฺต ‘‘ปณฺฑิตสามเณโร อุปชฺฌายสฺส ปตฺตจีวรํ ทตฺวา ‘สมณธมฺมํ กริสฺสามี’ติ นิวโตฺต, มยาปิ ตตฺถ คนฺตุํ วฎฺฎตี’’ติ จิเนฺตตฺวา จตฺตาโร มหาราเช อามเนฺตตฺวา ‘‘วิหารสฺส อุปวเน วสเนฺต สกุเณ ปลาเปตฺวา สมนฺตโต อารกฺขํ คณฺหถา’’ติ วตฺวา จนฺทเทวปุตฺตํ ‘‘จนฺทมณฺฑลํ อากฑฺฒิตฺวา คณฺหาหี’’ติ, สูริยเทวปุตฺตํ ‘‘สูริยมณฺฑลํ อากฑฺฒิตฺวา คณฺหาหี’’ติ วตฺวา สยํ คนฺตฺวา อาวิญฺฉนรชฺชุฎฺฐาเน อารกฺขํ คเหตฺวา อฎฺฐาสิ, วิหาเร ปุราณปณฺณสฺส ปตนฺตสฺสปิ สโทฺท นาโหสิ, สามเณรสฺส จิตฺตํ เอกคฺคํ อโหสิฯ โส อนฺตราภเตฺตเยว อตฺตภาวํ สมฺมสิตฺวา ตีณิ ผลานิ ปาปุณิฯ

เถโรปิ ‘‘สามเณโร วิหาเร นิสิโนฺน, ตสฺส อุปกปฺปนกํ โภชนํ อสุกกุเล นาม สกฺกา ลทฺธุ’’นฺติ เอกํ เปมคารวยุตฺตํ อุปฎฺฐากกุลํ อคมาสิฯ ตตฺถ จ มนุสฺสา ตํ ทิวสํ โรหิตมเจฺฉ ลภิตฺวา เถรเสฺสว อาคมนํ โอโลเกโนฺต นิสีทิํสุฯ เต เถรํ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา , ‘‘ภนฺเต, ภทฺทกํ โว กตํ อิธาคจฺฉเนฺตหี’’ติ อโนฺตเคเห ปเวเสตฺวา ยาคุขชฺชกาทีนิ ทตฺวา โรหิตมจฺฉรเสนสฺส ปิณฺฑปาตํ อทํสุฯ เถโร หรณาการํ ทเสฺสสิฯ มนุสฺสา ‘‘ปริภุญฺชถ, ภนฺเต, หรณกภตฺตมฺปิ ลภิสฺสถา’’ติ วตฺวา เถรสฺส ภตฺตกิจฺจาวสาเน ปตฺตํ โรหิตมจฺฉรสโภชนสฺส ปูเรตฺวา อทํสุฯ เถโร ‘‘สามเณโร เม ฉาโต’’ติ สีฆํ อคมาสิฯ สตฺถาปิ ตํ ทิวสํ กาลเสฺสว ภุญฺชิตฺวา วิหารํ คนฺตฺวา เอวํ อาวเชฺชสิ – ‘‘ปณฺฑิตสามเณโร อุปชฺฌายสฺส ปตฺตจีวรํ ทตฺวา ‘สมณธมฺมํ กริสฺสามี’ติ นิวโตฺต, นิปฺผชฺชิสฺสติ นุ โข อสฺส ปพฺพชิตกิจฺจ’’นฺติ อุปธาเรโนฺต ติณฺณํ ผลานํ ปตฺตภาวํ ญตฺวา ‘‘อรหตฺตสฺส อุปนิสฺสโย อตฺถิ, นตฺถี’’ติ อาวเชฺชโนฺต ‘‘อตฺถี’’ติ ทิสฺวา ‘‘ปุเรภตฺตเมว อรหตฺตํ ปตฺตุํ สกฺขิสฺสติ, น สกฺขิสฺสตี’’ติ อุปธาเรโนฺต ‘‘สกฺขิสฺสตี’’ติ อญฺญาสิฯ อถสฺส เอตทโหสิ – ‘‘สาริปุโตฺต สามเณรสฺส ภตฺตํ อาทาย สีฆํ อาคจฺฉติ, อนฺตรายมฺปิสฺส กเรยฺย ทฺวารโกฎฺฐเก อารกฺขํ คเหตฺวา นิสีทิสฺสามิ, อถ นํ ปญฺหํ ปุจฺฉิสฺสามิ, ตสฺมิํ ปเญฺห วิสฺสชฺชิยมาเน สามเณโร สห ปฎิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณิสฺสตี’’ติฯ ตโต คนฺตฺวา ทฺวารโกฎฺฐเก ฐตฺวา สมฺปตฺตํ เถรํ จตฺตาโร ปเญฺห ปุจฺฉิ, ปุฎฺฐํ ปุฎฺฐํ ปญฺหํ วิสฺสเชฺชสิฯ

ตตฺริทํ ปุจฺฉาวิสฺสชฺชนํ – สตฺถา กิร นํ อาห – ‘‘สาริปุตฺต, กิํ เต ลทฺธ’’นฺติ? ‘‘อาหาโร, ภนฺเต’’ติฯ ‘‘อาหาโร นาม กิํ อาหรติ, สาริปุตฺตา’’ติ? ‘‘เวทนํ, ภนฺเต’’ติฯ ‘‘เวทนํ กิํ อาหรติ, สาริปุตฺตา’’ติ? ‘‘รูปํ, ภนฺเต’’ติฯ ‘‘รูปํ ปน กิํ อาหรติ, สาริปุตฺตา’’ติ ? ‘‘ผสฺสํ, ภนฺเต’’ติฯ ตตฺรายํ อธิปฺปาโย – ‘‘ชิฆจฺฉิเตน หิ ปริภุโตฺต อาหาโร ตสฺส ขุทฺทํ ปริหริตฺวา สุขํ เวทนํ อาหรติฯ อาหารปริโภเคน สุขิตสฺส สุขาย เวทนาย อุปฺปชฺชมานาย สรีเร วณฺณสมฺปตฺติ โหติฯ เอวํ เวทนา รูปํ อาหรติฯ สุขิโต ปน อาหารชรูปวเสน อุปฺปนฺนสุขโสมนสฺส ‘อิทานิ เม อสฺสาโท ชาโต’ติ นิปฺปชฺชโนฺต วา นิสีทโนฺต วา สุขสมฺผสฺสํ ปฎิลภตี’’ติฯ

เอวํ อิเมสุ จตูสุ ปเญฺหสุ วิสฺสชฺชิเตสุ สามเณโร สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปโตฺตฯ สตฺถาปิ เถรํ อาห – ‘‘คจฺฉ, สาริปุตฺต, ตว สามเณรสฺส ภตฺตํ เทหี’’ติฯ เถโร คนฺตฺวา ทฺวารํ อาโกเฏสิฯ สามเณโร นิกฺขมิตฺวา เถรสฺส หตฺถโต ปตฺตํ คเหตฺวา เอกมนฺตํ ฐเปตฺวา ตาลวเณฺฎน เถรํ พีชิฯ อถ นํ เถโร อาห – ‘‘สามเณร, ภตฺตกิจฺจํ กโรหี’’ติฯ ‘‘ตุเมฺห ปน, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘กตํ มยา ภตฺตกิจฺจํ, ตฺวํ กโรหี’’ติฯ สตฺตวสฺสิกทารโก ปพฺพชิตฺวา อฎฺฐเม ทิวเส ตํ ขณํ วิกสิตปทุมุปฺปลสทิโส อรหตฺตํ ปโตฺต, ปจฺจเวกฺขิตฎฺฐาเน ปน ปจฺจเวกฺขโนฺต นิสีทิตฺวา ภตฺตกิจฺจมกาสิฯ เตน ปตฺตํ โธวิตฺวา ปฏิสามิตกาเล จนฺทเทวปุโตฺต จนฺทมณฺฑลํ วิสฺสเชฺชสิ, สูริยเทวปุโตฺต สูริยมณฺฑลํฯ จตฺตาโร มหาราชาโน จตุทฺทิสํ อารกฺขํ วิสฺสเชฺชสุํ, สโกฺก เทวราชา อาวิญฺฉนเก อารกฺขํ วิสฺสเชฺชสิฯ สูริโย มชฺฌฎฺฐานโต คลิตฺวา คโตฯ

ภิกฺขู อุชฺฌายิํสุ, ‘‘ฉายา อธิกปฺปมาณา ชาตา, สูริโย มชฺฌฎฺฐานโต คลิตฺวา คโต, สามเณเรน จ อิทาเนว ภุตฺตํ, กิํ นุ โข เอต’’นฺติฯ สตฺถา ตํ ปวตฺติํ ญตฺวา อาคนฺตฺวา ปุจฺฉิ – ‘‘ภิกฺขเว, กิํ กเถถา’’ติ? ‘‘อิทํ นาม, ภเนฺต’’ติ? ‘‘อาม, ภิกฺขเว, ปุญฺญวโต สมณธมฺมํ กรณกาเล จนฺทเทวปุโตฺต จนฺทมณฺฑลํ, สูริยเทวปุโตฺต สูริยมณฺฑลํ อากฑฺฒิตฺวา คณฺหิ, จตฺตาโร มหาราชาโน วิหาโรปวเน จตุทฺทิสํ อารกฺขํ คณฺหิํสุ, สโกฺก เทวราชา อาวิญฺฉนเก อารกฺขํ คณฺหิ, อหมฺปิ ‘พุโทฺธมฺหี’ติ อโปฺปสฺสุโกฺก นิสีทิตุํ นาลตฺถํ, คนฺตฺวา ทฺวารโกฎฺฐเก มม ปุตฺตสฺส อารกฺขํ อคฺคเหสิํ, เนตฺติเก จ มาติกาย อุทกํ หรเนฺต, อุสุกาเร จ อุสุํ อุชุํ กโรเนฺต, ตจฺฉเก จ ทารูนิ ตจฺฉเนฺต ทิสฺวา เอตฺตกํ อารมฺมณํ คเหตฺวา ปณฺฑิตา อตฺตานํ ทเมตฺวา อรหตฺตํ คณฺหนฺติเยวา’’ติ วตฺวา อนุสนฺธิํ ฆเฎตฺวา ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมํ คาถมาห –

๘๐. ‘‘อุทกญฺหิ นยนฺติ เนตฺติกา, อุสุการา นมยนฺติ เตชนํ;
ทารุํ นมยนฺติ ตจฺฉกา, อตฺตานํ ทมยนฺติ ปณฺฑิตา’’ติฯ

ตตฺถ **อุทก**นฺติ ปถวิยา ถลฎฺฐานํ ขณิตฺวา อาวาฎฎฺฐานํ ปูเรตฺวา มาติกํ วา กตฺวา รุกฺขโทณิํ วา ฐเปตฺวา อตฺตนา อิจฺฉิติจฺฉิตฎฺฐานํ อุทกํฯ เนนฺตีติ **เนตฺติกาฯ เตชน**นฺติ กณฺฑํฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – เนตฺติกา อตฺตโน รุจิยา อุทกํ **นยนฺติ, อุสุการา**ปิ ตาเปตฺวา เตชนํ **นมยนฺติ** อุสุํ อุชุํ กโรนฺติฯ **ตจฺฉกา**ปิ เนมิอาทีนํ อตฺถาย ตจฺฉนฺตา **ทารุํ นมยนฺติ** อตฺตโน รุจิยา อุชุํ วา วงฺกํ วา กโรนฺติฯ เอวํ เอตฺตกํ อารมฺมณํ กตฺวา **ปณฺฑิตา** โสตาปตฺติมคฺคาทีนิ อุปฺปาเทนฺตา **อตฺตานํ ทมยนฺติ,** อรหตฺตปฺปตฺตา ปน เอกนฺตทนฺตา นาม โหนฺตีติฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสูติฯ

ปณฺฑิตสามเณรวตฺถุ ปญฺจมํฯ

๖. ลกุณฺฑกภทฺทิยเตฺถรวตฺถุ

เสโล ยถาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ลกุณฺฑกภทฺทิยเตฺถรํ อารพฺภ กเถสิฯ

ปุถุชฺชนา กิร สามเณราทโย เถรํ ทิสฺวา สีเสปิ กเณฺณสุปิ นาสายปิ คเหตฺวา ‘‘กิํ, จูฬปิต, สาสนสฺมิํ น อุกฺกณฺฐสิ, อภิรมสี’’ติ วทนฺติฯ เถโร เตสุ เนว กุชฺฌติ, น ทุสฺสติฯ ธมฺมสภายํ กถํ สมุฎฺฐาเปสุํ ‘‘ปสฺสถาวุโส, ลกุณฺฑกภทฺทิยเตฺถรํ ทิสฺวา สามเณราทโย เอวํ เญฺจวญฺจ วิเหเฐนฺติ, โส เตสุ เนว กุชฺฌติ, น ทุสฺสตี’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กิํ กเถถ,

ภิกฺขเว''ติ ปุจฺฉิตฺวา ''อิมํ นาม, ภนฺเต''ติ วุตฺเต ''อาม, ภิกฺขเว, ขีณาสวา นาม เนว กุชฺฌนฺติ, น ทุสฺสนฺติฯ ฆนเสลสทิสา เหเต อจลา อกมฺปิยา''ติ วตฺวา อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา ธมฺมํ เทเสนฺโต อิมํ คาถมาห –

๘๑. ''เสโล ยถา เอกฆโน, วาเตน น สมีรติ;
เอวํ นินฺทาปสํสาสุ, น สมิญฺชนฺติ ปณฺฑิตา''ติฯ

ตตฺถ **นินฺทาปสํสาสู**ติ กิญฺจาปิ อิธ เทฺว โลกธมฺมา วุตฺตา, อโตฺถ ปน อฏฺฐนฺนมฺปิ วเสน เวทิตโพฺพฯ ยถา หิ **เอกฆโน** อสุสิโร **เสโล** ปุรตฺถิมาทิเภเทน **วาเตน น สมีรติ** น อิญฺชติ น จลติ, เอวํ อฏฺฐสุปิ โลกธเมฺมสุ อโชฺฌตฺถรเนฺตสุ **ปณฺฑิตา น สมิญฺชนฺติ,** ปฏิฆวเสน วา อนุนยวเสน วา น จลนฺติ น กมฺปนฺติฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสูติฯ

ลกุณฺฑกภทฺทิยเตฺถรวตฺถุ ฉฏฺฐํฯ

๗. กาณมาตุวตฺถุ

ยถาปิ รหโทติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต กาณมาตรํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ วินเย (ปาจิ. ๒๓๐) อาคตเมวฯ

ตทา ปน กาณมาตรา อตฺตฺจฉหตฺถํ ธีตรํ ปติกุลํ เปเสตุํ ปเกฺกสุ ปูเวสุ จตุกฺขตฺตุํ จตุนฺนํ ภิกฺขูนํ ทินฺนกาเล สตฺถารา ตสฺมิํ วตฺถุสฺมิํ สิกฺขาปเท ปญฺญเตฺต กาณาย สามิเกน อญฺญาย ปชาปติยา อานีตาย กาณา ตํ ปวตฺติํ สุตฺวา ''อิเมหิ เม ฆราวาโส นาสิโต''ติ ทิฏฺฐทิเฏฺฐ ภิกฺขู อโกฺกสติ ปริภาสติฯ ภิกฺขู ตํ วีถิํ ปฏิปชฺชิตุํ น วิสหิํสุฯ สตฺถา ตํ ปวตฺติํ ญตฺวา ตตฺถ อคมาสิฯ กาณมาตา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา ปญฺญตฺตาสเน นิสีทาเปตฺวา ยาคุขชฺชกํ อทาสิฯ สตฺถา กตปาตราโส ''กหํ กาณา''ติ ปุจฺฉิฯ ''เอสา, ภเนฺต, ตุเมฺห ทิสฺวา มงฺกุภูตา โรทนฺตี ฐิตา''ติฯ ''กิํ การณา''ติ? ''เอสา, ภเนฺต, ภิกฺขู อโกฺกสติ ปริภาสติ, ตสฺมา ตุเมฺห ทิสฺวา มงฺกุภูตา โรทมานา ฐิตา''ติฯ อถ นํ สตฺถา ปโกฺกสาเปตฺวา – ''กาเณ, กสฺมา มํ ทิสฺวา มงฺกุภูตา นิลียิตฺวา โรทสี''ติฯ อถสฺสา มาตา ตาย กตกิริยํ อาโรเจสิฯ อถ นํ สตฺถา อาห – ''กิํ ปน กาณมาเต มม สาวกา ตยา ทินฺนกํ คณฺหิํสุ, อทินฺนก''นฺติ? ''ทินฺนกํ, ภเนฺต''ติฯ ''สเจ มม สาวกา ปิณฺฑาย จรนฺตา ตว เคหทฺวารํ ปตฺตา ตยา ทินฺนกํ คณฺหิํสุ, โก เตสํ โทโส''ติ? ''นตฺถิ, ภเนฺต, อยฺยานํ โทโส''ฯ ''เอติสฺสาเยว โทโส''ติฯ สตฺถา กาณํ อาห – ''กาเณ, มยฺหํ กิร สาวกา ปิณฺฑาย จรมานา เคหทฺวารํ อาคตา, อถ เนสํ ตว มาตรา ปูวา ทินฺนา, โก นาเมตฺถ มม สาวกานํ โทโส''ติ? ''นตฺถิ, ภเนฺต, อยฺยานํ โทโส, มยฺหเมว โทโส''ติ สตฺถารํ วนฺทิตฺวา ขมาเปสิฯ

อถสฺสา สตฺถา อนุปุพฺพิํ กถํ กเถสิ, สา โสตาปตฺติผลํ ปาปุณิฯ สตฺถา อุฏฺฐายาสนา วิหารํ คจฺฉโนฺต ราชงฺคเณน ปายาสิฯ ราชา ทิสฺวา ''สตฺถา วิย ภเณ''ติ ปุจฺฉิตฺวา ''อาม, เทวา''ติ วุตฺเต ''คจฺฉถ, มม อาคนฺตฺวา วนฺทนภาวํ อาโรเจถา''ติ เปเสตฺวา ราชงฺคเณ ฐิตํ สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา ''กหํ, ภเนฺต, คตาตฺถา''ติ ปุจฺฉิฯ ''กาณมาตาย เคหํ, มหาราชา''ติฯ ''กิํ การณา, ภเนฺต''ติ? ''กาณา กิร ภิกฺขู อโกฺกสติ ปริภาสติ, ตํการณา คโตมฺหี''ติฯ ''กิํ ปน โว, ภเนฺต, ตสฺสา อนโกฺกสนภาโว กโต''ติ? ''อาม, มหาราช, ภิกฺขูนญฺจ อนโกฺกสิกา กตา, โลกุตฺตรกุฏุมฺพสามินี จา''ติ ฯ ''โหตุ, ภเนฺต, ตุเมฺหหิ สา โลกุตฺตรกุฏุมฺพ

สามินี กตา, อหํ ปน นํ โลกิยกุฏุมฺพสามินึ กริสฺสามี''ติ วตฺวา ราชา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา ปฏินิวโตฺต ปฏิจฺฉนฺนมหาโยคฺคํ ปหิณิตฺวา กาณํ ปกฺโกสาเปตฺวา สพฺพาภรเณหิ อลงฺกริตฺวา เชฏฺฐธีตุฏฺฐาเน ฐเปตฺวา ''มม ธีตรํ โปเสตุํ สมตฺถา คณฺหนฺตู''ติ อาหฯ อเถโก สพฺพตฺถกมหามโตฺต ''อหํ เทวสฺส ธีตรํ โปเสสฺสามี''ติ ตํ อตฺตโน เคหํ เนตฺวา สพฺพํ อิสฺสริยํ ปฏิจฺฉาเปตฺวา ''ยถารุจิ ปุญฺญานิ กโรหี''ติ อาหฯ ตโต ปฏฺฐาย กาณา จตูสุ ทฺวาเรสุ ปุริเส ฐเปตฺวา อตฺตนา อุปฏฺฐาตเพฺพ ภิกฺขู จ ภิกฺขุนิโย จ ปริเยสมานาปิ น ลภติฯ กาณาย เคหทฺวาเร ปฏิยาเทตฺวา ฐปิตํ ขาทนียโภชนียํ มโหโฆ วิย ปวตฺตติฯ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ ''ปุเพฺพ, อาวุโส, จตฺตาโร มหลฺลกเตฺถรา กาณาย วิปฺปฏิสารํ กรึสุ, สา เอวํ วิปฺปฏิสารินี หุตฺวาปิ สตฺถารํ อาคมฺม สทฺธาสมฺปทํ ลภิฯ สตฺถารา ปุน ตสฺสา เคหทฺวารํ ภิกฺขูนํ อุปสงฺกมนารหํ กตํฯ อิทานิ อุปฏฺฐาตเพฺพ ภิกฺขู วา ภิกฺขุนิโย วา ปริเยสมานาปิ น ลภติ, อโห พุทฺธา นาม อจฺฉริยคุณา''ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ''กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา''ติ ปุจฺฉิตฺวา ''อิมาย นามา''ติ วุเตฺต ''น, ภิกฺขเว, อิทาเนว เตหิ มหลฺลกภิกฺขูหิ กาณาย วิปฺปฏิสาโร กโต, ปุเพฺพปิ กรึสุเยวฯ น จ อิทาเนว มยา กาณา มม วจนการิกา กตา, ปุเพฺพปิ กตาเยวา''ติ วตฺวา ตมตฺถํ โสตุกาเมหิ ภิกฺขูหิ ยาจิโต –

> ''ยเตฺถโก ลภเต พพฺพุ, ทุติโย ตตฺถ ชายติ;
> ตติโย จ จตุโตฺถ จ, อิทํ เต พพฺพุกา พิล''นฺติฯ (ชา. ๑.๑.๑๓๗) –

อิทํ **พพฺพุชาตกํ** วิตฺถาเรน กเถตฺวา ''ตทา จตฺตาโร มหลฺลกภิกฺขู จตฺตาโร พิฬารา อเหสุํ, มูสิกา กาณา, มณิกาโร อหเมวา''ติ ชาตกํ สโมธาเนตฺวา ''เอวํ, ภิกฺขเว, อตีเตปิ กาณา ทุมฺมนา อาวิลจิตฺตา วิกฺขิตฺตจิตฺตา หุตฺวา มม วจเนน ปสนฺนอุทกรหโท วิย วิปฺปสนฺนจิตฺตา อโหสี''ติ วตฺวา อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมํ คาถมาห –

> ๘๒. ''ยถาปิ รหโท คมฺภีโร, วิปฺปสโนฺน อนาวิโล;
> เอวํ ธมฺมานิ สุตฺวาน, วิปฺปสีทนฺติ ปณฺฑิตา''ติฯ

ตตฺถ **รหโท**ติ โย จตุรงฺคินิยาปิ เสนาย โอคาหนฺติยา นขุภติ เอวรูโป อุทกณฺณโว, สพฺพากาเรน ปน จตุราสีติโยชนสหสฺสคมฺภีโร นีลมหาสมุทฺโท รหโท นามฯ ตสฺส หิ เหฏฺฐา จตฺตาลีสโยชนสหสฺสมเตฺต ฐาเน อุทกํ มเจฺฉหิ จลติ, อุปริ ตาวตฺตเกเยว ฐาเน อุทกํ วาเตน จลติ, มเชฺฌ จตุโยชนสหสฺสมเตฺต ฐาเน อุทกํ นิจฺจลํ ติฏฺฐติฯ อยํ **คมฺภีโร** รหโท นามฯ **เอวํ ธมฺมานี**ติ เทสนาธมฺมานิฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ยถา นาม รหโท อนากุลตาย **วิปฺปสโนฺน,** อจลตาย **อนาวิโล,** เอวํ มม เทสนาธมฺมํ สุตฺวา โสตาปตฺติมคฺคาทิวเสน นิรุปกฺกิเลสจิตฺตตํ อาปชฺชนฺตา **วิปฺปสีทนฺติ ปณฺฑิตา,** อรหตฺตปฺปตฺตา ปน เอกนฺตวิปฺปสนฺนาว โหนฺตีติฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติฯ

กาณมาตุวตฺถุ สตฺตมํฯ

๘. ปญฺจสตภิกฺขุวตฺถุ

สพฺพตฺถ เว สปฺปุริสา จชนฺตีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ปญฺจสเต ภิกฺขู อารพฺภ กเถสิฯ เทสนา เวรญฺชายํ สมุฏฺฐิตาฯ

ปฐมโพธิยญฺหิ ภควา เวรญฺชํ คนฺตฺวา เวรญฺเชน พฺราหฺมเณน นิมนฺติโต ปญฺจหิ ภิกฺขุสเตหิ สทฺธึ วสฺสํ อุปคญฺฉิฯ เวรญฺโช พฺราหฺมโณ มาราวฏฺฏเนน อาวฏฺโฏ เอกทิวสมฺปิ สตฺถารํ อารพฺภ สตึ น อุปฺปาเทสิฯ เวรญฺชาปิ ทุพฺภิกฺขา อโหสิ, ภิกฺขู สนฺตรพาหิรํ เวรญฺชํ ปิณฺฑาย จริตฺวา ปิณฺฑปาตํ อลภนฺตา กิลมึสุฯ เตสํ อสฺสวาณิชกา ปตฺถปตฺถปุลกํ ภิกฺขํ ปญฺญาเปสุํฯ เต กิลมเนฺต ทิสฺวา มหาโมคฺคลฺลานตฺเถโร ปถโวชํ โภเชตุกาโม, อุตฺตรกุรุญฺจ ปิณฺฑาย ปเวเสตุกาโม อโหสิ, สตฺถา ตํ ปฏิกฺขิปิฯ ภิกฺขูนํ เอกทิวสมฺปิ ปิณฺฑปาตํ อารพฺภ ปริตฺตาโส นาโหสิ , อิจฺฉาจารํ วเชฺชตฺวา เอว วิหรึสุฯ สตฺถา ตตฺถ เตมาสํ วสิตฺวา เวรญฺชํ พฺราหฺมณํ อปโลเกตฺวา เตน กตสกฺการสมฺมาโน ตํ สรเณสุ ปติฏฺฐาเปตฺวา ตโต นิกฺขโนฺต อนุปุเพฺพน จาริกํ จรมาโน เอกสฺมึ สมเย สาวตฺถึ ปตฺวา เชตวเน วิหาสิ, สาวตฺถิวาสิโน สตฺถุ อาคนฺตุกภตฺตานิ กรึสุฯ ตทา ปน ปญฺจสตมตฺตา วิฆาสาทา ภิกฺขู นิสฺสาย อโนฺตวิหาเรเยว วสนฺติฯ เต ภิกฺขูนํ ภุตฺตาวเสสานิ ปณีตโภชนานิ ภุญฺชิตฺวา นิทฺทายิตฺวา อุฏฺฐาย นทีตีรํ คนฺตฺวา นทนฺตา วคฺคนฺตา มลฺลมุฏฺฐิยุทฺธํ ยุชฺฌนฺตา กีฬนฺตา อโนฺตวิหาเรปิ พหิวิหาเรปิ อนาจารเมว จรนฺตา วิจรนฺติฯ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ ‘‘ปสฺสถาวุโส , อิเม วิฆาสาทา ทุพฺภิกฺขกาเล เวรญฺชายํ กญฺจิ วิการํ น ทเสฺสสุํ, อิทานิ ปน เอวรูปานิ ปณีตโภชนานิ ภุญฺชิตฺวา อเนกปฺปการํ วิการํ ทเสฺสนฺตา วิจรนฺติฯ ภิกฺขู ปน เวรญฺชายมฺปิ อุปสนฺตรูปา วิหริตฺวา อิทานิปิ อุปสนฺตุปสนฺตาว วิหรนฺตี’’ติฯ สตฺถา ธมฺมสภํ คนฺตฺวา, ‘‘ภิกฺขเว, กึ กเถถา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิทํ นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘ปุเพฺพเปเต คทฺรภโยนิยํ นิพฺพตฺตา ปญฺจสตา คทฺรภา หุตฺวา ปญฺจสตานํ อาชานียสินฺธวานํ อลฺลรสมุทฺทิกปานกปีตาวเสสํ อุจฺฉิฏฺฐกสฏํ อุทเกน มทฺทิตฺวา มกจิปิโลติกาหิ ปริสฺสาวิตตฺตา ‘โวโลทก’นฺติ สงฺขฺยํ คตํ อปฺปรสํ นิหีนํ ปิวิตฺวา มธุมตฺตา วิย นทนฺตา วิจรึสู’ติ วตฺวา –

‘‘วาโลทกํ อปฺปรสํ นิหีนํ,
ปิตฺวา มโท ชายติ คทฺรภานํ;
อิมญฺจ ปิตฺวาน รสํ ปณีตํ,
มโท น สญฺชายติ สินฺธวานํฯ

‘‘อปฺปํ ปิวิตฺวาน นิหีนชโจฺจ,
โส มชฺชตี เตน ชนินฺท ปุฏฺโฐ;
โธรยฺหสีลี จ กุลมฺหิ ชาโต,
น มชฺชตี อคฺครสํ ปิวิตฺวา’’ติฯ (ชา. ๑.๒.๖๕);

อิทํ **วาโลทกชาตกํ** วิตฺถาเรน กเถตฺวา ‘‘เอวํ, ภิกฺขเว, สปฺปุริสา โลกธมฺมํ วิวเชฺชตฺวา สุขิตกาเลปิ ทุกฺขิตกาเลปิ นิพฺพิการาว โหนฺตี’’ติ อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมํ คาถมาห –

๘๓. ‘‘สพฺพตฺถ เว สปฺปุริสา จชนฺติ,
น กามกามา ลปยนฺติ สโนฺต;
สุเขน ผุฏฺฐา อถ วา ทุเขน,
น อุจฺจาวจํ ปณฺฑิตา ทสฺสยนฺตี’’ติฯ

ตตฺถ **สพฺพตฺถา**ติ ปญฺจกฺขนฺธาทิเภเทสุ สพฺพธเมฺมสุฯ **สปฺปุริสา**ติ สุปุริสาฯ **จชนฺตี**ติ อรหตฺตมคฺคญาเณน อปกฑฺฒนฺตา ฉนฺทราคํ วิชหนฺติฯ **กามกามา**ติ กาเม กามยนฺตา กามเหตุ กามการณาฯ **น ลปยนฺติ สโนฺต**ติ พุทฺธาทโย สโนฺต กามเหตุ เนว อตฺตนา ลปยนฺติ, น ปรํ ลปาเปนฺติฯ เย หิ ภิกฺขาย ปวิฏฺฐา อิจฺฉาจาเร ฐิตา ‘‘กึ, อุปาสก, สุขํ เต ปุตฺตทารสฺส, ราช

โจราทีนํ วเสน ทฺวิปทจตุปฺปเทสุ นตฺถิ โกจิ อุปทฺทโว’’ติอาทีนิ วทนฺติ, ตาว เต ลปยนฺติ นามฯ ตถา ปน วตฺวา ‘‘อาม, ภนฺเต, สเพฺพสํ โน สุขํ, นตฺถิ โกจิ อุปทฺทโว, อิทานิ โน เคหํ ปหูตอนฺนปานํ, อิเธว วสถา’’ติ อตฺตานํ นิมนฺตาเปนฺตา ลปาเปนฺติ นามฯ สโนฺต ปน อิทํ อุภยมฺปิ น กโรนฺติฯ **สุเขน ผุฏฺฐา อถ วา ทุเขนา**ติ เทสนามตฺตเมตํ, อฏฺฐหิ ปน โลกธเมฺมหิ ผุฏฺฐา ตุฏฺฐิภาวมงฺกุภาววเสน วา วณฺณภณนอวณฺณภณนวเสน วา **อุจฺจาวจํ** อาการํ **ปณฺฑิตา น ทสฺสยนฺตี**ติฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสูติฯ

ปญฺจสตภิกฺขุวตฺถุ อฏฺฐมํฯ

๙. ธมฺมิกเตฺถรวตฺถุ

น อตฺตเหตูติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ธมฺมิกเตฺถรํ อารพฺภ กเถสิฯ

สาวตฺถิยํ กิเรโก อุปาสโก ธเมฺมน สเมน อคารํ อชฺฌาวสติฯ โส ปพฺพชิตุกาโม หุตฺวา เอกทิวสํ ภริยาย สทฺธิํ นิสีทิตฺวา สุขกถํ กเถโนฺต อาห – ‘‘ภเทฺท, อิจฺฉามหํ ปพฺพชิตุ’’นฺติฯ ‘‘เตน หิ, สามิ, อาคเมหิ ตาว , ยาวาหํ กุจฺฉิคตํ ทารกํ วิชายามี’’ติฯ โส อาคเมตฺวา ทารกสฺส ปทสา คมนกาเล ปุน ตํ อาปุจฺฉิตฺวา ‘‘อาคเมหิ ตาว, สามิ, ยาวายํ วยปฺปโตฺต โหตี’’ติ วุเตฺต ‘‘กิํ เม อิมาย อปโลกิตาย วา อนปโลกิตาย วา, อตฺตโน ทุกฺขนิสฺสรณํ กริสฺสามี’’ติ นิกฺขมิตฺวา ปพฺพชิฯ โส กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา ฆเฏโนฺต วายมโนฺต อตฺตโน ปพฺพชิตกิจฺจํ นิฏฺฐเปตฺวา เตสํ ทสฺสนตฺถาย ปุน สาวตฺถิํ คนฺตฺวา ปุตฺตสฺส ธมฺมกถํ กเถสิฯ โสปิ นิกฺขมิตฺวา ปพฺพชิ, ปพฺพชิตฺวา จ ปน น จิรเสฺสว อรหตฺตํ ปาปุณิฯ ปุราณทุติยิกาปิสฺส ‘‘เยสํ อตฺถาย อหํ ฆราวาเส วเสยฺยํ, เต อุโภปิ ปพฺพชิตา, อิทานิ เม กิํ ฆราวาเสน, ปพฺพชิสฺสามี’’ติ นิกฺขมิตฺวา ปพฺพชิ, ปพฺพชิตฺวา จ ปน น จิรเสฺสว อรหตฺตํ ปาปุณิฯ อเถกทิวสํ ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ – ‘‘อาวุโส, ธมฺมิกอุปาสโก อตฺตโน ธเมฺม ปติฏฺฐิตตฺตา นิกฺขมิตฺวา ปพฺพชิตฺวา อรหตฺตํ ปโตฺต ปุตฺตทารสฺสาปิ ปติฏฺฐา ชาโต’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘อิมาย นามา’’’ติ วุเตฺต, ‘‘ภิกฺขเว, ปณฺฑิเตน นาม เนว อตฺตเหตุ, น ปรเหตุ สมิทฺธิ อิจฺฉิตพฺพา, ธมฺมิเกเนว ปน ธมฺมปฏิสรเณน ภวิตพฺพ’’นฺติ อนุสนฺธิํ ฆเฏตฺวา ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมํ คาถมาห –

๘๔. ‘‘น อตฺตเหตุ น ปรสฺส เหตุ,
น ปุตฺตมิเจฺฉ น ธนํ น รฏฺฐํ;
น อิเจฺฉยฺย อธเมฺมน สมิทฺธิมตฺตโน,
ส สีลวา ปญฺญวา ธมฺมิโก สิยา’’ติฯ

ตตฺถ **น อตฺตเหตู**ติ ปณฺฑิโต นาม อตฺตเหตุ วา ปรเหตุ วา ปาปํ น กโรติฯ **น ปุตฺตมิเจฺฉ**ติ ปุตฺตํ วา **ธนํ** วา **รฏฺฐํ** วา ปาปกเมฺมน น อิเจฺฉยฺย, เอตานิปิ อิจฺฉโต ปาปกมฺมํ น กโรติ เยวาติ อโตฺถฯ **สมิทฺธิมตฺตโน**ติ ยา อตฺตโน สมิทฺธิ, ตมฺปิ **อธเมฺมน น อิเจฺฉยฺย,**สมิทฺธิการณาปิ ปาปํ น กโรตีติ อโตฺถฯ **ส สีลวา**ติ โย เอวรูโป ปุคฺคโล , โส เอว สีลวา จ **ปญฺญวา จ ธมฺมิโก**จ **สิยา,** น อโญฺญติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสูติฯ

ธมฺมิกเตฺถรวตฺถุ นวมํฯ

๑๐. ธมฺมสฺสวนวตฺถุ

อปฺปกา เต มนุเสฺสสูติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ธมฺมสฺสวนํ อารพฺภ กเถสิฯ

สาวตฺถิยํ กิร เอกวีถิวาสิโน มนุสฺสา สมคฺคา หุตฺวา คณพเนฺธน ทานํ ทตฺวา สพฺพรตฺตึ ธมฺมสฺสวนํ กาเรสุํ, สพฺพรตฺตึ ปน ธมฺมํ โสตุํ นาสกฺขึสุฯ เอกเจฺจ กามรตินิสฺสิตา หุตฺวา, ปุน เคหเมว คตา, เอกเจฺจ โทสนิสฺสิตา หุตฺวา, เอกเจฺจ มานนิสฺสิตา หุตฺวา, เอกเจฺจ ถินมิทฺธสมงฺคิโน หุตฺวา ตเตฺถว นิสีทิตฺวา ปจลายนฺตา โสตุํ นาสกฺขึสุฯ ปุนทิวเส ภิกฺขู ตํ ปวตฺตึ ญตฺวา ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต, ‘‘ภิกฺขเว, อิมา สตฺตา นาม เยภุเยฺยน ภวนิสฺสิตา, ภเวสุ เอว ลคฺคา วิหรนฺติ, ปารคามิโน นาม อปฺปกา’’ติ อนุสนฺธึ ฆเฏฺฏตฺวา ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมา คาถา อาห –

๘๕. ‘‘อปฺปกา เต มนุเสฺสสุ, เย ชนา ปารคามิโน;
อถายํ อิตรา ปชา, ตีรเมวานุธาวติฯ

๘๖. ‘‘เย จ โข สมฺมทกฺขาเต, ธเมฺม ธมฺมานุวตฺติโน;
เต ชนา ปารเมสฺสนฺติ, มจฺจุเธยฺยํ สุทุตฺตร’’นฺติฯ

ตตฺถ **อปฺปกา**ติ โถกา น พหูฯ **ปารคามิโน**ติ นิพฺพานปารคามิโนฯ **อถายํ อิตรา ปชา**ติ ยา ปนายํ อวเสสา ปชา สกฺกายทิฏฺฐิตีรเมว **อนุธาวติ,** อยเมว พหุตราติ อโตฺถฯ **สมฺมทกฺขาเต**ติ สมฺมา อกฺขาเต สุกถิเตฯ **ธเมฺม**ติ เทสนาธเมฺมฯ **ธมฺมานุวตฺติโน**ติ ตํ ธมฺมํ สุตฺวา ตทนุจฺฉวิกํ ปฏิปทํ ปูเรตฺวา มคฺคผลสจฺฉิกรเณน ธมฺมานุวตฺติโนฯ **ปารเมสฺสนฺตี**ติ เต เอวรูปา ชนา นิพฺพานปารํ คมิสฺสนฺติฯ **มจฺจุเธยฺย**นฺติ กิเลสมารสงฺขาตสฺส มจฺจุสฺส นิวาสฏฺฐานภูตํ เตภูมิกวฏฺฏํฯ **สุทุตฺตร**นฺติ เย ชนา ธมฺมานุวตฺติโน, เต เอตํ สุทุตฺตรํ ทุรติกฺกมํ มารเธยฺยํ ตริตฺวา อติกฺกมิตฺวา นิพฺพานปารํ คมิสฺสนฺตีติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสูติฯ

ธมฺมสฺสวนวตฺถุ ทสมํฯ

๑๑. ปญฺจสตอาคนฺตุกภิกฺขุวตฺถุ

กณฺหํ ธมฺมํ วิปฺปหายาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ปญฺจสเต อาคนฺตุเก ภิกฺขู อารพฺภ กเถสิฯ

โกสลรเฏฺฐ กิร ปญฺจสตา ภิกฺขู วสฺสํ วสิตฺวา วุฏฺฐวสฺสา ‘‘สตฺถารํ ปสฺสิสฺสามา’’ติ เชตวนํ คนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิํสุฯ สตฺถา เตสํ จริยปฏิปกฺขํ นิสาเมตฺวา ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมา คาถา อภาสิ –

๘๗. ‘‘กณฺหํ ธมฺมํ วิปฺปหาย, สุกฺกํ ภาเวถ ปณฺฑิโต;
โอกา อโนกมาคมฺม, วิเวเก ยตฺถ ทูรมํฯ

๘๘. ‘‘ตตฺราภิรติมิเจฺฉยฺย , หิตฺวา กาเม อกิญฺจโน;
ปริโยทเปยฺย อตฺตานํ, จิตฺตเกฺลเสหิ ปณฺฑิโตฯ

๘๙. ‘‘เยสํ สโมฺพธิยเงฺคสุ, สมฺมา จิตฺตํ สุภาวิตํ;
อาทานปฏินิสฺสเคฺค, อนุปาทาย เย รตา;
ขีณาสวา ชุติมโนฺต, เต โลเก ปรินิพฺพุตา’’ติฯ

ตตฺถ **กณฺหํ ธมฺม**นฺติ กายทุจฺจริตาทิเภทํ อกุสลํ ธมฺมํ **วิปฺปหาย** ชหิตฺวาฯ **สุกฺกํ ภาเวถา**ติ **ปณฺฑิโต** ภิกฺขุ อภินิกฺขมนโต ปฏฺฐาย ยาว อรหตฺตมคฺคา กายสุจริตาทิเภทํ สุกฺกํ ธมฺมํ ภาเวยฺยฯ กถํ? **โอกา อโนกมาคมฺมา**ติ โอกํ วุจฺจติ อาลโย, **อโนกํ** วุจฺจติ อนาลโย, อาลยโต นิกฺขมิตฺวา อนาลยสงฺขาตํ นิพฺพานํ ปฏิจฺจ อารพฺภ ตํ ปตฺถยมาโน ภาเวยฺยาติ อโตฺถฯ **ตตฺราภิรติมิเจฺฉยฺยา**ติ ยสฺมิํ อนาลยสงฺขาเต วิเวเก นิพฺพาเน อิเมหิ สเตฺตหิ ทุรภิรมํ, ตตฺร อภิรติํ อิเจฺฉยฺยฯ **หิตฺวา กาเม**ติ วตฺถุกามกิเลสกาเม หิตฺวา **อกิญฺจโน** หุตฺวา วิเวเก อภิรติํ อิเจฺฉยฺยาติ อโตฺถฯ **จิตฺตเกฺลเสหี**ติ ปญฺจหิ นีวรเณหิ, **อตฺตานํ ปริโยทเปยฺย** โวทาเปยฺย, ปริโสเธยฺยาติ อโตฺถฯ **สโมฺพธิยเงฺคสู**ติ สโมฺพชฺฌเงฺคสุฯ **สมฺมา จิตฺตํ สุภาวิต**นฺติ เหตุนา นเยน จิตฺตํ สุฎฺฐุ ภาวิตํ วฑฺฒิตํฯ **อาทานปฏินิสฺสเคฺค**ติ อาทานํ วุจฺจติ คหณํ, ตสฺส ปฏินิสฺสคฺคสงฺขาเต อคฺคหเณ จตูหิ อุปาทาเนหิ กิญฺจิ อนุปาทิยิตฺวา **เย รตา**ติ อโตฺถฯ **ชุติมโนฺต**ติ อานุภาววโนฺต, อรหตฺตมคฺคญาณชุติยา ขนฺธาทิเภเท ธเมฺม โชเตตฺวา ฐิตาติ อโตฺถฯ **เต โลเก**ติ อิมสฺมิํ ขนฺธาทิโลเก **ปรินิพฺพุตา** นาม อรหตฺตปตฺติโต ปฏฺฐาย กิเลสวฏฺฏสฺส เขปิตตฺตา สอุปาทิเสเสน, จริมจิตฺตนิโรเธน ขนฺธวฏฺฏสฺส เขปิตตฺตา อนุปาทิเสเสนจาติ ทฺวีหิ ปรินิพฺพาเนหิ ปรินิพฺพุตา, อนุปาทาโน วิย ปทีโป อปณฺณตฺติกภาวํ คตาติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสูติฯ

ปญฺจสตอาคนฺตุกภิกฺขุวตฺถุ เอกาทสมํฯ

ปณฺฑิตวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ฉโฏฺฐ วโคฺคฯ

๗. อรหนฺตวโคฺค

๑. ชีวกปญฺหวตฺถุ

คตทฺธิโนติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา ชีวกมฺพวเน วิหรโนฺต ชีวเกน ปุฏฺฐปญฺหํ อารพฺภ กเถสิฯ ชีวกวตฺถุ ขนฺธเก (มหาว. ๓๒๖ อาทโย) วิตฺถาริตเมวฯ

เอกสฺมิํ ปน สมเย เทวทโตฺต อชาตสตฺตุนา สทฺธิํ เอกโต หุตฺวา คิชฺฌกูฏํ อภิรุหิตฺวา ปทุฏฺฐจิโตฺต ‘‘สตฺถารํ วธิสฺสามี’’ติ สิลํ ปวิชฺฌิฯ ตํ เทฺว ปพฺพตกูฏานิ สมฺปฏิจฺฉิํสุฯ ตโต ภิชฺชิตฺวา คตา ปปฏิกา ภควโต ปาทํ ปหริตฺวา โลหิตํ อุปฺปาเทสิ, ภุสา เวทนา ปวตฺติํสุฯ ภิกฺขู สตฺถารํ มทฺทกุจฺฉิํ นยิํสุฯ สตฺถา ตโตปิ ชีวกมฺพวนํ คนฺตุกาโม ‘‘ตตฺถ มํ เนถา’’ติ อาหฯ ภิกฺขู ภควนฺตํ อาทาย ชีวกมฺพวนํ อคมํสุฯ ชีวโก ตํ ปวตฺติํ สุตฺวา สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา วณปฏิกมฺมตฺถาย ติขิณเภสชฺชํ ทตฺวา วณํ พนฺธิตฺวา สตฺถารํ เอตทโวจ – ‘‘ภเนฺต, มยา อโนฺตนคเร เอกสฺส มนุสฺสสฺส เภสชฺชํ กตํ, ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ปุน อาคมิสฺสามิ, อิทํ เภสชฺชํ ยาว มมาคมนา พทฺธนิยาเมเนว ติฏฺฐตู’’ติฯ โส คนฺตฺวา ตสฺส ปุริสสฺส กตฺตพฺพกิจฺจํ กตฺวา ทฺวารปิทหนเวลาย อาคจฺฉโนฺต ทฺวารํ น สมฺปาปุณิฯ อถสฺส เอตทโหสิ – ‘‘อโห มยา ภาริยํ กมฺมํ กตํ, ยฺวาหํ อญฺญตรสฺส ปุริสสฺส วิย ตถาคตสฺส ปาเท ติขิณเภสชฺชํ ทตฺวา วณํ พนฺธิํ, อยํ ตสฺส โมจนเวลา, ตสฺมิํ อมุจฺจมาเน สพฺพรตฺติํ ภควโต สรีเร ปริฬาโห อุปฺปชฺชิสฺสตี’’ติฯ ตสฺมิํ ขเณ สตฺถา อานนฺทเตฺถรํ อามเนฺตสิ – ‘‘อานนฺท, ชีวโก สายํ อาคจฺฉโนฺต ทฺวารํ น สมฺปาปุณิ, ‘อยํ วณสฺส โมจนเวลา’ติ ปน จิเนฺตสิ, โมเจสิ น’’นฺติฯ เถโร โมเจสิ, วโณ รุกฺขโต ฉลฺลิ วิย อปคโตฯ ชีวโก อโนฺตอรุเณเยว สตฺถุ สนฺติกํ เวเคน อาคนฺตฺวา ‘‘กิํ นุ โข, ภเนฺต, สรีเร โว ปริฬาโห อุปฺปโนฺน’’ติ ปุจฺฉิฯ สตฺถา ‘‘ตถาคตสฺส โข, ชีวก, โพธิมเณฺฑเยว สพฺพปริฬาโห วูปสโนฺต’’ติ อนุสนฺธิํ ฆเฏฺตฺวา ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมํ คาถมาห –

๙๐. ‘‘คตทฺธิโน วิโสกสฺส, วิปฺปมุตฺตสฺส สพฺพธิ;
สพฺพคนฺถปฺปหีนสฺส, ปริฬาโห น วิชฺชตี’’ติฯ

ตตฺถ **คตทฺธิโน**ติ คตมคฺคสฺส กนฺตารทฺธา วฏฺฏทฺธาติ เทฺว อทฺธา นามฯ เตสุ กนฺตารปฏิปโนฺน ยาว อิจฺฉิตฏฺฐานํ น ปาปุณาติ, ตาว อทฺธิโกเยว, เอตสฺมิํ ปน ปเตฺต คตทฺธิ นาม โหติฯ วฏฺฏสนฺนิสฺสิตาปิ สตฺตา ยาว วเฏฺฏ วสนฺติ, ตาว อทฺธิกา เอวฯ กสฺมา? วฏฺฏสฺส อเขปิตตฺตาฯ โสตาปนฺนาทโยปิ อทฺธิกา เอว, วฏฺฏํ ปน เขเปตฺวา ฐิโต ขีณาสโว คตทฺธิ นาม โหติฯ ตสฺส คตทฺธิโนฯ **วิโสกสฺสา**ติ วฏฺฏมูลกสฺส โสกสฺส วิคตตฺตา วิโสกสฺสฯ **วิปฺปมุตฺตสฺส สพฺพธี**ติ สเพฺพสุ ขนฺธาทิธเมฺมสุ วิปฺปมุตฺตสฺส, **สพฺพคนฺถปฺปหีนสฺสา**ติ จตุนฺนมฺปิ คนฺถานํ ปหีนตฺตา สพฺพาคนฺถปฺปหีนสฺสฯ **ปริฬาโห น วิชฺชตี**ติ ทุวิโธ ปริฬาโห กายิโก เจตสิโก จาติฯ เตสุ ขีณาสวสฺส สีตุณฺหาทิวเสน อุปฺปนฺนตฺตา กายิกปริฬาโห อนิพฺพุโตว, ตํ สนฺธาย ชีวโก ปุจฺฉติฯ สตฺถา ปน ธมฺมราชตาย เทสนาวิธิกุสลตาย เจตสิกปริฬาหวเสน เทสนํ วินิวเฏฺเตโนฺต, ‘‘ชีวก, ปรมเตฺถน เอวรูปสฺส ขีณาสวสฺส ปริฬาโห น วิชฺชตี’’ติ อาหฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสูติฯ

ชีวกปญฺหวตฺถุ ปฐมํฯ

๒. มหากสฺสปเตฺถรวตฺถุ

อุยฺยุญฺชนฺตีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรนฺโต มหากสฺสปเตฺถรํ อารพฺภ กเถสิฯ

เอกสฺมิญฺหิ สมเย สตฺถา ราชคเห วุฏฺฐวสฺโส ''อฑฺฒมาสจฺจเยน จาริกํ ปกฺกมิสฺสามี''ติ ภิกฺขูนํ อาโรจาเปสิฯ วตฺตํ กิเรตํ พุทฺธานํ ภิกฺขูหิ สทฺธึ จาริกํ จริตุกามานํ ''เอวํ ภิกฺขู อตฺตโน ปตฺตปจนจีวรรชนาทีนิ กตฺวา สุขํ คมิสฺสนฺตี''ติ ''อิทานิ อฑฺฒมาสจฺจเยน จาริกํ ปกฺกมิสฺสามี''ติ ภิกฺขูนํ อาโรจาปนํฯ ภิกฺขูสุ ปน อตฺตโน ปตฺตจีวราทีนิ กโรนฺเตสุ มหากสฺสปเตฺถโรปิ จีวรานิ โธวิฯ ภิกฺขู อุชฺฌายึสุ ''เถโร กสฺมา จีวรานิ โธวติ, อิมสฺมึ นคเร อนฺโต จ พหิ จ อฏฺฐารส มนุสฺสโกฏิโย วสนฺติ ฯ ตตฺถ เย เถรสฺส น ญาตกา, เต อุปฏฺฐากา, เย น อุปฏฺฐากา, เต ญาตกาฯ เต เถรสฺส จตูหิ ปจฺจเยหิ สมฺมานสกฺการํ กโรนฺติฯ เอตฺตกํ อุปการํ ปหาย เอส กหํ คมิสฺสติ? สเจปิ คเจฺฉยฺย, มาปมาทกนฺทรโต ปรํ น คมิสฺสตี''ติฯ สตฺถา กิร ยํ กนฺทรํ ปตฺวา นิวเตฺตตพฺพยุตฺตเก ภิกฺขู ''ตุเมฺห อิโต นิวตฺตถ, มา ปมชฺชิตฺถา''ติ วทติฯ ตํ ''มาปมาทกนฺทร''นฺติ วุจฺจติ, ตํ สนฺธาเยตํ วุตฺตํฯ

สตฺถาปิ จาริกํ ปกฺกมนฺโต จิเนฺตสิ – ''อิมสฺมึ นคเร อนฺโต จ พหิ จ อฏฺฐารส มนุสฺสโกฏิโย วสนฺติฯ มนุสฺสานํ มงฺคลามงฺคลฏฺฐาเนสุ ภิกฺขูหิ คนฺตพฺพํ โหติ, น สกฺกา วิหารํ ตุจฺฉํ กาตุํ, กํ นุ โข นิวเตฺตสฺสามี''ติ? อถสฺส เอตทโหสิ –''กสฺสปสฺส เหเต มนุสฺสา ญาตกา จ อุปฏฺฐากา จ, กสฺสปํ นิวเตฺตตุํ วฏฺฏตี''ติฯ โส เถรํ อาห – ''กสฺสป, น สกฺกา วิหารํ ตุจฺฉํ กาตุํ, มนุสฺสานํ มงฺคลามงฺคลฏฺฐาเนสุ ภิกฺขูหิ อโตฺถ โหติ, ตฺวํ อตฺตโน ปริสาย สทฺธึ นิวตฺตสฺสู''ติฯ ''สาธุ, ภเนฺต''ติ เถโร ปริสํ อาทาย นิวตฺติฯ ภิกฺขู อุปชฺฌายึสุ ''ทิฏฺฐํ โว, อาวุโส, นนุ อิทาเนว อเมฺหหิ วุตฺตํ 'มหากสฺสโป กสฺมา จีวรานิ โธวติ, น เอโส สตฺถารา สทฺธึ คมิสฺสตี'ติ, ยํ อเมฺหหิ วุตฺตํ, ตเทว ชาต''นฺติฯ สตฺถา ภิกฺขูนํ กถํ สุตฺวา นิวตฺติตฺวา ฐิโต อาห – ''ภิกฺขเว, กึ นาเมตํ กเถถา''ติ? ''มหากสฺสปเตฺถรํ อารพฺภ กเถม, ภเนฺต''ติ อตฺตนา กถิตนิยาเมเนว สพฺพํ อาโรเจสุํฯ ตํ สุตฺวา สตฺถา ''น, ภิกฺขเว, ตุเมฺห กสฺสปํ 'กุเลสุ จ ปจฺจเยสุ จ ลโคฺค'ติ วเทถ, โส 'มม วจนํ กริสฺสามี'ติ นิวโตฺตฯ เอโส หิ ปุเพฺพ ปตฺถนํ กโรโนฺตเยว 'จตูสุ ปจฺจเยสุ อลโคฺค จนฺทูปโม หุตฺวา กุลานิ อุปสงฺกมิตุํ สมโตฺถ ภเวยฺย'นฺติ ปตฺถนํ อกาสิฯ นเตฺถตสฺส กุเล วา ปจฺจเย วา ลโคฺค, อหํ จโนฺทปมปฺปฏิปทเญฺจว (สํ. นิ. ๒.๑๔๖) อริยวํสปฺปฏิปทญฺจ กเถโนฺต มม ปุตฺตํ กสฺสปํ อาทึ กตฺวา กเถสิ''นฺติ อาหฯ

ภิกฺขู สตฺถารํ ปุจฺฉึสุ – ''ภเนฺต, กทา ปน เถเรน ปตฺถนา ฐปิตา''ติ? ''โสตุกามาตฺถ, ภิกฺขเว''ติ? ''อาม, ภเนฺต''ติฯ สตฺถา เตสํ, ''ภิกฺขเว, อิโต กปฺปสตสหสฺสมตฺถเก ปทุมุตฺตโร นาม พุโทฺธ โลเก อุทปาที''ติ วตฺวา ปทุมุตฺตรปาทมูเล เตน ฐปิตปตฺถนํ อาทึ กตฺวา สพฺพํ เถรสฺส ปุพฺพจริตํ กเถสิฯ ตํ เถรปาฬิยํ (เถรคา. ๑๐๕๔ อาทโย) วิตฺถาริตเมวฯ สตฺถา ปน อิมํ เถรสฺส ปุพฺพจริตํ วิตฺถาเรตฺวา ''อิติ โข, ภิกฺขเว, อหํ จโนฺทปมปฺปฏิปทเญฺจว อริยวํสปฺปฏิปทญฺจ มม ปุตฺตํ กสฺสปํ อาทึ กตฺวา กเถสึ, มม ปุตฺตสฺส กสฺสปสฺส ปจฺจเยสุ วา กุเลสุ วา วิหาเรสุ วา ปริเวเณสุ วา ลโคฺค นาม นตฺถิ , ปลฺลเล โอตริตฺวา ตตฺถ จริตฺวา คจฺฉโนฺต ราชหํโส วิย กตฺถจิ อลโคฺคเยว มม ปุโตฺต''ติ อนุสนฺธึ ฆเฏฺตฺวา ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมํ คาถมาห –

๙๑. ''อุยฺยุญฺชนฺติ สตีมโนฺต, น นิเกเต รมนฺติ เต;
หํสาว ปลฺลลํ หิตฺวา, โอกโมกํ ชหนฺติ เต''ติฯ

ตตฺถ **อุยฺยุญฺชนฺติ สตีมนฺโตติ** สติเวปุลฺลปฺปตฺตา ขีณาสวา อตฺตนา ปฏิวิทฺธคุเณสุ ฌานวิปสฺสนาทีสุ อาวชฺชนสมาปชฺชนวุฏฺฐานาธิฏฺฐานปจฺจเวกฺขณาหิ ยุญฺชนฺติ ฆเฏนฺติฯ **น นิเกเต รมนฺติ เต**ติ เตสํ อาลเย รติ นาม นตฺถิฯ **หํสาวา**ติ เทสนาสีสเมตํ, อยํ ปเนตฺถ อโตฺถ – ยถา โคจรสมฺปเนฺน ปลฺลเล สกุณา อตฺตโน โคจรํ คเหตฺวา คมนกาเล ‘‘มม อุทกํ, มม ปทุมํ, มม อุปฺปลํ, มม กณฺณิกา’’ติ ตสฺมิํ ฐาเน กญฺจิ อาลยํ อกตฺวา อนเปกฺขาว ตํ ฐานํ ปหาย อุปฺปติตฺวา อากาเส กีฬมานา คจฺฉนฺติ; เอวเมวํ ขีณาสวา ยตฺถ กตฺถจิ วิหรนฺตาปิ กุลาทีสุ อลคฺคา เอว วิหริตฺวา คมนสมเยปิ ตํ ฐานํ ปหาย คจฺฉนฺตา ‘‘มม วิหาโร, มม ปริเวณํ, มมุปฏฺฐากา’’ติ อนาลยา อนเปกฺขาว คจฺฉนฺติฯ **โอกโมก**นฺติ อาลยาลยํ, สพฺพาลเย ปริจฺจชนฺตีติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสูติฯ

มหากสฺสปเตฺถรวตฺถุ ทุติยํฯ

๓. เพลฏฺฐสีสเตฺถรวตฺถุ

เยสํ สนฺนิจโย นตฺถีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อายสฺมนฺตํ เพลฏฺฐสีสํ อารพฺภ กเถสิฯ

โส กิรายสฺมา อโนฺตคาเม เอกํ วีถิํ ปิณฺฑาย จริตฺวา ภตฺตกิจฺจํ กตฺวา ปุน อปรํ วีถิํ จริตฺวา สุกฺขํ กูรํ อาทาย วิหารํ หริตฺวา ปฏิสาเมตฺวา ‘‘นิพทฺธํ ปิณฺฑปาตปริเยสนํ นาม ทุกฺข’’นฺติ กติปาหํ ฌานสุเขน วีตินาเมตฺวา อาหาเรน อเตฺถ สติ ตํ ปริภุญฺชติฯ ภิกฺขู ญตฺวา อุชฺฌายิตฺวา ตมตฺถํ ภควโต อาโรเจสุํฯ สตฺถา เอตสฺมิํ นิทาเน อายติํ สนฺนิธิการปริวชฺชนตฺถาย ภิกฺขูนํ สิกฺขาปทํ ปญฺญเปตฺวาปิ เถเรน ปน อปญฺญเตฺต สิกฺขาปเท อปฺปิจฺฉตํ นิสฺสาย กตตฺตา ตสฺส โทสาภาวํ ปกาเสโนฺต อนุสนฺธิํ ฆเฏตฺวา ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมํ คาถมาห –

๙๒. ‘‘เยสํ สนฺนิจโย นตฺถิ, เย ปริญฺญาตโภชนา;
สุญฺญโต อนิมิโตฺต จ, วิโมโกฺข เยสํ โคจโร;
อากาเสว สกุนฺตานํ, คติ เตสํ ทุรนฺนยา’’ติฯ

ตตฺถ **สนฺนิจโย**ติ เทฺว สนฺนิจยา – กมฺมสนฺนิจโย จ, ปจฺจยสนฺนิจโย จฯ เตสุ กุสลากุสลกมฺมํ **กมฺมสนฺนิจโย** นาม, จตฺตาโร ปจฺจยา **ปจฺจยสนฺนิจโย** นามฯ ตตฺถ วิหาเร วสนฺตสฺส ภิกฺขุโน เอกํ คุฬปิณฺฑํ, จตุภาคมตฺตํ สปฺปิํ, เอกญฺจ ตณฺฑุลนาฬิํ ฐเปนฺตสฺส ปจฺจยสนฺนิจโย นตฺถิ, ตโต อุตฺตริ โหติฯ **เยสํ** อยํ ทุวิโธปิ สนฺนิจโย **นตฺถิฯ ปริญฺญาตโภชนา**ติ ตีหิ ปริญฺญาหิ ปริญฺญาตโภชนาฯ ยาคุอาทีนญฺหิ ยาคุภาวาทิชานนํ ญาตปริญฺญา, อาหาเร ปฏิกูลสญฺญาวเสน ปน โภชนสฺส ปริชานนํ ตีรณปริญฺญา, กพฬีการาหาเร ฉนฺทราคอปกฑฺฒนญาณํ ปหานปริญฺญาฯ อิมาหิ ตีหิ ปริญฺญาหิ **เย** ปริญฺญาตโภชนาฯ **สุญฺญโต อนิมิโตฺต จา**ติ เอตฺถ อปฺปณิหิตวิโมโกฺขปิ คหิโตเยวฯ ตีณิปิ เจตานิ นิพฺพานเสฺสว นามานิฯ นิพฺพานญฺหิ ราคโทสโมหานํ อภาเวน สุญฺญโต, เตหิ จ วิมุตฺตนฺติ สุญฺญโต วิโมโกฺข, ตถา ราคาทินิมิตฺตานํ อภาเวน อนิมิตฺตํ, เตหิ จ วิมุตฺตนฺติ อนิมิโตฺต วิโมโกฺข, ราคาทิปณิธีนํ ปน อภาเวน อปฺปณิหิตํ , เตหิ จ วิมุตฺตนฺติ อปฺปณิหิโต วิโมโกฺขติ วุจฺจติฯ ผลสมาปตฺติวเสน ตํ อารมฺมณํ กตฺวา วิหรนฺตานํ อยํ ติวิโธ **วิโมโกฺข เยสํ โคจโรฯ คติ เตสํ ทุรนฺนยา**ติ ยถา นาม อากาเสน คตานํ สกุณานํ ปทนิเกฺขปสฺส อทสฺสเนน คติ ทุรนฺนยา น สกฺกา ชานิตุํ, เอวเมว เยสํ

อยํ ทุวิโธ สนฺนิจโย นตฺถิ, อิมาหิ จ ตีหิ ปริญฺญาหิ ปริญฺญาตโภชนา, เยสญฺจ อยํ วุตฺตปฺปกาโร วิโมกฺข โคจโร, เตสํ ตโย ภวา, จตโสฺส โยนิโย, ปญฺจ คติโย, สตฺต วิญฺญาณฏฺฐิติโย, นว สตฺตาวาสาติ อิเมสุ ปญฺจสุ โกฏฺฐาเสสุ อิมินา นาม คตาติ คมนสฺส อปญฺญายนโต คติ ทุรนฺนยา น สกฺกา ปญฺญาเปตุนฺติฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสูติฯ

เพลฏฺฐสีสเตฺถรวตฺถุ ตติยํฯ

๔. อนุรุทฺธเตฺถรวตฺถุ

ยสฺสาสวาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรโนฺต อนุรุทฺธเตฺถรํ อารพฺภ กเถสิฯ

เอกสฺมิญฺหิ ทิวเส เถโร ชิณฺณจีวโร สงฺการกูฏาทีสุ จีวรํ ปริเยสติฯ ตสฺส อิโต ตติเย อตฺตภาเว ปุราณทุติยิกา ตาวติํสภวเน นิพฺพตฺติตฺวา ชาลินี นาม เทวธีตา อโหสิฯ สา เถรํ โจฬกานิ ปริเยสมานํ ทิสฺวา เถรสฺส อตฺถาย เตรสหตฺถายตานิ จตุหตฺถวิตฺถตานิ ตีณิ ทิพฺพทุสฺสานิ คเหตฺวา ‘‘สจาหํ อิมานิ อิมินา นีหาเรน ทสฺสามิ, เถโร น คณฺหิสฺสตี’’ติ จิเนฺตตฺวา ตสฺส โจฬกานิ ปริเยสมานสฺส ปุรโต เอกสฺมิํ สงฺการกูเฏ ยถา เนสํ ทสนฺตมตฺตเมว ปญฺญายติ, ตถา ฐเปสิฯ เถโร เตน มเคฺคน โจฬกปริเยสมาโน จรโนฺต เนสํ ทสนฺตํ ทิสฺวา ตเตฺถว คเหตฺวา อากฑฺฒมาโน วุตฺตปฺปมาณานิ ทิพฺพทุสฺสานิ ทิสฺวา ‘‘อุกฺกฏฺฐปํสุกูลํ วต อิท’’นฺติ อาทาย ปกฺกามิฯ อถสฺส จีวรกรณทิวเส สตฺถา ปญฺจสตภิกฺขุปริวาโร วิหารํ คนฺตฺวา นิสีทิ, อสีติมหาเถราปิ ตเตฺถว นิสีทิํสุ, จีวรํ สิเพฺพตุํ มหากสฺสปเตฺถโร มูเล นิสีทิ, สาริปุตฺตเตฺถโร มเชฺฌ, อานนฺทเตฺถโร อเคฺค, ภิกฺขุสโงฺฆ สุตฺตํ วเฏฺฏสิ, สตฺถา สูจิปาสเก อาวุณิ, มหาโมคฺคลฺลานเตฺถโร เยน เยน อโตฺถ, ตํ ตํ อุปเนโนฺต วิจริฯ

เทวธีตาปิ อโนฺตคามํ ปวิสิตฺวา ‘‘โภนฺตา อยฺยสฺส โน อนุรุทฺธเตฺถรสฺส จีวรํ กโรโนฺต สตฺถา อสีติมหาสาวกปริวุโต ปญฺจหิ ภิกฺขุสเตหิ สทฺธิํ วิหาเร นิสีทิ, ยาคุอาทีนิ อาทาย วิหารํ คจฺฉถา’’ติ ภิกฺขํ สมาทเปสิฯ มหาโมคฺคลฺลานเตฺถโรปิ อนฺตราภเตฺต มหาชมฺพุเปสิํ อาหริ, ปญฺจสตา ภิกฺขู ปริกฺขีณํ ขาทิตุํ นาสกฺขิํสุฯ สโกฺก จีวรกรณฏฺฐาเน ภูมิปริภณฺฑมกาสิ, ภูมิ อลตฺตกรสรญฺชิตา วิย อโหสิฯ ภิกฺขูหิ ปริภุตฺตาวเสสานํ ยาคุขชฺชกภตฺตานํ มหาราสิ อโหสิฯ ภิกฺขู อุชฺฌายิํสุ ‘‘เอตฺตกานํ ภิกฺขูนํ กิํ เอวํพหุเกหิ ยาคุอาทีหิ, นนุ นาม ปมาณํ สลฺลเกฺขตฺวา เอตฺตกํ นาม อาหรถา’’ติ ญาตกา จ อุปฏฺฐากา จ วตฺตพฺพา สิยุํ, อนุรุทฺธเตฺถโร อตฺตโน ญาติอุปฏฺฐากานํ พหุภาวํ ญาเปตุกาโม มเญฺญ’’ติ, อถ เน สตฺถา ‘‘กิํ, ภิกฺขเว, กเถถา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา, ‘‘ภเนฺต, อิทํ นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘กิํ ปน ตุเมฺห, ภิกฺขเว, ‘อิทํ อนุรุเทฺธน อาหราปิต’นฺติ มญฺญถา’’ติ? ‘‘อาม, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘น, ภิกฺขเว, มม ปุโตฺต อนุรุโทฺธ เอวรูปํ วเทติฯ น หิ ขีณาสวา ปจฺจยปฏิสํยุตฺตํ กถํ กเถนฺติ, อยํ ปน ปิณฺฑปาโต เทวตานุภาเวน นิพฺพโตฺต’’ติ อนุสนฺธิํ ฆเฏฺตฺวา ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมํ คาถมาห –

๙๓. ‘‘ยสฺสาสวา ปริกฺขีณา, อาหาเร จ อนิสฺสิโต;
สุญฺญโต อนิมิโตฺต จ, วิโมโกฺข ยสฺส โคจโร;
อากาเสว สกุนฺตานํ, ปทํ ตสฺส ทุรนฺนย’’นฺติฯ

ตตฺถ **ยสฺสาสวา**ติ ยสฺส จตฺตาโร อาสวา **ปริกฺขีณาฯ อาหาเร จ อนิสฺสิโต**ติ อาหารสฺมิญฺจ ตณฺหาทิฏฺฐินิสฺสเยหิ อนิสฺสิโตฯ **ปทํ ตสฺส ทุรนฺนย**นฺติ ยถา **อากาเส** คจฺฉนฺตานํ สกุณานํ ‘‘อิมสฺมิํ ฐาเน ปาเทหิ อกฺกมิตฺวา คตา, อิทํ ฐานํ อุเรน ปหริตฺวา คตา, อิทํ สีเสน, อิทํ ปกฺเขหี’’ติ น สกฺกา ญาตุํ, เอวเมว เอวรูปสฺส ภิกฺขุโน ‘‘นิรยปเทน วา คโต, ติรจฺฉานโยนิปเทน วา’’ติอาทินา นเยน ปทํ ปญฺญาเปตุํ นาม น สโกฺกติฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติ ผลาทีนิ ปาปุณิํสูติฯ

อนุรุทฺธเตฺถรวตฺถุ จตุตฺถํฯ

๕. มหากจฺจายนเตฺถรวตฺถุ

ยสฺสินฺทฺริยานีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา ปุพฺพาราเม วิหรโนฺต มหากจฺจายนเตฺถรํ อารพฺภ กเถสิฯ

เอกสฺมิญฺหิ สมเย ภควา มหาปวารณาย มิคารมาตุยา ปาสาทสฺส เหฏฺฐา มหาสาวกปริวุโต นิสีทิฯ ตสฺมิํ สมเย มหากจฺจายนเตฺถโร อวนฺตีสุ วิหรติฯ โส ปนายสฺมา ทูรโตปิ อาคนฺตฺวา ธมฺมสฺสวนํ ปคฺคณฺหาติเยวฯ ตสฺมา มหาเถรา นิสีทนฺตา มหากจฺจายนเตฺถรสฺส อาสนํ ฐเปตฺวา นิสีทิํสุฯ สโกฺก เทวราชา ทฺวีหิ เทวโลเกหิ เทวปริสาย สทฺธิํ อาคนฺตฺวา ทิพฺพคนฺธมาลาทีหิ สตฺถารํ ปูเชตฺวา ฐิโต มหากจฺจายนเตฺถรํ อทิสฺวา กิํ นุ โข มม, อโยฺย, น ทิสฺสติ, สาธุ โข ปนสฺส สเจ อาคเจฺฉยฺยาติฯ เถโรปิ ตํ ขณเญฺญว อาคนฺตฺวา อตฺตโน อาสเน นิสินฺนเมว อตฺตานํ ทเสฺสสิฯ สโกฺก เถรํ ทิสฺวา โคปฺผเกสุ ทฬฺหํ คเหตฺวา ‘‘สาธุ วต เม, อโยฺย, อาคโต, อหํ อยฺยสฺส อาคมนเมว ปจฺจาสีสามี’’ติ วตฺวา อุโภหิ หเตฺถหิ ปาเท สมฺพาหิตฺวา คนฺธมาลาทีหิ ปูเชตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิฯ ภิกฺขู อุชฺฌายิํสุฯ ‘‘สโกฺก มุขํ โอโลเกตฺวา สกฺการํ กโรติ, อวเสสมหาสาวกานํ เอวรูปํ สกฺการํ อกริตฺวา มหากจฺจายนํ ทิสฺวา เวเคน โคปฺผเกสุ คเหตฺวา ‘สาธุ วต เม, อโยฺย, อาคโต, อหํ อยฺยสฺส อาคมนเมว ปจฺจาสีสามี’ติ วตฺวา อุโภหิ หเตฺถหิ ปาเท สมฺพาหิตฺวา ปูเชตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ ฐิโต’’ติฯ สตฺถา เตสํ ตํ กถํ สุตฺวา, ‘‘ภิกฺขเว, มม ปุเตฺตน มหากจฺจายเนน สทิสา อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวารา ภิกฺขู เทวานมฺปิ มนุสฺสานมฺปิ ปิยาเยวา’’ติ วตฺวา อนุสนฺธิํ ฆเฏตฺวา ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมํ คาถมาห –

๙๔. ‘‘ยสฺสินฺทฺริยานิ สมถงฺคตานิ,
อสฺสา ยถา สารถินา สุทนฺตา;
ปหีนมานสฺส อนาสวสฺส,
เทวาปิ ตสฺส ปิหยนฺติ ตาทิโน’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – **ยสฺส** ภิกฺขุโน เฉเกน **สารถินา สุทนฺตา อสฺสา** วิย ฉ **อินฺทฺริยานิ สมถํ** ทนฺตภาวํ นิพฺพิเสวนภาวํ **คตานิ,** ตสฺส นววิธํ มานํ ปหาย ฐิตตฺตา **ปหีนมานสฺส** จตุนฺนํ อาสวานํ อภาเวน **อนาสวสฺสฯ ตาทิโน**ติ ตาทิภาวสณฺฐิตสฺส ตถารูปสฺส **เทวาปิ ปิหยนฺติ,** มนุสฺสาปิ ทสฺสนญฺจ อาคมนญฺจ ปเตฺถนฺติเยวาติฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสูติฯ

มหากจฺจายนเตฺถรวตฺถุ ปญฺจมํฯ

๖. สาริปุตฺตเตฺถรวตฺถุ

ปถวิสโมติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต สาริปุตฺตเตฺถรํ อารพฺภ กเถสิฯ

เอกสฺมิญฺหิ สมเย อายสฺมา สาริปุตฺโต วุฏฺฐวสฺโส จาริกํ ปกฺกมิตุกาโม ภควนฺตํ อาปุจฺฉิตฺวา วนฺทิตฺวา อตฺตโน ปริวาเรน สทฺธิํ นิกฺขมิฯ อเญฺญปิ พหู ภิกฺขู เถรํ อนุคจฺฉิํสุฯ เถโร จ นามโคตฺตวเสน ปญฺญายมาเน ภิกฺขู นามโคตฺตวเสน กเถตฺวา นิวตฺตาเปสิฯ อญฺญตโร นามโคตฺตวเสน อปากโฏ ภิกฺขุ จิเนฺตสิ – ''อโห วต มมฺปิ นามโคตฺตวเสน ปคฺคณฺหเนฺต กเถตฺวา นิวตฺตาเปยฺยา''ติ เถโร มหาภิกฺขุสงฺฆสฺส อนฺตเร ตํ น สลฺลเกฺขสิฯ โส ''อเญฺญ วิย ภิกฺขู น มํ ปคฺคณฺหาตี''ติ เถเร อาฆาตํ พนฺธิฯ เถรสฺสปิ สงฺฆาฏิกโณฺณ ตสฺส ภิกฺขุโน สรีรํ ผุสิ, เตนาปิ อาฆาตํ พนฺธิเยวฯ โส ''ทานิ เถโร วิหารูปจารํ อติกฺกเนฺต ภวิสฺสตี''ติ ญตฺวา สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา ''อายสฺมา มํ, ภเนฺต, สาริปุโตฺต ตุมฺหากํ อคฺคสาวโกมฺหีติ กณฺณสกฺขลิํ ภินฺทเนฺต วิย ปหริตฺวา อขมาเปตฺวาว จาริกํ ปกฺกเนฺต''ติ อาหฯ สตฺถา เถรํ ปโกฺกสาเปสิฯ

ตสฺมิํ ขเณ มหาโมคฺคลฺลานเตฺถโร จ อานนฺทเตฺถโร จ จิเนฺตสุํ – ''อมฺหากํ อคฺคเชฏฺฐภาตรา อิมสฺส ภิกฺขุโน อปหฏภาวํ สตฺถา โน น ชานาติ, สีหนาทํ ปน นทาเปตุกาโม ภวิสฺสตีติ ปริสํ สนฺนิปาตาเปสฺสามา''ติฯ เต กุญฺจิกหตฺถา ปริเวณทฺวารานิ วิวริตฺวา ''อภิกฺกมถายสฺมโนฺต , อภิกฺกมถายสฺมโนฺต, อิทานายสฺมา สาริปุโตฺต ภควโต สมฺมุขา สีหนาทํ นทิสฺสตี''ติ (อ. นิ. ๙.๑๑) มหาภิกฺขุสงฺฆํ สนฺนิปาเตสุํฯ เถโรปิ อาคนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา นิสีทิฯ อถ นํ สตฺถา ตมตฺถํ ปุจฺฉิฯ เถโร ''นายํ ภิกฺขุ มยา ปหโฏ''ติ อวตฺวาว อตฺตโน คุณกถํ กเถโนฺต ''ยสฺส นูน, ภเนฺต, กาเย กายคตาสติ อนุปฏฺฐิตา อสฺส, โส อิธ อญฺญตรํ สพฺรหฺมจาริํ อาสชฺช อปฺปฏินิสฺสชฺช จาริกํ ปกฺกเมยฺยา''ติ วตฺวา ''เสยฺยถาปิ, ภเนฺต, ปถวิยํ สุจิมฺปิ นิกฺขิปนฺติ, อสุจิมฺปิ นิกฺขิปนฺตี''ติอาทินา นเยน อตฺตโน ปถวีสมจิตฺตตญฺจ อาโปเตโชวาโย รโชหรณจณฺฑาลกุมารกอุสภฉินฺนวิสาณสมจิตฺตตญฺจ อหิกุณปาทีหิ วิย อตฺตโน กาเยน อฏฺฏิยนญฺจ เมทกถาลิกา วิย อตฺตโน กายปริหรณญฺจ ปกาเสสิฯ อิมาหิ จ ปน นวหิ อุปมาหิ เถเร อตฺตโน คุเณ กเถเนฺต นวสุปิ ฐาเนสุ อุทกปริยนฺตํ กตฺวา มหาปถวี กมฺปิฯ รโชหรณจณฺฑาลกุมารกเมทกถาลิโก ปมานํ ปน อาหรณกาเล ปุถุชฺชนา ภิกฺขู อสฺสูนิ สนฺธาเรตุํ นาสกฺขิํสุ, ขีณาสวานํ ธมฺมสํเวโค อุทปาทิฯ

เถเร อตฺตโน คุณํ กเถเนฺตเยว อพฺภาจิกฺขนกสฺส ภิกฺขุโน สกลสรีเร ฑาโห อุปฺปชฺชิ, โส ตาวเทว ภควโต ปาเทสุ ปติตฺวา อตฺตโน อพฺภาจิกฺขนโทสํ ปกาเสตฺวา อจฺจยํ เทเสสิฯ สตฺถา เถรํ อามเนฺตตฺวา, ''สาริปุตฺต, ขม อิมสฺส โมฆปุริสสฺส, ยาวสฺส สตฺตธา มุทฺธา น ผลตี''ติ อาหฯ เถโร อุกฺกุฏิกํ นิสีทิตฺวา อญฺชลิํ ปคฺคยฺห ''ขมามหํ, ภเนฺต, ตสฺส อายสฺมโต, ขมตุ จ เม โส อายสฺมา, สเจ มยฺหํ โทโส อตฺถี''ติ อาหฯ ภิกฺขู กถยิํสุ ''ปสฺสถ ทานาวุโส, เถรสฺส อโนปมคุณํ, เอวรูปสฺส นาม มุสาวาเทน อพฺภาจิกฺขนกสฺส ภิกฺขุโน อุปริ อปฺปมตฺตกมฺปิ โกปํ วา โทสํ วา อกตฺวา สยเมว อุกฺกุฏิกํ นิสีทิตฺวา อญฺชลิํ ปคฺคยฺห ขมาเปตี''ติฯ ''สตฺถา ตํ กถํ สุตฺวา, ภิกฺขเว, กิํ กเถถา''ติ ปุจฺฉิตฺวา ''อิทํ นาม, ภเนฺต''ติ วุเตฺต, ''น ภิกฺขเว, สกฺกา สาริปุตฺตสทิสานํ โกปํ วา โทสํ วา อุปฺปาเทตุํ , มหาปถวีสทิสํ, ภิกฺขเว, อินฺทขีลสทิสํ ปสนฺนอุทกรหทสทิสญฺจ สาริปุตฺตสฺส จิตฺต''นฺติ วตฺวา อนุสนฺธิํ ฆเฏตฺวา ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมํ คาถมาห –

๙๕. ''ปถวิสโม โน วิรุชฺฌติ,
อินฺทขิลุปโม ตาทิ สุพฺพโต;

รหโทว อเปตกทฺทโม,
สํสารา น ภวนฺติ ตาทิโน’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – ภิกฺขเว, ยถา นาม ปถวิยํ สุจีนิ คนฺธมาลาทีนิปิ นิกฺขิปนฺติ, อสุจีนิ มุตฺตกรีสาทีนิปิ นิกฺขิปนฺติ, ยถา นาม นครทฺวาเร นิขาตํ อินฺทขีลํ ทารกาทโย โอมุเตฺตนฺติปิ อูหทนฺติปิ, อปเร ปน ตํ คนฺธมาลาทีหิ สกฺกโรนฺติฯ ตตฺถ ปถวิยา อินฺทขีลสฺส จ เนว อนุโรโธ อุปฺปชฺชติ, น วิโรโธ; เอวเมว ยฺวายํ ขีณาสโว ภิกฺขุ อฏฺฐหิ โลกธเมฺมหิ อกมฺปิยภาเวน **ตาทิ,** วตานํ สุนฺทรตาย **สุพฺพโต**ฯ โส ‘‘อิเม มํ จตูหิ ปจฺจเยหิ สกฺกโรนฺติ, อิเม ปน น สกฺกโรนฺตี’’ติ สกฺการญฺจ อสกฺการญฺจ กโรเนฺตสุ เนว อนุรุชฺฌติ, **โน วิรุชฺฌติ,** อถ โข **ปถวิสโม** จ **อินฺทขิลุปโม** เอว จ โหติฯ ยถา จ อปคตกทฺทโม **รหโท** ปสนฺนุทโก โหติ, เอวํ อปคตกิเลสตาย ราคกทฺทมาทีหิ อกทฺทโม วิปฺปสนฺนุโว โหติฯ **ตาทิโน**ติ ตสฺส ปน เอวรูปสฺส สุคติทุคฺคตีสุ สํสรณวเสน **สํสารา** นาม น โหนฺตีติฯ

เทสนาวสาเน นว ภิกฺขุสหสฺสานิ สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณิํสูติฯ

สาริปุตฺตเตฺถรวตฺถุ ฉฏฺฐํฯ

๗. โกสมฺพิวาสีติสฺสเตฺถรสามเณรวตฺถุ

สนฺตํ ตสฺส มนํ โหตีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ติสฺสเตฺถรสฺส สามเณรํ อารพฺภ กเถสิฯ

เอโก กิร โกสมฺพิวาสี กุลปุโตฺต สตฺถุ สาสเน ปพฺพชิตฺวา ลทฺธุปสมฺปโท ‘‘โกสมฺพิวาสีติสฺสเตฺถโร’’ติ ปญฺญายิฯ ตสฺส โกสมฺพิยํ วุฏฺฐวสฺสสฺส อุปฏฺฐาโก ติจีวรเญฺจว สปฺปิผาณิตญฺจ อาหริตฺวา ปาทมูเล ฐเปสิฯ อถ นํ เถโร อาห – ‘‘กิํ อิทํ อุปาสกา’’ติฯ ‘‘นนุ มยา, ภเนฺต, ตุเมฺห วสฺสํ วาสิตา, อมฺหากญฺจ วิหาเร วุฏฺฐวสฺสา อิมํ ลาภํ ลภนฺติ, คณฺหถ, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘โหตุ, อุปาสก, น มยฺหํ อิมินา อโตฺถ’’ติฯ ‘‘กิํ การณา, ภเนฺต’’ติ? ‘‘มม สนฺติเก กปฺปิยการโก สามเณโรปิ นตฺถิ, อาวุโส’’ติฯ ‘‘สเจ, ภเนฺต, กปฺปิยการโก นตฺถิ, มม ปุโตฺต อยฺยสฺส สนฺติเก สามเณโร ภวิสฺสตี’’ติฯ เถโร อธิวาเสสิฯ อุปาสโก สตฺตวสฺสิกํ อตฺตโน ปุตฺตํ เถรสฺส สนฺติกํ เนตฺวา ‘‘อิมํ ปพฺพาเชถา’’ติ อทาสิฯ อถสฺส เถโร เกเส เตเมตฺวา ตจปญฺจกกมฺมฏฺฐานํ ทตฺวา ปพฺพาเชสิ ฯ โส ขุรเคฺคเยว สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณิฯ

เถโร ตํ ปพฺพาเชตฺวา อฑฺฒมาสํ ตตฺถ วสิตฺวา ‘‘สตฺถารํ ปสฺสิสฺสามี’’ติ สามเณรํ ภณฺฑกํ คาหาเปตฺวา คจฺฉโนฺต อนฺตรามเคฺค เอกํ วิหารํ ปาวิสิฯ สามเณโร อุปชฺฌายสฺส เสนาสนํ คเหตฺวา ปฏิชคฺคิฯ ตสฺส ตํ ปฏิชคฺคนฺตเสฺสว วิกาโล ชาโต, เตน อตฺตโน เสนาสนํ ปฏิชคฺคิตุํ นาสกฺขิฯ อถ นํ อุปฏฺฐานเวลายํ อาคนฺตฺวา นิสินฺนํ เถโร ปุจฺฉิ – ‘‘สามเณร, อตฺตโน วสนฏฺฐานํ ปฏิชคฺคิต’’นฺติ? ‘‘ภเนฺต, ปฏิชคฺคิตุํ โอกาสํ นาลตฺถ’’นฺติฯ ‘‘เตน หิ มม วสนฏฺฐาเนเยว วส, ทุกฺขํ เต อาคนฺตุกฏฺฐาเน พหิ วสิตุ’’นฺติ ตํ คเหตฺวาว เสนาสนํ ปาวิสิฯ เถโร ปน ปุถุชฺชโน นิปนฺนมโตฺตว นิทฺทํ โอกฺกมิฯ สามเณโร จิเนฺตสิ – ‘‘อชฺช เม อุปชฺฌาเยน สทฺธิํ ตติโย ทิวโส เอกเสนาสเน วสนฺตสฺส, ‘สเจ นิปชฺชิตฺวา นิทฺทายิสฺสามิ, เถโร สหเสยฺยํ อาปเชฺชยฺยา’ติ นิสินฺนโกว วีตินาเมสฺสามี’’ติ อุปชฺฌายสฺส มญฺจกสมีเป ปลฺลงฺกํ อาภุชิตฺวา นิสินฺนโกว รตฺติํ วีตินาเมสิฯ เถโร ปจฺจูสกาเล ปจฺจุฏฺฐาย ‘‘สามเณรํ นิกฺขมาเปตุํ วฏฺฏตี’’ติ มญฺจกปเสฺส ฐปิตพีชนิํ คเหตฺวา พีชนิปตฺตสฺส อเคฺคน สามเณรสฺส กฏสารกํ ป

หริตฺวา พีชนิํ อุทฺธํ อุกฺขิปโนฺต ‘‘สามเณร, พหิ นิกฺขมา’’ติ อาห, พีชนิปตฺตทณฺฑโก อกฺขิมฺหิ ปฏิหญฺญิ, ตาวเทว อกฺขิ ภิชฺชิฯ โส ‘‘กิํ, ภเนฺต’’ติ วตฺวา อุฏฺฐาย ‘‘พหิ นิกฺขมา’’ติ วุเตฺต ‘‘อกฺขิ เม, ภเนฺต, ภินฺน’’นฺติ อวตฺวา เอเกน หเตฺถน ปฏิจฺฉาเทตฺวา นิกฺขมิฯ วตฺตกรณกาเล จ ปน ‘‘อกฺขิ เม ภินฺน’’นฺติ ตุณฺหี อนิสีทิตฺวา เอเกน หเตฺถน อกฺขิํ คเหตฺวา เอเกน หเตฺถน มุฏฺฐิสมฺมุญฺชนิํ อาทาย วจฺจกุฏิญฺจ มุขโธวนฏฺฐานญฺจ สมฺมชฺชิตฺวา มุขโธวโนทกญฺจ ฐเปตฺวา ปริเวณํ สมฺมชฺชิฯ โส อุปชฺฌายสฺส ทนฺตกฏฺฐํ ททมาโน เอเกเนว หเตฺถน อทาสิฯ

อถ นํ อุปชฺฌาโย อาห – ‘‘อสิกฺขิโต วตายํ สามเณโร, อาจริยุปชฺฌายานํ เอเกน หเตฺถน ทนฺตกฏฺฐํ ทาตุํ น วฏฺฏตี’’ติฯ ชานามหํ, ภเนฺต, ‘‘น เอวํ วฏฺฏตี’’ติ, เอโก ปน เม หโตฺถ น ตุจฺฉติฯ ‘‘กิํ สามเณรา’’ติ? โส อาทิโต ปฏฺฐาย ตํ ปวตฺติํ อาโรเจสิฯ เถโร สุตฺวาว สํวิคฺคมานโส ‘‘อโห วต มยา ภาริยํ กมฺมํ กต’’นฺติ วตฺวา ‘‘ขมาหิ เม, สปฺปุริส, นาหเมตํ ชานามิ, อวสฺสโย เม โหหี’’ติ อญฺชลิํ ปคฺคยฺห สตฺตวสฺสิกทารกสฺส ปาทมูเล อุกฺกุฏิกํ นิสีทิฯ อถ นํ สามเณโร อาห – ‘‘นาหํ, ภเนฺต, เอตทตฺถาย กเถสิํ, ตุมฺหากํ จิตฺตํ อนุรกฺขเนฺตน มยา เอวํ วุตฺตํ เนเวตฺถ ตุมฺหากํ โทโส อตฺถิ, น มยฺหํฯ วฏฺฏเสฺสเวโส โทโส, มา จินฺตยิตฺถ, มยา ตุมฺหากํ วิปฺปฏิสารํ รกฺขเนฺตเนว นาโรจิต’’นฺติฯ เถโร สามเณเรน อสฺสาสิยมาโนปิ อนสฺสาสิตฺวา อุปฺปนฺนสํเวโค สามเณรสฺส ภณฺฑกํ คเหตฺวา สตฺถุ สนฺติกํ ปายาสิฯ สตฺถาปิสฺส อาคมนํ โอโลเกโนฺตว นิสีทิฯ โส คนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา สตฺถารา สทฺธิํ ปฏิสโมฺมทนํ กตฺวา ‘‘ขมนียํ เต ภิกฺขุ, กิญฺจิ อติเรกํ อผาสุกํ อตฺถี’’ติ ปุจฺฉิโต อาห – ‘‘ขมนียํ, ภเนฺต, นตฺถิ เม กิญฺจิ อติเรกํ อผาสุกํ, อปิจ โข ปน เม อยํ ทหรสามเณโร วิย อโญฺญ อติเรกคุโณ น ทิฏฺฐปุโพฺพ’’ติฯ ‘‘กิํ ปน อิมินา กตํ ภิกฺขู’’ติฯ โส อาทิโต ปฏฺฐาย สพฺพํ ตํ ปวตฺติํ ภควโต อาโรเจโนฺต อาห – ‘‘เอวํ, ภเนฺต, มยา ขมาปิยมาโน มํ เอวํ วเทสิ ‘เนเวตฺถ ตุมฺหากํ โทโส อตฺถิ, น มยฺหํฯ วฏฺฏเสฺสเวโส โทโส, ตุเมฺห มา จินฺตยิตฺถา’ติ, อิติ มํ อสฺสาเสสิเยว, มยิ เนว โกปํ, น โทสมกาสิ, น เม, ภเนฺต, เอวรูโป คุณสมฺปโนฺน ทิฏฺฐปุโพฺพ’’ติฯ อถ นํ สตฺถา ‘‘ภิกฺขุ ขีณาสวา นาม น กสฺสจิ กุปฺปนฺติ, น ทุสฺสนฺติ, สนฺตินฺทฺริยา สนฺตมานสาว โหนฺตี’’ติ วตฺวา อนุสนฺธิํ ฆเฏตฺวา ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมํ คาถมาห –

๙๖. ‘‘สนฺตํ ตสฺส มนํ โหติ, สนฺตา วาจา จ กมฺม จ;
สมฺมทญฺญา วิมุตฺตสฺส, อุปสนฺตสฺส ตาทิโน’’ติฯ

ตตฺถ **สนฺตํ ตสฺสา**ติ ตสฺส ขีณาสวสามเณรสฺส อภิชฺฌาทีนํ อภาเวน **มนํ** สนฺตเมว **โหติ** อุปสนฺตํ นิพฺพุตํ ฯ ตถา มุสาวาทาทีนํ อภาเวน **วาจา จ** ปาณาติปาตาทีนํ อภาเวน กายกมฺมญฺจ สนฺตเมว โหติฯ **สมฺมทญฺญา วิมุตฺตสฺสา**ติ นเยน เหตุนา ชานิตฺวา ปญฺจหิ วิมุตฺตีหิ วิมุตฺตสฺสฯ **อุปสนฺตสฺสา**ติ อพฺภนฺตเร ราคาทีนํ อุปสเมน อุปสนฺตสฺสฯ **ตาทิโน**ติ ตถารูปสฺส คุณสมฺปนฺนสฺสาติฯ

เทสนาวสาเน โกสมฺพิวาสีติสฺสเตฺถโร สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณิฯ เสสมหาชนสฺสาปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติฯ

โกสมฺพิวาสีติสฺสเตฺถรสามเณรวตฺถุ สตฺตมํฯ

๘. สาริปุตฺตเตฺถรวตฺถุ

อสฺสโทฺธติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต สาริปุตฺตเตฺถรํ อารพฺภ กเถสิฯ

เอกสฺมิญฺหิ สมเย ตึสมตฺตา อารญฺญกา ภิกฺขู สตฺถุ สนฺติกํ อาคนฺตฺวา วนฺทิตฺวา นิสีทึสุฯ สตฺถา เตสํ สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตสฺสูปนิสฺสยํ ทิสฺวา สาริปุตฺตตฺเถรํ อามนฺเตตฺวา ‘‘สทฺทหสิ ตฺวํ, สาริปุตฺต, สทฺธินฺทฺริยํ ภาวิตํ พหุลีกตํ อมโตคธํ โหติ อมตปริโยสาน’’นฺติ (สํ. นิ. ๕.๕๑๔) เอวํ ปญฺจินฺทฺริยานิ อารพฺภ ปญฺหํ ปุจฺฉิฯ เถโร ‘‘น ขฺวาหํ, ภนฺเต, เอตฺถ ภควโต สทฺธาย คจฺฉามิ, สทฺธินฺทฺริยํ…เป.… อมตปริโยสานํฯ เยสญฺหิตํ, ภนฺเต, อญฺญาตํ อสฺส อทิฏฺฐํ อวิทิตํ อสจฺฉิกตํ อผสฺสิตํ ปญฺญาย, เต ตตฺถ ปเรสํ สทฺธาย คจฺเฉยฺยุํฯ สทฺธินฺทฺริยํ…เป.… อมตปริโยสาน’’นฺติ (สํ. นิ. ๕.๕๑๔) เอวํ ตํ ปญฺหํ พฺยากาสิฯ ตํ สุตฺวา ภิกฺขู กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ ‘‘สาริปุตฺตตฺเถโร มิจฺฉาคหณํ เนว วิสฺสชฺชสิ, อชฺชาปิ สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส น สทฺทหติเยวา’’ติฯ ตํ สุตฺวา สตฺถา ‘‘กึ นาเมตํ, ภิกฺขเว, วเทถฯ อหญฺหิ ‘ปญฺจินฺทฺริยานิ อภาเวตฺวา สมถวิปสฺสนํ อวฑฺเฒตฺวา มคฺคผลานิ สจฺฉิกาตุํ สมตฺโถ นาม อตฺถีติ สทฺทหสิ ตฺวํ สาริปุตฺตา’ติ ปุจฺฉึฯ โส ‘เอวํ สจฺฉิกโรนฺโต อตฺถิ นามาติ น สทฺทหามิ, ภนฺเต’ติ กเถสิฯ น ทินฺนสฺส วา กตสฺส วา ผลํ วิปากํ น สทฺทหติ, นาปิ พุทฺธาทีนํ คุณํ น สทฺทหติฯ เอโส ปน อตฺตนา ปฏิวิทฺเธสุ ฌานวิปสฺสนามคฺคผลธมฺเมสุ ปเรสํ สทฺธาย น คจฺฉติฯ ตสฺมา อนุปวชฺโช’’ติ วตฺวา อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา ธมฺมํ เทเสนฺโต อิมํ คาถมาห –

๙๗.‘‘อสฺสทฺโธ อกตญฺญู จ, สนฺธิจฺเฉโท จ โย นโร,
หตาวกาโส วนฺตาโส, ส เว อุตฺตมโปริโส’’ติฯ

ตสฺสตฺโถ – อตฺตโน ปฏิวิทฺธคุณํ ปเรสํ กถาย น สทฺทหตีติ **อสฺสทฺโธ**ฯ อกตํ นิพฺพานํ ชานาตีติ **อกตญฺญู** , สจฺฉิกตนิพฺพาโนติ อตฺโถฯ วฏฺฏสนฺธึ, สํสารสนฺธึ ฉินฺทิตฺวา ฐิโตติ **สนฺธิเจฺฉโท**ฯ กุสลากุสลกมฺมพีชสฺส ขีณตฺตา นิพฺพตฺตนาวกาโส หโต อสฺสาติ **หตาวกาโส**ฯ จตูหิ มคฺเคหิ กตฺตพฺพกิจฺจสฺส กตตฺตา,สพฺพา อาสา อิมินา วนฺตาติ **วนฺตาโส**ฯ โส เอวรูโป **นโร**ฯ ปฏิวิทฺธโลกุตฺตรธมฺมตาย ปุริเสสุ อุตฺตมภาวํ ปตฺโตติ **ปุริสุตฺตโม**ติฯ

คาถาวสาเน เต อารญฺญกา ตึสมตฺตา ภิกฺขู สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณึสุฯ เสสชนสฺสาปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติฯ

สาริปุตฺตตฺเถรวตฺถุ อฏฺฐมํฯ

๙. ขทิรวนิยเรวตตฺเถรวตฺถุ

คาเม วาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ขทิรวนิยเรวตตฺเถรํ อารพฺภ กเถสิฯ

อายสฺมา หิ สาริปุตฺโต สตฺตาสีติโกฏิธนํ ปหาย ปพฺพชิตฺวา จาลา, อุปจาลา, สีสูปจาลาติ ติสฺโส ภคินิโย, จุนฺท อุปเสโนติ อิเม เทฺว จ ภาตโร ปพฺพาเชสิฯ เรวตกุมาโร เอโกว เคเห อวสิฏฺโฐฯ อถสฺส มาตา จินฺเตสิ – ‘‘มม ปุตฺโต อุปติสฺโส เอตฺตกํ ธนํ ปหาย ปพฺพชิตฺวา ติสฺโส จ ภคินิโย เทฺว จ ภาตโร ปพฺพาเชสิ, เรวโต เอโกว อวเสโสฯ สเจ อิมมฺปิ ปพฺพาเชสฺสติ, เอตฺตกํ โน ธนํ นสฺสิสฺสติ, กุลวํโส ปจฺฉิชฺชิสฺสติ, ทหรกาเลเยว นํ ฆราวาเสน พนฺธิสฺสามี’’ติฯ สาริปุตฺตตฺเถโรปิ ปฏิกจฺเจว ภิกฺขู อาณาเปสิ ‘‘สเจ, อาวุโส, เรวโต ปพฺพชิตุกาโม อาคจฺฉติ, อาคตมตฺตเมว นํ ปพฺพาเชยฺยาถ, มม มาตาปิตโร มิจฺฉาทิฏฺฐิกา, กึ เตหิ อาปุจฺฉิเตหิ, อหเมว ตสฺส มาตา จ ปิตา จา’’ติฯ มาตาปิสฺส เรวตกุมารํ สตฺตวสฺสิกเมว ฆรพนฺธเนน พนฺธิตุกามา สมานชาติเก กุเล ทาริกํ วาเรตฺวา ทิวสํ ววตฺถเปตฺวา กุมารํ มณฺฑิตฺวา ปสาเธตฺวา มหตา ปริวาเรน สทฺธึ อาทาย กุมาริกาย ญาติฆรํ อคมาสิฯ อถ เนสํ กตมงฺคลานํ ทฺวินฺ

นมฺปิ ญาตเกสุ สนฺนิปติเตสุ อุทกปาติยํ หเตฺถ โอตาเรตฺวา มงฺคลานิ วตฺวา กุมาริกาย วุฑฺฒึ อากงฺขมานา ญาตกา ‘‘ตว อยฺยิกาย ทิฏฺฐธมฺมํ ปสฺส, อยฺยิกา วิย จิรํ ชีว, อมฺมา’’ติ อาหํสุฯ เรวตกุมาโร ‘‘โก นุ โข อิมิสฺสา อยฺยิกาย ทิฏฺฐธมฺโม’’ติ จินฺเตตฺวา ‘‘กตรา อิมิสฺสา อยฺยิกา’’ติ ปุจฺฉิฯ อถ นํ อาหํสุ, ‘‘ตาต, กึ น ปสฺสสิ อิมํ วีสวสฺสสติกํ ขณฺฑทนฺตํ ปลิตเกสํ วลิตฺตจํ ติลกาหตคตฺตํ โคปานสิวงฺกํ, เอสา เอติสฺสา อยฺยิกา’’ติฯ ‘‘กึ ปน อยมฺปิ เอวรูปา ภวิสฺสตี’’ติ? ‘‘สเจ ชีวิสฺสติ, ภวิสฺสติ, ตาตา’’ติฯ โส จินฺเตสิ – ‘‘เอวรูปมฺปิ นาม สรีรํ ชราย อิมํ วิปฺปการํ ปาปุณิสฺสติ, อิมํ เม ภาตรา อุปติเสฺสน ทิฏฺฐํ ภวิสฺสติ, อเชฺชว มยา ปลายิตฺวา ปพฺพชิตุํ วฏฺฏตี’’ติฯ อถ นํ ญาตกา กุมาริกาย สทฺธึ เอกยานํ อาโรเปตฺวา อาทาย ปกฺกมึสุฯ

โส โถกํ คนฺตฺวา สรีรกิจฺจํ อปทิสิตฺวา ‘‘ฐเปถ ตาว ยานํ, โอตริตฺวา อาคมิสฺสามี’’ติ ยานา โอตริตฺวา เอกสฺมึ คุมฺเพ โถกํ ปปญฺจํ กตฺวา อคมาสิฯ ปุนปิ โถกํ คนฺตฺวา เตเนว อปเทเสน โอตริตฺวา อภิรุหิ, ปุนปิ ตเถว อกาสิฯ อถสฺส ญาตกา ‘‘อทฺธา อิมสฺส อุฏฺฐานานิ วตฺตนฺตี’’ติ สลฺลเกฺขตฺวา นาติทฬฺหํ อารกฺขํ กรึสุฯ โส ปุนปิ โถกํ คนฺตฺวา เตเนว อปเทเสน โอตริตฺวา ‘‘ตุเมฺห ปาเชโนฺต ปุรโต คจฺฉถ, มยํ ปจฺฉโต สณิกํ อาคมิสฺสามา’’ติ วตฺวา โอตริตฺวา คุมฺพาภิมุโข อโหสิฯ ญาตกาปิสฺส ‘‘ปจฺฉโต อาคมิสฺสตี’’ติ สญฺญาย ยานํ ปาเชนฺตา คมึสุฯ โสปิ ตโต ปลายิตฺวา เอกสฺมึ ปเทเส ตึสมตฺตา ภิกฺขู วสนฺติ, เตสํ สนฺติกํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา อาห – ‘‘ปพฺพาเชถ มํ, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘อาวุโส, ตฺวํ สพฺพาลงฺการปฏิมณฺฑิโต, มยํ เต ราชปุตฺตภาวํ วา อมจฺจปุตฺตภาวํ วา น ชานาม, กถํ ปพฺพาเชสฺสามา’’ติ? ‘‘ตุเมฺห มํ, ภเนฺต, น ชานาถา’’ติ? ‘‘น ชานามาวุโส’’ติฯ ‘‘อหํ อุปติสฺสสฺส กนิฏฺฐภาติโก’’ติฯ ‘‘โก เอส อุปติโสฺส นามา’’ติ? ‘‘ภเนฺต, ภทฺทนฺตา มม ภาตรํ ‘สาริปุโตฺต’ติ วทนฺติ, ตสฺมา มยา ‘อุปติโสฺส’ติ วุเตฺต น ชานนฺตี’’ติฯ ‘‘กึ ปน ตฺวํ สาริปุตฺตเตฺถรสฺส กนิฏฺฐภาติโก’’ติ? ‘‘อาม, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘เตน หิ เอหิ, ภาตรา เต อนุญฺญาตเมวา’’ติ วตฺวา ภิกฺขู ตสฺส อาภรณานิ โอมุญฺจาเปตฺวา เอกมนฺตํ ฐเปตฺวา ตํ ปพฺพาเชตฺวา เถรสฺส สาสนํ ปหิณึสุฯ เถโร ตํ สุตฺวา ภควโต อาโรเจสิ – ‘‘ภเนฺต, ‘อารญฺญิกภิกฺขูหิ กิร เรวโต ปพฺพาชิโต’ติ สาสนํ ปหิณึสุ, คนฺตฺวา ตํ ปสฺสิตฺวา อาคมิสฺสามี’’ติฯ สตฺถา ‘‘อธิวาเสหิ ตาว, สาริปุตฺตา’’ติ คนฺตุํ น อทาสิฯ เถโร ปุน กติปาหจฺจเยน สตฺถารํ อาปุจฺฉิฯ สตฺถา ‘‘อธิวาเสหิ ตาว, สาริปุตฺต, มยมฺปิ อาคมิสฺสามา’’ติ เนว คนฺตุํ อทาสิฯ

สามเณโรปิ ‘‘สจาหํ อิธ วสิสฺสามิ , ญาตกา มํ อนุพนฺธิตฺวา ปโกฺกสิสฺสนฺตี’’ติ เตสํ ภิกฺขูนํ สนฺติเก ยาว อรหตฺตา กมฺมฏฺฐานํ อุคฺคณฺหิตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย จาริกํ จรมาโน ตโต ตึสโยชนิเก ฐาเน ขทิรวนํ คนฺตฺวา อโนฺตวเสฺสเยว เตมาสพฺภนฺตเร สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณิฯ เถโรปิ ปวาเรตฺวา สตฺถารํ ปุน ตตฺถ คมนตฺถาย อาปุจฺฉิฯ สตฺถา ‘‘มยมฺปิ คมิสฺสาม, สาริปุตฺตา’’ติ ปญฺจหิ ภิกฺขุสเตหิ สทฺธึ นิกฺขมิฯ โถกํ คตกาเล อานนฺทเตฺถโร เทฺวธาปเถ ฐตฺวา สตฺถารํ อาห – ‘‘ภเนฺต, เรวตสฺส สนฺติกํ คมนมเคฺคสุ อยํ ปริหารปโถ สฏฺฐิโยชนิโก มนุสฺสาวาโส, อยํ อุชุมโคฺค ตึสโยชนิโก อมนุสฺสปริคฺคหิโต, กตเรน คจฺฉามา’’ติฯ ‘‘สีวลิ, ปน, อานนฺท, อเมฺหหิ สทฺธึ อาคโต’’ติ? ‘‘อาม, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘สเจ, สีวลิ, อาคโต, อุชุมคฺคเมว คณฺหาหี’’ติฯ สตฺถา กิร ‘‘อหํ ตุมฺหากํ ยาคุภตฺตํ อุปฺปาเทสฺสามิ, อุชุมคฺคํ คณฺหาหี’’ติ อวตฺวา ‘‘เตสํ เตสํ ชนานํ ปุญฺญสฺส วิปากทานฏฺฐานํ เอต’’นฺติ ญตฺวา ‘‘สเจ, สีวลิ, อาคโต, อุชุมคฺคํ คณฺหาหี’’ติ อาหฯ สตฺถริ ปน ตํ มคฺคํ ปฏิปเนฺน เทวตา ‘‘อมฺหากํ อยฺยสฺส สีวลิเตฺถรสฺส สกฺการํ กริสฺสามา’’ติ จินฺเตตฺวา เอเกกโยชเน วิหาเร กาเรตฺวา เอกโยชนโต อุทฺธํ คนฺตุํ อทตฺวา ปาโต วุฏฺฐาย ทิพฺพยาคุอาทีนิ คเหตฺวา, ‘‘อโยฺย, โน สีวลิเตฺถโร กหํ นิสิโนฺน’’ติ วิจรนฺติฯ เถโร อตฺตโน อภิหฏํ พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส ทาเปสิฯ เอวํ สตฺถา สปริวาโร ตึสโยชนิกํ กนฺตารํ สีวลิเตฺถรสฺส ปุญฺญํ อนุภวมาโนว อาคมาสิฯ เรวตเตฺถโรปิ สตฺถุ อาคมนํ ญตฺวา ภคว

โต คนฺธกุฏึ มาเปตฺวา ปญฺจ กูฏาคารสตานิ, ปญฺจ จงฺกมนสตานิ, ปญฺจรตฺติฏฺฐานทิวาฏฺฐานสตานิ จ มาเปสิฯ สตฺถา ตสฺส สนฺติเก มาสมตฺตเมว วสิฯ ตสฺมึ วสมาโนปิ สีวลิตฺเถรเสฺสว ปุญฺญํ อนุภวิฯ

ตตฺถ ปน เทฺว มหลฺลกภิกฺขู สตฺถุ ขทิรวนํ ปวิสนกาเล เอวํ จินฺตยึสุ – ''อยํ ภิกฺขุ เอตฺตกํ นวกมฺมํ กโรนฺโต กึ สกฺขิสฺสติ สมณธมฺมํ กาตุํ, สตฺถา 'สาริปุตฺตสฺส กนิโฏฺฐ'ติ มุโขโลกนกิจฺจํ กโรนฺโต เอวรูปสฺส นวกมฺมิกสฺส ภิกฺขุสฺส สนฺติกํ อาคโต''ติฯ สตฺถาปิ ตํ ทิวสํ ปจฺจูสกาเล โลกํ โวโลเกตฺวา เต ภิกฺขู ทิสฺวา เตสํ จิตฺตาจารํ อญฺญาสิฯ ตสฺมา ตตฺถ มาสมตฺตํ วสิตฺวา นิกฺขมนทิวเส ยถา เต ภิกฺขู อตฺตโน เตลนาฬิญฺจ อุทกตุมฺพญฺจ อุปาหนานิ จ ปมุสฺสนฺติ, ตถา อธิฏฺฐหิตฺวา นิกฺขมนฺโต วิหารูปจารโต พหิ นิกฺขนฺตกาเล อิทฺธึ วิสฺสเชฺชสิฯ อถ เต ภิกฺขู ''มยา อิทญฺจิทญฺจ ปมุฏฺฐํ , มยาปิ ปมุฏฺฐ''นฺติ อุโภปิ นิวตฺติตฺวา ตํ ฐานํ อสลฺลเกฺขตฺวา ขทิรรุกฺขกณฺฏเกหิ วิชฺฌมานา วิจริตฺวา เอกสฺมึ ขทิรรุเกฺข โอลมฺพนฺตํ อตฺตโน ภณฺฑกํ ทิสฺวา อาทาย ปกฺกมึสุฯ สตฺถาปิ ภิกฺขุสงฺฆํ อาทาย ปุน มาสมเตฺตเนว สีวลิตฺเถรสฺส ปุญฺญํ อนุภวมาโน ปฏิคนฺตฺวา ปุพฺพารามํ ปาวิสิฯ

อถ เต มหลฺลกภิกฺขู ปาโตว มุขํ โธวิตฺวา ''อาคนฺตุกภตฺตทายิกาย วิสาขาย ฆรํ ยาคุํ ปิวิสฺสามา''ติ คนฺตฺวา ยาคุํ ปิวิตฺวา ขชฺชกํ ขาทิตฺวา นิสีทึสุฯ อถ เน วิสาขา ปุจฺฉิ – ''ตุเมฺหปิ, ภเนฺต, สตฺถารา สทฺธึ เรวตเตฺถรสฺส วสนฏฺฐานํ อคมิตฺถา''ติฯ ''อาม, อุปาสิเกติ, รมณียํ, ภเนฺต, เถรสฺส วสนฏฺฐาน''นฺติฯ ''กุโต ตสฺส รมณียตา เสตกณฺฏกขทิรรุกฺขคหนํ เปตานํ นิวาสนฏฺฐานสทิสํ อุปาสิเก''ติฯ อถเญฺญ เทฺว ทหรภิกฺขู อาคมึสุฯ อุปาสิกา เตสมฺปิ ยาคุขชฺชกํ ทตฺวา ตเถว ปฏิปุจฺฉิ ฯ เต อาหํสุ – ''น สกฺกา อุปาสิเก วเณฺณตุํ, สุธมฺมเทวสภาสทิสํ อิทฺธิยา อภิสงฺขตํ วิย เถรสฺส วสนฏฺฐาน''นฺติฯ อุปาสิกา จิเนฺตสิ – ''ปฐมํ อาคตา ภิกฺขู อญฺญถา วทึสุ, อิเม อญฺญถา วทนฺติ, ปฐมํ อาคตา ภิกฺขู กิญฺจิเทว ปมุสฺสิตฺวา อิทฺธิยา วิสฺสฏฺฐกาเล ปฏินิวตฺติตฺวา คตา ภวิสฺสนฺติ, อิเม ปน อิทฺธิยา อภิสงฺขริตฺวา นิมฺมิตกาเล คตา ภวิสฺสนฺตี''ติ อตฺตโน ปณฺฑิตภาเวน เอตมตฺถํ ญตฺวา ''สตฺถารํ อาคตกาเล ปุจฺฉิสฺสามี''ติ อฏฺฐาสิฯ ตโต มุหุตฺตํเยว สตฺถา ภิกฺขุสงฺฆปริวุโต วิสาขาย เคหํ คนฺตฺวา ปญฺญตฺตาสเน นิสีทิฯ สา พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ สกฺกจฺจํ ปริวิสิตฺวา ภตฺตกิจฺจาวสาเน สตฺถารํ วนฺทิตฺวา ปฏิปุจฺฉิ – ''ภเนฺต, ตุเมฺหหิ สทฺธึ คตภิกฺขูสุ เอกเจฺจ เรวตเตฺถรสฺส วสนฏฺฐานํ 'ขทิรคหนํ อรญฺญ'นฺติ วทนฺติ, เอกเจฺจ 'รมณีย'นฺติ, กึ นุ โข เอต''นฺติ? ตํ สุตฺวา สตฺถา ''อุปาสิเก คาโม วา โหตุ อรญฺญํ วา, ยสฺมึ ฐาเน อรหโนฺต วิหรนฺติ, ตํ รมณียเมวา''ติ วตฺวา อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมํ คาถมาห –

๙๘. ''คาเม วา ยทิ วารเญฺญ, นินฺเน วา ยทิ วา ถเล;
ยตฺถ อรหโนฺต วิหรนฺติ, ตํ ภูมิรามเณยฺยก''นฺติฯ

ตตฺถ กิญฺจาปิ อรหโนฺต คามเนฺต กายวิเวกํ น ลภนฺติ, จิตฺตวิเวกํ ปน ลภเนฺตวฯ เตสญฺหิ ทิพฺพปฏิภาคานิปิ อารมฺมณานิ จิตฺตํ จาเลตุํ น สโกฺกนฺติฯ ตสฺมา คาโม วา โหตุ อรญฺญาทีนํ วา อญฺญตรํ, **ยตฺถ อรหโนฺต วิหรนฺติ, ตํ ภูมิรามเณยฺยก**นฺติ โส ภูมิปเทโส รมณีโย เอวาติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติฯ

อปเรน สมเยน ภิกฺขู กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ – ‘‘อาวุโส, เกน นุ โข การเณน อายสฺมา สีวลิเตฺถโร สตฺตทิวสสตฺตมาสาธิกานิ สตฺต วสฺสานิ มาตุ กุจฺฉิยํ วสิ, เกน นิรเย ปจฺจิ, เกน นิสฺสนฺเทน ลาภคฺคยสคฺคปฺปตฺโต ชาโต’’ติ? สตฺถา ตํ กถํ สุตฺวา, ‘‘ภิกฺขเว, กึ กเถถา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา, ‘‘ภนฺเต, อิทํ นามา’’ติ วุตฺเต ตสฺสายสฺมโต ปุพฺพกมฺมํ กเถนฺโต อาห –

ภิกฺขเว , อิโต เอกนวุติกปฺเป วิปสฺสี ภควา โลเก อุปฺปชฺชิตฺวา เอกสฺมึ สมเย ชนปทจาริกํ จริตฺวา ปิตุ นครํ ปจฺจาคมาสิฯ ราชา พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส อาคนฺตุกทานํ สเชฺชตฺวา นาครานํ สาสนํ เปเสสิ ‘‘อาคนฺตฺวา มยฺหํ ทาเน สหายกา โหนฺตู’’ติฯ เต ตถา กตฺวา ‘‘รญฺญา ทินฺนทานโต อติเรกตรํ ทสฺสามา’’ติ สตฺถารํ นิมเนฺตตฺวา ปุนทิวเส ทานํ ปฏิยาเทตฺวา รโญฺญ สาสนํ ปหิณึสุฯ ราชา อาคนฺตฺวา เตสํ ทานํ ทิสฺวา ‘‘อิโต อธิกตรํ ทสฺสามี’’ติ ปุนทิวสตฺถาย สตฺถารํ นิมเนฺตสิ, เนว ราชา นาคเร ปราเชตุํ สกฺขิ, น นาครา ราชานํฯ นาครา ฉฏฺเฐ วาเร ‘‘เสฺว ทานิ ยถา ‘อิมสฺมึ ทาเน อิทํ นาม นตฺถี’ติ น สกฺกา โหติ วตฺตุํ, เอวํ ทานํ ทสฺสามา’’ติ จิเนฺตตฺวา ปุนทิวเส ทานํ ปฏิยาเทตฺวา ‘‘กึ นุ โข เอตฺถ นตฺถี’’ติ โอโลเกนฺตา อลฺลมธุเมว น อทฺทสํสุฯ ปกฺกมธุ ปน พหุํ อตฺถิฯ เต อลฺลมธุสฺสตฺถาย จตูสุ นครทฺวาเรสุ จตฺตาริ กหาปณสหสฺสานิ คาหาเปตฺวา ปหิณึสุฯ อเถโก ชนปทมนุโสฺส คามโภชกํ ปสฺสิตุํ อาคจฺฉโนฺต อนฺตรามเคฺค มธุปฏลํ ทิสฺวา มกฺขิกา ปลาเปตฺวา สาขํ ฉินฺทิตฺวา สาขาทณฺฑเกเนว สทฺธึ มธุปฏลํ อาทาย ‘‘คามโภชกสฺส ทสฺสามี’’ติ นครํ ปาวิสิฯ มธุอตฺถาย คโต ตํ ทิสฺวา, ‘‘อโมฺภ, วิกฺกิณิยํ มธู’’นฺติ ปุจฺฉิฯ ‘‘น วิกฺกิณิยํ, สามี’’ติฯ ‘‘หนฺท, อิมํ กหาปณํ คเหตฺวา เทหี’’ติฯ โส จิเนฺตสิ – ‘‘อิมํ มธุปฏลํ ปาทมตฺตมฺปิ น อคฺฆติ, อยํ ปน กหาปณํ เทติฯ พหุกหาปณโก มเญฺญ, มยา วเฑฺฒตุํ วฏฺฏตี’’ติฯ อถ นํ ‘‘น เทมี’’ติ อาห, ‘‘เตน หิ เทฺว กหาปเณ คณฺหาหี’’ติฯ ‘‘ทฺวีหิปิ น เทมี’’ติฯ เอวํ ตาว วเฑฺฒสิ, ยาว โส ‘‘เตน หิ อิทํ สหสฺสํ คณฺหาหี’’ติ ภณฺฑิกํ อุปเนสิฯ

อถ นํ โส อาห – ‘‘กึ นุ โข ตฺวํ อุมฺมตฺตโก , อุทาหุ กหาปณานํ ฐปโนกาสํ น ลภสิ, ปาทมฺปิ น อคฺฆนกํ มธุํ ‘สหสฺสํ คเหตฺวา เทหี’ติ วทสิ, ‘กึ นาเมต’’’นฺติ? ‘ชานามหํ, โภ, อิมินา ปน เม กมฺมํ อตฺถิ, เตเนวํ วทามี’ติฯ ‘‘กึ กมฺมํ, สามี’’ติ? ‘‘อเมฺหหิ วิปสฺสีพุทฺธสฺส อฏฺฐสฏฺฐิสมณสหสฺสปริวารสฺส มหาทานํ สชฺชิตํ, ตเตฺรกํ อลฺลมธุเมว นตฺถิ, ตสฺมา เอวํ คณฺหามี’’ติฯ เอวํ, สเนฺต, นาหํ มูเลน ทสฺสามิ, สเจ ‘‘อหมฺปิ ทาเน ปตฺตึ ลภิสฺสามิ, ทสฺสามี’’ติฯ โส คนฺตฺวา นาครานํ ตมตฺถํ อาโรเจสิฯ นาครา ตสฺส สทฺธาย พลวภาวํ ญตฺวา, ‘‘สาธุ, ปตฺติโก โหตู’’ติ ปฏิชานิํสุ, เต พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ นิสีทาเปตฺวา ยาคุขชฺชกํ ทตฺวา มหตึ สุวณฺณปาตึ อาหราเปตฺวา มธุปฏลํ ปีฬาเปสุํฯ เตเนว มนุเสฺสน ปณฺณาการตฺถาย ทธิวารโกปิ อาหโฏ อตฺถิ, โส ตมฺปิ ทธึ ปาติยํ อากิริตฺวา เตน มธุนา สํสนฺทิตฺวา พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส อาทิโต ปฏฺฐาย อทาสิฯ ตํ ยาวทตฺถํ คณฺหนฺตานํ สเพฺพสํ ปาปุณิ อุตฺตริมฺปิ อวสิฏฺฐํ อโหสิเยวฯ ‘‘เอวํ โถกํ มธุ กถํ ตาว พหูนํ ปาปุณี’’ติ น จิเนฺตตพฺพํฯ ตญฺหิ พุทฺธานุภาเวน ปาปุณิฯ พุทฺธวิสโย น จิเนฺตตโพฺพฯ จตฺตาริ หิ ‘‘อจิเนฺตยฺยานี’’ติ (อ. นิ. ๔.๗๗) วุตฺตานิฯ ตานิ จิเนฺตโนฺต อุมฺมาทเสฺสว ภาคี โหตีติฯ โส ปุริโส เอตฺตกํ กมฺมํ กตฺวา อายุปริโยสาเน เทวโลเก นิพฺพตฺติตฺวา เอตฺตกํ กาลํ สํสรโนฺต เอกสฺมึ สมเย เทวโลกา จวิตฺวา พาราณสิยํ ราชกุเล นิพฺพโตฺต ปิตุ อจฺจเยน รชฺชํ ปาปุณิฯ โส ‘‘เอกํ นครํ คณฺหิสฺสามี’’ติ คนฺตฺวา ปริวาเรสิ, นาครานญฺจ สาสนํ ปหิณิ ‘‘รชฺชํ วา เม เทนฺตุ ยุทฺธํ วา’’ติฯ เต ‘‘เนว รชฺชํ ทสฺสาม, น ยุทฺธ’’นฺติ วตฺวา จูฬทฺวาเรหิ นิกฺขมิตฺวา ทารูทกาทีนิ อาหรนฺติ, สพฺพกิจฺจานิ กโรนฺติฯ

อิตโรปิ จตฺตาริ มหาทฺวารานิ รกฺขนฺต สตฺตมาสาธิกานิ สตฺต วสฺสานิ นครํ อุปรุนฺธิฯ อถสฺส มาตา ‘‘กึ เม ปุตฺโต กโรตี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิทํ นาม เทวี’’ติ ตํ ปวตฺตึ สุตฺวา ‘‘พาโล มม ปุตฺโต, คจฺฉถ, ตสฺส ‘จูฬทฺวารานิปิ ปิธาย นครํ อุปรุนฺธตู’ติ วเทถา’’ติฯ โส มาตุ สาสนํ สุตฺวา ตถา อกาสิฯ นาคราปิ พหิ นิกฺขมิตุํ อลภนฺตา สตฺตเม ทิวเส อตฺตโน ราชานํ มาเรตฺวา ตสฺส รชฺชํ อทํสุฯ โส อิมํ กมฺมํ กตฺวา อายุปริโยสาเน อวีจิมฺหิ นิพฺพตฺติตฺวา ยาวายํ ปถวี โยชนมตฺตํ อุสฺสนฺนา, ตาว นิรเย ปจฺจิตฺวา จตุนฺนํ จูฬทฺวารานํ ปิทหิตตฺตา ตโต จุโต ตสฺสา เอว มาตุ กุจฺฉิสฺมึ ปฏิสนฺธึ คเหตฺวา สตฺตมาสาธิกานิ สตฺต วสฺสานิ อโนตฺตกุจฺฉิสฺมึ วสิตฺวา สตฺต ทิวสานิ โยนิมุเข ติริยํ นิปชฺชิฯ เอวํ, ภิกฺขเว, สีวลิ, ตทา นครํ อุปรุนฺธิตฺวา คหิตกเมฺมน เอตฺตกํ กาลํ นิรเย ปจฺจิตฺวา จตุนฺนํ จูฬทฺวารานํ ปิทหิตตฺตา ตโต จุโต ตสฺสา เอว มาตุ กุจฺฉิยํ ปฏิสนฺธึ คเหตฺวา เอตฺตกํ กาลํ กุจฺฉิยํ วสิฯ นวมธุโน ทินฺนตฺตา ลาภคฺคยสคฺคปฺปตฺโต ชาโตติฯ

ปุเนกทิวสํ ภิกฺขู กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ – ‘‘อโห สามเณรสฺส ลาโภ, อโห ปุญฺญํ, เยน เอกเกน ปญฺจนฺนํ ภิกฺขุสตานํ ปญฺจกูฏาคารสตาทีนิ กตานี’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุตฺเต, ‘‘ภิกฺขเว, มยฺหํ ปุตฺตสฺส เนว ปุญฺญํ อตฺถิ, น ปาปํ, อุภยมสฺส ปหีน’’นฺติ วตฺวา พฺราหฺมณวคฺเค อิมํ คาถมาห –

‘‘โยธ ปุญฺญญฺจ ปาปญฺจ, อุโภ สงฺคมุปจฺจคา;
อโสกํ วิรชํ สุทฺธํ, ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณ’’นฺติฯ (ธ. ป. ๔๑๒);

ขทิรวนิยเรวตเตฺถรวตฺถุ นวมํฯ

๑๐. อญฺญตรอิตฺถิวตฺถุ

รมณียานีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อญฺญตรํ อิตฺถึ อารพฺภ กเถสิฯ

เอโก กิร ปิณฺฑปาติโก ภิกฺขุ สตฺถุ สนฺติเก กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา เอกํ ชิณฺณอุยฺยานํ ปวิสิตฺวา สมณธมฺมํ กโรติฯ เอกา นครโสภินี อิตฺถี ปุริเสน สทฺธึ ‘‘อหํ อสุกฏฺฐานํ นาม คมิสฺสามิ, ตฺวํ ตตฺถ อาคเจฺฉยฺยาสี’’ติ สเงฺกตํ กตฺวา อคมาสิฯ โส ปุริโส นาคจฺฉิฯ สา ตสฺส อาคมนมคฺคํ โอโลเกนฺตี ตํ อทิสฺวา อุกฺกณฺฐิตฺวา อิโต จิโต จ วิจรมานา ตํ อุยฺยานํ ปวิสิตฺวา เถรํ ปลฺลงฺกํ อาภุชิตฺวา นิสินฺนํ ทิสฺวา อิโต จิโต จ โอโลกยมานา อญฺญํ กญฺจิ อทิสฺวา ‘‘อยญฺจ ปุริโส เอว, อิมสฺส จิตฺตํ ปโมเหสฺสามี’’ติ ตสฺส ปุรโต ฐตฺวา ปุนปฺปุนํ นิวตฺถสาฏกํ โมเจตฺวา นิวาเสติ, เกเส มุญฺจิตฺวา พนฺธติ, ปาณึ ปหริตฺวา หสติฯ เถรสฺส สํเวโค อุปฺปชฺชิตฺวา สกลสรีรํ ผริฯ โส ‘‘กึ นุ โข อิท’’นฺติ จิเนฺตสิฯ สตฺถาปิ ‘‘มม สนฺติเก กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา ‘สมณธมฺมํ กริสฺสามี’ติ คตสฺส ภิกฺขุโน กา นุ โข ปวตฺตี’’ติ อุปธาเรนฺโต ตํ อิตฺถึ ทิสฺวา ตสฺสา อนาจารกิริยํ, เถรสฺส จ สํเวคุปฺปตฺตึ ญตฺวา คนฺธกุฏิยํ นิสิโนฺนว เตน สทฺธึ กเถสิ – ‘‘ภิกฺขุ, กามคเวสกานํ อรมณฏฺฐานเมว วีตราคานํ รมณฏฺฐานํ โหตี’’ติ ฯ เอวญฺจ ปน วตฺวา โอภาสํ ผริตฺวา ตสฺส ธมฺมํ เทเสนฺโต อิมํ คาถมาห –

๙๙. ‘‘รมณียานิ อรญฺญานิ, ยตฺถ น รมตี ชโน;
วีตราคา รมิสฺสนฺติ, น เต กามคเวสิโน’’ติฯ

ตตฺถ **อรญฺญานี**ติ สุปุปฺผิตตรุวนสณฺฑปฏิมณฺฑิตานิ วิมลสลิลสมฺปนฺนานิ อรญฺญานิ นาม **รมณียานิฯ ยตฺถา**ติ เยสุ อรเญฺญสุ วิกสิเตสุ ปทุมวเนสุ คามมกฺขิกา วิย กามคเวสโก **ชโน น รมติฯ วีตราคา**ติ วิคตราคา ปน ขีณาสวา นาม ภมรมธุกรา วิย ปทุมวเนสุ ตถารูเปสุ อรเญฺญสุ **รมิสฺสนฺติ**ฯ กึ การณา? **น เต กามปเวสิโน,** ยสฺมา เต กามคเวสิโน น โหนฺตีติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน โส เถโร ยถานิสิโนฺนว สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณิตฺวา อากาเสนา คนฺตฺวา ถุตึ กโรโนฺต ตถาคตสฺส ปาเท วนฺทิตฺวา อคมาสีติฯ

อญฺญตรอิตฺถิวตฺถุ ทสมํฯ

อรหนฺตวคฺควณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

สตฺตโม วโคฺคฯ

๘. สหสฺสวโคฺค

๑. ตมฺพทาฐิกโจรฆาตกวตฺถุ

สหสฺสมปิ เจ วาจาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรนฺโต ตมฺพทาฐิกโจรฆาตกํ อารพฺภ กเถสิฯ

เอกูนปญฺจสตา กิร โจรา คามฆาตกาทีนิ กโรนฺตา ชีวิกํ กปฺเปสุํฯ อเถโก ปุริโส นิพฺพิทฺธปิงฺคโล ตมฺพทาฐิโก เตสํ สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘อหมฺปิ ตุเมฺหหิ สทฺธิํ ชีวิสฺสามี’’ติ อาหฯ อถ นํ โจรเชฏฺฐกสฺส ทเสฺสตฺวา ‘‘อยมฺปิ อมฺหากํ สนฺติเก วสิตุํ อิจฺฉตี’’ติ อาหํสุฯ อถ นํ โจรเชฏฺฐโก โอโลเกตฺวา ‘‘อยํ มาตุ ถนํ ฉินฺทิตฺวา ปิตุ วา คลโลหิตํ นีหริตฺวา ขาทนสมโตฺถ อติกกฺขโฬ’’ติ จิเนฺตตฺวา ‘‘นเตฺถตสฺส อมฺหากํ สนฺติเก วสนกิจฺจ’’นฺติ ปฏิกฺขิปิฯ โส เอวํ ปฏิกฺขิโตฺตปิ อาคนฺตฺวา เอกํ ตเสฺสว อเนฺตวาสิกํ อุปฏฺฐหโนฺต อาราเธสิฯ โส ตํ อาทาย โจรเชฏฺฐกํ อุปสงฺกมิตฺวา, ‘‘สามิ, ภทฺทโก เอส, อมฺหากํ อุปการโก, สงฺคณฺหถ น’’นฺติ ยาจิตฺวา โจรเชฏฺฐกํ ปฏิจฺฉาเปสิฯ อเถกทิวสํ นาครา ราชปุริเสหิ สทฺธิํ เอกโต หุตฺวา เต โจเร คเหตฺวา วินิจฺฉยมหามจฺจานํ สนฺติกํ นยิํสุฯ อมจฺจา เตสํ ผรสุนา สีสเจฺฉทํ อาณาเปสุํฯ ตโต ‘‘โก นุ โข อิเม มาเรสฺสตี’’ติ ปริเยสนฺตา เต มาเรตุํ อิจฺฉนฺตํ กญฺจิ อทิสฺวา โจรเชฏฺฐกํ อาหํสุ – ‘‘ตฺวํ อิเม มาเรตฺวา ชีวิตเญฺจว ลภิสฺสสิ สมฺมานญฺจ, มาเรหิ เน’’ติฯ โสปิ อตฺตานํ นิสฺสาย วสิตตฺตา เต มาเรตุํ น อิจฺฉิฯ เอเตนูปาเยน เอกูนปญฺจสเต ปุจฺฉิํสุ, สเพฺพปิ น อิจฺฉิํสุฯ สพฺพปจฺฉา ตํ นิพฺพิทฺธปิงฺคลํ ตมฺพทาฐิกํ ปุจฺฉิํสุฯ โส ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา เต สเพฺพปิ มาเรตฺวา ชีวิตเญฺจว สมฺมานญฺจ ลภิฯ เอเตนูปาเยน นครสฺส ทกฺขิณโตปิ ปญฺจ โจรสตานิ อาเนตฺวา อมจฺจานํ ทเสฺสตฺวา เตหิ เตสมฺปิ สีสเจฺฉเท อาณเตฺต โจรเชฏฺฐกํ อาทิํ กตฺวา ปุจฺฉนฺตา กญฺจิ มาเรตุํ อิจฺฉนฺตํ อทิสฺวา ‘‘ปุริมทิวเส เอโก ปุริโส ปญฺจสเต โจเร มาเรสิ, กหํ นุ โข โส’’ติฯ ‘‘อสุกฏฺฐาเน อเมฺหหิ ทิโฏฺฐ’’ติ วุเตฺต ตํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘อิเม มาเรหิ, สมฺมานํ ลจฺฉสี’’ติ อาณาเปสุํฯ โส ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา เต สเพฺพปิ มาเรตฺวา สมฺมานํ ลภิฯ อถ นํ ‘‘ภทฺทโก อยํ ปุริโส, นิพทฺธํ โจรฆาตกเมว เอตํ กริสฺสามา’’ติ มเนฺตตฺวา ตสฺส ตํ ฐานนฺตรํ ทตฺวาว สมฺมานํ กริํสุฯ โส ปจฺฉิมทิสโตปิ อุตฺตรทิสโตปิ อานีเต ปญฺจสเต ปญฺจสเต โจเร ฆาเตสิเยวฯ เอวํ จตูหิ ทิสาหิ อานีตานิ เทฺว สหสฺสานิ มาเรตฺวา ตโต ปฏฺฐาย เทวสิกํ เอกํ เทฺวติ อานีเต เต มนุเสฺส มาเรตฺวา ปญฺจปณฺณาส สํวจฺฉรานิ โจรฆาตกกมฺมํ อกาสิฯ

โส มหลฺลกกาเล เอกปฺปหาเรเนว สีสํ ฉินฺทิตุํ น สโกฺกติ, เทฺว ตโย วาเร ปหรโนฺต มนุเสฺส กิลเมติฯ นาครา จินฺตยิํสุ – ‘‘อโญฺญปิ โจรฆาตโก อุปฺปชฺชิสฺสติ, อยํ อติวิย มนุเสฺส กิลเมติ, กิํ อิมินา’’ติ ตสฺส ตํ ฐานนฺตรํ หริํสุฯ โส ปุเพฺพ โจรฆาตกกมฺมํ กโรโนฺต ‘‘อหตสาฏเก นิวาเสตุํ, นวสปฺปินา สงฺขตํ ขีรยาคุํ ปิวิตุํ, สุมนปุปฺผานิ ปิลนฺธิตุํ, คเนฺธ วิลิมฺปิตุ’’นฺติ อิมานิ จตฺตาริ น ลภิฯ โส ฐานา จาวิตทิวเส ‘‘ขีรยาคุํ เม ปจถา’’ติ วตฺวา อหตวตฺถสุมนมาลาวิเลปนานิ คาหาเปตฺวา นทิํ คนฺตฺวา นฺหตฺวา อหตวตฺถานิ นิวาเสตฺวา มาลา ปิลนฺธิตฺวา คเนฺธหิ อนุลิตฺตคโตฺต เคหํ อาคนฺตฺวา นิสีทิฯ อถสฺส นวสปฺปินา สงฺขตํ ขีรยาคุํ ปุรโต ฐเปตฺวา หตฺถโธวโนทกํ อาหริํสุฯ ตสฺมิํ ขเณ สาริปุตฺตเตฺถโร สมาปตฺติโต วุฏฺฐาย ‘‘กตฺถ นุ โข อชฺช มยา คนฺตพฺพ’’นฺติ อตฺตโน ภิกฺขาจารํ โอโลเกโนฺต ตสฺส เคเห ขีรยาคุํ ทิสฺวา ‘‘กริสฺสติ นุ โข เม ปุริโส สงฺคห’’นฺติ อุปธาเรโนฺต ‘‘มํ ทิสฺวา มม สงฺคหํ กริสฺสติ, กริตฺวา จ ปน มหาสมฺปตฺติํ ลภิสฺสติ อยํ กุลปุโตฺต’’ติ ญตฺวา จีวรํ ปารุปิตฺวา ปตฺตํ อาทาย ตสฺส เคหทฺวาเร ฐิตเมว อตฺตานํ ทเสฺสสิฯ

โส เถรํ ทิสฺวา ปสนฺนจิโตฺต จิเนฺตสิ – ‘‘มยา จิรํ โจรฆาตกกมฺมํ กตํ, พหู มนุสฺสา มาริตา, อิทานิ เม เคเห ขีรยาคุ ปฏิยตฺตา, เถโร อาคนฺตฺวา มม เคหทฺวาเร ฐิโต, อิทานิ มยา อยฺยสฺส เทยฺยธมฺมํ ทาตุํ วฏฺฏตี’’ติ ปุรโต ฐปิตยาคุํ อปเนตฺวา เถรํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา อโนฺตเคเห นิสีทาเปตฺวา ปเตฺต ขีรยาคุํ อากิริตฺวา นวสปฺปึ อาสิญฺจิตฺวา เถรํ พีชมาโน อฏฺฐาสิฯ อถสฺส จ ทีฆรตฺตํ อลทฺธปุพฺพตาย ขีรยาคุํ ปาตุํ พลวอชฺฌาสโย อโหสิฯ เถโร ตสฺส อชฺฌาสยํ ญตฺวา ‘‘ตฺวํ, อุปาสก, อตฺตโน ยาคุํ ปิวา’’ติ อาหฯ โส อญฺญสฺส หเตฺถ พีชนิํ ทตฺวา ยาคุํ ปิวิฯ เถโร พีชมานํ ปุริสํ ‘‘คจฺฉ, อุปาสกเมว พีชาหี’’ติ อาหฯ โส พีชิยมาโน กุจฺฉิปูรํ ยาคุํ ปิวิตฺวา อาคนฺตฺวา เถรํ พีชมาโน ฐตฺวา กตาหารกิจฺจสฺส เถรสฺส ปตฺตํ อคฺคเหสิฯ เถโร ตสฺส อนุโมทนํ อารภิฯ โส อตฺตโน จิตฺตํ เถรสฺส ธมฺมเทสนานุคํ กาตุํ นาสกฺขิฯ เถโร สลฺลเกฺขตฺวา, ‘‘อุปาสก, กสฺมา จิตฺตํ เทสนานุคํ กาตุํ น สโกฺกสี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘ภเนฺต, มยา ทีฆรตฺตํ กกฺขฬกมฺมํ กตํ, พหู มนุสฺสา มาริตา, ตมหํ อตฺตโน กมฺมํ อนุสฺสรโนฺต จิตฺตํ อยฺยสฺส เทสนานุคํ กาตุํ นาสกฺขิ’’นฺติฯ เถโร ‘‘วเญฺจสฺสามิ น’’นฺติ จิเนฺตตฺวา ‘‘กิํ ปน ตฺวํ อตฺตโน รุจิยา อกาสิ, อเญฺญหิ การิโตสี’’ติ? ‘‘ราชา มํ กาเรสิ, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘กิํ นุ โข เต, อุปาสก, เอวํ สเนฺต อกุสลํ โหตี’’ติ? มนฺทธาตุโก อุปาสโก เถเรเนวํ วุเตฺต ‘‘นตฺถิ มยฺหํ อกุสล’’นฺติ สญฺญี หุตฺวา เตน หิ, ‘‘ภเนฺต, ธมฺมํ กเถถา’’ติฯ โส เถเร อนุโมทนํ กโรเนฺต เอกคฺคจิโตฺต หุตฺวา ธมฺมํ สุณโนฺต โสตาปตฺติมคฺคสฺส โอรโต อนุโลมิกํ ขนฺติํ นิพฺพเตฺตสิฯ เถโรปิ อนุโมทนํ กตฺวา ปกฺกามิฯ

อุปาสกํ เถรํ อนุคนฺตฺวา นิวตฺตมานํ เอกา ยกฺขินี เธนุเวเสน อาคนฺตฺวา อุเร ปหริตฺวา มาเรสิฯ โส กาลํ กตฺวา ตุสิตปุเร นิพฺพตฺติฯ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ ‘‘โจรฆาตโก ปญฺจปณฺณาส วสฺสานิ กกฺขฬกมฺมํ กตฺวา อเชฺชว ตโต มุโตฺต, อเชฺชว เถรสฺส ภิกฺขํ ทตฺวา อเชฺชว กาลํ กโต, กหํ นุ โข นิพฺพโตฺต’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต , ‘‘ภิกฺขเว, ตุสิตปุเร นิพฺพโตฺต’’ติ อาหฯ ‘‘กิํ, ภเนฺต, วเทถ, เอตฺตกํ กาลํ เอตฺตเก มนุเสฺส ฆาเตตฺวา ตุสิตวิมาเน นิพฺพโตฺต’’ติฯ ‘‘อาม, ภิกฺขเว, มหโนฺต เตน กลฺยาณมิโตฺต ลโทฺธ, โส สาริปุตฺตสฺส ธมฺมเทสนํ สุตฺวา อนุโลมญาณํ นิพฺพเตฺตตฺวา อิโต จุโต ตุสิตวิมาเน นิพฺพโตฺต’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

‘‘สุภาสิตํ สุณิตฺวาน, นคเร โจรฆาตโก;
อนุโลมขนฺติํ ลทฺธาน, โมทตี ติทิวํ คโต’’ติฯ

‘‘ภเนฺต , อนุโมทนกถา นาม น พลวา, เตน กตํ อกุสลกมฺมํ มหนฺตํ, กถํ เอตฺตเกน วิเสสํ นิพฺพเตฺตสี’’ติฯ สตฺถา ‘‘กิํ, ภิกฺขเว, ‘มยา เทสิตธมฺมสฺส อปฺปํ วา พหุํ วา’ติ มา ปมาณํ คณฺหถฯ เอกวาจาปิ หิ อตฺถนิสฺสิตา เสยฺยาวา’’ติ วตฺวา อนุสนฺธิํ ฆเฏตฺวา ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมํ คาถมาห –

๑๐๐. ‘‘สหสฺสมปิ เจ วาจา, อนตฺถปทสํหิตา;
เอกํ อตฺถปทํ เสโยฺย, ยํ สุตฺวา อุปสมฺมตี’’ติฯ

ตตฺถ **สหสฺสมปี**ติ ปริเจฺฉทวจนํ, เอกํ สหสฺสํ เทฺว สหสฺสานีติ เอวํ สหเสฺสน เจปิ ปริจฺฉินฺนวาจา โหนฺติ, ตา จ ปน **อนตฺถปทสํหิตา** อากาสวณฺณนาปพฺพตวณฺณนาวนวณฺณนาทีนิ ปกาสเกหิ อนิยฺยานทีปเกหิ อนตฺถเกหิ ปเทหิ สํหิตา ยาว พหุกา โหติ, ตาว ปาปิกา เอวาติ อโตฺถฯ **เอกํ อตฺถปท**นฺติ **ยํ** ปน ‘‘อยํ กาโย, อยํ กายคตาสติ, ติโสฺส วิชฺชา อนุปฺปโตฺต, กตํ พุทฺธสฺส สาสน’’นฺติ เอวรูปํ เอกํ อตฺถปทํ **สุตฺวา** ราคาทิวูปสเมน **อุปสมฺมติ,** ตํ อตฺถ

สาธกํ นิพฺพานปฺปฏิสํยุตฺตํ ขนฺธธาตุอายตนอินฺทฺริยพลโพชฺฌงฺคสติปฏฺฐานปริทีปกํ เอกมฺปิ ปทํ เสยฺยเยวาติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติฯ

ตมฺพทาฐิกโจรฆาตกวตฺถุ ปฐมํฯ

๒. พาหิยทารุจีริยเตฺถรวตฺถุ

สหสฺสมปิ เจ คาถาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ทารุจีริยเตฺถรํ อารพฺภ กเถสิฯ

เอกสฺมิญฺหิ กาเล พหู มนุสฺสา นาวาย มหาสมุทฺทํ ปกฺขนฺทิตฺวา อโนฺตมหาสมุเทฺท ภินฺนาย นาวาย มจฺฉกจฺฉปภกฺขา อเหสุํฯ เอโกเวตฺถ เอกํ ผลกํ คเหตฺวา วายมโนฺต สุปฺปารกปฏฺฏนตีรํ โอกฺกมิ, ตสฺส นิวาสนปารุปนํ นตฺถิฯ โส อญฺญํ กิญฺจิ อปสฺสโนฺต สุกฺขกฏฺฐทณฺฑเก วาเกหิ ปลิเวเฐตฺวา นิวาสนปารุปนํ กตฺวา เทวกุลโต กปาลํ คเหตฺวา สุปฺปารกปฏฺฏนํ อคมาสิ, มนุสฺสา ตํ ทิสฺวา ยาคุภตฺตาทีนิ ทตฺวา ‘‘อยํ เอโก อรหา’’ติ สมฺภาเวสุํฯ โส วเตฺถสุ อุปนีเตสุ ‘‘สจาหํ นิวาเสสฺสามิ วา ปารุปิสฺสามิ วา, ลาภสกฺกาโร เม ปริหายิสฺสตี’’ติ ตานิ วตฺถานิ ปฏิกฺขิปิตฺวา ทารุจีราเนว ปริทหิฯ อถสฺส พหูหิ ‘‘อรหา อรหา’’ติ วุจฺจมานสฺส เอวํ เจตโส ปริวิตโกฺก อุทปาทิ ‘‘เย โข เกจิ โลเก อรหโนฺต วา อรหตฺตมคฺคํ วา สมาปนฺนา, อหํ เตสํ อญฺญตโร’’ติฯ อถสฺส ปุราณสาโลหิตา เทวตา เอวํ จิเนฺตสิฯ

ปุราณสาโลหิตาติ ปุเพฺพ เอกโต กตสมณธมฺมาฯ ปุเพฺพ กิร กสฺสปทสพลสฺส สาสเน โอสกฺกมาเน สามเณราทีนํ วิปฺปการํ ทิสฺวา สตฺต ภิกฺขู สํเวคปฺปตฺตา ‘‘ยาว สาสนสฺส อนฺตรธานํ น โหติ, ตาว อตฺตโน ปติฏฺฐํ กริสฺสามา’’ติ สุวณฺณเจติยํ วนฺทิตฺวา อรญฺญํ ปวิฏฺฐา เอกํ ปพฺพตํ ทิสฺวา ‘‘ชีวิเต สาลยา นิวตฺตนฺตุฯ นิราลยา อิมํ ปพฺพตํ อภิรุหนฺตู’’ติ วตฺวา นิเสฺสณิํ พนฺธิตฺวา สเพฺพปิ ตํ อภิรุยฺห นิเสฺสณิํ ปาเตตฺวา สมณธมฺมํ กริํสุฯ เตสุ สงฺฆเตฺถโร เอกรตฺตาติกฺกเมเนว อรหตฺตํ ปาปุณิฯ โส อโนตตฺตทเห นาคลตาทนฺตกฏฺฐํ ขาทิตฺวา อุตฺตรกุรุโต ปิณฺฑปาตํ อาหริตฺวา เต ภิกฺขู อาห – ‘‘อาวุโส, อิมํ ทนฺตกฏฺฐํ ขาทิตฺวา มุขํ โธวิตฺวา อิมํ ปิณฺฑปาตํ ปริภุญฺชถา’’ติฯ กิํ ปน, ภเนฺต, อเมฺหหิ เอวํ กติกา กตา ‘‘โย ปฐมํ อรหตฺตํ ปาปุณาติ, เตนาภตํ ปิณฺฑปาตํ อวเสสา ปริภุญฺชิสฺสนฺตี’’ติ? ‘‘โน เหตํ, อาวุโส’’ติฯ ‘‘เตน หิ สเจ มยมฺปิ ตุเมฺห วิย วิเสสํ นิพฺพเตฺตสฺสาม, สยํ อาหริตฺวา ปริภุญฺชิสฺสามา’’ติ น อิจฺฉิํสุฯ ทุติยทิวเส ทุติยเตฺถโร อนาคามิผลํ ปาปุณิฯ โสปิ ตเถว ปิณฺฑปาตํ อาหริตฺวา อิตเร นิมเนฺตสิฯ เต เอวมาหํสุ – ‘‘กิํ ปน, ภเนฺต, อเมฺหหิ เอวํ กติกา กตา ‘มหาเถเรน อาภตํ ปิณฺฑปาตํ อภุญฺชิตฺวา อนุเถเรน อาภตํ ภุญฺชิสฺสามา’’’ติ? ‘‘โน เหตํ, อาวุโส’’ติฯ ‘‘เอวํ สเนฺต ตุเมฺห วิย มยมฺปิ วิเสสํ นิพฺพเตฺตตฺวา อตฺตโน ปุริสกาเรน ภุญฺชิตุํ สโกฺกนฺตา ภุญฺชิสฺสามา’’ติ น อิจฺฉิํสุฯ เตสุ อรหตฺตํ ปโตฺต ภิกฺขุ ปรินิพฺพายิ, อนาคามี พฺรหฺมโลเก นิพฺพตฺติฯ อิตเร ปญฺจ เถรา วิเสสํ นิพฺพเตฺตตุํ อสโกฺกนฺตา สุสฺสิตฺวา สตฺตเม ทิวเส กาลํ กตฺวา เทวโลเก นิพฺพตฺติตฺวา อิมสฺมิํ พุทฺธุปฺปาเท ตโต จวิตฺวา ตตฺถ ตตฺถ กุลฆเรสุ นิพฺพตฺติํสุฯ เตสุ เอโก **ปุกฺกุสาติราชา** (ม. นิ. ๓.๓๔๒) อโหสิ, เอโก **กุมารกสฺสโป** (ม. นิ. ๑.๒๔๙), เอโก **ทารุจีริโย** (อุทา. ๑๐), เอโก **ทโพฺพ มลฺลปุโตฺต** (ปารา. ๓๘๐; อุทา. ๗๙) เอโก **สภิโย ปริพฺพาชโก**ติ (สุ. นิ. สภิยสุตฺตํ)ฯ ตตฺถ โย พฺรหฺมโลเก นิพฺพโตฺต ภิกฺขุ ตํ สนฺธาเยตํ วุตฺตํ ‘‘ปุราณสาโลหิตา เทวตา’’ติฯ

ตสฺส หิ พฺรหฺมุโน เอตทโหสิ – ‘‘อยํ มยา สทฺธึ นิเสฺสณึ พนฺธิตฺวา ปพฺพตํ อภิรุหิตฺวา สมณธมฺมํ อกาสิ, อิทานิ อิมํ ลทฺธึ คเหตฺวา วิจรนฺโต วินเสฺสยฺย, สํเวเชสฺสามิ น’’นฺติฯ อถ นํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวมาห – ‘‘เนว โข ตฺวํ, พาหิย, อรหา, นปิ อรหตฺตมคฺคํ วา สมาปนฺโนฺน, สาปิ เต ปฏิปทา นตฺถิ, ยาย ตฺวํ อรหา วา อสฺส อรหตฺตมคฺคํ วา สมาปนฺโนฺน’’ติฯ พาหิโย อากาเส ฐตฺวา กเถนฺตํ มหาพฺรหฺมานํ โอโลเกตฺวา จิเนฺตสิ – ‘‘อโห ภาริยํ กมฺมํ กตํ, อหํ ‘อรหโนฺตมฺหี’ติ จิเนฺตสึ, อยญฺจ มํ ‘น ตฺวํ อรหา, นปิ อรหตฺตมคฺคํ วา สมาปโนฺนสี’ติ วทติ, อตฺถิ นุ โข โลเก อโญฺญ อรหา’’ติฯ อถ นํ ปุจฺฉิ – ‘‘อตฺถิ นุ โข เอตรหิ เทวเต โลเก อรหา วา อรหตฺตมคฺคํ วา สมาปโนฺน’’ติฯ อถสฺส เทวตา อาจิกฺขิ – ‘‘อตฺถิ, พาหิย, อุตฺตเรสุ ชนปเทสุ สาวตฺถิ นาม นครํ, ตตฺถ โส ภควา เอตรหิ วิหรติ อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธฯ โส หิ, พาหิย, ภควา อรหา เจว อรหตฺตตฺถาย จ ธมฺมํ เทเสตี’’ติฯ

พาหิโย รตฺติภาเค เทวตาย กถํ สุตฺวา สํวิคฺคมานโส ตํ ขณํเยว สุปฺปารกา นิกฺขมิตฺวา เอกรตฺติวาเสน สาวตฺถึ อคมาสิ, สพฺพํ วีสโยชนสติกํ มคฺคํ เอกรตฺติวาเสเนว อคมาสิฯ คจฺฉโนฺต จ ปน เทวตานุภาเวน คโตฯ ‘‘พุทฺธานุภาเวนา’’ติปิ วทนฺติเยวฯ ตสฺมิํ ปน ขเณ สตฺถา สาวตฺถึ ปิณฺฑาย ปวิโฏฺฐ โหติฯ โส ภุตฺตปาตราเส กายอาลสิยวิโมจนตฺถํ อโพฺภกาเส จงฺกมเนฺต สมฺพหุเล ภิกฺขู ‘‘กหํ เอตรหิ สตฺถา’’ติ ปุจฺฉิฯ ภิกฺขู ‘‘ภควา สาวตฺถึ ปิณฺฑาย ปวิโฏฺฐ’’ติ วตฺวา ตํ ปุจฺฉิํสุ – ‘‘ตฺวํ ปน กุโต อาคโตสี’’ติ? ‘‘สุปฺปารกา อาคโตมฺหี’’ติฯ ‘‘กทา นิกฺขโนฺตสี’’ติ? ‘‘หิโยฺย สายํ นิกฺขโนฺตมฺหี’’ติฯ ‘‘ทูรโตสิ อาคโต, นิสีท, ตว ปาเท โธวิตฺวา เตเลน มเกฺขตฺวา โถกํ วิสฺสมาหิ, อาคตกาเล สตฺถารํ ทกฺขิสฺสสี’’ติฯ ‘‘อหํ, ภเนฺต, สตฺถุ วา อตฺตโน วา ชีวิตนฺตรายํ น ชานามิ, เอกรเตฺตเนวมฺหิ กตฺถจิ อฏฺฐตฺวา อนิสีทิตฺวา วีสโยชนสติกํ มคฺคํ อาคโต, สตฺถารํ ปสฺสิตฺวาว วิสฺสมิสฺสามี’’ติฯ โส เอวํ วตฺวา ตรมานรูโป สาวตฺถึ ปวิสิตฺวา ภควนฺตํ อโนปมาย พุทฺธสิริยา ปิณฺฑาย จรนฺตํ ทิสฺวา ‘‘จิรสฺสํ วต เม โคตโม สมฺมาสมฺพุโทฺธ ทิโฏฺฐ’’ติ ทิฏฺฐฏฺฐานโต ปฏฺฐาย โอนตสรีโร คนฺตฺวา อนฺตรวีถิยเมว ปญฺจปติฏฺฐิเตน วนฺทิตฺวา โคปฺผเกสุ ทฬฺหํ คเหตฺวา เอวมาห – ‘‘เทเสตุ เม, ภเนฺต, ภควา ธมฺมํ, เทเสตุ สุคโต ธมฺมํ, ยํ มมสฺส ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขายา’’ติฯ อถ นํ สตฺถา ‘‘อกาโล โข ตาว, พาหิย, อนฺตรฆรํ ปวิฏฺฐมฺหา ปิณฺฑายา’’ติ ปฏิกฺขิปิฯ

ตํ สุตฺวา พาหิโย, ภเนฺต, สํสาเร สํสรเนฺตน กพฬีการาหาโร น อลทฺธปุโพฺพ, ตุมฺหากํ วา มยฺหํ วา ชีวิตนฺตรายํ น ชานามิ, เทเสตุ เม ธมฺมนฺติฯ สตฺถา ทุติยมฺปิ ปฏิกฺขิปิเยวฯ เอวํ กิรสฺส อโหสิ – ‘‘อิมสฺส มํ ทิฏฺฐกาลโต ปฏฺฐาย สกลสรีรํ ปีติยา นิรนฺตรํ อโชฺฌตฺถฏํ โหติ, พลวปีติเวโค ธมฺมํ สุตฺวาปิ น สกฺขิสฺสติ ปฏิวิชฺฌิตุํ, มชฺฌตฺตุเปกฺขาย ตาว ติฏฺฐตุ, เอกรเตฺตเนว วีสโยชนสติกํ มคฺคํ อาคตตฺตา ทรโถปิสฺส พลวา, โสปิ ตาว ปฏิปฺปสฺสมฺภตู’’ติฯ ตสฺมา ทฺวิกฺขตฺตุํ ปฏิกฺขิปิตฺวา ตติยํ ยาจิโต อนฺตรวีถิยํ ฐิโตว ‘‘ตสฺมาติห เต, พาหิย, เอวํ สิกฺขิตพฺพํ ‘ทิเฏฺฐ ทิฏฺฐมตฺตํ ภวิสฺสตี’’’ติอาทินา (อุทา. ๑๐) นเยน ธมฺมํ เทเสสิฯ โส สตฺถุ ธมฺมํ สุณโนฺตเยว สพฺพาสเว เขเปตฺวา สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณิฯ ตาวเทว จ ปน ภควนฺตํ ปพฺพชฺชํ ยาจิ, ‘‘ปริปุณฺณํ เต ปตฺตจีวร’’นฺติ ปุโฏฺฐ ‘‘น ปริปุณฺณ’’นฺติ อาหฯ อถ นํ สตฺถา ‘‘เตน หิ ปตฺตจีวรํ ปริเยสาหี’’ติ วตฺวา ปกฺกามิฯ

‘‘โส กิร วีสติ วสฺสสหสฺสานิ สมณธมฺมํ กโรโนฺต ‘ภิกฺขุนา นาม อตฺตนา ปจฺจเย ลภิตฺวา อญฺญํ อโนโลเกตฺวา สยเมว ปริภุญฺชิตุํ วฏฺฏตี’ติ เอกภิกฺขุสฺสาปิ ปเตฺตน วา จีวเรน วา สงฺคหํ น อกาสิ , เตนสฺส อิทฺธิมยปตฺตจีวรํ น อุปชฺชิสฺสตี’’ติ ญตฺวา เอหิภิกฺขุภาเวน ปพฺพชฺชํ น อทาสิฯ ตมฺปิ ปตฺตจีวรํ ปริเยสมานเมว เอกา ยกฺขินี เธนุรูเปน อาคนฺตฺวา อุรมฺหิ ปหริตฺวา ชีวิ

ตกฺขยํ ปาเปสิฯ สตฺถา ปิณฺฑาย จริตฺวา กตภตฺตกิจฺจ สมฺพหุเลหิ ภิกฺขูหิ สทฺธึ นิกฺขนฺต พาหิยสฺส สรีรํ สงฺการฏฺฐาเน ปติตํ ทิสฺวา ภิกฺขู อาณาเปสิ, ‘‘ภิกฺขเว, เอกสฺมึ เคหทฺวาเร ฐตฺวา มญฺจกํ อาหราเปตฺวา อิมํ สรีรํ นครโต นีหริตฺวา ฌาเปตฺวา ถูปํ กโรถา’’ติฯ ภิกฺขู ตถา กรึสุ, กตฺวา จ ปน วิหารํ คนฺตฺวา สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา อตฺตนา กตกิจฺจํ อาโรเจตฺวา ตสฺส อภิสมฺปรายํ ปุจฺฉึสุฯ อถ เนสํ ภควา ตสฺส ปรินิพฺพุตภาวํ อาจิกฺขิตฺวา ‘‘เอตทคฺคํ, ภิกฺขเว, มม สาวกานํ ภิกฺขูนํ ขิปฺปาภิญฺญานํ ยทิทํ พาหิโย ทารุจีริโย’’ติ (อ. นิ. ๑.๒๑๖) เอตทเคฺค ฐเปสิฯ อถ นํ ภิกฺขู ปุจฺฉึสุ – ‘‘ภนฺเต, ตุเมฺห ‘พาหิโย อรหตฺตํ ปตฺโต’ติ วเทถ, กทา โส อรหตฺตํ ปตฺโต’’ติ? ‘‘มม ธมฺมํ สุตกาเล, ภิกฺขเว’’ติฯ ‘‘กทา ปนสฺส, ภนฺเต, ตุเมฺหหิ ธโมฺม กถิโต’’ติ? ‘‘ปิณฺฑาย จรนฺเตน อนฺตรวีถิยํ ฐตฺวา’’ติฯ ‘‘อปฺปมตฺตโก หิ, ภนฺเต, ตุเมฺหหิ อนฺตรวีถิยํ ฐตฺวา กถิตธโมฺม กถํ โส ตาวตฺตเกน วิเสสํ นิพฺพเตฺตสี’’ติ, อถ เน สตฺถา ‘‘กึ, ภิกฺขเว, มม ธมฺมํ ‘อปฺปํ วา พหุํ วา’ติ มา ปมาณํ คณฺหถฯ อเนกานิปิ หิ คาถาสหสฺสานิ อนตฺถนิสฺสิตานิ น เสยฺโย, อตฺถนิสฺสิตํ ปน เอกมฺปิ คาถาปทํ เสยฺโย’’ติ วตฺวา อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา ธมฺมํ เทเสนฺโต อิมํ คาถมาห –

๑๐๑. ‘‘สหสฺสมปิ เจ คาถา, อนตฺถปทสํหิตา;
เอกํ คาถาปทํ เสโยฺย, ยํ สุตฺวา อุปสมฺมตี’’ติฯ

ตตฺถ **เอกํ คาถาปทํ เสโยฺย**ติ ‘‘อปฺปมาโท อมตปทํ…เป.… ยถา มยา’’ติ (ธ. ป. ๒๑) เอวรูปา เอกา คาถาปิ เสโยฺยติ อโตฺถฯ เสสํ ปุริมนเยเนว เวทิตพฺพํฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติฯ

พาหิยทารุจีริยเตฺถรวตฺถุ ทุติยํฯ

๓. กุณฺฑลเกสิเตฺถรีวตฺถุ

โย จ คาถาสตํ ภาเสติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต กุณฺฑลเกสึ อารพฺภ กเถสิฯ

ราชคเห กิร เอกา เสฏฺฐิธีตา โสฬสวสฺสุเทฺทสิกา อภิรูปา อโหสิ ทสฺสนียา ปาสาทิกาฯ ตสฺมิญฺจ วเย ฐิตา นาริโย ปุริสชฺฌาสยา โหนฺติ ปุริสโลลาฯ อถ นํ มาตาปิตโร สตฺตภูมิกสฺส ปาสาทสฺส อุปริมตเล สิริคเพฺภ นิวาสาเปสุํฯ เอกเมวสฺสา ทาสึ ปริจาริกํ อทํสุฯ อเถกํ กุลปุตฺตํ โจรกมฺมํ กโรนฺตํ คเหตฺวา ปจฺฉาพาหํ พนฺธิตฺวา จตุเกฺก จตุเกฺก กสาหิ ปหริตฺวา อาฆาตนํ นยึสุฯ เสฏฺฐิธีตา มหาชนสฺส สทฺทํ สุตฺวา ‘‘กึ นุ โข เอต’’นฺติ ปาสาทตเล ฐตฺวา โอโลเกนฺตี ตํ ทิสฺวา ปฏิพทฺธจิตฺตา หุตฺวา ตํ ปตฺถยมานา อาหารํ ปฏิกฺขิปิตฺวา มญฺจเก นิปชฺชิฯ อถ นํ มาตา ปุจฺฉิ – ‘‘กึ อิทํ, อมฺมา’’ติ? ‘‘สเจ เอตํ ‘โจโร’ติ คเหตฺวา นิยฺยมานํ ปุริสํ ลภิสฺสามิ, ชีวิสฺสามิฯ โน เจ ลภิสฺสามิ, ชีวิตํ เม นตฺถิ, อิเธว มริสฺสามี’’ติฯ ‘‘อมฺม, มา เอวํ กริ, อมฺหากํ ชาติยา จ โคเตฺตน จ โภเคน จ สทิสํ อญฺญํ สามิกํ ลภิสฺสสี’’ติฯ ‘‘มยฺหํ อเญฺญน กิจฺจํ นตฺถิ, อิมํ อลภมานา มริสฺสามี’’ติฯ มาตา ธีตรํ สญฺญาเปตุํ อสโกฺกนฺตี ปิตุโน อาโรเจสิฯ โสปิ นํ สญฺญาเปตุํ อสโกฺกโนฺต ‘‘กึ สกฺกา กาตุ’’นฺติ จิเนฺตตฺวา ตํ โจรํ คเหตฺวา คจฺฉนฺตสฺส ราชปุริสสฺส สหสฺสภณฺฑิกํ เปเสสิ – ‘‘อิมํ คเหตฺวา เอตํ ปุริสํ มยฺหํ เทหี’’ติฯ โส ‘‘สาธู’’ติ กหาปเณ คเหตฺวา ตํ มุญฺจิตฺวา อญฺญํ มาเรตฺวา ‘‘มาริโต, เทว, โจโร’’ติ รโญฺญ อาโรเจสิฯ เสฏฺฐิปิ ตสฺส ธีตรํ อทาสิฯ

สา ตโต ปฏฺฐาย ‘‘สามิกํ อาราเธสฺสามี’’ติ สพฺพาภรณปฏิมณฺฑิตา สยเมว ตสฺส ยาคุอาทีนิ สํวิทหติ, โจโร กติปาหจฺจเยน จินฺเตสิ – ‘‘กทา นุ โข อิมํ มาเรตฺวา เอติสฺสา อาภรณานิ คเหตฺวา เอกสฺมึ สุราเคเห วิกฺกิณิตฺวา ขาทิตุํ ลภิสฺสามี’’ติ? โส ‘‘อเตฺถโก อุปาโย’’ติ จินฺเตตฺวา อาหารํ ปฏิกฺขิปิตฺวา มญฺจเก นิปชฺชิ, อถ นํ สา อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘กึ เต, สามิ, รุชฺชตี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘น กิญฺจิ เม, ภเทฺทติ, กจฺจิ ปน เม มาตาปิตโร ตุยฺหํ กุทฺธา’’ติ? ‘‘น กุชฺฌนฺติ, ภเทฺท’’ติ ฯ อถ ‘‘กึ นาเมต’’นฺติ? ‘‘ภเทฺท, อหํ ตํ ทิวสํ พนฺธิตฺวา นิยฺยมาโน โจรปปาเต อธิวตฺถาย เทวตาย พลิกมฺมํ ปฏิสฺสุณิตฺวา ชีวิตํ ลภึ, ตฺวมฺปิ มยา ตสฺสา เอว อานุภาเวน ลทฺธา, ‘ตํ เม เทวตาย พลิกมฺมํ ฐปิต’นฺติ จินฺเตมิ, ภเทฺท’’ติฯ ‘‘สามิ, มา จินฺตยิ, กริสฺสามิ พลิกมฺมํ, วเทหิ , เกนโตฺถ’’ติ? ‘‘อโปฺปทกมธุปายเสน จ ลาชปญฺจมกปุเปฺผหิ จา’’ติฯ ‘‘สาธุ, สามิ, อหํ ปฏิยาเทสฺสามี’’ติ สา สพฺพํ พลิกมฺมํ ปฏิยาเทตฺวา ‘‘เอหิ, สามิ, คจฺฉามา’’ติ อาหฯ ‘‘เตน หิ, ภเทฺท, ตว ญาตเก นิวเตฺตตฺวา มหคฺฆานิ วตฺถาภรณานิ คเหตฺวา อตฺตานํ อลงฺกโรหิ, หสนฺตา กีฬนฺตา สุขํ คมิสฺสามา’’ติฯ สา ตถา อกาสิฯ

อถ นํ โส ปพฺพตปาทํ คตกาเล อาห – ‘‘ภเทฺท, อิโต ปรํ อุโภว ชนา คมิสฺสาม, เสสชนํ ยานเกน สทฺธึ นิวตฺตาเปตฺวา พลิกมฺมภาชนํ สยํ อุกฺขิปิตฺวา คณฺหาหี’’ติฯ สา ตถา อกาสิฯ โจโร ตํ คเหตฺวา โจรปปาตปพฺพตํ อภิรุหิฯ ตสฺส หิ เอเกน ปเสฺสน มนุสฺสา อภิรุหนฺติ, เอกํ ปสฺสํ ฉินฺนปปาตํฯ ปพฺพตมตฺถเก ฐิตา เตน ปเสฺสน โจเร ปาเตนฺติฯ เต ขณฺฑาขณฺฑํ หุตฺวา ภูมิยํ ปตนฺติฯ ตสฺมา ‘‘โจรปปาโต’’ติ วุจฺจติฯ สา ตสฺส ปพฺพตสฺส มตฺถเก ฐตฺวา ‘‘พลิกมฺมํ เต, สามิ, กโรหี’’ติ อาหฯ โส ตุณฺหี อโหสิฯ ปุน ตาย ‘‘กสฺมา, สามิ, ตุณฺหีภูโตสี’’ติ วุเตฺต ตํ อาห – ‘‘น มยฺหํ พลิกเมฺมนโตฺถ, วเญฺจตฺวา ปน ตํ อาทาย อาคโตมฺหี’’ติฯ ‘‘กึ การณา, สามี’’ติ? ‘‘ตํ มาเรตฺวา ตว อาภรณานิ คเหตฺวา ปลายนตฺถายา’’ติฯ สา มรณภยตชฺชิตา อาห – ‘‘สามิ, อหญฺจ อาภรณานิ จ ตว สนฺตกาเนว, กสฺมา เอวํ วเทสี’’ติ? โส, ‘‘มา เอวํ กโรหี’’ติ, ปุนปฺปุนํ ยาจิยมาโนปิ ‘‘มาเรมิ เอวา’’ติ อาหฯ ‘‘เอวํ สเนฺต กึ เต มม มรเณน? อิมานิ อาภรณานิ คเหตฺวา มยฺหํ ชีวิตํ เทหิ, อิโต ปฏฺฐาย มํ ‘มตา’ติ ธาเรหิ, ทาสี วา เต หุตฺวา กมฺมํ กริสฺสามี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

‘‘อิทํ สุวณฺณเกยูรํ, มุตฺตา เวฬุริยา พหู;
สพฺพํ หรสฺสุ ภทฺทเนฺต, มํ จ ทาสีติ สาวยา’’ติฯ (อป. เถรี ๒.๓.๒๗);

ตํ สุตฺวา โจโร ‘‘เอวํ กเต ตฺวํ คนฺตฺวา มาตาปิตูนํ อาจิกฺขิสฺสสิ, มาเรสฺสามิเยว, มา ตฺวํ พาฬฺหํ ปริเทวสี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

‘‘มา พาฬฺหํ ปริเทเวสิ, ขิปฺปํ พนฺธาหิ ภณฺฑิกํ;
น ตุยฺหํ ชีวิตํ อตฺถิ, สพฺพํ คณฺหามิ ภณฺฑก’’นฺติฯ –

สา จินฺเตสิ – ‘‘อโห อิทํ กมฺมํ ภาริยํฯ ปญฺญา นาม น ปจิตฺวา ขาทนตฺถาย กตา, อถ โข วิจารณตฺถาย กตา, ชานิสฺสามิสฺส กตฺตพฺพ’’นฺติ, อถ นํ อาห – ‘‘สามิ, ยทา ตฺวํ ‘โจโร’ติ คเหตฺวา นียสิ, ตทาหํ มาตาปิตูนํ อาจิกฺขึ, เต สหสฺสํ วิสฺสเชฺชตฺวา ตํ อาหราเปตฺวา เคเห กรึสุฯ ตโต ปฏฺฐาย อหํ ตุยฺหํ อุปการิกา, อชฺช เม สุทิฏฺฐํ กตฺวา อตฺตานํ วนฺทิตุํ เทหี’’ติฯ โส ‘‘สาธุ, ภเทฺท, สุทิฏฺฐํ กตฺวา วนฺทาหี’’ติ วตฺวา ปพฺพตเนฺต อฏฺฐาสิฯ อถ นํ สา ติกฺขตฺตุํ ปทกฺขิณํ กตฺวา จตูสุ ฐาเนสุ วนฺทิตฺวา, ‘‘สามิ, อิทํ เต ปจฺฉิมทสฺสนํ, อิทานิ ตุยฺหํ วา มม ทสฺสนํ, มยฺหํ วา ตว ทสฺสนํ นตฺถี’’ติ ปุรโต จ ปจฺฉโต จ อาลิงฺคิตฺวา ปมตฺตํ หุตฺวา ปพฺพตเนฺต ฐิตํ ปิฏฺฐิปเสฺส ฐตฺวา เอเกน หเตฺถน ขเนฺธ คเหตฺวา เอเกน ปิฏฺฐิกจฺฉาย คเหตฺวา ปพฺพตปปาเต ขิปิฯ โส

ปพฺพตกุจฺฉิยํ ปฏิหโต ขณฺฑาขณฺฑิกํ หุตฺวา ภูมิยํ ปติฯ โจรปปาตมตฺถเก อธิวตฺถา เทวตา เตสํ ทฺวินฺนมฺปิ กิริยํ ทิสฺวา ตสฺสา อิตฺถิยา สาธุการํ ทตฺวา อิมํ คาถมาห –

> ‘‘น หิ สพฺพสุ ฐาเนสุ, ปุริโส โหติ ปณฺฑิโต;
> อิตฺถีปิ ปณฺฑิตา โหติ, ตตฺถ ตตฺถ วิจกฺขณา’’ติฯ (อป. เถรี ๒.๓.๓๑);

สาปิ โจรํ ปปาเต ขิปิตฺวา จินฺเตสิ – ‘‘สจาหํ เคหํ คมิสฺสามิ, ‘สามิโก เต กุหิ’นฺติ ปุจฺฉิสฺสนฺติ, สจาหํ เอวํ ปุฏฺฐา ‘มาริโต เม’ติ วกฺขามิ, ‘ทุพฺพินีเต สหสฺสํ ทตฺวา ตํ อาหราเปตฺวา อิทานิ นํ มาเรสี’ติ มํ มุขสตฺตีหิ วิชฺฌิสฺสนฺติ, ‘อาภรณตฺถาย โส มํ มาเรตุกาโม อโหสี’ติ วุตฺเตปิ น สทฺทหิสฺสนฺติ, อลํ เม เคเหนา’’ติ ตเตฺถวาภรณานิ ฉเฑฺฑตฺวา อรญฺญํ ปวิสิตฺวา อนุปุเพฺพน วิจรนฺตี เอกํ ปริพฺพาชกานํ อสฺสมํ ปตฺวา วนฺทิตฺวา ‘‘มยฺหํ, ภเนฺต, ตุมฺหากํ สนฺติเก ปพฺพชฺชํ เทถา’’ติ อาหฯ อถ นํ ปพฺพาเชสุํฯ สา ปพฺพชิตฺวาว ปุจฺฉิ – ‘‘ภเนฺต, ตุมฺหากํ ปพฺพชฺชาย กึ อุตฺตม’’นฺติ? ‘‘ภเทฺท, ทสสุ วา กสิเณสุ ปริกมฺมํ กตฺวา ฌานํ นิพฺพเตฺตตพฺพํ , วาทสหสฺสํ วา อุคฺคณฺหิตพฺพํ, อยํ อมฺหากํ ปพฺพชฺชาย อุตฺตมโตฺถ’’ติฯ ‘‘ฌานํ ตาว นิพฺพเตฺตตุํ อหํ น สกฺขิสฺสามิ, วาทสหสฺสํ ปน อุคฺคณฺหิสฺสามิ, อยฺยา’’ติฯ อถ นํ เต วาทสหสฺสํ อุคฺคณฺหาเปตฺวา ‘‘อุคฺคหิตํ เต สิปฺปํ, อิทานิ ตฺวํ ชมฺพุทีปตเล วิจริตฺวา อตฺตนา สทฺธึ ปญฺหํ กเถตุํ สมตฺถํ โอโลเกหี’’ติ ตสฺส หเตฺถ ชมฺพุสาขํ ทตฺวา อุโยฺยเชสุํ – ‘‘คจฺฉ, ภเทฺท, สเจ โกจิ คิหิภูโต ตยา สทฺธึ ปญฺหํ กเถตุํ สโกฺกติ, ตเสฺสว ปาทปริจาริกา ภวาหิ, สเจ ปพฺพชิโต สโกฺกติ, ตสฺส สนฺติเก ปพฺพชาหี’’ติฯ

สา นาเมน ชมฺพุปริพฺพาชิกา นาม หุตฺวา ตโต นิกฺขมิตฺวา ทิเฏฺฐ ทิเฏฺฐ ปญฺหํ ปุจฺฉนฺตี วิจรติฯ ตาย สทฺธึ กเถตุํ สมโตฺถ นาม นาโหสิฯ ‘‘อิโต ชมฺพุปริพฺพาชิกา อาคจฺฉตี’’ติ สุตฺวาว มนุสฺสา ปลายนฺติฯ สา คามํ วา นิคมํ วา ภิกฺขาย ปวิสนฺตี คามทฺวาเร วาลุกราสึ กตฺวา ตตฺถ ชมฺพุสาขํ ฐเปตฺวา ‘‘มยา สทฺธึ กเถตุํ สมโตฺถ ชมฺพุสาขํ มทฺทตู’’ติ วตฺวา คามํ ปาวิสิฯ ตํ ฐานํ อุปสงฺกมิตุํ สมโตฺถ นาม นาโหสิฯ สาปิ มิลาตาย ชมฺพุสาขาย อญฺญํ ชมฺพุสาขํ คณฺหาติ, อิมินา นีหาเรน วิจรนฺตี สาวตฺถึ ปตฺวา คามทฺวาเร วาลุกราสึ กตฺวา ชมฺพุสาขํ ฐเปตฺวา วุตฺตนเยเนว วตฺวา ภิกฺขาย ปาวิสิฯ สมฺพหุลา คามทารกา ชมฺพุสาขํ ปริวาเรตฺวา อฎฺฐํสุฯ ตทา สาริปุตฺตเตฺถโร ปิณฺฑาย จริตฺวา กตภตฺตกิโจฺจ นครา นิกฺขนฺโต เต ทารเก ชมฺพุสาขํ ปริวาเรตฺวา ฐิเต ทิสฺวา ‘‘กึ อิท’’นฺติ ปุจฺฉิฯ ทารกา เถรสฺส ตํ ปวตฺตึ อาจิกฺขึสุฯ ‘‘เตน หิ ทารกา อิมํ สาขํ มทฺทถา’’ติฯ ‘‘ภายาม, ภเนฺต’’ติ ฯ ‘‘อหํ ปญฺหํ กเถสฺสามิ, มทฺทถ ตุเมฺห’’ติฯ เต เถรสฺส วจเนน สญฺชาตุสฺสาหา ตถา กตฺวา มทฺทนฺตา ชมฺพุสาขํ อุกฺขิปึสุฯ ปริพฺพาชิกา อาคนฺตฺวา เต ปริภาสิตฺวา ‘‘ตุเมฺหหิ สทฺธึ มม ปเญฺหน กิจฺจํ นตฺถิ, กสฺมา เม สาขํ มทฺทถา’’ติ อาหฯ ‘‘อเยฺยนมฺหา มทฺทาปิตา’’ติ อาหํสุฯ ‘‘ภเนฺต, ตุเมฺหหิ เม สาขา มทฺทาปิตา’’ติ? ‘‘อาม, ภคินี’’ติฯ ‘‘เตน หิ มยา สทฺธึ ปญฺหํ กเถถา’’ติฯ ‘‘สาธุ กเถสฺสามี’’ติฯ

สา วฑฺฒมานกจฺฉายาย ปญฺหํ ปุจฺฉิตุํ เถรสฺส สนฺติกํ อคมาสิ, สกลนครํ สงฺขุภิฯ ‘‘ทฺวินฺนํ ปณฺฑิตานํ กถํ สุณิสฺสามา’’ติ นาครา ตาย สทฺธึเยว คนฺตฺวา เถรํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึสุฯ ปริพฺพาชิกา เถรํ อาห – ‘‘ภเนฺต, ปุจฺฉามิ เต ปญฺห’’นฺติฯ ‘‘ปุจฺฉ, ภคินี’’ติฯ สา วาทสหสฺสํ ปุจฺฉิ, ปุจฺฉิตํ ปุจฺฉิตํ เถโร วิสฺสเชฺชสิฯ อถ นํ เถโร อาห – ‘‘เอตฺตกา เอว เต ปญฺหา, อเญฺญปิ อตฺถี’’ติ? ‘‘เอตฺตกา เอว, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘ตยา พหู ปญฺหา ปุฏฺฐา, มยมฺปิ เอกํ ปุจฺฉาม, วิสฺสชฺชิสฺสสิ โน’’ติ? ‘‘ชานมานา วิสฺสชฺชิสฺสามิ ปุจฺฉถ, ภเนฺต’’ติฯ เถโร ‘‘เอกํ นาม กิ’’นฺติ (ขุ. ปา. ๔.๑) ปญฺหํ ปุจฺฉิฯ สา ‘‘เอวํ นาเมส วิสฺสเชฺชตโพฺพ’’ติ อชานนฺตี ‘‘กึ นาเมตํ,

ภนฺเต''ติ ปุจฺฉิฯ ''พุทฺธปโญฺห นาม, ภคินี''ติฯ ''มยฺหมฺปิ ตํ เทถ, ภนฺเต''ติฯ ''สเจ มาทิสา ภวิสฺสสิ, ทสฺสามี''ติฯ ''เตน หิ มํ ปพฺพาเชถา''ติฯ เถโร ภิกฺขุนีนํ อาจิกฺขิตฺวา ปพฺพาเชสิฯ สา ปพฺพชิตฺวา ลทฺธูปสมฺปทา กุณฺฑลเกสิเตฺถรี นาม หุตฺวา กติปาหจฺจเยเนว สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณิฯ

ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ – ''กุณฺฑลเกสิเตฺถริยา ธมฺมสฺสวนญฺจ พหุํ นตฺถิ, ปพฺพชิตกิจฺจญฺจสฺสา มตฺถกํ ปตฺตํ, เอเกน กิร โจเรน สทฺธิํ มหาสงฺคามํ กตฺวา ชินิตฺวา อาคตา''ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ''กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา''ติ ปุจฺฉิตฺวา ''อิมาย นามา''ติ วุเตฺต, ''ภิกฺขเว, มยา เทสิตธมฺมํ 'อปฺปํ วา พหุํ วา'ติ ปมาณํ มา คณฺหถ, อนตฺถกํ ปทสตมฺปิ เสยฺโย น โหติ, ธมฺมปทํ ปน เอกมฺปิ เสยฺโยวฯ อวเสสโจเร ชินนฺตสฺส จ ชโย นาม น โหติ, อชฺฌตฺติกกิเลสโจเร ชินนฺตเสฺสว ปน ชโย นาม โหตี''ติ วตฺวา อนุสนฺธิํ ฆเฏตฺวา ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมา คาถา อภาสิ –

๑๐๒. ''โย จ คาถาสตํ ภาเส, อนตฺถปทสํหิตา;
เอกํ ธมฺมปทํ เสยฺโย, ยํ สุตฺวา อุปสมฺมติฯ

๑๐๓. ''โย สหสฺสํ สหเสฺสน, สงฺคาเม มานุเส ชิเน;
เอกญฺจ เชยฺยมตฺตานํ, ส เว สงฺคามชุตฺตโม''ติฯ

ตตฺถ **คาถาสต**นฺติ โย จ ปุคฺคโล สตปริเจฺฉทา พหูปิ คาถา ภาเสยฺยาติ อโตฺถฯ **อนตฺถปทสํหิตา**ติ อากาสวณฺณนาทิวเสน อนตฺถเกหิ ปเทหิ สํหิตาฯ **ธมฺมปท**นฺติ อตฺถสาธกํ ขนฺธาทิปฏิสํยุตฺตํ, ''จตฺตาริมานิ ปริพฺพาชกา ธมฺมปทานิฯ กตมานิ จตฺตาริ? อนภิชฺฌา ปริพฺพาชกา ธมฺมปทํ, อพฺยาปาโท ปริพฺพาชกา ธมฺมปทํ, สมฺมาสติ ปริพฺพาชกา ธมฺมปทํ , สมฺมาสมาธิ ปริพฺพาชกา ธมฺมปท''นฺติ (อ. นิ. ๔.๓๐) เอวํ วุเตฺตสุ จตูสุ ธมฺมปเทสุ เอกมฺปิ ธมฺมปทํ **เสยฺโยฯ โย สหสฺสํ สหเสฺสนา**ติ โย เอโก สงฺคามโยโธ สหเสฺสน คุณิตํ สหสฺสํ **มานุเส** เอกสฺมิํ **สงฺคาเม** ชิเนยฺย, ทสมนุสฺสสตสหสฺสํ ชินิตฺวา ชยํ อาหเรยฺย, อยมฺปิ สงฺคามชินตํ อุตฺตโม ปวโร นาม น โหติฯ **เอกญฺจ เชยฺยมตฺตาน**นฺติ โย รตฺติฏฺฐานทิวาฏฺฐาเนสุ อชฺฌตฺติกกมฺมฏฺฐานํ สมฺมสโนฺต อตฺตโน โลภาทิกิเลสชเยน อตฺตานํ ชิเนยฺย ฯ **ส เว สงฺคามชุตฺตโม**ติ โส สงฺคามชินานํ อุตฺตโม ปวโร สงฺคามสีสโยโธติฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสูติฯ

กุณฺฑลเกสิเตฺถรีวตฺถุ ตติยํฯ

๔. อนตฺถปุจฺฉกพฺราหฺมณวตฺถุ

อตฺตา หเวติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อนตฺถปุจฺฉกํ พฺราหฺมณํ อารพฺภ กเถสิฯ

โส กิร พฺราหฺมโณ ''กิํ นุ โข สมฺมาสมฺพุโทฺธ อตฺถเมว ชานาติ, อุทาหุ อนตฺถมฺปิ, ปุจฺฉิสฺสามิ น''นฺติ สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา ปุจฺฉิ – ''ภเนฺต, ตุเมฺห อตฺถเมว ชานาถ มเญฺญ, โน อนตฺถ''นฺติ? ''อตฺถญฺจาหํ, พฺราหฺมณ, ชานามิ อนตฺถญฺจา''ติฯ ''เตน หิ เม อนตฺถํ กเถถา''ติฯ อถสฺส สตฺถา อิมํ คาถมาห –

‘‘อุสฺสูรเสยฺยํ อาลสฺยํ, จณฺฑิกฺกํ ทีฆโสณฺฑิยํ;
เอกสฺสทฺธานคมนํ ปรทารูปเสวนํ;
เอตํ พฺราหฺมณ เสวสฺสุ, อนตฺถํ เต ภวิสฺสตี’’ติฯ

ตํ สุตฺวา พฺราหฺมโณ สาธุการมทาสิ ‘‘สาธุ สาธุ, คณาจริย, คณเชฏฺฐก, ตุเมฺห อตฺถญฺจ ชานาถ อนตฺถญฺจา’’ติ ฯ ‘‘เอวํ โข, พฺราหฺมณ, อตฺถานตฺถชานนโก นาม มยา สทิโส นตฺถี’’ติฯ อถสฺส สตฺถา อชฺฌาสยํ อุปธาเรตฺวา, ‘‘พฺราหฺมณ, เกน กมฺเมน ชีวสี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘ชูตกมฺเมน, โภ โคตมา’’ติฯ ‘‘กึ ปน เต ชโย โหติ ปราชโย’’ติ ฯ ‘‘ชโยปิ โหติ ปราชโยปี’’ติ วุตฺเต, ‘‘พฺราหฺมณ, อปฺปมตฺตโก เอส, ปรํ ชินนฺตสฺส ชโย นาม น เสยฺโยฯ โย ปน กิเลสชเยน อตฺตานํ ชินาติ, ตสฺส ชโย เสยฺโยฯ น หิ ตํ ชยํ โกจิ อปชยํ กาตุํ สกฺกตี’’ติ วตฺวา อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา ธมฺมํ เทเสนฺโต อิมา คาถา อภาสิ –

๑๐๔. ‘‘อตฺตา หเว ชิตํ เสยฺโย, ยา จายํ อิตรา ปชา;
อตฺตทนฺตสฺส โปสสฺส, นิจฺจํ สญฺญตจาริโนฯ

๑๐๕. ‘‘เนว เทโว น คนฺธพฺโพ, น มาโร สห พฺรหฺมุนา;
ชิตํ อปชิตํ กยิรา, ตถารูปสฺส ชนฺตุโน’’ติฯ

ตตฺถ **หเว**ติ นิปาโตฯ **ชิต**นฺติ ลิงฺควิปลฺลาโส, อตฺตโน กิเลสชเยน อตฺตา ชิโต เสยฺโยติ อโตฺถฯ **ยา จายํ อิตรา ปชา**ติ ยา ปนายํ อวเสสา ปชา ชูเตน วา ธนหรเณน วา สงฺคาเมน วา พลาภิภเวน วา ชิตา ภเวยฺย, ตํ ชินเนฺตน ยํ ชิตํ, น ตํ เสโยฺยติ อโตฺถฯ กสฺมา ปน ตเทว ชิตํ เสยฺโย, อิทํ น เสยฺยติ? ยสฺมา **อตฺตทนฺตสฺส…เป.… ตถารูปสฺส ชนฺตุโน**ติฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ยสฺมา หิ ยฺวายํ นิกฺกิเลสตาย อตฺตทโนฺต โปโส, ตสฺส อตฺตทนฺตสฺส กายาทีหิ นิจฺจํ สญฺญตจาริโน เอวรูปสฺส อิเมหิ กายสญฺญมาทีหิ สญฺญตสฺส ชนฺตุโน **เทโว** วา **คนฺธโพฺพ** วา **มาโร** วา **พฺรหฺมุนา สห** อุฏฺฐหิตฺวา ‘‘อหมสฺส ชิตํ อปชิตํ กริสฺสามิ, มคฺคภาวนาย ปหีเน กิเลเส ปุน อุปฺปาเทสฺสามี’’ติ ฆเฏโนฺตปิ วายมโนฺตปิ ยถา ธนาทีหิ ปราชิโต ปกฺขนฺตโร หุตฺวา อิตเรน ชิตํ ปุน ชินโนฺต อปชิตํ กเรยฺย, ‘‘เอวํ อปชิตํ กาตุํ เนว สกฺกุเณยฺยา’’ติฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติฯ

อนตฺถปุจฺฉกพฺราหฺมณวตฺถุ จตุตฺถํฯ

๕. สาริปุตฺตเตฺถรสฺส มาตุลพฺราหฺมณวตฺถุ

มาเส มาเสติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรโนฺต สาริปุตฺตเตฺถรสฺส มาตุลพฺราหฺมณํ อารพฺภ กเถสิฯ

เถโร กิร ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา อาห – ‘‘กึ นุ โข, พฺราหฺมณ, กิญฺจิเทว กุสลํ กโรสี’’ติ? ‘‘กโรมิ, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘กึ กโรสี’’ติ? ‘‘มาเส มาเส สหสฺสปริจฺจาเคน ทานํ ทมฺมี’’ติฯ ‘‘กสฺส เทสี’’ติ? ‘‘นิคณฺฐานํ, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘กึ ปตฺถยโนฺต’’ติ? ‘‘พฺรหฺมโลกํ, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘กึ ปน พฺรหฺมโลกสฺส อยํ มโคฺค’’ติ? ‘‘อาม, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘โก เอวมาหา’’ติ? ‘‘อาจริเยหิ เม กถิตํ, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘โน ตฺวํ พฺรหฺมโลกสฺส มคฺคํ ชานาสิ, นาปิ เต อาจริยา, สตฺถาว เอโก ชานาติ, เอหิ, พฺราหฺมณ, พฺรหฺมโลกสฺส เต มคฺคํ กถาเปสฺสามี’’ติ ตํ อาทาย สตฺถุ สนฺติกํ เนตฺวา, ‘‘ภเนฺต, อยํ พฺราหฺมโณ เอวมาหา’’ติ, ‘‘ตํ ปวตฺตึ อาโรเจตฺวา สาธุ วตสฺส พฺรหฺมโลกสฺส

มคฺคํ กเถถา’’ติฯ สตฺถา ‘‘เอวํ กิร, พฺราหฺมณา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อาม, โภ โคตมา’’ติ วุตฺเต, ‘‘พฺราหฺมณ, ตยา เอวํ ททมาเนน วสฺสสตํ ทินฺนทานโตปิ มุหุตฺตมตฺตํ ปสนฺนจิตฺเตน มม สาวกสฺส โอโลกนํ วา กฎจฺฉุภิกฺขามตฺตทานํ วา มหปฺผลตร’’นฺติ วตฺวา อนุสนฺธึ ฆเฎตฺวา ธมฺมํ เทเสนฺโต อิมํ คาถมาห –

๑๐๖. ‘‘มาเส มาเส สหเสฺสน, โย ยเชถ สตํ สมํ;
เอกญฺจ ภาวิตตฺตานํ, มุหุตฺตมปิ ปูชเย;
สาเยว ปูชนา เสยฺโย, ยเญฺจ วสฺสสตํ หุต’’นฺติฯ

ตตฺถ **สหเสฺสนา**ติ สหสฺสปริจฺจาเคนฯ **โย ยเชถ สตํ สม**นฺติ โย วสฺสสตํ มาเส มาเส สหสฺสํ ปริจฺจชนฺโต โลกิยมหาชนสฺส ทานํ ทเทยฺย, **เอกญฺจ ภาวิตตฺตาน**นฺติ โย ปน เอกํ สีลาทิคุณวิเสเสน วฑฺฒิตอตฺตานํ เหฏฺฐิมโกฏิยา โสตาปนฺนํ, อุปริมโกฏิยา ขีณาสวํ ฆรทฺวารํ สมฺปตฺตํ กฎจฺฉุภิกฺขาทานวเสน วา ยาปนมตฺตอาหารทานวเสน วา ถูลสาฎกทานมเตฺตน วา ปูเชยฺยฯ **ยํ** อิตเรน **วสฺสสตํ หุตํ**ฯ ตโต **สาเยว ปูชนา เสยฺโย**ฯ เสฏฺฐา อุตฺตโมติ อโตฺถติฯ

เทสนาวสาเน โส พฺราหฺมโณ โสตาปตฺติผลํ ปโตฺต, อเญฺญปิ พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติฯ

สาริปุตฺตเตฺถรสฺส มาตุลพฺราหฺมณวตฺถุ ปญฺจมํฯ

๖. สาริปุตฺตเตฺถรสฺส ภาคิเนยฺยวตฺถุ

โย จ วสฺสสตํ ชนฺตูติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรโนฺต สาริปุตฺตเตฺถรสฺส ภาคิเนยฺยํ อารพฺภ กเถสิฯ

ตมฺปิ หิ เถโร อุปสงฺกมิตฺวา อาห – ‘‘กิํ, พฺราหฺมณ, กุสลํ กโรสี’’ติ? ‘‘อาม, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘กิํ กโรสี’’ติ? ‘‘มาเส มาเส เอกํ เอกํ ปสุํ ฆาเตตฺวา อคฺคิํ ปริจรามี’’ติฯ ‘‘กิมตฺถํ เอวํ กโรสี’’ติ? ‘‘พฺรหฺมโลกมคฺค กิเรโส’’ติฯ ‘‘เกเนวํ กถิต’’นฺติ? ‘‘อาจริเยหิ เม, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘เนว ตฺวํ พฺรหฺมโลกสฺส มคฺคํ ชานาสิ, นาปิ เต อาจริยา, เอหิ, สตฺถุ สนฺติกํ คมิสฺสามา’’ติ ตํ สตฺถุ สนฺติกํ เนตฺวา ตํ ปวตฺติํ อาโรเจตฺวา ‘‘อิมสฺส, ภเนฺต, พฺรหฺมโลกสฺส มคฺคํ กเถถา’’ติ อาหฯ สตฺถา ‘‘เอวํ กิรา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘เอวํ, โภ โคตมา’’ติ วุตฺเต, ‘‘พฺราหฺมณ, วสฺสสตมฺปิ เอวํ อคฺคิํ ปริจรนฺตสฺส ตว อคฺคิปาริจริยา มม สาวกสฺส ตงฺขณมตฺตํ ปูชมฺปิ น ปาปุณาตี’’ติ วตฺวา อนุสนฺธึ ฆเฎตฺวา ธมฺมํ เทเสนฺโต อิมํ คาถมาห –

๑๐๗. ‘‘โย จ วสฺสสตํ ชนฺตุ, อคฺคิํ ปริจเร วเน;
เอกญฺจ ภาวิตตฺตานํ, มุหุตฺตมปิ ปูชเย;
สาเยว ปูชนา เสยฺโย, ยเญฺจ วสฺสสตํ หุต’’นฺติฯ

ตตฺถ **ชนฺตู**ติ สตฺตาธิวจนเมตํฯ **อคฺคิํ ปริจเร วเน**ติ นิปฺปปญฺจภาวปตฺถนาย วนํ ปวิสิตฺวาปิ ตตฺถ อคฺคิํ ปริจเรยฺยฯ เสสํ ปุริมสทิสเมวาติฯ

เทสนาวสาเน โส พฺราหฺมโณ โสตาปตฺติผลํ ปาปุณิ, อเญฺญปิ พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติฯ

สาริปุตฺตตฺเถรสฺส ภาคิเนยฺยวตฺถุ ฉฏฺฐํฯ

๗. สาริปุตฺตตฺเถรสฺส สหายกพฺราหฺมณวตฺถุ

ยํ กิญฺจิ ยิฏฺฐํ วาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรนฺโต สาริปุตฺตตฺเถรสฺส สหายกพฺราหฺมณํ อารพฺภ กเถสิฯ

ตมฺปิ หิ เถโร อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘กิํ, พฺราหฺมณ, กิญฺจิ กุสลํ กโรสี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อาม, ภนฺเต’’ติฯ ‘‘กิํ กโรสี’’ติ? ‘‘ยิฏฺฐยาคํ ยชามี’’ติฯ ‘‘ตทา กิร ตํ ยาคํ มหาปริจฺจาเคน ยช’’นฺติฯ อิโต ปรํ เถโร ปุริมนเยเนว ปุจฺฉิตฺวา ตํ สตฺถุ สนฺติกํ เนตฺวา ตํ ปวตฺติํ อาโรเจตฺวา ‘‘อิมสฺส, ภนฺเต, พฺรหฺมโลกสฺส มคฺคํ กเถถา’’ติ อาหฯ สตฺถา, ‘‘พฺราหฺมณ, เอวํ กิรา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘เอวํ, โภ โคตมา’’ติ วุตฺเต, ‘‘พฺราหฺมณ, ตยา สํวจฺฉรํ ยิฏฺฐยาคํ ยชนฺเตน โลกิยมหาชนสฺส ทินฺนทานํ ปสนฺนจิตฺเตน มม สาวกานํ วนฺทนฺตานํ อุปฺปนฺนกุสลเจตนาย จตุภาคมตฺตมฺปิ น อคฺฆตี’’ติ วตฺวา อนุสนฺธิํ ฆเฏตฺวา ธมฺมํ เทเสนฺโต อิมํ คาถมาห –

๑๐๘. ‘‘ยํ กิญฺจิ ยิฏฺฐํ ว หุตํ ว โลเก,
สํวจฺฉรํ ยเชถ ปุญฺญเปกฺโข;
สพฺพมฺปิ ตํ น จตุภาคเมติ,
อภิวาทนา อุชุคฺคเตสุ เสยฺโย’’ติฯ

ตตฺถ **ยํ กิญฺจี**ติ อนวเสสปริยาทานวจนเมตํฯ **ยิฏฺฐ**นฺติ เยภุยฺเยน มงฺคลกิริยาทิวเสสุ ทินฺนทานํฯ **หุต**นฺติ อภิสงฺขริตฺวา กตํ ปาหุนทานญฺจว, กมฺมญฺจ ผลญฺจ สทฺทหิตฺวา กตทานญฺจฯ **สํวจฺฉรํ ยเชถา**ติ เอกสํวจฺฉรํ นิรนฺตรเมว วุตฺตปฺปการํ ทานํ สกลจกฺกวาเฬปิ โลกิยมหาชนสฺส ทเทยฺยฯ **ปุญฺญเปกฺโข**ติ ปุญฺญํ อิจฺฉนฺโตฯ **อุชุคฺคเตสู**ติ เหฏฺฐิมโกฏิยา โสตาปนฺเนสุ อุปริมโกฏิยา ขีณาสเวสุฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ‘‘เอวรูเปสุ ปสนฺนจิตฺเตน สรีรํ โอนมิตฺวา วนฺทนฺตสฺส กุสลเจตนาย ยํ ผลํ, ตโต จตุภาคมฺปิ สพฺพํ ตํ ทานํ น อคฺฆติ, ตสฺมา อุชุคเตสุ อภิวาทนเมว เสยฺโย’’ติฯ

เทสนาวสาเน โส พฺราหฺมโณ โสตาปตฺติผลํ ปตฺโต, อญฺญปิ พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสูติฯ

สาริปุตฺตตฺเถรสฺส สหายกพฺราหฺมณวตฺถุ สตฺตมํฯ

๘. อายุวฑฺฒนกุมารวตฺถุ

อภิวาทนสีลิสฺสาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา ทีฆลงฺฆิกํ นิสฺสาย อรญฺญกุฏิยํ วิหรนฺโต ทีฆายุกุมารํ อารพฺภ กเถสิฯ

ทีฆลงฺฆิกนครวาสิโน กิร เทฺว พฺราหฺมณา พาหิรกปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา อฏฺฐจตฺตาลีส วสฺสานิ ตปจรณํ กริํสุฯ เตสุ เอโก ‘‘ปเวณิ เม นสฺสิสฺสติ, วิพฺภมิสฺสามี’’ติ จินฺเตตฺวา อตฺตนา กตํ ตปํ ปเรสํ วิกฺกิณิตฺวา โคสเตน เจว กหาปณสเตน จ สทฺธิํ ภริยํ ลภิตฺวา กุฏุมฺพํ สณฺฐเปสิฯ อถสฺส ภริยา ปุตฺตํ วิชายิฯ อิตโร ปนสฺส สหายโก ปวาสํ คนฺตฺวา ปุนเทว ตํ นครํ ปจฺจาคมิฯ โส ตสฺส อาคตภาวํ สุตฺวา ปุตฺตทารํ อาทาย สหายกสฺส ทสฺสนตฺถาย อคมาสิฯ คนฺตฺวา ปุตฺตํ มาตุ หตฺเถ ทตฺวา สยํ ตาว วนฺทิ, มาตาปิ ปุตฺตํ ปิตุ หตฺเถ ทตฺวา วนฺทิฯ โส ‘‘ทีฆายุกา

โหถา’’ติ อาห, ปุเตฺต ปน วนฺทาปิเต ตุณฺหี อโหสิฯ อถ นํ ‘‘กสฺมา, ภเนฺต, อเมฺหหิ วนฺทิเต ‘ทีฆายุกา โหถา’ติ วตฺวา อิมสฺส วนฺทนกาเล กิญฺจิ น วเทถา’’ติ อาหฯ ‘‘อิมเสฺสโก อนฺตราโย อตฺถิ, พฺราหฺมณา’’ติฯ ‘‘กิตฺตกํ ชีวิสฺสติ, ภเนฺต’’ติ? ‘‘สตฺตาหํ, พฺราหฺมณา’’ติฯ ‘‘ปฏิพาหนการณํ อตฺถิ, ภเนฺต’’ติ? ‘‘นาหํ ปฏิพาหนการณํ ชานามี’’ติฯ ‘‘โก ปน ชาเนยฺย, ภเนฺต’’ติ? ‘‘สมโณ โคตโม ชาเนยฺย, ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ปุจฺฉาหี’’ติฯ ‘‘ตตฺถ คจฺฉเนฺต ตปปริหานิโต ภายามี’’ติฯ ‘‘สเจ เต ปุตฺตสิเนโห อตฺถิ, ตปปริหานึ อจิเนฺตตฺวา ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ปุจฺฉาหี’’ติฯ

โส สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา สยํ ตาว วนฺทิฯ สตฺถา ‘‘ทีฆายุโก โหหี’’ติ อาห, ปชาปติยา วนฺทนกาเลปิ ตสฺสา ตเถว วตฺวา ปุตฺตสฺส วนฺทาปนกาเล ตุณฺหี อโหสิฯ โส ปุริมนเยเนว สตฺถารํ ปุจฺฉิ, สตฺถาปิ ตเถว พฺยากาสิฯ โส กิร พฺราหฺมโณ สพฺพญฺญุตญฺญาณํ อปฺปฏิวิชฺฌิตฺวาว อตฺตโน มนฺตํ สพฺพญฺญุตญฺญาเณน สํสเนฺทสิ, ปฏิพาหนูปายํ ปน น ชานาติฯ พฺราหฺมโณ สตฺถารํ ปุจฺฉิ – ‘‘อตฺถิ ปน, ภเนฺต, ปฏิพาหนูปาโย’’ติ? ‘‘ภเวยฺย, พฺราหฺมณา’’ติฯ ‘‘กึ ภเวยฺยา’’ติ? ‘‘สเจ ตฺวํ อตฺตโน เคหทฺวาเร มณฺฑปํ กาเรตฺวา ตสฺส มชฺเฌ ปีฐิกํ กาเรตฺวา ตํ ปริกฺขิปเนฺต อฏฺฐ วา โสฬส วา อาสนานิ ปญฺญาเปตฺวา เตสุ มม สาวเก นิสีทาเปตฺวา สตฺตาหํ นิรนฺตรํ ปริตฺตํ กาตุํ สกฺกุเณยฺยาสิ, เอวมสฺส อนฺตราโย นเสฺสยฺยา’’ติฯ ‘‘โภ โคตม, มยา มณฺฑปาทีนิ สกฺกา กาตุํ, ตุมฺหากํ ปน สาวเก กถํ ลจฺฉามี’’ติ? ‘‘ตยา เอตฺตเก กเต อหํ มม สาวเก ปหิณิสฺสามี’’ติฯ ‘‘สาธุ, โภ โคตมา’’ติ โส อตฺตโน เคหทฺวาเร สพฺพํ กิจฺจํ นิฏฺฐาเปตฺวา สตฺถุ สนฺติกํ อคมาสิฯ สตฺถา ภิกฺขู ปหิณิ, เต คนฺตฺวา ตตฺถ นิสีทึสุ, ทารกมฺปิ ปีฐิกายํ นิปชฺชาเปสุํ, ภิกฺขู สตฺตรตฺตินฺทิวํ นิรนฺตรํ ปริตฺตํ ภณึสุ, สตฺตเม ทิวเส สายํ สตฺถา อาคจฺฉิฯ ตสฺมึ อาคเต สพฺพจกฺกวาฬเทวตา สนฺนิปตึสุฯ เอโก ปน อวรุทฺธโก นาม ยโกฺข ทฺวาทส สํวจฺฉรานิ เวสฺสวณํ อุปฏฺฐหิตฺวา ตสฺส สนฺติกา วรํ ลภโนฺต ‘‘อิโต สตฺตเม ทิวเส อิมํ ทารกํ คเณฺหยฺยาสี’’ติ ลภิฯ ตสฺมา โสปิ อาคนฺตฺวา อฏฺฐาสิฯ

สตฺถริ ปน ตตฺถ คเต มเหสกฺขาสุ เทวตาสุ สนฺนิปติตาสุ อเปฺปสกฺขา เทวตา โอสกฺกิตฺวา โอสกฺกิตฺวา โอกาสํ อลภมานา ทฺวาทส โยชนานิ ปฏิกฺกมึสุฯ อวรุทฺธโกปิ ตเถว ปฏิกฺกมิ, สตฺถาปิ สพฺพรตฺตึ ปริตฺตมกาสิฯ สตฺตาเห วีติวเตฺต อวรุทฺธโก ทารกํ น ลภิฯ อฏฺฐเม ปน ทิวเส อรุเณ อุคฺคตมเตฺต ทารกํ อาเนตฺวา สตฺถารํ วนฺทาเปสุํฯ สตฺถา ‘‘ทีฆายุโก โหหี’’ติ อาหฯ ‘‘กีวจิรํ ปน, โภ โคตม, ทารโก ฐสฺสตี’’ติ? ‘‘วีสวสฺสสตํ, พฺราหฺมณา’’ติฯ อถสฺส ‘‘อายุวฑฺฒนกุมาโร’’ติ นามํ กรึสุฯ โส วุฑฺฒิมนฺวาย ปญฺจหิ อุปาสกสเตหิ ปริวุโต วิจริฯ อเถกทิวสํ ธมฺมสภายํ ภิกฺขู กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ ‘‘ปสฺสถาวุโส, อายุวฑฺฒนกุมาเรน กิร สตฺตเม ทิวเส มริตพฺพํ อภวิสฺส, โส อิทานิ วีสวสฺสสตฏฺฐายี หุตฺวา ปญฺจหิ อุปาสกสเตหิ ปริวุโต วิจรติ, อตฺถิ มเญฺญ อิเมสํ สตฺตานํ อายุวฑฺฒนการณ’’นฺติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต, ‘‘ภิกฺขเว, น เกวลํ อายุวฑฺฒนเมว, อิเม ปน สตฺตา คุณวเนฺต วนฺทนฺตา อภิวาเทนฺตา จตูหิ การเณหิ วฑฺฒนฺติ, ปริสฺสยโต มุจฺจนฺติ, ยาวตายุกเมว ติฏฺฐนฺตี’’ติ วตฺวา อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมํ คาถมาห –

๑๐๙. ‘‘อภิวาทนสีลิสฺส, นิจฺจํ วุฑฺฒาปจายิโน;
จตฺตาโร ธมฺมา วฑฺฒนฺติ, อายุ วโณฺณ สุขํ พล’’นฺติฯ

ตตฺถ **อภิวาทนสีลิสฺสา**ติ วนฺทนสีลิสฺส, อภิณฺหํ วนฺทนกิจฺจปสุตสฺสาติ อโตฺถฯ **วุฑฺฒาปจายิโน**ติ คิหิสฺส วา ตทหุปพฺพชิเต ทหรสามเณเรปิ, ปพฺพชิตสฺส วา ปน ปพฺพชฺ

ชาย วา อุปสมฺปทาย วา วุฑฺฒตเร คุณวุฑฺเฒ อปจายมานสฺส, อภิวาทเนน วา **นิจฺจํ** ปูเชนฺตสฺสาติ อโตฺถฯ **จตฺตาโร ธมฺมา วฑฺฒนฺตี**ติ อายุมฺหิ วฑฺฒมาเนน ยตฺตกํ กาลํ ตํ วฑฺฒติ, ตตฺตกํ อิตเรปิ วฑฺฒนฺติเยวฯ เยน หิ ปญฺญาสวสฺสอายุสํวตฺตนิกํ กุสลํ กตํ, ปญฺจวีสติวสฺสกาเล จสฺส ชีวิตนฺตราโย อุปฺปเชฺชยฺย, โส อภิวาทนสีลตาย ปฏิปฺปสฺสมฺภติ, โส ยาวตายุกเมว ติฏฺฐติ, วณฺณาทโยปิสฺส อายุนาว สทฺธึ วฑฺฒนฺติฯ อิโต อุตฺตริปิ เอเสว นโยฯ อนนฺตราเยน ปวตฺตสฺสายุโน วฑฺฒนํ นาม นตฺถิฯ

เทสนาวสาเน อายุวฑฺฒนกุมาโร ปญฺจหิ อุปาสกสเตหิ สทฺธึ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ, อเญฺญปิ พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสูติฯ

อายุวฑฺฒนกุมารวตฺถุ อฏฺฐมํฯ

๙. สํกิจฺจสามเณรวตฺถุ

โย จ วสฺสสตํ ชีเวติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต สํกิจฺจสามเณรํ อารพฺภ กเถสิฯ

สาวตฺถิยํ กิร ติํสมตฺตา กุลปุตฺตา สตฺถุ ธมฺมกถํ สุตฺวา สาสเน อุรํ ทตฺวา ปพฺพชิํสุฯ เต อุปสมฺปทาย ปญฺจวสฺสา หุตฺวา สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา คนฺถธุรํ วิปสฺสนาธุรนฺติ เทฺว ธุรานีติ สุตฺวา ‘‘มยํ มหลฺลกกาเล ปพฺพชิตา’’ติ คนฺถธุเร อุสฺสาหํ อกตฺวา วิปสฺสนาธุรํ ปูเรตุกามา ยาว อรหตฺตา กมฺมฏฺฐานํ กถาเปตฺวา, ‘‘ภเนฺต, เอกํ อรญฺญายตนํ คมิสฺสามา’’ติ สตฺถารํ อาปุจฺฉิํสุฯ สตฺถา ‘‘กตรํ ฐานํ คมิสฺสถา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อสุกํ นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘ตตฺถ เตสํ เอกํ วิฆาสาทํ นิสฺสาย ภยํ อุปฺปชฺชิสฺสติ, ตญฺจ ปน สํกิจฺจสามเณเร คเต วูปสมิสฺสติ, อถ เนสํ ปพฺพชิตกิจฺจํ ปาริปูริํ คมิสฺสตี’’ติ อญฺญาสิฯ

สํกิจฺจสามเณโร นาม สาริปุตฺตเตฺถรสฺส สามเณโร สตฺตวสฺสิโก ชาติยาฯ ตสฺส กิร มาตา สาวตฺถิยํ อฑฺฒกุลสฺส ธีตาฯ สา ตสฺมิํ กุจฺฉิคเต เอเกน พฺยาธินา ตงฺขณเญฺญว กาลมกาสิฯ ตสฺสา ฌาปิยมานาย ฐเปตฺวา คพฺภมํสํ เสสํ ฌายิฯ อถสฺสา คพฺภมํสํ จิตกโต โอตาเรตฺวา ทฺวีสุ ตีสุ ฐาเนสุ สูเลหิ วิชฺฌิํสุฯ สูลโกฏิ ทารกสฺส อกฺขิโกฏิํ ปหริฯ เอวํ คพฺภมํสํ วิชฺฌิตฺวา องฺคารราสิมฺหิ ขิปิตฺวา องฺคาเรเหว ปฏิจฺฉาเทตฺวา ปกฺกมิํสุฯ คพฺภมํสํ ฌายิ, องฺคารมตฺถเก ปน สุวณฺณพิมฺพสทิโส ทารโก ปทุมคเพฺภ นิปโนฺน วิย อโหสิฯ ปจฺฉิมภวิกสฺส สตฺตสฺส หิ สิเนรุนา โอตฺถริยมานสฺสาปิ อรหตฺตํ อปฺปตฺวา ชีวิตกฺขโย นาม นตฺถิฯ ปุนทิวเส ‘‘จิตกํ นิพฺพาเปสฺสามา’’ติ อาคตา ตถานิปนฺนํ ทารกํ ทิสฺวา อจฺฉริยพฺภุตจิตฺตชาตา ‘‘กถญฺหิ นาม เอตฺตเกสุ ทารูสุ ขียมาเนสุ สกลสรีเร ฌาปิยมาเน ทารโก น ฌายิ, กิํ นุ โข ภวิสฺสตี’’ติ ทารกํ อาทาย อโนฺตคามํ คนฺตฺวา เนมิตฺตเก ปุจฺฉิํสุฯ เนมิตฺตกา ‘‘สเจ อยํ ทารโก อคารํ อชฺฌาวสิสฺสติ, ยาว สตฺตมา กุลปริวฏฺฏา ญาตกา ทุคฺคตา ภวิสฺสนฺติ? สเจ ปพฺพชิสฺสติ, ปญฺจหิ สมณสเตหิ ปริวุโต วิจริสฺสตี’’ติ อาหํสุฯ ตสฺส สงฺกุนา อกฺขิโกฏิยา ภินฺนตฺตา **สํกิจฺจ**นฺติ นามํ กริํสุฯ โส อปเรน สมเยน สํกิโจฺจติ ปญฺญายิฯ อถ นํ ญาตกา ‘‘โหตุ, วฑฺฒิตกาเล อมฺหากํ อยฺยสฺส สาริปุตฺตสฺส สนฺติเก ปพฺพาเชสฺสามา’’ติ โปสิํสุฯ โส สตฺตวสฺสิกกาเล ‘‘ตว มาตุกุจฺฉิยํ วสนกาเล มาตา เต กาลมกาสิ, ตสฺสา สรีเร ฌาปิยมาเนปิ ตฺวํ น ฌายี’’ติ กุมารกานํ กถํ สุตฺวา ‘‘อหํ กิร เอวรูปา ภยา มุโตฺต, กิํ เม ฆราวาเสน, ปพฺพชิสฺสามี’’ติ ญาตกานํ อาโรเจสิฯ เต ‘‘สาธุ, ตาตา’’ติ สาริปุตฺตเตฺถรสฺส สนฺติกํ เนตฺวา, ‘‘ภเนฺต, อิมํ ปพฺพาเชถา’’ติ

อทํสุฯ เถโร ตจปญฺจกกมฺมฏฺฐานํ ทตฺวา ปพฺพาเชสิฯ โส ขุรเคฺคเยว สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณิฯ อยํ สํกิจฺจสามเณโร นามฯ

สตฺถา ‘‘เอตสฺมึ คเต ตํ ภยํ วูปสมิสฺสติ, อถ เนสํ ปพฺพชิตกิจฺจํ ปาริปูรึ คมิสฺสตี’’ติ ญตฺวา, ‘‘ภิกฺขเว, ตุมฺหากํ เชฏฺฐภาติกํ สาริปุตฺตเตฺถรํ โอโลเกตฺวา คจฺฉถา’’ติ อาหฯ เต ‘‘สาธู’’ติ วตฺวา เถรสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘กึ, อาวุโส’’ติ วุเตฺต มยํ สตฺถุ สนฺติเก กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา อรญฺญํ ปวิสิตุกามา หุตฺวา อาปุจฺฉิมฺหา, อถ โน สตฺถา เอวมาห – ‘‘ตุมฺหากํ เชฏฺฐภาติกํ โอโลเกตฺวา คจฺฉถา’’ติ? ‘‘เตนมฺหา อิธาคตา’’ติฯ เถโร ‘‘สตฺถารา อิเม เอกํ การณํ ทิสฺวา อิธ ปหิตา ภวิสฺสนฺติ, กึ นุ โข เอต’’นฺติ อาวเชฺชโนฺต ตมตฺถํ ญตฺวา อาห – ‘‘อตฺถิ ปน โว, อาวุโส, สามเณโร’’ติ? ‘‘นตฺถิ, อาวุโส’’ติฯ ‘‘สเจ นตฺถิ, อิมํ สํกิจฺจสามเณรํ คเหตฺวา คจฺฉถา’’ติฯ ‘‘อลํ, อาวุโส, สามเณรํ นิสฺสาย โน ปลิโพโธ ภวิสฺสติ, กึ อรเญฺญ วสนฺตานํ สามเณเรนา’’ติ? ‘‘นาวุโส , อิมํ นิสฺสาย ตุมฺหากํ ปลิโพโธ, อปิจ โข ปน ตุเมฺห นิสฺสาย อิมสฺส ปลิโพโธ ภวิสฺสติฯ สตฺถาปิ ตุเมฺห มม สนฺติกํ ปหิณโนฺต ตุเมฺหหิ สทฺธึ สามเณรสฺส ปหิณนํ ปจฺจาสีสโนฺต ปหิณิ, อิมํ คเหตฺวา คจฺฉถา’’ติฯ เต ‘‘สาธู’’ติ อธิวาเสตฺวา สามเณเรน สทฺธึ เอกตึส ชนา เถรํ อปโลเกตฺวา วิหารา นิกฺขมฺม จาริกํ จรนฺตา วีสโยชนสตมตฺถเก เอกํ สหสฺสกุลํ คามํ ปาปุณิํสุฯ

มนุสฺสา เต ทิสฺวา ปสนฺนจิตฺตา สกฺกจฺจํ ปริวิสิตฺวา, ‘‘ภเนฺต, กตฺถ คมิสฺสถา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘ยถาผาสุกฏฺฐานํ, อาวุโส’’ติ วุเตฺต ปาทมูเล นิปชฺชิตฺวา ‘‘มยํ, ภเนฺต, อเยฺยสุ อิมํ ฐานํ นิสฺสาย อโนฺตวสฺสํ วสเนฺตสุ ปญฺจสีลํ สมาทาย อุโปสถกมฺมํ กริสฺสามา’’ติ ยาจิํสุฯ เถรา อธิวาเสสุํฯ อถ เนสํ มนุสฺสา รตฺติฏฺฐานทิวาฏฺฐานจงฺกมนปณฺณสาลาโย สํวิทหิตฺวา ‘‘อชฺช มยํ, เสฺว มย’’นฺติ อุสฺสาหปฺปตฺตา อุปฏฺฐานมกํสุฯ เถรา วสฺสูปนายิกทิวเส กติกวตฺตํ กริํสุ, ‘‘อาวุโส, อเมฺหหิ ธรมานกพุทฺธสฺส สนฺติเก กมฺมฏฺฐานํ คหิตํ, น โข ปน สกฺกา อญฺญตฺร ปฏิปตฺติสมฺปทาย พุเทฺธ อาราเธตุํ, อมฺหากญฺจ อปายทฺวารานิ วิวฏาเนว, ตสฺมา อญฺญตฺร ปาโต ภิกฺขาจารเวลํ, สายํ เถรูปฏฺฐานเวลญฺจ เสสกาเล เทฺว เอกฏฺฐาเน น ภวิสฺสาม, ยสฺส อผาสุกํ ภวิสฺสติ, เตน ฆณฺฑิยา ปหฏาย ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา เภสชฺชํ กริสฺสาม, อิโต อญฺญสฺมึ รตฺติภาเค วา ทิวสภาเค วา อปฺปมตฺตา กมฺมฏฺฐานมนุยุญฺชิสฺสามา’’ติฯ

เตสุ เอวํ กติกํ กตฺวา วิหรเนฺตสุ เอโก ทุคฺคตปุริโส ธีตรํ อุปนิสฺสาย ชีวโนฺต ตสฺมึ ฐาเน ทุพฺภิเกฺข อุปฺปเนฺน อปรํ ธีตรํ อุปนิสฺสาย ชีวิตุกาโม มคฺคํ ปฏิปชฺชิฯ เถราปิ คาเม ปิณฺฑาย จริตฺวา วสนฏฺฐานํ อาคจฺฉนฺตา อนฺตรามเคฺค เอกิสฺสา นทิยา นฺหตฺวา วาลุกปุลิเน นิสีทิตฺวา ภตฺตกิจฺจํ กริํสุฯ ตสฺมึ ขเณ โส ปุริโส ตํ ฐานํ ปตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิฯ อถ นํ เถรา ‘‘กหํ คจฺฉสี’’ติ ปุจฺฉิํสุฯ โส ตมตฺถํ อาโรเจสิฯ เถรา ตสฺมึ การุญฺญํ อุปฺปาเทตฺวา, ‘‘อุปาสก, อติวิย ฉาโตสิ, คจฺฉ, ปณฺณํ อาหร, เอกเมกํ เต ภตฺตปิณฺฑํ ทสฺสามา’’ติ วตฺวา เตน ปเณฺณ อาหเฏ อตฺตนา อตฺตนา ภุญฺชนนิยาเมเนว สูปพฺยญฺชเนหิ สนฺนหิตฺวา เอกเมกํ ปิณฺฑํ อทํสุฯ เอตเทว กิร วตฺตํ, ยํ โภชนกาเล อาคตสฺส ภตฺตํ ททมาเนน ภิกฺขุนา อคฺคภตฺตํ อทตฺวา อตฺตนา ภุญฺชนนิยาเมเนว โถกํ วา พหุํ วา ทาตพฺพํฯ ตสฺมา เตปิ ตถา อทํสุฯ โส กตภตฺตกิโจฺจ เถเร วนฺทิตฺวา ปุจฺฉิ – ‘‘กึ, ภเนฺต, อยฺยา, เกนจิ นิมนฺติตา’’ติ? ‘‘นตฺถิ, อุปาสก, นิมนฺตนํ, มนุสฺสา เทวสิกํ เอวรูปเมว อาหารํ เทนฺตี’’ติฯ โส จิเนฺตสิ – ‘‘มยํ นิจฺจกาลํ อุฏฺฐาย สมุฏฺฐาย กมฺมํ กโรนฺตาปิ เอวรูปํ อาหารํ ลทฺธุํ น สโกฺกม, กึ เม อญฺญตฺถ คเตน, อิเมสํ สนฺติเกเยว ชีวิสฺสามี’’ติฯ อถ เน อาห – ‘‘อหํ วตฺตปฏิวตฺตํ กตฺวา อยฺยานํ สนฺติเก วสิตุํ อิจฺฉามี’’ติฯ ‘‘สาธุ, อุปาสกา’’ติฯ โส เตหิ สทฺธึ เตสํ วสนฏฺฐานํ คนฺตฺวา สาธุกํ วตฺตปฏิวตฺตํ กโรโนฺต ภิกฺขู อติวิย อารา

เธตฺวา เทวมาสจฺจเยน ธีตรํ ทฏฺฐุกาโม หุตฺวา ‘‘สเจ, อเยฺย, อาปุจฺฉิสฺสามิ, น มํ วิสฺสชฺชิสฺสนฺติ, อนาปุจฺฉา คมิสฺสามี’’ติ เตสํ อนาจิกฺขิตฺวาว นิกฺขมิฯ เอตฺตกเมว กิรสฺส โอฬาริกํ ขลิตํ อโหสิ, ยํ ภิกฺขูนํ อนาโรเจตฺวา ปกฺกามิฯ

ตสฺส ปน คมนมคฺเค เอกา อฏวี อตฺถิฯ ตตฺถ ปญฺจสตานํ โจรานํ ‘‘โย อิมํ อฏวิํ ปวิสติ, ตํ มาเรตฺวา ตสฺส มํสโลหิเตน ตุยฺหํ พลิกมฺมํ กริสฺสามา’’ติ เทวตาย อายาจนํ กตฺวา วสนฺตานํ สตฺตโม ทิวโส โหติฯ ตสฺมา สตฺตเม ทิวเส โจรเชฏฺฐโก รุกฺขํ อารุยฺห โอโลเกนฺโต ตํ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา โจรานํ สญฺญมทาสิฯ เต ตสฺส อฏวิมชฺฌํ ปวิฏฺฐภาวํ ญตฺวา ปริกฺขิปิตฺวา ตํ คณฺหิตฺวา คาฬฺหพนฺธนํ กตฺวา อรณิสหิเตน อคฺคิํ นิพฺพเตฺตตฺวา ทารูนิ สงฺกฑฺฒิตฺวา มหนฺตํ อคฺคิกฺขนฺธํ กตฺวา สูลานิ ตจฺฉิํสุฯ โส เตสํ ตํ กิริยํ ทิสฺวา, ‘‘สามิ, อิมสฺมิํ ฐาเน เนว สูกรา, น มิคาทโย ทิสฺสนฺติ, กิํ การณา อิทํ กโรถา’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘ตํ มาเรตฺวา ตว มํสโลหิเตน เทวตาย พลิกมฺมํ กริสฺสามา’’ติฯ โส มรณภยตชฺชิโต ภิกฺขูนํ ตํ อุปการํ อจิเนฺตตฺวา เกวลํ อตฺตโน ชีวิตเมว รกฺขมาโน เอวมาห – ‘‘สามิ, อหํ วิฆาสาโท, อุจฺฉิฏฺฐภตฺตํ ภุญฺชิตฺวา วฑฺฒิโต, วิฆาสาโท นาม กาฬกณฺณิโก, อยฺยา ปน ยโต ตโต นิกฺขมิตฺวา ปพฺพชิตาปิ ขตฺติยาว, อสุกสฺมิํ ฐาเน เอกติํส ภิกฺขู วสนฺติ, เต มาเรตฺวา พลิกมฺมํ กโรถ, อติวิย โว เทวตา ตุสฺสิสฺสตี’’ติฯ ตํ สุตฺวา โจรา ‘‘ภทฺทกํ เอส วเทติ, กิํ อิมินา กาฬกณฺณินา, ขตฺติเย มาเรตฺวา พลิกมฺมํ กริสฺสามา’’ติ จิเนฺตตฺวา ‘‘เอหิ, เนสํ วสนฏฺฐานํ ทเสฺสหี’’ติ ตเมว มคฺคเทสกํ กตฺวา ตํ ฐานํ ปตฺวา วิหารมชฺฌ ภิกฺขู อทิสฺวา ‘‘กหํ ภิกฺขู’’ติ นํ ปุจฺฉิํสุฯ โส เทฺว มาเส วสิตตฺตา เตสํ กติกวตฺตํ ชานโนฺต เอวมาห – ‘‘อตฺตโน ทิวาฏฺฐานรตฺติฏฺฐาเนสุ นิสินฺนา, เอตํ ฆณฺฑิํ ปหรถ, ฆณฺฑิสเทฺทน สนฺนิปติสฺสนฺตี’’ติฯ โจรเชฏฺฐโก ฆณฺฑิํ ปหริฯ

ภิกฺขู ฆณฺฑิสทฺทํ สุตฺวา ‘‘อกาเล ฆณฺฑิ ปหฏา, กสฺสจิ อผาสุกํ ภวิสฺสตี’’ติ อาคนฺตฺวา วิหารมชฺฌ ปฏิปาฏิยา ปญฺญเตฺตสุ ปาสาณผลเกสุ นิสีทิํสุฯ สงฺฆเตฺถโร โจเร โอโลเกตฺวา ปุจฺฉิ – ‘‘อุปาสกา เกนายํ ฆณฺฑิ ปหฏา’’ติ? โจรเชฏฺฐโก อาห – ‘‘มยา, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘กิํ การณา’’ติ? ‘‘อเมฺหหิ อฏวิเทวตาย อายาจิตํ อตฺถิ, ตสฺสา พลิกมฺมกรณตฺถาย เอกํ ภิกฺขุํ คเหตฺวา คมิสฺสามา’’ติฯ ตํ สุตฺวา มหาเถโร ภิกฺขู อาห – ‘‘อาวุโส, ภาติกานํ อุปฺปนฺนกิจฺจํ นาม เชฏฺฐภาติเกน นิตฺถริตพฺพํ, อหํ อตฺตโน ชีวิตํ ตุมฺหากํ ปริจฺจชิตฺวา อิเมหิ สทฺธิํ คมิสฺสามิ, มา สเพฺพสํ อนฺตราโย โหตุ, อปฺปมตฺตา สมณธมฺมํ กโรถา’’ติฯ อนุเถโร อาห – ‘‘ภเนฺต, เชฏฺฐภาตุ กิจฺจํ นาม กนิฏฺฐสฺส ภาโร, อหํ คมิสฺสามิ, ตุเมฺห อปฺปมตฺตา โหถา’’ติฯ อิมินา อุปาเยน ‘‘อหเมว อหเมวา’’ติ วตฺวา ปฏิปาฏิยา ติํสปิ ชนา อุฏฺฐหิํสุ, เอวํ เต เนว เอกิสฺสา มาตุยา ปุตฺตา, น เอกสฺส ปิตุโน, นาปิ วีตราคา, อถ จ ปน อวเสสานํ อตฺถาย ปฏิปาฏิยา ชีวิตํ ปริจฺจชิํสุฯ เตสุ เอโกปิ ‘‘ตฺวํ ยาหี’’ติ วตฺตุํ สมโตฺถ นาม นาโหสิฯ

สํกิจฺจสามเณโร เตสํ กถํ สุตฺวา, ‘‘ภเนฺต, ตุเมฺห ติฏฺฐถ , อหํ ตุมฺหากํ ชีวิตํ ปริจฺจชิตฺวา คมิสฺสามี’’ติ อาหฯ เต อาหํสุ – ‘‘อาวุโส, มยํ สเพฺพ เอกโต มาริยมานาปิ ตํ เอกกํ น วิสฺสเชฺชสฺสามา’’ติฯ ‘‘กิํ การณา, ภเนฺต’’ติ? ‘‘‘อาวุโส, ตฺวํ ธมฺมเสนาปติสาริปุตฺตเตฺถรสฺส สามเณโร, สเจ ตํ วิสฺสเชฺชสฺสาม, สามเณรํ เม อาทาย คนฺตฺวา โจรานํ นิยฺยาทิํสู’ติ เถโร โน ครหิสฺสติ, ตํ นินฺทํ นิตฺถริตุํ น สกฺขิสฺสาม, เตน ตํ น วิสฺสเชฺชสฺสามา’’ติฯ ‘‘ภเนฺต, สมฺมาสมฺพุโทฺธ ตุเมฺห มม อุปชฺฌายสฺส สนฺติกํ ปหิณโนฺตปิ, มม อุปชฺฌาโย มํ ตุเมฺหหิ สทฺธิํ ปหิณโนฺตปิ อิทเมว การณํ ทิสฺวา ปหิณิ, ติฏฺฐถ ตุเมฺห, อหเมว คมิสฺสามี’’ติ โส ติํส ภิกฺขู วนฺทิตฺวา ‘‘สเจ, ภเนฺต, เม โทโส อตฺถิ, ขมถา’’ติ วตฺวา นิกฺขมิฯ ตทา ภิกฺขูนํ มหาสํเวโค อุปฺปชฺชิ, อกฺขีนิ อสฺสุปุณฺณานิ หทยมํสํ ปเวธิฯ มหาเถโร โจเร อาห – ‘‘อุปาสกา อยํ ทหรโก ตุเมฺห

อคฺคึ กโรเนฺต, สูลานิ ตจฺฉเนฺต, ปณฺณานิ อตฺถรเนฺต ทิสฺวา ภายิสฺสติ, อิมํ เอกมเนฺต ฐเปตฺวา ตานิ กิจฺจานิ กเรยฺยาถา''ติฯ โจรา สามเณรํ อาทาย คนฺตฺวา เอกมเนฺต ฐเปตฺวา สพฺพกิจฺจานิ กรึสุฯ

กิจฺจปริโยสาเน โจรเชฏฺฐโก อสึ อพฺพาหิตฺวา สามเณรํ อุปสงฺกมิฯ สามเณโร นิสีทมาโน ฌานํ สมาปชฺชิตฺวาว นิสีทิฯ โจรเชฏฺฐโก อสึ ปริวเตฺตตฺวา สามเณรสฺส ขเนฺธ ปาเตสิ, อสิ นมิตฺวา ธาราย ธารํ ปหริ, โส ''น สมฺมา ปหริ''นฺติ มญฺญมาโน ปุน ตํ อุชุกํ กตฺวา ปหริฯ อสิ ตาลปณฺณํ วิย เวเฐยมาโน ถรุมูลํ อคมาสิฯ สามเณรญฺหิ ตสฺมึ กาเล สิเนรุนา อวตฺถรโนฺตปิ มาเรตุํ สมโตฺถ นาม นตฺถิ, ปเคว อสินาฯ ตํ ปาฏิหาริยํ ทิสฺวา โจรเชฏฺฐโก จิเนฺตสิ – ''ปุเพฺพ เม อสิ สิลาถมฺภํ วา ขทิรขาณุํ วา กฬีรํ วิย ฉินฺทติ, อิทานิ เอกวารํ นมิ, เอกวารํ ตาลปตฺตเวฐโก วิย ชาโตฯ อยํ นาม อสิ อเจตนา หุตฺวาปิ อิมสฺส คุณํ ชานาติ, อหํ สเจตโนปิ น ชานามี''ติฯ โส อสึ ภูมิยํ ขิปิตฺวา ตสฺส ปาทมูเล อุเรน นิปชฺชิตฺวา, ''ภเนฺต, มยํ ธนการณา อฏวึ ปวิฏฺฐามฺหา, อเมฺห ทูรโตว ทิสฺวา สหสฺสมตฺตาปิ มนุสฺสา ปเวธนฺติ, เทฺว ติโสฺส กถา กเถตุํ น สโกฺกนฺติฯ ตว ปน สนฺตาสมตฺตมฺปิ นตฺถิ, อุกฺกามุเข สุวณฺณํ วิย สุปุปฺผิตกณิการํ วิย จ เต มุขํ วิโรจติ, กึ นุ โข การณ''นฺติ ปุจฺฉโนฺต อิมํ คาถมาห –

''ตสฺส เต นตฺถิ ภีตตฺตํ, ภิโยฺย วโณฺณ ปสีทติ;
กสฺมา น ปริเทเวสิ, เอวรูเป มหพฺภเย''ติฯ (เถรคา. ๗๐๖);

สามเณโร ฌานา วุฏฺฐาย ตสฺส ธมฺมํ เทเสโนฺต, ''อาวุโส คามณิ, ขีณาสวสฺส อตฺตภาโว นาม สีเส ฐปิตภาโร วิย โหติ, โส ตสฺมึ ภิชฺชเนฺต วา นสฺสเนฺต วา ตุสฺสเตว, น ภายตี''ติ วตฺวา อิมา คาถา อภาสิ –

''นตฺถิ เจตสิกํ ทุกฺขํ, อนเปกฺขสฺส คามณิ;
อติกฺกนฺตา ภยา สเพฺพ, ขีณสํโยชนสฺส เวฯ

''ขีณาย ภวเนตฺติยา, ทิเฏฺฐ ธเมฺม ยถาตเถ;
น ภยํ มรเณ โหติ, ภารนิเกฺขปเน ยถา''ติฯ (เถรคา. ๗๐๗-๗๐๘);

โส ตสฺส กถํ สุตฺวา ปญฺจ โจรสตานิ โอโลเกตฺวา อาห – ''ตุเมฺห กึ กริสฺสถา''ติ? ''ตุเมฺห ปน, สามี''ติฯ ''มม ตาว, โภ, 'เอวรูปํ ปาฏิหาริยํ ทิสฺวา อคารมเชฺฌ กมฺมํ นตฺถิ, อยฺยสฺส สนฺติเก ปพฺพชิสฺสามี'ติฯ มยมฺปิ ตเถว กริสฺสามา''ติฯ ''สาธุ, ตาตา''ติ ตโต ปญฺจสตาปิ โจรา สามเณรํ วนฺทิตฺวา ปพฺพชฺชํ ยาจึสุ ฯ โส เตสํ อสิธาราหิ เอว เกเส เจว วตฺถทสา จ ฉินฺทิตฺวา ตมฺพมตฺติกาย รชิตฺวา ตานิ กาสายานิ อจฺฉาทาเปตฺวา ทสสุ สีเลสุ ปติฏฺฐาเปตฺวา เต อาทาย คจฺฉโนฺต จิเนฺตสิ – ''สจาหํ เถเร อทิสฺวาว คมิสฺสามิ, เต สมณธมฺมํ กาตุํ น สกฺขิสฺสนฺติฯ โจรานญฺหิ มํ คเหตฺวา นิกฺขนฺตกาลโต ปฏฺฐาย เตสุ เอโกปิ อสฺสูนิ สนฺธาเรตุํ นาสกฺขิ, 'มาริโต นุ โข สามเณโร, โน'ติ จิเนฺตนฺตานํ กมฺมฏฺฐานํ อภิมุขํ น ภวิสฺสติ, ตสฺมา ทิสฺวาว เน คมิสฺสามี''ติฯ โส ปญฺจสตภิกฺขุปริวาโร ตตฺถ คนฺตฺวา อตฺตโน ทสฺสเนน ปฏิลทฺธอสฺสาเสหิ เตหิ ''กึ, สปฺปุริส, สํกิจฺจ, ลทฺธํ เต ชีวิต''นฺติ วุเตฺต, ''อาม, ภเนฺต, อิเม มํ มาเรตุกามา หุตฺวา มาเรตุํ อสโกฺกนฺตา มม คุเณ ปสีทิตฺวา ธมฺมํ สุตฺวา ปพฺพชิตา, อหํ 'ตุเมฺห ทิสฺวาว คมิสฺสามี'ติ อาคโต, อปฺปมตฺตา สมณธมฺมํ กโรถ, อหํ สตฺถุ สนฺติกํ คมิสฺสามี''ติ เต ภิกฺขู วนฺทิตฺวา อิตเร อาทาย อุปชฺฌายสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ''กึ สํกิจฺจ, อเนฺตวาสิกา เต ลทฺธา''ติ วุเตฺต, ''อาม, ภเนฺต''ติ ตํ ปวตฺตึ อาโรเจสิฯ เถเรน ''คจฺฉ สํกิจฺจ, สตฺถารํ ปสฺสาหี''ติ วุเตฺต,

‘‘สาธู’’ติ เถรํ วนฺทิตฺวา เต อาทาย สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา สตฺถาราปิ ‘‘กึ สํกิจฺจ, อเนฺตวาสิกา เต ลทฺธา’’ติ วุเตฺต, ‘‘อาม, ภเนฺต’’ติ ตํ ปวตฺตึ อาโรเจสิฯ สตฺถา ‘‘เอวํ กิร, ภิกฺขเว’’ติ ปุจฺฉิตฺวา, ‘‘อาม, ภเนฺต’’ติ วุเตฺต, ‘‘ภิกฺขเว, ตุมฺหากํ โจรกมฺมํ กตฺวา ทุสฺสีเล ปติฎฺฐาย วสฺสสตํ ชีวนโต อิทานิ สีเล ปติฎฺฐาย เอกทิวสมฺปิ ชีวิตํ เสโยฺย’’ติ วตฺวา อนุสนฺธึ ฆเฎตฺวา ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมํ คาถมาห –

๑๑๐.‘‘โย จ วสฺสสตํ ชีเว, ทุสฺสีโล อสมาหิโต;
เอกาหํ ชีวิตํ เสโยฺย, สีลวนฺตสฺส ฌายิโน’’ติฯ

ตตฺถ **ทุสฺสีโล**ติ นิสฺสีโลฯ **สีลวนฺตสฺสา**ติ ทุสฺสีลสฺส **วสฺสสตํ** ชีวนโต **สีลวนฺตสฺส** ทฺวีหิ ฌาเนหิ **ฌายิโน** เอกทิวสมฺปิ เอกมุหุตฺตมฺปิ **ชีวิตํ เสโยฺย,** อุตฺตมนฺติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน เต ปญฺจสตาปิ ภิกฺขู สห ปฎิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณิํสุ, สมฺปตฺตมหาชนสฺสาปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติฯ

อปเรน สมเยน สํกิโจฺจ อุปสมฺปทํ ลภิตฺวา ทสวโสฺส หุตฺวา สามเณรํ คณฺหิฯ โส ปน ตเสฺสว ภาคิเนโยฺย อธิมุตฺตสามเณโร นามฯ อถ นํ เถโร ปริปุณฺณวสฺสกาเล อามเนฺตตฺวา ‘‘อุปสมฺปทํ เต กริสฺสามิ, คจฺฉ, ญาตกานํ สนฺติเก วสฺสปริมาณํ ปุจฺฉิตฺวา เอหี’’ติ อุโยฺยเชสิฯ โส มาตาปิตูนํ สนฺติกํ คจฺฉโนฺต อนฺตรามเคฺค ปญฺจสเตหิ โจเรหิ พลิกมฺมตฺถาย มาริยมาโน เตสํ ธมฺมํ เทเสตฺวา ปสนฺนจิเตฺตหิ เตหิ ‘‘น เต อิมสฺมิํ ฐาเน อมฺหากํ อตฺถิภาโว กสฺสจิ อาโรเจตโพฺพ’’ติ วิสฺสโฎฺฐ ปฎิปเถ มาตาปิตโร อาคจฺฉเนฺต ทิสฺวา ตเมว มคฺคํ ปฎิปชฺชนฺตานมฺปิ เตสํ สจฺจมนุรกฺขโนฺต นาโรเจสิฯ เตสํ โจเรหิ วิเหฐิยมานานํ ‘‘ตฺวมฺปิ โจเรหิ สทฺธิํ เอกโต หุตฺวา มเญฺญ, อมฺหากํ นาโรเจสี’’ติ ปริเทวนฺตานํ สทฺทํ สุตฺวา เต มาตาปิตูนมฺปิ อนาโรจิตภาวํ ญตฺวา ปสนฺนจิตฺตา ปพฺพชฺชํ ยาจิํสุฯ โสปิ สํกิจฺจสามเณโร วิย เต สเพฺพ ปพฺพาเชตฺวา อุปชฺฌายสฺส สนฺติกํ อาเนตฺวา เตน สตฺถุ สนฺติกํ เปสิโต คนฺตฺวา ตํ ปวตฺตึ อาโรเจสิฯ สตฺถา ‘‘เอวํ กิร, ภิกฺขเว’’ติ ปุจฺฉิตฺวา, ‘‘อาม, ภเนฺต’’ติ วุเตฺต ปุริมนเยเนว อนุสนฺธึ ฆเฎตฺวา ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมเมว คาถมาห –

‘‘โย จ วสฺสสตํ ชีเว, ทุสฺสีโล อสมาหิโต;
เอกาหํ ชีวิตํ เสโยฺย, สีลวนฺตสฺส ฌายิโน’’ติฯ

อิทมฺปิ **อธิมุตฺตสามเณรวตฺถุ** วุตฺตนยเมวาติฯ

สํกิจฺจสามเณรวตฺถุ นวมํฯ

๑๐. ขาณุโกณฺฑญฺญเตฺถรวตฺถุ

โย จ วสฺสสตํ ชีเวติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ขาณุโกณฺฑญฺญเตฺถรํ อารพฺภ กเถสิฯ

โส กิร เถโร สตฺถุ สนฺติเก กมฺมฎฺฐานํ คเหตฺวา อรเญฺญ วิหรโนฺต อรหตฺตํ ปตฺวา ‘‘สตฺถุ อาโรเจสฺสามี’’ติ ตโต อาคจฺฉโนฺต อนฺตรามเคฺค กิลโนฺต มคฺคา โอกฺกมฺม เอกสฺมิํ ปิฎฺฐิปาสาเณ นิสิโนฺน ฌานํ สมาปชฺชิฯ อเถกํ คามํ วิลุมฺปิตฺวา ปญฺจสตา โจรา อตฺตโน พลานุรูเปน ภณฺฑิกํ พนฺธิตฺวา สีเสนาทาย คจฺฉนฺตา ทูรํ คนฺตฺวา กิลนฺตรูปา ‘‘ทูรํ อาคตามฺห, อิมสฺมิํ ปิฎฺฐิ

ปาสาเณ วิสฺสมิสฺสามา’’ติ มคฺคา โอกฺกมฺม ปิฏฺฐิปาสาณสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา เถรํ ทิสฺวาปิ ‘‘ขาณุโก อย’’นฺติ สญฺญิโน อเหสุํฯ อเถโก โจโร เถรสฺส สีเส ภณฺฑิกํ ฐเปสิ, อปโรปิ ตํ นิสฺสาย ภณฺฑิกํ ฐเปสิฯ เอวํ ปญฺจสตาปิ โจรา ปญฺจหิ ภณฺฑิกสเตหิ เถรํ ปริกฺขิปิตฺวา สยมฺปิ นิสินฺนา นิทฺทายิตฺวา อรุณุคฺคมนกาเล ปพุชฺฌิตฺวา อตฺตโน อตฺตโน ภณฺฑิกํ คณฺหนฺตา เถรํ ทิสฺวา ‘‘อมนุสฺโส’’ติ สญฺญาย ปลายิตุํ อารภึสุฯ อถ เน เถโร อาห – ‘‘มา ภายิตฺถ อุปาสกา, ปพฺพชิโต อห’’นฺติฯ เต เถรสฺส ปาทมูเล นิปชฺชิตฺวา ‘‘ขมถ, ภนฺเต, มยํ ขาณุกสญฺญิโน อหุมฺหา’’ติ เถรํ ขมาเปตฺวา โจรเชฏฺฐเกน ‘‘อหํ อยฺยสฺส สนฺติเก ปพฺพชิสฺสามี’’ติ วุตฺเต เสสา ‘‘มยมฺปิ ปพฺพชิสฺสามา’’ติ วตฺวา สเพฺพปิ เอกจฺฉนฺทา หุตฺวา เถรํ ปพฺพชฺชํ ยาจึสุฯ เถโร สํกิจฺจสามเณโร วิย สเพฺพปิ เต ปพฺพาเชสิฯ ตโต ปฏฺฐาย **ขาณุโกณฺฑญฺโญ**ติ ปญฺญายิฯ โส เตหิ ภิกฺขูหิ สทฺธึ สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา สตฺถารา ‘‘กึ, โกณฺฑญฺญ, อเนฺตวาสิกา เต ลทฺธา’’ติ วุตฺเต ตํ ปวตฺตึ อาโรเจสิฯ สตฺถา ‘‘เอวํ กิร, ภิกฺขเว’’ติ ปุจฺฉิตฺวา, ‘‘อาม, ภเนฺต, น โน อญฺญสฺส เอวรูโป อานุภาโว ทิฏฺฐปุโพฺพ, เตนมฺหา ปพฺพชิตา’’ติ วุตฺเต, ‘‘ภิกฺขเว, เอวรูเป ทุปฺปญฺญกเมฺม ปติฏฺฐาย วสฺสสตํ ชีวนโต อิทานิ โว ปญฺญาสมฺปทาย วตฺตมานานํ เอกาหมฺปิ ชีวิตํ เสโยฺย’’ติ วตฺวา อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมํ คาถมาห –

๑๑๑. ‘‘โย จ วสฺสสตํ ชีเว, ทุปฺปโญฺญ อสมาหิโต;
เอกาหํ ชีวิตํ เสโยฺย, ปญฺญวนฺตสฺส ฌายิโน’’ติฯ

ตตฺถ **ทุปฺปโญฺญ** นิปฺปโญฺญฯ **ปญฺญวนฺตสฺสา**ติ สปฺปญฺญสฺสฯ เสสํ ปุริมสทิสเมวาติฯ

เทสนาวสาเน ปญฺจสตาปิ เต ภิกฺขู สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณึสุฯ สมฺปตฺตมหาชนสฺสาปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติฯ

ขาณุโกณฺฑญฺญเตฺถรวตฺถุ ทสมํฯ

๑๑. สปฺปทาสเตฺถรวตฺถุ

โย จ วสฺสสตํ ชีเวติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต สปฺปทาสเตฺถรํ อารพฺภ กเถสิฯ

สาวตฺถิยํ กิเรโก กุลปุโตฺต สตฺถุ ธมฺมเทสนํ สุตฺวา ปพฺพชิตฺวา ลทฺธูปสมฺปโท อปเรน สมเยน อุกฺกณฺฐิตฺวา ‘‘มาทิสสฺส กุลปุตฺตสฺส คิหิภาโว นาม อยุโตฺต, ปพฺพชฺชาย ฐตฺวา มรณมฺปิ เม เสโยฺย’’ติ จิเนฺตตฺวา อตฺตโน มรณูปายํ จิเนฺตโนฺต วิจรติฯ อเถกทิวสํ ปาโตว กตภตฺตกิจฺจา ภิกฺขู วิหารํ คนฺตฺวา อคฺคิสาลาย สปฺปํ ทิสฺวา ตํ เอกสฺมึ กุเฏ ปกฺขิปิตฺวา กุฏํ ปิทหิตฺวา อาทาย วิหารา นิกฺขมึสุฯ อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุปิ ภตฺตกิจฺจํ กตฺวา อาคจฺฉโนฺต เต ภิกฺขู ทิสฺวา ‘‘กึ อิทํ, อาวุโส’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สโปฺป, อาวุโส’’ติ วุตฺเต อิมินา ‘‘กึ กริสฺสถา’’ติ? ‘‘ฉเฑฺฑสฺสาม น’’นฺติฯ เตสํ วจนํ สุตฺวา ‘‘อิมินา อตฺตานํ ฑํสาเปตฺวา มริสฺสามี’’ติ ‘‘อาหรถ, อหํ ตํ ฉเฑฺฑสฺสามี’’ติ เตสํ หตฺถโต กุฏํ คเหตฺวา เอกสฺมึ ฐาเน นิสิโนฺน เตน สเปฺปน อตฺตานํ ฑํสาเปติ, สโปฺป ฑํสิตุํ น อิจฺฉติฯ โส กุเฏ หตฺถํ โอตาเรตฺวา อิโต จิโต จ อาโลเลติ, โฆรสปฺปสฺส มุขํ วิวริตฺวา องฺคุลึ ปกฺขิปติ, เนว นํ สโปฺป ฑํสิฯ โส ‘‘นายํ อาสีวิโส, ฆรสโปฺป เอโส’’ติ ตํ ปหาย วิหารํ อคมาสิฯ อถ นํ ภิกฺขู ‘‘ฉฑฺฑิโต เต, อาวุโส, สโปฺป’’ติ อาหํสุฯ ‘‘น โส, อาวุโส, โฆรสโปฺป, ฆรสโปฺป เอโส’’ติฯ ‘‘โฆรสโปฺปเยวาวุโส, มหนฺตํ ผณํ กตฺวา สุสฺสุยโนฺต ทุเกฺขน อ

เมฺหหิ คหิโต, กึ การณา เอวํ ตุวํ วเทสี’’ติ อาหํสุฯ ‘‘อหํ, อาวุโส, เตน อตฺตานํ ฑํสาเปนฺตปิ มุเข องฺคุลึ ปกฺขิเปนฺตปิ ตํ ฑํสาเปตุํ นาสกฺขิ’’นฺติฯ ตํ สุตฺวา ภิกฺขู ตุณฺหี อเหสุํฯ

อเถกทิวสํ นฺหาปิโต เทว ตโย ขุเร อาทาย วิหารํ คนฺตฺวา เอกํ ภูมิยํ ฐเปตฺวา เอเกน ภิกฺขูนํ เกเส โอหาเรติฯ โส ภูมิยํ ฐปิตํ ขุรํ คเหตฺวา ‘‘อิมินา คีวํ ฉินฺทิตฺวา มริสฺสามี’’ติ เอกสฺมึ รุกฺเข คีวํ อุปนิธาย ขุรธารํ คลนาฬิยํ กตฺวา ฐิโต อุปสมฺปทามาฬํโต ปฏฺฐาย อตฺตโน สีลํ อาวชฺชโนฺต วิมลจนฺทมณฺฑลํ วิย สุโธตมณิขนฺธมิว จ นิมฺมลํ สีลํ อทฺทสฯ ตสฺส ตํ โอโลเกนฺตสฺส สกลสรีรํ ผรนฺตี ปีติ อุปฺปชฺชิฯ โส ปีตึ วิกฺขเมฺภตฺวา วิปสฺสนํ วฑฺฒโนฺต สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปตฺวา ขุรํ อาทาย วิหารมชฺฌํ ปาวิสิฯ อถ นํ ภิกฺขู ‘‘กหํ คโตสิ, อาวุโส’’ติ ปุจฺฉึสุฯ ‘‘‘อิมินา ขุเรน คลนาฬึ ฉินฺทิตฺวา มริสฺสามี’ติ คโตมฺหิ , อาวุโส’’ติฯ อถ ‘‘กสฺมา น มโตสี’’ติ? อิทานิมฺหิ สตฺถํ อาหริตุํ อภพฺพ ชาโตฯ อหญฺหิ ‘‘อิมินา ขุเรน คลนาฬึ ฉินฺทิสฺสามี’’ติ ญาณขุเรน สพฺพกิเลเส ฉินฺทินฺติฯ ภิกฺขู ‘‘อยํ อภูเตน อญฺญํ พฺยากโรตี’’ติ ภควโต อาโรเจสุํฯ ภควา เตสํ กถํ สุตฺวา อาห – ‘‘น, ภิกฺขเว, ขีณาสวา นาม สหตฺถา อตฺตานํ ชีวิตา โวโรเปนฺตี’’ติฯ ภเนฺต, ตุเมฺห อิมํ ‘‘ขีณาสโว’’ติ วทถ, เอวํ อรหตฺตูปนิสฺสยสมฺปโนฺน ปนายํ กสฺมา อุกฺกณฺฐิ, กิมสฺส อรหตฺตูปนิสฺสยการณํ ‘‘กสฺมา โส สโปฺป เอตํ น ฑํสตี’’ติ? ‘‘ภิกฺขเว, โส ตาว สโปฺป อิมสฺส อิโต ตติเย อตฺตภาเว ทาโส อโหสิ, โส อตฺตโน สามิกสฺส สรีรํ ฑํสิตุํ น วิสหตี’’ติฯ เอวํ ตาว เนสํ สตฺถา เอกํ การณํ อาจิกฺขิฯ ตโต ปฏฺฐาย จ โส ภิกฺขุ **สปฺปทาโส** นาม ชาโตฯ

กสฺสปสมฺมาสมฺพุทฺธกาเล กิเรโก กุลปุโตฺต สตฺถุ ธมฺมกถํ สุตฺวา อุปฺปนฺนสํเวโค ปพฺพชิตฺวา ลทฺธูปสมฺปโท อปเรน สมเยน อนภิรติยา อุปฺปนฺนาย เอกสฺส สหายกสฺส ภิกฺขุโน อาโรเจสิฯ โส ตสฺส อภิณฺหํ คิหิภาเว อาทีนวํ กเถสิฯ ตํ สุตฺวา อิตโร สาสเน อภิรมิตฺวา ปุเพฺพ อนภิรตกาเล มลคฺคหิเต สมณปริกฺขาเร เอกสฺมึ โสณฺฑิตีเร นิมฺมเล กโรโนฺต นิสีทิฯ สหายโกปิสฺส สนฺติเกเยว นิสิโนฺนฯ อถ นํ โส เอวมาห – ‘‘อหํ, อาวุโส, อุปฺปพฺพชโนฺต อิเม ปริกฺขาเร ตุยฺหํ ทาตุกาโม อโหสิ’’นฺติฯ โส โลภํ อุปฺปาเทตฺวา จิเนฺตสิ – ‘‘อิมินา มยฺหํ ปพฺพชิเตน วา อุปฺปพฺพชิเตน วา โก อโตฺถ, อิทานิ ปริกฺขาเร คณฺหิสฺสามี’’ติฯ โส ตโต ปฏฺฐาย ‘‘กึ ทานาวุโส, อมฺหากํ ชีวิเตน, เย มยํ กปาลหตฺถา ปรกุเลสุ ภิกฺขาย จราม, ปุตฺตทาเรหิ สทฺธึ อาลาปสลฺลาปํ น กโรมา’’ติอาทีนิ วทโนฺต คิหิภาวสฺส คุณํ กเถสิฯ โส ตสฺส กถํ สุตฺวา ปุน อุกฺกณฺฐิโต หุตฺวา จิเนฺตสิ – ‘‘อยํ มยา ‘อุกฺกณฺฐิโตมฺหี’ติ วุเตฺต ปฐมํ คิหิภาเว อาทีนวํ กเถตฺวา อิทานิ อภิณฺหํ คุณํ กเถติ, ‘กึ นุ โข การณ’’’นฺติ จิเนฺตโนฺต ‘‘อิเมสุ สมณปริกฺขาเรสุ โลเภนา’’ติ ญตฺวา สยเมว อตฺตโน จิตฺตํ นิวเตฺตสิฯ เอวมสฺส กสฺสปสมฺมาสมฺพุทฺธกาเล เอกสฺส ภิกฺขุโน อุกฺกณฺฐาปิตตฺตา อิทานิ อนภิรติ อุปฺปนฺนาฯ โย ปน เตเนว ตทา วีสติ วสฺสสหสฺสานิ สมณธโมฺม กโต, สฺวสฺส เอตรหิ อรหตฺตูปนิสฺสโย ชาโตติฯ

อิมมตฺถํ เต ภิกฺขู ภควโต สนฺติกา สุตฺวา อุตฺตรึ ปุจฺฉึสุ – ‘‘ภเนฺต, อยํ กิร ภิกฺขุ ขุรธารํ คลนาฬิยํ กตฺวา ฐิโตว อรหตฺตํ ปาปุณาติ, อุปฺปชฺชิสฺสติ นุ โข เอตฺตเกน ขเณน อรหตฺตมโคฺค’’ติฯ ‘‘อาม, ภิกฺขเว, อารทฺธวีริยสฺส ภิกฺขุโน ปาทํ อุกฺขิปิตฺวา ภูมิยํ ฐเปนฺตสฺส ปาเท ภูมิยํ อสมฺปเตฺตเยว อรหตฺตมโคฺค อุปฺปชฺชติฯ กุสีตสฺส ปุคฺคลสฺส หิ วสฺสสตํ ชีวนโต อารทฺธวีริยสฺส ขณมตฺตมฺปิ ชีวิตํ เสโยฺย’’ติ วตฺวา อนุสนฺธึ ฆเฏฺฏตฺวา อิมํ คาถมาห –

๑๑๒.‘‘โย จ วสฺสสตํ ชีเว, กุสีโต หีนวีริโย;
เอกาหํ ชีวิกํ เสโยฺย, วีริยมารภโต ทฬฺห’’นฺติฯ

ตตฺถ **กุสีโต**ติ กามวิตกฺกาทีหิ ตีหิ วิตกฺเกหิ วีตินาเมนฺโต ปุคฺคโลฯ **หีนวีริโย**ติ นิพฺพีริโยฯ **วีริยมารภโต ทฬฺหนฺ**ติ ทุวิธชฺฌานนิพฺพตฺตนสมตฺถํ ถิรํ วีริยํ อารภนฺตสฺสฯ เสสํ ปุริมสทิสเมวฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติฯ

สปฺปทาสเตฺถรวตฺถุ เอกาทสมํฯ

๑๒. ปฏาจาราเถรีวตฺถุ

โย จ วสฺสสตํ ชีเวติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ปฏาจารํ เถรึ อารพฺภ กเถสิฯ

สา กิร สาวตฺถิยํ จตฺตาลีสโกฏิวิภวสฺส เสฏฺฐิโน ธีตา อโหสิ อภิรูปาฯ ตํ โสฬสวสฺสุเทฺทสิกกาเล สตฺตภูมิกสฺส ปาสาทสฺส อุปริมตเล รกฺขนฺตา วสาเปสุํฯ เอวํ สเนฺตปิ สา เอเกน อตฺตโน จูฬูปฏฺฐาเกน สทฺธึ วิปฺปฏิปชฺชิ ฯ อถสฺสา มาตาปิตโร สมชาติกกุเล เอกสฺส กุมารสฺส ปฏิสฺสุณิตฺวา วิวาหทิวสํ ฐเปสุํฯ ตสฺมึ อุปกเฏฺฐ สา ตํ จูฬูปฏฺฐากํ อาห – ''มํ กิร อสุกกุลสฺส นาม ทสฺสนฺติ, มยิ ปติกุลํ คเต มม ปณฺณาการํ คเหตฺวา อาคโตปิ ตตฺถ ปเวสนํ น ลภิสฺสสิ, สเจ เต มยิ สิเนโห อตฺถิ, อิทาเนว มํ คเหตฺวา เยน วา เตน วา ปลายสฺสู''ติฯ ''โส สาธุ, ภเทฺท''ติฯ ''เตน หิ อหํ เสฺว ปาโตว นครทฺวารสฺส อสุกฏฺฐาเน นาม ฐสฺสามิ, ตฺวํ เอเกน อุปาเยน นิกฺขมิตฺวา ตตฺถ อาคเจฺฉยฺยาสี''ติ วตฺวา ทุติยทิวเส สเงฺกตฏฺฐาเน อฏฺฐาสิฯ สาปิ ปาโตว กิลิฏฺฐํ วตฺถํ นิวาเสตฺวา เกเส วิกฺกิริตฺวา กุณฺฑเกน สรีรํ มกฺขิตฺวา กุฏํ อาทาย ทาสีหิ สทฺธึ คจฺฉนฺตี วิย ฆรา นิกฺขมิตฺวา ตํ ฐานํ อคมาสิฯ โส ตํ อาทาย ทูรํ คนฺตฺวา เอกสฺมึ คาเม นิวาสํ กเปฺปตฺวา อรเญฺญ เขตฺตํ กสิตฺวา ทารุปณฺณาทีนิ อาหรติฯ อิตรา กุเฏน อุทกํ อาหริตฺวา สหตฺถา โกฏฺฏนปจนาทีนิ กโรนฺตี อตฺตโน ปาปสฺส ผลํ อนุโภติฯ อถสฺสา กุจฺฉิยํ คโพฺภ ปติฏฺฐาสิฯ สา ปริปุณฺณคพฺภา ''อิธ เม โกจิ อุปการโก นตฺถิ, มาตาปิตโร นาม ปุเตฺตสุ มุทุหทยา โหนฺติ, เตสํ สนฺติกํ มํ เนหิ, ตตฺถ เม คพฺภวุฏฺฐานํ ภวิสฺสตี''ติ สามิกํ ยาจิฯ โส ''กึ, ภเทฺท, กเถสิ, มํ ทิสฺวา ตว มาตาปิตโร วิวิธา กมฺมการณา กเรยฺยุํ, น สกฺกา มยา ตตฺถ คนฺตุ''นฺติ ปฏิกฺขิปิฯ สา ปุนปฺปุนํ ยาจิตฺวาปิ คมนํ อลภมานา ตสฺส อรญฺญํ คตกาเล ปฏิวิสฺสเก อามเนฺตตฺวา ''สเจ โส อาคนฺตฺวา มํ อปสฺสโนฺต 'กหํ คตา'ติ ปุจฺฉิสฺสติ, มม อตฺตโน กุลฆรํ คตภาวํ อาจิเกฺขยฺยาถา''ติ วตฺวา เคหทฺวารํ ปิทหิตฺวา ปกฺกามิฯ โสปิ อาคนฺตฺวา ตํ อปสฺสโนฺต ปฏิวิสฺสเก ปุจฺฉิตฺวา ตํ ปวตฺตึ สุตฺวา ''นิวเตฺตสฺสามิ น''นฺติ อนุพนฺธิตฺวา ตํ ทิสฺวา นานปฺปการํ ยาจิยมาโนปิ นิวเตฺตตุํ นาสกฺขิฯ อถสฺสา เอกสฺมึ ฐาเน กมฺมชวาตา จลึสุฯ สา เอกํ คจฺฉนฺตรํ ปวิสิตฺวา, ''สามิ, กมฺมชวาตา เม จลิตา''ติ วตฺวา ภูมิยํ นิปชฺชิตฺวา สมฺปริวตฺตมานา กิเจฺฉน ทารกํ วิชายิตฺวา ''ยสฺสตฺถายาหํ กุลฆรํ คเจฺฉยฺยํ, โส อโตฺถ นิปฺผโนฺน''ติ ปุนเทว เตน สทฺธึ เคหํ อาคนฺตฺวา วาสํ กเปฺปสิฯ

ตสฺสา อปเรน สมเยน ปุน คโพฺภ ปติฏฺฐหิฯ สา ปริปุณฺณคพฺภา หุตฺวา ปุริมนเยเนว สามิกํ ยาจิตฺวา คมนํ อลภมานา ปุตฺตํ องฺกนาทาย ตเถว ปกฺกมิตฺวา เตน อนุพนฺธิตฺวา ''ติฏฺฐาหี''ติ วุเตฺต นิวตฺติตุํ น อิจฺฉิฯ อถ เนสํ คจฺฉนฺตานํ มหา อกาลเมโฆ อุฏฺฐหิ สมนฺตา วิชฺชุลตาหิ อาทิตฺตํ วิย เมฆตฺถนิเตหิ, ภิชฺชมานํ วิย อุทกธารานิปาตนิรนฺตรํ นภํ อโหสิฯ ตสฺมึ ขเณ ตสฺสา กมฺมชวาตา จลึสุฯ สา สามิกํ อามเนฺตตฺวา, ''สามิ, กมฺมชวาตา เม จลิตา, น สโกฺกมิ สนฺธาเรตุํ, อโนวสฺสกฏฺฐานํ เม ชานาหี''ติ อาหฯ โส หตฺถคตาย วาสิยา อิโต จิโต จ อุปธาเร

โนฺต เอกสฺมึ วมฺมิกมตฺถเก ชาตํ คุมฺพํ ทิสฺวา ฉินฺทิตุํ อารภิฯ อถ นํ วมฺมิกโต นิกฺขมิตฺวา โฆรวิโส อาสีวิโส ฑํสิฯ ตงฺขณเญฺญวสฺส สรีรํ อโนฺตสมุฎฺฐิตาหิ อคฺคิชาลาหิ ฑยฺหมานํ วิย นีลวณฺณํ หุตฺวา ตเตฺถว ปติฯ อิตราปิ มหาทุกฺขํ อนุภวมานา ตสฺส อาคมนํ โอโลเกนฺตีปิ ตํ อทิสฺวาว อปรมฺปิ ปุตฺตํ วิชายิฯ เทฺว ทารกา วาตวุฎฺฐิเวคํ อสหมานา มหาวิรวํ วิรวนฺติฯ สา อุโภปิ เต อุรนฺตเร กตฺวา ทฺวีหิ ชณฺณุเกหิ เจว หเตฺถหิ จ ภูมิยํ อุปฺปีเฬตฺวา ตถา ฐิตาว รตฺตึ วีตินาเมสิฯ สกลสรีรํ นิโลฺลหิตํ วิย ปณฺฑุปลาสวณฺณํ อโหสิฯ สา อุฎฺฐิเต อรุเณ มํสเปสิวณฺณํ เอกํ ปุตฺตํ อเงฺกนาทาย อิตรํ องฺคุลิยา คเหตฺวา ‘‘เอหิ, ตาต, ปิตา เต อิโต คโต’’ติ วตฺวา สามิกสฺส คตมเคฺคน คจฺฉนฺตี ตํ วมฺมิกมตฺถเก กาลํ กตฺวา ปติตํ นีลวณฺณํ ถทฺธสรีรํ ทิสฺวา ‘‘มํ นิสฺสาย มม สามิโก ปเนฺถ มโต’’ติ โรทนฺตี ปริเทวนฺตี ปายาสิฯ

สา สกลรตฺตึ เทเวน วุฎฺฐตฺตา อจิรวตึ นทึ ชณฺณุปฺปมาเณน กฎิปฺปมาเณน ถนปฺปมาเณน อุทเกน ปริปุณฺณํ ทิสฺวา อตฺตโน มนฺทพุทฺธิตาย ทฺวีหิ ทารเกหิ สทฺธึ อุทกํ โอตริตุํ อวิสหนฺตี เชฎฺฐปุตฺตํ โอริมตีเร ฐเปตฺวา อิตรํ อาทาย ปรตีรํ คนฺตฺวา สาขาภงฺคํ อตฺถริตฺวา นิปชฺชาเปตฺวา ‘‘อิตรสฺส สนฺติกํ คมิสฺสามี’’ติ พาลปุตฺตกํ ปหาย ตริตุํ อสโกฺกนฺตี ปุนปฺปุนํ นิวตฺติตฺวา โอโลกยมานา ปายาสิฯ อถสฺสา นทีมชฺฌํ คตกาเล เอโก เสโน ตํ กุมารํ ทิสฺวา ‘‘มํสเปสี’’ติ สญฺญาย อากาสโต ภสฺสิฯ สา ตํ ปุตฺตสฺสตฺถาย ภสฺสนฺตํ ทิสฺวา อุโภ หเตฺถ อุกฺขิปิตฺวา ‘‘สูสู’’ติ ติกฺขตฺตุํ มหาสทฺทํ นิจฺฉาเรสิฯ เสโน ทูรภาเวน ตํ อสุตฺวาว กุมารกํ คเหตฺวา เวหาสํ อุปฺปติตฺวา คโตฯ โอริมตีเร ฐิตปุโตฺต มาตรํ นทีมเชฺฌ อุโภ หเตฺถ อุกฺขิปิตฺวา มหาสทฺทํ นิจฺฉารยมานํ ทิสฺวา ‘‘มํ ปโกฺกสตี’’ติ สญฺญาย เวเคน อุทเก ปติฯ อิติสฺสา พาลปุตฺตํ เสโน หริ, เชฎฺฐปุโตฺต อุทเกน วูโฬฺหฯ

สา ‘‘เอโก เม ปุโตฺต เสเนน คหิโต, เอโก อุทเกน วูโฬฺห, ปเนฺถ เม ปติ มโต’’ติ โรทนฺตี ปริเทวนฺตี คจฺฉมานา สาวตฺถิโต อาคจฺฉนฺตํ เอกํ ปุริสํ ทิสฺวา ปุจฺฉิ – ‘‘กตฺถ วาสิโกสิ, ตาตา’’ติ? ‘‘สาวตฺถิวาสิโกมฺหิ, อมฺมา’’ติฯ ‘‘สาวตฺถินคเร อสุกวีถิยํ เอวรูปํ อสุกกุลํ นาม อตฺถิ, ชานาสิ, ตาตา’’ติ? ‘‘ชานามิ, อมฺม, ตํ ปน มา ปุจฺฉิ, สเจ อญฺญํ ชานาสิ ปุจฺฉา’’ติฯ ‘‘อเญฺญน เม กมฺมํ นตฺถิ, ตเทว ปุจฺฉามิ, ตาตา’’ติฯ ‘‘อมฺม, ตฺวํ อตฺตโน อนาจิกฺขิตุํ น เทสิ, อชฺช เต สพฺพรตฺตึ เทโว วสฺสโนฺต ทิโฎฺฐ’’ติฯ ‘‘ทิโฎฺฐ เม, ตาต, มยฺหเมเวโส สพฺพรตฺตึ วุโฎฺฐ, น อญฺญสฺสฯ มยฺหํ ปน วุฎฺฐการณํ ปจฺฉา เต กเถสฺสามิ, เอตสฺมึ ตาว เม เสฎฺฐิเคเห ปวตฺตึ กเถหี’’ติฯ ‘‘อมฺม, อชฺช รตฺตึ เสฎฺฐิญฺจ เสฎฺฐิภริยญฺจ เสฎฺฐิปุตฺตญฺจาติ ตโยปิ ชเน อวตฺถรมานํ เคหํ ปติ, เต เอกจิตกสฺมึ ฌายนฺติฯ เอส ธูโม ปญฺญายติ, อมฺมา’’ติฯ สา ตสฺมึ ขเณ นิวตฺถวตฺถํ ปตมานํ น สญฺชานิ, อุมฺมตฺติกภาวํ ปตฺวา ยถาชาตาว โรทนฺตี ปริเทวนฺตี –

> ‘‘อุโภ ปุตฺตา กาลกตา, ปเนฺถ มยฺหํ ปตี มโต;
> มาตา ปิตา จ ภาตา จ, เอกจิตมฺหิ ฑยฺหเร’’ติฯ (อป. เถรี ๒.๒.๔๙๘) –

วิลปนฺตี ปริพฺภมิฯ มนุสฺสา ตํ ทิสฺวา ‘‘อุมฺมตฺติกา อุมฺมตฺติกา’’ติ กจวรํ คเหตฺวา ปํสุํ คเหตฺวา มตฺถเก โอกิรนฺตา เลฑฺฑูหิ ปหรนฺติฯ สตฺถา เชตวนมหาวิหาเร อฎฺฐปริสมเชฺฌ นิสีทิตฺวา ธมฺมํ เทเสโนฺต ตํ อาคจฺฉมานํ อทฺทส กปฺปสตสหสฺสํ ปูริตปารมึ อภินีหารสมฺปนฺนํฯ

สา กิร ปทุมุตฺตรพุทฺธกาเล ปทุมุตฺตรสตฺถารา เอกํ วินยธรเตฺถรึ พาหาย คเหตฺวา นนฺทนวเน ฐเปนฺตํ วิย เอตทคฺคฎฺฐาเน ฐปิยมานํ ทิสฺวา ‘‘อหมฺปิ ตุมฺหาทิสสฺส พุทฺธสฺส สนฺติเก วินยธรเตฺถรีนํ อคฺคฎฺฐานํ ลเภยฺย’’นฺติ อธิการํ กตฺวา ปตฺถนํ ฐเปสิฯ ปทุมุตฺตรพุโทฺธ อนาคตํสญาณํ ปตฺถริตฺวา ปตฺถนาย สมิชฺฌนภาวํ ญตฺวา ‘‘อนาคเต โคตมพุทฺธสฺส นาม สาสเน อยํ

ปฏาจารา นาเมน วินยธรเถรีนํ อคฺคา ภวิสฺสตี’’ติ พฺยากาสิฯ ตํ เอวํ ปตฺถิตปตฺถนํ อภินีหารสมฺปนฺนํ สตฺถา ทูรโตว อาคจฺฉนฺตึ ทิสฺวา ‘‘อิมิสฺสา ฐเปตฺวา มํ อโญฺญ อวสฺสโย ภวิตุํ สมตฺโถ นาม นตฺถี’’ติ จินฺเตตฺวา ตํ ยถา วิหาราภิมุขํ อาคจฺฉติ, เอวํ อกาสิฯ ปริสา ตํ ทิสฺวาว ‘‘อิมิสฺสา อุมฺมตฺติกาย อิโต อาคนฺตุํ มา ททิตฺถา’’ติ อาหฯ สตฺถา ‘‘อเปถ, มา นํ วารยิตฺถา’’ติ วตฺวา อวิทูรฎฺฐานํ อาคตกาเล ‘‘สตึ ปฎิลภ ภคินี’’ติ อาหฯ สา ตํ ขณํเยว พุทฺธานุภาเวน สตึ ปฎิลภิฯ ตสฺมิํกาเล นิวตฺถวตฺถสฺส ปติตภาวํ สลฺลเกฺขตฺวา หิโรตฺตปฺปํ ปจฺจุปฎฺฐาเปตฺวา อุกฺกุฎิกํ นิสีทิฯ อถสฺสา เอโก ปุริโส อุตฺตรสาฎกํ ขิปิฯ สา ตํ นิวาเสตฺวา สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา สุวณฺณวเณฺณสุ ปาเทสุ ปญฺจปติฎฺฐิเตน วนฺทิตฺวา, ‘‘ภเนฺต, อวสฺสโย เม โหถ, ปติฎฺฐา เม โหถฯ เอกญฺหิ เม ปุตฺตํ เสโน คณฺหิ, เอโก อุทเกน วูโฬฺห, ปเนฺถ เม ปติ มโต, มาตาปิตโร เจว เม ภาตา จ เคเหน อวตฺถฎา เอกจิตกสฺมิํ ฌายนฺตี’’ติฯ

สตฺถา ตสฺสา วจนํ สุตฺวา ‘‘ปฎาจาเร, มา จินฺตยิ, ตว ตาณํ สรณํ อวสฺสโย ภวิตุํ สมตฺถสฺเสว สนฺติกํ อาคตาสิฯ ยถา หิ ตว อิทานิ เอโก ปุตฺตโก เสเนน คหิโต, เอโก อุทเกน วูโฬฺห, ปเนฺถ ปติ มโต, มาตาปิตโร เจว ภาตา จ เคเหน อวตฺถฎา; เอวเมว อิมสฺมิํ สํสาเร ปุตฺตาทีนํ มตกาเล ตว โรทนฺติยา ปคฺฆริตอสฺสุ จตุนฺนํ มหาสมุทฺทานํ อุทกโต พหุตร’’นฺติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

‘‘จตูสุ สมุเทฺทสุ ชลํ ปริตฺตกํ,
ตโต พหุํ อสฺสุชลํ อนปฺปกํ;
ทุเกฺขน ผุฎฺฐสฺส นรสฺส โสจนา,
กิํ การณา อมฺม ตุวํ ปมชฺชสี’’ติฯ

เอวํ สตฺถริ **อนมตคฺคปริยายํ** กเถเนฺต ตสฺส สรีเร โสโก ตนุตฺตํ อคมาสิฯ อถ นํ ตนุภูตโสกํ ญตฺวา ปุน สตฺถา อามเนฺตตฺวา ‘‘ปฎาจาเร ปุตฺตาทโย นาม ปรโลกํ คจฺฉนฺตสฺส ตาณํ วา เลณํ วา สรณํ วา ภวิตุํ น สโกฺกนฺติ, ตสฺมา วิชฺชมานาปิ เต น สนฺติเยว, ปณฺฑิเตน ปน สีลํ วิโสเธตฺวา อตฺตโน นิพฺพานคามิมคฺคํ ขิปฺปเมว โสเธตุํ วฎฺฎตี’’ติ วตฺวา ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมา คาถา อภาสิ –

‘‘น สนฺติ ปุตฺตา ตาณาย, น ปิตา นาปิ พนฺธวา;
อนฺตเกนาธิปนฺนสฺส, นตฺถิ ญาตีสุ ตาณตาฯ (ธ. ป. ๒๘๘; อป. เถรี ๒.๒.๕๐๑);

‘‘เอตมตฺถวสํ ญตฺวา, ปณฺฑิโต สีลสํวุโต;
นิพฺพานคมนํ มคฺคํ, ขิปฺปเมว วิโสธเย’’ติฯ (ธ. ป. ๒๘๙);

เทสนาวสาเน ปฎาจารา มหาปถวิยํ ปํสุปริมาเณ กิเลเส ฌาเปตฺวา โสตาปตฺติผเล ปติฎฺฐหิ, อเญฺญปิ พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสูติฯ สา ปน โสตาปนฺนา หุตฺวา สตฺถารํ ปพฺพชฺชํ ยาจิฯ สตฺถา ตํ ภิกฺขุนีนํ สนฺติกํ ปหิณิตฺวา ปพฺพาเชสิฯ สา ลทฺธูปสมฺปทา ปฎิตาจารตฺตา **ปฎาจารา**เตฺวว ปญฺญายิฯ สา เอกทิวสํ กุเฎน อุทกํ อาทาย ปาเท โธวนฺตี อุทกํ อาสิญฺจิ, ตํ โถกํ คนฺตฺวา ปจฺฉิชฺชิฯ ทุติยวาเร อาสิตฺตํ ตโต ทูรตรํ อคมาสิฯ ตติยวาเร อาสิตฺตํ ตโตปิ ทูรตรนฺติฯ สา ตเทว อารมฺมณํ คเหตฺวา ตโย วเย ปริจฺฉินฺทิตฺวา ‘‘มยา ปฐมํ อาสิตฺตํ อุทกํ วิย อิเม สตฺตา ปฐมวเยปิ มรนฺติ, ตโต ทูรตรํ คตํ ทุติยวาเร อาสิตฺตํ อุทกํ วิย มชฺฌิมวเยปิ มรนฺติ, ตโตปิ ทูรตรํ คตํ ตติยวาเร อาสิตฺตํ อุทกํ วิย ปจฺฉิมวเยปิ มรนฺติเยวา’’ติ จิเนฺตสิฯ สตฺถา คนฺธกุฎิยํ นิสิโนฺนว โอภาสํ ผริตฺวา ตสฺสา สมฺมุเข ฐตฺวา กเถโนฺต วิย ‘‘เอว

เมตํ ปฏาจาเร, ปญฺจนฺนมฺปิ ขนฺธานํ อุทยพฺพยํ อปสฺสนฺตสฺส วสฺสสตํ ชีวนโต เตสํ อุทยพฺพยํ ปสฺสนฺตสฺส เอกาหมฺปิ เอกกฺขณมฺปิ ชีวิตํ เสโยฺย''ติ วตฺวา อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา ธมฺมํ เทเสนฺโต คาถมาห –

๑๑๓.''โย จ วสฺสสตํ ชีเว, อปสฺสํ อุทยพฺพยํ;
เอกาหํ ชีวิตํ เสโยฺย, ปสฺสโต อุทยพฺพย''นฺติฯ

ตตฺถ **อปสฺสํ อุทยพฺพย**นฺติ ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ ปญฺจวีสติยา ลกฺขเณหิ อุทยญฺจ วยญฺจ อปสฺสโนฺตฯ **ปสฺสโต อุทยพฺพย**นฺติ เตสํ อุทยญฺจ วยญฺจ ปสฺสนฺตสฺสฯ อิตรสฺส ชีวนโต เอกาหมฺปิ ชีวิตํ เสโยฺยติฯ

เทสนาวสาเน ปฏาจารา สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณิฯ

ปฏาจาราเถรีวตฺถุ ทฺวาทสมํฯ

๑๓. กิสาโคตมีวตฺถุ

โย จ วสฺสสตํ ชีเวติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต กิสาโคตมึ อารพฺภ กเถสิฯ

สาวตฺถิยํ กิเรกสฺส เสฏฺฐิสฺส เคเห จตฺตาลีสโกฏิธนํ องฺคารา เอว หุตฺวา อฏฺฐาสิฯ เสฏฺฐิ ตํ ทิสฺวา อุปฺปนฺนโสโก อาหารํ ปฏิกฺขิปิตฺวา มญฺจเก นิปชฺชิฯ ตเสฺสโก สหายโก เคหํ คนฺตฺวา, ''สมฺม, กสฺมา โสจสี''ติ ปุจฺฉิตฺวา ตํ ปวตฺตึ สุตฺวา, ''สมฺม, มา โสจิ, อหํ เอกํ อุปายํ ชานามิ, ตํ กโรหี''ติฯ ''กึ กโรมิ, สมฺมา''ติ? อตฺตโน อาปเณ กิลญฺชํ ปสาเรตฺวา ตตฺถ เต องฺคาเร ราสึ กตฺวา วิกฺกิณโนฺต วิย นิสีท, อาคตาคเตสุ มนุเสฺสสุ เย เอวํ วทนฺติ – ''เสสชนา วตฺถเตลมธุผาณิตาทีนิ วิกฺกิณนฺติ, ตฺวํ ปน องฺคาเร วิกฺกิณโนฺต นิสิโนฺน''ติฯ เต วเทยฺยาสิ – ''อตฺตโน สนฺตกํ อวิกฺกิณโนฺต กึ กโรมี''ติ? โย ปน ตํ เอวํ วทติ ''เสสชนา วตฺถเตลมธุผาณิตาทีนิ วิกฺกิณนฺติ, ตฺวํ ปน หิรญฺญสุวณฺณํ วิกฺกิณโนฺต นิสิโนฺน''ติฯ ตํ วเทยฺยาสิ ''กหํ หิรญฺญสุวณฺณ''นฺติฯ ''อิท''นฺติ จ วุเตฺต ''อาหร, ตาว น''นฺติ หเตฺถหิ ปฏิเจฺฉยฺยาสิฯ เอวํ ทินฺนํ ตว หเตฺถ หิรญฺญสุวณฺณํ ภวิสฺสติฯ สา ปน สเจ กุมาริกา โหติ, ตว เคเห ปุตฺตสฺส นํ อาหริตฺวา จตฺตาลีสโกฏิธนํ ตสฺสา นิยฺยาเทตฺวา ตาย ทินฺนํ วลเญฺชยฺยาสิฯ สเจ กุมารโก โหติ, ตว เคเห วยปฺปตฺตํ ธีตรํ ตสฺส ทตฺวา จตฺตาลีสโกฏิธนํ นิยฺยาเทตฺวา เตน ทินฺนํ วลเญฺชยฺยาสีติฯ โส ''ภทฺทโก อุปาโย''ติ อตฺตโน อาปเณ องฺคาเร ราสึ กตฺวา วิกฺกิณโนฺต วิย นิสีทิฯ เย ปน นํ เอวมาหํสุ – ''เสสชนา วตฺถเตลมธุผาณิตาทีนิ วิกฺกิณนฺติ, กึ ปน ตฺวํ องฺคาเร วิกฺกิณโนฺต นิสิโนฺน''ติ? เตสํ ''อตฺตโน สนฺตกํ อวิกฺกิณโนฺต กึ กโรมี''ติ ปฏิวจนํ อทาสิฯ อเถกา โคตมี นาม กุมาริกา กิสสรีรตาย **กิสาโคตมี**ติ ปญฺญายมานา ปริชิณฺณกุลสฺส ธีตา อตฺตโน เอเกน กิเจฺจน อาปณทฺวารํ คนฺตฺวา ตํ เสฏฺฐึ ทิสฺวา เอวมาห – ''กึ, ตาต, เสสชนา วตฺถเตลมธุผาณิตาทีนิ วิกฺกิณนฺติ, ตฺวํ หิรญฺญสุวณฺณํ วิกฺกิณโนฺต นิสิโนฺน''ติ? ''กหํ, อมฺม, หิรญฺญสุวณฺณ''นฺติ ? ''นนุ 'ตฺวํ ตเทว คเหตฺวา นิสิโนฺนสี'ติ, อาหร, ตาว นํ, อมฺมา''ติฯ สา หตฺถปูรํ คเหตฺวา ตสฺส หเตฺถสุ ฐเปสิ, ตํ หิรญฺญสุวณฺณเมว อโหสิฯ

อถ นํ เสฏฺฐิ ''กตรํ เต, อมฺม, เคห''นฺติ ปุจฺฉิตฺวา ''อสุกํ นามา''ติ วุเตฺต ตสฺสา อสฺสามิกภาวํ ญตฺวา ธนํ ปฏิสาเมตฺวา ตํ อตฺตโน ปุตฺตสฺส อาเนตฺวา จตฺตาลีสโกฏิธนํ ปฏิจฺฉาเปสิฯ

สพฺพํ หิรญฺญสุวณฺณเมว อโหสิฯ ตสฺสา อปเรน สมเยน คโพฺภ ปติฏฺฐหิฯ สา ทสมาสจฺจเยน ปุตฺตํ วิชายิฯ โส ปทสา คมนกาเล กาลมกาสิฯ สา อทิฏฺฐปุพฺพมรณตาย ตํ ฌาเปตุํ นีหรเนฺต วาเรตฺวา ‘‘ปุตฺตสฺส เม เภสชฺชํ ปุจฺฉิสฺสามี’’ติ มตกเฬวรํ องฺเกนาทาย ‘‘อปิ นุ เม ปุตฺตสฺส เภสชฺชํ ชานาถา’’ติ ปุจฺฉนฺตี ฆรปฏิปาฏิยา วิจรติฯ อถ นํ มนุสฺสา, ‘‘อมฺม, ตฺวํ อุมฺมตฺติกา ชาตา, มตกปุตฺตสฺส เภสชฺชํ ปุจฺฉนฺตี วิจรสี’’ติ วทนฺติฯ สา ‘‘อวสฺสํ มม ปุตฺตสฺส เภสชฺชํ ชานนกํ ลภิสฺสามี’’ติ มญฺญมานา วิจรติฯ อถ นํ เอโก ปณฺฑิตปุริโส ทิสฺวา, ‘‘อยํ มม ธีตา ปฐมํ ปุตฺตกํ วิชาตา ภวิสฺสติ อทิฏฺฐปุพฺพมรณา, มยา อิมิสฺสา อวสฺสเยน ภวิตุํ วฏฺฏตี’’ติ จิเนฺตตฺวา อาห – ‘‘อมฺม, อหํ เภสชฺชํ น ชานามิ, เภสชฺชชานนกํ ปน ชานามี’’ติฯ ‘‘โก ชานาติ, ตาตา’’ติ? ‘‘สตฺถา, อมฺม, ชานาติ, คจฺฉ, ตํ ปุจฺฉาหี’’ติฯ สา ‘‘คมิสฺสามิ, ตาต, ปุจฺฉิสฺสามิ, ตาตา’’ติ วตฺวา สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ ฐิตา ปุจฺฉิ – ‘‘ตุเมฺห กิร เม ปุตฺตสฺส เภสชฺชํ ชานาถ, ภเนฺต’’ติ? ‘‘อาม, ชานามี’’ติฯ ‘‘กิํ ลทฺธุํ วฏฺฏตี’’ติ? ‘‘อจฺฉรคฺคหณมเตฺต สิทฺธตฺถเก ลทฺธุํ วฏฺฏตี’’ติฯ ‘‘ลภิสฺสามิ, ภเนฺต’’ฯ ‘‘กสฺส ปน เคเห ลทฺธุํ วฏฺฏตี’’ติ? ‘‘ยสฺส เคเห ปุโตฺต วา ธีตา วา น โกจิ มตปุโพฺพ’’ติฯ สา ‘‘สาธุ, ภเนฺต’’ติ สตฺถารํ วนฺทิตฺวา มตปุตฺตกํ องฺเกนาทาย อโนฺตคามํ ปวิสิตฺวา ปฐมเคหสฺส ทฺวาเร ฐตฺวา ‘‘อตฺถิ นุ โข อิมสฺมิํ เคเห สิทฺธตฺถโก, ปุตฺตสฺส กิร เม เภสชฺชํ เอต’’นฺติ วตฺวา ‘‘อตฺถี’’ติ วุเตฺต เตน หิ เทถาติฯ เตหิ อาหริตฺวา สิทฺธตฺถเกสุ ทิยฺยมาเนสุ ‘‘อิมสฺมิํ เคเห ปุโตฺต วา ธีตา วา มตปุโพฺพ โกจิ นตฺถิ, อมฺมา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘กิํ วเทสิ, อมฺม? ชีวมานา หิ กติปยา, มตกา เอว พหุกา’’ติ วุเตฺต ‘‘เตน หิ คณฺหถ โว สิทฺธตฺถเก, เนตํ มม ปุตฺตสฺส เภสชฺช’’นฺติ ปฏิอทาสิฯ

สา อิมินา นียาเมน อาทิโต ปฏฺฐาย นํ ปุจฺฉนฺตี วิจริฯ สา เอกเคเหปิ สิทฺธตฺถเก อคเหตฺวา สายนฺหสมเย จิเนฺตสิ – ‘‘อโห ภาริยํ กมฺมํ, อหํ ‘มเมว ปุโตฺต มโต’ติ สญฺญมกาสิํ, สกลคาเมปิ ปน ชีวเนฺตหิ มตกาว พหุตรา’’ติฯ ตสฺสา เอวํ จินฺตยมานาย ปุตฺตสิเนหํ มุทุกหทยํ ถทฺธภาวํ อคมาสิฯ สา ปุตฺตํ อรเญฺญ ฉเฑฺฑตฺวา สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิฯ อถ นํ สตฺถา ‘‘ลทฺธา เต เอกจฺฉรมตฺตา สิทฺธตฺถกา’’ติ อาหฯ ‘‘น ลทฺธา, ภเนฺต, สกลคาเม ชีวเนฺตหิ มตกาว พหุตรา’’ติฯ อถ นํ สตฺถา ‘‘ตฺวํ ‘มเมว ปุโตฺต มโต’ติ สลฺลเกฺขสิ, ธุวธโมฺม เอส สตฺตานํฯ มจฺจุราชา หิ สพฺพสเตฺต อปริปุณฺณชฺฌาสเย เอว มโหโฆ วิย ปริกฑฺฒมาโนเยว อปายสมุเทฺท ปกฺขิปตี’’ติ วตฺวา ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมํ คาถมาห –

> ‘‘ตํ ปุตฺตปสุสมฺมตฺตํ, พฺยาสตฺตมนสํ นรํ;
> สุตฺตํ คามํ มโหโฆว, มจฺจุ อาทาย คจฺฉตี’’ติฯ (ธ. ป. ๒๘๗);

คาถาปริโยสาเน กิสาโคตมี โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ, อเญฺญปิ พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสูติฯ

สา ปน สตฺถารํ ปพฺพชฺชํ ยาจิ, สตฺถา ตํ ภิกฺขุนีนํ สนฺติกํ เปเสตฺวา ปพฺพาเชสิฯ สา ลทฺธูปสมฺปทา **กิสาโคตมี เถรี**ติ ปญฺญายิฯ สา เอกทิวสํ อุโปสถาคาเร วารํ ปตฺวา ทีปํ ชาเลตฺวา นิสินฺนา ทีปชาลา อุปฺปชฺชนฺติโย จ ภิชฺชนฺติโย จ ทิสฺวา ‘‘เอวเมว อิเม สตฺตา อุปฺปชฺชนฺติ เจว นิรุชฺฌนฺติ จ, นิพฺพานปฺปตฺตา เอว น ปญฺญายนฺตี’’ติ อารมฺมณํ อคฺคเหสิฯ สตฺถา คนฺธกุฏิยํ นิสิโนฺนว โอภาสํ ผริตฺวา ตสฺสา สมฺมุเข นิสีทิตฺวา กเถโนฺต วิย ‘‘เอวเมว, โคตมิ, อิเม สตฺตา ทีปชาลา วิย อุปฺปชฺชนฺติ เจว นิรุชฺฌนฺติ จ, นิพฺพานปฺปตฺตา เอว น ปญฺญายนฺติ, เอวํ นิพฺพานํ อปสฺสนฺตานํ วสฺสสตํ ชีวนโต นิพฺพานํ ปสฺสนฺตสฺส ขณมตฺตมฺปิ ชีวิตํ เสโยฺย’’ติ วตฺวา อนุสนฺธิํ ฆเฏฺฏตฺวา ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมํ คาถมาห –

๑๑๔. ‘‘โย จ วสฺสสตํ ชีเว, อปสฺสํ อมตํ ปทํ;
เอกาหํ ชีวิตํ เสยฺโย, ปสฺสโต อมตํ ปท’’นฺติฯ

ตตฺถ **อมตํ ปท**นฺติ มรณวิรหิตโกฏฺฐาสํ, อมตมหานิพฺพานนฺติ อโตฺถฯ เสสํ ปุริมสทิสเมวฯ

เทสนาวสาเน กิสาโคตมี ยถานิสินฺนาว สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหเตฺต ปติฏฺฐหีติฯ

กิสาโคตมีวตฺถุ เตรสมํฯ

๑๔. พหุปุตฺติกเตฺถรีวตฺถุ

โย จ วสฺสสตํ ชีเวติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต พหุปุตฺติกํ เถรึ อารพฺภ กเถสิฯ

สาวตฺถิยํ กิเรกสฺมึ กุเล สตฺต ปุตฺตา สตฺต จ ธีตโร อเหสุํฯ เต สเพฺพปิ วยปฺปตฺตา เคเห ปติฏฺฐหิตฺวา อตฺตโน ธมฺมตาย สุขปฺปตฺตา อเหสุํฯ เตสํ อปเรน สมเยน ปิตา กาลมกาสิฯ มหาอุปาสิกา สามิเก นเฏฺฐปิ น ตาว กุฏุมฺพํ วิภชติฯ อถ นํ ปุตฺตา อาหํสุ – ‘‘อมฺม, อมฺหากํ ปิตริ นเฏฺฐ ตุยฺหํ โก อโตฺถ กุฏุเมฺพน, กึ มยํ ตํ อุปฏฺฐาตุํ น สโกฺกมา’’ติฯ สา เตสํ กถํ สุตฺวา ตุณฺหี หุตฺวา ปุนปฺปุนํ เตหิ วุจฺจมานา ‘‘ปุตฺตา มํ ปฏิชคฺคิสฺสนฺติ, กึ เม วิสุํ กุฏุเมฺพนา’’ติ สพฺพํ สาปเตยฺยํ มเชฺฌ ภินฺทิตฺวา อทาสิฯ อถ นํ กติปาหจฺจเยน เชฏฺฐปุตฺตสฺส ภริยา ‘‘อโห อมฺหากํ, อยฺยา, ‘เชฏฺฐปุโตฺต เม’ติ เทฺว โกฏฺฐาเส ทตฺวา วิย อิมเมว เคหํ อาคจฺฉตี’’ติ อาหฯ เสสปุตฺตานํ ภริยาปิ เอวเมว วทึสุฯ เชฏฺฐธีตรํ อาทึ กตฺวา ตาสํ เคหํ คตกาเลปิ นํ เอวเมว วทึสุฯ สา อวมานปฺปตฺตา หุตฺวา ‘‘กึ อิเมสํ สนฺติเก วุเฏฺฐน, ภิกฺขุนี หุตฺวา ชีวิสฺสามี’’ติ ภิกฺขุนีอุปสฺสยํ คนฺตฺวา ปพฺพชฺชํ ยาจิฯ ตา นํ ปพฺพาเชสุํฯ สา ลทฺธูปสมฺปทา หุตฺวา **พหุปุตฺติกเตฺถรี**ติ ปญฺญายิฯ สา ‘‘อหํ มหลฺลกกาเล ปพฺพชิตา, อปฺปมตฺตาย เม ภวิตพฺพ’’นฺติ ภิกฺขุนีนํ วตฺตปฏิวตฺตํ กโรนฺตี ‘‘สพฺพรตฺตึ สมณธมฺมํ กริสฺสามี’’ติ เหฏฺฐาปาสาเท เอกํ ถมฺภํ หเตฺถน คเหตฺวา ตํ อาวิญฺฉมานาว สมณธมฺมํ กโรติ, จงฺกมมานาปิ ‘‘อนฺธการฏฺฐาเน เม รุเกฺข วา กตฺถจิ วา สีสํ ปฏิหเญฺญยฺยา’’ติ ตํ รุกฺขํ หเตฺถน คเหตฺวา ตํ อาวิญฺฉมานาว สมณธมฺมํ กโรติ, ‘‘สตฺถารา เทสิตธมฺมเมว กริสฺสามี’’ติ ธมฺมํ อาวเชฺชตฺวา ธมฺมํ อนุสฺสรมานาว สมณธมฺมํ กโรติฯ อถ สตฺถา คนฺธกุฏิยํ นิสิโนฺนว โอภาสํ ผริตฺวา สมฺมุเข นิสิโนฺน วิย ตาย สทฺธึ กเถโนฺต ‘‘พหุปุตฺติเก มยา เทสิตํ ธมฺมํ อนาวเชฺชนฺตสฺส อปสฺสนฺตสฺส วสฺสสตํ ชีวนโต มยา เทสิตํ ธมฺมํ ปสฺสนฺตสฺส มุหุตฺตมฺปิ ชีวิตํ เสยฺโย’’ติ วตฺวา อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมํ คาถมาห –

๑๑๕. ‘‘โย จ วสฺสสตํ ชีเว, อปสฺสํ ธมฺมมุตฺตมํ;
เอกาหํ ชีวิตํ เสยฺโย, ปสฺสโต ธมฺมมุตฺตม’’นฺติฯ

ตตฺถ **ธมฺมมุตฺตม**นฺติ นววิธํ โลกุตฺตรธมฺมํฯ โส หิ อุตฺตโม ธโมฺม นามฯ โย หิ ตํ น ปสฺสติ, ตสฺส วสฺสสตมฺปิ ชีวนโต ตํ ธมฺมํ ปสฺสนฺตสฺส ปฏิวิชฺฌนฺตสฺส เอกาหมฺปิ เอกกฺขณมฺปิ **ชีวิตํ เสยฺโย**ติฯ

คาถาปริโยสาเน พหุปุตฺติกเตฺถรี สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหเตฺต ปติฏฺฐหีติฯ

พหุปุตฺติกเตฺถรีวตฺถุ จุทฺทสมํฯ

สหสฺสวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อฏฺฐโม วโคฺคฯ

ฯ นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสฯ

ขุทฺทกนิกาเย

ธมฺมปท-อฏฺฐกถา

(ทุติโย ภาโค)

๙. ปาปวโคฺค

๑. จูเฬกสาฎกพฺราหฺมณวตฺถุ

อภิตฺถเรถ กลฺยาเณติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต จูเฬกสาฎกพฺราหฺมณํ อารพฺภ กเถสิฯ

วิปสฺสิทสพลสฺส กาลสฺมิญฺหิ มหาเอกสาฎกพฺราหฺมโณ นาม อโหสิ, อยํ ปน เอตรหิ สาวตฺถิยํ จูเฬกสาฎโก นามฯ ตสฺส หิ เอโก นิวาสนสาฎโก อโหสิ, พฺราหฺมณิยาปิ เอโกฯ อุภินฺนมฺปิ เอกเมว ปารุปนํ, พหิ คมนกาเล พฺราหฺมโณ วา พฺราหฺมณี วา ตํ ปารุปติฯ อเถกทิวสํ วิหาเร ธมฺมสฺสวเน โฆสิเต พฺราหฺมโณ อาห – ‘‘โภติ ธมฺมสฺสวนํ โฆสิตํ, กึ ทิวา ธมฺมสฺสวนํ คมิสฺสสิ, อุทาหุ รตฺติํฯ ปารุปนสฺส หิ อภาเวน น สกฺกา อเมฺหหิ เอกโต คนฺตุ’’นฺติฯ พฺราหฺมณี, ‘‘สามิ, อหํ ทิวา คมิสฺสามี’’ติ สาฎกํ ปารุปิตฺวา อคมาสิฯ พฺราหฺมโณ ทิวสภาคํ เคเห วีติ นาเมตฺวา รตฺติํ คนฺตฺวา สตฺถุ ปุรโต นิสินฺโนว ธมฺมํ อโสฺสสิฯ อถสฺส สรีรํ ผรมานา ปญฺจวณฺณา ปีติ อุปฺปชฺชิฯ โส สตฺถารํ ปูชิตุกาโม หุตฺวา ‘‘สเจ อิมํ สาฎกํ ทสฺสามิ, เนว พฺราหฺมณิยา, น มยฺหํ ปารุปนํ ภวิสฺสตี’’ติ จินฺเตสิฯ อถสฺส มเจฺฉรจิตฺตานํ สหสฺสํ อุปฺปชฺชิ, ปุเนกํ สทฺธาจิตฺตํ อุปฺปชฺชิฯ ตํ อภิภวิตฺวา ปุน มเจฺฉรสหสฺสํ อุปฺปชฺชิฯ อิติสฺส พลวมเจฺฉรํ พนฺธิตฺวา คณฺหนฺตํ วิย สทฺธาจิตฺตํ ปฏิพาหติเยวฯ ตสฺส ‘‘ทสฺสามิ, น ทสฺสามี’’ติ จินฺเตนฺตเสฺสว ปฐมยาโม อปคโต, มชฺฌิมยาโม สมฺปโตฺตฯ ตสฺมิมฺปิ ทาตุํ นาสกฺขิฯ ปจฺฉิมยาเม สมฺปเตฺต โส จินฺเตสิ – ‘‘มม สทฺธาจิเตฺตน มเจฺฉรจิเตฺตน จ สทฺธิํ ยุชฺฌนฺตเสฺสว เทฺว ยามา วีติวตฺตา, อิทํ มม เอตฺตกํ มเจฺฉรจิตฺตํ วฑฺฒมานํ จตูหิ อปาเยหิ สีสํ อุกฺขิปิตุํ น ทสฺสติ, ทสฺสามิ น’’นฺติฯ โส มเจฺฉรสหสฺสํ อภิภวิตฺวา สทฺธาจิตฺตํ ปุเรจาริกํ กตฺวา สาฎกํ อาทาย สตฺถุ ปาทมูเล ฐเปตฺวา ‘‘ชิตํ เม, ชิตํ เม’’ติ ติกฺขตฺตุํ มหาสทฺทมกาสิฯ

ราชา ปเสนทิ โกสโล ธมฺมํ สุณโนฺต ตํ สทฺทํ สุตฺวา ‘‘ปุจฺฉถ นํ, กึ กิร เตน ชิต’’นฺติ อาหฯ โส ราชปุริเสหิ ปุจฺฉิโต ตมตฺถํ อาโรเจสิฯ ตํ สุตฺวา ราชา ‘‘ทุกฺกรํ กตํ พฺราหฺมเณน, สงฺคหมสฺส กริสฺสามี’’ติ เอกํ สาฎกยุคํ ทาเปสิฯ โส ตมฺปิ ตถาคตเสฺสว อทาสิฯ ปุน ราชา เทฺว จตฺตาริ อฎฺฐ โสฬสาติ ทฺวิคุณํ กตฺวา ทาเปสิฯ โส ตานิปิ ตถาคตเสฺสว อทาสิฯ อถสฺส ราชา ทฺวตฺติํส ยุคานิ ทาเปสิฯ พฺราหฺมโณ ‘‘อตฺตโน อคฺคเหตฺวา ลทฺธํ ลทฺธํ วิสฺสเชฺชสิเยวา’’ติ วาทโมจนตฺถํ ตโต เอกํ ยุคํ อตฺตโน, เอกํ พฺราหฺมณิยาติ เทฺว ยุคานิ คเหตฺวา ติํส ยุคานิ ตถาคตเสฺสว อทาสิฯ ราชา ปน ตสฺมิํ สตฺตกฺขตฺตุมฺปิ ททเนฺต ปุน ทาตุกาโมเยว อโหสิฯ ปุเพฺพ มหาเอกสาฎโก จตุสฎฺฐิยา สาฎกยุเคสุ เทฺว อคฺคเหสิ, อยํ ปน ทฺวตฺติํสาย ลทฺธกาเล เทฺว อคฺคเหสิฯ ราชา ปุริเส อาณาเปสิ – ‘‘ทุกฺกรํ ภเณ พฺราหฺมเณน กตํ, อเนฺตปุเร มม เทฺว กมฺพลานิ อาหราเปยฺยาถา’’ติฯ เต ตถา กริํสุฯ ราชา สตสหสฺสคฺฆนเก เทฺว กมฺพเล ทาเปสิฯ พฺราหฺมโณ ‘‘น อิเม มม สรีเร อุปโยคํ อรหนฺติ, พุทฺธสาสนเสฺสว เอเต อนุจฺฉวิกา’’ติ เอกํ กมฺพลํ อโนฺตคนฺธกุฎิยํ สตฺถุ สยนสฺส อุปริ วิตานํ กตฺวา พนฺธิ, เอกํ อตฺตโน ฆเร นิพทฺธํ ภุญฺชนฺตสฺส ภิกฺขุโน ภตฺตกิจฺจฎฺฐาเน วิตานํ กตฺวา พนฺธิฯ ราชา สายนฺหสมเย สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ตํ กมฺพลํ สญฺชานิตฺวา, ‘‘ภเนฺต, เกน ปูชา กตา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘เอกสาฎเกนา’’ติ วุเตฺต ‘‘พฺราหฺมโณ มม ปสาทฎฺฐาเนเยว ปสีทตี’’ติ วตฺวา ‘‘จตฺตาโร หตฺถี จตฺตาโร อเสฺส จตฺตาริ กหาปณสหสฺสานิ จตโสฺส อิตฺถิโย จตโสฺส ทาสิโย จตฺตาโร ปุริเส จตฺโร คามวเร’’ติ เอวํ ยาว สพฺพสตา จตฺตาริ จตฺตาริ กตฺวา สพฺพจตุกฺกํ นาม อสฺส ทาเปสิฯ

ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ – ‘‘อโห อจฺฉริยํ จูเฬกสาฏกสฺส กมฺมํ, ตํมุหุตฺตเมว สพฺพจตุกฺกํ ลภิ, อิทานิ กเตน กลฺยาณกมฺเมน อชฺชเมว วิปาโก ทินฺโน’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุตฺเต, ‘‘ภิกฺขเว, สจายํ เอกสาฏโก ปฐมยาเม มยฺหํ ทาตุํ อสกฺขิสฺส, สพฺพโสฬสกํ อลภิสฺสฯ สเจ มชฺฌิมยาเม อสกฺขิสฺส, สพฺพฏฺฐกํ อลภิสฺส ฯ พลวปจฺฉิมยาเม ทินฺนตฺตา ปเนส สพฺพจตุกฺกํ ลภิฯ กลฺยาณกมฺมํ กโรนฺเตน หิ อุปฺปนฺนํ จิตฺตํ อหาเปตฺวา ตงฺขณเญฺญว กาตพฺพํฯ ทนฺธํ กตํ กุสลญฺหิ สมฺปตฺตึ ททมานํ ทนฺธเมว ททาติ, ตสฺมา จิตฺตุปฺปาทสมนนฺตรเมว กลฺยาณกมฺมํ กาตพฺพ’’นฺติ วตฺวา อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา ธมฺมํ เทเสนฺโต อิมํ คาถมาห –

๑๑๖. ‘‘อภิตฺถเรถ กลฺยาเณ, ปาปา จิตฺตํ นิวารเย;
ทนฺธญฺหิ กโรโต ปุญฺญํ, ปาปสฺมิํ รมตี มโน’’ติฯ

ตตฺถ **อภิตฺถเรถา**ติ ตุริตตุริตํ สีฆสีฆํ กเรยฺยาติ อโตฺถฯ คิหินา วา หิ ‘‘สลากภตฺตทานาทีสุ กิญฺจิเทว กุสลํ กริสฺสามี’’ติ จิเตฺต อุปฺปเนฺน ยถา อเญฺญ โอกาสํ น ลภนฺติ, เอวํ ‘‘อหํ ปุเร, อหํ ปุเร’’ติ ตุริตตุริตเมว กาตพฺพํฯ ปพฺพชิเตน วา อุปชฺฌายวตฺตาทีนิ กโรเนฺตน อญฺญสฺส โอกาสํ อทตฺวา ‘‘อหํ ปุเร, อหํ ปุเร’’ติ ตุริตตุริตเมว กาตพฺพํฯ **ปาปา จิตฺต**นฺติ กายทุจฺจริตาทิปาปกมฺมโต วา อกุสลจิตฺตุปฺปาทโต วา สพฺพถาเมน จิตฺตํ **นิวารเยฯ ทนฺธญฺหิ กโรโต**ติ โย ปน ‘‘ทสฺสามิ, น ทสฺสามิ สมฺปชฺชิสฺสติ นุ โข เม, โน’’ติ เอวํ จิกฺขลฺลมเคฺคน คจฺฉโนฺต วิย ทนฺธํ ปุญฺญํ กโรติ, ตสฺส เอกสาฏกสฺส วิย มเจฺฉรสหสฺสํ ปาปํ โอกาสํ ลภติฯ อถสฺส **ปาปสฺมิํ รมตี มโน,** กุสลกมฺมกรณกาเลเยว หิ จิตฺตํ กุสเล รมติ, ตโต มุจฺจิตฺวา ปาปนิเนฺนเมว โหตีติฯ

คาถาปริโยสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสูติฯ

จูเฬกสาฏกพฺราหฺมณวตฺถุ ปฐมํฯ

๒. เสยฺยสกเตฺถรวตฺถุ

ปาปญฺจ ปุริโสติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เสยฺยสกเตฺถรํ อารพฺภ กเถสิฯ

โส หิ ลาฬุทายิเตฺถรสฺส สทฺธิวิหาริโก, อตฺตโน อนภิรตึ ตสฺส อาโรเจตฺวา เตน ปฐมสงฺฆาทิเสสกเมฺม สมาทปิโต อุปฺปนฺนุปฺปนฺนาย อนภิรติยา ตํ กมฺมมกาสิ (ปารา. ๒๓๔)ฯ สตฺถา ตสฺส กิริยํ สุตฺวา ตํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘เอวํ กิร ตฺวํ กโรสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อาม, ภเนฺต’’ติ วุเตฺต ‘‘กสฺมา ภาริยํ กมฺมํ อกาสิ, อนนุจฺฉวิกํ โมฆปุริสา’’ติ นานปฺปการโต ครหิตฺวา สิกฺขาปทํ ปญฺญาเปตฺวา ‘‘เอวรูปญฺหิ กมฺมํ ทิฎฺฐธเมฺมปิ สมฺปราเยปิ ทุกฺขสํวตฺตนิกเมว โหตี’’ติ วตฺวา อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมํ คาถมาห –

๑๑๗. ‘‘ปาปเญฺจ ปุริโส กยิรา, น นํ กยิรา ปุนปฺปุนํ;
น ตมฺหิ ฉนฺทํ กยิราถ, ทุโกฺข ปาปสฺส อุจฺจโย’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – สเจ **ปุริโส** สกิํ ปาปกมฺมํ กเรยฺย, ตงฺขเณเยว ปจฺจเวกฺขิตฺวา ‘‘อิทํ อปฺปติรูปํ โอฬาริก’’นฺติ **น นํ กยิรา ปุนปฺปุนํ**ฯ โยปิ **ตมฺหิ** ฉโนฺท วา รุจิ วา อุปฺปเชฺชยฺย, ตมฺปิ วิโน

เหตุวา น กยิราเถวฯ กึ การณา? **ทุกฺข ปาปสฺส อุจฺจโย**ฯ ปาปสฺส หิ อุจฺจโย วุฑฺฒิ อิธโลเกปิ สมฺปราเยปิ ทุกฺขเมว อาวหตีติฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติฯ

เสยฺยสกเตฺถรวตฺถุ ทุติยํฯ

๓. ลาชเทวธีตาวตฺถุ

ปุญฺญเญฺจติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ลาชเทวธีตรํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ ราชคเห สมุฏฺฐิตํฯ

อายสฺมา หิ มหากสฺสโป ปิปฺปลิคุหายํ วิหรโนฺต ฌานํ สมาปชฺชิตฺวา สตฺตเม ทิวเส วุฏฺฐาย ทิเพฺพน จกฺขุนา ภิกฺขาจารฏฺฐานํ โอโลเกโนฺต เอกํ สาลิเขตฺตปาลิกํ อิตฺถึ สาลิสีสานิ คเหตฺวา ลาเช กุรุมานํ ทิสฺวา ‘‘สทฺธา นุ โข, อสฺสทฺธา’’ติ วีมํสิตฺวา ‘‘สทฺธา’’ติ ญตฺวา ‘‘สกฺขิสฺสติ นุ โข เม สงฺคหํ กาตุํ, โน’’ติ อุปธาเรโนฺต ‘‘วิสารทา กุลธีตา มม สงฺคหํ กริสฺสติ, กตฺวา จ ปน มหาสมฺปตฺตึ ลภิสฺสตี’’ติ ญตฺวา จีวรํ ปารุปิตฺวา ปตฺตมาทาย สาลิเขตฺตสมีเปเยว อฏฺฐาสิฯ กุลธีตา เถรํ ทิสฺวาว ปสนฺนจิตฺตา ปญฺจวณฺณาย ปีติยา ผุฏฺฐสรีรา ‘‘ติฏฺฐถ, ภเนฺต’’ติ วตฺวา ลาเช อาทาย เวเคน คนฺตฺวา เถรสฺส ปเตฺต อากิริตฺวา ปญฺจปติฏฺฐิเตน วนฺทิตฺวา, ‘‘ภเนฺต, ตุเมฺหหิ ทิฏฺฐธมฺมสฺส ภาคินี อสฺส’’นฺติ ปตฺถนํ อกาสิฯ เถโร ‘‘เอวํ โหตู’’ติ อนุโมทนมกาสิฯ สาปิ เถรํ วนฺทิตฺวา อตฺตนา ทินฺนทานํ อาวชฺชมานา นิวตฺติฯ ตาย จ ปน เกทารมริยาทาย คมนมเคฺค เอกสฺมึ พิเล โฆรวิโส สโปฺป นิปชฺชิฯ โส เถรสฺส กาสายปฏิจฺฉนฺนํ ชงฺฆํ ฑํสิตุํ นาสกฺขิฯ อิตรา ทานํ อาวชฺชมานา นิวตฺตนฺตี ตํ ปเทสํ ปาปุณิฯ สโปฺป พิลา นิกฺขมิตฺวา ตํ ฑํสิตฺวา ตเตฺถว ปาเตสิฯ สา ปสนฺนจิเตฺตน กาลํ กตฺวา ตาวตึสภวเน ตึสโยชนิเกกนกวิมาเน สุตฺตปฺปพุทฺธา วิย สพฺพาลงฺการปฏิมณฺฑิเตน ติคาวุเตน อตฺตภาเวน นิพฺพตฺติฯ สา ทฺวาทสโยชนิกํ เอกํ ทิพฺพวตฺถํ นิวาเสตฺวา เอกํ ปารุปิตฺวา อจฺฉราสหสฺสปริวุตา ปุพฺพกมฺมปกาสนตฺถาย สุวณฺณลาชภริเตน โอลมฺพเกน สุวณฺณสรเกน ปฏิมณฺฑิเต วิมานทฺวาเร ฐิตา อตฺตโน สมฺปตฺตึ โอโลเกตฺวา ‘‘กึ นุ โข เม กตฺวา อยํ สมฺปตฺติ ลทฺธา’’ติ ทิเพฺพน จกฺขุนา อุปธาเรนฺตี ‘‘อยฺยสฺส เม มหากสฺสปเตฺถรสฺส ทินฺนลาชนิสฺสเนฺทน สา ลทฺธา’’ติ อญฺญาสิฯ

สา เอวํ ปริตฺตเกน กเมฺมน เอวรูปํ สมฺปตฺตึ ลภิตฺวา ‘‘น ทานิ มยา ปมชฺชิตุํ วฏฺฏติ, อยฺยสฺส วตฺตปฏิวตฺตํ กตฺวา อิมํ สมฺปตฺตึ ถาวรํ กริสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา ปาโตว กนกมยํ สมฺมชฺชนิเญฺจว กจวรฉฑฺฑนกญฺจ ปจฺฉึ อาทาย คนฺตฺวา เถรสฺส ปริเวณํ สมฺมชฺชิตฺวา ปานียปริโภชนียํ อุปฏฺฐาเปสิฯ เถโร ตํ ทิสฺวา ‘‘เกนจิ ทหเรน วา สามเณเรน วา วตฺตํ กตํ ภวิสฺสตี’’ติ สลฺลเกฺขสิฯ สา ทุติยทิวเสปิ ตเถว อกาสิ, เถโรปิ ตเถว สลฺลเกฺขสิฯ ตติยทิวเส ปน เถโร ตสฺสา สมฺมชฺชนิสทฺทํ สุตฺวา ตาลจฺฉิทฺทาทีหิ จ ปวิฏฺฐํ สรีโรภาสํ ทิสฺวา ทฺวารํ วิวริตฺวา ‘‘โก เอส สมฺมชฺชตี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อหํ, ภเนฺต, ตุมฺหากํ อุปฏฺฐายิกา ลาชเทวธีตา’’ติฯ ‘‘นนุ มยฺหํ เอวํนามิกา อุปฏฺฐายิกา นาม นตฺถี’’ติฯ ‘‘อหํ, ภเนฺต, สาลิเขตฺตํ รกฺขมานา ลาเช ทตฺวา ปสนฺนจิตฺตา นิวตฺตนฺตี สเปฺปน ทฏฺฐา กาลํ กตฺวา ตาวตึสเทวโลเก อุปฺปนฺนา, มยา อยฺยํ นิสฺสาย อยํ สมฺปตฺติ ลทฺธา, อิทานิปิ ตุมฺหากํ วตฺตปฏิวตฺตํ กตฺวา ‘สมฺปตฺตึ ถาวรํ กริสฺสามี’ติ อาคตามฺหิ, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘หิเยฺยปิ ปเรปิ ตยาเวตํ ฐานํ สมฺมชฺชิตํ, ตยาว ปานียโภชนียํ อุปฏฺฐาปิต’’นฺติฯ ‘‘อาม, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘อเปหิ เทวธีเต, ตยา กตํ วตฺตํ กตํว โหตุ, อิโต ปฏฺฐาย อิมํ

ฐานํ มา อาคมี’’ติฯ ‘‘ภเนฺต, มา มํ นาเสถ, ตุมฺหากํ วตฺตํ กตฺวา สมฺปตฺตึ เม ถิรํ กาตุํ เทถา’’ติฯ ‘‘อเปหิ เทวธีเต, มา มํ อนาคเต จิตฺตพีชนึ คเหตฺวา นิสินฺนหิ ธมฺมกถิเกหิ ‘มหากสฺสปเตฺถรสฺส กิร เอกา เทวธีตา อาคนฺตฺวา วตฺตปฏิวตฺตํ กตฺวา ปานียปริโภชนียํ อุปฏฺฐาเปสี’ติ วตฺตพฺพตํ กริ, อิโต ปฏฺฐาย อิธ มา อาคมิ, ปฏิกฺกมา’’ติฯ สา ‘‘มา มํ, ภเนฺต, นาเสถา’’ติ ปุนปฺปุนํ ยาจิเยวฯ เถโร ‘‘นายํ มม วจนํ สุณาตี’’ติ จิเนฺตตฺวา ‘‘ตฺวํ ปมาณํ น ชานาสี’’ติ อจฺฉรํ ปหริฯ สา ตตฺถ สณฺฐาตุํ อสโกฺกนฺตี อากาเส อุปฺปติตฺวา อญฺชลึ ปคฺคยฺห, ‘‘ภเนฺต, มยา ลทฺธสมฺปตฺตึ มา นาเสถ, ถาวรํ กาตุํ เทถา’’ติ โรทนฺตี อากาเส อฏฺฐาสิฯ

สตฺถา เชตวเน คนฺธกุฏิยํ นิสิโนฺนว ตสฺสา โรทิตสทฺทํ สุตฺวา โอภาสํ ผริตฺวา เทวธีตาย สมฺมุเข นิสีทิตฺวา กเถโนฺต วิย ‘‘เทวธีเต มม ปุตฺตสฺส กสฺสปสฺส สํวรกรณเมว ภาโร, ปุญฺญตฺถิกานํ ปน ‘อยํ โน อโตฺถ’ติ สลฺลเกฺขตฺวา ปุญฺญกรณเมว ภาโรฯ ปุญฺญกรณญฺหิ อิธ เจว สมฺปราเย จ สุขเมวา’’ติ วตฺวา อนุสนฺธึ ฆเฏฺฏตฺวา ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมํ คาถมาห –

๑๑๘. ‘‘ปุญฺญเญฺจ ปุริโส กยิรา, กยิรา นํ ปุนปฺปุนํ;
ตมฺหิ ฉนฺทํ กยิราถ, สุโข ปุญฺญสฺส อุจฺจโย’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – สเจ **ปุริโส ปุญฺญํ** กเรยฺย, ‘‘เอกวารํ เม ปุญฺญํ กตํ, อลํ เอตฺตาวตา’’ติ อโนรมิตฺวา **ปุนปฺปุนํ** กโรเถวฯ ตสฺส อกรณกฺขเณปิ **ตมฺหิ** ปุเญฺญ **ฉนฺทํ** รุจึ อุสฺสาหํ กโรเถวฯ กึ การณา? **สุโข ปุญฺญสฺส อุจฺจโย**ฯ ปุญฺญสฺส หิ อุจฺจโย วุฑฺฒิ อิธโลกปรโลกสุขาวหนโต สุโขติฯ

เทสนาวสาเน เทวธีตา ปญฺจจตฺตาลีสโยชนมตฺถเก ฐิตาว โสตาปตฺติผลํ ปาปุณีติฯ

ลาชเทวธีตาวตฺถุ ตติยํฯ

๔. อนาถปิณฺฑิกเสฏฺฐิวตฺถุ

ปาโปปิ ปสฺสตี ภทฺรนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อนาถปิณฺฑิกํ อารพฺภ กเถสิฯ

อนาถปิณฺฑิโก หิ วิหารเมว อุทฺทิสฺส จตุปณฺณาสโกฏิธนํ พุทฺธสาสเน วิกิริตฺวา สตฺถริ เชตวเน วิหรเนฺต เทวสิกํ ตีณิ มหาอุปฏฺฐานานิ คจฺฉติ, คจฺฉโนฺต จ ‘‘กึ นุ โข อาทาย อาคโตติ สามเณรา วา ทหรา วา หตฺถมฺปิ เม โอโลเกยฺยุ’’นฺติ ตุจฺฉหโตฺถ นาม น คตปุโพฺพฯ ปาโตว คจฺฉโนฺต ยาคุํ คาหาเปตฺวาว คจฺฉติ, กตปาตราโส สปฺปินวนีตาทีนิ เภสชฺชานิฯ สายนฺหสมเย มาลาคนฺธวิเลปนวตฺถาทีนิ คาหาเปตฺวา คจฺฉติฯ เอวํ นิจฺจกาลเมว ทิวเส ทิวเส ทานํ ทตฺวา สีลํ รกฺขติฯ อปรภาเค ธนํ ปริกฺขยํ คจฺฉติฯ โวหารูปชีวิโนปิสฺส หตฺถโต อฏฺฐารสโกฏิธนํ อิณํ คณฺหึสุ, กุลสนฺตกาปิสฺส อฏฺฐารสหิรญฺญโกฏิโย, นทีตีเร นิทหิตฺวา ฐปิตา อุทเกน กูเล ภิเนฺน มหาสมุทฺทํ ปวิสึสุฯ เอวมสฺส อนุปุเพฺพน ธนํ ปริกฺขยํ อคมาสิฯ โส เอวํภูโตปิ สงฺฆสฺส ทานํ เทติเยว, ปณีตํ ปน กตฺวา ทาตุํ น สโกฺกติฯ

โส เอกทิวสํ สตฺถารา ‘‘ทียติ ปน เต, คหปติ, กุเล ทาน’’นฺติ วุเตฺต ‘‘ทียติ, ภเนฺต, ตญฺจ โข กณาชกํ พิลงฺคทุติย’’นฺติ อาหฯ อถ นํ สตฺถา, ‘‘คหปติ, ‘ลูขํ ทานํ เทมี’ติ มา จินฺตยิฯ จิตฺตสฺมิญฺหิ ปณีเต พุทฺธาทีนํ ทินฺนทานํ ลูขํ นาม นตฺถิ, อปิจ ตฺวํ อฏฺฐนฺนํ อริยปุคฺคลานํ ทานํ เทสิ, อหํ ปน เวลามกาเล สกลชมฺพุทีปํ อุนฺนงฺคลํ กตฺวา มหาทานํ ปวตฺตยมาโนปิ ติสรณค

ตมฺปิ กญฺจิ นาลตฺถํ, ทกฺขิเณยฺยา นาม เอวํ ทุลฺลภาฯ ตสฺมา ‘ลูขํ เม ทาน’นฺติ มา จินฺตยี’’ติ วตฺวา **เวลามสุตฺต**มสฺส (อ. นิ. ๙.๒๐) กเถสิฯ อถสฺส ทฺวารโกฏฺฐเก อธิวตฺถา เทวตา สตฺถริ เจว สตฺถุสาวเกสุ จ เคหํ ปวิสนฺเตสุ เตสํ เตเชน สณฺฐาตุํ อสโกฺกนฺตี, ‘‘ยถา อิเม อิมํ เคหํ น ปวิสนฺติ, ตถา คหปตึ ปริภินฺทิสฺสามี’’ติ ตํ วตฺตุกามาปิ อิสฺสรกาเล กิญฺจิ วตฺตุํ นาสกฺขิ, อิทานิ ‘‘ปนายํ ทุคฺคโต คณฺหิสฺสติ เม วจน’’นฺติ รตฺติภาเค เสฏฺฐิสฺส สิริคพฺภํ ปวิสิตฺวา อากาเส อฏฺฐาสิฯ อถ เสฏฺฐิ นํ ทิสฺวา ‘‘โก เอโส’’ติ อาหฯ อหํ เต มหาเสฏฺฐิ จตุตฺถทฺวารโกฏฺฐเก อธิวตฺถา เทวตา, ตุยฺหํ โอวาททานตฺถาย อาคตาติฯ เตน หิ โอวเทหีติฯ มหาเสฏฺฐิ ตยา ปจฺฉิมกาลํ อโนโลเกตฺวาว สมณสฺส โคตมสฺส สาสเน พหุํ ธนํ วิปฺปกิณฺณํ, อิทานิ ทุคฺคโต หุตฺวาปิ ตํ น มุญฺจสิเยว, เอวํ วตฺตมาโน กติปาเหเนว ฆาสจฺฉาทนมตฺตมฺปิ น ลภิสฺสสิ , กึ เต สมเณน โคตเมน, อติปริจฺจาคโต โอรมิตฺวา กมฺมนฺเต ปโยเชนฺโต กุฏุมฺพํ สณฺฐาเปหีติฯ อยํ เม ตยา ทินฺนโอวาโทติฯ อาม, เสฏฺฐีติฯ คจฺฉ, นาหํ ตาทิสีนํ สเตนปิ สหเสฺสนปิ สตสหเสฺสนปิ สกฺกา กเมฺปตุํ, อยุตฺตํ เต วุตฺตํ, กึ ตยา มม เคเห วสมานาย, สีฆํ สีฆํ เม ฆรา นิกฺขมาหีติฯ สา โสตาปนฺนสฺส อริยสาวกสฺส วจนํ สุตฺวา ฐาตุํ อสโกฺกนฺตี ทารเก อาทาย นิกฺขมิ, นิกฺขมิตฺวา จ ปน อญฺญตฺถ วสนฏฺฐานํ อลภมานา ‘‘เสฏฺฐึ ขมาเปตฺวา ตเตฺถว วสิสฺสามี’’ติ นครปริคฺคาหกํ เทวปุตฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา อตฺตนา กตาปราธํ อาจิกฺขิตฺวา ‘‘เอหิ, มํ เสฏฺฐิสฺส สนฺติกํ เนตฺวา ขมาเปตฺวา วสนฏฺฐานํ ทาเปหี’’ติ อาหฯ โส ‘‘อยุตฺตํ ตยา วุตฺตํ, นาหํ ตสฺส สนฺติกํ คนฺตุํ อุสฺสหามี’’ติ ตํ ปฏิกฺขิปิฯ สา จตุนฺนํ มหาราชานํ สนฺติกํ คนฺตฺวา เตหิปิ ปฏิกฺขิตฺตา สกฺกํ เทวราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา ตํ ปวตฺตึ อาจิกฺขิตฺวา, ‘‘อหํ, เทว, วสนฏฺฐานํ อลภมานา ทารเก หเตฺถน คเหตฺวา อนาถา วิจรามิ, วสนฏฺฐานํ เม ทาเปหี’’ติ สุฏฺฐุตรํ ยาจิฯ

อถ นํ โส ‘‘อหมฺปิ ตว การณา เสฏฺฐึ วตฺตุํ น สกฺขิสฺสามิ, เอกํ ปน เต อุปายํ กเถสฺสามี’’ติ อาหฯ สาธุ, เทว, กเถหีติฯ คจฺฉ, เสฏฺฐิโน อายุตฺตกเวสํ คเหตฺวา เสฏฺฐิสฺส หตฺถโต ปณฺณํ อาโรเปตฺวา โวหารูปชีวีหิ คหิตํ อฏฺฐารสโกฏิธนํ อตฺตโน อานุภาเวน โสเธตฺวา ตุจฺฉคเพฺภ ปูเรตฺวา มหาสมุทฺทํ ปวิฏฺฐํ อฏฺฐารสโกฏิธนํ อตฺถิ, อญฺญมฺปิ อสฺุกฏฺฐาเน นาม อสฺสามิกํ อฏฺฐารสโกฏิธนํ อตฺถิ, ตํ สพฺพํ สํหริตฺวา ตสฺส ตุจฺฉคเพฺภ ปูเรตฺวา ทณฺฑกมฺมํ กตฺวา ขมาเปหีติฯ สา ‘‘สาธุ, เทวา’’ติ วุตฺตนเยเนว ตํ สพฺพํ กตฺวา ปุน ตสฺส สิริคพฺภํ โอภาสยมานา อากาเส ฐตฺวา ‘‘โก เอโส’’ติ วุเตฺต อหํ เต จตุตฺถทฺวารโกฏฺฐเก อธิวตฺถา อนฺธพาลเทวตา, มยา อนฺธพาลตาย ยํ ตุมฺหากํ สนฺติเก กถิตํ, ตํ เม ขมถฯ สกฺกสฺส หิ เม วจเนน จตุปณฺณาสโกฏิธนํ สํหริตฺวา ตุจฺฉคพฺภปูรณํ ทณฺฑกมฺมํ กตํ, วสนฏฺฐานํ อลภมานา กิลมามีติฯ อนาถปิณฺฑิโก จินฺตสิ – ‘‘อยํ เทวตา ‘ทณฺฑกมฺมญฺจ เม กต’นฺติ วทติ, อตฺตโน จ โทสํ ปฏิชานาติ, สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส นํ ทเสฺสสฺสามี’’ติฯ โส ตํ สตฺถุ สนฺติกํ เนตฺวา ตาย กตกมฺมํ สพฺพํ อาโรเจสิฯ เทวตา สตฺถุ ปาเทสุ สิรสา นิปติตฺวา, ‘‘ภเนฺต, ยํ มยา อนฺธพาลตาย ตุมฺหากํ คุเณ อชานิตฺวา ปาปกํ วจนํ วุตฺตํ, ตํ เม ขมถา’’ติ สตฺถารํ ขมาเปตฺวา มหาเสฏฺฐึ ขมาเปสิฯ สตฺถา กลฺยาณปาปกานํ กมฺมานํ วิปากวเสน เสฏฺฐิเญฺจว เทวตญฺจ โอวทโนฺต ‘‘อิธ, คหปติ, ปาปปุคฺคโลปิ ยาว ปาปํ น ปจฺจติ, ตาว ภทฺรมฺปิ ปสฺสติฯ ยทา ปนสฺส ปาปํ ปจฺจติ, ตทา ปาปเมว ปสฺสติฯ ภทฺรปุคฺคโลปิ ยาว ภทฺรํ น ปจฺจติ, ตาว ปาปานิ ปสฺสติฯ ยทา ปนสฺส ภทฺรํ ปจฺจติ, ตทา ภทฺรเมว ปสฺสตี’’ติ วตฺวา อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมา คาถา อภาสิ –

๑๑๙. ‘‘ปาโปปิ ปสฺสตี ภทฺรํ, ยาว ปาปํ น ปจฺจติ;
ยทา จ ปจฺจตี ปาปํ, อถ ปาโป ปาปานิ ปสฺสติฯ

๑๒๐. ‘‘ภโทฺรปิ ปสฺสตี ปาปํ, ยาว ภทฺรํ น ปจฺจติ;

ยทา จ ปจฺจตี ภทฺรํ, อถ ภโทฺร ภทฺรานิ ปสฺสตี’’ติฯ

ตตฺถ **ปาโป**ติ กายทุจฺจริตาทินา ปาปกมฺเมน ยุตฺตปุคฺคโลฯ โสปิ หิ ปุริมสุจริตานุภาเวน นิพฺพตฺตํ สุขํ อนุภวมาโน **ภทฺรมฺปิ ปสฺสติฯ ยาว ปาปํ น ปจฺจตี**ติ ยาวสฺส ตํ ปาปกมฺมํ ทิฏฺฐธมฺเม วา สมฺปราเย วา วิปากํ น เทติฯ **ยทา** ปนสฺส ตํ ทิฏฺฐธมฺเม วา สมฺปราเย วา วิปากํ เทติ, **อถ** ทิฏฺฐธมฺเม วิวิธา กมฺมการณา, สมฺปราเย จ อปายทุกฺขํ อนุโภโนฺต โส **ปาโป ปาปานิเยว ปสฺสติ**ฯ ทุติยคาถายปิ กายสุจริตาทินา ภทฺรกมฺเมน ยุโตฺต **ภโทฺร**ฯ โสปิ หิ ปุริมทุจฺจริตานุภาเวน นิพฺพตฺตํ ทุกฺขํ อนุภวมาโน **ปาปํ ปสฺสติฯ ยาว ภทฺรํ น ปจฺจตี**ติ ยาวสฺส ตํ ภทฺรํ กมฺมํ ทิฏฺฐธมฺเม วา สมฺปราเย วา วิปากํ น เทติฯ **ยทา** ปน ตํ วิปากํ เทติ, **อถ** ทิฏฺฐธมฺเม ลาภสกฺการาทิสุขํ, สมฺปราเย จ ทิพฺพสมฺปตฺติสุขํ อนุภวมาโน โส **ภโทฺร ภทฺรานิเยว ปสฺสตี**ติฯ

เทสนาวสาเน สา เทวตา โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ, สมฺปตฺตปริสายปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติฯ

อนาถปิณฺฑิกเสฏฺฐิวตฺถุ จตุตฺถํฯ

๕. อสญฺญตปริกฺขารภิกฺขุวตฺถุ

มาวมเญฺญถ ปาปสฺสาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ อสญฺญตปริกฺขารํ ภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ

โส กิร ยํ กิญฺจิ มญฺจปีฐาทิเภทํ ปริกฺขารํ พหิ ปริภุญฺชิตฺวา ตเตฺถว ฉเฑฺฑติฯ ปริกฺขาโร วเสฺสนปิ อาตเปนปิ อุปจิกาทีหิปิ วินสฺสติฯ โส ภิกฺขูหิ ‘‘นนุ, อาวุโส, ปริกฺขาโร นาม ปฏิสามิตโพฺพ’’ติ วุเตฺต ‘‘อปฺปกํ มยา กตํ, อาวุโส, เอตํ, น เอตสฺส จิตฺตํ อตฺถิ, น ปิตฺต’’นฺติ วตฺวา ตเถว กโรติฯ ภิกฺขู ตสฺส กิริยํ สตฺถุ อาโรเจสุํฯ สตฺถา ตํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ ภิกฺขุ เอวํ กโรสี’’ติ ปุจฺฉิฯ โส สตฺถารา ปุจฺฉิโตปิ ‘‘กิํ เอตํ ภควา อปฺปกํ มยา กตํ, น ตสฺส จิตฺตํ อตฺถิ, นาสฺส ปิตฺต’’นฺติ ตเถว อวมญฺญโนฺต อาหฯ อถ นํ สตฺถา ‘‘ภิกฺขูหิ เอวํ กาตุํ น วฏฺฏติ, ปาปกมฺมํ นาม ‘อปฺปก’นฺติ น อวมญฺญิตพฺพํฯ อโชฺฌกาเส ฐปิตญฺหิ วิวฏมุขํ ภาชนํ เทเว วสฺสเนฺต กิญฺจาปิ เอกพินฺทุนา น ปูรติ, ปุนปฺปุนํ วสฺสเนฺต ปน ปูรเตว, เอวเมวํ ปาปํ กโรโนฺต ปุคฺคโล อนุปุเพฺพน มหนฺตํ ปาปราสิํ กโรตี’’ติ วตฺวา อนุสนฺธิํ ฆเฏตฺวา ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมํ คาถมาห –

๑๒๑.‘‘มาวมเญฺญถ ปาปสฺส, น มนฺทํ อาคมิสฺสติ;
อุทพินฺทุนิปาเตน, อุทกุโมฺภปิ ปูรติ;
พาโล ปูรติ ปาปสฺส, โถกํ โถกมฺปิ อาจิน’’นฺติฯ

ตตฺถ **มาวมเญฺญถา**ติ น อวชาเนยฺยฯ **ปาปสฺสา**ติ ปาปํฯ **น มนฺทํ อาคมิสฺสตี**ติ ‘‘อปฺปมตฺตกํ เม ปาปกํ กตํ, กทา เอตํ วิปจฺจิสฺสตี’’ติ เอวํ ปาปํ นาวชาเนยฺยาติ อโตฺถฯ **อุทกุโมฺภปี**ติ เทเว วสฺสเนฺต มุขํ วิวริตฺวา ฐปิตํ ยํ กิญฺจิ กุลาลภาชนํ ยถา ตํ เอเกกสฺสาปิ อุทกพินฺทุโน นิปาเตน อนุปุเพฺพน **ปูรติ,** เอวํ พาลปุคฺคโล โถกํ โถกมฺปิ ปาปํ อาจินโนฺต กโรโนฺต วเฑฺฒโนฺต **ปาปสฺส ปูรติเยวา**ติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสุฯ สตฺถาปิ ‘‘อโชฺฌกาเส เสยฺยํ สนฺถริตฺวา ปฏิปากติกํ อกโรโนฺต อิมํ นาม อาปตฺติมาปชฺชตี’’ติ (ปาจิ. ๑๐๘-๑๑๐) สิกฺขาปทํ ปญฺญาเปสีติฯ

อสญฺญตปริกฺขารภิกฺขุวตฺถุ ปญฺจมํฯ

๖. พิฬาลปาทกเสฏฺฐิวตฺถุ

มาวมเญฺญถ ปุญฺญสฺสาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต พิฬาลปาทกเสฏฺฐิํ อารพฺภ กเถสิฯ

เอกสฺมิญฺหิ สมเย สาวตฺถิวาสิโน วคฺคพนฺธเนน พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส ทานํ เทนฺติฯ อเถกทิวสํ สตฺถา อนุโมทนํ กโรโนฺต เอวมาห –

> ‘‘อุปาสกา อิเธกโจฺจ อตฺตนาว ทานํ เทติ, ปรํ น สมาทเปติฯ โส นิพฺพตฺตนิพฺพตฺตฏฺฐาเน โภคสมฺปทํ ลภติ, โน ปริวารสมฺปทํฯ เอกโจฺจ อตฺตนา ทานํ น เทติ, ปรํ สมาทเปติฯ โส นิพฺพตฺตนิพฺพตฺตฏฺฐาเน ปริวารสมฺปทํ ลภติ, โน โภคสมฺปทํฯ เอกโจฺจ อตฺตนา จ น เทติ, ปรญฺจ น สมาทเปติฯ โส นิพฺพตฺตนิพฺพตฺตฏฺฐาเน เนว โภคสมฺปทํ ลภติ, น ปริวารสมฺปทํ, วิฆาสาโท หุตฺวา วิจรติฯ เอกโจฺจ อตฺตนา จ เทติ, ปรญฺจ สมาทเปติฯ โส นิพฺพตฺตนิพฺพตฺตฏฺฐาเน โภคสมฺปทเญฺจว ลภติ, ปริวารสมฺปทญฺจา’’ติฯ

อเถโก ปณฺฑิตปุริโส ตํ ธมฺมเทสนํ สุตฺวา ‘‘อโห อจฺฉริยมิทํ การณํ, อหํ ทานิ อุภยสมฺปตฺติสํวตฺตนิกํ กมฺมํ กริสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา สตฺถารํ อุฎฺฐาย คมนกาเล อาห – ‘‘ภเนฺต, เสฺว อมฺหากํ ภิกฺขํ คณฺหถา’’ติฯ กิตฺตเกหิ ปน เต ภิกฺขูหิ อโตฺถติ? สพฺพภิกฺขูหิ, ภเนฺตติฯ สตฺถา อธิวาเสสิ ฯ โสปิ คามํ ปวิสิตฺวา, ‘‘อมฺมตาตา, มยา สฺวาตนาย พุทฺธปฺปมุโข ภิกฺขุสโงฺฆ นิมนฺติโต, โย ยตฺตกานํ ภิกฺขูนํ สโกฺกติ, โส ตตฺตกานํ ยาคุอาทีนํ อตฺถาย ตณฺฑุลาทีนิ เทตุ, เอกสฺมิํ ฐาเน ปจาเปตฺวา ทานํ ทสฺสามา’’ติ อุโคฺฆเสโนฺต วิจริฯ

อถ นํ เอโก เสฏฺฐิ อตฺตโน อาปณทฺวารํ สมฺปตฺตํ ทิสฺวา ‘‘อยํ อตฺตโน ปโหนเก ภิกฺขู อนิมเนฺตตฺวา ปน สกลคามํ สมาทเปโนฺต วิจรตี’’ติ กุชฺฌิตฺวา ‘‘ตยา คหิตภาชนํ อาหรา’’ติ ตีหิ องฺคุลีหิ คเหตฺวา โถเก ตณฺฑุเล อทาสิ, ตถา มุคฺค, ตถา มาเสติฯ โส ตโต ปฏฺฐาย **พิฬาลปาทกเสฏฺฐิ** นาม ชาโต, สปฺปิผาณิตาทีนิ เทโนฺตปิ กรณฺฑํ กุเฏ ปกฺขิปิตฺวา เอกโต โกณํ กตฺวา พินฺทุํ พินฺทุํ ปคฺฆรายโนฺต โถกโถกเมว อทาสิฯ อุปาสโก อวเสเสหิ ทินฺนํ เอกโต กตฺวา อิมินา ทินฺนํ วิสุํเยว อคฺคเหสิฯ โส เสฏฺฐิ ตสฺส กิริยํ ทิสฺวา ‘‘กิํ นุ โข เอส มยา ทินฺนํ วิสุํ คณฺหาตี’’ติ จิเนฺตตฺวา ตสฺส ปจฺฉโต ปจฺฉโต เอกํ จูฬุปฏฺฐากํ ปหิณิ ‘‘คจฺฉ, ยํ เอส กโรติ, ตํ ชานาหี’’ติฯ โส คนฺตฺวา ‘‘เสฏฺฐิสฺส มหปฺผลํ โหตู’’ติ ยาคุภตฺตปูวานํ อตฺถาย เอกํ เทฺว ตณฺฑุเล ปกฺขิปิตฺวา มุคฺคมาเสปิ เตลผาณิตาทิพินฺทูนิปิ สพฺพภาชเนสุ ปกฺขิปิฯ จูฬุปฏฺฐาโก คนฺตฺวา เสฏฺฐิสฺส อาโรเจสิ ฯ ตํ สุตฺวา เสฏฺฐิ จิเนฺตสิ – ‘‘สเจ เม โส ปริสมเชฺฌ อวณฺณํ ภาสิสฺสติ, มม นาเม คหิตมเตฺตเยว นํ ปหริตฺวา มาเรสฺสามี’’ติ นิวาสนนฺตเร ฉุริกํ พนฺธิตฺวา ปุนทิวเส คนฺตฺวา ภตฺตเคฺค อฏฺฐาสิฯ โส ปุริโส พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ ปริวิสิตฺวา ภควนฺตํ อาห – ‘‘ภเนฺต, มยา มหาชนํ สมาทเปตฺวา อิมํ ทานํ ทินฺนํ, ตตฺถ สมาทปิตมนุสฺสา อตฺตโน อตฺตโน พเลน พหูนิปิ โถกานิปิ ตณฺฑุลาทีนิ อทํสุ, เตสํ สเพฺพสํ มหปฺผลํ โหตู’’ติฯ ตํ สุตฺวา โส

เสฏฺฐิ จินฺเตสิ – ‘‘อหํ ‘อสุเกน นาม อจฺฉราย คณฺหิตฺวา ตณฺฑุลาทีนิ ทินฺนานีติ มม นาเม คหิตมตฺเต อิมํ มาเรสฺสามี’ติ อาคโต, อยํ ปน สพฺพสงฺคาหิกํ กตฺวา ‘เยหิปิ นาฬิอาทีหิ มินิตฺวา ทินฺนํ, เยหิปิ อจฺฉราย คเหตฺวา ทินฺนํ, สเพฺพสํ มหปฺผลํ โหตู’ติ วทติฯ สจาหํ เอวรูปํ น ขมาเปสฺสามิ, เทวทโณฺฑ มม มตฺถเก ปติสฺสตี’’ติฯ โส ตสฺส ปาทมูเล นิปชฺชิตฺวา ‘‘ขมาหิ เม, สามี’’ติ อาหฯ ‘‘กึ อิท’’นฺติ จ เตน วุเตฺต สพฺพํ ตํ ปวตฺตึ อาโรเจสิฯ ตํ กิริยํ ทิสฺวา สตฺถา ‘‘กึ อิท’’นฺติ ทานเวยฺยาวฏิกํ ปุจฺฉิฯ โส อตีตทิวสโต ปฏฺฐาย สพฺพํ ตํ ปวตฺตึ อาโรเจสิฯ อถ นํ สตฺถา ‘‘เอวํ กิร เสฏฺฐี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา, ‘‘อาม, ภเนฺต’’ติ วุเตฺต, ‘‘อุปาสก, ปุญฺญํ นาม ‘อปฺปก’นฺติ น อวมญฺญิตพฺพํ, มาทิสสฺส พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส ทานํ ทตฺวา ‘อปฺปก’นฺติ น อวมญฺญิตพฺพํฯ ปณฺฑิตมนุสฺสา หิ ปุญฺญํ กโรนฺตา วิวฏภาชนํ วิย อุทเกน อนุกฺกเมน ปุเญฺญน ปูรนฺติเยวา’’ติ วตฺวา อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมํ คาถมาห –

๑๒๒.‘‘มาวมเญฺญถ ปุญฺญสฺส, น มนฺทํ อาคมิสฺสติ;
อุทพินฺทุนิปาเตน, อุทกุโมฺภปิ ปูรติ;
ธีโร ปูรติ ปุญฺญสฺส, โถกํ โถกมฺปิ อาจิน’’นฺติฯ

ตสฺสโตฺถ – ปณฺฑิตมนุโสฺส ปุญฺญํ กตฺวา ‘‘อปฺปกมตฺตํ มยา กตํ, **น มนฺทํ** วิปากวเสน **อาคมิสฺสติ,** เอวํ ปริตฺตกํ กมฺมํ กหํ มํ ทกฺขิสฺสติ, อหํ วา ตํ กหํ ทกฺขิสฺสามิ, กทา เอตํ วิปจฺจิสฺสตี’’ติ เอวํ ปุญฺญํ **มาวมเญฺญถ** น อวชาเนยฺยฯ ยถา หิ นิรนฺตรํ **อุทพินฺทุนิปาเตน** วิวริตฺวา ฐปิตํ กุลาลภาชนํ **ปูรติ,** เอวํ **ธีโร** ปณฺฑิตปุริโส **โถกํ โถกมฺปิ** ปุญฺญํ อาจินโนฺต **ปุญฺญสฺส ปูรตี**ติฯ

เทสนาวสาเน โส เสฏฺฐิ โสตาปตฺติผลํ ปาปุณิ, สมฺปตฺตปริสายปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติฯ

พิฬาลปาทกเสฏฺฐิวตฺถุ ฉฏฺฐํฯ

๗. มหาธนวาณิชวตฺถุ

วาณิโชวาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต มหาธนวาณิชํ อารพฺภ กเถสิฯ

ตสฺส กิร วาณิชสฺส เคเห ปญฺจสตา โจรา โอตารํ คเวสมานา โอตารํ น ลภึสุฯ อปเรน สมเยน วาณิโช ปญฺจ สกฏสตานิ ภณฺฑสฺส ปูเรตฺวา ภิกฺขูนํ อาโรจาเปสิ – ‘‘อหํ อสุกฏฺฐานํ นาม วาณิชฺชตฺถาย คจฺฉามิ, เย, อยฺยา, ตํ ฐานํ คนฺตุกามา, เต นิกฺขมนฺตุ, มเคฺค ภิกฺขาย น กิลมิสฺสนฺตี’’ติฯ ตํ สุตฺวา ปญฺจสตา ภิกฺขู เตน สทฺธึ มคฺคํ ปฏิปชฺชึสุฯ เตปิ โจรา ‘‘โส กิร วาณิโช นิกฺขโนฺต’’ติ คนฺตฺวา อฏวิยํ อฏฺฐํสุฯ วาณิโชปิ คนฺตฺวา อฏวิมุเข เอกสฺมึ คาเม วาสํ กตฺวา เทฺว ตโยปิ ทิวเส โคณสกฏาทีนิ สํวิทหิ, เตสํ ปน ภิกฺขูนํ นิพทฺธํ ภิกฺขํ เทติเยวฯ โจรา ตสฺมึ อติจิรายเนฺต ‘‘คจฺฉ, ตสฺส นิกฺขมนทิวสํ ญตฺวา เอหี’’ติ เอกํ ปุริสํ ปหิณึสุฯ โส ตํ คามํ คนฺตฺวา เอกํ สหายกํ ปุจฺฉิ – ‘‘กทา วาณิโช นิกฺขมิสฺสตี’’ติฯ โส ‘‘ทฺวีหตีหจฺจเยนา’’ติ วตฺวา ‘‘กิมตฺถํ ปน ปุจฺฉสี’’ติ อาหฯ อถสฺส โส ‘‘มยํ ปญฺจสตา โจรา เอตสฺสตฺถาย อฏวิยํ ฐิตา’’ติ อาจิกฺขิฯ อิตโร ‘‘เตน หิ คจฺฉ, สีฆํ นิกฺขมิสฺสตี’’ติ ตํ อุโยฺยเชตฺวา, ‘‘กึ นุ โข โจเร วาเรมิ, อุทาหุ วาณิช’’นฺติ จินฺเตตฺวา, ‘‘กึ เม โจเรหิ, วาณิชํ นิสฺสาย ปญฺจสตา ภิกฺขู ชีวนฺติ, วาณิชสฺส สญฺญํ ทสฺสามี’’ติ โส ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘กทา คมิสฺสถา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘ตติยทิวเส’’ติ วุเตฺต มยฺหํ วจนํ กโรถ, อฏวิยํ กิร ตุมฺหากํ อตฺถาย ปญฺจสตา โจรา ฐิตา, มา ตาว คมิตฺถาติฯ

ตุวํ กถํ ชานาสีติ? เตสํ อนฺตเร มม สหาโย อตฺถิ, ตสฺส เม กถาย ญาตนฺติฯ ‘‘เตน หิ ‘กึ เม เอโตฺต คเตนา’ติ นิวตฺติตฺวา เคหเมว คมิสฺสามี’’ติ อาหฯ ตสฺมึ จิรายเนฺต ปุน เตหิ โจเรหิ เปสิโต ปุริโส อาคนฺตฺวา ตํ สหายกํ ปุจฺฉิตฺวา ตํ ปวตฺตึ สุตฺวา ‘‘นิวตฺติตฺวา เคหเมว กิร คมิสฺสตี’’ติ คนฺตฺวา โจรานํ อาโรเจสิฯ ตํ สุตฺวา โจรา ตโต นิกฺขมิตฺวา อิตรสฺมึ มเคฺค อฏฺฐํสุ, ตสฺมึ จิรยเนฺต ปุนปิ เต โจรา ตสฺส สนฺติกํ ปุริสํ เปเสสุํฯ โส เตสํ ตตฺถ ฐิตภาวํ ญตฺวา ปุน วาณิชสฺส อาโรเจสิฯ วาณิโช ‘‘อิธาปิ เม เวกลฺลํ นตฺถิ, เอวํ สเนฺต เนว เอโตฺต คมิสฺสามิ, น อิโต, อิเธว ภวิสฺสามี’’ติ ภิกฺขูนํ สนฺติกํ คนฺตฺวา อาห – ‘‘ภเนฺต, โจรา กิร มํ วิลุมฺปิตุกามา มเคฺค ฐิตา, ‘ปุน นิวตฺติสฺสตี’ติ สุตฺวา อิตรสฺมึ มเคฺค ฐิตา, อหํ เอโตฺต วา อิโต วา อคนฺตฺวา โถกํ อิเธว ภวิสฺสามิ, ภทนฺตา อิเธว วสิตุกามา วสนฺตุ, คนฺตุกามา อตฺตโน รุจึ กโรนฺตู’’ติฯ ภิกฺขู ‘‘เอวํ สเนฺต มยํ นิวตฺติสฺสามา’’ติ วาณิชํ อาปุจฺฉิตฺวา ปุนเทว สาวตฺถึ คนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา นิสีทิํสุฯ สตฺถา ‘‘กึ, ภิกฺขเว, มหาธนวาณิเชน สทฺธึ น คมิตฺถา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อาม, ภเนฺต, มหาธนวาณิชสฺส วิลุมฺปนตฺถาย ทฺวีสุปิ มเคฺคสุ โจรา ปริยุฏฺฐิํสุ, เตน โส ตเตฺถว ฐิโต, มยํ ปน ตํ อาปุจฺฉิตฺวา อาคตา’’ติ วุเตฺต, ‘‘ภิกฺขเว, มหาธนวาณิโช โจรานํ อตฺถิตาย มคฺคํ ปริวชฺชติ, ชีวิตุกาโม วิย ปุริโส หลาหลํ วิสํ ปริวเชฺชติ, ภิกฺขุนาปิ ‘ตโย ภวา โจเรหิ ปริยุฏฺฐิตมคฺคสทิสา’ติ ญตฺวา ปาปํ ปริวเชฺชตุํ วฏฺฏตี’’ติ วตฺวา อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมํ คาถมาห –

๑๒๓. ‘‘วาณิโชว ภยํ มคฺคํ, อปฺปสโตฺถ มหทฺธโน;
วิสํ ชีวิตุกาโมว, ปาปานิ ปริวชฺชเย’’ติฯ

ตตฺถ **ภย**นฺติ ภายิตพฺพํ, โจเรหิ ปริยุฏฺฐิตตฺตา สปฺปฏิภยนฺติ อโตฺถฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ยถา มหาธนวาณิโช **อปฺปสโตฺถ** สปฺปฏิภยํ **มคฺคํ,** ยถา จ **ชีวิตุกาโม** หลาหลํ **วิสํ** ปริวเชฺชติ, เอวํ ปณฺฑิโต ภิกฺขุ อปฺปมตฺตกานิปิ **ปาปานิ** ปริวเชฺชยฺยาติฯ

เทสนาวสาเน เต ภิกฺขู สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณิํสุ, สมฺปตฺตมหาชนสฺสาปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติฯ

มหาธนวาณิชวตฺถุ สตฺตมํฯ

๘. กุกฺกุฏมิตฺตเนสาทวตฺถุ

ปาณิมฺหิ เจติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรโนฺต กุกฺกุฏมิตฺตํ นาม เนสาทํ อารพฺภ กเถสิฯ

ราชคเห กิร เอกา เสฏฺฐิธีตา วยปฺปตฺตา สตฺตภูมิกปาสาทสฺส อุปริ สิริคเพฺภ อารกฺขณตฺถาย เอกํ ปริจาริกํ ทตฺวา มาตาปิตูหิ วาสิยมานา เอกทิวสํ สายนฺหสมเย วาตปาเนน อนฺตรวีถึ โอโลเกนฺตี ปญฺจ ปาสสตานิ ปญฺจ สูลสตานิ อาทาย มิเค วธิตฺวา ชีวมานํ เอกํ กุกฺกุฏมิตฺตํ นาม เนสาทํ ปญฺจ มิคสตานิ วธิตฺวา เตสํ มํเสน มหาสกฏํ ปูเรตฺวา สกฏธุเร นิสีทิตฺวา มํสวิกฺกิณนตฺถาย นครํ ปวิสนฺตํ ทิสฺวา ตสฺมึ ปฏิพทฺธจิตฺตา ปริจาริกาย หเตฺถ ปณฺณาการํ ทตฺวา ‘‘คจฺฉ, เอตสฺส ปณฺณาการํ ทตฺวา คมนกาลํ ญตฺวา เอหี’’ติ เปเสสิฯ สา คนฺตฺวา ตสฺส ปณฺณาการํ ทตฺวา ปุจฺฉิ – ‘‘กทา คมิสฺสสี’’ติ? โส ‘‘อชฺช มํสํ วิกฺกิณิตฺวา ปาโตว อสุกทฺวาเรน นาม นิกฺขมิตฺวา คมิสฺสามี’’ติ อาหฯ สา เตน กถิตกถํ สุตฺวา อาคนฺตฺวา ตสฺสา อาโรเจสิฯ เสฏฺฐิธีตา อตฺตนา คเหตพฺพยุตฺตกํ วตฺถาภรณชาตํ สํวิทหิตฺวา ปาโตว มลินวตฺถํ นิวาเสตฺวา กุฏํ อาทาย ทาสีหิ สทฺธึ อุทกติตฺถํ คจฺฉนฺตี วิย นิกฺขมิตฺวา ตํ ฐานํ คนฺตฺวา ตสฺสาคมนํ โอโล

เกนฺตี อฏฺฐาสิฯ โสปิ ปาโตว สกฏํ ปาเชโนฺต นิกฺขมิฯ สา ตสฺส ปจฺฉโต ปจฺฉโต ปายาสิฯ โส ตํ ทิสฺวา ''อหํ ตํ 'อสุกสฺส นาม ธีตา'ติ น ชานามิ, มา มํ อนุพนฺธิ, อมฺมา''ติ อาหฯ น มํ ตฺวํ ปโกฺกสสิ, อหํ อตฺตโน ธมฺมตาย อาคจฺฉามิ, ตฺวํ ตุณฺหี หุตฺวา อตฺตโน สกฏํ ปาเชหีติฯ โส ปุนปฺปุนํ ตํ นิวาเรติเยวฯ อถ นํ สา อาห – ''สามิ, สิรี นาม อตฺตโน สนฺติกํ อาคจฺฉนฺตี นิวาเรตุํ น วฏฺฏตี''ติฯ โส ตสฺสา นิสฺสํสเยน อาคมนการณํ ญตฺวา ตํ สกฏํ อาโรเปตฺวา อคมาสิฯ ตสฺสา มาตาปิตโร อิโต จิโต จ ปริเยสาเปตฺวา อปสฺสนฺตา ''มตา ภวิสฺสตี''ติ มตกภตฺตํ กริํสุฯ สาปิ เตน สทฺธิํ สํวาสมนฺวาย ปฏิปาฏิยา สตฺต ปุเตฺต วิชายิตฺวา เต วยปฺปเตฺต ฆรพนฺธเนน พนฺธิฯ

อเถกทิวสํ สตฺถา ปจฺจูสสมเย โลกํ โวโลเกโนฺต กุกฺกุฏมิตฺตํ สปุตฺตํ สสุณิสํ อตฺตโน ญาณชาลสฺส อโนฺต ปวิฏฺฐํ ทิสฺวา, ''กิํ นุ โข เอต''นฺติ อุปธาเรโนฺต เตสํ ปนฺนรสนฺนมฺปิ โสตาปตฺติมคฺคสฺส อุปนิสฺสยํ ทิสฺวา ปาโตว ปตฺตจีวรํ อาทาย ตสฺส ปาสฏฺฐานํ อคมาสิ ฯ ตํ ทิวสํ ปาเส พโทฺธ เอกมิโคปิ นาโหสิฯ สตฺถา ตสฺส ปาสมูเล ปทวลญฺชํ ทเสฺสตฺวา ปุรโต เอกสฺส คุมฺพสฺส เหฏฺฐา ฉายายํ นิสีทิฯ กุกฺกุฏมิโตฺต ปาโตว ธนุํ อาทาย ปาสฏฺฐานํ คนฺตฺวา อาทิโต ปฏฺฐาย ปาเส โอโลกยมาโน ปาเส พทฺธํ เอกมฺปิ มิคํ อทิสฺวา สตฺถุ ปทวลญฺชํ อทฺทสฯ อถสฺส เอตทโหสิ – ''โก มยฺหํ พทฺธมิเค โมเจโนฺต วิจรตี''ติฯ โส สตฺถริ อาฆาตํ พนฺธิตฺวา คจฺฉโนฺต คุมฺพมูเล นิสินฺนํ สตฺถารํ ทิสฺวา, ''อิมินา มม มิคา โมจิตา ภวิสฺสนฺติ, มาเรสฺสามิ น''นฺติ ธนุํ อากฑฺฒิฯ สตฺถา ธนุํ อากฑฺฒิตุํ ทตฺวา วิสฺสเชฺชตุํ นาทาสิฯ โส สรํ วิสฺสเชฺชตุมฺปิ โอโรเปตุมฺปิ อสโกฺกโนฺต ผาสุกาหิ ภิชฺชนฺตีหิ วิย มุขโต เขเฬน ปคฺฆรเนฺตน กิลนฺตรูโป อฏฺฐาสิฯ อถสฺส ปุตฺตา เคหํ คนฺตฺวา ''ปิตา โน จิรายติ, กิํ นุ โข เอต''นฺติ วตฺวา ''คจฺฉถ, ตาตา, ปิตุ สนฺติก''นฺติ มาตรา เปสิตา ธนูนิ อาทาย คนฺตฺวา ปิตรํ ตถาฐิตํ ทิสฺวา ''อยํ โน ปิตุ ปจฺจามิโตฺต ภวิสฺสตี''ติ สตฺตปิ ชนา ธนูนิ อากฑฺฒิตฺวา พุทฺธานุภาเวน ยถา เนสํ ปิตา ฐิโต, ตเถว อฏฺฐํสุฯ อถ เนสํ มาตา ''กิํ นุ โข เม ปุตฺตาปิ จิรายนฺตี''ติ วตฺวา สตฺตหิ สุณิสาหิ สทฺธิํ คนฺตฺวา เต ตถาฐิเต ทิสฺวา ''กสฺส นุ โข อิเม ธนูนิ อากฑฺฒิตฺวา ฐิตา''ติ โอโลเกนฺตี สตฺถารํ ทิสฺวา พาหา ปคฺคยฺห – ''มา เม ปิตรํ นาเสถ, มา เม ปิตรํ นาเสถา''ติ มหาสทฺทมกาสิฯ กุกฺกุฏมิโตฺต ตํ สทฺทํ สุตฺวา จิเนฺตสิ – ''นฏฺโฐ วตมฺหิ, สสุโร กิร เม เอส, อโห มยา ภาริยํ กมฺมํ กต''นฺติฯ ปุตฺตาปิสฺส ''อยฺยโก กิร โน เอส, อโห ภาริยํ กมฺมํ กต''นฺติ จินฺตยิํสุฯ กุกฺกุฏมิโตฺต ''อยํ สสุโร เม''ติ เมตฺตจิตฺตํ อุปฏฺฐเปสิ, ปุตฺตาปิสฺส ''อยฺยโก โน''ติ เมตฺตจิตฺตํ อุปฏฺฐเปสุํฯ อถ เต เนสํ มาตา เสฏฺฐิธีตา ''ขิปฺปํ ธนูนิ ฉเฑฺฑตฺวา ปิตรํ เม ขมาเปถา''ติ อาหฯ

สตฺถา เตสํ มุทุจิตฺตตํ ญตฺวา ธนุํ โอตาเรตุํ อทาสิฯ เต สเพฺพ สตฺถารํ วนฺทิตฺวา ''ขมถ โน, ภเนฺต''ติ ขมาเปตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิํสุฯ อถ เนสํ สตฺถา อนุปุพฺพิํ กถํ กเถสิฯ เทสนาวสาเน กุกฺกุฏมิโตฺต สทฺธิํ ปุเตฺตหิ เจว สุณิสาหิ จ อตฺตปญฺจทสโม โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ สตฺถา ปิณฺฑาย จริตฺวา ปจฺฉาภตฺตํ วิหารํ อคมาสิฯ อถ นํ อานนฺทเตฺถโร ปุจฺฉิ – ''ภเนฺต, กหํ คมิตฺถา''ติฯ กุกฺกุฏมิตฺตสฺส สนฺติกํ , อานนฺทาติฯ ปาณาติปาตกมฺมสฺส โว, ภเนฺต, อการโก กโตติฯ อามานนฺท, โส อตฺตปญฺจทสโม อจลสทฺธาย ปติฏฺฐาย ตีสุ รตเนสุ นิกฺกโงฺข หุตฺวา ปาณาติปาตกมฺมสฺส อการโก ชาโตติฯ ภิกฺขู อาหํสุ – ''นนุ, ภเนฺต, ภริยาปิสฺส อตฺถี''ติฯ อาม, ภิกฺขเว, สา กุลเคเห กุมาริกา หุตฺวา โสตาปตฺติผลํ ปตฺตาติฯ ภิกฺขู กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ ''กุกฺกุฏมิตฺตสฺส กิร ภริยา กุมาริกกาเล เอว โสตาปตฺติผลํ ปตฺวา ตสฺส เคหํ คนฺตฺวา สตฺต ปุเตฺต ลภิ, สา เอตฺตกํ กาลํ สามิเกน 'ธนุํ อาหร, สเร อาหร, สตฺติํ อาหร, สูลํ อาหร, ชาลํ อาหรา'ติ วุจฺจมานา ตานิ อทาสิฯ โสปิ ตาย ทินฺนานิ อาทาย คนฺตฺวา ปาณาติปาตํ กโรติ, กิํ นุ โข โสตาปนฺนาปิ ปาณาติปาตํ กโรนฺตี''ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ''กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ

กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุตฺเต, ‘‘น, ภิกฺขเว, โสตาปนฺนา ปาณาติปาตํ กโรนฺติ, สา ปน ‘สามิกสฺส วจนํ กโรมี’ติ ตถา อกาสิฯ ‘อิทํ คเหตฺวา เอส คนฺตฺวา ปาณาติปาตํ กโรตู’ติ ตสฺสา จิตฺตํ นตฺถิฯ ปาณิตลสฺมิญฺหิ วเณ อสติ วิสํ คณฺหนฺตสฺส ตํ วิสํ อนุฑหิตุํ น สโกฺกติ, เอวเมวํ อกุสลเจตนาย อภาเวน ปาปํ อกโรนฺตสฺส ธนุอาทีนิ นีหริตฺวา ททโตปิ ปาปํ นาม น โหตี’’ติ วตฺวา อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา ธมฺมํ เทเสนฺโต อิมํ คาถมาห –

๑๒๔. ‘‘ปาณิมฺหิ เจ วโณ นาสฺส, หเรยฺย ปาณินา วิสํ;
นาพฺพณํ วิสมเนฺวติ, นตฺถิ ปาปํ อกุพฺพโต’’ติฯ

ตตฺถ **นาสฺสาติ** น ภเวยฺยฯ **หเรยฺยาติ** หริตุํ สกฺกุเณยฺยฯ กึ การณา? ยสฺมา **นาพฺพณํ วิสมเนฺวติ** อวณญฺหิ ปาณึ วิสํ อเนฺวตุํ น สโกฺกติ, เอวเมว ธนุอาทีนิ นีหริตฺวา เทนฺตสฺสาปิ อกุสลเจตนาย อภาเวน ปาปํ **อกุพฺพโต ปาปํ** นาม **นตฺถิ,** อวณํ ปาณึ วิสํ วิย นาสฺส จิตฺตํ ปาปํ อนุคจฺฉตีติฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติฯ

อปเรน สมเยน ภิกฺขู กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ – ‘‘โก นุ โข กุกฺกุฏมิตฺตสฺส สปุตฺตสฺส สสุณิสสฺส โสตาปตฺติมคฺคสฺสูปนิสฺสโย, เกน การเณน เนสาทกุเล นิพฺพโตฺต’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว , เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุตฺเต, ภิกฺขเว, อตีเต กสฺสปทสพลสฺส ธาตุเจติยํ สํวิทหนฺตา เอวมาหํสุ – ‘‘กึ นุ โข อิมสฺส เจติยสฺส มตฺติกา ภวิสฺสติ, กึ อุทก’’นฺติฯ อถ เนสํ เอตทโหสิ – ‘‘หริตาลมโนสิลา มตฺติกา ภวิสฺสติ, ติลเตลํ อุทก’’นฺติฯ เต หริตาลมโนสิลา โกเฏฺฏตฺวา ติลเตเลน สํสนฺทิตฺวา อิฏฺฐกาย ฆเฏตฺวา สุวเณฺณน ขจิตฺวา อโนฺต จินึสุ, พหิมุเข ปน เอกคฺฆนสุวณฺณอิฏฺฐกาว อเหสุํฯ เอเกกา สตสหสฺสคฺฆนิกา อโหสิฯ เต ยาว ธาตุนิธานา เจติเย นิฏฺฐิเต จินฺตยึสุ – ‘‘ธาตุนิธานกาเล พหุนา ธเนน อโตฺถ, กํ นุ โข เชฏฺฐกํ กโรมา’’ติฯ

อเถโก คามวาสิโก เสฏฺฐิ ‘‘อหํ เชฏฺฐโก ภวิสฺสามี’’ติ ธาตุนิธาเน เอกํ หิรญฺญโกฏึ ปกฺขิปิฯ ตํ ทิสฺวา รฏฺฐวาสิโน ‘‘อยํ นครเสฏฺฐิ ธนเมว สํหรติ, เอวรูเป เจติเย เชฏฺฐโก ภวิตุํ น สโกฺกติ, คามวาสี ปน โกฏิธนํ ปกฺขิปิตฺวา เชฏฺฐโก ชาโต’’ติ อุชฺฌายึสุฯ โส เตสํ กถํ สุตฺวา ‘‘อหํ เทฺว โกฏิโย ทตฺวา เชฏฺฐโก ภวิสฺสามี’’ติ เทฺว โกฏิโย อทาสิฯ อิตโร ‘‘อหเมว เชฏฺฐโก ภวิสฺสามี’’ติ ติโสฺส โกฏิโย อทาสิฯ เอวํ วเฑฺฒตฺวา วเฑฺฒตฺวา นครวาสี อฏฺฐ โกฏิโย อทาสิฯ คามวาสิโน ปน เคเห นวโกฏิธนเมว อตฺถิ, นครวาสิโน จตฺตาลีสโกฏิธนํฯ ตสฺมา คามวาสี จินฺเตสิ – ‘‘สจาหํ นว โกฏิโย ทสฺสามิ, อยํ ‘ทส โกฏิโย ทสฺสามี’ติ วกฺขติ, อถ เม นิทฺธนภาโว ปญฺญายิสฺสตี’’ติฯ โส เอวมาห – ‘‘อหํ เอตฺตกญฺจ ธนํ ทสฺสามิ, สปุตฺตทาโร จ เจติยสฺส ทาโส ภวิสฺสามี’’ติ สตฺต ปุเตฺต สตฺต สุณิสาโย ภริยญฺจ คเหตฺวา อตฺตนา สทฺธึ เจติยสฺส นิยฺยาเทสิฯ รฏฺฐวาสิโน ‘‘ธนํ นาม สกฺกา อุปฺปาเทตุํ, อยํ ปน สปุตฺตทาโร อตฺตานํ นิยฺยาเทสิ, อยเมว เชฏฺฐโก โหตู’’ติ ตํ เชฏฺฐกํ กรึสุฯ อิติ เต โสฬสปิ ชนา เจติยสฺส ทาสา อเหสุํฯ รฏฺฐวาสิโน ปน เต ภุชิเสฺส อกํสุฯ เอวํ สเนฺตปิ เจติยเมว ปฏิชคฺคิตฺวา ยาวตายุกํ ฐตฺวา ตโต จุตา เทวโลเก นิพฺพตฺตึสุฯ เตสุ เอกํ พุทฺธนฺตรํ เทวโลเก วสเนฺตสุ อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท ภริยา ตโต จวิตฺวา ราชคเห เสฏฺฐิโน ธีตา หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ สา กุมาริกาว หุตฺวา โสตาปตฺติผลํ ปาปุณิฯ อทิฏฺฐสจฺจสฺส ปน ปฏิสนฺธิ นาม ภาริยาติ ตสฺสา สามิโก สมฺปริวตฺตมาโน คนฺตฺวา เนสาทกุเล นิพฺพตฺติฯ ตสฺส สห ทสฺสเนเนว เสฏฺฐิธีตรํ ปุพฺพสิเนโห อโชฺฌตฺถริฯ วุตฺตมฺปิ เจตํ –

‘‘ปุเพฺพว สนฺนิวาเสน, ปจฺจุปฺปนฺนหิเตน วา;
เอวํ ตํ ชายเต เปมํ, อุปฺปลํว ยโถทเก’’ติฯ (ชา. ๑.๒.๑๗๔);

สา ปุพฺพสิเนเหเนว เนสาทกุลํ อคมาสิฯ ปุตฺตาปิสฺสา เทวโลกา จวิตฺวา ตสฺสา เอว กุจฺฉิสฺมึ ปฏิสนฺธึ คณฺหึสุ, สุณิสาโยปิสฺสา ตตฺถ ตตฺถ นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปตฺตา เตสํเยว เคหํ อคมํสุฯ เอวํ เต สเพฺพปิ ตทา เจติยํ ปฏิชคฺคิตฺวา ตสฺส กมฺมสฺสานุภาเวน โสตาปตฺติผลํ ปตฺตาติฯ

กุกฺกุฏมิตฺตเนสาทวตฺถุ อฏฺฐมํฯ

๙. โกกสุนขลุทฺทกวตฺถุ

โย อปฺปทุฏฺฐสฺสาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต โกกํ นาม สุนขลุทฺทกํ อารพฺภ กเถสิฯ

โส กิร เอกทิวสํ ปุพฺพณฺหสมเย ธนุํ อาทาย สุนขปริวุโต อรญฺญํ คจฺฉโนฺต อนฺตรามเคฺค เอกํ ปิณฺฑาย ปวิสนฺตํ ภิกฺขุํ ทิสฺวา กุชฺฌิตฺวา ‘‘กาฬกณฺณิ เม ทิโฏฺฐ, อชฺช กิญฺจิ น ลภิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา ปกฺกามิฯ เถโรปิ คาเม ปิณฺฑาย จริตฺวา กตภตฺตกิโจฺจ ปุน วิหารํ ปายาสิฯ อิตโรปิ อรเญฺญ วิจริตฺวา กิญฺจิ อลภิตฺวา ปจฺจาคจฺฉโนฺต ปุน เถรํ ทิสฺวา ‘‘อชฺชาหํ อิมํ กาฬกณฺณึ ทิสฺวา อรญฺญํ คโต กิญฺจิ น ลภึ, อิทานิ เม ปุนปิ อภิมุโข ชาโต, สุนเขหิ นํ ขาทาเปสฺสามี’’ติ สญฺญํ ทตฺวา สุนเข วิสฺสเชฺชสิฯ เถโรปิ ‘‘มา เอวํ กริ อุปาสกา’’ติ ยาจิฯ โส ‘‘อชฺชาหํ ตว สมฺมุขีภูตตฺตา กิญฺจิ นาลตฺถํ, ปุนปิ เม สมฺมุขีภาวมาคโตสิ, ขาทาเปสฺสาเมว ต’’นฺติ วตฺวา สุนเข อุโยฺยเชสิฯ เถโร เวเคน เอกํ รุกฺขํ อภิรุหิตฺวา ปุริสปฺปมาเณ ฐาเน นิสีทิฯ สุนขา รุกฺขํ ปริวาเรสุํฯ ลุทฺทโก คนฺตฺวา ‘‘รุกฺขํ อภิรุหโตปิ เต โมโกฺข นตฺถี’’ติ ตํ สรตุเณฺฑน ปาทตเล วิชฺฌิฯ เถโร ‘‘มา เอวํ กโรหี’’ติ ตํ ยาจิเยวฯ อิตโร ตสฺส ยาจนํ อนาทิยิตฺวา ปุนปฺปุนํ วิชฺฌิเยวฯ เถโร เอกสฺมึ ปาทตเล วิชฺฌิยมาเน ตํ อุกฺขิปิตฺวา ทุติยํ ปาทํ โอลมฺพิตฺวา ตสฺมึ วิชฺฌิยมาเน ตมฺปิ อุกฺขิปติ, เอวมสฺส โส ยาจนํ อนาทิยิตฺวาว เทฺวปิ ปาทตลานิ วิชฺฌิเยวฯ เถรสฺส สรีรํ อุกฺกาหิ อาทิตฺตํ วิย อโหสิฯ โส เวทนานุวตฺติโก หุตฺวา สตึ ปจฺจุปฏฺฐาเปตุํ นาสกฺขิ, ปารุตจีวรํ ภสฺสนฺตมฺปิ น สลฺลเกฺขสิฯ ตํ ปตมานํ โกกํ สีสโต ปฏฺฐาย ปริกฺขิปนฺตเมว ปติฯ สุนขา ‘‘เถโร ปติโต’’ติ สญฺญาย จีวรนฺตรํ ปวิสิตฺวา อตฺตโน สามิกํ ลุญฺชิตฺวา ขาทนฺตา อฏฺฐิมตฺตาวเสสํ กรึสุฯ สุนขา จีวรนฺตรโต นิกฺขมิตฺวา พหิ อฏฺฐํสุฯ

อถ เนสํ เถโร เอกํ สุกฺขทณฺฑกํ ภญฺชิตฺวา ขิปิฯ สุนขา เถรํ ทิสฺวา ‘‘สามิโกว อเมฺหหิ ขาทิโต’’ติ ญตฺวา อรญฺญํ ปวิสึสุฯ เถโร กุกฺกุจฺจํ อุปฺปาเทสิ ‘‘มม จีวรนฺตรํ ปวิสิตฺวา เอส นโฏฺฐ, อโรคํ นุ โข เม สีล’’นฺติฯ โส รุกฺขา โอตริตฺวา สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา อาทิโต ปฏฺฐาย สพฺพํ ตํ ปวตฺตึ อาโรเจตฺวา – ‘‘ภเนฺต, มม จีวรํ นิสฺสาย โส อุปาสโก นโฏฺฐ, กจฺจิ เม อโรคํ สีลํ, อตฺถิ เม สมณภาโว’’ติ ปุจฺฉิฯ สตฺถา ตสฺส วจนํ สุตฺวา ‘‘ภิกฺขุ อโรคํ เต สีลํ, อตฺถิ เต สมณภาโว, โส อปฺปทุฏฺฐสฺส ปทุสฺสิตฺวา วินาสํ ปโตฺต, น เกวลญฺจ อิทาเนว, อตีเตปิ อปฺปทุฏฺฐานํ ปทุสฺสิตฺวา วินาสํ ปโตฺตเยวา’’ติ วตฺวา ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต อตีตํ อาหริ –

อตีเต กิเรโก เวโชฺช เวชฺชกมฺมตฺถาย คามํ วิจริตฺวา กิญฺจิ กมฺมํ อลภิตฺวา ฉาตชฺฌโตฺต นิกฺขมิตฺวา คามทฺวาเร สมฺพหุเล กุมารเก กีฬเนฺต ทิสฺวา ‘‘อิเม สเปฺปน ฑํสาเปตฺวา ติกิจฺฉิตฺวา อาหารํ ลภิสฺสามี’’ติ เอกสฺมึ รุกฺขพิเล สีสํ นิหริตฺวา นิปนฺนํ สปฺปํ ทเสฺสตฺวา, ‘‘อโมฺภ,

กุมารกา เอโส สาฬิกโปตโก, คณฺหถ น''นฺติ อาหฯ อเถโก กุมารโก สปฺปํ คีวายํ ทฬฺหํ คเหตฺวา นีหริตฺวา ตสฺส สปฺปภาวํ ญตฺวา วิรวโนฺต อวิทูเร ฐิตสฺส เวชฺชสฺส มตฺถเก ขิปิฯ สโปฺป เวชฺชสฺส ขนฺธฏฺฐิกํ ปริกฺขิปิตฺวา ทฬฺหํ ฑํสิตฺวา ตเตฺถว ชีวิตกฺขยํ ปาเปสิ, เอวเมส โกโก สุนขลุทฺทโก ปุเพฺพปิ อปฺปทุฏฺฐสฺส ปทุสฺสิตฺวา วินาสํ ปโตฺตเยวาติฯ

สตฺถา อิมํ อตีตํ อาหริตฺวา อนุสนฺธึ ฆเฏฺตฺวา ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมํ คาถมาห –

๑๒๕.''โย อปฺปทุฏฺฐสฺส นรสฺส ทุสฺสติ, สุทฺธสฺส โปสสฺส อนงฺคณสฺส;

ตเมว พาลํ ปเจฺจติ ปาปํ, สุขุโม รโช ปฏิวาตํว ขิโตฺต''ติฯ

ตตฺถ **อปฺปทุฏฺฐสฺสา**ติ อตฺตโน วา สพฺพสตฺตานํ วา อทุฏฺฐสฺสฯ **นรสฺสา**ติ สตฺตสฺสฯ **ทุสฺสตี**ติ อปรชฺฌติฯ **สุทฺธสฺสา**ติ นิรปราธเสฺสวฯ **โปสสฺสา**ติ อิทมฺปิ อปเรนากาเรน สตฺตาธิวจนเมวฯ **อนงฺคณสฺสา**ติ นิกฺกิเลสสฺสฯ **ปเจฺจตี**ติ ปติเอติฯ **ปฏิวาต**นฺติ ยถา เอเกน ปุริเสน ปฏิวาเต ฐิตํ ปหริตุกามตาย **ขิโตฺต สุขุโม รโช**ติ ตเมว ปุริสํ ปเจฺจติ, ตเสฺสว อุปริ ปตติ, เอวเมว โย ปุคฺคโล อปทุฏฺฐสฺส ปุริสสฺส ปาณิปฺปหราทีนิ ททโนฺต ปทุสฺสติ, **ตเมว พาลํ** ทิเฏฺฐว ธเมฺม, สมฺปราเย วา นิรยาทีสุ วิปจฺจมานํ ตํ **ปาปํ** วิปากทุกฺขวเสน ปเจฺจตีติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน โส ภิกฺขุ อรหเตฺต ปติฏฺฐหิ, สมฺปตฺตปริสายปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติฯ

โกกสุนขลุทฺทกวตฺถุ นวมํฯ

๑๐. มณิการกุลูปกติสฺสเตฺถรวตฺถุ

คพฺภเมเกติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต มณิการกุลูปกํ ติสฺสเตฺถรํ อารพฺภ กเถสิฯ

โส กิร เถโร เอกสฺส มณิการสฺส กุเล ทฺวาทส วสฺสานิ ภุญฺชิฯ ตสฺมิํ กุเล ชยมฺปติกา มาตาปิตุฏฺฐาเน ฐตฺวา เถรํ ปฏิชคฺคิํสุฯ อเถกทิวสํ โส มณิกาโร เถรสฺส ปุรโต มํสํ ฉินฺทโนฺต นิสิโนฺน โหติฯ ตสฺมิํ ขเณ ราชา ปเสนทิ โกสโล เอกํ มณิรตนํ ''อิมํ โธวิตฺวา วิชฺฌิตฺวา ปหิณตู''ติ เปเสสิฯ มณิกาโร สโลหิเตเนว หเตฺถน ตํ ปฏิคฺคเหตฺวา เปฬาย อุปริ ฐเปตฺวา หตฺถโธวนตฺถํ อโนฺต ปาวิสิฯ ตสฺมิํ ปน เคเห โปสาวนิยโกญฺจสกุโณ อตฺถิฯ โส โลหิตคเนฺธน มํสสญฺญาย ตํ มณิํ เถรสฺส ปสฺสนฺตเสฺสว คิลิฯ มณิกาโร อาคนฺตฺวา มณิํ อปสฺสโนฺต ''มณิ เกน คหิโต''ติ ภริยญฺจ ปุตฺตเก จ ปฏิปาฏิยา ปุจฺฉิตฺวา เตหิ ''น คณฺหามา''ติ วุเตฺต ''เถเรน คหิโต ภวิสฺสตี''ติฯ จิเนฺตตฺวา ภริยาย สทฺธิํ มเนฺตสิ – ''เถเรน มณิ คหิโต ภวิสฺสตี''ติฯ สา, สามิ, มา เอวํ อวจ, เอตฺตกํ กาลํ มยา เถรสฺส น กิญฺจิ วชฺชํ ทิฏฺฐปุพฺพํ, น โส มณิํ คณฺหาตีติฯ มณิกาโร เถรํ ปุจฺฉิ – ''ภเนฺต, อิมสฺมิํ ฐาเน มณิรตนํ ตุเมฺหหิ คหิต''นฺติฯ น คณฺหามิ, อุปาสกาติฯ ภเนฺต, น อิธ อโญฺญ อตฺถิ, ตุเมฺหหิเยว คหิโต ภวิสฺสติ, เทถ เม มณิรตนนฺติฯ โส ตสฺมิํ อสมฺปฏิจฺฉเนฺต ปุน ภริยํ อาห – ''เถเรเนว มณิ คหิโต, ปีเฬตฺวา นํ ปุจฺฉิสฺสามี''ติฯ สา, สามิ, มา โน นาสยิ, วรํ อเมฺหหิ ทาสพฺยํ อุปคนฺตุํ, น จ เถรํ เอวรูปํ วตฺตุนฺติฯ โส ''สเพฺพว มยํ ทาสตฺตํ อุปคจฺฉนฺตา มณิมูลํ น อคฺฆามา''ติ รชฺชุํ คเหตฺวา เถรสฺส สีสํ เวเฐตฺวา ทเณฺฑน ฆเฏฺฏสิฯ เถรสฺส สีสโต จ กณฺณนาสาหิ จ โลหิตํ ปคฺฆริ, อกฺขีนิ นิกฺขมนาการปฺปตฺตานิ อเหสุํ, โส

เวทนาปมโตฺต ภูมิยํ ปติฯ โกโญฺจ โลหิตคเนฺธนา คนฺตฺวา โลหิตํ ปิวิฯ อถ นํ มณิกาโร เถเร อุปฺปนฺนโกธเวเคน ''ตฺวํ กึ กโรสี''ติ ปาเทน ปหริตฺวา ขิปิฯ โส เอกปฺปหาเรเนว มริตฺวา อุตฺตาโน อโหสิฯ

เถโร ตํ ทิสฺวา, อุปาสก, สีเส เวฐนํ ตาว เม สิถิลํ กตฺวา อิมํ โกญฺจํ โอโลเกหิ ''มโต วา, โน วา''ติฯ อถ นํ โส อาห – ''เอโส วิย ตฺวมฺปิ มริสฺสสี''ติฯ อุปาสก, อิมินา โส มณิ คิลิโต, สเจ อยํ น อมริสฺสา, น เต อหํ มรนฺโตปิ มณึ อาจิกฺขิสฺสนฺติฯ โส ตสฺส อุทรํ ผาเลตฺวา มณึ ทิสฺวา ปเวเธนฺโต สํวิคฺคมานโส เถรสฺส ปาทมูเล นิปชฺชิตฺวา ''ขมถ, เม, ภเนฺต, อชานเนฺตน มยา กต''นฺติ อาหฯ อุปาสก, เนว ตุยฺหํ โทโส อตฺถิ, น มยฺหํ, วฏฺฏเสฺสเวส โทโส, ขมามิ เตติฯ ภเนฺต, สเจ เม ขมถ, ปกตินิยาเมเนว เม เคเห นิสีทิตฺวา ภิกฺขํ คณฺหถาติฯ ''อุปาสก, น ทานาหํ อิโต ปฏฺฐาย ปเรสํ เคหสฺส อเนฺตฉทนํ ปวิสิสฺสามิ, อเนฺตเคหปเวสนเสฺสว หิ อยํ โทโส, อิโต ปฏฺฐาย ปาเทสุ อาวหเนฺตสุ เคหทฺวาเร ฐิโตว ภิกฺขํ คณฺหิสฺสามี''ติ วตฺวา ธุตงฺคํ สมาทาย อิมํ คาถมาห –

> ''ปจฺจติ มุนิโน ภตฺตํ, โถกํ โถกํ กุเล กุเล;
> ปิณฺฑิกาย จริสฺสามิ, อตฺถิ ชงฺฆพลํ มมา''ติฯ (เถรคา. ๒๔๘) –

อิทญฺจ ปน วตฺวา เถโร เตเนว พฺยาธินา น จิรเสฺสว ปรินิพฺพายิฯ โกโญฺจ มณิการสฺส ภริยาย กุจฺฉิสฺมึ ปฏิสนฺธึ คณฺหิฯ มณิกาโร กาลํ กตฺวา นิรเย นิพฺพตฺติฯ มณิการสฺส ภริยา เถเร มุทุจิตฺตตาย กาลํ กตฺวา เทวโลเก นิพฺพตฺติฯ ภิกฺขู สตฺถารํ เตสํ อภิสมฺปรายํ ปุจฺฉึสุฯ สตฺถา, ''ภิกฺขเว, อิเธกเจฺจ คเพฺภ นิพฺพตฺตนฺติ, เอกเจฺจ ปาปการิโน นิรเย นิพฺพตฺตนฺติ, เอกเจฺจ กตกลฺยาณา เทวโลเก นิพฺพตฺตนฺติ, อนาสวา ปน ปรินิพฺพายนฺตี''ติ วตฺวา อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมํ คาถมาห –

> ๑๒๖. ''คพฺภเมเก อุปฺปชฺชนฺติ, นิรยํ ปาปกมฺมิโน;
> สคฺคํ สุคติโน ยนฺติ, ปรินิพฺพนฺติ อนาสวา''ติฯ

ตตฺถ **คพฺภ**นฺติ อิธ มนุสฺสคโพฺภว อธิเปฺปโตฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานตฺถเมวฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติฯ

มณิการกุลูปกติสฺสเตฺถรวตฺถุ ทสมํฯ

๑๑. ตโยชนวตฺถุ

น อนฺตลิเกฺขติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ตโย ชเน อารพฺภ กเถสิฯ

สตฺถริ กิร เชตวเน วิหรเนฺต สมฺพหุลา ภิกฺขู สตฺถุ ทสฺสนตฺถาย อาคจฺฉนฺตา เอกํ คามํ ปิณฺฑาย ปวิสึสุฯ คามวาสิโน เต สมฺปเตฺต อาทาย อาสนสาลาย นิสีทาเปตฺวา ยาคุขชฺชกํ ทตฺวา ปิณฺฑปาตเวลํ อาคมยมานา ธมฺมํ สุณนฺตา นิสีทึสุฯ ตสฺมึ ขเณ ภตฺตํ ปจิตฺวา สูปพฺยญฺชนํ ธูปยมานาย เอกิสฺสา อิตฺถิยา ภาชนโต อคฺคิชาลา อุฎฺฐหิตฺวา ฉทนํ คณฺหิฯ ตโต เอกํ ติณกรฬํ อุฎฺฐหิตฺวา ชลมานํ อากาสํ ปกฺขนฺทิฯ ตสฺมึ ขเณ เอโก กาโก อากาเสน คจฺฉโนฺต ตตฺถ คีวํ ปเวเสตฺวา ติณวลฺลิเวฐิโต ฌายิตฺวา คามมเชฺฌ ปติ ฯ ภิกฺขู ตํ ทิสฺวา ''อโห ภาริยํ

กมฺมํ, ปสฺสถาวุโส, กาเกน ปตฺตํ วิปฺปการํ, อิมินา กตกมฺมํ อญฺญตฺร สตฺถารา โก ชานิสฺสติ, สตฺถารมสฺส กมฺมํ ปุจฺฉิสฺสามา''ติ จินฺเตตฺวา ปกฺกมึสุฯ

อปเรสมฺปิ ภิกฺขูนํ สตฺถุ ทสฺสนตฺถาย นาวํ อภิรุยฺห คจฺฉนฺตานํ นาวา สมุทฺเท นิจฺจลา อฏฺฐาสิฯ มนุสฺสา ''กาฬกณฺณินา เอตฺถ ภวิตพฺพ''นฺติ สลากํ วิจาเรสุํฯ นาวิกสฺส จ ภริยา ปฐมวเย ฐิตา ทสฺสนียา ปาสาทิกา, สลากา ตสฺสา ปาปุณิฯ ''สลากํ ปุน วิจาเรถา''ติ วตฺวา ยาวตติยํ วิจาเรสุํ, ติกฺขตฺตุมฺปิ ตสฺสา เอว ปาปุณิฯ มนุสฺสา ''กึ, สามี''ติ นาวิกสฺส มุขํ โอโลเกสุํฯ นาวิโก ''น สกฺกา เอกิสฺสา อตฺถาย มหาชนํ นาเสตุํ, อุทเก นํ ขิปถา''ติ อาหฯ สา คเหตฺวา อุทเก ขิปิยมานา มรณภยตชฺชิตา วิรวํ อกาสิฯ ตํ สุตฺวา นาวิโก โก อโตฺถ อิมิสฺสา อาภรเณหิ นฏฺเฐหิ, สพฺพาภรณานิ โอมุญฺจิตฺวา เอกํ ปิโลติกํ นิวาสาเปตฺวา ฉเฑฺฑถ นํ, อหํ ปเนตํ อุทกปิฏฺเฐ ปฺลวมานํ ทฏฺฐุํ น สกฺขิสฺสามิ ตสฺมา ยถา นํ อหํ น ปสฺสามิ, ตถา เอกํ วาลุกกุฏํ คีวาย พนฺธิตฺวา สมุทฺเท ขิปถาติฯ เต ตถา กรึสุฯ ตมฺปิ ปติตฏฺฐาเนเยว มจฺฉกจฺฉปา วิลุมฺปึสุฯ ภิกฺขู ตํ ปวตฺตึ ญตฺวา ''ฐเปตฺวา สตฺถารํ โก อโญฺญ เอติสฺสา อิตฺถิยา กตกมฺมํ ชานิสฺสติ, สตฺถารํ ตสฺสา กมฺมํ ปุจฺฉิสฺสามา''ติ อิจฺฉิตฏฺฐานํ ปตฺวา นาวาโต โอรุยฺห ปกฺกมึสุฯ

อปเรปิ สตฺต ภิกฺขู สตฺถุ ทสฺสนตฺถาย คจฺฉนฺตา สายํ เอกํ วิหารํ ปวิสิตฺวา วสนฏฺฐานํ ปุจฺฉึสุฯ เอกสฺมิญฺจ เลเณ สตฺต มญฺจา โหนฺติฯ เตสํ ตเทว ลภิตฺวา ตตฺถ นิปนฺนานํ รตฺติภาเค กูฏาคารมตฺโต ปาสาโณ ปวฏฺฏมาโน อาคนฺตฺวา เลณทฺวารํ ปิทหิฯ เนวาสิกา ภิกฺขู ''มยํ อิมํ เลณํ อาคนฺตุกภิกฺขูนํ ปาปยิมฺหา, อยญฺจ มหาปาสาโณ เลณทฺวารํ ปิทหโนฺต อฏฺฐาสิ, อปเนสฺสาม น''นฺติ สมนฺตา สตฺตหิ คาเมหิ มนุเสฺส สนฺนิปาเตตฺวา วายมนฺตาปิ ฐานา จาเลตุํ นาสกฺขึสุฯ อโนฺต ปวิฏฺฐภิกฺขูปิ วายมึสุเยวฯ เอวํ สเนฺตปิ สตฺตาหํ ปาสาณํ จาเลตุํ นาสกฺขึสุฯ อาคนฺตุกา สตฺตาหํ ฉาตชฺฌตฺตา มหาทุกฺขํ อนุภวึสุฯ สตฺตเม ทิวเส ปาสาโณ สยเมว ปวฏฺฏิตฺวา อปคโตฯ ภิกฺขู นิกฺขมิตฺวา ''อมฺหากํ อิมํ ปาปํ อญฺญตฺร สตฺถารา โก ชานิสฺสติ, สตฺถารํ ปุจฺฉิสฺสามา''ติ จินฺเตตฺวา ปกฺกมึสุฯ เต ปุริเมหิ สทฺธึ อนฺตรามเคฺค สมาคนฺตฺวา สเพฺพ เอกโตว สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสินฺนา สตฺถารา กตปฏิสนฺถารา อตฺตนา อตฺตนา ทิฏฺฐานุภูตานิ การณานิ ปฏิปาฏิยา ปุจฺฉึสุฯ

สตฺถาปิ เตสํ ปฏิปาฏิยา เอวํ พฺยากาสิ – ''ภิกฺขเว, โส ตาว กาโก อตฺตนา กตกมฺมเมว อนุโภสิฯ อตีตกาเล หิ พาราณสิยํ เอโก กสฺสโก อตฺตโน โคณํ ทเมโนฺต ทเมตุํ นาสกฺขิฯ โส หิสฺส โคโณ โถกํ คนฺตฺวา นิปชฺชิ, โปเถตฺวา อุฏฺฐาปิโตปิ โถกํ คนฺตฺวา ปุนปิ ตเถว นิปชฺชิฯ โส วายมิตฺวา ตํ ทเมตุํ อสโกฺกโนฺต โกธาภิภูโต หุตฺวา 'อิโต ทานิ ปฏฺฐาย สุขํ นิปชฺชิสฺสสี'ติ ปลาลปิณฺฑํ วิย กโรโนฺต ปลาเลน ตสฺส คีวํ ปลิเวเฐตฺวา อคฺคิมทาสิ, โคโณ ตเตฺถว ฌายิตฺวา มโตฯ ตทา, ภิกฺขเว, เตน กาเกน ตํ ปาปกมฺมํ กตํฯ โส ตสฺส วิปาเกน ทีฆรตฺตํ นิรเย ปจฺจิตฺวา วิปากาวเสเสน สตฺตกฺขตฺตุํ กากโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา เอวเมว อากาเส ฌายิตฺวาว มโต''ติฯ

สาปิ, ภิกฺขเว, อิตฺถี อตฺตนา กตกมฺมเมว อนุโภสิฯ สา หิ อตีเต พาราณสิยํ เอกสฺส คหปติกสฺส ภริยา อุทกหรณโกฏฺฏนปจนาทีนิ สพฺพกิจฺจานิ สหเตฺถเนว อกาสิฯ ตสฺสา เอโก สุนโข ตํ เคเห สพฺพกิจฺจานิ กุรุมานํ โอโลเกโนฺตว นิสีทติฯ เขเตฺต ภตฺตํ หรนฺติยา ทารุปณฺณาทีนํ วา อตฺถาย อรญฺญํ คจฺฉนฺติยา ตาย สทฺธึเยว คจฺฉติฯ ตํ ทิสฺวา ทหรมนุสฺสา ''อโมฺภ นิกฺขโนฺต สุนขลุทฺทโก, อชฺช มยํ มํเสน ภุญฺชิสฺสามา''ติ อุปฺปเณฺฑนฺติฯ สา เตสํ กถาย มงฺกุ หุตฺวา สุนขํ เลฑฺฑุทณฺฑาทีหิ ปหริตฺวา ปลาเปติ, สุนโข นิวตฺติตฺวา ปุน อนุพนฺธติฯ โส กิรสฺ

สา ตติเย อตฺตภาเว ภตฺตา อโหสิ, ตสฺมา สิเนหํ ฉินฺทิตุํ น สโกฺกติฯ กิญฺจาปิ หิ อนมตเคฺค สํสาเร ชายา วา ปติ วา อภูตปุพฺพา นาม นตฺถิ, อวิทูเร ปน อตฺตภาเว ญาตเกสุ อธิมโตฺต สิเนโห โหติ, ตสฺมา โส สุนโข ตํ วิชหิตุํ น สโกฺกติฯ สา ตสฺส กุชฺฌิตฺวา เขตฺตํ สามิกสฺส ยาคุํ หรมานา รชฺชุํ อุจฺฉเงฺค ฐเปตฺวา อคมาสิ, สุนโข ตาเยว สทฺธิํ คโตฯ สา สามิกสฺส ยาคุํ ทตฺวา ตุจฺฉกุฎํ อาทาย เอกํ อุทกฎฺฐานํ คนฺตฺวา กุฎํ วาลุกาย ปูเรตฺวา สมีเป โอโลเกตฺวา ฐิตสฺส สุนขสฺส สทฺทมกาสิฯ สุนโข ‘‘จิรสฺสํ วต เม อชฺช มธุรกถา ลทฺธา’’ติ นงฺคุฎฺฐํ จาเลโนฺต ตํ อุปสงฺกมิฯ สา ตํ คีวายํ ทฬฺหํ คเหตฺวา เอกาย รชฺชุโกฎิยา กุฎํ พนฺธิตฺวา เอกํ รชฺชุโกฎิํ สุนขสฺส คีวายํ พนฺธิตฺวา กุฎํ อุทกาภิมุขํ ปวเฎฺฎสิฯ สุนโข กุฎํ อนุพนฺธโนฺต อุทเก ปติตฺวา ตเตฺถว กาลมกาสิฯ สา ตสฺส กมฺมสฺส วิปาเกน ทีฆรตฺตํ นิรเย ปจฺจิตฺวา วิปากาวเสเสน อตฺตภาวสเต วาลุกกุฎํ คีวายํ พนฺธิตฺวา อุทเก ปกฺขิตฺตา กาลมกาสีติฯ

ตุเมฺหหิปิ, ภิกฺขเว, อตฺตนา กตกมฺมเมว อนุภูตํฯ อตีตสฺมิญฺหิ พาราณสิวาสิโน สตฺต โคปาลกทารกา เอกสฺมิํ อฎวิปเทเส สตฺตาหวาเรน คาวิโย วิจรนฺตา เอกทิวสํ คาวิโย วิจาเรตฺวา อาคจฺฉนฺตา เอกํ มหาโคธํ ทิสฺวา อนุพนฺธิํสุฯ โคธา ปลายิตฺวา เอกํ วมฺมิกํ ปาวิสิฯ ตสฺส ปน วมฺมิกสฺส สตฺต ฉิทฺทานิ, ทารกา ‘‘มยํ ทานิ คเหตุํ น สกฺขิสฺสาม, เสฺว อาคนฺตฺวา คณฺหิสฺสามา’’ติ เอเกโก เอเกกํ สาขภงฺคมุฎฺฐิํ อาทาย สตฺตปิ ชนา สตฺต ฉิทฺทานิ ปิทหิตฺวา ปกฺกมิํสุฯ เต ปุนทิวเส ตํ โคธํ อมนสิกตฺวา อญฺญสฺมิํ ปเทเส คาวิโย วิจาเรตฺวา สตฺตเม ทิวเส คาวิโย อาทาย คจฺฉนฺตา ตํ วมฺมิกํ ทิสฺวา สติํ ปฎิลภิตฺวา ‘‘กา นุ โข ตสฺสา โคธาย ปวตฺตี’’ติ อตฺตนา อตฺตนา ปิทหิตานิ ฉิทฺทานิ วิวริํสุฯ โคธา ชีวิเต นิราลยา หุตฺวา อฎฺฐิจมฺมาวเสสา ปเวธมานา นิกฺขมิฯ เต ตํ ทิสฺวา อนุกมฺปํ กตฺวา ‘‘มา นํ มาเรถ, สตฺตาหํ ฉินฺนภตฺตา ชาตา’’ติ ตสฺสา ปิฎฺฐิํ ปริมชฺชิตฺวา ‘‘สุเขน คจฺฉาหี’’ติ วิสฺสเชฺชสุํฯ เต โคธาย อมาริตตฺตา นิรเย ตาว น ปจฺจิํสุฯ เต ปน สตฺต ชนา เอกโต หุตฺวา จุทฺทสสุ อตฺตภาเวสุ สตฺต สตฺต ทิวสานิ ฉินฺนภตฺตา อเหสุํฯ ตทา, ภิกฺขเว, ตุเมฺหหิ สตฺตหิ โคปาลเกหิ หุตฺวา ตํ กมฺมํ กตนฺติฯ เอวํ สตฺถา เตหิ ปุฎฺฐปุฎฺฐํ ปญฺหํ พฺยากาสิฯ

อเถโก ภิกฺขุ สตฺถารํ อาห – ‘‘กิํ ปน, ภเนฺต, ปาปกมฺมํ กตฺวา อากาเส อุปฺปติตสฺสปิ สมุทฺทํ ปกฺขนฺทสฺสาปิ ปพฺพตนฺตรํ ปวิฎฺฐสฺสาปิ โมโกฺข นตฺถี’’ติฯ สตฺถา ‘‘เอวเมตํ, ภิกฺขเว, อากาสาทีสุปิ เอกปเทโสปิ นตฺถิ, ยตฺถ ฐิโต ปาปกมฺมโต มุเจฺจยฺยา’’ติ วตฺวา อนุสนฺธิํ ฆเฎฺฎตฺวา ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมํ คาถมาห –

๑๒๗. ‘‘น อนฺตลิเกฺข น สมุทฺทมเชฺฌ, น ปพฺพตานํ วิวรํ ปวิสฺส;
น วิชฺชตี โส ชคติปฺปเทโส, ยตฺถฎฺฐิโต มุเจฺจยฺย ปาปกมฺมา’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – สเจ หิ โกจิ ‘‘อิมินา อุปาเยน ปาปกมฺมโต มุจฺจิสฺสามี’’ติ **อนฺตลิเกฺข** วา นิสีเทยฺย, จตุราสีติโยชนสหสฺสคมฺภีรํ มหาสมุทฺทํ วา ปวิเสยฺย, ปพฺพตนฺตเร วา นิสีเทยฺย, เนว ปาปกมฺมโต **มุเจฺจยฺย**ฯ ปุรตฺถิมาทีสุ ชคติปเทเสสุ ปถวีภาเคสุ น โส วาลคฺคมโตฺตปิ โอกาโส อตฺถิ, ยตฺถ ฐิโต ปาปกมฺมโต มุจฺจิตุํ สกฺกุเณยฺยาติฯ

เทสนาวสาเน เต ภิกฺขู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสุ, สมฺปตฺตมหาชนสฺสาปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติฯ

ตโยชนวตฺถุ เอกาทสมํฯ

๑๒. สุปฺปพุทฺธสกฺยวตฺถุ

น อนฺตลิเกฺขติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา นิโคฺรธาราเม วิหรโนฺต สุปฺปพุทฺธํ สกฺกํ อารพฺภ กเถสิฯ

โส กิร ‘‘อยํ มม ธีตรํ ฉเฑฺฑตฺวา นิกฺขโนฺต จ, มม ปุตฺตํ ปพฺพาเชตฺวา ตสฺส เวริฎฺฐาเน ฐิโต จา’’ติ อิเมหิ ทฺวีหิ การเณหิ สตฺถริ อาฆาตํ พนฺธิตฺวา เอกทิวสํ ‘‘น ทานิสฺส นิมนฺตนฎฺฐานํ คนฺตฺวา ภุญฺชิตุํ ทสฺสามี’’ติ คมนมคฺคํ ปิทหิตฺวา อนฺตรวีถิยํ สุรํ ปิวโนฺต นิสีทิฯ อถสฺส สตฺถริ ภิกฺขุสงฺฆปริวุเต ตํ ฐานํ อาคเต ‘‘สตฺถา อาคโต’’ติ อาโรเจสุํ ฯ โส อาห – ‘‘ปุรโต คจฺฉาติ ตสฺส วเทถ, นายํ มยา มหลฺลกตโร, นาสฺส มคฺคํ ทสฺสามี’’ติ ปุนปฺปุนํ วุจฺจมาโนปิ ตเถว วตฺวา นิสีทิฯ สตฺถา มาตุลสฺส สนฺติกา มคฺคํ อลภิตฺวา ตโต นิวตฺติฯ โสปิ เอกํ จรปุริสํ เปเสสิ ‘‘คจฺฉ, ตสฺส กถํ สุตฺวา เอหี’’ติฯ สตฺถาปิ นิวตฺตโนฺต สิตํ กตฺวา อานนฺทเตฺถเรน ‘‘โก นุ โข, ภเนฺต, สิตสฺส ปาตุกมฺมสฺส ปจฺจโย’’ติ ปุโฎฺฐ อาห – ‘‘ปสฺสสิ, อานนฺท, สุปฺปพุทฺธ’’นฺติฯ ปสฺสามิ, ภเนฺตติฯ ภาริยํ เตน กมฺมํ กตํ มาทิสสฺส พุทฺธสฺส มคฺคํ อเทเนฺตน, อิโต สตฺตเม ทิวเส เหฎฺฐาปาสาเท โสปานปาทมูเล ปถวึ ปวิสิสฺสตีติฯ จรปุริโส ตํ กถํ สุตฺวา สุปฺปพุทฺธสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘กึ มม ภาคิเนเยฺยน นิวตฺตเนฺตน วุตฺต’’นฺติ ปุโฎฺฐ ยถาสุตํ อาโรเจสิฯ โส ตสฺส วจนํ สุตฺวา ‘‘น ทานิ มม ภาคิเนยฺยสฺส กถาย โทโส อตฺถิ, อทฺธา ยํ โส วทติ, ตํ ตเถว โหติฯ เอวํ สเนฺตปิ นํ อิทานิ มุสาวาเทน นิคฺคณฺหิสฺสามิฯ โส หิ มํ ‘สตฺตเม ทิวเส ปถวึ ปวิสิสฺสตี’ติ อนิยเมน อวตฺวา ‘เหฎฺฐาปาสาเท โสปานปาทมูเล ปถวึ ปวิสิสฺสตี’’’ติ อาหฯ ‘‘อิโต ทานิ ปฎฺฐายาหํ ตํ ฐานํ น คมิสฺสามิ, อถ นํ ตสฺมึ ฐาเน ปถวึ อปวิสิตฺวา มุสาวาเทน นิคฺคณฺหิสฺสามี’’ติ อตฺตโน อุปโภคชาตํ สพฺพํ สตฺตภูมิกปาสาทสฺส อุปริ อาโรเปตฺวา โสปานํ หราเปตฺวา ทฺวารํ ปิทหาเปตฺวา เอเกกสฺมึ ทฺวาเร เทฺว เทฺว มเลฺล ฐเปตฺวา ‘‘สจาหํ ปมาเทน เหฎฺฐา โอโรหิตุกาโม โหมิ, นิวาเรยฺยาถ ม’’นฺติ วตฺวา สตฺตเม ปาสาทตเล สิริคเพฺภ นิสีทิฯ สตฺถา ตํ ปวตฺตึ สุตฺวา, ‘‘ภิกฺขเว, สุปฺปพุโทฺธ น เกวลํ ปาสาทตเล เวหาสํ อุปฺปติตฺวา อากาเส วา นิสีทตุ, นาวาย วา สมุทฺทํ ปกฺขนฺทตุ, ปพฺพตนฺตรํ วา ปวิสตุ, พุทฺธานํ กถาย ทฺวิธาภาโว นาม นตฺถิ, มยา วุตฺตฎฺฐาเนเยว โส ปถวึ ปวิสิสฺสตี’’ติ วตฺวา อนุสนฺธึ ฆเฎตฺวา ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมํ คาถมาห –

๑๒๘.‘‘น อนฺตลิเกฺข น สมุทฺทมเชฺฌ, น ปพฺพตานํ วิวรํ ปวิสฺส;
น วิชฺชตี โส ชคติปฺปเทโส, ยตฺถฎฺฐิตํ นปฺปสเหยฺย มจฺจู’’ติฯ

ตตฺถ **ยตฺถ ฐิตํ นปฺปสเหยฺย, มจฺจู**ติ ยสฺมึ ปเทเส ฐิตํ มรณํ นปฺปสเหยฺย นาภิภเวยฺย, เกสคฺคมโตฺตปิ ปถวิปฺปเทโส นตฺถิฯ เสสํ ปุริมสทิสเมวาติฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติฯ

สตฺตเม ทิวเส สตฺถุ ภิกฺขาจารมคฺคสฺส นิรุทฺธเวลาย เหฎฺฐาปาสาเท สุปฺปพุทฺธสฺส มงฺคลโสฺส อุทฺทาโม หุตฺวา ตํ ตํ ภิตฺตึ ปหริฯ โส อุปริ นิสิโนฺนวสฺส สทฺทํ สุตฺวา ‘‘กิเมต’’นฺติ ปุจฺฉิฯ ‘‘มงฺคลโสฺส อุทฺทาโม’’ติฯ โส ปนโสฺส สุปฺปพุทฺธํ ทิสฺวาว สนฺนิสีทติฯ อถ นํ โส คณฺหิตุกาโม หุตฺวา นิสินฺนฎฺฐานา อุฎฺฐาย ทฺวาราภิมุโข อโหสิ, ทฺวารานิ สยเมว วิวฎานิ, โสปานํ สกฎฺฐาเนเยว ฐิตํฯ ทฺวาเร ฐิตา มลฺลา ตํ คีวายํ คเหตฺวา เหฎฺฐาภิมุขํ ขิปึสุฯ เอเตนุปาเยน สตฺตสุปิ ตเลสุ ทฺวารานิ สยเมว วิวฎานิ, โสปานานิ ยถาฐาเน ฐิตานิฯ ตตฺถ ตตฺถ มลฺลา

ตํ คีวายเมว คเหตฺวา เหฏฺฐาภิมุขํ ขิปึสุฯ อถ นํ เหฏฺฐาปาสาเท โสปานปาทมูลํ สมฺปตฺตเมว มหาปถวี วิวรมานา ภิชฺชิตฺวา สมฺปฏิจฺฉิ, โส คนฺตฺวา อวีจิมฺหิ นิพฺพตฺตีติฯ

สุปฺปพุทฺธสกฺยวตฺถุ ทฺวาทสมํฯ

ปาปวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

นวโม วโคฺคฯ

๑๐. ทณฺฑวคฺค

๑. ฉพฺพคฺคิยภิกฺขุวตฺถุ

สเพฺพ ตสนฺตีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ฉพฺพคฺคิเย ภิกฺขู อารพฺภ กเถสิฯ

เอกสฺมิญฺหิ สมเย สตฺตรสวคฺคิเยหิ เสนาสเน ปฏิชคฺคิเต ฉพฺพคฺคิยา ภิกฺขู ‘‘นิกฺขมถ, มยํ มหลฺลกตรา, อมฺหากํ เอตํ ปาปุณาตี’’ติ วตฺวา เตหิ ‘‘น มยํ ทสฺสาม, อเมฺหหิ ปฐมํ ปฏิชคฺคิต’’นฺติ วุตฺเต เต ภิกฺขู ปหรึสุฯ สตฺตรสวคฺคิยา มรณภยตชฺชิตา มหาวิรวํ วิรวึสุฯ สตฺถา เตสํ สทฺทํ สุตฺวา ‘‘กึ อิท’’นฺติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิทํ นามา’’ติ อาโรจิเต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิโต ปฏฺฐาย ภิกฺขุนา นาม เอวํ กตฺตพฺพํ, โย กโรติ, โส อิมํ นาม อาปตฺตึ อาปชฺชตี’’ติ **ปหารทานสิกฺขาปทํ** (ปาจิ. ๔๔๙ อาทโย) ปญฺญาเปตฺวา, ‘‘ภิกฺขเว, ภิกฺขุนา นาม ‘ยถา อหํ, ตเถว อเญฺญปิ ทณฺฑสฺส ตสนฺติ, มจฺจุโน ภายนฺตี’ติ ญตฺวา ปโร น ปหริตโพฺพ, น ฆาเตตโพฺพ’’ติ วตฺวา อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา ธมฺมํ เทเสนฺโต อิมํ คาถมาห –

๑๒๙. ‘‘สเพฺพ ตสนฺติ ทณฺฑสฺส, สเพฺพ ภายนฺติ มจฺจุโน;
อตฺตานํ อุปมํ กตฺวา, น หเนยฺย น ฆาตเย’’ติฯ

ตตฺถ **สเพฺพ ตสนฺตี**ติ สเพฺพปิ สตฺตา อตฺตนิ ทเณฺฑ ปตเนฺต ตสฺส ทณฺฑสฺส ตสนฺติฯ **มจฺจุโน**ติ มรณสฺสาปิ **ภายนฺติ**เยวฯ อิมิสฺสา จ เทสนาย พฺยญฺชนํ นิรวเสสํ, อโตฺถ ปน สาวเสโสฯ ยถา หิ รญฺญา ‘‘สเพฺพ สนฺนิปตนฺตู’’ติ เภริยา จราปิตายปิ ราชมหามเตฺต ฐเปตฺวา เสสา สนฺนิปตนฺติ, เอวมิธ ‘‘สเพฺพ ตสนฺตี’’ติ วุเตฺตปิ หตฺถาชาเนยฺย อสฺสาชาเนยฺย อุสภาชาเนยฺย ขีณาสโวติ อิเม จตฺตาโร ฐเปตฺวา อวเสสาว ตสนฺตีติ เวทิตพฺพาฯ อิเมสุ หิ ขีณาสโว สกฺกายทิฏฺฐิยา ปหีนตฺตา มรณกสตฺตํ อปสฺสโนฺต น ภายติ, อิตเร ตโย สกฺกายทิฏฺฐิยา พลวตฺตา อตฺตโน ปฏิปกฺขภูตํ สตฺตํ อปสฺสนฺตา น ภายนฺตีติฯ **น หเนยฺย น ฆาตเย**ติ ยถา อหํ , เอวํ อเญฺญปิ สตฺตาติ เนว ปรํ ปหเรยฺย น ปหราเปยฺยาติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติฯ

ฉพฺพคฺคิยภิกฺขุวตฺถุ ปฐมํฯ

๒. ฉพฺพคฺคิยภิกฺขุวตฺถุ

สเพฺพ ตสนฺตีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ฉพฺพคฺคิเย ภิกฺขู อารพฺภ กเถสิฯ

เตเยว เอกสฺมิญฺหิ สมเย เตเนว การเณน ปุริมสิกฺขาปเท สตฺตรสวคฺคิเย ปหรึสุฯ เตเนว การเณน เตสํ ตลสตฺติกํ อุคฺคิรึสุฯ อิธาปิ สตฺถา เตสํ สทฺทํ สุตฺวา ‘‘กึ อิท’’นฺติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิทํ นามา’’ติ อาโรจิเต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิโต ปฏฺฐาย ภิกฺขุนา นาม เอวํ กตฺตพฺพํ, โย กโรติ, โส อิมํ นาม อาปตฺตึ อาปชฺชตี’’ติ **ตลสตฺติกสิกฺขาปทํ** (ปาจิ. ๔๕๔ อาทโย) ปญฺญาเปตฺวา, ‘‘ภิกฺขเว, ภิกฺขุนา นาม ‘ยถา อหํ, ตเถว อเญฺญปิ ทณฺฑสฺส ตสนฺติ, ยถา จ มยฺหํ, ตเถว เนสํ

ชีวิตํ ปิย’นฺติ ญตฺวา ปโร น ปหริตโพฺพ น ฆาเฎตโพฺพ’’ติ วตฺวา อนุสนฺธึ ฆเฎตฺวา ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมํ คาถมาห –

๑๓๐.‘‘สเพฺพ ตสนฺติ ทณฺฑสฺส, สเพฺพสํ ชีวิตํ ปิยํ;
อตฺตานํ อุปมํ กตฺวา, น หเนยฺย น ฆาตเย’’ติฯ

ตตฺถ **สเพฺพสํ ชีวิตํ ปิย**นฺติ ขีณาสวํ ฐเปตฺวา เสสสตฺตานํ ชีวิตํ ปิยํ มธุรํ, ขีณาสโว ปน ชีวิเต วา มรเณ วา อุเปกฺขโกว โหติฯ เสสํ ปุริมสทิสเมวาติฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสูติฯ

ฉพฺพคฺคิยภิกฺขุวตฺถุ ทุติยํฯ

๓. สพฺพหุลกุมารกวตฺถุ

สุขกามานิ ภูตานีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต สมฺพหุเล กุมารเก อารพฺภ กเถสิฯ

เอกสฺมิญฺหิ สมเย สตฺถา สาวตฺถิยํ ปิณฺฑาย ปวิสโนฺต อนฺตรามเคฺค สมฺพหุเล กุมารเก เอกํ ฆรสปฺปชาติกํ อหิํ ทณฺฑเกน ปหรเนฺต ทิสฺวา ‘‘กุมารกา กิํ กโรถา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อหิํ, ภเนฺต, ทณฺฑเกน ปหรามา’’ติ วุเตฺต ‘‘กิํ การณา’’ติ ปุน ปุจฺฉิตฺวา ‘‘ฑํสนภเยน, ภเนฺต’’ติ วุเตฺต ‘‘ตุเมฺห ‘อตฺตโน สุขํ กริสฺสามา’ติ อิมํ ปหรนฺตา นิพฺพตฺตนิพฺพตฺตฏฺฐาเน สุขลาภิโน น ภวิสฺสถฯ อตฺตโน สุขํ ปเตฺถเนฺตน หิ ปรํ ปหริตุํ น วฎฺฎตี’’ติ วตฺวา อนุสนฺธึ ฆเฎตฺวา ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมา คาถา อภาสิ –

๑๓๑.‘‘สุขกามานิ ภูตานิ, โย ทเณฺฑน วิหิํสติ;
อตฺตโน สุขเมสาโน, เปจฺจ โส น ลภเต สุขํฯ

๑๓๒.‘‘สุขกามานิ ภูตานิ, โย ทเณฺฑน น หิํสติ;
อตฺตโน สุขเมสาโน, เปจฺจ โส ลภเต สุข’’นฺติฯ

ตตฺถ **โย ทเณฺฑนา**ติ โย ปุคฺคโล ทเณฺฑน วา เลฑฺฑุอาทีหิ วา วิเหเฐติฯ **เปจฺจ โส น ลภเต สุข**นฺติ โส ปุคฺคโล ปรโลเก มนุสฺสสุขํ วา ทิพฺพสุขํ วา ปรมตฺถภูตํ วา นิพฺพานสุขํ น ลภติฯ ทุติยคาถาย **เปจฺจ โส ลภเต**ติ โส ปุคฺคโล ปรโลเก วุตฺตปฺปการํ ติวิธมฺปิ **สุขํ** ลภตีติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน ปญฺจสตาปิ เต กุมารกา โสตาปตฺติผเล ปติฎฺฐหิํสูติฯ

สมฺพหุลกุมารกวตฺถุ ตติยํฯ

๔. โกณฺฑธานเตฺถรวตฺถุ

มาโวจ ผรุสํ กญฺจีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต โกณฺฑธานเตฺถรํ อารพฺภ กเถสิฯ

ตสฺส กิร ปพฺพชิตทิวสโต ปฏฺฐาย เอกํ อิตฺถิรูปํ เถเรน สทฺธึเยว วิจรติฯ ตํ เถโร น ปสฺสติ, มหาชโน ปน ปสฺสติฯ อโนฺตคามํ ปิณฺฑาย จรโตปิสฺส มนุสฺสา เอกํ ภิกฺขํ ทตฺวา, ‘‘ภเนฺต, อยํ ตุมฺหากํ โหตุ, อยํ ปน ตุมฺหากํ สหายิกายา’’ติ วตฺวา ทุติยมฺปิ ททนฺติฯ

กึ ตสฺส ปุพฺพกมฺมนฺติ? กสฺสปสมฺมาสมฺพุทฺธกาเล กิร เทฺว สหายกา ภิกฺขู เอกมาตุกุจฺฉิโต นิกฺขนฺตสทิสา อติวิย สมคฺคา อเหสุํฯ ทีฆายุกพุทฺธกาเล จ อนฺสํวจฺฉรํ วา อนฺฉมาสํ วา ภิกฺขู อุโปสถตฺถาย สนฺนิปตนฺติฯ ตสฺมา เตปิ ‘‘อุโปสถคฺคํ คมิสฺสามา’’ติ วสนฏฺฐานา นิกฺขมึสุฯ เต เอกา ตาวตึสภวเน นิพฺพตฺตเทวตา ทิสฺวา ‘‘อิเม ภิกฺขู อติวิย สมคฺคา, สกฺกา นุ โข อิเม ภินฺทิตุ’’นฺติ จิเนฺตตฺวา อตฺตโน พาลตาย จินฺติตสมนนฺตรเมว อาคนฺตฺวา เตสุ เอเกน, ‘‘อาวุโส, มุหุตฺตํ อาคเมหิ, สรีรกิเจฺจนมฺหิ อตฺถิโก’’ติ วุเตฺต สา เทวตา เอกํ มนุสฺสิตฺถิวณฺณํ มาเปตฺวา เถรสฺส คจฺฉนฺตรํ ปวิสิตฺวา นิกฺขมนกาเล เอเกน หเตฺถน เกสกลาปํ, เอเกน นิวาสนํ สณฺฐาปยมานา ตสฺส ปิฏฺฐิโต นิกฺขมิฯ โส ตํ น ปสฺสติ, ตมาคมยมาโน ปน ปุรโต ฐิตภิกฺขุ นิวตฺติตฺวา โอโลกยมาโน ตํ ตถา กตฺวา นิกฺขมนฺตํ ปสฺสิฯ สา เตน ทิฏฺฐภาวํ ญตฺวา อนฺตรธายิฯ อิตโร ตํ ภิกฺขุํ อตฺตโน สนฺติกํ อาคตกาเล อาห – ‘‘อาวุโส, สีลํ เต ภินฺน’’นฺติฯ ‘‘นตฺถาวุโส, มยฺหํ เอวรูป’’นฺติฯ อิทาเนว เต มยา ปจฺฉโต นิกฺขมมานา ตรุณอิตฺถี อิทํ นาม กโรนฺตี ทิฏฺฐา, ตฺวํ ‘‘นตฺถิ มยฺหํ เอวรูป’’นฺติ กึ วเทสีติฯ โส อสนิยา มตฺถเก อวตฺถโฏ วิย มา มํ, อาวุโส, นาเสหิ, นตฺถิ มยฺหํ เอวรูปนฺติฯ อิตโร ‘‘มยา สามํ อกฺขีหิ ทิฏฺฐํ, กึ ตว สทฺทหิสฺสามี’’ติ ทณฺฑโก วิย ภิชฺชิตฺวา ปกฺกามิ, อุโปสถเคฺคปิ ‘‘นาหํ อิมินา สทฺธึ อุโปสถํ กริสฺสามี’’ติ นิสีทิฯ อิตโร ‘‘มยฺหํ, ภเนฺต, สีเล อณุมตฺตมฺปิ กาฬํ นตฺถี’’ติ ภิกฺขูนํ กเถสิฯ โสปิ ‘‘มยา สามํ ทิฏฺฐ’’นฺติ อาหฯ เทวตา ตํ เตน สทฺธึ อุโปสถํ กาตุํ อนิจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ‘‘ภาริยํ มยา กมฺมํ กต’’นฺติ จิเนฺตตฺวา – ‘‘ภเนฺต, มยฺหํ อยฺยสฺส สีลเภโท นตฺถิ, มยา ปน วีมํสนวเสเนตํ กตํ, กโรถ เตน สทฺธึ อุโปสถ’’นฺติ อาหฯ โส ตสฺสา อากาเส ฐตฺวา กเถนฺติยา สทฺทหิตฺวา อุโปสถํ อกาสิ , น ปน เถเร ปุเพฺพ วิย มุทุจิโตฺต อโหสิฯ เอตฺตกํ เทวตาย ปุพฺพกมฺมํฯ

อายุปริโยสาเน ปน เต เถรา ยถาสุขํ เทวโลเก นิพฺพตฺตึสุฯ เทวตา อวีจิมฺหิ นิพฺพตฺติตฺวา เอกํ พุทฺธนฺตรํ ตตฺถ ปจฺจิตฺวา อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท สาวตฺถิยํ นิพฺพตฺติตฺวา วุทฺธิมนฺวาย สาสเน ปพฺพชิตฺวา อุปสมฺปทํ ลภิฯ ตสฺส ปพฺพชิตทิวสโต ปฏฺฐาย ตํ อิตฺถิรูปํ ตเถว ปญฺญายิฯ เตเนวสฺส **โกณฺฑธานเตฺถโร**ติ นามํ กรึสุฯ ตํ ตถาวิจรนฺตํ ทิสฺวา ภิกฺขู อนาถปิณฺฑิกํ อาหํสุ – ‘‘มหาเสฏฺฐิ, อิมํ ทุสฺสีลํ ตว วิหารา นีหรฯ อิมญฺหิ นิสฺสาย เสสภิกฺขูนํ อยโส อุปฺปชฺชิสฺสตี’’ติฯ กึ ปน, ภเนฺต, สตฺถา วิหาเร นตฺถีติ? อตฺถิ อุปาสกาติฯ เตน หิ, ภเนฺต, สตฺถาว ชานิสฺสตีติฯ ภิกฺขู คนฺตฺวา วิสาขายปิ ตเถว กเถสุํฯ สาปิ เนสํ ตเถว ปฏิวจนํ อทาสิฯ

ภิกฺขูปิ เตหิ อสมฺปฏิจฺฉิตวจนา รโญฺญ อาโรเจสุํ – ‘‘มหาราช, โกณฺฑธานเตฺถโร เอกํ อิตฺถึ คเหตฺวา วิจรโนฺต สเพฺพสํ อยสํ อุปฺปาเทสิ, ตํ ตุมฺหากํ วิชิตา นีหรถา’’ติฯ ‘‘กหํ ปน โส, ภเนฺต’’ติ? ‘‘วิหาเร, มหาราชา’’ติฯ ‘‘กตรสฺมึ เสนาสเน วิหรตี’’ติ? ‘‘อสุกสฺมึ นามา’’ติฯ ‘‘เตน หิ คจฺฉถ, อหํ ตํ คณฺหิสฺสามี’’ติ โส สายนฺหสมเย วิหารํ คนฺตฺวา ตํ เสนาสนํ ปุริเสหิ ปริกฺขิปาเปตฺวา เถรสฺส วสนฏฺฐานาภิมุโข อคมาสิฯ เถโร มหาสทฺทํ สุตฺวา วิหารา นิกฺขมิตฺวา ปมุเข อฏฺฐาสิฯ ตมฺปิสฺส อิตฺถิรูปํ ปิฏฺฐิปเสฺส ฐิตํ ราชา อทฺทสฯ เถโร รโญฺญ อาคมนํ ญตฺวา วิหารํ อภิรุหิตฺวา นิสีทิฯ ราชา เถรํ น วนฺทิ, ตมฺปิ อิตฺถึ นาทฺทสฯ โส ทฺวารนฺตเรปิ เหฏฺฐามเญฺจปิ โอโลเกโนฺต อทิสฺวาว เถรํ อาห – ‘‘ภเนฺต, อิมสฺมึ ฐาเน เอกํ อิตฺถึ อทฺทสํ, กหํ สา’’ติ? ‘‘น ปสฺสามิ, มหาราชา’’ติฯ ‘‘อิทานิ มยา ตุมฺหากํ ปิฏฺฐิปเสฺส ฐิตา ทิฏฺฐา’’ติ วุเตฺตปิ ‘‘อหํ น ปสฺสามี’’เจฺจวาหฯ ราชา ‘‘กึ นุ โข เอต’’นฺติ จิเนฺตตฺวา, ‘‘ภเนฺต, อิโต ตาว นิกฺ

ขมถา''ติ อาหฯ เถเร นิกฺขมิตฺวา ปมุเข ฐิเต ปุน สา เถรสฺส ปิฏฺฐิปเสฺส อฏฺฐาสิฯ ราชา ตํ ทิสฺวา ปุน อุปริตลํ อภิรุหิ, ตสฺส อาคตภาวํ ญตฺวา เถโร นิสีทิฯ ปุน ราชา ตํ สพฺพฏฺฐาเนสุ โอโลเกโนฺตปิ อทิสฺวา, ''ภเนฺต, กหํ สา อิตฺถี''ติ ปุน เถรํ ปุจฺฉิฯ นาหํ ปสฺสามิ มหาราชาติฯ ''กิํ กเถถ, ภเนฺต, มยา อิทาเนว ตุมฺหากํ ปิฏฺฐิปเสฺส ฐิตา ทิฏฺฐา''ติ อาหฯ อาม, มหาราช, มหาชโนปิ ''เม ปจฺฉโต ปจฺฉโต อิตฺถี วิจรตี''ติ วทติ, อหํ ปน น ปสฺสามีติ ฯ ราชา ''ปฏิรูปเกน ภวิตพฺพ''นฺติ สลฺลเกฺขตฺวา ปุน เถรํ, ''ภเนฺต, อิโต ตาว โอตรถา''ติ วตฺวา เถเร โอตริตฺวา ปมุเข ฐิเต ปุน ตํ ตสฺส ปิฏฺฐิปเสฺส ฐิตํ ทิสฺวา อุปริตลํ อภิรุหิฯ ปุน นาทฺทสฯ โส ปุน เถรํ ปุจฺฉิตฺวา เตน ''น ปสฺสามิ''เจฺจว วุเตฺต ''ปฏิรูปกเมเวต''นฺติ นิฏฺฐํ คนฺตฺวา เถรํ อาห – ''ภเนฺต, เอวรูเป สํกิเลเส ตุมฺหากํ ปิฏฺฐิโต วิจรเนฺต อโญฺญ โกจิ ตุมฺหากํ ภิกฺขํ น ทสฺสติ, นิพทฺธํ มม เคหํ ปวิสถ, อหเมว จตูหิ ปจฺจเยหิ อุปฏฺฐหิสฺสามี''ติ เถรํ นิมเนฺตตฺวา ปกฺกามิฯ

ภิกฺขู ''ปสฺสถาวุโส, รโญฺญ ปาปกิริยํ, 'เอตํ วิหารโต นีหรา'ติ วุเตฺต อาคนฺตฺวา จตูหิ ปจฺจเยหิ นิมเนฺตตฺวา คโต''ติ อุชฺฌายิํสุฯ ตมฺปิ เถรํ อาหํสุ – ''อโมฺภ, ทุสฺสีล, อิทานิสิ ราชโกโณฺฑ ชาโต''ติฯ โสปิ ปุเพฺพ ภิกฺขู กิญฺจิ วตฺตุํ อสโกฺกโนฺต ''ตุเมฺห ทุสฺสีลา, ตุเมฺห โกณฺฑา, ตุเมฺห อิตฺถิํ คเหตฺวา วิจรถา''ติ อาหฯ เต คนฺตฺวา สตฺถุ อาโรเจสุํ – ''ภเนฺต, โกณฺฑธานเตฺถโร อเมฺหหิ วุโตฺต อเมฺห 'ทุสฺสีลา'ติอาทีนิ วตฺวา อโกฺกสตี''ติฯ สตฺถา ตํ ปโกฺกสาเปตฺวา ปุจฺฉิ – ''สจฺจํ กิร ตฺวํ, ภิกฺขุ, เอวํ วเทสี''ติ? ''สจฺจํ, ภเนฺต''ติฯ ''กิํ การณา''ติ? ''มยา สทฺธิํ กถิตการณา''ติฯ ''ตุเมฺห, ภิกฺขเว, อิมินา สทฺธิํ กสฺมา กเถถา''ติฯ ''อิมสฺส ปจฺฉโต อิตฺถิํ วิจรนฺติํ ทิสฺวา, ภเนฺต''ติฯ ''อิเม กิร ตยา สทฺธิํ อิตฺถิํ วิจรนฺติํ ทิสฺวา วทนฺติ, ตฺวํ กสฺมา กเถสิ , เอเต ตาว ทิสฺวา กเถนฺติฯ ตฺวํ อทิสฺวาว อิเมหิ สทฺธิํ กสฺมา กเถสิ, นนุ ปุเพฺพ ตเวว ปาปิกํ ทิฏฺฐิํ นิสฺสาย อิทํ ชาตํ, อิทานิ กสฺมา ปุน ปาปิกํ ทิฏฺฐิํ คณฺหาสี''ติฯ ภิกฺขู ''กิํ ปน, ภเนฺต, อิมินา ปุเพฺพ กต''นฺติ ปุจฺฉิํสุฯ อถ เนสํ สตฺถา ตสฺส ปุพฺพกมฺมํ กเถตฺวา ''ภิกฺขุ อิทํ ปาปกมฺมํ นิสฺสาย ตฺวํ อิมํ วิปฺปการํ ปโตฺต, อิทานิ เต ปุน ตถารูปํ ปาปิกํ ทิฏฺฐิํ คเหตุํ น ยุตฺตํ, มา ปุน ภิกฺขูหิ สทฺธิํ กิญฺจิ กเถหิ, นิสฺสโทฺท มุขวฏฺฏิยํ ฉินฺนกํสถาลสทิโส โหหิ, เอวํ กโรโนฺต นิพฺพานปฺปโตฺต นาม ภวิสฺสตี''ติ วตฺวา อนุสนฺธิํ ฆเฏตฺวา ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมา คาถา อภาสิ –

๑๓๓. ''มาโวจ ผรุสํ กญฺจิ, วุตฺตา ปฏิวเทยฺยุ ตํ;
ทุกฺขา หิ สารมฺภกถา, ปฏิทณฺฑา ผุเสยฺยุ ตํฯ

๑๓๔. 'สเจ เนเรสิ อตฺตานํ, กํโส อุปหโต ยถา;
เอส ปโตฺตสิ นิพฺพานํ, สารโมฺภ เต น วิชฺชตี''ติฯ

ตตฺถ **มาโวจ ผรุสํ กญฺจี**ติ กญฺจิ เอกปุคฺคลมฺปิ ผรุสํ มา อวจฯ **วุตฺตา**ติ ตยา ปเร ''ทุสฺสีลา''ติ วุตฺตา, ตมฺปิ ตเถว **ปฏิวเทยฺยุํฯ สารมฺภกถา**ติ เอสา กรณุตฺตรา ยุคคฺคาหกถา นาม **ทุกฺขาฯ ปฏิทณฺฑา**ติ กายทณฺฑาทีหิ ปรํ ปหรนฺตสฺส ตาทิสา ปฏิทณฺฑา จ ตว มตฺถเก ปเตยฺยุํฯ **สเจ เนเรสี**ติ สเจ อตฺตานํ นิจฺจลํ กาตุํ สกฺขิสฺสสิฯ **กํโส อุปหโต ยถา**ติ มุขวฏฺฏิยํ ฉินฺทิตฺวา ตลมตฺตํ กตฺวา ฐปิตกํสถาลํ วิยฯ ตญฺหิ หตฺถปาเทหิ วา ทณฺฑเกน วา ปหฏมฺปิ สทฺทํ น กโรติ, **เอส ปโตฺตสี**ติ สเจ เอวรูโป ภวิตุํ สกฺขิสฺสสิ, อิมํ ปฏิปทํ ปูรยมาโน อิทานิ อปฺปโตฺตปิ เอโส นิพฺพานปฺปโตฺต นามฯ **สารโมฺภ เต น วิชฺชตี**ติ เอวํ สเนฺต จ ปน ''ตฺวํ ทุสฺสีโล, ตุเมฺห ทุสฺสีลา''ติเอวมาทิโก อุตฺตรกรณวาจาลกฺขโณ สารโมฺภปิ เต น วิชฺชติ, น ภวิสฺสติเยวาติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสุ, โกณฺฑธานเตฺถโรปิ สตฺถารา ทินฺนโอวาเท ฐตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิ, น จิรเสฺสว อากาเส อุปฺปติตฺวา ปฐมํ สลากํ คณฺหีติฯ

โกณฺฑธานเตฺถรวตฺถุ จตุตฺถํฯ

๕. อุโปสถิกอิตฺถีนํ วตฺถุ

ยถา ทเณฺฑนาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา ปุพฺพาราเม วิหรโนฺต วิสาขาทีนํ อุปาสิกานํ อุโปสถกมฺมํ อารพฺภ กเถสิฯ

สาวตฺถิยํ กิร เอกสฺมึ มหาอุโปสถทิวเส ปญฺจสตมตฺตา อิตฺถิโย อุโปสถิกา หุตฺวา วิหารํ อคมึสุฯ วิสาขา ตาสุ มหลฺลกิตฺถิโย อุปสงฺกมิตฺวา ปุจฺฉิ, ‘‘อมฺมา, กิมตฺถํ อุโปสถิกา ชาตตฺถา’’ติฯ ตาหิ ‘‘ทิพฺพสมฺปตฺตึ ปเตฺถตฺวา’’ติ วุเตฺต มชฺฌิมิตฺถิโย ปุจฺฉิ, ตาหิ ‘‘สปตฺติวาสา มุจฺจนตฺถายา’’ติ วุเตฺต ตรุณิตฺถิโย ปุจฺฉิ, ตาหิ ‘‘ปฐมคเพฺภ ปุตฺตปฏิลาภตฺถายา’’ติ วุเตฺต กุมาริกาโย ปุจฺฉิ, ตาหิ ‘‘ตรุณภาเวเยว ปติกุลคมนตฺถายา’’ติ วุเตฺต ตํ สพฺพมฺปิ ตาสํ กถํ สุตฺวา ตา อาทาย สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ปฏิปาฏิยา อาโรเจสิฯ ตํ สุตฺวา สตฺถา ‘‘วิสาเข อิเมสํ สตฺตานํ ชาติอาทโย นาม ทณฺฑหตฺถกโคปาลกสทิสา, ชาติ ชราย สนฺติกํ, ชรา พฺยาธิโน สนฺติกํ, พฺยาธิ มรณสฺส สนฺติกํ เปเสตฺวา มรณํ กุฐาริยา ฉินฺทนฺตา วิย ชีวิตํ ฉินฺทติ, เอวํ สเนฺตปิ วิวฏฺฏํ ปเตฺถนฺตา นาม นตฺถิ, วฏฺฏเมว ปน ปเตฺถนฺตี’’ติ วตฺวา อนุสนฺธึ ฆเฏฺตฺวา ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมํ คาถมาห –

๑๓๕. ‘‘ยถา ทเณฺฑน โคปาโล, คาโว ปาเชติ โคจรํ;
เอวํ ชรา จ มจฺจุ จ, อายุํ ปาเชนฺติ ปาณิน’’นฺติฯ

ตตฺถ **ปาเชตี**ติ เฉโก **โคปาโล** เกทารนฺตรํ ปวิสนฺติโย **คาโว ทเณฺฑน** นิวาเรตฺวา เตเนว โปเถโนฺต สุลภติโณทกํ **โคจรํ** เนติฯ **อายุํ ปาเชนฺตี**ติ ชีวิตินฺทฺริยํ ฉินฺทนฺติ เขเปนฺติฯ โคปาลโก วิย หิ ชรา จ มจฺจุ จ, โคคโณ วิย ชีวิตินฺทฺริยํ, โคจรภูมิ วิย มรณํฯ ตตฺถ ชาติ ตาว สตฺตานํ ชีวิตินฺทฺริยํ ชราย สนฺติกํ เปเสสิ, ชรา พฺยาธิโน สนฺติกํ , พฺยาธิ มรณสฺส สนฺติกํฯ ตเมว มรณํ กุฐาริยา เฉทํ วิย ฉินฺทิตฺวา คจฺฉตีติ อิทเมตฺถ โอปมฺมสมฺปฏิปาทนํฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติฯ

อุโปสถิกอิตฺถีนํ วตฺถุ ปญฺจมํฯ

๖. อชครเปตวตฺถุ

อถ ปาปานิ กมฺมานีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรโนฺต อชครเปตํ อารพฺภ กเถสิฯ

เอกสฺมิญฺหิ สมเย มหาโมคฺคลฺลานเตฺถโร ลกฺขณเตฺถเรน สทฺธึ คิชฺฌกูฏโต โอตรโนฺต ทิเพฺพน จกฺขุนา ปญฺจวีสติโยชนิกํ อชครเปตํ นาม อทฺทสฯ ตสฺส สีสโต อคฺคิชาลา อุฏฺฐหิตฺวา ปริยนฺตํ คจฺฉนฺติ, ปริยนฺตโต อุฏฺฐหิตฺวา สีสํ คจฺฉนฺติ, อุภยโต อุฏฺฐหิตฺวา มเชฺฌ โอตรนฺติฯ เถโร ตํ ทิสฺวา สิตํ ปาตฺวากาสิฯ ลกฺขณเตฺถเรน สิตการณํ ปุโฏฺฐ ‘‘อกาโล, อาวุโส, อิมสฺส ปญฺหสฺส เวยฺยากรณาย, สตฺถุ สนฺติเก มํ ปุเจฺฉยฺยาสี’’ติ วตฺวา ราชคเห ปิณฺฑาย จริตฺ

วา สตฺถุ สนฺติกํ คตกาเล ลกฺขณตฺเถเรน ปุโฏฺฐ อาห – ‘‘ตตฺราหํ, อาวุโส, เอกํ เปตํ อทฺทสํ, ตสฺส เอวรูโป นาม อตฺตภาโว, อหํ ตํ ทิสฺวา ‘น วต เม เอวรูโป อตฺตภาโว ทิฏฺฐปุพฺพ’ติ สิตํ ปาตฺวากาสิ’’นฺติฯ สตฺถา ‘‘จกฺขุภูตา วต, ภิกฺขเว, สาวกา วิหรนฺตี’’ติอาทีนิ (ปารา. ๒๒๘; สํ. นิ. ๒.๒๐๒) วทนฺโต เถรสฺส กถํ ปติฏฺฐาเปตฺวา ‘‘มยาปิ เอโส, ภิกฺขเว, เปโต โพธิมณฺฑเยว ทิโฏฺฐ, ‘เย จ ปน เม วจนํ น สทฺทเหยฺยุํ, เตสํ ตํ อหิตาย อสฺสา’ติ น กเถสึ, อิทานิ โมคฺคลฺลานํ สกฺขึ ลภิตฺวา กเถมี’’ติ วตฺวา ภิกฺขูหิ ตสฺส ปุพฺพกมฺมํ ปุโฏฺฐ พฺยากาสิ –

กสฺสปพุทฺธกาเล กิร สุมงฺคลเสฏฺฐิ นาม สุวณฺณิฏฺฐกาหิ ภูมึ สนฺถริตฺวา วีสติอุสภฏฺฐาเน ตตฺตเกเนว ธเนน วิหารํ กาเรตฺวา ตาวตฺตเกเนว วิหารมหํ กาเรสิฯ โส เอกทิวสํ ปาโตว สตฺถุ สนฺติกํ คจฺฉนฺโต นครทฺวาเร เอกิสฺสา สาลาย กาสาวํ สสีสํ ปารุปิตฺวา กลลมกฺขิเตหิ ปาเทหิ นิปนฺนํ เอกํ โจรํ ทิสฺวา ‘‘อยํ กลลมกฺขิตปาโท รตฺตึ วิจริตฺวา ทิวา นิปนฺนมนุโสฺส ภวิสฺสตี’’ติ อาหฯ โจโร มุขํ วิวริตฺวา เสฏฺฐึ ทิสฺวา ‘‘โหตุ, ชานิสฺสามิ เต กตฺตพฺพ’’นฺติ อาฆาตํ พนฺธิตฺวา สตฺตกฺขตฺตุํ เขตฺตํ ฌาเปสิ, สตฺตกฺขตฺตุํ วเช คุนฺนํ ปาเท ฉินฺทิ, สตฺตกฺขตฺตุํ เคหํ ฌาเปสิ, โส เอตฺตเกนาปิ โกปํ นิพฺพาเปตุํ อสโกฺกนฺโต ตสฺส จูฬุปฏฺฐาเกน สทฺธึ มิตฺตสนฺถวํ กตฺวา ‘‘กึ เต เสฏฺฐิโน ปิย’’นฺติ ปุโฏฺฐ ‘‘คนฺธกุฏิโต อญฺญํ ตสฺส ปิยตรํ นตฺถี’’ติ สุตฺวา ‘‘โหตุ, คนฺธกุฏึ ฌาเปตฺวา โกปํ นิพฺพาเปสฺสามี’’ติ สตฺถริ ปิณฺฑาย ปวิเฏฺฐ ปานียปริโภชนียฆเฏ ภินฺทิตฺวา คนฺธกุฏิยํ อคฺคึ อทาสิฯ เสฏฺฐิ ‘‘คนฺธกุฏิ กิร ฌายตี’’ติ สุตฺวา อาคจฺฉนฺโต ฌามกาเล อาคนฺตฺวา คนฺธกุฏึ ฌามํ โอโลเกนฺโต วาลคฺคมตฺตมฺปิ โทมนสฺสํ อกตฺวา วามพาหุํ สมฺมิญฺชิตฺวา ทกฺขิเณน หเตฺถน มหาอโปฺผฏนํ อโปฺผเฏสิฯ อถ นํ สมีเป ฐิตา ปุจฺฉึสุ – ‘‘กสฺมา, สามิ, เอตฺตกํ ธนํ วิสฺสเชฺชตฺวา กตคนฺธกุฏิยา ฌามกาเล อโปฺผเฏสี’’ติ? โส อาห – ‘‘เอตฺตกํ เม, ตาตา, อคฺคิอาทีหิ อสาธารเณ พุทฺธสฺส สาสเน ธนํ นิทหิตุํ ลทฺธํ, ‘ปุนปิ เอตฺตกํ ธนํ วิสฺสเชฺชตฺวา สตฺถุ คนฺธกุฏึ กาตุํ ลภิสฺสามี’ติ ตุฏฺฐมานโส อโปฺผเฏสิ’’นฺติฯ โส ปุน ตตฺตกํ ธนํ วิสฺสเชฺชตฺวา คนฺธกุฏึ กาเรตฺวา วีสติสหสฺสภิกฺขุปริวารสฺส สตฺถุโน ทานํ อทาสิฯ ตํ ทิสฺวา โจโร จินฺเตสิ – ‘‘อหํ อิมํ อมาเรตฺวา มงฺกุกาตุํ น สกฺขิสฺสามิ, โหตุ, มาเรสฺสามิ น’’นฺติ นิวาสนนฺตเร ฉุริกํ พนฺธิตฺวา สตฺตาหํ วิหาเร วิจรนฺโตปิ โอกาสํ น ลภิฯ มหาเสฏฺฐิปิ สตฺต ทิวสานิ พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส ทานํ ทตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา อาห – ‘‘ภนฺเต, มม เอเกน ปุริเสน สตฺตกฺขตฺตุํ เขตฺตํ ฌาปิตํ, สตฺตกฺขตฺตุํ วเช คุนฺนํ ปาทา ฉินฺนา, สตฺตกฺขตฺตุํ เคหํ ฌาปิตํ, อิทานิ คนฺธกุฏิปิ เตเนว ฌาปิตา ภวิสฺสติ, อหํ อิมสฺมึ ทาเน ปฐมํ ปตฺตึ ตสฺส ทมฺมี’’ติฯ

ตํ สุตฺวา โจโร ‘‘ภาริยํ วต เม กมฺมํ กตํ, เอวํ อปราธการเก มยิ อิมสฺส โกปมตฺตมฺปิ นตฺถิ, อิมสฺมิมฺปิ ทาเน มยฺหเมว ปฐมํ ปตฺตึ เทติ, อหํ อิมสฺมึ ทุพฺภามิ, เอวรูปํ เม ปุริสํ อขมาเปนฺตสฺส เทวทโณฺฑปิ เม มตฺถเก ปเตยฺยา’’ติ คนฺตฺวา เสฏฺฐิสฺส ปาทมูเล นิปชฺชิตฺวา ‘‘ขมาหิ เม, สามี’’ติ วตฺวา ‘‘กึ อิท’’นฺติ วุเตฺต, ‘‘สามิ, เอวํ อยุตฺตกํ กมฺมํ มยา กตํ, ตสฺส เม ขมาหี’’ติ อาหฯ อถ นํ เสฏฺฐิ ‘‘ตยา เม อิทญฺจิทญฺจ กต’’นฺติ สพฺพํ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อาม, มยา กต’’นฺติ วุเตฺต, ‘‘ตฺวํ มยา น ทิฏฺฐปุโพฺพ, กสฺมา เม กุชฺฌิตฺวา เอวมกาสี’’ติ ปุจฺฉิฯ โส เอกทิวสํ นครา นิกฺขเนฺตน เตน วุตฺตวจนํ สาเรตฺวา ‘‘อิมินา เม การเณน โกโป อุปฺปาทิโต’’ติ อาหฯ เสฏฺฐิ อตฺตนา วุตฺตํ สริตฺวา ‘‘อาม, ตาต, วุตฺตํ มยา , ตํ เม ขมาหี’’ติ โจรํ ขมาเปตฺวา ‘‘อุเฏฺฐหิ, ตาต, ขมามิ เต, คจฺฉ, ตาตา’’ติ อาหฯ สเจ เม, สามิ, ขมสิ, สปุตฺตทารํ มํ เคเห ทาสํ กโรหีติฯ ตาต, ตฺวํ มยา เอตฺตเก กถิเต เอวรูปํ เฉทนํ อกาสิ, เคเห วสเนฺตน ปน สทฺธึ น สกฺกา กิญฺจิ กเถตุํ, น เม ตยา เคเห วสเนฺตน กิจฺจํ อตฺถิ, ขมามิ เต, คจฺฉ, ตาตาติฯ โจโร ตํ กมฺมํ กตฺวา อายุปริโยสาเน อวีจิมฺหิ นิพฺพโตฺต ทีฆรตฺตํ ตตฺถ ปจฺจิตฺวา วิปากาวเสเสน อิทานิ คิชฺฌกูเฏ ปพฺพเต ปจฺจตีติฯ

เอวํ สตฺถา ตสฺส ปุพฺพกมฺมํ กเถตฺวา, ‘‘ภิกฺขเว, พาลา นาม ปาปานิ กมฺมานิ กโรนฺตา น พุชฺฌนฺติ, ปจฺฉา ปน อตฺตนา กตกเมฺมหิ ฑยฺหมานา อตฺตนาว อตฺตโน ทาวคฺคิสทิสาว โหนฺตี’’ติ วตฺวา อนุสนฺธิํ ฆเฏตฺวา ธมฺมํ เทเสนฺโต อิมํ คาถมาห –

๑๓๖.‘‘อถ ปาปานิ กมฺมานิ, กรํ พาโล น พุชฺฌติ;
เสหิ กเมฺมหิ ทุเมฺมโธ, อคฺคิฑโฑฺฒว ตปฺปตี’’ติฯ

ตตฺถ **อถ ปาปานี**ติ น เกวลํ **พาโล** โกธวเสน ปาปานิ กโรติ, กโรโนฺตปิ ปน **น พุชฺฌตี**ติ อโตฺถฯ ปาปํ กโรโนฺต จ ‘‘ปาปํ กโรมี’’ติ อพุชฺฌนโก นาม นตฺถิฯ ‘‘อิมสฺส กมฺมสฺส เอวรูโป นาม วิปาโก’’ติ อชานนตาย ‘‘น พุชฺฌตี’’ติ วุตฺตํฯ **เสหี**ติ โส เตหิ อตฺตโน สนฺตเกหิ **กเมฺมหิ ทุเมฺมโธ** นิปฺปโญฺญ ปุคฺคโล นิรเย นิพฺพตฺติตฺวา **อคฺคิฑโฑฺฒว ตปฺปตี**ติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสูติฯ

อชครเปตวตฺถุ ฉฎฺฐํฯ

๗. มหาโมคฺคลฺลานเตฺถรวตฺถุ

โย ทเณฺฑนาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรโนฺต มหาโมคฺคลฺลานเตฺถรํ อารพฺภ กเถสิฯ

เอกสฺมิญฺหิ สมเย ติตฺถิยา สนฺนิปติตฺวา มเนฺตสุํ – ‘‘ชานาถาวุโส, ‘เกน การเณน สมณสฺส โคตมสฺส ลาภสกฺกาโร มหา หุตฺวา นิพฺพโตฺต’ติ ฯ มยํ น ชานาม, ตุเมฺห ปน ชานาถาติฯ อาม, ชานาม, มหาโมคฺคลฺลานํ นาม เอกํ นิสฺสาย อุปฺปโนฺนฯ โส หิ เทวโลกํ คนฺตฺวา เทวตาหิ กตกมฺมํ ปุจฺฉิตฺวา อาคนฺตฺวา มนุสฺสานํ กเถติ ‘อิทํ นาม กตฺวา เอวรูปํ สมฺปตฺติํ ลภนฺตี’ติฯ นิรเย นิพฺพตฺตานมฺปิ กมฺมํ ปุจฺฉิตฺวา อาคนฺตฺวา มนุสฺสานํ กเถติ ‘อิทํ นาม กตฺวา เอวรูปํ ทุกฺขํ อนุภวนฺตี’ติฯ มนุสฺสา ตสฺส กถํ สุตฺวา มหนฺตํ ลาภสกฺการํ อภิหรนฺติ, สเจ ตํ มาเรตุํ สกฺขิสฺสาม, โส ลาภสกฺกาโร อมฺหากํ นิพฺพตฺติสฺสตี’’ติฯ เต ‘‘อเตฺถโก อุปาโย’’ติ สเพฺพ เอกจฺฉนฺทา หุตฺวา ‘‘ยํกิญฺจิ กตฺวา ตํ มาราเปสฺสามา’’ติ อตฺตโน อุปฎฺฐาเก สมาทเปตฺวา กหาปณสหสฺสํ ลภิตฺวา ปุริสฆาตกมฺมํ กตฺวา จรเนฺต โจเร ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘มหาโมคฺคลฺลานเตฺถโร นาม กาฬสิลายํ วสติ, ตตฺถ คนฺตฺวา ตํ มาเรถา’’ติ เตสํ กหาปเณ อทํสุฯ โจรา ธนโลเภน สมฺปฎิจฺฉิตฺวา ‘‘เถรํ มาเรสฺสามา’’ติ คนฺตฺวา ตสฺส วสนฎฺฐานํ ปริวาเรสุํฯ เถโร เตหิ ปริกฺขิตฺตภาวํ ญตฺวา กุญฺจิกจฺฉิเทฺทน นิกฺขมิตฺวา ปกฺกามิฯ เต โจรา ตํ ทิวสํ เถรํ อทิสฺวา ปุเนกทิวสํ คนฺตฺวา ปริกฺขิปิํสุฯ เถโร ญตฺวา กณฺณิกามณฺฑลํ ภินฺทิตฺวา อากาสํ ปกฺขนฺทิฯ เอวํ เต ปฐมมาเสปิ มชฺฌิมมาเสปิ เถรํ คเหตุํ นาสกฺขิํสุฯ ปจฺฉิมมาเส ปน สมฺปเตฺต เถโร อตฺตนา กตกมฺมสฺส อากฑฺฒนภาวํ ญตฺวา น อปคจฺฉิฯ โจรา คนฺตฺวา เถรํ คเหตฺวา ตณฺฑุลกณมตฺตานิสฺส อฎฺฐีนิ กโรนฺตา ภินฺทิํสุฯ อถ นํ ‘‘มโต’’ติ สญฺญาย เอกสฺมิํ คุมฺพปิเฎฺฐ ขิปิตฺวา ปกฺกมิํสุฯ

เถโร ‘‘สตฺถารํ ปสฺสิตฺวาว ปรินิพฺพายิสฺสามี’’ติ อตฺตภาวํ ฌานเวฐเนน เวเฐตฺวา ถิรํ กตฺวา อากาเสน สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา, ‘‘ภเนฺต, ปรินิพฺพายิสฺสามี’’ติ อาหฯ ‘‘ปรินิพฺพายิสฺสสิ, โมคฺคลฺลานา’’ติ? ‘‘อาม, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘กตฺถ คนฺตฺวา’’ติ? ‘‘กาฬสิลาปเทสํ, ภเนฺต’’ติฯ เตน หิ, โมคฺคลฺลาน, มยฺหํ ธมฺมํ กเถตฺวา ยาหิฯ ตาทิสสฺส หิ เม สาวกสฺส อิทานิ

ทสฺสนํ นตฺถีติฯ โส ‘‘เอวํ กริสฺสามิ, ภนฺเต’’ติ สตฺถารํ วนฺทิตฺวา อากาสํ อุปฺปติตฺวา ปรินิพฺพานทิวเส สาริปุตฺตตฺเถโร วิย นานปฺปการา อิทฺธิโย กตฺวา ธมฺมํ กเถตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา กาฬสิลาฏวิํ คนฺตฺวา ปรินิพฺพายิฯ ‘‘เถรํ กิร โจรา มาเรสุ’’นฺติ อยมฺปิ กถา สกลชมฺพุทีเป ปตฺถริฯ ราชา อชาตสตฺตุ โจเร ปริเยสนตฺถาย จรปุริเส ปโยเชสิฯ เตสุปิ โจเรสุ สุราปาเน สุรํ ปิวเนฺตสุ เอโก เอกสฺส ปิฏฺฐิํ ปหริตฺวา ปาเตสิฯ โส ตํ สเนฺตเชฺชตฺวา ‘‘อโมฺภ ทุพฺพินีต, ตฺวํ กสฺมา เม ปิฏฺฐิํ ปาเตสี’’ติ อาหฯ กิํ ปน หเร ทุฏฺฐโจร, ตยา มหาโมคฺคลฺลานตฺเถโร ปฐมํ ปหโฏติ? กิํ ปน มยา ปหฏภาวํ ตฺวํ น ชานาสีติ? อิติ เนสํ ‘‘มยา ปหโฏ, มยา ปหโฏ’’ติ วทนฺตานํ วจนํ สุตฺวา เต จรปุริสา เต สเพฺพ โจเร คเหตฺวา รโญฺญ อาโรเจสุํฯ ราชา โจเร ปโกฺกสาเปตฺวา ปุจฺฉิ – ‘‘ตุเมฺหหิ เถโร มาริโต’’ติ? ‘‘อาม, เทวา’’ติฯ ‘‘เกน ตุเมฺห อุโยฺยชิตา’’ติ? ‘‘นคฺคสมณเกหิ, เทวา’’ติฯ ราชา ปญฺจสเต นคฺคสมณเก คาหาเปตฺวา ปญฺจสเตหิ โจเรหิ สทฺธิํ ราชงฺคเณ นาภิปฺปมาเณสุ อาวาเฏสุ นิขณาเปตฺวา ปลาเลหิ ปฏิจฺฉาทาเปตฺวา อคฺคิํ ทาเปสิ ฯ อถ เนสํ ฌามภาวํ ญตฺวา อยนงฺคเลหิ กสาเปตฺวา สเพฺพ ขณฺฑาขณฺฑิกํ การาเปสิฯ

ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ – ‘‘มหาโมคฺคลฺลานตฺเถโร อตฺตโน อนนุรูปเมว มรณํ ปโตฺต’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต, ‘‘ภิกฺขเว, โมคฺคลฺลาโน อิมเสฺสว อตฺตภาวสฺส อนนุรูปํ มรณํ ปโตฺต, ปุเพฺพ ปน เตน กตสฺส กมฺมสฺส อนุรูปเมว มรณํ ปโตฺต’’ติ วตฺวา ‘‘กิํ ปนสฺส, ภเนฺต, ปุพฺพกมฺม’’นฺติ ปุโฏฺฐ วิตฺถาเรตฺวา กเถสิ –

อตีเต กิร พาราณสิวาสี เอโก กุลปุโตฺต สยเมว โกฏฺฏนปจนาทีนิ กมฺมานิ กโรโนฺต มาตาปิตโร ปฏิชคฺคิฯ อถสฺส มาตาปิตโร นํ, ‘‘ตาต, ตฺวํ เอกโกว เคเห จ อรเญฺญ จ กมฺมํ กโรโนฺต กิลมสิ, เอกํ เต กุมาริกํ อาเนสฺสามา’’ติ วตฺวา, ‘‘อมฺมตาตา, น มยฺหํ เอวรูปายโตฺถ, อหํ ยาว ตุเมฺห ชีวถ, ตาว โว สหตฺถา อุปฎฺฐหิสฺสามี’’ติ เตน ปฏิกฺขิตฺตา ปุนปฺปุนํ ตํ ยาจิตฺวา กุมาริกํ อานยิํสุฯ สา กติปาหเมว เต อุปฏฺฐหิตฺวา ปจฺฉา เตสํ ทสฺสนมฺปิ อนิจฺฉนฺตี ‘‘น สกฺกา ตว มาตาปิตูหิ สทฺธิํ เอกฏฺฐาเน วสิตุ’’นฺติ อุชฺฌายิตฺวา ตสฺมิํ อตฺตโน กถํ อคฺคณฺหเนฺต ตสฺส พหิคตกาเล มกจิวากขณฺฑานิ จ ยาคุเผณเญฺจ คเหตฺวา ตตฺถ ตตฺถ อากิริตฺวา เตนาคนฺตฺวา ‘‘กิํ อิท’’นฺติ ปุฏฺฐา อาห – ‘‘อิเมสํ อนฺธมหลฺลกานํ เอตํ กมฺมํ, สพฺพํ เคหํ กิลิฏฺฐํ กโรนฺตา วิจรนฺติ, น สกฺกา เอเตหิ สทฺธิํ เอกฏฺฐาเน วสิตุ’’นฺติฯ เอวํ ตาย นํ ปุนปฺปุนํ กถยมานาย เอวรูโปปิ ปูริตปารมี สโตฺต มาตาปิตูหิ สทฺธิํ ภิชฺชิฯ โส ‘‘โหตุ, ชานิสฺสามิ เนสํ กตฺตพฺพ’’นฺติ เต โภเชตฺวา, ‘‘อมฺมตาตา, อสุกฏฺฐาเน นาม ตุมฺหากํ ญาตกา อาคมนํ ปจฺจาสีสนฺติ, ตตฺถ คมิสฺสามา’’ติ เต ยานกํ อาโรเปตฺวา อาทาย คจฺฉโนฺต อฎวิมชฺฌํ ปตฺตกาเล, ‘‘ตาต, รสฺมิโย คณฺหาถ, คาโว ปโตทสญฺญาย คมิสฺสนฺติ, อิมสฺมิํ ฐาเน โจรา วสนฺติ, อหํ โอตรามี’’ติ ปิตุ หเตฺถ รสฺมิโย ทตฺวา โอตริตฺวา คจฺฉโนฺต สทฺทํ ปริวเตฺตตฺวา โจรานํ อุฏฺฐิตสทฺทมกาสิฯ มาตาปิตโร สทฺทํ สุตฺวา ‘‘โจรา อุฏฺฐิตา’’ติ สญฺญาย, ‘‘ตาต, มยํ มหลฺลกา, ตฺวํ อตฺตานเมว รกฺขาหี’’ติ อาหํสุฯ โส มาตาปิตโร ตถาวิรวเนฺตปิ โจรสทฺทํ กโรโนฺต โกเฏฺฏตฺวา มาเรตฺวา อฎวิยํ ขิปิตฺวา ปจฺจาคมิฯ

สตฺถา อิทํ ตสฺส ปุพฺพกมฺมํ กเถตฺวา, ‘‘ภิกฺขเว, โมคฺคลฺลาโน เอตฺตกํ กมฺมํ กตฺวา อเนกวสฺสสตสหสฺสานิ นิรเย ปจฺจิตฺวา วิปากาวเสเสน อตฺตภาวสเต เอวเมว โกเฏฺฏตฺวา สํจุณฺณิโต มรณํ ปโตฺตฯ เอวํ โมคฺคลฺลาเนน อตฺตโน กมฺมานุรูปเมว มรณํ ลทฺธํ, ปญฺจหิ โจรสเตหิ

สทฺธึ ลภึสุฯ อปฺปทุฏฺฐสฺส หิ ปทุสฺสโนฺต ทสหิ การเณหิ อนยพฺยสนํ ปาปุณาติเยวา’’ติ วตฺวา อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมา คาถา อภาสิ –

๑๓๗. ‘‘โย ทเณฺฑน อทเณฺฑสุ, อปฺปทุฏฺเฐสุ ทุสฺสติ;
ทสนฺนมญฺญตรํ ฐานํ, ขิปฺปเมว นิคจฺฉติฯ

๑๓๘. ‘‘เวทนํ ผรุสํ ชานึ, สรีรสฺส ว เภทนํ;
ครุกํ วาปิ อาพาธํ, จิตฺตเกฺขปํ ว ปาปุเณฯ

๑๓๙. ‘‘ราชโต วา อุปสคฺคํ, อพฺภกฺขานํ ว ทารุณํ;
ปริกฺขยํ ว ญาตีนํ, โภคานํ ว ปภงฺคุรํฯ

๑๔๐. ‘‘อถ วาสฺส อคารานิ, อคฺคิ ฑหติ ปาวโก;
กายสฺส เภทา ทุปฺปโญฺญ, นิรยํ โสปปชฺชตี’’ติฯ

ตตฺถ **อทเณฺฑสู**ติ กายทณฺฑาทิรหิเตสุ ขีณาสเวสุฯ **อปฺปทุฏฺเฐสู**ติ ปเรสุ วา อตฺตนิ วา นิรปราเธสุฯ **ทสนฺนมญฺญตรํ ฐาน**นฺติ ทสสุ ทุกฺขการเณสุ อญฺญตรํ การณํฯ **เวทน**นฺติ สีสโรคาทิเภทํ **ผรุสํ** เวทนํฯ **ชานิ**นฺติ กิจฺฉาธิคตสฺส ธนสฺส ชานึฯ **เภทน**นฺติ หตฺถเจฺฉทาทิกํ สรีรเภทนํฯ **ครุก**นฺติ ปกฺขหตเอกจกฺขุกปีฐสปฺปิกุณีภาวกุฏฺฐโรคาทิเภทํ ครุกาพาธํ วาฯ **จิตฺตเกฺขป**นฺติ อุมฺมาทํฯ **อุปสคฺค**นฺติ ยสวิโลปเสนาปติฏฺฐานาทิอจฺฉินฺทนาทิกํ **ราชโต** อุปสคฺคํ วาฯ **อพฺภกฺขาน**นฺติ อทิฏฺฐอสุตอจินฺติตปุพฺพํ ‘‘อิทํ สนฺธิเจฺฉทาทิกมฺมํ, อิทํ วา ราชาปราธิตกมฺมํ ตยา กต’’นฺติ เอวรูปํ **ทารุณํ** อพฺภกฺขานํ วาฯ **ปริกฺขยํ ว ญาตีน**นฺติ อตฺตโน อวสฺสโย ภวิตุํ สมตฺถานํ **ญาตีนํ** ปริกฺขยํ วาฯ **ปภงฺคุร**นฺติ ปภงฺคุภาวํ ปูติภาวํฯ ยํ หิสฺส เคเห ธญฺญํ, ตํ ปูติภาวํ อาปชฺชติ, สุวณฺณํ องฺคารภาวํ, มุตฺตา กปฺปาสฏฺฐิภาวํ, กหาปณํ กปาลขณฺฑาทิภาวํ, ทฺวิปทจตุปฺปทา กาณกุณาทิภาวนฺติ อโตฺถฯ **อคฺคิ ฑหตี**ติ เอกสํวจฺฉเร ทฺวตฺติกฺขตฺตุํ อญฺญสฺมึ ฑาหเก อวิชฺชมาเนปิ อสนิอคฺคิ วา ปติตฺวา ฑหติ, อตฺตโนว ธมฺมตาย อุฏฺฐิโต ปาวโก วา ฑหติเยวฯ **นิรย**นฺติ ทิเฏฺฐว ธเมฺม อิเมสํ ทสนฺนํ ฐานานํ อญฺญตรํ ปตฺวาปิ เอกํเสน สมฺปราเย ปตฺตพฺพํ ทเสฺสตุํ ‘‘นิรยํ โสปปชฺชตี’’ติ วุตฺตํฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติฯ

มหาโมคฺคลฺลานเตฺถรวตฺถุ สตฺตมํฯ

๘. พหุภณฺฑิกภิกฺขุวตฺถุ

น นคฺคจริยาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต พหุภณฺฑิกํ ภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ

สาวตฺถิวาสี กิเรโก กุฏุมฺพิโก ภริยาย กาลกตาย ปพฺพชิฯ โส ปพฺพชโนฺต อตฺตโน ปริเวณญฺจ อคฺคิสาลญฺจ ภณฺฑคพฺภญฺจ กาเรตฺวา สพฺพมฺปิ ภณฺฑคพฺภํ สปฺปิมธุเตลาทีหิ ปูเรตฺวา ปพฺพชิ, ปพฺพชิตฺวา จ ปน อตฺตโน ทาเส ปโกฺกสาเปตฺวา ยถารุจิกํ อาหารํ ปจาเปตฺวา ภุญฺชติฯ พหุภโณฺฑ จ พหุปริกฺขาโร จ อโหสิฯ รตฺตึ อญฺญํ นิวาสนปารุปนํ โหติ, ทิวา อญฺญํ นิวาสนปารุปนํ โหติ, ทิวา อญฺญํ วิหารปจฺจเนฺต วสติฯ ตเสฺสกทิวสํ จีวรปจฺจตฺถรณานิ สุกฺขาเปนฺตสฺส เสนาสนจาริกํ อาหิณฺฑนฺตา ภิกฺขู ปสฺสิตฺวา ‘‘กสฺสิมานิ, อาวุโส’’ติ ปุจฺฉิตฺวา

‘‘มยฺห’’นฺติ วุเตฺต, ‘‘อาวุโส, ภควตา ติจีวรานิ อนุญฺญาตานิ, ตฺวญฺจ ปน เอวํ อปฺปิจฺฉสฺส พุทฺธสฺส สาสเน ปพฺพชิตฺวา เอวํ พหุปริกฺขาโร ชาโต’’ติ ตํ สตฺถุ สนฺติกํ เนตฺวา, ‘‘ภนฺเต , อยํ ภิกฺขุ อติพหุภณฺฑิโก’’ติ อาโรเจสุํฯ สตฺถา ‘‘สจฺจํ กิร ตํ ภิกฺขู’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สจฺจํ, ภนฺเต’’ติ วุเตฺต อาห – ‘‘กสฺมา ปน ตฺวํ, ภิกฺขุ, มยา อปฺปิจฺฉตาย ธมฺเม เทสิเต เอวํ พหุภณฺฑิโก ชาโต’’ติฯ โส ตาวตฺตเกเนว กุปิโต ‘‘อิมินา ทานิ นีหาเรน จริสฺสามี’’ติ ปารุปนํ ฉเฑฺฑตฺวา ปริสมเชฺฌ เอกจีวโร อฎฺฐาสิฯ อถ นํ สตฺถา อุปตฺถมฺภยมาโน นนุ ตฺวํ ภิกฺขุ ปุเพฺพ หิโรตฺตปฺปคเวสโก ทกรกฺขสกาเลปิ หิโรตฺตปฺปํ คเวสมาโน ทฺวาทส วสฺสานิ วิหาสิ, กสฺมา อิทานิ เอวํ ครุเก พุทฺธสาสเน ปพฺพชิตฺวา จตุปริสมเชฺฌ ปารุปนํ ฉเฑฺฑตฺวา หิโรตฺตปฺปํ ปหาย ฐิโตสีติฯ โส สตฺถุ วจนํ สุตฺวา หิโรตฺตปฺปํ ปจฺจุปฎฺฐาเปตฺวา ตํ จีวรํ ปารุปิตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ ภิกฺขู ตสฺส อตฺถสฺส อาวิภาวตฺถํ ภควนฺตํ ยาจิํสุฯ ภควา อตีตํ อาหริตฺวา กเถสิ –

อตีเต กิร พาราณสิรโญฺญ อคฺคมเหสิยา กุจฺฉิสฺมิํ โพธิสโตฺต ปฎิสนฺธิํ คณฺหิฯ ตสฺส นามคฺคหณทิวเส **มหิํสกุมาโร**ติ นามํ กริํสุฯ ตสฺส กนิฎฺฐภาตา **จนฺทกุมาโร** นาม อโหสิฯ เตสํ มาตริ กาลกตาย ราชา อญฺญํ อคฺคมเหสิฎฺฐาเน ฐเปสิฯ สาปิ ปุตฺตํ วิชายิ, **สูริยกุมาโร**ติสฺส นามํ กริํสุฯ ตํ ทิสฺวา ราชา ตุโฎฺฐ ‘‘ปุตฺตสฺส เต วรํ ทมฺมี’’ติ อาหฯ สาปิ โข, ‘‘เทว, อิจฺฉิตกาเล คณฺหิสฺสามี’’ติ วตฺวา ปุตฺตสฺส วยปฺปตฺตกาเล ราชานํ อาห – ‘‘เทเวน มยฺหํ ปุตฺตสฺส ชาตกาเล วโร ทิโนฺน, อิทานิ เม ปุตฺตสฺส รชฺชํ เทหี’’ติ ฯ ราชา ‘‘มม เทฺว ปุตฺตา อคฺคิกฺขนฺธา วิย ชลนฺตา วิจรนฺติ, น สกฺกา ตสฺส รชฺชํ ทาตุ’’นฺติ ปฎิกฺขิปิตฺวาปิ ตํ ปุนปฺปุนํ ยาจมานเมว ทิสฺวา ‘‘อยํ เม ปุตฺตานํ อนตฺถมฺปิ กเรยฺยา’’ติ ปุเตฺต ปโกฺกสาเปตฺวา, ‘‘ตาตา, อหํ สูริยกุมารสฺส ชาตกาเล วรํ อทาสิํ, อิทานิสฺส มาตา รชฺชํ ยาจติ, อหํ ตสฺส น ทาตุกาโม, ตสฺส มาตา ตุมฺหากํ อนตฺถมฺปิ กเรยฺย, คจฺฉถ ตุเมฺห, อรเญฺญ วสิตฺวา มมจฺจเยนาคนฺตฺวา รชฺชํ คณฺหถา’’ติ อุโยฺยเชสิฯ เต ปิตรํ วนฺทิตฺวา ปาสาทา โอตรเนฺต ราชงฺคเณ กีฬมาโน สูริยกุมาโร ทิสฺวา ตํ การณํ ญตฺวา เตหิ สทฺธิํ นิกฺขมิฯ เตสํ หิมวนฺตํ ปวิฎฺฐกาเล โพธิสโตฺต มคฺคา โอกฺกมฺม อญฺญตรสฺมิํ รุกฺขมูเล นิสีทิตฺวา สูริยกุมารํ อาห – ‘‘ตาต, เอตํ สรํ คนฺตฺวา นฺหตฺวา จ ปิวิตฺวา จ อมฺหากมฺปิ ปทุมินิปเณฺณหิ อุทกํ อาหรา’’ติฯ โส ปน สโร เวสฺสวณสฺส สนฺติกา เอเกน ทกรกฺขเสน ลโทฺธ โหติฯ เวสฺสวโณ จ ตํ อาห – ‘‘ฐเปตฺวา เทวธมฺมชานนเก เย จ อเญฺญ อิมํ สรํ โอตรนฺติ, เต ขาทิตุํ ลภสี’’ติฯ ตโต ปฎฺฐาย โส ตํ สรํ โอติโณฺณติเณฺณ เทวธเมฺม ปุจฺฉิตฺวา อชานเนฺต ขาทติ, สูริยกุมาโรปิ ตํ สรํ อวีมํสิตฺวาว โอตริ, เตน จ ‘‘เทวธเมฺม ชานาสี’’ติ ปุจฺฉิโต ‘‘เทวธมฺมา นาม จนฺทิมสูริยา’’ติ อาหฯ อถ นํ ‘‘ตฺวํ เทวธเมฺม น ชานาสี’’ติ อุทกํ ปเวเสตฺวา อตฺตโน ภวเน ฐเปสิฯ โพธิสโตฺตปิ ตํ จิรายนฺตํ ทิสฺวา จนฺทกุมารํ เปเสสิฯ โสปิ เตน ‘‘เทวธเมฺม ชานาสี’’ติ ปุจฺฉิโต ‘‘เทวธมฺมา นาม จตสฺโส ทิสา’’ติ อาหฯ ทกรกฺขโส ตมฺปิ อุทกํ ปเวเสตฺวา ตเตฺถว ฐเปสิฯ

โพธิสโตฺต ตสฺมิมฺปิ จิรายเนฺต ‘‘อนฺตราเยน ภวิตพฺพ’’นฺติ สยํ คนฺตฺวา ทฺวินฺนมฺปิ โอตรณปทํ เยว ทิสฺวา ‘‘อยํ สโร รกฺขสปริคฺคหิโต’’ติ ญตฺวา ขคฺคํ สนฺนยฺหิตฺวา ธนุํ คเหตฺวา อฎฺฐาสิฯ รกฺขโส ตํ อโนตรนฺตํ ทิสฺวา วนกมฺมิกปุริสเวเสนาคนฺตฺวา อาห – ‘‘โภ ปุริส, ตฺวํ มคฺคกิลโนฺต, กสฺมา อิมํ สรํ โอตริตฺวา นฺหตฺวา จ ปิวิตฺวา จ ภิสมุฬาลํ ขาทิตฺวา ปุปฺผานิ ปิลนฺธิตฺวา น คจฺฉสี’’ติฯ โพธิสโตฺต ตํ ทิสฺวาว ‘‘เอส โส ยโกฺข’’ติ ญตฺวา ‘‘ตยา เม ภาตโร คหิตา’’ติ อาหฯ อาม, มยา คหิตาติฯ กิํ การณาติ? อหํ อิมํ สรํ โอติโณฺณติเณฺณ ลภามีติ ฯ กิํ ปน สเพฺพว ลภสีติ? เทวธมฺมชานนเก ฐเปตฺวา อวเสเส ลภามีติฯ อตฺถิ ปน เต เทวธเมฺมหิ อโตฺถติ? อาม, อตฺถีติฯ อหํ กเถสฺสามีติฯ เตน หิ กเถหีติฯ น สกฺกา กิลิเฎฺฐน คเตฺตน กเถตุํ

ติฯ ยกฺข โพธิสตฺตํ นฺหาเปตฺวา ปานียํ ปาเยตฺวา อลงฺกริตฺวา อลงฺกตมณฺฑปมชฺฌ ปลฺลงฺกํ อาโรเปตฺวา สยมสฺส ปาทมูเล นิสีทิฯ อถ นํ โพธิสตฺโต ''สกฺกจฺจํ สุณาหี''ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

''หิริโอตฺตปฺปสมฺปนฺนา, สุกฺกธมฺมสมาหิตา;
สนฺโต สปฺปุริสา โลเก, **เทวธมฺมา**ติ วุจฺจเร''ติฯ (ชา. ๑.๑.๖);

ยกฺข อิมํ ธมฺมเทสนํ สุตฺวา ปสนฺโน โพธิสตฺตํ อาห – ''ปณฺฑิต, อหํ เต ปสนฺโน, เอกํ ภาตรํ ทมฺมิ, กตรํ อาเนมี''ติ? ''กนิฏฺฐํ อาเนหี''ติฯ ปณฺฑิต, ตฺวํ เกวลํ เทวธมฺเม ชานาสิเยว, น ปน เตสุ วตฺตสีติฯ กึ การณาติ? ยสฺมา เชฏฺฐํ ฐเปตฺวา กนิฏฺฐํ อาหราเปนฺโต เชฏฺฐาปจายิกกมฺมํ น กโรสีติ, เทวธมฺเม จาหํ ยกฺข ชานามิ, เตสุ จ วตฺตามิฯ มยญฺหิ เอตํ นิสฺสาย อิมํ อรญฺญํ ปวิฏฺฐาฯ เอตสฺส หิ อตฺถาย อมฺหากํ ปิตรํ เอตสฺส มาตา รชฺชํ ยาจิ, อมฺหากํ ปน ปิตา ตํ วรํ อทตฺวา อมฺหากํ อนุรกฺขณตฺถาย อรญฺญวาสํ อนุชานิ, โส กุมาโร อนิวตฺติตฺวา อมฺเหหิ สทฺธึ อาคโตฯ ''ตํ อรญฺญ เอโก ยกฺข ขาที''ติ วุตฺเตปิ น โกจิ สทฺทหิสฺสติฯ เตนาหํ ครหภยภีโต ตเมวาหราเปมีติฯ ยกฺข โพธิสตฺตสฺส ปสีทิตฺวา ''สาธุ ปณฺฑิต, ตฺวเมว เทวธมฺเม ชานาสิ, เทวธมฺเมสุ จ วตฺตสี''ติ เทฺว ภาตโร อาเนตฺวา อทาสิฯ อถ นํ โพธิสตฺโต ยกฺขภาเว อาทีนวํ กเถตฺวา ปญฺจสุ สีเลสุ ปติฏฺฐาเปสิฯ โส เตน สุสํวิหิตารกฺข ตสฺมึ อรญฺญ วสิตฺวา ปิตริ กาลกเต ยกฺขํ อาทาย พาราณสึ คนฺตฺวา รชฺชํ คเหตฺวา จนฺทกุมารสฺส อุปรชฺชํ, สูริยกุมารสฺส เสนาปติฏฺฐานํ ทตฺวา ยกฺขสฺส รมณีเย ฐาเน อายตนํ การาเปตฺวา ยถา โส ลาภคฺคปฺปตฺโต โหติ, ตถา อกาสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ ''ตทา รกฺขโส พหุภณฺฑิกภิกฺขุ อโหสิ, สูริยกุมาโร อานนฺโท, จนฺทกุมาโร สาริปุตฺโต, มหึสกุมาโร ปน อหเมวา''ติฯ เอวํ สตฺถา ชาตกํ กเถตฺวา ''เอวํ ตฺวํ, ภิกฺขุ, ปุพฺเพ เทวธมฺเม คเวสมาโน หิริโอตฺตปฺปสมฺปนฺโน วิจริตฺวา อิทานิ จตุปริสมชฺฌ อิมินา นีหาเรน ฐตฺวา มม ปุรโต 'อปฺปิโจฺฉมฺหี'ติ วทนฺโต อยุตฺตํ อกาสิฯ น หิ สาฏกปฏิเกฺขปาทิมเตฺตน สมโณ นาม โหตี''ติ วตฺวา อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา ธมฺมํ เทเสนฺโต อิมํ คาถมาห –

๑๔๑. ''น นคฺคจริยา น ชฏา น ปงฺกา, นานาสกา ถณฺฑิลสายิกา วา;
รโชชลฺลํ อุกฺกุฏิกปฺปธานํ, โสเธนฺติ มจฺจํ อวิติณฺณกงฺข''นฺติฯ

ตตฺถ **นานาสกา**ติ น อนสกา, ภตฺตปฏิเกฺขปกาติ อโตฺถฯ **ถณฺฑิลสายิกา**ติ ภูมิสยนาฯ **รโชชลฺล**นฺติ กทฺทมเลปนากาเรน สรีเร สนฺนิหิตรโช ฯ **อุกฺกุฏิกปฺปธาน**นฺติ อุกฺกุฏิกภาเวน อารทฺธวีริยํฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – โย หิ มโจฺจ ''เอวํ อหํ โลกนิสฺสรณสงฺขาตํ สุทฺธึ ปาปุณิสฺสามี''ติ อิเมสุ นคฺคจริยาทีสุ ยํ กิญฺจิ สมาทาย วเตฺตยฺย, โส เกวลํ มิจฺฉาทสฺสนเญฺจว วเฑฺฒยฺย, กิลมถสฺส จ ภาคี อสฺสฯ น หิ เอตานิ สุสมาทินฺนานิปิ อฏฺฐวตฺถุกาย กงฺขาย อวิติณฺณภาเวน **อวิติณฺณกงฺขํ มจฺจํ โสเธนฺตี**ติฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติฯ

พหุภณฺฑิกภิกฺขุวตฺถุ อฏฺฐมํฯ

๙. สนฺตติมหามตฺตวตฺถุ

อลงฺกโต เจปีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต สนฺตติมหามตฺตํ อารพฺภ กเถสิฯ

โส หิ เอกสฺมึ กาเล รโญฺญ ปเสนทิโกสลสฺส ปจฺจนฺตํ กุปิตํ วูปสเมตฺวา อาคโตฯ อถสฺส ราชา ตุโฎฺฐ สตฺต ทิวสานิ รชฺชํ ทตฺวา เอกํ นจฺจคีตกุสลํ อิตฺถึ อทาสิฯ โส สตฺต ทิวสานิ สุรามทมโตฺต หุตฺวา สตฺตเม ทิวเส สพฺพาลงฺการปฏิมณฺฑิโต หตฺถิกฺขนฺธวรคโต นฺหานติตฺถํ คจฺฉโนฺต สตฺถารํ ปิณฺฑาย ปวิสนฺตํ ทฺวารนฺตเร ทิสฺวา หตฺถิกฺขนฺธวรคโตว สีสํ จาเลตฺวา วนฺทิตฺวา ปกฺกามิฯ สตฺถา สิตํ กตฺวา ''โก นุ โข, ภเนฺต, สิตปาตุกรเณ เหตู''ติ อานนฺทเตฺถเรน ปุโฎฺฐ สิตการณํ อาจิกฺขโนฺต อาห – ''ปสฺสานนฺท, สนฺตติมหามตฺตํ, อชฺช สพฺพาภรณปฏิมณฺฑิโตว มม สนฺติกํ อาคนฺตฺวา จตุปฺปทิกคาถาวสาเน อรหตฺตํ ปตฺวา สตฺตตาลมเตฺต อากาเส นิสีทิตฺวา ปรินิพฺพายิสฺสตี''ติฯ มหาชโน เถเรน สทฺธึ กเถนฺตสฺส สตฺถุ วจนํ อโสฺสสิฯ ตตฺถ มิจฺฉาทิฎฺฐิกา จินฺตยึสุ – ''ปสฺสถ สมณสฺส โคตมสฺส กิริยํ, มุขปฺปตฺตเมว ภาสติ, อชฺช กิร เอส เอวํ สุรามทมโตฺต ยถาลงฺกโตว เอตสฺส สนฺติเก ธมฺมํ สุตฺวา ปรินิพฺพายิสฺสติ, อเชฺชว ตํ มุสาวาเทน นิคฺคณฺหิสฺสามา''ติฯ สมฺมาทิฎฺฐิกา จิเนฺตสุํ – ''อโห พุทฺธานํ มหานุภาวตา, อชฺช พุทฺธลีฬฺหเญฺจว สนฺตติมหามตฺตลีฬฺหญฺจ ทฎฺฐุํ ลภิสฺสามา''ติฯ

สนฺตติมหามโตฺตปิ นฺหานติเตฺถ ทิวสภาคํ อุทกกีฬํ กีฬิตฺวา อุยฺยานํ คนฺตฺวา อาปานภูมิยํ นิสีทิฯ สาปิ อิตฺถี รงฺคมชฺฌํ โอตริตฺวา นจฺจคีตํ ทเสฺสตุํ อารภิฯ ตสฺสา สรีรลีฬฺหาย ทสฺสนตฺถํ สตฺตาหํ อปฺปาหารตาย ตํ ทิวสํ นจฺจคีตํ ทสฺสยมานาย อโนฺตกุจฺฉิยํ สตฺถกวาตา สมุฎฺฐาย หทยมํสํ กนฺติตฺวา อคมํสุฯ สา ตงฺขณเญฺญว มุเขน เจว อกฺขีหิ จ วิวเฎหิ กาลมกาสิฯ สนฺตติมหามโตฺต ''อุปธาเรถ น''นฺติ วตฺวา ''นิรุทฺธา, สามี''ติ จ วุตฺตมเตฺตเยว พลวโสเกน อภิภูโต ตงฺขณเญฺญวสฺส สตฺตาหํ ปีตสุรา ตตฺตกปาเล อุทกพินฺทุ วิย ปริกฺขยํ อคมาสิฯ โส ''น เม อิมํ โสกํ อเญฺญ นิพฺพาเปตุํ สกฺขิสฺสนฺติ อญฺญตฺร ตถาคเตนา''ติ พลกายปริวุโต สายนฺหสมเย สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา เอวมาห – ''ภเนฺต, 'เอวรูโป เม โสโก อุปฺปโนฺน, ตํ เม ตุเมฺห นิพฺพาเปตุํ สกฺขิสฺสถา'ติ อาคโตมฺหิ, ปฏิสรณํ เม โหถา''ติฯ อถ นํ สตฺถา ''โสกํ นิพฺพาเปตุํ สมตฺถเสฺสว สนฺติกํ อาคโตสิฯ อิมิสฺสา หิ อิตฺถิยา อิมินาว อากาเรน มตกาเล ตว โรทนฺตสฺส ปคฺฆริตอสฺสูนิ จตุนฺนํ มหาสมุทฺทานํ อุทกโต อติเรกตรานี''ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

> ''ยํ ปุเพฺพ ตํ วิโสเสหิ, ปจฺฉา เต มาหุ กิญฺจนํ;
> มเชฺฌ เจ โน คเหสฺสสิ, อุปสโนฺต จริสฺสสี''ติฯ (สุ. นิ. ๙๔๙, ๑๑๐๙; จูฬนิ. ชตุกณฺณิมาณวปุจฺฉานิเทฺทส ๖๘);

คาถาปริโยสาเน สนฺตติมหามโตฺต อรหตฺตํ ปตฺวา อตฺตโน อายุสงฺขารํ โอโลเกโนฺต ตสฺส อปฺปวตฺตนภาวํ ญตฺวา สตฺถารํ อาห – ''ภเนฺต, ปรินิพฺพานํ เม อนุชานาถา''ติฯ สตฺถา เตน กตกมฺมํ ชานโนฺตปิ ''มุสาวาเทน นิคฺคณฺหนตฺถํ สนฺนิปติตา มิจฺฉาทิฎฺฐิกา โอกาสํ น ลภิสฺสนฺติ, 'พุทฺธลีฬฺหเญฺจว สนฺตติมหามตฺตลีฬฺหญฺจ ปสฺสิสฺสามา'ติ สนฺนิปติตา สมฺมาทิฎฺฐิกา อิมินา กตกมฺมํ สุตฺวา ปุเญฺญสุ อาทรํ กริสฺสนฺตี''ติ สลฺลเกฺขตฺวา ''เตน หิ ตยา กตกมฺมํ มยฺหํ กเถหิ, กเถโนฺต จ ภูมิยํ ฐิโต อกเถตฺวา สตฺตตาลมเตฺต อากาเส ฐิโต กเถหี''ติ อาหฯ โส ''สาธุ, ภเนฺต''ติ สตฺถารํ วนฺทิตฺวา เอกตาลปฺปมาณํ อุคฺคมฺม โอโรหิตฺวา ปุน สตฺถารํ วนฺทิตฺวา อุคฺคจฺฉโนฺต ปฏิปาฎิยา สตฺตตาลปฺปมาเณ อากาเส ปลฺลงฺเกน นิสีทิตฺวา ''สุณาถ เม, ภเนฺต, ปุพฺพกมฺม''นฺติ วตฺวา อาห –

อิโต เอกนวุติกปฺเป วิปสฺสีสมฺมาสมฺพุทฺธกาเล อหํ พนฺธุมตินคเร เอกสฺมึ กุเล นิพฺพตฺติตฺวา จินฺเตสึ – ‘‘กึ นุ โข ปเรสํ เฉทํ วา ปีฬํ วา อกรณกมฺม’’นฺติ อุปธาเรนฺโต ธมฺมโฆสกกมฺมํ ทิสฺวา ตโต ปฏฺฐาย ตํ กมฺมํ กโรนฺโต มหาชนํ สมาทเปตฺวา ‘‘ปุญฺญานิ กโรถ, อุโปสถทิวเสสุ อุโปสถํ สมาทิยถ, ทานํ เทถ, ธมฺมํ สุณาถ, พุทฺธรตนาทีหิ สทิสํ อญฺญํ นาม นตฺถิ, ติณฺณํ รตนานํ สกฺการํ กโรถา’’ติ อุโคฺฆเสนฺโต วิจรามิฯ ตสฺส มยฺหํ สทฺทํ สุตฺวา พุทฺธปิตา พนฺธุมติมหาราชา มํ ปโกฺกสาเปตฺวา, ‘‘ตาต, กึ กโรนฺโต วิจรสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา, ‘‘เทว, ติณฺณํ รตนานํ คุณํ ปกาเสตฺวา มหาชนํ ปุญฺญกเมฺมสุ สมาทเปนฺโต วิจรามี’’ติ วุเตฺต, ‘‘กตฺถ นิสิโนฺน วิจรสี’’ติ มํ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘ปทสาว, เทวา’’ติ มยา วุเตฺต, ‘‘ตาต, น ตฺวํ เอวํ วิจริตุํ อรหสิ, อิมํ ปุปฺผทามํ ปิลนฺธิตฺวา อสฺสปิเฏฺฐ นิสิโนฺนว วิจรา’’ติ มยฺหํ มุตฺตาทามสทิสํ ปุปฺผทามํ ทตฺวา ทนฺตํ อสฺสํ อทาสิฯ อถ มํ รญฺญา ทิเนฺนปริหาเรน ตเถว อุโคฺฆเสตฺวา วิจรนฺตํ ปุน ราชา ปโกฺกสาเปตฺวา, ‘‘ตาต, กึ กโรนฺโต วิจรสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘ตเทว, เทวา’’ติ วุเตฺต, ‘‘ตาต, อโสฺสปิ เต นานุจฺฉวิโก, อิธ นิสีทิตฺวา วิจรา’’ติ จตุสินฺธวยุตฺตรถํ อทาสิฯ ตติยวาเรปิ เม ราชา สทฺทํ สุตฺวา ปโกฺกสาเปตฺวา, ‘‘ตาต, กึ กโรนฺโต วิจรสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘ตเทว, เทวา’’ติ วุเตฺต, ‘‘ตาต, รโถปิ เต นานุจฺฉวิโก’’ติ มยฺหํ มหนฺตํ โภคกฺขนฺธํ มหาปสาธนญฺจ ทตฺวา เอกญฺจ หตฺถึ อทาสิฯ สฺวาหํ สพฺพาภรณปฏิมณฺฑิโต หตฺถิกฺขเนฺธ นิสิโนฺน อสีติ วสฺสสหสฺสานิ ธมฺมโฆสกกมฺมํ อกาสึ, ตสฺส เม เอตฺตกํ กาลํ กายโต จนฺทนคโนฺธ วายติ, มุขโต อุปฺปลคโนฺธ วายติฯ อิทํ มยา กตกมฺมนฺติฯ

เอวํ โส อตฺตโน ปุพฺพกมฺมํ กเถตฺวา อากาเส นิสิโนฺนว เตโชธาตุํ สมาปชฺชิตฺวา ปรินิพฺพายิฯ สรีเร อคฺคิชาลา อุฏฺฐหิตฺวา มํสโลหิตํ ฌาเปสิ, สุมนปุปฺผานิ วิย ธาตุโย อวสิสฺสึสุฯ สตฺถา สุทฺธวตฺถํ ปสาเรสิ, ธาตุโย ตตฺถ ปตึสุฯ ตา ปเตฺต ปกฺขิปิตฺวา จตุมหาปเถ ถูปํ กาเรสิ ‘‘มหาชโน วนฺทิตฺวา ปุญฺญภาคี ภวิสฺสตี’’ติฯ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ, ‘‘อาวุโส, สนฺตติมหามโตฺต คาถาวสาเน อรหตฺตํ ปตฺวา อลงฺกตปฏิยโตฺตเยว อากาเส นิสีทิตฺวา ปรินิพฺพุโต, กึ นุ โข เอตํ ‘สมโณ’ติ วตฺตุํ วฏฺฏติ อุทาหุ พฺราหฺมโณ’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กายนุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต, ‘‘ภิกฺขเว, มม ปุตฺตํ ‘สมโณ’ติปิ วตฺตุํ วฏฺฏติ, ‘พฺราหฺมโณ’ติปิ วตฺตุํ วฏฺฏติเยวา’’ติ วตฺวา ธมฺมํ เทเสนฺโต อิมํ คาถมาห –

๑๔๒.อลงฺกโต เจปิ สมํ จเรยฺย,
สโนฺต ทโนฺต นิยโต พฺรหฺมจารี;
สเพฺพสุ ภูเตสุ นิธาย ทณฺฑํ,
โส พฺราหฺมโณ โส สมโณ ส ภิกฺขู’’ติฯ

ตตฺถ **อลงฺกโต**ติ วตฺถาภรเณหิ ปฏิมณฺฑิโตฯ ตสฺสโตฺถ – วตฺถาลงฺการาทีหิ อลงฺกโต **เจปิ** ปุคฺคโล กายาทีหิ **สมํ จเรยฺย,** ราคาทิวูปสเมน **สโนฺต** อินฺทฺริยทมเนน **ทโนฺต** จตุมคฺคนิยเมน **นิยโต** เสฏฺฐจริยาย **พฺรหฺมจารี** กายทณฺฑาทีนํ โอโรปิตตาย **สเพฺพสุ ภูเตสุ นิธาย ทณฺฑํฯ โส** เอวรูโป พาหิตปาปตฺตา **พฺราหฺมโณ**ติปิ สมิตปาปตฺตา **สมโณ**ติปิ ภินฺนกิเลสตฺตา **ภิกฺขู**ติปิ วตฺตโพฺพเยวาติฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติฯ

สนฺตติมหามตฺตวตฺถุ นวมํฯ

๑๐. ปิโลติกติสฺสเตฺถรวตฺถุ

หิรีนิเสโธติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ปิโลติกเตฺถรํ อารพฺภ กเถสิฯ

เอกสฺมิญฺหิ สมเย อานนฺทเตฺถโร เอกํ ปิโลติกขณฺฑนิวตฺถํ กปาลํ อาทาย ภิกฺขาย จรนฺตํ ทารกํ ทิสฺวา ‘‘กึ เต เอวํ วิจริตฺวา ชีวนโต ปพฺพชฺชา น อุตฺตริตรา’’ติ วตฺวา, ‘‘ภเนฺต, โก มํ ปพฺพาเชสฺสตี’’ติ วุเตฺต ‘‘อหํ ปพฺพาเชสฺสามี’’ติ ตํ อาทาย คนฺตฺวา สหตฺถา นฺหาเปตฺวา กมฺมฏฺฐานํ ทตฺวา ปพฺพาเชสิฯ ตญฺจ ปน นิวตฺถปิโลติกขณฺฑํ ปสาเรตฺวา โอโลเกนฺโต ปริสฺสาวนกรณมตฺตมฺปิ คยฺหูปคํ กญฺจิ ปเทสํ อทิสฺวา กปาเลน สทฺธึ เอกิสฺสา รุกฺขสาขาย ฐเปสิฯ โส ปพฺพชิตฺวา ลทฺธูปสมฺปโท พุทฺธานํ อุปฺปนฺนลาภสกฺการํ ปริภุญฺชมาโน มหคฺฆานิ จีวรานิ อจฺฉาเทตฺวา วิจรนฺโต ถูลสรีโร หุตฺวา อุกฺกณฺฐิตฺวา ‘‘กึ เม ชนสฺส สทฺธาเทยฺยํ นิวาเสตฺวา วิจรเณน, อตฺตโน ปิโลติกเมว นิวาเสสฺสามี’’ติ ตํ ฐานํ คนฺตฺวา ปิโลติกํ คเหตฺวา ‘‘อหิริก นิลฺลชฺช เอวรูปานํ วตฺถานํ อจฺฉาทนฏฺฐานํ ปหาย อิมํ ปิโลติกขณฺฑํ นิวาเสตฺวา กปาลหตฺโถ ภิกฺขาย จริตุํ คจฺฉสี’’ติ ตํ อารมฺมณํ กตฺวา อตฺตนาว อตฺตานํ โอวทิ, โอวทนฺตเสฺสว ปนสฺส จิตฺตํ สนฺนิสีทิฯ โส ตํ ปิโลติกํ ตเตฺถว ปฏิสาเมตฺวา นิวตฺติตฺวา วิหารเมว คโตฯ โส กติปาหจฺจเยน ปุนปิ อุกฺกณฺฐิตฺวา ตเถว วตฺวา นิวตฺติ, ปุนปิ ตเถวาติฯ ตํ เอวํ อปราปรํ วิจรนฺตํ ทิสฺวา ภิกฺขู ‘‘กหํ , อาวุโส, คจฺฉสี’’ติ ปุจฺฉนฺติฯ โส ‘‘อาจริยสฺส สนฺติกํ คจฺฉามาวุโส’’ติ วตฺวา เอเตเนว นีหาเรน อตฺตโน ปิโลติกขณฺฑเมว อารมฺมณํ กตฺวา อตฺตานํ นิเสเธตฺวา กติปาเหเนว อรหตฺตํ ปาปุณิฯ ภิกฺขู อาหํสุ – ‘‘กึ, อาวุโส, น ทานิ อาจริยสฺส สนฺติกํ คจฺฉสิ, นนุ อยํ เต วิจรณมโคฺค’’ติฯ อาวุโส, อาจริเยน สทฺธึ สํสเคฺค สติ คโตมฺหิ, อิทานิ ปน เม ฉิโนฺน สํสโคฺค, เตนสฺส สนฺติกํ น คจฺฉามีติฯ ภิกฺขู ตถาคตสฺส อาโรเจสุํ – ‘‘ภเนฺต, ปิโลติกเตฺถโร อญฺญํ พฺยากโรตี’’ติฯ กิมาห, ภิกฺขเวติ? อิทํ นาม, ภเนฺตติฯ ตํ สุตฺวา สตฺถา ‘‘อาม, ภิกฺขเว, มม ปุโตฺต สํสเคฺค สติ อาจริยสฺส สนฺติกํ คโต, อิทานิ ปนสฺส สํสโคฺค ฉิโนฺน, อตฺตนาว อตฺตานํ นิเสเธตฺวา อรหตฺตํ ปโตฺต’’ติ วตฺวา อิมา คาถา อภาสิ –

๑๔๓. ‘‘หิรีนิเสโธ ปุริโส, โกจิ โลกสฺมิํ วิชฺชติ;
โย นิทฺทํ อปโพเธติ, อโสฺส ภโทฺร กสามิวฯ

๑๔๔. ‘‘อโสฺส ยถา ภโทฺร กสานิวิโฏฺฐ,
อาตาปิโน สํเวคิโน ภวาถ;
สทฺธาย สีเลน จ วีริเยน จ,
สมาธินา ธมฺมวินิจฺฉเยน จ;
สมฺปนฺนวิชฺชาจรณา ปติสฺสตา,
ชหิสฺสถ ทุกฺขมิทํ อนปฺปก’’นฺติฯ

ตตฺถ อโนฺต อุปฺปนฺนํ อกุสลวิตกฺกํ หิริยา นิเสเธตีติ **หิรีนิเสโธฯ โกจิ โลกสฺมิ**นฺติ เอวรูโป ปุคฺคโล ทุลฺลโภ, โกจิเทว โลกสฺมิํ **วิชฺชติฯ โย นิทฺท**นฺติ อปฺปมโตฺต สมณธมฺมํ กโรนฺโต อตฺตโน อุปฺปนฺนํ นิทฺทํ อปหรนฺโต พุชฺฌตีติ **อปโพเธติฯ กสามิวา**ติ ยถา **ภโทฺร อโสฺส** อตฺตนิ ปตมานํ กสํ อปหรติ, อตฺตนิ ปติตุํ น เทติฯ โย เอวํ นิทฺทํ อปโพเธติ, โส ทุลฺลโภติ อโตฺถฯ

ทุติยคาถาย อยํ สเงฺขปโตฺถ – ‘‘ภิกฺขเว, ยถา **ภโทฺร อโสฺส** ปมาทมาคมฺม กสาย นิวิโฏฺฐ, อหมฺปิ นาม กสาย ปหโฏ’’ติ อปรภาเค อาตปฺปํ กโรติ, เอวํ ตุเมฺหปิ **อาตาปิโน สํเวคิ**

โน ภวถ , เอวํภูตา โลกิยโลกุตฺตราย ทุวิธาย **สทฺธาย** จ จตุปาริสุทฺธิสีเลน จ กายิกเจตสิกวีริเยน จ อฏฺฐสมาปตฺติสมาธินา จ การณาการณชานนลกฺขเณน **ธมฺมวินิจฺฉเยน** จ สมนฺนาคตา หุตฺวา ติสฺสนฺนํ วา อฏฺฐนฺนํ วา วิชฺชานํ, ปญฺจทสนฺนญฺจ จรณานํ สมฺปตฺติยา **สมฺปนฺนวิชฺชาจรณา** ฯ อุปฏฺฐิตสติตาย **ปติสฺสตา** หุตฺวา อิทํ อนปฺปกํ วฏฺฏทุกฺขํ ปชหิสฺสถาติฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติฯ

ปีโลติกติสฺสตฺเถรวตฺถุ ทสมํฯ

๑๑. สุขสามเณรวตฺถุ

อุทกญฺหิ นยนฺตีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต สุขสามเณรํ อารพฺภ กเถสิฯ

อตีตสฺมิญฺหิ พาราณสิเสฏฺฐิโน คนฺธกุมาโร นาม ปุตฺโต อโหสิฯ ราชา ตสฺส ปิตริ กาลกเต ตํ ปกฺโกสาเปตฺวา สมสฺสาเสตฺวา มหนฺเตน สกฺกาเรน ตเสฺสว เสฏฺฐิฏฺฐานํ อทาสิฯ โส ตโต ปฏฺฐาย **คนฺธเสฏฺฐี**ติ ปญฺญายิฯ อถสฺส ภณฺฑาคาริโก ธนคพฺภทฺวารํ วิวริตฺวา, ‘‘สามิ, อิทํ เต เอตฺตกํ ปิตุ ธนํ, เอตฺตกํ ปิตามหาทีน’’นฺติ นีหริตฺวา ทเสฺสสิฯ โส ตํ ธนราสึ โอโลเกตฺวา อาห – ‘‘กึ ปน เต อิมํ ธนํ คเหตฺวา น คมึสู’’ติฯ ‘‘สามิ, ธนํ คเหตฺวา คตา นาม นตฺถิฯ อตฺตนา กตํ กุสลากุสลเมว หิ อาทาย สตฺตา คจฺฉนฺตี’’ติฯ โส จินฺเตสิ – ‘‘เต พาลตาย ธนํ สณฺฐาเปตฺวา ปหาย คตา, อหํ ปเนตํ คเหตฺวาว คมิสฺสามี’’ติฯ เอวํ ปน จินฺเตนฺโต ‘‘ทานํ วา ทสฺสามิ, ปูชํ วา กริสฺสามี’’ติ อจินฺเตตฺวา ‘‘อิทํ สพฺพํ ขาทิตฺวาว คมิสฺสามี’’ติ จินฺเตสิฯ โส สตสหสฺสํ วิสฺสเชฺชตฺวา ผลิกมยํ นฺหานโกฏฺฐกํ กาเรสิ, สตสหสฺสํ ทตฺวา ผลิกมยเมว นฺหานผลกํ, สตสหสฺสํ ทตฺวา นิสีทนปลฺลงฺกํ, สตสหสฺสํ ทตฺวา โภชนปาตึ, สตสหสฺสเมว ทตฺวา โภชนฏฺฐาเน มณฺฑปํ การาเปสิ, สตสหสฺสํ ทตฺวา โภชนปาติยา อาสิตฺตกูปธานํ กาเรสิ, สตสหเสฺสเนว เคเห สีหปญฺชรํ สณฺฐาเปสิ, อตฺตโน ปาตราสตฺถาย สหสฺสํ อทาสิ, สายมาสตฺถายปิ สหสฺสเมวฯ ปุณฺณมทิวเส ปน โภชนตฺถาย สตสหสฺสํ ทาเปสิ, ตํ ภตฺตํ ภุญฺชนทิวเส สตสหสฺสํ วิสฺสเชฺชตฺวา นครํ อลงฺกริตฺวา เภรึ จราเปสิ – ‘‘คนฺธเสฏฺฐิสฺส กิร ภตฺตภุญฺชนาการํ โอโลเกนฺตู’’ติฯ

มหาชโน มญฺจาติมเญฺจ พนฺธิตฺวา สนฺนิปติฯ โสปิ สตสหสฺสคฺฆนเก นฺหานโกฏฺฐเก สตสหสฺสคฺฆนเก ผลเก นิสีทิตฺวา โสฬสหิ คโนฺธทกฆเฏหิ นฺหตฺวา ตํ สีหปญฺชรํ วิวริตฺวา ตสฺมึ ปลฺลเงฺก นิสีทิฯ อถสฺส ตสฺมึ อาสิตฺตกูปธาเน ตํ ปาตึ ฐเปตฺวา สตสหสฺสคฺฆนกํ โภชนํ วเฑฺฒสุํฯ โส นาฏกปริวุโต เอวรูปาย สมฺปตฺติยา ตํ โภชนํ ภุญฺชติฯ อปเรน สมเยน เอโก คามิกมนุโสฺส อตฺตโน ปริพฺพยาหรณตฺถํ ทารุอาทีนิ ยานเก ปกฺขิปิตฺวา นครํ คนฺตฺวา สหายกสฺส เคเห นิวาสํ คณฺหิฯ ตทา ปน ปุณฺณมทิวโส โหติฯ ‘‘คนฺธเสฏฺฐิโน ภุญฺชนลีฬฺหํ โอโลเกนฺตู’’ติ นคเร เภรึ จราเปสิฯ อถ นํ สหายโก อาห – ‘‘สมฺม, คนฺธเสฏฺฐิโน เต ภุญฺชนลีฬฺหํ ทิฏฺฐปุพฺพ’’นฺติฯ ‘‘น ทิฏฺฐปุพฺพํ, สมฺมา’’ติฯ ‘‘เตน หิ เอหิ, คจฺฉาม, อยํ นคเร เภรี จรติ, เอตสฺส มหาสมฺปตฺตึ ปสฺสามา’’ติ นครวาสี ชนปทวาสึ คเหตฺวา อคมาสิฯ มหาชโนปิ มญฺจาติมเญฺจ อภิรุหิตฺวา ปสฺสติฯ คามวาสี ภตฺตคนฺธํ ฆายิตฺวาว นครวาสึ อาห – ‘‘มยฺหํ เอตาย ปาติยา ภตฺตปิเณฺฑ ปิปาสา ชาตา’’ติฯ สมฺม, มา เอตํ ปตฺถยิ, น สกฺกา ลทฺธุนฺติฯ สมฺม, อลภโนฺต น ชีวิสฺสามีติฯ โส ตํ ปฏิพาหิตุํ อสโกฺกโนฺต ปริสปริยเนฺต ฐตฺวา ‘‘ปณมามิ เต, สามี’’ติ ติกฺขตฺตุํ มหาสทฺทํ นิจฺฉาเรตฺวา ‘‘โก เอโส’’ติ วุเตฺต อหํ, สามีติฯ ‘‘กิเมต’’นฺติฯ ‘‘อยํ เอโก คามวาสี

ตุมฺหากํ ปาติยํ ภตฺตปิเณฺฑ ปิปาสํ อุปาเทสิ, เอกํ ภตฺตปิณฺฑํ ทาเปถา’’ติฯ ‘‘น สกฺกา ลทฺธุ’’นฺติฯ ‘‘กึ, สมฺม, สุตํ เต’’ติ? ‘‘สุตํ เม, อปิจ ลภโนฺต ชีวิสฺสามิ, อลภนฺตสฺส เม มรณํ ภวิสฺสตี’’ติฯ โส ปุนปิ วิรวิ – ‘‘อยํ กิร, สามิ, อลภโนฺต มริสฺสติ, ชีวิตมสฺส เทถา’’ติฯ อโมฺภ ภตฺตปิโณฺฑ นาม สตมฺปิ อคฺฆติ, สตทฺวยมฺปิ อคฺฆติฯ โย โย ยาจติ, ตสฺส ตสฺส ททมาโน อหํ กึ ภุญฺชิสฺสามีติ? สามิ, อยํ อลภโนฺต มริสฺสติ, ชีวิตมสฺส เทถาติฯ น สกฺกาว มุธา ลทฺธุํ, ยทิ ปน อลภโนฺต น ชีวติ, ตีณิ สํวจฺฉรานิ มม เคเห ภตึ กโรตุ, เอวมสฺส ภตฺตปาตึ ทาเปสฺสามีติฯ คามวาสี ตํ สุตฺวา ‘‘เอวํ โหตุ, สมฺมา’’ติ สหายกํ วตฺวา ปุตฺตทารํ ปหาย ‘‘ภตฺตปาติอตฺถาย ตีณิ สํวจฺฉรานิ ภตึ กริสฺสามี’’ติ เสฎฺฐิสฺส เคหํ ปาวิสิฯ โส ภตึ กโรโนฺต สพฺพกิจฺจานิ สกฺกจฺจํ อกาสิฯ เคเห วา อรเญฺญ วา รตฺตึ วา ทิวา วา สพฺพานิ กตฺตพฺพกมฺมานิ กตาเนว ปญฺญายิํสุฯ ‘‘ภตฺตภติโก’’ติ จ วุเตฺต สกลนคเรปิ ปญฺญายิฯ อถสฺส ทิวเส ปริปุเณฺณ ภตฺตเวยฺยาวฎิโก ‘‘ภตฺตภติกสฺส, สามิ, ทิวโส ปุโณฺณ, ทุกฺกรํ เตน กตํ ตีณิ สํวจฺฉรานิ ภตึ กโรเนฺตน, เอกมฺปิ กมฺมํ น โกปิตปุพฺพ’’นฺติ อาหฯ

อถสฺส เสฎฺฐิ อตฺตโน สายปาตราสตฺถาย เทฺว สหสฺสานิ, ตสฺส ปาตราสตฺถาย สหสฺสนฺติ ตีณิ สหสฺสานิ ทาเปตฺวา อาห – ‘‘อชฺช มยฺหํ กตฺตพฺพํ ปริหารํ ตเสฺสว กโรถา’’ติฯ วตฺวา จ ปน ฐเปตฺวา เอกํ จินฺตามณิํ นาม ปิยภริยํ อวเสสชนมฺปิ ‘‘อชฺช ตเมว ปริวาเรถา’’ติ วตฺวา สพฺพสมฺปตฺติํ ตสฺส นิยฺยาเทสิฯ โส เสฎฺฐิโน นฺหาโนทเกน ตเสฺสว โกฎฺฐเก ตสฺมิํ ผลเก นิสิโนฺน นฺหตฺวา ตเสฺสว นิวาสนสาฎเก นิวาเสตฺวา ตเสฺสว ปลฺลเงฺก นิสีทิฯ เสฎฺฐิปิ นคเร เภริํ จราเปสิ – ‘‘ภตฺตภติโก คนฺธเสฎฺฐิสฺส เคเห ตีณิ สํวจฺฉรานิ ภตึ กตฺวา ปาตึ ลภิ, ตสฺส ภุญฺชนสมฺปตฺติํ โอโลเกนฺตู’’ติฯ มหาชโน มญฺจาติมเญฺจ อภิรุหิตฺวา ปสฺสติ, คามวาสิสฺส โอโลกิโตโลกิตฎฺฐานํ กมฺปนาการปฺปตฺตํ อโหสิฯ นาฎกา ปริวาเรตฺวา อฎฺฐสุํ, ตสฺส ปุรโต ภตฺตปาติํ วเฑฺฒตฺวา ฐปยิํสุฯ อถสฺส หตฺถโธวนเวลาย คนฺธมาทเน เอโก ปเจฺจกพุโทฺธ สตฺตเม ทิวเส สมาปตฺติโต วุฎฺฐาย ‘‘กตฺถ นุ โข อชฺช ภิกฺขาจารตฺถาย คจฺฉามี’’ติ อุปธาเรโนฺต ภตฺตภติกํ อทฺทสฯ อถ โส ‘‘อยํ ตีณิ สํวจฺฉรานิ ภตึ กตฺวา ภตฺตปาติํ ลภิ, อตฺถิ นุ โข เอตสฺส สทฺธา, นตฺถี’’ติ อุปธาเรโนฺต ‘‘อตฺถี’’ติ ญตฺวา ‘‘สทฺธาปิ เอกเจฺจ สงฺคหํ กาตุํ น สโกฺกนฺติ, สกฺขิสฺสติ นุ โข เม สงฺคหํ กาตุ’’นฺติ จิเนฺตตฺวา ‘‘สกฺขิสฺสติ เจว มม จ สงฺคหกรณํ นิสฺสาย มหาสมฺปตฺติํ ลภิสฺสตี’’ติ ญตฺวา จีวรํ ปารุปิตฺวา ปตฺตมาทาย เวหาสํ อพฺภุคฺคนฺตฺวา ปริสนฺตเรน คนฺตฺวา ตสฺส ปุรโต ฐิตเมว อตฺตานํ ทเสฺสสิฯ

โส ปเจฺจกพุทฺธํ ทิสฺวา จิเนฺตสิ – ‘‘อหํ ปุเพฺพ อทินฺนภาเวน เอกิสฺสา ภตฺตปาติยา อตฺถาย ตีณิ สํวจฺฉรานิ ปรเคเห ภตึ อกาสิํ, อิทานิ เม อิทํ ภตฺตํ เอกํ รตฺตินฺทิวํ รเกฺขยฺย, สเจ ปน นํ อยฺยสฺส ทสฺสามิ, อเนกานิปิ กปฺปโกฎิสหสฺสานิ รกฺขิสฺสติ , อยฺยเสฺสว นํ ทสฺสามี’’ติฯ โส ตีณิ สํวจฺฉรานิ ภตึ กตฺวา ลทฺธภตฺตปาติโต เอกปิณฺฑมฺปิ มุเข อฎฺฐเปตฺวา ตณฺหํ วิโนเทตฺวา สยเมว ปาติํ อุกฺขิปิตฺวา ปเจฺจกพุทฺธสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ปาติํ อญฺญสฺส หเตฺถ ทตฺวา ปญฺจปติฎฺฐิเตน วนฺทิตฺวา ปาติํ วามหเตฺถน คเหตฺวา ทกฺขิณหเตฺถน ตสฺส ปเตฺต ภตฺตํ อากิริฯ ปเจฺจกพุโทฺธ ภตฺตสฺส อุปฑฺฒเสสกาเล ปตฺตํ หเตฺถน ปิทหิฯ อถ นํ โส อาห – ‘‘ภเนฺต, เอโกว ปฎิวิโส น สกฺกา ทฺวิธา กาตุํ, มา มํ อิธโลเกน สงฺคณฺหถ, ปรโลเกน สงฺคหเมว กโรถ, สาวเสสํ อกตฺวา นิรวเสสเมว ทสฺสามี’’ติฯ อตฺตโน หิ โถกมฺปิ อนวเสเสตฺวา ทินฺนํ นิรวเสสทานํ นาม, ตํ มหปฺผลํ โหติฯ โส ตถา กโรโนฺต สพฺพํ ทตฺวา ปุน วนฺทิตฺวา อาห – ‘‘ภเนฺต, เอกํ ภตฺตปาติํ นิสฺสาย ตีณิ สํวจฺฉรานิ เม ปรเคเห ภตึ กโรเนฺตน ทุกฺขํ อนุภูตํ, อิทานิ เม นิพฺพตฺตนิพฺพตฺตฎฺฐาเน สุขเมว โหตุ, ตุเมฺหหิ ทิฎฺฐธมฺมเสฺสว ภาคี อสฺส’’นฺติฯ ปเจฺจกพุโทฺธ ‘‘เอวํ

โหตุ, จินฺตามณิ วิย เต สพฺพกามททโท มโนสงฺกปฺปา ปุณฺณจนฺโท วิย ปูเรนฺตู’’ติ อนุโมทนํ กโรนฺโต –

> ‘‘อิจฺฉิตํ ปตฺถิตํ ตุยฺหํ, สพฺพเมว สมิชฺฌตุ;
> สเพฺพ ปูเรนฺตุ สงฺกปฺปา, จนฺโท ปนฺนรโส ยถาฯ
>
> ‘‘อิจฺฉิตํ ปตฺถิกํ ตุยฺหํ, ขิปฺปเมว สมิชฺฌตุ;
> สเพฺพ ปูเรนฺตุ สงฺกปฺปา, มณิ โชติรโส ยถา’’ติฯ –

วตฺวา ‘‘อยํ มหาชโน ยาว คนฺธมาทนปพฺพตคมนา มํ ปสฺสนฺโต ติฎฺฐตู’’ติ อธิฎฺฐาย อากาเสน คนฺธมาทนํ อคมาสิฯ

มหาชโนปิ นํ ปสฺสนฺโตว อฎฺฐาสิฯ โส ตตฺถ คนฺตฺวา ตํ ปิณฺฑปาตํ ปญฺจสตานํ ปเจฺจกพุทฺธานํ วิภชิตฺวา อทาสิฯ สเพฺพ อตฺตโน ปโหนกํ คณฺหิํสุฯ ‘‘อโปฺป ปิณฺฑปาโต กถํ ปโหสี’’ติ น จิเนฺตตพฺพํฯ จตฺตาริ หิ อจิเนฺตยฺยานิ (อ. นิ. ๔.๗๗) วุตฺตานิ, ตตฺรายํ ปเจฺจกพุทฺธวิสโยติฯ มหาชโน ปเจฺจกพุทฺธานํ ปิณฺฑปาตํ วิภชิตฺวา ทิยฺยมานํ ทิสฺวา สาธุการสหสฺสานิ ปวเตฺตสิ, อสนิสตนิปากสโทฺท วิย อโหสิฯ ตํ สุตฺวา คนฺธเสฎฺฐิ จิเนฺตสิ – ‘‘ภตฺตภติโก มยา ทินฺนสมฺปตฺติํ ธาเรตุํ นาสกฺขิ มเญฺญ, เตนายํ มหาชโน ปริหาสํ กโรนฺโต สนฺนิปติโต นทตี’’ติฯ โส ตปฺปวตฺติชานนตฺถํ มนุเสฺส เปเสสิฯ เต อาคนฺตฺวา ‘‘สมฺปตฺติธารกา นาม, สามิ, เอวํ โหนฺตู’’ติ วตฺวา ตํ ปวตฺติํ อาโรเจสุํฯ เสฎฺฐิ ตํ สุตฺวาว ปญฺจวณฺณาย ปีติยา ผุฎฺฐสรีโร หุตฺวา ‘‘อโห ทุกฺกรํ เตน กตํ, อหํ เอตฺตกํ กาลํ เอวรูปาย สมฺปตฺติยา ฐิโต กิญฺจิ ทาตุํ นาสกฺขิ’’นฺติ ตํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘สจฺจํ กิร ตยา อิทํ นาม กต’’นฺติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อาม, สามี’’ติ วุเตฺต, ‘‘หนฺท, สหสฺสํ คเหตฺวา ตว ทาเน มยฺหมฺปิ ปตฺติํ เทหี’’ติ อาหฯ โส ตถา อกาสิฯ เสฎฺฐิปิสฺส สพฺพํ อตฺตโน สนฺตกํ มเชฺฌ ภินฺทิตฺวา อทาสิฯ

จตโสฺส หิ สมฺปทา นาม – วตฺถุสมฺปทา, ปจฺจยสมฺปทา, เจตนาสมฺปทา, คุณาติเรกสมฺปทาติฯ ตตฺถ นิโรธสมาปตฺติรโห อรหา วา อนาคามี วา ทกฺขิเณยฺโย **วตฺถุสมฺปทา** นามฯ ปจฺจยานํ ธเมฺมน สเมน อุปฺปตฺติ **ปจฺจยสมฺปทา** นามฯ ทานโต ปุเพฺพ ทานกาเล ปจฺฉา ภาเคติ ตีสุ กาเลสุ เจตนาย โสมนสฺสสหคตญาณสมฺปยุตฺตภาโว **เจตนาสมฺปทา** นามฯ ทกฺขิเณยฺยสฺส สมาปตฺติโต วุฎฺฐิตภาโว **คุณาติเรกสมฺปทา** นามาติฯ อิมสฺส จ ขีณาสโว ปเจฺจกพุโทฺธ ทกฺขิเณยฺยา, ภติํ กตฺวา ลทฺธภาเวน ปจฺจโย ธมฺมโต อุปฺปโนฺน, ตีสุ กาเลสุ ปริสุทฺธา เจตนา, สมาปตฺติโต วุฎฺฐิตมโตฺต ปเจฺจกพุโทฺธ คุณาติเรโกติ จตโสฺสปิ สมฺปทา นิปฺผนฺนาฯ เอตาสํ อานุภาเวน ทิเฎฺฐว ธเมฺม มหาสมฺปตฺติํ ปาปุณนฺติฯ ตสฺมา โส เสฎฺฐิโน สนฺติกา สมฺปตฺติํ ลภิฯ อปรภาเค จ ราชาปิ อิมินา กตกมฺมํ สุตฺวา ตํ ปโกฺกสาเปตฺวา สหสฺสํ ทตฺวา ปตฺติํ คเหตฺวา ตุฎฺฐมานโส มหนฺตํ โภคกฺขนฺธํ ทตฺวา เสฎฺฐิฎฺฐานํ อทาสิฯ **ภตฺตภติกเสฎฺฐี**ติสฺส นามํ อกาสิฯ โส คนฺธเสฎฺฐินา สทฺธิํ สหาโย หุตฺวา เอกโต ขาทโนฺต ปิวโนฺต ยาวตายุกํ ฐตฺวา ตโต จุโต เทวโลเก นิพฺพตฺติตฺวา เอกํ พุทฺธนฺตรํ ทิพฺพสมฺปตฺติํ อนุภวิตฺวา อิมสฺมิํ พุทฺธุปฺปาเท สาวตฺถิยํ สาริปุตฺตเตฺถรสฺสูปฎฺฐากกุเล ปฎิสนฺธิํ คณฺหิฯ อถสฺส มาตา ลทฺธคพฺภปริหารา กติปาหจฺจเยน ‘‘อโห วตาหํ ปญฺจสเตหิ ภิกฺขูหิ สทฺธิํ สาริปุตฺตเตฺถรสฺส สตรสโภชนํ ทตฺวา กาสายวตฺถนิวตฺถา สุวณฺณสรกํ อาทาย อาสนปริยเนฺต นิสินฺนา เตสํ ภิกฺขูนํ อุจฺฉิฎฺฐาวเสสกํ ปริภุเญฺชยฺย’’นฺติ โทหฬินี หุตฺวา ตเถว กตฺวา โทหฬํ ปฎิวิโนเทสิฯ สาเสสมงฺคเลสุปิ ตถารูปเมว ทานํ ทตฺวา ปุตฺตํ วิชายิตฺวา นามคฺคหณทิวเส ‘‘ปุตฺตสฺส เม, ภเนฺต, สิกฺขาปทานิ เทถา’’ติ เถรํ อาหฯ เถโร ‘‘กิมสฺส นาม’’นฺติ ปุจฺฉิฯ ‘‘ภเนฺต, ปุตฺตสฺส เม

ปฏิสนฺธิคฺคหณโต ปฏฺฐาย อิมสฺมึ เคเห กสฺสจิ ทุกฺขํ นาม น ภูตปุพฺพํ, เตเนวสฺส **สุขกุมาโร**ติ นามํ ภวิสฺสตี''ติ วุเตฺต ตเทวสฺส นามํ คเหตฺวา สิกฺขาปทานิ อทาสิฯ

ตทา เอวญฺจสฺส มาตุ ''นาหํ มม ปุตฺตสฺส อชฺฌาสยํ ภินฺทิสฺสามี''ติ จิตฺตํ อุปฺปชฺชิฯ สาตสฺส กณฺณวิชฺฌนมงฺคลาทีสุปิ ตเถว ทานํ อทาสิฯ กุมาโรปิ สตฺตวสฺสิกกาเล ''อิจฺฉามหํ, อมฺม, เถรสฺส สนฺติเก ปพฺพชิตุ''นฺติ อาหฯ สา ''สาธุ, ตาต, นาหํ ตว อชฺฌาสยํ ภินฺทิสฺสามี''ติ เถรํ นิมเนฺตตฺวา โภเชตฺวา, ''ภเนฺต, ปุโตฺต เม ปพฺพชิตุํ อิจฺฉติ, อิมาหํ สายนฺหสมเย วิหารํ อาเนสฺสามี''ติ เถรํ อุโยฺยเชตฺวา ญาตเก สนฺนิปาเตตฺวา ''ปุตฺตสฺส เม คิหิกาเล กตฺตพฺพํ กิจฺจํ อเชฺชว กริสฺสามา''ติ วตฺวา ปุตฺตํ อลงฺกริตฺวา มหเนฺตน สิริโสภเคฺคน วิหารํ เนตฺวา เถรสฺส นิยฺยาเทสิฯ เถโรปิ ตํ, ''ตาต, ปพฺพชฺชา นาม ทุกฺกรา , สกฺขิสฺสสิ อภิรมิตุ''นฺติ วตฺวา ''กริสฺสามิ โว, ภเนฺต, โอวาท''นฺติ วุเตฺต กมฺมฏฺฐานํ ทตฺวา ปพฺพาเชสิฯ มาตาปิตโรปิสฺส ปพฺพชฺชาย สกฺการํ กโรนฺตา อโนฺตวิหาเรเยว สตฺตาหํ พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส สตรสโภชนํ ทตฺวา สายํ อตฺตโน เคหํ อคมํสุฯ อฏฺฐเม ทิวเส สาริปุตฺตเตฺถโร ภิกฺขุสเงฺฆ คามํ ปวิเฏฺฐ วิหาเร กตฺตพฺพกิจฺจํ กตฺวา สามเณรํ ปตฺตจีวรํ คาหาเปตฺวา คามํ ปิณฺฑาย ปาวิสิฯ สามเณโร อนฺตรามเคฺค มาติกาทีนิ ทิสฺวา ปณฺฑิตสามเณโร วิย ปุจฺฉิฯ เถโรปิ ตสฺส ตเถว พฺยากาสิฯ สามเณโร ตานิ การณานิ สุตฺวา ''สเจ ตุเมฺห อตฺตโน ปตฺตจีวรํ คเณฺหยฺยาถ, อหํ นิวเตฺตยฺย''นฺติ วตฺวา เถเรน ตสฺส อชฺฌาสยํ อภินฺทิตฺวา, ''สามเณร, เทหิ มม ปตฺตจีวร''นฺติ ปตฺตจีวเร คหิเต เถรํ วนฺทิตฺวา นิวตฺตมาโน, ''ภเนฺต, มยฺหํ อาหารํ อาหรมาโน สตรสโภชนํ อาหเรยฺยาถา''ติ อาหฯ กุโต ตํ ลภิสฺสามีติ? อตฺตโน ปุเญฺญน อลภเนฺต มม ปุเญฺญน ลภิสฺสถ, ภเนฺตติฯ อถสฺส เถโร กุญฺจิกํ ทตฺวา คามํ ปิณฺฑาย ปาวิสิฯ โสปิ วิหารํ อาคนฺตฺวา เถรสฺส คพฺภํ วิวริตฺวา ปวิสิตฺวา ทฺวารํ ปิธาย อตฺตโน กาเย ญาณํ โอตาเรตฺวา นิสีทิฯ

ตสฺส คุณเตเชน สกฺกสฺส อาสนํ อุณฺหาการํ ทเสฺสสิฯ สโกฺก ''กึ นุ โข เอต''นฺติ โอโลเกโนฺต สามเณรํ ทิสฺวา ''สุขสามเณโร อตฺตโน อุปชฺฌายสฺส ปตฺตจีวรํ ทตฺวา 'สมณธมฺมํ กริสฺสามี'ติ นิวโตฺต, มยา ตตฺถ คนฺตุํ วฏฺฏตี''ติ จิเนฺตตฺวา จตฺตาโร มหาราเช ปโกฺกสาเปตฺวา ''คจฺฉถ, ตาตา, วิหารสฺสูปวเน ทุสฺสทฺทเก สกุเณ ปลาเปถา''ติ อุโยฺยเชสิฯ เต ตถา กตฺวา สามนฺตา อารกฺขํ คณฺหึสุฯ จนฺทิมสูริเย ''อตฺตโน วิมานานิ คเหตฺวา ติฏฺฐถา''ติ อาณาเปสิฯ เตปิ ตถา กรึสุฯ สยมฺปิ อาวิญฺฉนฏฺฐาเน อารกฺขํ คณฺหิฯ วิหาโร สนฺนิสิโนฺน นิรโว อโหสิฯ สามเณโร เอกคฺคจิเตฺตน วิปสฺสนํ วเฑฺฒตฺวา ตีณิ มคฺคผลานิ ปาปุณิฯ เถโร ''สามเณเรน 'สตรสโภชนํ อาหเรยฺยาถา'ติ วุตฺตํ, กสฺส นุ โข ฆเร สกฺกา ลทฺธุ''นฺติ โอโลเกโนฺต เอกํ อชฺฌาสยสมฺปนฺนํ อุปฏฺฐากตฺุลํ ทิสฺวา ตตฺถ คนฺตฺวา, ''ภเนฺต, สาธุ โว กตํ อชฺช อิธาคจฺฉเนฺตหี''ติ เตหิ ตุฏฺฐมานเสหิ ปตฺตํ คเหตฺวา นิสีทาเปตฺวา ยาคุขชฺชกํ ทตฺวา ยาว ภตฺตกาลํ ธมฺมกถํ ยาจิโต เตสํ สารณียธมฺมกถํ กเถตฺวา กาลํ สลฺลเกฺขตฺวา เทสนํ นิฏฺฐาเปสิฯ อถสฺส สตรสโภชนํ ทตฺวา ตํ อาทาย คนฺตุกามํ เถรํ ทิสฺวา ''ภุญฺชถ, ภเนฺต, อปรมฺปิ เต ทสฺสามา''ติ เถรํ โภเชตฺวา ปุน ปตฺตปูรํ อทํสุฯ เถโร ตํ อาทาย ''สามเณโร เม ฉาโต''ติ ตุริตตุริโต วิหารํ ปายาสิฯ ตํ ทิวสํ สตฺถา ปาโตว นิกฺขมิตฺวา คนฺธกุฏิยํ นิสิโนฺนว อาวเชฺชสิ – ''อชฺช สุขสามเณโร อุปชฺฌายสฺส ปตฺตจีวรํ ทตฺวา 'สมณธมฺมํ กริสฺสามี'ติ นิวโตฺต, นิปฺผนฺนํ นุ โข ตสฺส กิจฺจ''นฺติฯ โส ติณฺณํเยว มคฺคผลานํ ปตฺตภาวํ ทิสฺวา อุตฺตริปิ อุปธาเรโนฺต ''สกฺขิสฺสตายํ อชฺช อรหตฺตํ ปาปุณิตุํ , สาริปุโตฺต ปน 'สามเณโร เม ฉาโต'ติ เวเคน ภตฺตํ อาทาย นิกฺขมติ, สเจ อิมสฺมึ อรหตฺตํ อปฺปเตฺต ภตฺตํ อาหริสฺสติ, อิมสฺส อนฺตราโย ภวิสฺสติ, มยา คนฺตฺวา ทฺวารโกฏฺฐเก อารกฺขํ คณฺหิตุํ วฏฺฏตี''ติ จิเนฺตตฺวา คนฺธกุฏิโต นิกฺขมิตฺวา ทฺวารโกฏฺฐเก ฐตฺวา อารกฺขํ คณฺหิฯ

เถโรปิ ภตฺตํ อาหริฯ อถ นํ เหฏฺฐา วุตฺตนเยเนว จตฺตาโร ปเญฺห ปุจฺฉิฯ ปญฺหวิสฺสชฺชนาวสาเน สามเณโร อรหตฺตํ ปาปุณิฯ สตฺถา เถรํ อามเนฺตตฺวา ‘‘คจฺฉ, สาริปุตฺต, สามเณรสฺส เต ภตฺตํ เทหี’’ติ อาหฯ เถโร คนฺตฺวา ทฺวารํ อาโกเฏสิฯ สามเณโรปิ นิกฺขมิตฺวา อุปชฺฌายสฺส วตฺตํ กตฺวา ‘‘ภตฺตกิจฺจํ กโรหี’’ติ วุเตฺต เถรสฺส ภเตฺตน อนตฺถิกภาวํ ญตฺวา สตฺตวสฺสิกกุมาโร ตงฺขณเญฺญว อรหตฺตํ ปโตฺต นีจาสนฏฺฐานํ ปจฺจเวกฺขโนฺต ภตฺตกิจฺจํ กตฺวา ปตฺตํ โธวิฯ ตสฺมิํ กาเล จตฺตาโร มหาราชาโน อารกฺขํ วิสฺสเชฺชสุํฯ จนฺทิมสูริยาปิ วิมานานิ มุญฺจิํสุฯ สโกฺกปิ อาวิญฺฉนฏฺฐาเน อารกฺขํ วิสฺสเชฺชสิฯ สูริโย นภมชฺฌํ อติกฺกโนฺตเยว ปญฺญายิฯ ภิกฺขู ‘‘สายโนฺห ปญฺญายติ, สามเณเรน จ อิทาเนว ภตฺตกิจฺจํ กตํ, กิํ นุ โข อชฺช ปุพฺพโณฺห พลวา ชาโต, สายโนฺห มโนฺท’’ติ วทิํสุฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสิณฺณา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา, ‘‘ภเนฺต, อชฺช ปุพฺพโณฺห พลวา ชาโต, สายโนฺห มโนฺท, สามเณเรน จ อิทาเนว ภตฺตกิจฺจํ กตํ, อถ จ ปน สูริโย นภมชฺฌํ อติกฺกโนฺตเยว ปญฺญายตี’’ติ วุเตฺต, ‘‘ภิกฺขเว, เอวเมวํ โหติ ปุญฺญวนฺตานํ สมณธมฺมกรณกาเลฯ อชฺช หิ จตฺตาโร มหาราชาโน สามนฺตา อารกฺขํ คณฺหิํสุ, จนฺทิมสูริยา วิมานานิ คเหตฺวา อฏฺฐํสุ, สโกฺก อาวิญฺฉนเก อารกฺขํ คณฺหิ, อหมฺปิ ทฺวารโกฏฺฐเก อารกฺขํ คณฺหิํ, อชฺช สุขสามเณโร มาติกาย อุทกํ หรเนฺต, อุสุการเร อุสุํ อุชุํ กโรเนฺต , ตจฺฉเก จกฺกาทีนิ กโรเนฺต ทิสฺวา อตฺตานํ ทเมตฺวา อรหตฺตํ ปโตฺต’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๑๔๕.‘‘อุทกญฺหิ นยนฺติ เนตฺติกา, อุสุการา นมยนฺติ เตชนํ;
ทารุํ นมยนฺติ ตจฺฉกา, อตฺตานํ ทมยนฺติ สุพฺพตา’’ติฯ

ตตฺถ **สุพฺพตา**ติ สุวทา, สุเขน โอวทิตพฺพา อนุสาสิตพฺพาติ อโตฺถฯ เสสํ เหฏฺฐา วุตฺตนยเมวฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสูติฯ

สุขสามเณรวตฺถุ เอกาทสมํฯ

ทณฺฑวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ทสโม วโคฺคฯ

๑๑. ชราวคฺค

๑. วิสาขาย สหายิกานํ วตฺถุ

โก นุ หาโส กิมานนฺโทติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต วิสาขาย สหายิกาโย อารพฺภ กเถสิฯ

สาวตฺถิยํ กิร ปญฺจสตา กุลปุตฺตา ‘‘เอวํ อิมา อปฺปมาทวิหารินิโย ภวิสฺสนฺตี’’ติ อตฺตโน อตฺตโน ภริยาโย วิสาขํ มหาอุปาสิกํ สมฺปฏิจฺฉาเปสุํฯ ตา อุยฺยานํ วา วิหารํ วา คจฺฉนฺติโย ตาย สทฺธิํเยว คจฺฉนฺติฯ ตา เอกสฺมิํ กาเล ‘‘สตฺตาหํ สุราฉโณ ภวิสฺสตี’’ติ ฉเณ สงฺฆุเฏฺฐ อตฺตโน อตฺตโน สามิกานํ สุรํ ปฏิยาเทสุํฯ เต สตฺตาหํ สุราฉณํ กีฬิตฺวา อฏฺฐเม ทิวเส กมฺมนฺตเภริยา นิกฺขนฺตาย กมฺมเนฺต อคมํสุฯ ตาปิ อิตฺถิโย ‘‘มยํ สามิกานํ สมฺมุขา สุรํ ปาตุํ น ลภิมฺหา, อวเสสา สุรา จ อตฺถิ, อิทํ ยถา เต น ชานนฺติ, ตถา ปิวิสฺสามา’’ติ วิสาขาย สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘อิจฺฉาม, อเยฺย, อุยฺยานํ ทฏฺฐุ’’นฺติ วตฺวา ‘‘สาธุ, อมฺมา, เตน หิ กตฺตพฺพกิจฺจานิ กตฺวา นิกฺขมถา’’ติ วุเตฺต ตาย สทฺธิํ คนฺตฺวา ปฏิจฺฉนฺนากาเรน สุรํ นีหราเปตฺวา อุยฺยาเน ปิวิตฺวา มตฺตา วิจริํสุฯ วิสาขาปิ ‘‘อยุตฺตํ อิมาหิ กตํ, อิทานิ มํ ‘สมณสฺส โคตมสฺส สาวิกา วิสาขา สุรํ ปิวิตฺวา วิจรตี’ติ ติตฺถิยาปิ ครหิสฺสนฺตี’’ติ จิเนฺตตฺวา ตา อิตฺถิโย อาห – ‘‘อมฺมา อยุตฺตํ โว กตํ, มมปิ อยโส อุปฺปาทิโต, สามิกาปิ โว กุชฺฌิสฺสนฺติ, อิทานิ กิํ กริสฺสถา’’ติฯ คิลานาลยํ ทสฺสยิสฺสาม, อเยฺยติฯ เตน หิ ปญฺญายิสฺสถ สเกน กเมฺมนาติฯ ตา เคหํ คนฺตฺวา คิลานาลยํ กริํสุฯ อถ ตาสํ สามิกา ‘‘อิตฺถนฺนามา จ อิตฺถนฺนามา จ กห’’นฺติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘คิลานา’’ติ สุตฺวา ‘‘อทฺธา เอตาหิ อวเสสสุรา ปีตา ภวิสฺสนฺตี’’ติ สลฺลเกฺขตฺวา ตา โปเถตฺวา อนยพฺยสนํ ปาเปสุํฯ ตา อปรสฺมิมฺปิ ฉณวาเร ตเถว สุรํ ปิวิตุกามา วิสาขํ อุปสงฺกมิตฺวา, ‘‘อเยฺย, อุยฺยานํ โน เนหี’’ติ วตฺวา ‘‘ปุเพฺพปิ เม ตุเมฺหหิ อยโส อุปฺปาทิโต, คจฺฉถ, น โว อหํ เนสฺสามี’’ติ ตาย ปฏิกฺขิตฺตา ‘‘อิทานิ เอวํ น กริสฺสามา’’ติ สมฺมนฺตยิตฺวา ปุน ตํ อุปสงฺกมิตฺวา อาหํสุ, ‘‘อเยฺย , พุทฺธปูชํ กาตุกามามฺหา, วิหารํ โน เนหี’’ติฯ อิทานิ อมฺมา ยุชฺชติ, คจฺฉถ, ปริวจฺฉํ กโรถาติฯ ตา จโงฺกฏเกหิ คนฺธมาลาทีนิ คาหาเปตฺวา สุราปุเณฺณ มุฏฺฐิวารเก หเตฺถหิ โอลเมฺพตฺวา มหาปเฏ ปารุปิตฺวา วิสาขํ อุปสงฺกมิตฺวา ตาย สทฺธิํ วิหารํ ปวิสมานา เอกมนฺตํ คนฺตฺวา มุฏฺฐิวารเกเหว สุรํ ปิวิตฺวา วารเก ฉเฑฺฑตฺวา ธมฺมสภายํ สตฺถุ ปุรโต นิสีทิํสุ ฯ

วิสาขา ‘‘อิมาสํ, ภเนฺต, ธมฺมํ กเถถา’’ติ อาหฯ ตาปิ มทเวเคน กมฺปมานสรีรา ‘‘อิจฺจาม, คายามา’’ติ จิตฺตํ อุปฺปาเทสุํฯ อเถกา มารกายิกา เทวตา ‘‘อิมาสํ สรีเร อธิมุจฺจิตฺวา สมณสฺส โคตมสฺส ปุรโต วิปฺปการํ ทเสฺสสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา ตาสํ สรีเร อธิมุจฺจิฯ ตาสุ เอกจฺจา สตฺถุ ปุรโต ปาณิํ ปหริตฺวา หสิตุํ, เอกจฺจา นจฺจิตุํ อารภิํสุฯ สตฺถา ‘‘กิํ อิท’’นฺติ อาวเชฺชโนฺต ตํ การณํ ญตฺวา ‘‘น อิทานิ มารกายิกานํ โอตารํ ลภิตุํ ทสฺสามิฯ น หิ มยา เอตฺตกํ กาลํ ปารมิโย ปูเรเนฺตน มารกายิกานํ โอตารลาภตฺถาย ปูริตา’’ติ ตา สํเวเชตุํ ภมุกโลมโต รสฺมิโย วิสฺสเชฺชสิ, ตาวเทว อนฺธการติมิสา อโหสิฯ ตา ภีตา อเหสุํ มรณภยตชฺชิตาฯ เตน ตาสํ กุจฺฉิยํ สุรา ชีริฯ สตฺถา นิสินฺนปลฺลเงฺก อนฺตรหิโต สิเนรุมุทฺธนิ ฐตฺวา อุณฺณาโลมโต รสฺมิํ วิสฺสเชฺชสิ, ตงฺขณํเยว จนฺทสหสฺสุคฺคมนํ วิย อโหสิฯ อถ สตฺถา ตา อิตฺถิโย อามเนฺตตฺวา ‘‘ตุเมฺหหิ มม สนฺติกํ อาคจฺฉมานาหิ ปมตฺตาหิ อาคนฺตุํ น วฏฺฏติฯ ตุมฺหากญฺหิ ปมาเทเนว มารกายิกา เทวตา โอตารํ ลภิตฺวา ตุเมฺห หสาทีนํ อกรณฏฺฐาเน หสาทีนิ การาเปสิ, อิทานิ ตุเมฺหหิ ราคาทีนํ อคฺคีนํ นิพฺพาปนตฺถาย อุสฺสาหํ กาตุํ วฏฺฏตี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๑๔๖.‘‘โก นุ หาโส กิมานนฺโท, นิจฺจํ ปชฺชลิเต สติ;
อนฺธกาเรน โอนทฺธา, ปทีปํ น คเวสถา’’ติฯ

ตตฺถ **อานนฺท**ติ ตุฏฺฐิฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – อิมสฺมึ โลกสนฺนิวาเส ราคาทีหิ เอกาทสหิ อคฺคีหิ **นิจฺจํ ปชฺชลิเต สติ โก นุ** ตุมฺหากํ **หาโส** วา ตุฏฺฐิ วา? นนุ เอส อกตฺตพฺพรูโปเยวฯ อฏฺฐวตฺถุเกน หิ อวิชฺชานฺธกาเรน **โอนทฺธา** ตุเมฺห ตเสฺสว อนฺธการสฺส วิธมนตฺถาย กึ การณา ญาณปฺปทีปํ **น คเวสถ** น กโรถาติฯ

เทสนาวสาเน ปญฺจสตาปิ ตา อิตฺถิโย โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหึสุฯ

สตฺถา ตาสํ อจลสทฺธาย ปติฏฺฐิตภาวํ ญตฺวา สิเนรุมตฺถกา โอตริตฺวา พุทฺธาสเน นิสีทิฯ อถ นํ วิสาขา อาห – ‘‘ภเนฺต, สุรา นาเมสา ปาปิกาฯ เอวรูปา หิ นาม อิมา อิตฺถิโย ตุมฺหาทิสสฺส พุทฺธสฺส ปุรโต นิสีทิตฺวา อิริยาปถมตฺตมฺปิ สณฺฐาเปตุํ อสโกฺกนฺติโย อุฏฺฐาย ปาณึ ปหริตฺวา หสนคีตนจฺจาทีนิ อารภึสู’’ติฯ สตฺถา ‘‘อาม, วิสาเข, ปาปิกา เอว เอสา สุรา นามฯ เอตญฺหิ นิสฺสาย อเนเก สตฺตา อนยพฺยสนํ ปตฺตา’’ติ วตฺวา ‘‘กทา ปเนสา, ภเนฺต, อุปฺปนฺนา’’ติ วุเตฺต ตสฺสา อุปฺปตฺตึ วิตฺถาเรน กเถตุํ อตีตํ อาหริตฺวา **กุมฺภชาตกํ** (ชา. ๑.๑๖.๓๓ อาทโย) กเถสีติฯ

วิสาขาย สหายิกานํ วตฺถุ ปฐมํฯ

๒. สิริมาวตฺถุ

ปสฺส จิตฺตกตนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรโนฺต สิริมํ อารพฺภ กเถสิฯ

สา กิร ราชคเห อภิรูปา คณิกาฯ เอกสฺมึ ปน อโนฺตวเสฺส สุมนเสฏฺฐิปุตฺตสฺส ภริยาย ปุณฺณกเสฏฺฐิสฺส ธีตาย อุตฺตราย นาม อุปาสิกาย อปรชฺฌิตฺวา ตํ ปสาเทตุกามา ตสฺสา เคเห ภิกฺขุสเงฺฆน สทฺธึ กตภตฺตกิจฺจํ สตฺถารํ ขมาเปตฺวา ตํ ทิวสํ ทสพลสฺส ภตฺตานุโมทนํ สุตฺวา –

‘‘อโกฺกเธน ชิเน โกธํ, อสาธุํ สาธุนา ชิเน;
ชิเน กทริยํ ทาเนน, สเจฺจนาลิกวาทิน’’นฺติฯ (ชา. ๑.๒.๒; ธ. ป. ๒๒๓) –

คาถาปริโยสาเน โสตาปตฺติผลํ ปาปุณิฯ อยเมตฺถ สเงฺขโป, วิตฺถารกถา ปน โกธวเคฺค อนุโมทนคาถาวณฺณนายเมว อาวิภวิสฺสติฯ เอวํ โสตาปตฺติผลํ ปตฺตา ปน สิริมา ทสพลํ นิมเนฺตตฺวา ปุนทิวเส มหาทานํ ทตฺวา สงฺฆสฺส อฏฺฐกภตฺตํ นิพทฺธํ ทาเปสิฯ อาทิโต ปฏฺฐาย นิพทฺธํ อฏฺฐ ภิกฺขู เคหํ คจฺฉนฺติฯ ‘‘สปฺปึ คณฺหถ, ขีรํ คณฺหถา’’ติอาทีนิ วตฺวา เตสํ ปเตฺต ปูเรติฯ เอเกน ลทฺธํ ติณฺณมฺปิ จตุนฺนมฺปิ ปโหติฯ เทวสิกํ โสฬสกหาปณปริพฺพเยน ปิณฺฑปาโต ทียติฯ อเถกทิวสํ เอโก ภิกฺขุ ตสฺสา เคเห อฏฺฐกภตฺตํ ภุญฺชิตฺวา ติโยชนมตฺถเก เอกํ วิหารํ อคมาสิฯ อถ นํ สายํ เถรุปฏฺฐาเน นิสินฺนํ ปุจฺฉึสุ – ‘‘อาวุโส, กหํ ภิกฺขํ คเหตฺวา อาคโตสี’’ติฯ สิริมาย อฏฺฐกภตฺตํ เม ภุตฺตนฺติฯ มนาปํ กตฺวา เทติ, อาวุโสติฯ ‘‘น สกฺกา ตสฺสา ภตฺตํ วเณฺณตุํ, อติวิย ปณีตํ กตฺวา เทติ, เอเกน ลทฺธํ ติณฺณมฺปิ จตุนฺนมฺปิ ปโหติ, ตสฺสา ปน เทยฺยธมฺมโตปิ ทสฺสนเมว อุตฺตริตรํฯ สา หิ อิตฺถี เอวรูปา จ เอวรูปา จา’’ติ ตสฺสา คุเณ วเณฺณสิฯ

อเถโก ภิกฺขุ ตสฺสา คุณกถํ สุตฺวา อทสฺสเนเนว สิเนหํ อุปฺปาเทตฺวา ‘‘มยา คนฺตฺวา ตํ ทฏฺฐุํ วฏฺฏตี’’ติ อตฺตโน วสฺสคฺคํ กเถตฺวา ตํ ภิกฺขุํ ฐิติกํ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘เสฺว, อาวุโส, ตสฺมึ เคเห

ตฺวํ สงฺฆเตฺถโร หุตฺวา อฏฺฐกภตฺตํ ลภิสฺสสี’’ติ สุตฺวา ตงฺขณเญฺญว ปตฺตจีวรํ อาทาย ปกฺก โนฺตปิ ปาโตว อรุเณ อุคฺคเต สลากคฺคํ ปวิสิตฺวา ฐิโต สงฺฆเตฺถโร หุตฺวา ตสฺสา เคเห อฏฺฐกภตฺตํ ลภิฯ โย ปน ภิกฺขุ หิโยฺย ภุญฺชิตฺวา ปกฺกามิ, ตสฺส คตเวลายเมว อสฺสา สรีเร โรโค อุปฺปชฺชิฯ ตสฺมา สา อาภรณานิ โอมุญฺจิตฺวา นิปชฺชิฯ อถสฺสา ทาสิโย อฏฺฐกภตฺตํ ลภิตฺวา อาคเต ภิกฺขู ทิสฺวา อาโรเจสุํฯ สา สหตฺถา ปเตฺต คเหตฺวา นิสีทาเปตุํ วา ปริวิสิตุํ วา อสโกฺกนฺตี ทาสิโย อาณาเปสิ – ‘‘อมฺมา ปเตฺต คเหตฺวา, อเยฺย, นิสีทาเปตฺวา ยาคุํ ปาเยตฺวา ขชฺชกํ ทตฺวา ภตฺตเวลาย ปเตฺต ปูเรตฺวา เทถา’’ติฯ ตา ‘‘สาธุ, อเยฺย’’ติ ภิกฺขู ปเวเสตฺวา ยาคุํ ปาเยตฺวา ขชฺชกํ ทตฺวา ภตฺตเวลาย ภตฺตสฺส ปเตฺต ปูเรตฺวา ตสฺสา อาโรจยิํสุฯ สา ‘‘มํ ปริคฺคเหตฺวา เนถ, อเยฺย, วนฺทิสฺสามี’’ติ วตฺวา ตาหิ ปริคฺคเหตฺวา ภิกฺขูนํ สนฺติกํ นีตา เว ธมาเนน สรีเรน ภิกฺขู วนฺทิฯ โส ภิกฺขุ ตํ โอโลเกตฺวา จิเนฺตสิ – ‘‘คิลานาย ตาว เอวรูปา อยํ เอติสฺสา รูปโสภา, อโรคกาเล ปน สพฺพาภรณปฏิมณฺฑิตาย อิมิสฺสา กีทิสี รูปสมฺปตฺตี’’ติฯ อถสฺส อเนกวสฺสโกฏิสนฺนิจิโต กิเลโส สมุทาจริ, โส อญฺญาณี หุตฺวา ภตฺตํ ภุญฺชิตุํ อสโกฺก โนฺต ปตฺตมาทาย วิหารํ คนฺตฺวา ปตฺตํ ปิธาย เอกมเนฺต ฐเปตฺวา จีวรํ ปตฺถริตฺวา นิปชฺชิฯ

อถ นํ เอโก สหายโก ภิกฺขุ ยาจโนฺตปิ โภเชตุํ นาสกฺขิฯ โส ฉินฺนภโตฺต อโหสิฯ ตํ ทิวส เมว สายนฺหสมเย สิริมา กาลมกาสิฯ ราชา สตฺถุ สาสนํ เปเสสิ – ‘‘ภเนฺต, ชีวกสฺส กนิฏฺฐ ภคินี, สิริมา, กาลมกาสี’’ติฯ สตฺถา ตํ สุตฺวา รโญฺญ สาสนํ ปหิณิ ‘‘สิริมาย ฌาปนกิจฺจํ นตฺถิ, อามกสุสาเน ตํ ยถา กากสุนขาทโย น ขาทนฺติ, ตถา นิปชฺชาเปตฺวา รกฺขาเปถา’’ติฯ ราชาปิ ตถา อกาสิฯ ปฏิปาฏิยา ตโย ทิวสา อติกฺกนฺตา, จตุเตฺถ ทิวเส สรีรํ อุทฺธุมายิ, นวหิ วณมุเขหิ ปุฬวา ปคฺฆริํสุ , สกลสรีรํ ภินฺนํ สาลิภตฺตจาฏิ วิย อโหสิฯ ราชา นคเร เภริํ จราเปสิ – ‘‘ฐเปตฺวา เคหรกฺขเก ทารเก สิริมาย ทสฺสนตฺถํ อนาคจฺฉนฺตานํ อฏฺฐ กหาปณานิ ทโณฺฑ’’ติฯ สตฺถุ สนฺติ กญฺจ เปเสสิ – ‘‘พุทฺธปฺปมุโข กิร ภิกฺขุสโงฺฆ สิริมาย ทสฺสนตฺถํ อาคจฺฉตู’’ติฯ สตฺถา ภิกฺขูนํ อาโรเจสิ – ‘‘สิริมาย ทสฺสนตฺถํ คมิสฺสามา’’ติฯ โสปิ ทหรภิกฺขุ จตฺตาโร ทิวเส กสฺสจิ วจนํ อคฺคเหตฺวา ฉินฺนภโตฺตว นิปชฺชิฯ ปเตฺต ภตฺตํ ปูติกํ ชาตํ, ปเตฺต มลํ อุฏฺฐหิฯ อถ นํ โส สหายโก ภิกฺขุ อุปสงฺกมิตฺวา, ‘‘อาวุโส, สตฺถา สิริมาย ทสฺสนตฺถํ คจฺฉตี’’ติ อาหฯ โส ตถา ฉาตชฺฌโตฺตปิ ‘‘สิริมา’’ติ วุตฺตปเทเยว สหสา อุฏฺฐหิตฺวา ‘‘กิํ ภณสี’’ติ อาหฯ ‘‘สตฺถา สิริมํ ทฏฺฐุํ คจฺฉติ, ตฺวมฺปิ คมิสฺสสี’’ติ วุเตฺต, ‘‘อาม, คมิสฺสามี’’ติ ภตฺตํ ฉเฑฺฑตฺวา ปตฺตํ โธวิตฺวา ถ วิกาย ปกฺขิปิตฺวา ภิกฺขุสเงฺฆน สทฺธิํ อคมาสิฯ สตฺถา ภิกฺขุสงฺฆปริวุโต เอกปเสฺส อฏฺฐาสิ, ภิกฺ ขุนิสโงฺฆปิ ราชปริสาปิ อุปาสกปริสาปิ อุปาสิกาปริสาปิ เอเกกปเสฺส อฏฺฐํสุ ฯ

สตฺถา ราชานํ ปุจฺฉิ – ‘‘กา เอสา, มหาราโช’’ติฯ ภเนฺต, ชีวกสฺส ภคินี, สิริมา, นามาติฯ สิริมา, เอสาติฯ อาม, ภเนฺตติฯ เตน หิ นคเร เภริํ จราเปหิ ‘‘สหสฺสํ ทตฺวา สิริมํ คณฺหนฺตู’’ติฯ ราชา ตถา กาเรสิฯ เอโกปิ ‘ห’นฺติ วา ‘หุ’นฺติ วา วทโนฺต นาม นาโหสิฯ ราชา สตฺถุ อาโรเจสิ – ‘‘น คณฺหนฺติ, ภเนฺต’’ติฯ เตน หิ, มหาราช, อคฺฆํ โอหาเรหีติฯ ราชา ‘‘ปญฺจสตานิ ทตฺวา คณฺหนฺตู’’ติ เภริํ จราเปตฺวา กญฺจิ คณฺหนกํ อทิสฺวา ‘‘อฑฺฒเตยฺยานิ สตานิ, เทฺว สตานิ, สตํ, ปณฺณาสํ, ปญฺจวีสติ กหาปเณ, ทส กหาปเณ, ปญฺจ กหาปเณ, เอกํ กหาปณํ อฑฺฒํ, ปาทํ, มาสกํ, กากณิกํ ทตฺวา สิริมํ คณฺหนฺตู’’ติ เภริํ จราเปสิฯ โกจิ ตํ น อิจฺฉิฯ ‘‘มุธาปิ คณฺหนฺตู’’ติ เภริํ จราเปสิฯ ‘ห’นฺติ วา ‘หุ’นฺติ วา วทโนฺต นาม นาโหสิฯ ราชา ‘‘มุธาปิ, ภเนฺต, คณฺหโนฺต นาม นตฺถี’’ติ อาหฯ สตฺถา ‘‘ปสฺสถ, ภิกฺขเว, มหาชนสฺส ปิยํ มาตุคามํ, อิมสฺมิํเยว นคเร สหสฺสํ ทตฺวา ปุเพฺพ เอกทิวสํ ลภิํสุ, อิทานิ มุธา คณฺหโนฺตปิ นตฺถิ, เอวรูปํ นาม รูปํ ขยวยปฺปตฺตํ, ปสฺสถ, ภิกฺขเว, อาตุรํ อตฺตภาว’’นฺติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๑๔๗.ปสฺส จิตฺตกตํ พิมฺพํ, อรุกายํ สมุสฺสิตํ;
อาตุรํ พหุสงฺกปฺปํ, ยสฺส นตฺถิ ธุวํ ฐิตี''ติฯ

ตตฺถ **จิตฺตกต**นฺติ กตจิตฺตํ, วตฺถาภรณมาลาลตฺตกาทีหิ วิจิตฺตนฺติ อโตฺถฯ **พิมฺพ**นฺติ ทีฆาทิยุตฺตฏฺฐาเนสุ ทีฆาทีหิ องฺคปจฺจงฺเคหิ สณฺฐิตํ อตฺตภาวํฯ **อรุกาย**นฺติ นวนฺนํ วณมุขานํ วเสน อรุภูตํ กายํฯ **สมุสฺสิต**นฺติ ตีหิ อฏฺฐิสเตหิ สมุสฺสิตํฯ **อาตุร**นฺติ สพฺพกาลํ อิริยาปถาทีหิ ปริหริตพฺพตาย นิจฺจคิลานํฯ **พหุสงฺกปฺป**นฺติ มหาชเนน พหุธา สงฺกปฺปิตํฯ **ยสฺส นตฺถิ ธุวํ ฐิตี**ติ ยสฺส ธุวภาโว วา ฐิติภาโว วา นตฺถิ, เอกเนฺตน เภทนวิกิรณวิทฺธํสนธมฺมเมเวตํ, อิมํ ปสฺสถาติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน จตุราสีติยา ปาณสหสฺสานํ ธมฺมาภิสมโย อโหสิ, โสปิ ภิกฺขุ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหีติฯ

สิริมาวตฺถุ ทุติยํฯ

๓. อุตฺตราเถรีวตฺถุ

ปริชิณฺณมิทนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อุตฺตราเถรึ นาม ภิกฺขุนึ อารพฺภ กเถสิฯ

เถรี กิร วีสวสฺสสติกา ชาติยา ปิณฺฑาย จริตฺวา ลทฺธปิณฺฑปาตา อนฺตรวีถิยํ เอกํ ภิกฺขุํ ทิสฺวา ปิณฺฑปาเตน อาปุจฺฉิตฺวา ตสฺส อปฏิกฺขิปิตฺวา คณฺหนฺตสฺส สพฺพํ ทตฺวา นิราหารา อโหสิฯ เอวํ ทุติเยปิ ตติเยปิ ทิวเส ตเสฺสว ภิกฺขุโน ตสฺมิํเยว ฐาเน ภตฺตํ ทตฺวา นิราหารา อโหสิ, จตุเตฺถ ทิวเส ปน ปิณฺฑาย จรนฺตี เอกสฺมิํ สมฺพาธฏฺฐาเน สตฺถารํ ทิสฺวา ปฏิกฺกมนฺตี โอลมฺพนฺตํ อตฺตโน จีวรกณฺณํ อกฺกมิตฺวา สณฺฐาตุํ อสโกฺกนฺตี ปริวตฺติตฺวา ปติฯ สตฺถา ตสฺสา สนฺติกํ คนฺตฺวา, ''ภคินิ, ปริชิโณฺณ เต อตฺตภาโว น จิรเสฺสว ภิชฺชิสฺสตี''ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๑๔๘.'ปริชิณฺณมิทํ รูปํ, โรคนีฬํ ปภงฺคุรํ;
ภิชฺชติ ปูติสเนฺทโห, มรณนฺตญฺหิ ชีวิต''นฺติฯ

ตสฺสโตฺถ – ภคินิ **อิทํ** ตว สรีรสงฺขาตํ **รูปํ** มหลฺลกภาเวน **ปริชิณฺณํ,** ตญฺจ โข สพฺพโรคานํ นิวาสฏฺฐานเฏฺฐน **โรคนีฬํ,** ยถา โข ปน ตรุโณปิ สิงฺคาโล ''ชรสิงฺคาโล''ติ วุจฺจติ, ตรุณาปิ คโฬจีลตา ''ปูติลตา''ติ วุจฺจติ, เอวํ ตทหุชาตํ สุวณฺณวณฺณมฺปิ สมานํ นิจฺจํ ปคฺฆรณเฏฺฐน ปูติตาย **ปภงฺคุรํ,** โส เอส ปูติโก สมาโน ตว เทโห ***ภิชฺชติ,*** น จิรเสฺสว ภิชฺชิสฺสตีติ เวทิตโพฺพฯ กิํ การณา? **มรณนฺตญฺหิ ชีวิตํ** ยสฺมา สพฺพสตฺตานํ ชีวิตํ มรณปริโยสานเมวาติ วุตฺตํ โหติฯ

เทสนาวสาเน สา เถรี โสตาปตฺติผลํ ปตฺตา, มหาชนสฺสาปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติฯ

อุตฺตราเถรีวตฺถุ ตติยํฯ

๔. สมฺพหุลอธิมานิกภิกฺขุวตฺถุ

ยานิมานีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต สมฺพหุเล อธิมานิเก ภิกฺขู อารพฺภ กเถสิฯ

ปญฺจสตา กิร ภิกฺขู สตฺถุ สนฺติเก กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา อรญฺญํ ปวิสิตฺวา ฆเฏนฺตา วายมนฺตา ฌานํ นิพฺพตฺเตตฺวา ‘‘กิเลสานํ อสมุทาจาเรน ปพฺพชิตกิจฺจํ โน นิปฺผนฺนํ, อตฺตนา ปฏิลทฺธคุณํ สตฺถุ อาโรเจสฺสามา’’ติ อาคมิํสุฯ สตฺถา เตสํ พหิทฺวารโกฏฺฐกํ ปตฺตกาเลเยว อานนฺทตฺเถรํ อาห – ‘‘อานนฺท, เอเตสํ ภิกฺขูนํ ปวิสิตฺวา มยา ทิเฏฺฐน กมฺมํ นตฺถิ, อามกสุสานํ คนฺตฺวา ตโต อาคนฺตฺวา มํ ปสฺสนฺตู’’ติฯ เถโร คนฺตฺวา เตสํ ตมตฺถํ อาโรเจสิฯ เต ‘‘กิํ อมฺหากํ อามกสุสาเนนา’’ติ อวตฺวาว ‘‘ทีฆทสฺสินา พุทฺเธน การณํ ทิฏฺฐํ ภวิสฺสตี’’ติ อามกสุสานํ คนฺตฺวา ตตฺถ กุณปานิ ปสฺสนฺตา เอกาหทฺวีหปติเตสุ กุณเปสุ อาฆาตํ ปฏิลภิตฺวา ตํ ขณํ ปติเตสุ อลฺลสรีเรสุ ราคํ อุปฺปาทยิํสุ, ตสฺมิํ ขเณ อตฺตโน สกิเลสภาวํ ชานิํสุฯ สตฺถา คนฺธกุฏิยํ นิสิโนฺนว โอภาสํ ผริตฺวา เตสํ ภิกฺขูนํ สมฺมุเข กเถโนฺต วิย ‘‘นปฺปติรูปํ นุ โข, ภิกฺขเว, ตุมฺหากํ เอวรูปํ อฏฺฐิสงฺฆาตํ ทิสฺวา ราครติํ อุปฺปาเทตุ’’นฺติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๑๔๙.‘‘ยานิมานิ อปตฺถานิ, อลาพูเนว สารเท;
กาโปตกานิ อฏฺฐีนิ, ตานิ ทิสฺวาน กา รตี’’ติฯ

ตตฺถ **อปตฺถานี**ติ ฉฑฺฑิตานิฯ **สารเท**ติ สรทกาเล วาตาตปปหตานิ ตตฺถ ตตฺถ วิปฺปกิณฺณอลาพูนิ วิยฯ **กาโปตกานี**ติ กโปตกวณฺณานิฯ **ตานิ ทิสฺวานา**ติ ตานิ เอวรูปานิ อฏฺฐีนิ ทิสฺวา ตุมฺหากํ กา รติ, นนุ อปฺปมตฺตกมฺปิ กามรติํ กาตุํ น วฏฺฏติเยวาติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน เต ภิกฺขู ยถาฐิตาว อรหตฺตํ ปตฺวา ภควนฺตํ อภิตฺถวมานา อาคนฺตฺวา วนฺทิํสูติฯ

สมฺพหุลอธิมานิกภิกฺขุวตฺถุ จตุตฺถํฯ

๕. ชนปทกลฺยาณี รูปนนฺทาเถรีวตฺถุ

อฏฺฐีนํ นครํ กตนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ชนปทกลฺยาณิํ รูปนนฺทาเถริํ อารพฺภ กเถสิฯ

สา กิร เอกทิวสํ จิเนฺตสิ – ‘‘มยฺหํ เชฏฺฐภาติโก รชฺชสิริํ ปหาย ปพฺพชิตฺวา โลเก อคฺคปุคฺคโล พุทฺโธ ชาโต, ปุโตฺตปิสฺส ราหุลกุมาโร ปพฺพชิโต, ภตฺตาปิ เม ปพฺพชิโต, มาตาปิ เม ปพฺพชิตา, อหมฺปิ เอตฺตเก ญาติชเน ปพฺพชิเต เคเห กิํ กริสฺสามิ, ปพฺพชิสฺสามา’’ติฯ สา ภิกฺขุนุปสฺสยํ คนฺตฺวา ปพฺพชิ ญาติสิเนเหเนว, โน สทฺธาย, อภิรูปตาย ปน **รูปนนฺทา**ติ ปญฺญายิฯ ‘‘สตฺถา กิร ‘รูปํ อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา, เวทนา… สญฺญา… สงฺขารา… วิญฺญาณํ อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา’ติ วเทตี’’ติ สุตฺวา สา เอวํ ทสฺสนีเย ปาสาทิเก มมปิ รูเป โทสํ กเถยฺยาติ สตฺถุ สมฺมุขีภาวํ น คจฺฉติฯ สาวตฺถิวาสิโน ปาโตว ทานํ ทตฺวา สมาทินฺนุโปสถา สุทฺธุตฺตราสงฺคา คนฺธมาลาทิหตฺถา สายนฺหสมเย เชตวเน สนฺนิปติตฺวา ธมฺมํ สุณนฺติฯ ภิกฺขุนิสโงฺฆปิ สตฺถุ ธมฺมเทสนาย อุปฺปนฺนจฺฉโนฺท วิหารํ คนฺตฺวา ธมฺมํ สุณาติฯ ธมฺมํ สุตฺวา นครํ ปวิสโนฺต สตฺถุ คุณกถํ กเถโนฺตว ปวิสติฯ

จตุปฺปมาณิเก หิ โลกสนฺนิวาเส อปฺปกาว เต สตฺตา, เยสํ ตถาคตํ ปสฺสนฺตานํ ปสาโท น อุปฺปชฺชติฯ รูปปฺปมาณิกาปิ หิ ตถาคตสฺส ลกฺขณานุพฺยญฺชนปฏิมณฺฑิตํ สุวณฺณวณฺณํ สรีรํ

ทิสฺวา ปสีทนฺติ, โฆสปฺปมาณิกาปิ อเนกานิ ชาติสตานิ นิสฺสาย ปวตฺตํ สตฺถุ คุณโฆสเญฺจว อฏฺฐงฺคสมนฺนาคตํ ธมฺมเทสนาโฆสญฺจ สุตฺวา ปสีทนฺติ, ลูขปฺปมาณิกาปิสฺส จีวราทิลูขตํ ปฏิจฺจ ปสีทนฺติ, ธมฺมปฺปมาณิกาปิ ‘‘เอวรูปํ ทสพลสฺส สีลํ, เอวรูโป สมาธิ, เอวรูปา ปญฺญา, ภควา สีลาทีหิ คุเณหิ อสโม อปฺปฏิปุคฺคโล’’ติ ปสีทนฺติฯ เตสํ ตถาคตสฺส คุณํ กเถนฺตานํ มุขํ นปฺปโหติฯ รูปนนฺทา ภิกฺขุนีนเญฺจว อุปาสิกานญฺจ สนฺติกา ตถาคตสฺส คุณกถํ สุตฺวา จิเนฺตสิ – ‘‘อติวิย เม ภาติกสฺส วณฺณํ กเถนฺติเยวฯ เอกทิวสมฺปิ เม รูเป โทสํ กเถโนฺต กิตฺตกํ กเถสฺสติฯ ยํนูนาหํ ภิกฺขุนีหิ สทฺธิํ คนฺตฺวา อตฺตานํ อทเสฺสตฺวาว ตถาคตํ ปสฺสิตฺวา ธมฺมมสฺส สุณิตฺวา อาคเจฺฉยฺย’’นฺติฯ สา ‘‘อหมฺปิ อชฺช ธมฺมสฺสวนํ คมิสฺสามี’’ติ ภิกฺขุนีนํ อาโรเจสิฯ

ภิกฺขุนิโย ‘‘จิรสฺสํ วต รูปนนฺทาย สตฺถุ อุปฏฺฐานํ คนฺตุกามตา อุปฺปนฺนา, อชฺช สตฺถา อิมํ นิสฺสาย วิจิตฺรธมฺมเทสนํ นานานยํ เทเสสฺสตี’’ติ ตุฏฺฐมานสา ตํ อาทาย นิกฺขมิํสุฯ สา นิกฺขนฺตกาลโต ปฏฺฐาย ‘‘อหํ อตฺตานํ เนว ทเสฺสสฺสามี’’ติ จิเนฺตสิฯ สตฺถา ‘‘อชฺช รูปนนฺทา มยฺหํ อุปฏฺฐานํ อาคมิสฺสติ, กีทิสี นุ โข ตสฺสา ธมฺมเทสนา สปฺปายา’’ติ จิเนฺตตฺวา ‘‘รูปครุกา เอสา อตฺตภาเว พลวสิเนหา, กณฺฏเกน กณฺฏกุทฺธรณํ วิย รูเปเนวสฺสา รูปมทนิมฺมทนํ สปฺปาย’’นฺติ สนฺนิฏฺฐานํ กตฺวา ตสฺสา วิหารํ ปวิสนสมเย เอกํ ปน อภิรูปํ อิตฺถิํ โสฬสวสฺสุเทฺทสิกํ รตฺตวตฺถนิวตฺถํ สพฺพาภรณปฏิมณฺฑิตํ พีชนิํ คเหตฺวา อตฺตโน สนฺติเก ฐตฺวา พีชยมานํ อิทฺธิพเลน อภินิมฺมินิฯ ตํ โข ปน อิตฺถิํ สตฺถา เจว ปสฺสติ รูปนนฺทา จฯ สา ภิกฺขุนีหิ สทฺธิํ วิหารํ ปวิสิตฺวา ภิกฺขุนีนํ ปิฏฺฐิปเสฺส ฐตฺวา ปญฺจปติฏฺฐิเตน สตฺถารํ วนฺทิตฺวา ภิกฺขุนีนํ อนฺตเร นิสินฺนา ปาทนฺตโต ปฏฺฐาย สตฺถารํ โอโลเกนฺตี ลกฺขณวิจิตฺตํ อนุพฺยญฺชนสมุชฺชลํ พฺยามปฺปภาปริกฺขิตฺตํ สตฺถุ สรีรํ ทิสฺวา ปุณฺณจนฺทสสฺสิริกํ มุขํ โอโลเกนฺตี สมีเป ฐิตํ อิตฺถิรูปํ อทฺทส ฯ สา ตํ โอโลเกตฺวา อตฺตภาวํ โอโลเกนฺตี สุวณฺณราชหํสิยา ปุรโต กากีสทิสํ อตฺตานํ อวมญฺญิฯ อิทฺธิมยรูปํ ทิฏฺฐกาลโต ปฏฺฐาเยว หิ ตสฺสา อกฺขีนิ ภมิํสุฯ สา ‘‘อโห อิมิสฺสา เกสา โสภนา, อโห นลาฏํ โสภน’’นฺติ สเพฺพสํ สารีรปฺปเทสานํ รูปสิริยา สมากฑฺฒิตจิตฺตา ตสฺมิํ รูเป พลวสิเนหา อโหสิฯ

สตฺถา ตสฺสา ตตฺถ อภิรติํ ญตฺวา ธมฺมํ เทเสโนฺตว ตํ รูปํ โสฬสวสฺสุเทฺทสิกภาวํ อติกฺกมิตฺวา วีสติวสฺสุเทฺทสิกํ กตฺวา ทเสฺสสิฯ รูปนนฺทา โอโลเกตฺวา ‘‘น วติทํ รูปํ ปุริมสทิส’’นฺติ โถกํ วิรตฺตจิตฺตา อโหสิฯ สตฺถา อนุกฺกเมเนว ตสฺสา อิตฺถิยา สกิํ วิชาตวณฺณํ มชฺฌิมิตฺถิวณฺณํ ชราชิณฺณมหลฺลิกิตฺถิวณฺณญฺจ ทเสฺสสิฯ สาปิ อนุปุเพฺพเนว ‘‘อิทมฺปิ อนฺตรหิตํ, อิทมฺปิ อนฺตรหิต’’นฺติ ชราชิณฺณกาเล ตํ วิรชฺชมานา ขณฺฑทนฺติํ ปลิตสิรํ โอภคฺคํ โคปานสิวงฺกํ ทณฺฑปรายณํ ปเวธมานํ ทิสฺวา อติวิย วิรชฺชิฯ อถ สตฺถา ตํ พฺยาธินา อภิภูตํ กตฺวา ทเสฺสสิฯ สา ตงฺขณเญฺญว ทณฺฑญฺจ ตาลวณฺฏญฺจ ฉเฑฺฑตฺวา มหาวิรวํ วิรวมานา ภูมิยํ ปติตฺวา สเก มุตฺตกรีเส นิมุคฺคา อปราปรํ ปริวตฺติฯ รูปนนฺทา ตมฺปิ ทิสฺวา อติวิย วิรชฺชิฯ สตฺถาปิ ตสฺสา อิตฺถิยา มรณํ ทเสฺสสิฯ สา ตงฺขณํเยว อุทฺธุมาตกภาวํ อาปชฺชิ, นวหิ วณมุเขหิ ปุพฺพวฏฺฏิโย เจว ปุฬวา จ ปคฺฆริํสุ, กากาทโย สนฺนิปติตฺวา วิลุมฺปิํสุฯ รูปนนฺทาปิ ตํ โอโลเกตฺวา ‘‘อยํ อิตฺถี อิมสฺมิํเยว ฐาเน ชรํ ปตฺตา, พฺยาธิํ ปตฺตา, มรณํ ปตฺตา, อิมสฺสาปิ เม อตฺตภาวสฺส เอวเมว ชราพฺยาธิมรณานิ อาคมิสฺสนฺตี’’ติ อตฺตภาวํ อนิจฺจโต ปสฺสิฯ อนิจฺจโต ทิฏฺฐตฺตา เอว ปน ทุกฺขโต อนตฺตโต ทิโฏฺฐเยว โหติฯ อถสฺสา ตโย ภวา อาทิตฺตา เคหา วิย คีวาย พทฺธกุณปํ วิย จ อุปฏฺฐหิํสุ, กมฺมฏฺฐานาภิมุขํ จิตฺตํ ปกฺขนฺทิฯ สตฺถา ตาย อนิจฺจโต ทิฏฺฐภาวํ ญตฺวา ‘‘สกฺขิสฺสติ นุ โข สยเมว อตฺตโน ปติฏฺฐํ กาตุ’’นฺติ โอโลเกโนฺต ‘‘น สกฺขิสฺสติ, พหิทฺธา ปจฺจยํ ลทฺธุํ วฏฺฏตี’’ติ จิเนฺตตฺวา ตสฺสา สปฺปายวเสน ธมฺมํ เทเสโนฺต อาห –

‘‘อาตุรํ อสุจึ ปูตึ, ปสฺส นนฺท สมุสฺสยํ;
อุคฺฆรนฺตํ ปคฺฆรนฺตํ, พาลานํ อภิปตฺถิตํฯ

‘‘ยถา อิทํ ตถา เอตํ, ยถา เอตํ ตถา อิทํ;
ธาตุโต สุญฺญโต ปสฺส, มา โลกํ ปุนราคมิ;
ภเว ฉนฺทํ วิราเชตฺวา, อุปสนฺโต จริสฺสตี’’ติฯ –

อิตฺถํ สุทํ ภควา นนฺทํ ภิกฺขุนึ อารพฺภ อิมา คาถาโย อภาสิตฺถาติฯ นนฺทา เทสนานุสาเรน ญาณํ เปเสตฺวา โสตาปตฺติผลํ ปาปุณิฯ อถสฺสา อุปริ ติณฺณํ มคฺคผลานํ วิปสฺสนาปริวาสตฺถาย สุญฺญตากมฺมฏฺฐานํ กเถตุํ, ‘‘นนฺเท, มา ‘อิมสฺมึ สรีเร สาโร อตฺถี’ติ สญฺญํ กริฯ อปฺปมตฺตโกปิ หิ เอตฺถ สาโร นตฺถิ, ตีณิ อฏฺฐิสตานิ อุสฺสาเปตฺวา กตํ อฏฺฐินครเมต’’นฺติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๑๕๐.‘‘อฏฺฐีนํ นครํ กตํ, มํสโลหิตเลปนํ;
ยตฺถ ชรา จ มจฺจุ จ, มาโน มกฺโข จ โอหิโต’’ติฯ

ตสฺสตฺโถ – ยเถว หิ ปุพฺพณฺณาปรณฺณาทีนํ โอทหนตฺถาย กฏฺฐานิ อุสฺสาเปตฺวา วลฺลีหิ พนฺธิตฺวา มตฺติกาย วิลิมฺเปตฺวา นครสงฺขาตํ พหิทฺธา เคหํ กโรนฺติ, เอวมิทํ อชฺฌตฺติกมฺปิ ตีณิ อฏฺฐิสตานิ อุสฺสาเปตฺวา นฺหารุวินทฺธํ มํสโลหิตเลปนํ ตจปฏิจฺฉนฺนํ ชีรณลกฺขณาย ชราย มรณลกฺขณสฺส มจฺจุโน อาโรหสมฺปทาทีนิ ปฏิจฺจ มณฺฑนลกฺขณสฺส มานสฺส สุกตการณวินาสนลกฺขณสฺส มกฺขสฺส จ โอทหนตฺถาย **นครํ กตํ**ฯ เอวรูโป เอว หิ เอตฺถ กายิกเจตสิโก อาพาโธ โอหิโต, อิโต อุทฺธํ กิญฺจิ คยฺหูปคํ นตฺถีติฯ

เทสนาวสาเน สา เถรี อรหตฺตํ ปาปุณิ, มหาชนสฺสาปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติฯ

ชนปทกลฺยาณี รูปนนฺทาเถรีวตฺถุ ปญฺจมํฯ

๖. มลฺลิกาเทวีวตฺถุ

ชีรนฺติ เวติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต มลฺลิกํ เทวึ อารพฺภ กเถสิฯ

สา กิร เอกทิวสํ นฺหานโกฏฺฐกํ ปวิฏฺฐา มุขํ โธวิตฺวา โอนตสรีรา ชงฺฆํ โธวิตุํ อารภิฯ ตาย จ สทฺธึเยว ปวิโฏฺฐ เอโก วลฺลภสุนโข อตฺถิฯ โส ตํ ตถา โอนตํ ทิสฺวา อสทฺธมฺมสนฺถวํ กาตุํ อารภิฯ สา ผสฺสํ สาทิยนฺตี อฏฺฐาสิฯ ราชาปิ อุปริปาสาเท วาตปาเนน โอโลเกนฺโต ตํ ทิสฺวา ตโต อาคตกาเล ‘‘นสฺส, วสลิ, กสฺมา เอวรูปมกาสี’’ติ อาหฯ กึ มยา กตํ, เทวาติฯ สุนเขน สทฺธึ สนฺถโวติฯ นเตฺถตํ, เทวาติฯ มยา สามํ ทิฏฺฐํ, นาหํ ตว สทฺทหิสฺสามิ, นสฺส, วสลีติฯ ‘‘มหาราช, โย โกจิ อิมํ โกฏฺฐกํ ปวิโฏฺฐ อิมินา วาตปาเนน โอโลเกนฺตสฺส เอโกว ทฺวิธา ปญฺญายตี’’ติ อภูตํ กเถสิฯ เทว, สเจ เม สทฺทหสิ, เอตํ โกฏฺฐกํ ปวิส, อหํ ตํ อิมินา วาตปาเนน โอโลเกสฺสามีติฯ ราชา มูฬฺหธาตุโก ตสฺสา วจนํ สทฺทหิตฺวา โกฏฺฐกํ ปาวิสิฯ สาปิ โข เทวี วาตปาเน ฐตฺวา โอโลเกนฺตี ‘‘อนฺธพาล, มหาราช, กึ นาเมตํ, อชิกาย สทฺธึ สนฺถวํ กโรสี’’ติ อาหฯ ‘‘นาหํ, ภเทฺท, เอวรูปํ กโรมี’’ติ จ วุเตฺตปิ ‘‘มยา สามํ ทิฏฺฐํ, นาหํ ตว สทฺทหิสฺสามี’’ติ อาหฯ

ตํ สุตฺวา ราชา ‘‘อทฺธา อิมํ โกฏฺฐกํ ปวิโฏฺฐ เอโกว ทฺวิธา ปญฺญายตี’’ติ สทฺทหิฯ มลฺลิกา จินฺเตสิ – ‘‘อยํ ราชา อนฺธพาลตาย มยา วญฺจิโต, ปาปํ เม กตํ, อยญฺจ เม อภูเตน อพฺภาจิกฺขิโต, อิทํ เม กมฺมํ สตฺถาปิ ชานิสฺสติ, เทฺว อคฺคสาวกาปิ อสีติ มหาสาวกาปิ ชานิสฺสนฺติ, อโห วต เม ภาริยํ กมฺมํ กต’’นฺติฯ อยํ กิร รโญฺญ อสทิสทาเน สหายิกา อโหสิฯ ตตฺถ จ เอกทิวสํ กตปริจฺจาโค ธนสฺส จุทฺทสโกฏิอคฺฆนโก อโหสิฯ ตถาคตสฺส เสตจฺฉตฺตํ นิสีทนปลฺลงฺโก อาธารโก ปาทปีฐนฺติ อิมานิ ปน จตฺตาริ อนคฺฆาเนว อเหสุํฯ สา มรณกาเล เอวรูปํ มหาปริจฺจาคํ นานุสฺสริตฺวา ตเทว ปาปกมฺมํ อนุสฺสรนฺตี กาลํ กตฺวา อวีจิมฺหิ นิพฺพตฺติฯ รโญฺญ ปน สา อติวิย ปิยา อโหสิฯ โส พลวโสกาภิภูโต ตสฺสา สรีรกิจฺจํ กาเรตฺวา ‘‘นิพฺพตฺตฏฺฐานมสฺสา ปุจฺฉิสฺสามี’’ติ สตฺถุ สนฺติกํ อคมาสิฯ สตฺถา ยถา โส อาคตการณํ น สรติ, ตถา อกาสิฯ โส สตฺถุ สนฺติเก สารณียธมฺมกถํ สุตฺวา เคหํ ปวิฏฺฐกาเล สริตฺวา ‘‘อหํ ภเณ มลฺลิกาย นิพฺพตฺตฏฺฐานํ ปุจฺฉิสฺสามีติ สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ปมฺโฏฺฐ, เสฺว ปุน ปุจฺฉิสฺสามี’’ติ ปุนทิวเสปิ อคมาสิฯ สตฺถาปิ ปฏิปาฏิยา สตฺต ทิวสานิ ยถา โส น สรติ , ตถา อกาสิฯ สาปิ สตฺตาหเมว นิรเย ปจฺจิตฺวา อฏฺฐเม ทิวเส ตโต จุตา ตุสิตภวเน นิพฺพตฺติฯ กสฺมา ปนสฺส สตฺถา อสรณภาวํ อกาสีติ? สา กิร ตสฺส อติวิย ปิยา อโหสิ มนาปา, ตสฺมา ตสฺสา นิรเย นิพฺพตฺตภาวํ สุตฺวา ‘‘สเจ เอวรูปา สทฺธาสมฺปนฺนา นิรเย นิพฺพตฺตา, ทานํ ทตฺวา กึ กริสฺสามี’’ติ มิจฺฉาทิฏฺฐึ คเหตฺวา ปญฺจนฺนํ ภิกฺขุสตานํ เคเห ปวตฺตํ นิจฺจภตฺตํ หราเปตฺวา นิรเย นิพฺพเตฺตยฺย, เตนสฺส สตฺถา สตฺตาหํ อสรณภาวํ กตฺวา อฏฺฐเม ทิวเส ปิณฺฑาย จรโนฺต สยเมว ราชกุลทฺวารํ อคมาสิฯ

ราชา ‘‘สตฺถา อาคโต’’ติ สุตฺวา นิกฺขมิตฺวา ปตฺตํ อาทาย ปาสาทํ อภิรุหิตุํ อารภิฯ สตฺถา ปน รถสาลาย นิสีทิตุํ อาการํ ทเสฺสสิฯ ราชา สตฺถารํ ตเตฺถว นิสีทาเปตฺวา ยาคุขชฺชเกน ปฏิมาเนตฺวา วนฺทิตฺวา นิสิโนฺนว อหํ, ภเนฺต, มลฺลิกาย เทวิยา นิพฺพตฺตฏฺฐานํ ปุจฺฉิสฺสามีติ คนฺตฺวา ปมฺโฏฺฐ, กตฺถ นุ โข สา, ภเนฺต, นิพฺพตฺตาติฯ ตุสิตภวเน, มหาราชาติ, ภเนฺต, ตาย ตุสิตภวเน อนิพฺพตฺตนฺติยา โก อโญฺญ นิพฺพตฺติสฺสติ , ภเนฺต, นตฺถิ ตาย สทิสา อิตฺถีฯ ตสฺสา หิ นิสินฺนฏฺฐานาทีสุ ‘‘เสฺว ตถาคตสฺส อิทํ ทสฺสามิ, อิทํ กริสฺสามี’’ติ ทานสํวิธานํ ฐเปตฺวา อญฺญํ กิจฺจเมว นตฺถิ, ภเนฺต, ตสฺสา ปรโลกํ คตกาลโต ปฏฺฐาย สรีรํ เม น วหตีติฯ อถ นํ สตฺถา ‘‘มา จินฺตยิ, มหาราช, สเพฺพสํ ธุวธโมฺม อย’’นฺติ วตฺวา ‘‘อยํ, มหาราช, รโถ กสฺสา’’ติ ปุจฺฉิฯ ตํ สุตฺวา ราชา สิรสฺมึ อญฺชลึ ปติฏฺฐาเปตฺวา ‘‘ปิตามหสฺส เม, ภเนฺต’’ติ อาหฯ ‘‘อยํ กสฺสา’’ติ? ‘‘ปิตุ เม, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘อยํ ปน รโถ กสฺสา’’ติ? ‘‘มม, ภเนฺต’’ติฯ เอวํ วุเตฺต สตฺถา, ‘‘มหาราช, ตว ปิตามหสฺส รโถ เตเนวากาเรน ตว ปิตุ รถํ น ปาปุณิ, ตว ปิตุ รโถ ตว รถํ น ปาปุณิ, เอวรูปสฺส นาม กฏฺฐกลิงฺครสฺสาปิ ชรา อาคจฺฉติ, กิมงฺคํ ปน อตฺตภาวสฺสฯ มหาราช, สปฺปุริสธมฺมเสฺสว หิ ชรา นตฺถิ, สตฺตา ปน อชีรกา นาม นตฺถี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๑๕๑. ‘‘ชีรนฺติ เว ราชรถา สุจิตฺตา,
อโถ สรีรมฺปิ ชรํ อุเปติ;
สตญฺจ ธโมฺม น ชรํ อุเปติ,
สโนฺต หเว สพฺภิ ปเวทยนฺตี’’ติฯ

ตตฺถ **เว**ติ นิปาโตฯ **สุจิตฺตา**ติ สตฺตหิ รตเนหิ อปเรหิ จ รถาลงฺกาเรหิ สุฏฺฐุ จิตฺติตา ราชูนํ รถาปิ **ชีรนฺติฯ สรีรมฺปี**ติ น เกวลํ รถา เอว, อิทํ สุปฺปฏิชคฺคิตํ สรีรมฺปิ ขณฺฑิจฺจาทีนิ ปาปุณนฺตํ **ชรํ อุเปติฯ สตญฺจา**ติ พุทฺธาทีนํ ปน สนฺตานํ นววิโธ โลกุตฺตรธโมฺม จ กิญฺจิ อุปฆาตํ น อุเปตีติ **น ชรํ อุเปติ** นามฯ **ปเวทยนฺตี**ติ เอวํ **สโนฺต** พุทฺธาทโย **สพฺภิ** ปณฺฑิเตหิ สทฺธึ กเถนฺตีติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติฯ

มลฺลิกาเทวีวตฺถุ ฉฏฺฐํฯ

๗. ลาฬุทายิเตฺถรวตฺถุ

อปฺปสฺสุตายนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ลาฬุทายิเตฺถรํ อารพฺภ กเถสิฯ

โส กิร มงฺคลํ กโรนฺตานํ เคหํ คนฺตฺวา ‘‘ติโรกุเฏฺฏสุ ติฏฺฐนฺตี’’ติอาทินา (ขุ. ปา. ๗.๑; เป. ว. ๑๔) นเยน อวมงฺคลํ กเถติ, อวมงฺคลํ กโรนฺตานํ เคหํ คนฺตฺวา ติโรกุฏฺฏาทีสุ กเถตเพฺพสุ ‘‘ทานญฺจ ธมฺมจริยา จา’’ติอาทินา (ขุ. ปา. ๕.๗; สุ. นิ. ๒๖๖) นเยน มงฺคลคาถา วา ‘‘ยํ กิญฺจิ วิตฺตํ อิธ วา หุรํ วา’’ติ รตนสุตฺตํ (ขุ. ปา. ๖.๓; สุ. นิ. ๒๒๖) วา กเถติฯ เอวํ เตสุ เตสุ ฐาเนสุ ‘‘อญฺญํ กเถสฺสามี’’ติ อญฺญํ กเถโนฺตปิ ‘‘อญฺญํ กเถมี’’ติ น ชานาติฯ ภิกฺขู ตสฺส กถํ สุตฺวา สตฺถุ อาโรเจสุํ – ‘‘กึ, ภเนฺต, ลาฬุทายิสฺส มงฺคลามงฺคลฏฺฐาเนสุ คมเนน, อญฺญสฺมึ กเถตเพฺพ อญฺญเมว กเถตี’’ติฯ สตฺถา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนวาส เอวํ กเถติ, ปุเพฺพปิ อญฺญสฺมึ กเถตเพฺพ อญฺญเมว กเถสี’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริ –

อตีเต กิร พาราณสิยํ อคฺคิทตฺตสฺส นาม พฺราหฺมณสฺส ปุโตฺต โสมทตฺตกุมาโร นาม ราชานํ อุปฏฺฐหิฯ โส รญฺญา ปิโย อโหสิ มนาโปฯ พฺราหฺมโณ ปน กสิกมฺมํ นิสฺสาย ชีวติฯ ตสฺส เทฺวเยว โคณา อเหสุํฯ เตสุ เอโก มโตฯ พฺราหฺมโณ ปุตฺตํ อาห – ‘‘ตาต, โสมทตฺต, ราชานํ เม ยาจิตฺวา เอกํ โคณํ อาหรา’’ติฯ โสมทโตฺต ‘‘สจาหํ ราชานํ ยาจิสฺสามิ, ลหุภาโว เม ปญฺญายิสฺสตี’’ติ จิเนฺตตฺวา ‘‘តុเมฺหเยว, ตาต, ราชานํ ยาจถา’’ติ วตฺวา ‘‘เตน หิ, ตาต, มํ คเหตฺวา ยาหี’’ติ วุโตฺต จิเนฺตสิ – ‘‘อยํ พฺราหฺมโณ ทนฺธปโญฺญ อภิกฺกมาทิวจนมตฺตมฺปิ น ชานาติ, อญฺญสฺมึ วตฺตเพฺพ อญฺญเมว วทติ, สิกฺขาเปตฺวา ปน นํ เนสฺสามี’’ติฯ โส ตํ อาทาย พีรณตฺถมฺภกํ นาม สุสานํ คนฺตฺวา ติณกลาเป พนฺธิตฺวา ‘‘อยํ ราชา, อยํ อุปราชา, อยํ เสนาปตี’’ติ นามานิ กตฺวา ปฏิปาฏิยา ปิตุ ทเสฺสตฺวา ‘‘ตุเมฺหหิ ราชกุลํ คนฺตฺวา เอวํ อภิกฺกมิตพฺพํ, เอวํ ปฏิกฺกมิตพฺพํ, เอวํ นาม ราชา วตฺตโพฺพ, เอวํ นาม อุปราชา, ราชานํ ปน อุปสงฺกมิตฺวา ‘ชยตุ ภวํ, มหาราชา’ติ วตฺวา เอวํ ฐตฺวา อิมํ คาถํ วตฺวา โคณํ ยาเจยฺยาถา’’ติ คาถํ อุคฺคณฺหาเปสิ –

> ‘‘เทฺว เม โคณา มหาราช, เยหิ เขตฺตํ กสามเส;
> เตสุ เอโก มโต เทว, ทุติยํ เทหิ ขตฺติยา’’ติฯ

โส หิ สํวจฺฉรมเตฺตน ตํ คาถํ ปคุณํ กตฺวา ปคุณภาวํ ปุตฺตสฺส อาโรเจตฺวา ‘‘เตน หิ, ตาต, กญฺจิเทว ปณฺณาการํ อาทาย อาคจฺฉถ, อหํ ปุริมตรํ คนฺตฺวา รโญฺญ สนฺติเก ฐสฺสามี’’ติ วุเตฺต ‘‘สาธุ, ตาตา’’ติ ปณฺณาการํ คเหตฺวา โสมทตฺตสฺส รโญฺญ สนฺติเก ฐิตกาเล อุสฺสาหปฺปโตฺต ราชกุลํ คนฺตฺวา รญฺญา ตุฏฺฐจิเตฺตน กตปฏิสโมฺมทโน, ‘‘ตาต, จิรสฺสํ วต อาคตตฺถ, อิทมาสนํ นิสีทิตฺวา วทถ, เยนโตฺถ’’ติ วุเตฺต อิมํ คาถมาห –

> ‘‘เทฺว เม โคณา มหาราช, เยหิ เขตฺตํ กสามเส;
> เตสุ เอโก มโต เทว, ทุติยํ คณฺห ขตฺติยา’’ติฯ

รญฺญา ‘‘กึ วเทสิ, ตาต, ปุน วเทหี’’ติ วุตฺตปิ ตเมว คาถํ อาหฯ ราชา เตน วิรชฺฌิตฺวา กถิตภาวํ ญตฺวา สิตํ กตฺวา, ‘‘โสมทตฺต, ตุมฺหากํ เคเห พหู มเญฺญ โคณา’’ติ วตฺวา ‘‘ตุเมฺหหิ ทินฺนา พหู ภวิสฺสนฺติ, เทวา’’ติ วุตฺเต โพธิสตฺตสฺส ตุสฺสิตฺวา พฺราหฺมณสฺส โสฬส โคเณ อลงฺการภณฺฑกํ นิวาสคามญฺจสฺส พฺรหฺมเทยฺยํ ทตฺวา มหเนฺตน ยเสน พฺราหฺมณํ อุโยฺยเชสีติฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘ตทา ราชา อานโนฺท อโหสิ, พฺราหฺมโณ ลาฬุทายี, โสมทโตฺต ปน อหเมวา’’ติ ชาตกํ สโมธาเนตฺวา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพเปส อตฺตโน อปฺปสฺสุตตาย อญฺญสฺมิํ วตฺตเพฺพ อญฺญเมว วทติฯ อปฺปสฺสุตปุริโส หิ พลิพทฺทสทิโส นาม โหตี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๑๕๒. ‘‘อปฺปสฺสุตายํ ปุริโส, พลิพโทฺทว ชีรติ;
มํสานิ ตสฺส วฑฺฒนฺติ, ปญฺญา ตสฺส น วฑฺฒตี’’ติฯ

ตตฺถ **อปฺปสฺสุตาย**นฺติ เอกสฺส วา ทฺวินฺนํ วา ปณฺณาสกานํฯ อถ วา ปน วคฺคานํ สพฺพนฺติเมน ปริเจฺฉเทน เอกสฺส วา ทฺวินฺนํ วา สุตฺตนฺตานํ วาปิ อภาเวน อปฺปสฺสุโต อยํฯ กมฺมฏฺฐานํ ปน อุคฺคเหตฺวา อนุยุญฺชโนฺต พหุสฺสุโตวฯ **พลิพโทฺทว ชีรตี**ติ ยถา หิ พลิพโทฺท ชีรมาโน วฑฺฒมาโน เนว มาตุ, น ปิตุ, น เสสญาตกานํ อตฺถาย วฑฺฒติ, อถ โข นิรตฺถกเมว ชีรติ, เอวเมวํ อยมฺปิ น อุปชฺฌายวตฺตํ กโรติ, น อาจริยวตฺตํ, น อาคนฺตุกวตฺตาทีนิ, น ภาวนารามตํ อนุยุญฺชติ, นิรตฺถกเมว ชีรติ, **มํสานิ ตสฺส วฑฺฒนฺตี**ติ ยถา พลิพทฺทสฺส ‘‘ยุคนงฺคลาทีนิ วหิตุํ อสมโตฺถ เอโส’’ติ อรเญฺญ วิสฺสชฺชิตสฺส ตเตฺถว วิจรนฺตสฺส ขาทนฺตสฺส ปิวนฺตสฺส มํสานิ วฑฺฒนฺติ, เอวเมว อิมสฺสาปิ อุปชฺฌายาทีหิ วิสฺสฏฺฐสฺส สงฺฆํ นิสฺสาย จตฺตาโร ปจฺจเย ลภิตฺวา อุทฺธวิเรจนาทีนิ กตฺวา กายํ โปเสนฺตสฺส มํสานิ วฑฺฒนฺติ, ถูลสรีโร หุตฺวา วิจรติฯ **ปญฺญา ตสฺสา**ติ โลกิยโลกุตฺตรา ปนสฺส ปญฺญา เอกงฺคุลมตฺตาปิ **น วฑฺฒติ,** อรเญฺญ ปน คจฺฉลตาทีนิ วิย ฉ ทฺวารานิ นิสฺสาย ตณฺหา เจว นววิธมาโน จ วฑฺฒตีติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน มหาชโน โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณีติฯ

ลาฬุทายิเตฺถรวตฺถุ สตฺตมํฯ

๘. อุทานวตฺถุ

อเนกชาติสํสารนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา โพธิรุกฺขมูเล นิสิโนฺน อุทานวเสน อุทาเนตฺวา อปรภาเค อานนฺทเตฺถเรน ปุโฏฺฐ กเถสิฯ

โส หิ โพธิรุกฺขมูเล นิสิโนฺน สูริเย อนตฺถงฺคเตเยว มารพลํ วิทฺธํเสตฺวา ปฐมยาเม ปุเพฺพนิวาสปฏิจฺฉาทกํ ตมํ ปทาเลตฺวา มชฺฌิมยาเม ทิพฺพจกฺขุํ วิโสเธตฺวา ปจฺฉิมยาเม สเตฺตสุ การุญฺญตํ ปฏิจฺจ ปจฺจยากาเร ญาณํ โอตาเรตฺวา ตํ อนุโลมปฏิโลมวเสน สมฺมสโนฺต อรุณุคฺคมนเวลาย สมฺมาสโมฺพธิํ อภิสมฺพุชฺฌิตฺวา อเนเกหิ พุทฺธสตสหเสฺสหิ อวิชหิตํ อุทานํ อุทาเนโนฺต อิมา คาถา อภาสิ –

๑๕๓. ‘‘อเนกชาติสํสารํ, สนฺธาวิสฺสํ อนิพฺพิสํ;
คหการํ คเวสโนฺต, ทุกฺขา ชาติ ปุนปฺปุนํฯ

๑๕๔. ‘‘คหการก ทิโฎฺฐสิ, ปุน เคหํ น กาหสิ;

สพฺพา เต ผาสุกา ภคฺคา, คหกูฏํ วิสงฺขตํ;
วิสงฺขารคตํ จิตฺตํ, ตณฺหานํ ขยมชฺฌคา’’ติฯ

ตตฺถ **คหการํ คเวสนฺโต**ติ อหํ อิมสฺส อตฺตภาวสงฺขาตสฺส เคหสฺส การกํ ตณฺหาวฑฺฒกึ คเวสนฺโต เยน ญาเณน สกฺกา ตํ ทฏฺฐุํ , ตสฺส โพธิญาณสฺสตฺถาย ทีปงฺกรปาทมูเล กตาภินีหาโร เอตฺตกํ กาลํ **อเนกชาติสํสารํ** อเนกชาติสตสหสฺสสงฺขาตํ อิมํ สํสารวฏฺฏํ **อนิพฺพิสํ** ตํ ญาณํ อวินฺทนฺโต อลภนฺโตเยว **สนฺธาวิสฺสํ** สํสรึ, อปราปรํ อนุวิจรินฺติ อตฺโถฯ **ทุกฺขา ชาติ ปุนปฺปุน**นฺติ อิทํ คหการกคเวสนสฺส การณวจนํฯ ยสฺมา ชราพฺยาธิมรณมิสฺสิตาย ชาติ นาเมสา ปุนปฺปุนํ อุปคนฺตุํ ทุกฺขา, น จ สา ตสฺมึ อทิเฏฺฐ นิวตฺตติฯ ตสฺมา ตํ คเวสนฺโต สนฺธาวิสฺสนฺติ อตฺโถฯ **ทิโฏฺฐสี**ติ สพฺพญฺญุตญฺญาณํ ปฏิวิชฺฌเนฺตน มยา อิทานิ ทิโฏฺฐสิฯ **ปุน เคห**นฺติ ปุน อิมสฺมึ สํสารวเฏฺฏ อตฺตภาวสงฺขาตํ มม เคหํ **น กาหสิฯ สพฺพา เต ผาสุกา ภคฺคา**ติ ตว สพฺพา อวเสสา กิเลสผาสุกา มยา ภคฺคาฯ **คหกูฏํ วิสงฺขต**นฺติ อิมสฺส ตยา กตสฺส อตฺตภาวเคหสฺส อวิชฺชาสงฺขาตํ กณฺณิกมณฺฑลมฺปิ มยา วิทฺธํสิตํฯ **วิสงฺขารคตํ จิตฺต**นฺติ อิทานิ มม จิตฺตํ วิสงฺขารํ นิพฺพานํ อารมฺมณกรณวเสน คตํ อนุปวิฏฺฐํฯ **ตณฺหานํ ขยมชฺฌคา**ติ ตณฺหานํ ขยสงฺขาตํ อรหตฺตํ อธิคโตสฺมีติฯ

อุทานวตฺถุ อฏฺฐมํฯ

๙. มหาธนเสฏฺฐิปุตฺตวตฺถุ

อจริตฺวาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา อิสิปตเน มิคทาเย วิหรนฺโต มหาธนเสฏฺฐิปุตฺตํ อารพฺภ กเถสิฯ

โส กิร พาราณสิยํ อสีติโกฏิวิภเว กุเล นิพฺพตฺติฯ อถสฺส มาตาปิตโร จินฺเตสุํ – ‘‘อมฺหากํ กุเล มหาโภคกฺขนฺโธ, ปุตฺตสฺส โน หเตฺถ ฐเปตฺวา ยถาสุขํ ปริโภคํ กริสฺสาม, อเญฺญน กเมฺมน กิจฺจํ นตฺถี’’ติฯ ตํ นจฺจคีตวาทิตมตฺตเมว สิกฺขาเปสุํฯ ตสฺมิํเยว นคเร อญฺญสฺมึ อสีติโกฏิวิภเว กุเล เอกา ธีตาปิ นิพฺพตฺติฯ ตสฺสาปิ มาตาปิตโร ตเถว จินฺเตตฺวา ตํ นจฺจคีตวาทิตมตฺตเมว สิกฺขาเปสุํฯ เตสํ วยปฺปตฺตานํ อาวาหวิวาโห อโหสิฯ อถ เนสํ อปรภาเค มาตาปิตโร กาลมกํสุฯ เทฺวอสีติโกฏิธนํ เอกสฺมิํเยว เคเห อโหสิฯ เสฏฺฐิปุโตฺต ทิวสสฺส ติกฺขตฺตุํ รโญฺญ อุปฏฺฐานํ คจฺฉติฯ อถ ตสฺมึ นคเร ธุตฺตา จินฺเตสุํ – ‘‘สจายํ เสฏฺฐิปุโตฺต สุราโสโณฺฑ ภวิสฺสติ, อมฺหากํ ผาสุกํ ภวิสฺสติ, อุคฺคณฺหาเปม นํ สุราโสณฺฑภาว’’นฺติฯ เต สุรํ อาทาย ขชฺชกมํเส เจว โลณสกฺขรา จ ทุสฺสเนฺต พนฺธิตฺวา มูลกเนฺท คเหตฺวา ตสฺส ราชกุลโต อาคจฺฉนฺตสฺส มคฺคํ โอโลกยมานา นิสีทิตฺวา ตํ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา สุรํ ปิวิตฺวา โลณสกฺขรํ มุเข ขิปิตฺวา มูลกนฺทํ ฑํสิตฺวา ‘‘วสฺสสตํ ชีว สามิ, เสฏฺฐิปุตฺต, ตํ นิสฺสาย มยํ ขาทนปิวนสมตฺถา ภเวยฺยามา’’ติ อาหํสุฯ โส เตสํ วจนํ สุตฺวา ปจฺฉโต อาคจฺฉนฺตํ จูฬุปฏฺฐากํ ปุจฺฉิ – ‘‘กึ เอเต ปิวนฺตี’’ติฯ เอกํ ปานกํ, สามีติฯ มนาปชาติกํ เอตนฺติฯ สามิ, อิมสฺมึ ชีวโลเก อิมินา สทิสํ ปาตพฺพยุตฺตกํ นาม นตฺถีติฯ โส ‘‘เอวํ สเนฺต มยาปิ ปาตุํ วฏฺฏตี’’ติ โถกํ โถกํ อาหราเปตฺวา ปิวติฯ อถสฺส นจิรเสฺสว เต ธุตฺตา ปิวนภาวํ ญตฺวา ตํ ปริวารยิํสุฯ คจฺฉเนฺต กาเล ปริวาโร มหา อโหสิฯ โส สเตนปิ สตทฺวเยนปิ สุรํ อาหราเปตฺวา ปิวโนฺต อิมินา อนุกฺกเมเนว นิสินฺนฏฺฐานาทีสุ กหาปณราสึ ฐเปตฺวา สุรํ ปิวโนฺต ‘‘อิมินา มาลา อาหรถ, อิมินา คเนฺธ, อยํ ชโน ชุเต เฉโก, อยํ นเจฺจ, อยํ คีเต, อยํ วาทิเตฯ อิมสฺส สหสฺสํ เทถ, อิมสฺส เทฺว สหสฺสานี’’ติ เอวํ วิกิรโนฺต นจิรเสฺสว อตฺตโน สนฺตกํ อสีติโกฏิธนํ เขเปตฺวา ‘‘ขีณํ เต, สามิ, ธน’’นฺติ วุเตฺต กึ ภริยาย เม สนฺตกํ นตฺถีติฯ อตฺถิ, สามีติ ฯ เตน หิ ตํ อาหรถาติฯ ตมฺปิ ตเถว เขเปตฺวา อนุปุ

เพฺพน เขตฺตอารามุยฺยานโยคฺคาทิกมฺปิ อนฺตมโส ภาชนภณฺฑกมฺปิ อตฺถรณปาวุรณนิสีทนมฺปิ สพฺพํ อตฺตโน สนฺตกํ วิกฺกิณิตฺวา ขาทิฯ อถ นํ มหลฺลกกาเล เยหิสฺส กุลสนฺตกํ เคหํ วิกฺกิณิตฺวา คหิตํ, เต ตํ เคหา นีหรึสุฯ โส ภริยํ อาทาย ปรชนสฺส เคหภิตฺตึ นิสฺสาย วสโนฺต กปาลขณฺฑํ อาทาย ภิกฺขาย จริตฺวา ชนสฺส อุจฺฉิฏฺฐกํ ภุญฺชิตุํ อารภิฯ

อถ นํ เอกทิวสํ อาสนสาลาย ทฺวาเร ฐตฺวา ทหรสามเณเรหิ ทิยฺยมานํ อุจฺฉิฏฺฐกโภชนํ ปฏิคฺคณฺหนฺตํ ทิสฺวา สตฺถา สิตํ ปาตฺวากาสิฯ อถ นํ อานนฺทเตฺถโร สิตการณํ ปุจฺฉิฯ สตฺถา สิตการณํ กเถโนฺต ‘‘ปสฺสานนฺท, อิมํ มหาธนเสฏฺฐิปุตฺตํ อิมสฺมึ นคเร เทฺวอสีติโกฏิธนํ เขเปตฺวา ภริยํ อาทาย ภิกฺขาย จรนฺตํฯ สเจ หิ อยํ ปฐมวเย โภเค อเขเปตฺวา กมฺมเนฺต ปโยชยิสฺส, อิมสฺมึเยว นคเร อคฺคเสฏฺฐิ อภวิสฺสฯ สเจ ปน นิกฺขมิตฺวา ปพฺพชิสฺส, อรหตฺตํ ปาปุณิสฺส, ภริยาปิสฺส อนาคามิผเล ปติฏฺฐหิสฺสฯ สเจ มชฺฌิมวเย โภเค อเขเปตฺวา กมฺมเนฺต ปโยชยิสฺส, ทุติยเสฏฺฐิ อภวิสฺส, นิกฺขมิตฺวา ปพฺพชโนฺต อนาคามี อภวิสฺสฯ ภริยาปิสฺส สกทาคามิผเล ปติฏฺฐหิสฺสฯ สเจ ปจฺฉิมวเย โภเค อเขเปตฺวา กมฺมเนฺต ปโยชยิสฺส, ตติยเสฏฺฐิ อภวิสฺส, นิกฺขมิตฺวา ปพฺพชโนฺตปิ สกทาคามี อภวิสฺส , ภริยาปิสฺส โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิสฺสฯ อิทานิ ปเนส คิหิโภคโตปิ ปริหีโน สามญฺญโตปิฯ ปริหายิตฺวา จ ปน สุกฺขปลฺลเล โกญฺจสกุโณ วิย ชาโต’’ติ วตฺวา อิมา คาถา อภาสิ –

๑๕๕.‘‘อจริตฺวา พฺรหฺมจริยํ, อลทฺธา โยพฺพเน ธนํ;
ชิณฺณโกญฺจาว ฌายนฺติ, ขีณมเจฺฉว ปลฺลเลฯ

๑๕๖.‘‘อจริตฺวา พฺรหฺมจริยํ, อลทฺธา โยพฺพเน ธนํ;
เสนฺติ จาปาติขีณาว, ปุราณานิ อนุตฺถุน’’นฺติฯ

ตตฺถ **อจริตฺวา**ติ พฺรหฺมจริยวาสํ อวสิตฺวาฯ **โยพฺพเน**ติ อนุปฺปเนฺน วา โภเค อุปฺปาเทตุํ อุปฺปเนฺน วา โภเค รกฺขิตุํ สมตฺถกาเล ธนมฺปิ อลภิตฺวาฯ **ขีณมเจฺฉ**ติ เต เอวรูปา พาลา อุทกสฺส อภาวา ขีณมเจฺฉ **ปลฺลเล** ปริกฺขีณปตฺตา **ชิณฺณโกญฺจา** วิย อวฌายนฺติฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ปลฺลเล อุทกสฺส อภาโว วิย หิ อิเมสํ วสนฏฺฐานสฺส อภาโว, มจฺฉานํ ขีณภาโว วิย อิเมสํ โภคานํ อภาโว, ขีณปตฺตานํ โกญฺจานํ อุปฺปติตฺวา คมนาภาโว วิย อิเมสํ อิทานิ ชลถลปถาทีหิ โภเค สณฺฐาเปตุํ อสมตฺถภาโวฯ ตสฺมา เต ขีณปตฺตา โกญฺจา วิย เอเตฺถว พชฺฌิตฺวา อวฌายนฺตีติฯ **จาปาติขีณาวา**ติ จาปโต อติขีณา, จาปา วินิมุตฺตาติ อโตฺถฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ยถา จาปา วินิมุตฺตา สรา ยถาเวคํ คนฺตฺวา ปติตา, ตํ คเหตฺวา อุกฺขิปเนฺต อสติ ตเตฺถว อุปจิกานํ ภตฺตํ โหนฺติ, เอวํ อิเมปิ ตโย วเย อติกฺกนฺตา อิทานิ อตฺตานํ อุทฺธริตุํ อสมตฺถตาย มรณํ อุปคมิสฺสนฺติฯ เตน วุตฺตํ – ‘‘เสนฺติ จาปาติขีณาวา’’ติฯ **ปุราณานิ อนุตฺถุน**นฺติ ‘‘อิติ อเมฺหหิ ขาทิตํ อิติ ปีต’’นฺติ ปุเพฺพ กตานิ ขาทิตปิวิตนจฺจคีตวาทิตาทีนิ อนุตฺถุนนฺตา โสจนฺตา อนุโสจนฺตา เสนฺตีติฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติฯ

มหาธนเสฏฺฐิปุตฺตวตฺถุ นวมํฯ

ชราวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

เอกาทสโม วโคฺคฯ

๑๒. อตฺตวคฺค

๑. โพธิราชกุมารวตฺถุ

อตฺตานเญฺจติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เภสกฬาวเน วิหรนฺโต โพธิราชกุมารํ อารพฺภ กเถสิฯ

โส กิร ปถวีตเล อเญฺญหิ ปาสาเทหิ อสทิสรูปํ อากาเส อุปฺปตมานํ วิย โกกนุทํ นาม ปาสาทํ กาเรตฺวา วฑฺฒกึ ปุจฺฉิ – ‘‘กึ ตยา อญฺญตฺถาปิ เอวรูโป ปาสาโท กตปุพฺโพ, อุทาหุ ปฐมสิปฺปเมว เต อิท’’นฺติฯ ‘‘ปฐมสิปฺปเมว, เทวา’’ติ จ วุตฺเต จิเนฺตสิ – ‘‘สเจ อยํ อญฺญสฺสปิ เอวรูปํ ปาสาทํ กริสฺสติ, อยํ ปาสาโท อนจฺฉริโย ภวิสฺสติฯ อิมํ มยา มาเรตุํ วา หตฺถปาเท วาสฺส ฉินฺทิตุํ อกฺขีนิ วา อุปฺปาเฏตุํ วฎฺฎติ, เอวํ อญฺญสฺส ปาสาทํ น กริสฺสตี’’ติฯ โส ตมตฺถํ อตฺตโน ปิยสหายกสฺส สญฺชีวกปุตฺตสฺส นาม มาณวกสฺส กเถสิฯ โส จิเนฺตสิ – ‘‘นิสฺสํสยํ เอส วฑฺฒกึ นาเสสฺสติ, อนโคฺฆ สิปฺปี, โส มยิ ปสฺสเนฺต มา นสฺสตุ, สญฺญมสฺส ทสฺสามี’’ติฯ โส ตํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘ปาสาเท เต กมฺมํ นิฎฺฐิตํ, โน’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘นิฎฺฐิต’’นฺติ วุตฺเต ‘‘ราชกุมาโร ตํ นาเสตุกาโม อตฺตานํ รเกฺขยฺยาสี’’ติ อาห ฯ วฑฺฒกีปิ ‘‘ภทฺทกํ เต, สามิ, กตํ มม อาโรเจเนฺตน, อหเมตฺถ กตฺตพฺพํ ชานิสฺสามี’’ติ วตฺวา ‘‘กึ, สมฺม, อมฺหากํ ปาสาเท กมฺมํ นิฎฺฐิต’’นฺติ ราชกุมาเรน ปุโฎฺฐ ‘‘น ตาว, เทว, นิฎฺฐิตํ, พหุ อวสิฎฺฐ’’นฺติ อาหฯ กึ กมฺมํ นาม อวสิฎฺฐนฺติ? ปจฺฉา, เทว, อาจิกฺขิสฺสามิ, ทารูนิ ตาว อาหราเปถาติฯ กึ ทารูนิ นามาติ? นิสฺสารานิ สุกฺขทารูนิ, เทวาติฯ โส อาหราเปตฺวา อทาสิฯ อถ นํ อาห – ‘‘เทว, เต อิโต ปฎฺฐาย มม สนฺติกํ นาคนฺตพฺพํฯ กึ การณา? สุขุมกมฺมํ กโรนฺตสฺส หิ อเญฺญหิ สทฺธึ สลฺลปนฺตสฺส เม กมฺมวิเกฺขโป โหติ, อาหารเวลายํ ปน เม ภริยาว อาหารํ อาหริสฺสตี’’ติฯ ราชกุมาโรปิ ‘‘สาธู’’ติ ปฎิสฺสุณิฯ โสปิ เอกสฺมึ คเพฺภ นิสีทิตฺวา ตานิ ทารูนิ ตเจฺฉตฺวา อตฺตโน ปุตฺตทารสฺส อโนฺต นิสีทนโยคฺคํ ครุฬสกุณํ กตฺวา อาหารเวลาย ปน ภริยํ อาห – ‘‘เคเห วิชฺชมานกํ สพฺพํ วิกฺกิณิตฺวา หิรญฺญสุวณฺณํ คณฺหาหี’’ติฯ ราชกุมาโรปิ วฑฺฒกิสฺส อนิกฺขมนตฺถาย เคหํ ปริกฺขิปิตฺวา อารกฺขํ ฐเปสิฯ วฑฺฒกีปิ สกุณสฺส นิฎฺฐิตกาเล ‘‘อชฺช สเพฺพปิ ทารเก คเหตฺวา อาคเจฺฉยฺยาสี’’ติ ภริยํ วตฺวา ภุตฺตปาตราโส ปุตฺตทารํ สกุณสฺส กุจฺฉิยํ นิสีทาเปตฺวา วาตปาเนน นิกฺขมิตฺวา ปลายิฯ โส เตสํ, ‘‘เทว, วฑฺฒกี ปลายตี’’ติ กนฺทนฺตานํเยว คนฺตฺวา หิมวเนฺต โอตริตฺวา เอกํ นครํ มาเปตฺวา กฎฺฐวาหนราชา นาม ชาโตฯ

ราชกุมาโรปิ ‘‘ปาสาทมหํ กริสฺสามี’’ติ สตฺถารํ นิมเนฺตตฺวา ปาสาเท จตุชฺชาติยคเนฺธหิ ปริภณฺฑิกํ กตฺวา ปฐมอุมฺมารโต ปฎฺฐาย เจลปฎิกํ ปตฺถริฯ โส กิร อปุตฺตโก, ตสฺมา ‘‘สจาหํ ปุตฺตํ วา ธีตรํ วา ลจฺฉามิ, สตฺถา อิมํ อกฺกมิสฺสตี’’ติ จิเนฺตตฺวา ปตฺถริฯ โส สตฺถริ อาคเต สตฺถารํ ปญฺจปติฎฺฐิเตน วนฺทิตฺวา ปตฺตํ คเหตฺวา ‘‘ปวิสถ, ภเนฺต’’ติ อาหฯ สตฺถา น ปาวิสิ, โส ทุติยมฺปิ ตติยมฺปิ ยาจิฯ สตฺถา อปวิสิตฺวาว อานนฺทเตฺถรํ โอโลเกสิฯ เถโร โอโลกิตสญฺญาเยว วตฺถานํ อนกฺกมนภาวํ ญตฺวา ตํ ‘‘สํหรตุ, ราชกุมาร, ทุสฺสานิ, น ภควา เจลปฎิกํ อกฺกมิสฺสติ, ปจฺฉิมชนตํ ตถาคโต โอโลเกตี’’ติ ทุสฺสานิ สํหราเปสิฯ โส ทุสฺสานิ สํหริตฺวา สตฺถารํ อโนฺตนิเวสนํ ปเวสตฺวา ยาคุขชฺชเกน สมฺมาเนตฺวา เอกมนฺตํ นิสิโนฺน วนฺทิตฺวา อาห – ‘‘ภเนฺต, อหํ ตุมฺหากํ อุปการโก ติกฺขตฺตุํ สรณํ คโต, กุจฺฉิคโต จ กิรมฺหิ เอกวารํ สรณํ คโต, ทุติยํ ตรุณทารกกาเล, ตติยํ วิญฺญุภาวํ ปตฺตกาเลฯ ตสฺส เม กสฺมา เจลปฎิกํ น อกฺกมิตฺถา’’ติ? ‘‘กึ ปน ตฺวํ, กุมาร, จิเนฺตตฺวา เจลานิ อตฺถรี’’ติ? ‘‘สเจ ปุตฺตํ วา ธีตรํ วา ลจฺฉามิ, สตฺถา เม เจลปฎิกํ อกฺกมิสฺสตี’’ติ อิทํ จิเนฺตตฺวา, ภเนฺตติฯ เตเนวาหํ ตํ น อกฺกมินฺติฯ ‘‘กึ ปนาหํ, ภเนฺต,

ปุตฺตํ วา ธีตรํ วา เนว ลจฺฉามี’’ติ? ‘‘อาม, กุมารา’’ติฯ ‘‘กึ การณา’’ติ? ‘‘ปุริมกอตฺตภาเว ชายาย สทฺธึ ปมาทํ อาปนฺนตฺตา’’ติฯ ‘‘กสฺมึ กาเล, ภนฺเต’’ติ? อถสฺส สตฺถา อตีตํ อาหริตฺวา ทเสฺสสิ –

อตีเต กิร อเนกสตา มนุสฺสา มหติยา นาวาย สมุทฺทํ ปกฺขนฺทึสุฯ นาวา สมุทฺทมเชฺฌ ภิชฺชิฯ เทฺว ชยมฺปติกา เอกํ ผลกํ คเหตฺวา อนฺตรทีปกํ ปวิสึสุ, เสสา สเพฺพ ตเตฺถว มรึสุฯ ตสฺมึ โข ปน ทีปเก มหาสกุณสโงฺฆ วสติฯ เต อญฺญํ ขาทิตพฺพกํ อทิสฺวา ฉาตชฺฌตฺตา สกุณอณฺฑานิ องฺคาเรสุ ปจิตฺวา ขาทึสุ, เตสุ อปฺปโหเนฺตสุ สกุณจฺฉาเป คเหตฺวา ขาทึสุฯ เอวํ ปฐมวเยปิ มชฺฌิมวเยปิ ปจฺฉิมวเยปิ ขาทึสุเยวฯ เอกสฺมิมฺปิ วเย อปฺปมาทํ นาปชฺชึสุ, เอโกปิ จ เนสํ อปฺปมาทํ นาปชฺชิฯ

สตฺถา อิทํ ตสฺส ปุพฺพกมฺมํ ทเสฺสตฺวา ‘‘สเจ หิ ตฺวํ, กุมาร, ตทา เอกสฺมิมฺปิ วเย ภริยาย สทฺธึ อปฺปมาทํ อาปชฺชิสฺส, เอกสฺมิมฺปิ วเย ปุโตฺต วา ธีตา วา อุปฺปเชฺชยฺยฯ สเจ ปน โว เอโกปิ อปฺปมโตฺต อภวิสฺส, ตํ ปฏิจฺจ ปุโตฺต วา ธีตา วา อุปฺปชฺชิสฺสฯ กุมาร, อตฺตานญฺหิ ปิยํ มญฺญมาเนน ตีสุปิ วเยสุ อปฺปมเตฺตน อตฺตา รกฺขิตโพฺพ, เอวํ อสโกฺกเนฺตน เอกวเยปิ รกฺขิตโพฺพเยวา’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๑๕๗. ‘‘อตฺตานเญฺจ ปิยํ ชญฺญา, รเกฺขยฺย นํ สุรกฺขิตํ;
ติณฺณํ อญฺญตรํ ยามํ, ปฏิชเคฺคยฺย ปณฺฑิโต’’ติฯ

ตตฺถ **ยาม**นฺติ สตฺถา อตฺตโน ธมฺมิสฺสรตาย เทสนากุสลตาย จ อิธ ติณฺณํ วยานํ อญฺญตรํ วยํ ยามนฺติ กตฺวา เทเสสิ, ตสฺมา เอวเมตฺถ อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ สเจ **อตฺตานํ ปิยํ** ชาเนยฺย, **รเกฺขยฺย นํ สุรกฺขิต**นฺติ ยถา โส สุรกฺขิโต โหติ, เอวํ นํ รเกฺขยฺยฯ ตตฺถ สเจ คีหี สมาโน ‘‘อตฺตานํ รกฺขิสฺสามี’’ติ อุปริปาสาทตเล สุสํวุตํ คพฺภํ ปวิสิตฺวา สมฺปนฺนารโกฺข หุตฺวา วสโนฺตปิ, ปพฺพชิโต หุตฺวา สุสํวุเต ปิหิตทฺวารวาตปาเน เลเณ วิหรโนฺตปิ อตฺตานํ น รกฺขติเยวฯ คิหี ปน สมาโน ยถาพลํ ทานสีลาทีนิ ปุญฺญานิ กโรโนฺต, ปพฺพชิโต วา ปน วตฺตปฏิวตฺตปริยตฺติมนสิกาเรสุ อุสฺสุกฺกํ อาปชฺชโนฺต อตฺตานํ รกฺขติ นามฯ เอวํ ตีสุ วเยสุ อสโกฺกโนฺต อญฺญตรสฺมิมฺปิ วเย ปณฺฑิตปุริโส อตฺตานํ ปฏิชคฺคติเยวฯ สเจ หิ คิหิภูโต ปฐมวเย ขิฑฺฑาปสุตตาย กุสลํ กาตุํ น สโกฺกติ, มชฺฌิมวเย อปฺปมเตฺตน หุตฺวา กุสลํ กาตพฺพํฯ สเจ มชฺฌิมวเย ปุตฺตทารํ โปเสโนฺต กุสลํ กาตุํ น สโกฺกติ, ปจฺฉิมวเย กาตพฺพเมวฯ เอวมฺปิ กโรเนฺตน อตฺตา ปฏิชคฺคิโตว โหติฯ เอวํ อกโรนฺตสฺส ปน อตฺตา ปิโย นาม น โหติ, อปายปรายณเมว นํ กโรติฯ สเจ ปน ปพฺพชิโต ปฐมวเย สชฺฌายํ กโรโนฺต ธาเรโนฺต วาเจโนฺต วตฺตปฏิวตฺตํ กโรโนฺต ปมาทํ อาปชฺชติ, มชฺฌิมวเย อปฺปมเตฺตน สมณธโมฺม กาตโพฺพฯ สเจ ปฐมวเย อุคฺคหิตปริยตฺติยา อฏฺฐกถํ วินิจฺฉยํ การณาการณญฺจ ปุจฺฉโนฺต มชฺฌิมวเย ปมาทํ อาปชฺชติ, ปจฺฉิมวเย อปฺปมเตฺตน สมณธโมฺม กาตโพฺพเยวฯ เอวมฺปิ กโรเนฺตน อตฺตา ปฏิชคฺคิโตว โหติฯ เอวํ อกโรนฺตสฺส ปน อตฺตา ปิโย นาม น โหติ, ปจฺฉานุตาเปเนว นํ ตาเปตีติฯ

เทสนาวสาเน โพธิราชกุมาโร โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ, สมฺปตฺตปริสายปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติฯ

โพธิราชกุมารวตฺถุ ปฐมํฯ

๒. อุปนนฺทสกฺยปุตฺตเตฺถรวตฺถุ

อตฺตานเมว ปฐมนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อุปนนฺทํ สกฺยปุตฺตํ อารพฺภ กเถสิฯ

โส กิร เถโร ธมฺมกถํ กเถตุํ เฉโกฯ ตสฺส อปฺปิจฺฉตาทิปฏิสํยุตฺตํ ธมฺมกถํ สุตฺวา พหู ภิกฺขุ ตํ ติจีวเรหิ ปูเชตฺวา ธุตงฺคานิ สมาทิยึสุฯ เตหิ วิสฺสฏฺฐปริกฺขาเร โสเยว คณฺหิฯ โส เอกสฺมึ อโนฺตวเสฺส อุปกเฏฺฐ ชนปทํ อคมาสิฯ อถ นํ เอกสฺมึ วิหาเร ทหรสามเณรา ธมฺมกถิกเปเมน, ‘‘ภเนฺต, อิธ วสฺสํ อุเปถา’’ติ วทึสุฯ ‘‘อิธ กิตฺตกํ วสฺสาวาสิกํ ลพฺภตี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา เตหิ ‘‘เอเกโก สาฏโก’’ติ วุเตฺต ตตฺถ อุปาหนา ฐเปตฺวา อญฺญํ วิหารํ อคมาสิ ฯ ทุติยํ วิหารํ คนฺตฺวา ‘‘อิธ กึ ลพฺภตี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘เทฺว สาฏกา’’ติ วุเตฺต กตฺตรยฏฺฐึ ฐเปสิฯ ตติยํ วิหารํ คนฺตฺวา ‘‘อิธ กึ ลพฺภตี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘ตโย สาฏกา’’ติ วุเตฺต ตตฺถ อุทกตุมฺพํ ฐเปสิฯ จตุตฺถํ วิหารํ คนฺตฺวา ‘‘อิธ กึ ลพฺภตี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘จตฺตาโร สาฏกา’’ติ วุเตฺต ‘‘สาธุ อิธ วสิสฺสามี’’ติ ตตฺถ วสฺสํ อุปคนฺตฺวา คหฏฺฐานเญฺจว ภิกฺขูนญฺจ ธมฺมกถํ กเถสิฯ เต นํ พหูหิ วเตฺถหิ เจว จีวเรหิ จ ปูเชสุํฯ โส วุฏฺฐวโสฺส อิตเรสุปิ วิหาเรสุ สาสนํ เปเสตฺวา ‘‘มยา ปริกฺขารสฺส ฐปิตตฺตา วสฺสาวาสิกํ ลทฺธพฺพํ, ตํ เม ปหิณนฺตู’’ติ สพฺพํ อาหราเปตฺวา ยานกํ ปูเรตฺวา ปายาสิฯ

อเถกสฺมึ วิหาเร เทฺว ทหรภิกฺขู เทฺว สาฏเก เอกญฺจ กมฺพลํ ลภิตฺวา ‘‘ตุยฺหํ สาฏกา โหนฺตุ, มยฺหํ กมฺพโล’’ติ ภาเชตุํ อสโกฺกนฺตา มคฺคสมีเป นิสีทิตฺวา วิวทนฺติฯ เต ตํ เถรํ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา, ‘‘ภเนฺต, ตุเมฺห โน ภาเชตฺวา เทถา’’ติ วทึสุฯ ตุเมฺหเยว ภาเชถาติฯ น สโกฺกม, ภเนฺต, ตุเมฺหเยว โน ภาเชตฺวา เทถาติฯ เตน หิ มม วจเน ฐสฺสถาติฯ อาม, ฐสฺสามาติฯ ‘‘เตน หิ สาธู’’ติ เตสํ เทฺว สาฏเก ทตฺวา ‘‘อยํ ธมฺมกถํ กเถนฺตานํ อมฺหากํ ปารุปนารโห’’ติ มหคฺฆํ กมฺพลํ อาทาย ปกฺกามิฯ ทหรภิกฺขู วิปฺปฏิสาริโน หุตฺวา สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ตมตฺถํ อาโรเจสุํฯ สตฺถา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว ตุมฺหากํ สนฺตกํ คเหตฺวา ตุเมฺห วิปฺปฏิสาริโน กโรติ, ปุเพฺพปิ อกาสิเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริ –

อตีตสฺมึ อนุตีรจารี จ คมฺภีรจารี จาติ เทฺว อุทฺทา มหนฺตํ โรหิตมจฺฉํ ลภิตฺวา ‘‘มยฺหํ สีสํ โหตุ, ตว นงฺคุฏฺฐ’’นฺติ วิวาทาปนฺนา ภาเชตุํ อสโกฺกนฺตา เอกํ สิงฺคาลํ ทิสฺวา อาหํสุ – ‘‘มาตุล, อิมํ โน ภาเชตฺวา เทหี’’ติฯ อหํ รญฺญา วินิจฺฉยฏฺฐาเน ฐปิโต, ตตฺถ จิรํ นิสีทิตฺวา ชงฺฆวิหารตฺถาย อาคโตมฺหิ, อิทานิ เม โอกาโส นตฺถีติฯ มาตุล, มา เอวํ กโรถ, ภาเชตฺวา เอว โน เทถาติฯ มม วจเน ฐสฺสถาติฯ ฐสฺสาม, มาตุลาติฯ ‘‘เตน หิ สาธู’’ติ โส สีสํ ฉินฺทิตฺวา เอกมเนฺต อกาสิ, นงฺคุฏฺฐํ เอกมเนฺตฯ กตฺวา จ ปน, ‘‘ตาตา, เยน โว อนุตีเร จริตํ, โส นงฺคุฏฺฐํ คณฺหาตุฯ เยน คมฺภีเร จริตํ, ตสฺส สีสํ โหตุฯ อยํ ปน มชฺฌิโม ขโณฺฑ มม วินิจฺฉยธเมฺม ฐิตสฺส ภวิสฺสตี’’ติ เต สญฺญาเปโนฺต –

‘‘อนุตีรจาริ นงฺคุฏฺฐํ, สีสํ คมฺภีรจาริโน;
อจฺจายํ มชฺฌิโม ขโณฺฑ, ธมฺมฏฺฐสฺส ภวิสฺสตี’’ติฯ (ชา. ๑.๗.๓๓) –

อิมํ คาถํ วตฺวา มชฺฌิมขณฺฑํ อาทาย ปกฺกามิฯ เตปิ วิปฺปฏิสาริโน ตํ โอโลเกตฺวา อฏฺฐํสุฯ

สตฺถา อิมํ อตีตํ ทเสฺสตฺวา ‘‘เอวเมส อตีเตปิ ตุเมฺห วิปฺปฏิสาริโน อกาสิเยวา’’ติ เต ภิกฺขู สญฺญาเปตฺวา อุปนนฺทํ ครหโนฺต, ‘‘ภิกฺขเว , ปรํ โอวทเนฺตน นาม ปฐมเมว อตฺตา ปติรูเป ปติฏฺฐาเปตโพฺพ’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๑๕๘. ‘‘อตฺตานเมว ปฐมํ, ปติรูเป นิเวสเย;
อถญฺญมนุสาเสยฺย, น กิลิเสฺสยฺย ปณฺฑิโต’’ติฯ

ตตฺถ **ปติรูเป นิเวสเย**ติ อนุจฺฉวิเก คุเณ ปติฏฺฐาเปยฺยฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – โย อปฺปิจฺฉตาทิคุเณหิ วา อริยวํสปฏิปทาทีหิ วา ปรํ อนุสาสิตุกาโม, โส **อตฺตานเมว ปฐมํ** ตสฺมิํ คุเณ ปติฏฺฐาเปยฺยฯ เอวํ ปติฏฺฐาเปตฺวา **อถญฺญํ** เตหิ คุเณหิ **อนุสาเสยฺย**ฯ อตฺตานญฺหิ ตตฺถ อนิเวเสตฺวา เกวลํ ปรเมว อนุสาสมาโน ปรโต นินฺทํ ลภิตฺวา กิลิสฺสติ นาม, ตตฺถ อตฺตานํ นิเวเสตฺวา อนุสาสมาโน ปรโต ปสํสํ ลภติ, ตสฺมา น กิลิสฺสติ นามฯ เอวํ กโรนฺโต **ปณฺฑิโต น กิลิเสฺสยฺยา**ติฯ

เทสนาวสาเน เต ภิกฺขู โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิํสุ, มหาชนสฺสาปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติฯ

อุปนนฺทสกฺยปุตฺตตฺเถรวตฺถุ ทุติยํฯ

๓. ปธานิกติสฺสตฺเถรวตฺถุ

อตฺตานเญฺจติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ปธานิกติสฺสตฺเถรํ อารพฺภ กเถสิฯ

โส กิร สตฺถุ สนฺติเก กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา ปญฺจสเต ภิกฺขู อาทาย อรญฺญํ วสฺสํ อุปคนฺตฺวา, ‘‘อาวุโส, ธรมานกสฺส พุทฺธสฺส สนฺติเก โว กมฺมฏฺฐานํ คหิตํ, อปฺปมตฺตาว สมณธมฺมํ กโรถา’’ติ โอวทิตฺวา สยํ คนฺตฺวา นิปชฺชิตฺวา สุปติฯ เต ภิกฺขู ปฐมยาเม จงฺกมิตฺวา มชฺฌิมยาเม วิหารํ ปวิสนฺติฯ โส นิทฺทายิตฺวา ปพุทฺธกาเล เตสํ สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘กิํ ตุเมฺห ‘นิปชฺชิตฺวา นิทฺทายิสฺสามา’ติ อาคตา, สีฆํ นิกฺขมิตฺวา สมณธมฺมํ กโรถา’’ติ วตฺวา สยํ คนฺตฺวา ตเถว สุปติฯ อิตเร มชฺฌิมยาเม พหิ จงฺกมิตฺวา ปจฺฉิมยาเม วิหารํ ปวิสนฺติฯ โส ปุนปิ ปพุชฺฌิตฺวา เตสํ สนฺติกํ คนฺตฺวา เต วิหารา นีหริตฺวา สยํ ปุน คนฺตฺวา ตเถว สุปติฯ ตสฺมิํ นิจฺจกาลํ เอวํ กโรเนฺต เต ภิกฺขู สชฺฌายํ วา กมฺมฏฺฐานํ วา มนสิกาตุํ นาสกฺขิํสุ, จิตฺตํ อญฺญถตฺตํ อคมาสิฯ เต ‘‘อมฺหากํ อาจริโย อติวิย อารทฺธวีริโย, ปริคฺคณฺหิสฺสาม น’’นฺติ ปริคฺคณฺหนฺตา ตสฺส กิริยํ ทิสฺวา ‘‘นฏฺฐมฺหา, อาวุโส, อาจริโย โน ตุจฺฉรวํ รวตี’’ติ วทิํสุฯ เตสํ อติวิย นิทฺทาย กิลมนฺตานํ เอกภิกฺขุปิ วิเสสํ นิพฺพเตฺตตุํ นาสกฺขิฯ เต วุฏฺฐวสฺสา สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา สตฺถารา กตปฏิสนฺถารา ‘‘กิํ, ภิกฺขเว, อปฺปมตฺตา หุตฺวา สมณธมฺมํ กริตฺถา’’ติ ปุจฺฉิตา ตมตฺถํ อาโรเจสุํฯ สตฺถา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพเปส ตุมฺหากํ อนฺตรายมกาสิเยวา’’ติ วตฺวา เตหิ ยาจิโต –

‘‘อมาตาปิตรสํวโฑฺฒ, อนาเจรกุเล วสํ;
นายํ กาลํ อกาลํ วา, อภิชานาติ กุกฺกุโฏ’’ติฯ (ชา. ๑.๑.๑๑๙) –

อิมํ **อกาลราวิกุกฺกุฏชาตกํ** วิตฺถาเรตฺวา กเถสิฯ ‘‘ตทา หิ โส กุกฺกุโฏ อยํ ปธานิกติสฺสตฺเถโร อโหสิ, อิเม ปญฺจ สตา ภิกฺขู เต มาณวา อเหสุํ, ทิสาปาโมโกฺข อาจริโย อหเมวา’’ติ สตฺถา อิมํ ชาตกํ วิตฺถาเรตฺวา, ‘‘ภิกฺขเว, ปรํ โอวทเนฺตน นาม อตฺตา สุทโนฺต กาตโพฺพฯ เอวํ โอวทโนฺต หิ สุทโนฺต หุตฺวา ทเมติ นามา’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๑๕๙. ‘‘อตฺตานเญฺจ ตถา กยิรา, ยถาญฺญมนุสาสติ;
สุทโนฺต วต ทเมถ, อตฺตา หิ กิร ทุทฺทโม’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – โย หิ ภิกฺขุ ‘‘ปฐมยามาทีสุ จงฺกมิตพฺพ’’นฺติ วตฺวา ปรํ โอวทติ, สยํ จงฺกมนาทีนิ อธิฏฺฐหนฺโต **อตฺตานเญฺจ ตถา กยิรา, ยถาญฺญมนุสาสติ,** เอวํ สนฺโต **สุทนฺโต วต ทเมถา**ติ เยน คุเณน ปรํ อนุสาสติ, เตน อตฺตนา สุทนฺโต หุตฺวา ทเมยฺยฯ **อตฺตา หิ กิร ทุทฺทโม**ติ อยญฺหิ อตฺตา นาม ทุทฺทโมฯ ตสฺมา ยถา โส สุทนฺโต โหติ, ตถา ทเมตโพฺพติฯ

เทสนาวสาเน ปญฺจ สตาปิ เต ภิกฺขู อรหตฺตํ ปาปุณิํสูติฯ

ปธานิกติสฺสเตฺถรวตฺถุ ตติยํฯ

๔. กุมารกสฺสปมาตุเถรีวตฺถุ

อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต กุมารกสฺสปเตฺถรสฺส มาตรํ อารพฺภ กเถสิฯ

สา กิร ราชคหนคเร เสฏฺฐิธีตา วิญฺญุตํ ปตฺตกาลโต ปฏฺฐาย ปพฺพชฺชํ ยาจิฯ อถ สา ปุนปฺปุนํ ยาจมานาปิ มาตาปิตูนํ สนฺติกา ปพฺพชฺชํ อลภิตฺวา วยปฺปตฺตา ปติกุลํ คนฺตฺวา ปติเทวตา หุตฺวา อคารํ อชฺฌาวสิฯ อถสฺสา น จิรเสฺสว กุจฺฉิสฺมิํ คโพฺภ ปติฏฺฐหิฯ สา คพฺภสฺส ปติฏฺฐิตภาวํ อชานิตฺวาว สามิกํ อาราเธตฺวา ปพฺพชฺชํ ยาจิฯ อถ นํ โส มหเนฺตน สกฺกาเรน ภิกฺขุนุปสฺสยํ เนตฺวา อชานเนฺต เทวทตฺตปกฺขิกานํ ภิกฺขุนีนํ สนฺติเก ปพฺพาเชสิฯ อปเรน สมเยน ภิกฺขุนิโย ตสฺสา คพฺภินิภาวํ ญตฺวา ตาหิ ‘‘กิํ อิท’’นฺติ วุตฺตา นาหํ, อเยฺย, ชานามิ ‘‘กิเมตํ’’, สีลํ วต เม อโรคเมวาติฯ ภิกฺขุนิโย ตํ เทวทตฺตสฺส สนฺติกํ เนตฺวา ‘‘อยํ ภิกฺขุนี สทฺธาปพฺพชิตา, อิมิสฺสา มยํ คพฺภสฺส ปติฏฺฐิตภาวํ ชานาม, กาลํ น ชานาม, กิํ ทานิ กโรมา’’ติ ปุจฺฉิํสุฯ เทวทโตฺต ‘‘มา มยฺหํ โอวาทการิกานํ ภิกฺขุนีนํ อยโส อุปฺปชฺชตู’’ติ เอตฺตกเมว จิเนฺตตฺวา ‘‘อุปฺปพฺพาเชถ น’’นฺติ อาหฯ ตํ สุตฺวา สา ทหรา มา มํ, อเยฺย, นาเสถ, นาหํ เทวทตฺตํ อุทฺทิสฺส ปพฺพชิตา, เอถ, มํ สตฺถุ สนฺติกํ เชตวนํ เนถาติฯ ตา ตํ อาทาย เชตวนํ คนฺตฺวา สตฺถุ อาโรเจสุํฯ สตฺถา ‘‘ตสฺสา คิหิกาเล คโพฺภ ปติฏฺฐิโต’’ติ ชานโนฺตปิ ปรวาทโมจนตฺถํ ราชานํ ปเสนทิโกสลํ มหาอนาถปิณฺฑิกํ จูฬอนาถปิณฺฑิกํ วิสาขาอุปาสิกํ อญฺญานิ จ มหากุลานิ ปโกฺกสาเปตฺวา อุปาลิเตฺถรํ อาณาเปสิ – ‘‘คจฺฉ, อิมิสฺสา ทหราย ภิกฺขุนิยา จตุปริสมเชฺฌ กมฺมํ ปริโสเธหี’’ติฯ เถโร รโญฺญ ปุรโต วิสาขํ ปโกฺกสาเปตฺวา ตํ อธิกรณํ ปฏิจฺฉาเปสิฯ สา สาณิปาการํ ปริกฺขิปาเปตฺวา อโนฺตสาณิยํ ตสฺสา หตฺถปาทนาภิอุทรปริโยสานานิ โอโลเกตฺวา มาสทิวเส สมาเนตฺวา ‘‘คิหิภาเว อิมาย คโพฺภ ลโทฺธ’’ติ ญตฺวา เถรสฺส ตมตฺถํ อาโรเจสิฯ อถสฺสา เถโร ปริสมเชฺฌ ปริสุทฺธภาวํ ปติฏฺฐาเปสิฯ สา อปเรน สมเยน ปทุมุตฺตรพุทฺธสฺส ปาทมูเล ปตฺถิตปตฺถนํ มหานุภาวํ ปุตฺตํ วิชายิฯ

อเถกทิวสํ ราชา ภิกฺขุนุปสฺสยสมีเปน คจฺฉโนฺต ทารกสทฺทํ สุตฺวา ‘‘กิํ อิท’’นฺติ ปุจฺฉิตฺวา, ‘‘เทว, เอกิสฺสา ภิกฺขุนิยา ปุโตฺต ชาโต, ตเสฺสส สโทฺท’’ติ วุเตฺต ตํ กุมารํ อตฺตโน ฆรํ เนตฺวา ธาตีนํ อทาสิฯ นามคฺคหณทิวเส จสฺส **กสฺสโป**ติ นามํ กตฺวา กุมารปริหาเรน วฑฺฒิตตฺตา **กุมารกสฺสโป**ติ สญฺชานิํสุฯ โส กีฬามณฺฑเล ทารเก ปหริตฺวา ‘‘นิมฺมาตาปิติเกนมฺหา ปหฏา’’ติ วุเตฺต ราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา, ‘‘เทว, มํ ‘นิมฺมาตาปิติโก’ติ วทนฺติ, มาตรํ เม อาจิกฺขถา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา รญฺญา ธาติโย ทเสฺสตฺวา ‘‘อิมา เต มาตโร’’ติ วุเตฺต ‘‘น เอตฺติกา เม มาตโร, เอกาย เม มาตรา ภวิตพฺพํ, ตํ เม อาจิกฺขถา’’ติ อาหฯ ราชา ‘‘น สกฺกา อิมํ วเญฺจตุ’’นฺติ จิเนฺตตฺวา, ตาต, ตว มาตา ภิกฺขุนี, ตฺวํ มยา ภิกฺขุนุปสฺสยา อานีโตติฯ โส ตาวตเกเนว สมุปฺปนฺนสํเวโค หุตฺวา, ‘‘ตาต, ปพฺพาเชถ ม’’นฺติ อาหฯ ราชา ‘‘สาธุ, ตาตา’’ติ ตํ มหเนฺตน สกฺ

กาเรน สตฺถุ สนฺติเก ปพฺพาเชสิฯ โส ลทฺธูปสมฺปโท **กุมารกสฺสปตฺเถโร**ติ ปญฺญายิฯ โส สตฺถุ สนฺติเก กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา อรญฺญํ ปวิสิตฺวา วายมิตฺวา วิเสสํ นิพฺพตฺเตตุํ อสโกฺกนฺโต ‘‘ปุน กมฺมฏฺฐานํ วิเสเสตฺวา คเหสฺสามี’’ติ สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา อนฺธวเน วิหาสิฯ

อถ นํ กสฺสปพุทฺธกาเล เอกโต สมณธมฺมํ กตฺวา อนาคามิผลํ ปตฺวา พฺรหฺมโลเก นิพฺพตฺตภิกฺขุ พฺรหฺมโลกโต อาคนฺตฺวา ปนฺนรส ปเญฺห ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิเม ปเญฺห ฐเปตฺวา สตฺถารํ อโญฺญ พฺยากาตุํ สมตฺโถ นาม นตฺถิ, คจฺฉ, สตฺถุ สนฺติเก อิเมสํ อตฺถํ อุคฺคณฺหา’’ติ อุโยฺยเชสิฯ โส ตถา กตฺวา ปญฺหวิสฺสชฺชนาวสาเน อรหตฺตํ ปาปุณิฯ ตสฺส ปน นิกฺขนฺตทิวสโต ปฏฺฐาย ทฺวาทส วสฺสานิ มาตุภิกฺขุนิยา อกฺขีหิ อสฺสูนิ ปวตฺติํสุฯ สา ปุตฺตวิโยคทุกฺขิตา อสฺสุตินฺเตเนว มุเขน ภิกฺขาย จรมานา อนฺตรวีถิยํ เถรํ ทิสฺวาว, ‘‘ปุตฺต , ปุตฺตา’’ติ วิรวนฺตี ตํ คณฺหิตุํ อุปธาวมานา ปริวตฺติตฺวา ปติฯ สา ถเนหิ ขีรํ มุญฺจเนฺตหิ อุฏฺฐหิตฺวา อลฺลจีวรา คนฺตฺวา เถรํ คณฺหิฯ โส จิเนฺตสิ – ‘‘สจายํ มม สนฺติกา มธุรวจนํ ลภิสฺสติ, วินสฺสิสฺสติฯ ถทฺธเมว กตฺวา อิมาย สทฺธิํ สลฺลปิสฺสามี’’ติฯ อถ นํ อาห – ‘‘กิํ กโรนฺตี วิจรสิ, สิเนหมตฺตมฺปิ ฉินฺทิตุํ น สโกฺกสี’’ติฯ สา ‘‘อโห กกฺขฬา เถรสฺส กถา’’ติ จิเนฺตตฺวา ‘‘กิํ วเทสิ, ตาตา’’ติ วตฺวา ปุนปิ เตน ตเถว วุตฺตา จิเนฺตสิ – ‘‘อหํ อิมสฺส การณา ทฺวาทส วสฺสานิ อสฺสูนิ สนฺธาเรตุํ น สโกฺกมิ, อยํ ปเนวํ ถทฺธหทโย, กิํ เม อิมินา’’ติ ปุตฺตสิเนหํ ฉินฺทิตฺวา ตํทิวสเมว อรหตฺตํ ปาปุณิฯ

อปเรน สมเยน ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ – ‘‘อาวุโส, เทวทเตฺตน เอวํ อุปนิสฺสยสมฺปโนฺน กุมารกสฺสโป จ เถรี จ นาสิตา, สตฺถา ปน เตสํ ปติฏฺฐา ชาโต, อโห พุทฺธา นาม โลกานุกมฺปกา’’ติ ฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว อหํ อิเมสํ ปจฺจโย ปติฏฺฐา ชาโต, ปุเพฺพปิ เนสํ อหํ ปติฏฺฐา อโหสิํเยวา’’ติ วตฺวา –

> ‘‘นิโคฺรธเมว เสเวยฺย, น สาขมุปสํวเส;
> นิโคฺรธสฺมิํ มตํ เสโยฺย, ยเญฺจ สาขสฺมิ ชีวิต’’นฺติฯ (ชา. ๑.๑.๑๒; ๑.๑๐.๘๑) –

อิมํ **นิโคฺรธชาตกํ** วิตฺถาเรน กเถตฺวา ‘‘ตทา สาขมิโค เทวทโตฺต อโหสิ, ปริสาปิสฺส เทวทตฺตปริสา, วารปฺปตฺตา มิคเธนุ เถรี อโหสิ, ปุโตฺต กุมารกสฺสโป, คพฺภินีมิคิยา ชีวิตํ ปริจฺจชิตฺวา คโต นิโคฺรธมิคราชา ปน อหเมวา’’ติ ชาตกํ สโมธาเนตฺวา ปุตฺตสิเนหํ ฉินฺทิตฺวา เถริยา อตฺตนาว อตฺตโน ปติฏฺฐานกตภาวํ ปกาเสโนฺต, ‘‘ภิกฺขเว, ยสฺมา ปรสฺส อตฺตนิ ฐิเตน สคฺคปรายเณน วา มคฺคปรายเณน วา ภวิตุํ น สกฺกา, ตสฺมา อตฺตาว อตฺตโน นาโถ, ปโร กิํ กริสฺสตี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

> ๑๖๐.‘‘อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ, โก หิ นาโถ ปโร สิยา;
> อตฺตนา หิ สุทเนฺตน, นาถํ ลภติ ทุลฺลภ’’นฺติฯ

ตตฺถ **นาโถ**ติ ปติฏฺฐาฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ยสฺมา อตฺตนิ ฐิเตน อตฺตสมฺปเนฺนน กุสลํ กตฺวา สคฺคํ วา ปาปุณิตุํ, มคฺคํ วา ภาเวตุํ, ผลํ วา สจฺฉิกาตุํ สกฺกา ฯ ตสฺมา หิ อตฺตาว **อตฺตโน** ปติฏฺฐา โหติ, **ปโร โก** นาม กสฺส ปติฏฺฐา **สิยาฯ อตฺตนา** เอว **หิ สุทเนฺตน** นิพฺพิเสวเนน อรหตฺตผลสงฺขาตํ **ทุลฺลภํ นาถํ ลภติ**ฯ อรหตฺตญฺหิ สนฺธาย อิธ ‘‘นาถํ ลภติ ทุลฺลภ’’นฺติ วุตฺตํฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสูติฯ

กุมารกสฺสปมาตุเถรีวตฺถุ จตุตฺถํฯ

๕. มหากาลอุปาสกวตฺถุ

อตฺตนา หิ กตํ ปาปนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกํ มหากาลํ นาม โสตาปนฺนอุปาสกํ อารพฺภ กเถสิฯ

โส กิร มาสสฺส อฏฺฐทิวเสสุ อุโปสถิโก หุตฺวา วิหาเร สพฺพรตฺตึ ธมฺมกถํ สุณาติฯ อถ รตฺตึ โจรา เอกสฺมึ เคเห สนฺธึ ฉินฺทิตฺวา ภณฺฑกํ คเหตฺวา โลหภาชนสเทฺทน ปพุเทฺธหิ สามิเกหิ อนุพทฺธา คหิตภณฺฑํ ฉเฑฺฑตฺวา ปลายึสุฯ สามิกาปิ เต อนุพนฺธึสุเยว, เต ทิสา ปกฺขนฺทึสุฯ เอโก ปน วิหารมคฺคํ คเหตฺวา มหากาลสฺส รตฺตึ ธมฺมกถํ สุตฺวา ปาโตว โปกฺขรณิตีเร มุขํ โธวนฺตสฺส ปุรโต ภณฺฑิกํ ฉเฑฺฑตฺวา ปลายิฯ โจเร อนุพนฺธิตฺวา อาคตมนุสฺสา ภณฺฑิกํ ทิสฺวา ''ตฺวํ โน เคหสนฺธึ ฉินฺทิตฺวา ภณฺฑิกํ หริตฺวา ธมฺมํ สุณนฺโต วิย วิจรสี''ติ ตํ คเหตฺวา โปเถตฺวา มาเรตฺวา ฉเฑฺฑตฺวา อคมึสุฯ อถ นํ ปาโตว ปานียฆฏํ อาทาย คตา ทหรสามเณรา ทิสฺวา ''วิหาเร ธมฺมกถํ สุตฺวา สยิตอุปาสโก อยุตฺตํ มรณํ ลภตี''ติ วตฺวา สตฺถุ อาโรเจสุํฯ สตฺถา ''อาม, ภิกฺขเว, อิมสฺมึ อตฺตภาเว กาเลน อปฺปติรูปํ มรณํ ลทฺธํ, ปุเพฺพ กตกมฺมสฺส ปน เตน ยุตฺตเมว ลทฺธ''นฺติ วตฺวา เตหิ ยาจิโต ตสฺส ปุพฺพกมฺมํ กเถสิ –

อตีเต กิร พาราณสิรโญฺญ วิชิเต เอกสฺส ปจฺจนฺตคามสฺส อฏวิมุเข โจรา ปหรนฺติฯ ราชา อฏวิมุเข เอกํ ราชภฏํ ฐเปสิ, โส ภตึ คเหตฺวา มนุเสฺส โอรโต ปารํ เนติ, ปารโต โอรํ อาเนติฯ อเถโก มนุโสฺส อภิรูปํ อตฺตโน ภริยํ จูฬยานกํ อาโรเปตฺวา ตํ ฐานํ อคมาสิฯ ราชภโฏ ตํ อิตฺถึ ทิสฺวาว สญฺชาตสิเนโห เตน ''อฏวึ โน , สามิ, อติกฺกาเมหี''ติ วุเตฺตปิ ''อิทานิ วิกาโล, ปาโตว อติกฺกาเมสฺสามี''ติ อาหฯ โส สกาโล, สามิ, อิทาเนว โน เนหีติฯ นิวตฺต, โภ, อมฺหากํเยว เคเห อาหาโร จ นิวาโส จ ภวิสฺสตีติฯ โส เนว นิวตฺติตุํ อิจฺฉิฯ อิตโร ปุริสานํ สญฺญํ ทตฺวา ยานกํ นิวตฺตาเปตฺวา อนิจฺฉนฺตเสฺสว ทฺวารโกฏฺฐเก นิวาสํ ทตฺวา อาหารํ ปฏิยาทาเปสิฯ ตสฺส ปน เคเห เอกํ มณิรตนํ อตฺถิฯ โส ตํ ตสฺส ยานกนฺตเร ปกฺขิปาเปตฺวา ปจฺจูสกาเล โจรานํ ปวิฏฺฐสทฺทํ กาเรสิฯ อถสฺส ปุริสา ''มณิรตนํ, สามิ, โจเรหิ หฏ''นฺติ อาโรเจสุํฯ โส คามทฺวาเรสุ อารกฺขํ ฐเปตฺวา ''อโนฺตคามโต นิกฺขมเนฺต วิจินถา''ติ อาหฯ อิตโรปิ ปาโตว ยานกํ โยเชตฺวา ปายาสิฯ อถสฺส ยานกํ โสเธนฺตา อตฺตนา ฐปิตํ มณิรตนํ ทิสฺวา สนฺตเชฺชตฺวา ''ตฺวํ มณึ คเหตฺวา ปลายสี''ติ โปเถตฺวา ''คหิโต โน, สามิ, โจโร''ติ คามโภชกสฺส ทเสฺสสุํฯ โส ''ภตกสฺส วต เม เคเห นิวาสํ ทตฺวา ภตฺตํ ทินฺนํ, มณึ คเหตฺวา คโต, คณฺหถ นํ ปาปปุริส''นฺติ โปถาเปตฺวา มาเรตฺวา ฉฑฺฑาเปสิฯ อิทํ ตสฺส ปุพฺพกมฺมํฯ โส ตโต จุโต อวีจิมฺหิ นิพฺพตฺติตฺวา ตตฺถ ทีฆรตฺตํ ปจฺจิตฺวา วิปากาวเสเสน อตฺตภาวสเต ตเถว โปถิโต มรณํ ปาปุณิฯ

เอวํ สตฺถา มหากาลสฺส ปุพฺพกมฺมํ ทเสฺสตฺวา, ''ภิกฺขเว, เอวํ อิเม สเตฺต อตฺตนา กตปาปกมฺมเมว จตูสุ อปาเยสุ อภิมตฺถตี''ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๑๖๑.''อตฺตนา หิ กตํ ปาปํ, อตฺตชํ อตฺตสมฺภวํ;
อภิมตฺถติ ทุเมฺมธํ, วชิรํวสฺมมยํ มณิ''นฺติฯ

ตตฺถ **วชิรํวสฺมมยํ มณิ**นฺติ วชิรํว อสฺมมยํ มณิํฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ยถา ปาสาณมยํ ปาสาณสมฺภวํ วชิรํ ตเมว อสฺมมยํ มณึ อตฺตโน อุฏฺฐานฏฺฐานสงฺขาตํ ปาสาณมณึ ขาทิตฺวา

ฉิทฺทํ ฉิทฺทํ ขณฺฑํ ขณฺฑํ กตฺวา อปริโภคํ กโรติ, เอวเมว **อตฺตนา กตํ** อตฺตนิ ชาตํ **อตฺต สมฺภวํ** ปาปํ **ทุเมฺมธํ** นิปฺปญฺญํ ปุคฺคลํ จตูสุ อปาเยสุ **อภิมตฺถติ** กนฺตติ วิทฺธํเสตีติฯ

เทสนาวสาเน สมฺปตฺตภิกฺขู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสูติฯ

มหากาลอุปาสกวตฺถุ ปญฺจมํฯ

๖. เทวทตฺตวตฺถุ

ยสฺส อจฺจนฺตทุสฺสีลฺยนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรโนฺต เทวทตฺตํ อารพฺภ กเถสิฯ

เอกสฺมิญฺหิ ทิวเส ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ – ‘‘อาวุโส, เทวทโตฺต ทุสฺสีโล ปาปธโมฺม ทุสฺสีลฺยการเณน วฑฺฒิตาย ตณฺหาย อชาตสตฺตุํ สงฺคณฺหิตฺวา มหนฺตํ ลาภสกฺการํ นิพฺพเตฺตตฺวา อชาตสตฺตุํ ปิตุวเธ สมาทเปตฺวา เตน สทฺธิํ เอกโต หุตฺวา นานปฺปกาเรน ตถาคตสฺส วธาย ปริสกฺกตี’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปิ เทวทโตฺต นานปฺปกาเรน มยฺหํ วธาย ปริสกฺกตี’’ติ วตฺวา **กุรุงฺคมิคชาตกา**ทีนิ (ชา. ๑.๒.๑๑๑-๒) กเถตฺวา, ‘‘ภิกฺขเว, อจฺจนฺตทุสฺสีลปุคฺคลํ นาม ทุสฺสีลฺยการณา อุปฺปนฺนา ตณฺหา มาลุวา วิย สาลํ ปริโยนนฺธิตฺวา สมฺภญฺชมานา นิรยาทีสุ ปกฺขิปตี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถามาห –

๑๖๒. ‘‘ยสฺส อจฺจนฺตทุสฺสีลฺยํ, มาลุวา สาลมิโวตฺถตํ;
กโรติ โส ตถตฺตานํ, ยถา นํ อิจฺฉตี ทิโส’’ติฯ

ตตฺถ **อจฺจนฺตทุสฺสีลฺย**นฺติ เอกนฺตทุสฺสีลภาโวฯ คิหี วา ชาติโต ปฏฺฐาย ทส อกุสลกมฺมปเถ กโรโนฺต, ปพฺพชิโต วา อุปสมฺปนฺนทิวสโต ปฏฺฐาย ครุกาปตฺติํ อาปชฺชมาโน อจฺจนฺตทุสฺสีโล นามฯ อิธ ปน โย ทฺวีสุ ตีสุ อตฺตภาเวสุ ทุสฺสีโล, เอตสฺส คติยา อาคตํ ทุสฺสีลภาวํ สนฺธาเยตํ วุตฺตํฯ **ทุสฺสีลภาโว**ติ เจตฺถ ทุสฺสีลสฺส ฉ ทฺวารานิ นิสฺสาย อุปฺปนฺนา ตณฺหา เวทิตพฺพาฯ **มาลุวา สาลมิโวตฺถต**นฺติ ยสฺส ปุคฺคลสฺส ตํ ตณฺหาสงฺขาตํ ทุสฺสีลฺยํ ยถา นาม มาลุวา สาลํ โอตฺถรนฺตี เทเว วสฺสเนฺต ปเตฺตหิ อุทกํ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา สมฺภญฺชนวเสน สพฺพตฺถกเมว ปริโยนนฺธติ, เอวํ อตฺตภาวํ โอตฺถตํ ปริโยนนฺธิตฺวา ฐิตํฯ โส มาลุวาย สมฺภญฺชิตฺวา ภูมิยํ ปาติยมาโน รุโกฺข วิย ตาย ทุสฺสีลฺยสงฺขาตาย ตณฺหาย สมฺภญฺชิตฺวา อปาเยสุ ปาติยมาโน, ยถา นํ อนตฺถกาโม ทิโส อิจฺฉติ, ตถา อตฺตานํ กโรติ นามาติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสูติฯ

เทวทตฺตวตฺถุ ฉฏฺฐํฯ

๗. สงฺฆเภทปริสกฺกนวตฺถุ

สุกรานีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรโนฺต สงฺฆเภทปริสกฺกนํ อารพฺภ กเถสิฯ

เอกทิวสญฺหิ เทวทโตฺต สงฺฆเภทาย ปริสกฺกโนฺต อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ ปิณฺฑาย จรนฺตํ ทิสฺวา อตฺตโน อธิปฺปายํ อาโรเจสิฯ ตํ สุตฺวา เถโร สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ภควนฺตํ เอตทโวจ –

‘‘อิธาหํ, ภนฺต, ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย ราชคหํ ปิณฺฑาย ปาวิสึฯ อทฺทสา โข มํ, ภนฺต, เทวทตฺโต ราชคเห ปิณฺฑาย จรนฺตํฯ ทิสฺวา เยนาหํ เตนุปสงฺกมิ, อุปสงฺกมิตฺวา มํ เอตทโวจ – ‘อชฺชตคฺเค ทานาหํ, อาวุโส อานนฺท, อญฺญตฺเรว ภควตา อญฺญตฺร ภิกฺขุสงฺเฆน อุโปสถํ กริสฺสามิ สงฺฆกมฺมญฺจา’ติฯ อชฺช ภควา เทวทตฺโต สงฺฆํ ภินฺทิสฺสติ, อุโปสถญฺจ กริสฺสติ สงฺฆกมฺมานิ จา’’ติฯ เอวํ วุตฺเต สตฺถา –

‘‘สุกรํ สาธุนา สาธุ, สาธุ ปาเปน ทุกฺกรํ;
ปาปํ ปาเปน สุกรํ, ปาปมริเยหิ ทุกฺกร’’นฺติฯ (อุทา. ๔๘) –

อิมํ อุทานํ อุทาเนตฺวา, ‘‘อานนฺท, อตฺตโน อหิตกมฺมํ นาม สุกรํ, หิตกมฺมเมว ทุกฺกร’’นฺติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๑๖๓. ‘‘สุกรานิ อสาธูนิ, อตฺตโน อหิตานิ จ;
ยํ เว หิตญฺจ สาธุญฺจ, ตํ เว ปรมทุกฺกร’’นฺติฯ

ตสฺสตฺโถ – ยานิ กมฺมานิ **อสาธูนิ** สาวชฺชานิ อปายสํวตฺตนิกตฺตาเยว **อตฺตโน อหิตานิ จ** โหนฺติ, ตานิ **สุกรานิ** ฯ **ยํ** ปน สุคติสํวตฺตนิกตฺตา อตฺตโน **หิตญฺจ** อนวชฺชเตฺถน **สาธุญฺจ** สุคติสํวตฺตนิกเญฺจว นิพฺพานสํวตฺตนิกญฺจ กมฺมํ, **ตํ** ปาจีนนินฺนาย คงฺคาย อุพฺพเตฺตตฺวา ปจฺฉามุขกรณํ วิย อติทุกฺกรนฺติฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติฯ

สงฺฆเภทปริสกฺกนวตฺถุ สตฺตมํฯ

๘. กาลเตฺถรวตฺถุ

โย สาสนนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต กาลเตฺถรํ อารพฺภ กเถสิฯ

สาวตฺถิยํ กิเรกา อิตฺถี มาตุฏฺฐาเน ฐตฺวา ตํ เถรํ อุปฏฺฐหิฯ ตสฺสา ปฏิวิสฺสกเคเห มนุสฺสา สตฺถุ สนฺติเก ธมฺมํ สุตฺวา อาคนฺตฺวา ‘‘อโห พุทฺธา นาม อจฺฉริยา, อโห ธมฺมเทสนา มธุรา’’ติ ปสํสนฺติฯ สา อิตฺถี เตสํ กถํ สุตฺวา, ‘‘ภนฺต, อหมฺปิ สตฺถุ ธมฺมเทสนํ โสตุกามา’’ติ ตสฺส อาโรเจสิฯ โส ‘‘ตตฺถ มา คมี’’ติ ตํ นิวาเรสิฯ สา ปุนทิวเส ปุนทิวเสปีติ ยาวตติยํ เตน นิวาริยมานาปิ โสตุกามาว อโหสิฯ กสฺมา โส ปเนตํ นิวาเรสีติ? เอวํ กิรสฺส อโหสิ – ‘‘สตฺถุ สนฺติเก ธมฺมํ สุตฺวา มยิ ภิชฺชิสฺสตี’’ติฯ สา เอกทิวสํ ปาโตว ภุตฺตปาตราสา อุโปสถํ สมาทิยิตฺวา, ‘‘อมฺม, สาธุกํ อยฺยํ ปริวิเสยฺยาสี’’ติ ธีตรํ อาณาเปตฺวา วิหารํ อคมาสิฯ ธีตาปิสฺสา ตํ ภิกฺขุํ อาคตกาเล ปริวิสิตฺวา ‘‘กุหึ มหาอุปาสิกา’’ติ วุตฺตา ‘‘ธมฺมสฺสวนาย วิหารํ คตา’’ติ อาหฯ โส ตํ สุตฺวาว กุจฺฉิยํ อุฏฺฐิเตน ฑาเหน สนฺตปฺปมาโน ‘‘อิทานิ สา มยิ ภินฺนา’’ติ เวเคน คนฺตฺวา สตฺถุ สนฺติเก ธมฺมํ สุณมานํ ทิสฺวา สตฺถารํ อาห, ‘‘ภนฺต, อยํ อิตฺถี ทนฺธา สุขุมํ ธมฺมกถํ น ชานาติ, อิมิสฺสา ขนฺธาทิปฏิสํยุตฺตํ สุขุมํ ธมฺมกถํ อกเถตฺวา ทานกถํ วา สีลกถํ วา กเถตุํ วฏฺฏตี’’ติฯ สตฺถา ตสฺสชฺฌาสยํ วิทิตฺวา ‘‘ตฺวํ ทุปฺปโญฺญ ปาปิกํ ทิฏฺฐึ นิสฺสาย พุทฺธานํ สาสนํ ปฏิโกฺกสสิฯ อตฺตฆาตาเยว วายมสี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๑๖๔. ‘‘โย สาสนํ อรหตํ, อริยานํ ธมฺมชีวินํ;
ปฏิโกฺกสติ ทุเมฺมโธ, ทิฏฺฐึ นิสฺสาย ปาปิกํ;

ผลานิ กฎฺฐกเสฺสว, อตฺตฆาตาย ผลฺลตี’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – **โย ทุเมฺมโธ** ปุคฺคโล อตฺตโน สกฺการหานิภเยน **ปาปิกํ ทิฏฺฐิํ นิสฺสาย** ‘‘ธมฺมํ วา โสสฺสาม, ทานํ วา ทสฺสามา’’ติ วทเนฺต ปฏิโกฺกสเนฺต **อรหตํ อริยานํ ธมฺมชีวินํ** พุทฺธานํ **สาสนํ ปฏิโกฺกสติ,** ตสฺส ตํ ปฏิโกฺกสนํ สา จ ปาปิกา ทิฏฺฐิ เวฬุสงฺขาตสฺส **กฏฺฐกสฺส ผลานิ** วิย โหติฯ ตสฺมา ยถา กฏฺฐโก ผลานิ คณฺหเนฺต **อตฺตฆาตาย ผลฺลติ,** อตฺตโน ฆาตตฺถเมว ผลติ, เอวํ โสปิ อตฺตฆาตาย ผลฺลตีติฯ วุตฺตมฺปิ เจตํ –

‘‘ผลํ เว กทลิํ หนฺติ, ผลํ เวฬุํ ผลํ นฬํ;
สกฺกาโร กาปุริสํ หนฺติ, คโพฺภ อสฺสตริํ ยถา’’ติฯ (จูฬว. ๓๓๕; อ. นิ. ๔.๖๘);

เทสนาวสาเน อุปาสิกา โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ, สมฺปตฺตปริสายปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติฯ

กาลเตฺถรวตฺถุ อฏฺฐมํฯ

๙. จูฬกาลอุปาสกวตฺถุ

อตฺตนา หิ กตนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรเนฺต จูฬกาลํ อุปาสกํ อารพฺภ กเถสิฯ

เอกทิวสญฺหิ มหากาลวตฺถุสฺมิํ วุตฺตนเยเนว อุมฺมงฺคโจรา สามิเกหิ อนุพทฺธา รตฺติํ วิหาเร ธมฺมกถํ สุตฺวา ปาโตว วิหารา นิกฺขมิตฺวา สาวตฺถิํ อาคจฺฉนฺตสฺส ตสฺส อุปาสกสฺส ปุรโต ภณฺฑิกํ ฉเฑฺฑตฺวา ปลายิํสุฯ มนุสฺสา ตํ ทิสฺวา ‘‘อยํ รตฺติํ โจรกมฺมํ กตฺวา ธมฺมํ สุณเนฺต วิย จรติ, คณฺหถ น’’นฺติ ตํ โปถยิํสุฯ กุมฺภทาสิโย อุทกติตฺถํ คจฺฉมานา ตํ ทิสฺวา ‘‘อเปถ, สามิ, นายํ เอวรูปํ กโรตี’’ติ ตํ โมเจสุํฯ โส วิหารํ คนฺตฺวา, ‘‘ภเนฺต, อหมฺหิ มนุเสฺสหิ นาสิโต, กุมฺภทาสิโย เม นิสฺสาย ชีวิตํ ลทฺธ’’นฺติ ภิกฺขูนํ อาโรเจสิฯ ภิกฺขู ตถาคตสฺส ตมตฺถํ อาโรเจสุํฯ สตฺถา เตสํ กถํ สุตฺวา, ‘‘ภิกฺขเว, จูฬกาลอุปาสโก กุมฺภทาสิโย เจว นิสฺสาย, อตฺตโน จ อกรณภาเวน ชีวิตํ ลภิฯ อิเม หิ นาม สตฺตา อตฺตนา ปาปกมฺมํ กตฺวา นิรยาทีสุ อตฺตนาว กิลิสฺสนฺติ, กุสลํ กตฺวา ปน สุคติเญฺจว นิพฺพานญฺจ คจฺฉนฺตา อตฺตนาว วิสุชฺฌนฺตี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๑๖๕.‘‘อตฺตนา หิ กตํ ปาปํ, อตฺตนา สํกิลิสฺสติ;
อตฺตนา อกตํ ปาปํ, อตฺตนาว วิสุชฺฌติ;
สุทฺธี อสุทฺธิ ปจฺจตฺตํ, นาโญฺญ อญฺญํ วิโสธเย’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – เยน **อตฺตนา** อกุสลกมฺมํ **กตํ** โหติ, โส จตูสุ อปาเยสุ ทุกฺขํ อนุภวเนฺต **อตฺตนาว สํกิลิสฺสติ**ฯ เยน ปน **อตฺตนา อกตํ ปาปํ,** โส สุคติเญฺจว นิพฺพานญฺจ คจฺฉเนฺต **อตฺตนาว วิสุชฺฌติ**ฯ กุสลกมฺมสงฺขาตา **สุทฺธิ** อกุสลกมฺมสงฺขาตา จ **อสุทฺธิ ปจฺจตฺตํ** การกสตฺตานํ อตฺตนิเยว วิปจฺจติฯ **อโญฺญ** ปุคฺคโล **อญฺญํ** ปุคฺคลํ **น วิโสธเย** เนว วิโสเธติ, น กิเลเสตีติ วุตฺตํ โหติฯ

เทสนาวสาเน จูฬกาโล โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ, สมฺปตฺตปริสายปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติฯ

จูฬกาลอุปาสกวตฺถุ นวมํฯ

๑๐. อตฺตทตฺถเตฺถรวตฺถุ

อตฺตทตฺถนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อตฺตทตฺถเตฺถรํ อารพฺภ กเถสิฯ

สตฺถารา หิ ปรินิพฺพานกาเล, ‘‘ภิกฺขเว, อหํ อิโต จตุมาสจฺจเยน ปรินิพฺพายิสฺสามี’’ติ วุตฺเต อุปฺปนฺนสํเวคา สตฺตสตา ปุถุชฺชนา ภิกฺขู สตฺถุ สนฺติกํ อวิชหิตฺวา ‘‘กึ นุ โข, อาวุโส, กริสฺสามา’’ติ สมฺมนฺตยมานา วิจรนฺติฯ อตฺตทตฺถเตฺถโร ปน จินฺเตสิ – ‘‘สตฺถา กิร จตุมาสจฺจเยน ปรินิพฺพายิสฺสติ, อหญฺจมฺหิ อวีตราโค, สตฺถริ ธรมาเนเยว อรหตฺตตฺถาย วายมิสฺสามี’’ติฯ โส ภิกฺขูนํ สนฺติกํ น คจฺฉติฯ อถ นํ ภิกฺขู ‘‘กสฺมา, อาวุโส, ตฺวํ เนว อมฺหากํ สนฺติกํ อาคจฺฉสิ, น กิญฺจิ มเนฺตสี’’ติ วตฺวา สตฺถุ สนฺติกํ เนตฺวา ‘‘อยํ, ภเนฺต, เอวํ นาม กโรตี’’ติ อาโรจยึสุฯ โส สตฺถาราปิ ‘‘กสฺมา เอวํ กโรสี’’ติ วุเตฺต ‘‘ตุเมฺห กิร, ภเนฺต, จตุมาสจฺจเยน ปรินิพฺพายิสฺสถ, อหํ ตุเมฺหสุ ธรเนฺตสฺเยว อรหตฺตปฺปตฺติยา วายมิสฺสามี’’ติฯ สตฺถา ตสฺส สาธุการํ ทตฺวา, ‘‘ภิกฺขเว, ยสฺส มยิ สิเนโห อตฺถิ, เตน อตฺตทเตฺถน วิย ภวิตุํ วฎฺฎติฯ น หิ คนฺธาทีหิ ปูเชนฺตา มํ ปูเชนฺติ, ธมฺมานุธมฺมปฎิปตฺติยา ปน มํ ปูเชนฺติฯ ตสฺมา อเญฺญนปิ อตฺตทตฺถสทิเสเนว ภวิตพฺพ’’นฺติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๑๖๖. ‘‘อตฺตทตฺถํ ปรเตฺถน, พหุนาปิ น หาปเย;
อตฺตทตฺถมภิญฺญาย, สทตฺถปสุโต สิยา’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – คิหิภูตา ตาว กากณิกมตฺตมฺปิ อตฺตโน อตฺถํ สหสฺสมเตฺตนาปิ ปรสฺส อเตฺถน น หาปเยฯ กากณิกมเตฺตนาปิ หิสฺส อตฺตทโตฺถว ขาทนียํ วา โภชนียํ วา นิปฺผาเทยฺย, น ปรโตฺถฯ อิทํ ปน เอวํ อกเถตฺวา กมฺมฎฺฐานสีเสน กถิตํ, ตสฺมา ‘‘อตฺตทตฺถํ น หาเปมี’’ติ ภิกฺขุนา นาม สงฺฆสฺส อุปฺปนฺนํ เจติยปฎิสงฺขรณาทิกิจฺจํ วา อุปชฺฌายาทิวตฺตํ วา น หาเปตพฺพํฯ อาภิสมาจาริกวตฺตญฺหิ ปูเรนฺตเยว อริยผลาทีนิ สจฺฉิกโรติ, ตสฺมา อยมฺปิ อตฺตทโตฺถวฯ โย ปน อจฺจารทฺธวิปสฺสโก ‘‘อชฺช วา สฺเว วา’’ติ ปฎิเวธํ ปตฺถยมาโน วิจรติ, เตน อุปชฺฌายวตฺตาทีนิปิ หาเปตฺวา อตฺตโน กิจฺจเมว กาตพฺพํฯ เอวรูปญฺหิ **อตฺตทตฺถมภิญฺญาย** ‘‘อยํ เม อตฺตโน อโตฺถ’’ติ สลฺลเกฺขตฺวา , **สทตฺถปสุโต สิยา**ติ ตสฺมึ สเก อเตฺถ อุยฺยุตฺตปยุโตฺต ภเวยฺยาติฯ

เทสนาวสาเน โส เถโร อรหเตฺต ปติฎฺฐหิ, สมฺปตฺตภิกฺขูนมฺปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติฯ

อตฺตทตฺถเตฺถรวตฺถุ ทสมํฯ

อตฺตวคฺควณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

ทฺวาทสโม วโคฺคฯ

๑๓. โลกวโคฺค

๑. ทหรภิกฺขุวตฺถุ

หีนํ ธมฺมนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อญฺญตรํ ทหรภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ

อญฺญตโร กิร เถโร ทหรภิกฺขุนา สทฺธิํ ปาโตว วิสาขาย เคหํ อคมาสิฯ วิสาขาย เคเห ปญฺจสตานํ ภิกฺขูนํ ธุวยาคุ นิจฺจปญฺญตฺตา โหติฯ เถโร ตตฺถ ยาคุํ ปิวิตฺวา ทหรภิกฺขุํ นิสีทาเปตฺวา สยํ อญฺญํ เคหํ อคมาสิฯ เตน จ สมเยน วิสาขาย ปุตฺตสฺส ธีตา อยฺยิกาย ฐาเน ฐตฺวา ภิกฺขูนํ เวยฺยาวจฺจํ กโรติฯ สา ตสฺส ทหรสฺส อุทกํ ปริสฺสาเวนฺตี จาฏิยํ อตฺตโน มุขนิมิตฺตํ ทิสฺวา หสิ, ทหโรปิ ตํ โอโลเกตฺวา หสิฯ สา ตํ หสมานํ ทิสฺวา ''ฉินฺนสีโส หสตี''ติ อาหฯ อถ นํ ทหโร ''ตฺวํ ฉินฺนสีสา, มาตาปิตโรปิ เต ฉินฺนสีสา''ติ อโกฺกสิฯ สา โรทมานา มหานเส อยฺยิกาย สนฺติกํ คนฺตฺวา ''กิํ อิทํ, อมฺมา''ติ วุเตฺต ตมตฺถํ อาโรเจสิฯ สา ทหรสฺส สนฺติกํ อาคนฺตฺวา, ''ภเนฺต, มา กุชฺฌิ, น เอตํ ฉินฺนเกสนขสฺส ฉินฺนนิวาสนปารุปนสฺส มเชฺฌ ฉินฺนกปาลํ อาทาย ภิกฺขาย จรนฺตสฺส อยฺยสฺส อครุก''นฺติ อาหฯ ทหโร อาม, อุปาสิเก, ตฺวํ มม ฉินฺนเกสาทิภาวํ ชานาสิ, อิมิสฺสา มํ ''ฉินฺนสีโส''ติ กตฺวา อโกฺกสิตุํ วฏฺฏิสฺสตีติฯ วิสาขา เนว ทหรํ สญฺญาเปตุํ อสกฺขิ, นปิ ทาริกํฯ ตสฺมิํ ขเณ เถโร อาคนฺตฺวา ''กิมิทํ อุปาสิเก''ติ ปุจฺฉิตฺวา ตมตฺถํ สุตฺวา ทหรํ โอวทโนฺต อาห – ''อเปหิ, อาวุโส, นายํ ฉินฺนเกสนขวตฺถสฺส มเชฺฌ ฉินฺนกปาลํ อาทาย ภิกฺขาย จรนฺตสฺส อโกฺกโส, ตุณฺหี โหหี''ติฯ อาม, ภเนฺต, กิํ ตุเมฺห อตฺตโน อุปฏฺฐายิกํ อตเชฺชตฺวา มํ ตเชฺชถ, มํ ''ฉินฺนสีโส''ติ อโกฺกสิตุํ วฏฺฏิสฺสตีติฯ ตสฺมิํ ขเณ สตฺถา อาคนฺตฺวา ''กิํ อิท''นฺติ ปุจฺฉิฯ วิสาขา อาทิโต ปฏฺฐาย ตํ ปวตฺติํ อาโรเจสิฯ สตฺถา ตสฺส ทหรสฺส โสตาปตฺติผลูปนิสฺสยํ ทิสฺวา ''มยา อิมํ ทหรํ อนุวตฺติตุํ วฏฺฏตี''ติ จิเนฺตตฺวา วิสาขํ อาห – ''กิํ ปน วิสาเข ตว ทาริกาย ฉินฺนเกสาทิมตฺตเกเนว มม สาวเก ฉินฺนสีเส กตฺวา อโกฺกสิตุํ วฏฺฏตี''ติ? ทหโร ตาวเทว อุฏฺฐาย อญฺชลิํ ปคฺคเหตฺวา , ''ภเนฺต, เอตํ ปญฺหํ ตุเมฺหว สุฏฺฐุ ชานาถ, อมฺหากํ อุปชฺฌาโย จ อุปาสิกา จ สุฏฺฐุ น ชานนฺตี''ติ อาหฯ สตฺถา ทหรสฺส อตฺตโน อนุกุลภาวํ ญตฺวา ''กามคุณํ อารพฺภ หสนภาโว นาม หีโน ธโมฺม, หีนญฺจ นาม ธมฺมํ เสวิตุํ ปมาเทน สทฺธิํ สํวสิตุํ น วฏฺฏตี''ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๑๖๗. ''หีนํ ธมฺมํ น เสเวยฺย, ปมาเทน น สํวเส;
มิจฺฉาทิฏฺฐิํ น เสเวยฺย, น สิยา โลกวฑฺฒโน''ติฯ

ตตฺถ **หีนํ ธมฺม**นฺติ ปญฺจกามคุณํ ธมฺมํฯ โส หิ หีโน ธโมฺม น อนฺตมโส โอฏฺฐโคณาทีหิปิ ปฏิเสวิตโพฺพฯ หีเนสุ จ นิรยาทีสุ ฐาเนสุ นิพฺพตฺตาเปตีติ หีโน นาม, ตํ **น เสเวยฺยฯ ปมาเทนา**ติ สติโวสฺสคฺคลกฺขเณน ปมาเทนาปิ **น สํวเสฯ น เสเวยฺยา**ติ มิจฺฉาทิฏฺฐิมฺปิ น คเณฺหยฺยฯ **โลกวฑฺฒโน**ติ โย หิ เอวํ กโรติ, โส โลกวฑฺฒโน นาม โหติฯ ตสฺมา เอวํ อกรเณน น สิยา โลกวฑฺฒโนติฯ

เทสนาวสาเน โส ทหโร โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ, สมฺปตฺตานมฺปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติฯ

ทหรภิกฺขุวตฺถุ ปฐมํฯ

๒. สุโทฺธนวตฺถุ

อุตฺติฏฺเฐติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา นิโคฺรธาราเม วิหรนฺโต ปิตรํ อารพฺภ กเถสิฯ

เอกสฺมิญฺหิ สมเย สตฺถา ปฐมคมเนน กปิลปุรํ คนฺตฺวา ญาตีหิ กตปจฺจุคฺคมโน นิโคฺรธารามํ ปตฺวา ญาตีนํ มานภินฺทนตฺถาย อากาเส รตนจงฺกมํ มาเปตฺวา ตตฺถ จงฺกมนฺโต ธมฺมํ เทเสสิฯ ญาตี ปสนฺนจิตฺตา สุโทฺธทนมหาราชานํ อาทิํ กตฺวา วนฺทิํสุฯ ตสฺมิํ ญาติสมาคเม โปกฺขรวสฺสํ วสฺสิฯ ตํ อารพฺภ มหาชเนน กถาย สมุฏฺฐาปิตาย ''น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปิ มยฺหํ ญาติสมาคเม โปกฺขรวสฺสํ วสฺสิเยวา''ติ วตฺวา **เวสฺสนฺตรชาตกํ** (ชา. ๒.๒๒.๑๖๕๕ อาทโย) กเถสิฯ ธมฺมเทสนํ สุตฺวา ปกฺกมนฺเตสุ ญาตีสุ เอโกปิ สตฺถารํ น นิมเนฺตสิฯ ราชาปิ ''มยฺหํ ปุโตฺต มม เคหํ อนาคนฺตฺวา กหํ คมิสฺสตี''ติ อนิมเนฺตตฺวาว อคมาสิฯ คนฺตฺวา จ ปน เคเห วีสติยา ภิกฺขุสหสฺสานํ ยาคุอาทีนิ ปฏิยาทาเปตฺวา อาสนานิ ปญฺญาเปสิฯ ปุนทิวเส สตฺถา ปิณฺฑาย ปวิสนฺโต ''กิํ นุ โข อตีตพุทฺธา ปิตุ นครํ ปตฺวา อุชุกเมว ญาติกุลํ ปวิสิํสุ, อุทาหุ ปฏิปาฏิยา ปิณฺฑาย จริํสู''ติ อาวเชฺชนฺโต ''ปฏิปาฏิยา จริํสู''ติ ทิสฺวา ปฐมเคหโต ปฏฺฐาย ปิณฺฑาย จรนฺโต ปายาสิฯ ราหุลมาตา ปาสาทตเล นิสินฺนาว ทิสฺวา ตํ ปวตฺติํ รโญฺญ อาโรเจสิฯ ราชา สาฏกํ สณฺฐาเปนฺโต เวเคน นิกฺขมิตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา – ''ปุตฺต, กสฺมา มํ นาเสสิ, อติวิย เต ปิณฺฑาย จรเนฺตน ลชฺชา อุปฺปาทิตา, ยุตฺตํ นาม โว อิมสฺมิํเยว นคเร สุวณฺณสิวิกาทีหิ วิจริตฺวา ปิณฺฑาย จริตุํ, กิํ มํ ลชฺชาเปสี''ติ? ''นาหํ ตํ, มหาราช, ลชฺชาเปมิ, อตฺตโน ปน กุลวํสํ อนุวตฺตามี''ติฯ ''กิํ ปน, ตาต, ปิณฺฑาย จริตฺวา ชีวนวํโส มม วํโส''ติ? ''เนโส, มหาราช, ตว วํโส, มม ปเนโส วํโสฯ อเนกานิ หิ พุทฺธสหสฺสานิ ปิณฺฑาย จริตฺวาว ชีวิํสู''ติ วตฺวา ธมฺมํ เทเสนฺโต อิมา คาถา อภาสิ –

๑๖๘. ''อุตฺติเฏฺฐ นปฺปมเชฺชยฺย, ธมฺมํ สุจริตํ จเร;
ธมฺมจารี สุขํ เสติ, อสฺมิํ โลเก ปรมฺหิ จฯ

๑๖๙. ''ธมฺมํ จเร สุจริตํ, น นํ ทุจฺจริตํ จเร;
ธมฺมจารี สุขํ เสติ, อสฺมิํ โลเก ปรมฺหิ จา''ติฯ

ตตฺถ **อุตฺติเฏฺฐ**ติ อุฏฺฐหิตฺวา ปเรสํ ฆรทฺวาเร ฐตฺวา คเหตพฺพปิเณฺฑฯ **นปฺปมเชฺชยฺยา**ติ ปิณฺฑจาริกวตฺตญฺหิ หาเปตฺวา ปณีตโภชนานิ ปริเยสนฺโต อุตฺติเฏฺฐ ปมชฺชติ นาม, สปทานํ ปิณฺฑาย จรนฺโต ปน น ปมชฺชติ นามฯ เอวํ กโรนฺโต อุตฺติเฏฺฐ นปฺปมเชฺชยฺยฯ **ธมฺมนฺ**ติ อเนสนํ ปหาย สปทานํ จรนฺโต ตเมว ภิกฺขาจริยธมฺมํ **สุจริตํ จเรฯ สุขํ เสตี**ติ เทสนามตฺตเมตํ, เอวํ ปเนตํ ภิกฺขาจริยธมฺมํ จรนฺโต **ธมฺมจารี** อิธ โลเก จตูหิ อิริยาปเถหิ **สุขํ** วิหรตีติ อโตฺถฯ **น นํ ทุจฺจริตนฺ**ติ เวสิยาทิเภเท อโคจเร จรนฺโต ภิกฺขาจริยธมฺมํ ทุจฺจริตํ จรติ นามฯ เอวํ อจริตฺวา **ธมฺมํ จเร สุจริตํ, น นํ ทุจฺจริตํ จเร**ฯ เสสํ วุตฺตตฺถเมวฯ

เทสนาวสาเน ราชา โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ, สมฺปตฺตานมฺปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติฯ

สุโทฺธทนวตฺถุ ทุติยํฯ

๓. ปญฺจสตวิปสฺสกภิกฺขุวตฺถุ

ยถา ปุพฺพุฬกนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ปญฺจสเต วิปสฺสเก ภิกฺขู อารพฺภ กเถสิฯ

เต กิร สตฺถุ สนฺติเก กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา อรญฺญํ ปวิสิตฺวา ฆเฏนฺตา วายมนฺตา อปฺปวิเสสา ‘‘วิเสเสตฺวา กมฺมฏฺฐานํ คเหสฺสามา’’ติ สตฺถุ สนฺติกํ อาคจฺฉนฺตา อนฺตรามคฺเค มรีจิกมฺมฏฺฐานํ ภาเวนฺตาว อาคมึสุ ฯ เตสํ วิหารํ ปวิฏฺฐกฺขเณเยว เทโว วสฺสิฯ เต ตตฺถ ตตฺถ ปมุเขสุ ฐตฺวา ธาราเวเคน อุฏฺฐหิตฺวา ภิชฺชเนฺต ปุพฺพพเฬเก ทิสฺวา ‘‘อยมฺปิ อตฺตภาโว อุปฺปชฺชิตฺวา ภิชฺชนเฏฺฐน ปุพฺพุฬกสทิโสเยวา’’ติ อารมฺมณํ คณฺหึสุฯ สตฺถา คนฺธกุฏิยํ นิสิโนฺนว เต ภิกฺขู โอโลเกตฺวา เตหิ สทฺธึ กเถโนฺต วิย โอภาสํ ผริตฺวา อิมํ คาถมาห –

๑๗๐.‘‘ยถา ปุพฺพุฬกํ ปเสฺส, ยถา ปเสฺส มรีจิกํ;
เอวํ โลกํ อเวกฺขนฺตํ, มจฺจุราชา น ปสฺสตี’’ติฯ

ตตฺถ **มรีจิก**นฺติ มยูขํฯ เต หิ ทูรโตว เคหสณฺฐานาทิวเสน อุปฏฺฐิตาปิ อุปคจฺฉนฺตานํ อคยฺหูปคา ริตฺตกา ตุจฺฉกาวฯ ตสฺมา ยถา อุปฺปชฺชิตฺวา ภิชฺชนเฏฺฐน **ปุพฺพุฬกํ** ริตฺตตุจฺฉาทิภาเวเนว ปเสฺสยฺย, เอวํ ขนฺธาทิโลกํ **อเวกฺขนฺตํ มจฺจุราชา น ปสฺสตี**ติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน เต ภิกฺขู ฐิตฏฺฐาเนเยว อรหตฺตํ ปาปุณึสูติฯ

ปญฺจสตวิปสฺสกภิกฺขุวตฺถุ ตติยํฯ

๔. อภยราชกุมารวตฺถุ

เอถ ปสฺสถิมํ โลกนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรนฺโต อภยราชกุมารํ อารพฺภ กเถสิฯ

ตสฺส กิร ปจฺจนฺตํ วูปสเมตฺวา อาคตสฺส ปิตา พิมฺพิสาโร ตุสฺสิตฺวา เอกํ นจฺจคีตกุสลํ นาฏกิตฺถึ ทตฺวา สตฺตาหํ รชฺชมทาสิฯ โส สตฺตาหํ เคหา พหิ อนิกฺขโนฺตว รชฺชสิรึ อนุภวิตฺวา อฏฺฐเม ทิวเส นทีติตฺถํ คนฺตฺวา นฺหตฺวา อุยฺยานํ ปวิสิตฺวา สนฺตติมหามโตฺต วิย ตสฺสา อิตฺถิยา นจฺจคีตํ ปสฺสโนฺต นิสีทิฯ สาปิ ตงฺขณเญฺญว สนฺตติมหามตฺตสฺส นาฏกิตฺถี วิย สตฺถกวาตานํ วเสน กาลมกาสิฯ กุมาโร ตสฺสา กาลกิริยาย อุปฺปนฺนโสโก ‘‘น เม อิมํ โสกํ ฐเปตฺวา สตฺถารํ อโญฺญ นิพฺพาเปตุํ สกฺขิสฺสตี’’ติ สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา, ‘‘ภเนฺต, โสกํ เม นิพฺพาเปถา’’ติ อาหฯ สตฺถา ตํ สมสฺสาเสตฺวา ‘‘ตยา หิ, กุมาร, อิมิสฺสา อิตฺถิยา เอวเมว มตกาเล โรทเนฺตน ปวตฺติตานํ อสฺสูนํ อนมตเคฺค สํสาเร ปมาณํ นตฺถี’’ติ วตฺวา ตาย เทสนาย โสกสฺส ตนุภาวํ ญตฺวา, ‘‘กุมาร, มา โสจิ, พาลชนานํ สํสีทนฏฺฐานเมต’’นฺติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๑๗๑.‘‘เอถ ปสฺสถิมํ โลกํ, จิตฺตํ ราชรถูปมํ;
ยตฺถ พาลา วิสีทนฺติ, นตฺถิ สโงฺค วิชานต’’นฺติฯ

ตตฺถ **เต ปสฺสถา**ติ ราชกุมารเมว สนฺธายาหฯ **อิมํ โลก**นฺติ อิมํ ขนฺธโลกาทิสงฺขาตํ อตฺตภาวํฯ **จิตฺต**นฺติ สตฺตรตนาทิวิจิตฺตํ ราชรถํ วิย วตฺถาลงฺการาทิจิตฺติตํฯ **ยตฺถ พาลา**ติ ยสฺมึ อตฺตภาเว พาลา เอวํ วิสีทนฺติฯ **วิชานต**นฺติ วิชานนฺตานํ ปณฺฑิตานํ เอตฺถ ราคสงฺคาทีสุ เอโกปิ **สโงฺค นตฺถี**ติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน ราชกุมาโร โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ, สมฺปตฺตานมฺปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติฯ

อภยราชกุมารวตฺถุ จตุตฺถํฯ

๕. สมฺมชฺชนตฺเถรวตฺถุ

โย จ ปุพฺเพติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต สมฺมชฺชนตฺเถรํ อารพฺภ กเถสิฯ

โส กิร ปาโต วา สายํ วาติ เวลํ ปมาณํ อกตฺวา อภิกฺขณํ สมฺมชฺชนฺโตว วิจรติฯ โส เอกทิวสํ สมฺมชฺชนึ คเหตฺวา ทิวาฏฺฐาเน นิสินฺนสฺส เรวตตฺเถรสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘อยํ มหากุสีโต ชนสฺส สทฺธาเทยฺยํ ภุญฺชิตฺวา อาคนฺตฺวา นิสีทติ, กึ นาเมตสฺส สมฺมชฺชนึ คเหตฺวา เอกํ ฐานํ สมฺมชฺชิตุํ น วฏฺฏตี’’ติ อาหฯ เถโร ‘‘โอวาทมสฺส ทสฺสามี’’ติ จินฺเตตฺวา เอหาวุโสติฯ กึ, ภนฺเตติ? คจฺฉ นฺหตฺวา เอหีติฯ โส ตถา อกาสิฯ อถ นํ เถโร เอกมนฺตํ นิสีทาเปตฺวา โอวทนฺโต อาห – ‘‘อาวุโส, ภิกฺขุนา นาม น สพฺพกาลํ สมฺมชฺชนฺเตน วิจริตุํ วฏฺฏติ, ปาโต เอว ปน สมฺมชฺชิตฺวา ปิณฺฑาย จริตฺวา ปิณฺฑปาตปฏิกฺกนฺเตน อาคนฺตฺวา รตฺติฏฺฐาเน วา ทิวาฏฺฐาเน วา นิสินฺเนน ทฺวตฺตึสาการํ สชฺฌายิตฺวา อตฺตภาเว ขยวยํ ปฏฺฐเปตฺวา สายนฺเห อุฏฺฐาย สมฺมชฺชิตุํ วฏฺฏติ, นิจฺจกาลํ อสมฺมชฺชิตฺวา อตฺตโนปิ นาม โอกาโส กาตพฺโพ’’ติฯ โส เถรสฺส โอวาเท ฐตฺวา น จิรสฺเสว อรหตฺตํ ปาปุณิฯ ตํ ตํ ฐานํ อุกฺลาปํ อโหสิฯ อถ นํ ภิกฺขู อาหํสุ – ‘‘อาวุโส สมฺมชฺชนตฺเถร, ตํ ตํ ฐานํ อุกฺลาปํ กสฺมา น สมฺมชฺชสี’’ติ? ‘‘ภนฺเต, มยา ปมาทกาเล เอวํ กตํ, อิทานามฺหิ อปฺปมตฺโต’’ติฯ ภิกฺขู ‘‘อยํ เถโร อญฺญํ พฺยากโรตี’’ติ สตฺถุ อาโรเจสุํฯ สตฺถา ‘‘อาม, ภิกฺขเว, มม ปุตฺโต ปุพฺเพ ปมาทกาเล สมฺมชฺชนฺโต วิจริ, อิทานิ ปน มคฺคผลสุเขน วีตินาเมนฺโต น สมฺมชฺชตี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๑๗๒. ‘‘โย จ ปุพฺเพ ปมชฺชิตฺวา, ปจฺฉา โส นปฺปมชฺชติ;
โสมํ โลกํ ปภาเสติ, อพฺภา มุตฺโตว จนฺทิมา’’ติฯ

ตสฺสตฺโถ – **โย** ปุคฺคโล **ปุพฺเพ** วตฺตปฏิวตฺตกรเณน วา สชฺฌายาทีหิ วา **ปมชฺชิตฺวา ปจฺฉา** มคฺคผลสุเขน วีตินาเมนฺโต **นปฺปมชฺชติ, โส** อพฺภาทีหิ **มุตฺโต** จนฺโทว โอกาสโลกํ มคฺคญาเณน **อิมํ** ขนฺธาทิโลกํ โอภาเสติ, เอกาโลกํ กโรตีติฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติฯ

สมฺมชฺชนตฺเถรวตฺถุ ปญฺจมํฯ

๖. องฺคุลิมาลตฺเถรวตฺถุ

ยสฺส ปาปนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต องฺคุลิมาลตฺเถรํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ **องฺคุลิมาลสุตฺตนฺต**วเสเนว (ม. นิ. ๒.๓๔๗ อาทโย) เวทิตพฺพํฯ

เถโร ปน สตฺถุ สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิฯ อถ โข อายสฺมา องฺคุลิมาโล รโหคโต ปฏิสลฺลีโน วิมุตฺติสุขปฏิสํเวทีฯ ตายํ เวลายํ อิมํ อุทานํ อุทาเนสิ –

‘‘โย จ ปุพฺเพ ปมชฺชิตฺวา, ปจฺฉา โส นปฺปมชฺชติ;

โสมํ โลกํ ปภาเสติ, อพฺภา มุตฺตว จนฺทิมา’’ติฯ –

อาทินา นเยน อุทานํ อุทาเนตฺวา อนุปาทิเสสาย นิพฺพานธาตุยา ปรินิพฺพุโตฯ ภิกฺขู ‘‘กหํ นุ โข, อาวุโส, เถโร อุปฺปนฺโน’’ติ ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ? สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา, ‘‘ภนฺเต, องฺคุลิมาลตฺเถรสฺส นิพฺพตฺตฏฺฐาน กถาย’’ติ วุตฺเต ‘‘ปรินิพฺพุโต จ, ภิกฺขเว, มม ปุตฺโต’’ติฯ ‘‘ภนฺเต, เอตฺตเก มนุสฺเส มาเรตฺวา ปรินิพฺพุโต’’ติ? ‘‘อาม, ภิกฺขเว, โส ปุพฺเพ เอกํ กลฺยาณมิตฺตํ อลภิตฺวา เอตฺตกํ ปาปมกาสิ, ปจฺฉา ปน กลฺยาณมิตฺตปจฺจยํ ลภิตฺวา อปฺปมตฺโต อโหสิฯ เตนสฺส ตํ ปาปกมฺมํ กุสเลน ปิหิต’’นฺติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๑๗๓. ‘‘ยสฺส ปาปํ กตํ กมฺมํ, กุสเลน ปิธียติ;
โสมํ โลกํ ปภาเสติ, อพฺภา มุตฺตว จนฺทิมา’’ติฯ

ตตฺถ **กุสเลนา**ติ อรหตฺตมคฺคํ สนฺธาย วุตฺตํฯ เสสํ อุตฺตานตฺถเมวาติฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติฯ

องฺคุลิมาลตฺเถรวตฺถุ ฉฏฺฐํฯ

๗. เปสการธีตาวตฺถุ

อนฺธภูโตติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา อคฺคาฬเว เจติเย วิหรนฺโต เอกํ เปสการธีตรํ อารพฺภ กเถสิฯ

เอกทิวสญฺหิ อาฬวิวาสิโน สตฺถริ อาฬวึ สมฺปตฺเต นิมนฺเตตฺวา ทานํ อทํสุฯ สตฺถา ภตฺตกิจฺจาวสาเน อนุโมทนํ กโรนฺโต ‘‘อทฺธุวํ เม ชีวิตํ, ธุวํ เม มรณํ, อวสฺสํ มยา มริตพฺพเมว , มรณปริโยสานํ เม ชีวิตํ, ชีวิตเมว อนิยตํ, มรณํ นิยตนฺติ เอวํ มรณสฺสตึ ภาเวถฯ เยสญฺหิ มรณสฺสติ อภาวิตา, เต ปจฺฉิเม กาเล อาสีวิสํ ทิสฺวา ภีตอทณฺฑกปุริโส วิย สนฺตาสปฺปตฺตา เภรวรวํ รวนฺตา กาลํ กโรนฺติฯ เยสํ ปน มรณสฺสติ ภาวิตา, เต ทูรโตว อาสีวิสํ ทิสฺวา ทณฺฑเกน คเหตฺวา ฉฑฺฑตฺวา ฐิตปุริโส วิย ปจฺฉิเม กาเล น สนฺตสนฺติ, ตสฺมา มรณสฺสติ ภาเวตพฺพา’’ติ อาหฯ ตํ ธมฺมเทสนํ สุตฺวา อวเสสชนา สกิจฺจปฺปสุตาว อเหสุํฯ เอกา ปน โสฬสวสฺสุทฺเทสิกา เปสการธีตา ‘‘อโห พุทฺธานํ กถา นาม อจฺฉริยา, มยา ปน มรณสฺสตึ ภาเวตุํ วฏฺฏตี’’ติ รตฺตินฺทิวํ มรณสฺสติเมว ภาเวสิฯ สตฺถาปิ ตโต นิกฺขมิตฺวา เชตวนํ อคมาสิฯ สาปิ กุมาริกา ตีณิ วสฺสานิ มรณสฺสตึ ภาเวสิเยวฯ

อเถกทิวสํ สตฺถา ปจฺจูสสมเย โลกํ โอโลเกนฺโต ตํ กุมาริกํ อตฺตโน ญาณชาลสฺส อนฺโตปวิฏฺฐํ ทิสฺวา ‘‘กึ นุ โข ภวิสฺสตี’’ติ อุปธาเรนฺโต ‘‘อิมาย กุมาริกาย มม ธมฺมเทสนาย สุตทิวสโต ปฏฺฐาย ตีณิ วสฺสานิ มรณสฺสติ ภาวิตา, อิทานาหํ ตตฺถ คนฺตฺวา อิมํ กุมาริกํ จตฺตาโร ปเญฺห ปุจฺฉิตฺวา ตาย วิสฺสชฺเชนฺติยา จตูสุ ฐาเนสุ สาธุการํ ทตฺวา อิมํ คาถํ ภาสิสฺสามิฯ สา คาถาวสาเน โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิสฺสติ, ตํ นิสฺสาย มหาชนสฺสาปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา ภวิสฺสตี’’ติ ญตฺวา ปญฺจสตภิกฺขุปริวาโร เชตวนา นิกฺขมิตฺวา อนุปุพฺเพน อคฺคาฬววิหารํ อคมาสิฯ อาฬวิวาสิโน ‘‘สตฺถา อาคโต’’ติ สุตฺวา ตํ วิหารํ คนฺตฺวา นิมนฺตยึสุฯ ตทา สาปิ กุมาริกา สตฺถุ อาคมนํ สุตฺวา ‘‘อาคโต กิร มยฺหํ ปิตา, สามิ, อาจริโย ปุณฺณจนฺทมุโข มหาโคตมพุทฺโธ’’ติ ตุฏฺฐมานสา ‘‘อิโต เม ติณฺณํ สํวจฺฉรานํ มตฺถเก สุวณฺณวณฺโณ สตฺถา ทิฏฺฐปุพฺโพ,

อิทานิสฺส สุวณฺณวณฺณํ สรีรํ ทฏฺฐุํ มธุโรชญฺจ วรธมฺมํ โสตุํ ลภิสฺสามี’’ติ จินฺเตสิฯ ปิตา ปนสฺสา สาลํ คจฺฉนฺโต อาห – ‘‘อมฺม, ปรสนฺตโก เม สาฏโก อาโรปิโต, ตสฺส วิทตฺถิมตฺตํ อนิฏฺฐิตํ, ตํ อชฺช นิฏฺฐาเปสฺสามิ, สีฆํ เม ตสรํ วเฏฺฏตฺวา อาหเรยฺยาสี’’ติฯ สา จินฺเตสิ – ‘‘อหํ สตฺถุ ธมฺมํ โสตุกามา, ปิตา จ มํ เอวํ อาหฯ กึ นุ โข สตฺถุ ธมฺมํ สุณามิ, อุทาหุ ปิตุ ตสรํ วเฏฺฏตฺวา หรามี’’ติ? อถสฺสา เอตทโหสิ ‘‘ปิตา มํ ตสเร อนาหริยมาเน โปเถยฺยปิ ปหเรยฺยปิ, ตสฺมา ตสรํ วเฏฺฏตฺวา ตสฺส ทตฺวา ปจฺฉา ธมฺมํ โสสฺสามี’’ติ ปีฐเก นิสีทิตฺวา ตสรํ วเฏฺฏสิฯ

อาฬวิวาสิโนปิ สตฺถารํ ปริวิสิตฺวา ปตฺตํ คเหตฺวา อนุโมทนตฺถาย อฏฺฐํสุฯ สตฺถา ‘‘ยมหํ กุลธีตรํ นิสฺสาย ตึสโยชนมคฺคํ อาคโต, สา อชฺชาปิ โอกาสํ น ลภติฯ ตาย โอกาเส ลเทฺธ อนุโมทนํ กริสฺสามี’’ติ ตุณฺหีภูโต อโหสิฯ เอวํ ตุณฺหีภูตมฺปิ สตฺถารํ สเทวเก โลเก โกจิ กิญฺจิ วตฺตุํ น วิสหติฯ สาปิ โข กุมาริกา ตสรํ วเฏฺฏตฺวา ปจฺฉิยํ ฐเปตฺวา ปิตุ สนฺติกํ คจฺฉมานา ปริสปริยนฺเต ฐตฺวา สตฺถารํ โอโลกยมานาว อฏฺฐาสิฯ สตฺถาปิ คีวํ อุกฺขิปิตฺวา ตํ โอโลเกสิฯ สา โอโลกิตาการเนว อญฺญาสิ – ‘‘สตฺถา เอวรูปาย ปริสาย มเชฺฌ นิสีทิตฺวาว มํ โอโลเกนฺโต มมาคมนํ ปจฺจาสีสติ, อตฺตโน สนฺติกํ อาคมนเมว ปจฺจาสีสตี’’ติฯ สา ตสรปจฺฉึ ฐเปตฺวา สตฺถุ สนฺติกํ อคมาสิฯ กสฺมา ปน นํ สตฺถา โอโลเกสีติ? เอวํ กิรสฺส อโหสิ ‘‘เอสา เอโตฺตว คจฺฉมานา ปุถุชฺชนกาลกิริยํ กตฺวา อนิยตคติกา ภวิสฺสติ, มม สนฺติกํ อาคนฺตฺวา คจฺฉมานา โสตาปตฺติผลํ ปตฺวา นิยตคติกา หุตฺวา ตุสิตวิมาเน นิพฺพตฺติสฺสตี’’ติฯ ตสฺสา กิร ตํ ทิวสํ มรณโต มุตฺติ นาม นตฺถิฯ สา โอโลกิตสญฺญาเณเนว สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา ฉพฺพณฺณรํสีนํ อนฺตรํ ปวิสิตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิฯ ตถารูปาย ปริสาย มเชฺฌ นิสีทิตฺวา ตุณฺหีภูตํ สตฺถารํ วนฺทิตฺวา ฐิตกฺขเณเยว ตํ อาห – ‘‘กุมาริเก, กุโต อาคจฺฉสี’’ติ? ‘‘น ชานามิ, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘กตฺถ คมิสฺสสี’’ติ? ‘‘น ชานามิ, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘น ชานาสี’’ติ? ‘‘ชานามิ, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘ชานาสี’’ติ? ‘‘น ชานามิ, ภเนฺต’’ติฯ อิติ นํ สตฺถา จตฺตาโร ปเญฺห ปุจฺฉิฯ มหาชโน อุชฺฌายิ – ‘‘อโมฺภ, ปสฺสถ, อยํ เปสการธีตา สมฺมาสมฺพุเทฺธน สทฺธึ อิจฺฉิติจฺฉิตํ กเถสิ, นนุ นาม อิมาย ‘กุโต อาคจฺฉสี’ติ วุเตฺต ‘เปสการเคหโต’ติ วตฺตพฺพํฯ ‘กหํ คจฺฉสี’ติ วุเตฺต ‘เปสการสาล’นฺติ วตฺตพฺพํ สิยา’’ติฯ

สตฺถา มหาชนํ นิสฺสทฺทํ กตฺวา, ‘‘กุมาริเก, ตฺวํ กุโต อาคจฺฉสี’’ติ วุเตฺต ‘‘กสฺมา น ชานามีติ วเทสี’’ติ ปุจฺฉิฯ ภเนฺต, ตุเมฺห มม เปสการเคหโต อาคตภาวํ ชานาถ, ‘‘กุโต อาคตาสี’’ติ ปุจฺฉนฺตา ปน ‘‘กุโต อาคนฺตฺวา อิธ นิพฺพตฺตาสี’’ติ ปุจฺฉถฯ อหํ ปน น ชานามิ ‘‘กุโต จ อาคนฺตฺวา อิธ นิพฺพตฺตามฺหี’’ติฯ อถสฺสา สตฺถา ‘‘สาธุ สาธุ, กุมาริเก, มยา ปุจฺฉิตปโญฺหว ตยา วิสฺสชฺชิโต’’ติ ปฐมํ สาธุการํ ทตฺวา อุตฺตริมฺปิ ปุจฺฉิ – ‘‘กตฺถ คมิสฺสสีติ ปุน ปุฏฺฐา กสฺมา ‘น ชานามี’ติ วเทสี’’ติ? ภเนฺต, ตุเมฺห มํ ตสรปจฺฉึ คเหตฺวา เปสการสาลํ คจฺฉนฺตึ ชานาถ, ‘‘อิโต คนฺตฺวา กตฺถ นิพฺพตฺติสฺสสี’’ติ ปุจฺฉถฯ อหญฺจ อิโต จุตา น ชานามิ ‘‘กตฺถ คนฺตฺวา นิพฺพตฺติสฺสามี’’ติฯ อถสฺสา สตฺถา ‘‘มยา ปุจฺฉิตปโญฺหเยว ตยา วิสฺสชฺชิโต’’ติ ทุติยํ สาธุการํ ทตฺวา อุตฺตริมฺปิ ปุจฺฉิ – ‘‘อถ กสฺมา ‘น ชานาสี’ติ ปุฏฺฐา ‘ชานามี’ติ วเทสี’’ติ? ‘‘มรณภาวํ ชานามิ, ภเนฺต, ตสฺมา เอวํ วเทมี’’ติฯ อถสฺสา สตฺถา ‘‘มยา ปุจฺฉิตปโญฺหเยว ตยา วิสฺสชฺชิโต’’ติ ตติยํ สาธุการํ ทตฺวา อุตฺตริมฺปิ ปุจฺฉิ – ‘‘อถ กสฺมา ‘ชานาสี’ติ ปุฏฺฐา ‘น ชานามี’ติ วเทสี’’ติฯ มม มรณภาวเมว อหํ ชานามิ, ภเนฺต, ‘‘รตฺตินฺทิวปุพฺพณฺหาทีสุ ปน อสุกกาเล นาม มริสฺสามี’’ติ น ชานามิ, ตสฺมา เอวํ วเทมีติฯ อถสฺสา สตฺถา ‘‘มยา ปุจฺฉิตปโญฺหเยว ตยา วิสฺสชฺชิโต’’ติ จตุตฺถํ สาธุการํ ทตฺวา ปริสํ อามเนฺตตฺวา ‘‘เอตฺตกํ นาม ตุเมฺห อิมาย กถิตํ น ชานาถ, เกวลํ อุชฺฌายเถวฯ เยสญฺหิ ปญฺญาจกฺขุ นตฺถิ, เต อนฺธา เอว ฯ เยสํ ปญฺญาจกฺขุ อตฺถิ, เต เอว จกฺขุมโนฺต’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๑๗๔.อนฺธภูโต อยํ โลโก, ตนุเกตฺถ วิปสฺสติ;
สกุโณ ชาลมุตฺโตว, อปฺโป สคฺคาย คจฺฉตี''ติฯ

ตตฺถ **อนฺธภูโต อยํ โลโก**ติ อยํ โลกิยมหาชโน ปญฺญาจกฺขุโน อภาเวน อนฺธภูโตฯ **ตนุเกตฺถา**ติ ตนุโก เอตฺถ, น พหุ ชโน อนิจฺจาทิวเสน **วิปสฺสติฯ ชาลมุตฺตวา**ติ ยถา เฉเกน สากุณิเกน ชาเลน โอตฺถริตฺวา คยฺหมาเนสุ วฏฺฏเกสุ โกจิเทว ชาลโต มุจฺจติฯ เสสา อ โนฺตชาลเมว ปวิสนฺติฯ ตถา มรณชาเลน โอตฺถเฏสุ สเตฺตสุ พหู อปายคามิโน โหนฺติ, **อปฺโป** โกจิเทว สโตฺต **สคฺคาย คจฺฉติ,** สุคตึ วา นิพฺพานํ วา ปาปุณาตีติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน กุมาริกา โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ, มหาชนสฺสาปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติฯ

สาปิ ตสรปจฺฉึ คเหตฺวา ปิตุ สนฺติกํ อคมาสิ, โสปิ นิสินฺนโกว นิทฺทายิฯ ตสฺสา อสลฺลเกฺขตฺวาว ตสรปจฺฉึ อุปนาเมนฺติยา ตสรปจฺฉิ เวมโกฏิยํ ปฏิหญฺญิตฺวา สทฺทํ กุรุมานา ปติฯ โส ปพุชฺฌิตฺวา คหิตนิมิเตฺตเนว เวมโกฏึ อากฑฺฒิฯ เวมโกฏิ คนฺตฺวา ตํ กุมาริกํ อุเร ปหริ, สา ตเตฺถว กาลํ กตฺวา ตุสิตภวเน นิพฺพตฺติฯ อถสฺสา ปิตา ตํ โอโลเกโนฺต สกลสรีเรน โลหิตมกฺขิเตน ปติตฺวา มตํ อทฺทสฯ อถสฺส มหาโสโก อุปฺปชฺชิฯ โส ''น มม โสกํ อโญฺญ นิพฺพาเปตุํ สกฺขิสฺสตี''ติ โรทโนฺต สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ตมตฺถํ อาโรเจตฺวา, ''ภเนฺต, โสกํ เม นิพฺพาเปถา''ติ อาหฯ สตฺถา ตํ สมสฺสาเสตฺวา ''มา โสจิ, อุปาสกฯ อนมตคฺคสฺมิญฺหิ สํสาเร ตว เอวเมว ธีตุ มรณกาเล ปคฺฆริตอสฺสุ จตุนฺนํ มหาสมุทฺทานํ อุทกโต อติเรกตร''นฺติ วตฺวา อ นมตคฺคกถํ กเถสิ ฯ โส ตนุภูตโสโก สตฺถารํ ปพฺพชฺชํ ยาจิตฺวา ลทฺธูปสมฺปโท น จิรเสฺสว อรหตฺตํ ปาปุณีติฯ

เปสการธีตาวตฺถุ สตฺตมํฯ

๘. ตึสภิกฺขุวตฺถุ

หํสาทิจฺจปเถติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ตึส ภิกฺขู อารพฺภ กเถสิฯ

เอกสฺมิญฺหิ ทิวเส ตึสมตฺตา ทิสาวาสิกา ภิกฺขู สตฺถารํ อุปสงฺกมึสุฯ อานนฺทเตฺถโร สตฺถุ วตฺตกรณเวลาย อาคนฺตฺวา เต ภิกฺขู ทิสฺวา ''สตฺถารา อิเมหิ สทฺธึ ปฏิสนฺถาเร กเต วตฺตํ กริสฺสามี''ติ ทฺวารโกฏฺฐเก อฏฺฐาสิฯ สตฺถาปิ เตหิ สทฺธึ ปฏิสนฺถารํ กตฺวา เตสํ สารณียธมฺมํ กเถสิฯ ตํ สุตฺวา เต สเพฺพปิ อรหตฺตํ ปตฺวา อุปฺปติตฺวา อากาเสน อคมํสุฯ อานนฺทเตฺถโร เตสุ จิรายเนฺตสุ สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา, ''ภเนฺต, อิทาเนว ตึสมตฺตา ภิกฺขู อาคตา, เต กุหิ''นฺติ ปุจฺฉิฯ ''คตา, อานนฺทา''ติฯ ''กตเรน มเคฺคน, ภเนฺต''ติ? ''อากาเสนานนฺทา''ติฯ ''กึ ปน เต, ภเนฺต, ขีณาสวา''ติ? ''อามานนฺท, มม สนฺติเก ธมฺมํ สุตฺวา อรหตฺตํ ปตฺตา''ติฯ ตสฺมึ ปน ขเณ อากาเสน หํสา อาคมึสุฯ สตฺถา ''ยสฺส โข ปนานนฺท, จตฺตาโร อิทฺธิปาทา สุภาวิตา, โส หํสา วิย อากาเสน คจฺฉตี''ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๑๗๕.หํสาทิจฺจปเถ ยนฺติ, อากาเส ยนฺติ อิทฺธิยา;
นียนฺติ ธีรา โลกมฺหา, เชตฺวา มารํ สวาหินิ''นฺติฯ

ตสฺสโตฺถ – อิเม **หํสา อาทิจฺจปเถ อากาเส** คจฺฉนฺติฯ เยสํ อิทฺธิปาทา สุภาวิตา, เตปิ อากาเส **ยนฺติ อิทฺธิยาฯ ธีรา** ปณฺฑิตา **สวาหินึ มารํ เชตฺวา** อิมมฺหา วฏฺฏโลกา **นียนฺติ,**

นิพฺพานํ ปาปุณนฺตีติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติฯ

ตึสภิกฺขุวตฺถุ อฏฺฐมํฯ

๙. จิญฺจมาณวิกาวตฺถุ

เอกํ ธมฺมนฺติ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต จิญฺจมาณวิกํ อารพฺภ กเถสิฯ

ปฐมโพธิยญฺหิ ทสพลสฺส ปุถุภูเตสุ สาวเกสุ อปฺปมาเณสุ เทวมนุเสฺสสุ อริยภูมึ โอกฺกเนฺตสุ ปตฺถเฏ คุณสมุทเย มหาลาภสกฺกาโร อุทปาทิฯ ติตฺถิยา สูริยุคฺคมเน ขโชฺชปนกสทิสา อเหสุํ หตลาภสกฺการาฯ เต อนฺตรวีถิยํ ฐตฺวา ''กึ สมโณ โคตโมว พุโทฺธ, มยมฺปิ พุทฺธา, กึ ตเสฺสว ทินฺนํ มหปฺผลํ, อมฺหากมฺปิ ทินฺนํ มหปฺผลเมว, อมฺหากมฺปิ เทถ สกฺกโรถา''ติ เอวํ มนุเสฺส วิญฺญาเปนฺตาปิ ลาภสกฺการํ อลภิตฺวา รโห สนฺนิปติตฺวา ''เกน นุ โข อุปาเยน สมณสฺส โคตมสฺส มนุสฺสานํ อนฺตเร อวณฺณํ อุปฺปาเทตฺวา ลาภสกฺการํ นาเสยฺยามา''ติ จินฺตยึสุฯ

ตทา สาวตฺถิยํ จิญฺจมาณวิกา นาเมกา ปริพฺพาชิกา อุตฺตมรูปธรา โสภคฺคปฺปตฺตา เทวจฺฉรา วิยฯ อสฺสา สรีรโต รสฺมิโย นิจฺฉรนฺติฯ อเถโก ขรมนฺตี เอวมาห – ''จิญฺจมาณวิกํ ปฏิจฺจ สมณสฺส โคตมสฺส อวณฺณํ อุปฺปาเทตฺวา ลาภสกฺการํ นาเสสฺสามา''ติฯ เต ''อเตฺถโก อุปาโย''ติ สมฺปฏิจฺฉึสุฯ อถ สา ติตฺถิยารามํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา อฏฺฐาสิ, ติตฺถิยา ตาย สทฺธึ น กเถสุํฯ สา ''โก นุ โข เม โทโส''ติ ยาวตติยํ ''วนฺทามิ, อยฺยา''ติ วตฺวา, ''อยฺยา, โก นุ โข เม โทโส, กึ มยา สทฺธึ น กเถถา''ติ อาหฯ ''ภคินิ, สมณํ โคตมํ อเมฺห วิเหฐยนฺตํ หตลาภสกฺกาเร กตฺวา วิจรนฺตํ น ชานาสี''ติ? ''น ชานามิ, อยฺยา, กึ ปเนตฺถ มยา กตฺตพฺพ''นฺติฯ ''สเจ ตฺวํ, ภคินิ, อมฺหากํ สุขมิจฺฉสิ, อตฺตานํ ปฏิจฺจ สมณสฺส โคตมสฺส อวณฺณํ อุปฺปาเทตฺวา ลาภสกฺการํ นาเสหี''ติฯ

สา ''สาธุ, อยฺยา, มยฺหํเวโส ภาโร, มา จินฺตยิตฺถา''ติ วตฺวา ปกฺกมิตฺวา อิตฺถิมายาสุ กุสลตาย ตโต ปฏฺฐาย สาวตฺถิวาสีนํ ธมฺมกถํ สุตฺวา เชตวนา นิกฺขมนสมเย อินฺทโคปกวณฺณํ ปฏํ ปารุปิตฺวา คนฺธมาลาทิหตฺถา เชตวนาภิมุขี คจฺฉติฯ ''อิมาย เวลาย กุหึ คจฺฉสี''ติ วุเตฺต, ''กึ ตุมฺหากํ มม คมนฏฺฐาเนนา''ติ วตฺวา เชตวนสมีเป ติตฺถิยาราเม วสิตฺวา ปาโตว ''อคฺควนฺทนํ วนฺทิสฺสามา''ติ นครา นิกฺขมเนฺต อุปาสกชเน เชตวนสฺส อโนฺตวุฏฺฐา วิย หุตฺวา นครํ ปวิสติฯ ''กุหึ วุฏฺฐาสี''ติ วุเตฺต, ''กึ ตุมฺหากํ มม วุฏฺฐฏฺฐาเนนา''ติ วตฺวา มาสทฺธมาสจฺจเยน ปุจฺฉิยมานา เชตวเน สมเณน โคตเมน สทฺธึ เอกคนฺธกุฏิยา วุฏฺฐามฺหีติฯ ปุถุชฺชนานํ ''สจฺจํ นุ โข เอตํ, โน''ติ กงฺขํ อุปฺปาเทตฺวา เตมาสจตุมาสจฺจเยน ปิโลติกาหิ อุทรํ เวเฐตฺวา คพฺภินิวณฺณํ ทเสฺสตฺวา อุปริ รตฺตปฏํ ปารุปิตฺวา ''สมณํ โคตมํ ปฏิจฺจ คโพฺภ อุปฺปโนฺน''ติ อนฺธพาเล สทฺทหาเปตฺวา อฏฺฐนวมาสจฺจเยน อุทเร ทารุมณฺฑลิกํ พนฺธิตฺวา อุปริ ปฏํ ปารุปิตฺวา หตฺถปาทปิฏฺฐิโย โคหนุเกน โกฏฺฏาเปตฺวา อุสฺสเท ทเสฺสตฺวา กิลนฺตินฺทฺริยา หุตฺวา สายนฺหสมเย ตถาคเต อลงฺกตธมฺมาสเน นิสีทิตฺวา ธมฺมํ เทเสเนฺต ธมฺมสภํ คนฺตฺวา ตถาคตสฺส ปุรโต ฐตฺวา, ''มหาสมณ, มหาชนสฺส ตาว ธมฺมํ เทเสสิ, มธุโร เต สโทฺท, สมฺผุสิตํ ทนฺตาวรณํฯ อหํ ปน ตํ ปฏิจฺจ คพฺภํ ลภิตฺวา ปริปุณฺณคพฺภา ชาตา, เนว เม สูติฆรํ ชานาสิ, สปฺปิเตลาทีนิ สยํ อกโรโนฺต อุปฏฺฐากานมฺปิ อญฺญตรํ โกสลราชานํ วา อนาถปิณฺฑิกํ วา วิสาขํ อุปาสิกํ วา 'อิมิสฺสา จิญฺจมาณวิกาย กตฺตพฺพยุตฺตกํ กโรหี'ติ น วเทสิ, อภิรมิตุํเยว ชานาสิ, คพฺภปริหารํ

น ชานาสี’’ติ คูถปิณฺฑํ คเหตฺวา จนฺทมณฺฑลํ ทูเสตุํ วายมนฺตี วิย ปริสมชฺเฌ ตถาคตํ อโกฺกสิฯ ตถาคโต ธมฺมกถํ ฐเปตฺวา สีโห วิย อภินทโนฺต, ‘‘ภคินิ, ตยา กถิตสฺส ตถภาวํ วา วิตถภาวํ วา อหเมว จ ตฺวญฺจ ชานามา’’ติ อาหฯ ‘‘อาม, มหาสมณ, ตยา จ มยา จ ญาตภาเวเนตํ ชาต’’นฺติฯ

ตสฺมิํ ขเณ สกฺกสฺส อาสนํ อุณฺหาการํ ทเสฺสสิฯ โส อาวชฺชมาโน ‘‘จิญฺจมาณวิกา ตถาคตํ อภูเตน อโกฺกสตี’’ติ ญตฺวา ‘‘อิทํ วตฺถุํ โสเธสฺสามี’’ติ จตูหิ เทวปุเตฺตหิ สทฺธิํ อาคมิฯ เทวปุตฺตา มูสิกโปตกา หุตฺวา ทารุมณฺฑลิกสฺส พนฺธนรชฺชุเก เอกปฺปหาเรเนว ฉินฺทิํสุ, ปารุตปฏํ วาโต อุกฺขิปิ, ทารุมณฺฑลิกํ ปตมานํ ตสฺสา ปาทปิฏฺฐิยํ ปติ , อุโภ อคฺคปาทา ฉิชฺชิํสุฯ มนุสฺสา ‘‘ธี กาฬกณฺณิ, สมฺมาสมฺพุทฺธํ อโกฺกสี’’ติ สีเส เขฬํ ปาเตตฺวา เลฑฺฑุทณฺฑาทิหตฺถา เชตวนา นีหริํสุฯ อถสฺสา ตถาคตสฺส จกฺขุปถํ อติกฺกนฺตกาเล มหาปถวี ภิชฺชิตฺวา วิวรมทาสิ, อวีจิโต อคฺคิชาลา อุฎฺฐหิฯ สา กุลทตฺติยํ กมฺพลํ ปารุปมานา วิย คนฺตฺวา อวีจิมฺหิ นิพฺพตฺติฯ อญฺญติตฺถิยานํ ลาภสกฺกาโร ปริหายิ, ทสพลสฺส ภิโยฺยโสมตฺตาย วฑฺฒิฯ ปุนทิวเส ธมฺมสภายํ กถํ สมุฎฺฐาเปสุํ, ‘‘อาวุโส, จิญฺจมาณวิกา เอวํ อุฬารคุณํ อคฺคทกฺขิเณยฺยํ สมฺมาสมฺพุทฺธํ อภูเตน อโกฺกสิตฺวา มหาวินาสํ ปตฺตา’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปิ เอสา มํ อภูเตน อโกฺกสิตฺวา วินาสํ ปตฺตาเยวา’’ติ วตฺวา –

‘‘นาทฏฺฐา ปรโต โทสํ, อณุํ ถูลานิ สพฺพโส;
อิสฺสโร ปณเย ทณฺฑํ, สามํ อปฺปฏิเวกฺขิยา’’ติฯ –

อิมํ ทฺวาทสนิปาเต **มหาปทุมชาตกํ** (ชา. ๑.๑๒.๑๐๖) วิตฺถาเรตฺวา กเถสิ –

ตทา กิเรสา มหาปทุมกุมารสฺส โพธิสตฺตสฺส มาตุ สปตฺตี รโญฺญ อคฺคมเหสี หุตฺวา มหาสตฺตํ อสทฺธเมฺมน นิมเนฺตตฺวา ตสฺส มนํ อลภิตฺวา อตฺตนาว อตฺตนิ วิปฺปการํ กตฺวา คิลานาลยํ ทเสฺสตฺวา ‘‘ตว ปุโตฺต มํ อนิจฺฉนฺติํ อิมํ วิปฺปการํ ปาเปสี’’ติ รโญฺญ อาโรเจสิฯ ราชา กุโทฺธ มหาสตฺตํ โจรปปาเต ขิปิฯ อถ นํ ปพฺพตกุจฺฉิยํ อธิวตฺถา เทวตา ปฏิคฺคเหตฺวา นาคราชสฺส ผณคเพฺภ ปติฎฺฐเปสิฯ นาคราชา ตํ นาคภวนํ เนตฺวา อุปฑฺฒรเชฺชน สมฺมาเนสิฯ โส ตตฺถ สํวจฺฉรํ วสิตฺวา ปพฺพชิตุกาโม หิมวนฺตปฺปเทสํ ปตฺวา ปพฺพชิตฺวา ฌานาภิญฺญาโย นิพฺพเตฺตสิฯ อถ นํ เอโก วนจรโก ทิสฺวา รโญฺญ อาโรเจสิฯ ราชา ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา กตปฏิสนฺถาโร สพฺพํ ตํ ปวตฺติํ ญตฺวา มหาสตฺตํ รเชฺชน นิมเนฺตตฺวา เตน ‘‘มยฺหํ รเชฺชน กิจฺจํ นตฺถิ, ตฺวํ ปน ทส ราชธเมฺม อโกเปตฺวา อคติคมนํ ปหาย ธเมฺมน รชฺชํ กาเรหี’’ติ โอวทิโต อุฎฺฐายาสนา โรทิตฺวา นครํ คจฺฉโนฺต อนฺตรามเคฺค อมเจฺจ ปุจฺฉิ – ‘‘อหํ กํ นิสฺสาย เอวํ อาจารสมฺปเนฺนน ปุเตฺตน วิโยคํ ปโตฺต’’ติ? ‘‘อคฺคมเหสิํ นิสฺสาย, เทวา’’ติฯ ราชา ตํ อุทฺธํปาทํ คเหตฺวา โจรปปาเต ขิปาเปตฺวา นครํ ปวิสิตฺวา ธเมฺมน รชฺชํ กาเรสิฯ ตทา มหาปทุมกุมาโร สตฺถา อโหสิ, มาตุ สปตฺตี จิญฺจมาณวิกาติฯ

สตฺถา อิมมตฺถํ ปกาเสตฺวา, ‘‘ภิกฺขเว, เอกํ ธมฺมญฺหิ สจฺจวจนํ ปหาย มุสาวาเท ปติฎฺฐิตานํ วิสฺสฎฺฐปรโลกานํ อกตฺตพฺพปาปกมฺมํ นาม นตฺถี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๑๗๖. ‘‘เอกํ ธมฺมํ อตีตสฺส, มุสาวาทิสฺส ชนฺตุโน;
วิติณฺณปรโลกสฺส, นตฺถิ ปาปํ อการิย’’นฺติฯ

ตตฺถ **เอกํ ธมฺม**นฺติ สจฺจํฯ **มุสาวาทิสฺสา**ติ ยสฺส ทสสุ วจเนสุ เอกมฺปิ สจฺจํ นตฺถิ, เอวรูปสฺส มุสาวาทิโน ฯ **วิติณฺณปรโลกสฺสา**ติ วิสฺสฏฺฐปรโลกสฺสฯ เอวรูโป หิ มนุสฺสสมฺปตฺตึ เทวสมฺปตฺตึ อวสาเน นิพฺพานสมฺปตฺตินฺติ อิมา ติโสฺสปิ สมฺปตฺติโย น ปสฺสติฯ **นตฺถิ ปาป**นฺติ ตสฺส เอวรูปสฺส อิทํ นาม ปาปํ อกตฺตพฺพนฺติ นตฺถิฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสูติฯ

จิญฺจมาณวิกาวตฺถุ นวมํฯ

๑๐. อสทิสทานวตฺถุ

น เว กทริยาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อสทิสทานํ อารพฺภ กเถสิฯ

เอกสฺมิญฺหิ สมเย สตฺถา จาริกํ จริตฺวา ปญฺจสตภิกฺขุปริวาโร เชตวนํ ปาวิสิฯ ราชา วิหารํ คนฺตฺวา สตฺถารํ นิมเนฺตตฺวา ปุนทิวเส อาคนฺตุกทานํ สเชฺชตฺวา ‘‘ทานํ เม ปสฺสนฺตู’’ติ นาคเร ปโกฺกสิฯ นาครา อาคนฺตฺวา รโญฺญ ทานํ ทิสฺวา ปุนทิวเส สตฺถารํ นิมเนฺตตฺวา ทานํ สเชฺชตฺวา ‘‘อมฺหากมฺปิ ทานํ, เทโว, ปสฺสตู’’ติ รโญฺญ ปหิณิํสุฯ ราชา เตสํ ทานํ ทิสฺวา ‘‘อิเมหิ มม ทานโต อุตฺตริตรํ กตํ, ปุน ทานํ กริสฺสามี’’ติ ปุนทิวเสปิ ทานํ สเชฺชสิฯ นาคราปิ ตํ ทิสฺวา ปุนทิวเส สชฺชยิํสุฯ เอวํ เนว ราชา นาคเร ปราเชตุํ สโกฺกติ, น นาครา ราชานํฯ อถ ฉฏฺฐ วาเร นาครา สตคุณํ สหสฺสคุณํ วเฑฺฒตฺวา ยถา น สกฺกา โหติ ‘‘อิทํ นาม อิเมสํ ทาเน นตฺถี’’ติ วตฺตุํ, เอวํ ทานํ สชฺชยิํสุฯ ราชา ตํ ทิสฺวา ‘‘สจาหํ อิเมสํ ทานโต อุตฺตริตรํ กาตุํ น สกฺขิสฺสามิ, กิํ เม ชีวิเตนา’’ติ อุปายํ จิเนฺตโนฺต นิปชฺชิฯ อถ นํ มลฺลิกา เทวี อุปสงฺกมิตฺวา, ‘‘กสฺมา, มหาราช, เอวํ นิปโนฺนสิ, เกน เต อินฺทฺริยานิ กิลนฺตานิ วิยา’’ติ ปุจฺฉิฯ ราชา อาห – ‘‘น ทานิ ตฺวํ, เทวิ, ชานาสี’’ติฯ ‘‘น ชานามิ, เทวา’’ติฯ โส ตสฺสา ตมตฺถํ อาโรเจสิฯ

อถ นํ มลฺลิกา อาห – ‘‘เทว, มา จินฺตยิ, กหํ ตยา ปถวิสฺสโร ราชา นาคเรหิ ปราชิยมาโน ทิฏฺฐปุโพฺพ วา สุตปุโพฺพ วา, อหํ เต ทานํ สํวิทหิสฺสามี’’ติฯ อิติสฺส อสทิสทานํ สํวิทหิตุกามตาย เอวํ วตฺวา, มหาราช, สาลกลฺยาณิปทเรหิ ปญฺจนฺนํ ภิกฺขุสตานํ อโนฺต อาวเฏฺฏ นิสีทนมณฺฑปํ กาเรหิ, เสสา พหิอาวเฏฺฏ นิสีทิสฺสนฺติฯ ปญฺจ เสตจฺฉตฺตสตานิ กาเรหิ, ตานิ คเหตฺวา ปญฺจสตา หตฺถี ปญฺจนฺนํ ภิกฺขุสตานํ มตฺถเก ธารยมานา ฐสฺสนฺติฯ อฎฺฐ วา ทส วา รตฺตสุวณฺณนาวาโย กาเรหิ, ตา มณฺฑปมเชฺฌ ภวิสฺสนฺติฯ ทฺวินฺนํ ทฺวินฺนํ ภิกฺขูนํ อนฺตเร เอเกกา ขตฺติยธีตา นิสีทิตฺวา คนฺธ ปิสิสฺสติ, เอเกกา ขตฺติยธีตา พีชนํ อาทาย เทฺว เทฺว ภิกฺขู พีชมานา ฐสฺสติ, เสสา ขตฺติยธีตโร ปิเส ปิเส คเนฺธ หริตฺวา สุวณฺณนาวาสุ ปกฺขิปิสฺสนฺติ, ตาสุ เอกจฺจา ขตฺติยธีตโร นีลุปฺปลกลาเป คเหตฺวา สุวณฺณนาวาสุ ปกฺขิตฺตคเนฺธ อาโลเฬตฺวา วาสํ คาหาเปสฺสนฺติฯ นาครานญฺหิเนว ขตฺติยธีตโร อตฺถิ, น เสตจฺฉตฺตานิ, น หตฺถิโน จฯ อิเมหิ การเณหิ นาครา ปราชิสฺสนฺติ, เอวํ กโรหิ, มหาราชาติฯ ราชา ‘‘สาธุ, เทวิ, กลฺยาณํ เต กถิต’’นฺติ ตาย กถิตนิยาเมน สพฺพํ กาเรสิฯ เอกสฺส ปน ภิกฺขุโน เอโก หตฺถิ นปฺปโหสิฯ อถ ราชา มลฺลิกํ อาห – ‘‘ภเทฺท, เอกสฺส ภิกฺขุโน เอโก หตฺถิ นปฺปโหติ, กิํ กริสฺสามา’’ติฯ ‘‘กิํ, เทว, ปญฺจ หตฺถิสตานิ นตฺถี’’ติ? ‘‘อตฺถิ, เทวิ, อวเสสา ทุฏฺฐหตฺถิโน, เต ภิกฺขู ทิสฺวาว เวรมฺภวาตา วิย จณฺฑา โหนฺตี’’ติฯ ‘‘เทว, อหํ เอกสฺส ทุฏฺฐหตฺถิโปตกสฺส ฉตฺตํ คเหตฺวา ติฏฺฐนฏฺฐานํ ชานามี’’ติฯ ‘‘กตฺถ นํ ฐเปสฺสามา’’ติ? ‘‘อยฺยสฺส องฺคุลิมาลสฺส สนฺติเก’’ติฯ ราชา ตถา กาเรสิฯ หตฺถิโปตโก วาลธิํ อนฺตรสตฺถิมฺหิ ปกฺขิปิตฺวา อุโภ กเณฺณ ปาเตตฺวา อกฺขีนิ นิมิเลตฺวา อฎฺฐาสิฯ มหาชโน ‘‘เอวรูปสฺส นาม จณฺฑหตฺถิโน อยมากาโร’’ติ หตฺถิเมว โอโลเกสิฯ

ราชา พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ ปริวิสิตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา, ‘‘ภนฺเต, ยํ อิมสฺมึ ทานเคฺค กปฺปิยภณฺฑํ วา อกปฺปิยภณฺฑํ วา, สพฺพํ ตํ ตุมฺหากเมว ทมฺมี’’ติ อาห ฯ ตสฺมึ ปน ทาเน เอก ทิวเสเนว ปริจฺจตฺตํ จุทฺทสโกฏิธนํ โหติฯ สตฺถุ ปน เสตจฺฉตฺตํ นิสีทนปลฺลโงฺก อาธารโก ปาทปีฐิกาติ จตฺตาริ อนคฺฆาเนวฯ ปุน เอวรูปํ กตฺวา พุทฺธานํ ทานํ นาม ทาตุํ สมโตฺถ นาโห สิ, เตเนว ตํ ‘‘อสทิสทาน’’นฺติ ปญฺญายิฯ ตํ กิร สพฺพพุทฺธานํ เอกวารํ โหติเยว, สเพฺพสํ ปน อิตฺถีเยว สํวิทหติฯ รโญฺญ ปน กาโฬ จ ชุโณฺห จาติ เทฺว อมจฺจา อเหสุํฯ เตสุ กาโฬ จิเนฺตสิ – ‘‘อโห ราชกุลสฺส ปริหานิ, เอกทิวเสเนว จุทฺทสโกฏิธนํ ขยํ คจฺฉติ, อิเม อิมํ ทานํ ภุญฺชิตฺ วา คนฺตฺวา นิปนฺนา นิทฺทายิสฺสนฺติ, อโห นฎฺฐํ ราชกุล’’นฺติฯ ชุโณฺห จิเนฺตสิ – ‘‘อโห รโญฺญ ทานํ สุทินฺนํฯ น หิ สกฺกา ราชภาเว อฐิเตน เอวรูปํ ทานํ ทาตุํ, สพฺพสตฺตานํ ปตฺตึ อเทโนฺต นาม นตฺถิ, อหํ ปนิทํ ทานํ อนุโมทามี’’ติฯ

สตฺถุ ภตฺตกิจฺจาวสาเน ราชา อนุโมทนตฺถาย ปตฺตํ คณฺหิฯ สตฺถา จิเนฺตสิ – ‘‘รญฺญา มโหฆํ ปวเตฺตเนฺตน วิย มหาทานํ ทินฺนํ, อสกฺขิ นุ โข มหาชโน จิตฺตํ ปสาเทตุํ, อุทาหุ โน’’ติฯ โส เตสํ อมจฺจานํ จิตฺตาจารํ ญตฺวา ‘‘สเจ รโญฺญ ทานานุจฺฉวิกํ อนุโมทนํ กริสฺสามิ, กาฬสฺส มุทฺธา สตฺตธา ผลิสฺสติ, ชุโณฺห โสตาปตฺติผเล ปติฎฺฐหิสฺสตี’’ติ ญตฺวา กาเฬ อนุ กมฺปํ ปฏิจฺจ เอวรูปํ ทานํ ทตฺวา ฐิตสฺส รโญฺญ จตุปฺปทิกํ คาถเมว วตฺวา อุฎฺฐายาสนา วิหารํ คโตฯ ภิกฺขู องฺคุลิมาลํ ปุจฺฉึสุ – ‘‘น กึ นุ โข, อาวุโส, ทุฎฺฐหตฺถึ ฉตฺตํ ธาเรตฺวา ฐิตํ ทิสฺวา ภายี’’ติ? ‘‘น ภายึ, อาวุโส’’ติฯ เต สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา อาหํสุ – ‘‘องฺคุลิมาโล, ภเนฺต, อญฺญํ พฺยากโรสี’’ติฯ สตฺถา ‘‘น, ภิกฺขเว , องฺคุลิมาโล ภายติฯ ขีณาสวอุสภานญฺหิ อนฺตเร เชฎฺฐกอุสภา มม ปุตฺตสทิสา ภิกฺขู น ภายนฺตี’’ติ วตฺวา พฺราหฺมณวเคฺค อิมํ คาถมาห –

‘‘อุสภํ ปวรํ วีรํ, มเหสึ วิชิตาวินํ;
อเนชํ นฺหาตกํ พุทฺธํ, ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณ’’นฺติฯ (ธ. ป. ๔๒๒; สุ. นิ. ๖๕๑);

ราชาปิ โทมนสฺสปฺปโตฺต ‘‘เอวรูปาย นาม ปริสาย ทานํ ทตฺวา ฐิตสฺส มยฺหํ อนุจฺฉวิกํ อนุโมทนํ อกตฺวา คาถเมว วตฺวา สตฺถา อุฎฺฐายาสนา คโตฯ มยา สตฺถุ อนุจฺฉวิกํ ทานํ อกตฺ วา อนนุจฺฉวิกํ กตํ ภวิสฺสติ , กปฺปิยภณฺฑํ อทตฺวา อกปฺปิยภณฺฑํ วา ทินฺนํ ภวิสฺสติ, สตฺถารา เม กุปิเตน ภวิตพฺพํฯ เอวญฺหิ อสทิสทานํ นาม, ทานานุรูปํ อนุโมทนํ กาตุํ วฎฺฎตี’’ติ วิหารํ คนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา เอตทโวจ – ‘‘กึ นุ โข เม, ภเนฺต, ทาตพฺพยุตฺตกํ ทานํ น ทินฺนํ, อุ ทาหุ ทานานุรูปํ กปฺปิยภณฺฑํ อทตฺวา อกปฺปิยภณฺฑเมว ทินฺน’’นฺติฯ ‘‘กิเมตํ , มหาราชา’’ติ? ‘‘น เม ตุเมฺหหิ ทานานุจฺฉวิกา อนุโมทนา กตา’’ติ? ‘‘มหาราช, อนุจฺฉวิกเมว เต ทานํ ทินฺนํฯ เอตญฺหิ อสทิสทานํ นาม, เอกสฺส พุทฺธสฺส เอกวารเมว สกฺกา ทาตุํ, ปุน เอวรูปํ นาม ทานํ ทุทฺทท’’นฺติฯ ‘‘อถ กสฺมา, ภเนฺต, เม ทานานุรูปํ อนุโมทนํ น กริตฺถา’’ติ? ‘‘ปริสาย อสุทฺธตฺ ตา, มหาราชา’’ติฯ ‘‘โก นุ โข, ภเนฺต, ปริสาย โทโส’’ติ? อถสฺส สตฺถา ทฺวินฺนมฺปิ อมจฺจานํ จิตฺตาจารํ อาโรเจตฺวา กาเฬ อนุกมฺปํ ปฏิจฺจ อนุโมทนาย อกตภาวํ อาจิกฺขิฯ ราชา ‘‘สจฺจํ กิร เต, กาฬ, เอวํ จินฺติต’’นฺติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สจฺจ’’นฺติ วุเตฺต ‘‘ตว สนฺตกํ อคฺคเหตฺวา มม ปุตฺต ทาเรหิ สทฺธึ มยิ อตฺตโน สนฺตกํ เทเนฺต ตุยฺหํ กา ปีฬาฯ คจฺฉ, โภ, ยํ เต มยา ทินฺนํ, ตํ ทินฺน เมว โหตุ, รฎฺฐโต ปน เม นิกฺขมา’’ติ ตํ รฎฺฐา นีหริตฺวา ชุณฺหํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘สจฺจํ กิร เต เอวํ จินฺติต’’นฺติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สจฺจ’’นฺติ วุเตฺต, ‘‘สาธุ, มาตุล, ปสโนฺนสฺมิ, ตฺวํ มม ปริชนํ คเหตฺ วา มยา ทินฺนนิยาเมเนว สตฺต ทิวสานิ ทานํ เทหี’’ติ สตฺตาหํ รชฺชํ นิยฺยาเทตฺวา สตฺถารํ อาห – ‘‘ปสฺสถ, ภเนฺต, พาลสฺส กรณํ, มยา เอวํ ทินฺนทาเน ปหารมทาสี’’ติฯ สตฺถา ‘‘อาม,

มหาราช, พาลา นาม ปรสฺส ทานํ อนภินนฺทิตฺวา ทุคฺคติปรายณา โหนฺติ, ธีรา ปน ปเรสมฺปิ ทานํ อนุโมทิตฺวา สคฺคปรายณา เอว โหนฺตี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๑๗๗. ‘‘น เว กทริยา เทวโลกํ วชนฺติ, พาลา หเว นปฺปสํสนฺติ ทานํ;
ธีโร จ ทานํ อนุโมทมาโน, เตเนว โส โหติ สุขี ปรตฺถา’’ติฯ

ตตฺถ **กทริยา**ติ ถทฺธมจฺฉริโนฯ **พาลา**ติ อิธโลกปรโลกํ อชานนกาฯ **ธีโร**ติ ปณฺฑิโตฯ **สุขี ปรตฺถา**ติ **เตเนว โส** ทานานุโมทนปุญฺญน ปรโลเก ทิพฺพสมฺปตฺตึ อนุภวมาโน สุขี **โหตี**ติฯ

เทสนาวสาเน ชุโณฺห โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ, สมฺปตฺตปริสายปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสิ, ชุโณฺหปิ โสตาปโนฺน หุตฺวา สตฺตาหํ รญฺญา ทินฺนนิยาเมเนว ทานํ อทาสีติฯ

อสทิสทานวตฺถุ ทสมํฯ

๑๑. อนาถปิณฺฑกปุตฺตกาลวตฺถุ

ปถพฺยา เอกรเชฺชนาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต กาลํ นาม อนาถปิณฺฑิกสฺส ปุตฺตํ อารพฺภ กเถสิฯ

โส กิร ตถาวิธสฺส สทฺธาสมฺปนฺนสฺส เสฏฺฐิโน ปุโตฺต หุตฺวา เนว สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตุํ, น เคหํ อาคตกาเล ทฏฺฐุํ, น ธมฺมํ โสตุํ, น สงฺฆสฺส เวยฺยาวจฺจํ กาตุํ อิจฺฉติฯ ปิตรา ‘‘มา เอวํ, ตาต, กรี’’ติ วุโตฺตปิ ตสฺส วจนํ น สุณาติฯ อถสฺส ปิตา จิเนฺตสิ – ‘‘อยํ เอวรูปํ ทิฏฺฐึ คเหตฺวา วิจรโนฺต อวีจิปรายโณ ภวิสฺสติ, น โข ปเนตํ ปติรูปํ, ยํ มยิ ปสฺสเนฺต มม ปุโตฺต นิรยํ คเจฺฉยฺยฯ อิมสฺมึ โข ปน โลเก ธนทาเนน อภิชฺชนกสโตฺต นาม นตฺถิ, ธเนน นํ ภินฺทิสฺสามี’’ติฯ อถ นํ อาห – ‘‘ตาต, อุโปสถิโก หุตฺวา วิหารํ คนฺตฺวา ธมฺมํ สุตฺวา เอหิ, กหาปณสตํ เต ทสฺสามี’’ติฯ ทสฺสถ, ตาตาติฯ ทสฺสามิ, ปุตฺตาติฯ โส ยาวตติยํ ปฏิญฺญํ คเหตฺวา อุโปสถิโก หุตฺวา วิหารํ อคมาสิฯ ธมฺมสฺสวเนน ปนสฺส กิจฺจํ นตฺถิ, ยถาผาสุกฏฺฐาเน สยิตฺวา ปาโตว เคหํ อคมาสิฯ อถสฺส ปิตา ‘‘ปุโตฺต เม อุโปสถิโก อโหสิ, สีฆมสฺส ยาคุอาทีนิ อาหรถา’’ติ วตฺวา ทาเปสิฯ โส ‘‘กหาปเณ อคฺคเหตฺวา น ภุญฺชิสฺสามี’’ติ อาหฏาหฏํ ปฏิกฺขิปิฯ อถสฺส ปิตา ปีฬํ อสหโนฺต กหาปณภณฺฑํ ทาเปสิฯ โส ตํ หเตฺถน คเหตฺวาว อาหารํ ปริภุญฺชิฯ

อถ นํ ปุนทิวเส เสฏฺฐิ, ‘‘ตาต, กหาปณสหสฺสํ เต ทสฺสามิ, สตฺถุ ปุรโต ฐตฺวา เอกํ ธมฺมปทํ อุคฺคณฺหิตฺวา อาคเจฺฉยฺยาสี’’ติ เปเสสิฯ โสปิ วิหารํ คนฺตฺวา สตฺถุ ปุรโต ฐตฺวาว เอกเมว ปทํ อุคฺคณฺหิตฺวา ปลายิตุกาโม อโหสิฯ อถสฺส สตฺถา อสลฺลกฺขณาการํ อกาสิฯ โส ตํ ปทํ อสลฺลเกฺขตฺวา อุปริปทํ อุคฺคณฺหิสฺสามีติ ฐตฺวา อโสฺสสิเยว ฯ อุคฺคณฺหิสฺสามีติ สุณโนฺตว กิร สกฺกจฺจํ สุณาติ นามฯ เอวญฺจ กิร สุณนฺตานํ ธโมฺม โสตาปตฺติมคฺคาทโย เทติฯ โสปิ อุคฺคณฺหิสฺสามีติ สุณาติ, สตฺถาปิสฺส อสลฺลกฺขณาการํ กโรติฯ โส ‘‘อุปริปทํ อุคฺคณฺหิสฺสามี’’ติ ฐตฺวา สุณโนฺตว โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐาสิฯ

โส ปุนทิวเส พุทฺธปฺปมุเขน ภิกฺขุสเงฺฆน สทฺธิํเยว สาวตฺถึ ปาวิสิฯ มหาเสฏฺฐิ ตํ ทิสฺวา ‘‘อชฺช มม ปุตฺตสฺส อากาโร รุจฺจตี’’ติ จิเนฺตสิฯ ตสฺสปิ เอตทโหสิ – ‘‘อโห วต เม ปิตา อชฺช สตฺถุ สนฺติเก กหาปเณ น ทเทยฺย, กหาปณการณา มยฺหํ อุโปสถิกภาวํ ปฏิจฺฉาเทยฺยา’’ติฯ สตฺถา ปนสฺส หิโยฺยว กหาปณสฺส การณา อุโปสถิกภาวํ อญฺญาสิฯ มหาเสฏฺฐิ, พุทฺธปฺ

ปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส ยาคุํ ทาเปตฺวา ปุตฺตสฺสปิ ทาเปสิฯ โส นิสีทิตฺวา ตุณฺหีภูโตว ยาคุํ ปิวิ, ขาทนียํ ขาทิ, ภตฺตํ ภุญฺชิฯ มหาเสฏฺฐิ สตฺถุ ภตฺตกิจฺจาวสาเน ปุตฺตสฺส ปุรโต สหสฺสภณฺฑิกํ ฐปาเปตฺวา, ‘‘ตาต, มยา เต ‘สหสฺสํ ทสฺสามี’ติ วตฺวา อุโปสถํ สมาทาเปตฺวา วิหารํ ปหิโตฯ อิทํ เต สหสฺส’’นฺติ อาหฯ โส สตฺถุ ปุรโต กหาปเณ ทิยฺยมาเน ทิสฺวา ลชฺชโนฺต ‘‘อลํ เม กหาปเณหี’’ติ วตฺวา, ‘‘คณฺห, ตาตา’’ติ วุจฺจมาโนปิ น คณฺหิฯ อถสฺส ปิตา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา, ‘‘ภเนฺต, อชฺช เม ปุตฺตสฺส อากาโร รุจฺจตี’’ติ วตฺวา ‘‘กึ, มหาเสฏฺฐี’’ติ วุเตฺต ‘‘มยา เอส ปุริมทิวเส ‘กหาปณสตํ เต ทสฺสามี’ติ วตฺวา วิหารํ เปสิโตฯ ปุนทิวเส กหาปเณ อคฺคเหตฺวา ภุญฺชิตุํ น อิจฺฉิ, อชฺช ปน ทิยฺยมาเนปิ กหาปเณ น อิจฺฉตี’’ติ อาหฯ สตฺถา ‘‘อาม, มหาเสฏฺฐิ, อชฺช ตว ปุตฺตสฺส จกฺกวตฺติสมฺปตฺติโตปิ เทวโลกพฺรหฺมโลกสมฺปตฺตีหิปิ โสตาปตฺติผลเมว วร’’นฺติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๑๗๘. ปถพฺยา เอกรเชฺชน, สคฺคสฺส คมเนน วา;
สพฺพโลกาธิปเจฺจน, โสตาปตฺติผลํ วร’’นฺติฯ

ตตฺถ **ปถพฺยา เอกรเชฺชนา**ติ จกฺกวตฺติรเชฺชนฯ **สคฺคสฺส คมเนน วา**ติ ฉพฺพีสติวิธสฺส สคฺคสฺส อธิคมเนนฯ **สพฺพโลกาธิปเจฺจนา**ติ น เอกสฺมึ เอตฺตเก โลเก นาคสุปณฺณเวมานิกเปเตหิ สทฺธึ, สพฺพสฺมึ โลเก อาธิปเจฺจนฯ **โสตาปตฺติผลํ วร**นฺติ ยสฺมา เอตฺตเก ฐาเน รชฺชํ กาเรตฺวาปิ นิรยาทีหิ อมุโตฺตว โหติ, โสตาปโนฺน ปน ปิหิตาปายทฺวาโร หุตฺวา สพฺพทุพฺพโลปิ อฏฺฐเม ภเว น นิพฺพตฺตติ, ตสฺมา โสตาปตฺติผลเมว วรํ อุตฺตมนฺติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสูติฯ

อนาถปิณฺฑิกปุตฺตกาลวตฺถุ เอกาทสมํฯ

โลกวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

เตรสโม วโคฺคฯ

๑๔. พุทฺธวคฺค

๑. มารธีตรวตฺถุ

ยสฺส ชิตนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา โพธิมณฺเฑ วิหรนฺโต มารธีตโร อารพฺภ กเถสิฯ เทสนํ ปน สาวตฺถิยํ สมุฏฺฐาเปตฺวา ปุน กุรุรฏฺเฐ มาคณฺฑิยพฺราหฺมณสฺส กเถสิฯ

กุรุรฏฺเฐ กิร มาคณฺฑิยพฺราหฺมณสฺส ธีตา มาคณฺฑิยาเยว นาม อโหสิ อุตฺตมรูปธราฯ ตํ ปตฺถยมานา อเนกพฺราหฺมณมหาสาลา เจว ขตฺติยมหาสาลา จ ‘‘ธีตรํ โน เทตู’’ติ มาคณฺฑิยสฺส ปหิณึสุฯ โสปิ ‘‘น ตุเมฺห มยฺหํ ธีตุ อนุจฺฉวิกา’’ติ สเพฺพ ปฏิกฺขิปเตวฯ อเถกทิวสํ สตฺถา ปจฺจูสสมเย โลกํ โวโลเกนฺโต อตฺตโน ญาณชาลสฺส อนฺโต ปวิฏฺฐํ มาคณฺฑิยพฺราหฺมณํ ทิสฺวา ‘‘กึ นุ โข ภวิสฺสตี’’ติ อุปธาเรนฺโต พฺราหฺมณสฺส จ พฺราหฺมณิยา จ ติณฺณํ มคฺคผลานํ อุปนิสฺสยํ อทฺทสฯ พฺราหฺมโณปิ พหิคาเม นิพทฺธํ อคฺคึ ปริจรติฯ สตฺถา ปาโตว ปตฺตจีวรมาทาย ตํ ฐานํ อคมาสิฯ พฺราหฺมโณ สตฺถุ รูปสิรึ โอโลเกนฺโต ‘‘อิมสฺมึ โลเก อิมินา สทิโส ปุริโส นาม นตฺถิ, อยํ มยฺหํ ธีตุ อนุจฺฉวิโก, อิมสฺส เม ธีตรํ ทสฺสามา’’ติ จินฺเตตฺวา สตฺถารํ อาห – ‘‘สมณ, มม เอกา ธีตา อตฺถิ, อหํ ตสฺสา อนุจฺฉวิกํ ปุริสํ อปสฺสนฺโต ตํ น กสฺสจิ อทาสึ, ตฺวํ ปนสฺสา อนุจฺฉวิโก, อหํ เต ธีตรํ ปาทปริจาริกํ กตฺวา ทาตุกาโม, ยาว นํ อาเนมิ, ตาว อิเธว ติฏฺฐาหี’’ติฯ สตฺถา ตสฺส กถํ สุตฺวา เนว อภินนฺทิ, น ปฏิโกฺกสิฯ

พฺราหฺมโณปิ เคหํ คนฺตฺวา พฺราหฺมณึ อาห – ‘‘โภติ, อชฺช เม ธีตุ อนุจฺฉวิโก ปุริโส ทิโฏฺฐ, ตสฺส นํ ทสฺสามา’’ติ ธีตรํ อลงฺการาเปตฺวา อาทาย พฺราหฺมณิยา สทฺธึ ตํ ฐานํ อคมาสิฯ มหาชโนปิ กุตูหลชาโต นิกฺขมิฯ สตฺถา พฺราหฺมเณน วุตฺตฏฺฐาเน อฏฺฐตฺวา ตตฺถ ปทเจติยํ ทเสฺสตฺวา อญฺญสฺมึ ฐาเน อฏฺฐาสิฯ พุทฺธานํ กิร ปทเจติยํ ‘‘อิทํ อสุโก นาม ปสฺสตู’’ติ อธิฏฺฐหิตฺวา อกฺกนฺตฏฺฐาเนเยว ปญฺญายติ, เสสฏฺฐาเน ตํ ปสฺสนฺโต นาม นตฺถิฯ พฺราหฺมโณ อตฺตนา สทฺธึ คจฺฉมานาย พฺราหฺมณิยา ‘‘กหํ โส’’ติ ปุโฏฺฐ ‘‘อิมสฺมึ ฐาเน ติฏฺฐาหีติ ตํ อวจ’’นฺติ โอโลเกนฺโต ปทวลญฺชํ ทิสฺวา ‘‘อิทมสฺส ปท’’นฺติ ทเสฺสสิฯ สา ลกฺขณมนฺตกุสลตาย ‘‘น อิทํ, พฺราหฺมณ, กามโภคิโน ปท’’นฺติ วตฺวา พฺราหฺมเณน, ‘‘โภติ, ตฺวํ อุทกปาติมฺหิ สุสุมารํ ปสฺสสิ, มยา โส สมโณ ทิโฏฺฐ ‘ธีตรํ เต ทสฺสามี’ติ วุตฺโต, เตนาปิ อธิวาสิต’’นฺติ วุเตฺต, ‘‘พฺราหฺมณ, กิญฺจาปิ ตฺวํ เอวํ วเทสิ, อิทํ ปน นิกฺกิเลสเสฺสว ปท’’นฺติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

> ‘‘รตฺตสฺส หิ อุกฺกุฏิกํ ปทํ ภเว,
> ทุฏฺฐสฺส โหติ สหสานุปีฬิตํ;
> มูฬฺหสฺส โหติ อวกฑฺฒิตํ ปทํ,
> วิวฏฺฏจฺฉทสฺส อิทมีทิสํ ปท’’นฺติฯ (วิสุทฺธิ. ๑.๔๕; อ. นิ. อฏฺฐ. ๑.๑.๒๖๐-๒๖๑; ธ. ป. อฏฺฐ. ๑.สามาวตีวตฺถุ);

อถ นํ พฺราหฺมโณ, ‘‘โภติ, มา วิรวิ, ตุณฺหีภูตาว เอหี’’ติ คจฺฉนฺโต สตฺถารํ ทิสฺวา ‘‘อยํ โส ปุริโส’’ติ ตสฺสา ทเสฺสตฺวา สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา, ‘‘สมณ, ธีตรํ เต ทสฺสามี’’ติ อาหฯ สตฺถา ‘‘น เม ตว ธีตาย อโตฺถ’’ติ อวตฺวา, ‘‘พฺราหฺมณ, เอกํ เต การณํ กเถสฺสามิ, สุณิสฺสสี’’ติ วตฺวา ‘‘กเถหิ, โภ สมณ, สุณิสฺสามี’’ติ วุเตฺต อภินิกฺขมนโต ปฏฺฐาย อตีตํ อาหริตฺวา ทเสฺสสิฯ

ตตฺรายํ สเงฺขปกถา – มหาสโตฺต รชฺชสิรึ ปหาย กณฺฑกํ อารุยฺห ฉนฺนสหาโย อภินิกฺขมนฺโต นครทฺวาเร ฐิเตน มาเรน ‘‘สิทฺธตฺถ, นิวตฺต, อิโต เต สตฺตเม ทิวเส จกฺกรตนํ ปาตุภวิสฺสตี’’ติ วุเตฺต, ‘‘อหเมตํ, มาร, ชานามิ, น เม เตนโตฺถ’’ติ อาหฯ อถ กิมตฺถาย นิกฺขมสีติ? สพฺพญฺญุตญฺญาณตฺถายาติฯ ‘‘เตน หิ สเจ อชฺชโต ปฏฺฐาย กามวิตกฺกาทีนํ เอกมฺปิ วิตกฺกํ วิตเกฺกสฺสสิ, ชานิสฺสามิ เต กตฺตพฺพ’’นฺติ อาหฯ โส ตโต ปฏฺฐาย โอตาราเปกฺโข สตฺต วสฺสานิ มหาสตฺตํ อนุพนฺธิฯ

สตฺถาปิ ฉพฺพสฺสานิ ทุกฺกรการิกํ จริตฺวา ปจฺจตฺตปุริสการํ นิสฺสาย โพธิมูเล สพฺพญฺญุตญฺญาณํ ปฏิวิชฺฌิตฺวา วิมุตฺติสุขํ ปฏิสํเวทยมาโน ปญฺจมสตฺตาเห อชปาลนิโคฺรธมูเล นิสีทิฯ ตสฺมิํ สมเย มาโร ‘‘อหํ เอตฺตกํ กาลํ อนุพนฺธิตฺวา โอตาราเปกฺขปิ อิมสฺส กิญฺจิ ขลิตํ นาทฺทสํ, อติกฺกโนฺต อิทานิ เอส มม วิสย’’นฺติ โทมนสฺสปฺปโตฺต มหามเคฺค นิสีทิฯ อถสฺส ตณฺหา อรตี รคาติ อิมา ติโสฺส ธีตโร ‘‘ปิตา โน น ปญฺญายติ, กหํ นุ โข เอตรหี’’ติ โอโลกยมานา ตํ ตถา นิสินฺนํ ทิสฺวา อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘กสฺมา , ตาต, ทุกฺขี ทุมฺมโนสี’’ติ ปุจฺฉิํสุฯ โส ตาสํ ตมตฺถํ อาโรเจสิฯ อถ นํ ตา อาหํสุ – ‘‘ตาต, มา จินฺตยิ, มยํ ตํ อตฺตโน วเส กตฺวา อาเนสฺสามา’’ติฯ ‘‘น สกฺกา อมฺมา, เอส เกนจิ วเส กาตุนฺ’’ติฯ ‘‘ตาต, มยํ อิตฺถิโย นาม อิทาเนว นํ ราคปาสาทีหิ พนฺธิตฺวา อาเนสฺสาม, ตุเมฺห มา จินฺตยิตฺถา’’ติ สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘ปาเท เต, สมณ, ปริจาเรมา’’ติ อาหํสุฯ สตฺถา เนว ตาสํ วจนํ มนสากาสิ, น อกฺขีนิ อุมฺมีเลตฺวา โอโลเกสิฯ

ปุน มารธีตโร ‘‘อุจฺจาวจา โข ปุริสานํ อธิปฺปายา, เกสญฺจิ กุมาริกาสุ เปมํ โหติ, เกสญฺจิ ปฐมวเย ฐิตาสุ, เกสญฺจิ มชฺฌิมวเย ฐิตาสุ, เกสญฺจิ ปจฺฉิมวเย ฐิตาสุ, นานปฺปกาเรหิ ตํ ปโลเภสฺสามา’’ติ เอเกกา กุมาริกวณฺณาทิวเสน สตํ สตํ อตฺตภาเว อภินิมฺมินิตฺวา กุมาริโย, อวิชาตา, สกิํ วิชาตา, ทุวิชาตา, มชฺฌิมิตฺถิโย, มหลฺลกิตฺถิโย จ หุตฺวา ฉกฺขตฺตุํ ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘ปาเท เต, สมณ, ปริจาเรมา’’ติ อาหํสุฯ ตมฺปิ ภควา น มนสากาสิ ยถา ตํ อนุตฺตเร อุปธิสงฺขเย วิมุโตฺตติฯ อถ สตฺถา เอตฺตเกนปิ ตา อนุคจฺฉนฺติโย ‘‘อเปถ, กึ ทิสฺวา เอวํ วายมถ, เอวรูปํ นาม วีตราคานํ ปุรโต กาตุํ น วฏฺฏติฯ ตถาคตสฺส ปน ราคาทโย ปหีนาฯ เกน ตํ การเณน อตฺตโน วสํ เนสฺสถา’’ติ วตฺวา อิมา คาถา อภาสิ –

๑๗๙. ‘‘ยสฺส ชิตํ นาวชียติ,
ชิตํ ยสฺส โนยาติ โกจิ โลเก;
ตํ พุทฺธมนนฺตโคจรํ,
อปทํ เกน ปเทน เนสฺสถฯ

๑๘๐. ‘‘ยสฺส ชาลินี วิสตฺติกา,
ตณฺหา นตฺถิ กุหิญฺจิ เนตเว;
ตํ พุทฺธมนนฺตโคจรํ,
อปทํ เกน ปเทน เนสฺสถา’’ติฯ

ตตฺถ **ยสฺส ชิตํ นาวชียตี**ติ ยสฺส สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส เตน เตน มเคฺคน ชิตํ ราคาทิกิเลสชาตํ ปุน อสมุทาจรณโต นาวชียติ, ทุชฺชิตํ นาม น โหติฯ **โนยาตี**ติ น อุยฺยาติ, ยสฺส ชิตํ กิเลสชาตํ ราคาทีสุ โกจิ เอโก กิเลโสปิ โลเก ปจฺฉโต วตฺตี นาม น โหติ, นานุพนฺธตีติ อโตฺถฯ **อนนฺตโคจร**นฺติ อนนฺตารมฺมณสฺส สพฺพญฺญุตญฺญาณสฺส วเสน อปริยนฺต โคจรํฯ

เกน ปเทนาติ ยสฺส หิ ราคปทาทีสุ เอกปทมฺปิ อตฺถิ, ตํ ตุเมฺห เตน ปเทน เนสฺสถฯ พุทฺธสฺส ปน เอกปทมฺปิ นตฺถิ, ตํ อปทํ พุทฺธํ ตุเมฺห เกน ปเทน เนสฺสถฯ

ทุติยคาถาย ตณฺหา นาเมสา สํสิพฺพิตปริโยนนฺธนเฏฺฐน ชาลมสฺสา อตฺถีติปิ ชาลการิกาติปิ ชาลูปมาติปิ **ชาลินี**ฯ รูปาทีสุ อารมฺมเณสุ วิสตตฺตตาย วิสตฺตมนตาย วิสาหรตาย วิสปุปฺผตาย วิสผลตาย วิสปริโภคตาย **วิสตฺติกา**ฯ สา เอวรูปา ตณฺหา **ยสฺส กุหิญฺจิ** ภเว **เนตุํ** นตฺถิ, ตํ ตุเมฺห อปทํ พุทฺธํ เกน ปเทน เนสฺสถาติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน พหูนํ เทวตานํ ธมฺมาภิสมโย อโหสิฯ มารธีตโรปิ ตเตฺถว อนฺตรธายึสุฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา, ‘‘มาคณฺฑิย, อหํ ปุเพฺพ อิมา ติโสฺส มารธีตโร อทฺทสํ เสมฺหาทีหิ อปลิพุเทฺธน สุวณฺณกฺขนฺธสทิเสน อตฺตภาเวน สมนฺนาคตา, ตทาปิ เมถุนสฺมึ ฉโนฺท นาโหสิเยวฯ ตว ธีตุ สรีรํ ทฺวตฺตึสาการกุณปปริปูรํ พหิวิจิโตฺต วิย อสุจิฆโฏฯ สเจ หิ มม ปาโท อสุจิมกฺขิโต ภเวยฺย, อยญฺจ อุมฺมารเฏฺฐาเน ติเฏฺฐยฺย, ตถาปิสฺสา สรีเร อหํ ปาเท น ผุเสยฺย’’นฺติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

> ‘‘ทิสฺวาน ตณฺหํ อรตึ รคญฺจ,
> นาโหสิ ฉโนฺท อปิ เมถุนสฺมึ;
> กิเมวิทํ มุตฺตกรีสปุณฺณํ,
> ปาทาปิ นํ สมฺผุสิตุํ น อิเจฺฉ’’ติฯ (สุ. นิ. ๘๔๑; มหานิ. ๗๐);

เทสนาวสาเน อุโภปิ ชยมฺปติกา อนาคามิผเล ปติฎฺฐหึสูติฯ

มารธีตรวตฺถุ ปฐมํฯ

๒. เทโวโรหณวตฺถุ

เย ฌานปสุตา ธีราติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา สงฺกสฺสนครทฺวาเร พหู เทวมนุเสฺส อารพฺภ กเถสิฯ เทสนา ปน ราชคเห สมุฎฺฐิตาฯ

เอกสฺมิญฺหิ สมเย ราชคหเสฎฺฐิ ปริสฺสยโมจนตฺถเญฺจว ปมาเทน คลิตานํ อาภรณาทีนํ รกฺขณตฺถญฺจ ชาลกรณฺฑกํ ปริกฺขิปาเปตฺวา คงฺคาย อุทกกีฬํ กีฬิฯ อเถโก รตฺตจนฺทนรุโกฺข คงฺคาย อุปริตีเร ชาโต คโงฺคทเกน โธตมูโล ปติตฺวา ตตฺถ ตตฺถ ปาสาเณสุ สํภชฺชมาโน วิปฺปกิริฯ ตโต เอกา ฆฎปฺปมาณา ฆฎิกา ปาสาเณหิ ฆํสิยมานา อุทกอูมีหิ โปถิยมานา มฎฺฐา หุตฺวา อนุปุเพฺพน วุยฺหมานา เสวาลปริโยนทฺธา อาคนฺตฺวา ตสฺส ชาเล ลคฺคิฯ เสฎฺฐิ ‘‘กิเมต’’นฺติ วตฺวา ‘‘รุกฺขฆฎิกา’’ติ สุตฺวา ตํ อาหราเปตฺวา ‘‘กึ นาเมต’’นฺติ อุปธารณตฺถํ วาสิกเณฺณน ตจฺฉาเปสิฯ ตาวเทว อลตฺตกวณฺณํ รตฺตจนฺทนํ ปญฺญายิฯ เสฎฺฐิ ปน เนว สมฺมาทิฎฺฐิ น มิจฺฉาทิฎฺฐิ, มชฺฌตฺตธาตุโกฯ โส จิเนฺตสิ – ‘‘มยฺหํ เคเห รตฺตจนฺทนํ พหุ, กึ นุ โข อิมินา กริสฺสามี’’ติฯ อถสฺส เอตทโหสิ – ‘‘อิมสฺมึ โลเก ‘มยํ อรหโนฺต มยํ อรหโนฺต’ติ วตฺตาโร พหู, อหํ เอกํ อรหนฺตมฺปิ น ปสฺสามิฯ เคเห ภมํ โยเชตฺวา ปตฺตํ ลิขาเปตฺวา สิกฺกาย ฐเปตฺวา เวฬุปรมฺปราย สฎฺฐิหตฺถมเตฺต อากาเส โอลมฺพาเปตฺวา ‘สเจ อรหา อตฺถิ, อิมํ อากาเสนา คนฺตฺวา คณฺหาตู’ติ วกฺขามิฯ โย ตํ คเหสฺสติ, ตํ สปุตฺตทาโร สรณํ คมิสฺสามี’’ติฯ โส จินฺติตนิยาเมเนว ปตฺตํ ลิขาเปตฺวา เวฬุปรมฺปราย อุสฺสาเปตฺวา ‘‘โย อิมสฺมึ โลเก อรหา, โส อากาเสนาคนฺตฺวา อิมํ ปตฺตํ คณฺหาตู’’ติ อาหฯ

ฉ สตฺถาโร ‘‘อมฺหากํ เอส อนุจฺฉวิโก, อมฺหากเมว นํ เทหี’’ติ วทึสุฯ โส ‘‘อากาเสนา คนฺตฺวา คณฺหถา’’ติ อาหฯ อถ ฉฏฺเฐ ทิวเส นิคโณฺฐ นาฏปุโตฺต อเนฺตวาสิเก เปเสสิ – ‘‘คจฺฉถ, เสฏฺฐิํ เอวํ วเทถ – ‘อมฺหากํ อาจริยเสฺสว อนุจฺฉวิโกยํ, มา อปฺปมตฺตกสฺส การณา อากาเสนาคมนํ กริ, เทหิ กิร เม ตํ ปตฺต’’’นฺติ ฯ เต คนฺตฺวา เสฏฺฐิํ ตถา วทึสุฯ เสฏฺฐิ ‘‘อากาเสนาคนฺตฺวา คณฺหิตุํ สมโตฺถว คณฺหาตู’’ติ อาหฯ นาฏปุโตฺต สยํ คนฺตุกาโม อเนฺตวาสิกานํ สญฺญํ อทาสิ – ‘‘อหํ เอกํ หตฺถญฺจ ปาทญฺจ อุกฺขิปิตฺวา อุปฺปติตุกาโม วิย ภวิสฺสามิ, ตุเมฺห มํ, ‘อาจริย, กิํ กโรถ, ทารุมยปตฺตสฺส การณา ปฏิจฺฉนฺนํ อรหตฺตคุณํ มหาชนสฺส มา ทสฺสยิตฺถา’ติ วตฺวา มํ หเตฺถสุ จ ปาเทสุ จ คเหตฺวา อากฑฺฒนฺตา ภูมิยํ ปาเตยฺยาถา’’ติฯ โส ตตฺถ คนฺตฺวา เสฏฺฐิํ อาห, ‘‘มหาเสฏฺฐิ, มยฺหํ อยํ ปโตฺต อนุจฺฉวิโก, อเญฺญสํ นานุจฺฉวิโก, มา เต อปฺปมตฺตกสฺส การณา มม อากาเส อุปฺปตนํ รุจฺจิ, เทหิ เม ปตฺต’’นฺติฯ ภเนฺต, อากาเส อุปฺปติตฺวาว คณฺหถาติฯ ตโต นาฏปุโตฺต ‘‘เตน หิ อเปถ อเปถา’’ติ อเนฺตวาสิเก อปเนตฺวา ‘‘อากาเส อุปฺปติสฺสามี’’ติ เอกํ หตฺถญฺจ ปาทญฺจ อุกฺขิปิฯ อถ นํ อเนฺตวาสิกา, ‘‘อาจริย, กิํ นาเมตํ กโรถ, ฉวสฺส ลามกสฺส ทารุมยปตฺตสฺส การณา ปฏิจฺฉนฺนคุเณน มหาชนสฺส ทสฺสิเตน โก อโตฺถ’’ติ ตํ หตฺถปาเทสุ คเหตฺวา อากฑฺฒิตฺวา ภูมิยํ ปาเตสุํฯ โส เสฏฺฐิํ อาห – ‘‘อิเม, มหาเสฏฺฐิ, อุปฺปติตุํ น เทนฺติ, เทหิ เม ปตฺต’’นฺติฯ อุปฺปติตฺวา คณฺหถ, ภเนฺตติฯ เอวํ ติตฺถิยา ฉ ทิวสานิ วายมิตฺวาปิ ตํ ปตฺตํ น ลภิํสุเยวฯ

สตฺตเม ทิวเส อายสฺมโต มหาโมคฺคลฺลานสฺส จ อายสฺมโต ปิโณฺฑลภารทฺวาชสฺส จ ‘‘ราชคเห ปิณฺฑาย จริสฺสามา’’ติ คนฺตฺวา เอกสฺมิํ ปิฏฺฐิปาสาเณ ฐตฺวา จีวรํ ปารุปนกาเล ธุตฺตกา กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ ‘‘อโมฺภ ปุเพฺพ ฉ สตฺถาโร โลเก ‘มยํ อรหนฺตมฺหา’ติ วิจริํสุฯ, ราชคหเสฏฺฐิโน ปน อชฺช สตฺตโม ทิวโส ปตฺตํ อุสฺสาเปตฺวา ‘สเจ อรหา อตฺถิ, อากาเสนาคนฺตฺวา คณฺหาตู’ติ วทนฺตสฺส, เอโกปิ ‘อหํ อรหา’ติ อากาเส อุปฺปตโนฺต นตฺถิฯ อชฺช โน โลเก อรหนฺตานํ นตฺถิภาโว ญาโต’’ติฯ ตํ กถํ สุตฺวา อายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน อายสฺมนฺตํ ปิโณฺฑลภารทฺวาชํ อาห – ‘‘สุตํ เต, อาวุโส ภารทฺวาช, อิเมสํ วจนํ, อิเม พุทฺธสฺส สาสนํ ปริคฺคณฺหนฺตา วิย วทนฺติฯ ตฺวญฺจ มหิทฺธิโก มหานุภาโว, คจฺฉ ตํ ปตฺตํ อากาเสน คนฺตฺวา คณฺหาหี’’ติฯ อาวุโส มหาโมคฺคลฺลาน, ตฺวํ อิทฺธิมนฺตานํ อโคฺค, ตฺวํ เอตํ คณฺหาหิ, ตยิ ปน อคฺคณฺหเนฺต อหํ คณฺหิสฺสามีติฯ ‘‘คณฺหาวุโส’’ติ วุเตฺต อายสฺมา ปิโณฺฑลภารทฺวาโช อภิญฺญาปาทกํ จตุตฺถชฺฌานํ สมาปชฺชิตฺวา อุฏฺฐาย ติคาวุตํ ปิฏฺฐิปาสาณํ ปาทเนฺตน ปฏิจฺฉาเทโนฺต ตุลปิจุ วิย อากาเส อุฏฺฐาเปตฺวา ราชคหนครสฺส อุปริ สตฺตกฺขตฺตุํ อนุปริยายิฯ โส ติคาวุตปมาณสฺส นครสฺส ปิธานํ วิย ปญฺญายิฯ นครวาสิโน ‘‘ปาสาโณ โน อวตฺถริตฺวา คณฺหาตี’’ติ ภีตา สุปฺปาทีนิ มตฺถเก กตฺวา ตตฺถ ตตฺถ นิลียิํสุ ฯ สตฺตเม วาเร เถโร ปิฏฺฐิปาสาณํ ภินฺทิตฺวา อตฺตานํ ทเสฺสสิฯ มหาชโน เถรํ ทิสฺวา, ‘‘ภเนฺต ปิโณฺฑลภารทฺวาช, ตว ปาสาณํ ทฬฺหํ กตฺวา คณฺห, มา โน สเพฺพ นาสยี’’ติฯ เถโร ปาสาณํ ปาทเนฺตน ขิปิตฺวา วิสฺสเชฺชสิฯ โส คนฺตฺวา ยถาฐาเนเยว ปติฏฺฐาสิฯ เถโร เสฏฺฐิสฺส เคหมตฺถเก อฏฺฐาสิฯ ตํ ทิสฺวา เสฏฺฐิ อุเรน นิปชฺชิตฺวา ‘‘โอตรถ สามี’’ติ วตฺวา อากาสโต โอติณฺณํ เถรํ นิสีทาเปตฺวา ปตฺตํ โอตาราเปตฺวา จตุมธุรปุณฺณํ กตฺวา เถรสฺส อทาสิฯ เถโร ปตฺตํ คเหตฺวา วิหาราภิมุโข ปายาสิฯ อถสฺส เย อรญฺญคตา วา สุญฺญาคารคตา วา ตํ ปาฏิหาริยํ นาทฺทสํสุฯ เต สนฺนิปติตฺวา, ‘‘ภเนฺต, อมฺหากมฺปิ ปาฏิหาริยํ ทเสฺสหี’’ติ เถรํ อนุพนฺธิํสุฯ โส เตสํ เตสํ ปาฏิหาริยํ ทเสฺสตฺวา วิหารํ อคมาสิฯ

สตฺถา ตํ อนุพนฺธิตฺวา อุนฺนาเทนฺตสฺส มหาชนสฺส สทฺทํ สุตฺวา, ‘‘อานนฺท, กเสฺสโส สโทฺท’’ติ ปุจฺฉิตฺวา, ‘‘ภเนฺต, ปิโณฺฑลภารทฺวาเชน อากาเส อุปฺปติตฺวา จนฺทนปโตฺต คหิโต, ตสฺส สนฺติเก เอโส สโทฺท’’ติ สุตฺวา ภารทฺวาชํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘สจฺจํ กิร ตยา เอวํ กต’’นฺติ

ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สจฺจํ, ภนฺเต’’ติ วุตฺเต, ‘‘กสฺมา เต, ภารทฺวาช, เอวํ กต’’นฺติ เถรํ ครหิตฺวา ตํ ปตฺตํ ขณฺฑาขณฺฑํ เภทาเปตฺวา ภิกฺขูนํ อญฺชนปิสนตฺถาย ทาเปตฺวา ปาฏิหาริยสฺส อกรณตฺถาย สาวกานํ สิกฺขาปทํ (จูฬว. ๒๕๒) ปญฺญาเปสิฯ

ติตฺถิยา ‘‘สมโณ กิร โคตโม ตํ ปตฺตํ เภทาเปตฺวา ปาฏิหาริยสฺส อกรณตฺถาย สาวกานํ สิกฺขาปทํ ปญฺญาเปสี’’ติ สุตฺวา ‘‘สมณสฺส โคตมสฺส สาวกา ปญฺญตฺตํ สิกฺขาปทํ ชีวิตเหตุปิ นาติกฺกมนฺติ, สมโณปิ โคตโม ตํ รกฺขิสฺสเตวฯ อิทานิ อเมฺหหิ โอกาโส ลทฺโธ’’ติ นครวีถีสุ อาโรเจนฺตา วิจรึสุ ‘‘มยํ อตฺตโน คุณํ รกฺขนฺตา ปุเพฺพ ทารุมยปตฺตสฺส การณา อตฺตโน คุณํ มหาชนสฺส น ทสฺสยิมฺหา, สมณสฺส โคตมสฺส สาวกา ปตฺตกมตฺตสฺส การณา อตฺตโน คุณํ มหาชนสฺส ทเสฺสสุํฯ สมโณ โคตโม อตฺตโน ปณฺฑิตตาย ปตฺตํ เภทาเปตฺวา สิกฺขาปทํ ปญฺญาเปสิ, อิทานิ มยํ เตเนว สทฺธึ ปาฏิหาริยํ กริสฺสามา’’ติฯ

ราชา พิมฺพิสาโร ตํ กถํ สุตฺวา สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘ตุเมฺหหิ กิร, ภนฺเต, ปาฏิหาริยสฺส อกรณตฺถาย สาวกานํ สิกฺขาปทํ ปญฺญตฺต’’นฺติ? ‘‘อาม, มหาราชา’’ติฯ อิทานิ ติตฺถิยา ‘‘ตุเมฺหหิ สทฺธึ ปาฏิหาริยํ กริสฺสามา’’ติ วทนฺติ, กึ อิทานิ กริสฺสถาติ? ‘‘เตสุ กโรเนฺตสุ กริสฺสามิ, มหาราชา’’ติฯ นนุ ตุเมฺหหิ สิกฺขาปทํ ปญฺญตฺตนฺติฯ นาหํ, มหาราช, อตฺตโน สิกฺขาปทํ ปญฺญาเปสึ, ตํ มเมว สาวกานํ ปญฺญตฺตนฺติฯ ตุเมฺห ฐเปตฺวา อญฺญตฺถ สิกฺขาปทํ ปญฺญตฺตํ นาม โหติ, ภนฺเตติฯ เตน หิ, มหาราช, ตเมเวตฺถ ปฏิปุจฺฉามิ, ‘‘อตฺถิ ปน เต, มหาราช, วิชิเต อุยฺยาน’’นฺติฯ ‘‘อตฺถิ, ภนฺเต’’ติฯ ‘‘สเจ เต, มหาราช, อุยฺยาเน มหาชโน อมฺพาทีนิ ขาเทยฺย, กิมสฺส กตฺตพฺพ’’นฺติ? ‘‘ทโณฺฑ, ภนฺเต’’ติฯ ‘‘ตฺวํ ปน ขาทิตุํ ลภสี’’ติ? ‘‘อาม, ภนฺเต, มยฺหํ ทโณฺฑ นตฺถิ, อหํ อตฺตโน สนฺตกํ ขาทิตุํ ลภามี’’ติฯ ‘‘มหาราช, ยถา ตว ติโยชนสติเก รเชฺช อาณา ปวตฺตติ, อตฺตโน อุยฺยาเน อมฺพาทีนิ ขาทนฺตสฺส ทโณฺฑ นตฺถิ, อเญฺญสํ อตฺถิ, เอวํ มมปิ จกฺกวาฬโกฏิสตสหเสฺส อาณา ปวตฺตติ, อตฺตโน สิกฺขาปทปญฺญตฺติยา อติกฺกโม นาม นตฺถิ, อเญฺญสํ ปน อตฺถิ, กริสฺสามหํ ปาฏิหาริย’’นฺติฯ ติตฺถิยา ตํ กถํ สุตฺวา ‘‘อิทานมฺหา นฏฺฐา, สมเณน กิร โคตเมน สาวกานํเยว สิกฺขาปทํ ปญฺญตฺตํ, น อตฺตโนฯ สยเมว กิร ปาฏิหาริยํ กตฺตุกาโม, กึ นุ โข กโรมา’’ติ มนฺตยึสุฯ

ราชา สตฺถารํ ปุจฺฉิ – ‘‘ภนฺเต, กทา ปาฏิหาริยํ กริสฺสถา’’ติฯ ‘‘อิโต จตุมาสจฺจเยน อาสาฬฺหิปุณฺณมายํ, มหาราชา’’ติฯ ‘‘กตฺถ กริสฺสถ, ภนฺเต’’ติ ? ‘‘สาวตฺถึ นิสฺสาย, มหาราชา’’ติฯ ‘‘กสฺมา ปน สตฺถา เอวํ ทูรฏฺฐานํ อปทิสี’’ติ? ‘‘ยสฺมา ตํ สพฺพพุทฺธานํ มหาปาฏิหาริยกรณฏฺฐานํ, อปิจ มหาชนสฺส สนฺนิปาตนตฺถายปิ ทูรฏฺฐานเมว อปทิสี’’ติฯ ติตฺถิยา ตํ กถํ สุตฺวา ‘‘อิโต กิร จตุนฺนํ มาสานํ อจฺจเยน สมโณ โคตโม สาวตฺถิยํ ปาฏิหาริยํ กริสฺสติ, อิทานิ ตํ อมุญฺจิตฺวาว อนุพนฺธิสฺสาม, มหาชโน อเมฺห ทิสฺวา ‘กึ อิท’นฺติ ปุจฺฉิสฺสติฯ อถสฺส วกฺขาม ‘มยํ สมเณน โคตเมน สทฺธึ ปาฏิหาริยํ กริสฺสามา’ติ วทิมฺหาฯ โส ปลายติ, มยมสฺส ปลายิตุํ อทตฺวา อนุพนฺธามา’’ติฯ สตฺถา ราชคเห ปิณฺฑาย จริตฺวา นิกฺขมิฯ ติตฺถิยาปิสฺส ปจฺฉโตว นิกฺขมิตฺวา ภตฺตกิจฺจฏฺฐาเน วสนฺติฯ วสิตฏฺฐาเน ปุนทิวเส ปาตราสํ กโรนฺติฯ เต มนุเสฺสหิ ‘‘กิมิท’’นฺติ ปุจฺฉิตา เหฏฺฐา จินฺติตนิยาเมเนว อาโรเจสุํ ฯ มหาชโนปิ ‘‘ปาฏิหาริยํ ปสฺสิสฺสามา’’ติ อนุพนฺธิฯ

สตฺถา อนุปุเพฺพน สาวตฺถึ ปาปุณิฯ ติตฺถิยาปิ เตน สทฺธึเยว คนฺตฺวา อุปฏฺฐาเก สมาทเปตฺวา สตสหสฺสํ ลภิตฺวา ขทิรถเมฺภหิ มณฺฑปํ กาเรตฺวา นีลุปฺปเลหิ ฉาทาเปตฺวา ‘‘อิธ ปาฏิหาริยํ กริสฺสามา’’ติ นิสีทึสุฯ ราชา ปเสนทิ โกสโล สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา, ‘‘ภนฺเต, ติตฺถิเยหิ

มณฺฑโป การิโต, อหมฺปิ ตุมฺหากํ มณฺฑปํ กริสฺสามี''ติฯ ''อลํ, มหาราช, อตฺถิ มยฺหํ มณฺฑปการโก''ติฯ ''ภนฺเต, มํ ฐเปตฺวา โก อโญฺญ กาตุํ สกฺขิสฺสตี''ติ? ''สกฺโก, เทวราชา''ติฯ ''กหํ ปน, ภนฺเต, ปาฏิหาริยํ กริสฺสถา''ติ? ''กณฺฑมฺพรุกฺขมูเล, มหาราชา''ติฯ ติตฺถิยา ''อมฺพรุกฺขมูเล กิร ปาฏิหาริยํ กริสฺสตี''ติ สุตฺวา อตฺตโน อุปฏฺฐากานํ อาโรเจตฺวา โยชนพฺภนฺตเร ฐาเน อนฺตมโส ตทหุชาตมฺปิ อมฺพโปตกํ อุปฺปาเฏตฺวา อรเญฺญ ขิปาเปสุํฯ

สตฺถา อาสาฬฺหิปุณฺณมทิวเส อโนฺตนครํ ปาวิสิฯ รโญฺญปิ อุยฺยานปาโล กโณฺฑ นาม เอกํ ปิงฺคลกิปิลฺลิเกหิ กตปตฺตปุฏสฺส อนฺตเร มหนฺตํ อมฺพปกฺกํ ทิสฺวา ตสฺส คนฺธรสโลเภน สมฺปตเนฺต วายเส ปลาเปตฺวา รโญฺญ ขาทนตฺถาย อาทาย คจฺฉโนฺต อนฺตรามเคฺค สตฺถารํ ทิสฺวา จิเนฺตสิ – ''ราชา อิมํ อมฺพํ ขาทิตฺวา มยฺหํ อฏฺฐ วา โสฬส วา กหาปเณ ทเทยฺย, ตํ เม เอกตฺตภาเวปิ ชีวิตวุตฺติยา นาลํฯ สเจ ปนาหํ สตฺถุ อิมํ ทสฺสามิ, อวสฺสํ ตํ เม ทีฆกาลํ หิตาวหํ ภวิสฺสตี''ติฯ โส ตํ อมฺพปกฺกํ สตฺถุ อุปนาเมสิฯ สตฺถา อานนฺทเตฺถรํ โอโลเกสิ ฯ อถสฺส เถโร จตุมหาราชทตฺติยํ ปตฺตํ นีหริตฺวา หเตฺถ ฐเปสิฯ สตฺถา ปตฺตํ อุปนาเมตฺวา อมฺพปกฺกํ ปฏิคฺคเหตฺวา ตเตฺถว นิสีทนาการํ ทเสฺสสิฯ เถโร จีวรํ ปญฺญาเปตฺวา อทาสิฯ อถสฺส ตสฺมิํ นิสิเนฺน เถโร ปานียํ ปริสฺสาเวตฺวา อมฺพปกฺกํ มทฺทิตฺวา ปานกํ กตฺวา อทาสิฯ สตฺถา อมฺพปานกํ ปิวิตฺวา กณฺฑํ อาห – ''อิมํ อมฺพฏฺฐิํ อิเธว ปํสุํ วิยูหิตฺวา โรเปหี''ติฯ โส ตถา อกาสิฯ สตฺถา ตสฺส อุปริ หตฺถํ โธวิฯ หเตฺถ โธวิตมเตฺตเยว นงฺคลสีสมตฺตกฺขโนฺธ หุตฺวา อุเพฺพเธน ปณฺณาสหโตฺถ อมฺพรุโกฺข อุฏฺฐหิฯ จตูสุ ทิสาสุ เอเกกา, อุทฺธํ เอกาติ ปญฺจ มหาสาขา ปณฺณาสหตฺถา อเหสุํฯ โส ตาวเทว ปุปฺผผลสญฺฉโนฺน หุตฺวา เอเกกสฺมิํ ฐาเน ปริปกฺกอมฺพปิณฺฑิธโร อโหสิฯ ปจฺฉโต อาคจฺฉนฺตา ภิกฺขู อมฺพปกฺกานิ ขาทนฺตา เอว อาคมิํสุฯ ราชา ''เอวรูโป กิร อมฺพรุโกฺข อุฏฺฐิโต''ติ สุตฺวา ''มา นํ โกจิ ฉินฺที''ติ อารกฺขํ ฐเปสิฯ โส ปน กเณฺฑน โรปิตตฺตา **กณฺฑมฺพรุโกฺข**เตฺวว ปญฺญายิฯ ธุตฺตกาปิ อมฺพปกฺกานิ ขาทิตฺวา ''หเร ทุฏฺฐติตฺถิยา 'สมโณ กิร โคตโม กณฺฑมฺพรุกฺขมูเล ปาฏิหาริยํ กริสฺสตี'ติ ตุเมฺหหิ โยชนพฺภนฺตเร ตทหุชาตาปิ อมฺพโปตกา อุปฺปาฏาปิตา, กณฺฑโมฺพ นาม อย''นฺติ วตฺวา เต อุจฺฉิฏฺฐอมฺพฏฺฐีหิ ปหริํสุฯ

สโกฺก วาตวลาหกํ เทวปุตฺตํ อาณาเปสิ ''ติตฺถิยานํ มณฺฑปํ วาเตหิ อุปฺปาเฏตฺวา อุกฺการภูมิยํ ขิปาเปหี''ติฯ โส ตถา อกาสิฯ สูริยมฺปิ เทวปุตฺตํ อาณาเปสิ ''สูริยมณฺฑลํ นิกฑฺฒโนฺต ตาเปหี''ติฯ โส ตถา อกาสิฯ ปุน วาตวลาหกํ อาณาเปสิ ''วาตมณฺฑลํ อุฏฺฐาเปโนฺต ยาหี''ติฯ โส ตถา กโรโนฺต ติตฺถิยานํ ปคฺฆริตเสทสรีเร รโชวฏฺฏิยา โอกิริฯ เต ตมฺพมตฺติกสทิสา อเหสุํฯ วสฺสวลาหกมฺปิ อาณาเปสิ ''มหนฺตานิ พินฺทูนิ ปาเตหี''ติฯ โส ตถา อกาสิฯ อถ เนสํ กาโย กพรคาวิสทิโส อโหสิฯ เต นิคณฺฐา ลชฺชมานา หุตฺวา สมฺมุขสมฺมุขฏฺฐาเนเนว ปลายิํสุฯ เอวํ ปลายเนฺตสุ ปุราณกสฺสปสฺส อุปฏฺฐาโก เอโก กสฺสโก ''อิทานิ เม อยฺยานํ ปาฏิหาริยกรณเวลา, คนฺตฺวา ปาฏิหาริยํ ปสฺสิสฺสามี''ติ โคเณ วิสฺสเชฺชตฺวา ปาโตว อาภตํ ยาคุกุฏเญฺจว โยตฺตกญฺจ คเหตฺวา อาคจฺฉโนฺต ปุราณํ ตถา ปลายนฺตํ ทิสฺวา, ภเนฺต , อชฺช 'อยฺยานํ ปาฏิหาริยํ ปสฺสิสฺสามี'ติ อาคจฺฉามิ, ตุเมฺห กหํ คจฺฉถา''ติฯ กิํ เต ปาฏิหาริเยน, อิมํ กุฏญฺจ โยตฺตญฺจ เทหีติฯ โส เตน ทินฺนํ กุฏญฺจ โยตฺตญฺจ อาทาย นทีตีรํ คนฺตฺวา กุฏํ โยเตฺตน อตฺตโน คีวาย พนฺธิตฺวา ลชฺชโนฺต กิญฺจิ อกเถตฺวา รหเท ปติตฺวา อุทกปุพฺพุเฬ อุฏฺฐาเปโนฺต กาลํ กตฺวา อวีจิมฺหิ นิพฺพตฺติฯ

สโกฺก อากาเส รตนจงฺกมํ มาเปสิฯ ตสฺส เอกา โกฏิ ปาจีนจกฺกวาฬมุขวฏฺฏิยํ อโหสิ, เอกา ปจฺฉิมจกฺกวาฬมุขวฏฺฏิยํฯ สตฺถา สนฺนิปติตาย ฉตฺติํสโยชนิกาย ปริสาย วฑฺฒมานกจฺ

ฉายาย ‘‘อิทานิ ปาฏิหาริยกรณเวลา’’ติ คนฺธกุฏิโต นิกฺขมิตฺวา ปมุเข อฏฺฐาสิฯ อถ นํ **ฆรณี** นาม อิทฺธิมนฺตี เอกา อนาคามิอุปาสิกา อุปสงฺกมิตฺวา, ‘‘ภนฺเต, มาทิสาย ธีตริ วิชฺชมานาย ตุมฺหากํ กิลมนกิจฺจํ นตฺถิ, อหํ ปาฏิหาริยํ กริสฺสามี’’ติ อาหฯ ‘‘กถํ ตฺวํ กริสฺสสิ, ฆรณี’’ติ? ‘‘ภนฺเต, เอกสฺมึ จกฺกวาฬคพฺเภ มหาปถวึ อุทกํ กตฺวา อุทกสกุณิกา วิย นิมฺมุชฺชิตฺวา ปาจีนจกฺกวาฬมุขวฏฺฏิยํ อตฺตานํ ทเสฺสสฺสามิ, ตถา ปจฺฉิมอุตฺตรทกฺขิณจกฺกวาฬมุขวฏฺฏิยํ, ตถา มเชฺฌ’’ฯ มหาชโน มํ ทิสฺวา ‘‘กา เอสา’’ติ วุตฺเต วกฺขติ ‘‘ฆรณี นาเมสา, อยํ ตาว เอกิสฺสา อิตฺถิยา อานุภาโว, พุทฺธานุภาโว ปน กีทิโส ภวิสฺสตี’’ติ ฯ เอวํ ติตฺถิยา ตุเมฺห อทิสฺวาว ปลายิสฺสนฺตีติฯ อถ นํ สตฺถา ‘‘ชานามิ เต ฆรณี เอวรูปํ ปาฏิหาริยํ กาตุํ สมตฺถภาวํ, น ปนายํ ตวตฺถาย พโทฺธ มาลาปุโฏ’’ติ วตฺวา ปฏิกฺขิปิฯ สา ‘‘น เม สตฺถา อนุชานาติ, อทฺธา มยา อุตฺตริตรํ ปาฏิหาริยํ กาตุํ สมโตฺถ อโญฺญ อตฺถี’’ติ เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิฯ สตฺถาปิ ‘‘เอวเมว เตสํ คุโณ ปากโฏ ภวิสฺสตีติ เอวํ ฉตฺติํสโยชนิกาย ปริสาย มเชฺฌ สีหนาทํ นทิสฺสตี’’ติ มญฺญมาโน อปเรปิ ปุจฺฉิ – ‘‘ตุเมฺห กถํ ปาฏิหาริยํ กริสฺสถา’’ติฯ เต ‘‘เอวญฺจ เอวญฺจ กริสฺสาม, ภนฺเต’’ติ สตฺถุ ปุรโต ฐิตาว สีหนาทํ นทึสุฯ เตสุ กิร **จูฬอนาถปิณฺฑิโก** ‘‘มาทิเส อนาคามิอุปาสเก ปุเตฺต วิชฺชมาเน สตฺถุ กิลมนกิจฺจํ นตฺถี’’ติ จิเนฺตตฺวา ‘‘อหํ, ภเนฺต, ปาฏิหาริยํ กริสฺสามี’’ติ วตฺวา ‘‘กถํ กริสฺสสี’’ติ ปุโฏฺฐ ‘‘อหํ, ภเนฺต, ทฺวาทสโยชนิกํ พฺรหฺมตฺตภาวํ นิมฺมินิตฺวา อิมิสฺสา ปริสาย มเชฺฌ มหาเมฆคชฺชิตสทิเสน สเทฺทน พฺรหฺมอโปฺผฏนํ นาม อโปฺผเฏสฺสามี’’ติฯ มหาชโน ‘‘กึ นาเมโส สโทฺท’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘จูฬอนาถปิณฺฑิกสฺส กิร พฺรหฺมอโปฺผฏนสโทฺท นามา’’ติ วกฺขติฯ ติตฺถิยา ‘‘คหปติกสฺส กิร ตาว เอโส อานุภาโว, พุทฺธานุภาโว กีทิโส ภวิสฺสตี’’ติ ตุเมฺห อทิสฺวาว ปลายิสฺสนฺตีติฯ สตฺถา ‘‘ชานามิ เต อานุภาว’’นฺติ ตสฺสปิ ตเถว วตฺวา ปาฏิหาริยกรณํ นานุชานิฯ

อเถกา ปฏิสมฺภิทปฺปตฺตา สตฺตวสฺสิกา จีรสามเณรี กิร นาม สตฺถารํ วนฺทิตฺวา ‘‘อหํ, ภเนฺต, ปาฏิหาริยํ กริสฺสามี’’ติ อาหฯ ‘‘กถํ กริสฺสสิ จีเร’’ติ? ‘‘ภเนฺต, สิเนรุญฺจ จกฺกวาฬปพฺพตญฺจ หิมวนฺตญฺจ อาหริตฺวา อิมสฺมึ ฐาเน ปฏิปาฏิยา ฐเปตฺวา อหํ หํสสกุณี วิย ตโต ตโต นิกฺขมิตฺวา อสชฺชมานา คมิสฺสามิ, มหาชโน มํ ทิสฺวา ‘กา เอสา’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘จีรสามเณรี’ติ วกฺขติฯ ติตฺถิยา ‘สตฺตวสฺสิกาย ตาว สามเณริยา อยมานุภาโว, พุทฺธานุภาโว กีทิโส ภวิสฺสตี’ติ ตุเมฺห อทิสฺวาว ปลายิสฺสนฺตี’’ติฯ อิโต ปรํ เอวรูปานิ วจนานิ วุตฺตานุสาเรเนว เวทิตพฺพานิฯ ตสฺสาปิ ภควา ‘‘ชานามิ เต อานุภาว’’นฺติ วตฺวา ปาฏิหาริยกรณํ นานุชานิฯ อเถโก ปฏิสมฺภิทปฺปโตฺต ขีณาสโว **จุนฺทสามเณโร** นาม ชาติยา สตฺตวสฺสิโก สตฺถารํ วนฺทิตฺวา ‘‘อหํ ภควา ปาฏิหาริยํ กริสฺสามี’’ติ วตฺวา ‘‘กถํ กริสฺสสี’’ติ ปุโฏฺฐ อาห – ‘‘อหํ, ภเนฺต, ชมฺพุทีปสฺส ธชภูตํ มหาชมฺพุรุกฺขํ ขเนฺธ คเหตฺวา จาเลตฺวา มหาชมฺพุเปสิโย อาหริตฺวา อิมํ ปริสํ ขาทาเปสฺสามิ, ปาริจฺฉตฺตกกุสุมานิ จ อาหริตฺวา ตุเมฺห วนฺทิสฺสามี’’ติฯ สตฺถา ‘‘ชานามิ เต อานุภาว’’นฺติ ตสฺส ปาฏิหาริยกรณํ ปฏิกฺขิปิฯ

อถ อุปฺปลวณฺณา เถรี สตฺถารํ วนฺทิตฺวา ‘‘อหํ, ภเนฺต, ปาฏิหาริยํ กริสฺสามี’’ติ วตฺวา ‘‘กถํ กริสฺสสี’’ติ ปุฏฺฐา อาห – ‘‘อหํ, ภเนฺต, สมนฺตา ทฺวาทสโยชนิกํ ปริสํ ทเสฺสตฺวา อาวฏฺฏโต ฉตฺติํสโยชนาย ปริสาย ปริวุโต จกฺกวตฺติราชา หุตฺวา อาคนฺตฺวา ตุเมฺห วนฺทิสฺสามี’’ติ ฯ สตฺถา ‘‘ชานามิ เต อานุภาว’’นฺติ ตสฺสาปิ ปาฏิหาริยกรณํ ปฏิกฺขิปิฯ อถ มหาโมคฺคลฺลานเตฺถโร ภควนฺตํ วนฺทิตฺวา ‘‘อหํ, ภเนฺต, ปาฏิหาริยํ กริสฺสามี’’ติ วตฺวา ‘‘กถํ กริสฺสสี’’ติ ปุโฏฺฐ อาห – ‘‘อหํ, ภเนฺต, สิเนรุปพฺพตราชานํ ทนฺตนฺตเร ฐเปตฺวา มาสสาสปพีชํ วิย ขาทิสฺสามี’’ติฯ ‘‘อญฺญํ กึ กริสฺสสี’’ติ? ‘‘อิมํ มหาปถวึ กฏสารกํ วิย สํเวลฺลิตฺวา องฺคุลนฺตเร นิกฺขิปิสฺสามี’’ติฯ ‘‘อญฺญํ กึ กริสฺสสี’’ติ? ‘‘มหาปถวึ กุลาลจกฺกํ วิย ปริวเตฺตตฺวา มหาชนํ ปถ

โวชํ ขาทาเปสฺสามี’’ติฯ ‘‘อญฺญํ กึ กริสฺสสี’’ติ? ‘‘วามหเตฺถ ปถวึ กตฺวา อิเม สเตฺต ทกฺขิณหเตฺถน อญฺญสฺมึ ทีเป ฐเปสฺสามี’’ติฯ ‘‘อญฺญํ กึ กริสฺสสี’’ติ? ‘‘สิเนรุํ ฉตฺตทณฺฑํ วิย กตฺวา มหาปถวึ อุกฺขิปิตฺวา ตสฺสุปริ ฐเปตฺวา ฉตฺตหโตฺถ ภิกฺขุ วิย เอกหเตฺถนาทาย อากาเส จงฺกมิสฺสามี’’ติฯ สตฺถา ‘‘ชานามิ เต อานุภาว’’นฺติ ตสฺสปิ ปาฏิหาริยกรณํ นานุชานิฯ โส ‘‘ชานาติ มเญฺญ สตฺถา มยา อุตฺตริตรํ ปาฏิหาริยํ กาตุํ สมตฺถ’’นฺติ เอกมนฺตํ อฎฺฐาสิฯ

อถ นํ สตฺถา ‘‘นายํ โมคฺคลฺลานํ ตวตฺถาย พโทฺธ พาลาปุโฎฯ อหญฺหิ อสมธุโร, มม ธุรํ อโญฺญ วหิตุํ สมโตฺถ นาม นตฺถิฯ อนจฺฉริยเมตํ, ยํ อิทานิ มม ธุรํ วหิตุํ สมโตฺถ นาม ภเวยฺยฯ อเหตุกติรจฺฉานโยนิยํ นิพฺพตฺตกาเลปิ มม ธุรํ อโญฺญ วหิตุํ สมโตฺถ นาม นาโหสิเยวา’’ติ วตฺวา ‘‘กทา ปน, ภเนฺต’’ติ เถเรน ปุโฎฺฐ อตีตํ อาหริตฺวา –

> ‘‘ยโต ยโต ครุ ธุรํ, ยโต คมฺภีรวตฺตนี;
> ตทาสฺสุ กณฺหํ ยุญฺชนฺติ, สฺวาสฺสุ ตํ วหเต ธุร’’นฺติฯ –

อิทํ **กณฺหอุสภชาตกํ** (ชา. ๑.๑.๒๙) วิตฺถาเรตฺวา ปุน ตเมว วตฺถุํ วิเสเสตฺวา ทเสฺสโนฺต –

> ‘‘มนุญฺญเมว ภาเสยฺย, นามนุญฺญํ กุทาจนํ;
> มนุญฺญํ ภาสมานสฺส, ครุํ ภารํ อุทพฺธริ;
> ธนญฺจ นํ อลาเภสิ, เตน จตฺตมโน อหู’’ติฯ –

อิทํ **นนฺทิวิสาลชาตกํ** วิตฺถาเรตฺวา กเถสิฯ กเถตฺวา จ ปน สตฺถา รตนจงฺกมํ อภิรุหิ, ปุรโต ทฺวาทสโยชนิกา ปริสา อโหสิ ตถา ปจฺฉโต จ อุตฺตรโต จ ทกฺขิณโต จฯ อุชุกํ ปน จตุวีสติโยชนิกาย ปริสาย มเชฺฌ ภควา ยมกปาฏิหาริยํ อกาสิฯ

ตํ ปาฬิโต ตาว เอวํ เวทิตพฺพํ (ปฏิ. ม. ๑.๑๑๖) – กตมํ ตถาคตสฺส ยมกปาฏิหาริเย ญาณํ? อิธ ตถาคโต ยมกปาฏิหาริยํ กโรติ อสาธารณํ สาวเกหิ, อุปริมกายโต อคฺคิกฺขโนฺธ ปวตฺตติ, เหฎฺฐิมกายโต อุทกธารา ปวตฺตติ ฯ เหฎฺฐิมกายโต อคฺคิกฺขโนฺธ ปวตฺตติ, อุปริมกายโต อุทกธารา ปวตฺตติฯ ปุรตฺถิมกายโต, ปจฺฉิมกายโต; ปจฺฉิมกายโต, ปุรตฺถิมกายโต; ทกฺขิณอกฺขิโต, วามอกฺขิโต; วามอกฺขิโต, ทกฺขิณอกฺขิโต; ทกฺขิณกณฺณโสตโต, วามกณฺณโสตโต; วามกณฺณโสตโต, ทกฺขิณกณฺณโสตโต; ทกฺขิณนาสิกาโสตโต, วามนาสิกาโสตโต; วามนาสิกาโสตโต, ทกฺขิณนาสิกาโสตโต; ทกฺขิณอํสกูฎโต, วามอํสกูฎโต; วามอํสกูฎโต, ทกฺขิณอํสกูฎโต; ทกฺขิณหตฺถโต, วามหตฺถโต; วามหตฺถโต, ทกฺขิณหตฺถโต; ทกฺขิณปสฺสโต, วามปสฺสโต; วามปสฺสโต, ทกฺขิณปสฺสโต; ทกฺขิณปาทโต, วามปาทโต; วามปาทโต, ทกฺขิณปาทโต; องฺคุลงฺคุเลหิ, องฺคุลนฺตริกาหิ; องฺคุลนฺตริกาหิ, องฺคุลงฺคุเลหิ; เอเกกโลมกูปโต อคฺคิกฺขโนฺธ ปวตฺตติ, เอเกกโลมโต อุทกธารา ปวตฺตติฯ เอเกกโลมโต อคฺคิกฺขโนฺธ ปวตฺตติ, เอเกกโลมกูปโต อุทกธารา ปวตฺตติ ฉนฺนํ วณฺณานํ นีลานํ ปีตกานํ โลหิตกานํ โอทาตานํ มเญฺชฎฺฐานํ ปภสฺสรานํฯ ภควา จงฺกมติ, พุทฺธนิมฺมิโต ติฎฺฐติ วา นิสีทติ วา เสยฺยํ วา กเปฺปติ…เป.… นิมฺมิโต เสยฺยํ กเปฺปติ, ภควา จงฺกมติ วา ติฎฺฐติ วา นิสีทติ วาฯ อิทํ ตถาคตสฺส ยมกปาฏิหาริเย ญาณนฺติฯ

อิทํ ปน ปาฏิหาริยํ ภควา ตสฺมึ จงฺกเม จงฺกมิตฺวา อกาสิฯ ตสฺส เตโชกสิณสมาปตฺติวเสน อุปริมกายโต อคฺคิกฺขโนฺธ ปวตฺตติ, อาโปกสิณสมาปตฺติวเสน เหฎฺฐิมกายโต อุทกธารา ปวตฺตติฯ น ปน อุทกธาราย ปวตฺตนฎฺฐานโต อคฺคิกฺขโนฺธ ปวตฺตติ, อคฺคิกฺขนฺธสฺส

ปวตฺตนฏฺฐานโต อุทกธารา ปวตฺตตีติ ทเสฺสตุํ ‘‘เหฏฺฐิมกายโต อุปริมกายโต’’ติ วุตฺตํฯ เอเสว นโย สพฺพปเทสุฯ อคฺคิกฺขนฺเธ ปเนตฺถ อุทกธาราย อสมฺมิโสฺส อโหสิ, ตถา อุทกธารา อคฺคิกฺขเนฺธนฯ อุภยมฺปิ กิร เจตํ ยาว พฺรหฺมโลกา อุคฺคนฺตฺวา จกฺกวาฬมุขวฏฺฏิยํ ปตติฯ ‘‘ฉนฺนํ วณฺณาน’’นฺติ วุตฺตา ปนสฺส ฉพฺพณฺณรํสิโย ฆเฏหิ อาสิญฺจมานํ วิลีนสุวณฺณํ วิย ยนฺตนาลิกโต นิกฺขนฺตสุวณฺณรสธารา วิย จ เอกจกฺกวาฬคพฺภโต อุคฺคนฺตฺวา พฺรหฺมโลกํ อาหจฺจ ปฏินิวตฺติตฺวา จกฺกวาฬมุขวฏฺฏิเมว คณฺหิํสุฯ เอกจกฺกวาฬคพฺภํ วงฺกโคปานสิกํ วิย โพธิฆรํ อโหสิ เอกาโลกํฯ

ตํทิวสํ สตฺถา จงฺกมิตฺวา ปาฏิหาริยํ กโรโนฺต อนฺตรนฺตรา มหาชนสฺส ธมฺมํ กเถสิฯ กเถโนฺต จ ชนํ นิรสฺสาสํ อกตฺวา ตสฺส อสฺสาสวารํ เทติฯ ตสฺมิํ ขเณ มหาชโน สาธุการํ ปวเตฺตสิฯ ตสฺส สาธุการปวตฺตนกาเล สตฺถา ตาวมหติยา ปริสาย จิตฺตํ โอโลเกโนฺต เอเกกสฺส โสฬสนฺนํ อาการานํ วเสน จิตฺตาจารํ อญฺญาสิฯ เอวํ ลหุกปริวตฺตํ พุทฺธานํ จิตฺตํ ฯ โย โย ยสฺมิญฺจ ธเมฺม ยสฺมิญฺจ ปาฏิหีเร ปสโนฺน, ตสฺส ตสฺส อชฺฌาสยวเสเนว ธมฺมญฺจ กเถสิ, ปาฏิหีรญฺจ อกาสิฯ เอวํ ธเมฺม เทสิยมาเน ปาฏิหีเร จ กริยมาเน มหาชนสฺส ธมฺมาภิสมโย อโหสิฯ สตฺถา ปน ตสฺมิํ สมาคเม อตฺตโน มนํ คเหตฺวา อญฺญํ ปญฺหํ ปุจฺฉิตุํ สมตฺถํ อทิสฺวา นิมฺมิตพุทฺธํ มาเปสิฯ เตน ปุจฺฉิตํ ปญฺหํ สตฺถา วิสฺสเชฺชสิ, สตฺถารา ปุจฺฉิตํ โส วิสฺสเชฺชสิฯ ภควโต จงฺกมนกาเล นิมฺมิโต ฐานาทีสุ อญฺญตรํ กเปฺปสิ, นิมฺมิตสฺส จงฺกมนกาเล ภควา ฐานาทีสุ อญฺญตรํ กเปฺปสิฯ ตมตฺถํ ทเสฺสตุํ ‘‘นิมฺมิโต จงฺกมติ วา’’ติอาทิ วุตฺตํฯ เอวํ กโรนฺตสฺส สตฺถุ ปาฏิหาริยํ ทิสฺวา ธมฺมกถํ สุตฺวา ตสฺมิํ สมาคเม วีสติยา ปาณโกฏีนํ ธมฺมาภิสมโย อโหสิฯ

สตฺถา ปาฏิหีรํ กโรโนฺตว ‘‘กตฺถ นุ โข อตีตพุทฺธา อิทํ ปาฏิหีรํ กตฺวา วสฺสํ อุเปนฺตี’’ติ อาวเชฺชตฺวา ‘‘ตาวติํสภวเน วสฺสํ อุปคนฺตฺวา มาตุ อภิธมฺมปิฏกํ เทเสนฺตี’’ติ ทิสฺวา ทกฺขิณปาทํ อุกฺขิปิตฺวา ยุคนฺธรมตฺถเก ฐเปตฺวา อิตรํ ปาทํ อุกฺขิปิตฺวา สิเนรุมตฺถเก ฐเปสิฯ เอวํ อฏฺฐสฏฺฐิโยชนสตสหสฺสฏฺฐาเน ตโย ปทวารา อเหสุํ, เทฺว ปาทฉิทฺทานิฯ สตฺถา ปาทํ ปสาเรตฺวา อกฺกมีติ น สลฺลเกฺขตพฺพํฯ ตสฺส หิ ปาทุกฺขิปนกาเลเยว ปพฺพตา ปาทมูลํ อาคนฺตฺวา สมฺปฏิจฺฉิํสุ, สตฺถารา อกฺกมนกาเล เต ปพฺพตา อุฏฺฐาย สกฏฺฐาเนเยว อฏฺฐํสุฯ สโกฺก สตฺถารํ ทิสฺวา จิเนฺตสิ – ‘‘ปณฺฑุกมฺพลสิลาย มเญฺญ สตฺถา อิมํ วสฺสาวาสํ อุเปสฺสติ, พหูนญฺจ เทวตานํ อุปกาโร ภวิสฺสติ, สตฺถริ ปเนตฺถ วสฺสาวาสํ อุปคเต อญฺญา เทวตา หตฺถมฺปิ ฐเปตุํ น สกฺขิสฺสนฺติฯ อยํ โข ปน ปณฺฑุกมฺพลสิลา ทีฆโต สฏฺฐิโยชนา, วิตฺถารโต ปณฺณาสโยชนา, ปุถุลโต ปนฺนรสโยชนา, สตฺถริ นิสิเนฺนปิ ตุจฺฉํ ภวิสฺสตี’’ติฯ สตฺถา ตสฺส อชฺฌาสยํ วิทิตฺวา อตฺตโน สงฺฆาฏิํ สิลาสนํ ปฏิจฺฉาทยมานํ ขิปิฯ สโกฺก จิเนฺตสิ – ‘‘จีวรํ ตาว ปฏิจฺฉาทยมานํ ขิปิ, สยํ ปน ปริตฺตเก ฐาเน นิสีทิสฺสตี’’ติฯ สตฺถา ตสฺส อชฺฌาสยํ วิทิตฺวา นีจปีฐกํ มหาปํสุกูลิโก วิย ปณฺฑุกมฺพลสิลํ อโนฺตจีวรโภเคเยว กตฺวา นิสีทิฯ มหาชโนปิ ตํขณเญฺญว สตฺถารํ โอโลเกโนฺต นาทฺทส, จนฺทสฺส อตฺถงฺคมิตกาโล วิย สูริยสฺส จ อตฺถงฺคมิตกาโล วิย อโหสิฯ มหาชโน –

> ‘‘คโต นุ จิตฺตกูฏํ วา, เกลาสํ วา ยุคนฺธรํ;
> น โน ทเกฺขมุ สมฺพุทฺธํ, โลกเชฏฺฐํ นราสภ’’นฺติฯ –

อิมํ คาถํ วทโนฺต ปริเทวิฯ อปเร ‘‘สตฺถา นาม ปวิเวกรโต, โส ‘เอวรูปาย เม ปริสาย เอวรูปํ ปาฏิหีรํ กต’นฺติ ลชฺชาย อญฺญํ รฏฺฐํ วา ชนปทํ วา คโต ภวิสฺสติ, น ทานิ ตํ ทกฺขิสฺสามา’’ติ ปริเทวนฺตา อิมํ คาถมาหํสุ –

‘‘ปวิเวกรโต ธีโร, นิมํ โลกํ ปุเนหิติ;
น โน ทเกฺขมุ สมฺพุทฺธํ, โลกเชฏฺฐํ นราสภ’’นฺติฯ

เต มหาโมคฺคลฺลานํ ปุจฺฉึสุ – ‘‘กหํ, ภเนฺต, สตฺถา’’ติ? โส สยํ ชานโนฺตปิ ‘‘ปเรสมฺปิ คุณา ปากฏา โหนฺตู’’ติ อชฺฌาสเยน ‘‘อนุรุทฺธํ ปุจฺฉถา’’ติ อาหฯ เต เถรํ ตถา ปุจฺฉึสุ – ‘‘กหํ, ภเนฺต, สตฺถา’’ติ? ตาวตึสภวเน ปณฺฑุกมฺพลสิลายํ วสฺสํ อุปคนฺตฺวา มาตุ อภิธมฺมปิฏกํ เทเสตุํ คโตติฯ ‘‘กทา อาคมิสฺสติ, ภเนฺต’’ติ? ‘‘ตโย มาเส อภิธมฺมปิฏกํ เทเสตฺวา มหาปวารณทิวเส’’ติฯ เต ‘‘สตฺถารํ อทิสฺวา น คมิสฺสามา’’ติ ตเตฺถว ขนฺธาวารํ พนฺธึสุฯ อากาสเมว กิร เนสํ ฉทนํ อโหสิฯ ตาย จ มหติยา ปริสาย สรีรนิสฺสโส นาม น ปญฺญายิ, ปถวี วิวรํ อทาสิ, สพฺพตฺถ ปริสุทฺธเมว ภูมิตลํ อโหสิฯ

สตฺถา ปฐมเมว โมคฺคลฺลานเตฺถรํ อโวจ – ‘‘โมคฺคลฺลาน, ตฺวํ เอติสฺสาย ปริสาย ธมฺมํ เทเสยฺยาสิ, จูฬอนาถปิณฺฑิโก อาหารํ ทสฺสตี’’ติฯ ตสฺมา ตํ เตมาสํ จูฬอนาถปิณฺฑิโกว ตสฺสา ปริสาย ยาคุภตฺตํ ขาทนียํ ตมฺพุลเตลคนฺธมาลาปิลนฺธนานิ จ อทาสิฯ มหาโมคฺคลฺลาโน ธมฺมํ เทเสสิ, ปาฏิหาริยทสฺสนตฺถํ อาคตาคเตหิ ปุฏฺฐปเญฺห จ วิสฺสเชฺชสิฯ สตฺถารมฺปิ มาตุ อภิธมฺมเทสนตฺถํ ปณฺฑุกมฺพลสิลายํ วสฺสํ อุปคตํ ทสสหสฺสจกฺกวาฬเทวตา ปริวารยึสุฯ เตน วุตฺตํ –

‘‘ตาวตึเส ยทา พุโทฺธ, สิลายํ ปณฺฑุกมฺพเล;
ปาริจฺฉตฺตกมูลมฺหิ, วิหาสิ ปุริสุตฺตโมฯ

‘‘ทสสุ โลกธาตูสุ, สนฺนิปติตฺวาน เทวตา;
ปยิรุปาสนฺติ สมฺพุทฺธํ, วสนฺตํ นาคมุทฺธนิฯ

‘‘น โกจิ เทโว วเณฺณน, สมฺพุทฺธสฺส วิโรจติ;
สเพฺพ เทเว อติกฺกมฺม, สมฺพุโทฺธว วิโรจตี’’ติฯ (เป. ว. ๓๑๗-๓๑๙);

เอวํ สพฺพา เทวตา อตฺตโน สรีรปฺปภาย อภิภวิตฺวา นิสินฺนสฺส ปนสฺส มาตา ตุสิตวิมานโต อาคนฺตฺวา ทกฺขิณปเสฺส นิสีทิฯ อินฺทโกปิ เทวปุโตฺต อาคนฺตฺวา ทกฺขิณปเสฺสเยว นิสีทิ, องฺกุโร วามปเสฺส นิสีทิฯ โส มเหสกฺขาสุ เทวตาสุ สนฺนิปตนฺตีสุ อปคนฺตฺวา ทฺวาทสโยชนิเก ฐาเน โอกาสํ ลภิ, อินฺทโก ตเตฺถว นิสีทิฯ สตฺถา เต อุโภปิ โอโลเกตฺวา อตฺตโน สาสเน ทกฺขิเณยฺยปุคฺคลานํ ทินฺนทานสฺส มหปฺผลภาวํ ญาเปตุกาโม เอวมาห – ‘‘องฺกุร, ตยา ทีฆมนฺตเร ทสวสฺสสหสฺสปริมาณกาเล ทฺวาทสโยชนิกํ อุทฺธนปนฺตึ กตฺวา มหาทานํ ทินฺนํ, อิทานิ มม สมาคมํ อาคนฺตฺวา ทฺวาทสโยชนิเก ฐาเน โอกาสํ ลภิ, กึ นุ โข เอตฺถ การณ’’นฺติ? วุตฺตมฺปิ เจตํ –

‘‘โอโลเกตฺวาน สมฺพุโทฺธ, องฺกุรญฺจาปิ อินฺทกํ;
ทกฺขิเณยฺยํ สมฺภาเวโนฺต, อิทํ วจนมพฺรวิฯ

‘‘มหาทานํ ตยา ทินฺนํ, องฺกุร ทีฆมนฺตเร;
อติทูเร นิสิโนฺนสิ, อาคจฺฉ มม สนฺติเก’’ติฯ (เป. ว. ๓๒๑-๓๒๒);

โส สโทฺท ปถวีตลํ ปาปุณิฯ สพฺพาปิ นํ สา ปริสา อโสฺสสิฯ เอวํ วุเตฺต –

‘‘โจทิโต ภาวิตตฺเตน, องฺกุโร เอตมพฺรวิ;
กึ มยฺหํ เตน ทาเนน, ทกฺขิเณยฺเยน สุญฺญตํฯ

‘‘อยํ โส อินฺทโก ยกฺโข, ทชฺชา ทานํ ปริตฺตกํ;
อติโรจติ อเมฺหหิ, จนฺโท ตาราคเณ ยถา’’ติฯ (เป. ว. ๓๒๓-๓๒๔);

ตตฺถ **ทชฺชา**ติ ทตฺวาฯ เอวํ วุตฺเต สตฺถา อินฺทกํ อาห – ‘‘อินฺทก, ตฺวํ มม ทกฺขิณปเสฺส นิสิโนฺน, กสฺมา อนปคนฺตฺวาว นิสีทสี’’ติ? โส ‘‘อหํ, ภเนฺต, สุเขเตฺต อปฺปกพีชํ วปนกสฺสโก วิย ทกฺขิเณยฺยสมฺปทํ อลตฺถ’’นฺติ ทกฺขิเณยฺยํ ปภาเวโนฺต อาห –

‘‘อุชฺชงฺคเล ยถา เขเตฺต, พีชํ พหุมฺปิ โรปิตํ;
น ผลํ วิปุลํ โหติ, นปิ โตเสติ กสฺสกํฯ

‘‘ตเถว ทานํ พหุกํ, ทุสฺสีเลสุ ปติฏฺฐิตํ;
น ผลํ วิปุลํ โหติ, นปิ โตเสติ ทายกํฯ

‘‘ยถาปิ ภทฺทเก เขเตฺต, พีชํ อปฺปมฺปิ โรปิตํ;
สมฺมา ธารํ ปเวจฺฉเนฺต, ผลํ โตเสติ กสฺสกํฯ

‘‘ตเถว สีลวเนฺตสุ, คุณวเนฺตสุ ตาทิสุ;
อปฺปกมฺปิ กตํ การํ, ปุญฺญํ โหติ มหปฺผล’’นฺติฯ (เป. ว. ๓๒๕-๓๒๘);

กึ ปเนตสฺส ปุพฺพกมฺมนฺติ? โส กิร อนุรุทฺธเตฺถรสฺส อโนฺตคามํ ปิณฺฑาย ปวิฏฺฐสฺส อตฺตโน อาภตํ กฏจฺฉุภิกฺขํ ทาเปสิฯ ตทา ตสฺส ปุญฺญํ องฺกุเรน ทสวสฺสสหสฺสานิ ทฺวาทสโยชนิกํ อุทฺธนปนฺติํ กตฺวา ทินฺนทานโต มหปฺผลตรํ ชาตํฯ ตสฺมา เอวมาหฯ

เอวํ วุเตฺต สตฺถา, ‘‘องฺกุร, ทานํ นาม วิเจยฺย ทาตุํ วฏฺฏติ, เอวํ ตํ สุเขเตฺตสุ วุตฺตพีชํ วิย มหปฺผลํ โหติฯ ตฺวํ ปน น ตถา อกาสิ, เตน เต ทานํ มหปฺผลํ น ชาต’’นฺติ อิมมตฺถํ วิภาเวโนฺต –

‘‘วิเจยฺย ทานํ ทาตพฺพํ, ยตฺถ ทินฺนํ มหปฺผลํ…เป.…ฯ

‘‘วิเจยฺย ทานํ สุคตปฺปสตฺถํ,
เย ทกฺขิเณยฺยา อิธ ชีวโลเก;
เอเตสุ ทินฺนานิ มหปฺผลานิ,
พีชานิ วุตฺตานิ ยถา สุเขเตฺต’’ติฯ (เป. ว. ๓๒๙-๓๓๐) –

วตฺวา อุตฺตริมฺปิ ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมา คาถา อภาสิ –

‘‘ติณโทสานิ เขตฺตานิ, ราคโทสา อยํ ปชา;
ตสฺมา หิ วีตราเคสุ, ทินฺนํ โหติ มหปฺผลํฯ

‘‘ติณโทสานิ เขตฺตานิ, โทสโทสา อยํ ปชา;
ตสฺมา หิ วีตโทเสสุ, ทินฺนํ โหติ มหปฺผลํฯ

‘‘ติณโทสานิ เขตฺตานิ, โมหโทสา อยํ ปชา;
ตสฺมา หิ วีตโมเหสุ, ทินฺนํ โหติ มหปฺผลํฯ

‘‘ติณโทสานิ เขตฺตานิ, อิจฺฉาโทสา อยํ ปชา;
ตสฺมา หิ วิคติเจฺฉสุ, ทินฺนํ โหติ มหปฺผล’’นฺติฯ

เทสนาวสาเน องฺกุโร จ อินฺทโก จ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหึสุ, มหาชนสฺสาปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติฯ

อถ สตฺถา เทวปริสาย มเชฺฌ นิสิโนฺน มาตรํ อารพฺภ ‘‘กุสลา ธมฺมา, อกุสลา ธมฺมา, อพฺยากตา ธมฺมา’’ติ อภิธมฺมปิฏกํ ปฏฺฐเปสิฯ เอวํ ตโย มาเส นิรนฺตรํ อภิธมฺมปิฏกํ กเถสิฯ กเถโนฺต ปน ภิกฺขาจารเวลาย ‘‘ยาว มมาคมนา เอตฺตกํ นาม ธมฺมํ เทเสตู’’ติ นิมฺมิตพุทฺธํ มาเปตฺวา หิมวนฺตํ คนฺตฺวา นาคลตาทนฺตกฏฺฐํ ขาทิตฺวา อโนตตฺตทเห มุขํ โธวิตฺวา อุตฺตรกุรุโต ปิณฺฑปาตํ อาหริตฺวา มหาสาลมาฬเก นิสิโนฺน ภตฺตกิจฺจํ อกาสิฯ สาริปุตฺตเตฺถโร ตตฺถ คนฺตฺวา สตฺถุ วตฺตํ กโรติฯ สตฺถา ภตฺตกิจฺจปริโยสาเน, ‘‘สาริปุตฺต , อชฺช มยา เอตฺตโก นาม ธโมฺม ภาสิโต, ตฺวํ อตฺตโน อเนฺตวาสิกานํ ภิกฺขูนํ วาเจหี’’ติ เถรสฺส กเถสิฯ ยมกปาฏิหีเร กิร ปสีทิตฺวา ปญฺจสตา กุลปุตฺตา เถรสฺส สนฺติเก ปพฺพชึสุฯ เต สนฺธาย เถรํ เอวมาหฯ วตฺวา จ ปน เทวโลกํ คนฺตฺวา นิมฺมิตพุเทฺธน เทสิตฏฺฐานโต ปฏฺฐาย สยํ ธมฺมํ เทเสสิฯ เถโรปิ คนฺตฺวา เตสํ ภิกฺขูนํ ธมฺมํ เทเสสิฯ เต สตฺถริ เทวโลเก วิหรเนฺตเยว สตฺตปกรณิกา อเหสุํฯ

เต กิร กสฺสปพุทฺธกาเล ขุทฺทกวคฺคุลิโย หุตฺวา เอกสฺมิํ ปพฺภาเร โอลมฺพนฺตา ทฺวินฺนํ เถรานํ จงฺกมิตฺวา อภิธมฺมํ สชฺฌายนฺตานํ สทฺทํ สุตฺวา สเร นิมิตฺตํ อคฺคเหสุํฯ เต ‘‘อิเม ขนฺธา นาม, อิมา ธาตุโย นามา’’ติ อชานิตฺวา สเร นิมิตฺตคหณมเตฺตเนว ตโต จุตา เทวโลเก นิพฺพตฺตา, เอกํ พุทฺธนฺตรํ ทิพฺพสมฺปตฺติํ อนุภวิตฺวา ตโต จวิตฺวา สาวตฺถิยํ กุลฆเรสุ นิพฺพตฺตาฯ ยมกปาฏิหีเร อุปฺปนฺนปสาทา เถรสฺส สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา สพฺพปฐมํ สตฺตปกรณิกา อเหสุํฯ สตฺถาปิ เตเนว นีหาเรน ตํ เตมาสํ อภิธมฺมํ เทเสสิฯ เทสนาวสาเน อสีติโกฏิสหสฺสานํ เทวตานํ ธมฺมาภิสมโย อโหสิ, มหามายาปิ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ

สาปิ โข ฉตฺติํสโยชนปริมณฺฑลา ปริสา ‘‘อิทานิ สตฺตเม ทิวเส มหาปวารณา ภวิสฺสตี’’ติ มหาโมคฺคลฺลานเตฺถรํ อุปสงฺกมิตฺวา อาห – ‘‘ภเนฺต สตฺถุ, โอโรหณทิวสํ สญฺญาตุํ วฏฺฏติ, น หิ มยํ สตฺถารํ อทิสฺวา คมิสฺสามา’’ติฯ อายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน ตํ กถํ สุตฺวา ‘‘สาธาวุโส’’ติ วตฺวา ตเตฺถว ปถวิยํ นิมฺุคฺค สิเนรุปาทํ คนฺตฺวา ‘‘มํ อภิรุหนฺตํ ปริสา ปสฺสตู’’ติ อธิฏฺฐาย มณิรตเนน อาวุตํ ปณฺฑุกมฺพลสุตฺตํ วิย ปญฺญายมานรูโปว สิเนรุมเชฺฌน อภิรุหิฯ มนุสฺสาปิ นํ ‘‘เอกโยชนํ อภิรุโฬฺห, ทฺวิโยชนํ อภิรุโฬฺห’’ติ โอโลกยิํสุฯ เถโรปิ สตฺถุ ปาเท สีเสน อุกฺขิปโนฺต วิย อภิรุหิตฺวา วนฺทิตฺวา เอวมาห – ‘‘ภเนฺต, ปริสา ตุเมฺห ทิสฺวาว คนฺตุกามา, กทา โอโรหิสฺสถา’’ติฯ ‘‘กหํ ปน เต, โมคฺคลฺลาน, เชฏฺฐภาติโก สาริปุโตฺต’’ติฯ ‘‘ภเนฺต, สงฺกสฺสนคเร วสฺสํ อุปคโต’’ติฯ โมคฺคลฺลาน, อหํ อิโต สตฺตเม ทิวเส มหาปวารณาย สงฺกสฺสนครทฺวาเร โอตริสฺสามิ, มํ ทฏฺฐุกามา ตตฺถ อาคจฺฉนฺตุ, สาวตฺถิโต สงฺกสฺสนครทฺวารํ ติํสโยชนานิ, เอตฺตเก มเคฺค กสฺสจิ ปาเถยฺยกิจฺจํ นตฺถิ, อุโปสถิกา หุตฺวา ธุรวิหารํ ธมฺมสฺสวนตฺถาย คจฺฉนฺตา วิย อาคเจฺฉยฺยาถาติ เตสํ อาโรเจยฺยาสีติฯ เถโร ‘‘สาธุ, ภเนฺต’’ติ คนฺตฺวา ตถา อาโรเจสิฯ

สตฺถา วุฏฺฐวสฺส ปวาเรตฺวา สกฺกสฺส อาโรเจสิ – ‘‘มหาราช, มนุสฺสปถํ คมิสฺสามี’’ติ ฯ สกฺโก สุวณฺณมยํ มณิมยํ รชตมยนฺติ ตีณิ โสปานานิ มาเปสิฯ เตสํ ปาทา สงฺกสฺสนครทฺวาเร ปติฏฺฐหึสุ, สีสานิ สิเนรุมุทฺธนิฯ เตสุ ทกฺขิณปสฺเส สุวณฺณมยํ โสปานํ เทวตานํ อโหสิ, วามปสฺเส รชตมยํ โสปานํ มหาพฺรหฺมานํ อโหสิ, มชฺเฌ มณิมยํ โสปานํ ตถาคตสฺส อโหสิฯ สตฺถาปิ สิเนรุมุทฺธนิ ฐตฺวา เทโวโรหณสมเย ยมกปาฏิหาริยํ กตฺวา อุทฺธํ โอโลเกสิ, ยาว พฺรหฺมโลกา เอกงฺคณา อเหสุํฯ อโธ โอโลเกสิ, ยาว อวีจิโต เอกงฺคณํ อโหสิฯ ทิสาวิทิสา โอโลเกสิ, อเนกานิ จกฺกวาฬสตสหสฺสานิ เอกงฺคณานิ อเหสุํฯ เทวา มนุสฺเส ปสฺสึสุ, มนุสฺสาปิ เทเว ปสฺสึสุ, สพฺเพ สมฺมุขาว ปสฺสึสุฯ

ภควา ฉพฺพณฺณรํสิโย วิสฺสชฺเชสิฯ ตํ ทิวสํ พุทฺธสิรึ โอโลเกตฺวา ฉตฺตึสโยชน ปริมณฺฑลาย ปริสาย เอโกปิ พุทฺธภาวํ อปตฺเถนฺโต นาม นตฺถิฯ สุวณฺณโสปาเนน เทวา โอตรึสุ, รชตโสปาเนน มหาพฺรหฺมาโน โอตรึสุ, มณิโสปาเนน สมฺมาสมฺพุทฺโธ โอตริฯ ปญฺจสิโข คนฺธพฺพเทวปุตฺโต เพลุวปณฺฑุวีณํ อาทาย ทกฺขิณปสฺเส ฐตฺวา สตฺถุ คนฺธพฺพมธุรทิพฺพวีณาย สเทฺทน ปูชํ กโรนฺโต โอตริ, มาตลิ, สงฺคาหโก วามปสฺเส ฐตฺวา ทิพฺพคนฺธมาลาปุปฺผํ คเหตฺวา นมสฺสมาโน ปูชํ กตฺวา โอตริ, มหาพฺรหฺมา ฉตฺตํ ธาเรสิ, สุยาโม วาลพีชนึ ธาเรสิฯ สตฺถา อิมินา ปริวาเรน สทฺธึ โอตริตฺวา สงฺกสฺสนครทฺวาเร ปติฏฺฐหิฯ สาริปุตฺตตฺเถโรปิ อาคนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา ยสฺมา สาริปุตฺตตฺเถเรน ตถารูปาย พุทฺธสิริยา โอตรนฺโต สตฺถา อิโต ปุพฺเพ น ทิฏฺฐปุพฺโพ, ตสฺมา –

‘‘น เม ทิโฏฺฐ อิโต ปุพฺเพ, น สุโต อุท กสฺสจิ;
เอวํ วคฺคุวโท สตฺถา, ตุสิตา คณิมาคโต’’ติฯ (สุ. นิ. ๙๖๑; มหานิ. ๑๙๐) –

อาทีหิ อตฺตโน ตุฏฺฐึ ปกาเสตฺวา, ‘‘ภนฺเต, อชฺช สพฺพพิ เทวมนุสฺสา ตุมฺหากํ ปิหยนฺติ, ปตฺเถนฺตี’’ติ อาหฯ อถ นํ สตฺถา, ‘‘สาริปุตฺต, เอวรูเปหิ คุเณหิ สมนฺนาคตา พุทฺธา เทวมนุสฺสานํ ปิยา โหนฺติเยวา’’ติ วตฺวา ธมฺมํ เทเสนฺโต อิมํ คาถมาห –

๑๘๑. ‘‘เย ฌานปสุตา ธีรา, เนกฺขมฺมูปสเม รตา;
เทวาปิ เตสํ ปิหยนฺติ, สมฺพุทฺธานํ สตีมต’’นฺติฯ

ตตฺถ **เย ฌานปสุตา**ติ ลกฺขณูปนิชฺฌานํ อารมฺมณูปนิชฺฌานนฺติ อิเมสุ ทฺวีสุ ฌาเนสุ อาวชฺชนสมาปชฺชนอธิฏฺฐานวุฏฺฐานปจฺจเวกฺขเณหิ ยุตฺตปฺปยุตฺตาฯ **เนกฺขมฺมูปสเม รตา**ติ เอตฺถ ปพฺพชฺชา เนกฺขมฺมนฺติ น คเหตพฺพา, กิเลสวูปสมนิพฺพานรตึ ปน สนฺธาเยตํ วุตฺตํฯ **เทวาปี**ติ เทวาปิ มนุสฺสาปิ เตสํ ปิหยนฺติ ปตฺเถนฺติฯ **สตีมต**นฺติ เอวรูปคุณานํ เตสํ สติยา สมนฺนาคตานํ สมฺพุทฺธานํฯ ‘‘อโห วต มยํ พุทฺธา ภเวยฺยามา’’ติ พุทฺธภาวํ อิจฺฉมานา ปิหยนฺตีติ อตฺโถฯ

เทสนาวสาเน ตึสมตฺตานํ ปาณโกฏีนํ ธมฺมาภิสมโย อโหสิ, เถรสฺส สทฺธิวิหาริกา ปญฺจสตภิกฺขู อรหตฺเต ปติฏฺฐหึสุฯ

สพฺพพุทฺธานํ กิร อวิชหิตเมว ยมกปาฏิหีรํ กตฺวา เทวโลเก วสฺสํ วสิตฺวา สงฺกสฺสนครทฺวาเร โอตรณํฯ ตตฺถ ปน ทกฺขิณปาทสฺส ปติฏฺฐิตฏฺฐานํ อจลเจติยฏฺฐานํ นาม โหติฯ สตฺถา ตตฺถ ฐตฺวา ปุถุชฺชนาทีนํ วิสเย ปญฺหํ ปุจฺฉิ, ปุถุชฺชนา อตฺตโน วิสเย ปญฺหํ วิสฺสชฺเชตฺวา โสตาปนฺนวิสเย ปญฺหํ วิสฺสชฺเชตุํ นาสกฺขึสุฯ ตถา สกทาคามิอาทีนํ วิสเย โสตาปนฺนาทโย,

มหาโมคฺคลฺลานวิสเย เสสมหาสาวกา, สาริปุตฺตเตฺถรสฺส วิสเย มหาโมคฺคลฺลาโน, พุทฺธวิสเย จ สาริปุโตฺตปิ วิสฺสเชฺชตุํ นาสกฺขิเยวฯ โส ปาจีนทิสํ อาทิํ กตฺวา สพฺพทิสา โอโลเกสิ, สพฺพตฺถ เอกงฺคณเมว อโหสิฯ อฎฺฐสุ ทิสาสุ เทวมนุสฺสา อุทฺธํ ยาว พฺรหฺมโลกา เหฎฺฐา ภูมฎฺฐา จ ยกฺขนาคสุปณฺณา อญฺชลิํ ปคฺคเหตฺวา, ‘‘ภเนฺต, อิธ ตสฺส ปญฺหสฺส วิสฺสเชฺชตา นตฺถิ, เอเตฺถว อุปธาเรถา’’ติ อาหํสุฯ สตฺถา สาริปุโตฺต กิลมติฯ กิญฺจาปิ เหส –

‘‘เย จ สงฺขาตธมฺมาเส, เย จ เสขา ปุถู อิธ;
เตสํ เม นิปโก อิริยํ, ปุโฎฺฐ ปพฺรูหิ มาริสา’’ติฯ (สุ. นิ. ๑๐๔๔; จูฬนิ. อชิตมาณวปุจฺฉานิเทฺทส ๗) –

อิมํ พุทฺธวิสเย ปุฎฺฐปญฺหํ สุตฺวา ‘สตฺถา มํ เสขาเสขานํ อาคมนปฎิปทํ ปุจฺฉตี’ติ ปเญฺห นิกฺกโงฺข, ขนฺธาทีสุ ปน กตเรน นุ โข มุเขน อิมํ ปฎิปทํ กเถโนฺต ‘อหํ สตฺถุ อชฺฌาสยํ คณฺหิตุํ น สกฺขิสฺสามี’ติ มม อชฺฌาสเย กงฺขติ, โส มยา นเย อทิเนฺน กเถตุํ น สกฺขิสฺสติ, นยมสฺส ทสฺสามีติ นยํ ทเสฺสโนฺต ‘‘ภูตมิทํ, สาริปุตฺต, สมนุปสฺสสี’’ติ อาหฯ เอวํ กิรสฺส อโหสิ ‘‘สาริปุโตฺต มม อชฺฌาสยํ คเหตฺวา กเถโนฺต ขนฺธวเสน กเถสฺสตี’’ติฯ เถรสฺส สห นยทาเนน โส ปโญฺห นยสเตน นยสหเสฺสน นยสตสหเสฺสน อุปฎฺฐาสิฯ โส สตฺถารา ทิเนฺนนเย ฐตฺวา ตํ ปญฺหํ กเถสิฯ ฐเปตฺวา กิร สมฺมาสมฺพุทฺธํ อโญฺญ สาริปุตฺตเตฺถรสฺส ปญฺญํ ปาปุณิตุํ สมโตฺถ นาม นตฺถิฯ เตเนว กิร เถโร สตฺถุ ปุรโต ฐตฺวา สีหนาทํ นทิ – ‘‘อหํ, ภเนฺต, สกลกปฺปมฺปิ เทเว วุเฎฺฐ ‘เอตฺตกานิ พินฺทูนิ มหาสมุเทฺท ปติตานิ, เอตฺตกานิ ภูมิยํ, เอตฺตกานิ ปพฺพเต’ติ คเณตฺวา เลขํ อาโรเปตุํ สมโตฺถ’’ติฯ สตฺถาปิ นํ ‘‘ชานามิ, สาริปุตฺต, คเณตุํ สมตฺถภาว’’นฺติ อาหฯ ตสฺส อายสฺมโต ปญฺญาย อุปมา นาม นตฺถิฯ เตเนวาห –

‘‘คงฺคาย วาลุกา ขีเย, อุทกํ ขีเย มหณฺณเว;
มหิยา มตฺติกา ขีเย, น ขีเย มม พุทฺธิยา’’ติฯ

อิทํ วุตฺตํ โหติ – สเจ หิ, ภเนฺต, พุทฺธิสมฺปนฺนโลกนาถ, มยา เอกสฺมิํ ปเญฺห วิสฺสชฺชิเต เอกํ วา วาลุกํ เอกํ วา อุทกพินฺทุํ เอกํ วา ปํสุขณฺฑํ อขิปิตฺวา ปญฺหานํ สเตน วา สหเสฺสนวา สตสหเสฺสน วา วิสฺสชฺชิเต คงฺคาย วาลุกาทีสุ เอเกกํ เอกมเนฺต ขิเปยฺย, ขิปฺปตรํ คงฺคาทีสุ วาลุกาทโย ปริกฺขยํ คเจฺฉยฺยุํ, น เตฺวว มม ปญฺหานํ วิสฺสชฺชนนฺติฯ เอวํ มหาปโญฺญปิ หิ ภิกฺขุ พุทฺธวิสเย ปญฺหสฺส อนฺตํ วา โกฎิํ วา อทิสฺวา สตฺถารา ทิเนฺนนเย ฐตฺวาว ปญฺหํ วิสฺสเชฺชสิฯ ตํ สุตฺวา ภิกฺขู กถํ สมุฎฺฐาเปสุํ – ‘‘ยํ ปญฺหํ ปุโฎฺฐ สโพฺพปิ ชโน กเถตุํ น สกฺขิ, ตํ ธมฺมเสนาปติ สาริปุโตฺต เอกโกว กเถสี’’ติฯ สตฺถา ตํ กถํ สุตฺวา ‘‘น อิทาเนว สาริปุโตฺต ยํ ปญฺหํ มหาชโน วิสฺสเชฺชตุํ นาสกฺขิ , ตํ วิสฺสเชฺชสิ, ปุเพฺพปิ อเนน วิสฺสชฺชิโตเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริตฺวา –

‘‘ปโรสหสฺสมฺปิ สมาคตานํ,
กเนฺทยฺยุํ เต วสฺสสตํ อปญฺญา;
เอโกว เสโยฺย ปุริโส สปโญฺญ,
โย ภาสิตสฺส วิชานาติ อตฺถ’’นฺติฯ (ชา. ๑.๑.๙๙) –

อิมํ ชาตกํ วิตฺถาเรน กเถสีติฯ

เทโวโรหณวตฺถุ ทุติยํฯ

๓. เอรกปตฺตนาคราชวตฺถุ

กิโจฺฉ มนุสฺสปฏิลาโภติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา พาราณสิยํ อุปนิสฺสาย สตฺตสิรีสกรุกฺขมูเล วิหรโนฺต เอรกปตฺตํ นาม นาคราชํ อารพฺภ กเถสิฯ

โส กิร ปุเพฺพ กสฺสปพุทฺธสาสเน ทหรภิกฺขุ หุตฺวา คงฺคาย นาวํ อภิรุยฺห คจฺฉโนฺต เอกสฺมิํ เอรกคุเมฺพ เอรกปตฺตํ คเหตฺวา นาวาย เวคสา คจฺฉมานายปิ น มุญฺจิ, เอรกปตฺตํ ฉิชฺชิตฺวา คตํฯ โส ‘‘อปฺปมตฺตกํ เอต’’นฺติ อาปตฺติํ อเทเสตฺวา วีสติ วสฺสสหสฺสานิ อรเญฺญ สมณธมฺมํ กตฺวาปิ มรณกาเล เอรกปเตฺตน คีวาย คหิโต วิย อาปตฺติํ เทเสตุกาโมปิ อญฺญํ ภิกฺขุํ อปสฺสมาโน ‘‘อปริสุทฺธํ เม สีล’’นฺติ อุปฺปนฺนวิปฺปฏิสาโร ตโต จวิตฺวา เอกรุกฺขโทณิกนาวปฺปมาโณ นาคราชา หุตฺวา นิพฺพตฺติ, **เอรกปโตฺต**เตฺววสฺส นามํ อโหสิฯ โส นิพฺพตฺตกฺขเณเยว อตฺตภาวํ โอโลเกตฺวา ‘‘เอตฺตกํ นาม กาลํ สมณธมฺมํ กตฺวา อเหตุกโยนิยํ มณฺฑูกภกฺขฏฺฐาเน นิพฺพโตฺตมฺหี’’ติ วิปฺปฏิสารี อโหสิฯ โส อปรภาเค เอกํ ธีตรํ ลภิตฺวา มเชฺฌ คงฺคาย อุทกปิเฏฺฐ มหนฺตํ ผลํ อุกฺขิปิตฺวา ธีตรํ ตสฺมิํ ฐเปตฺวา นจฺจาเปตฺวา คายาเปสิฯ เอวํ กิรสฺส อโหสิ – ‘‘อทฺธา อหํ อิธ อิมินา อุปาเยน พุเทฺธ อุปฺปเนฺน ตสฺส อุปฺปนฺนภาวํ สุณิสฺสามี’’ติฯ โย เม คีตสฺส ปฏิคีตํ อาหรติ , ตสฺส มหเนฺตน นาคภวเนน สทฺธิํ ธีตรํ ทสฺสามีติ อนฺวฑฺฒมาสํ อุโปสถทิวเส ตํ ธีตรํ ผเณ ฐเปสิฯ สา ตตฺถ ฐิตา นจฺจนฺตี –

> ‘‘กิํสุ อธิปฺปตี ราชา, กิํสุ ราชา รชฺชิสฺสโร;
> กถํสุ วิรโช โหติ, กถํ พาโลติ วุจฺจตี’’ติฯ –

อิมํ คีตํ คายติฯ

สกลชมฺพุทีปวาสิโน ‘‘นาคมาณวิกํ คณฺหิสฺสามา’’ติ คนฺตฺวา อตฺตโน อตฺตโน ปญฺญาพเลน ปฏิคีตํ กตฺวา คายนฺติฯ สา ตํ ปฏิกฺขิปติฯ ตสฺสา อนฺวฑฺฒมาสํ ผเณ ฐตฺวา เอวํ คายนฺติยาว เอกํ พุทฺธนฺตรํ วีติวตฺตํฯ อถ อมฺหากํ สตฺถา โลเก อุปฺปชฺชิตฺวา เอกทิวสํ ปจฺจูสกาเล โลกํ โวโลเกโนฺต เอรกปตฺตํ อาทิํ กตฺวา อุตฺตรมาณวํ นาม อตฺตโน ญาณชาลสฺส อโนฺต ปวิฏฺฐํ ทิสฺวา ‘‘กิํ นุ โข ภวิสฺสตี’’ติ อาวเชฺชโนฺต ‘‘อชฺช เอรกปตฺตสฺส ธีตรํ ผเณ ฐเปตฺวา นจฺจาปนทิวโส, อยํ อุตฺตรมาณโว มยา ทินฺนํ ปฏิคีตํ คณฺหโนฺตว โสตาปโนฺน หุตฺวา ตํ อาทาย นาคราชสฺส สนฺติกํ คมิสฺสติฯ โส ตํ สุตฺวา ‘พุโทฺธ อุปฺปโนฺน’ติ ญตฺวา มม สนฺติกํ อาคมิสฺสติ, อหํ ตสฺมิํ อาคเต มหาสมาคเม คาถํ กเถสฺสามิ, คาถาปริโยสาเน จตุราสีติยา ปาณสหสฺสานํ ธมฺมาภิสมโย ภวิสฺสตี’’ติ อทฺทสฯ โส ตตฺถ คนฺตฺวา พาราณสิโต อวิทูเร สตฺต สิรีสกรุกฺขา อตฺถิ, เตสุ เอกสฺส มูเล นิสีทิฯ ชมฺพุทีปวาสิโน คีตปฏิคีตํ อาทาย สนฺนิปติํสุฯ สตฺถา อวิทูเร ฐาเน คจฺฉนฺตํ อุตฺตรมาณวํ ทิสฺวา ‘‘เอหิ, อุตฺตรา’’ติ อาหฯ ‘‘กิํ, ภเนฺต’’ติ? ‘‘อิโต ตาว เอหี’’ติฯ อถ นํ อาคนฺตฺวา วนฺทิตฺวา นิสินฺนํ อาห ‘‘กหํ คจฺฉสี’’ติ? ‘‘เอรกปตฺตสฺส ธีตุ คายนฏฺฐาน’’นฺติฯ ‘‘ชานาสิ ปน คีตปฏิคีต’’นฺติ? ‘‘ชานามิ, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘วเทหิ ตาว น’’นฺติ? อถ นํ อตฺตโน ชานนนิยาเมเนว วทนฺตํ ‘‘น อุตฺตรํ เอตํ ปฏิคีตํ, อหํ เต ปฏิคีตํ ทสฺสามิ, อาทาย นํ คมิสฺสสี’’ติฯ ‘‘สาธุ, ภเนฺต’’ติฯ อถ นํ สตฺถา, อุตฺตร, ตฺวํ นาคมาณวิกาย คีตกาเล –

> ‘‘ฉทฺวาราธิปฺปตี ราชา, รชฺชมาโน รชฺชิสฺสโร;
> อรชฺชํ วิรโช โหติ, รชฺชํ พาโลติ วุจฺจตี’’ติฯ –

อิมํ ปฏิคีตํ คาเยยฺยาสีติ อาหฯ

มาณวิกาย คีตสฺส อตฺโถ – **กึสุ อธิปฺปตี ราชา**ติ กึ อธิปฺปติ ราชา นาม โหติ? **กึสุ ราชา รชฺชิสฺสโร**ติ กถํ ปน ราชา รชฺชิสฺสโร นาม โหติ? **กถํสุ วิรโช โหตี**ติ กถํ นุ โข โส ราชา วิรโช นาม โหตีติ?

ปฏิคีตสฺส ปน อตฺโถ – **ฉทฺวาราธิปฺปตี ราชา**ติ โย ฉนฺนํ ทฺวารานํ อธิปฺปติ, เอกทฺวาเรปิ รูปาทีหิ อนภิภูโต, อยํ ราชา นามฯ **รชฺชมาโน รชฺชิสฺสโร**ติ โย ปน เตสุ อารมฺมเณสุ รชฺชติ, โส รชฺชมาโน รชฺชิสฺสโร นามฯ **อรชฺช**นฺติ อรชฺชมาโน ปน วิรโช นาม โหติฯ **รชฺช**นฺติ รชฺชมาโน พาโลติ วุจฺจตีติฯ

เอวมสฺส สตฺถา ปฏิคีตํ ทตฺวา, อุตฺตร, ตยา อิมสฺมึ คีเต คายิเต อิมสฺส คีตสฺส อิมํ ปฏิคีตํ คายิสฺสติ –

> ‘‘เกนสฺสุ วุยฺหติ พาโล, กถํ นุทติ ปณฺฑิโต;
> โยคเกฺขมี กถํ โหติ, ตํ เม อกฺขาหิ ปุจฺฉิโต’’ติฯ

อถสฺส ตฺวํ อิทํ ปฏิคีตํ คาเยยฺยาสิ –

> ‘‘โอเฆน วุยฺหติ พาโล, โยคา นุทติ ปณฺฑิโต;
> สพฺพโยควิสํยุโตฺต, โยคเกฺขมีติ วุจฺจตี’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – ‘‘กาโมฆาทินา จตุพฺพิเธน โอเฆน พาโล วุยฺหติ, ตํ โอฆํ ปณฺฑิโต สมฺมปฺปธานสงฺขาเตน โยเคน นุทติฯ โส สเพฺพหิ กามโยคาทีหิ วิสํยุโตฺต โยคเกฺขมี นาม วุจฺจตี’’ติฯ

อุตฺตโร อิมํ ปฏิคีตํ คณฺหโนฺตว โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ โส โสตาปโนฺน หุตฺวา ตํ คาถํ อาทาย คนฺตฺวา, ‘‘อโมฺภ, มยา คีตปฏิคีตํ อาหฏํ, โอกาสํ เม เทถา’’ติ วตฺวา นิรนฺตรํ ฐิตสฺส มหาชนสฺส ชณฺณุนา อกฺกมโนฺต อคมาสิฯ นาคมาณวิกา ปิตุ ผเณ ฐตฺวา นจฺจมานา ‘‘กึสุ อธิปฺปตี ราชา’’ติ คีตํ คายติ? อุตฺตโร ‘‘ฉทฺวาราธิปฺปตี ราชา’’ติ ปฏิคีตํ คายิฯ ปุน นาคมาณวิกา ‘‘เกนสฺสุ วุยฺหตี’’ติ ตสฺส คีตํ คายติ? อถสฺสา ปฏิคีตํ คายโนฺต อุตฺตโร ‘‘โอเฆน วุยฺหตี’’ติ อิมํ คาถมาหฯ นาคราชา ตํ สุตฺวาว พุทฺธสฺส อุปฺปนฺนภาวํ ญตฺวา ‘‘มยา เอกํ พุทฺธนฺตรํ เอวรูปํ ปทํ นาม น สุตปุพฺพํ, อุปฺปโนฺน วต, โภ, โลเก พุโทฺธ’’ติ ตุฏฺฐมานโส นงฺคุเฏฺฐน อุทกํ ปหริ, มหาวีจิโย อุฏฺฐหึสุ, อุโภ ตีรานิ ภิชฺชึสุฯ อิโต จิโต จ อุสภมเตฺต ฐาเน มนุสฺสา อุทเก นิมุชฺชึสุฯ โส เอตฺตกํ มหาชนํ ผเณ ฐเปตฺวา อุกฺขิปิตฺวา ถเล ปติฏฺฐเปสิฯ โส อุตฺตรํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘กหํ, สามิ, สตฺถา’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘เอกสฺมึ รุกฺขมูเล นิสิโนฺน, มหาราชา’’ติฯ โส ‘‘เอหิ, สามิ, คจฺฉามา’’ติ อุตฺตเรน สทฺธึ อคมาสิฯ มหาชโนปิ เตน สทฺธึเยว คโตฯ นาคราชา คนฺตฺวา ฉพฺพณฺณรํสีนํ อนฺตรํ ปวิสิตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา โรทมาโน อฎฺฐาสิฯ อถ นํ สตฺถา อาห – ‘‘กึ อิทํ, มหาราชา’’ติ? ‘‘อหํ, ภเนฺต, ตุมฺหาทิสสฺส พุทฺธสฺส สาวโก หุตฺวา วีสติ วสฺสสหสฺสานิ สมณธมฺมํ อกาสึ, โสปิ มํ สมณธโมฺม นิทฺธาเรตุํ นาสกฺขิฯ อปฺปมตฺตกํ เอรกปตฺตฉินฺทนมตฺตํ นิสฺสาย อเหตุกปฏิสนฺธึ คเหตฺวา อุเรน ปริสกฺกนฎฺฐาเน นิพฺพโตฺตสฺมิ, เอกํ พุทฺธนฺตรํ เนว มนุสฺสตฺตํ ลภามิ, น สทฺธมฺมสฺสวนํ, น ตุมฺหาทิสสฺส พุทฺธสฺส ทสฺสน’’นฺติ สตฺถา ตสฺส กถํ สุตฺวา, ‘‘มหาราช, มนุสฺสตฺตํ นาม ทุลฺลภเมว, ตถา สทฺธมฺมสฺสวนํ , ตถา พุทฺธุปฺปาโท, อิทํ กิเจฺฉน กสิเรน ลพฺภตี’’ติ วตฺวา ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมํ คาถมาห –

๑๘๒. ‘‘กิโจฺฉ มนุสฺสปฏิลาโภ, กิจฺฉํ มจฺจาน ชีวิตํ;
กิจฺฉํ สทฺธมฺมสฺสวนํ, กิโจฺฉ พุทฺธานมุปฺปาโท’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – มหเนฺตน หิ วายาเมน มหเนฺตน กุสเลน ลทฺธตฺตา มนุสฺสตฺตปฏิลาโภ นาม กิโจฺฉ ทุลฺลโภฯ นิรนฺตรํ กสิกมฺมาทีนิ กตฺวา ชีวิตวุตฺติํ ฆฏฺฏนโตปิ ปริตฺตฏฺฐายิตายปิ มจฺจานํ ชีวิตํ กิจฺฉํฯ อเนเกสุปิ กเปฺปสุ ธมฺมเทสกสฺส ปุคฺคลสฺส ทุลฺลภตาย สทฺธมฺมสฺสวนมฺปิ กิจฺฉํฯ มหเนฺตน วายาเมน อภินีหารสฺส สมิชฺฌนโต สมิทฺธาภินีหารสฺส จ อเนเกหิปิ กปฺปโกฏิสหเสฺสหิ ทุลฺลภุปฺปาทโต พุทฺธานํ อุปฺปาโทปิ กิโจฺฉเยว, อติวิย ทุลฺลโภติฯ

เทสนาวสาเน จตุราสีติยา ปาณสหสฺสานํ ธมฺมาภิสมโย อโหสิฯ นาคราชาปิ ตํทิวสํ โสตาปตฺติผลํ ลเภยฺย, ติรจฺฉานคตตฺตา ปน นาลตฺถฯ โส เยสุ ปฏิสนฺธิคหณตจชหนวิสฺสฏฺฐนิโทฺทกฺกมนสชาติยาเมถุนเสวนจุติสงฺขาเตสุ ปญฺจสุ ฐาเนสุ นาคสรีรเมว คเหตฺวา กิลมนฺติ, เตสุ อกิลมนภาวํ ปตฺวา มาณวรูเปเนว วิจริตุํ ลภตีติฯ

เอรกปตฺตนาคราชวตฺถุ ตติยํฯ

๔. อานนฺทเตฺถรปญฺหวตฺถุ

สพฺพปาปสฺส อกรณนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อานนฺทเตฺถรสฺส ปญฺหํ อารพฺภ กเถสิฯ

เถโร กิร ทิวาฏฺฐาเน นิสิโนฺน จิเนฺตสิ – ‘‘สตฺถารา สตฺตนฺนํ พุทฺธานํ มาตาปิตโร อายุปริเจฺฉโท โพธิ สาวกสนฺนิปาโต อคฺคสาวกสนฺนิปาโต อคฺคสาวกอุปฏฺฐาโกติ อิทํ สพฺพํ กถิตํ, อุโปสโถ ปน อกถิโต, กิํ นุ โข เตสมฺปิ อยเมว อุโปสโถ, อโญฺญ’’ติ? โส สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา ตมตฺถํ ปุจฺฉิฯ ยสฺมา ปน เตสํ พุทฺธานํ กาลเภโทว อโหสิ, น กถาเภโทฯ วิปสฺสี สมฺมาสมฺพุโทฺธ หิ สตฺตเม สตฺตเม สํวจฺฉเร อุโปสถํ อกาสิฯ เอกทิวสํ ทิโนฺนวาโทเยว หิสฺส สตฺตนฺนํ สํวจฺฉรานํ อลํ โหติฯ สิขี เจว เวสฺสภู จ ฉเฏฺฐ ฉเฏฺฐ สํวจฺฉเร อุโปสถํ กริํสุ, กกุสโนฺธ โกณาคมโน จ สํวจฺฉเร สํวจฺฉเรฯ กสฺสปทสพโล ฉเฏฺฐ ฉเฏฺฐ มาเส อุโปสถํ อกาสิฯ เอกทิวสํ ทิโนฺนวาโท เอว หิสฺส ฉนฺนํ มาสานํ อลํ อโหสิฯ ตสฺมา สตฺถา เตสํ อิมํ กาลเภทํ อาโรเจตฺวา ‘‘โอวาทคาถา ปน เนสํ อิมาเยวา’’ติ วตฺวา สเพฺพสํ เอกเมว อุโปสถํ อาวิ กโรโนฺต อิมา คาถา อภาสิ –

๑๘๓. ‘‘สพฺพปาปสฺส อกรณํ, กุสลสฺส อุปสมฺปทา;
สจิตฺตปริโยทปนํ, เอตํ พุทฺธาน สาสนํฯ

๑๘๔. ‘‘ขนฺตี ปรมํ ตโป ติติกฺขา,
นิพฺพานํ ปรมํ วทนฺติ พุทฺธา;
น หิ ปพฺพชิโต ปรูปฆาตี,
น สมโณ โหติ ปรํ วิเหฐยโนฺตฯ

๑๘๕. ‘‘อนูปวาโท อนูปฆาโต, ปาติโมเกฺข จ สํวโร;
มตฺตญฺญุตา จ ภตฺตสฺมิํ, ปนฺตญฺจ สยนาสนํ;
อธิจิเตฺต จ อาโยโค, เอตํ พุทฺธาน สาสน’’นฺติฯ

ตตฺถ **สพฺพปาปสฺสา**ติ สพฺพสฺส อกุสลกมฺมสฺส ฯ **อุปสมฺปทา**ติ อภินิกฺขมนโต ปฏฺฐาย ยาว อรหตฺตมคฺคา กุสลสฺส อุปฺปาทนเญฺจว อุปฺปาทิตสฺส จ ภาวนา ฯ **สจิตฺตปริโยทปน**นฺติ ปญฺจหิ นีวรเณหิ อตฺตโน จิตฺตสฺส โวทาปนํ ฯ **เอตํ พุทฺธาน สาสน**นฺติ สพฺพพุทฺธานํ อยมนุสิฏฺฐิ ฯ

ขนฺตีติ ยา เอสา ติติกฺขาสงฺขาตา ขนฺตี นาม, อิทํ อิมสฺมึ สาสเน ปรมํ อุตฺตมํ ตโป ฯ **นิพฺพานํ ปรมํ วทนฺติ พุทฺธา**ติ พุทฺธา จ ปเจฺจกพุทฺธา จ อนุพุทฺธา จาติ อิเม ตโย พุทฺธา นิพฺพานํ อุตฺตมนฺตี วทนฺติ ฯ **น หิ ปพฺพชิโต**ติ ปาณิอาทีหิ ปรํ อปหนโนฺต วิเหเฐโนฺต ปรูปฆาตี ปพฺพชิโต นาม น โหติ ฯ **น สมโณ**ติ วุตฺตนเยเนว ปรํ วิเหฐยโนฺต สมโณปิ น โหติเยว ฯ

อนูปวาโทติ อนูปวาทนเญฺจว อนูปวาทาปนญฺจ ฯ **อนูปฆาโต**ติ อนูปฆาตนเญฺจว อนูปฆาตาปนญฺจ ฯ **ปาติโมเกฺข**ติ เชฏฺฐกสีเล ฯ **สํวโร**ติ ปิทหนํ ฯ **มตฺตญฺญุตา**ติ มตฺตญฺญุภาโว ปมาณชานนํ ฯ **ปนฺตน**ฺติ วิวิตฺตํ ฯ **อธิจิเตฺต**ติ อฏฺฐสมาปตฺติสงฺขาเต อธิจิเตฺต ฯ **อาโยโค**ติ ปโยคกรณํ ฯ **เอตน**ฺติ เอตํ สเพฺพสํ พุทฺธานํ สาสนํ ฯ เอตฺถ หิ อนูปวาเทน วาจสิกํ สีลํ กถิตํ, อนูปฆาเตน กายิกสีลํ, ‘‘ปาติโมเกฺข จ สํวโร’’ติ สีลํ กถิตํ, อนูปฆาเตน กายิกสีลํ, ‘‘ปาติโมเกฺข จ สํวโร’’ติ อิมินา ปาติโมกฺขสีลเญฺจว อินฺทฺริยสํวรญฺจ, มตฺตญฺญุตาย อาชีวปาริสุทฺธิเจว ปจฺจยสนฺนิสิตสีลญฺจ, ปนฺตเสนาสเนน สปฺปายเสนาสนํ, อธิจิเตฺตน อฏฺฐ สมาปตฺติโย ฯ เอวํ อิมาย คาถาย ติโสฺสปิ สิกฺขา กถิตา เอว โหนฺตีติ ฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ ฯ

อานนฺทเตฺถรปญฺหวตฺถุ จตุตฺถํ ฯ

๕. อนภิรตภิกฺขุวตฺถุ

น กหาปณวเสฺสนาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ อนภิรตภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิ ฯ

โส กิร สาสเน ปพฺพชิตฺวา ลทฺธูปสมฺปโท ‘‘อสุกฏฺฐานํ นาม คนฺตฺวา อุเทฺทสํ อุคฺคณฺหาหี’’ติ อุปชฺฌาเยน เปสิโต ตตฺถ อคมาสิ ฯ อถสฺส ปิตุโน โรโค อุปฺปชฺชิ ฯ โส ปุตฺตํ ทฏฺฐุกาโม หุตฺวา ตํ ปโกฺกสิตุํ สมตฺถํ กญฺจิ อลภิตฺวา ปุตฺตโสเกน วิปฺปลปโนฺตเยว อาสนฺนมรโณ หุตฺวา ‘‘อิทํ เม ปุตฺตสฺส ปตฺตจีวรมูลํ กเรยฺยาสี’’ติ กหาปณสตํ กนิฏฺฐสฺส หเตฺถ ทตฺวา กาลมกาสิ ฯ โส ทหรสฺส อาคตกาเล ปาทมูเล นิปติตฺวา ปวเฏฺฏโนฺต โรทิตฺวา, ‘‘ภเนฺต, ปิตา เต วิปฺปลปโนฺตว กาลกโต, มยฺหํ ปน เตน กหาปณสตํ หเตฺถ ฐปิตํ, เตน กึ กโรมี’’ติ อาห ฯ ทหโร ‘‘น เม กหาปเณหิ อโตฺถ’’ติ ปฏิกฺขิปิตฺวา อปรภาเค จิเนฺตสิ – ‘‘กึ เม ปรกุเลสุ ปิณฺฑาย จริตฺวา ชีวิเตน, สกฺกา ตํ กหาปณสตํ นิสฺสาย ชีวิตุํ, วิพฺภมิสฺสามี’’ติ ฯ โส อนภิรติยา ปีฬิโต วิสฺสฏฺฐสชฺฌายนกมฺมฏฺฐาโน ปณฺฑุโรคี วิย อโหสิ ฯ อถ นํ ทหรสามเณรา ‘‘กึ อิท’’นฺติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อุกฺกณฺฐิโตมฺหี’’ติ วุเตฺต อาจริยุปชฺฌายานํ อาจิกฺขึสุ ฯ อถ นํ เต สตฺถุ สนฺติกํ เนตฺวา สตฺถุ ทเสฺสสุํ ฯ สตฺถา ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ อุกฺกณฺฐิโต’’ติ ปุจฺฉิตฺวา, ‘‘อาม, ภเนฺต’’ติ วุเตฺต ‘‘กสฺมา เอวมกาสิ, อตฺถิ ปน เต โกจิ ชีวิตปจฺจโย’’ติ อาห ฯ ‘‘อาม, ภเนฺต’’ติ ฯ ‘‘กึ เต อตฺถี’’ติ? ‘‘กหาปณสตํ, ภเนฺต’’ติ ฯ เตน หิ กตฺถจิ ตาว สกฺขรา อาหร, คเณตฺวา ชานิสฺสาม ‘‘สกฺกา วา ตาวตฺตเกน ชีวิตุํ, โน วา’’ติ ฯ โส สกฺขรา อาหริ ฯ อถ นํ สตฺถา อาห – ‘‘ปริโภคตฺถาย ตาว ปณฺณาสํ ฐเปหิ, ทฺวินฺนํ โคณานํ อตฺถาย จตุวีสติ, เอตฺตกํ นาม พีชตฺถาย, ยุคนงฺคลตฺถาย,

กุทฺทาลวาสิผรสุอตฺถายา’’ติ เอวํ คณิยมาเน ตํ กหาปณสตํ นปฺปโหติฯ อถ นํ สตฺถา ‘‘ภิกฺขุ ตว กหาปณา อปฺปกา, กถํ เอเต นิสฺสาย ตณฺหํ ปูเรสฺสสิ, อตีเต กิร จกฺกวตฺติรชฺชํ กาเรตฺวา อโปฺผฏิตมตฺเตน ทฺวาทสโยชนฏฺฐาเน กฏิปฺปมาเณน รตนวสฺสํ วสฺสาเปตุํ สมโตฺถ ยาว ฉตฺตึส สกฺกา จวนฺติ, เอตฺตกํ กาลํ เทวรชฺชํ กาเรตฺวาปิ มรณกาเล ตณฺหํ อปูเรตฺวาว กาลมกาสี’’ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริตฺวา **มนฺธาตุชาตกํ** (ชา. ๑.๓.๒๒) วิตฺถาเรตฺวา –

> ‘‘ยาวตา จนฺทิมสูริยา ปริหรนฺติ, ทิสา ภนฺติ วิโรจนา;
> สเพฺพว ทาสา มนฺธาตุ, เย ปาณา ปถวิสฺสิตา’’ติฯ –

อิมิสฺสา คาถาย อนนฺตรา อิมา เทฺว คาถา อภาสิ –

> **๑๘๖.** ‘‘น กหาปณวเสฺสน, ติตฺติ กาเมสุ วิชฺชติ;
> อปฺปสฺสาทา ทุขา กามา, อิติ วิญฺญาย ปณฺฑิโตฯ

> **๑๘๗.** ‘‘อปิ ทิเพฺพสุ กาเมสุ, รตึ โส นาธิคจฺฉติ;
> ตณฺหกฺขยรโต โหติ, สมฺมาสมฺพุทฺธสาวโก’’ติฯ

ตตฺถ **กหาปณวเสฺสนา**ติ ยํ โส อโปฺผเฏตฺวา สตฺตรตนวสฺสํ วสฺสาเปสิ, ตํ อิธ กหาปณวสฺสนฺติ วุตฺตํฯ เตนปิ หิ วตฺถุกามกิเลสกาเมสุ ติตฺติ นาม นตฺถิฯ เอวํ ทุปฺปูรา เอสา ตณฺหาฯ **อปฺปสฺสาทา**ติ สุปินสทิสตาย ปริตฺตสุขาฯ **ทุขา**ติ ทุกฺขกฺขนฺธาทีสุ อาคตทุกฺขวเสน ปน พหุทุกฺขาวฯ **อิติ วิญฺญายา**ติ เอวเมเต กาเม ชานิตฺวาฯ **อปิ ทิเพฺพสู**ติ สเจ หิ เทวานํ อุปกปฺปนกกาเมหิ นิมเนฺตยฺยาปิ อายสฺมา สมิทฺธิ วิย เอวมฺปิ เตสุ กาเมสุ รตึ น วินฺทติเยวฯ **ตณฺหกฺขยรโต**ติ อรหเตฺต เจว นิพฺพาเน จ อภิรโต โหติ, ตํ ปตฺถยมาโน วิหรติฯ **สมฺมาสมฺพุทฺธสาวโก**ติ สมฺมาสมฺพุเทฺธน เทสิตสฺส ธมฺมสฺส สวเนน ชาโต โยคาวจรภิกฺขูติฯ

เทสนาวสาเน โส ภิกฺขุ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ, สมฺปตฺตปริสายปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติฯ

อนภิรตภิกฺขุวตฺถุ ปญฺจมํฯ

๖. อคฺคิทตฺตพฺราหฺมณวตฺถุ

พหุํ เว สรณํ ยนฺตีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต วาลิกราสิมฺหิ นิสินฺนํ อคฺคิทตฺตํ นาม โกสลรโญฺญ ปุโรหิตํ อารพฺภ กเถสิฯ

โส กิร มหาโกสลสฺส ปุโรหิโต อโหสิฯ อถ นํ ปิตริ กาลกเต ราชา ปเสนทิ โกสโล ‘‘ปิตุ เม ปุโรหิโต’’ติ คารเวน ตสฺมิํเยว ฐาเน ฐเปตฺวา ตสฺส อตฺตโน อุปฏฺฐานํ อาคตกาเล ปจฺจุคฺคมนํ กโรติ, ‘‘อาจริย, อิธ นิสีทถา’’ติ สมานาสนํ ทาเปสิฯ โส จิเนฺตสิ – ‘‘อยํ ราชา มยิ อติวิย คารวํ กโรติ, น โข ปน ราชูนํ นิจฺจกาลเมว สกฺกา จิตฺตํ คเหตุํฯ สมานวยเนว หิ สทฺธิํ รชฺชสุขํ นาม สุขํ โหติ, อหญฺจมฺหิ มหลฺลโก, ปพฺพชิตุํ เม ยุตฺต’’นฺติฯ โส ราชานํ ปพฺพชฺชํ อนุชานาเปตฺวา นคเร เภริํ จราเปตฺวา สตฺตาเหน สพฺพํ อตฺตโน ธนํ ทานมุเข วิสฺสเชฺชตฺวา พาหิรกปพฺพชฺชํ ปพฺพชิฯ ตํ นิสฺสาย ทส ปุริสสหสฺสานิ อนุปพฺพชิํสุฯ โส เตหิ สทฺธิํ องฺคมคธานญฺจ กุรุรฏฺฐสฺส จ อนฺตเร วาสํ กเปฺปตฺวา อิมํ โอวาทํ เทติ, ‘‘ตาตา, ยสฺส กามวิตกฺกาทโย อุปฺปชฺชนฺติ, โส นทิโต เอเกกํ วาลุกปุฏํ อุทฺธริตฺวา อิมสฺมิํ โอกิรตู’’ติฯ เต ‘‘สาธู’’ติ ปฏิสฺ

สุณิตฺวา กามวิตกฺกาทีนํ อุปฺปนฺนกาเล ตถา กรึสุฯ อปเรน สมเยน มหาวาลุกราสิ อโหสิ, ตํ อหิจฺฉตฺโต นาม นาคราชา ปฏิคฺคเหสิฯ องฺคมคธวาสิโน เจว กุรุรฏฺฐวาสิโน จ มาเส มาเส เตสํ มหนฺตํ สกฺการํ อภิหริตฺวา ทานํ เทนฺติฯ อถ เนสํ อคฺคิทตฺโต อิมํ โอวาทํ อทาสิ – ‘‘ปพฺพตํ สรณํ ยาถ, วนํ สรณํ ยาถ, อารามํ สรณํ ยาถ, รุกฺขํ สรณํ ยาถ, เอวํ สพฺพทุกฺขโต มุจฺจิสฺสถา’’ติฯ อตฺตโน อเนฺตวาสิเกปิ อิมินา โอวาเทน โอวทิฯ

โพธิสตฺโตปิ กตาภินิกฺขมโน สมฺมาสโมฺพธึ ปตฺวา ตสฺมึ สมเย สาวตฺถึ นิสฺสาย เชตวเน วิหรโนฺต ปจฺจูสกาเล โลกํ โวโลเกโนฺต อคฺคิทตฺตพฺราหฺมณํ สทฺธึ อเนฺตวาสิเกหิ อตฺตโน ญาณชาลสฺส อโนฺต ปวิฏฺฐํ ทิสฺวา ‘‘สเพฺพปิ อิเม อรหตฺตสฺส อุปนิสฺสยสมฺปนฺนา’’ติ ญตฺวา สายนฺหสมเย มหาโมคฺคลฺลานเตฺถรํ อาห – ‘‘โมคฺคลฺลาน, กึ ปสฺสสิ อคฺคิทตฺตพฺราหฺมณํ มหาชนํ อติเตฺถ ปกฺขนฺทาเปนฺตํ, คจฺฉ เตสํ โอวาทํ เทหี’’ติฯ ภเนฺต, พหู เอเต, เอกกสฺส มยฺหํ อวิสยฺหาฯ สเจ ตุเมฺหปิ อาคมิสฺสถ, วิสยฺหา ภวิสฺสนฺตีติฯ โมคฺคลฺลาน, อหมฺปิ อาคมิสฺสามิ, ตฺวํ ปุรโต ยาหีติฯ เถโร ปุรโต คจฺฉโนฺตว จิเนฺตสิ – ‘‘เอเต พลวโนฺต เจว พหู จฯ สเจ สเพฺพสํ สมาคมฏฺฐาเน กิญฺจิ กเถสฺสามิ, สเพฺพปิ วคฺควเคฺคน อุฏฺฐเหยฺยุ’’นฺติ อตฺตโน อานุภาเวน ถูลผุสิตกํ เทวํ วุฏฺฐาเปสิฯ เต ถูลผุสิตเกสุ ปตเนฺตสุ อุฏฺฐายุฏฺฐาย อตฺตโน อตฺตโน ปณฺณสาลํ ปวิสึสุฯ เถโร อคฺคิทตฺตสฺส พฺราหฺมณสฺส ปณฺณสาลทฺวาเร ฐตฺวา ‘‘อคฺคิทตฺตา’’ติ อาหฯ โส เถรสฺส สทฺทํ สุตฺวา ‘‘มํ อิมสฺมึ โลเก นาเมน อาลปิตุํ สมโตฺถ นาม นตฺถิ, โก นุ โข มํ นาเมน อาลปตี’’ติ มานถทฺธตาย ‘‘โก เอโส’’ติ อาหฯ ‘‘อหํ, พฺราหฺมณา’’ติฯ ‘‘กึ วเทสี’’ติ? ‘‘อชฺช เม เอกรตฺตึ อิธ วสนฏฺฐานํ ตฺวํ อาจิกฺขาหี’’ติฯ ‘‘อิธ วสนฏฺฐานํ นตฺถิ, เอกสฺส เอกาว ปณฺณสาลา’’ติฯ ‘‘อคฺคิทตฺต, มนุสฺสา นาม มนุสฺสานํ, คาโว คุนฺนํ, ปพฺพชิตา ปพฺพชิตานํ สนฺติกํ คจฺฉนฺติ, มา เอวํ กริ, เทหิ เม วสนฏฺฐาน’’นฺติฯ ‘‘กึ ปน ตฺวํ ปพฺพชิโต’’ติ? ‘‘อาม, ปพฺพชิโตมฺหี’’ติฯ ‘‘สเจ ปพฺพชิโต, กหํ เต ขาริภณฺฑํ, โก ปพฺพชิตปริกฺขาโร’’ติฯ ‘‘อตฺถิ เม ปริกฺขาโร, วิสุํ ปน นํ คเหตฺวา วิจริตุํ ทุกฺขนฺติ อพฺภนฺตเรเนว นํ คเหตฺวา วิจรามิ, พฺราหฺมณา’’ติฯ โส ‘‘ตํ คเหตฺวา วิจริสฺสสี’’ติ เถรสฺส กุชฺฌิฯ อถ นํ โส อาห – ‘‘อเมฺห, อคฺคิทตฺต, มา กุชฺฌิ, วสนฏฺฐานํ เม อาจิกฺขาหี’’ติฯ นตฺถิ เอตฺถ วสนฏฺฐานนฺติฯ เอตสฺมึ ปน วาลุกราสิมฺหิ โก วสตีติฯ เอโก, นาคราชาติฯ เอตํ เม เทหีติฯ น สกฺกา ทาตุํ, ภาริยํ เอตสฺส กมฺมนฺติฯ โหตุ, เทหิ เมติฯ เตน หิ ตฺวํ เอว ชานาหีติฯ

เถโร วาลุกราสิอภิมุโข ปายาสิฯ นาคราชา ตํ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ‘‘อยํ สมโณ อิโต อาคจฺฉติ, น ชานาติ มเญฺญ มม อตฺถิภาวํ, ธูมายิตฺวา นํ มาเรสฺสามี’’ติ ธูมายิฯ เถโร ‘‘อยํ นาคราชา ‘อหเมว ธูมายิตุํ สโกฺกมิ, อเญฺญ น สโกฺกนฺตี’ติ มเญฺญ สลฺลเกฺขตี’’ติ สยมฺปิ ธูมายิฯ ทฺวินฺนมฺปิ สรีรโต อุคฺคตา ธูมา ยาว พฺรหฺมโลกา อุฏฺฐหึสุฯ อุโภปิ ธูมา เถรํ อพาเธตฺวา นาคราชานเมว พาเธนฺติฯ นาคราชา ธูมเวคํ สหิตุํ อสโกฺกโนฺต ปชฺชลิฯ เถโรปิ เตโชธาตุํ สมาปชฺชิตฺวา เตน สทฺธึเยว ปชฺชลิฯ อคฺคิชาลา ยาว พฺรหฺมโลกา อุฏฺฐหึสุฯ อุโภปิ เถรํ อพาเธตฺวา นาคราชานเมว พาธยึสุฯ อถสฺส สกลสรีรํ อุกฺกาหิ ปทิตฺตํ วิย อโหสิฯ อิสิคโณ โอโลเกตฺวา จิเนฺตสิ – ‘‘นาคราชา, สมณํ ฌาเปติ, ภทฺทโก วต สมโณ อมฺหากํ วจนํ อสุตฺวา นโฏฺฐ’’ติฯ เถโร นาคราชานํ ทเมตฺวา นิพฺพิเสวนํ กตฺวา วาลุกราสิมฺหิ นิสีทิฯ นาคราชา วาลุกราสึ โภเคหิ ปริกฺขิปิตฺวา กูฏาคารกุจฺฉิปมาณํ ผณํ มาเปตฺวา เถรสฺส อุปริ ธาเรสิฯ

อิสิคณา ปาโตว ‘‘สมณสฺส มตภาวํ วา อมตภาวํ วา ชานิสฺสามา’’ติ เถรสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ตํ วาลุกราสิมตฺถเก นิสินฺนํ ทิสฺวา อญฺชลึ ปคฺคยฺห อภิตฺถวนฺตา อาหํสุ – ‘‘สมณ, กจฺจิ นาคราเชน น พาธิโต’’ติฯ ‘‘กึ น ปสฺสถ มม อุปริผณํ ธาเรตฺวา ฐิต’’นฺติ? เต ‘‘อจฺฉริยํ วต โภ,

สมณสฺส เอวรูโป นาม นาคราชา ทมิโต’’ติ เถรํ ปริวาเรตฺวา อฏฺฐํสุฯ ตสฺมิํ ขเณ สตฺถา อาคโตฯ เถโร สตฺถารํ ทิสฺวา อุฏฺฐาย วนฺทิฯ อถ นํ อิสโย อาหํสุ – ‘‘อยมฺปิ ตยา มหนฺตตโร’’ติฯ เอโส ภควา สตฺถา, อหํ อิมสฺส สาวโกติฯ สตฺถา วาลุกราสิมตฺถเก นิสีทิ, อิสิคโณ ‘‘อยํ ตาว สาวกสฺส อานุภาโว, อิมสฺส ปน อานุภาโว กีทิโส ภวิสฺสตี’’ติ อญฺชลิํ ปคฺคยฺห สตฺถารํ อภิตฺถวิฯ สตฺถา อคฺคิทตฺตํ อามเนฺตตฺวา อาห – ‘‘อคฺคิทตฺต, ตฺวํ ตว สาวกานญฺจ อุปฏฺฐากานญฺจ โอวาทํ ททมาโน กินฺติ วตฺวา เทสี’’ติฯ ‘‘เอตํ ปพฺพตํ สรณํ คจฺฉถ, วนํ อารามํ รุกฺขํ สรณํ คจฺฉถฯ เอตานิ หิ สรณํ คโต สพฺพทุกฺขา ปมุจฺจตี’’ติ เอวํ เตสํ โอวาทํ ทมฺมีติฯ สตฺถา ‘‘น โข, อคฺคิทตฺต, เอตานิ สรณํ คโต สพฺพทุกฺขา ปมุจฺจติ, พุทฺธํ ธมฺมํ สงฺฆํ ปน สรณํ คนฺตฺวา สกลวฏฺฏทุกฺขา ปมุจฺจตี’’ติ วตฺวา อิมา คาถา อภาสิ –

๑๘๘. ‘‘พหุํ เว สรณํ ยนฺติ, ปพฺพตานิ วนานิ จ;
อารามรุกฺขเจตฺยานิ, มนุสฺสา ภยตชฺชิตาฯ

๑๘๙. ‘‘เนตํ โข สรณํ เขมํ, เนตํ สรณมุตฺตมํ;
เนตํ สรณมาคมฺม, สพฺพทุกฺขา ปมุจฺจติฯ

๑๙๐. ‘‘โย จ พุทฺธญฺจ ธมฺมญฺจ, สงฺฆญฺจ สรณํ คโต;
จตฺตาริ อริยสจฺจานิ, สมฺมปฺปญฺญาย ปสฺสติฯ

๑๙๑. ‘‘ทุกฺขํ ทุกฺขสมุปฺปาทํ, ทุกฺขสฺส จ อติกฺกมํ;
อริยํ จฏฺฐงฺคิกํ มคฺคํ, ทุกฺขูปสมคามินํฯ

๑๙๒. ‘‘เอตํ โข สรณํ เขมํ, เอตํ สรณมุตฺตมํ;
เอตํ สรณมาคมฺม, สพฺพทุกฺขา ปมุจฺจตี’’ติฯ

ตตฺถ **พหุนฺ**ติ พหุฯ **ปพฺพตานี**ติ ตตฺถ ตตฺถ อิสิคิลิเวปุลฺลเวภาราทิเก ปพฺพเต จ มหาวนโคสิงฺคสาลวนาทีนิ วนานิ จ เวฬุวนชีวกมฺพวนาทโย อาราเม จ อุเทนเจติยโคตมเจติยาทีนิ รุกฺขเจตฺยานิ จ เต เต มนุสฺสา เตน เตน ภเยน ตชฺชิตา ภยโต มุจฺจิตุกามา ปุตฺตลาภาทีนิ วา ปตฺถยมานา สรณํ ยนฺตีติ อตฺโถฯ **เนตํ สรณ**นฺติ เอตํ สพฺพมฺปิ สรณํ เนว เขมํ น อุตฺตมํ, น จ เอตํ ปฏิจฺจ ชาติอาทิธเมฺมสุ สเตฺตสุ เอโกปิ ชาติอาทิโต สพฺพทุกฺขา ปมุจฺจตีติ อตฺโถฯ

โย จาติ อิทํ อเขมํ อนุตฺตมํ สรณํ ทเสฺสตฺวา เขมํ อุตฺตมํ สรณํ ทสฺสนตฺถํ อารทฺธํฯ ตสฺสตฺโถ – โย จ คหฏฺโฐ วา ปพฺพชิโต วา ‘‘อิติปิ โส ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ’’ติอาทิกํ พุทฺธธมฺมสงฺฆานุสฺสติกมฺมฏฺฐานํ นิสฺสาย เสฏฺฐวเสน พุทฺธญฺจ ธมฺมญฺจ สงฺฆญฺจ สรณํ คโต, ตสฺสปิ ตํ สรณคมนํ อญฺญติตฺถิยวนฺทนาทีหิ กุปฺปติ จลติฯ ตสฺส ปน อจลภาวํ ทเสฺสตุํ มเคฺคน อาคตสรณเมว ปกาสโนฺต **จตฺตาริ อริยสจฺจานิ สมฺมปฺปญฺญาย ปสฺสตี**ติ อาหฯ โย หิ เอเตสํ สจฺจานํ ทสฺสนวเสน เอตานิ สรณํ คโต, เอตสฺส เอตํ สรณํ เขมญฺจ อุตฺตมญฺจ, โส จ ปุคฺคโล เอตํ สรณํ ปฏิจฺจ สกลสฺมาปิ วฏฺฏทุกฺขา ปมุจฺจติ, ตสฺมา **เอตํ โข สรณํ เขม**นฺติ อาทิ วุตฺตํฯ

เทสนาวสาเน สเพฺพปิ เต อิสโย สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา ปพฺพชฺชํ ยาจิํสุฯ สตฺถาปิ จีวรคพฺภโต หตฺถํ ปสาเรตฺวา ‘‘เอถ ภิกฺขโว, จรถ พฺรหฺมจริย’’นฺติ อาหฯ เต ตงฺขเณเยว อฏฺฐปริกฺขารธรา วสฺสสฏฺฐิกเถรา วิย อเหสุํฯ โส จ สเพฺพสมฺปิ องฺคมคธกุรุรฏฺฐวาสีนํ สกฺการํ อาทาย อาคมนทิวโส อโหสิฯ เต สกฺการํ อาทาย อาคตา สเพฺพปิ

เต อิสโย ปพฺพชิเต ทิสฺวา ‘‘กึ นุ โข อมฺหากํ อคฺคิทตฺตพฺราหฺมโณ มหา, อุทาหุ สมโณ โคตโม’’ติ จินฺเตตฺวา สมณสฺส โคตมสฺส อาคตตฺตา ‘‘อคฺคิทตฺโตว มหา’’ติ มญฺญึสุฯ สตฺถา เตสํ อชฺฌาสยํ โอโลเกตฺวา, ‘‘อคฺคิทตฺต, ปริสาย กงฺขํ ฉินฺทา’’ติ อาหฯ โส ‘‘อหมฺปิ เอตฺตกเมว ปจฺจาสีสามี’’ติ อิทฺธิพเลน สตฺตกฺขตฺตุํ เวหาสํ อพฺภุคฺคนฺตฺวา ปุนปฺปุนํ โอรุยฺห สตฺถารํ วนฺทิตฺวา ‘‘สตฺถา เม, ภนฺเต, ภควา, สาวโกหมสฺมี’’ติ วตฺวา สาวกตฺตํ ปกาเสสีติฯ

อคฺคิทตฺตพฺราหฺมณวตฺถุ ฉฏฺฐํฯ

๗. อานนฺทตฺเถรปญฺหวตฺถุ

ทุลฺลโภติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อานนฺทตฺเถรสฺส ปญฺหํ อารพฺภ กเถสิฯ

เถโร หิ เอกทิวสํ ทิวาฏฺฐาเน นิสินฺโน จินฺเตสิ – ‘‘หตฺถาชานีโย ฉทฺทนฺตกุเล วา อุโปสถกุเล วา อุปฺปชฺชติ, อสฺสาชานีโย สินฺธวกุเล วา วลาหกสฺสราชกุเล วา, อุสโภ โคอาชนีโย ทกฺขิณปเถติอาทีนิ วทเนฺตน สตฺถารา หตฺถิอาชานียาทีนํ อุปฺปตฺติฏฺฐานาทีนิ กถิตานิ, ปุริสาชานีโย ปน กหํ นุ โข อุปฺปชฺชตี’’ติฯ โส สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิตฺวา เอตมตฺถํ ปุจฺฉิฯ สตฺถา, ‘‘อานนฺท, ปุริสาชานีโย นาม สพฺพตฺถ นุปฺปชฺชติ, อุชุกโต ปน ติโยชนสตายาเม วิตฺถารโต อฑฺฒเตยฺยสเต อาวฏฺฏโต นวโยชนสตปฺปมาเณ มชฺฌิมปเทสฏฺฐาเน อุปฺปชฺชติฯ อุปฺปชฺชโนฺต จ ปน น ยสฺมึ วา ตสฺมึ วา กุเล อุปฺปชฺชติ, ขตฺติยมหาสาลพฺราหฺมณมหาสาลกุลานํ ปน อญฺญตรสฺมึเยว อุปฺปชฺชตี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๑๙๓. ‘‘ทุลฺลโภ ปุริสาชโญฺญ, น โส สพฺพตฺถ ชายติ;
ยตฺถ โส ชายตี ธีโร, ตํ กุลํ สุขเมธตี’’ติฯ

ตตฺถ **ทุลฺลโภ**ติ ปุริสาชโญฺญ หิ ทุลฺลโภ, น หตฺถิอาชานียาทโย วิย สุลโภ, โส สพฺพตฺถ ปจฺจนฺตเทเส วา นีจกุเล วา น ชายติ, มชฺฌิมเทเสปิ มหาชนสฺส อภิวาทนาทิสกฺการกรณฏฺฐาเน ขตฺติยพฺราหฺมณกุลานํ อญฺญตรสฺมึ กุเล ชายติฯ เอวํ ชายมาโน **ยตฺถ โส ชายติ ธีโร** อุตฺตมปโญฺญ สมฺมาสมฺพุโทฺธ , **ตํ กุลํ สุขเมธตี**ติ สุขปฺปตฺตเมว โหตีติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติฯ

อานนฺทตฺเถรปญฺหวตฺถุ สตฺตมํฯ

๘. สมฺพหุลภิกฺขุวตฺถุ

สุโข พุทฺธานนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต สมฺพหุลานํ ภิกฺขูนํ กถํ อารพฺภ กเถสิฯ

เอกทิวสญฺหิ ปญฺจสตภิกฺขู อุปฏฺฐานสาลายํ นิสินฺนา, ‘‘อาวุโส, กึ นุ โข อิมสฺมึ โลเก สุข’’นฺติ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ? ตตฺถ เกจิ ‘‘รชฺชสุขสทิสํ สุขํ นาม นตฺถี’’ติ อาหํสุฯ เกจิ กามสุขสทิสํ, เกจิ ‘‘สาลิมํสโภชนาทิสทิสํ สุขํ นาม นตฺถี’’ติ อาหํสุฯ สตฺถา เตสํ นิสินฺนฏฺฐานํ คนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต,

‘‘ภิกฺขเว, กึ กเถถ? อิทญฺหิ สพฺพมฺปิ สุขํ วฏฺฏทุกฺขปริยาปนฺนเมว, อิมสฺมึ โลเก พุทฺธุปฺปาโท ธมฺมสฺสวนํ, สงฺฆสามคฺคี, สโมฺมทมานภาโวติ อิทเมว สุข’’นฺติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๑๙๔.‘‘สุโข พุทฺธานมุปฺปาโท, สุขา สทฺธมฺมเทสนา;
สุขา สงฺฆสฺส สามคฺคี, สมคฺคานํ ตโป สุโข’’ติฯ

ตตฺถ **พุทฺธานมุปฺปาโท**ติ ยสฺมา พุทฺธา อุปฺปชฺชมานา มหาชนํ ราคกนฺตาราทีหิ ตาเรนฺติ, ตสฺมา พุทฺธานํ อุปฺปาโท สุโข อุตฺตโมฯ ยสฺมา สทฺธมฺมเทสนํ อาคมฺม ชาติอาทิธมฺมา สตฺตา ชาติอาทีหิ มุจฺจนฺติ, ตสฺมา **สทฺธมฺมเทสนา สุขาฯ สามคฺคี**ติ สมจิตฺตตา, สาปิ สุขา เอวฯ สมคฺคานํ ปน เอกจิตฺตานํ ยสฺมา พุทฺธวจนํ วา อุคฺคณฺหิตุํ ธุตงฺคานิ วา ปริหริตุํ สมณธมฺมํ วา กาตุํ สกฺกา, ตสฺมา **สมคฺคานํ ตโป สุโข**ติ วุตฺตํฯ เตเนวาห – ‘‘ยาวกีวญฺจ, ภิกฺขเว, ภิกฺขู สมคฺคา สนฺนิปติสฺสนฺติ, สมฺมคฺคา วุฏฺฐหิสฺสนฺติ, สมคฺคา สงฺฆกรณียานิ กริสฺสนฺติ, วุทฺธิเยว, ภิกฺขเว, ภิกฺขูนํ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานี’’ติ (ที. นิ. ๒.๑๓๖)ฯ

เทสนาวสาเน เต ภิกฺขู อรหตฺเต ปติฏฺฐหึสุ, มหาชนสฺสาปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติฯ

สมฺพหุลภิกฺขุวตฺถุ อฏฺฐมํฯ

๙. กสฺสปทสพลสฺส สุวณฺณเจติยวตฺถุ

ปูชารเหติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา จาริกํ จรมาโน กสฺสปทสพลสฺส สุวณฺณเจติยํ อารพฺภ กเถสิฯ

ตถาคโต สาวตฺถิโต นิกฺขมิตฺวา อนุปุพฺเพน พาราณสึ คจฺฉนฺโต อนฺตรามคฺเค โตเทยฺยคามสฺส สมีเป มหาภิกฺขุสงฺฆปริวาโร อญฺญตรํ เทวฏฺฐานํ สมฺปาปุณิฯ ตตฺร นิสินฺโน สุคโต ธมฺมภณฺฑาคาริกํ เปเสตฺวา อวิทูเร กสิกมฺมํ กโรนฺตํ พฺราหฺมณํ ปโกฺกสาเปสิ ฯ โส พฺราหฺมโณ อาคนฺตฺวา ตถาคตํ อนภิวนฺทิตฺวา ตเมว เทวฏฺฐานํ วนฺทิตฺวา อฏฺฐาสิฯ สุคโตปิ ‘‘อิมํ ปเทสํ กินฺติ มญฺญสิ พฺราหฺมณา’’ติ อาหฯ อมฺหากํ ปเวณิยา อาคตเจติยฏฺฐานนฺติ วนฺทามิ, โภ โคตมาติฯ ‘‘อิมํ ฐานํ วนฺทเนฺตน ตยา สาธุ กตํ พฺราหฺมณา’’ติ สุคโต ตํ สมฺปหํเสสิฯ ตํ สุตฺวา ภิกฺขู ‘‘เกน นุ โข การเณน ภควา เอวํ สมฺปหํเสสี’’ติ สํสยํ สญฺชเนสุํฯ ตโต ตถาคโต เตสํ สํสยมปเนตุํ มชฺฌิมนิกาเย **ฆฏิการสุตฺตนฺตํ** (ม. นิ. ๒.๒๘๒ อาทโย) วตฺวา อิทฺธานุภาเวน กสฺสปทสพลสฺส โยชนุพฺเพธํ กนกเจติยํ อปรญฺจ กนกเจติยํ อากาเส นิมฺมินิตฺวา มหาชนํ ทเสฺสตฺวา, ‘‘พฺราหฺมณ, เอวํวิธานํ ปูชารหานํ ปูชา ยุตฺตตราวา’’ติ วตฺวา **มหาปรินิพฺพานสุเตฺต** (ที. นิ. ๒.๒๐๖) ทสฺสิตนเยเนว พุทฺธาทิเก จตฺตาโร ถูปารเห ปกาเสตฺวา สรีรเจติยํ อุทฺทิสฺสเจติยํ ปริโภคเจติยนฺติ ตีณิ เจติยานิ วิเสสโต ปริทีเปตฺวา อิมา คาถา อภาสิ –

๑๙๕.‘‘ปูชารเห ปูชยโต, พุเทฺธ ยทิ จ สาวเก;
ปปญฺจสมติกฺกเนฺต, ติณฺณโสกปริทฺทเวฯ

๑๙๖.‘‘เต ตาทิเส ปูชยโต, นิพฺพุเต อกุโตภเย;
น สกฺกา ปุญฺญํ สงฺขาตุํ, อิเมตฺตมปิ เกนจี’’ติฯ (อป. เถร ๑.๑๐.๑-๒);

ตตฺถ ปูชิตุํ อรหา **ปูชารหา,** ปูชิตุํ ยุตฺตาติ อโตฺถฯ **ปูชารเห ปูชยโต**ติ อภิวาทนาทีหิ จ จตูหิ จ ปจฺจเยหิ ปูเชนฺตสฺสฯ ปูชารเห ทเสฺสติ **พุเทฺธ**ติอาทินาฯ **พุเทฺธ**ติ สมฺมาสมฺพุเทฺธฯ **ยที**ติ ยทิ วา, อถ วาติ อโตฺถฯ ตตฺถ ปเจฺจกพุเทฺธติ กถิตํ โหติ, สาวเก จฯ **ปปญฺจสมติกฺกเนฺต**ติ สมติกฺกนฺตตณฺหาทิฎฺฐิมานปปเญฺจฯ **ติณฺณโสกปริทฺทเว**ติ อติกฺกนฺตโสกปริทฺทเว , อิเม เทฺว อติกฺกเนฺตติ อโตฺถฯ เอเตหิ ปูชารหตฺตํ ทสฺสิตํฯ

เตติ พุทฺธาทโยฯ **ตาทิเส**ติ วุตฺตคุณวเสนฯ **นิพฺพุเต**ติ ราคาทินิพฺพุติยาฯ นตฺถิ กุโตจิ ภวโต วา อารมฺมณโต วา เอเตสํ ภยนฺติ อกุโตภยา, เต **อกุโตภเยฯ น สกฺกา ปุญฺญํ สงฺขาตุ**นฺติ ปุญฺญํ คเณตุํ น สกฺกาฯ กถนฺติ เจ? **อิเมตฺตมปิ เกนจี**ติ อิมํ เอตฺตกํ, อิมํ เอตฺตกนฺติ เกนจีติ อปิสโทฺท อิธ สมฺพนฺธิตโพฺพ, เกนจิ ปุคฺคเลน มาเนน วาฯ ตตฺถ **ปุคฺคเลนา**ติ เตน พฺรหฺมาทินาฯ **มาเนนา**ติ ติวิเธน มาเนน ตีรเณน ธารเณน ปูรเณน วาฯ **ตีรณํ** นาม อิทํ เอตฺตกนฺติ นยโต ตีรณํฯ **ธารณ**นฺติ ตุลาย ธารณํฯ **ปูรณํ** นาม อฑฺฒปสตปตฺถนาฬิกาทิวเสน ปูรณํฯ เกนจิ ปุคฺคเลน อิเมหิ ตีหิ มาเนหิ พุทฺธาทิเก ปูชยโต ปุญฺญํ วิปากวเสน คเณตุํ น สกฺกา ปริยนฺตรหิตโตติ ทฺวีสุ ฐาเนสุ ปูชยโต กิํ ทานํ ปฐมํ ธรมาเน พุทฺธาที ปูชยโต น สกฺกา ปุญฺญํ สงฺขาตุํ, ปุน เต ตาทิเส กิเลสปรินิพฺพานนิมิเตฺตน ขนฺธปรินิพฺพาเนน นิพฺพุเตปิ ปูชยโต น สกฺกา สงฺขาตุนฺติ เภทา ยุชฺชนฺติฯ เตน หิ วิมานวตฺถุมฺหิ –

> ‘‘ติฎฺฐเนฺต นิพฺพุเต จาปิ, สเม จิเตฺต สมํ ผลํ;
> เจโตปณิธิเหตุ หิ, สตฺตา คจฺฉนฺติ สุคฺคติ’’นฺติฯ (วิ. ว. ๘๐๖);

เทสนาวสาเน โส พฺราหฺมโณ โสตาปโนฺน อโหสีติฯ โยชนิกํ กนกเจติยํ สตฺตาหมากาเสว อฎฺฐาสิ, มหเนฺตน สมาคโม จาโหสิ, สตฺตาหํ เจติยํ นานปฺปกาเรน ปูเชสุํฯ ตโต ภินฺนลทฺธิกานํ ลทฺธิเภโท ชาโต, พุทฺธานุภาเวน ตํ เจติยํ สกฎฺฐานเมว คตํ, ตเตฺถว ตํขเณ มหนฺตํ ปาสาณเจติยํ อโหสิฯ ตสฺมิํ สมาคเม จตุราสีติยา ปาณสหสฺสานํ ธมฺมาภิสมโย อโหสีติฯ

กสฺสปทสพลสฺส สุวณฺณเจติยวตฺถุ นวมํฯ

พุทฺธวคฺควณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

จุทฺทสโม วโคฺคฯ

ปฐมภาณวารํ นิฎฺฐิตํฯ

๑๕. สุขวคฺค

๑. ญาอาติกลหวูปสมนวตฺถุ

สุสุขํ วตาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา สเกฺกสุ วิหรโนฺต กลหวูปสมนตฺถํ ญาตเก อารพฺภ กเถสิฯ

สากิยโกลิยา กิร กปิลวตฺถุนครสฺส จ โกลิยนครสฺส จ อนฺตเร โรหิณิํ นาม นทิํ เอเกเนว อาวรเณน พนฺธาเปตฺวา สสฺสานิ กโรนฺติฯ อถ เชฎฺฐมูลมาเส สเสฺสสุ มิลายเนฺตสุ อุภยนคร วาสิกานมฺปิ กมฺมการา สนฺนิปติํสุฯ ตตฺถ โกลิยนครวาสิโน อาหํสุ – ‘‘อิทํ อุทกํ อุภยโต หริยมานํ เนว ตุมฺหากํ, น อมฺหากํ ปโหสฺสติ, อมฺหากํ ปน สสฺสํ เอกอุทเกเนว นิปฺผชฺชิสฺสติ, อิทํ อุทกํ อมฺหากํ เทถา’’ติฯ อิตเรปิ อาหํสุ – ‘‘ตุเมฺหสุ โกฎฺฐเก ปูเรตฺวา ฐิเตสุ มยํ รตฺตสุวณฺณนีลมณิกาฬกหาปเณ จ คเหตฺวา ปจฺฉิปสิพฺพกาทิหตฺถา น สกฺขิสฺสาม ตุมฺหากํ ฆรทฺวาเร วิจริตุํ, อมฺหากมฺปิ สสฺสํ เอกอุทเกเนว นิปฺผชฺชิสฺสติ, อิทํ อุทกํ อมฺหากํ เทถา’’ติฯ น มยํ ทสฺสามาติฯ มยมฺปิ น ทสฺสามาติ เอวํ กถํ วเฑฺฒตฺวา เอโก อุฎฺฐาย เอกสฺส ปหารํ อทาสิ, โสปิ อญฺญสฺสาติ เอวํ อญฺญมญฺญํ ปหริตฺวา ราชกุลานํ ชาติํ ฆเฎฺฎตฺวา กลหํ วฑฺฒยิํสุฯ

โกลิยกมฺมการา วทนฺติ – ‘‘ตุเมฺห กปิลวตฺถุวาสิเก คเหตฺวา คชฺชถ, เย โสณสิงฺคาลาทโย วิย อตฺตโน ภคินีหิ สทฺธิํ สํวสิํสุ, เอเตสํ หตฺถิโน เจว อสฺสา จ ผลกาวุธานิ จ อมฺหากํ กิํ กริสฺสนฺตี’’ติฯ สากิยกมฺมการาปิ วทนฺติ ‘‘ตุเมฺห อิทานิ กุฎฺฐิโน ทารเก คเหตฺวา คชฺชถ, เย อนาถา นิคฺคติกา ติรจฺฉานา วิย โกลรุเกฺข วสิํสุ, เอเตสํ หตฺถิโน จ อสฺสา จ ผลกาวุธานิ จ อมฺหากํ กิํ กริสฺสนฺตี’’ติฯ เต คนฺตฺวา ตสฺมิํ กเมฺม นิยุตฺตานํ อมจฺจานํ กถยิํสุ, อมจฺจา ราชกุลานํ กเถสุํฯ ตโต สากิยา ‘‘ภคินีหิ สทฺธิํ สํวสิตกานํ ถามญฺจ พลญฺจ ทเสฺสสฺสามา’’ติ ยุทฺธสชฺชา นิกฺขมิํสุฯ โกลิยาปิ ‘‘โกลรุกฺขวาสีนํ ถามญฺจ พลญฺจ ทเสฺสสฺสามา’’ติ ยุทฺธสชฺชา นิกฺขมิํสุฯ

สตฺถาปิ ปจฺจูสสมเย โลกํ โวโลเกโนฺต ญาตเก ทิสฺวา ‘‘มยิ อคจฺฉเนฺต อิเม นสฺสิสฺสนฺติ, มยา คนฺตุํ วฎฺฎตี’’ติ จิเนฺตตฺวา เอกโกว อากาเสน คนฺตฺวา โรหิณินทิยา มเชฺฌ อากาเส ปลฺลเงฺกน นิสีทิฯ ญาตกา สตฺถารํ ทิสฺวา อาวุธานิ ฉเฑฺฑตฺวา วนฺทิํสุฯ อถ เน สตฺถา อาห – ‘‘กิํ กลโห นาเมส, มหาราชา’’ติ? ‘‘น ชานาม, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘โก ทานิ ชานิสฺสตี’’ติ? เต ‘‘อุปราชา ชานิสฺสติ, เสนาปติ ชานิสฺสตี’’ติ อิมินา อุปาเยน ยาว ทาสกมฺมกเร ปุจฺฉิตฺวา, ‘‘ภเนฺต, อุทกกลโห’’ติ อาหํสุฯ ‘‘อุทกํ กิํ อคฺฆติ, มหาราชา’’ติ? ‘‘อปฺปคฺฆํ, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘ขตฺติยา กิํ อคฺฆนฺติ มหาราชา’’ติ? ‘‘ขตฺติยา นาม อนคฺฆา, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘อยุตฺตํ ตุมฺหากํ อปฺปมตฺตตํ อุทกํ นิสฺสาย อนเคฺฆ ขตฺติเย นาเสตุ’’นฺติฯ เต ตุณฺหี อเหสุํฯ อถ เต สตฺถา อามเนฺตตฺวา ‘‘กสฺมา มหาราชา เอวรูปํ กโรถ, มยิ อสเนฺต อชฺช โลหิตนที ปวตฺติสฺสติ, อยุตฺตํ โว กตํ, ตุเมฺห ปญฺจหิ เวเรหิ สเวรา วิหรถ, อหํ อเวโร วิหรามิฯ ตุเมฺห กิเลสาตุรา หุตฺวา วิหรถ, อหํ อนาตุโรฯ ตุเมฺห กามคุณปริเยสนุสฺสุกฺกา หุตฺวา วิหรถ, อหํ อนุสฺสุโกฺก วิหรามี’’ติ วตฺวา อิมา คาถา อภาสิ –

๑๙๗. สุสุขํ วต ชีวาม, เวริเนสุ อเวริโน,
เวริเนสุ มนุเสฺสสุ, วิหราม อเวริโนฯ

๑๙๘. สุสุขํ วต ชีวาม, อาตุเรสุ อนาตุรา;
อาตุเรสุ มนุเสฺสสุ, วิหราม อนาตุราฯ

๑๙๙. สุสุขํ วต ชีวาม, อุสฺสุเกสุ อนุสฺสุกา;
อุสฺสุเกสุ มนุเสฺสสุ, วิหราม อนุสฺสุกา''ติฯ

ตตฺถ **สุสุข**นฺติ สุฏฺฐุ สุขํฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – เย คิหิโน สนฺธิเจฺฉทาทิวเสน, ปพฺพชิตา วา ปน เวชฺชกมฺมาทิวเสน ชีวิตวุตฺตึ อุปฺปาเทตฺวา ''สุเขน ชีวามา''ติ วทนฺติ, เตหิ มยเมว สุสุขํ วต ชีวาม, เย มยํ ปญฺจหิ เวรีหิ เวริเนสุ มนุเสฺสสุ อเวริโน, กิเลสาตุเรสุ มนุเสฺสสุ นิกฺกิเลสตาย อนาตุรา, ปญฺจกามคุณปริเยสเน อุสฺสุเกสุ ตาย ปริเยสนาย อภาเวน อนุสฺสุกาติฯ เสสํ อุตฺตานตฺถเมวฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสูติฯ

ญาติกลหวูปสมนวตฺถุ ปฐมํฯ

๒. มารวตฺถุ

สุสุขํ วต ชีวามาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา ปญฺจสาลาย พฺราหฺมณคาเม วิหรโนฺต มารํ อารพฺภ กเถสิฯ

เอกทิวสญฺหิ สตฺถา ปญฺจสตานํ กุมาริกานํ โสตาปตฺติมคฺคสฺสูปนิสฺสยํ ทิสฺวา ตํ คามํ อุปนิสฺสาย วิหาสิฯ ตาปิ กุมาริกาโย เอกสฺมิํ นกฺขตฺตทิวเส นทิํ คนฺตฺวา นฺหตฺวา อลงฺกตปฏิยตฺตา คามาภิมุขิโย ปายิํสุฯ สตฺถาปิ ตํ คามํ ปวิสิตฺวา ปิณฺฑาย จรติฯ อถ มาโร สกลคามวาสีนํ สรีเร อธิมุจฺจิตฺวา ยถา สตฺถา กฏจฺฉุภตฺตมตฺตมฺปิ น ลภติ, เอวํ กตฺวา ยถาโธเตน ปเตฺตน นิกฺขมนฺตํ สตฺถารํ คามทฺวาเร ฐตฺวา อาห – ''อปิ, สมณ, ปิณฺฑปาตํ ลภิตฺถา''ติฯ ''กิํ ปน ตฺวํ, ปาปิม, ตถา อกาสิ, ยถาหํ ปิณฺฑํ น ลเภยฺย''นฺติ? ''เตน หิ, ภเนฺต, ปุน ปวิสถา''ติฯ เอวํ กิรสฺส อโหสิ – ''สเจ ปุน ปวิสติ, สเพฺพสํ สรีเร อธิมุจฺจิตฺวา อิมสฺส ปุรโต ปาณิํ ปหริตฺวา หสฺสเกฬิํ กริสฺสามี''ติฯ ตสฺมิํ ขเณ ตา กุมาริกาโย คามทฺวารํ ปตฺวา สตฺถารํ ทิสฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐํสุฯ มาโรปิ สตฺถารํ อาห – ''อปิ, ภเนฺต, ปิณฺฑํ อลภมานา ชิฆจฺฉาทุเกฺขน ปีฬิตตฺถา''ติฯ สตฺถา ''อชฺช มยํ, ปาปิม, กิญฺจิ อลภิตฺวาปิ อาภสฺสรโลเก มหาพฺรหฺมาโน วิย ปีติสุเขเนว วีตินาเมสฺสามา''ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๒๐๐. ''สุสุขํ วต ชีวาม, เยสํ โน นตฺถิ กิญฺจนํ;
ปีติภกฺขา ภวิสฺสาม, เทวา อาภสฺสรา ยถา''ติฯ

ตตฺถ **เยสํ โน**ติ เยสํ อมฺหากํ ปลิพุชฺฌนเตฺถน ราคาทีสุ กิญฺจเนสุ เอกมฺปิ กิญฺจนํ นตฺถิฯ **ปีติภกฺขา**ติ ยถา อาภสฺสรา เทวา ปีติภกฺขา หุตฺวา ปีติสุเขเนว วีตินาเมนฺติ, เอวํ มยมฺปิ, ปาปิม, กิญฺจิ อลภิตฺวา ปีติภกฺขา ภวิสฺสามาติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน ปญฺจสตาปิ กุมาริกาโย โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิํสูติฯ

มารวตฺถุ ทุติยํฯ

๓. โกสลรโญฺญ ปราชยวตฺถุ

ชยํ เวรนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต โกสลรโญฺญ ปราชยํ อารพฺภ กเถสิฯ

โส กิร กาสิกคามํ นิสฺสาย ภาคิเนยฺเยน อชาตสตฺตุนา สทฺธึ ยุชฺฌนฺโต เตน ตโย วาเร ปราชิโต ตติยวาเร จินฺเตสิ – ‘‘อหํ ขีรมุขมฺปิ ทารกํ ปราเชตุํ นาสกฺขึ, กึ เม ชีวิเตนา’’ติฯ โส อาหารูปเจฺฉทํ กตฺวา มญฺจเก นิปชฺชิฯ อถสฺส สา ปวตฺติ สกลนครํ ปตฺถริฯ ภิกฺขู ตถาคตสฺส อาโรเจสุํ – ‘‘ภนฺเต, ราชา กิร กาสิกคามกํ นิสฺสาย ตโย วาเร ปราชิโต, โส อิทานิ ปราชิตฺวา อาคโต ‘ขีรมุขมฺปิ ทารกํ ปราเชตุํ นาสกฺขึ, กึ เม ชีวิเตนา’ติ อาหารูปเจฺฉทํ กตฺวา มญฺจเก นิปนฺโน’’ติฯ สตฺถา เตสํ กถํ สุตฺวา, ‘‘ภิกฺขเว, ชินนฺโตปิ เวรํ ปสวติ, ปราชิโต ปน ทุกฺขํ เสติเยวา’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๒๐๑.‘‘ชยํ เวรํ ปสวติ, ทุกฺขํ เสติ ปราชิโต;
อุปสนฺโต สุขํ เสติ, หิตฺวา ชยปราชย’’นฺติฯ

ตตฺถ **ชย**นฺติ ปรํ ชินนฺโต เวรํ ปฏิลภติฯ **ปราชิโต**ติ ปเรน ปราชิโต ‘‘กทา นุ โข ปจฺจามิตฺตสฺส ปิฏฺฐึ ทฏฺฐุํ สกฺขิสฺสามี’’ติ ทุกฺขํ เสติ สพฺพิริยาปเถสุ ทุกฺขเมว วิหรตีติ อโตฺถฯ **อุปสนฺโต**ติ อพฺภนฺตเร อุปสนฺตราคาทิกิเลโส ขีณาสโว ชยญฺจ ปราชยญฺจ หิตฺวา สุขํ เสติ, สพฺพิริยาปเถสุ สุขเมว วิหรตีติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสูติฯ

โกสลรโญฺญ ปราชยวตฺถุ ตติยํฯ

๔. อญฺญตรกุลทาริกาวตฺถุ

นตฺถิ ราคสโมติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อญฺญตรํ กุลทาริกํ อารพฺภ กเถสิฯ

ตสฺสา กิร มาตาปิตโร อาวาหํ กตฺวา มงฺคลทิวเส สตฺถารํ นิมนฺตยิํสุฯ สตฺถา ภิกฺขุสงฺฆปริวุโต ตตฺถ คนฺตฺวา นิสีทิฯ สาปิ โข วธุกา ภิกฺขุสงฺฆสฺส อุทกปริสฺสาวนาทีนิ กโรนฺตี อปราปรํ สญฺจรติฯ สามิโกปิสฺสา ตํ โอโลเกนฺโต อฏฺฐาสิฯ ตสฺส ราควเสน โอโลเกนฺตสฺส อโนฺตกิเลโส สมุทาจริฯ โส อญฺญาณาภิภูโต เนว พุทฺธํ อุปฏฺฐหิ, น อสีติ มหาเถเรฯ หตฺถํ ปสาเรตฺวา ‘‘ตํ วธุกํ คณฺหิสฺสามี’’ติ ปน จิตฺตํ อกาสิฯ สตฺถา ตสฺสชฺฌาสยํ โอโลเกตฺวา ยถา ตํ อิตฺถึ น ปสฺสติ, เอวมกาสิฯ โส อทิสฺวา สตฺถารํ โอโลเกนฺโต อฏฺฐาสิฯ สตฺถา ตสฺส โอโลเกตฺวา ฐิตกาเล ‘‘กุมารก, น หิ ราคคฺคินา สทิโส อคฺคิ นาม , โทสกลินา สทิโส กลิ นาม, ขนฺธปริหรณทุเกฺขน สทิสํ ทุกฺขํ นาม อตฺถิ, นิพฺพานสุขสทิสํ สุขมฺปิ นตฺถิเยวา’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๒๐๒.‘‘นตฺถิ ราคสโม อคฺคิ, นตฺถิ โทสสโม กลิ;
นตฺถิ ขนฺธสมา ทุกฺขา, นตฺถิ สนฺติปรํ สุข’’นฺติฯ

ตตฺถ **นตฺถิ ราคสโม**ติ ธูมํ วา ชาลํ วา องฺคารํ วา อทเสฺสตฺวา อโนฺตเยว ฌาเปตฺวา ภสฺมมุฏฺฐึ กาตุํ สมโตฺถ ราเคน สโม อโญฺญ อคฺคิ นาม นตฺถิฯ **กลี**ติ โทเสน สโม อปราโธปิ นตฺถิฯ **ขนฺธสมา**ติ ขเนฺธหิ สมาฯ ยถา ปริหริยมานา ขนฺธา ทุกฺขา, เอวํ อญฺญํ ทุกฺขํ นาม

นตฺถิฯ **สนฺติปร**นฺติ นิพฺพานโต อุตฺตรึ อญฺญํ สุขมฺปิ นตฺถิฯ อญฺญญฺหิ สุขํ สุขเมว, นิพฺพานํ ปรมสุขนฺติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน กุมาริกา จ กุมารโก จ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหึสุฯ ตสฺมึ สมเย ภควา เตสํ อญฺญมญฺญํ ทสฺสนาการํ อกาสีติฯ

อญฺญตรกุลทาริกาวตฺถุ จตุตฺถํฯ

๕. เอกอุปาสกวตฺถุ

ชิฆจฺฉาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา อาฬวิยํ วิหรโนฺต เอกํ อุปาสกํ อารพฺภ กเถสิฯ

เอกสฺมิญฺหิ ทิวเส สตฺถา เชตวเน คนฺธกุฏิยํ นิสิโนฺนว ปจฺจูสกาเล โลกํ โวโลเกโนฺต อาฬวิยํ เอกํ ทุคฺคตมนุสฺสํ ทิสฺวา ตสฺสูปนิสฺสยสมฺปตฺติํ ญตฺวา ปญฺจสตภิกฺขุปริวาโร อาฬวิํ อคมาสิฯ อาฬวิวาสิโน สตฺถารํ นิมนฺตยิํสุฯ โสปิ ทุคฺคตมนุโสฺส ''สตฺถา กิร อาคโต''ติ สุตฺวา ''สตฺถุ สนฺติเก ธมฺมํ โสสฺสามี''ติ มนํ อกาสิฯ ตํทิวสเมว จสฺส เอโก โคโณ ปลายิฯ โส ''กิํ นุ โข โคณํ ปริเยสิสฺสามิ, อุทาหุ ธมฺมํ สุณามี''ติ จิเนฺตตฺวา ''โคณํ ปริเยสิตฺวา ปจฺฉา ธมฺมํ โสสฺสามี''ติ ปาโตว เคหา นิกฺขมิฯ อาฬวิวาสิโนปิ พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ นิสีทาเปตฺวา ปริวิสิตฺวา อนุโมทนตฺถาย ปตฺตํ คณฺหิํสุฯ สตฺถา ''ยํ นิสฺสาย อหํ ติํสโยชนมคฺคํ อาคโต, โส โคณํ ปริเยสิตุํ อรญฺญํ ปวิโฏฺฐ, ตสฺมิํ อาคเตเยว ธมฺมํ เทเสสฺสามี''ติ ตุณฺหี อโหสิฯ

โสปิ มนุโสฺส ทิวา โคณํ ทิสฺวา โคคเณ ปกฺขิปิตฺวา ''สเจปิ อญฺญํ นตฺถิ, สตฺถุ วนฺทนมตฺตมฺปิ กริสฺสามี''ติ ชิฆจฺฉาปีฬิโตปิ เคหํ คมนาย มนํ อกตฺวา เวเคน สตฺถุ สนฺติกํ อาคนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิฯ สตฺถา ตสฺส ฐิตกาเล ทานเวยฺยาวฏิกํ อาห – ''อตฺถิ กิญฺจิ ภิกฺขุสงฺฆสฺส อติริตฺตภตฺต''นฺติ? ''ภเนฺต, สพฺพํ อตฺถี''ติฯ เตน หิ ''อิมํ ปริวิสาหี''ติฯ โส สตฺถารา วุตฺตฏฺฐาเนเยว ตํ นิสีทาเปตฺวา ยาคุขาทนียโภชนีเยหิ สกฺกจฺจํ ปริวิสิฯ โส ภุตฺตภโตฺต มุขํ วิกฺขาเลสิฯ ฐเปตฺวา กิร อิมํ ฐานํ ตีสุ ปิฏเกสุ อญฺญตฺถ คตาคตสฺส ภตฺตวิจารณํ นาม นตฺถิฯ ตสฺส ปสฺสทฺธทรถสฺส จิตฺตํ เอกคฺคํ อโหสิฯ อถสฺส สตฺถา อนุปุพฺพิํ กถํ กเถตฺวา สจฺจานิ ปกาเสสิฯ โส เทสนาวสาเน โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ สตฺถาปิ อนุโมทนํ กตฺวา อุฏฺฐายาสนา ปกฺกามิฯ มหาชโน สตฺถารํ อนุคนฺตฺวา นิวตฺติฯ

ภิกฺขู สตฺถารา สทฺธิํ คจฺฉนฺตาเยว อุชฺฌายิํสุ – ''ปสฺสถาวุโส, สตฺถุ กมฺมํ, อเญฺญสุ ทิวเสสุ เอวรูปํ นตฺถิ, อชฺช ปเนกํ มนุสฺสํ ทิสฺวาว ยาคุอาทีนิ วิจาเรตฺวา ทาเปสี''ติฯ สตฺถา นิวตฺติตฺวา ฐิตโกว ''กิํ กเถถ, ภิกฺขเว''ติ ปุจฺฉิตฺวา ตมตฺถํ สุตฺวา ''อาม, ภิกฺขเว, อหํ ติํสโยชนํ กนฺตารํ อาคจฺฉโนฺต ตสฺส อุปาสกสฺสูปนิสฺสยํ ทิสฺวา อาคโต, โส อติวิย ชิฆจฺฉิโต, ปาโตว ปฏฺฐาย โคณํ ปริเยสโนฺต อรเญฺญ วิจริฯ 'ชิฆจฺฉทุเกฺขน ธเมฺม เทสิยมาเนปิ ปฏิวิชฺฌิตุํ น สกฺขิสฺสตี'ติ จิเนฺตตฺวา เอวํ อกาสิํ, ชิฆจฺฉาโรคสทิโส โรโค นาม นตฺถี''ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๒๐๓. ''ชิฆจฺฉาปรมา โรคา, สงฺขารปรมา ทุขา;
เอตํ ญตฺวา ยถาภูตํ, นิพฺพานํ ปรมํ สุข''นฺติฯ

ตตฺถ **ชิฆจฺฉาปรมา โรคา**ติ ยสฺมา อโญฺญ โรโค สกิํ ติกิจฺฉิโต วินสฺสติ วา ตทงฺควเสน วา ปหียติ , ชิฆจฺฉา ปน นิจฺจกาลํ ติกิจฺฉิตพฺพาเยวาติ เสสโรคานํ อยํ ปรมา นามฯ **สงฺขา**

ราติ ปญฺจ ขนฺธาฯ **เอตํ ญตฺวา**ติ ชิฆจฺฉาสโม โรโค นตฺถิ, ขนฺธปริหรณสมํ ทุกฺขํ นาม นตฺถีติ เอตมตฺถํ ยถาภูตํ ญตฺวา ปณฺฑิโต นิพฺพานํ สจฺฉิ กโรติฯ **นิพฺพานํ ปรมํ สุข**นฺติ ตญฺหิ สพฺพสุขานํ ปรมํ อุตฺตมํ สุขนฺติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสูติฯ

เอกอุปาสกวตฺถุ ปญฺจมํฯ

๖. ปเสนทิโกสลวตฺถุ

อาโรคฺยปรมา ลาภาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ราชานํ ปเสนทิโกสลํ อารพฺภ กเถสิฯ

เอกสฺมิญฺหิ สมเย ราชา ตณฺฑุลโทณสฺส โอทนํ ตทุปิเยน สูปพฺยญฺชเนน ภุญฺชติฯ เอกทิวสํ ภุตฺตปาตราโส ภตฺตสมฺมทํ อวิโนเทตฺวา สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา กิลนฺตรูโป อิโต จิโต จ สมฺปริวตฺตติ, นิทฺทาย อภิภูยมาโนปิ อุชุกํ นิปชฺชิตุํ อสโกฺกโนฺต เอกมนฺตํ นิสีทิฯ อถ นํ สตฺถา อาห – ‘‘กิํ, มหาราช, อวิสฺสมิตฺวาว อาคโตสี’’ติ? ‘‘อาม, ภเนฺต, ภุตฺตกาลโต ปฎฺฐาย เม มหาทุกฺขํ โหตี’’ติฯ อถ นํ สตฺถา, ‘‘มหาราช , อติพหุโภชนํ เอวํ ทุกฺขํ โหตี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

> ‘‘มิทฺธี ยทา โหติ มหคฺฆโส จ,
> นิทฺทายิตา สมฺปริวตฺตสายี;
> มหาวราโหว นิวาปปุโฎฺฐ,
> ปุนปฺปุนํ คพฺภมุเปติ มโนฺท’’ติฯ (ธ. ป. ๓๒๕); –

อิมาย คาถาย โอวทิตฺวา, ‘‘มหาราช, โภชนํ นาม มตฺตาย ภุญฺชิตุํ วฎฺฎติฯ มตฺตโภชิโน หิ สุขํ โหตี’’ติ อุตฺตริ โอวทโนฺต อิมํ คาถมาห –

> ‘‘มนุชสฺส สทา สตีมโต,
> มตฺตํ ชานโต ลทฺธโภชเน;
> ตนุกสฺส ภวนฺติ เวทนา,
> สณิกํ ชีรติ อายุปาลย’’นฺติฯ (สํ. นิ. ๑.๑๒๔);

ราชา คาถํ อุคฺคณฺหิตุํ นาสกฺขิ, สมีเป ฐิตํ ปน ภาคิเนยฺยํ, สุทสฺสนํ นาม มาณวํ ‘‘อิมํ คาถํ อุคฺคณฺห, ตาตา’’ติ อาหฯ โส ตํ คาถํ อุคฺคณฺหิตฺวา ‘‘กิํ กโรมิ, ภเนฺต’’ติ สตฺถารํ ปุจฺฉิฯ อถ นํ สตฺถา อาห – ‘‘รโญฺญ ภุญฺชนฺตสฺส โอสานปิณฺฑกาเล อิมํ คาถํ วเทยฺยาสิ, ราชา อตฺถํ สลฺลเกฺขตฺวา ยํ ปิณฺฑํ ฉเฑฺฑสฺสติ, ตสฺมิํ ปิเณฺฑ สิตฺถคณนาย รโญฺญ ภตฺตปจนกาเล ตตฺตเก ตณฺฑุเล หเรยฺยาสี’’ติฯ โส ‘‘สาธุ, ภเนฺต’’ติ สายมฺปิ ปาโตปิ รโญฺญ ภุญฺชนฺตสฺส โอสานปิณฺฑกาเล ตํ คาถํ อุทาหริตฺวา เตน ฉฑฺฑิตปิเณฺฑ สิตฺถคณนาย ตณฺฑุเล หาเปสิฯ ราชาปิ ตสฺส คาถํ สุตฺวา สหสฺสํ สหสฺสํ ทาเปสิ ฯ โส อปเรน สมเยน นาฬิโกทนปรมตาย สณฺฐหิตฺวา สุขปฺปโตฺต ตนุสรีโร อโหสิฯ

อเถกทิวสํ สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา อาห – ‘‘ภเนฺต, อิทานิ เม สุขํ ชาตํ, มิคมฺปิ อสฺสมฺปิ อนุพนฺธิตฺวา คณฺหนสมโตฺถ ชาโตมฺหิฯ ปุเพฺพ เม ภาคิเนยฺเยน สทฺธิํ ยุทฺธเมว

โหติ, อิทานิ วชีรกุมาริํ นาม ธีตรํ ภาคิเนยฺยสฺส ทตฺวา โส คาโม ตสฺสาเยว นฺหานจุณฺณมูลํ กตฺวา ทินฺโน, เตน สทฺธิํ วิคฺคโห วูปสนฺโต, อิมินาปิ เม การเณน สุขเมว ชาตํฯ กุลสนฺตกํ ราชมณิรตนํ โน เคเห ปุริมทิวเส นฏฺฐํ, ตมฺปิ อิทานิ หตฺถปตฺตํ อาคตํ, อิมินาปิ เม การเณน สุขเมว ชาตํฯ ตุมฺหากํ สาวเกหิ สทฺธิํ วิสฺสาสํ อิจฺฉเนฺตน ญาติธีตาปิ โน เคเห กตา, อิมินาปิ เม การเณน สุขเมว ชาต''นฺติฯ สตฺถา ''อาโรคฺยํ นาม, มหาราช, ปรโม ลาโภ, ยถาลทฺเธน สนฺตุฏฺฐภาวสทิสมฺปิ ธนํ, วิสฺสาสสทิโส จ ปรมา ญาติ, นิพฺพานสทิสญฺจ สุขํ นาม นตฺถี''ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๒๐๔.''อาโรคฺยปรมา ลาภา, สนฺตุฏฺฐิปรมํ ธนํ;
วิสฺสาสปรมา ญาติ, นิพฺพานปรมํ สุข''นฺติฯ

ตตฺถ **อาโรคฺยปรมา ลาภา**ติ อโรคภาวปรมา ลาภาฯ โรคิโน หิ วิชฺชมานาปิ ลาภา อลาภาเยว, ตสฺมา อโรคสฺส สพฺพลาภา อาคตาว โหนฺติฯ เตเนตํ วุตฺตํ – ''อาโรคฺยปรมา ลาภา''ติฯ **สนฺตุฏฺฐิปรมํ ธน**นฺติ คิหิโน วา ปพฺพชิตสฺส วา ยํ อตฺตนา ลทฺธํ อตฺตโน สนฺตกํ, เตเนว ตุสฺสนภาโว สนฺตุฏฺฐี นาม เสสธเนหิ ปรมํ ธนํฯ **วิสฺสาสปรมา ญาตี**ติ มาตา วา โหตุ ปิตา วา, เยน สทฺธิํ วิสฺสาโส นตฺถิ, โส อญฺญาตโกวฯ เยน อญฺญาตเกน ปน สทฺธิํ วิสฺสาโส อตฺถิ, โส อสมฺพนฺโธปิ ปรโม อุตฺตโม ญาติฯ เตน วุตฺตํ – ''วิสฺสาสปรมา ญาตี''ติฯ นิพฺพานสทิสํ ปน สุขํ นาม นตฺถิ, เตเนวาห – **นิพฺพานปรมํ สุข**นฺติฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสูติฯ

ปเสนทิโกสลวตฺถุ ฉฏฺฐํฯ

๗. ติสฺสเตฺถรวตฺถุ

ปวิเวกรสนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เวสาลิยํ วิหรนฺโต อญฺญตรํ ภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ

สตฺถารา หิ, ''ภิกฺขเว, อหํ อิโต จตูหิ มาเสหิ ปรินิพฺพายิสฺสามี''ติ วุเตฺต สตฺถุ สนฺติเก สตฺต ภิกฺขุสตานิ สนฺตาสํ อาปชฺชิํสุ, ขีณาสวานํ ธมฺมสํเวโค อุปฺปชฺชิ, ปุถุชฺชนา อสฺสูนิ สนฺธาเรตุํ นาสกฺขิํสุฯ ภิกฺขู วคฺคา วคฺคา หุตฺวา ''กิํ นุ โข กริสฺสามา''ติ มเนฺตนฺตา วิจรนฺติฯ อเถโก ติสฺสเตฺถโร นาม ภิกฺขุ ''สตฺถา กิร จตุมาสจฺจเยน ปรินิพฺพายิสฺสติ, อหญฺจมฺหิ อวีตราโค, สตฺถริ ธรมาเนเยว มยา อรหตฺตํ คณฺหิตุํ วฏฺฏตี''ติ จตูสุ อิริยาปเถสุ เอกโกว วิหาสิฯ ภิกฺขูนํ สนฺติเก คมนํ วา เกนจิ สทฺธิํ กถาสลฺลาโป วา นตฺถิฯ อถ นํ ภิกฺขู อาหํสุ – ''อาวุโส, ติสฺส ตสฺมา เอวํ กโรสี''ติฯ โส เตสํ กถํ น สุณาติฯ เต ตสฺส ปวตฺติํ สตฺถุ อาโรเจตฺวา, ''ภเนฺต, ตุเมฺหสุ ติสฺสเตฺถรสฺส สิเนโห นตฺถี''ติ อาหํสุฯ สตฺถา ตํ ปโกฺกสาเปตฺวา ''กสฺมา ติสฺส เอวํ อกาสี''ติ ปุจฺฉิตฺวา เตน อตฺตโน อธิปฺปาเย อาโรจิเต ''สาธุ, ติสฺสา''ติ สาธุการํ ทตฺวา, ''ภิกฺขเว, มยิ สิเนโห ติสฺสสทิโสว โหตุฯ คนฺธมาลาทีหิ ปูชํ กโรนฺตาปิ เนว มํ ปูเชนฺติ, ธมฺมานุธมฺมํ ปฏิปชฺชมานาเยว ปน มํ ปูเชนฺตี''ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๒๐๕.''ปวิเวกรสํ ปิตฺวา, รสํ อุปสมสฺส จ;
นิทฺทโร โหติ นิปฺปาโป, ธมฺมปีติรสํ ปิว''นฺติฯ

ตตฺถ **ปวิเวกรส**นฺติ ปวิเวกโต อุปฺปนฺนํ รสํ, เอกีภาวสุขนฺติ อโตฺถฯ **ปิตฺวา**ติ ทุกฺขปริญฺญาทีนิ กโรโนฺต อารมฺมณโต สจฺฉิกิริยาวเสน ปิวิตฺวาฯ **อุปสมสฺส จา**ติ กิเลสูปสมนิพฺ

พานสฺส จ รสํ ปิตฺวาฯ **นิทฺทโร โหตี**ติ เตน อุภยรสปาเนน ขีณาสโว ภิกฺขุ อพฺภนฺตเร ราคทรถาทีนํ อภาเวน นิทฺทโร เจว นิปฺปาโป จ โหติฯ **รสํ ปิว**นฺติ นววิธโลกุตฺตรธมฺมวเสน อุปฺปนฺนํ ปีติรสํ ปิวโนฺตปิ นิทฺทโร นิปฺปาโป จ โหติฯ

เทสนาวสาเน ติสฺสเตฺถโร อรหตฺตํ ปาปุณิ, มหาชนสฺสาปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติฯ

ติสฺสเตฺถรวตฺถุ สตฺตมํฯ

๘. สกฺกวตฺถุ

สาหุ ทสฺสนนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เวฬุวคามเก วิหรโนฺต สกฺกํ อารพฺภ กเถสิฯ

ตถาคตสฺส หิ อายุสงฺขาเร วิสฺสเชฺช โลหิตปกฺขนฺทิกาพาธสฺส อุปฺปนฺนภาวํ ญตฺวา สโกฺก เทวราชา ‘‘มยา สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา คิลานุปฎฺฐานํ กาตุํ วฎฺฎตี’’ติ จิเนฺตตฺวา ติคาวุตปฺปมาณํ อตฺตภาวํ วิชหิตฺวา สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา หเตฺถหิ ปาเท ปริมชฺชิฯ อถ นํ สตฺถา อาห ‘‘โก เอโส’’ติ? ‘‘อหํ, ภเนฺต, สโกฺก’’ติฯ ‘‘กสฺมา อาคโตสี’’ติ? ‘‘ตุเมฺห คิลาเน อุปฎฺฐหิตุํ, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘สกฺก, เทวานํ มนุสฺสคโนฺธ โยชนสตโต ปฎฺฐาย คเล พทฺธกุณปํ วิย โหติ , คจฺฉ ตฺวํ, อตฺถิ เม คิลานุปฎฺฐกา ภิกฺขู’’ติฯ ‘‘ภเนฺต, จตุราสีติโยชนสหสฺสมตฺถเก ฐิโต ตุมฺหากํ สีลคนฺธํ ฆายิตฺวา อาคโต, อหเมว อุปฎฺฐหิสฺสามี’’ติ โส สตฺถุ สรีรวฬญฺชนภาชนํ อญฺญสฺส หเตฺถนาปิ ผุสิตุํ อทตฺวา สีเสเยว ฐเปตฺวา นีหรโนฺต มุขสโงฺกจนมตฺตมฺปิ น อกาสิ, คนฺธภาชนํ ปริหรโนฺต วิย อโหสิฯ เอวํ สตฺถารํ ปฎิชคฺคิตฺวา สตฺถุ ผาสุกกาเลเยว อคมาสิฯ

ภิกฺขู กถํ สมุฎฺฐาเปสุํ ‘‘อโห สตฺถริ สกฺกสฺส สิเนโห, เอวรูปํ นาม ทิพฺพสมฺปตฺติํ ปหาย มุขสโงฺกจนมตฺตมฺปิ อกตฺวา คนฺธภาชนํ นีหรโนฺต วิย สตฺถุ สรีรวฬญฺชนภาชนํ สีเสน นีหรโนฺต อุปฎฺฐานมกาสี’’ติฯ สตฺถา เตสํ กถํ สุตฺวา กิํ วเทถ, ภิกฺขเว, อนจฺฉริยํ เอตํ, ยํ สโกฺก เทวราชา มยิ สิเนหํ กโรติฯ อยํ สโกฺก หิ เทวราชา มํ นิสฺสาย ชรสกฺกภาวํ วิชหิตฺวา โสตาปโนฺน หุตฺวา ตรุณสกฺกสฺส ภาวํ ปโตฺต, อหํ หิสฺส มรณภยตชฺชิตสฺส ปญฺจสิขคนฺธพฺพเทวปุตฺตํ ปุรโต กตฺวา อาคตกาเล อินฺทสาลคุหายํ เทวปริสาย มเชฺฌ นิสินฺนสฺส –

‘‘ปุจฺฉ วาสว มํ ปญฺหํ, ยํ กิญฺจิ มนสิจฺฉสิ;
ตสฺส ตเสฺสว ปญฺหสฺส, อหํ อนฺตํ กโรมิ เต’’ติฯ (ที. นิ. ๒.๓๕๖) –

วตฺวา ตสฺส กงฺขํ วิโนเทโนฺต ธมฺมํ เทเสสิํฯ เทสนาวสาเน จุทฺทสนฺนํ ปาณโกฎีนํ ธมฺมาภิสมโย อโหสิ, สโกฺกปิ ยถานิสิโนฺนว โสตาปตฺติผลํ ปตฺวา ตรุณสโกฺก ชาโตฯ เอวมสฺสาหํ พหูปกาโรฯ ตสฺส มยิ สิเนโห นาม อนจฺฉริโยฯ ภิกฺขเว, อริยานญฺหิ ทสฺสนมฺปิ สุขํ, เตหิ สทฺธิํ เอกฎฺฐาเน สนฺนิวาโสปิ สุโขฯ พาเลหิ สทฺธิํ ปน สพฺพเมตํ ทุกฺขนฺติ วตฺวา อิมา คาถา อภาสิ –

๒๐๖. ‘‘สาหุ ทสฺสนมริยานํ, สนฺนิวาโส สทา สุโข;
อทสฺสเนน พาลานํ, นิจฺจเมว สุขี สิยาฯ

๒๐๗. ‘‘พาลสงฺคตจารี หิ, ทีฆมทฺธาน โสจติ;
ทุโกฺข พาเลหิ สํวาโส, อมิเตฺตเนว สพฺพทา;
ธีโร จ สุขสํวาโส, ญาตีนํว สมาคโม’’ฯ

ตสฺมา หิ –

๒๐๘.‘ธีรญฺจ ปญฺญญฺจ พหุสฺสุตญฺจ,โธรยฺหสีลํ วตวนฺตมริยํ;
ตํ ตาทิสํ สปฺปุริสํ สุเมธํ,ภเชถ นกฺขตฺตปถํ ว จนฺทิมา’’ติฯ

ตตฺถ **สาหู**ติ สุนฺทรํ ภทฺทกํฯ **สนฺนิวาโส**ติ น เกวลญฺจ เตสํ ทสฺสนเมว, เตหิ สทฺธึ เอกฏฺฐาเน นิสีทนาทิภาโวปิ เตสํ วตฺตปฏิวตฺตํ กาตุํ ลภนภาโวปิ สาธุเยวฯ **พาลสงฺคตจารี หี**ติ โย พาเลน สหจารีฯ **ทีฆมทฺธาน**นฺติ โส พาลสหาเยน ‘‘เอหิ สนฺธิเจฺฉทาทีนิ กโรมา’’ติ วุจฺจมาโน เตน สทฺธึ เอกจฺฉนฺโท หุตฺวา ตานิ กโรนฺโต หตฺถเจฺฉทาทีนิ ปตฺวา ทีฆมทฺธานํ โสจติฯ **สพฺพทา**ติ ยถา อสิหตฺเถน วา อมิตฺเตน อาสีวิสาทีหิ วา สทฺธึ เอกโต วาโส นาม นิจฺจํ ทุกฺโข, ตเถว พาเลหิ สทฺธินฺติ อตฺโถฯ **ธีโร จ สุขสํวาโส**ติ เอตฺถ สุโข สํวาโส เอเตนาติ สุขสํวาโส, ปณฺฑิเตน สทฺธึ เอกฏฺฐาเน สํวาโส สุโขติ อตฺโถฯ กถํ? **ญาตีนํว สมาคโม**ติ ยถาปิ ญาตีนํ สมาคโม สุโข, เอวํ สุโขฯ

ตสฺมา หีติ ยสฺมา พาเลหิ สทฺธึ สํวาโส ทุกฺโข, ปณฺฑิเตน สทฺธึ สุโข, ตสฺมา หิ ธิติสมฺปนฺนํ ธีรญฺจ, โลกิยโลกุตฺตรปญฺญาสมฺปนฺนํ ปญฺญญฺจ , อาคมาธิคมสมฺปนฺนํ พหุสฺสุตญฺจ, อรหตฺตปาปนกสงฺขาตาย ธุรวหนสีลตาย โธรยฺหสีลํ, สีลวเตน เจว ธุตงฺควเตน จ วตวนฺตํ, กิเลเสหิ อารกตาย อริยํ, ตถารูปํ สปฺปุริสํ โสภนปญฺหํ ยถา นิมฺมลํ นกฺขตฺตปถสงฺขาตํ อากาสํ จนฺทิมา ภชติ, เอวํ ภเชถ ปยิรุปาเสถาติ อตฺโถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสูติฯ

สกฺกวตฺถุ อฏฺฐมํฯ

สุขวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ปนฺนรสโม วโคฺคฯ

๑๖. ปิยวโคฺค

๑. ตโยชนปพฺพชิตวตฺถุ

อโยเคติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ตโย ปพฺพชิเต อารพฺภ กเถสิฯ

สาวตฺถิยํ กิร เอกสฺมึ กุเล มาตาปิตูนํ เอกปุตฺตโก อโหสิ ปิโย มนาโปฯ โส เอกทิวสํ เคเห นิมนฺติตานํ ภิกฺขูนํ อนุโมทนํ กโรนฺตานํ ธมฺมกถํ สุตฺวา ปพฺพชิตุกาโม หุตฺวา มาตาปิตโร ปพฺพชฺชํ ยาจิฯ เต นานุชานึสุฯ ตสฺส เอตทโหสิ – ‘‘อหํ มาตาปิตูนํ อปสฺสนฺตานํเยว พหิ คนฺตฺวา ปพฺพชิสฺสามี’’ติฯ อถสฺส ปิตา พหิ นิกฺขมโนฺต ‘‘อิมํ รเกฺขยฺยาสี’’ติ มาตรํ ปฏิจฺฉาเปสิ, มาตา พหิ นิกฺขมนฺตี ปิตรํ ปฏิจฺฉาเปสิฯ อถสฺส เอกทิวสํ ปิตริ พหิ คเต มาตา ‘‘ปุตฺตํ รกฺขิสฺสามี’’ติ เอกํ ทฺวารพาหํ นิสฺสาย เอกํ ปาเทหิ อุปฺปีเฬตฺวา ฉมาย นิสินฺนา สุตฺตํ กนฺตติฯ โส ‘‘อิมํ วเญฺจตฺวา คมิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา, ‘‘อมฺม, โถกํ ตาว อเปหิ, สรีรวลญฺชํ กริสฺสามี’’ติ วตฺวา ตาย ปาเท สมิญฺชิเต นิกฺขมิตฺวา เวเคน วิหารํ คนฺตฺวา ภิกฺขู อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘ปพฺพาเชถ มํ, ภเนฺต’’ติ ยาจิตฺวา เตสํ สนฺติเก ปพฺพชิฯ

อถสฺส ปิตา อาคนฺตฺวา มาตรํ ปุจฺฉิ – ‘‘กหํ เม ปุโตฺต’’ติ? ‘‘สามิ, อิมสฺมึ ปเทเส อโหสี’’ติฯ โส ‘‘กหํ นุ โข เม ปุโตฺต’’ติ โอโลเกโนฺต ตํ อทิสฺวา ‘‘วิหารํ คโต ภวิสฺสตี’’ติ วิหารํ คนฺตฺวา ปุตฺตํ ปพฺพชิตํ ทิสฺวา กนฺทิตฺวา โรทิตฺวา, ‘‘ตาต, กึ มํ นาเสสี’’ติ วตฺวา ‘‘มม ปุเตฺต ปพฺพชิเต อหํ อิทานิ เคเห กึ กริสฺสามี’’ติ สยมฺปิ ภิกฺขู ยาจิตฺวา ปพฺพชิฯ อถสฺส มาตาปิ ‘‘กึ นุ โข เม ปุโตฺต จ ปติ จ จิรายนฺติ, กจฺจิ วิหารํ คนฺตฺวา ปพฺพชิตา’’ติ เต โอโลเกนฺตี วิหารํ คนฺตฺวา อุโภปิ ปพฺพชิเต ทิสฺวา ‘‘อิเมสํ ปพฺพชิตกาเล มม เคเหน โก อโตฺถ’’ติ สยมฺปิ ภิกฺขุนิอุปสฺสยํ คนฺตฺวา ปพฺพชิฯ เต ปพฺพชิตฺวาปิ วินา ภวิตุํ น สโกฺกนฺติ, วิหาเรปิ ภิกฺขุนิอุปสฺสเยปิ เอกโตว นิสีทิตฺวา สลฺลปนฺตา ทิวสํ วีตินาเมนฺติฯ เตน ภิกฺขูปิ ภิกฺขูนิโยปิ อุพฺพาฬฺหา โหนฺติฯ

อเถกทิวสํ ภิกฺขู เนสํ กิริยํ สตฺถุ อาโรเจสุํฯ สตฺถา เต ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘สจฺจํ กิร ตุเมฺห เอวํ กโรถา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สจฺจ’’นฺติ วุเตฺต ‘‘กสฺมา เอวํ กโรถ? น หิ เอส ปพฺพชิตานํ โยโค’’ติฯ ‘‘ภเนฺต, วินา ภวิตุํ น สโกฺกมา’’ติฯ ‘‘ปพฺพชิตกาลโต ปฏฺฐาย เอวํ กรณํ อยุตฺตํฯ ปิยานญฺหิ อทสฺสนํ, อปฺปิยานญฺจ ทสฺสนํ ทุกฺขเมวฯ ตสฺมา สเตฺตสุ จ สงฺขาเรสุ จ กญฺจิ ปิยํ วา อปฺปิยํ วา กาตุํ น วฎฺฎตี’’ติ วตฺวา อิมา คาถา อภาสิ –

๒๐๙. ‘‘อโยเค ยุญฺชมตฺตานํ, โยคสฺมิญฺจ อโยชยํ;
อตฺถํ หิตฺวา ปิยคฺคาหี, ปิเหตตฺตานุโยคินํฯ

๒๑๐. ‘‘มา ปิเยหิ สมาคญฺฉิ, อปฺปิเยหิ กุทาจนํ;
ปิยานํ อทสฺสนํ ทุกฺขํ, อปฺปิยานญฺจ ทสฺสนํฯ

๒๑๑. ‘‘ตสฺมา ปิยํ น กยิราถ, ปิยาปาโย หิ ปาปโก;
คนฺถา เตสํ น วิชฺชนฺติ, เยสํ นตฺถิ ปิยาปฺปิย’’นฺติฯ

ตตฺถ **อโยเค**ติ อยุญฺชิตเพฺพ อโยนิโสมนสิกาเรฯ เวสิยาโคจราทิเภทสฺส หิ ฉพฺพิธสฺส อโคจรสฺส เสวนํ อิธ อโยนิโสมนสิกาโร นาม, ตสฺมึ อโยนิโสมนสิกาเร อตฺตานํ ยุญฺชโนฺตติ

อโตฺถฯ **โยคสฺมิ**นฺติ ตพฺพิปรีเต จ โยนิโสมนสิกาเร อยุญฺชนฺตติ อโตฺถฯ **อตฺถํ หิตฺวา**ติ ปพฺพชิตกาลโต ปฏฺฐาย อธิสีลาทิสิกฺขตฺตยํ อโตฺถ นาม, ตํ อตฺถํ หิตฺวาฯ **ปิยคฺคาหี**ติ ปญฺจกามคุณสงฺขาตํ ปิยเมว คณฺหโนฺตฯ **ปิเหตตฺตานุโยคิน**นฺติ ตาย ปฏิปตฺติยา สาสนโต จุโต คิหิภาวํ ปตฺวา ปจฺฉา เย อตฺตานุโยคํ อนุยุตฺตา สีลาทีนิ สมฺปาเทตฺวา เทวมนุสฺสานํ สนฺติกา สกฺการํ ลภนฺติ, เตสํ ปิเหติ, ‘‘อโห วตาหมฺปิ เอวรูโป อสฺส’’นฺติ อิจฺฉตีติ อโตฺถฯ

มา ปิเยหีติ ปิเยหิ สเตฺตหิ วา สงฺขาเรหิ วา กุทาจนํ เอกกฺขเณปิ น สมาคเจฺฉยฺย, ตถา อปฺปิเยหิฯ กึ การณา? ปิยา นญฺหิ วิโยควเสน อทสฺสนํ อปฺปิยานญฺจ อุปสงฺกมนวเสน ทสฺสนํ นาม ทุกฺขํฯ **ตสฺมา**ติ ยสฺมา อิทํ อุภยมฺปิ ทุกฺขํ, ตสฺมา กญฺจิ สตฺตํ วา สงฺขารํ วา ปิยํ นาม น กเรยฺยฯ **ปิยาปาโย หี**ติ ปิเยหิ อปาโย วิโยโค ฯ **ปาปโก**ติ ลามโกฯ **คนฺถา เตสํ น วิชฺชนฺตี**ติ เยสํ ปิยํ นตฺถิ, เตสํ อภิชฺฌากายคโนฺถ ปหียติฯ เยสํ อปฺปิยํ นตฺถิ, เตสํ พฺยาปาโท กายคโนฺถฯ เตสุ ปน ทฺวีสุ ปหีเนสุ เสสคนฺถา ปหีนา โหนฺติฯ ตสฺมา ปิยํ วา อปฺปิยํ วา น กตฺตพฺพนฺติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสูติฯ เตน ปน ตโย ชนา ‘‘มยํ วินา ภวิตุํ น สโกฺกมา’’ติ วิพฺภมิตฺวา เคหเมว อคมิํสูติฯ

ตโยชนปพฺพชิตวตฺถุ ปฐมํฯ

๒. อญฺญตรกุฏุมฺพิกวตฺถุ

ปิยโต ชายตีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อญฺญตรํ กุฏุมฺพิกํ อารพฺภ กเถสิฯ

โส หิ อตฺตโน ปุเตฺต กาลกเต ปุตฺตโสกาภิภูโต อาฬาหนํ คนฺตฺวา โรทติ, ปุตฺตโสกํ สนฺธาเรตุํ น สโกฺกติฯ สตฺถา ปจฺจูสกาเล โลกํ โวโลเกโนฺต ตสฺส โสตาปตฺติมคฺคสฺสูปนิสฺสยํ ทิสฺวา ปิณฺฑปาตปฏิกฺกโนฺต เอกํ ปจฺฉาสมณํ คเหตฺวา ตสฺส เคหทฺวารํ อคมาสิฯ โส สตฺถุ อาคตภาวํ สุตฺวา ‘‘มยา สทฺธิํ ปฏิสนฺถารํ กาตุกาโม ภวิสฺสตี’’ติ สตฺถารํ ปเวเสตฺวา เคหมเชฺฌ อาสนํ ปญฺญาเปตฺวา สตฺถริ นิสิเนฺน อาคนฺตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ อถ นํ สตฺถา ‘‘กึ นุ โข, อุปาสก, ทุกฺขิโตสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา เตน ปุตฺตวิโยคทุเกฺข อาโรจิเต, ‘‘อุปาสก, มา จินฺตยิ, อิทํ มรณํ นาม น เอกสฺมิํเยว ฐาเน, น จ เอกเสฺสว โหติ, ยาวตา ปน ภวุปฺปตฺติ นาม อตฺถิ, สพฺพสตฺตานํ โหติเยวฯ เอกสงฺขาโรปิ นิโจฺจ นาม นตฺถิฯ ตสฺมา ‘มรณธมฺมํ มตํ, ภิชฺชนธมฺมํ ภินฺน’นฺติ โยนิโส ปจฺจเวกฺขิตพฺพํ, น โสจิตพฺพํฯ โปราณปณฺฑิตาปิ หิ ปุตฺตสฺส มตกาเล ‘มรณธมฺมํ มตํ, ภิชฺชนธมฺมํ ภินฺน’นฺติ โสกํ อกตฺวา มรณสฺสติเมว ภาวยิํสู’’ติ วตฺวา, ‘‘ภเนฺต, เก เอวมกํสุ, กทา จ อกํสุ, อาจิกฺขถ เม’’ติ ยาจิโต ตสฺสตฺถสฺส ปกาสนตฺถํ อตีตํ อาหริตฺวา –

> ‘‘อุรโคว ตจํ ชิณฺณํ, หิตฺวา คจฺฉติ สํ ตนุํ;
> เอวํ สรีเร นิโพฺภเค, เปเต กาลกเต สติฯ
>
> ‘‘ฑยฺหมาโน น ชานาติ, ญาตีนํ ปริเทวิตํ;
> ตสฺมา เอตํ น โสจามิ, คโต โส ตสฺส ยา คตี’’ติฯ (ชา. ๑.๕.๑๙-๒๐) –

อิมํ ปญฺจกนิปาเต **อุรคชาตกํ** วิตฺถาเรตฺวา ‘‘เอวํ ปุเพฺพ ปณฺฑิตา ปิยปุเตฺต กาลกเต ยถา เอตรหิ ตฺวํ กมฺมเนฺต วิสฺสเชฺชตฺวา นิราหาโร โรทโนฺต วิจรสิ, ตถา อวิจริตฺวา มรณสฺสติภาวนาพ

เลน โสกํ อกตฺวา อาหารํ ปริภุญฺชิํสุ, กมฺมนฺตญฺจ อธิฏฺฐหิํสุ ฯ ตสฺมา ‘ปิยปุโตฺต เม กาลก โต’ติ มา จินฺตยิฯ อุปฺปชฺชมาโน หิ โสโก วา ภยํ วา ปิยเมว นิสฺสาย อุปฺปชฺชตี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๒๑๒. ‘‘ปิยโต ชายตี โสโก, ปิยโต ชายตี ภยํ;
ปิยโต วิปฺปมุตฺตสฺส, นตฺถิ โสโก กุโต ภย’’นฺติฯ

ตตฺถ **ปิยโต**ติ วฏฺฏมูลโก หิ โสโก วา ภยํ วา อุปฺปชฺชมานํ ปิยเมว สตฺตํ วา สงฺขารํ วา นิสฺสาย อุปฺปชฺชติ, ตโต ปน วิปฺปมุตฺตสฺส อุภยเมฺปตํ นตฺถีติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน กุฏุมฺพิโก โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ, สมฺปตฺตานมฺปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติฯ

อญฺญตรกุฏุมฺพิกวตฺถุ ทุติยํฯ

๓. วิสาขาวตฺถุ

เปมโต ชายตีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต วิสาขํ อุปาสิกํ อารพฺภ กเถสิฯ

สา กิร ปุตฺตสฺส ธีตรํ สุทตฺตํ นาม กุมาริกํ อตฺตโน ฐาเน ฐเปตฺวา เคเห ภิกฺขุสงฺฆสฺส เวยฺยาวจฺจํ กาเรสิฯ สา อปเรน สมเยน กาลมกาสิฯ สา ตสฺสา สรีรนิเกฺขปํ กาเรตฺวา โสกํ สนฺธาเรตุํ อสโกฺกนฺตี ทุกฺขินี ทุมฺมนา สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ อถ นํ สตฺถา ‘‘กิํ นุ โข ตฺวํ, วิสาเข, ทุกฺขินี ทุมฺมนา อสฺสุมุขา โรทมานา นิสินฺนา’’ติ อาหฯ สา ตมตฺถํ อาโรเจตฺวา ‘‘ปิยา เม, ภเนฺต, สา กุมาริกา วตฺตสมฺปนฺนา, อิทานิ ตถารูปํ น ปสฺสามี’’ติ อาหฯ ‘‘กิตฺตกา ปน, วิสาเข, สาวตฺถิยํ มนุสฺสา’’ติ? ‘‘ภเนฺต, ตุเมฺหหิเยว เม กถิตํ สตฺต ชนโกฏิโย’’ติฯ ‘‘สเจ ปนายํ เอตฺตโก ชโน ตว นตฺตาย สทิโส ภเวยฺย, อิเจฺฉยฺยาสิ น’’นฺติ? ‘‘อาม, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘กติ ปน ชนา สาวตฺถิยํ เทวสิกํ กาลํ กโรนฺตี’’ติ? ‘‘พหู, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘นนุ เอวํ, ภเนฺต, ตว อโสจนกาโล น ภเวยฺย, รตฺตินฺทิวํ โรทนฺตีเยว วิจเรยฺยาสี’’ติฯ ‘‘โหตุ, ภเนฺต, ญาตํ มยา’’ติฯ อถ นํ สตฺถา ‘‘เตน หิ มา โสจิ, โสโก วา ภยํ วา เปมโตว ชายตี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๒๑๓. ‘‘เปมโต ชายตี โสโก, เปมโต ชายตี ภยํ;
เปมโต วิปฺปมุตฺตสฺส, นตฺถิ โสโก กุโต ภย’’นฺติฯ

ตตฺถ **เปมโต**ติ ปุตฺตธีตาทีสุ กตํ เปมเมว นิสฺสาย โสโก ชายตีติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสูติฯ

วิสาขาวตฺถุ ตติยํฯ

๔. ลิจฺฉวีวตฺถุ

รติยา ชายตีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เวสาลิํ นิสฺสาย กูฏาคารสาลายํ วิหรโนฺต ลิจฺฉวี อารพฺภ กเถสิฯ

เต กิร เอกสฺมึ ฉณทิวเส อญฺญมญฺญํ อสทิเสหิ อลงฺกาเรหิ อลงฺกริตฺวา อุยฺยานคมนตฺถาย นครา นิกฺขมึสุฯ สตฺถา ปิณฺฑาย ปวิสนฺโต เต ทิสฺวา ภิกฺขู อามนฺเตสิ – ‘‘ปสฺสถ, ภิกฺขเว, ลิจฺฉวโย, เยหิ เทวา ตาวตึสา น ทิฏฺฐปุพฺพา, เต อิเม โอโลเกนฺตู’’ติ วตฺวา นครํ ปาวิสิฯ เตปิ อุยฺยานํ คจฺฉนฺตา เอกํ นครโสภินึ อิตฺถึ อาทาย คนฺตฺวา ตํ นิสฺสาย อิสฺสาภิภูตา อญฺญมญฺญํ ปหริตฺวา โลหิตํ นทึ วิย ปวตฺตยึสุฯ อถ เน มญฺจนาทาย อุกฺขิปิตฺวา อาคมํสุฯ สตฺถาปิ กตภตฺตกิจฺโจ นครา นิกฺขมิฯ ภิกฺขูปิ ลิจฺฉวโย ตถา นียมาเน ทิสฺวา สตฺถารํ อาหํสุ – ‘‘ภนฺเต, ลิจฺฉวิราชาโน ปาโตว อลงฺกตปฏิยตฺตา เทวา วิย นครา นิกฺขมิตฺวา อิทานิ เอกํ อิตฺถึ นิสฺสาย อิมํ พฺยสนํ ปตฺตา’’ติฯ สตฺถา, ‘‘ภิกฺขเว, โสโก วา ภยํ วา อุปฺปชฺชมานํ รตึ นิสฺสาย อุปฺปชฺชติเยวา’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๒๑๔. ‘‘รติยา ชายตี โสโก, รติยา ชายตี ภยํ;
รติยา วิปฺปมุตฺตสฺส, นตฺถิ โสโก กุโต ภย’’นฺติฯ

ตตฺถ **รติยา**ติ ปญฺจกามคุณรติโต, ตํ นิสฺสายาติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติฯ

ลิจฺฉวีวตฺถุ จตุตฺถํฯ

๕. อนิตฺถิคนฺธกุมารวตฺถุ

กามโตติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อนิตฺถิคนฺธกุมารํ นาม อารพฺภ กเถสิฯ

โส กิร พฺรหฺมโลกา จุตสโตฺต สาวตฺถิยํ มหาโภคกุเล นิพฺพโตฺต ชาตทิวสโต ปฏฺฐาย อิตฺถิสมีปํ อุปคนฺตุํ น อิจฺฉติ, อิตฺถิยา คยฺหมาโน โรทติฯ วตฺถจุมฺพฏเกน นํ คเหตฺวา ถญฺญํ ปาเยนฺติฯ โส วยปฺปโตฺต มาตาปิตูหิ, ‘‘ตาต, อาวาหํ เต กริสฺสามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น เม อิตฺถิยา อโตฺถ’’ติ ปฏิกฺขิปิตฺวา ปุนปฺปุนํ ยาจิยมาโน ปญฺจสเต สุวณฺณกาเร ปโกฺกสาเปตฺวา รตฺตสุวณฺณนิกฺขสหสฺสํ ทาเปตฺวา อติวิย ปาสาทิกํ ฆนโกฏฺฏิมํ อิตฺถิรูปํ กาเรตฺวา ปุน มาตาปิตูหิ, ‘‘ตาต, ตยิ อาวาหํ อกโรเนฺต กุลวํโส น ปติฏฺฐหิสฺสติ, กุมาริกํ เต อาเนสฺสามา’’ติ วุเตฺต ‘‘เตน หิ สเจ เม เอวรูปํ กุมาริกํ อาเนสฺสถ, กริสฺสามิ โว วจน’’นฺติ ตํ สุวณฺณรูปกํ ทเสฺสติฯ อถสฺส มาตาปิตโร อภิญฺญาเต พฺราหฺมเณ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘อมฺหากํ ปุโตฺต มหาปุโญฺญ, อวสฺสํ อิมินา สทฺธึ กตปุญฺญา กุมาริกา ภวิสฺสติ, คจฺฉถ อิมํ สุวณฺณรูปกํ คเหตฺวา เอวรูปํ กุมาริกํ อาหรถา’’ติ ปหิณึสุฯ เต ‘‘สาธู’’ติ จาริกํ จรนฺตา มทฺทรฏฺฐํ สาคลนครํ คตาฯ ตสฺมิญฺจ นคเร เอกา โสฬสวสฺสุเทฺทสิกา อภิรูปา กุมาริกา อโหสิ, ตํ มาตาปิตโร สตฺตภูมิกสฺส ปาสาทสฺสูปริมตเล ปริวาเสสุํฯ เตปิ โข พฺราหฺมณา ‘‘สเจ อิธ เอวรูปา กุมาริกา ภวิสฺสติ, อิมํ ทิสฺวา ‘อยํ อสุกสฺส กุลสฺส ธีตา วิย อภิรูปา’ติ วกฺขนฺตี’’ติ ตํ สุวณฺณรูปกํ ติตฺถมเคฺค ฐเปตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึสุฯ

อถสฺส กุมาริกาย ธาตี ตํ กุมาริกํ นฺหาเปตฺวา สยมฺปิ นฺหายิตุกามา หุตฺวา ติตฺถํ อาคตา ตํ รูปกํ ทิสฺวา ‘‘ธีตา เม’’ติ สญฺญาย ‘‘ทุพฺพินีตาสิ, อิทาเนวาหํ นฺหาเปตฺวา นิกฺขนฺตา, ตฺวํ มยา ปุเรตรํ อิธาคตาสี’’ติ หเตฺถน ปหริตฺวา ถทฺธภาวเญฺจว นิพฺพิการตญฺจ ญตฺวา ‘‘อหํ เม, ธีตาติ สญฺญมกาสึ, กึ นาเมต’’นฺติ อาหฯ อถ นํ เต พฺราหฺมณา ‘‘เอวรูปา เต, อมฺม, ธีตา’’ติ

ปุจฺฉึสุฯ อยํ มม ธีตุ สนฺติเก กึ อคฺฆตีติ? เตน หิ เต ธีตรํ อมฺหากํ ทเสฺสหีติฯ สา เตหิ สทฺธึ เคหํ คนฺตฺวา สามิกานํ อาโรเจสิฯ เต พฺราหฺมเณหิ สทฺธึ กตปฏิสโมฺมทนา ธีตรํ โอตาเรตฺวา เหฏฺฐาปาสาเท สุวณฺณรูปกสฺส สนฺติเก ฐเปสุํฯ สุวณฺณรูปกํ นิปฺปภํ อโหสิ, กุมาริกา สปฺปภา อโหสิฯ พฺราหฺมณา ตํ เตสํ ทตฺวา กุมาริกํ ปฏิจฺฉาเปตฺวา คนฺตฺวา อนิตฺถิคนฺธกุมารสฺส มาตาปิตูนํ อาโรจยึสุฯ เต ตุฏฺฐมานสา ''คจฺฉถ, นํ สีฆํ อาเนถา''ติ มหเนฺตน สกฺกาเรน ปหิณึสุฯ

กุมาโรปิ ตํ ปวตฺตึ สุตฺวา ''กญฺจนรูปโตปิ กิร อภิรูปตรา ทาริกา อตฺถี''ติ สวนวเสเนว สิเนหํ อุปฺปาเทตฺวา ''สีฆํ อาเนนฺตู''ติ อาหฯ สาปิ โข ยานํ อาโรเปตฺวา อานียมานา อติสุขุมาลตาย ยานุคฺฆาเตน สมุปฺปาทิตวาตโรคา อนฺตรามเคฺคเยว กาลมกาสิฯ กุมาโรปิ ''อาคตา''ติ นิรนฺตรํ ปุจฺฉติ, ตสฺส อติสิเนเหน ปุจฺฉนฺตสฺส สหสาว อนาโรเจตฺวา กติปาหํ วิเกฺขปํ กตฺวา ตมตฺถํ อาโรจยึสุฯ โส ''ตถารูปาย นาม อิตฺถิยา สทฺธึ สมาคมํ นาลตฺถ''นฺติ อุปฺปนฺนโทมนสฺส ปพฺพเตน วิย โสกทุเกฺขน อโชฺฌตฺถโฏ อโหสิฯ สตฺถา ตสฺสูปนิสฺสยํ ทิสฺวา ปิณฺฑาย จรโนฺต ตํ เคหทฺวารํ อคมาสิฯ อถสฺส มาตาปิตโร สตฺถารํ อโนฺตเคหํ ปเวเสตฺวา สกฺกจฺจํ ปริวิสึสุฯ สตฺถา ภตฺตกิจฺจาวสาเน ''กหํ อนิตฺถิคนฺธกุมาโร''ติ ปุจฺฉิฯ ''เอโส, ภเนฺต, อาหารูปเจฺฉทํ กตฺวา อโนฺตคเพฺภ นิสิโนฺน''ติฯ ''ปโกฺกสถ น''นฺติฯ โส อาคนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ สตฺถา ''กึ นุ โข, กุมาร, พลวโสโก อุปฺปโนฺน''ติ วุเตฺต, ''อาม, ภเนฺต, 'เอวรูปา นาม อิตฺถี อนฺตรามเคฺค กาลกตา'ติ สุตฺวา พลวโสโก อุปฺปโนฺน, ภตฺตมฺปิ เม นจฺฉาเทตี''ติฯ อถ นํ สตฺถา ''ชานาสิ ปน ตฺวํ, กุมาร, กึ เต นิสฺสาย โสโก อุปฺปโนฺน''ติ? ''น ชานามิ, ภเนฺต''ติฯ ''กามํ นิสฺสาย, กุมาร, พลวโสโก อุปฺปโนฺน, โสโก วา ภยํ วา กามํ นิสฺสาย อุปฺปชฺชตี''ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๒๑๕. ''กามโต ชายตี โสโก, กามโต ชายตี ภยํ;
กามโต วิปฺปมุตฺตสฺส, นตฺถิ โสโก กุโต ภย''นฺติฯ

ตตฺถ **กามโต**ติ วตฺถุกามกิเลสกามโต, ทุวิธเมฺปตํ กามํ นิสฺสายาติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน อนิตฺถิคนฺธกุมาโร โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ

อนิตฺถิคนฺธกุมารวตฺถุ ปญฺจมํฯ

๖. อญฺญตรพฺราหฺมณวตฺถุ

ตณฺหาย ชายตีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อญฺญตรํ พฺราหฺมณํ อารพฺภ กเถสิฯ

โส กิร มิจฺฉาทิฏฺฐิโก เอกทิวสํ นทีตีรํ คนฺตฺวา เขตฺตํ โสเธติฯ สตฺถา ตสฺส อุปนิสฺสยสมฺปตฺตึ ทิสฺวา ตสฺส สนฺติกํ อคมาสิฯ โส สตฺถารํ ทิสฺวาปิ สามีจิกมฺมํ อกตฺวา ตุณฺหี อโหสิฯ อถ นํ สตฺถา ปุเรตรํ อาลปิตฺวา, ''พฺราหฺมณ, กึ กโรสี''ติ อาหฯ ''เขตฺตํ, โภ โคตม, โสเธมี''ติฯ สตฺถา เอตฺตกเมว วตฺวา คโตฯ ปุนทิวเสปิ ตสฺส เขตฺตํ กสิตุํ อาคตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา, ''พฺราหฺมณ, กึ กโรสี''ติ ปุจฺฉิตฺวา ''เขตฺตํ กสามิ, โภ โคตมา''ติ สุตฺวา ปกฺกามิฯ ปุนทิวสาทีสุปิ ตเถว คนฺตฺวา ปุจฺฉิตฺวา, ''โภ โคตม, เขตฺตํ วปามิ นิเทฺทมิ รกฺขามี''ติ สุตฺวา ปกฺกามิฯ อถ นํ เอกทิวสํ พฺราหฺมโณ อาห – ''โภ โคตม, ตฺวํ มม เขตฺตโสธนทิวสโต ปฏฺฐาย อาคโตฯ

สเจ เม สสฺสํ สมฺปชฺชิสฺสติ, ตุยฺหมฺปิ สํวิภาคํ กริสฺสามิ, ตุยฺหํ อทตฺวา สยํ น ขาทิสฺสามิ, อิโต ทานิ ปฏฺฐาย ตฺวํ มม สหาโย''ติฯ

อถสฺส อปเรน สมเยน สสฺสํ สมฺปชฺชิ , ตสฺส ''สมฺปนฺนํ เม สสฺสํ, เสฺว ทานิ ลายาเปสฺสามี''ติ ลายนตฺถํ กตฺตพฺพกิจฺจสฺส รตฺติํ มหาเมโฆ วสฺสิตฺวา สพฺพํ สสฺสํ หริ, เขตฺตํ ตเจฺฉตฺวา ฐปิตสทิสํ อโหสิฯ สตฺถา ปน ปฐมทิวสํเยว ''ตํ สสฺสํ น สมฺปชฺชิสฺสตี''ติ อญฺญาสิฯ พฺราหฺมโณ ปาโตว ''เขตฺตํ โอโลเกสฺสามี''ติ คโต ตุจฺฉํ เขตฺตํ ทิสฺวา อุปฺปนฺนพลวโสโก จินฺเตสิ – ''สมโณ โคตโม มม เขตฺตโสธนกาลโต ปฏฺฐาย อาคโต , อหมฺปิ นํ 'อิมสฺมิํ สเสฺส นิปฺผนฺเน ตุยฺหมฺปิ สํวิภาคํ กริสฺสามิ, ตุยฺหํ อทตฺวา สยํ น ขาทิสฺสามิ, อิโต ปฏฺฐาย ทานิ ตฺวํ มม สหาโย'ติ อวจํฯ โสปิ เม มโนรโถ มตฺถกํ น ปาปุณี''ติ อาหารูปเจฺฉทํ กตฺวา มญฺจเก นิปชฺชิฯ อถสฺส สตฺถา เคหทฺวารํ อคมาสิฯ โส สตฺถุ อาคมนํ สุตฺวา ''สหายํ เม อาเนตฺวา อิธ นิสีทาเปถา''ติ อาหฯ ปริชโน ตถา อกาสิฯ สตฺถา นิสีทิตฺวา ''กหํ พฺราหฺมโณ''ติ ปุจฺฉิตฺวา ''คเพฺภ นิปนฺโน''ติ วุเตฺต ''ปโกฺกสถ น''นฺติ ปโกฺกสาเปตฺวา อาคนฺตฺวา เอกมนฺตํ นิสินฺนํ อาห ''กิํ, พฺราหฺมณา''ติ? โภ โคตม, ตุเมฺห มม เขตฺตโสธนทิวสโต ปฏฺฐาย อาคตา, อหมฺปิ ''สเสฺส นิปฺผเนฺน ตุมฺหากํ สํวิภาคํ กริสฺสามี''ติ อวจํฯ โส เม มโนรโถ อนิปฺผโนฺน, เตน เม โสโก อุปฺปโนฺน, ภตฺตมฺปิ เม นจฺฉาเทตีติฯ อถ นํ สตฺถา ''ชานาสิ ปน, พฺราหฺมณ, กิํ เต นิสฺสาย โสโก อุปฺปโนฺน''ติ ปุจฺฉิตฺวา ''น ชานามิ, โภ โคตม, ตฺวํ ปน ชานาสี''ติ วุเตฺต, ''อาม, พฺราหฺมณ, อุปฺปชฺชมาโน โสโก วา ภยํ วา ตณฺหํ นิสฺสาย อุปฺปชฺชตี''ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๒๑๖. ''ตณฺหาย ชายตี โสโก, ตณฺหาย ชายตี ภยํ;
ตณฺหาย วิปฺปมุตฺตสฺส, นตฺถิ โสโก กุโต ภย''นฺติฯ

ตตฺถ **ตณฺหายา**ติ ฉทฺวาริกาย ตณฺหาย, เอตํ ตณฺหํ นิสฺสาย อุปฺปชฺชตีติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน พฺราหฺมโณ โสตาปตฺติผเล ปติฎฺฐหีติฯ

อญฺญตรพฺราหฺมณวตฺถุ ฉฏฺฐํฯ

๗. ปญฺจสตทารกวตฺถุ

สีลทสฺสนสมฺปนฺนนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรโนฺต อนฺตรามเคฺค ปญฺจสตทารเก อารพฺภ กเถสิฯ

เอกทิวสญฺหิ สตฺถา อสีติมหาเถเรหิ สทฺธิํ ปญฺจสตภิกฺขุปริวาโร ราชคหํ ปิณฺฑาย ปวิสโนฺต เอกสฺมิํ ฉณทิวเส ปญฺจสเต ทารเก ปูวปจฺฉิโย อุกฺขิปาเปตฺวา นครา นิกฺขมฺม อุยฺยานํ คจฺฉเนฺต อทฺทสฯ เตปิ สตฺถารํ วนฺทิตฺวา ปกฺกมิํสุ, เต เอกํ ภิกฺขุมฺปิ ''ปูวํ คณฺหถา''ติ น วทิํสุฯ สตฺถา เตสํ คตกาเล ภิกฺขู อาห – ''ขาทิสฺสถ, ภิกฺขเว, ปูเว''ติฯ ''กหํ ภเนฺต, ปูวา''ติ? ''กิํ น ปสฺสถ เต ทารเก ปูวปจฺฉิโย อุกฺขิปาเปตฺวา อติกฺกเนฺต''ติ? ''ภเนฺต, เอวรูปา นาม ทารกา กสฺสจิ ปูวํ น เทนฺตี''ติฯ ''ภิกฺขเว, กิญฺจาปิ เอเต มํ วา ตุเมฺห วา ปูเวหิ น นิมนฺตยิํสุ, ปูวสามิโก ปน ภิกฺขุ ปจฺฉโต อาคจฺฉติ, ปูเว ขาทิตฺวาว คนฺตุํ วฏฺฏตี''ติฯ พุทฺธานญฺหิ เอกปุคฺคเลปิ อิสฺสา วา โทโส วา นตฺถิ, ตสฺมา อิมํ วตฺวา ภิกฺขุสงฺฆํ อาทาย เอกสฺมิํ รุกฺขมูเล ฉายาย นิสีทิฯ ทารกา มหากสฺสปเตฺถรํ ปจฺฉโต อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา อุปฺปนฺนสิเนหา ปีติเวเคน ปริปุณฺณสรีรา หุตฺวา ปจฺฉิโย โอตาเรตฺวา เถรํ ปญฺจปติฏฺฐิเตน วนฺทิตฺวา ปูเว ปจฺฉีหิ สทฺธิํเยว อุกฺขิปิตฺวา

‘‘คณฺหถ, ภนฺเต’’ติ เถรํ วทึสุฯ อถ เน เถโร อาห – ‘‘เอส สตฺถา ภิกฺขุสงฺฆํ คเหตฺวา รุกฺขมูเล นิสิโนฺน, ตุมฺหากํ เทยฺยธมฺมํ อาทาย คนฺตฺวา ภิกฺขุสงฺฆสฺส สํวิภาคํ กโรถา’’ติฯ เต ‘‘สาธุ, ภนฺเต’’ติ นิวตฺติตฺวา เถเรน สทฺธึเยว คนฺตฺวา ปูเว ทตฺวา โอโลกยมานา เอกมนฺเต ฐตฺวา ปริโภคาวสาเน อุทกํ อทํสุฯ ภิกฺขู อุชฺฌายึสุ ‘‘ทารเกหิ มุโขโลกเนน ภิกฺขา ทินฺนา, สมฺมาสมฺพุทฺธํ วา มหาเถเร วา ปูเวหิ อนาปุจฺฉิตฺวา มหากสฺสปเตฺถรํ ทิสฺวา ปจฺฉิหิ สทฺธึเยว อาทาย อาคมึสู’’ติฯ สตฺถา เตสํ กถํ สุตฺวา, ‘‘ภิกฺขเว, มม ปุเตฺตน มหากสฺสเปน สทิโส ภิกฺขุ เทวมนุสฺสานํ ปิโย โหติ, เต จ ตสฺส จตุปจฺจเยน ปูชํ กโรนฺติเยวา’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๒๑๗.‘‘สีลทสฺสนสมฺปนฺนํ, ธมฺมฏฺฐํ สจฺจเวทินํ;
อตฺตโน กมฺม กุพฺพานํ, ตํ ชโน กุรุเต ปิย’’นฺติฯ

ตตฺถ **สีลทสฺสนสมฺปนฺน**นฺติ จตุปาริสุทฺธิสีเลน เจว มคฺคผลสมฺปยุเตฺตน จ สมฺมาทสฺสเนน สมฺปนฺนํฯ **ธมฺมฏฺฐ**นฺติ นววิธโลกุตฺตรธเมฺม ฐิตํ, สจฺฉิกตโลกุตฺตรธมฺมนฺติ อโตฺถฯ **สจฺจเวทิน**นฺติ จตุนฺนํ สจฺจานํ โสฬสหากาเรหิ สจฺฉิกตตฺตา สจฺจญาเณน สจฺจเวทินํฯ **อตฺตโน กมฺม กุพฺพาน**นฺติ อตฺตโน กมฺมํ นาม ติโสฺส สิกฺขา, ตา ปูรยมานนฺติ อโตฺถฯ **ตํ ชโน**ติ ตํ ปุคฺคลํ โลกิยมหาชโน ปิยํ กโรติ, ทฎฺฐุกาโม วนฺทิตุกาโม ปจฺจเยน ปูเชตุกาโม โหติเยวาติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน สเพฺพปิ เต ทารกา โสตาปตฺติผเล ปติฎฺฐหึสูติฯ

ปญฺจสตทารกวตฺถุ สตฺตมํฯ

๘. เอกอนาคามิเตฺถรวตฺถุ

ฉนฺทชาโตติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ อนาคามิเตฺถรํ อารพฺภ กเถสิฯ

เอกทิวสญฺหิ ตํ เถรํ สทฺธิวิหาริกา ปุจฺฉึสุ – ‘‘อตฺถิ ปน โว, ภเนฺต, วิเสสาธิคโม’’ติฯ เถโร ‘‘อนาคามิผลํ นาม คหฎฺฐาปิ ปาปุณนฺติ, อรหตฺตํ ปตฺตกาเลเยว เตหิ สทฺธึ กเถสฺสามี’’ติ หรายมาโน กิญฺจิ อกเถตฺวาว กาลกโต สุทฺธาวาสเทวโลเก นิพฺพตฺติฯ อถสฺส สทฺธิวิหาริกา โรทิตฺวา ปริเทวิตฺวา สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา โรทนฺตาว เอกมนฺตํ นิสีทึสุฯ อถ เน สตฺถา ‘‘กึ, ภิกฺขเว, โรทถา’’ติ อาหฯ ‘‘อุปชฺฌาโย โน, ภเนฺต, กาลกโต’’ติฯ ‘‘โหตุ, ภิกฺขเว, มา จินฺตยิตฺถ, ธุวธโมฺม นาเมโส’’ติ? ‘‘อาม, ภเนฺต, มยมฺปิ ชานาม, อปิจ มยํ อุปชฺฌายํ วิเสสาธิคมํ ปุจฺฉิมฺหา, โส กิญฺจิ อกเถตฺวาว กาลกโต, เตนมฺห ทุกฺขิตา’’ติฯ สตฺถา, ‘‘ภิกฺขเว, มา จินฺตยิตฺถ, อุปชฺฌาเยน โว อนาคามิผลํ ปตฺตํ, โส ‘คิหีเปตํ ปาปุณนฺติ, อรหตฺตํ ปตฺวาว เนสํ กเถสฺสามี’ติ หรายโนฺต ตุมฺหากํ กิญฺจิ อกเถตฺวา กาลํ กตฺวา สุทฺธาวาเส นิพฺพโตฺต, อสฺสาสถ, ภิกฺขเว, อุปชฺฌาโย โว กาเมสุ อปฺปฎิพทฺธจิตฺตตํ ปโตฺต’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๒๑๘.‘‘ฉนฺทชาโต อนกฺขาเต, มนสา จ ผุโฎ สิยา;
กาเมสุ จ อปฺปฎิพทฺธจิโตฺต, อุทฺธํโสโตติ วุจฺจตี’’ติฯ

ตตฺถ **ฉนฺทชาโต**ติ กตฺตุกามตาวเสน ชาตฉโนฺท อุสฺสาหปโตฺตฯ **อนกฺขาเต**ติ นิพฺพาเนฯ ตญฺหิ ‘‘อสุเกน กตํ วา นีลาทีสุ เอวรูปํ วา’’ติ อวตฺตพฺพตาย อนกฺขาตํ นามฯ **มนสา จ**

ผุโฏ สิยาติ เหฏฺฐิเมหิ ตีหิ มคฺคผลจิเตฺตหิ ผุโฏ ปูริโต ภเวยฺยฯ **อปฺปฏิพทฺธจิโตฺต**ติ อนาคามิมคฺควเสน กาเมสุ อปฺปฏิพทฺธจิโตฺตฯ **อุทฺธํโสโต**ติ เอวรูโป ภิกฺขุ อวิเหสุ นิพฺพตฺติตฺวา ตโต ปฏฺฐาย ปฏิสนฺธิวเสน อกนิฏฺฐํ คจฺฉโนฺต อุทฺธํโสโตติ วุจฺจติ, ตาทิโส โว อุปชฺฌาโยติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน เต ภิกฺขู อรหตฺตผเล ปติฏฺฐหิํสุ, มหาชนสฺสาปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติฯ

เอกอนาคามิเตฺถรวตฺถุ อฏฺฐมํฯ

๙. นนฺทิยวตฺถุ

จิรปฺปวาสินฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา อิสิปตเน วิหรโนฺต นนฺทิยํ อารพฺภ กเถสิฯ

พาราณสิยํ กิร สทฺธาสมฺปนฺนสฺส กุลสฺส นนฺทิโย นาม ปุโตฺต อโหสิ, โส มาตาปิตูนํ อนุรูโป สทฺธาสมฺปโนฺน สงฺฆุปฏฺฐาโก อโหสิฯ อถสฺส มาตาปิตโร วยปฺปตฺตกาเล สมฺมุขเคหโต มาตุลธีตรํ เรวติํ นาม อาเนตุกามา อเหสุํฯ สา ปน อสฺสทฺธา อทานสีลา, นนฺทิโย ตํ น อิจฺฉิฯ อถสฺส มาตา เรวติํ อาห – ‘‘อมฺม, ตฺวํ อิมสฺมิํ เคเห ภิกฺขุสงฺฆสฺส นิสชฺชนฏฺฐานํ อุปลิมฺปิตฺวา อาสนานิ ปญฺญาเปหิ, อาธารเก ฐเปหิ, ภิกฺขูนํ อาคตกาเล ปตฺตํ คเหตฺวา นิสีทาเปตฺวา ธมฺมกรเณน ปานียํ ปริสฺสาเวตฺวา ภุตฺตกาเล ปเตฺต โธว, เอวํ เม ปุตฺตสฺส อาราธิตา ภวิสฺสสี’’ติฯ สา ตถา อกาสิฯ อถ นํ ‘‘โอวาทกฺขมา ชาตา’’ติ ปุตฺตสฺส อาโรเจตฺวา เตน สาธูติ สมฺปฏิจฺฉิเต ทิวสํ ฐเปตฺวา อาวาหํ กริํสุ ฯ

อถ นํ นนฺทิโย อาห – ‘‘สเจ ภิกฺขุสงฺฆญฺจ มาตาปิตโร จ เม อุปฏฺฐหิสฺสสิ, เอวํ อิมสฺมิํ เคเห วสิตุํ ลภิสฺสสิ, อปฺปมตฺตา โหหี’’ติฯ สา ‘‘สาธู’’ติ ปฏิสฺสุณิตฺวา กติปาหํ สทฺธา วิย หุตฺวา ภตฺตารํ อุปฏฺฐหนฺตี เทฺว ปุเตฺต วิชายิฯ นนฺทิยสฺสาปิ มาตาปิตโร กาลมกํสุ, เคเห สพฺพิสฺสริยํ ตสฺสาเยว อโหสิฯ นนฺทิโยปิ มาตาปิตูนํ กาลกิริยโต ปฏฺฐาย มหาทานปติ หุตฺวา ภิกฺขุสงฺฆสฺส ทานํ ปฏฺฐเปสิฯ กปณทฺธิกาทีนมฺปิ เคหทฺวาเร ปากวตฺตํ ปฏฺฐเปสิฯ โส อปรภาเค สตฺถุ ธมฺมเทสนํ สุตฺวา อาวาสทาเน อานิสํสํ สลฺลเกฺขตฺวา อิสิปตเน มหาวิหาเร จตูหิ คเพฺภหิ ปฏิมณฺฑิตํ จตุสาลํ กาเรตฺวา มญฺจปีฐาทีนิ อตฺถราเปตฺวา ตํ อาวาสํ นิยฺยาเทโนฺต พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส ทานํ ทตฺวา ตถาคตสฺส ทกฺขิโณทกํ อทาสิฯ สตฺถุ หเตฺถ ทกฺขิโณทกปติฏฺฐาเนน สทฺธิํเยว ตาวติํสเทวโลเก สพฺพทิสาสุ ทฺวาทสโยชนิโก อุทฺธํ โยชนสตุเพฺพโธ สตฺตรตนมโย นารีคณสมฺปโนฺน ทิพฺพปาสาโท อุคฺคจฺฉิฯ

อเถกทิวเส มหาโมคฺคลฺลานเตฺถโร เทวจาริกํ คนฺตฺวา ตสฺส ปาสาทสฺส อวิทูเร ฐิโต อตฺตโน สนฺติเก อาคเต เทวปุเตฺต ปุจฺฉิ – ‘‘กเสฺสโส อจฺฉราคณปริวุโต ทิพฺพปาสาโท นิพฺพโตฺต’’ติฯ อถสฺส เทวปุตฺตา วิมานสามิกํ อาจิกฺขนฺตา อาหํสุ – ‘‘ภเนฺต, เยน นนฺทิเยน นาม คหปติปุเตฺตน อิสิปตเน สตฺถุ วิหารํ กาเรตฺวา ทินฺนํ, ตสฺสตฺถาย เอตํ วิมานํ นิพฺพตฺต’’นฺติ ฯ อจฺฉราสโงฺฆปิ นํ ทิสฺวา ปาสาทโต โอโรหิตฺวา อาห – ‘‘ภเนฺต, มยํ ‘นนฺทิยสฺส ปริจาริกา ภวิสฺสามา’ติ อิธ นิพฺพตฺตา, ตํ ปน อปสฺสนฺตี อติวิย อุกฺกณฺฐิตมฺหา, มตฺติกปาติํ ภินฺทิตฺวา สุวณฺณปาติคหณํ วิย มนุสฺสสมฺปตฺติํ ชหิตฺวา ทิพฺพสมฺปตฺติคหณํ, อิธาคมนตฺถาย นํ วเทยฺยาถา’’ติฯ เถโร ตโต อาคนฺตฺวา สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา ปุจฺฉิ – ‘‘นิพฺพตฺตติ นุ โข, ภเนฺต, มนุสฺสโลเก ฐิตานํเยว กตกลฺยาณานํ ทิพฺพสมฺปตฺตี’’ติฯ ‘‘โมคฺคลฺลาน, นนุ เต เทวโลเก

นนฺทิยสฺส นิพฺพตฺตา ทิพฺพสมฺปตฺติ สามํ ทิฏฺฐา, กสฺมา มํ ปุจฺฉสี’’ติฯ ‘‘เอวํ, ภนฺเต, นิพฺพตฺตี’’ติฯ

อถ นํ สตฺถา ‘‘โมคฺคลฺลาน กึ นาเมตํ กเถสิฯ ยถา หิ จิรปฺปวุฏฺฐํ ปุตฺตํ วา ภาตรํ วา วิปฺปวาสโต อาคจฺฉนฺตํ คามทฺวาเร ฐิโต โกจิเทว ทิสฺวา เวเคน เคหํ อาคนฺตฺวา ‘อสุโก นาม อาคโต’ติ อาโรเจยฺย, อถสฺส ญาตกา หฏฺฐปหฏฺฐา เวเคน นิกฺขมิตฺวา ‘อาคโตสิ, ตาต, อโรโคสิ, ตาตา’ติ ตํ อภินนฺเทยฺยุํ, เอวเมว อิธ กตกลฺยาณํ อิตฺถึ วา ปุริสํ วา อิมํ โลกํ ชหิตฺวา ปรโลกํ คตํ ทสวิธํ ทิพฺพปณฺณาการํ อาทาย ‘อหํ ปุรโต , อหํ ปุรโต’ติ ปจฺจุคฺคนฺตฺวา เทวตา อภินนฺทนฺตี’’ติ วตฺวา อิมา คาถา อภาสิ –

๒๑๙. ‘‘จิรปฺปวาสึ ปุริสํ, ทูรโต โสตฺถิมาคตํ;
ญาติมิตฺตา สุหชฺชา จ, อภินนฺทนฺติ อาคตํฯ

๒๒๐. ‘‘ตเถว กตปุญฺญมฺปิ, อสฺมา โลกา ปรํ คตํ;
ปุญฺญานิ ปฏิคณฺหนฺติ, ปิยํ ญาตีว อาคต’’นฺติฯ

ตตฺถ **จิรปฺปวาสิ**นฺติ จิรปฺปวุฏฺฐํฯ **ทูรโต โสตฺถิมาคต**นฺติ วณิชฺชํ วา ราชโปริสํ วา กตฺวา ลทฺธลาภํ นิปฺผนฺนสมฺปตฺตึ อนุปทฺทเวน ทูรฏฺฐานโต อาคตํฯ **ญาติมิตฺตา สุหชฺชา จา**ติ กุลสมฺพนฺธวเสน ญาตี จ สนฺทิฏฺฐาทิภาเวน มิตฺตา จ สุหทยภาเวน สุหชฺชา จฯ **อภินนฺทนฺติ อาคต**นฺติ นํ ทิสฺวา อาคตนฺติ วจนมตฺเตน วา อญฺชลิกรณมตฺเตน วา เคหสมฺปตฺตํ ปน นานปฺปการปณฺณาการาภิหรณวเสน อภินนฺทนฺติฯ **ตเถวา**ติ เตเนวากาเรน กตปุญฺญมฺปิ ปุคฺคลํ อิมสฺมา โลกา ปรโลกํ คตํ ทิพฺพํ อายุวณฺณสุขยสอาธิปเตยฺยํ, ทิพฺพํ รูปสทฺทคนฺธรสโผฏฺฐพฺพนฺติ อิมํ ทสวิธํ ปณฺณาการํ อาทาย มาตาปิตุฏฺฐาเน ฐิตานิ ปุญฺญานิ อภินนฺทนฺตานิ ปฏิคฺคณฺหนฺติฯ **ปิยํ ญาตีวา**ติ อิธโลเก ปิยญาตกํ อาคตํ เสสญาตกา วิยาติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติฯ

นนฺทิยวตฺถุ นวมํฯ

ปิยวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

โสฬสโม วโคฺคฯ

๑๗. โกธวคฺค

๑. โรหินีขตฺติยกญฺญาวตฺถุ

โกธํ ชเหติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา นิโคฺรธาราเม วิหรนฺโต โรหินึ นาม ขตฺติยกญฺญํ อารพฺภ กเถสิฯ

เอกสฺมึ กิร สมเย อายสฺมา อนุรุทฺโธ ปญฺจสเตหิ ภิกฺขูหิ สทฺธึ กปิลวตฺถุํ อคมาสิฯ อถสฺส ญาตกา ‘‘เถโร อาคโต’’ติ สุตฺวา เถรสฺส สนฺติกํ อคมํสุ ฐเปตฺวา โรหินึ นาม เถรสฺส ภคินึฯ เถโร ญาตเก ปุจฺฉิ ‘‘กหํ, โรหินี’’ติ? ‘‘เคเห, ภนฺเต’’ติฯ ‘‘กสฺมา อิธ นาคตา’’ติ? ‘‘สรีเร ตสฺสา ฉวิโรโค อุปฺปนฺโนติ ลชฺชาย นาคตา, ภนฺเต’’ติฯ เถโร ‘‘ปโกฺกสถ น’’นฺติ ปโกฺกสาเปตฺวา ปฏกญฺจุกํ ปฏิมุญฺจิตฺวา อาคตํ เอวมาห – ‘‘โรหินิ, กสฺมา นาคตาสี’’ติ? ‘‘สรีเร เม, ภนฺเต, ฉวิโรโค อุปฺปนฺโน, ตสฺมา ลชฺชาย นาคตามฺหี’’ติฯ ‘‘กึ ปน เต ปุญฺญํ กาตุํ น วฏฺฏตี’’ติ? ‘‘กึ กโรมิ, ภนฺเต’’ติ? ‘‘อาสนสาลํ กาเรหี’’ติฯ ‘‘กึ คเหตฺวา’’ติ? ‘‘กึ เต ปสาธนภณฺฑกํ นตฺถี’’ติ? ‘‘อตฺถิ, ภนฺเต’’ติฯ ‘‘กึ มูล’’นฺติ? ‘‘ทสสหสฺสมูลํ ภวิสฺสตี’’ติฯ ‘‘เตน หิ ตํ วิสฺสเชฺชตฺวา อาสนสาลํ กาเรหี’’ติฯ ‘‘โก เม, ภนฺเต, กาเรสฺสตี’’ติ? เถโร สมีเป ฐิตญาตเก โอโลเกตฺวา ‘‘ตุมฺหากํ ภาโร โหตู’’ติ อาหฯ ‘‘ตุเมฺห ปน, ภนฺเต, กึ กริสฺสถา’’ติ? ‘‘อหมฺปิ อิเธว ภวิสฺสามี’’ติฯ ‘‘เตน หิ เอติสฺสา ทพฺพสมฺภาเร อาหรถา’’ติฯ เต ‘‘สาธุ, ภนฺเต’’ติ อาหรึสุฯ

เถโร อาสนสาลํ สํวิทหนฺโต โรหินึ อาห – ‘‘ทฺวิภูมิกํ อาสนสาลํ กาเรตฺวา อุปริ ปทรานํ ทินฺนกาลโต ปฏฺฐาย เหฏฺฐาสาลํ นิพทฺธํ สมฺมชฺชิตฺวา อาสนานิ ปญฺญาเปหิ, นิพทฺธํ ปานียฆเฏ อุปฏฺฐาเปหี’’ติฯ สา ‘‘สาธุ, ภนฺเต’’ติ ปสาธนภณฺฑกํ วิสฺสเชฺชตฺวา ทฺวิภูมิกอาสนสาลํ กาเรตฺวา อุปริ ปทรานํ ทินฺนกาลโต ปฏฺฐาย เหฏฺฐาสาลํ สมฺมชฺชนาทีนิ อกาสิฯ นิพทฺธํ ภิกฺขู นิสีทนฺติฯ อถสฺสา อาสนสาลํ สมฺมชฺชนฺติยาว ฉวิโรโค มิลายิฯ สา อาสนสาลาย นิฏฺฐิตาย พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ นิมนฺเตตฺวา อาสนสาลํ ปูเรตฺวา นิสินฺนสฺส พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส ปณีตํ ขาทนียํ โภชนียํ อทาสิฯ สตฺถา กตภตฺตกิจฺโจ ‘‘กเสฺสตํ ทาน’’นฺติ ปุจฺฉิฯ ‘‘ภคินิยา เม, ภนฺเต, โรหินิยา’’ติฯ ‘‘สา ปน กห’’นฺติ? ‘‘เคเห, ภนฺเต’’ติฯ ‘‘ปโกฺกสถ น’’นฺติ? สา อาคนฺตุํ น อิจฺฉิฯ อถ นํ สตฺถา อนิจฺฉมานมฺปิ ปโกฺกสาเปสิเยวฯ อาคนฺตฺวา จ ปน วนฺทิตฺวา นิสินฺนํ อาห – ‘‘โรหินิ, กสฺมา นาคมิตฺถา’’ติ? ‘‘สรีเร เม, ภนฺเต, ฉวิโรโค อตฺถิ, เตน ลชฺชมานา นาคตามฺหี’’ติฯ ‘‘ชานาสิ ปน กึ เต นิสฺสาย เอส อุปฺปนฺโน’’ติ? ‘‘น ชานามิ, ภนฺเต’’ติฯ ‘‘ตว โกธํ นิสฺสาย อุปฺปนฺโน เอโส’’ติฯ ‘‘กึ ปน เม, ภนฺเต, กต’’นฺติ? ‘‘เตน หิ สุณาหี’’ติฯ อถสฺสา สตฺถา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิรโญฺญ อคฺคมเหสี เอกิสฺสา รโญฺญ นาฏกิตฺถิยา อาฆาตํ พนฺธิตฺวา ‘‘ทุกฺขมสฺสา อุปฺปาเทสฺสามี’’ติ จินฺเตตฺวา มหากจฺฉุผลานิ อาหราเปตฺวา ตํ นาฏกิตฺถึ อตฺตโน สนฺติกํ ปโกฺกสาเปตฺวา ยถา สา น ชานาติ, เอวมสฺสา สยเน เจว ปาวารโกชวาทีนญฺจ อนฺตเรสุ กจฺฉุจุณฺณานิ ฐปาเปสิ, เกฬิํ กุรุมานา วิย ตสฺสา สรีเรปิ โอกิริฯ ตํ ขณํเยว ตสฺสา สรีรํ อุปฺปกฺกุปฺปกฺกํ คณฺฑาคณฺฑชาตํ อโหสิฯ สา กณฺฑุวนฺตี คนฺตฺวา สยเน นิปชฺชิ, ตตฺราปิสฺสา กจฺฉุจุณฺเณหิ ขาทิยมานาย ขรตรา เวทนา อุปฺปชฺชิฯ ตทา อคฺคมเหสี โรหินี อโหสีติฯ

สตฺถา อิมํ อตีตํ อาหริตฺวา, ‘‘โรหินิ, ตทา ตยาเวตํ กมฺมํ กตํฯ อปฺปมตฺตโกปิ หิ โกโธ วา อิสฺสา วา กาตุํ น ยุตฺตรูโป เอวา’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๒๒๑. "โกธํ ชเห วิปฺปชเหยฺย มานํ,
สํโยชนํ สพฺพมติกฺกเมยฺย;
ตํ นามรูปสฺมิมสชฺชมานํ,
อกิญฺจนํ นานุปตนฺติ ทุกฺขา"ติฯ

ตตฺถ **โกธ**นฺติ สพฺพาการมฺปิ โกธํ นววิธมฺปิ มานํ ชเหยฺยฯ **สํโยชน**นฺติ กามราคสํโยชนาทิกํ ทสวิธมฺปิ สพฺพสํโยชนํ อติกฺกเมยฺยฯ **อสชฺชมาน**นฺติ อลคฺคมานํฯ โย หิ "มม รูปํ มม เวทนา"ติอาทินา นเยน นามรูปํ ปฏิคฺคณฺหาติ, ตสฺมิญฺจ ภิชฺชมาเน โสจติ วิหญฺญติ , อยํ นามรูปสฺมึ สชฺชติ นามฯ เอวํ อคฺคณฺหนฺโต อวิหญฺญนฺโต น สชฺชติ นามฯ ตํ ปุคฺคลํ เอวํ อสชฺชมานํ ราคาทีนํ อภาเวน อกิญฺจนํ ทุกฺขา นาม นานุปตนฺตีติ อตฺโถฯ เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติฯ โรหินีปิ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐิตา, ตงฺขณเญฺญวสฺสา สรีรํ สุวณฺณวณฺณํ อโหสิฯ

สา ตโต จุตา ตาวตึสภวเน จตุนฺนํ เทวปุตฺตานํ สีมนฺตเร นิพฺพตฺติตฺวา ปาสาทิกา รูปโสภคฺคปฺปตฺตา อโหสิฯ จตฺตาโรปิ เทวปุตฺตา ตํ ทิสฺวา อุปฺปนฺนสิเนหา หุตฺวา "มม สีมาย อโนฺต นิพฺพตฺตา, มม สีมาย อโนฺต นิพฺพตฺตา"ติ วิวทนฺตา สกฺกสฺส เทวรโญฺญ สนฺติกํ คนฺตฺวา, "เทว, อิมํ โน นิสฺสาย อโฑฺฑ อุปฺปโนฺน, ตํ วินิจฺฉินาถา"ติ อาหํสุฯ สโกฺกปิ ตํ โอโลเกตฺวาว อุปฺปนฺนสิเนโห หุตฺวา เอวมาห – "อิมาย โว ทิฏฺฐกาลโต ปฏฺฐาย กถํ จิตฺตานิ อุปฺปนฺนานี"ติฯ อเถโก อาห – "มม ตาว อุปฺปนฺนจิตฺตํ สงฺคามเภริ วิย สนฺนิสีทิตุํ นาสกฺขี"ติฯ ทุติโย "มม จิตฺตํ ปพฺพตนที วิย สีฆํ ปวตฺตติเยวา"ติ ฯ ตติโย "มม อิมิสฺสา ทิฏฺฐกาลโต ปฏฺฐาย กกฺกฏสฺส วิย อกฺขีนิ นิกฺขมึสู"ติฯ จตุโตฺถ "มม จิตฺตํ เจติเย อุสฺสาปิตธโช วิย นิจฺจลํ ฐาตุํ นาสกฺขี"ติฯ อถ เน สโกฺก อาห – "ตาตา, ตุมฺหากํ ตาว จิตฺตานิ ปสยฺหรูปานิ, อหํ ปน อิมํ ลภโนฺต ชีวิสฺสามิ, อลภนฺตสฺส เม มรณํ ภวิสฺสตี"ติฯ เทวปุตฺตา, "มหาราช, ตุมฺหากํ มรเณน อโตฺถ นตฺถี"ติ ตํ สกฺกสฺส วิสฺสเชฺชตฺวา ปกฺกมึสุฯ สา สกฺกสฺส ปิยา อโหสิ มนาปาฯ "อสุกกีฬํ นาม คจฺฉามา"ติ วุเตฺต สโกฺก ตสฺสา วจนํ ปฏิกฺขิปิตุํ นาสกฺขีติฯ

โรหินีขตฺติยกญฺญาวตฺถุ ปฐมํฯ

๒. อญฺญตรภิกฺขุวตฺถุ

โย เว อุปฺปติตนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา อคฺคาฬเว เจติเย วิหรโนฺต อญฺญตรํ ภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ

สตฺถารา หิ ภิกฺขุสงฺฆสฺส เสนาสเน อนุญฺญาเต ราชคหเสฏฺฐิอาทีหิ เสนาสเนสุ กริยมาเนสุ เอโก อาฬวิโก ภิกฺขุ อตฺตโน เสนาสนํ กโรโนฺต เอกํ มนาปรุกฺขํ ทิสฺวา ฉินฺทิตุํ อารภิฯ ตตฺถ ปน นิพฺพตฺตา เอกา ตรุณปุตฺตา เทวตา ปุตฺตํ องฺเกนาทาย ฐิตา ยาจิ "มา เม, สามิ, วิมานํ ฉินฺทิ, น สกฺขิสฺสามิ ปุตฺตํ อาทาย อนาวาสา วิจริตุ"นฺติฯ โส "อหํ อญฺญตฺร อีทิสํ รุกฺขํ น ลภิสฺสามี"ติ ตสฺสา วจนํ นาทิยิฯ สา "อิมมฺปิ ตาว ทารกํ โอโลเกตฺวา โอรมิสฺสตี"ติ ปุตฺตํ รุกฺขสาขาย ฐเปสิฯ โสปิ ภิกฺขุ อุกฺขิปิตํ ผรสุํ สนฺธาเรตุํ อสโกฺกโนฺต ทารกสฺส พาหุํ ฉินฺทิ, เทวตา อุปฺปนฺนพลวโกธา "ปหริตฺวา นํ มาเรสฺสามี"ติ อุโภ หเตฺถ อุกฺขิปิตฺวา เอวํ ตาว จิเนฺตสิ – "อยํ ภิกฺขุ สีลวาฯ สจาหํ อิมํ มาเรสฺสามิ, นิรยคามินี ภวิสฺสามิฯ เสสเทวตาปิ อตฺตโน รุกฺขํ ฉินฺทเนฺต ภิกฺขู ทิสฺวา 'อสุกเทวตาย เอวํ นาม มาริโต ภิกฺขู'ติ มํ ปมาณํ กตฺวา ภิกฺขู มาเรสฺสนฺติฯ อยญฺจ สสามิโก ภิกฺขุ, สามิกเสฺสว นํ กเถสฺสามี"ติ อุกฺขิตฺตหเตฺถ

อปเนตฺวา โรทมานา สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิฯ อถ นํ สตฺถา ‘‘กึ เทวเต’’ติ อาหฯ สา, ‘‘ภนฺเต, ตุมฺหากํ เม สาวเกน อิทํ นาม กตํ, อหมฺปิ นํ มาเรตุกามา หุตฺวา อิทํ นาม จินฺเตตฺวา อมาเรตฺวาว อิธาคตา’’ติ สพฺพํ ตํ ปวตฺตึ วิตฺถารโต อาโรเจสิฯ

สตฺถา ตํ สุตฺวา ‘‘สาธุ, สาธุ เทวเต, สาธุ เต กตํ เอวํ อุคฺคตํ โกปํ ภนฺตํ รถํ วิย นิคฺคณฺหมานายา’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๒๒๒.‘‘โย เว อุปฺปติตํ โกธํ, รถํ ภนฺตํว วารเย;
ตมหํ สารถึ พฺรูมิ, รสฺมิคฺคาโห อิตโร ชโน’’ติฯ

ตตฺถ **อุปฺปติต**นฺติ อุปฺปนฺนํฯ **รถํ ภนฺตํ วา**ติ ยถา นาม เฉโก สารถิ อติเวเคน ธาวนฺตํ รถํ นิคฺคณฺหิตฺวา ยถิจฺฉกํ ฐเปติ, เอวํ โย ปุคฺคโล อุปฺปนฺนํ โกธํ วารเย นิคฺคณฺหิตุํ สโกฺกติฯ **ตมหนฺ**ติ ตํ อหํ สารถึ พฺรูมิฯ **อิตโร ชโน**ติ อิตโร ปน ราชอุปราชาทีนํ รถสารถิชโน รสฺมิคฺคาโห นาม โหติ, น อุตฺตมสารถีติฯ

เทสนาวสาเน เทวตา โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ, สมฺปตฺตปริสายปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติฯ

เทวตา ปน โสตาปนฺนา หุตฺวาปิ โรทมานา อฏฺฐาสิฯ อถ นํ สตฺถา ‘‘กึ เทวเต’’ติ ปุจฺฉิตฺวา, ‘‘ภนฺเต, วิมานํ เม นฏฺฐํ, อิทานิ กึ กริสฺสามี’’ติ วุตฺเต, ‘‘อลํ เทวเต, มา จินฺตยิ, อหํ เต วิมานํ ทสฺสามี’’ติ เชตวเน คนฺธกุฏิสมีเป ปุริมทิวเส จุตเทวตํ เอกํ รุกฺขํ อปทิสนฺโต ‘‘อมุกสฺมึ โอกาเส รุโกฺข วิวิโตฺต, ตตฺถ อุปคจฺฉา’’ติ อาหฯ สา ตตฺถ อุปคญฺฉิฯ ตโต ปฏฺฐาย ‘‘พุทฺธทตฺติยํ อิมิสฺสา วิมาน’’นฺติ มเหสกฺขเทวตาปิ อาคนฺตฺวา ตํ จาเลตุํ นาสกฺขิํสุฯ สตฺถา ตํ อตฺถุปฺปตฺตึ กตฺวา ภิกฺขูนํ ภูตคามสิกฺขาปทํ ปญฺญาเปสีติฯ

อญฺญตรภิกฺขุวตฺถุ ทุติยํฯ

๓. อุตฺตราอุปาสิกาวตฺถุ

อโกฺกเธน ชิเน โกธนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรนฺโต อุตฺตราย เคเห กตภตฺตกิจฺจ อุตฺตรํ อุปาสิกํ อารพฺภ กเถสิฯ

ตตฺรายมนุปุพฺพี กถา – ราชคเห กิร สุมนเสฏฺฐึ นิสฺสาย ปุโณฺณ นาม ทลิโทฺท ภตึ กตฺวา ชีวติฯ ตสฺส ภริยา จ อุตฺตรา นาม ธีตา จาติ เทฺวเยว เคหมานุสกาฯ อเถกทิวสํ ‘‘สตฺตาหํ นกฺขตฺตํ กีฬิตพฺพ’’นฺติ ราชคเห โฆสนํ กริํสุฯ ตํ สุตฺวา สุมนเสฏฺฐิ ปาโตว อาคตํ ปุณฺณํ อามเนฺตตฺวา, ‘‘ตาต, อมฺหากํ ปริชโน นกฺขตฺตํ กีฬิตุกาโม, ตฺวํ กึ นกฺขตฺตํ กีฬิสฺสสิ, อุทาหุ ภตึ กริสฺสสี’’ติ อาหฯ ‘‘สามิ, นกฺขตฺตํ นาม สธนานํ โหติ, มม ปน เคเห สฺวาตนาย ยาคุตณฺฑุลมฺปิ นตฺถิ, กึ เม นกฺขเตฺตน, โคเณ ลภโนฺต กสิตุํ คมิสฺสามี’’ติฯ ‘‘เตน หิ โคเณ คณฺหาหี’’ติฯ โส พลวโคเณ จ นงฺคลญฺจ คเหตฺวา, ‘‘ภเทฺท, นาครา นกฺขตฺตํ กีฬนฺติ, อหํ ทลิทฺทตาย ภตึ กาตุํ คมิสฺสามิ, มยฺหมฺปิ ตาว อชฺช ทฺวิคุณํ นิวาปํ ปจิตฺวา ภตฺตํ อาหเรยฺยาสี’’ติ ภริยํ วตฺวา เขตฺตํ อคมาสิฯ

สาริปุตฺตเตฺถโรปิ สตฺตาหํ นิโรธสมาปโนฺน ตํ ทิวสํ วุฏฺฐาย ‘‘กสฺส นุ โข อชฺช มยา สงฺคหํ กาตุํ วฏฺฏตี’’ติ โอโลเกโนฺต ปุณฺณํ อตฺตโน ญาณชาลสฺส อโนฺต ปวิฏฺฐํ ทิสฺวา ‘‘สโทฺธ นุ

โข เอส, สกฺขิสฺสติ วา เม สงฺคหํ กาตุ''นฺติ โอโลเกนฺโต ตสฺส สทฺธภาวญฺจ สงฺคหํ กาตุํ สมตฺถภาวญฺจ ตปฺปจฺจยา จสฺส มหาสมฺปตฺติปฏิลาภญฺจ ญตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย ตสฺส กสนฏฺฐานํ คนฺตฺวา อาวาฏตีเร เอกํ คุมฺพํ โอโลเกนฺโต อฏฺฐาสิฯ

ปุณฺโณ เถรํ ทิสฺวาว กสึ ฐเปตฺวา ปญฺจปติฏฺฐิเตน เถรํ วนฺทิตฺวา ''ทนฺตกฏฺเฐน อโตฺถ ภวิสฺสตี''ติ ทนฺตกฏฺฐํ กปฺปิยํ กตฺวา อทาสิฯ อถสฺส เถโร ปตฺตญฺจ ปริสฺสาวนญฺจ นีหริตฺวา อทาสิฯ โส ''ปานีเยน อโตฺถ ภวิสฺสตี''ติ ตํ อาทาย ปานียํ ปริสฺสาเวตฺวา อทาสิฯ เถโร จินฺเตสิ – ''อยํ ปเรสํ ปจฺฉิมเคเห วสติฯ สจสฺส เคหทฺวารํ คมิสฺสามิ, อิมสฺส ภริยา มํ ทฏฺฐุํ น ลภิสฺสติฯ ยาวสฺสา ภตฺตํ อาทาย มคฺคํ ปฏิปชฺชติ, ตาว อิเธว ภวิสฺสามี''ติฯ โส ตเตฺถว โถกํ วีตินาเมตฺวา ตสฺส มคฺคารุฬฺหภาวํ ญตฺวา อโนฺตนคราภิมุโข ปายาสิฯ

สา อนฺตรามคฺเค เถรํ ทิสฺวา จินฺเตสิ – ''อเปฺปกทาหํ เทยฺยธเมฺม สติ อยฺยํ น ปสฺสามิ, อเปฺปกทา เม อยฺยํ ปสฺสนฺติยา เทยฺยธโมฺม น โหติฯ อชฺช ปน เม อโยฺย จ ทิโฏฺฐ, เทยฺยธโมฺม จายํ อตฺถิ, กริสฺสติ นุ โข เม สงฺคห''นฺติฯ สา ภตฺตภาชนํ โอโรเปตฺวา เถรํ ปญฺจปติฏฺฐิเตน วนฺทิตฺวา, ''ภเนฺต, อิทํ ลูขํ วา ปณีตํ วาติ อจินฺเตตฺวา ทาสสฺส โว สงฺคหํ กโรถา''ติ อาหฯ เถโร ปตฺตํ อุปนาเมตฺวา ตาย เอเกน หเตฺถน ภาชนํ ธาเรตฺวา เอเกน หเตฺถน ตโต ภตฺตํ ททมานาย อุปฑฺฒภเตฺต ทิเนฺน ''อล''นฺติ หเตฺถน ปตฺตํ ปิทหิฯ สา, ''ภเนฺต, เอโกว ปฏิวิโส, น สกฺกา ทฺวิธา กาตุํฯ ตุมฺหากํ ทาสสฺส อิธโลกสงฺคหํ อกตฺวา ปรโลกสงฺคหํ กโรถ, นิรวเสสเมว ทาตุกามมฺหี''ติ วตฺวา สพฺพเมว เถรสฺส ปเตฺต ปติฏฺฐเปตฺวา ''ตุเมฺหหิ ทิฏฺฐธมฺมเสฺสว ภาคี อสฺส''นฺติ ปตฺถนํ อกาสิฯ เถโร ''เอวํ โหตู''ติ วตฺวา ฐิตโกว อนุโมทนํ กริตฺวา เอกสฺมึ อุทกผาสุกฏฺฐาเน นิสีทิตฺวา ภตฺตกิจฺจมกาสิฯ สาปิ นิวตฺติตฺวา ตณฺฑุเล ปริเยสิตฺวา ภตฺตํ ปจิฯ ปุณฺณปิ อฑฺฒกรีสมตฺตฏฺฐานํ กสิตฺวา ชิฆจฺฉํ สหิตุํ อสโกฺกโนฺต โคเณ วิสฺสเชฺชตฺวา เอกรุกฺขจฺฉายํ ปวิสิตฺวา มคฺคํ โอโลเกโนฺต นิสีทิฯ

อถสฺส ภริยา ภตฺตํ อาทาย คจฺฉมานา ตํ ทิสฺวาว ''เอส ชิฆจฺฉาย ปีฬิโต มํ โอโลเกโนฺต นิสิโนฺนฯ สเจ มํ 'อติวิย เช จิรายี'ติ ตเชฺชตฺวา ปโตทลฏฺฐิยา มํ ปหริสฺสติ, มยา กตกมฺมํ นิรตฺถกํ ภวิสฺสติฯ ปฏิกเจฺจวสฺส อาโรเจสฺสามี''ติ จินฺเตตฺวา เอวมาห – ''สามิ, อเชฺชกทิวสํ จิตฺตํ ปสาเทหิ, มา มยา กตกมฺมํ นิรตฺถกํ กริฯ อหญฺหิ ปาโตว เต ภตฺตํ อาหรนฺตี อนฺตรามคฺเค ธมฺมเสนาปตึ ทิสฺวา ตว ภตฺตํ ตสฺส ทตฺวา ปุน คนฺตฺวา ภตฺตํ ปจิตฺวา อาคตา, ปสาเทหิ, สามิ, จิตฺต''นฺติฯ โส ''กึ วเทสิ, ภเทฺท''ติ ปุจฺฉิตฺวา ปุน ตมตฺถํ สุตฺวา, ''ภเทฺท, สาธุ วต เต กตํ มม ภตฺตํ อยฺยสฺส ททมานาย, มยาปิสฺส อชฺช ปาโตว ทนฺตกฏฺฐญฺจ มุโขทกญฺจ ทินฺน''นฺติ ปสนฺนมานโส ตํ วจนํ อภินนฺทิตฺวา อุสฺสูเร ลทฺธภตฺตตาย กิลนฺตกาโย ตสฺสา อเงฺก สีสํ กตฺวา นิทฺทํ โอกฺกมิฯ

อถสฺส ปาโตว กสิตฏฺฐานํ ปํสุจุณฺณํ อุปาทาย สพฺพํ รตฺตสุวณฺณํ กณิการปุปฺผราสิ วิย โสภมานํ อฏฺฐาสิฯ โส ปพุโทฺธ โอโลเกตฺวา ภริยํ อาห – ''ภเทฺท, เอตํ กสิตฏฺฐานํ สพฺพํ มม สุวณฺณํ หุตฺวา ปญฺญายติ, กึ นุ โข เม อติอุสฺสูเร ลทฺธภตฺตตาย อกฺขีนิ ภมนฺตี''ติฯ ''สามิ, มยฺหมฺปิ เอวเมว ปญฺญายตี''ติฯ โส อุฏฺฐาย ตตฺถ คนฺตฺวา เอกปิณฺฑํ คเหตฺวา นงฺคลสีเส ปหริตฺวา สุวณฺณภาวํ ญตฺวา ''อโห อยฺยสฺส ธมฺมเสนาปติสฺส เม ทินฺนทาเนน อเชฺชว วิปาโก ทสฺสิโต, น โข ปน สกฺกา เอตฺตกํ ธนํ ปฏิจฺฉาเทตฺวา ปริภุญฺชิตุ''นฺติ ภริยาย อาภตํ ภตฺตปาตึ สุวณฺณสฺส ปูเรตฺวา ราชกุลํ คนฺตฺวา รญฺญา กโตกาโส ปวิสิตฺวา ราชานํ อภิวาเทตฺวา ''กึ, ตาตา''ติ วุเตฺต, ''เทว, อชฺช มยา กสิตฏฺฐานํ สพฺพํ สุวณฺณภริตเมว หุตฺวา ฐิตํ, อิทํ สุวณฺณํ

อาหราเปตุํ วฏฺฏตี’’ติฯ ‘‘โกสิ ตฺว’’นฺติ? ‘‘ปุโณฺณ นาม อห’’นฺติฯ ‘‘กึ ปน เต อชฺช กต’’นฺติ? ‘‘ธมฺมเสนาปติสฺส เม อชฺช ปาโตว ทนฺตกฏฺฐญฺจ มุโขทกญฺจ ทินฺนํ, ภริยายปิ เม มยฺหํ อาหรณภตฺตํ ตเสฺสว ทินฺน’’นฺติฯ

ตํ สุตฺวา ราชา ‘‘อเชฺชว กิร, โภ, ธมฺมเสนาปติสฺส ทินฺนทาเนน วิปาโก ทสฺสิโต’’ติ วตฺวา, ‘‘ตาต, กึ กโรมี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘พหูนิ สกฏสหสฺสานิ ปหิณิตฺวา สุวณฺณํ อาหราเปถา’’ติฯ ราชา สกฏานิ ปหิณิฯ ราชปุริเสสุ ‘‘รโญฺญ สนฺตก’’นฺติ คณฺหเนฺตสุ คหิตคหิตํ มตฺติกาว โหติฯ เต คนฺตฺวา รโญฺญ อาโรเจตฺวา ‘‘ตุเมฺหหิ กินฺติ วตฺวา คหิต’’นฺติฯ ปุฏฺฐา ‘‘ตุมฺหากํ สนฺตก’’นฺติ อาหํสุฯ น มยฺหํ, ตาตา, สนฺตกํ, คจฺฉถ ‘‘ปุณฺณสฺส สนฺตก’’นฺติ วตฺวา คณฺหถาติฯ เต ตถา กรึสุ, คหิตคหิตํ สุวณฺณเมว อโหสิฯ สพฺพมฺปิ อาหริตฺวา ราชงฺคเณ ราสิมกํสุ, อสีติหตฺถุเพฺพโธ ราสิ อโหสิฯ ราชา นาคเร สนฺนิปาเตตฺวา ‘‘อิมสฺมึ นคเร อตฺถิ กสฺสจิ เอตฺตกํ สุวณฺณ’’นฺติ? ‘‘นตฺถิ, เทวา’’ติฯ ‘‘กึ ปนสฺส ทาตุํ วฏฺฏตี’’ติ? ‘‘เสฏฺฐิฉตฺตํ, เทวา’’ติฯ ราชา ‘‘พาหุธนเสฏฺฐิ นาม โหตู’’ติ มหเนฺตน โภเคน สทฺธึ ตสฺส เสฏฺฐิฉตฺตมทาสิฯ อถ นํ โส อาห – ‘‘มยํ, เทว, เอตฺตกํ กาลํ ปรกุเล วสิมฺหา, วสนฏฺฐานํ โน เทถา’’ติฯ ‘‘เตน หิ ปสฺส, เอส คุโมฺพ ปญฺญายติ, เอตํ หราเปตฺวา เคหํ กาเรหี’’ติ ปุราณเสฏฺฐิสฺส เคหฏฺฐานํ อาจิกฺขิฯ โส ตสฺมึ ฐาเน กติปาเหเนว เคหํ การาเปตฺวา เคหปฺปเวสนมงฺคลญฺจ ฉตฺตมงฺคลญฺจ เอกโตว กโรโนฺต สตฺตาหํ พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส ทานํ อทาสิฯ อถสฺส สตฺถา อนุโมทนํ กโรโนฺต อนุปุพฺพึ กถํ กเถสิฯ ธมฺมกถาวสาเน ปุณฺณเสฏฺฐิ จ ภริยา จสฺส ธีตา จ อุตฺตราติ ตโย ชนา โสตาปนฺนา อเหสุํฯ

อปรภาเค ราชคหเสฏฺฐิ ปุณฺณเสฏฺฐิโน ธีตรํ อตฺตโน ปุตฺตสฺส วาเรสิฯ โส ‘‘นาหํ ทสฺสามี’’ติ วตฺวา ‘‘มา เอวํ กโรตุ, เอตฺตกํ กาลํ อเมฺห นิสฺสาย วสเนฺตเนว เต สมฺปตฺติ ลทฺธา, เทตุ เม ปุตฺตสฺส ธีตร’’นฺติ วุเตฺต ‘‘โส มิจฺฉาทิฏฺฐิโก, มม ธีตา ตีหิ รตเนหิ วินา วตฺติตุํ น สโกฺกติ, เนวสฺส ธีตรํ ทสฺสามี’’ติ อาหฯ อถ นํ พหู เสฏฺฐิคณาทโย กุลปุตฺตา ‘‘มา เตน สทฺธึ วิสฺสาสํ ภินฺทิ, เทหิสฺส ธีตร’’นฺติ ยาจึสุฯ โส เตสํ วจนํ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา อาสาฬฺหิปุณฺณมายํ ธีตรํ อทาสิฯ สา ปติกุลํ คตกาลโต ปฏฺฐาย ภิกฺขุํ วา ภิกฺขุนึ วา อุปสงฺกมิตุํ ทานํ วา ทาตุํ ธมฺมํ วา โสตุํ นาลตฺถฯ เอวํ อฑฺฒเตยฺเยสุ มาเสสุ วีติวเตฺตสุ สนฺติเก ฐิตํ ปริจาริกํ ปุจฺฉิ – ‘‘อิทานิ กิตฺตกํ อโนฺตวสฺสสฺส อวสิฏฺฐ’’นฺติ? ‘‘อฑฺฒมาโส, อเยฺย’’ติฯ สา ปิตุ สาสนํ ปหิณิ ‘‘กสฺมา มํ เอวรูเป พนฺธนาคาเร ปกฺขิปิํสุ, วรํ เม ลกฺขณาหตํ กตฺวา ปเรสํ ทาสึ สาเวตุํฯ เอวรูปสฺส มิจฺฉาทิฏฺฐิกุลสฺส ทาตุํ น วฏฺฏติฯ อาคตกาลโต ปฏฺฐาย ภิกฺขุทสฺสนาทีสุ เอกมฺปิ ปุญฺญํ กาตุํ น ลภามี’’ติฯ

อถสฺสา ปิตา ‘‘ทุกฺขิตา วต เม ธีตา’’ติ อนตฺตมนตํ ปเวเทตฺวา ปญฺจทส กหาปณสหสฺสานิ เปเสสิ ‘‘อิมสฺมึ นคเร สิริมา นาม คณิกา อตฺถิ, เทวสิกํ สหสฺสํ คณฺหาติฯ อิเมหิ กหาปเณหิ ตํ อาเนตฺวา สามิกสฺส ปาทปริจาริกํ กตฺวา สยํ ปุญฺญานิ กโรตู’’ติ ฯ สา สิริมํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘สหายิเก อิเม กหาปเณ คเหตฺวา อิมํ อฑฺฒมาสํ ตว สหายกํ ปริจราหี’’ติ อาหฯ สา ‘‘สาธู’’ติ ปฏิสฺสุณิฯ สา ตํ อาทาย สามิกสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา เตน สิริมํ ทิสฺวา ‘‘กึ อิท’’นฺติ วุเตฺต, ‘‘สามิ, อิมํ อฑฺฒมาสํ มม สหายิกา ตุเมฺห ปริจรตุ, อหํ ปน อิมํ อฑฺฒมาสํ ทานเญฺจว ทาตุกามา ธมฺมญฺจ โสตุกามา’’ติ อาหฯ โส ตํ อภิรูปํ อิตฺถึ ทิสฺวา อุปฺปนฺนสิเนโห ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิฯ

อุตฺตราปิ โข พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ นิมเนฺตตฺวา, ‘‘ภเนฺต, อิมํ อฑฺฒมาสํ อญฺญตฺถ อคนฺตฺวา อิเธว ภิกฺขา คเหตพฺพา’’ติ สตฺถุ ปฏิญฺญํ คเหตฺวา ‘‘อิโต ทานิ ปฏฺฐาย ยาว มหาปวารณา, ตาว สตฺถารํ อุปฏฺฐาตุํ ธมฺมญฺจ โสตุํ ลภิสฺสามี’’ติ ตุฏฺฐมานสา ‘‘เอวํ ยาคุํ ปจถ, เอวํ ปูเว ปจถา’’ติ มหานเส สพฺพกิจฺจานิ สํวิทหนฺตี วิจรติฯ อถสฺสา สามิโก ‘‘เสฺว ปวารณา ภวิสฺสตี’’ติ มหานสาภิมุโข วาตปาเน ฐตฺวา ‘‘กึ นุ โข กโรนฺตี สา อนฺธพาลา วิจรตี’’ติ โอโลเกโนฺต ตํ เสฏฺฐิธีตรํ เสทกิลินฺนํ ฉาริกาย โอกิณฺณํ องฺคารมสิมกฺขิตํ ตถา สํวิทหิตฺวา วิจรมานํ ทิสฺวา ‘‘อโห อนฺธพาลา เอวรูเป ฐาเน อิมํ สิริสมฺปตฺตึ นานุภวติ, ‘มุณฺฑกสมเณ อุปฏฺฐหิสฺสามี’ติ ตุฏฺฐจิตฺตา วิจรตี’’ติ หสิตฺวา อปคญฺฉิฯ

ตสฺมิํ อปคเต ตสฺส สนฺติเก ฐิตา สิริมา ‘‘กึ นุ โข โอโลเกตฺวา เอส หสี’’ติ เตเนว วาตปาเนน โอโลเกนฺตี อุตฺตรํ ทิสฺวา ‘‘อิมํ โอโลเกตฺวา อิมินา หสิตํ, อทฺธา อิมสฺส เอตาย สทฺธิํ สนฺถโว อตฺถี’’ติ จิเนฺตสิฯ สา กิร อฑฺฒมาสํ ตสฺมิํ เคเห พาหิรกอิตฺถี หุตฺวา วสมานาปิ ตํ สมฺปตฺติํ อนุภวมานา อตฺตโน พาหิรกอิตฺถิภาวํ อชานิตฺวา ‘‘อหํ ฆรสามินี’’ติ สญฺญมกาสิฯ สา อุตฺตราย อาฆาตํ พนฺธิตฺวา ‘‘ทุกฺขมสฺสา อุปฺปาเทสฺสามี’’ติ ปาสาทา โอรุยฺห มหานสํ ปวิสิตฺวา ปูวปจนฏฺฐาเน ปกฺกุถิตํ สปฺปิํ กฏจฺฉุนา อาทาย อุตฺตราภิมุขํ ปายาสิฯ อุตฺตรา ตํ อาคจฺฉนฺติํ ทิสฺวา ‘‘มม สหายิกาย มยฺหํ อุปกาโร กโต, จกฺกวาฬํ อติสมฺพาธํ, พฺรหฺมโลโก อตินีจโก, มม สหายิกาย คุโณว มหเนฺตฯ อหญฺหิ เอตํ นิสฺสาย ทานญฺจ ทาตุํ ธมฺมญฺจ โสตุํ ลภิํฯ สเจ มม เอติสฺสา อุปริ โกโป อตฺถิ, อิทํ สปฺปิ มํ ทหตุฯ สเจ นตฺถิ, มา ทหตู’’ติ ตํ เมตฺตาย ผริฯ ตาย ตสฺสา มตฺถเก อาสิตฺตํ ปกฺกุถิตสปฺปิ สีตุทกํ วิย อโหสิฯ

อถ นํ ‘‘อิทํ สีตลํ ภวิสฺสตี’’ติ กฏจฺฉุํ ปูเรตฺวา อาทาย อาคจฺฉนฺติํ อุตฺตราย ทาสิโย ทิสฺวา ‘‘อเปหิ ทุพฺพินีเต, น ตฺวํ อมฺหากํ อยฺยาย ปกฺกุถิตํ สปฺปิํ อาสิญฺจิตุํ อนุจฺฉวิกา’’ติ สนฺตชฺชนฺติโย อิโต จิโต จ อุฏฺฐาย หเตฺถหิ จ ปาเทหิ จ โปเถตฺวา ภูมิยํ ปาเตสุํฯ อุตฺตรา วาเรนฺตีปิ วาเรตุํ นาสกฺขิฯ อถสฺสา อุปริ ฐิตา สพฺพา ทาสิโย ปฏิพาหิตฺวา ‘‘กิสฺส เต เอวรูปํ ภาริยํ กต’’นฺติ สิริมํ โอวทิตฺวา อุโณฺหทเกน นฺหาเปตฺวา สตปากเตเลน อพฺภญฺชิฯ ตสฺมิํ ขเณ สา อตฺตโน พาหิรกิตฺถิภาวํ ญตฺวา จิเนฺตสิ – ‘‘มยา ภาริยํ กมฺมํ กตํ สามิกสฺส หสนมตฺตการณา อิมิสฺสา อุปริ ปกฺกุถิตํ สปฺปิํ อาสิญฺจนฺติยา, อยํ ‘คณฺหถ น’นฺติ ทาสิโย น อาณาเปสิฯ มํ วิเหฐนกาเลปิ สพฺพทาสิโย ปฏิพาหิตฺวา มยฺหํ กตฺตพฺพเมว อกาสิฯ สจาหํ อิมํ น ขมาเปสฺสามิ, มุทฺธา เม สตฺตธา ผเลยฺยา’’ติ ตสฺสา ปาทมูเล นิปชฺชิตฺวา, ‘‘อเยฺย, ขมาหิ เม’’ติ อาหฯ อหํ สปิติกา ธีตา, ปิตริ ขมเนฺต ขมามีติฯ โหตุ, อเยฺย, ปิตรํ เต ปุณฺณเสฏฺฐิํ ขมาเปสฺสามีติฯ ปุโณฺณ มม วฏฺฏชนกปิตา, วิวฏฺฏชนเก ปิตริ ขมเนฺต ปนาหํ ขมิสฺสามีติฯ โก ปน เต วิวฏฺฏชนกปิตาติ? สมฺมาสมฺพุโทฺธติฯ มยฺหํ เตน สทฺธิํ วิสฺสาโส นตฺถีติฯ อหํ กริสฺสามิ, สตฺถา เสฺว ภิกฺขุสงฺฆํ อาทาย อิธาคมิสฺสติ, ตฺวํ ยถาลทฺธํ สกฺการํ คเหตฺวา อิเธว อาคนฺตฺวา ตํ ขมาเปหีติฯ สา ‘‘สาธุ, อเยฺย’’ติ อุฏฺฐาย อตฺตโน เคหํ คนฺตฺวา ปญฺจสตา ปริวาริตฺถิโย อาณาเปตฺวา นานาวิธานิ ขาทนียานิ เจว สูเปยฺยานิ จ สมฺปาเทตฺวา ปุนทิวเส ตํ สกฺการํ อาทาย อุตฺตราย เคหํ อาคนฺตฺวา พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส ปเตฺต ปติฏฺฐาเปตุํ อวิสหนฺตี อฏฺฐาสิฯ ตํ สพฺพํ คเหตฺวา อุตฺตราว สํวิทหิฯ สิริมาปิ ภตฺตกิจฺจาวสาเน สทฺธิํ ปริวาเรน สตฺถุ ปาทมูเล นิปชฺชิฯ

อถ นํ สตฺถา ปุจฺฉิ – ‘‘โก เต อปราโธ’’ติ? ภเนฺต, มยา หิโยฺย อิทํ นาม กตํ, อถ เม สหายิกา มํ วิเหฐยมานา ทาสิโย นิวาเรตฺวา มยฺหํ อุปการเมว อกาสิฯ สาหํ อิมิสฺสา คุณํ ชานิตฺวา อิมํ ขมาเปสิํ, อถ มํ เอสา ‘‘ตุเมฺหสุ ขมเนฺตสุ ขมิสฺสามี’’ติ อาหฯ ‘‘เอวํ กิร อุตฺตเร’’ติ? ‘‘อาม, ภเนฺต, สีเส เม สหายิกาย ปกฺกุถิตสปฺปิ อาสิตฺต’’นฺติฯ อถ ‘‘ตยา กึ จินฺติต’’นฺติ? ‘‘จกฺ

กวาฬํ อติสมฺพาธํ, พฺรหฺมโลโก อตินีจโก, มม สหายิกาย คุโณว มหนฺโตฯ อหญฺหิ เอตํ นิสฺสาย ทานญฺจ ทาตุํ ธมฺมญฺจ โสตุํ อลตฺถํ, สเจ เม อิมิสฺสา อุปริ โกโป อตฺถิ, อิทํ มํ ทหตุฯ โน เจ, มา ทหตู''ติ เอวํ จินฺเตตฺวา อิมํ เมตฺตาย ผริ, ภเนฺตติฯ สตฺถา ''สาธุ สาธุ, อุตฺตเร, เอวํ โกธํ ชินิตุํ วฏฺฏติฯ โกโธ หิ นาม อโกฺกเธน, อโกฺกสกปริภาสโก อนโกฺกสเนฺตน อปริภาสเนฺตน, ถทฺธมจฺฉรี อตฺตโน สนฺตกสฺส ทาเนน, มุสาวาที สจฺจวจเนน ชินิตโพฺพ''ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๒๒๓.''อโกฺกเธน ชิเน โกธํ, อสาธุํ สาธุนา ชิเน;
ชิเน กทริยํ ทาเนน, สเจฺจนาลิกวาทิน''นฺติฯ

ตตฺถ **อโกฺกเธนา**ติ โกธโน หิ ปุคฺคโล อโกฺกเธน หุตฺวา ชินิตโพฺพฯ **อสาธุ**นฺติ อภทฺทโก ภทฺทเกน หุตฺวา ชินิตโพฺพฯ **กทริย**นฺติ ถทฺธมจฺฉรี อตฺตโน สนฺตกสฺส จาคจิเตฺตน ชินิตโพฺพฯ อลิกวาที สจฺจวจเนน ชินิตโพฺพฯ ตสฺมา เอวมาห – ''อโกฺกเธน ชิเน โกธํ…เป.… สเจฺจนาลิกวาทิน''นฺติฯ

เทสนาวสาเน สีริมา สทฺธิํ ปญฺจสตาหิ อิตฺถีหิ โสตาปตฺติผเล ปติฎฺฐหีติฯ

อุตฺตราอุปาสิกาวตฺถุ ตติยํฯ

๔. มหาโมคฺคลฺลานเตฺถรปญฺหวตฺถุ

สจฺจํ ภเณติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต มหาโมคฺคลฺลานเตฺถรสฺส ปญฺหํ อารพฺภ กเถสิฯ

เอกสฺมิญฺหิ สมเย เถโร เทวจาริกํ คนฺตฺวา มเหสกฺขาย เทวตาย วิมานทฺวาเร ฐตฺวา ตํ อตฺตโน สนฺติกํ อาคนฺตฺวา วนฺทิตฺวา ฐิตํ เอวมาห – ''เทวเต มหตี เต สมฺปตฺติ, กิํ กมฺมํ กตฺวา อิมํ อลตฺถา''ติ? ''มา มํ, ภเนฺต, ปุจฺฉถา''ติฯ เทวตา กิร อตฺตโน ปริตฺตกเมฺมน ลชฺชมานา เอวํ วทติฯ สา ปน เถเรน ''กเถหิเยวา''ติ วุจฺจมานา อาห – ''ภเนฺต, มยา เนว ทานํ ทินฺนํ, น ปูชา กตา, น ธโมฺม สุโต, เกวลํ สจฺจมตฺตํ รกฺขิต''นฺติฯ เถโร อญฺญานิ วิมานทฺวารานิ คนฺตฺวา อาคตาคตา อปราปิ เทวธีตโร ปุจฺฉิฯ ตาสุปิ ตเถว นิคุหิตฺวา เถรํ ปฎิพาหิตุํ อสโกฺกนฺตีสุ เอกา ตาว อาห – ''ภเนฺต, มยา เนว ทานาทีสุ กตํ นาม อตฺถิ, อหํ ปน กสฺสปพุทฺธกาเล ปรสฺส ทาสี อโหสิํ, ตสฺสา เม สามิโก อติวิย จโณฺฑ ผรุโส, คหิตคฺคหิเตเนว กฎฺฐน วา กลิงฺคเรน วา สีสํ ภินฺทติฯ สาหํ อุปฺปเนฺน โกเป 'เอส ตว สามิโก ลกฺขณาหตํ วา กาตุํ นาสาทีนิ วา ฉินฺทิตุํ อิสฺสโร, มา กุชฺฌี'ติ อตฺตานเมว ปริภาเสตฺวา โกปํ นาม น อกาสิํ, เตน เม อยํ สมฺปตฺติ ลทฺธา''ติฯ อปรา อาห – ''อหํ, ภเนฺต, อุจฺฉุเขตฺตํ รกฺขมานา เอกสฺส ภิกฺขุโน อุจฺฉุยฎฺฐิํ อทาสิํ''ฯ อปรา เอกํ ติมฺพรุสกํ อทาสิํฯ อปรา เอกํ เอฬาลุกํ อทาสิํฯ อปรา เอกํ ผารุสกํ อทาสิํฯ อปรา เอกํ มูลมุฎฺฐิํฯ อปรา ''นิมฺพมุฎฺฐิ''นฺติอาทินา นเยน อตฺตนา อตฺตนา กตํ ปริตฺตทานํ อาโรเจตฺวา ''อิมินา อิมินา การเณน อเมฺหหิ อยํ สมฺปตฺติ ลทฺธา''ติ อาหํสุฯ

เถโร ตาหิ กตกมฺมํ สุตฺวา สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา ปุจฺฉิ – ''สกฺกา นุ โข, ภเนฺต, สจฺจกถนมเตฺตน, โกปนิพฺพาปนมเตฺตน, อติปริตฺตเกน ติมฺพรุสกาทิทานมเตฺตน ทิพฺพสมฺปตฺติํ ลทฺธุ''นฺติฯ ''กสฺมา มํ, โมคฺคลฺลาน, ปุจฺฉสิ, นนุ เต เทวตาหิ อยํ อโตฺถ กถิโต''ติ? ''อาม, ภเนฺต, ลพฺภติ มเญฺญ เอเตฺตเกน ทิพฺพสมฺปตฺตี''ติฯ อถ นํ สตฺถา ''โมคฺคลฺลาน, สจฺจมตฺตํ

กเถตฺวาปิ โกปมตฺตํ ชหิตฺวาปิ ปริตฺตกํ ทานํ ทตฺวาปิ เทวโลกํ คจฺฉติเยวา’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๒๒๔.‘‘สจฺจํ ภเณ น กุชฺเฌยฺย, ทชฺชา อปฺปมฺปิ ยาจิโต;
เอเตหิ ตีหิ ฐาเนหิ, คจฺเฉ เทวาน สนฺติเก’’ติฯ

ตตฺถ **สจฺจํ ภเณ**ติ สจฺจํ ทีเปยฺย โวหเรยฺย, สเจฺจ ปติฏฺฐเหยฺยาติ อโตฺถฯ **น กุเชฺฌยฺยา**ติ ปรสฺส น กุเชฺฌยฺย ฯ **ยาจิโต**ติ ยาจกา นาม สีลวโนฺต ปพฺพชิตาฯ เต หิ กิญฺจาปิ ‘‘เทถา’’ติ อยาจิตฺวาว ฆรทฺวาเร ติฏฺฐนฺติ, อตฺถโต ปน ยาจนฺติเยว นามฯ เอวํ สีลวเนฺตหิ ยาจิโต อปฺปสฺมิํ เทยฺยธเมฺม วิชฺชมาเน อปฺปมตฺตกมฺปิ ทเทยฺยฯ **เอเตหิ ตีหี**ติ เอเตสุ ตีสุ เอเกนาปิ การเณน เทวโลกํ คเจฺฉยฺยาติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสูติฯ

มหาโมคฺคลฺลานเตฺถรปญฺหวตฺถุ จตุตฺถํฯ

๕. พุทฺธปิตุพฺราหฺมณวตฺถุ

อหิํสกา เยติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา สาเกตํ นิสฺสาย อญฺชนวเน วิหรโนฺต ภิกฺขูหิ ปฏฺฐปญฺหํ อารพฺภ กเถสิฯ

ภควโต กิร ภิกฺขุสงฺฆปริวุตสฺส สาเกตํ ปิณฺฑาย ปวิสนกาเล เอโก สาเกตวาสี มหลฺลกพฺราหฺมโณ นครโต นิกฺขมโนฺต อนฺตรฆรทฺวาเร ทสพลํ ทิสฺวา ปาเทสุ นิปติตฺวา โคปฺผเกสุ ทฬฺหํ คเหตฺวา, ‘‘ตาต, นนุ นาม ปุเตฺตหิ ชิณฺณกาเล มาตาปิตโร ปฏิชคฺคิตพฺพา, กสฺมา เอตฺตกํ กาลํ อมฺหากํ อตฺตานํ น ทเสฺสสิฯ มยา ตาว ทิโฏฺฐสิ, มาตรมฺปิ ปสฺสิตุํ เอหี’’ติ สตฺถารํ คเหตฺวา อตฺตโน เคหํ อคมาสิฯ สตฺถา ตตฺถ คนฺตฺวา ปญฺญเตฺต อาสเน นิสีทิ สทฺธิํ ภิกฺขุสเงฺฆนฯ พฺราหฺมณีปิ อาคนฺตฺวา สตฺถุ ปาเทสุ นิปติตฺวา, ‘‘ตาต, เอตฺตกํ กาลํ กุหิํ คโตสิ, นนุ นาม มาตาปิตโร มหลฺลกกาเล อุปฏฺฐาตพฺพา’’ติ วตฺวา ปุตฺตธีตโร ‘‘เอถ ภาตรํ วนฺทถา’’ติ วนฺทาเปสิฯ เต อุโภปิ ตุฎฺฐมานสา พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ ปริวิสิตฺวา, ‘‘ภเนฺต, อิเธว นิพทฺธํ ภิกฺขํ คณฺหถา’’ติ วตฺวา ‘‘พุทฺธา นาม เอกฏฺฐาเนเยว นิพทฺธํ ภิกฺขํ น คณฺหนฺตี’’ติ วุเตฺต, ‘‘เตน หิ, ภเนฺต, เย โว นิมเนฺตตุํ อาคจฺฉนฺติ, เต อมฺหากํ สนฺติกํ ปหิเณยฺยาถา’’ติ อาหํสุฯ สตฺถา ตโต ปฏฺฐาย นิมเนฺตตุํ อาคเต ‘‘คนฺตฺวา พฺราหฺมณสฺส อาโรเจยฺยาถา’’ติ เปเสสิฯ เต คนฺตฺวา ‘‘มยํ สฺวาตนาย สตฺถารํ นิมเนฺตมา’’ติ พฺราหฺมณํ วทนฺติฯ พฺราหฺมโณ ปุนทิวเส อตฺตโน เคหโต ภตฺตภาชนสูเปยฺยภาชนานิ อาทาย สตฺถุ นิสีทนฏฺฐานํ คจฺฉติฯ อญฺญตฺร ปน นิมนฺตเน อสติ สตฺถา พฺราหฺมณเสฺสว เคเห ภตฺตกิจฺจํ กโรติฯ เต อุโภปิ อตฺตโน เทยฺยธมฺมํ นิจฺจกาลํ ตถาคตสฺส เทนฺตา ธมฺมกถํ สุณนฺตา อนาคามิผลํ ปาปุณิํสุฯ

ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ, ‘‘อาวุโส, พฺราหฺมโณ ‘ตถาคตสฺส สุโทฺธทโน ปิตา, มหามายา มาตา’ติ ชานาติ, ชานโนฺตว สทฺธิํ พฺราหฺมณิยา ตถาคตํ ‘อมฺหากํ ปุโตฺต’ติ วทติ, สตฺถาปิ ตเถว อธิวาเสติฯ กิํ นุ โข การณ’’นฺติ? สตฺถา เตสํ กถํ สุตฺวา, ‘‘ภิกฺขเว, อุโภปิ เต อตฺตโน ปุตฺตเมว ปุโตฺตติ วทนฺตี’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต, ภิกฺขเว, อยํ พฺราหฺมโณ นิรนฺตรํ ปญฺจ ชาติสตานิ มยฺหํ ปิตา อโหสิ, ปญฺจ ชาติสตานิ จูฬปิตา, ปญฺจ ชาติสตานิ มหาปิตาฯ สาปิ เม พฺราหฺมณี นิรนฺตรเมว ปญฺจ ชาติสตานิ

มาตา อโหสิ, ปญฺจ ชาติสตานิ จูฬมาตา, ปญฺจ ชาติสตานิ มหามาตาฯ เอวาหํ ทิยฑฺฒชาติสหสฺสํ พฺราหฺมณสฺส หตฺถ สํวโฑฺฒ, ทิยฑฺฒชาติสหสฺสํ พฺราหฺมณิยา หตฺถตฺติ ตีณิ ชาติสหสฺสานิ เตสํ ปุตฺตภาวํ ทเสฺสตฺวา อิมา คาถา อภาสิ –

> ‘‘ยสฺมิํ มโน นิวิสติ, จิตฺตญฺจาปิ ปสีทติ;
> อทิฏฺฐปุพฺพเก โปเส, กามํ ตสฺมิมฺปิ วิสฺสเสฯ (ชา. ๑.๑.๖๘);

> ‘‘ปุเพฺพว สนฺนิวาเสน, ปจฺจุปฺปนฺนหิเตน วา;
> เอวํ ตํ ชายเต เปมํ, อุปฺปลํว ยโถทเก’’ติฯ (ชา. ๑.๒.๑๗๔);

สตฺถา เตมาสเมว ตํ กุลํ นิสฺสาย วิหาสิฯ เต อุโภปิ อรหตฺตํ สจฺฉิกตฺวา ปรินิพฺพายิํสุฯ อถ เนสํ มหาสกฺการํ กตฺวา อุโภปิ เอกกูฏาคารเมว อาโรเปตฺวา นีหริํสุฯ สตฺถาปิ ปญฺจสตภิกฺขุปริวาโร เตหิ สทฺธิํเยว อาฬาหนํ อคมาสิฯ ‘‘พุทฺธานํ กิร มาตาปิตโร’’ติ มหาชโน นิกฺขมิฯ สตฺถาปิ อาฬาหนสมีเป เอกํ สาลํ ปวิสิตฺวา อฏฺฐาสิฯ มนุสฺสา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ ฐตฺวา, ‘‘ภนฺเต, ‘มาตาปิตโร โว กาลกตา’ติ มา จินฺตยิตฺถา’’ติ สตฺถารา สทฺธิํ ปฏิสนฺถารํ กโรนฺติฯ สตฺถา เต ‘‘มา เอวํ อวจุตฺถา’’ติ อปฺปฏิกฺขิปิตฺวา ปริสาย อาสยํ โอโลเกตฺวา ตงฺขณานุรูปํ ธมฺมํ เทเสนฺโต –

> ‘‘อปฺปํ วต ชีวิตํ อิทํ,
> โอรํ วสฺสสตาปิ มิยฺยติ;
> โย เจปิ อติจฺจ ชีวติ,
> อถ โส ชรสาปิ มิยฺยตี’’ติฯ (สุ. นิ. ๘๑๐; มหานิ. ๓๙) –

อิทํ **ชราสุตฺตํ** กเถสิฯ เทสนาวสาเน จตุราสีติยา ปาณสหสฺสานํ ธมฺมาภิสมโย อโหสิฯ ภิกฺขู พฺราหฺมณสฺส จ พฺราหฺมณิยา จ ปรินิพฺพุตภาวํ อชานนฺตา, ‘‘ภนฺเต, เตสํ โก อภิสมฺปราโย’’ติ ปุจฺฉิํสุฯ สตฺถา, ‘‘ภิกฺขเว, เอวรูปานํ อเสขมุนีนํ อภิสมฺปราโย นาม นตฺถิฯ เอวรูปา หิ อจฺจุตํ อมตํ มหานิพฺพานเมว ปาปุณนฺตี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

> **๒๒๕**. ‘‘อหิํสกา เย มุนโย, นิจฺจํ กาเยน สํวุตา;
> เต ยนฺติ อจฺจุตํ ฐานํ, ยตฺถ คนฺตฺวา น โสจเร’’ติฯ

ตตฺถ **มุนโย**ติ โมเนยฺยปฏิปทาย มคฺคผลปตฺตา อเสขมุนโยฯ **กาเยนา**ติ เทสนามตฺตเมเวตํ, ตีหิปิ ทฺวาเรหิ สุสํวุตาติ อโตฺถฯ **อจฺจุต**นฺติ สสฺสตํฯ **ฐาน**นฺติ อกุปฺปฏฺฐานํ ธุวฏฺฐานํฯ **ยตฺถา**ติ ยสฺมิํ นิพฺพาเน คนฺตฺวา น โสจเร น โสจนฺติ น วิหญฺญนฺติ, ตํ ฐานํ คจฺฉนฺตีติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสูติฯ

พุทฺธปิตุพฺราหฺมณวตฺถุ ปญฺจมํฯ

๖. ปุณฺณทาสีวตฺถุ

สทา ชาครมานานนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา คิชฺฌกูเฏ วิหรนฺโต ปุณฺณํ นาม ราชคหเสฏฺฐิโน ทาสิํ อารพฺภ กเถสิฯ

ตสฺสา กิร เอกทิวสํ โกฏฺฏนตฺถาย พหุวีหึ อทํสุฯ สา รตฺติมฺปิ ทีปํ ชาเลตฺวา วีหึ โกเฏฺฏนฺตี วิสฺสมนตฺถาย เสทติเนฺตน คเตฺตน พหิวาเต อฏฺฐาสิฯ ตสฺมึ สมเย ทโพฺพ มลฺลปุโตฺต ภิกฺขูนํ เสนาสนปญฺญาปโก อโหสิฯ โส ธมฺมสฺสวนํ สุตฺวา อตฺตโน อตฺตโน เสนาสนํ คจฺฉนฺตานํ ภิกฺขูนํ องฺคุลึ ชาเลตฺวา ปุรโต ปุรโต มคฺคเทสนตฺถาย คจฺฉโนฺต ภิกฺขูนํ อาโลกํ นิมฺมินิฯ ปุณฺณา เตนาโลเกน ปพฺพเต วิจรเนฺต ภิกฺขู ทิสฺวา ‘‘อหํ ตาว อตฺตโน ทุเกฺขน อุปทฺทุตา อิมายปิ เวลาย นิทฺทํ น อุเปมิ, ภทฺทนฺตา กึ การณา น นิทฺทายนฺตี’’ติ จิเนฺตตฺวา ‘‘อทฺธา กสฺสจิ ภิกฺขุโน อผาสุกํ วา ภวิสฺสติ, ทีฆชาติเกน วา อุปทฺทโว ภวิสฺสตี’’ติ สญฺญํ กตฺวา ปาโตว กุณฺฑกํ อาทาย อุทเกน เตเมตฺวา หตฺถตเล ปูวํ กตฺวา องฺคาเรสุ ปจิตฺวา อุจฺฉเงฺค กตฺวา ติตฺถมเคฺค ขาทิสฺสามีติ ฆฏํ อาทาย ติตฺถาภิมุขี ปายาสิฯ สตฺถาปิ คามํ ปิณฺฑาย ปวิสิตุํ ตเมว มคฺคํ ปฏิปชฺชิฯ

สา สตฺถารํ ทิสฺวา จิเนฺตสิ – ‘‘อเญฺญสุ ทิวเสสุ สตฺถริ ทิเฏฺฐปิ มม เทยฺยธโมฺม น โหติ, เทยฺยธเมฺม สติ สตฺถารํ น ปสฺสามิ, อิทานิ เม เทยฺยธโมฺม จ อตฺถิ, สตฺถา จ สมฺมุขีภูโตฯ สเจ ลูขํ วา ปณีตํ วาติ อจิเนฺตตฺวา คเณฺหยฺย, ทเทยฺยาหํ อิมํ ปูว’’นฺติ ฆฏํ เอกมเนฺต นิกฺขิปิตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา, ‘‘ภเนฺต , อิมํ ลูขํ ทานํ ปฏิคฺคณฺหนฺตา มม สงฺคหํ กโรถา’’ติ อาหฯ สตฺถา อานนฺทเตฺถรํ โอโลเกตฺวา เตน นีหริตฺวา ทินฺนํ มหาราชทตฺติยํ ปตฺตํ อุปนาเมตฺวา ปูวํ คณฺหิฯ ปุณฺณาปิ ตํ สตฺถุ ปเตฺต ปติฏฺฐเปตฺวาว ปญฺจปติฏฺฐิเตน วนฺทิตฺวา, ‘‘ภเนฺต, ตุเมฺหหิ ทิฏฺฐธโมฺมเยว เม สมิชฺฌตู’’ติ อาหฯ สตฺถา ‘‘เอวํ โหตู’’ติ ฐิตโกว อนุโมทนํ อกาสิฯ

ปุณฺณาปิ จิเนฺตสิ – ‘‘กิญฺจาปิ เม สตฺถา สงฺคหํ กโรโนฺต ปูวํ คณฺหิ, น ปนิทํ ขาทิสฺสติฯ อทฺธา ปุรโต กากสฺส วา สุนขสฺส วา ทตฺวา รโญฺญ วา ราชปุตฺตสฺส วา เคหํ คนฺตฺวา ปณีตโภชนํ ภุญฺชิสฺสตี’’ติฯ สตฺถาปิ ‘‘กึ นุ โข เอสา จิเนฺตสี’’ติ ตสฺสา จิตฺตาจารํ ญตฺวา อานนฺทเตฺถรํ โอโลเกตฺวา นิสีทนาการํ ทเสฺสสิฯ เถโร จีวรํ ปญฺญาเปตฺวา อทาสิฯ สตฺถา พหินคเรเยว นิสีทิตฺวา ภตฺตกิจฺจํ อกาสิฯ เทวตา สกลจกฺกวาฬคเพฺภ เทวมนุสฺสานํ อุปกปฺปนกํ โอชํ มธุปฏลํ วิย ปีเฬตฺวา ตตฺถ ปกฺขิปิํสุฯ ปุณฺณา จ โอโลเกนฺตี อฏฺฐาสิฯ ภตฺตกิจฺจาวสาเน เถโร อุทกํ อทาสิฯ สตฺถา กตภตฺตกิโจฺจ ปุณฺณํ อามเนฺตตฺวา ‘‘กสฺมา ตฺวํ ปุเณฺณ มม สาวเก ปริภวสี’’ติ อาหฯ น ปริภวามิ, ภเนฺตติฯ อถ ตยา มม สาวเก โอโลเกตฺวา กึ กถิตนฺติ? ‘‘อหํ ตาว อิมินา ทุกฺขุปทฺทเวน นิทฺทํ น อุเปมิ, ภทฺทนฺตา กิมตฺถํ นิทฺทํ น อุเปนฺติ, อทฺธา กสฺสจิ อผาสุกํ วา ภวิสฺสติ, ทีฆชาติเกน วา อุปทฺทโว ภวิสฺสตี’’ติ เอตฺตกํ มยา, ภเนฺต, จินฺติตนฺติฯ สตฺถา ตสฺสา วจนํ สุตฺวา ‘‘ปุเณฺณ ตฺวํ น ตาว ทุกฺขุปทฺทเวน นิทฺทายสิ, มม สาวกา สทา ชาคริยมนุยุตฺตตาย น นิทฺทายนฺตี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๒๒๖. ‘‘สทา ชาครมานานํ, อโหรตฺตานุสิกฺขินํ;
นิพฺพานํ อธิมุตฺตานํ, อตฺถํ คจฺฉนฺติ อาสวา’’ติฯ

ตตฺถ **อโหรตฺตานุสิกฺขิน**นฺติ ทิวา จ รตฺติญฺจ ติโสฺส สิกฺขา สิกฺขมานานํฯ **นิพฺพานํ อธิมุตฺตาน**นฺติ นิพฺพานชฺฌาสยานํฯ **อตฺถํ คจฺฉนฺตี**ติ เอวรูปานํ สเพฺพปิ อาสวา อตฺถํ วินาสํ นตฺถิภาวํ คจฺฉนฺตีติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน ยถาฐิตา ปุณฺณา โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ, สมฺปตฺตปริสายปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติฯ

สตฺถา กุณฺฑกองฺคารปูเวน ภตฺตกิจฺจํ กตฺวา วิหารํ อคมาสิฯ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ ‘‘ทุกฺกรํ , อาวุโส, สมฺมาสมฺพุทฺเธน กตํ ปุณฺณาย ทินฺนนฺน กุณฺฑกองฺคารปูเวน ภตฺตกิจฺจํ กโรนฺเตนา’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุตฺเต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปิ มยา อิมาย ทินฺนกุณฺฑกํ ปริภุตฺตเมวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริตฺวา –

> ‘‘ภุตฺวา ติณปริฆาสํ, ภุตฺวา อาจามกุณฺฑกํ;
> เอตํ เต โภชนํ อาสิ, กสฺมา ทานิ น ภุญฺชสิฯ
>
> ‘‘ยตฺถ โปสํ น ชานนฺติ, ชาติยา วินเยน วา;
> พหุํ ตตฺถ มหาพฺรเหฺม, อปิ อาจามกุณฺฑกํฯ
>
> ‘‘ตฺวญฺจ โข มํ ปชานาสิ, ยาทิสายํ หยุตฺตโม;
> ชานนฺโต ชานมาคมฺม, น เต ภกฺขามิ กุณฺฑก’’นฺติฯ (ชา. ๑.๓.๑๐-๑๒) –

อิมํ **กุณฺฑกสินฺธวโปตกชาตกํ** วิตฺถาเรตฺวา กเถสิฯ

ปุณฺณทาสีวตฺถุ ฉฏฺฐํฯ

๗. อตุลอุปาสกวตฺถุ

โปราณเมตนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อตุลํ นาม อุปาสกํ อารพฺภ กเถสิฯ

โส หิ สาวตฺถิวาสี อุปาสโก ปญฺจสตอุปาสกปริวาโร เอกทิวสํ เต อุปาสเก อาทาย ธมฺมสฺสวนตฺถาย วิหารํ คนฺตฺวา เรวตตฺเถรสฺส สนฺติเก ธมฺมํ โสตุกาโม หุตฺวา เรวตตฺเถรํ วนฺทิตฺวา นิสีทิฯ โส ปนายสฺมา ปฏิสลฺลานาราโม สีโห วิย เอกจาโร, ตสฺมา เตน สทฺธึ น กิญฺจิ กเถสิฯ โส ‘‘อยํ เถโร น กิญฺจิ กเถสี’’ติ กุทฺโธ อุฏฺฐาย สาริปุตฺตตฺเถรสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา เอกมนฺตํ ฐิโต เถเรน ‘‘เกนตฺถน อาคตตฺถา’’ติ วุตฺเต ‘‘อหํ, ภนฺเต, อิเม อุปาสเก อาทาย ธมฺมสฺสวนตฺถาย เรวตตฺเถรํ อุปสงฺกมึ, ตสฺส เม เถโร น กิญฺจิ กเถสิ, สฺวาหํ ตสฺส กุชฺฌิตฺวา อิธาคโต, ธมฺมํ เม กเถถา’’ติ อาหฯ อถ เถโร ‘‘เตน หิ อุปาสกา นิสีทถา’’ติ วตฺวา พหุกํ กตฺวา อภิธมฺมกถํ กเถสิฯ อุปาสโกปิ ‘‘อภิธมฺมกถา นาม อติสณฺหา, เถโร พหุํ อภิธมฺมเมว กเถสิ, อมฺหากํ อิมินา โก อโตฺถ’’ติ กุชฺฌิตฺวา ปริสํ อาทาย อานนฺทตฺเถรสฺส สนฺติกํ อคมาสิฯ

เถเรนาปิ ‘‘กึ อุปาสกา’’ติ วุตฺเต, ‘‘ภนฺเต, มยํ ธมฺมสฺสวนตฺถาย เรวตตฺเถรํ อุปสงฺกมิมฺหา, ตสฺส สนฺติเก อาลาปสลฺลาปมตฺตมฺปิ อลภิตฺวา กุทฺธา สาริปุตฺตตฺเถรสฺส สนฺติกํ อคมิมฺหา, โสปิ โน อติสณฺหํ พหุํ อภิธมฺมเมว กเถสิ, ‘อิมินา อมฺหากํ โก อโตฺถ’ติ เอตสฺสาปิ กุชฺฌิตฺวา อิธาคมิมฺหา, กเถหิ โน, ภนฺเต, ธมฺมกถ’’นฺติฯ เตน หิ นิสีทิตฺวา สุณาถาติ เถโร เตสํ สุวิเญฺญยฺยํ กตฺวา อปฺปกเมว ธมฺมํ กเถสิฯ เต เถรสฺสปิ กุชฺฌิตฺวา สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึสุ, อถ เน สตฺถา อาห – ‘‘กสฺมา อุปาสกา อาคตตฺถา’’ติ? ‘‘ธมฺมสฺสวนาย, ภนฺเต’’ติฯ ‘‘สุโต ปน โว ธโมฺม’’ติ? ‘‘ภนฺเต, มยํ อาทิโต เรวตตฺเถรํ อุปสงฺกมิมฺหา, โส อเมฺหหิ สทฺธึ น กิญฺจิ กเถสิ, ตสฺส กุชฺฌิตฺวา สาริปุตฺตตฺเถรํ อุปสงฺกมิมฺหา, เตน โน พหุ อภิธโมฺม กถิโต, ตํ อสลฺลเกฺขตฺวา กุชฺฌิตฺวา อานนฺทตฺเถรํ อุปสงฺกมิมฺหา, เตน โน อปฺปมตฺตโกว ธโมฺม กถิโต, ตสฺสปิ กุชฺฌิตฺวา อิธาคตมฺหา’’ติฯ

สตฺถา ตสฺส กถํ สุตฺวา, ‘‘อตุล, โปราณโต ปฏฺฐาย อาจิณฺณเมเวตํ, ตุณฺหีภูตมฺปิ พหุกถมฺปิ มนฺทกถมฺปิ ครหนฺติเยวฯ เอกนฺตํ ครหิตโพฺพเยว วา หิ ปสํสิตโพฺพเยว วา นตฺถิ ฯ ราชาโนปิ เอกเจฺจ นินฺทนฺติ, เอกเจฺจ ปสํสนฺติฯ มหาปถวิมฺปิ จนฺทิมสูริเยปิ อากาสาทโยปิ จตุปริสมเชฺฌ นิสีทิตฺวา ธมฺมํ กเถนฺตมฺปิ สมฺมาสมฺพุทฺธํ เอกเจฺจ ครหนฺติ, เอกเจฺจ ปสํสนฺติฯ อนฺธพาลานญฺหิ นินฺทา วา ปสํสา วา อปฺปมาณา, ปณฺฑิเตน ปน เมธาวินา นินฺทิโต นินฺทิโต นาม, ปสํสิโต จ ปสํสิโต นาม โหตี’’ติ วตฺวา อิมา คาถา อภาสิ –

๒๒๗. ‘‘โปราณเมตํ อตุล, เนตํ อชฺชตนามิว;
นินฺทนฺติ ตุณฺหิมาสีนํ, นินฺทนฺติ พหุภาณินํ;
มิตภาณิมฺปิ นินฺทนฺติ, นตฺถิ โลเก อนินฺทิโตฯ

๒๒๘. ‘‘น จาหุ น จ ภวิสฺสติ, น เจตรหิ วิชฺชติ;
เอกนฺตํ นินฺทิโต โปโส, เอกนฺตํ วา ปสํสิโตฯ

๒๒๙. ‘‘ยํ เจ วิญฺญู ปสํสนฺติ, อนุวิจฺจ สุเว สุเว;
อจฺฉิทฺทวุตฺติํ เมธาวิํ, ปญฺญาสีลสมาหิตํฯ

๒๓๐. ‘‘นิกฺขํ ชมฺโพนทเสฺสว, โก ตํ นินฺทิตุมรหติ;
เทวาปิ นํ ปสํสนฺติ, พฺรหฺมุนาปิ ปสํสิโต’’ติฯ

ตตฺถ **โปราณเมต**นฺติ ปุราณกํ เอตํฯ **อตุลา**ติ ตํ อุปาสกํ นาเมน อาลปติฯ **เนตํ อชฺชตนามิวา**ติ อิทํ นินฺทนํ วา ปสํสนํ วา อชฺชตนํ อธุนา อุปฺปนฺนํ วิย น โหติฯ **ตุณฺหิมาสีน**นฺติ กิํ เอโส มูโค วิย พธิโร วิย กิญฺจิ อชานโนฺต วิย ตุณฺหี หุตฺวา นิสิโนฺนติ นินฺทนฺติฯ **พหุภาณิน**นฺติ กิํ เอส วาตาหตตาลปณฺณํ วิย ตฏตฏายติ, อิมสฺส กถาปริยโนฺตเยว นตฺถีติ นินฺทนฺติฯ **มิตภาณิมฺปี**ติ กิํ เอส สุวณฺณหิรญฺญํ วิย อตฺตโน วจนํ มญฺญมาโน เอกํ วา เทฺว วา วตฺวา ตุณฺหี อโหสีติ นินฺทนฺติฯ เอวํ สพฺพถาปิ อิมสฺมิํ โลเก อนินฺทิโต นาม นตฺถีติ อโตฺถฯ **น จาหู**ติ อตีเตปิ นาโหสิ, อนาคเตปิ น ภวิสฺสติฯ

ยํ เจ วิญฺญูติ พาลานํ นินฺทา วา ปสํสา วา อปฺปมาณา, ยํ ปน ปณฺฑิตา ทิวเส ทิวเส อนุวิจฺจ นินฺทการณํ วา ปสํสการณํ วา ชานิตฺวา ปสํสนฺติ, อจฺฉิทฺทาย วา สิกฺขาย อจฺฉิทฺทาย วา ชีวิตวุตฺติยา สมนฺนาคตตฺตา อจฺฉิทฺทวุตฺติํ ธมฺมชปญฺญาย สมนฺนาคตตฺตา เมธาวิํ โลกิยโลกุตฺตรปญฺญาย เจว จตุปาริสุทฺธิสีเลน จ สมนฺนาคตตฺตา ปญฺญาสีลสมาหิตํ ปสํสนฺติ, ตํ สุวณฺณโทสวิรหิตํ ฆฏฺฏนมชฺชนกฺขมํ ชมฺโพนทนิกฺขํ วิย โก นินฺทิตุมรหตีติ อโตฺถฯ **เทวาปี**ติ เทวตาปิ ปณฺฑิตมนุสฺสาปิ ตํ ภิกฺขุํ อุปฏฺฐาย โถเมนฺติ ปสํสนฺติฯ **พฺรหฺมุนาปี**ติ น เกวลํ เทวมนุเสฺสหิ, ทสสหสฺสจกฺกวาเฬ มหาพฺรหฺมุนาปิ เอส ปสํสิโตเยวาติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน ปญฺจสตาปิ อุปาสกา โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิํสูติฯ

อตุลอุปาสกวตฺถุ สตฺตมํฯ

๘. ฉพฺพคฺคิยวตฺถุ

กายปฺปโกปนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรโนฺต ฉพฺพคฺคิเย ภิกฺขู อารพฺภ กเถสิฯ

เอกทิวสญฺหิ สตฺถา เวฬุวเน วิหรนฺโต เตสํ ฉพฺพคฺคิยานํ อุโภหิ หตฺเถหิ ยฏฺฐิโย คเหตฺวา กฏฺฐปาทุกา อารุยฺห ปิฏฺฐิปาสาเณ จงฺกมนฺตานํ ขฏขฏาติสทฺทํ สุตฺวา, ‘‘อานนฺท, กึ สทฺโท นาเมโส’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘ฉพฺพคฺคิยานํ ปาทุกา อารุยฺห จงฺกมนฺตานํ ขฏขฏสทฺโท’’ติ สุตฺวา สิกฺขาปทํ ปญฺญาเปตฺวา ‘‘ภิกฺขุนา นาม กายาทีนิ รกฺขิตุํ วฏฺฏตี’’ติ วตฺวา ธมฺมํ เทเสนฺโต อิมา คาถา อภาสิ –

๒๓๑.‘‘กายปฺปโกปํ รกฺเขยฺย, กาเยน สํวุโต สิยา;
กายทุจฺจริตํ หิตฺวา, กาเยน สุจริตํ จเร฿

๒๓๒.‘‘วจีปโกปํ รกฺเขยฺย, วาจาย สํวุโต สิยา;
วจีทุจฺจริตํ หิตฺวา, วาจาย สุจริตํ จเร฿

๒๓๓.‘‘มโนปโกปํ รกฺเขยฺย, มนสา สํวุโต สิยา;
มโนทุจฺจริตํ หิตฺวา, มนสา สุจริตํ จเร฿

๒๓๔.‘‘กาเยน สํวุตา ธีรา, อโถ วาจาย สํวุตา;
มนสา สํวุตา ธีรา, เต เว สุปริสํวุตา’’ติ฿

ตตฺถ **กายปฺปโกป**นฺติ ติวิธํ กายทุจฺจริตํ รกฺเขยฺย฿ **กาเยน สํวุโต**ติ กายทฺวาเร ทุจฺจริตปเวสนํ นิวาเรตฺวา สํวุโต ปิหิตทฺวาโร สิยา฿ ยสฺมา ปน กายทุจฺจริตํ หิตฺวา กายสุจริตํ จรนฺโต อุภยเมฺปตํ กโรติ, ตสฺมา **กายทุจฺจริตํ หิตฺวา, กาเยน สุจริตํ จเร**ติ วุตฺตํ฿ อนนฺตรคาถาสุปิ เอเสว นโย฿ **กาเยน สํวุตา ธีรา**ติ เย ปณฺฑิตา ปาณาติปาตาทีนิ อกโรนฺตา กาเยน, มุสาวาทาทีนิ อกโรนฺตา วาจาย, อภิชฺฌาทีนิ อสมุฏฺฐเปนฺตา มนสา สํวุตา, เต อิธ โลกสฺมึ สุสํวุตา สุรกฺขิตา สุโคปิตา สุปิหิตทฺวาราติ อตฺโถ฿

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ฿

ฉพฺพคฺคิยวตฺถุ อฏฺฐมํ฿

โกธวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตา฿

สตฺตรสโม วคฺโค฿

๑๘. มลวคฺค

๑. โคฆาตกปุตฺตวตฺถุ

ปณฺฑุปลาโสว ทานิสีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกํ โคฆาตกปุตฺตํ อารพฺภ กเถสิฯ

สาวตฺถิยํ กิเรโก โคฆาตโก คาโว วธิตฺวา วรมํสานิ คเหตฺวา ปจาเปตฺวา ปุตฺตทาเรหิ สทฺธึ นิสีทิตฺวา มํสญฺจ ขาทติ, มูเลน จ วิกฺกิณิตฺวา ชีวิกํ กเปฺปสิฯ โส เอวํ ปญฺจปณฺณาส วสฺสานิ โคฆาตกกมฺมํ กโรนฺโต ธุรวิหาเร วิหรนฺตสฺส สตฺถุ เอกทิวสมฺปิ กฏจฺฉุมตฺตมฺปิ ยาคุํ วา ภตฺตํ วา น อทาสิฯ โส จ วินา มํเสน ภตฺตํ น ภุญฺชติฯ โส เอกทิวสํ ทิวสภาเค มํสํ วิกฺกิณิตฺวา อตฺตโน อตฺถาย ปจิตุํ เอกํ มํสขณฺฑํ ภริยาย ทตฺวา นฺหายิตุํ อคมาสิฯ อถสฺส สหายโก เคหํ คนฺตฺวา ภริยํ อาห – ''โถกํ เม วิกฺกิณิยมํสํ เทหิ, เคหํ เม ปาหุนโก อาคโต''ติฯ นตฺถิ วิกฺกิณิยมํสํ, สหายโก เต มํสํ วิกฺกิณิตฺวา อิทานิ นฺหายิตุํ คโตติฯ มา เอวํ กริ, สเจ มํสขณฺฑํ อตฺถิ, เทหีติฯ สหายกสฺส เต นิกฺขิตฺตมํสํ ฐเปตฺวา อญฺญํ นตฺถีติฯ โส ''สหายกสฺส เม อตฺถาย ฐปิตมํสโต อญฺญํ มํสํ นตฺถิ, โส จ วินา มํเสน น ภุญฺชติ, นายํ ทสฺสตี''ติ สามํเยว ตํ มํสํ คเหตฺวา ปกฺกามิฯ

โคฆาตโกปิ นฺหตฺวา อาคโต ตาย อตฺตโน ปกฺกปเณฺณน สทฺธึ วเฑฺฒตฺวา ภเตฺต อุปนีเต อาห ''กหํ มํส''นฺติ? ''นตฺถิ, สามี''ติฯ นนุ อหํ ปจฺจนตฺถาย มํสํ ทตฺวา คโตติฯ ตว สหายโก อาคนฺตฺวา ''ปาหุนโก เม อาคโต, วิกฺกิณิยมํสํ เทหี''ติ วตฺวา มยา ''สหายกสฺส เต ฐปิตมํสโต อญฺญํ มํสํ นตฺถิ, โส จ วินา มํเสน น ภุญฺชตี''ติ วุเตฺตปิ พลกฺกาเรน ตํ มํสํ สามํเยว คเหตฺวา คโตติฯ อหํ วินา มํเสน ภตฺตํ น ภุญฺชามิ, หราหิ นนฺติฯ กึ สกฺกา กาตุํ, ภุญฺช, สามีติฯ โส ''นาหํ ภุญฺชามี''ติ ตํ ภตฺตํ หราเปตฺวา สตฺถํ อาทาย ปจฺฉาเคเห ฐิโต โคโณ อตฺถิ, ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา มุเข หตฺถํ ปกฺขิปิตฺวา ชิวฺหํ นีหริตฺวา สเตฺถน มูเล ฉินฺทิตฺวา อาทาย คนฺตฺวา องฺคาเรสุ ปจาเปตฺวา ภตฺตมตฺถเก ฐเปตฺวา นิสิโนฺน เอกํ ภตฺตปิณฺฑํ ภุญฺชิตฺวา เอกํ มํสขณฺฑํ มุเข ฐเปสิฯ ตงฺขณเญฺญวสฺส ชิวฺหา ฉิชฺชิตฺวา ภตฺตปาติยํ ปติฯ ตงฺขณเญฺญว กมฺมสริกฺขกํ วิปากํ ลภิฯ โสปิ โข โคโณ วิย โลหิตธาราย มุขโต ปคฺฆรนฺติยา อเนฺตเคหํ ปวิสิตฺวา ชณฺณุเกหิ วิจรโนฺต วิรวิฯ

ตสฺมึ สมเย โคฆาตกสฺส ปุโตฺต ปิตรํ โอโลเกโนฺต สมีเป ฐิโต โหติฯ อถ นํ มาตา อาห – ''ปสฺส, ปุตฺต, อิมํ โคฆาตกํ โคณํ วิย เคหมเชฺฌ ชณฺณุเกหิ วิจริตฺวา วิรวนฺตํ, อิทํ ทุกฺขํ ตว มตฺถเก ปติสฺสติ, มมมฺปิ อโนโลเกตฺวา อตฺตโน โสตฺถึ กโรโนฺต ปลายสฺสู''ติฯ โส มรณภยตชฺชิโต มาตรํ วนฺทิตฺวา ปลายิ, ปลายิตฺวา จ ปน ตกฺกสิลํ อคมาสิฯ โคฆาตโกปิ โคโณ วิย เคหมเชฺฌ วิรวโนฺต วิจริตฺวา กาลกโต อวีจิมฺหิ นิพฺพตฺติฯ โคโณปิ กาลมกาสิฯ โคฆาตกปุโตฺตปิ ตกฺกสิลํ คนฺตฺวา สุวณฺณการกมฺมํ อุคฺคณฺหิฯ อถสฺสาจริโย คามํ คจฺฉโนฺต ''เอวรูปํ นาม อลงฺการํ กเรยฺยาสี''ติ วตฺวา ปกฺกามิฯ โสปิ ตถารูปํ อลงฺการํ อกาสิฯ อถสฺสาจริโย อาคนฺตฺวา อลงฺการํ ทิสฺวา ''อยํ ยตฺถ กตฺถจิ คนฺตฺวา ชีวิตุํ สมโตฺถ''ติ วยปฺปตฺตํ อตฺตโน ธีตรํ อทาสิฯ โส ปุตฺตธีตาหิ วฑฺฒิฯ

อถสฺส ปุตฺตา วยปฺปตฺตา สิปฺปํ อุคฺคณฺหิตฺวา อปรภาเค สาวตฺถิยํ คนฺตฺวา ตตฺถ ฆราวาสํ สณฺฐเปตฺวา วสนฺตา สทฺธา ปสนฺนา อเหสุํฯ ปิตาปิ เนสํ ตกฺกสิลายํ กิญฺจิ กุสลํ อกตฺวาว ชรํ

ปาปุณิฯ อถสฺส ปุตฺตา ‘‘ปิตา โน มหลฺลโก’’ติ อตฺตโน สนฺติกํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘ปิตุ อตฺถาย ทานํ ทสฺสามา’’ติ พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ นิมนฺตยึสุฯ เต ปุนทิวเส อโนฺตเคเห พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ นิสีทาเปตฺวา สกฺกจฺจํ ปริวิสิตฺวา ภตฺตกิจฺจาวสาเน สตฺถารํ อาหํสุ – ‘‘ภเนฺต, อเมฺหหิ อิทํ ปิตุ ชีวภตฺตํ ทินฺนํ, ปิตุ โน อนุโมทนํ กโรถา’’ติฯ สตฺถา ตํ อามเนฺตตฺวา, ‘‘อุปาสก, ตฺวํ มหลฺลโก ปริปกฺกสรีโร ปณฺฑุปลาสสทิโส, ตว ปรโลกคมนาย กุสลปาเถยฺยํ นตฺถิ, อตฺตโน ปติฎฺฐํ กโรหิ, ปณฺฑิโต ภว, มา พาโล’’ติ อนุโมทนํ กโรโนฺต อิมา เทฺว คาถา อภาสิ –

๒๓๕. ‘‘ปณฺฑุปลาโสว ทานิสิ,
ยมปุริสาปิ จ เต อุปฎฺฐิตา;
อุโยฺยคมุเข จ ติฎฺฐสิ,
ปาเถยฺยมฺปิ จ เต น วิชฺชติฯ

๒๓๖. ‘‘โส กโรหิ ทีปมตฺตโน,
ขิปฺปํ วายม ปณฺฑิโต ภว;
นิทฺธนฺตมโล อนงฺคโณ,
ทิพฺพํ อริยภูมิํ อุเปหิสี’’ติฯ

ตตฺถ **ปณฺฑุปลาโสว ทานิสี**ติ, อุปาสก, ตฺวํ อิทานิ ฉิชฺชิตฺวา ภูมิยํ ปติตปณฺฑุปลาโส วิย อโหสิฯ **ยมปุริสา**ติ ยมทูตา วุจฺจนฺติ, อิทํ ปน มรณเมว สนฺธาย วุตฺตํ, มรณํ เต ปจฺจุปฎฺฐิตนฺติ อโตฺถฯ **อุโยฺยคมุเข**ติ ปริหานิมุเข, อวุฑฺฒิมุเข จ ฐิโตสีติ อโตฺถฯ **ปาเถยฺย**นฺติ คมิกสฺส ตณฺฑุลาทิปาเถยฺยํ วิย ปรโลกํ คจฺฉนฺตสฺส ตว กุสลปาเถยฺยมฺปิ นตฺถีติ อโตฺถฯ **โส กโรหี**ติ โส ตฺวํ สมุเทฺท นาวาย ภินฺนาย ทีปสงฺขาตํ ปติฎฺฐํ วิย อตฺตโน กุสลปติฎฺฐํ กโรหิฯ กโรโนฺต จ ขิปฺปํ วายม, สีฆํ สีฆํ วีริยํ อารภ, อตฺตโน กุสลกมฺมปติฎฺฐกรเณน ปณฺฑิโต ภวฯ โย หิ มรณมุขํ อปฺปตฺวา กาตุํ สมตฺถกาเลว กุสลํ กโรติ, เอส ปณฺฑิโต นาม, ตาทิโส ภว, มา อนฺธพาโลติ อโตฺถฯ **ทิพฺพํ อริยภูมิ**นฺติ เอวํ วีริยํ กโรโนฺต ราคาทีนํ มลานํ นีหฎตาย นิทฺธนฺตมโล องฺคณาภาเวน อนงฺคโณ นิกฺกิเลโส หุตฺวา ปญฺจวิธํ สุทฺธาวาสภูมิํ ปาปุณิสฺสสีติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน อุปาสโก โสตาปตฺติผเล ปติฎฺฐหิ, สมฺปตฺตานมฺปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติฯ

เต ปุนทิวสตฺถายปิ สตฺถารํ นิมเนฺตตฺวา ทานํ ทตฺวา กตภตฺตกิจฺจํ สตฺถารํ อนุโมทนกาเล อาหํสุ – ‘‘ภเนฺต, อิทมฺปิ อมฺหากํ ปิตุ ชีวภตฺตเมว, อิมเสฺสว อนุโมทนํ กโรถา’’ติฯ สตฺถา ตสฺส อนุโมทนํ กโรโนฺต อิมา เทฺว คาถา อภาสิ –

๒๓๗. ‘‘อุปนีตวโย จ ทานิสิ,
สมฺปยาโตสิ ยมสฺส สนฺติกํ;
วาโส เต นตฺถิ อนฺตรา,
ปาเถยฺยมฺปิ จ เต น วิชฺชติฯ

๒๓๘. ‘‘โส กโรหิ ทีปมตฺตโน,
ขิปฺปํ วายม ปณฺฑิโต ภว;
นิทฺธนฺตมโล อนงฺคโณ,
น ปุน ชาติชรํ อุเปหิสี’’ติฯ

ตตฺถ **อุปนีตวโยติ** **อุปา**ติ นิปาตมตฺตํ, **นีตวโย**ติ วิคตวโย อติกฺกนฺตวโย, ตฺวญฺจสิ ทานิ ตโย วเย อติกฺกมิตฺวา มรณมุเข ฐิโตติ อโตฺถฯ **สมฺปยาโตสิ ยมสฺส สนฺติก**นฺติ มรณมุขํ คนฺตุํ สโชฺช หุตฺวา ฐิโตสีติ อโตฺถฯ **วาโส เต นตฺถิ อนฺตรา**ติ ยถา มคฺคํ คจฺฉนฺตา ตานิ ตานิ กิจฺจานิ กโรนฺตา อนฺตรามเคฺค วสนฺติ, น เอวํ ปรโลกํ คจฺฉนฺตาฯ น หิ สกฺกา ปรโลกํ คจฺฉเนฺตน ‘‘อธิวาเสถ กติปาหํ, ทานํ ตาว เทมิ, ธมฺมํ ตาว สุณามี’’ติอาทีนิ วตฺตุํฯ อิโต ปน จวิตฺวา ปรโลเก นิพฺพโตฺตว โหติฯ อิมมตฺถํ สนฺธาเยตํ วุตฺตํฯ **ปาเถยฺย**นฺติ อิทํ กิญฺจาปิ เหฎฺฐา วุตฺตเมว, อุปาสกสฺส ปน ปุนปฺปุนํ ทฬฺหีกรณตฺถํ อิธาปิ สตฺถารา กถิตํฯ **ชาติชร**นฺติ เอตฺถ พฺยาธิมรณานิปิ คหิตาเนว โหนฺติฯ เหฎฺฐิมคาถาหิ จ อนาคามิมโคฺค กถิโต, อิธ อรหตฺตมโคฺค กถิโตฯ เอวํ สเนฺตปิ ยถา นาม รญฺญา อตฺตโน มุขปมาเณน กพฬํ วเฑฺฒตฺวา ปุตฺตสฺส อุปนีเต โส กุมาโร อตฺตโน มุขปมาเณเนว คณฺหาติ, เอวเมว สตฺถารา อุปริมคฺควเสน ธเมฺม เทสิเตปิ อุปาสโก อตฺตโน อุปนิสฺสยวเสน เหฎฺฐา โสตาปตฺติผลํ ปตฺวา อิมิสฺสา อนุโมทนาย อวสาเน อนาคามิผลํ ปโตฺตฯ เสสปริสายปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติฯ

โคฆาตกปุตฺตวตฺถุ ปฐมํฯ

๒. อญฺญตรพฺราหฺมณวตฺถุ

อนุปุเพฺพนาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อญฺญตรพฺราหฺมณํ อารพฺภ กเถสิฯ

โส กิร เอกทิวสํ ปาโตว นิกฺขมิตฺวา ภิกฺขูนํ จีวรปารุปนฎฺฐาเน ภิกฺขู จีวรํ ปารุปเนฺต โอโลเกโนฺต อฎฺฐาสิฯ ตํ ปน ฐานํ วิรูฬฺหติณํ โหติฯ อเถกสฺส ภิกฺขุโน จีวรํ ปารุปนฺตสฺส จีวรกโณฺณ ติเณสุ ปวเฎฺฎโนฺต อุสฺสาวพินฺทูหิ เตมิฯ พฺราหฺมโณ ‘‘อิมํ ฐานํ อปฺปหริตํ กาตุํ วฎฺฎตี’’ติ ปุนทิวเส กุทฺทาลํ อาทาย คนฺตฺวา ตํ ฐานํ ตเจฺฉตฺวา ขลมณฺฑลสทิสํ อกาสิฯ ปุนทิวเสปิ ตํ ฐานํ อาคนฺตฺวา ภิกฺขูสุ จีวรํ ปารุปเนฺตสุ เอกสฺส จีวรกณฺณํ ภูมิยํ ปติตฺวา ปํสุมฺหิ ปวฎฺฎมานํ ทิสฺวา ‘‘อิธ วาลุกํ โอกิริตุํ วฎฺฎตี’’ติ จิเนฺตตฺวา วาลุกํ อาหริตฺวา โอกิริฯ

อเถกทิวสํ ปุเรภตฺตํ จโณฺฑ อาตโป อโหสิ, ตทาปิ ภิกฺขูนํ จีวรํ ปารุปนฺตานํ คตฺตโต เสเท มุจฺจเนฺต ทิสฺวา ‘‘อิธ มยา มณฺฑปํ กาเรตุํ วฎฺฎตี’’ติ จิเนฺตตฺวา มณฺฑปํ กาเรสิฯ ปุนทิวเส ปาโตว วสฺสํ วสฺสิ, วทฺทลิกํ อโหสิฯ ตทาปิ พฺราหฺมโณ ภิกฺขู โอโลเกโนฺตว ฐิโต ตินฺตจีวรเก ภิกฺขู ทิสฺวา ‘‘เอตฺถ มยา สาลํ กาเรตุํ วฎฺฎตี’’ติ สาลํ กาเรตฺวา ‘‘อิทานิ สาลมหํ กริสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ นิมเนฺตตฺวา อโนฺต จ พหิ จ ภิกฺขู นิสีทาเปตฺวา ภตฺตกิจฺจาวสาเน อนุโมทนตฺถาย สตฺถุ ปตฺตํ คเหตฺวา, ‘‘ภเนฺต, อหํ ภิกฺขูนํ จีวรปารุปนกาเล อิมสฺมิํ ฐาเน โอโลเกโนฺต ฐิโต อิทญฺจิทญฺจ ทิสฺวา อิทญฺจิทญฺจ กาเรสิ’’นฺติ อาทิโต ปฎฺฐาย สพฺพํ ตํ ปวตฺติํ อาโรเจสิฯ สตฺถา ตสฺส วจนํ สุตฺวา, ‘‘พฺราหฺมณ, ปณฺฑิตา นาม ขเณ ขเณ โถกํ กุสลํ กโรนฺตา อนุปุเพฺพน อตฺตโน อกุสลมลํ นีหรนฺติเยวา’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๒๓๙.‘‘อนุปุเพฺพน เมธาวี, โถกํ โถกํ ขเณ ขเณ;
กมฺมาโร รชตเสฺสว, นิทฺธเม มลมตฺตโน’’ติฯ

ตตฺถ **อนุปุเพฺพนา**ติ อนุปฎิปาฎิยาฯ **เมธาวี**ติ ธโมฺมชปญฺญาย สมนฺนาคโตฯ **ขเณ ขเณ**ติ โอกาเส โอกาเส กุสลํ กโรโนฺตฯ **กมฺมาโร รชตเสฺสวา**ติ ยถา สุวณฺณกาโร เอกวาร

เมว สุวณฺณํ ตาเปตฺวา โกเฏฺฏตฺวา มลํ นีหริตฺวา ปิลนฺธนวิกตึ กาตุํ น สโกฺกติ , ปุนปฺปุนํ ตาเปนฺต โกเฏฺฏนฺต ปน มลํ นีหรติ, ตโต อเนกวิธํ ปิลนฺธนวิกตึ กโรติ, เอวเมว ปุนปฺปุนํ กุสลํ กโรนฺต ปณฺฑิโต อตฺตโน ราคาทิมลํ นิทฺธเมยฺย, เอวํ นิทฺธนฺตมโล นิกฺกิเลโสว โหตีติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน พฺราหฺมโณ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐฺติ, มหาชนสฺสาปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติฯ

อณฺญตรพฺราหฺมณวตฺถุ ทุติยํฯ

๓. ติสฺสเตฺถรวตฺถุ

อยสาว มลนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ติสฺสเตฺถรํ นาม ภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ

เอโก กิร สาวตฺถิวาสี กุลปุโตฺต ปพฺพชิตฺวา ลทฺธูปสมฺปโท ติสฺสเตฺถโรติ ปณฺญายิฯ โส อปรภาเค ชนปทวิหาเร วสฺสูปคโต อฏฺฐหตฺถกํ ถูลสาฏกํ ลภิตฺวา วุตฺถวโสฺส ปวาเรตฺวา ตํ อาทาย คนฺตฺวา ภคินิยา หเตฺถ ฐเปสิฯ สา ‘‘น เม เอโส สาฏโก ภาตุ อนุจฺฉวิโก’’ติ ตํ ติขิณาย วาสิยา ฉินฺทิตฺวา หีรหีรํ กตฺวา อุทุกฺขเล โกเฏฺฏตฺวา ปวิเสตฺวา โปเถตฺวา วเฏฺฏตฺวา สุขุมสุตฺตํ กนฺติตฺวา สาฏกํ วายาเปสิฯ เถโรปิ สุตฺตเญฺจว สูจิโย จ สํวิทหิตฺวา จีวรการเก ทหรสามเณเร สนฺนิปาเตตฺวา ภคินิยา สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘ตํ เม สาฏกํ เทถ, จีวรํ กาเรสฺสามี’’ติ อาหฯ สา นวหตฺถํ สาฏกํ นีหริตฺวา กนิฏฺฐภาติกสฺส หเตฺถ ฐเปสิฯ โส ตํ คเหตฺวา วิตฺถาเรตฺวา โอโลเกตฺวา ‘‘มม สาฏโก ถูโล อฏฺฐหโตฺถ, อยํ สุขุโม นวหโตฺถฯ นายํ มม สาฏโก, ตุมฺหากํ เอส, น เม อิมินา อโตฺถ, ตเมว เม เทถา’’ติ อาหฯ ‘‘ภเนฺต, ตุมฺหากเมว เอโส, คณฺหถ น’’นฺติ? โส เนว อิจฺฉิฯ อถสฺส อตฺตนา กตกิจฺจํ สพฺพํ อาโรเจตฺวา, ‘‘ภเนฺต, ตุมฺหากเมเวส, คณฺหถ น’’นฺติ อทาสิฯ โส ตํ อาทาย วิหารํ คนฺตฺวา จีวรกมฺมํ ปฏฺฐเปสิฯ

อถสฺส ภคินี จีวรการานํ อตฺถาย ยาคุภตฺตาทีนิ สมฺปาเทสิฯ จีวรสฺส นิฏฺฐิตทิวเส ปน อติเรกสกฺการํ กาเรสิฯ โส จีวรํ โอโลเกตฺวา ตสฺมึ อุปฺปนฺนสิเนโห ‘‘เสฺว ทานิ นํ ปารุปิสฺสามี’’ติ สํหริตฺวา จีวรวํเส ฐเปตฺวา ตํ รตฺตึ ภุตฺตาหารํ ชิราเปตุํ อสโกฺกโนฺต กาลํ กตฺวา ตสฺมึเยว จีวเร อูกา หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ ภคินีปิสฺส กาลกิริยํ สุตฺวา ภิกฺขูนํ ปาเทสุ ปวตฺตมานา โรทิฯ ภิกฺขู ตสฺส สรีรกิจฺจํ กตฺวา คิลานุปฏฺฐากสฺส อภาเวน สงฺฆเสฺสว ตํ ปาปุณาติฯ ‘‘ภาเชสฺสาม น’’นฺติ ตํ จีวรํ นีหราเปสุํฯ สา อูกา ‘‘อิเม มม สนฺตกํ วิลุมฺปนฺตี’’ติ วิรวนฺตี อิโต จิโต จ สนฺธาวิฯ สตฺถา คนฺธกุฏิยํ นิสิโนฺนว ทิพฺพาย โสตธาตุยา ตํ สทฺทํ สุตฺวา, ‘‘อานนฺท, ติสฺสสฺส จีวรํ อภาเชตฺวา สตฺตาหํ นิกฺขิปิตุํ วเทหี’’ติ อาหฯ เถโร ตถา กาเรสิฯ สาปิ สตฺตเม ทิวเส กาลํ กตฺวา ตุสิตวิมาเน นิพฺพตฺติฯ สตฺถา ‘‘อฏฺฐเม ทิวเส ติสฺสสฺส จีวรํ ภาเชตฺวา คณฺหถา’’ติ อาณาเปสิฯ ภิกฺขู ตถา กรึสุฯ

ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ ‘‘กสฺมา นุ โข สตฺถา ติสฺสสฺส จีวรํ สตฺต ทิวเส ฐปาเปตฺวา อฏฺฐเม ทิวเส คณฺหิตุํ อนุชานี’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต, ‘‘ภิกฺขเว, ติโสฺส อตฺตโน จีวเร อูกา หุตฺวา นิพฺพโตฺต, ตุเมฺหหิ ตสฺมึ ภาชิยมาเน ‘อิเม มม สนฺตกํ วิลุมฺปนฺตี’ติ วิรวนฺตี อิโต จิโต จ ธาวิฯ สา ตุเมฺหหิ จีวเร คยฺหมาเน ตุเมฺหสุ มนํ ปทุสฺสิตฺวา นิรเย นิพฺพเตฺตยฺย, เตน จาหํ จีวรํ

นิกฺขิปาเปสิ ฯ อิทานิ ปน สา ตุสิตวิมาเน นิพฺพตฺตา, เตน โว มยา จีวรคหณํ อนุญฺญาต’’นฺติ วตฺวา ปุน เตหิ ‘‘ภาริยา วต อยํ, ภนฺเต, ตณฺหา นามา’’ติ วุตฺเต ‘‘อาม, ภิกฺขเว, อิเมสํ สตฺตานํ ตณฺหา นาม ภาริยาฯ ยถา อยโต มลํ อุฏฺฐหิตฺวา อยเมว ขาทติ วินาเสติ อปริโภคํ กโรติ, เอวเมวายํ ตณฺหา อิเมสํ สตฺตานํ อพฺภนฺตเร อุปฺปชฺชิตฺวา เต สตฺเต นิรยาทีสุ นิพฺพตฺตาเปติ, วินาสํ ปาเปตี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๒๔๐.‘‘อยสาว มลํ สมุฏฺฐิตํ,
ตตุฏฺฐาย ตเมว ขาทติ;
เอวํ อติโธนจารินํ,
สานิ กมฺมานิ นยนฺติ ทุคฺคติ’’นฺติฯ

ตตฺถ **อยสาวา**ติ อยโต สมุฏฺฐิตํฯ **ตตุฏฺฐายา**ติ ตโต อุฏฺฐายฯ **อติโธนจารินฺ**ติ โธนา วุจฺจติ จตฺตาโร ปจฺจเย ‘‘อิทมตฺถํ เอเต’’ติ ปจฺจเวกฺขิตฺวา ปริภุญฺชนปญฺญา, ตํ อติกฺกมิตฺวา จรนฺโต อติโธนจารี นามฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ยถา อยโต มลํ สมุฏฺฐาย ตโต สมุฏฺฐิตํ ตเมว ขาทติ, เอวเมวํ จตุปจฺจเย อปจฺจเวกฺขิตฺวา ปริภุญฺชนฺตํ อติโธนจารินํ สานิ กมฺมานิ อตฺตนิ ฐิตตฺตา อตฺตโน สนฺตกาเนว ตานิ กมฺมานิ ทุคฺคตึ นยนฺตีติฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสูติฯ

ติสฺสตฺเถรวตฺถุ ตติยํฯ

๔. ลาฬุทายิตฺเถรวตฺถุ

อสชฺฌายมลาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ลาฬุทายิตฺเถรํ อารพฺภ กเถสิฯ

สาวตฺถิยํ กิร ปญฺจโกฏิมตฺตา อริยสาวกา วสนฺติ, เทฺว โกฏิมตฺตา ปุถุชฺชนา วสนฺติฯ เตสุ อริยสาวกา ปุเรภตฺตํ ทานํ ทตฺวา ปจฺฉาภตฺตํ สปฺปิเตลมธุผาณิตวตฺถาทีนิ คเหตฺวา วิหารํ คนฺตฺวา ธมฺมกถํ สุณนฺติฯ ธมฺมํ สุตฺวา คมนกาเล จ สาริปุตฺตโมคฺคลฺลานานํ คุณกถํ กเถนฺติฯ อุทายิตฺเถโร เตสํ กถํ สุตฺวา ‘‘เอเตสํ ตาว ธมฺมํ สุตฺวา ตุเมฺห เอวํ กเถถ, มม ธมฺมกถํ สุตฺวา กิํ นุ โข น กเถสฺสถา’’ติ วทติฯ มนุสฺสา ตสฺส กถํ สุตฺวา ‘‘อยํ เอโก ธมฺมกถิโก ภวิสฺสติ, อิมสฺสปิ อเมฺหหิ ธมฺมกถํ โสตุํ วฏฺฏตี’’ติ เต เอกทิวสํ เถรํ ยาจิตฺวา, ‘‘ภนฺเต, อชฺช อมฺหากํ ธมฺมสฺสวนทิวโส’’ติ สงฺฆสฺส ทานํ ทตฺวา, ‘‘ภนฺเต, ตุเมฺห อมฺหากํ ทิวา ธมฺมกถํ กเถยฺยาถา’’ติ อาหํสุฯ โสปิ เตสํ อธิวาเสสิฯ

เตหิ ธมฺมสฺสวนเวลาย อาคนฺตฺวา, ‘‘ภนฺเต, โน ธมฺมํ กเถถา’’ติ วุตฺเต ลาฬุทายิตฺเถโร อาสเน นิสีทิตฺวา จิตฺตพีชนิํ คเหตฺวา จาเลนฺโต เอกมฺปิ ธมฺมปทํ อทิสฺวา ‘‘อหํ สรภญฺญํ ภณิสฺสามิ, อโญฺญ ธมฺมกถํ กเถตู’’ติ วตฺวา โอตริฯ เต อเญฺญน ธมฺมกถํ กถาเปตฺวา สรภาณตฺถาย ปุน ตํ อาสนํ อาโรปยิํสุฯ โส ปุนปิ กิญฺจิ อทิสฺวา ‘‘อหํ รตฺติํ กเถสฺสามิ, อโญฺญ สรภญฺญํ ภณตู’’ติ วตฺวา อาสนา โอตริฯ เต อเญฺญน สรภญฺญํ ภณาเปตฺวา ปุน รตฺติํ เถรํ อานยิํสุฯ โส รตฺติมฺปิ กิญฺจิ อทิสฺวา ‘‘อหํ ปจฺจูสกาเล กเถสฺสามิ, รตฺติํ อโญฺญ กเถตู’’ติ วตฺวา โอตริฯ เต อเญฺญน รตฺติํ กถาเปตฺวา ปุน ปจฺจูเส ตํ อานยิํสุฯ โส ปุนปิ กิญฺจิ นาทฺทสฯ มหาชโน เลฑฺฑุทณฺฑาทีนิ คเหตฺวา, ‘‘อนฺธพาล, ตฺวํ สาริปุตฺตโมคฺคลฺลานานํ วเณฺณ กถิยมาเน เอว

เณฺจวณฺจ วเทสิ, อิทานิ กสฺมา น กเถสี’’ติ สนฺตชฺชตฺวา ปลายนฺตํ อนุพนฺธิฯ โส ปลายนฺโต เอกิสฺสา วจฺจกุฏิยา ปติฯ

มหาชโน กถํ สมุฏฺฐาเปสิ – ‘‘อชฺช ลาฬุทายี สาริปุตฺตโมคฺคลฺลานานํ คุณกถาย ปวตฺตมานาย อุสฺสูยนฺโต อตฺตโน ธมฺมกถิกภาวํ ปกาเสตฺวา มนุสฺเสหิ สกฺการํ กตฺวา ‘ธมฺมํ สุโณมา’ติ วุตฺเต จตุกฺขตฺตุํ อาสเน นิสีทิตฺวา กเถตพฺพยุตฺตกํ กิญฺจิ อปสฺสนฺโต ‘ตฺวํ อมฺหากํ อเยฺยหิ สาริปุตฺตโมคฺคลฺลานตฺเถเรหิ สทฺธึ ยุคคฺคาหํ คณฺหาสี’ติ เลฑฺฑุทณฺฑาทีนิ คเหตฺวา สนฺตชฺชตฺวา ปลาปิยมาโน วจฺจกุฏิยา ปติโต’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุตฺเต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุพฺเพปิ เอโส คูถกูเป นิมุคฺคเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริตฺวา –

> ‘‘จตุปฺปโท อหํ สมฺม, ตฺวมฺปิ สมฺม จตุปฺปโท;
> เอหิ สมฺม นิวตฺตสฺสุ, กึ นุ ภีโต ปลายสิฯ
>
> ‘‘อสุจิปูติโลโมสิ, ทุคฺคนฺโธ วาสิ สูกร;
> สเจ ยุชฺฌิตุกาโมสิ, ชยํ สมฺม ททามิ เต’’ติฯ (ชา. ๑.๒.๕-๖) –

อิมํ **ชาตกํ** วิตฺถาเรตฺวา กเถสิฯ ตทา สีโห สาริปุตฺโต อโหสิ, สูกโร ลาฬุทายีติฯ สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา, ‘‘ภิกฺขเว, ลาฬุทายินา อปฺปมตฺตโกว ธโมฺม อุคฺคหิโต, สชฺฌายํ ปน เนว อกาสิ, กิญฺจิ ปริยตฺตึ อุคฺคเหตฺวา ตสฺสา อสชฺฌายกรณํ มลเมวา’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

> **๒๔๑.** ‘‘อสชฺฌายมลา มนฺตา, อนุฏฺฐานมลา ฆรา;
> มลํ วณฺณสฺส โกสชฺชํ, ปมาโท รกฺขโต มล’’นฺติฯ

ตตฺถ **อสชฺฌายมลา**ติ ยากาจิ ปริยตฺติ วา สิปฺปํ วา ยสฺมา อสชฺฌายนฺตสฺส อนนุยุญฺชนฺตสฺส วินสฺสติ วา นิรนฺตรํ วา น อุปฏฺฐาติ, ตสฺมา ‘‘อสชฺฌายมลา มนฺตา’’ติ วุตฺตํฯ ยสฺมา ปน ฆราวาสํ วสนฺตสฺส อุฏฺฐายุฏฺฐาย ชิณฺณปฏิสงฺขรณาทีนิ อกโรนฺตสฺส ฆรํ นาม วินสฺสติ, ตสฺมา **‘‘อนุฏฺฐานมลา ฆรา’’**ติ วุตฺตํฯ ยสฺมา คิหิสฺส วา ปพฺพชิตสฺส วา โกสชฺชวเสน สรีรปฏิชคฺคนํ วา ปริกฺขารปฏิชคฺคนํ วา อกโรนฺตสฺส กาโย ทุพฺพโณฺณ โหติ, ตสฺมา **‘‘มลํ วณฺณสฺส โกสชฺช’’**นฺติ วุตฺตํฯ ยสฺมา คาโว รกฺขนฺตสฺส ปมาทวเสน นิทฺทายนฺตสฺส วา กีฬนฺตสฺส วา ตา คาโว อติตฺถปกฺขนฺทนาทินา วา วาฬมิคโจราทิอุปทฺทเวน วา ปเรสํ สาลิเขตฺตาทีนิ โอตริตฺวา ขาทนวเสน วินาสํ อาปชฺชนฺติ, สยมฺปิ ทณฺฑํ วา ปริภาสํ วา ปาปุณาติ, ปพฺพชิตํ วา ปน ฉ ทฺวารานิ อรกฺขนฺตํ ปมาทวเสน กิเลสา โอตริตฺวา สาสนา จาเวนฺติ, ตสฺมา **‘‘ปมาโท รกฺขโต มล’’**นฺติ วุตฺตํฯ โส หิสฺส วินาสาวหเนน มลฏฺฐานิยตฺตา มลนฺติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสูติฯ

ลาฬุทายิตฺเถรวตฺถุ จตุตฺถํฯ

๕. อญฺญตรกุลปุตฺตวตฺถุ

มลิตฺถิยา ทุจฺจริตนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรโนฺต อญฺญตรํ กุลปุตฺตํ อารพฺภ กเถสิฯ

ตสฺส กิร สมานชาติกํ กุลกุมาริกํ อาเนสุํฯ สา อานีตทิวสโต ปฏฺฐาย อติจารินี อโหสิฯ โส กุลปุตฺโต ตสฺสา อติจาเรน ลชฺชิโต กสฺสจิ สมฺมุขีภาวํ อุปคนฺตุํ อสโกฺกนฺโต พุทฺธุปฏฺฐานาทีนิ ปจฺฉินฺทิตฺวา กติปาหจฺจเยน สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสิโนฺน ''กึ, อุปาสก, น ทิสฺสสี''ติ วุตฺเต ตมตฺถํ อาโรเจสิฯ อถ นํ สตฺถา, ''อุปาสก, ปุเพฺพปิ มยา 'อิตฺถิโย นาม นทีอาทิสทิสา, ตาสุ ปณฺฑิเตน โกโธ น กาตโพฺพ'ติ วุตฺตํ, ตวํ ปน ภวปฏิจฺฉนฺนตฺตา น สลฺลเกฺขสี''ติ วตฺวา เตน ยาจิโต –

''ยถา นที จ ปโนฺถ จ, ปานาคารํ สภา ปปา;
เอวํ โลกิตฺถิโย นาม, เวลา ตาสํ น วิชฺชตี''ติฯ (ชา. ๑.๑.๖๕; ๑.๑๒.๙) –

ชาตกํ วิตฺถาเรตฺวา, ''อุปาสก, อิตฺถิยา หิ อติจารินิภาโว มลํ, ทานํ เทนฺตสฺส มเจฺฉรํ มลํ, อิธโลกปรโลเกสุ สตฺตานํ อกุสลกมฺมํ วินาสนเฏฺฐน มลํ, อวิชฺชา ปน สพฺพมลานํ อุตฺตมมล''นฺติ วตฺวา อิมา คาถา อภาสิ –

๒๔๒.''มลิตฺถิยา ทุจฺจริตํ, มเจฺฉรํ ททโต มลํ;
มลา เว ปาปกา ธมฺมา, อสฺมึ โลเก ปรมฺหิ จฯ

๒๔๓.''ตโต มลา มลตรํ, อวิชฺชา ปรมํ มลํ;
เอตํ มลํ ปหนฺตฺวาน, นิมฺมลา โหถ ภิกฺขโว''ติฯ

ตตฺถ **ทุจฺจริต**นฺติ อติจาโรฯ อติจารินิญฺหิ อิตฺถึ สามิโกปิ เคหา นีหรติ, มาตาปิตูนํ สนฺติกํ คตมฺปิ ''ตฺวํ กุลสฺส อคารวภูตา, อกฺขีหิปิ น ทฏฺฐพฺพา''ติ ตํ นีหรนฺติฯ สา อนาถา วิจรนฺตี มหาทุกฺขํ ปาปุณาติฯ เตนสฺสา ทุจฺจริตํ ''มล''นฺติ วุตฺตํฯ **ททโต**ติ ทายกสฺสฯ ยสฺส หิ เขตฺตกสนกาเล ''อิมสฺมึ เขเตฺต สมฺปเนฺน สลากภตฺตาทีนิ ทสฺสามี''ติ จิเนฺตตฺวา นิปฺผเนฺน สเสฺสปิ มเจฺฉรํ อุปฺปชฺชิตฺวา จาคจิตฺตํ นิวาเรติ, โส มเจฺฉรวเสน จาคจิเตฺต อวิรูหเนฺต มนุสฺสสมฺปตฺตึ ทิพฺพสมฺปตฺตึ นิพฺพานสมฺปตฺตินฺติ ติโสฺส สมฺปตฺติโย น ลภติฯ เตน วุตฺตํ – **''มเจฺฉรํ ททโต มล**''นฺติฯ เสเสสุปิ เอเสว นโยฯ **ปาปกา ธมฺมา**ติ อกุสลธมฺมา ปน อิธโลเก จ ปรโลเก จ มลเมวฯ

ตโตติ เหฏฺฐา วุตฺตมลโตฯ **มลตร**นฺติ อติเรกมลํ โว กเถมีติ อโตฺถฯ **อวิชฺชา**ติ อฏฺฐวตฺถุกํ อญฺญาณเมว ปรมํ มลํฯ **ปหนฺตฺวานา**ติ เอตํ มลํ ชหิตฺวา, ภิกฺขเว, ตุเมฺห นิมฺมลา โหถาติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสูติฯ

อญฺญตรกุลปุตฺตวตฺถุ ปญฺจมํฯ

๖. จูฬสาริวตฺถุ

สุชีวนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต จูฬสาริํ นาม สาริปุตฺตเตฺถรสฺส สทฺธิวิหาริกํ อารพฺภ กเถสิฯ

โส กิร เอกทิวเส เวชฺชกมฺมํ กตฺวา ปณีตโภชนํ ลภิตฺวา อาทาย นิกฺขมโนฺต อนฺตรามเคฺค เถรํ ทิสฺวา, ''ภเนฺต, อิทํ มยา เวชฺชกมฺมํ กตฺวา ลทฺธํ, ตุเมฺห อญฺญตฺถ เอวรูปํ โภชนํ น

ลภิสฺสถ, อิมํ ภุญฺชถ, อหํ เต เวชฺชกมฺมํ กตฺวา นิจฺจกาลํ เอวรูปํ อาหารํ อาหริสฺสามี’’ติ อาหฯ เถโร ตสฺส วจนํ สุตฺวา ตุณฺหีภูโตว ปกฺกามิฯ ภิกฺขู วิหารํ คนฺตฺวา สตฺถุ ตมตฺถํ อาโรเจสุํฯ สตฺถา, ‘‘ภิกฺขเว, อหิริโก นาม ปคพฺโภ กากสทิโส หุตฺวา เอกวีสติวิธาย อเนสนาย ฐตฺวา สุขํ ชีวติ, หิริโอตฺตปฺปสมฺปนฺโน ปน ทุกฺขํ ชีวตี’’ติ วตฺวา อิมา คาถา อภาสิ –

๒๔๔.‘‘สุชีวํ อหิริเกน, กากสูเรน ธํสินา;
ปกฺขนฺทินา ปคพฺเภน, สํกิลิฏฺเฐน ชีวิตํฯ

๒๔๕.‘‘หิรีมตา จ ทุชฺชีวํ, นิจฺจํ สุจิคเวสินา;
อลีเนนาปฺปคพฺเภน, สุทฺธาชีเวน ปสฺสตา’’ติฯ

ตตฺถ **อหิริเกนา**ติ ฉินฺนหิโรตฺตปฺปเกนฯ เอวรูเปน หิ อมาตรเมว ‘‘มาตา เม’’ติ อปิตาทโย เอว จ ‘‘ปิตา เม’’ติอาทินา นเยน วตฺวา เอกวีสติวิธาย อเนสนาย ปติฏฺฐาย สุเขน ชีวตุํ สกฺกาฯ **กากสูเรนา**ติ สูรกากสทิเสนฯ ยถา หิ สูรกาโก กุลฆเรสุ ยาคุอาทีนิ คณฺหิตุกาโม ภิตฺติอาทีสุ นิสีทิตฺวา อตฺตโน โอโลกนภาวํ ญตฺวา อโนโลเกนฺโต วิย อญฺญวิหิตโก วิย นิทฺทายนฺโต วิย จ หุตฺวา มนุสฺสานํ ปมาทํ สลฺลกฺเขตฺวา อนุปติตฺวา ‘‘สูสู’’ติ วทเนฺตสฺเยว ภาชนโต มุขปูรํ คเหตฺวา ปลายติ, เอวเมวํ อหิริกปุคฺคโลปิ ภิกฺขูหิ สทฺธึ คามํ ปวิสิตฺวา ยาคุภตฺตฏฺฐานาทีนิ ววตฺถเปติฯ ตตฺถ ภิกฺขู ปิณฺฑาย จริตฺวา ยาปนมตฺตํ อาทาย อาสนสาลํ คนฺตฺวา ปจฺจเวกฺขนฺตา ยาคุํ ปิวิตฺวา กมฺมฏฺฐานํ มนสิ กโรนฺติ สชฺฌายนฺติ อาสนสาลํ สมฺมชฺชนฺติฯ อยํ ปน อกตฺวา คามาภิมุโขว โหติฯ

โส หิ ภิกฺขูหิ ‘‘ปสฺสถิม’’นฺติ โอโลกิยมาโนปิ อโนโลเกนฺโต วิย อญฺญวิหิโต วิย นิทฺทายนฺโต วิย คณฺฐิกํ ปฏิมุญฺจนฺโต วิย จีวรํ สํวิทหนฺโต วิย หุตฺวา ‘‘อสุกํ นาม เม กมฺมํ อตฺถี’’ติ วทนฺโต อุฏฺฐายาสนา คามํ ปวิสิตฺวา ปาโตว ววตฺถปิตเคเหสุ อญฺญตรํ เคหํ อุปสงฺกมิตฺวา ฆรมานุสเกสุ โถกํ กวาฏํ ปิธาย ทฺวาเร นิสีทิตฺวา กนฺทเนฺตสุปิ เอเกน หเตฺถน กวาฏํ ปณาเมตฺวา อโนฺต ปวิสติฯ อถ นํ ทิสฺวา อกามกาปิ อาสเน นิสีทาเปตฺวา ยาคุอาทีสุ ยํ อตฺถิ, ตํ เทนฺติฯ โส ยาวทตฺถํ ภุญฺชิตฺวา อวเสสํ ปเตฺตนาทาย ปกฺกมติฯ อยํ กากสูโร นามฯ เอวรูเปน อหิริเกน สุชีวนฺติ อโตฺถฯ

ธํสินาติ ‘‘อสุกเตฺถโร นาม อปฺปิโจฺฉ’’ติอาทีนิ วทเนฺตสุ – ‘‘กึ ปน มยํ น อปฺปิจฺฉา’’ติ อาทิวจเนน ปเรสํ คุณธํสนตาย ธํสินาฯ ตถารูปสฺส วจนํ สุตฺวา ‘‘อยมฺปิ อปฺปิจฺฉตาทิคุเณ ยุโตฺต’’ติ มญฺญมานา มนุสฺสา ทาตพฺพํ มญฺญนฺติฯ โส ปน ตโต ปฏฺฐาย วิญฺญปุริสานํ จิตฺตํ อาราเธตุํ อสโกฺกโนฺต ตมฺหาปิ ลาภา ปริหายติฯ เอวํ ธํสิปุคฺคโล อตฺตโนปิ ปรสฺสปิ ลาภํ นาเสติเยวฯ

ปกฺขนฺทินาติ ปกฺขนฺทจารินาฯ ปเรสํ กิจฺจานิปิ อตฺตโน กิจฺจานิ วิย ทเสฺสโนฺต ปาโตว ภิกฺขูสุ เจติยงฺคณาทีสุ วตฺตํ กตฺวา กมฺมฏฺฐานมนสิกาเรน โถกํ นิสีทิตฺวา อุฏฺฐาย คามํ ปวิสเนฺตสุ มุขํ โธวิตฺวา ปณฺฑุกาสาวปารุปนอกฺขิอญฺชนสีสมกฺขนาทีหิ อตฺตภาวํ มเณฺฑตฺวา สมฺมชฺชโนฺต วิย เทฺว ตโย สมฺมชฺชนิปหาเร ทตฺวา ทฺวารโกฏฺฐกาภิมุโข โหติฯ มนุสฺสา ปาโตว ‘‘เจติยํ วนฺทิสฺสาม, มาลาปูชํ กริสฺสามา’’ติ อาคตา ตํ ทิสฺวา ‘‘อยํ วิหาโร อิมํ ทหรํ นิสฺสาย ปฏิชคฺคนํ ลภติ, อิมํ มา ปมชฺชิตฺถา’’ติ วตฺวา ตสฺส ทาตพฺพํ มญฺญนฺติฯ เอวรูเปน ปกฺขนฺทินาปิ สุชีวํฯ **ปคพฺเภนา**ติ กายปาคพฺภิยาทีหิ สมนฺนาคเตนฯ **สํกิลิฏฺเฐน ชีวิต**นฺติ เอวํ ชี

วิกํ กเปฺปตฺวา ชีวเนฺตน หิ ปุคฺคเลน สํกิลิเฏฺฐน หุตฺวา ชีวิตํ นาม โหติ, ตํ ทุชฺชีวิตํ ปาปเมวาติ อโตฺถฯ

หิรีมตา จาติ หิโรตฺตปฺปสมฺปเนฺนน ปุคฺคเลน ทุชฺชีวํฯ โส หิ อมาตาทโยว ‘‘มาตา เม’’ติอาทีนิ อวตฺวา อธมฺมิเก ปจฺจเย คูถํ วิย ชิคุจฺฉโนฺต ธเมฺมน สเมน ปริเยสโนฺต สปทานํ ปิณฺฑาย จริตฺวา ชีวิกํ กเปฺปโนฺต ลูขํ ชีวิกํ ชีวตีติ อโตฺถฯ **สุจิคเวสินา**ติ สุจีนิ กายกมฺมาทีนิ คเวสเนฺตนฯ **อลีเนนา**ติ ชีวิตวุตฺติมนลฺลีเนนฯ **สุทฺธาชีเวน ปสฺสตา**ติ เอวรูโป หิ ปุคฺคโล สุทฺธาชีโว นาม โหติฯ เตน เอวํ สุทฺธาชีเวน ตเมว สุทฺธาชีวํ สารโต ปสฺสตา ลูขชีวิตวเสน ทุชฺชีวํ โหตีติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสูติฯ

จูฬสาริวตฺถุ ฉฎฺฐํฯ

๗. ปญฺจอุปาสกวตฺถุ

โย ปาณนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ปญฺจ อุปาสเก อารพฺภ กเถสิฯ

เตสุ หิ เอโก ปาณาติปาตาเวรมณิสิกฺขาปทเมว รกฺขติ, อิตเร อิตรานิฯ เต เอกทิวสํ ‘‘อหํ ทุกฺกรํ กโรมิ, ทุกฺกรํ รกฺขามี’’ติ วิวาทาปนฺนา สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา ตมตฺถํ อาโรเจสุํฯ สตฺถา เตสํ กถํ สุตฺวา เอกสีลมฺปิ กนิฎฺฐกํ อกตฺวา ‘‘สพฺพาเนว ทุรกฺขานี’’ติ วตฺวา อิมา คาถา อภาสิ –

๒๔๖. ‘‘โย ปาณมติปาเตติ, มุสาวาทญฺจ ภาสติ;
โลเก อทินฺนมาทิยติ, ปรทารญฺจ คจฺฉติฯ

๒๔๗. ‘‘สุราเมรยปานญฺจ , โย นโร อนุยุญฺชติ;
อิเธว เมโส โลกสฺมิํ, มูลํ ขณติ อตฺตโนฯ

๒๔๘. ‘‘เอวํ โภ ปุริส ชานาหิ, ปาปธมฺมา อสญฺญตา;
มา ตํ โลโภ อธโมฺม จ, จิรํ ทุกฺขาย รนฺธยุ’’นฺติฯ

ตตฺถ **โย ปาณมติปาเตตี**ติ โย สาหตฺถิกาทีสุ ฉสุ ปโยเคสุ เอกปโยเคนาปิ ปรสฺส ชีวิตินฺทฺริยํ อุปจฺฉินฺทติฯ **มุสาวาท**นฺติ ปเรสํ อตฺถภญฺชนกํ มุสาวาทญฺจ ภาสติฯ **โลเก อทินฺนมาทิยตี**ติ อิมสฺมิํ สตฺตโลเก เถยฺยาวหาราทีสุ เอเกนปิ อวหาเรน ปรปริคฺคหิตํ อาทิยติฯ **ปรทารญฺจ คจฺฉตี**ติ ปรสฺส รกฺขิตโคปิเตสุ ภเณฺฑสุ อปรชฺฌโนฺต อุปฺปถจารํ จรติฯ **สุราเมรยปาน**นฺติ ยสฺส กสฺสจิ สุราย เจว เมรยสฺส จ ปานํฯ **อนุยุญฺชตี**ติ เสวติ พหุลีกโรติฯ **มูลํ ขณตี**ติ ติฎฺฐตุ ปรโลโก, โส ปน ปุคฺคโล อิธ โลกสฺมิํเยว เยน เขตฺตวตฺถุอาทินา มูเลน ปติฎฺฐเปยฺย, ตมฺปิ อฎฺฐเปตฺวา วา วิสฺสเชฺชตฺวา วา สุรํ ปิวโนฺต อตฺตโน มูลํ ขณติ, อนาโถ กปโณ หุตฺวา วิจรติฯ **เอวํ, โภ**ติ ปญฺจทุสฺสีลฺยกมฺมการกํ ปุคฺคลํ อาลปติฯ **ปาปธมฺมา**ติ ลามกธมฺมาฯ **อสญฺญตา**ติ กายสญฺญตาทิรหิตาฯ อเจตสาติปิ ปาโฐ, อจิตฺตกาติ อโตฺถฯ **โลโภ อธโมฺม จา**ติ โลโภ เจว โทโส จฯ อุภยมฺปิ เหตํ อกุสลเมวฯ **จิรํ ทุกฺขาย รนฺธยุ**นฺติ จิรกาลํ นิรยทุกฺขาทีนํ อตฺถาย ตํ เอเต ธมฺมา มา รเนฺธนฺตุ มา มเทฺทนฺตูติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน เต ปญฺจ อุปาสกา โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหึสุ, สมฺปตฺตานมฺปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติฯ

ปญฺจอุปาสกวตฺถุ สตฺตมํฯ

๘. ติสฺสทหรวตฺถุ

ททาติ เวติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ติสฺสทหรํ นาม อารพฺภ กเถสิฯ

โส กิร อนาถปิณฺฑิกสฺส คหปติโน วิสาขาย อุปาสิกายาติ ปญฺจนฺนํ อริยสาวกโกฏีนํ ทานํ นินฺทนฺโต วิจริ, อสทิสทานมฺปิ นินฺทิเยวฯ เตสํ เตสํ ทานเคฺค สีตลํ ลภิตฺวา ‘‘สีตล’’นฺติ นินฺทิ, อุณฺหํ ลภิตฺวา ‘‘อุณฺห’’นฺติ นินฺทิฯ อปฺปํ เทเนฺตปิ ‘‘กึ อิเม อปฺปมตฺตกํ เทนฺตี’’ติ นินฺทิ, พหุํ เทเนฺตปิ ‘‘อิเมสํ เคเห ฐปนฏฺฐานํ มเญฺญ นตฺถิ, นนุ นาม ภิกฺขูนํ ยาปนมตฺตํ ทาตพฺพํ, เอตฺตกํ ยาคุภตฺตํ นิรตฺถกเมว วิสฺสชฺชตี’’ติ นินฺทิฯ อตฺตโน ปน ญาตเก อารพฺภ ‘‘อโห อมฺหากํ ญาตกานํ เคหํ จตูหิ ทิสาหิ อาคตาคตานํ ภิกฺขูนํ โอปานภูต’’นฺติอาทีนิ วตฺวา ปสํสํ ปวเตฺตสิฯ โส ปเนกสฺส โทวาริกสฺส ปุโตฺต ชนปทํ วิจรเนฺตหิ วฑฺฒกีหิ สทฺธึ วิจรโนฺต สาวตฺถึ ปตฺวา ปพฺพชิโตฯ อถ นํ ภิกฺขู เอวํ มนุสฺสานํ ทานาทีนิ นินฺทนฺตํ ทิสฺวา ‘‘ปริคฺคณฺหิสฺสาม น’’นฺติ จิเนฺตตฺวา, ‘‘อาวุโส, ตว ญาตกา กหํ วสนฺตี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อสุกคาเม นามา’’ติ สุตฺวาว กติปเย ทหเร เปเสสุํฯ เต ตตฺถ คนฺตฺวา คามวาสิเกหิ อาสนสาลาย นิสีทาเปตฺวา กตสกฺการา ปุจฺฉึสุ – ‘‘อิมมฺหา คามา นิกฺขมิตฺวา ปพฺพชิโต ติโสฺส นาม ทหโร อตฺถิฯ ตสฺส กตเม ญาตกา’’ติ? มนุสฺสา ‘‘อิธ กุลเคหโต นิกฺขมิตฺวา ปพฺพชิตทารโก นตฺถิ, กึ นุ โข อิเม วทนฺตี’’ติ จิเนฺตตฺวา, ‘‘ภเนฺต, เอโก โทวาริกปุโตฺต วฑฺฒกีหิ สทฺธึ วิจริตฺวา ปพฺพชิโตติ สุโณม, ตํ สนฺธาย วเทถ มเญฺญ’’ติ อาหํสุฯ ทหรภิกฺขู ติสฺสสฺส ตตฺถ อิสฺสรญาตกานํ อภาวํ ญตฺวา สาวตฺถึ คนฺตฺวา ‘‘อการณเมว, ภเนฺต, ติโสฺส วิลปโนฺต วิจรตี’’ติ ตํ ปวตฺตึ ภิกฺขูนํ อาโรเจสุํฯ ภิกฺขูปิ ตํ ตถาคตสฺส อาโรเจสุํฯ

สตฺถา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว วิกเตฺถโนฺต วิจรติ, ปุเพฺพปิ วิกตฺถโกว อโหสี’’ติ วตฺวา ภิกฺขูหิ ยาจิโต อตีตํ อาหริตฺวา –

> ‘‘พหุมฺปิ โส วิกเตฺถยฺย, อญฺญํ ชนปทํ คโต;
> อนฺวาคนฺตฺวาน ทูเสยฺย, ภุญฺช โภเค กฏาหกา’’ติฯ (ชา. ๑.๑.๑๒๕) –

อิมํ **กฏาหชาตกํ** วิตฺถาเรตฺวา, ‘‘ภิกฺขเว, โย หิ ปุคฺคโล ปเรหิ อปฺปเก วา พหุเก วา ลูเข วา ปณีเต วา ทิเนฺน อเญฺญสํ วา ทตฺวา อตฺตโน อทิเนฺน มงฺกุ โหติ, ตสฺส ฌานํ วา วิปสฺสนํ วา มคฺคผลาทีนิ วา น อุปฺปชฺชนฺตี’’ติ วตฺวา ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมา คาถา อภาสิ –

> **๒๔๙.** ‘‘ททาติ เว ยถาสทฺธํ, ยถาปสาทนํ ชโน;
> ตตฺถ โย จ มงฺกุ โหติ, ปเรสํ ปานโภชเน;
> น โส ทิวา วา รตฺตึ วา, สมาธิมธิคจฺฉติฯ
>
> **๒๕๐.** ‘‘ยสฺส เจตํ สมุจฺฉินฺนํ, มูลฆจฺจํ สมูหตํ;
> ส เว ทิวา วา รตฺตึ วา, สมาธิมธิคจฺฉตี’’ติฯ

ตตฺถ **ททาติ เว ยถาสทฺธ**นฺติ ลูขปณีตาทีสุ ยํกิญฺจิ เทนฺโต ชโน ยถาสทฺธํ อตฺตโน สทฺธานุรูปเมว เทติฯ **ยถาปสาทน**นฺติ เถรนวาทีสุ จสฺส ยสฺมึ ยสฺมึ ปสาโท อุปฺปชฺชติ, ตสฺส เทนฺโต ยถาปสาทนํ อตฺตโน ปสาทานุรูปเมว เทติฯ **ตตฺถา**ติ ตสฺมึ ปรสฺส ทาเน ‘‘มยา อปฺปํ วา ลทฺธํ, ลูขํ วา ลทฺธ’’นฺติ มงฺกุภาวํ อาปชฺชติฯ **สมาธิ**นฺติ โส ปุคฺคโล ทิวา วา รตฺตึ วา อุปจารปฺปนาวเสน วา มคฺคผลวเสน วา สมาธึ นาธิคจฺฉติฯ **ยสฺส เจต**นฺติ ยสฺส ปุคฺคลสฺส เอตํ เอเกสุ ฐาเนสุ มงฺกุภาวสงฺขาตํ อกุสลํ สมุจฺฉินฺนํ มูลฆจฺจํ กตฺวา อรหตฺตมคฺคญาเณน สมูหตํ, โส วุตฺตปฺปการํ สมาธึ อธิคจฺฉตีติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติฯ

ติสฺสทหรวตฺถุ อฏฺฐมํฯ

๙. ปญฺจอุปาสกวตฺถุ

นตฺถิ ราคสโม อคฺคีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ปญฺจ อุปาสเก อารพฺภ กเถสิฯ

เต กิร ธมฺมํ โสตุกามา วิหารํ คนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึสุฯ พุทฺธานญฺจ ‘‘อยํ ขตฺติโย, อยํ พฺราหฺมโณ, อยํ อโฑฺฒ, อยํ ทุคฺคโต, อิมสฺส อุฬารํ กตฺวา ธมฺมํ เทเสสฺสามิ, อิมสฺส โน’’ติ จิตฺตํ น อุปฺปชฺชติฯ ยํกิญฺจิ อารพฺภ ธมฺมํ เทเสนฺโต ธมฺมคารวํ ปุรกฺขตฺวา อากาสคงฺคํ โอตาเรนฺโต วิย เทเสติฯ เอวํ เทเสนฺตสฺส ปน ตถาคตสฺส สนฺติเก นิสินฺนานํ เตสํ เอโก นิสินฺนโกว นิทฺทายิ, เอโก องฺคุลิยา ภูมึ ลิขนฺโต นิสีทิ, เอโก เอกํ รุกฺขํ จาเลนฺโต นิสีทิ, เอโก อากาสํ อุโลฺลเกนฺโต นิสีทิ, เอโก ปน สกฺกจฺจํ ธมฺมํ อโสฺสสิฯ

อานนฺทเตฺถโร สตฺถารํ พีชยมาโน เตสํ อาการํ โอโลเกนฺโต สตฺถารํ อาห – ‘‘ภนฺเต, ตุเมฺห อิเมสํ มหาเมฆคชฺชิตํ คชฺชนฺตา วิย ธมฺมํ เทเสถ, เอเต ปน ตุเมฺหสุปิ ธมฺมํ กเถนฺเตสุ อิทญฺจิทญฺจ กโรนฺตา นิสินฺนา’’ติฯ ‘‘อานนฺท, ตฺวํ เอเต น ชานาสี’’ติ? ‘‘อาม, น ชานามิ, ภนฺเต’’ติฯ เอเตสุ หิ โย เอส นิทฺทายนฺโต นิสิโนฺน, เอส ปญฺจ ชาติสตานิ สปฺปโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา โภเคสุ สีสํ ฐเปตฺวา นิทฺทายิ, อิทานิปิสฺส นิทฺทาย ติตฺติ นตฺถิ, นาสฺส กณฺณํ มม สโทฺท ปวิสตีติฯ กึ ปน, ภนฺเต, ปฏิปาฏิยา กเถถ, อุทาหุ อนฺตรนฺตราติฯ อานนฺท, เอตสฺส หิ กาเลน มนุสฺสตฺตํ, กาเลน เทวตฺตํ, กาเลน นาคตฺตนฺติ เอวํ อนฺตรนฺตรา อุปฺปชฺชนฺตสฺส อุปปตฺติโย สพฺพญฺญุตญฺญาเณนาปิ น สกฺกา ปริจฺฉินฺทิตุํฯ ปฏิปาฏิยา ปเนส ปญฺจ ชาติสตานิ นาคโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา นิทฺทายโนฺตปิ นิทฺทาย อติโตฺตเยวฯ องฺคุลิยา ภูมึ ลิขโนฺต นิสินฺนปุริโสปิ ปญฺจ ชาติสตานิ คณฺฑุปฺปาทโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา ภูมึ ขณิ, อิทานิปิ ภูมึ ขณโนฺตว มม สทฺทํ น สุณาติฯ เอส รุกฺขํ จาเลนฺโต นิสินฺนปุริโสปิ ปฏิปาฏิยา ปญฺจ ชาติสตานิ มกฺกฏโยนิยํ นิพฺพตฺติ, อิทานิปิ ปุพฺพาจิณฺณวเสน รุกฺขํ จาเลติเยว, นาสฺส กณฺณํ มม สโทฺท ปวิสติฯ เอส อากาสํ อุโลฺลเกตฺวา นิสินฺนปุริโสปิ ปญฺจ ชาติสตานิ นกฺขตฺตปาฐโก หุตฺวา นิพฺพตฺติ, อิทานิ ปุพฺพาจิณฺณวเสน อชฺชาปิ อากาสเมว อุโลฺลเกติ, นาสฺส กณฺณํ มม สโทฺท ปวิสติฯ เอส สกฺกจฺจํ ธมฺมํ สุณโนฺต นิสินฺนปุริโส ปน ปฏิปาฏิยา ปญฺจ ชาติสตานิ ติณฺณํ เวทานํ ปารคู มนฺตชฺฌายกพฺราหฺมโณ หุตฺวา นิพฺพตฺติ, อิทานิปิ มนฺตํ สํสนฺทโนฺต วิย สกฺกจฺจํ สุณาตีติฯ

‘‘ภเนฺต, ตุมฺหากํ ธมฺมเทสนา ฉวิอาทีนิ ฉินฺทิตฺวา อฏฺฐิมิญฺชํ อาหจฺจ ติฏฺฐติ, กสฺมา อิเม ตุเมฺหสุปิ ธมฺมํ เทเสเนฺตสุ สกฺกจฺจํ น สุณนฺตี’’ติ? ‘‘อานนฺท, มม ธโมฺม สุสฺสวนีโยติ สญฺญํ กโรสิ มเญฺญ’’ติฯ ‘‘กึ ปน, ภเนฺต, ทุสฺสวนีโย’’ติ? ‘‘อาม, อานนฺทา’’ติฯ ‘‘กสฺมา, ภเนฺต’’ติ ? ‘‘อานนฺท, พุโทฺธติ วา ธโมฺมติ วา สโงฺฆติ วา ปทํ อิเมหิ สเตฺตหิ อเนเกสุปิ กปฺปโกฏิสตสหเสฺสสุ อสฺสุตปุพฺพํฯ ยสฺมา อิมํ ธมฺมํ โสตุํ น สโกฺกนฺตา อนมตเคฺค สํสาเร อิเม สตฺตา อเนกวิหิตํ ติรจฺฉานกถํเยว สุณนฺตา อาคตา, ตสฺมา สุราปานเกฬิมณฺฑลาทีสุ คายนฺตา นจฺจนฺตา วิจรนฺติ, ธมฺมํ โสตุํ น สโกฺกนฺตี’’ติฯ ‘‘กึ นิสฺสาย ปเนเต น สโกฺกนฺติ, ภเนฺต’’ติ?

อถสฺส สตฺถา, ‘‘อานนฺท, ราคํ นิสฺสาย โทสํ นิสฺสาย โมหํ นิสฺสาย ตณฺหํ นิสฺสาย น สโกฺกนฺติฯ ราคคฺคิสทิโส อคฺคิ นาม นตฺถิ, โส ฉาริกมฺปิ อเสเสตฺวา สเตฺต ทหติฯ กิญฺจาปิ สตฺตสูริยปาตุภาวํ นิสฺสาย อุปฺปโนฺน กปฺปวินาสโก อคฺคิปิ กิญฺจิ อนวเสเสตฺวาว โลกํ ทหติ, โส ปน อคฺคิ กทาจิเยว ทหติฯ ราคคฺคิโน อทหนกาโล นาม นตฺถิ, ตสฺมา ราคสโม วา อคฺคิ โทสสโม วา คโห โมหสมํ วา ชาลํ ตณฺหาสมา วา นที นาม นตฺถี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๒๕๑. ‘‘นตฺถิ ราคสโม อคฺคิ, นตฺถิ โทสสโม คโห;
นตฺถิ โมหสมํ ชาลํ, นตฺถิ ตณฺหาสมา นที’’ติฯ

ตตฺถ **ราคสโม**ติ ธูมาทีสุ กิญฺจิ อทเสฺสตฺวา อโนฺตเยว อุฏฺฐาย ฌาปนวเสน ราเคน สโม อคฺคิ นาม นตฺถิฯ **โทสสโม**ติ ยกฺขคหอชครคหกุมฺภิลคหาทโย เอกสฺมิํเยว อตฺตภาเว คณฺหิตุํ สโกฺกนฺติ, โทสคโห ปน สพฺพตฺถ เอกนฺตเมว คณฺหาตีติ โทเสน สโม คโห นาม นตฺถิฯ **โมหสม**นฺติ โอนนฺธนปริโยนนฺธนเฎฺฐน ปน โมหสมํ ชาลํ นาม นตฺถิฯ **ตณฺหาสมา**ติ คงฺคาทีนํ นทีนํ ปุณฺณกาโลปิ อูนกาโลปิ สุกฺขกาโลปิ ปญฺญายติ, ตณฺหาย ปน ปุณฺณกาโล วา สุกฺขกาโล วา นตฺถิ, นิจฺจํ อูนาว ปญฺญายตีติ ทุปฺปูรณเฎฺฐน ตณฺหาย สมา นที นาม นตฺถีติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน สกฺกจฺจํ ธมฺมํ สุณโนฺต อุปาสโก โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ, สมฺปตฺตานมฺปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติฯ

ปญฺจอุปาสกวตฺถุ นวมํฯ

๑๐. เมณฺฑกเสฏฺฐิวตฺถุ

สุทสฺสํ วชฺชนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา ภทฺทิยนครํ นิสฺสาย ชาติยาวเน วิหรโนฺต เมณฺฑกเสฏฺฐิํ อารพฺภ กเถสิฯ

สตฺถา กิร องฺคุตฺตราเปสุ จาริกํ จรโนฺต เมณฺฑกเสฏฺฐิโน จ, ภริยาย จสฺส จนฺทปทุมาย, ปุตฺตสฺส จ ธนญฺจยเสฏฺฐิโน, สุณิสาย จ สุมนเทวิยา, นตฺตาย จสฺส วิสาขาย, ทาสสฺส จ ปุณฺณสฺสาติ อิเมสํ โสตาปตฺติผลูปนิสฺสยํ ทิสฺวา ภทฺทิยนครํ คนฺตฺวา ชาติยาวเน วิหาสิฯ เมณฺฑกเสฏฺฐิ สตฺถุ อาคมนํ อโสฺสสิฯ กสฺมา ปเนส เมณฺฑกเสฏฺฐิ นาม ชาโตติ? ตสฺส กิร ปจฺฉิมเคเห อฏฺฐกรีสมเตฺต ฐาเน หตฺถิอสฺสอุสภปมาณา สุวณฺณเมณฺฑกา ปฐวิํ ภินฺทิตฺวา ปิฏฺฐิยา ปิฏฺฐิํ ปหรมานา อุฏฺฐหิํสุฯ เตสํ มุเขสุ ปญฺจวณฺณานํ สุตฺตานํ เคณฺฑุกา ปกฺขิตฺตา โหนฺติฯ สปฺปิเตลมธุผาณิตาทีหิ วา วตฺถจฺฉาทนหิรญฺญสุวณฺณาทีหิ วา อเตฺถ สติ เตสํ มุข

โต เคณฺฑุเก อปเนนฺติ, เอกสฺสาปิ เมณฺฑกสฺส มุขโต ชมฺพุทีปวาสีนํ ปโหนกํ สปฺปิเตลมธุผาณิตวตฺถจฺฉาทนหิรญฺญสุวณฺณํ นิกฺขมติฯ ตโต ปฏฺฐาย เมณฺฑกเสฏฺฐีติ ปญฺญายิฯ

กึ ปนสฺส ปุพฺพกมฺมนฺติ? วิปสฺสีพุทฺธกาเล กิร เอส อวโรชสฺส นาม กุฏุมฺพิกสฺส ภาคิเนยฺโย มาตุเลน สมานนาโม อวโรโช นาม อโหสิฯ อถสฺส มาตุโล สตฺถุ คนฺธกุฏึ กาตุํ อารภิฯ โส ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา, ‘‘มาตุล, อุโภปิ สเหว กโรมา’’ติ วตฺวา ‘‘อหํ อเญฺญหิ สทฺธึ อสาธารณํ กตฺวา เอกโกว กริสฺสามี’’ติ เตน ปน ปฏิกฺขิตฺตกาเล ‘‘อิมสฺมึ ฐาเน คนฺธกุฏิยา กตาย อิมสฺมึ นาม ฐาเน กุญฺชรสาลํ นาม ลทฺธุํ วฏฺฏตี’’ติ จินฺเตตฺวา อรญฺญโต ทพฺพสมฺภาเร อาหราเปตฺวา เอกํ ถมฺภํ สุวณฺณขจิตํ, เอกํ รชตขจิตํ, เอกํ มณิขจิตํ, เอกํ สตฺตรตนขจิตนฺติ เอวํ ตุลาสงฺฆาตทฺวารกวาฏวาตปานโคปานสีฉทนิฏฺฐกา สพฺพาปิ สุวณฺณาทิขจิตาว กาเรตฺวา คนฺธกุฏิยา สมฺมุขฏฺฐาเน ตถาคตสฺส สตฺตรตนมยํ กุญฺชรสาลํ กาเรสิฯ ตสฺสา อุปริ ฆนรตฺตสุวณฺณมยา กมฺพลา ปวาฬมยา สิขรถูปิกาโย อเหสุํฯ กุญฺชรสาลาย มเชฺฌ ฐาเน รตนมณฺฑปํ กาเรตฺวา ธมฺมาสนํ ปติฏฺฐาเปสิฯ ตสฺส ฆนรตฺตสุวณฺณมยา ปาทา อเหสุํ, ตถา จตโสฺส อฏนิโยฯ จตฺตาโร ปน สุวณฺณเมณฺฑเก การาเปตฺวา อาสนสฺส จตุนฺนํ ปาทานํ เหฏฺฐา ฐเปสิ, เทฺว เมณฺฑเก การาเปตฺวา ปาทปีฐกาย เหฏฺฐา ฐเปสิ, ฉ สุวณฺณเมณฺฑเก การาเปตฺวา มณฺฑปํ ปริกฺขิเปนฺโต ฐเปสิฯ ธมฺมาสนํ ปฐมํ สุตฺตมเยหิ รชฺชุเกหิ วายาเปตฺวา มเชฺฌ สุวณฺณสุตฺตมเยหิ อุปริ มุตฺตมเยหิ สุเตฺตหิ วายาเปสิฯ ตสฺส จนฺทนมโย อปสฺสโย อโหสิฯ เอวํ กุญฺชรสาลํ นิฏฺฐาเปตฺวา สาลามหํ กโรนฺโต อฏฺฐสฏฺฐีหิ ภิกฺขุสตสหเสฺสหิ สทฺธึ สตฺถารํ นิมเนฺตตฺวา จตฺตาโร มาเส ทานํ ทตฺวา โอสานทิวเส ติจีวรํ อทาสิฯ ตตฺถ สงฺฆนวกสฺส สตสหสฺสคฺฆนิกํ ปาปุณิฯ

เอวํ วิปสฺสีพุทฺธกาเล ปุญฺญกมฺมํ กตฺวา ตโต จุโต เทเวสุ จ มนุเสฺสสุ จ สํสรนฺโต อิมสฺมึ ภทฺทกเปฺป พาราณสิยํ มหาโภคกุเล นิพฺพตฺติตฺวา พาราณสิเสฏฺฐิ นาม อโหสิฯ โส เอกทิวสํ ราชูปฏฺฐานํ คจฺฉนฺโต ปุโรหิตํ ทิสฺวา ‘‘กึ, อาจริย, นกฺขตฺตมุหุตฺตํ, อุปธาเรถา’’ติ อาหฯ อาม, อุปธาเรมิ, กึ อญฺญํ อมฺหากํ กมฺมนฺติฯ เตน หิ กีทิสํ ชนปทจาริตฺตนฺติ? เอกํ ภยํ ภวิสฺสตีติฯ กึ ภยํ นามาติ? ฉาตกภยํ เสฏฺฐีติฯ กทา ภวิสฺสตีติ? อิโต ติณฺณํ สํวจฺฉรานํ อจฺจเยนาติฯ ตํ สุตฺวา เสฏฺฐิ พหุํ กสิกมฺมํ กาเรตฺวา เคเห วิชฺชมานธเนนาปิ ธญฺญเมว คเหตฺวา อฑฺฒเตรสานิ โกฏฺฐสตานิ กาเรตฺวา สพฺพโกฏฺฐเก วีหีหิ ปริปูเรสิฯ โกเฏฺฐสุ อปฺปโหเนฺตสุ จาฏิอาทีนิ ปูเรตฺวา อวเสสํ ภูมิยํ อาวาเฏ กตฺวา นิขณิฯ นิธานาวเสสํ มตฺติกาย สทฺธึ มทฺทิตฺวา ภิตฺติโย ลิมฺปาเปสิฯ

โส อปเรน สมเยน ฉาตกภเย สมฺปเตฺต ยถานิกฺขิตฺตํ ธญฺญํ ปริภุญฺชนฺโต โกเฏฺฐสุ จ จาฏิอาทีสุ จ นิกฺขิตฺตธเญฺญ ปริกฺขีเณ ปริชเน ปโกฺกสาเปตฺวา อาห – ‘‘คจฺฉถ, ตาตา, ปพฺพตปาทํ ปวิสิตฺวา ชีวนฺตา สุภิกฺขกาเล มม สนฺติกํ อาคนฺตุกามา อาคจฺฉถ, อนาคนฺตุกามา ตตฺถ ตเตฺถว ชีวถา’’ติฯ เต โรทมานา อสฺสุมุขา หุตฺวา เสฏฺฐึ วนฺทิตฺวา ขมาเปตฺวา สตฺตาหํ นิสีทิตฺวา ตถา อกํสุฯ ตสฺส ปน สนฺติเก เวยฺยาวจฺจกโร เอโกว ปุโณฺณ นาม ทาโส โอหียิ, เตน สทฺธึ เสฏฺฐิชายา เสฏฺฐิปุโตฺต เสฏฺฐิสุณิสาติ ปเญฺจว ชนา อเหสุํฯ เต ภูมิยํ อาวาเฏสุ นิหิตธเญฺญปิ ปริกฺขีเณ ภิตฺติมตฺติกํ ปาเตตฺวา เตเมตฺวา ตโต ลทฺธธเญฺญน ยาปยึสุฯ อถสฺส ชายา ฉาตเก อวตฺถรเนฺต มตฺติกาย ขียมานาย ภิตฺติปาเทสุ อวสิฏฺฐมตฺติกํ ปาเตตฺวา เตเมตฺวา อฑฺฒาฬฺหกมตฺตํ วีหึ ลภิตฺวา โกเฏฺฏตฺวา เอกํ ตณฺฑุลนาฬึ คเหตฺวา ‘‘ฉาตกกาเล โจรา พหู โหนฺตี’’ติ โจรภเยน เอกสฺมึ กุเฏ ปกฺขิปิตฺวา ปิทหิตฺวา ภูมิยํ นิขณิตฺวา ฐเปสิฯ อถ นํ เสฏฺฐิ ราชูปฏฺฐานโต อาคนฺตฺวา อาห – ‘‘ภเทฺท, ฉาโตมฺหิ, อตฺถิ กิญฺจี’’ติฯ สา วิชฺชมานํ

‘‘นตฺถี’’ติ อวตฺวา ‘‘เอกา ตณฺฑุลนาฬิ อตฺถี’’ติ อาหฯ ‘‘กหํ สา’’ติ? ‘‘โจรภเยน เม นิขณิตฺวา ฐปิตา’’ติฯ ‘‘เตน หิ นํ อุทฺธริตฺวา กิญฺจิ ปจาหี’’ติฯ ‘‘สเจ ยาคุํ ปจิสฺสามิ, เทฺว วาเร ลภิสฺสติฯ สเจ ภตฺตํ ปจิสฺสามิ, เอกวารเมว ลภิสฺสติ, กึ ปจามิ, สามี’’ติ อาหฯ ‘‘อมฺหากํ อโญฺญ ปจฺจโย นตฺถิ, ภตฺตํ ภุญฺชิตฺวา มริสฺสาม, ภตฺตเมว ปจาหี’’ติฯ สา ภตฺตํ ปจิตฺวา ปญฺจ โกฏฺฐาเส กตฺวา เสฏฺฐิโน โกฏฺฐาสํ วเฑฺฒตฺวา ปุรโต ฐเปสิฯ

ตสฺมึ ขเณ คนฺธมาทนปพฺพเต ปเจฺจกพุโทฺธ สมาปตฺติโต วุฏฺฐาติฯ อโนฺตสมาปตฺติยํ กิร สมาปตฺติพเลน ชิฆจฺฉา น พาธติฯ สมาปตฺติโต วุฏฺฐิตานํ ปน พลวตี หุตฺวา อุทรปฏลํ ฑยฺหนฺตี วิย อุปฺปชฺชติฯ ตสฺมา เต ลภนฏฺฐานํ โอโลเกตฺวา คจฺฉนฺติฯ ตํ ทิวสญฺจ เตสํ ทานํ ทตฺวา เสนาปติฏฺฐานาทีสุ อญฺญตรสมฺปตฺตึ ลภนฺติฯ ตสฺมา โสปิ ทิเพฺพน จกฺขุนา โอโลเกโนฺต ‘‘สกลชมฺพุทีเป ฉาตกภยํ อุปฺปนฺนํ, เสฏฺฐิเคเห จ ปญฺจนฺนํ ชนานํ นาฬิโกทโนว ปโกฺก, สทฺธา นุ โข เอเต, สกฺขิสฺสนฺติ วา มม สงฺคหํ กาตุ’’นฺติ เตสํ สทฺธภาวญฺจ สงฺคหํ กาตุํ สมตฺถภาวญฺจ ทิสฺวา ปตฺตจีวรมาทาย มหาเสฏฺฐิสฺส ปุรโต ทฺวาเร ฐิตเมว อตฺตานํ ทเสฺสสิฯ โส ตํ ทิสฺวา ปสนฺนจิโตฺต ‘‘ปุเพฺพปิ มยา ทานสฺส อทินฺนตฺตา เอวรูปํ ฉาตกํ ทิฏฺฐํ, อิทํ โข ปน ภตฺตํ มํ เอกทิวสเมว รเกฺขยฺยฯ อยฺยสฺส ปน ทินฺนํ อเนกาสุ กปฺปโกฏีสุ มม หิตสุขาวหํ ภวิสฺสตี’’ติ ตํ ภตฺตปาตึ อปเนตฺวา ปเจฺจกพุทฺธํ อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺจปติฏฺฐิเตน วนฺทิตฺวา เคหํ ปเวเสตฺวา อาสเน นิสินฺนสฺส ปาเท โธวิตฺวา สุวณฺณปาทปีเฐ ฐเปตฺวา ภตฺตปาติมาทาย ปเจฺจกพุทฺธสฺส ปเตฺต โอกิริฯ อุปฑฺฒาวเสเส ภเตฺต ปเจฺจกพุโทฺธ หเตฺถน ปตฺตํ ปิทหิฯ อถ นํ, ‘‘ภเนฺต, เอกาย ตณฺฑุลนาฬิยา ปญฺจนฺนํ ชนานํ ปกฺกโอทนสฺส อยํ เอโก โกฏฺฐาโส, อิมํ ทฺวิธา กาตุํ น สกฺกาฯ มา มยฺหํ อิธโลเก สงฺคหํ กโรถ, อหํ นิรวเสสํ ทาตุกาโมมฺหี’’ติ วตฺวา สพฺพํ ภตฺตมทาสิฯ ทตฺวา จ ปน ปตฺถนํ ปฏฺฐเปสิ, ‘‘มา, ภเนฺต, ปุน นิพฺพตฺตนิพฺพตฺตฏฺฐาเน เอวรูปํ ฉาตกภยํ อทฺทสํ, อิโต ปฏฺฐาย สกลชมฺพุทีปวาสีนํ พีชภตฺตํ ทาตุํ สมโตฺถ ภเวยฺยํ, สหเตฺถน กมฺมํ กตฺวา ชีวิกํ น กเปฺปยฺยํ, อฑฺฒเตรส โกฏฺฐสตานิ โสธาเปตฺวา สีสํ นฺหายิตฺวา เตสํ ทฺวาเร นิสีทิตฺวา อุทฺธํ โอโลกิตกฺขเณเยว เม รตฺตสาลิธารา ปติตฺวา สพฺพโกเฏฺฐ ปูเรยฺยุํฯ นิพฺพตฺตนิพฺพตฺตฏฺฐาเน จ อยเมว ภริยา, อยเมว ปุโตฺต, อยเมว สุณิสา, อยเมว ทาโส โหตู’’ติฯ

ภริยาปิสฺส ‘‘มม สามิเก ชิฆจฺฉาย ปีฬิยมาเน น สกฺกา มยา ภุญฺชิตุ’’นฺติ จิเนฺตตฺวา อตฺตโน โกฏฺฐาสํ ปเจฺจกพุทฺธสฺส ทตฺวา ปตฺถนํ ปฏฺฐเปสิ, ‘‘ภเนฺต, อิทานิ นิพฺพตฺตนิพฺพตฺตฏฺฐาเน เอวรูปํ ฉาตกภยํ น ปเสฺสยฺยํ, ภตฺตถาลิกํ ปุรโต กตฺวา สกลชมฺพุทีปวาสีนํ ภตฺตํ เทนฺติยาปิ จ เม ยาว น อุฏฺฐหิสฺสามิ, ตาว คหิตคหิตฏฺฐานํ ปูริตเมว โหตุฯ อยเมว สามิโก, อยเมว ปุโตฺต, อยเมว สุณิสา, อยเมว ทาโส โหตู’’ติฯ ปุโตฺตปิสฺส อตฺตโน โกฏฺฐาสํ ปเจฺจกพุทฺธสฺส ทตฺวา ปตฺถนํ ปฏฺฐเปสิ, ‘‘ภเนฺต, อิโต ปฏฺฐาย เอวรูปํ ฉาตกภยํ น ปเสฺสยฺยํ, เอกญฺจ เม สหสฺสตฺถวิกํ คเหตฺวา สกลชมฺพุทีปวาสีนํ กหาปณํ เทนฺตสฺสาปิ อยํ สหสฺสตฺถวิกา ปริปุณฺณาว โหตุ, อิเมเยว มาตาปิตโร โหนฺตุ, อยํ ภริยา, อยํ ทาโส โหตู’’ติฯ

สุณิสาปิสฺส อตฺตโน โกฏฺฐาสํ ปเจฺจกพุทฺธสฺส ทตฺวา ปตฺถนํ ปฏฺฐเปสิ, ‘‘อิโต ปฏฺฐาย เอวรูปํ ฉาตกภยํ น ปเสฺสยฺยํ, เอกญฺจ เม ธญฺญปิฏกํ ปุรโต ฐเปตฺวา สกลชมฺพุทีปวาสีนํ พีชภตฺตํ เทนฺติยาปิ ขีณภาโว มา ปญฺญายิตฺถ, นิพฺพตฺตนิพฺพตฺตฏฺฐาเน อิเมเยว สสฺสุรา โหนฺตุ, อยเมว สามิโก, อยเมว ทาโส โหตู’’ติฯ ทาโสปิ อตฺตโน โกฏฺฐาสํ ปเจฺจกพุทฺธสฺส ทตฺวา ปตฺถนํ ปฏฺฐเปสิ , ‘‘อิโต ปฏฺฐาย เอวรูปํ ฉาตกภยํ น ปเสฺสยฺยํ, สเพฺพ อิเม สามิกา โหนฺตุ, กสนฺตสฺส จ เม อิโต ติโสฺส, เอโตฺต ติโสฺส, มเชฺฌ เอกาติ ทารุอมฺพณมตฺตา สตฺต สตฺต สีตาโย คจฺฉนฺตู’’ติฯ โส ตํ ทิวสํ เสนาปติฏฺฐานํ ปเตฺถตฺวา ลทฺธุํ สมโตฺถปิ สามิเกสุ สิเนเหน ‘‘อิ

เมเยว เม สามิกา โหนฺตู’’ติ ปตฺถนํ ปฏฺฐเปสิฯ ปเจฺจกพุทฺโธ สเพฺพสมฺปิ วจนาวสาเน ‘‘เอวํ โหตู’’ติ วตฺวา –

> ‘‘อิจฺฉิตํ ปตฺถิตํ ตุยฺหํ, ขิปฺปเมว สมิชฺฌตุ;
> สเพฺพ ปูเรนฺตุ สงฺกปฺปา, จโนฺท ปนฺนรโส ยถาฯ
>
> ‘‘อิจฺฉิตํ ปตฺถิตํ ตุยฺหํ, ขิปฺปเมว สมิชฺฌตุ;
> สเพฺพ ปูเรนฺตุ สงฺกปฺปา, มณิ โชติรโส ยถา’’ติฯ –

ปเจฺจกพุทฺธคาถาหิ อนุโมทนํ กตฺวา ‘‘มยา อิเมสํ จิตฺตํ ปสาเทตุํ วฏฺฏตี’’ติ จิเนฺตตฺวา ‘‘ยาว คนฺธมาทนปพฺพตา อิเม มํ ปสฺสนฺตู’’ติ อธิฏฺฐหิตฺวา ปกฺกามิฯ เตปิ โอโลเกตฺวาว อฏฺฐํสุฯ โส คนฺตฺวา ตํ ภตฺตํ ปญฺจหิ ปเจฺจกพุทฺธสเตหิ สทฺธิํ สํวิภชิฯ ตํ ตสฺสานุภาเวน สเพฺพสมฺปิ ปโหติฯ เต โอโลเกนฺตาเยว อฏฺฐํสุฯ

อติกฺกเนฺต ปน มชฺฌนฺหิเก เสฎฺฐิภริยา อุกฺขลิํ โธวิตฺวา ปิทหิตฺวา ฐเปสิฯ เสฎฺฐิปิ ชิฆจฺฉาย ปีฬิโต นิปชฺชิตฺวา นิทฺทํ โอกฺกมิฯ โส สายเนฺห ปพุชฺฌิตฺวา ภริยํ อาห – ‘‘ภเทฺท, อติวิย ฉาโตมฺหิ, อตฺถิ นุ โข อุกฺขลิยา ตเล ฌามกสิตฺถานี’’ติฯ สา โธวิตฺวา อุกฺขลิยา ฐปิตภาวํ ชานนฺตีปิ ‘‘นตฺถี’’ติ อวตฺวา ‘‘อุกฺขลิํ วิวริตฺวา อาจิกฺขิสฺสามี’’ติ อุฏฺฐาย อุกฺขลิมูลํ คนฺตฺวา อุกฺขลิํ วิวริ, ตาวเทว สุมนมกุลสทิสวณฺณสฺส ภตฺตสฺส ปูรา อุกฺขลิ ปิธานํ อุกฺขิปิตฺวา อฏฺฐาสิฯ สา ตํ ทิสฺวาว ปีติยา ผุฏฺฐสรีรา เสฎฺฐิํ อาห – ‘‘อุเฎฺฐหิ, สามิ, อหํ อุกฺขลิํ โธวิตฺวา ปิทหิํ, สา ปน สุมนมกุลสทิสวณฺณสฺส ภตฺตสฺส ปูรา, ปุญฺญานิ นาม กตฺตพฺพรูปานิ, ทานํ นาม กตฺตพฺพยุตฺตกํฯ อุเฎฺฐหิ, สามิ, ภุญฺชสฺสู’’ติฯ สา ทฺวินฺนํ ปิตาปุตฺตานํ ภตฺตํ อทาสิฯ เตสุ สุตฺวา อุฎฺฐิเตสุ สุณิสาย สทฺธิํ นิสีทิตฺวา ภุญฺชิตฺวา ปุณฺณสฺส ภตฺตํ อทาสิฯ คหิตคหิตฏฺฐานํ น ขียติ, กฏจฺฉุนา สกิํ คหิตฏฺฐานเมว ปญฺญายติฯ ตํทิวสเมว โกฏฺฐาทโย ปุเพฺพ ปูริตนิยาเมเนว ปุน ปูรยิํสุฯ ‘‘เสฎฺฐิสฺส เคเห ภตฺตํ อุปฺปนฺนํ, พีชภเตฺตหิ อตฺถิกา อาคนฺตฺวา คณฺหนฺตู’’ติ นคเร โฆสนํ กาเรสิฯ มนุสฺสา ตสฺส เคหโต พีชภตฺตํ คณฺหิํสุฯ สกลชมฺพุทีปวาสิโน ตํ นิสฺสาย ชีวิตํ ลภิํสุเยวฯ

โส ตโต จุโต เทวโลเก นิพฺพตฺติตฺวา เทวมนุเสฺสสุ สํสรโนฺต อิมสฺมิํ พุทฺธุปฺปาเท ภทฺทิยนคเร เสฎฺฐิกุเล นิพฺพตฺติฯ ภริยาปิสฺส มหาโภคกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปตฺตา ตเสฺสว เคหํ อคมาสิฯ ตสฺส ตํ ปุพฺพกมฺมํ นิสฺสาย ปจฺฉาเคเห ปุเพฺพ วุตฺตปฺปการา เมณฺฑกา อุฎฺฐหิํสุฯ ปุโตฺตปิ เนสํ ปุโตฺตว, สุณิสา สุณิสาว, ทาโส ทาโสว อโหสิฯ อเถกทิวสํ เสฎฺฐิ อตฺตโน ปุญฺญํ วีมํสิตุกาโม อฑฺฒเตรสานิ โกฏฺฐสตานิ โสธาเปตฺวา สีสํ นฺหาโต ทฺวาเร นิสีทิตฺวา อุทฺธํ โอโลเกสิฯ สพฺพานิปิ วุตฺตปฺปการานํ รตฺตสาลีนํ ปูรยิํสุฯ โส เสสานมฺปิ ปุญฺญานิ วีมํสิตุกาโม ภริยญฺจ ปุตฺตาทโย จ ‘‘ตุมฺหากมฺปิ ปุญฺญานิ วีมํสิสฺสถา’’ติ อาหฯ

อถสฺส ภริยา สพฺพาลงฺกาเรหิ อลงฺกริตฺวา มหาชนสฺส ปสฺสนฺตเสฺสว ตณฺฑุเล มินาเปตฺวา เตหิ ภตฺตํ ปจาเปตฺวา ทฺวารโกฎฺฐเก ปญฺญตฺตาสเน นิสีทิตฺวา สุวณฺณกฏจฺฉุํ อาทาย ‘‘ภเตฺตน อตฺถิกา อาคจฺฉนฺตู’’ติ โฆสาเปตฺวา อาคตาคตานํ อุปนีตภาชนานิ ปูเรตฺวา อทาสิฯ สกลทิวสมฺปิ เทนฺติยา กฏจฺฉุนา คหิตฏฺฐานเมว ปญฺญายติฯ ตสฺสา ปน ปุริมพุทฺธานมฺปิ ภิกฺขุสงฺฆสฺส วามหเตฺถน อุกฺขลิํ ทกฺขิณหเตฺถน กฏจฺฉุํ คเหตฺวา เอวเมว ปเตฺต ปูเรตฺวา ภตฺตสฺส ทินฺนตฺตา วามหตฺถตลํ ปูเรตฺวา ปทุมลกฺขณํ นิพฺพตฺติ, ทกฺขิณหตฺถตลํ ปูเรตฺวา จนฺทลกฺขณํ นิพฺพตฺติฯ ยสฺมา ปน วามหตฺถโต ธมฺมกรณํ อาทาย ภิกฺขุสงฺฆสฺส อุทกํ ปริสฺสาเวตฺ

วา ททมานา อปราปรํ วิจริ, เตนสฺสา ทกฺขิณปาทตลํ ปูเรตฺวา จนฺทลกฺขณํ นิพฺพตฺติ, วาม ปาทตลํ ปูเรตฺวา ปทุมลกฺขณํ นิพฺพตฺติฯ ตสฺสา อิมินา การเณน จนฺทปทุมาติ นามํ กรึสุฯ

ปุโตฺตปิสฺส สีสํ นฺหาโต สหสฺสถวิกํ อาทาย ‘‘กหาปเณหิ อตฺถิกา อาคจฺฉนฺตู’’ติ วตฺวา อาคตาคตานํ คหิตภาชนานิ ปูเรตฺวา อทาสิฯ ถวิกาย กหาปณสหสฺสํ อโหสิเยวฯ สุณิสา ปิสฺส สพฺพาลงฺกาเรหิ อลงฺกริตฺวา วีหิปิฏกํ อาทาย อากาสงฺคเณ นิสินฺนา ‘‘พีชภเตฺตหิ อตฺถิกา อาคจฺฉนฺตู’’ติ วตฺวา อาคตาคตานํ คหิตภาชนานิ ปูเรตฺวา อทาสิฯ ปิฏกํ ยถาปูริตเมว อโหสิฯ ทาโสปิสฺส สพฺพาลงฺกาเรหิ อลงฺกริตฺวา สุวณฺณยุเคสุ สุวณฺณโยเตฺตหิ โคเณ โย เชตฺวา สุวณฺณปโตทยฏฺฐึ อาทาย ทฺวินฺนํ โคณานํ คนฺธปญฺจงฺคุลิกานิ ทตฺวา วิสาเณสุ สุว ณฺณโกสเก ปฏิมุญฺจิตฺวา เขตฺตํ คนฺตฺวา ปาเชสิฯ อิโต ติโสฺส, เอโตฺต ติโสฺส, มเชฺฌ เอกาติ สตฺต สีตา ภิชฺชิตฺวา อคมํสุฯ ชมฺพุทีปวาสิโน ภตฺตพีชหิรญฺญสุวณฺณาทีสุ ยถารุจิตํ เสฏฺฐิ เคหโตเยว คณฺหึสุฯ อิเม ปญฺจ มหาปุญฺญาฯ

เอวํ มหานุภาโว เสฏฺฐิ ‘‘สตฺถา กิร อาคโต’’ติ สุตฺวา ‘‘สตฺถุ ปจฺจุคฺคมนํ กริสฺสามี’’ติ นิกฺ ขมโนฺต อนฺตรามเคฺค ติตฺถิเย ทิสฺวา เตหิ ‘‘กสฺมา ตํ, คหปติ, กิริยวาโท สมาโน อกิริยวาท สฺส สมณสฺส โคตมสฺส สนฺติกํ คจฺฉสี’’ติ นิวาริยมาโนปิ เตสํ วจนํ อนาทิยิตฺวา คนฺตฺวา สตฺ ถารํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ ฯ อถสฺส สตฺถา อนุปุพฺพิํ กถํ กเถสิฯ โส เทสนาวสาเน โสต าปตฺติผลํ ปตฺวา สตฺถุ ติตฺถิเยหิ อวณฺณํ วตฺวา อตฺตโน นิวาริตภาวํ อาโรเจสิฯ อถ นํ สตฺถา, ‘‘คหปติ, อิเม สตฺตา นาม มหนฺตมฺปิ อตฺตโน โทสํ น ปสฺสนฺติ, อวิชฺชมานมฺปิ ปเรสํ โทสํ วิชฺ ชมานํ กตฺวา ตตฺถ ตตฺถ ภุสํ วิย โอปุนนฺตี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๒๕๒.‘‘สุทสฺสํ วชฺชมเญฺญสํ, อตฺตโน ปน ทุทฺทสํ;
ปเรสญฺหิ โส วชฺชานิ, โอปุนาติ ยถา ภุสํ;
อตฺตโน ปน ฉาเทติ, กลิํว กิตวา สโฐ’’ติฯ

ตตฺถ **สุทสฺสํ วชฺช**นฺติ ปรสฺส อณุมตฺตมฺปิ วชฺชํ ขลิตํ สุทสฺสํ สุเขเนว ปสฺสิตุํ สกฺกา, อตฺตโน ปน อติมหนฺตมฺปิ ทุทฺทสํฯ **ปเรสํ หี**ติ เตเนว การเณน โส ปุคฺคโล สงฺฆมชฺฌาทีสุ ปเรสํ วชฺชานิ อุจฺจฏฺฐาเน ฐเปตฺวา ภุสํ โอปุนโนฺต วิย โอปุนาติฯ **กลิํว กิตวา สโฐ**ติ เอตฺถ สกุเณสุ อปรชฺฌนภาเวน อตฺตภาโว กลิ นาม, สาขภงฺคาทิกํ ปฏิจฺฉาทนํ กิตวา นาม, สากุณิ โก สโฐ นามฯ ยถา สกุณลุทฺทโก สกุเณ คเหตุวา มาเรตุกาโม กิตวา วิย อตฺตภาวํ ปฏิจฺฉา เทติ, เอวํ อตฺตโน วชฺชํ ฉาเทตีติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติฯ

เมณฺฑกเสฏฺฐิวตฺถุ ทสมํฯ

๑๑. อุชฺฌานสญฺญิเตฺถรวตฺถุ

ปรวชฺชานุปสฺสิสฺสาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อุชฺฌานสญฺญิํ นาม เอกํ เถรํ อารพฺภ กเถสิฯ

โส กิร ‘‘อยํ เอวํ นิวาเสติ, เอวํ ปารุปตี’’ติ ภิกฺขูนํ อนฺตรเมว คเวสโนฺต วิจรติฯ ภิกฺขู ‘‘อสุโก นาม, ภเนฺต, เถโร เอวํ กโรตี’’ติ สตฺถุ อาโรเจสุํฯ สตฺถา, ‘‘ภิกฺขเว, วตฺตสีเส ฐตฺวา เอวํ โอวทโนฺต อนนุปวาโทฯ โย ปน นิจฺจํ อุชฺฌานสญฺญิตาย ปเรสํ อนฺตรํ ปริเยสมาโน เอวํ

วตฺวา วิจรติ, ตสฺส ฌานาทีสุ เอโกปิ วิเสโส นุปฺปชฺชติ, เกวลํ อาสวาเยว วฑฺฒนฺตี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๒๕๓. ‘‘ปรวชฺชานุปสฺสิสฺส, นิจฺจํ อุชฺฌานสญฺญิโน;
อาสวา ตสฺส วฑฺฒนฺติ, อารา โส อาสวกฺขยา’’ติฯ

ตตฺถ **อุชฺฌานสญฺญิโน**ติ เอวํ นิวาเสตพฺพํ เอวํ ปารุปิตพฺพนฺติ ปเรสํ อนฺตรคเวสิตาย อุชฺฌานพหุลสฺส ปุคฺคลสฺส ฌานาทีสุ เอกธมฺโมปิ น วฑฺฒติ, อถ โข อาสวาว ตสฺส วฑฺฒนฺติฯ เตเนว การเณน โส อรหตฺตมคฺคสงฺขาตา อาสวกฺขยา อารา ทูรํ คโตว โหตีติฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสูติฯ

อุชฺฌานสญฺญิตฺเถรวตฺถุ เอกาทสมํฯ

๑๒. สุภทฺทปริพฺพาชกวตฺถุ

อากาเสติ อิทํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา กุสินาราย อุปวตฺตเน มลฺลานํ สาลวเน ปรินิพฺพานมญฺจเก นิปนฺโน สุภทฺทํ ปริพฺพาชกํ อารพฺภ กเถสิฯ

โส กิร อตีเต กนิฏฺฐภาตริ เอกสฺมิํ สเสฺส นวกฺขตฺตุํ อคฺคทานํ เทเนฺต ทานํ ทาตุํ อนิจฺฉโนฺต โอสกฺกิตฺวา อวสาเน อทาสิฯ ตสฺมา ปฐมโพธิยมฺปิ มชฺฌิมโพธิยมฺปิ สตฺถารํ ทฏฺฐุํ นาลตฺถฯ ปจฺฉิมโพธิยํ ปน สตฺถุ ปรินิพฺพานกาเล ‘‘อหํ ตีสุ ปเญฺหสุ อตฺตโน กงฺขํ มหลฺลเก ปริพฺพาชเก ปุจฺฉิตฺวา สมณํ โคตมํ ‘ทหโร’ติ สญฺญาย น ปุจฺฉิํ , ตสฺส จ ทานิ ปรินิพฺพานกาโล, ปจฺฉา เม สมณสฺส โคตมสฺส อปุจฺฉิตการณา วิปฺปฏิสาโร อุปฺปเชฺชยฺยา’’ติ สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา อานนฺทเตฺถเรน นิวาริยมาโนปิ สตฺถารา โอกาสํ กตฺวา, ‘‘อานนฺท, มา สุภทฺทํ นิวารยิ, ปุจฺฉตุ มํ ปญฺห’’นฺติ วุเตฺต อโนฺตสาณิํ ปวิสิตฺวา เหฏฺฐามญฺจเก นิสิโนฺน, ‘‘โภ สมณ, กิํ นุ โข อากาเส ปทํ นาม อตฺถิ, อิโต พหิทฺธา สมโณ นาม อตฺถิ, สงฺขารา สสฺสตา นาม อตฺถี’’ติ อิเม ปเญฺห ปุจฺฉิฯ อถสฺส สตฺถา เตสํ อภาวํ อาจิกฺขโนฺต อิมาหิ คาถาหิ ธมฺมํ เทเสสิ –

๒๕๔. ‘‘อากาเสว ปทํ นตฺถิ, สมโณ นตฺถิ พาหิเร;
ปปญฺจาภิรตา ปชา, นิปฺปปญฺจา ตถาคตาฯ

๒๕๕. ‘‘อากาเสว ปทํ นตฺถิ, สมโณ นตฺถิ พาหิเร;
สงฺขารา สสฺสตา นตฺถิ, นตฺถิ พุทฺธานมิญฺชิต’’นฺติฯ

ตตฺถ **ปท**นฺติ อิมสฺมิํ อากาเส วณฺณสณฺฐานวเสน เอวรูปนฺติ ปญฺญาเปตพฺพํ กสฺสจิ ปทํ นาม นตฺถิฯ **พาหิเร**ติ มม สาสนโต พหิทฺธา มคฺคผลโฏฺฐ สมโณ นาม นตฺถิฯ **ปชา**ติ อยํ สตฺตโลกสงฺขาตา ปชา ตณฺหาทีสุ ปปเญฺจสุเยวาภิรตาฯ **นิปฺปปญฺจา**ติ โพธิมูเลเยว สพฺพปปญฺจานํ สมุจฺฉินฺนตฺตา นิปฺปปญฺจา ตถาคตาฯ **สงฺขารา**ติ ปญฺจกฺขนฺธาฯ เตสุ หิ เอโกปิ สสฺสโต นาม นตฺถิฯ **อิญฺชิต**นฺติ พุทฺธานํ ปน ตณฺหามานาทีสุ อิญฺชิเตสุ เยน สงฺขารา สสฺสตาติ คเณฺหยฺย, ตํ เอกํ อิญฺชิตมฺปิ นาม นตฺถีติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน สุภโทฺท อนาคามิผเล ปติฏฺฐหิ, สมฺปตฺตปริสายปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติฯ

สุภทฺทปริพฺพาชกวตฺถุ ทฺวาทสมํฯ

มลวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อฏฺฐารสโม วคฺโคฯ

๑๙. ธมฺมฏฺฐวโคฺค

๑. วินิจฺฉยมหามตฺตวตฺถุ

น เตน โหตีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต วินิจฺฉยมหามตฺเต อารพฺภ กเถสิฯ

เอกทิวสญฺหิ ภิกฺขู สาวตฺถิยํ อุตฺตรทฺวารคาเม ปิณฺฑาย จริตฺวา ปิณฺฑปาตปฏิกฺกนฺตา นครมชฺเฌน วิหารํ อาคจฺฉนฺติฯ ตสฺมิํ ขเณ เมโฆ อุฏฺฐาย ปาวสฺสิฯ เต สมฺมุขาคตํ วินิจฺฉยสาลํ ปวิสิตฺวา วินิจฺฉยมหามตฺเต ลญฺจํ คเหตฺวา สามิเก อสามิเก กโรนฺเต ทิสฺวา ‘‘อโห อิเม อธมฺมิกา, มยํ ปน ‘อิเม ธมฺเมน วินิจฺฉยํ กโรนฺตี’ติ สญฺญิโน อหุมฺหา’’ติ จินฺเตตฺวา วสฺเส วิคเต วิหารํ คนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสินฺนา ตมตฺถํ อาโรเจสุํฯ สตฺถา ‘‘น, ภิกฺขเว, ฉนฺทาทิวสิกา หุตฺวา สาหเสน อตฺถํ วินิจฺฉินนฺตา ธมฺมฏฺฐา นาม โหนฺติ, อปราธํ ปน อนุวิชฺชิตฺวา อปราธานุรูปํ อสาหเสน วินิจฺฉยํ กโรนฺตา เอว ธมฺมฏฺฐา นาม โหนฺตี’’ติ วตฺวา อิมา คาถา อภาสิ –

๒๕๖. ‘‘น เตน โหติ ธมฺมฏฺโฐ, เยนตฺถํ สาหสา นเย;
โย จ อตฺถํ อนตฺถญฺจ, อุโภ นิเจฺฉยฺย ปณฺฑิโตฯ

๒๕๗. อสาหเสน ธเมฺมน, สเมน นยตี ปเร;
ธมฺมสฺส คุตฺโต เมธาวี, ธมฺมฏฺโฐติ ปวุจฺจตี’’ติฯ

ตตฺถ **เตนา**ติ เอตฺตเกเนว การเณนฯ **ธมฺมฏฺโฐ**ติ ราชา หิ อตฺตโน กาตพฺพ วินิจฺฉยธเมฺม ฐิโตปิ ธมฺมฏฺโฐ นาม น โหติฯ **เยนา**ติ เยน การเณนฯ **อตฺถ**นฺติ โอติณฺณํ วินิจฺฉิตพฺพํ อตฺถํฯ **สาหสา นเย**ติ ฉนฺทาทีสุ ปติฏฺฐิโต สาหเสน มุสาวาเทน วินิเจฺฉยฺยฯ โย หิ ฉเนฺท ปติฏฺฐาย ญาตีติ วา มิตฺโตติ วา มุสา วตฺวา อสามิกเมว สามิกํ กโรติ, โทเส ปติฏฺฐาย อตฺตโน เวรีนํ มุสา วตฺวา สามิกเมว อสามิกํ กโรติ, โมเห ปติฏฺฐาย ลญฺจํ คเหตฺวา วินิจฺฉยกาเล อญฺญวิหิโต วิย อิโต จิโต จ โอโลเกนฺโต มุสา วตฺวา ‘‘อิมินา ชิตํ, อยํ ปราชิโต’’ติ ปรํ นีหรติ, ภเย ปติฏฺฐาย กสฺสจิเทว อิสฺสรชาติกสฺส ปราชยํ ปาปุณนฺตสฺสาปิ ชยํ อาโรเปติ, อยํ สาหเสน อตฺถํ เนติ นามฯ เอโส ธมฺมฏฺโฐ นาม น โหตีติ อโตฺถฯ **อตฺถํ อนตฺถญฺจา**ติ ภูตญฺจ อภูตญฺจ การณํฯ **อุโภ นิเจฺฉยฺยา**ติ โย ปน ปณฺฑิโต อุโภ อตฺถานเตฺถ วินิจฺฉินิตฺวา วทติฯ **อสาหเสนา**ติ อมุสาวาเทนฯ **ธเมฺมนา**ติ วินิจฺฉยธเมฺมน, น ฉนฺทาทิวเสนฯ **สเมนา**ติ อปราธานุรูเปเนว ปเร นยติ, ชยํ วา ปราชยํ วา ปาเปติฯ **ธมฺมสฺส คุตฺโต**ติ โส ธมฺมคุตฺโต ธมฺมรกฺขิโต ธโมฺมชปญฺญาย สมนฺนาคโต เมธาวี วินิจฺฉยธเมฺม ฐิตตฺตา ธมฺมฏฺโฐติ ปวุจฺจตีติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสูติฯ

วินิจฺฉยมหามตฺตวตฺถุ ปฐมํฯ

๒. ฉพฺพคฺคิยวตฺถุ

น เตน ปณฺฑิโต โหตีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ฉพฺพคฺคิเย อารพฺภ กเถสิฯ

เต กิร วิหาเรปิ คาเมปิ ภตฺตคฺคํ อากุลํ กโรนฺตา วิจรนฺติฯ อเถกทิวเส ภิกฺขู คาเม ภตฺตกิจฺจํ กตฺวา อาคเต ทหเร สามเณเร จ ปุจฺฉิํสุ – ‘‘กีทิสํ, อาวุโส, ภตฺตคฺค’’นฺติ? ภนฺเต, มา ปุจฺฉถ, ฉพฺพคฺคิยา ‘‘มยเมว วิยตฺตา, มยเมว ปณฺฑิตา, อิเม ปหริตฺวา สีเส กจวรํ อากิริตฺวา นีหริสฺสามา’’ติ วตฺวา อเมฺห ปิฏฺฐิยํ คเหตฺวา กจวรํ โอกิรนฺตา ภตฺตคฺคํ อากุลํ อกํสูติฯ ภิกฺขู สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ตมตฺถํ อาโรเจสุํฯ สตฺถา ‘‘นาหํ, ภิกฺขเว, พหุํ ภาสิตฺวา ปเร วิเหฐยมานํ ‘ปณฺฑิโต’ติ วทามิ, เขมินํ ปน อเวรีนํ อภยเมว ปณฺฑิโตติ วทามี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๒๕๘.‘‘น เตน ปณฺฑิโต โหติ, ยาวตา พหุ ภาสติ;
เขมี อเวรี อภโย, ปณฺฑิโตติ ปวุจฺจตี’’ติฯ

ตตฺถ **ยาวตา**ติ ยตฺตเกน การเณน สงฺฆมชฺฌาทีสุ พหุํ กเถติ, เตน ปณฺฑิโต นาม น โหติ ฯ โย ปน สยํ เขมี ปญฺจนฺนํ เวรานํ อภาเวน อเวรี นิพฺภโย , ยํ วา อาคมฺม มหาชนสฺส ภยํ น โหติ, โส ปณฺฑิโต นาม โหตีติ อตฺโถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสูติฯ

ฉพฺพคฺคิยวตฺถุ ทุติยํฯ

๓. เอกุทานขีณาสวเตฺถรวตฺถุ

น ตาวตาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกุทานเตฺถรํ นาม ขีณาสวํ อารพฺภ กเถสิฯ

โส กิร เอกโกว เอกสฺมิํ วนสเณฺฑ วิหรติ, เอกเมวสฺส อุทานํ ปคุณํ –

‘‘อธิเจตโส อปฺปมชฺชโต,
มุนิโน โมนปเถสุ สิกฺขโต;
โสกา น ภวนฺติ ตาทิโน,
อุปสนฺตสฺส สทา สตีมโต’’ติฯ (ปาจิ. ๑๕๓; อุทา. ๓๗);

โส กิร อุโปสถทิวเสสุ สยเมว ธมฺมสฺสวนํ โฆเสตฺวา อิมํ คาถํ วทติฯ ปถวิอุนฺทฺริยนสโทฺท วิย เทวตานํ สาธุการสโทฺท โหติฯ อเถกสฺมิํ อุโปสถทิวเส ปญฺจปญฺจสตปริวารา เทฺว ติปิฏกธรา ภิกฺขู ตสฺส วสนฏฺฐานํ อคมํสุฯ โส เต ทิสฺวาว ตุฏฺฐมานโส ‘‘สาธุ โว กตํ อิธ อาคจฺฉเนฺตหิ, อชฺช มยํ ตุมฺหากํ ธมฺมํ สุณิสฺสามา’’ติ อาหฯ อตฺถิ ปน, อาวุโส, อิธ ธมฺมํ โสตุกามาติฯ อตฺถิ, ภเนฺต, อยํ วนสโณฺฑ ธมฺมสฺสวนทิวเส เทวตานํ สาธุการสเทฺทน เอกนินฺนาโท โหตีติฯ เตสุ เอโก ติปิฏกธโร ธมฺมํ โอสาเรสิ, เอโก กเถสิฯ เอกเทวตาปิ สาธุการํ นาทาสิฯ เต อาหํสุ – ‘‘ตฺวํ, อาวุโส, ธมฺมสฺสวนทิวเส อิมสฺมิํ วนสเณฺฑ เทวตา มหเนฺตน สเทฺทน สาธุการํ เทนฺตีติ วเทสิ, กิํ นาเมต’’นฺติฯ ภเนฺต, อเญฺญสุ ทิวเสสุ สาธุการสเทฺทน เอกนินฺนาโท เอว โหติ, น อชฺช ปน ชานามิ ‘‘กิเมต’’นฺติฯ ‘‘เตน หิ, อาวุโส, ตฺวํ ตาว ธมฺมํ กเถหี’’ติฯ โส พีชนิํ คเหตฺวา อาสเน นิสิโนฺน ตเมว คาถํ วเทสิฯ เทวตา มหเนฺตน สเทฺทน สาธุการมทํสุฯ อถ เนสํ ปริวารา ภิกฺขู อุชฺฌายิํสุ ‘‘อิมสฺมิํ วนสเณฺฑ เทวตา มุโขโลกเนน สาธุการํ ทเทนฺติ, ติปิฏกธรภิกฺขูสุ เอตฺตกํ ภณเนฺตสุปิ กิญฺจิ ปสํสนมตฺตมฺปิ อวตฺวา เอเกน มหลฺลกเตฺถเรน เอกคาถาย กถิตาย มหาสเทฺทน สาธุการํ ทเทนฺตี’’ติฯ เตปิ วิหารํ คนฺตฺวา สตฺถุ ตมตฺถํ อาโรเจสุํฯ

สตฺถา ‘‘นาหํ, ภิกฺขเว, โย พหุมฺปิ อุคฺคณฺหติ วา ภาสติ วา, ตํ ธมฺมธโรติ วทามิฯ โย ปน เอกมฺปิ คาถํ อุคฺคณฺหิตฺวา สจฺจานิ ปฏิวิชฺฌติ, อยํ ธมฺมธโร นามา’’ติ วตฺวา ธมฺมํ เทเสนฺโต อิมํ คาถมาห –

๒๕๙.‘‘น ตาวตา ธมฺมธโร, ยาวตา พหุ ภาสติ;
โย จ อปฺปมฺปิ สุตฺวาน, ธมฺมํ กาเยน ปสฺสติ;
ส เว ธมฺมธโร โหติ, โย ธมฺมํ นปฺปมชฺชตี’’ติฯ

ตตฺถ **ยาวตา**ติ ยตฺตเกน อุคฺคหณธารณวาจนาทินา การเณน พหุํ ภาสติ, ตาวตฺตเกน ธมฺมธโร น โหติ, วํสานุรกฺขโก ปน ปเวณิปาลโก นาม โหติฯ **โย จ อปฺปมฺปี**ติ โย ปน อปฺปมตฺตกมฺปิ สุตฺวา ธมฺมมนฺวาย อตฺถมนฺวาย ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปนฺโน หุตฺวา นามกาเยน ทุกฺขาทีนิ ปริชานนฺโต จตุสจฺจธมฺมํ ปสฺสติ, ส เว ธมฺมธโร โหติฯ **โย ธมฺมํ นปฺปมชฺชตี**ติ โยปิ อารทฺธวีริโย หุตฺวา อชฺช อเชฺชวาติ ปฏิเวธํ อากงฺขนฺโต ธมฺมํ นปฺปมชฺชติ, อยมฺปิ ธมฺมธโรเยวาติ อตฺโถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสูติฯ

เอกุทานขีณาสวเตฺถรวตฺถุ ตติยํฯ

๔. ลกุณฺฑกภทฺทิยเตฺถรวตฺถุ

น เตน เถโร โส โหตีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ลกุณฺฑกภทฺทิยเตฺถรํ อารพฺภ กเถสิฯ

เอกทิวสญฺหิ ตสฺมิํ เถเร สตฺถุ อุปฏฺฐานํ คนฺตฺวา ปกฺกนฺตมเตฺต ติํสมตฺตา อารญฺญิกา ภิกฺขู ตํ ปสฺสนฺตา เอว อาคนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา นิสีทิํสุฯ สตฺถา เตสํ อรหตฺตูปนิสฺสยํ ทิสฺวา อิมํ ปญฺหํ ปุจฺฉิ – ‘‘อิโต คตํ เอกํ เถรํ ปสฺสถา’’ติ? ‘‘น ปสฺสาม, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘กิํ นุ ทิโฏฺฐโว’’ติ? ‘‘เอกํ, ภเนฺต, สามเณรํ ปสฺสิมฺหา’’ติฯ ‘‘น โส, ภิกฺขเว, สามเณโร, เถโร เอว โส’’ติ? ‘‘อติวิย ขุทฺทโก, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘นาหํ, ภิกฺขเว, มหลฺลกภาเวน เถราสเน นิสินฺนมตฺตเกน เถโรติ วทามิฯ โย ปน สจฺจานิ ปฏิวิชฺฌิตฺวา มหาชนสฺส อหิํสกภาเว ฐิโต, อยํ เถโร นามา’’ติ วตฺวา อิมา คาถา อภาสิ –

๒๖๐.‘‘น เตน เถโร โส โหติ, เยนสฺส ปลิตํ สิโร;
ปริปโกฺก วโย ตสฺส, โมฆชิโณฺณติ วุจฺจติฯ

๒๖๑.‘‘ยมฺหิ สจฺจญฺจ ธโมฺม จ, อหิํสา สํยโม ทโม;
ส เว วนฺตมโล ธีโร, เถโร อิติ ปวุจฺจตี’’ติฯ

ตตฺถ **ปริปโกฺก**ติ ปริณโต, วุฑฺฒภาวํ ปโตฺตติ อโตฺถฯ **โมฆชิโณฺณ**ติ อนฺโต เถรกรานํ ธมฺมานํ อภาเวน ตุจฺฉชิโณฺณ นามฯ **ยมฺหิ สจฺจญฺจ ธโมฺม จา**ติ ยมฺหิ ปน ปุคฺคเล โสฬสหากาเรหิ ปฏิวิทฺธตฺตา จตุพฺพิธํ สจฺจํ, ญาเณน สจฺฉิกตตฺตา นววิโธ โลกุตฺตรธโมฺม จ อตฺถิฯ **อหิํสา**ติ อหิํสนภาโวฯ เทสนามตฺตเมตํ, ยมฺหิ ปน จตุพฺพิธาปิ อปฺปมญฺญาภาวนา อตฺถีติ อโตฺถฯ **สํยโม ทโม**ติ สีลเญฺจว อินฺทฺริยสํวโร จฯ **วนฺตมโล**ติ มคฺคญาเณน นีหฏมโลฯ **ธีโร**ติ ธิติสมฺปโนฺนฯ **เถโร**ติ โส อิเมหิ ถิรภาวการเกหิ สมนฺนาคตตฺตา เถโรติ วุจฺจตีติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน เต ภิกฺขู อรหตฺเต ปติฏฺฐหึสูติฯ

ลกุณฺฑกภทฺทิยตฺเถรวตฺถุ จตุตฺถํฯ

๕. สมฺพหุลภิกฺขุวตฺถุ

น วากฺกรณมตฺเตนาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต สมฺพหุเล ภิกฺขู อารพฺภ กเถสิฯ

เอกสฺมิญฺหิ สมเย ทหเร เจว สามเณเร จ อตฺตโน ธมฺมาจริยานเมว จีวรรชนาทีนิ เวยฺยาวจฺจานิ กโรนฺเต ทิสฺวา เอกเจฺจ เถรา จินฺตยึสุ – ‘‘มยมฺปิ พฺยญฺชนสมเย กุสลา, อมฺหากเมว กิญฺจิ นตฺถิฯ ยํนูน มยํ สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวํ วเทยฺยาม, ‘ภนฺเต, มยํ พฺยญฺชนสมเย กุสลา, อเญฺญสํ สนฺติเก ธมฺมํ อุคฺคณฺหิตฺวาปิ อิเมสํ สนฺติเก อโสเธตฺวา มา สชฺฌายิตฺถาติ ทหรสามเณเร อาณาเปถา’ติฯ เอวญฺหิ อมฺหากํ ลาภสกฺกาโร วฑฺฒิสฺสตี’’ติฯ เต สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา ตถา วทึสุฯ

สตฺถา เตสํ วจนํ สุตฺวา ‘‘อิมสฺมึ สาสเน ปเวณิวเสเนว เอวํ วตฺตุํ ลภติ, อิเม ปน ลาภสกฺกาเร นิสฺสิตาติ ญตฺวา อหํ ตุเมฺห วากฺกรณมตฺเตน สาธุรูปาติ น วทามิฯ ยสฺส ปเนเต อิสฺสาทโย ธมฺมา อรหตฺตมเคฺคน สมุจฺฉินฺนา, เอโส เอว สาธุรูโป’’ติ วตฺวา อิมา คาถา อภาสิ –

๒๖๒. ‘‘น วากฺกรณมตฺเตน, วณฺณโปกฺขรตาย วา;
สาธุรูโป นโร โหติ, อิสฺสุกี มจฺฉรี สโฐฯ

๒๖๓. ‘‘ยสฺส เจตํ สมุจฺฉินฺนํ, มูลฆจฺจํ สมูหตํ;
สวนฺตโทโส เมธาวี, สาธุรูโปติ วุจฺจตี’’ติฯ

ตตฺถ **น วากฺกรณมตฺเตนา**ติ วจีกรณมตฺเตน สทฺทลกฺขณสมฺปนฺนวจนมตฺเตนฯ **วณฺณโปกฺขรตาย วา**ติ สรีรวณฺณสฺส มนาปภาเวน วาฯ **นโร**ติ เอตฺตเกเนว การเณน ปรลาภาทีสุ อิสฺสามนโก ปญฺจวิเธน มเจฺฉเรน สมนฺนาคโต เกราฏิกภาเวน สโฐ นโร สาธุรูโป น โหติฯ **ยสฺส เจต**นฺติ ยสฺส จ ปุคฺคลเสฺสตํ อิสฺสาทิโทสชาตํ อรหตฺตมคฺคญาเณน สมูลกํ ฉินฺนํ, มูลฆาตํ กตฺวา สมูหตํ , โส วนฺตโทโส ธโมฺมชปญฺญาย สมนฺนาคโต สาธุรูโปติ วุจฺจตีติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติฯ

สมฺพหุลภิกฺขุวตฺถุ ปญฺจมํฯ

๖. หตฺถกวตฺถุ

น มุณฺฑเกน สมโณติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา สาวตฺถิยํ วิหรนฺโต หตฺถกํ อารพฺภ กเถสิฯ

โส กิร วาทกฺขิโตฺต ‘‘ตุเมฺห อสุกเวลาย อสุกฏฺฐานํ นาม อาคเจฺฉยฺยาถ, วาทํ กริสฺสามา’’ติ วตฺวา ปุเรตรเมว ตตฺถ คนฺตฺวา ‘‘ปสฺสถ, ติตฺถิยา มม ภเยน นาคตา, เอโสว ปน เนสํ ปราชโย’’ติอาทีนิ วตฺวา วาทกฺขิโตฺต อเญฺญนญฺญํ ปฏิจรนฺโต วิจรติฯ สตฺถา ‘‘หตฺถโก กิร เอวํ กโรตี’’ติ สุตฺวา ตํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ, หตฺถก, เอวํ กโรสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สจฺจ’’นฺติ วุเตฺต, ‘‘กสฺมา เอวํ กโรสิ? เอวรูปญฺหิ มุสาวาทํ กโรนฺโต สีสมุณฺฑนาทิมเตฺตเนว

สมโณ นาม น โหติฯ โย ปน อณูนิ วา ถูลานิ วา ปาปานิ สเมตฺวา ฐิโต, อยเมว สมโณ''ติ วตฺวา อิมา คาถา อภาสิ –

๒๖๔. ''น มุณฺฑเกน สมโณ, อพฺพโต อลิกํ ภณํ;
อิจฺฉาโลภสมาปนฺโน, สมโณ กึ ภวิสฺสติฯ

๒๖๕. ''โย จ สเมติ ปาปานิ, อณุํ ถูลานิ สพฺพโส;
สมิตตฺตา หิ ปาปานํ, สมโณติ ปวุจฺจตี''ติฯ

ตตฺถ **มุณฺฑเกนา**ติ สีสมุณฺฑนมตฺเตนฯ **อพฺพโต**ติ สีลวเตน จ ธุตงฺควเตน จ วิรหิโตฯ **อลิกํ ภณ**นฺติ มุสาวาทํ ภณนฺโต อสมฺปตฺเตสุ อารมฺมเณสุ อิจฺฉาย ปตฺเตสุ จ โลเภน สมนฺนาคโต สมโณ นาม กึ ภวิสฺสติ? **สเมตี**ติ โย จ ปริตฺตานิ วา มหนฺตานิ วา ปาปานิ วูปสเมติ, โส เตสํ สมิตตฺตา สมโณติ ปวุจฺจตีติ อตฺโถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติฯ

หตฺถกวตฺถุ ฉฏฺฐํฯ

๗. อญฺญตรพฺราหฺมณวตฺถุ

น เตน ภิกฺขุ โส โหตีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อญฺญตรํ พฺราหฺมณํ อารพฺภ กเถสิฯ

โส กิร พาหิรสมเย ปพฺพชิตฺวา ภิกฺขํ จรนฺโต จินฺเตสิ – ''สมโณ โคตโม อตฺตโน สาวเก ภิกฺขาย จรเณน 'ภิกฺขู'ติ วทติ, มมฺปิ 'ภิกฺขู'ติ วตฺตุํ วฏฺฏตี''ติฯ โส สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา, ''โภ โคตม, อหมฺปิ ภิกฺขํ จริตฺวา ชีวามิ, มมฺปิ 'ภิกฺขู'ติ วเทหี''ติ อาหฯ อถ นํ สตฺถา ''นาหํ, พฺราหฺมณ, ภิกฺขนมตฺเตน ภิกฺขูติ วทามิฯ น หิ วิสฺสํ ธมฺมํ สมาทาย วตฺตนฺโต ภิกฺขุ นาม โหติฯ โย ปน สพฺพสงฺขาเรสุ สงฺขาย จรติ, โส ภิกฺขุ นามา''ติ วตฺวา อิมา คาถา อภาสิ –

๒๖๖. ''น เตน ภิกฺขุ โส โหติ, ยาวตา ภิกฺขเต ปเร;
วิสฺสํ ธมฺมํ สมาทาย, ภิกฺขุ โหติ น ตาวตาฯ

๒๖๗. ''โยธ ปุญฺญญฺจ ปาปญฺจ, พาเหตฺวา พฺรหฺมจริยวา;
สงฺขาย โลเก จรติ, ส เว ภิกฺขูติ วุจฺจตี''ติฯ

ตตฺถ **ยาวตา**ติ ยตฺตเกน ปเร ภิกฺขเต, เตน ภิกฺขนมตฺเตน ภิกฺขุ นาม น โหติฯ **วิสฺส**นฺติ วิสมํ ธมฺมํ, วิสฺสคนฺธํ วา กายกมฺมาทิกํ ธมฺมํ สมาทาย จรนฺโต ภิกฺขุ นาม น โหติฯ **โยธา**ติ โย อิธ สาสเน อุภยเมฺปตํ ปุญฺญญฺจ ปาปญฺจ มคฺคพฺรหฺมจริเยน พาเหตฺวา ปนฺทิตฺวา พฺรหฺมจริยวา โหติฯ **สงฺขายา**ติ ญาเณนฯ **โลเก**ติ ขนฺธาทิโลเก ''อิเม อชฺฌตฺติกา ขนฺธา, อิเม พาหิรา''ติ เอวํ สเพฺพปิ ธเมฺม ชานิตฺวา จรติ, โส เตน ญาเณน กิเลสานํ ภินฺนตฺตา ''ภิกฺขู''ติ วุจฺจตีติ อตฺโถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติฯ

อญฺญตรพฺราหฺมณวตฺถุ สตฺตมํฯ

๘. ติตฺถิยวตฺถุ

น โมเนนาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ติตฺถิเย อารพฺภ กเถสิฯ

เต กิร ภุตฺตฏฺฐาเนสุ มนุสฺสานํ ‘‘เขมํ โหตุ, สุขํ โหตุ, อายุ วฑฺฒตุ, อสุกฏฺฐาเน นาม กลลํ อตฺถิ, อสุกฏฺฐาเน นาม กณฺฏโก อตฺถิ, เอวรูปํ ฐานํ คนฺตุํ น วฏฺฏตี’’ติอาทินา นเยน มงฺคลํ วตฺวา ปกฺกมนฺติฯ ภิกฺขู ปน ปฐมโพธิยํ อนุโมทนาทีนํ อนนุญฺญาตกาเล ภตฺตเคฺค มนุสฺสานํ อนุโมทนํ อกตฺวา ปกฺกมนฺติฯ มนุสฺสา ‘‘ติตฺถิยานํ สนฺติกา มงฺคลํ สุณาม, ภทฺทนฺตา ปน ตุณฺหีภูตา ปกฺกมนฺตี’’ติ อุชฺฌายึสุฯ ภิกฺขู ตมตฺถํ สตฺถุ อาโรเจสุํฯ สตฺถา, ‘‘ภิกฺขเว, อิโต ปฏฺฐาย ภตฺตคฺคาทีสุ ยถาสุขํ อนุโมทนํ กโรถ, อุปนิสินฺนกถํ กโรถ, ธมฺมํ กเถถา’’ติ อนุชานิฯ เต ตถา กรึสุฯ มนุสฺสา อนุโมทนาทีนิ สุณนฺตา อุสฺสาหปฺปตฺตา ภิกฺขู นิมเนฺตตฺวา สกฺการํ กโรนฺตา วิจรนฺติฯ ติตฺถิยา ปน ‘‘มยํ มุนิโน โมนํ กโรม, สมณสฺส โคตมสฺส สาวกา ภตฺตคฺคาทีสุ มหากถํ กเถนฺตา วิจรนฺตี’’ติ อุชฺฌายึสุฯ

สตฺถา ตมตฺถํ สุตฺวา ‘‘นาหํ, ภิกฺขเว, ตุณฺหีภาวมเตฺตน ‘มุนี’ติ วทามิฯ เอกเจฺจ หิ อชานนฺตา น กเถนฺติ, เอกเจฺจ อวิสารทตาย, เอกเจฺจ ‘มา โน อิมํ อติสยตฺถํ อเญฺญ ชานิํสู’ติ มเจฺฉเรนฯ ตสฺมา โมนมเตฺตน มุนิ น โหติ, ปาปวูปสเมน ปน มุนิ นาม โหตี’’ติ วตฺวา อิมา คาถา อภาสิ –

๒๖๘. ‘‘น โมเนน มุนี โหติ, มูฬฺหรูโป อวิทฺทสุ;
โย จ ตุลํว ปคฺคยฺห, วรมาทาย ปณฺฑิโตฯ

๒๖๙. ‘‘ปาปานิ ปริวเชฺชติ, ส มุนี เตน โส มุนิ;
โย มุนาติ อุโภ โลเก, มุนิ เตน ปวุจฺจตี’’ติฯ

ตตฺถ **น โมเนนา**ติ กามญฺหิ โมเนยฺยปฏิปทาสงฺขาเตน มคฺคญาณโมเนน มุนิ นาม โหติ, อิธ ปน ตุณฺหีภาวํ สนฺธาย ‘‘โมเนนา’’ติ วุตฺตํฯ **มูฬฺหรูโป**ติ ตุจฺฉรูโปฯ **อวิทฺทสู**ติ อวิญฺญูฯ เอวรูโป หิ ตุณฺหีภูโตปิ มุนิ นาม น โหติฯ อถ วา โมเนน มุนิ นาม น โหติ, ตุจฺฉสภาโว ปน อวิญฺญู จ โหตีติ อโตฺถฯ **โย จ ตุลํว ปคฺคยฺหา**ติ ยถา หิ ตุลํ คเหตฺวา ฐิโต อติเรกํ เจ โหติ, หรติฯ อูนํ เจ โหติ , ปกฺขิปติฯ เอวเมว โย อติเรกํ หรนฺโต วิย ปาปํ หรติ ปริวเชฺชติ, อูนเก ปกฺขิปโนฺต วิย กุสลํ ปริปูเรติฯ เอวญฺจ ปน กโรโนฺต สีลสมาธิปญฺญาวิมุตฺติวิมุตฺติญาณทสฺสนสงฺขาตํ วรํ อุตฺตมเมว อาทาย ปาปานิ อกุสลกมฺมานิ ปริวเชฺชติฯ **ส มุนี**ติ โส มุนิ นามาติ อโตฺถฯ **เตน โส มุนี**ติ กสฺมา ปน โส มุนีติ เจ? ยํ เหฏฺฐา วุตฺตการณํ, เตน โส มุนีติ อโตฺถฯ **โย มุนาติ อุโภ โลเก**ติ โย ปุคฺคโล อิมสฺมิํ ขนฺธาทิโลเก ตุลํ อาโรเปตฺวา มินโนฺต วิย ‘‘อิเม อชฺฌตฺติกา ขนฺธา, อิเม พาหิรา’’ติอาทินา นเยน อิเม อุโภ อเตฺถ มุนาติฯ **มุนิ เตน ปวุจฺจตี**ติ เตน การเณน มุนีติ วุจฺจติเยวาติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสูติฯ

ติตฺถิยวตฺถุ อฏฺฐมํฯ

๙. พาลิสิกวตฺถุ

น เตน อริโย โหตีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกํ อริยํ นาม พาลิสิกํ อารพฺภ กเถสิฯ

เอกทิวสญฺหิ สตฺถา ตสฺส โสตาปตฺติมคฺคสฺสูปนิสฺสยํ ทิสฺวา สาวตฺถิยา อุตฺตรทฺวารคาเม ปิณฺฑาย จริตฺวา ภิกฺขุสงฺฆปริวุโต ตโต อาคจฺฉติฯ ตสฺมิํ ขเณ โส พาลิสิโก พลิเสน มเจฺฉ คณฺหนฺโต พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ ทิสฺวา พลิสยฏฺฐิํ ฉเฑฺฑตฺวา อฏฺฐาสิฯ สตฺถา ตสฺส อวิทูเร ฐาเน นิวตฺติตฺวา ฐิโต ''ตฺวํ กิํ นาโมสี''ติ สาริปุตฺตตฺเถราทีนํ นามานิ ปุจฺฉิฯ เตปิ ''อหํ สาริปุโตฺต อหํ โมคฺคลฺลาโน''ติ อตฺตโน อตฺตโน นามานิ กถยิํสุฯ พาลิสิโก จินฺเตสิ – ''สตฺถา สเพฺพสํ นามานิ ปุจฺฉติ, มมมฺปิ นามํ ปุจฺฉิสฺสติ มเญฺญ''ติฯ สตฺถา ตสฺส อิจฺฉํ ญตฺวา, ''อุปาสก, ตฺวํ โก นาโมสี''ติ ปุจฺฉิตฺวา ''อหํ, ภเนฺต, อริโย นามา''ติ วุเตฺต ''น, อุปาสก, ตาทิสา ปาณาติปาติโน อริยา นาม โหนฺติ, อริยา ปน มหาชนสฺส อหิํสนภาเว ฐิตา''ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๒๗๐.''น เตน อริโย โหติ, เยน ปาณานิ หิํสติ;
อหิํสา สพฺพปาณานํ, อริโยติ ปวุจฺจตี''ติฯ

ตตฺถ **อหิํสา**ติ อหิํสเนนฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – เยน หิ ปาณานิ หิํสติ, น เตน การเณน อริโย โหติฯ โย ปน สพฺพปาณานํ ปาณิอาทีหิ อหิํสเนน เมตฺตาทิภาวนาย ปติฏฺฐิตตฺตา หิํสโต อาราว ฐิโต, อยํ อริโยติ วุจฺจตีติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน พาลิสิโก โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ, สมฺปตฺตานมฺปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติฯ

พาลิสิกวตฺถุ นวมํฯ

๑๐. สมฺพหุลสีลาทิสมฺปนฺนภิกฺขุวตฺถุ

น สีลพฺพตมเตฺตนาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต สมฺพหุเล สีลาทิสมฺปเนฺน ภิกฺขู อารพฺภ กเถสิฯ

เตสุ กิร เอกจฺจานํ เอวํ อโหสิ – ''มยํ สมฺปนฺนสีลา, มยํ ธุตงฺคธรา, มยํ พหุสฺสุตา, มยํ ปนฺตเสนาสนวาสิโน, มยํ ฌานลาภิโน, น อมฺหากํ อรหตฺตํ ทุลฺลภํ, อิจฺฉิตทิวเสเยว อรหตฺตํ ปาปุณิสฺสามา''ติฯ เยปิ ตตฺถ อนาคามิโน, เตสมฺปิ เอตทโหสิ – ''น อมฺหากํ อิทานิ อรหตฺตํ ทุลฺลภ''นฺติฯ เต สเพฺพปิ เอกทิวสํ สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา นิสินฺนา ''อปิ นุ โข โว, ภิกฺขเว, ปพฺพชิตกิจฺจํ มตฺถกํ ปตฺต''นฺติ สตฺถารา ปุฏฺฐา เอวมาหํสุ – ''ภเนฺต, มยํ เอวรูปา เอวรูปา จ, ตสฺมา 'อิจฺฉิติจฺฉิตกฺขเณเยว อรหตฺตํ ปตฺตุํ สมตฺถมฺหา'ติ จินฺเตตฺวา วิหรามา''ติฯ

สตฺถา เตสํ วจนํ สุตฺวา, ''ภิกฺขเว, ภิกฺขุนา นาม ปริสุทฺธสีลาทิมตฺตเกน วา อนาคามิสุขปฺปตฺตมตฺตเกน วา 'อปฺปกํ โน ภวทุกฺข'นฺติ วตฺตุํ น วฏฺฏติ, อาสวกฺขยํ ปน อปฺปตฺวา 'สุขิโตมฺหี'ติ จิตฺตํ น อุปฺปาเทตพฺพ''นฺติ วตฺวา อิมา คาถา อภาสิ –

๒๗๑.''น สีลพฺพตมเตฺตน, พาหุสเจฺจน วา ปน;
อถ วา สมาธิลาเภน, วิวิตฺตสยเนน วาฯ

๒๗๒.''ผุสามิ เนกฺขมฺมสุขํ, อปุถุชฺชนเสวิตํ;

ภิกฺขุ วิสฺสาสมาปาทิ, อปฺปโตฺต อาสวกฺขย’’นฺติฯ

ตตฺถ **สีลพฺพตมเตฺตนา**ติ จตุปาริสุทฺธิสีลมเตฺตน วา เตรสธุตงฺคมเตฺตน วาฯ **พาหุสเจฺจน วา**ติ ติณฺณํ ปิฏกานํ อุคฺคหิตมเตฺตน วาฯ **สมาธิลาเภนา**ติ อฎฺฐสมาปตฺติยา ลาเภนฯ **เนกฺขมฺมสุข**นฺติ อนาคามิสุขํฯ ตํ อนาคามิสุขํ ผุสามีติ เอตฺตกมเตฺตน วาฯ **อปุถุชฺชนเสวิต**นฺติ ปุถุชฺชเนหิ อเสวิตํ อริยเสวิตเมวฯ **ภิกฺขู**ติ เตสํ อญฺญตรํ อาลปโนฺต อาหฯ **วิสฺสาสมาปาที**ติ วิสฺสาสํ น อาปเชฺชยฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ภิกฺขุ อิมินา สมฺปนฺนสีลาทิภาวมเตฺตเนว ‘‘มยฺหํ ภโว อปฺปโก ปริตฺตโก’’ติ อาสวกฺขยสงฺขาตํ อรหตฺตํ อปฺปโตฺต หุตฺวา ภิกฺขุ นาม วิสฺสาสํ นาปเชฺชยฯ ยถา หิ อปฺปมตฺตโกปิ คูโถ ทุคฺคโนฺธ โหติ, เอวํ อปฺปมตฺตโกปิ ภโว ทุโกฺขติฯ

เทสนาวสาเน เต ภิกฺขู อรหเตฺต ปติฎฺฐหิํสุ, สมฺปตฺตานมฺปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติฯ

สมฺพหุลสีลาทิสมฺปนฺนภิกฺขุวตฺถุ ทสมํฯ

ธมฺมฎฺฐวคฺควณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

เอกูนวีสติโม วโคฺคฯ

๒๐. มคฺควคฺค

๑. ปญฺจสตภิกฺขุวตฺถุ

มคฺคานฏฺฐงฺคิโกติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ปญฺจสเต ภิกฺขู อารพฺภ กเถสิฯ

เต กิร สตฺถริ ชนปทจาริกํ จริตฺวา ปุน สาวตฺถึ อาคเต อุปฏฺฐานสาลาย นิสีทิตฺวา ‘‘อสุกคามโต อสุกคามสฺส มโคฺค สโม, อสุกคามสฺส มโคฺค วิสโม, สสกฺขโร, อสกฺขโร’’ติอาทินา นเยน อตฺตโน วิจริตมคฺคํ อารพฺภ มคฺคกถํ กเถสุํฯ สตฺถา เตสํ อรหตฺตสฺสูปนิสฺสยํ ทิสฺวา ตํ ฐานํ อาคนฺตฺวา ปญฺญตฺตาสเน นิสิโนฺน ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต, ‘‘ภิกฺขเว, อยํ พาหิรกมโคฺค, ภิกฺขุนา นาม อริยมเคฺค กมฺมํ กาตุํ วฏฺฏติ, เอวญฺหิ กโรนฺโต ภิกฺขุ สพฺพทุกฺขา ปมุจฺจตี’’ติ วตฺวา อิมา คาถา อภาสิ –

๒๗๓. ‘‘มคฺคานฏฺฐงฺคิโก เสโฏฺฐ, สจฺจานํ จตุโร ปทา;
วิราโค เสโฏฺฐ ธมฺมานํ, ทฺวิปทานญฺจ จกฺขุมาฯ

๒๗๔. ‘‘เอเสว มโคฺค นตฺถโญฺญ, ทสฺสนสฺส วิสุทฺธิยา;
เอตญฺหิ ตุเมฺห ปฏิปชฺชถ, มารเสฺสตํ ปโมหนํฯ

๒๗๕. ‘‘เอตญฺหิ ตุเมฺห ปฏิปนฺนา, ทุกฺขสฺสนฺตํ กริสฺสถ;
อกฺขาโต โว มยา มโคฺค, อญฺญาย สลฺลกนฺตนํฯ

๒๗๖. ‘‘ตุเมฺหหิ กิจฺจมาตปฺปํ, อกฺขาตาโร ตถาคตา;
ปฏิปนฺนา ปโมกฺขนฺติ, ฌายิโน มารพนฺธนา’’ติฯ

ตตฺถ **มคฺคานฏฺฐงฺคิโก**ติ ชงฺฆมคฺคาทโย วา โหนฺตุ ทฺวาสฏฺฐิ ทิฏฺฐิคตมคฺคา วา, เตสํ สเพฺพสมฺปิ มคฺคานํ สมฺมาทิฏฺฐิอาทีหิ อฏฺฐหิ องฺคหิ มิจฺฉาทิฏฺฐิอาทีนํ อฏฺฐนฺนํ ปหานํ กโรโนฺต นิโรธํ อารมฺมณํ กตฺวา จตูสุปิ สเจฺจสุ ทุกฺขปริชานนาทิกิจฺจํ สาธยมาโน อฏฺฐงฺคิโก มโคฺค เสโฏฺฐ อุตฺตโมฯ **สจฺจานํ จตุโร ปทา**ติ ‘‘สจฺจํ ภเณ น กุเชฺฌยฺยา’’ติ (ธ. ป. ๒๒๔) อาคตํ วจีสจฺจํ วา โหตุ, ‘‘สโจฺจ พฺราหฺมโณ สโจฺจ ขตฺติโย’’ติอาทิเภทํ สมฺมุติสจฺจํ วา ‘‘อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญ’’นฺติ (ธ. ส. ๑๑๔๔; ม. นิ. ๒.๑๘๗-๑๘๘) ทิฏฺฐิสจฺจํ วา ‘‘ทุกฺขํ อริยสจฺจ’’นฺติอาทิเภทํ ปรมตฺถสจฺจํ วา โหตุ, สเพฺพสมฺปิ อิเมสํ สจฺจานํ ปริชานิตพฺพเฏฺฐน สจฺฉิกาตพฺพเฏฺฐน ปหาตพฺพเฏฺฐน ภาเวตพฺพเฏฺฐน เอกปฏิเวธเฏฺฐน จ ตถปฏิเวธเฏฺฐน จ ทุกฺขํ อริยสจฺจนฺติอาทโย จตุโร ปทา เสฏฺฐา นามฯ **วิราโค เสโฏฺฐ ธมฺมาน**นฺติ ‘‘ยาวตา, ภิกฺขเว, ธมฺมา สงฺขตา วา อสงฺขตา วา, วิราโค เตสํ อคฺคมกฺขายตี’’ติ (อิติวุ. ๙๐; อ. นิ. ๔.๓๔) วจนโต สพฺพธมฺมานํ นิพฺพานสงฺขาโต วิราโค เสโฏฺฐฯ **ทฺวิปทานญฺจ จกฺขุมา**ติ สเพฺพสํ เทวมนุสฺสาทิเภทานํ ทฺวิปทานํ ปญฺจหิ จกฺขูหิ จกฺขุมา ตถาคโตว เสโฏฺฐฯ จ-สโทฺท สมฺปิณฺฑนโตฺถ, อรูปธเมฺม สมฺปิเณฺฑติฯ ตสฺมา อรูปธมฺมานมฺปิ ตถาคโต เสโฏฺฐ อุตฺตโมฯ

ทสฺสนสฺส วิสุทฺธิยาติ มคฺคผลทสฺสนสฺส วิสุทฺธตฺถํ โย มยา ‘‘เสโฏฺฐ’’ติ วุโตฺต, เอโสว มโคฺค, นตฺถโญฺญฯ **เอตญฺหิ ตุเมฺห**ติ ตสฺมา ตุเมฺห เอตเมว ปฏิปชฺชถฯ **มารเสฺสตํ ปโมหน**นฺติ เอตํ มารโมหนํ มารมนฺถนนฺติ วุจฺจติฯ **ทุกฺขสฺสนฺต**นฺติ สกลสฺสปิ วฏฺฏทุกฺขสฺส อนฺตํ

ปริเจฺฉทํ กริสฺสถาติ อโตฺถฯ **อญฺญาย สลฺลกนฺตน**นฺติ ราคสลฺลาทีนํ กนฺตนํ นิมฺมถนํ อพฺพูหณํ เอตํ มคฺคํ, มยา วินา อนุสฺสวาทีหิ อตฺตปจฺจกฺขโต ญตฺวาว อยํ มโคฺค อกฺขาโต, อิทานิ ตุเมฺหหิ กิเลสานํ อาตาปเนน ‘‘อาตปฺป’’นฺติ สงฺขํ คตํ ตสฺส อธิคมตฺถาย สมฺมปฺปธานวีริยํ กิจฺจํ กรณียํฯ เกวลญฺหิ อกฺขาตาโรว ตถาคตาฯ ตสฺมา เตหิ อกฺขาตวเสน เย ปฏิปนฺนา ทฺวีหิ ฌาเนหิ ฌายิโน, เต เตภูมกวฏฺฏสงฺขาตา มารพนฺธนา ปโมกฺขนฺตีติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน เต ภิกฺขู อรหเตฺต ปติฏฺฐหิํสุ, สมฺปตฺตานมฺปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติฯ

ปญฺจสตภิกฺขุวตฺถุ ปฐมํฯ

๒. อนิจฺจลกฺขณวตฺถุ

สเพฺพ สงฺขารา อนิจฺจาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ปญฺจสเต ภิกฺขู อารพฺภ กเถสิฯ

เต กิร สตฺถุ สนฺติเก กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา คนฺตฺวา อรเญฺญ วายมนฺตาปิ อรหตฺตํ อปฺปตฺวา ‘‘วิเสเสตฺวา กมฺมฏฺฐานํ อุคฺคณฺหิสฺสามา’’ติ สตฺถุ สนฺติกํ อาคมิํสุฯ สตฺถา ‘‘กิํ นุ โข อิเมสํ สปฺปาย’’นฺติ วีมํสโนฺต ‘‘อิเม กสฺสปพุทฺธกาเล วีสติ วสฺสสหสฺสานิ อนิจฺจลกฺขเณ อนุยุญฺชิํสุ, ตสฺมา อนิจฺจลกฺขเณเนว เตสํ เอกํ คาถํ เทเสตุํ วฎฺฎตี’’ติ จิเนฺตตฺวา, ‘‘ภิกฺขเว, กามภวาทีสุ สเพฺพปิ สงฺขารา หุตฺวา อภาวเฎฺฐน อนิจฺจา เอวา’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๒๗๗.‘‘สเพฺพ สงฺขารา อนิจฺจาติ, ยทา ปญฺญาย ปสฺสติ;
อถ นิพฺพินฺทติ ทุเกฺข, เอส มโคฺค วิสุทฺธิยา’’ติฯ

ตตฺถ **สเพฺพ สงฺขารา**ติ กามภวาทีสุ อุปฺปนฺนา ขนฺธา ตเตฺถว นิรุชฺฌนโต **อนิจฺจา**ติ ยทา วิปสฺสนาปญฺญาย ปสฺสติ, อถ อิมสฺมิํ ขนฺธปริหรณทุเกฺข นิพฺพินฺทติ, นิพฺพินฺทโนฺต ทุกฺขปริชานนาทิวเสน สจฺจานิ ปฏิวิชฺฌติฯ **เอส มโคฺค วิสุทฺธิยา**ติ วิสุทฺธตฺถาย โวทานตฺถาย เอส มโคฺคติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน เต ภิกฺขู อรหเตฺต ปติฏฺฐหิํสุ, สมฺปตฺตปริสานมฺปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติฯ

อนิจฺจลกฺขณวตฺถุ ทุติยํฯ

๓. ทุกฺขลกฺขณวตฺถุ

ทุติยคาถายปิ เอวรูปเมว วตฺถุฯ ตทา หิ ภควา เตสํ ภิกฺขูนํ ทุกฺขลกฺขเณ กตาภิโยคภาวํ ญตฺวา, ‘‘ภิกฺขเว, สเพฺพปิ ขนฺธา ปฏิปีฬนเฎฺฐน ทุกฺขา เอวา’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๒๗๘.สเพฺพ สงฺขารา ทุกฺขาติ, ยทา ปญฺญาย ปสฺสติ;
อถ นิพฺพินฺทติ ทุเกฺข, เอส มโคฺค วิสุทฺธิยา’’ติฯ

ตตฺถ **ทุกฺขา**ติ ปฏิปีฬนเฎฺฐน ทุกฺขาฯ เสสํ ปุริมสทิสเมวฯ

ทุกฺขลกฺขณวตฺถุ ตติยํฯ

๔. อนตฺตลกฺขณวตฺถุ

ตติยคาถายปิ เอเสว นโยฯ เกวลญฺหิ เอตฺถ ภควา เตสํ ภิกฺขูนํ ปุเพฺพ อนตฺตลกฺขเณ อนุยุตฺตภาวํ ญตฺวา, ‘‘ภิกฺขเว, สเพฺพปิ ขนฺธา อวสวตฺตนเฏฺฐน อนตฺตา เอวา’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๒๗๙. ‘‘สเพฺพ ธมฺมา อนตฺตาติ, ยทา ปญฺญาย ปสฺสติ;
อถ นิพฺพินฺทติ ทุเกฺข, เอส มโคฺค วิสุทฺธิยา’’ติฯ

ตตฺถ **สเพฺพ ธมฺมา**ติ ปญฺจกฺขนฺธา เอว อธิเปฺปตาฯ **อนตฺตา**ติ ‘‘มา ชียนฺตุ มา มียนฺตู’’ติ วเส วเตฺตตุํ น สกฺกาติ อวสวตฺตนเฏฺฐน อนตฺตา อตฺตสุญฺญา อสฺสามิกา อนิสฺสราติ อโตฺถฯ เสสํ ปุริมสทิสเมวาติฯ

อนตฺตลกฺขณวตฺถุ จตุตฺถํฯ

๕. ปธานกมฺมิกติสฺสเตฺถรวตฺถุ

อุฎฺฐานกาลมฺหีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ปธานกมฺมิกติสฺสเตฺถรํ อารพฺภ กเถสิฯ

สาวตฺถิวาสิโน กิร ปญฺจสตา กุลปุตฺตา สตฺถุ สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา กมฺมฎฺฐานํ คเหตฺวา อรญฺญํ อคมํสุฯ เตสุ เอโก ตเตฺถว โอหียิฯ อวเสสา อรเญฺญ สมณธมฺมํ กโรนฺตา อรหตฺตํ ปตฺวา ‘‘ปฎิลทฺธคุณํ สตฺถุ อาโรเจสฺสามา’’ติ ปุน สาวตฺถึ อคมํสุฯ เต สาวตฺถิโต โยชนมเตฺต เอกสฺมิํ คามเก ปิณฺฑาย จรเนฺต ทิสฺวา เอโก อุปาสโก ยาคุภตฺตาทีหิ ปติมาเนตฺวา อนุโมทนํ สุตฺวา ปุนทิวสตฺถายปิ นิมเนฺตสิฯ เต ตทเหว สาวตฺถึ คนฺตฺวา ปตฺตจีวรํ ปฎิสาเมตฺวา สายนฺหสมเย สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิํสุฯ สตฺถา เตหิ สทฺธิํ อติวิย ตุฎฺฐิํ ปเวทยมาโน ปฎิสนฺถารํ อกาสิฯ

อถ เนสํ ตตฺถ โอหีโน สหายกภิกฺขุ จิเนฺตสิ – ‘‘สตฺถุ อิเมหิ สทฺธิํ ปฎิสนฺถารํ กโรนฺตสฺส มุขํ นปฺปโหติ, มยฺหํ ปน มคฺคผลาภาเวน มยา สทฺธิํ น กเถติ, อเชฺชว อรหตฺตํ ปตฺวา สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา มยา สทฺธิํ กถาเปสฺสามี’’ติฯ เตปิ ภิกฺขู, ‘‘ภเนฺต, มยํ อาคมนมเคฺค เอเกน อุปาสเกน สฺวาตนาย นิมนฺติตา, ตตฺถ ปาโตว คมิสฺสามา’’ติ สตฺถารํ อปโลเกสุํฯ อถ เนสํ สหายโก ภิกฺขุ สพฺพรตฺติํ จงฺกมโนฺต นิทฺทาวเสน จงฺกมโกฎิยํ เอกสฺมิํ ปาสาณผลเก ปติ, อูรุฎฺฐิ ภิชฺชิฯ โส มหาสเทฺทน วิรวิฯ ตสฺส เต สหายกา ภิกฺขู สทฺทํ สญฺชานิตฺวา อิโต จิโต จ อุปธาวิํสุฯ เตสํ ทีปํ ชาเลตฺวา ตสฺส กตฺตพฺพกิจฺจํ กโรนฺตานํเยว อรุโณ อุฎฺฐหิ, เต ตํ คามํ คนฺตุํ โอกาสํ น ลภิํสุฯ อถ เน สตฺถา อาห – ‘‘กิํ, ภิกฺขเว, ภิกฺขาจารคามํ น คมิตฺถา’’ติฯ เต ‘‘อาม, ภเนฺต’’ติ ตํ ปวตฺติํ อาโรเจสุํฯ สตฺถา ‘‘น, ภิกฺขเว, เอส อิทาเนว ตุมฺหากํ ลาภนฺตรายํ กโรติ, ปุเพฺพปิ อกาสิเยวา’’ติ วตฺวา เตหิ ยาจิโต อตีตํ อาหริตฺวา –

‘‘โย ปุเพฺพ กรณียานิ, ปจฺฉา โส กาตุมิจฺฉติ;
วรุณกฎฺฐภโญฺชว, ส ปจฺฉา มนุตปฺปตี’’ติฯ (ชา. ๑.๑.๗๑) –

ชาตกํ วิตฺถาเรสิฯ ตทา กิร เต ภิกฺขู ปญฺจสตา มาณวกา อเหสุํ, กุสีตมาณวโก อยํ ภิกฺขุ อโหสิ, อาจริโย ปน ตถาคโตว อโหสีติฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา, ‘‘ภิกฺขเว, โย หิ อุฏฺฐานกาเล อุฏฺฐานํ น กโรติ, สํสนฺน สงฺกปฺโป โหติ, กุสีโต โส ฌานาทิเภทํ วิเสสํ นาธิคจฺฉตี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๒๘๐. ‘‘อุฏฺฐานกาลมฺหิ อนุฏฺฐหาโน,
ยุวา พลี อาลสิยํ อุเปโต;
สํสนฺนสงฺกปฺปมโน กุสีโต,
ปญฺญาย มคฺคํ อลโส น วินฺทตี’’ติฯ

ตตฺถ **อนุฏฺฐหาโน**ติ อนุฏฺฐหนฺโต อวายมนฺโตฯ **ยุวา พลี**ติ ปฐมโยพฺพเน ฐิโต พลสมฺป นฺโนปิ หุตฺวา อลสภาเวน อุเปโต โหติ, ภุตฺวา สยติฯ **สํสนฺนสงฺกปฺปมโน**ติ ตีหิ มิจฺฉาวิต เกฺกหิ สุฏฺฐุ อวสนฺนสมฺมาสงฺกปฺปจิตฺโตฯ **กุสีโต**ติ นิพฺพีริโยฯ **อลโส**ติ มหาอลโส ปญฺญาย ทฏฺฐพฺพํ อริยมคฺคํ อปสฺสนฺโต น วินฺทติ, น ปฏิลภตีติ อตฺโถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสูติฯ

ปธานกมฺมิกติสฺสตฺเถรวตฺถุ ปญฺจมํฯ

๖. สูกรเปตวตฺถุ

วาจานุรกฺขีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรนฺโต สูกรเปตํ อารพฺภ กเถสิฯ

เอกสฺมิญฺหิ ทิวเส มหาโมคฺคลฺลานตฺเถโร ลกฺขณตฺเถเรน สทฺธิํ คิชฺฌกูฏา โอโรหนฺโต เอกสฺมิํ ปเทเส สิตํ ปาตฺวากาสิฯ ‘‘โก นุ โข, อาวุโส, เหตุ สิตสฺส ปาตุกมฺมายา’’ติ ลกฺขณ ตฺเถเรน ปุฏฺโฐ ‘‘อกาโล, อาวุโส, อิมสฺส ปญฺหสฺส, สตฺถุ สนฺติเก มํ ปุจฺเฉยฺยาถา’’ติ วตฺวา ลกฺขณตฺเถเรน สทฺธิํเยว ราชคเห ปิณฺฑาย จริตฺวา ปิณฺฑปาตปฏิกฺกนฺโต เวฬุวนํ คนฺตฺวา สตฺ ถารํ วนฺทิตฺวา นิสีทิฯ อถ นํ ลกฺขณตฺเถโร ตมตฺถํ ปุจฺฉิฯ โส อาห – ‘‘อาวุโส, อหํ เอกํ เปตํ อทฺทสํ, ตสฺส ติคาวุตปฺปมาณํ สรีรํ, ตํ มนุสฺสสรีรสทิสํฯ สีสํ ปน สูกรสฺส วิย, ตสฺส มุเข นงฺ คุฏฺฐํ ชาตํ, ตโต ปุฬวา ปคฺฆรนฺติฯ สฺวาหํ ‘น เม เอวรูโป สโตฺต ทิฏฺฐปุพฺโพ’ติ ตํ ทิสฺวา สิตํ ปาตฺวากาสิ’’นฺติฯ สตฺถา ‘‘จกฺขุภูตา วต, ภิกฺขเว, มม สาวกา วิหรนฺตี’’ติ วตฺวา ‘‘อหเมฺปตํ สตฺตํ โพธิมณฺฑเยว อทฺทสํฯ ‘เย ปน เม น สทฺทเหยฺยุํ, เตสํ อหิตาย อสฺสา’ติ ปเรสํ อนุกมฺ ปาย น กเถสิํฯ อิทานิ โมคฺคลฺลานํ สกฺขิํ กตฺวา กเถมิฯ สจฺจํ, ภิกฺขเว, โมคฺคลฺลาโน อาหา’’ติ กเถสิฯ ตํ สุตฺวา ภิกฺขู สตฺถารํ ปุจฺฉิํสุ – ‘‘กิํ ปน, ภนฺเต, ตสฺส ปุพฺพกมฺม’’นฺติฯ สตฺถา ‘‘เตน หิ, ภิกฺขเว, สุณาถา’’ติ อตีตํ อาหริตฺวา ตสฺส ปุพฺพกมฺมํ กเถสิฯ

กสฺสปพุทฺธกาเล กิร เอกสฺมิํ คามกาวาเส เทฺว เถรา สมคฺควาสํ วสิํสุฯ เตสุ เอโก สฏฺฐิวสฺโส, เอโก เอกูนสฏฺฐิวสฺโส ฯ เอกูนสฏฺฐิวสฺโส อิตรสฺส ปตฺตจีวรํ อาทาย วิจริ, สามเณ โร วิย สพฺพํ วตฺตปฏิวตฺตํ อกาสิฯ เตสํ เอกมาตุกุจฺฉิยํ วุตฺถภาตูนํ วิย สมคฺควาสํ วสนฺตานํ ว สนฏฺฐานํ เอโก ธมฺมกถิโก อาคมิฯ ตทา จ ธมฺมสฺสวนทิวโส โหติฯ เถรา นํ สงฺคณฺหิตฺวา ‘‘ธมฺมกถํ โน กเถหิ สปฺปุริสา’’ติ อาหํสุฯ โส ธมฺมกถํ กเถสิฯ เถรา ‘‘ธมฺมกถิโก โน ลทฺโธ’’ติ ตุฏฺฐจิตฺตา ปุนทิวเส ตํ อาทาย ธุรคามํ ปิณฺฑาย ปวิสิตฺวา ตตฺถ กตภตฺตกิจฺจา, ‘‘อาวุโส, หิ โยฺย กถิตฏฺฐานโตว โถกํ ธมฺมํ กเถหี’’ติ มนุสฺสานํ ธมฺมํ กถาเปสุํฯ มนุสฺสา ธมฺมกถํ สุตฺวา ปุ

นทิวสตฺถายปิ นิมนฺตยึสุฯ เอวํ สมนฺตา ภิกฺขาจารคาเมสุ เทฺว เทฺว ทิวเส ตํ อาทาย ปิณฺฑาย จรึสุฯ

ธมฺมกถิโก จินฺเตสิ – ‘‘อิเม เทฺวปิ อติมุทุกา, มยา อุโภเปเต ปลาเปตฺวา อิมสฺมึ วิหาเร วสิตุํ วฏฺฏตี’’ติฯ โส สายํ เถรุปฏฺฐานํ คนฺตฺวา ภิกฺขูนํ อุฏฺฐาย คตกาเล นิวตฺติตฺวา มหาเถรํ อุปสงฺกมิตฺวา, ‘‘ภนฺเต, กิญฺจิ วตฺตพฺพํ อตฺถี’’ติ วตฺวา ‘‘กเถหิ, อาวุโส’’ติ วุตฺเต โถกํ จินฺเตตฺวา, ‘‘ภนฺเต, กถา นาเมสา มหาสาวชฺชา’’ติ วตฺวา อกเถตฺวาว ปกฺกามิฯ อนุเถรสฺสาปิ สนฺติกํ คนฺตฺวา ตเถว อกาสิฯ โส ทุติยทิวเส ตเถว กตฺวา ตติยทิวเส เตสํ อติวิย โกตุหเล อุปฺปนฺเน มหาเถรํ อุปสงฺกมิตฺวา, ‘‘ภนฺเต, กิญฺจิ วตฺตพฺพํ อตฺถิ, ตุมฺหากํ ปน สนฺติเก วตฺตุํ น วิสหามี’’ติ วตฺวา เถเรน ‘‘โหตุ, อาวุโส, กเถหี’’ติ นิปฺปีฬิโต อาห – ‘‘กึ ปน, ภนฺเต, อนุเถโร ตุเมฺหหิ สทฺธึ สํโภโค’’ติฯ สปฺปุริส, กึ นาเมตํ กเถสิ, มยํ เอกมาตุกุจฺฉิยํ วุตฺถปุตฺตา วิย, อเมฺหสุ เอเกน ยํ ลทฺธํ, อิตเรนาปิ ลทฺธเมว โหติฯ มยา เอตสฺส เอตฺตกํ กาลํ อคุโณ นาม น ทิฏฺฐปุพฺพ ติ? เอวํ, ภนฺเตติฯ อามาวุโสติฯ ภนฺเต มํ อนุเถโร เอวมาห – ‘‘สปฺปุริส, ตฺวํ กุลปุตฺโต, อยํ มหาเถโร ลชฺชี เปสโลติ เอเตน สทฺธึ สํโภคํ กโรนฺโต อุปปริกฺขิตฺวา กเรยฺยาสี’’ติ เอวเมส มํ อาคตทิวสโต ปฏฺฐาย วทตีติฯ

มหาเถโร ตํ สุตฺวาว กุทฺธมานโส ทณฺฑาภิหตํ กุลาลภาชนํ วิย ภิชฺชิฯ อิตโรปิ อุฏฺฐาย อนุเถรสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ตเถว อโวจ, โสปิ ตเถว ภิชฺชิฯ เตสุ กิญฺจาปิ เอตฺตกํ กาลํ เอโกปิ วิสุํ ปิณฺฑาย ปวิฏฺฐปุพฺโพ นาม นตฺถิ, ปุนทิวเส ปน วิสุํ ปิณฺฑาย ปวิสิตฺวา อนุเถโร ปุเรตรํ อาคนฺตฺวา อุปฏฺฐานสาลาย อฏฺฐาสิ, มหาเถโร ปจฺฉา อคมาสิฯ ตํ ทิสฺวา อนุเถโร จินฺเตสิ – ‘‘กึ นุ โข อิมสฺส ปตฺตจีวรํ ปฏิคฺคเหตพฺพํ, อุทาหุ โน’’ติฯ โส ‘‘น อิทานิ ปฏิคฺคเหสฺสามี’’ติ จินฺเตตฺวาปิ ‘‘โหตุ, น มยา เอวํ กตปุพฺพํ, มยา อตฺตโน วตฺตํ หาเปตุํ น วฏฺฏตี’’ติ จิตฺตํ มุทุกํ กตฺวา เถรํ อุปสงฺกมิตฺวา, ‘‘ภนฺเต, ปตฺตจีวรํ เทถา’’ติ อาหฯ อิตโร ‘‘คจฺฉ, ทุพฺพินีต, น ตฺวํ มม ปตฺตจีวรํ ปฏิคฺคเหตุํ ยุตฺตรูโป’’ติ อจฺฉรํ ปหริตฺวา เตนปิ ‘‘อาม, ภนฺเต, อหมฺปิ ตุมฺหากํ ปตฺตจีวรํ น ปฏิคฺคณฺหามีติ จินฺเตสิ’’นฺติ วุตฺเต, ‘‘อาวุโส นวก, กึ ตฺวํ จินฺเตสิ, มม อิมสฺมึ วิหาเร โกจิ สโงฺค อตฺถี’’ติ อาหฯ อิตโรปิ ‘‘ตุเมฺห ปน, ภนฺเต, กึ เอวํ มญฺญถ ‘มม อิมสฺมึ วิหาเร โกจิ สโงฺค อตฺถี’ติ, เอโส เต วิหาโร’’ติ วตฺวา ปตฺตจีวรํ อาทาย นิกฺขมิฯ อิตโรปิ นิกฺขมิฯ เต อุโภปิ เอกมเคฺคนาปิ อคนฺตฺวา เอโก ปจฺฉิมทฺวาเรน มคฺคํ คณฺหิ, เอโก ปุรตฺถิมทฺวาเรนฯ ธมฺมกถิโก, ‘‘ภนฺเต, มา เอวํ กโรถ, มา เอวํ กโรถา’’ติ วตฺวา ‘‘ติฏฺฐาวุโส’’ติ วุตฺเต นิวตฺติฯ โส ปุนทิวเส ธุรคามํ ปวิฏฺโฐ มนุเสฺสหิ, ‘‘ภนฺเต, ภทฺทนฺตา กุหิ’’นฺติ วุตฺเต, ‘‘อาวุโส, มา ปุจฺฉถ, ตุมฺหากํ กุลุปกา หิโยฺย กลหํ กตฺวา นิกฺขมึสุ, อหํ ยาจโนฺตปิ นิวเตฺตตุํ นาสกฺขิ’’นฺติ อาหฯ เตสุ พาลา ตุณฺหี อเหสุํฯ ปณฺฑิตา ปน ‘‘อเมฺหหิ เอตฺตกํ กาลํ ภทฺทนฺตานํ กิญฺจิ ขลิตํ นาม น ทิฏฺฐปุพฺพํ, เตสํ ภยํ อิมํ นิสฺสาย อุปฺปนฺนํ ภวิสฺสตี’’ติ โทมนสฺสปฺปตฺตา อเหสุํฯ

เตปิ เถรา คตฏฺฐาเน จิตฺตสุขํ นาม น ลภึสุฯ มหาเถโร จินฺเตสิ – ‘‘อโห นวกสฺส ภิกฺขุโน ภาริยํ กมฺมํ กตํ, มุหุตฺตํ ทิฏฺฐํ นาม อาคนฺตุกภิกฺขุํ อาห – ‘มหาเถเรน สทฺธึ สํโภคํ มา อกาสี’’’ติฯ อิตโรปิ จินฺเตสิ – ‘‘อโห มหาเถรสฺส ภาริยํ กมฺมํ กตํ, มุหุตฺตํ ทิฏฺฐํ นาม อาคนฺตุกภิกฺขุํ อาห – ‘อิมินา สทฺธึ สํโภคํ มา อกาสี’’’ติฯ เตสํ เนว สชฺฌาโย น มนสิกาโร อโหสิฯ เต วสฺสสตจฺจเยน ปจฺฉิมทิสาย เอกํ วิหารํ อคมํสุฯ เตสํ เอกเมว เสนาสนํ ปาปุณิฯ มหาเถเร ปวิสิตฺวา มญฺจเก นิสินฺเน อิตโรปิ ปาวิสิฯ มหาเถโร ตํ ทิสฺวาว สญฺชานิตฺวา อสฺสูนิ สนฺธาเรตุํ นาสกฺขิฯ อิตโรปิ มหาเถรํ สญฺชานิตฺวา อสฺสุปุเณฺณหิ เนเตฺตหิ ‘‘กเถมิ นุ โข มา กเถมี’’ติ จินฺเตตฺวา ‘‘น ตํ สเทฺธยฺยรูป’’นฺติ เถรํ วนฺทิตฺวา ‘‘อหํ, ภนฺเต, เอตฺตกํ กาลํ ตุมฺหากํ ปตฺตจีวรํ ค

เหตฺวา วิจริ, อปิ นุ โข เม กายทฺวาราทีสุ ตุเมฺหหิ กิญฺจิ อสารุปฺปํ ทิฏฺฐปุพฺพ’’นฺติฯ ‘‘น ทิฏฺฐปุพฺพํ, อาวุโส’’ติฯ อถ กสฺมา ธมฺมกถิกํ อวจุตฺถ ‘‘มา เอเตน สทฺธึ สํโภคมกาสี’’ติ? ‘‘นาหํ, อาวุโส, เอวํ กเถมิ, ตยา กิร มม อนฺตเร เอวํ วุตฺต’’นฺติฯ ‘‘อหมฺปิ, ภนฺเต, น วทามี’’ติฯ เต ตสฺมิํ ขเณ ‘‘เตน อเมฺห ภินฺทิตุกาเมน เอวํ วุตฺตํ ภวิสฺสตี’’ติ ญตฺวา อญฺญมญฺญํ อจฺจยํ เทสยิํสุฯ เต วสฺสสตํ จิตฺตสฺสาทํ อลภนฺตา ตํ ทิวสํ สมคฺคา หุตฺวา ‘‘อายาม, นํ ตโต วิหารา นิกฺกฑฺฒิสฺสามา’’ติ ปกฺกมิตฺวา อนุปุเพฺพน ตํ วิหารํ อคมํสุฯ

ธมฺมกถิโกปิ เถเร ทิสฺวา ปตฺตจีวรํ ปฏิคฺคเหตุํ อุปคจฺฉิฯ เถรา ‘‘น ตฺวํ อิมสฺมิํ วิหาเร วสิตุํ ยุตฺตรูโป’’ติ อจฺฉรํ ปหริํสุฯ โส สณฺฐาตุํ อสโกฺกโนฺต ตาวเทว นิกฺขมิตฺวา ปลายิฯ อถ นํ วีสติวสฺสสหสฺสานิ กโต สมณธโมฺม สนฺธาเรตุํ นาสกฺขิ, ตโต จวิตฺวา อวีจิมฺหิ นิพฺพโตฺต เอกํ พุทฺธนฺตรํ ปจฺจิตฺวา อิทานิ คิชฺฌกูเฏ วุตฺตปฺปกาเรน อตฺตภาเวน ทุกฺขํ อนุโภตีติฯ

สตฺถา อิทํ ตสฺส ปุพฺพกมฺมํ อาหริตฺวา, ‘‘ภิกฺขเว, ภิกฺขุนา นาม กายาทีหิ อุปสนฺตรูเปน ภวิตพฺพ’’นฺติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๒๘๑. ‘‘วาจานุรกฺขี มนสา สุสํวุโต,
กาเยน จ นากุสลํ กยิรา;
เอเต ตโย กมฺมปเถ วิโสธเย,
อาราธเย มคฺคมิสิปฺปเวทิต’’นฺติฯ

ตสฺสโตฺถ – จตุนฺนํ วจีทุจฺจริตานํ วชฺชเนน วาจานุรกฺขี อภิชฺฌาทีนํ อนุปฺปาทเนน มนสา จ สุฏฺฐุ สํวุโต ปาณาติปาตาทโย ปชหโนฺต กาเยน จ อกุสลํ น กยิราฯ เอวํ เอเต ตโย กมฺมปเถ วิโสธเยฯ เอวํ วิโสเธโนฺต หิ สีลกฺขนฺธาทีนํ เอสเกหิ พุทฺธาทีหิ อิสีหิ ปเวทิตํ อฏฺฐงฺคิกมคฺคํ อาราเธยฺยาติฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสูติฯ

สูกรเปตวตฺถุ ฉฏฺฐํฯ

๗. โปฐิลเตฺถรวตฺถุ

โยคา เวติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต โปฐิลํ นาม เถรํ อารพฺภ กเถสิฯ

โส กิร สตฺตนฺนมฺปิ พุทฺธานํ สาสเน เตปิฏโก ปญฺจนฺนํ ภิกฺขุสตานํ ธมฺมํ วาเจสิฯ สตฺถา จิเนฺตสิ – ‘‘อิมสฺส ภิกฺขุโน ‘อตฺตโน ทุกฺขนิสฺสรณํ กริสฺสามี’ติ จิตฺตมฺปิ นตฺถิ สํเวเชสฺสามิ น’’นฺติฯ ตโต ปฏฺฐาย ตํ เถรํ อตฺตโน อุปฏฺฐานํ อาคตกาเล ‘‘เอหิ, ตุจฺฉโปฐิล, วนฺท, ตุจฺฉโปฐิล, นิสีท, ตุจฺฉโปฐิล, ยาหิ, ตุจฺฉโปฐิลา’’ติ วทติฯ อุฏฺฐาย คตกาเลปิ ‘‘ตุจฺฉโปฐิโล คโต’’ติ วทติฯ โส จิเนฺตสิ – ‘‘อหํ สาฏฺฐกถานิ ตีณิ ปิฏกานิ ธาเรมิ, ปญฺจนฺนํ ภิกฺขุสตานํ อฏฺฐารส มหาคเณ ธมฺมํ วาเจมิ, อถ ปน มํ สตฺถา อภิกฺขณํ, ‘ตุจฺฉโปฐิลา’ติ วเทติ, อทฺธา มํ สตฺถา ฌานาทีนํ อภาเวน เอวํ วเทตี’’ติฯ โส อุปฺปนฺนสํเวโค ‘‘ทานิ อรญฺญํ ปวิสิตฺวา สมณธมฺมํ กริสฺสามี’’ติ สยเมว ปตฺตจีวรํ สํวิทหิตฺวา ปจฺจูสกาเล สพฺพปจฺฉา ธมฺมํ อุคฺคณฺหิตฺวา นิกฺขมเนฺตน ภิกฺขุนา สทฺธิํ นิกฺขมิฯ ปริเวเณ นิสีทิตฺวา สชฺฌายนฺตา นํ ‘‘อาจริโย’’ติ น สลฺลเกฺขสุํฯ โส วีสโยชนสตมคฺคํ คนฺตฺวา เอกสฺมิํ อรญฺญาวาเส ติํส ภิกฺขู วสนฺติ, เต อุปสงฺกมิตฺวา สงฺฆเตฺถรํ วนฺทิตฺวา, ‘‘ภเนฺต, อวสฺสโย เม โหถา’’ติ อาหฯ อาวุโส, ตฺวํ ธมฺมกถิ

โก, อเมฺหหิ นาม ตํ นิสฺสาย กิญฺจิ ชานิตพฺพํ ภเวยฺย, กสฺมา เอวํ วเทสีติ? มา, ภเนฺต, เอวํ กโรถ, อวสฺสโย เม โหถาติฯ เต ปน สเพฺพ ขีณาสวาวฯ อถ นํ มหาเถโร ‘‘อิมสฺส อุคฺคหํ นิสฺสาย มาโน อตฺถิเยวา’’ติ อนุเถรสฺส สนฺติกํ ปหิณิฯ โสปิ นํ ตเถวาหฯ อิมินา นีหาเรน สเพฺพปิ ตํ เปเสนฺตา ทิวาฏฺฐาเน นิสีทิตฺวา สูจิกมฺมํ กโรนฺตสฺส สพฺพนวกสฺส สตฺตวสฺสิกสามเณรสฺส สนฺติกํ ปหิณิํสุฯ เอวมสฺส มานํ นีหริํสุฯ

โส นิหตมาโน สามเณรสฺส สนฺติเก อญฺชลิํ ปคฺคเหตฺวา ‘‘อวสฺสโย เม โหหิ สปฺปุริสา’’ติ อาหฯ อโห, อาจริย, กิํ นาเมตํ กเถถ, ตุเมฺห มหลฺลกา พหุสฺสุตา, ตุมฺหากํ สนฺติเก มยา กิญฺจิ การณํ ชานิตพฺพํ ภเวยฺยาติฯ มา เอวํ กริ, สปฺปุริส, โหหิเยว เม อวสฺสโยติฯ ภเนฺต, สเจปิ โอวาทกฺขมา ภวิสฺสถ, ภวิสฺสามิ โว อวสฺสโยติฯ โหมิ, สปฺปุริส, อหํ ‘‘อคฺคิํ ปวิสา’’ติ วุเตฺต อคฺคิํ ปวิสามิเยวาติฯ อถ นํ โส อวิทูเร เอกํ สรํ ทเสฺสตฺวา, ‘‘ภเนฺต, ยถานิวตฺถปารุโตว อิมํ สรํ ปวิสถา’’ติ อาหฯ โส หิสฺส มหคฺฆานํ ทุปฏฺฏจีวรานํ นิวตฺถปารุตภาวํ ญตฺวาปิ ‘‘โอวาทกฺขโม นุ โข’’ติ วีมํสเนฺต เอวมาหฯ เถโรปิ เอกวจเนเนว อุทกํ โอตริฯ อถ นํ จีวรกเณฺณานํ เตมิตกาเล ‘‘เอถ, ภเนฺต’’ติ วตฺวา เอกวจเนเนว อาคนฺตฺวา ฐิตํ อาห – ‘‘ภเนฺต, เอกสฺมิํ วมฺมิเก ฉ ฉิทฺทานิ, ตตฺถ เอเกน ฉิเทฺทน โคธา อโนฺต ปวิฏฺฐา, ตํ คณฺหิตุกาโม อิตรานิ ปญฺจ ฉิทฺทานิ ถเกตฺวา ฉฏฺฐํ ภินฺทิตฺวา ปวิฏฺฐฉิเทฺทเนว คณฺหาติ, เอวํ ตุเมฺหปิ ฉทฺวาริเกสุ อารมฺมเณสุ เสสานิ ปญฺจทฺวารานิ ปิธาย มโนทฺวาเร กมฺมํ ปฏฺฐเปถา’’ติฯ พหุสฺสุตสฺส ภิกฺขุโน เอตฺตเกเนว ปทีปุชฺชลนํ วิย อโหสิฯ โส ‘‘เอตฺตกเมว โหตุ สปฺปุริสา’’ติ กรชกาเย ญาณํ โอตาเรตฺวา สมณธมฺมํ อารภิฯ

สตฺถา วีสโยชนสตมตฺถเก นิสิโนฺนว ตํ ภิกฺขุํ โอโลเกตฺวา ‘‘ยเถวายํ ภิกฺขุ ภูริปโญฺญ , เอวเมวํ อเนน อตฺตานํ ปติฏฺฐาเปตุํ วฏฺฏตี’’ติ จิเนฺตตฺวา เตน สทฺธิํ กเถโนฺต วิย โอภาสํ ผริตฺวา อิมํ คาถมาห –

๒๘๒. ‘‘โยคา เว ชายตี ภูริ, อโยคา ภูริสงฺขโย;
เอตํ เทฺวธาปถํ ญตฺวา, ภวาย วิภวาย จ;
ตถาตฺตานํ นิเวเสยฺย, ยถา ภูริ ปวฑฺฒตี’’ติฯ

ตตฺถ **โยคา**ติ อฏฺฐติํสาย อารมฺมเณสุ โยนิโส มนสิการาฯ **ภูรี**ติ ปถวีสมาย วิตฺถตาย ปญฺญาเยตํ นามํฯ **สงฺขโย**ติ วินาโสฯ **เอตํ เทฺวธาปถ**นฺติ เอตํ โยคญฺจ อโยคญฺจฯ **ภวาย วิภวาย จา**ติ วุฑฺฒิยา จ อวุฑฺฒิยา จฯ **ตถา**ติ ยถา อยํ ภูริสงฺขาตา ปญฺญา ปวฑฺฒติ, เอวํ อตฺตานํ นิเวเสยฺยาติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน โปฐิลเตฺถโร อรหเตฺต ปติฏฺฐหีติฯ

โปฐิลเตฺถรวตฺถุ สตฺตมํฯ

๘. ปญฺจมหลฺลกเตฺถรวตฺถุ

วนํ ฉินฺทถาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต สมฺพหุเล มหลฺลเก ภิกฺขู อารพฺภ กเถสิฯ

เต กิร คิหิกาเล สาวตฺถิยํ กุฏุมฺพิกา มหทฺธนา อญฺญมญฺญสหายกา เอกโต ปุญฺญานิ กโรนฺตา สตฺถุ ธมฺมเทสนํ สุตฺวา ‘‘มยํ มหลฺลกา, กิํ โน ฆราวาเสนา’’ติ สตฺถารํ ปพฺพชฺชํ ยาจิตฺ

วา ปพฺพชึสุ, มหลฺลกภาเวน ปน ธมฺมํ ปริยาปุณิตุํ อสโกฺกนฺตา วิหารปริยเนฺต ปณฺณสาลํ กาเรตฺวา เอกโตว วสึสุฯ ปิณฺฑาย จรนฺตาปิ เยภุเยฺยน ปุตฺตทารเสฺสว เคหํ คนฺตฺวา ภุญฺชึสุฯ เตสุ เอกสฺส ปุราณทุติยิกา มธุรปาจิกา นาม, สา เตสํ สเพฺพสมฺปิ อุปการิกา อโหสิฯ กสฺมา สเพฺพปิ อตฺตนา ลทฺธาหารํ คเหตฺวา ตสฺสา เอว เคเห นิสีทิตฺวา ภุญฺชนฺติ? สาปิ เนสํ ยถาสนฺนิหิตํ สูปพฺยญฺชนํ เทติฯ สา อญฺญตราพาเธน ผุฎฺฐา กาลมกาสิฯ อถ เต มหลฺลกเตฺถรา สหายกสฺส เถรสฺส ปณฺณสาลาย สนฺนิปติตฺวา อญฺญมญฺญํ คีวาสุ คเหตฺวา ‘‘มธุรปาจิกา อุปาสิกา กาลกตา’’ติ วิลปนฺตา โรทึสุ ฯ ภิกฺขูหิ จ สมนฺตโต อุปธาวิตฺวา ‘‘กึ อิทํ, อาวุโส’’ติ ปุฎฺฐา, ‘‘ภเนฺต, สหายกสฺส โน ปุราณทุติยิกา กาลกตา, สา อมฺหากํ อติวิย อุปการิกาฯ อิทานิ กุโต ตถารูปึ ลภิสฺสามาติ อิมินา การเณน โรทามา’’ติ อาหํสุฯ

ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฎฺฐาเปสุํฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปิ เต กากโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา สมุทฺทตีเร จรมานา สมุทฺทอูมิยา สมุทฺทํ ปเวเสตฺวา มาริตาย กากิยา โรทิตฺวา ปริเทวิตฺวา ตํ นีหริสฺสามาติ มุขตุณฺฑเกหิ มหาสมุทฺทํ อุสฺสิญฺจนฺตา กิลมึสู’’ติ อตีตํ อาหริตฺวา –

> ‘‘อปิ นุ หนุกา สนฺตา, มุขญฺจ ปริสุสฺสติ;
> โอรมาม น ปาเรม, ปูรเตว มโหทธี’’ติฯ (ชา. ๑.๑.๑๔๖);

อิมํ **กากชาตกํ** วิตฺถาเรตฺวา เต ภิกฺขู อามเนฺตตฺวา, ‘‘ภิกฺขเว, ราคโทสโมหวนํ นิสฺสาย ตุเมฺหหิ อิทํ ทุกฺขํ ปตฺตํ, ตํ วนํ ฉินฺทิตุํ วฎฺฎติ, เอวํ นิทฺทุกฺขา ภวิสฺสถา’’ติ วตฺวา อิมา คาถา อภาสิ –

> ๒๘๓. ‘‘วนํ ฉินฺทถ มา รุกฺขํ, วนโต ชายเต ภยํ;
> เฉตฺวา วนญฺจ วนถญฺจ, นิพฺพนา โหถ ภิกฺขโวฯ

> ๒๘๔. ‘‘ยาว หิ วนโถ น ฉิชฺชติ,
> อณุมโตฺตปิ นรสฺส นาริสุ;
> ปฎิพทฺธมโนว ตาว โส,
> วโจฺฉ ขีรปโกว มาตรี’’ติฯ

ตตฺถ **มา รุกฺข**นฺติ สตฺถารา หิ ‘‘วนํ ฉินฺทถา’’ติ วุเตฺต เตสํ อจิรปพฺพชิตานํ ‘‘สตฺถา อเมฺห วาสิอาทีนิ คเหตฺวา วนํ ฉินฺทาเปตี’’ติ รุกฺขํ ฉินฺทิตุกามตา อุปฺปชฺชิฯ อถ เน ‘‘มยา ราคาทิกิเลสวนํ สนฺธาเยตํ วุตฺตํ, น รุเกฺข’’ติ ปฎิเสเธโนฺต ‘‘มา รุกฺข’’นฺติ อาหฯ **วนโต**ติ ยถา ปากติกวนโต สีหาทิภยํ ชายติ, เอวํ ชาติอาทิภยมฺปิ กิเลสวนโต ชายตีติ อโตฺถฯ **วนญฺจ วนถญฺจา**ติ เอตฺถ มหนฺตา รุกฺขา วนํ นาม, ขุทฺทกา ตสฺมึ วเน ฐิตตฺตา วนถา นามฯ ปุพฺพุปฺปตฺติกรุกฺขา วา วนํ นาม, อปราปรุปฺปตฺติกา วนถา นามฯ เอวเมว มหนฺตมหนฺตา ภวากฑฺฒนกา กิเลสา วนํ นาม, ปวตฺติยํ วิปากทายกา วนถา นามฯ ปุพฺพปฺปตฺติกา วนํ นาม, อปราปรุปฺปตฺติกา วนถา นามฯ ตํ อุภยํ จตุตฺถมคฺคญาเณน ฉินฺทิตพฺพํฯ เตนาห – ‘‘เฉตฺวา วนญฺจ วนถญฺจ, นิพฺพนา โหถ ภิกฺขโว’’ติฯ **นิพฺพนา โหถา**ติ นิกฺกิเลสา โหถฯ **ยาว หิ วนโถ**ติ ยาว เอส อณุมโตฺตปิ กิเลสวนโถ นรสฺส นารีสุ น ฉิชฺชติ , ตาว โส ขีรปโก วโจฺฉ มาตริ วิย ปฎิพทฺธมโน ลคฺคจิโตฺตว โหตีติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน ปญฺจปิ เต มหลฺลกเตฺถรา โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหึสุ, สมฺปตฺตานมฺปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติฯ

ปญฺจมหลฺลกเตฺถรวตฺถุ อฏฺฐมํฯ

๙. สุวณฺณการเตฺถรวตฺถุ

อุจฺฉินฺทาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต สาริปุตฺตเตฺถรสฺส สทฺธิวิหาริกํ อารพฺภ กเถสิฯ

เอโก กิร สุวณฺณการปุตฺโต อภิรูโป สาริปุตฺตเตฺถรสฺส สนฺติเก ปพฺพชิฯ เถโร ''ตรุณานํ ราโค อุสฺสนฺโน โหตี''ติ จินฺเตตฺวา ตสฺส ราคปฏิฆาตาย อสุภกมฺมฏฺฐานํ อทาสิฯ ตสฺส ปน ตํ อสปฺปายํฯ ตสฺมา อรญฺญํ ปวิสิตฺวา เตมาสํ วายมนฺโต จิตฺเตกคฺคมตฺตมฺปิ อลภิตฺวา ปุน เถรสฺส สนฺติกํ อาคนฺตฺวา เถเรน ''อุปฏฺฐิตํ เต, อาวุโส, กมฺมฏฺฐาน''นฺติ วุตฺเต ตํ ปวตฺตึ อาโรเจสิฯ อถสฺส เถโร ''กมฺมฏฺฐานํ น สมฺปชฺชตีติ โวสานํ อาปชฺชิตุํ น วฏฺฏตี''ติ วตฺวา ปุน ตเทว กมฺมฏฺฐานํ สาธุกํ กเถตฺวา อทาสิฯ โส ทุติยวาเรปิ กิญฺจิ วิเสสํ นิพฺพเตฺตตุํ อสโกฺกนฺโต อาคนฺตฺวา เถรสฺส อาโรเจสิฯ อถสฺส เถโรปิ สการณํ สอุปมํ กตฺวา ตเทว กมฺมฏฺฐานํ อาจิกฺขิฯ โส ปุนปิ อาคนฺตฺวา กมฺมฏฺฐานสฺส อสมฺปชฺชนภาวํ กเถสิฯ เถโร จินฺเตสิ – ''การโก ภิกฺขุ อตฺตนิ วิชฺชมาเน กามจฺฉนฺทาทโย วิชฺชมานาติ อวิชฺชมาเน อวิชฺชมานาติ ปชานาติฯ อยํ ภิกฺขุ การโก, โน อการโก, ปฏิปโนฺน, โน อปฺปฏิปโนฺน, อหํ ปเนตสฺส อชฺฌาสยํ น ชานามิ, พุทฺธเวเนยฺโย เอโส ภวิสฺสตี''ติ ตํ อาทาย สายนฺหสมเย สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา ''อยํ, ภเนฺต , มม สทฺธิวิหาริโก, อิมสฺส มยา อิมินา การเณน อิทํ นาม กมฺมฏฺฐานํ ทินฺน''นฺติ สพฺพํ ตํ ปวตฺตึ อาโรเจสิฯ

อถ นํ สตฺถา ''อาสยานุสยญาณํ นาเมตํ ปารมิโย ปูเรตฺวา ทสสหสฺสิโลกธาตุํ อุนฺนาเทตฺวา สพฺพญฺญุตํ ปตฺตานํ พุทฺธานํเยว วิสโย''ติ วตฺวา ''กตรกุลา นุ โข เอส ปพฺพชิโต''ติ อาวชฺชโนฺต ''สุวณฺณการกุลา''ติ ญตฺวา อตีเต อตฺตภาเว โอโลเกโนฺต ตสฺส สุวณฺณการกุเลเยว ปฏิปาฏิยา นิพฺพตฺตานิ ปญฺจ อตฺตภาวสตานิ ทิสฺวา ''อิมินา ทหเรน ทีฆรตฺตํ สุวณฺณการกมฺมํ กโรเนฺตน กณิการปุปฺผปทุมปุปฺผาทีนิ กริสฺสามีติ รตฺตสุวณฺณเมว สมฺปริวตฺติตํ, ตสฺมา อิมสฺส อสุภปฏิกูลกมฺมฏฺฐานํ น วฏฺฏติ, มนาปเมวสฺส กมฺมฏฺฐานํ สปฺปาย''นฺติ จินฺเตตฺวา, ''สาริปุตฺต, ตยา กมฺมฏฺฐานํ ทตฺวา จตฺตาโร มาเส กิลมิตํ ภิกฺขุํ อชฺช ปจฺฉาภเตฺตเยว อรหตฺตํ ปตฺตํ ปสฺสิสฺสสิ, คจฺฉ ตฺว''นฺติ เถรํ อุยฺโยเชตฺวา อิทฺธิยา จกฺกมตฺตํ สุวณฺณปทุมํ มาเปตฺวา ปเตฺตหิ เจว นาเลหิ จ อุทกพินฺทูนิ มุญฺจนฺตํ วิย กตฺวา ''ภิกฺขุ อิมํ ปทุมํ อาทาย วิหารปจฺจเนฺต วาลุกราสิมฺหิ ฐเปตฺวา สมฺมุขฏฺฐาเน ปลฺลงฺเกน นิสีทิตฺวา 'โลหิตกํ โลหิตก'นฺติ ปริกมฺมํ กโรหี''ติ อทาสิฯ ตสฺส สตฺถุหตฺถโต ปทุมํ คณฺหนฺตเสฺสว จิตฺตํ ปสีทิฯ โส วิหารปจฺจนฺตํ คนฺตฺวา วาลุกํ อุสฺสาเปตฺวา ตตฺถ ปทุมนาลํ ปเวเสตฺวา สมฺมุเข ปลฺลงฺเกน นิสิโนฺน ''โลหิตกํ โลหิตก''นฺติ ปริกมฺมํ อารภิฯ อถสฺส ตงฺขณเญฺญว นีวรณานิ วิกฺขมฺภิํสุ, อุปจารชฺฌานํ อุปฺปชฺชิฯ ตทนนฺตรํ ปฐมชฺฌานํ นิพฺพเตฺตตฺวา ปญฺจหากาเรหิ วสีภาวํ ปาเปตฺวา ยถานิสิโนฺนว ทุติยชฺฌานาทีนิปิ ปตฺวา วสีภูโต จตุตฺถชฺฌาเนน ฌานกีฬํ กีฬโนฺต นิสีทิฯ

สตฺถา ตสฺส ฌานานํ อุปฺปนฺนภาวํ ญตฺวา ''สกฺขิสฺสติ นุ โข เอส อตฺตโน ธมฺมตาย อุตฺตริ วิเสสํ นิพฺพเตฺตตุ''นฺติ โอโลเกโนฺต ''น สกฺขิสฺสตี''ติ ญตฺวา ''ตํ ปทุมํ มิลายตู''ติ อธิฏฺฐหิฯ ตํ หเตฺถหิ มทฺทิตปทุมํ มิลายนฺตํ วิย กาฬวณฺณํ อโหสิฯ โส ฌานา วุฏฺฐาย ตํ โอโล

เกตฺวา ‘‘กึ นุ โข อิมํ ปทุมํ ชราย ปหฏํ ปณฺณายติ, อนุปาทิณฺณเกปิ เอวํ ชราย อภิภุยฺยมาเน อุปาทิณฺณเก กถาว นตฺถิฯ อิทมฺปิ หิ ชรา อภิภวิสฺสตี’’ติ อนิจฺจลกฺขณํ ปสฺสิ ฯ ตสฺมึ ปน ทิเฏฺฐ ทุกฺขลกฺขณญฺจ อนตฺตลกฺขณญฺจ ทิฏฺฐเมว โหติฯ ตสฺส ตโย ภวา อาทิตฺตา วิย กเณฺฑ พทฺธกุณปา วิย จ ขายึสุฯ ตสฺมึ ขเณ ตสฺส อวิทูเร กุมารกา เอกํ สรํ โอตริตฺวา กุมุทานิ ภญฺชิตฺวา ถเล ราสึ กโรนฺติฯ โส ชเล จ ถเล จ กุมุทานิ โอโลเกสิฯ อถสฺส ชเล กุมุทานิ อภิรูปานิ อุทกปคฺฆรนฺตานิ วิย อุปฏฺฐหึสุ, อิตรานิ อคฺคเคฺคสุ ปริมิลาตานิ ฯ โส ‘‘อนุปาทิณฺณกํ ชรา เอวํ ปหรติ, อุปาทิณฺณกํ กึ ปน น ปหริสฺสตี’’ติ สุฏฺฐุตรํ อนิจฺจลกฺขณาทีนิ อทฺทสฯ สตฺถา ‘‘ปากฏีภูตํ อิทานิ อิมสฺส ภิกฺขุโน กมฺมฏฺฐาน’’นฺติ ญตฺวา คนฺธกุฏิยํ นิสินฺนโกว โอภาสํ มุญฺจิ, โส ตสฺส มุขํ ปหริฯ อถสฺส ‘‘กึ นุ โข เอต’’นฺติ โอโลเกนฺตสฺส สตฺถา อาคนฺตฺวา สมฺมุเข ฐิโต วิย อโหสิฯ โส อุฎฺฐาย อญฺชลึ ปคฺคณฺหิฯ อถสฺส สตฺถา สปฺปายํ สลฺลเกฺขตฺวา อิมํ คาถมาห –

๒๘๕.‘‘อุจฺฉินฺท สิเนหมตฺตโน, กุมุทํ สารทิกํว ปาณินา;
สนฺติมคฺคเมว พฺรูหย, นิพฺพานํ สุคเตน เทสิต’’นฺติฯ

ตตฺถ **อุจฺฉินฺทา**ติ อรหตฺตมเคฺคน อุจฺฉินฺทฯ **สารทิก**นฺติ สรทกาเล นิพฺพตฺตํฯ **สนฺติมคฺค**นฺติ นิพฺพานคามึ อฏฺฐงฺคิกํ มคฺคํฯ **พฺรูหยา**ติ วฑฺฒยฯ นิพฺพานญฺหิ สุคเตน เทสิตํ, ตสฺมา ตสฺส มคฺคํ ภาเวหีติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน โส ภิกฺขุ อรหเตฺต ปติฎฺฐหิฯ

สุวณฺณการเตฺถรวตฺถุ นวมํฯ

๑๐. มหาธนวาณิชวตฺถุ

อิธ วสฺสนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต มหาธนวาณิชํ นาม อารพฺภ กเถสิฯ

โส กิร พาราณสิโต กุสุมฺภรตฺตานํ วตฺถานํ ปญฺจ สกฎสตานิ ปูเรตฺวา วณิชฺชาย สาวตฺถึ อาคโต นทีตีรํ ปตฺวา ‘‘เสฺว นทึ อุตฺตริสฺสามี’’ติ ตเตฺถว สกฏานิ โมเจตฺวา วสิฯ รตฺตึ มหาเมโฆ อุฎฺฐหิตฺวา วสฺสิฯ นที สตฺตาหํ อุทกสฺส ปูรา อฏฺฐาสิฯ นาคราปิ สตฺตาหํ นกฺขตฺตํ กีฬึสุฯ กุสุมฺภรเตฺตหิ วเตฺถหิ กิจฺจํ น นิฎฺฐิตํฯ วาณิโช จิเนฺตสิ – ‘‘อหํ ทูรํ อาคโตฯ สเจ ปุน คมิสฺสามิ, ปปโญฺจ ภวิสฺสติฯ อิเธว วสฺสญฺจ เหมนฺตญฺจ คิมฺหญฺจ มม กมฺมํ กโรโนฺต วสิตฺวา อิมานิ วิกฺกิณิสฺสามี’’ติฯ สตฺถา นคเร ปิณฺฑาย จรโนฺต ตสฺส จิตฺตํ ญตฺวา สิตํ ปาตฺวากริตฺวา อานนฺทเตฺถเรน สิตการณํ ปุโฎฺฐ อาห – ‘‘ทิโฎฺฐ เต, อานนฺท, มหาธนวาณิโช’’ติ? ‘‘อาม, ภเนฺต’’ติฯ โส อตฺตโน ชีวิตนฺตรายํ อชานิตฺวา อิมํ สํวจฺฉรํ อิเธว วสิตฺวา ภณฺฑํ วิกฺกิณิตุํ จิตฺตมกาสีติฯ ‘‘กึ ปน ตสฺส, ภเนฺต, อนฺตราโย ภวิสฺสตี’’ติ? สตฺถา ‘‘อามานนฺท, สตฺตาหเมว ชีวิตฺวา โส มจฺจุมุเข ปติสฺสตี’’ติ วตฺวา อิมา คาถา อภาสิ –

‘‘อเชฺชว กิจฺจมาตปฺปํ, โก ชญฺญา มรณํ สุเว;
น หิ โน สงฺครํ เตน, มหาเสเนน มจฺจุนาฯ

‘‘เอวํ วิหารึ อาตาปึ, อโหรตฺตมตนฺทิตํ;
ตํ เว ภเทฺทกรโตฺตติ, สโนฺต อาจิกฺขเต มุนี’’ติฯ (ม. นิ. ๓.๒๗๒);

คจฺฉามิสฺส, ภนฺเต, อาโรเจสฺสามีติฯ วิสฺสโตฺถ คจฺฉานนฺทาติฯ เถโร สกฏฺฐานํ คนฺตฺวา ภิกฺขาย จริฯ วาณิโช เถรํ อาหาเรน ปติมาเนสิฯ อถ นํ เถโร อาห – ‘‘กิตฺตกํ กาลํ อิธ วสิสฺสสี’’ติ? ‘‘ภนฺเต, อหํ ทูรโต อาคโต’’ฯ สเจ ปุน คมิสฺสามิ, ปปโญฺจ ภวิสฺสติ, อิมํ สํวจฺฉรํ อิธ วสิตฺวา ภณฺฑํ วิกฺกิณิตฺวา คมิสฺสามีติฯ อุปาสก, ทุชฺชาโน ชีวิตนฺตราโย, อปฺปมาทํ กาตุํ วฏฺฏตีติฯ ‘‘กึ ปน, ภนฺเต, อนฺตราโย ภวิสฺสตี’’ติฯ ‘‘อาม, อุปาสก, สตฺตาหเมว เต ชีวิตํ ปวตฺติสฺสตี’’ ฯ โส สํวิคฺคมานโส หุตฺวา พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ นิมเนฺตตฺวา สตฺตาหํ มหาทานํ ทตฺวา อนุโมทนตฺถาย ปตฺตํ คณฺหิฯ อถสฺส สตฺถา อนุโมทนํ กโรโนฺต, ‘‘อุปาสก, ปณฺฑิเตน นาม ‘อิเธว วสฺสาทีนิ วสิสฺสามิ, อิทญฺจิทญฺจ กมฺมํ ปโยเชสฺสามี’ติ จิเนฺตตุํ น วฏฺฏติ, อตฺตโน ปน ชีวิตนฺตรายเมว จิเนฺตตุํ วฏฺฏตี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๒๘๖.‘‘อิธ วสฺสํ วสิสฺสามิ, อิธ เหมนฺตคิมฺหิสุ;
อิติ พาโล วิจิเนฺตติ, อนฺตรายํ น พุชฺฌตี’’ติฯ

ตตฺถ **อิธ วสฺส**นฺติ อิมสฺมึ ฐาเน อิทญฺจิทญฺจ กโรโนฺต จตุมาสํ วสฺสํ วสิสฺสามิฯ **เหมนฺตคิมฺหิสู**ติ เหมนฺตคิเมฺหสุปิ ‘‘จตฺตาโร มาเส อิทญฺจิทญฺจ กโรโนฺต อิเธว วสิสฺสามี’’ติ เอวํ ทิฏฺฐธมฺมิกสมฺปรายิกํ อตฺถํ อชานโนฺต พาโล วิจิเนฺตติฯ **อนฺตราย**นฺติ ‘‘อสุกสฺมึ นาม กาเล วา เทเส วา วเย วา มริสฺสามี’’ติ อตฺตโน ชีวิตนฺตรายํ น พุชฺฌตีติฯ

เทสนาวสาเน โส วาณิโช โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ, สมฺปตฺตานมฺปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสิ ฯ วาณิโชปิ สตฺถารํ อนุคนฺตฺวา นิวตฺติตฺวา ‘‘สีสโรโค วิย เม อุปฺปโนฺน’’ติ สยเน นิปชฺชิ, ตถานิปโนฺนว กาลํ กตฺวา ตุสิตวิมาเน นิพฺพตฺติฯ

มหาธนวาณิชวตฺถุ ทสมํฯ

๑๑. กิสาโคตมีวตฺถุ

ตํ ปุตฺตปสุสมฺมตฺตนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต กิสาโคตมึ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ สหสฺสวเคฺค –

‘‘โย จ วสฺสสตํ ชีเว, อปสฺสํ อมตํ ปทํ;
เอกาหํ ชีวิตํ เสโยฺย, ปสฺสโต อมตํ ปท’’นฺติฯ (ธ. ป. ๑๑๔) –

คาถาวณฺณนาย วิตฺถาเรตฺวา กถิตํฯ ตทา หิ สตฺถา ‘‘กิสาโคตมิ ลทฺธา เต เอกจฺฉรมตฺตา สิทฺธตฺถกา’’ติ อาหฯ ‘‘น ลทฺธา, ภนฺเต, สกลคาเม ชีวเนฺตหิ กิร มตกา เอว พหุตรา’’ติฯ อถ นํ สตฺถา ‘‘ตฺวํ ‘มเมว ปุโตฺต มโต’ติ สลฺลเกฺขสิ, ธุวธโมฺม เอส สพฺพสตฺตานํฯ มจฺจุราชา หิ สพฺพสเตฺต อปริปุณฺณชฺฌาสเย เอว มโหโฆ วิย ปริกฑฺฒมาโน อปายสมุเทฺท ปกฺขิปตี’’ติ วตฺวา ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมํ คาถมาห –

๒๘๗.‘‘ตํ ปุตฺตปสุสมฺมตฺตํ, พฺยาสตฺตมนสํ นรํ;
สุตฺตํ คามํ มโหโฆว, มจฺจุ อาทาย คจฺฉตี’’ติฯ

ตตฺถ **ตํ ปุตฺตปสุสมฺมตฺต**นฺติ ตํ รูปพลาทิสมฺปเนฺน ปุเตฺต จ ปสู จ ลภิตฺวา ‘‘มม ปุตฺตา อภิรูปา พลสมฺปนฺนา ปณฺฑิตา สพฺพกิจฺจสมตฺถา, มม โคณา อภิรูปา อโรคา มหาภารวหา, มม คาวี พหุขีรา’’ติ เอวํ ปุเตฺตหิ จ ปสูหิ จ สมฺมตฺตํ นรํฯ **พฺยาสตฺตมนส**นฺติ หิรญฺญสุวณฺณา

ทีสุ วา ปตฺตจีวราทีสุ วา กิญฺจิเทว ลภิตฺวา ตโต อุตฺตริตรํ ปตฺถนตาย อาสตฺตมานสํ วา, จกฺขุวิเญฺญยฺยาทีสุ อารมฺมเณสุ วุตฺตปฺปกาเรสุ วา ปริกฺขาเรสุ ยํ ยํ ลทฺธํ โหติ, ตตฺถ ตเตฺถว ลคฺคนตาย พฺยาสตฺตมานสํ วาฯ **สุตฺตํ คามน**ฺติ นิทฺทํ อุปคตํ สตฺตนิกายํฯ **มโหโฆวา**ติ ยถา เอวรูปํ คามํ คมฺภีรวิตฺถโต มหโนฺต มหานทีนํ โอโฆ อนฺตมโส สุนขมฺปิ อเสเสตฺวา สพฺพํ อาทาย คจฺฉติ, เอวํ วุตฺตปฺปการํ นรํ มจฺจุ อาทาย คจฺฉตีติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน กิสาโคตมี โสตาปตฺติผเล ปติฎฺฐหิ, สมฺปตฺตานมฺปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติฯ

กิสาโคตมีวตฺถุ เอกาทสมํฯ

๑๒. ปฎาจาราวตฺถุ

น สนฺติ ปุตฺตาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ปฎาจารํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ สหสฺสวเคฺค –

“โย จ วสฺสสตํ ชีเว, อปสฺสํ อุทยพฺพยํ;
เอกาหํ ชีวิตํ เสโยฺย, ปสฺสโต อุทยพฺพย”นฺติฯ (ธ. ป. ๑๑๓) –

คาถาวณฺณนาย วิตฺถาเรตฺวา กถิตํฯ ตทา ปน สตฺถา ปฎาจารํ ตนุภูตโสกํ ญตฺวา “ปฎาจาเร ปุตฺตาทโย นาม ปรโลกํ คจฺฉนฺตสฺส ตาณํ วา เลณํ วา สรณํ วา ภวิตุํ น สโกฺกนฺติ, ตสฺมา วิชฺชมานาปิ เต น สนฺติเยวฯ ปณฺฑิเตน ปน สีลํ วิโสเธตฺวา อตฺตโน นิพฺพานคามิมคฺคเมว โสเธตุํ วฎฺฎตี”ติ วตฺวา ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมา คาถา อภาสิ –

๒๘๘. “น สนฺติ ปุตฺตา ตาณาย, น ปิตา นาปิ พนฺธวา;
อนฺตเกนาธิปนฺนสฺส, นตฺถิ ญาตีสุ ตาณตาฯ

๒๘๙. เอตมตฺถวสํ ญตฺวา, ปณฺฑิโต สีลสํวุโต;
นิพฺพานคมนํ มคฺคํ, ขิปฺปเมว วิโสธเย”ติฯ

ตตฺถ **ตาณายา**ติ ตาณภาวาย ปติฎฺฐานตฺถายฯ **พนฺธวา**ติ ปุเตฺต จ มาตาปิตโร จ ฐเปตฺวา อวเสสา ญาติสุหชฺชาฯ **อนฺตเกนาธิปนฺนสฺสา**ติ มรเณน อภิภูตสฺสฯ ปวตฺติยญฺหิ ปุตฺตาทโย อนฺนปานาทิทาเนน เจว อุปฺปนฺนกิจฺจนิตฺถรเณน จ ตาณา หุตฺวาปิ มรณกาเล เกนจิ อุปาเยน มรณํ ปฎิพาหิตุํ อสมตฺถตาย ตาณตฺถาย เลณตฺถาย น สนฺติ นามฯ เตเนว วุตฺตํ – **“นตฺถิ ญาตีสุ ตาณตา”**ติฯ **เอตมตฺถวส**นฺติ เอวํ เตสํ อญฺญมญฺญสฺส ตาณํ ภวิตุํ อสมตฺถภาวสงฺขาตํ การณํ ชานิตฺวา ปณฺฑิโต จตุปาริสุทฺธิสีเลน สํวุโต รกฺขิตโคปิโต หุตฺวา นิพฺพานคมนํ อฎฺฐงฺคิกํ มคฺคํ สีฆํ สีฆํ วิโสเธยฺยาติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน ปฎาจารา โสตาปตฺติผเล ปติฎฺฐหิ, อเญฺญ จ พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสูติฯ

ปฎาจาราวตฺถุ ทฺวาทสมํฯ

มคฺควคฺควณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๒๑. ปกิณฺณกวโคฺค

๑. อตฺตโนปุพฺพกมฺมวตฺถุ

มตฺตาสุขปริจฺจาคาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรโนฺต อตฺตโน ปุพฺพกมฺมํ อารพฺภ กเถสิฯ

เอกสฺมิญฺหิ สมเย เวสาลี อิทฺธา อโหสิ ผีตา พหุชนา อากิณฺณมนุสฺสาฯ ตตฺถ หิ วาเรน วาเรน รชฺชํ กาเรนฺตานํ ขตฺติยานํเยว สตฺตสตาธิกานิ สตฺตสหสฺสานิ สตฺต จ ขตฺติยา อเหสุํฯ เตสํ วสนตฺถาย ตตฺตกาเยว ปาสาทา ตตฺตกาเนว กูฏาคารานิ อุยฺยาเน วิหารตฺถาย ตตฺตกาเยว อารามา จ โปกฺขรณิโย จ อเหสุํฯ สา อปเรน สมเยน ทุพฺภิกฺขา อโหสิ ทุสฺสสฺสาฯ ตตฺถ ฉาตกภเยน ปฐมํ ทุคฺคตมนุสฺสา กาลมกํสุฯ เตสํ เตสํ ตตฺถ ตตฺถ ฉฑฺฑิตานํ กุณปานํ คเนฺธน อมนุสฺสา นครํ ปวิสิํสุฯ อมนุสฺสูปทฺทเวน พหุตรา กาลมกํสุฯ เตสํ กุณปคนฺธปฏิกฺกูลตาย สตฺตานํ อหิวาตโรโค อุปฺปชฺชิฯ เอวํ ทุพฺภิกฺขภยํ อมนุสฺสภยํ โรคภยนฺติ ตีณิ ภยานิ อุปฺปชฺชิํสุฯ

นครวาสิโน สนฺนิปติตฺวา ราชานํ อาหํสุ – ‘‘มหาราช, อิมสฺมิํ นคเร ตีณิ ภยานิ อุปฺปนฺนานิ, อิโต ปุเพฺพ ยาว สตฺตมา ราชปริวฏฺฏา เอวรูปํ ภยํ นาม น อุปฺปนฺนปุพฺพํฯ อธมฺมิกราชูนญฺหิ กาเล เอวรูปํ ภยํ อุปฺปชฺชตี’’ติฯ ราชา สนฺถาคาเร สเพฺพสํ สนฺนิปาตํ กาเรตฺวา ‘‘สเจ เม อธมฺมิกภาโว อตฺถิ, ตํ วิจินถา’’ติ อาหฯ เวสาลิวาสิโน สพฺพํ ปเวณิ วิจินนฺตา รโญฺญ กญฺจิ โทสํ อทิสฺวา, ‘‘มหาราช, นตฺถิ เต โทโส’’ติ วตฺวา ‘‘กถํ นุ โข อิทํ อมฺหากํ ภยํ วูปสมํ คเจฺฉยฺยา’’ติ มนฺตยิํสุฯ ตตฺถ เอกเจฺจหิ ‘‘พลิกเมฺมน อายาจนาย มงฺคลกิริยายา’’ติ วุเตฺต สพฺพมฺปิ ตํ วิธิํ กตฺวา ปฏิพาหิตุํ นาสกฺขิํสุฯ อถเญฺญ เอวมาหํสุ – ‘‘ฉ สตฺถาโร มหานุภาวา, เตสุ อิธาคตมเตฺตสุ ภยํ วูปสเมยฺยา’’ติฯ อปเร ‘‘สมฺมาสมฺพุโทฺธ โลเก อุปฺปโนฺนฯ โส หิ ภควา สพฺพสตฺตหิตาย ธมฺมํ เทเสติ, มหิทฺธิโก มหานุภาโวฯ ตสฺมิํ อิธ อาคเต อิมานิ ภยานิ วูปสเมยฺยุ’’นฺติ อาหํสุฯ เตสํ วจนํ สเพฺพปิ อภินนฺทิตฺวา ‘‘กหํ นุ โข โส ภควา เอตรหิ วิหรตี’’ติ อาหํสุ ฯ ตทา ปน สตฺถา อุปกฏฺฐาย วสฺสูปนายิกาย รโญฺญ พิมฺพิสารสฺส ปฏิญฺญํ ทตฺวา เวฬุวเน วิหรติฯ เตน จ สมเยน พิมฺพิสารสมาคเม พิมฺพิสาเรน สทฺธิํ โสตาปตฺติผลํ ปโตฺต มหาลิ นาม ลิจฺฉวี ตสฺสํ ปริสายํ นิสิโนฺน โหติฯ

เวสาลิวาสิโน มหนฺตํ ปณฺณาการํ สเชฺชตฺวา ราชานํ พิมฺพิสารํ สญฺญาเปตฺวา ‘‘สตฺถารํ อิธาเนถา’’ติ มหาลิเญฺจว ลิจฺฉวิํ ปุโรหิตปุตฺตญฺจ ปหิณิํสุฯ เต คนฺตฺวา รโญฺญ ปณฺณาการํ ทตฺวา ตํ ปวตฺติํ นิเวเทตฺวา, ‘‘มหาราช, สตฺถารํ อมฺหากํ นครํ เปเสถา’’ติ ยาจิํสุฯ ราชา ‘‘ตุเมฺหว ชานาถา’’ติ น สมฺปฏิจฺฉิฯ เต ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา ยาจิํสุ – ‘‘ภเนฺต, เวสาลิยํ ตีณิ ภยานิ อุปฺปนฺนานิ, ตานิ ตุเมฺหสุ อาคเตสุ วูปสมิสฺสนฺติ, เอถ, ภเนฺต, คจฺฉามา’’ติฯ สตฺถา เตสํ วจนํ สุตฺวา อาวเชฺชโนฺต ‘‘เวสาลิยํ **รตนสุเตฺต** (ขุ. ปา. ๖.๑ อาทโย; สุ. นิ. ๒๒๔ อาทโย) วุเตฺต สา รกฺขา จกฺกวาฬานํ โกฏิสตสหสฺสํ ผริสฺสติ, สุตฺตปริโยสาเน จตุราสีติยา ปาณสหสฺสานํ ธมฺมาภิสมโย ภวิสฺสติ, ตานิ จ ภยานิ วูปสมิสฺสนฺตี’’ติ ญตฺวา เตสํ วจนํ สมฺปฏิจฺฉิฯ

ราชา พิมฺพิสาโร ‘‘สตฺถารา กิร เวสาลิคมนํ สมฺปฏิจฺฉิต’’นฺติ สุตฺวา นคเร โฆสนํ กาเรตฺวา สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘กิํ, ภเนฺต, เวสาลิคมนํ สมฺปฏิจฺฉิต’’นฺติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อาม, มหา

ราชา''ติ วุตฺเต ''เตน หิ, ภนฺเต, อาคเมถ, ตาว มคฺคํ ปฏิยาเทสฺสามี''ติ วตฺวา ราชคหสฺส จ คงฺคาย จ อนฺตเร ปญฺจโยชนภูมึ สมํ กาเรตฺวา โยชเน โยชเน วิหารํ ปติฏฺฐาเปตฺวา สตฺถุ คมนกาลํ อาโรเจสิฯ สตฺถา ปญฺจหิ ภิกฺขุสเตหิ สทฺธึ มคฺคํ ปฏิปชฺชิฯ ราชา โยชนนฺตเร ชณฺณุมตฺเตน โอธินา ปญฺจวณฺณานิ ปุปฺผานิ โอกิราเปตฺวา ธชปฏากกทลีอาทีนิ อุสฺสาเปตฺวา ภควโต ฉตฺตาติฉตฺตํ กตฺวา เทฺว เสตจฺฉตฺตานิ เอกเมกสฺส ภิกฺขุโน เอกเมกํ เสตจฺฉตฺตํ อุปริ ธาเรตฺวา สปริวาโร ปุปฺผคนฺธาทีหิ ปูชํ กโรนฺโต สตฺถารํ เอเกกสฺมึ วิหาเร วสาเปตฺวา มหาทานาทีนิ ทตฺวา ปญฺจหิ ทิวเสหิ คงฺคาตีรํ ปาเปตฺวา ตตฺถ นาวํ อลงฺกโรนฺโต เวสาลิกานํ สาสนํ เปเสสิ – ''มคฺคํ ปฏิยาเทตฺวา สตฺถุ ปจฺจุคฺคมนํ กโรนฺตู''ติฯ เต ''ทิคุณํ ปูชํ กริสฺสามา''ติ เวสาลิยา จ คงฺคาย จ อนฺตเร ติโยชนภูมึ สมํ กาเรตฺวา ภควโต จตูหิ เสตจฺฉเตฺตหิ เอกเมกสฺส ภิกฺขุโน ทฺวีหิ ทฺวีหิ เสตจฺฉเตฺตหิ ฉตฺตาติฉตฺตานิ สชฺเชตฺวา ปูชํ กุรุมานา อาคนฺตฺวา คงฺคาตีเร อฏฺฐํสุฯ พิมฺพิสาโร เทฺว นาวา สงฺฆาเฏตฺวา มณฺฑปํ กาเรตฺวา ปุปฺผทามาทีหิ อลงฺการาเปตฺวา สพฺพรตนมยํ พุทฺธาสนํ ปญฺญาเปสิฯ ภควา ตสฺมึ นิสีทิฯ ภิกฺขูปิ นาวํ อภิรุหิตฺวา ภควนฺตํ ปริวาเรตฺวา นิสีทึสุฯ ราชา อนุคจฺฉนฺโต คลปฺปมาณํ อุทกํ โอตริตฺวา ''ยาว, ภนฺเต, ภควา อาคจฺฉติ, ตาวาหํ อิเธว คงฺคาตีเร วสิสฺสามี''ติ วตฺวา นาวํ อุโยฺยเชตฺวา นิวตฺติฯ สตฺถา โยชนมตฺตํ อทฺธานํ คงฺคาย คนฺตฺวา เวสาลิกานํ สีมํ ปาปุณิฯ

ลิจฺฉวีราชาโน สตฺถารํ ปจฺจุคฺคนฺตฺวา คลปฺปมาณํ อุทกํ โอตริตฺวา นาวํ ตีรํ อุปเนตฺวา สตฺถารํ นาวาโต โอตารยึสุฯ สตฺถารา โอตริตฺวา ตีเร อกฺกนฺตมเตฺตเยว มหาเมโฆ อุฏฺฐหิตฺวา โปกฺขรวสฺสํ วสฺสิฯ สพฺพตฺถ ชณฺณุปฺปมาณอูรุปฺปมาณกฏิปฺปมาณาทีนิ อุทกานิ สนฺทนฺตานิ สพฺพกุณปานิ คงฺคํ ปเวสยึสุ, ปริสุทฺโธ ภูมิภาโค อโหสิฯ ลิจฺฉวีราชาโน สตฺถารํ โยชเน โยชเน วสาเปตฺวา มหาทานํ ทตฺวา ทิคุณํ ปูชํ กโรนฺตา ตีหิ ทิวเสหิ เวสาลึ นยึสุฯ สโกฺก เทวราชา เทวคณปริวุโต อาคมาสิ, มเหสกฺขานํ เทวานํ สนฺนิปาเตน อมนุสฺสา เยภุเยฺยน ปลายึสุฯ สตฺถา สายํ นครทฺวาเร ฐตฺวา อานนฺทเตฺถรํ อามเนฺตสิ – ''อิมํ, อานนฺท, รตนสุตฺตํ อุคฺคณฺหิตฺวา ลิจฺฉวีกุมาเรหิ สทฺธึ วิจรโนฺต เวสาลิยา ติณฺณํ ปาการานํ อนฺตเร ปริตฺตํ กโรหี''ติฯ

เถโร สตฺถารา ทินฺนํ รตนสุตฺตํ อุคฺคณฺหิตฺวา สตฺถุ เสลมยปเตฺตน อุทกํ อาทาย นครทฺวาเร ฐิโต ปณิธานโต ปฏฺฐาย ตถาคตสฺส ทส ปารมิโย ทส อุปปารมิโย ทส ปรมตฺถปารมิโยติ สมตึส ปารมิโย ปญฺจ มหาปริจฺจาเค โลกตฺถจริยา ญาตตฺถจริยา พุทฺธตฺถจริยาติ ติโสฺส จริยาโย ปจฺฉิมภเว คพฺภโวกฺกนฺตึ ชาตึ อภินิกฺขมนํ ปธานจริยํ โพธิปลฺลเงฺก มารวิชยํ สพฺพญฺญุตญฺญาณปฏิเวธํ ธมฺมจกฺกปวตฺตนํ นวโลกุตฺตรธเมฺมติ สเพฺพปิเม พุทฺธคุเณ อาวเชฺชตฺวา นครํ ปวิสิตฺวา ติยามรตฺตึ ตีสุ ปาการนฺตเรสุ ปริตฺตํ กโรโนฺต วิจริฯ เตน ''ยํกิญฺจี''ติ วุตฺตมเตฺตเยว อุทฺธํ ขิตฺตอุทกํ อมนุสฺสานํ อุปริ ปติฯ ''ยานีธ ภูตานี''ติ คาถากถนโต ปฏฺฐาย รชตวฏํสกา วิย อุทกพินฺทูนิ อากาเสน คนฺตฺวา คิลานมนุสฺสานํ อุปริ ปตึสุฯ ตาวเทว วูปสนฺตโรคา มนุสฺสา อุฏฺฐายุฏฺฐาย เถรํ ปริวาเรสุํ ฯ ''ยํกิญฺจี''ติ วุตฺตปทโต ปฏฺฐาย ปน อุทกผุสิเตหิ ผุฏฺฐผุฏฺฐา สเพฺพ อปลายนฺตา สงฺการกูฏภิตฺติปเทสาทินิสฺสิตา อมนุสฺสา เตน เตน ทฺวาเรน ปลายึสุฯ ทฺวารานิ อโนกาสานิ อเหสุํฯ เต โอกาสํ อลภนฺตา ปาการํ ภินฺทิตฺวาปิ ปลายึสุฯ

มหาชโน นครมเชฺฌ สนฺถาคารํ สพฺพคเนฺธหิ อุปลิมฺปตฺวา อุปริ สุวณฺณตารกาทิวิจิตฺตํ วิตานํ พนฺธิตฺวา พุทฺธาสนํ ปญฺญาเปตฺวา สตฺถารํ อาเนสิฯ สตฺถา ปญฺญเตฺต อาสเน นิสีทิฯ ภิกฺขุสโงฺฆปิ ลิจฺฉวิคโณปิ สตฺถารํ ปริวาเรตฺวา นิสีทิฯ สโกฺก เทวราชา เทวคณปริวุโต ปติรูเป โอกาเส อฏฺฐาสิฯ เถโรปิ สกลนครํ อนุวิจริตฺวา วูปสนฺตโรเคน มหาชเนน สทฺธึ อาคนฺตฺ

วา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา นิสีทิฯ สตฺถา ปริสํ โอโลเกตฺวา ตเทว รตนสุตฺตํ อภาสิฯ เทสนาวสาเน จตุราสีติยา ปาณสหสฺสานํ ธมฺมาภิสมโย อโหสิฯ เอวํ ปุนทิวเสปีติ สตฺตาหํ ตเทว รตนสุตฺตํ เทเสตฺวา สพฺพภยานํ วูปสนฺตภาวํ ญตฺวา ลิจฺฉวีคณํ อามนฺเตตฺวา เวสาลิโต นิกฺขมิฯ ลิจฺฉวีราชาโน ทิคุณํ สกฺการํ กโรนฺตา ปุน ตีหิ ทิวเสหิ สตฺถารํ คงฺคาตีรํ นยึสุฯ

คงฺคาย นิพฺพตฺตนาคราชาโน จินฺเตสุํ – ‘‘มนุสฺสา ตถาคตสฺส สกฺการํ กโรนฺติ, มยํ กึ น กโรมา’’ติฯ เต สุวณฺณรชตมณิมยา นาวาโย มาเปตฺวา สุวณฺณรชตมณิมเย ปลฺลงฺเก ปญฺญาเปตฺวา ปญฺจวณฺณปทุมสญฺฉนฺนํ อุทกํ กริตฺวา, ‘‘ภนฺเต, อมฺหากมฺปิ อนุคฺคหํ กโรถา’’ติ อตฺตโน อตฺตโน นาวํ อภิรุหณตฺถาย สตฺถารํ ยาจึสุฯ ‘‘มนุสฺสา จ นาคา จ ตถาคตสฺส ปูชํ กโรนฺติ, มยํ ปน กึ น กโรมา’’ติ ภูมฏฺฐกเทเวปิ อาทึ กตฺวา ยาว อกนิฏฺฐพฺรหฺมโลกา สเพฺพ เทวา สกฺการํ กรึสุฯ ตตฺถ นาคา โยชนิกานิ ฉตฺตาติฉตฺตานิ อุกฺขิปึสุฯ เอวํ เหฏฺฐา นาคา ภูมิตเล รุกฺขคจฺฉปพฺพตาทีสุ ภูมฏฺฐกา เทวตา, อนฺตลิเกฺข อากาสฏฺฐเทวาติ นาคภวนํ อาทึ กตฺวา จกฺกวาฬปริยเนฺตน ยาว พฺรหฺมโลกา ฉตฺตาติฉตฺตานิ อุสฺสาปิตานิ อเหสุํฯ ฉตฺตนฺตเรสุ ธชา, ธชนฺตเรสุ ปฏากา, เตสํ อนฺตรนฺตรา ปุปฺผทามวาสจุณฺณธูมาทีหิ สกฺกาโร อโหสิฯ สพฺพลงฺการปฏิมณฺฑิตา เทวปุตฺตา ฉณเวสํ คเหตฺวา อุโคฺฆสยมานา อากาเส วิจรึสุฯ ตโย เอว กิร สมาคมา มหนฺตา อเหสุํ – ยมกปาฏิหาริยสมาคโม เทโวโรหณสมาคโม อยํ คโงฺคโรหณสมาคโมติฯ

ปรตีเร พิมฺพิสาโรปิ ลิจฺฉวีหิ กตสกฺการโต ทิคุณํ สกฺการํ สเชฺชตฺวา ภควโต อาคมนํ อุทิกฺขมาโน อฏฺฐาสิฯ สตฺถา คงฺคาย อุโภสุ ปเสฺสสุ ราชูนํ มหนฺตํ ปริจฺจาคํ โอโลเกตฺวา นาคาทีนญฺจ อชฺฌาสยํ วิทิตฺวา เอเกกาย นาวาย ปญฺจปญฺจภิกฺขุสตปริวารํ เอเกกํ นิมฺมิตพุทฺธํ มาเปสิฯ โส เอเกกสฺส เสตจฺฉตฺตสฺส เจว กปฺปรุกฺขสฺส จ ปุปฺผทามสฺส จ เหฏฺฐา นาคคณปริวุโต นิสิโนฺน โหติฯ ภูมฏฺฐกเทวตาทีสุปิ เอเกกสฺมึ โอกาเส สปริวารํ เอเกกํ นิมฺมิตพุทฺธํ มาเปสิฯ เอวํ สกลจกฺกวาฬคเพฺภ เอกาลงฺกาเร เอกุสฺสเว เอกฉเณเยว จ ชาเต สตฺถา นาคานมนุคฺคหํ กโรโนฺต เอกํ รตนนาวํ อภิรุหิฯ ภิกฺขูสุปิ เอเกโก เอเกกเมว อภิรุหิฯ นาคราชาโน พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ นาคภวนํ ปเวเสตฺวา สพฺพรตฺตึ สตฺถุ สนฺติเก ธมฺมกถํ สุตฺวา ทุติยทิวเส ทิเพฺพน ขาทนีเยน โภชนีเยน พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ ปริวิสึสุฯ สตฺถา อนุโมทนํ กตฺวา นาคภวนา นิกฺขมิตฺวา สกลจกฺกวาฬเทวตาหิ ปูชิยมาโน ปญฺจหิ นาวาสเตหิ คงฺคานทึ อติกฺกมิฯ

ราชา ปจฺจุคฺคนฺตฺวา สตฺถารํ นาวาโต โอตาเรตฺวา อาคมนกาเล ลิจฺฉวีติ กตสกฺการโต ทิคุณํ สกฺการํ กตฺวา ปุริมนเยเนว ปญฺจหิ ทิวเสหิ ราชคหํ อภิเนสิฯ ทุติยทิวเส ภิกฺขู ปิณฺฑปาตปฏิกฺกนฺตา สายนฺหสมเย ธมฺมสภายํ สนฺนิสินฺนา กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ – ‘‘อโห พุทฺธานํ มหานุภาโว, อโห สตฺถริ เทวมนุสฺสานํ ปสาโท, คงฺคาย นาม โอรโต จ ปารโต จ อฏฺฐโยชเน มเคฺค พุทฺธคเตน ปสาเทน ราชูหิ สมตลํ ภูมึ กตฺวา วาลุกา โอกิณฺณา, ชณฺณุมเตฺตน โอธินา นานาวณฺณานิ ปุปฺผานิ สนฺถตานิ, คงฺคาย อุทกํ นาคานุภาเวน ปญฺจวเณฺณหิ ปทุเมหิ สญฺฉนฺนํ, ยาว อกนิฏฺฐภวนา ฉตฺตาติฉตฺตานิ อุสฺสาปิตานิ, สกลจกฺกวาฬคพฺภํ เอกาลงฺการํ เอกุสฺสวํ วิย ชาต’’นฺติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, เอส ปูชาสกฺกาโร มยฺหํ พุทฺธานุภาเวน นิพฺพโตฺต, น นาคเทวพฺรหฺมานุภาเวนฯ อตีเต ปน อปฺปมตฺตกปริจฺจาคานุภาเวน นิพฺพโตฺต’’ติ วตฺวา ภิกฺขูหิ ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต ตกฺกสิลายํ สโงฺข นาม พฺราหฺมโณ อโหสิฯ ตสฺส ปุโตฺต สุสีโม นาม มาณโว โสฬสวสฺสุเทฺทสิโก เอกทิวสํ ปิตรํ อุปสงฺกมิตฺวา อาห – ‘‘อิจฺฉามหํ, ตาต, พาราณสึ คนฺตฺวา มเนฺต อชฺฌายิตุ’’นฺติฯ อถ นํ ปิตา อาห – ‘‘เตน หิ, ตาต, อสุโก นาม พฺราหฺมโณ มม สหายโก, ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา อธียสฺสู’’ติฯ โส ‘‘สาธู’’ติ ปฏิสฺสุณิตฺวา อนุปุเพฺพน พาราณสึ คนฺตฺวา ตํ พฺราหฺมณํ อุปสงฺกมิตฺวา ปิตรา ปหิตภาวมาจิกฺขิฯ อถ นํ โส ‘‘สหายกสฺส เม ปุโตฺต’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ปฏิปสฺสทฺธทรถํ ภทฺทเกน ทิวเสน มเนฺต วาเจตุมารภิฯ โส ลหุญฺจ คณฺหโนฺต พหุญฺจ คณฺหโนฺต อตฺตโน อุคฺคหิตุคฺคหิตํ สุวณฺณภาชเน ปกฺขิตฺตสีหเตลมิว อวินสฺสมานํ ธาเรโนฺต น จิรเสฺสว อาจริยสฺส สมฺมุขโต อุคฺคณฺหิตพฺพํ สพฺพํ อุคฺคณฺหิตฺวา สชฺฌายํ กโรโนฺต อตฺตโน อุคฺคหิตสิปฺปสฺส อาทิมชฺฌเมว ปสฺสติ, โน ปริโยสานํฯ

โส อาจริยํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘อหํ อิมสฺส สิปฺปสฺส อาทิมชฺฌเมว ปสฺสามิ, โน ปริโยสาน’’นฺติ วตฺวา อาจริเยน ‘‘อหมฺปิ, ตาต, น ปสฺสามี’’ติ วุเตฺต ‘‘อถ โก, อาจริย, ปริโยสานํ ชานาตี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิเม, ตาต, อิสโย อิสิปตเน วิหรนฺติ, เต ชาเนยฺยุํ, เตสํ สนฺติกํ อุปสงฺกมิตฺวา ปุจฺฉสฺสู’’ติ อาจริเยน วุเตฺต ปเจฺจกพุเทฺธ อุปสงฺกมิตฺวา ปุจฺฉิ – ‘‘ตุเมฺห กิร ปริโยสานํ ชานาถา’’ติ? ‘‘อาม, ชานามา’’ติฯ ‘‘เตน หิ เม อาจิกฺขถา’’ติ? ‘‘น มยํ อปพฺพชิตสฺส อาจิกฺขามฯ สเจ เต ปริโยสาเนนโตฺถ , ปพฺพชสฺสู’’ติ ฯ โส ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา เตสํ สนฺติเก ปพฺพชิฯ อถสฺส เต ‘‘อิทํ ตาว สิกฺขสฺสู’’ติ วตฺวา ‘‘เอวํ เต นิวาเสตพฺพํ, เอวํ ปารุปิตพฺพ’’นฺติ อาทินา นเยน อาภิสมาจาริกํ อาจิกฺขึสุฯ โส ตตฺถ สิกฺขโนฺต อุปนิสฺสยสมฺปนฺนตฺตา นจิรเสฺสว ปเจฺจกสโมฺพธึ อภิสมฺพุชฺฌิตฺวา สกลพาราณสินคเร คคนตเล ปุณฺณจโนฺท วิย ปากโฏ ลาภคฺคยสคฺคปฺปโตฺต อโหสิ, โส อปฺปายุกสํวตฺตนิกสฺส กมฺมสฺส กตตฺตา น จิรเสฺสว ปรินิพฺพายิฯ อถสฺส ปเจฺจกพุทฺธา จ มหาชโน จ สรีรกิจฺจํ กตฺวา ธาตุโย จ คเหตฺวา นครทฺวาเร ถูปํ กาเรสุํฯ

สโงฺขปิ พฺราหฺมโณ ‘‘ปุโตฺต เม จิรํ คโต, ปวตฺติมสฺส ชานิสฺสามี’’ติ ตํ ทฎฺฐุกาโม ตกฺกสิลาโต นิกฺขมิตฺวา อนุปุเพฺพน พาราณสึ ปตฺวา มหาชนกายํ สนฺนิปติตํ ทิสฺวา ‘‘อทฺธา อิเมสุ เอโกปิ เม ปุตฺตสฺส ปวตฺตึ ชานิสฺสตี’’ติ อุปสงฺกมิตฺวา ปุจฺฉิ – ‘‘สุสีโม นาม มาณโว อิธาคมิ, อปิ นุ โข ตสฺส ปวตฺตึ ชานาถา’’ติ? ‘‘อาม, พฺราหฺมณ, ชานาม, อสุกสฺส พฺราหฺมณสฺส สนฺติเก ตโย เวเท สชฺฌายิตฺวา ปพฺพชิตฺวา ปเจฺจกสโมฺพธึ สจฺฉิกตฺวา ปรินิพฺพุโต, อยมสฺส ถูโป ปติฎฺฐาปิโต’’ติฯ โส ภูมึ หเตฺถน ปหริตฺวา โรทิตฺวา กนฺทิตฺวา ตํ เจติยงฺคณํ คนฺตฺวา ติณานิ อุทฺธริตฺวา อุตฺตรสาฎเกน วาลุกํ อาหริตฺวา เจติยงฺคเณ อากิริตฺวา กมณฺฑลุโต อุทเกน ปริโปฺผสิตฺวา วนปุเปฺผหิ ปูชํ กตฺวา สาฎเกน ปฎากํ อาโรเปตฺวา ถูปสฺส อุปริ อตฺตโน ฉตฺตกํ พนฺธิตฺวา ปกฺกามิฯ

สตฺถา อิทํ อตีตํ อาหริตฺวา ‘‘ตทา, ภิกฺขเว, อหํ สโงฺข พฺราหฺมโณ อโหสึฯ มยา สุสีมสฺส ปเจฺจกพุทฺธสฺส เจติยงฺคเณ ติณานิ อุทฺธฎานิ, ตสฺส เม กมฺมสฺส นิสฺสเนฺทน อฎฺฐโยชนมคฺคํ วิหตขาณุกกณฺฎกํ กตฺวา สุทฺธํ สมตลํ กรึสุฯ มยา ตตฺถ วาลุกา โอกิณฺณา, ตสฺส เม นิสฺสเนฺทน อฎฺฐโยชนมเคฺค วาลุกํ โอกิรึสุฯ มยา ตตฺถ วนกุสุเมหิ ปูชา กตา, ตสฺส เม นิสฺสเนฺทน อฎฺฐโยชนมเคฺค นานาวณฺณานิ ปุปฺผานิ โอกิณฺณานิ, เอกโยชนฎฺฐาเน คงฺคาย อุทกํ ปญฺจวเณฺณหิ ปทุเมหิ สญฺฉนฺนํฯ มยา ตตฺถ กมณฺฑลุอุทเกน ภูมิ ปริโปฺผสิตา, ตสฺส เม นิสฺสเนฺทน เวสาลิยํ โปกฺขรวสฺสํ วสฺสิฯ มยา ตตฺถ ปฎากา, อาโรปิตา, ฉตฺตกญฺจ พทฺธํ, ตสฺส เม นิสฺสเนฺทน ยาว อกนิฎฺฐภวนา ธชปฎากฉตฺตาติฉตฺตาทีหิ สกลจกฺกวาฬคพฺภํ เอกุสฺสวํ วิย ชาตํฯ อิติ โข, ภิกฺขเว, เอส ปูชาสกฺกาโร มยฺหํ เนว พุทฺธานุภาเวน นิพฺพโตฺต, น นาคเทว

พฺรหฺมานุภาเวน, อตีเต ปน อปฺปมตฺตกปริจฺจาคานุภาเวนา’’ติ วตฺวา ธมฺมํ เทเสนฺโต อิมํ คาถมาห –

๒๙๐.‘‘มตฺตาสุขปริจฺจาคา , ปเสฺส เจ วิปุลํ สุขํ;
จเช มตฺตาสุขํ ธีโร, สมฺปสฺสํ วิปุลํ สุข’’นฺติฯ

ตตฺถ **มตฺตาสุขปริจฺจาคา**ติ **มตฺตาสุข**นฺติ ปมาณยุตฺตกํ ปริตฺตสุขํ วุจฺจติ, ตสฺส ปริจฺจาเคนฯ **วิปุลํ สุข**นฺติ อุฬารํ สุขํ นิพฺพานสุขํ วุจฺจติ, ตํ เจ ปเสฺสยฺยาติ อโตฺถฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – เอกญฺหิ โภชนปาติํ สชฺชาเปตฺวา ภุญฺชนฺตสฺส มตฺตาสุขํ นาม อุปฺปชฺชติ, ตํ ปน ปริจฺจชิตฺวา อุโปสถํ วา กโรนฺตสฺส ทานํ วา ททนฺตสฺส วิปุลํ อุฬารํ นิพฺพานสุขํ นาม นิพฺพตฺตติฯ ตสฺมา สเจ เอวํ ตสฺส มตฺตาสุขสฺส ปริจฺจาคา วิปุลํ สุขํ ปสฺสติ, อเถตํ วิปุลํ สุขํ สมฺมา ปสฺสโนฺต ปณฺฑิโต ตํ มตฺตาสุขํ จเชยฺยาติฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสูติฯ

อตฺตโนปุพฺพกมฺมวตฺถุ ปฐมํฯ

๒. กุกฺกุฏอณฺฑขาทิกาวตฺถุ

ปรทุกฺขูปธาเนนาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ กุกฺกุฏอณฺฑขาทิกํ อารพฺภ กเถสิฯ

สาวตฺถิยา กิร อวิทูเร ปณฺฑุรํ นาม เอโก คาโม, ตเตฺถโก เกวโฏฺฏ วสติฯ โส สาวตฺถิํ คจฺฉโนฺต อจิรวติยํ กจฺฉปอณฺฑานิ ทิสฺวา ตานิ อาทาย สาวตฺถิํ คนฺตฺวา เอกสฺมิํ เคเห ปจาเปตฺวา ขาทโนฺต ตสฺมิํ เคเห กุมาริกายปิ เอกํ อณฺฑํ อทาสิฯ สา ตํ ขาทิตฺวา ตโต ปฎฺฐาย อญฺญํ ขาทนียํ นาม น อิจฺฉิฯ อถสฺสา มาตา กุกฺกุฏิยา วิชาตฎฺฐานโต เอกํ อณฺฑํ คเหตฺวา อทาสิฯ สา ตํ ขาทิตฺวา รสตณฺหาย พทฺธา ตโต ปฎฺฐาย สยเมว กุกฺกุฏิยา อณฺฑานิ คเหตฺวา ขาทติฯ กุกฺกุฏี วิชาตวิชาตกาเล ตํ อตฺตโน อณฺฑานิ คเหตฺวา ขาทนฺติํ ทิสฺวา ตาย อุปทฺทุตา อาฆาตํ พนฺธิตฺวา ‘‘อิโต ทานิ จุตา ยกฺขินี หุตฺวา ตว ชาตทารเก ขาทิตุํ สมตฺถา หุตฺวา นิพฺพเตฺตยฺย’’นฺติ ปตฺถนํ ปฎฺฐเปตฺวา กาลํ กตฺวา ตสฺมิํเยว เคเห มชฺชารี หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ อิตราปิ กาลํ กตฺวา ตเตฺถว กุกฺกุฏี หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ กุกฺกุฏี อณฺฑานิ วิชายิ, มชฺชารี อาคนฺตฺวา ตานิ ขาทิตฺวา ทุติยมฺปิ ตติยมฺปิ ขาทิเยวฯ กุกฺกุฏี ‘‘ตโย วาเร มม อณฺฑานิ ขาทิตฺวา อิทานิ มมฺปิ ขาทิตุกามาสิ , อิโต จุตา สปุตฺตกํ ตํ ขาทิตุํ ลเภยฺย’’นฺติ ปตฺถนํ กตฺวา ตโต จุตา ทีปินี หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ อิตราปิ กาลํ กตฺวา มิคี หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ ตสฺสา วิชาตกาเล ทีปินี อาคนฺตฺวา ตํ สทฺธิํ ปุเตฺตหิ ขาทิฯ เอวํ ขาทนฺตา ปญฺจสุ อตฺตภาวสเตสุ อญฺญมญฺญสฺส ทุกฺขํ อุปฺปาเทตฺวา อวสาเน เอกา ยกฺขินี หุตฺวา นิพฺพตฺติ, เอกา สาวตฺถิยํ กุลธีตา หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ อิโต ปรํ ‘‘น หิ เวเรน เวรานี’’ติ (ธ. ป. ๕) คาถาย วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพํฯ อิธ ปน สตฺถา ‘‘เวรญฺหิ อเวเรน อุปสมฺมติ, โน เวเรนา’’ติ วตฺวา อุภินฺนมฺปิ ธมฺมํ เทเสนฺโต อิมํ คาถมาห –

๒๙๑.‘‘ปรทุกฺขูปธาเนน, อตฺตโน สุขมิจฺฉติ;
เวรสํสคฺคสํสโฎฺฐ, เวรา โส น ปริมุจฺจตี’’ติฯ

ตตฺถ **ปรทุกฺขูปธาเนนา**ติ ปรสฺมิํ ทุกฺขูปธาเนน, ปรสฺส ทุกฺขุปฺปาทเนนาติ อโตฺถฯ **เวรสํสคฺคสํสโฎฺฐ**ติ โย ปุคฺคโล อโกฺกสนปจฺจโกฺกสนปหรณปฎิหรณาทีนํ วเสน อญฺญมญฺญํ

กเตน เวรสํสเคฺคน สํสโฏฺฐฯ **เวรา โส น ปริมุจฺจตี**ติ นิจฺจกาลํ เวรวเสน ทุกฺขเมว ปาปุณาตีติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน ยกฺขินี สรเณสุ ปติฏฺฐาย ปญฺจ สีลานิ สมาทิยิตฺวา เวรโต มุจฺจิ, อิตราปิ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ, สมฺปตฺตานมฺปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติฯ

กุกฺกุฏอณฺฑขาทิกาวตฺถุ ทุติยํฯ

๓. ภทฺทิยภิกฺขุวตฺถุ

ยญฺหิ กิจฺจนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา ภทฺทิยํ นิสฺสาย ชาติยาวเน วิหรโนฺต ภทฺทิเย ภิกฺขู อารพฺภ กเถสิฯ

เต กิร ปาทุกมณฺฑเน อุยฺยุตฺตา อเหสุํฯ ยถาห – ‘‘เตน โข ปน สมเยน ภทฺทิยา ภิกฺขู อเนกวิหิตํ ปาทุกมณฺฑนานุโยคมนุยุตฺตา วิหรนฺติ, ติณปาทุกํ กโรนฺติปิ การาเปนฺติปิ, มุญฺชปาทุกํ กโรนฺติปิ การาเปนฺติปิ, ปพฺพชปาทุกํ หินฺตาลปาทุกํ กมลปาทุกํ กมฺพลปาทุกํ กโรนฺติปิ การาเปนฺติปิ, ริญฺจนฺติ อุเทฺทสํ ปริปุจฺฉํ อธิสีลํ อธิจิตฺตํ อธิปญฺญ’’นฺติ (มหาว. ๒๕๑)ฯ ภิกฺขู เตสํ ตถากรณภาวํ ชานิตฺวา อุชฺฌายิตฺวา สตฺถุ อาโรเจสุํฯ สตฺถา เต ภิกฺขู ครหิตฺวา, ‘‘ภิกฺขเว, ตุเมฺห อเญฺญน กิเจฺจน อาคตา อญฺญสฺมิํเยว กิเจฺจ อุยฺยุตฺตา’’ติ วตฺวา ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมา คาถา อภาสิ –

๒๙๒. ‘‘ยญฺหิ กิจฺจํ อปวิทฺธํ, อกิจฺจํ ปน กรียติ;
อุนฺนฬานํ ปมตฺตานํ, เตสํ วฑฺฒนฺติ อาสวาฯ

๒๙๓. ‘‘เยสญฺจ สุสมารทฺธา, นิจฺจํ กายคตา สติ;
อกิจฺจํ เต น เสวนฺติ, กิเจฺจ สาตจฺจการิโน;
สตานํ สมฺปชานานํ, อตฺถํ คจฺฉนฺติ อาสวา’’ติฯ

ตตฺถ **ยญฺหิ กิจฺจ**นฺติ ภิกฺขุโน หิ ปพฺพชิตกาลโต ปฏฺฐาย อปริมาณสีลกฺขนฺธโคปนํ อรญฺญาวาโส ธุตงฺคปริหรณํ ภาวนารามตาติ เอวมาทีนิ กิจฺจํ นามฯ อิเมหิ ปน ยํ อตฺตโน กิจฺจํ, ตํ อปวิทฺธํ ฉฑฺฑิตํฯ **อกิจฺจ**นฺติ ภิกฺขุโน ฉตฺตมณฺฑนํ อุปาหนมณฺฑนํ ปาทุกปตฺตถาลกธมฺมกรณกายพนฺธนอํสพทฺธกมณฺฑนํ อกิจฺจํ นามฯ เยหิ ตํ กยิรติ, เตสํ มานนฬํ อุกฺขิปิตฺวา จรเณน อุนฺนฬานํ สติโวสฺสเคฺคน ปมตฺตานํ จตฺตาโร อาสวา วฑฺฒนฺตีติ อโตฺถฯ **สุสมารทฺธา**ติ สุปคฺคหิตาฯ **กายคตา สตี**ติ กายานุปสฺสนาภาวนาฯ **อกิจฺจ**นฺติ เต เอตํ ฉตฺตมณฺฑนาทิกํ อกิจฺจํ น เสวนฺติ น กโรนฺตีติ อโตฺถฯ **กิเจฺจ**ติ ปพฺพชิตกาลโต ปฏฺฐาย กตฺตเพฺพ อปริมาณสีลกฺขนฺธโคปนาทิเก กรณีเยฯ **สาตจฺจการิโน**ติ สตตการิโน อฏฺฐิตการิโนฯ เตสํ สติยา อวิปฺปวาเสน สตานํ สาตฺถกสมฺปชญฺญํ สปฺปายสมฺปชญฺญํ โคจรสมฺปชญฺญํ อสโมฺมหสมฺปชญฺญนฺติ จตูหิ สมฺปชเญฺญหิ สมฺปชานานํ จตฺตาโรปิ อาสวา อตฺถํ คจฺฉนฺติ, ปริกฺขยํ อภาวํ คจฺฉนฺตีติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน เต ภิกฺขู อรหเตฺต ปติฏฺฐหิํสุ, สมฺปตฺตานมฺปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติฯ

ภทฺทิยวตฺถุ ตติยํฯ

๔. ลกุณฺฑกภทฺทิยตฺเถรวตฺถุ

มาตรนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ลกุณฺฑกภทฺทิยตฺเถรํ อารพฺภ กเถสิฯ

เอกทิวสญฺหิ สมฺพหุลา อาคนฺตุกา ภิกฺขู สตฺถารํ ทิวาฏฺฐาเน นิสินฺนํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึสุฯ ตสฺมึ ขเณ ลกุณฺฑกภทฺทิยตฺเถโร ภควโต อวิทูเร อติกฺกมติฯ สตฺถา เตสํ ภิกฺขูนํ จิตฺตาจารํ ญตฺวา โอโลเกตฺวา ''ปสฺสถ, ภิกฺขเว, อยํ ภิกฺขุ มาตาปิตโร หนฺตฺวา นิทฺทุกฺโข หุตฺวา ยาตี''ติ วตฺวา เตหิ ภิกฺขูหิ ''กึ นุ โข สตฺถา วทตี''ติ อญฺญมญฺญํ มุขานิ โอโลเกตฺวา สํสยปกฺขนฺเทหิ, ''ภนฺเต, กึ นาเมตํ วเทถา''ติ วุตฺเต เตสํ ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมํ คาถมาห –

๒๙๔. มาตรํ ปิตรํ หนฺตฺวา, ราชาโน เทฺว จ ขตฺติเย;
รฏฺฐํ สานุจรํ หนฺตฺวา, อนีโฆ ยาติ พฺราหฺมโณ''ติฯ

ตตฺถ **สานุจร**นฺติ อายสาธเกน อายุตฺตเกน สหิตํฯ เอตฺถ หิ ''ตณฺหา ชเนติ ปุริส''นฺติ (สํ. นิ. ๑.๕๕-๕๗) วจนโต ตีสุ ภเวสุ สตฺตานํ ชนนโต ตณฺหา มาตา นามฯ ''อหํ อสุกสฺส นาม รโญฺญ วา ราชมหามตฺตสฺส วา ปุโตฺต''ติ ปิตรํ นิสฺสาย อสฺมิมานสฺส อุปฺปชฺชนโต อสฺมิมาโน ปิตา นามฯ โลโก วิย ราชานํ ยสฺมา สพฺพทิฏฺฐิคตานิ เทฺว สสฺสตุเจฺฉททิฏฺฐิโย ภชนฺติ, ตสฺมา เทฺว สสฺสตุเจฺฉททิฏฺฐิโย เทฺว ขตฺติยราชาโน นามฯ ทฺวาทสายตนานิ วิตฺถตเฏฺฐน รฏฺฐทิสตฺตา รฏฺฐํ นามฯ อายสาธโก อายุตฺตกปุริโส วิย ตนฺนิสฺสิโต นนฺทิราโค อนุจโร นามฯ **อนีโฆ**ติ นิทฺทุกฺขฯ **พฺราหฺมโณ**ติ ขีณาสโวฯ เอเตสํ ตณฺหาทีนํ อรหตฺตมคฺคญาณาสินา หตตฺตา ขีณาสโว นิทฺทุกฺโข หุตฺวา ยาตีติ อยเมตฺถโตฺถฯ

เทสนาวสาเน เต ภิกฺขู อรหเตฺต ปติฏฺฐหึสุฯ

ทุติยคาถายปิ วตฺถุ ปุริมสทิสเมวฯ ตทา หิ สตฺถา ลกุณฺฑกภทฺทิยตฺเถรเมว อารพฺภ กเถสิฯ เตสํ ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมํ คาถมาห –

๒๙๕. มาตรํ ปิตรํ หนฺตฺวา, ราชาโน เทฺว จ โสตฺถิเย;
เวยคฺฆปญฺจมํ หนฺตฺวา, อนีโฆ ยาติ พฺราหฺมโณ''ติฯ

ตตฺถ **เทฺว จ โสตฺถิเย**ติ เทฺว จ พฺราหฺมเณฯ อิมิสฺสา คาถาย สตฺถา อตฺตโน ธมฺมิสฺสรตาย จ เทสนาวิธิกุสลตาย จ สสฺสตุเจฺฉททิฏฺฐิโย เทฺว พฺราหฺมณราชาโน จ กตฺวา กเถสิฯ **เวยคฺฆปญฺจม**นฺติ เอตฺถ พฺยคฺฆานุจริโต สปฺปฏิภโย ทุปฺปฏิปโนฺน มโคฺค เวยโคฺฆ นาม, วิจิกิจฺฉานีวรณมฺปิ เตน สทิสตาย เวยคฺฆํ นาม, ตํ ปญฺจมํ อสฺสาติ นีวรณปญฺจกํ เวยคฺฆปญฺจมํ นามฯ อิทญฺจ เวยคฺฆปญฺจมํ อรหตฺตมคฺคญาณาสินา นิเสฺสสํ หนฺตฺวา อนีโฆว ยาติ พฺราหฺมโณติ อยเมตฺถโตฺถฯ เสสํ ปุริมสทิสเมวาติฯ

ลกุณฺฑกภทฺทิยตฺเถรวตฺถุ จตุตฺถํฯ

๕. ทารุสากฏิกปุตฺตวตฺถุ

สุปฺปพุทฺธนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรโนฺต ทารุสากฏิกสฺส ปุตฺตํ อารพฺภ กเถสิฯ

ราชคหสฺมิญฺหิ สมฺมาทิฏฺฐิกปุตฺโต มิจฺฉาทิฏฺฐิกปุตฺโตติ เทฺว ทารกา อภิกฺขณํ คุฬกีฬํ กีฬนฺติฯ เตสุ สมฺมาทิฏฺฐิกปุตฺโต คุฬํ ขิปมาโน พุทฺธานุสฺสตึ อาวชฺเชตฺวา ‘‘นโม พุทฺธสฺสา’’ติ วตฺวา วตฺวา คุฬํ ขิปติฯ อิตโร ติตฺถิยคุเณ อุทฺทิสิตฺวา ‘‘นโม อรหนฺตาน’’นฺติ วตฺวา วตฺวา ขิปติฯ เตสุ สมฺมาทิฏฺฐิกสฺส ปุตฺโต ชินาติ, อิตโร ปน ปราชยติฯ โส ตสฺส กิริยํ ทิสฺวา ‘‘อยํ เอวํ อนุสฺสริตฺวา เอวํ วตฺวา คุฬํ ขิปนฺโต มมํ ชินาติ, อหมฺปิ เอวรูปํ กริสฺสามี’’ติ พุทฺธานุสฺสติยํ ปริจยมกาสิฯ อเถกทิวสํ ตสฺส ปิตา สกฏํ โยเชตฺวา ทารูนํ อตฺถาย คจฺฉนฺโต ตมฺปิ ทารกํ อาทาย คนฺตฺวา อฏวิยํ ทารูนํ สกฏํ ปูเรตฺวา อาคจฺฉนฺโต พหินคเร สุสานสามนฺเต อุทกผาสุกฏฺฐาเน โคเณ โมเจตฺวา ภตฺตวิสฺสคฺคมกาสิฯ อถสฺส เต โคณา สายนฺหสมเย นครํ ปวิสเนฺตน โคคเณน สทฺธึ นครเมว ปวิสึสุฯ สากฏิโกปิ โคเณ อนุพนฺธนฺโต นครํ ปวิสิตฺวา สายํ โคเณ ทิสฺวา อาทาย นิกฺขมนฺโต ทฺวารํ น สมฺปาปุณิฯ ตสฺมิญฺหิ อสมฺปเตฺตเยว ทฺวารํ ปิหิตํฯ

อถสฺส ปุตฺโต เอกโกว รตฺติภาเค สกฏสฺส เหฏฺฐา นิปชฺชิตฺวา นิทฺทํ โอกฺกมิฯ ราชคหํ ปน ปกติยาปิ อมนุสฺสพหุลํฯ อยญฺจ สุสานสนฺติเก นิปนฺโนฯ ตตฺถ นํ เทฺว อมนุสฺสา ปสฺสึสุฯ เอโก สาสนสฺส ปฏิกณฺฑโก มิจฺฉาทิฏฺฐิโก, เอโก สมฺมาทิฏฺฐิโกฯ เตสุ มิจฺฉาทิฏฺฐิโก อาห – ‘‘อยํ โน ภกฺโข, อิมํ ขาทิสฺสามา’’ติฯ อิตโร ‘‘อลํ มา เต รุจฺจี’’ติ นิวาเรติฯ โส เตน นิวาริยมาโนปิ ตสฺส วจนํ อนาทิยิตฺวา ทารกํ ปาเทสุ คเหตฺวา อากฑฺฒิฯ โส พุทฺธานุสฺสติยา ปริจิตตฺตา ตสฺมึ ขเณ ‘‘นโม พุทฺธสฺสา’’ติ อาหฯ อมนุโสฺส มหาภยภีโต ปฏิกฺกมิตฺวา อฏฺฐาสิฯ อถ นํ อิตโร ‘‘อเมฺหหิ อกิจฺจํ กตํ, ทณฺฑกมฺมํ ตสฺส กโรมา’’ติ วตฺวา ตํ รกฺขมาโน อฏฺฐาสิฯ มิจฺฉาทิฏฺฐิโก นครํ ปวิสิตฺวา รโญฺญ โภชนปาตึ ปูเรตฺวา โภชนํ อาหริฯ อถ นํ อุโภปิ ตสฺส มาตาปิตโร วิย หุตฺวา อุปฏฺฐาเปตฺวา โภเชตฺวา ‘‘อิมานิ อกฺขรานิ ราชาว ปสฺสตุ, มา อโญฺญ’’ติ ตํ ปวตฺตึ ปกาเสนฺตา ยกฺขานุภาเวน โภชนปาติยํ อกฺขรานิ ฉินฺทิตฺวา ปาตึ ทารุสกเฏ ปกฺขิปิตฺวา สพฺพรตฺตึ อารกฺขํ กตฺวา ปกฺกมึสุฯ

ปุนทิวเส ‘‘ราชกุลโต โจเรหิ โภชนภณฺฑํ อวหฏ’’นฺติ โกลาหลํ กโรนฺตา ทฺวารานิ ปิทหิตฺวา โอโลเกนฺตา ตตฺถ อปสฺสนฺตา นครา นิกฺขมิตฺวา อิโต จิโต จ โอโลเกนฺตา ทารุสกเฏ สุวณฺณปาตึ ทิสฺวา ‘‘อยํ โจโร’’ติ ตํ ทารกํ คเหตฺวา รโญฺญ ทเสฺสสุํฯ ราชา อกฺขรานิ ทิสฺวา ‘‘กึ เอตํ, ตาตา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘นาหํ , เทว, ชานามิ, มาตาปิตโร เม อาคนฺตฺวา รตฺตึ โภเชตฺวา รกฺขมานา อฏฺฐํสุ, อหมฺปิ มาตาปิตโร มํ รกฺขนฺตีติ นิพฺภโยว นิทฺทํ อุปคโตฯ เอตฺตกํ อหํ ชานามี’’ติฯ อถสฺส มาตาปิตโรปิ ตํ ฐานํ อาคมํสุฯ ราชา ตํ ปวตฺตึ ญตฺวา เต ตโยปิ ชเน อาทาย สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา สพฺพํ อาโรเจตฺวา ‘‘กึ นุ โข, ภเนฺต, พุทฺธานุสฺสติ เอว รกฺขา โหติ, อุทาหุ ธมฺมานุสฺสติอาทโยปี’’ติ ปุจฺฉิฯ อถสฺส สตฺถา, ‘‘มหาราช, น เกวลํ พุทฺธานุสฺสติเยว รกฺขา, เยสํ ปน ฉพฺพิเธน จิตฺตํ สุภาวิตํ, เตสํ อเญฺญน รกฺขาวรเณน วา มเนฺตสเธหิ วา กิจฺจํ นตฺถี’’ติ วตฺวา ฉ ฐานานิ ทเสฺสเนฺต อิมา คาถา อภาสิฯ

๒๙๖. ‘‘สุปฺปพุทฺธํ ปพุชฺฌนฺติ, สทา โคตมสาวกา;
เยสํ ทิวา จ รโตฺต จ, นิจฺจํ พุทฺธคตา สติฯ

๒๙๗. ‘‘สุปฺปพุทฺธํ ปพุชฺฌนฺติ, สทา โคตมสาวกา;
เยสํ ทิวา จ รโตฺต จ, นิจฺจํ ธมฺมคตา สติฯ

๒๙๘. ‘‘สุปฺปพุทฺธํ ปพุชฺฌนฺติ, สทา โคตมสาวกา;
เยสํ ทิวา จ รโตฺต จ, นิจฺจํ สงฺฆคตา สติฯ

๒๙๙.สุปฺปพุทฺธํ ปพุชฺฌนฺติ, สทา โคตมสาวกา;
เยสํ ทิวา จ รตฺโต จ, นิจฺจํ กายคตา สติฯ

๓๐๐.‘‘สุปฺปพุทฺธํ ปพุชฺฌนฺติ, สทา โคตมสาวกา;
เยสํ ทิวา จ รตฺโต จ, อหึสาย รโต มโนฯ

๓๐๑.‘‘สุปฺปพุทฺธํ ปพุชฺฌนฺติ, สทา โคตมสาวกา;
เยสํ ทิวา จ รตฺโต จ, ภาวนาย รโต มโน’’ติฯ

ตตฺถ **สุปฺปพุทฺธํ ปพุชฺฌนฺตี**ติ พุทฺธคตํ สตึ คเหตฺวา สุปนฺตา, คเหตฺวาเยว จ ปพุชฺฌนฺตา สุปฺปพุทฺธํ ปพุชฺฌนฺติ นามฯ **สทา โคตมสาวกา**ติ โคตมโคตฺตสฺส พุทฺธสฺส สวนเนฺต ชาตตฺตา ตเสฺสว อนุสาสนิยา สวนตาย โคตมสาวกาฯ **พุทฺธคตา สตี**ติ เยสํ ‘‘อิติปิ โส ภควา’’ติอาทิปฺปเภเท พุทฺธคุเณ อารพฺภ อุปฺปชฺชมานา สติ นิจฺจกาลํ อตฺถิ, เต สทาปิ สุปฺปพุทฺธํ ปพุชฺฌนฺตีติ อโตฺถฯ ตถา อสโกฺกนฺตา ปน เอกทิวสํ ตีสุ กาเลสุ ทฺวีสุ กาเลสุ เอกสฺมิมฺปิ กาเล พุทฺธานุสฺสตึ มนสิ กโรนฺตา สุปฺปพุทฺธํ ปพุชฺฌนฺติเยว นามฯ **ธมฺมคตา สตี**ติ ‘‘สฺวาขาโต ภควตา ธโมฺม’’ติอาทิปฺปเภเท ธมฺมคุเณ อารพฺภ อุปฺปชฺชมานา สติฯ **สงฺฆคตา สตี**ติ ‘‘สุปฺปฏิปโนฺน ภควโต สาวกสโงฺฆ’’ติอาทิปฺปเภเท สงฺฆคุเณ อารพฺภ อุปฺปชฺชมานา สติฯ **กายคตา สตี**ติ ทฺวตฺตึสาการวเสน วา นวสิวถิกาวเสน วา จตุธาตุววตฺถานวเสน วา อชฺฌตฺตนีลกสิณาทิรูปชฺฌานวเสน วา อุปฺปชฺชมานา สติฯ **อหึสาย รโต**ติ ‘‘โส กรุณาสหคเตน เจตสา เอกํ ทิสํ ผริตฺวา วิหรตี’’ติ (วิภ. ๖๔๒) เอวํ วุตฺตาย กรุณาภาวนาย รโตฯ **ภาวนายา**ติ เมตฺตาภาวนายฯ กิญฺจาปิ เหฏฺฐา กรุณาภาวนาย วุตฺตตฺตา อิธ สพฺพาปิ อวเสสา ภาวนา นาม, อิธ ปน เมตฺตาภาวนาว อธิเปฺปตาฯ เสสํ ปฐมคาถาย วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพํฯ

เทสนาวสาเน ทารโก สทฺธึ มาตาปิตูหิ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ ปจฺฉา ปน ปพฺพชิตฺวา สเพฺพปิ อรหตฺตํ ปาปุณึสุ, สมฺปตฺตานมฺปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติฯ

ทารุสากฏิกปุตฺตวตฺถุ ปญฺจมํฯ

๖. วชฺชิปุตฺตกภิกฺขุวตฺถุ

ทุปฺปพฺพชฺชนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เวสาลึ นิสฺสาย มหาวเน วิหรโนฺต อญฺญตรํ วชฺชิปุตฺตกํ ภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ ตํ สนฺธาย วุตฺตํ – อญฺญตโร วชฺชิปุตฺตโก ภิกฺขุ เวสาลิยํ วิหรติ อญฺญตรสฺมึ วนสเณฺฑ, เตน โข ปน สมเยน เวสาลิยํ สพฺพรตฺติฉโณ โหติฯ อถ โข โส ภิกฺขุ เวสาลิยา ตุริยตาฬิตวาทิตนิโคฺฆสสทฺทํ สุตฺวา ปริเทวมาโน ตายํ เวลายํ อิมํ คาถํ อภาสิ –

> ‘‘เอกกา มยํ อรเญฺญ วิหราม,
> อปวิทฺธํว วนสฺมึ ทารุกํ;
> เอตาทิสิกาย รตฺติยา,
> โกสุ นามเมฺหหิ ปาปิโย’’ติฯ (สํ. นิ. ๑.๒๒๙);

โส กิร วชฺชิรเฏฺฐ ราชปุโตฺต วาเรน สมฺปตฺตํ รชฺชํ ปหาย ปพฺพชิโต เวสาลิยํ จาตุมหาราชิเกหิ สทฺธึ เอกาพทฺธํ กตฺวา สกลนคเร ธชปฏากาทีหิ ปฏิมณฺฑิเต โกมุทิยา ปุณฺณมาย สพฺพรตฺตึ ฉณวาเร วตฺตมาเน เภริยาทีนํ ตุริยานํ ตาฬิตานํ นิโคฺฆสํ วีณาทีนญฺจ วาทิตานํ สทฺทํ สุตฺวา ยานิ เวสาลิยํ สตฺต ราชสหสฺสานิ สตฺต ราชสตานิ สตฺต ราชาโน, ตตฺตกา เอว จ เนสํ

อุปราชเสนาปติอาทโย, เตสุ อลงฺกตปฏิยตฺตสุ นกฺขตฺตกีฬนตฺถาย วีถึ โอติณฺณสุ สฏฺฐิห เตฺถ มหาจงฺกเม จงฺกมมาโน คคนมชฺเฌ ฐิตํ ปุณฺณจนฺทํ ทิสฺวา จงฺกมโกฏิยํ ผลกํ นิสฺสาย ฐิโต เวฬุนาลงฺการวิรหิตตฺตา วเน ฉฑฺฑิตทารุกํ วิย อตฺตภาวํ โอโลเกตฺวา ‘‘อตฺถิ นุ โข อโญฺญ อเมฺหหิ ลามกตโร’’ติ จินฺตโนฺต ปกติยา อารญฺญกาทิคุณยุโตฺตปิ ตสฺมิํ ขเณ อนภิรติยา ปีฬิโต เอวมาหฯ โส ตสฺมิํ วนสเณฺฑ อธิวตฺถาย เทวตาย ‘‘อิมํ ภิกฺขุํ สํเวเชสฺสามี’’ติ อธิปฺปาเยน –

> ‘‘เอกโกว ตฺวํ อรเญฺญ วิหรสิ, อปวิทฺธํว วนสฺมิํ ทารุกํ;
> ตสฺส เต พหุกา ปิหยนฺติ, เนรยิกา วิย สคฺคคามิน’’นฺติฯ (สํ. นิ. ๑.๒๒๙) –

วุตฺตํ อิมํ คาถํ สุตฺวา ปุนทิวเส สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา นิสีทิฯ สตฺถา ตํ ปวตฺติํ ญตฺวา ฆราวาสสฺส ทุกฺขตํ ปกาเสตุกาโม ปญฺจ ทุกฺขานิ สโมธาเนตฺวา อิมํ คาถมาห –

> **๓๐๒**.‘‘ทุปฺปพฺพชฺชํ ทุรภิรมํ, ทุราวาสา ฆรา ทุขา;
> ทุโกฺขสมานสํวาโส, ทุกฺขานุปติตทฺธคู;
> ตสฺมา น จทฺธคู สิยา, น จ ทุกฺขานุปติโต สิยา’’ติฯ

ตตฺถ **ทุปฺปพฺพชฺช**นฺติ อปฺปํ วา มหนฺตํ วา โภคกฺขนฺธเญฺจว ญาติปริวฏฺฏเญฺจ ปหาย อิมสฺมิํ สาสเน อุรํ ทตฺวา ปพฺพชฺชํ นาม ทุกฺขํฯ **ทุรภิรม**นฺติ เอวํ ปพฺพชิเตนาปิ ภิกฺขาจริยาย ชีวิตวุตฺติํ ฆเฏเนฺตน อปริมาณสีลกฺขนฺธโคปนธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปตฺติปูรณวเสน อภิรมิตุํ ทุกฺขํฯ **ทุราวาสา**ติ ยสฺมา ปน ฆรํ อาวสเนฺตน ราชูนํ ราชกิจฺจํ, อิสฺสรานํ อิสฺสรกิจฺจํ วหิตพฺพํ, ปริชนา เจว ธมฺมิกา สมณพฺราหฺมณา จ สงฺคหิตพฺพาฯ เอวํ สเนฺตปิ ฆราวาโส ฉิทฺทฆโฏ วิย มหาสมุโทฺท วิย จ ทุปฺปูโรฯ ตสฺมา ฆราวาสา นาเมเต ทุราวาสา ทุกฺขา อาวสิตุํ, เตเนว การเณน ทุกฺขาติ อโตฺถฯ **ทุโกฺข สมานสํวาโส**ติ คิหิโน วา หิ เย ชาติโคตฺตกุลโภเคหิ ปพฺพชิตา วา สีลาจารพาหุสจฺจาทีหิ สมานาปิ หุตฺวา ‘‘โกสิ ตฺวํ, โกสฺมิ อห’’นฺติอาทีนิ วตฺวา อธิกรณปสุตา โหนฺติ, เต อสมานา นาม, เตหิ สทฺธิํ สํวาโส ทุโกฺขติ อโตฺถฯ **ทุกฺขานุปติตทฺธคู**ติ เย วฏฺฏสงฺขาตํ อทฺธานํ ปฏิปนฺนตฺตา อทฺธคู, เต ทุเกฺข อนุปติตาวฯ **ตสฺมา น จทฺธคู**ติ ยสฺมา ทุกฺขานุปติตภาโวปิ ทุโกฺข อทฺธคูภาโวปิ, ตสฺมา วฏฺฏสงฺขาตํ อทฺธานํ คมนตาย อทฺธคู น ภเวยฺย, วุตฺตปฺปกาเรน ทุเกฺขน อนุปติโตปิ น ภเวยฺยาติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน โส ภิกฺขุ ปญฺจสุ ฐาเนสุ ทสฺสิเต ทุเกฺข นิพฺพินฺทโนฺต ปโญฺจรมฺภาคิยานิ ปญฺจ อุทฺธมฺภาคิยานิ สํโยชนานิ ปทาเลตฺวา อรหเตฺต ปติฏฺฐหีติฯ

วชฺชิปุตฺตกภิกฺขุวตฺถุ ฉฏฺฐํฯ

๗. จิตฺตคหปติวตฺถุ

สโทฺธติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต จิตฺตคหปติํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ พาลวเคฺค ‘‘อสนฺตํ ภาวนมิเจฺฉยฺยา’’ติ คาถาวณฺณนาย วิตฺถาริตํฯ คาถาปิ ตเตฺถว วุตฺตาฯ วุตฺตเญฺหตํ ตตฺถ (ธ. ป. อฏฺฐ. ๑.๗๔) –

‘‘กิํ ปน, ภเนฺต, เอตสฺส ตุมฺหากํ สนฺติกํ อาคจฺฉนฺตเสฺสวายํ ลาภสกฺกาโร อุปฺปชฺชติ, อุทาหุ อญฺญตฺถ คจฺฉนฺตสฺสาปิ อุปฺปชฺชตี’’ติฯ ‘‘อานนฺท, มม สนฺติกํ อาคจฺฉนฺตสฺสาปิ อญฺญตฺถ คจฺฉนฺตสฺสาปิ ตสฺส อุปฺปชฺชเตวฯ อยญฺหิ อุปาสโก สโทฺธ ปสโนฺน สมฺปนฺนสีโล,

เอวรูโป ปุคฺคโล ยํ ยํ ปเทสํ ภชติ, ตตฺถ ตเตฺถวสฺส ลาภสกฺกาโร นิพฺพตฺตตี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๓๐๓.‘‘สโทฺธ สีเลน สมฺปโนฺน, ยโสโภคสมปฺปิโต;
ยํ ยํ ปเทสํ ภชติ, ตตฺถ ตเตฺถว ปูชิโต’’ติฯ (ธ. ป. อฎฺฐ. ๑.๗๔);

ตตฺถ **สโทฺธ**ติ โลกิยโลกุตฺตรสทฺธาย สมนฺนาคโตฯ **สีเลนา**ติ อาคาริยสีลํ, อนาคาริยสีลนฺติ ทุวิธํ สีลํฯ เตสุ อิธ อาคาริยสีลํ อธิเปฺปตํ, เตน สมนฺนาคโตติ อโตฺถฯ **ยโสโภคสมปฺปิโต**ติ ยาทิโส อนาถปิณฺฑิกาทีนํ ปญฺจอุปาสกสตปริวารสงฺขาโต อาคาริยยโส, ตาทิเสเนว ยเสน ธนธญฺญาทิโก เจว สตฺตวิธอริยธนสงฺขาโต จาติ ทุวิโธ โภโค, เตน สมนฺนาคโตติ อโตฺถฯ **ยํ ยํ ปเทส**นฺติ ปุรตฺถิมาทีสุ ทิสาสุ เอวรูโป กุลปุโตฺต ยํ ยํ ปเทสํ ภชติ, ตตฺถ ตตฺถ เอวรูเปน ลาภสกฺกาเรน ปูชิโตว โหตีติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสูติฯ

จิตฺตคหปติวตฺถุ สตฺตมํฯ

๘. จูฬสุภทฺทาวตฺถุ

ทูเร สโนฺตติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อนาถปิณฺฑิกสฺส ธีตรํ จูฬสุภทฺทํ นาม อารพฺภ กเถสิฯ

อนาถปิณฺฑิกสฺส กิร ทหรกาลโต ปฎฺฐาย อุคฺคนครวาสี อุโคฺค นาม เสฎฺฐิปุโตฺต สหายโก อโหสิฯ เต เอกาจริยกุเล สิปฺปํ อุคฺคณฺหนฺตา อญฺญมญฺญํ กติกํ กริํสุ ‘‘อมฺหากํ วยปฺปตฺตกาเล ปุตฺตธีตาสุ ชาตาสุ โย ปุตฺตสฺส ธีตรํ วาเรติ, เตน ตสฺส ธีตา ทาตพฺพา’’ติฯ เต อุโภปิ วยปฺปตฺตา อตฺตโน อตฺตโน นคเร เสฎฺฐิฎฺฐาเน ปติฎฺฐหิํสุฯ อเถกสฺมิํ สมเย อุคฺคเสฎฺฐิ วณิชฺชํ ปโยเชโนฺต ปญฺจหิ สกฎสเตหิ สาวตฺถิํ อคมาสิฯ อนาถปิณฺฑิโก อตฺตโน ธีตรํ จูฬสุภทฺทํ อามเนฺตตฺวา, ‘‘อมฺม, ปิตา เต อุคฺคเสฎฺฐิ นาม อาคโต, ตสฺส กตฺตพฺพกิจฺจํ สพฺพํ ตว ภาโร’’ติ อาณาเปสิฯ สา ‘‘สาธู’’ติ ปฎิสฺสุณิตฺวา ตสฺส อาคตทิวสโต ปฎฺฐาย สหเตฺถเนว สูปพฺยญฺชนาทีนิ สมฺปาเทติ, มาลาคนฺธวิเลปนาทีนิ อภิสงฺขโรติ , โภชนกาเล ตสฺส นฺหาโนทกํ ปฎิยาทาเปตฺวา นฺหานกาลโต ปฎฺฐาย สพฺพกิจฺจานิ สาธุกํ กโรติฯ

อุคฺคเสฎฺฐิ ตสฺสา อาจารสมฺปตฺติํ ทิสฺวา ปสนฺนจิโตฺต เอกทิวสํ อนาถปิณฺฑิเกน สทฺธิํ สุขกถาย สนฺนิสิโนฺน ‘‘มยํ ทหรกาเล เอวํ นาม กติกํ กริมฺหา’’ติ สาเรตฺวา จูฬสุภทฺทํ อตฺตโน ปุตฺตสฺสตฺถาย วาเรสิฯ โส ปน ปกติยาว มิจฺฉาทิฎฺฐิโกฯ ตสฺมา ทสพลสฺส ตมตฺถํ อาโรเจตฺวา สตฺถารา อุคฺคเสฎฺฐิสฺสูปนิสฺสยํ ทิสฺวา อนุญฺญาโต ภริยาย สทฺธิํ มเนฺตตฺวา ตสฺส วจนํ สมฺปฎิจฺฉิตฺวา ทิวสํ ววตฺถเปตฺวา ธีตรํ วิสาขํ ทตฺวา อุยฺยเชโนฺต ธนญฺจยเสฎฺฐิ วิย มหนฺตํ สกฺการํ กตฺวา สุภทฺทํ อามเนฺตตฺวา, ‘‘อมฺม, สสุรกุเล วสนฺติยา นาม อโนฺตอคฺคิ พหิ น นีหริตโพฺพ’’ติ (อ. นิ. อฎฺฐ. ๑.๑.๒๕๙; ธ. ป. อฎฺฐ. ๑.๕๒ วิสาขาวตฺถุ) ธนญฺจยเสฎฺฐินา วิสาขาย ทินฺนนเยเนว ทส โอวาเท ทตฺวา ‘‘สเจ เม คตฎฺฐาเน ธีตุ โทโส อุปฺปชฺชติ, ตุเมฺหหิ โสเธตโพฺพ’’ติ อฎฺฐ กุฎุมฺพิเก ปาฎิโภเค คเหตฺวา ตสฺสา อุยฺยชนทิวเส พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส มหาทานํ ทตฺวา ปุริมภเว ธีตรา กตานํ สุจริตานํ ผลวิภูติํ โลกสฺส ปากฎํ กตฺวา ทเสฺส

โนฺต วิย มหนฺเตน สกฺกาเรน ธีตรํ อุยฺโยเชสิฯ ตสฺสา อนุปุพฺเพน อุคฺคนครํ ปตฺตกาเล สสุรกุเลน สทฺธึ มหาชโน ปจฺจุคฺคมนมกาสิฯ

สาปิ อตฺตโน สิริวิภวํ ปากฏํ กาตุํ วิสาขา วิย สกลนครสฺส อตฺตานํ ทเสฺสนฺตี รเถ ฐตฺวา นครํ ปวิสิตฺวา นาคเรหิ เปสิเต ปณฺณาการ คเหตฺวา อนุรูปวเสน เตสํ เตสํ เปเสนฺตี สกลนครํ อตฺตโน คุเณหิ เอกาพทฺธมกาสิฯ มงฺคลทิวสาทีสุ ปนสฺสา สสฺโร อเจลกานํ สกฺการํ กโรโนฺต ''อาคนฺตฺวา อมฺหากํ สมเณ วนฺทตู''ติ เปเสสิฯ สา ลชฺชาย นเคฺค ปสฺสิตุํ อสโกฺกนฺตี คนฺตุํ น อิจฺฉติฯ โส ปุนปฺปุนํ เปเสตฺวาปิ ตาย ปฏิกฺขิโตฺต กุชฺฌิตฺวา ''นีหรถ น''นฺติ อาหฯ สา ''น สกฺกา มม อการเณน โทสํ อาโรเปตุ''นฺติ กุฏุมฺพิเก ปโกฺกสาเปตฺวา ตมตฺถํ อาโรเจสิฯ เต ตสฺสา นิโทฺทสภาวํ ญตฺวา เสฏฺฐิํ สญฺญาเปสุํฯ โส ''อยํ มม สมเณ อหิริกาติ น วนฺที''ติ ภริยาย อาโรเจสิฯ สา ''กีทิสา นุ โข อิมิสฺสา สมณา, อติวิย เตสํ ปสํสตี''ติ ตํ ปโกฺกสาเปตฺวา อาห –

''กีทิสา สมณา ตุยฺหํ, พาฬฺหํ โข เน ปสํสสิ;
กึสีลา กึสมาจารา, ตํ เม อกฺขาหิ ปุจฺฉิตา''ติฯ (อ. นิ. อฏฺฐ. ๒.๔.๒๔);

อถสฺสา สุภทฺทา พุทฺธานเญฺจว พุทฺธสาวกานญฺจ คุเณ ปกาเสนฺตี –

''สนฺตินฺทฺริยา สนฺตมานสา, สนฺตํ เตสํ คตํ ฐิตํ;
โอกฺขิตฺตจกฺขู มิตภาณี, ตาทิสา สมณา มมฯ (อ. นิ. อฏฺฐ. ๒.๔.๒๔);

''กายกมฺมํ สุจิ เนสํ, วาจากมฺมํ อนาวิลํ;
มโนกมฺมํ สุวิสุทฺธํ, ตาทิสา สมณา มมฯ

''วิมลา สงฺขมุตฺตาภา, สุทฺธา อนฺตรพาหิรา;
ปุณฺณา สุเทฺธหิ ธเมฺมหิ, ตาทิสา สมณา มมฯ

''ลาเภน อุนฺนโต โลโก, อลาเภน จ โอนโต;
ลาภาลาเภน เอกฏฺฐา, ตาทิสา สมณา มมฯ

''ยเสน อุนฺนโต โลโก, อยเสน จ โอนโต;
ยสายเสน เอกฏฺฐา, ตาทิสา สมณา มมฯ

''ปสํสายุนฺนโต โลโก, นินฺทายาปิ จ โอนโต;
สมา นินฺทาปสํสาสุ, ตาทิสา สมณา มมฯ

''สุเขน อุนฺนโต โลโก, ทุเกฺขนาปิ จ โอนโต;
อกมฺปา สุขทุเกฺขสุ, ตาทิสา สมณา มมา''ติฯ –

เอวมาทีหิ วจเนหิ สสฺสุํ โตเสสิฯ

อถ นํ ''สกฺกา ตว สมเณ อมฺหากมฺปิ ทเสฺสตุ''นฺติ วตฺวา ''สกฺกา''ติ วุเตฺต ''เตน หิ ยถา มยํ เต ปสฺสาม, ตถา กโรหี''ติ วุเตฺต สา ''สาธู''ติ พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส มหาทานํ สเชฺชตฺวา อุปริปาสาทตเล ฐตฺวา เชตวนาภิมุขี สกฺกจฺจํ ปญฺจปติฏฺฐิเตน วนฺทิตฺวา พุทฺธคุเณ อาวเชฺชตฺวา คนฺธวาสปุปฺผธูเมหิ ปูชํ กตฺวา, ''ภเนฺต, สฺวาตนาย พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ นิมเนฺ

ตมิ, อิมินา เม สญฺญาเณน สตฺถา นิมนฺติตภาวํ ชานาตู’’ติ สุมนปุปฺผานํ อฏฺฐ มุฏฺฐิโย อากาเส ขิปิฯ ปุปฺผานิ คนฺตฺวา จตุปริสมชฺเฌ ธมฺมํ เทเสนฺตสฺส สตฺถุโน อุปริ มาลาวิตานํ หุตฺวา อฏฺฐํสุฯ ตสฺมิํ ขเณ อนาถปิณฺฑิโกปิ ธมฺมกถํ สุตฺวา สฺวาตนาย สตฺถารํ นิมเนฺตสิฯ สตฺถา ‘‘อธิวุตฺถํ มยา, คหปติ, สฺวาตนาย ภตฺต’’นฺติ วตฺวา, ‘‘ภเนฺต, มยา ปุเรตรํ อาคโต นตฺถิ, กสฺส นุ โข โว อธิวุตฺถ’’นฺติ วุเตฺต ‘‘จูฬสุภทฺทาย, คหปติ, นิมนฺติโต’’ติ วตฺวา ‘‘นนุ, ภเนฺต, จูฬสุภทฺทา ทูเร วสติ อิโต วีสติโยชนสตมตฺถเก’’ติ วุเตฺต, ‘‘อาม คหปติ, ทูเร วสนฺตาปิ หิ สปฺปุริสา อภิมุเข ฐิตา วิย ปกาเสนฺตี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๓๐๔.‘‘ทูเร สโนฺต ปกาเสนฺติ, หิมวโนฺตว ปพฺพโต;
อสเนฺตตฺถ น ทิสฺสนฺติ, รตฺติํ ขิตฺตา ยถา สรา’’ติฯ

ตตฺถ **สโนฺต**ติ ราคาทีนํ สนฺตตาย พุทฺธาทโย สนฺตา นามฯ อิธ ปน ปุพฺพพุเทฺธสุ กตาธิการา อุสฺสนฺนกุสลมูลา ภาวิตภาวนา สตฺตา สโนฺตติ อธิเปฺปตาฯ **ปกาเสนฺตี**ติ ทูเร ฐิตาปิ พุทฺธานํ ญาณปถํ อาคจฺฉนฺตา ปากฏา โหนฺติฯ **หิมวโนฺต วา**ติ ยถา หิ ติโยชนสหสฺสวิตฺถโต ปญฺจโยชนสตุเพฺพโธ จตุราสีติยา กูฏสหเสฺสหิ ปฏิมณฺฑิโต หิมวนฺตปพฺพโต ทูเร ฐิตานมฺปิ อภิมุเข ฐิโต วิย ปกาเสติ, เอวํ ปกาเสนฺตีติ อโตฺถฯ **อสเนฺตตฺถา**ติ ทิฏฺฐธมฺมครุกา วิตฺติณฺณปรโลกา อามิสจกฺขุกา ชีวิกตฺถาย ปพฺพชิตา พาลปุคฺคลา อสโนฺต นาม, เต เอตฺถ พุทฺธานํ ทกฺขิณสฺส ชาณุมณฺฑลสฺส สนฺติเก นิสินฺนาปิ น ทิสฺสนฺติ น ปญฺญายนฺติฯ **รตฺติํ ขิตฺตา**ติ รตฺติํ จตุรงฺคสมนฺนาคเต อนฺธกาเร ขิตฺตสรา วิย ตถารูปสฺส อุปนิสฺสยภูตสฺส ปุพฺพเหตุโน อภาเวน น ปญฺญายนฺตีติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสูติฯ

สโกฺก เทวราชา ‘‘สตฺถารา สุภทฺทาย นิมนฺตนํ อธิวาสิต’’นฺติ ญตฺวา วิสฺสกมฺมเทวปุตฺตํ อาณาเปสิ – ‘‘ปญฺจ กูฏาคารสตานิ นิมฺมินิตฺวา เสฺว พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ อุคฺคนครํ เนหี’’ติฯ โส ปุนทิวเส ปญฺจสตานิ กูฏาคารานิ นิมฺมินิตฺวา เชตวนทฺวาเร อฏฺฐาสิฯ สตฺถา อุจฺจินิตฺวา วิสุทฺธขีณาสวานํเยว ปญฺจสตานิ อาทาย สปริวาโร กูฏาคาเรสุ นิสีทิตฺวา อุคฺคนครํ อคมาสิฯ อุคฺคเสฏฺฐิปิ สปริวาโร สุภทฺทาย ทินฺนนเยเนว ตถาคตสฺส อาคตมคฺคํ โอโลเกโนฺต สตฺถารํ มหเนฺตน สิริวิภเวน อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ปสนฺนมานโส มาลาทีหิ มหนฺตํ สกฺการํ กโรโนฺต สปริวาโร สมฺปฏิจฺฉิตฺวา วนฺทิตฺวา มหาทานํ ทตฺวา ปุนปฺปุนํ นิมเนฺตตฺวา สตฺตาหํ มหาทานํ อทาสิฯ สตฺถาปิสฺส สปฺปายํ สลฺลเกฺขตฺวา ธมฺมํ เทเสสิฯ ตํ อาทิํ กตฺวา จตุราสีติยา ปาณสหสฺสานํ ธมฺมาภิสมโย อโหสิฯ สตฺถา ‘‘จูฬสุภทฺทาย อนุคฺคหณตฺถํ ตฺวํ อิเธว โหหี’’ติ อนุรุทฺธเตฺถรํ นิวตฺตาเปตฺวา สาวตฺถิเมว อคมาสิฯ ตโต ปฏฺฐาย ตํ นครํ สทฺธาสมฺปนฺนํ อโหสีติฯ

จูฬสุภทฺทาวตฺถุ อฏฺฐมํฯ

๙. เอกวิหาริเตฺถรวตฺถุ

เอกาสนนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกวิหาริเตฺถรํ นาม อารพฺภ กเถสิฯ

โส กิร เถโร เอกโกว เสยฺยํ กปฺเปติ, เอกโกว นิสีทติ, เอกโกว จงฺกมติ, เอกโกว ติฏฺฐตีติ จตุปริสนฺตเร ปากโฏ อโหสิฯ อถ นํ ภิกฺขู, ‘‘ภนฺเต, เอวรูโป นามายํ เถโร’’ติ ตถาคตสฺสาโรเจสุํฯ สตฺถา ‘‘สาธุ สาธู’’ติ ตสฺส สาธุการํ ทตฺวา ‘‘ภิกฺขุนา นาม ปวิวิเตฺตน ภวิตพฺพ’’นฺติ วิเวเก อานิสํสํ กเถตฺวา อิมํ คาถมาห –

๓๐๕.‘‘เอกาสนํ เอกเสยฺยํ, เอโก จรมตนฺทิโต;
เอโก ทมยมตฺตานํ, วนนฺเต รมิโต สิยา’’ติฯ

ตตฺถ **เอกาสนํ เอกเสยฺยน**ฺติ ภิกฺขุสหสฺสมชฺเฌปิ มูลกมฺมฏฺฐานํ อวิชหิตฺวา เตเนว มนสิกาเรน นิสินฺนสฺส อาสนํ เอกาสนํ นามฯ โลหปาสาทสทิเสปิ จ ปาสาเท ภิกฺขุสหสฺสมชฺเฌปิ ปญฺญเตฺต วิจิตฺรปจฺจตฺถรณูปธาเน มหารเห สยเน สติํ อุปฏฺฐเปตฺวา ทกฺขิเณน ปเสฺสน มูลกมฺมฏฺฐานมนสิกาเรน นิปนฺนสฺส ภิกฺขุโน เสยฺยา เอกเสยฺยา นามฯ เอวรูปํ เอกาสนญฺจ เอกเสยฺยญฺจ ภเชถาติ อโตฺถฯ **อตนฺทิโต**ติ ชงฺฆพลํ นิสฺสาย ชีวิตกปฺปเนน อกุสีโต หุตฺวา สพฺพีริยาปเถสุ เอกโกว จรนฺโตติ อโตฺถฯ **เอโก ทมย**นฺติ รตฺติฏฺฐานาทีสุ กมฺมฏฺฐานํ อนุยุญฺชิตฺวา มคฺคผลาธิคมวเสน เอโกว หุตฺวา อตฺตานํ ทเมนฺโตติ อโตฺถฯ **วนนฺเต รมิโต สิยา**ติ เอวํ อตฺตานํ ทเมนฺโต อิตฺถิปุริสสทฺทาทีหิ ปวิวิเตฺต วนนฺเตเยว อภิรมิโต ภเวยฺยฯ น หิ สกฺกา อากิณฺณวิหารินา เอวํ อตฺตานํ ทเมตุนฺติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสุฯ ตโต ปฏฺฐาย มหาชโน เอกวิหาริกเมว ปเตฺถสีติฯ

เอกวิหาริเตฺถรวตฺถุ นวมํฯ

ปกิณฺณกวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

เอกวีสติโม วโคฺคฯ

๒๒. นิรยวโคฺค

๑. สุนฺทรีปริพฺพาชิกาวตฺถุ

อภูตวาทีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต สุนฺทรึ ปริพฺพาชิกํ อารพฺภ กเถสิฯ

‘‘เตน โข ปน สมเยน ภควา สกฺกโต โหติ ครุกโต มานิโต ปูชิโต’’ติ วตฺถุ วิตฺถารโต อุทาเน (อุทา. ๓๘) อาคตเมวฯ อยํ ปเนตฺถ สเงฺขโป – ภควโต กิร ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ปญฺจนฺนํ มหานทีนํ มโหฆสทิเส ลาภสกฺกาเร อุปฺปเนฺน หตลาภสกฺการา อญฺญติตฺถิยา สูริยุคฺคมนกาเล ขโชฺชปนกา วิย นิปฺปภา หุตฺวา เอกโต สนฺนิปติตฺวา มนฺตยึสุ – ‘‘มยํ สมณสฺส โคตมสฺส อุปฺปนฺนกาลโต ปฎฺฐาย หตลาภสกฺการา, น โน โกจิ อตฺถิภาวมฺปิ ชานาติ, เกน นุ โข สทฺธึ เอกโต หุตฺวา สมณสฺส โคตมสฺส อวณฺณํ อุปฺปาเทตฺวา ลาภสกฺการมสฺส อนฺตรธาเปยฺยามา’’ติฯ อถ เนสํ เอตทโหสิ – ‘‘สุนฺทริยา สทฺธึ เอกโต หุตฺวา สกฺกุณิสฺสามา’’ติฯ เต เอกทิวสํ สุนฺทรึ ติตฺถิยารามํ ปวิสิตฺวา วนฺทิตฺวา ฐิตํ นาลปึสุฯ สา ปุนปฺปุนํ สลฺลปนฺตีปิ ปฎิวจนํ อลภิตฺวา ‘‘อปิ ปนยฺยา, เกนจิ วิเหฐิตตฺถา’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘กึ, ภคินิ, สมณํ โคตมํ อเมฺห วิเหเฐตฺวา หตลาภสกฺกาเร กตฺวา วิจรนฺตํ น ปสฺสสี’’ติ? ‘‘มยา เอตฺถ กึ กาตุํ วฎฺฎตี’’ติ? ‘‘ตฺวํ โขสิ, ภคินิ, อภิรูปา โสภคฺคปฺปตฺตา, สมณสฺส โคตมสฺส อยสํ อาโรเปตฺวา มหาชนํ ตว กถํ คาหาเปตฺวา หตลาภสกฺการํ กโรหี’’ติฯ สา ตํ สุตฺวา ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฎิจฺฉิตฺวา ปกฺกนฺตา ตโต ปฎฺฐาย มาลาคนฺธวิเลปนกปฺปูรกฎุกผลาทีนิ คเหตฺวา สายํ มหาชนสฺส สตฺถุ ธมฺมเทสนํ สุตฺวา นครํ ปวิสนกาเล เชตวนาภิมุขี คจฺฉติ, ‘‘กหํ คจฺฉสี’’ติ จ ปุฎฺฐา ‘‘สมณสฺส โคตมสฺส สนฺติกํ คมิสฺสามิ, อหญฺหิ เตน สทฺธึ เอกคนฺธกุฎิยํ วสามี’’ติ วตฺวา อญฺญตรสฺมึ ติตฺถิยาราเม วสิตฺวา ปาโตว เชตวนมคฺคํ โอตริตฺวา นคราภิมุขี อาคจฺฉนฺตี ‘‘กึ, สุนฺทริ, กหํ คตาสี’’ติ ปุฎฺฐา ‘‘สมเณน โคตเมน สทฺธึ เอกคนฺธกุฎิยํ วสิตฺวา ตํ กิเลสรติยา รมาเปตฺวา อาคตามฺหี’’ติ วทติฯ

อถ เต กติปาหจฺจเยน ธุตฺตานํ กหาปเณ ทตฺวา ‘‘คจฺฉถ สุนฺทรึ มาเรตฺวา สมณสฺส โคตมสฺส คนฺธกุฎิยา สมีเป มาลากจวรนฺตเร นิกฺขิปิตฺวา เอถา’’ติ วทึสุฯ เต ตถา อกํสุฯ ตโต ติตฺถิยา ‘‘สุนฺทรึ น ปสฺสามา’’ติ โกลาหลํ กตฺวา รโญฺญ อาโรเจตฺวา ‘‘กหํ โว อาสงฺกา’’ติ วุตฺตา ‘‘อิเมสุ ทิวเสสุ เชตวเน วสติ, ตตฺถสฺสา ปวตฺตึ น ชานามา’’ติ วตฺวา ‘‘เตน หิ คจฺฉถ, นํ วิจินถา’’ติ รญฺญา อนุญฺญาตา อตฺตโน อุปฎฺฐาเก คเหตฺวา เชตวนํ คนฺตฺวา วิจินนฺตา มาลากจวรนฺตเร ตํ ทิสฺวา มญฺจกํ อาโรเปตฺวา นครํ ปเวเสตฺวา ‘‘สมณสฺส โคตมสฺส สาวกา ‘สตฺถารา กตํ ปาปกมฺมํ ปฎิจฺฉาเทสฺสามา’ติ สุนฺทรึ มาเรตฺวา มาลากจวรนฺตเร นิกฺขิปึสู’’ติ รโญฺญ อาโรจยึสุฯ ราชา ‘‘เตน หิ คจฺฉถ, นครํ อาหิณฺฑถา’’ติ อาหฯ เต นครวีถีสุ ‘‘ปสฺสถ สมณานํ สกฺยปุตฺติยานํ กมฺม’’นฺติอาทีนิ วตฺวา ปุน รโญฺญ นิเวสนทฺวารํ อาคมึสุฯ ราชา สุนฺทริยา สรีรํ อามกสุสาเน อฎฺฎกํ อาโรเปตฺวา รกฺขาเปสิฯ สาวตฺถิวาสิโน ฐเปตฺวา อริยสาวเก เสสา เยภุเยฺยน ‘‘ปสฺสถ สมณานํ สกฺยปุตฺติยานํ กมฺม’’นฺติอาทีนิ วตฺวา อโนฺตนคเรปิ พหินคเรปิ ภิกฺขู อโกฺกสนฺตา วิจรนฺติฯ ภิกฺขู ตํ ปวตฺตึ ตถาคตสฺส อาโรเจสุํฯ สตฺถา ‘‘เตน หิ ตุเมฺหปิ เต มนุเสฺส เอวํ ปฎิโจเทถา’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๓๐๖.‘‘อภูตวาที นิรยํ อุเปติ,
โย วาปิ กตฺวา น กโรมิจาห;
อุโภปิ เต เปจฺจ สมา ภวนฺติ,

นิหีนกมฺมา มนุชา ปรตฺถา’’ติฯ

ตตฺถ **อภูตวาที**ติ ปรสฺส โทสํ อทิสฺวาว มุสาวาทํ กตฺวา ตุจฺเฉน ปรํ อพฺภาจิกฺขโนฺตฯ **กตฺวา**ติ โย วา ปน ปาปกมฺมํ กตฺวา ‘‘นาหํ เอตํ กโรมี’’ติ อาหฯ **เปจฺจ สมา ภวนฺตี**ติ เต อุโภปิ ชนา ปรโลกํ คนฺตฺวา นิรยํ อุปคมเนน คติยา สมา ภวนฺติฯ คติเยว เนสํ ปริจฺฉินฺนา, อายุ ปน เนสํ น ปริจฺฉินฺนํฯ พหุกญฺหิ ปาปกมฺมํ กตฺวา จิรํ นิรเย ปจฺจนฺติ, ปริตฺตํ กตฺวา อปฺปมตฺตกเมว กาลํฯ ยสฺมา ปน เนสํ อุภินฺนมฺปิ ลามกเมว กมฺมํ, เตน วุตฺตํ – **‘‘นิหีนกมฺมา มนุชา ปรตฺถา’’**ติฯ ปรตฺถาติ อิมสฺส ปน ปทสฺส ปุรโต เปจฺจปเทน สมฺพนฺโธฯ เปจฺจ ปรตฺถ อิโต คนฺตฺวา เต นิหีนกมฺมา ปรโลเก สมา ภวนฺตีติ อโตฺถฯ เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติฯ

ราชา ‘‘สุนฺทริยา อเญฺญหิ มาริตภาวํ ชานาถา’’ติ ปุริเส อุโยฺยเชสิฯ อถ เต ธุตฺตา เตหิ กหาปเณหิ สุรํ ปิวนฺตา อญฺญมญฺญํ กลหํ กรึสุฯ เอโก เอกํ อาห – ‘‘ตฺวํ สุนฺทรึ เอกปฺปหาเรเนว มาเรตฺวา มาลากจวรนฺตเร นิกฺขิปิตฺวา ตโต ลทฺธกหาปเณหิ สุรํ ปิวสิ, โหตุ โหตู’’ติฯ ราชปุริสา เต ธุเตฺต คเหตฺวา รโญฺญ ทเสฺสสุํฯ อถ เน ราชา ‘‘ตุเมฺหหิ สา มาริตา’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อาม, เทวา’’ติฯ ‘‘เกหิ มาราปิตา’’ติ? ‘‘อญฺญติตฺถิเยหิ, เทวา’’ติฯ ราชา ติตฺถิเย ปโกฺกสาเปตฺวา ปุจฺฉิฯ เต ตเถว วทึสุฯ เตน หิ คจฺฉถ ตุเมฺห เอวํ วทนฺตา นครํ อาหิณฺฑถ – ‘‘อยํ สุนฺทรี สมณสฺส โคตมสฺส อวณฺณํ อาโรเปตุกาเมหิ อเมฺหหิ มาราปิตา, เนว สมณสฺส โคตมสฺส, น สาวกานํ โทโส อตฺถิ, อมฺหากเมว โทโส’’ติฯ เต ตถา กรึสุฯ พาลมหาชโน ตทา สทฺทหิ, ติตฺถิยาปิ ธุตฺตาปิ ปุริสวธทณฺฑํ ปาปุณึสุฯ ตโต ปฏฺฐาย พุทฺธานํ สกฺกาโร มหา อโหสีติฯ

สุนฺทรีปริพฺพาชิกาวตฺถุ ปฐมํฯ

๒. ทุจฺจริตผลปีฬิตวตฺถุ

กาสาวกณฺฐาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรโนฺต ทุจฺจริตผลานุภาเวน ปีฬิเต สเตฺต อารพฺภ กเถสิฯ

อายสฺมา หิ โมคฺคลฺลาโน ลกฺขณเตฺถเรน สทฺธึ คิชฺฌกูฏา โอโรหโนฺต อฏฺฐิสงฺขลิกเปตาทีนํ อตฺตภาเว ทิสฺวา สิตํ กโรโนฺต ลกฺขณเตฺถเรน สิตการณํ ปุโฏฺฐ ‘‘อกาโล, อาวุโส, อิมสฺส ปญฺหสฺส, ตถาคตสฺส สนฺติเก มํ ปุเจฺฉยฺยาสี’’ติ วตฺวา ตถาคตสฺส สนฺติเก เถเรน ปุโฏฺฐ อฏฺฐิสงฺขลิกเปตาทีนํ ทิฏฺฐภาวํ อาจิกฺขิตฺวา ‘‘อิธาหํ, อาวุโส, คิชฺฌกูฏา ปพฺพตา โอโรหโนฺต อทฺทสํ ภิกฺขุํ เวหาสํ คจฺฉนฺตํ, ตสฺส สงฺฆาฏิปิ อาทิตฺตา สมฺปชฺชลิตา สโชติภูตา…เป.… กาโยปิ อาทิโตฺต’’ติอาทินา (ปารา. ๒๓๐; สํ. นิ. ๒.๒๑๘) นเยน สทฺธึ ปตฺตจีวรกายพนฺธนาทีหิ ฌายฺหมาเนน ปญฺจ สหธมฺมิเก อาโรเจสิฯ สตฺถา เตสํ กสฺสปทสพลสฺส สาสเน ปพฺพชิตฺวา ปพฺพชฺชาย อนุรูปํ กาตุํ อสโกฺกนฺตานํ ปาปภาวํ อาจิกฺขิตฺวา ตสฺมึ ขเณ ตตฺถ นิสินฺนานํ พหูนํ ปาปภิกฺขูนํ ทุจฺจริตกมฺมสฺส วิปากํ ทเสฺสโนฺต อิมํ คาถมาห –

๓๐๗. ‘‘กาสาวกณฺฐา พหโว, ปาปธมฺมา อสญฺญตา;
ปาปา ปาเปหิ กเมฺมหิ, นิรยํ เต อุปปชฺชเร’’ติฯ

ตตฺถ **กาสาวกณฺฐา**ติ กาสาเวน ปลิเวฐิตกณฺฐาฯ **ปาปธมฺมา**ติ ลามกธมฺมาฯ **อสญฺญตา**ติ กายาทิสํยมรหิตา, ตถารูปา ปาปปุคฺคลา อตฺตนา กเตหิ อกุสลกเมฺมหิ นิรยํ อุปปชฺชนฺ

ติ, เต ตตฺถ ปจฺจิตฺวา ตโต จุตา วิปากาวเสเสน เปเตสุปิ เอวํ ปจฺจนฺตีติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติฯ

ทุจฺจริตผลปีฬิตวตฺถุ ทุติยํฯ

๓. วคฺคุมุทาตีริยภิกฺขุวตฺถุ

เสโยฺย อโยคุโฬติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เวสาลึ อุปนิสฺสาย มหาวเน วิหรโนฺต วคฺคุมุทาตีริเย ภิกฺขู อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมปาราชิเก (ปารา. ๑๙๓ อาทโย) อาคตเมวฯ

ตทา หิ สตฺถา เต ภิกฺขู ‘‘กึ ปน ตุเมฺห, ภิกฺขเว, อุทรสฺสตฺถาย คิหีนํ อญฺญมญฺญสฺส อุตฺตริมนุสฺสธมฺมสฺส วณฺณํ ภาสิตฺถา’’ติ วตฺวา เตหิ ‘‘อาม, ภเนฺต’’ติ วุเตฺต เต ภิกฺขู อเนกปริยาเยน ครหิตฺวา อิมํ คาถมาห –

๓๐๘.‘‘เสโยฺย อโยคุโฬ ภุโตฺต, ตโตฺต อคฺคิสิขูปโม;
ยเญฺจ ภุเญฺชยฺย ทุสฺสีโล, รฎฺฐปิณฺฑมสญฺญโต’’ติฯ

ตตฺถ **ยเญฺจ ภุเญฺชยฺยา**ติ ยํ ทุสฺสีโล นิสฺสีลปุคฺคโล กายาทีหิ อสญฺญโต รฎฺฐวาสีหิ สทฺธาย ทินฺนํ รฎฺฐปิณฺฑํ ‘‘สมโณมฺหี’’ติ ปฎิชานโนฺต คเหตฺวา ภุเญฺชยฺย, ตโตฺต อาทิโตฺต อคฺคิวโณฺณ อโยคุโฬว ภุโตฺต เสโยฺย สุนฺทรตโรฯ กึ การณา? ตปฺปจฺจยา หิ เอโกว อตฺตภาโว ฌาเยยฺย, ทุสฺสีโล ปน สทฺธาเทยฺยํ ภุญฺชิตฺวา อเนกานิปิ ชาติสตานิ นิรเย ปเจฺจยฺยาติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติฯ

วคฺคุมุทาตีริยภิกฺขุวตฺถุ ตติยํฯ

๔. เขมกเสฎฺฐิปุตฺตวตฺถุ

จตฺตาริ ฐานานีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อนาถปิณฺฑิกสฺส ภาคิเนยฺยํ เขมกํ นาม เสฎฺฐิปุตฺตํ อารพฺภ กเถสิฯ

โส กิร อภิรูโป อโหสิ, เยภุเยฺยน อิตฺถิโย ตํ ทิสฺวา ราคาภิภูตา สกภาเวน สณฺฐาตุํ นาสกฺขึสุฯ โสปิ ปรทารกมฺมาภิรโตว อโหสิฯ อถ นํ รตฺตึ ราชปุริสา คเหตฺวา รโญฺญ ทเสฺสสุํฯ ราชา มหาเสฎฺฐิสฺส ลชฺชามีติ ตํ กิญฺจิ อวตฺวา วิสฺสชฺชาเปสิฯ โส ปน เนว วิรมิ ฯ อถ นํ ทุติยมฺปิ ตติยมฺปิ ราชปุริสา คเหตฺวา รโญฺญ ทเสฺสสุํฯ ราชา วิสฺสชฺชาเปสิเยวฯ มหาเสฎฺฐิ, ตํ ปวตฺตึ สุตฺวา ตํ อาทาย สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ตํ ปวตฺตึ อาโรเจตฺวา, ‘‘ภเนฺต, อิมสฺส ธมฺมํ เทเสถา’’ติ อาหฯ สตฺถา ตสฺส สํเวคกถํ วตฺวา ปรทารเสวนาย โทสํ ทเสฺสโนฺต อิมา คาถา อภาสิ –

๓๐๙.‘‘จตฺตาริ ฐานานิ นโร ปมโตฺต,
อาปชฺชติ ปรทารูปเสวี;
อปุญฺญลาภํ น นิกามเสยฺยํ,

นินฺทํ ตตียํ นิรยํ จตุตฺถํฯ

๓๑๐.“อปุญฺญลาโภ จ คตี จ ปาปิกา,
ภีตสฺส ภีตาย รตี จ โถกิกา;
ราชา จ ทณฺฑํ ครุกํ ปเณติ,
ตสฺมา นโร ปรทารํ น เสเว”ติฯ

ตตฺถ **ฐานานี**ติ ทุกฺขการณานิฯ **ปมตฺโต**ติ สติโวสฺสเคฺคน สมนฺนาคโตฯ **อาปชฺชตี**ติ ปาปุณาติฯ **ปรทารูปเสวี**ติ ปรทารํ อุปเสวนฺโต อุปฺปถจารีฯ **อปุญฺญลาภ**นฺติ อกุสลลาภํฯ **น นิกามเสยฺย**นฺติ ยถา อิจฺฉติ, เอวํ เสยฺยํ อลภิตฺวา อนิจฺฉิตํ ปริตฺตกเมว กาลํ เสยฺยํ ลภติฯ **อปุญฺญลาโภ จา**ติ เอวํ ตสฺส อยญฺจ อปุญฺญลาโภ, เตน จ อปุญฺเญน นิรยสงฺขาตา ปาปิกา คติ โหติฯ **รตี จ โถกิกา**ติ ยา ตสฺส ภีตสฺส ภีตาย อิตฺถิยา สทฺธิํ รติ, สาปิ โถกิกา ปริตฺตา โหติฯ **ครุก**นฺติ ราชา จ หตฺถเจฺฉทาทิวเสน ครุกํ ทณฺฑํ ปเณติฯ **ตสฺมา**ติ ยสฺมา ปรทารํ เสวนฺโต เอตานิ อปุญฺญาทีนิ ปาปุณาติ, ตสฺมา ปรทารํ น เสเวยฺยาติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน เขมโก โสตาปตฺติผเล ปติฎฺฐหิฯ ตโต ปฎฺฐาย มหาชโน สุขํ วีตินาเมสิฯ กิํ ปนสฺส ปุพฺพกมฺมนฺติ? โส กิร กสฺสปพุทฺธกาเล อุตฺตมมโลฺล หุตฺวา เทฺว สุวณฺณปฎากา ทสพลสฺส กญฺจนถูเป อาโรเปตฺวา ปตฺถนํ ปฎฺฐเปสิ “ฐเปตฺวา ญาติสาโลหิติตฺถิโย อวเสสา มํ ทิสฺวา รชฺชนฺตู”ติฯ อิทมสฺส ปุพฺพกมฺมนฺติฯ เตน ตํ นิพฺพตฺตนิพฺพตฺตฎฺฐาเน ทิสฺวา ปเรสํ อิตฺถิโย สกภาเวน สณฺฐาตุํ นาสกฺขิํสูติฯ

เขมกเสฎฺฐิปุตฺตวตฺถุ จตุตฺถํฯ

๕. ทุพฺพจภิกฺขุวตฺถุ

กุโส ยถาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อญฺญตรํ ทุพฺพจภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ

เอโก กิร ภิกฺขุ อสญฺจิจฺจ เอกํ ติณํ ฉินฺทิตฺวา กุกฺกุเจฺจ อุปฺปเนฺน เอกํ ภิกฺขุํ อุปสงฺกมิตฺวา, “อาวุโส, โย ติณํ ฉินฺทติ, ตสฺส กิํ โหตี”ติ ตํ อตฺตนา กตภาวํ อาโรเจตฺวา ปุจฺฉิฯ อถ นํ อิตโร “ตฺวํ ติณสฺส ฉินฺนการณา กิญฺจิ โหตีติ สญฺญํ กโรสิ, น เอตฺถ กิญฺจิ โหติ, เทเสตฺวา ปน มุจฺจตี”ติ วตฺวา สยมฺปิ อุโภหิ หเตฺถหิ ติณํ ลุญฺจิตฺวา อคฺคเหสิฯ ภิกฺขู ตํ ปวตฺติํ สตฺถุ อาโรเจสุํฯ สตฺถา ตํ ภิกฺขุํ อเนกปริยาเยน วิครหิตฺวา ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมา คาถา อภาสิ –

๓๑๑.“กุโส ยถา ทุคฺคหิโต, หตฺถเมวานุกนฺตติ;
สามญฺญํ ทุปฺปรามฎฺฐํ, นิรยายุปกฑฺฒติฯ

๓๑๒.“ยํ กิญฺจิ สิถิลํ กมฺมํ, สํกิลิฎฺฐญฺจ ยํ วตํ;
สงฺกสฺสรํ พฺรหฺมจริยํ, น ตํ โหติ มหปฺผลํฯ

๓๑๓.“กยิรา เจ กยิราเถนํ, ทฬฺหเมนํ ปรกฺกเม;
สิถิโล หิ ปริพฺพาโช, ภิโยฺย อากิรเต รช”นฺติฯ

ตตฺถ **กุโส**ติ ยํ กิญฺจิ ติขิณธารํ ติณํ อนฺตมโส ตาลปณฺณมฺปิ, ยถา โส กุโส เยน ทุคฺคหิโต, ตสฺส หตฺถํ อนุกนฺตติ ผาเลติ, เอวเมว สมณธมฺมสงฺขาตํ สามญฺญมฺปิ ขณฺฑสีลาทิตาย

ทุปฺปรามฏฺฐํ **นิรยายุปกฑฺฒติ,** นิรเย นิพฺพตฺตาเปตีติ อโตฺถฯ **สิถิล**นฺติ โอลียิตฺวา กรเณน สิถิลคาหํ กตฺวา กตํ ยํกิญฺจิ กมฺมํฯ **สํกิลิฏฺฐ**นฺติ เวสิยาทิเกสุ อโคจเรสุ จรเณน สํกิลิฏฺฐํฯ **สงฺกสฺสร**นฺติ สงฺกาหิ สริตพฺพํ, อุโปสถกิจฺจาทีสุ อญฺญตรกิเจฺจน สนฺนิปติตมฺปิ สงฺฆํ ทิสฺวา ‘‘อทฺธา อิเม มม จริยํ ญตฺวา มํ อุกฺขิปิตุกามาว สนฺนิปติตา’’ติ เอวํ อตฺตโน อาสงฺกาหิ สริตํ อุสฺสงฺกิตํ ปริสงฺกิตํฯ **น ตํ โหตี**ติ ตํ เอวรูปํ สมณธมฺมสงฺขาตํ พฺรหฺมจริยํ ตสฺส ปุคฺคลสฺส มหปฺผลํ น โหติ, ตสฺส มหปฺผลาภาเวเนว ภิกฺขทายกานมฺปิสฺส น มหปฺผลํ โหตีติ อโตฺถฯ **กยิรา เจ**ติ ตสฺมา ยํ กมฺมํ กเรยฺย, ตํ กเรยฺยาเถวฯ **ทฬฺหเมนํ ปรกฺกเม**ติ ถิรกตเมว กตฺวา อวตฺตสมาทาโน หุตฺวา เอนํ กยิราฯ **ปริพฺพาโช**ติ สิถิลภาเวน กโต ขณฺฑาทิภาวปฺปโตฺต สมณธโมฺมฯ **ภิโยฺย อากิรเต รช**นฺติ อพฺภนฺตเร วิชฺชมานํ ราครชาทิํ เอวรูโป สมณธโมฺม อปเนตุํ น สโกฺกติ, อถ โข ตสฺส อุปริ อปรมฺปิ ราครชาทิํ อากิรตีติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสุ, โสปิ ภิกฺขุ สํวเร ฐตฺวา ปจฺฉา วิปสฺสนํ วเฑฺฒตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณีติฯ

ทุพฺพจภิกฺขุวตฺถุ ปญฺจมํฯ

๖. อิสฺสาปกติตฺถิวตฺถุ

อกตนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อญฺญตรํ อิสฺสาปกตํ อิตฺถิํ อารพฺภ กเถสิฯ

ตสฺสา กิร สามิโก เอกาย เคหทาสิยา สทฺธิํ สนฺถวํ อกาสิฯ สา อิสฺสาปกตา ตํ ทาสิํ หตฺถปาเทสุ พนฺธิตฺวา ตสฺสา กณฺณนาสํ ฉินฺทิตฺวา เอกสฺมิํ คุฬฺหคเพฺภ ปกฺขิปิตฺวา ทฺวารํ ปิทหิตฺวา ตสฺส กมฺมสฺส อตฺตนา กตภาวํ ปฏิจฺฉาเทตุํ ‘‘เอหิ, อยฺย, วิหารํ คนฺตฺวา ธมฺมํ สุณิสฺสามา’’ติ สามิกํ อาทาย วิหารํ คนฺตฺวา ธมฺมํ สุณนฺตี นิสีทิฯ อถสฺสา อาคนฺตุกญาตกา เคหํ อาคนฺตฺวา ทฺวารํ วิวริตฺวา ตํ วิปฺปการํ ทิสฺวา ทาสิํ โมจยิํสุฯ สา วิหารํ คนฺตฺวา จตุปริสมเชฺฌ ฐิตา ตมตฺถํ ทสพลสฺส อาโรเจสิฯ สตฺถา ตสฺสา วจนํ สุตฺวา ‘‘ทุจฺจริตํ นาม ‘อิทํ เม อเญฺญ น ชานนฺตี’ติ อปฺปมตฺตกมฺปิ น กาตพฺพํ, อญฺญสฺมิํ อชานเนฺตปิ สุจริตเมว กาตพฺพํฯ ปฏิจฺฉาเทตฺวา กตมฺปิ หิ ทุจฺจริตํ นาม ปจฺฉานุตาปํ กโรติ, สุจริตํ ปาโมชฺชเมว ชเนตี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๓๑๔. ‘‘อกตํ ทุกฺกฏํ เสโยฺย, ปจฺฉา ตปฺปติ ทุกฺกฏํ;
กตญฺจ สุกตํ เสโยฺย, ยํ กตฺวา นานุตปฺปตี’’ติฯ

ตตฺถ **ทุกฺกฏ**นฺติ สาวชฺชํ อปายสํวตฺตนิกํ กมฺมํ อกตเมว เสโยฺย วรํ อุตฺตมํฯ **ปจฺฉา ตปฺปตี**ติ ตญฺหิ อนุสฺสริตานุสฺสริตกาเล ตปฺปติเยวฯ **สุกต**นฺติ อนวชฺชํ ปน สุขทายกํ สุคติสํวตฺตนิกเมว กมฺมํ กตํ เสโยฺยฯ **ยํ กตฺวา**ติ ยํ กมฺมํ กตฺวา ปจฺฉา อนุสฺสรณกาเล น ตปฺปติ นานุตปฺปติ, โสมนสฺสชาโตว โหติ, ตํ กมฺมํ วรนฺติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน อุปาสโก จ สา จ อิตฺถี โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิํสุฯ ตญฺจ ปน ทาสิํ ตเตฺถว ภุชิสฺสํ กตฺวา ธมฺมจาริณิํ กริํสูติฯ

อิสฺสาปกติตฺถิวตฺถุ ฉฏฺฐํฯ

๗. สมฺพหุลภิกฺขุวตฺถุ

นครํ ยถาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต สมฺพหุเล อาคนฺตุเก ภิกฺขู อารพฺภ กเถสิฯ

เต กิร เอกสฺมึ ปจฺจนฺเต วสฺสํ อุปคนฺตฺวา ปฐมมาเส สุขํ วิหรึสุฯ มชฺฌิมมาเส โจรา อาคนฺตฺวา เตสํ โคจรคามํ ปหริตฺวา กรมเร คเหตฺวา อคมํสุฯ ตโต ปฏฺฐาย มนุสฺสา โจรานํ ปฏิพาหนตฺถาย ตํ ปจฺจนฺตนครํ อภิสงฺขโรนฺตา เต ภิกฺขู สกฺกจฺจํ อุปฏฺฐาตุํ โอกาสํ น ลภึสุฯ เต อผาสุกํ วสฺสํ วสิตฺวา วุตฺถวสฺสา สตฺถุ ทสฺสนาย สาวตฺถึ คนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึสุฯ สตฺถา เตหิ สทฺธึ กตปฏิสนฺถาโร ‘‘กึ, ภิกฺขเว , สุขํ วสิตฺถา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา, ‘‘ภนฺเต, มยํ ปฐมมาสเมว สุขํ วสิมฺหา, มชฺฌิมมาเส โจรา คามํ ปหรึสุ, ตโต ปฏฺฐาย มนุสฺสา นครํ อภิสงฺขโรนฺตา สกฺกจฺจํ อุปฏฺฐาตุํ โอกาสํ น ลภึสุฯ ตสฺมา อผาสุกํ วสฺสํ วสิมฺหา’’ติ วุตฺเต ‘‘อลํ, ภิกฺขเว, มา จินฺตยิตฺถ, ผาสุวิหาโร นาม นิจฺจกาลํ ทุลฺลโภ, ภิกฺขุนา นาม ยถา เต มนุสฺสา นครํ โคปยึสุ, เอวํ อตฺตภาวเมว โคปยิตุํ วฏฺฏตี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๓๑๕. ‘‘นครํ ยถา ปจฺจนฺตํ, คุตฺตํ สนฺตรพาหิรํ;
เอวํ โคเปถ อตฺตานํ, ขโณ โว มา อุปจฺจคา;
ขณาตีตา หิ โสจนฺติ, นิรยมฺหิ สมปฺปิตา’’ติฯ

ตตฺถ **สนฺตรพาหิร**นฺติ, ภิกฺขเว, ยถา เตหิ มนุเสฺสหิ ตํ ปจฺจนฺตนครํ ทฺวารปาการาทีนิ ถิรานิ กโรเนฺตหิ สอนฺตรํ, อฏฺฏาลกปริขาทีนิ ถิรานิ กโรเนฺตหิ สพาหิรนฺติ สนฺตรพาหิรํ สุคุตฺตํ กตํ, เอวํ ตุเมฺหปิ สตึ อุปฏฺฐเปตฺวา อชฺฌตฺติกานิ ฉ ทฺวารานิ ปิทหิตฺวา ทฺวารรกฺขิกํ สตึ อวิสฺสเชฺชตฺวา ยถา คยฺหมานานิ พาหิรานิ ฉ อายตนานิ อชฺฌตฺติกานํ อุปฆาตาย สํวตฺตนฺติ, ตถา อคฺคหเณน ตานิปิ ถิรานิ กตฺวา เตสํ อปฺปเวสาย ทฺวารรกฺขิกํ สตึ อปฺปหาย วิจรนฺตา อตฺตานํ โคเปถาติ อโตฺถฯ **ขโณ โว มา อุปจฺจคา**ติ โย หิ เอวํ อตฺตานํ น โคเปติ, ตํ ปุคฺคลํ อยํ พุทฺธุปฺปาทขโณ มชฺฌิมเทเส อุปฺปตฺติขโณ สมฺมาทิฏฺฐิยา ปฏิลทฺธขโณ ฉนฺนํ อายตนานํ อเวกลฺลขโณติ สโพฺพปิ อยํ ขโณ อติกฺกมติ, โส ขโณ ตุเมฺห มา อติกฺกมตุฯ **ขณาตีตา**ติ เย หิ ตํ ขณํ อตีตา, เต จ ปุคฺคเล โส จ ขโณ อตีโต, เต นิรยมฺหิ สมปฺปิตา หุตฺวา ตตฺถ นิพฺพตฺติตฺวา โสจนฺตีติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน เต ภิกฺขู อุปฺปนฺนสํเวคา อรหเตฺต ปติฏฺฐหึสูติฯ

สมฺพหุลภิกฺขุวตฺถุ สตฺตมํฯ

๘. นิคณฺฐวตฺถุ

อลชฺชิตาเยติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต นิคเณฺฐ อารพฺภ กเถสิฯ

เอกสฺมิญฺหิ ทิวเส ภิกฺขู นิคเณฺฐ ทิสฺวา กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ, ‘‘อาวุโส, สพฺพโส อปฺปฏิจฺฉเนฺนหิ อเจลเกหิ อิเม นิคณฺฐา วรตรา, เย เอกํ ปุริมปสฺสมฺปิ ตาว ปฏิจฺฉาเทนฺติ, สหิริกา มเญฺญ เอเต’’ติฯ ตํ สุตฺวา นิคณฺฐา ‘‘น มยํ เอเตน การเณน ปฏิจฺฉาเทม, ปํสุรชาทโย ปน ปุคฺคลา เอว, ชีวิตินฺทฺริยปฏิพทฺธา เอว, เต โน ภิกฺขาภาชเนสุ มา ปตึสูติ อิมินา การเณน ปฏิจฺฉาเทมา’’ติ วตฺวา เตหิ สทฺธึ วาทปฏิวาทวเสน พหุํ กถํ กเถสุํฯ ภิกฺขู สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺ

วา นิสินฺนกาเล ตํ ปวตฺตึ อาโรเจสุํฯ สตฺถา, ‘‘ภิกฺขเว, อลชฺชิตพฺพเก ลชฺชิตฺวา ลชฺชิตพฺพเก อลชฺชมานา นาม ทุคฺคติปรายณาว โหนฺตี’’ติ วตฺวา ธมฺมํ เทเสนฺโต อิมา คาถา อภาสิ –

๓๑๖. ‘‘อลชฺชิตาเย ลชฺชนฺติ, ลชฺชิตาเย น ลชฺชเร;
มิจฺฉาทิฏฺฐิสมาทานา, สตฺตา คจฺฉนฺติ ทุคฺคตึฯ

๓๑๗. ‘‘อภเย ภยทสฺสิโน, ภเย จาภยทสฺสิโน;
มิจฺฉาทิฏฺฐิสมาทานา, สตฺตา คจฺฉนฺติ ทุคฺคติ’’นฺติฯ

ตตฺถ **อลชฺชิตาเย**ติ อลชฺชิตพฺพเกฯ ภิกฺขาภาชนญฺหิ อลชฺชิตพฺพํ นาม, เต ปน ตํ ปฏิจฺฉาเทตฺวา วิจรนฺตา เตน ลชฺชนฺติ นามฯ **ลชฺชิตาเย**ติ อปฏิจฺฉนฺเนน หิริโกปีนงฺเคน ลชฺชิตพฺพเกฯ เต ปน ตํ อปฏิจฺฉาเทตฺวา วิจรนฺตา ลชฺชิตาเย น ลชฺชนฺติ นามฯ เตน เตสํ อลชฺชิตพฺพเก ลชฺชิตํ ลชฺชิตพฺพเก อลชฺชิตํ ตุจฺฉคหณภาเวน จ อญฺญถาคหณภาเวน จ มิจฺฉาทิฏฺฐิ โหติฯ ตํ สมาทิยิตฺวา วิจรนฺตา ปน เต มิจฺฉาทิฏฺฐิสมาทานา สตฺตา นิรยาทิเภทํ ทุคฺคตึ คจฺฉนฺตีติ อตฺโถฯ **อภเย**ติ ภิกฺขาภาชนํ นิสฺสาย ราคโทสโมหมานทิฏฺฐิกิเลสทุจฺจริตภยานํ อนุปฺปชฺชนโต ภิกฺขาภาชนํ อภยํ นาม, ภเยน ตํ ปฏิจฺฉาเทนฺตา ปน อภเย **ภยทสฺสิโน** นามฯ หิริโกปีนงฺคํ ปน นิสฺสาย ราคาทีนํ อุปฺปชฺชนโต ตํ ภยํ นาม, ตสฺส อปฏิจฺฉาทเนน **ภเย จาภยทสฺสิโน**ฯ ตสฺส ตํ อยถาคหณสฺส สมาทินฺนตฺตา มิจฺฉาทิฏฺฐิสมาทานา สตฺตา ทุคฺคตึ คจฺฉนฺตีติ อตฺโถฯ

เทสนาวสาเน พหู นิคณฺฐา สํวิคฺคมานสา ปพฺพชึสุ, สมฺปตฺตานมฺปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติฯ

นิคณฺฐวตฺถุ อฏฺฐมํฯ

๙. ติตฺถิยสาวกวตฺถุ

อวชฺเชติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ติตฺถิยสาวเก อารพฺภ กเถสิฯ

เอกสฺมิญฺหิ สมเย อญฺญติตฺถิยสาวกา อตฺตโน ปุตฺเต สมฺมาทิฏฺฐิกานํ อุปาสกานํ ปุตฺเตหิ สทฺธึ สปริวาเร กีฬมาเน ทิสฺวา เคหํ อาคตกาเล ‘‘น โว สมณา สกฺยปุตฺติยา วนฺทิตพฺพา, นาปิ เตสํ วิหารํ ปวิสิตพฺพ’’นฺติ สปถํ การยึสุฯ เต เอกทิวสํ เชตวนวิหารสฺส พหิทฺวารโกฏฺฐกสามนฺเต กีฬนฺตา ปิปาสิตา อเหสุํฯ อเถกํ อุปาสกทารกํ ‘‘ตฺวํ เอตฺถ คนฺตฺวา ปานียํ ปิวิตฺวา อมฺหากมฺปิ อาหราหี’’ติ ปหิณึสุฯ โส วิหารํ ปวิสิตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา ปานียํ ปิวิตฺวา ตมตฺถํ อาโรเจสิฯ อถ นํ สตฺถา ‘‘ตฺวเมว ปานียํ ปิวิตฺวา คนฺตฺวา อิตเรปิ ปานียปิวนตฺถาย อิเธว เปเสหี’’ติ อาหฯ โส ตถา อกาสิฯ เต อาคนฺตฺวา ปานียํ ปิวึสุฯ สตฺถา เต ปโกฺกสาเปตฺวา เตสํ สปฺปายํ ธมฺมกถํ กเถตฺวา เต อจลสทฺเธ กตฺวา สรเณสุ จ สีเลสุ จ ปติฏฺฐาเปสิฯ เต สกานิ เคหานิ คนฺตฺวา ตมตฺถํ มาตาปิตูนํ อาโรเจสุํ ฯ อถ เนสํ มาตาปิตโร ‘‘ปุตฺตกา โน วิปนฺนทิฏฺฐิกา ชาตา’’ติ โทมนสฺสปฺปตฺตา ปริเทวึสุฯ อถ เตสํ เฉกา สมฺพหุลา ปฏิวิสฺสกา มนุสฺสา อาคนฺตฺวา โทมนสฺสวูปสมนตฺถาย ธมฺมํ กถยึสุฯ เต เตสํ กถํ สุตฺวา ‘‘อิเม ทารเก สมณสฺส โคตมเสฺสว นิยฺยาเทสฺสามา’’ติ มหเนฺตน ญาติคเณน สทฺธึ วิหารํ นยึสุฯ สตฺถา เตสํ อชฺฌาสยํ โอโลเกตฺวา ธมฺมํ เทเสนฺโต อิมา คาถา อภาสิ –

๓๑๘. ‘‘อวชฺเช วชฺชมติโน, วชฺเช จาวชฺชทสฺสิโน;

มิจฺฉาทิฏฺฐิสมาทานา, สตฺตา คจฺฉนฺติ ทุคฺคตึฯ

๓๑๙.‘‘วชฺชญฺจ วชฺชโต ญตฺวา, อวชฺชญฺจ อวชฺชโต;
สมฺมาทิฏฺฐิสมาทานา, สตฺตา คจฺฉนฺติ สุคฺคติ’’นฺติฯ

ตตฺถ **อวเชฺช**ติ ทสวตฺถุกาย สมฺมาทิฏฺฐิยา, ตสฺสา อุปนิสฺสยภูเต ธเมฺม จฯ **วเชฺชมติโน**ติ วชฺชํ อิทนฺติ อุปฺปนฺนมติโนฯ ทสวตฺถุกาย มิจฺฉาทิฏฺฐิยา ปน ตสฺสา อุปนิสฺสยภูเต ธเมฺม จ อวชฺชทสฺสิโน, เอติสฺสา อวชฺชํ วชฺชโต วชฺชญฺจ อวชฺชโต ญตฺวา คหณสงฺขาตาย มิจฺฉาทิฏฺฐิยา สมาทินฺนตฺตา มิจฺฉาทิฏฺฐิสมาทานา สตฺตา ทุคฺคตึ คจฺฉนฺตีติ อตฺโถฯ ทุติยคาถาย วุตฺตวิปริยาเยน อตฺโถ เวทิตโพฺพฯ

เทสนาวสาเน สเพฺพปิ เต ตีสุ สรเณสุ ปติฏฺฐาย อปราปรํ ธมฺมํ สุณนฺตา โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหึสูติฯ

ติตฺถิยสาวกวตฺถุ นวมํฯ

นิรยวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ทฺวาวีสติโม วโคฺคฯ

๒๓. นาควโคฺค

๑. อตฺตทนฺตวตฺถุ

อหํ นาโค วาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา โกสมฺพิยํ วิหรโนฺต อตฺตานํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ อปฺปมาทวคฺคสฺส อาทิคาถาวณฺณนาย วิตฺถาริตเมวฯ วุตฺตเญฺหตํ ตตฺถ (ธ. ป. อฏฺฐ. ๑.สามาวติวตฺถุ) –

มาคณฺฑิยา ตาสํ กิญฺจิ กาตุํ อสกฺกุณิตฺวา ''สมณสฺส โคตมเสฺสว กตฺตพฺพํ กริสฺสามี''ติ นาครานํ ลญฺชํ ทตฺวา ''สมณํ โคตมํ อโนฺตนครํ ปวิสิตฺวา จรนฺตํ ทาสกมฺมกรโปริเสหิ สทฺธิํ อโกฺกเสตฺวา ปริภาเสตฺวา ปลาเปถา''ติ อาณาเปสิฯ มิจฺฉาทิฏฺฐิกา ตีสุ รตเนสุ อปฺปสนฺนา อโนฺตนครํ ปวิฏฺฐํ สตฺถารํ อนุพนฺธิตฺวา ''โจโรสิ พาโลสิ มูโฬฺหสิ เถโนสิ โอโฏฺฐสิ โคโณสิ คทฺรโภสิ เนรยิโกสิ ติรจฺฉานคโตสิ, นตฺถิ ตุยฺหํ สุคติ, ทุคฺคติเยว ตุยฺหํ ปาฏิกงฺขา''ติ ทสหิ อโกฺกสวตฺถูหิ อโกฺกสนฺติ ปริภาสนฺติฯ ตํ สุตฺวา อายสฺมา อานโนฺท สตฺถารํ เอตทโวจ – ''ภเนฺต, อิเม นาครา อเมฺห อโกฺกสนฺติ ปริภาสนฺติ, อิโต อญฺญตฺถ คจฺฉามา''ติฯ ''กุหิํ, อานนฺทา''ติ? ''อญฺญํ นครํ, ภเนฺต''ติฯ ''ตตฺถ มนุเสฺสสุ อโกฺกสเนฺตสุ ปริภาสเนฺตสุ ปุน กตฺถ คมิสฺสามานนฺทา''ติฯ ''ตโตปิ อญฺญํ นครํ, ภเนฺต''ติฯ ''ตตฺถ มนุเสฺสสุ อโกฺกสเนฺตสุ ปริภาสเนฺตสุ กุหิํ คมิสฺสามานนฺทา''ติฯ ''ตโตปิ อญฺญํ นครํ, ภเนฺต''ติฯ ''อานนฺท, น เอวํ กาตุํ วฏฺฏติ, ยตฺถ อธิกรณํ อุปฺปนฺนํ, ตเตฺถว ตสฺมิํ วูปสเนฺต อญฺญตฺถ คนฺตุํ วฏฺฏติ, เก ปน เต, อานนฺท, อโกฺกสนฺตี''ติฯ ''ภเนฺต, ทาสกมฺมกเร อุปาทาย สเพฺพ อโกฺกสนฺตี''ติฯ ''อหํ, อานนฺท, สงฺคามํ โอติณฺณหตฺถิสทิโสฯ สงฺคามํ โอติณฺณหตฺถิโน หิ จตูหิ ทิสาหิ อาคเต สเร สหิตุํ ภาโร, ตเถว พหูหิ ทุสฺสีเลหิ กถิตกถานํ สหนํ นาม มยฺหํ ภาโร''ติ วตฺวา อตฺตานํ อารพฺภ ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมา คาถา อภาสิ –

๓๒๐. ''อหํ นาโคว สงฺคาเม, จาปโต ปติตํ สรํ;
อติวากฺยํ ติติกฺขิสฺสํ, ทุสฺสีโล หิ พหุชฺชโนฯ

๓๒๑. ''ทนฺตํ นยนฺติ สมิติํ, ทนฺตํ ราชาภิรูหติ;
ทโนฺต เสโฏฺฐ มนุเสฺสสุ, โยติวากฺยํ ติติกฺขติฯ

๓๒๒. ''วรมสฺสตรา ทนฺตา, อาชานียา จ สินฺธวา;
กุญฺชรา จ มหานาคา, อตฺตทโนฺต ตโต วร''นฺติฯ

ตตฺถ **นาโควา**ติ หตฺถี วิยฯ **จาปโต ปติต**นฺติ ธนุโต มุตฺตํฯ **อติวากฺย**นฺติ อฏฺฐอนริยโวหารวเสน ปวตฺตํ วีติกฺกมวจนํฯ **ติติกฺขิสฺส**นฺติ ยถา สงฺคามาวจโร สุทโนฺต มหานาโค ขโมสตฺติปหาราทีนิ จาปโต มุจฺจิตฺวา อตฺตนิ ปติเต สเร อวิหญฺญมาโน ติติกฺขติ, เอวเมว เอวรูปํ อติวากฺยํ ติติกฺขิสฺสํ, สหิสฺสามีติ อโตฺถฯ **ทุสฺสีโล หี**ติ อยญฺหิ โลกิยมหาชโน พหุทุสฺสีโล อตฺตโน อตฺตโน รุจิวเสน วาจํ นิจฺฉาเรตฺวา ฆเฏฺฏโนฺต จรติ, ตตฺถ อธิวาสนํ อชฺฌุเปกฺขนเมว มม ภาโรฯ **สมิติ**นฺติ อุยฺยานกีฬมณฺฑลาทีสุ มหาชนมชฺฌํ คจฺฉนฺตา ทนฺตเมว โคณชาติํ วา อสฺสชาติํ วา ยาเน โยเชตฺวา นยนฺติฯ **ราชา**ติ ตถารูเปเหว วาหเนหิ คจฺฉโนฺต ราชาปิ ทนฺตเมว อภิรูหติฯ **มนุเสฺสสู**ติ มนุเสฺสสุปิ จตูหิ อริยมเคฺคหิ ทโนฺต นิพฺพิเสวโนว เสโฏฺฐฯ **โยติวากฺย**นฺติ โย เอวรูปํ อติกฺกมวจนํ ปุนปฺปุนํ วุจฺจมานมฺปิ ติติกฺขติ น ปฏิปฺผรติ น วิหญฺญติ, เอวรูโป ทโนฺต เสโฏฺฐติ อโตฺถฯ

อสฺสตราติ วฬวาย คทฺรเภน ชาตาฯ **อาชานียา**ติ ยํ อสฺสทมสารถิ การณํ กาเรติ, ตสฺส ขิปฺปํ ชานนสมตฺถาฯ **สินฺธวา**ติ สินฺธวรฏฺเฐ ชาตา อสฺสาฯ **มหานาคา**ติ กุญฺชรสงฺขาตา มหาหตฺถิโนฯ **อตฺตทนฺโต**ติ เอเต อสฺสตรา จ สินฺธวา จ กุญฺชรา จ ทนฺตาว วรํ, น อทนฺตาฯ โย ปน จตูหิ อริยมคฺเคหิ อตฺตโน ทนฺตตาย อตฺตทนฺโต นิพฺพิเสวโน, อยํ ตโตปิ วรํ, สพฺเพหิปิ เอเตหิ อุตฺตริตโรติ อตฺโถฯ

เทสนาวสาเน ลญฺชํ คเหตฺวา วีถิสิงฺฆาฏกาทีสุ ฐตฺวา อโกฺกสนฺโต ปริภาสนฺโต สโพฺพปิ โส มหาชโน โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณีติฯ

อตฺตทนฺตวตฺถุ ปฐมํฯ

๒. หตฺถาจริยปุพฺพกภิกฺขุวตฺถุ

น หิ เอเตหีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกํ หตฺถาจริยปุพฺพกํ ภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ

โส กิร เอกทิวสํ อจิรวตีนทีตีเร หตฺถิทมกํ ''เอกํ หตฺถึ ทเมสฺสามี''ติ อตฺตนา อิจฺฉิตํ การณํ สิกฺขาเปตุํ อสโกฺกนฺตํ ทิสฺวา สมีเป ฐิเต ภิกฺขู อามเนฺตตฺวา อาห – ''อาวุโส, สเจ อยํ หตฺถาจริโย อิมํ หตฺถึ อสุกฏฺฐาเน นาม วิเชฺฌยฺย, ขิปฺปเมว อิมํ การณํ สิกฺขาเปยฺยา''ติฯ โส ตสฺส กถํ สุตฺวา ตถา กตฺวา ตํ หตฺถึ สุทนฺตํ ทเมสิฯ เต ภิกฺขู ตํ ปวตฺตึ สตฺถุ อาโรเจสุํฯ สตฺถา ตํ ภิกฺขุํ ปโกฺกสาเปตฺวา ''สจฺจํ กิร ตยา เอวํ วุตฺต''นฺติ ปุจฺฉิตฺวา ''สจฺจํ, ภเนฺต''ติ วุเตฺต วิครหิตฺวา ''กึ เต, โมฆปุริส, หตฺถิยาเนน วา อเญฺญน วา ทเนฺตนฯ น หิ เอเตหิ ยาเนหิ อคตปุพฺพํ ฐานํ คนฺตุํ สมตฺถา นาม อตฺถิ, อตฺตนา ปน สุทเนฺตน สกฺกา อคตปุพฺพํ ฐานํ คนฺตุํ, ตสฺมา อตฺตานเมว ทเมหิ, กึ เต เอเตสํ ทมเนนา''ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๓๒๓.''น หิ เอเตหิ ยาเนหิ, คเจฺฉยฺย อคตํ ทิสํ;
ยถาตฺตนา สุทเนฺตน, ทโนฺต ทเนฺตน คจฺฉตี''ติฯ

ตสฺสโตฺถ – ยานิ ตานิ หตฺถิยานาทีนิ ยานานิ, น หิ เอเตหิ ยาเนหิ โกจิ ปุคฺคโล สุปินเนฺตนปิ อคตปุพฺพตฺตา ''อคต''นฺติ สงฺขาตํ นิพฺพานทิสํ ตถา คเจฺฉยฺย, ยถา ปุพฺพภาเค อินฺทฺริยทเมน อปรภาเค อริยมคฺคภาวนาย สุทเนฺตน ทโนฺต นิพฺพิเสวโน สปฺปโญฺญ ปุคฺคโล ตํ อคตปุพฺพํ ทิสํ คจฺฉติ, ทนฺตภูมึ ปาปุณาติฯ ตสฺมา อตฺตทมนเมว ตโต วรนฺติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสูติฯ

หตฺถาจริยปุพฺพกภิกฺขุวตฺถุ ทุติยํฯ

๓. ปริชิณฺณพฺราหฺมณปุตฺตวตฺถุ

ธนปาโลติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา สาวตฺถิยํ วิหรโนฺต อญฺญตรสฺส ปริชิณฺณพฺราหฺมณสฺส ปุเตฺต อารพฺภ กเถสิฯ

สาวตฺถิยํ กิเรโก พฺราหฺมโณ อฏฺฐสตสหสฺสวิภโว วยปฺปตฺตานํ จตุนฺนํ ปุตฺตานํ อาวาหํ กตฺวา จตฺตาริ สตสหสฺสานิ อทาสิฯ อถสฺส พฺราหฺมณิยา กาลกตาย ปุตฺตา สมฺมนฺตยิํสุ –

‘‘สเจ อยํ อญฺญํ พฺราหฺมณึ อาเนสฺสติ, ตสฺสา กุจฺฉิยํ นิพฺพตฺตานํ วเสน กุลสนฺตกํ ภิชฺชิสฺสติ, หนฺท นํ มยํ สงฺคณฺหิสฺสามา’’ติ เต ตํ ปณีเตหิ ฆาสจฺฉาทนาทีหิ อุปฏฺฐหนฺตา หตฺถปาทสมฺพาหนาทีนิ กโรนฺตา อุปฏฺฐหิตฺวา เอกทิวสมสฺส ทิวา นิทฺทายิตฺวา วุฏฺฐิตสฺส หตฺถปาเท สมฺพาหนฺตา ปาฏิเยกฺกํ ฆราวาเส อาทีนวํ วตฺวา ‘‘มยํ ตุเมฺห อิมินา นีหาเรน ยาวชีวํ อุปฏฺฐหิสฺสาม, เสสธนมฺปิ โน เทถา’’ติ ยาจึสุฯ พฺราหฺมโณ ปุน เอเกกสฺส สตสหสฺสํ ทตฺวา อตฺตโน นิวตฺถปารุปนมตฺตํ ฐเปตฺวา สพฺพํ อุปโภคปริโภคํ จตฺตาโร โกฏฺฐาเส กตฺวา นิยฺยาเทสิฯ ตํ เชฏฺฐปุตฺโต กติปาหํ อุปฏฺฐหิฯ อถ นํ เอกทิวสํ นฺหตฺวา อาคจฺฉนฺตํ ทฺวารโกฏฺฐเก ฐตฺวา สุณฺหา เอวมาห – ‘‘กึ ตยา เชฏฺฐปุตฺตสฺส สตํ วา สหสฺสํ วา อติเรกํ ทินฺนํ อตฺถิ, นนุ สเพฺพสํ เทฺว เทฺว สตสหสฺสานิ ทินฺนานิ, กึ เสสปุตฺตานํ ฆรสฺส มคฺคํ น ชานาสี’’ติฯ โสปิ ‘‘นสฺส วสลี’’ติ กุชฺฌิตฺวา อญฺญสฺส ฆรํ อคมาสิฯ ตโตปิ กติปาหจฺจเยน อิมินาว อุปาเยน ปลาปิโต อญฺญสฺสาติ เอวํ เอกฆรมฺปิ ปเวสนํ อลภมาโน ปณฺฑรงฺคปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา ภิกฺขาย จรนฺโต กาลานมจฺจเยน ชราชิณฺโณ ทุโพฺภชนทุกฺขเสยฺยาหิ มิลาตสรีโร ภิกฺขาย จรนฺโต อาคมฺม ปีฐิกาย นิปนฺโน นิทฺทํ โอกฺกมิตฺวา อุฏฺฐาย นิสิโนฺน อตฺตานํ โอโลเกตฺวา ปุเตฺตสุ อตฺตโน ปติฏฺฐํ อปสฺสโนฺต จิเนฺตสิ – ‘‘สมโณ กิร โคตโม อพฺภากุฏิโก อุตฺตานมุโข สุขสมฺภาโส ปฏิสนฺถารกุสโล, สกฺกา สมณํ โคตมํ อุปสงฺกมิตฺวา ปฏิสนฺถารํ ลภิตุ’’นฺติฯ โส นิวาสนปารุปนํ สณฺฐาเปตฺวา ภิกฺขภาชนํ คเหตฺวา ทณฺฑมาทาย ภควโต สนฺติกํ อคมาสิฯ วุตฺตมฺปิ เจตํ (สํ. นิ. ๑.๒๐๐) –

อถ โข อญฺญตโร พฺราหฺมณมหาสาโล ลูโข ลูขปาวุรโณ เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ, อุปสงฺกมิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ สตฺถา เอกมนฺตํ นิสิเนฺนน เตน สทฺธึ ปฏิสนฺถารํ กตฺวา เอตทโวจ – ‘‘กินฺนุ ตฺวํ , พฺราหฺมณ, ลูโข ลูขปาวุรโณ’’ติฯ อิธ เม, โภ โคตม, จตฺตาโร ปุตฺตา , เต มํ ทาเรหิ สํปุจฺฉ ฆรา นิกฺขาเมนฺตีติฯ เตน หิ ตฺวํ, พฺราหฺมณ, อิมา คาถาโย ปริยาปุณิตฺวา สภายํ มหาชนกาเย สนฺนิปติเต ปุเตฺตสุ จ สนฺนิสิเนฺนสุ ภาสสฺสุ –

> ‘‘เยหิ ชาเตหิ นนฺทิสฺสํ, เยสญฺจ ภวมิจฺฉิสํ;
> เต มํ ทาเรหิ สํปุจฺฉ, สาว วาเรนฺติ สูกรํฯ
>
> ‘‘อสนฺตา กิร มํ ชมฺมา, ตาต ตาตาติ ภาสเร;
> รกฺขสา ปุตฺตรูเปน, เต ชหนฺติ วโยคตํฯ
>
> ‘‘อโสฺสว ชิโณฺณ นิโพฺภโค, ขาทนา อปนียติ;
> พาลกานํ ปิตา เถโร, ปราคาเรสุ ภิกฺขติฯ
>
> ‘‘ทโณฺฑว กิร เม เสโยฺย, ยเญฺจ ปุตฺตา อนสฺสวา;
> จณฺฑมฺปิ โคณํ วาเรติ, อโถ จณฺฑมฺปิ กุกฺกุรํฯ
>
> ‘‘อนฺธกาเร ปุเร โหติ, คมฺภีเร คาธเมธติ;
> ทณฺฑสฺส อานุภาเวน, ขลิตฺวา ปติติฏฺฐตี’’ติฯ (สํ. นิ. ๑.๒๐๐);

โส ภควโต สนฺติเก ตา คาถาโย อุคฺคณฺหิตฺวา ตถารูเป พฺราหฺมณานํ สมาคมทิวเส สพฺพาลงฺการปฏิมณฺฑิเตสุ ปุเตฺตสุ ตํ สภํ โอคาหิตฺวา พฺราหฺมณานํ มเชฺฌ มหารเหสุ อาสเนสุ นิสิเนฺนสุ ‘‘อยํ เม กาโล’’ติ สภาย มเชฺฌ ปวิสิตฺวา หตฺถํ อุกฺขิปิตฺวา ‘‘อหํ, โภ, ตุมฺหากํ คาถาโย ภาสิตุกาโม, สุณิสฺสถา’’ติ วตฺวา ‘‘ภาสสฺสุ, พฺราหฺมณ, สุโณมา’’ติ วุเตฺต ฐิตโกว อภาสิฯ

เตน จ สมเยน มนุสฺสานํ วตฺตํ โหติ ‘‘โย มาตาปิตูนํ สนฺตกํ ขาทนฺโต มาตาปิตโร น โปเสติ, โส มาเรตพฺโพ’’ติฯ ตสฺมา เต พฺราหฺมณปุตฺตา ปิตุ ปาเทสุ ปติตฺวา ‘‘ชีวิตํ โน, ตาต, เทถา’’ติ ยาจึสุฯ โส ปิตุ หทยมุทุตาย ‘‘มา เม, โภ, ปุตฺตเก วินาสยิตฺถ, โปเสสฺสนฺติ ม’’นฺติ อาหฯ อถสฺส ปุตฺเต มนุสฺสา อาหํสุ – ‘‘สเจ, โภ , อชฺช ปฏฺฐาย ปิตรํ น สมฺมา ปฏิชคฺคิสฺสถ, ฆาเตสฺสาม โว’’ติฯ เต ภีตา ปิตรํ ปีเฐ นิสีทาเปตฺวา สยํ อุกฺขิปิตฺวา เคหํ เนตฺวา สรีรํ เตเลน อพฺภญฺชิตฺวา อุพฺพฏฺเฏตฺวา คนฺธจุณฺณาทีหิ นฺหาเปตฺวา พฺราหฺมณิโย ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘อชฺช ปฏฺฐาย อมฺหากํ ปิตรํ สมฺมา ปฏิชคฺคถ, สเจ ตุเมฺห ปมาทํ อาปชฺชิสฺสถ, นิคฺคณฺหิสฺสาม โว’’ติ วตฺวา ปณีตโภชนํ โภเชสุํฯ

พฺราหฺมโณ สุโภชนญฺจ สุขเสยฺยญฺจ อาคมฺม กติปาหจฺจเยน สญฺชาตพโล ปีณินฺทฺริโย อตฺตภาวํ โอโลเกตฺวา ‘‘อยํ เม สมฺปตฺติ สมณํ โคตมํ นิสฺสาย ลทฺธา’’ติ ปณฺณาการตฺถาย เอกํ ทุสฺสยุคํ อาทาย ภควโต สนฺติกํ คนฺตฺวา กตปฏิสนฺถาโร เอกมนฺตํ นิสิโนฺน ตํ ทุสฺสยุคํ ภควโต ปาทมูเล ฐเปตฺวา ‘‘มยํ, โภ โคตม, พฺราหฺมณา นาม อาจริยสฺส อาจริยธนํ ปริเยสาม, ปฏิคฺคณฺหาตุ เม ภวํ โคตโม อาจริโย อาจริยธน’’นฺติ อาหฯ ภควา ตสฺส อนุกมฺปาย ตํ ปฏิคฺคเหตฺวา ธมฺมํ เทเสสิฯ เทสนาวสาเน พฺราหฺมโณ สรเณสุ ปติฏฺฐาย เอวมาห – ‘‘โภ โคตม, มยฺหํ ปุเตฺตหิ จตฺตาริ ธุวภตฺตานิ ทินฺนานิ, ตโต อหํ เทฺว ตุมฺหากํ ทมฺมี’’ติฯ อถ นํ สตฺถา ‘‘กลฺยาณํ, พฺราหฺมณ, มยํ ปน รุจฺจนฏฺฐานเมว คมิสฺสามา’’ติ วตฺวา อุโยฺยเชสิฯ พฺราหฺมโณ ฆรํ คนฺตฺวา ปุเตฺต อาห – ‘‘ตาตา, สมโณ โคตโม มยฺหํ สหาโย, ตสฺส เม เทฺว ธุวภตฺตานิ ทินฺนานิ, ตุเมฺห ตสฺมิํ สมฺปเตฺต มา ปมชฺชิตฺถา’’ติฯ เต ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิํสุฯ

สตฺถา ปุนทิวเส ปิณฺฑาย จรโนฺต เชฏฺฐปุตฺตสฺส ฆรทฺวารํ อคมาสิฯ โส สตฺถารํ ทิสฺวา ปตฺตมาทาย ฆรํ ปเวเสตฺวา มหารเห ปลฺลเงฺก นิสีทาเปตฺวา ปณีตโภชนมทาสิฯ สตฺถา ปุนทิวเส อิตรสฺส อิตรสฺสาติ ปฏิปาฏิยา สเพฺพสํ ฆรานิ อคมาสิฯ สเพฺพ เต ตเถว สกฺการํ อกํสุฯ เอกทิวสํ เชฏฺฐปุโตฺต มงฺคเล ปจฺจุปฏฺฐิเต ปิตรํ อาห – ‘‘ตาต, กสฺส มงฺคลํ เทมา’’ติ? ‘‘นาหํ อเญฺญ ชานามิ, สมโณ โคตโม มยฺหํ สหาโย’’ติฯ ‘‘เตน หิ ตํ สฺวาตนาย ปญฺจหิ ภิกฺขุสเตหิ สทฺธิํ นิมเนฺตถา’’ติฯ พฺราหฺมโณ ตถา อกาสิฯ สตฺถา ปุนทิวเส สปริวาโร ตสฺส เคหํ อคมาสิฯ โส หริตุปลิเตฺต สพฺพาลงฺการปฏิมณฺฑิเต เคเห พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ นิสีทาเปตฺวา อโปฺปทกมธุปายเสน เจว ปณีเตน ขาทนีเยน จ ปริวิสิฯ อนฺตราภตฺตสฺมิํเยว พฺราหฺมณสฺส จตฺตาโร ปุตฺตา สตฺถุ สนฺติเก นิสีทิตฺวา อาหํสุ – ‘‘โภ โคตม, มยํ อมฺหากํ ปิตรํ ปฏิชคฺคาม น ปมชฺชาม , ปสฺสถิมสฺส อตฺตภาว’’นฺติฯ

สตฺถา ‘‘กลฺยาณํ โว กตํ, มาตาปิตุโปสนํ นาม โปราณกปณฺฑิตานํ อาจิณฺณเมวา’’ติ วตฺวา ‘‘ตสฺส นาคสฺส วิปฺปวาเสน, วิรูฬฺหา สลฺลกี จ กุฏชา จา’’ติ อิมํ เอกาทสนิปาเต **มาตุโปสกนาคราชชาตกํ** (จริยา. ๒.๑ อาทโย; ชา. ๑.๑๑.๑ อาทโย) วิตฺถาเรน กเถตฺวา อิมํ คาถํ อภาสิ –

๓๒๔. ‘‘ธนปาโล นาม กุญฺชโร,
กฏุกเภทโน ทุนฺนิวารโย;
พโทฺธ กพฬํ น ภุญฺชติ,
สุมรติ นาควนสฺส กุญฺชโร’’ติฯ

ตตฺถ **ธนปาโล นามา**ติ ตทา กาสิกรญฺญา หตฺถาจริยํ เปเสตฺวา รมณีเย นาควเน คาหาปิตสฺส หตฺถิโน เอตํ นามํฯ **กฏุกเภทโน**ติ ติขิณมโทฯ หตฺถีนญฺหิ มทกาเล กณฺณจูฬิกา

ปภิชฺชนฺติ, ปกติยาปิ หตฺถิโน ตสฺมึ กาเล องฺกุเส วา กุนฺตโตมเร วา น คเณนฺติ, จณฺฑา ภวนฺติฯ โส ปน อติจโณฺฑเยวฯ เตน วุตฺตํ – **กฏุกเภทโน ทุนฺนิวารโย**ติฯ **พโทฺธ กพฬํ น ภุญฺชตี**ติ โส พโทฺธ หตฺถิสาลํ ปน เนตฺวา วิจิตฺรสาณิยา ปริกฺขิปาเปตฺวา กตคนฺธปริภณฺฑาย อุปริพทฺธวิจิตฺรวิตานาย ภูมิยา ฐปิโต รญฺญา ราชารเหน นานคฺครเสน โภชเนน อุปฏฺฐาปิโตปิ กิญฺจิ ภุญฺชิตุํ น อิจฺฉิ, ตมตฺถํ สนฺธาย ‘‘พโทฺธ กพฬํ น ภุญฺชตี’’ติ วุตฺตํฯ **สุมรติ นาควนสฺสา**ติ โส รมณียํ เม วสนฏฺฐานนฺติ นาควนํ สรติฯ ‘‘มาตา ปน เม อรเญฺญ ปุตฺตวิโยเคน ทุกฺขปฺปตฺตา อโหสิ, มาตาปิตุอุปฏฺฐานธโมฺม น เม ปูรติ, กึ เม อิมินา โภชเนนา’’ติ ธมฺมิกํ มาตาปิตุอุปฏฺฐานธมฺมเมว สริฯ ตํ ปน ยสฺมา ตสฺมึ นาควเนเยว ฐิโต สกฺกา ปูเรตุํ, เตน วุตฺตํ – **สุมรติ นาควนสฺส กุญฺชโร**ติฯ สตฺถริ อิมํ อตฺตโน ปุพฺพจริยํ อาเนตฺวา กเถเนฺต กเถเนฺตเยว สเพฺพปิ เต อสฺสุธารา ปวเตฺตตฺวา มุทุหทยา โอหิตโสตา ภวึสุฯ อถ เนสํ ภควา สปฺปายํ วิทิตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ธมฺมํ เทเสสิฯ

เทสนาวสาเน สทฺธึ ปุเตฺตหิ เจว สุณิสาหิ จ พฺราหฺมโณ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหีติฯ

ปริชิณฺณพฺราหฺมณปุตฺตวตฺถุ ตติยํฯ

๔. ปเสนทิโกสลวตฺถุ

มิทฺธี ยทา โหตีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ราชานํ ปเสนทิโกสลํ อารพฺภ กเถสิฯ

เอกสฺมิญฺหิ สมเย ราชา ตณฺฑุลโทณสฺส โอทนํ ตทุปิเยน สูปพฺยญฺชเนน ภุญฺชติฯ โส เอกทิวสํ ภุตฺตปาตราโส ภตฺตสมฺมทํ อวิโนเทตฺวาว สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา กิลนฺตรูโป อิโต จิโต จ สมฺปริวตฺตติ, นิทฺทาย อภิภุยฺยมาโนปิ อุชุกํ นิปชฺชิตุํ อสโกฺกโนฺต เอกมนฺตํ นิสีทิฯ อถ นํ สตฺถา อาห – ‘‘กึ, มหาราช, อวิสฺสมิตฺวาว อาคโตสี’’ติ? ‘‘อาม, ภเนฺต, ภุตฺตกาลโต ปฏฺฐาย เม มหาทุกฺขํ โหตี’’ติฯ อถ นํ สตฺถา, ‘‘มหาราช, อติพหุโภชนํ เอวํ ทุกฺขํ โหตี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๓๒๕.‘‘มิทฺธี ยทา โหติ มหคฺฆโส จ,
นิทฺทายิตา สมฺปริวตฺตสายี;
มหาวราโหว นิวาปปุโฏฺฐ,
ปุนปฺปุนํ คพฺภมุเปติ มโนฺท’’ติฯ

ตตฺถ **มิทฺธี**ติ ถินมิทฺธาภิภูโตฯ **มหคฺฆโส จา**ติ มหาโภชโน อาหรหตฺถกอลํสาฏกตตฺรวฏฺฏกกากมาสกภุตฺตวมิตกานํ อญฺญตโร วิยฯ **นิวาปปุโฏฺฐ**ติ กุณฺฑกาทินา สูกรภเตฺตน ปุโฏฺฐฯ ฆรสูกโร หิ ทหรกาลโต ปฏฺฐาย โปสิยมาโน ถูลสรีรกาเล เคหา พหิ นิกฺขมิตุํ อลภโนฺต เหฏฺฐามญฺจาทีสุ สมฺปริวตฺติตฺวา อสฺสสโนฺต ปสฺสสโนฺต สยเตวฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ยทา ปุริโส มิทฺธี จ โหติ มหคฺฆโส จ, นิวาปปุโฏฺฐ มหาวราโห วิย จ อเญฺญน อิริยาปเถน ยาเปตุํ อสโกฺกโนฺต นิทฺทายนสีโล สมฺปริวตฺตสายี, ตทา โส ‘‘อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา’’ติ ตีณิ ลกฺขณานิ มนสิกาตุํ น สโกฺกติฯ เตสํ อมนสิการา มนฺทปโญฺญ ปุนปฺปุนํ คพฺภมุเปติ, คพฺภวาสโต น ปริมุจฺจตีติฯ เทสนาวสาเน สตฺถา รโญฺญ อุปการวเสน –

‘‘มนุชสฺส สทา สตีมโต, มตฺตํ ชานโต ลทฺธโภชเน;

ตนฺกสฺส ภวนฺติ เวทนา, สณิกํ ชีรติ อายุ ปาลย’’นฺติฯ (สํ. นิ. ๑.๑๒๔);

อิมํ คาถํ วตฺวา อุตฺตรมาณวํ อุคฺคณฺหาเปตฺวา ‘‘อิมํ คาถํ รโญฺญ โภชนเวลาย ปเวเทยฺยาสิ, อิมินา อุปาเยน โภชนํ ปริหาเปยฺยาสี’’ติ อุปายํ อาจิกฺขิ, โส ตถา อกาสิฯ ราชา อปเรน สมเยน นาฬิโกทนปรมตาย สณฺฐิโต สุสลฺลหุกสรีโร สุขปฺปโตฺต สตฺถริ อุปฺปนฺนวิสฺสาโส สตฺตาหํ อสทิสทานํ ปวเตฺตสิฯ ทานานุโมทนาย มหาชโน มหนฺตํ วิเสสํ ปาปุณีติฯ

ปเสนทิโกสลวตฺถุ จตุตฺถํฯ

๕. สานุสามเณรวตฺถุ

อิทํ ปุเรติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต สานุํ นาม สามเณรํ อารพฺภ กเถสิฯ

โส กิร เอกิสฺสา อุปาสิกาย เอกปุตฺตโก อโหสิฯ อถ นํ สา ทหรกาเลเยว ปพฺพาเชสิฯ โส ปพฺพชิตกาลโต ปฎฺฐาย สีลวา อโหสิ วตฺตสมฺปโนฺน, อาจริยุปชฺฌายอาคนฺตุกานํ วตฺตํ กตเมว โหติฯ มาสสฺส อฎฺฐเม ทิวเส ปาโตว อุฎฺฐาย อุทกมาฬเก อุทกํ อุปฎฺฐาเปตฺวา ธมฺมสฺสวนคฺคํ สมฺมชฺชิตฺวา อาสนํ ปญฺญาเปตฺวา ทีปํ ชาเลตฺวา มธุรสฺสเรน ธมฺมสฺสวนํ โฆเสติฯ ภิกฺขู ตสฺส ถามํ ญตฺวา ‘‘สรภญฺญํ ภณ สามเณรา’’ติ อเชฺฌสนฺติฯ โส ‘‘มยฺหํ หทยวาโต รุชติ, กาโย วา พาธตี’’ติ กิญฺจิ ปจฺจาหารํ อกตฺวา ธมฺมาสนํ อภิรูหิตฺวา อากาสคงฺคํ โอตาเรโนฺต วิย สรภญฺญํ วตฺวา โอตรโนฺต ‘‘มยฺหํ มาตาปิตูนํ อิมสฺมิํ สรภเญฺญ ปตฺติํ ทมฺมี’’ติ วทติฯ ตสฺส มนุสฺสา มาตาปิตโร ปตฺติยา ทินฺนภาวํ น ชานนฺติฯ อนนฺตรตฺตภาเว ปนสฺส มาตา ยกฺขินี หุตฺวา นิพฺพตฺตา, สา เทวตาหิ สทฺธิํ อาคนฺตฺวา ธมฺมํ สุตฺวา ‘‘สามเณเรน ทินฺนปตฺติํ อนุโมทามิ, ตาตา’’ติ วทติฯ ‘‘สีลสมฺปโนฺน จ นาม ภิกฺขุ สเทวกสฺส โลกสฺส ปิโย โหตี’’ติ ตสฺมิํ สามเณเร เทวตา สลชฺชา สคารวา มหาพฺรหฺมานํ วิย อคฺคิกฺขนฺธํ วิย จ นํ มญฺญนฺติฯ สามเณเร คารเวน ตญฺจ ยกฺขินิํ ครุกํ กตฺวา ปสฺสนฺติฯ ตา ธมฺมสฺสวนยกฺขสมาคมาทีสุ ‘‘สานุมาตา สานุมาตา’’ติ ยกฺขินิยา อคฺคาสนํ อโคฺคทกํ อคฺคปิณฺฑํ เทนฺติฯ มเหสกฺขาปิ ยกฺขา ตํ ทิสฺวา มคฺคา โอกฺกมนฺติ, อาสนา วุฎฺฐหนฺติฯ

อถ โข สามเณโร วุฑฺฒิมนฺวาย ปริปกฺกินฺทฺริโย อนภิรติยา ปีฬิโต อนภิรติํ วิโนเทตุํ อสโกฺกโนฺต ปรุฬฺหเกสนโข กิลิฎฺฐนิวาสนปารุปโน กสฺสจิ อนาโรเจตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย เอกโกว มาตุฆรํ อคมาสิฯ อุปาสิกา ปุตฺตํ ทิสฺวา วนฺทิตฺวา อาห – ‘‘กิํ, ตาต, ตฺวํ ปุเพฺพ อาจริยุปชฺฌาเยหิ วา ทหรสามเณเรหิ วา สทฺธิํ อิธาคจฺฉสิ, กสฺมา เอกโกว อชฺช อาคโตสี’’ติ? โส อุกฺกณฺฐิตภาวํ อาโรเจสิฯ สา อุปาสิกา นานปฺปกาเรน ฆราวาเส อาทีนวํ ทเสฺสตฺวา ปุตฺตํ โอวทมานาปิ สญฺญาเปตุํ อสโกฺกนฺตี ‘‘อเปฺปว นาม อตฺตโน ธมฺมตายปิ สลฺลเกฺขยฺยา’’ติ อนุโยฺยเชตฺวา ‘‘ติฎฺฐ, ตาต, ยาว เต ยาคุภตฺตํ สมฺปาเทมิ, ยาคุํ ปิวิตฺวา กตภตฺตกิจฺจสฺส เต มนาปานิ วตฺถานิ นีหริตฺวา ทสฺสามี’’ติ วตฺวา อาสนํ ปญฺญาเปตฺวา อทาสิฯ นิสีทิ สามเณโรฯ อุปาสิกา มุหุเตฺตเนว ยาคุขชฺชกํ สมฺปาเทตฺวา อทาสิฯ อถ ‘‘ภตฺตํ สมฺปาเทสฺสามี’’ติ อวิทูเร นิสินฺนา ตณฺฑุเล โธวติฯ ตสฺมิํ สมเย สา ยกฺขินี ‘‘กหํ นุ โข สามเณโร, กจฺจิ ภิกฺขาหารํ ลภติ, โน’’ติ อาวชฺชมานา ตสฺส วิพฺภมิตุกามตาย นิสินฺนภาวํ ญตฺวา ‘‘สามเณโร เม มเหสกฺขานํ เทวตานํ อนฺตเร ลชฺชํ อุปฺปาเทยฺย, คจฺฉามิสฺส วิพฺภมเน อนฺตรายํ กริสฺสามี’’ติ อาคนฺตฺวา ตสฺส สรีเร อธิมุจฺจิตฺวา คีวํ ปริวเตฺตตฺวา เขเฬน ปคฺฆรเนฺตน ภูมิยํ นิปติฯ อุปาสิกา ปุตฺตสฺส ตํ วิปฺปการํ ทิสฺวา เวเคน คนฺตฺวา ปุตฺตํ อาลิเงฺคตฺวา อูรูสุ นิปชฺชาเปสิฯ สกลคามวาสิโน อาคนฺตฺวา พลิกมฺมาทีนิ กริํสุฯ อุปาสิกา ปน ปริเทวมานา อิมา คาถา อภาสิ –

‘‘จาตุทฺทสึ ปญฺจทสึ, ยา จ ปกฺขสฺส อฏฺฐมี;
ปาฏิหาริยปกฺขญฺจ, อฏฺฐงฺคสุสมาคตํฯ

‘‘อุโปสถํ อุปวสนฺติ, พฺรหฺมจริยํ จรนฺติ เย;
น เตหิ ยกฺขา กีฬนฺติ, อิติ เม อรหตํ สุตํ;
สา ทานิ อชฺช ปสฺสามิ, ยกฺขา กีฬนฺติ สานุนา’’ติฯ (สํ. นิ. ๑.๒๓๙);

อุปาสิกาย วจนํ สุตฺวา –

‘‘จาตุทฺทสึ ปญฺจทสึ, ยา จ ปกฺขสฺส อฏฺฐมี;
ปาฏิหาริยปกฺขญฺจ, อฏฺฐงฺคสุสมาคตํฯ

‘‘อุโปสถํ อุปวสนฺติ, พฺรหฺมจริยํ จรนฺติ เย;
น เตหิ ยกฺขา กีฬนฺติ, สาหุ เต อรหตํ สุต’’นฺติฯ (สํ. นิ. ๑.๒๓๙) –

วตฺวา อาห –

‘‘สานุํ ปพุทฺธํ วชฺชาสิ, ยกฺขานํ วจนํ อิทํ;
มากาสิ ปาปกํ กมฺมํ, อาวิ วา ยทิ วา รโหฯ

‘‘สเจ จ ปาปกํ กมฺมํ, กริสฺสสิ กโรสิ วา;
น เต ทุกฺขา ปมุตฺยตฺถิ, อุปฺปจฺจาปิ ปลายโต’’ติฯ (สํ. นิ. ๑.๒๓๙);

เอวํ ปาปกํ กมฺมํ กตฺวา สกุณสฺส วิย อุปฺปติตฺวา ปลายโตปิ เต โมกฺโข นตฺถีติ วตฺวา สา ยกฺขินี สามเณรํ มุญฺจิฯ โส อกฺขีนิ อุมฺมีเลตฺวา มาตรํ เกเส วิกิริย อสฺสสนฺตึ ปสฺสสนฺตึ โรทมานํ สกลคามวาสิโน จ สนฺนิปติเต ทิสฺวา อตฺตโน ยกฺเขน คหิตภาวํ อชานนฺโต ‘‘อหํ ปุพฺเพ ปีเฐ นิสินฺโน, มาตา เม อวิทูเร นิสีทิตฺวา ตณฺฑุเล โธวิ, อิทานิ ปนมฺหิ ภูมิยํ นิปนฺโน, กึ นุ โข เอต’’นฺติ นิปนฺนโกว มาตรํ อาห –

‘‘มตํ วา อมฺม โรทนฺติ, โย วา ชีวํ น ทิสฺสติ;
ชีวนฺตํ อมฺม ปสฺสนฺตี, กสฺมา มํ อมฺม โรทสี’’ติฯ (เถรคา. ๔๔; สํ. นิ. ๑.๒๓๙);

อถสฺส มาตา วตฺถุกามกิเลสกาเม ปหาย ปพฺพชิตสฺส ปุน วิพฺภมนตฺถํ อาคมเน อาทีนวํ ทเสฺสนฺตี อาห –

‘‘มตํ วา ปุตฺต โรทนฺติ, โย วา ชีวํ น ทิสฺสติ;
โย จ กาเม จชิตฺวาน, ปุนราคจฺฉเต อิธ;
ตํ วาปิ ปุตฺต โรทนฺติ, ปุน ชีวํ มโต หิ โส’’ติฯ (สํ. นิ. ๑.๒๓๙);

เอวญฺจ ปน วตฺวา ฆราวาสํ กุกฺกุฬสทิสเญฺจว นรกสทิสญฺจ กตฺวา ฆราวาเส อาทีนวํ ทเสฺสนฺตี ปุน อาห –

‘‘กุกฺกุฬา อุพฺภโต ตาต, กุกฺกุฬํ ปติตุมิจฺฉสิ;
นรกา อุพฺภโต ตาต, นรกํ ปติตุมิจฺฉสี’’ติฯ (สํ. นิ. ๑.๒๓๙);

อถ นํ, ‘‘ปุตฺต, ภทฺทํ ตว โหตุ, มยา ปน ‘อยํ โน ปุตฺตโก ฑยฺหมาโน’ติ เคหา ภณฺฑํ วิย นีหริตฺวา พุทฺธสาสเน ปพฺพาชิโต, ฆราวาเส ปุน ฑยฺหิตุํ อิจฺฉสิฯ อภิธาวถ ปริตฺตายถ โนติ อิมมตฺถํ กสฺส อุชฺฌาปยาม กํ นิชฺฌาปยามา’’ติ ทีเปตุํ อิมํ คาถมาห –

‘‘อภิธาวถ ภทฺทเนฺต, กสฺส อุชฺฌาปยามเส;
อาทิตฺตา นีหตํ ภณฺฑํ, ปุน ฑยฺหิตุมิจฺฉสี’’ติฯ (สํ. นิ. ๑.๒๓๙);

โส มาตริ กเถนฺติยา กเถนฺติยา สลฺลเกฺขตฺวา ‘‘นตฺถิ มยฺหํ คิหิภาเวน อโตฺถ’’ติ อาหฯ อถสฺส มาตา ‘‘สาธุ, ตาตา’’ติ ตุฎฺฐา ปณีตโภชนํ โภเชตฺวา ‘‘กติวโสฺสสิ, ตาตา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ปริปุณฺณวสฺสภาวํ ญตฺวา ติจีวรํ ปฎิยาเทสิฯ โส ปริปุณฺณปตฺตจีวโร อุปสมฺปทํ ลภิฯ อถสฺส อจิรูปสมฺปนฺนสฺส สตฺถา จิตฺตนิคฺคเห อุสฺสาหํ ชเนโนฺต ‘‘จิตฺตํ นาเมตํ นานารมฺมเณสุ ทีฆรตฺตํ จาริกํ จรนฺตํ อนิคฺคณฺหนฺตสฺส โสตฺถิภาโว นาม นตฺถิ, ตสฺมา องฺกุเสน มตฺตหตฺถิโน วิย จิตฺตสฺส นิคฺคณฺหเน โยโค กรณีโย’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๓๒๖. ‘‘อิทํ ปุเร จิตฺตมจาริ จาริกํ,
เยนิจฺฉกํ ยตฺถกามํ ยถาสุขํ;
ตทชฺชหํ นิคฺคเหสฺสามิ โยนิโส,
หตฺถิปฺปภินฺนํ วิย องฺกุสคฺคโห’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – อิทํ จิตฺตํ นาม อิโต ปุเพฺพ รูปาทีสุ จ อารมฺมเณสุ ราคาทีนํ เยน การเณน อิจฺฉติ, ยเตฺถวสฺส กาโม อุปฺปชฺชติ, ตสฺส วเสน ยตฺถ กามํ ยถารุจิ จรนฺตสฺส สุขํ โหติ, ตเถว วิจรณโต ยถาสุขํ ทีฆรตฺตํ จาริกํ จริ, ตํ อชฺช อหํ ปภินฺนํ มตฺตหตฺถึ หตฺถาจริยสงฺขาโต เฉโก องฺกุสคฺคโห องฺกุเสน วิย โยนิโสมนสิกาเรน นิคฺคเหสฺสามิ, นาสฺส วีติกฺกมิตุํ ทสฺสามีติฯ

เทสนาวสาเน สานุนา สทฺธิํ ธมฺมสฺสวนาย อุปสงฺกมนฺตานํ พหูนํ เทวตานํ ธมฺมาภิสมโย อโหสิฯ โสปายสฺมา เตปิฎกํ พุทฺธวจนํ อุคฺคณฺหิตฺวา มหาธมฺมกถิโก หุตฺวา วีสวสฺสสตํ ฐตฺวา สกลชมฺพุทีปํ สโงฺขเภตฺวา ปรินิพฺพายีติฯ

สานุสามเณรวตฺถุ ปญฺจมํฯ

๖. ปาเวยฺยกหตฺถิวตฺถุ

อปฺปมาทรตาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต โกสลรโญฺญ ปาเวยฺยกํ นาม หตฺถิํ อารพฺภ กเถสิฯ

โส กิร หตฺถี ตรุณกาเล มหาพโล หุตฺวา อปเรน สมเยน ชราวาตเวคพฺภาหโต หุตฺวา เอกํ มหนฺตํ สรํ โอรุยฺห กลเล ลคฺคิตฺวา อุตฺตริตุํ นาสกฺขิฯ มหาชโน ตํ ทิสฺวา ‘‘เอวรูโปปิ นาม หตฺถี อิมํ ทุพฺพลภาวํ ปโตฺต’’ติ กถํ สมุฎฺฐาเปสิฯ ราชา ตํ ปวตฺติํ สุตฺวา หตฺถาจริยํ อาณาเปสิ – ‘‘คจฺฉ, อาจริย, ตํ หตฺถิํ กลลโต อุทฺธราหี’’ติฯ โส คนฺตฺวา ตสฺมิํ ฐาเน สงฺคามสีสํ ทเสฺสตฺวา สงฺคามเภริํ อาโกฎาเปสิฯ มานชาติโก หตฺถี เวเคนุฎฺฐาย ถเล ปติฎฺฐหิฯ ภิกฺขู ตํ การณํ ทิสฺวา สตฺถุ อาโรเจสุํฯ สตฺถา ‘‘เตน, ภิกฺขเว , หตฺถินา ปกติปงฺกทุคฺคโต อตฺตา อุทฺธโฎ, ตุเมฺห ปน กิเลสทุเคฺค ปกฺขนฺทาฯ ตสฺมา โยนิโส ปทหิตฺวา ตุเมฺหปิ ตโต อตฺตานํ อุทฺธรถา’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๓๒๗. อปฺปมาทรตา โหถ, สจิตฺตมนุรกฺขถ;
ทุคฺคา อุทฺธรถตฺตานํ, ปงฺเก สนฺโนว กุญฺชโร''ติฯ

ตตฺถ **อปฺปมาทรตา**ติ สติยา อวิปฺปวาเส อภิรตา โหถฯ **สจิตฺตน**ฺติ รูปาทีสุ อารมฺมเณสุ อตฺตโน จิตฺตํ ยถา วีติกฺกมํ น กโรติ, เอวํ รกฺขถฯ **ทุคฺคา**ติ ยถา โส ปงฺเก สนฺโน กุญฺชโร หตฺเถหิ จ ปาเทหิ จ วายามํ กตฺวา ปงฺกทุคฺคโต อตฺตานํ อุทฺธริตฺวา ถเล ปติฏฺฐิโต, เอวํ ตุมฺเหปิ กิเลสทุคฺคโต อตฺตานํ อุทฺธรถ, นิพฺพานถเล ปติฏฺฐาเปถาติ อตฺโถฯ

เทสนาวสาเน เต ภิกฺขู อรหตฺเต ปติฏฺฐหึสูติฯ

ปาเวยฺยกหตฺถิวตฺถุ ฉฏฺฐํฯ

๗. สมฺพหุลภิกฺขุวตฺถุ

สเจ ลเภถาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา ปาลิเลยฺยกํ นิสฺสาย รกฺขิตวนสณฺเฑ วิหรนฺโต สมฺพหุเล ภิกฺขู อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ ยมกวคฺค ''ปเร จ น วิชานนฺตี''ติ คาถาวณฺณนาย อาคตเมวฯ วุตฺตเญฺหตํ (ธ. ป. อฏฺฐ. ๑.๕ โกสมฺพกวตฺถุ) –

ตถาคตสฺส ตตฺถ หตฺถินาเคน อุปฏฺฐิยมานสฺส วสนภาโว สกลชมฺพุทีเป ปากโฏ อโหสิฯ สาวตฺถินครโต ''อนาถปิณฺฑิโก วิสาขา มหาอุปาสิกา''ติ เอวมาทีนิ มหากุลานิ อานนฺทตฺเถรสฺส สาสนํ ปหิณึสุ ''สตฺถารํ โน, ภนฺเต, ทเสฺสถา''ติฯ ทิสาวาสิโนปิ ปญฺจสตา ภิกฺขู วุฏฺฐวสฺสา อานนฺทตฺเถรํ อุปสงฺกมิตฺวา ''จิรสฺสุตา โน, อาวุโส อานนฺท, ภควโต สมฺมุขา ธมฺมี กถา, สาธุ มยํ, อาวุโส อานนฺท, ลเภยฺยาม ภควโต สมฺมุขา ธมฺมิํ กถํ สวนายา''ติ ยาจิํสุฯ เถโร เต ภิกฺขู อาทาย ตตฺถ คนฺตฺวา ''เตมาสํ เอกวิหาริโน ตถาคตสฺส สนฺติกํ เอตฺตเกหิ ภิกฺขูหิ สทฺธิํ อุปสงฺกมนํ อยุตฺต''นฺติ จินฺเตตฺวา เต ภิกฺขู พหิ ฐเปตฺวา เอกโกว สตฺถารํ อุปสงฺกมิฯ ปาลิเลยฺยโก ตํ ทิสฺวา ทณฺฑมาทาย ปกฺขนฺทิฯ ตํ สตฺถา โอโลเกตฺวา ''อเปหิ, อเปหิ, ปาลิเลยฺยก, มา วารยิ, พุทฺธุปฏฺฐาโก เอโส''ติ อาหฯ โส ตเตฺถว ทณฺฑํ ฉเฑฺฑตฺวา ปตฺตจีวรปฏิคฺคหณํ อาปุจฺฉิฯ เถโร นาทาสิฯ นาโค ''สเจ อุคฺคหิตวตฺโต ภวิสฺสติ, สตฺถุ นิสีทนปาสาณผลเก อตฺตโน ปริกฺขารํ น ฐเปสฺสตี''ติ จินฺเตสิฯ เถโร ปตฺตจีวรํ ภูมิยํ ฐเปสิฯ วตฺตสมฺปนฺนา หิ ครูนํ อาสเน วา สยเน วา อตฺตโน ปริกฺขารํ น ฐเปนฺติฯ

เถโร สตฺถารํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ สตฺถา ''เอกโกว อาคโตสี''ติ ปุจฺฉิตฺวา ปญฺจหิ ภิกฺขุสเตหิ อาคตภาวํ สุตฺวา ''กหํ ปน เต''ติ ปุจฺฉิตฺวา ''ตุมฺหากํ จิตฺตํ อชานนฺโต พหิ ฐเปตฺวา อาคโตมฺหี''ติ วุตฺเต ''ปโกฺกสาหิ เน''ติ อาหฯ เถโร ตถา อกาสิฯ สตฺถา เตหิ ภิกฺขูหิ สทฺธิํ ปฏิสนฺถารํ กตฺวา เตหิ ภิกฺขูหิ, ''ภนฺเต, ภควา พุทฺธสุขุมาโล เจว ขตฺติยสุขุมาโล จ, ตุเมฺหหิ เตมาสํ เอกเกหิ ติฏฺฐนฺเตหิ นิสีทนฺเตหิ จ ทุกฺกรํ กตํ, วตฺตปฏิวตฺตการโกปิ มุโขทกาทิทายโกปิ นาโหสิ มเญฺญ''ติ วุตฺเต, ''ภิกฺขเว, ปาลิเลยฺยกหตฺถินา มม สพฺพกิจฺจานิ กตานิฯ เอวรูปญฺหิ สหายํ ลภนฺเตน เอกโกว วสิตุํ ยุตฺตํ, อลภนฺตสฺส เอกจาริกภาโวว เสยฺโย''ติ วตฺวา นาควเคฺค อิมา คาถา อภาสิ –

๓๒๘. ''สเจ ลเภถ นิปกํ สหายํ,
สทฺธิํจรํ สาธุวิหาริ ธีรํ;
อภิภุยฺย สพฺพานิ ปริสฺสยานิ,

จเรยฺย เตนตฺตมโน สตีมาฯ

๓๒๙. ‘‘โน เจ ลเภถ นิปกํ สหายํ,
สทฺธิํจรํ สาธุวิหาริ ธีรํ;
ราชาว รฏฺฐํ วิชิตํ ปหาย,
เอโก จเร มาตงฺครเญฺญว นาโคฯ

๓๓๐. ‘‘เอกสฺส จริตํ เสโยฺย,
นตฺถิ พาเล สหายตา;
เอโก จเร น จ ปาปานิ กยิรา,
อโปฺปสฺสุโกฺก มาตงฺครเญฺญว นาโค’’ติฯ

ตตฺถ **นิปก**นฺติ เนปกฺกปญฺญาย สมนฺนาคตํฯ **สาธุวิหาริ ธีร**นฺติ ภทฺทกวิหาริํ ปณฺฑิตํฯ **ปริสฺสยานี**ติ ตาทิสํ เมตฺตาวิหาริํ สหายํ ลภโนฺต สีหพฺยคฺฆาทโย ปากฏปริสฺสเย จ ราคภย โทสภยโมหภยาทโย ปฏิจฺฉนฺนปริสฺสเย จาติ สเพฺพว ปริสฺสเย อภิภวิตฺวา เตน สทฺธิํ อตฺตม โน อุปฏฺฐิตสตี หุตฺวา จเรยฺย, วิหเรยฺยาติ อโตฺถฯ

ราชาว รฏฺฐนฺติ รฏฺฐํ หิตฺวา คโต มหาชนกราชา วิยฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ยถา วิชิตภูมิป เทโส ราชา ‘‘อิทํ รชฺชํ นาม มหนฺตํ ปมาทฏฺฐานํ, กิํ เม รเชฺชน การิเตนา’’ติ วิชิตํ รฏฺฐํ ปหาย เอกโกว มหารญฺญํ ปวิสิตฺวา ตาปสปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา จตูสุ อิริยาปเถสุ เอกโกว จรติ, เอวํ เอกโกว จเรยฺยาติฯ **มาตงฺครเญฺญว นาโค**ติ ยถา จ ‘‘อหํ โข อากิโณฺณ วิหรามิ หตฺถีหิ หตฺถินีหิ หตฺถิกฬเภหิ หตฺถิจฺฉาเปหิ, ฉินฺนคฺคานิ เจว ติณานิ ขาทามิ, โอภคฺคภคฺคญฺจ เม สาขาภงฺคํ ขาทนฺติ, อาวิลานิ จ ปานียานิ ปิวามิ, โอคาหา จ เม อุตฺติณฺณสฺส หตฺถินิโย กายํ อุปนิฆํสนฺติโย คจฺฉนฺติ, ยํนูนาหํ เอกโกว คณมฺหา วูปกโฏฺฐ วิหเรยฺย’’นฺติ (มหาว. ๔๖๗; อุทา. ๓๕) เอวํ ปฏิสญฺจิกฺขิตฺวา คมนโต มาตโงฺคติ ลทฺธนาโม อิมสฺมิํ อรเญฺญ อยํ หตฺถินา โค ยูถํ ปหาย สพฺพิริยาปเถสุ เอกโกว สุขํ จรติ, เอวมฺปิ เอโกว จเรยฺยาติ อโตฺถฯ

เอกสฺสาติ ปพฺพชิตสฺส หิ ปพฺพชิตกาลโต ปฏฺฐาย เอกีภาวาภิรตสฺส เอกกเสฺสว จริตํ เสโยฺยฯ **นตฺถิ พาเล สหายตา**ติ จูฬสีลํ มชฺฌิมสีลํ มหาสีลํ ทส กถาวตฺถูนิ เตรส ธุตงฺค คุณานิ วิปสฺสนาญาณํ จตฺตาโร มคฺคา จตฺตาริ ผลานิ ติโสฺส วิชฺชา ฉ อภิญฺญา อมตมหานิพฺ พานนฺติ อยญฺหิ สหายตา นามฯ สา พาเล นิสฺสาย อธิคนฺตุํ น สกฺกาติ นตฺถิ พาเล สหายตาฯ **เอโก**ติ อิมินา การเณน สพฺพิริยาปเถสุ เอกโกว จเรยฺย, อปฺปมตฺตกานิปิ น จ ปาปานิ กยิราฯ ยถา โส อโปฺปสฺสุโกฺก นิราลโย อิมสฺมิํ อรเญฺญ มาตงฺคนาโค อิจฺฉิติจฺฉิตฏฺฐาเน สุขํ จรติ, เอวํ เอกโกว หุตฺวา จเรยฺย, อปฺปมตฺตกานิปิ น จ ปาปานิ กเรยฺยาติ อโตฺถฯ ตสฺมา ตุเมฺหหิ ปติรูปํ สหายํ อลภเนฺตหิ เอกจารีเหว ภวิตพฺพนฺติ อิมมตฺถํ ทเสฺสโนฺต สตฺถา เตสํ ภิกฺขูนํ อิมํ ธมฺมเทสนํ เทเสสิฯ

เทสนาวสาเน ปญฺจสตาปิ เต ภิกฺขู อรหเตฺต ปติฏฺฐหิํสูติฯ

สมฺพหุลภิกฺขุวตฺถุ สตฺตมํฯ

๘. มารวตฺถุ

อตฺถมฺหีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา หิมวนฺตปเทเส อรญฺญกุฏิกายํ วิหรนฺโต มารํ อารพฺภ กเถสิฯ

ตสฺมึ กิร กาเล ราชาโน มนุสฺเส ปีเฬตฺวา รชฺชํ กาเรนฺติฯ อถ ภควา อธมฺมิกราชูนํ รชฺเช ทณฺฑกรณปีฬิเต มนุสฺเส ทิสฺวา การุญฺเญน เอวํ จินฺเตสิ – ‘‘สกฺกา นุ โข รชฺชํ กาเรตุํ อหนํ อฆาตยํ, อชินํ อชาปยํ, อโสจํ อโสจาปยํ ธมฺเมนา’’ติ, มาโร ปาปิมา ตํ ภควโต ปริวิตกฺกํ ญตฺวา ‘‘สมโณ โคตโม ‘สกฺกา นุ โข รชฺชํ กาเรตุ’นฺติ จินฺเตสิ, อิทานิ รชฺชํ กาเรตุกาโม ภวิสฺสติ, รชฺชญฺจ นาเมตํ ปมาทฏฺฐานํ, ตํ กาเรนฺเต สกฺกา โอกาสํ ลภิตุํ, คจฺฉามิ อุสฺสาหมสฺส ชเนสฺสามี’’ติ จินฺเตตฺวา สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา อาห – ‘‘กาเรตุ, ภนฺเต, ภควา รชฺชํ, กาเรตุ สุคโต รชฺชํ อหนํ อฆาตยํ, อชินํ อชาปยํ, อโสจํ อโสจาปยํ ธมฺเมนา’’ติฯ อถ นํ สตฺถา ‘‘กึ ปน เม ตฺวํ, ปาปิม, ปสฺสสิ, ยํ มํ ตฺวํ เอวํ วเทสี’’ติ วตฺวา ‘‘ภควตา โข, ภนฺเต, จตฺตาโร อิทฺธิปาทา สุภาวิตาฯ อากงฺขมาโน หิ ภควา หิมวนฺตํ ปพฺพตราชํ ‘สุวณฺณ’นฺติ อธิมุจฺเจยฺย, ตญฺจ สุวณฺณเมว อสฺส, อหมฺปิ โข ธเนน ธนกรณียํ กริสฺสามิ, ตุเมฺห ธเมฺมน รชฺชํ กาเรสฺสถา’’ติ เตน วุตฺเต –

‘‘ปพฺพตสฺส สุวณฺณสฺส, ชาตรูปสฺส เกวโล;
ทฺวิตฺตาว นาลเมกสฺส, อิติ วิทฺวา สมญฺจเรฯ

‘‘โย ทุกฺขมทกฺขิ ยโตนิทานํ,
กาเมสุ โส ชนฺตุ กถํ นเมยฺย;
อุปธึ วิทิตฺวา สโงฺคติ โลเก,
ตเสฺสว ชนฺตุ วินยาย สิเกฺข’’ติฯ (สํ. นิ. ๑.๑๕๖) –

อิมาหิ คาถาหิ สํเวเชตฺวา ‘‘อโญฺญ เอว โข, ปาปิม, ตว โอวาโท, อโญฺญ มม, ตยา สทฺธึ ธมฺมสํสนฺทนา นาม นตฺถิ, อหญฺหิ เอวํ โอวทามี’’ติ วตฺวา อิมา คาถา อภาสิ –

๓๓๑. ‘‘อตฺถมฺหิ ชาตมฺหิ สุขา สหายา,
ตุฏฺฐี สุขา ยา อิตรีตเรน;
ปุญฺญํ สุขํ ชีวิตสงฺขยมฺหิ,
สพฺพสฺส ทุกฺขสฺส สุขํ ปหานํฯ

๓๓๒. ‘‘สุขา มเตฺตยฺยตา โลเก,
อโถ เปเตฺตยฺยตา สุขา;
สุขา สามญฺญตา โลเก,
อโถ พฺรหฺมญฺญตา สุขาฯ

๓๓๓. ‘‘สุขํ ยาว ชราสีลํ, สุขา สทฺธา ปติฏฺฐิตา;
สุโข ปญฺญาย ปฏิลาโภ, ปาปานํ อกรณํ สุข’’นฺติฯ

ตตฺถ **อตฺถมฺหีติ** ปพฺพชิตสฺสาปิ หิ จีวรกรณาทิเก วา อธิกรณวูปสมาทิเก วา คิหิโนปิ กสิกมฺมาทิเก วา พลวปกฺขสนฺนิสฺสิเตหิ อภิภวนาทิเก วา กิเจฺจ อุปฺปเนฺน เย ตํ กิจฺจํ นิปฺผาเทตุํ วา วูปสเมตุํ วา สโกฺกนฺติ, เอวรูปา สุขา สหายาติ อโตฺถฯ **ตุฏฺฐี สุขา**ติ ยสฺมา ปน คิหิโนปิ สเกน อสนฺตุฏฺฐา สนฺธิเจฺฉทาทีนิ อารภนฺติ, ปพฺพชิตาปิ นานปฺปการํ อเนสนํฯ อิติ เต สุขํ น วินฺทนฺติเยวฯ ตสฺมา ยา อิตรีตเรน ปริเตฺตน วา วิปุเลน วา อตฺตโน สนฺตเกน สนฺตุฏฺฐิ, อยเมว

สุขาติ อโตฺถฯ **ปุญฺญ**นฺติ มรณกาเล ปน ยถาชฺฌาสเยน ปตฺถริตฺวา กตปุญฺญกมฺมเมว สุขํฯ **สพฺพสฺสา**ติ สกลสฺสปิ ปน วฏฺฏทุกฺขสฺส ปหานสงฺขาตํ อรหตฺตเมว อิมสฺมิํ โลเก สุขํ นามฯ

มเตฺตยฺยตาติ มาตริ สมฺมา ปฏิปตฺติฯ **เปเตฺตยฺยตา**ติ ปิตริ สมฺมา ปฏิปตฺติฯ อุภเยนปิ มาตาปิตูนํ อุปฏฺฐานเมว กถิตํฯ มาตาปิตโร หิ ปุตฺตานํ อนุปฏฺฐหนภาวํ ญตฺวา อตฺตโน สนฺตกํ ภูมิยํ วา นิทหนฺติ, ปเรสํ วา วิสฺสเชฺชนฺติ, ‘‘มาตาปิตโร น อุปฏฺฐหนฺตี’’ติ เนสํ นินฺทาปิ วฑฺฒติ, กายสฺส เภทา คูถนิรเยปิ นิพฺพตฺตนฺติฯ เย ปน มาตาปิตโร สกฺกจฺจํ อุปฏฺฐหนฺติ, เต เตสํ สนฺตกํ ธนมฺปิ ปาปุณนฺติ, ปสํสมฺปิ ลภนฺติ, กายสฺส เภทา สเคฺค นิพฺพตฺตนฺติฯ ตสฺมา อุภยเมฺปตํ สุขนฺติ วุตฺตํฯ **สามญฺญตา**ติ ปพฺพชิเตสุ สมฺมา ปฏิปตฺติฯ **พฺรหฺมญฺญตา**ติ พาหิตปาเปสุ พุทฺธปเจฺจกพุทฺธสาวเกสุ สมฺมา ปฏิปตฺติเยวฯ อุภเยนปิ เตสํ จตูหิ ปจฺจเยหิ ปฏิชคฺคนภาโว กถิโต, อิทมฺปิ โลเก สุขํ นาม กถิตํฯ

สีลนฺติ มณิกุณฺฑลรตฺตวตฺถาทโย หิ อลงฺการา ตสฺมิํ ตสฺมิํ วเย ฐิตานํเยว โสภนฺติฯ น ทหรานํ อลงฺกาโร มหลฺลกกาเล, มหลฺลกานํ วา อลงฺกาโร ทหรกาเล โสภติ, ‘‘อุมฺมตฺตโก เอส มเญฺญ’’ติ ครหุปฺปาทเนน ปน โทสเมว ชเนติฯ ปญฺจสีลทสสีลาทิเภทํ ปน สีลํ ทหรสฺสาปิ มหลฺลกสฺสาปิ สพฺพวเยสุ โสภติเยว, ‘‘อโห วตายํ สีลวา’’ติ ปสํสุปฺปาทเนน โสมนสฺสเมว อาวหติฯ เตน วุตฺตํ – **สุขํ ยาว ชรา สีล**นฺติฯ **สทฺธา ปติฏฺฐิตา**ติ โลกิยโลกุตฺตรโต ทุวิธาปิ สทฺธา นิจฺจลา หุตฺวา ปติฏฺฐิตาฯ **สุโข ปญฺญาย ปฏิลาโภ**ติ โลกิยโลกุตฺตรปญฺญาย ปฏิลาโภ สุโขฯ **ปาปานํ อกรณ**นฺติ เสตุฆาตวเสน ปน ปาปานํ อกรณํ อิมสฺมิํ โลเก สุขนฺติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน พหูนํ เทวตานํ ธมฺมาภิสมโย อโหสีติฯ

มารวตฺถุ อฏฺฐมํฯ

นาควคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

เตวีสติโม วโคฺคฯ

๒๔. ตณฺหาวโคฺค

๑. กปิลมจฺฉวตฺถุ

มนุชสฺสาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต กปิลมจฺฉํ อารพฺภ กเถสิฯ

อตีเต กิร กสฺสปภควโต ปรินิพฺพุตกาเล เทฺว กุลภาตโร นิกฺขมิตฺวา สาวกานํ สนฺติเก ปพฺพชิํสุฯ เตสุ เชโฏฺฐ สาคโต นาม อโหสิ, กนิโฏฺฐ กปิโล นามฯ มาตา ปน เนสํ สาธินี นาม, กนิฏฺฐภคินี ตาปนา นามฯ ตาปิ ภิกฺขุนีสุ ปพฺพชิํสุฯ เอวํ เตสุ ปพฺพชิเตสุ อุโภ ภาตโร อาจริยุปชฺฌายานํ วตฺตปฏิวตฺตํ กตฺวา วิหรนฺตา เอกทิวสํ, ‘‘ภเนฺต, อิมสฺมิํ สาสเน กติ ธุรานี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘คนฺถธุรํ วิปสฺสนาธุรญฺจาติ เทฺว ธุรานี’’ติ สุตฺวา เชโฏฺฐ ‘‘วิปสฺสนาธุรํ ปูเรสฺสามี’’ติ ปญฺจ วสฺสานิ อาจริยุปชฺฌายานํ สนฺติเก วสิตฺวา ยาว อรหตฺตา กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา อรญฺญํ ปวิสิตฺวา วายมโนฺต อรหตฺตํ ปาปุณิฯ กนิโฏฺฐ ‘‘อหํ ตาว ตรุโณ, วุฑฺฒกาเล วิปสฺสนาธุรํ ปูเรสฺสามี’’ติ คนฺถธุรํ ปฏฺฐเปตฺวา ตีณิ ปิฏกานิ อุคฺคณฺหิฯ ตสฺส ปริยตฺติํ นิสฺสาย มหาปริวาโร, ปริวารํ นิสฺสาย ลาโภ อุทปาทิฯ โส พาหุสจฺจมเทน มโตฺต ลาภตณฺหาย อภิภูโต อติปณฺฑิตมานิตาย ปเรหิ วุตฺตํ กปฺปิยมฺปิ ‘‘อกปฺปิย’’นฺติ วเทติ, อกปฺปิยมฺปิ ‘‘กปฺปิย’’นฺติ วเทติ, สาวชฺชมฺปิ ‘‘อนวชฺช’’นฺติ, อนวชฺชมฺปิ ‘‘สาวชฺช’’นฺติฯ โส เปสเลหิ ภิกฺขูหิ ‘‘มา, อาวุโส กปิล, เอวํ อวจา’’ติ วตฺวา ธมฺมญฺจ วินยญฺจ ทเสฺสตฺวา โอวทิยมาโนปิ ‘‘ตุเมฺห กิํ ชานาถ, ริตฺตมุฏฺฐิสทิสา’’ติอาทีนิ วตฺวา ขุํเสโนฺต วมฺภโนฺต จรติฯ อถสฺส ภาตุ สาคตเตฺถรสฺสาปิ ภิกฺขู ตมตฺถํ อาโรเจสุํฯ โสปิ นํ อุปสงฺกมิตฺวา, ‘‘อาวุโส กปิล, ตุมฺหาทิสานญฺหิ สมฺมาปฏิปตฺติ สาสนสฺส อายุ นาม, ตสฺมา ปฏิปตฺติํ ปหาย กปฺปิยาทีนิ ปฏิพาหโนฺต มา เอวํ อวจา’’ติ โอวทิฯ โส ตสฺสปิ วจนํ นาทิยิฯ เอวํ สเนฺตปิ เถโร ทฺวตฺติกฺขตฺตุํ โอวทิตฺวา โอวาทํ อคณฺหนฺตํ ‘‘นายํ มม วจนํ กโรตี’’ติ ญตฺวา ‘‘เตน, อาวุโส, ปญฺญายิสฺสสิ สเกน กเมฺมนา’’ติ วตฺวา ปกฺกามิ ฯ ตโต ปฏฺฐาย นํ อเญฺญ เปสลา ภิกฺขู ฉฑฺฑยิํสุฯ

โส ทุราจาโร หุตฺวา ทุราจารปริวุโต วิหรโนฺต เอกทิวสํ อุโปสถเคฺค ‘‘ปาติโมกฺขํ อุทฺทิสิสฺสามี’’ติ พีชนิํ อาทาย ธมฺมาสเน นิสีทิตฺวา ‘‘วตฺตติ, อาวุโส, เอตฺถ สนฺนิปติตานํ ภิกฺขูนํ ปาติโมกฺข’’นฺติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘โก อเตฺถ อิมสฺส ปฏิวจเนน ทิเนฺนนา’’ติ ตุณฺหีภูเต ภิกฺขู ทิสฺวา, ‘‘อาวุโส, ธโมฺม วา วินโย วา นตฺถิ, ปาติโมเกฺขน สุเตน วา อสุเตน วา โก อเตฺถ’’ติ วตฺวา อาสนา วุฏฺฐหิฯ เอวํ โส กสฺสปสฺส ภควโต ปริยตฺติสาสนํ โอสกฺกาเปสิฯ สาคตเตฺถโรปิ ตทเหว ปรินิพฺพายิฯ กปิโล อายุปริโยสาเน อวีจิมฺหิ มหานิรเย นิพฺพตฺติฯ สาปิสฺส มาตา จ ภคินี จ เตสฺสว ทิฏฺฐานุคติํ อาปชฺชิตฺวา เปสเล ภิกฺขู อโกฺกสิตฺวา ปริภาสิตฺวา ตเตฺถว นิพฺพตฺติํสุฯ

ตสฺมิํ ปน กาเล ปญฺจสตา ปุริสา คามฆาตกาทีนิ กตฺวา โจริกาย ชีวนฺตา ชนปทมนุเสฺสหิ อนุพทฺธา ปลายมานา อรญฺญํ ปวิสิตฺวา ตตฺถ กิญฺจิ ปฏิสรณํ อปสฺสนฺตา อญฺญตรํ อารญฺญิกํ ภิกฺขุํ ทิสฺวา วนฺทิตฺวา ‘‘ปฏิสรณํ โน, ภเนฺต, โหถา’’ติ วทิํสุฯ เถโร ‘‘ตุมฺหากํ สีลสทิสํ ปฏิสรณํ นาม นตฺถิ, สเพฺพปิ ปญฺจสีลานิ สมาทิยถา’’ติ อาหฯ เต ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา สีลานิ สมาทิยิํสุฯ อถ เน เถโร โอวทิ – ‘‘อิทานิ ตุเมฺห สีลวนฺตา, ชีวิตเหตุปิ โว เนว สีลํ อติกฺกมิตพฺพํ, น มโนปโทโส กาตโพฺพ’’ติฯ เต ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิํสุฯ อถ เน ชนปทมนุสฺสา ตํ ฐานํ ปตฺวา อิโต จิโต จ ปริเยสมานา เต โจเร ทิสฺวา สเพฺพ เต ชีวิตา โวโรเปสุํฯ เต กาลํ กตฺวา เทวโลเก นิพฺพตฺติํสุ, โจรเชฏฺฐโก เชฏฺฐกเทวปุโตฺต อโหสิฯ

เต อนุโลมปฏิโลมวเสน เอกํ พุทฺธนฺตรํ เทวโลเก สํสริตฺวา อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท สาวตฺถิ นครทฺวาเร ปญฺจสตกุลิเก เกวฏฺฏคาเม นิพฺพตฺตึสุฯ เชฏฺฐกเทวปุตฺโต เกวฏฺฏเชฏฺฐกสฺส เคเห ปฏิสนฺธึ คณฺหิ, อิตเร อิตเรสุฯ เอวํ เตสํ เอกทิวเสเยว ปฏิสนฺธิคหณญฺจ มาตุกุจฺฉิโต นิกฺขมนญฺจ อโหสิฯ เกวฏฺฏเชฏฺฐโก ''อตฺถิ นุ โข อิมสฺมึ คาเม อเญฺญปิ ทารกา อชฺช ชาตา''ติ ปริเยสาเปตฺวา เตสํ ชาตภาวํ ญตฺวา ''เอเต มม ปุตฺตสฺส สหายกา ภวิสฺสนฺตี''ติ ส เพฺพสํ โปสาวนิกํ ทาเปสิฯ เต สเพฺพปิ สหปํสุกีฬกา สหายกา หุตฺวา อนุปุเพฺพน วยปฺปตฺตา อเหสุํฯ เตสํ เกวฏฺฏเชฏฺฐกปุตฺโตว ยสโต จ เตชโต จ อคฺคปุริโส อโหสิฯ

กปิโลปิ เอกํ พุทฺธนฺตรํ นิรเย ปจฺจิตฺวา วิปากาวเสเสน ตสฺมึ กาเล อจิรวติยา สุว ณฺณวโณฺณ ทุคฺคนฺธมุโข มโจฺฉ หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ อเถกทิวสํ เต สหายกา ''มเจฺฉ พนฺธิสฺสา มา''ติ ชาลาทีนิ คเหตฺวา นทิยา ขิปึสุฯ อถ เนสํ อโนฺตชาลํ โส มโจฺฉ ปาวิสิ ฯ ตํ ทิสฺวา ส เพฺพ เกวฏฺฏคามวาสิโน อุจฺจาสทฺทมกํสุ – ''ปุตฺตา โน ปฐมํ มเจฺฉ พนฺธนฺตา สุวณฺณมจฺฉํ พนฺธึสุ, อิทานิ โน ราชา พหุธนํ ทสฺสตี''ติฯ เตปิ โข สหายกา มจฺฉํ นาวาย ปกฺขิปิตฺวา นาวํ อุกฺขิปิตฺวา รโญฺญ สนฺติกํ อคมํสุฯ รญฺญาปิ ตํ ทิสฺวาว ''กึ เอต''นฺติ วุเตฺต ''มโจฺฉ, เทวา''ติ อาหํสุฯ ราชา สุวณฺณวณฺณํ มจฺฉํ ทิสฺวา ''สตฺถา เอตสฺส สุวณฺณวณฺณการณํ ชานิสฺสตี''ติ มจฺฉํ คาหาเปตฺวา ภควโต สนฺติกํ อคมาสิฯ มเจฺฉน มุเข วิวฏมเตฺตเยว สกลเชตวนํ อติวิย ทุคฺคนฺธํ อโหสิฯ ราชา สตฺถารํ ปุจฺฉิ – ''กสฺมา, ภเนฺต, มโจฺฉ สุวณฺณวโณฺณ ชาโต, กสฺมา จสฺส มุขโต ทุคฺคโนฺธ วายตี''ติ?

อยํ, มหาราช, กสฺสปภควโต ปาวจเน กปิโล นาม ภิกฺขุ อโหสิ พหุสฺสุโต มหาปริวาโร ลาภตณฺหาย อภิภูโต อตฺตโน วจนํ อคณฺหนฺตานํ อโกฺกสกปริภาสโก, ตสฺส จ ภควโต สาสนํ โอสกฺกาเปสิ, โส เตน กเมฺมน อวีจิมฺหิ นิพฺพตฺติตฺวา วิปากาวเสเสน อิทานิ มโจฺฉ หุตฺวา ชา โตฯ ยํ ปน โส ทีฆรตฺตํ พุทฺธวจนํ วาเจสิ, พุทฺธสฺส จ คุณํ กเถสิ, ตสฺส นิสฺสเนฺทน อิมํ สุว ณฺณวณฺณํ ปฏิลภิฯ ยํ ภิกฺขูนํ อโกฺกสกปริภาสโก อโหสิ, เตนสฺส มุขโต ทุคฺคโนฺธ วายติฯ ''กถาเปมิ นํ, มหาราชา''ติ? ''กถาเปถ, ภเนฺต''ติฯ อถ นํ สตฺถา ปุจฺฉิ – ''ตฺวํสิ กปิโล''ติ? ''อาม, ภเนฺต, อหํ กปิโล''ติฯ ''กุโต อาคโตสี''ติ? ''อวีจิมหานิรยโต, ภเนฺต''ติฯ ''เชฏฺฐภาติ โก เต สาคโต กุหึ คโต''ติ? ''ปรินิพฺพุโต, ภเนฺต''ติฯ ''มาตา ปน เต สาธินี กห''นฺติ? ''มหา นิรเย นิพฺพตฺตา, ภเนฺต''ติฯ ''กนิฏฺฐภคินี จ เต ตาปนา กห''นฺติ? ''มหานิรเย นิพฺพตฺตา, ภเนฺต''ติฯ ''อิทานิ ตฺวํ กหํ คมิสฺสสี''ติ? ''อวีจิมหานิรยเมว, ภเนฺต''ติ วตฺวา วิปฺปฏิสาราภิภู โต นาวํ สีเสน ปหริตฺวา ตาวเทว กาลํ กตฺวา นิรเย นิพฺพตฺติฯ มหาชโน สํวิโคฺค อโหสิ โลม หฏฺฐชาโตฯ

อถ ภควา ตสฺมึ ขเณ สนฺนิปติตาย ปริสาย จิตฺตาจารํ โอโลเกตฺวา ตงฺขณานุรูปํ ธมฺมํ เท เสตุํ ''ธมฺมจริยํ พฺรหฺมจริยํ, เอตทาหุ วสุตฺตม''นฺติ สุตฺตนิปาเต (สุ. นิ. ๒๗๖) **กปิลสุตฺตํ** กเถตฺวา อิมา คาถา อภาสิ –

๓๓๔. ''มนุชสฺส ปมตฺตจาริโน, ตณฺหา วฑฺฒติ มาลุวา วิย;
โส ปฺลวตี หุรา หุรํ, ผลมิจฺฉํว วนสฺมิ วานโรฯ

๓๓๕. ''ยํ เอสา สหเต ชมฺมี, ตณฺหา โลเก วิสตฺติกา;
โสกา ตสฺส ปวฑฺฒนฺติ, อภิวฏฺฐํว พีรณํฯ

๓๓๖. ''โย เจตํ สหเต ชมฺมึ, ตณฺหํ โลเก ทุรจฺจยํ;

โสกา ตมฺหา ปปตนฺติ, อุทพินฺทุว โปกฺขราฯ

๓๓๗. ‘‘ตํ โว วทามิ ภทฺทํ โว, ยาวนฺเตตฺถ สมาคตา;
ตณฺหาย มูลํ ขณถ, อุสีรตฺถีว พีรณํ;
มา โว นฬํว โสโตว, มาโร ภญฺชิ ปุนปฺปุน’’นฺติฯ

ตตฺถ **ปมตฺตจาริโน**ติ สติโวสฺสคฺคลกฺขเณน ปมาเทน ปมตฺตจาริสฺส ปุคฺคลสฺส เนว ฌานํ น วิปสฺสนา น มคฺคผลานิ วฑฺฒนฺติฯ ยถา ปน รุกฺขํ สํสิพฺพนฺตี ปริโยนนฺธนฺตี ตสฺส วินาสาย มาลุวาลตา วฑฺฒติ , เอวมสฺส ฉ ทฺวารานิ นิสฺสาย ปุนปฺปุนํ อุปฺปชฺชนฺโต ตณฺหา วฑฺฒตีติ อตฺโถฯ **โส ปฺลวตี หุรา หุร**นฺติ โส ตณฺหาวสิโก ปุคฺคโล ภเว ภเว อุปฺลวติ ธาวติฯ ยถา กึ วิยาติ? **ผลมิจฺฉํว วนสฺมิ วานโร,** ยถา รุกฺขผลํ อิจฺฉนฺโต วานโร วนสฺมึ ธาวติ, ตสฺส ตสฺส รุกฺขสฺส สาขํ คณฺหาติ, ตํ มุญฺจิตฺวา อญฺญํ คณฺหาติ, ตมฺปิ มุญฺจิตฺวา อญฺญํ คณฺหาติ, ‘‘สาขํ อลภิตฺวา สนฺนิสิโนฺน’’ติ วตฺตพฺพตํ นาปชฺชติ, เอวเมว ตณฺหาวสิโก ปุคฺคโล หุรา หุรํ ธาวนฺโต ‘‘อารมฺมณํ อลภิตฺวา ตณฺหาย อปวตฺตํ ปตฺโต’’ติ วตฺตพฺพตํ นาปชฺชติฯ

ยนฺติ ยํ ปุคฺคลํ เอสา ลามกภาเวน ชมฺมี วิสาหารตาย วิสปุปฺผตาย วิสผลตาย วิสปริโภคตาย รูปาทีสุ วิสตฺตตาย อาสตฺตตาย วิสตฺติกาติ สงฺขฺยํ คตา ฉทฺวาริกตณฺหา อภิภวติฯ ยถา นาม วสฺสาเน ปุนปฺปุนํ วสฺสนฺเตน เทเวน อภิวฑฺฒํ พีรณติณํ วฑฺฒติ, เอวํ ตสฺส ปุคฺคลสฺส อนฺโต วฏฺฏมูลกา โสกา อภิวฑฺฒนฺตีติ อตฺโถฯ

ทุรจฺจยนฺติ โย ปน ปุคฺคโล เอวํ วุตฺตปฺปการํ อติกฺกมิตุํ ปชหิตุํ ทุกฺกรตาย ทุรจฺจยํ ตณฺหํ สหติ อภิภวติ, ตมฺหา ปุคฺคลา วฏฺฏมูลกา โสกา ปปตนฺติฯ ยถา นาม โปกฺขเร ปทุมปเตฺต ปติตํ อุทกพินฺทุ น ปติฏฺฐาติ, เอวํ น ปติฏฺฐหนฺตีติ อตฺโถฯ

ตํ โว วทามีติ เตน การเณน อหํ ตุเมฺห วทามิฯ **ภทฺทํ โว**ติ ภทฺทํ ตุมฺหากํ โหตุ, มา อหํ กปิโล วิย วินาสํ ปาปุณถาติ อตฺโถฯ **มูล**นฺติ อิมิสฺสา ฉทฺวาริกตณฺหาย อรหตฺตมคฺคญาเณน มูลํ ขณถฯ กึ วิยาติ? **อุสีรตฺถีว พีรณํ,** ยถา อุสีเรน อตฺถิโก ปุริโส มหนฺเตน กุทาเลน พีรณํ ขณติ, เอวมสฺสา มูลํ ขณถาติ อตฺโถฯ **มา โว นฬํว โสโตว, มาโร ภญฺชิ ปุนปฺปุน**นฺติ มา ตุเมฺห นทีโสเต ชาตํ นฬํ มหาเวเคน อาคโต นทีโสโต วิย กิเลสมาโร มรณมาโร เทวปุตฺตมาโร จ ปุนปฺปุนํ ภญฺชตูติ อตฺโถฯ

เทสนาวสาเน ปญฺจสตาปิ เกวฏฺฏปุตฺตา สํเวคํ อาปชฺชิตฺวา ทุกฺขสฺสนฺตกิริยํ ปตฺถยมานา สตฺถุ สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา น จิรเสฺสว ทุกฺขสฺสนฺตํ กตฺวา สตฺถารา สทฺธึ อาเนญฺชวิหารสมาปตฺติธมฺมปริโภเคน เอกปริโภคา อเหสุนฺติฯ

กปิลมจฺฉวตฺถุ ปฐมํฯ

๒. สูกรโปติกาวตฺถุ

ยถาปิ มูเลติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรนฺโต คูถสูกรโปติกํ อารพฺภ กเถสิฯ

เอกสฺมึ กิร สมเย สตฺถา ราชคหํ ปิณฺฑาย ปวิสนฺโต เอกํ สูกรโปติกํ ทิสฺวา สิตํ ปาตฺวากาสิฯ ตสฺส สิตํ กโรนฺตสฺส มุขวิวรนิคฺคตํ ทนฺตภาสมณฺฑลํ ทิสฺวา อานนฺทเตฺถโร ‘‘โก นุ โข, ภเนฺต, เหตุ สิตสฺส ปาตุกมฺมายา’’ติ สิตการณํ ปุจฺฉิฯ อถ นํ สตฺถา อาห – ‘‘ปสฺสเสตํ,

อานนฺท, สูกรโปติก’’นฺติ? ‘‘อาม, ภนฺเต’’ติฯ เอสา กกุสนฺธสฺส ภควโต สาสเน เอกาย อาสนสาลาย สามนฺตา กุกฺกุฏี อโหสิฯ สา เอกสฺส โยคาวจรสฺส วิปสฺสนากมฺมฏฺฐานํ สชฺฌายนฺตสฺส ธมฺมโฆสํ สุตฺวา ตโต จุตา ราชกุเล นิพฺพตฺติตฺวา อุพฺพรี นาม ราชธีตา อโหสิฯ สา อปรภาเค สรีรวลญฺชฏฺฐานํ ปวิฏฺฐา ปุฬวกราสึ ทิสฺวา ตตฺถ ปุฬวกสญฺญํ อุปฺปาเทตฺวา ปฐมํ ฌานํ ปฏิลภิฯ สา ตตฺถ ยาวตายุกํ ฐตฺวา ตโต จุตา พฺรหฺมโลเก นิพฺพตฺติฯ ตโต จวิตฺวา ปุน คติวเสน อาลุลมานา อิทานิ สูกรโยนิยํ นิพฺพตฺติ, อิทํ การณํ ทิสฺวา มยา สิตํ ปาตุกตนฺติฯ ตํ สุตฺวา อานนฺทตฺเถรปฺปมุขา ภิกฺขู มหนฺตํ สํเวคํ ปฏิลภึสุฯ สตฺถา เตสํ สํเวคํ อุปฺปาเทตฺวา ภวตณฺหาย อาทีนวํ ปกาเสนฺโต อนฺตรวีถิยํ ฐิตโกว อิมา คาถา อภาสิ –

๓๓๘.‘‘ยถาปิ มูเล อนุปทฺทเว ทฬฺเห,
ฉินฺโนปิ รุกฺโข ปุนเรว รูหติ;
เอวมฺปิ ตณฺหานุสเย อนูหเต,
นิพฺพตฺตตี ทุกฺขมิทํ ปุนปฺปุนํฯ

๓๓๙.‘‘ยสฺส ฉตฺตึสติ โสตา, มนาปสวนา ภุสา;
มหาวหนฺติ ทุทฺทิฏฺฐึ, สงฺกปฺปา ราคนิสฺสิตาฯ

๓๔๐.‘‘สวนฺติ สพฺพธิ โสตา, ลตา อุปฺปชฺช ติฏฺฐติ;
ตญฺจ ทิสฺวา ลตํ ชาตํ, มูลํ ปญฺญาย ฉินฺทถฯ

๓๔๑.‘‘สริตานิ สิเนหิตานิ จ,
โสมนสฺสานิ โหนฺติ ชนฺตุโน;
เต สาตสิตา สุเขสิโน,
เต เว ชาติชรูปคา นราฯ

๓๔๒.‘‘ตสิณาย ปุรกฺขตา ปชา,
ปริสปฺปนฺติ สโสว พนฺธิโต;
สํโยชนสงฺคสตฺตกา,
ทุกฺขมุเปนฺติ ปุนปฺปุนํ จิรายฯ

๓๔๓.‘‘ตสิณาย ปุรกฺขตา ปชา,
ปริสปฺปนฺติ สโสว พนฺธิโต;
ตสฺมา ตสิณํ วิโนทเย,
อากงฺขนฺต วิราคมตฺตโน’’ติฯ

ตตฺถ **มูเล**ติ ยสฺส รุกฺขสฺส จตูสุ ทิสาสุ จตฺธา เหฏฺฐา จ อุชุกเมว คเต ปญฺจวิธมูเล เฉทนผาลนปาจนวิชฺฌนาทีนํ เกนจิ อุปทฺทเวน อนุปทฺทเว ถิรปตฺตตาย ทฬฺเห โส รุกฺโข อุปริจฺฉินฺโนปิ สาขานํ วเสน ปุนเทว รูหติ, เอวเมว ฉทฺวาริกาย ตณฺหาย อนุสเย อรหตฺตมคฺคญาเณน อนุหเต อสมุจฺฉินฺเน ตสฺมึ ตสฺมึ ภเว ชาติอาทิเภทํ อิทํ ทุกฺขํ ปุนปฺปุนํ นิพฺพตฺตติเยวาติ อตฺโถฯ

ยสฺสาติ ยสฺส ปุคฺคลสฺส ‘‘อิติ อชฺฌตฺติกสฺสูปาทาย อฏฺฐารส ตณฺหาวิจริตานิ พาหิรสฺสูปาทาย อฏฺฐารส ตณฺหาวิจริตานี’’ติ อิเมสํ ตณฺหาวิจริตานํ วเสน ฉตฺตึสติยา โสเตหิ สมนฺนาคตา มนาเปสุ รูปาทีสุ อาสวติ ปวตฺตตีติ มนาปสวนา ตณฺหา ภุสา พลวตี โหติ, ตํ ปุคฺคลํ

วิปนฺนญาณตาย ทุทฺทิฏฺฐึ ปุนปฺปุนํ อุปฺปชฺชนโต มหนฺตภาเวน มหา หุตฺวา ฌานํ วา วิปสฺสนํ วา อนิสฺสาย ราคนิสฺสิตา สงฺกปฺปา วหนฺตีติ อโตฺถฯ

สวนฺติ สพฺพธิ โสตาติ อิเม ตณฺหาโสตา จกฺขุทฺวาราทีนํ วเสน สเพฺพสุ รูปาทีสุ อารมฺมเณสุ สวนโต, สพฺพาปิ รูปตณฺหา…เป…. ธมฺมตณฺหาติ สพฺพภเวสุ วา สวนโต สพฺพธิ สวนฺติ นามฯ **ลตา**ติ ปลิเวฐนเฏฺฐน สํสิพฺพนเฏฺฐน จ ลตา วิยาติ ลตาฯ **อุปฺปชฺช ติฏฺฐตี**ติ ฉหิ ทฺวาเรหิ อุปฺปชฺชิตฺวา รูปาทีสุ อารมฺมเณสุ ติฏฺฐติฯ **ตญฺจ ทิสฺวา**ติ ตํ ปน ตณฺหาลตํ ‘‘เอเตฺถสา ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชตี’’ติ ชาตฏฺฐานวเสน ทิสฺวาฯ **ปญฺญายา**ติ สเตฺถน วเน ชาตํ ลตํ วิย มคฺคปญฺญาย มูเล ฉินฺทถาติ อโตฺถฯ

สริตานีติ อนุสฎานิ ปยาตานิฯ **สิเนหิตานี**ติ จีวราทีสุ ปวตฺตสิเนหวเสน สิเนหิตานิ จ, ตณฺหาสิเนหมกฺขิตานีติ อโตฺถฯ **โสมนสฺสานี**ติ ตณฺหาวสิกสฺส ชนฺตุโน เอวรูปานิ โสมนสฺสานิ ภวนฺติฯ **เต สาตสิตา**ติ เต ตณฺหาวสิกา ปุคฺคลา สาตนิสฺสิตา สุขนิสฺสิตา จ หุตฺวา สุเขสิโน สุขปริเยสิโน ภวนฺติฯ **เต เว**ติ เย เอวรูปา นรา, เต ชาติชราพฺยาธิมรณานิ อุปคจฺฉนฺติเยวาติ ชาติชรูปคา นาม โหนฺติฯ **ปชา**ติ อิเม สตฺตา ตาสกรเณน ตสิณาติ สงฺขฺยํ คตาย ตณฺหาย ปุรกฺขตา ปริวาริตา หุตฺวาฯ

พนฺธิโตติ ลุเทฺทน อรเญฺญ พโทฺธ สโส วิย ปริสปฺปนฺติ ภายนฺติฯ **สํโยชนสงฺคสตฺตกา**ติ ทสวิเธน สํโยชนสเงฺคน เจว สตฺตวิเธน ราคสงฺคาทินา จ สตฺตา พทฺธา ตสฺมึ วา ลคฺคา หุตฺวาฯ **จิรายา**ติ จิรํ ทีฆมทฺธานํ ปุนปฺปุนํ ชาติอาทิกํ ทุกฺขํ อุปคจฺฉนฺตีติ อโตฺถฯ **ตสฺมา**ติ ยสฺมา ตสิณาย ปุรกฺขตา ปลิเวฐิตา สตฺตา, ตสฺมา อตฺตโน วิราคํ ราคาทิวิคมํ นิพฺพานํ ปเตฺถโนฺต อากงฺกมาโน ภิกฺขุ อรหตฺตมเคฺคเนตํ ตสิณํ วิโนทเย ปนฺทิตฺวา นีหริตฺวา ฉเฑฺฑยฺยาติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสุฯ

สาปิ โข สูกรโปติกา ตโต จวิตฺวา สุวณฺณภูมิยํ ราชกุเล นิพฺพตฺติ, ตโต จุตา พาราณสิยํ, ตโต จุตา สุปฺปารกปฏฺฏเน อสฺสวาณิชเคเห นิพฺพตฺติ, ตโต จุตา กาวีรปฏฺฏเน นาวิกสฺส เคเห นิพฺพตฺติ, ตโต จุตา อนุราธปุเร อิสฺสรกุลเคเห นิพฺพตฺติ, ตโต จุตา ตเสฺสว ทกฺขิณทิสาย โภกฺกนฺตคาเม สุมนสฺส นาม กุฏุมฺพิกสฺส ธีตา นาเมน สุมนา เอว หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ อถสฺสา ปิตา ตสฺมึ คาเม ฉฑฺฑิเต ทีฆวาปิรฏฺฐํ คนฺตฺวา มหามุนิคาเม นาม วสิฯ ตตฺถ นํ ทุฏฺฐคามณิรโญฺญ อมโจฺจ ลกุณฺฑกอติมฺพโร นาม เกนจิเทว กรณีเยน คโต ทิสฺวา มหนฺตํ มงฺคลํ กตฺวา อาทาย มหาปุณฺณคามํ คโตฯ อถ นํ โกฏิปพฺพตมหาวิหารวาสี มหาอนุรุทฺธเตฺถโร นาม ตตฺถ ปิณฺฑาย จริตฺวา ตสฺสา เคหทฺวาเร ฐิโต ทิสฺวา ภิกฺขูหิ สทฺธิํ กเถสิ, ‘‘อาวุโส, สูกรโปติกา นาม ลกุณฺฑกอติมฺพรมหามตฺตสฺส ภริยภาวํ ปตฺตา, อโห อจฺฉริย’’นฺติฯ สา ตํ กถํ สุตฺวา อตีตภเว อุคฺฆาเฏตฺวา ชาติสฺสรญาณํ ปฏิลภิฯ ตงฺขณเญฺญว อุปฺปนฺนสํเวคา สามิกํ ยาจิตฺวา มหเนฺตน อิสฺสริเยน ปญฺจพลกเตฺถรีนํ สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา ติสฺสมหาวิหาเร มหาสติปฏฺฐานสุตฺตกถํ สุตฺวา โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ ปจฺฉา ทมิฬมทฺทเน กเต ญาตีนํ วสนฏฺฐานํ โภกฺกนฺตคามเมว คนฺตฺวา ตตฺถ วสนฺตี กลฺลมหาวิหาเร อาสีวิโสปมสุตฺตนฺตํ สุตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิฯ

สา ปรินิพฺพานทิวเส ภิกฺขุภิกฺขุนีหิ ปุจฺฉิตา ภิกฺขุนิสงฺฆสฺส สพฺพํ อิมํ ปวตฺติํ นิรนฺตรํ กเถตฺวา สนฺนิปติตสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส มเชฺฌ มณฺฑลารามวาสินา ธมฺมปทภาณกมหาติสฺส

เตฺถเรน สทฺธึ สํสนฺทิตฺวา ‘‘อหํ ปุเพฺพ มนุสฺสโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา ตโต จุตา กุกฺกุฏี หุตฺวา ตตฺถ เสนสฺส สนฺติกา สีสเจฺฉทํ ปตฺวา ราชคเห นิพฺพตฺตา, ปริพฺพาชิกาสุ ปพฺพชิตฺวา ปฐมชฺฌานภูมิยํ นิพฺพตฺติตฺวา ตโต จุตา เสฏฺฐิกุเล นิพฺพตฺตา นจิรเสฺสว จวิตฺวา สูกรโยนึ คนฺตฺวา ตโต จุตา สุวณฺณภูมึ, ตโต จุตา พาราณสึ, ตโต จุตา สุปฺปารกปฏฺฏนํ, ตโต จุตา กาวีรปฏฺฏนํ, ตโต จุตา อนุราธปุรํ, ตโต จุตา โภกฺกนฺตคาม’’นฺติ เอวํ สมวิสเม เตรส อตฺตภาเว ปตฺวา ‘‘อิทานิ อุกฺกณฺฐิตฺวา ปพฺพชิตฺวา อรหตฺตํ ปตฺตา, สเพฺพปิ อปฺปมาเทน สมฺปาเทถา’’ติ วตฺวา จตโสฺส ปริสา สํเวเชตฺวา ปรินิพฺพายีติฯ

สูกรโปติกาวตฺถุ ทุติยํฯ

๓. วิพฺภนฺตภิกฺขุวตฺถุ

โย นิพฺพนโถติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรโนฺต เอกํ วิพฺภนฺตกํ ภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ

เอโก กิร มหากสฺสปเตฺถรสฺส สทฺธิวิหาริโก หุตฺวา จตฺตาริ ฌานานิ อุปฺปาเทตฺวาปิ อตฺตโน มาตุลสฺส สุวณฺณการสฺส เคเห วิสภาคารมฺมณํ ทิสฺวา ตตฺถ ปฏิพทฺธจิโตฺต วิพฺภมิฯ อถ นํ มนุสฺสา อลสภาเวน กมฺมํ กาตุํ อนิจฺฉนฺตํ เคหา นีหรึสุฯ โส ปาปมิตฺตสํสเคฺคน โจรกเมฺมน ชีวิกํ กเปฺปโนฺต วิจริฯ อถ นํ เอกทิวสํ คเหตฺวา ปจฺฉาพาหํ คาฬฺหพนฺธนํ พนฺธิตฺวา จตุเกฺก จตุเกฺก กสาหิ ตาเฬนฺตา อาฆาตนํ นยึสุฯ เถโร ปิณฺฑาย จริตุํ ปวิสโนฺต ตํ ทกฺขิเณน ทฺวาเรน นีหริยมานํ ทิสฺวา พนฺธนํ สิถิลํ กาเรตฺวา ‘‘ปุเพฺพ ตยา ปริจิตกมฺมฏฺฐานํ ปุน อาวเชฺชหี’’ติ อาหฯ โส เตน โอวาเทน สตุปฺปาทํ ลภิตฺวา ปุน จตุตฺถชฺฌานํ นิพฺพเตฺตสิฯ อถ นํ ‘‘อาฆาตนํ เนตฺวา ฆาเตสฺสามา’’ติ สูเล อุตฺตาเสสุํฯ โส น ภายติ น สนฺตสติฯ อถสฺส ตสฺมึ ตสฺมึ ทิสาภาเค ฐิตา มนุสฺสา อสิสตฺติโตมราทีนิ อาวุธานิ อุกฺขิปิตฺวาปิ ตํ อสนฺตสนฺตเมว ทิสฺวา ‘‘ปสฺสถ, โภ, อิมํ ปุริสํ, อเนกสตานญฺหิ อาวุธหตฺถานํ ปุริสานํ มเชฺฌ เนว ฉมฺภติ น เวธติ, อโห อจฺฉริย’’นฺติ อจฺฉริยพฺภุตชาตา มหานาทํ นทิตฺวา รโญฺญ ตํ ปวตฺตึ อาโรเจสุํฯ ราชา ตํ การณํ สุตฺวา ‘‘วิสฺสเชฺชถ น’’นฺติ อาหฯ สตฺถุ สนฺติกมฺปิ คนฺตฺวา ตมตฺถํ อาโรจยึสุฯ สตฺถา โอภาสํ ผริตฺวา ตสฺส ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมํ คาถมาห –

๓๔๔.‘‘โย นิพฺพนโถ วนาธิมุโตฺต,
วนมุโตฺต วนเมว ธาวติ;
ตํ ปุคฺคลเมถ ปสฺสถ,
มุโตฺต พนฺธนเมว ธาวตี’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – โย ปุคฺคโล คิหิภาเว อาลยสงฺขาตํ วนถํ ฉเฑฺฑตฺวา ปพฺพชิตตาย นิพฺพนโถ ทิพฺพวิหารสงฺขาเต ตโปวเน อธิมุโตฺต ฆราวาสพนฺธนสงฺขาตา ตณฺหาวนา มุโตฺต หุตฺวา ปุน ฆราวาสพนฺธนสงฺขาตํ ตณฺหาวนเมว ธาวติ, เอถ ตํ ปุคฺคลํ ปสฺสถ, เอโส ฆราวาสพนฺธนโต มุโตฺต ฆราวาสพนฺธนเมว ธาวตีติฯ

อิมํ ปน เทสนํ สุตฺวา โส ราชปุริสานํ อนฺตเร สูลเคฺค นิสิโนฺนว อุทยพฺพยํ ปฏฺฐเปตฺวา ติลกฺขณํ อาโรเปตฺวา สงฺขาเร สมฺมสโนฺต โสตาปตฺติผลํ ปตฺวา สมาปตฺติสุขํ อนุภวโนฺต เวหาสํ อุปฺปติตฺวา อากาเสเนว สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา สราชิกาย ปริสาย มเชฺฌเยว อรหตฺตํ ปาปุณีติฯ

วิพฺภนฺตภิกฺขุวตฺถุ ตติยํฯ

๔. พนฺธนาคารวตฺถุ

น ตํ ทฬฺหนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต พนฺธนาคารํ อารพฺภ กเถสิฯ

เอกสฺมิํ กิร กาเล พหู สนฺธิเจฺฉทกปนฺถฆาตกมนุสฺสฆาตเก โจเร อาเนตฺวา โกสลรโญฺญ ทสฺสยิํสุฯ เต ราชา อนฺทุพนฺธนรชฺชุพนฺธนสงฺขลิกพนฺธเนหิ พนฺธาเปสิฯ ติํสมตฺตาปิ โข ชานปทา ภิกฺขู สตฺถารํ ทฏฺฐุกามา อาคนฺตฺวา ทิสฺวา วนฺทิตฺวา ปุนทิวเส สาวตฺถิํ ปิณฺฑาย จรนฺตา พนฺธนาคารํ คนฺตฺวา เต โจเร ทิสฺวา ปิณฺฑปาตปฏิกฺกนฺตา สายนฺหสมเย ตถาคตํ อุปสงฺกมิตฺวา, ‘‘ภนฺเต, อชฺช อเมฺหหิ ปิณฺฑาย จรนฺเตหิ พนฺธนาคาเร พหู โจรา อนฺทุพนฺธนาทีหิ พทฺธา มหาทุกฺขํ อนุภวนฺตา ทิฏฺฐา, เต ตานิ พนฺธนานิ ฉินฺทิตฺวา ปลายิตุํ น สโกฺกนฺติ, อตฺถิ นุ โข, ภนฺเต, เตหิ พนฺธเนหิ ถิรตรํ อญฺญํ พนฺธนํ นามา’’ติ ปุจฺฉิํสุฯ สตฺถา, ‘‘ภิกฺขเว, กิํ พนฺธนานิ นาเมตานิ, ยํ ปเนตํ ธนธญฺญปุตฺตทาราทีสุ ตณฺหาสงฺขาตํ กิเลสพนฺธนํ, เอตํ เอเตหิ สตคุเณน สหสฺสคุเณน สตสหสฺสคุเณน ถิรตรํ, เอวํ มหนฺตมฺปิ ปเนตํ ทุจฺฉินฺทนิยํ พนฺธนํ โปราณกปณฺฑิตา ฉินฺทิตฺวา หิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา ปพฺพชิํสู’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริ –

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสโตฺต เอกสฺมิํ ทุคฺคตคหปติกุเล นิพฺพตฺติฯ ตสฺส วยปฺปตฺตสฺส ปิตา กาลมกาสิฯ โส ภติํ กตฺวา มาตรํ โปเสสิฯ อถสฺส มาตา อนิจฺฉมานเสฺสว เอกํ กุลธีตรํ เคเห กตฺวา อปรภาเค กาลมกาสิฯ ภริยายปิสฺส กุจฺฉิยํ คโพฺภ ปติฏฺฐหิฯ โส คพฺภสฺส ปติฏฺฐิตภาวํ อชานโนฺตว, ‘‘ภเทฺท, ตฺวํ ภติํ กตฺวา ชีว, อหํ ปพฺพชิสฺสามี’’ติ อาหฯ ‘‘สามิ, นนุ คโพฺภ เม ปติฏฺฐิโต, มยิ วิชาตาย ทารกํ ทิสฺวา ปพฺพชิสฺสสี’’ติ อาหฯ โส ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ตสฺสา วิชาตกาเล, ‘‘ภเทฺท, ตฺวํ โสตฺถินา วิชาตา, อิทานิ อหํ ปพฺพชิสฺสามี’’ติ อาปุจฺฉิฯ อถ นํ สา ‘‘ปุตฺตสฺส ตาว ถนปานโต อปคมนกาลํ อาคเมหี’’ติ วตฺวา ปุน คพฺภํ คณฺหิฯ โส จิเนฺตสิ – ‘‘อิมํ สมฺปฏิจฺฉาเปตฺวา คนฺตุํ น สกฺกา, อิมิสฺสา อนาจิกฺขิตฺวาว ปลายิตฺวา ปพฺพชิสฺสามี’’ติฯ โส ตสฺสา อนาจิกฺขิตฺวาว รตฺติภาเค อุฏฺฐาย ปลายิฯ อถ นํ นครคุตฺติกา อคฺคเหสุํฯ โส ‘‘อหํ, สามิ, มาตุโปสโก นาม, วิสฺสเชฺชถ ม’’นฺติ อตฺตานํ วิสฺสชฺชาเปตฺวา เอกสฺมิํ ฐาเน วสิตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา อภิญฺญาสมาปตฺติโย ลภิตฺวา ฌานกีฬาย กีฬโนฺต วิหาสิฯ โส ตตฺถ วสโนฺตเยว ‘‘เอวรูปมฺปิ นาม เม ทุจฺฉินฺทนิยํ ปุตฺตทารพนฺธนํ กิเลสพนฺธนํ ฉินฺน’’นฺติ อิมํ อุทานํ อุทาเนสิฯ

สตฺถา อิมํ อตีตํ อาหริตฺวา เตน อุทานิตํ อุทานํ ปกาเสโนฺต อิมา คาถา อภาสิ –

๓๔๕. ‘‘น ตํ ทฬฺหํ พนฺธนมาหุ ธีรา,
ยทายสํ ทารุชปพฺพชญฺจ;
สารตฺตรตฺตา มณิกุณฺฑเลสุ,
ปุเตฺตสุ ทาเรสุ จ ยา อเปกฺขาฯ

๓๔๖. ‘‘เอตํ ทฬฺหํ พนฺธนมาหุ ธีรา,
โอหารินํ สิถิลํ ทุปฺปมุญฺจํ;
เอตมฺปิ เฉตฺวาน ปริพฺพชนฺติ,
อนเปกฺขิโน กามสุขํ ปหายา’’ติฯ

ตตฺถ **ธีรา**ติ พุทฺธาทโย ปณฺฑิตปุริสา ยํ สงฺขลิกสงฺขาตํ อยสา นิพฺพตฺตํ อายสํ, อนฺทุพนฺธนสงฺขาตํ ทารุชํ, ยญฺจ ปพฺพชติเณหิ วา อเญฺญหิ วา วากาทีหิ รชฺชุํ กตฺวา กตํ รชฺชุพนฺธนํ, ตํ อสิอาทีหิ ฉินฺทิตุํ สกฺกุเณยฺยภาเวน ถิรนฺติ น วทนฺตีติ อตฺโถฯ **สารตฺตรตฺตา**ติ สารตฺตา หุตฺวา รตฺตา, พหลตรราครตฺตาติ อตฺโถฯ **มณิกุณฺฑเลสู**ติ มณีสุ เจว กุณฺฑเลสุ จ, มณิวิจิเตฺตสุ วา กุณฺฑเลสุฯ **เอตํ ทฬฺหนฺ**ติ เย มณิกุณฺฑเลสุ สารตฺตรตฺตา, เตสํ โส ราโค จ ยา ปุตฺตทาเรสุ อเปกฺขา ตณฺหา, เอตํ กิเลสมยํ พนฺธนญฺจ ปณฺฑิตปุริสา ทฬฺหนฺติ วทนฺติฯ **โอหารินฺ**ติ อากฑฺฒิตฺวา จตูสุ อปาเยสุ ปาตนโต อวหรติ เหฏฺฐา หรตีติ โอหารินํฯ **สิถิลนฺ**ติ พนฺธนฏฺฐาเน ฉวิจมฺมมํสานิ น ฉินฺทติ, โลหิตํ น นีหรติ, พนฺธนภาวมฺปิ อชานาเปตฺวา ถลปถชลปถาทีสุ กมฺมานิ กาตุํ เทตีติ สิถิลํฯ **ทุปฺปมุญฺจนฺ**ติ โลภวเสน หิ เอกวารมฺปิ อุปฺปนฺนํ กิเลสพนฺธนํ ทฏฺฐฏฺฐานโต กจฺฉโป วิย ทุโมฺมจิยํ โหตีติ ทุปฺปมุญฺจํฯ **เอตมฺปิ เฉตฺวานา**ติ เอตํ ทฬฺหมฺปิ กิเลสพนฺธนํ ญาณขเคฺคน ฉินฺทิตฺวา อนเปกฺขิโน หุตฺวา กามสุขํ ปหาย ปริพฺพชนฺติ, ปกฺกมนฺติ ปพฺพชนฺตีติ อตฺโถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสูติฯ

พนฺธนาคารวตฺถุ จตุตฺถํฯ

๕. เขมาเถรีวตฺถุ

เย ราครตฺตาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรโนฺต เขมํ นาม รโญฺญ พิมฺพิสารสฺส อคฺคมเหสิํ อารพฺภ กเถสิฯ

สา กิร ปทุมุตฺตรปาทมูเล ปตฺถิตปตฺถนา อติวิย อภิรูปา ปาสาทิกา อโหสิฯ ‘‘สตฺถา กิร รูปสฺส โทสํ กเถตี’’ติ สุตฺวา ปน สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตุํ น อิจฺฉิฯ ราชา ตสฺสา รูปมทมตฺตภาวํ ญตฺวา เวฬุวนวณฺณนาปฏิสํยุตฺตานิ คีตานิ กาเรตฺวา นฏาทีนํ ทาเปสิฯ เตสํ ตานิ คายนฺตานํ สทฺทํ สุตฺวา ตสฺสา เวฬุวนํ อทิฏฺฐปุพฺพํ วิย อสุตปุพฺพํ วิย จ อโหสิฯ สา ‘‘กตรํ อุยฺยานํ สนฺธาย คายถา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา, ‘‘เทวี, ตุมฺหากํ เวฬุวนุยฺยานเมวา’’ติ วุเตฺต อุยฺยานํ คนฺตุกามา อโหสิฯ สตฺถา ตสฺสา อาคมนํ ญตฺวา ปริสมเชฺฌ นิสีทิตฺวา ธมฺมํ เทเสโนฺตว ตาลวณฺฏํ อาทาย อตฺตโน ปเสฺส ฐตฺวา พีชมานํ อภิรูปํ อิตฺถิํ นิมฺมินิฯ เขมา, เทวีปิ ปวิสมานาว ตํ อิตฺถิํ ทิสฺวา จิเนฺตสิ – ‘‘สมฺมาสมฺพุโทฺธ รูปสฺส โทสํ กเถตีติ วทนฺติ, อยญฺจสฺส สนฺติเก อิตฺถี พีชยมานา ฐิตา, นาหํ อิมิสฺสา กลภาคมฺปิ อุเปมิ, น มยา อีทิสํ อิตฺถิรูปํ ทิฏฺฐปุพฺพํ, สตฺถารํ อภูเตน อพฺภาจิกฺขนฺติ มเญฺญ’’ติ จิเนฺตตฺวา ตถาคตสฺส กถาสทฺทมฺปิ อนิสาเมตฺวา ตเมว อิตฺถิํ โอโลกยมานา อฏฺฐาสิฯ สตฺถา ตสฺสา ตสฺมิํ รูเป อุปฺปนฺนพหุมานตํ ญตฺวา ตํ รูปํ ปฐมวยาทิวเสน ทเสฺสตฺวา เหฏฺฐา วุตฺตนเยเนว ปริโยสาเน อฏฺฐิมตฺตาวสานํ กตฺวา ทเสฺสสิฯ เขมา ตํ ทิสฺวา ‘‘เอวรูปมฺปิ นาเมตํ รูปํ มุหุเตฺตเนว ขยวยํ สมฺปตฺตํ, นตฺถิ วต อิมสฺมิํ รูเป สาโร’’ติ จิเนฺตสิฯ สตฺถา ตสฺสา จิตฺตาจารํ โอโลเกตฺวา, ‘‘เขเม, ตฺวํ ‘อิมสฺมิํ รูเป สาโร อตฺถี’ติ จิเนฺตสิ, ปสฺส ทานิสฺส อสารภาว’’นฺติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

> ‘‘อาตุรํ อสุจิํ ปูติํ, ปสฺส เขเม สมุสฺสยํ;
> อุคฺฆรนฺตํ ปคฺฆรนฺตํ, พาลานํ อภิปตฺถิต’’นฺติฯ (อป. เถรี ๒.๒.๓๕๔);

สา คาถาปริโยสาเน โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ อถ นํ สตฺถา, ‘‘เขเม, อิเม สตฺตา ราครตฺตา โทสปทุฏฺฐา โมหมูฬฺหา อตฺตโน ตณฺหาโสตํ สมติกฺกมิตุํ น สโกฺกนฺติ, ตเตฺถว ลคฺคนฺ

ตี’’ติ วตฺวา ธมฺมํ เทเสนฺโต อิมํ คาถมาห –

> ๓๔๗. เย ราครตฺตานุปตนฺติ โสตํ,
> สยํ กตํ มกฺกฏโกว ชาลํ;
> เอตมฺปิ เฉตฺวาน วชนฺติ ธีรา,
> อนเปกฺขิโน สพฺพทุกฺขํ ปหายา’’ติฯ

ตตฺถ **มกฺกฏโกว ชาล**นฺติ ยถา นาม มกฺกฏโก สุตฺตชาลํ กตฺวา มชฺเฌ ฐาเน นาภิมณฺฑเล นิปนฺโน ปริยนฺเต ปติตํ ปฏงฺคํ วา มกฺขิกํ วา เวเคน คนฺตฺวา วิชฺฌิตฺวา ตสฺส รสํ ปิวิตฺวา ปุน คนฺตฺวา ตสฺมิํเยว ฐาเน นิปชฺชติ, เอวเมว เย สตฺตา ราครตฺตา โทสปทุฏฺฐา โมหมูฬฺหา สยํกตํ ตณฺหาโสตํ อนุปตนฺติ, เต ตํ สมติกฺกมิตุํ น สกฺโกนฺติ, เอวํ ทุรติกฺกมํฯ **เอตมฺปิ เฉตฺวาน วชนฺติ ธีรา**ติ ปณฺฑิตา เอตํ พนฺธนํ เฉตฺวา อนเปกฺขิโน นิราลยา หุตฺวา อรหตฺตมคฺเคน สพฺพทุกฺขํ ปหาย วชนฺติ, คจฺฉนฺตีติ อตฺโถฯ

เทสนาวสาเน เขมา อรหเตฺต ปติฏฺฐหิ, มหาชนสฺสาปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสิฯ สตฺถา ราชานํ อาห – ‘‘มหาราช, เขมาย ปพฺพชิตุํ วา ปรินิพฺพายิตุํ วา วฏฺฏตี’’ติฯ ภนฺเต, ปพฺพาเชถ นํ, อลํ ปรินิพฺพาเนนาติฯ สา ปพฺพชิตฺวา อคฺคสาวิกา อโหสีติฯ

เขมาเถรีวตฺถุ ปญฺจมํฯ

๖. อุคฺคเสนวตฺถุ

มุญฺจ ปุเรติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรนฺโต อุคฺคเสนํ อารพฺภ กเถสิฯ

ปญฺจสตา กิร นฏา สํวจฺฉเร วา ฉมาเส วา ปเตฺต ราชคหํ คนฺตฺวา รโญฺญ สตฺตาหํ สมชฺชํ กตฺวา พหุํ หิรญฺญสุวณฺณํ ลภนฺติ, อนฺตรนฺตเร อุเกฺขปทายานํ ปริยนฺโต นตฺถิฯ มหาชโน มญฺจาติมญฺจาทีสุ ฐตฺวา สมชฺชํ โอโลเกสิฯ อเถกา ลงฺฆิกธีตา วํสํ อภิรุยฺห ตสฺส อุปริ ปริวตฺติตฺวา ตสฺส ปริยนฺเต อากาเส จงฺกมมานา นจฺจติ เจว คายติ จฯ ตสฺมิํ สมเย อุคฺคเสโน นาม เสฏฺฐิปุโตฺต สหายเกน สทฺธิํ มญฺจาติมเญฺจ ฐิโต ตํ โอโลเกตฺวา ตสฺสา หตฺถปาทวิเกฺขปาทีสุ อุปฺปนฺนสิเนโห เคหํ คนฺตฺวา ‘‘ตํ ลภนฺโต ชีวิสฺสามิ, อลภนฺตสฺส เม อิเธว มรณ’’นฺติ อาหารูปเจฺฉทํ กตฺวา มญฺจเก นิปชฺชิฯ มาตาปิตูหิ, ‘‘ตาต, กิํ เต รุชฺชตี’’ติ ปุจฺฉิโตปิ ‘‘ตํ เม นฏธีตรํ ลภนฺตสฺส ชีวิตํ อตฺถิ, อลภนฺตสฺส เม อิเธว มรณ’’นฺติ วตฺวา, ‘‘ตาต, มา เอวํ กริ, อญฺญํ เต อมฺหากํ กุลสฺส จ โภคานญฺจ อนุรูปํ กุมาริกํ อาเนสฺสามา’’ติ วุเตฺตปิ ตเถว วตฺวา นิปชฺชิฯ อถสฺส ปิตา พหุํ ยาจิตฺวาปิ ตํ สญฺญาเปตุํ อสโกฺกโนฺต ตสฺส สหายํ ปโกฺกสาเปตฺวา กหาปณสหสฺสํ ทตฺวา ‘‘อิเม กหาปเณ คเหตฺวา อตฺตโน ธีตรํ มยฺหํ ปุตฺตสฺส เทตู’’ติ ปหิณิฯ โส ‘‘นาหํ กหาปเณ คเหตฺวา เทมิ, สเจ ปน โส อิมํ อลภิตฺวา ชีวิตุํ น สกฺกติ, เตน หิ อเมฺหหิ สทฺธิํเยว วิจรตุ, ทสฺสามิสฺส ธีตร’’นฺติ อาหฯ มาตาปิตโร ปุตฺตสฺส ตมตฺถํ อาโรเจสุํฯ โส ‘‘อหํ เตหิ สทฺธิํ วิจริสฺสามี’’ติ วตฺวา ยาจนฺตานมฺปิ เตสํ กถํ อนาทิยิตฺวา นิกฺขมิตฺวา นาฏกสฺส สนฺติกํ อคมาสิฯ โส ตสฺส ธีตรํ ทตฺวา เตน สทฺธิํเยว คามนิคมราชธานีสุ สิปฺปํ ทเสฺสโนฺต วิจริฯ

สาปิ เตน สทฺธิํ สํวาสมนฺวาย นจิรเสฺสว ปุตฺตํ ลภิตฺวา กีฬาปยมานา ‘‘สกฏโคปกสฺส ปุตฺต, ภณฺฑหารกสฺส ปุตฺต, กิญฺจิ อชานกสฺส ปุตฺตา’’ติ วทติฯ โสปิ เนสํ สกฏปริวตฺตกํ กตฺวา ฐิตฏฺฐาเน โคณานํ ติณํ อาหรติ, สิปฺปทสฺสนฏฺฐาเน ลทฺธภณฺฑกํ อุกฺขิปิตฺวา หรติ ฯ ตเทว

กิร สนฺธาย สา อิตฺถี ปุตฺตํ กีฬาปยมานา ตถา วทติฯ โส อตฺตานํ อารพฺภ ตสฺสา คายนภาวํ ญตฺวา ตํ ปุจฺฉิ – ‘‘มํ สนฺธาย กเถสี’’ติ? ‘‘อาม, ตํ สนฺธายา’’ติฯ ‘‘เอวํ สเนฺต อหํ ปลายิสฺสามี’’ติ ฯ สา ‘‘กึ ปน มยฺหํ ตยา ปลายิเตน วา อาคเตน วา’’ติ ปุนปฺปุนํ ตเทว คีตํ คายติฯ สา กิร อตฺตโน รูปสมฺปตฺติเญฺจว ธนลาภเญฺจ นิสฺสาย ตํ กิสฺมิญฺจิ น มญฺญติฯ โส ‘‘กึ นุ โข นิสฺสาย อิมิสฺสา อยํ มาโน’’ติ จิเนฺตโนฺต ‘‘สิปฺปํ นิสฺสายา’’ติ ญตฺวา ‘‘โหตุ, สิปฺปํ อุคฺคณฺหิสฺสามี’’ติ สสฺรํ อุปสงฺกมิตฺวา ตสฺส ชานนกสิปฺปํ อุคฺคณฺหิตฺวา คามนิคมาทีสุ สิปฺปํ ทเสฺสโนฺต อนุปุเพฺพน ราชคหํ อาคนฺตฺวา ‘‘อิโต สตฺตเม ทิวเส อุคฺคเสโน เสฏฺฐิปุโตฺต นครวาสีนํ สิปฺปํ ทเสฺสสฺสตี’’ติ อาโรจาเปสิฯ

นครวาสิโน มญฺจาติมญฺจาทโย พนฺธาเปตฺวา สตฺตเม ทิวเส สนฺนิปตึสุฯ โสปิ สฏฺฐิหตฺถํ วํสํ อภิรุยฺห ตสฺส มตฺถเก อฏฺฐาสิฯ ตํ ทิวสํ สตฺถา ปจฺจูสกาเล โลกํ โวโลเกโนฺต ตํ อตฺตโน ญาณชาลสฺส อโนฺต ปวิฏฺฐํ ทิสฺวา ‘‘กึ นุ โข ภวิสฺสตี’’ติ อาวเชฺชโนฺต ‘‘เสฺว เสฏฺฐิปุโตฺต สิปฺปํ ทเสฺสสฺสามีติ วํสมตฺถเก ฐสฺสติ, ตสฺส ทสฺสนตฺถํ มหาชโน สนฺนิปติสฺสติฯ ตตฺร อหํ จตุปฺปทิกํ คาถํ เทเสสฺสามิ, ตํ สุตฺวา จตุราสีติยา ปาณสหสฺสานํ ธมฺมาภิสมโย ภวิสฺสติ, อุคฺคเสโนปิ อรหเตฺต ปติฏฺฐหิสฺสตี’’ติ อญฺญาสิฯ สตฺถา ปุนทิวเส กาลํ สลฺลเกฺขตฺวา ภิกฺขุสงฺฆปริวุโต ราชคหํ ปิณฺฑาย ปาวิสิฯ อุคฺคเสโนปิ สตฺถริ อโนฺตนครํ อปวิเฏฺฐเยว อุนฺนาทนตฺถาย มหาชนสฺส องฺคุลิสญฺญํ ทตฺวา วํสมตฺถเก ปติฏฺฐาย อากาเสเยว สตฺต วาเร ปริวตฺติตฺวา โอรุยฺห วํสมตฺถเก อฏฺฐาสิฯ ตสฺมิํ ขเณ สตฺถา นครํ ปวิสโนฺต ยถา ตํ ปริสา น โอโลเกติ, เอวํ กตฺวา อตฺตานเมว โอโลกาเปสิฯ อุคฺคเสโน ปริสํ โอโลเกตฺวา ‘‘น มํ ปริสา โอโลเกตี’’ติ โทมนสฺสปฺปโตฺต ‘‘อิทํ มยา สํวจฺฉเร กตฺตพฺพํ สิปฺปํ, สตฺถริ นครํ ปวิสเนฺต ปริสา มํ อโนโลเกตฺวา สตฺถารเมว โอโลเกติ, โมฆํ วต เม สิปฺปทสฺสนํ ชาต’’นฺติ จิเนฺตสิฯ

สตฺถา ตสฺส จิตฺตํ ญตฺวา มหาโมคฺคลฺลานํ อามเนฺตตฺวา ‘‘คจฺฉ, โมคฺคลฺลาน, เสฏฺฐิปุตฺตํ วเทหิ ‘สิปฺปํ กิร ทเสฺสตู’’’ติ อาหฯ เถโร คนฺตฺวา วํสสฺส เหฏฺฐา ฐิโต เสฏฺฐิปุตฺตํ อามเนฺตตฺวา อิมํ คาถมาห –

> ‘‘อิงฺฆ ปสฺส นฏปุตฺต, อุคฺคเสน มหพฺพล;
> กโรหิ รงฺคํ ปริสาย, หาสยสฺสุ มหาชน’’นฺติฯ

โส เถรสฺส กถํ สุตฺวา ตุฏฺฐมานโส หุตฺวา ‘‘สตฺถา มเญฺญ มม สิปฺปํ ปสฺสิตุกาโม’’ติ วํสมตฺถเก ฐิตโกว อิมํ คาถมาห –

> ‘‘อิงฺฆ ปสฺส มหาปญฺญ, โมคฺคลฺลาน มหิทฺธิก;
> กโรมิ รงฺคํ ปริสาย, หาสยามิ มหาชน’’นฺติฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา วํสมตฺถกโต เวหาสํ อพฺภุคฺคนฺตฺวา อากาเสว จุทฺทสกฺขตฺตุํ ปริวตฺติตฺวา โอรุยฺห วํสมตฺถเกว อฏฺฐาสิฯ อถ นํ สตฺถา, ‘‘อุคฺคเสน, ปณฺฑิเตน นาม อตีตานาคตปจฺจุปฺปเนฺนสุ ขเนฺธสุ อาลยํ ปหาย ชาติอาทีหิ มุจฺจิตุํ วฏฺฏตี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

> ๓๔๘.‘‘มุญฺจ ปุเร มุญฺจ ปจฺฉโต,
> มเชฺฌ มุญฺจ ภวสฺส ปารคู;
> สพฺพตฺถ วิมุตฺตมานโส,
> น ปุนํ ชาติชรํ อุเปหิสี’’ติฯ

ตตฺถ **มุญฺจ ปุเร**ติ อตีเตสุ ขนฺเธสุ อาลยํ นิกนฺตึ อโชฺฌสานํ ปตฺถนํ ปริยุฏฺฐานํ คาหํ ปรามาสํ ตณฺหํ มุญฺจฯ **ปจฺฉโต**ติ อนาคเตสุปิ ขนฺเธสุ อาลยาทีนิ มุญฺจฯ **มเชฺฌ**ติ ปจฺจุปฺปเนฺนสุปิ ตานิ มุญฺจฯ **ภวสฺส ปารคู**ติ เอวํ สเนฺต ติวิธสฺสาปิ ภวสฺส อภิญฺญาปริญฺญาปหานภาวนาสจฺฉิกิริยวเสน ปารคู ปารงฺคโต หุตฺวา ขนฺธธาตุอายตนาทิเภเท สพฺพสงฺขเต วิมุตฺตมานโส วิหรเนฺต ปุน ชาติชรามรณานิ น อุปคจฺฉตีติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน จตุราสีติยา ปาณสหสฺสานํ ธมฺมาภิสมโย อโหสิฯ เสฏฺฐิปุโตฺตปิ วํสมตฺถเก ฐิตโกว สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปตฺวา วํสโต โอรุยฺห สตฺถุ สนฺติกํ อาคนฺตฺวา ปญฺจปติฏฺฐิเตน สตฺถารํ วนฺทิตฺวา ปพฺพชฺชํ ยาจิฯ อถ นํ สตฺถา ทกฺขิณหตฺถํ ปสาเรตฺวา ‘‘เอหิ ภิกฺขู’’ติ อาหฯ โส ตาวเทว อฏฺฐปริกฺขารธโร สฏฺฐิวสฺสิกเตฺถโร วิย อโหสิฯ อถ นํ ภิกฺขู, ‘‘อาวุโส อุคฺคเสน, สฏฺฐิหตฺถสฺส เต วํสสฺส มตฺถกโต โอตรนฺตสฺส ภยํ นาม นาโหสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘นตฺถิ เม, อาวุโส, ภย’’นฺติ วุเตฺต สตฺถุ อาโรเจสุํ, ‘‘ภเนฺต, อุคฺคเสโน ‘น ภายามี’ติ วทติ, อภูตํ วตฺวา อญฺญํ พฺยากโรตี’’ติฯ สตฺถา ‘‘น, ภิกฺขเว, มม ปุเตฺตน อุคฺคเสเนน สทิสา ฉินฺนสํโยชนา ภิกฺขู ภายนฺติ, น ตสนฺตี’’ติ วตฺวา พฺราหฺมณวเคฺค อิมํ คาถมาห –

> ‘‘สพฺพสํโยชนํ เฉตฺวา, โย เว น ปริตสฺสติ;
> สงฺคาติคํ วิสํยุตฺตํ, ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณ’’นฺติฯ (ธ. ป. ๓๙๗; สุ. นิ. ๖๒๖);

เทสนาวสาเน พหูนํ ธมฺมาภิสมโย อโหสิฯ ปุเนกทิวสํ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ ‘‘กึ นุ โข, อาวุโส, เอวํ อรหตฺตูปนิสฺสยสมฺปนฺนสฺส ภิกฺขุโน นฏธีตรํ นิสฺสาย นเฏหิ สทฺธึ วิจรณการณํ, กึ อรหตฺตูปนิสฺสยการณ’’นฺติ? สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต, ‘‘ภิกฺขเว, อุภยเมฺปตํ อิมินา เอว กต’’นฺติ วตฺวา ตมตฺถํ ปกาเสตุํ อตีตํ อาหริฯ

อตีเต กิร กสฺสปทสพลสฺส สุวณฺณเจติเย กริยมาเน พาราณสิวาสิโน กุลปุตฺตา พหุํ ขาทนียโภชนียํ ยานเกสุ อาโรเปตฺวา ‘‘หตฺถกมฺมํ กริสฺสามา’’ติ เจติยฏฺฐานํ คจฺฉนฺตา อนฺตรามเคฺค เอกํ เถรํ ปิณฺฑาย ปวิสนฺตํ ปสฺสึสุฯ อเถกา กุลธีตา เถรํ โอโลเกตฺวา สามิกํ อาห – ‘‘สามิ, อยฺโย, ปิณฺฑาย ปวิสติ, ยานเก จ โน พหุํ ขาทนียํ โภชนียํ, ปตฺตมสฺส อาหร, ภิกฺขํ ทสฺสามา’’ติฯ โส ตํ ปตฺตํ อาหริตฺวา ขาทนียโภชนียสฺส ปูเรตฺวา เถรสฺส หเตฺถ ปติฏฺฐเปตฺวา อุโภปิ ปตฺถนํ กรึสุ, ‘‘ภเนฺต, ตุเมฺหหิ ทิฏฺฐธมฺมเสฺสว ภาคิโน ภเวยฺยามา’’ติฯ โสปิ เถโร ขีณาสโววฯ ตสฺมา โอโลเกเนฺต เตสํ ปตฺถนาย สมิชฺฌนภาวํ ญตฺวา สิตํ อกาสิฯ ตํ ทิสฺวา สา อิตฺถี สามิกํ อาห – ‘‘อมฺหากํ, อยฺโย, สิตํ กโรติ, เอโก นฏการโก ภวิสฺสตี’’ติฯ สามิโกปิสฺสา ‘‘เอวํ ภวิสฺสติ, ภเทฺท’’ติ วตฺวา ปกฺกามิฯ อิทํ เตสํ ปุพฺพกมฺมํฯ เต ตตฺถ ยาวตายุกํ ฐตฺวา เทวโลเก นิพฺพตฺติตฺวา ตโต จวิตฺวา สา อิตฺถี นฏเคเห นิพฺพตฺติ, ปุริโส เสฏฺฐิเคเหฯ โส ‘‘เอวํ, ภเทฺท, ภวิสฺสตี’’ติ ตสฺสา ปฏิวจนสฺส ทินฺนตฺตา นเฏหิ สทฺธึ วิจริฯ ขีณาสวเตฺถรสฺส ทินฺนปิณฺฑปาตํ นิสฺสาย อรหตฺตํ ปาปุณิฯ สาปิ นฏธีตา ‘‘ยา เม สามิกสฺส คติ, มยฺหมฺปิ สา เอว คตี’’ติ ปพฺพชิตฺวา อรหเตฺต ปติฏฺฐหีติฯ

อุคฺคเสนวตฺถุ ฉฏฺฐํฯ

๗. จูฬธนุคฺคหปณฺฑิตวตฺถุ

วิตกฺกมถิตสฺสาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต จูฬธนุคฺคหปณฺฑิตํ อารพฺภ กเถสิฯ

เอโก กิร ทหรภิกฺขุ สลากเคฺค อตฺตโน ปตฺตสลากํ คเหตฺวา สลากยาคุํ อาทาย อาสนสาลํ คนฺตฺวา ปิวิฯ ตตฺถ อุทกํ อลภิตฺวา อุทกตฺถาย เอกํ ฆรํ อคมาสิฯ ตตฺถ ตํ เอกา กุมาริกา ทิสฺวาว อุปฺปนฺนสิเนหา, ‘‘ภนฺเต, ปุน ปานีเยน อเตฺถ สติ อิเธว อาคเจฺฉยฺยาถา’’ติ อาหฯ โส ตโต ปฎฺฐาย ยทา ปานียํ น ลภติ, ตทา ตเตฺถว คจฺฉติฯ สาปิสฺส ปตฺตํ คเหตฺวา ปานียํ เทติฯ เอวํ คจฺฉเนฺต กาเล ยาคุมฺปิ ทตฺวา ปุเนกทิวสํ ตเตฺถว นิสีทาเปตฺวา ภตฺตํ อทาสิฯ สนฺติเก จสฺส นิสีทิตฺวา , ‘‘ภเนฺต, อิมสฺมึ เคเห น กิญฺจิ นตฺถิ นาม, เกวลํ มยํ วิจรณกมนุสฺสเมว น ลภามา’’ติ กถํ สมุฎฺฐาเปสิฯ โส กติปาเหเนว ตสฺสา กถํ สุตฺวา อุกฺกณฺฐิฯ อถ นํ เอกทิวสํ อาคนฺตุกา ภิกฺขู ทิสฺวา ‘‘กสฺมา ตฺวํ, อาวุโส, กิโส อุปฺปณฺฑุปณฺฑุกชาโตสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อุกฺกณฺฐิโตมฺหิ, อาวุโส’’ติ วุเตฺต อาจริยุปชฺฌายานํ สนฺติกํ นยึสุฯ เตปิ นํ สตฺถุ สนฺติกํ เนตฺวา ตมตฺถํ อาโรเจสุํฯ สตฺถา ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ, ภิกฺขุ, อุกฺกณฺฐิโตสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สจฺจ’’นฺติ วุเตฺต ‘‘กสฺมา ตฺวํ มาทิสสฺส อารทฺธวีริยสฺส พุทฺธสฺส สาสเน ปพฺพชิตฺวา ‘โสตาปโนฺน’ติ วา ‘สกทาคามี’ติ วา อตฺตานํ อวทาเปตฺวา ‘อุกฺกณฺฐิโต’ติ วทาเปสิ, ภาริยํ เต กมฺมํ กต’’นฺติ วตฺวา ‘‘กึ การณา อุกฺกณฺฐิโตสี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘ภเนฺต, เอกา มํ อิตฺถี เอวมาหา’’ติ วุเตฺต, ‘‘ภิกฺขุ, อนจฺฉริยํ เอตํ ตสฺสา กิริยํฯ สา หิ ปุเพฺพ สกลชมฺพุทีเป อคฺคธนุคฺคหปณฺฑิตํ ปหาย ตํมุหุตฺตทิฎฺฐเก เอกสฺมึ สิเนหํ อุปฺปาเทตฺวา ตํ ชีวิตกฺขยํ ปาเปสี’’ติ วตฺวา ตสฺสตฺถสฺส ปกาสนตฺถํ ภิกฺขูหิ ยาจิโต –

อตีเต จูฬธนุคฺคหปณฺฑิตกาเล ตกฺกสิลายํ ทิสาปาโมกฺขสฺส อาจริยสฺส สนฺติเก สิปฺปํ อุคฺคเหตฺวา เตน ตุเฎฺฐน ทินฺนํ ธีตรํ อาทาย พาราณสึ คจฺฉนฺตสฺส เอกสฺมึ อฎวิมุเข เอกูนปญฺญาสาย กเณฺฑหิ เอกูนปญฺญาสโจเร มาเรตฺวา กเณฺฑสุ ขีเณสุ โจรเชฎฺฐกํ คเหตฺวา ภูมิยํ ปาเตตฺวา, ‘‘ภเทฺท, อสึ อาหรา’’ติ วุเตฺต ตาย ตงฺขณํ ทิฎฺฐโจเร สิเนหํ กตฺวา โจรสฺส หเตฺถ อสิถรุํ ฐเปตฺวา โจเรน ธนุคฺคหปณฺฑิตสฺส มาริตภาวํ อาวิกตฺวา โจเรน จ ตํ อาทาย คจฺฉเนฺตน ‘‘มมฺปิ เอสา อญฺญํ ทิสฺวา อตฺตโน สามิกํ วิย มาราเปสฺสติ , กึ เม อิมายา’’ติ เอกํ นทึ ทิสฺวา โอริมตีเร ตํ ฐเปตฺวา ตสฺสา ภณฺฑกํ อาทาย ‘‘ตฺวํ อิเธว โหหิ, ยาวาหํ ภณฺฑิกํ อุตฺตาเรมี’’ติ ตเตฺถว ตํ ปหาย คมนภาวญฺจ อาวิกตฺวา –

> ‘‘สพฺพํ ภณฺฑํ สมาทาย, ปารํ ติโณฺณสิ พฺราหฺมณ;
> ปจฺจาคจฺฉ ลหุํ ขิปฺปํ, มมฺปิ ตาเรหิ ทานิโตฯ
>
> ‘‘อสนฺถุตํ มํ จิรสนฺถุเตน,
> นิมีนิ โภตี อทฺธุวํ ธุเวน;
> มยาปิ โภตี นิมิเนยฺย อญฺญํ,
> อิโต อหํ ทูรตรํ คมิสฺสํฯ
>
> ‘‘กายํ เอฬคลาคุเมฺพ, กโรติ อหุหาสิยํ;
> นยีธ นจฺจํ วา คีตํ วา, ตาฬํ วา สุสมาหิตํ;
> อนมฺหิกาเล สุโสณิ, กึ นุ ชคฺฆสิ โสภเนฯ
>
> ‘‘สิงฺคาล พาล ทุเมฺมธ, อปฺปปโญฺญสิ ชมฺพุก;
> ชีโน มจฺฉญฺจ เปสิญฺจ, กปโณ วิย ฌายสิฯ

‘‘สุทสฺสํ วชฺชมเญฺญสํ, อตฺตโน ปน ทุทฺทสํ;
ชีนา ปติญฺจ ชารญฺจ, มเญฺญ ตฺวเญฺญว ฌายสิฯ

‘‘เอวเมตํ มิคราช, ยถา ภาสสิ ชมฺพุก;
สา นูนาหํ อิโต คนฺตฺวา, ภตฺตุ เหสฺสํ วสานุคาฯ

‘‘โย หเร มตฺติกํ ถาลํ, กํสถาลมฺปิ โส หเร;
กตเญฺจว ตยา ปาปํ, ปุนเปวํ กริสฺสสี’’ติฯ (ชา. ๑.๕.๑๒๘-๑๓๔) –

อิมํ ปญฺจกนิปาเต จูฬธนุคฺคหชาตกํ วิตฺถาเรตฺวา ‘‘ตทา จูฬธนุคฺคหปณฺฑิโต ตฺวํ อโหสิ, สา อิตฺถี เอตรหิ อยํ กุมาริกา, สิงฺคาลรูเปน อาคนฺตฺวา ตสฺสา นิคฺคหการโก สกฺโก เทวราชา อหเมวา’’ติ วตฺวา ‘‘เอวํ สา อิตฺถี ตํมุหุตฺตทิฏฺฐเก เอกสฺมิํ สิเนเหน สกลชมฺพุทีเป อคฺคปณฺฑิตํ ชีวิตา โวโรเปสิ, ตํ อิตฺถิํ อารพฺภ อุปฺปนฺนํ ตว ตณฺหํ ฉินฺทิตฺวา วิหราหิ ภิกฺขู’’ติ ตํ โอวทิตฺวา อุตฺตริมฺปิ ธมฺมํ เทเสนฺโต อิมา เทฺว คาถา อภาสิ –

๓๔๙. ‘‘วิตกฺกมถิตสฺส ชนฺตุโน,
ติพฺพราคสฺส สุภานุปสฺสิโน;
ภิโยฺย ตณฺหา ปวฑฺฒติ,
เอส โข ทฬฺหํ กโรติ พนฺธนํฯ

๓๕๐. ‘‘วิตกฺกูปสเม จ โย รโต,
อสุภํ ภาวยเต สทา สโต;
เอส โข พฺยนฺติ กาหิติ,
เอส เฉจฺฉติ มารพนฺธน’’นฺติฯ

ตตฺถ **วิตกฺกมถิตสฺสา**ติ กามวิตกฺกาทีหิ วิตเกฺกหิ นิมฺมถิตสฺสฯ **ติพฺพราคสฺสา**ติ พหลราคสฺสฯ **สุภานุปสฺสิโน**ติ อิฏฺฐารมฺมเณ สุภนิมิตฺตคาหาทิวเสน วิสฺสฏฺฐมานสตาย สุภนฺติ อนุปสฺสนฺตสฺสฯ **ตณฺหา**ติ เอวรูปสฺส ฌานาทีสุ เอกมฺปิ น วฑฺฒติ, อถ โข ฉทฺวาริกา ตณฺหา เยว ภิโยฺย วฑฺฒติฯ **เอส โข**ติ เอโส ปุคฺคโล ตณฺหาพนฺธนํ ทฬฺหํ สุถิรํ กโรติฯ **วิตกฺกูปสเม**ติ มิจฺฉาวิตกฺกาทีนํ วูปสมสงฺขาเต ทสสุ อสุเภสุ ปฐมชฺฌาเนฯ **สทา สโต**ติ โย เอตฺถ อภิรโต หุตฺวา นิจฺจํ อุปฏฺฐิตสติตาย สโต ตํ อสุภฌานํ ภาเวติฯ **พฺยนฺติ กาหิตี**ติ เอส ภิกฺขุ ตีสุ ภเวสุ อุปฺปชฺชนกํ ตณฺหํ วิคตนฺตํ กริสฺสติฯ **มารพนฺธน**นฺติ เอโส เตภูมกวฏฺฏสงฺขาตํ มารพนฺธนมฺปิ ฉินฺทิสฺสตีติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน โส ภิกฺขุ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ, สมฺปตฺตานมฺปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติฯ

จูฬธนุคฺคหปณฺฑิตวตฺถุ สตฺตมํฯ

๘. มารวตฺถุ

นิฏฺฐงฺคโตติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต มารํ อารพฺภ กเถสิฯ

เอกทิวสญฺหิ วิกาเล สมฺพหุลา เถรา เชตวนวิหารํ ปวิสิตฺวา ราหุลเตฺถรสฺส วสนฏฺฐานํ คนฺตฺวา ตํ อุฏฺฐาเปสุํฯ โส อญฺญตฺถ วสนฏฺฐานํ อปสฺสนฺโต ตถาคตสฺส คนฺธกุฏิยา ปมุเข นิปชฺชิฯ ตทา โส อายสฺมา อรหตฺตํ ปตฺโต อวสฺสิโกว โหติฯ มาโร วสวตฺติภวเน ฐิโตเยว ตํ อายสฺมนฺตํ คนฺธกุฏิปมุเข นิปนฺนํ ทิสฺวา จินฺเตสิ – ‘‘สมณสฺส โคตมสฺส รุชนกองฺคุลี พหิ นิปนฺนํ, สยํ อนฺโตคนฺธกุฏิยํ นิปนฺโน, องฺคุลิยา ปีฬิยมานาย สยมฺปิ ปีฬิโต ภวิสฺสตี’’ติฯ โส มหนฺตํ หตฺถิราชวณฺณํ อภินิมฺมินิตฺวา อาคมฺม โสณฺฑาย เถรสฺส มตฺถกํ ปริกฺขิปิตฺวา มหนฺเตน สเทฺทน โกญฺจนาทํ รวิฯ สตฺถา คนฺธกุฏิยํ นิสินฺโนว ตสฺส มารภาวํ ญตฺวา, ‘‘มาร, ตาทิสานํ สตสหเสฺสนาปิ มม ปุตฺตสฺส ภยํ อุปฺปาเทตุํ น สกฺกาฯ ปุตฺโต หิ เม อสนฺตาสี วีตตโณฺห มหาวีริโย มหาปโญฺญ’’ติ วตฺวา อิมา คาถา อภาสิ –

๓๕๑. ‘‘นิฏฺฐงฺคโต อสนฺตาสี, วีตตโณฺห อนงฺคโณ;
อจฺฉินฺทิ ภวสลฺลานิ, อนฺติโมยํ สมุสฺสโยฯ

๓๕๒. ‘‘วีตตโณฺห อนาทาโน, นิรุตฺติปทโกวิโท;
อกฺขรานํ สนฺนิปาตํ, ชญฺญา ปุพฺพาปรานิ จ;
ส เว อนฺติมสารีโร,
มหาปโญฺญ มหาปุริโสติ วุจฺจตี’’ติฯ

ตตฺถ **นิฏฺฐงฺคโต**ติ อิมสฺมิํ สาสเน ปพฺพชิตานํ อรหตฺตํ นิฏฺฐํ นาม, ตํ คโต ปตฺโตติ อโตฺถฯ **อสนฺตาสี**ติ อพฺภนฺตเร ราคสนฺตาสาทีนํ อภาเวน อสนฺตสนโกฯ **อจฺฉินฺทิ ภวสลฺลานี**ติ สพฺพานิปิ ภวคามีนิ สลฺลานิ อจฺฉินฺทิฯ **สมุสฺสโย**ติ อยํ เอตสฺส อนฺติโม เทโหฯ

อนาทาโนติ ขนฺธาทีสุ นิคฺคหโณฯ **นิรุตฺติปทโกวิโท**ติ นิรุตฺติยญฺจ เสสปเทสุ จาติ จตูสุปิ ปฏิสมฺภิทาสุ เฉโกติ อโตฺถฯ **อกฺขรานํ สนฺนิปาตํ, ชญฺญา ปุพฺพาปรานิ จา**ติ อกฺขรานํ สนฺนิปาตสงฺขาตํ อกฺขรปิณฺฑญฺจ ชานาติ, ปุพฺพกฺขเรน อปรกฺขรํ, อปรกฺขเรน ปุพฺพกฺขรญฺจ ชานาติฯ ปุพฺพกฺขเรน อปรกฺขรํ ชานาติ นาม – อาทิมฺหิ ปญฺญายมาเน มชฺฌปริโยสาเนสุ อปญฺญายมาเนสุปิ ‘‘อิเมสํ อกฺขรานํ อิทํ มชฺฌํ, อิทํ ปริโยสาน’’นฺติ ชานาติฯ อปรกฺขเรน ปุพฺพกฺขรํ ชานาติ นาม – อเนฺต ปญฺญายมาเน อาทิมเชฺฌสุ อปญฺญายมาเนสุ ‘‘อิเมสํ อกฺขรานํ อิทํ มชฺฌํ, อยํ อาที’’ติ ชานาติฯ มเชฺฌ ปญฺญายมาเนปิ ‘‘อิเมสํ อกฺขรานํ อยํ อาทิ, อยํ อโนฺต’’ติ ชานาติฯ เอวํ มหาปโญฺญฯ **ส เว อนฺติมสารีโร**ติ เอส โกฏิยํ ฐิตสรีโร, มหนฺตานํ อตฺถธมฺมนิรุตฺติปฏิภานานํ สีลกฺขนฺธาทีนญฺจ ปริคฺคาหิกาย ปญฺญาย สมนฺนาคตตฺตา มหาปโญฺญ, ‘‘วิมุตฺตจิตฺตตฺตา ขฺวาหํ, สาริปุตฺต, มหาปุริโสติ วทามี’’ติ (สํ. นิ. ๕.๓๗๗) วจนโต วิมุตฺตจิตฺตตาย จ มหาปุริโสติ วุจฺจตีติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสุฯ มาโรปิ ปาปิมา ‘‘ชานาติ มํ สมโณ โคตโม’’ติ ตเตฺถวนฺตรธายีติฯ

มารวตฺถุ อฏฺฐมํฯ

๙. อุปกาชีวกวตฺถุ

สพฺพาภิภูติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา อนฺตรามเคฺค อุปกํ อาชีวกํ อารพฺภ กเถสิฯ

เอกสฺมิญฺหิ สมเย สตฺถา ปตฺตสพฺพญฺญุตญฺญาโณ โพธิมเณฺฑ สตฺตสตฺตาหํ วีตินาเมตฺวา อตฺตโน ปตฺตจีวรมาทาย ธมฺมจกฺกปวตฺตนตฺถํ พาราณสึ สนฺธาย อฏฺฐารสโยชนมคฺคํ ปฏิปนฺโน อนฺตรามคฺเค อุปกํ อาชีวกํ อทฺทส ฯ โสปิ สตฺถารํ ทิสฺวา ''วิปฺปสนฺนานิ โข เต, อาวุโส, อินฺทฺริยานิ, ปริสุทฺโธ ฉวิวณฺโณ ปริโยทาโต, กํสิ ตฺวํ, อาวุโส, อุทฺทิสฺส ปพฺพชิโต, โก วา เต สตฺถา, กสฺส วา ตฺวํ ธมฺมํ โรเจสี''ติ ปุจฺฉิ ฯ อถสฺส สตฺถา ''มยฺหํ อุปชฺฌาโย วา อาจริโย วา นตฺถี''ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๓๕๓. ''สพฺพาภิภู สพฺพวิทูหมสฺมิ,
สเพฺพสุ ธเมฺมสุ อนูปลิโตฺต;
สพฺพญฺชโห ตณฺหกฺขเย วิมุโตฺต,
สยํ อภิญฺญาย กมุทฺทิเสยฺย''นฺติ ฯ

ตตฺถ **สพฺพาภิภู**ติ สเพฺพสํ เตภูมกธมฺมานํ อภิภวนโต สพฺพาภิภู ฯ **สพฺพวิทู**ติ วิทิตสพฺพจตุภูมกธโมฺม ฯ **สเพฺพสุ ธเมฺมสู**ติ สเพฺพสุปิ เตภูมกธเมฺมสุ ตณฺหาทิฏฺฐีหิ อนูปลิโตฺต ฯ **สพฺพญฺชโห**ติ สเพฺพ เตภูมกธเมฺม ชหิตฺวา ฐิโต ฯ **ตณฺหกฺขเย วิมุโตฺต**ติ ตณฺหกฺขยเนฺต อุปฺปาทิเต ตณฺหกฺขยสงฺขาเต อรหเตฺต อเสขาย วิมุตฺติยา วิมุโตฺต ฯ **สยํ อภิญฺญายา**ติ อภิเญฺญยฺยาทิเภเท ธเมฺม สยเมว ชานิตฺวา ฯ **กมุทฺทิเสยฺย**นฺติ ''อยํ เม อุปชฺฌาโย วา อาจริโย วา''ติ กํ นาม อุทฺทิเสยฺยนฺติ ฯ

เทสนาวสาเน อุปโก อาชีวโก ตถาคตสฺส วจนํ เนวาภินนฺทิ, น ปฏิโกฺกสิ ฯ สีสํ ปน จาเลตฺวา ชิวฺหํ นิลฺลาเฬตฺวา เอกปทิกมคฺคํ คเหตฺวา อญฺญตรํ ลุทฺทกนิวาสนฏฺฐานํ อคมาสีติ ฯ

อุปกาชีวกวตฺถุ นวมํ ฯ

๑๐. สกฺกปญฺหวตฺถุ

สพฺพทานนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต สกฺกํ เทวราชานํ อารพฺภ กเถสิ ฯ

เอกสฺมิญฺหิ สมเย ตาวตึสเทวโลเก เทวตา สนฺนิปติตฺวา จตฺตาโร ปเญฺห สมุฏฺฐาเปสุํ ''กตรํ ทานํ นุ โข ทาเนสุ, กตโร รโส รเสสุ, กตรา รติ รตีสุ เชฏฺฐิกา, ตณฺหกฺขโยว กสฺมา เชฏฺฐโกติ วุจฺจตี''ติ? เต ปเญฺห เอกา เทวตาปิ วินิจฺฉิตุํ นาสกฺขิ ฯ เอโก ปน เทโว เอกํ เทวํ, โสปิ อปรนฺติ เอวํ อญฺญมญฺญํ ปุจฺฉนฺตา ทสสุ จกฺกวาฬสหเสฺสสุ ทฺวาทส สํวจฺฉรานิ วิจรึสุ ฯ เอตฺตเกนาปิ กาเลน ปญฺหานํ อตฺถํ อทิสฺวา ทสสหสฺสจกฺกวาฬเทวตา สนฺนิปติตฺวา จตุนฺนํ มหาราชานํ สนฺติกํ คนฺตฺวา ''กึ, ตาตา, มหาเทวตาสนฺนิปาโต''ติ วุเตฺต ''จตฺตาโร ปเญฺห สมุฏฺฐาเปตฺวา วินิจฺฉิตุํ อสโกฺกนฺตา ตุมฺหากํ สนฺติกํ อาคตมฺหา''ติ ฯ ''กึ ปญฺหํ นาเมตํ, ตาตา''ติ ฯ ''ทานรสรตีสุ กตมา ทานรสรตี นุ โข เสฏฺฐา, ตณฺหกฺขโยว กสฺมา เสโฏฺฐ''ติ อิเม ปเญฺห วินิจฺฉิตุํ อสโกฺกนฺตา อาคตมฺหาติ ฯ ตาตา, มยมฺปิ อิเมสํ อเตฺถ น ชานาม, อมฺหากํ ปน ราชา ชนสหเสฺสน จินฺติเต อเตฺถ จิเนฺตตฺวา ตงฺขเณเนว ชานาติ, โส อเมฺหหิ ปญฺญาย จ ปุเญฺญน จ วิสิโฏฺฐ, เอถ, ตสฺส สนฺติกํ คจฺฉามาติ ตเมว เทวคณํ อาทาย สกฺกสฺส เทวรโญฺญ สนฺติกํ คนฺตฺวา เตนาปิ ''กึ, ตาตา, มหโนฺต เทวสนฺนิปาโต''ติ วุเตฺต ตมตฺถํ อาโรเจสุํ ฯ ''ตาตา, อิเมสํ ปญฺหานํ อตฺถํ อโญฺญปิ ชานิตุํ น สโกฺกติ, พุทฺธวิสยา เหเต ฯ สตฺถา ปเนตรหิ กหํ วิหรตี''ติ ปุจฺฉิตฺวา ''เชตวเน''ติ สุตฺวา ''เอถ, ตสฺส สนฺติกํ คมิสฺสามา''ติ เทวคเณน สทฺธึ รตฺติภาเค สกลํ เชตวนํ โอภาเสตฺวา สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ ฐิโต ''กึ,

มหาราช, มหตา เทวสเงฺฆน อาคโตสี’’ติ วุเตฺต, ‘‘ภเนฺต, เทวคเณน อิเม นาม ปญฺหา สมุฏฺฐาปิตา, อโญฺญ อิเมสํ อตฺถํ ชานิตุํ สมโตฺถ นาม นตฺถิ, อิเมสํ โน อตฺถํ ปกาเสถา’’ติ อาหฯ

สตฺถา ‘‘สาธุ มหาราช, มยา หิ ปารมิโย ปูเรตฺวา มหาปริจฺจาเค ปริจฺจชิตฺวา ตุมฺหาทิสานํ กงฺขเจฺฉทนตฺถเมว สพฺพญฺญุตญฺญาณํ ปฏิวิทฺธํ, ตยา ปุจฺฉิตปเญฺหสุ หิ สพฺพทานานํ ธมฺมทานํ เสฏฺฐํ, สพฺพรสานํ ธมฺมรโส เสโฏฺฐ, สพฺพรตีนํ ธมฺมรติ เสฏฺฐา, ตณฺหกฺขโย ปน อรหตฺตํ สมฺปาปกตฺตา เสโฏฺฐเยวา’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๓๕๔.‘สพฺพทานํ ธมฺมทานํ ชินาติ,
สพฺพรสํ ธมฺมรโส ชินาติ;
สพฺพรตึ ธมฺมรติ ชินาติ,
ตณฺหกฺขโย สพฺพทุกฺขํ ชินาตี’’ติฯ

ตตฺถ **สพฺพทานํ ธมฺมทาน**นฺติ สเจปิ หิ จกฺกวาฬคเพฺภ ยาว พฺรหฺมโลกา นิรนฺตรํ กตฺวา สนฺนิสินฺนานํ พุทฺธปเจฺจกพุทฺธขีณาสวานํ กทลิคพฺภสทิสานิ จีวรานิ ทเทยฺย, ตสฺมึ สมาคเม จตุปฺปทิกาย คาถาย กตานุโมทนาว เสฏฺฐาฯ ตญฺหิ ทานํ ตสฺสา คาถาย โสฬสึ กลํ นาคฺฆติฯ เอวํ ธมฺมสฺส เทสนาปิ วาจนมฺปิ สวนมฺปิ มหนฺตํฯ เยน จ ปุคฺคเลน พหูนํ ตํ ธมฺมสฺสวนํ การิตํ, ตเสฺสว อานิสํโส มหาฯ ตถารูปาย เอว ปริสาย ปณีตปิณฺฑปาตสฺส ปเตฺต ปูเรตฺวา ทินฺนทานโตปิ สปฺปิเตลาทีนํ ปเตฺต ปูเรตฺวา ทินฺนเภสชฺชทานโตปิ มหาวิหารสทิสานํ วิหารานญฺจ โลหปาสาทสทิสานญฺจ ปาสาทานํ อเนกานิ สตสหสฺสานิ กาเรตฺวา ทินฺนเสนาสนทานโตปิ อนาถปิณฺฑิกาทีหิ วิหาเร อารพฺภ กตปริจฺจาคโตปิ อนฺตมโส จตุปฺปทิกาย คาถาย อนุโมทนาวเสนาปิ ปวตฺติตํ ธมฺมทานเมว วรํ เสฏฺฐํฯ กึ การณา? เอวรูปานิ หิ ปุญฺญานิ กโรนฺตา ธมฺมํ สุตฺวาว กโรนฺติ, โน อสุตฺวาฯ สเจ หิ อิเม สตฺตา ธมฺมํ น สุเณยฺยุํ, อุฬุงฺกมตฺตํ ยาคุมฺปิ กฏจฺฉุมตฺตํ ภตฺตมฺปิ น ทเทยฺยุํฯ อิมินา การเณน สพฺพทาเนหิ ธมฺมทานเมว เสฏฺฐํฯ อปิจ ฐเปตฺวา พุเทฺธ จ ปเจฺจกพุเทฺธ จ สกลกปฺปํ เทเว วสฺสเนฺต อุทกพินฺทูนิ คเณตุํ สมตฺถาย ปญฺญาย สมนฺนาคตา สาริปุตฺตาทโยปิ อตฺตโน ธมฺมตาย โสตาปตฺติผลาทีนิ อธิคนฺตุํ นาสกฺขึสุ, อสฺสชิเตฺถราทีหิ กถิตธมฺมํ สุตฺวา โสตาปตฺติผลํ สจฺฉิกรึสุ, สตฺถุ ธมฺมเทสนาย สาวกปารมีญาณํ สจฺฉิกรึสุฯ อิมินาปิ การเณน, มหาราช, ธมฺมทานเมว เสฏฺฐํฯ เตน วุตฺตํ – **‘‘สพฺพทานํ ธมฺมทานํ ชินาตี’’**ติฯ

สเพฺพ ปน คนฺธรสาทโยปิ รสา อุกฺกํสโต เทวตานํ สุธาโภชนรโสปิ สํสารวเฏฺฏ ปาเตตฺวา ทุกฺขานุภวนเสฺสว ปจฺจโยฯ โย ปเนส สตฺตตึสโพธิปกฺขิยธมฺมสงฺขาโต จ นวโลกุตฺตรธมฺมสงฺขาโต จ ธมฺมรโส, อยเมว สพฺพรสานํ เสโฏฺฐฯ เตน วุตฺตํ – **‘‘สพฺพรสํ ธมฺมรโส ชินาตี’’**ติ ฯ ยาเปสา ปุตฺตรติธีตุรติธนรติอิตฺถิรตินจฺจคีตวาทิตาทิรติปเภทา จ อเนกปฺปเภทา รตี, สาปิ สํสารวเฏฺฏ ปาเตตฺวา ทุกฺขานุภวนเสฺสว ปจฺจโยฯ ยา ปเนสา ธมฺมํ กเถนฺตสฺส วา สุณนฺตสฺส วา วาเจนฺตสฺส วา อโนฺต อุปฺปชฺชมานา ปีติ อุทคฺคภาวํ ชเนติ, อสฺสูนิ ปวเตฺตติ, โลมหํสํ ชเนติ, สายํ สํสารวฏฺฏสฺส อนฺตํ กตฺวา อรหตฺตปริโยสานา โหติฯ ตสฺมา สพฺพรตีนํ เอวรูปา ธมฺมรติเยว เสฏฺฐาฯ เตน วุตฺตํ – **‘‘สพฺพรตึ ธมฺมรติ ชินาตี’’**ติ ตณฺหกฺขโย ปน ตณฺหาย ขยเนฺต อุปฺปนฺนํ อรหตฺตํ สกลสฺสปิ วฏฺฏทุกฺขสฺส อภิภวนโต สพฺพเสฏฺฐเมวฯ เตน วุตฺตํ – **‘‘ตณฺหกฺขโย สพฺพทุกฺขํ ชินาตี’’**ติฯ

เอวํ สตฺถริ อิมิสฺสา คาถาย อตฺถํ กเถนฺเตเยว จตุราสีติยา ปาณสหสฺสานํ ธมฺมาภิสมโย อโหสิฯ สโกฺกปิ สตฺถุ ธมฺมกถํ สุตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา เอวมาห – ‘‘ภนฺเต, เอวํเชฏฺฐเก นาม ธมฺมทาเน กิมตฺถํ อมฺหากํ ปตฺตึ น ทาเปถ, อิโต ปฏฺฐาย โน ภิกฺขุสงฺฆสฺส กเถตฺวา ปตฺตึ ทาเปถ, ภนฺเต’’ติฯ สตฺถา ตสฺส วจนํ สุตฺวา ภิกฺขุสงฺฆํ สนฺนิปาเตตฺวา, ‘‘ภิกฺขเว, อชฺชาทึ กตฺวา มหาธมฺมสฺสวนํ วา ปากติกธมฺมสฺสวนํ วา อุปนิสินฺนกถํ วา อนฺตมโส อนุโมทนมฺปิ กเถตฺวา สพฺพสตฺตานํ ปตฺตึ ทเทยฺยาถา’’ติ อาหฯ

สกฺกปญฺหวตฺถุ ทสมํฯ

๑๑. อปุตฺตกเสฏฺฐิวตฺถุ

หนนฺติ โภคาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อปุตฺตกเสฏฺฐึ นาม อารพฺภ กเถสิฯ

ตสฺส กิร กาลกิริยํ สุตฺวา ราชา ปเสนทิ โกสโล ‘‘อปุตฺตกํ สาปเตยฺยํ กสฺส ปาปุณาตี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘รโญฺญ’’ติ สุตฺวา สตฺตหิ ทิวเสหิ ตสฺส เคหโต ธนํ ราชกุลํ อภิหราเปตฺวา สตฺถุ สนฺติกํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘หนฺท กุโต นุ ตฺวํ, มหาราช, อาคจฺฉสิ ทิวาทิวสฺสา’’ติ วุตฺเต ‘‘อิธ, ภนฺเต, สาวตฺถิยํ เสฏฺฐิ, คหปติ, กาลกโต, ตมหํ อปุตฺตกํ สาปเตยฺยํ ราชนฺเตปุรํ อภิหริตฺวา อาคจฺฉามี’’ติ อาหฯ สพฺพํ สุตฺเต (สํ. นิ. ๑.๑๓๐) อาคตนเยเนว เวทิตพฺพํฯ

โส กิร สุวณฺณปาติยา นานคฺครสโภชเน อุปนีเต ‘‘เอวรูปํ นาม มนุสฺสา ภุญฺชนฺติ, กึ ตุเมฺห มยา สทฺธึ อิมสฺมึ เคเห เกฬึ กโรถา’’ติ โภชเน อุปฏฺฐิเต เลฑฺฑุทณฺฑาทีหิ ปหริตฺวา ปลาเปตฺวา ‘‘อิทํ มนุสฺสานํ โภชน’’นฺติ กณาชกํ ภุญฺชติ พิฬงฺคทุติยํฯ วตฺถยานฉเตฺตสุปิ มนาเปสุ อุปฏฺฐาปิเตสุ เต มนุเสฺส เลฑฺฑุทณฺฑาทีหิ ปหรนฺโต ปลาเปตฺวา สาณานิ ธาเรติ, ชชฺชรรถเกน ยาติ ปณฺณฉตฺตเกน ธาริยมาเนนาติ เอวํ รญฺญา อาโรจิเต สตฺถา ตสฺส ปุพฺพกมฺมํ กเถสิฯ

ภูตปุพฺพํ โส, มหาราช, เสฏฺฐิ, คหปติ, ตครสิขึ นาม ปเจฺจกพุทฺธํ ปิณฺฑปาเตน ปฏิปาเทสิฯ ‘‘เทถ สมณสฺส ปิณฺฑ’’นฺติ วตฺวา โส อุฎฺฐายาสนา ปกฺกามิฯ ตสฺมึ กิร อสฺสเทฺธ พาเล เอวํ วตฺวา ปกฺกเนฺต ตสฺส ภริยา สทฺธา ปสนฺนา ‘‘จิรสฺสํ วต เม อิมสฺส มุขโต ‘เทหี’ติ วจนํ สุตํ, อชฺช มม มโนรถํ ปูเรนฺตี ปิณฺฑปาตํ ทสฺสามี’’ติ ปเจฺจกพุทฺธสฺส ปตฺตํ คเหตฺวา ปณีตโภชนสฺส ปูเรตฺวา อทาสิฯ โสปิ นิวตฺตมาโน ตํ ทิสฺวา ‘‘กึ, สมณ, กิญฺจิ เต ลทฺธ’’นฺติ ปตฺตํ คเหตฺวา ปณีตปิณฺฑปาตํ ทิสฺวา วิปฺปฏิสารี หุตฺวา เอวํ จิเนฺตสิ – ‘‘วรเมตํ ปิณฺฑปาตํ ทาสา วา กมฺมกรา วา ภุเญฺชยฺยุํฯ เต หิ อิมํ ภุญฺชิตฺวา มยฺหํ กมฺมํ กริสฺสนฺติ, อยํ ปน คนฺตฺวา ภุญฺชิตฺวา นิทฺทายิสฺสติ, นโฏฺฐ เม โส ปิณฺฑปาโต’’ติฯ โส ภาตุ จ ปน เอกปุตฺตกํ สาปเตยฺยสฺส การณา ชีวิตา โวโรเปสิฯ โส กิรสฺส องฺคุลึ คเหตฺวา วิจรนฺโต ‘‘อิทํ มยฺหํ ปิตุสนฺตกํ ยานกํ, อยํ ตสฺส โคโณ’’ติอาทีนิ อาหฯ อถ นํ โส เสฏฺฐิ ‘‘อิทานิ ตาเวส เอวํ วเทติ, อิมสฺส ปน วุฑฺฒิปฺปตฺตกาเล อิมสฺมึ เคเห โภเค โก รกฺขิสฺสตี’’ติ ตํ อรญฺญํ เนตฺวา เอกสฺมึ คจฺฉมูเล คีวาย คเหตฺวา มูลกนฺทํ วิย คีวํ ผาเลตฺวา มาเรตฺวา ตเตฺถว ฉเฑฺฑสิฯ อิทมสฺส ปุพฺพกมฺมํฯ เตน วุตฺตํ –

> ‘‘ยํ โข โส, มหาราช, เสฏฺฐิ, คหปติ, ตครสิขึ ปเจฺจกพุทฺธํ ปิณฺฑปาเตน ปฏิปาเทสิ, ตสฺส กมฺมสฺส วิปาเกน สตฺตกฺขตฺตุํ สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชิ, ตเสฺสว กมฺมสฺส วิปากาวเสเสน อิมิสฺสาเยว สาวตฺถิยา สตฺตกฺขตฺตุํ เสฏฺฐิตฺตํ กาเรสิฯ ยํ โข โส,

มหาราช, เสฏฺฐิ, คหปติ, ทตฺวา ปจฺฉา วิปฺปฏิสารี อโหสิ ‘วรเมตํ ปิณฺฑปาตํ ทาสา วา กมฺมกรา วา ภุเญฺชยฺยุ’นฺติ, ตสฺส กมฺมสฺส วิปาเกน นาสฺสุฬาราย ภตฺตโภคาย จิตฺตํ นมติ, นาสฺสุฬาราย วตฺถโภคาย, นาสฺสุฬาราย ยานโภคาย, นาสฺสุฬารานํ ปญฺจนฺนํ กามคุณานํ โภคาย จิตฺตํ นมติฯ ยํ โข โส, มหาราช, เสฏฺฐิ, คหปติ, ภาตุ จ ปน เอกปุตฺตํ สาปเตยฺยสฺส การณา ชีวิตา โวโรเปสิ, ตสฺส กมฺมสฺส วิปาเกน พหูนิ วสฺสสตานิ พหูนิ วสฺสสหสฺสานิ พหูนิ วสฺสสตสหสฺสานิ นิรเย ปจฺจิตฺถ, ตเสฺสว กมฺมสฺส วิปากาวเสเสน อิทํ สตฺตมํ อปุตฺตกํ สาปเตยฺยํ ราชโกสํ ปเวเสติฯ ตสฺส โข ปน, มหาราช, เสฏฺฐิสฺส คหปติสฺส ปุราณญฺจ ปุญฺญํ ปริกฺขีณํ, นวญฺจ ปุญฺญํ อนุปจิตํฯ อชฺช ปน, มหาราช, เสฏฺฐิ, คหปติ, มหาโรรุเว นิรเย ปจฺจตี’’ติ (สํ. นิ. ๑.๑๓๑)ฯ

ราชา สตฺถุ วจนํ สุตฺวา ‘‘อโห, ภเนฺต, ภาริยํ กมฺมํ, เอตฺตเก นาม โภเค วิชฺชมาเน เนว อตฺตนา ปริภุญฺชิ, น ตุมฺหาทิเส พุเทฺธ ธุรวิหาเร วิหรเนฺต ปุญฺญกมฺมํ อกาสี’’ติ อาห ฯ สตฺถา ‘‘เอวเมตํ, มหาราช, ทุเมฺมธปุคฺคลา นาม โภเค ลภิตฺวา นิพฺพานํ น คเวสนฺติ, โภเค นิสฺสาย อุปฺปนฺนตณฺหา ปเนเต ทีฆรตฺตํ หนตี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๓๕๕. ‘‘หนนฺติ โภคา ทุเมฺมธํ, โน จ ปารคเวสิโน;
โภคตณฺหาย ทุเมฺมโธ, หนฺติ อเญฺญว อตฺตน’’นฺติฯ

ตตฺถ **โน จ ปารคเวสิโน**ติ เย ปน นิพฺพานปารคเวสิโน ปุคฺคลา, น เต โภคา หนนฺติฯ **อเญฺญว อตฺตน**นฺติ โภเค นิสฺสาย อุปฺปนฺนาย ตณฺหาย ทุปฺปโญฺญ ปุคฺคโล ปเร วิย อตฺตานเมว หนตีติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสูติฯ

อปุตฺตกเสฏฺฐิวตฺถุ เอกาทสมํฯ

๑๒. องฺกุรวตฺถุ

ติณโทสานีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา ปณฺฑุกมฺพลสิลายํ วิหรโนฺต องฺกุรํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ ‘‘เย ฌานปฺปสุตา ธีรา’’ติ (ธ. ป. ๑๘๑) คาถาย วิตฺถาริตเมวฯ วุตฺตเญฺหตํ ตตฺถ อินฺทกํ อารพฺภฯ โส กิร อนุรุทฺธเตฺถรสฺส อโนฺตคามํ ปิณฺฑาย ปวิฏฺฐสฺส อตฺตโน อาภตํ กฏจฺฉุมตฺตกํ ภิกฺขํ ทาเปสิฯ ตทสฺส ปุญฺญํ องฺกุเรน ทสวสฺสสหสฺสานิ ทฺวาทสโยชนิกํ อุทฺธนปนฺติํ กตฺวา ทินฺนทานโต มหปฺผลตรํ ชาตํฯ ตสฺมา เอวมาหฯ เอวํ วุเตฺต สตฺถา, ‘‘องฺกุร, ทานํ นาม วิเจยฺย ทาตุํ วฏฺฏติ, เอวํ ตํ สุเขเตฺต สุวุตฺตพีชํ วิย มหปฺผลํ โหติฯ ตฺวํ ปน ตถา นากาสิ, เตน เต ทานํ น มหปฺผลํ ชาต’’นฺติ อิมมตฺถํ วิภาเวโนฺต –

‘‘วิเจยฺย ทานํ ทาตพฺพํ, ยตฺถ ทินฺนํ มหปฺผลํ;
วิเจยฺย ทานํ สุคตปฺปสตฺถํ,
เย ทกฺขิเณยฺยา อิธ ชีวโลเก;
เอเตสุ ทินฺนานิ มหปฺผลานิ,
พีชานิ วุตฺตานิ ยถาสุเขเตฺต’’ติฯ (เป. ว. ๓๒๙) –

วตฺวา อุตฺตริมฺปิ ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมา คาถา อภาสิ –

๓๕๖.‘‘ติณโทสานิ เขตฺตานิ, ราคโทสา อยํ ปชา;
ตสฺมา หิ วีตราเคสุ, ทินฺนํ โหติ มหปฺผลํฯ

๓๕๗.‘‘ติณโทสานิ เขตฺตานิ, โทสโทสา อยํ ปชา;
ตสฺมา หิ วีตโทเสสุ, ทินฺนํ โหติ มหปฺผลํฯ

๓๕๘.‘‘ติณโทสานิ เขตฺตานิ, โมหโทสา อยํ ปชา;
ตสฺมา หิ วีตโมเหสุ, ทินฺนํ โหติ มหปฺผลํฯ

๓๕๙.‘‘ติณโทสานิ เขตฺตานิ, อิจฺฉาโทสา อยํ ปชา;
ตสฺมา หิ วิคติจฺเฉสุ, ทินฺนํ โหติ มหปฺผล’’นฺติฯ

ตตฺถ **ติณโทสานี**ติ สามากาทีนิ ติณานิ อุฏฺฐหนฺตานิ ปุพฺพณฺณาปรณฺณานิ เขตฺตานิ ทูเสนฺติ, เตน ตานิ น พหุผลานิ โหนฺติฯ เอวํ สตฺตานมฺปิ อโนฺต ราโค อุปฺปชฺชโนฺต สเตฺต ทูเสติ, เตน เตสุ ทินฺนํ มหปฺผลํ น โหติ ฯ ขีณาสเวสุ ทินฺนํ ปน มหปฺผลํ โหติฯ เตน วุตฺตํ –

‘‘ติณโทสานิ เขตฺตานิ, ราคโทสา อยํ ปชา;
ตสฺมา หิ วีตราเคสุ, ทินฺนํ โหติ มหปฺผล’’นฺติฯ –

เสสคาถาสุปิ เอเสว นโยฯ

เทสนาวสาเน องฺกุโร จ อินฺทโก จ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิํสุ, สมฺปตฺตานมฺปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติฯ

องฺกุรวตฺถุ ทฺวาทสมํฯ

ตณฺหาวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

จตุวีสติโม วโคฺคฯ

๒๕. ภิกฺขุวโคฺค

๑. ปญฺจภิกฺขุวตฺถุ

จกฺขุนา สํวโรติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ปญฺจ ภิกฺขู อารพฺภ กเถสิฯ

เตสุ กิร เอเกโก จกฺขุทฺวาราทีสุ ปญฺจสุ ทฺวาเรสุ เอเกกเมว รกฺขิฯ อเถกทิวสํ สนฺนิปติตฺวา ''อหํ ทุรกฺขํ รกฺขามิ, อหํ ทุรกฺขํ รกฺขามี''ติ วิวทิตฺวา ''สตฺถารํ ปุจฺฉิตฺวา อิมมตฺถํ ชานิสฺสามา''ติ สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา, ''ภเนฺต, มยํ จกฺขุทฺวาราทีนิ รกฺขนฺตา อตฺตโน อตฺตโน รกฺขนทฺวารเมว ทุรกฺขนฺติ มญฺญาม, โก นุ โข อเมฺหสุ ทุรกฺขํ รกฺขตี''ติ ปุจฺฉึสุฯ สตฺถา เอกํ ภิกฺขุมฺปิ อโนสาเทตฺวา, ''ภิกฺขเว, สพฺพานิ เปตานิ ทุรกฺขาเนว, อปิ จ โข ปน ตุเมฺห น อิทาเนว ปญฺจสุ ฐาเนสุ อสํวุตา, ปุเพฺพปิ อสํวุตา, อสํวุตตฺตาเยว จ ปณฺฑิตานํ โอวาเท อวตฺติตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาปุณิตฺถา''ติ วตฺวา ''กทา, ภเนฺต''ติ เตหิ ยาจิโต อตีเต ตกฺกสิลชาตกสฺส วตฺถุํ วิตฺถาเรตฺวา รกฺขสีนํ วเสน ราชกุเล ชีวิตกฺขยํ ปเตฺต ปตฺตาภิเสเกน มหาสเตฺตน เสตจฺฉตฺตสฺส เหฏฺฐา ราชาสเน นิสิเนฺนน อตฺตโน สิริสมฺปตฺตึ โอโลเกตฺวา ''วีริยํ นาเมตํ สเตฺตหิ กตฺตพฺพเมวา''ติ อุทานวเสน อุทานิตํ –

> ''กุสลูปเทเส ธิติยา ทฬฺหาย จ,
> อนิวตฺติตตฺตาภยภีรุตาย จ;
> น รกฺขสีนํ วสมาคมิมฺหเส,
> ส โสตฺถิภาโว มหตา ภเยน เม''ติฯ (ชา. ๑.๑.๑๓๒) –

อิมํ คาถํ ทเสฺสตฺวา ''ตทาปิ ตุเมฺหว ปญฺจ ชนา ตกฺกสิลายํ รชฺชคหณตฺถาย นิกฺขนฺตํ มหาสตฺตํ อาวุธหตฺถา ปริวาเรตฺวา มคฺคํ คจฺฉนฺตา อนฺตรามเคฺค รกฺขสีหิ จกฺขุทฺวาราทิวเสน อุปนีเตสุ รูปารมฺมณาทีสุ อสํวุตา ปณฺฑิตสฺส โอวาเท อวตฺติตฺวา โอลียนฺตา รกฺขสีหิ ขาทิตา ชีวิตกฺขยํ ปาปุณิตฺถฯ เตสุ ปน อารมฺมเณสุ สุสํวุโต ปิฏฺฐิโต ปิฏฺฐิโต อนุพนฺธนฺตึ เทววณฺณึ ยกฺขินึ อนาทิยิตฺวา โสตฺถินา ตกฺกสิลํ คนฺตฺวา รชฺชํ ปโตฺต ราชา อหเมวา''ติ ชาตกํ สโมธาเนตฺวา, ''ภิกฺขเว, ภิกฺขุนา นาม สพฺพานิ ทฺวารานิ สํวริตพฺพานิฯ เอตานิ หิ สํวรโนฺต เอว สพฺพทุกฺขา ปมุจฺจตี''ติ วตฺวา ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมา คาถา อภาสิ –

> **๓๖๐.** ''จกฺขุนา สํวโร สาธุ, สาธุ โสเตน สํวโร;
> ฆาเนน สํวโร สาธุ, สาธุ ชิวฺหาย สํวโรฯ

> **๓๖๑.** ''กาเยน สํวโร สาธุ, สาธุ วาจาย สํวโร;
> มนสา สํวโร สาธุ, สาธุ สพฺพตฺถ สํวโร;
> สพฺพตฺถ สํวุโต ภิกฺขุ, สพฺพทุกฺขา ปมุจฺจตี''ติฯ

ตตฺถ **จกฺขุนา**ติ ยทา หิ ภิกฺขุโน จกฺขุทฺวาเร รูปารมฺมณํ อาปาถมาคจฺฉติ, ตทา อิฏฺฐารมฺมเณ อรชฺชนฺตสฺส อนิฏฺฐารมฺมเณ อทุสฺสนฺตสฺส อสมเปกฺขเนน โมหํ อนุปฺปาเทนฺตสฺส ตสฺมึ ทฺวาเร สํวโร ถกนํ ปิทหนํ คุตฺติ กตา นาม โหติฯ ตสฺส โส เอวรูโป จกฺขุนา สํวโร สาธุฯ เอส นโย โสตทฺวาราทีสุปิฯ จกฺขุทฺวาราทีสุเยว ปน สํวโร วา อสํวโร วา นุปฺปชฺชติ, ปรโต ปน ชวนวีถิยํ เอส ลพฺภติฯ ตทา หิ อสํวโร อุปฺปชฺชโนฺต อสฺสทฺธา อกฺขนฺติ โกสชฺชํ มุฏฺฐสจฺจํ

อญฺญาณนฺติ อกุสลวีถิยํ อยํ ปญฺจวิโธ ลพฺภติฯ สํวโร อุปฺปชฺชโนฺต สทฺธา ขนฺติ วีริยํ สติ ญาณนฺติ กุสลวีถิยํ อยํ ปญฺจวิโธ ลพฺภติฯ

กาเยน สํวโรติ เอตฺถ ปน ปสาทกาโยปิ โจปนกาโยปิ ลพฺภติฯ อุภยมฺปิ ปเนตํ กายทฺวารเมวฯ ตตฺถ ปสาททฺวาเร สํวราสํวโร กถิโตวฯ โจปนทฺวาเรปิ ตํวตฺถุกา ปาณาติปาตอทินฺนาทานกาเมสุมิจฺฉาจาราฯ เตหิ ปน สทฺธึ อกุสลวีถิยํ อุปฺปชฺชเนฺตหิ ตํ ทฺวารํ อสํวุตํ โหติ, กุสลวีถิยํ อุปฺปชฺชเนฺตหิ ปาณาติปาตาเวรมณิอาทีหิ สํวุตํฯ **สาธุ วาจายา**ติ เอตฺถาปิ โจปนวาจาปิ วาจาฯ ตาย สทฺธึ อุปฺปชฺชเนฺตหิ มุสาวาทาทีหิ ตํ ทฺวารํ อสํวุตํ โหติ, มุสาวาทาเวรมณิอาทีหิ สํวุตํฯ **มนสา สํวโร**ติ เอตฺถาปิ ชวนมนโต อเญฺญน มเนน สทฺธึ อภิชฺฌาทโย นตฺถิฯ มโนทฺวาเร ปน ชวนกฺขเณ อุปฺปชฺชมาเนหิ อภิชฺฌาทีหิ ตํ ทฺวารํ อสํวุตํ โหติ, อนภิชฺฌาทีหิ สํวุตํ โหติฯ **สาธุ สพฺพตฺถา**ติ เตสุ จกฺขุทฺวาราทีสุ สเพฺพสุปิ สํวโร สาธุฯ เอตฺตาวตา หิ อฎฺฐ สํวรทฺวารานิ อฎฺฐ จ อสํวรทฺวารานิ กถิตานิฯ เตสุ อฎฺฐสุ อสํวรทฺวาเรสุ ฐิโต ภิกฺขุ สกลวฎฺฎมูลกทุกฺขโต น มุจฺจติ, สํวรทฺวาเรสุ ปน ฐิโต สพฺพสฺมาปิ วฎฺฎมูลกทุกฺขา มุจฺจติฯ เตน วุตฺตํ – ‘‘สพฺพตฺถ สํวุโต ภิกฺขุ, สพฺพทุกฺขา ปมุจฺจตี’’ติฯ

เทสนาวสาเน เต ปญฺจ ภิกฺขู โสตาปตฺติผเล ปติฎฺฐหึสุ, สมฺปตฺตานมฺปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติฯ

ปญฺจภิกฺขุวตฺถุ ปฐมํฯ

๒. หํสฆาตกภิกฺขุวตฺถุ

หตฺถสํยโตติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ หํสฆาตกํ ภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ

สาวตฺถิวาสิโน กิร เทฺว สหายกา ภิกฺขูสุ ปพฺพชิตฺวา ลทฺธูปสมฺปทา เยภุเยฺยน เอกโต วิจรนฺติฯ เต เอกทิวสํ อจิรวตึ คนฺตฺวา นฺหตฺวา อาตเป ตปฺปมานา สารณียกถํ กเถนฺตา อฎฺฐํสุฯ ตสฺมึ ขเณ เทฺว หํสา อากาเสน คจฺฉนฺติฯ อเถโก ทหรภิกฺขุ สกฺขรํ คเหตฺวา ‘‘เอกสฺส หํสโปตกสฺส อกฺขึ ปหริสฺสามี’’ติ อาห, อิตโร ‘‘น สกฺขิสฺสามี’’ติ อาหฯ ติฎฺฐตุ อิมสฺมึ ปเสฺส อกฺขิ, ปรปเสฺส อกฺขึ ปหริสฺสามีติฯ อิทมฺปิ น สกฺขิสฺสสิเยวาติฯ ‘‘เตน หิ อุปธาเรหี’’ติ ทุติยํ สกฺขรํ คเหตฺวา หํสสฺส ปจฺฉาภาเค ขิปิ, หํโส สกฺขรสทฺทํ สุตฺวา นิวตฺติตฺวา โอโลเกสิฯ อถ นํ อิตรํ วฎฺฎสกฺขรํ คเหตฺวา ปรปเสฺส อกฺขิมฺหิ ปหริตฺวา โอริมกฺขินา นิกฺขาเมสิฯ หํโส วิรวโนฺต ปริวตฺติตฺวา เตสํ ปาทมูเลเยว ปติฯ ตตฺถ ตตฺถ ฐิตา ภิกฺขู ทิสฺวา, ‘‘อาวุโส, พุทฺธสาสเน ปพฺพชิตฺวา อนนุจฺฉวิกํ โว กตํ ปาณาติปาตํ กโรเนฺตหี’’ติ วตฺวา เต อาทาย คนฺตฺวา ตถาคตสฺส ทเสฺสสุํฯ

สตฺถา ‘‘สจฺจํ กิร ตยา ภิกฺขุ ปาณาติปาโต กโต’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สจฺจํ, ภเนฺต’’ติ วุเตฺต ‘‘ภิกฺขุ กสฺมา เอวรูเป นิยฺยานิกสาสเน ปพฺพชิตฺวา เอวมกาสิ, โปราณกปณฺฑิตา อนุปฺปเนฺน พุเทฺธ อคารมเชฺฌ วสมานา อปฺปมตฺตเกสุปิ ฐาเนสุ กุกฺกุจฺจํ กรึสุ , ตฺวํ ปน เอวรูเป พุทฺธสาสเน ปพฺพชิตฺวา กุกฺกุจฺจมตฺตมฺปิ น อกาสี’’ติ วตฺวา เตหิ ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต กุรุรเฎฺฐ อินฺทปตฺตนคเร ธนญฺจเย รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต ตสฺส อคฺคมเหสิยา กุจฺฉิสฺมึ ปฎิสนฺธึ คเหตฺวา อนุปุเพฺพน วิญฺญุตํ ปโตฺต ตกฺกสิลายํ สิปฺปานิ อุคฺคเหตฺวา ปิตรา

อุปรเชฺช ปติฏฺฐาปิโต อปรภาเค ปิตุ อจฺจเยน รชฺชํ ปตฺวา ทส ราชธมฺเม อโกเปนฺโต กุรุธมฺเม วตฺติตฺถฯ กุรุธมฺโม นาม ปญฺจสีลานิ, ตานิ โพธิสตฺโต ปริสุทฺธานิ กตฺวา รกฺขิฯ ยถา จ โพธิสตฺโต, เอวมสฺส มาตา อคฺคมเหสี กนิฏฺฐภาตา อุปราชา ปุโรหิโต พฺราหฺมโณ รชฺชุคาหโก อมจฺโจ สารถิ เสฏฺฐิ โทณมาปโก มหามตฺโต โทวาริโก นครโสภินี วณฺณทาสีติ เอวเมเตสุ เอกาทสสุ ชเนสุ กุรุธมฺมํ รกฺขเนฺตสุ กลิงฺครฏฺเฐ ทนฺตปุรนคเร กลิเงฺค รชฺชํ กาเรเนฺต ตสฺมึ รฏฺเฐ เทโว น วสฺสิฯ มหาสตฺตสฺส ปน อญฺชนสนฺนิโภ นาม มงฺคลหตฺถี มหาปุญฺโญ โหติฯ รฏฺฐวาสิโน ‘‘ตสฺมึ อานีเต เทโว วสฺสิสฺสตี’’ติ สญฺญาย รญฺโญ อาโรจยึสุฯ ราชา ตสฺส หตฺถิสฺส อานยนตฺถาย พฺราหฺมเณ ปหิณิฯ เต คนฺตฺวา มหาสตฺตํ หตฺถึ ยาจึสุฯ สตฺถา เตสํ ยาจนการณํ ทเสฺสตุํ อาห –

‘‘ตว สทฺธญฺจ สีลญฺจ, วิทิตฺวาน ชนาธิป;
วณฺณํ อญฺชนวเณฺณน, กลิงฺคสฺมึ นิมิมฺหเส’’ติฯ (ชา. ๑.๓.๗๖) –

อิมํ ติกนิปาเต ชาตกํ กเถสิฯ หตฺถิมฺหิ ปน อานีเตปิ เทเว อวสฺสเนฺต ‘‘โส ราชา กุรุธมฺมํ รกฺขติ, เตนสฺส รฏฺเฐ เทโว วสฺสตี’’ติ สญฺญาย ‘‘ยํ โส กุรุธมฺมํ รกฺขติ, ตํ สุวณฺณปเฏฺฏ ลิขิตฺวา อาเนถา’’ติ ปุน กาลิโงฺค พฺราหฺมเณ จ อมเจฺจ จ เปเสสิฯ เตสุ คนฺตฺวา ยาจเนฺตสุ ราชานํ อาทึ กตฺวา สเพฺพปิ เต อตฺตโน อตฺตโน สีเลสุ กิญฺจิ กุกฺกุจฺจมตฺตํ กตฺวา ‘‘อปริสุทฺธํ โน สีล’’นฺติ ปฏิกฺขิปิตฺวาปิ ‘‘น เอตฺตาวตา สีลเภโท โหตี’’ติ เตหิ ปุนปฺปุนํ ยาจิตา อตฺตโน อตฺตโน สีลานิ กถยึสุฯ กาลิโงฺค สุวณฺณปเฏฺฏ ลิขาเปตฺวา อาภตํ กุรุธมฺมํ ทิสฺวาว สมาทาย สาธุกํ ปูเรสิฯ ตสฺส รเฏฺฐ เทโว ปาวสฺสิ, รฏฺฐํ เขมํ สุภิกฺขํ อโหสิฯ สตฺถา อิมํ อตีตํ อาหริตฺวา –

‘‘คณิกา อุปฺปลวณฺณา, ปุโณฺณ โทวาริโก ตทา;
รชฺชุคาโห จ กจฺจาโน, โทณมาปโก จ โกลิโตฯ

‘‘สาริปุโตฺต ตทา เสฏฺฐี, อนุรุโทฺธ จ สารถี;
พฺราหฺมโณ กสฺสโป เถโร, อุปราชานนฺทปณฺฑิโตฯ

‘‘มเหสี ราหุลมาตา, มายาเทวี ชเนตฺติกา;
กุรุราชา โพธิสโตฺต, เอวํ ธาเรถ ชาตก’’นฺติฯ –

ชาตกํ สโมธาเนตฺวา ‘‘ภิกฺขุ เอวํ ปุเพฺพปิ ปณฺฑิตา อปฺปมตฺตเกปิ กุกฺกุเจฺจ อุปฺปเนฺน อตฺตโน สีลเภเท อาสงฺกํ กรึสุ, ตฺวํ ปน มาทิสสฺส พุทฺธสฺส สาสเน ปพฺพชิตฺวา ปาณาติปาตํ กโรเนฺต อติภาริยํ กมฺมมกาสิ, ภิกฺขุนา นาม หเตฺถหิ ปาเทหิ วาจาย จ สํยเตน ภวิตพฺพ’’นฺติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๓๖๒. ‘‘หตฺถสํยโต ปาทสํยโต,
วาจาสํยโต สํยตุตฺตโม;
อชฺฌตฺตรโต สมาหิโต,
เอโก สนฺตุสิโต ตมาหุ ภิกฺขุ’’นฺติฯ

ตตฺถ **หตฺถสํยโต**ติ หตฺถกีฬาปนาทีนํ วา หเตฺถน ปเรสํ ปหรณาทีนํ วา อภาเวน หตฺถสํยโตฯ ทุติยปเทปิ เอเสว นโยฯ วาจาย ปน มุสาวาทาทีนํ อกรณโต วาจาย สํยโตฯ **สํยตุตฺตโม**ติ สํยตตฺตภาโว, กายจลนสีสุกฺขิปนภมุกวิการาทีนํ อการโกติ อโตฺถฯ

อชฺฌตฺตรโตติ โคจรชฺฌตฺตสงฺขาตาย กมฺมฏฺฐานภาวนาย รโตฯ **สมาหิโต**ติ สุฏฺฐุ ฐปิโตฯ **เอโก สนฺตุสิโต**ติ เอกวิหารี หุตฺวา สุฏฺฐุ ตุสิโต วิปสฺสนาจารโต ปฏฺฐาย อตฺตโน อธิคเมน ตุฏฺฐมานโสฯ ปุถุชฺชนกลฺยาณกญฺหิ อาทึ กตฺวา สเพฺพปิ เสขา อตฺตโน อธิคเมน สนฺตุสฺสนฺตีติ สนฺตุสิตา, อรหา ปน เอกนฺตสนฺตุสิโตวฯ ตํ สนฺธาเยตํ วุตฺตํฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสูติฯ

หํสฆาตกภิกฺขุวตฺถุ ทุติยํฯ

๓. โกกาลิกวตฺถุ

โย มุขสํยโตติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต โกกาลิกํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ ‘‘อถ โข โกกาลิโก ภิกฺขุ เยน ภควา เตนุปสงฺกมี’’ติ สุเตฺต (สํ. นิ. ๑.๑๘๑; สุ. นิ. โกกาลิกสุตฺต; อ. นิ. ๑๐.๘๙) อาคตเมวฯ อโตฺถปิสฺส อฏฺฐกถาย วุตฺตนเยเนว เวทิตโพฺพฯ

โกกาลิเก ปน ปทุมนิรเย อุปฺปเนฺน ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ ‘‘อโห โกกาลิโก ภิกฺขุ อตฺตโน มุขํ นิสฺสาย วินาสํ ปโตฺต, เทฺว อคฺคสาวเก อโกฺกสนฺตเสฺสว หิสฺส ปถวี วิวรํ อทาสี’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปิ โกกาลิโก ภิกฺขุ อตฺตโน มุขเมว นิสฺสาย นโฏฺฐ’’ติ วตฺวา ตมตฺถํ โสตุกาเมหิ ภิกฺขูหิ ยาจิโต ตสฺส ปกาสนตฺถํ อตีตํ อาหริฯ

อตีเต หิมวนฺตปเทเส เอกสฺมิํ สเร กจฺฉโป วสติฯ เทฺว หํสโปตกา โคจราย จรนฺตา เตน สทฺธิํ วิสฺสาสํ กตฺวา ทฬฺหวิสฺสาสิกา หุตฺวา เอกทิวสํ กจฺฉปํ ปุจฺฉิํสุ – ‘‘สมฺม, อมฺหากํ หิมวเนฺต จิตฺตกูฏปพฺพตตเล กญฺจนคุหาย วสนฏฺฐานํ, รมณีโย ปเทโส, คจฺฉิสฺสสิ อเมฺหหิ สทฺธิ’’นฺติฯ ‘‘สมฺม, อหํ กถํ คมิสฺสามี’’ติ? ‘‘มยํ ตํ เนสฺสาม, สเจ มุขํ รกฺขิตุํ สกฺขิสฺสสี’’ติฯ ‘‘รกฺขิสฺสามิ, สมฺมา คเหตฺวา มํ คจฺฉถา’’ติฯ เต ‘‘สาธู’’ติ วตฺวา เอกํ ทณฺฑกํ กจฺฉเปน ฑํสาเปตฺวา สยํ ตสฺส อุโภ โกฏิโย ฑํสิตฺวา อากาสํ ปกฺขนฺทิํสุฯ ตํ ตถา หํเสหิ นียมานํ คามทารกา ทิสฺวา ‘‘เทฺว หํสา กจฺฉปํ ทเณฺฑน หรนฺตี’’ติ อาหํสุฯ กจฺฉโป ‘‘ยทิ มํ สหายกา เนนฺติ, ตุมฺหากํ เอตฺถ กิํ โหติ ทุฏฺฐเจฏกา’’ติ วตฺตุกาโม หํสานํ สีฆเวคตาย พาราณสินคเร ราชนิเวสนสฺส อุปริภาคํ สมฺปตฺตกาเล ทฏฺฐฏฺฐานโต ทณฺฑกํ วิสฺสเชฺชตฺวา อากาสงฺคเณ ปติตฺวา เทฺวธา ภิชฺชิฯ สตฺถา อิมํ อตีตํ อาหริตฺวา –

‘‘อวธี วต อตฺตานํ, กจฺฉโป พฺยาหรํ คิรํ;
สุคฺคหีตสฺมิํ กฏฺฐสฺมิํ, วาจาย สกิยาวธีฯ

‘‘เอตมฺปิ ทิสฺวา นรวีริยเสฏฺฐ,
วาจํ ปมุเญฺจ กุสลํ นาติเวลํ;
ปสฺสสิ พหุภาเณน, กจฺฉปํ พฺยสนํ คต’’นฺติฯ (ชา. ๑.๒.๑๒๙-๑๓๐);

อิมํ ทุกนิปาเต **พหุภาณิชาตกํ** วิตฺถาเรตฺวา, ‘‘ภิกฺขเว, ภิกฺขุนา นาม มุขสํยเตน สมจารินา อนุทฺธเตน นิพฺพุตจิเตฺตน ภวิตพฺพ’’นฺติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๓๖๓. ‘‘โย มุขสํยโต ภิกฺขุ, มนฺตภาณี อนุทฺธโต;
อตฺถํ ธมฺมญฺจ ทีเปติ, มธุรํ ตสฺส ภาสิต’’นฺติฯ

ตตฺถ **มุขสํยโต**ติ ทาสจณฺฑาลาทโยปิ ‘‘ตฺวํ ทุชฺชาโต, ตฺวํ ทุสฺสีโล’’ติอาทีนํ อวจนตาย มุเขน สํยโตฯ **มนฺตภาณี**ติ มนฺตา วุจฺจติ ปญฺญา, ตาย ภณนสีโลฯ **อนุทฺธโต**ติ นิพฺพุตจิโตฺตฯ **อตฺถํ ธมฺมญฺจ ทีเปตี**ติ ภาสิตตฺถญฺจว เทสนาธมฺมญฺจ กเถติฯ **มธุรํ**ติ เอวรูปสฺส ภิกฺขุโน ภาสิตํ มธุรํ นามฯ โย ปน อตฺถเมว สมฺปาเทติ, น ปาฬึ, ปาฬึเยว สมฺปาเทติ, น อตฺถํ, อุภยํ วา ปน น สมฺปาเทติ, ตสฺส ภาสิตํ มธุรํ นาม น โหตีติฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติฯ

โกกาลิกวตฺถุ ตติยํฯ

๔. ธมฺมารามเตฺถรวตฺถุ

ธมฺมาราโมติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ธมฺมารามเตฺถรํ อารพฺภ กเถสิฯ

สตฺถารา กิร ‘‘อิโต เม จตุมาสจฺจเยน ปรินิพฺพานํ ภวิสฺสตี’’ติ อาโรจิเต อเนกสหสฺสา ภิกฺขู สตฺถารํ ปริวาเรตฺวา วิจรึสุฯ ตตฺถ ปุถุชฺชนา ภิกฺขู อสฺสูนิ สนฺธาเรตุํ นาสกฺขึสุ, ขีณาสวานํ ธมฺมสํเวโค อุปฺปชฺชิฯ สเพฺพปิ ‘‘กึ นุ โข กริสฺสามา’’ติ วคฺคพนฺธเนน วิจรนฺติฯ เอโก ปน ธมฺมาราโม นาม ภิกฺขุ ภิกฺขูนํ สนฺติกํ น อุปสงฺกมติฯ ภิกฺขูหิ ‘‘กึ, อาวุโส’’ติ วุจฺจมาโน ปฏิวจนมฺปิ อทตฺวา ‘‘สตฺถา กิร จตุมาสจฺจเยน ปรินิพฺพายิสฺสติ, อหญฺจมฺหิ อวีตราโค, สตฺถริ ธรมาเนเยว วายมิตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิสฺสามี’’ติ เอกโกว วิหรโนฺต สตฺถารา เทสิตํ ธมฺมํ อาวเชฺชติ จิเนฺตติ อนุสฺสรติฯ ภิกฺขู ตถาคตสฺส อาโรเจสุํ – ‘‘ภเนฺต, ธมฺมารามสฺส ตุเมฺหสุ สิเนหมตฺตมฺปิ นตฺถิ, ‘สตฺถา กิร ปรินิพฺพายิสฺสติ, กึ นุ โข กริสฺสามา’ติ อเมฺหหิ สทฺธึ สมฺมนฺตนมตฺตมฺปิ น กโรตี’’ติฯ สตฺถา ตํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ เอวํ กโรสี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘สจฺจํ, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘กึ การณา’’ติ? ตุเมฺห กิร จตุมาสจฺจเยน ปรินิพฺพายิสฺสถ, อหญฺจมฺหิ อวีตราโค, ตุเมฺหสุ ธรเนฺตสุเยว วายมิตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิสฺสามีติ ตุเมฺหหิ เทสิตํ ธมฺมํ อาวชฺชามิ จิเนฺตมิ อนุสฺสรามีติฯ

สตฺถา ‘‘สาธุ สาธู’’ติ ตสฺส สาธุการํ ทตฺวา, ‘‘ภิกฺขเว, อเญฺญนาปิ มยิ สิเนหวเนฺตน ภิกฺขุนา นาม ธมฺมารามสทิเสเนว ภวิตพฺพํฯ น หิ มยฺหํ มาลาคนฺธาทีหิ ปูชํ กโรนฺตา มม ปูชํ กโรนฺติ นาม, ธมฺมานุธมฺมํ ปฏิปชฺชนฺตาเยว ปน มํ ปูเชนฺติ นามา’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๓๖๔. ‘‘ธมฺมาราโม ธมฺมรโต, ธมฺมํ อนุวิจินฺตยํ;
ธมฺมํ อนุสฺสรํ ภิกฺขุ, สทฺธมฺมา น ปริหายตี’’ติฯ

ตตฺถ นิวาสนเฏฺฐน สมถวิปสฺสนาธโมฺม อาราโม อสฺสาติ **ธมฺมาราโม**ฯ ตสฺมึเยว ธเมฺม รโตติ **ธมฺมรโต**ฯ ตเสฺสว ธมฺมสฺส ปุนปฺปุนํ วิจินฺตนตาย **ธมฺมํ อนุวิจินฺตยํ,** ตํ ธมฺมํ อาวเชฺชโนฺต มนสิกโรโนฺตติ อโตฺถฯ **อนุสฺสร**นฺติ ตเมว ธมฺมํ อนุสฺสรโนฺตฯ **สทฺธมฺมา**ติ เอวรูโป ภิกฺขุ สตฺตตึสเภทา โพธิปกฺขิยธมฺมา นววิธโลกุตฺตรธมฺมา จ น ปริหายตีติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน โส ภิกฺขุ อรหเตฺต ปติฏฺฐหิ, สมฺปตฺตานมฺปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติฯ

ธมฺมารามเตฺถรวตฺถุ จตุตฺถํฯ

๕. วิปกฺขเสวกภิกฺขุวตฺถุ

สลาภนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรนฺโต อญฺญตรํ วิปกฺขเสวกํ ภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ

ตสฺส กิเรโก เทวทตฺตปกฺขิโก ภิกฺขุ สหาโย อโหสิฯ โส ตํ ภิกฺขูหิ สทฺธึ ปิณฺฑาย จริตฺวา กตภตฺตกิจฺจํ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ‘‘กุหึ คโตสี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อสุกฏฺฐานํ นาม ปิณฺฑาย จริตุ’’นฺติฯ ‘‘ลทฺธ เต ปิณฺฑปาโต’’ติ? ‘‘อาม, ลทฺธ’’นฺติฯ ‘‘อิธ อมฺหากํ มหาลาภสกฺกาโร, กติปาหํ อิเธว โหหี’’ติฯ โส ตสฺส วจเนน กติปาหํ ตตฺถ วสิตฺวา สกฏฺฐานเมว อคมาสิ ฯ อถ นํ ภิกฺขู ‘‘อยํ, ภนฺเต, เทวทตฺตสฺส อุปฺปนฺนลาภสกฺการํ ปริภุญฺชติ, เทวทตฺตสฺส ปกฺขิโก เอโส’’ติ ตถาคตสฺส อาโรเจสุํฯ สตฺถา ตํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ เอวมกาสี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อาม, ภนฺเต, อหํ ตตฺถ เอกํ ทหรํ นิสฺสาย กติปาหํ วสึ, น จ ปน เทวทตฺตสฺส ลทฺธึ โรเจมี’’ติฯ อถ นํ ภควา ‘‘กิญฺจาปิ ตฺวํ ลทฺธึ น โรเจสิ, ทิฏฺฐทิฏฺฐกานํเยว ปน ลทฺธึ โรเจนฺโต วิย วิจรสิฯ น ตฺวํ อิทาเนว เอวํ กโรสิ, ปุพฺเพปิ เอวรูโปเยวา’’ติ วตฺวา ‘‘อิทานิ ตาว, ภนฺเต, อเมฺหหิ สามํ ทิโฏฺฐ, ปุพฺเพ ปเนส เกสํ ลทฺธึ โรเจนฺโต วิย วิจริ, อาจิกฺขถ โน’’ติ ภิกฺขูหิ ยาจิโต อตีตํ อาหริตฺวา –

> ‘‘ปุราณโจราน วโจ นิสมฺม,
> มหิฬามุโข โปถยมนฺวจารี;
> สุสญฺญตานญฺหิ วโจ นิสมฺม,
> คชุตฺตโม สพฺพคุเณสุ อฏฺฐา’’ติฯ (ชา. ๑.๑.๒๖) –

อิมํ **มหิฬามุขชาตกํ** วิตฺถาเรตฺวา, ‘‘ภิกฺขเว, ภิกฺขุนา นาม สกลาเภเนว สนฺตุเฏฺฐน ภวิตพฺพํ, ปรลาภํ ปเตฺถตุํ น วฏฺฏติฯ ปรลาภํ ปเตฺถนฺตสฺส หิ ฌานวิปสฺสนามคฺคผเลสุ เอกธโมฺมปิ นุปฺปชฺชติ, สกลาภสนฺตุฏฺฐเสฺสว ปน ฌานาทีนิ อุปฺปชฺชนฺตี’’ติ วตฺวา ธมฺมํ เทเสนฺโต อิมา คาถา อภาสิ –

> **๓๖๕.** ‘‘สลาภํ นาติมเญฺญยฺย, นาเญฺญสํ ปิหยํ จเร;
> อเญฺญสํ ปิหยํ ภิกฺขุ, สมาธึ นาธิคจฺฉติฯ
>
> **๓๖๖.** ‘‘อปฺปลาโภปิ เจ ภิกฺขุ, สลาภํ นาติมญฺญติ;
> ตํ เว เทวา ปสํสนฺติ, สุทฺธาชีวึ อตนฺทิต’’นฺติฯ

ตตฺถ **สลาภ**นฺติ อตฺตโน อุปฺปชฺชนกลาภํฯ สปทานจารญฺหิ ปริวเชฺชตฺวา อเนสนาย ชีวิกํ กเปฺปโนฺต สลาภํ อติมญฺญติ หีเฬติ ชิคุจฺฉติ นามฯ ตสฺมา เอวํ อกรเณน สลาภํ นาติมเญฺญยฺยฯ **อเญฺญสํ ปิหย**นฺติ อเญฺญสํ ลาภํ ปเตฺถโนฺต น จเรยฺยาติ อโตฺถฯ **สมาธึ นาธิคจฺฉตี**ติ อเญฺญสญฺหิ ลาภํ ปิหยโนฺต เตสํ จีวราทิกรเณ อุสฺสุกฺกํ อาปโนฺน ภิกฺขุ อปฺปนาสมาธึ วา อุปจารสมาธึ วา นาธิคจฺฉติฯ **สลาภํ นาติมญฺญตี**ติ อปฺปลาโภปิ สมาโน อุจฺจนีจกุเล ปฏิปาฏิยา สปทานํ จรโนฺต ภิกฺขุ สลาภํ นาติมญฺญติ นามฯ **ตํ เว**ติ ตํ เอวรูปํ ภิกฺขุํ สารชีวิตตาย สุทฺธาชีวึ ชงฺฆพลํ นิสฺสาย ชีวิตกปฺปเนน อกุสีตตาย อตนฺทิตํ เทวา ปสํสนฺติ โถเมนฺตีติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสูติฯ

๖. ปญฺจคฺคทายกพฺราหฺมณวตฺถุ

สพฺพโสติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ปญฺจคฺคทายกํ นาม พฺราหฺมณํ อารพฺภ กเถสิฯ

โส กิร สเสฺส เขเตฺต ฐิตกาเลเยว เขตฺตคฺคํ นาม เทติ, ขลกาเล ขลคฺคํ นาม เทติ, ขลภณฺฑกาเล ขลภณฺฑคฺคํ นาม เทติ, อุกฺขลิกกาเล กุมฺภคฺคํ นาม เทติ, ปาติยํ วฑฺฒิตกาเล ปาตคฺคํ นาม เทตีติ อิมานิ ปญฺจ อคฺคทานานิ เทติ, สมฺปตฺตสฺส อทตฺวา นาม น ภุญฺชติฯ เตนสฺส **ปญฺจคฺคทายโก**เตฺวว นามํ อโหสิฯ สตฺถา ตสฺส จ พฺราหฺมณิยา จสฺส ติณฺณํ ผลานํ อุปนิสฺสยํ ทิสฺวา พฺราหฺมณสฺส โภชนเวลายํ คนฺตฺวา ทฺวาเร อฏฺฐาสิฯ โสปิ ทฺวารปมุเข อนฺโต เคหาภิมุโข นิสีทิตฺวา ภุญฺชติ, สตฺถารํ ทฺวาเร ฐิตํ น ปสฺสติฯ พฺราหฺมณี ปน ตํ ปริวิสมานา สตฺถารํ ทิสฺวา จินฺเตสิ – ''อยํ พฺราหฺมโณ ปญฺจสุ ฐาเนสุ อคฺคํ ทตฺวา ภุญฺชติ, อิทานิ จ สมโณ โคตโม อาคนฺตฺวา ทฺวาเร ฐิโตฯ สเจ พฺราหฺมโณ เอตํ ทิสฺวา อตฺตโน ภตฺตํ หริตฺวา ทสฺสติ, ปุนปาหํ ปจิตุํ น สกฺขิสฺสามี''ติฯ สา ''เอวํ อยํ สมณํ โคตมํ น ปสฺสิสฺสตี''ติ สตฺถุ ปิฏฺฐึ ทตฺวา ตสฺส ปจฺฉโต ตํ ปฏิจฺฉาเทนฺตี โอนมิตฺวา ปุณฺณจนฺทํ ปาณินา ปฏิจฺฉาเทนฺตี วิย อฏฺฐาสิฯ ตถา ฐิตา เอว จ ปน ''คโต นุ โข โน''ติ สตฺถารํ อฑฺฒกฺขิเกน โอโลเกสิฯ สตฺถา ตเตฺถว อฏฺฐาสิฯ พฺราหฺมณสฺส ปน สวนภเยน ''อติจฺฉถา''ติ น วเทติ, โอสกฺกิตฺวา ปน สณิกเมว ''อติจฺฉถา''ติ อาห ฯ สตฺถา ''น คมิสฺสามี''ติ สีสํ จาเลสิฯ โลกครุนา พุเทฺธน ''น คมิสฺสามี''ติ สีเส จาลิเต สา สนฺธาเรตุํ อสโกฺกนฺตี มหาหสิตํ หสิฯ ตสฺมึ ขเณ สตฺถา เคหาภิมุขํ โอภาสํ มุญฺจิฯ พฺราหฺมโณปิ ปิฏฺฐึ ทตฺวา นิสิโนฺนเยว พฺราหฺมณิยา หสิตสทฺทํ สุตฺวา ฉพฺพณฺณานญฺจ รสฺมีนํ โอภาสํ โอโลเกตฺวา สตฺถารํ อทฺทสฯ พุทฺธา หิ นาม คาเม วา อรเญฺญ วา เหตุสมฺปนฺนานํ อตฺตานํ อทเสฺสตฺวา น ปกฺกมนฺติฯ พฺราหฺมโณปิ สตฺถารํ ทิสฺวา, ''โภติ นาสิโตมฺหิ ตยา, ราชปุตฺตํ อาคนฺตฺวา ทฺวาเร ฐิตํ มยฺหํ อนาจิกฺขนฺติยา ภาริยํ เต กมฺมํ กต''นฺติ วตฺวา อฑฺฒภุตฺตํ โภชนปาตึ อาทาย สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา, ''โภ โคตม, อหํ ปญฺจสุ ฐาเนสุ อคฺคํ ทตฺวาว ภุญฺชามิ, อิโต จ เม มเชฺฌ ภินฺทิตฺวา เอโกว ภตฺตโกฏฺฐาโส ภุโตฺต, เอโก โกฏฺฐาโส อวสิโฏฺฐ, ปฏิคฺคณฺหิสฺสสิ เม อิทํ ภตฺต''นฺติฯ สตฺถา ''น เม ตว อุจฺฉิฏฺฐภเตฺตน อโตฺถ''ติ อวตฺวา, ''พฺราหฺมณ, อคฺคมฺปิ มยฺหเมว อนุจฺฉวิกํ, มเชฺฌ ภินฺทิตฺวา อฑฺฒภุตฺตภตฺตมฺปิ, จริมกภตฺตปิโณฺฑปิ มยฺหเมว อนุจฺฉวิโกฯ มยญฺหิ, พฺราหฺมณ, ปรทตฺตูปชีวิเปตสทิสา''ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

> ''ยทคฺคโต มชฺฌโต เสสโต วา,
> ปิณฺฑํ ลเภถ ปรทตฺตูปชีวี;
> นาลํ ถุตุํ โนปิ นิปจฺจวาที,
> ตํ วาปิ ธีรา มุนิ เวทยนฺตี''ติฯ (สุ. นิ. ๒๑๙);

พฺราหฺมโณ ตํ สุตฺวาว ปสนฺนจิโตฺต หุตฺวา ''อโห อจฺฉริยํ, ทีปสามิโก นาม ราชปุโตฺต 'น เม ตว อุจฺฉิฏฺฐภเตฺตน อโตฺถ'ติ อวตฺวา เอวํ วกฺขตี''ติ ทฺวาเร ฐิตโกว สตฺถารํ ปญฺหํ ปุจฺฉิ – ''โภ โคตม , ตุเมฺห อตฺตโน สาวเก ภิกฺขูติ วทถ, กิตฺตาวตา ภิกฺขุ นาม โหตี''ติฯ สตฺถา ''กถํรูปา นุ โข อิมสฺส ธมฺมเทสนา สปฺปายา''ติ อุปธาเรนฺโต ''อิเม เทฺวปิ ชนา กสฺสปพุทฺธกาเล 'นามรูป'นฺติ วทนฺตานํ กถํ สุณึสุ, นามรูปํ อวิสฺสชฺชิตฺวาว เนสํ ธมฺมํ เทเสตุํ วฏฺฏตี''ติ,

‘‘พฺราหฺมณ, นาเม จ รูเป จ อรชฺชนฺต อสชฺชนฺต อโสจนฺต ภิกฺขุ นาม โหตี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๓๖๗. ‘‘สพฺพโส นามรูปสฺมิํ, ยสฺส นตฺถิ มมายิตํ;
อสตา จ น โสจติ, ส เว ภิกฺขูติ วุจฺจตี’’ติฯ

ตตฺถ **สพฺพโส**ติ สพฺพสฺมิมฺปิ เวทนาทีนํ จตุนฺนํ, รูปกฺขนฺธสฺส จาติ ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ วเสน ปวเตฺต นามรูเปฯ **มมายิต**นฺติ ยสฺส อหนฺติ วา มมนฺติ วา คาโห นตฺถิฯ **อสตา จ น โสจตี**ติ ตสฺมิญฺจ นามรูเป ขยวยํ ปเตฺต ‘‘มม รูปํ ขีณํ…เป.… มม วิญฺญาณํ ขีณ’’นฺติ น โสจติ น วิหญฺญติ, ‘‘ขยวยธมฺมํ เม ขีณ’’นฺติ ปสฺสติฯ **ส เว**ติ โส เอวรูโป วิชฺชมาเนปิ นามรูเป มมายิตรหิโตปิ อสตาปิ เตน อโสจนฺโต ภิกฺขูติ วุจฺจตีติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน อุโภปิ ชยมฺปติกา อนาคามิผเล ปติฎฺฐหิํสุ, สมฺปตฺตานมฺปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติฯ

ปญฺจคฺคทายกพฺราหฺมณวตฺถุ ฉฎฺฐํฯ

๗. สมฺพหุลภิกฺขุวตฺถุ

เมตฺตาวิหารีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต สมฺพหุเล ภิกฺขู อารพฺภ กเถสิฯ

เอกสฺมิญฺหิ สมเย อายสฺมเนฺต มหากจฺจาเน อวนฺติชนปเท กุรรฆรํ นิสฺสาย ปวตฺตปพฺพเต วิหรเนฺต โสโณ นาม โกฎิกโณฺณ อุปาสโก เถรสฺส ธมฺมกถาย ปสีทิตฺวา เถรสฺส สนฺติเก ปพฺพชิตุกาโม เถเรน ‘‘ทุกฺกรํ โข, โสณ, ยาวชีวํ เอกภตฺตํ เอกเสยฺยํ พฺรหฺมจริย’’นฺติ วตฺวา เทฺว วาเร ปฎิกฺขิโตฺตปิ ปพฺพชฺชาย อติวิย อุสฺสาหชาโต ตติยวาเร เถรํ ยาจิตฺวา ปพฺพชิตฺวา อปฺปภิกฺขุกตฺตา ทกฺขิณาปเถ ติณฺณํ วสฺสานํ อจฺจเยน ลทฺธูปสมฺปโท สตฺถารํ สมฺมุขา ทฎฺฐุกาโม หุตฺวา อุปชฺฌายํ อาปุจฺฉิตฺวา เตน ทินฺนํ สาสนํ คเหตฺวา อนุปุเพฺพน เชตวนํ คนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา กตปฎิสนฺถาโร สตฺถารา เอกคนฺธกุฎิยํเยว อนุญฺญาตเสนาสโน พหุเทว รตฺติํ อโชฺฌกาเส วีตินาเมตฺวา รตฺติภาเค คนฺธกุฎิํ ปวิสิตฺวา อตฺตโน ปตฺตเสนาสเน ตํ รตฺติภาคํ วีตินาเมตฺวา ปจฺจูสสมเย สตฺถารา อชฺฌิโฎฺฐ โสฬส อฎฺฐกวคฺคิกานิ (สุ. นิ. ๗๗๒ อาทโย) สพฺพาเนว สรภเญฺญน อภณิฯ อถสฺส ภควา สรภญฺญปริโยสาเน อพฺภานุโมเทโนฺต – ‘‘สาธุ สาธุ, ภิกฺขู’’ติ สาธุการํ อทาสิฯ สตฺถารา ทินฺนสาธุการํ สุตฺวา ภูมฎฺฐกเทวา นาคา สุปณฺณาติ เอวํ ยาว พฺรหฺมโลกา เอกสาธุการเมว อโหสิฯ

ตสฺมิํ ขเณ เชตวนโต วีสโยชนสตมตฺถเก กุรรฆรนคเร เถรสฺส มาตุ มหาอุปาสิกาย เคเห อธิวตฺถา เทวตาปิ มหเนฺตน สเทฺทน สาธุการมทาสิฯ อถ นํ อุปาสิกา อาห – ‘‘โก เอส สาธุการํ เทตี’’ติ? อหํ, ภคินีติฯ โกสิ ตฺวนฺติ? ตว เคเห อธิวตฺถา, เทวตาติฯ ตฺวํ อิโต ปุเพฺพ มยฺหํ สาธุการํ อทตฺวา อชฺช กสฺมา เทสีติ? นาหํ ตุยฺหํ สาธุการํ ทมฺมีติฯ อถ กสฺส เต สาธุกาโร ทิโนฺนติ? ตว ปุตฺตสฺส โกฎิกณฺณสฺส โสณเตฺถรสฺสาติฯ กิํ เม ปุเตฺตน กตนฺติ? ปุโตฺต เต อชฺช สตฺถารา สทฺธิํ เอกคนฺธกุฎิยํ วสิตฺวา ธมฺมํ เทเสสิ, สตฺถา ตว ปุตฺตสฺส ธมฺมํ สุตฺวา ปสโนฺน สาธุการมทาสิฯ เตนสฺส มยาปิ สาธุกาโร ทิโนฺนฯ สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส หิ สาธุการํ สมฺปฎิจฺฉิตฺวา ภูมฎฺฐกเทเว อาทิํ กตฺวา ยาว พฺรหฺมโลกา เอกสาธุการเมว ชาตนฺติฯ กิํ ปน,

สามิ, มม ปุเตฺตน สตฺถุ ธโมฺม กถิโต, สตฺถารา มม ปุตฺตสฺส กถิโตติ? ตว ปุเตฺตน สตฺถุ กถิโตติฯ เอวํ เทวตาย กเถนฺติยาว อุปาสิกาย ปญฺจวณฺณา ปีติ อุปฺปชฺชิตฺวา สกลสรีรํ ผริฯ

อถสฺสา เอตทโหสิ – ‘‘สเจ เม ปุโตฺต สตฺถารา สทฺธึ เอกคนฺธกุฎิยํ วสิตฺวา สตฺถุ ธมฺมํ กเถตุํ สกฺขิ , มยฺหมฺปิ กเถตุํ สกฺขิสฺสติเยว ฯ ปุตฺตสฺส อาคตกาเล ธมฺมสฺสวนํ กาเรตฺวา ธมฺมกถํ สุณิสฺสามี’’ติฯ โสณเตฺถโรปิ โข สตฺถารา สาธุกาเร ทิเนฺน ‘‘อยํ เม อุปชฺฌาเยน ทิน์น สาสนํ อาโรเจตุํ กาโล’’ติ ภควนฺตํ ปจฺจนฺติเมสุ ชนปเทสุ วินยธรปญฺจเมน คเณน อุปสมฺปทํ อาทึ กตฺวา (มหาว. ๒๕๙) ปญฺจ วเร ยาจิตฺวา กติปาหํ สตฺถุ สนฺติเกเยว วสิตฺวา ‘‘อุปชฺฌายํ ปสฺสิสฺสามี’’ติ สตฺถารํ อาปุจฺฉิตฺวา เชตวนา นิกฺขมิตฺวา อนุปุเพฺพน อุปชฺฌายสฺส สนฺติกํ อคมาสิฯ

เถโร ปุนทิวเส ตํ อาทาย ปิณฺฑาย จรโนฺต มาตุ อุปาสิกาย เคหทฺวารํ อคมาสิฯ สาปิ ปุตฺตํ ทิสฺวา ตุฎฺฐมานสา วนฺทิตฺวา สกฺกจฺจํ ปริวิสิตฺวา ปุจฺฉิ – ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ, ตาต, สตฺถารา สทฺธึ เอกคนฺธกุฎิยํ วสิตฺวา สตฺถุ ธมฺมกถํ กเถสี’’ติฯ ‘‘อุปาสิเก, ตุยฺหํ เกน อิทํ กถิต’’นฺติ? ‘‘ตาต, อิมสฺมึ เคเห อธิวตฺถา เทวตา มหเนฺตน สเทฺทน สาธุการํ ทตฺวา มยา ‘โก เอโส’ติ วุเตฺต ‘อห’นฺติ วตฺวา เอวญฺจ เอวญฺจ กเถสิฯ ตํ สุตฺวา มยฺหํ เอตทโหสิ – ‘สเจ เม ปุโตฺต สตฺถุ ธมฺมกถํ กเถสิ, มยฺหมฺปิ กเถตุํ สกฺขิสฺสตี’ติฯ อถ นํ อาห – ‘ตาต, ยโต ตยา สตฺถุ สมฺมุขา ธโมฺม กถิโต, มยฺหมฺปิ กเถตุํ สกฺขิสฺสสิ เอวฯ อสุกทิวเส นาม ธมฺมสฺสวนํ กาเรตฺวา ตว ธมฺมํ สุณิสฺสามิ, ตาตา’’’ติฯ โส อธิวาเสสิฯ อุปาสิกา ภิกฺขุสงฺฆสฺส ทานํ ทตฺวา ปูชํ กตฺวา ‘‘ปุตฺตสฺส เม ธมฺมกถํ สุณิสฺสามี’’ติ เอกเมว ทาสึ เคหรกฺขิกํ ฐเปตฺวา สพฺพํ ปริชนํ อาทาย อโนฺตนคเร ธมฺมสฺสวนตฺถาย การิเต มณฺฑเป อลงฺกตธมฺมาสนํ อภิรุยฺห ธมฺมํ เทเสนฺตสฺส ปุตฺตสฺส ธมฺมกถํ โสตุํ อคมาสิฯ

ตสฺมึ ปน กาเล นวสตา โจรา ตสฺสา อุปาสิกาย เคเห โอตารํ โอโลเกนฺตา วิจรนฺติฯ ตสฺสา ปน เคหํ สตฺตหิ ปาการเรหิ ปริกฺขิตฺตํ สตฺตทฺวารโกฎฺฐกยุตฺตํ, ตตฺถ เตสุ เตสุ ฐาเนสุ จณฺฑสุนเข พนฺธิตฺวา ฐปยึสุฯ อโนฺตเคเห ฉทนสฺส อุทกปาตฎฺฐาเน ปน ปริขํ ขณิตฺวา ติปุนา ปูรยึสุฯ ตํ ทิวา อาตเปน วิลีนํ ปกฺกุถิตํ วิย ติฎฺฐติ, รตฺตึ กฐินํ กกฺขฬํ หุตฺวา ติฎฺฐติฯ ตสฺสานนฺตรา มหนฺตานิ อยสงฺฆาฎกานิ นิรนฺตรํ ภูมิยํ โอทหึสุฯ อิติ อิมญฺจารกฺขํ อุปาสิกาย จ อโนฺตเคเห ฐิตภาวํ ปฎิจฺจ เต โจรา โอกาสํ อลภนฺตา ตํ ทิวสํ ตสฺสา คตภาวํ ญตฺวา อุมงฺคํ ภินฺทิตฺวา ติปุปริขาย จ อยสงฺฆาฎกานญฺจ เหฎฺฐาภาเคเนว เคหํ ปวิสิตฺวา โจรเชฎฺฐกํ ตสฺสา สนฺติกํ ปหิณึสุ ‘‘สเจ สา อมฺหากํ อิธ ปวิฎฺฐภาวํ สุตฺวา นิวตฺติตฺวา เคหาภิมุขี อาคจฺฉติ, อสินา นํ ปหริตฺวา มาเรถา’’ติฯ โส คนฺตฺวา ตสฺสา สนฺติเก อฎฺฐาสิฯ

โจราปิ อโนฺตเคเห ทีปํ ชาเลตฺวา กหาปณคพฺภทฺวารํ วิวรึสุฯ สา ทาสี โจเร ทิสฺวา อุปาสิกาย สนฺติกํ คนฺตฺวา, ‘‘อเยฺย, พหู โจรา เคหํ ปวิสิตฺวา กหาปณคพฺภทฺวารํ วิวรึสู’’ติ อาโรเจสิฯ ‘‘โจรา อตฺตนา ทิฎฺฐกหาปเณ หรนฺตุ, อหํ มม ปุตฺตสฺส ธมฺมกถํ สุณามิ, มา เม ธมฺมสฺส อนฺตรายํ กริ, เคหํ คจฺฉา’’ติ ตํ ปหิณิฯ โจราปิ กหาปณคพฺภํ ตุจฺฉํ กตฺวา รชตคพฺภํ วิวรึสุฯ สา ปุนปิ คนฺตฺวา ตมตฺถํ อาโรเจสิฯ อุปาสิกาปิ ‘‘โจรา อตฺตนา อิจฺฉิตํ หรนฺตุ, มา เม อนฺตรายํ กรี’’ติ ปุน ตํ ปหิณิฯ โจรา รชตคพฺภมฺปิ ตุจฺฉํ กตฺวา สุวณฺณคพฺภํ วิวรึสุฯ สา ปุนปิ คนฺตฺวา อุปาสิกาย ตมตฺถํ อาโรเจสิฯ อถ นํ อุปาสิกา อามเนฺตตฺวา, ‘‘โภติ เช ตฺวํ อเนกวารํ มม สนฺติกํ อาคตา, ‘โจรา ยถารุจิตํ หรนฺตุ, อหํ มม ปุตฺตสฺส ธมฺมกถํ สุณามิ, มา เม อนฺตรายํ กรี’ติ มยา

วุตฺตาปิ มม กถํ อนาทิยิตฺวา ปุนปฺปุนํ อาคจฺฉสิเยวฯ สเจ อิทานิ ตฺวํ อาคจฺฉิสฺสสิ, ชานิสฺสามิ เต กตฺตพฺพํ, เคหเมว คจฺฉา’’ติ ปหิณิฯ

โจรเชฏฺฐโก ตสฺสา กถํ สุตฺวา ‘‘เอวรูปาย อิตฺถิยา สนฺตกํ หรนฺตานํ อสนิ ปติตฺวา มตฺถกํ ภินฺเทยฺยา’’ติ โจรานํ สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘สีฆํ อุปาสิกาย สนฺตกํ ปฏิปากติกํ กโรถา’’ติ อาหฯ เต กหาปเณหิ กหาปณคพฺภํ, รชตสุวณฺเณหิ รชตสุวณฺณคพฺเภ ปุน ปูรยิํสุฯ ธมฺมตา กิเรสา, ยํ ธ โมฺม ธมฺมจารินํ รกฺขติฯ เตเนวาห –

‘‘ธโมฺม หเว รกฺขติ ธมฺมจาริํ,
ธโมฺม สุจิโณฺณ สุขมาวหาติ;
เอสานิสํโส ธเมฺม สุจิเณฺณ,
น ทุคฺคติํ คจฺฉติ ธมฺมจารี’’ติฯ (เถรคา. ๓๐๓; ชา. ๑.๑๐.๑๐๒);

โจราปิ คนฺตฺวา ธมฺมสฺสวนฏฺฐาเน อฏฺฐํสุฯ เถโรปิ ธมฺมํ กเถตฺวา วิภาตาย รตฺติยา อาสนา โอตริฯ ตสฺมิํ ขเณ โจรเชฏฺฐโก อุปาสิกาย ปาทมูเล นิปชฺชิตฺวา ‘‘ขมาหิ เม, อเยฺย’’ติ อาหฯ ‘‘กิํ อิทํ, ตาตา’’ติ? ‘‘อหญฺหิ ตุเมฺหสุ อาฆาตํ กตฺวา ตุเมฺห มาเรตุกาโม อฏฺฐาสิ’’นฺติฯ ‘‘เตน หิ เต, ตาต, ขมามี’’ติฯ เสสโจราปิ ตเถว วตฺวา, ‘‘ตาตา, ขมามี’’ติ วุเตฺต อาหํสุ – ‘‘อเยฺย, สเจ โน ขมถ, ปุตฺตสฺส โว สนฺติเก อมฺหากํ ปพฺพชฺชํ ทาเปถา’’ติฯ สา ปุตฺตํ วนฺทิตฺวา อาห – ‘‘ตาต, อิเม โจรา มม คุเณสุ ตุมฺหากญฺจ ธมฺมกถาย ปสนฺนา ปพฺพชฺชํ ยาจนฺติ, ปพฺพาเชถ เน’’ติฯ เถโร ‘‘สาธู’’ติ วตฺวา เตหิ นิวตฺถวตฺถานํ ทสานิ ฉินฺทาเปตฺวา ตมฺพมตฺติกาย รชาเปตฺวา เต ปพฺพาเชตฺวา สีเลสุ ปติฏฺฐาเปสิฯ อุปสมฺปนฺนกาเล จ เนสํ เอเกกสฺส วิสุํ วิสุํ กมฺมฏฺฐานมทาสิฯ เต นวสตา ภิกฺขู วิสุํ วิสุํ นวสตกมฺมฏฺฐานานิ คเหตฺวา เอกํ ปพฺพตํ อภิรุยฺห ตสฺส ตสฺส รุกฺขสฺส ฉายาย นิสีทิตฺวา สมณธมฺมํ กริํสุฯ

สตฺถา วีสโยชนสตมตฺถเก เชตวนมหาวิหาเร นิสิโนฺนว เต ภิกฺขู โอโลเกตฺวา เตสํ จริยวเสน ธมฺมเทสนํ ววตฺถาเปตฺวา โอภาสํ ผริตฺวา สมฺมุเข นิสีทิตฺวา กเถโนฺต วิย อิมา คาถา อภาสิ –

๓๖๘. ‘‘เมตฺตาวิหารี โย ภิกฺขุ, ปสโนฺน พุทฺธสาสเน;
อธิคเจฺฉ ปทํ สนฺตํ, สงฺขารูปสมํ สุขํฯ

๓๖๙. ‘‘สิญฺจ ภิกฺขุ อิมํ นาวํ, สิตฺตา เต ลหุเมสฺสติ;
เฉตฺวา ราคญฺจ โทสญฺจ, ตโต นิพฺพานเมหิสิฯ

๓๗๐. ‘‘ปญฺจ ฉินฺท ปญฺจ ชเห, ปญฺจ จุตฺตริ ภาวเย;
ปญฺจสงฺคาติโค ภิกฺขุ, โอฆติโณฺณติ วุจฺจติฯ

๓๗๑. ‘‘ฌาย ภิกฺขุ มา ปมาโท,
มา เต กามคุเณ รเมสฺสุ จิตฺตํ;
มา โลหคุฬํ คิลี ปมโตฺต,
มา กนฺที ทุกฺขมิทนฺติ ฑยฺหมาโนฯ

๓๗๒. ‘‘นตฺถิ ฌานํ อปญฺญสฺส, ปญฺญา นตฺถิ อฌายโต;
ยมฺหิ ฌานญฺจ ปญฺญา จ, ส เว นิพฺพานสนฺติเกฯ

๓๗๓. สุญฺญาคารํ ปวิฏฺฐสฺส, สนฺตจิตฺตสฺส ภิกฺขุโน;
อมานุสี รตี โหติ, สมฺมา ธมฺมํ วิปสฺสโตฯ

๓๗๔. ยโต ยโต สมฺมสติ, ขนฺธานํ อุทยพฺพยํ;
ลภตี ปีติปาโมชฺชํ, อมตํ ตํ วิชานตํฯ

๓๗๕. ตตฺรายมาทิ ภวติ, อิธ ปญฺญสฺส ภิกฺขุโน;
อินฺทฺริยคุตฺติ สนฺตุฏฺฐิ, ปาติโมกฺเข จ สํวโรฯ

๓๗๖. ‘‘มิตฺเต ภชสฺสุ กลฺยาเณ, สุทฺธาชีเว อตนฺทิเต;
ปฏิสนฺถารวุตฺยสฺส, อาจารกุสโล สิยา;
ตโต ปาโมชฺชพหุโล, ทุกฺขสฺสนฺตํ กริสฺสตี’’ติฯ

ตตฺถ **เมตฺตาวิหารี**ติ เมตฺตากมฺมฏฺฐาเน กมฺมํ กโรนฺโตปิ เมตฺตาวเสน ติกจตุกฺกชฺฌาเน นิพฺพเตฺตตฺวา ฐิโตปิ เมตฺตาวิหารีเยว นามฯ **ปสนฺโน**ติ โย ปน พุทฺธสาสเน ปสนฺโน โหติ, ปสาทํ โรเจติเยวาติ อตฺโถฯ **ปทํ สนฺต**นฺติ นิพฺพานสฺเสตํ นามํฯ เอวรูโป หิ ภิกฺขุ สนฺตํ โกฏฺฐาสํ สพฺพสงฺขารานํ อุปสนฺตตาย สงฺขารูปสมํ, ปรมสุขตาย สุขนฺติ ลทฺธนามํ นิพฺพานํ อธิคจฺฉติ, วินฺทติเยวาติ อตฺโถฯ

สิญฺจ ภิกฺขุ อิมํ นาวนฺติ ภิกฺขุ อิมํ อตฺตภาวสงฺขาตํ นาวํ มิจฺฉาวิตกฺโกทกํ ฉฑฺเฑนฺโต สิญฺจฯ **สิตฺตา เต ลหุเมสฺสตี**ติ ยถา หิ มหาสมุทฺเท อุทกเสฺสว ภริตา นาวา ฉิทฺทานิ ปิทหิตฺวา อุทกสฺส สิตฺตตาย สิตฺตา สลฺลหุกา หุตฺวา มหาสมุทฺเท อโนสีทิตฺวา สีฆํ สุปฏฺฏนํ คจฺฉติ, เอวํ ตวาปิ อยํ มิจฺฉาวิตกฺโกทกภริตา อตฺตภาวนาวา จกฺขุทฺวาราทิฉิทฺทานิ สํวเรน ปิทหิตฺวา อุปฺปนฺนสฺส มิจฺฉาวิตกฺโกทกสฺส สิตฺตตาย สิตฺตา สลฺลหุกา สํสารวฏฺฏ อโนสีทิตฺวา สีฆํ นิพฺพานํ คมิสฺสติฯ **เฉตฺวา**ติ ราคโทสพนฺธนานิ ฉินฺทฯ เอตานิ หิ ฉินฺทิตฺวา อรหตฺตปฺปโตฺต ตโต อปรภาเค อนุปาทิเสสนิพฺพานเมว เอหิสิ, คมิสฺสสีติ อตฺโถฯ

ปญฺจ ฉินฺเทติ เหฏฺฐาอปายสมฺปาปกานิ ปโญฺจรมฺภาคิยสํโยชนานิ ปาเท พทฺธรชฺชุํ ปุริโส สเตฺถน วิย เหฏฺฐามคฺคตฺตเยน ฉินฺทยฺยฯ **ปญฺจ ชเห**ติ อุปริเทวโลกสมฺปาปกานิ ปญฺจุทฺธมฺภาคิยสํโยชนานิ ปุริโส คีวาย พทฺธรชฺชุกํ วิย อรหตฺตมเคฺคน ชเหยฺย ปชเหยฺย, ฉินฺทยฺยาติ อตฺโถฯ **ปญฺจ จุตฺตริ ภาวเย**ติ อุทฺธมฺภาคิยสํโยชนานํ ปหานตฺถาย สทฺธาทีนิ ปญฺจินฺทฺริยานิ อุตฺตริ ภาเวยฺยฯ **ปญฺจสงฺคาติโค**ติ เอวํ สเนฺต ปญฺจนฺนํ ราคโทสโมหมานทิฏฺฐิสงฺคานํ อติกฺกมเนน ปญฺจสงฺคาติโค ภิกฺขุ **โอฆติโณฺณติ วุจฺจติ,** จตฺตาโร โอเฆ ติโณฺณเยวาติ วุจฺจตีติ อตฺโถฯ

ฌาย ภิกฺขูติ ภิกฺขุ ตฺวํ ทฺวินฺนํ ฌานานํ วเสน ฌาย เจว, กายกมฺมาทีสุ จ อปฺปมตฺตวิหาริตาย มา ปมชฺชิฯ **รเมสฺสู**ติ ปญฺจวิเธ จ กามคุเณ เต จิตฺตํ มา รเมสฺสุฯ **มา โลหคุฬ**นฺติ สติโวสฺสคฺคลกฺขเณน หิ ปมาเทน ปมตฺตา นิรเย ตตฺตํ โลหคุฬํ คิลนฺติ, เตน ตํ วทามิ ‘‘มา ปมโตฺต หุตฺวา โลหคุฬํ คิลิ, มา นิรเย ฑยฺหมาโน ‘ทุกฺขมิท’นฺติ กนฺที’’ติ อตฺโถฯ

นตฺถิ ฌานนฺติ ฌานุปฺปาทิกาย วายามปญฺญาย อปญฺญสฺส ฌานํ นาม นตฺถิฯ **ปญฺญา นตฺถี**ติ อฌายนฺตสฺส ‘‘สมาหิโต ภิกฺขุ ยถาภูตํ ชานาติ ปสฺสตี’’ติ วุตฺตลกฺขณา ปญฺญา นตฺถิฯ **ยมฺหิ ฌานญฺจ ปญฺญา จา**ติ ยมฺหิ ปุคฺคเล อิทํ อุภยมฺปิ อตฺถิ, โส นิพฺพานสฺส สนฺติเก ฐิโตเยวาติ อตฺโถฯ

สุญฺญาคารํ ปวิฏฺฐสฺสาติ กิสฺมิญฺจิเทว วิวิตฺตกาเส กมฺมฏฺฐานํ อวิชหิตฺวา กมฺมฏฺฐานมนสิกาเรน นิสินฺนสฺสฯ **สนฺตจิตฺตสฺสา**ติ นิพฺพุตจิตฺตสฺสฯ **สมฺมา**ติ เหตุนา การเณน ธมฺมํ วิปสฺสนฺตสฺส วิปสฺสนาสงฺขาตา อมานุสี รติ อฏฺฐสมาปตฺติสงฺขาตา ทิพฺพาปิ รติ โหติ อุปฺปชฺชตีติ อตฺโถฯ

ยโต ยโต สมฺมสตีติ อฏฺฐตึสาย อารมฺมเณสุ กมฺมํ กโรโนฺต เยน เยนากาเรน, ปุเรภตฺตาทีสุ วา กาเลสุ ยสฺมึ ยสฺมึ อตฺตนา อภิรุจิเต กาเล, อภิรุจิเต วา กมฺมฏฺฐาเน กมฺมํ กโรโนฺต สมฺมสติฯ **อุทยพฺพยนฺ**ติ ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ ปญฺจวีสติยา ลกฺขเณหิ อุทยํ , ปญฺจวีสติยา เอว จ ลกฺขเณหิ วยํฯ **ปีติปาโมชฺชนฺ**ติ เอวํ ขนฺธานํ อุทยพฺพยํ สมฺมสโนฺต ธมฺมปีตึ ธมฺมปาโมชฺชญฺจ ลภติฯ **อมตนฺ**ติ ตํ สปฺปจฺจเย นามรูเป ปากเฏ หุตฺวา อุปฏฺฐหโนฺต อุปฺปนฺนํ ปีติปาโมชฺชํ อมตนิพฺพานสมฺปาปกตฺตา วิชานตํ ปณฺฑิตานํ อมตเมวาติ อตฺโถฯ

ตตฺรายมาทิ ภวตีติ ตตฺร อยํ อาทิ, อิทํ ปุพฺพฏฺฐานํ โหติฯ **อิธ ปญฺญสฺสา**ติ อิมสฺมึ สาสเน ปณฺฑิตภิกฺขุโนฯ อิทานิ ‘‘ตํ อาที’’ติ วุตฺตํ ปุพฺพฏฺฐานํ ทเสฺสโนฺต **อินฺทฺริยคุตฺตี**ติอาทิมาหฯ จตุปาริสุทฺธิสีลญฺหิ ปุพฺพฏฺฐานํ นามฯ ตตฺถ **อินฺทฺริยคุตฺตี**ติ อินฺทฺริยสํวโรฯ **สนฺตุฏฺฐี**ติ จตุปจฺจยสโนฺตโสฯ เตน อาชีวปาริสุทฺธิ เจว ปจฺจยสนฺนิสฺสิตญฺจ สีลํ กถิตํฯ **ปาติโมเกฺข**ติ ปาติโมกฺขสงฺขาเต เชฏฺฐกสีเล ปริปูรการิตา กถิตาฯ

มิเตฺต ภชสฺสุ กลฺยาเณติ วิสุสฏฺฐกมฺมเนฺต อปติรูปสหาเย วเชฺชตฺวา สาธุชีวิตาย สุทฺธาชีเว ชงฺฆพลํ นิสฺสาย ชีวิกกปฺปนาย อกุสีเต อตนฺทิเต กลฺยาณมิเตฺต ภชสฺสุ, เสวสฺสูติ อตฺโถฯ **ปฏิสนฺถารวุตฺยสฺสา**ติ อามิสปฏิสนฺถาเรน จ ธมฺมปฏิสนฺถาเรน จ สมฺปนฺนวุตฺติตาย ปฏิสนฺถารวุตฺติ อสฺส, ปฏิสนฺถารสฺส การกา ภเวยฺยาติ อตฺโถฯ **อาจารกุสโล**ติ สีลมฺปิ อาจาโร, วตฺตปฏิวตฺตมฺปิ อาจาโรฯ ตตฺถ กุสโล สิยา, เฉโก ภเวยฺยาติ อตฺโถฯ **ตโต ปาโมชฺชพหุโล**ติ ตโต ปฏิสนฺถารวุตฺติโต จ อาจารโกสลฺลโต จ อุปฺปเนฺนน ธมฺมปาโมเชฺชน ปาโมชฺชพหุโล หุตฺวา ตํ สกลสฺสาปิ วฏฺฏทุกฺขสฺส อนฺตํ กริสฺสตีติ อตฺโถฯ

เอวํ สตฺถารา เทสิตาสุ อิมาสุ คาถาสุ เอกเมกิสฺสาย คาถาย ปริโยสาเน เอกเมกํ ภิกฺขุสตํ นิสินฺนนิสินฺนฏฺฐาเนเยว สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปตฺวา เวหาสํ อพฺภุคฺคนฺตฺวา สเพฺพปิ เต ภิกฺขู อากาเสเนว วีสโยชนสติกํ กนฺตารํ อติกฺกมิตฺวา ตถาคตสฺส สุวณฺณวณฺณํ สรีรํ วเณฺณนฺตา โถเมนฺตา ปาเท วนฺทิํสูติฯ

สมฺพหุลภิกฺขุวตฺถุ สตฺตมํฯ

๘. ปญฺจสตภิกฺขุวตฺถุ

วสฺสิกา วิย ปุปฺผานีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ปญฺจสเต ภิกฺขู อารพฺภ กเถสิฯ

เต กิร สตฺถุ สนฺติเก กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา อรเญฺญ สมณธมฺมํ กโรนฺตา ปาโตว ปุปฺผิตานิ วสฺสิกปุปฺผานิ สายํ วณฺฏโต มุจฺจนฺตานิ ทิสฺวา ‘‘ปุปฺผานํ วเณฺฏหิ มุจฺจนโต มยํ ปฐมตรํ ราคาทีหิ มุจฺจิสฺสามา’’ติ วายมิํสุฯ สตฺถา เต ภิกฺขู โอโลเกตฺวา, ‘‘ภิกฺขเว, ภิกฺขุนา นาม วณฺฏโต มุจฺจนปุเปฺผน วิย ทุกฺขโต มุจฺจิตุํ วายมิตพฺพเมวา’’ติ วตฺวา คนฺธกุฏิยํ นิสิโนฺนว อาโลกํ ผริตฺวา อิมํ คาถมาห –

๓๗๗. วสฺสิกา วิย ปุปฺผานิ, มทฺทวานิ ปมุญฺจติ;
เอวํ ราคญฺจ โทสญฺจ, วิปฺปมุเญฺจถ ภิกฺขโว''ติฯ

ตตฺถ **วสฺสิกา**ติ สุมนาฯ **มทฺทวานี**ติ มิลาตานิฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ยถา วสฺสิกา หิโยฺย ปุปฺผิตปุปฺผานิ ปุนทิวเส ปุราณภูตานิ มุญฺจติ, วณฺฏโต วิสฺสเชฺชติ, เอวํ ตุเมฺหปิ ราคาทโย โทเส วิปฺปมุเญฺจถาติฯ

เทสนาวสาเน สเพฺพปิ เต ภิกฺขู อรหเตฺต ปติฎฺฐหึสูติฯ

ปญฺจสตภิกฺขุวตฺถุ อฎฺฐมํฯ

๙. สนฺตกายเตฺถรวตฺถุ

สนฺตกาโยติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต สนฺตกายเตฺถรํ นาม อารพฺภ กเถสิฯ

ตสฺส กิร หตฺถปาทกุกฺกุจฺจํ นาม นาโหสิ, กายวิชมฺภนรหิโต สนฺตอตฺตภาโววว อโหสิฯ โส กิร สีหโยนิโต อาคโต เถโรฯ สีหา กิร เอกทิวสํ โคจรํ คเหตฺวา รชตสุวณฺณมณิปวาฬคุหานํ อญฺญตรํ ปวิสิตฺวา มโนสิลาตเล หริตาลจุเณฺณสุ สตฺตาหํ นิปชฺชิตฺวา สตฺตเม ทิวเส อุฎฺฐาย นิปนฺนฎฺฐานํ โอโลเกตฺวา สเจ นงฺคุฎฺฐสฺส วา กณฺณานํ วา หตฺถปาทานํ วา จลิตตฺตา มโนสิลาหริตาลจุณฺณานํ วิปฺปกิณฺณตํ ปสฺสนฺติ, ''น เต อิทํ ชาติยา วา โคตฺตสฺส วา ปติรูป''นฺติ ปุน สตฺตาหํ นิราหารา นิปชฺชนฺติ, จุณฺณานํ ปน วิปฺปกิณฺณภาเว อสติ ''อิทํ เต ชาติโคตฺตานํ อนุจฺฉวิก''นฺติ อาสยา นิกฺขมิตฺวา วิชมฺภิตฺวา ทิสา อนุวิโลเกตฺวา ติกฺขตฺตุํ สีหนาทํ นทิตฺวา โคจราย ปกฺกมนฺติฯ เอวรูปาย สีหโยนิยา อาคโต อยํ ภิกฺขุฯ ตสฺส กายสมาจารํ ทิสฺวา ภิกฺขู สตฺถุ อาโรเจสุํ – ''น โน, ภเนฺต, สนฺตกายเตฺถรสทิโส ภิกฺขุ ทิฎฺฐปุโพฺพฯ อิมสฺส หินิสินฺนฎฺฐาเน หตฺถจลนํ วา ปาทจลนํ วา กายวิชมฺภิตา วา นตฺถี''ติฯ ตํ สุตฺวา สตฺถา, ''ภิกฺขเว, ภิกฺขุนา นาม สนฺตกายเตฺถเรน วิย กายาทีหิ อุปสเนฺตเนว ภวิตพฺพ''นฺติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๓๗๘. สนฺตกาโย สนฺตวาโจ, สนฺตวา สุสมาหิโต;
วนฺตโลกามิโส ภิกฺขุ, อุปสโนฺตติ วุจฺจตี''ติฯ

ตตฺถ **สนฺตกาโย**ติ ปาณาติปาตาทีนํ อภาเวน สนฺตกาโย, มุสาวาทาทีนํ อภาเวน **สนฺตวาโจ,** อภิชฺฌาทีนํ อภาเวน **สนฺตวา,** กายาทีนํ ติณฺณมฺปิ สุฎฺฐุ สมาหิตตฺตา **สุสมาหิโต,** จตูหิ มเคฺคหิ โลกามิสสฺส วนฺตตาย **วนฺตโลกามิโส** ภิกฺขุ อพฺภนฺตเร ราคาทีนํ อุปสนฺตตาย **อุปสโนฺต**ติ วุจฺจตีติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน โส เถโร อรหเตฺต ปติฎฺฐหิ, สมฺปตฺตานมฺปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติฯ

สนฺตกายเตฺถรวตฺถุ นวมํฯ

๑๐. นงฺคลกุลเตฺถรวตฺถุ

อตฺตนา โจทยตฺตานนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต นงฺคลกุลตฺเถรํ อารพฺภ กเถสิฯ

เอโก กิร ทุคฺคตมนุสฺโส ปเรสํ ภตึ กตฺวา ชีวติ, ตํ เอโก ภิกฺขุ ปิโลติกขณฺฑนิวตฺถํ นงฺคลํ อุกฺขิปิตฺวา คจฺฉนฺตํ ทิสฺวา เอวมาห – ‘‘กึ ปน เต เอวํ ชีวนโต ปพฺพชิตุํ น วร’’นฺติฯ โก มํ, ภนฺเต, เอวํ ชีวนฺตํ ปพฺพาเชสฺสตีติ? สเจ ปพฺพชิสฺสสิ , อหํ ตํ ปพฺพาเชสฺสามีติฯ สาธุ ภนฺเต , สเจ มํ ปพฺพาเชสฺสถ, ปพฺพชิสฺสามีติฯ อถ นํ โส เถโร เชตวนํ เนตฺวา สหตฺเถน, นฺหาเปตฺวา มาฬเก ฐเปตฺวา ปพฺพาเชตฺวา นิวตฺถปิโลติกขณฺฑน สทฺธึ นงฺคลํ มาฬกสีมายเมว รุกฺขสาขายํ ฐปาเปสิฯ โส อุปสมฺปนฺนกาเลปิ **นงฺคลกุลตฺเถโร**เตฺวว ปญฺญายิฯ โส พุทฺธานํ อุปฺปนฺนลาภสกฺการํ นิสฺสาย ชีวนฺโต อุกฺกณฺฐิตฺวา อุกฺกณฺฐิตํ วิโนเทตุํ อสโกฺกนฺโต ‘‘น ทานิ สทฺธาเทยฺยานิ กาสายานิ ปริทหิตฺวา คมิสฺสามี’’ติ ตํ รุกฺขมูลํ คนฺตฺวา อตฺตนาว อตฺตานํ โอวทิ – ‘‘อหิริก, นิลฺลชฺช, อิทํ นิวาเสตฺวา วิพฺภมิตฺวา ภตึ กตฺวา ชีวิตุกาโม ชาโต’’ติฯ ตเสฺสวํ อตฺตานํ โอวทนฺตเสฺสว จิตฺตํ ตนุกภาวํ คตํฯ โส นิวตฺติตฺวา ปุน กติปาหจฺจเยน อุกฺกณฺฐิตฺวา ตเถว อตฺตานํ โอวทิ, ปุนสฺส จิตฺตํ นิวตฺติฯ โส อิมินาว นีหาเรน อุกฺกณฺฐิตอุกฺกณฺฐิตกาเล ตตฺถ คนฺตฺวา อตฺตานํ โอวทิฯ อถ นํ ภิกฺขู ตตฺถ อภิณฺหํ คจฺฉนฺตํ ทิสฺวา, ‘‘อาวุโส, นงฺคลเตฺถร กสฺมา เอตฺถ คจฺฉสี’’ติ ปุจฺฉึสุฯ โส ‘‘อาจริยสฺส สนฺติกํ คจฺฉามิ, ภนฺเต’’ติ วตฺวา กติปาเหเนว อรหตฺตํ ปาปุณิฯ

ภิกฺขู เตน สทฺธึ เกฬึ กโรนฺตา อาหํสุ – ‘‘อาวุโส นงฺคลเตฺถร, ตว วิจรณมโคฺค อวฬโญฺช วิย ชาโต, อาจริยสฺส สนฺติกํ น คจฺฉสิ มเญฺญ’’ติฯ อาม, ภนฺเต, มยํ สํสเคฺค สติ อคมิมฺหา, อิทานิ ปน โส สํสโคฺค ฉิโนฺน, เตน น คจฺฉามาติฯ ตํ สุตฺวา ภิกฺขู ‘‘เอส อภูตํ วตฺวา อญฺญํ พฺยากโรตี’’ติ สตฺถุ ตมตฺถํ อาโรเจสุํฯ สตฺถา ‘‘อาม, ภิกฺขเว, มม ปุโตฺต อตฺตนาว อตฺตานํ โจเทตฺวา ปพฺพชิตกิจฺจสฺส มตฺถกํ ปโตฺต’’ติ วตฺวา ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมา คาถา อภาสิ –

๓๗๙. ‘‘อตฺตนา โจทยตฺตานํ, ปฏิมํเสถ อตฺตนา;
โส อตฺตคุโตฺต สติมา, สุขํ ภิกฺขุ วิหาหิสิฯ

๓๘๐. ‘‘อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ, โก หิ นาโถ ปโร สิยา;
อตฺตา หิ อตฺตโน คติ;
ตสฺมา สํยมมตฺตานํ, อสฺสํ ภทฺรํว วาณิโช’’ติฯ

ตตฺถ **โจทยตฺตาน**นฺติ อตฺตนาว อตฺตานํ โจทย สารยฯ **ปฏิมํเสถา**ติ อตฺตนาว อตฺตานํ ปริวีมํสถฯ **โส**ติ โส ตฺวํ, ภิกฺขุ, เอวํ สเนฺต อตฺตนาว คุตฺตตาย **อตฺตคุโตฺต,** อุปฏฺฐิตสติตาย **สติมา** หุตฺวา สพฺพิริยาปเถสุ สุขํ วิหริสฺสสีติ อโตฺถฯ

นาโถติ อวสฺสโย ปติฏฺฐาฯ **โก หิ นาโถ ปโร**ติ ยสฺมา ปรสฺส อตฺตภาเว ปติฏฺฐาย กุสลํ วา กตฺวา สคฺคปรายเณน มคฺคํ วา ภาเวตฺวา สจฺฉิกตผเลน ภวิตุํ น สกฺกา, ตสฺมา โก หิ นาม ปโร นาโถ ภเวยฺยาติ อโตฺถฯ **ตสฺมา**ติ ยสฺมา อตฺตาว อตฺตโน คติ ปติฏฺฐา สรณํ, ตสฺมา ยถา ภทฺรํ อสฺสาชานียํ นิสฺสาย ลาภํ ปตฺถยโนฺต วาณิโช ตสฺส วิสมฏฺฐานจารํ ปจฺฉินฺทิตฺวา ทิวสสฺส ติกฺขตฺตุํ นหาเปโนฺต โภเชโนฺต สํยเมติ ปฏิชคฺคติ, เอวํ ตฺวมฺปิ อนุปฺปนฺนสฺส อกุสลสฺส อุปฺปาทํ นิวาเรโนฺต สติสโมฺมเสน อุปฺปนฺนํ อกุสลํ ปชหโนฺต อตฺตานํ สํยม โคปย, เอวํ สเนฺต ปฐมชฺฌานํ อาทึ กตฺวา โลกิยโลกุตฺตรวิเสสํ อธิคมิสฺสสีติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติฯ

นงฺคลกุลเตฺถรวตฺถุ ทสมํฯ

๑๑. วกฺกลิเตฺถรวตฺถุ

ปาโมชฺชพหุโลติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรโนฺต วกฺกลิเตฺถรํ อารพฺภ กเถสิฯ

โส กิรายสฺมา สาวตฺถิยํ พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต ปิณฺฑาย ปวิฏฺฐํ ตถาคตํ ทิสฺวา สตฺถุ สรีรสมฺปตฺตึ โอโลเกตฺวา สรีรสมฺปตฺติทสฺสเนน อติโตฺต ''เอวาหํ นิจฺจกาลํ ตถาคตํ ทฎฺฐุํ ลภิสฺสามี''ติ สตฺถุ สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา ยตฺถ ฐิเตน สกฺกา ทสพลํ ปสฺสิตุํ, ตตฺถ ฐิโต สชฺฌายกมฺมฎฺฐานมนสิการาทีนิ ปหาย สตฺถารํ โอโลเกโนฺตว วิจรติฯ สตฺถา ตสฺส ญาณปริปากํ อาคเมโนฺต กิญฺจิ อวตฺวา ''อิทานิสฺส ญาณํ ปริปากํ คต''นฺติ ญตฺวา ''กึ เต, วกฺกลิ, อิมินา ปูติกาเยน ทิเฎฺฐน, โย โข, วกฺกลิ, ธมฺมํ ปสฺสติ, โส มํ ปสฺสติฯ โย มํ ปสฺสติ, โส ธมฺมํ ปสฺสตี''ติ (สํ. นิ. ๓.๘๗) วตฺวา โอวทิฯ โส เอวํ โอวทิโตปิ สตฺถุ ทสฺสนํ ปหาย เนว อญฺญตฺถ คนฺตุํ สโกฺกติฯ อถ นํ สตฺถา ''นายํ ภิกฺขุ สํเวคํ อลภิตฺวา พุชฺฌิสฺสตี''ติ อุปกฎฺฐาย วสฺสูปนายิกาย ราชคหํ คนฺตฺวา วสฺสูปนายิกทิวเส ''อเปหิ, วกฺกลิ, อเปหิ, วกฺกลี''ติ ปณาเมสิฯ โส ''น มํ สตฺถา อาลปตี''ติ เตมาสํ สตฺถุ สมฺมุเข ฐาตุํ อสโกฺกโนฺต ''กึ มยฺหํ ชีวิเตน, ปพฺพตา อตฺตานํ ปาเตสฺสามี''ติ คิชฺฌกูฎํ อภิรุหิฯ

สตฺถา ตสฺส กิลมนภาวํ ญตฺวา ''อยํ ภิกฺขุ มม สนฺติกา อสฺสาสํ อลภโนฺต มคฺคผลานํ อุปนิสฺสยํ นาเสยฺยา''ติ อตฺตานํ ทเสฺสตุํ โอภาสํ มุญฺจิฯ อถสฺส สตฺถุ ทิฎฺฐกาลโต ปฎฺฐาย ตาว มหโนฺตปิ โสโก ปหียิฯ สตฺถา สุกฺขตฬากํ โอเฆน ปูเรโนฺต วิย เถรสฺส พลวปีติปาโมชฺชํ อุปฺปาเทตุํ อิมํ คาถมาห –

๓๘๑. ''ปาโมชฺชพหุโล ภิกฺขุ, ปสโนฺน พุทฺธสาสเน;
อธิคเจฺฉ ปทํ สนฺตํ, สงฺขารูปสมํ สุข''นฺติฯ

ตสฺสโตฺถ – ปกติยาปิ ปาโมชฺชพหุโล ภิกฺขุ พุทฺธสาสเน ปสาทํ โรเจติ, โส เอวํ ปสโนฺน พุทฺธสาสเน สนฺตํ ปทํ สงฺขารูปสมํ สุขนฺติ ลทฺธนามํ นิพฺพานํ อธิคเจฺฉยฺยาติฯ อิมญฺจ ปน คาถํ วตฺวา สตฺถา วกฺกลิเตฺถรสฺส หตฺถํ ปสาเรตฺวา –

''เอหิ วกฺกลิ มา ภายิ, โอโลเกหิ ตถาคตํ;
อหํ ตํ อุทฺธริสฺสามิ, ปเงฺก สนฺนํว กุญฺชรํฯ

''เอหิ วกฺกลิ มา ภายิ, โอโลเกหิ ตถาคตํ;
อหํ ตํ โมจยิสฺสามิ, ราหุคฺคหํว สูริยํฯ

''เอหิ วกฺกลิ มา ภายิ, โอโลเกหิ ตถาคตํ;
อหํ ตํ โมจยิสฺสามิ, ราหุคฺคหํว จนฺทิม''นฺติฯ –

อิมา คาถา อภาสิฯ โส ''ทสพโล เม ทิโฎฺฐ, เอหีติ จ อวฺหานมฺปิ ลทฺธ''นฺติ พลวปีตึ อุปฺปาเทตฺวา ''กุโต นุ โข คนฺตพฺพ''นฺติ คมนมคฺคํ อปสฺสโนฺต ทสพลสฺส สมฺมุเข อากาเส อุปฺปติตฺวา ปฐมปาเท ปพฺพเต ฐิเตเยว สตฺถารา วุตฺตคาถา อาวเชฺชโนฺต อากาเสเยว ปีตึ วิกฺขเมฺภตฺ

วา สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปตฺวา ตถาคตํ วนฺทมาโนว โอตริตฺวา สตฺถุ สนฺติเก อฏฺฐาสิฯ อถ นํ สตฺถา อปรภาเค สทฺธาธิมุตฺตานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปสีติฯ

วกฺกลิเตฺถรวตฺถุ เอกาทสมํฯ

๑๒. สุมนสามเณรวตฺถุ

โย หเวติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา ปุพฺพาราเม วิหรโนฺต สุมนสามเณรํ อารพฺภ กเถสิฯ ตตฺรายํ อนุปุพฺพี กถา –

ปทุมุตฺตรพุทฺธกาลสฺมิญฺหิ เอโก กุลปุโตฺต สตฺถารา จตุปริสมเชฺฌ เอกํ ภิกฺขุํ ทิพฺพจกฺขุกานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปนฺตํ ทิสฺวา ตํ สมฺปตฺติํ ปตฺถยมาโน สตฺถารํ นิมเนฺตตฺวา สตฺตาหํ พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส มหาทานํ ทตฺวา, ‘‘ภเนฺต, อหมฺปิ อนาคเต เอกสฺส พุทฺธสฺส สาสเน ทิพฺพจกฺขุกานํ อโคฺค ภเวยฺย’’นฺติ ปตฺถนํ ฐเปสิฯ สตฺถา กปฺปสตสหสฺสํ โอโลเกโนฺต ตสฺส ปตฺถนาย สมิชฺฌนภาวํ วิทิตฺวา ‘‘อิโต กปฺปสตสหสฺสมตฺถเก โคตมพุทฺธสาสเน ทิพฺพจกฺขุกานํ อโคฺค อนุรุโทฺธ นาม ภวิสฺสสี’’ติ พฺยากาสิฯ โส ตํ พฺยากรณํ สุตฺวา เสฺว ปตฺตพฺพํ วิย ตํ สมฺปตฺติํ มญฺญมาโน ปรินิพฺพุเต สตฺถริ ภิกฺขู ทิพฺพจกฺขุปริกมฺมํ ปุจฺฉิตฺวา สตฺตโยชนิกํ กญฺจนถูปํ ปริกฺขิปิตฺวา อเนกานิ ทีปรุกฺขสหสฺสานิ กาเรตฺวา ทีปปูชํ กตฺวา ตโต จุโต เทวโลเก นิพฺพตฺติตฺวา เทวมนุเสฺสสุ กปฺปสตสหสฺสานิ สํสริตฺวา อิมสฺมิํ กเปฺป พาราณสิยํ ทลิทฺทกุเล นิพฺพโตฺต สุมนเสฏฺฐิํ นิสฺสาย ตสฺส ติณหารโก หุตฺวา ชีวิกํ กเปฺปสิฯ **อนฺนภาโร**ติสฺส นามํ อโหสิฯ สุมนเสฏฺฐีปิ ตสฺมิํ นคเร นิจฺจกาลํ มหาทานํ เทติฯ

อเถกทิวสํ อุปริโฏฺฐ นาม ปเจฺจกพุโทฺธ คนฺธมาทเน นิโรธสมาปตฺติโต วุฏฺฐาย ‘‘กสฺส นุ โข อชฺช อนุคฺคหํ กริสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา ‘‘อชฺช มยา อนฺนภารสฺส อนุคฺคหํ กาตุํ วฏฺฏติ, อิทานิ จ โส อฏวิโต ติณํ อาทาย เคหํ อาคมิสฺสตี’’ติ ญตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย อิทฺธิยา คนฺตฺวา อนฺนภารสฺส สมฺมุเข ปจฺจุฏฺฐาสิฯ อนฺนภาโร ตํ ตุจฺฉปตฺตหตฺถํ ทิสฺวา ‘‘อปิ , ภเนฺต, ภิกฺขํ ลภิตฺถา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘ลภิสฺสาม มหาปุญฺญา’’ติ วุเตฺต ‘‘เตน หิ, ภเนฺต, โถกํ อาคเมถา’’ติ ติณกาชํ ฉเฑฺฑตฺวา เวเคน เคหํ คนฺตฺวา, ‘‘ภเทฺท, มยฺหํ ฐปิตภาคภตฺตํ อตฺถิ, นตฺถี’’ติ ภริยํ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อตฺถิ, สามี’’ติ วุเตฺต เวเคน ปจฺจาคนฺตฺวา ปเจฺจกพุทฺธสฺส ปตฺตํ อาทาย ‘‘มยฺหํ ทาตุกามตาย สติ เทยฺยธโมฺม น โหติ, เทยฺยธเมฺม สติ ปฏิคฺคาหกํ น ลภามิฯ อชฺช ปน เม ปฏิคฺคาหโก จ ทิโฏฺฐ, เทยฺยธโมฺม จ อตฺถิ, ลาภา วต เม’’ติ เคหํ คนฺตฺวา ภตฺตํ ปเตฺต ปกฺขิปาเปตฺวา ปจฺจาหริตฺวา ปเจฺจกพุทฺธสฺส หเตฺถ ปติฏฺฐเปตฺวา –

> ‘‘อิมินา ปน ทาเนน, มา เม ทาลิทฺทิยํ อหุ;
> นตฺถีติ วจนํ นาม, มา อโหสิ ภวาภเวฯ –

ภเนฺต เอวรูปา ทุชฺชีวิตา มุเจฺจยฺยํ, นตฺถีติ ปทเมว น สุเณยฺย’’นฺติ ปตฺถนํ ฐเปสิฯ ปเจฺจกพุโทฺธ ‘‘เอวํ โหตุ มหาปุญฺญา’’ติ วตฺวา อนุโมทนํ กตฺวา ปกฺกามิฯ

สุมนเสฏฺฐิโนปิ ฉเตฺต อธิวตฺถา เทวตา ‘‘อโห ทานํ ปรมทานํ, อุปริเฏฺฐ สุปติฏฺฐิต’’นฺติ วตฺวา ติกฺขตฺตุํ สาธุการมทาสิฯ อถ นํ เสฏฺฐิ ‘‘กิํ มํ เอตฺตกํ กาลํ ทานํ ททมานํ น ปสฺสสี’’ติ อาหฯ นาหํ ตว ทานํ อารพฺภ สาธุการํ เทมิ, อนฺนภาเรน ปน อุปริฏฺฐสฺส ทินฺนปิณฺฑปาเต ปสีทิตฺวา มยา เอส สาธุกาโร ปวตฺติโตติฯ โส ‘‘อจฺฉริยํ วต, โภ, อหํ เอตฺตกํ กาลํ ทานํ ททโนฺต

เทวตํ สาธุการํ ทาเปตุํ นาสกฺขิํ, อนฺนภาโร มํ นิสฺสาย ชีวโนฺต เอกปิณฺฑปาเตเนว สาธุการํ ทาเปสิ, ตสฺส ทาเน อนุจฺฉวิกํ กตฺวา ตํ ปิณฺฑปาตํ มม สนฺตกํ กริสฺสามี''ติ จิเนฺตตฺวา ตํ ปโกฺกสาเปตฺวา ''อชฺช ตยา กสฺสจิ กิญฺจิ ทินฺน''นฺติ ปุจฺฉิฯ ''อาม, สามิ, อุปริฎฺฐปเจฺจกพุทฺธสฺส เม อชฺช ภาคภตฺตํ ทินฺน''นฺติฯ ''หนฺท, โภ, กหาปณํ คเหตฺวา เอตํ มยฺหํ ปิณฺฑปาตํ เทหี''ติ? ''น เทมิ, สามี''ติฯ โส ยาว สหสฺสํ วเฑฺฒสิ, อิตโร สหเสฺสนาปิ นาทาสิฯ อถ นํ ''โหตุ, โภ, ยทิ ปิณฺฑปาตํ น เทสิ, สหสฺสํ คเหตฺวา ปตฺติํ เม เทหี''ติ อาหฯ โส ''อเยฺยน สทฺธิํ มเนฺตตฺวา ชานิสฺสามี''ติ เวเคน ปเจฺจกพุทฺธํ สมฺปาปุณิตฺวา, ''ภเนฺต สุมนเสฎฺฐิ, สหสฺสํ ทตฺวา ตุมฺหากํ ปิณฺฑปาเต ปตฺติํ ยาจติ, กิํ กโรมี''ติ ปุจฺฉิฯ

อถสฺส โส อุปมํ อาหริ ''เสยฺยถาปิ, ปณฺฑิต, กุลสติเก คาเม เอกสฺมิํ ฆเร ทีปํ ชาเลยฺย, เสสา อตฺตโน เตเลน วฎฺฎิํ เตเมตฺวา ชาลาเปตฺวา คเณฺหยฺยุํ, ปุริมปทีปสฺส ปภา อตฺถีติ วตฺตพฺพา นตฺถี''ติฯ อติเรกตรา, ภเนฺต, ปภา โหตีติฯ เอวเมวํ ปณฺฑิต อุฬุงฺกยาคุ วา โหตุ, กฎจฺฉุภิกฺขา วา, อตฺตโน ปิณฺฑปาเต ปเรสํ ปตฺติํ เทนฺตสฺส ยตฺตกานํ เทติ, ตตฺตกํ วฑฺฒติฯ ตฺวญฺหิ เอกเมว ปิณฺฑปาตํ อทาสิ, เสฎฺฐิสฺส ปน ปตฺติยา ทินฺนาย เทฺว ปิณฺฑปาตา โหนฺติ เอโก ตว, เอโก ตสฺสาติฯ

โส ''สาธุ, ภเนฺต''ติ ตํ อภิวาเทตฺวา เสฎฺฐิสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ''คณฺห, สามิ, ปตฺติ''นฺติ อาหฯ เตน หิ อิเม กหาปเณ คณฺหาติฯ นาหํ ปิณฺฑปาตํ วิกฺกิณามิ, สทฺธาย เต ปตฺติํ ทมฺมีติฯ ''ตฺวํ สทฺธาย เทสิ, อหมฺปิ ตว คุเณ ปูเชมิ, คณฺห, ตาต, อิโต ปฎฺฐาย จ ปน มา สหตฺถา กมฺมกาสิ, วีถิยํ ฆรํ มาเปตฺวา วสฯ เยน จ เต อโตฺถ โหติ, สพฺพํ มม สนฺติกา คณฺหาหี''ติ อาหฯ นิโรธา วุฎฺฐิตสฺส ปน ทินฺนปิณฺฑปาโต ตทเหว วิปากํ เทติฯ ตสฺมา ราชาปิ ตํ ปวตฺติํ สุตฺวา อนฺนภารํ ปโกฺกสาเปตฺวา ปตฺติํ คเหตฺวา มหนฺตํ โภคํ ทตฺวา ตสฺส เสฎฺฐิฎฺฐานํ ทาเปสิฯ

โส สุมนเสฎฺฐิสฺส สหายโก หุตฺวา ยาวชีวํ ปุญฺญานิ กตฺวา ตโต จุโต เทวโลเก นิพฺพตฺติตฺวา เทวมนุเสฺสสุ สํสรโนฺต อิมสฺมิํ พุทฺธุปฺปาเท กปิลวตฺถุนคเร อมิโตทนสฺส สกฺกสฺส เคเห ปฎิสนฺธิํ คณฺหิ, **อนุรุโทฺธ**ติสฺส นามํ อกํสุฯ โส มหานามสกฺกสฺส กนิฎฺฐภาตา, สตฺถุ จูฬปิตุ ปุโตฺต ปรมสุขุมาโล มหาปุโญฺญ อโหสิฯ เอกทิวสํ กิร ฉสุ ขตฺติเยสุ ปูเว ลกฺขํ กตฺวา คุฬีหิ กีฬเนฺตสุ อนุรุโทฺธ ปราชิโต ปูวานํ อตฺถาย มาตุ สนฺติกํ ปหิณิฯ สา มหนฺตํ สุวณฺณถาลํ ปูเรตฺวา ปูเว เปเสสิฯ ปูเว ขาทิตฺวา ปุน กีฬโนฺต ปราชิโต ตเถว ปหิณิฯ เอวํ ติกฺขตฺตุํ ปูเวสุ อาหเฎสุ จตุเตฺถ วาเร มาตา ''อิทานิ ปูวา นตฺถี''ติ ปหิณิฯ ตสฺสา วจนํ สุตฺวา ''นตฺถี''ติ ปทสฺส อสฺสุตปุพฺพตาย ''นตฺถิปูวา นาม อิทานิ ภวิสฺสนฺตี''ติ สญฺญํ กตฺวา ''คจฺฉ นตฺถิปูเว อาหรา''ติ เปเสสิฯ อถสฺส มาตา ''นตฺถิปูเว กิร, อเยฺย, เทถา''ติ วุเตฺต ''มม ปุเตฺตน นตฺถีติ ปทํ น สุตปุพฺพํ, กถํ นุ โข นตฺถิภาวํ ชานาเปยฺย''นฺติ สุวณฺณปาติํ โธวิตฺวา อปราย สุวณฺณปาติยา ปฎิกุชฺชิตฺวา ''หนฺท, ตาต, อิมํ มม ปุตฺตสฺส เทหี''ติ ปหิณิฯ ตสฺมิํ ขเณ นครปริคฺคาหิกา เทวตา ''อมฺหากํ สามินา อนฺนภารกาเล อุปริฎฺฐสฺส ปเจฺจกพุทฺธสฺส ภาคภตฺตํ ทตฺวา 'นตฺถีติ ปทเมว น สุเณยฺย'นฺติ ปตฺถนา นาม ฐปิตาฯ สเจ มยํ ตมตฺถํ ญตฺวา อชฺฌุเปเกฺขยฺยาม, มุทฺธาปิ โน สตฺตธา ผเลยฺยา''ติ จิเนฺตตฺวา ทิพฺพปูเวหิ ปาติํ ปูรยิํสุฯ โส ปุริโส ปาติํ อาหริตฺวา ตสฺส สนฺติเก ฐเปตฺวา วิวริฯ เตสํ คโนฺธ สกลนครํ ผริฯ ปูโว ปน มุเข ฐปิตมโตฺตว สตฺตรสหรณิสหสฺสานิ ผริตฺวา อฎฺฐาสิฯ

อนุรุโทฺธปิ จิเนฺตสิ – ''น มํ มเญฺญ อิโต ปุเพฺพ มาตา ปิยายติฯ น หิ เม อญฺญทา ตาย นตฺถิปูวา นาม ปกฺกปุพฺพา''ติฯ โส คนฺตฺวา มาตรํ เอวมาห – ''อมฺม, นาหํ ตว ปิโย''ติฯ ตาต,

กึ วเทสิ, มม อกฺขีหิปิ หทยมํสโตปิ ตุวํ ปิยตโรติฯ สจาหํ, อมฺม, ตว ปิโย, กสฺมา มม ปุเพฺพ เอวรูเป นตฺถิปูเว นาม น อทาสีติฯ สา ตํ ปุริสํ ปุจฺฉิ – ‘‘ตาต, กิญฺจิ ปาติยํ อโหสี’’ติฯ อาม, อเยฺย, ปูวานํ ปาติ ปริปุณฺณา อโหสิ, น เม เอวรูปา ทิฏฺฐปุพฺพาติฯ สา จิเนฺตสิ – ‘‘ปุโตฺต เม กตปุโญฺญ, เทวตาหิสฺส ทิพฺพปูวา ปหิตา ภวิสฺสนฺตี’’ติฯ โสปิ มาตรํ อาห – ‘‘อมฺม, น มยา เอวรูปา ปูวา ขาทิตปุพฺพา, อิโต ปฏฺฐาย เม นตฺถิปูวเมว ปเจยฺยาสี’’ติฯ สา ตโต ปฏฺฐาย เตน ‘‘ปูเว ขาทิตุกาโมมฺหี’’ติ วุตฺตกาเล สุวณฺณปาตึ โธวิตฺวา อญฺญาย ปาติยา ปฏิกุชฺชิตฺวา ปหิณติ, เทวตา ปาตึ ปูเรนฺติฯ เอวํ โส อคารมเชฺฌ วสโนฺต นตฺถีติ ปทสฺส อตฺถํ อชานิตฺวา ทิพฺพปูเวเยว ปริภุญฺชิฯ

สตฺถุ ปน ปริวารตฺถํ กุลปฏิปาฏิยา สากิยกุมาเรสุ ปพฺพชเนฺตสุ มหานาเมน สเกฺกน, ‘‘ตาต, อมฺหากํ กุลา โกจิ ปพฺพชิโต นตฺถิ, ตยา วา ปพฺพชิตพฺพํ, มยา วา’’ติ วุเตฺต โส อาห – ‘‘อหํ อติสุขุมาโล ปพฺพชิตุํ น สกฺขิสฺสามี’’ติฯ เตน หิ กมฺมนฺตํ อุคฺคณฺห, อหํ ปพฺพชิสฺสามีติฯ โก เอส กมฺมโนฺต นามาติ? โส หิ ภตฺตสฺส อุฏฺฐานฏฺฐานมฺปิ น ชานาติ, กมฺมนฺตํ กิเมว ชานิสฺสติ, ตสฺมา เอวมาหฯ เอกทิวสญฺหิ อนุรุโทฺธ ภทฺทิโย กิมิโลติ ตโย ชนา ‘‘ภตฺตํ นาม กหํ อุฏฺฐาตี’’ติ มนฺตยิํสุฯ เตสุ กิมิโล ‘‘โกเฎฺฐสุ อุฏฺฐาตี’’ติ อาหฯ โส กิเรกทิวสํ วีหี โกฏฺฐมฺหิ ปกฺขิปเนฺต อทฺทส, ตสฺมา ‘‘โกเฎฺฐ ภตฺตํ อุปฺปชฺชตี’’ติ สญฺญาย เอวมาหฯ อถ นํ ภทฺทิโย ‘‘ตฺวํ น ชานาสี’’ติ วตฺวา ‘‘ภตฺตํ นาม อุกฺขลิยํ อุฏฺฐาตี’’ติ อาหฯ โส กิเรกทิวสํ อุกฺขลิโต ภตฺตํ วเฑฺฒเนฺต ทิสฺวา ‘‘เอเตฺถเวตํ อุปฺปชฺชตี’’ติ สญฺญมกาสิ, ตสฺมา เอวมาหฯ อนุรุโทฺธ เต อุโภปิ ‘‘ตุเมฺห น ชานาถา’’ติ วตฺวา ‘‘ภตฺตํ นาม รตนุเพฺพธมกฺฬาย มหาสุวณฺณปาติยํ อุฏฺฐาตี’’ติ อาหฯ เตน กิร เนว วีหิํ โกเฏฺฏนฺตา, น ภตฺตํ ปจนฺตา ทิฏฺฐปุพฺพา, สุวณฺณปาติยํ วเฑฺฒตฺวา ปุรโต ฐปิตภตฺตเมว ปสฺสติ, ตสฺมา ‘‘ปาติยํเยเวตํ อุปฺปชฺชตี’’ติ สญฺญมกาสิ, ตสฺมา เอวมาหฯ เอวํ ภตฺตุฏฺฐานฏฺฐานมฺปิ อชานโนฺต มหาปุโญฺญ กุลปุโตฺต กมฺมเนฺต กึ ชานิสฺสติฯ

โส ‘‘เอหิ โข เต, อนุรุทฺธ, ฆราวาสตฺถํ อนุสาสิสฺสามิ, ปฐมํ เขตฺตํ กสาเปตพฺพ’’นฺติ อาทินา นเยน ภาตรา วุตฺตานํ กมฺมนฺตานํ อปริยนฺตภาวํ สุตฺวา ‘‘น เม ฆราวาเสน อโตฺถ’’ติ มาตรํ อาปุจฺฉิตฺวา ภทฺทิยปมุเขหิ ปญฺจหิ สากิยกุมาเรหิ สทฺธิํ นิกฺขมิตฺวา อนุปิยมฺพวเน สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา ปพฺพชิฯ ปพฺพชิตฺวา จ ปน สมฺมาปฏิปทํ ปฏิปโนฺน อนุปุเพฺพน ติโสฺส วิชฺชา สจฺฉิกตฺวา ทิเพฺพน จกฺขุนา เอกาสเน นิสิโนฺนว หตฺถตเล ฐปิตอามลกานิ วิย สหสฺสโลกธาตุโย โอโลกนสมโตฺถ หุตฺวา –

> ‘‘ปุเพฺพนิวาสํ ชานามิ, ทิพฺพจกฺขุ วิโสธิตํ;
> เตวิโชฺช อิทฺธิปโตฺตมฺหิ, กตํ พุทฺธสฺส สาสน’’นฺติฯ (เถรคา. ๓๓๒, ๕๖๒) –

อุทานํ อุทาเนตฺวา ‘‘กึ นุ โข เม กตฺวา อยํ สมฺปตฺติ ลทฺธา’’ติ โอโลเกโนฺต ‘‘ปทุมุตฺตรปาทมูเล ปตฺถนํ ฐเปสิ’’นฺติ ญตฺวา ปุน ‘‘สํสาเร สํสรโนฺต อสุกสฺมิํ นาม กาเล พาราณสิยํ สุมนเสฏฺฐิํ นิสฺสาย ชีวโนฺต อนฺนภาโร นาม อโหสิ’’นฺติปิ ญตฺวา –

> ‘‘อนฺนภาโร ปุเร อาสิํ, ทลิโทฺท ติณหารโก;
> ปิณฺฑปาโต มยา ทิโนฺน, อุปริฏฺฐสฺส ตาทิโน’’ติฯ –

อาห ฯ อถสฺส เอตทโหสิ – ‘‘โย โส ตทา มยา อุปริฏฺฐสฺส ทินฺนปิณฺฑปาตโต กหาปเณ ทตฺวา ปตฺตึ อคฺคเหสิ, มม สหายโก สุมนเสฏฺฐิ กหํ นุ โข โส เอตรหิ นิพฺพโตฺต’’ติฯ อถ นํ

‘‘วิญฺฌาฏวิยํ ปพฺพตปาเท มุณฺฑนิคโม นาม อตฺถิ, ตตฺถ มหามุณฺฑสฺส นาม อุปาสกสฺส มหาสุมโน จูฬสุมโนติ เทฺว ปุตฺตา, เตสุ โส จูฬสุมโน หุตฺวา นิพฺพตฺต’’ติ อทฺทสฯ ทิสฺวา จ ปน จินฺเตสิ – ‘‘อตฺถิ นุ โข ตตฺถ มยิ คเต อุปกาโร, นตฺถี’’ติฯ โส อุปธาเรนฺโต อิทํ อทฺทส ‘‘โส ตตฺถ มยิ คเต สตฺตวสฺสิโกว นิกฺขมิตฺวา ปพฺพชิสฺสติ, ขุรคฺเคเยว จ อรหตฺตํ ปาปุณิสฺสตี’’ติฯ ทิสฺวา จ ปน อุปกฏฺเฐ อนฺโตวสฺเส อากาเสน คนฺตฺวา คามทฺวาเร โอตริฯ มหามุโณฺฑ ปน อุปาสโก เถรสฺส ปุเพฺพปิ วิสฺสาสิโก เอวฯ โส เถรํ ปิณฺฑปาตกาเล จีวรํ ปารุปนฺตํ ทิสฺวา ปุตฺตํ มหาสุมนํ อาห – ‘‘ตาต, อยฺย, เม อนุรุทฺธเตฺถโร อาคโต, ยาวสฺส อโญฺญ โกจิ ปตฺตํ น คณฺหาติ, ตาวสฺส คนฺตฺวา ปตฺตํ คณฺห, อหํ อาสนํ ปญฺญาเปสฺสามี’’ติฯ โส ตถา อกาสิฯ อุปาสโก เถรํ อโนฺตนิเวสเน สกฺกจฺจํ ปริวิสิตฺวา เตมาสํ วสนตฺถาย ปฏิญฺญํ คณฺหิ, เถโรปิ อธิวาเสสิฯ

อถ นํ เอกทิวสํ ปฏิชคฺคโนฺต วิย เตมาสํ ปฏิชคฺคิตฺวา มหาปวารณาย ติจีวรเญฺจว คุฬเตลตณฺฑุลาทีนิ จ อาหริตฺวา เถรสฺส ปาทมูเล ฐเปตฺวา ‘‘คณฺหถ, ภเนฺต’’ติ อาหฯ ‘‘อลํ, อุปาสก, น เม อิมินา อโตฺถ’’ติฯ ‘‘เตน หิ, ภเนฺต, วสฺสาวาสิกลาโภ นาเมส, คณฺหถ น’’นฺติ? ‘‘น คณฺหามิ, อุปาสกา’’ติฯ ‘‘กิมตฺถํ น คณฺหถ, ภเนฺต’’ติ? ‘‘มยฺหํ สนฺติเก กปฺปิยการโก สามเณโรปิ นตฺถี’’ติฯ ‘‘เตน หิ, ภเนฺต, มม ปุโตฺต มหาสุมโน สามเณโร ภวิสฺสตี’’ติฯ ‘‘น เม, อุปาสก, มหาสุมเนนโตฺถ’’ติฯ ‘‘เตน หิ, ภเนฺต, จูฬสุมนํ ปพฺพาเชถา’’ติฯ เถโร ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา จูฬสุมนํ ปพฺพาเชสิฯ โส ขุรคฺเคเยว อรหตฺตํ ปาปุณิฯ เถโร เตน สทฺธิํ อฑฺฒมาสมตฺตํ ตเตฺถว วสิตฺวา ‘‘สตฺถารํ ปสฺสิสฺสามี’’ติ ตสฺส ญาตเก อาปุจฺฉิตฺวา อากาเสเนว คนฺตฺวา หิมวนฺตปเทเส อรญฺญกุฏิกาย โอตริฯ

เถโร ปน ปกติยาปิ อารทฺธวีริโย, ตสฺส ตตฺถ ปุพฺพรตฺตาปรรตฺตํ จงฺกมนฺตสฺส อุทรวาโต สมุฏฺฐหิฯ อถ นํ กิลนฺตรูปํ ทิสฺวา สามเณโร ปุจฺฉิ – ‘‘ภเนฺต, กิํ โว รุชฺชตี’’ติ? ‘‘อุทรวาโต เม สมุฎฺฐิโต’’ติ ฯ ‘‘อญฺญทาปิ สมุฎฺฐิตปุโพฺพ, ภเนฺต’’ติ? ‘‘อามาวุโส’’ติฯ ‘‘เกน ผาสุกํ โหติ, ภเนฺต’’ติ? ‘‘อโนตตฺตโต ปานีเย ลเทฺธ ผาสุกํ โหติ, อาวุโส’’ติฯ ‘‘เตน หิ, ภเนฺต, อาหรามี’’ติฯ ‘‘สกฺขิสฺสสิ สามเณรา’’ติ? ‘‘อาม, ภเนฺต’’ติฯ เตน หิ อโนตเตฺต ปนฺนโค นาม นาคราชา มํ ชานาติ, ตสฺส อาจิกฺขิตฺวา เภสชฺชตฺถาย เอกํ ปานียวารกํ อาหราติฯ โส สาธูติ อุปชฺฌายํ วนฺทิตฺวา เวหาสํ อพฺภุคฺคนฺตฺวา ปญฺจโยชนสตํ ฐานํ อคมาสิ ฯ ตํ ทิวสํ ปน นาคราชา นาคนาฏกปริวุโต อุทกกีฬํ กีฬิตุกาโม โหติฯ โส สามเณรํ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวาว กุชฺฌิ, ‘‘อยํ มุณฺฑกสมโณ อตฺตโน ปาทปํสุํ มม มตฺถเก โอกิรโนฺต วิจรติ, อโนตเตฺต ปานียตฺถาย อาคโต ภวิสฺสติ, น ทานิสฺส ปานียํ ทสฺสามี’’ติ ปณฺณาสโยชนิกํ อโนตตฺตทหํ มหาปาติยา อุกฺขลิํ ปิทหโนฺต วิย ผเณน ปิทหิตฺวา นิปชฺชิฯ สามเณโร นาคราชสฺส อาการํ โอโลเกตฺวาว ‘‘กุโทฺธ อย’’นฺติ ญตฺวา อิมํ คาถมาห –

‘‘สุโณหิ เม นาคราช, อุคฺคเตช มหพฺพล;
เทหิ เม ปานียฆฏํ, เภสชฺชตฺถมฺหิ อาคโต’’ติฯ

ตํ สุตฺวา นาคราชา อิมํ คาถมาห –

‘‘ปุรตฺถิมสฺมิํ ทิสาภาเค, คงฺคา นาม มหานที;
มหาสมุทฺทมปฺเปติ, ตโต ตฺวํ ปานียํ หรา’’ติฯ

ตํ สุตฺวา สามเณโร ‘‘อยํ นาคราชา อตฺตโน อิจฺฉาย น ทสฺสติ, อหํ พลกฺการํ กตฺวา อานุภาวํ ชานาเปตฺวา อิมํ อภิภวิตฺวาว ปานียํ คณฺหิสฺสามี’’ติ จินฺเตตฺวา, ‘‘มหาราช , อุปชฺฌาโย

มํ อโนตตฺตโตว ปานียํ อาหราเปติ, เตนาหํ อิทเมว หริสฺสามิ, อเปหิ, มา มํ วาเรหี''ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

''อิโตว ปานียํ หาสฺสํ, อิมินาวมฺหิ อตฺถิโก;
ยทิ เต ถามพลํ อตฺถิ, นาคราช นิวารยา''ติฯ

อถ นํ นาคราชา อาห –

''สามเณร สเจ อตฺถิ, ตว วิกฺกม โปริสํ;
อภินนฺทามิ เต วาจํ, หรสฺสุ ปานียํ มมา''ติฯ

อถ นํ สามเณโร ''เอวํ, มหาราช, หรามี''ติ วตฺวา ''ยทิ สโกฺกโนฺต หราหี''ติ วุเตฺต – ''เตน หิ สุฏฺฐุ ชานสฺสู''ติ ติกฺขตฺตุํ ปฏิญฺญํ คเหตฺวา ''พุทฺธสาสนสฺส อานุภาวํ ทเสฺสตฺวา มยา ปานียํ หริตุํ วฏฺฏตี''ติ จิเนฺตตฺวา อากาสฏฺฐเทวตานํ ตาว สนฺติกํ อคมาสิฯ ตา อาคนฺตฺวา วนฺทิตฺวา ''กึ, ภเนฺต''ติ วตฺวา อฏฺฐํสุฯ ''เอตสฺมิํ อโนตตฺตทหปิเฎฺฐ ปนฺนคนาคราเชน สทฺธิํ มม สงฺคาโม ภวิสฺสติ, ตตฺถ คนฺตฺวา ชยปราชยํ โอโลเกถา''ติ อาหฯ โส เอเตเนว นีหาเรน จตฺตาโร โลกปาเล สกฺกสุยามสนฺตุสิตปรนิมฺมิตวสวตฺตี จ อุปสงฺกมิตฺวา ตมตฺถํ อาโรเจสิฯ ตโต ปรํ ปฏิปาฏิยา ยาว พฺรหฺมโลกํ คนฺตฺวา ตตฺถ ตตฺถ พฺรเหฺมหิ อาคนฺตฺวา วนฺทิตฺวา ฐิเตหิ ''กึ, ภเนฺต''ติ ปุโฎฺฐ ตมตฺถํ อาโรเจสิฯ เอวํ โส อสเญฺญ จ อรูปิพฺรหฺมาโน จ ฐเปตฺวา สพฺพตฺถ มุหุเตฺตเนว อาหิณฺฑิตฺวา อาโรเจสิฯ ตสฺส วจนํ สุตฺวา สพฺพาปิ เทวตา อโนตตฺตทหปิเฎฺฐ นาฬิยํ ปกฺขิตฺตานิ ปิฏฺฐจุณฺณานิ วิย อากาสํ นิรนฺตรํ ปูเรตฺวา สนฺนิปติํสุฯ สนฺนิปติเต เทวสเงฺฆ สามเณโร อากาเส ฐตฺวา นาคราชํ อาห –

''สุโณหิ เม นาคราช, อุคฺคเตช มหพฺพล;
เทหิ เม ปานียฆฏํ, เภสชฺชตฺถมฺหิ อาคโต''ติฯ

อถ นํ นาโค อาห –

''สามเณร สเจ อตฺถิ, ตว วิกฺกม โปริสํ;
อภินนฺทามิ เต วาจํ, หรสฺสุ ปานียํ มมา''ติฯ

โส ติกฺขตฺตุํ นาคราชสฺส ปฏิญฺญํ คเหตฺวา อากาเส ฐิตโกว ทฺวาทสโยชนิกํ พฺรหฺมตฺตภาวํ มาเปตฺวา อากาสโต โอรุยฺห นาคราชสฺส ผเณ อกฺกมิตฺวา อโธมุขํ นิปฺปีเฬสิ, ตาวเทว พลวตา ปุริเสน อกฺกนฺตอลฺลจมฺมํ วิย นาคราชสฺส ผเณ อกฺกนฺตมเตฺต โอคลิตฺวา ทพฺพิมตฺตา ผณปุฏฺกา อเหสุํฯ นาคราชสฺส ผเณหิ มุตฺตมุตฺตฏฺฐานโต ตาลกฺขนฺธปมาณา อุทกวฏฺฏิโย อุคฺคญฺฉิํสุฯ สามเณโร อากาเสเยว ปานียวารกํ ปูเรสิฯ เทวสโงฺฆ สาธุการมทาสิฯ อถ นาคราชา ลชฺชิตฺวา สามเณรสฺส กุชฺฌิ, ชยกุสุมวณฺณานิสฺส อกฺขีนิ อเหสุํฯ โส ''อยํ มํ เทวสงฺฆํ สนฺนิปาเตตฺวา ปานียํ คเหตฺวา ลชฺชาเปสิ, เอตํ คเหตฺวา มุเข หตฺถํ ปกฺขิปิตฺวา หทยมํสํ วาสฺส มทฺทามิ, ปาเท วา นํ คเหตฺวา ปารคงฺคายํ ขิปามี''ติ เวเคน อนุพนฺธิฯ อนุพนฺธโนฺตปิ นํ ปาปุณิตุํ นาสกฺขิเยวฯ สามเณโร คนฺตฺวา อุปชฺฌายสฺส หเตฺถ ปานียํ ฐเปตฺวา ''ปิวถ, ภเนฺต''ติ อาหฯ นาคราชาปิ ปจฺฉโต อาคนฺตฺวา, ''ภเนฺต อนุรุทฺธ, สามเณโร มยา อทินฺนเมว ปานียํ คเหตฺวา อาคโต, มา ปิวิตฺถา''ติ อาหฯ เอวํ กิร สามเณราติฯ ''ปิวถ, ภเนฺต, อิมินา เม ทินฺนํ ปานียํ อาหฏ''นฺติ อาหฯ เถโร ''ขีณาสวสามเณรสฺส มุสากถนํ นาม นตฺถี''ติ ญตฺวา ปา

นิยํ ปิวิฯ ตงฺขณเญฺญวสฺส อาพาโธ ปฏิปสฺสมฺภิฯ ปุน นาโค เถรํ อาห – ‘‘ภนฺเต, สามเณเร นมฺหิ สพฺพํ เทวคณํ สนฺนิปาเตตฺวา ลชฺชาปิโต, อหมสฺส หทยํ วา ผาเลสฺสามิ, ปาเท วา นํ ค เหตฺวา ปารคงฺคาย ขิปิสฺสามี’’ติฯ มหาราช, สามเณโร มหานุภาโว, ตุเมฺห สามเณเรน สทฺธึ สงฺคาเมตุํ น สกฺขิสฺสถ , ขมาเปตฺวา นํ คจฺฉถาติฯ โส สยมฺปิ สามเณรสฺส อานุภาวํ ชานาติ เยว, ลชฺชาย ปน อนุพนฺธิตฺวา อาคโตฯ อถ นํ เถรสฺส วจเนน ขมาเปตฺวา เตน สทฺธึ มิตฺต สนฺถวํ กตฺวา ‘‘อิโต ปฏฺฐาย อโนตตฺตอุทเกน อเตฺถ สติ ตุมฺหากํ อาคมนกิจฺจํ นตฺถิ, มยฺหํ ปหิเณยฺยาถ, อหเมว อาหริตฺวา ทสฺสามี’’ติ วตฺวา ปกฺกามิฯ

เถโรปิ สามเณรํ อาทาย ปายาสิฯ สตฺถา เถรสฺส อาคมนภาวํ ญตฺวา มิคารมาตุปาสาเท เถรสฺส อาคมนํ โอโลเกนฺโต นิสีทิฯ ภิกฺขูปิ เถรํ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ปจฺจุคฺคนฺตฺวา ปตฺตจีวรํ ปฏิคฺคเหสุํฯ อเถกเจฺจ สามเณรํ สีเสปิ กเณฺณสุปิ พาหายมฺปิ คเหตฺวา สญฺจาเลตฺวา ‘‘กึ, สามเณร จูฬกนิฏฺฐ, น อุกฺกณฺฐิโตสี’’ติ อาหํสุฯ สตฺถา เตสํ กิริยํ ทิสฺวา จินฺเตสิ – ‘‘ภาริยํ วติ เมสํ ภิกฺขูนํ กมฺมํ อาสีวิสํ คีวาย คณฺหนฺตา วิย สามเณรํ คณฺหนฺติ, นาสฺส อานุภาวํ ชานนฺติ, อชฺช มยา สุมนสามเณรสฺส คุณํ ปากฏํ กาตุํ วฏฺฏตี’’ติฯ เถโรปิ อาคนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา นิสีทิฯ สตฺถา เตน สทฺธึ ปฏิสนฺถารํ กตฺวา อานนฺทเตฺถรํ อามเนฺตสิ – ‘‘อานนฺท, อโนตตฺตอุท เกนมฺหิ ปาเท โธวิตุกาโม , สามเณรานํ ฆฏํ ทตฺวา ปานียํ อาหราเปหี’’ติฯ เถโร วิหาเร ปญฺ จมตฺตานิ สามเณรสตานิ สนฺนิปาเตสิฯ เตสุ สุมนสามเณโร สพฺพนวโก อโหสิฯ เถโร สพฺพม หลฺลกํ สามเณรํ อาห – ‘‘สามเณร, สตฺถา อโนกตฺตทหอุทเกน ปาเท โธวิตุกาโม, ฆฏํ อา ทาย คนฺตฺวา ปานียํ อาหรา’’ติฯ โส ‘‘น สโกฺกมิ, ภนฺเต’’ติ น อิจฺฉิฯ เถโร เสเสปิ ปฏิปาฏิยา ปุจฺฉิ, เตปิ ตเถว วตฺวา ปฏิกฺขิปึสุฯ ‘‘กึ ปเนตฺถ ขีณาสวสามเณรา นตฺถี’’ติ? อตฺถิ, เต ปน ‘‘นายํ อมฺหากํ พโทฺธ มาลาปุโฏ, สุมนสามเณรเสฺสว พโทฺธ’’ติ น อิจฺฉึสุ, ปุถุชฺชนา ปน อตฺต โน อสมตฺถตาเยว น อิจฺฉึสุฯ ปริโยสาเน ปน สุมนสฺส วาเร สมฺปเตฺต, ‘‘สามเณร, สตฺถา อโน ตตฺตทหอุทเกน ปาเท โธวิตุกาโม, กุฏํ อาทาย กิร อุทกํ อาหรา’’ติ อาหฯ โส ‘‘สตฺถริ อา หราเปเนฺต อาหริสฺสามี’’ติ สตฺถารํ วนฺทิตฺวา, ‘‘ภนฺเต, อโนตตฺตโต กิร มํ อุทกํ อาหาราเป ถา’’ติ อาหฯ ‘‘อาม, สุมนา’’ติฯ โส วิสาขาย การิเตสุ ฆนสุวณฺณโกฏฺฏิเมสุ เสนาสนกุเฎฺฐสุ เอกํ สฏฺฐิกุฏอุทกคณฺหนกํ มหาฆฏํ หเตฺถน คเหตฺวา ‘‘อิมินา เม อุกฺขิปิตฺวา อํสกูเฏ ฐปิเตน อโตฺถ นตฺถี’’ติ โอลมฺพกํ กตฺวา เวหาสํ อพฺภุคฺคนฺตฺวา หิมวนฺตาภิมุโข ปกฺขนฺทิฯ

นาคราชา สามเณรํ ทูรโตว อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ปจฺจุคฺคนฺตฺวา กุฏํ อํสกูเฏน อาทาย, ‘‘ภนฺเต, ตุเมฺห มาทิเส ทาเส วิชฺชมาเน กสฺมา สยํ อาคตา, อุทเกนเตฺถ สติ กสฺมา สาสนมตฺ ตมฺปิ น ปหิณถา’’ติ กุเฏน อุทกํ อาทาย สยํ อุกฺขิปิตฺวา ‘‘ปุรโต โหถ, ภนฺเต, อหเมว อาหริสฺ สามี’’ติ อาหฯ ‘‘ติฏฺฐถ ตุเมฺห, มหาราช, อหเมว สมฺมาสมฺพุเทฺธน อาณโตฺต’’ติ นาคราชานํ นิวตฺตาเปตฺวา กุฏํ มุขวฏฺฏิยํ หเตฺถน คเหตฺวา อากาเสนาคญฺฉิฯ อถ นํ สตฺถา อาคจฺฉนฺตํ โอ โลเกตฺวา ภิกฺขู อามเนฺตสิ – ‘‘ปสฺสถ, ภิกฺขเว, สามเณรสฺส ลีลํ, อากาเส หํสราชา วิย โสภ ตี’’ติ อาหฯ โสปิ ปานียฆฏํ ฐเปตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา อฏฺฐาสิฯ อถ นํ สตฺถา อาห – ‘‘กติว โสฺสสิ ตฺวํ, สุมนา’’ติ? ‘‘สตฺตวโสฺสมฺหิ, ภเนฺตติฯ ‘‘เตน หิ, สุมน, อชฺช ปฏฺฐาย ภิกฺขุ โหหี’’ติ วตฺวา ทายชฺชอุปสมฺปทํ อทาสิฯ เทฺวเยว กิร สามเณรา สตฺตวสฺสิกา อุปสมฺปทํ ลภึสุ – อยญฺจ สุมโน โสปาโก จาติฯ

เอวํ ตสฺมึ อุปสมฺปเนฺน ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ, ‘‘อจฺฉริยํ อาวุโส, เอวรูโป หิ นาม ทหรสามเณรสฺส อานุภาโว โหติ, น โน อิโต ปุเพฺพ เอวรูโป อานุภาโว ทิฏฺฐปุโพฺพ’’ติฯ สตฺ ถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ

วุตฺต, ‘‘ภิกฺขเว, มม สาสเน ทหโรปิ สมฺมา ปฏิปนฺโน เอวรูปํ สมฺปตฺตึ ลภติเยวา’’ติ วตฺวา ธมฺมํ เทเสนฺโต อิมํ คาถมาห –

๓๘๒. ‘‘โย หเว ทหโร ภิกฺขุ, ยุญฺชติ พุทฺธสาสเน;
โสมํ โลกํ ปภาเสติ, อพฺภา มุตฺโตว จนฺทิมา’’ติฯ

ตตฺถ **ยุญฺชตี**ติ ฆฏติ วายมติฯ **ปภาเสตี**ติ โส ภิกฺขุ อตฺตโน อรหตฺตมคฺคญาเณน อพฺภาทีหิ มุตฺโต จนฺทิมา วิย โลกํ ขนฺธาทิเภทํ โลกํ โอภาเสติ, เอกาโลกํ กโรตีติ อตฺโถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสูติฯ

สุมนสามเณรวตฺถุ ทฺวาทสมํฯ

ภิกฺขุวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ปญฺจวีสติโม วคฺโคฯ

๒๖. พฺราหฺมณวโคฺค

๑. ปสาทพหุลพฺราหฺมณวตฺถุ

ฉินฺท โสตนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ปสาทพหุลํ พฺราหฺมณํ อารพฺภ กเถสิฯ

โส กิร พฺราหฺมโณ ภควโต ธมฺมเทสนํ สุตฺวา ปสนฺนจิตฺโต อตฺตโน เคเห โสฬสมตฺตานํ ภิกฺขูนํ นิจฺจภตฺตํ ปฏฺฐเปตฺวา ภิกฺขูนํ อาคตเวลาย ปตฺตํ คเหตฺวา ‘‘อาคจฺฉนฺตุ โภโนฺต อรหโนฺต, นิสีทนฺตุ โภโนฺต อรหโนฺต’’ติ ยํกิญฺจิ วทโนฺต อรหนฺตวาทปฏิสํยุตฺตเมว วทติฯ เตสุ ปุถุชฺชนา ‘‘อยํ อเมฺหสุ อรหนฺตสญฺญี’’ติ จินฺตยึสุ, ขีณาสวา ‘‘อยํ โน ขีณาสวภาวํ ชานาตี’’ติฯ เอวํ เต สเพฺพปิ กุกฺกุจฺจายนฺตา ตสฺส เคหํ นาคมึสุฯ โส ทุกฺขี ทุมฺมโน ‘‘กินฺนุ โข, อยฺยา, นาคจฺฉนฺตี’’ติ วิหารํ คนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา ตมตฺถํ อาโรเจสิฯ สตฺถา ภิกฺขู อามเนฺตตฺวา ‘‘กึ เอตํ, ภิกฺขเว’’ติ ปุจฺฉิตฺวา เตหิ ตสฺมึ อเตฺถ อาโรจิเต ‘‘สาทิยถ ปน ตุเมฺห, ภิกฺขเว, อรหนฺตวาท’’นฺติ อาหฯ ‘‘น สาทิยาม มยํ, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘เอวํ สเนฺต มนุสฺสานํ เอตํ ปสาทภญฺญํ, อนาปตฺติ , ภิกฺขเว, ปสาทภเญฺญ, อปิ จ โข ปน พฺราหฺมณสฺส อรหเนฺตสุ อธิมตฺตํ เปมํ, ตสฺมา ตุเมฺหหิปิ ตณฺหาโสตํ เฉตฺวา อรหตฺตเมว ปตฺตุํ ยุตฺต’’นฺติ วตฺวา ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมํ คาถมาห –

๓๘๓. ‘‘ฉินฺท โสตํ ปรกฺกมฺม, กาเม ปนุท พฺราหฺมณ;
สงฺขารานํ ขยํ ญตฺวา, อกตญฺญูสิ พฺราหฺมณา’’ติฯ

ตตฺถ **ปรกฺกมฺมา**ติ ตณฺหาโสตํ นาม น อปฺปมตฺตเกน วายาเมน ฉินฺทิตุํ สกฺกา, ตสฺมา ญาณสมฺปยุเตฺตน มหเนฺตน ปรกฺกเมน ปรกฺกมิตฺวา ตํ โสตํ ฉินฺทฯ อุโภปิ **กาเม ปนุท** นีหรฯ **พฺราหฺมณา**ติ ขีณาสวานํ อาลปนเมตํฯ **สงฺขาราน**นฺติ ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ ขยํ ชานิตฺวาฯ **อกตญฺญู**ติ เอวํ สเนฺต ตฺวํ สุวณฺณาทีสุ เกนจิ อกตสฺส นิพฺพานสฺส ชานนโต อกตญฺญู นาม โหสีติฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติฯ

ปสาทพหุลพฺราหฺมณวตฺถุ ปฐมํฯ

๒. สมฺพหุลภิกฺขุวตฺถุ

ยทา ทฺวเยสูติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต สมฺพหุเล ภิกฺขู อารพฺภ กเถสิฯ

เอกทิวสญฺหิ ตึสมตฺตา ทิสาวาสิกา ภิกฺขู อาคนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา นิสีทึสุฯ สาริปุตฺตเตฺถโร เตสํ อรหตฺตสฺส อุปนิสฺสยํ ทิสฺวา สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา ฐิตโกว อิมํ ปญฺหํ ปุจฺฉิ – ‘‘ภเนฺต, เทฺว ธมฺมาติ วุจฺจนฺติ, กตเม นุ โข เทฺว ธมฺมา’’ติ? อถ นํ สตฺถา ‘‘เทฺว ธมฺมาติ โข, สาริปุตฺต, สมถวิปสฺสนา วุจฺจนฺตี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๓๘๔. ‘‘ยทา ทฺวเยสุ ธเมฺมสุ, ปารคู โหติ พฺราหฺมโณ;
อถสฺส สเพฺพ สํโยคา, อตฺถํ คจฺฉนฺติ ชานโต’’ติฯ

ตตฺถ **ยถา**ติ ยสฺมึ กาเล ทฺวิธา ฐิเตสุ สมถวิปสฺสนาธมฺเมสุ อภิญฺญาปารคาทิวเสน อยํ ขีณาสโว ปารคู โหติ, อถสฺส วฏฺฏสฺมึ สํโยชนสมตฺถา สเพฺพ กามโยคาทโย สํโยคา เอวํ ชานนฺตสฺส อตฺถํ ปริกฺขยํ คจฺฉนฺตีติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน สเพฺพปิ เต ภิกฺขู อรหเตฺต ปติฎฺฐหึสูติฯ

สมฺพหุลภิกฺขุวตฺถุ ทุติยํฯ

๓. มารวตฺถุ

ยสฺส ปารนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต มารํ อารพฺภ กเถสิฯ

โส กิเรกสฺมึ ทิวเส อญฺญตโร ปุริโส วิย หุตฺวา สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา ปุจฺฉิ – ‘‘ภเนฺต , ปารํ ปารนฺติ วุจฺจติ, กินฺนุ โข เอตํ ปารํ นามา’’ติฯ สตฺถา ‘‘มาโร อย’’นฺติ วิทิตฺวา, ‘‘ปาปิม, กึ ตว ปาเรน, ตญฺหิ วีตราเคหิ ปตฺตพฺพ’’นฺติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๓๘๕.‘‘ยสฺส ปารํ อปารํ วา, ปาราปารํ น วิชฺชติ;
วีตทฺทรํ วิสํยุตฺตํ, ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณ’’นฺติฯ

ตตฺถ **ปาร**นฺติ อชฺฌตฺติกานิ ฉ อายตนานิฯ **อปาร**นฺติ พาหิรานิ ฉ อายตนานิฯ **ปาราปาร**นฺติ ตทุภยํฯ **น วิชฺชตี**ติ ยสฺส สพฺพเมฺปตํ ‘‘อห’’นฺติ วา ‘‘มม’’นฺติ วา คหณาภาเวน นตฺถิ, ตํ กิเลสทรถานํ วิคเมน **วีตทฺทรํ** สพฺพกิเลเสหิ **วิสํยุตฺตํ อหํ พฺราหฺมณํ** วทามีติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติฯ

มารวตฺถุ ตติยํฯ

๔. อญฺญตรพฺราหฺมณวตฺถุ

ฌายินฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อญฺญตรํ พฺราหฺมณํ อารพฺภ กเถสิฯ

โส กิร จิเนฺตสิ – ‘‘สตฺถา อตฺตโน สาวเก, ‘พฺราหฺมณา’ติ วทติ, อหญฺจมฺหิ ชาติโคเตฺตน พฺราหฺมโณ, มมฺปิ นุ โข เอวํ วตฺตุํ วฏฺฏตี’’ติฯ โส สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา ตมตฺถํ ปุจฺฉิฯ สตฺถา ‘‘นาหํ ชาติโคตฺตมเตฺตน พฺราหฺมณํ วทามิ, อุตฺตมตฺถํ อรหตฺตํ อนุปฺปตฺตเมว ปเนวํ วทามี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๓๘๖.‘‘ฌายึ วิรชมาสีนํ, กตกิจฺจมนาสวํ;
อุตฺตมตฺถมนุปฺปตฺตํ, ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณ’’นฺติฯ

ตตฺถ **ฌายิ**นฺติ ทุวิเธน ฌาเนน ฌายนฺตํ กามรเชน **วิรชํ** วเน เอกก**มาสีนํ** จตูหิ มเคฺคหิ โสฬสนฺนํ กิจฺจานํ กตตฺตา **กตกิจฺจํ** อาสวานํ อภาเวน **อนาสวํ อุตฺตมตฺถํ** อรหตฺตํ **อนุปฺปตฺตํ อหํ พฺราหฺมณํ** วทามีติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน โส พฺราหฺมโณ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ, สมฺปตฺตานมฺปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติฯ

อญฺญตรพฺราหฺมณวตฺถุ จตุตฺถํฯ

๕. อานนฺทเตฺถรวตฺถุ

ทิวา ตปตีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา มิคารมาตุปาสาเท วิหรโนฺต อานนฺทเตฺถรํ อารพฺภ กเถสิฯ

ปเสนทิ โกสโล กิร มหาปวารณาย สพฺพาภรณปฏิมณฺฑิโต คนฺธมาลาทีนิ อาทาย วิหารํ อคมาสิฯ ตสฺมิํ ขเณ กาฬุทายิเตฺถโร ฌานํ สมาปชฺชิตฺวา ปริสปริยเนฺต นิสิโนฺน โหติ, นามเมว ปนเสฺสตํ, สรีรํ สุวณฺณวณฺณํฯ ตสฺมิํ ปน ขเณ จโนฺท อุคฺคจฺฉติ, สูริโย อตฺถเมติฯ อานนฺทเตฺถโร อตฺถเมนฺตสฺส จ สูริยสฺส อุคฺคจฺฉนฺตสฺส จ จนฺทสฺส โอภาสํ โอโลเกโนฺต รโญฺญ สรีโรภาสํ เถรสฺส สรีโรภาสํ ตถาคตสฺส จ สรีโรภาสํ โอโลเกสิฯ ตตฺถ สโพฺพภาเส อติกฺกมิตฺวา สตฺถาว วิโรจติฯ เถโร สตฺถารํ วนฺทิตฺวา, ‘‘ภเนฺต, อชฺช มม อิเม โอภาเส โอโลเกนฺตสฺส ตุมฺหากเมว โอภาโส รุจฺจติฯ ตุมฺหากญฺหิ สรีรํ สโพฺพภาเส อติกฺกมิตฺวา วิโรจตี’’ติ อาหฯ อถ นํ สตฺถา, ‘‘อานนฺท, สูริโย นาม ทิวา วิโรจติ, จโนฺท รตฺติํ, ราชา อลงฺกตกาเลเยว, ขีณาสเว คณสงฺคณิกํ ปหาย อโนฺตสมาปตฺติยํเยว วิโรจติ, พุทฺธา ปน รตฺติมฺปิ ทิวาปิ ปญฺจวิเธน เตเชน วิโรจนฺตี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๓๘๗. ทิวา ตปติ อาทิโจฺจ, รตฺติมาภาติ จนฺทิมา;
สนฺนโทฺธ ขตฺติโย ตปติ, ฌายี ตปติ พฺราหฺมโณ;
อถ สพฺพมโหรตฺติํ, พุโทฺธ ตปติ เตชสา’’ติฯ

ตตฺถ **ทิวา ตปตี**ติ ทิวา วิโรจติ, รตฺติํ ปนสฺส คตมโคฺคปิ น ปญฺญายติฯ **จนฺทิมา**ติ จโนฺทปิ อพฺภาทีหิ วิมุโตฺต รตฺติเมว วิโรจติ, โน ทิวาฯ **สนฺนโทฺธ**ติ สุวณฺณมณิวิจิเตฺตหิ สพฺพาภรเณหิ ปฏิมณฺฑิโต จตุรงฺคินิยา เสนาย ปริกฺขิโตฺตว ราชา วิโรจติ, น อญฺญาตกเวเสน ฐิโตฯ **ฌายี**ติ ขีณาสโว ปน คณํ วิโนเทตฺวา ฌายโนฺตว วิโรจติฯ **เตชสา**ติ สมฺมาสมฺพุโทฺธ ปน สีลเตเชน ทุสฺสีลฺยเตชํ, คุณเตเชน นิคฺคุณเตชํ, ปญฺญาเตเชน ทุปฺปญฺญเตชํ, ปุญฺญเตเชน อปุญฺญเตชํ, ธมฺมเตเชน อธมฺมเตชํ ปริยาทิยิตฺวา อิมินา ปญฺจวิเธน เตชสา นิจฺจกาลเมว วิโรจตีติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสูติฯ

อานนฺทเตฺถรวตฺถุ ปญฺจมํฯ

๖. อญฺญตรพฺราหฺมณปพฺพชิตวตฺถุ

พาหิตปาโปติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อญฺญตรํ พฺราหฺมณปพฺพชิตํ อารพฺภ กเถสิฯ

เอโก กิร พฺราหฺมโณ พาหิรกปพฺพชฺชาย ปพฺพชิตฺวา ‘‘สมโณ โคตโม อตฺตโน สาวเก ‘ปพฺพชิตา’ติ วทติ, อหญฺจมฺหิ ปพฺพชิโต, มมฺปิ โข เอวํ วตฺตุํ วฏฺฏตี’’ติ จิเนฺตตฺวา สตฺถารํ

อุปสงฺกมิตฺวา เอตมตฺถํ ปุจฺฉิฯ สตฺถา ‘‘นาหํ เอตฺตเกน ‘ปพฺพชิโต’ติ วทามิ, กิเลสมลานํ ปน ปพฺพาชิตตฺตา ปพฺพชิโต นาม โหตี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๓๘๘.‘‘พาหิตปาโปติ พฺราหฺมโณ, สมจริยา สมโณติ วุจฺจติ;
ปพฺพาชยมตฺตโน มลํ, ตสฺมา ปพฺพชิโตติ วุจฺจตี’’ติฯ

ตตฺถ **สมจริยา**ติ สพฺพากุสลานิ สเมตฺวา จรเณนฯ **ตสฺมา**ติ ยสฺมา พาหิตปาปตาย พฺราหฺมโณ, อกุสลานิ สเมตฺวา จรเณน สมโณติ วุจฺจติ, ตสฺมา โย อตฺตโน ราคาทิมลํ ปพฺพาชยนฺโต วิโนเทนฺโต จรติ, โสปิ เตน ปพฺพาชเนน ปพฺพชิโตติ วุจฺจตีติ อตฺโถฯ

เทสนาวสาเน โส พฺราหฺมณปพฺพชิโต โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ, สมฺปตฺตานมฺปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติฯ

อญฺญตรพฺราหฺมณปพฺพชิตวตฺถุ ฉฏฺฐํฯ

๗. สาริปุตฺตตฺเถรวตฺถุ

น พฺราหฺมณสฺสาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต สาริปุตฺตตฺเถรํ อารพฺภ กเถสิฯ

เอกสฺมิํ กิร ฐาเน สมฺพหุลา มนุสฺสา ‘‘อโห อมฺหากํ , อโยฺย, ขนฺติพเลน สมนฺนาคโต, อเญฺญสุ อโกฺกสเนฺตสุ วา ปหรเนฺตสุ วา โกปมตฺตมฺปิ นตฺถี’’ติ เถรสฺส คุเณ กถยิํสุฯ อเถโก มิจฺฉาทิฎฺฐิโก พฺราหฺมโณ ‘‘โก เอส น กุชฺฌตี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อมฺหากํ เถโร’’ติฯ ‘‘นํ กุชฺฌาเปนฺโต น ภวิสฺสตี’’ติ? ‘‘นเตฺถตํ, พฺราหฺมณา’’ติฯ ‘‘เตน หิ อหํ นํ กุชฺฌาเปสฺสามี’’ติ? ‘‘สเจ สโกฺกสิ, กุชฺฌาเปหี’’ติฯ โส ‘‘โหตุ, ชานิสฺสามิสฺส กตฺตพฺพ’’นฺติ เถรํ ภิกฺขาย ปวิฏฺฐํ ทิสฺวา ปจฺฉาภาเคน คนฺตฺวา ปิฎฺฐิมเชฺฌ มหนฺตํ ปาณิปฺปหารมทาสิฯ เถโร ‘‘กิํ นาเมต’’นฺติ อโนโลเกตฺวาว คโตฯ พฺราหฺมณสฺส สกลสรีเร ฑาโห อุปฺปชฺชิฯ โส ‘‘อโห คุณสมฺปโนฺน, อโยฺย’’ติ เถรสฺส ปาทมูเล นิปชฺชิตฺวา ‘‘ขมถ เม, ภเนฺต’’ติ วตฺวา ‘‘กิํ เอต’’นฺติ จ วุเตฺต ‘‘อหํ วีมํสนตฺถาย ตุเมฺห ปหริ’’นฺติ อาหฯ ‘‘โหตุ ขมามิ เต’’ติฯ ‘‘สเจ เม, ภเนฺต, ขมถ, มม เคเหเยว นิสีทิตฺวา ภิกฺขํ คณฺหถา’’ติ เถรสฺส ปตฺตํ คณฺหิ, เถโรปิ ปตฺตํ อทาสิฯ พฺราหฺมโณ เถรํ เคหํ เนตฺวา ปริวิสิฯ

มนุสฺสา กุชฺฌิตฺวา ‘‘อิมินา อมฺหากํ นิรปราโธ อโยฺย ปหโฏ, ทเณฺฑนปิสฺส โมโกฺข นตฺถิ, เอเตฺถว นํ มาเรสฺสามา’’ติ เลฑฺฑุทณฺฑาทิหตฺถา พฺราหฺมณสฺส เคหทฺวาเร อฎฺฐํสุฯ เถโร อุฎฺฐาย คจฺฉโนฺต พฺราหฺมณสฺส หเตฺถ ปตฺตํ อทาสิฯ มนุสฺสา ตํ เถเรน สทฺธิํ คจฺฉนฺตํ ทิสฺวา, ‘‘ภเนฺต, ตุมฺหากํ ปตฺตํ คเหตฺวา พฺราหฺมณํ นิวเตฺตถา’’ติ อาหํสุฯ กิํ เอตํ อุปาสกาติ? พฺราหฺมเณน ตุเมฺห ปหฏา, มยมสฺส กตฺตพฺพํ ชานิสฺสามาติฯ กิํ ปน ตุเมฺห อิมินา ปหฏา, อุทาหุ อหนฺติ? ตุเมฺห, ภเนฺตติฯ ‘‘มํ เอส ปหริตฺวา ขมาเปสิ, คจฺฉถ ตุเมฺห’’ติ มนุเสฺส อุโยฺยเชตฺวา พฺราหฺมณํ นิวตฺตาเปตฺวา เถโร วิหารเมว คโตฯ ภิกฺขู อุชฺฌายิํสุ ‘‘กิํ นาเมตํ สาริปุตฺตตฺเถโร เยน พฺราหฺมเณน ปหโฏ, ตเสฺสว เคเห นิสีทิตฺวา ภิกฺขํ คเหตฺวา อาคโตฯ เถรสฺส ปหฏกาลโต ปฎฺฐาย อิทานิ โส กสฺส ลชฺชิสฺสติ, อวเสเส โปเถโนฺต วิจริสฺสตี’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต, ‘‘ภิกฺขเว, พฺราหฺมโณ พฺราหฺมณํ ปหรโนฺต นาม นตฺถิ, คิหิพฺราหฺมเณน ปน สมณพฺราหฺมโณ

ปหโฏ ภวิสฺสติ, โกโธ นาเมส อนาคามิมคฺเคน สมุคฺฆาตํ คจฺฉตี’’ติ วตฺวา ธมฺมํ เทเสนฺโต อิมา คาถา อภาสิ –

๓๘๙.‘‘น พฺราหฺมณสฺส ปหเรยฺย, นาสฺส มุเญฺจถ พฺราหฺมโณ;
ธี พฺราหฺมณสฺส หนฺตารํ, ตโต ธี ยสฺส มุญฺจติฯ

๓๙๐.‘‘น พฺราหฺมณเสฺสตทกิญฺจิ เสยฺโย, ยทา นิเสโธ มนโส ปิเยหิ;
ยโต ยโต หึสมโน นิวตฺตติ, ตโต ตโต สมฺมติเมว ทุกฺข’’นฺติฯ

ตตฺถ **ปหเรยฺยา**ติ ‘‘ขีณาสวพฺราหฺมโณหมสฺมี’’ติ ชานนฺโต ขีณาสวสฺส วา อญฺญตรสฺส วา ชาติพฺราหฺมณสฺส น ปหเรยฺยฯ **นาสฺส มุเญฺจถา**ติ โสปิ ปหโฏ ขีณาสวพฺราหฺมโณ อสฺส ปหริตฺวา ฐิตสฺส เวรํ น มุเญฺจถ, ตสฺมึ โกปํ น กเรยฺยาติ อตฺโถฯ **ธี พฺราหฺมณสฺสา**ติ ขีณาสวพฺราหฺมณสฺส หนฺตารํ ครหามิฯ **ตโต ธี**ติ โย ปน ตํ ปหรนฺตํ ปฏิปหรนฺโต ตสฺส อุปริ เวรํ มุญฺจติ, ตํ ตโตปิ ครหามิเยวฯ

เอตทกิญฺจิ เสยฺโยติ ยํ ขีณาสวสฺส อกฺโกสนฺตํ วา อปจฺจกฺโกสนํ, ปหรนฺตํ วา อปฺปฏิปหรณํ, เอตํ ตสฺส ขีณาสวพฺราหฺมณสฺส น กิญฺจิ เสยฺโย, อปฺปมตฺตกํ เสยฺโย น โหติ, อธิมตฺตเมว เสยฺโยติ อตฺโถฯ **ยทา นิเสโธ มนโส ปิเยหี**ติ โกธนสฺส หิ โกธุปฺปาโทว มนโส ปิโย นามฯ โกโธ หิ ปเนส มาตาปิตูสุปิ พุทฺธาทีสุปิ อปรชฺฌติฯ ตสฺมา โย อสฺส เตหิ มนโส นิเสโธ โกธวเสน อุปฺปชฺชมานสฺส จิตฺตสฺส นิคฺคโห, เอตํ น กิญฺจิ เสยฺโยติ อตฺโถฯ **หึสมโน**ติ โกธมโนฯ โส ตสฺส ยโต ยโต วตฺถุโต อนาคามิมคฺเคน สมุคฺฆาตํ คจฺฉนฺโต นิวตฺตติ ฯ **ตโต ตโต**ติ ตโต ตโต วตฺถุโต สกลมฺปิ วฏฺฏทุกฺขํ นิวตฺตติเยวาติ อตฺโถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติฯ

สาริปุตฺตเตฺถรวตฺถุ สตฺตมํฯ

๘. มหาปชาปติโคตมีวตฺถุ

ยสฺส กาเยน วาจายาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต มหาปชาปตึ โคตมึ อารพฺภ กเถสิฯ

ภควตา หิ อนุปฺปเนฺน วตฺถุสฺมึ ปญฺญเตฺต อฏฺฐ ครุธเมฺม มณฺฑนกชาติโย ปุริโส สุรภิปุปฺผทามํ วิย สิรสา สมฺปฏิจฺฉิตฺวา สปริวารา มหาปชาปติ โคตมี อุปสมฺปทํ ลภิ, อโญฺญ ตสฺสา อุปชฺฌาโย วา อาจริโย วา นตฺถิฯ เอวํ ลทฺธูปสมฺปทํ เถรึ อารพฺภ อปเรน สมเยน กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ ‘‘มหาปชาปติยา โคตมิยา อาจริยุปชฺฌายา น ปญฺญายนฺติ, สหเตฺถเนว กาสายานิ คณฺหี’’ติฯ เอวญฺจ ปน วตฺวา ภิกฺขุนิโย กุกฺกุจฺจายนฺติโย ตาย สทฺธึ เนว อุโปสถํ น ปวารณํ กโรนฺติ, ตา คนฺตฺวา ตถาคตสฺสปิ ตมตฺถํ อาโรเจสุํฯ สตฺถา ตาสํ กถํ สุตฺวา ‘‘มยา มหาปชาปติยา โคตมิยา อฏฺฐ ครุธมฺมา ทินฺนา, อหเมวสฺสาจริโย, อหเมว อุปชฺฌาโยฯ กายทุจฺจริตาทิวิรหิเตสุ ขีณาสเวสุ กุกฺกุจฺจํ นาม น กาตพฺพ’’นฺติ วตฺวา ธมฺมํ เทเสนฺโต อิมํ คาถมาห –

๓๙๑.‘‘ยสฺส กาเยน วาจาย, มนสา นตฺถิ ทุกฺกฏํ;
สํวุตํ ตีหิ ฐาเนหิ, ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณ’’นฺติฯ

ตตฺถ **ทุกฺกฏนฺ**ติ สาวชฺชํ ทุกฺขุทฺรยํ อปายสํวตฺตนิกํ กมฺมํฯ **ตีหิ ฐาเนหี**ติ เอเตหิ กายาทีหิ ตีหิ การเณหิ กายทุจฺจริตาทิปเวสนิวารณตฺถาย ทฺวารํ ปิหิตํ, ตํ อหํ พฺราหฺมณํ วทามีติ อตฺโถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติฯ

มหาปชาปติโคตมีวตฺถุ อฏฺฐมํฯ

๙. สาริปุตฺตเตฺถรวตฺถุ

ยมฺหาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต สาริปุตฺตเตฺถรํ อารพฺภ กเถสิฯ

โส กิรายสฺมา อสฺสชิเตฺถรสฺส สนฺติเก ธมฺมํ สุตฺวา โสตาปตฺติผลํ ปตฺตกาลโต ปฏฺฐาย ‘‘ยสฺสํ ทิสายํ เถโร วสตี’’ติ สุณาติ, ตโต อญฺชลึ ปคฺคยฺห ตโตว สีสํ กตฺวา นิปชฺชติฯ ภิกฺขู ‘‘มิจฺฉาทิฏฺฐิโก สาริปุตฺโต, อชฺชาปิ ทิสา นมสฺสมาโน วิจรตี’’ติ ตมตฺถํ ตถาคตสฺส อาโรเจสุํฯ สตฺถา เถรํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ, สาริปุตฺต, ทิสา นมสฺสโนฺต วิจรสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา , ‘‘ภเนฺต, มม ทิสา นมสฺสนภาวํ วา อนมสฺสนภาวํ วา ตุเมฺหว ชานาถา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, สาริปุโตฺต ทิสา นมสฺสติ, อสฺสชิเตฺถรสฺส ปน สนฺติกา ธมฺมํ สุตฺวา โสตาปตฺติผลํ ปตฺตตาย อตฺตโน อาจริยํ นมสฺสติฯ ยญฺหิ อาจริยํ นิสฺสาย ภิกฺขุ ธมฺมํ วิชานาติ, เตน โส พฺราหฺมเณน อคฺคิ วิย สกฺกจฺจํ นมสฺสิตโพฺพเยวา’’ติ วตฺวา ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมํ คาถมาห –

๓๙๒. ‘‘ยมฺหา ธมฺมํ วิชาเนยฺย, สมฺมาสมฺพุทฺธเทสิตํ;
สกฺกจฺจํ ตํ นมเสฺสยฺย, อคฺคิหุตฺตํว พฺราหฺมโณ’’ติฯ

ตตฺถ **อคฺคิหุตฺตํวา**ติ ยถา พฺราหฺมโณ อคฺคิหุตฺตํ สมฺมา ปริจรเณน เจว อญฺชลิกมฺมาทีหิ จ สกฺกจฺจํ นมสฺสติ, เอวํ ยมฺหา อาจริยา ตถาคตปเวทิตํ ธมฺมํ วิชาเนยฺย, ตํ สกฺกจฺจํ นมเสฺสยฺยาติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติฯ

สาริปุตฺตเตฺถรวตฺถุ นวมํฯ

๑๐. ชฏิลพฺราหฺมณวตฺถุ

น ชฏาหีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ ชฏิลพฺราหฺมณํ อารพฺภ กเถสิฯ

โส กิร ‘‘อหํ มาติโต จ ปิติโต จ สุชาโต พฺราหฺมณกุเล นิพฺพโตฺตฯ สเจ สมโณ โคตโม อตฺตโน สาวเก พฺราหฺมณาติ วทติ, มมฺปิ นุ โข ตถา วตฺตุํ วฏฺฏตี’’ติ สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ตมตฺถํ ปุจฺฉิฯ อถ นํ สตฺถา ‘‘นาหํ, พฺราหฺมณ, ชฏามเตฺตน, น ชาติโคตฺตมเตฺตน พฺราหฺมณํ วทามิ, ปฏิวิทฺธสจฺจเมว ปนาหํ พฺราหฺมโณติ วทามี’’ติ วตฺวา ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมํ คาถมาห –

๓๙๓. ‘‘น ชฏาหิ น โคเตฺตน, น ชจฺจา โหติ พฺราหฺมโณ;
ยมฺหิ สจฺจญฺจ ธโมฺม จ, โส สุจี โส จ พฺราหฺมโณ’’ติฯ

ตตฺถ **สจฺจ**นฺติ ยสฺมึ ปุคฺคเล จตฺตาริ สจฺจานิ โสฬสหากาเรหิ ปฏิวิชฺฌิตฺวา ฐิตํ สจฺจญาณเญฺจว นววิโธ จ โลกุตฺตรธมฺโม อตฺถิ, โส สุจิ, โส พฺราหฺมโณ จาติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติฯ

ชฏิลพฺราหฺมณวตฺถุ ทสมํฯ

๑๑. กุหกพฺราหฺมณวตฺถุ

กึ เตติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา กูฏาคารสาลายํ วิหรโนฺต เอกํ วคฺคุลิวตํ กุหกพฺราหฺมณํ อารพฺภ กเถสิฯ

โส กิร เวสาลินครทฺวาเร เอกํ กกุธรุกฺขํ อารุยฺห ทฺวีหิ ปาเทหิ รุกฺขสาขํ คณฺหิตฺวา อโธสิโร โอลมฺพโนฺต ''กปิลานํ เม สตํ เทถ, กหาปเณ เทถ, ปริจาริกํ เทถ, โน เจ ทสฺสถ, อิโต ปติตฺวา มรโนฺต นครํ อนครํ กริสฺสามี''ติ วทติฯ ตถาคตสฺส ภิกฺขุสงฺฆปริวุตสฺส นครํ ปวิสนกาเล ภิกฺขู ตํ พฺราหฺมณํ ทิสฺวา นิกฺขมนกาเลปิ นํ ตเถว โอลมฺพนฺตํ ปสฺสึสุฯ นาคราปิ ''อยํ ปาโตว ปฏฺฐาย เอวํ โอลมฺพโนฺต ปติตฺวา มรโนฺต นครํ อนครํ กเรยฺยา''ติ จิเนฺตตฺวา นครวินาสภีตา ''ยํ โส ยาจติ, สพฺพํ เทมา''ติ ปฏิสฺสุณิตฺวา อทํสุฯ โส โอตริตฺวา สพฺพํ คเหตฺวา อคมาสิฯ ภิกฺขู วิหารูปจาเร ตํ คาวึ วิย วิรวิตฺวา คจฺฉนฺตํ ทิสฺวา สญฺชานิตฺวา ''ลทฺธํ เต , พฺราหฺมณ, ยถาปตฺถิต''นฺติ ปุจฺฉิตฺวา ''อาม, ลทฺธํ เม''ติ สุตฺวา อโนฺตวิหารํ คนฺตฺวา ตถาคตสฺส ตมตฺถํ อาโรเจสุํฯ สตฺถา ''น, ภิกฺขเว, อิทาเนว โส กุหกโจโร, ปุเพฺพปิ กุหกโจโรเยว อโหสิฯ อิทานิ ปเนส พาลชนํ วเญฺจติ, ตทา ปน ปณฺฑิเต วเญฺจตุํ นาสกฺขี''ติ วตฺวา เตหิ ยาจิโต อตีตมาหริฯ

อตีเต เอกํ กาสิกคามํ นิสฺสาย เอโก กุหกตาปโส วาสํ กเปฺปสิฯ ตํ เอกํ กุลํ ปฏิชคฺคิฯ ทิวา อุปฺปนฺนขาทนียโภชนียโต อตฺตโน ปุตฺตานํ วิย ตสฺสปิ เอกํ โกฏฺฐาสํ เทติ, สายํ อุปฺปนฺนโกฏฺฐาสํ ฐเปตฺวา ทุติยทิวเส เทติฯ อเถกทิวสํ สายํ โคธมํสํ ลภิตฺวา สาธุกํ ปจิตฺวา ตโต โกฏฺฐาสํ ฐเปตฺวา ทุติยทิวเส ตสฺส อทํสุฯ ตาปโส มํสํ ขาทิตฺวาว รสตณฺหาย พโทฺธ ''กึ มํสํ นาเมต''นฺติ ปุจฺฉิตฺวา ''โคธมํส''นฺติ สุตฺวา ภิกฺขาย จริตฺวา สปฺปิทธิกฎุกภณฺฑาทีนิ คเหตฺวา ปณฺณสาลํ คนฺตฺวา เอกมนฺตํ ฐเปสิฯ ปณฺณสาลาย ปน อวิทูเร เอกสฺมึ วมฺมิเก โคธราชา วิหรติฯ โส กาเลน กาลํ ตาปสํ วนฺทิตุํ อาคจฺฉติฯ ตํทิวสํ ปเนส ''ตํ วธิสฺสามี''ติ ทณฺฑํ ปฏิจฺฉาเทตฺวา ตสฺส วมฺมิกสฺส อวิทูเร ฐาเน นิทฺทายโนฺต วิย นิสีทิฯ โคธราชา วมฺมิกโต นิกฺขมิตฺวา ตสฺส สนฺติกํ อาคจฺฉโนฺตว อาการํ สลฺลเกฺขตฺวา ''น เม อชฺช อาจริยสฺส อากาโร รุจฺจตี''ติ ตโตว นิวตฺติฯ ตาปโส ตสฺส นิวตฺตนภาวํ ญตฺวา ตสฺส มารณตฺถาย ทณฺฑํ ขิปิ, ทโณฺฑ วิรชฺฌิตฺวา คโตฯ โคธราชาปิ ธมฺมิกํ ปวิสิตฺวา ตโต สีสํ นีหริตฺวา อาคตมคฺคํ โอโลเกโนฺต ตาปสํ อาห –

''สมณํ ตํ มญฺญมาโน, อุปคจฺฉิมสญฺญตํ;
โส มํ ทเณฺฑน ปาหาสิ, ยถา อสมโณ ตถาฯ

''กึ เต ชฏาหิ ทุเมฺมธ, กึ เต อชินสาฏิยา;
อพฺภนฺตรํ เต คหนํ, พาหิรํ ปริมชฺชสี''ติฯ (ชา. ๑.๔.๙๗-๙๘);

อถ นํ ตาปโส อตฺตโน สนฺตเกน ปโลเภตุํ เอวมาห –

‘‘เอหิ โคธ นิวตฺตสฺสุ, ภุญฺช สาลีนโมทนํ;
เตลํ โลณญฺจ เม อตฺถิ, ปหูตํ มยฺห ปิปฺผลี’’ติฯ (ชา. ๑.๔.๙๙);

ตํ สุตฺวา โคธราชา ‘‘ยถา ยถา ตฺวํ กเถสิ, ตถา ตถา เม ปลายิตุกามตาว โหตี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

‘‘เอส ภิยฺโย ปเวกฺขามิ, วมฺมิกํ สตโปริสํ;
เตลํ โลณญฺจ กิเตฺตสิ, อหิตํ มยฺห ปิปฺผลี’’ติฯ (ชา. ๑.๔.๑๐๐);

เอวญฺจ ปน วตฺวา ‘‘อหํ เอตฺตกํ กาลํ ตยิ สมณสญฺญํ อกาสิํ, อิทานิ ปน เต มํ ปหริตุกามตาย ทโณฺฑ ขิโตฺต, ตสฺส ขิตฺตกาเลเยว อสมโณ ชาโตฯ กิํ ตาทิสสฺส ทุปฺปญฺญสฺส ปุคฺคลสฺส ชฎาหิ, กิํ สขุเรน อชินจเมฺมนฯ อพฺภนฺตรญฺหิ เต คหนํ, เกวลํ พาหิรเมว ปริมชฺชสี’’ติ อาหฯ สตฺถา อิมํ อตีตํ อาหริตฺวา ‘‘ตทา เอส กุหโก ตาปโส อโหสิ, โคธราชา ปน อหเมวา’’ติ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนตฺวา ตทา โคธปณฺฑิเตน ตสฺส นิคฺคหิตการณํ ทเสฺสโนฺต อิมํ คาถมาห –

๓๙๔.‘‘กิํ เต ชฎาหิ ทุเมฺมธ, กิํ เต อชินสาฎิยา;
อพฺภนฺตรํ เต คหนํ, พาหิรํ ปริมชฺชสี’’ติฯ (ชา. ๑.๔.๙๘);

ตตฺถ **กิํ เต ชฎาหี**ติ อโมฺภ ทุปฺปญฺญ ตว พทฺธาหิปิ อิมาหิ ชฎาหิ สขุราย นิวตฺถายปิ อิมาย อชินจมฺมสาฎิกาย จ กิมโตฺถติฯ **อพฺภนฺตร**นฺติ อพฺภนฺตรญฺหิ เต ราคาทิกิเลสคหนํ, เกวลํ หตฺถิลณฺฑํ อสฺสลณฺฑํ วิย มฎฺฐํ พาหิรํ ปริมชฺชสีติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสูติฯ

กุหกพฺราหฺมณวตฺถุ เอกาทสมํฯ

๑๒. กิสาโคตมีวตฺถุ

ปํสุกูลธรนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา คิชฺฌกูเฎ ปพฺพเต วิหรโนฺต กิสาโคตมิํ อารพฺภ กเถสิฯ

ตทา กิร สโกฺก ปฐมยามาวสาเน เทวปริสาย สทฺธิํ สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมเนฺต สารณียธมฺมกถํ สุณโนฺต นิสีทิฯ ตสฺมิํ ขเณ กิสาโคตมี ‘‘สตฺถารํ ปสฺสิสฺสามี’’ติ อากาเสนาคนฺตฺวา สกฺกํ ทิสฺวา นิวตฺติฯ โส ตํ วนฺทิตฺวา นิวตฺตนฺติํ ทิสฺวา สตฺถารํ ปุจฺฉิ – ‘‘กา นาเมสา , ภเนฺต, อาคจฺฉมานาว ตุเมฺห ทิสฺวา นิวตฺตตี’’ติ? สตฺถา ‘‘กิสาโคตมี นาเมสา, มหาราช, มม ธีตา ปํสุกูลิกเตฺถรีนํ อคฺคา’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๓๙๕.‘‘ปํสุกูลธรํ ชนฺตุํ, กิสํ ธมนิสนฺถตํ;
เอกํ วนสฺมิํ ฌายนฺตํ, ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณ’’นฺติฯ

ตตฺถ **กิส**นฺติ ปํสุกูลิกา หิ อตฺตโน อนุรูปํ ปฎิปทํ ปูเรนฺตา อปฺปมํสโลหิตา เจว โหนฺติ ธมนิสนฺถตคตฺตา จ, ตสฺมา เอวมาหฯ **เอกํ วนสฺมิ**นฺติ วิวิตฺตฎฺฐาเน เอกกํ วนสฺมิํ ฌายนฺตํ ตมหํ พฺราหฺมณํ วทามีติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติฯ

กิสาโคตมีวตฺถุ ทฺวาทสมํฯ

๑๓. เอกพฺราหฺมณวตฺถุ

น จาหนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกํ พฺราหฺมณํ อารพฺภ กเถสิฯ

โส กิร ‘‘สมโณ โคตโม อตฺตโน สาวเก พฺราหฺมณาติ วทติ อหญฺจมฺหิ พฺราหฺมณโยนิยํ นิพฺพตฺโต, มมฺปิ นุ โข เอวํ วตฺตุํ วฏฺฏตี’’ติ สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา ตมตฺถํ ปุจฺฉิฯ อถ นํ สตฺถา ‘‘นาหํ, พฺราหฺมณ, พฺราหฺมณโยนิยํ นิพฺพตฺตมตฺเตเนวํ วทามิ, โย ปน อกิญฺจโน อคหโณ, ตมหํ พฺราหฺมณํ วทามี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๓๙๖. ‘‘น จาหํ พฺราหฺมณํ พฺรูมิ, โยนิชํ มตฺติสมฺภวํ;
โภวาทิ นาม โส โหติ, สเจ โหติ สกิญฺจโน;
อกิญฺจนํ อนาทานํ, ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณ’’นฺติฯ

ตตฺถ **โยนิช**นฺติ โยนิยํ ชาตํฯ **มตฺติสมฺภว**นฺติ พฺราหฺมณิยา มาตุ สนฺตเก อุทรสฺมึ สมฺภูตํฯ **โภวาที**ติ โส ปน อามนฺตนาทีสุ ‘‘โภ, โภ’’ติ วตฺวา วิจรนฺโต โภวาทิ นาม โหติ, สเจ ราคาทีหิ กิญฺจเนหิ สกิญฺจโนฯ อหํ ปน ราคาทีหิ **อกิญฺจนํ** จตูหิ อุปาทาเนหิ **อนาทานํ พฺราหฺมณํ** วทามีติ อตฺโถฯ

เทสนาวสาเน โส พฺราหฺมโณ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ, สมฺปตฺตานมฺปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติฯ

เอกพฺราหฺมณวตฺถุ เตรสมํฯ

๑๔. อุคฺคเสนเสฏฺฐิปุตฺตวตฺถุ

สพฺพสํโยชนนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรนฺโต อุคฺคเสนํ นาม เสฏฺฐิปุตฺตํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ ‘‘มุญฺจ ปุเร มุญฺจ ปจฺฉโต’’ติ (ธ. ป. ๓๔๘) คาถาวณฺณนาย วิตฺถาริตเมวฯ

ตทา หิ สตฺถา, ‘‘ภนฺเต, อุคฺคเสโน ‘น ภายามี’ติ วทติ, อภูเตน มญฺเญ อญฺญํ พฺยากโรตี’’ติ ภิกฺขูหิ วุตฺเต, ‘‘ภิกฺขเว, มม ปุตฺตสทิสา ฉินฺนสํโยชนา น ภายนฺติเยวา’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๓๙๗. ‘‘สพฺพสํโยชนํ เฉตฺวา, โย เว น ปริตสฺสติ;
สงฺคาติคํ วิสํยุตฺตํ, ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณ’’นฺติฯ

ตตฺถ **สพฺพสํโยชน**นฺติ ทสวิธสํโยชนํฯ **น ปริตสฺสตี**ติ ตณฺหาย น ภายติฯ **ตมห**นฺติ ตํ อหํ ราคาทีนํ สงฺคานํ อตีตตฺตา **สงฺคาติคํ,** จตุนฺนมฺปิ โยคานํ อภาเวน **วิสํยุตฺตํ พฺราหฺมณํ** วทามีติ อตฺโถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติฯ

อุคฺคเสนเสฏฺฐิปุตฺตวตฺถุ จุทฺทสมํฯ

๑๕. เทฺวพฺราหฺมณวตฺถุ

เฉตฺวา นทฺธินฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เทฺว พฺราหฺมเณ อารพฺภ กเถสิฯ

เตสุ กิเรกสฺส จูฬโรหิโต นาม โคโณ อโหสิ, เอกสฺส มหาโรหิโต นามฯ เต เอกทิวสํ ‘‘ตว โคโณ พลวา, มม โคโณ พลวา’’ติ วิวทิตฺวา ‘‘กึ โน วิวาเทน, ปาเชตฺวา ชานิสฺสามา’’ติ อจิรวตีตีเร สกฏํ วาลุกาย ปูเรตฺวา โคเณ โยชยึสุฯ ตสฺมึ ขเณ ภิกฺขูปิ นฺหายิตุํ ตตฺถ คตา โหนฺติฯ พฺราหฺมณา โคเณ ปาเชสุํฯ สกฏํ นิจฺจลํ อฏฺฐาสิ, นทฺธิวรตฺตา ปน ฉิชฺชึสุฯ ภิกฺขู ทิสฺวา วิหารํ คนฺตฺวา ตมตฺถํ สตฺถุ อาโรจยึสุฯ สตฺถา, ‘‘ภิกฺขเว , พาหิรา เอตา นทฺธิวรตฺตา, โย โกจิ เอตา ฉินฺทเตว, ภิกฺขุนา ปน อชฺฌตฺติกํ โกธนทฺธิเญฺจว ตณฺหาวรตฺตญฺจ ฉินฺทิตุํ วฏฺฏตี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๓๙๘.‘‘เฉตฺวา นทฺธึ วรตฺตญฺจ, สนฺทานํ สหนุกฺกมํ;
อุกฺขิตฺตปลิฆํ พุทฺธํ, ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณ’’นฺติฯ

ตตฺถ **นทฺธิ**นฺติ นยฺหนภาเวน ปวตฺตํ โกธํฯ **วรตฺต**นฺติ พนฺธนภาเวน ปวตฺตํ ตณฺหํฯ **สนฺทานํ สหนุกฺกม**นฺติ อนุสยานุกฺกมสหิตํ ทฺวาสฏฺฐิทิฏฺฐิสนฺทานํ, อิทํ สพฺพมฺปิ ฉินฺทิตฺวา ฐิตํ อวิชฺชาปลิฆสฺส อุกฺขิตฺตตฺตา **อุกฺขิตฺตปลิฆํ,** จตุนฺนํ สจฺจานํ พุทฺธตฺตา **พุทฺธํ** ตํ อหํ พฺราหฺมณํ วทามีติ อตฺโถฯ

เทสนาวสาเน ปญฺจสตา ภิกฺขู อรหตฺเต ปติฏฺฐหึสุ, สมฺปตฺตานมฺปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติฯ

เทฺวพฺราหฺมณวตฺถุ ปนฺนรสมํฯ

๑๖. อกฺโกสกภารทฺวาชวตฺถุ

อกฺโกสนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรนฺโต อกฺโกสกภารทฺวาชํ อารพฺภ กเถสิฯ

ตสฺส หิ ภาตุ ภารทฺวาชสฺส ธนญฺชานี นาม พฺราหฺมณี โสตาปนฺนา อโหสิฯ สา ขิปิตฺวาปิ กาสิตฺวาปิ ปกฺขลิตฺวาปิ ‘‘นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสา’’ติ อิมํ อุทานํ อุทาเนสิฯ สา เอกทิวสํ พฺราหฺมณปริเวสนาย ปวตฺตมานาย ปกฺขลิตฺวา ตเถว มหาสทฺเทน อุทานํ อุทาเนสิฯ พฺราหฺมโณ กุชฺฌิตฺวา ‘‘เอวเมวายํ วสลี ยตฺถ วา ตตฺถ วา ปกฺขลิตฺวา ตสฺส มุณฺฑกสฺส สมณกสฺส วณฺณํ ภาสตี’’ติ วตฺวา ‘‘อิทานิ เต, วสลิ, คนฺตฺวา ตสฺส สตฺถุโน วาทํ อาโรเปสฺสามี’’ติ อาหฯ อถ นํ สา ‘‘คจฺฉ, พฺราหฺมณ, นาหํ ตํ ปสฺสามิ, โย ตสฺส ภควโต วาทํ อาโรเปยฺย, อปิ จ คนฺตฺวา ตํ ภควนฺตํ ปญฺหํ ปุจฺฉสฺสู’’ติ อาหฯ โส สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา อวนฺทิตฺวาว เอกมนฺตํ ฐิโต ปญฺหํ ปุจฺฉนฺโต อิมํ คาถมาห –

‘‘กึสุ เฉตฺวา สุขํ เสติ, กึสุ เฉตฺวา น โสจติ;
กิสฺสสฺสุ เอกธมฺมสฺส, วธํ โรเจสิ โคตมา’’ติฯ (สํ. นิ. ๑.๑๘๗);

อถสฺส ปญฺหํ พฺยากโรนฺโต สตฺถา อิมํ คาถมาห –

“โกธํ เฉตฺวา สุขํ เสติ, โกธํ เฉตฺวา น โสจติ;
โกธสฺส วิสมูลสฺส, มธุรคฺคสฺส พฺราหฺมณ;
วธํ อริยา ปสํสนฺติ, ตญฺหิ เฉตฺวา น โสจตี”ติฯ (สํ. นิ. ๑.๑๘๗);

โส สตฺถริ ปสีทิตฺวา ปพฺพชิตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิฯ อถสฺส กนิโฏฺฐ อโกฺกสกภารทฺวาโช “ภาตา กิร เม ปพฺพชิโต”ติ สุตฺวา กุโทฺธ อาคนฺตฺวา สตฺถารํ อสพฺภาหิ ผรุสาหิ วาจาหิ อโกฺกสิฯ โสปิ สตฺถารา อติถีนํ ขาทนียาทิทานโอปเมฺมน สญฺญโตฺต สตฺถริ ปสโนฺน ปพฺพชิตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิฯ อปเรปิสฺส สุนฺทริกภารทฺวาโช พิลิงฺคกภารทฺวาโชติ เทฺว กนิฏฺฐภาตโร สตฺถารํ อโกฺกสนฺตาว สตฺถารา วินีตา ปพฺพชิตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิํสุฯ

อเถกทิวสํ ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ, “อาวุโส, อจฺฉริยา วต พุทฺธคุณา, จตูสุ นาม ภาติเกสุ อโกฺกสเนฺตสุ สตฺถา กิญฺจิ อวตฺวา เตสํเยว ปติฏฺฐา ชาโต”ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา “กายนุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา”ติ ปุจฺฉิตฺวา “อิมาย นามา”ติ วุเตฺต, “ภิกฺขเว, อหํ มม ขนฺติพเลน สมนฺนาคตตฺตา ทุเฏฺฐสุ อทุสฺสโนฺต มหาชนสฺส ปติฏฺฐา โหมิเยวา”ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๓๙๙. “อโกฺกสํ วธพนฺธญฺจ, อทุโฏฺฐ โย ติติกฺขติ;
ขนฺตีพลํ พลานีกํ, ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณ”นฺติฯ

ตตฺถ **อทุโฏฺฐ**ติ เอตํ ทสหิ อโกฺกสวตฺถูหิ อโกฺกสญฺจ ปาณิอาทีหิ โปถนญฺจ อนฺทุพนฺธนาทีหิ พนฺธนญฺจ โย อกุทฺธมานโส หุตฺวา อธิวาเสติ , ขนฺติพเลน สมนฺนาคตตฺตา **ขนฺติพลํ,** ปุนปฺปุนํ อุปฺปตฺติยา อนีกภูเตน เตเนว ขนฺติพเลน สมนฺนาคตตฺตา **พลานีกํ ตํ** เอวรูปํ **อหํ พฺราหฺมณํ** วทามีติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสูติฯ

อโกฺกสกภารทฺวาชวตฺถุ โสฬสมํฯ

๑๗. สาริปุตฺตเตฺถรวตฺถุ

อโกฺกธนนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรโนฺต สาริปุตฺตเตฺถรํ อารพฺภ กเถสิฯ

ตทา กิร เถโร ปญฺจหิ ภิกฺขุสเตหิ สทฺธิํ ปิณฺฑาย จรโนฺต นาลกคาเม มาตุ ฆรทฺวารํ อคมาสิฯ อถ นํ สา นิสีทาเปตฺวา ปริวิสมานา อโกฺกสิ – “อโมฺภ, อุจฺฉิฏฺฐขาทก อุจฺฉิฏฺฐกญฺชิยํ อลภิตฺวา ปรฆเรสุ อุฬุงฺกปิเฏฺฐน ฆฏฺฏิตกญฺชิยํ ปริภุญฺชิตุํ อสีติโกฏิธนํ ปหาย ปพฺพชิโตสิ, นาสิตมฺหา ตยา, ภุญฺชาหิ ทานี”ติฯ ภิกฺขูนมฺปิ ภตฺตํ ททมานา “ตุเมฺหหิ มม ปุโตฺต อตฺตโน จูฬุปฏฺฐาโก กโต, อิทานิ ภุญฺชถา”ติ วเทติฯ เถโร ภิกฺขํ คเหตฺวา วิหารเมว อคมาสิฯ อถายสฺมา ราหุโล สตฺถารํ ปิณฺฑปาเตน อาปุจฺฉิฯ อถ นํ สตฺถา อาห – “ราหุล, กหํ คมิตฺถา”ติ? “อยฺยิกาย คามํ, ภเนฺต”ติฯ “กิํ ปน เต อยฺยิกาย อุปชฺฌาโย วุโตฺต”ติ? “อยฺยิกาย เม, ภเนฺต, อุปชฺฌาโย อกฺกุโฏฺฐ”ติฯ “กินฺติ วตฺวา”ติ? “อิทํ นาม, ภเนฺต”ติฯ “อุปชฺฌาเยน ปน เต กิํ วุตฺต”นฺติ? “น กิญฺจิ, ภเนฺต”ติฯ ตํ สุตฺวา ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ, “อาวุโส, อจฺฉริยา วต สาริปุตฺตเตฺถรสฺส คุณา, เอวํนามสฺส มาตริ อโกฺกสนฺติยา โกธมตฺตมฺปิ

นาโหสี’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุตฺเต, ‘‘ภิกฺขเว, ขีณาสวา นาม อโกฺกธนาว โหนฺตี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๔๐๐.‘‘อโกฺกธนํ วตวนฺตํ, สีลวนฺตํ อนุสฺสทํ;
ทนฺตํ อนฺติมสารีรํ, ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณ’’นฺติฯ

ตตฺถ **วตวนฺต**นฺติ ธุตวเตน, สมนฺนาคตํ จตุปาริสุทฺธิสีเลน **สีลวนฺตํ,** ตณฺหาอุสฺสทาภาเวน **อนุสฺสทํ ,** ฉฬินฺทฺริยทมเนน **ทนฺตํ,** โกฎิยํ ฐิเตน อตฺตภาเวน **อนฺติมสรีรํ ตมหํ พฺราหฺมณํ** วทามีติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติฯ

สาริปุตฺตเตฺถรวตฺถุ สตฺตรสมํฯ

๑๘. อุปฺปลวณฺณาเถรีวตฺถุ

วาริ โปกฺขรปเตฺตวาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อุปฺปลวณฺณเถรึ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ ‘‘มธุวา มญฺญติ พาโล’’ติ คาถาวณฺณนาย (ธ. ป. ๖๙) วิตฺถาริตเมวฯ วุตฺตญฺหิ ตตฺถ (ธ. ป. อฎฺฐ. ๑.๖๙) –

อปเรน สมเยน มหาชโน ธมฺมสภายํ กถํ สมุฎฺฐาเปสิ ‘‘ขีณาสวาปิ มเญฺญ กามสุขํ สาทิยนฺติ, กามํ เสวนฺติ, กึ น เสวิสฺสนฺติฯ น เหเต โกฬาปรุกฺขา, น จ วมฺมิกา, อลฺลมํสสรีราว, ตสฺมา เอเตปิ กามสุขํ สาทิยนฺตี’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, ขีณาสวา กามสุขํ สาทิยนฺติ, น กามํ เสวนฺติฯ ยถา หิ ปทุมปเตฺต ปติตํ อุทกพินฺทุ น ลิมฺปติ น สณฺฐาติ, วินิวตฺติตฺวา ปน ปตเตวฯ ยถา จ อารเคฺค สาสโป น อุปลิมฺปติ น สณฺฐาติ, วินิวตฺติตฺวา ปตเตว, เอวํ ขีณาสวสฺส จิเตฺต ทุวิโธปิ กาโม น ลิมฺปติ น สณฺฐาตี’’ติ อนุสนฺธึ ฆเฎตฺวา ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมํ คาถมาห –

๔๐๑.‘‘วาริ โปกฺขรปเตฺตว, อารเคฺคริว สาสโป;
โย น ลิมฺปติ กาเมสุ, ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณ’’นฺติฯ

ตตฺถ **โย น ลิมฺปตี**ติ เอวเมวํ โย อพฺภนฺตเร ทุวิเธปิ กาเม น อุปลิมฺปติ, ตสฺมึ กาเม น สณฺฐาติ, **ตมหํ พฺราหฺมณํ** วทามีติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติฯ

อุปฺปลวณฺณาเถรีวตฺถุ อฎฺฐารสมํฯ

๑๙. อญฺญตรพฺราหฺมณวตฺถุ

โย ทุกฺขสฺสาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อญฺญตรํ พฺราหฺมณํ อารพฺภ กเถสิฯ

ตสฺส กิเรโก ทาโส อปญฺญเตฺต สิกฺขาปเท ปลายิตฺวา ปพฺพชิตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิฯ พฺราหฺมโณ ตํ โอโลเกนฺโต อทิสฺวา เอกทิวสํ สตฺถารา สทฺธึ ปิณฺฑาย ปวิสนฺตํ ทฺวารนฺตเร ทิสฺวา จีวรํ ทฬฺหํ อคฺคเหสิฯ สตฺถา นิวตฺติตฺวา ‘‘กึ อิทํ, พฺราหฺมณา’’ติ ปุจฺฉิฯ ทาโส เม, โภ โคตมาติ ฯ ปนฺนภาโร เอส, พฺราหฺมณาติฯ ‘‘ปนฺนภาโร’’ติ จ วุตฺเต พฺราหฺมโณ ‘‘อรหา’’ติ สลฺลกฺเขสิฯ ตสฺมา ปุนปิ เตน ‘‘เอวํ, โภ โคตมา’’ติ วุตฺเต สตฺถา ‘‘อาม, พฺราหฺมณ, ปนฺนภาโร’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๔๐๒.‘‘โย ทุกฺขสฺส ปชานาติ, อิเธว ขยมตฺตโน;
ปนฺนภารํ วิสํยุตฺตํ, ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณ’’นฺติฯ

ตตฺถ **ทุกฺขสฺสา**ติ ขนฺธทุกฺขสฺสฯ **ปนฺนภาร**นฺติ โอหิตขนฺธภารํ จตูหิ โยเคหิ สพฺพกิเลเสหิ วา **วิสํยุตฺตํ ตมหํ พฺราหฺมณํ** วทามีติ อโตฺถฯ เทสนาวสาเน โส พฺราหฺมโณ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ, สมฺปตฺตานมฺปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติฯ

อญฺญตรพฺราหฺมณวตฺถุ เอกูนวีสติมํฯ

๒๐. เขมาภิกฺขุนีวตฺถุ

คมฺภีรปญฺญนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา คิชฺฌกูเฏ วิหรโนฺต เขมํ นาม ภิกฺขุนึ อารพฺภ กเถสิฯ

เอกทิวสญฺหิ ปฐมยามสมนนฺตเร สโกฺก เทวราชา ปริสาย สทฺธึ อาคนฺตฺวา สตฺถุ สนฺติเก สารณียธมฺมกถํ สุณโนฺต นิสีทิฯ ตสฺมึ ขเณ เขมา ภิกฺขุนี ‘‘สตฺถารํ ปสฺสิสฺสามี’’ติ อาคนฺตฺวา สกฺกํ ทิสฺวา อากาเส ฐิตาว สตฺถารํ วนฺทิตฺวา นิวตฺติฯ สโกฺก ตํ ทิสฺวา ‘‘โก เอสา, ภเนฺต, อาคจฺฉมานา อากาเส ฐิตาว สตฺถารํ วนฺทิตฺวา นิวตฺตี’’ติ ปุจฺฉิฯ สตฺถา ‘‘เอสา, มหาราช, มม ธีตา เขมา นาม มหาปญฺญา มคฺคามคฺคโกวิทา’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๔๐๓.‘‘คมฺภีรปญฺญํ เมธาวึ, มคฺคามคฺคสฺส โกวิทํ;
อุตฺตมตฺถมนุปฺปตฺตํ, ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณ’’นฺติฯ

ตตฺถ **คพฺภีรปญฺญ**นฺติ คมฺภีเรสุ ขนฺธาทีสุ ปวตฺตาย ปญฺญาย สมนฺนาคตํ ธโมฺมชปญฺญาย สมนฺนาคตํ **เมธาวึ** ‘‘อยํ ทุคฺคติยา มโคฺค, อยํ สุคติยา มโคฺค, อยํ นิพฺพานสฺส มโคฺค, อยํ อมโคฺค’’ติ เอวํ มเคฺค จ อมเคฺค จ เฉกตาย **มคฺคามคฺคสฺส โกวิทํ** อรหตฺตสงฺขาตํ **อุตฺตมตฺถํ อนุปฺปตฺตํ ตมหํ พฺราหฺมณํ** วทามีติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติฯ

เขมาภิกฺขุนิวตฺถุ วีสติมํฯ

๒๑. ปพฺภารวาสีติสฺสเตฺถรวตฺถุ

อสํสฏฺฐนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ปพฺภารวาสีติสฺสเตฺถรํ อารพฺภ กเถสิฯ

โส กิร สตฺถุ สนฺติเก กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา อรญฺญํ ปวิสิตฺวา สปฺปายํ เสนาสนํ โอโลเกนฺโต เอกํ เลณปพฺภารํ ปาปุณิ, สมฺปตฺตกฺขเณเยวสฺส จิตฺตํ เอกคฺคตํ ลภิฯ โส ‘‘อหํ อิธ วสนฺโต ปพฺพชิตกิจฺจํ นิปฺผาเทตุํ สกฺขิสฺสามี’’ติ จินฺเตสิฯ เลเณปิ อธิวตฺถา เทวตา ‘‘สีลวา ภิกฺขุ อาคโต, อิมินา สทฺธิํ เอกฏฺฐาเน วสิตุํ ทุกฺขํฯ อยํ ปน อิธ เอกรตฺติเมว วสิตฺวา ปกฺกมิสฺสตี’’ติ จินฺเตตฺวา ปุเตฺต อาทาย นิกฺขมิฯ เถโร ปุนทิวเส ปาโตว โคจรคามํ ปิณฺฑาย ปาวิสิฯ อถ นํ เอกา อุปาสิกา ทิสฺวาว ปุตฺตสิเนหํ ปฏิลภิตฺวา เคเห นิสีทาเปตฺวา โภเชตฺวา อตฺตานํ นิสฺสาย เตมาสํ วสนตฺถาย ยาจิฯ โสปิ ‘‘สกฺกา มยา อิมํ นิสฺสาย ภวนิสฺสรณํ กาตุ’’นฺติ อธิวาเสตฺวา ตเมว เลณํ อคมาสิฯ เทวตา ตํ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ‘‘อทฺธา เกนจิ นิมนฺติโต ภวิสฺสติ, เสฺว วา ปรสฺเว วา คมิสฺสตี’’ติ จินฺเตสิฯ

เอวํ อฑฺฒมาสมเตฺต อติกฺกเนฺต ‘‘อยํ อิเธว มเญฺญ อโนฺตวสฺสํ วสิสฺสติ, สีลวตา ปน สทฺธิํ เอกฏฺฐาเน ปุตฺตเกหิ สทฺธิํ วสิตุํ ทุกฺกรํ, อิมญฺจ ‘นิกฺขมา’ติ วตฺตุํ น สกฺกา, อตฺถิ นุ โข อิมสฺส สีเล ขลิต’’นฺติ ทิเพฺพน จกฺขุนา โอโลเกนฺตี อุปสมฺปทมาฬกโต ปฏฺฐาย ตสฺส สีเล ขลิตํ อทิสฺวา ‘‘ปริสุทฺธมสฺส สีลํ, กิญฺจิเทวสฺส กตฺวา อยสํ อุปฺปาเทสฺสามี’’ติ ตสฺส อุปฏฺฐากกุเล อุปาสิกาย เชฏฺฐปุตฺตสฺส สรีเร อธิมุจฺจิตฺวา คีวํ ปริวเตฺตสิฯ ตสฺส อกฺขีนิ นิกฺขมิํสุ, มุขโต เขโฬ ปคฺฆริฯ อุปาสิกา ตํ ทิสฺวา ‘‘กิํ อิท’’นฺติ วิรวิฯ อถ นํ เทวตา อทิสฺสมานรูปา เอวมาห – ‘‘มยา เอส คหิโต, พลิกมฺมมนปิ เม อโตฺถ นตฺถิ, ตุมฺหากํ ปน กุลูปกํ เถรํ ลฏฺฐิมธุกํ ยาจิตฺวา เตน เตลํ ปจิตฺวา อิมสฺส นตฺถุกมฺมํ เทถ, เอวาหํ อิมํ มุญฺจิสฺสามี’’ติฯ นสฺสตุ วา เอส มรตุ วา, น สกฺขิสฺสามหํ อยฺยํ ลฏฺฐิมธุกํ ยาจิตุนฺติฯ สเจ ลฏฺฐิมธุกํ ยาจิตุํ น สโกฺกถ, นาสิกายสฺส หิงฺคุจุณฺณํ ปกฺขิปิตุํ วเทถาติฯ อิทมฺปิ วตฺตุํ น สโกฺกมาติฯ เตน หิสฺส ปาทโธวนอุทกํ อาทาย สีเส อาสิญฺจถาติฯ อุปาสิกา ‘‘สกฺกา อิทํ กาตุ’’นฺติ เวลาย อาคตํ เถรํ นิสีทาเปตฺวา ยาคุขชฺชกํ ทตฺวา อนฺตรภเตฺต นิสินฺนสฺส ปาเท โธวิตฺวา อุทกํ คเหตฺวา, ‘‘ภเนฺต, อิทํ อุทกํ ทารกสฺส สีเส อาสิญฺจามา’’ติ อาปุจฺฉิตฺวา ‘‘เตน หิ อาสิญฺจถา’’ติ วุเตฺต ตถา อกาสิฯ สา เทวตา ตาวเทว ตํ มุญฺจิตฺวา คนฺตฺวา เลณทฺวาเร อฏฺฐาสิฯ

เถโรปิ ภตฺตกิจฺจาวสาเน อุฏฺฐายาสนา อวิสฺสฏฺฐกมฺมฏฺฐานตาย ทฺวตฺติํสาการํ สชฺฌายโนฺตว ปกฺกามิฯ อถ นํ เลณทฺวารํ ปตฺตกาเล สา เทวตา ‘‘มหาเวชฺช มา อิธ ปวิสา’’ติ อาหฯ โส ตเตฺถว ฐตฺวา ‘‘กาสิ ตฺว’’นฺติ อาหฯ อหํ อิธ อธิวตฺถา เทวตาติฯ เถโร ‘‘อตฺถิ นุ โข มยา เวชฺชกมฺมสฺส กตฏฺฐาน’’นฺติ อุปสมฺปทมาฬกโต ปฏฺฐาย โอโลเกโนฺต อตฺตโน สีเล ติลกํ วา กาฬกํ วา อทิสฺวา ‘‘อหํ มยา เวชฺชกมฺมสฺส กตฏฺฐานํ น ปสฺสามิ, กสฺมา เอวํ วเทสี’’ติ อาหฯ น ปสฺสสีติฯ อาม, น ปสฺสามีติ? อาจิกฺขามิ เตติฯ อาม, อาจิกฺขาหีติฯ ติฏฺฐตุ ตาว ทูเร กตํ, อเชฺชว ตยา อมนุสฺสคหิตสฺส อุปฏฺฐากปุตฺตสฺส ปาทโธวนอุทกํ สีเส อาสิตฺตํ, นาสิตฺตนฺติ? อาม, อาสิตฺตนฺติฯ กิํ เอตํ น ปสฺสสีติ? เอตํ สนฺธาย ตฺวํ วเทสีติ? อาม, เอตํ สนฺธาย วทามีติฯ เถโร จินฺตสิ – ‘‘อโห วต เม สมฺมา ปณิหิโต อตฺตา, สาสนสฺส อนุรูปํ วต เม จริตํ, เทวตาปิ มม จตุปาริสุทฺธิสีเล ติลกํ วา กาฬกํ วา อทิสฺวา ทารกสฺส สีเส อาสิตฺตปาทโธวนมตฺตํ อทฺทสา’’ติ ตสฺส สีลํ อารพฺภ พลวปีติ อุปฺปชฺชิฯ โส ตํ วิกฺขเมฺภตฺวา ปาทุทฺธารมฺปิ อกตฺวา ตเตฺถว อรหตฺตํ ปตฺวา ‘‘มาทิสํ ปริสุทฺธํ สมณํ ทูเสตฺวา มา อิธ วนสเณฺฑ วสิ, ตฺวเมว นิกฺขมาหี’’ติ เทวตํ โอวทโนฺต อิมํ อุทานํ อุทาเนสิ –

> ‘‘วิสุโทฺธ วต เม วาโส, นิมฺมลํ มํ ตปสฺสินํ;
> มา ตฺวํ วิสุทฺธํ ทูเสสิ, นิกฺขม ปวนา ตฺว’’นฺติฯ

โส ตเตฺถว เตมาสํ วสิตฺวา วุตฺถวโสฺส สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ภิกฺขูหิ ‘‘กึ, อาวุโส, ปพฺพชิตกิจฺจํ เต มตฺถกํ ปาปิต’’นฺติ ปุฏฺโฐ ตสฺมึ เลเณ วสฺสูปคมนโต ปฏฺฐาย สพฺพํ ตํ ปวตฺตึ ภิกฺขูนํ อาโรเจตฺวา, ‘‘อาวุโส, ตฺวํ เทวตาย เอวํ วุจฺจมาโน น กุชฺฌี’’ติ วุเตฺต ‘‘น กุชฺฌิ’’นฺติ อาหฯ ภิกฺขู ตถาคตสฺส อาโรเจสุํ, ‘‘ภเนฺต, อยํ ภิกฺขุ อญฺญํ พฺยากโรติ, เทวตาย อิทํ นาม วุจฺจมาโนปิ น กุชฺฌินฺติ วทตี’’ติฯ สตฺถา เตสํ กถํ สุตฺวา ‘‘เนว, ภิกฺขเว, มม ปุโตฺต กุชฺฌติ, เอตสฺส คิหีหิ วา ปพฺพชิเตหิ วา สํสโคฺค นาม นตฺถิ, อสํสโฏฺฐ เอส อปฺปิโจฺฉ สนฺตุโฏฺฐ’’ติ วตฺวา ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมํ คาถมาห –

๔๐๔.‘‘อสํสฏฺฐํ คหเฏฺฐหิ, อนาคาเรหิ จูภยํ;
อโนกสาริมปฺปิจฺฉํ, ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณ’’นฺติฯ

ตตฺถ **อสํสฏฺฐ**นฺติ ทสฺสนสวนสมุลฺลปนปริโภคกายสํสคฺคานํ อภาเวน อสํสฏฺฐํฯ **อุภย**นฺติ คิหีหิ จ อนาคาเรหิ จาติ อุภเยหิปิ อสํสฏฺฐํ ฯ **อโนกสาริ**นฺติ อนาลยจาริํ ตํ เอวรูปํ อหํ พฺราหฺมณํ วทามีติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติฯ

ปพฺภารวาสีติสฺสเตฺถรวตฺถุ เอกวีสติมํฯ

๒๒. อญฺญตรภิกฺขุวตฺถุ

นิธาย ทณฺฑนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อญฺญตรํ ภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ

โส กิร สตฺถุ สนฺติเก กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา อรเญฺญ วายมโนฺต อรหตฺตํ ปตฺวา ‘‘ปฏิลทฺธคุณํ สตฺถุ อาโรเจสฺสามี’’ติ ตโต นิกฺขมิฯ อถ นํ เอกสฺมึ คาเม เอกา อิตฺถี สามิเกน สทฺธิํ กลหํ กตฺวา ตสฺมึ พหิ นิกฺขเนฺต ‘‘กุลฆรํ คมิสฺสามี’’ติ มคฺคํ ปฏิปนฺนา อนฺตรามเคฺค ทิสฺวา ‘‘อิมํ เถรํ นิสฺสาย คมิสฺสามี’’ติ ปิฏฺฐิโต ปิฏฺฐิโต อนุพนฺธิฯ เถโร ปน ตํ น ปสฺสติฯ อถสฺสา สามิโก เคหํ อาคโต ตํ อทิสฺวา ‘‘กุลคามํ คตา ภวิสฺสตี’’ติ อนุพนฺธโนฺต ตํ ทิสฺวา ‘‘น สกฺกา อิมาย เอกิกาย อิมํ อฏวิํ ปฏิปชฺชิตุํ, กํ นุ โข นิสฺสาย คจฺฉตี’’ติ โอโลเกโนฺต เถรํ ทิสฺวา ‘‘อยํ อิมํ คณฺหิตฺวา นิกฺขโนฺต ภวิสฺสตี’’ติ จิเนฺตตฺวา เถรํ สนฺตเชฺชสิฯ อถ นํ สา อิตฺถี ‘‘เนว มํ เอส ภทโนฺต ปสฺสติ, น อาลปติ, มา นํ กิญฺจิ อวจา’’ติ อาหฯ โส ‘‘กึ ปน ตฺวํ อตฺตานํ คเหตฺวา คจฺฉนฺตํ มม อาจิกฺขิสฺสสิ, ตฺยุหเมว อนุจฺฉวิกํ อิมสฺส กริสฺสามี’’ติ อุปฺปนฺนโกโธ อิตฺถิยา อาฆาเตน เถรํ โปเถตฺวา ตํ อาทาย นิวตฺติฯ เถรสฺส สกลสรีรํ สญฺชาตคณฺฑํ อโหสิฯ อถสฺส วิหารํ คตกาเล ภิกฺขู สรีรํ สมฺพาหนฺตา คเณฺฑ ทิสฺวา ‘‘กึ อิท’’นฺติ ปุจฺฉิํสุฯ โส เตสํ ตมตฺถํ อาโรเจสิฯ อถ นํ ภิกฺขู, ‘‘อาวุโส, ตสฺมึ ปุริเส เอวํ ปหรเนฺต ตฺวํ กึ อวจ, กึ วา เต โกโธ อุปฺปโนฺน’’ติฯ ‘‘น เม, อาวุโส, โกโธ อุปฺปชฺชี’’ติ วุเตฺต สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ตมตฺถํ อาโรเจตฺวา, ‘‘ภเนฺต, เอส ภิกฺขุ ‘โกโธ เต อุปฺปชฺชตี’ติ วุจฺจมาโน ‘น เม, อาวุโส, โกโธ อุปฺปชฺชตี’ติ อภูตํ วตฺวา อญฺญํ พฺยากโรตี’’ติ อาโรเจสุํฯ สตฺถา เตสํ กถํ สุตฺวา, ‘‘ภิกฺขเว, ขีณาสวา นาม นิหิตทณฺฑา, เต ปหรเนฺตสุปิ โกธํ น กโรนฺติเยวา’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๔๐๕.‘‘นิธาย ทณฺฑํ ภูเตสุ, ตเสสุ ถาวเรสุ จ;
โย น หนฺติ น ฆาเตติ, ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณ’’นฺติฯ

ตตฺถ **นิธายา**ติ นิกฺขิปิตฺวา โอโรเปตฺวาฯ **ตเสสุ ถาวเรสุ จา**ติ ตณฺหาตาเสน ตเสสุ, ตณฺหาอภาเวน ถิรตาย ถาวเรสุ จฯ **โย น หนฺตี**ติ โย เอวํ สพฺพสเตฺตสุ วิคตปฏิฆตาย นิกฺขิตฺตทโณฺฑ เนว กญฺจิ สยํ หนติ, น อเญฺญ ฆาเตติ, ตมหํ พฺราหฺมณํ วทามีติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสูติฯ

อญฺญตรภิกฺขุวตฺถุ พาวีสติมํฯ

๒๓. สามเณรานํ วตฺถุ

อวิรุทฺธนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต จตฺตาโร สามเณเร อารพฺภ กเถสิฯ

เอกา กิร พฺราหฺมณี จตุนฺนํ ภิกฺขูนํ อุเทฺทสภตฺตํ สเชฺชตฺวา พฺราหฺมณํ อาห – ‘‘วิหารํ คนฺตฺวา จตฺตาโร มหลฺลกพฺราหฺมเณ อุทฺทิสาเปตฺวา อาเนหี’’ติฯ โส วิหารํ คนฺตฺวา ‘‘จตฺตาโร เม พฺราหฺมเณ อุทฺทิสิตฺวา เทถา’’ติ อาหฯ ตสฺส สํกิโจฺจ ปณฺฑิโต โสปาโก เรวโตติ สตฺตวสฺสิกา จตฺตาโร ขีณาสวสามเณรา ปาปุณิํสุฯ พฺราหฺมณี มหารหานิ อาสนานิ ปญฺญาเปตฺวา ฐิตา สามเณเร ทิสฺวาว กุปิตา อุทฺธเน ปกฺขิตฺตโลณํ วิย ตฏตฏายมานา ‘‘ตฺวํ วิหารํ คนฺตฺวา อตฺตโน นตฺตุมเตฺตปิ อปฺปโหเนฺต จตฺตาโร กุมารเก คเหตฺวา อาคโตสี’’ติ วตฺวา เตสํ เตสุ อาสเนสุ นิสีทิตุํ อทตฺวา นีจปีฐกานิ อตฺถริตฺวา ‘‘เอเตสุ นิสีทถา’’ติ วตฺวา ‘‘คจฺฉ, พฺราหฺมณ, มหลฺลเก โอโลเกตฺวา อาเนหี’’ติ อาหฯ พฺราหฺมโณ วิหารํ คนฺตฺวา สาริปุตฺตเตฺถรํ ทิสฺวา ‘‘เอถ, อมฺหากํ เคหํ คมิสฺสามา’’ติ อาเนสิฯ เถโร อาคนฺตฺวา สามเณเร ทิสฺวา ‘‘อิเมหิ พฺราหฺมเณหิ ภตฺตํ ลทฺธ’’นฺติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘น ลทฺธ’’นฺติ วุเตฺต จตุนฺนเมว ภตฺตสฺส ปฏิยตฺตภาวํ ญตฺวา ‘‘อาหร เม ปตฺต’’นฺติ ปตฺตํ คเหตฺวา ปกฺกามิฯ พฺราหฺมณีปิ ‘‘กิํ อิมินา วุตฺต’’นฺติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘เอเตสํ นิสินฺนานํ พฺราหฺมณานํ ลทฺธุํ วฎฺฎติ, อาหร เม ปตฺต’’นฺติ อตฺตโน ปตฺตํ คเหตฺวา คโต, น ภุญฺชิตุกาโม ภวิสฺสติ, สีฆํ คนฺตฺวา อญฺญํ โอโลเกตฺวา อาเนหีติฯ พฺราหฺมโณ คนฺตฺวา มหาโมคฺคลฺลานเตฺถรํ ทิสฺวา ตเถว วตฺวา อาเนสิฯ โสปิ สามเณเร ทิสฺวา ตเถว วตฺวา ปตฺตํ คเหตฺวา ปกฺกามิฯ อถ นํ พฺราหฺมณี อาห – ‘‘เอเต น ภุญฺชิตุกามา, พฺราหฺมณวาทกํ คนฺตฺวา เอกํ มหลฺลกพฺราหฺมณํ อาเนหี’’ติฯ

สามเณราปิ ปาโตว ปฏฺฐาย กิญฺจิ อลภมานา ชิฆจฺฉาย ปีฬิตา นิสีทิํสุฯ อถ เนสํ คุณเตเชน สกฺกสฺส อาสนํ อุณฺหาการํ ทเสฺสสิฯ โส อาวเชฺชโนฺต เตสํ ปาโตว ปฏฺฐาย นิสินฺนานํ กิลนฺตภาวํ ญตฺวา ‘‘มยา ตตฺถ คนฺตุํ วฎฺฎตี’’ติ ชราชิโณฺณ มหลฺลกพฺราหฺมโณ หุตฺวา ตสฺมิํ พฺราหฺมณวาทเก พฺราหฺมณานํ อคฺคาสเน นิสีทิฯ พฺราหฺมโณ ตํ ทิสฺวา ‘‘อิทานิ เม พฺราหฺมณี อตฺตมนา ภวิสฺสตี’’ติ เอหิ เคหํ คมิสฺสามา’’ติ ตํ อาทาย เคหํ อคมาสิฯ พฺราหฺมณี ตํ ทิสฺวาว ตุฎฺฐจิตฺตา ทฺวีสุ อาสเนสุ อตฺถรณํ เอกสฺมิํเยว อตฺถริตฺวา, ‘‘อยฺย, อิธ นิสีทาหี’’ติ อาหฯ สโกฺก เคหํ ปวิสิตฺวา จตฺตาโร สามเณเร ปญฺจปติฎฺฐิเตน วนฺทิตฺวา เตสํ อาสนปริยเนฺต ภูมิยํ ปลฺลงฺเกน นิสีทิฯ อถ นํ ทิสฺวา พฺราหฺมณี พฺราหฺมณํ อาห – ‘‘อโห เต อานีโต พฺราหฺมโณ, เอตมฺปิ อุมฺมตฺตกํ คเหตฺวา อาคโตสิ, อตฺตโน นตฺตุมเตฺต วนฺทโนฺต วิจรติ, กิํ อิมินา, นีหราหิ น’’นฺติฯ โส ขเนฺธปิ หเตฺถปิ กจฺฉายปิ คเหตฺวา นิกฺกฑฺฒิยมาโน อุฎฺฐาตุมฺปิ น อิจฺฉติฯ อถ นํ พฺราหฺมณี ‘‘เอหิ, พฺราหฺมณ, ตฺวํ เอกสฺมิํ หเตฺถ คณฺห, อหํ เอกสฺมิํ หเตฺถ คณฺหิสฺสามี’’ติ อุโภปิ ทฺวีสุ หเตฺถสุ คเหตฺวา ปิฎฺฐิยํ โปเถนฺตา เคหทฺวารโต พหิ อกํสุฯ สโกฺกปิ นิสินฺนฎฺฐาเนเยว นิสิโนฺน หตฺถํ ปริวเตฺตสิฯ เต นิวตฺติตฺวา ตํ นิสินฺนเมว ทิสฺวา ภีตรวํ รวนฺตา วิสฺสเชฺชสุํฯ ตสฺมิํ ขเณ สโกฺก อตฺตโน สกฺกภาวํ ชานาเปสิฯ อถ เนสํ อาหารํ อทํสุฯ ปญฺจปิ

ชนา อาหารํ คเหตฺวา เอโก กณฺณิกามณฺฑลํ วินิวิชฺฌิตฺวา, เอโก ฉทนสฺส ปุริมภาคํ, เอโก ปจฺฉิมภาคํ, เอโก ปถวิยํ นิมุชฺชิตฺวา, สโกฺกปิ เอเกน ฐาเนน นิกฺขมีติ เอวํ ปญฺจธา อคมํสุ ฯ ตโต ปฏฺฐาย จ ปน ตํ เคหํ ปญฺจฉิทฺทเคหํ กิร นาม ชาตํฯ

สามเณเรปิ วิหารํ คตกาเล ภิกฺขู, ''อาวุโส, กีทิส''นฺติ ปุจฺฉึสุฯ มา โน ปุจฺฉิตฺถ, อมฺหากํ ทิฏฺฐกาลโต ปฏฺฐาย พฺราหฺมณี โกธาภิภูตา ปญฺญตฺตาสเนสุ โน นิสีทิตุมฺปิ อทตฺวา ''สีฆํ สีฆํ มหลฺลกพฺราหฺมณํ อาเนหี''ติ อาหฯ อมฺหากํ อุปชฺฌาโย อาคนฺตฺวา อเมฺห ทิสฺวา ''อิเมสํ นิสินฺนพฺราหฺมณานํ ลทฺธํ วฏฺฏตี''ติ ปตฺตํ อาหราเปตฺวา นิกฺขมิฯ ''อญฺญํ มหลฺลกํ พฺราหฺมณํ อาเนสี''ติ วุเตฺต พฺราหฺมโณ มหาโมคฺคลฺลานเตฺถรํ อาเนสิ, โสปิ อเมฺห ทิสฺวา ตเถว วตฺวา ปกฺกามิฯ อถ พฺราหฺมณี ''น เอเต ภุญฺชิตุกามา, คจฺฉ พฺราหฺมณวาทกโต เอกํ มหลฺลกพฺราหฺมณํ อาเนหี''ติ พฺราหฺมณํ ปหิณิฯ โส ตตฺถ คนฺตฺวา พฺราหฺมณเวเสน อาคตํ สกฺกํ อาเนสิ, ตสฺส อาคตกาเล อมฺหากํ อาหารํ อทํสูติฯ เอวํ กโรนฺตานํ ปน เตสํ ตุเมฺห น กุชฺฌิตฺถาติ? น กุชฺฌิมฺหาติฯ ภิกฺขู ตํ สุตฺวา สตฺถุ อาโรเจสุํ – ''ภเนฺต, อิเม 'น กุชฺฌิมฺหา'ติ อภูตํ วตฺวา อญฺญํ พฺยากโรนฺตี''ติฯ สตฺถา, ''ภิกฺขเว, ขีณาสวา นาม วิรุเทฺธสุปิ น วิรุชฺฌนฺติเยวา''ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๔๐๖. ''อวิรุทฺธํ วิรุเทฺธสุ, อตฺตทเณฺฑสุ นิพฺพุตํ;
สาทาเนสุ อนาทานํ, ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณ''นฺติฯ

ตตฺถ **อวิรุทฺธ**นฺติ อาฆาตวเสน วิรุเทฺธสุปิ โลกิยมหาชเนสุ อาฆาตาภาเวน อวิรุทฺธํฯ หตฺถคเต ทเณฺฑ วา สเตฺถ วา อวิชฺชมาเนปิ ปเรสํ ปหารทานโต อวิรตตฺตา อตฺตทเณฺฑสุ ชเนสุ นิพฺพุตํ นิกฺขิตฺตทณฺฑํ, ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ อหํ มมนฺติ คหิตตฺตา สาทาเนสุ ตสฺส คหณสฺส อภาเวน อนาทานํ ตํ เอวรูปํ อหํ พฺราหฺมณํ วทามีติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติฯ

สามเณรานํ วตฺถุ เตวีสติมํฯ

๒๔. มหาปนฺถกเตฺถรวตฺถุ

ยสฺส ราโค จาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรโนฺต มหาปนฺถกํ อารพฺภ กเถสิฯ

โส หายสฺมา จูฬปนฺถกํ จตูหิ มาเสหิ เอกํ คาถํ ปคุณํ กาตุํ อสโกฺกนฺตํ ''ตฺวํ สาสเน อภโพฺพ, คิหิโภคาปิ ปริหีโน, กึ เต อิธ วาเสน, อิโต นิกฺขมา''ติ วิหารา นิกฺกฑฺฒิตฺวา ทฺวารํ ถเกสิฯ ภิกฺขู กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ, ''อาวุโส, มหาปนฺถกเตฺถเรน อิทํ นาม กตํ , ขีณาสวานมฺปิ มเญฺญ โกโธ อุปฺปชฺชตี''ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ''กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา''ติ ปุจฺฉิตฺวา ''อิมาย นามา''ติ วุเตฺต ''น, ภิกฺขเว, ขีณาสวานํ ราคาทโย กิเลสา อตฺถิ, มม ปุเตฺตน อตฺถปุเรกฺขารตาย เจว ธมฺมปุเรกฺขารตาย จ กต''นฺติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๔๐๗. ''ยสฺส ราโค จ โทโส จ, มาโน มโกฺข จ ปาติโต;
สาสโปริว อารคฺคา, ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณ''นฺติฯ

ตตฺถ **อารคฺคา**ติ ยเสฺสเต ราคาทโย กิเลสา, อยญฺจ ปรคุณมกฺขนลกฺขโณ มโกฺข อารคฺคา สาสโป วิย ปาติโต, ยถา สาสโป อารเคฺค น สนฺติฏฺฐติ, เอวํ จิเตฺต น สนฺติฏฺฐติ, ตมหํ พฺ

ราหฺมณํ วทามีติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติฯ

มหาปนฺถกเตฺถรวตฺถุ จตุวีสติมํฯ

๒๕. ปิลินฺทวจฺฉเตฺถรวตฺถุ

อกกฺกสนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรโนฺต ปิลินฺทวจฺฉเตฺถรํ อารพฺภ กเถสิฯ

โส กิรายสฺมา ‘‘เอหิ, วสลิ, ยาหิ, วสลี’’ติอาทีนิ วทโนฺต คิหีปิ ปพฺพชิเตปิ วสลิวาเทเนว สมุทาจรติฯ อเถกทิวสํ สมฺพหุลา ภิกฺขู สตฺถุ อาโรเจสุํ – ‘‘อายสฺมา, ภเนฺต, ปิลินฺทวโจฺฉ ภิกฺขู วสลิวาเทน สมุทาจรตี’’ติฯ สตฺถา ตํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ ปิลินฺทวจฺฉ ภิกฺขู วสลิวาเทน สมุทาจรสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘เอวํ, ภเนฺต’’ติ วุเตฺต ตสฺสายสฺมโต ปุเพฺพนิวาสํ มนสิกริตฺวา ‘‘มา โข ตุเมฺห, ภิกฺขเว, วจฺฉสฺส ภิกฺขุโน อุชฺฌายิตฺถ, น, ภิกฺขเว, วโจฺฉ โทสนฺตโร ภิกฺขู วสลิวาเทน สมุทาจรติ, วจฺฉสฺส, ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน ปญฺจ ชาติสตานิ อโพฺพกิณฺณานิ สพฺพานิ ตานิ พฺราหฺมณกุเล ปจฺจาชาตานิ, โส ตสฺส ทีฆรตฺตํ วสลิวาโท สมุทาจิโณฺณ, ขีณาสวสฺส นาม กกฺกสํ ผรุสํ ปเรสํ มมฺมฆฏฺฏนวจนเมว นตฺถิฯ อาจิณฺณวเสน หิ มม ปุโตฺต เอวํ กเถตี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๔๐๘.‘‘อกกฺกสํ วิญฺญาปนึ, คิรํ สจฺจมุทีรเย;
ยาย นาภิสเช กญฺจิ, ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณ’’นฺติฯ

ตตฺถ **อกกฺกส**นฺติ อผรุสํฯ **วิญฺญาปนิ**นฺติ อตฺถวิญฺญาปนึฯ **สจฺจ**นฺติ ภูตตฺถํฯ **นาภิสเช**ติ ยาย คิราย อญฺญํ กุชฺฌาปนวเสน น ลคฺคาเปยฺย, ขีณาสโว นาม เอวรูปเมว คิรํ ภาเสยฺย, ตสฺมา ตมหํ พฺราหฺมณํ วทามีติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติฯ

ปิลินฺทวจฺฉเตฺถรวตฺถุ ปญฺจวีสติมํฯ

๒๖. อญฺญตรเตฺถรวตฺถุ

โยธ ทีฆนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อญฺญตรเตฺถรํ อารพฺภ กเถสิฯ

สาวตฺถิยํ กิเรโก มิจฺฉาทิฏฺฐิโก พฺราหฺมโณ สรีรคนฺธคหณภเยน อุตฺตรสาฏกํ อปเนตฺวา เอกมเนฺต ฐเปตฺวา เคหทฺวาราภิมุโข นิสีทิฯ อเถโก ขีณาสโว ภตฺตกิจฺจํ กตฺวา วิหารํ คจฺฉโนฺต ตํ สาฏกํ ทิสฺวา อิโต จิโต จ โอโลเกตฺวา กญฺจิ อปสฺสโนฺต ‘‘นิสฺสามิโก อย’’นฺติ ปํสุกูลํ อธิฏฺฐหิตฺวา คณฺหิฯ อถ นํ พฺราหฺมโณ ทิสฺวา อโกฺกสโนฺต อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘มุณฺฑก , สมณ, มม สาฏกํ คณฺหสี’’ติ อาหฯ ตเวโส, พฺราหฺมณาติฯ อาม, สมณาติฯ ‘‘มยา กญฺจิ อปสฺสเนฺตน ปํสุกูลสญฺญาย คหิโต, คณฺห น’’นฺติ ตสฺส ทตฺวา วิหารํ คนฺตฺวา ภิกฺขูนํ ตมตฺถํ อาโรเจสิฯ อถสฺส วจนํ สุตฺวา ภิกฺขู เตน สทฺธึ เกฬึ กโรนฺตา ‘‘กึ นุ โข, อาวุโส, สาฏโก ทีโฆ รโสฺส ถูโล สโณฺห’’ติฯ อาวุโส, ทีโฆ วา โหตุ รโสฺส วา ถูโล วา สโณฺห วา, นตฺถิ มยฺหํ ตสฺมึ อาลโย, ปํสุกูลสญฺญาย นํ คณฺหินฺติฯ ตํ สุตฺวา ภิกฺขู ตถาคตสฺส อาโรเจสุํ – ‘‘เอส, ภเนฺต, ภิกฺขุ อภูตํ วตฺ

วา อณุญ่ พฺยากโรตี’’ติฯ สตฺถา ‘‘ภูตํ, ภิกฺขเว, เอส กเถติ, ขีณาสวา นาม ปเรสํ สนฺตกํ น คณฺหนฺตี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๔๐๙.‘‘โยธ ทีฆํ ว รสฺสํ วา, อณุํ ถูลํ สุภาสุภํ;
โลเก อทินฺนํ นาทิยติ, ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณ’’นฺติฯ

ตสฺสตฺโถ – สาฏกาภรณาทีสุ ทีฆํ วา รสฺสํ วา มณิมุตฺตาทีสุ อณุํ วา ถูลํ วา มหคฺฆอปฺปคฺฆวเสน สุภํ วา อสุภํ วา โย ปุคฺคโล อิมสฺมึ โลเก ปรปริคฺคหิตํ นาทิยติ, ตมหํ พฺราหฺมณํ วทามีติ อตฺโถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติฯ

อณุญูตรเตฺถรวตฺถุ ฉพฺพีสติมํฯ

๒๗. สาริปุตฺตเตฺถรวตฺถุ

อาสา ยสฺสาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต สาริปุตฺตเตฺถรํ อารพฺภ กเถสิฯ

เถโร กิร ปญฺจภิกฺขุสตปริวาโร ชนปเท เอกํ วิหารํ คนฺตฺวา วสฺสํ อุปคญฺฉิฯ มนุสฺสา เถรํ ทิสฺวา พหุํ วสฺสาวาสิกํ ปฏิสฺสุณึสุฯ เถโร ปวาเรตฺวา สพฺพสฺมึ วสฺสาวาสิเก อสมฺปเตฺตเยว สตฺถุ สนฺติกํ คจฺฉนฺโต ภิกฺขู อาห – ‘‘ทหรานเญฺจว สามเณรานญฺจ มนุเสฺสหิ วสฺสาวาสิเก อาหเฏ คเหตฺวา เปเสยฺยาถ, ฐเปตฺวา วา สาสนํ ปหิเณยฺยาถา’’ติฯ เอวํ วตฺวา จ ปน สตฺถุ สนฺติกํ อคมาสิฯ ภิกฺขู กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ ‘‘อชฺชาปิ มเญฺญ สาริปุตฺตเตฺถรสฺส ตณฺหา อตฺถิเยวฯ ตถา หิ มนุเสฺสหิ วสฺสาวาสิเก ทิเนฺน อตฺตโน สทฺธิวิหาริกานํ ‘วสฺสาวาสิกํ เปเสยฺยาถ , ฐเปตฺวา วา สาสนํ ปหิเณยฺยาถา’ติ ภิกฺขูนํ วตฺวา อาคโต’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, มม ปุตฺตสฺส ตณฺหา อตฺถิ, มนุสฺสานํ ปน ปุญฺญโต ทหรสามเณรานญฺจ ธมฺมิกลาภโต ปริหานิ มา อโหสีติ เตเนวํ กถิต’’นฺติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๔๑๐.‘‘อาสา ยสฺส น วิชฺชนฺติ, อสฺมึ โลเก ปรมฺหิ จ;
นิราสาสํ วิสํยุตฺตํ, ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณ’’นฺติฯ

ตตฺถ **อาสา**ติ ตณฺหาฯ **นิราสาส**นฺติ นิตฺตณฺหํฯ **วิสํยุตฺต**นฺติ สพฺพกิเลเสหิ วิสํยุตฺตํ ตมหํ พฺราหฺมณํ วทามีติ อตฺโถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติฯ

สาริปุตฺตเตฺถรวตฺถุ สตฺตวีสติมํฯ

๒๘. มหาโมคฺคลฺลานเตฺถรวตฺถุ

ยสฺสาลยาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต มหาโมคฺคลฺลานเตฺถรํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ ปุริมสทิสเมวฯ อิธ ปน สตฺถา โมคฺคลฺลานเตฺถรสฺส นิตฺตณฺหภาวํ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๔๑๑. ‘‘ยสฺสาลยา น วิชฺชนฺติ, อญฺญาย อกถํกถี;
อมโตคธมนุปฺปตฺตํ, ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณ’’นฺติฯ

ตตฺถ **อาลยา**ติ ตณฺหาฯ **อญฺญาย อกถํกถี**ติ อฏฺฐ วตฺถูนิ ยถาภูตํ ชานิตฺวา อฏฺฐวตฺถุกาย วิจิกิจฺฉาย นิพฺพิจิกิจฺโฉฯ **อมโตคธมนุปฺปตฺต**นฺติ อมตํ นิพฺพานํ โอคาเหตฺวา อนุปฺปตฺตํ ตมหํ พฺราหฺมณํ วทามีติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสูติฯ

มหาโมคฺคลฺลานเตฺถรวตฺถุ อฏฺฐวีสติมํฯ

๒๙. เรวตเตฺถรวตฺถุ

โยธ ปุญฺญญฺจาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา ปุพฺพาราเม วิหรโนฺต เรวตเตฺถรํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ ‘‘คาเม วา ยทิ วารเญฺญ’’ติ (ธ. ป. ๙๘) คาถาวณฺณนาย วิตฺถาริตเมวฯ วุตฺตญฺหิ ตตฺถ (ธ. ป. อฏฺฐ. ๑.๙๘) –

ปุน เอกทิวสํ ภิกฺขู กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ ‘‘อโห สามเณรสฺส ลาโภ, อโห ปุญฺญํ, เยน เอกเกน ปญฺจนฺนํ ภิกฺขุสตานํ ปญฺจกูฏาคารสตานิ กตานี’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต, ‘‘ภิกฺขเว, มยฺหํ ปุตฺตสฺส เนว ปุญฺญํ อตฺถิ, น ปาปํ, อุภยมสฺส ปหีน’’นฺติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๔๑๒. ‘‘โยธ ปุญฺญญฺจ ปาปญฺจ, อุโภ สงฺคมุปจฺจคา;
อโสกํ วิรชํ สุทฺธํ, ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณ’’นฺติฯ

ตตฺถ **อุโภ**ติ เทฺวปิ ปุญฺญานิ จ ปาปานิ จ ฉเฑฺฑตฺวาติ อโตฺถฯ **สงฺค**นฺติ ราคาทิเภทํ สงฺคํฯ **อุปจฺจคา**ติ อติกฺกโนฺตฯ วฏฺฏมูลกโสกาภาเวน อโสกํ อพฺภนฺตเร ราครชาทีนํ อภาเวน วิรชํ นิรุปกฺกิเลสตาย สุทฺธํ ตมหํ พฺราหฺมณํ วทามีติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสูติฯ

เรวตเตฺถรวตฺถุ เอกูนติํสติมํฯ

๓๐. จนฺทาภเตฺถรวตฺถุ

จนฺทํ วาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต จนฺทาภเตฺถรํ อารพฺภ กเถสิฯ

ตตฺรายํ อนุปุพฺพี กถา – อตีเต เอโก พาราณสิวาสี วาณิโช ‘‘ปจฺจนฺตํ คนฺตฺวา จนฺทนํ อาหริสฺสามี’’ติ พหูนิ วตฺถาภรณาทีนิ คเหตฺวา ปญฺจหิ สกฏสเตหิ ปจฺจนฺตํ คนฺตฺวา คามทฺวาเร นิวาสํ คเหตฺวา อฏวิยํ โคปาลทารเก ปุจฺฉิ – ‘‘อิมสฺมิํ คาเม ปพฺพตปาทกมฺมิโก โกจิ มนุโสฺส อตฺถี’’ติ? ‘‘อาม, อตฺถี’’ติฯ ‘‘โก นาเมโส’’ติ? ‘‘อสุโก นามา’’ติฯ ‘‘ภริยาย ปนสฺส ปุตฺตานํ วา กินฺนาม’’นฺติ? ‘‘อิทญฺจิทญฺจา’’ติฯ ‘‘กหํ ปนสฺส ฐาเน เคห’’นฺติ? ‘‘อสุกฏฺฐาเน นามา’’ติฯ โส เตหิ ทินฺนสญฺญาย สุขยานเก นิสีทิตฺวา ตสฺส เคหทฺวารํ คนฺตฺวา ยานา โอรุยฺห เคหํ ปวิสิตฺวา ‘‘อสุกนาเม’’ติ ตํ อิตฺถิํ ปโกฺกสิฯ สา ‘‘เอโก โน ญาตโก ภวิสฺสตี’’ติ เวเคนา คนฺตฺวา อาสนํ ปญฺญาเปสิฯ โส ตตฺถ นิสีทิตฺวา นามํ วตฺวา ‘‘มม สหาโย กห’’นฺติ ปุจฺฉิฯ

‘‘อรญฺญํ คโต, สามี’’ติฯ ‘‘มม ปุโตฺต อสุโก นาม, มม ธีตา อสุกา นาม กห’’นฺติ สเพฺพสํ นามํ กิเตฺตโนฺตว ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมานิ เนสํ วตฺถาภรณานิ ทเทยฺยาสิ, สหายสฺสาปิ เม อฎฺวิโต อาคตกาเล อิทํ วตฺถาภรณํ ทเทยฺยาสี’’ติ อทาสิฯ สา ตสฺส อุฬารํ สกฺการํ กตฺวา สามิกสฺส อาคตกาเล ‘‘สามิ, อิมินา อาคตกาลโต ปฎฺฐาย สเพฺพสํ นามํ วตฺวา อิทญฺจิทญฺจ ทินฺน’’นฺติ อาหฯ โสปิสฺส กตฺตพฺพยุตฺตกํ กริฯ

อถ นํ สายํ สยเน นิสิโนฺน ปุจฺฉิ – ‘‘สมฺม, ปพฺพตปาเท จรเนฺตน เต กิํ พหุํ ทิฎฺฐปุพฺพ’’นฺติ? ‘‘อญฺญํ น ปสฺสามิ, รตฺตสาขา ปน เม พหู รุกฺขา ทิฎฺฐา’’ติฯ ‘‘พหู รุกฺขา’’ติ? ‘‘อาม, พหู’’ติฯ เตน หิ เต อมฺหากํ ทเสฺสหีติ เตน สทฺธิํ คนฺตฺวา รตฺตจนฺทนรุเกฺข ฉินฺทิตฺวา ปญฺจ สกฎสตานิ ปูเรตฺวา อาคจฺฉโนฺต ตํ อาห – ‘‘สมฺม, พาราณสิยํ อสุกฎฺฐาเน นาม มม เคหํ, กาเลน กาลํ มม สนฺติกํ อาคเจฺฉยฺยาสิ, อเญฺญน จ เม ปณฺณากาเรน อโตฺถ นตฺถิ, รตฺตสาขรุเกฺข เอว อาหเรยฺยาสี’’ติฯ โส ‘‘สาธู’’ติ วตฺวา กาเลน กาลํ ตสฺส สนฺติกํ อาคจฺฉโนฺต รตฺตจนฺทนเมว อาหรติ, โสปิสฺส พหุธนํ เทติฯ

ตโต อปเรน สมเยน ปรินิพฺพุเต กสฺสปทสพเล ปติฎฺฐิเต กญฺจนถูเป โส ปุริโส พหุํ จนฺทนํ อาทาย พาราณสิํ อคมาสิฯ อถสฺส โส สหายโก วาณิโช พหุํ จนฺทนํ ปิสาเปตฺวา ปาติํ ปูเรตฺวา ‘‘เอหิ, สมฺม, ยาว ภตฺตํ ปจติ, ตาว เจติยกรณฎฺฐานํ คนฺตฺวา อาคมิสฺสามา’’ติ ตํ อาทาย ตตฺถ คนฺตฺวา จนฺทนปูชํ อกาสิฯ โสปิสฺส ปจฺจนฺตวาสี สหายโก เจติยกุจฺฉิยํ จนฺทเนน จนฺทมณฺฑลํ อกาสิฯ เอตฺตกเมวสฺส ปุพฺพกมฺมํฯ

โส ตโต จุโต เทวโลเก นิพฺพตฺติตฺวา เอกํ พุทฺธนฺตรํ ตตฺถ เขเปตฺวา อิมสฺมิํ พุทฺธุปฺปาเท ราชคหนคเร พฺราหฺมณมหาสาลกุเล นิพฺพตฺติฯ ตสฺส นาภิมณฺฑลโต จนฺทมณฺฑลสทิสา ปภา อุฎฺฐหิ, เตนสฺส **จนฺทาโภ**เตฺวว นามํ กริํสุฯ เจติเย กิรสฺส จนฺทมณฺฑลกรณนิสฺสโนฺท เอสฯ พฺราหฺมณา จินฺตยิํสุ – ‘‘สกฺกา อเมฺหหิ อิมํ คเหตฺวา โลกํ ขาทิตุ’’นฺติฯ ตํ ยาเนน นิสีทาเปตฺวา ‘‘โย อิมสฺส สรีรํ หเตฺถน ปรามสติ, โส เอวรูปํ นาม อิสฺสริยสมฺปตฺติํ ลภตี’’ติ วตฺวา วิจริํสุฯ สตํ วา สหสฺสํ วา ททมานา เอว ตสฺส สรีรํ หเตฺถน ผุสิตุํ ลภนฺติฯ เต เอวํ อนุวิจรนฺตา สาวตฺถิํ อนุปฺปตฺตา นครสฺส จ วิหารสฺส จ อนฺตรา นิวาสํ คณฺหิํสุฯ สาวตฺถิยมฺปิ ปญฺจโกฎิมตฺตา อริยสาวกา ปุเรภตฺตํ ทานํ ทตฺวา ปจฺฉาภตฺตํ คนฺธมาลวตฺถเภสชฺชาทิหตฺถา ธมฺมสฺสวนาย คจฺฉนฺติฯ พฺราหฺมณา เต ทิสฺวา ‘‘กหํ คจฺฉถา’’ติ ปุจฺฉิํสุฯ สตฺถุ สนฺติกํ ธมฺมสฺสวนายาติฯ เอถ ตตฺถ คนฺตฺวา กิํ กริสฺสถ, อมฺหากํ จนฺทาภสฺส พฺราหฺมณสฺส อานุภาวสทิโส อานุภาโว นตฺถิฯ เอตสฺส หิ สรีรํ ผุสนฺตา อิทํ นาม ลภนฺติ, เอถ ปสฺสถ นนฺติฯ ตุมฺหากํ จนฺทาภสฺส พฺราหฺมณสฺส โก อานุภาโว นาม, อมฺหากํ สตฺถาเยว มหานุภาโวติฯ เต อญฺญมญฺญํ สญฺญาเปตุํ อสโกฺกนฺตา ‘‘วิหารํ คนฺตฺวา จนฺทาภสฺส วา อมฺหากํ วา สตฺถุ อานุภาวํ ชานิสฺสามา’’ติ ตํ คเหตฺวา วิหารํ อคมํสุฯ

สตฺถา ตสฺมิํ อตฺตโน สนฺติกํ อุปสงฺกมเนฺตเยว จนฺทาภาย อนฺตรธานํ อกาสิฯ โส สตฺถุ สนฺติเก องฺคารปจฺฉิยํ กาโก วิย อโหสิฯ อถ นํ เอกมนฺตํ นยิํสุ, อาภา ปฎิปากติกา อโหสิฯ ปุน สตฺถุ สนฺติกํ อานยิํสุ, อาภา ตเถว อนฺตรธายิฯ เอวํ ติกฺขตฺตุํ คนฺตฺวา อนฺตรธายมานํ อาภํ ทิสฺวา จนฺทาโภ จิเนฺตสิ – ‘‘อยํ อาภาย อนฺตรธานมนฺตํ ชานาติ มเญฺญ’’ติฯ โส สตฺถารํ ปุจฺฉิ – ‘‘กิํ นุ โข อาภาย อนฺตรธานมนฺตํ ชานาถา’’ติ? อาม, ชานามีติฯ เตน หิ เม เทถาติฯ น สกฺกา อปพฺพชิตสฺส ทาตุนฺติฯ โส พฺราหฺมเณ อาห – ‘‘เอตสฺมิํ มเนฺต คหิเต อหํ สกลชมฺพุทีเป เชฎฺฐโก ภวิสฺสามิ, ตุเมฺห เอเตฺถว โหถ, อหํ ปพฺพชิตฺวา กติปาเหเนว มนฺตํ คณฺหิสฺสามี’’ติฯ

โส สตฺถารํ ปพฺพชฺชํ ยาจิตฺวา อุปสมฺปชฺชิฯ อถสฺส ทฺวตฺตึสาการํ อาจิกฺขิฯ โส ‘‘กึ อิท’’นฺติ ปุจฺฉิฯ อิทํ มนุสฺสสฺส ปริกมฺมํ สชฺฌายิตุํ วฏฺฏตีติฯ พฺราหฺมณาปิ อนฺตรนฺตรา อาคนฺตฺวา ‘‘คหิโต เต มโนฺต’’ติ ปุจฺฉนฺติฯ น ตาว คณฺหามีติฯ โส กติปาเหเนว อรหตฺตํ ปตฺวา พฺราหฺมเณหิ อาคนฺตฺวา ปุจฺฉิตกาเล ‘‘ยาถ ตุเมฺห, อิทานาหํ อนาคมนธมฺโม ชาโต’’ติ อาหฯ ภิกฺขู ตถาคตสฺส อาโรเจสุํ – ‘‘อยํ, ภเนฺต, อภูตํ วตฺวา อญฺญํ พฺยากโรตี’’ติฯ สตฺถา ‘‘ขีณาสโว อิทานิ, ภิกฺขเว, มม ปุโตฺต จนฺทาโภ, ภูตเมเวส กเถตี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๔๑๓.‘‘จนฺทํว วิมลํ สุทฺธํ, วิปฺปสนฺนมนาวิลํ;
นนฺทีภวปริกฺขีณํ, ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณ’’นฺติฯ

ตตฺถ **วิมล**นฺติ อพฺภาทิมลรหิตํฯ **สุทฺธ**นฺติ นิรุปกฺกิเลสํฯ **วิปฺปสนฺน**นฺติ ปสนฺนจิตฺตํฯ **อนาวิล**นฺติ กิเลสาวิลตฺตรหิตํฯ **นนฺทีภวปริกฺขีณ**นฺติ ตีสุ ภเวสุ ปริกฺขีณตณฺหํ ตมหํ พฺราหฺมณํ วทามีติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติฯ

จนฺทาภเตฺถรวตฺถุ ตึสติมํฯ

๓๑. สีวลิเตฺถรวตฺถุ

โย อิมนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา กุณฺฑโกลิยํ นิสฺสาย กุณฺฑธานวเน วิหรโนฺต สีวลิเตฺถรํ อารพฺภ กเถสิฯ

เอกสฺมิญฺหิ สมเย สุปฺปวาสา นาม โกลิยธีตา สตฺตวสฺสานิ คพฺภํ ธาเรตฺวา สตฺตาหํ มูฬฺหคพฺภา ทุกฺขาหิ ติพฺพาหิ กฏุกาหิ เวทนาหิ ผุฏฺฐา ‘‘สมฺมาสมฺพุโทฺธ วต โส ภควา, โย อิมสฺส เอวรูปสฺส ทุกฺขสฺส ปหานาย ธมฺมํ เทเสติฯ สุปฺปฏิปโนฺน วต ตสฺส ภควโต สาวกสโงฺฆ, โย อิมสฺส เอวรูปสฺส ทุกฺขสฺส ปหานาย ปฏิปโนฺนฯ สุสุขํ วต ตํ นิพฺพานํ, ยถิทํ เอวรูปํ ทุกฺขํ น สํวิชฺชตี’’ติ (อุทา. ๑๘) อิเมหิ ตีหิ วิตเกฺกหิ ตํ ทุกฺขํ อธิวาเสนฺตี สามิกํ สตฺถุ สนฺติกํ เปเสตฺวา เตน ตสฺสา วจเนน สตฺถุ วนฺทนาย อาโรจิตาย ‘‘สุขินี โหตุ สุปฺปวาสา โกลิยธีตา, อโรคา อโรคํ ปุตฺตํ วิชายตู’’ติ สตฺถารา วุตฺตกฺขเณเยว สุขินี อโรคา อโรคํ ปุตฺตํ วิชายิตฺวา พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ นิมเนฺตตฺวา สตฺตาหํ มหาทานํ อทาสิฯ ปุโตฺตปิสฺสา ชาตทิวสโต ปฏฺฐาย ธมฺมกรณํ อาทาย สงฺฆสฺส อุทกํ ปริสฺสาเวสิฯ โส อปรภาเค นิกฺขมิตฺวา ปพฺพชิโต อรหตฺตํ ปาปุณิฯ

อเถกทิวสํ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ ‘‘ปสฺสถาวุโส, เอวรูโป นาม อรหตฺตสฺส อุปนิสฺสยสมฺปโนฺน ภิกฺขุ เอตฺตกํ กาลํ มาตุกุจฺฉิสฺมึ ทุกฺขํ อนุโภสิ, กิมงฺคํ ปน อเญฺญ, พหุํ วต อิมินา ทุกฺขํ นิตฺถิณฺณ’’นฺติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘อาม, ภิกฺขเว, มม ปุโตฺต เอตฺตกา ทุกฺขา มุจฺจิตฺวา อิทานิ นิพฺพานํ สจฺฉิกตฺวา วิหรตี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๔๑๔.‘‘โยมํ ปลิปถํ ทุคฺคํ, สํสารํ โมหมจฺจคา;
ติโณฺณ ปารงฺคโต ฌายี, อเนโช อกถํกถี;
อนุปาทาย นิพฺพุโต, ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณ’’นฺติฯ

ตสฺสโตฺถ – โย ภิกฺขุ อิมํ ราคปลิปถญฺจว กิเลสทุคฺคญฺจ สํสารวฏฺฏญฺจ จตุนฺนํ อริยสจฺจานํ อปฺปฏิวิชฺฌนกโมหญฺจ อตีโต, จตฺตาโร โอเฆ ติโณฺณ หุตฺวา ปารํ อนุปฺปโตฺต, ทุวิเธน ฌาเนน ฌายี, ตณฺหาย อภาเวน อเนโช, กถํกถาย อภาเวน อกถํกถี, อุปาทานานํ อภาเวน อนุปาทิยิตฺวา กิเลสนิพฺพาเนน นิพฺพุโต, ตมหํ พฺราหฺมณํ วทามีติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสูติฯ

สีวลิเตฺถรวตฺถุ เอกติํสติมํฯ

๓๒. สุนฺทรสมุทฺทเตฺถรวตฺถุ

โยธ กาเมติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต สุนฺทรสมุทฺทเตฺถรํ อารพฺภ กเถสิฯ

สาวตฺถิยํ กิเรโก กุลปุโตฺต สุนฺทรสมุทฺทกุมาโร นาม จตฺตาลีสโกฏิวิภเว มหากุเล นิพฺพโตฺตฯ โส เอกทิวสํ ปจฺฉาภตฺตํ คนฺธมาลาทิหตฺถํ มหาชนํ ธมฺมสฺสวนตฺถาย เชตวนํ คจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ‘‘กหํ คจฺฉถา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สตฺถุ สนฺติกํ ธมฺมสฺสวนตฺถายา’’ติ วุเตฺต ‘‘อหมฺปิ คมิสฺสามี’’ติ วตฺวา เตน สทฺธิํ คนฺตฺวา ปริสปริยเนฺต นิสีทิฯ สตฺถา ตสฺส อาสยํ วิทิตฺวา อนุปุพฺพิํ กถํ กเถสิฯ โส ‘‘น สกฺกา อคารํ อชฺฌาวสเนฺตน สงฺขลิขิตํ พฺรหฺมจริยํ จริตุ’’นฺติ สตฺถุ ธมฺมกถํ นิสฺสาย ปพฺพชฺชาย ชาตุสฺสาโห ปริสาย ปกฺกนฺตาย สตฺถารํ ปพฺพชฺชํ ยาจิตฺวา ‘‘มาตาปิตูหิ อนนุญฺญาตํ ตถาคตา น ปพฺพาเชนฺตี’’ติ สุตฺวา เคหํ คนฺตฺวา รฏฺฐปาลกุลปุตฺตาทโย วิย มหเนฺตน วายาเมน มาตาปิตโร อนุชานาเปตฺวา สตฺถุ สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา ลทฺธูปสมฺปโท ‘‘กิํ เม อิธ วาเสนา’’ติ ตโต นิกฺขมิตฺวา ราชคหํ คนฺตฺวา ปิณฺฑาย จรโนฺต วีตินาเมสิฯ

อเถกทิวสํ สาวตฺถิยํ ตสฺส มาตาปิตโร เอกสฺมิํ ฉณทิวเส มหเนฺตน สิริโสภเคฺคน ตสฺส สหายกกุมารเก กีฬมาเน ทิสฺวา ‘‘อมฺหากํ ปุตฺตสฺส อิทํ ทุลฺลภํ ชาต’’นฺติ ปริเทวิํสุฯ ตสฺมิํ ขเณ เอกา คณิกา ตํ กุลํ คนฺตฺวา ตสฺส มาตรํ โรทมานํ นิสินฺนํ ทิสฺวา ‘‘อมฺม, กิํ การณา โรทสี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘ปุตฺตํ อนุสฺสริตฺวา โรทามี’’ติฯ ‘‘กหํ ปน โส, อมฺมา’’ติ? ‘‘ภิกฺขูสุ ปพฺพชิโต’’ติฯ ‘‘กิํ อุปฺปพฺพาเชตุํ น วฏฺฏตี’’ติ? ‘‘วฏฺฏติ, น ปน อิจฺฉติ, อิโต นิกฺขมิตฺวา ราชคหํ คโต’’ติฯ ‘‘สจาหํ ตํ อุปฺปพฺพาเชยฺยํ, กิํ เม กเรยฺยาถา’’ติ? ‘‘อิมสฺส เต กุลสฺส กุฏุมฺพสามินิํ กเรยฺยามา’’ติฯ เตน หิ เม ปริพฺพยํ เทถาติ ปริพฺพยํ คเหตฺวา มหเนฺตน ปริวาเรน ราชคหํ คนฺตฺวา ตสฺส ปิณฺฑาย จรณวีถิํ สลฺลเกฺขตฺวา ตเตฺถกํ นิวาสเคหํ คเหตฺวา ปาโตว ปณีตํ อาหารํ ปฏิยาเทตฺวา เถรสฺส ปิณฺฑาย ปวิฏฺฐกาเล ภิกฺขํ ทตฺวา กติปาหจฺจเยน, ‘‘ภเนฺต, อิเธว นิสีทิตฺวา ภตฺตกิจฺจํ กโรถา’’ติ ปตฺตํ คณฺหิฯ โส ปตฺตมทาสิฯ

อถ นํ ปณีเตน อาหาเรน ปริวิสิตฺวา, ‘‘ภเนฺต, อิเธว ปิณฺฑาย จริตุํ ผาสุก’’นฺติ วตฺวา กติปาหํ อาลิเนฺท นิสีทาเปตฺวา โภเชตฺวา ทารเก ปูเวหิ สงฺคณฺหิตฺวา ‘‘เอถ ตุเมฺห เถรสฺส อาคตกาเล มยิ วาเรนฺติยาปิ อิธาคนฺตฺวา รชํ อุฏฺฐาเปยฺยาถา’’ติ อาหฯ เต ปุนทิวเส เถรสฺส โภชนเวลาย ตาย วาริยมานาปิ รชํ อุฏฺฐาเปสุํฯ สา ปุนทิวเส, ‘‘ภเนฺต, ทารกา วาริยมานาปิ มม วจนํ อสุณิตฺวา อิธ รชํ อุฏฺฐาเปนฺติ, อโนฺตเคเห นิสีทถา’’ติ อโนฺต นิสีทาเปตฺวา กติปาหํ โภเชสิฯ ปุน ทารเก สงฺคณฺหิตฺวา ‘‘ตุเมฺห มยา วาริยมานาปิ เถรสฺส โภชนกาเล มหาสทฺทํ กเรยฺยาถา’’ติ อาหฯ เต ตถา กริํสุฯ สา ปุนทิวเส, ‘‘ภเนฺต, อิมสฺมิํ ฐาเน อติวิย มหาสโทฺท โหติ, ทารกา มยา วาริยมานาปิ วจนํ น คณฺหนฺติ, อุปริปาสาเทเยว นิสีทถา’’ติ วตฺวา เถเรน

อธิวาสิเต เถรํ ปุรโต กตฺวา ปาสาทํ อภิรุหนฺตี ทฺวารานิ ปิทหมานาว ปาสาทํ อภิรุหิฯ เถโร อุกฺกฏฺฐสปทานจาริโก สมาโนปิ รสตณฺหาย พโทฺธ ตสฺสา วจเนน สตฺตภูมิกํ ปาสาทํ อภิรุหิฯ

สา เถรํ นิสีทาเปตฺวา ‘‘จตฺตาลีสาย ขลุ, สมฺม, ปุณฺณมุข ฐาเนหิ อิตฺถี ปุริสํ อจฺจาวทติ วิชมฺภติ วินมติ คิลสติ วิลชฺชติ นเขน นขํ ฆฏฺเฏติ, ปาเทน ปาทํ อกฺกมติ, กฏฺเฐน ปถวิํ วิลิขติ, ทารกํ อุลฺลงฺเฆติ โอลงฺเฆติ, กีฬติ กีฬาเปติ, จุมฺพติ จุมฺพาเปติ, ภุญฺชติ ภุญฺชาเปติ, ททาติ อายาจติ, กตมนุกโรติ, อุจฺจํ ภาสติ, นีจํ ภาสติ, อวิจฺจํ ภาสติ, วิวิจฺจํ ภาสติ, นเจฺจน คีเตน วาทิเตน โรทิเตน วิลสิเตน วิภูสิเตน ชคฺฆติ, เปกฺขติ, กฏิํ จาเลติ, คุยฺหภณฺฑกํ จาเลติ, อูรุํ วิวรติ, อูรุํ ปิทหติ, ถนํ ทเสฺสติ, กจฺฉํ ทเสฺสติ, นาภิํ ทเสฺสติ, อกฺขิํ นิขณติ, ภมุกํ อุกฺขิปติ, โอฏฺฐํ ปลิขติ, ชิวฺหํ นิลฺลาเลติ, ทุสฺสํ มุญฺจติ, ทุสฺสํ พนฺธติ, สิรสํ มุญฺจติ, สิรสํ พนฺธตี’’ติ (ชา. ๒.๒๑.๓๐๐) เอวํ อาคตํ อิตฺถิกุตฺตํ อิตฺถิลีลํ ทเสฺสตฺวา ตสฺส ปุรโต ฐิตา อิมํ คาถมาห –

‘‘อลตฺตกกตา ปาทา, ปาทุการุยฺห เวสิยา;
ตุวมฺปิ ทหโร มม, อหมฺปิ ทหรา ตว;
อุโภปิ ปพฺพชิสฺสาม, ชิณฺณา ทณฺฑปรายณา’’ติฯ (เถรคา. ๔๕๙, ๔๖๒);

เถรสฺส ‘‘อโห วต เม ภาริยํ อนุปธาเรตฺวา กตกมฺม’’นฺติ มหาสํเวโค อุทปาทิฯ ตสฺมิํ ขเณ สตฺถา ปญฺจจตฺตาลีสโยชนมตฺถเก เชตวเน นิสิโนฺนว ตํ การณํ ทิสฺวา สิตํ ปาตฺวากาสิฯ อถ นํ อานนฺทเตฺถโร ปุจฺฉิ – ‘‘ภเนฺต, โก นุ โข เหตุ, โก ปจฺจโย สิตสฺส ปาตุกมฺมายา’’ติฯ อานนฺท, ราชคหนคเร สตฺตภูมิกปาสาทตเล สุนฺทรสมุทฺทสฺส จ ภิกฺขุโน คณิกาย จ สงฺคาโม วตฺตตีติฯ กสฺส นุ โข, ภเนฺต, ชโย ภวิสฺสติ, กสฺส ปราชโยติ? สตฺถา, ‘‘อานนฺท, สุนฺทรสมุทฺทสฺส ชโย ภวิสฺสติ, คณิกาย ปราชโย’’ติ เถรสฺส ชยํ ปกาเสตฺวา ตตฺถ นิสินฺนโกว โอภาสํ ผริตฺวา ‘‘ภิกฺขุ อุโภปิ กาเม นิรเปโกฺข ปชหา’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๔๑๕. ‘‘โยธ กาเม ปหนฺตฺวาน, อนาคาโร ปริพฺพเช;
กามภวปริกฺขีณํ, ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณ’’นฺติฯ

ตสฺสโตฺถ – โย ปุคฺคโล อิธ โลเก อุโภปิ กาเม หิตฺวา อนาคาโร หุตฺวา ปริพฺพชติ, ตํ ปริกฺขีณกามเญฺจว ปริกฺขีณภวญฺจ อหํ พฺราหฺมณํ วทามีติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน โส เถโร อรหตฺตํ ปตฺวา อิทฺธิพเลน เวหาสํ อพฺภุคฺคนฺตฺวา กณฺณิกามณฺฑลํ วินิวิชฺฌิตฺวา สตฺถุ สรีรํ โถเมโนฺตเยว อาคนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิฯ ธมฺมสภายมฺปิ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ, ‘‘อาวุโส, ชิวฺหาวิเญฺญยฺยํ รสํ นิสฺสาย มนํ นโฏฺฐ สุนฺทรสมุทฺทเตฺถโร, สตฺถา ปนสฺส อวสฺสโย ชาโต’’ติฯ สตฺถา ตํ กถํ สุตฺวา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปาหํ เอตสฺส รสตณฺหาย พทฺธมนสฺส อวสฺสโย ชาโตเยวา’’ติ วตฺวา เตหิ ยาจิโต ตสฺสตฺถสฺส ปกาสนตฺถํ อตีตํ อาหริตฺวา –

‘‘น กิรตฺถิ รเสหิ ปาปิโย,
อาวาเสหิ วา สนฺถเวหิ วา;
วาตมิคํ คหนนิสฺสิตํ,
วสมาเนสิ รเสหิ สญฺชโย’’ติฯ (ชา. ๑.๑.๑๔) –

เอกกนิปาเต อิมํ **วาตมิคชาตกํ** วิตฺถาเรตฺวา ‘‘ตทา สุนฺทรสมุทฺโท วาตมิโค อโหสิ, อิมํ ปน คาถํ วตฺวา ตสฺส วิสฺสชฺชาเปตา รโญฺญ มหามโจฺจ อหเมวา’’ติ ชาตกํ สโมธาเนสีติฯ

สุนฺทรสมุทฺทเตฺถรวตฺถุ พตฺตึสติมํฯ

๓๓. ชฎิลเตฺถรวตฺถุ

โยธ ตณฺหนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรโนฺต ชฎิลเตฺถรํ อารพฺภ กเถสิฯ

ตตฺรายํ อนุปุพฺพี กถา – อตีเต กิร พาราณสิยํ เทฺว ภาตโร กุฎุมฺพิกา มหนฺตํ อุจฺฉุเขตฺตํ กาเรสุํฯ อเถกทิวสํ กนิฎฺฐภาตา อุจฺฉุเขตฺตํ คนฺตฺวา ‘‘เอกํ เชฎฺฐภาติกสฺส ทสฺสามิ, เอกํ มยฺหํ ภวิสฺสตี’’ติ เทฺว อุจฺฉุยฎฺฐิโย รสสฺส อนิกฺขมนตฺถาย ฉินฺนฎฺฐาเน พนฺธิตฺวา คณฺหิฯ ตทา กิร อุจฺฉูนํ ยเนฺตน ปีฬนกิจฺจํ นตฺถิ, อเคฺค วา มูเล วา ฉินฺทิตฺวา อุกฺขิตฺตกาเล ธมฺมกรณโต อุทกํ วิย สยเมว รโส นิกฺขมติฯ ตสฺส ปน เขตฺตโต อุจฺฉุยฎฺฐิโย คเหตฺวา อาคมนกาเล คนฺธมาทเน ปเจฺจกพุโทฺธ สมาปตฺติโต วุฎฺฐาย ‘‘กสฺส นุ โข อชฺช อนุคฺคหํ กริสฺสามี’’ติ อุปธาเรโนฺต ตํ อตฺตโน ญาณชาเล ปวิฎฺฐํ ทิสฺวา สงฺคหํ กาตุํ สมตฺถภาวญฺจ ญตฺวา ปตฺตจีวรํ อาทาย อิทฺธิยา อาคนฺตฺวา ตสฺส ปุรโต อฎฺฐาสิฯ โส ตํ ทิสฺวาว ปสนฺนจิโตฺต อุตฺตรสาฎกํ อุจฺจตเร ภูมิปเทเส อตฺถริตฺวา, ‘‘ภเนฺต, อิธ นิสีทถา’’ติ ปเจฺจกพุทฺธํ นิสีทาเปตฺวา ‘‘ปตฺตํ อุปนาเมถา’’ติ อุจฺฉุยฎฺฐิยา พนฺธนฎฺฐานํ โมเจตฺวา ปตฺตสฺส อุปริ อกาสิ, รโส โอตริตฺวา ปตฺตํ ปูเรสิฯ ปเจฺจกพุเทฺธน ตสฺมิํ รเส ปีเต ‘‘สาธุกํ วต เม อเยฺยน รโส ปีโตฯ สเจ เม เชฎฺฐภาติโก มูลํ อาหราเปสฺสติ, มูลํ ทสฺสามิฯ สเจ ปตฺติํ อาหราเปสฺสติ, ปตฺติํ ทสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา, ‘‘ภเนฺต, ปตฺตํ เม อุปนาเมถา’’ติ ทุติยมฺปิ อุจฺฉุยฎฺฐิํ โมเจตฺวา รสํ อทาสิฯ ‘‘ภาตา เม อุจฺฉุเขตฺตโต อญฺญํ อุจฺฉุํ อาหริตฺวา ขาทิสฺสตี’’ติ เอตฺตกมฺปิ กิรสฺส วญฺจนจิตฺตํ นาโหสิฯ ปเจฺจกพุโทฺธ ปน ปฐมํ อุจฺฉุรสสฺส ปีตตฺตา ตํ อุจฺฉุรสํ อเญฺญหิปิ สทฺธิํ สํวิภชิตุกาโม หุตฺวา คเหตฺวาว นิสีทิ ฯ โส ตสฺส อาการํ ญตฺวา ปญฺจปติฎฺฐิเตน วนฺทิตฺวา, ‘‘ภเนฺต, โย อยํ มยา ทิโนฺน อคฺครโส, อิมสฺส นิสฺสเนฺทน เทวมนุเสฺสสุ สมฺปตฺติํ อนุภวิตฺวา ปริโยสาเน ตุเมฺหหิ ปตฺตธมฺมเมว ปาปุเณยฺย’’นฺติ ปตฺถนํ ปฎฺฐเปสิฯ ปเจฺจกพุโทฺธปิสฺส ‘‘เอวํ โหตู’’ติ วตฺวา ‘‘อิจฺฉิตํ ปตฺถิตํ ตุยฺห’’นฺติ ทฺวีหิ คาถาหิ อนุโมทนํ กตฺวา ยถา โส ปสฺสติ, เอวํ อธิฎฺฐหิตฺวา อากาเสน คนฺธมาทนํ คนฺตฺวา ปญฺจนฺนํ ปเจฺจกพุทฺธสตานํ ตํ รสํ อทาสิฯ

โส ตํ ปาฎิหาริยํ ทิสฺวา ภาตุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘กหํ คโตสี’’ติ วุเตฺต ‘‘อุจฺฉุเขตฺตํ โอโลเกตุํ คโตมฺหี’’ติฯ ‘‘กิํ ตาทิเสน อุจฺฉุเขตฺตํ คเตน, นนุ นาม เอกํ วา เทฺว วา อุจฺฉุยฎฺฐิโย อาทาย อาคนฺตพฺพํ ภเวยฺยา’’ติ ภาตรา วุโตฺต – ‘‘อาม, ภาติก, เทฺว เม อุจฺฉุยฎฺฐิโย คหิตา, เอกํ ปน ปเจฺจกพุทฺธํ ทิสฺวา มม อุจฺฉุยฎฺฐิโต รสํ ทตฺวา ‘มูลํ วา ปตฺติํ วา ทสฺสามี’ติ ตุมฺหากมฺปิ เม อุจฺฉุยฎฺฐิโต รโส ทิโนฺน, กิํ นุ โข ตสฺส มูลํ คณฺหิสฺสถ, อุทาหุ ปตฺติ’’นฺติ อาหฯ ‘‘กิํ ปน ปเจฺจกพุเทฺธน กต’’นฺติ? ‘‘มม อุจฺฉุยฎฺฐิโต รสํ ปิวิตฺวา ตุมฺหากํ อุจฺฉุยฎฺฐิโต รสํ อาทาย อากาเสน คนฺธมาทนํ คนฺตฺวา ปญฺจสตานํ ปเจฺจกพุทฺธานํ อทาสี’’ติฯ โส ตสฺมิํ กเถเนฺตเยว นิรนฺตรํ ปีติยา ผุฎฺฐสรีโร หุตฺวา ‘‘เตน เม ปเจฺจกพุเทฺธน ทิฎฺฐธมฺมเสฺสว อธิคโม ภเวยฺยา’’ติ ปตฺถนํ อกาสิฯ เอวํ กนิเฎฺฐน ติโสฺส สมฺปตฺติโย ปตฺถิตา, เชเฎฺฐน ปน เอกปเทเนว อรหตฺตํ ปตฺถิตนฺติ อิทํ เตสํ ปุพฺพกมฺมํฯ

เต ยาวตายุกํ ฐตฺวา ตโต จุตา เทวโลเก นิพฺพตฺติตฺวา เอกํ พุทฺธนฺตรํ เขปยิํสุฯ เตสํ เทวโลเก ฐิตกาเลเยว วิปสฺสี สมฺมาสมฺพุโทฺธ โลเก อุปฺปชฺชิฯ เตปิ เทวโลกโต จวิตฺวา พนฺธุมติ

ยา เอกสฺมึ กุลเคเห เชโฏฺฐ เชโฏฺฐว, กนิโฏฺฐ กนิโฏฺฐว หุตฺวา ปฏิสนฺธึ คณฺหึสุฯ เตสุ เชฏฺฐสฺส **เสโน**ติ นามํ อกํสุ, กนิฏฺฐสฺส **อปราชิโต**ติ ฯ เตสุ วยปฺปตฺตกาเล กุฏุมฺพํ สณฺฐาเปตฺวา วิหรเนฺตสุ ‘‘พุทฺธรตนํ โลเก อุปฺปนฺนํ, ธมฺมรตนํ, สงฺฆรตนํ, ทานานิ เทถ, ปุญฺญานิ กโรถ, อชฺช อฏฺฐมี, อชฺช จาตุทฺทสี, อชฺช ปนฺนรสี, อุโปสถํ กโรถ, ธมฺมํ สุณาถา’’ติ ธมฺมโฆสกสฺส พนฺธุมตีนคเร โฆสนํ สุตฺวา มหาชนํ ปุเรภตฺตํ ทานํ ทตฺวา ปจฺฉาภตฺตํ ธมฺมสฺสวนาย คจฺฉนฺตํ ทิสฺวา เสนกุฏุมฺพิโก ‘‘กหํ คจฺฉถา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สตฺถุ สนฺติกํ ธมฺมสฺสวนายา’’ติ วุเตฺต ‘‘อหมฺปิ คมิสฺสามี’’ติ เตหิ สทฺธิํเยว คนฺตฺวา ปริสปริยเนฺต นิสีทิฯ

สตฺถา ตสฺส อชฺฌาสยํ วิทิตฺวา อนุปุพฺพิํ กถํ กเถสิฯ โส สตฺถุ ธมฺมํ สุตฺวา ปพฺพชฺชาย อุสฺสาหชาโต สตฺถารํ ปพฺพชฺชํ ยาจิฯ อถ นํ สตฺถา ‘‘อตฺถิ ปน เต อปโลเกตพฺพา ญาตกา’’ติ ปุจฺฉิฯ อตฺถิ, ภเนฺตติฯ เตน หิ อปโลเกตฺวา เอหีติฯ โส กนิฏฺฐสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘ยํ อิมสฺมิํ กุเล สาปเตยฺยํ, ตํ สพฺพํ ตว โหตู’’ติ อาหฯ ตุเมฺห ปน, สามีติฯ อหํ สตฺถุ สนฺติเก ปพฺพชิสฺสามีติฯ สามิ กิํ วเทถ, อหํ มาตริ มตาย มาตรํ วิย, ปิตริ มเต ปิตรํ วิย ตุเมฺห อลตฺถํ, อิทํ กุลํ มหาโภคํ, เคเห ฐิเตเนว สกฺกา ปุญฺญานิ กาตุํ, มา เอวํ กริตฺถาติฯ มยา สตฺถุ สนฺติเก ธโมฺม สุโต, น สกฺกา ตํ อคารมเชฺฌ ฐิเตน ปูเรตุํ, ปพฺพชิสฺสาเมวาหํ, ตฺวํ นิวตฺตาหีติฯ เอวํ โส กนิฏฺฐํ นิวตฺตาเปตฺวา สตฺถุ สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา ลทฺธูปสมฺปโท น จิรเสฺสว อรหตฺตํ ปาปุณิฯ กนิโฏฺฐปิ ‘‘ภาตุ ปพฺพชิตสกฺการํ กริสฺสามี’’ติ สตฺตาหํ พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส ทานํ ทตฺวา ภาตรํ วนฺทิตฺวา อาห – ‘‘ภเนฺต, ตุเมฺหหิ อตฺตโน ภวนิสฺสรณํ กตํ, อหํ ปน ปญฺจหิ กามคุเณหิ พโทฺธ นิกฺขมิตฺวา ปพฺพชิตุํ น สโกฺกมิ, มยฺหํ เคเห ฐิตเสฺสว อนุจฺฉวิกํ มหนฺตํ ปุญฺญกมฺมํ อาจิกฺขถา’’ติฯ อถ นํ เถโร ‘‘สาธุ สาธุ, ปณฺฑิต, สตฺถุ คนฺธกุฏิํ กโรหี’’ติ อาหฯ โส ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา นานาทารูนิ อาหราเปตฺวา ถมฺภาทีนํ อตฺถาย ตจฺฉาเปตฺวา เอกํ สุวณฺณขจิตํ, เอกํ รชตขจิตํ, เอกํ มณิขจิตนฺติ สพฺพานิ สตฺตรตนขจิตานิ กาเรตฺวา เตหิ คนฺธกุฏิํ กาเรตฺวา สตฺตรตนขจิตาเหว ฉทนิฏฺฐกาหิ ฉาทาเปสิฯ คนฺธกุฏิยา กรณกาเลเยว ปน ตํ อตฺตนา สมานนามโก อปราชิโตเยว นาม ภาคิเนโยฺย อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘อหมฺปิ กริสฺสามิ, มยฺหมฺปิ ปตฺติํ เทถ มาตุลา’’ติ อาหฯ น เทมิ, ตาต, อเญฺญหิ อสาธารณํ กริสฺสามีติฯ โส พหุมฺปิ ยาจิตฺวา ปตฺติํ อลภมาโน ‘‘คนฺธกุฏิยา ปุรโต กุญฺชรสาลํ ลทฺธุํ วฏฺฏตี’’ติ สตฺตรตนมยํ กุญฺชรสาลํ กาเรสิฯ โส อิมสฺมิํ พุทฺธุปฺปาเท **เมณฺฑกเสฏฺฐิ** หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ

คนฺธกุฏิยํ ปน สตฺตรตนมยานิ ตีณิ มหาวาตปานานิ อเหสุํฯ เตสํ อภิมุเข เหฏฺฐา สุธาปริกมฺมกตา ติโสฺส โปกฺขรณิโย กาเรตฺวา จตุชฺชาติกคโนฺธทกสฺส ปูเรตฺวา อปราชิโต, คหปติ, ปญฺจวณฺณานิ กุสุมานิ โรปาเปสิ ตถาคตสฺส อโนฺต นิสินฺนกาเล วาตเวเคน สมุฏฺฐิตาหิ เรณุวฏฺฏีหิ สรีรสฺส โอกิรณตฺถํฯ คนฺธกุฏิถูปิกาย กปลฺลํ รตฺตสุวณฺณมยํ อโหสิ, ปวาฬมยา สิขรา, เหฏฺฐา มณิมยา ฉทนิฏฺฐกาฯ อิติ สา นจฺจโนฺต วิย โมโร โสภมานา อฏฺฐาสิฯ สตฺตสุ ปน รตเนสุ โกเฏฺฏตพฺพยุตฺตกํ โกเฏฺฏตฺวา อิตรํ สกลเมว คเหตฺวา ชณฺณุมเตฺตน โอธินา คนฺธกุฏิํ ปริกฺขิปิตฺวา ปริเวณํ ปูเรสิฯ

เอวํ คนฺธกุฏิํ นิฏฺฐาเปตฺวา อปราชิโต, คหปติ, ภาติกเตฺถรํ อุปสงฺกมิตฺวา อาห – ‘‘ภเนฺต, นิฏฺฐิตา คนฺธกุฏิ, ปริโภคมสฺสา ปจฺจาสีสามิ, ปริโภเคน กิร มหนฺตํ ปุญฺญํ โหตี’’ติ ฯ โส สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา, ‘‘ภเนฺต, อิมินา กิร โว กุฏุมฺพิเกน คนฺธกุฏิ การิตา, อิทานิ ปน ปริโภคํ ปจฺจาสีสตี’’ติ อาหฯ สตฺถา อุฏฺฐายาสนา คนฺธกุฏิอภิมุขํ คนฺตฺวา คนฺธกุฏิํ ปริกฺขิปิตฺวา ปริกฺขิตฺตรตนราสิํ โอโลเกโนฺต ทฺวารโกฏฺฐเก อฏฺฐาสิฯ อถ นํ กุฏุมฺพิโก ‘‘ปวิสถ, ภเนฺต’’ติ อาหฯ สตฺถา ตเตฺถว ฐตฺวา ตติยวาเร ตสฺส ภาติกเตฺถรํ โอโลเกสิฯ โส โอโลกิตาการเนว ญตฺวา

กนิฏฺฐภาตรํ อาห – ‘‘เอหิ, ตาต, ‘มเมว รกฺขา ภวิสฺสติ, ตุเมฺห ยถาสุขํ วสถา’ติ สตฺถารํ วเทหี’’ติฯ โส ตสฺส วจนํ สุตฺวา สตฺถารํ ปญฺจปติฏฺฐิเตน วนฺทิตฺวา, ‘‘ภนฺเต, ยถา มนุสฺสา รุกฺขมูเล ปวิสิตฺวา อนเปกฺขา ปกฺกมนฺติ, ยถา วา นทึ ตริตฺวา อุฬุมฺปํ อนเปกฺขา ปริจฺจชนฺติ, เอวํ อนเปกฺขา หุตฺวา ตุเมฺห วสถา’’ติ อาหฯ กิมตฺถํ ปน สตฺถา อฏฺฐาสิ? เอวํ กิรสฺส อโหสิ – ‘‘พุทฺธานํ สนฺติกํ ปุเรภตฺตมฺปิ ปจฺฉาภตฺตมฺปิ พหู อาคจฺฉนฺติ, เตสุ รตนานิ อาทาย ปกฺกมเนฺตสุ น สกฺกา อเมฺหหิ วาเรตุํ, ปริเวณมฺหิ เอตฺตเก รตเน โวกิเณฺณ อตฺตโน อุปฏฺฐาเก หรเนฺตปิ น วาเรตีติ กุฏุมฺพิโก มยิ อาฆาตํ กตฺวา อปายูปโค ภเวยฺยา’’ติ อิมินา การเณน อฏฺฐาสิฯ เตน ปน , ‘‘ภนฺเต, มเมว รกฺขา ภวิสฺสติ, ตุเมฺห วสถา’’ติ วุเตฺต ปาวิสิฯ

กุฏุมฺพิโก สมนฺตา รกฺขํ ฐเปตฺวา มนุเสฺส อาห – ‘‘ตาตา, อุจฺฉงฺคเคน วา ปจฺฉิปสิพฺพเกหิ วา อาทาย คจฺฉเนฺต วาเรยฺยาถ, หเตฺถน คเหตฺวา คจฺฉเนฺต ปน มา วารยิตฺถา’’ติฯ อโนฺตนคเรปิ อาโรจาเปสิ ‘‘มยา คนฺธกุฏิปริเวเณ สตฺต รตนานิ โอกิณฺณานิ, สตฺถุ สนฺติเก ธมฺมํ สุตฺวา คจฺฉนฺตา ทุคฺคตมนุสฺสา อุโภ หเตฺถ ปูเรตฺวา คณฺหนฺตุ, สุขิตาปิ เอเกน คณฺหนฺตู’’ติฯ เอวํ กิรสฺส อโหสิ ‘‘สทฺธา ตาว ธมฺมํ โสตุกามา คมิสฺสนฺติเยว, อสฺสทฺธาปิ ปน ธนโลเภน คนฺตฺวา ธมฺมํ สุตฺวา ทุกฺขโต มุจฺจิสฺสนฺตี’’ติฯ ตสฺมา ชนสงฺคหตฺถาย เอวํ อาโรจาเปสิฯ มหาชโน เตน วุตฺตนิยาเมเนว รตนานิ คณฺหิฯ สกึ โอกิณฺณรตเนสุ ขีเณสุ ยาวตติยํ ชณฺณุมเตฺตน โอธินา โอกิราเปสิเยวฯ สตฺถุ ปน ปาทมูเล ติปุสมตฺตํ อนคฺฆํ มณิรตนํ ฐเปสิฯ เอวํ กิรสฺส อโหสิ – ‘‘สตฺถุ สรีรโต สุวณฺณวณฺณาย ปภาย สทฺธึ มณิปภํ โอโลเกนฺตานํ ติตฺติ นาม น ภวิสฺสตี’’ติฯ ตสฺมา เอวมกาสิฯ มหาชโนปิ อติโตฺตว โอโลเกสิฯ

อเถกทิวสํ เอโก มิจฺฉาทิฏฺฐิกพฺราหฺมโณ ‘‘สตฺถุ กิร ปาทมูเล มหคฺฆํ มณิรตนํ นิกฺขิตฺตํ, หริสฺสามิ น’’นฺติ วิหารํ คนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตุํ อาคตสฺส มหาชนสฺส อนฺตเรน ปาวิสิฯ กุฏุมฺพิโก ตสฺส ปวิสนากาเรเนว ‘‘มณึ คณฺหิตุกาโม’’ติ สลฺลเกฺขตฺวา ‘‘อโห วต น คเณฺหยฺยา’’ติ จิเนฺตสิฯ โสปิ สตฺถารํ วนฺทโนฺต วิย ปาทมูเล หตฺถํ อุปนาเมตฺวา มณึ คเหตฺวา โอวฏฺฏิกาย กตฺวา ปกฺกามิฯ กุฏุมฺพิโก ตสฺมึ จิตฺตํ ปสาเทตุํ นาสกฺขิฯ โส ธมฺมกถาวสาเน สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา อาห – ‘‘ภนฺเต, มยา ติกฺขตฺตุํ คนฺธกุฏึ ปริกฺขิปิตฺวา ชณฺณุมเตฺตน โอธินา สตฺต รตนานิ โอกิณฺณานิ, ตานิ เม คณฺหเนฺตสุ อาฆาโต นาม นาโหสิ, จิตฺตํ ภิโยฺย ภิโยฺย ปสีทิเยวฯ อชฺช ปน ‘อโห วตายํ พฺราหฺมโณ มณึ น คเณฺหยฺยา’ติ จิเนฺตตฺวา ตสฺมึ มณึ อาทาย คเต จิตฺตํ ปสาเทตุํ นาสกฺขิ’’นฺติฯ สตฺถา ตสฺส วจนํ สุตฺวา ‘‘นนุ, อุปาสก, อตฺตโน สนฺตกํ ปเรหิ อนาหรณียํ กาตุํ สโกฺกสี’’ติ นยํ อทาสิฯ โส สตฺถารา ทินฺนนเย ฐตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา ‘‘อชฺช อาทึ กตฺวา มม สนฺตกํ ทสิกสุตฺตมตฺตมฺปิ มํ อภิภวิตฺวา อเนกสตาปิ ราชาโน วา โจรา วา คณฺหิตุํ สมตฺถา นาม มา โหนฺตุ, อคฺคินาปิ มม สนฺตกํ มา ฌยฺหตุ, อุทเกนปิ มา วุยฺหตู’’ติ ปตฺถนํ อกาสิ ฯ สตฺถาปิสฺส ‘‘เอวํ โหตู’’ติ อนุโมทนํ อกาสิฯ โส คนฺธกุฏิมหํ กโรโนฺต อฏฺฐสฏฺฐิยา ภิกฺขุสตสหสฺสานํ อโนฺตวิหาเรเยว นว มาเส มหาทานํ ทตฺวา ทานปริโยสาเน สเพฺพสํ ติจีวรํ อทาสิฯ สงฺฆนวกสฺส จีวรสาฏกา สหสฺสคฺฆนกา อเหสุํฯ

โส เอวํ ยาวตายุกํ ปุญฺญานิ กริตฺวา ตโต จุโต เทวโลเก นิพฺพตฺติตฺวา เอตฺตกํ กาลํ เทวมนุเสฺสสุ สํสริตฺวา อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท ราชคเห เอกสฺมึ เสฏฺฐิกุเล ปฏิสนฺธึ คเหตฺวา อฑฺฒมาสาธิเก นว มาเส มาตุกุจฺฉิยํ วสิฯ ชาตทิวเส ปนสฺส สกลนคเร สพฺพาวุธานิ ปชฺชลึสุ, สเพฺพสํ กายรูฬฺหานิ อาภรณานิปิ ปชฺชลิตานิ วิย โอภาสํ มุญฺจึสุ, นครํ เอกปโชฺชตํ อโหสิฯ เสฏฺฐิปิ ปาโตว ราชูปฏฺฐานํ อคมาสิฯ อถ นํ ราชา ปุจฺฉิ – ‘‘อชฺช สพฺพาวุธานิ ปชฺชลึสุ, นครํ เอกปโชฺชตํ ชาตํ, ชานาสิ นุ โข เอตฺถ การณ’’นฺติ? ‘‘ชานามิ, เทวา’’ติฯ ‘‘กึ, เสฏฺฐี’’ติ? ‘‘มม

เคเห ตุมฺหากํ ทาโส ชาโต, ตสฺส ปุญฺญเตเชเนวํ อโหสี’’ติฯ ‘‘กึ นุ โข โจโร ภวิสฺสตี’’ติ? ‘‘น เตฺถตํ, เทว, ปุญฺญวา สโตฺต กตาภินีหาโร’’ติฯ ‘‘เตน หิ นํ สมฺมา โปเสตุํ วฎฺฎติ, อิทมสฺส ขีรมูลํ โหตู’’ติ เทวสิกํ สหสฺสํ ปฎฺฐเปสิฯ อถสฺส นามคหณทิวเส สกลนครสฺส เอกปโชฺชตภูตตฺตา **โชติโก**เตฺวว นามํ กรึสุฯ

อถสฺส วยปฺปตฺตกาเล เคหกรณตฺถาย ภูมิตเล โสธิยมาเน สกฺกสฺส ภวนํ อุณฺหาการํ ทเสฺสสิฯ สโกฺก ‘‘กึ นุ โข อิท’’นฺติ อุปธารยมาโน ‘‘โชติกสฺส เคหฎฺฐานํ คณฺหนฺตี’’ติ ญตฺวา ‘‘นายํ เอเตหิ กตเคเห วสิสฺสติ, มยาเปตฺถ คนฺตุํ วฎฺฎตี’’ติ วฑฺฒกีเวเสน ตตฺถ คนฺตฺวา ‘‘กึ กโรถา’’ติ อาหฯ ‘‘โชติกสฺส เคหฎฺฐานํ คณฺหามา’’ติฯ ‘‘อเปถ, นายํ ตุเมฺหหิ กตเคเห วสิสฺสตี’’ติ วตฺวา โสฬสกรีสมตฺตํ ภูมิปเทสํ โอโลเกสิ, โส ตาวเทว กสิณมณฺฑลํ วิย สโม อโหสิฯ ปุน ‘‘อิมสฺมึ ฐาเน ปถวึ ภินฺทิตฺวา สตฺตรตนมโย สตฺตภูมิกปาสาโท อุฎฺฐหตู’’ติ จิเนฺตตฺวา โอโลเกสิ, ตาวเทว ตถารูโป ปาสาโท อุฎฺฐหิฯ ปุน ‘‘อิมํ ปริกฺขิปิตฺวา สตฺตรตนมยา สตฺต ปาการา อุฎฺฐหนฺตู’’ติ จิเนฺตตฺวา โอโลเกสิ, ตถารูปา ปาการา อุฎฺฐหึสุฯ อถ ‘‘เนสํ ปริยเนฺต กปฺปรุกฺขา อุฎฺฐหนฺตู’’ติ จิเนฺตตฺวา โอโลเกสิ, ตถารูปา กปฺปรุกฺขา อุฎฺฐหึสุฯ ‘‘ปาสาทสฺส จตูสุ กเณฺณสุ จตโสฺส นิธิกุมฺภิโย อุฎฺฐหนฺตู’’ติ จิเนฺตตฺวา โอโลเกสิ, สพฺพํ ตเถว อโหสิฯ นิธิกุมฺภีสุ ปน เอกา โยชนิกา อโหสิ, เอกา ติคาวุติกา, เอกา อฑฺฒโยชนิกา, เอกา คาวุตปฺปมาณาฯ โพธิสตฺตสฺส นิพฺพตฺตนิธิกุมฺภีนํ ปน เอกมุขปฺปมาณํ อโหสิ, เหฎฺฐา ปถวีปริยนฺตาว อเหสุํฯ โชติกสฺส นิพฺพตฺตนิธิกุมฺภีนํ มุขปริมาณํ น กถิตํ, สพฺพา มุขฉินฺนตาลผลํ วิย ปริปุณฺณาว อุฎฺฐหึสุฯ ปาสาทสฺส จตูสุ กเณฺณสุ ตรุณตาลกฺขนฺธปฺปมาณา จตโสฺส สุวณฺณมยา อุจฺฉุยฎฺฐิโย นิพฺพตฺตึสุฯ ตาสํ มณิมยานิ ปตฺตานิ, โสวณฺณมยานิ ขนฺธานิ อเหสุํฯ ปุพฺพกมฺมสฺส ทสฺสนตฺถํ กิเรตานิ, นิพฺพตฺตึสุฯ

สตฺตสุ ทฺวารโกฎฺฐเกสุ สตฺต ยกฺขา อารกฺขํ คณฺหึสุฯ ปฐเม ทฺวารโกฎฺฐเก ยมโกฬี นาม ยโกฺข อตฺตโน ปริวาเรน ยกฺขสหเสฺสน สทฺธึ อารกฺขํ คณฺหิ, ทุติเย อุปฺปโล นาม อตฺตโน ปริวารยกฺขานํ ทฺวีหิ สหเสฺสหิ สทฺธึ, ตติเย วชิโร นาม ตีหิ สหเสฺสหิ สทฺธึ, จตุเตฺถ วชิรพาหุ นาม จตูหิ สหเสฺสหิ สทฺธึ, ปญฺจเม กสกโนฺท นาม ปญฺจหิ สหเสฺสหิ สทฺธึ, ฉเฎฺฐ กฎโตฺถ นาม ฉหิ สหเสฺสหิ สทฺธึ, สตฺตเม ทิสามุโข นาม สตฺตหิ สหเสฺสหิ สทฺธึ อารกฺขํ คณฺหิฯ เอวํ ปาสาทสฺส อโนฺต จ พหิ จ คาฬฺหรกฺขา อโหสิฯ ‘‘โชติกสฺส กิร สตฺตรตนมโย สตฺตภูมิกปาสาโท อุฎฺฐิโต, สตฺต ปาการา สตฺตทฺวารโกฎฺฐกา จตโสฺส นิธิกุมฺภิโย อุฎฺฐิตา’’ติ สุตฺวา พิมฺพิสาโร ราชา เสฎฺฐิจฺฉตฺตํ ปหิณิฯ โส โชติกเสฎฺฐิ นาม อโหสิฯ

เตน ปน สทฺธึ กตปุญฺญกมฺมา อิตฺถี อุตฺตรกุรูสุ นิพฺพตฺติฯ อถ นํ เทวตา ตโต อาเนตฺวา สิริคเพฺภ นิสีทาเปสุํฯ สา อาคจฺฉมานา เอกํ ตณฺฑุลนาฬิํ ตโย จ โชติปาสาเณ คณฺหิฯ เตสํ ยาวชีวํ ตาเยว ตณฺฑุลนาฬิยา ภตฺตํ อโหสิฯ สเจ กิร เต สกฎสตมฺปิ ตณฺฑุลานํ ปูเรตุกามา โหนฺติ, สา ตณฺฑุลนาฬิ นาฬิเยว หุตฺวา ติฎฺฐติฯ ภตฺตปจนกาเล ตณฺฑุเล อุกฺขลิยํ ปกฺขิปิตฺวา เตสํ ปาสาณานํ อุปริ ฐเปติ, ปาสาณา ตาวเทว ปชฺชลิตฺวา ภเตฺต ปกฺกมเตฺต นิพฺพายนฺติฯ เตเนว สญฺญาเณน ภตฺตสฺส ปกฺกภาวํ ชานนฺติฯ สูเปยฺยาทิปจนกาเลปิ เอเสว นโยฯ เอวํ เตสํ โชติปาสาเณหิ อาหาโร ปจฺจติฯ มณิอาโลเกน จ วสนฺติ, อคฺคิสฺส วา ทีปสฺส วา โอภาสํ เนว ชานึสุฯ ‘‘โชติกสฺส กิร เอวรูปา สมฺปตฺตี’’ติ สกลชมฺพุทีเป ปากโฎ อโหสิฯ มหาชโน ยานาทีนิ โยเชตฺวา ทสฺสนตฺถาย อาคจฺฉติฯ โชติกเสฎฺฐิ อาคตาคตานํ อุตฺตรกุรุตณฺฑุลานํ ภตฺตํ ปจาเปตฺวา ทาเปสิฯ ‘‘กปฺปรุเกฺขหิ วตฺถานิ คณฺหนฺตุ, อาภรณานิ คณฺหนฺตู’’ติ อาณาเปสิฯ ‘‘คาวุติกนิธิกุมฺภิยา มุขํ วิวราเปตฺวา ยาปนมตฺตํ ธนํ คณฺหนฺตู’’ติ อาณาเปสิฯ สกลชมฺพุทีป

วาสิเกสุ ธนํ คเหตฺวา คจฺฉนฺเตสุ นิธิกุมฺภิยา องฺคุลิมตฺตมฺปิ อูนํ นาโหสิฯ คนฺธกุฏิปริเวเณ วาลุกํ กตฺวา โอกิณฺณรตนานํ กิรสฺส เอโส นิสฺสนฺโทฯ

เอวํ มหาชเน วตฺถาภรณานิ เจว ธนญฺจ ยทิจฺฉกํ อาทาย คจฺฉนฺเต พิมฺพิสาโร ตสฺส ปาสาทํ ทฏฺฐุกาโมปิ มหาชเน อาคจฺฉนฺเต โอกาสํ นาลตฺถฯ อปรภาเค ยทิจฺฉกํ อาทาย คตตฺตา มนุสฺเสสุ มนฺทีภูเตสุ ราชา โชติกสฺส ปิตรํ อาห – ‘‘ตว ปุตฺตสฺส ปาสาทํ ทฏฺฐุกามมฺหา’’ติฯ โส ‘‘สาธุ, เทวา’’ติ วตฺวา คนฺตฺวา ปุตฺตสฺส กเถสิ – ‘‘ตาต, ราชา เต ปาสาทํ ทฏฺฐุกาโม’’ติฯ ‘‘สาธุ, ตาต, อาคจฺฉตู’’ติฯ ราชา มหเนฺตน ปริวาเรน ตตฺถ อคมาสิฯ ปฐมทฺวารโกฏฺฐเก สมฺมชฺชิตฺวา กจวรฉฑฺฑิกา ทาสี รโญฺญ หตฺถํ อทาสิ, ราชา ‘‘เสฏฺฐิชายา’’ติ สญฺญาย ลชฺชมาโน ตสฺสา พาหาย หตฺถํ น ฐเปสิฯ เอวํ เสสทฺวารโกฏฺฐเกสุปิ ทาสิโย ‘‘เสฏฺฐิภริยาโย’’ติ มญฺญมาโน ตาสํ พาหาย หตฺถํ น ฐเปสิฯ โชติโก อาคนฺตฺวา ราชานํ ปจฺจุคฺคนฺตฺวา วนฺทิตฺวา ปจฺฉโต หุตฺวา ‘‘ปุรโต ยาถ, เทวา’’ติ อาหฯ รโญฺญ มณิปถวี สตโปริสปปาโต วิย หุตฺวา อุปฏฺฐหิฯ โส ‘‘อิมินา มม คหณตฺถาย โอปาโต ขณิโต’’ติ มญฺญมาโน ปาทํ นิกฺขิปิตุํ น วิสหิฯ โชติโก ‘‘นายํ, เทว, โอปาโต, มม ปจฺฉโต อาคจฺฉถา’’ติ ปุรโต อโหสิฯ ราชา เตน อกฺกนฺตกาเล ภูมึ อกฺกมิตฺวา เหฏฺฐิมตลโต ปฏฺฐาย ปาสาทํ โอโลเกนฺโต วิจริฯ ตทา อชาตสตฺตุกุมาโรปิ ปิตุ องฺคุลึ คเหตฺวา วิจรโนฺต จิเนฺตสิ – ‘‘อโห อนฺธพาโล มม ปิตา, คหปติเก นาม สตฺตรตนมเย ปาสาเท วสเนฺต เอส ราชา หุตฺวา ทารุมเย เคเห วสติ, อหํ ทานิ ราชา หุตฺวา อิมสฺส อิมสฺมึ ปาสาเท วสิตุํ น ทสฺสามี’’ติฯ

รโญฺญปิ อุปริมตลานิ อภิรุหนฺตเสฺสว ปาตราสเวลา ชาตาฯ โส เสฏฺฐึ อามเนฺตตฺวา, ‘‘มหาเสฏฺฐิ, อิเธว ปาตราสํ ภุญฺชิสฺสามา’’ติฯ ชานามิ, เทว, สชฺชิโต เทวสฺสาหาโรติฯ โส โสฬสหิ คโนฺธทกฆเฏหิ นฺหตฺวา รตนมเย เสฏฺฐิสฺส นิสีทนมณฺฑเป ปญฺญเตฺต ตเสฺสว นิสีทนปลฺลเงฺก นิสีทิฯ อถสฺส หตฺถโธวนูทกํ ทตฺวา สตสหสฺสคฺฆนิกาย สุวณฺณปาติยา กิลินฺนปายาสํ วเฑฺฒตฺวา ปุรโต ฐปยิํสุฯ ราชา ‘‘โภชน’’นฺติ สญฺญาย ภุญฺชิตุํ อารภิฯ เสฏฺฐิ ‘‘นยิทํ, เทว, โภชนํ, กิลินฺนปายาโส เอโส’’ติ อญฺญิสฺสา สุวณฺณปาติยา โภชนํ วเฑฺฒตฺวา ปุริมปาติยํ ฐปยิํสุฯ ตโต อุฏฺฐิตอุตุนา กิร ตํ ภุญฺชิตุํ สุขํ โหติฯ ราชา มธุรโภชนํ ภุญฺชโนฺต ปมาณํ น อญฺญาสิฯ อถ นํ เสฏฺฐิ วนฺทิตฺวา อญฺชลึ ปคฺคยฺห ‘‘อลํ, เทว, เอตฺตกเมว โหตุ, อิโต อุตฺตริํ ชิราเปตุํ น สกฺกา’’ติ อาหฯ อถ นํ ราชา อาห – ‘‘กึ, คหปติ, ครุกํ กตฺวา กเถสิ อตฺตโน ภตฺต’’นฺติ? เทว, นเตฺถตํ, ตุมฺหากํ สพฺพสฺสาปิ หิ พลกายสฺส อิทเมว ภตฺตํ อิทํ สูเปยฺยํฯ อปิ จ โข อหํ อยสสฺส ภายามีติฯ กึ การณาติ? สเจ เทวสฺส กายาลสิยมตฺตํ ภเวยฺย, ‘‘หิโยฺย รญฺญา เสฏฺฐิสฺส เคเห ภตฺตํ ภุตฺตํ, เสฏฺฐินา กิญฺจิ กตํ ภวิสฺสตี’’ติ วจนสฺส ภายามิ, เทวาติฯ เตน หิ ภตฺตํ หร, อุทกํ อาหราติฯ รโญฺญ ภตฺตกิจฺจาวสาเน สโพฺพ ราชปริวาโร ตเทว ภตฺตํ ปริภุญฺชิฯ

ราชา สุขกถาย นิสิโนฺน เสฏฺฐึ อามเนฺตตฺวา, ‘‘กึ อิมสฺมึ เคเห เสฏฺฐิภริยา นตฺถี’’ติ อาห? ‘‘อาม อตฺถิ, เทวา’’ติฯ ‘‘กหํ สา’’ติ? ‘‘สิริคเพฺภ นิสินฺนา, เทวสฺส อาคตภาวํ น ชานาตี’’ติฯ กิญฺจาปิ หิ ปาโตว ราชา สปริวาโร อาคโต, สา ปนสฺส อาคตภาวํ น ชานาเตวฯ ตโต เสฏฺฐิ ‘‘ราชา เม ภริยํ ทฏฺฐุกาโม’’ติ ตสฺสา สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘ราชา อาคโต, กึ ตว ราชานํ ทฏฺฐุํ น วฏฺฏตี’’ติ อาหฯ สา นิปนฺนกาว ‘‘โก เอส, สามิ, ราชา นามา’’ติ วตฺวา ‘‘ราชา นาม อมฺหากํ อิสฺสโร’’ติ วุเตฺต อนตฺตมนตํ ปเวเทนฺตี ‘‘ทุกฺกฏานิ วต โน ปุญฺญกมฺมานิ, เยสํ โน อิสฺสโรปิ อตฺถิฯ อสฺสทฺธาย นาม ปุญฺญกมฺมานิ กตฺวา มยํ สมฺปตฺตึ ปาปุณิตฺวา อญฺญสฺส อิสฺสริยฏฺฐาเน นิพฺพตฺตมฺหาฯ อทฺธา อเมฺหหิ อสทฺทหิตฺวา ทานํ ทินฺนํ ภวิสฺสติ, ตเสฺสตํ ผล’’นฺติ

วตฺวา ‘‘กึ ทานิ กโรมิ, สามี’’ติ อาหฯ ตาลวณฺฏํ อาทาย อาคนฺตฺวา ราชานํ พีชาหีติฯ ตสฺสา ตาลวณฺฏํ อาทาย อาคนฺตฺวา ราชานํ พีเชนฺติยา รโญฺญ เวฐนสฺส คนฺธวาโต อกฺขีนิ ปหริ, อถสฺสา อกฺขีหิ อสฺสุธารา ปวตฺตึสุฯ ตํ ทิสฺวา ราชา เสฏฺฐึ อาห – ‘‘มหาเสฏฺฐิ, มาตุคาโม นาม อปฺปพุทฺธิโก, ‘ราชา เม สามิกสฺส สมฺปตฺตึ คเณฺหยฺยา’ติ ภเยน โรทติ มเญฺญ, อสฺสาเสหิ นํ ‘น เม ตว สมฺปตฺติยา อโตฺถ’’’ติฯ น เอสา, เทว, โรทตีติฯ อถ กึ เอตนฺติ? ตุมฺหากํ เวฐนคเนฺธนสฺสา อสฺสูนิ ปวตฺตึสุฯ อยญฺหิ ทีโปภาสํ วา อคฺคิโอภาสํ วา อทิสฺวา มณิอาโลเกเนว ภุญฺชติ จ นิสีทติ จ นิปชฺชติ จ, เทโว ปน ทีปาโลเกน นิสิโนฺน ภวิสฺสตีติ? อาม, เสฏฺฐีติฯ เตน หิ, เทว, อชฺช ปฏฺฐาย มณิอาโลเกน นิสีทถาติ มหนฺตํ ติปุสมตฺตํ อนคฺฆํ มณิรตนํ อทาสิฯ ราชา เคหํ โอโลเกตฺวา ‘‘มหตี วต โชติกสฺส สมฺปตฺตี’’ติ วตฺวา อคมาสิฯ อยํ ตาว **โชติกสฺส อุปฺปตฺติ**ฯ

อิทานิ ชฏิลสฺส อุปฺปตฺติ เวทิตพฺพา – พาราณสิยญฺหิ เอกา เสฏฺฐิธีตา อภิรูปา อโหสิ, ตํ ปนฺนรสโสฬสวสฺสุเทฺทสิกกาเล รกฺขณตฺถาย เอกํ ทาสึ ทตฺวา สตฺตภูมิกสฺส ปาสาทสฺส อุปริมตเล สิริคเพฺภ วาสยึสุฯ ตํ เอกทิวสํ วาตปานํ วิวริตฺวา พหิ โอโลกยมานํ อากาเสน คจฺฉโนฺต เอโก วิชฺชาธโร ทิสฺวา อุปฺปนฺนสิเนโห วาตปาเนน ปวิสิตฺวา ตาย สทฺธึ สนฺถวมกาสิฯ สา เตน สทฺธึ สํวาสมนฺวาย น จิรเสฺสว คพฺภํ ปฏิลภิฯ อถ นํ สา ทาสี ทิสฺวา, ‘‘อมฺม, กึ อิท’’นฺติ วตฺวา ‘‘โหตุ มา กสฺสจิ อาจิกฺขี’’ติ ตาย วุตฺตา ภเยน ตุณฺหี อโหสิฯ สาปิ ทสมาสจฺจเยน ปุตฺตํ วิชายิตฺวา นวภาชนํ อาหราเปตฺวา ตตฺถ ตํ ทารกํ นิปชฺชาเปตฺวา ตํ ภาชนํ ปิทหิตฺวา อุปริ ปุปฺผทามานิ ฐเปตฺวา ‘‘อิมํ สีเสน อุกฺขิปิตฺวา คงฺคาย วิสฺสเชฺชหิ, ‘กึ อิท’นฺติ จ ปุฏฺฐา ‘อยฺยาย เม พลิกมฺม’นฺติ วเทยฺยาสี’’ติ ทาสึ อาณาเปสิฯ สา ตถา อกาสิฯ

เหฏฺฐาคงฺคายมฺปิ เทฺว อิตฺถิโย นฺหายมานา ตํ ภาชนํ อุทเกนาหริยมานํ ทิสฺวา เอกา ‘‘มเยฺหตํ ภาชน’’นฺติ อาหฯ เอกา ‘‘ยํ เอตสฺส อโนฺต, ตํ มยฺห’’นฺติ วตฺวา ภาชเน สมฺปเตฺต ตํ อาทาย ถเล ฐเปตฺวา วิวริตฺวา ทารกํ ทิสฺวา เอกา ‘‘มม ภาชนนฺติ วุตฺตตาย ทารโก มเมว โหตี’’ติ อาหฯ เอกา ‘‘ยํ ภาชนสฺส อโนฺต, ตํ มเมว โหตูติ วุตฺตตาย มม ทารโก’’ติ อาหฯ ตา วิวทมานา วินิจฺฉยฏฺฐานํ คนฺตฺวา ตมตฺถํ อาโรเจตฺวา อมเจฺจสุ วินิจฺฉิตุํ อสโกฺกเนฺตสุ รโญฺญ สนฺติกํ อคมํสุฯ ราชา ตาสํ วจนํ สุตฺวา ‘‘ตฺวํ ทารกํ คณฺห, ตฺวํ ภาชนํ คณฺหา’’ติ อาหฯ ยาย ปน ทารโก ลโทฺธ, สา มหากจฺจานเตฺถรสฺส อุปฏฺฐายิกา อโหสิฯ ตสฺมา สา ทารกํ ‘‘อิมํ เถรสฺส สนฺติเก ปพฺพาเชสฺสามี’’ติ โปเสสิฯ ตสฺส ชาตทิวเส คพฺภมลสฺส โธวิตฺวา อนปนีตตาย เกสา ชฏิตา หุตฺวา อฏฺฐํสุ, เตนสฺส **ชฏิโล**เตฺวว นามํ กรึสุฯ ตสฺส ปทสา วิจรณกาเล เถโร ตํ เคหํ ปิณฺฑาย ปาวิสิฯ อุปาสิกา เถรํ นิสีทาเปตฺวา อาหารมทาสิฯ เถโร ทารกํ ทิสฺวา ‘‘กึ อุปาสิเก ทารโก ลโทฺธ’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อาม, ภเนฺต, อิมาหํ ทารกํ ตุมฺหากํ สนฺติเก ปพฺพาเชสฺสามีติ โปเสสึ, ปพฺพาเชถ น’’นฺติ อทาสิฯ เถโร ‘‘สาธู’’ติ อาทาย ตํ คจฺฉโนฺต ‘‘อตฺถิ นุ โข อิมสฺส คิหิสมฺปตฺตึ อนุภวิตุํ ปุญฺญกมฺม’’นฺติ โอโลเกโนฺต ‘‘มหาปุโญฺญ สโตฺต มหาสมฺปตฺตึ อนุภวิสฺสติ, ทหโร เอส ตาว, ญาณมฺปิสฺส ปริปากํ น คจฺฉตี’’ติ จิเนฺตตฺวา ตํ อาทาย ตกฺกสิลายํ เอกสฺส อุปฏฺฐากสฺส เคหํ อคมาสิฯ

โส เถรํ วนฺทิตฺวา ฐิโต ตํ ทารกํ ทิสฺวา ‘‘ทารโก โว, ภเนฺต, ลโทฺธ’’ติ ปุจฺฉิฯ อาม, อุปาสก, ปพฺพชิสฺสติ, ทหโร ตาว, ตเวว สนฺติเก โหตูติฯ โส ‘‘สาธุ, ภเนฺต’’ติ ตํ ปุตฺตฏฺฐาเนน ฐเปตฺวา ปฏิชคฺคิฯ ตสฺส ปน เคเห ทฺวาทส วสฺสานิ ภณฺฑกํ อุสฺสนฺนํ โหติฯ โส คามนฺตรํ คจฺฉโนฺต สพฺพมฺปิ ตํ ภณฺฑํ อาปณํ หริตฺวา ทารกํ อาปเณ นิสีทาเปตฺวา ตสฺส ตสฺส ภณฺฑกสฺส มูลํ อาจิกฺขิตฺวา ‘‘อิทญฺจ อิทญฺจ เอตฺตกํ นาม ธนํ คเหตฺวา ทเทยฺยาสี’’ติ วตฺวา ปกฺกามิฯ ตํ

ทิวสํ นครปริคฺคาหิกา เทวตา อนุตฺมโส มริจชีรกมเตฺตนาปิ อตฺถิเก ตเสฺสว อาปณาภิมุเข กริํสุฯ โส ทฺวาทส วสฺสานิ อุสฺสนฺนํ ภณฺฑกํ เอกทิวเสเนว วิกฺกิณิฯ กุฏุมฺพิโก อาคนฺตฺวา อาปเณ กิญฺจิ อทิสฺวา ‘‘สพฺพํ เต, ตาต, ภณฺฑกํ นาสิต’’นฺติ อาหฯ น นาเสมิ, สพฺพํ ตุเมฺหหิ วุตฺตน เยเนว วิกฺกิณิํ, อิทํ อสุกสฺส มูลํ, อิทํ อสุกสฺสาติฯ กุฏุมฺพิโก ปสีทิตฺวา ‘‘อนโคฺฆ ปุริโส, ยตฺถ กตฺถจิ ชีวิตุํ สมโตฺถ’’ติ อตฺตโน เคเห วยปฺปตฺตํ ธีตรํ ตสฺส ทตฺวา ‘‘เคหมสฺส กโรถา’’ติ ปุริเส อาณาเปตฺวา นิฎฺฐิเต เคเห ‘‘คจฺฉถ, ตุเมฺห อตฺตโน เคเห วสถา’’ติ อาหฯ

อถสฺส เคหปวิสนกาเล เอเกน ปาเทน อุมฺมาเร อกฺกนฺตมเตฺต เคหสฺส ปจฺฉิมภาเค ภูมิํ ภินฺทิตฺวา อสีติหโตฺถ สุวณฺณปพฺพโต อุฎฺฐหิฯ ราชา ‘‘ชฎิลกุมารสฺส กิร เคเห ภูมิํ ภินฺทิตฺวา สุวณฺณปพฺพโต อุฎฺฐิโต’’ติ สุตฺวาว ตสฺส เสฎฺฐิจฺฉตฺตํ เปเสสิฯ โส **ชฎิลเสฎฺฐิ** นาม อโหสิฯ ตสฺส ตโย ปุตฺตา อเหสุํฯ โส เตสํ วยปฺปตฺตกาเล ปพฺพชฺชาย จิตฺตํ อุปฺปาเทตฺวา ‘‘สเจ อเมฺหหิ สมานโภคํ เสฎฺฐิกุลํ ภวิสฺสติ, ปพฺพชิตุํ ทสฺสนฺติฯ โน เจ, น ทสฺสนฺติฯ อตฺถิ นุ โข ชมฺพุทีเป อเมฺหหิ สมานโภคํ กุล’’นฺติ วีมํสนตฺถาย สุวณฺณมยํ อิฎฺฐกํ สุวณฺณมยํ ปโตทลฎฺฐิํ สุวณฺณมยํ ปาทุกญฺจ การาเปตฺวา ปุริสานํ หเตฺถ ทตฺวา ‘‘คจฺฉถ, อิมานิ อาทาย กิญฺจิเทว โอโลกยมานา วิย ชมฺพุทีปตเล วิจริตฺวา อเมฺหหิ สมานโภคสฺส เสฎฺฐิกุลสฺส อตฺถิภาวํ วา นตฺถิภาวํ วา ญตฺวา อาคจฺฉถา’’ติ ปหิณิฯ

เต จาริกํ จรนฺตา ภทฺทิยนครํ ปาปุณิํสุฯ อถ เน เมณฺฑกเสฎฺฐิ ทิสฺวา, ‘‘ตาตา, กิํ กโรนฺตา วิจรถา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘เอกํ โอโลเกนฺตา วิจรามา’’ติ วุเตฺต ‘‘อิเมสํ อิมานิ คเหตฺวา กิญฺจิเทว โอโลเกตุํ วิจรณกิจฺจํ นตฺถิ, รฎฺฐํ ปริคฺคณฺหมานา วิจรนฺตี’’ติ ญตฺวา, ‘‘ตาตา, อมฺหากํ ปจฺฉิมเคหํ ปวิสิตฺวา โอโลเกถา’’ติ อาหฯ เต ตตฺถ อฎฺฐกรีสมเตฺต ฐาเน หตฺถิอสฺสอุสภปฺปมาเณ ปิฎฺฐิยา ปิฎฺฐิํ อาหจฺจ ปถวิํ ภินฺทิตฺวา อุฎฺฐิเต เหฎฺฐา วุตฺตปฺปกาเร สุวณฺณเมณฺฑเก ทิสฺวา เตสํ อนฺตรนฺตรา วิจริตฺวา นิกฺขมิํสุฯ อถ เน เสฎฺฐิ, ‘‘ตาตา, ยํ โอโลเกนฺตา วิจรถ, ทิโฎฺฐ โว โส’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘ปสฺสาม, สามี’’ติ วุเตฺต ‘‘เตน หิ คจฺฉถา’’ติ อุโยฺยเชสิฯ เต ตโตว คนฺตฺวา อตฺตโน เสฎฺฐินา ‘‘กิํ, ตาตา, ทิฎฺฐํ โว อมฺหากํ สมานโภคํ เสฎฺฐิกุล’’นฺติ วุเตฺต, ‘‘สามิ, ตุมฺหากํ กิํ อตฺถิ, ภทฺทิยนคเร เมณฺฑกเสฎฺฐิโน เอวรูโป นาม วิภโว’’ติ สพฺพํ ตํ ปวตฺติํ อาจิกฺขิํสุฯ ตํ สุตฺวา เสฎฺฐิ อตฺตมโน หุตฺวา ‘‘เอกํ ตาว เสฎฺฐิกุลํ ลทฺธํ, อปรมฺปิ นุ โข อตฺถี’’ติ สตสหสฺสคฺฆนิกํ กมฺพลํ ทตฺวา ‘‘คจฺฉถ, ตาตา, อญฺญมฺปิฯ เสฎฺฐิกุลํ วิจินถา’’ติ ปหิณิฯ

เต ราชคหํ คนฺตฺวา โชติกเสฎฺฐิสฺส เคหโต อวิทูเร ทารุราสิํ กตฺวา อคฺคิํ ทตฺวา อฎฺฐํสุฯ ‘‘กิํ อิท’’นฺติ ปุฎฺฐกาเล จ ‘‘เอกํ โน มหคฺฆกมฺพลํ วิกฺกิณนฺตานํ กยิโก นตฺถิ, คเหตฺวา วิจรนฺตาปิ โจรานํ ภายาม, เตน ตํ ฌาเปตฺวา คมิสฺสามา’’ติ วทิํสุฯ อถ เน โชติกเสฎฺฐิ ทิสฺวา ‘‘อิเม กิํ กโรนฺตี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ตมตฺถํ สุตฺวา ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘กิํ อคฺฆนโก กมฺพโล’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘สตสหสฺสคฺฆนโก’’ติ วุเตฺต สตสหสฺสํ ทาเปตฺวา ‘‘ทฺวารโกฎฺฐกํ สมฺมชฺชิตฺวา กจวรฉฑฺฑิกาย ทาสิยา เทถา’’ติ เตสํเยว หเตฺถ ปหิณิฯ สา กมฺพลํ คเหตฺวา โรทมานา สามิกสฺส สนฺติกํ อาคนฺตฺวา ‘‘กิํ มํ, สามิ, อปราเธ สติ ปหริตุํ น วฎฺฎติ, กสฺมา เม เอวรูปํ ถูลกมฺพลํ ปหิณิตฺถ, กถาหํ อิมํ นิวาเสสฺสามิ วา ปารุปิสฺสามิ วา’’ติฯ นาหํ ตว เอตทตฺถาย ปหิณิํ, เอตํ ปน ปลิเวเฐตฺวา ตว สยนปาทมูเล ฐเปตฺวา นิปชฺชนกาเล คโนฺธทเกน โธตานํ ปาทานํ ปุญฺฉนตฺถาย เต ปหิณิํ, กิํ เอตมฺปิ กาตุํ น สโกฺกสีติฯ สา ‘‘เอตํ ปน กาตุํ สกฺขิสฺสามี’’ติ คเหตฺวา อคมาสิฯ เต จ ปุริสา ตํ การณํ ทิสฺวา อตฺตโน เสฎฺฐิสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘กิํ, ตาตา, ทิฎฺฐํ โว เสฎฺฐิกุล’’นฺติ วุเตฺต, ‘‘สามิ, กิํ ตุมฺหากํ อตฺถิ, ราชคหนคเร โชติกเสฎฺฐิสฺส เอวรูปา นาม สมฺปตฺตี’’ติ สพฺพํ

เคหสมฺปตฺตึ อาโรเจตฺวา ตํ ปวตฺตึ อาจิกฺขึสุฯ เสฏฺฐิ เตสํ วจนํ สุตฺวา ตุฏฺฐมานโส ‘‘อิทานิ ปพฺพชิตุํ ลภิสฺสามี’’ติ รโญฺญ สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘ปพฺพชิตุกาโมมฺหิ, เทวา’’ติ อาหฯ สาธุ, มหาเสฏฺฐิ, ปพฺพชาหีติ ฯ โส เคหํ คนฺตฺวา ปุเตฺต ปโกฺกสาเปตฺวา สุวณฺณทณฺฑํ วชิรกุทฺทาลํ เชฏฺฐปุตฺตสฺส หเตฺถ ฐเปตฺวา, ‘‘ตาต, ปจฺฉิมเคเห สุวณฺณปพฺพตโต สุวณฺณปิณฺฑํ อุทฺธราหี’’ติ อาหฯ โส กุทฺทาลํ อาทาย คนฺตฺวา สุวณฺณปพฺพตํ ปหริ, ปิฏฺฐิปาสาเณ ปหฏกาโล วิย อโหสิฯ ตสฺส หตฺถโต กุทฺทาลํ คเหตฺวา มชฺฌิมปุตฺตสฺส หเตฺถ ทตฺวา ปหิณิ, ตสฺสปิ สุวณฺณปพฺพตํ ปหรนฺตสฺส ปิฏฺฐิปาสาเณ ปหฏกาโล วิย อโหสิฯ อถ นํ กนิฏฺฐปุตฺตสฺส หเตฺถ ทตฺวา ปหิณิ, ตสฺส ตํ คเหตฺวา ปหรนฺตสฺส โกเฏฺฏตฺวา ราสิกตาย มตฺติกาย ปหฏกาโล วิย อโหสิฯ อถ นํ เสฏฺฐิ ‘‘เอหิ, ตาต, อลํ เอตฺตเกนา’’ติ วตฺวา อิตเร เทฺว เชฏฺฐภาติเก ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘อยํ สุวณฺณปพฺพโต น ตุมฺหากํ นิพฺพโตฺต, มยฺหญฺจ กนิฏฺฐสฺส จ นิพฺพโตฺต, อิมินา สทฺธึ เอกโต หุตฺวา ปริภุญฺชถา’’ติ อาหฯ กสฺมา ปน โส เตสเมว นิพฺพตฺตติ, กสฺมา จ ชฏิโล ชาตกาเล อุทเก ปาติโตติ? อตฺตโน กตกเมฺมเนวฯ

กสฺสปสมฺมาสมฺพุทฺธสฺส หิ เจติเย กริยมาเน เอโก ขีณาสโว เจติยฏฺฐานํ คนฺตฺวา โอโลเกตฺวา, ‘‘ตาตา, กสฺมา เจติยสฺส อุตฺตเรน มุขํ น อุฏฺฐหตี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘สุวณฺณํ นปฺปโหตี’’ติ อาหํสุฯ อหํ อโนฺตคามํ ปวิสิตฺวา สมาทเปสฺสามิ, ตุเมฺห อาทเรน กมฺมํ กโรถาติฯ โส เอวํ วตฺวา นครํ ปวิสิตฺวา, ‘‘อมฺมา, ตาตา, ตุมฺหากํ เจติยสฺส เอกสฺมึ มุเข สุวณฺณํ นปฺปโหติ, สุวณฺณํ ชานาถา’’ติ มหาชนํ สมาทเปโนฺต สุวณฺณการกุลํ อคมาสิฯ สุวณฺณกาโรปิ ตงฺขเณเยว ภริยาย สทฺธึ กลหํ กโรโนฺต นิสิโนฺน โหติฯ อถ นํ เถโร ‘‘เจติเย ตุเมฺหหิ คหิตมุขสฺส สุวณฺณํ นปฺปโหติ, ตํ ชานิตุํ วฏฺฏตี’’ติ อาหฯ โส ภริยาย โกเปน ‘‘ตว สตฺถารํ อุทเก ขิปิตฺวา คจฺฉา’’ติ อาหฯ อถ นํ สา ‘‘อติสาหสิกกมฺมํ เต กตํ, มม กุเทฺธน เต อหเมว อโกฺกสิตพฺพา วา ปหริตพฺพา วา, กสฺมา อตีตานาคตปจฺจุปฺปเนฺนสุ พุเทฺธสุ เวรมกาสี’’ติ อาหฯ สุวณฺณกาโร ตาวเทว สํเวคปฺปโตฺต หุตฺวา ‘‘ขมถ เม, ภเนฺต’’ติ วตฺวา เถรสฺส ปาทมูเล นิปชฺชิฯ ตาต, อหํ ตยา น กิญฺจิ วุโตฺต, สตฺถารํ ขมาเปหีติฯ กินฺติ กตฺวา ขมาเปมิ, ภเนฺตติฯ สุวณฺณปุปฺผานํ ตโย กุเมฺภ กตฺวา อโนฺตธาตุนิธาเน ปกฺขิปิตฺวา อลฺลวโตฺถ อลฺลเกโส หุตฺวา ขมาเปหิ, ตาตาติฯ

โส ‘‘สาธุ, ภเนฺต’’ติ วตฺวา สุวณฺณปุปฺผานิ กโรโนฺต ตีสุ ปุเตฺตสุ เชฏฺฐปุตฺตํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘เอหิ, ตาต, อหํ สตฺถารํ เวรวจเนน อวจํ, ตสฺมา อิมานิ ปุปฺผานิ กตฺวา ธาตุนิธาเน ปกฺขิปิตฺวา ขมาเปสฺสามิ, ตฺวมฺปิ โข เม สหาโย โหหี’’ติ อาหฯ โส ‘‘น ตฺวํ มยา เวรวจนํ วทาปิโต, ตฺวํเยว กโรหี’’ติ กาตุํ น อิจฺฉิฯ มชฺฌิมปุตฺตํ ปโกฺกสิตฺวา ตเถวาห, โสปิ ตเถว วตฺวา กาตุํ น อิจฺฉิฯ กนิฏฺฐํ ปโกฺกสิตฺวา ตเถวาห, โส ‘‘ปิตุ อุปฺปนฺนกิจฺจํ นาม ปุตฺตสฺส ภาโร’’ติ วตฺวา ปิตุสหาโย หุตฺวา ปุปฺผานิ อกาสิฯ สุวณฺณกาโร วิทตฺถิปฺปมาณานํ ปุปฺผานํ ตโย กุเมฺภ นิฏฺฐาเปตฺวา ธาตุนิธาเน ปกฺขิปิตฺวา อลฺลวโตฺถ อลฺลเกโส สตฺถารํ ขมาเปสิฯ อิติ โส สตฺตกฺขตฺตุํ ชาตกาเล อุทเก ปาตนํ ลภิฯ อยํ ปนสฺส โกฏิยํ ฐิโต อตฺตภาโวฯ อิธาปิ ตเสฺสว นิสฺสเนฺทน อุทเก ปาติโตฯ เย ปนสฺส เทฺว เชฏฺฐภาติกา ปุตฺตา สุวณฺณปุปฺผานํ กรณกาเล สหายา ภวิตุํ น อิจฺฉึสุ, เตสํ เตน การเณน สุวณฺณปพฺพโต น นิพฺพตฺติ, ชฏิลสฺส เจว กนิฏฺฐปุตฺตสฺส จ เอกโต กตภาเวน นิพฺพตฺติฯ อิติ โส ปุเตฺต อนุสาสิตฺวา สตฺถุ สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา กติปาเหเนว อรหตฺตํ ปาปุณิฯ สตฺถา อปเรน สมเยน ปญฺจหิ ภิกฺขุสเตหิ สทฺธึ ปิณฺฑาย จรโนฺต ตสฺส ปุตฺตานํ เคหทฺวารํ อคมาสิ, เต พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส อฑฺฒมาสํ ภิกฺขาทานํ อทํสุฯ

ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ ‘‘อชฺชาปิ เต, อาวุโส ชฏิล, อสีติหตฺถ สุวณฺณปพฺพเต จ ปุเตฺตสุ จ ตณฺหา อตฺถี’’ติฯ ‘‘น เม, อาวุโส, เอเตสุ ตณฺหา วา มาโน วา อตฺถี’’ติฯ เต

‘‘อยํ ชฏิลเตฺถโร อภูตํ วตฺวา อญฺญํ พฺยากโรตี’’ติ วทึสุฯ สตฺถา เตสํ กถํ สุตฺวา ‘‘น, ภิกฺขเว, มม ปุตฺตสฺส เตสุ ตณฺหา วา มาโน วา อตฺถี’’ติ วตฺวา ธมฺมํ เทเสนฺโต อิมํ คาถมาห –

๔๑๖. ‘‘โยธ ตณฺหํ ปหนฺตฺวาน, อนาคาโร ปริพฺพเช;
ตณฺหาภวปริกฺขีณํ, ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณ’’นฺติฯ

ตสฺสตฺโถ – โย อิธ โลเก ฉทฺวาริกํ ตณฺหํ วา มานํ วา ชหิตฺวา ฆราวาเสน อนตฺถิโก อนาคาโร หุตฺวา ปริพฺพชติ, ตณฺหาย เจว ภวสฺส จ ปริกฺขีณตฺตา ตณฺหาภวปริกฺขีณํ ตมหํ พฺราหฺมณํ วทามีติฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสูติฯ

ชฏิลเตฺถรวตฺถุ เตตฺติํสติมํฯ

๓๔. โชติกเตฺถรวตฺถุ

โยธ ตณฺหนฺติ ปุน อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรนฺโต โชติกเตฺถรํ อารพฺภ กเถสิฯ

อชาตสตฺตุกุมาโร หิ เทวทเตฺตน สทฺธิํ เอกโต หุตฺวา ปิตรํ ฆาเตตฺวา รเชฺช ปติฏฺฐิโต ‘‘โชติกเสฏฺฐิสฺส มหาปาสาทํ คณฺหิสฺสามี’’ติ ยุทฺธสโชฺช นิกฺขมิตฺวา มณิปากาเร สปริวารสฺส อตฺตโน ฉายํ ทิสฺวา ‘‘คหปติโก ยุทฺธสโชฺช หุตฺวา พลํ อาทาย นิกฺขนฺโต’’ติ สลฺลเกฺขตฺวา อุปคนฺตุํ น วิสหิฯ เสฏฺฐิปิ ตํ ทิวสํ อุโปสถิโก หุตฺวา ปาโตว ภุตฺตปาตราโส วิหารํ คนฺตฺวา สตฺถุ สนฺติเก ธมฺมํ สุณนฺโต นิสิโนฺน โหติฯ ปฐเม ทฺวารโกฏฺฐเก อารกฺขํ คเหตฺวา ฐิโต ปน ยมโกฬิ นาม ยโกฺข ตํ ทิสฺวา ‘‘กหํ คจฺฉสี’’ติ สปริวารํ วิทฺธํเสตฺวา ทิสาวิทิสาสุ อนุพนฺธิฯ ราชา วิหารเมว อคมาสิฯ

อถ นํ เสฏฺฐิ ทิสฺวาว ‘‘กิํ, เทวา’’ติ วตฺวา อุฏฺฐายาสนา อฏฺฐาสิฯ คหปติ, กิํ ตฺวํ ตว ปุริเส ‘‘มยา สทฺธิํ ยุชฺฌถา’’ติ อาณาเปตฺวา อิธาคมฺม ธมฺมํ สุณนฺโต วิย นิสิโนฺนสิฯ กิํ ปน เทโว มม เคหํ คณฺหิตุํ คโตติ? อาม, คโตมฺหีติฯ มม อนิจฺฉาย มม เคหํ คณฺหิตุํ ราชสหสฺสมฺปิ น สโกฺกติ, เทวาติฯ โส ‘‘กิํ ปน ตฺวํ ราชา ภวิสฺสสี’’ติ กุชฺฌิฯ นาหํ ราชา, มม สนฺตกํ ปน ทสิกสุตฺตมฺปิ มม อนิจฺฉาย ราชูหิ วา โจเรหิ วา คเหตุํ น สกฺกาติฯ กิํ ปนาหํ ตว รุจิยา คณฺหิสฺสามีติ? เตน หิ, เทว, อิมา เม ทสสุ องฺคุลีสุ วีสติ มุทฺทิกา, อิมาหํ ตุมฺหากํ น เทมิฯ สเจ สโกฺกถ, คณฺหถาติ ฯ โส ปน ราชา ภูมิยํ อุกฺกุฏิกํ นิสีทิตฺวา อุลฺลงฺฆนฺโต อฏฺฐารสหตฺถํ ฐานํ อภิรุหติ, ฐตฺวา อุลฺลงฺฆนฺโต อสีติหตฺถํ ฐานํ อภิรุหติฯ เอวํมหาพโล สมาโนปิ อิโต จิโต จ ปริวเตฺตโนฺต เอกํ มุทฺทิกมฺปิ กฑฺฒิตุํ นาสกฺขิฯ อถ นํ เสฏฺฐิ ‘‘สาฏกํ ปตฺถร, เทวา’’ติ วตฺวา องฺคุลิโย อุชุกา อกาสิ, วีสติปิ มุทฺทิกา นิกฺขมิํสุฯ อถ นํ เสฏฺฐิ ‘‘เอวํ, เทว, มม สนฺตกํ มม อนิจฺฉาย น สกฺกา คณฺหิตุ’’นฺติ วตฺวา รโญฺญ กิริยาย อุปฺปนฺนสํเวโค ‘‘ปพฺพชิตุํ เม อนุชาน, เทวา’’ติ อาหฯ โส ‘‘อิมสฺมิํ ปพฺพชิเต สุขํ ปาสาทํ คณฺหิสฺสามี’’ติ จินฺเตตฺวา เอกวจเนเนว ‘‘ตฺวํ ปพฺพชาหี’’ติ อาหฯ โส สตฺถุ สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา น จิรเสฺสว อรหตฺตํ ปตฺวา โชติกเตฺถโร นาม อโหสิฯ ตสฺส อรหตฺตํ ปตฺตกฺขเณเยว สพฺพาปิ สา สมฺปตฺติ อนฺตรธายิ, ตมฺปิสฺส สตุลกายิํ นาม ภริยํ เทวตา อุตฺตรกุรุเมว นยิํสุฯ

อเถกทิวสํ ภิกฺขู ตํ อามเนฺตตฺวา, ‘‘อาวุโส โชติก, ตสฺมิํ ปน เต ปาสาเท วา อิตฺถิยา วา ตณฺหา อตฺถี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘นตฺถาวุโส’’ติ วุเตฺต สตฺถุ อาโรเจสุํ – ‘‘อยํ, ภเนฺต, อภูตํ วตฺวา

อญฺญํ พฺยากโรตี’’ติฯ สตฺถา ‘‘นเตฺถว, ภิกฺขเว, มม ปุตฺตสฺส ตสฺมึ ตณฺหา’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๔๑๖.‘‘โยธ ตณฺหํ ปหนฺตฺวาน, อนาคาโร ปริพฺพเช;
ตณฺหาภวปริกฺขีณํ, ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณ’’นฺติฯ

อิมิสฺสา คาถายโตฺถ เหฏฺฐา ชฏิลเตฺถรวตฺถุมฺหิ วุตฺตนเยเนว เวทิตโพฺพฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติฯ

โชติกเตฺถรวตฺถุ จตุตฺตึสติมํฯ

๓๕. นฏปุตฺตกเตฺถรวตฺถุ

หิตฺวาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรโนฺต เอกํ นฏปุตฺตกํ อารพฺภ กเถสิฯ

โส กิร เอกํ นฏกีฬํ กีฬยมาโน วิจรโนฺต สตฺถุ ธมฺมกถํ สุตฺวา ปพฺพชิตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิฯ ตสฺมึ พุทฺธปฺปมุเขน ภิกฺขุสเงฺฆน สทฺธึ ปิณฺฑาย ปวิสเนฺต ภิกฺขู เอกํ นฏปุตฺตํ กีฬนฺตํ ทิสฺวา, ‘‘อาวุโส, เอส ตยา กีฬิตกีฬิตํ กีฬติ, อตฺถิ นุ โข เต เอตฺถ สิเนโห’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘นตฺถี’’ติ วุเตฺต ‘‘อยํ, ภเนฺต, อภูตํ วตฺวา อญฺญํ พฺยากโรตี’’ติ อาหํสุฯ สตฺถา เตสํ กถํ สุตฺวา, ‘‘ภิกฺขเว, มม ปุโตฺต สพฺพโยเค อติกฺกโนฺต’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๔๑๗.‘‘หิตฺวา มานุสกํ โยคํ, ทิพฺพํ โยคํ อุปจฺจคา;
สพฺพโยควิสํยุตฺตํ, ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณ’’นฺติฯ

ตตฺถ **มานุสกํ โยค**นฺติ มานุสกํ อายุเญฺจว ปญฺจ กามคุเณ จฯ ทิพฺพโยเคปิ เอเสว นโยฯ **อุปจฺจคา**ติ โย มานุสกํ โยคํ หิตฺวา ทิพฺพํ โยคํ อติกฺกโนฺต, ตํ สเพฺพหิ จตูหิปิ โยเคหิ วิสํยุตฺตํ อหํ พฺราหฺมณํ วทามีติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติฯ

นฏปุตฺตกเตฺถรวตฺถุ ปญฺจตฺตึสติมํฯ

๓๖. นฏปุตฺตกเตฺถรวตฺถุ

หิตฺวา รติญฺจาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรโนฺต เอกํ นฏปุตฺตกํเยว อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ ปุริมสทิสเมวฯ อิธ ปน สตฺถา, ‘‘ภิกฺขเว, มม ปุโตฺต รติญฺจ อรติญฺจ ปหาย ฐิโต’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๔๑๘.‘‘หิตฺวา รติญฺจ อรติญฺจ, สีติภูตํ นิรูปธึ;
สพฺพโลกาภิภุํ วีรํ, ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณ’’นฺติฯ

ตตฺถ **รติ**นฺติ ปญฺจกามคุณรติํฯ **อรติ**นฺติ อรญฺญวาเส อุกฺกณฺฐิตตฺตํฯ **สีติภูต**นฺติ นิพฺพุตํฯ **นิรูปธิ**นฺติ นิรุปกฺกิเลสํฯ **วีร**นฺติ ตํ เอวรูปํ สพฺพํ ขนฺธโลกํ อภิภวิตฺวา ฐิตํ วีริยวนฺตํ อหํ พฺราหฺมณํ วทามีติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติฯ

นฎปุตฺตกเตฺถรวตฺถุ ฉตฺตึสติมํฯ

๓๗. วงฺคีสเตฺถรวตฺถุ

จุตึ โย เวทีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต วงฺคีสเตฺถรํ อารพฺภ กเถสิฯ

ราชคเห กิเรโก พฺราหฺมโณ วงฺคีโส นาม มตมนุสฺสานํ สีสํ อาโกเฏตฺวา ‘‘อิทํ นิรเย นิพฺพตฺตสฺส สีสํ, อิทํ ติรจฺฉานโยนิยํ, อิทํ เปตฺติวิสเย, อิทํ มนุสฺสโลเก, อิทํ เทวโลเก นิพฺพตฺตสฺส สีส’’นฺติ ชานาติฯ พฺราหฺมณา ‘‘สกฺกา อิมํ นิสฺสาย โลกํ ขาทิตุ’’นฺติ จิเนฺตตฺวา ตํ เทฺว รตฺตวตฺถานิ ปริทหาเปตฺวา อาทาย ชนปทํ จรนฺตา มนุเสฺส วทนฺติ ‘‘เอโส วงฺคีโส นาม พฺราหฺมโณ มตมนุสฺสานํ สีสํ อาโกเฏตฺวา นิพฺพตฺตฎฺฐานํ ชานาติ, อตฺตโน ญาตกานํ นิพฺพตฺตฎฺฐานํ ปุจฺฉถา’’ติฯ มนุสฺสา ยถาพลํ ทสปิ กหาปเณ วีสติปิ สตมฺปิ ทตฺวา ญาตกานํ นิพฺพตฺตฎฺฐานํ ปุจฺฉนฺติฯ เต อนุปุเพฺพน สาวตฺถึ ปตฺวา เชตวนสฺส อวิทูเร นิวาสํ คณฺหิํสุฯ เต ภุตฺตปาตราสา มหาชนํ คนฺธมาลาทิหตฺถํ ธมฺมสฺสวนาย คจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ‘‘กหํ คจฺฉถา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘วิหารํ ธมฺมสฺสวนายา’’ติ วุเตฺต ‘‘ตตฺถ คนฺตฺวา กิํ กริสฺสถ, อมฺหากํ วงฺคีสพฺราหฺมเณน สทิโส นาม นตฺถิ, มตมนุสฺสานํ สีสํ อาโกเฏตฺวา นิพฺพตฺตฎฺฐานํ ชานาติ, ญาตกานํ นิพฺพตฺตฎฺฐานํ ปุจฺฉถา’’ติ อาหํสุฯ เต ‘‘วงฺคีโส กิํ ชานาติ , อมฺหากํ สตฺถารา สทิโส นาม นตฺถี’’ติ วตฺวา อิตเรหิปิ ‘‘วงฺคีสสทิโส นตฺถี’’ติ วุเตฺต กถํ วเฑฺฒตฺวา ‘‘เอถ, ทานิ โว วงฺคีสสฺส วา อมฺหากํ วา สตฺถุ ชานนภาวํ ชานิสฺสามา’’ติ เต อาทาย วิหารํ อคมํสุฯ สตฺถา เตสํ อาคมนภาวํ ญตฺวา นิรเย ติรจฺฉานโยนิยํ มนุสฺสโลเก เทวโลเกติ จตูสุ ฐาเนสุ นิพฺพตฺตานํ จตฺตาริ สีสานิ, ขีณาสวสีสญฺจาติ ปญฺจ สีสานิ อาหราเปตฺวา ปฎิปาฎิยา ฐเปตฺวา อาคตกาเล วงฺคีสํ ปุจฺฉิ – ‘‘ตฺวํ กิร สีสํ อาโกเฏตฺวา มตกานํ นิพฺพตฺตฎฺฐานํ ชานาสี’’ติ? ‘‘อาม, ชานามี’’ติฯ ‘‘อิทํ กสฺส สีส’’นฺติ? โส ตํ อาโกเฏตฺวา ‘‘นิรเย นิพฺพตฺตสฺสา’’ติ อาหฯ อถสฺส สตฺถา ‘‘สาธุ สาธู’’ติ สาธุการํ ทตฺวา อิตรานิปิ ตีณิ สีสานิ ปุจฺฉิตฺวา เตน อวิรชฺฌิตฺวา วุตฺตวุตฺตกฺขเณ ตเถว ตสฺส สาธุการํ ทตฺวา ปญฺจมํ สีสํ ทเสฺสตฺวา ‘‘อิทํ กสฺส สีส’’นฺติ ปุจฺฉิ, โส ตมฺปิ อาโกเฏตฺวา นิพฺพตฺตฎฺฐานํ น ชานาติฯ

อถ นํ สตฺถา ‘‘กิํ, วงฺคีส, น ชานาสี’’ติ วตฺวา, ‘‘อาม, น ชานามี’’ติ วุเตฺต ‘‘อหํ ชานามี’’ติ อาหฯ อถ นํ วงฺคีโส ยาจิ ‘‘เทถ เม อิมํ มนฺต’’นฺติฯ น สกฺกา อปพฺพชิตสฺส ทาตุนฺติฯ โส ‘‘อิมสฺมิํ มเนฺต คหิเต สกลชมฺพุทีเป อหํ เชฎฺฐโก ภวิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา เต พฺราหฺมเณ ‘‘ตุเมฺห ตเตฺถว กติปาหํ วสถ, อหํ ปพฺพชิสฺสามี’’ติ อุโยฺยเชตฺวา สตฺถุ สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา ลทฺธูปสมฺปโท วงฺคีสเตฺถโร นาม อโหสิฯ อถสฺส สตฺถา ทฺวตฺติํสาการกมฺมฎฺฐานํ ทตฺวา ‘‘มนฺตสฺส ปริกมฺมํ สชฺฌายาหี’’ติ อาหฯ โส ตํ สชฺฌายโนฺต อนฺตรนฺตรา พฺราหฺมเณหิ ‘‘คหิโต เต มโนฺต’’ติ ปุจฺฉิยมาโน ‘‘อาคเมถ ตาว, คณฺหามี’’ติ วตฺวา กติปาเหเนว อรหตฺตํ ปตฺวา ปุน พฺราหฺมเณหิ ปุโฎฺฐ ‘‘อภโพฺพ ทานาหํ, อาวุโส, คนฺตุ’’นฺติ อาหฯ ตํ สุตฺวา ภิกฺขู ‘‘อยํ, ภเนฺต, อภูเตน อญฺญํ พฺยากโรตี’’ติ สตฺถุ อาโรเจสุํฯ สตฺถา ‘‘มา, ภิกฺขเว, เอวํ อวจุตฺถ, อิทานิ, ภิกฺขเว, มม ปุโตฺต จุติปฎิสนฺธิกุสโล ชาโต’’ติ วตฺวา อิมา คาถา อภาสิ –

๔๑๙.‘‘จุติํ โย เวทิ สตฺตานํ, อุปปตฺติญฺจ สพฺพโส;
อสตฺตํ สุคตํ พุทฺธํ, ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณํฯ

๔๒๐. ‘‘ยสฺส คตึ น ชานนฺติ, เทวา คนฺธพฺพมานุสา;
ขีณาสวํ อรหนฺตํ, ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณ’’นฺติฯ

ตตฺถ **โย เวที**ติ โย สตฺตานํ สพฺพาการเรน จุติญฺจ ปฏิสนฺธิญฺจ ปากฏํ กตฺวา ชานาติ, ตมหํ อลคฺคตาย **อสตฺตํ,** ปฏิปตฺติยา สุฏฺฐุ คตตฺตา **สุคตํ,** จตุนฺนํ สจฺจานํ พุทฺธตาย **พุทฺธํ** พฺราหฺมณํ วทามีติ อโตฺถฯ **ยสฺสา**ติ ยเสฺสเต เทวาทโย คตึ น ชานนฺติ, ตมหํ อาสวานํ ขีณตาย **ขีณาสวํ,** กิเลเสหิ อารกตฺตา **อรหนฺตํ** พฺราหฺมณํ วทามีติ อโตฺถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติฯ

วงฺคีสเตฺถรวตฺถุ สตฺตตึสติมํฯ

๓๘. ธมฺมทินฺนเตฺถรีวตฺถุ

ยสฺสาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรโนฺต ธมฺมทินฺนํ นาม ภิกฺขุนึ อารพฺภ กเถสิฯ

เอกทิวสญฺหิ ตสฺสา คิหิกาเล สามิโก วิสาโข อุปาสโก สตฺถุ สนฺติเก ธมฺมํ สุตฺวา อนาคามิผลํ ปตฺวา จิเนฺตสิ – ‘‘มยา สพฺพํ สาปเตยฺยํ ธมฺมทินฺนํ ปฏิจฺฉาเปตุํ วฏฺฏตี’’ติฯ โส ตโต ปุเพฺพ อาคจฺฉโนฺต ธมฺมทินฺนํ วาตปาเนน โอโลเกนฺตึ ทิสฺวา สิตํ กโรติฯ ตํ ทิวสํ ปน วาตปาเนน ฐิตํ อโนโลเกโนฺตว อคมาสิฯ สา ‘‘กึ นุ โข อิท’’นฺติ จิเนฺตตฺวา ‘‘โหตุ, โภชนกาเล ชานิสฺสามี’’ติ โภชนเวลาย ภตฺตํ อุปนาเมสิฯ โส อเญฺญสุ ทิวเสสุ ‘‘เอหิ, เอกโต ภุญฺชามา’’ติ วทติ, ตํ ทิวสํ ปน ตุณฺหีภูโตว ภุญฺชิฯ สา ‘‘เกนจิเทว การเณน กุปิโต ภวิสฺสตี’’ติ จิเนฺตสิฯ อถ นํ วิสาโข สุขนิสินฺนเวลาย ตํ ปโกฺกสิตฺวา ‘‘ธมฺมทิเนฺน อิมสฺมึ เคเห สพฺพํ สาปเตยฺยํ ปฏิจฺฉาหี’’ติ อาหฯ สา ‘‘กุทฺธา นาม สาปเตยฺยํ น ปฏิจฺฉาเปนฺติ, กึ นุ โข เอต’’นฺติ จิเนฺตตฺวา ‘‘ตุเมฺห ปน, สามี’’ติ อาหฯ อหํ อิโต ปฏฺฐาย น กิญฺจิ วิจาเรมีติฯ ตุเมฺหหิ ฉฑฺฑิตํ เขฬํ โก ปฏิจฺฉิสฺสติ, เอวํ สเนฺต มม ปพฺพชฺชํ อนุชานาถาติฯ โส ‘‘สาธุ, ภเทฺท’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา มหเนฺตน สกฺกาเรน ตํ ภิกฺขุนีอุปสฺสยํ เนตฺวา ปพฺพาเชสิฯ สา ลทฺธูปสมฺปทา ธมฺมทินฺนเตฺถรี นาม อโหสิฯ

สา ปวิเวกกามตาย ภิกฺขุนีหิ สทฺธึ ชนปทํ คนฺตฺวา ตตฺถ วิหรนฺตี น จิรเสฺสว สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปตฺวา ‘‘อิทานิ มํ นิสฺสาย ญาติชนา ปุญฺญานิ กริสฺสนฺตี’’ติ ปุนเทว ราชคหํ ปจฺจาคญฺฉิฯ อุปาสโก ตสฺสา อาคตภาวํ สุตฺวา ‘‘เกน นุ โข การเณน อาคตา’’ติ ภิกฺขุนีอุปสฺสยํ คนฺตฺวา เถรึ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสิโนฺน ‘‘อุกฺกณฺฐิตา นุ โขสิ, อเยฺยติ วตฺตุํ อปฺปติรูปํ, ปญฺหเมกํ นํ ปุจฺฉิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา โสตาปตฺติมเคฺค ปญฺหํ ปุจฺฉิ, สา ตํ วิสฺสเชฺชสิฯ อุปาสโก เตเนว อุปาเยน เสสมเคฺคสุปิ ปญฺหํ ปุจฺฉิตฺวา อติกฺกมฺม ปญฺหสฺส ปุฏฺฐกาเล ตาย ‘‘อจฺจยาสิ, อาวุโส, วิสาขา’’ติ วตฺวา ‘‘อากงฺขมาโน สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา อิมํ ปญฺหํ ปุเจฺฉยฺยาสี’’ติ วุเตฺต เถรึ วนฺทิตฺวา อุฏฺฐายาสนา สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ตํ กถาสลฺลาปํ สพฺพํ ภควโต อาโรเจสิฯ สตฺถา ‘‘สุกถิตํ มม ธีตาย ธมฺมทินฺนาย, อหเมฺปตํ ปญฺหํ วิสฺสเชฺชโนฺต เอวเมว วิสฺสเชฺชยฺย’’นฺติ วตฺวา ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมํ คาถมาห –

๔๒๑. ‘‘ยสฺส ปุเร จ ปจฺฉา จ, มเชฺฌ จ นตฺถิ กิญฺจนํ;
อกิญฺจนํ อนาทานํ, ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณ’’นฺติฯ

ตตฺถ **ปุเร**ติ อตีเตสุ ขนฺเธสุฯ **ปจฺฉา**ติ อนาคเตสุ ขนฺเธสุฯ **มชฺเฌ**ติ ปจฺจุปฺปนฺเนสุ ขนฺเธสุฯ **นตฺถิ กิญฺจน**นฺติ ยเสฺสเตสุ ฐาเนสุ ตณฺหาคาหสงฺขาตํ กิญฺจนํ นตฺถิ, ตมหํ ราคกิญฺจนาทีหิ **อกิญฺจนํ** กสฺสจิ คหณสฺส อภาเวน **อนาทานํ** พฺราหฺมณํ วทามีติ อตฺโถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติฯ

ธมฺมทินฺนเตฺถรีวตฺถุ อฏฺฐตึสติมํฯ

๓๙. องฺคุลิมาลเตฺถรวตฺถุ

อุสภนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต องฺคุลิมาลเตฺถรํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ ‘‘น เว กทริยา เทวโลกํ วชนฺตี’’ติ (ธ. ป. ๑๗๗) คาถาวณฺณนาย วุตฺตเมวฯ วุตฺตญฺหิ ตตฺถ –

ภิกฺขู องฺคุลิมาลํ ปุจฺฉึสุ – ‘‘กึ นุ โข, อาวุโส องฺคุลิมาล, ทุฏฺฐหตฺถึ ฉตฺตํ ธาเรตฺวา ฐิตํ ทิสฺวา ภายี’’ติ? ‘‘น ภายึ, อาวุโส’’ติฯ เต สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา อาหํสุ – ‘‘องฺคุลิมาโล, ภเนฺต, อญฺญํ พฺยากโรตี’’ติฯ สตฺถา ‘‘น, ภิกฺขเว, มม ปุโตฺต องฺคุลิมาโล ภายติฯ ขีณาสวอุสภานญฺหิ อนฺตเร เชฏฺฐกอุสภา มม ปุตฺตสทิสา ภิกฺขู น ภายนฺตี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๔๒๒.‘‘อุสภํ ปวรํ วีรํ, มเหสึ วิชิตาวินํ;
อเนชํ นฺหาตกํ พุทฺธํ, ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณ’’นฺติฯ

ตสฺสโตฺถ – อจฺฉมฺภิตเฏฺฐน อุสภสทิสตาย **อุสภํ** อุตฺตมเฏฺฐน **ปวรํ** วีริยสมฺปตฺติยา **วีรํ** มหนฺตานํ สีลกฺขนฺธาทีนํ เอสิตตฺตา **มเหสึ** ติณฺณํ มารานํ วิชิตตฺตา **วิชิตาวินํ** นฺหาตกิเลสตาย **นฺหาตกํ** จตุสจฺจพุทฺธตาย **พุทฺธํ** ตํ เอวรูปํ อหํ พฺราหฺมณํ วทามีติ อตฺโถฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติฯ

องฺคุลิมาลเตฺถรวตฺถุ เอกูนจตฺตาลีสํฯ

๔๐. เทวหิตพฺราหฺมณวตฺถุ

ปุเพฺพนิวาสนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เทวหิตพฺราหฺมณสฺส ปญฺหํ อารพฺภ กเถสิฯ

เอกสฺมิญฺหิ สมเย ภควา วาตโรเคน อาพาธิโก หุตฺวา อุปวาณเตฺถรํ อุโณฺหทกตฺถาย เทวหิตพฺราหฺมณสฺส สนฺติกํ ปหิณิฯ โส คนฺตฺวา สตฺถุ อาพาธิกภาวํ อาจิกฺขิตฺวา อุโณฺหทกํ ยาจิ, ตํ สุตฺวา พฺราหฺมโณ ตุฏฺฐมานโส หุตฺวา ‘‘ลาภา วต เม, ยํ มม สนฺติกํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ อุโณฺหทกสฺสตฺถาย สาวกํ ปหิณี’’ติ อุโณฺหทกสฺส กาชํ ปุริเสน คาหาเปตฺวา ผาณิตสฺส จ ปุฏํ อุปวาณเตฺถรสฺส ปาทาสิฯ เถโร ตํ คาหาเปตฺวา วิหารํ คนฺตฺวา สตฺถารํ อุโณฺหทเกน นฺหาเปตฺวา อุโณฺหทเกน ผาณิตํ อาโลเฬตฺวา ภควโต ปาทาสิ, ตสฺส ตงฺขเณเยว โส อาพาโธ ปฏิปสฺสมฺภิฯ พฺราหฺมโณ จิเนฺตสิ – ‘‘กสฺส นุ โข เทยฺยธโมฺม ทิโนฺน มหปฺผโล โหติ, สตฺถารํ ปุจฺฉิสฺสามี’’ติ โส สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ตมตฺถํ ปุจฺฉโนฺต อิมํ คาถมาห –

‘‘กตฺถ ทชฺชา เทยฺยธมฺมํ, กตฺถ ทินฺนํ มหปฺผลํ;
กถญฺหิ ยชมานสฺส, กถํ อิชฺฌติ ทกฺขิณา’’ติฯ (สํ. นิ. ๑.๑๙๙);

อถสฺส สตฺถา ‘‘เอวรูปสฺส พฺราหฺมณสฺส ทินฺนํ มหปฺผลํ โหตี’’ติ วตฺวา พฺราหฺมณํ ปกาเสนฺโต อิมํ คาถมาห –

๔๒๓. ‘‘ปุเพฺพนิวาสํ โย เวทิ, สคฺคาปายญฺจ ปสฺสติ;
อโถ ชาติกฺขยํ ปโตฺต, อภิญฺญาโวสิโต มุนิ; (สํ. นิ. ๑.๑๙๙);
สพฺพโวสิตโวสานํ, ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณ’’นฺติฯ

ตสฺสโตฺถ – โย ปุเพฺพนิวาสํ ปากฏํ กตฺวา ชานาติ, ฉพฺพีสติเทวโลกเภทํ สคฺคญฺจ จตุพฺพิธํ อปายญฺจ ทิพฺพจกฺขุนา ปสฺสติ, อโถ ชาติกฺขยสงฺขาตํ อรหตฺตํ ปโตฺต, อภิเญฺญยฺยํ ธมฺมํ อภิชานิตฺวา ปริเญฺญยฺยํ ปริชานิตฺวา ปหาตพฺพํ ปหาย สจฺฉิกาตพฺพํ สจฺฉิกตฺวา โวสิโก นิฎฺฐานํ ปโตฺต, วุสิตโวสานํ วา ปโตฺต, อาสวกฺขยปญฺญาย โมนภาวํ ปตฺตตฺตา มุนิ, ตมหํ สเพฺพสํ กิเลสานํ โวสานํ อรหตฺตมคฺคญาณํ พฺรหฺมจริยวาสํ วุตฺถภาเวน สพฺพโวสิตโวสานํ พฺราหฺมณํ วทามีติฯ

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสุฯ พฺราหฺมโณปิ ปสนฺนมานโส สรเณสุ ปติฎฺฐาย อุปาสกตฺตํ ปเวเทสีติฯ

เทวหิตพฺราหฺมณวตฺถุ จตฺตาลีสํฯ

พฺราหฺมณวคฺควณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

ฉพฺพีสติโม วโคฺคฯ

นิคมนกถา

เอตฺตาวตา สพฺพปฐเม ยมกวเคฺค จุทฺทส วตฺถูนิ, อปฺปมาทวเคฺค นว, จิตฺตวเคฺค นว, ปุปฺผวเคฺค ทฺวาทส, พาลวเคฺค ปนฺนรส, ปณฺฑิตวเคฺค เอกาทส, อรหนฺตวเคฺค ทส, สหสฺสวเคฺค จุทฺทส, ปาปวเคฺค ทฺวาทส, ทณฺฑวเคฺค เอกาทส, ชราวเคฺค นว, อตฺตวเคฺค ทส, โลกวเคฺค เอกาทส, พุทฺธวเคฺค นว, สุขวเคฺค อฎฺฐ, ปิยวเคฺค นว, โกธวเคฺค อฎฺฐ, มลวเคฺค ทฺวาทส, ธมฺมฎฺฐวเคฺค ทส, มคฺควเคฺค ทฺวาทส, ปกิณฺณกวเคฺค นว, นิรยวเคฺค นว, นาควเคฺค อฎฺฐ, ตณฺหาวเคฺค ทฺวาทส, ภิกฺขุวเคฺค ทฺวาทส, พฺราหฺมณวเคฺค จตฺตาลีสาติ ปญฺจาธิกานิ ตีณิ วตฺถุสตานิ ปกาเสตฺวา นาติสเงฺขปนาติวิตฺถารวเสน อุปรจิตา ทฺวาสตฺตติภาณวารปมาณา **ธมฺมปทสฺส อตฺถวณฺณนา** นิฎฺฐิตาติฯ

ปตฺตํ ธมฺมปทํ เยน, ธมฺมราเชนนุตฺตรํ;
คาถา ธมฺมปเท เตน, ภาสิตา ยา มเหสินาฯ

สเตวีสา จตุสฺสตา, จตุสจฺจวิภาวินา;
สตตฺตยญฺหิ วตฺถูนํ, ปญฺจาธิกา สมุฎฺฐิตาฯ

วิหาเร อธิราเชน, การิตมฺหิ กตญฺญุนา;
ปาสาเท สิริกูฎสฺส, รโญฺญ วิหรตา มยาฯ

อตฺถพฺยญฺชนสมฺปนฺนํ, อตฺถาย จ หิตาย จ;

โลกสฺส โลกนาถสฺส, สทฺธมฺมฏฺฐิติกมฺยตาฯ

ตาสํ อฏฺฐกถํ เอตํ, กโรเนฺตน สุนิมฺมลํ;
ทฺวาสตฺตติปมาณาย, ภาณวาเรหิ ปาฬิยาฯ

ยํ ปตฺตํ กุสลํ เตน, กุสลา สพฺพปาณินํ;
สเพฺพ อิชฺฌนฺตุ สงฺกปฺปา, ลภนฺตุ มธุรํ ผลนฺติฯ

ปรมวิสุทฺธสทฺธาพุทฺธิวีริยปฏิมณฺฑิเตน สีลาจารชฺชวมทฺทวาทิคุณสมุทยสมุทิเตน สกสมยสมยนฺตรคหนโชฺฌคาหณสมเตฺถน ปญฺญาเวยฺยตฺติยสมนฺนาคเตน ติปิฏกปริยตฺติปฺปเภเท สาฏฺฐกเถ สตฺถุสาสเน อปฺปฏิหตญาณปฺปภาเวน มหาเวยฺยากรเณน กรณสมฺปตฺติชนิตสุขวินิคฺคตมธุโรทารวจนลาวณฺณยุเตฺตน ยุตฺตมุตฺตวาทินา วาทีวเรน มหากวินา ปภินฺนปฏิสมฺภิทาปริวาเร ฉฬภิญฺญาปฏิสมฺภิทาทิปฺปเภทคุณปฏิมณฺฑิเต อุตฺตริมนุสฺสธเมฺม สุปฺปติฏฺฐิตพุทฺธีนํ เถรวํสปฺปทีปานํ เถรานํ มหาวิหารวาสีนํ วํสาลงฺการภูเตน วิปุลวิสุทฺธพุทฺธินา **พุทฺธโฆโส**ติ ครูหิ คหิตนามเธเยฺยน เถเรน กตายํ **ธมฺมปทฏฺฐกถา** –

ตาว ติฏฺฐตุ โลกสฺมิํ, โลกนิตฺถรเณสินํ;
ทเสฺสนฺตี กุลปุตฺตานํ, นยํ สทฺธาทิพุทฺธิยาฯ

ยาว พุโทฺธติ นามมฺปิ, สุทฺธจิตฺตสฺส ตาทิโน;
โลกมฺหิ โลกเชฏฺฐสฺส, ปวตฺตติ มเหสิโนติฯ

อิติ เตวีสาธิกจตุสตคาถาปญฺจาธิกติสตวตฺถุปฏิมณฺฑิตา

ฉพฺพีสติวคฺคสมนฺนาคตา ธมฺมปทวณฺณนา สมตฺตาฯ

ธมฺมปท-อฏฺฐกถา สพฺพากาเรน นิฏฺฐิตาฯ